SANTI PADRI
E DOTTORI
163
I
8.
BIBL.NAZ.NAPOLI

163
I
8

SANCTI
OPTATI AFRI
MILEVITANI EPISCOPI,
DE SCHISMATE
DONATISTARUM
ADVERSUS PARMENIANUM
LIBRI SEPTEM.

SANCTI

OPTATI

AFRI

MILEVITANI EPISCOPI

DE SCHISMATE

DONATISTARUM

LIBRI SEPTEM:

AD MANUSCRIPTOS CODICES ET VETERES EDITIONES COLLATI, ET INNUMERIS IN LOCIS EMENDATI.

Quibus acceſsère

HISTORIA DONATISTARUM

UNA CUM MONUMENTIS VETERIBUS AD EAM SPECTANTIBUS:

NECNON GEOGRAPHIA EPISCOPALIS AFRICÆ.

Operâ & ſtudio M. *LUDOVICI ELLIES DU PIN, Sacræ Facultatis Pariſienſis Doctoris Theologi, necnon Philoſophiæ Profeſſoris Regii.*



LUTETIÆ PARISIORUM,

Apud ANDREAM PRALARD, Bibliopolam, viâ San-Jacobæâ, ad Inſigne Occaſionis.

M. DCC.

CUM APPROBATIONE & PRIVILEGIO REGIO.



INDEX EORUM

QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

PRÆFATIO.

DE OPTATO & ET EJUS LIBRIS Veterum Teſtimonia.

HISTORIA Donatiſtarum. 1

GEOGRAPHIA SACRA AFRICÆ, ſeu Notitia Epiſcopatuum Eccleſiæ Africanæ, xlix

ADMONITIO in Tabulam Geographicam Africæ. ci

TABULA GEOGRAPHICA in Notitiam Eccleſiaſticam Africæ.

S. OPTATI AFRI MILEVITANI EPISCOPI de Schiſmate Donatiſtarum adverſus Parmenianum Libri ſeptem, 1

FRANCISCI BALDUINI Præfationes & Annotationes in S. Optatum, 115

GABRIELIS ALBASPINÆI, Epiſcopi Aurelianenſis Obſervationes in S. Optatum, 147

ANNOTATIONES VARIORUM in S. Optati Libros, 160

MONUMENTA VETERA AD DONATISTARUM HISTORIAM PERTINENTIA hoc ordine:

Anno 303. *Tenor Edicti in Chriſtianos à Diocletiano & Maximiano lati & promulgati ex Lactantio cum notis Baluzii,* 223

Anno 303. *Tenor ejuſdem Edicti ex Euſebio,* 226

Anno 303. *Executio hujus Edicti in Africâ ex Actis Martyrum, ac primùm Acta ſancti Felicis Epiſcopi Tubyzacenſis ex editione Baluzii cum ejus notis,* 227

Anno 303. *Eadem ex editione Theoderici Ruinart cum ejus admonitione & notis,* 231

Anno 303. *Acta Martyrum Saturnini presbyteri, Felicis, Dativi, Ampelii & aliorum prout edita ſunt à Baluzio cum ejus admonitione & notis,* 234

Appendix ad illa Acta, 242

Anno 304. *Eadem ex editione Theoderici Ruinart cum ejus admonitione & notis,* 245

Anno 314. Sed continent ea quæ geſta ſunt ann. 303. & 304. *Geſta Purgationis Felicis Epiſcopi Aptungitani cum monito Baluzii & ejus notis,* 253

Geſta apud Zenophilum quibus Silvanum Traditorem fuiſſe conſtat, cum monito & notis Baluzii, 261

Anno 310 Confecta & continentia quæ geſta ſunt ann. 303. & 304. *Tenor Epiſtolarum Menſurii Carthaginenſis ad Secundum Tigiſitanum, & Secundi ad Menſurium,* 272

Acta Concilii Cirtenſis, 273

Anno 304. Anno 305. Anno 311. *Summa Actorum concilii Carthaginenſis LXX. Epiſcoporum Numidarum qui Cæcilianum damnaverunt, unà cum ſententiâ Marciani unius ex iis Epiſcopis,* 275

Anno 312. *Epiſtola Conſtantini Imperatoris ad Anulinum Africæ Proconſulem, ut reſtituantur Eccleſiæ Catholicæ quæ ad eam pertinebant,* 276

Anno 312. aut 313. *Ejuſdem Imperatoris Epiſtola ad Cæcilianum,* 277

Anno 312. aut 313. *Ejuſdem Imperatoris Epiſtola ad Anulinum de immunitate Clericorum Eccleſiæ*

Catholicæ, 278

Anno 313. *Libellus eidem Imperatori oblatus ab Epiſcopis partis Majorini*, 279

Anno 313. *Relatio Anulini ad Imperatorem*, ibid.

Epiſtola ejuſdem Imperatoris, quâ concilium Romanum haberi jubet, 281

Anno 314. *Epiſtola ejuſdem Imperatoris ad Ablavium quâ Cæcilianum & alios Epiſcopos Afros Arelatem mitti jubet*, 283

Anno 314. *Epiſtola ejuſdem Imperatoris quâ concilium Arelatenſe indicit*, 284

Anno 314. *Epiſtola concilii Arelatenſis ad Sylveſtrum*, 286

Anno 314. *Epiſtola Conſtantini Imperatoris ad Epiſcopos poſt ſynodum Arelatenſem ſcripta*, 287

Anno 315. *Ejuſdem Epiſtola ad Probianum quâ Ingentium ad comitatum mitti jubet*, 289

Anno 315. *Ejuſdem Epiſtola ad Epiſcopos partis Donati quâ Cæcilianum accerſendum ſcribit*, 290

Anno 315. *Ejuſdem Epiſtola ad Celſum Vicarium Africæ*, 291

Anno 316. *Ejuſdem Epiſtola ad Eumalium continens ſententiam ejus in gratiam Cæciliani*, 292

Anno 316. *Exemplum Epiſtolæ Præfectorum Prætorio, quâ remittuntur in Africam Donatiſtæ qui in Gallias venerant propter cauſam Cæciliani*, 293

Lex Conſtantini Imperatoris in Donatiſtas, ibid.

Anno 317. *Ejuſdem Epiſtola ad Epiſcopos & plebem Africæ ut Donatiſtas tolerent*, 294

Anno 321. *Libellus Donatiſtarum ad Conſtantinum miſſus, ut Silvanum & collegas ab exilio revocet*, ibid.

Anno 321. *Reſcriptum Conſtantini ad Valerium ſeu Verinum*, 295

Anno 330. *Ejuſdem Reſcriptum ad Epiſcopos Numidas, de Baſilicâ Catholicis ereptâ*, ibid.

Anno 340. *Donatiſtæ cujuſdam Sermo nunc primùm editus, de vexatione Donatiſtarum temporibus Leontii & Urſatii, cum admonitione & notis*, 297

Anno 348. *Paſſio Marculi Sacerdotis Donatiſtæ ex Analect. Mabillonii collata ad codicem mſ. Corbeienſem cum hujus admonitione*, 302

Anno 348. *Paſſio Maximiani & Iſaac Donatiſtarum, auctore Macrobio, quæ nunc integra prodit ex codice mſ. Corbeienſi*, 308

Anno 348. aut 349. *Ex concilio Carthaginenſi anni* 349. *Interlocutio & Canones duo*, 313

Anno 362. *Reſcriptum Juliani Imperatoris in gratiam Donatiſtarum*, 314

Anno 373. *Valentiniani ſenioris in Rebaptizantes Conſtitutio*, ibid.

Anno 377. *Gratiani Imperatoris in eoſdem Conſtitutio*, 316

Anno 393. *Decretum Hipponenſis concilii de Donatiſtis Clericis in numero Laicorum recipiendis*, 318

Anno 393. *Epiſtola Cabarſuſſitani concilii à Donatiſtis Maximianenſibus habiti contra Primianum*, 319

Anno 394. *Sententia concilii Bagaienſis à Donatiſtis Epiſcopis* CCCX. *pro Primiano habiti in Maximianum, ejuſque ſocios*, 321

Anno 395. *Supplex Libellus Peregrini preſbyteri & Seniorum Muſtitanæ provinciæ adversùs Maximianiſtas*, 323

Anno 397. *Decretum Carthaginenſis concilii anni* 397. *de Parvulis à Donatiſtis baptizatis*, ibid.

Anno 398. *Lex Honorii Imp. adversùs irruentes in Eccleſias*, 324

Anno 400. *Ejuſdem Lex de Reſcripto Juliani in gratiam Donatiſtarum publicè proponendo*, 325

Anno 401. Concilii Carthaginenſis Legatio ad conſulendum Anaſtaſium & Venerium de parvulis apud Donatiſtas baptizatis, ut in Eccleſiâ Catholicâ Clerici ordinari valeant, 327

Anno 401. Carthaginenſe concilium Africæ univerſale, de reconciliandis Donatiſtis, 328

Anno 402. Concilii Milevitani univerſalis Africæ Decretum de Maximiano Epiſcopo Bagaienſi, 329

Anno 403. Carthaginenſis concilii ex totâ Africâ habiti Decretum de conveniendis Donatiſtis, 330

Anno 403. Libellus ab eodem Carthaginenſi totius Africæ concilio datus Septiminio Proconſuli, 331

Anno 404. Concilii Carthaginenſis adversùs Donatiſtas ad Honorium Imperatorem Legatio & Commonitorium Legatis datum, 332

Anno 405. Honorii Lex in Rebaptizantes, 334

Anno 405. Ejuſdem Imperatoris Lex altera in Rebaptizantes, 335

Anno 405. Ejuſdem Imperatoris tertia Lex in Rebaptizantes, 336

Anno 405. Ejuſdem Imperatoris quarta Lex in Rebaptizantes, 337

Anno 405. Ejuſdem Imperatoris Lex de Edicto unitatis per Africam proponendo, 339

Anno 405. Concilii habiti Carthagine Decretum, 340

Anno 405. Lex Honorii quâ mulcta ſtatuitur in Donatiſtas, ibid.

Anno 407. Concilii Carthaginenſis Decretum, de Plebibus vel Diœceſibus ex Donatiſtis converſis, 342

Ann. 407. 408. 409. & 410. Leges Honorii quibus pœnas adversùs Donatiſtas alioſque hæreticos latas renovat, 343

Anno 411. Geſta collationis Carthaginenſis inter Catholicos & Donatiſtas, cum præfationibus & notis, 349

Ann. 412. 414 415. Leges Honorii Imperatoris in Donatiſtas, 506. 509. 512. 514

Anno 428. Lex Imperatoris Theodoſii junioris adversùs Hæreticos, in quâ enumerantur Donatiſtæ, 515

Anno 440. De Donatiſtis ex Epiſtolâ primâ Leonis Papæ I. 517

Ex Faſtidioſo Ariano, ibid.

Ex S. Petro Chryſologo Archiepiſcopo Ravennate, ibid.

Ex Caſſiodoro, ibid.

Ann. 591. 592. 594. & 596. Ex Epiſtolis Gregorii magni, 518

Hiſtoria Carthaginenſis collationis auctore Franc. Balduino, cum præfatione, 521

Nomina Epiſcoporum Catholicorum & Donatiſtarum quæ recitata ſunt in Collatione Carthaginenſi, 569. & 572

Index locorum ſacræ Scripturæ laudatorum ab Optato & in veteribus Monumentis quæ hoc volumine continentur, 577

Index rerum præcipuarum quæ in hoc volumine continentur, 585

CODICES MANUSCRIPTI in variantibus Lectionibus quas ad finem cujuſque paginæ Librorum Optati adjecimus, ſequentibus deſignantur notis.

Manuſcriptus codex Sancti Theodorici, MS. S. Th.
Manuſcriptus codex Sancti Germani à Pratis, MS. S. G.
Manuſcriptus codex Philippi Silvii, MS. P. S.
Manuſcriptus codex ſancti Pauli Cormaricenſis nunc Colbertinus, MS. C.

APPROBATIO.

NOS infrà ſcripti Doctores Theologi Pariſienſes teſtamur ex mandato Sacræ Facultatis legiſſe, examinaſſe, & recenſuiſſe Librum cui titulus eſt *S. Optati Afri Milevitani de Schiſmate Donatiſtarum adversùs Parmenianum Libri ſeptem, ad manuſcriptos codices & veteres editiones collati & innumeris in locis emendati: quibus acceſſêre Hiſtoria Donatiſtarum, unà cum Monumentis veteribus ad eam ſpectantibus, necnon Geographia Epiſcopalis Africæ*, nihilque in eo deprehendiſſe fidei Catholicæ aut bonis moribus contrarium. In quorum fidem ſubſcripſimus. Datum Pariſiis die 23. Auguſti anno ſupra milleſimum ſeptingenteſimo.

BOILEAU, Canonicus Regiæ Capellæ Pariſienſis.	T. ROULLAND, Præpoſitus Eccleſiæ Remenſis.
BLAMPIGNON, Capicerius & Paſtor Sancti Mederici.	L. HIDEUX, Eccleſiæ SS. Innocentium Rector.
PH. DU BOIS.	ANQUETIL, Regius Librorum Cenſor.
L. DE TARGNY	S. PRIOUX.

SUMMA PRIVILEGII.

CAUTUM eſt Litteris Regiis datis apud Verſalias die 12. Februarii anno 1699. ſigillo magno munitis & ſignatis CARPOT: Ne quis Opera à Magiſtro LUDOVICO ELLIES DU PIN, Sacræ Facultatis Theologiæ Pariſienſis Doctore nec-non Philoſophiæ Profeſſore Regio edita vel edenda, typis mandet aut mandari curet ac per totum regnum vendat aut diſtribuat præter ANDREAM PRALARD, Bibliopolam Pariſienſem, cui ſoli id præſtandi facultas conceditur ad viceennium à die quo unumquodque primùm in lucem prodibit, ſub pœnis & conditionibus in hiſce Litteris expoſitis.

Hoc Opus ſub prælo ſudare deſiit die 1. Septembris anni 1700.

Cartulario Bibliopolarum Pariſienſium inſertum, menſe Auguſto 1700.

PRÆFATIO

P R Æ F A T I O.

PRÆFATIONIS hujus tres erunt Partes. Prima, de Vitâ Optati; altera, de libris ejus; tertia, de novâ illorum, aliorúmque Monumentorum ad Donatiſtas pertinentium Editione.

I.

DE VITA OPTATI.

PRIMUM paucis abſolvetur: nam vix quidquam aliud de Optato nobis compertum eſt, niſi eum Afrum fuiſſe, quod teſtatur Hieronymus, & Milevitanum Epiſcopum. Quo tempore floruerit ex ejus opere colligitur. Nam libro primo §. 13. ait, *ante annos ſexaginta & quod excurrit* per totam Africam perſecutionis tempeſtatem eſſe divagatam. Diocletiani autem perſecutio, de quâ hîc procul-dubiò loquitur, incœpit à menſe Februario anni æræ vulgaris 303. & deſiit in Occidente anno 305. ex quo infertur ſcripſiſſe Optatum poſt annum 365. & circa annum 370. libro ejuſdem operis quarto *Photinum præſentis temporis hæreticum* vocat; quibus verbis eum in vivis ſuperſtitem adhuc fuiſſe indicare videtur. Sed Photinus è medio ſublatus eſt anno 376. ut docet Hieronymi Chronicon. His accedit teſtimonium Hieronymi ſcribentis, Optatum ſub Valentiniano & Valente principibus ſcripſiſſe, ac proindè inter annum 372. quo Valentinianus proximo poſt biſſextilem die Imperator electus eſt, & 375. quo idem apoplexiâ correptus interiit xv. Kalend. Septemb. in Caſtello Brigitione, ut teſtatur Idatius. Unum eſt quod cum hac epochâ congruere vix poſſit: Siricii nempè nomen, quod in Catalogo Romanorum Epiſcoporum quem texuit Optatus lib. 2. §. 3. reperitur poſt Damaſum. Nam cùm

Optatus Afer & Milevitanus Epiſcopus.

Quandò ſcripſerit.

Siricius ad ſedem Romanam non fuerit evectus ante annum 384. aliquot annis poſt mortem Valentiniani & Valentis & octoginta à perſecutione Diocletianeâ, non potuit circa annum 370. vivente Valentiniano Optatus Siricium inter Epiſcopos Romanos recenſere, ac ſcribere hunc eſſe ſocium ſuum totúmque orbem ſibi per eum commercio Formatarum in unam communionis ſocietatem concordare. Sed nodus ille facilè ſolvetur, ſi dicamus quod neceſſariò ſupponendum, Siricii nomen poſt abſolutum opus adjectum fuiſſe vel ab alio vel potiùs ab ipſomet Optato. Cur Optato potiùs quàm alteri iſta additio tribuenda ſit, ratio eſt quod §. ſequentis initio ſcriptor ſeriem texens eorum qui ex parte Donati ſe Romanos Epiſcopos eſſe jactitabant, de Macrobio loquitur tamquàm præſente & vivo cùm hæc ſcriberet: *Ecce præſentes ſunt*, inquit, *ibi* (Romæ) *duorum memoriæ Apoſtolorum, dicite ſi ad hos ingredi potuit aut obtulit illic, ubi Sanctorum memorias eſſe conſtat. Ergò reſtat, ut fateatur ſocius veſter Macrobius ſe ibi ſedere, ubi aliquandò ſedit Encolpius, &c.* Quis non ex his intelligat Macrobium Encolpii ſucceſſorem in ſerie Romanorum Epiſcoporum è parte Donati ſuperſtitem adhuc fuiſſe cùm hæc ſcriberet Optatus? At ſub finem hujus capitis duo recenſentur poſt Macrobium. *Igitur quia Claudianus Luciano, Lucianus Macrobio, Macrobius Encolpio, Encolpius Bonifacio, Bonifacius Victori ſucceſſiſſe videntur.* Ex his *Claudiani* & *Luciani* nomina adjecta eſſe patet poſtquàm ſcriptum erat opus. Sed hæc ab Auctore potiùs quàm ab alio addita videntur: non certè à recentiori exſcriptore, cui nota eſſe non poterant nomina ignobilium illorum Epiſcoporum de quibus altum in Hiſtoriâ ſilentium. Itaque Optatus circa annum 370. ſub Valentiniano & Valente, ſedente Romæ Damaſo, ſuos adversùs Parmenianum libros ſex elucubravit. Sed vixit

Quouſque vixerit Optatus.

uſque ad Pontificatum Siricii ac Theodoſii imperium, quo tempore libros ſuos recenſuit, eaque fortè additamenta confecit quæ libro ſeptimo continentur, de quibus modò dicemus. Quo anno diem extremum clauſerit incertum eſt. Illius tamen memoria ob Eccleſiam egregiè defenſam, in honore

Quàm laudatæ memoriæ.

ſemper fuit apud Chriſtianos. Hunc Auguſtinus venerabilis memoriæ Catholicæ communionis Epiſcopum vocat, & hujus teſtimonium Ambroſiano comparare non veretur. Sancti nomen, jam ab initio ſexti poſt Chriſtum ſæculi ipſi tributum legitur ab eximiæ ſanctitatis & eruditionis viro Fulgentio Ruſpenſi Epiſcopo, qui ſancti Optati auctoritatem, ſancti Ambroſii & ſancti Auguſtini teſtimoniis adjungit. In Martyrolo-

Undè nomen ejus in Martyrologium Romanū irrepſerit.

gio Romano ad diem 4. Junii adſcriptus eſt à Baronio inter Sanctos Optatus Milevitanus, cujus nomen in nullo alio Martyrologio legere eſt, niſi in Catalogo Petri de Natalibus, qui Optatum Antiſſiodori Epiſcopum, cujus natalis celebratur ad diem 31. Auguſti, putavit eumdem eſſe cum Optato Milevitano, eâque die memoriam ipſius factam credidit. Cujus errorem agnoſcens Baronius, Optatum Antiſſiodorenſem ad diem 31. Auguſti reſtituit: ſed Religioni ducens Optatum noſtrum, cui locum inter Sanctos in Martyrologio Petrus de Natalibus dederat, ab eo prorsùs expungere, hunc ad diem IV. Junii revocavit, neſcio quâ de causâ, niſi fortè quia is qui Baronium in novâ Martyrologii Romani editione præiverat, die præcedenti Cæcilium Presbyterum Carthaginenſem inter Sanctos aſcripſerat. Nam & annus & dies mortis Optati planè incertus, ac nullibi gentium ſub ejus invocatione eccleſia aut ara Deo conſecrata legitur.

II.

DE LIBRIS OPTATI.

Occaſio Operis Optati.

LONGE ampliorem differendi materiam nobis præbet Optati opus quantumvis mole exiguum Hujus occaſionem ipſe ſcriptor exponit libro primo §. 1. “Donatiſtæ maledicis ubique vocibus adversùs Catholicos perſtrepebant. A multis Catholicis ſæpè deſideratum fuerat, ut ad eruendam veritatem ab aliquibus defenſoribus partium conflictus haberetur. Sed Donatiſtæ, cauſæ ſuæ diffiſi, & Catholicos fugientes, acceſſum prohibebant, aditum intercludebant, conſeſſum vitabant, colloquium denegabant. Parmenianus autem eorum Epiſcopus non contentus dictis, quæ in ventos abeunt, Catholicos inceſſere, animi ſui ſenſa ſcriptis aperuit. Hac occaſione arreptâ Optatus veritate cogente, ſcriptis ejus reſpondere aggreſſus eſt, ut hac ratione eſſet inter abſentes quodammodò collatio.”

Quis fuerit Parmenianus quem refellit Optatus.

Parmenianus ille cujus opus refellit Optatus, Donato ſucceſſerat circa annum 350. in cathedrâ quam Majorinus adversùs Cæcilianum Carthagini erexerat. Afrum non fuiſſe Parmenianum teſtimonio Optati compertum eſt, qui bis illum peregrinum appellat, ſemel libro primo §. 5. & libro tertio §. 3. ac præterea de illorum numero fuiſſe teſtatur, quos Donatiſtæ circumeuntes maria & terras proſelytum ſuum effecerant & Carthagini ordinaverant. Parmeniani opus cui reſpondet Optatus, diverſum eſt ab epiſtolâ ejuſdem Parmeniani ad

Opus Parmeniani.

Tichonium Donatiſtam, contra quam libros tres conſcripſit Auguſtinus. In hac reprehendebat ea quæ Tichonius Donatiſta de Eccleſiâ ſcripſerat ſuæ Sectæ placitis contraria. At verò in tractatu illo, quem refutat Optatus, Catholicam Eccleſiam aggrediebatur. Diverſa utriuſque operis diviſio, diverſa methodus, diverſum argumentum; quamquàm eadem utrobique in Eccleſiam Catholicam convitia legerentur.

Diviſio operis Optati. *Utrùm liber ſeptimus Optati genuinus ſit.* *Rationes dubitandi.*

Totum opus ſuum in Parmeniani tractatum partitur Optatus in ſex libros, quorum argumentum refert §. 7. libri primi. Totidem, & non plures Optati libros recenſet Hieronymus. Nunc ſeptimus acceſſit quem olim poſt viros doctos ſpurium eſſe exiſtimavi, & alterius ſcriptoris. Tria me præcipuè ad id credendum movebant. Primùm, ſilentium Optati ipſius & Hieronymi. Nam etiamſi diceretur Optatum cùm primùm ſex tantùm libros ſcribere inſtituiſſet, ſeptimum poſteà adjeciſſe; de Hieronymo vix credi poteſt quòd ſi hujus tempore liber ſeptimus Optati cæteris fuiſſet annexus, hunc ab ipſo in catalogo ſuo prætermiſſum iri. Secunda ratio, quâ præcipuè afficiebar, hæc erat, quòd crimen Traditionis quod Optatus libro primo peſſimum vocat, Idololatriæ comparat, ac damno æternæ vitæ plectendum eſſe docet, in iſto libro multis elevetur: ità ut conquiſitis undiquè rationibus parùm ſolidis, & exemplis ad rem haudquaquàm facientibus, id intendat, id moliatur auctor, ut Traditores excuſentur à crimine. Tertiò, nonnulla mihi videbatur inter hunc librum & alios ſtyli diverſitas quæ ſuſpicionem ingerebat, alium potiùs eſſe hujus ſcriptorem.

Quid de illo judicandum.

Hæc erat mens mea nondùm conſultis Optati codicibus manuſcriptis. At poſtquàm intellexi id omne quod ad elevandum Traditionis crimen pertinet, abeſſe à codicibus manuſcriptis quos mihi videre contigit, præcipuum arietem qui adversùs hunc librum militabat ereptum mihi eſſe ſenſi. Deindè cùm vidi partem hujus libri ſeptimi adſcriptam fuiſſe ad finem libri tertii, quæ licèt ad eum pertineat ob argumenti ſimilitudinem, ablegatur tamen ad ſeptimum in omnibus manuſcriptis, re attentiùs ponderatâ, in eam opinionem adductus ſum, partem illam operis Optati, quæ liber ſeptimus dicitur, non eſſe reverà librum diſtinctum à cæteris, ſed additamenta ad quoſdam libros ab ipſo Optato compoſita opere jam confecto. Et quidem cùm ad ea quæ primo libro dixerat de Traditione Donatiſtarum, quos tamen Fratrum loco haberi volebat, objici poſſet à Donatiſtis; ſiquidem Patres noſtri

ſtri Traditores ſunt, cur nos Fratres appellatis? cur ad communionem veſtram invitatis? huic difficultati occurrendum eſſe putavit Optatus, exponendo cur & quare Donatiſtas ad communionem ſuam invitaret, licet Traditorum filios, quod §. 1. 2. & 3. exequitur, qui proindè ad librum primum pertinent. Quæ de muſcis morituris quæ perdunt ſuavitatem unguenti, & de Jamne & Mambre dicuntur §. 4. & 5. ad libri ſecundi finem, aut potiùs ad quartum pertinent, ubi ſimilia convitia refelluntur. Quæ verò ſequuntur de Macario cum præcedentibus non cohærent, ſed haud dubiè additamentum ſunt ad librum tertium. Itâ id quod dicitur liber Optati ſeptimus, nihil aliud eſt quàm triplex additamentum ad tres Optati libros, atque ideò non plures quàm ſex reverà fuerunt aut enumerandi ſunt. Veriſimile eſt in veteribus Optati codicibus quos præ manibus habebat Hieronymus, hæc additamenta ad finem appoſita fuiſſe ſine libri VII. inſcriptione: hinc effectum, ut ſex tantùm librorum Optati mentionem fecerit. Denique diſſimilitudo ſtyli quâ etiam commovebar, occurrebat præſertim in additamento ſpurio de levitate Traditionis; ac aliundè Optati ſtylum non omninò æqualem eſſe legentibus patebit. Ex his quid de Optati libro ſeptimo ſit ſentiendum ſatis intelligitur.

Utilitas librorum Optati.

Quanta ſit librorum Optati utilitas, docet operis argumentum. Eccleſiam Catholicam adversùs Sectarios acriter propugnat, quod genus ſcriptorum quovis tempore pariter utile eſt: nec enim de controverſiis ad Eccleſiam ſpectantibus idem judicium ferendum ac de privatis circa aliquod dogma ſpeciale quæſtionibus. Hæ, quamdiù durant ſectæ, quæ vel dogma quoddam Catholicum oppugnant, vel errorem aliquem docent, vigent & agitantur; ſublatis hujuſmodi ſectis oblivione delentur; & hæreſi ſemel extinctâ, haud tanta eſt librorum qui illam oppugnarunt utilitas. At cùm omnes hæreſes, omnia ſchiſmata commune hoc habeant, ut Eccleſiam à quâ diſceſſerunt aggrediantur, ſcripta quibus adversùs aliquos propugnata eſt æquè valent adversùm omnes; omnibus hæreticis qualeſcumque ſint, adverſantur, & Catholicis quamdiù erunt hæretici aut ſchiſmatici æquè utilia cenſebuntur.

Quot & quanta ad doctrinam & diſciplinam Eccleſiæ pertinentia contineantur in libris Optati.

Sed præter ea quæ Eccleſiæ defenſionem & Donatiſtarum ſchiſma ſpectant, vix in antiquis monumentis ullum reperiri poteſt (non dico ejuſdem molis, ſed longè prolixius opus) quod tot & tanta ad doctrinam & diſciplinam Chriſtianam pertinentia tam apertè contineat. Chriſtianos omnes unam

eamdemque fidem, unum & idem ſymbolum habere teſtatur Optatus, cujus hæretici deſertores ſunt. Præcipua fidei capita breviter, dilucidè, ac orthodoxè omninò exponit. Oſtendit unam eſſe ſanctam Catholicam Eccleſiam per totum orbem terrarum diffuſam, nec aliam eſſe poſſe, aut eam anguſtis regionis alicujus limitibus circumſcribi. Hancconſtare ex Epiſcopis, Presbyteris, Diaconis, & Fidelium turbâ. Epiſcopos in primo ſacerdotio, Preſbyteros in ſecundo, & Diaconos in tertio conſtitutos affirmat; quo ſatis oſtendit Epiſcopos eminere ſuper Preſbyteros, non ſecùs ac eminent Preſbyteri ſupra Diaconos. Romanam Eccleſiam cæterarum matrem, & unitatis centrum, propter Petrum qui caput Apoſtolorum fuit, agnoſcit. Docet hominem ſuaptè naturá infirmum eſſe & imperfectum, gratiáque Dei indigere ut perfectus evadat: nobis omnibus peccatum eſſe innatum, ac baptiſma neceſſarium » ut ejus remiſſionem obtinere valeamus. Nihilominùs tamen » hominis, aït, eſſe quod bonum eſt velle, & in eo quod vo- » luerit currere, quamquàm ipſi datum non ſit perficere, ut » poſt ſpatia quæ debet homo implere, reſtet aliquid Deo ut » deficienti ſuccurrat. Quibus videtur paulò plus arbitrii noſtri » viribus tribuere quàm par eſt. Neminem hominem à peccato » per hanc vitam immunem eſſe, ſacramentum baptiſmi in no- » mine Trinitatis ſemel collatum iterari non debere, aït: videtur tamen pro perſuaſo habere eorum qui apud hæreticos baptizantur, lavacrum non eſſe ratum, non quòd fidem in miniſtro requirat, ſed quia fidem in ſuſcipiente neceſſariam ſupponit, ut videre eſt libro 5. §. 8. at de iis qui à ſchiſmaticis aut malis miniſtris baptizati ſunt in fide, non dubitat quin ratum haberi debeat eorum baptiſma. Joannis baptiſmo ſemel tinctos ante inſtitutionem baptiſmi Chriſti iterùm lotos non eſſe arbitratur. Exorciſmum ut ritum baptiſmo prævium commendat. Meminit chriſmatis tamquàm rei ſanctæ, nec-non & unctionis quæ in baptiſmate fieri ſolebat. Verbis adeò perſpicuis ſuam mentem aperit circa realem Corporis & Sanguinis Chriſti in Euchariſtiâ præſentiam, & circa adorationem quæ huic debetur, ut nihil expreſſius optari queat. Multas obſervat cœremonias pertinentes ad celebrationem Euchariſtiæ quam ſacrificii nomine inſignit. Ex iis quæ dicit, patet illius tempore ſacrificium pro totâ Eccleſiâ oblatum fuiſſe; in eo Dominicam orationem recitari conſueviſſe; ſacra celebrata ſuper altari ligneo ornato & ad majorem reverentiam linteo cooperto; calices aureos & argenteos, & ornamenta adhibita

fuiſſe. Eccleſiam aït ſuos habere judices, plecti crimina, & pœnitentiæ ſubjici eos qui gravia peccata admiſiſſe ſe confitentur, aut eorum rei peraguntur. Virginitatem laudat, ſed ad eam ſervandam non vult teneri niſi eos qui voto ſeſe obſtrinxerint: advertit ætate ſuâ virgines quæ ſe Deo conſecrabant, votum illud ſolemniter nuncupaſſe, earúmque capiti mitellas impoſitas fuiſſe, quod voti ab ipſis emiſſi indicium erat. Quantâ veneratione ſuis temporibus Sanctorum reliquiæ colerentur, ſatis teſtatur cùm de tumulo beatorum Petri & Pauli verba facit, dum Lucillæ factum improbat quæ pſeudo-martyris aut ſaltem nondùm vindicati martyris os libare dicebatur, & cùm de iis quos Donatiſtæ tamquàm martyres colebant loquitur libro tertio. Verbi divini prædicationem munus fuiſſe Epiſcoporum proprium indicat, huncque ſolemnem fuiſſe morem, ut tractatus omnis in Eccleſiâ à nomine Dei inciperetur, & ut ejuſdem Dei nomine terminaretur. Pœnitentiæ publicæ ſemel addictos ad ordines promoveri vetitum fuiſſe ex Purpurii Limatenſis dicto quod ab ipſo refertur l. 1. colligere eſt: *Exeat huc quaſi imponatur illi manus in Epiſcopatu & quaſſetur illi caput de pœnitentiâ.* Undè etiam infertur ordinationem Epiſcopalem manûs impoſitione perfici. Quod verò aït Cæcilianus ibidem, ut ſi nihil Felix in ſe contuliſſet tamquàm adhuc Diaconus ordinaretur, ſuſpicioni locum dat, Diaconum Epiſcopum tunc temporis ordinatum fuiſſe abſque præviâ manûs impoſitione in Preſbyterum. Baſilicas Chriſtianorum complures fuiſſe compertum eſt ex eodem Optato: imò quadraginta & ampliùs Romæ jam tùm fuiſſe cùm Victor à Donatiſtis illuc miſſus eſt Epiſcopus, teſtis eſt libro primo §. 4. Hæc & alia hujuſmodi multa libros Optati accuratè legentibus obſervatu digniſſima occurrent.

Quod ad ſtylum ejus pertinet, magnificus eſt, vehemens & preſſus, ſed minùs nitidus ac politus. Quos expugnat, acriter urget; quos narrat eventus, oculis quaſi ſubjicit; quæ loca profert, ingenioſè explicat; ſubtiliſſimè & acutiſſimè mentem ſuam exprimit, & verbis ac locutionibus utitur ad ea quæ promere vult ſignificandum aptiſſimis. Narrationes feſtivas atque jucundas inſtituit, quarum exemplum ſi quis habere velit, legat deſcriptionem aucupii, quæ librum ſextum claudit; quâ nihil elegantius aut concinnius excogitari poteſt. Uno verbo quòd auctor hujus operis magnæ eruditionis & excellentis ingenii fuerit, nemo rerum iſtarum peritus inficiabitur. De ſtylo Optati.

De allegoricâ expoſitione Scripturæ quam ſequitur Optatus.

Unum eſt quod in eo reprehendi poſſet, allegoricus ille ſenſus ſecundùm quem plurima ſacrarum litterarum teſtimonia exponit. Vitium illud quod in concionatore ferendum eſſet, vix condonandum videtur auctori Polemico Religionis partes adversùs hæreticos agenti, quibus in controverſiis firma & indubitata oportet eſſe argumenta. Sed Optato res erat cum adverſariis qui eadem ratione agebant, & Scripturæ teſtimoniis abutebantur, ut Eccleſiam calumniarentur & ſectam ſuam collaudarent. Videri poſſunt teſtimonia à Parmeniano in hoc opere laudata, quæ in ſenſum omninò alienum ab ipſo detorquentur. His animadverſis, reſtat ut quid in hac Editione Optati à nobis præſtitum fuerit exponamus.

III.

DE HAC NOVA OPTATI LIBRORUM, aliorúmque ad Donatiſtas pertinentium Monumentorum Editione.

Quid à nobis præſtitum.

In quatuor præcipuè verſatus eſt labor noſter; in emendando textu; in novis notis conficiendis, aut aliorum obſervationibus edendis; in adjiciendis veteribus monumentis ad hiſtoriam Donatiſtarum pertinentibus; in texendâ breviter hujus ſchiſmatis ab ejus origine ad finem uſque hiſtoriâ.

Textus Optati huc uſque corruptiſſimus.

Enumeratio præcedentium editionum.

Optati textus huc uſque corruptiſſimus fuit. Typis primùm excuſus eſt Moguntiæ anno 1549. curâ Joannis Cochlæi. Plura in hac editione menda, quàm verſus, fuiſſe affirmat Balduinus, qui novam hujus operis editionem Pariſiis adornavit anno 1563. adjutus collatione exemplaris manuſcripti quod ipſi communicaverat Eſpenſæus Pariſienſis Theologus haud ignobilis. Sex tantùm libros priores continebat iſtæc editio; ſed ſeptimum paulò-pòſt minutioribus caracteribus exaratum adjecerunt. At emendatiorem alteram editionem idem anno 1569. Pariſiis fieri curavit duobus manuſcriptis uſus, quorum unum debebat Joanni Tilio Epiſcopo Meldenſi, alterum Maceræo Theologo Pariſienſi: horum ope multa loca reſtituit; fatetur tamen in Præfatione multa adhuc menda, multas lacunas ſupereſſe. Juxta editionem illam Commeliniana facta eſt anno 1599. Sæculo ſequente Albaſpinæus Epiſcopus Aurelianenſis, qui ferè primus è noſtris antiquæ Eccleſiæ diſciplinæ illuſtrandæ ſeriò incubuit, librorum Optati novam editionem molitus eſt, quæ Pariſiis ſtatim ab ejus morte prodiit anno 1631. At tantùm abeſt ut in hac editione textus emendatus fuerit, ut è contrà ſcateat innumeris mendis typographicis, quas editoris

toris incuria parùm cavit. Eodem anno Mericus Caſaubonus edidit Londini ſeptem Optati libros ; ſed in emendando hoc auctore, nullo uſus eſt codice manuſcripto, & ex conjecturis tantummodò loca multa, ſeu rectè, ſeu perperàm immutavit. Eruditiſſimus Rigaltius, Tertulliano, Minutio, & Cypriano in lucem editis, Optatum etiam addere ſtatuerat, & conjicere licet eum, cùm eſſet artis criticæ peritiſſimus ac in antiquitate & manuſcriptorum codicum notitiâ verſatiſſimus, multa magni momenti menda abſterſurum, atque ab eo Optati textum in integrum reſtitutum iri: verùm antequàm opus illud aggrederetur è vivis exceſſit. Denique Priorius novæ librorum Optati editioni, quæ Pariſiis impenſis Joannis Dupuis Bibliopolæ facta eſt, præfuit. Is in monito ad Lectorem fatetur corruptiſſimum eſſe textum Optati : at non tantùm ille nihil quidquam præſtitit ut emendatior prodiret, ſed & negligentiâ ſuâ nova irrepere ſivit in textum σφάλματα, *quid facias*, inquit, *ubi melioris notæ codicum maxima penuria eſt.* Nihil equidem ſi ità res eſſet. At licèt rari ſint admodùm manuſcripti codices Optati, non tamen omninò nulli ſunt ; & ſi vel paululùm diligentiæ adhibuiſſet, vix fieri potuiſſet, quin in unum aut alterum Optati codicem incidiſſet. Ego Priorio vel fœlicior vel ſollicitior quinque codices Optati manuſcriptos inveni, quorum ope innumera penè menda ſublata ſunt, ac textus in integrum ubiquè fermè reſtitutus eſt. Primus iſque antiquiſſimus eſt codex S. Theodorici apud Rhemos ſeptingentorum ad minus annorum. Secundus non quidem ejuſdem antiquitatis, ſed optimæ notæ eſt manuſcriptus codex S. Germani à pratis, qui ſanè emendatiſſimus eſt. Tertium, qui fuit olim Maceræi Theologi Pariſienſis, mihi ſubminiſtravit Philippus Silvius ſacræ Facultatis Pariſienſis Doctor in cujus manus pervenit, recentiori manu exaratus ac valdè mendoſus. Quartus eſt manuſcriptus codex S Pauli Cormaricenſis prope Turones, qui nunc in bibliothecâ Colbertinâ numero 1951. aſcriptus eſt. Sexcentorum & ampliùs annorum eſt iſte codex & optimæ notæ, atque utinam omnes Optati libri in eo etiamnùm haberentur: at quod dolendum intercidère folia quæ priores quinque libros continebant ac ſexti initium. Præter hæc habentur in hoc manuſcripto codice monumenta ad veterum Donatiſtarum hiſtoriam pertinentia, quæ in nullo alio manuſcripto codice reperire eſt. Hoc autem circa iſtos codices obſervandum, codicem Philippi Silvii videri excerptum à codice S. Theodorici, & codicem San-Germanenſem ex Cormari-

Manuſcripti codices quibus uſi ſumus.

Emendatus prodit Optati textus.

cenſi. Horum ope codicum vix dici poteſt quot loca reſtituerimus; corrupta emendavimus, luxata ſuis reſtituimus locis, omiſſa ſupplevimus, aſcititia reſecavimus; uno verbo textus Optati nativo ſplendori reſtitutus integer & emendatus prodit. Conjecturis vix quidquam indulſimus niſi manuſcriptis codicibus innixi. Variantes lectiones ſeparatim à notis in fine uniuſcujuſque paginæ aſcripſimus, ex quibus intelligitur quot & quanta ſublata ſint à nobis menda & errata, & quot loca obſcura ac ſenſûs planè vacua lucem acceperint. Hæc quoad emendationem textûs, cui præterea illuſtrando non parum conducit ejus in articulos aut paragraphos diſtinctio, cum brevibus argumentis ad marginem appoſitis, quod nondùm à quoquam in Optati libris præſtitum fuerat.

Diſtinctus textus in paragraphos.

Adjectæ notæ de novo, & veteres editæ.

Quod ſpectat ad notas, paucas ſanè, breves & neceſſarias de novo confecimus, ac ſingulis paginis poſt variantes lectiones ſubjecimus: aliorum verò omnium Balduini ſcilicèt, Albaſpinæi, Merici Caſauboni, Barthii, & incerti ſcriptoris obſervationes appendicis loco libris Optati integras adjecimus; ſed repurgatas ab innumeris mendis typographicis quæ in editionibus Albaſpinæi & Priorii irrepſerant. Priorii notas non prætermiſiſſemus, ſi quid in eis quantivis pretii inventum fuiſſet quod ab aliis non eſſet obſervatum; ſed qui aliorum habet annotationes, has fruſtrà requireret.

Monumenta ab ipſo Optato ſuis libris adjecta.

Variorum notas excipiunt monumenta vetera ad hiſtoriam Donatiſtarum pertinentia, ordine chronologico digeſta & ad manuſcriptos codices ac meliores editiones exacta.

Novum non eſt hujuſmodi monumenta Optati libris aſſuere, hoc ipſum præſtiterat Optatus qui ad faciendam fidem eorum quæ de Donatiſtarum hiſtoriâ ſcripſerat, acta ipſa & monumenta ad finem librorum ſuorum appoſuerat, ut teſtatur libro primo §. 13. ubi loquens de concilio Cirtenſi in teſtimonium adducit ſcripta Nundinarii Diaconi & vetuſtas actorum hujus concilii membranas, *quas*, inquit, *dubitantibus proferre poterimus, harum namque plenitudinem rerum in noviſſimâ parte iſtorum libellorum ad implendam fidem adjunximus.* Item de epiſtolâ ordinatorum Majorini adversùs Cæcilianum loquens eodem in libro §. 20. aït, ſe *eam inter cæteros actus in poſterum habere.* Volumen quoque actorum Eunomii & Olimpii in noviſſimis ſui operis partibus deſcripſiſſe ſe teſtatur ibidem §. 26. Et §. ſequenti acta purgationis Felicis pariter ab ipſo laudantur, quæ in monumentorum ſuorum congetie ab ipſo omiſſa fuiſſe non eſt veriſimile.

Monumenta in præcedentibus editionibus adjecta libris Optati.

Ex his fortè actis quæ S. Optatus ad finem operis ſui appoſuerat, derivata ſunt ea quæ in manuſcripto codice S. Pauli Cormarienſis habentur geſta purgationis Cæciliani & Felicis Aptungitani, necnon variarum epiſtolarum Conſtantini Imperatoris ad Donatiſtas pertinentium ſylloge, quæ monumenta in editionibus Albaſpinæi ac Priorii unà cum collatione Carthaginenſi adjuncta ſunt Optati libris, cùm priùs à Maſſono fuiſſent ſeparatim edita anno 1589. & deinceps à Pithæo.

Quæ monumenta in hac editione adjecta ſint Optati libris.

Ad iſtorum exemplum, in noſtrâ editione vetera omnia monumenta quæ ad hiſtoriam Donatiſtarum pertinent, acta ſcilicèt conciliorum & collationum Epiſcopalium, epiſtolas Epiſcoporum, edicta & epiſtolas Imperatorum, geſtáque Proconſularia exhibuimus.

Edictum Diocletiani & Maximiani in Chriſtianos.

Primum inter ea locum occupat edictum in Chriſtianos latum à Diocletiano & Maximiano, cujus tenorem Lactantio & Euſebio referimus, quod licèt ad Donatiſtas non pertineat, quoniam ſchiſmati poſteà locum dedit & ab eo Donatianæ ſectæ epocha repetitur, in capite actorum ad hiſtoriam Donatiſtarum pertinentium apponendum eſſe duximus.

Acta Martyrum.

Gesta Purgationis Felicis & Cæciliani.

Monumenta ad initium ſchiſmatis pertinentia.

Epiſtolæ Conſtantini.

Decreta ſub Conſtantino.

Sequuntur acta Martyrum Africanorum, quæ ad Traditionis crimen Catholicis intentatum à Donatiſtis ſpectant. Hæc excipiunt geſta purgationis Felicis & Cæciliani, quæ licèt poſteriora ſint, tamen exponunt ea quæ tempore perſecutionis acciderunt. Secuti ſumus in iis editionem clariſſimi viri Baluzii, qui hæc acta cum manuſcripto codice Thuaneo qui nunc eſt bibliothecæ Colbertinæ, collata inſeruit Miſcellaneorum ſuorum lib. 2. cum notis quas etiam ſubjecimus. Poſt hæc legere eſt monumenta quædam ad initium ſchiſmatis Donatiſtarum pertinentia: ſuccedunt epiſtolæ Conſtantini quæ ad Cæciliani & Donatiſtarum cauſam ſpectant, necnon ea quæ ipſo imperante eâ de re decreta ſunt.

Sermo Donatiſtæ de perſecutione ſub Leontio nunc primùm editus.

Paſſio Marculi Donatiſtæ.

Paſſio Maximiani & Iſaac

Donatiſtæ nihil frequentiùs Catholicis objiciebant quàm ea quæ paſſi erant ſub Leontio, Urſatio, & Macario. Ad id ſpectat Donatiſtæ cujuſdam ſermo nunc primùm à nobis editus è codice manuſcripto bibliothecæ illuſtriſſimi & reverendiſſimi Epiſcopi Catalaunenſis, quingentorum circitèr annorum, ſed opus vetuſtiſſimi admodùm ſcriptoris. Hunc ſequitur paſſio Marculi ſacerdotis Donatiſtæ, cujus etiam mentio fit apud Optatum, quæ jam edita fuerat Analectorum Mabillonii tom. 4. nunc prodit emendatior ex collatione ad codicem Corbeienſem, qui nobis etiam ſuppeditavit integram Maximiani & Iſaac Donatiſtarum paſſionem, cujus partem

Donatiſtarum.

tantùm ibidem ediderat Mabillonius. Indè ad Carthaginenſem collationem uſquè occurrent leges tùm eccleſiaſticæ tùm civiles in Donatiſtas latæ. Civilibus ex codice Theodoſiano depromptis, eruditiſſimi viri Jacobi Gothofredi commentarium ſubjecimus.

Leges Eccleſiaſticæ & civiles in Donatiſtas.

Acta collationis Carthaginenſis cum novis notis.

Acta collationis Carthaginenſis curâ & ſtudiis clariſſimi atque eruditiſſimi viri Baluzii emendata juxta ejus editionem ſuo loco inſeruntur. Novas adornavimus notas præſertim circa ſedes Epiſcoporum Africanorum qui collationi adfuerunt. Multa jam de iis obſervaverat Baluzius, ſed rem poſt eum accuratiùs tractavit eruditus Pater Theodoricus Ruinart in notis ad notitiam Epiſcoporum Africanorum ſub Hunnerico. Ab his, ne quid diſſimulemus, mutuati ferè ſumus omnia quæ de illis ſedibus diximus. Atque ut materiam exhauriremus, Geographiam ſacram ſeu notitiam provinciarum & Epiſcopatuum Africæ texuimus, quam ſequitur tabula Geographica à peritiſſimo Geographo delineata, in quâ tùm provinciarum Africanarum diviſio, tùm præcipuarum ſedium Epiſcopalium ſitus oculis ſubjiciuntur.

Geographia ſacra Africæ.

Hiſtoria Donatiſtarum.

Deniquè univerſo operi poſt hanc præfationem, Donatiani ſchiſmatis hiſtoriam præpoſuimus, in quâ non diſertè & ornatè, ſed accuratè & chronologico more ſingula exponuntur ſuiſque temporibus conſignantur.

DE

DE OPTATO ET EJUS LIBRIS
VETERUM TESTIMONIA.

D. Hieronymus in libro de Viris illuſtribus, cap. 121.

OPTATUS Afer Epiſcopus Milevitanus ex parte Catholicâ ſcripſit ſub Valentiniano & Valente Principibus adversùm Donatianæ partis calumniam libros ſex, in quibus aſſerit crimen Donatianorum in nos falsò retorqueri.

S. Auguſtinus lib. 2. *de Doctrinâ Chriſtianâ, cap.* 40. *num.* 61.

Nonne aſpicimus quanto auro & argento & veſte ſuffarcinatus exierit de Ægypto Cyprianus Doctor ſuaviſſimus & Martyr beatiſſimus; quanto Lactantius, quanto Victorinus, OPTATUS, Hilarius, ut de vivis taceam.

Idem lib. 1. *contra epiſtolam Parmeniani, cap.* 13. *num.* 5.

Legant qui volunt quæ narrat & quibus documentis quam multa perſuadeat venerabilis memoriæ Milevitanus Epiſcopus Catholicæ communionis OPTATUS ſive de Lucillâ pecunioſiſſimâ tunc & factioſiſſimâ fœminâ, quam pro Eccleſiæ diſciplinâ ſanctus Cæcilianus adhuc Diaconus læſerat vel de cæteris factionis ejus conſortibus, ſive furibus Eccleſiaſtici argenti, ſive ad Epiſcopatum ſe non perveniſſe dolentibus & ſibi prælatum Cæcilianum inſidiis quibus poterant inſectantibus; ſive de Numidis Epiſcopis quos iſta factio convocaverat ad perniciem Cæciliani, ut illo depoſito alter eis ordinaretur. *Hæc habentur libro primo Optati.*

Idem in libro de Unitate Eccleſiæ cap. 19. *num.* 50.

Nec nos proptereà dicimus nobis credi oportere, quia ipſam quam tenemus commendavit Milevitanus OPTATUS vel Mediolanenſis Ambroſius.

Idem in Breviculo Collationis, cap. 20. *num.* 38.

Sed hinc repulſi (Epiſcopi Donatiſtæ) velut aliquid validiſſimum prolaturi petierunt Optatum legi, quod & antè petiverant, undè ſe probaturos dicebant Cæcilianum ab Impe-

ratore damnatum .... OPTATUM verò legi multò inſtantiùs flagitabant .... Recitatus eſt OPTATUS recitantibus Donatiſtis ubi ait: *Eodem tempore Donatus petiit ut ei reverti licuiſſet & ad Carthaginem accederet; tunc à Philumeno ſuggeſtore ejus Imperatori ſuggeſtum eſt, ut bono pacis Cæcilianus Brixiæ teneretur & factum eſt....* In quibus verbis OPTATI cùm omninò nulla Cæciliani damnatio ſicut illi demonſtraturos ſe eſſe promiſerant reperiri potuiſſet, juſſit cognitor totam paginam recitari, ut de ſuperioribus, & inferioribus verbis voluntas ejus qui ſcripſerat, noſceretur; & ex officio recitatum eſt: *Cæcilianus omnium ſupramemoratorum ſententiis innocens eſt pronuntiatus*; quod cùm recitaretur Donatiſtæ dixerunt hoc ſe non petiiſſe recitari ſtomachantes adversùs eos qui riſum tenere non potuerunt, cùm audiſſent quàm apertam contra ſemetipſos paginam protuliſſent. *Vide de eadem re capitula collationis Carthaginenſis diei tertiæ* 375. 477. *& ſequentia uſque ad* 484. *& poſteà capitulum* 532. *& ſequentia uſque ad* 539. *& epiſtolam concilii Zertenſis apud S. Auguſtinum* 141. *num.* 9.

S. Fulgentius, lib. 2. *ad Monimum, cap.* 13.

Sanctus autem MILEVITANUS EPISCOPUS in ſexto adversùs Parmenianum libro conſilium de virginibus Paulum ſupererogaſſe teſtatur his verbis: *Virginitas enim voluntatis res eſt, non neceſſitatis, & cætera quæ habentur infrà lib.* 6. *§.* 4. *pag.* 95. *Et cap.* 15. Neque enim à veritate receditur in hac ſupererogatione Apoſtoli, ſive quod Sanctus Ambroſius, ſive quod Sanctus Auguſtinus, ſive quod SANCTUS OPTATUS ſenſerunt à nobis quoque ſalvâ veritate fidei ſentiatur.

Honorius Auguſtodunenſis in libro de Scriptoribus Eccleſiaſticis, cap. 111.

OPTATUS Afer Milevitanus Epiſcopus ſub Valente ſcripſit adversùm Donatianæ partis calumniam.

Martyrologium Romanum ad diem v. *Junii.*

Milevi in Numidiâ Sancti OPTATI Epiſcopi doctrinâ & ſanctitate conſpicui.

HISTORIA
DONATISTARUM.

CHRISTIANAM Religionem non à principio ab Apoſtolis ipſis accepit Africa (1), ſed lapſo jam ſæculo à Romanis, ut veriſimile eſt (2), prima Evangelii ſemina ſuſcepit; quæ paulatim exculta, brevi magnam ſementem protulêre: cujus partem licèt perſecutionum furor aliquando demeſſuerit, ab ipſis tormentis & cædibus incrementum accepit, ut verè omninò à Tertulliano, Chriſtianorum qui in Africâ erant nomine dictum fuerit ad Ethnicos: *Plures efficimur, quoties metimur à vobis. Semen eſt ſanguis Chriſtianorum.* At nulla unquam in Chriſtianos ſævior tempeſtas excitata eſt in Africâ, quàm Diocletiano & Maximiano imperantibus poſt propoſita ubique terrarum anni 303. initio in Chriſtianos edicta. Tunc in provinciâ Proconſulari Anulinus, & in Numidiâ Florus bellum Chriſtiano nomini intulerunt, quod ſic deſcribit Optatus lib. 3. § 8. *Omnibus notum eſt, quid eorum operata ſit artificioſa crudelitas: ſæviebat bellum Chriſtianis indictum; in templis dæmoniorum diabolus triumphabat; immmundis fumabant aræ nidoribus; & quia ad ſacrilegia venire non pote-*

Origo Chriſtianæ Religionis in Africâ.

Perſecutiones in Chriſtianos.

Perſecutio Diocletiani.

(1) NON A PRINCIPIO AB APOSTOLIS IPSIS ACCEPIT AFRICA. Petilianus in epiſtolâ quam refellit S. Auguſtinus lib. de unit. Eccleſiæ c. 15. de origine Religionis Chriſtianæ in Africâ ſic loquitur. *De nobis* (Chriſtianis Afris) *dictum eſt: Erunt primi qui erant noviſſimi. Ad Africam enim Evangelium poſtmodum venit, & ideò nuſquam litterarum Apoſtolicarum ſcriptum eſt Africam credidiſſe.* Cui reſpondens Auguſtinus, non contendit Afros ab Apoſtolis ipſis & à principio Evangelium accepiſſe, ſed tantùm *nonnullas barbaras nationes etiam poſt Africam credidiſſe.* Undè certum ſit Africam in ordine credendi non eſſe noviſſimam. Tertullianus quoque in libro de Præſcriptionibus adverſus hæreticos, fatetur Eccleſias Africanas non eſſe Apoſtolicas, hoc eſt, nec ab Apoſtolis, nec ab Apoſtolicis viris qui cum Apoſtolis perſeveraverint, fuiſſe fundatas. Salvianus è contrà videtur ſentire l. 7. de Providentiâ, Carthaginenſem Eccleſiam ab Apoſtolis fuiſſe inſtitutam. Sed minor ei debetur fides extraneo & recentiori ac aliis Afris & antiquioribus.

(2) A ROMANIS UT VERISIMILE EST. S. Auguſtinus epiſt. olim 162. nunc 43. de Romanâ Eccleſiâ loquens: *Undè*, inquit, *Evangelium ad ipſam Africam venit.* Innocent. 1. epiſt. ad Decentium Eugubinum ait eſſe *manifeſtum in omnem Italiam, Gallias, Hiſpanias, Africam, atque Siciliam Inſulâ que interjacentes nullum inſtituiſſe Eccleſias, niſi eos quos venerabilis Petrus Apoſtolus aut ejus ſucceſſores conſtituerint ſacerdotes*, & D. Gregor. lib. 7. epiſt. 32. ad Dominicum Carthaginenſem Epiſcopum. *Scientes præterea*, inquit, *undè in Africanis partibus ſumpſeris ſacerdotale exordium, laudabiliter agitis quòd ſedem Apoſtolicam diligendo ad officii veſtri originem prudenti recordatione recurritis.*

rant, ubicumque thus ponere cogebantur. Omnis locus templum erat ad ſcelus. Inquinabantur propè morientes ſenes: ignorans polluebatur infantia; à matribus parvuli portabantur ad nefas; parentes incruenta parricidia facere cogebantur: alii cogebantur templa Dei vivi ſubvertere; alii Chriſtum negare; alii leges divinas incendere; alii thura ponere. Et idem Author lib. 1. §. 13. *Hujus perſecutionis per totam Africam divagata tempeſtas, alios fecit Martyres, alios Confeſſores, nonnullos funeſtam proſtravit in mortem, latentes dimiſit illæſos. Quid commemorem laicos, qui tunc in Eccleſiâ nullâ fuerant dignitate ſuffulti? quid miniſtros plurimos? quid Diaconos intertio? quid preſbyteros in ſecundo ſacerdotio conſtitutos? Ipſi apices & principes omnium, aliqui Epiſcopi illis temporibus, ut damno æternæ vitæ, iſtius incertæ lucis moras breviſſimas compararent inſtrumenta divinæ legis impiè tradiderunt.* Hoc enim erat peculiare Diocletianeæ perſecutionis malum quòd Chriſtiani libros ſacros igni comburendos tradere cogerentur. Quippè exiſtimabant homines vafri hac potiſſimùm ratione Chriſtianam Religionem ex animis hominum aboleri poſſe, ſi libri quibus doctrina Chriſtiana continetur è medio tollerentur. Hinc Diocletiani & Maximiani edicto præcipuè cavebatur, ut ſacri codices flammis abſumerentur; atque ut id executioni mandaretur, *Principibus & Magiſtratibus ſuo cuique loco injunctum fuit, ut libros deificos extorquerent è manibus Epiſcoporum & Preſbyterorum*, ut refertur in actis Felicis Epiſcopi Tubyzacenſis. Huic edicto parentes ſingulorum locorum Magiſtratus, Lectores, Preſbyteros & Epiſcopos coràm ſe ſiſti jubebant, Scripturas ab iis expoſtulabant; tradere renuentes tormentis affici & in carcerem conjici jubebant; in propoſito permanentes, ad Proconſulem aut ad alium ſuperiorem Magiſtratum miſſi, capite plectebantur. Diſcurrebant per Chriſtianorum ædes apparitores & milites, ſcrutabantur ſecretiora domûs, non tantùm libros ſacros, ſed vaſa ſacra, aurea & argentea, calices, lucernas, aliáque ornamenta undique conquiſita aſportabant, ne præparatis quidem in pauperum uſus veſtibus parcebant; ac demùm, ut fieri ſolet in hujuſmodi caſibus, perditiſſimi homines pretioſa quæque tam ſacra quàm prophana compilabant. In Africâ præſertim ita graſſatam eſſe perſecutorum rabiem, fidem faciunt vetera monumenta, quæ Optati libris annexuimus. Sed quod dolendum magis eſt, ex iis etiam intelligimus plures Chriſtianos, ut ait Optatus, non tantùm Laïcos, ſed & Clericos ac ipſos etiam Epiſcopos metu tormentorum ac mortis, tùm ſacros codices, tùm alia ſacra vaſa aut inſtrumenta tradidiſſe. Hi, Traditores vulgò dicti ſunt. Alii è contrà ſtudio flagrantes immoderato palàm, etiam ſi nemo inquireret, profitebantur ſe codices ſacros habere, quos traditurios negarent, atque ità ſeſe morti objiciebant. Quantò illi prudentiores ſimul & religioſiores qui codices ſacros ſilentio ſuo tectos conſervabant, ità tamen ut apprehenſi & interrogati, neque traderent, neque traditurios ſe eſſe profiterentur.

Sacrorum codicum traditio.

Ex his fuit Menſurius Carthaginenſis antiſtes, qui anteceſſoris ſui Cypriani doctrinam ſequens, eos qui ſe *non comprehenſi perſecutionibus offerrent & ultrò dicerent ſe habere ſcripturas quas non traderent, licèt ab eis*

Menſurius Carthaginenſis quid de codicum

eis hoc nemo quæſiſſet, improbavit, & tamquàm martyres honorari vetuit. *Ipſe verò ſe ſacros codices ne à perſecutoribus invenirentur, abſtuliſſe atque ſervaviſſe, & horum loco in baſilicâ ſcripta hæreticorum reliquiſſe, teſtatus eſt in epiſtolâ ad Secundum: quæ cùm inveniſſent perſecutores, & abſtuliſſent, nihil ampliùs eſſe poſtulatum.* Quia quamvis quidam *poſteà Carthaginenſis ordinis ſuggeſſiſſent Proconſuli, quòd illuſi fuiſſent qui miſſi erant ad Chriſtianorum ſcripturas auferendas & incendendas, quia non invenerunt niſi neſcio quæ ad eos non pertinentia, ipſas autem in domo Epiſcopi cuſtodiri, inde deberent proferri & incendi, Proconſul ad hoc eis conſentire noluit.* Ità prudentiâ Menſurii ſervati ſunt Carthagine præcipui codices ſacrorum librorum.

ſacrorum traditione cenſuerit.

Quid Secundus Tigiſitanus Numidiæ Primas.

Numidiæ Primas Secundus Tigiſitanus verbis quidem jactans gloriam, rei geſtæ ignaros fefellit; at virtutis expers, quibus quid egiſſet ignotum non erat, deriſui fuit. Ad Menſurium quippè dedit litteras, quibus aïebat, Miſſos ad ſe à curatore & ordine Centurionem & Beneficiarium qui peterent divinos codices exurendos, eique à ſe reſponſum, *Chriſtianus ſum & Epiſcopus, non traditor.* Cúmque ab eo vellent aliqua ecbola aut quodcumque accipere, neque hoc eis dediſſe, exemplo Eleazari Macchabæi, qui nec fingere voluit ſuillam carnem ſe manducare, ne aliis præberet prævaricationis exemplum. At Purpurius Epiſcopus Limatenſis vir perfrictæ frontis jactantiam illam Secundi ſequenti exprobratione compeſcuit, cùm accuſatus ab eo homicidii his eum dictis ſubſannavit: *Tu quid egiſti, qui tentus es à Curatore & ordine ut ſcripturas dares? Quomodò te liberaſti ab ipſis, niſi quia dediſti aut juſſiſti dari quodcumque, nam non te dimittebant paſſim.* Hoc convitio repreſſa eſt Secundi audacia, qui ex accuſatore reus factus ſibi timens utpotè Traditionis conſcius, conſilio Secundi fratris ſui filii totum negotium ad Dei judicium remiſit, & coëpiſcopos ſuos Traditionis manifeſtè ac propriâ confeſſione convictos, ab omni pœnâ immunes eſſe paſſus eſt, ne & ipſe ejuſdem criminis reus perageretur.

Traditi codices ſacri à Paulo Cirtenſi & Silvano.

Cirtenſis civitatis quæ Metropolis civilis provinciæ Numidiæ fuit, Epiſcopus erat Paulus. Ad eum venit XIV. Kalendas Junias Munatius Felix flamen perpetuus, curator coloniæ Cirtenſis, interpellavit Epiſcopum ut proferret ſcripturas legis, & ſi quid aliud haberet. Is reſpondit ſcripturas eſſe penès lectores; quod autem habebat hic ſeſe dare paratum eſſe. Rursùm interpellatus ut oſtenderet lectores, aut ad illos mitteret, repoſuit eos eſſe notos Edeſio & Junio exceptoribus. Dein Paulus & ejus Clerici calices, lucernas, veſtes pauperum ac univerſam Eccleſiæ ſupellectilem necnon unum codicem indagantibus tradiderunt: indè ſeſe Magiſtratus ad domos lectorum contulerunt, qui non multùm repugnantes ſacros codices tradidêre. Imprimis verò Silvanus tunc Subdiaconus qui lucernam & capitulatam argenteam quæ latebant, ultrò protulit, dicens ſe ponè arcam eas inveniſſe.

Comprehenſi Chriſtiani in civitate Abitinenſi &

Fervente etiamnùm perſecutione pridie Idus Februarii anni 304. in civitate Abitinenſi Saturninus Preſbyter cum filiis quatuor Saturnino juniore & Felice Lectoribus, Mariâ Sanctimoniali, Hilarione infante,

In carcerem conjecti.

& cum eo Dativus, Felix, Ampelius, aliique complures tam viri quàm mulieres celebrantes dominica ſacramenta, à coloniæ Magiſtratibus comprehenſi ſunt & unà Carthaginem perducti, ibique poſt glorioſam confeſſionem in carcerem conjecti. Ad eos conveniendos & viſitandos, uti par eſt credere, incautè & glomeratìm concurrebant Chriſtiani, ex quo invidia concitabatur, pluréſque morti objiciebantur. Quod cernens Menſurius, Cæciliano Archidiacono in mandatis dedit ut inconſultam illam turbam à foribus carceris arceret, ne tumultus fieret, & invidia concitaretur. Hinc anſam poſteà Cæciliani calumniandi arripuerunt hujus adverſarii ac fingendi *ipſum lora & flagra cum armatis ante fores carceris poſuiſſe, & ab ingreſſu atque aditu cunctos qui victum potúmque martyribus afferebant gravi injuriâ propulſaſſe*: quæ calumnia à veriſimili omninò abhorret, nec aliam habere videtur originem quàm quòd Cypriani conſilium ſecutus *commendarit ut cautè & non glomeratìm* (verba ſunt Cypriani ep. 5.) *nec per multitudinem ſibi junctam ad conſervandum & viſitandum confeſſores, Chriſtiani concurrerent, atque ut cum temperamento hoc ageretur per Preſbyteros alternis vicibus eò venientes, ut ſcilicet temporibus ſerviretur, quieti proſpiceretur & plebi provideretur.*

Conſilium Cæciliani & Menſurii de viſitandis cautè martyribus.

Quid de Felicis Aptungitani causâ conſtiterit.

Felicem Aptungitanum Epiſcopum Cæciliani, ut mox dicemus, ordinatorem, Traditionis etiam crimine infamarunt Donatiſtæ. At ex teſtimoniis eorum qui eâ de re, poſtmodùm inquiſitione factâ anno 314. ab Æliano Proconſule juſſu Conſtantini Imperatoris auditi ſunt, immunem ab eo crimine Felicem fuiſſe conſtitit. Quippè Cæcilianus qui Duumvir erat Aptungitanæ coloniæ, cùm propoſitum eſt edictum de diruendis Eccleſiis & comburendis libris Chriſtianorum, teſtatus eſt ſe, cùm miſſum eſt edictum, Zamæ fuiſſe, quò cùm veniſſent Chriſtiani quidam inquiſitum nùm ad ipſum perveniſſet ſacrum præceptum, reſpondiſſe nondùm; ſed vidiſſe ſe ejus exempla & Zamæ & Furmis baſilicas & ſcripturas dirui, quapropter proferrent ſcripturas ſi quas haberent, tunc miſiſſe eos ad Felicis domum & Galatium ſecum ad locum ubi Chriſtianorum orationes fieri conſueverant, perrexiſſe & indè cathedram & epiſtolas ſalutatorias ablatas & oſtia omnia combuſta, & cùm ad domum Felicis Epiſcopi miſiſſet officiales publicos, ab iis renuntiatum eſſe illum abſentem. Ità nihil à Felice traditum eſſe hujus teſtimonio compertum. At Ingentius qui poſteà fuit Decurio Ziquenſium, Felici infenſus quòd Maurum Epiſcopum Uticenſem amicum & hoſpitem ſuum ob emptum Epiſcopatum excommunicaſſet, Cæcilianum convenit, & ab eo petiit quaſi Felicis nomine, ut ſcripto teſtaretur codices ſacros combuſtos eſſe tempore duumviratûs ſui. Cùm id ipſi denegaſſet Cæcilianus, Augentium amicum & collegam Cæciliani in ædilitate adhibuit interceſſorem, ad cujus preces Cæcilianus epiſtolam ſcripſit Felici, quâ teſtabatur anno duumviratûs ſui præſente Galatio quaſdam epiſtolas ſalutatorias è baſilicâ fuiſſe ablatas, & Ingentius huic epiſtolæ addidit Felicem dixiſſe: *Tolle clavem, & quos in cathedrâ libros & ſuper lapide codices tolle illos, ſed vide officiales ne tollant oleum & triticum.* Cui cùm reſpondiſſet Cæcilianus: *Tu neſcis quia ubi ſcripturæ inveniuntur, ipſa domus diruitur.* Felicem ad hæc dixiſſe: *Quid ergò faciemus?* Cæcilianum

reſpondiſſe: *Tollat aliquis de veſtris in areâ ubi orationes facitis & illic ponantur, & ego venio cum officialibus & tollo*, atque huic conſilio paruiſſe Felicem, & in areâ codices ſacros poni mandaſſe: illuc Cæcilianum cum officialibus veniſſe & omnia tuliſſe ſecundùm ſaerum præceptum. Cæcilianus in judicio rotum iſtud epiſtolæ ſuæ adjectum eſſe contendit atque Ingentium falſi redarguit, qui ſuſpenſus imminentium rormentorum metu faſſus eſt hæc epiſtolæ ſe addidiſſe in vindictam Mauri hoſpitis ſui, ut Felici tradirionis notam inureret.

Perſecutione codicum tradendorum paulùm relaxatâ anno æræ vulgaris 305. III. Nonas Martii (3), decem aut undecim Epiſcopi Numidiæ convenerunt Cirtæ in domum Urbani Donati ad ordinandum in hac urbe Epiſcopum in locum Pauli Cirtenſis. Primum inter eos antiquitatis jure locum tenebat Secundus Tigiſitanus, cum quo conſedêre Donatus Maſculitanus, Victor Ruſſicadenſis, Marinus ab Aquis Tibilitanis, Donatus Calamenſis, Purpurius Limatenſis, Victor Garbenſis, Felix à Rotario, Nabor à Centurionis, Secundus minor filius fratris Secundi Tigiſitani, Cirtam quoque venerat Menalius incertum cujus in Numidiâ ſedis Epiſcopus, ſed qui ne à ſuis civibus thurificaſſe probaretur, oculorum dolorem fingens ad conceſſum ſuorum procedete trepidavit. Nomina Epiſcoporum concilii Cirtenſis.

In concilio propoſitum eſt à Secundo, ut antequàm Epiſcopum ordinarent, probarent ſeſe adſtantes, hoc eſt, purgarent ſe ab accuſationibus aut ſuſpicionibus criminum. Tùm is Donatum Maſculitanum interrogavit, nùm tradidiſſet; hic neque factum ingenuè faſſus eſt, neque plane negavit, ſed reſpondit ſe quæſitum à Floro ut thurificaret & traditum non fuiſſe in manus ejus: addens, *quia Deus mihi dimiſit, ergò & tu ſerva me Deo*, ità veniam criminis quaſi admiſſi petens; cui reſpoſuit Secundus: *quid ergò facturi ſumus de martyribus quia non tradiderunt & ideò coronati ſunt?* Donatus rursùm aït: *Mitte me ad Deum, & ibi reddam rationem.* Tum Secundus juſſit eum receedere in partem alteram & ſtare quaſi reum. Deindè Marinum ab Aquis Tibilitanis compellavit his verbis: *Dicitur & te tradidiſſe.* Reſpondit Marinus ſe dediſſe Paulo carthulas, codices verò ſuos ſalvos eſſe; hunc etiam in partem alteram ſecedere juſſit Secundus. Donatus Calamenſis ab eo ſimiliter interrogatus, reſpondit ſe dediſſe eodices medicinales, & hoc reſponſo dato ſtetit in medio. Victor à Ruſſicade aeeuſatus à Secundo quòd tradidiſſet quatuor Evangelia, apertè ac ſine ullis ambagibus crimen faſſus eſt: *Valentinianus*, inquit, *Curator fuit, ipſe me coëgit ut mitterem illa; hoc delictum mihi indulge & indulget mihi Deus.* Hoc reſponſo dato ſtatim cum reis ſtare juſſus eſt. Tùm Purpurium Limatenſem non tradirionis ſed homicidii inſimulavit Secundus, ità eum compellans: *Dicitur te necaſſe filios ſororis tuæ duos Milei.* Hic homo ferox & impudens, crimen illatum in accuſatorem retorſit: *Putas*, inquit Secundo, *me terreri à te ſicut & alti? Tu quid egiſti, qui tentus es à curatore & ordine ut ſcripturas dares? Quomodò te liberaſti ab ipſis, niſi quia dediſti, aut juſſiſti dari* Accuſantur plures Traditionis à Secundo. Purpurius homicidii accuſatus ferociter reſpondit.

(3) Anno 305. III. Nonas Martii. De hac epochâ vide annotationem 48. in lib. I. Optati.

quodcumque? nam non te dimittebant paſſim. Tùm in minas prorupit: *Ego,* inquit, *occidi, & occido eos qui contra me faciunt:* (ô ferinam immanitatem!) *ideò noli me provocare ut plus dicam, ſcis me de nemine tractare.* Simul omnes rei ſtantes murmurare cœperunt adversùs Secundum. Quod videns Secundus alter hujus fratris filius, patruum ſic allocutus eſt: *Audis quæ dicat in te? paratus eſt recedere & ſchiſma facere, non tantùm ipſe ſed & omnes quos arguis; quos ſcio quia dimittere te habent, & dare in te ſententiam, & remanebis ſolus hæreticus: ideò quid ad te pertinet quis quid egit? Deo habet reddere rationem.* Tùm Secundus Tigiſitanus id metuens, conſultis Victore Garbenſi, Felice à Rotario, & Nabore à Centurionis, tribus ſcilicèt judicibus ſuperſtitibus qui in ſententiam Secundi minoris deſcenderunt & talem cauſam Deo ſervari debere cenſuerunt, reorum abſolutionem pronuntiavit, eoſque ſedere juſſit. Tunc dictum eſt ab omnibus *Deo gratias*, & ſederunt.

Abſolvuntur omnes Deo ſervatâ eorũ causâ.

Hæc prior pars ſynodi. Poſterior fuit electio & ordinatio Epiſcopi in locum demortui. Silvanus is de quo priùs dictum, qui ſub Paulô Epiſcopo lucernam & capitulatam argenteam ultrò tradiderat, propoſitus eſt ut ordinaretur in ejus locum: tunc à populo acclamatum eſt: *Traditor eſt, alius fiat; purum & integrum civem noſtrum volumus.* Adversùs hujus electionem reclamatum eſt à clero & ab honoratis civibus; ſed arenarii ruſtici aliique è vili plebeculâ mercede conducti in areâ martyrum honoratos cives incluſerunt, ac ſublatum Silvanum à Muto arenario Epiſcopum proclamarunt, quem Secundus & alii Epiſcopi qui Cirtam convenerant ordinavêre. A Silvano deindè, præſentibus Epiſcopis, Victor Presbyter eſt ordinatus, qui ut fieret Presbyter viginti folles Silvano dedit, quos ante cathedram Epiſcoporum poſitos, ipſi diviſerunt inter ſe. Hæc omnia patefecit Nundinarius Silvani Diaconus iratus adversùs Epiſcopum ſuum à quo fuerat loco motus. Quæ res Purpurium Limatenſem, & alium ejuſdem factionis Epiſcopum nomine Fortem impulit, ut ad Silvanum & ad Cirtenſes ſcriberent quavis ratione Nundinarii Diaconi exulceratum animum placari oportere, ne quæ ſciebat palàm faceret: quod cùm factum non fuiſſet, Silvanus harum rerum documenta & teſtes exhibuit coram Zenophilo Proconſule, ut habent geſta.

Ordinatio Silvani.

Nundinarii Diaconi diſſenſio à Silvano.

Quantumvis Secundus Tigiſitanus & Menſurius Carthaginenſis non bene concordarent, nihilominùs tamen quamdiù vixit Menſurius, nullum inter eos ſchiſma erupit: at eo mortuo, ab iiſdem Epiſcopis qui concilio Cirtenſi adfuerant, ordinatione Majorini quem Cæciliano priùs ordinato oppoſuerunt, Carthaginenſis primum Eccleſia, ac poſteà tota Africa in duas partes ſciſſa eſt. Cujus diviſionis origo & cauſæ accuratiùs & elegantiùs deſcribi non poſſunt quàm ipſis Optati verbis. » Hoc, inquit, » (ſchiſma) apud Carthaginem poſt ordinationem Cæciliani factum eſ- » ſe, nemo eſt qui neſciat: per Lucillam ſcilicèt, neſcio quam fœmi- » nam factioſam: quæ ante concuſſam perſecutionis turbinibus pacem, » dùm adhuc in tranquillo eſſet Eccleſia, cùm correptionem archidia- » coni Cæciliani ferre non poſſet: quæ ante ſpiritalem cibum & potum,

Origo ſchiſmatis.

Lucillæ adversùs Cæcilianũ ſiræ.

os neſció cujùs martyris, ſi tamen martyris, libare dicebatur: & cùm «
præponeret calici ſalutari os neſcio cujus hominis mortui, etſi martyris, «
ſed necdùm vindicati, correpta, cum confuſione, diſceſſit irata. Iraſ- «
centi & dolenti, ne diſciplinæ ſuccumberet, occurrit ſubitò perſecu- «
tionis enatâ tempeſtas. «

Mensurius ad curiam citatus ornamenta Eccleſiæ Botro & Celestio cōmendat.

Iiſdem temporibus Felix quidam Diaconus, qui propter famoſam «
neſcio quam, de tyranno Imperatore tunc factam epiſtolam, appella- «
tus eſt, periculum timens, apud Menſurium Epiſcopum delituiſſe di- «
citur. Quem cùm poſtulatum Menſurius publicè denegaret, relatio «
miſſa eſt: reſcriptum venit, ut ſi Menſurius Felicem Diaconum non «
reddidiſſet, ad palatium dirigeretur. Conventus non leves patiebaur «
anguſtias: erant enim Eccleſiæ ex auro & argento quamplurima or- «
namenta, quæ nec defodere terræ, nec ſecum portare poterat. Quæ «
quaſi fidelibus, ſenioribus commendavit, commemoratorio facto, «
quod cuidam aniculæ dediſſe dicitur: ità ut ſi ipſe non rediret, red- «
ditâ pace Chriſtianis, anicula illa illi daret, quem in epiſcopali ca- «
thedrâ ſedentem inveniret. Profectùs cauſam dixit: juſſus eſt reverti: «
ad Carthaginem pervenire non potuit. «

Ordinatio Cæciliani in Epiſcopum Carthaginenſem, necnon cauſæ atque origo ſchiſmatis.

Tempeſtas perſecutionis peracta, & definita eſt. Jubente Deo, in- «
dulgentiam mittente Maxentio, Chriſtianis libertas eſt reſtituta. Bo- «
trus & Celeſtius, ut dicitur, apud Carthaginem ordinari cupientes, «
operam dederunt, ut abſentibus Numidis, ſoli vicini Epiſcopi pete- «
rentur, qui ordinationem apud Carthaginem celebrarent. Tunc ſuf- «
fragio totius populi Cæcilianus eligitur: & manus imponente Felice «
Autumnitano, Epiſcopus ordinatur. Botrus & Celeſtius de ſpe ſuâ de- «
jecti ſunt. Brevis auri & argenti ſedenti Cæciliano, ſicuti delegatum «
à Menſurio fuerat, traditur, adhibitis teſtibus. Convocantur ſuprà «
memorati ſeniores, qui faucibus avaritiæ commendatam ebiberant «
prædam. Cùm reddere cogerentur, ſubduxerunt communioni pedem. «
Non minùs & ambitores, quibus & ordinari non contigit: necnon «
& Lucilla, quæ jamdudùm ferre non potuit diſciplinam: cum omni- «
bus ſuis potens & factioſa fœmina, communioni miſceri noluit. Sic «
tribus convenientibus cauſis & perſonis, factum eſt, ut malignitas «
haberet effectum. Schiſma igitur illo tempore confuſæ mulieris iracun- «
dia peperit, ambitus nutrivit, avaritia roboravit. Ab his tribus perſo- «
nis contra Cæcilianum cauſæ confictæ ſunt, ut vitioſa ejus ordinatio «
diceretur. «

Quo tempore initium ſchiſmatis ſtatuendū.

Contigêre iſthæc poſt perſecutionem peractam & libertatem Chri-
ſtianis reſtitutam in Africâ indulgentiâ Maxentii, ac proindè poſtquàm
iſte Africæ potitus eſt, quod non contigit niſi poſt mortem Maximiani
Herculii qui anno 310. è vivis ſublatus eſt: poſtquàm Alexander qui
tunc Præfecti Prætorio in Africâ vicem gerebat ac partes Galeni tue-
batur à Rufio Voluſiano & Zenâ, quos cum copiis Maxentius in Afri-
cam miſerat, victus atque interfectus eſt, ut teſtes ſunt Zozimus & Au-
relius Victor. Hinc indulgentia illa à Maxentio in Africam mitti non
potuit, & libertas per illum Chriſtianis reſtitui ante annum 311. quæ

anno perſecutionem in Occidentis partibus finem accepiſſe teſtatur Euſebius.

Viſitator Eccleſiæ Carthaginenſi datus à clericis Secundi.

Antequàm Cæcilianus ordinaretur, jam Secundus Glericos Carthaginem miſerat, qui licèt ad Clericos Carthaginenſes accedere noluerint, à Lucillâ ſuſcepti viſitatorem nominaverant, ſi fides habeatur Auguſtino id narranti ſerm. 46. de Paſtoribus c. 15. Hoc tempore Eccleſiam quoque Carthaginenſem turbavit Donatus à Caſis-nigris, qui, eodem teſte in Breviculo collationis diei 3. convictus eſt in concilio Romano *Cæciliano etiamnùm Diacono ſchiſma feciſſe Carthagine.*

Concilium 70. Numidarum Carthagini.

Secundus & Epiſcopi Numidiæ vocati Carthaginem ad ordinationem Epiſcopi, invenerunt Cæcilianum jam ordinatum: ægrè tulêre ſe non expectatos, inprimis Secundus primas, conveniens eſſe exiſtimans ut princeps à principe, hoc eſt, primas à primate ordinaretur. At Carthaginenſis clerus & populus, quibus jampridem Secundus & Numidæ inviſi erant, hos excipere noluerunt; ſed ſuſcepti ſunt ab iis qui Cæcilianum odio habebant, à Lucillâ ſcilicèt & ejus fautoribus, à ſenibus illis quibus credita fuerant ornamenta ſacra, à Botro & Celeſtio qui indignabantur ordinatos ſe non fuiſſe. Septuaginta fuerunt aut circiter Epiſcopi Numidiæ, Auguſtino teſte, & inter eos, omnes illi qui concilio Cirtenſi adfuerant, Traditores ſcilicèt & homicidæ, unà cum Silvano Cirtenſi & Donato à Caſis-nigris præcipuo diſſenſionis incentore. Ad baſilicam in quâ Chriſtiani conveniebant, nullus acceſſit; ſed in domo quadam privatâ conventiculum ſuum habuerunt. Vocatus ab iis

Accuſatio Cæciliani.

Cæcilianus, innocentiâ ſuâ fretus, mandatum hoc ipſis ſignificat: *Si eſt quod in me probetur, exeat accuſator & probet.* » Illo tempore, inquit Optatus, à tot inimicis nihil in eum potuit confingi: ſed de ordinatore » ſuo, quòd ab iis falsò Traditor diceretur, meruit infamari. Iterùm à » Cæciliano mandatum eſt, ut ſi Felix in ſe, ſicut illi arbitrabantur, » nihil contuliſſet, ipſi tanquàm adhuc Diaconum ordinarent Cæcilia- » num. Tunc Purpurius ſolitâ malitiâ fretus, quaſi & Cæcilianus filius » ſororis ejus eſſet, ſic ait: *Exeat huc quaſi imponatur illi manus in Epiſ-* » *copatu, & quaſſetur illi caput de pœnitentiâ.* His rebus compertis, tota » Eccleſia Cæcilianum retinuit, ne ſe latronibus tradidiſſet.

Damnatio Cæciliani.

Abſentem itaque damnaverunt Cæcilianum, quòd vocatus adeſſe noluerat, quòd à Traditoribus eſſet ordinatus, & quòd victum afferre martyribus in cuſtodiâ conſtitutis prohibuiſſe dicebatur. Prolatâ in eum ejuſque ordinatores dejectionis atque excommunicationis ſententiâ, in ejus locum Majorinum, qui lector fuerat dùm Cæcilianus erat Archidiaconus, domeſticum Lucillæ ipsâ ſuffragante, & hujus argento corrupti (nam quadringentos folles eam propterea Epiſcopis dediſſe poſteà compertum fuit) Epiſcopum illicitè ordinarunt: ſic altare contra altare erectum eſt: hinc ſchiſmatis ac diſſenſionis initium.

Litteræ ſynodi in Cæcilianum.

Poſt ſententiam prolatam, litteras, ut fieri ſolet, nomine concilii ad Eccleſias Africanas miſerunt, livore, ut inquit Optatus, dictante conſcriptas; quibus Cæciliani ordinatores traditionis reos eſſe calumniabantur, Cæciliani ordinationem irritam eſſe pronuntiabant, ac omnes mo-

nebant ut ab ejus communione abſtinerent, & Majorinum pro legitimo agnoſcerent Epiſcopo. Creditum eſt à pluribus Africanis, numeroſi concilii litteris in Cæcilianum datis: hinc non tantùm Carthaginenſis, ſed & univerſa Africana Eccleſia in duas partes eſt diviſa; aliis Cæciliani innocentiam defendentibus, & cum eo communionem retinentibus; aliis ſtantibus à parte Majorini & à Cæciliani communione diſcedentibus. At cùm ad Eccleſias tranſmarinas cauſam hanc deferre adverſarii Cæciliani tunc temporis auſi non eſſent, Cæcilianus in communione totius orbis Eccleſiarum permanſit, è contrà verò Majorinus nullum habuit extra Africam qui cum eo communicaret, aut illum pro Epiſcopo Carthaginenſi haberet. Ad Cæcilianum ab omnibus tranſmarinis Eccleſiis communicatoriæ mittebantur, non autem ad Majorinum.

Diviſio Africæ.

Cæcilianus in communione totius orbis permanet.

Quin etiam Conſtantinus Imperator, qui ſuperato anno 312. Maxentio Italiam & Africam imperio ſuo adjunxerat, pecunias quas in ſumptus miniſtrorum Eccleſiæ Catholicæ provinciarum Africæ, Numidiæ, & utriuſque Mauritaniæ ex fiſco largiebatur, Cæciliano tamquàm legitimo Carthaginenſi Epiſcopo diſtribuendas commiſit; & litteris ad eum datis ſchiſmaticos acerbè perſtringit, tamquàm incompoſitæ mentis homines, id agentes ut ſanctiſſimæ ac Catholicæ Eccleſiæ populum improbâ atque adulterinâ falſitate corrumpant; aitque ſe dediſſe in mandatis Anulino Proconſuli & Patricio Vicario Præfectorum, ut hujus rei curam gerant; & ſi quos hujuſcemodi homines in hâc amentiâ perſeverare contigerit, Cæciliano ſcribit, ut abſque hæſitatione ſupradictos judices adeat, idque ipſis referat, ut in reos quemadmodùm iis coràm mandaverat, animadverterent.

Conſtantinus Cæcilianum pro legitimo Epiſcopo agnoſcit.

Idem Imperator ad Anulinum de immunitate Clericorum in Africâ ſcribens, eos tantùm à publicis functionibus eximit, *qui in Eccleſiâ Catholicâ cui Cecilianus præeſt ſanctiſſimæ Religioni miniſtrant.* Acceptis his litteris Anulinus Cæcilianum & Clericos Carthaginenſis Eccleſiæ accerſivit, perlectóque ipſis imperiali præcepto eos hortatus eſt, ut unitate conſenſu omnium factâ, immunitate ſibi conceſſâ fruerentur, & abſque impedimento deinceps divinis rebus inſervirent. Verùm poſt paucos dies quidam ex adverſariis Cæciliani, adjunctâ ſibi populi multitudine, Proconſulem adiverunt atque duos libellos obtulêre, unum in alutâ ſignatum, cujus hæc erat ſuperſcriptio: *Libellus Eccleſiæ Catholicæ criminum Ceciliani traditus à parte Majorini:* alterum ſine ſigillo cohærentem eidem alutæ; petieruntque ut eos libellos ad comitatum dirigeret. Ità rem refert ipſe Anulinus in relatione ad Imperatorem data Carthagini XVII. Kal. Maïas Conſtantino Auguſto III. Coſ. qui conſulatus incidit in annum æræ vulgaris 313. Libellos ſibi oblatos ſimul cum relatione ad Imperatorem, ut cuncta poſſet dignoſcere, miſit Anulinus. Cæcilianum interìm in ſuo ſtatu reliquit. Libellus ſine ſigno annexus alutæ, non alius erat quàm is quo ſibi judices è Galliâ dari poſtulabant, quem refert Optatus conceptum his verbis: *Rogamus te, Conſtantine optime Imperator, quoniàm de genere juſto es, cujus pater inter cæteros impe-*

Adverſarii Cæciliani libellos dant Proconſuli adverſùs eum.

Petunt ab Imperatore ſibi dari judices.

ratores perſecutionem non exercuit, & ab hoc facinore immunis eſt Gallia. Nam in Africâ inter nos & cæteros Epiſcopos contentiones ſunt; petimus, ut de Galliâ nobis judices dari præcipiat pietas tua. Datæ à Luciano, Digno, Naſutio, Capitone, Fidentio, & cæteris Epiſcopis partis Donati, aut potiùs *Majorini*, ut obſervavimus hoc loco.

Conſtantinus dat judices tres è Galliâ Epiſcopos qui Romæ cauſam definiant unà cum Miltiade Rom. Epiſcopo.

Conſtantinus Imperator, acceptâ in Galliis, ubi tùm verſabatur, relatione Anulini Proconſulis, & libellis eidem relationi adjunctis, permoleſtè omninò tulit, ut ipſe ait in epiſtolâ ad Miltiadem: *In iſtis provinciis quas divina Providentia ſuæ devotioni ſpontaneâ deditione tradiderat, & in quibus maxima erat populi multitudo, plebem quaſi in duas partes diviſam ad deteriora deflectere & Epiſcopos inter ſe diſſentire.* Ut igitur diſſidio finem imponeret Conſtantinus, tres Epiſcopos è Galliâ judices dedit, Maternum Agrippinenſem, Reticium Auguſtodunenſem, & Marinum Arelatenſem, qui cum Miltiade Romano Epiſcopo Romæ rem judicarent. Simul Anulino mandavit, ut Cæcilianum cum decem Epiſcopis partis ſuæ, & adverſarios Cæciliani totidem Romam navigare præciperet, intra diem ſextum Nonas Octobris; ut illic Epiſcopali judicio cauſa eorum diſceptaretur. Atque ut judices dati negotii pleniſſimam haberent cognitionem, exempla libellorum ab Anulino miſſorum ad ſingulos eorum tranſmiſit cum litteris quibus eos hortabatur, ut cauſam hanc accuratiſſimè cognoſcerent & ex præſcripto juſtitiæ judicarent. Exſtat ejus epiſtola ad Miltiadem data, quæ ipſum judicem ejus cauſæ eſſe vult unà cum Reticio, Materno, & Marino collegis ejus.

Romam ex utraq; parte mittuntur.

Concilium Romanum ſub Miltiade.

Anulinus juxta mandatum Imperatoris, Cæciliano & adverſariis ejus præcipit ut deni ex utraque parte Romam irent. Cui mandato ſe parituros cùm utrique promiſiſſent, rei certiorem fecit Imperatorem. Ergò Cæcilianus unà cum decem Epiſcopis partis ſuæ & totidem ex ejus adverſariis (quorum anteſignanus erat Donatus Caſenſis) Romam venerunt: cúmque huc etiam veniſſent tres Epiſcopi Gallicani judices à Conſtantino nominati, hi unà cum Miltiade & quindecim Epiſcopis Italis, quorum nomina & ſedes refert Optatus lib. 1. §. 23. in domo Fauſtæ in Laterano, (hoc eſt in eâ parte Laterani palatii quæ Fauſtæ Imperatrici deſtinata erat) Conſtantino III. & Licinio iterùm Coſſ. anno 313. ſexto Nonas Octobris die, ſextâ feriâ convenerunt. His novemdecim conſidentibus Epiſcopis cauſa Cæciliani & Donati cœpit agitari. Res per triduum acta eſt, aſſiſtentibus Notariis qui acta conficerent. Primo die Cæcilianus & accuſatores ejus ſteterunt ſe coram judicibus. De accuſatorum perſonis tractatum eſt, & quidam eorum, quorum vita maculis inquinata erat, ſecundùm leges ab actione repulſi ſunt. A cæteris quæſitum ut teſtes & probationes in Cæcilianum producerent, tùm illi nihil in eum proferre potuerunt; ſed id tantùm allegavère Cæcilianum ab universâ plebe Carthaginenſi accuſatum fuiſſe. At judices hujus accuſationis quæ tumultuoſis ſolùm clamoribus, nullâ documentorum atteſtatione, nullâ teſtium fide nitebatur, rationem habendam eſſe nequaquàm cenſuerunt. Requiſierunt ab iis, ut certos accuſatores & te-

Geſta conc. Romani primâ die.

ſtes inducerent, qui ſimul cum iis ex Africâ venerant, & cùm præſentes fuiſſent, à Donato ſubtracti dicebantur, quia teſtificati erant nihil habere ſe quod in Cæcilianum dicerent. Eos ſe exhibiturum ille promiſit, atque ità manſit in pendulo Cæciliani cauſa. Donatus autem Caſenſis accuſatus & convictus eſt, Cæciliano etiamnùm Archidiacono, ſchiſma feciſſe Carthagine, & confeſſus ſe rebaptizaſſe & Epiſcopis lapſis manum impoſuiſſe. Secundâ die à quibuſdam novus libellus denuntiationis adversùs Cæcilianum datus eſt; quo facto agitata rursùm cognitio, & tamen nihil quidquam in Cæcilianum potuit probari. Eadem die actum videtur de concilio ſeptuaginta Epiſcoporum qui Cæcilianum damnaverant, quorum quaſi graviſſima opponebatur auctoritas. Adversùs illos multa dicta ſunt: Traditores eos fuiſſe Cæciliani inimicos, ambitioſos homines, Lucillæ obnoxios & ejus pecuniâ corruptos; aliáque ejuſmodi: adversùs Cæcilianum quòd à Felice Aptungitano Traditionis reo ordinatus fuiſſet. Hæ quæſtiones plures & intricatiſſimæ erant, à quibus abſtinendum eſſe ſibi duxerunt concilii Romani patres, ac de Cæciliano tantùm & Donato judicium ferre voluerunt. Hic iterùm pollicitus eſt ſe die ſequenti idoneos teſtes criminum Cæciliani exhibiturum: at cùm promiſſis ſtare non poſſet, ad judicium accedere ampliùs noluit. Itaque tertiâ die Cæcilianus omnium ore innocens pronuntiatus eſt, & communio cum eo ſervata: è contrà à ſingulis in Donatum propriâ confeſſione convictum ſententiæ latæ ſunt. In cæteros autem Epiſcopos qui Cæcilianum damnaverant, nihil pronuntiatum, nec ullus eorum à communione Eccleſiæ expulſus eſt; ſed cunctis Epiſcopis partis Majorini optio data eſt, ut ſi ad unitatem redire vellent, in ſuis honoribus permanerent, etiamſi extra Eccleſiam ordinati fuiſſent à Majorino; ità ut ubicumque duo eſſent Epiſcopi, unus à Cæciliano, alter à Majorino ordinatus, is confirmaretur qui prior eſſet ordinatus, alteri verò plebs alia regenda provideretur. Hæc ex Optato lib. 1. §. 24. & Auguſtino ep. 43. & Breviculo collationis diei 3. collegimus. His peractis, Miltiades & reliqui Epiſcopi quæcumque in concilio geſta fuerant, unà cum actis ipſius concilii ad Imperatorem Conſtantinum direxerunt, verbo etiam affirmantes quòd judicium ſuum fuiſſet pro rerum æquitate depromptum, eoſque potiùs noxæ obnoxios eſſe dicentes qui contra Cæcilianum putaverunt quædam commovere.

Geſta conc. Romani ſecundâ die.

Geſta conc. Romani tertiâ die.

Cæcilianus innocens pronuntiatus in Donatum ſententia lata.

Cæteris Epiſcopis partis Majorini indultum.

Acta concilii ad Imperatorem miſſa.

Poſt iſtud judicium contigiſſe puto, quod narrat Optatus lib. 1. §. 26. his verbis: « Eodem tempore idem Donatus petiit, ut ei reverti licuiſſet, & nec ad Carthaginem accederet. Tunc à Filumino, ſuffragatore ejus, Imperatori ſuggeſtum eſt, ut bono pacis Cæcilianus Brixiæ retineretur: & factum eſt. Tunc duo Epiſcopi ad Africam miſſi ſunt, Eunomius & Olimpius. Venerunt, & apud Carthaginem fuerunt per dies quadraginta, ut pronuntiarent ubi eſſet Catholica. Hoc ſeditioſa pars Donati fieri paſſa non eſt: de ſtudio partium ſtrepitus quotidiani ſunt habiti: noviſſima ſententia eorumdem Epiſcoporum Eunomii & Olimpii talis legitur; *ut dicerent illam eſſe Catholicam, quæ eßet in toto orbe terrarum diffuſa, & ſententiam decem & novem Epiſcoporum jam-*

Quid poſt ſynodum Romanam in Africâ geſtum.

» *dudùm datam*, *diſſolvi non poſſe.* Sic communicaverunt clero Cæciliani, » & reverſi ſunt. De iis rebus habemus volumina actorum, quòd ſi » quis voluerit, in noviſſimis partibus legat. Cùm hæc fierent, Dona» tus ultrò prior ad Carthaginem redit. Hoc audito, Cæcilianus ad ſuam » plebem properavit. Hoc modo iterùm renovellatæ ſunt partes.

Novi tumultus Donatianæ factionis adversùs Cæcilianum.

Novæ eorum ad Imperatorem querelæ.

Itaquè Donatianæ factionis homines in pervicaciâ ſuâ permanentes, novos etiam tumultus per Africam concitare cœperunt, & ex iis nonnulli Imperatorem adire auſi ſunt, ac de novo Cæcilianum accuſare. Quibus cùm reſpondiſſet Imperator: » Fruſtrà id eos jactare cùm » res fuiſſent apud urbem Romam ab idoneis ac probatiſſimis viris Epiſ» copis terminatæ, obnixè ac pertinaciter reſponderunt, quòd eorum » omnis cauſa non fuiſſet audita; ſed potiùs iidem Epiſcopi quodam » loco ſe clauſiſſent, & prout aptum ipſis fuerat judicaſſent.

Geſta apud Ælianum Africæ Procóſulem de innocentiâ Felicis Aptungitani.

His permotus Conſtantinus Imperator, ut diſſenſionibus tandem aliquando finem imponeret, cauſam Felicis Aptungitani in publico Africæ judicio examinari præcepit, & concilium priori longè numeroſius indixit in urbem Arelatenſem, ut tota Cæciliani cauſa iterùm ad examen revocaretur. Scripſit igitur ad Verum ſeu Verinum Vicarium Africæ, ut de vitâ Felicis Aptungitani & de crimine Traditionis cujus inſimulabatur, publicè inquireretur. Cùm autem Verus incommodâ valetudine teneretur, Ælianus Proconſul quæſtionem habuit loco Vicarii, Alfium Cæcilianum qui tempore perſecutionis curator fuerat municipii Autumnitanorum, accerſiri juſſit cum Ingentio ſcribâ, Claudio, Saturnino, Calidio, Gratiano, Superio ſtationario, Solone ſervo publico, aliiſque teſtibus ad quæſtionem neceſſariis. Lecta ſunt acta municipalia, interrogati Saturninus & Calidius junior curatores, Superius ſtationarius & Cæcilianus Duumvir, Ingentius quæſtioni applicitus, iiſque omnibus auditis, hanc Proconſul ſententiam pronuntiavit: ***Felicem religioſum Epiſcopum liberum eſſe ab exuſtione inſtrumentorum Deificorum manifeſtum eſt, cùm nemo in eum aliquid probare potuerit, quòd religioſiſſimas ſcripturas tradiderit vel exuſſerit. Omnium enim interrogatio ſupraſcripta, manifeſtata eſt nullas ſcripturas Deificas vel inventas, vel corruptas, vel incenſas fuiſſe. Hoc actis continetur quòd Felix Epiſcopus religioſus illis temporibus neque præſens fuerit, neque conſcientiam accommodaverit, neque tale aliquid fieri juſſerit.*** Ingentius è contrà convictus quòd Alfii Cæciliani epiſtolæ nonnulla addidiſſet quibus Felici crimen Traditionis imponebatur, in carcerem conjectus eſt, & illic detentus donec Conſtantinus anno ſequenti Probiano Proconſuli Æliani ſucceſſori ſcripſit ut eum ad comitatum mitteret. Acta illa confecta ſunt ab Æliano Voluſiano & Anniano Conſulibus xv. Kalendas Martias, hoc eſt, die decimâ-quintâ menſis Februarii anni 314. (4) quatuor menſibus poſt ſynodum Romanam.

(4) DIE 15. MENSIS FEBRUARII ANNI 314. Docet id Auguſtinus in libro ad Donatiſtas poſt collationem. At in actis dicitur auditus Cæcilianus Duumvir XIV. Kalendas Septembris Voluſiano & Anniano Coſſ. Quæ ut conciliet Valeſius, cenſet quæſtionem inchoatam menſe Februario & menſe Auguſto perfectam. At tamdiu intermiſſam fuiſſe, aut ſub judice pependiſſe cognitionem, quam Auguſtinus vocat diligentiſſimum examen, vix credibile eſt, cùm præſertim teſte Optato mandaſſet Imperator, *ut remotis neceſſitatibus publicis, de vita Felicis Aptungi-*

Epiſtolæ Conſtantini quibus Arelatenſe concilium indicit.

Eodem anno menſe Auguſto habitum eſt Arelatenſe concilium. Scripſerat Conſtantinus ad Ælaſium (5), ſeu ut alii legunt Ablavium, aut potiùs Ælianum Africæ Proconſulem, ut Cæcilianum cum aliis Epiſcopis quos ipſe deligeret, necnon aliquos alios ex provinciis Byzacenâ, Tripolitanâ, Numidiâ & Mauritaniis, atque etiam aliquos ex ejus adverſariis, datâ evectione publicâ per Africam & Mauritaniam indè ad Hiſpanias tranſportari juberet, ut intra diem Kalendatum Auguſtarum Arelatem pervenirent. Dederat etiam Imperator litteras ad Epiſcopos, quos adeſſe concilio volebat, quibus mandabat eis, ut accepto publico vehiculo, intra Kalendas Auguſti in urbem Arelatenſem convenirent, quò ſtatuerat ex diverſis ac propè infinitis locis Epiſcopos adeſſe, ut cauſa Cæciliani & Donatiſtarum jam judicata auditis iterùm partibus finiretur. Exemplum hujus epiſtolæ ad Chreſtum Syracuſanum ſcriptæ retulit Euſebius, cui ſimilia fuiſſe exempla ad reliquos Epiſcopos miſſa par eſt credere. In eo, quod ad Chreſtum directum eſt, poteſtatem illi facit adjungendi ſibi duos ſecundi ordinis, hoc eſt, ut exiſtimo Preſbyteros, Diaconos, aut alios Clericos, & tres ſervulos itineris ſui ſocios. Idem etiam cæteris Epiſcopis indultum eſſe ex eo conſtat, quòd ſimul cum Epiſcopis concilio adfuerint & ſubſcripſerint Preſbyteri, Diaconi & alii Clerici plures.

Nomina & numerus Epiſcoporum concilii Arelatenſis.

De numero Epiſcoporum concilii Arelatenſis certatur inter ſcriptores. Sexcentos fuiſſe ſcribit Ado; ſed levis admodùm fidei ſcriptor in hoc negotio. Ducentos fuiſſe ſuſpicatus eſt Baronius ex corrupto Auguſtini loco lib. 1. contra Parmenianum c. 5. ubi mentione factâ Romani judicii ſub Miltiade, quem Traditionis accuſabant Donatiſtæ, poſt ſententiam ab eo latam hæc habebantur: *Uſquè adeò dementes ſunt homines, ut ducentos judices apud quos victi ſunt, victis litigatoribus credant eſſe poſtponendos.* Exiſtimavit ſcilicèt Baronius, quòd de ducentis judicibus hîc dicitur, pertinere ad concilium Arelatenſe; cùm tamen de Romano hîc agatur, quòd novem-decim tantùm haud dubiè Epiſcoporum fuit. At in genuino Auguſtini textu de ducentis judicibus nihil habetur; ſed ut reſtitutum eſt ex veteri codice Vaticano in poſtremâ editione operum Auguſtini legi debet: *Uſque adeò dementes ſunt homines, ut contra judices apud quos victi ſunt, victis litigatoribus credant.* Quam lectionem hujus loci genuinam eſſe patet: nam omnes codices manuſcripti omittunt poſtrema verba *eſſe poſtponendos*, quæ à Lovanienſibus adjecta ſunt, ut ſenſum aliquem efficerent: & cùm vox *contra* fortè ab Amanuenſi per duplex *cc* aut *ca* expreſſa fuiſſet, indè exſcriptores numerum ducentorum effecerunt. Ruit ergò ex omni capite Baronii conjectura, & aliundè numerum Epiſcoporum concilii Arelatenſis colligere oportet.

tani quæreretur; volens ſcilicèt hoc judicium Arelatenſi prævium eſſe. Veriſimilius eſt mendum eſſe in geſtis, cùm præſertim in iis Licinius Conſtantino conjungatur, ut imperii particeps, qui circa finem hujus anni cum Conſtantino bellum geſſit, & victus eſt in Cibalenſi prælio die octavâ Octobris commiſſo.

(5) ÆLASIUM. In manuſcripto codice legitur *Ælaſio*; ſed nulla hujus apud veteres memoria; è contrà Ablavii nomen illuſtre. Potuit Ablavius tunc temporis Vicarius eſſe Africæ. Baluzius legendum cenſet *Ælianum* pro *Ælaſium*, qui *Ælianus* tunc Proconſul erat Africæ, ut ex geſtis, de quibus ſuprà, quod non abhorret à veriſimili.

Conſtantinus in epiſtolâ ad Chreſtum, aït juſſiſſe ſe plurimos ex diverſis ac propè infinitis locis Epiſcopos in urbem Arelatenſem intra Kalendas Auguſti convenire: quæ verba concilium iſtud valdè numeroſum fuiſſe videntur innuere. At primùm in confeſſo eſt apud omnes vocatos tantùm fuiſſe ex Occidentis partibus quæ Conſtantino parebant, & inter triginta tres, quorum nomina in ſubſcriptionibus leguntur, occurrunt Epiſcopi ex omnibus Occidentis partibus, Italiâ, Apuliâ, Dalmatiâ, Galliis, Britanniis, Sardiniâ, Siciliâ, Hiſpaniâ & Africâ. Nihil autem vetat Epiſcopos tot diverſarum Regionum dicere ex diverſis ac propè infinitis locis congregatos. Deindè utrùm omnes Epiſcopi à Conſtantino vocati adfuerint incertum eſt. Duplex tantummodò monumentum eſt ex quo Epiſcoporum, qui ad concilium iſtud convenêre, numerus & nomina poſſint colligi, nempè ſuperſcriptio epiſtolæ concilii ipſius & ſubſcriptiones concilii. At ſuperſcriptionis certior auctoritas, nam variant ſubſcriptiones, ſûntque non parùm perturbatæ atque corruptæ: ſed par utrobique Epiſcoporum numerus, qui triginta tres non excedit & eadem ferè nomina, atque unum ex altero illuſtratur & emendatur. In ſuperſcriptione primus occurrit Marinus Arelatenſis, ſequitur Acratius, qui meliùs in ſubſcriptionibus Agrætius Trevirenſis, Theodorus Aquileïenſis, Natalis Preſbyter civitatis Urſolenſium, fortè Urgelitanæ, Proterius Capuenſis Epiſcopus, Vocius Lugdunenſis, Verus Viennenſis, Probatianus ſeu Probatius Preſbyter Tarraconenſis, Cæcilianus Carthaginenſis, Fauſtinus Preſbyter de civitate Arauſicorum, Surgentius Epiſcopus civitatis Pocofeltis, fortè vici Biltenſis in Africâ, Gregorius Portuenſis, Reticius Auguſtodunenſis, Ambitauſus ſeu Imbetauſus Remenſis, Termatius Preſbyter de civitate Baſtigenſium, Merocles Mediolanenſis, Pardus Arpitanus, Adelfius de coloniâ Londinenſium, Hibernius fortè Eborius Eboracenſis, Fortunatus Epiſcopus Cæſareenſis in Mauritaniâ, Ariſtaſius fortè Anaſtaſius Beneventinus ſeu Beneventenſis, Lampadius Utinenſis, Vitalis Verenſis in Africâ Proconſulari, Maternus Colonienſis, Liberius Emeritenſis, Gregorius alter cujus nomen & locus non extant in ſubſcriptionibus, Creſcens qui fortè idem cum Chreſto Syracuſano, Avitianus Rotomagenſis, Dafnus Vaſionenſis, Orientalis Burdegalenſis, Quintaſius Calaritanus, Victor Uticenſis, & Epictetus Centumcellenſis. Horum omnium nomina, Epiſcoporum eſſe exiſtimans Valeſius, tres ac triginta Epiſcopos ſynodo Arelatenſi adfuiſſe indè collegit. At cùm inter iſtos triginta tres, quatuor Preſbyteros fuiſſe conſtet ex ſubſcriptionibus, nempè Natalem, Probatium, Fauſtinum, Termatium, reſidui ſunt Epiſcopi tantùm viginti novem, quibus addendi ſunt ex ſubſcriptionibus Oreſius Maſſilienſis, Mamertinus Eloſatium, Reſtitutus Londinenſium, Fauſtus Tuburbitanus, & Victor à civitate Legisvolumini ſeu Legenſis in Numidiâ, quorum nomina prætermiſſa ſunt in ſuperſcriptione epiſtolæ ſynodicæ. Indè exurgit numerus Epiſcoporum triginta quatuor, quibus addendi ſunt quindecim Preſbyteri, viginti quinque Diaconi, ſex Exorciſtæ, & duo Lectores, quorum nomina in ſubſcriptionibus leguntur. Hæc de numero Patrum qui concilio Arelatenſi interfuerunt.

Præfuit

Præfuit conſeſſui Marinus Arelatenſis, cujus nomen primum legitur in ſuperſcriptione epiſtolæ ſynodicæ. Adfuêre alii duo judices qui in priori judicio ſederant Maternus & Agrœtius. Sylveſter qui Miltiadi Romano Pontifici ſucceſſerat, cum ab urbe recedere minimè potuiſſet, illuc Claudianum & Vitum Preſbyreros legatos miſit qui vices ſuas implerent cum duobus Diaconis. Porro etſi ex omnibus Occidentis partibus ad hoc concilium Epiſcopi convenerint, major tamen eorum pars ex Galliis; nam ſexdecim Epiſcopi Gallicani in ſubſcriptionibus numerantur. Congregati igitur Epiſcopi in civitate Arelatenſi Kalendis Auguſti, Voluſiano II. & Anniano Coſſ. anno 314. cauſam Cæciliani rursùm examinarunt. Præſens erat reus, præſentes accuſatores, de quibus hæc aït concilium in epiſtolâ ſynodicâ: « Graves ac pernicioſos legi noſtræ « atque traditioni effrenatæ mentis homines pertulimus, quos & Dei « noſtri præſens auctoritas, & traditio ac regula veritatis ita reſpuit, ut « nulla in illis aut dicendi ratio ſubſiſteret, aut accuſandi modus ullus, « aut probatio conveniret. Innocens itaquè ab eorum calumniis pronunriatus eſt Cæcilianus, ipſi verò *judice Deo & matre Eccleſiâ*, verba ſunt epiſtolæ ſynodicæ concilii, *quæ ſuos novit & comprobat, aut damnati ſunt aut repulſi:* damnati ſcilicet accuſatores præcipui ac ſchiſmatis auctores, cæteri à communione pulſi donec ad Eccleſiam catholicam redirent, quo in caſu indultum eſt ut qui Clerici erant inter Donatiſtas, ut in gradu ſuo manerent, & circa Epiſcopos idem ſtatutum quod priùs in concilio Romano, ut in locis ubi unus erat tantum Epiſcopus partis Majorini, is ibi permaneret. Ubi vero, unus communionis Cæciliani, alter Majorini, is confirmaretur qui prior foret ordinatus; alteri vero plebs alia regenda committeretur, aut ſervato Epiſcopi honore & dignitate in eâdem Eccleſiâ permaneret, ac collegâ decedente in ejus locum ſuccederet. Eâ de cauſâ concilium in epiſtolâ ſynodicâ ad Sylveſtrum innuit ſe mitiùs cum ſchiſmaticis egiſſe; ſic ad eum ſcribens: « Utinam, frater dilectiſſime, « ad hoc tantum ſpectaculum intereſſe tanti feciſſes: profectò credimus « quia in eos ſeverior fuiſſet ſententia prolata, & te pariter nobiſcum « judicante, cœtus noſter majori lætitiâ exultaſſet. «

Concilii præſes.

Decreta concilii Arelatenſis.

Peracto judicio cauſæ propter quam convocati erant in urbem Arelatenſem Epiſcopi non hæc tantum ſibi tractanda eſſe exiſtimarunt ad quæ fuerant invitati, ſed & præterea ut Eccleſiis ſuis conſulerent, leges in provinciis ſuis obſervandas, edere decreverunt. Conditi ſunt itaque ab ipſis canones viginti duo, & ad Sylveſtrum Papam tranſmiſſi, ut per eum qui primæ ac præcipuæ orbis Eccleſiæ præerat, cæteris Eccleſiis innoteſcerent.

Canones concilii Arelatenſis.

Ex his canonibus duo ſunt præcipuè qui ad præſentem cauſam pertinent, decimus-tertius, quo cavetur: ut qui ſcripturas ſanctas tradidiſſe « dicuntur, vel vaſa dominica, vel nomina fratrum ſuorum, ab ordine « Cleri amoveantur; ſed quia multi ſunt qui contra Eccleſiaſticam regu « lam pugnantes per teſtes redemptos putant ſe ad accuſationem ad- « mitti debere, ſtatuitur ut non admittantur, niſi ex actis publicis do- « cuerint, crimen Traditionis ab eis quos accuſant fuiſſe commiſſum. «

Canon concilii adverſus Traditores.

» Eorum verò qui à Traditoribus ordinati fuerant ordinatio irrita non » eſſe pronuntiatur, nec quidquam ordinatis obeſſe. Quæ duo ad cauſam Cæciliani pertinent, primum quia Traditionis crimen quod ejus adverſarii Felici, Menſurio, aliiſque Catholicis Epiſcopis intentabant, ex actis publicis probare minimè poterant, ſed tantùm vulgi rumorem aut teſtes pecuniâ corruptos ad eos infamandos allegabant. Alterum, quia Cæciliani ordinationem potiſſimùm impugnabant, eò quòd eſſet à Felice Aptungitano Traditionis reo aliiſque Epiſcopis Traditoribus ordinatus: quæ ratio nullius erat roboris, ſtatim atque Traditoris ordinatio irrita non erat. Alter canon qui cauſam Afrorum ſpectat, eſt octavus, de Baptiſmo hæreticorum cujus hæc verba ſunt: *De Afris, quòd propriâ lege ſuâ utuntur ut rebaptizent, placuit ut ſi ad Eccleſiam aliquis de hæreſi venerit interrogent eum ſymbolum, & ſi pervìderint eum, in Patre, & Filio, & Spiritu ſancto eſſe baptizatum, manus ei tantùm imponatur ut accipiat Spiritum ſanctum. Quòd ſi interrogatus non reſponderit hanc Trinitatem, baptizetur.* Quo canone uſus rebaptizandi eos qui ad Eccleſiam veniebant in Africâ receptus ad eos tantùm hæreticos reſtringitur, qui Trinitatem non agnoſcebant, ac proindè in Patre, & Filio & Spiritu ſancto non erant baptizati, hoc eſt, in illâ fide Trinitatis. Non enim dicit concilium ut interrogentur de formâ baptiſmi, ſed de fide: *interrogent eum ſymbolum..... Quòd ſi interrogatus non reſponderit hanc Trinitatem baptizetur.* Huic definitioni conſentanea videtur Optati de baptiſmo hæreticorum ſententia, qui fatetur lib. 1. §. 10. ea omnia quæ Parmenianus dixerat de vitioſo & irrito baptiſmo, ad baptiſmum eorum hæreticorum pertinere qui falſaverunt ſymbolum ac de Trinitate pravè ſentiunt; eamdemque Trinitatis fidem lib. 5. §. 3. 4. & 8. in ſuſcipiente requirit; ac demùm ibidem Donatiſtas reprehendit quòd poſtquàm homo interrogatus in baptiſmate reſponderat fidem Trinitatis, iterùm poſt illud *unum credo* exigerent *alterum credo.* Quidquid ſit canon Arelatenſis de quo agimus ſpeciatim non eſt conditus adversùs Majorini partem, ſed circa legem Afris propriam de rebaptizandis iis qui ab hæreticis baptizari fuerant cùm ad Eccleſiam veniebant, quam concilium hoc canone temperavit.

Canon concilii de baptiſmo hæreticorum.

Epiſtola ſynodica concilii Arelatenſis.

Qui convenerant in urbem Arelatenſem Epiſcopi, antequàm diſcederent, ſynodicam epiſtolam ad Sylveſtrum ſcripſere, quâ ipſum eorum quæ geſſerant certiorem faciunt, & ſimul canones à ſe conditos ipſi tranſmittunt, ut per eum cæteris Eccleſiis innoteſcerent. Ad Imperatorem quoque ſcripſerunt, & ab eo licentiam abeundi petiêre. Interim quidam ex parte Majorini Conſtantinum adierunt ad judicium ejus provocantes (6), quorum appellationem primùm deteſtatus eſt Conſtanti-

(6) Ad judicium ejus provocantes. Sunt qui exiſtiment provocationem iſtam Donatiſtarum ad Imperatorem interpoſitam fuiſſe à judicio Miltiadis & concilii Romani. At quoties de judicio Romano & Arelatenſi loquitur Auguſtinus, toties dicit Donatiſtas conqueſtos eſſe apud Imperatorem de primo judicio, & à Secundo ad ipſum Imperatorem appellaſſe. Ipſe Imperator in epiſtolâ ad Ælafium referens quid de judicio Romano dixiſſent ſibi Donatiſtæ, ait illos reſpondiſſe: *Quòd illic omnis cauſa non fuiſſet audita, ſed pauci quidam Epiſcopi quodam loco ſe clauſiſſent, & prout ipſis aptum fuerat, judicaſſent.* At idem Conſtantinus in epiſtolâ ad Epiſco-

nus, in hæc verba prorumpens: » O rabida furoris audacia! ſicut in » cauſis Gentilium fieri ſolet, appellationem interpoſuerunt. Indignatus » ſcilicèt eos Epiſcoporum judicio non ſtare, & ad ſæcularia judicia provocare, ſuumque poſtulare judicium. Scripſit igitur ad Epiſcopos concilii Arelatenſis horum hominum pervicaciam acerbè perſtringens, laudans concilii judicium, & Epiſcopos rogans ut exemplo Chriſti patientiam adhiberent datâ ſchiſmaticis adhuc optione eligendi utrùm mallent, ità ut ſi eos in propoſito perſeverare animadverterent, protinùs ad proprias ſedes redirent. Denique in eâdem epiſtolâ monet eos miſiſſe ſe Arelatum officiales ſuos qui pertinaces ad comitatum perducerent, & dediſſe litteras ad Vicarium Africæ, ut quotquot ejus inſaniæ ſimiles invenerit; ſtatim eos ad comitatum dirigat, ut ſic tandem aliquandò turbis & diſſenſioni finis imponeretur.

Appellatio Donatiſtarum ad Imperatorem.

His acceptis nuntiis, multi ex parte Donati Imperatoris iram veriti cum Cæciliano in concordiam rediêre. Qui vero pertinaciores fuêre, ad comitatum perducti ſunt: hi partim per ſe, partim per ſuffragatores quos in palatio habebant, Imperatorem interpellare non deſtiterunt ut ipſe inter partes judicium ferret. Quod cùm primò averſatus eſſet Conſtantinus tandem continuis Donatiſtarum aditionibus victus ceſſit, utque ipſis os prorsùs occluderet, de Cæciliani innocentiâ judicium ferre conſtituit. Ac primùm quidem Cæcilianum ex Africâ accerſere decreverat, ſed mutatâ, ad petitionem Donatiſtarum Epiſcoporum, ſententiâ Epiſcopos partis Donati qui in comitatu erant in Africam reverti juſſit, ut illic cauſa omnis quæ ipſis adversùs Cæcilianum competebat ab amicis ſeu judicibus quos elegiſſet, cognoſceretur & finiretur. Verùm Imperatori paulò poſt in mentem venit timendum eſſe, ne ſi in Africâ cauſæ hujus cognitio inſtitueretur, à turbulentis quibuſdam è Donatiſtarum factione perturbaretur judicium, nec ſecundùm veritatem ferretur, aut ſi res benè judicata eſſet, ut erant obſtinati animi, judicio acquieſcere recuſarent; mutato conſilio ſtatuit, ut Cæcilianus potiùs & ejus adverſarii accerſerentur ad comitatum, ut ipſe inter eos judicium ferret. Scripſit igitur tùm ad Cæcilianum, tùm ad Epiſcopos ejus adverſarios, ut Romam ad ſe venirent, quâ in urbe morabatur menſe Auguſto anni 315. ut ex codice Theodoſiano liquet. Extat hujus epiſtola ad Epiſcopos Cæciliani adverſarios, in quâ poſtquàm mutati conſilii rationem reddidit, pollicetur ipſis quòd ſi præſente Cæciliano vel unum è criminibus quorum eum accuſabant probare potuerint, perindè id apud ſe futurum ac ſi univerſa quæ ei intenderant probata eſſent. Eodem tempore videtur ſcripſiſſe ad Probianum Africæ Proconſulem (7), ut Ingentium

Cæcilianus & ejus adverſarii vocati.

pos, quam ad Arelatenſis ſynodi Patres datam eſſe vix quiſquam dubitare poteſt, provocaſſe eos dicit ad judicium ſuum, & provocationem hanc verbis illis deteſtatur: *ô rabida furoris audacia!* &c. quæ verba Optatus refert tamquàm prolata poſt ſynodi Romanæ judicium. At cùm nullam Arelatenſis concilii mentionem fecerit, haud mirum ſi verba illa ad ſynodum Romanam retulerit, quæ ad Arelatenſe judicium pertinent.

(7) EODEM TEMPORE VIDETUR SCRIPSISSE AD PROBIANUM AFRICÆ PROCONSULEM. Sunt qui epiſtolam illam ſcriptam eſſe cenſeant anno ſuperiori ante concilium Arelatenſe. At veriſimilius eſt, accerſitum non eſſe Ingentium à Conſtantino niſi cum ipſe cauſam judicare decrevit; nam ſi accerſitus fuiſſet ob judicium Arelatenſe, juſſiſſet Conſtantinus eum Arelatem mitti à Probiano, non ad

Decurionem Ziquenſium qui Felicis epiſtolam adulteraſſe convictus erat coram Æliano Proconſule Probiani prædeceſſore, atque ideò hujus juſſu in carcerem conjectus fuerat, ad comitatum ſub idoneâ proſe- » cutione mitteret, ut illis inquit, qui inpræſentiarum agunt, atque » diuturnis diebus interpellare non deſinunt audientibus & coram aſſi- » ſtentibus apparere & intimari poſſit fruſtra eos Cæciliano Epiſcopo » invidiam comparare, atque adversùs eum violenter inſurgere voluiſ- » ſe. Ità enim fiet, ut omiſſis ſicut oportet ejuſmodi contentionibus po- » pulus ſive diſſenſione aliquâ religioni propriæ cum debitâ veneratione » deſerviat. Die dictâ Cæcilianus neſcio quam ob cauſam Romæ ſicut juſſus erat non occurrit; tùm hujus adverſarii qui ad comitatum redierant Imperatorem interpellarunt ut in Cæcilianum velut contumacem ſententiam ferret. Sed Imperator dilatione datâ, præcepit ut eum Mediolanum ſequerentur. Tùm verò quidam ægrè ferentes quòd Conſtantinus Cæcilianum abſentem damnare noluiſſet, ipſumque Cæciliano favere ac ſibi infenſum eſſe ſuſpicati, fugâ ſe ſubtrahere cœperunt. Quod ubi cognovit providus Imperator reliquos ab officialibus cuſtoditos Mediolanum perduci juſſit. Qui autem ſeſe furtim è comitatu ſubtraxerant, cùm in Africam perveniſſent, novos illic tumultus excitarunt. Eorum dux ac ſignifer erat Menalius ille truculentus homo de quo ſuperiùs dictum eſt, qui in veteri inſaniâ perſeverans ſeditionem excitare paratus erat, ni Domitius Celſus Africæ Vicarius, tumultum quem apparabant inhibuiſſet. Hujus rei certior factus à Celſo Conſtantinus, ſcripſit ad eum ut Cæciliano & ejus adverſariis palàm faceret ſe venturum prope diem in Africam, atque ibi inter partes laturum eſſe judicium, factâ diligenti inquiſitione, ac ſeditioſos & irreligioſos puniturum eſſe. Hoc conſilio Donatiſtarum Epiſcopos Lucianum Capitonem, Fidentium & Naſutium cum Mammario Preſbytero qui in Gallias juſſu Imperatoris venerant ut Cæcilianum accuſarent, ad lares proprios redire permiſit, eiſque tractoriam cum annonariâ ad Arelatenſem uſque portum ut inde in Africam navigarent, dari juſſit à Præfectis Prætorio; qui hujus rei certiorem fecerunt Celſum Africæ Vicarium litteris datis IV. Kalendas Maïas anni 316. (8)

Cæcilianus die dictâ non occurrit.

Differtur ejus judicium.

Donatiſtæ fugâ ſe ſubtrahunt.

Tumultum excitant in Africâ.

Permittitur Epiſcopis Donatiſtis ad Africam redire.

Judiciũ Imperatoris in grātiam Cæciliani.

Tandem Conſtantinus omiſſo in Africam tranſeundi conſilio cauſam Cæciliani judicare ſtatuit. Cùm igitur Cæcilianus & ejus adverſarii Me-

comitatum ſuum. Probianum Africæ Proconſulem fuiſſe anno 315. docet lex 1. de Annonâ codicis Theodoſiani data ad Proclinianum legendum Probianum, ut lege 3. de Appellationibu quæ Romæ data eſt hoc ipſo anno 315. Probianus certè jam ſucceſſerat Æliano qui anno 314. Proconſul Africæ fuit. Fieri equidem potuit ut Probianus ei ſucceſſerit anno 314. poſt habitum judicium de Felicis innocentiâ, idque probare contendunt quidam ex lege 1. ad S. C. Claudianum codicis Theodoſiani, datâ Kalendis Aprilis anni 314. quæ eſt ad Probum, cui etiam directa eſt lex tertia codicis Juſtinianei de ſervis fugitivis. Sed Probum hunc Proconſulem Africæ fuiſſe & eumdem cum Probiano nihil eſt quod probet.

(8) Litteris datis IV Kalend. Maïas anni 316. Celſus Vicarius erat Africæ initio anni 316. ut docet lex 1. cod. Theod. de officio judicum data Treviris III. Idus Januarii Sabino & Rufino Coſſ. quorum conſulatus incidit in annum 316. Baronius exiſtimavit epiſtolam de quâ agimus, datam fuiſſe poſt concilium Arelatenſe; at fallitur, nam concilium illud habitum non eſt ante Kalendas Auguſti. Hæc autem epiſtola data eſt III. Kalendas Maïas, atque ità fieri non poteſt, ut data ſit Epiſcopis partis Donati è concilio Arelatenſi diſcedentibus.

diolanum veniſſent, ubi degebat Conſtantinus menſe Novembri anni 316. de cauſâ remotis omnibus arbitris cognovit Imperator ac auditis utriuſque partis allegationibus & omni controverſiâ diligentiſſimè diſcuſsâ & examinatâ; cùm nullum è criminibus quæ Cæciliano objiciebantur ab accuſatoribus ejus probari potuiſſet, ipſum innocentem, illos calumnioſiſſimos eſſe pronuntiavit, & de hoc judicato reſcriptum miſit ad Eumalium Africæ Vicarium, datum IV. Idus Novembres Sabino & Rufino Coſſ. anni 316.

Interim Majorinus è vivis exceſſit & in ejus locum ab Epiſcopis communionis ejus ordinatus eſt Carthagini Donatus, non ille jam toties memoratus Donatus Caſarum-nigrenſium Epiſcopus, ſed alius ejuſdem nominis qui principatum ſibi apud ſuos arrogavit & à quo *Donatiani* nomen accepêre (9). Vir erat litterarum humaniorum peritus, eloquens, eruditus, morum integritate ac temperantiâ commendabilis, ſed elati adeò animi ut nullum hominem ſibi comparandum arbitraretur, ſuæ partis Epiſcopos loco mancipiorum haberet, ac mortales cunctos, ipſos etiam Imperatores & Magiſtratus ab eis conſtitutos contemneret. Is tantum apud ſuos auctoritatis obtinuit, ut eum omnes impenſè colerent, per eum jurarent, & in ore populi non diceretur Epiſcopus, ſed Donatus Carthaginis. Totam ille Africam in duas partes diviſit, quarum unam partem ſuam ipſe dici voluit, ità ut ab iis qui ex diverſis Africæ provinciis Carthaginem veniebant, non quæreret illud quod humana fert conſuetudo de pluviis, de pace, de proventu anni, ſed illius ad ſingulos quoſque venientes hæc eſſent verba: *Quid apud vos agitur de parte meâ?* Ac deinceps non modò communionis ejus homines vulgò Donatiſtæ dicti ſunt, ſed & ipſi in judiciis & actis publicis profeſſi ſunt ſe eſſe de parte Donati. Quod cùm ipſis exprobratum fuiſſet in collatione Carthaginenſi, licèt nomen iſtud repudiarint, de Donato tamen tanquàm

De Donato Carthaginenſi.

(9) NON ILLE JAM TOTIES MEMORATUS DONATUS CASARUM-NIGRENSIUM EPISCOPUS, SED ALIUS EJUSDEM NOMINIS A QUO *Donatiani* NOMEN ACCEPERE. S. Auguſtinus aliquandò Donatum Carthaginenſem eumdem eſſe credidit cum illo qui libellum Imperatori cum aliis obtulerat, ut judices tranſmarini adversùs Cæcilianum darentur. At poſteà probabilius eſſe comperit, non ipſum ſed alium Donatum ejuſdem ſchiſmatis id feciſſe, qui non erat Carthaginenſis Donatiſtarum Epiſcopus, ſed à Caſis-nigris, & tamen primus apud Carthaginem ipſum nefarium ſchiſma commiſit, ut ait ipſe libro Retractationum 1. cap. 21. In collatione Carthaginenſi cùm allegaſſent Catholici Donatum Carthaginenſem in ſynodo Romanâ ſub Melciade eſſe damnatum, Donatiſtæ contenderunt, ut narrat Auguſtinus in Breviculo collationis diei 3. quòd non Carthaginenſis, ſed Caſenſis in judicio Miltiadis adſtitiſſet, idque conceſsêre Catholici. Optatus videtur etiam lib. 3. ſupponere Donatum à Caſis-nigris & Carthaginenſem unum & eumdem eſſe, cùm allegat libellum ſupplicem datum Conſtantino, tanquàm ab Epiſcopis partis Donati, ut probet Donatum Carthaginenſem hujus factionis ſe principem ſemper dici voluiſſe. At Auguſtinus de illo ſupplici libello mentionem faciens habet, uti obſervavimus, *partis Majorini*, non *partis Donati*. Albaſpinæus duos equidem diſtinguit Donatos, ſed utrumque Carthaginenſem Epiſcopum fuiſſe ſuſpicatur, & Caſenſem ad Carthaginenſem ſedem poſt Majorini obitum tranſlatum fuiſſe cenſet, quem exceperit alter Donatus Magnus Parmeniani prædeceſſor. Verùm Optatus unum tantùm agnoſcit Epiſcopum inter Parmenianum & Majorinum, uti à nobis obſervatum eſt. Veriſimiliùs dici poſſet Donatum à Caſis-nigris ad Carthaginenſem ſedem tranſlatum, Carthaginenſem ſimpliciter eſſe dictum, & diù ſedem hanc tenuiſſe. At cùm inter partes litigantes in collatione Carthaginenſi conſtiterit Carthaginenſem à Caſenſi diverſum fuiſſe, non eſt quòd nunc eâ de re dubitetur, cùm præſertim Epiſcoporum tranſlatio in Occidente non fuerit in uſu, nec unquàm Donato objectum fuerit quòd è ſede Caſenſi per ambitum ad Carthaginenſem tranſlatus fuerit.

auctore ſuo ſic magnificè locuti ſunt per os Petiliani: *Donatum autem ſanctæ memoriæ martyrialis gloriæ virum, præceſſorem ſcilicèt noſtrum* (notâ hæc verba quibus non unius tantùm Carthaginenſis Epiſcopi, ſed omnium hujus partium Epiſcoporum præceſſor appellatur) *ornamentum Eccleſiæ iſtius civitatis loco ſuo meritòque veneramur.* Nec verò auctoritate ſuâ tantùm atque diverſis artibus ſchiſma in totâ Africâ propagavit, verùm & ſcriptis illud propugnare aggreſſus eſt. Extabant enim tempore Hieronymi multa ejus opuſcula ad ſuam hæreſim pertinentia, & de Spiritu ſancto liber quem Ariano dogmati congruentem fuiſſe teſtatur. De » ejuſdem ſcriptis loquens S. Auguſtinus, obſervat etiam illum haud Ca- » tholicam de Trinitate habuiſſe ſententiam; & quamvis ejuſdem ſubſtan- » tiæ, minorem tamen Patre Filium, & minorem Filio putaſſe Spiritum » ſanctum. Verùm, inquit idem, in hunc quem de Trinitate habuit ejus » errorem Donatiſtarum multitudo intenta non fuit, nec facilè in eis » quiſquam qui hoc illum ſenſiſſe noverit, invenitur. Nonnullos tamen idem cum Donato ſenſiſſe alibì (ep. 185. ad Bonifacium comitem) teſtatur Auguſtinus; ſed omnes ferè idem omninò profiteri ſe credere de Patre & Filio & Spiritu ſancto, quod Catholica credit Eccleſia. Quam- » quàm aliqui ex ipſis volentes ſibi Gothos conciliare, quando eos » videbant poſſe aliquid, dicebant hoc ſe credere quod illi credunt. » Sed, inquit Auguſtinus, majorum ſuorum auctoritate convincuntur, » quia nec Donatus ipſe ſic crediddiſſe aſſeritur, de cujus parte ſe eſſe gloriantur. Hinc fortè Epiphanius & Theodoritus Donatianis Arianorum errorem affingunt. At nulla cum illis de dogmatibus fidei fuit quæſtio, ſed tantùm de ſolâ communione, de Eccleſiâ, & ſacramentorum quæ in eâ adminiſtrantur auctoritate. Circa hoc poſtremum caput ſcripſerat epiſtolam Donatus in quâ hoc agebat, ut nonniſi in ejus communione baptiſma Chriſti eſſe credatur, contra quam librum ſcripſerat Auguſtinus, qui jam non extat, ſed cujus argumentum refert Retractationum lib. 1. c. 21.

Leges Conſtantini de Donatiſtis.

Creſcente Donatiſtarum numero & furore, Conſtantinus Imperator contra illos ſeveriſſimam legem tulit, quâ baſilicas & loca in quibus congregabantur, ipſis juſſit auferri ac fiſco vindicari. Sed iſtâ ſeveritate non modò non repreſſa, ſed & accenſa eſt illorum inſolentia, tantùmque abfuit quin ad Eccleſiæ Catholicæ ſinum reducerentur, ut è contrà in eam acriùs ac petulantiùs ſævierint. Quod cùm accepiſſet Conſtantinus, ad univerſos Epiſcopos & ad plebem Eccleſiæ Catholicæ per Africam epiſtolam prudentem admodùm & manſuetam ſcripſit, quâ dicit » ſe quod fides debuit, quantùm prudentia valuit, prout puritas potuit » tentaſſe per omnia humanitatis & moderationis officia, ut pax ſan- » ctiſſimæ fraternitatis per concordiam ſtabilita teneretur. Sed quia ob » pervicaciam quorumdam non potuerit id aſſequi ità eſſe conſilia mo- » deranda ut donec cæleſtis medicina procedat, patienter ſuſtineantur » ea quæ nequiſſimi homines tentant & faciunt, & nihil ex reciproco » reponatur injuriæ, vindictâ eorum Deo ſervatâ. Quod ſi obſervetur » ſperare ſe ut citò per gratiam ſummi Dei langueſcentibus eorum in-

» ſtitutis vel moribus qui ſe miſerrimæ contentionis vexillarios præbent, » turbæ conticeſcant. Verùm quos non repreſſerat ſeveritas, nec domare potuit manſuetudo ac lenitas optimi Principis, immò ex ejus indulgentiâ majorem ſumentes audaciam; graviùs in dies Catholicos vexarunt. Eo tempore videntur orti Circumcelliones, ruſtici & feri homines, ità dicti quòd circumcellas diſcurrerent, Catholicos ad nutum Donatiſtarum Epiſcoporum vexantes & compilantes, adeò ut quoſdam etiam ex illis occiderent; atque ad eos videntur pertinere hæc verba Conſtantini in epiſtolâ modò laudatâ: *Cùm debeat fides noſtra confidere quidquid ab hujuſmodi hominum furore patietur, martyrii gratiâ apud Deum eſſe valiturum.*

Geſta coram Zenophilo.

Inter Donatiſtarum anteſignanos erat Silvanus Conſtantinienſium Epiſcopus ordinatus, uti diximus, à primis auctoribus ſchiſmatis, cùm tamen Diaconus Traditionis crimine maculatus fuiſſet. Nundinarium habebat Diaconum arcanorum omnium hujus ſectæ conſcium. Quem cùm Silvanus excommunicaſſet & cum eo in gratiam redire renuiſſet, palàm is omnia fecit, ac imprimis Silvanum fuiſſe Traditorem, & pecuniam à Lucillâ datam ut Majorinus ordinaretur Epiſcopus. Quæ duo cùm magni momenti eſſent, & cauſæ Donatiſtarum multùm officerent (indè enim ſequebatur eos hujus criminis reos eſſe cujus Eccleſiam inſimulabant & Majorini ordinationem vitioſam eſſe conſtabat) horum probationem geſtis publicis & coram judice fieri poſtularunt Catholici. Res demandata eſt Zenophilo Conſulari Numidiæ & acta Idibus Decembris Conſtantino Maximo Auguſto VI. & Conſtantino Juniore Nob. Cæſare Coſſ. qui fuit annus Chriſti 320. Prolata ſunt acta Munatii Felicis Curatoris Cirtenſium Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Coſſ. XIV. Kalendas Junias, ex quibus conſtitit à Silvano ultrò traditas eſſe lucernam & capitulatam argenteas. Lectæ ſunt litteræ Purpurii Limatenſis, Fortis, & alterius Epiſcopi in gratiam Nundinarii; ex quibus intelligebatur quantùm timerent ne Nundinarius ea quæ ſciebat, patefaceret. Producti teſtes qui Silvanum invitis Cirtenſis populi primoribus & honoratis ab Arenariis proclamatum Epiſcopum & deinde ordinatum eſſe, quique tunc eum palàm Traditionis accuſatum fuiſſe affirmarunt. Addiderunt pecuniam datam Silvano & Epiſcopis à Victore ut Preſbyter ordinaretur, & cupas aceti ſublatas è templo Serapis à Silvano & Purpurio Epiſcopis, necnon à Donatio & Superio Preſbyteris & Luciano Diacono. Auditi etiam teſtes de datâ à Lucillâ Numidis Epiſcopis pecuniâ ut Epiſcopus ordinaretur Majorinus. Iſtorum partem maximam geſtorum habemus; ſed deeſt judicium Zenophili, quo tamen Silvanum Traditorem declaratum fuiſſe certum eſt. Nam ſtatim Silvanus in exilium pulſus eſt, *non quòd Urſatio & Zenophilo perſequentibus communicare noluiſſet*, ut aïebat Creſconius, ſed ut aſſerit Auguſtinus, lib. 3. contra hunc Donatiſtam cap. 30. *Quia cùm Traditor fuiſſet, permanere etiam hæreticus voluit, ut falſum honorem in ipsâ parte Donati haberet, qui habere in Catholicâ nullum poſſet tam manifeſtis Traditionis ſuæ geſtis publico judicio reſeratis.* Indè etiam conſtat eo tempore Urſatium comitem in Africâ Donatiſtarum furori

ſeſe oppoſuiſſe, & pro Catholicis adverſùs eos militaſſe: undè hunc tanquam primum tempeſtatis in ſe concitatæ auctorem traducebant Donatiſtæ.

Preces Donatiſtarum ad Conſtantinum quibus annuit.

Cùm igitur Urſatius Donatiſtas furere non ſineret & ad Catholicam Eccleſiam compelleret, libellum dederunt anno 321. Conſtantino Imperatori, quo poſcebant ut liberè ipſos agere, nec invitos ad communionem Cæciliani cogi vellet, adjicientes *nullo modo ſe communicaturos Antiſtiti ipſius nebuloni, paratóſque eſſe potiùs perpeti quidquid eis facere voluiſſet*; Cæcilianum deſignantes quem Antiſtitem Imperatoris appellant, quia eum innocentem eſſe pronuntiaverat & pro legitimo Epiſcopo Carthaginenſi habebat. Orabant etiam Imperatorem in hoc libello, ut Silvanum & collegas ab exilio revocaret. Ad hæc non modò non exarſit utì jure potuiſſet clementiſſimus Imperator, ſed è contrà ipſis quæcumque poſcebant ſolitâ benignitate indulſit; reſcribens ad Valerium ſeu Verinum Vicarium Africæ, ut liberè eos agere ſineret & eorum furorem Deo vindici dimitteret: ſimul in exilium pulſos ad propria redire permiſit. Hoc reſcriptum datum fuit v. Maii anni 330.

Catholicorum à Donatiſtis vexatio.

Nimia hæc Imperatoris lenitas fecit ut Donatianæ factionis homines liberiùs in Catholicos graſſarentur, præſertim in Numidiâ, ubi numeroſior & validior erat pars Donati. Inter alia verò baſilicam quam in civitate Conſtantinâ Numidiæ Metropoli (quæ antè Cirta dicebatur) fabricari juſſerat Imperator, per vim invaſerunt, & frequenter tum à Catholicis Epiſcopis, tum à judicibus ex Imperatoris juſſu commoniti eam reddere recuſarunt. Quin etiam Decuriones ac Primores civitatum malignis ſuggeſtiõnibus incitarunt, ut Lectores & Hypodiaconos ac cæteros Clericos Eccleſiæ Catholicæ ad decurionatum & functiones publicorum munerum revocarent. Quamobrem Epiſcopi Eccleſiæ Catholicæ per Numidiam ad Imperatorem ſcribere compulſi ſunt, ejuſque auxilium implorare. Et quoniam Imperatoris animum ad lenitatem & patientiam pronum noverant, nullam de inimicis vindictam popoſcerunt, nec vi & auctoritate Imperatoris baſilicam ſibi reddi poſtularunt, ſed alium locum ſibi ex fiſco concedi, ut ibi novam Eccleſiam ædificarent.

Leges Conſtantini in gratiam Catholicorum.

Imperator multis invectus in Donatiſtarum factionem & laudatâ prolixè Catholicorum Epiſcoporum patientiâ, quod hi petebant indulſit, & ſtatim litteras dedit ad Rationalem, ut locum ad fiſcum pertinentem Eccleſiæ Catholicæ in dominium traderet, & ibi ex fiſci ſumptu baſilicam erigi præcepit. Conſulari quoque mandavit, ut in hujus Eccleſiæ fabricatione Epiſcopos adjuvaret, ac Lectores Eccleſiæ Catholicæ, Hypodiaconos, & reliquos Clericos ad munera & decurionatum cogendos non eſſe ſtatuit, & eos qui Donatiſtarum inſtinctu ad illa vocati fuerant, juſſit ab iis abſolvi. Extat lex illa in codice Theodoſiano leg. 7. de Epiſcopis ad Valentinum Conſularem Numidiæ iiſdem ferè verbis concepta quæ referuntur in epiſtolâ Conſtantini ad Epiſcopos Numidas; ſúntque hujuſmodi: *Lectores divinorum apicum & Hypodiaconi cæterique Clerici qui per injuriam hæreticorum ad curiam devocati ſunt, abſolvantur, & de cætero ad ſimilitudinem orientis minimè ad curias devocentur,*

cenſentur, ſed immunitate pleniſſimâ potiantur. Data hæc lex eſt ſicut & epiſtola Nonis Februariis Serdicæ. Sed Conſulum nomina quæ non ſunt aſcripta in epiſtolâ, in lege repe[?]iuntur, Gallicani ſcilicèt & Symmachi quorum conſulatus incidit in annum 330. Atque hinc epiſtolam illam Conſtantini, totúmque illud de baſilicâ Conſtantinienſi negotium cum nupero ſcriptore exquiſitæ eruditionis ad hunc annum referimus, potiùs quàm ad annum 317. aut 318. quibus hæc contigiſſe ſuſpicatus erat Henricus Valeſius.

Cùm Donatiſtæ totius orbis Eccleſias Cæciliani communioni adhærere & à ſuâ alienas eſſe intellexiſſent, eò temeritatis proceſſerunt ut dicerent Eccleſiam Catholicam in ſolâ parte ſuâ permanſiſſe & in aliis orbis partibus quaſi contagione communionis extinctam. Cúmque veteri Africanorum placito pertinaciùs adhærerent extra veram Eccleſiam, baptiſmum & alia ſacramenta irrita eſſe, cunctos ad ſe venientes qui in Eccleſiis quas adulterinas eſſe arbitrabantur baptizati erant, iterùm baptizari juſſerunt, ſacrificia & omnia Catholicorum ſacra tanquàm impura deteſtabantur, Euchariſtiam ab ipſis conſecratam tanquàm rem prophanam conculcabant, chriſmatis confectionem, ſacram unctionem, ordinationes, aliáque omnia ſacramenta irrita eſſe cenſebant; altaria velut polluta immundis eorum ſacrificiis radebant aut exurebant, calices frangebant, parietes & pavimenta Eccleſiæ aquâ lavabant; Epiſcoporum ſacerdotia, virginum vota apud Catholicos emiſſa nullius roboris eſſe cenſebant; ac demùm Catholicorum communionem prorsùs abhorrebant. Hæc & alia eorum documenta conſectaria erant falſæ illius perſuaſionis, quòd Eccleſia per totum orbem periiſſet, & veteris Afrorum Epiſcoporum doctrinæ, quòd extra Eccleſiam nihil ratum ac validum fieri poſſet. Eccleſiam autem periiſſe aiebant, quòd Cæcilianum à Felice Aptungitano ordinatum Traditionis reo & alios Traditores, ut aſſerebant, manifeſtos pro Epiſcopis habuiſſet & à communione ſuâ non expuliſſet. Exiſtimabant ſcilicèt Eccleſiam veram ex ſolis hominibus in ſpeciem ſanctis & juſtis conſtare debere; fatebantur quidem in Eccleſiâ malos cum bonis eſſe permixtos, ſed occultos tantùm, non autem publicos & manifeſtos. Hæc erat equidem primævæ Eccleſiæ diſciplina, ut iis qui idololatriis aliíſque peccatoribus criminum reis ab Eccleſiâ expulſis communicarent, communio denegaretur: ac itâ initio ſchiſmatis cùm damnatus foret à concilio ſeptuaginta Epiſcoporum Cæcilianus, excuſari poterant nonnulli ex iis qui cum ipſo communicare renuebant. Verùm cum judiciis ſubſequentibus innocens pronuntiatus eſt, nullus niſi pervicax communionem ejus fugere potuit; cùm præſertim damnatus fuiſſet à judicibus ad quos iſtud judicium non pertinebat. Poſtquàm verò univerſæ Eccleſiæ extra Africam ei communicarunt, aſſerere Eccleſiam Catholicam proptereà periiſſe ſummæ dementiæ erat. Qui primi adversùm Donatiſtas egerunt, in id unum intenti fuêre ut Cæcilianum & ejus ordinatorem Felicem à criminibus objectis purgarent; atque itâ oſtenderent ſe meritò cum eis communionem fovere; è contrà verò adverſarios ſuos Traditores eſſe, aut Traditorum filios. At ſue-

Dogma ta Donatiſtarum.

cedente tempore in id incubuerunt Eccleſiæ defenſores, ut probarentur fieri non poſſe ut Eccleſia Catholica de toto orbe periiſſet, & in ſolâ parte Donati, hoc eſt, in paucis Afris ſubſtitiſſet. Quo probato jam conſtabat baptiſmum aliáque ſacramenta à Catholicis collata rata eſſe & valida. Sed id inſuper molitus eſt Auguſtinus, & aliquâ ex parte ante eum Optatus, ut oſtenderent baptiſmum fore validum etiamſi à ſchiſmaticis aut hæreticis conferretur, ac proindè duplici ex capite peccare Donatiſtas, dùm baptizatos à Catholicis rebaptizabant; primùm quòd baptiſmum veræ Eccleſiæ rejicerent: ſecundò, quòd baptiſmum legitimum à quocumque collatum foret iterarent.

Concilium Donatiſtarū adversùs iteratum baptiſma.

Nec verò fuit unanimis omnium Donatiſtarum de baptiſmi iteratione ſententia. Scripſit enim Tichonius Donatiſta, referente Auguſtino ep. 93. ad Vincentium Rogatiſtam n. 43. » à ducentis & ſeptuaginta Epiſco- » pis communionis Donatianæ concilium Carthagini celebratum; in quo » concilio per ſeptuaginta & quinque dies poſtpoſitis omnibus præteritis » limatam eſſe ſententiam atque decretam, ut Traditoribus immenſi » criminis reis, ſi baptizari nollent pro integris communicaretur. Deu- » terium etiam Macrianenſem Epiſcopum ejuſdem communionis Tra- » ditorum plebem congregatam Eccleſiæ miſcuiſſe, & ſecundùm ſtatuta » illius concilii feciſſe cum Traditoribus unitatem, eíque Deuterio poſt » hoc factum jugiter communicaſſe Donatum; nec ſolùm huic Deute- » rio, ſed etiam univerſis Maurorum Epiſcopis qui per quadraginta an- » nos uſque ad perſecutionem per Macarium factam, Traditoribus ſine » baptiſmo communicarunt. Nullum alibì reperire eſt concilii illius veſtigium, quod quidem non ante annum 330. celebratum videtur, non autem initio ſchiſmatis, ut probat primò numerus Epiſcoporum hujus concilii tantus, ut Donatiſtarum factionem tunc confirmatam & latè propagatam fuiſſe in Africâ oſtendat. Secundò Tichonii verba, qui obſervat cùm hæc ſcriberet, adhuc ſuperſtites fuiſſe multos ex iis per quos certiſſima hæc & apertiſſima eſſe oſtenderentur, hoc eſt, teſtes oculatos. Floruit autem Tichonius anno circiter 380. ac proindè contigiſſe iſtud neceſſe eſt multis annis poſt initium ſchiſmatis. Tertiò, quia Donatum Carthaginis Epiſcopum tunc fuiſſe indicat. Poſtquàm enim dixit: *Deuterium ſecundùm hujus concilii ſtatuta feciſſe cum Traditoribus unitatem*, addit, *eidem Deuterio poſt hoc factum jugiter communicaſſe Donatum.* Ergò temporibus Donati Carthaginenſis ſub quo Donatiſtarum factio præcipuè viguit, habitum eſt illud concilium circa annum 330. Tichonii de illo concilio teſtimonium verum eſſe, aſtruit Auguſtinus, quòd Parmenianus reſcribens adversùs eum, non refellit iſta tanquàm falſa, & quòd Tichonius commemorat *multos cùm hæc ſcriberet, in vivis fuiſſe per quos hæc certiſſima & apertiſſima eſſe oſtenderentur.* Nihilominùs tamen Donatus ipſe, aliíque Donatiſtæ, neglectâ hujus concilii auctoritate, baptizatos à Catholicis iterùm baptizare præſumpſerunt.

Epiſcopi Donatiſtarum in urbe Romæ.

Eodem tempore aut etiam aliquot annis anteà Donatiſtæ ut partem in urbe Româ viderentur habere, illuc primùm interventores Epiſcopos ex Africâ furtim ad paucos erraticos & peregrinos præſertim Afros

qui Romæ tunc degebant, miſerunt, à quibus illi regerentur. Primus illorum fuit Victor Garbenſis Epiſcopus Numidiæ, qui diverſus non videtur eſſe ab eo qui concilio Cirtenſi interfuit. Is ubi Romam venit, erat ibi, ut aït Optatus, filius ſine patre, tyro ſine principe, diſcipulus ſine magiſtro, ſequens ſine antecedente, inquilinus ſine domo, hoſpes ſine hoſpitio, paſtor ſine grege, Epiſcopus ſine populo. Non enim grex aut populus appellandi erant pauci, qui inter quadraginta & quod excurrit baſilicas quæ Romæ tunc erant, locum ubi colligerent non habebant. Quapropter ſpeluncam quamdam foris à civitate cratibus ſepſerunt, ubi conventiculum haberent. Hinc *Montenſes* ſeu *Campitæ* aut *Rupitæ* Romæ dicti ſunt. Huic ſucceſſit Bonifacius Ballitanus Epiſcopus item Numidiæ; ex Africâ quoque Romam miſſus. Hi duo ſunt de quibus Auguſtinus aït lib. de unico baptiſmo contra Petilianum, quòd Donatiſtæ *Afris partis ſuæ primò interventores adventitios furtim longéque miſerint*. Cùm enim eſſent aliarum ſedium in Africâ Epiſcopi, nec ſub titulo Romanæ ſedis ordinati, non poterant dici Epiſcopi Romani, ſed tantùm interventores, ut loqui amant antiqui. At deinceps deceptæ in urbe Româ plebeculæ quaſi proprios Epiſcopos ordinarunt. Primus inter hos numeratur Encolpius, de quo nihil compertum. Huic ſucceſſit Macrobius, qui primùm Preſbyter Eccleſiæ Catholicæ in Africâ fuerat, *librúmque ſcripſerat ad Confeſſores & Virgines, moralis quidem ſed valdè neceſſariæ doctrinæ & præcipuè ad cuſtodiendam caſtitatem aptiſſimis valdè ſententiis communitum, ac poſteà ab Eccleſiâ Catholicâ deſciſcens Donatiſtarum in urbe Româ occultus Epiſcopus fuit*, ut ex Gennadio diſcimus. Adhuc ſuperſtes erat & Romæ ſedebat hic Macrobius eo tempore quo primùm ſcribebat Optatus, hoc eſt circa annum 370. Huic ſucceſſit Lucianus, Luciano Claudianus qui poſt annum 380. Romæ degebat, ut diſcimus ex epiſtolâ Epiſcoporum Italiæ ad Gratianum & Valentinianum Imperatores, ad quos de Donatiſtis & Claudiano ſcribunt in hæc verba: *Per Africam quoque Reſtitutum nomine cauſam dicere apud Epiſcopos juſſit veſtra clementia. Debuit acquieſcere, ſed idem ſævâ & inſolentium manu à cauſæ dicendæ neceſſitate diffugit. Per Africam rurſùm ſacrilegos rebaptizatores nutu Dei præcepiſtis expelli, ſed ab expulſis Claudianus eſt ordinatus & ad perturbandam urbem Romam quaſi Epiſcopus deſtinatur. Qui contra ſcripturæ præcepta divina, contra jura Evangelica vacuos omnes myſteriorum, atque ut ejus verbum exprimamus Paganos fuiſſe, vel præteriti temporis dicat Epiſcopos vel præſentis. Quem quidem juſſit tranquillitas veſtra Româ pulſum patriam repetere propriam. Sed contemptis judiciis & quidem ſæpè conſtrictus, reſidet tamen ſollicitans pretio frequenter pauperiores & redemptos rebaptizare non veretur. Spoliat magis eò quòd fuerant conſecuti, quàm tribui quod manifeſtum eſt bis non poſſe conferri.* Ad quorum relationem Gratianus de iſto Claudiano ad Aquilinum urbis Vicarium ſic ſcripſit: *Claudianus etiam ab his qui contra divina præcepta vitia Religionis inſtaurant, ab his, inquam, quos expelli juſſeramus accitus, quaſi parùm facinoris aggreſſus eſſet, ſi in Africâ perſtitiſſet, Romæ ſeſe dicitur intimaſſe: falſúſque præceptor vel expertes adhuc devio prophanare myſterio, vel jam initiatos*

ex integro nititur flagitio majore corrumpere. Cùm Religionis ſanctiſſimæ diſciplinam non cumulet iteratio ſed evertat, quem nos Claudianum diſſimili pœnâ ac merui proſequentes repetere tantummodò patriam hactenùs remotâ ſeveritate præcepimus, ſed reſidere etiam nunc dicitur imperitos ſollicitans, & caſſam omninò mercedem requirens, perdit animas corporum redemptorum. Quis Claudiano ſucceſſerit incertum. At Collationi Carthaginenſi interfuit Felix, qui ſe urbis Romæ dicebat Epiſcopum, & Donatiſtarum mandato ſubſcripſit, ut habetur in geſtis collationis diei 1. cap. 149. cujus nomen cùm relectum fuiſſet, ac ipſe in medium prodiiſſet, Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthagini ità proteſtatus eſt: *Eſto quia urbis Romæ Epiſcopum ſe dicit, quare præjudicatur abſenti, Innocentio ſcilicèt vero Epiſcopo Romano.* Hunc Romanum fuiſſe veriſimile eſt, nam Petilianus ſtatim aït: *Quæ ratio huc eum detulerit nullus ignorat. Nobilitatem omnem hîc eſſe Romanam, nec ipſi neſcitis. Idem igitur turbo eademque neceſſitas* (clades ſcilicèt Romanæ urbis quam Alaricus cœperat IX. Kalendas Septembris anno 410.) *eum huc detulit.* In hoc Felice videtur defeciſſe ſucceſſio Pſeudoepiſcoporum Romanorum partis Donati.

Non autem ſolùm Romæ Donatiſtæ miſerunt Epiſcopos, ſed & in Hiſpaniam ad domum unius mulieris imaginarium miſerunt Epiſcopum, ut teſtis eſt Auguſtinus, nec quidquam omiſerunt circumeuntes maria & terras, ut ſuæ ſectæ proſelytos adjungerent. Hæſit tamen intra Africam eorum ſecta, ubi aliquandiù numeroſiſſima fuit, & in paucis Romæ Montenſibus ac in domo vel patrimonio unius Hiſpanæ mulieris.

Donatiſtæ ad unitatem variis modis invitati.

Poſt mortem Conſtantini Africa Conſtanti obtigit, in quâ cùm Donatiſtarum factio novos tumultus excitaret, Imperatoris juſſu Cæciliano tunc inſtante, aſſentiente Leontio comite, duce Urſatio, Marcellino tunc Tribuno, laboratum eſt ut ad Catholicam unitatem Donatiſtæ reducerentur. Oblatum eſt ipſis, ut ſi vellent Eccleſiæ Catholicæ uniri, Eccleſiaſticos honores retinerent. Sollicitantur ad ſalutem præmiis ac variis illecebris; ſed cùm rigidus & inflexibilis eorum in ſchiſmate perſtaret animus & nova quotidiè adversùs Eccleſiam Catholicam molirentur, ſecularis poteſtatis auxilio repreſſi ſunt, & à Leontio & Urſatio in quoſdam turbulentiores ſævitum, nonnullæ baſilicæ quas invaſerant ereptæ, quod ſine vi fieri non potuit. Quidam in carcerem conjecti, alii proſcripti & in exilium miſſi: quæ pœnæ quamvis ipſorum facinoribus deberentur, tamen indè occaſionem arripuerunt calumniandi Catholicos quaſi perſecutores & hoſtes Chriſtianorum qui crudeliter in innocentes ſævirent. Hæc & alia videre eſt in ſermone cujuſdam Donatiſtæ, quem primùm in lucem emittimus.

Urſatius & Leontius.

Urſatio & Leontio qui primi Donatiſtas vi armorum compreſſiſſe leguntur, ſucceſſit Gregorius, ad quem tam contumelioſas Donatus litteras dedit, eum *maculam Senatûs & dedecus Præfectorum* appellans & aliis hujuſmodi conviciis proſcindens.

Gratus Cæciliani ſucceſſor.

Cæciliano Carthaginenſi mortuo ante annum 347. ſucceſſit Gratus, qui concilio Sardicenſi hujus anni adfuit inter Epiſcopos Catholicos.

Supererat

Supererat tùm adhuc in vivis Donatus Carthaginenſis, ad quem Athanaſii adverſarii è Pſeudo-Sardicenſi ſynodo ſcripſerunt, quam epiſtolam poſteà Donatiſtæ jactaverunt, ut probarent ſe cum Orientalibus Eccleſiis aliquandò communionem habuiſſe. Hujus Grati Carthaginenſis Epiſcopi tempore, & fortè ad ejus preces Conſtans Imperator Paulum & Macarium anno 348. in Africam miſit, non quidem primùm ad faciendam unitatem, ſed ut eleemoſynas ex fiſco pauperibus largirentur: qui cùm ad Donatum veniſſent & quâ de causâ miſſi forent indicaſſent, ille ſolito furore ſuccenſus, inquit Optatus, in hæc verba prorupit: *Quid eſt Imperatori cum Eccleſiâ?* & de fonte levitatis ſuæ multa maledicta effudit. Miſerat Imperator ornamenta domibus Dei, miſerat pauperibus eleemoſynam, inquit idem, nihil Donato. Cur ergò inſanivit? cur iratus eſt? cur quod miſſum fuerat repudiavit? Et cùm illi qui miſſi fuerant, dicerent ſe ire per provincias ſingulas, & volentibus accipere ſe daturos, ille dixit ubique ſe litteras præmiſiſſe, ne id quod allatum fuerat, pauperibus alicubi diſpenſaretur. Nihilominùs Paulus & Macarius per provincias diſcurrebant, ac eleemoſynas ſpargebant in vulgus, & cunctos ad unitatem hortabantur. Cùm autem ad Bagaienſem Numidiæ civitatem perveniſſent, tunc Donatus alter hujus civitatis Epiſcopus impedimentum unitati & obicem venientibus opponere cupiens, præcones per vicina loca & per omnes nundinas miſit, & magnam in eos furioſorum hominum turbam commovit, quos Circumcelliones appellabant, genus hominum agreſte & famoſiſſimæ audaciæ, inquit Auguſtinus, non ſolùm in alios immania facinora perpetrando, ſed nec ſibi eadem inſanâ feritate parcendo; qui mortem ſibi præcipitiis, flammis & aquis conſciſcere glorioſum & martyrio proximum eſſe exiſtimabant. Hos agonoſticos nuncupavit Donatus, quaſi pro veritate & juſtitiâ decertantes, cùm tamen contra omne jus & fas aliena raperent & immaniter in alios ſævirent. Cùm autem hujuſmodi hominum genus ante adventum Pauli & Macarii per loca ſingula vagaretur, ducibus Axido & Faſir qui ab ipſis inſanientibus ſanctorum duces appellabantur, nulli licuit ſecurum eſſe (ſic enim rem narrat Optatus lib. 3. §. 4) in poſſeſſionibus ſuis: debitorum chirographa amiſerant vires: nullus creditor illo tempore exigendi habuit libertatem. Terrebantur omnes litteris eorum, qui ſe ſanctorum duces fuiſſe jactabant: & ſi in obtemperando eorum juſſionibus tardaretur, advolabat ſubitò multitudo inſana, & præcedente terrore creditores periculis vallabantur: ut qui pro præſtitis ſuis rogari debuerant, metu mortis humiles impellerentur in preces. Feſtinabat unuſquiſque debita etiam maxima perdere: & lucrum computabatur evaſiſſe ab eorum injuriis. Etiam itinera non poterant eſſe tutiſſima, quòd domini de vehiculis ſuis excuſſi ante mancipia ſua, dominorum locis ſedentia, ſerviliter cucurrerunt. Illorum judicio & imperio inter dominos & ſervos conditio mutabatur. Unde cum hujus partis Epiſcopis tunc invidia fieret: Taurino tunc comiti ſcripſiſſe dicuntur, hujuſmodi homines corrigi in Eccleſiâ non poſſe; mandaverunt, ut à ſupradicto comite acciperent

Paulus & Macarius in Africam miſſi & quâ de causâ.

Circumcellionũ furor.

» diſciplinam. Tunc Taurinus ad eorum litteras, ire militem juſſit armatum per nundinas, ubi Circumcellionum furor vagari conſueverat. In loco Octavenſi occiſi ſunt plurimi, detruncati ſunt multi: quorum corpora uſque in hodiernum, per dealbatas aras aut menſas potuerunt numerari. Ex quorum numero cùm aliqui in baſilicis ſepeliri cœpiſſent, Clarus preſbyter in loco Subbulenſi, ab Epiſcopo ſuo coactus eſt, ut inſepultam faceret ſepulturam. Unde proditum eſt, mandatum fuiſſe fieri, quod factum eſt: quandò nec ſepultura in domo Dei exhiberi conceſſa eſt. Eorum poſteà convaluit multitudo. Sic invenit Donatus Bagaïenſis, unde contra Macarium furioſam conduceret turbam. Ex ipſo genere fuerant qui ſibi percuſſores ſub cupiditate falſi martyrii in ſuam perniciem conducebant. Inde etiam illi, qui ex altorum montium cacuminibus viles animas projicientes, ſe præcipites dabant. Ecce ex quali numero ſibi epiſcopus alter Donatus cohortes effecerat. Hoc metu deterriti illi, qui theſauros ferebant, quos pauperibus erogarent; invenerunt in tantâ neceſſitate conſilium, ut à Sylveſtro comite armatum militem poſtularent: non per quem alicui vim facerent, ſed ut vim à Donato ſuprà memorato Epiſcopo diſpoſitam, prohiberent. Hac ratione factum eſt, ut miles videretur armatus. Jam quidquid ſubſecutum eſt, videte, cui debeat aut poſſit aſcribi. Habebant illic vocatorum infinitam turbam, & annonam competentem conſtat fuiſſe præparatam: de baſilicâ quaſi publica fecerant horrea; expectantes ut venirent, in quos furorem ſuum exercere potuiſſent; & facerent quidquid illis dementia ſua dictaſſet, niſi præſentia armati militis obſtitiſſet. Nam cùm, ante venturos milites, metatores (ut fieri ſolet) mitterentur; contra Apoſtoli præcepta competenter ſuſcepti non ſunt, qui aït: *cui honorem, honorem: cui vectigal, vectigal: cui tributum, tributum: nemini quidquam debueritis.* Confuſi ſunt qui miſſi fuerant cum equis ſuis, ab iis, quorum nomina flabello invidiæ ventilabat Parmenianus. Ipſi magiſtri fuerunt injuriæ ſuæ; & quid pati poſſent, ipſi prærogatis injuriis docuerunt. Reverterunt vexati milites ad numeros ſuos, & quòd duo vel tres paſſi fuerant, univerſi doluerunt. Commoti ſunt omnes: iratos milites retinere nec eorum præpoſiti valuerunt. Sic admiſſum eſt, per quod invidia unitati facta eſt, hoc eſt, compreſſa Circumcellionum per vim audacia, imò & nonnulli cæſi inter quos Marculus & Donatus Bagaïenſis, Maximianus & Iſaac, quorum velut martyrum memoriam celebrarunt & acta paſſionis conſcripſerunt Donatiſtæ, quæ à nobis in fine hujus operis edita ſunt. Plerique tamen ſchiſmaticorum Epiſcopi cum ſuis Clericis timore correpti fugerunt, aliqui ſunt mortui; qui fortiores fuerunt capti & longè relegati ſunt. Ex horum numero videtur fuiſſe Donatus Carthaginenſis, quem idcircò in collatione Carthaginenſi Petilianus Donatiſta martyrialis gloriæ virum appellat. Hæc præſertim in Numidiâ geſta ſunt; nam provincia Proconſularis ab his turbis immunis fuit. Illa ſunt tempora & facta Macariana, ex quibus Donatiſtæ Catholicis » invidiam conflabant: Et tamen horum omnium, inquit Optatus,

nihil actum eſt cum voto Catholicorum, nihil cum conſilio, nihil cum conſcientiâ, nihil cum opere; ſed omnia in dolore Dei amarè plorantis & in ultionem aquæ, ſacri ſcilicèt lavacri, quam contra interdictum iterùm movebant. Hoc tamen pacto unitas procurata eſt & pax in Africâ reſtituta, cujus beneficii gratias agit Deo, omnium Africæ Epiſcoporum Catholicorum nomine, Gratus Carthaginenſis Epiſcopus in concilio Carthaginenſi anni 349. his verbis: *Gratias Deo omnipotenti & Chriſto Jeſu; qui dedit malis ſchiſmatibus finem & reſpexit Eccleſiam ſuam, ut in ejus gremium erigeret univerſa membra diſperſa, qui imperavit religioſiſſimo Conſtanti Imperatori, ut votum gereret unitatis & mitteret miniſtros ſancti operis famulos Dei, Paulum & Macarium.*

Unitas procurata.

In eodem concilio duo canones conditi ſunt ad Donatiſtas pertinentes; unus quo ſancitum eſt illicitas eſſe rebaptizationes eorum qui interrogati in Trinitate ſecundùm Evangelii fidem & Apoſtolorum doctrinam confeſſi erant ac deindè aquâ tincti: alter ne ut Martyres colerentur homines qui ſe aut præcipites dederant, aut alio aliquo pacto mortem ſibi conſciverant, aut meruerant occidi.

Duo Canones in Donatiſtas.

Circa hæc tempora contigit id quod narrat Optatus, ut Donatiſtæ hunc rumorem in vulgus ſpargerent, Paulum & Macarium venturos, qui intereſſent ſacrificio, ut cùm altaria ſolemniter aptarentur, proferrent illi imaginem, quam primò in altari ponerent, & ſic ſacrificium offerretur. Hoc cùm acciperent aures, percuſſi ſunt & animi, & uniuſcujuſque lingua in hæc verba commota eſt, ut omnis qui hæc audierat diceret: qui inde guſtat, de ſacro guſtat: & rectè dictum erat, ſi talem famam ſimilis veritas ſequeretur. At ubi ventum eſt à ſupradictis, nihil tale viſum eſt, ex eo quòd fuerat paulò antè fama mentita: nihil viderunt oculi chriſtiani quod horrerent: nihil probavit aſpectus ex iis, quibus perturbatus erat auditus. Viſa eſt puritas, & ritu ſolito ſolemnis conſuetudo perſpecta eſt: cùm viderent divinis ſacrificiis, nec mutatum quidquam, nec additum, nec ablatum. Pax à Deo commendata, volentibus placuit: quare nullus eorum debet argui, qui de collegio Donatiſtarum ad pacem tranſitum fecit: qui fuerant ſiniſtrâ opinione turbati, ſimplici ac purâ veritate firmati ſunt.

Calumnia in Macarium de imagine collocandâ in altari.

Ab hac calumniâ depulſi ad aliam confugerunt Donatiſtæ dicentes, Macarium non debuiſſe ab Epiſcopis ad communionem admitti, multò minùs permittendum ei ut populum in Eccleſiâ alloqueretur, quod Epiſcoporum tantum eſſe videbatur. Quibus reſpondet Optatus, communicaſſe Macarium cum Epiſcopis ut Laïcum, non ut Epiſcopum, & allocutum quidem eſſe populum in Eccleſiâ, ſed inſinuandæ alicujus rei causâ, non autem tractandi, hoc eſt concionandi quod eſt Epiſcoporum, nec populum more Epiſcoporum ſalutaſſe in nomine Dei orationis initio, nec ullum ſacerdotale officium exercuiſſe.

Alia calumnia Donatiſtarum nō debuiſſe Macariū ad communionem admitti.

Africanæ Eccleſiæ unitas & pax à Macario procurata per annos ferè quatuordecim ſub Conſtante & Conſtantio perſeveravit. Eo tempore Vitellius Afer librum compoſuiſſe videtur de hoc argumento, quòd odio ſint mundo ſervi Dei, in quo Catholicos inſectabatur ut perſecutores,

Pax Eccleſiæ Africanæ quamdiū duraverit.

ſuos ut ſervos Dei injuſtè perſecutionem patientes exhibebat. Scripſit idem & aliud opus, in quo veterem de Traditionis crimine calumniam in Catholicos rursùm ingerebat.

Donati mors in exilio.

Donatum Carthaginenſem in exilio ante Juliani imperium vitam finiiſſe colligitur ex Optato, qui libro 3. §. 3. aït in eo impletum eſſe quod de principe Tyri dictum eſt à Prophetâ: illum in terrâ non ſuâ moriturum, & id Donato contigiſſe omnibus notum eſſe. Donato ſucceſſit Parmenianus poſt annum 359. fortè anno 355. quo mentionem ejus facit Hieronymus in Chronico. Is eſt quem refellit Optatus, & de quo jam ſatis multa dicta ſunt in hujus operis Præfatione. Interim in ſede Catholicâ Grato ſucceſſit Reſtitutus, qui concilio Ariminenſi anno 359. interfuit, & Reſtituto Genethlius, qui ad annum 390. pervenit.

Parmenianus Donati ſucceſſor.

Status Eccleſiæ Africanæ poſt reſtitutam unitatem.

Eccleſiæ Africanæ poſt reſtitutam unitatem ſtatum ſic rectè depingit » Optatus lib. 2. §. 15. Cùm, inquit, Africanos populos & Orientales, & » cæteros transmarinos pax una conjungeret, & ipſa unitas repræſenta- » tis omnibus membris corpus Eccleſiæ coagularet: dolebat hoc diabo- » lus, qui ſemper de fratrum pace torquetur. Illo tempore ſub Impera- » tore Chriſtiano, deſertus in idolis tanquàm incluſus, jacebat in templis. » Hoc eodem tempore duces & principes Donatiſtarum merita relegave- » rant ſua. In Eccleſiâ nulla fuerant ſchiſmata, nec Paganis licebat » exercere ſacrilegia: pax Deo placita apud omnes Chriſtianos populos ha- » bitabat: diabolus mœrebat in templis, Donatiſtæ in regionibus alienis.

Libertas à Juliano Donatiſtis reddita.

At Conſtantio mortuo die Novembris tertiâ anni 361. Donatiſtæ Juliano Imperatori libellum obtulêre, ut ſibi reſtituerentur baſilicæ quas ablatas querebantur, útque priſtinam conſequerentur libertatem. Libellus erat oblatus nomine Rogatiani, Pontii, Caſſiani & aliorum Epiſcoporum ac Clericorum partis Donati, & in eo Juliano ſerviliter adulabantur dicere non veriti, *quòd apud eum ſola juſtitia haberet acceſſum.* Haud gravatè Imperator Apoſtata, cui hoc erat in votis ut Chriſtianam religionem quavis arte deſtrueret, precibus eorum annuit, prævidens fore ut indè magnum accederet Eccleſiæ Africanæ detrimentum. Redire igitur pro voto ſuo præcepit, quos intellexerat ad diſturbandam pacem cum furore eſſe venturos, & abrogatis quæ adversùs Donatiſtas ſtatuta erant, omnem eis libertatem aut potiùs licentiam quidvis moliendi conceſſit. Itaque eadem voce Donatiſtis libertas eſt reddita, quâ voce Idolorum patefieri juſſa ſunt templa. Reduces igitur Epiſcopi, inter quos Parmenianus Carthaginenſis Epiſcopus accenſetur, preces ſuas & Imperatoris reſcriptum magiſtratibus obtulerunt, ac eo muniti nihil non in Catholicos auſi ſunt. Sic eorum tunc temporis facinora deſcribit Optatus lib. 2. §. 17. » Eiſdem penè momentis, inquit, veſter furor » in Africam revertitur, quibus Diabolus de ſuis carceribus relaxatur. » Et non erubeſcitis, qui uno tempore cum inimico communia gaudia » poſſidetis! Veniſtis rabidi, veniſtis irati, membra laniantes Eccleſiæ: » ſubtiles in ſeductionibus, in cædibus immanes, filios pacis ad bella » provocantes. De ſedibus ſuis multos feciſtis extorres, cum conductâ » manu venientes, baſilicas invaſiſtis: multi ex numero veſtro per loca plurima

plurima (quæ ſub nominibus dicere longum eſt) cruentas operati ſunt cædes, & tam atroces, ut de talibus factis, ab illius temporis judicibus relatio mitteretur. Eo tempore innumera facinora & ſacrilegia à Donatiſtis patrata ſunt, quæ latè deſcribit idem Optatus eodem in libro, tum etiam libro 6. ubi ea legere poteris.

Juliano qui die 26. Junii anni 363. ſublatus eſt, ſucceſſit Jovianus qui citò mortuus, nihil de rebus ad Africanam Eccleſiam ſpectantibus ſtatuere potuit. At Valentinianus ſenior Donatiſtas ſeveris legibus compeſcuit, quarum una extat data x. Kalendas Martias Treviris anno 373. quâ Antiſtitem qui baptiſma iteraverit ſacerdotio indignum eſſe declarat. Eodem tempore Romanus comes qui Copiis in Africâ præfuit uſque ad annum 373. ſchiſmaticos ea quæ vellent liberè agere non permiſit, cùm eum inter perſecutores ſuos numerent Donatiſtæ in collatione Carthaginenſi. Poſthæc Gratianus ſeveram legem adversùs eos tulit xvi. Kalendas Novembris anni 377. Leges Imperatorum in Donatiſtas.

Circa hæc tempora Donati ſecta in multas partes eſt diviſa; atque ut mittamus Tichonii & Parmeniani de Eccleſiâ & iterato baptiſmo diſſidium, plures emerſerunt inter Donatiſtas factiones in Mauritaniâ & Numidiâ, quas haud vulgò notas fuiſſe ſcribit Auguſtinus: hinc Urbanenſes in quodam Numidiæ angulo, & Claudianiſtæ qui poſteà cum Primiano Parmeniani ſucceſſore in gratiam redierunt. At Rogatiſtarum & Maximianiſtarum frequentior eſt apud Auguſtinum mentio & notior hiſtoria. Donatiſtæ in multas ſectas diviſi.

Rogatiſtarum auctor fuit Rogatus Maurus Epiſcopus ac fortè Cartennenſis; atque ob id per Mauritaniam Cæſareenſem ſparſi numero pauci. Cauſa ſeceſſionis eorum à cæteris Donatiſtis incerta. Reliquis erant mitiores & Circumcellionum gregibus non utebantur. Sed Rogatus de neſcio quibus ſuorum rebus acerrimâ perſeverantiâ etiam forenſi diſputatione conflixiſſe legitur. Jactabant illi Chriſtum cùm veniret ad judicium in ſuis tantùm reperturum fidem; atque ità non minùs erant Donatiſtis quàm Catholicis odioſi. Cùm igitur reliquum corpus Donatiſtarum factionem hanc ægerrimè ferret, ſæculares principes in eos excitavit. Per id tempus Valentiniano & Valente imperantibus Firmus Maurus Nubelis Mauritaniæ Regis filius, is fratre Zammâ latenter interempto: cùm ob id Comitem Africæ Romanum nomine, cui Zamma fuerat acceptus infeſtum haberet, metuens ne damnatus occideretur, ab imperio deſcivit & Mauritaniæ regnum occupavit. Hac occaſione uſi Donatiſtæ per barbarum regem, Rogatum ejuſque aſſeclas in Mauritaniâ Cæſareenſi ſæviſſimè & acerbiſſimè vexaverunt (adeò ut vocarentur à Rogatiſtis Firmiani ſicuti Catholicos Donatiſtæ Macarianos vocare conſueverant) nihil non agentes ut eos ad gremium ſuum redire compellerent aut ſævitiam vindictâ ſaturarent. Duravit ea perſecutio tantiſper donec Theodoſius ſenior contra Firmum à Valentiniano in Africam cum exercitu miſſus perduellem imperii pluribus præliis fractum ad vitam laqueo finiendam compulit; Rogato qui Firmo ſuperſtes fuit, in ſchiſmate permanente. Per id tempus, qui Rogatiſtarum Cæſareenſis Epiſcopus Rogatiſtarum ſchiſma.

n

erat, cum Firmo tyranno ſuorum incolumitatem pactus portas ei aperuit, atque in vaſtationem non Catholicos tantùm ſed univerſam civitatem dedit. Rogato mortuo ſucceſſit Vincentius in ſede & ſchiſmate. Fuit & alius Vincentius Victor ejuſdem ſectæ, prioris Vincentii diſcipulus & cultor, qui licèt ad unitatem Catholicam rediiſſet, non tamen adeò depoſuerat Vincentii priſtinam venerationem, quin eum ſibi apparuiſſe jactaret, & adjutorem fuiſſe ad conficiendum opus quod adversùs Auguſtinum edidit de animâ & ejus origine.

Maximianiſtarum ſchiſma.

Primianus Maximianũ damnat.

Nullum autem inter Donatiſtas diſſidium majus ac celebrius fuit, quàm quod inter Primianiſtas & Maximianiſtas interceſſit. Cœpit iſtud ſchiſma paulò poſt annum 391. quo Primianus ordinatus eſt in locum Parmeniani Carthaginenſis Epiſcopus ex parte Donati, ſicut eodem fermè tempore apud Catholicos Genethlio ſucceſſerat Aurelius. Is Primianus recèns ordinatus Maximianum Diaconum Eccleſiæ ſuæ qui Donati ferebatur eſſe conſanguineus, cujus ſuperbiâ ſe læſum putabat, & cum eo tres alios Diaconos Rogatianum, Donatum & Salgamium damnare conſtituit, & de facto in Maximianum abſentem ſententiam tulit. Maximianus divitis cujuſdam fœminæ opibus fretus, ſicut olim Majorinus Lucillæ potentiâ, Primiano reſtitit, & adjunctâ ſibi plebis Carthaginenſis parte ac ſenioribus quibuſdam, horum nomine litteras & legatos ad univerſum chorum Epiſcoporum miſit, deprecans ut Carthaginem venirent. Ipſe Maximianus vicinos Epiſcopos adiit, quibus innocentiam ſuam expoſuit, concitavit invidiam Primiano, atque eum deinde apud illos accuſavit. Hi ergo Carthaginem cùm veniſſent numero 43. Primianus ad eos accedere noluit, & conductâ multitudine atque impetratis officialibus baſilicarum januas obſedit, & Epiſcopis, qui adversùs eum venerant, ingrediendi in eas & agendi ſolemnia facultatem interdixit. Semel iterùm & tertiò ad eorum concilium vocatus adeſſe renuit, miſſos à concilio malè mulctavit. In eum abſentem Epiſcopi non auſi ſunt tùm temporis ultimum ferre judicium, » ſed quodam præjudicio » conſuluerunt, inquit Auguſtinus l. 4. contra Creſc. c. 6. ut Primiano, » ſi cauſæ ſuæ fideret, ſequenti celebriori concilio reſpondendi ſeſeque » purgandi relinqueretur locus.

Concilium Carthaginenſe adversùs Primianum.

Concilium Cabarſuſſitanum in Primianum.

Quod concilium Cabarſuſſi in Byzacenâ paulò pòſt habitum priori numeroſius, & centum, ſi Auguſtino fides, Epiſcoporum, cùm tamen in ſubſcriptione epiſtolæ hujus concilii quinquaginta trium tantummodò nomina extent. In eo concilio ſententia definitiva in Primianum lata his verbis: » Decrevimus omnes ſacerdo» tes Dei, præſente Spiritu ſancto, hunc eumdem Primianum, primò » quòd ſuper vivos Epiſcopos, alios ſubrogavit: quòd inceſtos cum ſan» ctorum communione miſcuerit: quòd presbyteros ad conjurationem » ineundam conſtringere pertentarit: quòd Fortunatum presbyterum in » cloacam fecerit mitti, cùm ægrotantibus baptiſmo ſuccurriſſet: quòd » communionem Demetrio presbytero denegarit, ut cogeret filium ab» dicare: quòd idem presbyter objurgatus ſit, quòd Epiſcopos hoſpitio » ſuſcepiſſet: quòd ſupradictus Primianus multitudinem miſerit, quæ » Chriſtianorum domos everteret: quòd obſeſſi ſint Epiſcopi ſimul &

Clerici, & poſteà ab ejus ſatellitibus lapidari: quòd in baſilicâ cæſi ſint ſeniores, quòd indignè ferrent Claudianiſtas ad communionem admitti: quòd innocentes clericos putaverit eſſe condemnandos: quòd ſe nobis audiendum noluerit exhibere, cùm baſilicarum fores ne ingrederemur, multitudine & officio intercluſerit: quòd legatos à nobis ad ſe miſſos injurioſè rejecerit: quòd loca multa vi primò, dehinc auctoritate judiciariâ uſurpaverit: præter alia illicita ejus admiſſa, quæ pro honeſtare ſtyli noſtri ſiluimus, à ſacerdotali choro perpetuò eſſe damnatum: ne eo palpato, Dei Eccleſia; aut contagione, aut aliquo crimine maculetur. Placuit ſanè nobis & Spiritui ſancto, quòd tempus tardis ad convertendum reſervetur ſub eo, ut quicumque conſacerdotum vel clericorum ſuæ ſalutis immemores, à die damnationis ſupradicti Primiani, id eſt à die VIII. Kalendarum Juliarum, uſque ad diem VIII. Kalendarum Januariarum, minùs à Primiani damnati communione receſſerint, tali ſententiâ conſtringantur: Laïci quoque niſi ſe à ſupradicto die damnationis illius, intra diem Paſchæ futuræ, ab ejus conſortio ſeparaverint, non poſſe quemquam niſi per pœnitentiam, ſiquidem meminerint, Eccleſiæ reformari. Hinc diſcimus concilium hoc cehabitum fuiſſe die 24. Junii anni 393. cùm concilium Bagaïtanum, in quo hujus acta reſciſſa ſunt, conſules habeat anni 394. Dejecto Primiano iidem Epiſcopi Maximianum Carthaginenſem Epiſcopum in ejus locum deſignarunt, qui paulò-pòſt à duodecim Epiſcopis ordinatus eſt contra Primianum ſicut olim Majorinus contra Cæcilianum.

Adversùs iſtorum conatus ut ſeſe tueretur Primianus, concilium numeroſius cogendum eſſe non dubitavit, & in eo Maximiani cauſam agendam. Habitum eſt Bagaï in Numidiâ 24. die Aprilis anni 394. Adfuêre tercentum & decem Epiſcopi: in eo non tantùm abſolutus eſt, ſed & damnatus Maximianus ac ejus ordinatores cum clericis Eccleſiæ Carthaginenſis qui ordinationi ejus interfuerant. Cæteris qui partes Maximiani ſecuti erant, tempus datum uſque ad diem VIII. Kalend. Januarii, intra quod ſi rediiſſent nihil in eos ſtatuitur; ſin verò id præſtare neglexerint, ſententia in eos fertur, ità ut non poſſint poſt præſtitutum diem niſi per pœnitentiam admitti ac proindè amiſſis honoribus ſuis. Hujus ſententiæ, quam integram fermè ex variis S. Auguſtini locis retulimus, inter vetera monumenta auctor fuit Emeritus Epiſcopus Cæſareenſis: quæ cùm in concilio decernenda recitata eſt, ore lætiſſimo omnes acclamaverunt, partìm gaviſi quòd tam eſſet diſerta; partìm quòd in eâ ſchiſmaticis ſuis tam inſigniter inſultaſſent. Poſtquàm verò omnium conſenſu publicata eſt, magnis illicò animis damnatos perſequi cœperunt. Ad baſilicam Maximiani converſi, quam non baſilicam ſed ſpeluncam vocabant, concitato grege ſuo evertendam curarunt; neque hoc contentus Primianus Maximianum propriis ædibus mandatâ procuratione, ut in exorciſterium Eccleſiaſticum converteretur, favente ſibi Sacerdote legato Carthaginis deturbavit. Talibus initiis plures è Maximianiſtis territi intra diem dilationis priſtinis ſe ſociis reddiderunt, & recepti ſunt ab iis tanquàm purgati atque innocentes. Alii è contra in

Concilium Bagaïenſe contra Maximianum & ejus aſſeclas.

Primianiſtarum in Maximianiſtas perſecutio.

propoſito obſtinatè permanſerunt, neque ut ad Primianum redirent adduci potuerunt. Itum idcircò ad Proconſules qui licet à Chriſtianis Imperatoribus conſtituti, erant nihilominùs Ethnici. Apud hos inductum eſt decretum Bagaïenſe, allegatæ leges adversùs hæreticos, quibus jubebantur baſilicis expelli: impetratæ ab iis juſſiones quibus exequendis officiorum & civitatum auxilia poſtulata, ut qui erant damnati in concilio Bagaïenſi ſuáque propria conventicula frequentabant, loca & baſilicas quas non invaſerant, ſed cum populis ſibi cohærentibus perpetuâ poſſeſſione retinebant, ex illis expellerentur. Hiſce moleſtiis quidam facilè ceſſerunt neque multa paſſi ſunt; qui autem reſiſtere tentaverunt, graviter afflicti; qui ſuperiores viribus non fuêre, victi ſunt & expulſi, aliíque in eorum locum ordinati.

Primianiſtarum actio adversùs Salvium Membreſitanum, Felicianū Muſtitanū & Prætextatum Aſſuritanum.

In Ordinatores Maximiani qui nominatìm damnati fuerant in concilio Bagaïtano præcipuè ſævitum; ac præſertim in Salvium Membreſitanum Epiſcopum, in cujus locum anno ipſo 394. Reſtitutus fuerat à Primianiſtis ordinatus. Delatâ causâ ad Herodem Proconſulem Nummaſius Reſtituti advocatus petiit, ut Primiani communioni Membreſitana Eccleſia traderetur, allegans Salvium è Maximiani ordinatoribus unum Bagaïenſis plenarii concilii decreto eſſe damnatum, adeóque ut hæreticum cedere debere Reſtituto loca omnia quæ tanquàm Epiſcopus tenebat, aut certè ad Primianum redire. Ità judicatum à Proconſule. Felicianum quoque Muſtitanum ac Prætextatum Aſſuritanum qui pariter erant ex ordinatoribus Maximiani coram eodem Proconſule accuſarunt cauſam agente adversùs primum Titiano, die 2. Martii anni 395. & eadem quæ Nummaſius dixerat in Salvium allegante. Proconſul Herodes qui jam in Salvium & Prætextatum ſententiam dixerat, Felicianum quoque damnavit, juſsítque ut exploſis Maximianiſtis eccleſiæ Primianiſtis Epiſcopis traderentur. Nihilominùs tamen Felicianus & Prætextatus eccleſias ſuas retinuerunt, quanquàm à Primianiſtis Aſſuritanus Epiſcopus ordinatus eſſet Rogatus, cui poſteà ad Catholicam converſo Donatiſtarum exercitus, hoc eſt Circumcellionum agmen, linguam & manus præcidit. Fruſtrà adversùs eos Primianiſtæ anno ſequenti Theodorum Proconſulem & Magiſtratus adierunt. Manſerunt in ſuis ſedibus donec malis victi, cum Primiano in ſocietatem redierunt. At Salvius Membreſitanus iterùm coram Serano Proconſule citatus in judicio cauſam defendit; eâ fortè fiduciâ, inquit Auguſtinus, quòd ſciret adverſarios ſuos legibus contra hæreticos promulgatis uti non poſſe apud judicem niſi etiam ſeipſos eis pariter irretirent.

At apud Seranum Proconſulem, vel gratia plus valuit, vel magis fortè Bagaïenſe concilium quod illic etiam contra eumdem Salvium recitatum eſt. Sic enim interloquutus eſt: *Lis Epiſcoporum ſecundùm legem ab Epiſcopis audienda eſt: Epiſcopi judicaverunt: quare non aut ſub ſatisfactione ad chorum reverteris vetuſtatis; aut ut habes ſcriptum terga perſecutoribus prodis.* Cùm Salvius parere Proconſulis conſilio renuiſſet, juſſit eum Proconſul ab eccleſiâ ſuâ expelli; & quia Membreſitanorum, qui ſibi favebant, fiduciâ ſedem retinere tentabat, Abitinenſibus vicinis

mandatum eſt ut judicium in eum latum exequerentur. Comprehenſus ab iis Salvius non tantùm de eccleſiâ ſuâ pulſus , ſed miſerabili pompâ ludibrio habitus. Capto enim ſeni , (ut refert Auguſtinus l. 4. contra Creſconium undè ferè tota hæc narratio deſumpta eſt) mortuos canes alligaverunt in collo , & ſic cum illo quantùm libuit ſaltaverunt. Factum inhumanum cum Etruſcorum Regum qui mortua vivis corpora conjungebant comparandum ; imò tantò fœdius quantò mortui canes mortuis hominibus fœdiores ſunt. Adeò ut ſi Salvio ſeni & Epiſcopo de duobus ſuppliciis eligendum, longè potiùs elegiſſet hærere cum cadaveribus humanis quàm ſaltare cum caninis. Privari intereà eccleſiâ ſedibuſque ſuis & pati hæc omnia potuit Salvius , neque tamen ad Primiani communionem redire voluit ; atque ità egit cum ſuis , ità juſtitiam extulit pro quâ talia ſe pati dicebat, ità ſe ſanctum perſuaſit quia paſſus, ità adverſarios inæquiſſimos quia fecerant , ut alteram ei baſilicam ſui Membreſæ fabricarint ; in quâ dùm ſedet novis ab Antagoniſtâ Reſtituto moleſtus affectus eſt, & propter cellulas & agellos forenſi cum eo ſtrepitu controverſiâque conflixit ; atque ità à partibus Primiani adversùs Maximianum & eos qui cum illo in Bagaïenſi concilio damnati fuerant , apud quatuor vel ampliùs Proconſules in foro per advocatos litigatum eſt.

Gildonis tyrannis.

Mortuo Theodoſio XVII. Kalend. Februarii anni 395. poſt aliquot menſes Gildo comes & utriuſque militiæ in Africâ magiſter ab anno 386. tyrannidem occupat & universâ potitur Africâ. Apud hunc hominem barbarum & paganum inter alios Donatiſtas gratiâ multùm valebat Optatus Thamugadenſis Epiſcopus in Numidiâ Gildonianus ſatelles dictus quòd de Gildonis ſatellitio eſſet. Hic homo ferus & Gildoni non diſſimilis non tantùm Catholicis ſed & omnibus gravis fuit. Solitus agmine militari comitatus incedere , viduas opprimebat, pupillos bonis evertebat, uxores à maritis avellebat, dominos res ſuas vendere cogebat & venditorum pretium cum ipſis dividebat, uno verbo vi, rapinis, ac fraudibus in omnes graſſabatur. His moribus cùm eſſet , à ſuis tamen tanto habebatur in pretio , ut eum non modò non auſi fuerint damnare , ſed ne monere quidem , inter tantos Africæ gemitus imò pacis oſculum non detrectarint, in ejus manibus Euchariſtiam poſuerint & viciſſim acceperint , ac demùm extincti in carcere, quia de Gildonis ſatellitio fuerat , Optati natalitia quotannis tanquàm martyris magnâ celebritate frequentaverint. Hujus operâ uſi Primianiſtæ Maximianiſtas & Rogatiſtas graviter vexaverunt & pleroſque ad Primianum redire compulerunt. Cives, ut diximus , Aſſuritani & Muſtitani Epiſcopos ſuos Felicianum & Prætextatum adversùs Primianiſtarum conatus huc uſque tuiti fuerant. Iis graviſſima exitia comminatus eſt Optatus, niſi relictâ ſuorum antiſtitum defenſione , eos ad Primiani communionem redire cogerent. Cives militem Optati formidantes paruerunt. Felicianus & Prætextatus cùm aliter ſedes ſuas retinere non poſſint, manus dederunt ; cœtus numeroſus Epiſcoporum habitus cui etiam interfuit Primianus cum Optato Gildoniano. In eo recepti ſunt duo illi Epiſcopi ſervato ho-

De Optato Gildoniano.

Felicianus & Prætextatus à Primiano ſuſcepti.

note, ac retentis ſedibus ſuis ſuſcepti ſunt à Primianiſtis, & quicumque ab ipſis in ſchiſmate baptizati fuerant ſine iterato baptiſmo recepti. Rogatiſtas quoque non parùm vexavit Optatus, ſed in Catholicos præcipuè ſævi & in eos Circumcelliones rursùm excitavit, à quibus innumera mala paſſi ſunt Catholici. Non enim jam ut anteà fuſtibus tantùm armati diſcurrebant, ſed omnis generis armis ac telis inſtructi, apertè vim faciebant, baſilicas invadebant ac compilabant, Epiſcopos & Clericos occidebant aut malè mulctabant, & latrocinia palàm ac publicè exercebant.

Lex Honorii in invaſores Eccleſiarum.

Ad hos tumultus compeſcendos ſublato jam Gildone (qui à fratre ſuo Maſcezile oppugnatus à ſuis deſertus, initio anni 398. laqueo vitam finiit) Honorius Imperator legem dedit die 25. Aprilis anni 398. quâ eos qui in Eccleſias Catholicas irruentes Sacerdotibus miniſtris vel cultui & loco aliquid injuriæ faciebant, comprehendi & convictos capitali ſupplicio affici jubet, vultque ut cunctis eſſet liberum factas atroces Sacerdotibus aut miniſtris injurias velut publicum crimen perſequi. Si verò multitudo violenta ſe armis aut locorum difficultate tueatur, judicibus mandat, ut à comite Africæ armatæ apparitionis præſidium depoſcant, ne rei talium criminum evadant.

Decreta conciliorum de promovendis ad clerum aut relinquendis in eo Donatiſtis.

Interìm Catholici nihil non tentabant ut Donatiſtas ad concordiam invitarent. Jam obſervatum eſt initio ſchiſmatis redeuntes ad Eccleſiam Epiſcopos & Clericos ex parte Donati cum honoribus ſuis fuiſſe ſuſceptos. At creſcente eorum numero & pervicaciâ in ſubſequentibus conciliis ſtatutum fuerat, ne quis Donatiſtarum cum honore ſuo reciperetur in Eccleſiâ ſed tantùm in numero Laïcorum. In concilio Hipponenſi anni 393. propoſitum eſt, ut exciperentur ab hac lege ii quos aut non rebaptizaſſe conſtiterit, aut qui cum ſuis plebibus ad Catholicam communionem tranſire voluerint. Sed hanc exceptionem placuit non confirmari priuſquàm de eâ tranſmarina Eccleſia conſulta foret. Iterùm in Carthaginenſi concilio anni 397. mandatum eſt ut conſulerentur Siricius Romanus Epiſcopus & Simplicianus Mediolanenſis, utrùm infantes baptizati à Donatiſtis cùm ad Eccleſiam Dei ſalubre propoſito fuerint reverſi, ad ſacri altaris miniſterium promoveri poſſent. Ad quæſtionem propoſitam Romanus & Mediolanenſis Antiſtites reſponderunt, id eſſe prohibitum. Nihilominùs tamen Africani Epiſcopi inopiâ Clericorum & neceſſitatibus eccleſiarum ſuarum, quæ ità deſertæ erant ut multæ eccleſiæ ne quidem Diaconum vel illiteratum haberent, coacti; ſtatuerunt parvulis apud Donatiſtas antequàm rationis uſum haberent baptizatis, qui deindè agnitâ veritate ad Eccleſiam Dei accedentes per manûs impoſitionem recepti ſunt in clerum, promoveri poſſe. Utque iſtud ſtatutum gratum haberent tranſmarini Epiſcopi, legationem ſolemnem ad Anaſtaſium Romanum & Venerium Mediolanenſem miſerunt ex concilio Carthaginenſi habito anno 401. menſe Junio. Addiderunt etiam id quod priùs propoſuerant, ut nonnulli Donatiſtarum Clerici qui cum honoribus & plebibus ſuis tranſire deſiderabant, recipi poſſent: ſed non auſi ſunt iſtud caput urgere. At de infantibus baptizatis apud Donatiſtas ad clerum

promovendis omninò ſatagendum eſſe duxerunt, ut Afrorum voluntati tranſmarini Epiſcopi conſentirent. Quid ad hæc reſponderit Anaſtaſius certò non liquet: nam in concilio Carthaginenſi habito anno eodem menſe Septembri de hujus litteris hoc tantùm habetur, eum *paternæ ac fraternæ caritatis ſollicitudine ac ſinceritate adhortatum eſſe Africanos antiſtites, ut de hæreticorum & ſchiſmaticorum injuriis quibus Africanam Eccleſiam graviter vexabant nullo modo diſſimularent.* Indulſiſſe tamen eum ut baptizati apud Donatiſtas pueri poſſent ad ordines promoveri veriſimile eſt: nam circa iſtud caput nihil ampliùs Africani petunt à ſede Apoſtolicâ. Sed circa alterum de recipiendis Donatiſtis cum honoribus ſuis *ſtatuunt ut litteræ mittantur ad fratres & coëpiſcopos & maximè ad ſedem Apoſtolicam in quâ præſidet Anaſtaſius, quo noverit habere Africam magnam neceſſitatem, propter Eccleſiæ pacem & utilitatem, ut ex ipſis Donatiſtis quicumque Clerici correcto conſilio ad Catholicam unitatem tranſire voluerint ſecundùm uniuſcujuſque Epiſcopi Catholici voluntatem atque conſilium, qui in eodem loco gubernat Eccleſiam, ſi hoc paci Chriſtianæ prodeſſe viſum fuerit, in ſuis honoribus ſuſcipiantur.* Addunt, *id prioribus ejuſdem diviſionis temporibus factum eſſe:* nec id à ſe poſtulari aut ſtatui, ut decretum concilii, *quod in tranſmarinis partibus de hac re habitum fuerat diſſolveretur.* Sed eâ conditione ut illud maneret erga eos ex quorum reditu non magnum accederet animarum lucrum, hoc eſt, ut ii ſecundùm tranſmarini concilii decretum non ſuſciperentur in honoribus ſuis; ſed ab hac exciperentur *hi per quos Catholicæ unitati conſulitur.*

In eodem concilio Africano Catholici Epiſcopi ſtatuerunt: « ut litteræ darentur ad judices Africanos, à quibus peteretur, ut judiciariâ poteſtate atque diligentiâ in fide Chriſtianâ, quid geſtum ſit in omnibus locis in quibus Maximianiſtæ baſilicas obtinuerunt, qui ab eis ſchiſma fecerunt, inquirant, & geſtis publicis propter firmam notitiam omnibus neceſſariam faciant inhærere. Deindè placuit etiam Epiſcopis, ut Legati prædicandæ pacis atque unitatis ſine quâ ſalus Chriſtiana non poteſt obtineri, è numero ſuo ad ipſorum Donatiſtarum Epiſcopos & plebes mitterentur, per quos omnibus innoteſceret quàm nihil haberent quod adversùs Eccleſiam Catholicam poſſent dicere, & manifeſtum fiat omnibus per geſta municipalia quid ipſi circa Maximianiſtas egerint, quos jam plenarii concilii ſui auctoritate damnatos, in ſuis honoribus denuò receperunt, & baptiſmum quem damnati & excluſi dederant, acceptaverunt: ut notum ſit, quàm ſtulto corde reſiſtant paci Eccleſiæ toto orbe diffuſæ, cùm iſta faciant pro parte Donati, neque ſe iſtorum quos ità receperunt communione propter intuitum pacis contaminari dicant; & nos contendant, id eſt Eccleſiam Catholicam etiam in extremis terrarum partibus conſtitutam per eorum communionem inquinatam, quos tunc accuſantes convincere nequiverunt, ſuis artibus vigilantiſſimi antiſtites Donatiſtas à ſchiſmate revocare & in Eccleſiam inducere pro virili ſatagebant.

Sed jam tempus eſt ut dicamus de ſancti Auguſtini ſcriptis & con- De ſcriptis & actis

S. Auguſtini contra Donatiſtas.

Pſalmus abecedarius.

flictationibus adversùs Donatiſtas quibus illi fracti, debilitati & tandem victi ſunt. Is cum anno 391. ad preſbyterii gradum in Eccleſiâ Hipponenſi promotus fuiſſet, pſalmum abecedarium compoſuit ad rudioris populi captum accommodatum, ut in humillimi vulgi & omninò imperitorum notitiam pervenire valeret Donatiſtarum cauſa ac eorum quantùm fieri poſſet memoriæ inhærere. In eo totius ſchiſmatis hiſtoriam & brevem ejus refutationem humili & aperto ſermone expoſuit. Hoc autem in retractationibus opuſculum locat poſt alterum de fide & ſymbolo quod in concilio Hipponenſi anni 393. compoſuit.

Liber contra epiſtolam Donati.

Librum etiam contra epiſtolam Donati qui partis Donati ſecundus poſt Majorinum Epiſcopus fuerat, eodem preſbyterii ſui tempore ſcripſiſſe teſtatur in libro tetractationum cap. 21. Hac in epiſtolâ Donatus hoc agebat, ut nonniſi in ejus communione baptiſma Chriſti eſſe crederetut.

Epiſtola ad Maximinum.

Extat & ejus etiamnùm Preſbyteri epiſtola (num. 23.) ad Maximinum Epiſcopum Donatiſtam Sinitenſis oppidi, qui Catholicum Eccleſiæ Mutugennenſis rebaptizaſſe dicebatur & Diaconum ſuum fecerat, quâ eum hortatur, ut aut fateatur factum & quantis potuerit documentis in epiſtolâ ſuâ defendat; aut ſi negat & rebaptizandum non eſſe exiſtimet, id palàm profiteatur & ad Eccleſiam redeat. Denique invitat eum vel ad colloquium vel ad reſcribendum ut concordia Eccleſiæ ſanciatur. Is Epiſcopus poſteà poſt tranſmarinam peregrinationem amplexus eſt Catholicam pacem & in eâdem ſede remanſit, ut diſcimus ex epiſtolâ Auguſtini 105. At poſtquàm Auguſtinus factus eſt Epiſcopus Donatiſtas, ſcriptis, epiſtolis, ſermonibus, collationibus exagitare non deſtitit.

Proculeïanus invitatus ab Auguſtino ad collationem.

Initio Epiſcopatûs Proculeïanum partis Donatianæ apud Hipponem Epiſcopum ac proindè ſuum adverſatium jam ſenem ad collationem per litteras invitavit. Proculeïanus primùm collationem ſeſe haud refugere ſimularat, modò adeſſent deni ex utraque parte graves & honeſti viri. At mutatâ voluntate quæſivit, cur non iſſet Auguſtinus Conſtantinam quandò ibi plures ipſi erant, vel ipſum ire debere Milevim ubi concilium proximè habituri erant: indicans ſeſe Auguſtino imparem. Per alias litteras ad Euſebium Epiſcopum quoque Donatiſtam datas eidem Proculeïano exprobravit Auguſtinus, quòd juvenem qui matrem cædere ſolitus erat ac minatus fuerat ſe cùm ad partem Donati tranſiiſſet eam perempturum, recepiſſet, & ſanguinem matris ſpirantem rebaptizaſſet. Rursúmque Proculeïanum invitat ad colloquium, eique offert ut ſi ſe imparem putet, cujus voluerit collegæ ſui imploret auxilium: *Quamquàm*, inquit, *& iſte qui ſe tot annorum Epiſcopum dicit, quid in me tyrone timeat quominùs mecum velit conferre ſermonem non ſatis intelligo. Si doctrinam liberalium litterarum quas fortè ipſe aut non didicit aut minùs didicit, quid hoc pertinet ad eam quæſtionem, quæ vel de ſanctis ſcripturis vel documentis Eccleſiaſticis aut publicis diſcutienda eſt in quibus ille per tot annos verſatur, unde meis deberet eſſe peritior. Poſtremò eſt hic frater & collega meus Samſucius Turrenſis Eccleſiæ qui nullas tales didicit quales iſte dicitur formidare. Ipſe adſit, agat cum illo.*

Tertiam

Tertiam quoque dedit eâ de re epiſtolam ad eumdem Euſebium ad quem ſuperior data eſt, quâ commonet Proculeianum ut jam monitus de cæsâ ab iſto juvene matre, hunc à communione repellat. Addit, Subdiaconum quemdam Spanienſis Eccleſiæ, vocabulo Primum, cùm « ab acceſſu indiſciplinato Sanctimonialium prohiberetur, à clericatu « remotum, & irritatum adversùs diſciplinam tranſtuliſſe ſe ad Donati- « ſtas, necnon ab iis rebaptizatum eſſe. Duas etiam Sanctimoniales conco- « lonas ſuas de fundo Catholicorum Chriſtianorum ſive ab eo raptas, ſive « ipſum ſponte ſecutas rebaptizatas eſſe, & nunc cum gregibus Circum- « cellionum inter vagabundos greges fœminarum verſari, quod Procu- « leiano quoque per Euſebium innoteſcere vult, ut à ſuâ communione eum « removeat qui non ob aliud illam delegit, niſi quia in Catholicâ cleri- « catum propter inobedientiam & perditos mores amiſerat. Id ſe deni- « que obſervare aït, ut quiſquis apud Donatiſtas propter diſciplinam « degradatus, ad Catholicam tranſire voluerit, in humiliatione pœniten- « tiæ recipiatur, quo & ipſi eum forſitan cogerent ſi apud eos manere « voluiſſet. Epiſtolæ Auguſtini in quibus hæc habentur ſunt nunc 33. 34. & 35.

Habitæ ſunt deindè à ſancto Doctore collationes cum Donatiſtis, una anno 397. aut inſequenti apud *Tuburzicum* cum Fortunio Donatiſtâ hujus urbis Epiſcopo aliiſque Donatiſtis, de quâ conſule epiſtolas S. Auguſtini 43. & 44. Alia per litteras habita eſt cum alio ejuſdem ſectæ Epiſcopo, Honorato nomine & cum Clarentio item Epiſcopo: idemque actum eſſet cum Criſpino Calamenſi ætate & famâ inter ſuos celebrato niſi per eum ſtetiſſet. Severinum etiam conſanguineum ſuum hortatus eſt per epiſtolam quæ nunc eſt 52. Auguſtinus, ut Donatiſtarum ſchiſma desereret. Collationes S. Auguſtini cum Donatiſtis.

Circa idem tempus ſcripſit Auguſtinus duos libros quorum titulus erat, *Contra partem Donati*, in quorum primo dixerat, *non ſibi placere ullius ſecularis poteſtatis impetu ſchiſmaticos ad communionem violenter arctari: Et verè*, inquit, *tunc mihi non placebat, quoniam nondùm expertus eram vel quantum mali eorum auderet impunitas, vel quantum eis in melius mutandis conferre poſſet diligentia diſciplinæ.* Hoc opus circa annum 398. aut 399. ab Auguſtino elaboratum huc uſque deſideramus. Ad annum 400. revocari debent ejuſdem libri adversùs epiſtolam Parmeniani ad Tichonium ſcripti, in quibus celebrem agitat ſolvítque quæſtionem, *utrùm in unitate & eorumdem communione ſacramentorum mali contaminent bonos.* Pollicetur in eodem opere ſe latiùs tractaturum de baptiſmo, quod promiſſum ſtatim exolvit editis ſeptem de baptiſmo libris. Liber contra partem Donati. Libri contra epiſtolam Parmeniani. Libri de baptiſmo.

» Circa idem tempus cùm attuliſſet ad Eccleſiam quidam Laïcus nomine Centurius nonnulla Donatiſtarum in Catholicos dictata vel ſcripta in paucis velut teſtimoniis quæ ſuæ cauſæ ſuffragari putabant, his breviſſimè reſpondit Auguſtinus libello cujus hæc erat inſcriptio; *Contra quod attulit Centurius à Donatiſtis.* Hocce opuſculum non extat. Liber contra quod attulit Centurius à Donatiſtis.

De Petiliano Donatiſtâ Conſtantinienſium Epiſcopo dictum à nobis eſt aliàs. Is cùm unam epiſtolam contra Catholicos Donatianis Preſby- Libri contra Petilianum.

teris & Diaconis ſcripſiſſet, partem ejus præſente Fortunato ejuſdem loci Catholico Epiſcopo & Alypio Tagaſtenſi S. Auguſtino obtulerunt hu us urbis Catholici. Statim ille hujus epiſtolæ fragmentum refellere aggreſſus, idque libro primo confecit. Deindè cùm integram Petiliani intercepiſſet epiſtolam librum ſecundum in eam conſcripſit ſedente Anaſtaſio Romano Pontifice, aut ſaltem obitu ejus, qui incidit in diem 27. Aprilis anni 402. nondùm comperto, in quâ verba ſingula Petiliani refert & ſuam iis reſponſionem ſubjicit. Sed prius id quod ſcripſerat adversùs partem epiſtolæ, pervenit ad Petilianum qui reſpondere conatus eſt, cui reſponſioni tertium librum oppoſuit Auguſtinus.

Liber de unitate Eccleſiæ.

Antequàm edita eſſet iſta reſponſio epiſtolam ad Catholicos qui vulgò *Liber de unitate Eccleſiæ* dicitur, conſcripſiſſe videtur. Nam hujus initio meminit duorum priorum librorum in Petilianum, non tertii.

Libri contra Creſconium.

Grammaticus etiam quidam Donatiſta Creſconius cùm inveniſſet primum Auguſtini librum in Petilianum, putavit ei reſpondendum, & reſponſionem ſuam ad Auguſtinum miſit. Cui operi libris quatuor ille reſpondit, ità ſanè ut•ribus perageret quod univerſa reſponſio flagitabat. Sed cùm videret de ſolâ Maximianenſium causâ quâ ſuos ſchiſmaticos damnaverunt & eorum aliquos rursùm in ſuis honoribus receperunt, baptiſmumque ab eis extra communionem ſuam datum non repetiverunt, reſponderi poſſe ad cuncta quæ ſcripſit, quartum librum adjecit, in quo id quantum potuit diligenter & evidenter oſtendit. Quandò autem hos quatuor libros ſcripſit, jam contra Donatiſtas leges dederat Honorius Imperator. Ità Auguſtinus ipſe de hoc opere in lib. 2. Retractationum, ex quibus intelligimus ſcriptum poſt annum 406. cùm leges Honorii de quibus loquitur datæ ſint anno 405.

Libri probationum & teſtimoniorum contra Donatiſtas.

» Poſthæc ut ad Donatiſtas pervenirent, inquit idem Auguſtinus *ibid.* » contra eorum errorem & pro Catholicâ veritate neceſſaria documen- » ta curavi ſive de Eccleſiaſticis, ſive de publicis geſtis, ſive de ſcrip- » turis Canonicis, & primò ad illos eadem promiſſa direxi, ut ipſi ea ſi » fieri poſſet expoſcerent. Quæ cùm veniſſent in eorum quorumdam ma- » nus, neſcio quis extitit qui ſuo nomine tacito contra hæc ſcriberet, » ità ſe confitens Donatiſtam tanquàm hoc vocaretur. Cui ego reſpon- » dens alium librum ſcripſi. Illa verò documenta quæ promiſeram jun- » xi, & ex utroque unum eſſe volui, eumque ſic edidi, ut in parietibus » baſilicæ quæ Donatiſtarum fuerat priùs præpoſitus legeretur, cujus ti- » tulus eſt, *Probationum & teſtimoniorum contra Donatiſtas*. Alterius li- » bri quem ſuprà commemoravi, titulum eſſe volui *Contra neſcio quem* » *Donatiſtam.*

Admonitio Donatiſtarũ de Maximianiſtis.

His duobus libris qui nunc deſiderantur, tertius qui amiſſus quoque eſt, accedebat, cui titulus *Admonitio Donatiſtarum de Maximianiſtis*, qui quidem libellus erat breviſſimus, ut poſſet facilitate deſcribendi in plurium manus pervenire, & ipsâ ſui brevitate faciliùs memoriæ commendari.

Liber de unico baptiſmo.

Poſt aliquod tempus ſed ante collationem Carthaginenſem, cùm » amicus quidam illius à neſcio quo Donatiſtâ Presbytero librum Peti-

liani de unico bapriſmo accepiſſet & ad Auguſtinum attuliſſet, eni- « xè rogans illum ut ei reſponderet, precibus ejus ſatisfecir & librum « quo reſpondet eumdem titulum habere voluit *De unico baptiſmo*. Hic « liber extat.

Non extat alius grandis liber contra Donatiſtas, in quo oſtendebar eorum adversùs Eccleſiam Catholicam impium ac ſuperbiſſimum errorem ſolâ funditùs Maximianiſtarum causâ ſubverti.

Catholici Donatiſtas ad collationem invitant.

Dùm hæc privatim in Donatiſtas molitur Auguſtinus, id agebant Africani Epiſcopi ut Donatiſtas quovis modo ad collationem adducerent, rati nullâ aliâ viâ ſchiſmaticos aut reconciliari aut ſuperari poſſe. Igitur in concilio generali Epiſcoporum Africæ anno 403. die 25 Auguſti Carthagini habito decretum eſt, ut ſolemni inſtrumento provocarentur Donatiſtæ ad collationem habendam inter delectos ex utraque parte Epiſcopos. Simul à Septiminio petierunt & obtinuerunt tùm conveniendi Donatiſtas, tùm inquirendi de geſtis in causâ Maximianiſtarum. Donaiſtæ pro ſuo more collationem recuſarunt. Tunc epiſtolam laïcis ejuſdem ſectæ ſcripſit Auguſtinus, ut ex hac Epiſcoporum repudiatione ſuſpectam cauſæ ſuæ juſtitiam tandem habere diſcerent.

Donatiſtæ irritati ob hanc provocationem.

At Donatiſtæ quò clementiùs & inſtantiùs invitabantur ad pacem, eò ferociùs ac ſæviùs in Catholicos furere cœperunt. Argumento eſſe poteſt Criſpinus Calamenſis Epiſcopus magnæ inter ſuos auctoritatis qui Poſſidium ejuſdem civitatis Catholicum Epiſcopum ſic inſectatus eſt, ut is vix fugâ ſaluti ſuæ conſulere potuerit. Ob hæc & alia facinora Criſpinus in judicium vocatus & tanquàm hæreticus accuſatus, cùm ex præſcripto legis Theodoſianæ anni 392. decem auri librarum mulctam ſibi impoſitam vidiſſet, coram Proconſule cauſam ſuam per triduum peroravit atque hæretici crimen à ſe amoliri conatus eſt. Sed juſtam ac legitimam fuiſſe hoc nomine prolatam ſententiam Poſſidius in publicâ diſputatione probavit; & tamen remiſſâ Poſſidii rogatu mulctâ, Criſpinus Imperatorem appellavit qui eamdem mulctam ipſi cæteriſque Donatiſtis inflixit. Cùm hæc agerentur Circumcelliones in Maximianum Bagaïenſem, qui baſilicam legibus repetierat & in Servum Tuburſicuburi Epiſcopum, qui aliam petebat alioſque Epiſcopos, Clericos, & Laïcos tam atrociter graſſati ut concilii Carthaginenſis anno 404. habit: Patres die 26. Junii Theaſium & Evodium legatos ad Imperatorem mittendos eſſe cenſuerint, qui ei exponerent quàm immania à Donatiſtis in Catholicos patrarentur, quique poſcerent ut Eccleſiæ tuitioni providerent ac legem Theodoſii promulgatam in ordinatores vel ordinatos hæreticos ſeu etiam in poſſeſſores locorum in quibus eorum congregatio deprehenditur, confirmarent & in Donatiſtas valere juberent. Similiter ut alia lex quæ de hæreticis vel ex donationibus vel ex teſtamentis aliquid capiendi vel relinquendi jus adimit, repeteretur; ità tamen ut iis qui conſideratione unitatis & pacis ſe corrigere voluerint, hæreditatis aditus pateret, ſi adhuc in hæreſi conſtitutis aliquid ante donationis vel hæreditatis obvenerit: his tamen exceptis, qui lite pulſati putaverint ad Catholicam tranſeundum, quia de talibus credibile eſt non metu cæleſtis judicii potiùs quàm

Legati à Catholicis ad Imperatorem miſſi.

terreni commodi aviditate unitatem Catholicam præoptaſſe. Huic publicæ legationi & litteris concilii ad Imperatorem adjectæ ſunt querelæ privatorum qui injuriâ affecti erant à Donatiſtis.

Edictum de Unitate ab Honorio latum.

His commotus Honorius in Donatiſtas ſeu Rebaptizantes ſeveriſſimum tulit edictum pridie Idus Februarii Stilicone II. & Anthemio Coſſ. hoc eſt anno 405. Hujus edicti partis ſunt leges quatuor hac unâ & eadem die datæ in Cod. Theodoſiano. Dictum eſt autem Unitatis edictum, quia per illud ſub pœnis graviſſimis injunctum erat hæreticis & ſchiſmaticis ad Catholicam Eccleſiam redire. Miſſum ad Hadrianum PP. Italiæ & ſpeciatim die 5. Martii ad Proconſulem Africæ, ut ibi promulgaretur & executioni mandaretur. Vi hujus edicti citò Unitas apud Carthaginem facta tardiùs in cæteris Africæ provinciis id potuit obtineri. In concilio Carthaginenſi habito 23. Auguſti ejuſdem anni, decretum eſt ut quia apud Carthaginem tantùm unitas facta erat, darentur etiam litteræ ad judices, ut & in aliis provinciis & civitatibus operam impendi jubeant unitati, útque gratiarum actiones de Carthaginenſi Eccleſiâ pro universâ Africâ de excluſione Donatiſtarum cum Epiſcoporum litteris ad comitatum mitterentur. Et rursùm miſſi duo Clerici ad comitatum ad gratiarum actionem agendam & petendam Donatiſtarum ubique in Africâ excluſionem.

Unitas facta Carthagini.

Maximinus Sinitenſis Donatiſta collationem poſtular.

Anno 406. die 30. Januarii Maximinus Epiſcopus Sinitenſis aliique nonnulli Donatiſtæ audientiam in publico apud Ravennam conſeſſu coram Præfecto Prætorii petierunt ubi cum Catholicis cauſam ſuam ventilarent. Quid ſtatutum fuerit incertum, nihil certè actum eſt. Maximinus redux in Africam ad Eccleſiam Catholicam acceſſit.

Statutum de Epiſcopis & Epiſcopatibus Donatiſtarũ.

Anno 407. in concilio Carthaginenſi menſe Junio ſtatuitur, ut plebes quæ converſæ ſunt à Donatiſtis & habuerunt Epiſcopos, eos inconſulto concilio retineant: quæ autem habuerunt Epiſcopum & eo defuncto non habere proprium Epiſcopum, ſed ad alicujus Epiſcopi diœceſim pertinere voluerint, id etiam ipſis non denegetur. De Epiſcopis verò ipſis hoc decretum, ut qui ante legem de Unitate latam ab Imperatore ad Catholicam acceſſerint, plebes ſuas & eccleſias retinerent. At qui nonniſi poſt illud edictum promulgatum ad Eccleſiam venerant, eccleſiis ſuis omninò ſpoliantur, eæque ac cuncta ad eas pertinentia Catholicis horum locorum Epiſcopis adjudicantur.

Honorii leges in Donatiſtas.

Eodem anno Honorius legem tulit quâ hæreticis & ſchiſmaticis ad Eccleſiam redeuntibus ab omnibus pœnis quas ex legibus incurrerant, immunitatem conceſſit.

Anno 408. Stilicone ad diem 23. Auguſti interfecto, novæ per Donatiſtas turbæ excitatæ ſunt, quaſi eo mortuo legibus ſoluti eſſent, & ne audaciæ color deeſſet, indulgentiam ab Honorio factam commenti ſunt. Sed commentum ſtatim diſſiparunt leges ab Imperatore eodem anno & ſequenti in eos latæ. His ſeverè exequendis cùm incumberent præſides, pœnam ſanguinis à factioſis ſchiſmaticis amoliri conatus eſt Auguſtinus. Verùm ut ſunt verſatiles Principum leges, circa medium anni 409. Honorius Hæreticis exercendæ ſuperſtitionis ſuæ poteſtatem conceſſit. Sed

eam

eam libertatem, flagitantibus concilii Carthaginenſis Patribus, à quibus quinque Epiſcoporum legatio ad comitatum miſſa erat, revocavit eodem anno, & ſeveriſſimam in eos legem tulit datam VIII. Kalend. Septembris hujus anni 410. ad Heraclianum Comitem Africæ: *quâ oraculo penitùs remoto quo ad ritus ſuos hæreticæ ſuperſtitionis homines obrepſerant, plectendos eos pœnâ proſcriptionis & ſanguinis ſtatuit, ſi ultrà convenire per publicum execrandâ ſceleris ſui temeritate tentaverint.*

Tandem cùm ab utraque parte petita eſſet collatio, eámque enixè flagitarent Catholici, atque eâ de causâ legatos ad Imperatorem Honorium miſiſſent, ab eo edicta eſt ſanctione datâ Ravennæ pridie Idus Octobris ſub Conſulatu Varanis, anno ſcilicèt 410. quâ Donatiſtas Epiſcopos & Catholicos in urbem Carthaginenſem intra quatuor menſes convenire jubet, ut electis ab utraque parte ſacerdotibus, cauſa committatur diſputationibus agitanda. Quòd ſi intra præſtitutum tempus Donatiſtarum Epiſcopi non convenerint, trini edicti vocatione contumaces declarentur, quibus tranſactis ſi provocati adeſſe contempſerint, cedat cum eccleſiis populus qui Doctores ſuos cum ſilentio cognoverit ſuperatos; ſciátque Catholicæ legis veris imperiis ſerviendum. Cui quidem diſputationi principe loco judicem ſedere voluit Flavium Marcellinum & Notarium, cui omnem in congregandi & evocandi Epiſcopos, actionis inſtituendæ & moderandæ, ac de toto negotio ſtatuendi tribuit poteſtatem. Marcellinus hoc edicto munitus, mandatum propoſuit quo cunctos per Africam tàm Catholicæ quàm Donatianæ partis Epiſcopos commonebat, ut intra tempus lege præſcriptum, id eſt, intra quatuor menſes qui ad diem Kalend. Juniarum concludebantur, Carthaginem concilii faciendi gratiâ convenirent, omnibúſque Magiſtratibus per Africam injungebat, ut Epiſcopos convenirent, eiſque ſignificarent ut intra quatuor menſes Carthaginem venirent. Præterea ut Donatiſtas ad collationem promptiores redderet, juſſit ut iis qui ſe ei affuturos eſſe reſponderent, Eccleſiæ, eáque loca quæ tenuiſſe illos anteà conſtitiſſet reſtituerentur. Adjecit quòd ſi Donatiſtis eſſet ſuſpectus, ſe non recuſaturum ut alius judex quem ipſi elegerint Donatianæ partis & fidei vel ſuperioris vel ſimilis dignitatis ſecum reſideat. Denique declaravit quòd ſive pro Donatiſtis ſive pro Catholicis lata foret ſententia, in nullo Donatiſtarum Epiſcopos aliquam moleſtiam eſſe paſſuros, ſed liberos & ab omni injuriâ alienos ad propria redituros.

Edicta de convocatione Epiſcoporũ ad collationem.

Juxta illud mandatum Donatiſtarum Epiſcopi Carthaginem ex omnibus provinciis Africanis convolarunt, & ibi congregati die xv. Kal. Junias certiorem fecerunt epiſtolâ ſuâ Marcellinum ſe in hanc urbem advéniſſe collationis ineundæ gratiâ. Catholici quoque Epiſcopi, cùm illuc adveniſſent, epiſtolam etiam dederunt ad Marcellinum, quâ gratam ſibi collationem eſſe teſtantur, & conſentiunt ut ii quibus agendi cauſam ſuam delegarunt officium, ſubſcribant proſecutionibus ſuis & omnium nomine diſputent. Hanc verò conditionem unanimi Epiſcoporum omnium conſenſu ratam Donatiſtis offerunt, ſe, ſi adverſarii oſtendere potuerint Eccleſiam periiſſe, & in ſolâ parte Donati remanſiſſe, nullum apud eos

Mandata Epiſcoporum ad collegas qui collationem habituri erant.

Epiſcopalis muneris aut honoris locum habituros, ſin verò è contrà Donatiſtæ victi fuerint & ad unitatem redire voluerint, hoc iis ſe concedere ut honorem Epiſcopatûs non amittant: ità ut ubi ſunt duo Epiſcopi, Catholicus honoris ſibi ſocio copulato, ſedeant ambo eminentiùs ſicuti peregrinus Epiſcopus juxta collegam, ac primum ſubinde locum honore ſeſe prævenientes in diverſis baſilicis occupent, & uno eorum defuncto deinceps jam ſingulis ſinguli priſtino more ſuccedant: aut ſi fortè Chriſtiani populi ſingulis delectantur Epiſcopis & duorum conſortium inuſitatâ rerum facie tolerare non poſſunt, tàm Catholici quàm Donatiſtæ de medio ſecedant & eccleſiis ſingulis damnatâ ſchiſmatis causâ in unitate pacificâ conſtitutis ab his qui ſinguli in ſingulis eccleſiis invenientur, unitate factâ, per loca ſingula conſtituantur Epiſcopi.

Geſta collationis. Kalendis Junii anni 411. in ſecretario ſeu prætorio Thermarum Gargilianarum Carthagini convenerunt Epiſcopi utriuſque partis. Lecto Imperatoris edicto, Marcellini mandato, & Epiſcoporum tùm Catholicorum tùm Donatiſtarum epiſtolis, non alium præter Marcellinum cognitorem elegerunt Donatiſtæ, ſed de tempore elapſo nonnihil cavillati ſunt. Recenſiti deindè Epiſcopi omnes qui aderant & mandatis ſubſcripſerant, inventi è Catholicis 286. & ex Donatiſtarum parte 279. Lecti ab utraque parte ſeptem qui cauſam omnium nomine agerent, quæ dicebantur à Notariis ex utraque parte excepta & recognita & inde acta ab Officio confecta: quibus peractis cognitio in diem tertium Junii comperendinata eſt. Hac die ſeptem tantùm ex utraque parte delecti actores cum totidem conſiliariis ac chartarum cuſtodibus quatuor, & notariis ad locum collationis venerunt. Cùm geſta nondùm forent deſcripta, poſt brevem altercationem ad ſextum Iduum Juniarum dilata collatio. Quo die acta eſt inter partes magnâ animi & vocis contentione cauſa. Quæ fuerint ab utraque parte dicta & allegata, hîc referre nihil neceſſe eſt, cùm ea ex actis ipſius collationis & breviculo S. Auguſtini ad calcem hujus operis à nobis editis, abundè repeti poſſint. Hoc unum *Sententia Cognitoris contra Donatiſtas.* præſentiarum dicam poſt acrem & diuturnam collationem, Cognitorem in gratiam Catholicorum adversùs Donatiſtas ſententiam tuliſſe ac de novo conventicula Donatiſtarum prohibuiſſe, & eccleſias quas fiduciario decreto Donatiſtis reddi voluerat, Catholicis tradi juſſiſſe. Indulſit tamen Epiſcopis Donatiſtis ut ad propria remearent, quatenùs in propriis conſtituti, aut ad unam veramque Eccleſiam reverterentur, aut ſatisfacerent legibus. Denique loca ea in quibus Circumcellionum turbæ convenirent, à fiſco occupanda eſſe decernit. Hujus collationis breviarium texuit Auguſtinus, & poſt collationem librum ad Donatiſtas in eos ſcripſit, ne à ſuis Epiſcopis ſeducerentur ulteriùs.

Lex Honorii, poſt collationem, contra Donatiſtas. Cùm quidquid in collatione geſtum fuerat, latamque à Cognitore ſententiam accepiſſet Imperator, inſequente anno 412. Kalendas Februarii legem dedit, quâ mulctas pecuniarias varias pro variâ cujuſque conditione in Donatiſtas qui ad Catholicam Eccleſiam accedere nollent, imponit juberque eorum Epiſcopos ac Clericos ab Africâ expelli ac in exilium mitti, & quæcumque eccleſiis eorum collata fuerant,

Catholicis eccleſiis adjudicat.

Hac lege multi è Donatiſtis emendati ad Catholicam redierunt; aſt nonnulli eâ potiùs exacerbati pluſquàm anteà inſanierunt. In diœceſi Hipponenſi Reſtitutum Preſbyterum Catholicum exceptum inſidiis trucidarunt, uti & Innocentium Preſbyterum è domo raptum oculo effoſſo digitóque amputato truncaverunt. Marcellinus Tribunus cui cauſæ hujus executio erat injuncta, habitâ in reos quæſtione moderatâ, non ſulcantibus ungulis, non urentibus flammis, ſed virgarum verberibus confeſſionem ſcelerum eruerat. In reos ex legum ſeveritate animadvertendum erat, ut qualia fecerant talia paterentur. Auguſtinus autem cui non placebant atrocia ulla ac præcipuè capitalia ſupplicia, per litteras apud Marcellinum, Donatum Proconſulem & Apringium egit inſtantiſſimè ut pœna mortis imò & detruncationis membrorum remitteretur. Sed hoc à Marcellino petiit, ut acta quibus Donatiſtarum crimina probabantur, publica fierent & populo proponerentur, ut pudore ac ignominiâ homines ab hominibus talia ſcelera patrantibus averterentur. Cæteri etiam antiſtites pro reis ne capitali ſupplicio plecterentur, apud judices intercedebant: nec tamen iſta Catholicorum manſuetudo potuit Donatiſtarum furorem mitigare. Narrat Auguſtinus Macrobium unum ex eorum Epiſcopis, ſtipatum cuneis perditorum utriuſque ſexûs hàc atque illàc circumiiſſe & ſibi baſilicas per vim aperuiſſe.

Donatiſtarum furor accenſus.

Ut autem judicium à Marcellino contra ſe latum infirmarent, aïebant eum pretio corruptum Catholicis, quorum communionis erat, faviſſe & in eorum gratiam ſententiam tuliſſe, ſed perperàm & noctu. Aſſerebant etiam eum non permiſiſſe, ut omnia pro ſuis partibus Donatiſtæ proferrent, ac vim ſibi conquerebantur illatam quòd in ſecretario Thermarum Gargilianarum collationis tempore fuiſſent concluſi. Quæ vitilitigatorum effugia meritò ridebant Catholici: nam corruptum auro judicem gratis & ſine teſte dicebatur, ſi quid verò proponendum erat adversùs eum, id ante diſputationis exordium facere eos oportuerat. Quod non modò non fecerant, ſed & offerenti ut alium judicem qui ſecum ſederet eligerent, reſponderant ſe alterum nolle judicem, atque hunc prolixè non ſemel laudaverant: quod ad actionem pertinet, unicuique clepſidrâ abjectâ quidquid voluiſſet & quantùm voluiſſet dicendi licentiam dediſſe. De vi illatâ quia in Gargilianis Thermis incluſi fuerant non magis conqueri poſſe, ſi locus fuiſſet querelæ, Catholicos quàm Donatiſtas cùm ibi utrique eſſent: at quomodò pro carcere habebatur locus, ubi erat & judex & in quo retenti non ſunt, ſed undè dimiſſi quandò voluerunt. De ſententiâ noctu latâ forenſis rabulæ Petiliani cavillatio erat; nihil enim obſtat quin ſi cauſa poſtulet, diutiùs judex poſſit etiam ſedere. Nihilominùs hæc Donatiſtarum calumniandi audacia atque protervia ità increvit, ut de remedio apponendo Patres Africani in commune conſuluerint in ſynodo Cirtenſi ſeu Zertenſi anno poſt collationem habito, cujus nomine Auguſtinus epiſtolam ſcripſit ad Donatiſtas olim 152. nunc 141. quâ hujuſmodi calumniam diluit. Data eſt XVIII. Kalend. Julias.

Calumniæ Donatiſtarū in Marcellinum.

Mors Marcellini.

At Donatiſtæ non contenti Marcellini honorem calumniis ſuis infamare, vitam etiam appetiverunt; & quaſi Heraclianæ factionis hominem ſub invidiâ tyrannidis oppreſſum licèt innocentem, ut die 13. Septembris anni 413. juſſu Marini Comitis qui Heraclianum in Africâ debellaverat, capite plecteretur effecerunt. Hinc occaſionem cœperunt jactitandi irritum eſſe judicium à Marcellino latum: quod cùm intellexiſſet Honorius, ſeveriſſimam in eos legem tulit die 22. Junii anni 414. & aliâ lege datâ 30. Auguſti anni 415. ſtatuit ea quæ à Marcellino, quem ſpectabilis memoriæ virum appellat, in Donatiſtas geſta erant & in publica monumenta tranſlata, firmitatem perpetuam habere.

Confirmatio ſententiæ Marcellini.

Fruſtrà Bonifaciũ Comitem interpellant Donatiſtæ.

Non meliùs Donatiſtis ceſſit importuna apud Bonifacium Comitem interpellatio, qui rejectis mendaciſſimorum hominum calumniis Auguſtini conſilia prætulit ſibi præſcripta in eximio illo libro ſeu epiſtolâ quæ eſt de correctione Donatiſtarum.

Geſta Auguſtini cum Emerito.

Anno 418. primâ Maii univerſalis concilii Carthaginenſis Patres decreta condidêre ad extinguendas Donatianæ ſectæ reliquias. Menſe verò Septembri proximo, cùm Auguſtinus apud Juliam Cæſaream verſaretur cum quibuſdam collegis, occurrit fortè in Emeritum hujus urbis Epiſcopum ex parte Donati, qui unus fuerat ex actoribus collationis, quem cùm ad Eccleſiam adduxiſſet, cum eo concertare voluit. At Emeritus ne mutire quidem aut hiſcere auſus eſt, & Auguſtini ſermonem patienter contra ſuos audivit. Librum paulò antè adversùs hunc Emeritum ſcripſerat Auguſtinus, cui titulus erat *Ad Emeritum Donatiſtarum Epiſcopum poſt collationem*, quo res quibus illi vincuntur vel victi eſſe monſtrantur, breviter complectebatur. Qui liber periit; ſed extat ejus liber de geſtis cum Emerito, & ſermo eo præſente ad Cæſarcenſis Eccleſiæ plebem dictus.

Concilium Donatiſtarũ.

Circa idem tempus habitus eſt Donatiſtarum conventus, cui Petilianus cum aliis plusquàm triginta Epiſcopis interfuit. In eo conſilium inierunt, quo pacto edictis quibus adeò premebantur, obviam irent, cùm viderentur ſe potiùs priſtinis ignibus daturi (imò id reipsà facerent ſpe nominis martyrum apud ſuos potiundi) quàm ut in inſulas deportarentur. In eodem conventu ab iis id ſtatutum eſt: *Ut qui Catholicis communicaverint, Epiſcoporum vel Preſbyterorum tantum ſi ſacrificium non obtulerint aut in populo non tractaverint, ad veniam perveniant & in ſuis honoribus recipiantur.*

Donatiſtarum ſchiſma debilitatum.

Intereà Dulcitius Tribunus & Notarius imperialium juſſionum contra Donatiſtas in Africâ executor, pœnas legibus in eos ſancitas ſeverè exigebat, inteſtabiles Donatiſtas eſſe declarabat, mulctas imperatas imponebat, baſilicas eorum & bona Eccléſiæ Catholicæ adjudicabat, Epiſcopos & Clericos in inſulas & provincias longinquas exulatum mittebat. Hujus igitur vigilantiâ multi tùm temporis ad Eccleſiam redierunt, & Donatiana ſecta, quæ anteà in Africâ vigebat, fracta & debilitata prorsùs eſt. At nonnulli in pervicaciâ ſuâ obſtinati perdurabant, quorum alii baſilicas ne Catholicis traderentur, alii pro ſuo more vario mortis genere mortem ſibi conſciſcebant, ut pro martyribus haberentur.

tur.

tur. Nonnulli in Catholicos irruebant & ex iis plurimos neci tradebant: dùm è contrà Catholici antiſtites ſollicitè mortis pœnam à Donatiſtarum capite depellerent.

Cùm malorum hujuſcemodi dux & fax eſſet Gaudentius Thamugadenſis unus è ſeptem actoribus Donatiſtarum in collatione, dedit ad illum litteras Dulcitius exhortans eum ad unitatem Catholicam & diſſuadens incendium quo ſe ac ſuos cum ipsâ Eccleſiâ conſumere minabatur: addens etiam ut ſi ſe juſtos putarent, fugerent potiùs ſecúndùm præceptum Domini Chriſti quàm ſe nefandis ignibus concremarent. Reſpondit Gaudentius duabus litteris, breviore unâ, feſtinante ut aïebant perlatore, aliâ prolixâ, quaſi pleniùs diligentiúſque reſpondens. Dulcitius ambas ùt eas Gaudentii epiſtolas exiſtimavit ad eum eſſe mittendas refelleret, ſimúlque eum per litteras conſuluit, quodnam iſtis hæreticis reſponſum dari oporteret. Auguſtinus ambas Gaudentii epiſtolas uno libro redarguit, qui cùm in ejuſdem perveniſſet manus, reſcripſit ille quod ei viſum eſt; ſed Auguſtinus reſponſionem ejus contempſit nec dignam refutatione judicavit. Ad poſtulatum verò Dulcitii reſpondit iſtorum inſaniam non debere obſtare quominùs ad unitatem faciendam allaboraret & principis leges executioni demandaret.

De Gaudentio Thamugadenſi.

Eædem leges à Theodoſio Juniore renovatæ ſunt, lege datâ 30. Maii anno 428. Sed paulò pòſt Donatiſtarum ſecta Vandalorum irruptione à legibus Imperatorum tuta fuit. Nonnullis etiam ex iis qui ſe Arianorum adverſarios non eſſe fingebant, Vandali faviſſe videntur. Nihilominùs eamdem plerique eorum ac Catholici ſortem ſubierunt & ſub Arianorum jugo miſeram vitam traxêre. Certè Faſtidioſus Epiſcopus Arianus cujus verba referuntur à Fulgentio, Donatiſtas æquè ac Catholicos inſectatur.

Lex Theodoſii junioris in Donatiſtas.

Superfuerunt tamen diutiſſimè in Africâ ſchiſmatis hujus quamvis languentis & attriti reliquiæ, ut ex epiſtolis Gregorii Magni ad Afros datis liquet, ex quibus intelligimus non paucos in Africâ Donatiſtas fuiſſe eorúmque numerum hoc ipſo tempore licèt à Gennadio Exarchâ compeſcerentur creviſſe, plures ab eis in ſuam ſectam adductos & rebaptizatos, quoſdam etiam Catholicos Epiſcopos ab iis ex Eccleſiis ſuis pulſos. Cui malo ut mederetur Gregorius, juſſit ſynodum congregari quam habuit Dominicus Carthaginenſis Epiſcopus omni curâ incumbens, ut Africanam Eccleſiam ab hac labe purgaret. Adversùs eos tùm temporis à Mauricio Imperatore miſſa ſunt reſcripta, ſed conqueſti ſunt Africani Epiſcopi ea executioni non demandari. Quâ de re miſſis Africanorum ad eum litteris certiorem fecit Gregorius Imperatorem, rogavítque ut ſeverè in eos animadverteretur. Ipſe verò Epiſcopis Africanis ſcripſit Donatiſtas Epiſcopos qui ad Eccleſiam accedebant eâ lege recipiendos, ne pateret eis ad Primatum aditus.

Reliquiæ Donatiſtarum ad ſextum uſque ſæculum.

Ità per ter centum annos & ampliùs in Africâ duravit illud ſchiſma; quod infauſto tempore ac omine ortum; ſub Conſtantino neque judiciis Eccleſiaſticis neque civilibus extingui potuit; ſub Conſtante Impera-

tore compreſſum, ad tempus ſub Juliano recruduit, & per multos annos magnam Africæ partem implevit; donec ſcriptis, diſputationibus & legibus Imperatoriis imminutum eſt & ad paucos redactum, quorum infelices hæredes ad ſextum aut ſeptimum uſque ſæculum in aliquibus Africæ angulis latitarunt.

tus (24): nec aliquem[a] illorum eſſe, ad quem hortus ille pertineat, in quo Deus arbuſculas plantat. De quibus hæreticis, quamvis ad præſentem non pertineat cauſam, quod diù locutus es, & ſuffecerat & abundabat. Sed miror, quid tibi viſum eſt, etiam vos ipſos eis adjungere, quos eſſe ſchiſmaticos conſtat, dùm Eccleſiæ dotes & hæreticis ipſis, & vobis ſchiſmaticis denegaſti. Dixiſti enim inter cætera, ſchiſmaticos à vite, velut ſarmenta, eſſe conciſos: deſtinatos[b] pœnis, tanquàm ligna arida, gehennæ ignibus reſervari. Sed video te adhuc ignorare ſchiſma, apud Carthaginem à veſtris principibus factum. Quære harum originem rerum, & invenies te hanc in vos dixiſſe ſententiam, cum ſchiſmaticis hæreticos ſociaſti. Non enim Cæcilianus exivit à Majorino (25) avo tuo (26): ſed Majorinus à Cæciliano: nec Cæcilianus receſſit à Cathedrâ Petri vel Cypriani (27): ſed Majorinus, cujus tu Cathedram ſedes, quæ ante ipſum Majorinum originem non habebat[c] (28). Et cùm hæc ita geſta eſſe manifeſtiſſimè conſtet[d], & vos hæredes eſſe traditorum & ſchiſmaticorum evidenter appareat: ſatis te miror, frater Parmeniane, cùm ſchiſmaticus ſis, ſchiſmaticos hæreticis jungere[e] voluiſſe. Aut ſi ſic tibi videtur, & ità placet: cumula illa[f] (29) quæ à te paulò antè ſunt dicta.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Nec aliquem.*] In MS. S. G. *nec apud aliquem*, haud rectè. [[b] *Deſtinatos.*] In MS. S. G. *deſtinatis.* [[c] *Non habebat.*] In MS. S. G. *non habet.* [[d] *Conſtet.*] In MSS. S. T. & P. S. *conſtent*, ſed perperàm. [[e] *Jungere.*] Ità in omnibus MSS. non ut in editis, *adjungere.* [[f] *Cumula illa.*] Mendoſiſſimè in editis habebatur *contra illa*, nec meliùs in MSS. S. T. & P. S. *cum illa.* Hanc reſtitutionem debemus MS. San-Germanenſi.

ANNOTATIONES.

(24) Nec annulum, quo legitur fons esse signatus. Per fontem intelligere videtur fidem; per annulum, ſymbolum, aut baptiſma, quod ut ait Tertull. lib. de Pœnitentiâ, *obſignatio eſt fidei*: Hinc apud Veteres baptiſmus ſæpè ſigniculum dicitur. Opt. ipſe l. 1. *Nam & fontem conſtat unam eſſe de dotibus; unde Hæretici non poſſunt vel ipſi bibere, vel alios potare, quia ſoli ſigillum integrum (id eſt ſymbolum Catholicum) non habentes, ad fontem verum aperire non poſſunt.* Et infrà in hoc libro: *Benè ſubduxiſti iis annulum, quibus aperire non licet ad fontem*: hoc eſt benè hæreticis abſtuliſti poteſtatem ſignandi ſacro baptiſmate.

(25) Exivit a Majorino. Cæcilianus primus erat ordinatus Epiſcopus, Majorinus contra eum ordinatus ab ejus communione deſcivit.

(26) Majorino avo tuo. Prædeceſſore ſcilicet Donati, qui poſt Majorinum Carthaginenſem Cathedram invaſerat. Auguſt. in Lib. Retract. 2. c. 17. *In tribus libris*, inquit, *contra Epiſtolam Parmeniani, Donatiſtarum Carthaginenſis Epiſcopi ſucceſſoriſque Donati.* Idem Auguſt. Lib. 3. contra Ep. Parm. Majorinum, Donatum & Parmenianum veluti tres, ſine intermedio ſucceſſores enumerat. Quod autem quidam inferunt ex Sermone S. Auguſtini, *de Pace & Charitate*, ante collationem habito, Caïum & Lucium Epiſcopos fuiſſe Carthagini inter Donatum & Parmenianum, futile eſt. Eo verba Auguſtini: *Non dimitto Donatum, non dimitto neſcio quem Caïum, Lucium & Parmenianum mille nomina, mille ſciſſuras.* Indè enim inferri tantùm poteſt Caïum & Lucium fuiſſe è primoribus Epiſcopis Donatiſtarum: at Carthaginenſi Donatiſtarum Eccleſiæ præfectos fuiſſe, hinc non benè colligitur.

(27) A Cathedra Petri vel Cypriani. Eadem argumenta legere eſt apud Cyprianum in Lib. *de Unitate Eccleſiæ*, & Ep. 43. Cathedra ſeu Sedes Epiſcopalis, eſt auctoritas regendæ plebis vi Epiſcopatûs, qui unus eſt, cujus in ſolidum à ſingulis pars tenetur. Qui Epiſcopum ſuum legitimè conſtitutum & ordinatum non audit, ſed ab eo recedit, & vel ſe, vel alium pro Epiſcopo habet; recedere meritò dicitur à Cathedrâ Epiſcopi ſui & à Cathedrâ Petri, hoc eſt ab Apoſtolicâ ſede, cum quâ Epiſcopus ille communione junctus eſt.

(28) Originem non habebat. Majorinus nulli ſuccedebat. Cæcilianus Menſurii ſedem & cathedram habebat: poſt ipſius mortem in ejus locum legitimè ſuffectus fuerat. At Majorinus nullum habebat prædeceſſorem.

(29) Cumula illa. Poſt hanc reſtitutionem, nihil in hoc loco, qui Expoſitores mirum in modum torſerat, difficultatis ſupereſt. Vide quid è principiis tuis adversùs te ſequatur, ſi inter hæreticos & ſchiſmaticos nullum diſcrimen eſt,

Dixiſti enim fieri non poſſe, ut falſo [a] baptiſmate inquinatus abluat, immundus emundet, ſupplantator erigat, perditus liberet, reus veniam tribuat, damnatus abſolvat. Benè hæc omnia [b] potuerunt [c] ad ſolos hæreticos pertinere, qui [d] falſaverunt ſymbolum: dùm alter dixerit [e] duos Deos (30), cùm Deus unus ſit; alter Patrem vult in perſonâ [f] Filii cognoſci [g]; alter carnem ſubducens (31) Filio Dei, per quam Deo reconciliatus eſt mundus; & cæteri hujuſmodi, qui à ſacramentis Catholicis alieni eſſe noſcuntur. Quare pœniteat te talibus hominibus etiam ſchiſmaticos adjunxiſſe: in te enim convertiſti ſententiæ gladium, dùm æſtimas, quia alteros appetebas: & non attendiſti inter ſchiſmaticos & hæreticos, quàm ſit magna diſtantia. Inde eſt, quod ignoras, & quæ ſit ſancta Eccleſia: & ſic omnia miſcuiſti.

XI. Notæ Eccleſiæ Catholicæ & ſchiſmatis.

CATHOLICAM facit ſimplex & verus intellectus in lege [h], ſingulare ac veriſſimum ſacramentum, & unitas animorum. Schiſma verò, ſparſo coagulo pacis, diſſipatis ſenſibus generatur, livore nutritur, æmulatione & litibus roboratur, ut deſertâ matre Catholicâ, impii filii dùm foras exeunt, & ſe ſeparant (ut vos feciſtis) à radice matris Eccleſiæ, invidiæ falcibus amputati, errando rebelles abſcedunt: nec poſſunt novum aliquid, aut aliud agere, niſi quod jamdudùm apud ſuam didicerunt matrem (32).

XII. Iterùm de hæreticorum & ſchiſmaticorum diſcrimine.

HÆRETICI verò, veritatis exules, ſani & veriſſimi [i] ſymboli deſertores, de ſinu ſanctæ Eccleſiæ impiis ſenſibus depravati, contempto quod benè fuerant geniti, ut ignorantes & rudes deciperent, de ſe naſci voluerunt. Et qui jamdudùm vitalibus paſti fuerant cibis, corruptelâ malæ digeſtionis, in perniciem miſerorum, diſputationibus impiis venena mortifera vomuerunt. Vides ergò, frater Parmeniane, hæreticos à domo veritatis ſatis extorres, ſolos habere varia [k] & falſa baptiſmata: quibus inquinatus non poſſit abluere, immundus emundare, ſupplantator erigere, perditus liberare, reus veniam tribuere, damnatus abſolvere. Benè clauſiſti hortum hæreticis: benè revocaſti claves ad Petrum: benè abſtuliſti colendi poteſtatem, ne arbuſculas colerent ii, quos ab

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Falſo.*] In editis & in MSS S.T. & P.S. *in falſo.*] [[b] *Omnia.*] Deeſt in MS.S.G. [[c] *Potuerunt.*] Ità in omnibus MSS. Malè in editis *poterant.* [[d] *Qui.*] Ità in MS.S.G. In MSS. S. T. & P. S. & in editis, *quia*, non omninò malè. [[e] *Dixerit.*] In MS.S.G. *dixit.* [[f] *In perſonâ.*] In MSS. S.T. & P. S. *in perſonam.* [[g] *Cognoſci.*] In MS. S. G. *cognoſcere.* [[h] *In leg.*] In editis, *intelligere:* atque ità in MSS. S.T. & P.S. ſed magis arridet *in lege*, quod habetur in MS. S. G. ut ſcilicèt notæ Eccleſiæ Catholicæ ſint, ſincera fides, quæ in genuinâ ſingularis ac veriſſimi ſacramenti, hoc eſt, ſymboli, intelligentiâ poſita eſt, & unitas animorum. [[i] *Veriſſimi.*] In MS.S.G. *veri.* [[k] *Varia.*] In MSS. S. G. *& vana*, fortè *vana.*

ANNOTATIONES.

(30) ALTER DIXERIT DUOS DEOS. Cerdon, Marcion.

(31) ALTER CARNEM SUBDUCENS. Valentinus & alii Docetæ.

(32) APUD SUAM DIDICERUNT MATREM. Eccleſiam ſcilicèt quæ priùs eorum erat mater.

GEOGRAPHIA SACRA
AFRICÆ
SEU
NOTITIA OMNIUM EPISCOPATUUM
ECCLESIÆ AFRICANÆ.

Ex Collatione Carthaginenſi, Notitiâ Epiſcoporum Africæ ſub Hunerico, ex Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano, aliiſque Conciliis tùm Africanis, tùm generalibus, ac Monumentis ſacris & prophanis excerpta.

AFRICÆ nomen tripliciter olim & nunc acceptum legimus. Africæ deſcriptio. Primùm pro tertiâ orbis parte, quæ ab Aſiâ, Iſthmo vel Nili oſtiis diſterminatur, & undequaque mari ambitur. Quo in terrarum tractu non modò provinciæ quæ mari Mediterraneo alluuntur, Mauritania ſcilicèt, Zeugitana provincia cujus caput Carthago, Libya, & Ægyptus: ſed & interiora terrarum Antiquis vix nota; Æthiopiæ appellatione deſignata continentur. Haud tam latè patet altera *Africæ* acceptio, juxta quam non modò Æthiopia ab Africâ ſecernitur, ſed & hæc peculiarem diœceſim, ut aïunt, conſtituit, ab Ægypto diſtinctam, & ab Oceano, ſcilicèt Atlantico ad intimum majoris Syrtis ſinum protenditur: quæ provincias Mauritaniam, Numidiam, Tripolitanam & Zeugitanam continet. Hæc autem ultima provincia Proconſularis, *Africæ* nomine propriè donatur, quæ tertia eſt, eáque ſtrictiſſima hujus vocis acceptio. Africa ſecundùm mediam illam acceptionem ab Occidente & Septentrione littorum obliquo ſpatio mari alluitur, patétque in longitudinem latus ejus Occidentale ab Atlante ad Cotes Promontorium juxta fretum DM. paſſuum. Indè à parte Septentrionali ab Herculei freti oſtiis ad Mercurii Promontorium ſecundùm Plinium ſunt M. paſſuum MCX. ſecundùm Antonini Itinerarium MCCCCXXXI: ſin autem ſoli, hoc eſt, ſinuum

tio, non propterea tamen exiſtimandum eſt duas fuiſſe provincias Numidiæ, ſeu civiles, ſeu Eccleſiaſticas. Nam è duabus Numidiis una ſemper coaluit provincia, quæ unam tantummodò Metropolim urbem & unum Primatem habebat, ut conſtat ex concilio Milevitano anni 402. in quo ſtatuitur ut *Arch[illegible]us Numidiæ & apud primam ſedem ſit & in Metropoli, id eſt, Conſtanti[illegible]*. Ecce unam Metropolim & unum Primatem totius Numidiæ. Et ne quis dicat de unâ tantùm Numidiâ hîc agi: in concilio Carthaginenſi anni 397. *Creſcentianus* dicitur *primæ ſedis Numidiarum Epiſcopus:* in Græco πρώτης καθέδρας τῶν δύο Νυμιδιῶν. S. Auguſtinus ep. 59. ad Victorinum agens de contentione quæ erat inter duos Epiſcopos circa Primatum Numidiæ, omnes Epiſcopos Numidiæ uni paruiſſe Primati ſupponit. Sunt qui Sitifenſem Mauritaniam, quæ deinceps à Numidiâ avulſa provinciam peculiarem conſtituit, alteram fuiſſe è duabus Numidiis cenſeant. Sed in concilio Carthaginenſi anni 419. diſertè diſtinguntur Numidiæ duæ à Mauritaniis Sitifenſi & Cæſarienſi.

Circa tempora Theodoſii Imperatoris Africa in ſex eſt diviſa provincias, quæ à Sexto Rufo, & in Notitiâ imperii enumerantur, ſuntque Africa ſtrictè ſumpta, ſive Proconſularis provincia, Numidia, Byzacium, Tripolis, Mauritania Sitifenſis, & Mauritania Cæſarienſis. Tingitana verò ab Africâ avulſa Hiſpaniæ attributa eſt. Eamdem diviſionem provinciarum & formam induit Eccleſiaſtica πολιτεία, ut ex conciliis ex univerſis Africæ provinciis congregatis notum eſt, in quibus ſex illæ provinciæ enumerantur. Sunt qui Sitifenſem provinciam exiſtiment non ante annum 419. inter Eccleſiaſticas Africæ provincias locum peculiarem obtinuiſſe & Primatem habuiſſe, idque ex canone 17. concilii Carthaginenſis hujus anni. Sed hi oppidò falluntur. Nam in concilio Carthaginenſi anni 397. legati Mauritaniæ Sitifenſis, provinciæ ſuæ nomine leguntur Carthaginem veniſſe ad concilium & omnia poſtulata detuliſſe: quod ſolis provinciis, quæ primas ſedes habebant, licebat, ut conſtat ex Canone 18. Cod. Afric. In epiſtolâ Auguſtini ad Victorinum, quæ nunc eſt 59. anno 401. ſcriptâ diſertè habetur non tantùm duas eſſe Mauritanias, ſed utramque ſuum habere Primatem: *Legi*, inquit, *in eadem tractoriâ etiam ad Mauritanias eſſe ſcriptum, quas provincias ſcimus habere Primates.* Anno 402. Nicetius Sitifenſis qui concilio Milevitano interfuit, vocatur Epiſcopus primæ ſedis Mauritaniæ Sitifenſis. Anno 403. Lucianus & Macrianus Sitifenſis provinciæ Epiſcopi, legatione funguntur in concilio Carthaginenſi. Anno 407. ſeparatìm enumerantur Sitifenſes Epiſcopi ut provinciæ à cæteris diverſæ. Anno 411. in collatione Carthaginenſi ſeorſim enumerantur ſex provinciæ, & inter eas Sitifenſis: *Preſtò ſunt univerſi de omnibus ſcilicèt provinciis Africanis, id eſt, de provinciâ Proconſulari, de provinciâ Byzacenſi, de Numidiâ, de Mauritaniis Sitifenſi & Cæſarienſi & de Tripolitanâ provinciâ.* Et cap. 72. coll. Carth. diei 1. *Si de numero dubitatur, eant provinciales ad Mauros, eant ad Numidas, eant ad Byzacenos, eant quoque ad Tripolitanos, eant ad provinciæ Proconſularis.* Anno 418. Legati eliguntur ex hac provinciâ qui Carthagini de-

morentur. Demùm initio concilii anni 419. Legati Sitifenſium nomine præſentes adſunt concilio antequàm Canon 17. fuiſſet exaratus. Nihil ergò abſurdius quàm fingere tùm primùm in hoc concilio Mauritaniam Sitifenſem, diverſam à Cæſarienſi provinciam Eccleſiſticam conſtituiſſe. Quod ſpectat ad Canonem 17. concilii Carthaginenſis anni 419. in codice Canonum Eccleſiæ Africanæ ſic habetur: *Placuit ut Mauritania Sitifenſis, ut poſtulavit, Primatem provinciæ Numidiæ, ex cujus cœtu ſeparatur: ut ſuum habeat Primatem: quem conſentientibus omnibus Primatibus provinciarum Africanarum, & omnibus Epiſcopis, propter longinquitatem habere permiſſa eſt.* Ità lectus iſte Canon, Sitifenſem provinciam Primate ſuo ſpoliaret, eámque Primati Numidiæ ſubjiceret, quòd à Sitifenſis provinciæ Legatis poſtulatum, aut à ſynodo decretum eſſe nemo dixerit. Aliter porrò legitur iſte Canon in duobus manuſcriptis in hanc ſententiam: *De primatu Mauritaniæ Sitifenſis. Primatem verò proprium cùm Mauritaniæ Sitifenſis Epiſcopi poſtularent, omne concilium Epiſcoporum Numidiæ, conſentientibus omnibus Primatibus vel univerſis Epiſcopis provinciarum Africanarum, propter longi itineris novitatem, Primatem habere permiſſa eſt. Cum conſilio Carthaginenſis Eccleſiæ factum eſt.* Eodem modo Ferrandus hunc Canonem legit, ità hujus decretum exponens in breviatione Canonum c. 82. *Ut Primatem proprium Mauritania Sitifenſis habeat.* Sed ità intelligendus eſt iſte Canon non quaſi tùm primùm Primatem habuerit provincia Sitifenſis, cùm contrarium ex dictis apertè conſtet; ſed hoc ſenſu quòd tùm fuerit confirmatum ipſi iſtud juris concilii decreto, idque conſentientibus Epiſcopis Numidiæ qui huc uſque reclamaverunt. Hinc fortè in epiſtolâ concilii Cabarſuſſitani quod anno 393. à Donatiſtis celebratum eſt, unius tantùm Mauritaniæ fit mentio, ità; *ſanctiſſimis fratribus atque collegis per univerſam Africam, hoc eſt provinciam Proconſularem, Numidiam, Mauritaniam, Byzacenam & Tripolim conſtitutis.* Sed utì jam obſervatum à nobis eſt concilio Catholicorum anni 397. ac cæteris deinceps adfuerunt Sitifenſis Mauritaniæ Legati tanquàm provinciæ Africanæ ab aliis diverſæ, ſuúmque Primatem habentis. Quamquàm autem Tingitana Hiſpaniæ foret attributa, atque inter provincias Africæ non ampliùs numeretur, in iſtis conciliis attamen hujus provinciæ Epiſcopi accenſebantur Epiſcopis Mauritaniæ Cæſarcenſis, ut conſtat ex Notitiâ Epiſcoporum Africæ ſub Hunerico digeſta, in quâ Tingitanæ provinciæ Epiſcopi ſub Cæſarienſi Mauritaniâ recenſentur. Hinc veriſimile eſt Tingitanas Eccleſias ſemper ad Africanam pertinuiſſe: undè in epiſtolâ Siricii ad Himmerium Tarraconenſem, Hiſpaniarum provinciæ quinque tantùm enumerantur: Tarraconenſis, Carthaginenſis, Betica, Luſitania, & Gallecia, nec ulla Tingitanæ fit mentio. Demùm Juſtinianus Imperator recuperatâ Africâ anno æræ vulgaris 534. Conſtitutione ſuâ, quæ extat in Codice Inſtit. L. 1. Tit. 27. hanc regionem in priſtinum ſtatum reſtituit & in ſex diœceſes partitus eſt, Tingitanam, Carthaginem, Byzacium, Tripolim, Numidiam, Mauritaniam, quibus Sardiniam adjecit.

Unicuique provinciæ ſuus erat in Africâ Primas, verùm non ut in aliis

De Primatibus Africæ.

aliis orbis partibus Eccleſiaſticæ Metropoles Metropolibus urbibus affixæ erant, ſed illic tota Metropolitani Epiſcopi auctoritas ſeniori Epiſcopo provinciæ deferebatur, ſi Carthaginenſem ſedem excipias, quæ non tantùm provinciæ Proconſularis certa Metropolis erat; ſed & totius Africæ Occidentalis caput. Atque hinc non dicebantur vulgò Metropolitani, ſed Primates, ut ſæpè ſæpiùs vocantur in conciliis Africanis, Metropoleon nomine Metropolibus civilibus ſervato. Hinc Primates non ſemper ejuſdem ſedis Epiſcopos fuiſſe comperimus, ſed diverſarum. Sic Numidiæ Metropolitanus Cypriani tempore erat Novatus Thamugadenſis, ut conſtat ex concilio Cypriani. Anno 305. Secundus Tigiſitanus ex Optato. Anno 395. Megalius Calamenſis ex Auguſtino. Anno 397. Creſcentianus alterius ſedis Epiſcopus ex concilio Carthaginenſi. Anno 401. & 402. Xantippus Tagoſenſis ex Auguſtino. Anno 411. Silvanus Summitanus ex collatione Carthaginenſi. Anno 418. Valentinus Vaïanenſis. Anno 484. Felix Berceritanus ex Catalogo Epiſcoporum Catholicorum Africæ ſub Hunerico. Similiter Byzacenæ provinciæ Primas tempore Cypriani Polycarpus Adrumetinus. Circa tempora collationis Carthaginenſis Mizonius Zellenſis. Anno 417. Latomius Tenitanus. Anno 418. Donatianus Teleptenſis. Tempore Hunerici Nobaſinnenſis Epiſcopus. Mauritaniæ Cæſarienſis Primas in collatione Carthaginenſi eſt Martinus Taborenſis. In catalogo Epiſcoporum Africæ ſub Hunerico Glorinus Juncenſis. Mauritaniæ Sitifenſis anno 402. Nicetius Metropoleos civilis Epiſcopus; ſed in collatione Novatus ejuſdem ſedis Epiſcopus nullam habet prærogativam, & anno 408. legatus eſt nomine provinciæ ſuæ, non igitur præſes concilii & Primas. At tempore Hunerici Primas eſt Rufinus Tamallumenſis. Ex quibus abundè conſtat Primatum ſeu Metropoliticum jus in Africâ non fuiſſe annexum Metropoli civili, ſed antiquitati Epiſcopi, & ſic Metropolim Eccleſiaſticam fuiſſe ſedem ſenioris Epiſcopi.

Idipſum non obſcurè teſtatur Auguſtinus, cùm quærit à Profuturo epiſt. 149. nunc 38. quis Megalii Calamenſis in Primatu ſucceſſor ſit. *Succeſſorem Primatûs ejus noſſe volumus*, & ep. 261. nunc 299. (ſi tamen ejus eſt hæc epiſtola quam multi eruditi in dubium revocant) ſcribit ad Cæleſtinum, Priſco provinciæ Cæſarienſis Epiſcopo Epiſcopatum eſſe relictum; eâ tamen conditione, ut ipſi non pateret aditus ad Primatum ſicut cæteris: *Clamet*, inquit, *Priſcus provinciæ Cæſarienſis Epiſcopus; aut ad Primatum locus ſicut cæteris & mihi patere debuit, aut Epiſcopatus mihi remanere non debuit.* Undè luce clarius infertur Primatum omnibus Africanis Epiſcopis patuiſſe, nec Metropoli civili annexum fuiſſe, quandoquidem Cæſarienſis Antiſtes, qui Metropoleos civilis Epiſcopus erat, non privatur jure Metropolitico Eccleſiaſtico, ſed aditus ei ad jus Metropoliticum intercluditur. Epiſt. 217. quæ nunc eſt 59. excuſat ſe Auguſtinus, quòd ad concilium Numidiæ vocatus à Victorino, non venerit, eò quòd ſenex Xantippus Tagoſenſis, rectiùs Tagorenſis, Primatum ſibi vindicaret; proindè & jus convocandi concilii. Quòd ſi Metropolitica jura urbi fuiſſent annexa, de Primatu nulla potuiſſet inter Epiſcopos eſſe difficultas, cùm

manifeſtum foret, quæ urbs eſſet Numidiæ Metropolis. Ut autem liquidò conſtet contentionem tantùm fuiſſe de antiquitate Epiſcopi, non autem de urbis dignitate, conſulenda eſt concilii Milevitani anni 402. definitio, cui ipſe Xantippus aderat Primatûs Numidiæ jure fruens, ut videre eſt Can. 53. concilii vulgò Africani. Hæc autem definitio ejuſmodi eſt c. 56. *Placuit ut quicumque deinceps ab Epiſcopis ordinantur per provincias Africanas, litteras accipiant ab Ordinatoribus ſuis manu eorum conſcriptas continentes conſulem & diem, ut nulla altercatio de poſterioribus vel anterioribus oriatur.* Ex his intelligere eſt totam inter Epiſcopos Africanos dignitatem ab antiquitate Epiſcopatûs fuiſſe repetitam; nullatenùs autem ab urbis magnitudine aut dignitate. Speciatim verò de Numidiâ idem conſtat ex canone 53. in quo ſtatutum eſt, *ut matricula, & Archivus Numidiæ apud primam ſedem ſit, & in Metropoli, id eſt, Conſtantinâ.* Ecce apertam diſtinctionem Metropoleos civilis, & Eccleſiaſticæ: propterea auctor vitæ S. Fulgentii c. 29. teſtis eſt, Fulgentium in concilio Juncenſi, Quovultdeo in contentione de Primatu prælatum, jus ſuum illi poſteà ceſſiſſe, quo relato ſubdit auctor iſte: *Ubi ſunt nunc illi quibus eminendi ſuper cæteros dominentur affectus, qui ſe etiam ſuis prioribus anteponunt, indebita ſibi privilegia vindicantes? Ecce beatus Fulgentius nec Primatum quem meruit, defendere voluit.* Primatus ergò apud Africanos Epiſcopos ipſius Fulgentii tempore prioribus debebatur, nec ulli ſedi annexus erat. Demùm Victor Tunonenſis in chronico refert Boëtio Byzaceno defuncto Primaſium Adrumetinum damnationi trium capitulorum conſenſiſſe ut primatûs jure frueretur. Hic mos in Africâ permanſit uſque ad tempora Gregorii magni, nam is lib. 1. ep. 75. ad Epiſcopos Numidiæ ſtatuit: *Ut illorum conſuetudo de Primatibus conſtituendis, cæteriſque capitulis immota maneat, exceptis his qui ex Donatiſtis ad Epiſcopatum perveniunt, quos provehi ad Primatûs dignitatem etiam cùm ordo Clericorum eos ad locum eumdem deferat, modis omnibus prohibet.* Igitur tempore Gregorii inter Africanos Primatus non erat ſedibus annexus, ſed eo antiquiores omnes Epiſcopi indiſcriminatim fruebantur, exceptis iis qui fuerant hæretici, quos ab hoc jure excidere vult Gregorius: quemadmodùm olim Auguſtino teſte ab eo exciderat Priſcus.

Quinetiam in provinciâ Proconſulari ſummus honos habebatur antiquiori Epiſcopo, licèt eum præcederet Carthaginenſis Epiſcopus totius Africæ Primas. Sic in concilio Carthaginenſi II. Victor Abderitanus, & in tertio ejuſdem nominis Epiſcopus Pupianenſis, cæteris, excepto Carthaginenſi, præferuntur: & de hoc Victore hæc aït Epigonius c. 54. cod. Can. Eccl. Afric. *Ætate pater, & ipſâ promotione antiquiſſimus, vir laudabilis, frater & collega noſter Victor vult hanc petitionem generalem omnibus effici.*

Uno verbo in Africâ tùm honor, tùm dignitas, tùm etiam jura & privilegia Epiſcoporum tribuebantur antiquitati Epiſcopatûs, non autem Eccleſiæ cui præerant dignitati. Id conſtat ex dictis, præcipuè verò ex epiſtolâ Auguſtini 59. in quâ queritur ſe tertium nominatum, qui haud ità pridem Epiſcopus erat, cæteriſque qui antiquiores erant, præ-

poſitum ; *Quæ res*, inquit, *& aliis injurioſa eſt ſatis, & mihi invidioſa :* idque luculenter confirmatur ex Can. 56. concilii Africani ſuprà relato.

Carthaginenſis Antiſtitis prærogativæ.

Cæterùm ab hac lege ſemper excipiendus Carthaginenſis Antiſtes, qui univerſæ Africæ Primas erat & Exarchus, ſeu ut ità loquar, Patriarcha. Diù ante ipſummet Cyprianum Agrippinus hoc jure fruebatur, is enim à Cypriano reliquorum Epiſcoporum Præſes fuiſſe inſinuatur : *Quod quidem*, inquit, *cum cæteris Epiſcopis qui illo tempore in provinciâ Africâ & Numidiâ Eccleſiam Dei gubernabant, ſtatuit.*

Maxima quoque hujus ſedis privilegia & jura in epiſtolis Cypriani elucent : ſic ep. 45. totam Africam provinciam ſuam vocat : *Quoniam*, inquit, *latiùs fuſa eſt noſtra provincia, habet Numidiam & duas Mauritanias ſibi coherentes.* Hinc ex univerſis Africæ provinciis conſulitur, & reſpondet veluti præcipuam auctoritatem habens, ut videre eſt ep. 59. 61. 70. 71. 73. & præſertim 65.

Poſt hæc tempora illa Carthaginenſis Epiſcopi dignitas non imminuta, ut videre eſt ex omnibus conciliis Africanis, quæ ad hujus Epiſcopi nutum fiebant, & quibus ille licèt cæteris junior præſidebat, ac omnium quæ gerebantur, auctor & caput erat : ſi quæ ſcribendæ erant epiſtolæ à conciliis, eas dictabat ; iis omnium nomine ſubſcribebat : ad hujus etiam concilium ex omnibus Africæ provinciis & ſynodis provocabatur, ut regulæ Eccleſiaſticæ per totam Africam obſervarentur, utque fides illibata ſervaretur, invigilàbat : diem Paſchæ univerſis Africanus ipſe nuntiabat, ut conſtat ex canone 51. Codicis Africani : uno verbo, curam ac ſollicitudinem omnium Eccleſiarum Africanarum ipſe gerebat. Undè Aurelius Epiſcopus can. 55. Cod. Afric. aït, *ſe multarum Eccleſiarum, & ordinandorùm curam ſuſtinere* .... Et poſteà, *cunctarum ſe Eccleſiarum, dignatione Dei, ſollicitudinem ſuſtinere ;* quapropter conceditur ei ibidem, *ut undè vellet, & de cujus nomine fuiſſet conventus, pro deſiderio cujuſque Eccleſiæ ordinaret Epiſcopum.* Hinc tenebatur provincias omnes Africæ viſitare, ut intelligitur ex canone concilii Carthaginenſis anni 397. in cod. Canonum Eccleſiæ Africanæ c. 52. ubi *Honoratus & Urbanus* Legati provinciæ Mauritaniæ Sitifenſis aïunt *in concilio Hipponenſi conſtitutum eſſe ſingulas provincias tempore concilii viſitandas eſſe :* & rogant Aurelium ut *dignetur etiam hoc anno vel alio Mauritaniam provinciam viſitare :* Quibus Aurelius reſpondit : *Tunc de provinciâ Mauritaniâ, propterea quòd in finibus Africæ poſita ſit, nihil ſtatuimus, ſiquidem vicina ſunt barbarico, ſed præſtet Deus, ut ex abundanti non pollicentes venire poſſimus ad veſtram provinciam. Cogitare enim debetis, fratres, quia hoc ſibi, & Tripolitani, & Arzugitani fratres potuerunt exigere, ſi ratio pateretur.*

Hîc fortaſsè alicui veniet in mentem hæc quæſtio, utrùm meliùs & convenientiùs Metropolitica dignitas antiquitati, quàm urbi fuerit affixa, de quâ quid ſentiam, hic mihi videtur aperiendum. Cenſeo ergò, ſalvo aliorum judicio, longè ſatiùs eſſe ut Metropolica dignitas urbi annexa ſit quàm antiquitati ſacerdotii : cùm enim alicui ſedi affixa eſt, is ad-

eam eligitur qui huic dignitati ſuſtinendæ par eſſe poſſit. At ubi ad omnes paſſim antiquitatis jure defertur, tunc ad minus idoneos pervenire poteſt. Præterquàm quòd ſenectus minùs apta eſt ferendis laboribus, & illo caret animi ac corporis vigore qui in Metropolitano maximè deſideratur. Itaquè prudenter omninò Gregorius lib. 1. epiſt. 72. ſcribit ad Gennadium Patricium & Exarchum Africæ, ut *concilium Catholicorum* admoneat, *ut Primatem non ex ordine loci poſtpoſitis vitæ meritis faciat. Quoniam apud Deum non gradus elegantior, ſed vitæ melioris actio comprobatur: ipſe verò Primas non paſſim, ſicut moris eſt per villas, ſed in una juxta eorum electionem civitate reſideat.* Idem tamen Africanis ep. 75. *conſuetudinem, quæ nihil contra fidem Catholicam uſurpare dignoſcitur, immotam permanere concedit, ſive de Primatibus conſtituendis, &c.*

Ut ut ſit fruebatur Carthaginenſis Antiſtes non tantùm honoris ſed & dignitatis ac auctoritatis prærogativâ in univerſas Africæ provincias, at ſpeciatim Primas erat provinciæ Proconſularis, quæ inter alias prima cenſebatur. Hæc inter provincias Africanas media clauditur ab Ortu & Septentrione Pelago Africo. Ab Occidente dividitur à Numidiâ lineâ ductâ ab oſtiis Rubricati fluminis ad Muſtim ubi fluvium Bagradam attingit, & indè retrò versùs Occidentem ductâ ad Narragaram, atque hinc ad Ammederam, ubi rursùm Bagradam fluvium attingit & ſecat uſque ad Capſam oppidum Numidiæ versùs Meridiem. Ab Oriente & Meridie à Byzacenâ ſeparatur lineâ ductâ ab Uzitâ uſque ad fluvium Bagradam. Tria habet Promontoria; Candidum, Apollinis adverſum Sardiniæ, & Mercurii adverſum Siciliæ, quæ in altum procurrentia duos efficiunt ſinus.

NUMIDIA, Numidarum olim regnum, Maſiniſſæ clara nomine, Metagonitis terra à Græcis appellata, Numidæ verò ſeu Nomades à permutandis pabulis Mapalia ſua, hoc eſt, domos plauſtris circumferentes. Ab Oriente adjacet provinciæ Proconſulari, à quâ ſuperiùs deſcriptâ lineâ diſtinguitur. A Septentrione mari alluitur. Ab Occidente terminatur lineâ ductâ ab Ampſagæ fluvii oſtiis versùs meridiem uſque ad Maximianum oppidum. Ab Auſtro habet Lybiam interiorem. Hujus provinciæ Metropolis civilis Cirta colonia, quæ Conſtantina dicta eſt & etiamnùm dicitur.

BYZACENA provincia appellatur Regio fertilitatis eximiæ. Ab Ortu habet fluvium Tritonem: ab Occidente Numidiam juxta lineam ſuperiùs expoſitam: ab Auſtro Libyam interiorem. Hujus urbs præcipua Adrumetum.

TRIPOLITANA provincia à flumine Tritone & minore Syrti uſque ad aram Phileni extenditur: mari alluitur à Septentrione: ab Occaſu Tritone flumine finitur: à Meridie deſertis Lybicis.

MAURITANIA SITIFENSIS habet ab Ortu lineam ductam ab Ampſagæ fluminis oſtiis versùs Meridiem uſque ad Maximianum oppidum.

Adjacet ad Occidentem Sitifenſi CÆSARIENSIS, quæ à Tingitanâ flumine Malvâ diſtinguitur: à Sitifenſi lineâ ductâ à Promontorio

torio Occidentali Numidici ſinus, ubi ſita eſt urbs Vabar uſque ad oppidum Tubunas obliquè in Orientem ad flumen Uzar propè Zaratha. Sitifenſis caput eſt urbs Sitifis, Cæſarienſis Julia Cæſarea.

MAURITANIÆ TINGITANÆ limites, ab Ortu Malva fluvius; ab Occaſu mare Atlanticum: à Septentrione fretum Herculeum & mare Mediterraneum: à Meridie montes Atlantici. Tingis hujus provinciæ urbs præcipua.

Multitudo Epiſcoporum in Africâ.

Totus ille tractus & antequàm Romanis pareret, & poſteà innumeros ferè incolas habuit. In eo civitates, oppida, municipia, caſtella, vici, tùm indigenum, tùm colonorum in magno numero fuêre, & tàm ſoli fertilitate ac frugum ubertate quàm mercaturæ commercio prædives extitit. Hinc tanta Chriſtianorum in his locis multitudo, ad quos regendos Epiſcopi plurimi ſunt conſtituti, & quidem longè plures ac frequentiores quàm in quibuſlibet aliis orbis Chriſtiani partibus. Nam in his Epiſcopi in magnis tantùm urbibus conſtitui conſueverant, non autem in vicis aut villis & in modicis civitatibus, quod concilii Laodiceni canone 57. & Sardicenſis canone 7. cautum eſt. At lex iſta in Africâ non obtinuit, ubi non tantùm in magnis civitatibus, ſed in cunctis oppidis ac nonnunquàm in vicis & caſtellis ordinati leguntur Epiſcopi: quam Epiſcopalium ſedium multitudinem jam à primis Eccleſiarum Africanarum initiis exortam auxit Catholicorum ac Donatiſtarum æmulatio. Sanè cùm in collatione Carthaginenſi diei 1. cap. 181. Alypius Eccleſiæ Catholicæ Epiſcopus admonuiſſet nonnullos ex Epiſcopis Donatiſtis *in villis & in fundis eſſe Epiſcopos ordinatos, non in aliquibus civitatibus*, regeſſit hoc ipſum in Catholicos Petilianus Donatiſta inquiens: *Sic etiam tu multos habes per omnes agros diſperſos.* Et in hac collatione frequenter utrinque objectum eſt Epiſcopos de novo in multis locis ab utraque parte conſtitutos, ut numero vincerent adverſarios. Ipſe Auguſtinus cùm diœceſim ſuam nimis extenſam eſſe exiſtimaret, in caſtello Fuſſalenſi, quod 40. millibus ab Hippone regio diſtabat, Epiſcopum ordinandum curavit, ut docet ep. 261. Sed ne indè turbæ & diſſenſiones naſcerentur, concilium Carthaginenſe II. ſtatuit can. 5. *ut diœceſes quæ nunquàm habuerunt Epiſcopos, non habeant: & illa diœceſis quæ aliquandò habuit, habeat proprium ..... Et ſi accedente tempore, creſcente fide populus Dei multiplicatus deſideraverit proprium habere rectorem, ejus videlicèt voluntate in cujus poteſtate eſt diœceſis conſtituta, habeat Epiſcopum.* Non vetat iſta lex ne creſcente numero fidelium novus epiſcopatus erigatur, ſed ne id fiat niſi ex conſenſu & voluntate Epiſcopi ad cujus diœceſim pertinebat locus qui ad ſedis Epiſcopalis dignitatem evehitur. In concilio Carthaginenſi anni 497. canone 53. Cod. Afric. conqueſtus eſt Epigonius: *Quod quamvis multis in conciliis ſtatutum fuerit à cœtu ſacerdotali, ut plebes quæ in diœceſibus ab Epiſcopis retinentur, quæ Epiſcopos nunquàm habuerunt; nonniſi cum voluntate ejus Epiſcopi à quo tenentur, proprios accipiant rectores Epiſcopos. Attamen nonnulli dominatu quodam adepto communionem fratrum abhorrent, vel certè, cùm depravati fuerint, quaſi in quadam arce tyrannicâ ſibi dominatum vindicant, & tumidi ac ſtolidi adverſùs Epiſcopum ſuas*

cervices erigunt, vel convivius ſibi concinnantes plebem, vel perſuaſu maligno & illicito favore eoſdem volunt ſibi collocare rectores. Quod quidem inſigne mentis tuæ tenemus votum, inquit, *frater religioſe Aureli, qui hæc ſæpè oppreſſiſti non curando tales petitores ſed propter eorum malos cogitatus, & pravè continuata conſilia hoc dico, non debere rectorem accipere eam plebem, quæ in diœceſi ſemper ſubjacuit, nec unquàm proprium Epiſcopum habuit. Quapropter ſi univerſo ſanctiſſimo cœtui placet hoc, quod proſequutus ſum, confirmetur. Aurelius Epiſcopus dixit. Fratris, & conſacerdotis noſtri proſecutioni non obſiſto: ſed hoc me & feciſſe, & facturum eſſe profiteor circa eos ſanè, qui fuerint concordes, non ſolùm circa Eccleſiam Carthaginenſem ſed circa omne ſacerdotale conſortium. Sunt enim plerique conſpirantes cum plebibus propriis, quas decipiunt, ut dictum eſt, earum ſcalpentes aures, blandi ad ſeducendum, vitioſæ vitæ homines, vel certè inflati, & ab hoc conſortio ſeparati, qui putant propriæ plebi incubandum, & nonnunquàm convenienti ad concilium venire detrectant: ſua fortè ne prodantur flagitia metuentes. Dico, ſi placet, circa hos, non tantùm diœceſes non eſſe ſervandas, verùm & de propriâ Eccleſiâ, quæ illis malè faverit, omnimodò adnitendum ut etiam auctoritate publicâ rejiciantur, atque ab ipſis principalibus cathedris removeantur. Oportet enim, ut qui univerſis fratribus, ac toto concilio inhæſerit, non ſolùm ſuam jure integro, ſed & diœceſes poſſideat. At verò, qui ſibimet putant plebes ſuas ſufficere, fraternâ dilectione contemptâ, non tantùm diœceſes amittant, ſed, ut dixi, etiam propriis publica careant auctoritate, ut rebelles. Honoratus & Urbanus Epiſcopi dixerunt. Summa proviſio ſanctitatis tuæ cohæſit mentibus ſingulorum, & puto, omnium reſponſione ea quæ proſequi dignatus es, roboranda. Univerſi Epiſcopi dixerunt, placet, placet.* Et iterùm in eodem concilio can. 56. *Honoratus & Urbanus Epiſcopi dixerunt. Audivimus conſtitutum, ut diœceſes non mereantur Epiſcopos accipere, niſi conſenſu ejus, ſub quo fuerant conſtitutæ: ſed in provinciâ noſtrâ cùm aliqui fortè in diœceſi, concedente eo Epiſcopo, in cujus poteſtate fuerant conſtitutæ, ordinati ſunt Epiſcopi, etiam diœceſes ſibi vindicant, hoc & corrigi charitatis veſtræ judicio, & inhiberi de cætero debet. Epigonius Epiſcopus dixit. Singulis Epiſcopis ſervatum eſt quod decebat: ut ex maſsâ diœceſium nulla carperetur, ut proprium Epiſcopum habuiſſet, niſi ipſe conſenſum adhibuiſſet concedendi. Sufficiat enim ſi conceſſerit, ut eadem diœceſis permiſſa proprium tantùm Epiſcopum habeat, cæteras ſibi non vindicet diœceſes, quia exempta de faſce multarum ſola meruit honorem epiſcopatûs ſuſcipere. Aurelius Epiſcopus dixit. Non dubito charitati veſtræ omnium placere, eum, qui in diœceſi concedente Epiſcopo, qui matricem tenuit, ſolam eamdem retinere plebem, in quâ fuerat ordinatus. Quoniam igitur univerſa arbitror fuiſſe tractata, ſi omnia cum animo veſtro convenerunt, ſermone veſtro cuncta roborate. Univerſi Epiſcopi dixerunt. Omnia nobis hæc placuerunt, & hæc noſtrâ ſubſcriptione firmavimus, & ſubſcripſerunt. Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Carthaginenſis huic decreto conſenſi, & prælecto ſubſcripſi, ſimiliter & cæteri Epiſcopi ſubſcripſerunt.*

Ex dictis duo colliguntur. Primum, in Africâ Epiſcopos conſtitutos fuiſſe non tantùm in magnis civitatibus, ſed in omnibus oppidis, imò & in vicis atque caſtellis. Alterum, facilè novos epiſcopatus erectos in di-

verſis locis creſcente numero fidelium, modò conſentiret Epiſcopus ad cujus diœceſim locus pertinebat. Hinc tanta Epiſcoporum in Africâ multitudo. Et quidem ſecundi ſæculi initio Agrippinus Carthaginenſis Epiſcopus concilium habuit Carthagini *plurimorum Epiſcoporum ex Africâ & Numidiâ:* ut Cyprianus in epiſtolis 71. ad Quintum & 73. ad Jubaïanum teſtatur. Numerum non exprimit, at ſanctus Auguſtinus lib. de unico baptiſmo contra Petilianum, ſeptuaginta fuiſſe innuit his verbis: *Nam illud quod adjungit de Epiſcopo Carthaginenſi Agrippino, de inclyto martyre Cypriano, de ſeptuaginta Præceſſoribus Cypriani, quia hoc fecerunt & fieri præceperunt.* Sub Donato Cypriani anteceſſore in concilio nonaginta Epiſcoporum damnatus Privatus Lambeſitanus, ut Cyprianus teſtis eſt ep. 59. Sub Cypriano tria habita ſunt concilia numeroſa de baptiſmo hæreticorum. In duobus adſuêre ſeptuaginta Epiſcopi, ut teſtatur ep. ad Jubaïanum, & in tertio interfuiſſe leguntur octoginta ſeptem, præter quos longè plures abfuiſſe veriſimile eſt. At duo ſunt monumenta, è quibus numerus Epiſcoporum Africæ certò erui poteſt. Primum eſt collatio Carthaginenſis, in quâ Catholici ſic eorum numerum ineunt: ſubſcripſerunt mandato Epiſcopi ducenti ſexaginta ſex, aderant præſentes viginti; abeſſe dicuntur centum & viginti, ac viduatæ præterea Eccleſiæ ſexaginta quatuor; ex quibus exurgit numerus quadringentarum ſeptuaginta ſedium Epiſcopalium in Africâ. Alterum eſt notitia Epiſcoporum Afrorum ſub Hunerico, quæ numerat Epiſcopos quadringentos ſexaginta ſex, quibus ſi octo demas Sardiniæ Epiſcopos, cæteri omnes ad Africam pertinent.

Poſt recuperatam à Juſtiniano Imperatore Africam, Reparatus concilium habuit univerſale Africæ, in quo adfuerunt Epiſcopi 217. quod argumento eſt ex ingenti illo epiſcopatuum numero, multos adhuc hoc tempore ſuperfuiſſe. In concilio Lateranenſi ſub Martino epiſtolæ ſynodicæ Patrum provinciæ Proconſularis ſubſcripſerunt Epiſcopi 69. ex iſta provinciâ; & Byzacenorum epiſtolæ ſynodicæ 46. Epiſcopi. At ejectis ex Africâ Romanis per Saracenos, triſtiſſima fuit Eccleſiæ Africanæ facies, & pauci admodùm in eâ fuerunt Epiſcopi; ità ut Gregorii VII. tempore vix tres habuerit Epiſcopos, ut ex hujus epiſtolis colligitur, præſertim l. 3. ep. 19. ſcripta anno 1076. ubi aït perveniſſe ad aures ſuas: *quòd Africa quæ pars mundi eſſe dicitur, quæque etiam antiquitùs, vigente ibi Chriſtianitate, maximo Epiſcoporum numero regebatur, ad tantum periculum devenerit, ut in ordinando Epiſcopo tres non habeat Epiſcopos.* Ibidem aït, ſe nuper manum alicui impoſuiſſe, qui ſecundus eſſet Epiſcopus; & cùm tertium expoſtularent ut per eos alii ordinari poſſent, ſcribit in ep. 20. ad clerum & populum Hipponenſem, & 21. ad Azir regem Mauritaniæ, Servandum Presbyterum ad ſe ex Africâ miſſum ad eorum preces, Epiſcopum eſſe conſecratum.

Sed ut ad felicia illa Africanæ Eccleſiæ tempora redeamus, nos ex veteribus monumentis nomina ſexcentorum nonaginta Epiſcopatuum in Africâ eruimus: in provinciâ Proconſulari ſcilicèt 136. in Numidiâ 155. in Byzacenâ 135. in Mauritaniâ Cæſarienſi & Tingitanâ toti-

u ij

dem; in Sitifenſi 46. in Tripolitanâ 5. incertæ provinciæ 78. ex quibus exurgit numerus 690. Sicut autem omnes epiſcopales ſedes Africæ his comprehendi affirmare non poſſum, ità nec auſim aſſerere hæc omnia loca uno & eodem tempore ſimul ſedes epiſcopales fuiſſe, ſed nullus eſt ex iis qui non aliquando Epiſcopum habuerit, ut ex monumentis Ecclesiaſticis colligitur. Quanquàm autem plerarumque ſedium epiſcopalium provincia detecta fuerit, longè minor eſt numerus earum, quarum certus ſitus in Tabulâ Geographicâ potuit aſſignari. Nam 257. tantummodò locorum epiſcopalium poſitionem certam deprehendere potuit auctor tabulæ quantumvis ſagax & in his rebus verſatus: ex iis extant, in Proconſulari 52. in Numidiâ 71. in Byzacenâ 51. in Mauritaniâ Cæſarienſi 51. in Sitifenſi 46. Tripolitanæ verò quinque urbes epiſcopales notæ. Atque ut lector ſtatim intelligat, quæ ſedes in tabulâ locatæ ſint, eæ aſteriſcum habent præfixum, ne fruſtrà laboret in perquirendis iis quæ locum ſuum in tabulâ non habent.

Cæterùm longè majorem quàm ii qui ante nos eâ de re ſcripſerunt epiſcopatuum ſingulis provinciis aſſignatorum numerum invenimus: longè plurium etiam ſitum deprehendit & notavit auctor tabulæ. Multos errores ſuſtulimus, epiſcopatus plures in unum compactos diviſimus, eumdem ſæpiùs ſub diverſis nominibus repetitum, unum ſub vero nomine ſortiri locum juſſimus, ſubdititia nomina ſuſtulimus, mendoſa aut perperàm ſcripta emendavimus. Quantùm autem in his perfecerimus, intelliget quiſquis voluerit notitiam noſtram cum Caroli à S. Paulo notitiâ comparare. Nolim hujus viri eruditioni & labori quidquam detractum: at affirmare auſim in ejus notitiâ & tabulâ pluſquàm ducentos eſſe errores in quos non impegimus. Nec propterea opus noſtrum numeris omnibus abſolutum & erroribus vacuum audemus affirmare. Scimus quàm pronum ſit & facile in his rebus labi, etiam viris doctiſſimis & in rebus hujuſmodi verſatiſſimis. Exemplo erit viri eruditiſſimi Holſtenii in hoc negotio lapſus, qui inter epiſcopatus Africæ numerat Vicum-nigralem: *Vicus*, inquit, *Nigras in territorio Vagenſi Vici-nigratis Epiſcopus Gennadio de illuſtribus ſcriptoribus c. 73.* At hîc legitur legique debet: *Aſclepius in Vagenſi (ſeu Baienſi) territorio vici non grandis Epiſcopus.* Si qui mſſ. codices aliter habeant, ut obſervat, mendoſos eſſe nemo non videt. Quis enim audivit hujuſmodi nomen *Vicus nigras*: Erat equidem in Africâ ſedes *Nigienſium majorum*; ſed *Vicus-nigras* monſtrum eſt & figmentum. Ità etiam *Duedemſat* poſitum pro *à Senemſalis*, ut feliciter reſtituit Baluzius. *Felicianentenſis* pro *Feliciani Utinenſis*: *Vivenſis* pro *Vinenſi*, & alia multa quæ referre longum eſſet.

Sed antequàm ſingulorum epiſcopatuum notitiam exhibeamus, de Carthaginenſis urbis fortunâ & ſitu, necnon de hujus Eccleſiâ & Epiſcopis pauca præmittere operæ pretium eſſe duximus.

Hiſtoria urbis Carthaginenſis.

CARTHAGO, in provinciâ Proconſulari notitiæ num. 1. Græcis Καρχηδὼν urbs notiſſima, quam alterum poſt Romam orbis terrarum decus appellat Solinus Polyhiſtor. A Tyriis conditam eſſe conveniunt omnes, ſed circa conditorum nomen & tempus quo condita eſt variant ſcriptores,

ſcriptores, ut advertit Appianus. A Zoro & Carchedone conditam ſcribunt Philiſtus apud Euſebium, Stephanus de urbibus, & Appianus. Romani & Carthaginenſes à Didone muliere Tyro profectâ. Alii Carthaginem non uno tempore conditam arbitrantur. Et priorem quidem ſedem fuiſſe Βύρσαν, quæ eorum lingua *Buſra* dicebatur, hoc eſt, *arx*. Id enim ſignificat vox iſta apud Phœnices & Hebræos, qui unius erant labii, Hebraïcè בצרה, quod nunc pronuntiamus *Botſra*. Poſteriorem verò urbem dictam eſſe Carthaginem à verbo pariter Phœnicio *Kartha Chadtha*, quod Νεάπολιν ſeu *Novam urbem* ſignificat, ut diſtingueretur à veteri urbe, quæ ipſorum linguâ Καδμεία dicebatur. De tempore quo condita eſt; mira etiam ſcriptorum varietas. Tres circa ejus epocham opiniones refert Euſebius in Chronico: primam Philiſti, qui eam revocat ad numerum Euſebianum 808. hoc eſt 27. annis ante Trojam conditam ſecundùm eumdem Euſebium. Idem Euſebius ad annum 971. Carthaginem conditam eſſe aït anno poſt Trojanum bellum 143. Demùm ad annum 1167. obſervat quoſdam hac ætate conditam exiſtimare Carthaginem, quâ in ſententiâ eſt Trogus Pompeïus qui Carthaginem conditam aït 73. annis ante primam Olympiadem, quod cum hoc anno concurrit. At Didonis adventus ex annalibus Phœniciorum colligi poteſt; nam ab initio Iromi Tyriorum regis, cujus anno XI. templum Salomonicum erectum fuiſſe conſtat ex ſacris litteris, ad annum ſeptimum Pigmalionis quò Dido in Libyam profugit, fluxerunt anni 138. Concurrit autem annus ſeptimus Pigmalionis anno 3821. periodi Julianæ qui incideret in annum Euſebianum 1124. poſt conditam Trojam 290. à jactis templi Salomonici fundamentis 127. quæ veriſimilior eſt conditæ Carthaginis epocha: à quâ non longè recedit Joſephus, qui Carthaginem à Tyriis conditam ait annis 143. poſt templum Salomonicum. Stetit iſthæc urbs Romæ æmula per annos 848. donec Cornelio Lentulo & Lucio Mummio Coſſ. penitùs à Scipione deleta eſt atque incenſa, anno urbis Romæ 608. periodi Julianæ 4568. Jacuítque deſolata ac diruta per annos 22. Anno autem deſolationis 23. cùm conſules Romæ eſſent Q. Cæcilius Metellus Balearicus & T. Quintus Flaminius, à Romanis colonia iſtuc deducta fuit auctore C. Sempronio Graccho tribuno plebis, atque ità oppidum eò loci inſtauratum, cui Junoniæ nomen datum, ſed auſpiciis non felicibus & nullo fortunæ ſucceſſu. At anno poſt deſolationem 102. quo C. Julius Cæſar V. conſul Romæ in curiâ cæſus fuit, ipſo hoc Cæſare auctore majore copiâ colonorum eodem miſſâ, felicioribus auſpiciis mœnia refecta, urbs ædificiis frequentiùs exculta & populoſior facta, priſtinúmque nomen Carthaginis ei redditum, cùm decurreret annus urbis Romæ conditæ 810. concurrens cum anno primo Olympiadis 184. A quâ inſtauratione adeò rursùm fortuna crevit, ut proximis ſæculis inſecutis, cæteras Africæ urbes amplitudine, ſplendore, opibus ſuperaverit, nec tantùm provinciæ Proconſularis ſed etiam totius Africæ caput fuerit. Imò & cùm Alexandriâ Ægypti & Antiochia Syriæ de primo loco inter omnes imperii Romani urbes contenderit. De hujus urbis tunc temporis dignitate & potentiâ egregiè pro ſuo more diſſerentem audiamus Salvianum lib. 7.

x

de Gubernatione Dei. » Una tantùm, inquit, univerſarum illic (in Afri-
» câ) urbium principe & quaſi matre contentus ſum. Illa ſcilicèt Roma-
» nis arcibus ſemper æmula, armis quondàm & fortitudine, pòſt ſplen-
» dore & dignitate: Carthaginenſem dico & urbi Romæ maxime adver-
» ſariam, & in Africano orbe quaſi Romam: quæ univerſa penitùs qui-
» bus in toto mundo diſciplina Reipublicæ vel procuratur vel regitur in
» ſe habuit. Illic enim omnia officiorum publicorum inſtrumenta, illic
» artium liberalium ſcholæ, illic philoſophorum officinæ, cuncta deni-
» que vel linguarum gymnaſia vel morum: illic quoque etiam copiæ
» militares & regentes militiam poteſtates, illic honor proconſularis,
» illic quotidianus judex & rector, quantùm ad nomen quidem pro-
» conſul, ſed quantùm ad potentiam conſul: illic deniquè omnes rerum
» diſpenſatores, & differentes inter ſe tàm gradu quàm vocabulo di-
» gnitates, omnium, ut ità dicam, platearum & compitorum procura-
» tores, cuncta fermè & loca urbis, & membra populi gubernantes.
Sed irrumpentibus in Africâ Vandalis à Genſerico anno 439. 19. Octobris capta & occupata eſt, ac in poteſtate Vandalorum regum fuit per 45. annos, poſt quos, à Beliſario recuperatâ anno 534. Africâ, Carthaginenſis civitas imperio reſtituta eſt. Demùm cùm per annos circiter 172. ſteтiſſet, in poteſtatem Sarracenorum venit, totáque ferè diruta penitùs concidit, fortunáque ejus in urbem vicinam Tunetem migravit. Clades illa accidit imperante Conſtantino Pogonato æræ vulgaris anno 585.

Quod ſpectat ad ſitum Carthaginis, ſic eum deſcribit Polybius lib. 1. *Urbs namque hæc Carthago in ſinum quemdam prona, peninſulæque ad figuram accedens, hinc mari, indè lacu maximâ ſui parte cingitur. Iſthmus, quo Africæ jungitur, patet in latitudinem ſtadia* XXV. *Sitaque eſt in hujus ſpatii latere, quod vergit ad mare. Utica modico ab urbe intervallo: in altero ſecundùm lacum eſt Tunes. Ad quæ duo loca cùm mercenarii caſtra admoviſſent, & Carthaginenſes à cæterâ regione excluſiſſent, ipſi jam Carthagini imminebant: ac modò interdiù, modò noctu ad muros accedentes metu & trepidatione maximâ intus omnia miſcebant.* Idem Polybius paulò-pòſt ſic aït, de Amilcare duce loquens: *Cervix illa, quæ Africæ Carthaginem junxit, colles terrenos in ipsâ commiſſione habet difficiles & arduos: inque his arte munitæ ſunt viæ, per quas in regionem patet tranſitus. Tunc autem Matho (hic hoſtium dux erat) omnia belli oportuna loca in illis collibus firmata præſidiis cuſtodiebat. Ad hæc, cùm Macar fluvius locis nonnullis ſimiliter tranſitum impediat iis, qui ex urbe in regionem tendunt, ac propter aquarum copiam vado ut plurimum tranſiri nequeat, Matho pontem ei amni impoſitum, qui eſt unicus, magnâ diligentiâ tuebatur, urbe etiam ad illum extructâ: ex quo fiebat, ut non ſolùm exercitus in regionem ducere non poſſent, ſed ut ne ſinguli quidem hoſtem effugerent, qui tranſire conarentur. Hæc Amilcar videns, &c.* Idem Polybius libro eodem belli hujus ejuſdem cauſas & initia exponens de Tunete oppido Carthagini vicino ſic aït: *Mercenarii irâ ſuccenſi adversùs Carthaginenſes, infeſti ad urbem feruntur; & quindecim millia paſſuum ab eâ Tunete caſtra ponunt. Erant hi ſuprà viginti millia. Tùm demùm Carthaginenſibus error ſuus ob oculos obverſari, cùm nihil eos ſera pœnitentia juvabat.* Et poſt pauca memorat, Geſco-

nem ducem ad placandos eoſdem hos iratos milites cum pecuniâ ex urbe Carthagine miſſum, profectumque mari Tunetem appuliſſe: ubi verba Græca cum aliis ſic habent: Ὁ Γέσκων παραγενόμενος κατὰ θάλατταν μετὰ τῶν χρημάτων, καὶ προσπλεύσας πρὸς τὸν Τύνητα, τὸ μὲν πρῶτον λαμβάνων τοὺς ἡγεμόνας, &c. Quæ verba ſignificare videntur, per mare navigari potuiſſe & appelli Tunetem. Judicium lectori relinquo. Et rursùm idem libro XIV. *Tunes Carthagine abeſt ſtadia quaſi* CXX. *Locus cùm operibus tùm ſuaptè naturâ, ſicut jam antè oſtendimus, tutus, quique ex omni ferè parte Carthaginis poteſt conſpici.* Eumdem Polybii locum Livius in hiſtoriam ſuam transferens ſic ſcribit: *Scipio gravem jam ſpoliis multarum urbium exercitum trahens, captivis aliâque prædâ in vetera caſtra ad Uticam miſſis, jam in Carthaginem intentus occupat relictum fugâ cuſtodem* TUNETA. *Abeſt ab Carthagine duodecim millia fermè paſſuum, locus tùm operibus, tùm ſuâpte naturâ tutus; & qui ab Carthagine conſpici, & præbere ipſe proſpectum, tùm ad urbem, tùm ad circumfuſum mare urbi poſſet.* Decad. III. lib. X. Strabo Geographorum, quorum ſcripta ad nos venêre, antiquiſſimus, de Carthaginis ſitu ſic ſcribit: CARTHAGO *in peninſulâ quâdam jacet, quæ ambitum habet ſtadiorum* CCCLX. *muro cinctum, cujus ſexaginta ſtadiorum longitudinem collum occupat, quod à mari ad mare pertinet, ubi Carthaginenſium elephanti ſtabula habebant, & locus ampliſſimus eſt. In mediâ urbe arx fuit, quam Byrſam vocarunt, ſupercilium ſatis erectum, circùm circà habitatum, in cujus vertice Æſculapii templum erat, quod Aſdrubalis uxor captâ urbe ſecum concremavit. Arci portus ſubjacent, & Cothon parva inſula ac rotunda Euripo circumdata, ad cujus utramque partem ſunt in orbem navalia. Eam urbem Dido condidit Tyro, colonis eò adductis, profecta. Et adeò benè ceſſit hæc Pœnis colonia*, &c. Et mox: *Quibus opibus uſi, Carthaginenſes ſcilicèt, urbem ſuam Romæ æmulam fecêre, & tria maxima contra Romanos bella geſſêre. Carthaginenſium potentiam maximè ex ultimo eorum bello æſtimare poſſis, quo à Scipione Æmiliano ipſi devicti, & urbs ſolo eſt æquata. Initio enim ejus belli* CCC. *urbes in Africâ habebant: in urbe hominum millia ſeptingenta. Obſeſſi porrò, & ut ad deditionem ſpectarent, coacti armaturæ gravis tradiderunt ducenta millia, catapelticorum inſtrumentorum tria millia, ne porrò iis bellum fieret. Sed cùm rursùs bellum gerere decreviſſent, mox arma fabricari cœpêre: ac ſingulis diebus* CXL. *clypei compacti in armentarium referebantur, & gladii* CCC. *& lanceæ quingentæ, & mille telæ; quæ è catapultis mitterentur: ad quarum funes conficiendos ancillæ crines præbebant. Adhuc naves* XII. *habebant ab anno quinquageſimo è fœderibus in ſecundo bello percuſſis. Tùm verò tametſi in arcem confugiſſent, duobus menſibus* CXX. *naves cataphractas conſtruxerunt, & cùm Cothonis oſtium præſidio occuparetur, aliud effodêre, undè ſubitò claſſis erupit: adhuc enim antiqua materies in promptu erat, & fabrorum multitudo publicis alimentis ſuſtentata operi faciundo intenta. Carthago tamen, tanta cùm eſſet, capta eſt & deleta.* De Uticâ Carthaginenſi vicina ſic ſcribit idem Strabo paulò ante locum jam recitatum: *Utica & magnitudine & dignitate ſecunda eſt à Carthagine: atque hæc exciſâ caput regionis fuit* (μητρόπολις) *& receptaculum* (ὁρμητήριον) *Romanis ad res in Africâ gerendas. In eodem ſinu ſita eſt in quo Carthago,*

ad alterum ex promontoriis, quæ ſinum faciunt. Horum id quod juxta Vticam eſt, Apollonium vocatur, alterum verò Hormæum. Vrbes ipſæ ità ſunt ſitæ, ut unam poſſis ex alterâ cernere. Prope Vticam Bagrada fluvius labitur. Appianus Alexander lib. de bellis Punicis: vertente doctiſſimo Sigiſmundo Gelenio: *Sita erat Carthago in intimo ſinu magno, peninſulæ ſimilis. Cervix enim eam à continente ſeparabat lata xxv. ſtadia. Ab eâ cervice lingua quædam oblonga ſemiſtadium lata, excurrebat versùs Occidentem inter ſtagnum & mare, rupibus undiquè munita, & muro ſimplice. Versùs Meridiem & continentem, ubi etiam Byrſa erat in cervice, murus triplex erat, altus xxx. cubitos abſque propugnaculis & turribus, quæ binorum jugerum ſpatiis inter ſe diſtabant per circuitum, nixæ fundamentis xxx. pedum, ſingulæ contignationum quatuor. Muri verò ad ſecundam contignationem pertingebant. Erant autem fornicati & capaces, in quorum infimâ parte ccc. elephanti ſtabulabantur, adjunctis pabuli promptuariis. Superiùs erant quatuor millium equorum ſtabula cum hordei penuariis. Virorum quoque diverſoria, xx. millium peditum, quatuor millium equitum. Tantus apparatus bellicus ordinarium locum habebat in ſolis mœnibus. Angulus autem, qui ab hoc muro præter dictam linguam ad portus flectebatur, ſolus erat debilis & humilis, neglectus à principio. Hi portus ſic erant diſpoſiti, ut navigatio eſſet ex alio in alium, & ab alto unum commune os patebat latum pedes LXX. quod claudebatur catenis ferreis. Primus portus negotiatorum erat, & in eo tabernæ in nautarum uſum multæ varii generis. Interioris verò portûs in medio fuit inſula, quæ, ſicut & portus, perpetuas habebat crepidines magnas navalibus refertas, quæ CCXX. naves caperent: his cellæ imminebant, ubi condebantur inſtrumenta triremium. Vnum autem quodque navale in fronte habebat duas columnas operis Ionici, ut circumſpicientibus repræſentarent ſpeciem porticus tàm in portu quàm in inſulâ: in quâ erat & præfecti claſſis pretorium, undè tubicen ſolebat canere claſſicum, & præco edicere, & præfectus proſpicere. Erat autem hæc inſula ori portus oppoſita, & in longum ſpatium patebat, ut præfectus procùl videret omnia, quæ in alto fierent, cæterùm adnavigantibus non eſſent conſpicui receſſus portuum: imò nec mercatoribus quidem portum ſuum intrantibus ſtatim in conſpectu erant navalia. Nam circumdata erant muro duplici: & porta negotiatores è primo portu in urbem tranſmittebat non tranſeuntes per navalia. Hæc erat illo tempore facies Carthaginis.* Hactenùs verba Appiani, quæ juncta Polybii, Livii ac Strabonis teſtimoniis ſitum Carthaginis exactè repræſentant. Etſi autem nequidem Carthaginis rudera nunc ſubſiſtant, illa tamen peninſula etiamnùm à nautis Promontorium Carthaginis appellatur.

Carthaginenſes Epiſcopi.

Primus è Carthaginenſibus Epiſcopis cujus ad nos memoria pervenerit eſt AGRIPPINUS. Hujus mentionem facit Cyprianus ep. nunc 71. ad Quintum, ubi baptiſmum hæreticorum irritum eſſe contendens, ità laudat Agrippini Carthaginenſis Epiſcopi eâ de re decretum: *Quod quidem & Agrippinus bonæ memoriæ vir, cum cæteris coëpiſcopis, qui illo tempore in provinciâ Africâ & Numidiâ Eccleſiam Domini gubernabant, ſtatuit & librato conſilii communis examine firmavit.* Et ep. 73. ad Jubaïanum in quâ hæc aït: *Apud nos autem non nova aut repentina res eſt, ut bapti-*

zandos

zandos cenſeamus eos, qui ab hæreticis ad Eccleſiam veniunt, quando multi jam anni ſunt & longa ætas, ex quo ſub Agrippino bonæ memoriæ viro, convenientes in unum Epiſcopi plurimi hoc ſtatuerint. Scribebat hæc Cyprianus anno 254. quo tempore longa jam ætas intercedebat, & multi anni elapſi erant à ſtatuto Agrippini; ac proindè videtur ille non tertio, ut vulgò putant, ſed ſub finem ſecundi Eccleſiæ ſæculi Carthagini ſediſſe. Certè Tertullianus de baptiſmo hæreticorum loquens, in libro de baptiſmo quem circa annum 200. conſcripſit, videtur ad hoc Agrippini decretum reſpexiſſe, cùm ait: *Circa hæreticos ſanè quid cuſtodiendum ſit dignè quis retractet? ad nos enim editum eſt.* Per hæc verba *ad nos enim editum eſt*, decretum Agrippini deſignari nullus dubito.

Poſt hunc à nonnullis collocatur *Cyrus*, cujus memoria extat in martyrologio Romano pridiè Idus Julii, & in cujus feſtivitate habitum eſſe à S. Auguſtino ſermonem ait Poſſidius, verùm neutro in loco dicitur fuiſſe Carthaginenſis Epiſcopus. At DONATUM Cypriani anteceſſorem fuiſſe conſtat, ex ipſo Cypriano epiſtolâ olim 55. nunc 59. ad Cornelium Romanum Epiſcopum, in quâ narrat: *Privatum veterem hæreticum in Lambeſitanâ coloniâ ante multos ferè annos ob multa & gravia delicta, nonaginta Epiſcoporum ſententiâ condemnatum: anteceſſorum etiam noſtrorum*, inquit, *quod & veſtram conſcientiam non latet Fabiani & Donati litteris ſeveriſſimè notatum.* Ubi Donatum anteceſſorem ſuum dicit eodem gradu quo Fabianus erat anteceſſor Cornelii, ac proindè ſicut nullus fuit inter Fabianum & Cornelium in ſede Romanâ, ſic nullus inter Donatum & Cyprianum in ſede Carthaginenſi.

Huic ergò ſucceſſit anno 248. CYPRIANUS, qui paſſus eſt die 18. Kalend. Auguſti Tuſco & Baſſo Coſſ. anno æræ vulgaris 258. ut habetur in faſtis Idatianis.

Cypriano ſucceſſit LUCIANUS, cujus mentio fit apud Optatum l. 1. §. 19. ubi prædeceſſores Cæciliani in ſede Carthaginenſi, ità enumerantur: *Erat altare loco ſuo in quo pacifici Epiſcopi retrò temporis obtulerunt Cyprianus, Lucianus*, &c. Hîc in cod. mſ. San-Germanenſi inter Cyprianum & Lucianum nomen *Carpophori* legitur, quod, an vitio ſcriptoris irrepſerit, an ex aliis mſſ. exciderit, incertum.

Poſt hunc nullus occurrit præter MENSURIUM, de quo Optatus libro 1. qui tempore perſecutionis Diocletianæ Carthagini ſedit; ac demùm à Maxentio evocatus ob occultatum Felicem Diaconum, qui famoſam adversùs Tyrannum epiſtolam ſcripſiſſe ferebatur, cùm causâ dictâ Carthaginem reverteretur, in itinere mortuus eſt anno 311.

In hujus locum CÆCILIANUS Archidiaconus eligitur & ordinatur à Felice Aptungitano, adversùm quem MAJORINUS domeſticus Lucillæ, qui lector in Cæciliani diaconio fuerat, à Numidis perperàm ordinatus eſt: indè ſchiſma cujus DONATUS qui Majorino circa annum 316. ſucceſſit, anteſignanus fuit.

Cæciliano ante annum 347. ſucceſſit GRATUS. Is concilio Sardicenſi interfuit, Donato ſuperſtite, qui ſub imperio Conſtantis in exi-

lium miſſus eſt, & in eo mortuus ſucceſſorem habuit circa annum. 355. PARMENIANUM.

Grato è contrà ſucceſſit RESTITUTUS Epiſcopus, qui concilio Ariminenſi anno 359. interfuit, & Reſtituto GENETHLIUS qui ad annum 390. pervenit.

Eo ſub finem hujus anni mortuo ſucceſſit AURELIUS, qui circa idem tempus habuit æmulum PRIMIANUM Parmeniani ſucceſſorem. In quo videtur ſucceſſio Donatiſtarum Epiſcoporum Carthaginis defeciſſe.

Aurelium excepit circa annum 425. CAPREOLUS, qui Diaconum ſuum Beſulam ad concilium Epheſinum miſit, inquit Liberatus in Breviario cap 5.

Capreolo ſubſtitutus eſt QUODVULTDEUS, ſub quo Genſericus Theodoſio XVII. & Feſto Coſſ. anno 439. Carthaginem invaſit, & Quodvuldeum, ut narrat Victor Vitenſis, cum Clericis, navibus fractis, impoſuit, qui tamen proſperâ navigatione Neapolim pervenit.

Eo in exilio mortuo ad preces Valentiniani Auguſti poſt longum ſilentium deſolationis, inquit Victor Vitenſis, Epiſcopus Carthaginenſis ordinatus eſt DEOGRATIAS, Ætio & Studio Coſſ. hoc eſt anno æræ vulgaris 454. VIII. Kalendas Novembris, qui Eccleſiæ Carthaginenſi difficillimis temporibus per triennium præfuit, eoque mortuo, per 24. annos Eccleſia Carthaginenſis paſtore vacua fuit. Genſericus circa finem imperii *Eccleſiam Carthaginis*, ait Victor Vitenſis, *claudi præcepit diſſipatis atque diſperſis per diverſa exiliorum loca, quia Epiſcopus non erat, preſbyteris & miniſtris.*

Genſerico anno 477. die 25. Januarii ſublato, Hunericus ejus filius & ſucceſſor, Zenone imperatore, atque Placidiâ relictâ Olibrii, rogantibus licentiam dedit, ut Carthaginenſis Eccleſia quem vellet Epiſcopum ordinaret. Igitur ordinatus eſt tunc EUGENIUS antiſtes Carthaginenſis anno 480. labente, aut anni 481. initio. Egregiis ille ſcriptis & præclarâ confeſſione nobilis in exilium cum cæteris Epiſcopis Africæ actus eſt anno 484. à quo revocatus eſt à Guntabundo rege Genſerici ſucceſſore dato Catholicis apud Carthaginem ſancti martyris Agileï cœmeterio. Idem rex decimo anno regni ſui, Eccleſias Catholicorum aperuiſſe & omnes Dei ſacerdotes, petente Carthaginenſi Epiſcopo, ab exilio revocavit, teſte Victore Turonenſi in chronico. Sub hoc rege, quidquid dicant nonnulli, in pace vixit Eugenius; & nonniſi ſub Thraſamundo circa annum 495. iterùm in exilium miſſus eſt in Galliam, ubi circa annum 505. VIII. Idus Septembris Viancii in territorio Albienſi ſupremum diem clauſiſſe fertur.

Poſt expulſum à Thraſamundo Eugenium, ſedem Carthaginenſem per 27. annos vacuam fuiſſe teſtatur Anaſtaſius Bibliothecarius, hoc eſt, per totum tempus imperii Thraſamundi, qui 27. annis & aliquot menſibus regnavit. Hildericus Eccleſiæ Catholicæ libertatem ſtatim reſtituit, & Carthaginenſi Eccleſiæ proprium donavit antiſtitem BONIFACIUM, quem in Eccleſiâ ſancti Agileï ad poſtulationem totius urbis

Carthaginenſis ordinari juſſit anno 523.

Eo circa annum 534. mortuo, REPARATUS ad Carthaginenſis Eccleſiæ epiſcopatum evectus eſt ſub finem hujus anni aut ſequentis initium: quo tempore Juſtinianus per Belizarium Patricium Africam recepit. Hic ſtatim poſt ordinationem ſuam, reſtitutâ Epiſcopali Carthaginis ſede, in Fauſti baſilicâ concilium generale totius Africæ congregavit, ad quod 217. Epiſcopi conveniſſe dicuntur. Lecti ſunt ibi veterum conciliorum canones, multáque decreta fuerunt pro reparandâ Eccleſiaſticâ diſciplinâ. Miſſæ ſunt ex eâ ſynodo legationes duæ, ad Pontificem Romanum una, altera ad Juſtinianum Auguſtum. Hac petitum eſt ab Imperatore, ut res Eccleſiarum quas barbari rapuerant, Catholici antiſtites aliíque ſacri miniſtri reciperent: alterâ verò legatione Epiſcopi Africani Romanum Pontificem de pace Eccleſiis reſtitutâ certiorem faciebant: cujus ſententiam de recipiendis ad Eccleſiam preſbyteris Arianis qui ejuratâ hæreſi redibant, ac de aliis nonnullis Eccleſiaſticæ diſciplinæ capitibus, ſciſcitabantur. Legati erant Caïus & Petrus cum Liberato Carthaginenſis Eccleſiæ Diacono. Hos Joanne II. mortuo appulſos, Agapetus hujus ſucceſſor excepit. Extat hujus concilii ſynodica ad Joannem Papam & Agapeti reſponſum ad Primates, Reparatum ſcilicet Carthaginenſem, Florentium Numidiæ, ac Pontianum Byzacenæ, & ſeorſim litteræ ſpeciales ejuſdem ad Reparatum. Is ob defenſionem trium capitulorum in urbem regiam evocatus anno 552. depoſitus eſt, & à Juſtiniano relegatus Euchaïdam, quo in exilio fidum comitem habuit Liberatum Carthaginenſem Archidiaconum auctorem breviarii, quod defuncto Epiſcopo ſuo in exilio in patriam redux anno 564. conſcripſit.

Reparato anno 552. depoſito, ſubſtitutus eſt PRIMOSUS Reparati coram Juſtiniano Imperatore apocriſarius. Is concilio quinto generali per legatum interfuit, & obiit ante Reparatum anno 562.

Huc uſque ſeries Africanorum Epiſcoporum, quam interruptam continuare non licet: mentio tantùm fit ſubindè quorumdam ut DOMINICI qui tempore Gregorii Magni Carthaginenſem ſedem obtinebat circa annum 590. FORTUNII tempore Theodori Papæ circa annum 640. VICTORIS ejus ſucceſſoris qui ſub Martino I. anno 650. floruit. CYRIACI deniquè tempore Gregorii VII. ſæculo undecimo. Atque hæc de Carthaginenſi Eccleſiâ, ejúſque Antiſtibus. Nunc reliquæ ſedes per provincias diſtributæ nobis enumerandæ ſunt.

PROVINCIA, PROCONS.

PROVINCIA PROCONSULARIS.

* In eâ, præter CARTHAGINENSEM de quâ ſatis ſupérque modò dictum eſt, hi ſunt Epiſcopi.

ABBIRITANORUM MAJORUM, ſeu *Abaritanus*, Notit. num. 2. coll. Carth. d. 1. c. 133. not. 172.

ABBIRITANORUM MINORUM, coll. carth. d. 1. c. 215. not. 172. & 454.

ABIDDENSIS, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 100. Fortè tamen eſt Byzacenæ ubi *Abidus* apud Ptolemæum.

* ABITINENSIS, coll. carth. d. 1. c. 211. not. 390.

ABORENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 178.

ABSASALLENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Dominicus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Abſaſallenſis.*

* ABZERITENSIS, ſeu *Abzeritanus*, vel *Abderitanus*, coll. carth. d. 1. c. 128. not. 133. Apud Ptolemæum hîc collocatur *Abdera.*

ADVOCATENSIS, coll. carth. d. 1. c. 206. not. 407.

AGENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateran. ſub Martino ultimus ſubſcribit *Fortis Epiſcopus S. Eccleſiæ Agenſis:* in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano num. 65. *Quintus ab Aggiâ.*

* ALTIBURITANUS, ſeu *Altuburitanus*, notit. num. 44. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 131.

* APTUGNITANUS, *Aptungitanus*, aut *Autumnitanus*, coll. carth. d. 1. c. 128. not. 116.

ARADITANUS, notit. num. 13. Concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann 525. adfuit *Æmilianus Epiſcopus plebis Araditanæ.*

* ASSURITANUS, notit. num. 19. coll. carth. d. 1. c. 120. not. 21.

AUSANENSIS, notit. num. 47.

BENCENNENSIS, fortè *Beneventenſis*, ſeu *Benentenſis*, notit. num. 9. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 114. Inter ſubſcriptiones Epiſcoporum Africæ concilii Arelat. I. reperitur *Anaſtaſius de civitate Beneventinâ.*

BONUSTENSIS, notit. num. 31. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 164.

BOSETENSIS, vel *Buſitanus*, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 88.

* BULLENSIS, notit. num. 34.

* BULLENSIUM REGIORUM, notit. num. 50. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 233. Duarum etiam *Bullarum* meminit Ptolemæus, quarum altera ab eo dicitur *Bullamenſa*, altera, *Bulla regia.*

BULNENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Victor Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Bulnenſis.*

BURITANUS

BURITANUS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 167. PROVINCIA PROCONS.

CÆCIRITANUS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Quobulus Epiſcopus Eccleſiæ Cæciritanæ.*

* CANIOPITANORUM, fortè *Canapii.* coll. carth. d. 1. c. 133. not. 203. Ptolemæus *Canopiſium* locat inter Tabracam & Uticam.

* CARPITANUS. notit. num. 29. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 75.

CEFALENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 181.

CELLENSIS, notit. num. 45. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 73.

CESSITANUS, ſeu *Ciſſitanus*, vel *Ciſſitanus.* notit. num. 27. coll. carth. d. 1. c. 206. not. 418.

CILIBIENSIS, vel *Elibienſis.* coll. carth. d. 1. c. 206. not. 410.

* CLYPIENSIS, notit. num. 38. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 166. Hodie *Quippia* ſeu *Cupia*, quam Arabes vocant *Aclibiam.*

CUBDENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 189.

CULUSITANUS, notit. num. 33. coll. carth. d. 1. c. 138. not. 263. Idem videtur qui *Culcitanenſis.* Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Petrus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Culcitanenſis.*

* CURUBITANUS, notit. num. 36. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 366.

* DRUSILIANENSIS, coll. carth. d. 1. c. 121. not. 49.

EGUGENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Florentius Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Egugenſis.*

* ELEFANTARIENSIS. In Tabulis Peutingerianis occurrit in provinciâ Proconſulari *Elefantaria* non procul ab Uticâ, diverſa ab *Elefantariâ* Mauritaniæ Cæſarienſis. Duas etiam *Elefantarias* recenſet Anonymus Ravennas.

FURNITANUS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 367.

* GISIPENSIS MAJORIS, notit. num. 24. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 231.

GIUTRAMBACARIENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Benenatus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Giutrambacarienſis.*

GUNELENSIS, ſeu *Gunelmenſis*, notit. num. 6.

HILTENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. notit. 230.

* HIPPONIENSIS DIARRHYTORUM, notit. num. 5. coll. carth. d. 1. c. 132. not. 161.

HORTENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Donatus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Hortenſis.*

PROVINCIA PROCONS.

LABDENSIS, not. num. 18. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 358.
LA LACU DULCE, coll. carth. d. 1. c. 187. not. 305.
* LARENSIS, coll. carth. d. c. 131. not. 158.
LIBERTINENSIS, coll. carth. d. 1. c. 116. not. 17.

MATTIANENSIS. In ſynodicâ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Marcellus Epiſcopus Mattianenſis.*
* MAXULITANUS, notit. num. 30. coll. carth. d. 1. c. 188 not. 324.
MEGLAPOLITANUS, notit. num. 39. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 216.
* MELZITANUS, ſeu *Melditanus*, coll. carth. d. 1. c. 121. not. 35.
* MEMBLOSITANUS, ſeu *Membroſitanus*, notit. num. 8. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 205. & 225.
* MEMBRESSITANUS, coll. carth. d. 1. c. 133 not. 205.
MIGIRPENSIS, notit. num. 23. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 108.
* MISSUENSIS, notit. num. 17. *Miſſuam* memorant Antoninus in Itinerario & Anonymus Ravennas, quam *Miſuam* appellant Plinius & Tabulæ Peutingerianæ. Ptolemæus verò *Niſuam.* Procopius lib. 2. de bello Vandalico *Miſſuam Carthaginenſium navale* appellat. *Servus Dei Epiſcopus Miſſuenſis* concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio anno 525. interfuit.
MULLITANUS, notit. num. 15. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 168.
MUSTITANUS, coll. carth. d. 1. c. 121. not. 53.
MUZUENSIS, notit. num. 49. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 112.

* NARAGGARITANUS, notit. num. 48. coll. carth. d. 1. c. 208. not. 430.
* NEAPOLITANUS, notit. num. 35. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 76. Hodiè Arabes *Nabel* vocant.
NUMNULITANUS, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 98.

OFITANUS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martinæ ſubſcribit *Fortunius Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Ofitanæ.*

PARIENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Felix Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Parienſis.*
PERTUSENSIS. In concilio Bagaïenſi damnatus eſt *Martialis Epiſcopus Pertuſenſis. Pertuſa* in Tabulis Peutingerianis inter oppida provinciæ Proconſularis recenſetur.
PIENSIS, notit. num. 4. Legendum fortaſsè *Picenſis*, nam in Tabulis Peutingerianis *Picus* memoratur. Apud Polyb. fit mentio loci qui *Prion* dicitur. Synodicæ Patrum prov. Proc. ſubſcribit *Felix Epiſcopus Pa-*

rienſis: an ad iſtos *Pienſis* quidquàm pertineat incertum.

Provincia Procons.

PISITENSIS, coll. carth. d. *1.* c. 133. not. 183.

PUPPIANENSIS, notit. num. 12. Concilio Carthaginenſi ſub Aurelio anno 397. interfuit *Victor Senex Puppianenſis*, & concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. *Gaudioſus Epiſcopus Puppianenſis*. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcripſit *Bonifacius Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Puppianenſis*.

* PUPPITANUS, notit. num. 11. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 77.

RUCUMENSIS. In provinciâ Proconſulari. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano interfuit *Lucianus à Rucumâ*, & ſynodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Maximus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Rucumenſis*.

SAIENSIS, ſeu *Suenſis*, coll. carth. d. 1. c. 128. not. 111.

SCILLITANUS, coll. carth. d. 1. c. 143. not. 271.

** SEMINENSIS, aut *Siminenſis*, vel *Simminenſis*, notit. num. 42. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcripſit *Epiſcopus Seminenſis*, & concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann 525. *Junianus Epiſcopus Siminenſis*. In Anonymo Ravennenſi *Suminina* legitur.

ASENEMSALIS, coll. carth. d. 1. c. 201. not. 393.

ASICCENNI, fortè *Sinitenſis*, ſeu *Sinicenſis*, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 186.

* SICCENSIS, coll. carth. d. 1. c. 139. not. 265.

* SICILIBENSIS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 348.

SILEMSILENSIS, coll. carth. d 1. c. 201. not. 396.

SIMIDICCENSIS, coll. carth. d. 1. c. 135. not. 256.

* SIMITTENSIS, notit. num. 37. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 65.

SINNUARITENSIS, ſeu *Sinnuarenſis*, aut *Sinnarenſis*, coll. carth. d 1. c. 133. not. 185.

SUCCUBENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Lucianus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Succubenſis*. Fortè etiam *Vindicius Sacubaſenſis*, qui interfuit concilio Carthaginenſi ann. 348. ſub Grato, hujus ſedis erat Epiſcopus.

TABORENSIS, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 70.

* TABRACENSIS, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 63. Hodiè *Tabarca* Genuenſium oppidum.

* TABUCENSIS. Epiſtolæ ſynodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Paulus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Tabucenſis*.

TACAPITANUS, notit. num. 5. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 227.

TACIANÆ-MONTENSIS. Conc. carth. anni 525. ſubſcribit *Ruffinus Epiſcopus Taciæ Montanæ*, conc. Cabarſuſſitano *Creſconius Tatienſis*, & ep. ſynod. Patrum prov. Proconſ. *Probus Tatiamontenſis*.

PROVINCIA PROCONS. TADUENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Cyprianus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Taduenſis.*

TAGARATENSIS, notit. num. 43. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 151.

TAGORENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. & 143. not. 201. & 275.

TAURACINENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Clariſſimus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Tauracinæ.*

TELENSIS pro *Zellenſis*, notit. num. 14. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 260.

TENNONENSIS, notit. num. 21. *Optatus Epiſcopus Tonnonenſis* ſubſcripſit concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. Celebris eſt *Victor Tunonenſis* auctor Chronici.

* THEODALENSIS, ſeu *Theudalenſis* & corruptè *Eudalenſis*, notit. num. 53. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 107.

TIBURICENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Valerius Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Tiburicenſis.*

TIBURNICENSIS. Ep. ſynodicæ Patrum provinciæ Proconſularis ſubſcribit *Creſcens Epiſcopus Eccleſiæ Tiburnicenſis.*

TIGIMMENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 184.

TIJUCENSIS, fortè *Tyzicenſis*, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 105.

* TIMIDENSIS, notit. num. 40. *Timidenſium Martyrum* feſtivitas celebratur in vetuſto Kalendario Carthaginenſi ad xi. Kal. Junii. Hæc urbs *Timida regia* dicebatur, cujus Epiſcopum Fauſtum Confeſſorem laudat Auguſtinus lib. 7. de baptiſmo contra Donatiſtas cap. 22. qui quidem adfuit concilio Carthaginenſi ſub Cypriano. *Reſtitutus Epiſcopus Timidenſium regiorum* ſubſcripſit concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio. Inter Epiſcopos provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcripſit *Felix Epiſcopus Eccleſiæ Timidenſis.*

TINNISENSIS, notit. num. 32.

TISILITANUS, coll. carth. d. 1. c. 121. not. 50. Peutingerus *Tichillam* locat in provinciâ Proconſulari.

TITULITANUS, notit. num. 51. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 95.

TIZZICENSIS. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Vitalis Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Tizzicenſis.*

TRISIPENSIS, ſeu *Triſipellenſis*, coll. carth. d. 1. c. 128. not. 113.

* TUBURBITANORUM MAJORUM, coll. carth. d. 1. c. 133. & 135. not. 170. & 259. Inter Epiſcopos Africæ in concilio Arelat. I. ſubſcribit *Fauſtus Epiſcopus de civitate Tuborbitanâ.* Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Germanus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Ciumtuturbo*, quem hujus urbis Epiſcopum eſſe nullus dubito. Scriptum erat *Civ. m. Tuturbo*, hoc eſt, *Civitatis majoris Tuturbitanæ*, undè vitio exſcriptoris factum eſt *Ciumtuturbo.*

* TUBURBITANORUM MINORUM, notit. num. 52. coll. carth.

carth. d. 1. c. 133. not. 170.

*TUBURSICUBURENSIS, coll. carth. d. 1. c. 121. not. 43. Provincia Proconſ.

*TUCABORENSIS, coll. carth. d. 1. c. 208. not. 426.

TUGGENSIS, ſeu *Municipii Togiæ*, coll. carth. d. 1. c. 187. not. 318.

TULANENSIS, notit. num. 54.

TUNEIENSIS, coll. carth. d. 1. c. 128. not. 110.

*TURENSIS, coll. carth. d. 1. c. 121. not. 54.

TURUDENSIS, fortè *Turuſenſis*, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 99.

*TURUZITANUS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 187.

*VALLITANUS, coll. carth. d. 1. c. 135. not. 249.

VUCRENSIS, ſeu *Verenſis*, notit. num. 26. coll. carth. d. 1. c. 208. not. 428. In concilio Arelat. I. ſubſcribit *Vitalis Epiſcopus de civitate Verenſium.*

UCULENSIS, coll. carth. d. 1. c. 128. not. 130.

VILLÆ-MAGNENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 173.

VILTENSIS, ſeu *Biltenſis*, coll. carth. d. 1. c. 208. not. 431. Inter Epiſcopos Afros in ſubſcriptionibus concil. Arelat. I. reperitur *Surgentius Epiſcopus de civitate Poco-feltis*, fortè legendum *Vico-Beltis*.

*VINENSIS, coll. carth. d. 1. c. 128. not. 132. *Vina* civitatis mentio fit in Itinerario Antonini, Peutingero *Vina* vicus, Anonymo Ravenn. *Benda*.

VISICENSIS, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 69.

*VOLITANUS, notit. num. 28. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 146.

URCITANUS, ſeu *Uci-majoris*, notit. num. 20. coll. carth. d. 1. c. 134. not. 220.

URUGITANUS, fortè *Uracitanus*, ſeu *Urcitanus*; notit. num. 20; coll. carth. d. 1. c. 187. not. 315.

*UTICENSIS, notit. num. 22. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 128. Inter Epiſcopos qui concilio Arelat. I. ſubſcripſerunt, invenitur *Victor Epiſcopus de civitate Uticâ*.

*UTINENSIS, coll. carth. d. 1. c. 128. & 133. not. 135. & 169. Inter ſubſcriptiones concilii Arelatenſis I. occurrit nomen *Lampadii Epiſcopi de civitate Utinâ*.

UTINISENSIS, ſeu *Tinniſenſis*, notit. num. 32. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 106.

UTMENSIS, ſeu *Utimmirenſis*, notit. num. 10. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 66. & 104.

UVAZENSIS, vel *Uvazienſis*, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 94.

*UZALENSIS, notit. num. 7. collat. carth. c. 204. not. 404. Conc. carth. ſub Bonif. Aug. l. 22. de civit. Dei c. 8.

*UTZIPPARITANORUM, notit. num. 46. coll. carth. d. 1. c. 131. not. 157. In Tabulis Peutingerianis eſt *Uzippira*.

*UZITENSIS, ſeu *Uci minoris*, notit. num. 25. coll. carth. d. 1. c. 134. not. 220. *Uzita* ſex millibus diſtat à *Lepti* ex Hirtio.

PROVINCIA PROCONS.

* ZARNENSIS, ſeu *Zamenſis*. Synodicæ Patrum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Vitalis Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Zarnenſis*. In Tabulis Peutingerianis inter urbes provinciæ Proconſularis legitur *Zama Regia*.

ZEMTENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 188.

* ZICENSIS, fortè *Ziggenſis*, notit. num. 41. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 356.

* ZURENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 179.

NUMIDIA

PROVINCIA NUMIDIÆ.

* AMBURENSIS, ſeu *Amphorenſis*, notit. num. 11. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 30.

* AMMEDERENSIS, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 97.

AQUÆNOVENSIS, notit. num. 73. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 361.

* AQUENSIS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 365.

ARENSIS, coll. carth. d. 1. c. 201. not. 378.

ARSICARITANUS, notit. num. 57.

AUGURITANUS, notit. num. 35. coll. carth. d. 1. c. 126 not. 84.

AURUSULIANENSIS, coll. carth. d. 1. c. 206. not. 413.

AUSUCURRENSIS, notit. num. 15.

AUZAGENSIS, ſeu *Auſvagenſis*, coll. carth. d. 1 c. 176. not. 289.

* AZURENSIS, vel *Ajurenſis*, coll. carth. d. 1. c. 188. not. 321.

BABRENSIS, notit. num. 74.

* BAGAITANUS. Fortè idem cum uno è *Vagenſibus*. Vide notam 4. in lib. 3. Optati.

* BAMACCORENSIS, notit. num. 14. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 137.

* BAZARITANUS, ſeu *Vazaritanus*, notit. num. 32. coll. carth. d. 1. c. 129. not. 154.

BAZIENUS, ſeu *Bazitenſis*, coll. carth. d. 1. c. 182 not. 300.

BELALITENSIS, ſeu *Beleſaſenſis*, notit. num. 106. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 68.

* BOFETANUS, vel *Boſetanus*, notit. num. 63. coll. carth. d. 1. c. 120. not 28.

BUCCONIENSIS, ſeu *Bocconienſis*, notit. num. 13. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 354.

* BURUGIATENSIS, ſeu *Burcenſis*, notit. num. 5. coll. carth. d. 1. c. 201. not. 389.

CÆLIANENSIS, notit. num. 49.

CÆSARIENSIS, notit. num. 47. coll. carth. d. 1. c. 132. not. 159.

CALAMENSIS, notit. num. 3. coll. carth. d. 1. c. 139. not. 266. Numidia

CAPSENSIS, coll. carth. d. 1. c. 208. not. 437. ubi *Capſæ* oppidi Numidiæ inter ſolitudines fit mentio diverſi ab eo qui in Byzacenâ.

CASARUM MEDIANENSIUM, notit. num 29. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 255.

CASENSIS CALANENSIS, notit. num. 43. coll. carth. d. 1. c. 133. not 224.

CASENSIUM NIGRENSIUM, notit. num. 58. coll. carth. d. 1. c. 149 not. 278.

CASTELLANUS, notit. num. 4. *Caſtelli* in Numidiâ meminêre Saluſtius & Hirtius.

CASTELLO-TITULITANUS, notit. num. 51.

CATAQUENSIS, notit. num 68. coll. carth d. 1. c. 143. not. 271.

*CENTENARIENSIS, notit. num. 39. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 212.

CENTURIENSIS, notit. num. 95. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 81.

*CENTURIONENSIS, notit. num. 6. coll. carth. d. 1. c. 202. not. 401.

*CERAMUNENSIS, ſeu *Ceramuſſenſis*, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 232.

*CONSTANTINIENSIS, ſeu *Cirtenſis*, vel *Circenſis*, notit. num. 83. coll. carth. d. 1. c. 1.8 not. 264.

*CUICULITANUS. notit. num. 10. coll. carth d. 1. c. 21. not. 33.

*CULLITANUS. Eſt in Numidiâ *Cullu* municipium, cujus mentio fit in Itinerario Antonini & in Tabulis Peutingerianis, hodiè *Collo*, cujus loci potiùs dicendi ſunt Epiſcopi *Victor* & *Fidentius*, de quibus in collat. Carthaginenſi cap. 126. & 201. quam *Culuſitanæ* urbis in Byzacenâ, atque hinc emendanda nota 87.

*DIANENSIS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 352. *Diana* in Itinerario Antonini reperitur.

FATENSIS, notit. num. 107.

FESSEITANUS, notit. num. 12.

FORMENSIS, notit. num. 104. coll. carth. d. 1. c. 209. not. 442.

FORMENSIS, notit. num. 10[illegible].

*FOSSALENSIS, ſeu potiùs *Fuſſalenſis*, notit. num. 21. *Fuſſala* caſtellum quadraginta tantum millibus ab Hippone regio diſſitum & ab ejus diœceſi avulſum tempore ſancti Auguſtini, ut docet epiſtola 209. Miracula ibidem ſancti Stephani meritis edita narrat idem lib. 22. de civit. Dei cap. 8.

GARBENSIS, notit. num. 102. coll. carth. d. 1. c. 209. not. 441.

GAUDIABENSIS, ſeu *Gaz.biauenſis*, notit. num. 93. coll. carth. d. 1 c. 201 not. 387.

GAURIANENSIS, notit. num. 99.

* GAZAUFALENSIS, notit. num. 2. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſubſcripſit *Martyr Salvianus à Gauzafala : Gauzaphna* Ptolemæo : Procopio *Gazophila*. In Tabulis Peutingerianis habetur *Gazaupala*.

* GEMELLENSIS, coll. carth. d. 1. c. 206. not. 414.

* GERMANIENSIS, notit. num. 97. coll. carth. d. 1. c. 120. not. 26.

GIBBENSIS, ſeu *Gilbenſis*, notit. num. 40. coll. carth. d. 1. c. 201. not 391.

GILBENSIS, ſeu *Caſtro-Galbenſis*, notit. num. 90. coll. carth. d. 1. not. 391.

DE GIRU-TARAZI. notit. num. 121.

GUIRENSIS, ſeu *Girenſis*, notit. num. 9. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 34.

* HIPPONENSIUM-REGIORUM, coll. carth. d. 1. c. 138. not. 262.

HOSPITENSIS, notit. num. 110. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 195.

* IDASSENSIS, notit. num. 27. coll. carth. d. 1. c. 182. not. 298.

* IDICRENSIS, notit. num. 16. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 145.

JUCUNDIANENSIS, coll. carth. d. 1. c. 180. not. 296.

IZIRIANENSIS, ſeu *Hizirzadenſis*, notit. num. 55. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 213.

* LAMASUENSIS, notit. num. 112. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 143.

* LAMBESITANUS. *Lameſa*, ſeu *Lambeſa*, Ptolemæo & Antonino, Numidiæ urbs, cujus Epiſcopus *Januarius* ſubſcribit concilio Carthaginenſi ſub Cypriano. *Privati* hæretici in *Lambeſitanâ* coloniâ damnati meminit Cyprianus epiſt. 55. Duplex *Lambeſitanus* Epiſcopus occurrit in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano, unus num. 6. alter num. 75.

LAMBIENSIS, ſeu *Lambeſitanus*. coll. carth. d. 1. c. 201. not. 375.

* LAMBIRITENSIS, ſeu *Lambiritanus*, notit. num. 19. coll. carth. d. 1. c. 208. not. 412. *Lambiridis* apud Peutingerum occurrit.

LAMIGGIGENSIS, notit. num. 101. coll. carth. d. 1. c. 133. 187. & 198. not. 163.

LAMIGGIGENSIS, notit. num. 122. coll. carth. d. 1. ibid.

* LAMFUENSIS, ſeu *Lampuenſis*, notit. num. 87. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 222. *Lambafudis* apud Peutingerum.

LAMSORTENSIS, notit. num. 23. coll. carth. d. 1. c. 149. not. 282.

* LEGENSIS, notit. num. 78. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 39.

LEGENSIS, notit. num. 85. coll. carth. d. 1. c. 187. not. 39. In concilio Arelatenſi I. ſubſcribit *Victor Epiſcopus de civitate Legisvolumini provinciæ Numidiæ*. Fortè is eſt *Legenſis*.

* LIBERALIENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 223.

LUGURENSIS, notit. num. 82.

MADAURENSIS

Numidia.

*MADAURENSIS, notit. num. 60. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 62. *Madurus* occurrit apud Ptolemæum.

MADENSIS, notit. num. 37. *Limitis Madenſis* mentio fit in notitiâ imperii ſect. 55.

*MAGARMELITANUS, notit. num. 103. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 60.

MARCELLIANENSIS, ſeu *de Giru Marcelli*, notit. num. 52. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 174.

*MAGOMAZIENSIS, ſeu *Macomadienſis*, notit. num. 84. coll. carth. d. 1. c. 116. not. 16.

*MASCULITANUS, notit. num. 94. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 122.

MATHARENSIS, notit. num. 38. coll. carth. d. 1. c. 120. not. 27.

*MAXIMIANENSIS, notit. num. 119.

MAZACENSIS, notit. num. 81. coll. carth. d. 1. c. 215. not. 445.

METENSIS, notit. num. 46. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 79.

*MESAR FELTENSIS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 360.

MIDLENSIS, ſeu *Midilenſis*, notit. num. 41. coll. Carth. d. 1. c. 193. not. 329.

*MILEVITANUS, notit. num. 114. Vide notam 1. ad lib. I. Optati pag. 1.

*MONTENUS, ſeu *Montenſis*, notit. num. 25. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 52.

*MOXORITANUS, notit. num. 76.

MULIENSIS, notit. num. 109.

MUNICIPENSIS, notit. num. 56. Fortè idem qui dicitur *Municipii Tullienſis* in concilio Carthaginenſi anni 525. cui ſubſcribit *Marianus Epiſcopus Municipii Tullienſis* Numidiæ Legatus.

*MUSTITANUS, notit. num. 71. coll. carth. d. 1. c. 206. not. 53.

*MUTUGENNENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 191.

NARATCATENSIS, notit. num. 100. Concilio Carthaginenſi anni 525. ſub Bonifacio ſubſcribit *Columbus Epiſcopus plebis Naraccatenſis.*

NICIBENSIS, fortè *Nibenſis*, notit. num. 8. coll. carth. d. 1. c. 201. not. 381.

NOBABARBARENSIS, ſeu *Novabarbarenſis*, notit. num. 26.

NOBACÆSAREENSIS, notit. num. 31. Idem fortè locus qui *Vicus Cæſaris* dicitur in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano, & *Vicus Auguſti* in concilio Cabarſuſſitano.

NOBAGERMANIENSIS, ſeu *Novagermanienſis*, notit. num. 28. Diverſa à *Germaniâ* quæ num. 97. *Seniores Novæ Germaniæ* ſemel & iterùm memorantur in codice canonum Eccleſiæ Africanæ can. 100.

*NOBASPARSENSIS, notit. num. 45. *Novæſparſæ* meminit Antoninus in Itinerario haud procul à Sitifi.

NUMIDIA * NOVAPETRENSIS. Antoninus in Itinerario habet *Nova-petra*. Coll. carth. d. 1. c. 187. not. 311.

NOVASINENSIS, ſeu *Nobaſinenſis*, coll. carth. d. 1. c. 121. not. 32.

OCTAVENSIS, notit. num. 36. Urbs Numidiæ. Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano interfuit *Victor ab Octavo*. *Octavenſis* loci meminit Optatus lib. 3.

PUTIENSIS, notit. num. 17. coll. carth. d. 1. not. 281.

PUDENTIANENSIS, notit. num. 44 coll. carth. d. 1. c. 201. not. 385. *Vide* de eadem Eccleſiâ ep. 33. l. 2. Gregorii magni ad finem Monumentorum noſtrorum.

REGIANENSIS, notit. num. 91. Gregorius magnus lib. 10. ep. 32. ſcribit ad Columbum Numidiæ Epiſcopum occaſione *Paulini* cujuſdam *Regenſis Epiſcopi*, quem *Regianenſem* eſſe ſuſpicatur Theodericus Ruinarr.

RESPECTENSIS, notit. num. 79.

* RESSIANENSIS, ſeu *Reſſianenſis*, notit. num. 34. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 64.

* ROTARIENSIS, coll. carth. d. 1. c. 187. not. 319.

* RUSICCADIENSIS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 350. *Ruſſicade* portus erat olim *Conſtantinæ*, nunc *Succaicade*.

* RUSTICIANENSIS, notit. num. 61. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 374.

* SELEUCIANENSIS, notit. num. 116. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 42.

SIGUITENSIS, ſeu *Suggitanus*, notit. num. 18. coll. carth. d. 1. c. 197 not. 340.

SILENSIS, notit. num. 92.

SILLITANUS, notit. num. 54. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 115.

* SINITENSIS, notit. num. 67. coll. carth. d. 1. c. 202. not. 398.

SISTRONIANENSIS, notit. num. 64.

SUAVENSIS, vel *Suabenſis*, notit. num. 96. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 194.

SUSICAZIENSIS, notit. num. 30.

* TABUDENSIS, notit. num. 42. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 208.

* TACARATENSIS, notit. num. 113. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 41.

* TAGASTENSIS, notit. num. 118. coll. carth. d. 1. c. 136. not. 261.

* TAGORENSIS, notit. num. 20. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 201.

* TAMOGADENSIS, ſeu *Tamugadenſis*, notit. num. 77. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 142. *Tamugadæ* meminit Procopius quam dicit ſitam

eſſe ad calcem montis Aurazii, qui hodie quoque vocatur *Auraz*. NUMIDIA

* TEGULATENSIS, ſeu *Teglatenſis*, notit. num. 69. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 355.

* TEVESTINUS, ſeu *Tebeſtinus*, vel *Tibeſtinus*, notit. num. 75. coll. carth. d. 1. c. 121. & 180. not. 40. & 292.

THARASENSIS, notit. num. 53. Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano interfuit *Zozimus à Tharasâ*.

* TIBILITANUS, notit. num. 66. coll. carth. d. 1. c. 197. not. 50. & 344. & not. 43. in l. 1. Optati.

TIGILLAVENSIS, ſeu *Tigillabenſis*, notit. num. 33. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 210.

* TIGISITANUS, notit. num. 89. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 257.

* TIGNICENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 176.

TINISTENSIS, ſeu *Tiniſenſis*, coll. carth. d. 1. c. 180. not. 295.

* TIPASENSIS, notit. num. 65. Diverſa hæc *Tipaſa* à Mauritaniæ Cæſarienſis urbe, de quâ Optatus lib. 2. §. 18. p. 38. *Firmus Epiſcopus Eccleſiæ Tipaſenſis* Numidiæ provinciæ Legatus ſubſcripſit concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio anno 525. & adfuit concilio V. generali.

* TISEDITENSIS, vel *Tiſeditanus*, ſeu *Tididitanus*, notit. num. 24. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 258.

* TUBINIENSIS, ſeu *Tubunienſis*, notit. num. 72. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 31. Ptolemæo *Tunuba* prope Muſtim.

* TUBURNICENSIS. Apud Ptolemæum reperitur inter oppida Numidiæ *Tuburnica*, cujus crediderim Epiſcopum Æneam *à Tuburnice*, de quo coll. carth. diei 1. c. 215. not. 453.

* TUBURSICENSIS, notit. num. 22. coll. carth. d. 1. c. 143. not. 270.

* TUCCENSIS, coll. carth. d. 1. c. 65. & 130. not. 13. & 156.

A TURRE ROTUNDA, fortè *à Robundâ*, coll. carth. d. 1. c. 208. not. 420.

DE TURRES-AMMENIARUM, notit. num. 105.

TURRIS-CONCORDIENSIS, notit. num. 86.

VADENSIS, notit. num. 117.

VADESITANUS, notit. num. 98. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 103. *Vaſidice* occurrit in Tabulis Peutingerianis.

* VAGEATENSIS, ſeu *Vagadenſis*, vel *Vagradenſis*, notit. num. 111. coll. carth. d. 1. c. 180. not. 297. Erat urbs ſita ad flumen Vagradam, quæ dicitur à Polybio *Macar*, & hodie fluvius Bagradas *Magerada* appellatur.

* VAGENSIS, vel *Vadenſis*, notit. num. 7. coll. carth. d. 1. c. 215. not. 450.

VAGROTENSIS, notit. num. 88.

VAIANENSIS, ſeu *Batanenſis*, coll. carth. d. 1. c. 99. not. 9. & 14.

* VELESITANUS, notit. num. 80. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 192. & 234. In Tabulis Peutingerianis *Veleſi* habetur.

* VESELITANUS, ſeu *Vegeſelitanus*, notit. num. 59. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 192. & 234.

* VESCERITANUS, pro *Berceritanus*, notit. num. 1. coll. carth. d. 1. c. 120. not. 18.

VICENSIS, ſeu *Vicopacenſis*, notit. num. 123. coll. carth. d. 1. c. 143. not. 277.

* VILLAREGENSIS, notit. num. 62. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 139.

ULLITANUS, notit. num. 115.

ZABENSIS, notit. num. 70. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 362.

* ZAMENSIS, coll. carth. d. 1. c. 121. not. 44.

* ZARAITENSIS, ſeu *Zarattenſis*, notit. num. 120. coll. carth. d. 1. c. 128 not. 138.

ZATTARENSIS, notit. num. 50. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 121.

ZERTENSIS, coll. carth. d. 1. c. 187. not. 314.

ZUMMENSIS, coll. carth. d. 1. c. 113. not. 15.

BYZACENA.

PROVINCIA BYZACENA.

ABARADIRENSIS, notit. num. 23.

* ABIDENSIS. In provinciâ Byzacenâ ex Ptolemæo.

* ACOLITANEUS, ſeu *Acolitanus*, notit. num. 59. *Quinctus* hujus Eccleſiæ Epiſcopus ſubſcribit epiſtolæ Patrum Byzacenorum in concilio Lateranenſi ſub Martino.

* ADRUMETINUS, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 67.

AFUFENIENSIS, notit. num. 2.

* AGGARITANUS, notit. num. 108. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 91.

AGGERITANUS, ſeu *Aggaritanus*, notit. num. 29. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 91.

* AMUDARSENSIS, notit. num. 1. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 93.

ANCUSENSIS, notit. num. 5. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 101.

AQUÆ-ALBENSIS, notit. num. 52. coll. carth. d. 1. c. 197. not. 335.

* AQUENSIUM REGIORUM, notit. num. 86. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 74.

AQUIABENSIS, notit. num. 26.

* ARSURITANUS, notit. num. 67. Ejuſdem fortè loci Epiſcopus erat qui epiſtolæ Patrum Byzacenorum in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Bonifacius Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Saſuritanæ.*

* AUTENTENSIS, notit. num. 104. Epiſtolæ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Optatus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Autentenſis.*

* AUZAGERENSIS, notit. num. 96. coll. carth. d. 1. c. 208. not. 424.

BAHANNENSIS, ſeu *Boanenſis*, vel *Banenſis*, notit. num. 73. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 80.

BENNEFENSIS, ſeu *Beneſenſis*, notit. num. 4. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 193.

BIZACIENSIS.

BIZACIENSIS. *Bizacii* oppidi in eâ provinciâ quæ Byzacena dicitur meminêre Ptolemæus & Procopius. BYZACENA.

BULELIANENSIS, notit. num. 16. Fortè hujus ſedis Epiſcopus erat *Quodvultdeus Epiſcopus plebis Bullamenſis*, qui ſubſcripſit concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio anno 525. *Bululæ* meminit Plinius lib. 5. cap. 5.

CABARSUSSENSIS, coll. carth. d. 1. c. 208. not. 438.

* CAPSENSIS, notit. num. 60. coll. carth. d. 1. c. 126. & 208. not. 82. & 437.

CARCABIANENSIS, notit. num. 84. coll. carth. d. 1. c. 201. not. 380.

CARIANENSIS, ſeu *Caſularum Carianenſium*, notit. num. 58. collat. carth. c. 126. not. 90.

CEBARADEFENSIS. Epiſtolæ Patrum provinciæ Byzacenæ in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Muſtulus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Cebaradefenſis*.

* CELLENSIS. Epiſtolæ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Fortunius Epiſcopus Cellenſis*.

CENCULIANENSIS, ſeu *Cunculianenſis*, notit. num. 114. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 118.

* CILLITANUS, ſeu *Cilitanus*, notit. num. 64. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 124.

CINCARITENSIS, ſeu *Cincaritanus*, fortè *Circinitanus*, notit. num. 47. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 217.

CREPERULENSIS, ſeu *Crepedulenſis*, notit. num. 40. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 202.

CUFRUTENSIS, notit. num. 62. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 152.

CULULITANUS, notit. num. 56. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 87.

CUSTRENSIS, fortè *Caſtrenſis*, notit. num. 15.

DICENSIS. Epiſtolæ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Candidus Epiſcopus Eccleſiæ Patriæ dicenſis*.

DECORIANENSIS, vel *Detorianenſis*, notit. num. 12. Epiſtolæ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Pachaſius Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Detorianenſis*. Fortè idem eſt ac *Turenſis* infrà.

DIONYSIANENSIS, notit. num. 111. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 359.

DURENSIS, notit. num 61.

EGNATIENSIS, notit. num. 30.

* ELIENSIS, vel *Helienſis*, notit. num. 101. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 72.

BYZACENA.

FEBIANENSIS, ſeu *Rebianenſis*, notit. num. 69. Epiſtolæ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Saluſtius Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Rebianenſis.*
FERADITANÆ MAJORIS, vel *Feradimaienſis*, notit. num. 39. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 61.
FERADITANÆ MINORIS, ſeu *Peradamienſis*, notit. num. 31. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 215.
FILACENSIS, notit. num. 79.
FORATIANENSIS, notit. num. 66.
FORONTONIANENSIS, notit. num. 68.
FRONTONIANENSIS, notit. num. 71.

GAGUARITANUS, ſeu *Gauvaritanus*, notit. num. 100. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 148.
GATIANENSIS, notit. num. 22. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 368.
GERNISITANUS. Epiſtolæ Patrum Byzacenorum in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Felix Epiſcopus Eccleſiæ Municipii à Gernifis.* Fortè idem eſt cum *Segermitano.*
GUMMITANUS, notit. num. 89. coll. carth. d. 1. c. 215. not. 449.
GURGAITENSIS, notit. num. 78. Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano interfuit *Felix à Gurgitibus.*

* HERMIANENSIS, notit. num. 32. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 200. Procopius *Hermionem* in his locis nominat.
HIERPINIANENSIS, ſeu *Irpinianenſis*, notit. num. 53. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 199.
HIRENENSIS, ſeu *Irenſis*, notit. num. 94. coll. carth. d. 1. c. 215. not. 448.
* HORREÆ CÆLIENSIS, notit. num. 113. coll. carth. d. 1. c. 201. not. 384.

JUBALTIANENSIS, notit. num. 106. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 117.
JUNCENSIS, notit. num. 105. coll. carth. d. 1. c. 187. not. 313.

LIMMICENSIS. Epiſtolæ Epiſcoporum prouinciæ Byzacenæ in concilio Lateranenſi ſubſcribit *Donatus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Limmicenſis.*
* LEPTIMINENSIS, notit. num. 36. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 48.

* MACOMADIENSIS, vel *Macomazienſis*, coll. carth. d. 1. c. 197. not. 333.
MACRIANENSIS MAJORIS, notit. num. 80. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 56.
* MANDASUMITANUS, ſeu *Madaſſumitanus*, notit. num. 110.

coll. carth. d. 1. c. 187. not. 307. BYZACENA.

MARAGUIENSIS, notit. num. 74. Fortè is eſt qui in epiſtolâ ſynodicâ Patrum Byzacenorum relatâ in concilio Lateranenſi ſub Martino dicitur *Taraquenſis.*

* MARAZANENSIS, notit. num. 49. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 198.

* MASCLIANENSIS, notit. num. 9. coll. carth. d. 1. c. 208. not. 429.

* MASSIMANENSIS, ſeu *Maximianenſis*, notit. num. 43. Epiſtolæ Patrum Byzacenorum in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcripſit *Bonifacius Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Juſtini ac Maximienſis.*

MACTARITANUS, notit. num. 25. coll. carth. d. 1. c. 202. not. 219.

MATARITANUS, ſeu *Mattaritanus*, notit. num. 30. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 219.

MATERIANENSIS, notit. num. 90.

* MEDEFESSITANUS, ſeu *Meneſeſſitanus*, notit. num. 57. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 254.

* A MEDIANIS ZABUNIORUM, ſeu *Medianenſis*, notit. num. 27. coll. carth. d. 1. c. 203. not. 403.

MIBIARCENSIS. Epiſtolæ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ in concilio Lateranenſi ſubſcribit *Joannes Epiſcopus Eccleſiæ Mibiarcenſis.*

* MIDICENSIS, coll. carth. d. 1. c. 187. not. 309.

MIDITENSIS, notit. num. 6. coll. carth. d. 1. c. 142. not. 267.

MIRICIANENSIS, fortè *Mimianenſis*, notit. num. 72. Epiſtolæ Patrum Byzacenorum in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcripſit *Saturninus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Miricianenſis.*

MOZOTCORITANUS, notit. num. 91.

MUZUCENSIS, notit. num. 42. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 190.

* NARENSIS, notit. num. 11. coll. carth. d. 1. c. 206. not. 411.

NATIONENSIS, notit. num. 75. coll. carth. d. 1. c. 208. not. 439.

* NEBBITANUS, fortè *Neptitanus*, notit. num. 14. coll. carth. d. 1. c. 197. not. 342. cui adde *Neptem* in Anonymo reperiri & in Tabulis Peutingerianis.

OCTABENSIS, notit. num. 38.

OCTABIENSIS, notit. num. 24.

OPPENNENSIS, notit. num. 82.

PEDERODIANENSIS, notit. num. 46.

A PISSANIS, ſeu *Peſanis*, coll. carth. d. 1. c. 184. not. 301.

* PRÆCAUSENSIS, notit. num. 51. Fortè *Præciſu* prope *Leptim minorem.*

* PRÆSIDIENSIS, notit. num. 76. coll. carth. d. 1. c. 208. not. 434.

PUTIZIENSIS, ſeu *Putienſis*, notit. num. 18. coll. carth. d. 1. c. 149. not. 281.

BYZACENA.

QUÆSTORIANENSIS, notit. num. 87. Epiſtolæ Patrum provinciæ Byzacenæ in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Stephanus Speſindeo Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Quæſtorianenſis.*

RUFINIANENSIS, notit. num. 85. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 123.
* RUSFENSIS, ſeu *Ruſpenſis*, notit. num. 102. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 29.
* RUSPITENSIS, coll. carth. d. 1. c. 121. not. 29.

SCEBATIANENSIS, vel *Sebaſtianenſis*, notit. num. 45.
SEBERIANENSIS, notit. num. 10.
SEGERMITENSIS, ſeu *Segermitanus*, notit. num. 99. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 59.
* SEPTIMUNICIENSIS, notit. num. 3. Memoratur *Septimunicia* ab Antonino in Itinerario.
* SUBLECTINUS, vel *Sullectinus*, notit. num. 93. In Anonymo Ravennenſi habetur *Sublecte*, in Tabulis Peutingerianis *Sublecti*. Procopius lib. 1. de bello Vandal. *Syllectum* maritimum oppidum vocat, quod primum appulit Belizarius, & indè per Leptim & Adrumetum *Graſſam* pervenit, poſteà *Decimum*, qui locus 70. propè ſtadia Carthagine aberat. In concilio Bagaïenſi ann. 394. *Martianus Sullectinus* Donatiſta Epiſcopus ab aliis Donatiſtis fuit damnatus.
* SUFETANUS, notit. num. 21. coll. carth. d. 1. c. 142. not. 168.
* SUFETULENSIS, notit. num. 20. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 85. Fortè ea quæ Abulfedæ *Sobaïtele*.
* SULIANIS, notit. num. 112. Fortè *Silvanæ*, ſeu *à Caſis Silvanæ*. *Silvanum* in Byzacenâ collocatur in Tabulis Peutingerianis. Epiſcopi hujus urbis fit mentio in collat. Carth. diei 1. c. 198. not. 357. ubi cujus provinciæ eſſet neſcire nos diximus: ſed in Tabulis Peutegerianis id poſteà didicimus.

TAGAMUTENSIS, notit. num. 19. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 96.
TAGARAIENSIS, ſeu *Tagariatanus*, vel *Tagazenſis*, notit. num. 37. coll. carth. d. 1. c. 201. not. 382.
* TAGARBALENSIS, notit. num. 83. In Itinerario Antonini inter *Tacapem* & *Turrem Tamalleni* in limite Tripolitano occurrit *Agarlabas*.
TALAPTULENSIS, notit. num. 103.
TAMAZENUS, coll. carth. d. 1. not. 285.
* TAMBAIENSIS, vel *Tambeïtanus*, notit. num. 13. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 125.
* TAPRURENSIS, coll. carth. d. 1. c. 135. not. 250.
* TAPSENSIS, notit. num. 109. *Tapſum* memorant Ptolemæus, Livius, Florus, Hirtius, Plinius, Tabulæ Peutingerianæ, & Anonymus Ravennas.

Ravennas. Hujus Epiſcopus *Vigilius Tapſenſis* celebris ſcriptor. BYZACENA.

TARASENSIS, notit. num. 34.

* TASFALTENSIS, ſeu *Taſbaltenſis*, notit. num. 63. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 119.

* TELEPTENSIS, notit. num. 81. coll. carth. d. 1. c. 121. 198. & 208. not. 36. & 425.

* TEMONIANENSIS, ſeu *Temoniarenſis*, notit. num. 97. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 83.

* TENITANUS, notit. num. 33. coll. carth. d. 1. c. 120. not. 23.

TETCITANUS, notit. num. 77.

THEUZITANUS, ſeu *Theuditanus*, notit. num. 17. Plinius lib. 5. cap. 4. inter oppida libera *Theudenſe* memorat.

* THUSDRITANUS, coll. carth. d. 1. c. 121 not. 47. Idem fortè qui *Tuzudrumes* vocatur in concilio Carthaginenſi anni 525. ſub Bonifacio & qui *Turditanus*. Epiſtolæ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcripſit *Benenius Epiſcopus Eccleſiæ civitatis Turditanæ*.

* TICENSIS, notit. num. 115. coll. Carth. d. 1. c. 121. not. 51.

TIGIENSIS, ſeu *Tigienſis*, notit. num. 65. coll. carth. d. 1. c. 120. not. 24.

TIGUALENSIS, ſeu *Ticualtenſis*, notit. num. 95. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 58.

TROFIMIANENSIS, ſeu *Trofinianenſis*, notit. num. 35. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 226.

TUBULBACENSIS, notit. num. 7. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 78.

TUCCENSIS, coll. carth. d. 1. c. 130. not. 156.

* TURENSIS, ſeu *Turrenſis*, notit. num. 28. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 38.

TURREBLANDENSIS, notit. num. 98. coll. carth. d. 1. c. 208. not. 435.

* TURRE-TAMALLUMENSIS, notit. num. 55. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 102.

* TUZURITANUS, ſeu *Tuziritanus*, notit. num. 48. coll. carth. d. 1. c. 120. not. 25.

VADENTINIANENSIS, ſeu *Valentinianenſis*, notit. num 8. Epiſtolæ Patrum Byzacenorum in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Rodibaldus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Valentinianenſis*.

* VARARITANUS, notit. num. 70.

* VASSINASSENSIS & AQUIS, notit. num. *.

* VEGESELITANUS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 192.

A VICO-ATERI, ſeu *Vico-Aterienſis*, notit. num. 92. coll. carth. d. 1. c. 198 not. 355.

VICTORIANENSIS, notit. num. 88. coll. carth. d. 1. c. 201. not. 388.

VITENSIS, notit. num. 44. Hujus loci Epiſcopus erat *Victor*, qui fuit auctor hiſtoriæ Vandalicæ.

BYZACENA. UNURICOPOLITANUS, notit. num. 107.

* USILENSIS, ſeu *Uſulenſis*, notit. num. 54. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 92.

* UZABIRENSIS, ſeu *Unuzibirenſis*, notit. num. 41. coll. carth. d. 1. c. 201. not. 395.

MAURITANIA CÆSAR. & TINGIT.

MAURITANIA CÆSARIENSIS
ET TINGITANA.

ADQUESIRENSIS, notit. num. 66. coll. carth. d. 1. c. 188. not. 325.

ADSINNADENSIS, notit. num. 115.

ALAMILIARENSIS, notit. num. 33.

* ALBULENSIS, notit. num. 79. *Albularum* mentio fit in Itinerario Antonini & in Anonymo Ravennate.

* ALTABENSIS, notit. num. 10. Apud Anonymum Ravennatem ibi legitur *Ataba*. Eſt alia *Altaba* in Numidiâ ex Itinerario Antonini.

AMAURENSIS, notit. num. 35.

AMBIENSIS, notit. num. 46.

* AQUENSIS, notit. num. 24. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 244.

* ARSINNARITANUS, notit. num. 95. *Arſennariæ* meminerunt Plinius, Ptolemæus, Antoninus, Anonymus Ravennas, & Pomponius Mela, ut coloniæ Romanæ.

BACANARIENSIS, notit. num. 40.

BALIANENSIS, notit. num. 91. Concilio Cabarſuſſitano interfuit *Pancratius Balianenſis*.

* BAPARENSIS, notit. num. 98. Fortè *Vabarenſis*, nam *Vabar* inter civitates Mauritaniæ Cæſarienſis memorat Ptolemæus.

BARTIMISIENSIS, ſeu *Vardimiſſenſis*, notit. num. 45. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 242.

BENEPOTENSIS, notit. num. 44.

* BIDENSIS, notit. num. 85. *Bida* urbs à Ptolemæo memoratur inter civitates Mauritaniæ Cæſarienſis. In notitiâ imperii ſect. 54. habetur *Limes Bidenſis* ſub diſpoſitione Ducis Mauritaniæ Cæſarienſis.

BITENSIS, notit. num. 83.

* BLADIENSIS, ſeu *Badienſis*, coll. carth. d. 1. c. 121. not. 57.

BONCARENSIS, ſeu *Voncarienſis*, notit. num. 62. coll. carth. d. 1. c. 208. not. 432.

BULTURIENSIS, notit. num. 89.

* CÆSARIENSIS, notit. num. 21. coll. carth. d. 1. c. 143. not. 274. Plerique putant oppidum eſſe qui nunc *Alger* dicitur, at iſtud cum Itinerariis non concinit; potiùs dici debet *Tenes*, quæ portum habet & inſulam ſicut olim *Cæſarea*.

MAURITANIA CÆSAR. & TINGIT.

CALTADRIENSIS, notit. num. 67.
CAPRENSIS, notit. num. 53.
*CAPUT-CILLENSIS, notit. num. 38. Mentio fit hujus loci in Itinerario Antonini & in Notitiâ Imperii.
*CARTENNITANUS, notit. num. 50. Urbs celebris cujus meminêre Ptolemæus, Pomponius Mela, Plinius. Victor hujus urbis Epiſcopus inter ſcriptores memoratur à Gennadio. *Ruſtici Cartenitani Epiſcopi* mentio fit apud Auguſtinum in libro de geſtis cum Emerito.
*CASTELLANUS, notit. num. 75. coll. carth. d. 1. c. 135. & 180. not. 253. & 294.
CASTELLI-JABARITANUS, ſeu *Caſtelli-Aboritanus*, notit. num. 65.
*CASTELLI-MEDIANI, notit. num. 80. Apud Ammianum Marcellinum mentio fit *Mediani Munimenti*.
CASTELLI-TATROPORTENSIS, notit. num. 94.
CASTELLOMINORITANUS, notit. num. 31.
CASTELLO-RIPENSIS, notit. num. 119.
*CASTRANOBENSIS, notit. num. 74. Ea eſt urbs quam Antoninus in Itinerario *Caſtra nova* appellat, & Anonymus Ravennenſis in Tingitanâ locat.
CASTRASEBERIANENSIS, notit. num. 73.
CATABITANUS, notit. num. 97.
*CATRENSIS, notit. num. 106.
CATULENSIS, notit. num. 48.
CISSITANUS, notit. num. 107. coll. carth. d. 1. c. 206. not. 418.
COLUMPNATENSIS, notit. num. 12.
CORNICULANENSIS, notit. num. 4. *Corniclano* meminêre Anonymus Ravennas & Tabulæ Peutingerianæ.

*ELEFANTARIENSIS, notit. num. 96. Concilio Cabarſuſſitano adfuit *Miggin ab Elefantariâ*; ſed duplex erat in Africâ locus hujus nominis, ut patet ex Anonymo Ravennate, quorum unus erat in provinciâ Proconſulari, ut etiam ex Tabulis Peutingerianis conſtat.

FALLABENSIS, notit. num. 28.
FIDOLOMENSIS, notit. num. 17.
FLENUCLETENSIS, notit. num. 84.
*FLORIANENSIS, notit. num. 32. Ptolemæus inter urbes Mauritaniæ Cæſarienſis memorat *Floriam*.
FLUMENZERITANUS, notit. num. 30.
FRONTENSIS, notit. num. 58.

GIRUMONTENSIS, notit. num. 9.
*GORENSIS. Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano interfuit *Victor à Gor*, forte *à Garrâ* urbe Mauritaniæ Cæſarienſis de quâ Ptolemæus & Victor Vitenſis.

MAURITANIA CÆSAR. & TINGIT.

GRATIANOPOLITANUS, notit. num. 81. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 238.

* GUNUGITANUS, notit. num. 111. *Gunugitanæ* coloniæ meminit Plinius, & *Gunugus* habetur in Itinerario Antonini & apud Anonymum Ravennatem.

* GYPSARIENSIS, coll. carth. d. 1. c. 128. not. 147.

* ICOSITANUS, notit. num. 59. coll. carth. d. 1. c. 197. not. 336.

IDENSIS, notit. num. 14.

IDENSIS, notit. num. 16.

JOMMITENSIS, ſeu *Jonnitenſis*, coll. carth. d. 1. c. 208. not. 427.

ITENSIS, notit. num. 5.

JUNCENSIS, notit. num. 1.

* LAPIDIENSIS, notit. num. 61.

LARENSIS, coll. carth. d. 1. not. 158.

MAJUCENSIS, notit. num. 121.

* MALIANENSIS, ſeu *Milianenſis*, notit. num. 8. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 245.

MAMMILLENSIS, notit. num. 78. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 246.

MANAZENENSIUM REGIORUM, ſeu *Manaccenſeritanus*, notit. num. 82. coll. carth. d. 1. c. 201. not. 394.

* MASUCCABENSIS, notit. num. 42. Ammianus Marcellinus memorat fundum *Muzucane*.

MATURBENSIS, notit. num. 90.

* MAURENSIS, notit. num. 124. Anonymus Ravennas *Maure* in Tingitanâ meminit.

MAURIANENSIS, notit. num. 88.

MAXITENSIS, notit. num. 114.

MEDIENSIS, notit. num. 47.

* MINNENSIS, notit. num. 49. Concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. ſubſcribit *Secundinus Epiſcopus Minenſis* provinciæ Mauritaniæ. *Minam* habet Antoninus in Itinerario. Eſt *Mina* fluvius ab Anonymo Ravennenſi memoratus, nunc ejuſdem nominis.

* MURUSTAGENSIS, notit. num. 25. Hodie in his locis eſt urbs *Muſtugan*.

MUSERTITANUS, ſeu *Mutecitanus*, notit. num. 76. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 196.

NABALENSIS, notit. num. 122.

NASBINCENSIS, notit. num. 39.

NOBENSIS, notit. num. 19. coll. carth. d. 1. c. 215. not. 451.

NOBICENSIS, notit. num. 7.

NOVENSIS, ſeu *Nobenſis*, notit. num. 93. coll. carth. d. 1. c. 215. not. 451.

NUMID.

NUMIDIENSIS, ſeu *Numidenſis*, notit. num. 118. coll. carth. d. 1. c. 188. not. 325. MAURITANIA CÆSAR. & TINGIT.

NURCONENSIS, ſeu *Murconenſis*, notit. num. 102. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 252.

* OBBENSIS, ſeu *Obbitanus*, notit. num. 56. coll. carth. d. 1. c. 193. not. 327.

OBORITANUS, notit. num. 72.

OBORITANUS, notit. num. 126.

* OPPIDONEBENSIS, notit. num. 64. *Oppidi-novi* meminêre Ptolemæus, Plinius, Antoninus, & Anonymus Ravennas.

* OPINENSIS, ſeu *Oſpinenſis*. In concilio Carthaginenſi anni 419. ſub Aurelio interfuit *Leo Epiſcopus Oſpinenſis* Legatus Mauritaniæ Tingitanæ.

PAMARIENSIS, notit. num. 43.

* QUIDIENSIS, notit. num. 2. coll. carth. d. 1. c. 143. not. 273.

* REGIENSIS, notit. num. 51.

* REPERITANUS, notit. num. 70.

* RUSADITANUS, notit. num. 69. *Ruſadir* colonia celebris Antiquis. Hujus meminêre Ptolemæus, Plinius, Antoninus, & Pomponius Mela, ſed tanquàm Tingitanæ provinciæ ubi eſt *Ruſſadir* Promontorium. At locus is de quo hîc agitur potiùs eſt *Ruſazus* colonia Auguſti quam Plinius, Ptolemæus, & Antoninus in Mauritaniâ Cæſarienſi recenſent.

* RUSGUNIENSIS, notit. num. 63. *Ruſguniæ coloniæ* mentio fit in Itinerario Antonini, apud Plinium & Anonymum Ravennatem. Concilio Carthaginenſi ſub Aurelio ann. 419. adfuit *Numerianus Ruſgunienſis* unus ex Legatis Mauritaniæ Cæſarienſis.

* RUSUBICCARIENSIS, ſeu *Ruſubicarenſis*, vel *Rubicarienſis*, notit. num. 77. coll. carth. d. 1. c. 197. not. 343.

* RUSUBIRITANUS, notit. num 22.

* RUSUCCURRITANUS, notit. num. 54. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 241.

RUSUCENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 182.

SATAFENSIS, notit. num. 116.

SEREDDELITANUS, notit. num. 92.

* SERRENSIS, ſeu *Serrenſis*, notit. num. 117. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 237.

SESTENSIS, notit. num. 36. Fortè *Septenſis*, de quo loco Procopius in libris de Bello Vandalico non ſemel. Arabibus *Sebta*, hodie *Ceuta*, longâ obſidione nunc nobilitata.

SFASFERIENSIS, notit. num. 55.

MAURITANIA CÆSAR. & TINGIT.

SICCESITANUS, notit. num. 80. coll. carth. d. 1. c. 197. not. 331.
SIGUITANUS, coll. carth. d. 1. c. 209. not. 444.
SITENSIS, notit. num. 112. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 349.
SUBBARITANUS, notit. num. 23.
SUCARDENSIS, notit. num. 13. coll. carth. d 1. c. 135. & 201. not. 240. & 377.
SUFARITANUS, notit. num. 87. coll. carth. d. 1. not. 236.
* SUFASARITANUS, ſeu *Suſaritanus*, notit. num. 3. collat. carth. d. 1. c. 135. not. 236.
* SUGABBARITANUS, notit. num. 20. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 239.
SUMMULENSIS, notit. num. 104.

TABAZAGENSIS, vel *Tabatcenſis*, aut *Tabaicarienſis*, ſeu *Tabaucarienſis*, notit. num. 103. coll. carth. d. 1. c. 135. & 197. not. 247. & 339.
* TABORENTENSIS, notit. num. 18. Diverſus à *Taborenſi* provinciæ Proconſularis de quo in notâ 70.
* TABUNIENSIS, notit. num. 109. Hodie *Tobna*.
TADAMATENSIS, notit. num. 105.
TALENSIS, fortè *Tablenſis*, notit. num. 60. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 372.
TAMICENSIS, fortè *Tamazucenſis*, vel *Tamazenſis*, notit. num. 120. coll. carth. d. 1. c. 163. not. 285.
TANUDAIENSIS, fortè *Tamadenſis*, notit. num. 100. coll. carth. d. 1. c. 197. not. 332.
* TASACCURENSIS, notit. num. 108. Apud Antoninum in Itinerario *Taſaccora*, inter Mauritaniæ urbes memoratur.
* TERNAMUSENSIS, vel *Ternamunenſis*, notit. num. 37. coll. carth. d. 1. c. 180. not. 291.
TIFILTENSIS, notit. num. 15. coll. carth. d. 1. not. 258.
* TIGABITANUS, notit. num. 68. Apud Auguſtinum mentio fit in geſtis cum Emerito *Palladii Tigabitani* Epiſcopi, & epiſtolâ 228. *Honorati* ſucceſſoris ejus. In codice can. Eccl. Afr. cap. 97. mentio fit civitatis *Tiganenſis* in Mauritaniâ. *Tigaræ*, ſeu *Tigavarum* meminêre Ptolemæus, Plinius, Ammianus, & Antoninus.
TIGAMIBENENSIS, notit. num. 34.
* TIGISITANUS, notit. num. 27. coll. carth. d. 1. c. 209. not. 443.
* TIMICITANUS, notit. num. 6. coll. carth. d. 1. c. 135. not. 248. & 285.
TIMIDANENSIS, notit. num. 57.
TINGARIENSIS, notit. num. 125.
* TIPASITANUS, notit. num. 99. *Vide* not. 31. in lib. I. Optati.
TUBUNENSIS, notit. num. 123.
TUSCAMIENSIS, notit. num. 110.

MAURITANIA CÆSAR. & TINGIT.

* VAGALITANUS, notit. num. 26. coll. carth. d. 1. c. 208. not. 436.
* VAGENSIS, coll. carth. d. 1. c. 215. not. 450.
VANARIONENSIS, fortè *Panatorienſis*, notit. num. 11. coll. carth. d. 1. c. 187. not. 306.
VANNIDENSIS, notit. num. 52.
UBABENSIS, notit. num. 71.
VILLÆNOBENSIS, notit. num. 41.
VISSALSENSIS, notit. num. 113.
VONCARIANENSIS, notit. num. 101.
USINADENSIS, notit. num. 29.

MAURITANIA SITIFENSIS.

MAURITANIA SITIFENSIS.

ACUFIDENSIS, notit. num. 35.
AQUÆALBENSIS, notit. num. 5. coll. carth. d. 1. c. 197. not. 335.
* ASSABENSIS, ſeu *Aſſafenſis*, notit. num. 24. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 144.
ASVOREMIXTENSIS, notit. num. 36.

CASTELLANUS, notit. num. 12.
* CEDAMUSENSIS, notit. num. 29.
* CELLENSIS, notit. num. 17. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 75.
* COVIENSIS, notit. num. 3. *Coba* municipium in Antonini Itinerario memoratum inter Saldim & Igilgilim. Conſentiunt Anonymus Ravennas & Tabulæ Peutingerianæ.

* EQUIZETENSIS, ſeu *Equizotenſis*, notit. num. 11. coll. carth. d. 1. c. 201. not. 383.
EMINENTIUS, ſeu *Eminentianenſis*, notit. num. 14. coll. carth. d. 1. c. 208. not. 440.

* FICENSIS, notit. num. 22. coll. carth. d. 1. c. 215. not. 446.
FLAMENPISTENSIS, ſeu *Flumen-piſcenſis*, notit. num. 25. *Vide* not. 26. ad librum II. Optati.

GEGITANUS, notit. num. 13. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 149.

* AB HORREA ANINICENSI, notit. num. 7. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 370.

* IGILGITANUS, notit. num. 4. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 45. Hodie *Gigery*.

MAURITANIA SITIFENSIS. JUFITENSIS, fortè *Jeraſitenſis*, ſeu *Jeraſitanus*, notit. num. 9. coll. carth. d. 1.c. 126. not. 71.

* LEMEIEFENSIS, ſeu *Lemellenſis*, notit. num. 16. *Vide* notam 27. ad librum II. Optati.

* LEMFOCTENSIS, notit. num. 21. Ammianus Marcellinus lib. 29. c. 5. *Lamfoctenſe* oppidum inter Tindentium & Maſſimiſſenſium gentes poſitum memorat.

* LESVITANUS, notit. num. 10. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 369.

* MACRENSIS, notit. num. 17. coll. carth. d. 1. c. 206. not. 409.
MACRIANENSIS, notit. num. 23. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 197. *Deuterius Macrianenſis*, cujus meminit Tychonius Donatiſta apud Auguſtinum epiſt. 93. n. 43. Erat hujus ſedis Epiſcopus, nam Mauris eum aſcribit.

MARONANENSIS, notit. num. 26.

* A MEDIANIS ZABUNIORUM, coll. carth. d. 1. c. 203. not. 403.

MOLICUNZENSIS, notit. num. 27.

* MOPTENSIS, ſeu *Mozotenſis*, notit. num. 33. coll. carth. d. 1. c. 143. not. 276.

NOBALICIANENSIS, notit. num. 19.

* OLIVENSIS, coll. carth. d. 1. c. 215. not. 447.

* ORIENSIS, ſeu *Horrenſis*, coll. carth. d. 1. c. 197. not. 338.

PARTENIENSIS, notit. num. 32.

* PERDICENSIS, notit. num. 39. coll. carth. d. 1. c. 121. not. 46.

PRIVATENSIS, notit. num. 31.

* SALDITANUS, notit. num. 41. *Salde* nota colonia Auguſti, de quâ Plinius, Ptolemæus, & Tabulæ Peutingerianæ.

* SATAFENSIS, notit. num. 6. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 141.

SERTEITANUS, notit. num. 28. coll. carth. d. 1. c. 180. not. 293.

* SITIFENSIS, notit. num. 2. coll. carth. d. 1. c. 143. not. 269.

SOCIENSIS, notit. num. 15.

SURISTENSIS, notit. num. 38.

* TAMAGRISTENSIS, vel *Thamagriſtenſis*, notit. num. 30. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 140.

* TAMALLENSIS, ſeu *Tamallumenſis*, notit. num. 1. coll. carth. d. 1. c. 128. not. 150.

* TAMASCANINENSIS, ſeu *Tamaſcanienſis*, notit. num. 34. coll. carth. d. 1. c. 198. not. 347.

TUBIENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 171.

* A TUBUSUBTU, ſeu *Tubuſubditanus*, notit. num. 8. coll. carth. d. 1.

d. 1. c. 187. not. 308.
* TUCCENSIS, notit. num. 37.

* VAMALLENSIS, notit. num. 42.

* ZABENSIS, notit. num. 40.
* ZALLATENSIS, notit. num. 20.

PROVINCIA TRIPOLITANA. TRIPOLITANA.

* GIRBITANUS, notit. num. 3. coll. carth. d. 1. c. 126. not. 89. Hodie inſula eadem vocatur *Gerbes.*

* LEPTIMAGNENSIS, notit. num. 1. coll. carth. d. 1. c. 121. & 133. not. 48. & 211. Hodie *Lebeda*, cujus ruïnæ extant quæ magnitudinem quondam ejus oſtendunt.

* OEENSIS, notit. num. 4. coll. carth. d. 1. c. 132. not. 162.

* SABRATENSIS, notit. num. 2. coll. carth. d. 1. c. 133. not. 218. Hodie *La Tour de Sabart.*

* TACAPITANUS, notit. num. 5. Hodie *Capés*, ſeu *Cabés.*

INCERTÆ PROVINCIÆ. INCERTÆ PROVINCIÆ.

ABENSENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 177.
ABISSENSIS, coll. carth. d. 1. c. 163. not. 286.
ANGUIENSIS, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 55.
APTUCENSIS, coll. carth. d. 1. c. 128. & 201. not. 127. & 386.
ARENENSIS, coll. carth. d. 1. c. 128. not. 120.
AUSUGRABENSIS, coll. carth. d. 1. c. 201. not. 392.

BANZARENSIS, coll. carth. d. 1. c. 202. not. 402.
BARTANENSIS, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 86.
BAZARIDIDACENSIS, coll. carth. d. 1. c. 128. not. 136.
BELINIENSIS. Concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Donatus Beliniensis Epiſcopus.*
BETAGBARITANUS, coll. carth. d. 1. c. 206. not. 415.
BOTRIANENSIS, coll. carth. d. 1. c. 149. not. 280.
BUSLACENUS. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano num. 63. ſententiam dixit *Felix à Buſlaceni.*

Incert. Provinciæ.

CAMICETENSIS. Concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Datianus Camicetenſis Epiſcopus.*
CANIANENSIS, coll. carth. d. 1. c. 206. not. 408.
CASENSIUM BASTALENSIUM, coll. carth. d. 1. c. 188. not. 322.
A CASIS FAVENSIBUS, coll. carth. d. 1. c. 204. not. 405.
CEDIENSIS. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit *Secundinus à Cedias*, & coll. carth. d. 1. c. 163. occurrit *Fortis Epiſcopus Cedienſis* ex Donati parte, diverſus *à Quidienſi*, nam cap. 143. ejuſdem collationis *Priſcus Epiſcopus Catholicus Quidienſis* dicit ſe adverſarium non habere.
CELERINENSIS, coll. carth. d. 1. c. 180. not. 290.
A CEMERINIANO, coll. carth. d. 1. c. 201. not. 379.
CENENSIS, coll. carth. d. 1. c. 129. not. 153.
CERBALITANUS. Concilio Carthaginenſi ann. 525. ſub Bonifacio ſubſcripſit *Conſtantius Epiſcopus plebis Cerbalitanæ.*
A CIBALIANA, coll. carth. d. 1. c. 208. not. 422.
CRESIMENSIS, coll. carth. d. 1. c. 187. not. 310.

DRUENSIS, coll. carth. d. 1. c. 197. not. 334.
DUSENSIS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 334. & 364.
DUSITANUS, coll. carth. d. 1. c. 197. not. 334.

EDISTIANENSIS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 351.
ENERENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 209.
ERUMMINENSIS. Concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Maximianus Erumminenſis Epiſcopus.*

FISSANENSIS, vel *Fiſcianenſis*, coll. carth. d. 1. c. 202. not. 399.

GIRBITANUS. Diverſus ab eo qui in Tripolitanâ provinciâ. Nam duo *Epiſcopi Gerbitani* ſubſcripſerunt concilio Carthaginenſi ann. 525. ſub Bonifacio.
GITTENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 228.
GUZABETENSIS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 373.

HONORIOPOLITANUS. Concilio Carthaginenſi ann. 525. ſub Bonifacio ſubſcripſit *Servus Dei Epiſcopus plebis Honoriopolis.*

LAMZELLENSIS, coll. carth. d. 1. c. 206. not. 416.
LARITENSIS, coll. carth. d. 1. c. 208. mentio fit *Reſtituti Epiſcopi Laritenſis* Donatiſtæ.
LUCIMAGNENSIS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 371.
LUPERCIANENSIS. Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano num. 44. interfuit *Pelagianus à Lupercianâ.*

INCERT. PROVINCIA.

MERFEREBITANUS, coll. carth. d. 1. c. 187. not. 303.
MILIDIENSIS, coll. carth. d. 1. c. 208. not. 423.
MIZIGITANUS. Concilio Carthaginenſi ann. 525. ſub Bonifacio ſubſcripſit *Placidus Epiſcopus plebis Mizigitanæ.*
MUGIENSIS. Concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Latinus Mugienſis Epiſcopus.*
MUNACIANENSIS. Concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Victorinus Epiſcopus Munacianenſis.*
MURRENSIS, ſeu *Marrenſis.* Concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Creſcentianus Murrenſis Epiſcopus.*

NASAITENSIS, coll. carth. d. 1. c. 187. not. 302.
NIGIZUBITANUS, coll. carth. d. 1. c. 202. not. 397.
NIGRENSIUM-MAJORUM, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 180.

PAUZERENSIS, coll. carth. d. 1. c. 187. & 201. not. 317. & 376.
PITTANENSIS. Concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Maximus Pittanenſis Epiſcopus.*
PRISIANENSIS. Concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Secundianus Priſianenſis Epiſcopus.*

RABAUTENSIS. Concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Annibonius Rabautenſis Epiſcopus.*

SALANIÆ GIUTSITENSIS, coll. carth. d. 1. c. 135. not. 251.
SAMUDARTENSIS. Concilio Cabarſuſſitano ſubſcripſit *Donatus Samudartenſis Epiſcopus.* Fortè legendum *Amudarſenſis* provinciæ Byzacenæ, de quo in coll. carth. d. 1. c. 126. not. 93.
SEBARGENSIS. Concilio Carthaginenſi ann. 525. ſub Bonifacio ſubſcripſit *Reſtitus Epiſcopus plebis Sebargenſis.*
SELENDETENSIS, vel *Sedelenſis*, coll. carth. d. 1. c. 208. not. 421.
SIMINGITENSIS, ſeu *Simingitanus*, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 206.
SINNIPSENSIS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 229.
SITIPENSIS, coll. carth. d. 1. c. 215. not. 456.
STABATENSIS. Concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Maximianus Stabatenſis Epiſcopus.*
SULULITANUS, coll. carth. d. 1. c. 135. not. 243.

TIBARITANUS, coll. carth. d. 1. c. 133. not. 204.
TIBUZABETENSIS, coll. carth. d. 1. c. 187. not. 304.
TISANIANENSIS, coll. carth. d. 1. c. 206. not. 406.
TUGUTIANENSIS. Concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Benenatus Tugutianenſis Epiſcopus.*

TUNUGABENSIS, coll. carth. d. 1. c. 129. not. 155.
TUNUSUDENSIS, coll. carth. d. 1. c. 120. not. 19.
TURENSIS, coll. carth. d. 1. c. 197. not. 337.
A TURRE ALBA, collat. carth. d. 1. c. 198. not. 345.

VARTANENSIS, coll. carth. d. 1. c. 197. not. 330.
VATARBENSIS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 346.
VENSANENSIS, coll. carth. d. 1. c. 202. not. 400.
VERRONENSIS, coll. carth. d. 1. c. 198. not. 362.
VINDENSIS, coll. carth. d. 1. c. 208. not. 433.
VISENSIS, coll. carth. d. 1. c. 197. not. 341.
UTIMARENSIS, coll. carth. d. 1. c. 126. not. 104.
UTIMMENSIS, ſeu *Utinunenſis*, vel *Utunnenſis*, coll. carth. d. 1. c. 135. not. 207.

ZERTENSIS, coll. carth. d. 1. c. 135. & 187. not. 237. & 314.

INDEX

INDEX EPISCOPATUUM

Qui ſub aliis nominibus

IN NOTITIA REPERIUNTUR.

QUONIAM plures Epiſcopatus ex ſupraſcriptis apud varios diverſa habent nomina vel diverſimode ſcripta, viſum eſt in fine hujus Notitiæ ea ordine alphabetico apponere quæ in ſerie Epiſcopatuum deſcripta non ſunt, ubi paulò inſignior diverſitas occurrit, & ſimul indicare ſub quo nomine in Notitiâ noſtrâ & quâ in provinciâ reperiri poſſint.

ABARITANUS, *vide* Abbiritanorum majorum. *Pr. Proc.*
ABDERITANUS, *v.* Abzeritenſis. *Ibid.*
AJURENSIS, *v.* Azurenſis. *Numid.*
AMPHORENSIS, *v.* Amburenſis. *Ibid.*
AMUDARSENSIS, *v.* Samudartenſis. *Incert. Provinc.*
AQUIS, *v.* Vaſſinaſſenſis. *Byzac.*
AUSVAGENSIS, *v.* Auzagenſis. *Numid.*
AUTUMNITANUS, *v.* Aptugnitanus. *Pr. Proc.*

BADIENSIS, *v.* Bladienſis. *M. Caeſ.*
BAIANENSIS, *v.* Vaïanenſis. *Numid.*
BAZITENSIS, *v.* Bazienus. *Ibid.*
BELESASENSIS, *v.* Belalitenſis. *Ibid.*
BENEVENTENSIS, *v.* Bencennenſis. *Pr. Proc.*
BERCERITANUS, *v.* Veſceritanus. *Numid.*
BILTENSIS, *v.* Viltenſis. *Pr. Proc.*
BOANENSIS, *v.* Bahannenſis. *Byzac.*
BOCCONIENSIS, *v.* Bucconienſis. *Numid.*
BOSETANUS, *v.* Boſetanus. *Ibid.*
BULLAMENSIS, *v.* Bulelianenſis. *Byzac.*
BURCENSIS, *v.* Burugiatenſis. *Numid.*
BUSITANUS, *v.* Boſetenſis. *Pr. Proc.*

CANAPII, *v.* Caniopitanorum. *Pr. Proc.*
A CASIS SILVANÆ, *v.* Sulianis *Byzac.*
CASTRENSIS, *v.* Cuſtrenſis. *Ibid.*
CASTRO-GALBENSIS, *v.* Gibenſis. *Numid.*
CICSITANUS, *v.* Ceſſitanus. *Pr. Proc.*
CIRCENSIS, *v.* Conſtantinienſis. *Numid.*

CIRCINITANUS, *v.* Cincaritenſis. *Byzac.*
CIRTENSIS, *v.* Conſtantinienſis. *Numid.*
CIUMTUTURBONENSIS, *v.* Tuburbitanorum majorum. *Pr. Proc.*
CULCITANENSIS, *v.* Culuſitanus. *Pr. Proc.*
CUNCULIANENSIS, *v.* Cenculianenſis. *Byzac.*

ELIBIENSIS, *v.* Cilibienſis. *Pr. Proc.*
EUDALENSIS, *v.* Theodalenſis. *Ibid.*

FERADIMAIENSIS, *v.* Feraditanæ majoris. *Byzac.*
FUSSALENSIS, *v.* Foſſalenſis. *Numid.*

GAUVARITANUS, *v.* Gaguaritanus. *Byzac.*
GAZABIANENSIS, *v.* Gaudiabenſis. *Numid.*
GIRENSIS, *v.* Guirenſis. *Ibid.*
DE GIRU MARCELLI, *v.* Marcellianenſis. *Ibid.*
GIUTSENSIS, *v.* Salariæ Giutſenſis. *Incert. Prov.*

HELIENSIS, *v.* Elienſis. *Byzac.*
HIZIRZADENSIS, *v.* Izirianenſis. *Numid.*
HORRENSIS, *v.* Orienſis. *M. Sitif.*

IERAFITENSIS, *v.* Juſitenſis. *M. Sitif.*
IIRENSIS, *v.* Hirenenſis. *Byzac.*
IRPIANENSIS, *v.* Hierpinianenſis. *Byzac.*

LEMELLENSIS, *v.* Lemeiefenſis. *M. Sitif.*
LEGISVOLUMINI, *v.* Legenſis. *Numid.*

MANACCENSERITANUS, *v.* Manazenenſium regiorum. *M. Cæſ.*
MARRENSIS, *v.* Murrenſis. *Incert. Prov.*
MILIANENSIS, *v.* Malianenſis. *M. Cæſ.*
MOZOTENSIS, *v.* Moptenſis. *M. Sitif.*
MUNICIPII TOGIÆ, *v.* Tuggenſis. *Prov. Proc.*
MUTECITANUS, *v.* Muſertitanus. *M. Cæſ.*

PANATORIENSIS, *v.* Vanarionenſis. *M. Cæſ.*
PAPPIANENSIS, *v.* Puppianenſis. *Pr. Proc.*
PARIENSIS, *v.* Pienſis. *Ibid.*
PERADAMIENSIS, *v.* Feraditanæ minoris. *Byzac.*
POCOFELTIS, *v.* Viltenſis. *Prov. Proc.*

REBIANENSIS, *v.* Febianenſis. *Byzac.*
ROBUNDA, *v.* A Turre rotundâ. *Numid.*

RUBICARIENSIS, *v.* Ruſubiecarienſis. *M. Cæſ.*

SACUBASENSIS, *v.* Succubenſis. *Pr. Proc.*
SASURITANUS, *v.* Arſuritanus. *Byzac.*
SEDELENSIS, *v.* Selendetenſis. *Incert. Prov.*
SEGERMITANUS, *v.* Gerniſitanus. *Byzac.*
SEPTENSIS, *v.* Seſtenſis. *M. Cæſ.*
SERTENSIS, *v.* Serrenſis. *Ibid.*
SIMMINENSIS, *v.* Seminenſis. *Pr. Proc.*
SINITENSIS, *v.* A Siccenni. *Ibid.*
SINNARENSIS, *v.* Sinnuaritenſis. *Ibid.*
SUENSIS, *v.* Saïenſis. *Ibid.*
SUGGITANUS, *v.* Siguitenſis. *Numid.*

TABADCARENSIS, *v.* Tabazagenſis. *M. Cæſ.*
TABAICENSIS, *v.* Tabazagenſis. *Ibid.*
TABLENSIS, *v.* Talenſis. *Ibid.*
TAMADENSIS, *v.* Tanudaïenſis. *Ibid.*
TAMAZENSIS, *v.* Tamicenſis. *Ibid.*
TAMAZUCENSIS, *v.* Tamicenſis. *Ibid.*
TARAQUENSIS, *v.* Maraguienſis. *Byzac.*
TICUALTENSIS, *v.* Tigualenſis. *Ibid.*
TIDIDITANUS, *v.* Tiſeditenſis. *Numid.*
TINNISENSIS, *v.* Utiniſenſis. *Pr Proc.*
TIZIENSIS, *v.* Tigienſis. *Byzac.*
TONNONENSIS, *v.* Tennonenſis. *Pr. Proc.*
TULLIENSIS MUNICIPII, *v.* Municipenſis. *Numid.*
TUNONENSIS, *v.* Tennonenſis. *Pr. Proc.*
TURDITANUS, *v.* Thuſdritanus. *Byzac.*
TURENSIS, *v.* Decorianenſis. *Ibid.*
TURUSENSIS, *v.* Turudenſis. *Pr. Proc.*
TUZUDRUMES, *v.* Thuſdritanus. *Byzac.*
TYSICENSIS, *v.* Tijucenſis. *Pr. Proc.*

VABARENSIS, *v.* Baparenſis. *M. Cæſ.*
VADENSIS, *v.* Vagenſis. *Numid.*
VAGRADENSIS, *v.* Vageatenſis. *Ibid.*
VALENTINIANENSIS, *v.* Vadentinianenſis. *Byzac.*
VARDIMISSENSIS, *v.* Bartimiſienſis. *M. Cæſ.*
VAZARITANUS, *v.* Bazaritanus. *Numid.*
UCI-MAJORIS, *v.* Urcitanus. *Pr. Proc.*
UCI-MINORIS, *v.* Uzitenſis. *Ibid.*
VERENSIS, *v.* Uerenſis. *Ibid.*
VICI-AUGUSTI, *v.* Noba Cæſareenſis. *Numid.*
VICI-CÆSARIS, *v.* Noba Cæſareenſis. *Ibid.*

VICO-PACENSIS, *v.* Vicenſis. *Numid.*
UNUZIBIRENSIS, *v.* Uzabirenſis. *Byzac.*
VONCARIENSIS, *v.* Boncarenſis. *M. Caſ.*
URACITANUS, *v.* Urugitanus. *Pr. Proc.*
URCITANUS, *v.* Urugitanus. *Ibid.*
UTIMMIRENSIS, *v.* Utmenſis. *Ibid.*
UTINUNENSIS, vel UTUNNENSIS, *v.* Utimmenſis. *Incert. Prov.*

ZELLENSIS, *v.* Telenſis. *Pr. Proc.*
ZIGGENSIS, *v.* Zicenſis. *Ibid.*

ADMONITIO

ADMONITIO

IN TABULAM GEOGRAPHICAM.

AFRICAM, *quam Romani propriè ſic appellavère*, & *Mauritaniam, duabus Tabulis Geographicis deſcripſit Gerardus Mercator ex Ptolemæo: aliam tabulam earumdem regionum Abrahamus Ortelius variis ex Auctoribus concinnavit: ſed neutrum opus legentibus Hiſtoriam tum Civilem tum Eccleſiaſticam ſatis ſubſidii afferre poteſt, quod perſuaſum eſt iis qui vel minimum hujus rei experimentum fecère. Nicolaus Sanſon Chriſtianiſſimi Regis Geographus meritiſſimus, R. P. Philippus Brietius è Soc. Jeſu,* & *ſi qui alii Romanum Imperium deſcripſere, hanc etiam Africæ partem, utpotè Imperio incluſam neceſſariò tetigère. Petrus Du-Val Tabellulam etiam in lucem edidit, quæ explicando bello Africano Cæſaris uſui eſſet. Verùm hæc ejuſmodi ſunt, ut ſi explicandæ hiſtoriæ civili ſatis eſſe fortaſſe cuipiam videri poſſint, Hiſtoriæ tamen Eccleſiaſticæ nullo modo ſufficiunt. Primus, quod quidem ſciam, veterem Eccleſiæ Africanæ ſtatum in Tabulà Geographicà exponere aggreſſus eſt R. P. Carolus à ſancto Paulo deſignatus Epiſcopus Abrincenſis. Opus arduum, in quo etiamſi multa peccaverit, illo tamen opere de Republicà Chriſtianà optimè meritum nemo non fatebitur.*

Operis autem illius difficultas longè maxima, quæ ex multiplici fonte petitur. Et primò quidem ex ingenti Epiſcopatuum numero, qui longè plures in Africà fuère quàm in alià ullà Chriſtiani orbis provincià: nec enim tantùm ut in aliis orbis partibus in urbibus Epiſcopales ſedes erant, ſed & *in pagis, caſtellis, vicis* & *fundis; ita ut pluſquàm ſexcentæ Epiſcopales ſedes in Africà numerentur. Quo fit ut tum propter numerum, tum propter obſcuritatem locorum in quibus collocatæ erant, non omnium, ſed inſigniorum tantùm ſitus in tabulà deſcribi poſſit. Quapropter in urbium, quam vocant poſitione, plurimùm errare neceſſe eſt eum qui nullam Epiſcopalem ſedem in tabulà ſuà deſiderari cupiet.*

Secundò in id incumbendum fuit, ut ſedium Epiſcopalium nomina, quorum pleraque multipliciter deformata ſunt, rectè ſcriberentur. Et ſanè ea eſt in iſtis nominibus lectionum varietas, ut cui earum potiſſimùm inhærendum ſit, certò ſciri vix poſſit. Quam varietatem partim ex ipſà re, partim ex Amanuenſium aut ignorantià aut temeritate ortam eſſe arbitror. Ex ipſà re quidem, cùm Populorum & *Oppidorum Africæ nomina præterquàm Afrorum linguis ineffabilia eſſe Plinius aſſerat, quod rectè obſervavit R. P. Theodericus Ruinart, eruditus æquè ac diligens ſcriptor, unde proclive fuit ut ex Romanis alii diverſimodè hæc nomina proferrent* & *ſcriberent. Quod verò ad Amanuenſes ſpectat, iis in tot nominum propriorum ſcripturà errare facillimum fuit. Certè undelibet orta fit iſta confuſio magnam illam eſſe palam eſt, quà verò ratione illi occurri poſſit,* & *nomina corrupta emendari, dubia firmari,* & *ex multis* & *diverſis nominibus quodnam potiſſimum eligendum ſit,* & *cujus lectura adſtrui poſſit non video. Scio equidem Nicolaum Sanſon multa utilia* & *profutura in hanc rem ſuggeſſiſſe, ſed quæ regula ſuper his tradi poteſt quæ variis erroribus non ſit obnoxia, niſi ſi quis linguam Punicam* & *Africanam perfectè calleat, cujus auxilio multa procul dubio reſtituere poſſit. Nunc verò in utriuſque linguæ ignoratione,* & *in magnà auctorum penurià quid fieri rectè poſſit, aut quo pacto definiri quæ ſcriptura vitioſa ſit, quæ recta haud ſatis ſcio. Cæterùm hæc varietas multiplicem errandi anſam ſcriptoribus præbuit, dum alii urbem unam in plures diviſerunt, alii nimiùm fortaſſe intelligendo, multas in unam conflarunt, quod utrumque quàm turpiter Geographiam deformet, nemo eſt qui non videat.*

Tertiò maxima pars Epiſcopatuum non propriè nomine civitatis, quod ſubſtantivum *ferè eſt, ſed* adjectivo & *derivato notati ſunt: quà verò ratione nomen illud proprium ſivè ſubſtantivum, ſi aliunde neſciatur, ex adjectivo erui poſſit, viderint doctiores: nomina enim iſta ut plurimùm analogiæ minimè capacia ſunt, cùm ferè omnia fœdam barbariem redoleant, qualia in Æthico, in Tabulà Peutingerianà,* & *in Anonymo Raven-*

nate paſſim occurrunt, & ſi ſint maximè capacia, certum tamen videtur in iis exactæ analogiæ regulas non eſſe ſervatas. Carolus autem à ſancto Paulo pleraque iſtorum nominum per ſubſtantivum *efferre neceſſe habuit. Certè quibus Epiſcopatuum duntaxat catalogos contexere in animo eſt, ad iſtud minimè cogi certum eſt: iis verò qui hoſce Epiſcopatus in Tabulas Geographicas referre volunt, neceſſitas incumbit iſtud faciendi. Dubitari autem meritò poteſt an ſatis rectè iſtud executus ſit R. P. Carolus à ſancto Paulo, quippe qui Epiſcopatum Agenſem ab urbe Aga derivatum exiſtimet, cùm tamen alibi inveniatur Epiſcopus* Agenſis *ſive ab* Aggiâ; *qui Epiſcopatum Covienſem ab oppido* Covio *ſic dictum putet, cùm tamen à* Cobâ *municipio apud Ravennatem Geographum memorato derivatum viri docti exiſtiment. Eadem etiam interdum peccaſſe mihi videtur Holſtenius. Quædam autem etiam apud antiquos in* ſubſtantivo *reperiuntur, quædam verò reddi per ſubſtantivum videntur vix poſſe.*

Quartò nonnulli ſunt Epiſcopatus qui huic vel illi Provinciæ ab auctoribus Eccleſiaſticis adſcribuntur, quorum tamen præcipua oppida, & unde illis nomen in aliam Provinciam transferri ab aliis auctoribus videntur. Exemplo ſint Epiſcopatus Milevitanus, Idicrenſis & Cuiculitanus, quos Notitia Eccleſiaſtica Provinciæ Numidiæ attribuit, cùm tamen Mileum, Idicram & Cuiculum Antoninus ad Mauritaniam referat. Idem Antoninus Tabracam, Simittam, Bullam regiam, Siccam Veneriam, Altiburum, Ammederam & alias urbes eidem Numidiæ adſcribit, quas Notitia in Proconſularem transfert. Ergo alterutrum falli neceſſe eſt, aut certè Provincias Eccleſiaſticas non undequaque & ex omni parte reſpondere civilibus, quod doctioribus diſcutiendum relinquo.

Has & alias difficultates ſuperandas habuit R. P. Carolus à ſancto Paulo, quo minus mirum eſt illum in tot ſcopulos incautum impegiſſe. Queritur Nicolaus Sanſon & jure queritur Epiſcopatus ab illo plurimos omiſſos, aliquot verò duplicatos vel triplicatos, circiter trecenta nomina vitiosè ſcripta, centum ad ſummum & ſeptuaginta duos Epiſcopatus in Tabulà collocatos, cùm trecentorum poſitio potuerit ſtabiliri. Ex his centum & ſeptuaginta duobus Epiſcopatibus quinque aut ſex, plus minus, ſuum in Tabulà Geographica locum obtinere, alios omnes perperàm locatos, & alia id genus ſphalmata reprehendit, multa deinde ſuggerit quæ reſtituendo operi utilia forent, profeſſus in excutiendis illis operam & ipſum haud vulgarem poſuiſſe. Equidem dolendum eſt, & mihi inprimis ingratum venit tantum virum & de rebus Geographicis tam benè meritum, opus iſtud, quod perutile futurum erat, in publicum non emiſiſſe, ſed erit fortaſſe cùm eruditi patris eruditus filius paternas reliquias à tineis vindicabit, & bono publico vulgabit.

Interim multi viri docti in eiſdem rebus explanandis diu multùmque ſudarunt, Lucas Holſtenius, R. P. Joannes Garnerius è Societate Jeſu, eminentiſſimus & doctiſſimus Cardinalis Henricus Noriſius, Stephanus Baluzius, & ſi qui alii, ſed omnium in hac re diligentiam ſuperavit R. P. Theodericus Ruinart Monachus Benedictinus, qui perpetuas & uberes notas in Notitiam Africæ edidit, qui manuſcriptos codices inter ſe conferendo, Eccleſiaſticos auctores, & quotquot alios ſuper eà re ſcripſerant, diligenter evolvendo, depravata nomina corrigendo, & alia id genus in publicam utilitatem moliendo, venturis poſt ſe auctoribus nihil prorsùs hac in re tentandum, nedum faciendum reliquiſſe videbatur.

Sed ecce tibi in poſtremis venit, non verò in minimis, clariſſimus ſimul & eruditiſſimus Dominus Du-Pin ſacræ Facultatis Pariſienſis Doctor & Profeſſor Regius, qui dum novam ſancti Optati Milevitani editionem molitur, & quicquid ad Donatiſtarum hiſtoriam pertinet, in unum corpus conferre ſtatuit, nulli omninò labori parcere certus, molam hanc & ipſe verſare decrevit, nec aliorum ſe labore deterreri paſſus eſt, & quoniam antiqua illa Notitia quam præfatus R. P. Theodericus Ruinart elucidandam ſuſceperat, manca videbatur & mutila, aliam ille locupletiorem edere, & poſt tantam aliorum meſſem ſpicilegium facere non dubitavit, nec ſanè irrito fructu, ut ipſe expertus ſum, quod nec alii in votis futurum erat. Cùm autem ad abſolutiorem eximii operis editionem nihil intentatum relinquere vellet, viſum eſt ei & Tabulam Geographicam Notitiæ ſuæ adjungere, in quà Eccleſiæ Africanæ illius temporis ſtatum ob oculos poneret quantùm id ab eo præſtari poſſet: quam mihi provinciam volenti ſanè neque abnuenti delegavit: hanc autem in me lubens ſuſcepi egregiè facturum ratus, ſi virum de Republicà litteraria tam benè meritum & gravioribus tunc intentum curis labore hoc utili quidem, ſed ingrato relevarem: namque & mihi honorificum videbatur, ſi cum tot eruditis viris qui de eà re ſcripſerant, ſymbolam meam conferrem, & jucundum inprimis Eccleſiam Africanam olim florentiſſimam è tenebris eruere, ac velut re-

divisam exhibere. Accedebat quòd doctiſſimus Geographus Nicolaus Sanſon, qui vadimonium videbatur promiſiſſe, morte, ut arbitror, præventus, ad illud venire non potuerit, & ſi quid auxilii jam ſperandum eſſet, in unâ Caroli à ſancto Paulo Tabulâ ſitum eſſe, quam tamen multis erroribus aſperſam ſuprà diximus. Ego novam Africæ Tabulam daturum me ſuſcepi, arbitratus poſſe me ſcopulos illos declinare in quos R. P. ſupradictus impegerat, de quibus ego præmonitus jamdudum fueram.

Hæc mihi ratio ſuſcipiendi operis, ſed dum aliis conſultum volo, ipſe mihi graviſſimum onus, cui ferendo impar futurus eram imprudens impoſui. Lectorum mihi aliquot Auctorum conſcius qui de regionibus iſtis hiſtoricè vel geographice ſcripſerant, & excerptis meis geographicis fretus, quæ in uſum condendarum Tabularum, ſi quando opus eſſet, diſpoſueram, arbitratus ſum potiſſimam jam operis partem excuſam eſſe, malè cautus qui tam facilem deſperati penè operis executionem animo præcepiſſem; cùm multa etiam mihi legenda ſupereſſent, quæ difficultatem minuerentne, an non fortè etiam augerent neſcius eram. Sed & erigebat me præfatus clariſſimus Dominus Du-Pin, quem omnium inſtar mihi futurum eſſe confidebam, qui quicquid Garnerius, Norſius, Baluzius, Harduinus, Ruinartius ſcripſerant, diligenter collegerat, & notas inſuper ſuas benignè mihi impertiturus erat, uno verbo animos mihi addidit, & ad audendum quicquid hoc eſt laboris excitavit. Hæc autem fuit inſtituti mei ratio.

Quicquid difficultatis fuit in Epiſcopatuum numero definiendo, inſcriptione nominum ſtabiliendâ, in aſſignandâ cuilibet Epiſcopatui Provinciâ ſuâ, illud omne in viros doctos ſuperiùs à me nominatos transferendum putavi, maximè verò in eum qui ſuſcipiendi mihi operis auctor fuerat, mihi enim homini profano religio fuit hunc lapidem movere, iis contentus quæ ſuper eâ re tanti viri ſcripſerunt, quorum exhaurire ſcrinia non erat animus, nec argutos inter ſtrepere anſer olores. Cæterùm quoniam pauca erant in eorum libris quæ ad Africæ deſcriptionem, Provinciarum diſpoſitionem, urbium aliorúmque locorum certam poſitionem, aliaque hujuſmodi pertinerent, id exequi mearum eſſe partium duxi. Itaque primùm exactè & ſecundùm novas obſervationes Africam delineavi, Provincias Eccleſiaſticas exactè diſtribui, ſedes Epiſcopales in Tabulâ Caroli à ſancto Paulo non ſatis aptè diſpoſitas ſuo loco reddidi, omiſſas ſupplevi, & quicquid in me fuit ſcientiæ & artis impendi, ut quàm emendatiſſima & accuratiſſima prodiret hæc tabula, quod ut præſtarem quicquid apud Geographos Pomponium Melam, Strabonem, Plinium, Ptolemæum, quicquid in Itinerariis & in Geographo Ravennate, item apud Hiſtoricos Polybium, Salluſtium, Hirtium, Livium, Ammianum, Procopium, ſi quid apud Arabes Abulfedam & Geographum Nubienſem, quicquid quoque in recentioribus Joanne Leone, Sanuto, Marmolio occurrere potuit, ſtudioſe collegi (quod & à ſuprà memoratis auctoribus ut plurimùm factum fuiſſe agnovi, nam & hi falcem miſerant in utramque meſſem.) Ex his autem Tabulam iſtam qualiſcumque eſt concinnavi. Ne quis verò certum & indubium credat, quicquid in eâ continetur, unum aut alterum lectorem monitum volo.

Primò. Earum urbium poſitiones certas eſſe quæ mari alluuntur, aut quæ lineolis inter ſe connectuntur, quippe quæ ex Itinerariis ſive terreſtribus ſive maritimis notiores ſunt. Ex aliis, quaſdam ex Ptolemæo, quaſdam ex Hiſtoricis locatas, quarumdam poſitionem ſuppeditaſſe mihi viros doctos ex Hiſtoricis Eccleſiaſticis deſumptam, ſi non ex omni parte certam, ſamen in paucis vitioſam. Habet hic certitudo, ſi ſic loqui fas eſt, ſuos fines ultrà quos vix aliud præter conjecturas eſſe in confeſſo eſt apud eruditos. Satius autem eſſe duxi urbes aliquas ex conjecturâ tantùm locare, quamvis non ſuo fortaſſe loco quàm illas prorsùs omittere, arbitratus fore ut veritas inde faciliùs erueretur: vix enim ſine autopſia certi aliquid in his rebus ſtabiliri poteſt, tanta eſt ac tam multiplex nominum diverſitas ut facile ſit aberrare eum, qui oculorum in his ſubſidio non utitur, mihi certè perſuaſiſſimum eſt Tabulas Geographicas quantumvis malas, dum aliæ non ſuppetunt, viam nihilominus ad veritatem ſternere. Beatus autem fuero, ſi hæc qualiſcumque eſt, aliquantulo ſubſidio eruditis eſſe poſſit.

Secundò. Non tantum urbes certò Epiſcopales in hac Tabulâ exhibui, ſed alias etiam inſerui quarum aliquæ forſan etiam Epiſcopales ſunt. Hæc autem fuit inſerendi cauſa quòd illæ doctorum virorum conjecturis inſervierunt. In rebus abſtruſis minima quæque veſtigia ſive indicia veritatis pretioſa ſunt, plura poſiturus eram ſi brevitas cartæ ferre potuiſſet, ideòque & populorum nomina hic omiſſa, non quaſi prorsùs inutilia, ſed tanquam minùs proficua.

Tertiò. Propria ſive ſubſtantiva Urbium nomina quoties quidem non licuit ex puro Antiquorum fonte haurire, ea ex R. P. Carolo à ſancto Paulo aut ab Holſtenio deſumpta ſunt, & quæ potuêre analogia conficta eſſe videntur.

Quartò. Viri diligentis fuerat lectiones varias referre ſi quæ occurriſſent in impresſis aut manuſcriptis codicibus, ut liberum eſſet cuique judicium ſuum, & hoc quidem prolixè executus eſt Dominus Du-Pin, quia verò varietatem iſtam Tabula noſtra Geographica ferre non poterat, niſi altero tanto aut etiam duplo fieret major, una ex diverſis lectionibus eligenda fuit, eam verò ſelegimus quam doctis plus aliis placuiſſe intelleximus.

Quintò. Cùm mutetur frequenter facies Regionum, ſaltem quantùm ad Imperiorum fines, Provinciarum numerum, Urbium, Populorum & Fluminum nomina, & unicuique inſigni mutationi ſua Tabula debeatur quæ ſtatum illius temporis repræſentet, Tabula iſta finem quarti & initium quinti ſæculi propriè ſpectat, cùm Donatiſtarum hæreſis longè latèque in Africâ graſſaretur, & eſſet regio illa in ſex ſeptémve Provincias diviſa, ſed & ævo paulò poſteriori inſervire poteſt, cùm Vandalorum furor & perſecutio in Catholicos vigeret.

Sextò. Quamquam Collationis Carthaginenſis deſcribendæ ſcenæ, quod hujus Tabulæ proprium eſſe debet, inutilis ſit pars iſta Italiæ quæ in eâ repræſentatur cum adjacentibus Inſulis, tamen commodè facturum arbitratus ſum ſi urbem Romam ob oculos legentium ponerem, & prædictas Inſulas quæ Notitiâ Eccleſiæ Africanæ continentur, quemadmodum ea paulò poſt ſub Vandalorum jugo ingemuit. Cæterùm Epiſcoporum ſedes in Inſulis Balearibus & Pytiuſis non notavimus, utpote nobis incognitas, & fortè nunc hic, nunc illic ſedem habebant, unde & totius Regionis Epiſcopi dicebantur.

Septimò. Metropoles civiles majoribus ſeu initialibus litteris deſignandas curavimus, Eccleſiaſticas non item cùm nullam earum fixam fuiſſe præter Carthaginem, alias verò ſeniorum Epiſcoporum ſedes fuiſſe doctus fuerim.

Octavò. Oppida quæ in Tabulâ Geographicâ aſteriſco notantur, ea ſunt in quibus celebrata fuerunt Concilia, & eorum quidem omnium nomina hic reperies, præter Novam Cæſaream, Macrianam & Juncum, quarum urbium ſitum pro comperto habere non licuit.

Cæterùm urbis Bagaitanæ poſitionem quæ viros doctos non paucos fugerat, ex Geographiâ Nubienſi didici, & Cabarſuſſenſis civitatis veſtigia in hodiernâ Suſâ videre mihi viſus ſum, aſſentiat qui volet, nihil affirmare auſim.

Libenter etiam aliquot alias urbes, ſi licuiſſet, adjunxiſſem, Tononam, Vitam ſive urbem ſive regiunculam, Caſas nigras & alias ejus generis, propter Victorem Tononenſem, Victorem alium Vitenſem, Donatum à Caſis nigris & alios hujuſmodi famoſos viros. Cuivis certè Geographo dolendum venit adeò famigerata loca omittere: quod tamen ſatius eſſe duximus quàm ſuper his aleam jacere. Vitæ *quidem urbi Carolus à ſancto Paulo in Tabulâ ſuâ locum dedit, ſed quo auctore quibúſve conjecturis fateor me neſcire.*

Nonò. Locorum aliquot antiquorum hodierna nomina in notitiâ invenies, magis anxiè in alia inquirere abſtinui, nimirùm difficillimum, ne dicam impoſſibile hoc erat, cùm hodiernus illarum Regionum ſtatus parum notus ſit. Cæterùm tutum non eſt pro antiquis recentiora nomina uſurpare. Exemplo ſit doctus & diligens ſcriptor, qui quoties Cæſarienſem in Mauritaniâ Epiſcopum nominare voluit, toties per Algerienſem eum deſignavit, quod veriſimile non eſt.

TABULA




MARE
ADRIATICU
Sipontum
Capua
G A
L I A



S. OPTATI AFRI
MILEVITANI[a] EPISCOPI,[(1)]
DE
SCHISMATE DONATISTARUM,
ADVERSUS PARMENIANUM,[b]
LIBER PRIMUS.

IN hoc libro primo continentur, qui in perſecutione fuerint traditores, & cauſa ſchiſmatis, & ubi, & à quibus ſchiſma ſit factum.[c]

CUNCTOS nos Chriſtianos, chariſſimi fratres, omnipotenti Deo fides una commendat. Cujus fidei pars eſt, credere filium Dei, Deum[a], judicem ſæculi, eſſe ven- I. Bonum Pacis.

VARIANTES LECTIONES.

[a] S. OPTATI AFRI MILEVITANI EPISCOPI. In MS. S. Theodorici, OPTATI MILIBITANI. In MS. Philippi Silvii, OPTATI MILIVITANI. *Epiſcopi* nomen non legitur in MSS. niſi in fine Operis. [b] In MSS S. Th. & Phil. Silv. LIBRI NUMERI VII. Nihil aliud adjicitur in titulo in MSS. ſed in fine MS. S. Th. habetur, *Explicit Liber Optati Epiſcopi, Libri n. VII. ad Parmenianum Schiſmaticorum auctorem.* [c] Hæc inſcriptio, quæ argumentum hujus Libri continet, extat in MSS. S. Th. & Ph. Silv. [a *Deum.*] In MSS. S. Germ. à Pratis & Phil. Silv. habetur *Dominum.* Idem ſenſus.

ANNOTATIONES.

(1) MILEVITANI EPISCOPI. Urbis Numidiæ, quæ Antonino *Mileum*, Auguſtino & Victori Vitenſi, *Milevis*, in Tabulis Peutingerianis *Mileu*; in concilio Carthaginenſi de rebaptizandis Hæreticis ſub Cypriano, *Mileum* dicitur. Ita etiam ab ipſo Optato infrà. Malè diſtinguit Carolus à Sancto Paulo *Mileum* à *Milevo*, ſeu *Milevi*: nam nullum eſt aliud oppidum hujus nominis in Numidia, & in MSS. epiſtolæ Aug. ad Euſebium nonc 34. *Mileum* reperitur pro *Milevi*. E *Mileo* ſeu *Mileu* factum eſt *Milevum*, & inde *Milevis*. Duo in hac urbe habita ſunt concilia, unum anno 402. alterum anno 416. quæ *Milevitana* dicuntur. Diſtabat à Cirtha Numidiæ Metropoli triginta circiter millibus verſus Sitifim. Nunc *Mela* vulgò dicitur, oppidum Regni Algeriani.

turum: eum qui jampridem venerit[a], & ſecundum hominem ſuum, per Mariam virginem natus ſit[b], paſſus, & mortuus & ſepultus, reſurrexerit: [c] Et antequam in cœlum aſcenderet[d], (unde deſcenderat) Chriſtianis omnibus[e] victricem pacem per Apoſtolos dereliquit[f]. Quam ne

Marc. 13. 37. videretur ſolis Apoſtolis dimiſiſſe, ideo ait, *Quod uni ex vobis dico, omnibus dico.* Deinde ait, *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.*

Joan. 14. 27. Igitur[g] pax Chriſtianis omnibus data eſt: quam rem Dei eſſe conſtat, dum[h] dicit *meam*: cum autem dicit, *do vobis*, non ſolùm ſuam voluit eſſe, ſed & univerſorum in ſe credentium.

II. *Pax à ſchiſmaticis turbata.* QUÆ pax, ſi, ut data erat, ſic integra inviolataque manſiſſet, nec ab auctoribus (2) ſchiſmatis[i] turbaretur: inter[k] nos & fratres noſtros hodie non eſſet ulla diſſenſio: (3) nec illi inconſolabiles Deo lachrymas facerent, quod Eſaïas propheta[l] teſtatur: (4) nec falſorum vatum

Eſa. 22. 4. nomen & actus incurrerent: nec ruinoſum ac dealbatum extruerent parietem: (5) nec minus aſtutas, ſed tantùm[m] ſimplices everterent men-

VARIANTES LECTIONES.

[a *Venerit.*] Ita in MS. S. G. meliùs quàm in editis aliiſque MSS. in quibus legitur, *venerat.* [b *Sit.*] Ita in omnibus MSS. In editis minùs bene *eſt.* [c *Reſurrexerit.*] Ita in MS. S. G. [d *Antequam in cœlum aſcenderet.*] In MS. S. G *antequam aſcenderet cœlum.* [e *Chriſtianis omnibus.*] In editis habetur, *chriſtianis nobis omnibus*, & ita in MS. S. Th. Sed in MSS. S G & Phil. Silv. deeſt vox, *nobis*, eſtque ſuperflua. [f] Secuti ſumus hoc in loco auctoritatem codicis S. G. In MS S Th necnon in Silviano legitur, *floriam per Apoſtolos pacem dereliquit.* Quid ſit *floriam* divinare difficile eſt: fortè poſitum eſt pro *conſolatoriam*, aut pro *ſtatoriam*, hoc eſt firmam & permanſuram pacem. Alii alia veriſimiliora comminiſcantur, nobis horum Codicum lectionem indicaſſe ſufficiat In editis legitur *ſuam*, ſed malè; mox enim dicit Optatus pacem illam & Dei eſſe & Fidelium. [g *Igitur.*] In editis, *Sic igitur.* In MS S. Th. *Si igitur.* In MSS. S. G. & P. S. nihil præter *Igitur*, atque id melius. [h *Dum*] Ita in omnibus MSS. In editis *cum*, ſed minùs bene. [i *Schiſmatis.*] In MS. S. G. *Schiſmatum*: in aliis, *Schiſmatis.* [k *Inter.*] In MS. S.G. *& inter.* [l] Vox *Propheta* deeſt in editis, ſed eſt in omnibus MSS. [m *Sed tantum ſimplices.*] Ita in omnibus MSS. & ferri poteſt, atque ita exponi, *nec minus cautas, & tantum ſimplices everterent mentes*, hoc eſt, eos qui minùs prudentes & minùs cauti ſunt ob nimiam ſimplicitatem. Itaque nihil videtur immutandum.

ANNOTATIONES.

(2) AUCTORIBUS SCHISMATIS principibus & anteſignanis. Loquitur enim tam de iis qui ſchiſma conflaverant, quàm de eorum ſucceſſoribus.

(3) NEC ILLI INCONSOLABILES DEO LACHRYMAS FACERENT, QUOD ESAÏAS PROPHETA TESTATUR. Alludit ad hæc verba Iſ. 22. v. 4. *Recedite à me, amarè flebo: nolite incumbere ut conſolemini me ſuper vaſtitate filiæ populi mei.* Iſtud autem *Deo lachrymas facerent*, non eſt intelligendum de lachrymis auctorum ſchiſmatis, ſed de ipſius Dei dolore ob vaſtatam ab eis Eccleſiam, ut explicat ipſe Optatus initio libri 3. *Indicat Deus lachrymas ſuas quas vos feciſtis: quas teſtatur nullâ poſſe conſolatione ſiccari, cùm ad vos per Eſaïam prophetam loquitur dicens: miſſum me facite, amarè plorabo: Nemo me poterit conſolari in contritione filiæ generis mei.*

(4) FALSORUM VATUM. Pſeudoprophetarum; Doctorum mendacii: nec dicerentur, nec agnoſcerentur factis ſuis pro falſis doctoribus.

(5) NEC RUINOSUM AC DEALBATUM EXTRUERENT PARIETEM. Alludit ad verba Ezechielis Prophetæ, c. 13. qui de falſis Prophetis loquens: *Qui decipiunt populum meum, dicentes; Pax, & non eſt pax*: addit, *Et ipſe ædificabat parietem, illi autem liniebant eum luto*: itaut tempeſtate ſuperveniente citò dirutus fuerit. Hujuſmodi prophetis comparat Optatus Donatiſtarum principes, quorum ſocietas non erat ſolidum & permanſurum ædificium ut Eccleſia Chriſti, ſed paries tantùm ruinoſus, licèt exteriùs dealbatus.

tes: nec malè imponendo omnibus capitibus [a] manum, everſionis velamenta [b] obtenderent: (6) nec maledicerent Deo: (7) nec rebaptizarent fideles: nec nos everſas aut occiſas innocentium [c] animas doleremus: quas priùs [d] doluit Deus, per Ezechielem prophetam, dicens: *Væ facientibus (8) velamen ſuper omne caput, & ſuper omnem ætatem, ad evertendas animas. Animæ everſæ ſunt populi mei: & maledicebant mihi in populo meo, ut occiderent animas, quas non oportuit mori: dum annuntiant populo meo vanas ſeductiones* Et tamen admiſſa ſunt hæc ab iis, qui noſtri ſunt fratres. *Ezech. 13. 8.*

III. Cur Schiſmatici, fratres appellentur.

SED ne quis dicat, me inconſideratè [e] eos fratres appellare, qui tales ſunt: ab Eſaiæ prophetæ vocibus [f] exorbitare [g] non poſſumus [h]. Quamvis & illi non negent, & omnibus notum ſit, quòd nos odio habeant, & exeerentur, & nolint ſe dici fratres noſtros: tamen nos recedere à timore Dei non poſſumus, quos hortatur Spiritus ſanctus per Eſaiam prophetam, dicens: *Vos qui timetis (9) nomen Domini* [i], *audite nomen* *Eſa. 66. 5.*

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Capitibus.*] In MS. S. Th *capitivis*, ſed malè. Alii codices habent *capitibus*, & ita legendum conſtat. [[b] *Velamenta.*] In MS. Ph. Silv. *velamentum*, & ita etiam emendatum antiquâ ac fortè eâdem manu in MS. S. Th. [[c] *Innocentium.*] In MS. P S. *innocentes.* [[d] *Priùs.*] In MS. S. G. *prior.* [[e]] In MS. S. G. *inconſideratè me.* [[f]] In editis poſt hæc verba, *ab Eſaiæ prophetæ vocibus*, additur participium *increpati*, ſed deeſt in MS S. G. & recentiori manu ſupra lineam adjectum eſt in MS. S T. idque ſuperfluum videtur. [[g] *Exorbitare.*] In MS P. S *orbitare.* [[h] *Poſſumus.*] In MS S. G. *poſſum.* [[i] *Nomen Domini.*] In MS. S. G. *Dominum.*

ANNOTATIONES.

(6) EVERSIONIS VELAMENTA OBTENDERENT. Pergit alludere ad verba ſequentia Ezechielis eodem cap. v. 18. ubi habetur in Hebr. & apud Sept. *Væ his qui conſuunt cervicalia ſub omni cubito manus; & qui faciunt velamina ſuper caput omnis ætatis ut pervertant animas.* Ita Donatiſtæ manus imponentes, quod velamenti ſpecies eſt, ſuper fideles omnis generis, hoc eſt pœnitentiam imponentes epiſcopis, preſbyteris, cæteris clericis, fidelibus, pueris & omnibus quos poterant circumvenire & pervertere, evertebant eorum animas, ſpoliantes eos innocentiâ & dignitatibus ſuis tum coram Deo, tum coram hominibus. Sic mentem ſuam exponit Optatus lib. 2. *Hos actus veſtros dolet Deus in Ezechiele Propheta, cùm dicit*: Væ facientibus velamen, *hoc eſt imponentibus manum* ſuper omnem ætatem ad evertendas animas. *Inveniſtis pueros; de pœnitentia ſauciaſtis, ne aliqui ordinari potuiſſent: Agnoſcite vos animas everiiſſe. Inveniſtis fideles antiquos, feciſtis pœnitentes: Agnoſcite vos animas everiiſſe. Inveniſtis Diacones, Preſbyteros, Epiſcopos, feciſtis Laicos: Agnoſcite vos animas everiiſſe.*

(7) NEC MALEDICERENT DEO. Hoc etiam habetur in illo Ezechielis loco: *Et prophanaſtis me in populo, &c.* Prophanare ſeu prophanum reddere eſt maledictis inceſſere, inhonorare.

(8) VÆ FACIENTIBUS. Sic locus ille integer habetur apud Sept. Ezechiel 13. v. 18. & 19. Οὐαὶ ταῖς συῤῥαπτούσαις προσκεφάλαια ὑπὸ πάντα ἀγκῶνα χειρὸς, καὶ ποιούσαις ἐπιβόλαια ἐπὶ πᾶσαν κεφαλὴν πάσης ἡλικίας, τοῦ διαστρέφειν ψυχάς. αἱ ψυχαὶ διεστράφησαν τοῦ λαοῦ μου, καὶ ψυχὰς περιεποιοῦντο. Καὶ ἐβεβήλουν με πρὸς τὸν λαόν μου, ἕνεκεν δρακὸς κριθῶν, καὶ ἕνεκεν κλασμάτων ἄρτων, τοῦ ἀποκτεῖναι ψυχὰς αἳ οὐκ ἔδει ἀποθανεῖν, καὶ τοῦ περιποιήσασθαι ψυχὰς αἳ οὐκ ἔδει ζῆσαι, ἐν τῷ ἀποφθέγγεσθαι ὑμᾶς λαῷ εἰσακούοντι μάταια ἀποφθέγματα. *Væ his quæ conſuunt pulvillos ſub omni cubito manus; & faciunt cervicalia ſub omni capite univerſæ ætatis ad capiendas animas: & cùm caperent animas populi mei, vivificabant animas eorum. Et violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei, & fragmen panis, ut interficerent animas, quæ non moriuntur, & vivificarent animas, quæ non vivunt, mentientes populo meo credenti mendaciis.* Quod noſter Interpres vertit *Cervicalia*, Heb. המספחות D. K. *ait eſſe velamina quibus mulieres faciem ſuam velabant.* Vox Græca ἐπιβόλαιον, *amiculum* generatim ſignificat aut velamen. Sed *ſtragulum Tori* apud Galenum, quod ſecutus eſt noſter interpres. Tempore Optati legebatur, *velamen.*

(9) SPIRITUS SANCTUS PER ESAIAM PROPHETAM DICENS, VOS QUI TIMETIS, &c. Ita hic locus habetur apud Iſaïam in Græco ut citatur ab Optato. Vulgatus noſter interpres, qui cum Hebræo concinit, diverſo prorſus ſenſu legit *Audite verbum Domini qui tremitis ad verbum ejus: dixerunt fratres veſtri odientes vos & abjicientes propter nomen meum.* Idem teſtimonium profert Tertull. l. 4. contra Marc. c. 16. ex eadem quâ Optatus verſione. Eadem etiam utitur Aug. in lib. poſt Collat. c. ult.

Domini[a]*: hi qui vos odio habent & execrantur, & nolunt ſe dici fratres veſtros*[b] (10), *vos tamen dicite eis, fratres noſtri eſtis:* ſunt igitur ſine dubio fratres, quamvis non boni. Quare nemo miretur, eos me[c] appellare fratres, qui non poſſunt non eſſe fratres (11). Eſt quidem nobis & illis

Gen. 9. ſpiritalis una nativitas, ſed diverſi ſunt actus. Nam & Cham, qui patris ſui riſit impiè nuditatem, frater innocentium fuit: & pro merito ſuo jugum ſervitutis incurrit, ut eſſet fratribus frater addictus. Ergo hoc nomen fraternitatis, nec interveniente peccato deponitur. Sed de iſtorum

Pſ. 49. 20. fratrum delictis dicam alio loco: qui ſedentes adverſùm nos[d] (12), detra-

Ibid. 19. hunt[e], & contra nos ſcandala ponunt: & cum illo fure concurrunt, qui Deo furtum facit[f] (13): & cum mœchis, id eſt, cum hæreticis, partem ſuam ponunt, & peccata ſua laudant, & convitia contra nos Catholicos meditantur.

IV. Cur Parmeniani Librum refellendum ſuſcipiat.

OMNES quidem per ſingula loca maledicis vocibus perſtrepunt: (quibus ad aliqua de occaſione reſpondeam[g]) ſed unum quidem[h] vix invenimus, cum quo per literas, vel hoc modo loquamur; Parmenianum ſcilicèt, fratrem noſtrum, ſi tamen ſe à nobis vel hoc nomine nuncupari permittit. Et quia collegium epiſcopale (14) nolunt nobiſcum habere commune, non ſint collegæ, ſi nolunt: tamen (ut ſupra diximus) fratres ſunt. Frater meus igitur Parmenianus, ne ventosè ac nudè[i], ut cæteri, loqueretur, quidquid ſentire potuit, non ſolùm dixit, ſed etiam in Scripturâ digeſſit. Cujus dictis, cum reſpondere, veritate cogente, compellimur: erit inter nos abſentes quoquomodo collatio. Eodem modo ſatisfiet & deſideriis aliquorum. Nam à multis ſæpè[k] deſideratum

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Nomen Domini.*] In MS. S G. *Verbum Domini.* [[b] *veſtros.*] Ita in MSS. S. Th. S. G. & P. S. In editis, *noſtros*, ſed minùs benè. [[c] *Eos me.*] In MS. S. G. *me eos.* [[d] *Adversùm nos.*] Ita in MSS. S. Th. S. G. & P S. [[e] *Detrahunt.*] In MS. S. G. *denotant*, ſed malè. [[f] *Facit.*] Ita in MS. S. G. In MSS. S. Th. & P S. *faciunt.* [[g] *Quibus ad aliqua de occaſione reſpondeam.*] In MS. S. G. hæc per parentheſim adjecta ſunt quæ deſunt in aliis MSS. ſed non videntur aliena aut peregrina. [[h] *Quidem,*] deeſt in MS. S. G. [[i] *Ventosè ac nudè.*] Ita in MSS. In Cochlæi editione germanica, *cum nequitiose.* In priori Balduini, *cum venenosè ac nudè.* Optimè in aliis, *ne ventosè ac nudè*, hoc eſt, ne ut cæteri nudis tantùm verbis quæ in ventos abeunt, ſuas partes tuerentur. [[k] *Sæpè.*] hanc vocem quæ deeſt in editis, agnoſcunt omnes MSS. codices.

ANNOTATIONES.

(10) ET NOLUNT SE DICI FRATRES VESTROS. Hæc verba ſunt Optati, qui prolatis ex Scriptura teſtimoniis, ſolet aliqua de ſuo quaſi ſupplens inſerere. Fratrum nomen repudiabant Donatiſtæ, ut præter Opt. teſtatur Aug. l. 3. contra Gaudent. & l. 3. contra Parm. c. 2.

(11) NON POSSUNT NON ESSE FRATRES. Eumdem agnoſcentes Deum patrem; eamdem habentes fidem; eodem baptiſmate regenerati.

(12) QUI SEDENTES ADVERSÙM NOS. Hæc & ſequentia pertinent ad Pſ. 49. v. 19. & ſequentes, & explicantur fusè de Donatiſtis ab Optato l. 4.

(13) CUM ILLO FURE CONCURRUNT, QUI DEO FURTUM FACIT. Diabolo nempè.

(14) COLLEGIUM EPISCOPALE. ſocietatem, communionem, conſortium inter epiſcopos catholicos & epiſcopos partis Donati. Diſtinguit inter fraternitatem & communionem, aitque Donatiſtas poſſe quidem à communione excidere, non autem à fraternitatis nomine, quia ad hoc ſufficit unitas fidei & eadem nativitas; ad illam verò prætereà neceſſaria ſunt externa charitatis & unitatis indicia.

eſt:

eſt: ut ad eruendam [a] veritatem, ab aliquibus defenſoribus partium conflictus haberetur: & fieri potuit. Sed quoniam & acceſſum prohibent, & aditus intercludunt, & conſeſſum vitant, & colloquium denegant: vel tecum mihi, frater Parmeniane, ſit iſto modo collatio: ut quia tractatus tuos, quos in manibus, & in ore multorum eſſe voluiſti, non aſpernatus ſum, neque contempſi, ſed omnia à te dicta patienter audivi: audias & tu humilitatis noſtræ reſponſa [b].

NAM & ego intelligo, & tu non negas, & quivis ſapiens pervidet, te nulla alia ratione tam prolixè tractaſſe, niſi ut Eccleſiam catholicam tuis tractatibus indignè pulſares. Sed, ut intelligi datur, aliud habet animus, aliud reſonat ſermo. Denique non omnia [c] te video dixiſſe contra catholicam [d]: imo multa pro catholica, cùm catholicus non ſis, ut & nobis neceſſe non fuerit reſpondere tractatibus tuis: niſi, quod dum malè inſtructus es, ut quod non vidiſti [e], ſed falſo audieris, loquereris, cùm in epiſtola Petri (15) Apoſtoli legerimus: *Nolite per opinionem* [f] *judicare fratres veſtros*: ut inter aliqua, quæ ad nos non pertinent (ſicuti probaturi [g] ſumus) diceres, à nobis contra vos militem fuiſſe poſtulatum. Cæterum à te in aliis partibus tractatus tui, aliqua pro nobis dicta ſunt, & contra vos, ut diluvii & circumciſionis comparatio: quædam & pro nobis, & pro vobis, ut ea, quæ in laude dixiſti baptiſmatis, (præter illud quod carnem Chriſti malè tractaveris): ideo & pro vobis, quia quamvis foris ſitis, tamen ex nobis exiſtis. Nam & illud pro ambobus, quod demonſtraſti hæreticos extraneos eſſe catholicis ſacramentis: ſi tamen vos ipſos non eis adjungeres, quos eſſe ſchiſmaticos conſtat. Quædam pro nobis ſolis, ut unius Eccleſiæ commemoratio [h]: quædam contra vos per ignorantiam [i] (quia peregrinus es) ut traditorum & ſchiſmaticorum accuſatio [k]: etiam illud & [l] contra vos, quod dixiſti de oleo & ſacrificio peccatoris. Ac per hoc nihil contra nos à te dictum eſt, niſi quod ignoranter dixiſti, à nobis militem poſtulatum: quod calumnioſè à te dictum eſſe, probationibus veriſſimis demonſtrabimus. Tolle hanc calumniam,

V. Cujus generis ſint ea quæ in Libro Parmeniani.

Jacobi 4. 11.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Eruendam.*] In MSS. S. T. & P S. *erudiendam*, ſed errore amanuenſis, quem agnoſcens exſcriptor codicis San-germanenſis, correxit *ad exquirendam*, feliciùs reſtitutum eſt, *ad eruendam.* [b *Reſponſa.*] In MS. S. G. poſt hæc verba adjectum eſt, *jam poſco.* [c *Non omnia.*] Ita in MSS. In editis peſſimè & contra mentem Optati deeſt particula negativa. [d *Catholicam.*] In MS. S. G. additur *fidem*, ſed malè, agitur enim de Eccleſia, non de fide. [e *Vidiſti.*] In MS. S. G. *videris.* [f *Per opinionem.*] In MS. S. G. *pro opinione.* [g *Probaturi.*] In MS S. G. *provocaturi*, minùs benè. [h *Ut unius Eccleſiæ commemoratio.*] Ita in MSS. S G. & P. S. In MS. S. T. *ut unius Eccleſiæ commemorationem faceret*, idem ſenſus, ſed propiùs accedit ad ſtylum Optati, & magis cum reliquis concinit lectio aliorum codicum. [i *Per ignorantiam.*] In MS. S. G. additur, *tuam.* [k *Accuſatio.*] Ita reſtituimus ex codice MS. S G. In aliis vitio exſcriptoris legitur, ut in editis, *accuſationem.* [l *&.*] Malè in editis *eſt.*

ANNOTATIONES.

(15) IN EPISTOLA PETRI. Nihil ſimile eſt in epiſtola Petri, ſed in epiſtola Jacobi c. 4. v. 11. ubi habetur: *Nolite detrahere alterutrum fratres. Qui detrahit fratri, aut qui judicat fratrem ſuum, detrahit legi, & judicat legem.* Fortè hunc locum reſpexit Optatus.

& noſter es [a]. Quid enim magis [b] pro nobis & noſtrum eſt [c], quàm quod dixiſti, in comparatione [d] baptiſmatis ſemel factum eſſe diluvium? Et ſingularem circumciſionem ſalubriter [e] profeciſſe populo Judæorum, magis pro nobis, quaſi noſter locutus es: hæc enim noſtra vox eſt, qui in Trinitate [f] baptiſmatis unionem defendimus (16): non pro vobis qui baptiſma, in cujus imagine [g] ſunt illa duo (17) audaciter, & quod contra leges [h] eſt iteratis: quamvis & vos ipſi non negetis, quia non debet iterari, quod ſemel juſſum eſt fieri. Sed dum tu [i] ſubtiliter laudaſti, quod omni laudis præconio dignum eſt: callidè veſtram ſuppoſuiſti perſonam, ut quaſi, quia ſemel licet, vobis liceat, (18) aliis denegetur. Si traditoribus non licet, vobis licere non debuit, quorum principes probamus fuiſſe traditores. Si ſchiſmaticis non licet, adæquè vobis licere non debuit, apud quos origo ſchiſmatis invenitur. Si peccatoribus non licet, etiam peccatores vos eſſe teſtimonio divino convincimus. Et tamen quia ſemel licet, non per electum hominem, ſed per quod ſemel licet: ideo poſt vos non emendamus, quia & apud nos & apud vos, unum eſt ſacramentum: cujus ſacramenti ratio, tota quinto libro monſtrabitur.

VI. Argumenta librorum Parmeniani.

A te quidem, frater Parmeniane, multa tractata ſunt. Sed video mihi non eo eſſe reſpondendum ordine, quo à te dicta ſunt ſingula. Tu enim primo loco dixiſti comparationes laudéſque baptiſmatis, & præter catenam Chriſti à te malè tractatam, cætera bene dixiſti: hoc enim magis pro nobis te dixiſſe, ſuo loco monſtrabitur. Secundo autem loco, excluſis hæreticis, unam dixiſti eſſe Eccleſiam: ſed eam, ubi ſit, agnoſcere noluiſti. Tertio loco, traditores nullis certis perſonis aut nominibus accuſaſti. Quarto à te unitatis lacerati ſunt operarii. Quinto, ut minima prætermittam [k], dixiſti de oleo & ſacrificio peccatoris.

VII. Diviſio operis hujus, & ſingulorum librorum Argumenta.

SED mihi videtur primo loco traditorum & ſchiſmaticorum indicandas eſſe civitates, perſonas, & nomina: ut quæ à te de iis dicta ſunt, veros auctores & certos reos ſuos agnoſcant. Deinde mihi dicendum eſt, quæ, vel ubi ſit una Eccleſia, quæ eſt: quia præter unam altera non eſt.

VARIANTES LECTIONES.

[a *& noſter es*] Ita in MSS. longè elegantius quàm in editis, *& eris noſter*. [b *Magis.*] In editis additur hîc *dei*, ſed deeſt in MSS. & ſuperfluum videtur. [c *& noſtrum eſt.*] In editis, *& noſtrum eſſe poteſt.* [d *In comparatione.*] Ita in MSS. non ut in editis, *in comparationem.* [e *Salubriter.*] Deeſt in MS. S. G. [f *In Trinitate.*] In MSS. S. T. & P.S. *in Trinitatem.* [g *Imagine.*] In MS. S.G. *imaginem.* In aliis & in editis, *imagine.* [h *Leges.*] In MS. S. G. *legem.* [i *Tu.*] Ita in MSS. S.G. & P.S. In MS. S. T. omittitur, *tu*, ut & in editis. [k *Ut minima prætermittam.*] In MS S.G. *ut minuta mittam*, idem ſenſus.

ANNOTATIONES.

(16) QUI IN TRINITATE BAPTISMATIS UNIONEM DEFENDIMUS. Qui baptiſmum invocato Trinitatis nomine collatum, unum eſſe defendimus, nec iterari debere.

(17) IN CUJUS IMAGINE SUNT ILLA DUO. Diluvium & circumciſio figuræ baptiſmi; & ſicut unum eſt diluvium, nec iteratur circumciſio, ita unum eſt baptiſma quod ſemel adminiſtratur.

(18) UT QUASI, QUIA SEMEL LICET, VOBIS LICEAT. Donatiſtæ aſſerebant equidem baptiſmum ſemel conferendum, ſed negabant verum eſſe apud catholicos baptiſma, idque ratum ac validum tantùm eſſe aïebant, quod à ſuis adminiſtrabatur.

Tertio, à nobis militem non eſſe petitum, & ad nos non pertinere, quod ab operariis unitatis dicitur eſſe commiſſum. Quarto loco, qui ſit peccator, cujus ſacrificium repudiat Deus, vel cujus oleum fugiendum ſit. Quinto, de Baptiſmate. Sexto, de inconſideratis præſumptionibus & erroribus veſtris.

VIII. Carnem Chriſti nec peccatricem, nec aquis demerſam dici debuiſſe à Parmeniano.

SED priuſquàm de rebus ſingulis aliquid dicam, quod carnem Chriſti malè tractaveris, breviter oſtendam. Dixiſti enim, carnem illam peccatricem, Jordanis demerſam diluvio, ab univerſis ſordibus eſſe mundatam. Meritò hoc diceres, ſi caro Chriſti pro omnibus baptizata ſufficeret, ut nemo pro ſe baptizaretur. Si ita eſſet, ibi eſſet totum genus hominum [a]: illic omne, quod corporaliter natum eſt. Nihil eſſet inter fideles & unumquemque gentilem, quia in omnibus caro eſt: & dum nemo non eſt qui non habeat carnem; ſi, ut [b] dixiſti, caro Chriſti diluvio Jordanis demerſa eſt, omnis caro hoc beneficium conſequeretur. Aliud eſt enim caro Chriſti in Chriſto; aliud uniuſcujuſque in ſe. Quid tibi viſum eſt, carnem Chriſti dicere peccatricem? Utinam diceres, caro hominum in carne Chriſti: nec ſic probabiliter dixeras [c], quia unuſquiſque credens, in nomine Chriſti baptizatur [d], non in carne Chriſti, quæ ſpecialiter illius erat. Addo [e], quod ejus caro de Spiritu ſancto concepta, inter alios non potuit in remiſſam peccatorum tingi, quæ nullum videbatur admiſiſſe peccatum (19). Addidiſti, & Jordanis diluvio [f] demerſam: ſatis inconſideratè hoc uſus es verbo: quod verbum ſoli Pharaoni, & ejus populo debebatur, qui pondere delictorum, tanquam plumbum, ita merſus ſit, ut ibi remanſerit. Chriſti autem caro, dum in Jordane deſcendit & aſcendit, merſa à te dici non debuit: cujus caro ipſo [g] Jordane ſanctior [h] invenitur, ut magis aquam ipſa deſcenſu ſuo mundaverit, quàm ipſa mundata ſit [i].

IX. Hæreticorum mentionem ſupervacaneè factã à Parmeniano.

Etiam illud præterire non poſſum, quod te ſubtiliter egiſſe conſidero; ut ad inducendos vel decipiendos animos auditorum, poſt circumciſionis & diluvii deſcriptionem, & poſt laudem baptiſmatis, hæreticos cum erroribus ſuis mortuos [k], & oblivione jam ſepultos quodammodò reſuſcitare voluiſti: quorum per provincias Africanas, non ſolùm vitia, ſed etiam nomina videbantur ignota. Marcion, Praxeas, Sabellius, Valentinus, & cæteri, uſque ad Cataphrygas [l], temporibus ſuis à Victorino

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Hominum.*] In MS. S. G *humanum.* [[b] *Si ut.*] Ita in MS. S. G. In editis & in MS. S. T. *ſicut*, ſed minùs ad mentem ſcriptoris. [[c] *Dixeras.*] Ita in omnibus MSS. In editis, *dixeris.* [[d] *Baptizatur.*] In MSS. S. G. & P. S. *baptizari poteſt.* [[e] *Addo.*] In MS. S. G. *adde.* [[f] *Diluvio demerſam.*] In MS. S. G. *diluvio eſſe demerſam.* [[g] *Ipſo Jordane.*] In MSS S. T. & P. S. *ab ipſo Jordane.* [[h] *Sanctior.*] In MS. S. G. *purior.* [[i] *Mundata ſit.*] In MS. S. G. hæc referuntur ad Chriſtum non ad ejus carnem; & ita habetur: *ut magis aquam ipſam deſcenſu ſuo mundaverit, quàm ipſe mundatus ſit.* [[k] *Cum erroribus ſuis mortuos.*] In MS. S. G. *cum erroribus ſuis jam mortuos*; quæ particula *jam* omittitur in poſteriori membro. [[l] *Uſque ad Cataphrygas.*] Verba hæc è loco ſuo mota reſtituimus.

ANNOTATIONES.

(19) QUÆ NULLUM VIDEBATUR ADMISISSE PECCATUM. Id-eſt quæ nullum admiſerat. Vide notam M. Caſauboni in hunc locum.

Petavionenſi[a], & Zephirino[b] Urbico (20), & à Tertulliano Carthaginenſi, & ab aliis adſertoribus Eccleſiæ catholicæ ſuperati ſunt. Ut quid bellum cum mortuis geris, quod ad negotium temporis noſtri non pertinet[c]? Sed quia ſchiſmaticus hodie aliquid peccati, quod probare poſſis in catholicos, non habes[d], ideo ad prolixitatem ſcripturæ tuæ augendam, tot hæreticos cum erroribus ſuis commemorare voluiſti.

X. Hæreticorum & ſchiſmaticorum diſcrimen.

NUNC alia quæſtio eſt, ut quid à te memorati ſunt illi, apud quos non ſunt ſacramenta, quæ nobis & vobis videntur eſſe communia? Sanitas non flagitat medicinam (21): de ſe ſecura virtus, forinſecùs non quærit auxilia, veritas non deſiderat argumenta: ægroti eſt, remedia quærere, inertis[e] & imbecillis eſt, auxilia comparare: mendacis eſt, argumenta conquirere. Intereà dixiſti, apud hæreticos dotes Eccleſiæ eſſe non poſſe: & rectè dixiſti, ſcimus enim hæreticorum Eccleſias ſingulorum, proſtitutas, nullis legalibus ſacramentis, & ſine jure honeſti matrimonii eſſe: quas non neceſſarias (22) recuſat Chriſtus, qui eſt ſponſus

Cant. 6. unius Eccleſiæ: ſicut in Canticis Canticorum ipſe teſtatur: qui cùm unam laudat, cæteras damnat, quia[f] præter unam, quæ eſt vera Catholica, cæteræ apud hæreticos putantur eſſe, ſed non ſunt: ſecundum quod in-

Cant. 4. dicat (ut ſupra diximus) in Canticis Canticorum, unam eſſe columbam ſuam, eamdem ſponſam electam, eamdem hortum concluſum, & fontem ſignatum: ut hæretici omnes neque claves habeant, quas ſolus Petrus accepit: (23) nec annulum, quo legitur fons eſſe ſigna-

VARIANTES LECTIONES.

[a *Petavionenſi.*] In MSS. S.T. & P.S. *Pectavienſi.* In MS. S.G *Pictavianenſi.* S. Hieronymus *Pictavionenſem* ſeu *Pitabionenſem* vocat pluribus in locis In inſcriptione commentarii hujus Victorini, *Pictabionenſis* dicitur, necnon in veteri catalogo librorum apocryphorum Gelaſii Papæ, & in martyrologiis Uſuardi & Adonis, aliiſque veteribus monumentis *Pitabio* aut *Petabio* ſeu *Petavio* Noricorum eſt oppidum, cujus mentio fit apud Tacitum lib. 3. hiſt. in coſmographia Æthici, in Itinerario Antonini, necnon apud Ammianum Marcellinum lib. 14. hiſt. & Ptolemæum lib. 2. cap. 15. Hujus urbis Epiſcopus fuit Victorinus ille non Pictavorum in Galliâ, ut fusè oſtendit eruditus Launoius in Diſſertatione de Victorino Epiſcopo & Martyre, in qua hunc Optati locum emendat ex conjecturâ, ſimulque obſervat editiones Optati mendoſas eſſe, & emendatiorem fieri in votis babet. [b *Zephirino.*] Ita in MSS. S.G. & P.S. In MS. S.T. & in editis, *Zepherino*, ſed vulgo vocatur, *Zephirinus.* [c *Quod ad negotium temporis noſtri non pertinet.*] In MS. S. G. *qui ad negotium temporis noſtri non pertinent.* [d *Sed quia ſchiſmaticus hodie aliquid peccati quod probare poſſis in catholicos, non habes.*] In ed.tis necnon in MSS. S.T. & P.S habetur, *ſed quia ſchiſm.itis hodie aliquid quod probare poſſis in catholicos, non habes.* Haud dubiè præferenda eſt lectio codicis San-germanenſis. [e *Inertis.*] In MSS. S.T. & P. S. *inertibus*, amanuenſium incuriâ; [f *Quia.*] In MS. S. T. *Qui*, minùs benè.

ANNOTATIONES.

(20) URBICO. Urbis Romæ Epiſcopo. Nota locutio.

(21) SANITAS NON FLAGITAT MEDICINAM, &c. His comparationibus hoc efficere contendit Optatus Parmenianum cauſæ ſuæ diffidere, qui à propoſito ſuo excurrat & hæreticos aggrediatur, cùm ipſi res ſit adverſum catholicos.

(22) NON NECESSARIAS. Extraneas, peregrinas.

(23) QUAS SOLUS PETRUS ACCEPIT. Eccleſiæ ſcilicet nomine, cujus perſonam gerebat.

tus:

tus (24): nec aliquem [a] illorum eſſe, ad quem hortus ille pertineat, in quo Deus arbuſculas plantat. De quibus hæreticis, quamvis ad præſentem non pertineat cauſam, quod diu locutus es, & ſuffecerat & abundabat. Sed miror, quid tibi viſum eſt, etiam vos ipſos eis adjungere, quos eſſe ſchiſmaticos conſtat, dum Eccleſiæ dotes & hæreticis ipſis, & vobis ſchiſmaticis denegaſti. Dixiſti enim inter cætera, ſchiſmaticos à vite, velut ſarmenta, eſſe conciſos: deſtinatos [b] pœnis, tanquam ligna arida, gehennæ ignibus reſervari. Sed video te adhuc ignorare ſchiſma, apud Carthaginem à veſtris principibus factum. Quære harum originem rerum, & invenies te hanc in vos dixiſſe ſententiam, cum ſchiſmaticis hæreticos ſociaſti. Non enim Cæcilianus exivit à Majorino (25) avo tuo (26): ſed Majorinus à Cæciliano: nec Cæcilianus receſſit à Cathedrâ Petri vel Cypriani (27): ſed Majorinus, cujus tu Cathedram ſedes, quæ ante ipſum Majorinum originem non habebat [c] (28). Et cùm hæc ita geſta eſſe manifeſtiſſimè conſtet [d], & vos hæredes eſſe traditorum & ſchiſmaticorum evidenter appareat: ſatis te miror, frater Parmeniane, cùm ſchiſmaticus ſis, ſchiſmaticos hæreticis jungere [e] voluiſſe. Aut ſi ſic tibi videtur, & ita placet: cumula illa [f] (29) quæ à te paulo ante ſunt dicta.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Nec aliquem.*] In MS. S. G. *nec apud aliquem*, haud rectè. [[b] *Deſtinatos.*] In MS S G. *deſtinatis.* [[c] *Non habebat.*] In MS. S. G. *non habet.* [[d] *Conſtet.*] In MSS. S. T. & P. S. *conſtent*, ſed perperam [[e] *Jungere.*] Ita in omnibus MSS. non ut in editis, *adjungere.* [[f] *Cumula illa.*] Mendoſiſſimè in editis habebatur *contra illa*, nec meliùs in MSS. S. T. & P. S. *cum illa.* Hanc reſtitutionem debemus MS. San-Germanenſi.

ANNOTATIONES.

(24) NEC ANNULUM, QUO LEGITUR FONS ESSE SIGNATUS. Per fontem intelligere videtur fidem; per annulum, ſymbolum, aut baptiſma, quod ut ait Tertull. lib. de Pœnitentia, *obſignatio eſt fidei*: Hinc apud Veteres baptiſmus ſæpè ſignaculum dicitur. Opt. ipſe l. 2. *Nam & fontem conſtat unam eſſe de dotibus; undè Hæretici non poſſunt vel ipſi bibere, vel alios potare, quia ſoli ſigillum integrum (id eſt ſymbolum Catholicum) non habentes, ad fontem verum aperire non poſſunt.* Et infrà in hoc libro: *Benè ſubduxiſti ius annulum, quibus aperire non licet ad fontem*: hoc eſt benè hæreticis abſtuliſti poteſtatem ſignandi ſacro baptiſmate.

(25) EXIVIT A MAJORINO. Cæcilianus primus erat ordinatus Epiſcopus, Majorinus contra eum ordinatus ab ejus communione deſcivit.

(26) MAJORINO AVO TUO. Succeſſore ſcilicet Donati, qui poſt Majorinum Carthaginenſem Cathedram invaſerat. Auguſt. in Lib. Retract. 2. c. 17. *In tribus libris*, inquit, *contra Epiſtolam Parmeniani, Donatiſtarum Carthaginenſis Epiſcopi ſucceſſoriſque Donati.* Idem Auguſt. Lib. 3. contra Ep. Parm. Majorinum, Donatum & Parmenianum veluti trea, ſine intermedio ſucceſſores enumerat. Quod autem quidam inferunt ea Sermone S. Auguſtini, *de Pace & Charitate*, ante collationem habito, Caium & Lucium Epiſcopos fuiſſe Carthaginis inter Donatum & Parmenianum, futile eſt. En verba Auguſtini: *Non dimitto Donatum, non dimitto neſcio quem Caium, Lucium & Parmenianum mille nomina, mille ſciſſuras.* Indè enim inferri tantùm poteſt Caium & Lucium fuiſſe è primoribus Epiſcopis Donatiſtarum: at Carthaginenſi Donatiſtarum Eccleſiæ præfectos fuiſſe, hinc non benè colligitur.

(27) A CATHEDRA PETRI VEL CYPRIANI. Eadem argumenta legere eſt apud Cyprianum in Lib. *de Unitate Eccleſiæ*, & Ep. 43. Cathedra ſeu Sedes Epiſcopalis eſt auctoritas ſuprema regendæ plebis vi ſacerdotii, quod unum eſt, cujus in ſolidum à ſingulis pars tenetur. Qui Epiſcopum ſuum legitimè conſtitutum & ordinatum non audit, ſed ab eo recedit, & vel ſe, vel alium pro Epiſcopo habet; recedere meritò dicitur à Cathedrâ Epiſcopi ſui & à Cathedrâ Petri, hoc eſt ab Apoſtolicâ ſede, cum quâ Epiſcopus ille communione junctus eſt.

(28) ORIGINEM NON HABEBAT. Majorinus nulli ſuccedebat. Cæcilianus Menſurii ſedem & cathedram habebat: poſt ipſius mortem in ejus locum legitimè ſuffectus fuerat. At Majorinus nullum habebat prædeceſſorem.

(29) CUMULA ILLA. Poſt hanc reſtitutionem, nihil in hoc loco, qui Expoſitores mirum in modum torſerat, difficultatis ſupereſt. Vide quid è principiis tuis adverſus te ſequatur; ſi inter hæreticos & ſchiſmaticos nullum diſcrimen eſt,

Dixiſti enim fieri non poſſe, ut falſo [a] baptiſmate inquinatus abluat, immundus emundet, ſupplantator erigat, perditus liberet, reus veniam tribuat, damnatus abſolvat. Benè hæc omnia [b] potuerunt [c] ad ſolos hæreticos pertinere, qui [d] falſaverunt ſymbolum: dum alter dixerit [e] duos Deos (30), cum Deus unus ſit; alter Patrem vult in perſona [f] Filii cognoſci [g]; alter carnem ſubducens (31) filio Dei, per quam Deo reconciliatus eſt mundus; & cæteri hujuſmodi, qui à ſacramentis catholicis alieni eſſe noſcuntur. Quare pœniteat te talibus hominibus etiam ſchiſmaticos adjunxiſſe: in te enim convertiſti ſententiæ gladium, dum æſtimas, quia alteros appetebas: & non attendiſti inter ſchiſmaticos & hæreticos, quàm ſit magna diſtantia. Inde eſt, quod ignoras, & quæ ſit ſancta Eccleſia: & ſic omnia miſcuiſti.

XI. Notæ Eccleſiæ catholicæ & ſchiſmatis.

CATHOLICAM facit ſimplex & verus intellectus in lege [h], ſingulare ac veriſſimum ſacramentum, & unitas animorum. Schiſma verò, ſparſo coagulo pacis, diſſipatis ſenſibus generatur, livore nutritur, æmulatione & litibus roboratur, ut deſertâ matre Catholicâ, impii filii dum foras exeunt, & ſe ſeparant (ut vos feciſtis) à radice matris Eccleſiæ, invidiæ falcibus amputati, errando rebelles abſcedunt: nec poſſunt novum aliquid, aut aliud agere, niſi quod jamdudum apud ſuam didicerunt matrem (32).

XII. Iterum de hæreticorum & ſchiſmaticorum diſcrimine.

HÆRETICI verò, veritatis exules, ſani & veriſſimi [i] ſymboli deſertores, de ſinu ſanctæ Eccleſiæ impiis ſenſibus depravati, contempto quod benè fuerant geniti, ut ignorantes & rudes deciperent, de ſe naſci voluerunt. Et qui jamdudum vitalibus paſti fuerant cibis, corruptelâ malæ digeſtionis, in perniciem miſerorum, diſputationibus impiis venena mortifera vomuerunt. Vides ergo, frater Parmeniane, hæreticos à domo veritatis ſatis extorres, ſolos habere varia [k] & falſa baptiſmata: quibus inquinatus non poſſit abluere, immundus emundare, ſupplantator erigere, perditus liberare, reus veniam tribuere, damnatus abſolvere. Benè clauſiſti hortum hæreticis: benè revocaſti claves ad Petrum: benè abſtuliſti colendi poteſtatem, ne arbuſculas colerent ii, quos ab

VARIANTES LECTIONES.

[a *Falſo.*] In editis & in MSS S T. & P. S. *in falſo.* [b *Omnis.*] Deeſt in MS. S. G. [c *Potuerunt.*] Ita in omnibus MSS. Malè in editis *poterunt.* [d *Qui.*] Ita in MS. S. G. In MSS. S. T. P. S. & in editis, *quia*, non omninò malè. [e *Dixerit.*] In MS. S. G. *dixit.* [f *In perſona.*] In MSS. S. T. & P. S. *in perſonam.* [g *Cognoſci.*] In MS. S. G. *cognoſcere.* [h *In lege.*] In editis, *intelligere*: atque ita in MSS. S. T. & P. S. ſed magis arridet *in lege*, quod habetur in MS. S. G. ut ſcilicet notæ Eccleſiæ catholicæ ſint, ſincera fides, quæ in genuinâ ſingularis ac veriſſimi ſacramenti, hoc eſt, ſymboli, intelligentiâ poſita eſt, & unitas animorum. [i *Veriſſimi.*] In MS. S. G. *veri.* [k *Varia.*] In MS. S. G. *& varia*, fortè *vana.*

ANNOTATIONES.

(30) ALTER DIXERIT DUOS DEOS. Cerdon, Marcion.

(31) ALTER CARNEM SUBDUCENS. Valentinus & alii Docetæ.

(32) APUD SUAM DIDICERUNT MATREM. Eccleſiam ſcilicet quæ priùs eorum erat mater.

hortulo & à paradiſo Dei conſtat alienos: benè ſubduxiſti annulum iis, quibus aperire non licet ad fontem (33). Vobis verò ſchiſmaticis, quamvis in Catholicâ non ſitis, hæc negari non poſſunt, quia nobiſcum vera & communia ſacramenta traxiſtis. Quare cùm hæc omnia hæreticis benè negentur, quid tibi viſum eſt, hæc & vobis negare voluiſſe, quos ſchiſmaticos eſſe manifeſtum eſt? vos enim foras exiſtis. Quantum in nobis eſt [a], volebamus [b], ut ſoli damnarentur hæretici: quantum in te eſt, etiam vos ipſos, cum eis unâ ſententiâ ferire voluiſti.

SED jam, ut ad propoſitum ſingularum rerum ordinem redeamus, primo loco audi, qui fuerint traditores, & pleniùs auctores ſchiſmatis diſce. In Africâ duo mala & peſſima admiſſa eſſe conſtat, unum in traditione, alterum in ſchiſmate: ſed utraque mala, & uno tempore, & iiſdem auctoribus videntur eſſe commiſſa. Debes ergo, frater Parmeniane, diſcere, quod intelligeris ignorare. Nam fermè ante annos ſexaginta, & quod excurrit, per totam Africam perſecutionis eſt divagata [c] tempeſtas (34): quæ alios fecerit martyres (35), alios confeſſores (36), nonnullos funeſtam proſtravit in mortem [d] (37), latentes dimiſit illæſos (38). Quid commemorem laïcos, qui tunc in Eccleſiâ nullâ fuerant dignitate ſuffulti [e]? quid miniſtros plurimos? quid diaconos in tertio (39)? quid presbyteros in ſecundo ſacerdotio conſtitutos? Ipſi apices & principes omnium, aliqui Epiſcopi (40) illis temporibus [f], ut damno æternæ vitæ, iſtius incertæ lucis moras breviſſimas compararent, inſtrumenta divinæ legis XIII. Auctores Donatiſtarum traditores fuiſſe.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Quantum in nobis eſt.*] Ita in MSS. S T. & S. G. In editis habetur *quantum in vobis eſt*, & junguntur iſta cum præcedentibus, *foras exiſtis*; ſed emendationem noſtram confirmat orationis pars altera, *quantum in te eſt.* [b *Volebamus.*] Ita in MS. S. G. In aliis, *volebam.* Idem ſenſus. [c *Divagata.*] In MS. S. G. *diu acuta*, errore ſcilicet amanuenſis. [d *Funeſtam proſtravit in mortem.*] Ita in MS. S. G. In aliis, *funeſta proſtravit in morte.* [e *Suffulti.*] Deeſt in MS. S. G. [f *Illis temporibus.*] In MS. S. G. *illius temporis.*

ANNOTATIONES.

(33) BENE SUBDUXISTI ANNULUM IIS, QUIBUS APERIRE NON LICET AD FONTEM. Alluditur ad verb Cantici Cantic. c. 4. v. 12. *Hortus concluſus, ſoror mea ſponſa, fons ſignatus.* Non habent hæretici annulum, quo ſigillum veræ fidei aperire poſſint, ac apertum iterum ſignare.

(34) ANTE ANNOS SEXAGINTA, ET QUOD EXCURRIT, PER TOTAM AFRICAM PERSECUTIONIS EST DIVAGATA TEMPESTAS. De Diocletiani perſecutione loquitur, quæ incœpit menſe Februario anni 303. & deſiit in Occidente anno 305. unde colliges Optatum hæc ſcribere circa annum 370.

(35) QUÆ ALIOS FECERIT MARTYRES. Eos ſcilicet qui mortem oppetiêre.

(36) ALIOS CONFESSORES. Qui ſcilicet conſtanter confeſſi ſunt, nec criminis idololatriæ quidquam in ſe admiſerunt, ſed non propterea occiſi.

(37) NONNULLOS FUNESTAM PROSTRAVIT IN MORTEM. Qui tormentis ſuperati vel Chriſtum negarunt, vel thus idolis adoleverunt, vel inſtrumenta divinæ legis tradiderunt: ii verè mortui, & funeſtâ morte proſtrati dici poſſunt.

(38) LATENTES DIMISIT ILLÆSOS. Qui ſcilicet fugâ vel latebris periculum declinarunt.

(39) IN TERTIO SACERDOTIO CONSTITUTOS. Sacerdotii nomen hîc uſurpat generatim Optatus, pro jure ac poteſtate exercendi alicujus muneris eccleſiaſtici, quo ſenſu diaconi tertium in ſacerdotio ordinem obtinere meritò dici poſſunt.

(40) APICES ET PRINCIPES OMNIUM, ALIQUI EPISCOPI. Ex his quanta tunc fuerit Epiſcoporum dignitas & ſupra preſbyteros [illegible] ſatis intelligitur.

impiè tradiderunt. Ex quibus erant Donatus Maſculitanus (41), Victor Ruſiccadenſis (42), Marinus ab aquis Tibilitanis (43), Donatus Calamenſis (44), & homicida Purpurius Limatenſis (45) [a]: qui interrogatus de filiis ſororis ſuæ, quòd eos in carcere Milei necaſſe diceretur, confeſſus eſt dicens: Et occidi, & occido non eos ſolos, ſed & quicumque contra me fecerit. Et Menalius, qui ne thurificaſſe à ſuis civibus probaretur, oculorum dolorem fingens, ad conſeſſum ſuorum procedere trepidavit.

XIV. Concilii Cirtenſis acta. Hi, & cæteri, quos principes tuos fuiſſe paulò poſt docebimus, poſt perſecutionem (46) apud Cirtam [b] civitatem, (quia Baſilicæ necdum fuerant reſtitutæ) in domum [c] Urbani Cariſi [d] (47) conſederunt die III. Iduum Maïarum (48), ſicut ſcripta Nundinarii tunc diaconi teſtantur, & vetuſtas

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Limatenſis.*] In MS. S. G. *Liniatenſis.* In actis Cirtenſis concilii apud Aug. lib. 3. contra Creſc. c. 26. *Limata* hujus Epiſcopi ſedes appellatur, ſed in codice Corbeienſi etiam legitur *Lintata*, & in nonnullis codicibus ep. 43. Aug. [[b] *Cirtam.*] In MS. S. Th. *circumcirtam.* [[c] *In domum.*] In MS. S. G. *in domo.* [[d] *Cariſi.*] In MS. S. T. *Gariſi.*

ANNOTATIONES.

(41) MASCULITANOS. *Maſcula* Numidiæ urbs Antonino & Auguſtino. In concil. Carth. Cypriani: *Confeſſor clarus à Maſcula.* In notitiâ Epiſcoporum Africæ, *Marculitanus.* In collat. Carth. *Maſculitanus.* In concil. Carth. anni 525. ſuſcribit *Donatus Maſculitanus.* Archinimum *Maſculanum* memorat Victor Vitenſis l. 1. n. 15.

(42) RUSICCADENSIS. *Ruſicca* urbs Numidiæ maritima à Plinio memorata. In itinerario Antonini fit mentio *Ruſicada* haud longè ab Hippone-regio. In anonymo Ravennate commemoratur etiam inter urbes Numidiæ. Nunc *Eſtora* in regno Tunetano. In notitiâ Epiſcoporum Africæ extat inter Numidas Epiſcopos *Ruſſiniacenſis.*

(43) AB AQUIS TIBILITANIS. Locus Mediterraneus ubi *Tibilis* urbs Antonino, haud procul à Cirtâ. *Tibilitanus* Epiſcopus eſt inter Epiſcopos in notitiâ Epiſcop. Africæ. In collat. Carth. adfuit etiam Epiſcopus *Tibilitanus*, diverſus à Tiſilitano. Auguſtinus mentionem facit *aquarum Tibilitanarum* l. 22. de civitate Dei, c. 8. referens *miraculum quod apud aquas Tibilitanas in memoria S. Stephani contigerat* ſub Proculo hujus loci Epiſcopo. *Tibili* habet anonymus Ravennas. Non videntur diverſa oppida *Tibilis* & *aquæ Tibilitanæ*, quamquam in Tabulis Peutingerianis ſeorſim ponantur, *Tibilis* & *aquæ Tibilitanæ.*

(44) CALAMENSIS. *Calama* oppidum nonnullis Africæ propriæ, ſed potiùs Numidiæ. Quippè inter Epiſcopos Numidiæ in notitiâ *Calamenſis* reperitur. Hujus urbis ſæpè meminit Aug. & Megalii Epiſcopi *Calamenſis* Numidiæ Primatis: hujus ſucceſſor Poſſidius *Calamenſis* Epiſcopus collationi Carthaginenſi interfuit, & vitam Auguſtini conſcripſit. Sæculo nono exeunte in notitiâ editâ à Goario, Carolo à ſancto Paulo & Beveregio, quæ imperante Leone ſapiente conſcripta eſt, urbs Calamenſis, inter oppida Numidiæ, primas recenſetur.

(45) LIMATENSIS. *Limatenſis* Epiſcopi quoque meminit Auguſtinus: fortè is eſt qui *Lamiggizenſis* in notitiâ.

(46) POST PERSECUTIONEM. Ita etiam Auguſtinus l. 3. contra Creſc. cap. 26. deferbuerat tum temporis in Africa Diocletiani perſecutio, ac ea præcipuè quæ fiebat ob traditionem codicum ſacrorum. De eâ enim id ſpecialiter habet Auguſtinus, *poſt perſecutionem codicum tradendorum.* Contenderunt Donatiſtæ in collat. Carthag. tunc tempus fuiſſe perſecutionis, ac proptereà cogi non potuiſſe concilium, idque ex martyrum geſtis probare conati ſunt, ſed re accuratiùs perpenſâ innotuit poſteà Cirtenſe concilium tredecim menſibus actis illis poſterius fuiſſe.

(47) URBANI CARISI. In actis ab Auguſtino relatis, *Urbani Donati.*

(48) DIE III. IDUUM MAÏARUM. Acta Cirtenſis concilii apud Auguſtinum lib. 3. contra Creſc. c. 27. ita inſcribuntur: *Diocletiano octies & Maximiano ſepties Coſſ. IV. nonas Martii.* At vitioſam eſſe hanc Conſulum notam obſervat Auguſtinus in Breviculo collationis. Cùm enim Donatiſtæ prolatis actis martyrum in collatione contendiſſent iis Coſſ. quibus habitum dicebatur concilium Cirtenſe, perſecutionem nondum finitam, reſponſum eſt à catholicis poſt illorum martyrum quorum acta proferebantur, paſſionem propè annum conſecutum fuiſſe ad Conſulem & diem concilii Cirtenſis. Reſponſio computantis officii fuit, menſem tantùm interfuiſſe: ſed poſteà deprehenſum eſt erratum fuiſſe ab officio: *Nam*, inquit Auguſtinus, *geſta martyrum quibus oſtendebatur tempus perſecutionis, Conſulibus*

membranarum

membranarum teſtimonium perhibet, quas dubitantibus proferre poterimus. Harum namque plenitudinem rerum[a], in noviſſima parte iſtorum libellorum, ad implendam fidem adjunximus. Hi Epiſcopi, interrogante Secundo Tigiſitano (49), tradidiſſe confeſſi ſunt (50). Et cùm ipſe Secundus à Purpurio increparetur, quòd & ipſe diu apud ſtationarios[b] fuerit, & non fugerit, ſed dimiſſus ſit; non ſine cauſâ dimiſſum fuiſſe, niſi quia tradiderat: jam omnes erecti[c] (51) cœperant murmurare. Quorum ſpiritum Secundus metuens, conſilium accepit à filio fratris ſui Secundo minore, ut talem cauſam Deo ſervaret (52). Conſulti ſunt qui remanſerant (53), id eſt, Victor Garbenſis[d], Felix à Rotario[e], & Nabor à Centurionis[f]. Ii dixerunt talem cauſam Domino debere reſervari[g]: & dixit Secundus, ſedete omnes (54): tunc dictum eſt ab omnibus, *Deo gratias*, & ſederunt. Habes ergo, frater Parmeniane, qui manifeſtò fuerint traditores.

Deinde non poſt longum tempus (55), iidem ipſi, tot & tales, XV. Ex ordinatione Majorini ſchiſma ortum.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Rerum.*] Deeſt in MSS. S. G. [b *Stationarios.*] In MS. S. G. *ſtationarium.* [c *Erecti.*] Hanc emendationem debemus codici S. G. In aliis codicibus & in editis perperam omninò *hæretici*, quod criticos torſit. [d *Garbenſis.*] In MSS. S. T. & P. S. *Gerdenſis*; ſed poſtea l. 2. *Garbenſis*. In MS. S. G. *Gabrenſis*. In editis *Garbienſis*. Apud Aug. in collat. Carth. & in notitiâ Epiſcop. Africæ. *Garbenſis*. [e *A Rotario.*] In MSS. S. T. & P. S. *a Ratario*. Apud Aug. *Rotarienſis*. [f *Centurionis.*] Ita etiam in coll. Carth. Januarius Epiſcopus *Centurionenſis*. In MSS notitiæ Africanæ, *Centurianenſis* malè. [g *Domino debere reſervari.*] In MS. S. G. *Deo debere ſervari.*

ANNOTATIONES.

facta ſunt Diocletiano novies, & Maximiano octies pridie idus Februarias. Geſta autem epiſcopalia decreti Cirtenſis poſt eorumdem conſulatum tertio nonas Martias, ac per hoc tredecim menſes intereſſe inveniuntur plures utique quam undecim, quos prius catholici minus diligenter computando reſponderant, ſed officium ut falleretur & menſem intereſſe reſponderet, eumdem conſulatum putavit: poſt conſulatum autem non advertit, ubi annus jam alius agebatur. Hæc eſt igitur vera concilii Cirtenſis epocha poſt conſulatum Diocletiani novies & Maximiani octies, hoc eſt anno 305. tertio nonas Martias. De menſe conſtitit ſemper in collatione, nam geſta martyrum erant pridie idus Februarii, & menſem tantùm inter paſſionem martyrum & concilii diem intereſſe dixit officium. Tredecim menſes interfuiſſe ait Auguſtinus. Ergo menſe Martio habitum conſtabat non Maïo; alioquin tres aut quindecim menſes inter paſſionem martyrum & concilii diem interfuiſſent. Ita ergo emendandus Optati locus, & pro *tertio iduum Maiarum*, legendum 3. *nonas Martii.*

(49) Secundo Tigisitano. Epiſcopo Tigiſens in Numidiâ qui tum metropolitani munere fungebatur inter Epiſcopos Numidiæ, quia ſenior erat. Duæ erant hujus nominis urbes in Africâ: alterâ in Numidiâ, de qua Procopius l. 2. de bello Vandalico, cujus Epiſcopus erat is Secundus; altera in Mauritania Cæſarienſi. Utraque reperitur in notitiâ Epiſcoporum Africæ.

(50) Tradidisse confessi sunt. Vide acta ipſa inferiùs.

(51) Erecti. Statim atque accuſabantur ſurgebant, & in alteram partem tranſibant, ut ex actis conſtat.

(52) Talem causam Deo servaret. Relinqueret Dei judicio.

(53) Consulti sunt qui remanserant. In Breviculo collationis c. 17. dicuntur undecim vel duodecim Epiſcopi ad hoc concilium conveniſſe. Ex hac narratione Optati conſtat undecim tantùm fuiſſe, è quibus ſex accuſati. Secundus Tigiſitanus præſes ſententiam dicere non poterat. Secundus minor filius fratris ejus jam mentem ſuam aperuerat. Itaque tres tantùm erant ſuperſtites qui conſulerentur, quorum ſententiam ſecutus eſt Secundus, & ita ſex Epiſcopi à quinque ſunt abſoluti.

(54) Sedete omnes. Ut judices. Quiſque locum ſuum accipiat.

(55) Non post longum tempus. Aliquos tamen annos interceſſiſſe oportuit. Nam Maxentius poſt cujus indulgentiam facta eſt ordinatio Cæciliani, ut infra dicitur, Africam non obtinuit niſi anno 311. devicto Alexandro, qui tyrannidem in eâ regione exercebat. Non eſt autem devictus Alexander, niſi poſt Herculii obitum qui anno 310. contigit teſte Zozimo.

ad Carthaginem profecti traditores, thurati [a] homicidæ, Majorinum (cujus tu cathedram ſedes) poſt ordinationem Cæciliani ordinaverunt, ſchiſma facientes. Et quoniam traditionis reos, principes veſtros fuiſſe monſtratum eſt; conſequens erit, eoſdem fuiſſe auctores [b] ſchiſmatis. Quæ res, ut clara & manifeſta eſſe omnibus poſſit, oſtendendum eſt, ex quâ radice ſeſe uſque in hodiernum, erroris protenderint rami, & ex quo fonte rivulus iſte maligni liquoris, occultè ſerpens, uſque in tempora noſtra manaverit. Dicendum eſt, unde & ubi & à quibus ortum conſtet hoc alterum malum; quæ convenerint cauſæ; quæ fuerint operatæ perſonæ; qui auctores hujus mali; qui nutritores; à quibus ſint inter partes ab Imperatore poſtulata judicia; qui ſederint judices; ubi ſit actum concilium; quæ ſint prolatæ ſententiæ. De diviſione agitur: & in Africâ, ſicut & in cæteris provinciis, una erat Eccleſia, antequam divideretur ab ordinatoribus Majorini, cujus tu hæreditariam cathedram ſedes. Videndum eſt, quis in radice cum toto orbe manſerit; quis foras exierit; quis cathedram ſederit alteram, quæ antè non fuerat; quis contra altare altare erexerit; quis ordinationem fecerit, ſalvo altero ordinato; quis jaceat ſub ſententia Joannis Apoſtoli, qui dixit multos
1. Joan. 2. 19. Antichriſtos foras exituros: *quia non erant* (inquit) *noſtri, nam ſi noſtri eſſent, manſiſſent nobiſcum.* Ergo qui in uno cum fratribus manere noluit, hæreticos ſecutus, quaſi Antichriſtus foras exivit.

XVI. Lucillæ adversùs Cæcilianũ rixæ.

Hoc apud Carthaginem poſt ordinationem Cæciliani factum eſſe, nemo eſt qui neſciat [c]: per Lucillam ſcilicet, neſcio quam fœminam factioſam: quæ ante concuſſam perſecutionis turbinibus pacem, dum adhuc in tranquillo eſſet Eccleſia, cum correptionem archidiaconi Cæciliani ferre non poſſet [d]: quæ ante ſpiritalem cibum & potum, os neſcio cujus martyris, ſi tamen martyris, libare (56) dicebatur: & cùm præponeret calici ſalutari os neſcio cujus hominis mortui, & ſi martyris, ſed necdum vindicati (57), correpta, cum confuſione, diſceſſit irata. Iraſcenti & dolenti, ne diſciplinæ ſuccumberet (58), occurrit ſubitò perſecutionis enata [e] tempeſtas.

XVII. Menſurius ad curiam citatus ornamenta Eccleſiæ Botro & Celeſtio cõmendat.

Iiſdem temporibus Felix quidam diaconus, qui propter [f] famoſam neſcio quam, de tyranno (59) Imperatore tunc factam epiſto-

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Thurati.*] Id eſt, qui thus idolis adoleverant. Ita in omnibus MSS Quanto errore in editis, *conjurati.* [[b] *Auctores.*] In MSS. S G. *& auctores.* [[c] *Nemo eſt qui neſciat.*] In MSS. S. T. & P. S. *nemo qui neſciat.* In MS. S. G. *quis neſciat?* [[d] *Ferre non poſſet.*] In MS. S. T. *Lucilla ferre non poſſet.* [[e] *Enata.*] In MSS. *innata*; ſed meliùs *enata.* [[f] *Propter.*] In MSS S. T. & S. G. *per*; ſed legendum *propter.*

ANNOTATIONES.

(56) Libare. Deoſculari.

(57) Necdum vindicati. Nondum in numerum martyrum ab Eccleſiâ relati.

(58) Ne disciplinæ succumberet. Ne propterea puniretur ab Epiſcopo.

(59) De tyranno. Maxentio. Contra hunc Felix ſcripſerat famoſum illum libellum dum Alexander Maxentio infenſiſſimus Africæ potiretur. Eo mortuo Maxentius vindictam de Felice ſumere voluit. Zozimus teſtis eſt Maxentium in fautores Alexandri potiſſimùm ſæviſſe.

lam[a], appellatus eſt, periculum timens, apud Menſurium Epiſcopum delituiſſe dicitur. Quem cùm poſtulatum Menſurius publicè denegaret, relatio miſſa eſt: reſcriptum venit, ut ſi Menſurius Felicem diaconum non reddidiſſet, ad palatium dirigeretur. Conventus non leves patiebatur anguſtias: erant enim Eccleſiæ ex auro & argento quamplurima ornamenta, quæ nec defodere terræ, nec ſecum portare poterat. Quæ[b] quaſi fidelibus, ſenioribus commendavit, commemoratorio facto, quod cuidam aniculæ dediſſe dicitur: ita ut ſi ipſe non rediret, reddita pace Chriſtianis, anicula illa illi daret[c], quem in epiſcopali cathedrâ ſedentem inveniret. Profectus cauſam dixit; juſſus eſt reverti: ad Carthaginem pervenire non potuit.

TEMPESTAS perſecutionis peracta, & (60) definita eſt. Jubente Deo, indulgentiam mittente Maxentio (61), Chriſtianis libertas eſt reſtituta. Botrus & Celeſtius[d], ut dicitur, apud Carthaginem ordinari cupientes, operam dederunt, ut abſentibus Numidis (62), ſoli vicini Epiſcopi peterentur, qui ordinationem apud Carthaginem celebrarent. Tunc ſuffragio totius populi Cæcilianus eligitur: & manus imponente Felice Autumnitano (63), Epiſcopus ordinatur. Botrus & Celeſtius[f] de ſpe ſuâ dejecti ſunt. Brevis[g] auri & argenti ſedenti Cæciliano, ſicuti delegatum à Menſurio fuerat, traditur, adhibitis teſtibus. Convocantur ſuprà memorati ſeniores, qui faucibus avaritiæ commendatam ebiberant prædam. Cum reddere cogerentur, ſubduxerunt communioni pedem[h]. Non minus & ambitores, quibus & ordinari non contigit: necnon & Lucilla, quæ jamdudum ferre non potuit diſciplinam: cum omnibus

XVIII. Ordinatio Cæciliani in Epiſcopum Carthaginenſem, necnon cauſæ atque origo ſchiſmatis.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Epiſtolam.*] In MSS. S. T. & S. G. *epiſtolarius*, quaſi is diaconus propter famoſam illam epiſtolam, *Epiſtolarius* fuerit appellatus; ſed longè rectiùs appellatus ibi idem ac citatus ad curiam, ut ſequentia oſtendunt. [b *Quæ.*] Suppleta eſt hæc particula omninò neceſſaria ex MS. S. G. [c *Daret.*] In MS S. G. *redderet.* [d *Celeſtius.*] Ita in MS. S. G Ita etiam eum vocat S. Auguſtinus in pſalmo abecedario contra Donatiſtas: *Erant Botrus & Celeſtius hoſtes Cæciliano valdè, impii, fures, ſuperbi, de quibus longum eſt referre.* Hujus auctoritate fretus reſtitui *Celeſtium* pro *Celeſio*, qui habetur in MSS. S. Th. & Ph. S. & in editis. [e *Autumnitano.*] Ita in omnibus MSS & in actis purgat. Felicis [f *Celeſtius.*] Ita in MS S.G. In aliis, *Celeſius.* [g *Brevis.*] In MS. S. G. *Tunc brevis.* [h *Pedem.*] Malè in recentioribus editionibus *plebem*, nam plebis pars multò major cum Cæciliano remanſit.

ANNOTATIONES.

(60) PERACTA ET DEFINITA. Priùs deferbuerat anno 305 ſed ſubindè recruduerat, nec pax omninò reddita, niſi poſtquam Maxentius rerum in Africâ potitus eſt anno 311.

(61) INDULGENTIAM MITTENTE MAXENTIO. Qui licet crudelis ac ſævus fuerit, viſus eſt tamen favere chriſtianis.

(62) ABSENTIBUS NUMIDIS. Donatiſtæ objiciebant Cæciliano, quod cùm eſſet primas, à primate vicinioiri non eſſet ordinatus. Optatus obſervat ipſoſmet Botrum & Celeſtium ambitores epiſcopatûs, qui poſteà à Cæciliano deſciverant, auctores fuiſſe, ut abſentibus Numidis fieret ordinatio. Auguſtinus reſpondit non eſſe neceſſarium ut primas ordinaretur à metropolitano, & in exemplum attulit Epiſcopum Romanum qui ordinabatur ab Oſtienſi.

(63) AUTUMNITANO. Ita in omnibus MSS. & in actis purgationis Felicis. Apud Aug. ubique *Aptunguenſi*: in editis Optati *Aptungitano*. Ex hoc loco colligitur Carthaginis vicinam fuiſſe hanc urbem & provinciæ proconſularis. Miror urbis tunc adeò celebris nullam eſſe mentionem in notitiâ Epiſcoporum Africæ, nec alibi;

ſuis potens & factioſa fœmina, communioni miſceri noluit. Sic tribus convenientibus cauſis & perſonis, factum eſt, ut malignitas haberet effectum.

XIX. Illicita ordinatio Majorini contra Cæcilianum, ab Epiſcopis Numidiæ.

SCHISMA igitur illo tempore confuſæ mulieris iracundia peperit, ambitus [a] nutrivit, avaritia roboravit. Ab his tribus perſonis contra Cæcilianum cauſæ confictæ ſunt, ut vitioſa ejus ordinatio diceretur. Ad Secundum Tigiſitanum miſſum eſt [b], ut Carthaginem veniretur: proficiſcuntur omnes ſuprà memorati traditores (64), ſuſcepti hoſpitio ab avaris (65), ab ambitoribus, ab iratis: non à catholicis, quorum petitione Cæcilianus fuerat ordinatus. Intereà ad Baſilicam, ubi cum Cæciliano tota civica frequentia fuerat [c]; nullus de ſuprà dictis acceſſit. Tunc à Cæciliano mandatum eſt [d]: » Si eſt quod in me probetur, exeat accuſa- » tor & probet. Illo tempore à tot inimicis nihil in eum potuit confingi: ſed de ordinatore ſuo, quòd ab iis falsò traditor diceretur, meruit infamari (66). Iterùm à Cæciliano mandatum eſt, ut ſi Felix in ſe, ſicut illi arbitrabantur, nihil contuliſſet (67), ipſi tanquam adhuc diaconum (68) ordinarent Cæcilianum. Tunc Purpurius ſolitâ malitiâ fretus, quaſi & Cæcilianus filius ſororis ejus eſſet, ſic ait: » Exeat huc quaſi » imponatur [e] illi manus in Epiſcopatu, & quaſſetur illi caput de pœnitentiâ (69). His rebus compertis, tota Eccleſia Cæcilianum retinuit [f], ne ſe latronibus tradidiſſet. Illo tempore aut reus de ſede [g] debebat [h] expelli, aut communicari debuit innocenti. Conferta erat Eccleſia populis: plena erat cathedra epiſcopalis: erat altare loco ſuo, in quo pacifici Epiſcopi retrò temporis obtulerant, Cyprianus, Lucianus [i] & cæteri. Sic exitum eſt foras, & altare contra altare erectum eſt: & ordinatio

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Ambitus.*] In MS. S. G. *ambitio.* [[b] *Miſſum eſt.*] In MS. S. G. *ſcriptum eſt.* [[c] *Tota civica frequentia fuerat.*] Ita in MS. S. G. In aliis & in editis, *tota civitas in frequentia fuerat.* [[d] *Eſt*] Deeſt in MS. S. G. [[e] *Quaſi imponatur.*] In MS. S. G. *quaſi ut imponatur.* [[f] *Retinuit.*] In MS. S G. *tenuit.* [[g] *De ſede.*] Hæc verba addita ſunt ex MSS. S T. & P. S. [[h] *Debebat.*] In MS. S. G. *debuit.* [[i] *Cyprianus Lucianus.*] In MS. S. G. inter Cyprianum & Lucianum tertius collocatur *Carpophorus.*

ANNOTATIONES.

(64) SUPRA MEMORATI TRADITORES. Epiſcopi qui concilio Cirtenſi interfuerant, adjuncto Silvano qui in eo concilio ordinatus fuerat Cirtæ Epiſcopus. Non alios videtur Optatus agnoſcere quàm iſtos. At in actis hujus Conventiculi ſeptuaginta fuiſſe ferebantur, ut legere eſt in brevicul. collat. Carth. c. 14. n. 26.

(65) SUSCEPTI HOSPITIO AB AVARIS, &c. A Lucillâ iratâ, Botro & Celeſtio ambitoribus, & ſenioribus illis avaris ac furibus.

(66) DE ORDINATORE SUO, QUOD AB IIS FALSÒ TRADITOR DICERETUR, MERUIT INFAMARI. Nihil habuerunt quod in Cæcilianum confingerent, ſed Felicem ejus ordinatorem in crimen traditionis incidiſſe cauſati ſunt, ut hac ratione ordinationem Felicis reſcinderent, tanquam ab eo factam qui per traditionis crimen dignitatem amiſerat.

(67) SI FELIX IN SE, SICUT ILLI ARBITRABANTUR, NIHIL CONTULISSET. Pro bono pacis hanc conditionem Numidis offert Cæcilianus.

(68) TANQUAM ADHUC DIACONUM. E diacono factus fuerat Epiſcopus.

(69) QUASSETUR ILLI CAPUT DE POENITENTIA. Manus ei imponatur in pœnitentiam; publicæ pœnitentiæ ſubjiciatur; atque ita de Clero dejiciatur & ad laïcam ſortem redigatur. Nam ſolemnis hæc erat lex, ut ait Auguſt. ep. 50. nunc 185. num. 45. *Ut nullus poſt alicujus criminis pœnitentiam clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat, vel in clericatu maneat.*

illicitè

illicitè [a] celebrata eſt: & Majorinus, qui lector in diaconio Cæciliani fuerat (70), domeſticus Lucillæ, ipſâ ſuffragante (71), Epiſcopus ordinatus eſt à traditoribus, qui in concilio Numidiæ (ut ſuperiùs diximus) crimina ſua ſibi confeſſi ſunt, & indulgentiam ſibi invicem tribuerunt. Manifeſtum eſt ergò, exiiſſe de Eccleſiâ & ordinatores qui tradiderunt, & Majorinum, qui ordinatus eſt.

INTEREA de ſuorum criminum fonte, qui apud eos multorum flagitiorum venis exuberaverat, unum traditionis convitium in ordinatorem Cæciliani derivandum eſſe putaverunt: providentes quòd fama duas res ſimiles uno tempore loqui non poſſet; ut crimina in ſilentium mitterent ſua, vitam infamare conati ſunt alienam (72): & cùm poſſent ipſi ab innocentibus argui, innocentes arguere ſtuduerunt, mittentes ubique litteras livore dictante conſcriptas, quas inter cæteros actus habemus in poſterum. Adhuc Carthagine poſiti præceſſerunt ſe epiſtolis ſuis (73), ut rumoribus falſis eunctorum auribus infererent mendacium, ſparſa fama per populos: & dùm de uno celebrata ſunt falſa, ſupradictorum veriſſima crimina ſub ſilentio latuerunt. Frequenter ſolet erubeſci de crimine: ſed illo tempore non fuit cui erubeſceretur; quia præter paucos Catholicos, peccaverant univerſi; & quaſi [b] imago fuerat innocentiæ, inter multos nefas admiſſum. Parùm erat [c] traditionis facinus, quod per Donatum Maſculitanum & cæteros ſupradictos conſtabat admiſſum: etiàm ingens flagitium ſchiſmatis traditioni junxerunt. XX. Litteræ Epiſcoporum Numidiæ adverſus Felicem ordinatorē Cæciliani.

VIDES ergò, frater Parmeniane, hæc duo crimina tam mala, tam gravia, traditionis & ſchiſmatis, ad tuos principes pertinere. Agnoſce vel ſerò, incurriſſe te in tuos, dùm inſectaris alienos; & cùm priores tuos conſtet operatos eſſe hoc alterum nefas, etiam vos eos ſceleratis veſtigiis ſequi laboratis: ut quod illi priores in titulo [d] ſchiſmatis (74) fece- XXI. Quàm grave ſchiſmatis malū, cujus rei ſunt Donatiſtæ.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Illicitè.*] In MS. S. G. *illicita* [b *Quaſi.*] Ita in MS. S. G. In MSS. S T. P. S; & in editis, *quòd*; ſed ſenſus poſtulat, ut emendetur, *quaſi.* [c *Parum erat.*] Ita in omnibus MSS. In editis malè *parvum.* [d *In titulo.*] In MS. S. T. *in titulos.*

ANNOTATIONES.

(70) QUI LECTOR IN DIACONIO CÆCILIANI FUERAT. Qui lector fuerat dùm Cæcilianus erat Archidiaconus.

(71) IPSA SUFFRAGANTE. Epiſcopi pecuniâ corruptis: quadringentos enim folles eam dediſſe conſtitit in actis coram Zenophilo.

(72) VITAM INFAMARE CONATI SUNT ALIENAM. Cæciliani ſcilicèt, collegarum ejus & Felicis Aptungitani. *Cæcilianum criminati ſunt*, inquit Auguſt. lib. poſt collat. c. 22. *quòd à traditoribus eſſet ordinatus, & quia cùm eſſet diaconus, victum afferre martyribus in cuſtodia conſtitutis prohibuiſſet. Nominati quidam collegæ Cæciliani, qui traditores aſſerebantur publicis geſtis, quæ tamen geſta non legebantur.* Inter hos fuerunt Novellus Tyzicenſis & Fauſtinus Tuburbinatus, ſe maximè Felix Aptungenſis qui acerbiùs accuſatus eſt, itaut fontem malorum omnium diceretur. Hæc continebant geſta concilii hujus lecta in collat. Carth. ut habet Auguſt. in Breviculo collat. c. 14. p. 26. Hæc continebant Numidarum litteræ livore dictante conſcriptæ, quas retulerat Optatus in fine ſui operis.

(73) PRÆCESSERUNT SE EPISTOLIS SUIS. Antequam venirent ad Eccleſias, epiſtolam illuc miſerant è concilio ſcriptam.

(74) IN TITULO SCHISMATIS. Ad conflandum ſchiſma, initio ſuæ ſeparationis, in principio ſchiſmatis.

rant, & vos jamdudum feciſſe & nunc facere videamini. Illi ruperunt ſuis temporibus pacem: vos exterminaris unitatem. De parentibus ve-
Matth. 15. 14. ſtris & de vobis meritò dici poteſt, *cæcus cæcum ſi duxerit, utrique in foveam cadunt*[a]. Oculos patrum veſtrorum furioſus excæcaverat livor, æmulatio veſtros orbavit. Schiſma ſummum malum eſſe & vos negare minimè poteritis. Et tamen Dathan & Abiron & Core, perditos magiſtros veſtros, ſine trepidatione eſtis imitati: nec ponere ante oculos voluiſtis, hoc malum & verbis Dei eſſe prohibitum, & admiſſum graviter vindicatum. Deinde eſſe diſtantiam delictorum, aut remiſſio teſtatur aut pœna. Denique inter cætera præcepta etiam hæc tria juſſio divina prohibuit, *non occides*, *non ibis poſt Deos alienos*, & in capitibus mandatorum, *non facies ſchiſma*. Videamus de his tribus, quid oportuit puniri, & quid meruit relaxari. Parricidium principale delictum eſt; & tamen
Geneſ. 4. Caïn nec reus à Deo percutitur, ſed occiſus inſuper vindicatur. In Ninive
Jonæ 3. civitate hominum numero centum viginti millia ſacrilega, quæ deos alienos ſequi videbantur: poſt iracundiam Dei, & nuncium Jonæ pro-
Num. 16. phetæ, jejunium parvi temporis & oratio indulgentiam meruit[b]. Videamus ſi aliquid tale conſecuti ſunt hi qui populos Dei primitùs auſi ſunt ſcindere. Tot millibus filiorum Iſraël, quorum à cervicibus divina providentia jugum ſervile dejecerat, Aaron ſanctum unum præfecerat ſacerdotem. Sed cùm miniſtri ejus ſacerdotium non ſibi debitum concupiſcentes, ſeductâ parte populi illicitè invaderent, ritum imitati ſacrorum, ducentos, & quod excurrit, miniſtros ſecum[c] perituros, cum thuribulis in fronte ſeducti populi poſuerunt: Deus cui diſplicet ſchiſma, hoc libenter videre non potuit. Indixerant quodammodo Deo bellum, quaſi eſſet alter Deus, qui alterum acciperet ſacrificium. Igitur Deus pro neglectis mandatis ſuis[d] iratus eſt irâ magnâ, & quod in ſacrilegos & parricidam non fecerat, in ſchiſmaticos fecit. Stabat miniſtrorum acies & multitudo ſacrilega, cum interdictis ſacrificiis ſuis illicò peritura: negatum & ſubductum eſt pœnitentiæ tempus, quia non talis erat culpa quæ veniam mereretur. Mandata eſt terræ fames: ſtatim fauces ſuas in populi diviſores[e] aperuit, & contemptores mandatorum Dei, avido ore[f] abſorbuit. Intra momenti ſpatium, ad tranſglutiendos prædictos terra patuit, rapuit, clauſa eſt. Et ne beneficium de mortis compendio conſequi viderentur, dùm non eſſent digni vivere, iis nec mori conceſſum eſt: tartareo carcere ſubitò clauſi, antè ſunt ſepulti quàm mortui. Et miramini vobis[g] aliquid tale aſperè factum, qui ſchiſma aut

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Utrique in foveam cadunt.*] In MS. S. G. *uterque in foveam cadit.* [[b] *Jejunium parvi temporis & oratio indulgentiam meruit*] In MS. S. G. *jejunio parvi temporis celebrato indulgentiam meruerunt.* [[c] *Secum.*] Deeſt in MS. S. G. [[d] *Pro neglectis mandatis ſuis.*] Ita in MSS. S. T. & P. S. ex quibus ſuppletur vox *ſuis*, quæ deerat in editis. Exſcriptor codicis S. G. marte ſuo videtur explicaſſe hæc verba, cùm loco eorum poſuit, *pro facto ſchiſmate.* [[e] *In populi diviſores.*] In MS. S. G. *in necem populi diviſoris*, minùs benè. [[f] *Ore.*] In MS. S. G. *hiatu.* [[g] *Vobis.*] In MS. S. G. *in vos.*

facitis aut colitis[a], cùm videatis quid magiſtri primi[b] ſchiſmatis pati meruerunt. An quia ceſſat talis modò vindicta, ideò tibi cum tuis vindicas innocentiam? Deus in ſingulis rebus exemplorum poſuit formam; ut ſit quod imputet imitantibus: prima peccata ad exemplum præſens pœna compreſſit, ſecunda judicio reſervabit[c]. Quid ad hæc dicturi eſtis, qui ſchiſma, uſurpato Eccleſiæ nomine, & occultè[d] nutritis, & impudenter defenditis?

XXII. Litteræ Epiſcoporũ partis Donati ad Conſtantinũ Imp. quibus ſibi petunt dari judices.

Sed quia audio aliquos de ſocietate tuâ, litigandi[e] ſtudio chartas habere neſcio quas; quærendum eſt, quibus ſit accommodanda fides, quæ cum ratione concordent, quæ cum veritate confibulent[f]? Veſtræ, ſi ſunt aliquæ, mendaciis fortè videantur aſperſæ. Noſtras chartas probant & conflictus cauſarum, & contentiones partium, & exitus judiciorum, & epiſtolæ Conſtantini. Nam quod de nobis dicitis, quid Chriſtianis cum regibus? aut quid epiſcopis cum palatio? Si nota eſt noſſe reges, vos tota perfundit invidia[g]. Nam majores veſtri, Lucianus, Dignus, Naſutius, Capito, Fidentius, & cæteri imperatorem Conſtantinum, harum rerum adhuc ignarum, his precibus rogaverunt: quarum exemplum infrà ſcriptum eſt: Rogamus te (75), Conſtantine optime imperator, quoniam de genere juſto es, cujus pater inter cæteros imperatores perſecutionem non exercuit, & ab[h] hoc facinore immunis eſt Gallia. Nam in Africâ inter nos & cæteros epiſcopos contentiones ſunt; petimus, ut de Galliâ (76) nobis judices dari præcipiat pietas tua. Datæ à Luciano, Digno, Naſutio, Capitone, Fidentio, & cæteris epiſcopis partis Donati (77).

VARIANTES LECTIONES.

[a *Qui ſchiſma aut facitis aut colitis*] In MS. S. G. *qui ſchiſma uſurpato Eccleſiæ nomine aut facitis aut colligitis.* [b *Magiſtri primi.*] In MS. S. G. *magiſtri veſtri primitivi.* [c] Locus iſte perdifficilis quibuſdam viſus eſt, & variè à variis vexatus; hujus tamen facilis & plana eſt ſententia, ſi modò ita interpungatur, ut à nobis factum eſt, & obſervatum in MS. S. T. ita ut *prima peccata*, non referantur ad participium *imitantibus*, ſed ad ſequentia: tunc enim nihil amplius obſcuritatis eſt, in poſteriori membro, *ad exemplum prima peccata præſens pœna compreſſit, ſecunda judicio reſervabit.* Exſtat iſte locus in MSS. S. T. & P. S ut hîc jacet, niſi quòd poſt verbum *imputet*, addita eſt conjunctio *&* in hunc modum, *imputet & imitantibus*, quod videtur ſuperfluum. At exſcriptor codicis S. G. locum non intelligens, depravavit & interpolavit hoc pacto: *Deus in ſingulis rebus exemplorum poſuit formam, ut ſit quod imputet imitantibus: prima præcepta ad exemplum ponens, præſens pœna compreſſit, ſecunda judiciu reſervabit.* [d *Occultè.*] In MS. S. G. *ſtultè.* [e *Litigandi.*] In MS. S. G. *litigantes*, ſed malè. [f *Confibulent.*] In MSS. *confabulent*. In editis, *confabulentur.* Aptiſſimè ad ſenſum, *confibulent*, pro *concinant*, *connectantur.* *Fibulare*, hoc ſenſu in uſu eſt apud Columellam. [g *Invidia.*] Deeſt in MS.S.G. [h *Ab.*] In MSS. S.T. & P.S. *ab.*

ANNOTATIONES.

(75) Rogamus te, &c. Hic eſt ille libellus ſine ſigno quem porrexerunt Anulino cum libello criminum Cæciliani, petentes ut ab eo ad comitatum dirigeretur, ut conſtat ex relat. Anulini apud Aug. ep. 88.

(76) De Gallia. Quia tùm Conſtantinus erat in Galliis.

(77) Partis Donati. Legendum Majorini; ſic enim in relatione Anulini, *Libellus Eccleſiæ Catholicæ criminum Cæciliani traditus à parte Majorini.* Auguſtinus etiam, quoties de iſto libello loquitur, ait eum oblatum à parte Majorini. Sed quia quæ pars primo dicebatur Majorini tempore Optati vocabatur pars Donati, ipſe nomen notius ſubſtituit in locum antiqui. Porrò libellus ille oblatus eſt initio anni 313. nam relatio Anulini data eſt Carthagine 17. Kalend. Maias Conſtantino Aug. tertium Coſ. qui conſulatus incidit in annum æræ vulgaris 313 veriſimile eſt haud paulò ante libellos oblatos. Fortè

XXIII. Reſponſio Conſtantini. Dati ab eo judices qui Romæ convenant.

Quibus lectis, Conſtantinus pleno livore [a] reſpondit (78). In quâ reſponſione & eorum preces prodidit, dùm ait: » petitis à me in ſæculo [b] judicium, cùm ego ipſe Chriſti judicium expectem. Et tamen dati ſunt judices, Maternus ex Agrippinâ civitate, Reticius [c] ab Auguſtoduno civitate, Marinus Arelatenſis. Ad urbem Romam ventum eſt ab his tribus Gallis, & ab aliis quindecim Italis. Convenerunt in domum Fauſtæ in Laterano [d] (79), Conſtantino quater (80) & Licinio ter conſulibus, ſexto nonas Octobris die, ſextâ feriâ. Cùm conſediſſent Miltiades epiſcopus urbis Romæ, & Reticius & Maternus & Marinus epiſcopi Gallicani: & Merocles à Mediolano, Florianus à Sinnâ (81), Zoticus à Quintiano (82), Stennius ab Arimino, Felix à Florentiâ Tuſcorum, Gaudentius à Piſis, Conſtantius à Faventiâ, Proterius à Capuâ, Theophilus à Benevento, Sabinus [e] à Terracinâ, Secundus [f] à Præneſte, Felix à tribus Tabernis (83), Maximus ab Oſtiâ [g], Evandrus ab Urſino (84), Donatianus à Foro Claudii (85).

XXIV. Concilii Romani ſententia in gratiam Cæciliani.

His decem & novem conſedentibus epiſcopis, cauſa Donati (86) & Cæciliani in medium miſſa eſt (87). A ſingulis in Donatum ſunt hæ » ſententiæ latæ. Quòd confeſſus ſit rebaptizaſſe [h] (88); & epiſcopis lap» ſis manum impoſuiſſe (89); quod ab Eccleſiâ alienum eſt. Teſtes in-

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Livore.*] In MS. S. G. *libello.* [[b] *In ſæculo.*] Hujus vocis loco habetur in MS. S. G. *Epiſcopi.* [[c] *Reticius.*] Ita in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. dicitur *Reticus.* [[d] *In Laterano.*] In MSS. *in Lateranis.* [[e] *Sabinus.*] In MS S T. *Savinus.* [[f] *Secundus.*] In MS S. T. & P. S. *Secundinus.* [[g] *Ab Oſtiâ.*] In MS. S. T. *ab Oſtiis.* In MS. S. G. *à tribus Oſtiis.* [[h] *Rebaptizaſſe.*] In MSS. S. T. & Ph. S. *rebaptizare.*

ANNOTATIONES.

etiam ſcriptum erat, *ex parte Donati*; quia Donatus à Caſis nigris anteſignanus eorum jam erat, & præcipuus accuſator Cæciliani, ut patet ex actis in concilio Romano.

(78) Constantinus pleno livore respondit. Verba ſunt epiſtolæ Conſtantini ad Epiſcopos concilii Arelatenſis, nec proinde ſuo loco ab Optato inſerta.

(79) In domum Faustæ in Laterano. In eâ ſcilicet parte Laterani palatii quæ ad habitationem Fauſtæ Imperatricis deſtinata erat.

(80) Constantino quater. Nihil immutavimus in texto, quia ſic ſcriptum in MSS. ſed Auguſtinus lib. poſt collat. c. 33. ait, *Melchiades judicavit Conſtantino ter & Licinio iterum conſulibus ſexto Nonas Octobris:* certum eſt legi debere *Conſtantino* 3. *coſ.* nam quartus hujus conſulatus incidit in annum 315. poſt concilium Romanum, & Arelatenſe. Licinii autem conſulatus tertius eſt, ſi numeretur conſulatus ſuffectus anni 355. ſi autem non numeretur ſecundus; annus certè Chriſti 313.

(81) A Sinna. Seu *Cinnâ*, ita in MSS. Balduinus emendavit *Ceſenâ*, quod oppidum eſt Flaminiæ, fortè *Aeſina*, nunc *Jeſi* in Piceno Annonario, aut *Pinna* in Piceno Suburbicario.

(82) A Quintiano. Urbe in Rhetiâ, quæ nunc pagus eſt agri Brixienſis, hodie *Kintzen.*

(83) A tribus Tabernis. Hodiè *Ciſterna* prope Urbem.

(84) Ursino. Fortè *Urbino* Umbriæ urbe.

(85) A Foro Claudii. Cujus Epiſcopatus Calenum dicitur tranſlatus ab Ughello.

(86) Causa Donati. Jam ergò Donatus à Caſis nigris princeps erat accuſatorum Cæciliani.

(87) In medium missa est. Et tribus diebus acta: totidem enim actiones fuiſſe conſtat ex Carth. collat. tit. 323. & ex Brevic. coll. d. 13. c. 57.

(88) Quod confessus sit rebaptizasse. A Catholicis ſcilicet baptizatos.

(89) Episcopis lapsis manum imposuisse. Iis ſcilicèt epiſcopis quos traditores criminabatur manus in pœnitentiam impoſuiſſe, quod alienum eſt à conſuetudine Eccleſiaſticâ, ut habet S. Leo ep. nunc 2. Ruſtico. Narbon. his verbis reſpondens: *Alienum eſt à conſuetudine Eccleſiaſticâ ut qui in preſbyterali honore, aut in diaconii munere fuerint conſecrati, ii pro crimine aliquo ſuo per manus impoſitionem remedium accipiant pœnitendi, quod ſine dubio ex Apoſtolicâ tra-*

duct

ducti à Donato, confeſſi ſunt ſe non habere quod in Cæcilianum dicerent. Cæcilianus omnium ſuprà memoratorum ſententiis innocens eſt pronunciatus: etiam Miltiadis ſententia, quâ judicium clauſum eſt [a] his verbis: Cùm conſtiterit Cæcilianum, ab iis qui cum Donato venerunt, juxta profeſſionem ſuam (90) non accuſari (91): nec à Donato convictum eſſe in aliquâ parte [b] conſtiterit: ſuæ communioni (92) eccleſiaſticæ integro ſtatu (93) retinendum meritò eſſe cenſeo.

XXV. Appellatio Donati à judicio Romano, quomodò à Conſtantino excepta.

SUFFICIT ergò & Donatum tot ſententiis eſſe percuſſum, & Cæcilianum tanto judicio eſſe purgatum. Et tamen Donatus appellandum eſſe (94) ab epiſcopis [c] credidit. Ad quam appellationem Conſtantinus imperator ſic reſpondit: ô rabida furoris audacia (95)! ſicut in cauſis gentilium fieri ſolet, appellationem interpoſuerunt [d].

XXVI. Quid poſt ſynodum Romanâ in Africâ geſtum.

EODEM tempore idem Donatus petiit, ut ei reverti licuiſſet, & nec

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Clauſum eſt.*] In MS. S. G. *coagulatum eſt*, ſed malè. [[b] *In aliquâ parte.*] In MS. S G. *in aliqua profeſſione.* [[c] *Ab epiſcopis.*] Deeſt in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. legitur *epiſcopus*, non, *ab epiſcopis*: nihil mutavimus in vulgatâ lectione quamquàm nullius codicis auctoritate ſuffultâ. [[d] *Appellationem interpoſuerunt.*] Deſunt hæc in MSS. S T. & P. S. In MS. S. G. legitur, *appellandum eſſe epiſcopus credidit, & cætera.* In epiſtolâ Conſtantini ad epiſcopos Eccleſiæ Catholicæ hæc habentur verba, ut hic referuntur in editis; undè nihil immutandum duximus.

ANNOTATIONES.

ditione deſcendit: quod affirmat hoc in loco S. Leo de presbyteris & diaconis, multò magis notum eſt de epiſcopis. Quidam hoc accipiunt de manûs impoſitione epiſcopali, ſeu de reordinatione: ſed nullibi Optatus accuſat Donatiſtas quòd iteratò ordinaverint epiſcopos catholicos: imò conſtat ex eo lapſis epiſcopis, ab illis qui ſtabant à parte Donati manus impoſitas fuiſſe in pœnitentiam. At veriſimile non eſt, eos quos ad pœnitentiam detruſerant, epiſcopos poſtea conſtituiſſe; imò uti modò obſervavimus, Purpurius Limatenſis volebat eo fine Cæciliano manum imponere, *ut quaſſaretur illi caput de pœnitentiâ*: hoc eſt, ut non-ſolùm ab omni gradu, ſed etiam ab omni ſpe epiſcopatûs recipiendi dejiceretur. Sed quid opus eſt mentem Optati expiſcari, cùm ipſe ſe disertè explicet lib. 2. n. 25. ubi loquens de eâ impoſitione manuum quâ Donatiſtæ utebantur, ait: *Multis notum eſt & probatum, perſecutionis tempore epiſcopos aliquos, inertiâ à confeſſione nominis Dei delapſos thurificaſſe, & tamen nullus eorum qui evaſerunt, aut manum lapſis impoſuit, aut ut genua flecterent, imperavit: & facitis vos hodiè poſt unitatem, quod à nullo factum eſt poſt thurificationem.* Peccabant igitur Donatiſtæ, 1° contra legem & conſuetudinem eccleſiaſticam, quæ vetabat epiſcopis lapſis manum imponi in pœnitentiam: 2°, contra juſtitiam, manus imponendo in pœnitentiam epiſcopis catholicis & innocentibus; non autem in eo quòd epiſcopos ad pœnitentiam detruſos reordinarent.

(90) JUXTA PROFESSIONEM SUAM. Juxta quod profeſſus fuerat ſe probaturum crimina legitimis teſtibus & indiciis.

(91) NON ACCUSARI. Quia deſeruerat accuſationem, nec teſtes induxerat, judiciumque declinaverat.

(92) SUÆ COMMUNIONI. Eccleſiæ ſcilicèt univerſæ; quaſi diceret, cenſeo ab ejus communione non eſſe diſcedendum.

(93) INTEGRO STATU. In eo ſtatu in quo erat: pro epiſcopo eum habendum eſſe.

(94) APPELLANDUM ESSE. Non propriè appellavit à judicibus Romanis, ſed de eorum judicio conqueſtus eſt, uti obſervat ſæpè Auguſtinus.

(95) O RABIDA FURORIS AUDACIA! Hæc ſcripta ſunt ab Imperatore Conſtantino poſt ſynodi Arelatenſis judicium; ſed quæ ad eam ſynodum pertinebant, Optatum latuêre. Undè & in collatione Carthaginenſi, de Arelatenſi judicio nihil dictum eſt, quod non fuiſſet prætermiſſum, ſi hujus mentionem feciſſet Optatus.

E

ad Carthaginem accederet [a]. Tunc à Filumino [b], ſuffragatore ejus, imperatori ſuggeſtum eſt, ut bono pacis Cæcilianus Brixiæ retineretur: & factum eſt. Tunc duo epiſcopi ad Africam [c] miſſi ſunt, Eunomius & Olimpius [d] (96). Venerunt, & apud Carthaginem fuerunt per dies quadraginta [e], ut pronunciarent ubi eſſet Catholica. Hoc ſeditioſa [f] pars Donati fieri paſſa non eſt: de ſtudio partium ſtrepitus quotidiani ſunt habiti: noviſſima ſententia eorumdem epiſcoporum Eunomii & Olimpii „ talis legitur; ut dicerent illam eſſe Catholicam, quæ eſſet in toto orbe „ terrarum diffuſa, & ſententiam decem & novem epiſcoporum jam„ dudùm datam, diſſolvi non poſſe. Sic communicaverunt clero Cæciliani, & reverſi ſunt. De iis rebus habemus volumina actorum, quòd ſi quis voluerit, in noviſſimis partibus legat. Cùm hæc fierent [g], Donatus ultrò prior ad Carthaginem redit [h]. Hoc audito [i], Cæcilianus ad ſuam plebem properavit. Hoc modo iterùm renovellatæ ſunt partes. Conſtat tamen & Donatum tot ſententiis eſſe percuſſum, & Cæcilianum innocentem totidem ſententiis pronunciatum.

XXVII. Purgatio Felicis ordinatoris Cæciliani.

SED quia in ipsâ causâ jamdudùm in Catholicâ duorum videbantur laborare perſonæ, & ordinati & ordinatoris: poſtquàm ordinatus in urbe purgatus eſt, purgandus adhuc remanſerat ordinator. Tunc Conſtantinus ad Ælianum [k] Proconſulem ſcrip-

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Ut ei reverti licuiſſet, & nec ad Carthaginem accederet*] Ita in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. legitur, *ut ei revertenti ad Carthaginem contingeret*, quod cùm ſenſu careat, in editis emendatum eſt, *ut ei reverti ad Carthaginem contingeret*: ſed veriſimilius eſt Donatum petiiſſe tantum, ut ſibi in Africam remeare liceret, eâ conditione ut ad Carthaginem non accederet, quod ex ſequentibus colligitur: nam poſt hæc Optatus obſervat, Donatum poſt diſceſſum Eunomii & Olimpii, priorem ad Carthaginem rediiſſe, & hoc audito, Cæcilianum huc etiam properaſſe. Hinc patet retentum non fuiſſe Brixiæ Cæcilianum, niſi quia injunctum erat Donato ne Carthaginem accederet. In collatione Carthaginenſi ubi prolatum eſt iſtud teſtimonium, ita lectum eſt, *ut ei reverti licuiſſet, & ad Carthaginem accederet*: quæ lectio proximè accedit ad noſtram, niſi quod levi errore pro particulâ *nec*, lectum eſt *&*; quod Donatiſtis occaſionem præbuit aſſerendi imperatorem contra Cæcilianum pro Donato judicaſſe, quippè qui Donatum Carthaginem remiſiſſet & Cæcilianum Brixiæ retinuiſſet. [[b] *Filumino.*] Ita in MSS. In collat. Carth. *Philomeno.* [[c] *Ad Africam.*] In MS. S. G. *ab Africà.* [[d] *Eunomius & Olimpius.*] Optati editiones poſt hæc verba, addunt, *ut remotis duobus unum ordinarent*: ſunt etiam in MSS. S. T. & P. S. & tamen videntur peregrina, nam Donatus is de quo agitur, non erat epiſcopus Carthaginis, nec epiſcopi illi miſſi ſunt, ut id facerent, ſed tantùm ut Cæcilianum confirmarent, & declararent Eccleſiam catholicam in ejus parte eſſe, ut ſtatim ſubditur. [[e] *Quadraginta.*] In MS. S. G. *quinquaginta.* [[f] *Seditioſa.*] In MS. S. G. *ſtudioſa*, ſed meliùs *ſeditioſa*, ut in MS. S. T. [[g] *Cùm hæc fierent.*] In MS. S. G. *inter hæc.* [[h] *Redit.*] In MS. S. G. *rediit.* [[i] *Hoc audito.*] In MS. S. G. *Quo audito.* [[k] *Ælianum.*] In MSS. S. T. & P. S. *Cæcilianum*; ſed legendum ut in MS. S. G. & in editis, *Ælianum.*

ANNOTATIONES.

(96) EUNOMIUS ET OLIMPIUS. Miſſos eos neceſſe eſt illo tempore quo Cæcilianus Brixiæ retinebatur, ac proindè ſtatim à concilio Romano.

ſit (97), ut remotis neceſſitatibus publicis, de vitâ Felicis Autumnitani publicè quæreretur. Sedit is cui erat indictum [a] (98). Inducti ſunt Claudius Saturianus (99), curator Reipublicæ, qui fuit tempore perſecutionis in civitate Felicis, & curator præſentis tunc temporis quando cauſa flagitabatur, Callidius Gratianus, & Magiſtratus Alfius [b] Cæcilianus, ſed & Superius ſtationarius [c] (100) perductus, & Ingentius ſcriba publicus (101) pependit ſub metu imminentium tormentorum. Reſponſis omnium nihil tale inventum eſt in vitâ Felicis epiſcopi, propter quod ordinare non potuiſſet [d]. Habetur volumen [e] actorum, in quo continentur præſentium nomina, qui fuerant in causâ Claudii Saturiani curatoris, & Cæciliani magiſtratûs, & Superii ſtationarii, & ſcribæ Ingentii, & Solonis officialis publici (102) ipſius temporis. Poſt quorum reſponſa, à ſuprà memorato proconſule hæc pars ſententiæ dicta eſt: Felicem autem religioſum « epiſcopum, liberum eſſe ab exuſtione inſtrumentorum deificorum « manifeſtum eſt, cùm nemo in eum aliquid probare potuerit, quòd « religioſiſſimas ſcripturas tradiderit vel exuſſerit [f]. Omnium enim in- « terrogatio [g] ſupraſcriptorum manifeſta eſt, nullas ſcripturas deificas, «

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Sedit is cui erat indictum.*] Hæc neceſſaria ſupplentur ex tribus noſtris MSS. In MS. S. G. pro *indictum*, habetur, *injunctum*. [[b] *Alfius.*] In MS. S.G. *Alfidius*; ſed in actis, *Alfius*. [[c] *Sed & Superius ſtationarius.*] Ità in MSS. S.T. & P.S. In MS. S. G. *Sed Exſuperius*. Is in epiſt. Conſt. vocatur *Superius centurio*. [[d] *In vitâ Felicis epiſcopi, propter quod ordinare non potuiſſet.*] In editis, *quod vitam Felicis epiſcopi ſordidare potuiſſet*. Nos reſtituimus hunc locum, partìm ex conjecturâ, partìm auctoritate MSS. Omnes enim manuſcr. codices quos vidimus, conſtantèr habent *ordinare* non *ſordidare*. In MSS. S.T. & P. S. *quòd vitam Felicis epiſcopi ordinare potuiſſet*. In MS. S. G. *quòd vita Felicis epiſcopi ordinare non potuiſſet*. Ex his facile eſt locum reſtituere ut eſt à nobis reſtitutus: agebatur de ordinatione Cæciliani, hanc irritam aïebant Donatiſtæ ob crimen traditionis admiſſum à Felice. Compertum crimen eſſe falſum, ac proindè nihil eſſe in ejus vitâ propter quod ordinare non potuiſſet Cæcilianum. [[e] *Habetur volumen.*] In MSS. S. T. & P. S. *habentur volumina*, ſed ſequitur *in quo*, non, *in quibus*; undè colligitur legendum ſingulari numero *volumen*. [[f] *Tradiderit vel exuſſerit.*] Ita in MS. S. G. cui concinunt acta purgationis Felicis in MS. Cormaricenſi. In MSS. S. T. & P. S *prodiderit*. [[g] *Interrogatio.*] Ita in MS. S. G. & in actis, & rectè. Minùs benè in MSS. S. T. & P. S. *interrogantum*.

ANNOTATIONES.

(97) AD AELIANUM PROCDNSULSM SCRIPSIT. Scripſerat Imperator ad Ælium Paulinum vicariam agentem præfecturam, ut habetur in actis, ſeu potiùs ad Verum qui tunc vicariam agebat præfecturam in Africâ, ut habetur in epiſtolâ Conſtantini apud Auguſtinum ep. 88. ſed cùm ille adverſâ valetudine teneretur, Æliano proconſuli negotium commiſit, ut habetur in ep. Conſtantini. In actis mentio fit epiſtolæ Ælii Paulini vicariam agentis præfecturam; ſed fortaſsè error hîc irrepſit: nam mentio fit in actis Paulini vicariam præfecturam agentis, cùm perſecutio graſſabatur, ut conſtat ex ipſis actis, in quibus habetur: *nam Paulino hîc adminiſtrante vices præfectorum.*

(98) SEDIT IS CUI ERAT INDICTUM. Anno 314. Voluſiano & Aniano Coſſ. xv. Kalend. Martias, ut habet Aug. in lib. poſt collat. c. 33. In actis Cæcilianus dicitur auditus XIII. Kalend. Septembris, ſex menſibus à Kalendis Martii; ſed error fortaſsè irrepſit, vel judicium aliquandiù protractum eſſe dicendum eſt.

(99) CLAUDIUS SATURIANUS. In epiſt. Conſtant. dicitur *Saturninus*, qui curator fuerat civitatis Aptungenſis tempore perſecutionis.

(100) STATIONARIUS. Unus è cohorte officialium præſidis.

(101) INGENTIUS SCRIBA PUBLICUS. Qui decurio erat Ziquenſium, & fuerat ſcriba publicus ſub duoviratu Alfii Cæciliani.

(102) SOLONIS OFFICIALIS PUBLICI. Dicitur ſervus publicus in epiſt. Conſt.

» vel inventas, vel corruptas, vel incenſas fuiſſe. Hoc actis continetur, » quòd Felix epiſcopus religioſus, illis temporibus, neque præſens fuerit, » neque conſcientiam accommodaverit, neque aliquid tale fieri juſſerit. Unde pulsâ [a] atque extersâ infamiâ, cum ingenti laude de illo judicio receſſit. Jamdudùm opinionis incertæ, & inter caligines, quas livor & invidia exhalaverat, latere veritas videbatur. Sed etiam omnis ſcriptura memorata, & actorum voluminibus, & epiſtolis commemoratis aut lectis revelata [b] eſt.

XXVIII. Concluſio hujus libri primi. VIDES, frater Parmeniane, in catholicos traditorum nomine falſo objecto, fruſtrà eſſe inventum, mutans videlicèt perſonas, & transferens merita: clauſiſti oculos, ne parentes tuos reos agnoſceres: aperuiſti eos, ut innocentes & indignos crimini copulares. Omnia pro tempore, nihil pro veritate: ut & de te dixerit beatiſſimus Apoſtolus Paulus: (1. Tim. 1. 6.) *Quidam autem converſi ſunt in vaniloquium, volentes ſe eſſe legis doctores, non intelligentes quæ dicunt, neque de quibus affirmant.* Paulò antè docuimus veſtros parentes fuiſſe traditores & ſchiſmaticos: & tu ipſorum hæres [c], nec ſchiſmaticis, nec traditoribus parcere [d] voluiſti. Jam igitur documentis ſuprà memoratis, omnia tela, quæ falsò in alienos jactare voluiſti, veritatis clipeo repulſa, in tuos parentes reciproco ictu vertuntur. Omnia igitur, quæ à te in traditores & ſchiſmaticos dici potuerunt, veſtra ſunt: nam noſtra non ſunt, qui [e] & in radice manemus, & in toto orbe terrarum cum omnibus ſumus [f].

VARIANTES LECTIONES.

[a *Pulsâ.*] In MS. S. G. *repulsâ.* [b *Revelata.*] In MS P. S. *renovata*, non benè. [c *Hæres.*] In MS. S. T. additur *fuiſſe.* [d *Parcere.*] Ita reſtituimus ex MS S. G. & genuina eſt lectio, quanquàm in MSS. S. T. & P S. habeatur ut in editis *parere*; ſed contra mentem Optati, ut ex antecedentibus & ſequentibus conſtat. [e *Qui &c.*] Ità in MS. S. G. In aliis *quia.* [f] Hîc habetur pro more in fine MSS. *Explicit liber primus.*

LIBER

S. OPTATI AFRI
MILEVITANI EPISCOPI,
DE SCHISMATE DONATISTARUM,
ADVERSUS PARMENIANUM,
LIBER SECUNDUS.[a]

IN hoc ſecundo libello declaratur quæ ſit una & vera Eccleſia catholica, & ubi & apud quos maneat, & quinque dotes Eccleſiæ in Catholicâ eſſe magis, quàm in eâ parte quam ſibi ſchiſmatici facere voluerunt, & quòd impiè novaculâ pœnitentiæ raſerint capita ſacerdotum, & quòd homicidia fecerint, & illa quæ ad ſalutem credentium procurata fuerant, aut canibus dederint, aut abjecerint.[b]

QUONIAM & qui fuerint traditores oſtenſum eſt, & ſchiſmatis origo ita monſtrata eſt, ut penè oculis perſpecta videatur; etiam hæreſis ab ſchiſmate quid diſtet, oſtendimus: illud demonſtrare jam proximum eſt[c] (quod nos promiſimus ſecundo loco eſſe dicturos) quæ ſit una Eccleſia, quam columbam & ſponſam ſuam Chriſtus appellat. Ergò Eccleſia una eſt, cujus ſanctitas de ſacramentis colligitur; non de ſuperbiâ perſonarum ponderatur (1): ergò hanc unam columbam & dilectam ſponſam ſuam Chriſtus appellat. Hæc apud omnes hæreticos & ſchiſmaticos eſſe non poteſt. Reſtat ut uno loco ſit. Eam tu frater Parmeniane, apud vos ſolos eſſe dixiſti; niſi fortè quia vobis ſpecialem ſanctitatem de ſuperbiâ vindicare contenditis; ut ubi vultis, ibi ſit Eccleſia; & non ſit,

I. Quid ſit & ubi ſit Catholica Eccleſia, & quòd ubique terrarum diffuſa.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Liber ſecundus.*] In MS S. T. *incipiunt capitula libri ſecundi.* In MS. S. G. *ſecundi libri argumentum.* [b] Poſt argumentum in MSS. ſcriptum eſt, *incipit liber ſecundus.*
[c *Jam proximum eſt.*] In MS S. G. *jam in proximo eſt.*

ANNOTATIONES.

(1) Cujus SANCTITAS DE SACRAMENTIS COLLIGITUR, NON DE SUPERBIA PERSONARUM PONDERATUR. Sancta non eſt Eccleſia ob perſonas quæ ſe innocentes eſſe jactitant, quales erant Donatiſtæ; ſed propter ſacramentorum ſanctitatem. Hinc ſubdit Donatiſtas aſſerere idcircò Eccleſiam apud ſe ſolos eſſe, quia *ſpecialem ſibi ſanctitatem de ſuperbiâ vindicabant.* Dicebant cæteros omnes crimine traditionis infectos, corruptos & impuros, quia cum traditoribus communionem habebant.

ubi non vultis. Ergò ut in particulâ Africæ, in angulo parvæ regionis, apud vos eſſe poſſit: apud nos in aliâ parte Africæ non erit? In Hiſpaniis, in Galliâ, in Italiâ, ubi vos non eſtis, non erit? Si apud vos tantummodò eſſe vultis, in tribus Pannoniis, in Daciâ, Mœſiâ, Thraciâ, Achaïâ, Macedoniâ, & in totâ Græciâ, ubi vos non eſtis, non erit? Ut apud vos eſſe poſſit, in Ponto, Galatiâ, Cappadociâ, Pamphiliâ, Phrygiâ, Ciliciâ, & in tribus Syriis, & in duabus Armeniis, & in totâ Ægypto, & in Meſopotamiâ, ubi vos non eſtis, non erit? Et per tot innumerabiles inſulas, & cæteras provincias, quæ numerari vix poſſunt, ubi vos non eſtis, non erit? Ubi ergò erit proprietas catholici nominis, cùm inde dicta ſit catholica, quòd ſit rationabilis[a] & ubique diffuſa (2)? Nam ſi ſic pro voluntate veſtrâ in anguſtum coarctatis Eccleſiam: ſi univerſas ſubducitis gentes, ubi erit illud, quod Filius Dei meruit? ubi

Pſ. 2. 8. erit quod libenter ei largitus eſt Pater, in ſecundo pſalmo dicens, *dabo tibi gentes hereditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ?* Ut quid tale infringitis promiſſum, ut à vobis mittatur quaſi in quamdam carcerem latitudo regnorum? quid tantæ pietati obſtare contenditis? quid contra Salvatoris merita militatis? permittite Filium poſſidere conceſſa: permittite Patri promiſſa complere. Cur ponitis metas? cur figitis limites[b]? Cùm à Deo patre Salvatori tota terra promiſſa ſit, non eſt quidquam in aliquâ parte terrarum, quod à poſſeſſione ejus videatur exceptum. Tota eſt donata terra cum gentibus; totus orbis[c] Chriſto una poſſeſſio

Pſ. 2. 8. eſt. Hoc probat Deus, qui ait: *dabo tibi gentes hereditatem*[d] *tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* Et in LXXI. pſalmo, de ipſo Salva-

Pſ. 71. 8. tore ſic ſcriptum eſt: *dominabitur à mari uſque ad mare, & à fluminibus uſque ad terminos orbis terræ.* Pater dùm donat, nihil excipit: vos ut concedatis unciam, totam libram auferre conamini. Et adhuc nitimini ſuadere hominibus, apud vos ſolos eſſe Eccleſiam; auferentes meritum Chriſto, negantes præſtitutum à Deo[e]. O veſtra ingrata & ſtulta præſumptio! Chriſtus vos cum cæteris[f] in ſocietatem regni cœleſtis invitat, & ut cohæredes ſitis, hortatur: & vos eum in[g] hæreditate ſibi à patre conceſsâ fraudare laboratis[h], dùm Africæ partem conceditis,

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Rationabilis.*] Quidam ex conjecturâ, *quòd non ſit nationalis ſed ubique diffuſa.* [[b] *Limites.*] In MS. S. G. *terminos.* [[c] *Totus orbis.*] Ità in MSS. S. T. & S. G. In editis *totius orbis.* [[d] *Hæreditatem.*] In MS. S. G. *in hæreditatem.* [[e] *A Deo.*] In MSS. S. T. & P. S. *Deo.* [[f] *Cæteris.*] In MS. S. T. *terris.* [[g] *In.*] In MS. S. G. *de.* [[h] *Fraudare laboratis.*] In MS. S. G. *laboratis excludere.*

ANNOTATIONES.

(2) RATIONABILIS ET UBIQUE DIFFUSA. Ludit hîc Optatus in duabus etymologiis vocis hujus *catholica*; quarum una eſt à ἀπὸ τοῦ κατὰ λόγον, ab eo quod eſt *ſecundùm rationem*; altera, ἀπὸ τοῦ κατὰ ὅλον, *ſecundùm totum*. A primâ fortè radice καθολικοὶ, & *rationales* dicti ſunt procuratores fiſci. Similis eſt omninò luſus circa nomen catholici in epiſtolâ Dionyſii Alexandrini ab Euſebio relata lib. 7. hiſt. c. 10. in quâ loquens de Macriano quodam hoſte Chriſtianorum, ſic eum ridet: ὃς πρότερον μὲν ἐπὶ τῶν καθόλου λόγων λεγόμενος τῶν βασιλέως, οὐδὲν εὔλογον, οὐδὲ καθολικὸν ἐφρόνησεν: quæ ſic reddidit Valeſius: *qui initio quidem cum καθολικὸς, id eſt rationalis Imperatoris diceretur, nihil rationi conſonum, nihil catholicum ſenſit aut publicum.*

& totum terrarum orbem, qui ei à patre donatus eſt, denegatis. Quid mendacem videri [a] vultis ſpiritum ſanctum, qui in XLIX. pſalmo, omnipotentis Dei benevolentiam narrat, dùm dicit: *Deus Deorum dominus locutus eſt, & vocavit terram, ab ortu ſolis uſque ad occaſum.* Pſ. 49. 1.
Vocata eſt ergò terra ut caro fieret, & ſicut legitur, facta eſt, & debet laudes creatori ſuo. Denique commemoratur, ſpiritu ſancto hortante, & dicente in CXII. pſalmo, dùm dicit: *laudandum nomen Domini ab ortu ſolis uſque ad occaſum:* & iterùm in xcv. pſalmo: *cantate Domino canticum novum.* Si hunc verſum ſolum diceret, poſſetis [b] dicere, quia vos ſolos hortatus eſt Spiritus ſanctus. Sed ut oſtenderet, quia non ad vos ſolos dictum eſt; ſed ad Eccleſiam quæ ubique eſt, ſecutus eſt, dicens; *cantate Domino* [c] *omnis terra: pronuntiate in gentibus* [d] *gloriam ipſius, in omnibus populis mirabilia ejus. Pronuntiate*, inquit, *in gentibus* [e]: non dixit in particulâ Africæ, ubi vos eſtis? *pronuntiate*, inquit, *in omnibus populis*: qui omnes populos dixit, neminem excepit: & vos ſolos ab omnibus populis, de quibus hoc mandatum eſt, ſeparatos eſſe gratulamini: & vultis vos ſolos eſſe totum, qui in omni toto non eſtis [f]. *Laudandum*, inquit, *nomen Domini, & à totâ terrâ, & ab ortu ſolis uſque ad occaſum.* Numquid Pagani extra-legales [g] (3) poſſunt aut cantare Deo, aut laudare nomen Domini, & non ſola Eccleſia, quæ in lege eſt? quam ſi apud vos tantummodò eſſe dicitis, fraudatis aures Dei. Si vos ſoli laudatis, totus tacebit orbis, qui eſt ab ortu ſolis uſque ad occaſum. Clauſiſtis ora omnium Chriſtianarum gentium: indixiſtis ſilentium populis univerſis, Deum per momenta laudare cupientibus. Igitur ſi & Deus debitas ſibi laudes expectat, & ut ſonent, ſpiritus ſanctus hortatur, & totus orbis quod debet Deo, paratus eſt reddere, ne fraudetur Deus: etiam vos ipſi laudate eum omnibus; aut quia noluiſtis eſſe cum omnibus, ſoli conticeſcite.

Pſ. 112. 3. Pſ. 95. 1. Ibid. 1. Ibid. 3.

ERGÒ quia probavimus eam eſſe Eccleſiam catholicam, quæ eſt [h] in toto terrarum orbe diffuſa, ejus jam commemoranda ſunt ornamenta: & videndum ubi ſint quinque dotes, quas tu ſex eſſe dixiſti (4): inter quas cathedra eſt prima, ubi niſi ſederit epiſcopus, conjungi altera dos non poteſt [i] qui eſt angelus [k]: videndum eſt, quis & ubi prior ca-

II. Cathedram, primam Eccleſiæ dotem, Catholicorũ eſſe non Donatiſtarum probas ex Cathedrâ Petri.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Videri.*] Itá in omnibus MSS. malè in editis *videre.* [[b] *Poſſetis.*] In MS. S. G. *potuiſſetis.* [[c] *Domino.*] In MS. S. G. *Deo.* [[d] *In gentibus.*] In MS. S. G. *inter gentes.* [[e] *In gentibus*] In MS. S. G. *inter gentes.* [[f] *Qui in omni toto non eſtis.*] In MS. S. G. *qui omninò in toto non eſtis*: meliùs, *qui in omni toto non eſtis*: qui non eſtis pars totius, non eſtis pars univerſæ Eccleſiæ. [[g] *Extra-legales.*] In MS. S. G. *extra leges.* [[h] *Eſt.*] In MSS. S. G. & in editis *ſit.* [[i] *Poteſt*] Itá in omnibus MSS. [[k] *Angelus.*] Itá in MS. S. G. In MSS. S. Th. & Ph. S. *angulus*: quamquàm in priori littera g ſit abraſa, legendum *angelus*, nam de eo poſteà ut de ſecundâ Eccleſiæ dote agitur poſt cathedram: *igitur de dotibus ſupradictis cathedra eſt* (ut diximus) *prima* ...... *quæ ducit ad ſe angelum.*

ANNOTATIONES.

(3) PAGANI EXTRA-LEGALES. Qui legis divinæ participes facti non ſunt.

(4) QUINQUE DOTES (ECCLESIÆ) QUAS TU SEX ESSE DIXISTI. Quinque illæ dotes à Parmeniano memoratæ quas agnoſcit Optatus, ſunt cathedra, angelus, ſpiritus, fons, ſigillum. Sexta quam repudiat, eſt umbilicus: id videre eſt in ſequentibus.

cathedram [a] ſederit. Si ignoras diſce: ſi noſti erubeſce: ignorantia tibi aſcribi non poteſt: reſtat ergò ut noveris. Scientem errare peccatum eſt; nam ignorantibus nonnunquàm ſolet ignoſci. Igitur negare non potes, ſcire te in urbe Româ [b] Petro primo Cathedram epiſcopalem eſſe collatam, in quâ ſederit omnium Apoſtolorum caput Petrus; unde & Cephas appellatus eſt (5): in quâ [c] una cathedra, unitas ab omnibus ſervaretur (6); ne cæteri Apoſtoli ſingulas ſibi quiſque defenderent (7): ut jam ſchiſmaticus & peccator eſſet, qui contra ſingularem cathedram, alteram collocaret.

III. Succeſſio Romanorum Epiſcoporum.

Ergò cathedram unicam, quæ eſt prima de dotibus, ſedit prior Petrus: cui ſucceſſit Linus, Lino ſucceſſit Clemens, Clementi Anacletus, Anacleto Evariſtus [d], Evariſto (*Alexander*, *Alexandro*) Sixtus [e], Sixto Teleſphorus [f], Teleſphoro Iginus, Igino Anicetus [g], Aniceto Pius, Pio Soter, Soteri [h] (*Eleutherius* [i], *Eleutherio*) Victor, Victori Zephirinus [k], Zephirino Calixtus, Calixto Urbanus, Urbano Pontianus, Pontiano Anterus, Antero Fabianus, Fabiano Cornelius, Cornelio Lucius, Lucio Stephanus, Stephano Sixtus, Sixto Dionyſius, Dionyſio Felix, Felici (*Eutychianus*, *Eutychiano Caius*, *Caio* [l]) Marcellinus, Marcellino (*Marcellus*, *Marcello* [m]) Euſebius, Euſebio Miltiades, Miltiadi Sylveſter, Sylveſtro Marcus, Marco Julius, Julio Liberius, Liberio Damaſus, Damaſo Siricius, hodiè qui noſter eſt ſocius (8): cum quo nobiſcum [n] totus orbis commercio formatarum, in unâ communionis ſocietate concordat. Veſtræ cathedræ vos originem reddite, qui vobis vultis ſanctam Eccleſiam vindicare.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Cathedram.*] In MSS. S. T. & P. S. *cathedra*; ſed legendum potiùs *cathedram*, phraſi uſitatâ Optato, ſic in primo libro, *cujus tu cathedram ſedes: quis cathedram ſederit alteram*, &c. [[b] *Româ.*] In MS. S. G. *Romanâ*. [[c] *In quâ.*] In MS. S. T. *in quo*, vitio ſcriptoris. [[d] *Evariſtus.*] In MS. S. T. *Euchariſtus*. [[e] *Evariſto.*] *Alexander* omittitur in MSS. hoc in loco, & poſteà inſeritur in locum *Eleutheris*, ſed perperam; quare ſeriem pontificum reſtituimus, ſed alio caractere eos adjicientes qui in MSS. omiſſi ſunt. [[f] *Teleſphorus.*] In MS. S. T. *Teleſporus*. In MS. S. G. *Telesforus*. [[g] *Anicetus.*] In MS. S. T. malè *Anicletus*. [[h] *Soteri.*] In MS. S. T. *Sotero*. [[i] *Eleutherius.*] In MSS. hîc inſeritur *Alexander* omiſſo *Eleutherio*, ſed perperam. [[k] *Zephirinus.*] In MS. S. T. *Zepherinus*. [[l]] Deſunt in MSS. *Eutychianus & Caius*. [[m]] Deeſt *Marcellus* in MSS. & utrùm ille diverſus ſit à *Marcellino*, non modica eſt quæſtio. [[n] *Nobiſcum.*] Itâ in MS. S. G. in aliis & in editis, *nobis*.

ANNOTATIONES.

(5) Unde et Cephas appellatus est. *Cephas* Syriacè eſt *Petra*. Dixit ergò Chriſtus: *tu es Cepha, & ſuper hanc Cepha*, quod Græcè reddidit Matthæus ὅτι σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ: *tu es Petrus & ſuper hanc Petram*. Sed videtur Optatus id ſibi velle Petrum eſſe dictum *Cepham* à κεφαλῆ, quod *caput* ſignificat, quæ alluſio parùm ſolida eſt.

(6) In qua una cathedra, unitas ab omnibus servaretur. Cui adhærentes in unâ communione perſtarent.

(7) Ne cæteri Apostoli singulas sibi quisque defenderent. Diviſas ſcilicèt & ſeparatas. Nam ſicut unum eſt per plures ſacerdotium, ita ſingulæ cathedræ ob unitatem ſacerdotii & communionem inter ſe dici poſſunt una cathedra, ſicut plures Eccleſiæ ſunt una Eccleſia.

(8) Qui noster est socius. Cum quo communionem habemus ac per eum cum omnibus aliis epiſcopis, qui per epiſtolas, ut appellant, formatas cum ipſo communicant. Ita eſt una eccleſia, una cathedra, unum ſacerdotium, &c. quia eccleſiæ, cathedræ, ſacerdotes ſingulorum locorum unam conſtituunt Eccleſiam univerſalem, unam cathedram communem, unum ſacerdotium, cujus pars in ſolidùm à ſingulis tenetur.

Sed

Sed & habere vos in urbe Româ partem aliquam dicitis, ramus [a] eſt veſtri erroris, protenſus de mendacio, non de radice veritatis. Denique ſi Macrobio dicatur, ubi illic ſedeat, numquid poteſt dicere, in cathedrâ Petri? quam neſcio ſi vel oculis novit, & ad cujus memoriam non accedit quaſi ſchiſmaticus, contra Apoſtolum faciens, qui ait: *memoriis ſanctorum communicantes* (9). Ecce præſentes ſunt ibi duorum memoriæ Apoſtolorum (10). Dicite ſi ad has ingredi potuit; aut obtulit illic [b], ubi ſanctorum memorias eſſe conſtat. Ergò reſtat, ut fateatur ſocius veſter Macrobius, ſe ibi ſedere, ubi aliquandò ſedit Encolpius [c]: ſi & ipſe Encolpius interrogari poſſet, diceret, ſe ibi ſedere ubi antè [d] ſedit Bonifacius Ballitanus [e] (11): deindè ſi & ipſe interrogari poſſet, diceret, ubi ſedit Victor Garbenſis, à veſtris jamdudùm de Africâ ad paucos erraticos miſſus. Quid eſt hoc, quòd pars veſtra in urbe Româ epiſcopum civem habere non potuit? quid eſt, quòd toti Afri & peregrini, in illâ civitate ſibi ſucceſſiſſe noſcuntur? non apparet dolus? non factio, quæ mater eſt ſchiſmatis? Intereà Victor Garbenſis, ut hinc prior mitteretur, non dico lapis in fontem; quia nec valuit puritatem catholicæ multitudinis perturbare; ſed quia quibuſdam Afris urbica placuerat commoratio [f]; & hinc à vobis profecti videbantur, ipſi petierunt, ut aliquis hinc, qui illos colligeret (12), mitteretur. Miſſus eſt igitur Victor: erat ibi filius ſine patre, tiro ſine principe, diſcipulus ſine magiſtro, ſequens ſine antecedente, inquilinus ſine domo, hoſpes ſine hoſpitio, paſtor ſine grege, epiſcopus ſine populo. Non enim grex aut populus appellandi fuerant pauci, qui inter quadraginta, & quod excur-

IV. Pſeudo-epiſcopi & Conventicula Donatiſtarum in urbe Româ.

Rom. 12. 13.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Ramus.*] In MS. S. G. *ramulus*, non inelegantèr. [[b] *Aut obtulit illic.*] In editis, *ita ut obtulerit illic.* [[c] *Encolpius*] In MS. S. G. *Enclopius.* [[d] *Antè.*] Deeſt in MS. S. G. [[e] *Ballitanus.*] In MS. S. G. *Bellitanus.* [[f] *Commoratio.*] Ità in omnibus MSS. & ſic legendum. Perperam omninò in quibuſdam editis *commemoratio.*

ANNOTATIONES.

(9) Memoriis sanctorum communicantes. Locus apoſtoli Pauli ex ep. ad Rom. c. 12. v. 13. ubi habetur *neceſſitatibus* ſeu *indigentiis* ταῖς χρείαις, *ſanctorum communicantes.* Sed quidam codices habuere ταῖς μνείαις, *memoriis*; & ita non ſolus legit Optatus, ſed & Hilarius l. in Conſtantium, Ruffinus, Pelagius, Ambroſiaſter, Sedulius, Chryſologus homil. 130. & Gregorius III. in epiſt. ad Optimates & populum Germaniæ. Id etiam interpretantur de memoriis ſeu reliquiis ſanctorum, Auguſtinus ſerm. de verbis Domini nunc 137. c. ult. *communicatis membris Apoſtolorum, communicatis memoriis ſanctorum Martyrum.* Attamen de neceſſitatibus & indigentiis ſanctorum, hoc eſt, chriſtianorum, intelligendum eſſe Apoſtolum longè veriſimilius eſt. Sed excuſandus Optatus qui communem ſuo tempore lectionem ſecutus eſt.

(10) Præsentes sunt ibi duorum memoriæ apostolorum. Memoriæ, ſunt ædes ſacræ aut altaria in quibus extant reliquiæ martyrum. conc. Carth. v. c. 14. *Placuit ut altaria quæ paſſim per agros aut vias tamquam memoriæ martyrum conſtituuntur.* In conc. Calced. act. 1. ἐν τῷ ἁγίῳ μνήματι, pro *in eccleſiis ſanctorum.* Caius ſcriptor Optato longè vetuſtior de templis illis in quibus erant Apoſtolorum ſepulchra, ſic loquitur apud Euſebium lib. 2. hiſt. c. 25. Ἐγὼ δὲ τὰ τρόπαια τῶν Ἀποστόλων ἔχω δεῖξαι. ἐὰν γὰρ θελήσῃς ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸν Βατικανὸν, ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν Ὠστίαν, εὑρήσεις τὰ τρόπαια τῶν ταύτην ἱδρυσαμένων τὴν ἐκκλησίαν. *Ego verò Apoſtolorum tropæa poſſum oſtendere. Nam ſive in Vaticanum, ſive ad Oſtienſem viam pergere libet, occurrent tibi tropæa eorum, qui eccleſiam illam fundaverunt.*

(11) Ballitanus. Seu Vallitanus, erat inter epiſcopos Numidiæ. In collat. Carth. *epiſcopus plebis Vallitanæ.* In notitiâ epiſcop. Africæ nominatur *Ulleranus*, & in alio codice *Villitanus.*

(12) Qui illos colligeret. *Colligere*, Græcè συνάγειν, vox uſitata ad ſolemnes Chriſtianorum συνάξεις, ſeu conventus ſignificandos. *Colligere* is dicitur qui præeſt ſynaxibus ſeu conventibus Chriſtianorum. Apud Irenæum l. 3. contr. hæreſ. c. 3. *Qui præterquàm quod oportet colligunt*, ſunt illi qui præerant hæreticorum aut ſchiſmaticorum conventibus.

rit, baſilicas (13), locum, ubi colligerent, non habebant. Sic ſpeluncam quamdam foris à civitate, cratibus [a] ſepſerunt, ubi ipſo tempore conventiculum habere potuiſſent: undè Montenſes appellati ſunt (14). Igitur, quia Claudianus Luciano, Lucianus Macrobio, Macrobius Encolpio, Encolpius Bonifacio, Bonifacius Victori ſucceſſiſſe videntur: ſi Victori diceretur, ubi ſederit? nec antè ſe aliquem illic fuiſſe monſtraret, nec cathedram aliquam, niſi peſtilentiæ oſtenderet. Peſtilentia enim morbis extinctos homines ad inferos mittit: qui inferi portas ſuas habere noſcuntur; contra quas portas, claves ſalutares [b] accepiſſe legimus
Mat. 16. Petrum, principem ſcilicèt noſtrum; cui à Chriſto dictum eſt: *tibi dabo claves regni cœlorum, & portæ inferorum non vincent eas.*

V. Donatiſtæ ſciſſuræ auctores pacis inimici.

Pſ. 1. 1.

Unde eſt ergò, quòd claves regni cœlorum [c] vobis uſurpare contenditis, qui contra cathedram Petri, veſtris præſumptionibus & audaciis, ſacrilegio militatis? beatitudinem repudiantes, quâ laudari meruit, *qui non abiit in conſilio impiorum, & in viâ peccatorum non ſtetit, & in cathedrâ peſtilentiæ* [d] *non ſedit.* In conſilio impietatis itum eſt à majoribus veſtris, ut divideretur Eccleſia [e]. Inierunt [f] etiam peccatorum viam, dum Chriſtum partiri conati ſunt, cujus Judæi nec veſtimenta ſcindere voluerunt [g];

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Cratibus.*] Ità in MS. S. G melius quàm id quod habetur in MSS. S. T. & P. S. *gradibus*; nec enim *gradibus* fit ſepes, ſed *cratibus.* [[b] *Salutares.*] In MS. S. T. *ſalutaris.* [[c] *Cœlorum.*] Ità in MS. S. G. Deeſt in aliis. [[d] *Peſtilentiæ.*] In MS. S. G. *peſtilentium.* [[e] *Ut divideretur Eccleſia.*] Ità in omnibus MSS. quos vidimus. In editis, *ut dividerent Eccleſiam.* [[f] *Inierunt.*] In editis, *iverunt*, minùs benè. [[g] *Scindere voluerunt.*] In MS. S. G. *Sciderunt.*

ANNOTATIONES.

(13) Inter quadraginta, et quod excurrit basilicas. Jam tùm temporis, cùm ſcilicèt Victor illuc miſſus eſt circa initium ſchiſmatis Donatiſtarum, erant Romæ quadraginta baſilicæ. Cornelius ſummus pontifex in epiſtolâ ad Fabium quinquaginta circiter annis ante id tempus ſcriptâ, teſtis eſt jam tùm fuiſſe quadraginta ſex preſbyteros in Eccleſiâ Romanâ: qui preſbyteri videntur pluribus præfuiſſe baſilicis. Athanaſius in apologiâ contra Arianos, dicit concilium Romanum quinquaginta epiſcoporum in ſui gratiam habitum, à Julio congregatum fuiſſe eo in loco ubi Vito preſbyter conventus agebat: ἔνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνῆγεν. Ergò ab antiquiſſimis temporibus ſinguli quique preſbyteri ſuas habebant baſilicas in urbe Româ, in quibus populum colligebant. At ne unam quidem ex his baſilicis habere potuerant pſeudo epiſcopi Donatiani.

(14) Montenses appellati sunt. Hieronymus in chronico ad annum Chriſti 356. *Donatus, à quo ſuprà Donatianos dici memoravimus, Carthagine pellitur. Quidam ſectatores ejus etiam* MONTENSES *vocant, eò quòd eccleſiam Romæ primùm in monte habere cœperunt.* Idem in fine libri contra Luciferianos inter eos qui ab Eccleſiâ ſunt extorres, numerat *Montenſes* ſeu *Campitas.* Auguſtinus epiſt. olim 165. nunc 53. poſt enumeratam, ad exemplum Optati, Romanorum pontificum ſucceſſionem, ſic etiam argumentatur: *In hoc ordine ſucceſſionis nullus Donatiſta epiſcopus invenitur. Sed ex tranſverſo ex Africâ ordinatum miſerunt, qui paucis præſidens Afris in urbe Româ, Montenſium vel Cutzupitarum vocabulum propagavit.* Pro *Cutzupitis* ſeu *Cuzupitis* plerique volunt legendum hîc *Rupita*: Donatiſtas enim *Rupitanos* vocat Auguſt. ut in lib. de unitate Eccleſiæ c. 3. *in paucis Romæ Rupitanis vel Montenſibus*, ſed in poſtremâ editione operum Auguſtini reſtitutum ex fide MS. Floriacenſis *Cutzupitanis.* In priore loco duo MSS. codices Vaticani habent *Cutrumpitarum.* Cotelerius ex conjecturâ legendum cenſet, *Scototopitarum*, à σκότος, *tenebra*, & τόπος, *locus.* Fortè emendandi ſunt hi Auguſtini loci ex Hieronymo, & legendum *Campita*, quod mirum in modum concinit Optato, qui dicit *eos foris à civitate ſpeluncam quamdam cratibus ſepiſſe*: hinc enim æquè *Campitæ* ac *Montenſes* dici potuerunt. Attamen Auguſtinus in lib. de hæreſibus c. 69. de Donatiſtis qui Romæ degebant loquens, eos iterùm *Montenſes* vocat: *Iſti hæretici*, inquit, *in urbe Româ Montenſes vocantur, quibus hinc ex Africâ ſolent epiſcopum mittere, aut hinc illuc Afri eorum epiſcopi pergere, ſi fortè ibi eum ordinare placuiſſet.* In lege Honorii de hæreticis in cod. Theodoſiano l. 43. vocantur etiam *Montenſes.*

cùm apoſtolus Paulus clamet & dicat, *numquid diviſus eſt Chriſtus?* Et 1. Cor. 1.
utinam ſi jam malam viam intraverant; agnito peccato, ſuper ſe rever-
terentur, id eſt emendarent quod erraverant; revocarent quam fu-
gaverant pacem. Hoc erat de viâ reverti: in viâ enim ambulatur, non
ſtatur. Sed quia parentes veſtri reverti noluerunt, ipſos conſtat in viâ
peccatorum ſtetiſſe. Quorum greſſus impulerat furor, retentos ligavit
pigra diſcordia: & ne regredi ad meliora potuiſſent, ipſi ſibi ſchiſma-
tis compedes [a] poſuerunt, ut in errore ſuo pertinacitèr ſtarent, ne ad
pacem, quam deſeruerant, reverti potuiſſent. Nec audierunt Spiritum
ſanctum, dicentem in pſalmo XXXIII. *diverte à malo, & fac bonum: inquire* Pſ. 33. 15.
pacem, & perſequere eam: ſed ſteterunt in viâ peccatorum ſuorum. Sede-
runt etiam in cathedrâ peſtilentiæ, quæ (ut ſuprà diximus) ſeductos mittit
ad [b] mortem. Sed & dùm vos parentum errorem colentes, ſtudioſè de-
fenditis, hæredes ſceleris eſſe voluiſtis, cùm filii pacis vel ſerò eſſe poſſe-
ris. Cùm in Ezechiele prophetâ ſcriptum ſit, *extolle vocem tuam ſuper fi-* Ezec. 18.
lium peccatoris, ne veſtigia patris ſui ſequatur, quoniam anima patris mea eſt, 3. 19. &
& anima filii mea eſt. Anima quæ peccat, ſola punietur: ſi diſpliceret vobis 20.
quòd parentes veſtri peccaverunt, de admiſſu ſuo ſoli redderent ratio-
nem: hoc modo vel vos beati eſſe poſſetis, & laudem de ore prophetæ
percipere, qui ait in pſalmo 1. *Beatus vir, qui non abiit in conſilio impio-* Pſ. 1. 1.
rum, & in viâ peccatorum non ſtetit, & in cathedrâ peſtilentiæ non ſedit;
ſed in lege Domini [c] voluntas ejus. Quid eſt aliud in lege habere volun-
tatem, niſi divina præcepta & religioſè diſcere, & cum timore com-
plere? in quâ lege ſcriptum eſt, (in Evangelio:) *pax hominibus in terrâ bo-* Luca 2.
næ voluntatis: & alio loco (in Eſaïâ prophetâ); *ponam fundamenta pacis in* 14.
Sion: & alio loco (in pſalmo LXXXIV.) *videamus quid loquatur Dominus: quo-* Eſ. 60. 17.
niam loquetur pacem in plebem ſuam: & alio loco (in pſalmo LXXV.) *venit* Pſ. 84. 9.
filius Dei, & factus eſt in pace locus ejus: & alio loco, (in pſalmo LXXI.) Pſ. 75. 3.
ſuſcipiant montes pacem populo, & colles juſtitiam: & in Evangelio, *pacem* Pſ. 71. 3.
meam do vobis, pacem meam relinquo vobis: & Paulus ait, *qui pacem ſerit,* Joan. 14.
pacem & metet: & in omnibus epiſtolis ſuis, *pax in vobis abundet* [d]: & in 27.
pſalmo XXXIII. *quære pacem, & conſequeris eam.* Fugata receſſerat pax à 2. Cor. 9.
patribus veſtris, vos eam, ſicuti à Deo mandatum eſt, quærere debe- Pſ. 33. 15.
retis [e], quam nec ultrò voluiſtis quærere, nec oblatam libenter accipere.
Quis enim in tot provinciis, quibus nati eſtis, audivit? & ſi aliquis au-
divit, quis non veſtrum miretur errorem? quis non veſtrum facinus
damnet? Igitur cùm manifeſtum ſit, & ipsâ luce ſit clarius, nos cum
tot innumerabilibus populis eſſe, & tot povincias nobiſcum: jam vide-
tis vos in parte unius regionis poſitos, & ab Eccleſiâ veſtris erroribus
eſſe ſeparatos, fruſtrà vobis ſolis hoc nomen Eccleſiæ cum ſuis dotibus

VARIANTES LECTIONES.

[a *Compedes.*] In MS. S G. *terminum.* [b *Ad.*] In MSS. S.T. & P.S. *in.* [c *Domini.*] In MSS. S.T.P.S. & in editis additur, *fuit.* [d *Pax in vobis abundet.*] In MSS. S.T. Ph.S. & in editis additur, *in nomine Patris & Filii & Spiritûs ſancti.* [e *Quærere deberetis.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. *eam ſi, uti à Domino mandatum eſt, quæreretis.* Malè in editis, *non quæritis.*

vindicare, quæ magis apud nos ſunt, quàm apud vos: quas conſtat ità ſibi connexas & individuas eſſe, ut intelligatur unam ab alterâ ſeparari non poſſe. Etenim numerantur in nomine, ſed uno intellectu ſuo junguntur in corpore: ut in manu digiti, quos intervallis ſingulos videmus eſſe diſtinctos. Undè, qui tenet unum, totos teneat neceſſe eſt, cùm unuſquiſque à paribus ſeparari non poſſit. Adde quòd non unam ſolam, ſed omnes propriè poſſidemus.

VI. De Angelo, ſecundâ Eccleſiæ dote, cum non eſſe apud Donatiſtas. *Apoc. 1.*

IGITUR de dotibus ſupradictis cathedra eſt (ut diximus) prima, quam probavimus per Petrum noſtram eſſe, quæ ducit ad ſe angelum (15). Niſi fortè eum vobis vindicantes, habetis in loculis clauſum. Mittite illum ſi poteſtis, excludat ſeptem angelos, qui ſunt apud ſocios noſtros in Aſiâ, ad quorum eccleſias ſcribit Joannes apoſtolus; cum quibus eccleſiis nullum communionis probamini habere conſortium. Undè vobis angelum, qui apud vos poſſit fontem movere, aut inter cæteras dotes Eccleſiæ numerari. Extra ſeptem eccleſias, quicquid foris eſt, alienum eſt: aut ſi indè habetis aliquem unum, per unum communicatis & cæteris angelis, & per angelos ſuprà memoratis eccleſiis, & per ipſas eccleſias nobis. Si ita eſt, litigium perdidiſtis.

VII. Spiritum ſanctum eſſe in Eccleſiâ, non apud Donatiſtas. *Joan. 3.*

ECCE jam apud vos dotes eſſe non poſſunt; non enim Spiritum (16) Dei ſoli vobis vindicare poteſtis, aut includere, quod intelligitur & non videtur. Sic enim in Evangelio ſcriptum eſt: *nam Spiritus Deus eſt, & ubi vult aſpirat, & vocem ejus audis, & * neſcis unde veniat & quò eat.* Permittite Deum undè velit ire, & quò velit accedere habeat libertatem: qui audiri poteſt & videri non poteſt. Et tamen ſtudio criminandi libenter blaſphemare voluiſti, ut diceres: » Nam in illâ Eccleſiâ quis » ſpiritus eſſe poteſt, niſi qui pariat filios gehennæ? Vomuiſti de pectore tuo convicium, & putaſti adjungendum eſſe de Evangelio teſtimonium, ubi lectum eſt: *Væ vobis hypocritæ, qui circuitis maria & terras, ut faciatis unum proſelytum, & cùm inveneritis, facitis eum filium gehennæ dupliciter, quàm vos eſtis.* Si hoc convicium faciendum erat, quod non licet: quamvis ſine causâ fiat, utinam aliquis ex veſtro numero hoc dixiſſet: & tamen te hoc dixiſſe ſatis admiror, id falsò in alterum dicere, ex quo, ſi ordinationem tuam conſideres, poſſis & erubeſcere (17).

Mat. 23. 15.

VARIANTES LECTIONES.

[* *&.*] In MSS. S.T. & P.S. *ſed.*

ANNOTATIONES.

(15) QUÆ DUCIT AD SE ANGELUM. Per *angelum* nihil aliud intelligunt quàm epiſcopum, legitimam habentem poteſtatem regendæ Eccleſiæ. Non habebant hujuſmodi *angelum* Donatiſtæ, quandoquidem eorum epiſcopi non agnoſcebantur tales, & ab aliarum eccleſiarum epiſcopis pro epiſcopis non habebantur.

(16) NON ENIM SPIRITUM. Tertia Eccleſiæ dos à Parmeniano commemorata ſpiritus adoptionis quo fiunt Chriſtiani Dei filii. Hoc carere aiebat Eccleſiam, quià pariebat ſolos filios gehennæ. Iſtud convicium potiùs quàm argumentum breviter repellit Optatus, & in ipſum retorquet locum ſacrarum litterarum quem adduxerat.

(17) SI ORDINATIONEM TUAM CONSIDERES, POSSIS ET ERUBESCERE. Quià Parmenianus peregrinus à Donatiſtis circumeuntibus maria & terras in eorum ſectam inductus & ordinatus epiſcopus Africæ, in quem proindè cadebat id quod Catholicis exprobrabat.

Commemoraſti

Commemoraſti enim lectum eſſe in Evangelio, *væ vobis hypocritæ, qui circuitis maria & terras, ut faciatis unum proſelytum*, hoc eſt, ut muteris alicujus ſectam. Tu quidem cujus ſectæ fueris neſcio: tamen importunè à te hoc dictum eſt [a] (18): æſtimo quòd te jam fortè [b] hujus dicti pœniteat. Numquid nos aliquas peragravimus [c] terras? numquid nos aliqua circumivimus maria? numquid nos ad peregrinos acceſſimus portus? numquid nos aliquem adduximus Hiſpanum & Gallum? aut nos ordinavimus ignorantibus peregrinum?

VIII. De fonte, ſigillo & umbilico notis Eccleſiæ.

Nam & fontem (19) conſtat unam eſſe de dotibus, undè hæretici non poſſunt vel ipſi bibere, vel alios potare; quia ſoli, ſigillum integrum (id eſt ſymbolum catholicum) non habentes, ad fontem verum aperire non poſſunt. Nam cùm in Canticis Canticorum ſcriptum ſit: *umbilicus tuus, ut crater tornatilis* [d]: umbilicum altare affirmare conatus es. Si umbilicus membrum eſt in corpore, inter dotes eſſe non poteſt quod membrum eſt. Si [e] ornamentum eſt, pars corporis non eſt. *Cant. 7. 2.*

IX. Dotes Eccleſiæ eſſe apud Catholicos, neutiquàm apud Donatiſtas.

Restat jam ut dotes quinque eſſe videantur (20): quæ dotes, cùm ſint Eccleſiæ catholicæ (quæ eſt in tot provinciis ſuprà memoratis) etiàm apud nos hîc in Africâ deeſſe non poſſunt. Intelligite vel ſerò [f], vos eſſe filios impios, vos eſſe ramos fractos ab arbore, vos eſſe abſciſos palmites à vite, vos rivum conciſum à fonte. Non enim poteſt eſſe origo rivus, qui parvus eſt, & non de ſe naſcitur: aut arbor ramus conciſus [g], cùm arbor fundata ſuis radicibus gaudeat, & ramus ſi fuerit exſectus areſcat. Jamnè vides, frater Parmeniane, jamnè ſentis, jamnè intelligis, te argumentis tuis contra te militaſſe? cùm probatum eſt nos eſſe in Eccleſiâ ſanctâ catholicâ, apud quos & ſymbolum Trinitatis eſt [h]: & per cathedram Petri, quæ noſtra eſt, per ipſam, & cæteras dotes apud nos eſſe. Etiam ſacerdotium, quod in nobis annullare

VARIANTES LECTIONES.

[a *Dictum eſt.*]Ità in MS. S. G. In aliis & in editis, *dictum eſſe æſtimo*, ſed ità minùs benè cohæret oratio. [b *Fortè.*] Deeſt in MS. S. G. [c *Peragravimus.*] In MS S. G. *circuimus*. [d *Tornatilis.*] In MS. S. G. *tornatus*. [e *Si.*] In MS. S. G. *Et ſi* [f *Vel ſerò.*] In MS. S. G. *vos ſervos*; ſed contra mentem auctoris. [g *Ramus conciſus.*] In MS. S. T. & in editis, *à ramo concidi*, ſed minùs ad mentem ſcriptoris. [h] Hic locus integer diverſo prorsùs modo habetur in MS. S. G. hoc pacto: *cùm probatum eſt non eſſe in Eccleſiâ ſanctâ catholicâ, apud quos & ſymbolum Trinitatis non eſt*; ſed nihil immutandum.

ANNOTATIONES.

(18) Importunè a te hoc dictum est. Quià in nos iſtud non cadit, *qui nullas peragravimus terras, &c.* ſed in vos recidit, qui hæc omnia feciſtis. Ingenioſè admodùm hîc Parmenianum deridiculò habet.

(19) Nam et fontem. Cæteras Eccleſiæ dotes quas enumeraverat Parmenianus tàm leviter hîc attingit Optatus, ut crediderim aliquid deeſſe. Umbilicus erat ultima quam repudiat Optatus. Haud magni ſanè ponderis argumento, ſed levius erat id quod Parmenianus allegarat umbilicum eſſe altare. Reverà ſatis ipſe Optatus innuit ſe fuſiùs de cathedrâ quàm de aliis notis dixiſſe, cùm ſit per cathedram Petri cæteras etiàm dotes Eccleſiæ apud Catholicos eſſe, hoc eſt ex illâ fluere.

(20) Dotes quinque esse videantur. Concluſio hæc erat diſputationis, quâ probaverat umbilicum dotem eſſe Eccleſiæ non poſſe.

viſus es: in excuſatione [a] erroris & livoris veſtri, dùm poſt nos rebaptizatis [b], & poſt ſocios veſtros in peccato detectos, hoc non facitis. Dixiſti enim, quòd ſi ſacerdos in peccato ſit, ſolæ poſſint dotes operari. Igitur, quia docuimus & quid ſit hæreſis, & quid ſit ſchiſma, & quid ſit ſancta Eccleſia: & hujus ſanctæ Eccleſiæ eſt conſtituta perſona, & hanc eſſe catholicam, quæ ſit in toto orbe terrarum diffuſa: cujus membra & nos inter alios ſumus: cujus dotes apud illam ubique ſunt. Deindè in primo libro probavimus, ad nos non pertinere traditionis invidiam, & hoc crimen etiàm à nobis eſſe damnatum.

X. Apud Catholicos eſſe vera Eccleſiæ ſacramenta.

JAM illud mihi volo reſpondeas, cur de ſolis Eccleſiæ dotibus loqui voluiſti, & de ſanctis ejus membris ac viſceribus tacuiſti: quæ ſunt procùl dubiò in ſacramentis & in nominibus Trinitatis (21). Cui concurrit fides credentium, & profeſſio, quæ apud acta conficitur angelorum (22), ubi miſcentur cœleſtia & ſpiritalia ſemina, ut ſancto germine nova poſſit renaſcentium indoles procreari: ut dùm Trinitas cum fide concordat, qui natus fuerat ſæculo, renaſcatur ſpiritalitèr Deo. Sic fit hominum pater Deus, ſancta ſic fit mater Eccleſia. Hæc omnia intelligo à te ideò non eſſe nominata, ne in iis omnibus ratio baptiſmatis agnoſceretur: ubi nihil ſibi operarius, qui homo eſt vindicet, quod vos facitis. Ideóque ad ſolas dotes te conferre voluiſti, quas velut manu apprehenſas, aut arcâ [c] concluſas, Catholicis denegans, vobis ſolis eas fruſtrà vindicare conatus es. Cùm agatur de regeneratione [d], cùm agatur de homine innovando, nulla à te credentium fides, nulla profeſſio [e] nominata eſt: dùm vis de ſolis dotibus loqui, hæc omnia, ſine quibus ſpiritalis illa nativitas reparari non poteſt, in ſilentio remiſiſti: & cùm dotes ad ſponſam, non ſponſa ad dotes pertineat, ſic ordinaſti dotes, quaſi ipſæ videantur generare, non viſcera; quæ intelliguntur plus poſita in ſacramentis, quàm in ornamentis.

XI. Eccleſiam paradiſũ meritò dici, ſed toti terrarũ orbi reſpondentem.

NEC illud prætereo, quod ore tuo & ſenſu noſtro Eccleſiam paradiſum eſſe dixiſti: quæ res ſine dubio vera eſt: in quo horto Deus plantat arbuſculas. Et tamen Deo divitias ſuas denegaſtis, cujus hortum in anguſtias cogitis, dùm vobis ſolis immeritò omnia vindicatis. Utique plantationes Dei, ſunt diverſa ſemina per diverſa præcepta. Juſti, continentes, miſericordes, & virgines, ſpiritalia ſunt ſemina: harum rerum

VARIANTES LECTIONES.

[a *Excuſatione.*] In MS. P. S. *executione.* [b *Rebaptizatis.*] In MS. S. G. *baptizatis.* [c *Arcâ.*] Ità optimè in MS. S G. In MSS. S. T. & P. S. *aquà.* [d *Cùm agatur de regeneratione.*] Omiſſa ſunt hæc in MS. S. G. [e *Profeſſio.*] In MS. S. G. *promiſſio.*

ANNOTATIONES.

(21) IN SACRAMENTIS ET IN NOMINIBUS TRINITATIS. In ſacramento baptiſmi, quod ad Trinitatis invocationem confertur.

(22) QUÆ APUD ACTA CONFICITUR ANGELORUM. Aquis luſtralibus angelum intervenire affirmat Tertull. l. de bapt. c. 5. & 6. Auguſt. de ſymbolo ad catech. poſt quædam de profeſſione, hæc habet: *videte*, inquit, *dilectiſſimi, quià hanc profeſſionem veſtram in curiam profertis angelorum: nomina profitentium in libro excipiuntur vitæ.* Quàm hæc conſona ſunt Optati dicto!

arbuſculas in paradiſo Deus plantat. Concedite Deo, ut hortus ejus ſit longè latéque diffuſus. Quid illi negatis Orientis & Septentrionis, etiàm Occidentis provinciarum omnium, & innumerabilium inſularum populos Chriſtianos; contra quos vos ſoli pauci, rebelles eſtis, & cum quibus nullum communionis conſortium poſſidetis.

JAM & mendacium veſtrum hoc loco juſtè damnari poteſt, quo quotidiè à vobis ſacrificia condiuntur. Nam quis dubitet, vos illud legitimum in ſacramentorum myſterio præterire non poſſe? offerre vos Deo dicitis pro Eccleſiâ quæ una eſt: hoc ipſum mendacii pars eſt, unam te vocare, de quâ feceris duas: & offerre Deo [a] vos dicitis pro unâ Eccleſiâ, quæ ſit in toto terrarum orbe diffuſa. Quid ſi unicuique veſtrûm dicat Deus: quid offers pro totâ, qui non es in totâ? Si nos vobis diſplicemus, quid vobis fecit Antiochia civitas? quid Arabia provincia? Undè probamus venientes à vobis eſſe rebaptizatos. XII. Ex oblationis oratione unâ & ubique diffuſam Eccleſiam colligi.

IN uno tibi ſolo, Parmeniane frater, ingrati eſſe non poſſumus; quòd Eccleſiam noſtram, id eſt, catholicam, quæ continetur toto orbe terrarum, quamvis ab eâ ſis alienus, laudare voluiſti, in numerando dotes; in quarum numero ſatis erraſti, & in dicendo, quia ipſa eſt hortus concluſus, & fons ſignatus, & unica ſponſa. Hoc nos de noſtro dicimus; nam tu de alieno locutus es. Quicquid de laudibus Eccleſiæ dicere potuiſti, nos [b] priores eadem loquimur. Traditores vobiſcum & ipſi damnamus, eos videlicèt, quos ſi meminiſti in primo libro demonſtravimus [c]. Et cùm ſit nobis cum univerſo terrarum orbe communio, ex univerſis provinciis nobiſcum; ſic jamdudùm duas eccleſias comparare voluiſti, quaſi ſola habeat Africa populos Chriſtianos, in quâ vitio veſtro duæ videntur partes effectæ; & dùm immemor factus es Chriſti dicentis, unam eſſe ſponſam ſuam; tu in Africâ non dixiſti duas eſſe partes, ſed duas eccleſias. Certè una eſt, quæ ex voce Chriſti meruit indicari, qui ait: *una eſt columba mea, una eſt ſponſa mea.* XIII. Laudes Eccleſiæ commemoratas à Parmeniano Catholicis convenire.

ET tu hujus vocis oblitus, ad invidiam Catholicis faciendam, his locutus es verbis: « Neque enim Eccleſia illa dici poteſt quæ cruentis morſibus paſcitur, & ſanctorum ſanguine & carnibus opimatur. » Certa membra ſua habet Eccleſia, epiſcopos, preſbyteros, diaconos, miniſtros, & turbam fidelium: dicite cui generi hominum in Eccleſiâ noſtrâ hoc poſſit aſcribi, quod objicere voluiſti? ſpecialitèr nomina aliquem miniſtrum; oſtende aliquem diaconum nomine ſuo; indica hoc ab aliquo factum eſſe preſbytero; proba hoc epiſcopos admiſiſſe; doce aliquem noſtrûm cuiquam inſidiatum eſſe. Quis noſtrûm quemquam perſecutus eſt? quem à nobis perſecutum eſſe aut dicere poteris aut probare? Quia tibi unitas diſplicet: hoc ſi crimen putas, argue nos Theſſalonicenſibus, Corinthiis, Galatis, ſeptem Eccleſiis quæ ſunt in Aſiâ, communicaſſe. Si nefas tibi videtur, aut ſi reatum putas, memo- XIV. Catholicos nihil crudelitèr egiſſe.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Deo.*] Omittitur in MSS. S. T. & P. S. & in editis. [b *Nos.*] In MS. S. G. *& nos.* [c] In MS. S. G. *in primo modò demonſtravimus libro.*

riis Apoſtolorum & ſanctorum omnium communicaſſe: hoc nos feciſſe, non ſolùm non negamus, ſed etiam gloriamur.

XV. Pax & felicitas Eccleſiæ antequàm turbaretur à Donatiſtis.

Sed ut oſtendam, partem veſtram (ut dixi) cruentis morſibus paſtam, Chriſtianorum ſanguine & carnibus opimatam, à principio ſuo veſter jam rabidus commemorandus eſt furor: jam veſtra retexenda impietas, jam ſtultitia demonſtranda. In quo prius eſt oſtendere, erubeſcendam lætitiam veſtram, & gaudia crimnoſa, quòd vobis priſtini erroris libertatem factam eſſe contigerit[a]. Recenſete tempora, diſcutite rationes rerum, diſſimilia vota, & perſonas diverſas attendite. Redeat in memoriam Conſtantinus Imperator (23) Chriſtianus: quem famulatum exhibuerit Deo, quæ habuerit vota, ut remotis ſchiſmatibus, intermortuâ omni diſſenſione, ſub toto cœlo filios ſuos gaudens, in uno videret ſancta mater Eccleſia. Reddiderat unam communionem, maritis uxores, parentibus filios, fratribus fratres. Quibus rebus Deus ſe lætari teſtatur, dùm dicit in pſalmo CXXXII. *ecce quàm bonum & quàm jucundum habitare fratres in unum.* Etenim cùm Africanos populos & Orientales, & cæteros tranſmarinos pax una conjungeret, & ipſa unitas repreſentatis omnibus membris corpus Eccleſiæ coagularet: dolebat hoc diabolus, qui ſemper de fratrum pace torquetur. Illo tempore ſub Imperatore chriſtiano, deſertus in idolis tamquàm incluſus, jacebat[b] in templis. Hoc eodem tempore duces & principes veſtros merita relegaverant[c] ſua. In Eccleſiâ nulla fuerant ſchiſmata, nec Paganis licebat exercere ſacrilegia: pax Deo placita apud omnes Chriſtianos populos habitabat: diabolus mœrebat in templis, vos in regionibus alienis.

Pſ. 132. 1.

XVI. Juliani edictum in gratiâ Donatiſtarum.

Deinde ut nobis notum eſt, ſecutus alius Imperator (24), vobiſcum vota ſiniſtra concipiens, ex famulo Dei factus eſt miniſter inimici, apoſtatam ſe edictis ſuis[d] teſtatus eſt: quem precibus rogaſtis,

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Quòd vobis priſtini erroris libertatem factam eſſe contigerit.*] Hic locus partim ex conjecturâ, partim auctoritate MSS. emendatus eſt In MSS S T. & P. S. ſic legitur: *quòd vobis ad priſtini erroris libertatem factam eſſe conſtitit.* In MS. S. G. *quòd vobis ad priſtini erroris libertatem rediiſſe contigerit.* Mens auctoris eſt: oſtendere primùm oportet quantâ lætitiâ, quàm malignis gaudiis affecti fueritis, eò quòd Julianus Imperator vobis libertatem reddiderit, quam Conſtantinus abſtulerat. [[b] *Jacebat.*] In MS. S. G. & in quibuſdam editis, *latebat.* [[c] *Relegaverant.*] In MSS. *religaverant.* [[d] *Suis.*] In MS. S. G. additur *ubiquè.*

ANNOTATIONES.

(23) Constantinus imperator. Quæ de pace Eccleſiæ Africanæ & Donatiſtarum ſtatu ait Optatus, magis conveniunt Conſtantis quàm Conſtantini imperio: nam tempore Conſtantini non ſunt repreſſi, nec baſilicis ſpoliati, ſed ſub Conſtantis imperio. Prætereà Julianus ſtatim hujus imperatoris ſucceſſor perhibetur. Nihilominùs quia in omnibus MSS. legimus *Conſtantino*, nihil immutandum eſſe cenſuimus.

(24) Alius imperator. Julianus. Huic imperatori libellum obtulêre Donatiſtæ, ut ſibi reſtituerentur baſilicæ quas ablatas querebantur, utque priſtinam conſequerentur libertatem. Hujus libelli Juliano oblati meminit infrà Optatus l. 3. ubi eaſdem preces memorat: *datas à Caſſiano Rogatiano, Pontio, & cæteris epiſcopis partis Donati.* Hujus etiam ſæpè meminit Auguſtinus, eoſdemque ejus auctores nominat. In eo Julianum imperatorem laudaverunt, dicentes, *quòd apud eum ſola juſtitia haberet locum.* Vide Auguſt. ep. olim 166. nunc 105. Hæc contigerunt anno 362.

ut

ut reverti poſſetis: quas preces, ſi vos negatis miſiſſe, nos legimus. Nec difficultatem præbuit, quem rogaſtis; ire[a] præcepit pro voto ſuo, quos intellexerat ad diſturbandam pacem cum furore eſſe venturos. Erubeſcite ſi ullus eſt pudor: eâdem voce vobis libertas eſt reddita, quâ voce idolorum patefieri juſſa ſunt templa.

XVII. Donatiſtarum furor & crudelitas.

Eisdem penè momentis veſter furor in Africam revertitur, quibus Diabolus de ſuis carceribus relaxatur. Et non erubeſcitis, qui uno tempore cum inimico communia gaudia poſſidetis? Veniſtis rabidi, veniſtis irati, membra laniantes Eccleſiæ: ſubtiles in ſeductionibus, in cædibus immanes, filios pacis ad bella provocantes. De ſedibus ſuis multos feciſtis extorres: cum conductâ manu venientes, baſilicas invaſiſtis: multi ex numero veſtro per loca plurima (quæ ſub nominibus dicere longum eſt) cruentas operati ſunt cædes, & tam atroces, ut de talibus factis, ab illius[b] temporis judicibus relatio mitteretur. Sed intervenit & occurrit judicium Dei, ut ille, qui vos jamdudùm redire juſſerat, Imperator prophanus & ſacrilegus moreretur, qui perſecutionem vobis provocantibus jam miſerat aut mittere diſponebat.

XVIII. Donatiſtarū cædes & facinora.

Operata eſt apud loca ſupradicta in Catholicos trucidatio: memoramini per loca ſingula, qui fuerint veſtri diſcurſus. Nonne de numero veſtro fuerunt Felix Zabenſis[c] (25), & Januarius Flumenpiſcenſis[d] (26), & cæteri, qui totâ celeritate concurrerunt ad caſtellum Lemellenſe (27): ubi cùm contra importunitatem ſuam viderent baſilicam clauſam, præſentes juſſerunt comites ſuos, ut aſcenderent culmina, nudarent tecta, jactarent tegulas: imperia eorum ſine morâ completa ſunt; & cùm altare defenderent diaconi catholici, tegulis plurimi cruentati ſunt, duo occiſi ſunt (28), Primus filius Januarii, & Donatus filius Nini, urgentibus & præſentibus coëpiſcopis veſtris ſuprà memoratis: ut ſine dubio de vobis dictum ſit, *veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem.* De quâ re Primoſus epiſcopus Catholicus loci ſuprà memorati, in concilio veſtro apud Theveſtinam[e] (29) civitatem queſtus Pſalm. 13. 3.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Ire.*] In MS. S. G. additur *vos*. [[b] *Ab illius.*] Ità legendum, ut habetur in MS. S. G. non *judicibus*, ut in MSS. S. T. P. S. & in editis, nam relatio mittitur à judicibus ad imperatorem, non ad judices. [[c] *Zabenſis.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. Th. & Ph. S. *Diabenſis*. Prior lectio retinenda: vide noſtram ad hunc locum obſervationem. [[d] *Flum. npiſcenſis.*] Ità legendum ut in MSS. S T. & S. G. non *flamen Piſcenſis*, aut *flamen Piſtenſis*, ut in editis. [[e] *Theveſtinam.*] In MSS. *Theneſtinam*.

ANNOTATIONES.

(25) Zabensis. In notitiâ Africæ eſt epiſcopus *Zabenſis* in Numidiâ, & hujus etiam nominis Numidiæ epiſcopus in collat. Carth. ſed alia eſt *Zabe* in Sitifenſi, cujus hîc Felix erat epiſcopus, ut docet vicinia Lemellenſis caſtelli.

(26) Flumenpiscensis. In collatione Carth. inter epiſcopos Donatiſtas recenſetur Victor epiſcopus *Flumenpiſcenſis*. Eſt ejuſdem nominis epiſcopus in notitiâ Mauritaniæ Sitifenſis.

(27) Lemellense. Oppidum etiam Mauritaniæ Sitifenſis, cujus mentio eſt in notitiâ.

(28) Duo occisi sunt. Primus & Donatus dicuntur in martyrologio Romano ad diem ix. Februarii, in quâ eorum memoria recolitur.

(29) Thevestinam. In mſſ. *Theneſtinam*; ſed legendum *Theveſtinam*. *Theveſte* enim dicitur à Ptolem. l. 4. c. 3. Urbs erat Numidiæ ſex dierum itinere à Carthagine diſtans. Concilio Carth. ſub Cypriano adfuit *Lucius à Thebeſte*. Concilio Carth. ſub Gratо *Romulus Thebeſtenſis*. Carth. coll. c. 121. *Urbicus epiſcopus Catholicus Thebeſtinus* cum Perſeverantio ejus adverſario qui conſ.

eſt, & querelas ejus diſſimulanter audiſtis. Ecce à vobis factum eſt quod dixiſti: « Eccleſiam non eſſe, quæ cruentis morſibus paſcitur; & aliud ſunt milites miſſi, aliud epiſcopi ordinati » Quod contra nos invidioſè loquimini, ab aliis factum eſt, non à nobis: quod dicitis non debuiſſe fieri, vos feciſtis. Commemoraſti & beatiſſimum apoſtolum Paulum dixiſſe, *ſine rugâ & ſine ſorde Eccleſiam eſſe debere.* Epiſcopis veſtris jubentibus & præſentibus, ſupra altare Catholici diaconi occiſi ſunt; ſimiliter & apud Carpos (30). Non tibi videntur [a] inexpiabiles ſordes? in Mauritaniæ civitatibus, vobis intrantibus, quaſſatio populi facta eſt: mortui ſunt in uteris matrum, qui fuerant naſcituri. Non tibi videtur ruga, quæ non poſſit ullis ſatisfactionibus tendi aut explanari? Quid tale à nobis admiſſum eſt? nos expectamus vindicem Deum. Et invidiam facitis Macario, qui ſi aſperè aliquid fecit pro unitate, leve eſſe videri poterit: dùm vos pro diſſenſione tanta mala, acerba, cruenta & hoſtilia [b] feceritis. Quid commemorem Tipaſam (31) Cæſarienſis Mauritaniæ civitatem? ad quam de Numidiâ Urbanus Formenſis (32), & Felix Idicrenſis [c] (33), duæ faculæ, incenſæ livoribus, cucurrerunt: quietorum [d] & in pace poſitorum animos perturbantes: nonnullorum officialium & favore & furore juvante, & Athenio præſide præſente cum ſignis, catholica frequentia exturbata & cruentata, de ſedibus ſuis expulſa eſt: lacerati ſunt viri, tractæ ſunt matronæ, infantes necati ſunt, abacti ſunt partus. Ecce veſtra Eccleſia, epiſcopis ducibus, cruentis morſibus paſta eſt. Poſt hoc etiam illud addidiſti: » Quantum vult conſumat edacitas » vulturum, tamen major eſt numerus columbarum. Ubi eſt quod vulgò dicitur, memoriam cuſtodem habere oportet mendacem [e]? Oblitus es, quod [f] paulò antè dixiſti, « Eccleſiam unam columbam [g] Chriſti in Canticis canticorum dictam. » Si una eſt apud vos Eccleſia, una eſt co-

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Non tibi videntur.*] In MSS. S. T. & P. S. *non dividentur*, ſed perperàm. [[b] *Hoſtilia.*] In MS. S. G. *inutilia*, errore amanuenſis. [[c] *Idicrenſis.*] In MS. S. T. *Idicrenſis*; ſed poſteà in eodem MS. *Idicrenſis.* [[d] *Quietorum.*] In MS S. T. & in editis, *qui & horum in pace, &c.* [[e] *Memoriam cuſtodem habere oportet mendacem.*] In MS. S. G. *memoriam cuſtodem debere eſſe mendacis.* In MS. S T *memoriam cuſtodem habere eſſe mendacem.* [[f] *Quod.*] In MS. S. T. *quid.* In MS. S. G. *quia.* [[g] *Columbam.*] In MS. S. T. *Catholicam*, errore amanuenſis.

ANNOTATIONES.

Cabarſuſſitano jam anteà ſubſcripſerat. Criſpinæ martyris è *coloniâ Thebeſtinâ* habemus acta.

(30) Apud Carpos. *Carpis* urbs Africæ Proconſularis à Ptolemæo memoratur l. 4. c. 3. Hanc urbem Plinius appellat *Carpi.* Secundinus à *Carpis* interfuit concilio Carthaginenſi ſub Cypriano. In collatione Carthaginenſi comparent duo epiſcopi *Carpitani*, unus catholicus, alter ex parte Donati. Concilio Carth. ſub Aurelio anni 419. & ſæculo ſequenti, concilio ſub Bonifacio adfuêre epiſcopi *Carpitani.* Eſt in notitiâ epiſcoporum provinciæ Proconſ. *Carpitanus* epiſcopus: denique in concilio Lateranenſi ſub Martino act. 2. memoratur Baſſus epiſcopus eccleſiæ *Carpitana.*

(31) Tipasam. Urbem Mauritaniæ Cæſarienſis, ut hîc obſervat Optatus. Urbis hujus meminit Ptolemæus. Occurrit in Antonini Itinerario. Plinius eam Latio datam ſcribit. Eſt in notitiâ epiſcoporum hujus provinciæ *Tipaſitanus* epiſcopus. Civium hujus urbis egregiam fidem laudat Victor Vitenſis l. 5. n. 6.

(32) Formensis. Duæ leguntur ſedes epiſcopales hujus nominis in notitiâ Numidiæ. Adfuit Juſtus *Formenſis* epiſcopus in collatione Carthaginenſi.

(33) Idicrensis. Epiſcopus Numidiæ in notitiâ & in collatione Carthaginenſi.

lumba: quid eſt quod dicere voluiſti, numerus major eſt columbarum?

Et quod vobis leve videtur, facinus immane commiſſum eſt, ut omnia ſacroſancta ſuprà memorati veſtri epiſcopi violarent. Juſſerunt Euchariſtiam canibus fundi [a]; non ſine ſigno divini judicii: nam iidem canes accenſi rabie, ipſos dominos ſuos, quaſi latrones, ſancti corporis reos, dente vindice, tamquàm ignotos & inimicos laniaverunt. Ampullam quoque chriſmatis per feneſtram, ut frangerent, jactaverunt; & cùm caſum [b] adjuvaret abjectio, non defuit manus angelica, quæ ampullam ſpiritali ſubvectione deduceret: projecta caſum ſentire non potuit; Deo muniente, illæſa inter ſaxa conſedit. Et poſſent iſta non fieri, ſi mandata Chriſti in memoriâ haberetis, qui ait: *Ne dederitis ſanctum canibus, neque miſeritis margaritas veſtras ante porcos, ne conculcent eas pedibus ſuis, & converſi elidant vos.* Quid tale ab operariis unitatis fieri potuit? undè nobis Catholicis vanam invidiam facere laboratis [c]. Indè revertentes Urbanus Formenſis & Felix Idicrenſis, invenerunt matres, quas de caſtimonialibus fecerant [d] mulieres (34). Ecce quales [e], frater Parmeniane, epiſcopos celas [f]: & cùm pro tuis erubeſcere debueras, Catholicos innocentes accuſas. Intereà ſuprà memoratus Felix inter crimina ſua, & facinora nefanda, ab eo comprehenſa puella cui mitram (35) ipſe impoſuerat, à quâ paulò antè pater vocabatur, nefariè inceſtare minimè dubitavit. Et quaſi de peccato ſanctior fieret, Tyſedim [g] velocitèr properavit. Sic Donatum annorum ſeptuaginta epiſcopum, hominem innocentem ſpoliare auſus eſt epiſcopali nomine & officio & honore. Venit ſchiſmaticus ad epiſcopum catholicum, ad innocentem reus, ad Dei ſacerdotem ſacrilegus, inceſtus ad caſtum, ad epiſcopum jam non epiſcopus; ſed de placito & de conjuratione veſtrâ ſecurus, veſtris legibus & decretis armatus: manus, quas paulò antè peccata gravaverant [h], capiti innocentis injecit: & de illâ linguâ auſus eſt ferre ſententiam, quæ jam nec ad pœnitentiam agendam vel [i] idonea videbatur. Ecce quales, frater Parmeniane, defendis: ecce pro qualibus jamdudùm dotes operari dixiſti.

XIX. Euchariſtia à Donatiſtis canibus data, ampulla chriſmatis in præceps projecta, aliaq; eorum ſacrilegia.

Matt. 7. 6.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Fundi.*] In MS. S. G. *fundere.* [b *Caſum.*] In MSS. S. T. & P. S. *caſu.* [c *Laboratis.*] In MS. S. G. *voluiſti.* [d *Fecerant.*] Ità in MS. S. G. Malè in MS. S. T. & in editis *fecerunt.* [e *Quales.*] In MS. S G. *qualis eſt*, lapſu amanuenſis. [f *Celas.*] Fortè *zelas.* [g *Tyſedim.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. *ſedi*, corruptè in editis *indè.* *Tyſedis*, locus erat cujus epiſcopus Donatus. In collatione Carthaginenſi eſt epiſcopus *Tiſeditenſis* in Numidiâ, & *Tiſidis* meminit Saluſtius in libro de bello Jugurtino cap. 62. In notitiâ epiſcoporum Africæ, *Tididitanus* aut *Tiditanus*; & in Leonis notitiâ *Tiſiſis.* [h *Gravaverant.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. *craſſaverant.* [i *Vel.*] Deeſt in MS. S. G.

ANNOTATIONES.

(34) Invenerunt matres, quas de castimonialibus fecerant mulieres. Invenerunt eas peperiſſe quibus virginitatis velum detraxerant, & quas ſic de caſtimonialibus mulieres fecerant.

(35) Mitram. De hoc nomine vide quæ dicemus infrà in notis ad librum 6.

XX. Contra Donatiſtas qui ſe ſanctos dicunt, nullum hominem eſſe à peccato immunem & perfectum.

XX. Etiam vos ipſi, qui ſancti [a] & innocentes videri ab hominibus vultis, dicite, undè eſt iſta ſanctitas, quam vobis licentiùs uſurpatis? quam Joannes apoſtolus profiteri non audet, qui ait: *ſi dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipſos decipimus, & veritas in nobis non eſt.* (1. Joan. 1. 8.) Hoc qui dixit, ſapienter ſe ad Dei gratiam reſervavit. Eſt enim Chriſtiani hominis, quod bonum eſt, velle; & in eo [b], quod benè voluerit, currere: ſed homini non eſt datum, perficere: ut poſt ſpatia, quæ debet homo implere, reſtet aliquid Deo, ubi deficienti ſuccurrat: quia ipſe ſolus eſt perfectio, & perfectus ſolus Dei Filius Chriſtus. Cæteri omnes ſemiperfecti [c] ſumus. Quia noſtrûm eſt velle, noſtrûm eſt currere; Dei, perficere. Undè beatiſſimus apoſtolus Paulus, ait: *neque volentis neque currentis, ſed ad Dei, gratiam pertinentis.* (Rom. 9. 16.) Nam & à Chriſto ſalvatore noſtro, perfecta ſanctitas non eſt data, ſed promiſſa. Denique ſic ait: *ſancti eritis, quia ego ſanctus ſum.* (Levit. 11. 45.) Solus eſt ergò perfectus & ſanctus. Denique non dixit, *ſancti eſtis*, ſed, *ſancti eritis*, dixit. Undè eſt ergò, quòd vobis perfectam ſanctitatem de ſuperbiâ vindicatis? niſi ut appareat, *quia vos ipſos decipitis, & veritas in vobis non eſt.* In Joannis ſcholâ [d] eſſe noluiſtis. Cùm enim ſeducitis aliquos, promittitis vos indulgentiam peccatorum eſſe daturos: & cùm vultis donare peccata, veſtram profitemini innocentiam: & remiſſionem peccatorum ſic datis, quaſi nullum [e] habeatis ipſi peccatum. Non eſt iſta præſumptio, ſed deceptio: nec veritas, ſed mendacium. Etenim inter vicina momenta, dùm manus imponitis & delicta donatis, mox ad altare converſi, dominicam orationem prætermittere non poteſtis. Et utique dicitis, *Pater noſter, qui es in cælis, dimitte nobis debita & peccata noſtra.* Quid vocaris [f], dùm peccata confiteris tua? ſi ſanctus es, dùm dimittis aliena? hoc modo & vos ipſos decipitis, & veritas in vobis non eſt. Sed ut apparet, hoc vobis dictat nutrix veſtra ſuperbia, quam Chriſtus in Evangelio teſtificatur: quia etſi nomina veſtra non dixit, per ſimilitudinem tamen veſtros mores oſtendit; (Luc. 18. 9.) ſic enim ſcriptum eſt: *dicebat Jeſus hanc ſimilitudinem, propter eos qui ſe ſanctos putant, & contemnunt cæteros.* Hoc de vobis dictum eſſe, ipſa res evidentèr oſtendit; dùm vos quaſi ſanctos extollitis, (Ibid. 10.) & nos manifeſtè apertèque contemnitis: *duo* (inquit) *aſcenderunt in templum adorare, unus Phariſæus, & unus Publicanus.* Phariſæus tumidus, ſuperbus, inflatus, talis, quales & vos videmus: non humiliato corpore, non inclinatâ cervice; ſed erectâ facie, & tumenti pectore: *gratias* (inquit) *tibi Deus, quia nihil peccavi;* hoc eſt dicere Deo, non habeo quod ignoſcas. Hoc inſanus furor, hoc punienda & damnanda ſuperbia. Deus paratus eſt ignoſcere, & reus feſtinat indulgentiam recuſare.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Qui ſancti.*] In MS. S. G. *Qui quaſi ſancti.* [b *In eo.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. nec-non in editis, *in Deo*; ſed contra mentem auctoris, qui ſtatìm ait, *noſtrûm eſt velle, noſtrûm eſt currere; Dei perficere.* [c *Semi-perfecti.*] In MS. S. G. *imperfecti.* [d *In Joannis ſcholâ.*] Ità in MSS. S. T. & P. S. In MS. S. G. *Johannis fecit.* [e *Nullum.*] Deeſt in MS. S. G. [f *Vocaris.*] In MS. S. G. *vocitaris.*

Publicanus

Publicanus humilis, hominem ſe eſſe cognoſcens, ſic rogavit, dicens: *Propitius eſto, Domine, mihi peccatori*: Sic juſtificari meruit humilitas[a]: ſic ſuperbia in Phariſæo, magiſtro veſtro, de templo damnata deſcendit. Meliora inventa ſunt peccata cum humilitate, quàm innocentia cum ſuperbiâ. Deindè cùm vobis traditionis & ſchiſmatis gravia peccata non deſint, inſupèr & ſuperbos vos eſſe gratulamini[b]. *Ibid. 14*

XXI. Reprehenduntur Donatiſtæ quòd epiſcopos dignitate ſpoliarint & pœnitentiæ laboribus ſubjecerint.

NUNC quoniam erubeſcenda gaudia veſtra probavimus, & furor veſter tot locis oſtenſus eſt: reſtat de profundâ impietate veſtrâ aliquid dicere. Nam omnia, quæ à vobis fiunt aut facta ſunt, quis poterit explicare? ſic cuncta malignitate quâdam ordinaſſe vos conſtat, ut in unâ ſpecie operis veſtri, ſpecies alias impleretis: ut dùm presbyter aut epiſcopus dejicitur, ſic populus caperetur. Quomodò[c] poſſet turba hominum ſtare, quæ rectorem ſuum à vobis eliſum eſſe conſpiceret? Non aliter, quàm quocumque caſu, paſtore occiſo, lupi graſſantur. Exorcizaſtis fideles[d], & laviſtis ſine causâ parietes: ut hoc nequitiæ genere ſubrueretis ſimpliciſſimorum hominum mentes. Talibus conſiliis veſtris, nonnullorum animi jugulati ſunt; & ſub nube ſimplicitatis, obcæcato aſtutiæ lumine, ut miſeros ſterneretis, ſagittas de pharetrâ pectoris veſtri, ſeductionibus præmiſiſtis: ut de vobis Spiritus ſanctus per David prophetam in pſalmo prædixerit: *quoniam ecce peccatores intenderunt arcum: paraverunt ſagittas in pharetrâ ſuâ, ad ſagittandos obſcurâ lunâ rectos corde.* *Pſ. 10. 3.* Quid à vobis minùs factum eſt veſtris conſiliis? ſauciati[e] ſunt innocentes, exarmati fideles, honore nominis ſui ſpoliati ſunt ſacerdotes. O impietas inaudita, quem jugulaveris inter pœnitentiæ tormenta ſervare[f] (36)! in comparatione operis veſtri, latronum levior videtur immanitas. Vos vivum facitis homicidium (37): latro jugulatis dat de morte compendium: paupertate ſenſus ſui circumventi ſunt, quos decipere potuiſtis. Perfecti enim fuerant illi, opere ſcilicèt Dei, qui in ejus nomine fuerant ordinati. Et vos contra opus Dei hoſtiliter militantes, divinum opus malitiæ[g] vectibus deſtruentes. Apparet ergò de vobis dictum eſſe in x. pſalmo: *quoniam quæ tu perfeciſti, ipſi deſtruxerunt.* *Pſ. 10. 4.* Fecit vos ſuperbos impietas veſtra: ſed accuſat vos proſpiciens de cœlo juſtitia: & iniqua vos gerentes error hominum laudat, ut de vobis in ix. pſalmo di-

VARIANTES LECTIONES.

[a *Humilitas.*] Additum hoc verbum ex MS. S. G. [b *Inſuper & ſuperbos vos eſſe gratulamini.*] Ità in MS. S. G. In MS. S. T. *Inſuper & ſuper vos eſſe gratulamini: ſuper vos*, pro *ſuperbos*. [c *Quomodò.*] in MSS. S. T. & P. S. *quando*. [d *Exorcizaſtis fideles.*] In MS. S. G. additur iſtud *fideles*, quod deeſt in MSS. S. T. & Ph. S. [e *Sauciati.*] Ità in MS. S. G. In MS. S. T. & in editis, *ſagittati*. [f *Servare.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. *ſævire*. [g *Malitiæ.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. *militiæ*.

ANNOTATIONES.

(36) QUEM JUGULAVERIS INTER POENITENTIÆ TORMENTA SERVARE. Sacerdotem quem gradu dejeceris in pœnitentiæ laboribus detinere.

(37) VIVUM FACITIS HOMICIDIUM. Epiſcopos quos occidiſtis, quod ſpectat ad vitam civilem, id eſt, quos honore & dignitate ſpoliaſtis, miſeram vitam inter pœnitentes trahere cogitis, hoc eſt, *vivum facere homicidium*.

Pſ. 9. 24.

xerit Spiritus ſanctus, *quoniam laudatur peccator in deſideriis animæ ſuæ; & qui iniqua egerit, benedicetur.* Quid iniquius, quàm exorcizare Spiritum ſanctum; altaria frangere; Euchariſtiam animalibus projicere? & ut in errorem vos veſter populus mittat, laudando felices appellant, & benè nominant (38), & per vos jurant, & perſonas veſtras jam pro Deo habere noſcuntur.

XXII. Impietas Donatiſtarũ qui per ſuos jurabant epiſcopos.

SOLET Deus ad probandam fidem in juratione ab hominibus nominari; ſed cùm per vos juratur, jam apud veſtros de Deo & Chriſto ſilentium eſt [a]. Si ad vos divina migravit de cœlo religio, quia per vos juratur, nemo veſtrûm aut veſtrorum langueat: nolite mori: imperate nubibus, pluite ſi poteſtis; ut per vos pleniùs juretur, & de Deo ſileatur. Nam & prioribus ſæculis, ut templa fabricarentur, & Idola fierent, quid à veſtro populo diabolus potuit ampliùs facere? nihil aliud, niſi ut de Deo taceretur, dùm per errorem homines de ſolo diabolo loquebantur.

XXIII. Reprehenduntur Donatiſtæ quòd unctorum Dei ſacerdotum capita raſerint.

Pſ. 104. 15. Pſ. 132. 2.

O SACRILEGIUM impietati commiſſum [b]! dùm homines per vos jurantes libenter auditis, & vocem Dei auribus non admittitis veſtris, qui in CIV. pſalmo ſic ait: *ne tetigeritis unctos meos, neque in prophetas meos manum miſeritis.* Unctos autem eſſe & reges & ſacerdotes, & libri regnorum indicant; & David in pſalmo CXXXII. ſic ait: *ſicut unguentum in capite quod deſcendit in barbam Aaron.* Et tamen vos contrà iiſdem viribus conati eſtis præcepta contemnere, quibus, qui Deum timent, mandata conantur implere. Docete ubi vobis mandatum eſt, radere capita ſacerdotum (39), cùm è contrario ſint tot exempla propoſita, fieri non debere. Saül antequam peccaret, ungi meruit: poſt unctionem non leviter offendit. Hoc Deus cùm videret [c], propter oleum non tangendum, volens exempla proponere, pœnitentiam profeſſus eſt; ſic enim legitur dixiſſe Dominum: *pœnitet me unxiſſe Saül in regem*; & utique potuit Deus oleum quod dederat auferre. Sed cùm voluit docere, non debere contingi oleum etiam in peccatore: ipſe qui dederat, pœnitentiam geſſit. Igitur Deus, ſi, ut te doceret, quod dedit auferre non potuit, per quod noluit: tu quis es, ut auferas quod non dediſti? & qui parare debebas aures ad audiendum, paraſti novaculam ad delinquendum: & cùm poſſetis eſſe filii Dei, filii hominum eſſe voluiſtis; & ad infigendum morſum honoribus alienis, dentes veſtros in ſagittas & arma vertiſtis; linguas acuiſtis in gladios: impleſtis quod de vobis in

1. Reg. 15. 11.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Silentium eſt.*] In MS. S. G. *ſiletur.* [[b] *Commiſſum.*] Itâ in MS. S. T. *junctum ſcilicèt impietati ſacrilegium:* quippè ſacrilegium eſt per hominem jurare, impietas de Deo ſilere ac ejus vocem non audire. [[c] *Videret.*] In MS. S. T. *diceret*, lapſu exſcriptoris.

ANNOTATIONES.

(38) BENE NOMINANT. Benè ſprecantur vobis: vos ut ſanctos & Dei amicos prædicant.

(39) RADERE CAPITA SACERDOTUM. Radebant Donatiſtæ capita ſacerdotum, quaſi ad auferendam unctionem ſacerdotalem.

pſalmo LVI. ſcriptum eſt: *filij hominum, dentes eorum arma & ſagittæ, & lingua eorum gladius acutus.* *Pſ. 56. 4.*

XXIV. *Injuria facta à Donatiſtis omni hominum generi & ætati per impoſitionem manuum in pœnitentiam.*

ERGO linguas veſtras acuiſtis in gladios, quas moviſtis in mortes, non corporum, ſed honorum: jugulaſtis non membra, ſed nomina. Quid prodeſt, quia vivunt homines, & honore à vobis occiſi ſunt? valent quidem membris, ſed ereptæ portant funera dignitatis. Extendiſtis enim manum, & ſuper omne caput mortifera velamina prætendiſtis: ut cùm ſint (ſicut ſuprà dixi) quatuor genera capitum in Eccleſiâ, epiſcoporum, presbyterorum, diaconorum, & fidelium: nec uni parcere voluiſtis: evertiſtis animas hominum. Hos actus veſtros odit Deus in Ezechiele prophetâ, cùm dicit: *væ facientibus velamen*, hoc eſt, imponentibus manum, *ſuper omnem ætatem* [a] *ad evertendas animas.* Inveniſtis pueros, de pœnitentiâ ſauciaſtis, ne aliqui ordinari potuiſſent. Agnoſcite vos animas evertiſſe. Inveniſtis fideles antiquos, feciſtis pœnitentes. Agnoſcite vos animas evertiſſe. Inveniſtis diaconos, presbyteros, epiſcopos, feciſtis laïcos. Agnoſcite vos animas evertiſſe. *Ezech. 13. 18.*

XXV. *Iterùm in Donatiſtas qui ſacerdotes innocentes dignitate & honore ſpoliabāt & pœnitentiæ addicebant.*

SOCIUS & comes veſter jamdudùm fuerat, cui nunc manus inferre conatus es: pariter currebatis: fac illum peccaſſe (cùm peccatum non eſſe conſtet); jacebat ut æſtimas: ſi Apoſtolum legiſti, tu vide cui ſtes, & ille cui jaceat: ſi ſervus es, dominum recognoſce, & intellige, quia non tibi jacebat, qui tecum paulò antè currebat. Quid in poteſtatem alienam irruis? quid temerarius Dei tribunal aſcendis? & cùm ipſe ſis reus, in alterum audes ferre ſententiam? & legiſti: *qui ſtat, domino ſtat ſuo; & qui jacet, domino ſuo jacet.* Potens eſt autem dominus ejus, ſuſcitare eum: tu quis es, qui de ſervo alieno judices? Oleum ſacerdoti à Deo collatum, non debuiſſe vos tangere, à puero Dei David diſcere debuiſtis, qui ſic per Samuelem ungitur, ut Saüli quod jamdudùm datum fuerat, minimè tolleretur. Denique vel cum Deo jubente vel eventu procurante, una eos ſpelunca concluderet, venerat in poteſtatem pueri David Saül, qui peccaverat. Videtur non videns, ideò quòd à majori lumine (ut fieri aſſolet) in caligine clauſi aëris, alterum juxta ſe videre non potuit. Innumerabiles antiquum regem ſequebantur exercitus: ſed ipſe rex in poteſtatem venerat alienam. Occaſionem victoriæ David habebat in manibus: incautum & ſecurum adverſarium, ſine labore poterat jugulare: & ſine ſanguine & conflictu multorum, poterat bellum per compendium mutare in cædem [b]: & pueri ejus & occaſio ſuadebant: ad victoriam opportunitas hortabatur. Stringere jam cœperat ferrum; ire jam cœperat armata manus hoſtiles in jugulos: ſed obſtabat plena divinorum memoria mandatorum, hortantibus ſe pueris & occaſionibus contradicit, tamquàm & hoc diceret: ſine cauſâ me victoria provocas; fruſtrà me occaſio in triumphos invitas. Volebat hoſtem vincere; ſed priùs eſt Domini divina præcepta ſervare. *Numquid mittam manum* *Rom. 14. 4. 1. Reg. 16. 1. Reg. 24.* *1. Reg. 24. 7.*

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Super omnem ætatem.*] In MS. S. G. *ſuper omne caput & ſuper omnem ætatem.*
[[b] *Mutare in cædem.*] In tribus MSS. *mittere cædem*, ſed rectè emendatum in editis.

in unctum Domini? Repreſſit cum gladio manum; & dùm timuit oleum, ſervavit inimicum. Et ut [a] compleret obſervantiam, vindicavit occi-
2. Reg. 1. ſum. Vos nec Deum timetis, nec fratres agnoſcitis, in cote [b] livoris acuiſtis novaculas linguæ; & divina præcepta calcantes, miſerorum properaſtis in capita, ut in captivitatem cæcos [c] & imperitos populos, jugulatis [d] ducibus, traheretis. Eſuritis honores innocentium ſacerdotum: undè furori veſtro tanta fames innata eſt, ut guttura veſtra ſepulchra patentia faceretis. Unicuique ſepulchro ſufficit unum funus; & clauditur: gutturi veſtro honorum funera minimè ſuffecerunt, & adhuc patent,
Pſ. 5. 11. dùm aliquos quæritis devorare; ut meritò de vobis dictum ſit: *ſepulchrum patens eſt guttur eorum*; nam & de maledictione præſumitis, cùm
Rom. 12. 14. ſcriptum ſit, *benedicite & nolite maledicere.* Quiſquis contra veſtram voluntatem aliquid [e] fecerit, intentatis terrores, maledicta prætenditis; & quia aliqui homines; plus mali mereri poſſunt quàm boni; quidquid judicium Dei aut peccati meritum fecerit, amaris veſtris maledictioni-
Pſ. 13. 3. bus vindicatis: meritò de vobis dictum eſt in pſalmo XIII. *os eorum maledictione & amaritudine plenum eſt.* Gloriamini, quòd vobis maledicentibus, aliqui homines mori potuerunt. Certè non licet occidere. An ideò vos putatis innocentes, quia ferro uſi non eſtis? innocentem ſe & venenarius judicet, ſi in ſolo ferro eſt homicidium: non ſibi videatur reus, qui alterum ſubducto cibo necaverit: innocentem ſe judicet, qui ſpirandi prohibitâ facultate, ſuffocaverit vivere cupientem. Necis multa ſunt genera, ſed unum nomen eſt mortis. Maledictionibus tuis cum fiduciâ hominem mortuum proteſtaris, quid intereſt, an gladio ferias, an linguâ percutias? indubitanter homicida es, ſi per te mortuus fuerit qui vivebat. Quiſquis talis ex vobis eſt, fruſtrà ſe chriſtianum aut ſacerdotem Dei profitetur, qui lenitatem Dei non curat imitari [f]; cùm
Sap. 1. 13. ſcriptum ſit in Salomone: *Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum.* Credo vos oblivifci non poſſe, quid per loca aliqua feceritis, cùm eos, qui legem Dei prædicabant, id eſt, prophetas velletis occi-
Pſ. 104. 15. dere contra juſſionem Dei dicentis: *& in prophetas meos manum ne miſeritis.* Deuterium, Partenium, Donatum [g], & Getulicum, Dei epiſcopos, linguæ gladio jugulaſtis, fundentes ſanguinem non corporis, ſed honoris. Vixerunt poſteà homines, ſed à vobis occiſi ſunt in honoribus, Dei ſacerdotes. Multis notum eſt & probatum, perſecutionis tempore epiſcopos aliquos, inertiâ à confeſſione nominis Dei delapſos thurificaſſe, & tamen nullus eorum qui evaſerunt, aut manum lapſis impoſuit, aut ut genua figerent [h], imperavit. Et facitis vos hodiè [i] poſt

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Ut.*] In MS. S. T. & in editis, *Cùm.* [[b] *in cote.*] In MS. S. G. *in cute.* In aliis, *corde:* legendum *cote.* [[c] *Cæcos.*] In MS. S. G. additur *ducites*, quod ſuperfluum. [[d] *jugulatis.*] Malè in MS. S. G. *jugulaſtis.* [[e] *Aliquid.*] Deeſt in MSS. S. T. P. S. [[f] *Non curat imitari.*] Hæc ſupplevimus ex MS. S. G. In aliis hìc lacuna, quam ſuppleverat Balduinus per vocem *ignorat.* [[g] *Donatum.*] Deeſt in MS. S. G. [[h] *Figerent.*] In MSS. S. T. & Ph. S. lapſu amanuenſis, *fierent.* [[i] *Hodiè.*] Deeſt in MS. S. G.

unitatem

unitatem, quod à nullo factum eſt poſt thurificationem: quia ſcriptum eſt: *ne tetigeritis unctos meos, neque in prophetas meos manum miſeritis.* *Pſ. 104. 15* Oleum ſuum defendit Deus: quia ſi peccatum eſt hominis; unctio eſt tamen divinitatis. *Ne tetigeritis* (inquit) *unctos meos:* ideò, ne dùm peccatum hominis percutitur, & oleum, quod Dei eſt, feriatur. Judicio ſuo Deus ſervavit rem ſuam, & tamen vos paſſim irruiſtis in alienam, corrumpentes omnium felicitatem. Nam quæ [a] major infelicitas, quàm Dei ſacerdotes vivere, nec eſſe quod fuerant?

XXVI. Matronæ, pueri, virgines, immeritò à Donatiſtis pœnitentiæ addictæ.

Matronæ, pueri ſimul & virgines à vobis coactæ, nullo interveniente peccato; ſalvâ innocentiâ & pudicitiâ, vobis docentibus pœnitentiam gerere didicerunt. Numquid minor eſt infelicitas? contriviſtis ſexus [b], vexaſtis ætates. Verè de vobis dictum eſt in pſalmo XIII. *contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt: non eſt timor Dei ante oculos eorum.* *Pſ. 13. 3.* Indixiſtis pœnitentiam plebibus; nec enim acta eſt ab aliquo, ſed à vobis exacta; nec æqualibus [c] temporum ſpatiis, ſed egiſtis omnia pro perſonis, alter anno toto, alter menſe, alter vix totâ die, imperantibus vobis pœnitentiam geſſit. Si unitati conſentire (ut vultis) peccatum eſt, ſi eſt ſimilis culpa; quare non eſt æqualis pro eodem reatu pœnitentia? Dubium non eſt, populum credentium Iſraël eſſe vocatum (40); plebes ſingulas filias Iſraël, id eſt, qui mente Deum viderint, & Deo crediderint: & tamen has plebes coëgiſtis flectere & inclinare cervices, & ferie capitum junctâ, maſſam pœnitentium facere [d]. Has plebes dolet Deus per Ezechielem prophetam dicens: *væ filiabus Iſraël, quæ farciunt cervicalia*, id eſt, *Ezech. 13.* membra cervicis, ut ſupponant ſub cubito & ſub manu. Utique ſub cubitibus & ſub manibus veſtris, & cùm ſuper eorum vel earum capita

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Nam quæ.*] Ità in MS. S. G. Malè in MSS. S. T. & P. S. *Neque.* [[b] *Contriviſtis ſexus.*] Ità in MS. S. G. In MSS S. T. & P. S. & in editis, *contritos ſexu vexaſtis ætates*, minùs benè, nam duo ſunt membra diſtincta ſexus & ætas. [[c] *Æqualibus*] In MS. S. G. *plenis*. [[d] *Dubium non eſt, &c.*] Totus hic locus ità corruptus erat tam in MSS. quàm in editis, ut vix medicabilis videretur. In MS. S. T. ſic habetur: *Dubio non eſt populum credentium Iſraël, id eſt, qui mente Deum viderit, & tamen has plebes coëgiſtis flectere & inclinare cervices, & feri capitum injunctam maſſam pœnitentium facere.* Ità etiam in MS P. S. qui ubique fermè concinit cum MS. S. T. niſi quòd pro *maſſam*, habetur, *in aſſem.* In MS S. G. *Dubium non eſt populum credentium Iſraël eſſe vocatum; plebes ſingulas filias Iſraël, id eſt, qui mente Deum viderint & Deo crediderint, & tamen has plebes coëgiſtis flectere & inclinare cervices, & ferie capitum junctà maſſa pœnitentium facere.* Ex hoc MS. cæteris ubique fermè emendatiori hunc Optati locum reſtituimus.

ANNOTATIONES.

(40) Populum credentium Israel esse vocatum, &c. Hæc eſt hocce in loco, ni fallor, mens Optati: Chriſtiani ſunt populus Iſraël, ſingulæ plebes ſunt filiæ Iſraël: ſic appellantur, quòd Deum videant, quòd in ipſum credant. Vos coëgiſtis fideles, qui ſtantes & erecto capite orabant, cervices flectere & inclinare, versâ ſcilicèt in terram facie & humi procumbentes. Multorum capitibus grave jugum impoſuiſtis, & ex iis ità ſimùl junctis, maſſam pœnitentium feciſtis. *Inclinare & flectere cervices* opponit *viſioni Dei*; & *pœnitentium maſſam*, *credentium plebi.*

velamina pœnitentiæ tenditis. Quæ impietas veſtra & furor oſtenſus eſt, & ſuperbia demonſtrata: etiam ſtultitia fuerat revelanda; ſed hanc in ſexto libro demonſtrabo [a].

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Demonſtrabo.*] In MS. S. G. *demonſtrabimus*. Poſt hæc verba in MSS. S. T. & P. S. habetur, *Explicit liber ſecundus*. In MS. S. G. *Explicit liber ſancti Optati ſecundus.*

S. OPTATI AFRI MILEVITANI EPISCOPI,

DE SCHISMATE DONATISTARUM, ADVERSUS PARMENIANUM, LIBER TERTIUS.[a]

HIC liber tertius continet quatuor cauſas quibus effectum eſt, ut non ſine aſperitate unitas fieret. Prima, quòd baſilicas ſchiſmatici non neceſſarias fecerint, & rebaptizationem intulerint[b]*. Secunda, quòd Donatus Carthaginis provocaverit ut unitas fieret. Tertia, quòd Donatus Bagaienſis*[c] *circumcelliones*[d] *collegerit, ut operarios unitatis impediret. Quarta, ſine voluntate Dei nihil eſſe factum ex his quibus putant aliqui unitati faciendum eſſe convitium*[e]*.*

SATIS, ut arbitror, in ſecundo libello de Eccleſiâ quæ ſponſa eſt Chriſti, & de ejus dotibus, & de hæreditate diximus Salvatoris; conſequens eſt, primò ſchiſmaticorum errores oſtendere; deindè, quæ[a] fuerit cauſa, ut unitas fieret (1): tertiò, quis fecerit[b], ut miles mitteretur[c] armatus. Ab operariis unitatis (2) multa quidem aſperè geſta[d] ſunt,

I. Aſperitas in Donatiſtas geſta ipſis provocantibus facta eſſe, nec Catholicis imputari debere.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Liber tertius.*] In MSS. S. T. & P. S. *Incipiunt capitula libri tertii.* [[b] *Et rebaptizationem intulerint.*] Hæc deſunt in MSS. S. T. & P. S. [[c] *Bagaienſis.*] Ità in MS. S. T. In MS. S. G. *Vagaienſis.* In MS. P. S. *Vagaenſis.* [[d] *Circumcelliones*] In MS. S. T. *circelliones.* [[e] *Ex his quibus putant aliqui unitati faciendum eſſe convitium.*] In MSS. S. T. & P. S. ab his verbis incipit liber tertius, ſed perperàm; pertinent enim ad argumentum libri, non ad materiam.

[[a] *Quæ.*] In MS. S. T. *qui.* [[b] *Quis fecerit.*] In MS. S. T. *qui fuerit*, & in editis, *quæ fuerit.* [[c] *Mitteretur.*] In MS. S. T. *moveretur.* In MS. S. G. *moveretur.* [[d] *Aſperè geſta.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. *aſpera facta ſunt.*

ANNOTATIONES.

(1) UT UNITAS FIERET. Ut procuraretur unitas: ut Donatiſtæ cogerentur ad Eccleſiam catholicam redire.

(2) OPERARIIS UNITATIS. Operarios unitatis vocat Leontium, Macarium, Taurinum, alioſque proconſules aut duces, qui conati erant Donatiſtas ad unitatem Eccleſiæ revocare.

ſed ea ad quid imputatis Leontio [a], Macario, vel Taurino: imputate majoribus veſtris, qui (ſicut in prophetâ ſcriptum eſt) *ut vobis ſtupeſcerent dentes, ipſi uvas acidas comederunt.* Illis primò qui Dei [b] populum diviſerunt, & baſilicas fecerunt non neceſſarias (3). Deindè Donato Carthaginis, qui provocavit, ut unitas proximo tempore fieri tentaretur. Tertiò Donato Bagaïenſi (4), qui inſanam collegerat multitudinem, à quâ ne [c] Macarius violentiam pateretur, ad ſe, & ad ea, quæ ferebat tutanda, armati militis poſtulavit auxilium. Venerunt tunc cum pharetris armigeri, repleta eſt unaquæque civitas vociferantium (clamoribus [d]): nuntiatâ unitate [e], fugiſtis omnes. Nulli dictum eſt, nega Deum: nulli dictum eſt, incende teſtamentum: nulli dictum eſt, aut thus pone, aut baſilicas [f] dirue: iſtæ enim res ſolent martyria generare. Renuntiata eſt unitas; ſola fuerant hortamenta, ut Deus & Chriſtus [g] ejus, à populo in unum conveniente, pariter rogaretur. Nullus erat primitùs terror: nemo viderat virgam: nemo cuſtodiam: ſola (ut ſuprà diximus) fuerant hortamenta. Timuiſtis omnes, fugiſtis, trepidaſtis: ut pro certo de vobis dictum ſit, quod in pſalmo LII. ſcriptum eſt: *trepidaverunt [h] ubi non erat timor.* Fugerunt igitur omnes epiſcopi cum clericis ſuis, aliqui ſunt mortui: qui fortiores fuerunt, capti & longè relegati ſunt.

Jer. 31. 29. — *Pſ. 51. 6.*

II. ET tamen horum omnium nihil actum eſt cum voto noſtro, nihil cum conſilio, nihil cum conſcientiâ, nihil cum opere; ſed geſta ſunt omnia in dolore Dei, amarè plorantis, & in ultionem aquæ (5), quam contra interdictum iterùm moviſtis: traducentes ad vos aquam antiquæ piſcinæ: ſed neſcio an cum illo piſce, qui Chriſtus intelligitur, qui in

In vindictam Dei & Eccleſiæ hæc in Donatiſtas facta fuiſſe.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Leontio.*] Id nominis eſt in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. *Lentio.* [[b] *Illis primò qui Dei.*] Ità in MS S. T. In MS. S. G. *illi quidem primò qui populum diviſerunt.* [[c] *Ne.*] In MS. S. T. *&*, ſed malè. [[d] *Clamoribus.*] Vocem illam quæ deeſt in MSS. ſupplevimus. [[e] *Nuntiatâ unitate.*] In MSS. S. T. & P. S. *nuntiatam uniatem.* [[f] *Baſilicas.*] In MS. S. G. *baſilicam.* [[g] *Chriſtus.*] In MSS. S. T. & P. S. *Spiritus.* [[h] *Trepidaverunt.*] In MS. S. G. *ibi timuerunt timore.*

ANNOTATIONES.

(3) BASILICAS FECERUNT NON NECESSARIAS. Cùm ad baſilicas jam erectas quas Catholici tenebant accedere nollent & cum Catholicis orare, baſilicas alias ædificarunt quæ neceſſariæ non erant, cùm poſſent & deberent in veteribus eccleſiis cum Catholicis convenire.

(4) DONATO BAGAIENSI. *Bagaïa* urbs celebris in hiſtoriâ Donatiſtarum; ibi enim habitum fuit à Donatiſtis epiſcopis concilium illud *Bagaitanum* 310. epiſcoporum, cujus tam ſæpè meminit Auguſtinus. Hujus urbis epiſcopus Maximianus à Donatiſtis crudelitèr interfectus eſt, ut narrat Auguſtinus ep. 88. & 185. & l. 3. contra Creſc. c. 43. In collatione Carth. adfuit epiſcopus *Bagaïenſis* è Donatiſtarum parte: ſed longè antè concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſubſcribit Felix à *Bagai*, & poſt hæc tempora in notitiâ Leonis Imperatoris urbis Βάγαι fit mentio. Attamen in notitiâ epiſcoporum Africæ à Sirmondo editâ, nullus eſt epiſcopus *Bagaïenſis* ſed duplex *Vadenſis* in Numidiâ. Amborum fortè alteruter *Bagaitanus* erat. Nam in MSS. ſæpè legitur *Vagaenſis* & *Vagenſis*, undè fieri potuit *Vadenſis*. Ut ut ſit, *Bagais*, ſeu *Vagaïa* urbs erat Numidiæ. Namque de Concilii *Bagaitani* decreto loquens Auguſtinus l. de unit. Eccl. c. 18. exclamat, *ô regula juris Numidici! ô privilegia Vagaïtana!* Non erat certè in Proconſulari, modò enim ait Optatus, hanc provinciam ab illo furore immunem fuiſſe.

(5) ULTIONEM AQUÆ. Sacri ſcilicèt lavacri à Catholicis collati, quod pro nullo & prophano Donatiſtæ habuerunt, iterùm rebaptizantes eos qui à Catholicis ad ſe veniebant.

lectione

lectione Patriarchæ Tobiæ ᵃ legitur in Tigride flumine prehenſus, cujus *Tob. 6.*
fel & jecur tulit Tobias, ad tutelam feminæ Saræ, & ad illuminationem Tobiæ non videntis: ejuſdem piſcis ᵇ viſceribus Aſmodæus ᶜ (6) dæmon à Sarâ puellâ fugatus eſt (quæ intelligitur Eccleſia) & cæcitas à Tobiâ excluſa eſt. Hic eſt piſcis, qui in baptiſmate per invocationem fontalibus undis inſeritur, ut quæ aqua fuerat, à piſce etiam piſcina vocitetur. Cujus piſcis nomen ſecundùm appellationem græcam, in uno nomine per ſingulas litteras turbam ſanctorum nominum continet, ΙΧΘΥΣ, quod eſt latinum, Jesus Christus Dei Filius Salvator. Hanc vos piſcinam, quæ in omni Catholicâ per totum orbem terrarum, ad vitam generis humani, ſalutaribus undis exuberat; tranſduxiſtis ad voluntatem veſtram, & ſolviſtis ſingulare baptiſma, ex quo baptiſmate hominibus ᵈ muri facti ſunt ad tutelam: & feciſtis quaſi alteros muros, nullum bonum ᵉ ædificium facientes: non potuiſtis conſtruere, niſi diruereitis. Et ᶠ quale poteſt eſſe ædificium, quod de ruînâ conſtruitur? Hanc rem per Eſaïam prophetam Deus dolet & flet, cùm dicit, *filiam ſui generis eſſe contritam:* genus Dei eſt non habere genus, qui ex ſe eſt, & manet in æternum ᵍ. Similis eſt & aqua, quam non legimus factam ʰ (8). In cujus aquæ injuriâ, indicat Deus lachrymas ſuas quas vos feciſtis; quas teſtatur nullâ poſſe conſolatione ſiccari, cùm ad vos per Eſaïam prophetam loquitur, dicens: *miſſum me facite, amarè plorabo: nemo poterit conſolari me in contritione filiæ generis mei.* Hoc loco defenditur innocentia noſtra, dùm Deus cum dolore iracundiam vobis indicat ſuam; dùm & cauſam prodit, & rationem oſtendit ⁱ. Denique non in totâ Sion ᵏ, ſed in unâ ejus valle ſunt celebrata; non in illo monte Sion,

(margin: *Iſ. 22.* beside "Hanc rem per Eſaïam…"; *Iſ. 22. 4.* beside "prophetam loquitur…")

VARIANTES LECTIONES.

[ᵃ *Patriarchæ Tobiæ.*] Ità reſtituimus ex codice S. G. In aliis & in editis *Patriarcharum.* [ᵇ *Piſcis.*] Deeſt in MSS. S. T. & P. S. [ᶜ *Aſmodæus.*] In MS. S. G. *Naſmodeus.* [ᵈ *Hominibus.*] In MS S. G. *credentibus.* [ᵉ *Nullum bonum.*] In MSS. S. T. & P. S. *nullum novum.* In MS. S. G. *multum bonum.* Ex utroque reſtituimus, *nullum bonum.* [ᶠ *Et.*] In MS S. G. *Sed.* [ᵍ *In æternum.*] In MSS. S. T. & P. S. *in æternitatem.* In quibuſdam editis malè *in æternitate.* [ʰ *Factam.*] Hanc vocem ſupplevimus ex MS. S G quæ deeſt in MSS. S. T. & P. S. [ⁱ *cauſam prodit & rationem oſtendit.*] In MS. S. T. *cauſas prodit & traditiones oſtendit.* [ᵏ *Non in totâ Sion.*] In MS. S. T. & in editis, *non ait in Sion:* minùs benè.

ANNOTATIONES.

(6) Asmodæus. Hoc nomen eſt dæmonis illius qui interfecerat ſeptem priores maritos Saræ. In Hebræo Sebaſt. Munſteri c. 6. v. 14. *audivi etiam quod Aſmodæus princeps dæmonum interfecerit eos; quapropter ego timeo valdè ne fortè & me occidat Aſmodæus.*

(7) Turbam sanctorum nominum continet. Quia ſcilicèt ſinguli caracteres vocis hujus ΙΧΘΥΣ, ſunt initiales litteræ nominum Chriſti Ἰησοῦς, Χριστὸς, Θεοῦ, Υἱὸς Σωτήρ. Eodem alludit Tertullianus initio libri de baptiſmo: *Sed nos piſciculi ſecundum ἰχθὺν noſtrum Jeſum Chriſtum in aquâ naſcimur, nec aliter quàm in aquâ permanendo ſalvi ſumus.* Sic etiam myſterium iſtud explicat Auguſtinus l. 18. de civitate Dei c. 23. *Horum autem græcorum quinque verborum Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ, quod eſt latinè* Jesus Christus Dei Filius Salvator: *ſi primas litteras jungas, erit ἰχθὺς, id eſt, piſcis, in quo nomine myſticè intelligitur Chriſtus, eò quòd in hujus mortalitatis abyſſo, velut in aquarum profunditate vivus, hoc eſt, ſine peccato eſſe potuerit:* ità placuit Africanis in verbo iſto ludere.

(8) Similis est et aqua, quam non legimus factam. Non legitur in Geneſi, aqua condita ſicut cætera, ſed ab initio creationis dicitur, *& Spiritus Dei ferebatur ſuper aquas,*

quem in Syriâ Paleſtinâ à mutis Hieruſalem parvus diſterminat rivus; in cujus vertice eſt non magna planities; in quo [a] fuerant ſynagogæ [b], ubi Judæorum populus conveniens, legem per Moyſem datam, diſcere potuiſſet [c]; ſed ubi nulla lis audita eſt, nec ab aliquo celebratum judicium, nec aliqua eſt illic ab ullo judice lata ſententia; quia locus erat doctrinæ, non controverſiæ poſt doctrinam. Si quid agendum erat, in-
Iſ. 2. 3. tra muros Hieruſalem agebatur. Inde ſcriptum eſt in Eſaiâ prophetâ: *Ex Sion prodiet lex, & verbum Domini de Hieruſalem.* Non ergò in illo monte Sion Eſaïas aſpicit vallem; ſed in monte ſancto, qui eſt Eccleſia, qui per omnem orbem Romanum, caput tulit ſub toto cælo. In quo monte, à Deo patre Filius Dei regem ſe conſtitutum eſſe gratulatur [d], in pſalmo
Pſ. 2. 6. I. (9) dicens: *quoniam regem conſtituit me ſuper Sion montem ſanctum ſuum:* utique ſuper Eccleſiam, cujus rex & ſponſus & caput eſt. Non in illo monte, ubi nullæ ſunt portæ quas diligat Deus; ſed in monte Eccleſiæ, qui ſpiritaliter appellatur. Cujus Eccleſiæ portas introeunt innocentes, juſti, miſericordes, continentes, & virgines: quas portas commemorat Spiritus ſanctus per David in pſalmo LXXXVI. dùm dicit:
Pſ. 86. 1. *fundamenta ejus in montibus ſanctis, diligit Dominus portas Sion.* Non illius corporalis montis, ubi jam nullæ ſunt portæ; & poſt victorias Veſpaſiani imperatoris vix antiquarum extant veſtigia ruïnarum. Eſt ergò ſpiritalis Sion Eccleſia, in quâ à Deo patre rex conſtitutus eſt Chriſtus; quæ eſt in toto orbe terrarum, in quo eſt una Eccleſia catholica. Nam Sion Eccleſiam eſſe & alio loco ſanctiſſimus David propheta teſtatur,
Pſ. 147. 1. & 2. dicens: *lauda Deum tuum Sion, qui confortavit ſeras portarum tuarum, benedixit filiis tuis in te.* Per ſingulas provincias totius orbis, valles [e] ſingulas intelligimus montis: & dùm non in toto monte videt Eſaïas, ſed in unâ valle, hoc eſt, ſolâ Africâ: in quâ ſolâ cùm ſufficerent templa Dei quæ fuerant, alia facere voluerunt principes veſtri: in quâ ſolâ dejecti ſunt muri, & ut fierent muri, aqua ſanctæ piſcinæ [f] tranſverſa eſt, & novitas contra antiquitatem à vobis inſtituta eſt, & aqua humana contra divinam ordinata eſt [g]. Hoc totum Deus in vallem montis Sion, &
Iſ. 22. 1. & ſeq. interrogat & increpat, dicens: *Ut quid hoc factum eſt vobis? ideò, quoniam aſcendiſtis in templa ſupervacanea: unaquæque civitas repleta eſt vociferantium: vulnerati tui, non vulnerati gladio; & mortui in te, non mortui*

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *In quo.*] In MSS. S. T. & P. S. necnon in editis, *in quâ.* [[b] *Fuerant Synagogæ.*] In iiſdem MSS. & in editis, *fuerant ſeptem Synagogæ.* Secuti ſumus codicem S. G. [[c] *Diſcere potuiſſet.*] In MS. S. T. *diſceret potiùs.* [[d] *Gratulatur.*] In MS. S. G. *teſtatur.* [[e] *Per ſingulas provincias totius orbis valles.*] Hæc ſupplevimus ex MS. S. G. quæ omiſſa ſunt in aliis & in editis. [[f] *Aqua ſanctæ piſcinæ.*] In MSS. S T. & P. S. *aqua ſancta & piſcina.* [[g] *Et aqua humana contra divinam ordinata eſt.*] Hæc ſupplevimus ex MS. S. G. quæ deſunt in aliis & in editis.

ANNOTATIONES.

(9) PSALMO PRIMO. Olim pſalmus primus & ſecundus unus idemque apud multos qui legebant act. 13. v. 33. non ut hodiè *in pſalmo ſecundo*, ſed ut olim, teſtibus Hieronymo, Hilario, & aliis, *in pſalmo primo*.

in bello : in errore ſunt à minimo uſque ad maximum : errantes in montibus omnes principes tui, in fugam converſi ſunt : & qui capti ſunt, graviter alligati, & fortiores tui longè fugati ſunt. Miſſum me facite, amarè plorabo: nemo me poterit conſolari in contritione filiæ generis mei ; & aſcendent Elamitæ cum pharetris : (Elamitæ latinâ linguâ dicuntur chori caſtrorum (10).) & ſecutus eſt dicens : *penetralia veſtra deferentur* [a] *ad publicum, & ſecreta domûs Iſraël nudabuntur.* Hoc in Africâ factum eſt, & totum hoc quare [b] factum eſt indicavit Deus, dùm vobis imputat dicens : *Quoniam convertiſtis aquam antiquæ piſcinæ ad civitatem veſtram, & dejeciſtis muros Hieruſalem, ut faceretis alteram munitionem, & conſtituiſtis aquam inter duas munitiones, & ad piſcinam antiquam attendere noluiſtis, nec ad eum, qui ab initio creavit illam.*

III. Donati ſuperbia.

Jam vides, frater Parmeniane, ad vos redundare omnia, à quorum principibus harum rerum omnium ſeminata eſt cauſa. Deindè ad Donatum Carthaginenſem, cujus veneficio [c] (11) videtur unitatis negotium eſſe commotum. In quo oſtendam operarios ejus non pro voluntate noſtrâ, nec ſuâ maliciâ aliquid feciſſe, ſed provocantibus atque impellentibus cauſis & perſonis [d], quas Donatus Carthaginis levitate ſuâ conſtituit, dùm magnum ſe videri contendit. Quem enim latet præter te, quia peregrinus es, & potuerunt tibi falſa narrari? aut quis negare poteſt, rem, cui tota Carthago principaliter teſtis eſt, imperatorem Conſtantem, Paulum & Macarium primitùs non ad faciendam unitatem miſiſſe, ſed cum eleemoſynis : quibus ſublevata [e] per eccleſias ſingulas poſſet reſpirare, veſtiri, paſci, gaudere paupertas? Qui cùm ad Donatum, patrem tuum, venirent, & quare venerant indicarent, ille ſolito furore ſuccenſus, in hæc verba prorupit : « Quid eſt Imperatori cum Eccleſiâ? » & de fonte levitatis ſuæ, multa maledicta effudit : non minùs quàm in Gregorium aliquandò, ad quem ſic ſcribere minimè dubitavit : « Gregori macula ſenatus, & dedecus præfectorum, & cætera talia : cui Donato præfatus patientiâ epiſcopali reſcripſit. Harum epiſtolarum exemplaria multorum ore ubique cantantur. Jam tunc meditabatur, contra præcepta apoſtoli Pauli, poteſtatibus & regibus injuriam facere, pro quibus, ſi Apoſtolum audiret, quotidiè rogare debuerat. Sic

VARIANTES LECTIONES.

[a *Deferentur.*] In MS. S. G. *proferentur.* [b *Quare.*] Hanc vocem ſupplevimus ex MS. S. G. cujus loco in aliis reperitur *in Africâ*, ex inadvertentiâ amanuenſis. [c *Veneficio.*] In MS S. G. *beneficio.* [d *Et perſonis.*] Hoc ſuppletum ex MS. S. G. [e *Sublevata.*] Hoc verbum addidimus ex MS. S. G.

ANNOTATIONES.

(10) Elamitæ latina lingua dicuntur chori castrorum. Videtur alludere ad hæc verba Cant. cantic. c. 7. v. 1. in Heb. c. 6. v. ult. *Quid videbis in Sulamite niſi choros caſtrorum.* Attamen non exiſtimo cum Caſaubono, Optatum, *Sulamitem*, pro *Elamitâ* accepiſſe; ſed potiùs derivaſſe *Elamitarum* nomen à vocibus Hebræis מחלת מחנים *Meholath. Mahanaim.* Fortè etiam derivavit *Elamitarum* nomen ab aliâ voce Hebræâ חילים *Aialim*, quæ *exercitus* ſeu *copias* ſignificat. Daniel 11. v. 10. & alibi.

(11) Veneficio. Malis ſcilicèt artibus, ſuperbiâ & livore.

1. Tim. 2. 2. enim docet beatus apoſtolus Paulus: *rogate pro regibus & poteſtatibus, ut quietam & tranquillam vitam cum ipſis agamus.* Non enim Reſpublica eſt in Eccleſiâ, ſed Eccleſia in Republicâ (12) eſt, id eſt, in imperio Romano: quod Libanum appellat Chriſtus in Canticis Canticorum, cùm di-
Cant. 4. 8. cit: *veni ſponſa mea inventa, de Libano*, id eſt, de imperio Romano, ubi & ſacerdotia ſancta (13) ſunt, & pudicitia, & virginitas, quæ in barbaris gentibus non ſunt; & ſi eſſent, tuta eſſe non poſſent. Meritò Paulus docet, orandum eſſe pro regibus & poteſtatibus: etiam ſi talis Imperator eſſet, qui gentiliter viveret: quantò quòd [a] chriſtianus, quantò quòd Deum [b] timens, quantò quòd religioſus, quantò quòd miſericors, ut ipſa res probat. Miſerat enim ornamenta domibus Dei, miſerat pauperibus eleemoſynam, nihil Donato. Cur ergò inſanivit? cur iratus eſt? cur quod miſſum fuerat, repudiavit? Et cùm illi qui miſſi fuerant, dicerent, ſe ire per provincias ſingulas, & volentibus accipere ſe daturos: ille dixit, ubique ſe litteras præmiſiſſe, ne id quod allatum fuerat, pauperibus alicubi diſpenſaretur. O conſulere miſeris! ô providere [c] pauperibus! ô peccatoribus ſubvenire! clamat Deus dicens: *ego ſum qui feci pauperem & divitem:* non quia non potuit & pauperibus dare; ſed ſi ambobus daret, peccator quâ ſibi ſuccurreret, invenire non poſſet. Deni-
Eccli. 3. 33. que ſic ſcriptum eſt: *quemadmodùm aqua extinguit ignem, ſic eleemoſyna extinguit peccatum.* Certè jam apud Deum ſunt ambo, & qui dare voluit, & qui obſtitit, ne daretur. Quid ſi jam dicat Deus Donato: Epiſcope, quid vis fuiſſe Conſtantem? ſi innocentem, quare ab innocente accipere noluiſti? ſi peccatorem, quare non permiſiſti dare, propter quem feci pauperem? Sub hac interrogatione qualis futurus eſt? quid de levitate & furore laboravit tantis pauperibus impedire? Carthaginis principatum ſe tenuiſſe crediderat: & cùm ſuper Imperatorem non ſit niſi ſolus Deus, qui fecit Imperatorem dùm ſe Donatus ſuper Imperatorem extollit, jam quaſi hominum exceſſerat metas, ut propè, ſe Deum, non hominem æſtimaret, non reverendo eum, qui poſt Deum ab hominibus timebatur. Denique per Ezechielem increpat Spiritus ſanctus principem Tyri, id eſt, principem Carthaginis, cùm per prophetam his loquitur
Ezech. 28. 2. verbis: *Fili hominis, dic adverſus principem Tyri, hæc dicit Dominus Deus, quia exaltatum eſt cor tuum, & dixiſti, Ego ſum Deus.* Tyrum Carthaginem
Eſ. 23. 1. eſſe, primò Eſaïas probat, in quo legitur *viſio ſuper Tyrum*: & ſequitur,

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Quantò quòd.*] In MS. S. G. *quantò magis quòd.* [[b] *Deum.*] In MS. S. G. *Dominum.* [[c] *O providere.*] In MSS. S. T. & P. S. *ò providere fuerat.*

ANNOTATIONES.

(12) NON ENIM RESPUBLICA EST IN ECCLESIA, SED ECCLESIA IN REPUBLICA. Imperium Romanum erat ante Eccleſiam conſtitutam, Eccleſia in ipſo conſtituta eſt & ædificata, non autem imperium in Eccleſiâ.

(13) SANCTA. Id eſt, ſacra & veneranda ubi & ſacerdotia, & pudicitia, & virginitas in honore ſunt: quod generatim intelligendum de ſacerdotiis, pudicitiâ & virginitate, tam gentilium quàm chriſtianorum.

ululate

ululate naves Carthaginis (14). Deindè Tyrum Carthaginem eſſe[a], etiam mundanæ litteræ proteſtantur: & ſi ſit alia civitas, quæ hoc nomine nuncupetur, nihil in illâ[b] videtur factum, quod agud Carthaginem conſtat admiſſum. *Loquere* (inquit Deus) *adverſùs Principem Tyri*: non adversùs ſecularem aliquem regem dicit eſſe loquendum, nec ad multos; ſed ad unum, hoc eſt, ad Donatum epiſcopum. Neque enim fas erat prophetam Ezechielem, quem proximè nominavi, niſi principi epiſcopum comparare[c], qui ſibi (ut diximus) principatum Carthaginis vindicabat; qui exaltavit cor ſuum, & hominibus[d] ſibi ſuperior videbatur: & ſub ſe omnes etiam ſocios ſuos habere voluiſſet, de quorum oblationibus (15) nunquam eſt dignatus accipere. In quâ re media eſt fides (16), & Deus Chriſtus ejus, & querelæ multorum, quibus in ipsâ ſocietate hanc injuriam faciebat; ut ſolus ſecretò neſcio quid ageret (17), & poſteà cæteris perfunctoriè miſceretur. Modò exaltatum eſt cor ejus, ut ſibi jam non homo, ſed Deus fuiſſe videretur. Denique & in ore populi rarò eſt appellatus epiſcopus, ſed Donatus Carthaginis dicebatur. Et meritò princeps Tyri, id eſt, Carthaginis, appellari & increpari meruit, quia[e] primus epiſcoporum (18), quaſi plus eſſet ipſe quàm cæteri: &[f] dùm nihil humanum voluit habere, exaltavit cor ſuum: non ſicut hominis[g], ſed ſicut cor Dei, dùm à cæteris hominibus aliquid plus eſſe cupiebat. Ad quem Deus ſequitur dicens: *dixiſti, ego ſum Deus*: ideò, quia quamvis non ſit uſus hac voce; tamen aut fecit, aut paſſus eſt, quod effectum hujus vocis impleret. Extulit cor ſuum, ut nullum hominem ſibi comparandum arbitraretur: & tumore mentis ſuæ altior ſibi viſus eſt eſſe; quia quidquid eſt ſuprà homines, jam quaſi Deus eſt. Deindè cùm epiſ-

Ezech. 28. 2.

Ezech. 28. 2.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Deinde Tyrum Carthaginem eſſe.*] Ità in MS. S. G. In MS. S. T. *Carthaginem ipſam eſſe.* [[b] *Illâ.*] In MSS. S. T. & P. S. *aliâ.* [[c] *Niſi principi epiſcopum comparare*] Hunc locum, qui jacebat in mendo correximus, addendo vocem *principi*, quæ neceſſaria viſa eſt, licèt in MSS. non extet. In MS. S. T. *niſi epiſcopum compararem* In MS. S. G. *niſi epiſcopo comparare.* In poſtremâ editione, *niſi epiſcopo eum comparare.* Nihil horum eſt ad mentem auctoris quam aſſecuti ſumus, ut docent ſequentia. [[d] *Hominibus, &c.*] in MS. S. T. *ab hominibus ſibi ſuperior videbatur.* In MS. S. G. *ab omnibus hominibus ſibi ſuperior videbatur.* In MS. P. S. *ab hominibus ſuperior videbatur*: ſententia longè planior, ſi vocem *ab* deleas. [[e] *Quia.*] In MS. S. G. *quàm.* [[f] *&*] In MS. S. T. *ſed.* [[g] *Non ſicut cor hominis.*] Deſunt hæc in MS. S. T. lapſu amanuenſis.

ANNOTATIONES.

(14) Naves Carthaginis. Ità Sept. Ὀλολύξατε πλοῖα Καρχηδόνος: in Hebræo *naves Tharſis*, quod vulgatus *naves maris*: hac enim voce *Tharſis*, ut obſervat Hieronymus, generatim mare deſignatur aut regiones tranſmarinæ. Sed cùm Optatus haberet verſionem ex tranſlatione Græcâ 70. Septuaginta adornatam, legit, *ululate naves Carthaginis.* Eumdem locum Ezechielis de principe *Tyri* in Donatum intorquet S. Auguſtinus l. de unit. Eccl. c. 16. n. 42.

(15) Oblationibus. Eulogiis quas ſibi invicèm epiſcopi mittebant in ſignum pacis & amicitiæ.

(16) Media est fides. Hoc eſt *teſtis eſt ejus conſcientia, teſtis Chriſtus, teſtes multorum querela.*

(17) Ut solus nescio quid ageret. Solus ipſe in ſecreto celebrabat divina myſteria, non in publico cum aliis epiſcopis, preſbyteris, & clericis. Communionem eorum vitabat, & perfunctoriè tantùm ac per tranſennam quaſi aliud agens miſcebatur.

(18) Primus episcoporum. Primæ ſedis in Africâ epiſcopus, non tamen propterea plùs quàm cæteri, quia unum eſt & idem in omnibus ſacerdotium.

*O

copi Deo debeant famulari[a] (19), tantùm ſibi de epiſcopis ſuis[b] exegit, ut eum non minori metu omnes venerarentur[c], quàm Deum: hoc eſt, quòd ſibi Deus viſus eſt. Et cùm per ſolùm Deum ſoleant homines jurare, paſſus eſt homines per ſe ſic jurare, tanquàm per Deum. In quo ſi unuſquiſque hominum erraverat, ipſe prohibere debuerat: cùm non prohibuit, Deus ſibi viſus eſt. Deindè cùm ante ipſius ſuperbiam, omnes qui in Chriſto crediderant, Chriſtiani vocarentur, auſus eſt populum cum Deo dividere; ut qui illum ſecuti ſunt, jam non Chriſtiani vocarentur[d], ſed Donatiſtæ: & ſi quandò ad eum aliqui ex aliquâ Africanâ provinciâ veniebant[e], non quærebat illud, quod humana ſemper exigit conſuetudo, de pluviis, de pace, de proventu anni aliquid interrogare: ſed illius ad ſingulos quoſque venientes hæc erant verba[f]: « Quid apud vos agitur[g] de parte meâ? » quaſi jam verè populum cum Deo diviſerat, ut intrepidè ſuam diceret partem. Nam & à temporibus ejus, & uſque in hodiernum, ſi quandò de rebus eccleſiaſticis in judiciis publicis aliqua celebrata eſt actio: interrogati ſinguli, ſic apud acta locuti ſunt, ut dicerent ſe de parte eſſe Donati: de Chriſto tacuerunt. Et quid de clericis dicam, cùm legantur preces (quarum in primo libro fecimus mentionem) jamdudùm ad Conſtantinum miſſæ & ſubſcriptæ[h], quæ epiſcoporum nomina continebant: ſic « Datæ à Capitone » & Naſucio, Digno, & cæteris epiſcopis partis Donati: & poſtulabant utique contra epiſcopos, qui dùm non erant in parte Donati, in Chriſti Catholicâ habitabant; & dùm epiſcopus inter coëpiſcopos ſuos nou fuit, nec homo inter homines eſſe voluit, conſtat, quòd extulit cor ſuum, & Deus ſibi fuiſſe videbatur. Nam cùm & ordinatores tui, quorum nomina, frater Parmeniane, benè noſti, & ubi fuerint non ignoras, & qui[i] vel à quo petiverint, & qualem rogaverint ut redirent, & tecum redire potuiſſent, & nos didicimus[k] cùm eaſdem preces quas dederant[l] (20), apud[m] Africanos judices allegarent, in quibus ſcriptum eſt[n]: « Datæ ab epiſcopis partis Donati ». Hîc jam quid reſponſuri ſunt in illo

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Famulari.*] In MS. S. G. *famulatum.* [[b] *De epiſcopis ſuis exegit.*] In MS. S. T. *ſibi epiſcopos exegit.* [[c] *Venerarentur.*] In MS S. G. *ſuſciperent.* [[d] *Vocarentur.*] In MS. S. G. *vocentur.* [[e] *Veniebant.*] Hìc in MS. S. T. mota ſunt ſequentia è loco ſuo & in alium tranſlata; ſequuntur autem, Vinoicavit Macarius, &c. quæ infrà. [[f] *Hæc erant verba.*] In MS. S. G. additur, *ut diceret.* [[g] *Agitur.*] In MS. S. G. *videtur.* [[h] *Subſcriptæ.*] In MSS. S. T. & Ph. S *ſubſcribente.* [[i] *Qui.*] In MS. S. G *quid.* [[k] *Didicimus.*] Ità in MS. S G. In MSS. S. T. & P. S. *dicimus.* [[l] *Dederant.*] In MS. S. T. *dederunt.* [[m] *Apud.*] In MSS. S. T. & P. S. *ut ad.* [[n] *In quibus ſcriptum eſt.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. è margine in ſeriem orationis hæc irrepsêre: *addendum in epiſcoporum actis, de quibus infra*: quod manifeſtè notam ſapit ad marginem appoſitam.

ANNOTATIONES.

(19) Deinde cùm episcopi Deo debeant famulari, &c. Sunt omnes epiſcopi Dei famuli, nullus eorum alteri ſerviliter obſequi debet, nullus inter eos dominatum in alios ſibi vindicare.

(20) Preces quas dederant. Libellum ſupplicem quem dederant Juliano Imperatori ut ab exilio revocarentur.

imminenti divino judicio, qui in hoc ſæculo alio modo confeſſi ſunt, non
ſe eſſe de Eccleſiâ Chriſti; qui libenter profeſſi ſunt de parte fuiſſe ſe
Donati, cùm in Evangelio ſcriptum eſt; Chriſto dicente: *qui me con-* *Joan. 12. 8.*
feſſus fuerit coram hominibus, confitebor eum coram patre meo: iſti Donatum
confeſſi ſunt, non Chriſtum. Et ne parva ſit iſta probatio, quam ad ipſius
perſonam pertinere manifeſtum eſt, accedit & illud teſtimonium, quo
ſuprà memorata increpatio clauſa eſt (21), quod dixit illum Deus non in
terrâ [a] moriturum; & ità factum eſſe omnibus notum eſt. Habitabat in
domo Dei, & erat in corde maris: ubique mare ſeculum legimus, cùm
eſſet ipſe non tantùm in amore aliquorum Chriſtianorum; ſed propter
ſcientiam mundanarum litterarum, erat etiam in corde maris, id eſt,
in amore ſeculi [b]: & de ſcientiâ ſuâ ſapiens ſibi viſus eſt. Sed hanc ſa-
pientiam ejus evacuavit Deus, dum dicit: *numquid ſapientior tu quàm Da-* *Ezech. 28. 3.*
niel? Quàm & benè [c] ejus ſapientia humiliata eſt, quâ putavit ſe Da-
niele eſſe ſapientiorem, in repudiandis muneribus regis, dùm accipere
noluit quod ab imperatore Chriſtiano miſſum eſſe videbatur! Et viſus
eſt ſibi aut Daniel novus, aut ſapientiâ Danieli prælatus; quia & ipſe
Daniel aliquando à Baltaſſare rege, cùm cogeretur accipere munera, id
eſt, annulum, torquem & cætera, dixiſſe legitur: *dona tua tecum ſint* *Dan. 5. 17.*
rex: & ſapienter reſpondit, & convitia regi non fecit, & quod offere-
batur non damnavit, ſed diſtulit: non quo modo Donatus, qui & con-
vitia Conſtanti, quanta potuit, dixit, & quod ab eo pauperibus miſſum
fuerat, repudiavit. Sed Daniel ſanctus ſapiens [d] inventus eſt, ut mune-
ra oblata illâ die non acciperet. Illud enim quod ab eo petebatur, ad-
huc in cœlo erat; & inſipiens eſſet, hujus rei quaſi mercedem accipe-
re [e], quam nondum habuit in poteſtate: ideircò munera oblata illâ die [f]
ad tempus accipere noluit. Denique cùm ei Deus oſtenderet, quod regi
ſupradicto indicaret, Baltaſſari retulit; & quod jamdudùm repudiaſſe
viſus eſt, poſteà libenter accepit. Meritò increpat Deus principem Ty-
ri, Donatum, cùm dicit: *numquid tu ſapientior quàm Daniel?* Sed ô quàm *Ezech. 28. 3.*
longè eſt præſumptio Donati à perſonâ Danielis! Quod enim Baltaſſar
dabat, Danieli dabat, non pauperibus; quod Conſtans chriſtianus im-
perator tunc miſerat, pauperibus tranſmiſerat, non Donato. Denique [g]
ait: *ſapientes te non docuerunt ſapientiam ſuam*, quia illud à Salomone
diſcere noluiſti, quod ait: *Abſconde panem in corde pauperis, & ipſe pro* *Eccli. 29. 15.*
te rogabit. Quia etiam illud ab ipſo Daniele diſcere noluit quod dedit
Nabuchodonoſor conſilium, quomodò ſatisfaceret qui offenderat Deum.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *In terrà.*] In MS. S. G. *in terrà ſuà.* [[b] *Seculi.*] In MS. S. G. *ſecularium.* [[c] *Quàm & benè.*] In MS. S. G. *ob quam meritò.* In editis, *meritò & benè.* [[d] *Sanctus ſapiens.*] In MS. S. G. *ſatis & verè ſapienter.* [[e] *Accipere.*] In MS. S. G. *quærere.* [[f] *Illà die.*] Deeſt in MS. S. G. [[g] *Denique.*] In MS. S. G. *deinde.*

ANNOTATIONES.

(21) QUO SUPRA MEMORATA INCREPATIO CLAUSA EST. Prophetia extat ibid. apud Ezech. c. 28. v. 9. *Morieris in interitu occiſorum in corde maris.*

Dan. 4. 24. *Et tu* (inquit) *audi rex conſilium meum, & placeat tibi: peccata tua eleemoſynis redime, & injuſtitias tuas in miſerationibus*[a] *pauperum.* Daniel, regi peccatori & ſacrilego faciendâs eleemoſynas ſuadet: Donatus, qui increpari meruit, Conſtanti imperatori chriſtiano, ne miſericors eſſet, obſtitit. Ideò increpatur, quòd eum ſapientes non docuerunt ſapientiam ſuam: quidquid à rege miſſum fuerat, per ſe dari paſſus non eſt. Unde conſtat, Donatum malarum fontem fuiſſe cauſarum [b].

IV. Narratio eorum quæ per vim geſta ſunt à Donatiſtis & contra Donatiſtas.

QUIDQUID itaque in unitate faciendâ aſperè potuit geri, vides, frater Parmeniane, cui debeat imputari. A nobis catholicis [c] petitum militem eſſe dicitis: ſi ita eſt, quare in provinciâ Proconſulari tunc nullus armatum militem vidit? Veniebant Paulus & Macarius, qui pauperes ubique diſpungerent, & ad unitatem ſingulos hortarentur: & cùm ad Bagaïenſem [d] civitatem proximarent, tunc alter Donatus (ſicut ſuprà diximus) ejuſdem civitatis epiſcopus, impedimentum unitati & obicem venientibus ſuprà memoratis opponere cupiens, præcones per vicina loca & per omnes nundinas miſit, Circumcelliones (22) Agoniſticos (23) nuncupans, ad prædictum locum ut concurrerent, invitavit: & eorum illo tempore concurſus eſt flagitatus, quorum dementia paulò antè ab ipſis epiſcopis impiè videbatur eſſe ſuccenſa [e]. Nam cùm hujuſmodi hominum genus ante unitatem (24) per loca ſingula vagarentur: cùm Axido & Faſir (25), ab ipſis inſanientibus ſanctorum duces appellarentur: nulli licuit ſecurum eſſe in poſſeſſionibus ſuis: debitorum chirographa amiſerant vires: nullus creditor illo tempore exigendi habuit libertatem [f]. Terrebantur omnes litteris eorum, qui ſe ſanctorum duces [g] fuiſſe jactabant: & ſi in obtemperando eorum juſſionibus tardaretur, advolabat ſubitò multitudo inſana, & præcedente terrore creditores periculis vallabantur: ut [h] qui pro præſtitis ſuis rogari debuerant [i], metu mortis humiles impellerentur in preces. Feſtinabat unuſquiſque debita etiam maxima perdere: & lucrum computabatur evaſiſſe ab eorum injuriis.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *In miſerationibus.*] In MS. S. G. *in miſerationes*, additurque, *& erit Deus propitius peccati.* [[b] *Cauſarum.*] Poſt hæc verba in MS. S. G. ſequentia reperiuntur, ſed minùs appoſita: *ſed dùm & te conſidero, vereor ne ad te ſecunda lectio pertineat. Quidquid itaque, &c.* [[c] *Catholicis.*] Deeſt in MS. S. G. [[d] *Bagaïenſem.*] In MSS. S. T. & S. G. *Vagaïenſem.* [[e] *Succenſa,*] In MS. S. G. *compreſſa*; ſed perperàm. [[f] *Libertatem.*] In MS. S. G *poteſtatem.* [[g] *Duces.*] Deeſt in MS. S. G. [[h] *ut.*] Ità in MS. S. G. [[i] *Debuerant*] In MS. S. T. *meruerant.*

ANNOTATIONES.

(22) CIRCUMCELLIONES. Hujus vocis etymologiam tradit Auguſtinus ſic eos deſcribens l. 1. contra Creſconium c. 28. his verbis: *Quis enim neſcit hoc genus hominum in horrendis facinoribus inquietum, ab utilibus operibus otioſum, crudeliſſimum in mortibus alienis, viliſſimum in ſuis, maximè in agris territans & victûs ſui causâ* CELLAS CIRCUMIENS RUSTICANAS, unde & CIRCUMCELLIONUM *nomen accepit, univerſo mundo penè famoſiſſimum Africani erroris opprobrium.*

(23) AGONISTICOS. Quòd pugnarent adversùs eos qui ſua tuebantur.

(24) ANTE UNITATEM. Antequàm Macarius ad unitatem cogeret Donatiſtas; jam à Conſtantini temporibus fuerant Circumcelliones.

(25) AXIDO ET FASIR. Duces Circumcellionum ità nominati,

Etiam itinera non poterant eſſe tutiſſima, quòd domini de vehiculis ſuis [a] excuſſi ante mancipia ſua, dominorum locis ſedentia [b], ſerviliter cucurrerunt. Illorum judicio & imperio inter dominos & ſervos conditio mutabatur. Unde cum veſtræ partis epiſcopis tunc invidia fieret: Taurino tunc comiti ſcripſiſſe dicuntur, hujuſmodi homines corrigi in Eccleſiâ non poſſe; mandaverunt, ut à ſupradicto comite acciperent diſciplinam. Tunc Taurinus ad eorum litteras, ire militem juſſit armatum per nundinas, ubi Circumcellionum furor vagari conſueverat. In loco Octavenſi [c] (27) occiſi ſunt plurimi [d], detruncati ſunt multi: quorum corpora uſque in hodiernum, per dealbatas aras aut menſas (28) potuerunt [e] numerari. Ex quorum numero cùm aliqui in baſilicis ſepeliri cœpiſſent, Clarus presbyter in loco Subbulenſi, ab epiſcopo ſuo coactus eſt, ut inſepultam faceret ſepulturam (29). Unde proditum eſt, mandatum fuiſſe fieri, quod factum eſt (30); quando nec ſepultura in domo Dei exhiberi conceſſa eſt (31). Eorum poſteà convaluit multitudo Sic invenit Donatus Bagaïenſis, unde contra Macarium furioſam conduceret turbam. Ex ipſo genere fuerant qui ſibi percuſſores ſub cupiditate falſi martyrii in ſuam perniciem conducebant. Inde etiam illi, qui ex altorum montium cacuminibus viles animas projicientes, ſe præcipites

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Suis.*] Deeſt in MS. S. G. [[b] *Sedentia.*] Deeſt in MS. S. G. [[c] *Octavenſi.*] In MS. S. G. *Octavienſi.* [[d] *Plurimi.*] Sequitur, *&*, in MSS. S. T. & P. S. [[e] *Potuerunt.*] Ità in omnibus MSS. malè in editis, *poterunt.*

ANNOTATIONES.

(27) LOCO OCTAVENSI. Numidiæ oppido. Inter epiſcopos qui ſententiam dicunt in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano, eſt *Victor ab Octavo.* In notitiâ epiſcoporum Numidiæ eſt *Octobenſis ſeu Octavenſis epiſcopus.*

(28) PER DEALBATAS ARAS AUT MENSAS. Per dealbatos tumulos in aræ formam conſtructos. Cùm Donatiſtæ Circumcelliones illos occiſos pro martyribus haberent, ſuper eorum ſepulchra aras extruxerant; nam ſuper tumulos martyrum aras erigere ſolebant primi Chriſtiani, & ibi ſacra celebrare. Hujuſmodi aræ etiam menſæ dicebantur. Inſignis eſt eâ de re locus apud ſanctum Auguſtinum, ſermone de diverſis, olim 113. nunc 310. in natali Cypriani martyris: *Denique*, inquit, *ſicut noſtis quicumque Carthaginem noſtis, in eodem loco menſa Deo conſtructa eſt, & tamen menſa dicitur Cypriani: non quia ibi eſt unquàm Cyprianus epulatus, ſed quia ibi eſt immolatus, & quia ipſa immolatione ſuâ paravit hanc menſam: non in quâ paſcat ſive paſcatur; ſed in quâ ſacrificium Deo, cui & ipſe oblatus eſt, offeratur.* Hujuſmodi aras ſeu menſas ſuper tumulos martyrum paſſim in agris & viis ædificari ſolitas præſertim in Africâ docet concilii Carthaginenſis 5. canon jam laudatus à nobis: *Placuit ut altaria quæ paſſim per agros aut vias tamquàm memoriæ martyrum conſtituuntur, &c.* Aliàs non deſunt exempla quibus oſtendatur ſuper tumulos mortuorum aras & menſas dici potuiſſe. Apud Ovidium ararum ſepulchralium fit mentio. Seneca ep. 86. *In ipſâ Scipionis Africani villâ jacens hæc tibi ſcribo adoratis manibus ejus, & ara quam ſepulchrum tanti viri eſſe ſuſpicor.* Cicero de legibus l. 2. *Sepulchris autem novis finivit modum, nam ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam tribus digitis non altiorem, aut menſam, aut labellum.* Suorum autem, ut putabant, martyrum ſepulchris aras & menſas impoſitas dealbaverant Donatiſtæ, ut notiores & inſigniores eſſent, uſque à cæteris diſtinguerentur.

(29) INSEPULTAM FACERET SEPULTURAM. Ut corpus humatum aut mox humandum exhumaret aut abjiceret.

(30) UNDE PRODITUM EST MANDATUM FUISSE FIERI QUOD FACTUM EST. Hinc occaſionem arripuerunt traducendi Catholicos tamquàm cædis Circumcellionum auctores.

(31) QUANDO NEC SEPULTURA IN DOMO DEI EXHIBERI CONCESSA EST. Quaſi diceret: immeritò omnino id vitio verterunt Catholicis Donatiſtæ, quòd unus ex eorum presbyteris Circumcelliones in baſilicis ſepeliri vetuerit, cùm ſepultura in domo Dei non ſoleat paſſim concedi omnibus, multò minùs ſceleratis qui meritò interfecti fuerant.

dabant. Ecce ex quali numero ſibi epiſcopus alter Donatus cohortes[a] effecerat. Hoc metu deterriti illi, qui theſauros ferebant[b], quos pauperibus erogarent; invenerunt in tantâ neceſſitate conſilium, ut à Sylveſtro comite armatum militem poſtularent: non per quem alicui vim facerent, ſed ut vim à Donato ſuprà memorato epiſcopo diſpoſitam, prohiberent. Hac ratione factum eſt, ut miles videretur armatus. Jam quidquid ſubſecutum eſt, videte, cui debeat aut poſſit aſcribi. Habebant illic vocatorum infinitam turbam[c], & annonam competentem conſtat fuiſſe præparatam: de baſilicâ quaſi publica fecerant horrea; expectantes ut venirent, in quos furorem ſuum exercere potuiſſent; & facerent quidquid illis dementia ſua dictaſſet, niſi præſentia armati militis obſtitiſſet. Nam cùm, ante venturos milites, metatores (32) (ut fieri ſolet) mitterentur; contra Apoſtoli præcepta competenter ſuſcepti non ſunt, qui ait: *cui honorem, honorem: cui vectigal, vectigal: cui tributum, tributum: nemini quidquam debueritis.* Contuſi ſunt[d] qui miſſi fuerant cum equis ſuis, ab iis, quorum nomina flabello invidiæ ventilaſti[e] (33). Ipſi magiſtri fuerunt injuriæ[f] ſuæ (34); & quid pati poſſent[g], ipſi prærogatis[h] injuriis docuerunt. Reverterunt vexati milites ad numeros ſuos, & quòd duo vel tres paſſi fuerant, univerſi doluerunt. Commoti ſunt omnes: iratos milites retinere nec eorum præpoſiti valuerunt. Sic admiſſum eſt, per quod invidiam unitati factam eſſe memoraſti[i]: hæc & cætera veſtra & ſuas cauſas habent, & quas oſtendi perſonas obnoxias. Hoc nos nec vidimus quidem, ſed vobiſcum audivimus. Si auditus facit reos, tenemus vos ſocios, quia ſimiliter audiſtis[k]. Si à facto auditus immunis eſt; quod ab aliis, vobis provocantibus, factum eſt, nobis non debet

Rom. 13. 7.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Cohortes.*]. In MS. S. G. *conſortes*; ſed malè. [[b] *Qui theſauros ferebant.*] In MS. S. T. *qui propè theſauros ferrent.* [[c] *Habebant illic vocatorum infinitam turbam.*] In MS. S. G. *Furebant illic vocatorum infinita millia populorum quibus etiam annonam, &c.* [[d] *Contuſi ſunt.*] Hîc vocem hanc poſuimus, quia ità poſtulat hujus loci ſententia; patet enim ex ſequentibus, eos qui vexati ſunt, fuiſſe milites miſſos à ducibus, non circumcelliones. In MSS. S. T. & P. S. rectè habetur *contuſi ſunt*; ſed hæ voces loco ſuo motæ ſunt. In MS. S. G. *pompati ſunt.* [[e] *Ventilaſti.*] In MS. S. G. *ventilatis.* {[f] *Injuriæ.*] In MS. S. G. *invidiæ.* [[g] *Poſſent.*] In MS. S. T. *potuiſſent.* [[h] *Prærogatis.*] In MS. S. G. *præcogitatis.* [[i] *Sic admiſſum eſt per quod invidiam unitati factam eſſe memoraſti.*] In MS. S. G. *Sic admiſſum eſt quod in invidia unitatis factum eſſe, memoratis.* [[k] *Audiſtis.*] Ità in MS. S. G. meliùs quàm in aliis & in editis, *audivimus.*

ANNOTATIONES.

(32) METATORES. *Metatores* dicit eos, qui miſſi fuerant ut venturis militibus hoſpitia aut tentoriorum loca deſignarent. Ii dicuntur, *Menſores* in jure civili. In commentariis Suidæ, *μητάτωρ* exponitur ὁ προαποστελλόμενος ἄγγελος πρὸ τοῦ ἄρχοντος: *qui nuntius mittitur ante principem deſignaturus hoſpitium.* Huc alludit illud Sidonii Apollinaris l. 8. *metatoriam paginam quaſi cum muſâ praviâ miſi*: hoc eſt, inquit Sirmondus, *epiſtolam adventûs ſui nuntiam quaſi diverſorium ἢ καταγώγιον deſignaturam, hoc enim erat opus metatorum.*

(33) AB IIS QUORUM NOMINA FLABELLO INVIDIÆ VENTILASTI. A Donati ſcilicèt militibus quorum nomina ventitabat Parmenianus, ut invidiam faceret Catholicis; ſic enim eodem ſenſu ipſe Optatus alibi: *Quare Macarius duos juſſit occidi, quorum nomina, ut ſuprà dixi, flabello invidiæ ventilatis.*

(34) IPSI MAGISTRI FUERUNT INJURIÆ SUÆ. Ipſi exemplum dederunt & præiverunt primi malè mulctando milites metatores. Ab iis initium injuriarum ortum eſt.

imputari. Querelam per ordinem depoſitis, ſub Leontio, ſub Urſacio injuriatos eſſe quamplurimos: ſub Paulo & Macario aliquos necatos: à ſequentibus eorum neſcio quos ad tempus eſſe proſcriptos. Quid hoc ad nos? quid ad Eccleſiam catholicam pertinet [a]? Quidquid objeciſtis, vos feciſtis: qui pacem à Deo commendatam noluiſtis libenter excipere, chariorem æſtimantes hæreditatem ſchiſmatis, quàm præcepta propoſita [b] Salvatoris. Arguiſtis operarios unitatis: ipſam unitatem improbate, ſi poteſtis. Nam æſtimo vos non negare, unitatem ſummum bonum eſſe. Quid noſtra [c], quales fuerint operarii, dummodò quod operatum eſt, bonum eſſe conſtet? nam & vinum à peccatoribus operariis & calcatur & premitur; & ſic inde Deo ſacrificium offertur: oleum quoque à ſordidis & nonnullis malè viventibus & immunda loquentibus conficitur; & tamen in ſapore, in lumine, etiam in ſancto chriſmate [d] (35) ſimpliciter erogatur.

V. Excuſantur operarii unitatis, quòd aſperiùs egerint.

Operarios unitatis malos fuiſſe dicitis: fortè cum voluntate Dei, cui nonnunquam [e] placet etiam quod ab ipſo potuit prohiberi. Nam quædam mala malè fiunt: quædam mala benè fiunt. Malum malè latro facit: malum benè judex facit, dùm vindicat quod latro peccavit. Nam hæc Dei vox eſt: *non occides:* & ipſius vox eſt [f]: *ſi inventus fuerit homo, dormiens cum muliere habente maritum, occidetis utroſque.* [g] Unus Deus, & duæ diverſæ voces. Denique cùm Phinees, filius ſacerdotis adulterum cum adulterâ inveniret, levavit cum gladio manum, & inter duas voces Dei dubius ſtetit: hinc ad illum ſonabat, *non occides:* inde ſonabat, *occidetis utroſque.* Si feriret, peccaret: ſi non feriret, delinqueret. Elegit meliùs peccatum, ut percuteret; & fortè non defuerant, qui hujus rei vindicem quaſi homicidam notare voluiſſent. Sed ut oſtenderet Deus, aliqua mala benè fieri, locutus eſt dicens: *Phinees mitigavit iram meam:* & placuit Deo homicidium, quia vindicatum eſt adulterium. Quid ſi & modò Deo placuit, quod paſſos vos eſſe dicitis, qui unitatem cum toto orbe terrarum & cum memoriis Apoſtolorum, quæ Deo placita eſt [h], habere noluiſtis.

Exod. 20. 13. *Deut.* 22. 2. *Num.* 25. *Num.* 25. 11.

VI. Adverſùs Donatiſtarum Pſeudomartyres.

Invitus cogor hoc loco etiam illorum, quorum nolo, hominum facere mentionem, quos vos inter martyres ponitis: per quos tamquàm per unicam religionem, veſtræ communionis homines jurant. Quos qui-

VARIANTES LECTIONES.

[a *Pertinet.*] Deeſt in MS S. G. [b *Propoſita.*] In MS. S. T. & in editis, *præpoſiti.* [c *Quid noſtra.*] In MS. S. G. *quid nos*, pro *quid ad nos.* [d *In ſancto chriſmate*] In MS. S. T. *in ſancto chriſmatis*, in MS. P. S. *in ſacramento chriſmatis.* [e *Nonnunquam*]. In MSS. S. T. & P. S. *nunquàm*, ſed perperàm. [f *Et ipſius vox eſt.*] Additur in MS. S. G. *in libro Levitico.* [g *Utroſque*] Hîc malè inſeruntur in MS. S. T: hæc verba *In primo libro regnorum*, quæ non occurrunt in MSS. S G. & P. S. & ſenſum omninò perturbant. [h *Placita eſt.*] In MSS. S. T. & P. S. *placitæ ſunt.*

ANNOTATIONES.

(35) In sapore, in lumine etiam in sancto chrismate simpliciter erogatur. Eo innocuè utuntur homines in condimentis, in lucernis, in ipſis myſteriis.

dèm vellem ſilentio præterire, ſed ratio veritatis ſe ſileri non patitur: & ex ipſis nominibus contra unitatem inconſideratè rabida [a] latrat invidia, & aſpernantes aliqui accuſandam aut fugiendam æſtimant unitatem, quòd Marculus & Donatus (36) dicantur occiſi & mortui. Quaſi omninò in vindictam Dei nullus mereatur occidi. Nemo erat lædendus ab operariis unitatis, ſed nec ab epiſcopis mandata divina contemni

Pſ. 33. 15. debuerant: quibus præceptum eſt: *quære pacem, & conſequeris eam:* &

Pſ. 132. 1. iterùm, *quàm bonum & quàm jucundum habitare fratres in unum*; & ite-

Matt. 5. 9. rùm, *felices pacifici, quia ipſi filii Dei vocabuntur.* Hoc qui nec libenter volebant audire, nec devotè facere voluerunt; quidquid potuerunt pati: ſi occidi malum eſt, mali ſui ipſi ſunt cauſa.

VII. Macarius à Donatiſtarum calumniis defenditur.

SED arguendus (ut dicitis) vobis videtur eſſe Macarius, cùm voluntate Dei æſtimatis cum hoc facere non potuiſſe [b]. Habetis hujuſmodi reos antiquos: accuſate primò Moyſem, ipſum legiſlatorem; qui cùm de Sinâ monte deſcenderet, propè necdùm propoſitis [c] tabulis legis, in quibus ſcriptum erat, *non occides*: tria millia hominum uno momento juſſit

Num. 25. occidi. Macarium differte pauliſper, Phineem filium ſacerdotis, quem paulò antè memoravi, primò in judicium provocate: ſi tamen inveneritis præter Deum aliquem [d] judicem. Nam quod accuſatis in perſonâ ipſius, à Deo laudatum eſt quod in zelo Dei factum eſt. Supprimite in-

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Rabida.*] Hoc epithetum adjecimus ex MS. S. G. [[b] *Cum voluntate Dei æſtimatis cum hoc facere non potuiſſe.*] Ità in MS. P. S. In MS. S. G. *ſi ſine voluntate Dei æſtimatis eum hoc feciſſe.* In MS. S T. *ſine voluntate Dei æſtimatis eum hoc facere potuiſſe.* Primam lectionem ut magis planam & apertam prætulimus. [[c] *Propoſitis.*] In MS. S. G. *depoſitis.* [[d] *Aliquem.*] In MS. S. G. *alterum.*

ANNOTATIONES.

(36) MARCULUS ET DONATUS. Donatus ille eſt Bagaïenſis, ut ex Auguſtino diſcere eſt homil. 11. in Joannem: *Ecce Marculus de petrâ præcipitatus eſt: ecce Donatus Bagaienſis in puteum miſſus eſt.* Aiebant Catholici ipſos ſeſe præcipites dediſſe; quod incertum tamen eſſe fatetur Auguſtinus l. 2. contr. litt. Pet. c. 20. Idem libro 3. contra Creſc. cap. 49. *id credibilius eſſe* cenſet, quia inſolitum erat iſtud ſupplicii genus. Marculi paſſio à quodam Donatiano ſcripta prodiit analect. Mabillonii tom. 4. prænotatur III. vel VIII. Kalend. Decembris. Ibi Marculus preſbyter tantùm dicitur non epiſcopus: ibi etiam legitur juſſu Macarii quem Conſtans cum Paulo in Africam miſerat, vinctus primò in poſſeſſione Vegeſelæ, in quâ Macario, cum epiſcopis quibuſdam Donatianis, occurrit, funium ictibus cæſus cum ſociis, inde per aliquas Numidiæ civitates ſub arctiſſimâ militum cuſtodiâ uſque in caſtellum novæ Petræ perductus, & tandem elapſo quatriduo de petræ culmine à milite præcipitatus. In collatione Carthaginenſi c. 187. Dativus epiſcopus Donatiſtarum Novapetrenſis ait, adverſarium, hoc eſt, epiſcopum catholicum ſe non habere, *quia illic eſt Domnus Marculus cujus ſanguinem exiget Deus in die judicii.* Hinc Donati & Marculi nomina tranſlata fuiſſe videntur inter martyres catholicos; Donati quidem ad diem 1. Martii ubi paſſus dicitur apud Uſuardum: *Donatus Carthagini ſub Urſacio duce & Marcellino Tribuno*; & Marculi ad diem 26. Novembris; nam de eo hæc habet martyrologium Uſuardi: *In Nicomediâ* (pro *Numidiâ*) *beati Marculi ſacerdotis & martyris qui temporibus Conſtantis tyranni perſecutiones maximas pertulit, ad extremum ab altâ rupe præcipitatus eſt.* Conveniunt nomen martyris, imperatoris & genus mortis; nomen etiam loci non multùm diverſum. Conſtans ibi Tyrannus dicitur, quo epitheto non potuit niſi à Donatiſtis infamari pius princeps. In Romano martyrologio nomen *Marculi* mutatum in nomen *Marcelli*, *Conſtantis* in *Conſtantii*, & ab *Arianis* pro *Macarianis* de rupe præcipitatus dicitur. Rabanus *Marculum* pariter inter martyres recenſet. Haud dubiè non alius is eſt à Donatiano, de quo hîc Optatus,

terim voces quas in Macarium dictat invidia. Recurrite [a] primò ad
Eliam [b] prophetam, qui in rivo Ciſon, cùm pareret voluntati Dei [c],
quinquaginta & quadringentos occidit. Sed fortè dicatis, illos meritò
occiſos, iſtos indignè [d]. Nunquam ſequitur vindicta, niſi ejus anteceſ-
ſerit cauſa. Vindicavit (ut diximus) Moyſes, vindicavit Elias, vindicavit
Phinees; & non vultis ut non vindicaverit Macarius. Nihil offenderant
qui occiſi eſſe dicuntur. Sit Macarius reus, in eo quod ſolus nobis neſ-
cientibus, ſed vobis provocantibus fecit. Quare nobis fit invidia, cùm
aliena ſunt facta? & in vobis eſt cauſa; quia propter vos, qui foris fui-
ſtis, quamquam & nunc foris eſſe videamini, eveniſſe dicitur; non
propter nos, qui intùs habitamus, & nunquam de radice receſſimus.
Sed quia ſuprà memoratorum perſonas per ordinem diximus, videamus
quare Moyſes tria millia hominum juſſit occidi; quare Phinees duo; *Exod. 32.* *Num. 25.*
& quare Elias quadringentos & quinquaginta: quare Macarius duos, *3. Reg. 18.*
quorum nomina quotidiè (ut ſuprà dixi) flabello invidiæ ventilatis. Con-
ſtat in eos vindicaſſe, à quibus juſſio divina contempta eſt. Nam, ***non*** *Exod. 20.*
tibi facies ſculptile, Dei vox eſt: &, ***non facies adulterium***, ejuſdem Dei
vox eſt: ***non ſacrificabis idolis***, idem Deus locutus eſt: & non facies ſchiſ-
ma; &, ***quære pacem & conſequeris eam***, ejuſdem præceptum eſt. Tem- *Pſ. 33. 15.*
poribus Moyſi populus Iſraël caput vituli coluit, quod illis ſacrilega
flamma conflavit, ideò tria millia hominum occidi meruerunt, quia
Dei vox videbatur eſſe contempta. Phinees adulteros uno ictu percuſ-
ſit: laudari à Deo meruit: quoniam divinorum præceptorum [e] contemp-
tores occidit. Et quadringenti & quinquaginta quos Elias occidiſſe legi-
tur, ideò occiſi ſunt, quia contra juſſionem Dei, per quod falſi vates erant,
Dei præcepta contempſerant. Et illi, quorum nominibus Macarium
criminatis, nec à falſis vatibus longè ſunt; quia vos Deus dixit futuros
eſſe falſos vates, quod proximo loco probaturi ſumus: & dùm pacem
noluerunt reſpicere, ne in uno cum fratribus habitarent; contra præ-
cepta & contra voluntatem Dei pertinaciter obſtiterunt. Ergò videtis à
Moyſe, & Phinee, & Eliâ, & Macario, ſimilia eſſe facta, quia ab om-
nibus unius Dei præcepta ſunt vindicata [f]. Sed video vos hoc loco tem-
pora ſeparantes, ut alia fuerint tempora ante Evangelium, alia poſt
Evangelium: in quo poteſtis dicere, quia ſcriptum eſt, ut à Petro jam
gladius conderetur, quo auriculam ſervi ſacerdotis abſtulerat, quem [g] *Matt. 26.*
ſervum potuerat quaſi devotus Petrus occidere: ſed Chriſtus pati vene-
rat, non defendi. Et ſi cogitatum ſuum Petrus impleret, in paſſione
Chriſti videretur ſervus vindicari, non populus liberari [h].

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Quas in Macarium dictat invidia. Recurrite.*] In MSS. S. T. & P. S. *quibus in Macarium dicta invidia recurrit, &:* quæ ſententia manca eſt. [[b] *Eliam.*] Malè in MS. S. T. *alium.* [[c] *Cùm pareret voluntati Dei.*] In MS. S. G. *una horâ cum voluntate Dei.* [[d] *Iſtos indignè.*] Deſunt in MS. S. G. [[e] *Præceptorum.*] In MS. S. G. *mandatorum.* [[f] *Præcepta ſunt vindicata.*] Ità in MS. S. G In MSS. S. T. & P. S. *unius Dei proceſſæ ſunt vindictæ.* [[g] *Quem.*] In MS. S. T. *quæ.* In editis, *quo.* [[h] *Et ſi cogitatum ſuum Petrus impleret, in paſſione Chriſti videretur ſervus vindicari, non populus liberari.*] In MSS S. T. & P. S. *Et cogitatum ſuum Petrus implere in paſſione Chriſti videtur, & ſervus vindicari, non populus liberari.*

VIII. *Macariũ non poſſe dici perſecutorem, nec eos qui ab illo plexi ſunt martyres appellari, utpotè pacis inimicos.* *Eſaia 22. 2.* *Daniel. 7.*

NAM & Macarius gladium à Petro vaginâ conditum non eduxit. Hoc probat Deus, dùm ad vallem Sion loquitur dicens: *vulnerati in te, non vulnerati gladio:* aut probate aliquem illo tempore gladio eſſe percuſſum: deinde ait: *mortui in te, non mortuî in bello.* Quare debetis attendere, ne temerarium ſit, eos martyres appellare, qui Chriſtianorum nullum ſenſerint bellum. Non enim tale aliquid factum aut auditum eſt, quod in bello Chriſtianorum dici aut fieri ſolitum eſt: quod bellum perſecutio dicitur, quæ operata eſt ſub duabus beſtiis ex illis quatuor, quas Daniel de mari aſcendentes aſpexit. Prima fuit ut [a] leo: hæc erat perſecutio ſub Decio & Valeriano. Secunda, ut urſus: alia perſecutio, quæ fuit ſub Diocletiano & Maximiano: quo tempore fuerunt & impii judices, bellum chriſtiano nomini inferentes: ex quibus in provinciâ Proconſulari (ante annos ſexaginta & quod excurrit [b]) fuerat Anulinus, in Numidiâ Florus. Omnibus notum eſt, quid eorum operata ſit artificioſa crudelitas: ſæviebat bellum Chriſtianis indictum; in templis dæmoniorum diabolus triumphabat; immundis fumabant aræ nidoribus; & quia ad ſacrilegia venire non poterant, ubicumque thus ponere cogebantur. Omnis locus templum erat ad ſcelus [c]. Inquinabantur propè morientes ſenes: ignorans polluebatur infantia; à matribus parvuli [d] portabantur ad nefas; parentes incruenta [e] parricidia facere cogebantur: alii cogebantur [f] templa Dei vivi ſubvertere; alii Chriſtum negare; alii leges divinas incendere; alii thura ponere. Horum aliquid à Macario factum eſſe, nec vos ipſi confingere poteritis. Sub perſecutore Floro Chriſtiani idolorum cogebantur ad templa: ſub Macario pigri compellebantur ad baſilicam: ſub Floro dicebatur, ut negaretur Chriſtus & idola rogarentur. Contrà ſub Macario commonebantur omnes, ut Deus unus pariter in Eccleſiâ ab omnibus rogaretur. Ergò [g] cùm videatis Chriſtianorum nullum fuiſſe bellum, & ſine bello aliquos mortuos eſſe commemorat Deus, cùm dicit, *& mortui in te non mortui in bello:* & dubios martyres poſſe eos eſſe, qui non ſint vel ad ſacra ſacrilega provocati, vel ad immunda incenſa, vel ad negationem nominis Dei: & cùm ad martyrium non ſit tranſitus, niſi per confeſſionem, quomodò dicitis martyres qui non fuerunt confeſſores, aut quis eorum negare coactus eſt, & confeſſus eſt Chriſtum? Si igitur nec martyrium, ſine Chriſti nominis confeſſione eſſe poteſt, & nemo confeſſus eſt, & in vindictâ præceptorum Dei factum eſt, quod factum eſſe dicitis, & à nobis factum eſſe aliquid non probatis, cùm id quod factum eſt, & Deus dixerit ſic futurum eſſe, & ejus ſunt vindicata præcepta: videte ne non

VARIANTES LECTIONES.

[a *Ut*] Deeſt in MSS. S. T. & P. S. [b *Sexaginta & quod excurrit.*] In MS. S.G. *propè ſeptuaginta.* [c *Omnis locus templum erat ad ſcelus.*] In MSS. S. Th. & Ph. S. *Omnibus locis templum erat aut ſcelus.* [d *Parvuli.*] In MSS. S. T. & P. S. *parvi liberi.* [e *Incruenta.*] In MS. S. T. *cruenta*; ſed omninò perperàm. [f *Cogebantur.*] In MSS. S. T. & S. G. *urgebantur.* [g *Ergò, &c.*] Hæc uſque ad illa verba, *martyres eſſe vultis*, quæ deerant in omnibus editis, & omiſſa fuerant in MSS. S. T. & P. S. ſupplevimus ex MS. S. G. quæ genuina eſſe nemo poteſt ambigere.

ſolùm vanum, ſed etiam ſuperſtitioſum ſit ſine bello mortuos ibi ponere ubi ſunt, qui in Chriſtum confeſſi pro Dei nomine mori potuerunt: aut ſi eos martyres eſſe vultis, probate illos amaſſe pacem, in quâ prima ſunt fundamenta martyrii; aut dilexiſſe Deo placitam unitatem; aut habuiſſe cum fratribus charitatem. Nam omnes Chriſtianos fratres eſſe & in primo libello probavimus, & in quarto proculdubiò probaturi ſumus. Quos dicitis appellari [a] martyres, noluerunt fratres agnoſcere; nullam habuerunt charitatem. Nec dicatur ad excuſationem, quia traditoribus communicare noluerunt; cùm manifeſtiſſimè probatum ſit, eoſdem ipſos filios fuiſſe traditorum. Nulla igitur eſt excuſatio, quia charitatem illos non habuiſſe manifeſtiſſimè conſtat, ſine quâ nullum nec nominari poteſt vel eſſe martyrium; ſine quâ maxima & imperioſa virtus caret effectu; ſine quâ nihil valet omnium ſcientia linguarum; ſine quâ nihil poteſt etiam ſocietas angelorum, apoſtolo Paulo dicente: *ſi habeam in me poteſtatem imperandi montibus, ut transferant ſe de locis in loca, & loquar omnium gentium linguis, etiam angelorum, & corpus meum flammis tradam, & charitatem in me non habeam, nihil ſum: ſed ero æramentum tiniens in deſerto, ut pereat vocis opus, ubi nullus occurrit auditus.* Si tanta res, ſi beatus Paulus, ſi vas electionis, quamvis in imperioſâ virtute & angelorum ſocietate, pronuntiat ſe nihil eſſe, niſi charitatem habuerit: videte, an non dicantur martyres, ſed aliquid aliud [b] appellari mereantur, qui charitatis deſertores pro eadem deſertione pati aliquid potuerunt. 1. Cor. 13. 1.

IX. Procuranda erat unitas in Africâ.

Gaudet totus orbis de unitate catholicâ [c], præter partem Africæ, in quâ incendium de ſcintillâ conflatum eſt. Ab operariis unitatis quelrimini neſcio quæ eſſe commiſſa. Hoc non queritur Italia [d], non Gallia, non Hiſpania, non Pannonia, non Galatia, non Græcia, non cum tot provinciis ſuis Aſia: quia nihil illic fuerat emendandum, nullus illuc miſſus eſt (ut ità dixerim) ſartor [e]: & hîc in Africâ jamdudùm populo in unitate manente, veſtis fuerat ſana; æmulâ manu inimici diſciſſa eſt. Pendebant quodammodò panni de unâ veſtis origine; & de unâ radice venientes, ab invicem diviſi ſunt rami. Ut quid ſe pars parti anteponit [f]? ut quid ſe ſuper alterum pannum alter pannus extollit? cùm meliorem ſe probare non poterit. Quid enim ſi dicat contemptus pannus, quid te tantùm extollis? in ove [g] pares crevimus: in manibus conficientium ſimul fuimus: apud lotorem, pariter mundati ſumus: inimicus nos voluit ab invicem excidere: adverſarius pulchritudinem noſtram voluit deformare. In parte veſtis adhuc unum ſumus, ſed in diverſa pendemus. Quod enim ſciſſum eſt, ex parte diviſum eſt, non ex toto: cùm

VARIANTES LECTIONES.

[a *Quos dicitis appellari.*] In MS. S. T. *quos dicitis debere appellari.* [b *Aliud.*] Deeſt in MSS. ſed neceſſarium. [c *De unitate catholicâ.*] In MS. S. G. *Catholicæ.* [d *Italia.*] In MS. S G. pro *Italia*, habetur *Gallia*: utrumque repoſuimus. [e *Sartor.*] Malè in MS. S. G. *ſator.* [f *Ab invicem diviſi ſunt rami. Ut quid ſe pars parti anteponit.*] Hæc ſupplevimus ex MS. S. G. [g *In ove.*] In MSS. & pleriſque editis *nonne*: ſed rectiùs *in ove.*

conſtet [a] meritò, quia nobis & vobis eccleſiaſtica una eſt converſatio: & ſi hominum litigant mentes, non litigant ſacramenta. Denique poſſumus & nos dicere, pares credidimus [b], & uno ſigillo ſignati ſumus, nec aliter baptizati quàm vos: Teſtamentum divinum legimus pariter: unum Deum rogamus: Oratio dominica apud nos & apud vos una eſt: ſed ſciſsâ (ut ſuprà diximus) parte [c], partibus hinc atque indè pendentibus, ſartura fuerat neceſſaria. Et tamen hujus rei artifex aut operarius, dùm vult veſtem in antiquam faciem revocare, vicina fila compungit. Diſplicet tibi ſartor, qui ſciſſuram, dùm ſanat, vulnerat: ille tibi magis [d] diſpliceat, qui fecit, ut [e] ſartor peccare potuiſſet. Quæ in vos ab operariis unitatis dicitis eſſe commiſſa; aut ad parentes veſtros pertinent, quorum causâ facta ſunt; aut ex voluntate Dei deſcendunt. Nos autem [f] inde alieni ſumus.

X. Quæ aſperè in Donatiſtas facta ſunt, facta eſſe ex Dei voluntate, qui ea per Ezechielem falſis prophetis interminatus eſt. *Ezech. 13. 10.*

Quid ſi quamvis aſpera, tamen (ut diximus [g]) cum voluntate Dei videntur eſſe commiſſa. Legimus enim in Ezechiele prophetâ, parietem dealbatum, cui Deus comminatus eſt tempeſtatem, pluviam & lapides petrobolos, & accuſationes: *Erunt* (inquit) *falſi vates qui ædificent ruinoſum parietem, dicentes, pax, pax: & ubi pax?* Recordamini, quomodò à vobis jamdudùm matris Eccleſiæ membra ab invicem diſtracta ſunt. Non enim unamquamque domum ſemel ſeducere potuiſtis. Aut abiit uxor, & reſedit maritus: aut parentes ſeducti ſunt, & filii ſequi noluerunt: aut ſtetit frater, ſorore migrante: perſuaſionibus veſtris diviſa ſunt & corpora & nomina pietatis: & non potuiſtis prætermittere quod legitimum eſt. Utique dixiſtis, *pax vobiſcum:* cùm Deus contrâ, *pax, & ubi pax?* hoc eſt dicere, quid ſalutas, de quo non habes? quid nominas, quod exterminaſti? ſalutas de pace, qui non amas pacem [h]. Hi (inquit) ædificant ruinoſum parietem, domus Dei una eſt. Qui foras exeuntes partem facere voluerunt, parietem fecerunt, non domum: quia non eſt alter Deus, qui alteram domum inhabitet. Ideò parietem feciſſe dicuntur falſi vates, in quo ſi janua fuerit collocata, quicumque intraverit, foris eſt. Nec lapidem habere angularem unus paries poteſt, qui lapis eſt Chriſtus, duos in ſe ſuſcipiens populos; unum de gentibus, alterum de Judæis: qui nodo pacis jungit utrumque parietem. Nam quot commoda habet domus, tot incommoda paries: domus incluſa cuſtodit, tempeſtatem retundit [i], pluviam diffundit, latronem aut feram beſtiam [k] non admittit; ſic & Eccleſia catholica omnes filios pacis gre-

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Cùm conſtet.*] Deſunt hæc verba in MSS. S. G. [[b] *Credidimus.*] In MS. S. T. *credimus.* [[c] *Sed ſciſsâ (ut ſuprà diximus) parte.*] Ità in MSS. S. T. At in MS. S. G. hæc habentur: *ſed ſciſſurâ (ut ſuprà diximus) factâ.* Utrique eadem ſubeſt notio. [[d] *Magis.*] Hæc vox deeſt in MSS. S. T. & P. S. [[e] *Ut.*] In MS. S. G. *ubi.* [[f] *Autem.*] In MS. S. T. *tamen.* [[g] *Ut diximus.*] In MS. S. T. *ut dixi.* [[h] *Qui non amas pacem.*] Hæc ſupplevimus ex MS. S. G. quæ deſunt in aliis MSS. [[i] *Tempeſtatem retundit.*] Hæc non habentur in MS. S. T. [[k] *Feram beſtiam.*] In MSS. S. T. & P. S. necnon in editis habetur, *aut furem aut beſtiam*; ſed ſuperfluum illud, cùm latronis jam meminerit.

mio & ſinu ſuo complectitur: contrà paries, qui eſt ædificatus ruïnoſus, nec lapidem angularem ſuſtinet, & januam ſine causâ habet, nec incluſa cuſtodit; pluvia udatur, tempeſtatibus cæditur: nec poteſt arcere latronem, nec venientem prohibet feritatem[a]. Paries de domo eſt[b], ſed domus non eſt; & pars veſtra quaſi eccleſia eſt, ſed catholica non eſt. *Et dealbant* (inquit) *eum*, hoc eſt, quod vos ſolos ſanctos æſtimatis. Querimini vos ſine nobis aliqua eſſe paſſos; ergò conſtat vos ſolos aliqua paſſos. Quia aliud eſt tempus pacis, aliud tempus perſecutionis: ſi perſecutionem putatis, dicite, quid vobiſcum paſſæ ſint univerſæ provinciæ, in quibus Eccleſia catholica eſt conſtituta? ſed quia vindicta fuit, non perſecutio, ſolus paries paſſus eſt, cui Deus interminatus eſt tempeſtatem, pluviam, & petrobolos & accuſationes. Sic enim locutus eſt: quid ædificaſtis ruïnam? quid dealbaſtis? quid liniſtis? hoc contra voluntatem meam eſt, dicit Dominus. Diſplicent vobis tempora neſcio cujus Leontii, Urſacii, Macarii, & cæterorum: emendate voluntatem Dei, ſi poteſtis, qui dixit: *contra parietem exurgam cum irâ meâ; & immittam tempeſtatem nimiam, & pluviam, diluvia, & lapides petrobolos, & percutiam parietem ruinoſum, & diſſolventur compagines ejus.* Sed ne quis veſtrûm dicat, ſi unitas bonum eſt, quare toties facta durare non potuit? Ideò, quia ſic res ipſa à Deo eſt ordinata, qui comminatus eſt tempeſtatem, pluviam, lapides & accuſationes: & iſtæ quatuor res non poterant uno tempore fieri. Fuit primò tempeſtas ſub Urſacio[c]; agitatus eſt paries, ſed non cecidit, ut haberet pluvia, ubi operaretur. Secuta eſt pluvia ſub Gregorio[c]; udatus eſt paries, ſed non maduit, ut haberent lapides, ubi operarentur. Poſt pluviam ſecuti ſunt lapides ſub operariis unitatis[c]; diſperſus eſt paries, ſed de fundamentis ſuis ſe iterum reparavit. Jam tria peracta ſunt; debentur vobis accuſationes, ſed quomodò & quandò, novit ille, cui placuit de vobis iſta nuntiare. *Ezech. 13. 13.*

XI. Donatiſtas ſeductores eſſe oſtenditur.

Et ne aliquis de hoc intellectu dubitaret, Deus addidit, dicens: *non ſunt quæ dico de luto, aut de latere, aut de pariete, ſed de falſis prophetis, qui ſeducunt populum meum.* Hoc verbum, *ſeducunt*, videte cui parti competat. Nobiſcum erant omnes, nobis abſentibus irruiſtis[d]: ſed ut haberetis quos habere deſideraſtis, non potuiſtis niſi ſeducere: & quæ ſint verba ſeductionis veſtræ[e], omnibus notum eſt. Veſtrûm eſt dicere, « attendite poſt vos »: veſtrûm eſt dicere, « redimite animas veſtras »: veſtrûm eſt dicere hominibus fidelibus & clericis, « eſtote Chriſtiani ». Sed cùm dicitis, « attendite poſt vos », contra Evangelium facitis, ubi dictum eſt: *nemo tenens manicam aratri, poſt ſe attendens, intrabit regna cælorum.* Et vultis ſcire quid meruit, qui poſt ſe attendit, & qui ante ſe? recordamini Sodomorum fugitivos, Loth & uxorem *Luc. 9. 62.* *Gen. 19.*

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Feritatem.*] In MSS. S. T. & Ph. S. *furem.* [[b] *Paries de domo eſt.*] In MS. S. G. *Paries res de domo eſt.* [[c]] Hæc tria, *ſub Urſacio, ſub Gregorio, ſub Operariis unitatis*, non habentur niſi in MS. S. G. [[d] *Irruiſtis.*] In MS. S. G. *erupiſtis.* [[e] *Et quæ ſint verba ſeductionis veſtræ.*] In MS. S. G. *& quæ ſunt ſeductionis veſtræ.*

ejus[a]: quæ poſt ſe attendens, in ſtatuam ſalis mutata eſt: qui ante ſe proſpexit, evaſit. Quid eſt ergo quod dicitis, « attendite poſt vos? » nam & cùm dicitis, « redimite animas veſtras »: unde illas emiſtis, ut vendatis? Quis eſt ille neſcio quis angelus[b], qui nundinas facit animarum, quas ante ejus adventum diabolus poſſidebat? has ſanguine ſuo Chri-
1. Cor. 6. 20. ſtus Salvator noſter redemit, Apoſtolo dicente: *empti enim eſtis pretio magno*. Conſtat enim ſanguine Chriſti omnes redemptos. Chriſtus non vendidit quos redemit. Animæ emptæ à Chriſto non potuerunt vendi[c], ut poſſint, ſicut vultis, à vobis iterùm redimi. Aut quomodò poteſt una anima duos dominos habere? aut numquid eſt alter redemptor? qui prophetæ nuntiaverunt alterum eſſe venturum[d]? quis Gabriel iterùm ad alteram Mariam locutus eſt? quæ virgo iterùm peperit? quis virtutes novas aut alteras fecit? Si nullus eſt præter unum, qui redemit animas omnium credentium, quid eſt quod dicitis, « redimite animas veſtras »? Jam illud quale eſt, quod hominibus chriſtianis etiam clericis dicitis, « eſtote chriſtiani »? & cum miraculo[e] quodam unicuique audetis dicere, Caï Seï, Caïa Seïa[f] (37), adhuc paganus es, aut pagana. Eum qui ad Deum ſe converſum eſſe profeſſus eſt, paganum vocas: eum qui vel à nobis vel à vobis, non in nomine noſtro nec veſtro, ſed in nomine Chriſti tinctus eſt, paganum vocas: (ſunt enim qui & à vobis baptizati ſunt, & ad noſtram communionem poſteà tranſierunt[g]). Paganum vocas eum, qui Deum patrem per Filium ejus ante aram rogaverit[h]. Quicumque enim crediderit, in nomine Patris & Filii & Spiritûs ſancti credidit: & tu eum paganum vocas poſt profeſſionem fidei. Si aliquis Chriſtianus (quod abſit) deliquerit[i], peccator dici poteſt; paganus iterùm eſſe non poteſt. Sed hæc omnia vultis nullius eſſe momenti. Ac ſi tibi ipſi conſenſerit, quem ſeducis, unus conſenſus & manûs tuæ porrectio, & pauca verba, jam tibi Chriſtianum faciunt de Chriſtiano; & ille vobis vide-

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Uxorem ejus.*] In MS. S. G. additur, *Molaſſadon.* [[b] *Quis eſt ille neſcio quis angelus.*] In MSS. S. T. & P. S. *Quis eſt neſcio qui angelus.* In MS. S. G. *Quis eſt ille angelus*: utrumque nos jungendum eſſe duximus. [[c] *Vendi.*] In MS. S. G. *diſtrahi.* [[d] *Venturum.*] In MS. S. G. *Chriſtum.* [[e] *Miraculo.*] In MSS. S. T. & P. S. *admiraculo.* [[f] *Caï Seï, Caïa Seïa.*] In tribus MSS. *Gaïſeï, Gaïaſeïa.* [[g] *Ad noſtram communionem poſteà tranſierunt.*] In MS. S. G. *à communione noſtrâ minimè receſſerunt, & ut ipſos ſeducas paganos vocas.* [[h] *Qui Deum patrem per Filium ejus ante aram rogaverit.*] Hæc deſunt in MS. S. G. In MS. S. T. *horam*, pro *aram*, irrepſit. [[i] *Si aliquis Chriſtianus (quod abſit) deliquerit.*] In MS. S. T. *ſi aliquid Chriſtianus (quod abſit) unuſquiſque deliquerit.*

ANNOTATIONES.

(37) CAÏ SEÏ, CAÏA SEÏA. Nomina ſunt hæc vulgaria, quibus generatim hic & ille deſignatur. Unde & Tertullianus in apologetico commemorat vulgare illud de Chriſtiano: *bonus vir Caius Seius*. Similem Donatiſtarum ad Catholicos allocutionem refert S. Aug. l. 2. de bapt. c. 7. *bonus homo eſſes ſi non eſſes, traditor, conſule animæ tuæ, eſto chriſtianus*: ad quæ cum Optato pariter exclamat: *ô improbam rabiem, cum chriſtiano dicitur eſto chriſtianus! quid aliud dicitur, niſi nega te chriſtianum*: aut ut habet editio poſtrema, *quid aliud docetur niſi negare ſe chriſtianum.*

tur Chriſtianus, qui quod vultis fecerit, non quem fides adduxerit [a].

XII. Calumnia in Macarium conficta.

Et ſi ſeductioni veſtræ paulò tardiùs fuerit accommodatus aſſenſus, etiam illa vobis argumenta non deſunt: quibus quaſi facilè [b] etiam nolentibus, quod vultis, ſuadere poſſitis: dùm diciris, dictum eſſe ex ore eorum, qui jamdudùm in veſtro collegio fuerant: « quod qui guſtaret aut acciperet de ſacrificio adventantis unitatis [c], de ſacro guſtare videretur ». Non negamus ab aliquibus eſſe hæc dicta, quos conſtat poſteà totâ ſecuritate feciſſe, unde paulò antè populos deterrebant: ſed alia ratio exegit [d] has voces, alia invitavit in factum. Nam ut hæc dicerent qui feruntur iſta dixiſſe, opinio falſa, eorum aures & omnium populorum compleverat [e]. Dicebatur enim illo tempore venturos Paulum & Macarium, qui intereſſent ſacrificio, ut cùm altaria ſolemnitèr aptarentur, proferrent illi [f] imaginem (38), quam primò in altare ponerent, & ſic [g] ſacrificium offerretur. Hoc cùm acciperent aures, percuſſi ſunt & animi, & uniuſcujuſque lingua in hæc verba commota eſt, ut omnis qui hæc audierat, diceret [h]: « qui inde guſtat, de ſacro guſtat »: & rectè dictum erat, ſi talem famam ſimilis veritas ſequeretur. At ubi ventum eſt à ſupradictis, nihil [i] tale viſum eſt, ex eo quòd fuerat paulò antè fama mentita: nihil viderunt oculi chriſtiani quod horrerent: nihil probavit aſpectus ex iis, quibus perturbatus erat auditus. Viſa eſt puritas, & ritu ſolito ſolemnis conſuetudo perſpecta eſt [k]: cùm viderent divinis ſacrificiis, nec mutatum quidquam, nec additum, nec ablatum. Pax à Deo commendata, volentibus placuit: quare nullus eorum debet argui, qui de collegio veſtro ad pacem tranſitum fecit: qui fuerant ſiniſtrâ [l] opinione turbati, ſimplici ac purâ veritate firmati ſunt. Nec dicatur de

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Fides adduxerit.*] Hìc finitur liber tertius in MS. S. G. & quæ ſequuntur, habentur libro ſeptimo. In MSS. S. T. & P. S. ſequentia uſque ad illa verba, *Sed ut ad paulò antè dicta redeamus*, habentur hìc, & repetuntur libro ſeptimo; ſed pertinent ad huncce librum, ſuntque ejuſdem argumenti ac præcedentia quibus connectuntur, quamquàm extent etiam libro 7. in MS. Colbertino. [[b] *Quibus quaſi facile.*] Ità in MS. C. & in MS. S. T. lib. 7. & in MS. S. G. Hìc in MS. S. T. *quibus quale facile:* in editis, *quibus facile.* [[c] *Adventantis unitatis.*] In MS. C. *adventante unitate.* [[d] *Exegit.*] Ità in MS. S. G. in MS. S. T. lib. 7. & in MS. P. S. In MS. C. & S T. hìc *exigit*, ſed legendum, *exegit.* [[e] *Compleverat.*] Ità in MSS. S. G. & C. In MSS. S. T. & P. S. *oppleverat.* [[f] *Illi.*] Ità in MSS. C. S. T. lib. 7. & S. G. In MS. S. T. hìc, & in MS. P. S. *illic.* [[g] *Et ſic.*] Ità in MSS. C. S. T. lib. 7. & S. G. In MS. S. T. hìc, & P. S. *ſic.* [[h] *Qui hoc audierat, diceret.*] In MS. C. *Qui audierit hoc diceret.* [[i] *Nihil.*] Delevimus particulam *&*, quæ eſt in MSS. S. T. & P. S. non autem in MSS. C. & S. G. quia ſuperflua. [[k] *Perſpecta eſt.*] In MS. S. T. lib. 7. & P. S. *perfecta eſt.* [[l] *Siniſtrà.*] Ità in MSS. C. & S. G. In MS. S. T. hìc *in iſtà:* at lib. 7. *ſiniſtræ partis*, & ità etiam in MS. P. S.

ANNOTATIONES.

(38.) PROFERRENT ILLI IMAGINEM Imperatoris ſcilicèt. Nam imperatores pagani imagines ſeu ſtatuas ſuas in provincias & civitates mittere conſueverant, quas populi religiosè excipiebant & colebant. At chriſtiani imperatores morem hunc ſuſtulerunt. Donatiſtæ, ut horrorem ſacrorum quæ celebrabantur à Catholicis incuterent, fingebant effigiem imperatoris Conſtantis in eorum altaribus poni conſueviſſe dùm ſacrificium celebraretur, quo nihil odioſius apud Chriſtianos excogitari poterat.

amaro feciſſe dulce, aut de dulci amarum. Amaritudo, quæ de falſitate videbatur fuiſſe nuntiata, in ſinu opinionis reſedit ac remanſit [a]: veritas perſpecta oculis, dulcedinem ſuam in ſe habens, à falſæ opinionis limitibus ſeparata eſt. Ergò nec de amaro factum eſt dulce, nec de dulci amarum; quia & aliud & extrà eſt quod eſt viſum, & longè fuerat quod videbatur auditum [b]. Quare vides te ſine causâ feciſſe convitium, fingens pro arbitrio quod voluiſti, ut Macarium & Taurinum laceraret. Perdidiſti quòd ſapiens videris, dùm ſenſus tuos invidia depravavit, & intelligendi tibi aditus [c] clauſit [d].

VARIANTES LECTIONES.

[a *Reſedit ac remanſit.*] Ità in MSS. C. S. G. S. T. & P. S. lib. 7. At in MSS. S. T. & P. S. hìc, *ſed dicta* aut *ſeducta remanſit.* [b] Hìc finitur liber tertius in MSS. S. T. & P. S. Quæ ſequebantur in editis, *Sed ut ad paulò antè dicta redeamus, &c.* quæ clauduntur his verbis, *noſtrum non poteſtis damnare judicium*, habentur lib. 7. in omnibus MSS. quia tamen ad argumentum hujus libri tertii pertinent, ſuntque ejus velut appendix, hìc in editis adjecta ſunt: attamen non videntur ad hunc librum pertinere: cauſam enim Macarii alio modo tractat auctor ac in præcedentibus, & novam retundit Donatiſtarum rationem, ſupponens Macarium quem hoc in libro 3. excuſarat, non eſſe innocentem. Quare MSS. auctoritatem ſecuti, ablegavimus hæc ad librum ſeptimum, qui continet hujuſmodi additamenta. At hìc addidimus concluſionem hujus libri quæ à loco ſuo avulſa extabat in fine libri quarti in MSS. S. G. & P. S. *Quare vides, &c.* [c *Aditus.*] In MS. S. G. *auditus.* [d] In MSS. ad finem libri tertii pro more habetur, *Explicit liber tertius*, & in MS. S. G. additur *ſancti Optati.*

S. OPTATI AFRI
MILEVITANI EPISCOPI,
DE
SCHISMATE DONATISTARUM,
ADVERSUS PARMENIANUM,
LIBER QUARTUS.

IN hoc quarto volumine indicio Dei oſtenduntur qui ſint hoc tempore peccatores; & quia Deus per Jeremiam prophetam Judæis iraſcitur non Chriſtianis; & quia Idola ſunt lacus detriti, non Macarius aut Taurinus, ſicuti Parmeniano viſum eſt.

I. Argumentum hujus libri.

ATe nobis, frater [a] Parmeniane, de petito milite fruſtrà calumniam factam eſſe, apertè dilucidéque monſtratum eſt. Etiam illud diſce, quod dixiſti de oleo & ſacrificio peccatoris, ad vos potiùs pertinere: non enim ille debet eſſe peccator, quem vos volueritis. Nam & nos veſtram præſumptionem poſſumus imitari, & dicere, vos eſſe peccatores. Sed faceſſat ex utraque parte præſumptio [b]: nullus noſtrûm humano judicio alterum damnet. Dei eſt, noſſe reum, illius [c] ferre ſententiam. Taceamus omnes homines: ſolus Deus indicet peccatorem, cujus ſacrificium ſit canina victima, & cujus oleum ungi deſideranti ingerat metum [d].

II. Donatiſtas eſſe fratres Catholicorum.

Hujus rei apertiſſimam veritatem, Parmeniane frater, agnoſce. Si tamen hoc nomen fraternitatis frequenter à me dictum, libenter audire dignaris: fac, ut tibi ſit faſtidioſum; tamen nobis eſt neceſſarium, ne fortè juxta probationem [e] hujus nominis, tacendo rei eſſe videamur. Si enim tu non vis eſſe frater, ego eſſe incipio impius, ſi de nominè

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Nobis frater.*] In MS. S. T. *frater nobis.* [[b] *Faceſſat ex utraque parte præſumptio.*] Hunc locum reſtituimus ex MS. S. G. In MSS. S. T & P. S. necnon in editis perperàm omninò, *facite ex utraque parte.* [[c] *Illius.*] In MS. S. G. *judicis eſt.* [[d] *Cujus oleum ungi deſideranti ingerat metum.*] In MS. S. G. *cujus oleum videatur eſſe timendum.* [[e] *Probationem.*] In MS. S. G. *tot probationes.*

Malach. 2. 10. iſto tacuero. Eſtis enim fratres noſtri, & nos veſtri, prophetâ dicente : *nonne vos unus Deus creavit, unus pater genuit?* non enim poteſtis non Pſ. 81. 6. eſſe fratres, cùm omnibus dictum ſit, *Dii eſtis, & filii altiſſimi omnes.* Matth. 23. 9. Et nos & vos qui præceptum unum accepimus, in quo dictum eſt: *ne vocetis vobis quemquam patrem in terris, quia unus eſt pater veſter in cœlis.* Salvator noſter Chriſtus ſolus natus eſt Filius Dei : ſed & nos & vos Joan. 1. 11. filii Dei uno modo facti ſumus, ſicut in Evangelio ſcriptum eſt: *venit Filius Dei; quotquot eum receperunt, dedit eis poteſtatem, ut filii Dei fierent qui credunt in nomine ejus.* Nos & facti ſumus & dicimur : vos & facti eſtis & non dicimini, quia pacifici eſſe non vultis, nec audire ipſum Filium Matth. 5. 9. Dei dicentem : *felices pacifici, quia ipſi filii Dei vocabuntur.* Chriſtus veniens, Epheſ. 2. 14. Deum & hominem revocavit in pacem, *& fecit ambos unum, tollens medium ſepem parietis.* Vos nobiſcum, id eſt, cum fratribus, pacem habere non vultis. Non enim poteſtis non eſſe fratres, quos iiſdem ſacramentorum viſceribus una mater Eccleſia genuit, quos eodem modo adoptivos filios Deus pater excepit. Unde hujus temporis præſcius Chriſtus, quia futurum erat ut à nobis hodiè diſcordaretis, talia dedit orandi mandata, ut vel in oratione unitas remaneret, ut preces jungerent, quos diſcreparuræ fuerant partes [a]. Oramus pro vobis, quia volumus; & vos pro nobis, & cùm non vultis: aut dicat unuſquiſque veſtrûm ; pater meus qui in cœlis es, & panem meum quotidianum da mihi hodiè, & dimitte mihi peccata, quomodò & ego debitori meò. Igitur ſi quæ mandata ſunt, mutari non poſſunt; videtis nos non in totum ab invicem eſſe ſeparatos, dùm & nos pro vobis oramus, volentes; & vos pro nobis oratis, etſi nolentes. Vides, frater Parmeniane, ſanctæ germanitatis [b] vincula inter nos & vos, in totum rumpi non poſſe.

III. Donatiſtas peccatores eſſe. JAM peccator quærendus eſt, cujus potuit vel oleum timeri, vel ſacrificium repudiari. Ceſſet humana ſuſpicio; utriuſque partis præſumptio ſileat; quis ſit peccator ſolus indicet Deus. Legimus in XLIX. pſalmo Pſ. 49. 16. ſub ſecundo diapſalmate, Spiritum ſanctum dixiſſe : *peccatori autem dixit Deus.* Hoc loco advertenda eſt tota mentis intentio, & videndum, quis ſit peccator. Si enim poſt quod lectum eſt, *peccatori autem dixit Deus:* verba hujuſmodi ſequerentur, & diceret: tuliſti arma, proceſſiſti caſtris, ſtetiſti contra hoſtes in acie : timendum erat militi, quia potuit ipſe videri peccator. Aut ſi diceret : comparaſti merces, peregrinatus es, egiſti nundinas, lucri causâ quod emeras vendidiſti: timendum erat negociatori, quia potuit ipſe videri peccator. Aut ſi diceret: fabricaſti navem, ſtruxiſti funibus, ornaſti velis, opportunos ut navigares captaſti ventos : timendum erat nautæ, quia potuit ipſe videri peccator. Aut poſt quod lectum eſt, *peccatori autem dixit Deus :* ſi ſequerentur hæc verba : diſſenſio & ſchiſma tibi diſplicuit, concordaſti cum fratre tuo, & cum unâ Eccleſiâ quæ eſt in toto orbe terrarum, communicaſti ſep-

VARIANTES LECTIONES.

[a *Diſcrepaturæ fuerant partes.*] In MS. S. G. *diſcreturi fuerant parietes.* [b *Sanctæ germanitatis.*] In MSS. S. T. & P. S. necnon in editis, *ſancta gemina* : minùs benè.

tem Eccleſiis & memoriis Apoſtolorum, amplexus es unitatem: ſi hæc ſubſequens lectio contineret, nobis timendum erat, nos eſſe potuimus peccatores. Cùm autem dicit Deus: *ad quid exponis juſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? tu autem contempſiſti diſciplinam, & abjeciſti ſermones meos retrò: ſedens adversùm fratrem tuum, detrahebas, & adverſus filium matris tuæ ponebas ſcandalum. Videbas furem, & currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas.* Hæc ad vos dicta ſunt omnia. Excuſate vos ab his omnibus, ſi poteſtis. *Pſ. 49. 16.*

IV. Donatiſtæ diſciplinæ contemptores.

A vobis enim contempta eſt diſciplina: ut quid recitas teſtamentum, qui teſtamento non ſervis, in quo deſcripta eſt diſciplina, quam ſervare non vultis? non enim poteſtis dicere, vos eam ſervare [a], contra quam militatis. Deus dicit: *quære pacem, & conſequéris eam:* tu repudiaſti pacem: non eſt [b] contemnere diſciplinam? In Evangelio legitur: *pax hominibus in terrâ bonæ voluntatis:* tu nec voluntatem bonam vis habere nec pacem: non eſt contemnere diſciplinam? Item in pſalmo CXXXII. legitur: *ecce quàm bonum eſt & jucundum, habitare in unum:* in unum habitare cum fratribus non vis: non eſt contemnere diſciplinam? Chriſtus dicit in Evangelio: *qui ſemel lotus eſt, non habet neceſſitatem iterùm lavandi:* tu rebaptizando iterùm lavas: non eſt contemnere diſciplinam? Deus dicit: *ne tetigeritis Chriſtos meos, neque in prophetas meos manum miſeritis:* vos tot ſacerdotes Dei honoribus expoliaſtis: non eſt contemnere diſciplinam? Chriſtus dicit: *inde ſcio quia diſcipuli mei eſtis, ſi vos invicem diligatis:* odio nos habetis, fratres utique veſtros: nec apoſtolos imitari voluiſtis, à quibus etiam negator dilectus eſt Petrus: non eſt contemnere diſciplinam? exponis juſtificationes Dei, & aſſumis teſtamentum ejus per os tuum: teſtamentum recitas, & teſtamento non ſervis, in quo deſcripta eſt diſciplina: quomodò dicis: quære pacem, cùm non habeas pacem. *Pſ. 33. 15. Luc. 2. 14. Pſ. 132. 1. Joan. 13. 10. Pſ. 104. 15. Joan. 13. 34.*

V. Donatiſtæ calumniatores, detractores, ſcandalorum auctores.

ELECTI eſtis, qui ſedentes populum doceatis (1), & detrahitis no-

VARIANTES LECTIONES.

[a *Servare.*] In MSS. S. T. & P. S. *ſervaſſe.* [b *Non eſt.*] In MS. S. G. *utique hoc eſt:* & ita deinceps.

ANNOTATIONES.

(1) ELECTI ESTIS QUI SEDENTES POPULUM DOCEATIS. Nam, ut aït modò Optatus, *populus in Eccleſiâ non habet ſedendi licentiam.* Hoc ſolis enim ſtantibus qui populum docebant erat conceſſum in eccleſiis Africanis, ut præter Optatum docet Auguſtinus l. 50. homil. hom. 26. tract. 19. & 112. in Joannem, in ex poſ. pſ. 147. & alibi paſſim. Nihilominùs alia conſuetudo obtinebat in quibuſdam tranſmarinis eccleſiis, ut diſcimus ex eodem Auguſtino l. de catech. rudibus c. 13. ubi conſulit iis qui docent alios, ut aliquandò eis *oblatâ ſeſſione ſuccurrant, quanquàm*, inquit, *ſine dubitatione melius fiat ubi decenter fieri poteſt, ut à principio ſedens audiat, longèque conſultiùs in quibuſdam eccleſiis tranſmarinis, non ſolùm antiſtites ſedentes loquuntur ad populum, ſed ipſi etiam populo ſedilia ſubjacent.* Alius ergò mos erat quarumdam ſaltem eccleſiarum tranſmarinarum, alius Africanarum: in illis non ſolùm antiſtites loquentes ſedebant, ſed & auditores; in his verò è contrà ſoli antiſtites ſedebant cùm populum alloquebantur; populus verò ſtans audiebat. Attamen S. Auguſtinus homil. 26. ſupra laudatâ, teſtatur: *ſe in gratiam eorum qui aut pedibus dolebant, aut aliquâ corporis inæqualitate laborabant, conſilium dediſſe & quodammodò ſupplicaſſe; ut quandò aut paſſiones prolixæ aut certæ aliquæ lectiones longiores legebantur, qui ſtare non poterant, humiliter & cum ſilentio ſedentes attentis auribus audirent quæ legebantur.*

bis, utique fratribus veſtris. Quoniam (ſicut ſuprà dixi) una nos mater Eecleſia genuit, unus nos Deus pater excepit; & tamen ſcandala contra nos ponitis, mandando ſingulis, ne nos ſalutent: ne à nobis dignationem accipiant (2). Conſiderate verba ſuperbiæ veſtræ: conſiderate tractatus: conſiderate mandata: actus quoque veſtros revolvite[a]. Nullus veſtrûm eſt, qui non convitia noſtra ſuis tractatibus miſceat: qui non aliud initiet, aliud expliect. Lectiones dominicas incipitis, & tractatus veſtros ad noſtras injurias explicatis: profertis Evangelium, & facitis abſenti fratri convitium: auditorum animis infunditis[b] odia, inimicitias docendo ſuadetis: hæc omnia dicendo, contra nos ſcandala ponitis. Ergò unicuique veſtrûm dictum eſt: *ſedens adversùs fratrem tuum detrahebas, & adversùs filium matris tuæ ponebas ſcandalum.* Dùm peccatorem arguit, & ſedentem increpat Deus, ſpecialiter ad vos dictum eſſe conſtat, non ad populum, qui in Eecleſiâ non habet ſedendi licentiam. Vides ergò proculdubiò vobis imputari debere eùm dicit Deus: *ſedens adversùs filium matris tuæ, ponebas ſcandala.* Unam matrem nos habere jam toties comprobavi: nec vos negare poteſtis, qui contrà nos ſcandala ponitis, dùm aliqui veſtrûm & non intellectas proferunt lectiones: ut auferant etiam illud, quod inter omnes ſolet eſſe commune, ſalutationis videlicèt officium. Nam & vos ipſi aliqui in perfunctoriâ ſalutatione oſcula denegatis ſolita: & docentur multi, ne ave dicant cuiquam noſtrûm; & videntur ſibi hoc de lectione, ſed non intellectâ, mandari,
1. Cor. 5. 11. ignorantes de quibus Apoſtolus hoc dixerit: *cum his nec cibum capere:*
2. Joan. 10. *ave illi ne dixeritis: ſerpit enim eorum ſermo velut cancer.* Dixit hoc de hæ-
2. Tim. 2. 17. reticis, quorum cœperat illis temporibus vitioſa eſſe doctrina: qui ſubtili ſeductione verborum, morbis obſcurè ſerpentibus corrumperent fidei ſanitatem; ut Marcion, qui ex epiſcopo apoſtata factus, inducebat duos Deos & duos Chriſtos; ut Praxeas[c], qui argumentabatur Patrem paſſum eſſe, non Filium; ut Valentinus, qui conabatur carnem Chriſto ſubducere. Horum eſt ſermo, qui habuit cancer[d] ad fidei membra vexanda.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Revolvite.*] Hìc in MSS. & in editis habentur hæc verba: *Invenietis oleum veſtrum timuiſſe, qui rogabat*; ſed non ſuo loco: nec enim cohærent cum præcedentibus & ſequentibus, iiſque omiſſis ſeries orationis optimè ſe habet. [b *Infunditis.*] In MSS. S. T. & P. S. *infigitis.* [c *Praxeas.*] In MSS. omnibus & in editis hîc habetur *Ebion* pro *Praxeâ.* Sed erroris iſtius, Patrem paſſum eſſe, auctor fuit *Praxeas* non *Ebion. Praxeas* etiam nominatur ab Optato l. 1. Et l. 5. in MSS. S. T. & P. S. pro *Ebione* legitur *Praxeas: apud Praxeam Patripaſſianum, qui ex toto Filium negat, & Patrem paſſum eſſe contendit.* Ex his reſtituimus *Praxeam* pro *Ebione*, quamquàm hoc loco MSS. codicum auctoritate deſtituti. Fortè in his omiſſa eſt una aut altera linea, & legendum, *ut Ebion qui Chriſtum dicebat eſſe merum hominem: ut Praxeas qui argumentabatur Patrem paſſum eſſe.* [d *Qui habuit cancer.*] In MS. S. G. *quem habuit cancer.* In editis, *qui habuit cancrum.*

ANNOTATIONES.

(2) DIGNATIONEM ACCIPIEBANT. Dignatio hîc humanitatis officium. Symm. l. 9. ep. 63. *ſed licèt me officii ordini & dignationi praverteris, &c.*

Talis

Talis ſermo eſt & Scorpiani [a] hæretici (3), qui negabat debere eſſe martyria: ſcilicèt venena ſua ſibi ſervent, nec eorum relatio auditorum intellectus ſimplices vel leviter vexet. Hujus igitur ſermo eſt, qui vitandus eſt, ne ſerpat ſicut cancer. Dictum eſt hoc & de Arrio, qui conabatur docere Filium Dei ex nullis ſubſtantiis factum eſſe, non ex Deo natum: cujus doctrina, niſi in Nicæno concilio à trecentis decem & octo epiſcopis diſſiparetur, pectora multorum ſicuti cancer intraverat. Dictum eſt hoc de Photino præſentis temporis hæretico, qui Filium Dei auſus eſt dicere, tantummodò hominem fuiſſe, non Deum. Potuit hoc & de vobis dici, quia veſter ſermo animis & auribus aliquorum non leve intulit cancer. Veſter enim ſermo eſt, quem ad pacis filios habetis; dùm dicitis: « periiſtis, attendite poſt vos; peribit anima veſtra; quamdiù vos tenetis »? Sic feciſtis de fidelibus pœnitentes: ſic mortificaſtis in ſacerdotibus honores. Ecce & veſter ſermo eſt, qui ſerpit velut cancer hodiè, ut ſalutatio & convictus [b] prohibeatur. Noſter ſermo quid tale facere potuit? qui ſimplici doctrinâ filios pacis retinemus: non alienos ſeducimus, nec quemquam exterminamus. Manifeſtum eſt igitur, vos contra nos quotidiè ſcandala ponere: & longum eſt percurrere omnes modos, quibus nobis detrahitis, & omnia quibus ſcandala ponitis.

NAM & cùm dicit: *videbas furem & concurrebas cum eo*: de quâ re hoc putatis dictum eſſe? numquid de ſubducto veſtimento aut de involato [c] gremio, aut de aliquibus rebus, quæ ablatæ vel lucra vel damna inter homines faciunt? equidem ſunt & iſta prohibita: ſed in hac lectione illa furta increpat Deus, quæ ſibi ſunt facta. Quæritis quæ furta ſunt Deo facta? apud vos inveniuntur. Poſſeſſio Dei, eſt turba fidelium, ex quâ quotidiè fur diabolus cupit aliquid involare: Chriſtiani aut Chriſtianæ [d] vult vel mores ex aliquâ parte corrumpere, & ſi non totum hominem, ſed quodcumque de homine rapere. Talem furem cùm videatis contra nos vim facere, veſtris operibus adjuviſtis; nam neminem fugit, quòd omnis homo qui naſcitur, quamvis de parentibus chriſtianis naſcatur, ſine ſpiritu immundo [e] eſſe non poſſit, quem neceſſe ſit ante ſalutare lavacrum, ab homine excludi & ſeparari. Hoc exorciſmus operatur, VI. Donatiſtæ fures, & quâ ratione.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Scorpiani.*] In MSS. S. T. & P. S. *Corpiani.* [b *Convictus.*] In MS. S. G. *conventus.* [c *Involato.*] In MS S. G. *inviolato*; ſed perperàm. [d *Chriſtiani aut Chriſtianæ.*] In MS. S. G. *qui in quovis in Chriſtiano aut Chriſtianâ.* [e *Immundo.*] In MS. S. T. *mundi*: minùs benè.

ANNOTATIONES.

(3) SCORPIANI HÆRETICI. Deluſus videtur hoc in loco Optatus inſcriptione libri Tertull. adversùs hæretic. qui martyris obtrectabant, quem *Scorpiace* Tertullianus inſcripſit. Hinc fortè putavit Optatus, hæreticum illum quem aggreditur, vocitatum fuiſſe *Scorpianum*. Cùm tamen Tertullianus initio libri *Scorpios* vocet hæreticos, & profiteatur ſe *Gnoſticos*, *Valentinianos*, *aliosque martyriorum refragatores, qui tempore perſecutionis ebulliebant*, non autem privatum ullum hæreticum inſectari, atque ut adversùs beſtiolas iſtas ſuis mederetur *Theriacam promptam ſtylo temperare*. Nullus ergò fuit *Scorpianus* neque *Corpianus* hæreticus Tertulliano, ſed meritò dicti ſunt ab illo *Scorpiones*, hæretici illi qui martyriis refragabantur.

per quem ſpiritus immundus depellitur[a], & in loca deſerta fugatur. Fit
domus vacua in pectore credentis, fit domus munda: intrat Deus &
1. Cor. 3. 16. habitat, Apoſtolo dicente: *vos eſtis templum Dei, & in vobis Deus ha-
bitat. Et cùm Deo unuſquiſque plenus ſit, de quo [b] fur diabolus aliquid
involare contendit: vos rebaptizando exorcizatis hominem fidelem, &
dicitis Deo habitanti: maledicte exi foras: ut compleatur quod à Deo
Ezech. 13. 19. dictum eſt per prophetam Ezechielem: *& maledicebant mihi in populo*
meo, propter plenam manum hordei & buccellam, ut occiderent animas quas
non oportuit mori, dùm annuntiant populo meo vanas ſeductiones. Audit
ergò Deus injurias non ſibi debitas, & hujuſmodi habitaculum deſerit:
& homo, qui Deo plenus in Eccleſiam intraverat, egreditur vas inane.
Diabolus qui volebat quaſi fur aliquid involare[c], adjutus operibus ve-
ſtris, videt totum ſuum factum eſſe, unde volebat paululum aliquid tol-
Pſ. 49. 18. lere: ergò de vobis dixit Deus: *videbas furem, & concurrebas cum eo:* de-
Matt. 12. 43. nique in Evangelio ſic ſcriptum eſt: *cùm autem Deus deſeruerit hominem,*
remanet vas inane; ſpiritus autem immundus errans per loca deſerta, jejunus
dicit, domus mea vacua eſt: hoc eſt dicere, qui me excluſerat, excluſus
eſt: *revertar illuc & habitabo: & adducit ſecum alios ſeptem ſæviores, &*
habitabit illic, & erunt hominis illius pejora noviſſima, quàm quod fuerunt
prima: hoc eſt: *videbas furem, & concurrebas cum eo, & cum mœchis par-*
ticulam tuam ponebas. Hæreticos dicit mœchos, & mœchas eccleſias il-
lorum; quas aſpernatur & repudiat Chriſtus in canticis canticorum:
Cant. 6. 8. quaſi dicat, quid mihi colligitis non neceſſarias? *una eſt dilecta mea,*
una eſt ſponſa mea, una eſt columba mea, id eſt, Catholica: in quâ & vos
cùm eſſe poſſetis, rebaptizando inter mœchos[d] particulam habere vo-
luiſtis. Et quoniam vos eſſe peccatores, divino teſtimonio manifeſtiſ-
ſimè comprobatum eſt: etiam illud oſtenſum eſt, tua auxilia contra te
militaſſe: in auxilium enim adduxeras[e] prophetam, in quo lectum eſt:
Eſai. 66. 3. *ſacrificium peccatoris, quaſi qui victimet canem* (4). Jam peccatores vos eſſe,
ſi pudor eſt ullus, cum dolore recognoſce[f].

VII. *Quo ſenſu dictum ſit illud oleum peccatoris non ungat caput meum.*

ETIAM illud diſce, cujus vox ſit: *oleum peccatoris non impinguet caput*
meum: tu enim non intellexiſti, cujus hæc vox ſit, utique Chriſti, qui
neccdùm unctus fuerat, cùm rogaret, ut oleum peccatoris non impin-
Pſ. 140. 5. guaret[g] caput ejus. Hæc tu non intelligens, dixiſti: « quià David propheta
1. Reg. 16. timuit oleum peccatoris ». A Samuele jamdudùm perunctus[h] fuerat qui
cantabat; non fuit ratio ut iterùm ungeretur: ergò vox eſt Chriſti di-

VARIANTES LECTIONES.

[a *Depellitur.*] In MS. S. G. *repellitur.* [b *De quo.*] In MS. S. G. *unde.* [c *Invo-lare.*] In MS. S. G. additur, *de homine.* [d *Mœchos.*] In MS. S. G. additur *hæreti-cos.* [e *Adduxeras.*] In MSS. S. Th. & Ph. S. *addideras.* [f *Si pudor eſt ullus, cum dolore recognoſce.*] In MS. S. G. *ſi ullus eſt pavor, cum pudore cognoſce.* [g *Impinguaret.*] In MSS. S. T. & P. S. *inquinaret.* [h *Perunctus.*] In MS. S. G. *puero Dei unctus.*

ANNOTATIONES.

(4) VICTIMET CANEM. Canis ità vile Hebræis animal, ut ne pretium quidem ejus in templo recipi poſſet.

centis: *oleum peccatoris non ungat*[a] *caput meum.* Preces ſunt, non juſſiones; *Pſ. 140. 5.*
deſideria ſunt, non præcepta: nam ſi juſſio eſſet, diceret: *oleum peccatoris non unget*[b] *caput meum.* Vox igitur eſt Filii Dei jam tunc metuentis oleum peccatoris incurrere[c], id eſt, cujuſque hominis; quia nemo eſt ſine peccato[d], niſi ſolus Deus. Ideò Filius ejus timuit oleum hominis, quia fœdum fuerat, ut Deus ab homine ungeretur. Ideò deprecatur[e] Patrem, ut non ungatur ab homine, ſed ab ipſo Domino Patre. Petit ergò Filius: videamus an conſenſerit Pater. Hoc Spiritus ſanctus indicat & manifeſtat in pſalmo XLIV. ubi ait ad ipſum Filium: *unget te Dominus* *Pſ. 44. 8.*
Deus tuus oleo exultationis aliter à conſortibus tuis. Conſortes fuerant Judæorum ſacerdotes & reges, quos ſingulos unctos ab hominibus conſtat. Sed quia Filius à Patre, Deus à Deo, erat ungendus, ſecundùm quod Filius petiit, Spiritus promiſſa nuntiavit, & complevit Pater in Jordane: quò cùm veniret Filius Dei, Salvator noſter, ad Joannem oſtenſus eſt his verbis: *ecce agnus Dei: hic eſt qui tollit peccata mundi.* Deſcendit *Joan. 1. 29.*
in aquam, non quia erat quod in Deo mundaretur, ſed ſuperventurum oleum aqua debuit antecedere, ad myſteria[f] initianda & ordinanda, & implenda baptiſmatis: lotus, cùm in Joannis manibus haberetur, ſecutus eſt ordo myſterii, & complevit Pater quod rogaverat Filius & quod nuntiaverat Spiritus ſanctus. Apertum eſt cœlum Deo patre ungente, ſpiritale oleum ſtatim in imagine columbæ deſcendit, & inſedit capiti ejus, & perfudit oleo[g], unde cœpit dici Chriſtus, quandò unctus eſt à Deo Patre; cui ne manûs impoſitio[h] defuiſſe videretur, vox audita eſt Dei de nube dicentis: *hic eſt Filius meus, de quo benè ſenſi,* *Matt. 3. 17.*
hunc audite. Hoc eſt igitur quod lectum eſt: *oleum peccatoris non ungat* *Pſ. 140. 5.*
caput meum. Rationem veritatis, frater Parmeniane, vel ſerò addiſce, quoniam nunc tempus inveniſti diſcendi[i].

VIII. Hæretici propriè filii adulterorum. *Sap. 3. 16. Sap. 4. 3.*

Et illud quod in Salomone prophetâ lectum eſſe dixiſti: *filios adulterorum inconſummatos* (5), *& ſpuria vitulamina* (6) *altas radices dare non poſſe:* hoc & ſimpliciter dictum eſſe intelligi poteſt. Unde ſi figuram fa-

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Ungat.*] Ità in MSS. S. T. & S. G. & ſic legendum juxtà verſionem Septuaginta Interpret. [[b] *Unget.*] In MS S. T. *ungat.* In MS. S. G. *impinguet*; ſed perperam. [[c] *Oleum peccatoris incurrere.*] In MS S. G. *ne homo ejus oleum peccatoris incurreret.* [[d] *Nemo eſt ſine peccato.*] In MS. S. T. *nemo non eſt peccator.* [[e] *Deprecatur.*] In MS. S. G. *precatur.* [[f] *Myſteria.*] In MS. S. T. *miniſteria*: & infrà, *miniſteris* pro *myſteris.* [[g] *Perfudit oleo.*] In MSS. S. T. & P. S *perfudit eum.* In MS. S. G. *perfudit oleum*: legendum *oleo* In MS. S T. poſt hæc additur, *& digeſtus eſt*; in MS. S. G. *& digeſtum eſt.* Iſtud ut potè ſuperfluum omiſimus. [[h] *Manûs impoſitio.*] In MSS. S. T. & P. S. *manus impoſita.* [[i] *Tempus inveniſti diſcendi.*] In MSS. S. T. & P. S. *tempus eſt invenire diſcendi.*

ANNOTATIONES.

(5) Inconsummatos. Ità reſtituimus ex MSS. Malè in editis, *conſummatos.* In græco Sapientiæ τέκνα δὲ μοιχῶν ἀτέλεστα ἔσται. Vox græca ἀτέλεστα, ſicut latina, *inconſummatos* ſignificare poteſt, aut *imperfectos*, aut *prophanos*, ac *ſine ſacrificio.*

(6) Vitulamina. Ità latinus interpres cap. 4. v. 3. deceptus ambiguitate vocis græcæ μοσχεύματα, quæ *vitulos* ſignificat & ſtolones ſeu propagines, ut videre eſt apud Theophraſtum alioſque rei ruſticæ ſcriptores.

cias, veros adulteros excuſaſti (7). Sed fac, ut figuraliter dictum ſit: hoc de hæreticis dictum eſt, apud quos ſunt ſacramentorum falſa connubia [a]; & in quorum choris iniquitas invenitur; ubi in exterminium fidei corrupta ſunt ſemina. Dùm Valentinus Filium Dei in phantaſmatis, non in carne fuiſſe contendit, fidem ſuam ſuorumque corrupit. Nativitatis eorum ſemen exterminatum eſt, qui non crediderunt Filium Dei in carne natum de virgine Mariâ, & paſſum in carne.

IX. Prophetiam Jeremiæ de populo derelinquente fontem vivum & ſibi fodiēte lacus detritos de Judæis idola ſequentibus non de aquâ baptiſmatis intelligēdam.

NAM & illud quod in Jeremiâ prophetâ te legiſſe commemoras, exhorruiſſe cœlum quòd duo maligna fecerit populus Dei, ut *dereliquerent fontem aquæ vivæ, & foderent ſibi lacus detritos, qui non poſſent aquam continere.* Legiſti quidem, ſed ut ſe res habent, intelligere noluiſti, ſtudio criminandi ad convitium Catholicorum cuncta componens, multùm ad arbitrium tuum declinare [b] conatus es. Si enim putas per prophetas ſic dicta eſſe omnia, ut ad tempora noſtra pertineant: excuſaſti [c] Judæos, de quibus hæc dicta eſſe conſtat, qui dimiſerunt Deum vivum, Deum verum, Deum qui illis beneficia præſtitit: & fecerunt ſibi Idola, hoc eſt, lacus detritos, qui non poſſunt aquam continere. In Deo perennis majeſtas exundat, ſicut in fonte, qui largiter fluentibus venis exuberat [d]: Idola verò ſi non fiant, non ſunt, & lacus ſi non fodiantur, ſinus capaces habere non poſſunt: lacus ſine arte & ferramentis cavari non poteſt: nec Idolum ſine artifice fieri poteſt. *Jer, 2. 13.* In Idolis virtus naturalis nulla eſt, ſed hominum errore adjungitur & applicatur: æſtimatur in Idolo virtus quæ illic nata non eſt: lacus eſt iſte [e] detritus, cujus fabrica vitiata eſt [f], ut aquam nec de ſe habeat, & acceptam continere non poſſit: ſic & Idolum nec de ſe eſt aliquid, & dùm colitur nihil eſt. Hoc eſt quod dixit Deus: duo mala feciſſe populum ſuum, quia dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & effoſſos ac detritos ſibi fecerunt lacus. Etenim Judæorum populus deſeruerat veram aquam: non noverat majeſtatem Dei: & Idolorum inquinatam ſectatus fuerat religionem. Hoc eſt, quod dolet Deus: hoc eſt quod dicit cœlum exhorruiſſe. Nam & per Eſaïam prophetam idem Dei dolor *Eſai. 1. 2.* eſt, dùm in hoc duo teſtatur elementa, dùm ait: *audi cœlum, & percipe auribus terra: filios generavi & exaltavi: ipſi autem me dereliquerunt.*

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Connubia.*] In MS. S. G. *convivia.* [[b] *Declinare.*] In MS. S. T. *deſtinare.* [[c] *Excuſaſti.*] In MSS. S. T. & P. S. & in editis, *excuſa tu.* [[d] *In Deo, &c.*] Locus hic reſtitutus ex MS. S. G. corruptiſſimus erat in MSS. S. T. P. S. & in editis; ſic enim habebant: *Ideò perennis malè deſtans exultant; ſicut in fonte aqua largiter defluentibus venis exuberant.* Qui legendum foret niſi ope codicis, nullus divinare potuiſſet. [[e] *Iſte.*] In MSS *arte*; ſed *iſte* legendum eſſe docet hujus loci ſententia. [[f] *Vitiata eſt.*] In MS. S. G. *vexationes.* In MS. S. T. *vexatio eſt:* emendandum *vitiata eſt.* Nonnulla etiam alia hoc in loco emendavimus ex collatione MSS. & conjecturis.

ANNOTATIONES.

(7) VEROS ADULTEROS EXCUSASTI. Trahens ſcilicèt in ſenſum ſpiritualem quod in ipſos dictum eſt;

Quare

Quare non de hac lectione aliquid [a], frater Parmeniane, dixiſti? an quia hîc non eſt aqua nominata? Intelligeris enim ſtudio criminandi ſic pulſaſſe [b] legem, ut ubicumque aquam ſcriptam legeris, præſtigiis quibuſdam ad invidiam colligeres, & everriculo [c] quodam malitiæ argumentorum intexto, ad te omnia quæ ſunt bona traxiſti. Nam qualis eſt tuus intellectus in hoc capitulo Jeremiæ, cùm clamet Deus ſe deſertum eſſe, *Jerem. 2.* & ſic effoſſos lacus: pro ſe iraſcitur, non pro re ſuâ. Aqua enim baptiſmatis res Dei eſt, non Deus: & ſi putatis deſertos eſſe, quandò apud vos fuerunt, qui apud nos baptizati ſunt, meritò veſtri deſertores ad nos venire viderentur. Probatum eſt ergò, te non contra nos, ſed contra vos dixiſſe, quod à te dictum eſt de oleo & ſacrificio peccatoris.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Aliquid.*] Deeſt in MS. S. G. [b *Pulſaſſe.*] In MS. S. G. *palpaſſe.* [c *Everriculo.*] In MSS. S. T. & P. S. *curriculo*; ſed multo rectiùs ut in MS. S. G. *everriculo.*

S. OPTATI AFRI MILEVITANI EPISCOPI,

DE

SCHISMATE DONATISTARUM, ADVERSUS PARMENIANUM, LIBER QUINTUS.

IN hoc quinto libello oſtenditur quia in baptiſmate homines operantur, & quia Deus lavat, & Chriſtus ejus dat quod in baptiſmate accipitur, & quia rebaptizati regnum Dei poſſidere non poſſunt, & quia perdiderunt veſtem nuptialem.

I. Ex principiis Parmeniani ſequi unũ eſſe baptiſma.

TRADITORES legis qui fuerint [a] & auctores ſchiſmatis, in primo libro manifeſtiſſimis documentis oſtendimus, & apud nos eſſe unam veram Eccleſiam catholicam ſecundo monſtravimus: tertio verò probavimus, quæ aſperè [b] facta eſſe dicuntur, ad nos minimè pertinere, & vos magis peccatores eſſe indicio divino docuimus. Jam de baptiſmate hoc loco dicendum eſt: in quâ re, quæ nunc agitur, quæſtio tota conſiſtit, quod baptiſma veſtra violavit audacia, dùm id voluiſtis iterare [c], quod ſemel mandavit Chriſtus eſſe faciendum [d]. Quod nec tu negas, frater Parmeniane, qui [e] in principio tractatus tui, multa contra vos pro nobis, quæ ſunt noſtra, dixiſti. Commemoraſti enim in comparatione baptiſmatis, ſemel factum eſſe diluvium; & unam circumciſionem fuiſſe ad populum Judæorum. Et cùm hæc initio dictionis tuæ tractaveris [f], in proceſſu tractatûs tui tamen [g] horum immemor factus es, inducendo duas aquas, & de aquâ [h] verâ & falsâ dicturus, prin-

VARIANTES LECTIONES.

[a *Traditores legis qui fuerint.*] Itá incipit hic liber in MS S. G. In MSS. S. T. & P. S. *Nam & qui fuerunt traditores & auctores*, *&c.* In quibuſdam editionibus, *Jam & qui fuerint traditores.* [b *Aſperè.*] In MSS S. T. & P. S. *aſpera.* [c *Iterare.*] In MS. S. G. *iterari.* [d *Eſſe faciendum.*] Hæc ſupplevimus ex MS. S. G. [e *Qui.*] Itá in MS. S. G. In aliis, *quia.* [f *Tractaveris.*] In MSS. S. T. & P. S. additur *malè*: in poſtremâ editione, *latè.* Utrumque videtur ſuperfluum. [g *Tamen.*] Deeſt in MS. S. G. [h *Et de aquâ.*] Hîc in MSS. inſeritur vox *argumentis*, quæ non cohæret cum orationis ſerie.

cipium ſermonis tui inſipienter præſtruens [a] (1) ordinaſti: infirmando, confirmas [b] ſancti baptiſmatis unionem. De circumciſione Judaïcâ, quaſi fundamentum jactare voluiſti, quod [c] baptiſma Chriſtianorum in Hebræorum circumciſione fuerat adumbratum: defendiſti Catholicam dùm impugnas. Etenim [d] in progreſſu [e] tractatûs tui, alterum te inanire profeſſus es, ut alterum replere videreris. Extra hæreticorum baptiſma [f], dùm dicis alterum & alterum; licèt diverſa oſtendere conatus ſis, non poſſis negare, quia duo ſunt; ex quibus dùm conaris auferre alterum, laboraſti ut de ſecundo quaſi primum facere videreris. Circumciſio autem [g] ante adventum [h] baptiſmatis in figurâ præmiſſa eſt, & à te tractatum eſt, apud Chriſtianos duas eſſe aquas: ergò & apud Judæos duas circumciſiones oſtende; alteram meliorem, pejorem alteram. Hoc ſi quæras, non poteris invenire: Abrahæ proſapia [i], quâ Judæi cenſentur, hoc ſigillo ſe inſigniri gloriantur: ergò talis debet veritas ſequi, qualis ejus imago præmiſſa eſt. Nam & Deus, qui voluit oſtendere rem ſingularem [k] poſt eſſe debere inſequente veritate; non de auriculâ, non de digito voluit aliquid tolli; ſed ea pars corporis electa eſt, unde peritomen [l] ſemel ablatum ſalutare in illis faceret [m] ſignum, quod non poteſt iterùm fieri [n]. Semel enim factum ſervat ſalutem: ſi iterùm fiat, poteſt [o] afferre perniciem: ſic & baptiſma Chriſtianorum, Trinitate confectum, confert gratiam: ſi repetatur, facit vitæ jacturam. Quid tibi igitur placuit, frater Parmeniane, rem ſingularem proponere, & contra hanc licet diverſa duo baptiſmata comparare, unum verum, alterum falſum? ſic enim poſteà diſputaſti; duas aquas eſſe, cùm vobis unam vindicans veram, alteram [p] nobis mendacem aſcribere voluiſti. Poſt hoc etiam Cataclyſmi feciſti mentionem: erat quidem imago baptiſmatis, ut inquinatus totus orbis, demerſis peccatoribus, lavacro interveniente, in faciem priſtinam [q] mundaretur. Sed qui poſteà dicturus eras, extra hæreticorum morbidos fontes, eſſe etiam aliam aquam, id eſt, mendacem,

VARIANTES LECTIONES.

[a *Præſtruens,*] Itâ in MS. S. G. In MS. S. T. *præſtringens.* In MS. P. S. *perſtringens.* [b *Confirmas.*] In MS. S. G. *confirmans.* [c *Quod.*] In MS. S. G. *quia.* [d *Etenim.*] In MS. S. T. *Sed enim.* [e *Progreſſu.*] In MS. S. G. *proceſſu.* [f *Baptiſma.*] Itâ in MS. S. T. In MS. S. G. & in editis, *baptiſmata.* [g *Autem*] Hæc particula deeſt in MS. S. T. [h *Adventum.*] Supplevimus iſtud ex MS. S. G. [i *Proſapia.*] In MSS. S. T. & P. S. vitio amanuenſium, *pro ſapientiâ.* [k *Rem ſingularem*] In MS. S. T. *ſingularem.* [l *Unde peritomen.*] Itâ in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. *deperitomen*, omiſſis duabus primis litteris. Hinc vitiosè omninò in editis *deperire* vel *deperiri ut.* [m *Faceret.*] In MSS. S. T. & P. S. *faciat.* [n *Quod non poteſt iterùm fieri.*] In MS. S. G. *Et ſic ut non poſſit iterùm fieri.* [o *Poteſt.*] In MS. S. G. *poſſit.* [p *Alteram.*] Supplevimus hanc vocem ex MS. S. G. [q *In faciem priſtinam.*] In MS. S. T. *in facie priſtinâ.* [r *Qui.*] In MS. S. G. *quid*; malè.

ANNOTATIONES.

(1) INSIPIENTER PRÆSTRUENS. Id eſt, cùm duas aquas in proceſſu tractatûs tui inducturus eſſes, propoſito tuo infeliciter præſtruxiſti, dùm dicis unicum eſſe diluvium & unicam circumciſionem, quæ ſunt figuræ baptiſmatis.

contra veram: ut quid Cataclyſmum (quod ſemel fuit [a]) commemorare voluiſti? Si ità eſt, oſtende priùs duas arcas etſi [b] non ſimiles, & duas *Geneſ. 8.* columbas diſpares diverſos ramos ore ſuo portantes, ſi aquam veram & falſam probaturus es. Aqua igitur ſola & vera illa eſt, quæ non de loco, non de perſonâ, ſed de Trinitate condita eſt: & quia dixiſti, & aquam eſſe mendacem, etiam hoc [c] diſce, ubi eam poteris invenire: apud Praxeam [d], Patripaſſianum, qui ex toto Filium negat, & Patrem paſſum eſſe contendit. Et cùm ſit Filius Dei veritas, ſicut ipſe teſtatur *Joan. 14. 6.* dicens: *ego ſum janua, & via, & veritas*: ergò Filius Dei eſt veritas; ubi ipſe non eſt, mendacium eſt: cùm apud Patripaſſianum [e] non eſt Filius, non eſt veritas [f]; & ubi veritas non eſt, ibi eſt aqua mendax. Quare vel ſerò deſine confingere crimina; & quod in Patripaſſianos dictum eſt, in Catholicos noli transferre. Nunc quoniam manifeſtè monſtratum eſt, à nobis & pro vobis dici potuiſſe, quod de diluvio & circumciſione locutus es: conſequens eſt oſtendere, quomodò laudem baptiſmatis ità dixeris, ut in ea multa pro nobis & pro vobis, aliquid tamen contra vos: pro utriſque illud eſt, quod & nobis & vobis [g] commune eſt: ideò & vobis, quia ex nobis exiſtis. Denique & apud vos & apud nos una eſt eccleſiaſtica converſatio, communes lectiones, eadem fides, ipſa fidei ſacramenta, eadem myſteria. Benè igitur laudaſti baptiſma: quis enim fidelium neſciat, ſingulare baptiſma, virtutum eſſe vitam, criminum mortem, nativitatem immortalem, cœleſtis regni comparationem, innocentiæ portum, peccatorum (ut & tu dixiſti) naufragium. Has res unicuique credenti [h], non ejuſdem rei operarius, ſed credentis fides & Trinitas præſtat.

II. *In baptiſmate Trinitatem, non miniſtri perſonam operari.*

Deinde quæris, quid in laude baptiſmatis contra vos dixeris? audi; ſed priùs eſt fatearis, quod omnes negare minimè poteritis. Dicitis enim Trinitatem pro nihilo haberi, ubi non interfuerit [i] veſtra præſentia. Si nobis derogatis, vel Dominum reveremini, qui in Trinitate prior eſt; qui cum Filio ſuo & Spiritu ſancto omnia operatur & complet, etiam & illic ubi non fuerit humana perſona. Tu verò, frater Parmeniane, in laude aquæ de Geneſiorum lectione dixiſti, aquas primùm vivas animas edidiſſe: numquid ſuâ ſponte eas generare potuerunt? numquid non & illic fuerat tota Trinitas? utique & illic fuerat Deus pater, qui *Geneſ. 1. 20.* jubere dignatus eſt, qui dixit: *educant aquæ natantia, volatilia, &c.* *Ibid. 2.* Quod ſi ſine operante fieret quod factum eſt, diceret Deus: *educite aquæ*: ibi erat ergò Filius Dei qui operabatur: ibi erat Spiritus ſanctus,

VARIANTES LECTIONES.

[a *Fuit.*] In MSS. S. T. & P. S. *fit.* [b *Etſi.*] In MSS. S. T. & P. S. *&.* [c *Hoc.*] In MSS. S. T. & P. S. *hanc.* [d *Apud Praxeam.*] Nomen *Praxea* reperitur in MSS. S. T. & P. S. ſed deeſt præpoſitio *apud*, & ejus loco habetur, *aut Flavionem.* In MS. S. G. deeſt nomen *Praxeæ*, & habetur *apud Ebionem.* At non Ebionis, ſed Praxeæ fuit error iſte. [e *Patripaſſianum.*] In MS. S. G. *Patripaſſianos.* [f *Non eſt veritas.*] In MSS. S. T. & P. S. *non eſt nec veritas*, quod cùm durius ſit, ſecuti ſumus codicem S. G. ubi deeſt particula *nec.* [g *Et vobis.*] Deſunt in MSS. S. T. & P. S. [h *Credenti.*] Addita eſt hæc vox ex MS. S. G. [i *Interfuerit.*] In MS. S. G. *fuerit.*

ſicuti lectum eſt: *& Spiritus Dei ſuperferebatur ſuper aquas.* Nihil illic video quartum, nihil minus à tribus; & tamen natum [a] eſt quod Trinitas operata eſt; & non ibi fuiſtis: aut ſi ſine vobis nihil debet licere Trinitati, revocate piſces in originem: jam volantes aves fluctibus mergite, ſi vobis abſentibus nihil debet Trinitas operari [b].

CùM ergò [c] dixeris & unum fuiſſe diluvium, & circumciſionem repeti non poſſe; & nos docuimus cœleſte munus unicuique credenti à Trinitate conferri, non ab homine; quid [d] vobis viſum eſt, non poſt nos, ſed poſt Trinitatem, baptiſma geminare? cujus de ſacramento non leve certamen innatum eſt, & dubitatur, an poſt Trinitatem in eadem Trinitate hoc iterùm liceat facere. Vos dicitis, licet: nos dicimus, non licet: inter licet veſtrum, & non licet noſtrum, nutant & remigant animæ populorum. Nemo vobis credat, nemo nobis: omnes contentioſi homines ſumus. Quærendi ſunt judices: ſi Chriſtiani, de utraque parte dari non-poſſunt; quia ſtudiis veritas impeditur. De foris quærendus eſt judex: ſi paganus, non poteſt chriſtiana noſſe ſecreta: ſi Judæus, inimicus eſt chriſtiani baptiſmatis: ergò in terris de hac re nullum poterit reperiri judicium; de cœlo quærendus eſt judex. Sed ut quid pulſamus ad cœlum, cùm habeamus hîc in Evangelio teſtamentum [e]? Quia hoc loco rectè poſſunt terrena cœleſtibus comparari: tale eſt quod quivis hominum habens numeroſos filios, quamdiù pater præſens eſt, ipſe imperat ſingulis; non eſt adhuc neceſſarium teſtamentum: ſic & Chriſtus, quamdiù præſens in terris fuit (quamvis nec modò deſit) pro tempore quidquid neceſſarium erat Apoſtolis imperavit. Sed quomodò terrenus pater, dùm ſe in confinio ſenſerit mortis, timens ne poſt mortem ſuam, ruptâ pace, litigent fratres, adhibitis teſtibus, voluntatem ſuam de pectore morituro transfert in tabulas diù duraturas: & ſi fuerit inter fratres nata contentio, non itur ad tumulum, ſed quæritur teſtamentum: & qui in tumulo quieſcit, tacitus de tabulis loquitur. Vivus, cujus eſt teſtamentum, in cœlo eſt: ergò voluntas ejus, velut in teſtamento, ſic in Evangelio requiratur. Etenim de præſcientiâ [f], quæ modò facitis, jam futura conſpexerat Chriſtus. Denique cùm lavaret pedes Diſcipulis ſuis, ſic ait Petro Filius Dei: *quod ego facio, tu neſcis; ſcies autem poſteà.* Joan. 13. 8. Dicendo, *ſcies poſteà*, hæc tempora deſignabat: ergò inter cæteros Teſtamenti titulos, hunc titulum de aquâ conſtituit. Cùm lavaret pedes Diſcipulis ſuis, tacentibus cæteris, ſi taceret & Petrus, ſolam fecerat formam humilitatis, nihil pronuntiaverat de ſacramento baptiſmatis. Sed cùm Petrus recuſat, nec pedes ſibi lavari permiſit, negat illi Chriſtus regnum, niſi accepiſſet obſequium. Sed cùm cœleſtis regni mentio fieret, quò pars corporis petebatur ad obſequium, totum corpus

III. Baptiſma non eſſe iterandū.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Natum.*] Deeſt in MS. S. G. [b *Trinitas operari.*] In MS. S. G. *licere Trinitati.* [c *Ergò.*] In MS. S. G. *enim.* [d *Quid.*] In MSS. S. T. & P. S. *& quid.* [e *Teſtamentum.*] Hîc inſeritur in MSS. verbum *inquam*, quod ut ſuperfluum reſecuimus. [f *De præſcientiâ.*] Itâ in omnibus MSS. quod non intelligentes editores ad Chriſtum referri, qui per præſcientiam futura noverat, poſuerunt *præſentia.*

obtulit ad lavacrum. Nunc adeſtote omnes turbæ, & ſinguli Chriſtiani populi: quid liceat, diſcite: dùm provocat Petrus, Chriſtus docet:
Ibid. 10. qui dubitat, diſcat: Chriſti enim vox eſt: *qui ſemel lotus eſt, non habet neceſſitatem iterùm lavandi, quia eſt mundus totus:* & de eo lavacro pronuntiavit, quod de Trinitate celebrandum eſſe mandaverat: non de Judæorum aut hæreticorum, qui dùm lavant, ſordidant; ſed de aquâ ſanctâ, quæ de trium nominum fontibus inundat. Sic enim ipſe Domi-
Matt. 18. 19. nus præcepit dicendo: *ite, baptizate omnes gentes, in nomine Patris, & Filii, & Spiritûs ſancti.* De hoc lavacro dixit: *qui ſemel lotus eſt, non*
Joan. 13. 10. *habet neceſſitatem iterùm lavandi.* Qui ſemel dixit, prohibuit iterùm fieri: & de re locutus eſt, non de perſonâ; nam ſi eſſet diſtantia, diceret: *qui ſemel benè lotus fuerit;* ſed dùm non addidit verbum, *benè*, indicat quia quidquid in Trinitate factum fuerit, benè eſt. Inde eſt, quod ſimpliciter à vobis venientes excipimus. Cùm[a] dicit: *non habet neceſſitatem iterùm lavandi*, hæc ſententia generalis eſt, non ſpecialis; nam ſi Petro[b]
Ibid. hæc dicerentur, diceret Chriſtus: *quia ſemel lotus es, non habes neceſſitatem iterùm lavandi*[c]; ideò quoties à vobis baptizatus aliquis, ad nos tranſitum voluerit facere, venientem hoc magiſterio & exemplo[d] totâ ſimplicitate ſuſcipimus. Abſit enim, ut unquàm exorcizemus ſanum fi-
Matt. 12. delem[e]: abſit, ut jam lotum revocemus ad fontem: abſit, ut in Spiritum ſanctum peccemus; cui facinori in præſenti & futuro ſæculo indulgentia denegatur: abſit, ut iteremus, quod ſemel eſt, aut duplicemus
Ephes. 4. 5. quod unum eſt: ſic enim ſcriptum eſt, Apoſtolo dicente: *unus Deus, unus Chriſtus, una fides, una tinctio.* Denique vos, qui baptiſma quaſi libenter duplicare contenditis; ſi datis alterum baptiſma, date alteram fidem; ſi datis alteram fidem, date & alterum Chriſtum; ſi datis alterum Chriſtum, date alterum Deum. Unum Deum eſſe negare non poteſtis, ne in Marcionis foveas incidatis: ergò Deus unus eſt; de uno Deo unus eſt Chriſtus: qui rebaptizatur, jam Chriſtianus fuerat[f]: quomodò dici poteſt iterùm Chriſtianus? Una fides hoc loco ab hæreticorum erroribus, & ab eorum variâ fide fides unica ſeparatur: etiam vobis præſcribitur, qui poſt ſemel iterùm facitis, totum ponendo in dotibus, nihil in ſacramentis; cùm hoc nomen fidei pertineat ad credentem, non ad operantem: quocumque enim interrogante qui credidit Deo, credidit: & poſt illius unum credo, tu exigis alterum credo. Deinde ſequitur unum baptiſma; &[g] quia quod unum eſt, ſanctum eſt, per quod unum eſt: non ſolùm ab hæreticorum prophanis & ſacrilegis bap-

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Cùm.*] In MS. S. G. *dùm.* [[b] *Nam ſi Petro.*] In MS. S. G. *& ſi pro Petro.* [[c] *Quia ſemel lotus es, non habes neceſſitatem iterùm lavandi.*] Ità legendum hunc locum ut habetur in MS. S. G. oſtendit ſcopus Optati malè: in MSS. S. T. & P. S. hæc in tertiâ perſonâ enuntiantur. [[d] *Magiſterio & exemplo.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. *magiſterio exemplo*, omiſsâ ſcilicèt conjunctione, quæ tamen neceſſaria, & quam non ſupplentes editores mutaverunt *magiſterio* in *magiſtri.* [[e] *Abſit enim ut unquam exorcizemus ſanum fidelem.*] Hæc habentur in MS. S. G. non in aliis. [[f] *Jam Chriſtianus fuerat.* Hæc deſunt in MS. S. G. [[g] *&.*] In MSS. S. T. & Ph. S. *ut.*

tiſmatibus ſeparatur, ſed ne duplicetur quod unum eſt, aut iteretur quod ſemel eſt.

IV. Deum eſſe qui lavat in baptiſmate, non autem miniſtrum.

In hoc ſacramento baptiſmatis celebrando, tres eſſe ſpecies conſtat, quas & vos, nec augere, nec minuere, nec prætermittere poteritis. Prima ſpecies eſt in Trinitate; ſecunda, in credente; tertia, in operante: ſed non pari libramine ponderandæ ſunt ſingulæ: duas enim video neceſſarias, & unam quaſi neceſſariam: principalem locum Trinitas poſſidet, ſine quâ res ipſa non poteſt geri: hanc ſequitur fides credentis: jam perſona operantis vicina eſt, quæ ſimili auctoritate eſſe non poteſt. Duæ priores permanent ſemper immutabiles & immotæ: Trinitas enim ſemper ipſa eſt: fides in ſingulis una eſt: vim ſuam ſemper retinent ambæ. Perſona verò operantis, intelligitur duabus prioribus ſpeciebus par eſſe non poſſe, eò [a] quòd ſola eſſe videatur mutabilis. Inter nos & vos vultis ejuſdem perſonæ eſſe diſtantiam; & ſanctiores vos æſtimantes, ſuperbiam veſtram non dubitatis anteponere Trinitati: cùm perſona operantis mutari poſſit, Trinitas mutari non poſſit: & cùm ab accipientibus baptiſma deſiderari debeat, vos deſiderandos eſſe proponitis: cùm operantes inter alios ſitis, oſtendite qualem in eodem myſterio locum habeatis, & an ex eodem corpore eſſe poſſitis. Baptiſmatis unicum nomen eſt; cui ſubeſt proprium corpus; cui corpori [b] certa ſunt membra; quibus [c] nec addi, nec auferri aliquid poteſt; inter quæ membra ſi eligendus operarius invenitur, totum corpus ad operantem pertinet. Hæc omnia hujus corporis membra, & ſemper & ſemel ſecum ſunt, & mutari non poſſunt: operarii verò quotidiè mutantur & locis, & temporibus, & perſonis. Neque enim unus homo eſt, qui ſemper aut ubique baptizat. In hoc opere jamdudùm alii fuerunt; modò alii; poſteà alii futuri ſunt: operarii mutari poſſunt, ſacramenta mutari non poſſunt. Cùm ergò videatis, omnes qui baptizant, operarios eſſe, non dominos, & ſacramenta per ſe eſſe ſancta, non per homines, quid eſt, quòd vobis tantùm vindicatis? quid eſt, quòd Deum à muneribus ſuis excludere contenditis? concedite Deo, præſtare quæ ſua ſunt. Non enim poteſt id munus ab homine dari, quod divinum eſt. Si ſic putatis, prophetarum voces, & Dei promiſſa inanire contenditis, quibus probatur, quia Deus lavat, non homo. Adeſt contra vos David propheta, qui ait in pſalmo L. [d]: *lavabis me & ſuper nivem dealbabor:* item *Pſ. 50. 9.*
in eodem pſalmo: *Deus lava me ab injuſtitiâ meâ, & à delicto meo* *Ibid. 4.*
munda me: lava me, dixit; non dixit, *elige per quem laver:* & Eſaias
propheta ſic dixit: *quoniam abluet Dominus* [e] *ſordes* [f] *filiorum & filiarum* *Eſai. 4. 4.*
Sion. Sion Eccleſiam eſſe in tertio libro probavimus: ergò Deus lavat filios & filias Eccleſiæ [g]. Non dixit: *lavabunt ii* [h], *qui ſe ſanctos putant.*

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Eò quòd.*] In MSS. S. T. & P. S. *ideò quòd.* [[b] *Cui corpori.*] In MS. S. G. *cujus corporis.* [[c] *Quibus.*] In MS. S. G. *cui.* [[d] *Pſalmo* L.] In MSS. S. T. & P. S. *pſalmo* XLVIIII. [[e] *Abluet Dominus.*] In MS. S. G. *lavavit Deus.* [[f] *Sordes.*] In MS. S. T. *ſordem.* [[g] *Sion Eccleſiam eſſe, &c.* uſque ad *filias Eccleſiæ.*] Hæc adjecimus ex MS. S. G. quæ deſunt in aliis & in editis. [[h] *Ii.*] In MSS. S. T. & P. S. *me.*

Dignamini ut vel prophetæ vos vincant, vel ſic agnoſcite, quia non lavat homo, ſed Deus. Quamdiù dicitis: « qui non habet quod det, quomodò dat [a] »? videte Dominum eſſe datorem [b]: videte Deum unumquemque mundare: sor·des enim & maculas mentis lavare non poteſt, niſi Deus qui ejuſdem fabricator eſt mentis. Aut ſi putatis, quia lavacrum veſtrum eſt, dicite, qualis eſt ipſa mens, quæ per corpus lavatur; aut quam habet formam; aut quo loco in homine habitet: hoc homini ſcire negatum eſt. Ergò quomodò putas, quia lavas, qui neſcis quale ſit quod lavas? Dei [c] eſt mundare, non hominis: ipſe enim per prophetam Eſaïam promiſit ſe loturum, dùm ait: *& ſi fuerint peccata veſtra*
Eſai. 1.18. *velut coccum, ut nivem inalbabo. Inalbabo* dixit, non *faciam inalbari.* Si hoc Deus promiſit, quare vos vultis reddere, quod vobis nec promittere licet, nec reddere, nec habere? ecce in Eſaïâ ſe promiſit [d] Deus inalbare peccatis affectos [e], non per hominem. Revertimini ad Evangelium: videte, quid in ſalutem generis humani ſit pollicitus Chriſtus: cui cùm mulier Samaritana aquam negaret, tunc à Filio Dei dictum
Joan. 4.13. eſt, quod præſcribat præſumptionibus veſtris: *aquam* (inquit) *quam ego do, qui biberit, non ſitiet in æternum. Aquam quam ego do*, inquit: non dixit, *quam dederint, qui ſe ſanct·s putant*, ſicut vobis [f] videmini: ſed ſe dixit daturum. Ipſe eſt ergò qui dat: ipſius eſt, quod datur: quid eſt, quod vobis totâ importunitate vindicare contenditis?

V. De baptiſmo Joannis, quando & cur poſt ipſũ baptiſma Chriſti collatum.

Cum hanc rem cumulet Joannes Baptiſta, qui præcurſor venerat Salvatoris, cùm multos tingeret in pœnitentiâ & remiſſâ peccatorum, nuntiavit Filium Dei eſſe venturum; cujus verba hæc ſunt: *ecce venit: qui vos baptizet*: & tamen non legimus poſt Joannem Chriſtum aliquem rebaptizaſſe: quod ergò dixit: *qui vos baptizet*, veniens Chriſtus illo tempore poſt Joannem tinxit. Promiſſum erat temporibus noſtris, ut ipſe daret, quod hodiè datur; ſecundùm quod ait: *aquam quam ego do*
Joan. 1.33. *qui biberit, non ſitiet in æternum.* Nam & diſcipuli Joannis, cùm dice-
Joan. 4.13. rent magiſtro ſuo: *ecce quem baptizaſti*: baptizabat quidem; ſed per ma-
Joan. 3.26. nus Apoſtolorum, quibus leges baptiſmatis dederat. Denique lectum
Joan. 4. 5. eſt alio loco: *nam ipſe neminem baptizavit, ſed diſcipuli ejus.* In hac re omnes diſcipuli ejus ſumus, ut nos operemur, ut ille det qui ſe daturum eſſe promiſit: & tamen cùm Joannes infinita millia hominum baptizaret, jam Chriſto præſente operabatur ſervus, & vacabat Dominus antequàm baptizandi daret formam [g]. Peractum [h] non modicum tempus millia hominum in pœnitentiâ & remiſſione tincta ſunt peccatorum. Sed nemo tinctus fuerat in Trinitate: nemo adhuc noverat Chriſtum:

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Qui non habet quod det, quomodò dat.*] In MSS, S. T. & P. S. *qui non habet, quod debet quandò dat.* [[b] *Videte Dominum eſſe datorem.*] Hæc adjecta ſunt ex MS. S. G. [[c] *Dei.*] In MSS. S. T. & P. S. *Domini.* [[d] *Ecce in Eſaïâ ſe promiſit.*] In MS. S. G. *ecce jam per ſe promiſit.* [[e] *Affectos.*] In MS. S. G. *effætos.* [[f] *Sicut vobis.*] In MSS. S. T. & P. S. *ſicut vos vobis.* In MS. S. G. *ſicut nunc vobis.* [[g] *Operabatur ſervus, &c.* uſque ad *formam.*] Hæc ſupplevimus ex MS. S. G. quæ omiſſa ſunt in aliis. [[h] *Peractum.*] In MSS. S. T. & P. S. *Per acceptum.*

nemo audierat eſſe Spiritum ſanctum. At ubi venit tempus plenirudinis,
certo tempore dedit leges baptiſmatis Filius Dei; & dedit viam, quâ
iretur ad regna cœlorum: etiam tunc præcepit dicens: *ite, docete omnes* *Matt.* 28.
gentes, baptizantes eos in nomine Patris & Filii & Spiritûs ſancti. Ex eâ 19.
die oportuit fieri quod mandatum eſt: ante tempus noluit emendare
quod operatum eſt, ne licentiam rebaptizandi daret; quamvis alterum
fuerit baptiſma Joannis, & alterum ſit Chriſti. Baptiſma Joannis [a] ante
legem pro pleno voluit eſſe, quod non erat plenum: & tamen ſuprà
memorata millia hominum, quia in Deum crediderant, quamvis igno-
rarent Filium Dei & Spiritum ſanctum, regnum cœlorum eis denegare
non potuit. Inde eſt vox Filii Dei dicentis: *à diebus Joannis uſque in ho-* *Matt.* 11.
diernum, regnum Dei vim patitur; & qui vim faciunt, diripiunt illud [b]: 12.
ideò dixit, *vim faciunt* [c], quia adhuc baptizabat Joannes. Denique quia
alterum tempus erat ante præcepta, alterum poſt præcepta: qui poſt
præcepta, in nomine Salvatoris baptizati ſunt, in regnum legibus intra-
verunt: qui ante præcepta, ſine lege, vim fecerunt, ſed excluſi non ſunt.
Ergò ante præcepta, baptiſma Joannis, cùm eſſet imperfectum, pro
perfecto judicatum eſt ab eo, cui nemo judicat: & quaſi limes quidam
fixus eſſet juſſionis, inter tempora antecedentia & ſequentia: cùm apud
Epheſum baptizarentur aliqui in baptiſmate Joannis poſt præcepta,
hos videns beatiſſimus Paulus, interrogavit: *an accepiſſent Spiritum ſan-* *Act.* 19.
ctum? dixerunt ſe illi neſcire, an eſſet Spiritus ſanctus: & dixit illis, *ut* 2.
poſt baptiſma Joannis acciperent Spiritum ſanctum. Sic enim baptizati erant,
quemadmodùm multi à Joanne fuerant baptizati. Sed qui ante legem
baptizati ſunt, ad indulgentiam pertinuerunt: quia præſens fuerat, qui
indulgentiam daret: non erant ex toto rei, qui legibus non fuerant oc-
cupati. Hi verò, qui apud Epheſum poſt legem, Joannis baptiſmate
baptizati fuiſſe leguntur, poſt leges in ſacramento erraverant: quia jam
introductum fuerat baptiſma Domini, & excluſum fuerat ſervi. Et ideò,
quia poſt mandata divina legibus debuerant ire in regnum, non per
violentiam: jam enim terminum temporis fixerat Chriſtus dicendo:
à diebus Joannis uſque in hodiernum. Poſt hodiernum jam non licebat *Matt.* 11.
quod fieri licuit: quare nolite vobis blandiri de dicto apoſtoli Pauli, 12.
qui non poſt perſonam operarii interrogavit, ſed poſt rem: cui res, non
perſona diſplicuit. Denique baptiſma Salvatoris juſſit, ut diſcerent, qui
non noverant, quia non ipſum, ſed aliud acceperant. Vos verò quid im-
mutatis [d]? ſi res potuiſtis mutare, rectè feceritis [e]: ſi tamen de lege ali-
quid feceritis. Paulus dixit: *in quo baptiſmate baptizati eſtis?* & dixe- *Act.* 19. 3.
runt illi, *Joannis:* perſuaſit eis, ut baptiſma Chriſti acciperent. Vos non

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Baptiſma Joannis.*] In MS. S. T. *baptiſma* jungitur cum præcedentibus, & loco *Joannis*, ponitur *Joannes*, ſed perperam; nec enim de Joannis voluntate hîc agitur, ſed de ejus baptiſmate, quod Chriſtus pro perfecto voluit haberi ad tempus. [[b] *Diripiunt illud*] In MS. S. G. *poſſident eum.* [[c] *Ideò dixit, vim faciunt*] Hæc addita ſunt ex MS. S. G. [[d] *Quid immutatis?*] Ità in MSS. S. Th. & Ph. S. In MS. S. G. *quid imitamini?* [[e] *Feceritis.*] In MS. S. G. *feciſtis.*

dicitis, quid accepiſtis, ſed à quo accepiſtis: & inſectamini perſonas hominum, & vultis iterare quod ſemel eſt: qui baptizati erant apud Epheſum, crediderant in pœnitentiam & remiſſionem peccatorum: rectè illis dictum eſt, ut baptizarentur in nomine Patris & Filii & Spiritûs ſancti. Vos verò quid mutatis in hominibus, qui jam dixerunt ſe credidiſſe in nomine Patris & Filii & Spiritûs ſancti? ſive ipſum interrogetis, ſive aliud: convincamini neceſſe eſt peccare vos; ſive illud interrogetis quod juſſum non eſt; ſive hoc velitis facere, quod jam factum eſt.

VI. Reſponſio ad illud; qui non habet quod det, quomodò dat.

REDEO nunc ad illud veſtrum quod dicitis: « qui non habet quod det, quomodò dat? » unde hæc vox eſt? de quâ lectione recitari poteſt? vox eſt de vico collecta, non de libro lecta[a]: « qui non habet quod det, quomodò dat »? Hæc verba in lege [b] ſcripta non ſunt; nam ſi (ut vultis) homo dat, Deus vacat; & ſi Deus vacat, & apud vos eſt omne quod dandum eſt, ad vos [c] ſit converſio; quos baptizatis in nomine veſtro tingantur. Erubeſcite, beato Paulo clamanti, & ſuam gratulationem profitenti: *numquid in nomine meo baptizati eſtis?* (1. Cor. 1. 3.) Ille gaudet, quod duos ſolos & unam domum baptizaverit: & vos populos rebaptizare contenditis; & peccaſſe vos & peccare gaudetis, dicentes: « quid dat, qui non habet quod det »? cui creditur ipſe dat quod creditur, non per quem creditur. Denique ſub Joanne infinita multitudo hominum baptizata eſt, probate Joannem aut accepiſſe aut habuiſſe quod daret. Illo autem operante dabat Deus, qui dando non deficit; & nunc operantibus cunctis humana ſunt opera, ſed Dei ſunt munera.

VII. Baptiſmi gratiam Dei donũ eſſe non hominis qui operatoris tantũ eſſe probatur.

JAM illud quàm ridiculum eſt, quod quaſi ad gloriam veſtram à vobis ſemper auditur: « hoc munus baptiſmatis eſſe dantis, non accipientis: » & utinam hoc de Deo diceretis, qui hujus rei dator eſt. Sed quod ſtultum eſt, vos dicitis eſſe datores. Si ità eſt, & nos & vos teneamus ſingulos gentiles: vos qui vos ſanctos dicitis, interrogate eum quem tenetis, an renuntiet Diabolo & credat Domino; & ille dicat, nolo. Contrà, nos peccatores (ut vultis) interrogemus alterum gentilem, an renuntiet Diabolo & credat Deo, &c. & dicat, renuntio & credo, &c. tùm vos tingatis nolentem, nos volentem: dicatur, quis eorum poſſit ad Dei gratiam pertinere. Utique ſine dubio ille [d] qui credit [e], non ille, pro cujus voluntate (ut dicitis) ſanctitas veſtra ſuccedit. Operarios vos eſſe, vel ſerò cognoſcite: aut ſi in operario eſt res ipſa, & non in ſe; hoc ſibi vindicent aliqui homines in artibus ſuis, ut quia ſic provocatis, ad res divinas, etiam artes comparemus humanas: cùm pretioſus inficitur color, natura ſæpe convertitur, dùm confectione [f]

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Vox eſt de vico collecta, non de libro lecta.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. T. P. S. & in editis, *vox eſt de vico, non de libro collecta*; ſed antitheſis iſtæc *collecta* & *lecta* ſtylum Optati ſapit. [[b] *In lege ſcriptâ.*] Hæc verba ſupplevimus ex MS. S. G. quæ non extant in MSS. S. T. & P. S. [[c] *Ilic.*] In MSS. S.T. & P. S. Hîc adjicitur, *conſequitur.* [[d] *Credit.*] In MS. S. G. *credidit.* [[e] *Confectione.*] Ità in MSS. S. T. & S. G. Malè in editis, *convectione.*

vellus candidum purpureſcit: ſic alba lana regalem tranſit in purpuram,
quomodò catechumenus in fidelem [a]; utique dùm incipit eſſe quod non
erat, deſinit eſſe quod fuerat. Lana & colorem mutat & nomen: &
homo & vocabulum mutat & mentem: conſideranda ſunt effecta, re-
tractanda ſunt efficientia. Dicis à te datum eſſe, quod homo fidelis
effectus eſt: ſi hoc totum tuum eſt, dicat & operarius artifex purpuræ,
quòd pretioſum colorem in ſuis manibus habeat, & non procuret pre-
tioſa pigmenta ex Oceano multis ignota, quibus tincta vellera, per co-
lorem promoveantur in admirabilem dignitatem: non admixto ſangui-
ne piſcis, purpuram ſolo tactu conficiat. Si [b] igitur operarius iſte per ta-
ctum ſolum dare colorem non poteſt, ſic nec operarius baptiſmatis, ex
ſe ſine Trinitate dare aliquid poteſt. Tale eſt & hoc, unde modò cer-
tamen eſt. Nam in quo baptizarentur gentes, à Salvatore mandatum
eſt: per quem baptizarentur, nullâ exceptione, diſcretum eſt. Non di-
xit Apoſtolus: *vos facite, alii non faciant:* quiſquis in nomine Patris &
Filii & Spiritûs ſancti baptizaverit, Apoſtolorum opus implevit. Deni-
que lectum eſt in Evangelio, Joanne dicente: *Magiſter, vidimus quem-* Luca 9.
dam in nomine tuo expellentem dæmonia, & prohibuimus eum, quia non 37.
ſequitur nobiſcum: ſic Chriſtus ait: *nolite prohibere; qui enim non eſt contra*
vos, pro vobis eſt. Nam & ipſis ſic mandatum eſt, ut opus eſſet illorum,
ſanctificatio Trinitatis; nec in nomine ſuo tingerent; ſed in nomine Pa-
tris & Filii & Spiritûs ſancti: ergò nomen eſt quod ſanctificat, non
opus [c]. Intelligite vos, vel ſerò, operarios eſſe, non dominos: & ſi Eccle-
ſia vinea eſt, vites ſunt homines & ordinati cultores, quid in dominium
patrisfamilias irruitis? quid vobis, quod Dei eſt, vindicatis? quid vultis
veſtrum eſſe totum, ubi nec partem habere poteſtis? nam propter tu-
morem veſtrum, quo in nos intumeſcitis, increpat Corinthios beatiſſi-
mus Paulus: in ſe & Apollo actus temporis noſtri conformat [d]: *ne alter* 1.Cor.4.6.
in alterum (inquit) *intumeſcat.* Ut oſtenderet, quia hoc totum ſacramen-
tum baptiſmatis Dei eſt, ut illic ſibi nihil vindicet operarius, ſic ait:
ego quidem plantavi: hoc eſt, de pagano catechumenum feci: *Apollo* 1.Cor. 3.6.
rigavit: hoc eſt, ille catechumenum baptizavit. Sed ut creſceret quod
plantatum & irrigatum eſt, Deus fecit. Nam & quivis hodiè volens vi-
neam ſuam paſtinare, operarium placitâ mercede conducit; qui cur-
vato dorſo & deſudatis [e] lateribus, ſinus terræ faciat, ubi deponat ele-
cta plantaria, & aquam calcatis ſcrobibus ſuperducat: ſcrobem fodere
& plantaria ponere poteſt; aquam inducere poteſt; imperare, ut teneat
non poteſt: eſt enim hoc ſolius Dei, de medullis palmitum producere
radices coaleſcentes in terram, & gemmantes oculos, incrementa fron-
dium provocare. Denique beatus Apoſtolus Paulus, ut veſtram præ-

VARIANTES LECTIONES.

[a *In fidelem.*] In MS. S. T. *infidelis.* [b *Si.*] Deeſt iſta vox in MS. S. T. ſed ha-
betur in MS S. G. [c *Trinitatis, &c.* uſque ad illa verba *intelligite vos.*] Suppleta
ſunt hæc ex MS. S. G. quæ deſunt in MSS. S. T. P. S. & in pleriſque editis. [d *Con-
formas.*] In MSS. S. T. & S. G. *confirmat.* [e *Deſudatis.*] In MS. S. G. *exudatis.*

ſumptionem tumoremque compeſceret, ne ſe æſtimet operarius bap-
tiſmatis, aut habere dominium, aut de tanto iſto munere particulam
1. Cor. 3. 7. ſibi aliquam vindicare; indicans, quia totum Dei eſt, ſic ait: *neque qui plantat, neque qui rigat, eſt aliquid; ſed ſolus Deus, qui ad incrementa perducit.* Operarii inter alios eſtis intrante ſole: hoc eſt, finito ſeculo poteſtis in die retributionis, nobiſcum de mercede contendere: nolite vobis majeſtatis dominium vindicate. Nam ſi ita eſt, vindicent ſibi & miniſtri, qui menſæ dominicæ famulantur, ut pro humanitate exhibitâ ab
Matt. 25. 34. invitatis gratulatio eis referatur. Chriſti vox eſt invitantis: *venite benedicti patris mei* [a]: veniunt gentes ad gratiam [b]; exhibet ille qui invitare dignatus eſt; miniſterium exercet turba famulorum: non famulantibus, ſed paſcenti referendæ ſunt gratiæ. Vos cùm miniſtri [c] ſitis, inverecundè totum vobis convivii dominium vindicatis; cùm ſe & cæteros beatiſſimus Paulus famulos cum humilitate fateatur: ne quis putaret, in ſolis
1. Cor. 3. 4. Apoſtolis aut Epiſcopis, ſpem ſuam eſſe ponendam, ſic ait: *quid eſt enim Paulus, vel quid Apollo? utique miniſtri ejus, in quem credidiſtis*: eſt ergò in univerſis ſervientibus non dominium, ſed miniſterium. Vides ergò jam, frater Parmeniane, ex tribus ſpeciebus ſuprà memoratis, illam primò tripartitam eſſe immotam, invictam & immutabilem: operantis verò temporariam [d] eſſe perſonam.

VIII. De fide ſuſcipientis baptiſmum.

RESTAT jam de credentis merito aliquid dicere: cujus eſt fides, quam Filius Dei & ſanctitati ſuæ antepoſuit & majeſtati; non enim poteſtis ſanctiores eſſe, quàm Chriſtus eſt: ad quem cùm mulier illa veniret, cujus filia erat mortua, & rogaret, ut ſuſcitaretur; nihil promiſit de virtute ſuâ; ſed poſt fidem interrogat alienam, ut ſi mulier crederet, pro matris credulitate [e], filia ſurgeret; ſi non crederet, virtus Filii Dei feriata ceſſaret. Interrogatur mulier, reſpondit ſe credere fieri poſſe quod rogabat. Jubetur ire, redit ad domum mulier, invenit puellam vivam, quam dimiſerat mortuam. Non ruit in oſcula, non properat in amplexus; ſed redit, ut Salvatori gratias ageret: & ut oſtenderet Filius Dei, ſe vacaſſe, fidem tantummodò operatam eſſe: *vade* (in-
Luc. 8. 48. quit) *mulier, in pace, fides tua te ſalvavit.* Ubi eſt quod dicis, dantis eſt, non accipientis? Quid vobis videtur & Centurionis fides? cujus puer cùm malè haberet, Salvatorem petiit, ut ab eo mortem repelleret. Jam Chriſtus pereuntem veniebat ad puerum, ſic eum Centurio tenuit, ut indignitatem tecti ſui confeſſus, quod Filius Dei totus non deberet intrare, ſed ſuam virtutem mittere, quâ puer fugatâ morte, reviviſcere potuiſſet. Non fortitudo Centurionis, non ſapientia laudata
Matt. 8. 13. eſt, ſed fides: *& curatus eſt puer in illâ horâ.* Certè dantis eſt, non accipientis. Multa ſunt hújuſmodi in Evangelio de fide perfectâ, ſed

VARIANTES LECTIONES.

[a *Patris mei.*] Adduntur in MS. S. G. ſequentia Chriſti verba, *percipite regnum quod vobis paratum eſt ab origine mundi.* [b *Gratiam.*] In MS. S. G. *gloriam*, ſed minùs appoſitè; agit enim Optatus de hoc ſeculo. [c *Cùm miniſtri.*] In MS. S. T. *nobiſcum comminiſtri*; ſed ſupervacaneum eſt illud *nobiſcum.* [d *Temporariam.*] In MS. S. G. *temporalem.* [e *Pro matris credulitate.*] In MS. S. G. *per matris credulitatem.*

vel

vel tria complenda ſunt fidei teſtimonia. Quid vobis videtur & illa mulier, quæ de ſecreto cauſæ fœminarum, cùm per annos duodecim laboraret, & omnem ſubſtantiam ſuam in medicos erogaſſet: cùm videret à Filio Dei tantas celebrari virtutes, proceſſit in turbam, videt medicum, videt & populum: cogebat illam dolor, ut medicinam peteret: pudor impediebat, ne cauſam ſuam coram maſculis indicaret. Invenit conſilium tacita fides: *mittam* (inquit) *manum meam, & tangam fimbriam* Mat. 9. 21.
veſtimenti hujus, & ſana ſiam. Nemine vidente inter turbas, manum Luc. 8. 45.
miſit, tetigit [a], & ſanata eſt; nec auſa eſt indicare, quod auſa non fuerat petere. Sed ne fructus fidei apud ignorantes latere videretur, ſic Salvator ait: *quis me tetigit?* Mirati ſunt diſcipuli ejus, dicentes: *turbæ te* Ibid. 45.
comprimunt; tu dicis, quis me tetigit? & Chriſtus: *quis me* (inquam) *tetigit? ſenſi à me exiſſe virtutem.* Sic mulier confeſſa eſt, ſe tetigiſſe, & ſanam eſſe. Jamdudùm pro filia mater petiit, pro puero Centurio poſtulavit: hoc loco nec mulier petiit, nec Chriſtus promiſit; ſed fides quantùm præſumpſit [b], exegit; certè dantis eſt, non accipientis. [c]

IX. Comparatio Naaman Syri intempeſtivè à Parmeniano allata.

Nam quod ad amplificandos [d] tractatus tuos, frater Parmeniane, Naaman Syrum, quaſi immaturam quamdam duriſſimorum naſcentium vulnerum maſſam, diù deſcribere voluiſti, quid hoc ad præſentem pertinet cauſam? Benè hoc diceres, & longâ oratione rectè uti potuiſſes: ſi invenires aliquem catechumenum ſcabroſiſſimis moribus; qui gereret duriſſimam mentem; qui leniſſimam gratiam aquæ ſalutaris accipere detrectaret. Benè hominis innovationem verbis à te dictis oſtenderes: benè veternoſam naturalem duritiam, in infantilem carnem [e] immutari ac molliri poſſe monſtrares. In hoc verò negotio, quod inter partes tempore præſenti tractatur, ut quid à te talis commemorata eſt lectio? in quâ non legitur aliquis illum leproſum Syrum antè di- 4. Reg. 5.
ctum vel juſſione Heliſæi laviſſe, ut meritò denuò [f] meliùs lavaretur. Quod & ſi fieret [g], nec ſic vobis occurreret, quod rectè imitari poſſetis. Non enim legitur ille priùs laviſſe in fluminibus Syriæ, aut ab aliquo lotus eſſe, & nihil profeciſſe. Nam & ſi hoc legeretur, non ad Heliſæi laudem, (qui non lavit, ſed conſilium dedit,) ſed ad Jordanis gloriam [h] pertineret, illi homini in eo flumine primitivam gratiam proveniſſe, in quo poſteà ſub Joanne per confeſſionem in pœnitentiam populorum peccata fuerant moritura [i].

VARIANTES LECTIONES.

[a *Tetigit.*] Hoc verbum ſupplevimus ex MS. S. G. [b *Quantùm præſumpſit*] In MS. S. G. *quantùm ſibi præſumpſit.* [c *Dantis non accipientis.*] Poſt hæc verba ſequuntur aliquot periodi in MS. S. G. quibus novum continetur argumentum adverſùs iteratum baptiſma, quas quidem Optati eſſe exiſtimo, licèt non habeantur in MSS S. T. & P. S. ſed hîc alieno loco videntur poſitæ, quare eas rejecimus ad finem libri quem egregiè concludunt. [d *Amplificandos.*] In MS. S. G. *applicandos*, minùs benè. [e *In infantilem carnem.*] In MSS. S. T. & P. S. *infantili carne.* [f *Denuò.*] Deeſt in MS. S G. [g *Quod & ſi fieret, &c.* uſque ad hæc verba, *quod rectè.*] Hæc deſunt in MS. S. T. [h *Ad Jordanis gloriam.*] In MS. S. G. *ad ipſius Jordanis gratiam.* [i *Per confeſſionem in pœnitentiâ populorum peccata fuerant moritura.*] In MS. S. G. *profeſſione pœnitentiæ populi peccata fuerant moritura.*

X. Parabola nuptiarũ à Parmeniano perperàm allegata. *Matt. 22.*

Postremò, qualis eſt illa pars tractatûs tui, de cœleſtibus nuptiis, ubi ſpem amputans futurorum, totum in præſenti tempore poſuiſti dicendo, à ſocietate veſtrâ projectum eſſe eum, qui janitores & miniſtros fefellerit veſtros, ut à communione fidelium foras cum injuriâ mitteretur. Si ità eſt, nihil eſt quod ſperet fides; nihil quod reſurrectio repræſentet; nihil quod in cœlis amplius expectetur; nihil quod rex ille cœleſtis [a] & paterfamilias Deus in ſuo convivio agnoſcat, cùm præſentiâ [b] multorum gaudeat, & de aliquorum abſentiâ contriſtetur. Et [c] multos dicat vocatos, paucos verò electos; nihil erit, quòd iraſcatur veſtem nuptialem non habenti, cùm Filius Dei ipſe Chriſtus ſit ſponſus: & veſtis & tunica natans in aquâ, quæ multos veſtiat & infinitos expectet, nec veſtiendo deficiat. Sed ne quis dicat, temerè à me Filium Dei veſtem eſſe dictum, legat Apoſtolum dicentem: *quotquot in nomine Chriſti baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis* [d]. O tunica ſemper una & immutabilis: quæ decenter veſtiat & omnes ætates & formas, nec in infantibus rugatur, nec in juvenibus tenditur, nec in fœminis immutatur. Aderit profectò ille dies, ut cœleſtes nuptiæ incipiant celebrari: illic qui baptiſma ſingulare ſervaverint, ſecuri diſcumbent. Nam quicumque à vobis ſe rebaptizari conſenſerit, hujuſmodi homini non denegatur reſurrectio, quia credidit in reſurrectionem carnis; reſurget quidem, ſed nudus. Sed quia nuptiali veſte à vobis ſe expoliari permiſit, hanc patrisfamilias auditurus eſt vocem: » Amice, hoc eſt dicere, agnoſco te; aliquandò renuntiaveras Diabolo, » & ad me converſus fueras; & dederam tibi veſtem nuptialem: ut quid » ſic veniſti non habens quod tibi dedi? hoc eſt dicere: quare non habes » quod tibi dedi? Nemo enim poteſt iraſci non habenti rem, quæ data non ſit. Veſtem nuptialem inter iſtos acceperas, & ſolus non habes? quare nudus & lugubris veniſti? quis tibi detraxit ſpolia? quas fraudulentas adiſti fauces? quos incurriſti latrones? Quotquot tales venturi ſunt [e], locum in illo convivio non habebunt. [f]

Galat. 3. 27.

XI. Cùm mortuos infantes rebaptizare non poſſint Donatiſtæ, cur viventes rebaptiſant? *Ezech. 13. 19.*

Et ut vel ſerò compendium faciam, credo etiam hoc ſufficere; etſi tot probationes minimè diceremus: vobis abſentibus, verbo tenùs baptizati ſunt mille: ex his ſorte ſuâ defuncti ſunt centum. Abſtinete pauliſper ab hoc ſcelere manus. Sanctitas, ut dicitis, veſtra, primò reſuſcitet ſepultos; emendet, ſi poteſt, mortuos, & ſic revertatur ad vivos. Si mortuos ſuſcitare non poteſtis, ut quid viventibus conamini manus inferre? niſi ut compleatur quod per Ezechielem prophetam locutus eſt Deus, dicens: *ut occiderent animas, quas non oportuit mori.*

VARIANTES LECTIONES.

[a *Cœleſtis.*] Hoc additum ex MS. S. G. [b *Cum præſentiâ.*] In MS. S. G. *ad præſentiam.* [c *Et.* In MS. S. G. *Ut.* [d *Induiſtis.*] In MS. S. G. *vos veſtiſtis.* [e *Venturi ſunt.*] In MS. S. G. additur, *hoc exemplo.* [f] Hîc finitur quintus liber in omnibus MSS. & habetur, *Explicit liber quintus.* Quæ ſequuntur, quia ad hunc librum pertinent, videnturque hujus libri concluſio, adjecimus ex codice S. G. in quo ſuperiùs erant poſita loco non ſuo, ut obſervavimus.

S. OPTATI AFRI
MILEVITANI EPISCOPI,
DE
SCHISMATE DONATISTARUM,
ADVERSUS PARMENIANUM,
LIBER SEXTUS.

IN hoc ſexto libro oſtenditur[a] *Epiſcopos partis Donati contra legem fregiſſe altaria, & inconſideratè conflaſſe, & paſſim vendidiſſe vaſa dominica, & laviſſe quæ lavanda non erant, & mitellas puellis mutaſſe, de quibus nulla ſcriptura legitur.*

UT mihi videtur[a] liquidò demonſtratum eſt, in divinis ſacramentis quid nefariè feceritis. Jam illa oſtendenda ſunt, quæ crudeliter ac ſtultè vos feciſſe, negare minimè poteritis. Quid enim tam ſacrilegum[b], quàm altaria Dei (in quibus & vos aliquandò obtuliſtis) frangere, radere, removere? in quibus & vota populi, & membra Chriſti portata ſunt: quò Deus omnipotens invocatus ſit: quò poſtulatus deſcenderit Spiritus ſanctus: unde à multis & pignus ſalutis æternæ, & tutela fidei, & ſpes reſurrectionis accepta eſt. Altaria, inquam, quibus fraternitatis munera non juſſit Salvator imponi[c], niſi quæ eſſent de pace condîta: *depone*, inquit, *munus tuum ante altare, & redi priùs, concorda cum fratre tuo, ut poſſit pro te ſacerdos offerre.* Quid eſt enim altare, niſi ſedes & corporis & ſanguinis Chriſti? hæc omnia furor veſter aut raſit, aut fregit, aut removit. Hoc igitur inexpiabile nefas, ſi de aliquâ ratione deſcendit, uno modo fieri debuit. Sed, ut æſtimo, alio loco copia lignorum frangi juſſit[d], aliis verò ut altaria raderent, ligno-

I. Impiè ac ſtultè Donatiſtas altaria fregiſſe vel raſiſſe.

Matt. 5, 24.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Oſtenditur.*] In MSS. S. T. & P. S. *continetur hoc eſt.* In MS. S. G. *oſtenduntur ſchiſmata, hoc eſt, epiſcopi.*

[[a] *Ut mihi videtur.*] Ità in MS. S. G. longè meliùs quàm in MSS S. T. & P. S. & in editis, *Indubitanter liquidò.* [[b] *Tam ſacrilegum.*] In MS S. G. additur hîc *admiſſum ſit.* [[c] *Imponi.*] In MSS. S. T. & P. S. *poni.* [[d] *Frangi juſſit.*] Hæc & ſequentia uſque ad *imperavit*, extant in MS. S. G. & deſunt in MS. S. T.

rum inopia imperavit; ut autem alii removerent, ex parte verecundiæ perſuaſit[a]: ubique tamen nefas eſt, dùm tantæ rei manus ſacrilegas & impias intuliſtis. Quid perditorum conductam referam multitudinem, & vinum in mercedem ſceleris datum? quod ut immundo ore ſacrilegis hauſtibus biberetur, calida de fragmentis altarium facta eſt (1). Si livoris judicio nos vobis ſordidi videbamur, quid vobis fecerat Deus, qui illic invocari conſueverat? quid vos offenderat Chriſtus, cujus illic per certa[b] momenta corpus & ſanguis habitabat? quid offendiſtis etiam vos ipſi, ut illa altaria frangeretis, in quibus ante nos per longa temporum ſpatia, ſanctè (ut arbitramini) obtuliſtis. Dùm impiè perſequimini manus noſtras illic ubi corpus Chriſti habitabat, feriſtis & veſtras. Hoc modo Judæos eſtis imitati: illi injecerunt manus Chriſto in cruce: à vobis percuſſus eſt in altari. Si Catholicos illic inſectari voluiſtis, vel veſtris illic antiquis oblationibus parceretis: ibi modò ſuperbus inventus es, ubi jamdudùm humilis offerebas: ibi libenter peccas, ubi pro multorum peccatis orare conſueveras. Hoc faciendo in numerum ſacrilegorum ſacerdotum libenter intraſtis, ſociati ſceleribus prophanorum, de quibus apud Dominum Elias propheta querelam deponit[c]: his enim locutus eſt verbis, quibus & vos inter alios ab ipſo accuſari meruiſtis: 3. Reg. 19. 10. *Domine* (inquit) *altaria tua confregerunt*. Dùm dicit *tua*, indicat quia res eſt Dei, ubi Deo aliquid à quocumque oblatum eſt. Sufficeret inſaniæ veſtræ, quòd membra laniaſtis Eccleſiæ; quòd Dei populos jamdudùm in unitate poſitos, veſtris ſeductionibus diviſiſtis. Inter hæc omnia vel altaribus parceretis. Cur vota & deſideria hominum cum ipſis altaribus confregiſtis? illinc enim ad aures Dei aſcendere populi ſolebat oratio: cur concidiſtis precibus viam? & ne ad Deum ſupplicatio de more ſolito aſcenſum haberet; impiâ manu quodammodò ſcalam ſubducere laboraſtis? & tamen cùm omnium veſtrûm una ſit conjuratio, in hoc titulo ſimili errore diſſimiliter deliquiſtis. Si ſuffecerat removere, non licuit frangere: ſi oportuit[d] frangere, raſiſſe peccatum eſt: ſi enim non licuit, ſicut inter vos placuit, rectè videtur fregiſſe, qui fregit[e]. Jam reus eſt, qui majorem partem radendo ſervavit. Quæ eſt iſta nova & ſtulta ſapientia, novitatem quærere in viſceribus vetuſtatis[f] (2)?

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Perſuaſit.*] Ità in MS. S. G. In MSS. S. T. & P. S. *juſſit.* [[b] *certa.*] In MSS. S. T. & P. S. *cætera.* [[c] *Apud Dominum Elias propheta querelam deponit.*] In MS. S. G. *Apud Deum ab Eliâ prophetâ querela deponitur.* [[d] *Si oportuit.*] Hìc incipit MS. S. Pauli Cormaricenſis, nunc Bibliothecæ Colbertinæ n° 1951. [[e] *Qui fregit.*] Ità in MSS. Colb. & S. G. In aliis, *qui fregerit.* [[f] *Vetuſtatis.*] Ità in omnibus MSS. Malè in ultimâ editione, *majeſtatis.*

ANNOTATIONES.

(1) CALIDA FACTA EST. Ut admiſceretur vino: nam communis erat aquæ calidæ uſus apud antiquos.

(2) NOVITATEM QUÆRERE IN VISCERIBUS VETUSTATIS. His Optati verbis hæc ſubeſt notio: quid vos juvat, ô Donatiſtæ, altaria radere, quaſi radendo ea innovare & immutare poſſitis? viſcera, hoc eſt, interiores partes altaris, vetuſta ſunt; vos tamen vultis novitatem in eis quærere radendo exteriora: quaſi detractâ corporis cute exteriori, aliam quæreretis cutem in interioribus partibus corporis.

Et

Et remota quaſi quadam corporis cute, in latente corpore cutem quaſi alteram quærere. Donum[a] (3), quod ad ſe pertinet & in ſe totum eſt, quod unum eſt, inde[b] cùm aliquid fuerit ablatum, minui poteſt, non poteſt immutari[c]. Raſiſti equidem quod tibi viſum eſt: ſed adhuc ibi eſt quod odiſti? Quid, quod ſi ſic conjuraſtis, ut quæ à nobis in nomine Dei in ipſo miniſterio tacta ſunt, immunda viderentur: quis fidelium neſcit, in peragendis myſteriis ipſa ligna linteamine cooperiri? Inter ipſa ſacramenta velamen potuit tangi, non lignum; aut ſi tactu poſſunt penetrari velamina, ergò penetrantur & ligna; ſi penetrari poſſunt ligna, penetratur & terra; ſi à vobis lignum raditur, & terra quæ ſubter eſt fodiatur, altam facite ſcrobem, dùm pro veſtro arbitrio quæritis puritatem. Sed obſervate, ne veniatis ad inferos, & illic inveniatis Core, Dathan & Abiron ſchiſmaticos, magiſtros ſcilicèt veſtros. Ergò *Num. 15.* & fregiſſe vos & raſiſſe conſtat altaria: quid eſt, quòd in hac re ſubindè[d] veſter quaſi languere viſus eſt furor? videmus[e] enim vos poſteà mutaſſe conſilium, & altaria à vobis jam non frangi, nec radi[f], ſed tantummodò removeri. Si hoc ſufficiebat, illa quæ priùs à vobis facta ſunt & vos indicatis[g], quia fieri minimè debuerunt.

11. Donatiſtas ſacrilegè calices fregiſſe & vendidiſſe.

Hoc tamen immane facinus à vobis geminatum eſt, dùm fregiſtis etiam calices, Chriſti ſanguinis portatores[h]: quorum ſpecies revocaſtis in maſſas, merces nefariis nundinis procurantes[i], ad quam mercem nec emptores eligere voluiſtis: avari dùm venditis[k], ſacrilegi[l], dùm inconſideratè vendidiſtis. Paſſi eſtis etiam comburi manus veſtras (4), quibus ante nos eoſdem calices tractabatis. Eam rem cùm[m] paſſim vendi juſſiſtis, emerunt forſitan in uſus ſuos ſordidæ mulieres, emerunt pagani, facturi vaſa, in quibus incenderent Idolis ſuis. O ſcelus nefarium! ô facinus inauditum! auferre Deo quod Idolis præſtes; ſubducere Chriſto, quod proficiat ſacrilegio.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Donum.*] Ità in MSS Colb & S. G. In MSS S. T. & P. S. & in quibuſdam editis, *donec.* [[b] *Inde.*] Ità in MS. S. G. In aliis, *unde.* [[c] *Non poteſt immutari.*] Ità in MSS Colb. & S. G. In aliis, *mutari non poteſt.* [[d] *Subindè.*] Ità in MSS. Colb. & S. G. In MSS. S. T & P. S. *ſubitò.* [[e] *Videmus.*] In MS. S.T. *viaemus.* [[f] *Nec radi.*] Ità in MSS. C. & S. G. In MSS. S T. & Ph. S *ſed radi*; quod non cohæret cum prædictis. [[g] *Indicatis.*] Ità in MSS. In editis, *judicatis.* [[h] *Portatores.*] Ità in MSS. C. & S. G. malè in MSS. S. T. & P S. *portitores.* [[i] *Merces nefariis nundinis procurantes.*] Ità in MSS. C. & S. G. In MSS. S. T. & P. S. *mercedem nefariis nundinis provocantes.* [[k] *Avari dùm venditis.*] Hæc verba ſupplevimus ex MSS. C. & S. G. [[l] *Sacrilegi.*] In MSS. C. & S. G. *ſacrilegium admiſiſtis.* [[m] *Cùm.*] In MSS. *tam.* In editis, *tamen.*

ANNOTATIONES.

(3) DONUM. Altaris conſecratio unica & indiviſibilis eſt, unde cùm ex altari aliquid abſtuleris, minuere potes altare; at non immutare, hoc eſt è conſecrato impurum, aut ex impuro ſacrum reddere.

(4) COMBURI MANUS VESTRAS. Cenſentur comburi manus cùm comburuntur vaſa quæ tractaverunt. Eodem ſenſu anteà dixit: *dum impiè perſequimini manus noſtras illic ubi corpus Chriſti habitabat fregiſtis & veſtras:* eodem modo hic ſumitur τὸ *comburere*, ut illic τὸ *ferire*: infrà quoque: *ſi infamatis manus noſtras, quare illic damnatis & veſtras.*

III. Retunditur excuſatio Donatiſtarum, quòd polluta fuerint altaria & vaſa ſacra à Catholicis. *Aggæi* 2. 14.

Sed video hoc vos loco invidiam nobis falsò conflantes, ad Aggæum prophetam velle confugere, ubi ſcriptum eſt: *quæ tetigerit pollutus, polluta ſunt.* Livore interveniente facile eſt iratis jactare convitium; ſed ſemper dùm intenditur crimen, neceſſaria eſt manifeſta probatio. Quis enim noſtrûm intravit templa? quis vidit ſacra ſacrilega? pollui homines poſſunt fumis, nidoribus, ſacrilegiis, ſacrificiis, ſanguine: ſed in hac causâ quis ingreſſus eſt templum? quis incendit Idolis? quis immundis nidoribus maculatus eſt? quis ſanguinem vel pecudis immundæ vel hominis, fundi aſpexit? quem probatis ad aliquod facinus commodaſſe conſilium? in ſocietate [a] alicujus ſceleris vel unum epiſcopum convincite, ſi poteſtis. De neſcio quo primate [b] ſuſpicamini, qui eodem tempore ambulaſſe dicebatur. Suſpicio non eſt idoneum crimen. Quis eum accuſavit? quis eum convicit? ubi vel erubuit, vel confuſus eſt? ſervate vobis ſuſpiciones veſtras. Igitur, ſicut ſuprà diximus, in hac causâ quidquid aſperè fieri potuit, dùm illa res in origine revocatur, ad principes veſtros pertinere monſtravimus: unde eſt quòd catholicos quaſi pollutos appellas? an quia voluntatem & juſſionem Dei ſecuti ſumus, amando pacem, communicando toto orbi terrarum, ſociati Orientalibus: ubi ſecundùm hominem ſuum natus eſt Chriſtus; ubi ejus ſancta ſunt impreſſa veſtigia; ubi ambulaverunt adorandi pedes; ubi ab ipſo Filio Dei [c] factæ ſunt tot & tantæ virtutes; ubi eum ſunt tot apoſtoli comitati; ubi eſt ſeptiformis Eccleſia, à quâ vos conciſos eſſe, non ſolùm non doletis, ſed quodammodò gratulamini. Quia unitatem Deo placitam amavimus [d], pollutos vocatis [e]: quia Corinthiis, Galatis, Theſſalonicenſibus aſſenſum accommodavimus, communionemque conjunximus, pollutos vocatis: quia furtivas vobiſcum non legimus lectiones, pollutos vocatis: aut negate vos alienas lectiones legere, ſi poteſtis. Ut quid audetis epiſtolas ad Corinthios ſcriptas legere, qui Corinthiis communicare noluiſtis? ut quid ad Galatas, ad Theſſalonicenſes ſcripta recitatis, in quorum communione non eſtis? Cùm hæc omnia ità eſſe conſtet, intelligite vos ab Eccleſiâ ſanctâ eſſe conciſos, & nos non eſſe pollutos. Ubi eſt ergò quòd tibi putas Aggæum prophetam poſſe ſuccurrere? Igitur altaria & vaſa [f] ſuprà memorata, & in manibus veſtris jamdudùm fuerant, & in noſtris: ſi [g] infamatis manus noſtras, quare illic damnatis & veſtras? Sed dicitis lectum eſſe: *quod tetigerit pollutus, pollutum eſt:* fac aliquem pollutum eſſe, ut poſſint ab eo tacta videri polluta: eſto ſi ſolus ſit tactus, & non interveniat invocatio nominis Dei, quæ & tetigerit pollutus, polluta erunt, inquinari poſſunt ſi de Deo

VARIANTES LECTIONES.

[a *In ſocietate.*] In MSS. C. & S. G. *in ſocietatem.* [b *De neſcio quo primate, &c.*] Hæc omnia uſque ad hæc verba, *ſicut ſuprà diximus*, ſupplevimus ex MSS. C. & S. G. quæ omiſſa ſunt in MSS. S. T. & P. S. nec-non in editis. [c *Filio Dei.*] Hæc ſupplevimus ex MSS. C. & S. G. [d *Amavimus.*] In MSS. S. T. & P. S. *habemus.* [e *Vocatis.*] In MSS. S. T. & P. S. *vocas.* [f *Et vaſa.*] Habentur hæc in MSS. C. & S. G. In aliis, *tua*; ſed malè. [g *Jamdudùm fuerant & in noſtris: ſi.*] Hæc deſunt in MS. S. T.

taceatur. Nam ſi ſit invocatio nominis Dei, ipſa invocatio ſanctificat & quod pollutum eſſe videbatur [a]. Denique cùm ducenta & quinquaginta thuribula, quæ ſacrilegorum & peccatorum manibus portabantur, cùm eoſdem peccatores abſorberet terra, remanſerunt de manibus eorum excuſſa thuribula. Et dùm dubitaret Aaron ſanctus ſacerdos, quidnam de iis faceret, audivit vocem Dei dicentis: *tolle Aaron hæc vaſa, & fac inde laminas, & pone in angulis arcæ teſtamenti Domini, quoniam licèt illi peccaverint qui ea ferebant; tamen vaſa illa ſancta ſunt, quia nomen meum illic invocatum eſt, dicit Deus:* & utique plus eſt portare, quàm tangere. Ergò jam liquidò apparet, ex invocatione nominis Dei poſſe aliquid ſanctificari, etiam ſi peccator invocet Deum.; non enim tantam vim poteſt habere tactus, quantam habet divini nominis invocatio: nam & vos, qui vobis de veſtrâ ſanctitate præſumitis, dicite, ſi tactus ſanctificat aut invocatio; utique invocatio, non tactus: aut ſi de ſolo tactu præſumitis, tangite tabulam, lapidem, veſtem: videamus an ſancta eſſe poſſint, ſi de Deo taceatur. *Num. 16. 37. 38.*

IV. Virgines Deo ſacratas à Donatiſtis immeritò virginitatis ornamento ſpoliatas.

JAM illud quàm ſtultum, quàm vanum eſt, quod ad voluntatem, & quaſi ad dignitatem veſtram revocare voluiſtis, ut virgines Dei agere pœnitentiam diſcerent [b]: ut jamdudùm profeſſæ, ſigna voluntatis capitibus, poſteà vobis jubentibus immutarent; ut mitellas (5) alias [c] projicerent, & alias acciperent. Primò dicite nobis, ubi vobis de mitellis aliquid mandatum eſt? virginitas enim voluntatis res eſt, non neceſſitatis (6). Denique ſtabularius ille Paulus Apo- *Luc. 10. 30.*

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Videbatur*] In MSS. C. & S. G. *putabatur.* [[b] *Agere pœnitentiam diſcerent.*] In MSS. S. T. & P. S. *agerent pœnitentiam diſcentes.* [[c] *Alias.*] In MSS. S. T. & P. S. *varias.*

ANNOTATIONES.

(5) MITELLAS. Mitra ſeu Mitella generalim vittæ ſeu faſciæ genus quo redimi ur aliquid, apud Homerum uſurpatur pro cingulo militari, quo ilia & venter cingebantur. Apud Herodotum, Euripidem, Moſchum, alioſque Græcos μίτρα ſumitur pro faſciâ quæ caput involvebat. Latinis idem etiam eſt mitra. Cicero pro Rabirio: *deliciarum causâ & voluptatis non modò cives Romanos & nobiles adoleſcentes & quoſdam etiam ſenatores ſummo loco natos, non in hortis & ſuburbiis ſuis, ſed Neapoli in celeberrimo oppido cum mitellâ ſæpe videmus.* Mitrarum mitellarumque quibus redimita erant capita præſertim fœminarum meminêre Poëtæ Latini, ut Virgilius, Propertius, Juvenalis, Claudianus. Ut autem obſervat Servius ad Æneidos l. 9. mitræ fœminarum ſunt ut pilei virorum. Tertullianus in lib. de velandis virginibus: *Chriſtus eſt*, inquit, *qui & alienas ſponſas & maritatas velare jubet, utique multò magis ſuas; ſed vos admonemus alterius pudicitiæ mulieres quæ in nuptias incidiſtis, ne ſic velaminis exoleſcatis .... mitris enim & lanis quædam non velant caput, ſed colligant à fronte quidem protecta, quà propriè caput eſt renuda. Aliæ modicè linteolis, credo ne caput premant, nec ad aures uſque demiſſis cerebro tenus operiuntur.* Ex hoc loco Tertulliani intelligere eſt, mitras ſeu mitellas ornamentum fuiſſe tum maritatarum, ut loquitur, tum etiam virginum Deo deſponſatarum. Inde etiam colligitur, quomodò mitella ſignum eſſet profeſſæ virginitatis, quia ſcilicèt mitræ illæ non erant omnium virginum: nam pleræque non velabantur in Africâ antequàm nuberent, ut ex hoc libro Tertulliani conſtat; & licèt velarentur, mitras tamen inſtar maritatarum non habebant ut illæ quæ virginitatem profeſſæ fuerant. Mitra ergò erat ſignum virginitatis: obſerva etiam jam tum tempore Tertulliani mitras illas fuiſſe laneas.

(6) VIRGINITAS ENIM VOLUNTATIS RES EST, &c. Hæc uſque ad illa verba, *nec nolentes impellis aut cogis*, citantur & referuntur à B. Fulgent. l. 2. ad Monimum c. 13.

ſtolus (7), cui confoſſus peccatorum vulneribus populus commendatus
eſt[a], duos denarios, quos erogaſſet, acceperat, duo ſcilicet teſtamen-
ta, hæc per doctrinam quaſi ſumptûs impendit; docuit quomodò con-
jugales Chriſtiani debeant vivere: à quo cùm quæreretur quid de vir-
1. Cor. 7. ginibus præciperet? reſpondit, nihil eſſe mandatum. Confeſſus eſt ſe duo
25. teſtamenta, hoc eſt, duos denarios erogaſſe: expliciti erant quodam-
modò ſumptus, ſed quia [b] qui ſaucium commendaverat, promiſerat ſe
redditurum quidquid in curam amplius erogaſſet, poſt impenſos duos
denarios; non præcepta, ſed conſilium erogat Paulus ad virginitatem[c];
Ibid. 38. nec impedimento eſt volentibus[d], nec nolentes impellit aut cogit: *qui
dederit virginem ſuam, benè facit: & qui non dederit, meliùs facit.* Hæc
ſunt verba conſilii: nec ulla ſunt præcepta conjuncta, vel de quâ lanâ
mitella fieret, aut de quâ purpurâ pingeretur: non enim hoc panno po-
teſt virginitas adjuvari: non inde compeſcuntur æſtus animi, quos in-
terdùm ætas accendit: non inde ſublevatur mens, quæ nonnunquam
deſideriorum ponderibus premitur. Nam ſi ità eſſet, non una, ſed plu-
rimæ virginis capiti imponerentur, ut quotieſcumque animum carnis
deſideria pungerent, contra impugnationem mentis mitellarum nume-
rus dimicaret. Res inventa eſt ad ſignum capitis, non ad remedium
caſtitatis. Denique talis pannus & errare[e], & rodi, & perire poteſt; &
tamen virginitas, ſi illæſa ſit, ſine mitellâ tuta eſſe poteſt. Spiritale nu-
bendi hoc genus eſt (8): in nuptias ſponſi jam venerant voluntate &
profeſſione ſuâ; & ut ſæcularibus nuptiis ſe renuntiaſſe monſtra-
rent, & junctas[f] ſpiritali ſponſo, ſolverant crinem (9), jam cœleſtes ce-
lebraverant nuptias. Quid eſt quòd eas iterùm crines ſolvere coëgiſtis?
quid, inquam, quod ab ipſis per vos exacta eſt ſecunda profeſſio? quis
eſt alter ſpiritalis ſponſus, cui iterùm nuberent? quandò mortuus eſt,
cui nupſerant, ut iterùm nubant? nudaſtis denuò capita jam velata, de
quibus profeſſionis detraxiſtis indicia, quæ contra raptores aut petitores

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Eſt.*] Suppletum ex S. Fulgentio. [[b] *Quia.*] Ità in MSS. Apud Fulgent. *qui.* [[c] *Ad virginitatem.*] In MSS. C. & S. G. *ad virgines.* [[d] *Volentibus.*] Ità in MSS. C. & S. G. In MS. S. T. & apud Fulgentium & in editis, *voluntati.* [[e] *Errare*] Ità in omnibus MSS. [[f] *Et junctas.*] Hæc vox adjecta eſt antiquâ manu in MS. S. T. & eſt etiam in MS. P. S. Deeſt in aliis, ſed non videtur omittenda.

ANNOTATIONES.

(7) STABULARIUS ILLE PAULUS APOSTOLUS. Alludit ad parabolam hominis qui in latrones inciderat & vulneribus confoſſus fuerat, quem Samaritanus iter faciens ſublevavit & detulit in ſtabulum relinquens ſtabulario duos denarios, ut illius curam haberet. Luc. 10. v. 30. & Paulum comparat ſtabulario, qui duos acceperat denarios ut curaret hominem malè mulctatum à latronibus, hoc eſt, homines ægros, malè affectos. Duo denarii quos ad id accepit, dicit eſſe duo teſtamenta, quorum leges tenentur homines obſervare ut ſalvi fiant: ea quæ conſilii ſunt, ut virginitas, illud eſſe cenſet quod ſtabularius ſupererogat ultra duos denarios. Ità per allegoriam mentem ſuam exponit Optatus.

(8) SPIRITALE NUBENDI HOC GENUS EST. Quia, ut obſervavimus modò, mitræ non erant, niſi nuptarum fœminarum, aut Deo ſacratarum virginum.

(9) SOLVERANT CRINEM. Sponſæ ſolutis crinibus ad ſponſum accedebant. Auſonius deſcribens egredientis ſponſæ formam, inter alia iſtud Virgilii ipſi accommodat,

...... *dederatque comam diffundere ventis.*

videntur

videntur inventa. In mitellâ indicium eſt voluntatis, non caſtitatis auxilium: ut rem jam Deo devotam nec qui ſponſabat, perſeveret petere[a], aut ne raptor audeat[b] violare: ſignum eſt ergò, non ſacramentum[c] virginitatis[d]. Igitur hujuſmodi virgines, quæ jam ſpiritaliter nupſerant, quaſi ſecundas coëgiſtis ad[e] nuptias, & ut crines iterùm ſolverent, imperaſtis. Hoc nec mulieres patiuntur, quæ carnaliter nubunt: ex quibus ſi alicui maritum mutare contigerit, non repetitur temporalis illa feſtivitas (10): nòn in altum tollitur (11): non populi frequentia procuratur. Detraxiſtis igitur non capitis ornamenta, ſed (ut ſuprà diximus) bonæ[f] voluntatis indicia. Jam conſecratos Deo[g] ſparſiſtis immundis cineribus crines, juſſiſtis etiam ſalsâ aquâ perfundi. Et utinam vel id quod tuliſtis, velociter reponeretis[h]: protraxiſtis[i] moras, ut retroactæ in priſtino habitu, aliquæ diutiùs remanerent, retractis ſignis, quibus ſe jamdudùm contra petitores & raptores muniverant[k]. Qui cùm viderent, præſcriptionem ſibi jamdudùm oppoſitam, à vobis eſſe ſublatam, de ſponſis raptores effecti ſunt: nec viſus eſt ſibi unuſquiſque peccaſſe, dùm talem rapuit, qualem viderat, quandò ut uxorem acciperet, poſtulabat.

V. Libros ſacros & inſtrumenta dominica à Donatiſtis per vim Catholicis ablata.

In hoc genere quanta[l] damna feciſtis Deo? quanta lucra Diabolo procuraſtis? conflaſtis impiè calices: confregiſtis[m], & inconſultè raſiſtis altaria: puellas miſeras non ſine opprobrio, ut ſecundam mitellam acciperent, coëgiſtis, cùm de primâ in lectione[n] (12) recitari non poſſit. Et illud prætermittere nequeo, quod nec Deo eſt placitum, nec à veſtris cultoribus excuſari, nec ab aliquo homine defendi poteſt. Per

VARIANTES LECTIONES.

[a *Perſeveret petere.*] In MSS. C. & S. G *repeteret.* [b *Audeat.*] In MSS. C. & S. G. *auderet.* [c *Non ſacramentum.*] Hæc & ſequens verbum, *inveniſtis*, omiſſa ſunt in MSS. C. & S G. [d *Virginitatis.*] Ità ex conjecturâ reſtituimus pro *inveniſtis*, quod extat in MSS. S. T. & P. S. [e *Ad.*] In MSS. C. & S. G. *in.* [f *Bonæ.*] In MSS. C. & S. G. *melioris.* [g *Conſecratos Deo, &c.*] Hunc locum corruptum in MS. S. T. & in editis reſtituimus ex MSS. C. & S. G. Ubique habetur, *conſecratos*, quod editores in *conſecratas* mutaverunt. [h *Reponeretis.*] Ità in MSS. C. & S. G. In MSS. S. T. & P. S. & in editis, *revocare velletis.* [i *Protraxiſtis.*] In MSS. S. T. & P. S. & in editis, *interpoſuiſtis.* [k *Muniverant.*] In MSS. omnibus, excepto MS. P. S. *muraverant*; quod minùs elegans. [l *Quanta.*] Ità in MSS. C. & S. G. In aliis & in editis, *tanta.* [m *Confregiſtis.*] In MSS. *crud liter fregiſtis* [n *Cùm de primâ in lectione.*] Ità in MSS. C. & S. G. In MSS. S. T. & P. S. *cùm de primâ lectione.*

ANNOTATIONES.

(10) Non repetitur temporalis illa feſtivitas. Luculentum eſt eâ de re teſtimonium Lucani poëtæ, ubi de Martiâ Hortenſii viduâ dùm Catoni ſecundo nuberet l. 2.

Feſta coronato non pendent limine ſerta,
Infuláve in geminos diſcurrit candida poſtes,
Legitimæve faces, gradibuſque acclivis eburnis
Stat thorus, & picto veſtis diſcriminat auro,
Turritáve premens frontem matrona coronâ,
Tralatâ vitat contingere limina plantâ,
Non timidum nupta leviter tectura pudorem
Lutea demiſſos velarunt flammea vultus.

Apud Chriſtianos benedictionem nuptialem digami non accipiebant, néque coronabantur apud Græcos.

(11) Non in altum tollitur. Solebant nubentes curru ſublimes à paternâ domo in mariti ædes transferri. Huc fortè alludit Optatus, aut ad aliquem alium ritum uſitatum apud Pœnos.

(12) In lectione. Cùm de mitellâ in lege & in Evangelio nihil dictum ſit, idem ſuprà obſervaverat de mitellâ nihil eſſe mandatum.

judicia ſæcularia & leges publicas, divinæ legis inſtrumenta, executione officiorum à plurimis extorquenda eſſe duxiſtis [a]: volentes ſoli habere, quod pax in commune [b] poſſederat. Non vereor Chriſtianus dicere, quod vobis poſtulantibus, gentilis executio [c] (13) non potuit ignorare: velamina (14) & inſtrumenta dominica extorſiſtis, quæ jamdudùm fuerant in commune poſſeſſa [d]: extorſiſtis eum codicibus pallas: judicio ſuperbiæ veſtræ, utraque arbitrati eſtis eſſe polluta. Niſi fallor, hæc purificare properaſtis: laviſtis proculdubiò pallas: indicate quid de codicibus feceritis. In omnibus judicium providentiæ veſtræ debet eſſe æquale: aut utrumque lavate, aut utrumque dimittite [e]. Quod ſi aliter facias [f], corrupiſti diligentiam tuam [g]; pallam lavas, codicem non lavas [h]: ſi in unâ parte bonum, in alterâ malum eſt. Non potes negare, offendere te in unâ, ſi in alterâ promereris: & ſi gaudes, quòd in unâ videaris [i] religioſus, debes & plangere, quia teneris in alterâ parte ſacrilegus.

VI. Stultitia Donatiſtarum in lavandis parietibus irridetur. Ezech. 13.

JAM illud quale eſt, quod in multis locis etiam parietes lavare voluiſtis, & incluſa [k] ſpatia aquâ [l] ſalsâ ſpargi præcepiſtis. O aqua quæ dulcis à Deo [m] creata es, ſuper quam ante ipſos natales mundi ſanctus Spiritus ferebatur! ô aqua, quæ ut purum faceres orbem, laviſti terram [n]! ô aqua, quæ ſub Moyſe, ut naturalem amaritudinem perderes, indulcata ligno, tot populorum pectora ſuaviſſimis hauſtibus ſatiaſti! reſta-

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Extorquenda eſſe duxiſtis.*] Itá in MSS. C. & S. G. In aliis & in editis, *eripienda eſſe dixiſtis.* [[b] *In commune.*] Malè in editis, *in communione.* [[c] *Executio.*] Itá in MSS. C. & S. G. Malè in aliis & in quibuſdam editis, *excuſatio.* [[d] *Quæ jamdudùm fuerant in commune poſſeſſa.*] Hæc deſunt in MSS. C. & S. G. [[e] *Lavate, &c. dimittite.*] In MSS. S. T. & P. S. & in editis, *lava* & *dimitte.* [[f] *Facias.*] In MSS. C. & S. G. *facis.* [[g] *Corrupiſti diligentiam tuam.*] Itá in MSS. C. & S. G. In MSS. S. T. & P. S. *concupiſti diligentiam tuam*: unde manavit quod in editis legitur *concupiſti*, aut ut in aliis, *corrupiſti diligentiâ tuâ.* [[h] *Codicem non lavas.*] Hæc deſunt in MS. S. T. ſed neceſſaria, habenturque in aliis MSS. [[i] *Videaris.*] In MSS. C. & S. G. *videris eſſe.* [[k] *Incluſa.*] Itá in MSS. C & S. G. [[l] *Aquâ.*] Hocce nomen deeſt in MS. S. T. [[m] *Quæ dulcis à Deo.*] Itá in MSS. S. T. & P. S. In aliis, *dulcis quæ à Deo.* [[n] *Terram.*] In MSS. C. & S. G. *terrarum rabidam gentem.*

ANNOTATIONES.

(13) EXECUTIO. Officiales ſcilicèt gentiles, quorum miniſterio ad ea extorquenda uſi eſtis.

(14) VELAMINA. Quibus altaria & myſteria tegebantur, quæ *pallas* poſteà dicit. Eodem modo Chriſtianos ſacris codicibus & inſtrumentis ſpoliavit Genſericus, de quo Victor Vitenſis l. 1. n. 12. *Mittit Proculum quemdam in provinciam Zeugitanam, qui coarctaret ad tradendum miniſteria divina & libros ſanctos .... quibus ſe non poſſe tradere clamantibus ſacerdotibus, ipſi rapaci manu cuncta depopulabantur, atque de palliis altaris, proh nefas! camiſias ſibi & femoralia faciebant.* Pallæ veteribus erant linteamina quibus totum altare tegebatur, cui imponebantur calix & corpus Chriſti, quod replicatâ pallâ tegebatur inſtar ſindonis. Iſidorus Peluſ. l. 2. ep. 123. *Pura*, inquit, *illa ſindon quæ ſub divinorum donorum miniſterio expanſa eſt; Joſephi Arimathenſis eſt miniſterium; ut enim ille Domini corpus ſindone involutum ſepulturâ mandavit ..... eodem modo nos propoſitionis panem in ſindone ſacrificantes Chriſti corpus ſine dubitatione reperimus.* Innocent. l. 2. de myſteriis miſſæ c. 55. *Duplex eſt palla quæ dicitur* CORPORALIS; *una quam Diaconus ſuper altare totum extendit; altera, quam ſuper calicem plicatam imponit.* Vide etiam de hoc ritu ordinem Romanum & alios qui de ordine miſſæ ſcripſerunt.

bat tibi poſt promotionem non leviter degradari. Præſentiâ Moyſi in te amaritudo moritur, & à ſchiſmaticis hodiè cum Catholicorum turbâ dulcedo tua vexatur. Pares patimur bellum, pares expectamus vindicem Deum. Dic frater Parmeniane, quid vobis fecerat locus? quid ipſi parietes, ut à vobis iſta paterentur? An quia illic rogatus eſt Deus? an quia illic laudatus eſt Chriſtus? an quia illic invocatus eſt Spiritus ſanctus? an quia vobis abſentibus illic Prophetæ & ſancta Evangelia recitata ſunt? an quia illic fratrum jamdudùm litigantium, concordaverant mentes? an quia unitas Deo placita in quâ habitaret, invenerat domum? Indicate, quid illic lavare potuiſtis? Si Catholicorum veſtigia, & in vico & in plateis calcavimus, quare non omnia emendatis? nam & fovendorum corporum causâ, eadem nos & vos lavacra pariter abluerunt [a]; & ante vos frequenter noſtrorum loti ſunt multi. Si poſt nos purificanda putatis omnia, lavate & aquam ſi poteſtis: aut ſi veſtigia (ut ſuprà diximus) noſtra vobis eſſe videntur polluta, ſufficeret terra: ut quid & parietes lavare voluiſtis, in quibus humana non poſſunt poni veſtigia? parietes non calcare, ſed tantùm videre potuimus. Si & quod tangit aſpectus, lavandum eſſe cenſetis, cur cætera dimiſiſtis illota? Videmus tectum, videmus & cœlum, hæc à vobis lavari non poſſunt. Illa lavando promeriti eſtis Deum: iſta non lavando, inexpiabile videmini incurriſſe peccatum. Cùm igitur alibi quaſi diligentes eſſetis inventi: ſi tamen diligentia dicenda [b] eſt ſtultitia, & (ut vero nomine appellem [c]) vanitas veſtra: niſi fortè quia hoc faciendo, in pavorem miſiſtis populos imperitos, ut quia lota eſt columna, lavarentur & corpora. Si in his rebus conſilium latet, miſeros ſubtiliter decepiſtis: ſi talis res ſine conſilio geſta eſt, manifeſta eſt veſtra hebetudo: hæc vos ſtultè feciſſe, & à vobis ſeducti cognoſcunt; nec vos ipſi negare poteritis.

Quid referam etiam illam impietatem de veſtrâ conjuratione venientem, quia ad hoc baſilicas invadere voluiſtis, ut vobis ſolis cœmeteria vindicetis, non permittentes ſepeliri corpora catholica; ut terreatis [d] vivos, malè tractatis & mortuos, negantes funeribus locum. Si inter viventes fuerat certamen, odia veſtra vel mors aliena compeſcat. Jam tacet cum quo paulò antè litigabas: quid inſultas funeri? quid impedis ſepulturam [e]? quid cum mortuis litigas? perdidiſti malitiæ fructum: & ſi corpora non vis in unum quieſcere, animas tamen in uno apud Deum poſitas non poteris ſeparare.

VII. Donatiſtas in mortuos etiam ſæviſſe, non permittentes Catholicorũ corpora ſepeliri.

Omnia denique, quæ à vobis geruntur, ex toto narrari non poſſunt: ſed tamen concedantur [f] vobis, qui erroris hujus magiſterium poſſidetis. Jam & de veſtris ſilere quis poſſet, de illis, ſcilicèt, quos aut

VIII. Elegans & egregia comparatio Donatiſtarum cum aucupibus.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Abluerunt.*] In MSS. C. & S. G. *habemus.* [b *Dicenda eſt.*] In MSS. C. & S. G. *dici poteſt.* [c *Appellem.*] Ità in MSS. C. & S. G. In aliis, *appelletur.* [d *Terreatis.*] In MS. S. T. *terreretis.* & poſteà ſimiliter *tractaſtis.* [e *Impedis ſepulturam.*] Ità in MS C. In MSS. S. T. & S. G. *impedis ſepulturæ.* [f *Sed tamen concedantur.*] In MS. S. T *ſed concedatur.*

factione aut ſubtilitate, ut veſtros faceretis ſeducere potuiſtis, non ſolùm maſculi, ſed etiam fœminæ: ex ovibus ſubitò facti ſunt vulpes, ex fidelibus perfidi, ex patientibus rabidi, ex pacificis litigantes, ex ſimplicibus ſeductores, ex verecundis impudentes, feroces ex mitibus, ex innocentibus malitiæ artifices. Poſt quod ad vos delapſi ſunt aut delapſæ, dolent alios ibi eſſe ubi nati ſunt: benè ſtantes in lapſus ſuos invitant: ſi ſcirent ſe gloriam conſecutos, felicitate ſuâ tacitè fruerentur. Nunc autem perditos, tranſitus ſuos conſolari cupientes, cæteros ut ſimiliter labantur, invitant: & reſidentes in ſinu matris Eccleſiæ, quaſi pigros & tardos accuſant. His enim verbis loqui non erubeſcunt: « Caï Seï, vel Caïa Seïa[a], quamdiù te tenes? » hoc eſt dicere: imitare lapſus meos, imitare tranſitus turpes. Quamdiù fidelis vocaris? jam fidem deſere, jam pœnitentiam diſce: vos eſtis aucupes, & illi aut illæ ſunt aves. Sed quia non eſt unum aucupum[b] genus: alii ſunt qui arte ſimplici altis fundatas radicibus in faciem nemoris diffuſas arbores petunt, ubi aves ſimplici volatu naturalibus ramis inſidunt: non illic numerantur fraudes, non artificioſa conſilia: ars una eſt & ſola capiendi peritia. Illi vos aucupi ſimiles dico, qui poſt diſceſſum noctis, ante lucis adventum, non aliorum more naturales vadit ad arbores. Sed ipſe arborem portans, futurum nemus ſtringit in faſcem, aridam arborem nullis radicibus fultam, multiplici fraude componit. Cui adulterinos inſerit ramos, & quæ ſuas jamdudùm ſucciſa perdiderat, alienas accipit frondes. Alias aves clauſas portat in caveâ; eviſceratas alias ad imaginem viventium, olim extinctas, fallacibus ramis, quaſi viventes imponit. Aliæ latent in caveis: aliæ quaſi viventes videntur in ramis. Jungitur una geminatâ fraude calliditas; & ut decipi vivarum[c] volantium ſimplicitas poſſit, quas mortuas eſſe conſtat, videntur tendere colla cum vocibus; & quæ latent in carcere ſuo, quaſi de gutture cantant alieno. Inter alterius imaginem & alterius vocem dolus unus operatur: captivæ liberas capiunt, & mortuæ viventes occidunt. Tales ſunt, quos aut rebaptizatione, aut pœnitentiâ ſauciaſtis, ne ſoli aut ſolæ periſſe videantur, alios vel alias ſecum perire, magno ſtudio & labore contendunt.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Caï Seï, vel Caïa Seïa.*] In MSS. *Gaïſeï, vel Gaïaſeïa.* [[b] *Aucupum.*] In MSS. C. & S. G. *aucupii.* [[c] *Vivarum.*] In MS. S. G. *avium.*

LIBER

S. OPTATI AFRI
MILEVITANI EPISCOPI,
DE
SCHISMATE DONATISTARUM,
ADVERSUS PARMENIANUM,
LIBER SEPTIMUS. (1)

IN hoc noviſſimo libro continetur, Traditores qui in primo libello ſub nominibus ſuis & locis & confeſſionibus ſunt demonſtrati, non grave [a] *peccatum habuiſſe, qui neceſſitate non voluntate peccaverint, bono unitatis etiam tales in communione recipi potuiſſe.*

POST Traditores oſtenſos & ſanctam Eccleſiam demonſtratam, poſt repulſas quas ingerebatis calumnias, & poſt peccata veſtra, quæ à Deo increpari meruerunt ordine ſuo; & iteratio [a] ſacramentorum, & præſumptiones veſtræ, & terrores oſtenſi ſunt: jam reſponſorum dictorumque noſtrorum finis eſſe debuerat: ſed quoniam poſt invidiæ ſilvam ſecuribus veritatis abſciſam, video adhuc veſtras, vel veſtrorum provocationes pullulare, quas vos audio dicere [b], ad unam communionem non oportuiſſe quæri [c], cùm filios traditorum vos eſſe conſtiterit; ad ea pauca reſpondeam. Reverà ſufficiebat ſibi Eccleſia catholica habens innumerabiles populos in provinciis univerſis: ſufficiebat &

1. Donatiſtas minùs noxios eſſe & ad communionem faciliùs admitti poſſe, quàm eorum parétes traditionis reos.

VARIANTES LECTIONES.

[a *Non grave.*] In MS. S. G. *grave.*

[a *Iteratio.*] In MSS. C & S. G. *traditione.* In MS. S. T. *ratione.* In MS. P. S. *oratione.* Nos ex conjecturâ reſtituimus, *iteratio*; nam hîc ſingulorum librorum argumenta percurrit Optatus, & deſignat his verbis argumentum libri quinti, in quo agitur de *iteratione baptiſmi.* [b *Quas vos audio dicere.*] Ità in MSS. C & S. G. In MSS. S. T. & P. S. *quibus poteſtis dicere.* [c *Non oportuiſſe quæri.*] In MS. S. T. *venire non oportuiſſe.*

ANNOTATIONES.

(1) LIBER SEPTIMUS. De hoc libro ſeptimo quid ſentiendum vide quæ diximus ubi de ſcriptis Optati.

in Africâ, licèt in paucis; ſed Deo veſtra ſeparatio non placebat: quoniam divulſa fuerant unius corporis membra: & contra voluntatem Dei, fratres à fratribus errabatis. Quamvis domeſticum judicium in parentibus veſtris operatum ſit, ut ultrò recederent, qui pro admiſſâ traditione [a] abjici debuerant: nullum judicium celebratum eſt, ſed ſententiæ eſt operatus effectus. Pellendi fuerant poſt traditionem, de quâ ſibi in concilio Numidiæ confeſſi ſunt: ſed ne invidia eſſet [b] (2), excuſata eſt judicandi ſeveritas; dùm majores veſtri ultrò invenerunt de reatu conſilium, ut cooperto crimine ſuo, quaſi ſuperbi diſcederent, quibus & dolere & erubeſcere debebatur. Illi namque ſi illo tempore, bono pacis unitas fieret [c], & ſi [d] ad Eccleſiam catholicam ſponte veniſſent [e]: non ſicut vos, quos non ſine voluntate Dei adductos [f] eſſe conſtat, ut rediretis unde erraveratis (quamvis adhuc erretis), ſi ad Catholicam (ut dixi) ſponte veniſſent, quia traditores fuerant: de talibus recipiendis dubitarent forſitan noſtri majores; ſed nobis lætandum eſt, quòd tales uſque ad noſtra tempora minimè duraverunt. Ergò hodiè negotium [g] novum eſt, dùm vobiſcum res, non cum illis agenda eſt. Quamvis ab ipſis ad vos videatur hæreditaria macula eſſe tranſmiſſa: tamen in hoc titulo non poteſtis rei eſſe cum patribus veſtris, ſecundùm judicium
Ezech. 18. 4. Dei, qui locutus eſt per Ezechielem prophetam, dicens: *anima patris mea eſt; & anima filii mea eſt: anima quæ peccat, ſola punietur.* Quæ res jam & antiquis ſeculis, in ipſis natalibus mundi probata eſt, dùm non pertinuit ad Seth filium Adæ, patris admiſſum. Sed ne quis dicat alio
Exod. 20. 5. loco ſcriptum eſſe, dicente Domino: *mala patrum uſque in quartam progeniem redditurum.* Illius ſunt proculdubiò ambæ voces; ſed non ad unum populum ſonat utraque [h]. Prima eſt per Moyſem [i] ad certum genus hominum: ſecunda, per Ezechielem ad alterum genus hominum.
Matt. 27. 25. Dùm [k] ſciret Deus Judæos apud Pontium Pilatum profeſſuros, ut dicerent: *ſanguis hujus ſuper nos, & ſuper filios noſtros:* de præſcientiâ [l] Deus vidit pro magnitudine culpæ parum fuiſſe quod dicturi erant; & ut

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Traditione.*] In MSS S. T. & P. S. *traditionis culpâ.* [[b] *Invidia eſſet.*] Ità in MSS. S. T. & P. S. meliùs quàm in aliis, *Invidiæ eſſent*, niſi quòd poſteà pro *eſt* quod eſt in aliis MSS. legitur *&*. [[c] *Unitas fieret.*] In MSS C. & S G. *unitatem facere debuerant.* Poſt hæc verba in editis habetur lacinia quædam, in quâ excuſatur crimen traditionis: neſcio undè deprompta; nec enim extat in ullo è quatuor codicibus manuſcriptis quos mihi videre contigit, nec in primâ editione Balduini, nec concinit cum antecedentibus & conſequentibus, quæ hac ſublatâ optimè cohærent, nec ſtylum Optati ſapit, & ab ipſius placitis & doctrinâ prorsùs abhorret. His de cauſis hanc laciniam hîc omiſimus & in appendicem rejecimus. [[d] *Et ſi.*] Hæ duæ particulæ deſunt in MS. S. G. [[e] *Veniſſent.*] Ità in MSS. S. Th. & Ph. S. In MS. S. G. *venirent* pro *veniſſent.* [[f] *Adductos.*] Ità in MSS. S. T. & P. S. In MS. S. G. *adjutos*; ſed perperàm. [[g] *Negotium.*] Deeſt in MSS. S. T. & P. S. [[h] *Utraque.*] In MS. S. T. *una qua*, vitio amanuenſis. [[i] *Per Moyſem.*] In MS. S. T. *ad Moyſem.* [[k] *Dùm.*] In MS. S. G. *ſed cùm.* [[l] *Præſcientiâ.*] In MS. S. G. *præſentia*: malè.

ANNOTATIONES.

(2) INVIDIA ESSET. Ne ex iis pulſis, aliis invidia fieret, eò quòd tot epiſcopos ejeciſſent;

competentibus pœnis lueretur offenſio, ipſis Judæis comminatus eſt, dicens: *ſe mala patrum uſque in quartam progeniem redditurum.* Ergò hæc vox ad ſolos Judæos ſpecialiter pertinet. Cæterùm, illa ad Chriſtianos, quâ dignatus eſt promittere non vindicare in filios, ſi quid peccetur à patribus, nec in patribus ſi quid à filiis forſitan delinquatur [a]. Temporibus unitatis, principes veſtri qui probantur iſta feciſſe, jam è vivis exceſſerant, vobis quaſi [b] hæreditariam maculam relinquentes, quam priùs Deus à vobis providentiâ ſuâ ſic diluit, dùm inter patres & filios (ſicut ſuprà diximus) ſeparavit. Igitur quia tradere peccatum eſt, videant parentes veſtri, quid in judicio Dei reſpondeant: veſtrûm tamen, (quia [c] aliis temporibus eſtis) peccatum eſſe non poteſt.

II. In Eccleſiâ Dei uſque ad diē judicii bonos & malos reperiri, & hos eſſe tolerandos.

INDE eſt quòd vos jamdudùm in communionem noſtram voluimus recipere, quia vos illo tempore non peccaſtis, ſed principes veſtri [d]. Nec quaſi ex toto ſanctus debet quis de altero judicare: quia ſcriptum eſt in Evangelio, Chriſto dicente: *nolite judicare, ne judicetur de vobis:* maximè cùm nemo ex toto ſanctus poterit inveniri. Nam ſi ſunt qui poſſint non habere [p]eccata, mentiuntur in oratione dominicâ, ſi ſine causâ indulgentiam poſtulant, dicentes Deo patri: *dimitte nobis peccata, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris:* cùm Joannes Apoſtolus, & omnium conſcientias prodat, & ſuam reſignet [e] his verbis: *ſi dixerimus*, inquit, *quoniam peccatum non habemus, nos ipſos decipimus, & veritas in nobis non eſt:* cujus dicti rationem in quarto libro manifeſtiùs explanavimus. Sed fac & aliquos eſſe totâ ſanctitate perfectos, non licet ut ſint ſine fratribus, qui ne repellantur, evangelica præcepta reclamant, quibus deſcribitur ager [f] qui eſt totus orbis, in quo eſt Eccleſia, & ſeminator Chriſtus, qui præcepta dat ſalutaria. E contrario, homo eſt malus, id eſt Diabolus, qui non in luce, ſed pèr tenebras ſeminat importuna peccata: & in uno agro naſcuntur diverſa ſemina; ſicut in Eccleſiâ non eſt ſimilis turba animarum. Ager ſuſcipit ſemina bona vel mala: eſt diverſitas ſeminum; ſed creator unus omnium eſt animarum: unus dominus agri [g], ubi nata ſunt zizania: duo ſunt auctores ſeminum; ſed ager unum dominum habet; ipſum Deum dominum. Illius eſt terra: illius ſunt bona ſemina: illius eſt & pluvia. Ideò vos adductos recipere in unitate conſenſimus; quia nobis non licet vel ſeparare, vel repellere: quamvis peccatores in uno agro nobiſcum natos, unâ pluviâ, hoc eſt,

Matt. 7. 1. Matt. 6. 12. Luc. 11. 4. 1. Joan. 1. 8.

VARIANTES LECTIONES.

[a] Hîc inſerta eſt alia lacinia in editis, exceptâ primâ Balduini editione, ad excuſandum crimen traditionis, quæ rejicienda eſt propter eaſdem rationes propter quas priorem rejecimus; nam exulat pariter ab omnibus manuſcriptis, orationis ſeriem interrumpit, & à doctrinâ Optati aliena eſt. [b *Quaſi.*] Deeſt in MS. S G. [c *Quia.*] In MS. S. G. *qui ab.* In MS. S. T. *quia ab.* [d] Hîc in editis exceptâ Balduini editione, inſeruntur tres lineæ quæ non extant in MSS. Has habes in appendice cum aliis additamentis ad huncce librum. [e *Reſignet.*] In MSS. C. & S. G. *deſignet*; ſed *reſignet* magis quadrat. [f *Reclamant: quibus deſcribitur ager.*] Hunc locum reſtituimus ex MSS. S. T. & P. S. In aliis MSS. & in editis corruptè admodùm legitur, *declamantes, ſcripturâ muniuntur. Ager.* [g *Unus dominus agri.*] Ità in MSS. S. T. & P. S. In MSS. C. & S G. *Unus domini ager.*

uno baptiſmate nutritos: quomodò non licuit Apoſtolis de tritico zizania ſeparare: quia ſeparatio ſine exterminio fieri non poteſt: ne dùm evellitur quod opus non eſt, conculcetur quod opus eſt. Pariter juſſit Chriſtus in agro ſuo per totum orbem terrarum, in quo eſt una Eccleſia, & ſua ſemina creſcere & aliena. Poſt crementa communia, venturus eſt judicii dies, qui meſſis eſt animarum, ſedebit judex Filius Dei, qui agnoſcit quid eſt ſuum, & quid alienum. Illius erit eligere quid condat in horreo, & quid tradat incendio: quos ad interminata tormenta deſtinet: & quibus promiſſa præmia repræſentet. Agnoſcamus nos omnes homines eſſe: nemo ſibi uſurpet divini judicii poteſtatem. Nam ſi ſibi totum vindicet quivis epiſcopus, dicatur quid in judicio acturus eſt Chriſtus? ſatis ſit homini, ſi de peccato ſuo reus non ſit, quàm ut de alieno judex eſſe deſideret. Profeſſio denique noſtra eſt bono pacis vos non repellere [a]. Nefas eſt enim, ut Epiſcopi faciamus quod Apoſtoli non fecerunt, qui permiſſi non ſunt vel ſemina ſeparare, vel de tritico zizania evellere.

III. Exemplo Apoſtoli Petri uti poſſe Donatiſtas ut eis detur venia.

Quòd ſi de recipiendis vobis Catholica dubitaret, nonne vos debuiſtis unitatis aſſequi formam? ſed exempla in Evangelio lecta proponere noluiſtis, ut eſt lectio de perſonâ beatiſſimi Petri; ex quâ, forma unitatis retinendæ vel faciendæ deſcripta recitatur. Equidem malum eſt contra interdictum aliquid facere: ſed pejus eſt unitatem non habere cùm poſſis. Quam unitatem, ipſum Chriſtum videmus præpoſuiſſe vindictæ ſuæ, qui magis omnes diſcipulos ſuos voluit in uno eſſe, quàm quòd offenſus fuerat vindicare: dùm nollet ſe negari, promiſit ſe apud Patrem negaturum eſſe, qui ſe negaret [b], & [c] cùm hæc ità [d] ſcripta ſint, tamen bono unitatis beatus Petrus, cui ſatis erat ſi poſt quod negavit, ſolam veniam conſequeretur [e], & præferri Apoſtolis omnibus meruit, & claves regni cœlorum communicandas cæteris, ſolus accepit. Bono unitatis, ſepelienda eſſe peccata hinc intelligi datur, quòd beatiſſimus Paulus Apoſtolus dicat, charitatem poſſe obſtruere multitudinem peccatorum: *onera* (inquit) *veſtra invicem ſuſtinete:* & alio loco ait: *charitas magnanimis eſt: charitas benigna eſt: charitas non zelatur: charitas non inflatur: non quærit quæ ſua ſunt:* & benè dixit. Hæc enim omnia viderat in Apoſtolis cæteris, qui bono unitatis, per charitatem noluerunt à communione Petri recedere, ejus ſcilicèt qui negaverat Chriſtum. Quòd ſi major eſſet amor innocentiæ, quàm utilitas pacis & unitatis, dicerent ſe non debere communicare Petro, qui negaverat ma-

Galat. 6. 2.

1. Cor. 13. 4. & 5.

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Bono pacis vos non repellere.*] In MSS. C. & S. G. *bonum pacis non repellere.* In editis hîc habetur: *non ſolùm vos non repellere, ſed etiam parentes veſtros, ſi eorum temporibus contingeret & unitas fieret bonum pacis non repellere:* ſed hæc deſunt in omnibus MSS. & in primâ editione Balduini, videnturque aſcititia. [[b] *Qui ſe negaret.*] In editis hæc adjiciuntur: *apud homines. Et non tamen non ſe promiſit puniturum ſcripturam aliquam qui tradidiſſet: graviùs eſt enim negare eum qui locutus ſit, quàm tradidiſſe verba quæ locutus ſit.* Sunt iſta manifeſtè ſubdititia. [[c] *Et.*] In MSS. S. T. & P. S. *ſed.* [[d] *Ità.*] Deeſt In MS. S. G. [[e] *Conſequeretur.*] In MSS. S. T. & P. S. *mereretur.*

giſtrum;

giſtrum, & Dei Filium dominum. Poſſent non communicare (ut ſuprà dictum eſt) beatiſſimo Petro: poſſent contra illum recitare verba Chriſti, qui promiſerat negaturum ſe eſſe apud Patrem, eum qui ſe coram hominibus negaſſet. Ad quam formam debet diligenter attendi: de quâ dùm pauca commemoro, ipſius ſancti Petri beatitudo veniam tribuat, ſi illud commemorare videor quod factum conſtat & legitur: dubito dicere peccaſſe tantam ſanctitatem; ſed ipſe hoc factum probat, qui & doluit amarè, & flevit ubertim, qui nec doleret nec fleret, ſi nulla interveniſſet offenſio. Potuit [a] utique caput Apoſtolorum ità ſe gubernare, ut nihil incurreret quod doleret: ſed ideò in uno titulo ejus multa videntur errata, ut poſſet oſtendi bono unitatis omnia debere Deo ſervari. Et neſcio an in altero hoc genus peccati, tanti ponderis eſſe poſſit, quanto in beato Petro fuiſſe manifeſtum eſt. Quiſquis enim fortè in aliquâ perſecutione negavit Filium Dei, in comparatione beati Petri videbitur leviùs [b] deliquiſſe ſi negavit quem non vidit; ſi negavit quem non agnovit; ſi negavit cui nihil promiſit; ſi ſemel negavit. Nam in beato Petro hoc genus peccati dilatatum eſt: primò quòd cùm interrogaret Chriſtus omnes quem ſe homines dicerent, unus dixit Eliam;
alter dixit Prophetam: tunc Chriſtus dixiſſe legitur: *vos quem me dicitis* Matt. 16.
eſſe [c]? & ait illi Petrus: *tu es Filius Dei vivi.* Pro quâ agnitione laudari 15. & 16.
ab eo meruit [d]: Ecce [e] cæteris non agnoſcentibus Filium Dei, ſolus Pe-
trus agnovit. Deindè ſub die paſſionis, cùm diceret Chriſtus: *ecce teneor* Matt. 26.
& fugietis omnes. Tacentibus cæteris, ſolus ſe promiſit non receſſurum: 31.
de præſcientiâ Filius Dei ait: *Petre, antequàm gallus cantet, ter me ne-* Ibid. 34.
gabis. Additum eſt aliud ad pondus peccati, promiſſum ſcilicèt quod non erat impleturus. Poſteà quàm in domum Caïphæ ductus eſt Chriſtus, ad menſuram delicti complendam, de tanto numero nullus alius interrogatur præter beatum Petrum: interrogatus primò negat; interrogatus iterùm negat; tertiò dixit ſe Chriſtum omninò non noſſe: & cantavit gallus; non ut tempora cantu ſuo diſtingueret, ſed ut peccaſſe ſe beatus Petrus agnoſceret. Deniquè doluit amarè, & flevit ubertim. Ecce, ut ſuprà dictum eſt, cæteris non agnoſcentibus [f], ſolus agnovit: cæteris non promittentibus ſolus promiſit: cæteris nec ſemel negantibus, ter ſolus negavit; & tamen bono unitatis, de numero Apoſtolorum ſeparari non meruit. Unde intelligitur omnia ordinata eſſe providentiâ Salvatoris, ut ipſe acciperet claves. Intercluſa eſt malitiæ via, ne Apoſtoli animo licentiam judicandi conciperent, & ſeverè contemnerent eum qui negaverat Chriſtum. Stant tot innocentes, & peccator accipit claves, ut unitatis negotium formaretur. Proviſum eſt ut peccator aperiret innocentibus, ne innocentes clauderent contra peccatores [g], & quæ neceſſa-

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Potuit.*] In MSS. S. T. & P. S. *Et potuit.* [[b] *Videbitur leviùs.*] In MSS. S. T. & P. S. *videtur leviter.* [[c] *Vos quem me eſſe dicitis?*] In MSS. S. T. & P. S. *tu, Petre, quem me eſſe dicis.* [[d] *Meruit.*] Poſt iſtud verbum in editis hæc adjecta ſunt: *quòd inſtinctu Dei Patris hoc dixerit.* [[e] *Ecce.*] Ità in MS. S T. In aliis, *&c.* [[f] *Agnoſcentibus.*] In MSS. S. T. & P. S. additur, *filium.* [[g] *Peccatores.*] In MSS. S. T. & P. S. *peccatorem.*

ria eſt unitas, eſſe non poſſet. Hæc ſi commemoraretis, communicare cupientes; quandò vos catholica pio ſinu ſuſcipere dubitaret Eccleſia? cùm conſtet vos non traditores eſſe, ſed filios traditorum.

IV. Donatiſtis non autem Catholicis convenire quod dictum eſt de muſcis morituris. *Eccleſ.* 10. 1.

NAM aliqui ex vobis volentes nos populis ſuis contemnendos oſtendere, etiam illud miſcent [a] tractatibus ſuis quod à Salomone prophetâ dictum eſt: *muſcæ morituræ exterminant olei ſuavitatem*: & muſcas [b] morituras nos appellant: & oleum nominant, illum ſcilicèt liquorem, qui ex nomine Chriſti condîtur; quod chriſma poſtquàm condîtum eſt nominatur. Antequàm fiat, adhuc oleum eſt naturâ ſimplex; fiet [c] ſuave, dùm de nomine Chriſti condîtur. Ergò tres res ſunt quas Salomon propheta nominavit: oleum, ſuavitatem, & muſcas morituras exterminantes ſuavitatem. Iſtæ tres res loca ſua habent in ordine: primo loco eſt oleum: ſecundo ſuavitas de confectione: tertio, muſcæ morientes exterminantes ſuavitatem. Quiſquis eſt talis tractator ex vobis, probet quomodò nos muſcas morituras appellat. Si apud vos putatis eſſe confectionem quæ det oleo ſuavitatem: apud vos eſt oleum & ſuavitas. Numquid nos exterminamus oleum veſtrum, ut meritò nos muſcas morituras appelletis? quod veſtrûm eſt, apud vos eſt. Et ſi à vobis ad nos aliquis tranſitum fecerit; ſic à nobis ſervatur, quomodò à vobis dimittitur: quomodò dicitis quia nos ſumus muſcæ morituræ ſuavitatem olei corrumpentes, cùm poſt vos nihil tale facimus? aut ſi à nobis dicitis ſuavitatem olei corrumpi poſſe: aut poſſumus aliquid, & damus oleo ſuavitatem: aut ſi nos, ut vultis, nihil poſſumus: remanſit oleum tale eſſe, quale & natum eſt: quomodò dicitis quia nos ſumus muſcæ morituræ, corrumpentes ſuavitatem olei? Igitur oleum antequàm à nobis conficiatur, tale eſt quale & natum eſt: confectum, ſuavitatem ex nomine Chriſti accipere poteſt. Quomodò poſſumus uno facto [d] & conficere, & corrumpere? reſtat ut ſi oleum de ſe ſuave ſit, vacet quod agitur ab hominibus ſi ab homine in nomine Chriſti conficitur. Non poteſt idem operarius duas res repugnantes & contrarias ſimul facere. Vobis abſentibus ſi conficimus [e], non corrumpimus. Si corrumpimus, quis ante nos confecerat quod corrumperemus? Quare ne vacet dictio prophetæ (ſi ita eſt) intelligite quia vos eſtis muſcæ morituræ. Vos enim exterminaſtis non quod natum eſt, ſed quod confectum eſt, ſuavitas enim legitur non natura poſſe corrumpi. Oleum enim ſimplex eſt, & nomen ſuum unum & proprium habet: confectum jàm chriſma vocatur, in quo eſt ſuavitas, quæ cutem conſcientiæ mollit, excluſâ duritiâ peccatorum: quæ animum innovat lenem: quæ ſedem Spiritui ſancto parat, ut invitatus illic, aſperitate fugatâ, libenter inhabitare dignetur. Hæc eſt ſuavitas olei, quam poſſunt muſcæ morituræ corrumpere. Si nos

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Miſcent.*] In MSS. S. T. & P. S. *opponunt*. [[b] *Et muſcas*] In MSS. C. & S. G. *&* *quaſi muſcas*. [[c] *Fiet.*] Ità hunc locum reſtituimus ex MSS. S. T. & P. S malè in aliis & in editis, *fit &*. [[d] *Uno facto.*] In MSS. C. & S. G. *uno momento*. [[e] *Conficimus.*] In MSS. S. T. & P. S. *confecimus*, & poſteà *corrupimus*.

exterminaremus à vobis confectum oleum, meritò nos muſcas morituras appellare poſſetis: ſed dùm quod à vobis unctum eſt, tale ſervamus, quale ſuſcipimus; muſcæ moriturae eſſe non poſſumus. Sed dùm vos invidiæ tempeſtatibus impulſi, quaſi in oleum caditis; vos exterminatis in rebaptizatione ſuavitatem olei illius quod in nomine Chriſti confectum eſt, unde condirentur mores, unde accenderetur lumen mentis, ad ſalutarem [a] & veram intelligentiam. Vos exterminatis rem ubi oleum fuit & ſuavitas. Nos quomodò potuimus corrumpere ſuavitatem, quæ ante nos à nullo confecta eſt? ſeduxiſtis homines, rebaptizaſtis, iterùm unxiſtis. Proh dolor! non ſine morte veſtrâ, exterminaſtis [b] quod fuerat de nomine Chriſti confectum, more muſcarum, quæ pereuntes exterminant: quia mors eſt peccatum, quod non habet indulgentiam. Scriptum eſt quia *qui peccaverit in Spiritum ſanctum, non remittetur ei, nec hîc, nec in futuro ſeculo*. Ergò cùm & falsò nos muſcas appelletis, & omnia quæ à nobis fiunt, diſſolvere properetis, & nos contemnendos aut deſpiciendos eſſe dicatis, vobis ſolis ſanctitatem vindicantes: innocentiam proponitis veſtram, ut promittatis vos aliena poſſe donare peccata. Videtis [c] igitur non de nobis, ut diſputatis, ſed de vobis dixiſſe beatiſſimum Paulum apoſtolum: *erunt* (inquit) *homines ſeipſos amantes, cupidi, gloriantes ſibi, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, pacem non cuſtodientes, ſine affectu, detractores, immites, ſine benignitate, &c.* Matt. 12. 32. 2. Timot. 3. 2.

V. Donatiſtas non autem Catholicos Jamnæ & Mambræ ſimiles eſſe.

NAM & illud quale eſt, quod pro arbitrio tuo Moyſi vobis imponere voluiſti perſonam, contra quem Jamnem & Mambrem obſtitiſſe commemorat apoſtolus Paulus. Si ità eſt, quæ apud vos veritas inveniri poteſt, cui Catholica videtur obſiſtere, aut quod apud nos eſſe mendacium poteris approbare? in unâ communione eſſe cum toto orbe terrarum? numquid poteris approbare mendacium? ſymbolum verum, & unicum retinere & defendere, numquid poteris approbare mendacium? cathedram Petri & claves regni cœlorum à Chriſto conceſſas, ubi eſt noſtra ſocietas, numquid poteris approbare mendacium? in ipſâ lectione quæ commemoraſti inter ipſas perſonas, conſidera ordinem rerum, & qui fuerit prior attende. Utique Jamnes & Mambres ſecundo loco ſunt, qui contra Moyſem & veritatem [d] falſis artibus militare voluerunt: & anteceſſerat Moyſes, cujus virtutes impugnare fruſtrà conati ſunt. Ut Moyſes prior eſt, ſic & Catholica prior eſt: ut Jamnes & Mambres repugnantes obſtiterunt, ſic & vos rebelles contra veram [e] Catholicam militatis. Quid eſt ergò quòd nomina & nobis & vobis mutare voluiſtis, niſi ut te ſociis tuis comparares æqualem? Sunt enim aliqui ex vobis qui obliti aut ignari præteritorum temporum in [f] nos dicant quæ per-

VARIANTES LECTIONES.

[a *Ad ſalutarem.*] In MSS. S. T. & P. S. *ad ſalutares partes.* [b *Exterminaſtis.*] In MSS. S T. & P. S. *exterminantes.* [c *Videtis.*] In MSS *vides.* [d *Veritatem.*] In MSS. S T & P. S. *Aaron.* [e *Veram.*] In MSS. S. T. & P. S. *veritatem.* [f *In nos dicant quæ pertineant ad.*] Hæc ex conjecturâ ſupplevimus quæ deſunt in MSS. ne hiulca & manca eſſet oratio.

tineant ad eos qui jamdudùm de Catholicâ lapſi Majorinum ordinaverunt; illi ſcilicèt auctores ſchiſmatis & traditionis. Cùm adhuc retinerent pacem antequàm exterminarent Deo placitam unitatem, fuerunt lumen mundi, & ſal terræ meritò appellabantur. Dùm docerent pacem, adhuc pacifici vocabantur: antequàm inflati eſſent, beati erant, de paupertate ſpiritûs, pars erant condimenti: beati erant, dùm mites, pars fuerant condimenti: beati erant dùm juſti, pars erant condimenti: beati dùm pacifici, tòtum fuerant condimentum. Poſteà quàm erroris divitias dederunt ſpiritui & pulmonibus ſuis, & facientes ſchiſma, immites inventi ſunt: & minùs miſericordes dùm impiè membra Eccleſiæ diviſerunt: & injuſtitiam ſecuti, regnum Dei pro faſtidio habuerunt: & dividendo Eccleſiam noluerunt eſſe pacifici, ipſi facti ſunt ſal infatuatum, ex quo nihil condiretur, quod Deo de ſuavitate placuiſſet. Et cùm hoc malum pertineat ad principes veſtros, à quibuſdam ſociis ſuis aliter diſputatur, ut dicant inſipientes fuiſſe eos qui agnoverunt vel ſerò veritatem, & ab ſchiſmate recedentes, agnitâ matre Catholicâ ſecuti ſunt pacem. Hos putant aliqui veſtrûm erraſſe: hos exiſtimant quaſi infatuatos à ſapientiâ receſſiſſe. Unde apparet vos omnes eodem modo errare in nominibus transferendis; dùm & tu Jamnem & Mambrem pacificis Catholicis comparaſti, & vos ſchiſmaticos Moyſi quod à veritate alienum eſt: & aliqui ſocii tui inſipientes, de ſapientibus judicare voluerunt, ut dicant fatuos factos eſſe pacificos; & parentes ſuos de diſſenſione infatuatos eſſe, intelligere noluerunt.[a]

VI. Quâ ratione & cur Macarius ad communionem admiſſus fuerit.

JAM ad illum locum[b] invidia veſtra dilabitur, ut dicatis Macarium poſt illa facta communioni non debuiſſe miſceri: ſed magis à catholicis Epiſcopis abſtineri. Primò, communionis unum eſt nomen, ſed diverſi ſunt modi[c]: aliud eſt communicare epiſcopum cum epiſcopo, & aliud communicare laïcum cum epiſcopo. Tunc erat grave ſi Macarius quod feciſſe dicitur, ſuâ voluntate feciſſet; quod qui faciunt, factum judiciis publicis & Romanis legibus vindicatur. Ille eſt enim homicida, qui nullâ neceſſitate cogente, nullâ juſſione, nullâ poteſtate, ſed furore adactus, de voluntate ſuâ fecerit quod prohibent leges. Cæterùm, Macarius quod feciſſe dicitur, vobis provocantibus fecit: nec epiſcopus fuit, nec in officio epiſcopali verſatus eſt, nec manum alicui impoſuit,

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Noluerunt.*] Hîc clauditur in editis liber ſeptimus totumque opus Optati, & quæ ſequuntur in MSS. tranſlata ſunt ad finem libri tertii. Et quidèm quod ſpectat ad illa quæ pertinent ad calumniam Donatiſtarum in Macarium, quòd prophanaſſet Chriſtianorum ſacra, quæ incipiunt ab his verbis: *Et ſi ſeductioni, &c.* & deſinunt in his, *quod videbatur auditum*, extant libro tertio, ſicut & ſeptimo in MSS. S. T. & P. S. eáque ſuperiùs à nobis in hujus tertii libri fine ſunt poſita. At quæ ſequuntur, cùm in omnibus MSS. ad librum ſeptimum pertineant, nullibi ad tertium, hîc ponenda eſſe duximus tamquàm appendicem libri tertii additam ab Optato in libro ſeptimo poſt opus ſuum confectum. [[b] *Jam ad illum locum.*] In MSS ante hæc verba habetur: *ſed ut ad paulò antè dicta redeamus*; quod videtur ſuperfluum & forſan additum ab amanuenſibus. [[c] *Modi.*] Ità in MSS. S. T. & P. S. In aliis, *actus*,

neç

nec ſacrificium obtulit. Unde cùm eum conſtet alienum fuiſſe ab epiſcoporum actibus, nullus epiſcopus ab eo qui cum epiſcopis non obtulit videtur eſſe pollutus. Reſtat ut dicatis eum cum populo communicaſſe: & locutum eum eſſe aliquid in populo conſtat, ſed inſinuandæ alicujus rei causâ, non tamen tractandi quod eſt epiſcoporum; ille enim nudè locutus eſt, ſi quid loqui potuit. Contrà epiſcopalis tractatus probatur ab omnibus ſanctitate veſtitus, ſalutatione ſcilicèt geminatâ. Non enim aliquid incipit epiſcopus ad populum dicere, niſi primò in nomine Dei populum ſalutaverit. Similes ſunt exitus initiis. Omnis tractatus in Eccleſiâ à nomine Dei incipitur, & ejuſdem Dei nomine terminatur. Quis veſtrûm audet dicere epiſcoporum more, Macarium populum ſalutare? Igitur cùm nec ſalutaverit antequàm aliquid loqueretur; nec ſalutare auſus ſit, poſtquàm locutus eſt, nec manum impoſuerit, nec ſacrificium Deo ritu epiſcopali obtulerit: quid eſt quod dicitis pollui potuiſſe epiſcopale collegium, cùm ab omni epiſcoporum officio Macarium videatis alienum? Veſtigio [a] veritatis hoc loco calcata iterùm veſtra caput levare videtur invidia. Dicitis enim nec inter laïcos eum communicare debuiſſe. Equidem conſtat, eum, ut Paulus apoſtolus probat, miniſtrum fuiſſe [b] voluntatis Dei. Et quid mirum? ſi & judices pagani miniſtri voluntatis Dei æſtimari meruerunt, Apoſtolo dicente: *non ſine causâ judex gladium portat.* Eſt enim miniſter voluntatis Dei: nam & Macarius in ſuo judex fuiſſe videbatur. Quod ſi non erat judex in eo, quod fecit, ſecundùm leges Romanas à judicibus in eum debuit vindicari. Aut ſi dicitis nec ſic eum communicare debuiſſe: nos tamen non videmus quia debuit abſtineri, qui id tale fecit quod factum eſt à Moyſe, quem poſt viginti tria millia hominum occiſa, Deus non contemnendo abſtinuit; ſed ut ſecum loqueretur iterùm invitavit. Nos non videmus abſtinendum fuiſſe eum qui fecit quod Phinees, quem paulò antè memoravi, qui ab ipſo Deo pro homicidio laudari meruit. Non videtur magis nobis abſtinendus fuiſſe is à quo id factum eſt quod ab Eliâ prophetâ qui tot falſos prophetas occidit: nam & illos falſos vates fuiſſe jam ſuprà probavimus.

Rom. 13. 4.

VII. Macarius etiamſi reus fuiſſet, à cõmunione pelli non potuiſſe.

Sed ut hæc exempla ſileantur, dicamus & nos quod dicitis reum fuiſſe Macarium: quod ſi fuit, accuſatore ſilente, à nobis non licuit abſtineri. Scriptum eſt enim ante cognitam cauſam neminem eſſe damnandum. Dicite, quis eum accuſavit, & auditus non eſt? dicite Macarium confeſſum eſſe culpam, & noſtram ſiluiſſe ſententiam? ſumus enim qualeſcumque judices in Eccleſiâ, quod & ipſi non negatis; quod nos judices eſſe veros debere fuiſſe contenditis. Non enim poſſumus facere quod non fecit Deus, qui in judicio ſuo perſonas ſeparare dignatus eſt: nec eumdem voluit eſſe accuſatorem & judicem. Non enim poteſt quis in unâ causâ, eodem momento duas portare perſonas, ut in eodem ju-

VARIANTES LECTIONES.

[a *Veſtigio.*] Ità in MSS. S. T. & P. S. atque ità legendum, quamvis in aliis habeatur *veſtigia*. [b *Fuiſſe.*] Sequentia uſque ad illa verba, *perſonas ſeparare dignatus eſt*, deſunt in MS. S. T. Utrùm defuerint in MS. P. S. incertum, nam ab hoc loco laceratæ ſunt ejus poſtremæ paginæ.

dicio, & accuſator eſſe poſſit & judex. Quod Deus nec per omnipotentiam fecit: ut nobis judicandi formam oſtenderet, docuit reum ſine accuſatore non debere damnari; aut accuſatorem eum eſſe, qui judex in eâ causâ futurus eſt. Denique inter ipſa principia ſæculorum dùm hominum eſſet renovellata nativitas; dùm à Caïn frater Abel eſſet occiſus, lectum eſt: *& vocavit Deus Cain, & interrogavit eum ubi eſſet frater*
Geneſ. 4. 9. *ejus?* ille peccatum duplicans, quaſi ignorantem faceret Deum, neſcire ſe dixit. Et quandò poſſet neſcire aliquid Dominus, ſub cujus oculis & vultu ſunt omnia quæ geruntur? & tamen Deus ſine accuſatore non judicat: & interrogat utique quod noverat. Et vos vultis ut abſtineremus quem non vidimus aliquid mali [a] facientem, & qui nullum habuerit accuſatorem. Video hoc loco quid invidia ſubmurmuret veſtra. Dicitis enim non nos latuiſſe quod factum eſt. Fatemur nos audiſſe; ſed peccatum erat damnare eum quem nemo eſt auſus accuſare [b]. Sed ſi dixeritis quia [c] non nos latuit factum, dicite Deo quare interrogavit, qui viderat parricidium. Nec illud à nobis fieri oportuit, quod Deus facere noluit qui ſententiam noluit dicere niſi reo. Redde accuſatorem; alioquin non poſſet juſta eſſe ſententia, niſi ipſe qui judicaturus erat ac-
Geneſ. 4. 10. cuſaret. Ideò ait: *ecce ſanguis fratris tui clamat ad me de terrâ.* Quare & vos cùm minimè probare poſſitis ab aliquo apud nos accuſatum eſſe Macarium, noſtrum non poteſtis damnare judicium. [d]

VARIANTES LECTIONES.

[[a] *Mali.*] In MSS. C. & S. G. *malè.* [[b] *Accuſare.*] In MSS. C. & S. G. *arguere.* [[c] *Sed ſi dixeritis quia.*] In MS. S. T. *ſed quia dicitis.* [[d]] In MS. S. T. *Explicit liber Optati epiſcopi catholici libri numero* VII, *ad Parmenianum ſchiſmaticorum auctorem.* In MS. C. *Explicit liber Optati ſeptimus.* In MS. S. G. *Explicit liber ſeptimus ſancti Optati epiſcopi.*

Huc uſquè liber ſeptimus ex codicibus manuſcriptis & primâ editione Balduini, quæ ſequuntur habentur in alterâ ejuſdem editione, ex Tiliano, ut ait, codice, quem nobis videre non contigit. Sed quia deſunt in quatuor codicibus quibus uſi ſumus, videnturque aliena à mente Optati, nec ſtylum ejus ſapere, ea ut immeritò Optati orationi inſerta, ſuſtulimus è textu. Ne quid tamen noſtro operi deeſſet, quod ad Optatum pertinere videretur, hìc illa deſcribenda eſſe cenſuimus.

Traditionis crimen elevatur. *Poſt hæc verba pag.* 102. *lin.* 10. Illi namque ſi illo tempore, bono pacis, *ſequentia habentur*, unitatem facere debuerant, etiam & ipſi ab Eccleſiâ non fuerant repellendi, in quibus neceſſitas excuſaverat voluntatem. Non enim aliqui illorum ſponte tradiderant, aut hoc peccatum cum cæteris delictis poterit coæquari. Quidquid enim Deus fieri noluit,
Exod. 20. 13. ore ſuo prohibuit, quo modo dixit: *non occides, non mœchaberis, &c.* Potuit etiam hoc prohibere quod à parentibus veſtris admiſſum eſt: ſed quoniam aliud eſt quod facit animus, aliud eſt quod operatur eventus, quidquid de voluntate poteſt ab homine fieri, hoc meruit prohiberi; quidquid neceſſitas peccat, non poteſt magnis viribus accuſari: deni-

que voluntas habet pœnam, neceſſitas veniam: homicida, ſcelus dùm nemo cogit poteſt & facere, poteſt & non facere: adulterium mœchus; dùm de foris nemo compellit poteſt admittere, poteſt & non admittere, & cætera hujuſmodi in quibus liberum habetur arbitrium. Ideò, prohibita dùm geruntur, judicio deſtinantur, non interdicta dùm aliquâ neceſſitate fiunt: fortè facile dignetur ignoſcere, qui noluit prohibere. Denique hoc delictum quod quaſi capitale potuit objici parentibus veſtris, ſi illo in tempore nudarentur, aut in judicium vocarentur, poſſent ſibi exemplo non uno ſuccurrere, ubi primis temporibus aut tabulæ legis fractæ, aut libri traditi eſſe leguntur vel inciſi & incenſi, & nemo damnatus eſt. Si (ut ſuprà dixi) parentes veſtri illo tempore nudarentur, ſi accuſari potuiſſent, ſine dubio dicerent, ſe nihil amplius feciſſe à Moyſe legiſlatore, quamvis non ſibi ſimilent, ſed inter ſe repugnent neceſſitas & voluntas, cùm eodem nomine legis parentum veſtrorum & Moyſi una fuerit cauſa. Poſſent dicere parentes veſtri illud ſe de neceſſitate feciſſe, quod Moyſes prior fecerit de voluntate. Qui cùm populo indignaretur, non conſideravit, quia Deus digito ſuo ſcripſerat: & plus eſt quod ſcriptum eſt in cœlo, quàm quod in terrâ: & non eſt unum quod fecit Dei digitus, & quod ſcripſit calamus humanâ manu compoſitus. Moyſes ferebat, quod per nubem acceperat, & parentes veſtri tradiderunt quod datâ mercede confecerant: rectè ſe parentes veſtri defenderent, docentes capitale crimen non eſſe, ſi id feciſſet unuſquiſque eorum magno metu perterritus, quod Moyſes feciſſet iratus: & non legimus Dominum indignatum eſſe Moyſi, nec vindicaſſe confractas tabulas quas manu ſuâ perſcripſerat, nec peccator appellatus eſt, nec punitus. Sic lex à Deo profecta eſt, ut aqua de fonte dilabitur, aut poma quæ de arbore ſalvâ radice carpuntur: non perit quod erogatum eſt, ſi in origine ſuâ ſalvum eſt. Denique Moyſes poſt tabulas ſparſas legis & comminutas non damnari meruit, & Sina poſteà montem revocatus aſcendit, & loqui cum Deo iterùm meruit, & ſecundùm legem innovatam accepit, quam prodiit titulus libri qui Græco vocabulo Deuteronomos ſcribitur: ecce non perit in lege, quod ſalvum fuerat in origine. Sed ne cui videatur Moyſes habuiſſe meritum, ut de colloquio quamdam apud Deum fiduciam, & ideò Deum non iratum eſſe, & hoc ſi ità eſſet, ſemper amicitia meritum ſuum [illegible] fructum exigere debebat: quare in eum poſteà vindicatum eſt, quod offendit? nonne ut oſtenderetur leve fuiſſe illud, quod iratus admiſerat. Lex in Deo ſana fuit; & poſtquàm ab homine cum tabulis lapideis fracta eſt: devotio quæ ab homine debebatur ubi exhibita non eſt, Moyſes illam pœnam meruit, ut medio itinere moreretur, ne terram promiſſionis intraret: undè conſtat non magnum peccatum poſſe computari, quod in præſenti exemplo patuit impunè committi. Hæc ſi à parentibus veſtris dicerentur, quis eis communionem negare potuiſſet? quid ſi & illa conſequentia exempla proponerent, in quibus legitur, innovata lex cùm haberetur in arcâ, & populus Iſraël in prælio vinceretur. Lex quæ in arcâ conſilio populorum in hoſtes allata eſt, quæ ab ipſis preſbyteris & cæteris filiis Iſraël defendi non potuit, & inimicis eſt tradita, dùm minùs eſt reportata: tra-

ditâ lege qui afferendam dixerant, fugerunt timidi, & non leguntur poſteà in vindictâ aliquid paſſi. Si à parentibus veſtris hæc ratio reddeteur, quis eos à communione ſuâ repellere potuiſſet? Quid ſi nec illa exempla tacuiſſent principes veſtri? quibus legitur Baruch librum legis quem ex ore Jeremiæ prophetæ exceperat, tradidiſſe ſcribæ Judin, & à principibus regis juſſum eſſe ut & ipſe Baruch qui exceperat, & Jeremias per quem Deus locutus erat, fugerent & laterent. Jeremias dictabat, Baruch tradidit, fugerant ambo, ad Joachim regem liber allatus eſt, qui rex cùm ante ſe pro qualitate temporis frigidi arulam habuiſſet ardentem, & librum à Judin ſcribâ recitatum non libenter audiviſſet, ſubindè conciſum minutatim ignibus imponebat. Et non iratus eſt Deus vel Jeremiæ qui fugerat, vel Baruch qui cum eo fugiens tradiderat: quibus ſi Deus iratus eſſet, ad prophetam aliquem alterum loqueretur: non ad alterum, ſed ad ipſum Jeremiam locutus eſt: ſic

Jerem. 36. 27. enim legitur: *& factus eſt ſermo Domini ad Jeremiam poſtquàm combuſſit rex capitulum libri, & ſermones quos ſcripſit Baruch ex ore Jeremiæ, dixit Deus ad Jeremiam: accipe tibi chartam alteram & ſcribe omnes ſermones tuos quem tunc erant ſcripti in libro quem combuſſit Joachim rex Judæ.* Ecce nec Deus iratus eſt, nec qui arſerat perit, nec Baruch punitus eſt, nec Jeremias à Deo contemptus eſt; unde apparet, quòd in hac re gravis numquàm fuerit culpa quam numquàm potuit ſequi vindicta. Si hæc parentes veſtri allegarent, quis illos à communione revocare potuiſſet? Denique cùm videret Deus & à Moyſe legis tabulas fractas, & arcam hoſtibus derelictam, & poſt traditionem Baruch librum legis & inciſum eſſe & combuſtum, indicavit providentiam ſuam, & promiſit ſe legem jam non in tabulis ſcribere, nec in libris, ſed in ipſo interiori homine, hoc eſt, in mente & in corde uniuſcujuſque credentis; quomodò ſcripſerat in corde Noë, Abrahæ, Iſaac, & Jacob, & cæterorum Patriarcharum quos conſtat legitimè ſine lege vixiſſe. Quam rem probat & beatus

2. Cor. 3. 3. Apoſtolus Paulus dicens: *ſcripta non atramento, ſed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus.* Poſt legem à Moyſe fractam & à filiis Iſraël hoſtibus derelictam, & offerente Baruch ad Joachim regem, & conciſam & incenſam ante tempora Chriſtiana, ubi poſteà meliùs ſcripturus erat, legem indicavit Deus per prophetam di-

Jer. 31. 31. cens: *quoniam hoc eſt teſtamentum meum, quod diſponam domui Iſraël & domui Judæ, & poſt dies illos dicit Dominus, dans leges meas in corde eorum & in mentibus eorum ſcribam eas.* Promiſit hoc jamdudùm & proximè reddidit temporibus Chriſtianis. Ergò jam ſecundo loco eſt charta, ſecundo loco membranæ. Si à Deo lex ibi ſcripta eſt unde tradi non poſſit, ut parentes veſtri qui jam in Trinitate crediderant, quamvis libros tradiderint, nec corda nec mentes tradiderint ſuas in quibus Deus legem ſuam ſcripſit, ſicuti ſe ſcripturum eſſe promiſerat. Ubi eſt ergò, frater Parmeniane, quod dixiſti penitùs exuſtam à traditoribus legem? ecce nec penitùs exuſta eſt, nec ex toto ſublata, dùm & in cordibus credentium manet, & librorum millia ubique recitantur: unde apparet te parentes tuos, quamvis per ignorantiam, fruſtrà accuſare voluiſſe. Igitur ſi parentes veſtri ad tempora unitatis occurrerent tot

exemplis

exemplis rationabiliter redditis, & ipſi à communione repelli non poſſent; quantò vos quos conſtat traditores non eſſe, ſed filios traditorum, cùm patrum & filiorum & perſonæ diſcernantur & nomina, inter quas perſonas ſi non ſit communis culpa, non poteſt una eſſe ſententia. Quamquàm & ſi illorum unitas fieret, ad Eccleſiam catholicam ſponte venirenr. *Cætera habentur in noſtrâ editione, pag.* 102.

Poſt hæc verba pag. 103. *lin.* 4. Si quid à filiis forſitàn delinquatur, *ſequentia habentur:* Cùm & temporibus Moyſi ſine cujuſquam pœnâ lex iterata ſit, & arca Teſtamenti ab hoſtibus ultrò ſit reddita, & ab Jeremiâ Deo præcipiente charta ſit altera ſcripta: quare putatur apud majores veſtros ſolos capitale fuiſſe peccatum, in quo per tot exempla nemo damnatus eſt? Nam ſi lex ideò data eſt, ut homines docerentur, non ut ipſa lex quaſi pro Deo coleretur, poſt factum patrum veſtrorum nullum damnum paſſa eſt turba credentium; unuſquiſque eorum ſub metu codices ſuos perdidit. Nam lex quæ neceſſaria fuerat, valet apud doctores populorum & cultores Dei. Bibliothecæ refertæ ſunt libris; nihil deeſt Eccleſiæ; per loca ſingula divinum ſonat ubique præconium; non ſilent ora lectorum; manus omnium codicibus plenæ ſunt; nihil deeſt populis doceri cupientibus, quamvis lex non magis pro doctrinâ quàm pro futuro judicio ſcripta eſſe videatur; ut ſciat peccator, quid pati poſſit, ſi minùs juſtè vixerit. Denique ſcriptum eſt & legitur: *quòd juſtis* 1. Tim. 1. 9.
lex data non ſit, quia unuſquiſque juſtus ipſe ſibi lex eſt: & alio loco idem Rom. 2.
beatus Apoſtolus Paulus dicit: *quia lex non facit juſtos, ſed ipſa amat ju-* 14. & 15.
ſtitiam: Semper in omnibus rebus efficientibus effecta quæruntur: vacat Rom. 3. 20.
lex quæ efficit, ſi per compendium paratum eſt, quod efficitur. Deni- Rom. 10. 4. Galat. 2.
que Abrahæ non dictum eſt: *crede*, ſed *ultrò credidit:* in quo ſine lege, 16.
legis effectus impletus eſt: non legitur: *audivit Abraham legem & credidit:* ſed legitur: *credidit Abraham Deo & reputatum eſt illi ad juſtitiam.* Rom. 4. 3.
Et primis temporibus Noë patriarcha nihil egit, unde juſtus fieret, & juſtus electus eſt, qui fabricatâ arcâ feliciter in diluvio navigaret. Longum eſt ire per ſingulos qui ſine lege inventi ſunt juſti. Hæc ſi à veſtris parentibus ſuo tempore dicerentur, quis eos à communione ſuâ repelleret? quid ſi dicerent, non debere ſilentio præteriri quod Apoſtolus de extra-legalibus ait: *gentes quæ legem neſciunt, ea quæ legis ſunt, faciunt, habent enim legem ſcriptam in cordibus ſuis.* Nam & multi probantur in lege peccaſſe, & multi benè ſine lege vixiſſe. Lex & homo duæ res ſunt, ſed pares eſſe non poſſunt: non enim homo factus eſt propter legem, ſed lex data eſt propter homines. Nuſquàm video damnum illatum Deo, dùm & origo legis apud eum manet: & poſtquàm ſcriptura veſtris parentibus tradita eſſe dicitur, nihil deeſt, omnia membra legis ſana ſunt, ſalva ſunt, recitantur: nihil minus eſt de lege & docere, & doceri cupientibus. An illud erat magis neceſſarium ut occideretur homo, ne ſcriptura aliqua traderetur? quid quod nec homines occiſi ſunt, & omnes ſcripturæ non deſunt? non eſt unum lex & Deus. Si pro Deo moriendum fuerat, qui & reſuſcitare mortuos, & reddere præmium poteſt, liber non traditus de duobus his nec alterum poteſt. Impedit igitur neceſſitas vires ſuas. Non minùs videmus negligentiam frequenter

operari, quàm neceſſitas operata eſt. Nam ſi membranæ aut libri, quibus ſcriptura legitima continetur, in totum debent illæſa ſervari, quaſi non damnantur aliqui negligentes; non eſt longè tradere à malè ponere, aut malè ferre: alter in domo librum poſuit, quæ domus incendio concremata eſt: damnetur qui negligenter poſuit, ſi damnandus eſt, qui poſtulandum librum territus dedit: damnentur etiam illi qui neglectas membranas aut libros ità poſuerunt, ut eos domeſticæ beſtiolæ, hoc eſt, mures ità corroſerint, ut legi non poſſint: damnetur & ille qui ità in domo poſuit ut nimietate pluviarum ſic tecta aliqua ſtillicidia deliquarent, ut omnia humore obliterata legi non poſſint: damnentur & illi qui ferentes libros legis temerarii ſe rapacibus undis fluminum crediderunt, & ſe liberari cupientes ſcripturas in undis è ſuis manibus dimiſerunt. Ergò ſi ſcriptura una eſt, & hanc qui ſervare non potuit reus eſt, alter undis tradidit, alter roſoribus beſtiis dereliquit, alius ſtillicidio corrumpenda neglexit, alter metu mortis territus homo homini dedit: ſi unum eſt, quod ab omnibus admittitur, quare eligitur, qui damnetur, cùm levior culpa ſit traditoris quàm negligentis: qui ante mures poſuit aut ſub ſtillicidio reliquit, voluntate negligens fuit, & qui in fluvio perdidit, de temeritate peccavit, qui metu mortis aliquid tradidit, homo homini dedit; integrum erat apud dantem, integrum apud accipientem. Si qui accipit, flammis tradidit, peccatum magis accendentis eſt non tradentis. Hæc ſi à majoribus veſtris dicerentur, quandò illos repellere à noſtrâ communione poſſemus? Si etiam Antiochi regis tempora commemorare voluiſſent, quibus omnes Judæi coacti ſunt ut libros in incendium darent, & ità univerſa ſcriptura data eſt, ut apex unus in aliquo libro minimè remanſiſſet. De Judæis illo tempore nemo damnatus eſt, nec à Deo vel ab aliquo angelo in quemquam Judæum eſt ulla dicta ſententia, quia peccatum fuerat imperantis & minantis, non populi cum tremore & dolore tradentis. Qui Antiochus ne aliquid primitivo populo nocuiſſe videretur, ſtatim providit Deus, ut per unum hominem Eſdram qui lector eodem tempore dicebatur tota lex ſicut anteà fuerat ad apicem dictaretur. Sic tyrannus Antiochus fructum malignitatis ſuæ habere non potuit, dùm præter ſeptem fratres & unum ſeniorem carnem ſuillam manducare detrectantes, nullum Judæum occidit, & lex perire non potuit. Sic & parentes veſtri tempore ſuo nec ipſi occiſi ſunt, & libri legis dominicæ toti ubique recitantur. Si parentes veſtri (ut ſuprà dixi) hæc dicerent, quis illos in ſuam communionem non intrepidè accepiſſet, ubi, ut dictum eſt, peccaverat neceſſitas non voluntas: temporibus unitatis principes veſtri, &c. *pag.* 103. *editionis noſtræ.*

Poſt hæc verba eâdem paginâ, lin. 13. Sed principes veſtri, *ſequentia habentur:* Nam peccator talis quales fuerunt veſtri majores, ſi ad Eccleſiam veniat, & neceſſitatis ſuæ rationem oſtendat, primò recipiendus eſt, deindè ſuſtinendus pio ſinu matris Eccleſiæ. Nec quaſi ex toto ſanctus, &c. *ut in noſtrâ editione, pag.* 103.

FINIS LIBRORUM S. OPTATI.

DE

SEQUENTIBUS ANNOTATIONIBUS MONITUM.

ETSI poſt reſtitutiones à nobis, ope manuſcriptorum codicum, factas in Optati libris, quamplurimæ difficultates quibus enodandis inſudarant viri doctiſſimi, penitùs ſublatæ ſint; cæteræ verò annotationibus noſtris ſatis & abundè expeditæ eſſe videantur: nihilominus tamen cùm in aliorum annotationibus non pauca ſint, quæ Donatiſtarum hiſtoriam & antiquam Eccleſiæ diſciplinam illuſtrent, ac miram rerum ad ſacram & prophanam eruditionem ſpectantium varietatem contineant: ne quid huic editioni deeſſet quod in aliis haberetur, ad finem hîc adjicere viſum eſt prolixas Balduini & Albaſpinæi obſervationes, tùm etiam eorumdem ac Merici Caſauboni aliorumque breviores annotationes, deſignatis ad marginem paginis, in quibus ea reperire eſt ad quæ ſingula referuntur.

PRÆFATIONES FR. BALDUINI

AD PRIMAM EDITIONEM OPTATI.

FR. BALDVINVS REVERENDO viro D. Joanni Lentallerio, Antiſtiti Aquiſcinctenſi, S.

CUM hiſce diebus in hac urbe Irenæus, qualis ab Eraſmo primùm editus fuit, recuſus eſſet, dolui non præmonitum fuiſſe Librarium, ut bona illa Irenæi Græci pars, quæ in libris Epiphanii integra extat, ſimul ederetur. Sic enim multò melior antiquiſſimus hic Eccleſiæ Chriſtianæ ſcriptor in hominum manus veniſſet, tametſi reliqua pars ejuſdem generis etiamnùm deſideraretur. Jam autem (ut hoc tempore ad lectionem atque recognitionem religioſæ antiquitatis eccleſiaſticæ multorum ſtudia revocantur, ac, ſi ſaperent multi, plures revocarentur) cùm ageretur de recudendo quoque Optato Afro, qui olim mendoſiſſimus in Germaniâ editus fuit, etſi me Librarius appellarit, qui ſuſpicabatur me lubenter dare hiſce ſcriptoribus Eccleſiaſticis quantulumcumque temporis poſſum civilibus legum ſtudiis detrahere; tamen magis feſtinabat, quàm ut conquiri omnia auxilia poſſent, quæ Optatum in integrum reſtituerent. Itaque reſpondi, hunc ſcriptorem quidem digniſſimum eſſe, qui diligentiùs recognoſceretur, ſed me hoc tempore tantùm conferre poſſe ſexcentorum in eo locorum emenda-

A tionem: cujus quidem maximam partem repetii ex manuſcripto exemplari, quod mihi utendum aliquandò dedit vir doctiſſimus Claudius Eſpencæus Theologus Pariſienſis. Etſi autem non neſcirem non multò pauciores ſupereſſe locos, qui magnâ mendi ſuſpicione laborant, ſed ſanari ſine auxilio veteris libri, vix ac ne vix quidem poſſent: & propterea Optatum optimum maximum dare, ſicuti optabam, non poſſem: tamen intereà non recuſavi multò meliorem, B quàm hactenus fuit, edi, potiùs quàm, qualis anteà planè inquinatus fuerat, idem recuderetur. Speraveram quidem certè acceſſurum alterum emendationis præſidium ex codice Joannis Tilii Epiſcopi Brjocenſis ut veterûm librorum, ſic antiquitatum Eccleſiaſticarum ſtudioſiſſimi. Sed quod jam propter abſentiam doctiſſimi antiſtitis præſtari non potuit, altera fortè editio poſteà præſtabit.

Equidem diſſimulare nec poſſum nec volo C ſingulari quadam obſervantiâ me affici erga Africanos veteris Eccleſiæ doctores, quos de eâ tam præclarè meritos, & quidem, aliis veluti deficientibus ſcriptoribus Latinis, tam illi fideliter fortiterque ſuccenturiatos eſſe ſentio. Memini cùm ante aliquot annos Minucium ederem, quem cum Tertulliano, Cypriano, Arnobio conferebam, laudaſſe me propterea, fecundam illam felicemque Africam, quæ ut ſemper (ſic

enim eo tempore ſcripſi) aliquid novi proferre olim dicebatur, ſic etiam religionis noſtræ vindices & patronos doctiſſimos acerrimoſque protulit. Nam & ex eâ prodibant hoſtes minimè ignavi. Quale Eccleſiæ bellum indixerit, quantumque incendium accenderit unus Donatus Numida, teſtes ſunt flammæ factionis Donatianæ. Quid futurum erat, ſi ad eas extinguendas eadem regio non emiſiſſet vel Optatum noſtrum in Numidiâ Milevitanum epiſcopum, vel ipſum paulò pòſt Auguſtinum: illa dico duo lumina Eccleſiæ, & adversùs hoſtes pietatis duo fulmina ſanctiſſimi belli? Magnum profectò religionis præſidium fuit Milevitanum concilium, cui & Auguſtinus interfuit. Sed paulò antè eccleſia Milevitana dederat eccleſiæ catholicæ magnum ſubſidium, cùm adversùs vim & inſidias Donatiſtarum ſuum Optatum dedit. Ac multos quidem iis temporibus in Africâ fuiſſe Optatos legimus, valdè alioqui diſſimiles. Nam & Auguſtinus in libris contra Parmenianum, ut meminit noſtri Optati, ſic & alterius cujuſdam, qui Donatum ſequebatur: utque in Bagaïenſi conventu Donatiſtarum, inter eorum antiſtites nominatur quidam Optatus: ſic in Cirtenſi ſynodo Catholicorum cum ipſo quoque Auguſtino celebratur alius Optatus bonarum partium patronus. Et verò Auguſtinus librum de unitate Trinitatis contra Felicianum Arianum ſcripſit ad Optatum, quem etiam vocat filium dilectiſſimum.

Alius ergò fuit noſter, & multò ſenior. Sed neque quidquam habuit commune cum illo Optato Gildoniano, cujus frequenter meminit Auguſtinus. Ac ne quidem eumdem fuiſſe illum puto, quem Athanaſius laudat, & in Tyriâ ſynodo defenſorem ſuum fuiſſe ſignificat; nam Ægyptium epiſcopum fuiſſe ait. Quo tempore noſter floruerit, liquet, cùm Siricium epiſcopum Romanum appellat ſuum ſocium. Hieronymus teſtis eſt hos eum libros ſcripſiſſe imperantibus Valente & Valentiniano. Potuiſſet dicere, Theodoſio: multùm autem intereſt ſcire, quo quis tempore aliquid ſcripſerit, præſertim ubi de controverſiis eccleſiaſticis quæritur. Parmenianum, quem oppugnat Optatus, fuiſſe Donati ſucceſſorem, non illius Donati Caſenſis, qui Cæcilianum vexare cœpit, ſed alterius non minùs inſani Donati Carthaginenſis, qui ſucceſſerat illi Majorino, quem prior Donatus, ut Cæcilianum percelleret, ordinaverat epiſcopum Carthaginenſem, ex Auguſtino didicimus. Parmeniani autem epiſtolam, cui reſpondet Optatus, ſcriptam fuiſſe ad Ticonium hominem eruditum & eloquentem, qui non ſatis alioqui Donatiſta eſſe videbatur, idem Auguſtinus ſignificat: qui & poſteà adversùs eam Parmeniani epiſtolam libros tres ſcripſit. Optatum verò noſtrum ſcripſiſſe libros ſex, aït Hieronymus: ſcio circumferri quemdam ſeptimum; ſed ipſe Optatus non obſcurè profitetur non niſi ſex abs ſe eſſe ſcriptos: ubi & ſingulorum argumentum non ineleganter præmonſtrat. Pollicetur ſeſe adjecturum quædam acta: ſed hanc appendicem non invenio. Libri primi præcipua quoque capita Auguſtinus perſtrinxit libro primo contra Parmenianum. Legant qui volunt (inquit) quæ

A narrat, & quibus documentis quàm multa perſuadeat, venerabilis memoriæ Milevitanus epiſcopus catholicæ communionis Optatus ſive de Lucillâ pecunioſiſſimâ tunc & factioſiſſimâ fœminâ, quam pro eccleſiæ diſciplinâ S. Cæcilianus adhuc diaconus læſerat; vel de cæteris factionis ejus conſortibus, ſive furibus eccleſiaſtici argenti, ſive ad epiſcopatum ſe non perveniſſe dolentibus, & ſibi prælatum Cæcilianum inſidiis, quibus poterant, inſectantibus, ſive de B Numidis epiſcopis, quos iſta factio convocaverat ad perniciem Cæciliani, ut eo depoſito alter ordinaretur. Hæc ille. Quæ tantò lubentiùs nunc recitavi, quia in iis dicatur noſter Optatus communionis catholicæ. Ergò licèt a S. Cypriani & eorum, qui illi ſuffragati aliquandò ſunt, ſententiam de baptiſmo hæreticorum videatur acceſſiſſe, quam poſteà Auguſtinus & damnavit, & damnandam eſſe oſtendit: tamen permanſit in catholicâ, in quâ & Cyprianus, eccleſiâ. C Non enim veteres aut leviter aut facilè (quod nunc nimis temerè & moroſè atque odioſe, ne dicam calumnioſè, plerumque fit) alicui aut inurebant, aut aſpergebant hæreſeos atram & gravem notam, ut aliquem ſtatim abdicarent eccleſiæ communione.

Non dicam Optatum locos ſacræ ſcripturæ aut valdè appoſitè ſemper allegare, aut numquàm inflectere vel detorquere. Fatebor potiùs iis perſæpè abuti imperitè. Vetus eſt illud: bene D nè dicit, ſed non benè probat. Sic ſententia vera manebit, tametſi ad eam confirmandam falſa interdùm adhibeatur probatio. Nihil aut putidius aut ineptius dici potuit, quàm quod Parmenianus ad reprobandum Catholicorum baptiſmum allegabat illud Davidis: *oleum peccatoris non unget caput meum*. Nihil erat facilius, quàm loco inſpecto & prolatâ interpretatione verâ tam inſulſam indocti nugatoris fatuitatem irridendo refellere. Quaſi tamen ad rem aliquid dixiſſet, E ſudat Optatus, & fruſtrà ſe torquet, ut excudat aliquod reſponſum: idque dat, quod & non minùs abs Davide eſt alienum. Fuerit ſanè illa infœlicium temporum miſera caligo: & noſtræ ætati, ſi plus illi affulſerit lucis, gratulemur. Intereà tamen, qui recti judicii ſunt, agnoſcere in hoc ſcriptore poſſunt, quod & in aliis Afris ſcriptoribus admiramur, vehemens, acre, denſum & nervoſum, ſive dicendi ſive diſputandi genus, præſertim ſi in perſonam agendum ſit. F Scriptorem quidem certè hunc oportet propter bonæ & ſinceræ in narrationibus fidei opinionem, magnæ auctoritatis ſtatim fuiſſe, cùm etiam ipſi Donatiſtæ, quos alioqui acerrimè inſectatur, viciſſe ſe putarent, ſi ejus teſtimonio uti aliquandò poſſent. Sic enim quod fingebant atque fabulabantur de ſuo Donato abſoluto & Cæciliano damnato, conati ſunt (tametſi id facerent non minùs impudenti, quàm perfidioſâ calumniâ) Optati noſtri verbis captioſè confir- G mare. Itaque (inquit Auguſtinus in breviculo collationum cum Donatiſtis) velut aliquid validiſſimum prolaturi, petierunt Optatum legi: quod & anteà petierant: & lectus eſt locus Optati, quem Donatiſtæ prætexebant. De ejus ſententiâ quæſtio fuit. Catholici non tam admi-

rantes,

rantes, quàm irridentes inſaniam adverſariorum, A rogarunt ut integer Optatus legeretur, qui unus Donatiſtarum mendacia apertiſſimè refellere poterat. Sic hujus unius ſcriptoris teſtimonio definita lis illa fuit. Oportet (iterùm dico) magnum & maximæ auctoritatis dignitatiſque teſtem fuiſſe, quem Donatiſtæ (qui nihil non alioqui audebant) non auſi ſunt recuſare, cùm tamen ab eo jugulari ſe ſentirent: imò verò calumniæ & falſi damnari maluerunt, quàm ei fidem non habere videri. Equidem non inſtituo B pluribus verbis exponere quantum utilitatis ex hiſce Optati libris ad Eccleſiam redire poſſit. Sed illud modò dico; tametſi ſola in iis hiſtoria ſurgentis atque invaleſcentis Donatianæ ſectæ factionis tuiſque extaret, valdè eos non modò olim fuiſſe, ſed etiamnum eſſe utiles Reipublicæ Chriſtianæ. Et verò ſi qua eſt hiſtoria, quam hac tempeſtate imprimis optare debeamus à multis legi atque cognoſci, hæc profectò una eſt, in quâ & hujus temporis intemperiem propè depictam, C & eorum certaminum, quibus orbis noſter concutitur, effigiem vivis coloribus expreſſam eſſe dixeris. Nolo nunc comparationem pertexere: quod non modò facere non poſſem ſine odioſâ invidiâ, ſed ne quidem ſine acerbiſſimo dolore. Et fortaſsè intereſt nominis Chriſtiani, fœda illa opprobria, qualia hæc ætas videt, ſempiternâ oblivione potiùs ſepeliri quàm ad poſteritatis memoriam tranſmitti. Sed illa licèt nunc ſupprimantur, tamen neſcio quomodò & extare & D legi videntur in actis Donatiſtarum, totaque eorum terribili tragœdiâ, quæ ab ſcintillâ vel fumo neſcio cujus ambitioſæ contentionis, in eas flammas exarſit, quæ non modò Africam univerſam pervaſerunt, & funeſtiſſimo ſchiſmate permiſcuerunt, ſed & orbem Chriſtianum incendio longiùs graſſante implicuerunt annis pluſquam trecentis: nam & temporibus Gregorii Pontificis Romani perduraſſe cognoſcimus ex illius epiſtolis. Vix autem in Africâ utcumque E quieverat Donatiſtarum rabies: & ecce altera Vandalorum Arianorum inundavit, qualem deſcripſit Victor Uticenſis. Non fuero vates, ſi quæ noſtris temporibus impendeant, dixero. Jam enim & oculis cernuntur, & manibus tenentur. Sed quid ingratus orbis terrarum etiam mereatur, non ignoras. Itaque & te, cujus pios gemitus nuper audivi, in hac editione appellare volui, & ad te referre hoc teſtimonium meæ erga te obſervantiæ. Memini enim, nec unquàm F obliviſcar, cùm ſuperioribus diebus, auctore te, dixiſſem de jure civili in novâ ſcholâ Belgicâ, converſum inter nos eſſe ſermonem ad recordationem veteris hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, deque hiſce literis ſtudiiſque idem tibi, quod mihi, viſum fuiſſe. Fecit hoc profectò non tam vel patria, vel educatio, vel amicitia communis, quàm ſimilis quædam cura Reipublicæ. Vale.

Lutetiæ, Kalendis Septembris.

JOANNI LUCANIO. ad Calvino.

CUM hos Optati libros jam emiſſurus eſſet Librarius, admonuerunt me amici & familiares quidam mei non poſſe me ſine reprehenſione prætermittere quod obiter in ſecundâ meâ ad te reſponſione anno ſuperiori pollicitus eſſe videor, dictutum aliàs eſſe me, non poſſe ex hiſtoriâ judicii, quo Cæcilianus & Donatus B conflictati ſunt, illud elici, quod tu (qui non optimâ fide rem tantam recitare videris) tantâ confidentiâ colligis, & ego aliquandò errantem ducem puerili quadam credulitate ſecutus in meos de Conſtantino commentarios retuli. Certè cùm error, qui latet, longiùs ſerpat & increſcat: nimiùm perfidioſa ſit diſſimulatio, quæ eum vel alit vel tegit, præſertim in quæſtionibus Eccleſiaſticis. Sic memini Petrum martyrem, hominem & doctum & diligentem, quia admo- C nitus non fuit, eodem tuo errore impulſum, ex illâ, de quâ loquor, hiſtoriâ, dicere prætereà voluiſſe, principes eſſe religionis legitimos judices: quia (inquit) Conſtantinus abs ſe non rejecit provocationem Donatiſtarum à Miltiade Epiſcopo Romano damnatorum: ſed negotium Arelatenſi epiſcopo commiſit. Eram Argentorati in ejus domo, cùm talia ſcriberet in librum Judicum. Sed non aderat Optatus, qui ſuo teſtimonio & auctoritate depelleret nebulas falſæ D opinionis, illi hiſtoriæ veluti incubantes. Ac principio quidem ſcio mirari multos, quî fiat, ut cùm Optatus & Auguſtinus hanc hiſtoriam recitantes nihilominùs attollant πρωτεῖα veteris eccleſiæ Romanæ; tamen hoc tempore te & tuos ex eâdem hiſtoriâ velle illa deprimere, vel etiam evertere: & quidem te in illius recitatione, potuiſſe laudare epiſtolam Auguſtini centeſimam ſexageſimam ſecundam, quæ ut verè narrat, quod quærimus, ſic addit de eccleſiâ E Romanâ, quod negas. Oportet autem, magni cujuſdam (ut ità loquar) præjudicii fuiſſe illud judicium, de cujus actis eorumque veritate tam valdè deindè litigatum eſt. In eâ quidem certè aſſerendâ atque adversùs Donatiſtarum calumnias defendendâ potiſſimùm elaborarunt Optatus & Auguſtinus: quò magis indignè ferendum eſſet nunc eam rursùs depravari: tametſi in eâ recitandâ falli aliquem, minùs mirabor, quia meminerim ipſius quoque Auguſtini, cùm ederet commentarios probationum & teſtimonio- F rum contra Donatiſtas, fuiſſe aliquod μνημονικὸν ἁμάρτημα, quod & in ſuis retractationum libris confeſſus eſt. Dicam breviter, quod verius eſſe èxiſtimo, non ut te doceam (qui enim poſſet ſus Minervam?) ſed ut ex Optato, eâ in re aliquid didiciſſe me fatear, quod in tuâ ſcholâ τῆς ἀντιῤῥήσεως non poneram. Ac imprimis quidem liquere arbitror Cæcilianum in ſynodo quâdam Carthaginenſi iniquè damnatum, cùm abſens G eſſet, non tamen appellaſſe Conſtantinum. Imò verò Donatiſtas per Anulinum quemdam, hominem impium, curaſſe, ut cauſa hæc ad Conſtantinum, qui paulò antè in Italiâ Maxentium oppreſſerat, referretur. Credo diffidentes judicio epiſcoporum Afrorum, quòd in abſentem p ..ùs

quàm contumacem iniquè prolatum erat, voluiſſe Imperatoris ſententiâ, quam non minùs facilè elicere ſe poſſe confidebant, illud confirmari. Sed cùm odioſum & in cauſis eccleſiaſticis inſolens hoc exemplum, quo principibus talis juriſdictio deferebatur, eſſe ſentirent, impudenter cavillati ſunt factum eſſe ab ipſo Cæciliano, quod ipſi fecerant. Atque hæc una facti quæſtio eſt inter Optatum noſtrum & Parmenianum. Sed Donatiſtas commiſiſſe quod Cæciliano invidioſè aſcribebant, hoc eſt, abs Conſtantino petiiſſe judices, liquidè probat Optatus, cùm profert eorum libellum oblatum Conſtantino. Simul autem addit (quod ſecundo loco mecum, velim, obſerves) Conſtantini, quodam veluti pudore, ab hujus cauſæ cognitione abhorrentis, & eam, quantùm poteſt, recuſantis, atque rejicientis reſponſum: *petitis à me in ſeculo judicium, cùm ego ipſe Chriſti judicium expectem.* Ergò optimus imperator proteſtatur, non eſſe hanc cauſam aut ſui fori, aut ſuæ juriſdictionis: ſicuti rurſùs fecit in ſynodo Nicænâ, cùm epiſcopi inter ſe litigantes ſuos illi obtuliſſent libellos. Ergò cauſam Cæciliani & Donati rejicit id judicium eccleſiaſticum, cui jure ſuo præeſſet Miltiades epiſcopus Romanus, quem tamen tu non niſi ex mandato principis, judicem fuiſſe narras. An igitur eum dicemus vice ſacrâ judicaſſe, ut leges eo tempore loquebantur? Addis, Judices abs Conſtantino datos non modò ex Italiâ & Galliâ; ſed etiam ex Hiſpaniâ. Cur addis, ex Hiſpaniâ? nam non memini, alios fuiſſe quàm Italiæ & Galliæ epiſcopos. Etſi enim Auguſtinus referat, quod dicebat Parmenianus, per Oſium Hiſpanum, adjutorium (ut ait) præſtitum eſſe Cæciliano: tamen illum hujus judicem fuiſſe non dicit. Non dubitabatur de Miltiade epiſcopo Romano. Sed Donatiſtæ judices habere volebant ex Galliâ. Optatus narrat datos eſſe tres ex Galliâ, quindecim ex Italiâ præter Miltiadem, qui Afer erat, ſed erat Romanus antiſtes. Jam verò tertio loco diligenter nota, quòd Optatus inter illos Gallos numerat Marinum Arelatenſem epiſcopum; eumque ſignificat veniſſe Romam, ut Miltiadi adeſſet. Hoc enim illud potiſſimum eſt, quod te fefellit: pace tuâ & bonâ gratiâ ità loquar, quia liberè & familiariter tecum loqui ſolitus ſum. Contendis in hac cauſâ Arelatenſem fuiſſe Romano ſuperiorem. Primum hoc inſolens & inauditum eſt. Certè Cyprianus Afer, quamvis minimè blandiatur Stephano epiſcopo Romano, tamen illius eſſe ait poteſtatem caſtigandi abdicandique Martiani Arelatenſis epiſcopi. Nunc homo Gallus probare vult Arelatenſem eſſe judicem ipſius Romani. Sed probationem audiamus. Ais Donatum à Miltiade damnatum provocaſſe, Conſtantinumque hujus appellationis judicium demandaſſe epiſcopo Arelatenſi, qui ſedeat judex, ut poſt Romanum Pontificem, quod viſum fuerit, pronunciet: itáne verò? Quid ſupereſt, quàm ut Arelatenſem colloces ſupra ſolium ipſius quoque Conſtantini, qui in antiquis inſcriptionibus appellatur etiam Pontifex Maximus. Atqui ut te refellit Optatus, cùm affirmat Arelatenſem epiſcopum in priori judi-

A cio adfuiſſe atque aſſediſſe Miltiadi: ſic rurſùs alterum figmentum evertit, cùm narrat, Conſtantinum appellatum iterùm abs ſe rejeciſſe cognitionem hujus cauſæ: & quidèm deteſtantem hoc genus furioſæ provocationis, exclamaſſe: *ò rabida furoris audacia!* &c. ſic enim & in manuſcriptâ epiſtolâ Conſtantini, in quâ rurſùs hæc hiſtoria narratur, ſcriptum eſt: & ad majorem deteſtationem adjicitur, abs cœleſti judicio ad terrenum appellationem hanc interpoſi-
B tam videri. Itaque & ex eâ potiſſimùm epiſtolâ reſtitui & caſtigavi hunc Optati locum, qui corruptus alioquì & mendoſus erat; cognovique repudiandam eſſe emendationem eruditi & ingenioſi Juriſconſulti, qui cùm pro *ò rabida*, in quibuſdam libris *orbita*, in aliis *arbita*, legi animadvertiſſet, acutè conjecit notas eſſe antiquæ formulæ, quæ ſignificarent, *à re benè judicatâ temerè appellaſti.* Sed ſi dicere non poſſumus tunc Conſtantinum de hac appellatione cognoviſſe
C atque judicaſſe, quorsùm ei aſcriberemus formulam ſententiæ, quâ pronuntiarit injuſtè eſſe appellatum? Certè cùm poſteà tandem coactus eſt judicare, longè aliis eum verbis uſum eſſe Auguſtinus teſtis eſt. Optatus quidem non meminit aliorum judicum iterùm datorum; ſed nihilominùs exultas, quia (ut ais) Conſtantinus Arelatenſi epiſcopo demandavit judicium hujus appellationis. Itáne verò? Atqui hic Arelatenſis jam anteà judex fuerat cum Miltiade? an ab eo-
D dem idem appellatur? an qui judicavit iterùm erit judex appellationis? Quid noſtras leges opponam? ipſe ſenſus communis tale portentum refellit. At Auguſtinum teſtem citas. Accipio: quid ille? in illâ ipſâ, quam laudas, epiſtolâ, tantùm ait Conſtantinum curaſſe apud Arelatum eamdem cauſam examinandam atque terminandam: & dediſſe (ſic enim loquitur) aliud judicium Arelatenſe, aliorum epiſcoporum: non quia jam neceſſe erat, ſed Donatiſtarum perver-
E ſitatibus cedentem; & omnimodò cupientem tantam impudentiam cohibere. Ex his certè verbis Auguſtini intellige Conſtantinum importunitati Donatiſtarum extra ordinem conceſſiſſe, quod juris ordinarii fuiſſe videri vis: & tamen cùm aliorum epiſcoporum judicium eſſe audis, illud non fuiſſe epiſcopi Arelatenſis colligere debueras. Quid igitur? convenerat Arelati ſynodus complurium epiſcoporum, ut de multis cauſis eccleſiaſticis judicaret. Inter quos plerique
F etiam erant, qui anteà cum Miltiade Romæ judicarant de Donato. Conſtantinus hac occaſione uſus, ut nihil non faceret ad contundendam Donatiſtarum pervicaciam, non recuſavit eos iterùm audiri in tali ſynodo. Cur miraris Miltiadem hoc non nolle? imò verò cur affirmas epiſcopum Arelatenſem, qui jam de eâ cauſâ Romæ judicarat, eſſe judicem appellationis? cur non potiùs agnoſcis talem cognitionem relictam aliis epiſcopis fuiſſe, qui Romæ cum Miltiade
G anteà non judicarant, ſicuti conſtat plurimos alios Arelatum conveniſſe ἐκ διαφόρων καὶ ἀμυθήτων τόπων, ut inquit ipſe Conſtantinus in ſuâ epiſtolâ ad Chreſtum epiſcopum Syracuſanum, quâ eum ex Siciliâ evocat ad hunc conventum. Mea quidem certè, ut ſcis, privatim nihil intereſt,

Romanus Arelatenſi, an Arelatenſis Romano major ſit, vel olim fuerit. Verùm ne profanas quidem hiſtorias aſperſis mendaciis inquinari homo ingenuus æquo animo ferat. Saltem legiſſes, quæ nuper nactus ſum, acta illius ſynodi Arelatenſis. Nam in iis legiſſes epiſcoporum epiſtolam ad Sylveſtrum Miltiadis intereà defuncti ſucceſſorem: ex quâ facilè intellexiſſes, quàm illi ſeſe non efferrent ſupra antiſtitem urbis: imò verò quàm nihil non illi deferrent; ſimul etiam quàm valdè voluiſſent, ille ut iis Arelati præſidere potuiſſet, ſi Româ diſcedere eo tempore potuiſſet. Denique intellexiſſes illos conveniſſe non propter unum Donatum. Mirum autem, te non addidiſſe, etſi Cæcilianus ab iis rursùs abſolutus fuerit, non tamen quieviſſe Donatiſtas, qui non alium quàm Conſtantinum accipere judicem volebant: ità quidem, ut Conſtantinus, qui hactenùs hoc judicium abs ſe rejecerat ad epiſcopos, tandem id ſuſceperit. Sed extraordinarium hoc exemplum fuiſſe, quod (ut noſtri loquuntur) ad conſequentiam trahi non poſſit, negare non poſſes: neque ferendus ſit, qui proptereà diceret Conſtantinum in cauſis eccleſiaſticis ſuperiorem fuiſſe & epiſcopis & conciliis. Imò verò ipſe ingenuè proteſtatus eſt, ſeſe in iis multò eſſe inferiorem, & hanc à principio deteſtatus eſt appellationem, & intereà ſi cognitionem ſuſcipere tandem coactus eſt, ità ſuſcepit, ut poſteà à ſanctis antiſtitibus veniam petiturus, ſicuti Auguſtinus ait. Neque tamen novum fuiſſet, ſi non recuſaſſet cognoſcere de eâ ſaltem quæſtione facti, quæ in eâ quoque causâ ſuberat. Nam & quam Æliano Proconſuli mandavit jure ſuo poterat ſuſcipere. Quærebatur an Felix, qui ordinaverat Cæcilianum, vel ipſe quoque Cæcilianus, fuiſſet traditor, ut tunc loquebatur: hoc eſt, an Diocletiani, qui edixerat abolendas eſſe ſacras litteras Chriſtianorum, ſatellitibus atque inquiſitoribus tradidiſſet earum codices ſacroſanctos. Quicumque tandem ſit judex ejus quæſtionis, nihil detrahit juriſdictioni eccleſiaſticæ.

Quia hiſtoriam non ſcribo, ſed breviter tantùm illud indico, quod non ſatis videbaris obſervaſſe in hac hiſtoriâ, nunc non immoror. Nam & de appellationibus eccleſiaſticis, an quod Sardicenſis ſynodus decrevit, decreverit anteà quoque Nicæna (quod olim dubitatum in Africâ fuit, & tu negas, Athanaſius verò affirmat) & quænam tranſmarinæ provocationes Milevitano concilio inhibitæ ſint, quæremus aliàs, cùm voles. Sunt enim tales quæſtiones hiſtoricæ & non odioſæ, & abs jure civili non abhorrent, non ſecùs atque ſi dicendum ſit, olim quidem ex Africâ in cauſis civilibus appellatum Præfectum prætorio Italiæ fuiſſe: noſtrum verò Juſtinianum Africam ab hac præfecturâ prætorianâ Italiæ exemiſſe, eique propriam præfecturam dediſſe, ſub cujus diſpoſitione fuit etiam Numidia & Byzacium: Byzacium dico, quod & Plinius in Africæ regionibus numerat, & à Donatiſtis inquinatum fuiſſe indicat Auguſtinus, qui Donatiſtarum Byzacenorum meminit in lib. de unit. Eccleſ. & Epiphanius: quamquàm apud hunc vox illa corrupta ſit: ut & nuper Librarius quidam tuus ex iſto Byzacio effecit Byzantium.

Non inſtitueram plura, nec tam multa quidem, nunc ad te ſcribere, vir doctiſſime; ſed tam es nuper de me meritus benè, ut non poſſim non aliquam gratiam referre: neque tamen aliam nunc poſſum, quàm ſi quid tales hiſtorias relegens prætereà fortè obſervarim, quod non neſcire, tua interſit, id familiariter ad te referam. Nec longè abibo. Etſi Nicæni concilii magis quàm illius Arelatenſis acta legiſſe te ſciam; tamen miror tantò magis te ſcribere, idque in tuâ etiamnum inſtitutione, Athanaſium in eo concilio præſediſſe, teque proptereà etiam rursùs inſultare epiſcopo Romano. Scis mea non intereſſe, verum ſit, aut non ſit, quod narras. Sed Athanaſium tunc valdè adoleſcentem & tantùm fuiſſe diaconum omnes hiſtoriæ narrant. Quale verò tandem tu nobis concilium componis, in quo ante omnes epiſcopos & archiepiſcopos ſedeat, cuique etiam præſideat adoleſcens diaconus? & cur eum præponis ſuo epiſcopo Alexandrino? Non minùs inſolens eſt, quod eodem loco narras, ejus quidem concilii decreto, primum inter patriarchas locum epiſcopo Romano tributum eſſe, ſed ejus tamen legatos in conſeſſu eſſe rejectos in quartum locum. Sed & novum illud eſt, quod ipſa ſynodus ait fuiſſe ἀρχαῖον ἔθος ἐν συνόδῳ, abs te dici, nonniſi ab ea decretum eſſe. Prætereo quod non meliori fide narras decretum in eâ fuiſſe ex ſententiâ Paphnutii de conjugio vel cœlibatu miniſtrorum. Sed diſſimulare non poſſum, quod tacere non debeo. Quid de Arrio jam olim ſcripſerim in meo Conſtantino, non ignoras, & tamen alienum libellum exagitans non erubuiſti mihi improbè aſcribere atque affingere neſcio quod patrocinium ejus impietatis. Ut autem ſentias, te cæcâ quadam vertigine raptum tunc eſſe, relege, quod ſimul affingis dictum eſſe, Arrianos negaſſe τὸν λόγον apud Joannem ſignificare hypoſtaſim vel perſonam: quis hoc unquàm præter te dixit? Certè epiſcopus Alexandrinus Nicææ, Arrianis objecit primum illud caput Joannis, cùm quæreretur non quidem quid λόγος ſignificaret, ſed quid ſibi vellent hæc verba ἐν ἀρχῇ. Ergò non erat hujus tuæ tam excellentis doctrinæ imperitè confundere dogma Pauli Samoſateni & Arrii. Sed quid, non, cùm vis, permiſces? Non dubitas in tuâ etiamnùm inſtitutione ſcribere, poſt Arrium ſurrexiſſe Sabellium. Adeò in hiſtoriâ, in quâ princeps videri vis, hoſpes & peregrinus es. Dices indoctum eſſe noſtrum Optatum; at ille ſaltem docere te poſſet, Sabellium multò ante Arrium fuiſſe; & quod de Sabellio dixiſti, debuiſſe te potiùs dicere de Photino, quem ſui temporis hæreticum vocat. Age verò: ſunt hæc tantùm chronologica: quæ contemnere te dices occupatum theologicis. At noſtrum non eſt te aliis de rebus admonere. Non poſſum tamen omnia ſupprimere. Sæpe miratus ſum, cur ſymbolum illud, propter quod hactenùs tam valdè laudata eſt Nicæna ſynodus, & quod propter illam tam valdè quoque laudatum eſt, neges eſſe Nicænum. Meminiſti, credo, cùm ſuperioribus annis miniſtro

cuidam tuo & collegæ dictares honoris tui defenſionem adversùs Petrum Carolum, tuum quondam collegam, qui te Arrianiſmi inſimulabat: meminiſti (inquam) qualem volueris edi confeſſionem tuam. Nam non ſolùm confiteris negaſſe te illam formulam abs ſynodo Nicænâ profectam eſſe, ſed & dixiſſe, videri potiùs battologicum carmen, quod ad cantilandum tantùm ſit aptum. Duo profectò hîc ſunt magna peccata magnæ audaciæ, & periculoſi exempli. Eſſe ſymbolum hoc Nicænum, tam certum eſt, quàm eſt certum fuiſſe aliquod concilium Nicænum. Teſtes magni ſunt Athanaſius, Hilarius, Epiphanius, Nazianzenus, Baſilius, Theodoritus, Socrates, qui recitant hanc formulam ex illo concilio: quibus cur non credas, neſcio. Dicere autem battologicam eſſe & ludicram cantilenam, quam religioſa illa antiquitas judicavit gravem & divinam eſſe formulam de tanto myſterio, an non ipſe, ſi de alio judicares, diceres eſſe blaſphemiam? Benè habet. Edita iſtic non ſine tuo (ut arbitror) privilegio jam ſæpiùs eſt neſcio quæ farrago de ſtatu Eccleſiæ, quam tuus librarius mirificè prædicat, propè ut florem Eccleſiaſticæ hiſtoriæ. Etſi conſuta ſit alioqui ex putidis fabulis & nugis: tamen illud bonâ ſaltem fide facit, quòd formulam, quam dixi, referat inter acta Nicæni concilii. Verùm talem alioqui admiſcet fecem mendaciorum ex neſcio quibus lacunis hauſtam, ut mirari ſatis non poſſim, tibi jampridem talem ſentinam malè non olere. Si aliundè prodiret, minùs fortaſsè mirarer, & noceret fortaſsè minùs. Sed quod iſtinc prodiit, quia non niſi auctore te prodire creditur, & miror & doleo tam impuris næniis eſſe refertum. Quid? perquirens ea quæ ad Optati de baptiſmo diſputationem pertinent, miratus etiam ſum audaciam illius farraginis, quæ confidenter pronuntiat manifeſtum eſſe errorem concilii Nicæni decernentis Paulianiſtas eſſe rebaptizandos. Atqui longè aliter Auguſtinus, qui alioqui unus acerrimè de unico baptiſmo dimicavit. In lib. de hæreſibus Paulianos (inquit) baptizandos eſſe in eccleſiâ Catholicâ Nicæno concilio conſtitutum eſt. Unde credendum eſt, eos regulam baptiſmatis non tenere, quam ſecum multi hæretici, cùm de catholicâ diſcederent, abſtulerunt & obſervant.

Ut Optatus noſter fecit, diligentiùs ut cogitarem de hiſtoriâ Donatiſtarum, ſic etiam neſcio quomodò nunc facit, ut tibi, vir optatiſſime, tuiſque criminationibus iterùm reſpondeam, & multa, quamvis fortaſsè tibi moleſta, quia tamen occurrunt, non omninò negligam. De calumniatoribus commentarium ex legibus & noſtro jure civili breviter repetitum aliquandò ad te repentè dare, importunâ quadam tuâ & contumelioſâ calumniâ coactus fui. Quod in eo commentario non modò tui, ſed & Donatiſtarum mentionem fecerim, credo, agnoſcis non temerè factum eſſe. Sed ſatisfactionis loco, reſpondiſti illud noſtrum reſponſum, frigidam eſſe rapſodiam. Fateor aſperius aliquid & vehementius dici potuiſſe. Sed videbam in ſimili causâ tali moderatione contentos fuiſſe A Optatum & Auguſtinum. Optatus, livore (inquit) interveniente facile eſt iratis jactare convitium: ſed ſemper dùm intenditur crimen, neceſſaria eſt manifeſta probatio. Auguſtinus contra Petilianum: ſine teſte (inquit) & ſine ullo documento crimen objiciens, maledicus potiùs conviciator, quàm veridicus accuſator exiſtit. Et in alio contra eundem libro: quid (inquit) antè clamas quàm probas? Tu in magnâ ſermonis latitudine uno breviſſimo verbo, quod dicitur B *proba*, in arctiſſimas coarctaris anguſtias. Equidem hanc ego brevem præſcriptionem ſatis eſſe puto, ut refellam quidquid calumnioſè adversùs me effutiiſti: & neſcio quî fiat, ut legens quod reſponſum olim Donatiſtis fuit, videar habere quod totidem verbis tibi reſpondeam. Sic commentarium illum meum, ſi voluiſſem, facilè auxiſſem. Sed miſſa hæc faciamus, quæ facti ſunt, & quidem privati. Nam & parum Reipublicæ intereſt, quid de me vel de te ſtatuatur. C Sed neque aut me cum Cæciliano, aut te cum Donato comparo. Nimiùm eſſem ineptus, ſi vel hoc cogitarem, nec eſſem ferendus. Cæterùm longè alia & multò major, ut olim acta eſt, ſic nunc agitur, cauſa: in quâ & juris maxima quæſtio ſit. Sanè Auguſtinus in retractationibus ſcribit, in ſuis contra Parmenianum libris, quæſtionem magnam verſari & ſolvi, utrùm in unitate & eorumdem communione ſacramentorum, mali contaminent bonos. Sed & altera non D minor fuit, an ſacramenta penderent ex dignitate miniſtri? & an baptiſmus ab indignis adminiſtratus eſſet nullus? &, an propter eorum indignitatem Eccleſia Chriſti eſſe deſineret, quæ iis uteretur? &, an Donatiſtæ aliquo jure eccleſiam ſuis demùm ſchiſmaticis ſynagogis incluſam eſſe contenderent? quæ tamen leviſſima & propè nullâ occaſione ſeſe abs reliquo corpore diſtraxerant. Lis ergò magna eſt; & de re omnium maxima: & neſcio an non difficilior ſit E ſchiſmatis, quàm hæreſeos curatio. Scripſit contra Petilianum Auguſtinus de unitate Eccleſiæ: ſcripſerat & anteà Cyprianus. Nam qui ejus tractatus vulgò inſcribitur *de ſimplicitate prælatorum*, ego, cùm Tridenti eſſem, didici eſſe inſcribendum *de unitate Eccleſiæ*: idque ex libro manuſcripto in Apuliâ reperto, Antonii Auguſtini juriſconſulti & epiſcopi. Sed ne talium quidem arbitrorum judicia conſiliave reſtituent nobis, quam optamus ἑνότητα, niſi ſi Deus ipſe F animos hominum conciliet: in quibus potiùs quàm in rebus ipſis, eſt diſtractio. Habuit Africa ſuum catholicum, hoc eſt, procuratorem Cæſaris ſive fiſci (ſic enim appellabatur) atque is quidem etiam aliquandò Donatiſtas conciliare cum eccleſiâ catholicâ conatus eſt. Sed nihil egit. Quæritur etiamnum idoneus judex totius controverſiæ. Verùm benè habet. Spero me tibi rem gratiſſimam facturum eſſe, cùm in hiſce litibus laudo legem & formulam judicii, quod noſter G Optatus dat, exemplo quodam juris civilis, ad cauſas eccleſiaſticas elegantiſſimè tranſlato. Quod igitur de teſtamento dicit libro v. tibi confirmo mirificè mihi placere: tametſi locum, quem ex Evangelio Joannis recitas, alienum eſſe à propoſitâ quæſtione de baptiſmo, tibi concedam,

dem. Sed quod ad theſim attinet, tametſi ea ſola in Optati libris legeretur, digni propterea bi eſſent, qui hoc tempore in omnium manibus verſarentur. Neque dubito Auguſtinum hac juris noſtri tranſlatione delectatum, ad illum Optati locum alluſiſſe, cùm adversùs Donatiſtas non agnoſcentes catholicam Eccleſiam per totum orbem terrarum diffuſam, non diſſimilia de teſtamento ſcriberet in pſalmo XXI. Sed rogo, an mihi etiam concedes, poſſe hîc dici quod aiunt leges de teſtamento militari, ſatis eſſe ſi quocumque modo conſtet de voluntate: neque nuncupationem ſine ſcripturâ, ſi non deſint teſtes, rejicere poſſumus: & denique fideicommiſſorum ſuum eſſe jus ſcimus. Quorsùm hæc? quia cùm de baptiſmo diſputat Auguſtinus contra Donatiſtas, contendit ex uſu & conſenſu & teſtimonio Eccleſiæ rectè probari, quædam eſſe mandata, præcepta, inſtituta apoſtolica, quæ tamen ab ipſis Apoſtolis ſcripta non ſint. Vide obſecro, mi vir, quid tantus antiſtes, cui & tu aliquandò tantum tribuis, ſcribat lib. IV. de baptiſmo contra Donatiſtas, cap. VI. & capite XXIV. & libro V. capite XXIII. & libro primo contra Creſconium cap. XXXIII. Hîc verò tu mihi nuper terribilem dicam ſcripſiſti, litemque intendiſti περὶ παραδόσεων ἀγράφων, & quod de iis non ſcripſeram, ſcripſerunt autem veteris eccleſiæ optimi antiſtites, ſic exagitaſti, ut tamen iis prætcritis, me unum petere videreris. Liceat hoc ſanè tibi novo tuo jure. Sed altera turſùs injuria eſt, quòd ità in eâ quæſtione omnia miſceas, ut nobis jam dubitantibus quid velis, propè indicas ſilentium: quia & hoc tibi licere putas, ut modò aïas, modò neges. Non eſt mihi tantum otii, ut omnia tua volumina revolvam, quibus multa plauſtra onerare poſſes: neque ſi eſſet, tam eo abuti valdè vellem. Sed ex iis, quæ aliquandò delibavi, ſi me non fallit memoria, videris mihi primùm ſcripſiſſe, non repugnare te hujus generis traditionibus, quæ demonſtrarentur ex certo & perpetuo orthodoxorũ conſenſu. Id enim Pygio concedis, cùm adversùs eum agis de libero arbitrio. Poſteà cùm ſcripſiſti in epiſtolam ad Corinthios, ſcripſiſti non negare te quin aliquæ fuerint Apoſtolorum traditiones non ſcriptæ; ſed non concedere fuiſſe doctrinæ partes: tantùm autem pertinuiſſe ad ordinem & politiam; quibus verbis, credo, ritus & ceremonias etiam complecteris. Poſtremò cùm adversùs me declamaſti, viſus es nullas omninò agnoſcere velle traditiones.

Quo teneam vultus mutantem Protea nodo?

Non tam fuerunt (utor libenter tuo verbo) verſipelles Donatiſtæ, cùm de crimine traditionis (ut vocabant) agerent, quàm tu cùm de traditionis longè alio genere litigas. In utrâque lite eſt prima quæſtio facti. Quod verò Auguſtinus in collatione (ut vocabatur) toties abs Donatiſtis poſtulavit, ut certus aliquis cauſæ ſtatus, certumque judicium eſſet, id imprimis & quidem jure meo, abs te peto: quod reliquum eſt, præſtabo. Sed quamdiù mutas, & variè loqueris, neque tibi conſtas, nihil dico. Sic cùm de ſacris litteris quæritur, modò earum (ut vocatur) canone uteris, modò eum ut incertum &

A vatium repudias. Nihil dico quod non extet in libris tuis: ſic antiquos Eccleſiæ ſcriptores modò laudas, modò proculcas. Imò verò tu tuâ contra me declamatione ſcripſiſti nullam ex iis poſſe elici certitudinem doctrinæ chriſtianæ. Deus bone, quid audio cùm iſtud audio? & quid illi dicent, ſi hoc nunc dici audiant? Jam quid dicemus, quòd cùm laudamus primam illam eccleſiam, quæ ab Apoſtolis relicta ſuperſtes eſt; non modò ab aliis irridetur ut anus delira & ſuper-
B ſtitioſa, vel fatua aliqua Fauna, vel larvata Lamia; ſed etiam accuſatur propè ut officina falſitatis, imposturæ, & fraudis: cùm tamen ea ipſa ſit, à quâ litteras ſacras accepcrimus, & cujus eas teſtimonio conſignatas atque communitas defendimus. Ecquò jam recidimus, ſi liceat eam doli mali inſimulare? Imò tu quò ruis, ſi eam facis ream? & quî ſtabis, ſi talem habes adverſariam? Id cùm audis, iterùm fortaſsè exclamabis & repetes, quod in tuâ contra me decla-
C matione ſcripſiſti, nos ſpectrum antiquitatis objicere, ex quo mox prodigioſa ſcaturiat errorum omnium congeries: nam (ut aïs) ſi roges, quænam ſit vetuſtas, de quâ loquimur, nos jactaturos inſulſas nænias, quæ ſub Ignatii & ſimilium nomine circumferuntur. Bona verba, here. Etſi non habeamus ſalem, qui in te eſt: tamen ſcis nos valdè abhorrere ab inſulſis ſive næniis ſive ineptiis. Scis nos ſæpè deteſtatos eſſe ψευδεπίγραφα: neque ignoras quàm fabulas oderim, qui noſtros
D etiam commentarios de hiſtoriæ inſtitutione legeris. Sed ut breve faciam, quod olim Sadoleto reſpondiſti, qui te hoſtem antiquæ eccleſiæ eſſe dicebat, totidem in ſimili causâ verbis tibi modeſtiſſimè reſpondebo: Hîc non requiram, ut verè ac candidè nobiſcum agas (quod tamen philoſopho, nedùm chriſtiano, ſponte præſtandum erat) ſed rogabo tantùm, ne ad illiberalem uſque calumniandi licentiam deſcendas, quæ exiſtimationem tuam apud bonos & graves
E viros, nobis quoque tacentibus, vehementer læſura eſt. Scis hoc, mi Joannes, &, ſi inficiari pergis, faciam, ut te ſciviſſe, & callidè vafréque diſſimulaſſe omnes intelligant: nos bonâ fide ex optimis & caſtiſſimis monumentis repetere memoriam religioſæ vetuſtatis, quam commendamus. Miror autem quid tibi in mentem venerit, ut contra tuam conſcientiam mihi aſcriberes quod ais de Ignatio. Certè quædam ejus fragmenta in libris Euſebii & Theodoreti agnoſ-
F co & veneror. An etiam ea repudiabis? Nuper cùm homo doctiſſimus tibi ex iis quippiam objeciſſet, quod ad Euchariſtiæ cauſam pertinebat: quia id te premebat, exclamaſti eſſe repetitum ex nugatoriis, quæ circumferuntur, epiſtolis. Atqui falſus es, ô magiſter. Illud in iis non extat. Extat autem & recitatur in optimis libris Theodoriti. Utinam verò quod Ignatium ſcripſiſſe de Apoſtolorum traditionibus, teſtatur Euſebius, etiam extaret. Magnum adversùs tuas
G inficiationes præſidium optimæ teſtationis haberemus. Sed utut multa hujus generis monumenta interciderint: reliquias non peſſundabis, quæ te urgent. Quid? utar tuo conſilio, ut conficiam quod volo. Nunc enim mihi in mentem venit, quod in eâdem, ex quâ paulù antè aliquot verba

Hh

repetii, epiſtolâ aliquandò legi. Tu quidem nuper, ut meam ſtultitiam irrideres, ſcripſiſti me puerum memoriter epiſtolam illam totam recitare potuiſſe. Non memini tam me aliquandò felicis memoriæ fuiſſe, tamque ea pueriliter abuti voluiſſe. Sed per ætatem licèt ſim factus obliviosus: benè habet, non omnia tamen excidiſſe. Ergò venit in mentem, cùm in eâ epiſtolâ jactares te nihil aliud conari, quàm ut inſtauretur aliquandò vetuſta illa eccleſiæ facies, hæc te adjeciſſe: ſtatue tibi, quæſo, ob oculos veterem illam eccleſiæ faciem, qualem Chryſoſtomi & Baſilii ætate apud Græcos: Cypriani, Ambroſii, Auguſtini ſeculo, apud Latinos extitiſſe, ipſorum monumenta fidem faciunt. Sic tu olim. Ego qui hæc abs te ſeriò dici putabam, propterea ad illa monumenta reſpexi, quibus, ut vides, nunc etiam Optati libros addo. Cùm in talibus ſpeculis faciem illam mihi utcumque videre viſus ſum: equidem cohorrui, cùm eam poſteà fœdatam atque inquinatam conſpexi: & ut Appelles ſi Venerem ſuam, aut ſi Protogenes Jalyſum illum ſuum, cœno oblitum aſpiceret, magnum acciperet dolorem: non dubitavi, eccleſiæ vetaris illos, quos laudaſti, doctorea, ſi viverent, videre ſine magno dolore non poſſe talem deformitatem. Neque non in mentem venit in quos dici poſſet, quod Scipio Africanus laudans veterem illum verſiculum,

Moribus antiquis res ſtat Romana, viriſque.

& deplorans ſuæ Reipublicæ ruinam, olim dicebat: noſtra (inquit) ætas cùm Rempublicam ſicut picturam accepiſſet egregiam, ſed evaneſcentem vetuſtate: non modò eam coloribus iiſdem, quibus fuerat, renovare neglexit, ſed ne id quidem curavit, ut formam ſaltem ejus & extrema tamquàm lineamenta ſervaret. Cujus tanti mali non modò reddenda ratio nobis, ſed etiam tamquàm reis capitis quodammodò dicenda cauſa eſt. Noſtris enim vitiis, non caſu aliquo, Rempublicam verbo retinemus, reipsâ verò jampridem amiſimus. Sic ille Romanus. Eodem te animo puer putabam eccleſiæ ſeneſcentis deformitatem, rugas, ſqualloiem, ſitum deplorare: & ſimul penicillum, ut priorem formam renovares, potiuſquàm ſpongiam, quâ extrema quoque ejus lineamenta deleres, accepiſſe. Nam & in eâdem epiſtolâ, cùm indignè ferres te ab adverſario accuſari ut contemptorem eccleſiæ veteris, exclamaſti: jamne hoſtem antiquitatis eſſe dices, qui antiquæ pietatis ac ſanctimoniæ ſtudio, præſenti rerum corruptione non contentus, quæ ſunt in Eccleſiâ diſſipata ac depravata, corrigere in melius, ac reſtituere in priſtinum nitorem molietur? cùm iſtud puer audivi, exiliens, fateor, exclamavi, euge.

Verre pavimentum, nitidas oſtende columnas,
Arida cùm totâ deſcendat aranea telâ.

Jam verò cùm tu rerum potitus, tuam modò, tuam, mi Calve, formam novam oſtentas, & ut ſola ſpectetur, deles induciſque veterem, & nobis iraſceris, qui bonæ antiquitatis planè oblivisci non poſſumus, & ad illam Eccleſiæ faciem, quæ fuerat ætate Baſilii, Chryſoſtomi, Optati, Ambroſii, Auguſtini, te revocamus, ut ad eam tu nos aliquandò: an miraris, ſi is, quem ſua de

A te melior opinio fefellerit, dolet ſe deceptum eſſe? quamquàm tu mecum etiam magis agas malâ fide. Nam perſuadere nihilominùs vis, te eodem ſcilicèt antiquitatis ſtudio, quod priùs jactabas, teneri: me verò inane modò ſpectrum objicere. Mirabiles ſunt hæ præſtigiæ, ut diſcutiantur, inquiſitio legitima inſtituatur. Sed tu eam perturbas tumultuando atque conviciando.

Projicis ampullas & ſeſquipedalia verba.

Sic ſolo crepitu abigis adverſarium. Atqui B licèt pueros terreas, hoc (ut tuo verbo utar) ſpuere eſt, non loqui. Etſi nihil magis alienum à meâ profeſſione eſt, quàm litigare tecum; tamen age: cùm me laceſcis, permitte, ut æquâ conditione judicium bonæ fidei detur. Etſi ad conteſtationem minimè comparata ſit imbecillitas mea, tamen faxo, ut intelligant, qui volent, te abs religioſâ antiquitate longiùs abeſſe: neque ſemper bonâ fide, quidquid de illâ recitas, recitare, ſive negligentiâ, ſive dolo id facias. C Faxo etiam ut intelligas, eum, quem aliud agere improbè fingis, & ſeriò & ſtudioſè & religioſè quærere verum: neque ullo odio partium diſtrahi: neque cùm unius vitium accuſat, alterius excuſare; ſed neque ſonoris tuis crepitaculis terreri. Detur audientia, in cujus nunc ſpem aliquam vocor: faxo, ut vel invitus videas eum, etſi hominem nihili eſſe clamites, tamen & extrema, quæ vitioſa ſunt, refugere, & medium, quod quidem integrum & rectum ſit, requirere: D & quod Nazianzenus in his contentionibus dixit rudes agricolas in arbore, quæ diſtorta erat, dirigenda non ſatis obſervavere, cavere velle: & nihilominùs, quæ hæc ætas rectiſſimè correxit, tueri. Nimis ingratus eſſet, ſi non agnoſceret. quantam hoc tempore lucem Deus accenderit, quámque de religione multi præclarè meriti ſint. Sed rursùs nimis cæcus eſſet, ſi non videret ecquò intereà alii ruant. Vetus eſt illud, quod & olim tuo gentili objectum lepidè fuiſſe E narrat Cicero, *num claudicat?* id in tuis quoque progreſſibus, obſervare me ne moleſtè feras. Ut Caſſandrum, cujus magis erant hæ partes, paſſus ſum priorem de eâ te dicere, de quâ tu, ut me & illum vexares, impotentiſſimè declamaſti, ſic jampridem expecto, ecquid illius reſponſo tandem reſponſurus ſis. Sed iterùm tibi ſpondeo, non defuturum bonæ cauſæ patrocinium, ſi pergas calumniari. Saltem mihi concedes, ut civiliter tecum agam, ubi video eſſe quæ F ſtionem facti potiuſquàm juris: qualem eſſe ſentio in iis, de quibus mecum litigas. Sic in conjecturali ſtatu cauſæ tantùm mihi agendum erit de probationibus, de teſtimoniis, de fide inſtrumentorum. Non utar niſi optimis & authenticis. Si tu falſi exceptionem opponas, vide ne eo teipſum crimine implices, ſive temerè jactes falſum eſſe nomen optimorum teſtium, qui citantur, ſive dicas eos mentiri, & reos *ψευδομαρτυρίας* quos non convincis, peragere ſine ullâ G probatione velis. Vide etiam, an tibi liceat contra regulas juris noſtri, ſemel abs te approbatos poſteà reprobas, & rursùs probas improbatos. Liceat hoc ſanè, ubi de variis eorum & privatis opinionibus agitur; de quibus nunc non agimus. Sed cùm de teſtimonio facti alicujus pu-

blici quæritur: quod teſtimonium qui dicit, ſi ſciens fallat, vir bonus non ſciet, neque errore ſed dolo peccabit; vide quid futurum ſit, ſi quoties voles, religioſæ antiquitati fidem detrahere velis. Intereà patere, ut quod contra Manichæos aliquandò ſcripſit Auguſtinus, nunc tibi in memoriam revocem. Conſequetur (inquit) omnium litterarum ſumma perverſio, & omnium, qui memoriæ mandati ſunt, librorum abolitio, ſi quod tantâ populorum religione roboratum eſt, tantâ hominum & temporum conſenſione firmatum, in hanc dubitationem adducitur, ut ne hiſtoriæ quidem vulgaris fidem poſſit, gravitatemque obtinere.

Redeo ad cauſam Donatiſtarum. En quæritur, an baptizati ab hæreticis, iterùm in Eccleſiâ baptizandi ſint? reſpondebis, non eſſe. Cur ità? locum quemdam de unicâ lotione ex Evangelio Joannis proferunt Optatus & Auguſtinus; dices ad rem non pertinere. Quem Donatiſtæ objiciebant locum ex actis Apoſtolorum, non pateris explicari adhibitâ diſtinctione inter baptiſma Chriſti & Joannis: qualem diſtinctionem adhibent Optatus & Auguſtinus: tu verò eam repudians, mavis ſingulariter & novè interpretari in illo actorum loco baptiſmum non ſignificare baptiſmum. Tandem tamen redis ad Auguſtinum de unico baptiſmo: & approbas conſuetudinem veterem, quam ille, licèt aliquandò interruptam, approbat. Rectè. Sed quo argumento? an qua ſive conjecturâ ſive ratiocinatione antiquiſſimam illam conſuetudinem refert ad tempora Apoſtolorum? Jam tibi non eſt integrum reclamare, niſi tibi ipſi repugnes: præſertim cùm improbes, quod illi Cyprianus objecit. Hic autem ſi concedis, quod Auguſtino non negas; tametſi eo exemplo non utar, niſi in re minùs dubiâ: teneo quod volo: dimittantur judices in conſilium. Ubi de facto conſtat, cauſam peregi, & dixi. Ne prætereà mihi ſis moleſtus. Nam deindè recipiam, quas voles, bonas cautiones; ne qui hoc exemplo abutantur; ne fraus & præjudicium fiat veritati; ne veritas rerum erroribus geſtorum vincatur; & ut ſpectetur non ſolùm quid Romæ factum ſit, ſed etiam quid fieri debeat; denique ne facti & juris diſcrimen temerè confundatur. Sunt hæ cautiones in noſtris quoque libris legum, quarum me oblitum eſſe, numquàm, velim, credas.

Quia licet conſulere (quod vetus Juriſconſultorum verbum eſt) & antiquæ familiaritatis jure quodam poſſum tecum agere liberiùs, nihil diſſimulabo. De Eccleſiâ certamen eſt cum Donatiſtis. Tu quas ſoleas tradere notas Eccleſiæ dignoſcendæ, meminiſti. Obſecro, mi Cenſor, an eæ ſatis notant & expungunt Donatiſtarum ſynagogas? cur longè alias allegant Optatus & Auguſtinus? & verò de iis quid ſentis? Tu cùm de corpore quæſtio eſt, ais inſpiciendum eſſe caput. Rectè. Atqui Auguſtinus ait, ſibi quæſtionem cum Donatiſtis eſſe non de capite, ſed de corpore, lib. de unit. eccleſ. cap. IV. ergò de capite convenit; & tamen controverſia de corpore eſt. Quid, ut hoc ſibi afferant, prætereà dixiſſe Optatum & Auguſtinum putas? & de talibus vindiciis quid ſtatuis? quid (inquam) ju-

A dicas, cùm eos audis probare velle ſuam eſſe poſſeſſionem Eccleſiæ, ex perpetuâ quâdam ſucceſſione: & quidem ad eam probandam contentos eſſe Romanorum ſaltem antiſtitum, cum quibus communicabant, jam inde (ut aïunt) ab Apoſtolis deſcendentium conſenſione, continuâque ſucceſſione, cujus ſeriem ex catalogo enumerant? quod & non diſſimili fiduciâ fecerant anteà Iræneus, Tertullianus & alii: nam quia non hæreditario quodam jure ſanguinis nitebatur ea
B ſucceſſio, verùm eccleſiaſticâ electione atque ordinatione, non dubitant talem ſucceſſionem tali conditione ſubnixam, idoneam eſſe teſtem doctrinæ ſuæ apoſtolicæ cum illâ conjunctæ atque continuatæ. Locutus eſt, ut ſcis, Chriſtus de iis, qui ſedent in cathedrâ Moſis: veteres chriſtiani de iis, qui in Petri. Mitto, quæ de utriuſque ſive ſedis ſtatu, ſive cathedræ comparatione commodè nunc dici poſſent & graviter, abs te præſertim ſi ſedatè ageres. Sed quid tu de eâ
C lege Theodoſianâ, quam & primùm promulgari audivit Optatus, & quæ prima in libris noſtris eſt, ſimiliter ſtatuas, lubenter audiam: *cunctos* (inquit) *populos, quos clementiæ noſtræ regit imperium, in tali volumus religione verſari, quam divinum Petrum apoſtolum tradidiſſe Romanis, religio uſque adhuc ab ipſo inſinuata declarat, quamque pontificem Damaſum ſequi claret, &c.*

Eamdem hîc (credo) fateberis laudari ſucceſſionem: quamvis notum ſit & quid de Libe-
D rio, cui Damaſus ſucceſſit, propè aliquandò ad Arianiſmum compulſo, traditum ſit, & quid Ammianus ſcribat de Damaſo ad hanc ſedem evecto non ſine ſudore & ſanguine, non ſine vi & armis, non ſine tumultu & cædibus. Nondùm enim, puto, hîc exclamabis, quod quidam ejus ordinis poſteà dixiſſe fertur, plures ſucceſſere Romulo in parricidiis quàm Petro in paſcendis ovibus. Nam neque nunc agimus de hominum vitiis; ſed de religionis confeſſione, at-
E que conſervatione doctrinæ. Age verò: quia Optati noſtri & Auguſtini, qui eſt eum ſecutus, acerrimus adversùs Donatiſtas acies eſt in illâ, quam jactant, ſucceſſione: & res eſt magna: rogo, liceat tuam de eâ ſententiam audire. Imò verò jam reſpondiſſe te iracundè dices. Nam & in tuâ contra me declamatione imperiosè juſſiſti, ut id repetatur ex duobus, quos laudaſti, libris tuis. Non enim eſſe tuæ gravitatis ſæpiùs rem eamdem dicere. Faciam, here, quod jubes.

F In tuâ inſtitutione diſputans adversùs Papiſtas (quos vocas, niſi jam malis Papanos, ut à Româ Romanos dicimus) qui obtendunt, quanti hanc ſucceſſionem fecerint Iræneus, Tertullianus, Origenes, Auguſtinus, & alii (Optatum quia nondùm legeras, non nominas) præfatis facturum eſſe te, ut intelligant boni viri & veri ſtudioſi, quid iſtud ſit. Tum verò, ab adverſariis quæris, cur non Africam citent & totam Aſiam? ſed quia ſcire te ais reſponſuros, il-
G lic Eccleſiam deſiiſſe; cur non ipſe potiùs id quæris vel ab Irenæo, qui in Aſiâ quoque vixit, vel ab Tertulliano, Optato & Auguſtino, qui in Africâ, quo tempore illic etiamnùm florebant eccleſiæ? cur hi (inquam) potiùs Romanorum epiſcoporum ſucceſſionem citant & laudant, &

in eâ unâ hærent? reſponſum hîc ego tuum rurſùs expectabo. Tandem poſt longam digreſſionem, reverſus ad id quod quæritur, ſcribis ſanctos illos doctores, cùm extra controverſiam eſſet, nihil à principio uſque ad illam ætatem mutatum fuiſſe in doctrinâ, vel Romæ vel aliis in urbibus (nam id addidiſti in Gallicâ tranſlatione tuæ inſtitutionis) ſimpſiſſe, quod omnibus novis erroribus refellendis ſufficeret, ab adverſariis oppugnari doctrinam ab ipſis uſque Apoſtolis conſtanter & unanimi conſenſu retentam. Atqui, mi Doctor, adverſarii hoc ipſum negabant, conſtanter (inquam) eam eſſe retentam, & nihil in eâ fuiſſe mutatum: eaque erat controverſia, quam movebant. Noſtri verò probationis loco allegant ſucceſſionem, quæ non modò includebat conditionem ejuſdem doctrinæ retinendæ atque continuandæ, ſed & eam conditionem impletam eſſe probabat. Sed obſecro, an ſeriò loqueris, cùm videris concedere, uſque ad ætatem Auguſtini, nihil præſertim Romæ, fuiſſe mutatum in doctrinâ apoſtolicâ? & illos, qui enumerantur ab Optato vel Auguſtino, epiſcopos Romanos fuiſſe illius doctrinæ & conſtantes & fideles cuſtodes? Si ſeriò hæc ſcripſiſti, neque ſententiam mutas, tranſactum eſt. Sed quàm vereor, ne non ſtes pactis conventis! ſcilicèt tibi concedi vis, quod in duodecim ſcriptis ſolemus, ut calculum reducas, ſi te alicujus dati pœniteat: ſicuti eſt in Hortenſio Ciceronis. Dura eſt hæc conditio, ſi tecum agendum ſit. Sed quidvis tibi licere putas. Sic cùm nobis commendaſſes Romanorum epiſcoporum (ſaltem uſque ad Auguſtini ætatem) & doctrinam & ſucceſſionem: alibi, cùm lubet, eoſdem & defectionis & depravatæ religionis accuſas. Sic ipſum nominatim Siricium, quem poſtremò laudat Optatus, miris contumeliis proſcindis, & atrociter jugulas, cùm celibatum oppugnas? quamquàm (ut hoc obiter dicam) quod narras eum de conjugio ſcripſiſſe ad Hiſpanos, vereor ne non illi aliquid temerè affingas. Extat inter Ambroſii epiſtolas, Siricii epiſtola, quæ nihil habet tale: neque tu, qui minimè alioqui credulus es, tam facilè ex Gratiani farragine haurire debuiſti, quod illi ignominiosè aſcriberes. Sed age dùm, ſeriò & bonâ fide dicito, quouſque tandem putas duraſſe illam ſucceſſionem, de quâ quærimus; & quandò, vel per quem ſic fuiſſe interruptam, ut planè deſierit. Legi vitas pontificum & tragœdias. Sed vides, aliud eſſe quod abs te quæro, cuique non reſpondes. Nam & ſi quod Paulus ad Theſſalonicenſes ſcribit, prædicitque de defectione, quam veteres intellexerant de Romano imperio, tu de apoſtaſiâ fidei interpreteris, & eam jampridem eveniſſe dicas, tamen non dicis quandò evenerit. Id ubi dixeris, videro. Sed ne exiſtimes ſat eſſe ſi quidvis dicas: ſcito non eſſe tibi rem cum tuis fatuis pueris, famuliſve. Neque verò eſt cur te torqueas, quod facis, ut probes ſucceſſionem non eſſe veram ſine doctrinâ. Nam id ego & ultrò & lubenter & prolixè fateor: & ubi conſtat aliam eſſe doctrinam, aliud eſſe jus, tecum ſentio. Sed neque dubito veriſſimum eſſe quod aïs, verum Reipublicæ ſtatum

A dici non poſſe tyrannidem Caligulæ, Neronis, Heliogabali & ſimilium, quia Brutis, Scipionibus, & Camillis ſucceſſerint. Neque ſi addas ſcorpiones ſucceſſiſſe Scipionibus, reclamabo. Ac ſi tonare etiam & fulminare velis adverſùs tales, non ſucceſſores, ſed prædones: non modò tibi ſuccinam, ſed & meâ querimonia, quantùm omni contentione vocis & laterûm potero, juſtiſſimum clamorem augebo. Cæterùm nihil agitur, ſi confuſus tantùm clamor ſit: nulla
B verò definitio ejus, quod quæritur. Nihil autem definis, quamdiû non notas tempus, ex quo ſtatuis defeciſſe ſucceſſionem, de quâ agitur. Soles in hac quæſtione nos revocare ad exemplum eccleſiæ Judaïcæ. Sed ne in eâ quidem definis, quid velis. Aïs in eâ fuiſſe gradus quoſdam defectionis. Rectè. Sed cùm hiſtoriam delibare incepiſti, ità effugis, ut nos ſuſpenſos relinquas. Aïs in Judæâ varias fuiſſe mutationes, donec ipſi quoque ſacerdotes templum Dei profaniа
C abominandiſque ritibus polluerunt. Sed quandò id factum eſt, ut ſciamus ex quo tempore non licuerit us communicari? Tu in eâdem tuâ paulò pòſt inſtitutione ſcribis, prophetas, qui Hieroſolymis vel in Judæâ fuerunt, cùm rea illic eſſent admodùm corruptæ, tamen ſeparatos non habuiſſe ſuos cœtus: ſed conveniſſe cum aliis in templum, quia ad nullum ſuperſtitioſum cultum adigebantur, & agnoviſſe ſacerdotes Leviticos, quia utcumque indigni eo honore eſſent,
D tamen nec dùm abdicati erant. Atqui eâdem paulò poſt paginâ, narras, prophetas clamaſſe profana illa eſſe conventicula, quibus non magis conſentire liceat, quàm Deum abnegare: & neceſſe habuiſſe ab eorum cœtuum conſenſione deſciſcere, quæ nihil aliud erat quàm impia adverſùs Deum conſpiratio. Ignoſce meæ hebetudinis, ſi nondùm perſpicere poſſum, quomodò, quæ dicis, cohæreant atque conſentiant. Tantùm abeſt, ut ſatis intelligam, quomodò ex
E iis definire velis, quod quæritur de eccleſiâ chriſtianâ. Ac licèt in tuâ rurſùs contra me declamatione, eâdem de re dicas: tamen quid dicas etiamnùm dubito. Quod verò adjicis de regno Hieroboam, & apoſtaſiâ Iſraëlis: equidem fateor eſſe liquidum; neque fruſtrà ſudare debebas, ut id pluribus verbis mihi exponeres. Sed nihil ad eccleſiam Judaïcam. Neque illic, ubi vitioſa erat ipſa quoque origo, de ſucceſſione quæſtio fuit. Teſtor cœlum & terram, me te-
F cum agere religiosè, ut ſi poſſis, explices & liberes quos tuis ſtrophis involvis. Nam hîc ludendi aut illudendi locus non eſt. Nunc quia altero rurſùs loco de ſucceſſione, de quâ quærimus, diſſeruiſti, quod nos audire jubes, rursùm te audiemus, ſi fortè & Optato rurſùs aliquid lucis tua expoſitio adferre poſſit, & nos magnâ moleſtiâ liberare. Cùm adverſùs Auguſtanum librum Caroli v. imp. ſcriberes, ſcripſiſti, Irenæum; qui ſucceſſionem allegat, quam dixi,
G meritò ad refellendos nebulones nova quædam & impia dogmata ſpargentes, iis oppoſuiſſe teſtimonium & conſenſum eccleſiarum, quæ ab Apoſtolis inſtitutæ fuerant, & propterea non temerè credebantur cuſtodes eſſe doctrinæ apoſtolicæ, cujus etiamnùm recens erat memoria.

Rectè.

Rectè. Sed cùm id teneo, ne te aſtutè ſubducas, imò, ut tibi conſulas, vide; quid ſis reſponſurus, ubi tali teſtimonio & conſenſu aliquis te premet. Me quidem certè nimiùm iracundè vexaſti, cùm amicus tot iè meus multùm tali teſtimonio tribuere viſus eſſet. Ut uno verbo dicam, ſcis, quid optem? Opto equidem, ut & tu & omnes ſtatuant, univerſam eccleſiam veterem olim ab Apoſtolis inſtitutam, nunc tamquàm capitis ream ſiſti coram tuo tribunali: & quæri quid de eâ tutâ tandem judicandum ſit. Etſi quæ tua ſit audacia, non ignorem, tamen exiſtimo, ubi tale agmen in tali reatu conſpicies in tuo conſiſtorio criminali, te quodam pudore fractum iri, ut ille olim Romæ ingratus adoleſcens, qui coram Tiberio patrem ſenem & canum, majeſtatis accuſabat: patris tot vè eum intuentis conſpectâ facie, & ejus compedum ſonitu audito, territus, ſtatim aufugit. Perge. Aïs, Auguſtinum pugnaſſe adversùs Donatiſtas, iiſque eccleſiæ catholicæ ſucceſſionem & teſtimonium non temerè objeciſſe, cùm ii non negarent eam, à quâ tamen defecerant, retinuiſſe apoſtolicam doctrinam. Sed quid dices, eodem eum præſidio uſi adversùs Manichæos? certè de doctrinâ ii pugnabant. Mirum verò, tibi videri, de eâ non pugnaſſe Auguſtinum contra Donatiſtas. Si Optatum diceres, qui eos magis habuiſſe videtur pro ſchiſmaticis quàm pro hæreticis: magis audiri fortaſsè poſſes. Sed non ignoras Auguſtinum centies eos vocare hæreticos; quibus certè injuriam feciſſet, ſi ii confitebantur quod narras. Imò ſi hoc confitebantur, quomodò negabant aut legitimum eſſe baptiſmum, aut veram eſſe eccleſiam catholicorum? an ut ſe damnarent, confiteri volebant ſe eſſe apoſtatas, cùm ſuam demùm chriſtianam eſſe eccleſiam & apoſtolicam, reliquas eſſe apoſtaticas clamitabant? Scio Creſconium grammaticum, eorum patronum, aſtutè contendiſſe, eos, etſi ſchiſmatici eſſe dicerentur, tamen hæreticos dici non poſſe; & Auguſtinum, qui eos hæreſeos accuſabat, odioſe propterea notaſſe. Sed quid huic nugatori reſponderit Auguſtinus, non ignoras. Prætereo [illegible] Epiphanius & Theodoritus eos etiam A[illegible]æ impietatis reos peragunt. Certè Hieronymus in catal. ait Donatum de Spiritu ſancto ſcripſiſſe librum congruentem Arriano dogmati. Et Auguſtinus in lib. de hæreſib. ſcribit Donatum Carthaginenſem non habuiſſe catholicam de Trinitate ſententiam; ſed quam non animadverterit multitudo Donatiſtarum. Et in epiſt. CLXIII. ait ſe audiviſſe, Arrianos, cùm à communione catholicâ diſcrepaſſent, tentaſſe ſibi ſociare Donatiſtas in Africâ. Neque verò dubito, quin eorum plerique facilè facturi dicturique eſſent, quidquid Catholicis doleret, cùm etiam non recuſarent conſpirare cum Juliano apoſtatâ. Nunc nobis ſatis ſit, eorum de baptiſmo & de eccleſiâ dogma impium & pernicioſum fuiſſe. Quid dicam unum eorum antiſtitem Gaudentium auſum eſſe palàm dicere, eccleſiam catholicam eſſe humanum figmentum? Teſtis eſt Auguſtinus libro contra eum ſecundo. An qui non dubitabant talia vomere, fatebantur eam eccleſiam

A eſſe cuſtodem apoſtolicæ doctrinæ? ſed rurſus redeo ad ſucceſſionem, de quâ quæritur. Sentio enim nihildum actum eſſe, quia alibi ipſum principium negas, de quo nunquàm dubitatum fuerat, & novâ inficiatione veteres falſi reos agis, ut falſam originem ementitos; quod quem illi auctorem ſucceſſionis laudant, neque fuiſſe neque eſſe potuiſſe, quia Romæ nullam ſedem habuerit aut cathedram, contendas. Quid iſtud tandem novæ rei eſt? Noſter Optatus ad Parme- B nianum: negare (inquit) non potes, ſcire te in urbe Româ Petro primo cathedram epiſcopalem eſſe collatam. Quid tu? in tuâ quidem inſtitutione etſi neges Petrum illic epiſcopum fuiſſe, aut ſaltem tamdiù ſediſſe, quamdiù alii narrant; tamen ſcripſeras te propter veterum ſcriptorum conſenſum non pugnare, quin illic mortuus fuerit: poſteà verò in commentariis ad epiſtolas Petri, illud quoque pernegaſti. Imò (inquis) niſi maria & terras momento tranſvolaverit Petrus, C procul ab Italiâ mortuum eſſe conſtat. Sed unde hoc conſtare probas adversùs teſtimonium totius antiquitatis? & ubi tandem mortuum potiùs eſſe putas? in Babyloniâ? quia ex Babylone dicatur ſcripta prior ejus epiſtola. Quid tùm? non placet (inquis) quòd Romam eo loco notari veteres exiſtimarunt: neque cur id exiſtimarint, cauſam video, niſi quia illo errore jam occupati erant, Petrum Romæ fuiſſe. Sed de hoc (ut vocas) errore, qui in tali tamquàm publico facto D eſſe non poſſet, aliàs viderimus. Nondum autem probaſti quod vis, in Babyloniâ illum eſſe mortuum. Imò verò (inquis) quia in ſecundâ epiſtolâ inquit, ſe morti eſſe vicinum. Atqui ſecundam epiſtolam negas eſſe ab ipſo Petro ſcriptam; neque ullus unquàm dixit ſcriptam eſſe in Babyloniâ. Sed neque qui morti vicinum eſſe ſe credit, propterea mortuus confeſtim dicendus eſt. Paulus ad Timotheum: *ego* (inquit) *jam immolor, & tempus meæ reſolutionis inſtat.* Atqui E tunc mortuum eſſe, ne tu quidem affirmares. Certè ſi non liquere diceres, quo anno vel Romam venerit, vel Romæ mortuus ſit Petrus, & quamdiù illic vixerit, fortaſsè non reclamarem. Sed contempto univerſæ antiquitatis teſtimonio atque conſenſu, contra quem alioqui dixeras nolle te pugnare, nunc affirmare Petrum neque Romam unquàm veniſſe, neque illic mortuum eſſe; profectò paradoxum eſt axioma, quod mihi non perſuaſeris, niſi ſi univerſam hiſtoriam eccleſia- F ſticam eſſe putidam fabulam, & omnes eccleſiæ ſcriptores antiquiſſimos & fideliſſimos eſſe & nugatores & impoſtores perſuadeas. Quid? Julium Cæſarem Romæ mortuum eſſe, aut pluribus aut melioribus teſtimoniis proditum non eſt, quàm Petrum Romæ eſſe mortuum. Nunc ſi quis clamitet ne in orbe quidem Romano mortuum eſſe; fingat, licet, apud Antipodas eſſe ſepultum. Mira profectò eſt audacia, dicam an impudentia, hominum ab aliis diſſentire volentium. G Quid enim non dicent potiuſquàm aliis non contradicant? ſed ſi negare ſufficiat quod certiſſimis ac fideliſſimis monumentis proditum eſt, quid tandem fiet? quid (inquam) fiet univerſæ eccleſiaſticæ hiſtoriæ, ſi ejus principia & tanquàm fundamenta, iis teſtimoniis commu-

nita, quibus certiora eſſe vix poſſunt, vel fabu- A
loſa ſunt vel ſolo alicujus inficiationis ſibilo
everti poſſunt? Denique quid tandem non au-
debit, qui hoc audet? equidem ſcio multas pu-
tidas fabulas tanquàm maculas ipſis quoque
principiis hiſtoriæ eccleſiaſticæ aſperſas eſſe,
quas & repudio & deleri cupio. Sed an prop-
tereà verum cum falſo temerè expungi patiar?
Scio incerta quædam eſſe, de quibus dubitari
poſſit. Sed aut certum eſt, quod hic negas, aut
neſcio quid certum eſſe dicas: &, ut ille Ro- B
manus eſſe dicebat, aut hoc teſtium, quibus id
probatur, ſatis eſt, aut neſcio quid ſit ſatis. Scri-
bis quodam loco: veteres quidem uno conſenſu
tradere, Simonem Magum Romæ cum Petro
diſputaſſe. Id ſuſpectum tibi eſſe aïs: non tamen
apertè audes dicere quod cogitas, Simonem il-
lum nunquam veniſſe Romam. Nempè ipſa
etiam inſcripta ſaxa Inſulæ Tiberinæ talem infi-
ciationem tuam refellent. Cur alterum illud,
quod teſtatum magis etiam eſt, magis audes in- C
ficiari? Judam non interfuiſſe cœnæ dominicæ;
neque cum Apoſtolis reliquis illi communicaſſe,
etſi Auguſtinus contra Donatiſtas id habeat pro
certo, & ſumat pro confeſſo, tui confidentiſſimè
pernegant. Qui quoſdam habent ex veteribus
ſuffragantes, audiuntur. Sed quod de Petro ne-
gas, audaciæ eſt inauditæ. Quis non miretur,
te, ubi ubi vis, tam facilè interdùm aſſentiri
non modò dubiis, ſed etiam falſis conjecturis:
aliàs verò ne certis quidem liquidiſque probatio- D
nibus habere fidem? neque tamen hoc dicerem,
niſi ſi non modò de Optato actum ſit, ſi tuæ in-
ficiationi concedam, ſed & per Optati latus
confoderes admirabilem hac in re conſenſum
veteris Eccleſiæ, quæ ſi hîc mentita eſt; neſcio
quâ in re fidem merebitur. Sanè quod Optatus
addit Petrum appellatum eſſe Cepham, quia
fuerit Apoſtolorum caput, tibi facilè concedam
ridiculum & puerilem eſſe errorem hominis vo-
cem Græcam, quæ Syriaca eſt, eſſe exiſtiman- E
tis, & proptereà ex petrâ vel ſaxo caput ineptius
effingentis, quàm ſi allegaſſet, quod Feſtus ſcrip-
ſit Romam olim appellatam eſſe Cephalon. Tu
aliàs verecundè feciſti, cùm negares ſani aut
ſobrii eſſe hominis, putare talem interpretatio-
nem, quam Gratianus in ſuâ rapſodiâ aſcribit
Anacleto, eſſe Anacleti. Sed ignorantiâ linguæ
Hæbraicæ perſæpè majores noſtros lapſos eſſe,
verecundè confiteri, ingenuitatis quoque eſt.
Scio, poteris etiam in Optato multos ſacræ F
ſcripturæ locos notare, aut non rectè citatos aut
non commodè explicatos. Idque ſanè per me,
ut facias, licet. Nunquàm enim defendam quod
ſcio eſſe vitioſum. Atque ut mihi deinceps
æquior ſis, equidem clarâ voce profiteor, quod
& ſæpè aliàs feci, me non modò illi ſolœciſ-
mo, quem dixi, non patrocinari, ſed etiam
graviſſimè eos deteſtari, qui graviores alios ejus
generis ſolœciſmos orbi terrarum obtrudunt,
digni non tam ferulâ, quàm flagro & ſcuticâ G
magiſtri fatuitatis: ſimulque execrari auctores
multarum nefariarum fabularum, quæ confictæ
atque ſparſæ ſunt, ut totam illius antiquitatis
eccleſiaſticæ bonam memoriam vel inquinarent
vel obruerent? denique eos refugere, qui bonæ

A & religioſæ vetuſtatis titulo, tanquàm fuco,
volunt abuti ad tegenda ſcelera degeneris poſte-
ritatis. Sed cùm hoc prætextu prætereà vis uni-
verſam memoriam veterem delere: dico eos qui
hiſce tuis inſidiis non occurrunt, aut turpis in-
ſcitiæ, aut ſceleratæ perfidiæ, aut utriuſque reos
eſſe. Ergò etiam opto talem eorum, qui tibi
tam facilè cedunt, [illegible] caſtigari: quibus
nunc tamen tantùm objiciam illud vetus,

Tradite ſigna viris, ignavi ſigna Quirites.

B Atque ut concludam quod de ſucceſſione dixi,
iterùm dico, & ſemper præ me feram, optare
me, ut indigni ſucceſſores, qui & deſertores,
& proditores, & (ut verbo veteri utar, neque
dicam aliquid gravius) traditores ſunt, dent,
quas meriti ſunt, pœnas. Sed non ignoras, quiſ-
nam ille ſit, qui tales eſſe vult & optat, ut iis
dejectis, vacantem locum ſtatim occupet, &
novum ſibi regnum condat multò majori ſuper-
cilio: quique proptereà nollet alios eſſe, reſi-
C piſcere, facere officium ſuum, detergere inqui-
natam faciem Eccleſiæ; ut cujus fœdus ſqualor,
& horrida deformitas, mutumque cadaver mul-
tos populos abalienavit, quos tu ſuaviter cantil-
lando facilè in tuas partes pertraheres: ejus for-
ma prior meliorque, nitor, decor, vox & ora-
tio, eos ad ſe revocaret, atque in unitate retine-
ret. Ut ad Optatum revertar, ſuperſunt duæ
quæſtiones, quæ tuam ſolutionem requirunt.
Quæritur quid ſentias de ſchiſmate Donatiſta-
D rum, deque eorum actis, quæ quidem dixerunt
eſſe religioſæ & eccleſiaſticæ reformationis. Ne
autem privata cauſa tua atque affectio impediat
ingenuam confeſſionem, rogamus, ut cùm de
iis reſpondendum tibi erit, tui pauliſper obli-
viſcaris; neque de te agi cogites. Scis, qualis
fuerit ſtatus Eccleſiæ, tempore Optati vel Augu-
ſtini. Quæro, an nullâ juſtâ ratione Donatiſtas
ab ejus Eccleſiæ communione deſciviſſe putes?
Credo, dices, nulla. Atqui quæ potiſſimùm
E nunc accuſas & fugis & aboles, jam tùm inva-
luerant. Non expectas, ut ſingula enumerem.
Nam, ſi vis, meminiſti. Non debuère Donati-
ſtæ alium ſibi ſuiſque baptiſmum privatim inſti-
tuere. Jam non loquor de eorum anabaptiſmo.
Quæro, an cùm [illegible]um aliquem ſui gregis,
qui nondùm baptizatus fuerat, tingerent ſuo
more potiuſquàm paterentur in Eccleſiâ catholi-
câ baptizari, rectè facerent? credo, negabis
rectè feciſſe. Atqui ex ipſo quoque Optato diſ-
F ces jam tùm in Eccleſiâ illâ catholicâ & exor-
ciſmum & chriſma baptiſmo adhibitum eſſe,
quas res tam intolerabiles eſſe judicas, ut prop-
tereà inſtitueres alteram baptiſmi formam, &
me, qui earum alioqui rerum auctor non ſum,
neque de iis quidquam ſcripſi, earum odio im-
maniter exagitaveris. An dices, Donatiſtas re-
ctè & religioſè feciſſe, quòd contumelioſè pro-
culcarent illud chriſma, quod tu multò magis
conſpuis? Atqui Optatus tibi narrabit divinum
G adversùs eos judicium etiam miraculo conſigna-
tum fuiſſe. Si dicas eum mentiri; vide quâ pro-
batione peragas falſi reum. Sed nihilominùs in
eâ re ſemper te premit admirabilis conſenſus
veteris Eccleſiæ. An confiteberis non debuiſſe
Donatiſtas, quod tui faciunt, evertere altaria &

Atqui quod Optatus objicit, corpus Chriſti in iis habitaſſe, tam indignum & infandum eſſe doces, ut illam ipſam juſtam cauſam eſſe clamites, cur omnes aræ evertantur. An tibi placet, quòd dicuntur Donatiſtæ erexiſſe altare contra altare? Atqui ſummi criminis loco ſemper habitum id fuit, neque ſolùm Optatus & Auguſtinus proptereà Donatiſtas tanquàm ex formulâ, conceptis verbis, accuſant, ſed & anteà Cyprianus totidem verbis Novatianos accuſaverat. Scis, credo, altaris verbo ſignificaſſe, totum miniſterium Eccleſiæ; quod & baptiſmi voce interdùm ſignificatur: adeò ut etiam in Ægypto ipſæ Eccleſiæ appellarentur *Labra*, ſi me non fallit quod hiſce primum diebus in Epiphanio obſervavi. An qui privatim atque ſeparatim hæc quæ non tam ſacramenta, quàm execramenta vocat in Donatiſtis Auguſtinus, hæc (inquam) ſigna funeſtiſſimæ diſſenſionis attollebant, reformationis, potiuſquàm deformitatis & confuſionis, fundamenta jaciebant? Quid verò dices, eos admirabili quodam freno divinitùs eſſe retentos, ut cùm nihil alioqui auderent, & odio Catholicorum quidvis facerent, tamen neque ceremonias neque formulas in Eccleſiâ receptas, auderent (quod Optatus narrat) mutare: tametſi eas quoque adverſarias habere ſe ſentirent? an nunc religioſior eſt audacia, quæ major eſt? an eſt aſtutior, quæ delet omnia? Donatiſtæ, cùm exemplo Novatianorum, Cathari videri vellent, aquâ etiam expiabant, quidquid illi, à quibus defecerant, contigerant, quia pollutum eſſe clamabant. An hæc valdè pura repurgatio fuit? Scimus & poſterioribus ſeculis Græcos in ſchiſmate non minùs protervè & contumelioſè egiſſe cum Latinis. Sed cùm tales execrationes, quæ ex odiorum incendio erumpunt, hodiè quoque audis, ecquid religioſæ tibi videntur? Age verò: cùm brevi tempore Africam propè totam, non modò non adjuvantibus, ſed potiùs reclamantibus principibus, in ſuas partes Donatus pertraxit, ut jam plures in eâ propè numerarentur epiſcopi Donatiſtæ, quàm Catholici: an tali ſucceſſu & victoriâ elatus, & gloriâ faſtuque tanquàm fermento inflatus, criſtas proptereà attollere debuit, quales eum ſuſtuliſſe narrat Optatus libro tertio? Minus fortaſsè id factum eſſe miraberis, qui non ignoras quale ſit humanæ ſuperbiæ ingenium, quantuſque tumor. Sed nihil magis tamen abs religione alienum & eſſe & videri, meminiſſe quoque debes. Quid dicam Donatum illum pſeudoepiſcopum Carthaginenſem, nebulonem è cœno emerſum, repentè factum eſſe non modò Regulum aliquem, qui auderet quod nunquam Annibal vel Aſdrubal illic eſt auſus, ſed & tyrannum inſolentiſſimum, qui etiam non dubitaret Romanum Imperatorem contumelioſè contemnere? imò verò viſus eſt ſibi tanquàm Deus. Nam tale Idolum deſcribit quoque Optatus, quod illa natio, vafra alioqui & acuta, bruto quodam ſtupore adorabat. Hîc multa ſunt, quæ te & alios mecum obſervare velim. Sed illud imprimis: qualis & quanta ſit vanitas hominis ventoſi, cæcâ ſui admiratione ebrii atque temulenti, qui tamen Religionis & Ec-

A cleſiæ inſtaurator dici atque videri volebat. Non temerè eſt, quod deſidero, te intueri in hanc effigiem humanæ non infirmitatis, ſed inſaniæ. Sed erit ſatis uno eam verbo, tanquàm digito, indicaſſe. Audierat ille ſtultos principes voluiſſe jusjurandum concipi per ſuum genium atque majeſtatem. Hanc quoque divinitatis ſpeciem ſibi arrogavit, cùm per ſuum nomen, quaſi numen quoddam, non noluit ſuos jurare? quod & eodem tempore in Galliâ Priſcillianus
B impurior hæreſiarcha volebat. Quid non ſibi arrogant impudentes hypocritæ, qui tantum ſibi ſumunt? Sed, obſecro, an minùs hodiè inſoleſcunt, qui omnes in ſua verba jurare volunt? Nihil nunc dicam de Donatiſtarum martyriis atque miraculis. Illa probant fuiſſe fanaticos homines, qui cæcâ vertigine raptati ſeſe dabant præcipites, ſibique mortem conſciſcebant, quâdam (ut noſter Ulpianus aït) jactatione. Miracula verò, quæ jactabant, quid aliud
C ſignificabant, quàm præſtigiatores quoque & impoſtores magnos fuiſſe, quos & mirabiliarios quodam loco vocat Auguſtinus, ubi eos indicat etiam jactaſſe, Donato oranti Deum de cœlo reſpondiſſe. Sed, obſecro, nonne te quoque nunc miſeret faſcinatæ multitudinis, cui illuditur? Quid poſtremò loquar de Donatiſtarum latrociniis, ſacrilegiis, parricidiis? Hæc circumcellionum acta immania plerique etiam Donatiſtæ damnare ſe dicebant, quibus tamen
D utebantur. Quid nunc fiat, non ignoras: ego honoris tui causâ taceo. Nam neque fortaſſis fas eſſet omnia in medium proferre, quæ novam & mirabilem unius anni darent hiſtoriam. Vetera nunc tantùm legantur. Legeram multa de Judæorum zelotis Hieroſolymitanis. Sed eos longè ſuperarunt Donatianæ factionis ſatellites, qui ſe ſanctorum (ut aït Optatus) duces etiam appellabant, & intereà non modò omnium barbarorum, omnium latronum, ſicariorum,
E piratarum feritatem, ſed & ipſius (ut ait Auguſtinus) diaboli, qui credulitatum omnium magiſter eſt, truculentiam ſuperarunt. En quò ſtatim Africanæ illius reformationis tragœdia evaſit. Utinam noſtra ætas ſimilem epitaſin non videat aut cataſtrophen ſuæ fabulæ. Si tamen fatale malum eſt, quod impendet, fruſtra repugnamus. Nam & quid mereantur, qui nullam correctionem admittunt, ſcio, & juſtum agnoſco Dei judicium, eos veluti manu armatâ per-
F ſequentis, ut qui loquentem non audiunt, ſentiant ferientem. Sed vaticinia tibi relinquo. Verbum autem unum de Donatiſtis addam, cujus etiam te meminiſſe intereſt: eam (inquam) illorum fuiſſe impudentiam, ut quod crudeliter faciebant, indignè pati ſe clamitarent. Credo, ludibrii causâ, hoc eos adjeciſſe, qui cumulus eſt acerbæ inſultationis. Certè & legum, quibus caſtigabantur, lenitatem, & noſtrorum antiſtitum, qui deprecatores potiuſquàm accuſatores
G eorum erant, manſuetudinem irridebant, cùm vel de illarum, vel de horum ſævitiâ quiritabantur. Quia autem neque leges noſtræ, neque Optati Auguſtinique reſponſa tibi ſatisfaciunt, qui pro tuo imperio contra ediziſti, hæreticos (quos quidem hæreſeos damnabis) capitali ſup-

plicio afficiendos eſſe : hic locus poſtularet, ut de legitimâ eorum coërcitione pluribus tecum agerem. Sed quia jam fortaſsè tibi ſatisfecerit altera ad te mea reſponſio, quæ eâ de re te admonuit, non ero nunc diutiùs tibi moleſtus. Intereà, ſi vir bonus es, moleſtè non feres, hominem quondàm tibi familiarem liberè & familiariter tecum agere. Facit hoc abs te provocatus : neque tamen, ut ſcis, cauſam agit ſuam. Quid enim ejus privatim intereſt, & ſi evertas quidquid oppugnas ? Ergò tantò magis agnoſces eum liberaliter & ingenuè agere. Sed neque, quia Juriſconſultus ſit, & ſtudia, quæ tractas, alioqui tractare non ſoleat, iniquo animo feres, cum tamen non eſſe alienum abs ſacris & eccleſiaſticis literis ; imò verò eſſe ſtudioſum utriuſque juris. Vale.

FRANCISCI

BALDUINI IC.

PRÆFATIO AD LECTOREM

PRÆFIXA SECUNDÆ EDITIONI Optati.

AD hiſtoriæ Africanæ hiſtoriam veterem pertinent Optati Milevitani & Victor Uticenſis libelli. Neque negavero in eorum lectione tenendam quoque eſſe univerſæ Africæ geographiam. Sed ut ex illâ ejus deſcriptione, quam Strabo, Mela, Plinius, Ptolomæus olim edidêre, fateor aliquid lucis accedere hiſce libellis, ſic ex his viciſſim dico illam ipſam ejuſque & fines & urbes rursùs illuſtrari. Addo etiam non modò ipſum Oroſium lib. 1. cap. 2. ſed & noſtrum poſtremò Juſtinianum in l. 1. & 2. C. de offic. Præf. Præt. Afr. ubi cùm novum & proprium Africæ regendæ, quam Vandalis eripuerat, Præfectum Prætorio daret, cujus ſedes eſſet in urbe Carthaginenſi, enumerat quas eſſe vult ſeptem illius provincias, & ſingularum veluti metropoles.

Ac quidem in concilio Milevitano non niſi quinque enumeratæ fuerant. Sed Juſtinianus primo loco [illegible]ingit, quam vocat Zeugi : vulgò impreſſum eſt mendosè Tingi. Nam hæc potiùs eſt ipſius Mauritaniæ, quæ & Tingitana proptereà dicitur. Zeugitanæ autem provinciæ in Africâ ſæpè etiam meminit Victor Uticenſis, ut & Plinius. Secundam autem Africæ provinciam Juſtinianus vocat ſimpliciter Carthaginenſem : quam & anteà vocatam eſſe Proconſularem admonet. Certè Optatus & Victor Proconſularem appellare ſolent : atque ità quoque ſæpè nominatur in codice Conſtitutionum. Reliquas Africæ provincias, quæ nominantur in ſynodo Milevitanâ, & ſparſim in hiſce libellis Optati & Victoris, nominat ſimiliter Juſtinianus, Tripolitanam, cujus ducem in Lepti magnâ ſedere vult ; Byzacenam, cujus dux in Capsâ & Lepti alterâ ſedeat ; Numidiam, cujus dux in urbe Conſtantinenſi ; Mauritaniam, cujus dux in Cæſarienſi ; poſtremóque Sardiniam inſulam, quam Africanæ quoque diœceſeos eſſe jubet. Nam & hanc

A cum Corſicâ Vandalus Africæ tyrannus anteà occupaverat, ut Victor lib. 1. narrat.

Cæterum factum eſt ignorantiâ geographiæ Africanæ, ut cùm noſter Optatus dicitur Milevitanus, quidam non modò dubitarint, cujas eſſet, ſed & finxerint eſſe inſularem. Equidem cùm Donatum illum, qui à Caſis nigris dicitur, fuiſſe Numidam admonui, ſic & Optatum Donati adverſarium, Numidiæ epiſcopum intelligi, cùm Milevitanus dicitur, adjeceram : ne-
B que quemquam hominem literatum id negaſſe putabam. Et ecce audio, quibuſdam etiamnùm videri (quo nihil ſtultius fingi poteſt) potiùs fuiſſe Melitenſem. Nam Quintinus Heduus, qui ſuperioribus annis docebat jus (ut vocant) canonicum in eâ ſcholâ, in quâ nunc doceo jus civile, doctor profectò canonum minimè illiteratus, cùm Melitam inſulam deſcriberet, & (ut in eâ educatus cum Rhodiis, ut appellantur, equitibus aliquandò fuerat) laudare vellet, ſcrip-
C ſit, concilium, quod Milevitanum dicitur, fuiſſe Melitenſe : & Milevim urbem neſcio quam dici à Melitâ. Riſi, cùm id legi, viſumque mihi eſt tam monſtruoſum, quàm ſi quis diceret concilium Sardicenſe fuiſſe Sardinienſe ; proptereáque nemini probari id poſſe putabam. Sed tantò magis miratus ſum, cùm audivi noſtrum Quintinum non modò multis ſuis auditoribus perſuaſiſſe, ſed & illi conciliorum conſarcinatori Colonienſi, qui ſimiliter præmonet con-
D cilium Milevitanum habitum eſſe in inſulâ, quæ nunc Malta dicitur. Itáne verò ? ego navigando nunquàm ad littus Africæ tam propè acceſſi, quàm doctor Quintinus ſuorum equitum claſſem ſecutus. Et tamen ſcio non poſſe eum evincere, quod affirmat, niſi ſi evincat & probet, vel Numidiam eſſe in Melitâ inſulâ, vel Melitam inſulam eſſe in Numidiâ. Vereor etiam, ne quis naſutus hîc objiciat, quod Lucianus falsè ſcripſit, ſeſe imperitiâ cujuſdam partim geographi,
E partim hiſtoriographi, repentè ex Græco factum eſſe Babylonium, patriamque ſuam ab Helleſponto avulſam cum ipſis mœnibus & turribus tranſlatam eſſe in mediam Meſopotamiam. Sed quid diceret Optatus, quid patres Milevitani, ſi jam audirent ſeſe ex Milevi Numidiæ deportari in inſulam Melitam, ut olim damnati, in Sardiniam. Sanè, ut Optatus cùm concilium Numidiæ vocat, intelligit quoddam Cirtenſe : ſic Auguſtinus Milevitanum ſolet appellare conci-
F lium Numidiæ, veluti in epiſt. 47. & 92. & 94. & 95. atque ut Milevitani patres profitentur ſeſe ex concilio Numidiæ ſcribere ad Innocentium Papam, ſic Innocentius in ſuo ad eos reſponſo ait ſibi ſcriptum eſſe ex concilio Milevitano. Equidem hæſi aliquandò, cùm quærerem locum in Numidiâ, cujus appellatio propiùs etiam quàm Melitæ, accederet ad Milevitanum. Tandem commodè incidi in Auguſtini epiſt. 168. qui Milevim oppidum vocat. Sed & cùm in
G Carthaginenſi ſynodo Cypriani, ubi epiſcopi Numidiæ dicunt ſuam ſententiam de anabaptiſmo, legerem inter eos numerari & nominari quemdam Pollianum à Mileo, ſicuti impreſſum legitur in libris Cypriani : & ſuſpicarer de aliquo mendo, conjiceremque legendum potiùs

eſſe,

eſſe, *Pollianus à Milevi*: conſului alteram ſcripturam actorum illius concilii, quæ ſimiliter recitantur ab Auguſtino lib. vi. de baptiſm. reperique apud eum ità ſcriptum eſſe, ut ſcribendum eſſe divinaram; & cum illo Polliano à Milevi, in eodem concilio paulò antè nominari alios duos ejuſdem Numidiæ antiſtites, Felicem à Bagaï, & Creſcentem à Cirtâ. Credo, ne Quintinum quidem dubitare de Cirtâ Numidiæ. Si de Bagaï aliquis dubitat, legat Donatiſtarum concilium Bagaïtanum apud Auguſtinum lib. 3. contra Creſcon. cap. 53. & 56. & Milevitanum à Milevi, ut Bagaïtanum à Bagaï dici agnoſcat. Sed neque Milevim aut Bagaïm quiſquam magis miretur à nobis referri inter oppida Numidiæ, quàm Tuburbim aut Curubim inter oppida Africæ, à Plinio lib. 5. cap. 4. Denique notum eſt quod idem Plinius aït, populorum Africæ oppidorumque nomina vel maximè ineffabilia eſſe prætetquàm ipſorum linguis. Id verò magis dixeris, qui Optati & Victoris libellos, quos edimus, legeris. Equidem non dubito facilè probari omnibus, quod in Poſſidio de vitâ Auguſtini obſervavi *Eccleſiam Citenſem* pro *Cirtenſem* mendosè legi: ut & in noſtris pandectis Floc. fit mentio Reip. Cirtenſium, cùm in aliis libris vitiosè ſcriptum ſit, Cyrenenſium l. 1x. de jur. & facti ignor. Quis propteteà ferat Cirtam ex Numidiâ transferri in Cyrenaicam? jure profectò ipſe Quintinus explicans Zonaram de Canon. Apoſt. irridet eos, qui ex Carchedone, id eſt, Carthagine, finxerunt aliquandò Calchedonem: neque negabit eâdem reprehenſione dignos eſſe, qui Byzacium, quod eſt in Africâ, ſomniant eſſe Byzantium in Thraciâ; & tali mendo libros quoque juris contaminarunt. Nunc judicet, plauſum an riſum in auditorio juris mereatur, qui Milevim in Melitam transformat. Tot hac de re verba non facerem, niſi ſi auditoribus Quintinianis error tam ridiculus verbo uno eripi non poſſet, minus liret coloris habeat, quàm ſi quis dicat Milevitanum concilium dici abs Melitenâ illâ Armeniæ metropoli, quam tantoperè prædicat noſter Juſtinianus in Nov. 31. Nam & cujuſdam ſynodi Melitinenſis meminit Sozomenus lib. 4. cap. 24. Melitenſis alicujus aliquem olim meminiſſe nuſquàm legi. Et quid tandem mentis fuiſſet Afris patribus, ſi relictâ totâ ſuâ Africâ, ubi longè aliud habebant, quod agerent, periculosâ per medias Sirtes navigatione trajeciſſent in illam aridam & anguſtam inſulam, ut ibi tamquam in carcere incluſi, & toto diviſi orbe, deliberarent de rebus ad eccleſiam Africanam pertinentibus, & in medio mari tranſmarinas appellationes (nam eas reprimit ſynodus Milevitana) inhiberent. Ergò neque nobiliſſimæ illi ſynodo, neque Optato noſtro hanc injuriam ridiculâ fictione fieri patior. Ut autem Optato dem ſucceſſorem: Auguſtinus in ep. 34. ad Paulinum laudat beatiſſimum (ut vocat) Severum, ſuum condiſcipulum, antiſtitem eccleſiæ Milevitanæ, benè (inquit) apud eamdem civitatem fratribus cognitum. Idem Auguſtinus lib. 3. contra Petil. cap. 38. meminit damnati cujuſdam Honorii Milevitani in Africanâ eccleſiâ,

A Denique Fauſtum illum Manichæum, gente Afrum, civitate fuiſſe Milevitanum aït, hominem (inquit) acuti ingenii, & expolitæ linguæ, ſed nequiſſimum calumniatorem Chriſtianæ religionis.

Si ferre non potui Optatum noſtrum ex Milevitano fieri Melitenſem, aut ex Numidâ inſularem, multò minùs ferre debeo confundi cum aliis Optatis. Mitto illum Optatum Donatiſtam, quem in ſynodo Bagaïtanâ, & Optatum Catho- B licum, quem in Cirtenſi celebrari audio ab Auguſtino. Celebrior fuit & famoſior Optatus Gildonianus, cujus & ſæpiùs meminit Auguſtinus. Sed quis non indignè ferat, quoſdam hodiè Gildonianum à Milevitano non diſcernere, cùm inter eos tantùm interfuerit, quantùm inter Donatiſtarum ducem ſceleratiſſimum, & catholicæ Eccleſiæ ſanctiſſimum antiſtitem. Si quis roget, cur ille alter dicatur Gildonianus, reſpondebo quod Auguſtinus lib. 2. contra Pe- C til. cap. 92. ſcribit, Optatum illum de ſatellitio Gildonis accuſatum, pœnas dediſſe terribili mortis genere extinctum: ſicuti & leges noſtræ non modò Gildonem illum tyrannum, qui in Africâ adversùs Imp. Honorium arma ſumpſit, ſed & ejus ſatellites perſequi ſe profitentur. l. 19. c. Th. de pœn. l. 19. c. Th. de bon. proſcript. ſic & in l. 7. c. Th. de metat. dicuntur confiſcata prædia Gildonis hoſtis publici, & ſatellitum ejus: eſtque lex honoriana ad Pom- D peïanum Proconſulem Africæ data Mediolani.

Qualem autem ipſe Claudianus elegantiſſimis verſibus deſcribit fuiſſe Gildonem illum in Africâ tyrannum & latronem, talem & Auguſtinus Optatum quemdam Donatiſtam, ejus ſatellitem, quem propterea plerumque Gildonianum vocat. Verùm etſi interdùm non addat Gildonianum, & ſimpliciter vocet Optatum, tamen tam nefarium nebulonem fuiſſe teſtatur, ut ipſos etiam Donatiſtas ejus puderet. Quàm valdè E autem talem Optatum, ut debet, deteſtatur, tam etiam vehementer Optatum noſtrum Milevitanum laudat: quem quidem lib. 1. contra Parmen. aït, & venerabilis memoriæ eſſe & catholicæ communionis. Idem in lib poſt collat. vocat Catholicum epiſcopum; & in libro de unit. cap. 16. videtur eum cum ipſo Ambroſio comparare; ſicuti & deindè Fulgentius lib. 2. ad Monimum, Optatum hunc noſtrum, quem ſanctum vocat, judicat tam fidelem Pauli in- F terpretem fuiſſe, quàm aut Ambroſium aut Auguſtinum. Et tamen nollem tali comparatione lectorem impediri, quin diſcernat, quantùm interſit; ſicuti & ubi quod attinet ad literarum eruditionem, Auguſtinus lib. 3. de doct. Chriſt. cap. 40. videtur eum conferre cum Cypriano, Lactantio, Victorino.

Porrò ut ubi deſinit Optatus, cœpi ex Auguſtino repetere quod ſequitur in hiſtoriâ Africanæ eccleſiæ: ſic ubi Auguſtinus deſinit, viſum G eſt ſubjungere quod Victor Uticenſis deindè narrat. Sed de Uticâ, ut de Milevi, nihil eſt neceſſe ut nunc addam quidquam. Omitto etiam quod in pandectis noſtris lego, Uticam non minùs quàm Carthaginem juris Italici fuiſſe, l. ult. de cenſib. Sed ut Milevitano ſive Numida

[illegible] Bald. [illegible] rum [illegible] fuit Uticenſis, ſed Vitenſis.

gratior ſit vicinus hic collega Uticenſis, dicam A ipſam Cirtenſem coloniam in Numidiam ex Uticenſi conventu deductam videri, cùm quidem illam Sittianorum vocatam fuiſſe Plinius teſtetur. P. autem Sittium equitem Romanum de conventu Uticenſi fuiſſe Hirtius ſcribat.

Reliqua de Optato & Victore ex noſtris deinde annotationibus petantur. Quam autem priori Optati editioni ante ſex annos præfixeram prolixam præfationem, non de Optato modò, ſed & de multis aliis capitibus rerum Eccleſiastica- B rum, de quibus ut tunc agerem, cogebat me conditio ejus contentionis, ad quam vel invitus pertractus eram, & acerrimi adverſarii cum quo mihi res erat, refellendi quædam neceſſitas: eam (inquam) vehementiorem præfationem in hac editione nolui inculcari: quam ſatis ſuperque eſt editam ſuo tempore ſemel fuiſſe.

Lutetiæ Pariſiorum, Idib. Martii 1569.

ANNOTATIONES
IN PRIMUM LIBRUM
OPTATI MILEVITANI
EX FR. BALDUINI IC. COMMENTARIIS rerum Eccleſiaſticarum.

Pag. 1. UT Donatum Carthaginenſem antiſtitem Donatiſtarum multa ſcripſiſſe ad ſuam hæreſim pertinentia teſtatur Hieronymus in catal. D & eodem tempore Vitellium Afrum ejus factionis acerrimum defenſorem fuiſſe ſcribit Gennadius: ſic & Parmenianus, qui illi Donato ſucceſſit, ſuam ſectam multis libellis armavit. Interea tamen neſcio quomodò Catholici in Africâ propè muti erant: certè libellos ſuos non opponebant. Sed tandem in Numidiâ Optatus epiſcopus Mileviranus cœpit reſpondere. Ac quidem exiſtimavi aliquandò hoſce Optati contra Parmenianum libros ſcriptos fuiſſe, contra eam E Parmeniani ad Tyronium epiſtolam, adverſùs quam & Auguſtinus deinde libros tres ſcripſit. Sed ubi propiùs ſingula contuli, facilè animadverti aliud quoddam Parmenianici ſcripti genus fuiſſe, quod refellit Optatus, & tractatum appellat. Fuit tamen ſemper eadem diſputatio. Nam & Donatiſtis hoc proprium fuit, ut eamdem ſæpiùs cantilenam canerent, ſicuti & Auguſtinus ſcribit eos eadem per eadem ſæpè dixiſſe, repetiiſſe, inculcaſſe. Porrò cùm veterum, F præſertim Afrorum, libri latioè ſcripti, multis librariorum mendis contaminati ſint, vix ullum puto unquàm fuiſſe magis depravatum, quàm hunc Optati libellum. Nam & ipſi Donatiſtæ ſtatim atque editus fuit, eum corruperunt, &, ut erant impudentes, diſceptum inquinarunt: & barbara librariorum poſteritas multis maculis propè oppreſſit. Itaque & multis ſæculis tanquàm in ſepulcro delituit, & cùm in lucem eum protulit Cochlei editio Germanica, plura menda G fuerunt quàm verſus. Ego in priori editione Pariſienſi operam dedi adjutus collatione exemplaris manuſcripti, quod mihi communicaverat Eſpenſæus Theologus, ut ſexcentos ſaltem locos emendarem. Nunc non multò pauciores emendabit altera hæc editio, duobus manuſcriptis ſive chirographis exemplaribus ſubnixa: quorum alterum Jo. Tilio epiſcopo Meldenſi, alterum Macereo Theologo Pariſienſi debemus. Multùm tamen abeſt, ut dicam Optatum nunc tandem in integrum planè eſſe reſtitutum. Imò feci, ut lacunarum notæ indicarent, aliquot locos ſupereſſe etiamnum mutilos. Illud porrò ſemel prædicendum eſt, uſum eſſe Optatum ſcripturæ ſacræ tranſlatione non omninò caſtigata: ſaltem longè alia, quàm fuerit illa, qua vel Tertullianus, vel Cyprianus, vel Arnobius, vel Auguſtinus in eâdem Africâ uſi ſint. Sed profiteor me ejus correctionem minimè ſuſcepiſſe, qui ſi poſſim pleroſque Optati locos à librario jam olim corruptos emendare, officio meo functum nunc eſſe me putabo. Neque tamen nunc ambitiosè annotabo & indicabo quid in eo genere præſtiterim. Nam & putida eſt talium κατορθωμάτων oſtentatio: neque juvat (ut dicitur) in muſtaceo laureolam quærere. Ecce, paulò pòſt principium libri primi, ubi primùm legebatur in Germanicâ editione *cùm nequitiosè*, & deindè in Pariſienſi, *cùm venenosè*, nunc ex meliori exemplari emendavi & reſtitui, *ne ventosè*: & poſt medium ejus libri ubi anteà legebatur *in talibus paſti fuerant cibis*, nunc ex eodem exemplari emendavi, *vitalibus paſti fuerant cibis*: & paulò pòſt ubi legebatur, *vos ipſos cum iis unam ſententiam ferre*, reſtitui, *unâ ſententiâ ferire*: & paulò ante finem libri primi, ubi anteà legebatur *revelata*, ex eodem exemplari reſtitui *renovata*. Sexcentæ ſunt hujus generis, & quidem in ſequentibus libris plures emendationes, in quibus magis integrum erat manuſcriptum exemplar, quo uſus ſum.

Quod ad rem ipſam attinet, de quâ mallem Pag. 3. aliquid annotare, principio Optatus oſtendit cur

adverſarios ſuos Donatiſtas appellet *Fratres*: tametſi hi à Catholicis ſic appellari nollent, atque etiamnùm in Carthaginenſi collatione recuſabant, ut teſtatur Auguſtinus lib. 3. contra Gaudentium. Idem lib. 3. contra Parmen. cap. 2. confirmat, quod Optatus hoc loco dicit. Ego addo, Davidem 1. Sam. 30. etiam Fratres vocaſſe filios Belial, homineſque improbos, qui tamen erant Judæi. Quem autem locum Iſaïæ prophetæ Optatus hâc allegat, Auguſtinus idem agens eumdem locum pluribus verbis urget, & ſimul, ſicuti ſolet, totum hunc locum Optati amplificat in pſalm. 32. Cur autem Chriſtiani ſeſe invicem fratres appellarent, Tertullianus in apolog. indicat. Sed & ipſa Eccleſia olim dicebatur fraternitas, ut ex Tertulliano, Cypriano, Ambroſio, Hieronymo didicimus.

Pag. 4. *Secundo loco* Optatus ſignificat Donatiſtas refugiſſe omnem cum Catholicis collationem. Eadem fuit illorum ſuperbia καὶ αὐθάδεια, multis pòſt annis Auguſtinus in epiſt. CLXVI. ad Donatiſtas: » veſtri (inquit) epiſcopi conventi à nobis » nunquàm nobiſcum pacificè conferre voluerunt, » quaſi fugientes cum peccatoribus colloqui. Itaque ut tale ſupercilium dejiciat, in epiſt. LXVIII. objicit non modò Paulum cum Epicureis contuliſſe, ſed & Chriſtum cum ipſo diabolo de lege collocutum eſſe. Factum eſt tandem aliquot annis poſt Optati mortem, ut edicto mandatoque Honorii Imp. Donatiſtæ etiam inviti pertracti ſint ad Carthaginenſem cum Catholicis collationem, hujus hiſtoriam alibi expoſui.

Pag. 6. Ait Optatus contra leges fuiſſe, quod Donatiſtæ iterabant baptiſmum. Videtur ſignificare legem ſui quoque Valentiniani Imp. latam eo tempore, quo hic liber ſcribebatur. Adderem & alteram ipſius Valentis & Gratiani, quæ ſeptem poſt ſuperiorem annis edita eſt: & quidem utraque ſcripta eſt ad Africanos magiſtratus, ſicuti utraque extat lib. 16. C. Theod. tit. 6. In unam autem conflata eſt à Triboniano, cùm eſt conjecta in Juſtiniani codicem. Sed vereor ne illa poſterior lata ſit poſt hoſce libros ab Optato ſcriptos. Ea tamen ſignificat Conſtantinum eâdem de re olim legem tuliſſe, quam Optatus legere multò magis potuerit. Sanè Auguſtinus in ſuis de baptiſmo libris, non leges Imperatorum (quia Donatiſtæ iis ſe, aut Chriſtianos in causâ religionis non teneri clamitabant) ſed canonem Nicæni concilii objicit. Nam etſi Nicænum non nominet, tamen de eo loqui ſe ſatis indicat, ut & alibi dixi in hiſtoriâ Carthagin. collat. Sed multa quæ in eo commentario dixi, cogor rursùs delibare. Illud ſingulare eſt & nondùm annotatum quod Auguſt. epiſt. 166. cujuſdam legis (Conſtantini eſſe exiſtimo) verba, quæ alibi non legi, recitat, digna quæ hic recitentur.

Attendite (inquit Auguſtinus ad Donatiſtas) *quàm manifeſtiſſimâ veritate per cor regis, quod in manu Dei eſt, ipſe Deus dixerit, in iſtâ ipsâ lege, quam contra vos prolatam dicitis. Eſt autem, ſi intelligatis, prolata pro vobis. Attendite quid habeant verba principis: nam ſi in eis qui primo initiati ſunt, idcircò religio baptiſmatis judicatur infirma, quòd ii, à quibus accipitur, peccatores putentur: toties* A *renovari neceſſe erit traditum ſacramentum, quoties indignus fuerit inventus collati baptiſmatis adminiſtrator: & fides noſtra, non ex noſtra voluntatis arbitrio, neque ex divini muneris gratiâ, ſed ex meritis ſacerdotum, & clericorum qualitate pendebit. Faciant mille concilia epiſcopi veſtri: huic uni ſententia reſpondeant, &c.* Hæc Auguſtinus. Illud porrò ſemel annotandum eſt, Optatum paulò pòſt in diſputatione de unico baptiſmo magis tueri ſchiſmaticorum quàm hæreticorum baptiſ- B mum, & tali diſtinctione adhibitâ videri mediam quamdam ſententiam novam & inſolentem ſequi inter eam, quam Cyprianus olim ſecutus eſt, & eam quam Auguſtinus deindè aſſeruit. Poſteà tamen Optatus veluti oblitus ſuæ illius novæ diſtinctionis, generaliter diſputat de unico baptiſmo, ut Auguſtinus. Mirum verò quòd Optatus non meminerit Nicæni decreti eâ in re, neque adhibeat ſaltem eam diſtinctionem, quam Nicænos patres adhibuiſſe, ex Au- C guſtino colligere alibi licet. Sed harum annotationum anguſtiæ non capiunt longiorem ejus rei explicationem. Redeo ad id quod Optatus ait.

Nam fermè ante annos LX. & quod excurrit: Pag. 125 Primùm annotabo hâc locutione *& quod excurrit*, Optatum ter uſum eſſe. Sed & Auguſtinus, qui Optatum diligenter legerat, eâdem uſus eſt, cùm illud ipſum tempus de quo hîc agitur, indicaret, libro ſeptimo de baptiſm. cap. 7. No- D ſtri quoque Juriſconſulti eâ utuntur, ut Paulus, decem (inquit) & quod excurrit, &c. lege 26. § ultim. depoſ. Vulgò dicere ſolent *plus minus*. Hieronymus, *eò amplius*, ut contra Luciferum; loquens de Nicænis patribus, *trecenti* (inquit) *& eò ampliùs epiſcopi*. Idem in epitaph. Nepotia. *Viginti* (inquit) *& eò ampliùs, anni ſunt*. Quod autem attinet ad tempus de quo hîc agit Optatus, ipſe ſimiliter Auguſtinus lib. 7. de baptiſm. *Poſt Cypriani* (inquit) *mortem quadraginta, &* E *quod excurrit, annis peractis traditio codicum facta eſt: unde cœperunt appellari traditores.* Sanè Hieronymus in catal. ſcribit Cyprianum paſſum & mortuum eſſe ſub Valeriano & Galieno impp. perſecutione octavâ. In Euſebii autem chronico annus illius paſſionis ſimpliciùs & apertiùs indicatur, diciturque fuiſſe Chriſti ducenteſimus & ſexageſimus: unde videretur Auguſtinus ſignificare traditionem codicum factam eſſe circa annum Chriſti trecenteſimum. Sic & Auguſti- F nus in brevic. id ſignificat, cùm narrat, id, de quo hîc quæritur, factum eſſe Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Coſſ. lib. 3. contra Creſcon. cap. 7. habet, Dioclet. VIII. & Maximiano VII. Coſſ. Sed non multùm intereſt. Euſebius lib. 8. hiſtor. Eccleſ. ejus perſecutionis principium rejicit in decimum nonum annum imperii Diocletiani, qui fuit octavus Conſulatus Diocletiani. Sequens autem annus, cùm Diocletianus IX. Conſul eſſet, fuit poſtremus G annus imperii ipſius. Eo enim anno XI. Cal. Maii (quo die olim Diocletianus primùm factus fuerat imperator) ultrò abdicavit, cùm eſſet Nicomediæ. Fuit autem annus Chriſti trecenteſimus quartus. Cùm Optatus numeret annum ſexageſimum ab eo tempore, jam ſatis in-

telligi poteſt, quo anno Optatus hæc ſcripſerit. Sed cùm addat, *& quod excurrit*, & Damaſi ſui ſocii poſteà meminerit, facilè patior ut trecenteſimo ſeptuageſimo anno dicantur hi libri ſcripti ab Optato: quo anno cœpit Damaſus præeſſe Eccleſiæ Romanæ, paulò poſtquàm Valentinianus & Valens imperare cœperunt: quibus imperantibus hos ab Optato libros ſcriptos eſſe teſtis eſt etiam Hieronym. in catal. Itaque neceſſe eſſe ut dicamus ſuſpicor, libro ſequenti in catalogo Romanorum epiſcoporum expun- B gendum eſſe nomen Siricii. Hic enim Damaſo primùm ſucceſſit anno Chriſti trecenteſimo octogeſimo ſexto.

Nunc paulò diligentiùs videamus, quid ſit, quod Optatus hîc ait de tempeſtate perſecutionis ſui temporis. Eam rursùs deſcribit libro tertio: ubi aït fuiſſe ſub Diocletiano & Maximiano, ante annos LX. & quod excurrit, datos eſſe impios judices, qui bellum chriſtiano nomini inferrent, & Chriſtianos ſacrificare cogerent, C Chriſtumque negare, templa Dei vivi ſubvertere, leges divinas incendere. Nunc illud urget, quòd inſtrumenta (ut ait) divinæ legis quidam epiſcopi impiè tradiderint. Euſebius libro octavo latiùs deſcribit perſecutionis illius tempeſtatem. De Africâ tantùm aït, innumerabilem tunc in eâ fuiſſe martyrum multitudinem. Sed & thermas Maximiani in urbe Carthaginenſi illo tempore extructas fuiſſe aït, ut Diocletiani Romæ. His autem attollendis ſub- D ſerviiſſe multa millia Chriſtianorum, veluti ad metalla damnatorum, accepimus. Illud novum & inſolens fuit in edicto Diocletiani adversùs Chriſtianos, quòd ſacroſanctis eorum libris bellum indictum ſit, ut abolerentur undique conquiſiti. Arnobius qui eo tempore vivebat in Africâ, lib. 4. contra Gentes: *Noſtra* (inquit) *ſcripta cur ignibus meruerunt dari?* Sed impii Leguleii tunc objiciebant, quod Ulpianus aït libros improbatæ lectionis abolendos eſſe, lib. 4. E famil. exerc. libros autem Chriſtianorum eſſe ſcilicèt improbatæ lectionis. Sanè ipſa Maccabæorum hiſtoria teſtis eſt tyrannum illum Antiochum Epiphanem, qui Judæos exterminare conatus eſt, Moſaïcis quoque libris bellum indixiſſe. Tale exemplum Diocletianus in ſuo edicto ſecutus eſſe videtur: ut & exemplum Diocletiani ſecutus videtur tyrannus ille Vandalus & Arrianus, qui in Africâ aliquot annis poſt mortem Auguſtini, juſſit flammis etiam aboleri F libros Catholicorum, ut narrat Victor Uticenſis. Edictum Diocletiani non recitat Euſebius, ſed narrat quemdam ex aulicis proceribus, qui Chriſtianus erat, cùm Nicomediæ ubi Diocletianus agebat, videret impium edictum palàm propoſitum & proſcriptum, auſum eſſe palàm id diſcerpere, nec recuſaſſe quas propter tale factum pœnas impendere ſciebat. De jure civili, cùm tam multa anteà reſcripta Diocletianus edidiſſet, aliquid reſcripſiſſe vel reſpondiſſe quo anno to- G tus erat in edictis contra Chriſtianos poſtremò edendis, non legi; præterquàm quod mihi nunc venit in mentem, ſubtilem illam L. ſi certis annis C. de pact. datam eſſe Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Coſſ. Illud poſtremò

A juvat annotare, Donatiſtas, qui jactabant tantoperè, ſeſe odiſſe traditores librorum ſacroſanctorum, tamen cùm baſilicas Catholicorum incenderent, in eas ipſas flammas aliquandò conjeciſſe ipſos quoque dominicos codices. Teſtis eſt Auguſtinus in epiſtolâ quinquageſimâ.

Porrò, quod attinet ad totam hiſtoriam, quam Optatus hîc delibat, ut Auguſtinus lib. 1. contra Parmen. cap. 3. eam commendat, & quod quæritur de origine ſchiſmatis Donati, ab B Optato repetendum eſſe monet, ſic cùm paſſim etiam ipſe illuſtret, quod ſcribit Optatus, ab Auguſtino repetenda eſt explicatio. Nam & quod imprimis hoc loco Optatus narrat de primis traditoribus & homicida Purpurio, narrat etiam Auguſtinus lib. 3. contr. Creſcon. cap. 27. & in lib. contra Fulgent. Donat. Quòd dicit Menalum thurificaſſe, verbum eſt iis temporibus uſitatum, quo dicebatur aliquis thus incendiſſe idolis & ſacrificaſſe. Unde & ſacrifica- C tos vocabant, ut eſt apud Cyprianum.

Quod ſequitur apud Optatum de concilio Cirtenſi, & actis ſcriptiſve cujuſdam Nundinarii, quæ Optatus ad finem horum librorum ſe adjeciſſe ait: dolerem intercidiſſe, niſi ſi repeti illa poſſe ſcirem ex Auguſtini libro tertio contra Creſconium, & epiſt. 162. & 165. & lib. de unit. cap. 20. & brevic. collat. ad finem. Obiter etiam admoneo, quod hîc Optatus ait dictum eſſe à Secundo Tigitano: *ſedete omnes*, videri D fuiſſe quamdam veluti formulam & tacitam ſignificationem ſignumque abſolutionis: ut ſicuti reorum eſſe dicitur, ſtare: ſic ſeſſio quæ judicum eſſe ſolet, intelligatur etiam eſſe abſolutorum, qui rei eſſe deſierunt. Pag. 12. & 13.

Quod narrat Optatus de Lucillâ fœminâ non minùs factioſâ quàm pecunioſâ, exponitur quoque ab Auguſtino in epiſt. 162. & lib. 3. contra Creſcon. cap. 28. Hiſpanamque fuiſſe adjicit in lib. de unit. cap. 3. & lib. 2. contra Petil. E cap. ultim. Denique valde famoſam fuiſſe oportet, cùm & Hieronymus ad Creſiph. narrans multas mulieres fuiſſe hæreſeon veluti nutrices, *Donatus* (inquit) *per Africam*, *Lucilla opibus adjutus eſt*. Omitto, quòd aliam planè ſimilem fuiſſe auctorem cujuſdam inter Donatiſtas ſchiſmatis teſtatur Auguſtinus in epiſt. 162. Pag. 14.

Illud rarius & obſcurius eſt, quod Optatus hîc ſignificat Lucillam illam in Eccleſiâ reprehenſam fuiſſe, quòd ante ſacram communionem F os cujuſdam mortui oſculata eſſet. Quid hoc ſibi vellet, vix divinare poſſim: ſed venit in mentem quod Balſamo interpres concilii Carthagin. cap. 61, ſcribit, Donatum auctorem ducemque Donatiſtarum docuiſſe, aliquem divinorum myſteriorum participem eſſe non poſſe, niſi os in manu tenens, id prius ſalutet. Ibid.

Quod Optatus narrat de Felice diacono qui propter famoſam de tyranno imp. ſcriptam epiſtolam accuſatus ſit, poſſet revocari ad leges de G famoſis libellis. Sed quia alio in loco fuſiùs eas expoſui, nunc non repetam. Tyrannum autem imp. hîc intelligi Maxentium non dubito, quem tamen paulò pòſt Optatus ſignificat aliquandò fuiſſe propè indulgentem. Conſtantinum, qui eum peſſumdedit, ſeverum vindicem famoſorum Pag. 14. & 15.

libellorum,

libellorum, ipſius leges teſtantur. Et quidem ſtatim poſt ſublatum Maxentium, cùm ab Africâ recepiſſet libellum accuſatorium contra Cæcilianum (quæ famoſa potiùs quædam calumnia erat) libellos famoſos qui ſubſcripti non eſſent, rejiciendos eſſe edixit, & in Africam eâ de re leges miſit ad Verinum & Ælianum: quos paulò pòſt audiemus laudari in cauſâ Donatiſtarum. Eæque etiam leges dicuntur nominatim in urbe Carthaginenſi propoſitæ. L. 1. & 2. C. Th. De fam. lib.

Poſſem & hoc loco leges de receptatoribus allegare, ubi Optatus narrat, quid Menſurio tanquàm receptatori tyrannus denuntiarit. Sed illud modò adjiciam, quod Hieronymus in chronico ſuo annotat, presbyterum Sirmii iniquiſſimè occiſum fuiſſe, quod Octavianum proconſulem apud ſe latitantem prodere noluiſſet, anno Chriſti trecenteſimo ſeptuageſimo ſexto; hoc eſt, tempore noſtri Optati.

Pag. 15. Prætereo multa, quæ in hoc Optati libro occurrunt veſtigia antiquitatis eccleſiaſticæ: veluti quod in eo ſcriptum deinde eſt, Eccleſiarum in Africâ, tempore Maxentii, fuiſſe quamplurima (ut vocat) ornamenta ex auro & argento: ſicuti & lib. 3. laudat Imp. Conſtantem, qui cùm in Africam mitteret eleemoſynas pauperibus, ſimul miſerit domibus Dei (ut loquitur) ornamenta. Intelligit autem vaſa & veſtimenta & ejuſmodi donaria, quæ ad miniſterium Dei conſecrabantur, ut aït noſter Juſtinianus, §. ſacræ, de rer. diviſ. & L. ſancimus. C. de ſacroſ. Eccleſ. Sic & Theodoretus lib. 3. cap. 12. narrat Imp. Conſtantium eccleſiæ Antiochenæ donaſſe plurima hujus generis, tam pretioſa; ut paulò pòſt impius & ſacrilegus quæſtor Juliani, cùm illa raperet, quæ in fiſcum redigeret, irridens & inſultans exclamarit: *en quibus vaſis miniſtratur filio Mariæ*. Sed mirum magis eſt, quod Optatus ſignificat talia etiam fuiſſe in Africanis eccleſiis, quo tempore alioqui Eccleſia ſub impiis tyrannis afflicta jacebat. Sic & Auguſtinus lib. 3. contra Creſcon. cap. 29. indicat, tempore Diocletiani, & perſecutionis ab eo excitatæ, Cirtenſem eccleſiam Donatiſtarum habuiſſe calices duos aureos, & ſex argenteos, & lucernam argenteam. Illud nunc addo: cùm Imp. Leo lege latâ prohibuiſſet ne quis privatus ex auro & argento conficeret regia ornamenta, L. 1. C. nulli lic. in fren. poſteà alter Imp. Leo Nov. LXXXI. ſic illam legem interpretatus eſt, ut privatis interdictum non eſſe confectione aureorum vaſorum ſacrorum, omnes intelligerent. Ne quis autem exiſtimet, ambitioſæ modò ſuperſtitionis fuiſſe, quod talia fuerint in Eccleſiæ theſauris; ſciat ubi neceſſitas & pia cauſa pauperum alendorum poſtulabat, facilè diſtracta fuiſſe. Id Ambroſ. prolixè oſtendit lib. 2. Offic. cap. 28. & quod in Eccleſiaſticâ hiſtoriâ narratur de Cyrillo Hieroſolymitano & Acacio epiſcopo. Imò lex ipſius Juſtiniani. d. L. ſancimus. Non tam ut grammaticis, quàm ut juris ſtudioſis gratificer, obiter hîc etiam annotabo, ab Optato vocari commemoratorium, quem paulò pòſt brevem vocat. Verbum juris eſt, ſignificatque libellum, ſyngrapham, aut chirographum, ob-

A quo etiam uſus eſt Conſtantinus in epiſtolâ ad Cæcilianum, apud Euſeb. lib. 4. de vitâ Conſtant. Sic & in quâdam (quæ Optati tempore edita eſt) conſtitutione imp. Valentis legimus inter chartulas cujuſdam confiſcati brevem quemdam inventum eſſe. L. ult. C. de jure fiſci, adde L. 1. C. de apoch. publ. & L. 13. C. Th. de indulg. debitor.

Redeo ad hiſtoriam, neque negligo quod hîc aït Optatus, *indulgentiam mittente Maxentio*, B *Chriſtianis libertas eſt reſtituta*. Sic Euſebius lib. 8. cap. 14. ſcribit Maxentium, initio ſui in Italiâ & Africâ imperii, ſive tyrannidis, ſimulaſſe religioſum neſcio quem favorem erga Chriſtianos, & eorum perſecutionem inhiberi edicto juſſiſſe. Sed miror Euſebium ipſum non ſatis obſervaſſe, aliquot pòſt annis accidiſſe, quod dicitur de imp. Galerio, qui Conſtantino collegâ lubenter ſubſcribente, in Oriente tandem edixerit quippiam ejus generis. Mendoſa eſt inſ- C criptio ubi pro *Conſtantinus* ſcribitur *Conſtantius*: ſed recta eſt apud Rufinum ſubſcriptio ejus edicti, in quâ dicitur imp. Galerio VIII. Conſ. publicatum illud fuiſſe. Utut autem Optatus ſignificet Maxentium paulò antè Chriſtianis in Africâ aliquid indulſiſſe videri, tyrannum tamen & impium & crudelem fuiſſe conſtat, & quidem Africam ab eo graviter fuiſſe vexatam. Itaque hîc mihi venit in mentem, quod Nazarii vetus panegyricus aït, Maxentium exhauſiſſe Africam, D quam delere ſtatuerat, & propterea ejus debellati cæſique caput ab Conſtantino miſſum in Africam fuiſſe: ad eam (ut inquit) permulcendam, ut quàm maximè vivus afflixerat, laceratus expleret. Et verò quam Optatus aït ab eo miſſam eſſe indulgentiam ad libertatem Chriſtianis reſtituendam, fuiſſe inanem cujuſdam clementiæ ſimulationem ſine re, inde conjicio, quòd ipſi Donatiſtæ, cùm negarent Cæcilianum fuiſſe ordinatum, cauſabantur non potuiſſe, E quia tempore perſecutionis non fuiſſet liberum epiſcopis convenire, ut refert Auguſtinus in Brevic.

Nihil porrò eſt quòd hæreamus in iis quæ deinde Optatus narrat de Botro & Celeſio: ſi obiter admonuero eam narrationem valdè illuſtrari ab Auguſtino lib. 1. contra epiſt. Parmen. cap. 3. Sed quod tandem Optatus aït, altare contra altare in Africâ tunc erectum fuiſſe, dignum eſt quod magis exponamus. Auguſtinus lib. 2. con- F tra Creſc. cap. 2. aït majorem Donatum à Caſis nigris, altare contra altare in urbe Carthaginenſi primùm erexiſſe: deinde alterum Donatum, nempe Carthaginenſem, hanc hæreſim maximè roboraſſe. Ibid.

Idem in epiſt. 171. indicans quid illud fuerit, aït, Donatiſtas epiſcopum contra epiſcopum ordinaviſſe, & altare contra altare erexiſſe. Et in epiſt. 162. ſcribit eos ſchiſmatis propterea reos, horrendo ſcelere leuti (ut loquitur) altaris ma- G culatos eſſe. Sed obſervandum eſt, Cyprianum multò antè in Africâ ſcripſiſſe, Novatianos erexiſſe altare contra altare, cùm ſui ſchiſmatis & ab Eccleſiâ defectionis veluti ſignum (ut ità dicam) ſuſtulerunt. Cujus quidem ſchiſmatis crimen etiam ille exaggerat, ut hoc loco Op-

tatua in Donatiſtis, & Auguſtinus eum ſecutus in epiſt. 162. Imò verò ipſi quoque Donatiſtæ, quod iis Optatus propterea objecerat de exemplo & hiſtoriâ Datan, Coræ & Abyron, viciſſim objecerunt in ſuo concilio Bagaïenſi ipſis Maximianiſtis, qui ab ipſis aliquo modo defecerant & ſeceſſerant, quamvis ad Eccleſiam catholicam non rediiſſent, ut narrat Auguſtinus lib. 3. contra Creſcon. cap. 53.

Pag. 16. Non eſt prætereundum quod ſequitur apud Optatum: *iterùm à Cæciliano mandatum eſt, ut ſi Felix in ſe nihil contuliſſet, ipſi adhuc tanquàm diaconum ordinarent Cæcilianum.* Hic locus ille eſſe videtur, quem Donatiſtæ, obtuſi profectò & aridi calumniatores, qui in Optati libris ſubtiliter ſcilicèt venabantur quippiam, quod Catholicis objicerent, in collatione Carthaginenſi ridiculâ non minùs quàm calumnioſâ cavillatione, objicere. *Dixerunt* (inquit Auguſtinus in brevic.) *ſcripſiſſe Optatum, quòd Cæcilianus dixerit: ſi traditores ſunt, qui me ordinarunt, ipſi veniant & ordinent me. Quod quidem ſi dictum, ideò dici oportuit ad illos irridendos, quibus hoc mandaſſe perhibetur, quoniam certus erat, ordinatores ſuos non fuiſſe traditores. Non enim ait: quia traditores ſunt, ſed, ſi traditores ſunt: ut innocentia eorum probanda reſtaret, ubi probari rectè poterat.*

Pag. 19. Non minùs putidum fuit, quod Optatus deinde narrat, nimiùm profectò aulicos & Palatinos, Donatiſtas noſtris in Africâ minimè omnium aulicis invidioſè objeciſſe: *quid Chriſtianis cum regibus? quid Epiſcopis cum palatio?* Sic ruſùs lib. 3. aït Donatum aliquandò exclamaſſe: *quid eſt Imperatori cum Eccleſiâ?* Sed & Auguſtinus tractat. 6. in Joan. aït quemdam Donatiſtam dicere ſolitum: *quid mihi & Imperatori?* Ipſe & ipſe Petilianus clamitabat: *Quid nobis cum regibus ſæculi, quos nunquàm chriſtianitas niſi invidos ſenſit?* Id refert, refellitque Auguſtinus lib. 2. contra Petilianum, cap. 92. ſicuti & in lib. ad Donat. poſt collat. narrat, Primiani Donatiſtæ, qui Catholicis odiosè inſultabat, fuiſſe hanc exprobrationem: *illi portant multorum Imperatorum ſacras, nos ſola portamus Evangelia:* ſacras cùm dicit, ſacras literas intelligit: ſacras autem, ut & divinas, eo ſæculo vocabant, quæ principis erant. Sic ſæpè in cod. conſtitutionum.

Equidem fateor, fuiſſe magis eccleſiaſticum, & Chriſtianis, nedum epiſcopis dignius, uti potiùs literis verè ſacris, hoc eſt, propheticis & apoſtolicis, quàm principalibus, vel aulicis, vel palatinis: neque Parmeniani, ſed Eccleſiæ vocem hanc plerumque fuiſſe: *quid Epiſcopis cum palatio?* Denique non minùs inviti ad aulas, relictis ſuis velut caulis, quàm ad caſtra boni epiſcopi trahebantur. Et verò Sardicenſis ſynodus fulminans adversùs degeneres & ambitioſos epiſcopos, qui deſertâ ſuâ ſtatione & obliti ſui officii, eò curſitabant, jubet ut alii epiſcopi, qui ſunt (ut loquitur) in canali, hoc eſt, (nam & eo verbo ſimiliter utuntur leges in cod. Th.) in viâ publicâ, ſive in urbibus in eâ ſitis, videntque aliquem ſui ordinis, eò excurrentem, tranſeuntem graviter interrogent, ec-

A quo & cur proficiſcantur? ac ſi ſponte proficiſci intelligant, cum eo non magis communicent quàm cum Eccleſiæ deſertore vel hoſte. Redeo ad id unde ſum digreſſus.

Optatus poſtremò recitat hiſtoriam judicii dati à Conſtantino imp. in causâ, quæ agitabatur inter Cæcilianum & Donatum. Hiſtoria eſt memorabilis, proptereàque tantò magis miror à Græcis, qui alioqui tam multa de temporibus Conſtantini ſcripſère, eſſe prætermiſſam. Augu- Pag. 20.
B ſtinus lib. 1. contra Parmen. jubet nos eam repetere ab iſto primo Optati libro; à quo & Donatiſtas ipſos eam repetiiſſe in collatione Carthaginenſi, mox audiemus. Ipſe etiam Auguſtinus paſſim multa inculcat, quæ eò pertinent. Sed ut ingenuè fatear quod ſentio, ne Optatus quidem mihi in hoc genere ſatisfacit: & video in utriuſque ſcriptis multas eſſe perturbatas & prætermiſſas hujus hiſtoriæ partes. Optatus ab ordinatione Cæciliani tranſilit ad libellum Donatiſtarum C oblatum Conſtantino. Atqui interſunt ſeptem vel octo anni, quibus quid Donatiſtæ intereà domi egerint tumultuando & Cæcilianum vexando, ſcire velim. Nam non quieviſſe facilè ſuſpicor: imò intereà mirificè invaluiſſe auctoſque eſſe indè conjicio quòd Auguſtinus in epiſt. 48. ſcribat quadraginta annis ante Macariana tempora conveniſſe ducentos & ſeptuaginta Donatiſtas epiſcopos. Si quadraginta annis ante Macariana tempora, de quibus poſteà dicam, D tam multi jam erant; apparet tam multos fuiſſe ſtatim atque Conſtantinus patri ſuo ſucceſſit. Sed credo Donatiſtas non appellaſſe Galerium aut Maxentium, qui Africæ imperabant, quia hi tyranni Donatiſtas non audiiſſent, neque minùs eos, quàm Catholicos rejeciſſent. Ergò quæſtio de Cæciliani ordinatione delata primùm eſt ad Conſtantinum cùm jam rerum potiretur, ſublato Maxentio. Nam & ſi tunc ſcribat Optatus Conſtantinum harum rerum Eccleſiaſticarum ad- E huc ignarum fuiſſe, tamen religioni & Eccleſiæ favere cœperat, & alia occaſio, cujus mentionem facere quoque debuiſſet Optatus, ſeſe obtulit.

Optatus ſimpliciter narrat libellum Donati- Pag. 19.
ſtarum fuiſſe oblatum Conſtantino. Sed obſervandum eſt, factum id eſſe, cùm Conſtantinus cum Maxentii cæſi obtruncato capite in Africam ad Annullinum proconſulem miſiſſet ſuum edictum de immunitate Cæciliani & cleri Cartha- F ginenſis. Quod edictum neſcio quo caſu confuſè conjectum eſt in decimum Euſebii librum Eccleſiaſticæ hiſtoriæ Græcæ. Annullini reſponſum reſcriptumque extat in Auguſtini epiſt. 68. Simul autem arrepta tali occaſione Annullinus ad Conſtantinum miſit libellos Donatiſtarum Cæciliani ordinationem accuſantium.

Optatus profitetur ſeſe eorum exemplum edere. Non tamen totum neque integrum edere videtur, & ſine die & conſule id edit. Auguſti- G nus verò in epiſt. 68. ſcribit tranſmiſſos ad Conſtantinum per Annullinum fuiſſe duos hujus generis libellos Donatiſtarum, unum in alutâ ſubſcriptum hoc modo: *libellus Eccleſiæ catholicæ, criminum Cæciliani traditus à parte Majorini.* Alterum ſine ſigillo cohærentem eidem alutæ, da-

tum die xvii. Kal. Maïas, Carthag. D. N. Conſtantino A. III. Coſ. Atque hujus quidem poſterioris libelli fuiſſe videntur verba, quæ recitat Optatus. Prioris non meminit. Mirabar in libello, quem recitat Optatus, generalem & confuſam & obſcuram & infinitam eſſe querimoniam Donatiſt. *Inter nos* (inquiunt) *& cæteros epiſcopos contentiones ſunt.* Mirabar hîc non nominari hos epiſcopos, ſed ne Cæcilianum quidem, neque exprimi quâ de re contentiones eſſent: quod in primis dicendum & exponendum erat. Sed ſuſpicor in priore libello fuiſſe illa omnia magis expreſſa, ac fortaſsè etiam narratum fuiſſe, quomodò jam damnatus fuiſſet Cæcilianus ab epiſcopis LXX. Certè mirum eſt, Donatiſtas actum agere voluiſſe, & judices ſibi novos dari petiiſſe potiùs, quàm executionem rei judicatæ urſiſſe.

Porrò obſervandum eſt Conſtantinum non fuiſſe in Italiâ, cùm hos Donatiſtarum libellos recepit, ſed in extremis Galliarum finibus ad Rhenum. id ego collegi ex veteri panegyrico, quem ſuſpicor eſſe Nazarii ad Conſtantinum, ubi ſcriptum eſt, Conſtantinum paulò pòſt quàm Romæ Maxentium viciſſet, eodem impetu quo redierat in ſuas Gallias, pervaſiſſe ad inferiorem Germaniæ limitem, & à Tiberi ad Rhenum properaſſe, prolaturum (ut aït) imperium à Thuſco Albulâ ad Germanicum Albim.

Præterea ſi hæc hiſtoria diligenter pertexenda eſt, obſervo, Conſtantinum exemplaria literarum & libellorum, quos ex Africâ accepit, ſtatim miſiſſe ad tres illos Galliæ epiſcopos, qui poſteà nominabuntur, & juſſiſſe propterea eos ire Romam: eâdemque de re ſcripſiſſe ad Miltiadem epiſcopum Rom. Non extat reſcriptum ad Galliæ epiſcopos. Extat verò quod ad Miltiadem ſcriptum fuit. Nam neſcio quo caſu eſt conjectum in farraginem decimi libri Euſebianæ hiſtoriæ minimè ſuo ſanè loco: ſicuti & abs Nicephoro lib. 7. cap. 43. non minùs confusè & præpoſterè recitatur, ut ab homine ignorante quorsùm id pertinet, & hiſtoriam involvente potiùs quàm explicante. Debuerat potiùs hoc loco inſeri, vel ab Optato recitari. Sed ſatis nunc ſit indicaſſe locum, ubi reperiatur. Ut autem Conſtantinus in eo reſcripto teſtatur ſeſe, quod dixi, ſcripſiſſe ad Gallos illos, ſic etiam narrat ſeſe ſimul juſſiſſe, ut reus Cæcilianus Romam veniret cum decem epiſcopis, qui illi adeſſent, & totidem adverſariis accuſatoribus. Hoc in Africam miſſum Conſtantini mandatum alioqui nuſquàm reperio, quod tamen etiam intereſſet hujus hiſtoriæ non incredidiſſe. Cujacius ad l. 1. C. de Tractor. recitat ex quâdam (ut vocat) Conſtantini conſtitutione hæc verba: *aliquot ex iis, qui contra Cæcilianum diſſentiunt, datâ evectione publicâ per Africam & Mauritaniam, inde ad Hiſpanias brevi tractu facias migrare, & inde nihilominùs ſingulis epiſcopis ſingulas tractorias tribuas.* Qui hanc (ut vocatur) conſtitutionem alibi non legi, non poſſum liquidò dicere quænam fuerit, ſed facilè ſuſpicor ad Annullinum miſſam eſſe, & ad id, quod nunc quærimus, pertinuiſſe.

Pag. 20. Jam verò cùm Optatus narret conveniſſe judices, & cauſam Cæciliani Romæ actam eſſe ſexto Kalend. Octobr. Conſtantino III. & Licinio III. Coſſ. (ſic enim Optati locum legendum eſſe alibi probavi ex Auguſt.) & ex altero loco Auguſtini paulò ante indicatum libellos Donatiſtarum in Africâ datos eſſe xvii. Kal. Maïas, iiſdem Conſulibus eodemque anno; idem obſervandum eſt, magnam & propè incredibilem diligentiam atque feſtinationem hîc notari poſſe qualem & Eccleſiæ ſalus eo tempore poſtulabat.

Ibid. Optatus nominat tres illos Galliæ epiſcopos, qui cum Miltiade Ro. epiſcopo hujus cauſæ judices fuerunt, nempè Maternum Agripinenſem, Marinum Arelatenſem, & Rheticium Auguſtodunenſem. Hîc ego obiter cogor annotare, vel falſum vel valde mendoſum eſſe Euſebii chronicon, ubi, interprete Hieronymo, ſcriptum eſt, Miltiadem mortuum fuiſſe & Silveſtrum ei ſucceſſiſſe antequàm Maxentius cæſus eſſet; mirorque ipſum Auguſtinum Steuchum hominem doctiſſimum & bibliothecarium Pontificium, cùm adversùs Laurentium Vallam contenderet de veritate hiſtoriæ Conſtantinianæ, tam confidenter affirmaſſe, Miltiadem à Maxentio vel Maximino occiſum eſſe. Unus certè Optatus quàm id falſum ſit, non obſcurè demonſtrat. Porrò oportet etiam conſarcinatores centuriarum (ut vocantur) hiſtoriæ Eccleſiaſticæ parum attentè hunc Optati locum legiſſe, cùm in centur. 4. cap. 10. dubitantes aïunt, hunc Maternum & Marinum videri fuiſſe epiſcopos in Galliâ vel in Italiâ. Sed multò magis Calvinus ſeſe & alios multos fefellit, cùm non obſervavit Arelatenſem epiſcopum cum Miltiade Rom. judicem ſediſſe in hac cauſâ; propterea̋que fingit judicem poſteà fuiſſe ipſius appellationis, quod tamen lex judiciorum minimè pateretur. Denique Auguſtinus decies teſtatur in Arelatenſi concilio, ubi cauſa Cæciliani & Donati rursùs acta eſt, alios, alios (inquam) quam qui Romæ fuerant epiſcopos judices fuiſſe. Sed neque memoria antiquitatis patitur ut Arelatenſem dicamus ambitiosè ſupra Rom. epiſcopum, à Conſtantino fuiſſe evectum. Et cur non potiùs Calvinus id fingit de Syracuſio epiſcopo, ad quem (ut mox dicam) nominatim ſcripſit Conſtantinus, ut de hac causâ jam Romæ judicatâ, in Arelatenſi concilio cognoſcat? Sanè ante tempora Donati, Cyprianus Carthaginenſis agnoverat Martianum quemdam Arelatenſem epiſcopum, qui Novatianus erat, abs Stephano epiſcopo Rom. caſtigari debere. Et multis poſt Conſtantinum annis, cùm quidam Hilarius Arelatenſis in Galliâ contemneret auctoritatem Leonis Papæ, Imp. Valentinianus III. editâ lege teſtatus eſt, quàm id ferendum non eſſet. Scribebat tempore Optati Auſonius *Gallula Roma, Arelas*, cùm diminutivo verbo blandè ſignificare vellet Arelatem eſſe veluti Romulam, hoc eſt, quamdam in Galliâ Romam. Sed tamen ſciebat nonniſi coloniam eſſe, quæ ſupra ſuam Metropolim non aſſurgeret.

Quod attinet ad Rheticium Auguſtodunenſem, exiſtimo factum eſſe non modò per urbis illius (quæ ut caput erat Heduorum, ſic Con-

ſtantino tam grata fuit, ut & Flavia dicta ſit)
dignitatem, ſed & perſonæ meritum, ut Rhe-
ticius lectus ſit, qui judex eſſet cum Miltiade,
nam & eum literatum fuiſſe & inter Eccleſiaſti-
cos ſcriptores ejus temporis numerari ſcimus.
Scripſerat enim contra Novatianos, Donatiſtis
perſimiles: ut nimirùm ſit, ſi hunc ſibi judicem
dari voluerint Donatiſtæ, ſed & ſublimi ore
ſcripſiſſe diſſertationes in cantica ait Hierony-
mus in epiſtolâ ad Florent. Idem tamen in epi-
ſtolâ ad Marcellum, licèt eum eloquentem fuiſſe
fateatur, tamen ineptum interpretem vocat.
Cæterùm, quod ad hiſtoriam hujus loci attinet,
addit, ab Conſtantino imperatore ſub Silveſtro
epiſcopo miſſum eſſe Romam ob cauſam Mon-
tenſium. Pro Silveſtro dicere debuit Miltiadem.
Montenſes vocat Donatiſtas. Sed nondùm ità
vocabantur, cùm Rheticius Romam venit. Sanè
Auguſtinus lib. 1. contra Julianum cap. 2. reci-
tans quamdam illius ſententiam de baptiſmo,
ità præfatur: *Rheticium ab Auguſtoduno epiſcopum
magnæ fuiſſe auctoritatis in Eccleſiâ tempore epiſ-
copatûs ſui geſta illa Eccleſiaſtica nobis indicant,
quando in urbe Româ, Miltiade apoſtolicæ ſedis
epiſcopo præſidente, cum aliis judex interfuit. Do-
natumque damnavit, qui prior auctor Donatiſtarum
ſchiſmatis fuit, & Cæcilianum epiſcopum eccleſiæ
Carthaginenſis abſolvit.* Jam verò etiam pertinet
ad illuſtrandam hanc hiſtoriam, quod hic Au-
guſtinus ait Miltiadem illum præſediſſe in hoc
judicio. Donatiſtæ tantùm ſibi ex Galliâ dari
judices petierant. Conſtantinus verò jam tum
ſenſit, Romani epiſcopi cognitionem eſſe debe-
re. A quo hic quidem videtur allegiſſe ſuo arbi-
trio quindecim illos Italos epiſcopos tanquàm
aſſeſſores: neque tamen audent Donatiſtæ re-
clamare, aut tale judicium recuſare, tametſi
aliud maluiſſent. Inter illos Italos Optatus nu-
merat, quoſdam qui fuerunt Galliæ Togatæ &
Ciſalpinæ, ut olim à Romanis vocabatur, ut
Meroclem Mediolanenſem. Falſa igitur ſunt chro-
nica Mediolanenſia etiam ea, quæ alioqui fide-
liſſima eſſe creduntur, ut Boſſiana, in quibus
ſcriptum eſt, Meroclem mortuum eſſe anno
Chriſti 268. Atqui Optatus teſtatur Romæ ju-
dicem ſediſſe anno 313. Conſequens etiam eſt,
fabuloſum eſſe quidquid in iis traditum eſt de
quodam Euſtorgio, qui eo ipſo anno 313. dici-
tur creatus epiſcopus Mediolanenſis. Optatus
inter epiſcopos illos Italos numerat Florianum
a Sinna. Exiſtimo legendum eſſe *à Ceſenâ*: quæ
nobis prope Ravennam civitas eſt in eâ Italiæ
parte, quam olim Galliam Togatam vocabant,
ſicuti & Mediolanum. Quid autem ſit, *Sinna*,
neſcio.

Pag. 20. & 21. Porrò, cùm Optatus narrat Donatum eſſe
damnatum, meminiſſe debemus fuiſſe Donatum
à Caſis nigris, ut Auguſtinus in brevic. ſignifi-
cat, eumque ex accuſatore factum eſſe reum,
quia fortaſsè Cæcilianus recriminatione uſus ſit;
neque tamen ſimplex traditionis crimen (ſicuti
jure potuit) voluit in adverſarium retorquere,
ſed graviori & magis theologicâ criminatione
uſus eſt. Optatus recitat formulam ſententiæ,
quâ Donatus primùm damnatus, & Cæcilianus
abſolutus ſit à Miltiade & ejus collegis. Adden-

A dum potiùs eſt quod Auguſtinus in epiſtolâ 162.
præterea recitat, ſapienter & benignè ab eodem
Miltiade oblatum fuiſſe Donatiſtis, qui reſipiſ-
cere vellent & ad Eccleſiam redire. Id verò
quia latiùs expoſui in hiſtoriâ collat. Carthagin.
eò lectorem nunc remittam. Cæterùm admone-
bo obſervanda eſſe duo capita illius adversùs
Donatum ſententiæ, quæ ait eum rebaptizaſſe,
& epiſcopis lapſis manum impoſuiſſe, ac utrum-
que ab Eccleſiâ alienum eſſe pronuntiat. Quod
B ad prius attinet, obſervandum eſt, id pronun-
ciatum Romæ, ubi etiam vetus illud Cypriani
concilium de rebaptizandis iis, qui ab hæreti-
cis baptizati fuerant, ſemper reprobatum fuit,
& ſententiam Miltiadis hac de re confirmavit
Nicænum deindè concilium, adhibita tamen
quâdam diſtinctione propter Paulianos, ut alibi
dictum eſt. Obſcurius eſt, quod damnatur Do-
natus, quia epiſcopis lapſis manum impoſuerit,
idque etiam dicitur eſſe alienum. Triplex olim
C fuit impoſitio manuum. Imponebantur manus
baptizatis. Auguſtinus autem lib. 3. de baptiſ.
contra Donat. cap. 16. *Manuum* (inquit) *im-
poſitio non ſicuti baptiſmus, repeti non poteſt.* Se-
cundò imponebantur manus lapſis pœnitenti-
bus, quibus poſt exomologeſim pax dabatur.
Etſi autem in Africâ diù extiterint antiſtites
(ſicuti Auguſtinus indicat) talem pœnitentiam
iterandam non eſſe non magis quàm baptiſmum;
tamen lapſis pœnitentibus ſemel ſaltem dandam
D eſſe pacem manuſque imponendas, qui negaſſet,
Novatianus fuiſſet: Donatum propè fuiſſe No-
vatianum facilè dixero. Sed damnari quia non
fuerit quis dixerit? Ergò cùm damnatur à Mil-
tiade, quia lapſis epiſcopis manum impoſuerit,
& id factum à Donato, dicitur ab Eccleſiâ alie-
num, intelligitur alia quædam manuum impo-
ſitio. Nempe tertia fuit ea, quæ ad ordinatio-
nem epiſcoporum pertinebat. Hanc autem non
magis quàm baptiſmum repeti & iterari debere
E veteres judicarunt. Ergò ſi epiſcopis lapſis in
hæreſim, poſtea que pœnitentibus pax daretur
impoſitione manuum, non erant, ſi in ſuo gra-
du manerent, iterùm ordinandi, proptereà que
non erat iterùm iis ea manus imponenda; nam
prior ordinatio ſufficiebat. Sequitur apud Op-
tatum: *Cæcilianus omnium ſuprà memoratorum ſen-
tentiis innocens eſt pronuntiatus, &c.*

Hæc ipſa ſunt verba, quæ deindè in colla-
tione Carthaginenſi recitata ſic perculerunt Do-
F natiſtas, multa impudenter alioqui fingentes de
damnatione Cæciliani, ut cùm hoc Optati te-
ſtimonium elevare non auderent (fuit enim jam
tum maximæ in Africâ auctoritatis & fidei
Optatus) tandem obmutuerint attoniti. Teſtis
eſt Auguſtinus in breviculo collat. ad finem,
ubi tamen non integra recitantur verba Optati.
Deſideratur enim verbum hoc, *ſententiis*. Quam-
vis ergò tam impudentes fuerint Donatiſtæ, ut
cùm fingerent & mentirentur, à Conſtantino
G damnatum fuiſſe Cæcilianum, Optati, cujus
teſtimonio uti volebant, verba depravare ca-
villando conati ſint, ut mox oſtendam: tamen
eorum impudentia, quæ maxima fuit, tanta
non fuit, ut etiam auderent fingere Romæ dam-
natum fuiſſe. Quò magis obſtupui, cùm hiſce

diebus

diebus auditem in Galliâ id confidenter & glorioſè ſcripſiſſe quemdam Morellium, hominem alioqui literatum & in novo novorum miniſtrorum ordine egregium; in ſuo ad Viretum libro Gallicè ſcripto, & eleganter inſcripto, *de diſciplinâ Eccleſiaſticâ*. In quo cùm alia multa ab omni fide & veritate hiſtoriæ Eccleſiaſticæ valdè aliena; tum illud imprimis affirmari narrarique audio, abs Miltiade Rheticio & Marino epiſcopis judicibus, non modò damnatum eſſe Cæcilianum, ſed & abdicare coactum. Nihil ne fingi quidem poſſet, quod magis evidenter falſum ſit. Redeo ad Optatum. Inquit: *ad quam*

Pag. 21. *appellationem Conſtantinus imp. ſic reſpondit, ò rabida, &c.* Hunc locum in priori editione ſic emendavi, atque etiam hiantem explevi, additis ex antiquo exemplari, his, quæ deſiderabantur, verbis, *appellationem interpoſuerunt*: atque ità probavi rejiciendam eſſe cujuſdam alioqui eruditi & ingenioſi interpretis legum conjecturam) divinando fingentis ex falsâ notarum ſuſpicione quamdam novam lectionem, quæ tamen non conſiſtat. Id cùm alibi ſatis oſtenderim, nunc nihil repetam. Adjiciam modò, quod Auguſtinus in epiſt. 162. ait Donatiſtarum rabida in Cæcilianum ora fuiſſe: ut minùs jam miremur Conſtantinum; rabidam furoris audaciam in iis accuſare. Venit etiam nunc in mentem mihi quædam lex Valentiniani imp. de quodam Chronopio epiſcopo, qui in ſeptuaginta epiſcoporum judicio damnatus appellavit Præfectum urbi. Valentinianus reſcribit, illicitam appellationem pœnâ pecuniariâ coërcendam eſſe, quæ pauperibus erogetur. L. 19. C. Th. Quorum appell. non recip.

Ibid. Ait Optatus, *Eodem tempore, &c.* In hac editione juſſi ante hæc verba appingi lacunam vacuam, ut ſignificarem mihi videri aliquid deeſſe & deſiderari ante hæc verba. Nam cùm propiùs conſidero totam, quâ de hic agitur, hiſtoriam, ſentio non poſſe hæc conjungi cum iis quæ proximè præcedunt: imò interfuiſſe aliquot annos, quibus cauſa Cæciliani rurſùs acta & definita ſit in ſynodo Arelatenſi, iterùmque judicata Mediolani ab ipſo Conſtantino. Ad cujus demùm Mediolanenſis judicii tempus referre neceſſe ſit hæc quæ in Optato ſequuntur, *eodem tempore; &c.* Itaque ſuſpicaret quod de eo judicio ſicuti & de Arelatenſi Optatus inſeruerat; deletum abs Donatiſtis fuiſſe, qui Optati libros miſerè contaminarunt. Sed rurſus dubito; num Optatus, ut in Numidiæ angulo, incluſus; quidquid hac de re debuit, ſciverit ſcripſeritque. Nam in collatione Carthaginenſi cùm adversùs Donatiſtas recitaretur teſtimonium Optati de abſolutione Cæciliani, nihil de judicio Arelatenſi aut Mediolanenſi recitatur, quod tamen præteritum non fuiſſet, ſi fuiſſet ab Optato expoſitum. Et ineptum erat in eâ collatione quærere, quid ſenſerit Optatus hoc loco, ſi apertè paulò antè à Conſtantino abſolutum fuiſſe Cæcilianum ſcripſiſſet. An dicemus jam anteà Donatiſtas ſuppreſſiſſe, ac deleviſſe quod eâ de re ſcripſerat Optatus? Verùm utut ſit, aliundè repetere licet quod hîc deſiderari dixi. Et quemadmodum Conſtantinus, initio, quam-

A vis indignè ferre ſe præ ſe tulerit peti abs ſe judices in cauſâ Cæciliani, tamen judices Eccleſiaſticos dedit, qui & alioqui judices (ut noſtri loquuntur) competentes erant: ſic jam quamvis indignabundus exclamet rabidam eſſe Donatiſtarum provocantium pervicaciam: tamen appellationem utcumque admittit, cujus cognitionem rejicit ad ſynodum Arelatenſem, in quâ jubet alios de hac cauſâ epiſcopos rurſùs cognoſcere. Id toties narrat & inculcat Auguſtinus, B ut putidum ſit locos paſſim obvios indicare. Cæterùm adjiciam quod minus eſt vulgare, & huc tamen imprimis pertinet: extare lib. 10. hiſtoriæ Euſebii, integrum reſcriptum Conſtantini ad Chreſtum Siracuſium epiſcopum, quem ex Siciliâ cum duobus aliis jubet proficiſci ad illam ſynodum Arelatenſem judicaturus cum aliis ſuis collegis de cauſâ Cæciliani. Ac quidem mandat, ut id fiat intra Kalendas Auguſti: ſed quo anno? Quia reſcriptum Conſtantini, non habet C Conſules ſubſcriptos, difficile eſt id divinare. Sed non temerè ſuſpicor factum id eſſe Voluſiano & Anniano Coſſ. hoc eſt, anno, poſt judicium Romanum proximo, quo etiam anno, III. Kal. Novemb. memini Treveris edidiſſe legem quamdam de appellationibus recipiendis, L. 1. C. Th. de appellat. Porrò Conſtantinus in illo ſuo ad Chreſtum reſcripto, non modò apertè provocationem Donatiſtarum non inſimulat rabidi furoris, ſed ne Donatiſtas quidem D nominat. Simpliciter autem & placidè narrat, eos, qui Romæ judicati ſint, nolle ſtare rebus judicatis, quia obtendant, causâ nondùm ſatis cognitâ, paucos judices præcipitaſſe ſententiam. Mandat ergò, ut cùm ex variis & infinitis (ſicuti ait) locis epiſcopos convenire in urbem Arelatenſem juſſerit, communi judicio finis imponatur huic controverſiæ, causâ diligenter cognitâ & parte utrâque auditâ. Dolendum eſt, acta ejus ſynodi Arelatenſis intercidiſſe. Ego aliquan- E dò eorum fragmenta quædam nactus eram, ſed valdè mendoſa: ex quibus tamen didici, illi ſynodo; præfuiſſe Silveſtrum, mortuo Miltiade. In conciliorum farragine vulgari recitantur quædam decreta concilii Arelatenſis, quod dicitur eſſe primum. Sed abortiva pleraque videntur. Inter ea proponimr unum, quod Arrianorum meminit, atque ità etiam allegatur à Gratiano, de conſecrat. diſtinct. 4. ſimiliter & abs Magdeburgenſibus conſarcinatoribus centuria- F torum. Atqui nondùm erat natum nomen Arrianorum; quo tempore primùm coiit ſynodus Arelatenſis, de quâ quærimus. Ergò lubenter audio canonem illum in antiquis & manuſcriptis exemplaribus (ut teſtatur poſtrema eorum conciliorum editio) minùs corruptum eſſe, & pro *Arrianis* legi *Afris*. Legitur & in eâ farragine quippiam, quod ad cauſam Cæciliani accedit: nempè, eos, qui ſacras literas tradidiſſe convicti erunt, deponendos eſſe. Convinci autem G debere; non nudis verbis, ſed actorum publicorum fide. Subjicitur & quippiam de iis, qui eos ordinant, ſed mancum eſſe hoc fragmentum vel inde apparet, quòd inſeratur hæc clauſula *ut diximus*. Atqui eâ de re nihil prætereà dictum ibi legitur. Dolendum eſt, & valdè profectò do-

lendum, tam nunc eſſe mutilam & contaminatam veteris Eccleſiæ memoriam: tamque hujus rei nullam curam eos gerere, qui tantum tamen & hauriunt & abligurrunt ex opibus Eccleſiaſticis, quæ ad talium monumentorum reſtitutionem & conſervationem erant aliquâ ſaltem ex parte impendendæ.

Conſtat in Arelatenſi concilio rursùs abſolutum fuiſſe Cæcilianum, damnatum verò Donatum: iterùmque propterea Donatiſtas appellaſſe Conſtantinum. Major profectò, quàm anteà cauſa rejiciendæ tam importunæ appellationis erat. Sed paſſus eſt Conſtantinus ſibi perſuaderi, ut actum agi pateretur, & ipſe cognoſceret. Ergò Mediolani Conſtantinum de hâc cauſâ judicaſſe aït Auguſtinus, epiſt. 162. Quid verò judicavit? Repetendum id eſt ex alio Auguſtini loco, hoc eſt, ex lib. 3. contra Creſcon. cap. 71. ubi recitatur epiſtola ipſius Conſtantini narrantis ſeſe (ut loquitur) inter partes cognoviſſe, & innocentem Cæcilianum comperiſſe poſt epiſcopalia judicia: *Pervidi* (inquit) *Cæcilianum omni innocentiâ præditum, ac debita religionis ſuæ officia ſervantem, eique ità ut oportuit, ſervientem.* Sed quo tempore id judicatum eſt? diù id quæſivi. Non enim facilè ſtatimque occurrebat, ut miſerè diſperſa ſunt hujus hiſtoriæ lacera membra. Tandem venit in mentem quod Auguſtinus in lib. contra Donat. poſt collat. cap. 33. ſcribit Conſtantinum de Cæciliani purgatione ſcripſiſſe 4. Id. Novembr. Sabino & Rufino Coſſ. Ergò quarto anno poſteà quàm hæc cauſa ex Africâ ad Conſtantinum relata primùm fuit, vix tandem definita poſtremò eſt. Jam verò commodè ſubjicietur, quod apud Optatum ſequitur, *eodem tempore idem Donatus petiit, &c.* Hic verò ille locus eſt, quem Donatiſtæ in collatione Carthaginenſi impudenter cavillando detorquere conati ſunt. Digna eſt eorum futilitas, quæ exponatur. Auguſtinus in brevic. paulò ante finem: *Petierunt* (inquit) *Optatum legi, unde ſe probaturos dicebant, Cæcilianum ab Imperatore damnatum, recitatus eſt Optatus recitantibus Donatiſtis, ubi ait: eodem tempore idem Donatus petiit, ut ei reverti licuiſſet, & ad Carthaginem accederet, tunc à Philomeno ſuffragatore ejus Imperatori ſuggeſtum eſt, ut bono pacis Cæcilianus Brixia retineretur, & factum eſt. In quibus verbis Optati cùm omninò nulla Cæciliani damnatio, ſicuti illi demonſtraturos ſe eſſe promiſerant, reperiri potuiſſet: juſſit cognitor totam paginam recitari, ut de ſuperioribus & inferioribus verbis, voluntas ejus, qui ſcripſerat, noſceretur. Et ex officio recitatum eſt: Cæcilianus omnium ſuprà memoratorum ſententiis innocens eſt pronuntiatus. Quod cùm recitaretur, Donatiſtæ dixerunt, hoc ſe non petiiſſe recitari, ſtomachantes adversùs eos, qui riſum tenere non poterant, cùm audiiſſent, quam apertam contra ſeipſos paginam protuliſſent. Deindè cùm illis verbis, quæ ipſi recitaverant, extenuaſſe dicerent Optatum damnationem Conſtantini, & exprimere noluiſſe: flagitatum eſt ab eis, ut aliundè manifeſtum legerent, quod ab illo dicebant extenuatum.* Hæc Auguſtinus, in quo emendavi quod mendosè videtur èx Optato recitare, veluti cùm *pro ſuffragatore* ſuppoſitum eſt *ſuggeſtore*. Suffragii & ſuffraga-

Pag. 21. & 22.

A toris verbum juris ſtudioſis notum eſt in hac ſignificatione. Porrò non gravabor adjicere alterum Auguſtini locum, cùm Auguſtinus non gravatus ſit ſæpiùs hanc rem recitare. In lib. ad Donatiſt. poſt collat. cap. 31. inquit: *Milevitanæ eccleſiæ Catholicum epiſcopum Optatum recitandum putaverunt, pollicentes inde ſe probaturos Cæcilianum ab Imperatore damnatum. Quæ lectio cùm magis contra eos recitaretur, nemo riſum potuit continere. Quod pro ſe legi voluerunt, ambiguum fuit.*
B *Unde cùm rectiſſimè cognitor juſſiſſet paulò ſuperiùs recitari, ut inde ſi poſſent verba illa clareſcerent, hoc recitatum eſt, quod nolebant: hoc eſt, Cæcilianum fuiſſe purgatum, nec, ſicut jactaverant, damnatum. Sed Brixiæ, bono pacis, retentum. Hoc cùm dixiſſent, illis verbis Optatum damnationem Cæciliani extenuare voluiſſe, dictum eſt iis, ut evidentem Cæciliani damnationem aliundè recitarent: ut ab Optato eam extenuatam eſſe poſſet oſtendi, qui apertiſſimè ſcripſerat Cæcilianum fuiſſe purgatum.* Ter-
C tiò idem Auguſtinus in epiſt. 152. *Protulerunt* (inquit) *codicem Optati, unde probarent Cæcilianum ab Imperatore damnatum. Qui codex cùm contra illos legeretur, & magis oſtenderet Cæcilianum fuiſſe purgatum, ab omnibus riſi ſunt.*

Hanc ego rem & hiſtoriam nunc inculco, quia alioqui præterii in deſcriptione collationis Carthaginenſis, cujus tunc partem alteram præcipuam, quæ majorem quæſtionem de Eccleſiâ continebat, tantùm ſum perſecutus. Ut autem in
D eâ quoque quæſtione, collatores Catholicos & Donatiſtas aliàs oſtendi non ſemper ſatis acutos dialecticos fuiſſe, ſic jam cogor fateri in quæſtione facti, hoc eſt, cùm quærebatur, an Cæcilianus damnatus abſolutusve fuiſſet, cùm Optatum recitaſſent, minimè acres fuiſſe in congreſſu. Quærebatur, an abs Conſtantino damnatum eſſe Cæcilianum ſcripſiſſet Optatus. Donatiſtæ, ut id evincerent, protulerunt, ſcripſiſſe, *bono pacis, eſſe retentum Brixiæ.* Facilis erat
E reſponſio, eaque multiplex. Primùm enim non potuit Optatus id ſcribere, quin paulò antè aliquid, de ſententiâ Mediolanenſi aliquid ſcriberet. Sed fingamus ſanè Optatum ſcripſiſſe conſequens, non antecedens, an non extabant alii ſcriptores teſteſque judicii Mediolanenſis? Deinde cùm Optatus aït, *bono pacis, Cæcilianum Brixiæ eſſe retentum*, non ſignificat propterea fuiſſe damnatum. Imò verò illud *bono pacis* ſignificat aliam planè ejus retentionis cauſam fuiſſe. Pag. 22.
F Poſtremò quantumvis dicat fuiſſe retentum, tamen paulò pòſt in eâdem paginâ apertè ſcribit Carthaginem properaſſe ad ſuam plebem, ſtatim atque audivit Donatum Carthaginem eſſe reverſum. Id Catholici objicere debebant ad refellendam cavillationem Donatiſtarum. Mirum verò quòd cùm illa omnia prætereunt, exultant quòd Optatus ſcripſerit à Miltiade abſolutum fuiſſe Cæcilianum. Atqui Donatiſtæ id non negabant: neque de Miltiadis, ſed de Conſtanti-
G ni judicio quærebatur. Irriſos vehementer hîc fuiſſe Donatiſtas aït Auguſtinus. At verendum eſt quod aït Catullus, riſu inepto nihil eſſe ineptius. Certè qui ſcribit Cæcilianum eſſe à Miltiade abſolutum, non propterea ſcribit à Conſtantino eſſe abſolutum. Tantò ergò magis mi-

hos Donatiſtas obmutuiſſe, cùm hîc irriderentur. Credo equidem tam fatuos & ineptos fuiſſe, quàm non erant acres & acuti.

Pag. 22. Redeo ad Optatum ; aït : *hoc modo iterùm renovellata ſunt partes*, mallem *renovata*. Significat autem contentionem recruduiſſe, novis partium ſtudiis rurſùs inflammatam. Cæterùm ut parum cohærere videtur quod proximè ſubjicitur, *conſtat tamen*, &c. ſic res potiùs poſtulabat, poſtremò nunc adjici legem Conſtantini non modò ſeveriſſimam illam contra Donatiſtas, quam B alibi commemorat Auguſtinus, ſed & alteram indulgentiſſimam. Nam idem Auguſtinus in lib. contra Donat. poſt collat. cap. 33. ſcribit Conſtantinum, Criſpo & Conſtantino iterùm Coſſ. literas dediſſe ad Valerium Vicarium de Donatiſtarum exilio ſoluto, iiſque vindici Deo relinquendis atque remittendis.

Criſpus & Conſtantinus nobiliſſ. Cæſares, filii ipſius Conſtantini; iterùm Conſules fuerunt anno nonò poſt mortem Maxentii. Ergò ſaltem C octo annis Donatiſtæ Conſtantinum Imp. vexarunt, cùm vexarent Cæcilianum. Cùm autem quarto pòſt anno coiiſſe Nicænam ſynodum meminerim (cui Cæcilianum ex Africâ unum interfuiſſe alibi annotavi) obſervo vix in Africâ tragœdiam Donati intermiſſam fuiſſe, cùm in Egypto cepit Arrius. Idem Auguſtinus in ep. 152. aït Conſtantinum literas dediſſe ad Verinum Vicarium; in quibus Donatiſtas quidem graviter deteſtatur, ſed tamen dicit de exilio re- D laxandos eſſe, & furori ſuo dimittendos, quia jam cœperat Deus in illos vindicare. Quo anno literæ illæ ſcriptæ fuerint neſcio. Sed ſecundo poſt Criſpum & Conſtantinum Coſſ. iterùm Coſſ. anno, Verinum fuiſſe Præfectum urbi & ſucceſſiſſe Valerio, in faſtis Conſulum annotatum eſt.

Pag. 22. & 23. *Tunc Conſtantinus ad Ælianum*. Obſervandum eſt factum id eſſe poſteaquàm Cæcilianus in urbe (ut aït Optatus) purgatus eſt, hoc E eſt, paulò poſtquàm ſententiâ Miltiadis epiſcopi Rom. eſt primùm abſolutus. Itaque iſtud *tunc* referendum eſt tantùm ad id quod proximè præcedit de primâ Cæciliani purgatione atque abſolutione, quæ Romæ fuit: non etiam ad reliqua, quæ multò poſteriora ſunt. Auguſtinus in epiſt. 152. aït, non multò poſt Cæcilianum epiſcopali judicio primo purgatum, Felicis cauſam ab Æliano Proconſule examinatam eſſe. Factum autem id eſſe, quarto poſt il- F lam purgationem menſe inde colligo, quod Auguſtinus in lib. contra Donatum poſt collat. cap. 33. narrat factum id eſſe xv. Kal. Mar. Voluſiano & Anniano Coſſ. Etſi ergò provocaſſent Donatiſtæ à ſententiâ Miltiadis, & cauſa illa principalis contra Cæcilianum etiam non penderet in ſynodo Arelatenſi, tamen in Africâ intereà ipſius Felicis cauſa acta eſt. Sanè jure civili vix ità liceret conjungere & permiſcere præjudicia. Mirabilis autem rurſùs hîc fuit quæ- G dam Donatiſtarum ſive oblivio ſive impudentia, qui in collat. Carthaginenſi fingebant jactabantque Conſtantinum poſt illam ab Æliano cauſam judicatam, retractaſſe ſuam quam pro Cæciliano contra Donatiſtas ſententiam protu- A liſſet. Atqui nondùm de eâ cognoverat, & aliquot primùm poſt annis ſuam illam ſententiam in Mediolanenſi urbe tulit, nec parvo intervallo, ſed longè poſteaquàm Felix ab Æliano abſolutus fuiſſet, ut aït Auguſtinus in epiſt. 152. Pareo ut Optatus hîc narrat mandaſſe Conſtantinum, ut de vitâ Felicis publicè quæreretur, ſic Auguſtinus in epiſt. 68. aït, publico judicio cauſam hanc diſcuſſam atque finitam eſſe. Publici hujus judicii vel quæſtionis publicæ for- B mam & ordinem deſcribit hoc etiam loco Optatus, neque difficile eſſet interpreti in libris legum rerumque Romanarum verſato cumulare multa, quæ de veteri ordine publicorum judiciorum dicuntur; ſed nunc ego aliò propero. Illud modò dico, ex Optati loco poſſe emendari Conſtantini eâdem de re agentis epiſtolam mendosè ſcriptam, qualem recitat duobus locis Auguſtinus, ubi pro *Saturianus* ſcribitur *Centurio*: pro *Calli ſius* eſt *Calibius*: pro *Solon officialis* C *publicus* eſt *Solus ſervus publicus*. Quod porrò Optatus dicit de Ingentio ſcribâ, Auguſtinus iiſdem in locis, hoc eſt, in epiſt. 68. & lib. 3. contra Creſcon. cap. 70. modò mendosè Vigentium, ut ſæpè alibi; modò rectè Ingenuum vocat, eumque Decurionem Ziquenſium civitatis fuiſſe aït: & verò de eo loquitur Optatus cùm aït: *Pependit ſub metu imminentium tormentorum.* Pag. 23.

Hic enim reus falſi fuit, quòd diceretur falſa acta conſcripſiſſe contra Felicem, & epiſtolam D quamdam Cæciliani falſaviſſe, ut teſtis eſt Auguſtinus, qui & de eo loqui videtur cùm in ep. 152. loquitur de quodam ſuſpenſo in eculeo, ut etiam ungulis vexaretur: neque potuiſſe Felicem contradicere, ne tantâ diligentiâ vel ſeveritate quæreretur. Ingentium ſuſpenſum quidem, ſed minimè tamen tortum fuiſſe, quia ſe diceret eſſe Decurionem, ſignificat Auguſtinus in epiſt. 68. & lib. 3. contra Creſcon. cap. 70. & convenit cum lege Theodoſianâ L. omnes C. de E Decur. Miſſum autem eſſe ad comitatum Conſtantini, cùm crimen eſſet confeſſus. De eo etiam aliquid pronunciaſſe Ælianum cùm Felicem abſolveret, Auguſtinus ſignificat, qui & totidem verbis ſententiam Æliani recitat, quibus Optatus. Superſtationarium autem cùm hîc nominat Optatus, obſervemus, Stationarios fuiſſe ex Cohortalibus, hoc eſt officialibus Præſidum, tanquàm dicas apparitores, qui diſpoſiti per provincias certis locis, denunciabant Ma- F giſtratibus quid ageretur, quorumque proptereà deforme & vile miniſterium appellatur in libris legum, ubi & Stationariorum frequens eſt mentio. L. 8. C. de dignit. L. 1. C. de cohortal. & l. 1. C. Th. de cur. publ. & l. ſi quis in hoc C. Th. de epiſcop. & cler. Porrò noſter Renardus eruditus juris interpres, totum hunc Optati locum recitat lib. 4. varior. cap. 11. ut probet quæſtionem olim de reo publicè habitam eſſe; ſed falleretur qui ad Felicem reum referret hæc G Optati verba: *pependit ſub metu imminentium tormentorum*. Imò Felicem abſentem fuiſſe ab Æliano abſolutum teſtatur Auguſtinus in brevic. collat. ad finem. Quod obiter dico, quia video doctiſſimos quoſque viros falli in hiſtoriâ hac totâ. Ergò quantùm potui, nunc conatus ſum

A eam in ordinem redigere, quæ perturbata erat, & quæ erat confuſè permixta, evolvere atque explicatè exponere, præſertim cùm etiam viderem alioqui hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ſcriptores hanc rem totam, quæ memoria imprimis digna eſt, non ſatis expoſuiſſe. Multa ſunt hujus generis in hiſtoriâ veteris Eccleſiæ indignè contaminata.

ANNOTATIONES B
IN LIBRUM SECUNDUM.

Pag. 26. OPTATUS diſputans de Eccleſiâ catholicâ, & in principio hujus libri aliquot provincias orbis Chriſtiani enumerans, meminit trium Pannoniarum triumque Syriarum & duarum Armeniarum, nempè olim ſæpè una provincia, quæ alioqui nimis latè patebat, in duas aut tres dividebatur, & ſingulis proprius præſes daba- C tur. Sic Macer Juriſconſ. in l. 3. de offic. aſſeſſ. aït factum eſſe de Germaniâ & Myſiâ; ſic Papinianus in l. 9. de poſtul. meminit provinciarum ejuſdem nominis. Aquitaniæ duplicis fit etiam mentio in itinerario Antonini. Porrò cùm Optatus ſubjicit catholicam eſſe Eccleſiam, quæ ſit rationabilis, videtur rationabilem appellare; quæ non tam oculis cernatur quàm ratione, hoc eſt, mente & intellectu comprehendatur.

Pag. 27. De appellatione Catholicæ plura dixi in hiſto- D riâ collat. Carth. Optatus deindè ſuam Eccleſiam probat eſſe Catholicæ partem, quia conſentiat cum Romanâ: Romanam autem jam inde à Petro perpetuâ ſucceſſione epiſcoporum conſervaſſe conſenſionem doctrinæ, & veluti

Pag. 28. fundamentum & corpus ædificii apoſtolici. Sic enumerat Optatus epiſcopos Romanos, ut & ſimilem catalogum eodem fine contexit Auguſtinus in epiſt. 165. & ſimili argumento ante Optatum uſus erat Irenæus & Origenes. Sed admonendi E iterùm ſumus hæc verba, *Damaſo Siricius hodiè*, videri non eſſe Optati, ſed alicujus paulò poſt eum ſcriptoris. Nam conſtat Optatum ſcripſiſſe hos libros circa annum 370. Siricium verò illum non fuiſſe creatum epiſcopum ante annum 383. ut anteà dictum eſt. Conſtat Optatum ſcripſiſſe hos libros imperante Valentiniano, ut Hieronymus teſtis eſt. Atqui deinde imperante Theodoſio adhuc vixiſſe Damaſum etiam conſtat, & ipſa lex Theodoſiana, de ſummâ Trinitate & F

Ibid. fide Catholicâ id teſtatur. Quod Optatus dicit de commercio Formatarum, ſignificat epiſtolas illas communicatorias certâ formulâ conceptas, quas tanquàm fidei ſuæ teſſeras & conſenſionis ſymbola, epiſcopi orthodoxi mittebant ad Romanum. Sic Formatas appellari teſtatur ipſe Auguſtinus in epiſt. 163. Sed & diſputans cum Fortunio Donatiſtâ jactante ſuam eccleſiam eſſe Catholicam, quæſivit utrùm tales Formatas epiſtolas poſſet, quò vellet dare. Sic enim facillimè G illam terminari poſſe quæſtionem.

Ibid. Quod paulò antè ſcriptum legitur in Optato, Petrum, quia Apoſtolorum caput fuerit, appellatum eſſe *Cephan*, dixi alibi ſolæciſmum eſſe hominis ſomniantis vocem Syriacam, quæ ſignificat *Petram*, eſſe Græcam κεφαλὴ, quæ *caput* ſignificat. Sed ſuſpicor hæc verba, *unde & Cephas appellatus eſt*, eſſe ineptæ alicujus gloſſæ ad marginem temerè aſcriptæ, & deinde abs Librariis contextui insertæ. Certè Optatus libro ſeptimo ſimpliciter aït Petrum fuiſſe caput Apoſtolorum, neque prætereà quidquam adjicit. Verticem epiſcopalis coronæ fuiſſe aït Valentinianus Imp. in Nov. de ordinat. epiſcop. Prætereo multa ſimilia, quæ paſſim occurrunt, ut redeam ad notas in ſecundum Optati librum, in quibus illud diſſimulare non poſſum valdè inſolens videri poſſe, quod Optatus illud Pauli ad Romanos *memoriis ſanctorum communicantes* detorquet Pag. 29. ad Baſilicas Rom. Eccleſiæ. In Græco exemplari Paulinæ epiſtolæ eſt χρείαις, id eſt, *neceſſitatibus*. Latini videntur legiſſe μνείαις qui verterunt *memoriis*. Sed mirum eſt, Optatum interpretari de templis martyrum, quæ memoriæ dicebantur, quaſi dicas monumenta. Turrianus allegat C antiquum librum Euſtratii Conſtantinopolitani, qui cum Pauli locum retulerit ad memoriam Chriſtianorum defunctorum, pro quibus orandum ſit. Optatus paulò pòſt indicat, cur Dona- Pag. 30. tiſtæ Romæ dicti ſunt Montenſes. Sic Hieronymus in chronico aït ſectatores Donati Carthaginenſis à quibuſdam vocari Montenſes, quia Eccleſiam Romæ primam in monte habere cœperint. Idem adversùs Lucifer. nominat Montenſes ſive Campates. Ac quidem Eraſmo aſſentior, D Campates ſive Campenſes eum adjeciſſe quâdam alluſione ad Montenſes. Sed nunquàm dixero, quod Eraſmus dicit Montenſes dictos eſſe à Montano: ſicuti neque Epiphanio ſubſcribam ſcribenti in ſuo Ancorato, Ναυατιανὲς Romæ vocari μοντησίους. De Novatianis manifeſto errore dicit, quod de Donatiſtis dicendum erat. Auguſtinus in lib. de unit. cap. 3. Romæ hos vocat Montenſes ſive Rupitanos. Credo alteram fuiſſe alluſionem ludibrii cauſâ. Idem in epiſt. 165. de E quodam epiſcopo Donatiſtâ loquens: *Præſident* (inquit) *paucis Afris, in urbe Româ, Montenſium ſive Cutzupitarum vocabulum propagavit*. Suſpicor legendum eſſe, *Rupitarum*. Prætereo quod memini in quâdam etiam lege Honorii; l. 43. C. Th. de hæret. ſcriptum quoque eſt, Donatiſtas etiam vocari Montenſes. Adjiciam potiùs quod Auguſtinus in lib. de hæreſib. *Iſti* (inquit) *hæretici in urbe Româ Montenſes vocantur, quibus hinc ex Africâ ſolent epiſcopum mittere; aut hinc* F *illuc Afri epiſcopi eorum pergere, ſi fortè eum ibi ordinare placuiſſet*. Ac quidem Optatus hoc loco numerat & nominat quoſdem ibi ordinatos. Inter quos eùm meminit Macrobii, venit mihi in mentem, quod Gennadius ſcripſit ſeſe ex ſcriptis Optati cognoviſſe; Macrobium, (qui eùm adhuc preſbyter eſſet in Eccleſiâ Dei, ſcripſerat librum ad Confeſſores & virgines) poſteà Donatianorum in urbe Româ ſive Montenſium epiſcopum occultum fuiſſe.

G In hoc Optati libro ante illa verba, *nam & fontem*, juſſi lacunam aſteriſcis notari, ut ſigni- Pag. 33. ficarem multa deeſſe, ſicuti & pag. ſeq. ante hæc verba, *Reſtat*. Ne quis hic miretur alioqui tum & jejunam & abruptam & imperfectam eſſe diſputationem de Eccleſiâ ejuſque dotibus & inſignibus.

inſignibus. Quod paulò pòſt aït Optatus, Donatiſtas non rebaptizare poſt ſocios ſuos in peccato detectos: ineptè vir quidam doctiſſimus annotavit intelligi de Maximianiſtis. Nam poſt ætatem Optati accidit illud inter Primianum & Maximianum Donatiſtas diſſidium, quod quidem inter hos ſchiſmaticos novi ſchiſmatis principium fuit, cùm utraque pars obtenderet ſui generis concilium, illa Carthaginenſe, hæc Bagaïenſe, & tamen neutra quidquam alterius baptiſmo detraheret. Nihil eſt quod Donatiſtis ſæpiùs objiciat Auguſtinus rebaptizantibus poſt Catholicos. Sed Optatus non potuit objicere quod nondùm erat; vidit tamen aliquid non diſſimile, quod hîc objicit. Hiſtoriam illam Maximianiſtarum integram exponit Auguſtinus in lib. de geſt. cum Emer. & lib. 4. contra Creſcon. cap. 10. & lib. 3. cap. 53. & 56. ſed & in pſalm. 36. pag. 26. Optatus aït Donatiſtas non præterire in ſacramentorum myſterio quiddam legitimum: ſignificat autem ſolemnem formulam illius (ut etiam vocabatur) canonicæ precationis, quâ dicitur offerri ſacrificium pro unâ Eccleſiâ in toto orbe diffuſâ. Sic & lib. 3. aït eos non potuiſſe prætermittere illud legitimum *pax vobiſcum*. Et libro 4. aït eos etiam uſos in baptiſmo fuiſſe ſolemni formulâ illius Eccleſiaſtici exorciſmi, *maledicte exi foras*. Sic Cyprianus ſcribit Novatianos in baptiſmo non auſos eſſe præterire ſolemnem illam ſtipulationem, *credis remiſſionem peccatorum?* tametſi hanc ipſi remiſſionem non crederent. Sic & Auguſtinus ſignificat Pelagianos in baptiſmo puerorum adhibuiſſe illam quoque formulam *abrenuntias ſatanæ?* cùm tamen alioqui negarent pueros aliquo originali peccato obſtringi. Imò Firmilianus ad Cyprianum ſcribens oſtendit Diabolum quoque ipſum, cùm per obſeſſam quamdam vatem etiam baptizaret, obſervaſſe verba ſolemnia atque uſitata. Denique Auguſtinus lib. 2. de bono perſev. cap. 13. diſputans contra Pelagianos tacitè ſigoificat eos aliquid ex Eccleſiaſticâ formulâ Euchariſtiæ repetiiſſe quod objicerent; ſed ipſe ſic eam interpretatur, ut adversùs illos contorqueat. *Quod ergò* (inquit) *in ſacramentis fidelium dicitur, ut ſurſum corda habeamus ad Dominum, munus eſt Domini: de quo munere ipſi Domino Deo noſtro gratias agere à ſacerdote poſt hanc vocem, quibus hoc dicitur, admonentur, & dignum & juſtum eſſe reſpondent.*

Pag. 36. & 37. Portò quod Optatus narrat de Juliano Apoſtatâ, qui Donatiſtis faverit, à quibus appellatus atque laudatus eſt, latiùs exponitur ab Auguſtino in epiſt. 148. & 166. & lib. 2. contra Petil. cap. 83. & 92. Sanè libro XVI. Cod. Theod. Tit. V. cap. XXXVII. in quâdam Conſtitutione Honorii fit mentio cujuſdam reſcripti, quod Donatiſtæ ab hoc Juliano impetraſſe dicebantur.

Pag. 39. Quod paulò pòſt Optatus narrat de Draconis in altari occiſis, ſimile eſt quod Auguſtinus narrat lib. 3. contra Creſcon. cap. 43. Sed & iſtam Donatiſtarum jactationem, quâ Optatus ſignificat eos, ſeſe appellaſſe columbas, Catholicos verò vocaſſe vultures, adjiciam quod Auguſtinus lib. 2. contra Petil. cap. 83. *Iſte* (inquit) *modo & milvus cùm pullos rapere territus non potuerit, Columbum ſe nominat.* Denique quod ſubjicit Optatus Donatiſtas Euchariſtiam proculcare voluiſſe, Victor Uticenſis non diſſimile quippiam ſuis temporibus in Africâ rurſùs accidiſſe narrat: ut hac quoque in parte Vandalos illos Arianos cum Donatiſtis comparari poſſe intelligamos. Verùm id repetatur ex libris ipſius Victoris, quos nunc cum Optato edi curavimus.

ANNOTATIONES

IN LIBRUM TERTIUM.

Pag. 47. IN editione Germanicâ totus hic lib. 3. ſic tranſpoſitis paginis, confuſus & perturbatus fuerat, ut nunquàm magis fuerint permixta Sibyllæ folia, cùm fierent (ut aït Poëta), rapidis ludibria ventis. Ego in priori editione Pariſienſi, beneficio ejus exemplaris quo utebar, reſtitui aliquot paginas ſuo quaſque loco. In hac editione rurſùs, totidem reſtitui ſuo ordine, quæ etiamnùm temerè confuſæ & tranſpoſitæ jacebant, idque feci auxilio Tiliani codicis. Certè quamdiù illæ, quas dixi, metatheſes paginarum miſcebant omnia, vix ulla intelligi poterat ſententia hujuſce libri: hicque agnoſcimus mirabilem olim fuiſſe ſive incuriam, ſive inſcitiam librariorum, qui libros non tam deſcribere videbantur quàm diſcerpere, ut catuli qui lacerant panniculos, ſicuti aït Plato quodam loco. Nunc ſpero tamen ſic librum iſtum eſſe in integrum reſtitutum, ut lector noſtræ hujus editionis fructum ſtatim agniturus ſit. Quod ad rem attinet: hîc agitur cauſa Macarii Præfecti, propter cujus animadverſiones capitales, Donatiſtæ odiosè declamitabant, Eccleſiam noſtrorum eſſe ſanguinariam, neque jam Eccleſiam catholicam, ſed Macarianam vocabant, ut ſcribit Auguſtinus in epiſt. 161. Idem in epiſt. 164. ad Emeritum Donatiſtam: *nos* (inquit) *appellatis Macarianos.* Denique ut Catholici, Donatiſtas vocabant partem Donati: ſic Donatiſtæ, Catholicos, partem Macarii. Teſtis eſt Auguſtinus lib. 2. contra Petil. c. 39. Injuſta tamen erat recriminatio aut retaliatio. Nam ipſi Donatiſtæ ſeſe ab initio vocabant partem Donati, ut Optatus hîc probat. Catholici nunquàm ſe dixerant eſſe partium Macarii.

Porrò ut Auguſtious cauſam ipſius quoque Cæciliani, quæ etſi bona eſſet, tamen perſonalis erat, conatus eſt ſemper ſeparare ab Eccleſiæ causâ, ſic & ipſius Macarii, unde & in epiſt. 203. ad Maximinum Donatiſtam: *nec tu* (inquit) *objicias tempora Macariana, nec ego ſævitiam circumcellionum. Si hoc ad te non pertinet, nec illud ad me.* Non diſſimilis eſt actio Optati. Illud modò adjicio, extare quamdam Arcadii & Honorii legem l. 31. C. Th. de epiſc. & cleric. quæ huc pertinere videtur, cùm judicibus Africanis præſidium armatæ apparitionis tribuit adversùs eos, qui vi irruebant in Eccleſias, earumque clericos affligebant.

Pag. 49. Quod poſt principium hujus libri Optatus

dicit de hoc verbo ἰχθὺ in editione Germanicâ tam erat depravatum, ut monſtrum quoddam eſſe videretur. Erat enim in eâ ſcriptum *Xort.* Ego jam in priori editione Pariſienſi id emendavi atque reſtitui, ſimulque ad marginem aſcripſi locum Auguſtini, qui latiùs exponit myſterium, quod Optatus hîc ſubeſſe ſignificat. Locus ille Auguſtini eſt lib. 18. de civit. Dei, cap. 23. Nunc, ne quis exiſtimet, ab Optato, quidquid iſtud eſt, inventum aut confictum eſſe, adjicio, ipſum anteà Tertullianum in lib. de baptiſmo, illius meminiſſe.

Pag. 49. Optatus deindè abutitur verbis Iſaïæ Prophetæ cap. 22. ut quæ ſimpliciter dicta ſunt vel de Judæâ quæ vocatur vallis, vel de urbe Hieruſalem, cui denunciatur triſtis aliqua clades & vaſtitas, contorqueat adversùs factionem Donatiſtarum in Africâ. Neſcio, quâ Optatus uſus ſit tranſlatione vel interpretatione Iſaïæ. Sed diſſimulare non poſſum, valdè ab ejus prophetæ & ſententiâ & verbis alienum eſſe quod affingit. Credo etiam librariorum eſſe quædam peccata, ut cùm hîc Iſaïam allegans, *templa* ponit pro *tecta*, & *virgam* pro *fugam*. Sed non ſuſcepi omnia, quæ Optatus, ex ſacris literis vel præpoſterè citat vel ineptè repetit (quod vitium fuit illius & ætatis & regionis) corrigere.

Pag. 49. & 50. Quod Optatus aït de monte Sion, in cujus vertice erant ſeptem ſynagogæ, & in quo poſt victorias Veſpaſiani Imp. vix antiquarum (ut aït) reſtant (ſic enim emendavi ex Tiliano libro) indicia ruïnarum: habet ea res aliquid quod hiſtoriæ ſtudioſus obſervet. Ipſe Hieronymus in Jerem. cap. 19. ſcribit Judæorum civitatem in æternos cineres collapſam eſſe, cujus ruïnæ ad conſummationem uſque ſeculi permanſuræ ſint. Sanè poſt tempora Veſpaſiani, quibus urbs illa exciſa & everſa jacuit annis propè quinquaginta, Adrianus Imp. ſic eam rursùs inſtauravit, ut non veterem urbem inſtaurare, ſed planè novam extruere intelligeretur. Itaque & nomen ipſum mutavit, ac pro Hieroſolymâ, Æliam Capitolinam dici voluit. Atque ità quidem appellatur, & ab Ulpiano in pand. tit. de cenſib. & ab ipſis patribus Nicænis in canonibus ejus ſynodi. Alioqui verò Tertullianus quoque duobus locis, hoc eſt, in lib. contra Judæos, & lib. 3. contra Marc. exclamat, *Sion jam nulla eſt.*

Pag. 52. Nulla eſt in Optato ſententia, quæ rarior eſſe videatur quàm hæc, quæ ſequitur paulò pòſt: *non enim Reſp. eſt in Eccleſiâ, ſed Eccleſia eſt in Rep. id eſt, in imperio Romano.* Alii interpretarentur, Remp. quidem eſſe poſſe ſine Eccleſiâ, ut olim fuit Reſp. Rom. Eccleſiam verò non poſſe ſine Rep. imò hujus partem eſſe, cùm in hujus ſinu veluti coaleſcat. Scio etiam multa dici ſpecioſè poſſe in univerſum de Reip. & Eccleſiæ comparatione, ſed nunc aliud agitur & quæritur. Dicam ergò quod hujus magis loci eſt. Olim ſolemnes in Judaïcâ Eccleſiâ erant preces pro regno Davidis, in quo Eccleſia intelligebatur eſſe incluſa. Eoque pertinet pſal. 118. & 72. & 122. Fuerunt deindè in Eccleſiâ chriſtianâ ſolemnes preces pro imperio Rom. multis de cauſis. Primùm enim etſi primis ſeculis imperium illud valdè adverſarium & infeſtum eſſet Eccleſiæ, tamen ejus imperii amplitudinem prodeſſe ad propagationem religionis, Chriſtiani exiſtimabant, ut Ambroſius annotat in pſalm. 46. & Euſebius ad finem lib. 3. de demonſtr. Evang. & Prudent. lib. 2. contra Symmachum. Deindè Chriſtiani veteres, & locum Pauli ad Theſſalonicenſes de apoſtaſiâ ſic interpretabantur, & de Antichriſto ſic loqui ſolebant, ut profiterentur, Antichriſtum, qui Eccleſiam graviùs percelleret, venturum non eſſe ante ruïnam & diſſolutionem Romani imperii: neque orbem priùs eſſe periturum. Ergò Deum precari ſolebant pro imperio Rom. in cujus incolumitate ſentiebant propterea incluſam eſſe incolumitatem Eccleſiæ. Tertullianus quem in Africâ legebat Optatus Afer, ſic loquitur in Apologetico ad Romanos: *Nominatim atque manifeſtè, orate, inquit Apoſtolus, pro regibus & pro principibus, poteſtatibus, ut omnia tranquilla ſint. Vobiſcum enim concutitur imperium: concuſſis etiam cæteris membris ejus, utique & nos, licet extranei à turbis exiſtimemur, in aliquo loco caſus invenimur. Eſt & alia major neceſſitas nobis orandi pro imperatoribus, etiam pro omni ſtatu imperii rebuſque Romanis, quòd vim maximam univerſo orbi imminentem ipſamque clauſuram ſeculi acerbitates horrendas comminantem, Romani imperii commeatu ſcimus retardari. Itaque nolumus experiri, & dum precamur differri, Romanæ diuturnitati favemus.* Et rursùs paulò pòſt: *Oramus pro imperatoribus, pro miniſtris eorum, & poteſtatibus ſeculi, pro rerum quiete, pro morâ finis.* Idem ad Scapulam non modò illud inculcat, *ſacrificamus pro ſalute imperatoris*; ſed & profitetur neceſſe eſſe, ut Chriſtianus ſalvum velit imperatorem, cum toto Romano imperio: & addit: *quouſque ſeculum ſtabit; tamdiu enim ſtabit imperium.* Idem in lib. de reſurrect. carnis ſic interpretatur locum Pauli ad Theſſalonic. ut quemadmodum non eſt futurus finis ſeculi antequàm reveletur Antichriſtus, ſic Antichriſtum venturum non eſſe antequàm deficiat Romanum imperium. Itaque aït Romanum ſtatum obſtare, quominùs ille veniat. Sanè Optatus non vidit illam Romani imperii maximam ruïnam, quam barbari intulerunt, qualem vidit Auguſtinus aut etiam Hieronymus, qui & cùm urbem à Gothis captam videret, ſcripſit ad Geront. appropinquare Antichriſtum. Sed vidit Optatus imperii Romani ſedem ſic tranſlatam eſſe in Orientem per Conſtantinum, ut ſimul imperium illud tunc factum ſit Eccleſiæ Chriſtianæ propugnaculum, & in eo impletum fuerit illud Eſaïæ ad Eccleſiam: *& reges erunt nutricii tui.* Quod quidem Optatus commodè potuiſſet objicere Donato rejicienti eleemoſynas Conſtantis Imp.

Pag. 52. & 53. Optatus paulò pòſt, locum Ezechielis cap. 28. de Tyro, detorquet ad Donatum Carthaginenſem ut & Auguſtinus in lib. de unit. cap. 14. tametſi alibi, hoc eſt, lib. 11. de Geneſ. ad lit. cap. 25. eumdem locum referat ad Diabolum. Sed reverâ vaticinium Ezechielis de excidio Tyri, aliud non eſt quàm quod anteà ipſe Iſaïas ediderat cap. 23. Neque tamen apud Iſaïam ſcriptum eſt quod Optatus aït, *naves Carthagi-*

nis, ſed, *naves Tharſis* : quo verbo tranſmarina potiùs Cilicia ſignificatur, tametſi Auguſtinus in pſalm. 47. malit eo verbo intelligi Carthaginem Sed neque Carthago fuit Tyrus; imò potiùs Tyri quædam colonia.

Pag. 53. Porrò ad ea quæ Optatus narrat de faſtu & arrogantiâ Donati, adjici poſſet quod Donatiſtæ jactabant, Deum de cælo reſpondiſſe oranti Donato, ut aït Auguſtinus tract. 13. in Joannem, & Angelum apparuiſſe, qui ejus ſectam commendaret, ut refert idem Auguſtinus in epiſt. 165. Sed omnibus propè hæreticis volentibus communis fuit ambitio & arrogantia, qualem Optatus hîc accuſat in Donato. Omnes enim tument, ut inquit Tertullianus de præſcript. Denique ut Optatus narrat Donatiſtas juraſſe per nomen Donati, ſic & Priſcillianiſtas per nomen ſui Priſcilliani, narrat Sulpitius Severus. Illud quoque mihi legenti hoc loco Donatum ſibi arrogaſſe principatum Carthaginis, adjiciendum videtur, quod Hieronymus annotat in ſuo chronico, Donatum hunc tandem Carthagine pulſum fuiſſe, anno Chriſti trecenteſimo ſexageſimo, hoc eſt, non multis annis antequàm
Pag. 54. hos libros ſcriberet Optatus. Quod paulò pòſt ſubjicitur de perſecutione excitatâ à Diocletiano ſexaginta annis antequàm hæc ſcriberet Optatus, explicatum eſt libro primo, ubi & de Annullino dixi, cujus hîc quoque fit mentio. Illud modò addam quod non omnes fortaſsè alioqui intelligerent, provinciæ Proconſulari nomine hîc ſignificari Africam. Quod & in legibus frequens eſt. L. 15. C. de erogat. milit. ann. L. ult. C. Th. de tyronibus L. 13. C. Th. ind. deb. Porrò multa deindè narrat Optatus de Circum-
Pag. 56. cellionum immanitate. Auguſtinus partim ſimilia, partim etiam atrociora de iis paſſim narrat, & quales fuerint illi Donatiſtarum ſatellites, diligenter exponit. Nam & plura eorum ſcelera vidit, quàm Optatus. Illud modò comparabo, quod memini, Auguſtinum de injuriâ, quæ fiebat creditoribus & dominis ſimilia narrare in epiſtolâ quinquageſimâ, cùm Donatiſtæ & ſervos ad Pileum vocare viderentur, & debitoribus veluti novas tabulas darent : *quis* (inquit Auguſtinus) *non dominus ſervum ſuum timere compulſus eſt, ſi ad Donatiſtarum patrocinium ſervus confugiſſet? quis quemlibet poterat exigere debitorem auxilium eorum defenſionemque pejentem? peſſimorum ſervorum, ut liberi abſcederent, tabulæ frangebantur. Extorta debitoribus chirographa reddebantur.* Quid ſit reddere debitoribus chirographa, intelligunt Juriſconſulti, qui liberationem inde naſci ſciunt, lib. 4. de pact. l. 1. § ult. & l. 3. de liber. leg. Obſervabit etiam juris & antiquitatis ſtudioſus, quod paulò pòſt aït, non fuiſſe permiſſum in domo Dei, hoc eſt, in templo vel Eccleſiâ, ſepulturam : ſicuti & lex quædam Gratiani temporibus Optati edita negat Apoſtolorum vel Martyrum ſedem humanis corporibus eſſe conceſſam. l. 2. C. de ſa-
Pag. 57. croſ. Eccl. Auguſtinus tamen in lib. de curâ pro mort. laudat eos, qui cupiebant in Eccleſiâ ſepeliri prope ſepulcra martyrum.

Pag. 58. Præterea noſtri annotabunt, quod Optatus non multò pòſt ſcribit, metatores (ut fieri ſo-
A let) miſſos eſſe ante venturos milites. Metatores vocat, & iis aſcribit, quod in codice conſtitutionum dicitur potiùs fuiſſe officium menſorum, l. 1. & 5. C. de metat. Metata dicuntur in Jure civili hoſpitia, quæ provinciales præbere jubentur militibus : & metatores, ipſi hoſpites qui excipiuntur. l. 9. C. de metat. Sed Optatus ità vocat eos, qui præmittuntur ut hoſpitia illa (ut loquimur) priùs deſignant. Sic & in commentariis Suidæ μητάτωρ, ὁ προαποστελλόμενος ἄγγελος περὶ τοῦ
B ἄρχοντος. Huc alludit illud Sidonii Apollinaris lib. 8. metatoriam paginam quaſi cum Muſâ præviâ miſi.

Pag. 66. Ex libris quoque Juriſconſultorum emendatum eſt & reſtitutum quod ante finem libri tertii Optatus recitat dicterium Donatiſtarum, *Caii Seii, Caia Seia*, ut & rursùs ante finem libri ſexti. Anteà corruptè in Germaniâ impreſſum fuerat *Gaiaſei*. Notum Juris ſtudioſi Caium aut Seium aut Titium appellari ſolere quemvis ho-
C minem. Unde & noſter Tertullianus in apolog. commemorat vulgare illud de Chriſtiano, *Bonus vir Caius Seius*. Porrò Auguſt. lib. 2. de baptiſm. cap. 7. rursùs hunc Optati locum illuſtrat, cùm narrat fuiſſe hæc Donatiſtarum verba ad Catholicos : *bonus homo, ſi non eſſes traditor : conſule animæ tuæ : eſto Chriſtianus*. Hîc Auguſtinus Optatum ſecutus exclamat : *ô improbam rabiem! cùm Chriſtiano dicitur, eſto Chriſtianus : quid aliud dicitur niſi, nega te Chriſtianum?* Sic enim locum il-
D lum Auguſtini lego & emendo. Sanè idem Auguſt. in epiſt. 169. ad Euſebium, ſignificat, cùm quis Catholicus ad Donatiſtas deficiebat, & ab iis rebaptizari volebat, debuiſſe, ut id mereretur, dicere, ſeſe hactenùs fuiſſe paganum : *quæ vox* (inquit Auguſtinus) *ne procederet de ore Chriſtiano, tantus ſanguis martyrum fuſus eſt*. Denique idem Auguſt. lib. 4. contra Creſcon. cap. 59. aït, hunc ſuperbiæ tumorem eſſe omnium, qui ſe à Chriſti unitate diſcindunt, ut ſoli ſeſe eſſe Chri-
E ſtianos jactent, damnentque cæteros. De hac jactatione Donatiſtarum : *totus mundus apoſtatavit, nos ſoli manſimus, &c.* dictum eſt alibi.

Pag. 67. Poſtremus in hoc Optati libro tertio locus, qui obſervatione valdè dignus ſit, eſt de imagine neſcio quâ, quam Macarius dicebatur contra ritum Chriſtianum collocaturus in altari, priuſquàm ſacrificium offerretur. Suſpicor quod calumniatores odioſè hîc fingebant, fuiſſe de profanâ imagine ſive ſtatuâ ipſius imperatoris, à
F quo miſſus erat Macarius : ut mirari non debeamus, ſi tale ſimulacrum, quod in altari collocaretur, Chriſtianos exhorruiſſe narret Optatus : cùm quidem & id fieret contra imperatorum mandatum. Nam & licet principes ipſi illis temporibus magnifacerent ſuas ſtatuas, tamen Idola eſſe noluerunt. Ipſe Theodoſius jubet in quâdam conſtitutione : *ſi quando* (inquit) *noſtræ ſtatuæ vel imagines eriguntur, adſit judex ſine adorationis ambitioſo faſtigio*. Sic enim legitur in C.
G Theod. lib. 15. tit. 5. in C. tamen, Juſtin. pro *faſtigio*, legitur *faſtidio*, lib. 1. Cod. tit. 24. ſed ſi nolit Theodoſius faſtidiri adorationem ſuæ ſtatuæ, civilem modò honorem requirit, qualem eo tempore ſignificabant ſuperbo & ambitioſo verbo adorationis ſaltem in Cod. Th.

adjicitur ejus conſtitutionis clauſula, quæ hìc neglìgenda non eſt. *Excedens (* inquit *) culturæ hominum dignitatem ſuperno numini reſervetur.* Illud modò dico moris olim fuiſſe, ut imperatores mitterent ſuas ſtatuas ſive imagines in provincias, in quas ipſi alioqui non proficiſcebantur: eaſque imagines à populis de more fuiſſe exceptas propè religioſè. Sic imp. Theodoſius in l. 2. C. Publ. letit. vel conſul nunc. *Si ſacros (* inquit *) vultus inhiantibus fortè populis inferimus, hos ſine immodico pretio excipi præcipimus.* Imagines B illas vulgò vocabant Laurata. Unde in actis ſecundæ Nicenæ ſynodi ubi de ſacris imaginibus agebatur, legimus: *laurata & iconas, quæ mittuntur ad civitates, vel regiones obvii adeunt populi cum cereis & incenſis, non ceræ perfuſam tabulam, ſed imperatorem honorantes.*

ANNOTATIONES

IN LIBRUM QUARTUM.

C

Pag. 69. HOc libro Optatus illud potiſſimum agit, ut reſpondeat Donatiſtis, qui, cùm baptiſmum à peccatoribus (ut vocabant) adminiſtratum contenderent eſſe inanem, ineptiſſimè objiciebant illud ex pſal. 140. *oleum peccatoris non unget caput meum.* Sed vellem, Optati reſponſio interpretationem commodiorem oppoſuiſſet: qualem tamen ab Auguſtino, qui veluti ſupplere ſolet quod in Optato deſideratur, repeti poſſe D fateor. Ut autem Donatiſtæ illum pſalmi verſiculum tam ineptè huc detorquerent, ſecuti videntur præpoſterum exemplum illius ſynodi Carthaginenſis, cui præfuit Cyprianus, & in quâ verſiculus ille citatus fuerat ad improbandum baptiſmum hæreticorum. Ut jam minùs mirari debeamus, ſi quod tale exemplum ſecutus Parmenianus ridiculè objecerat, fuerit deinde & abs Petiliano & abs Creſconio, glorioſis E Donatiſtarum patronis putidè inculcatum. Verùm benè habet Auguſtinum verâ interpretatione graviter diluiſſe tam futiles eorum ineptias, lib. 2. contra Petil. cap. 103. & lib. 3. cap. 33. & lib. 1. contra Creſcon. cap. 24.

Porrò nemo miretur, ſi Optatus tam facilè exiſtimet ſtatim ſignificari baptiſmum ubi mentio fit olei vel unctionis. Nam & baptiſmi verbo Scriptura ſacra interdùm totum miniſterium Eccleſiæ ſignificat, ut & nomine altaris deindè F noſtri majores plerumque id ſignificarunt, ſic chriſmatis aut olei verbo frequenter totum baptiſmum indicari exiſtimarunt, pleromque tùm olim Chriſtiani ſolerent ſacram illam unctionem adhibere tam antè, quàm poſt baptiſmum.

Pag. 72. Non poſſum præterire quod Optatus deindè aït, Marcionem ex epiſcopo factum eſſe apoſtatam. Atqui Tertull. in lib. de præſcr. non epiſcopum, ſed epiſcopi filium fuiſſe aït, & à patre fuiſſe excommunicatum propter ſtuprum. Alio- G qui Marcionem viſiſſe ſolitarium ſcribit Epiphanius. Eſt autem intolerabile mendum quod in Optato legebatur, Marcionem induxiſſe duos *Scorpios.* Ergò ex Tiliano libro emendavi & reſtitui *Chriſtos.* Quod verò ſubjicitur de Ebione,

A qui Patrem paſſum eſſe dixerit: mallem id dixiſſet de Praxeâ, cujus etiam meminit libro primo. Nam & Tertullianus in lib. de præſcript. teſtatur multis poſt Ebionem annis Praxeam (quem in Africâ vixiſſe aït Auguſtinus) hæreſim introduxiſſe, quæ Patrem omnipotentem (ut aït) diceret eſſe Jeſum Chriſtum, paſſum & crucifixum. Quod autem Optatus deindè aït, Valentinum voluiſſe Chriſto carnem ſubducere, Ibid. etſi Tertullianus in ſuis libris contra Valenti- B nianos utcumque diſſimulet, cùm alia eorum portenta exagitet, tamen in libro de carne Chriſti, non obſcurè accuſat Valentinum, qui (ut aït) carnem Chriſti ſpiritalem commentus ſit, quaſi hanc Chriſtus ex cœlo attulerit, & per virginem potiùs quàm ex virgine natus ſit. Optatus paulò pòſt meminit cujuſdam Corpiani hæretici. In libro Tiliano legitur *Scorpiani.* De Pag. 73. eo nihil memini me alibi legiſſe. Scio quoſdam olim nebulones in Africâ Cyprianum ignomi- C nioſè appellaſſe Coprianum: quaſi ſtercorarium dicas. Sed Cyprianum nemo dixerit alienum fuiſſe à martyrio, cùm exhortationem ad martyrium ſcripſerit, & ipſe martyr fuerit. Sanè quam Optatus ſignificat fuiſſe hæreſim Corpiani negantis debere eſſe martyria: ſcimus rariorem fuiſſe, quàm altera illa fuerit, quæ auctore Montano martyria tam præcisè requirebat, ut non alios quàm martyres contenderet ſalvos fore: Euſebius lib. 6. cap. 38. narrat ex Origene quan- D dam olim fuiſſe Helceſaitarum hæreſim, quæ irrideret Chriſtianos qui propter confeſſionem Chriſti periculum mortis adirent: ſed eam hæreſim ſtatim atque nata fuit, extinctam fuiſſe narrat. Majoris eſt momenti quod deinde Optatus ſcribit olim fuiſſe hanc in baptiſmo puerorum formulam exorciſmi: *maledicte exi foras,* Pag. 74. quæ etiamnùm ſervatur. Memini Petrum Martyrem familiariter aliquandò mihi dixiſſe, quod & poſteà ſcripſit in primum librum Regum, E ſeſe cùm quemdam Cypriani locum diligenter expenderet, ſingulariter deprehendiſſe atque obſervaſſe originem minimè vulgò notam exorciſmi cum baptiſmo conjungendi. Cyprianum enim lib. 4. ſcribere ad Magnum, Spiritus immundos quandoque fallere ſervos Dei, dùm adjurati fingunt ſeſe abire nec tamen abeunt. Tùm verò Cyprianum adjicere: *Verùm cùm ad aquam ventum eſt, ibi Diabolus minimè valet ſubſiſtere prorſùſque diſcedit.* Hinc Petrus Martyr jactat F ſeſe colligere, olim factum eſſe, ut arreptitii, qui non poterant curari exorciſmis, baptizarentur. Poſteritatem verò generaliter & confusè deindè ſemper exorciſmos conjunxiſſe cum baptiſmo. Ac quidem fatetur Optatum, ut & Auguſtinum valdè id probaſſe. Sed utrumque propterea reprehendit & erroris accuſat. Prætereo quod ineptè allegat neſcio quem Optati librum octavum, qui nullus eſt. Illud modò dico, tam fuiſſe Optatum Cypriani temporibus vicinum, G ut quod narrat paſſim ſuo tempore factum fuiſſe, intelligi etiam poſſit factum quoque fuiſſe tempore Cypriani: neque Optatum accuſari poſſe ut auctorem hujus moris & conſuetudinis.

ANNOTATIONES IN LIBRUM QUINTUM.

Pag. 81. NULLUS eſt in hoc libro illuſtrior locus, quàm qui ex libris juriſconſultorum repetitus eſt de teſtamento, cujus teſtimonio de voluntate teſtatoris judicari ſolet. Ut tali exemplo probet Optatus, ex tabulis ſacrarum literarum dirimendam quoque eſſe litem quam movent Donatiſtæ. Auguſtinus, qui Optatum imitari ſolet, videtur ſimili uſus eſſe argumento. Nam in pſalm. 21. compellans Donatiſtas, inquit: *Fratres ſumus: quare litigamus? non inteſtatus mortuus eſt pater: fecit teſtamentum, & ſic mortuus eſt. Tamdiù contenditur de hæreditate mortuorum, quamdiu teſtamentum proferatur in publicum: & cùm prolatum fuerit, tacent omnes, ut tabulæ aperiantur & recitentur. Judex intentus audit, advocati ſilent, præcones ſilentium faciunt, univerſus populus ſuſpenſus eſt, ut legantur verba mortui. Ille ſine ſenſu jacet in monumento, & valent verba ipſius. Sedet Chriſtus in cœlo, & contradicitur ejus teſtamento.* Idem Auguſtinus in lib. de quinque hæreſibus: *Leges* (inquit) *habent, ut teſtatoris voluntati in omnibus pareatur. Si quis contra voluntatem teſtatoris facere voluerit, careat hæreditate. Teſtamentum profero: verba teſtatoris recito.* Ineptus eſſem, ſi ex noſtris legum libris nunc ambitioſè atque adeò otioſè repeterem multa ejus generis de fide & auctoritate & teſtimonio teſtamentorum. Illud magis hujus loci eſt, ut obſervemus, Auguſtinum cautiùs, quàm Optatum, uti ſuperiori exemplo & comparatione. Optatus enim eo utitur, cùm ex novo Teſtamento profert ſcripturam Joannis de lotione pedum, ut inde probet non eſſe iterandum baptiſmum. Sed Auguſtinus, qui vidit coactum id eſſe, mavult uti ſuperiori comparatione, cum ex pſalmis & prophetarum ſcriptis probare vult Eccleſiam Chriſti eſſe catholicam. Quâ de re cum Donatiſtis altera lis fuit. Sic & in lib. de unit. Eccleſ. contra Petil. *Sunt* (inquit) *libri dominici, quorum auctoritati utrique conſentimus, credimus, ſervimus. Ibi quæramus Eccleſiam: ibi diſcutiamus cauſam noſtram.* Cæterùm cùm diſputat adversùs Donatiſtas de unico baptiſmo, eoque non iterando, non tam ſcripturam allegat quàm traditionem apoſtolicam, quaſi nuncupativi potiùs quàm ſcripti Teſtamenti teſtimonio tunc uti mallet. lib. 2. de baptiſ. cap. 7. & lib. 4. cap. 6. & lib. 5. cap. 23. Ac quidem etiam aliquandò allegavit locum Joannis de lotione pedum, lib. 5. de baptiſm. cap. 14. Sed cùm Petilianus eum in noſtros retorqueret, Auguſtinus ſic reſpondet, ut non diſſimulet ſeſe non valdè urgere tale argumentum lib. 2. contra Petil. cap. 22. Itaque & in lib. de unit. cap. 19. ab eo loco ſtatim tranſit ad Eccleſiæ uſum & auctoritatem. Sanè tamen locus ille Joannis, multis etiam poſt Auguſtinum annis tam viſus eſt in Africâ pertinere ad unicum baptiſmum, ut furente Vandalorum tyranno, cùm ſeptem illi fratres, quorum non minùs nobile martyrium fuit, quàm olim fratrum Maccabæorum, ab Arrianis urgerentur ad alterum baptiſmum, nihil magis oppoſuerint. Teſtis eſt Victor Uticenſis lib. 4. de perſec. Vandal. nempè, noſtri olim fuerunt fortiores martyres quàm acuti diſputatores. Illud poſtremò annotabo quod Optatus in hoc libro reſpondet adverſariis contendentibus baptiſmum ab ſchiſmaticis adminiſtratum eſſe nullum, & propterea eſſe repetendum, quia & baptizati à Joanne ſint iterùm baptizati ab Apoſtolis, ut Lucas refert. Optatus reſpondet exemplum eſſe diſſimile, quia baptiſmus Joannis alius & diverſus fuerit à baptiſmo Chriſti: baptiſmus verò ſchiſmaticorum conferatur in nomine Patris, & Filii, & Spiritûs ſancti, tanquàm baptiſmus Chriſti. Non diſſimile reſponſum & diſtinctio eſt Hieronymi in dial. contra Lucifer. & Auguſtini libro ſecundo contra Petil. cap. 37. & lib. 3. cap. 56. & lib. 5. de baptiſ. contra Don. cap. 9. 10. &c. Pag. 84.

ANNOTATIONES IN LIBRUM SEXTUM.

NIHIL multos hodiè magis offendit in hoc libro, quàm quod Optatus tanti faciat altaria. Pag. 92. Certè Petrus Martyr in 1. lib. Regum cap. 23. valdè propterea reprehendit Optatum. Mirum verò cur non potiùs ipſum, qui antiquior eſt, Tertullianum, qui in lib. de pœnitent. aras Dei in Eccleſiâ celebrat.

Porrò quod Optatus hîc narrat de incredibili Donatiſtarum faſtu, & adversùs Catholicos immani odio, memini multis poſt ſecula in Oriente Græculos eſſe imitatos in ſuo ſchiſmate. Nam Innocentius III. in cap. 6. de baptiſm. lib. 3. decretal. ex ſuo concilio Lateranenſi (quod anno 1215. Romæ coiit) iſtam repetit narrationem. *Si quandò* (inquit) *ſacerdotes Latini ſuper Græcorum celebraſſent altaria, non priùs Græci ſacrificabant in ipſis, quàm ea, tanquam inquinata, laviſſent, baptizatos etiam à Latinis Græci rebaptizare auſu temerario præſumebant.* Alter in hoc loco præcipuus locus de Sanctimonialibus (ut vocabantur) quas & olim in Africâ & Ægypto vocatas fuiſſe Nonnas, ex Arnobio atque Hieronymo didici. Pag. 93. Et quidem Ambroſius lib. 1. de virgin. ait ex ultimis infrà ultráque Mauritaniæ partibus deductas Mediolanum, ſacrari geſtiiſſe ab Ambroſio. Habebant & Donatiſtæ ſuas virgines Sanctimoniales, & cùm Catholicos audirent in ſuis oſtentare quoddam decus Eccleſiæ, valdè hoc agebant, ut eas ad ſe pellicerent, ſicuti indicat Auguſtinus in epiſt. 169. Hoc ergò illud eſt, quod Optatus, qui & libro ſecundo aliquid hac de re dixerat, tam valdè hîc conqueritur tentatas à Donatiſtis fuiſſe tales Veſtales: & earum non modò raptores, ſed & procos tam valdè abigit. Paulò antequàm Optatus hæc ſcriberet, lata fuerat ab Imp. Joviano lex ſeveriſſima, quæ capitalem pœnam denuntiabat iis qui non modò rapere, ſed & jungendi matrimonii cauſâ, ſacratiſſimas Virgines attentare auſus eſſet. l. 5. C. de ſacroſ. Eccleſ. Teſtiſque eſt Sozomenus lib. 6. cap. 3. Jovianum id edixiſſe, ut reprimeret inceſtam petulantiam,

quæ tempore Juliani impiè & impudenter graſſata fuerat. Sed Donatiſtarum procacitatem & impudicitiam nulla lex coërcere potuit. A

Pag. 95. Porrò commodè nunc mihi in mentem revoco, Fulgentium Afrum qui annis poſt Optati mortem pluſquàm centum in Africanâ eccleſiâ fuiſſit floruitque, libro ſecundo ad ſuum Monimum ex hoc Optati libro ſexto, ubi de Virginibus agitur, laudare Optati interpretationem, Paulinæ de iis ſententiæ ad Corinthios, & conſilii magis quàm præcepti: eamque interpretationem conferre cum Auguſtini & Ambroſii aliâ expoſitione. B Et quia integra Optati verba recitat Folgentius, locum inſpiciat lector, & cum noſtrâ editione conferat. Nam & id majoris eſt momenti, quàm quod prætereà Optatus inculcat de velis, quibus tegebantur & veluti obnu-

Pag. 96. & 97. bebantur capita ſacrarum virginum. Mitellas vocat, quaſi parvas mitras dicas. Mitra verbum eſt Syriacum, Græci dicunt διάδημα; Latini, vittam, & propriè ſignificat vinculum aut redimiculum. C Ut autem erant vittæ virginales, ſic & aliæ erant matronales. Nam nuptæ matronæ aliter quàm virgines caput velabant & ornabant. Unde Propertius:

Cinxit & acceptas altera vitta comas.

Pag. 97. Quod ſub finem ait Optatus, de eâ, quæ ſecundò nubit: *non in altum tollitur*, annotatum eſt ab aliis, dictum videri ex more Africanæ potiùs quàm Latiæ Gentis. Fuiſſe enim apud Pœnos, ut & apud Ægyptios & Græcos, in more, D ut nubentes ſellæ curuli inſiderent, curruque ſublimes vectæ, à patris domo in domicilium mariti transferrentur. At Romano more nubentes potiùs manu ducebantur.

Pag. 99. & 100. Quam poſtremò elegantem ſimilitudinem reperit ab aucupibus Optatus, videtur & Auguſtinus eum imitatus reperiſſe in lib. ad Honor. de util. cred. cap. 1. Ego nunc edo emendatiorem, ubi pro *vivarum volentium*, ex meliori exemplari reſtitui *avium volantium*. Memini E etiam, quòd cùm nuper me inviſeret Formesius Juriſconſ. Aurelianenſis & de Optato fortè incidiſſet ſermo, admonuiſſe, ſibi videri in eo, quod paulò pòſt Optatus ait, *cantare gutture alieno*, illud *alieno* propriè ſignificare *ficto*, ut apud Horatium, *malis ridentem alienis*, id eſt, *fictis & ſimulatis genis*, & ſimiliter apud Homerum. Sed reſpondi, apud Optatum aves hìc dici quaſi de gutture alieno cantare, quia earum cantus qui verus eſt per errorem habeatur pro cantu aliarum avium alioqui fictarum atque mutatarum. Addidi, apud Valerium Flaccum, illud: *Errantesque genæ, atque alieno gaudia vultu*, ſimile eſſe verſui Horatiano.

ANNOTATIONES
IN LIBRUM SEPTIMUM.

Suſpicatus ſum aliquandò hunc librum, (qui & in editione Germanicâ prætermiſſus fuit) non eſſe Optati, cùm Hieronymus non niſi ſex libros ab eo ſcriptos eſſe ſcribat, & ipſe Optatus lib. 1. non niſi ſex librorum argumentum proponat. Sed cùm hic liber 7. reperiatur in tribus, quibus uſus ſum, manuſcriptis exemplaribus, & ſtylus reſque conveniat, agnoſcam eſſe Optati: verùm dicam eſſe ſcriptum poſt editos ſex ſuperiores. Benè autem habet, quòd multæ paginæ, quæ deſiderabantur, inventæ ſunt in Tiliano exemplari: & poſtrema pars quæ in eo deerat, in aliis exemplaribus extiterit: tametſi non dubitaverim detrahere & delere, quod ex fine libri 3. de cauſâ Macarii temerè hìc repetitum, & ineptè additum atque aſſutum fuerat ad finem hujus libri 7. Sed nolui neque debui præterire quam in exemplaribus duobus appendicem poſtremam reperi, licèt deeſſet in Tiliano. Illud modò confiteor in emendatione hujus libri poſtremi minimè mihi ipſi me ſatisfeciſſe, neque propter varietatem ſcripturæ potuiſſe. Pag. 101.

Cæterùm, ut quod ad rem magis pertinet; & plenior Donatiſtarum hiſtoria poſtulat, expleam, & Optato hac ratione cumulatè ſatisfaciam, viſum eſt nunc adjicere integram expoſitionem diſputationis de Eccleſiâ in ampliſſimo conventu Carthaginenſi cum Donatiſtis habitæ præſente Auguſtino, annis aliquot poſt mortem Optati. Nam & in eâ (ut vocata fuit) collatione, ipſius quoque Optati & librorum ejus cauſa quodammodò acta eſt, ut ex iis, quæ paulò antè annotavi intelligi poteſt.

GABRIELIS

ALBASPINÆI

EPISCOPI AURELIANENSIS

OBSERVATIONES

IN S. OPTATUM

EPISCOPUM MILEVITANUM.

OBSERVATIO PRIMA.

De erroribus & criminibus Donatiſtarum.

EX omnibus Africæ ſcriptoribus qui contra hæreticos pro Eccleſiâ ſcripſerunt, non eſt qui tam diù interpretationis luce caruerit, quàm Optatus Milevitanus. Et licèt lumen aliquod à Franciſco Balduino Juriſconſulto acceperit; quia tamen res potiùs quæ ad hiſtoriam pertinerent, in quâ apprimè verſatus erat, quàm ea quæ de veteri Eccleſiæ diſciplinâ in illo auctore occurrunt, explicavit, ſine interprete eum adhuc fuiſſe, meritò poſſumus dicere, quod & antiquitatis inveſtigatores, & controverſiarum ſtudioſi diutiùs ferre non debuerunt; cùm in Optato multa utriuſque extent veſtigia, quæ in aliis auctoribus non notantur. Sed antequàm ad ea illuſtranda veniamus, pauca de Donatiſtarum erroribus & flagitiis prælibanda ſunt.

Primum ergò Donatiſtarum crimen, à quo cætera eorum flagitia, quibus Africa tamdiù oppreſſa fuit, originem duxerunt, iſtud eſt, quod altare contra altare Carthagine erexerunt, hoc eſt, quòd Majorinum in Eccleſiâ, in quâ Cæcilianus ſedebat, qui ritè inauguratus eſſet, ordinarunt. Hujuſce impietatis multi fabricatores extiterunt; ſed Lucilla fœmina Hiſpana hunc motum prima excitavit, quæ cùm inimicum ſuum Cæcilianum in illâ ſede ferre non poſſet; plurimos epiſcopos cum Secundo Numidiæ Primate pecuniâ corrupit, eiſque perſuaſit, ut depoſito Cæciliano Majorinum lectorem domeſticum ſuum eccleſiæ Carthaginenſi præficerent: huic mox ambitioſi quidam Botrus & Sileſius, qui eumdem epiſcopatum ambiebant, operam & ſtudium præſtiterunt: ſeniores denique nonnulli, qui depoſitam Eccleſiæ ſupellectilem negabant, his ſe addiderunt, atque plebis partem à Cæciliano ſubtractam & jam nutantem in idem ſchiſma impulerunt.

A His initiis & auctoribus Donatiſtarum diſſenſiones primùm ortæ ſunt. Verùm cùm intereà animadverterent Majorini ordinationem ſtare non poſſe, quòd ſine causâ, & abſque ullo colore, alio ſedente facta eſſet; Cæcilianum novis & falſis criminibus coacti ſunt petere, eumque traditionis, & idololatriæ inſimulare. Hoc eſt alterum Donatiſtarum crimen, alter prætextus, quem non obtenderunt, niſi aliquo tempore poſt Majorini ordinationem. Nam cùm
B ei manus impoſitæ ſunt à Secundo & à cæteris Lucillæ epiſcopis, nemo unquàm Cæcilianum non modò de Idolorum cultu, aut de codicum traditione, ſed ne minimi quidem criminis acceſſiit. Verùm ne Majorini ordinatio reſcinderetur, quòd facta eſſet contra Eccleſiæ diſciplinam, has omnes calumnias in Cæcilianum finxerunt; & ne tam citò ab his purgaretur, & eas falſas eſſe oſtenderet, Menſurium deceſſorem, Felicemque ejus ordinatorem, ejuſdem inſuper
C criminis reos fecerunt aut facere conati ſunt. Primùm ut inde Cæciliani ordinatio damnaretur, quòd per eam cum epiſcopo idololatra communicaſſet: alterum, ut miſſio & communio ejus ab epiſcopo ſacris interdicto deſcendere, & à patre Idolis mancipato originem habere videretur: & licèt accuſationes iſtæ calumniarum plenæ à Papâ Melchiade, ab Imperatore Conſtantino, à concilio Arelatenſi, à duobus epiſcopis hac de causâ miſſis in Africam, ut Mel-
D chiadis ſententiæ ac decreto ſtaretur, communique penè cunctæ Africæ voce ac conſenſu judicatæ eſſent: Æliani præterea Proconſulis Africæ in hanc rem inquiſitionibus, univerſæ demùm Eccleſiæ communione: non ideò tamen in calumniis ſuis non perſtiterunt Donatiſtæ; ſed nova inſuper crimina, & cauſas addiderunt, & in ſuâ ſententiâ & ſchiſmate pertinaciter manſerunt.

Itaque ut omnibus perſuaſum eſſet crimina
E quibus onerabant Cæcilianum, neque falſa, neque immeritò alium in ejus locum ſuffectum eſſe, ab omnibus primùm Africæ eccleſiis, quæ ſo-

cietatem cum Cæciliano coïerant, divortium fecerunt. Poſteà verò rabie ac furore ſchiſmatis gliſcente ab univerſæ demùm Eccleſiæ pace & communione receſſerunt, id eſt ab univerſo hominum genere, qui cum Cæciliano conſentiebant: hic eſt hujuſce ſchiſmatis ortus & prima quaſi ſcintilla, quæ penè totam Africam & Eccleſiam incendit.

Quâ in re animadvertendum eſt: ſi quæ Cæciliano mendaciter affingebant Donatiſtæ, vera fuiſſent, & Menſurius & Cæcilianus falſo deorum cultu ſeſe inquinaſſent, Donatiſtas nihil in Eccleſiæ diſciplinam & canones commiſiſſe cùm Cæciliano cæteriſque ejus communicatoribus & ſociis communionem negarent. Non enim fas erat, non dico idololatram epiſcopum conſecrare, ſed ne quidem cum laïco lapſo conſuetudinem ullam habere: & quamvis Eccleſia id temporis Novatianos damnaſſet, quòd cum lapſis longâ pœnitentiâ purgatis non communicarent: tamen minimè utebatur iis qui à fide vel in ipſis vinculis & tormentis defeciſſent, niſi poſt diuturnam gravemque pœnitentiam: quapropter Donatiſtæ, pro hæreticis non habebantur, quòd cum Cæciliano ejuſque partibus, & conſentientibus ſocietatem non haberent: ſed quòd in ſuâ pertinaciâ mordicùs permanerent, & quòd ſpreto ſummi Pontificis & concilii judicio, quibus Cæcilianus innocens repertus eſſet, pertinaciter factioséque ſchiſma ſuum ſuſtinerent.

Sed ut ad eorum errores & flagitia revertar, poſt hoc divortium & ab Eccleſiâ ſeceſſionem, quæ ſequuntur crimina quaſi neceſſariò perpetrare coacti ſunt. Primùm ſacrificia Cæciliani eorumque omnium qui cum eo communionem agebant, impura eſſe, irrita, & Deo inviſa prædicabant, quæ propterea nec ullam inter orthodoxorum fideles pacem, nec inter Chriſtum & Eccleſiam unionem & compaginem parere poſſent.

Deinde Euchariſtiam, quæ in templis orthodoxorum conſecrabatur, ritè conſecratam negabant, quòd ſcilicèt neque eorum epiſcopi, neque eorum ſacerdotes ritè conſecrati eſſent, aut vim ullam aut poteſtatem conſecrandi haberent; ac proindè cùm orthodoxorum templa invaderent, pedibus projectam conculcarent Euchariſtiam ſine ullo pudore, aut religionis metu; quod planè facturi non fuiſſent, niſi eorum qui conſecrabant, poteſtatem in contentionem vocaſſent, docuiſſentque ab orthodoxis Euchariſtiam conſecrari non potuiſſe.

Ob eamdem etiam cauſam ſanctum chriſma, veluti non conſecratum, projiciebant.

Quartus eorum error & crimen erat, quòd baptizatos rurſùs abluerent; quâ in re multa ſunt obſervanda. Primùm, ex Donatiſtarum inſtituto, aut ex eorum animi ſententiâ rebaptizationes haud fiebant: nam mordicùs tenebant cum orthodoxis, unum tantùm eſſe baptiſma, & Chriſtianos uno tantùm baptiſmate tingendos eſſe: verùm cùm orthodoxos hæreſeos & idololatriæ inſimularent, quòd cum Cæciliano communicarent, baptizandi vim & poteſtatem eis nullam eſſe exiſtimabant. Secundò, baptiſmi repetitio non erat proprium ac peculiare illius ſectæ crimen, neque à Donatiſtis inventum, ſed ætate divi Cypriani invectum, qui eam de ſe per totam Africam opinionem & exiſtimationem reliquerat, ut quidquid docuerat pro regulâ fidei haberetur. Ob hanc cauſam Donatiſtæ ad documenta tanti viri reſpicientes, qui docuerat hæreticos rebaptizandos eſſe, Cæciliani ſectatores, omneſque qui in Eccleſiâ tincti eſſent poſt Cæciliani ordinationem rebaptizabant; non ſecùs atque Africæ magna pars, quæ hæreticorum baptiſmum reſpuebat. Non enim divus Auguſtinus ſcribens contra Donatiſtas locis omnibus, & argumentis ex divo Cypriano, & ex concilio ejus tempore celebrato deſumptis, reſpondiſſet, niſi Donatiſtæ ex divi Cypriani potiùs quàm ex ſuâ ſententiâ hunc errorem ſuſtinuiſſent.

Quintus eorum error & crimen erat in confirmando: nam ut baptiſmum, ſic & confirmationem repetebant: & licèt uno duntaxat verbo in Optato notentur hoc crimine *iterùm unxiſtis*; certum tamen eſt, eos rebaptizatos rurſùs quoque confirmaſſe. Olim enim confirmatio baptiſmum ſemper ſequebatur, neque quiſquam prioribus illis ſeculis ſacris undis abluebatur, quin mox ab epiſcopo chriſmate perficeretur, & abſolveretur. Itaque cùm orthodoxos tanquàm non rebaptizatos rurſùs intingerent, eoſdem tanquàm non confirmatos iterùm etiam confirmabant: quemadmodùm epiſcopos aut preſbyteros, quos de integro baptizabant, iterùm pariter ac de integro ordinabant & conſecrabant.

Sextum crimen erat, quòd omnes, qui in Eccleſiâ initiati & ordinati eſſent, pro non ordinatis haberent: atque ità in totâ Eccleſiâ, & in toto orbe terrarum, præterquàm in angulo Africæ, ubi eorum ſchiſma, & factio vigebat, ullum epiſcopum aut preſbyterum reperiri negarent, omneſque epiſcopos, preſbyteros, & diaconos, qui in eorum poteſtatem veniebant, nullâ habitâ ratione dignitatis, conſecrationis, & olei ſancti, inter prophanos & laïcos reſcriberent: quod antiquitus ſummum erat ſcelus.

Septimum, quod Orientis & Occidentis eccleſias omnes infectas, pollutas, ac reas eſſe exiſtimarent: quòd cum Cæciliano ejuſque ſucceſſoribus communionem ac ſocietatem habuiſſent: itaque cùm ex Arabiâ nonnullos nanciſcebantur, non minùs eos rebaptizarent quàm Carthaginenſes, quamvis eorum omnium ignari eſſent, quæ in Cæcilianum fingebantur.

Octavum: Jeſu Chriſti Eccleſiam viſibilem neque eſſe, neque conſtare debere, niſi ex innocentibus, innoxiis, & nullâ labe aut maculâ contactis: unde ab omnibus, & ab univerſâ Eccleſiâ ſegregatos, catharoſque, puros, ac integros quemadmodùm Novatiani ſe eſſe jactabant.

Nonum crimen, quòd manus epiſcopis & preſbyteris lapſis imponerent, ut colligitur ex ſententiâ Melchiadis. Verùm in hoc laboratur de quânam manûs impoſitione ſit accipiendum; nam plurima pars munerum & miniſteriorum epiſcopalium manuum impoſitione conficiebatur, ut baptiſmus, confirmatio, ordinatio,

pœnitentia,

pœnitentia, benedictio, curationes, miracula. Sed quia res eſt ſpiſſa ac difficilis, eademque pulchra, mihi videtur digna quæ diligentiùs enucleetur. De eâ igitur in aliâ obſervatione diſſeremus.

Decimum, quòd epiſcopos nullâ juſtâ de causâ exauctorarent, eoſque in laïcos referrent, quæ res Eccleſiaſticæ diſciplinæ olim maximè adverſabatur; & licèt plurimis in monumentis hiſtoriarum legamus epiſcopos à ſacris fuiſſe remotos, & ad laïcam communionem redactos; id tamen non niſi juſtis magniſque de cauſis & atrocibus criminibus factum fuiſſe, uti ob idololatriam; verum epiſcopum nullâ de causâ dignitate ſuâ & honore confeſſus ſpoliare ingens crimen erat: hoc enim erat eum exuere dignitate, quæ locum & partem in corpore Chriſti eminentiorem cæteris tribuebat, ideòque & eum, & Eccleſiam pariter injuriâ afficiebat, atque Eccleſiam hoc membro privabat. Idem de preſbyteris, & diaconis licet aſſerere, quos Donatiſtæ ſine causâ, aut crimine ab Eccleſiaſticâ communione removebant.

Undecimum ſcelus; quod eadem falſa opinio, & fundamentum in animis eorum gignebat, eſt; quòd omnes orthodoxos quamvis innocentes ad pœnitentiam cogerent, quod Eccleſiaſticis olim canonibus maximè repugnabat, impium namque erat membrum de corpore Chriſti niſi putre & infectum reſcindere, & in pœnitentiæ locum redigere: nam quamvis hæc pœnitentia publica ſummæ ac ſingulari utilitati eſſet iis qui baptiſmi primum candorem & innocentiam amiſerant, ſummumque ac præſens in eâ eſſet præſidium adversùs peccati maculas, inviſa tamen erat innocentibus, neque fas erat eam imponere niſi iis qui in criminibus detinebantur: nam pœnitentes olim in numerum interdictorum erant referendi antequàm ad pœnitentiam pervenirent, & ità quaſi traditi Satanæ habebantur, præterea in primo gradu lacrymis & veniam deprecabantur & ſtatûs ſui miſeriam deflebant, deinde in ſecundo tanquàm catechumeni & rerum Chriſtianarum imperiti & rudes erudiebantur: ac denique in tertio exorciſmis à Dæmonis poteſtate vindicabantur, & ejus afflatibus purgabantur; quod maximè abhorrendum erat iis qui innocentes erant. Cæterùm notandum eſt Donatiſtas pœnitentiam his omnibus non impoſuiſſe niſi initio ſchiſmatis & cùm primùm ſeceſſionem fecerunt, & iis duntaxat qui baptizati eſſent ante ſchiſma: nam iis qui baptizati eſſent poſt ſchiſma pœnitentiam non poterant imponere, quòd ſcilicèt eſſent rebaptizandi. Itaque quod aït Optatus, eos innocentes inter reos & pœnitentes relegaſſe, id non ad Optati tempora quibus quoſcumque allicere & abducere poterant, rebaptizabant, ſed ad initia ſchiſmatis referendum eſt, quo tempore multi ad eos tranſibant qui tincti eſſent ante Cæciliani ordinationem, & qui purgari ſecundùm eos non poterant niſi pœnitentiâ.

Duodecimum crimen erat: publicâ hac pœnitentiâ pueros innocentes & nondùm peccati capaces eo ipſo nomine quod cum Cæciliano communicaſſent, mulctabant; quâ in re hoc A concedatur oportet Optatum loqui de primis quibus natum eſt ſchiſma temporibus, & de pueris ante ſchiſma natis quos Donatiſtæ non rebaptizabant: nam qui poſt ſchiſma naſcebantur ad pœnitentes uti dixi non poterant reſcribi, quia rebaptizabantur: Cæterùm pueros rudes, & in ætate conſtitutos quæ peccati non eſt idonea pœnitentiâ donabant, eo ſcilicèt conſilio, non ut eos à peccato liberarent, ſed ut eos in perpetuum à communione Eccleſiaſticâ, & B à ſacris ordinibus arcerent: nam olim non licebat pœnitentem in clerum aſciſcere; deinde ut ità cogerentur orthodoxi peregrinos quærere & petere, & alibi natos quorum vita illis conſtare non poſſet, & in ſedes eos epiſcopales & preſbyterales inducere: quod antiquitùs vetitum legimus.

Decimum-tertium crimen, quòd altaria orthodoxorum exurebant, calices frangebant, parietes & pavimenta Eccleſiæ quaſi polluta ortho- C doxorum ſacrificiis lavabant.

Decimum-quartum, quòd ſolemnia virginum vota ſolverent & inter pœnitentes detruderent, ut quæ apud lapſos aut idololatras profeſſæ eſſent, ac proindè iis non tenerentur, neque rata eſſent.

Decimum-quintum, quòd in locis vi occupatis in quibus templa poſſidebant, civibus incoliſque Catholicis ſepulturæ pacem & honorem negarent, propterea quòd eos lapſos & idolo- D latriâ infectos per Cæciliani communionem exiſtimarent & prædicarent: & quòd defuncti per ſepulturam olim cum viventibus communicare cenſebantur, precumque & ſacrificii, ac omnium communionum quæ fiunt in Eccleſiâ, & in ſacris non minùs fieri participes quàm viventes: ob hanc cauſam ne cum orthodoxis poſt mortem communicare cogerentur, cum quibus viventibus ne cibum quidem ſumere voluerant, in eccleſiis & cœmeteriis quæ occu- E pabant locum eis negabant.

OBSERVATIO II.

Quomodò congruerent aut differrent Novatiani & Donatiſtæ.

NON abs re erit enucleate ac penitiùs inſpicere, num quâ in re Donatiſtæ conveni- F rent cum Novatianis: nam multi ex recentioribus innuere videntur has ſectas eodem aut nixas fundamento, aut ſaltem in multis conſenſiſſe: ſed falluntur egregiè quidquid ex Euſebio, Epiphanio & Theodoreto pro ſuâ opinione corradere valeant. Nam primùm conſtat Novatianos pœnitentiam omnibus penè criminibus denegaſſe; contrà verò Donatiſtas non ſolùm eam conceſſiſſe idololatris & homicidis, verùm ultrò eam etiam reluctantibus aut certè G immerentibus impoſuiſſe, & quaſi innocentes pœnitentiæ legibus ſubjeciſſe: ſecundò, inter Novatianos laïcis, vel etiam flentibus & crimen deprecantibus pœnitentiæ remedium non patebat, at in hac hæreſi epiſcopi ad pœnitentiam adigebantur, quod erat contra Eccleſiæ

diſciplinam: tertiò Novatianis jus & poteſtas non erat delicta condonandi, quòd Eccleſiam hac auctoritate carere exiſtimarent. Donatiſtæ verò contrarium omninò docebant; nam pœnitentiâ functos & purgatos in ſocietatem admittebant: quartò illi à ſecundis nuptiis abhorrebant, hi verò hac in re ab orthodoxis non diſſentiebant.

Negari tamen non poteſt nonnulla inter eos fuiſſe ſimilia, quemadmodùm Cathari nomen quo utrique puritatem ſuam oſtentabant, ſed diverſam ob cauſam: nam Novatiani puros ſeſe jactabant, quòd cum lapſis, neque pœnitentibus, neque pœnitentiâ functis communicarent: Donatiſtæ verò puriores videri & appellari volebant: non quòd à pœnitentibus abhorrerent, ſed quòd ſuam Eccleſiam à contagione & crimine Cæciliani immunem conſervare vellent.

OBSERVATIO III.

Nonnulla quæ in hac hiſtoriâ ſunt obſcura.

IN hac hiſtoriâ, quamvis accuratè deſcriptâ à Balduino & à Baronio, multa reperiuntur quæ non ità facilè decidi explicarique poſſunt. Primùm enim duos omnes produnt extitiſſe Donatos hujuſce ſchiſmatis auctores & fabricatores: unum à Caſis nigris; Carthaginenſem alterum, Magni cognomine illuſtrem, de quibus in auctoribus plurima eſt mentio, ſed adeò, ni fallor, confuſa ac perturbata, ut non ſatis certum ſit uter amborum à Melchiade Romæ fuerit damnatus, & quem ex illis duobus hæcce verba deſignent; *quòd confeſſus ſit ſe rebaptizaſſe & manum lapſis epiſcopis impoſuiſſe, quod alienum eſt ab Eccleſiâ.* Quæ verba habentur in ſententiâ & judicio quod in Donatum à Melchiade conſtitutum legimus: quæ res adeò incerta fuit ſemper, ut in collatione Carthaginenſi, putarent Catholici judicium illud in Magnum Donatum latum fuiſſe, & in eum Romæ animadverſum. Verùm cùm Donatiſtæ contenderent de altero Donato rem eſſe accipiendam, non autem de Magno Donato, in eamdem mox ſententiam Catholici diſceſſerant, ut patet ex D. Auguſtino in breviculo tertii diei: *contenderent quod non Carthaginenſis, ſed Caſenſis in judicio Melchiadis adſtitiſſet, quod Catholici concedebant.* Ipſemet etiam D. Auguſtinus hac in re ſe hallucinatum eſſe fatetur, libro retractationum cap. 21. *Item quod dixi Donatum cujus epiſtolam refellebam, rogaſſe ut Imperator inter ipſum & Cæcilianum tranſmarinos judices daret, non ipſum, ſed alium Donatum, ejuſdem tamen ſchiſmatis, hoc feciſſe probabilius invenitur; ille autem non erat Carthaginenſis epiſcopus Donatiſtarum, ſed à Caſis nigris, qui tamen primus apud Carthaginem nefarium ſchiſma fecerat.*

Quæ quamvis clara admodùm & perſpicua ſint, ità ut nemo ſit qui non exiſtimet Donatum Caſenſem Romæ damnatum fuiſſe; nihilominùs ex Optato contrarium non minùs perſpicuè colligitur. Nam ſcribit Magnum Donatum eumdem ipſum qui tantæ auctoritatis fuit in illo ſchiſmate, libellum ſupplicem Conſtantino obtuliſſe judiceſque tranſmarinos petiiſſe: quòd ſi Magnus Donatus apud Imperatorem de ordinatione Cæciliani conqueſtus eſt, de eodem haud dubiè Melchiadis ſententia explicanda erit: nam omnes fatentur, eumdem ipſum qui libelli auctor fuit pontificiâ damnatione Romæ convictum eſſe: Optati verba ſic habent: *Sed illicò ad ſingulos quoſque venientes hæc erant verba: quid apud nos agitur de parte meâ? quaſi jam verè populum cum Deo diviſerat ut intrepidè ſuam diceret partem: nam à temporibus ejus & uſque in hodiernum, ſi quandò de rebus Eccleſiaſticis in judiciis publicis aliqua celebrata eſt actio, interrogati ſinguli ſic apud acta locuti ſunt ut dicerent ſe de parte eſſe Donati, de Chriſto tacuerunt. Et quid de clericis dicam, cùm legantur, preces quarum in primo libro fecimus mentionem, jamdudum ad Conſtantinum miſſa & ſubſcripta quæ epiſcoporum nomina continebant, ſic data a Capitone, Naſutio, Digno, & cæteris epiſcopis partis Donati: & poſtulabant utique contra epiſcopos qui diem non erant in parte Donati, in Chriſti Catholicâ habitabant: & dum epiſcopus inter coëpiſcopos ſuos non fuit, nec homo inter homines eſſe voluit, conſtat quod extulit cor ſuum, & Deus ſibi fuiſſe videbatur.* Pag. 54. Hæc poſtrema verba ad Magnum Donatum eſſe referenda, nemo eſt qui dubitet: nam tantus erat in illo homine faſtus & ſuperbia, ut omnes coëpiſcopos poſthaberet & eorum communioni miſceri dedignaretur; certum eſt præterea, eadem hæc verba *& cæteris partis Donati*, ab Optato de eodem & dicta & concepta eſſe: quod ſi ità eſt, manifeſtè relinquitur Magnum Donatum ex hiſtoriâ & ſententiâ Optati ad Conſtantinum primum rem detuliſſe & Romæ in judicio adſtitiſſe: & tamen ex aliis auctoribus hoc refellitur.

Secundò dubitatur unde & à quo hujuſce ſchiſmatis nomen & appellatio profecta ſit: & meritò, nam quamvis à Magno Donato nomen duxiſſe vulgò tradatur; tamen illud ſchiſma vocabatur *pars Donati*, antequàm Donatus Carthaginenſis, qui eſt Magnus Donatus, Carthagini præficeretur, vel antequàm de illo ullus haberetur ſermo: Magnus quippe Carthagine inauguratus eſt; ſexto tantùm poſt Nicænum concilium anno, libellus oblatus eſt Conſtantino (in quo illud ſchiſma vocatur *pars Donati*) duodecim vel tredecim annis ante illam ſynodum.

Tertiò non mihi ſatis conſtat, nùm Donatus Caſenſis non fuerit epiſcopus Carthaginenſis, nam D. Auguſtino qui refert eum non fuiſſe epiſcopum Carthaginenſem, ſed à Caſis nigris, minimè aſſentior, cùm aliundè multa concurrant quæ animum inclinant ut potiùs credam eum ex Caſis nigris Carthaginem tranſlatum & Majorino ſucceſſiſſe. Primum quorsùm in illo libello ſchiſma illud vocaretur pars Donati, ſi tùm Majorinus fuiſſet epiſcopus Carthaginenſis? nam de ſede Carthaginenſi & de Menſurii ſucceſſore erat controverſia, non de rebaptizatione: quapropter à Majorino potiùs quàm à Donato Caſenſi nuncupatio illa debuit dici, ſi Majorinus ſedem illam tunc temporis occupaſſet: Secundò de ſede, uti dixi, & Romæ & apud Imperatorem diſputabatur, & tamen cùm

libellus oblatus eſt Imperatori: cùm Imperator eum ad Melchiadem rejecit: cùm cauſa apud Pontificem agitata eſt: cùm Romæ judicata: denique in formulâ ſententiæ & provocationis, nec Romæ nec Arelati aut uſpiam alibi ulla niſi Donati ſolius facta eſt mentio: nonne conſentaneum erat Majorinum ſi Carthagine ſediſſet, & ſi de epiſcopatu cum Cæciliano contendiſſet, in ſententiâ nominati, & de illo mentionem aliquam aut in judicio, aut in Imperatoris reſcripto fieri: ſed ſolus tantùm Donatus commemoratur, nempè quia Majorinus mortem obierat, atque in ſedem alter illius ſuffectus erat.

Quartò teſtatur Optatus Olympium Ennomiumque in Africam tranſiiſſe ut Donatum & Cæcilianum epiſcopatu deturbarent, aliumque eorum in loco ſubſtituerent, *ut remotis duobus unum ordinarent*; in hanc verò interpretes opinionem omnes deſcendunt duos hoſce, Cæcilianum & Donatum à Caſis Nigris fuiſſe; quibus ex rebus probabile fit, Donatum Caſenſem tunc temporis præfuiſſe Carthagini ejuſque Majorinum interiiſſe; quomodò enim tertium quempiam in duorum ſede collocare potuiſſent; niſi detur eumdem eos occupaſſe epiſcopatum? denique quomodò Papa cum Imperatore potuiſſet extinguere ſchiſma quod ortum erat Carthagini removendo Donatum, ni Donatus fuiſſet epiſcopus Carthaginenſis.

De hoc loco vide variantes lectiones, pag. [illegible]

Series epiſcoporum orthodoxorum qui Carthagini præfuerunt à Menſurio ad collationem.	*Series epiſcoporum Donatiſtarum qui per idem tempus Carthagini fuerunt.*
MENSURIUS.	MAJORINUS Primus Donatiſtarum Epiſcopus.
CÆCILIANUS.	DONATUS ALTER, ſive CASENSIS.
RUFUS.	DONATUS MAGNUS.
GRATUS.	PARMENIANUS.
GENETLIUS.	PRIMIANUS.
AURELIUS.	

OBSERVATIO IV.

An Melchiades datus fuerit judex à Conſtantino; in cauſâ Donatiſtarum.

Pag. 20. ADVERSARII hac Donatiſtarum hiſtoriâ atque Conſtantini ad Melchiadem litteris utuntur; & ab eiſdem argumenta deducunt, ut ſanctæ ſedis dignitatem comminuant, & violent: inter quos Calvinus contra ejus auctoritatem factum ait, quòd ab Imperatore Melchiades huic cauſæ datus ſit judex, & quòd ex ejus mandato, non ex ordine, atque ex officio, controverſiæ, quæ erat in Africâ inter Cæcilianum & Donatiſtas, dirimendæ præfectus fuerit: neceſſe enim eſſe fateri Pontifices eâ tempeſtate Eccleſiæ non præfuiſſe; neque penes eos de rebus Eccleſiaſticis ſupremam judicandi fuiſſe poteſtatem, ſi Melchiades vicariâ & non propriâ poteſtate huic interfuerit judicio.

Addit Petrus Molinæus Calviniſtarum hodie A ſignifer eo libro quem nuper adversùs Cardinalem Perronium conſcripſit, Melchiadi ſocios in eâdem delegatione datos & ab Imperatore æquali cum eo poteſtate præditos; neque de eâ ſocietate, aut quòd judices cum ſummo Pontifice conſtituerentur, conqueſtum eſſe Melchiadem; unde argumenti ſatis eſſe putat ad fatendum priſca illa tempora, & Conſtantini ætatem omnes epiſcopos dignitate & honore pares fuiſſe quandò inter eos eadem provincia & poteB ſtas communicaretur.

Habes ad hæc omnia illuſtr. Card. Baronii ac Perronii reſponſionem: Imperatorem tres quidem epiſcopos judices in illâ cauſâ dediſſe, & ſumpſiſſe, non autem Melchiadem, cui omnem illam controverſiam non ex delegatione, ſed quòd de rebus Eccleſiaſticis ad eum cognitio pertineret, remiſit; ad cujus rei probationem ipſius Imperatoris confeſſione utuntur qui palàm profeſſus eſt, cùm à Donatiſtis urgeretur, in C epiſcoporum cauſâ ſe judicem eſſe non poſſe; quòd ſi jus poteſtatemque non habuerit judicandi epiſcopos, multò minùs in eorum cauſâ judices dandi, & delegandi; addunt Melchiadem præter eos qui ab Imperatore deſignati eſſent quindecim ex Italiâ delegiſſe epiſcopos, qui huic concilio intereſſent; quos ſibi ad eam litem judicandam aſciſcere non potuiſſet, ſi non jure ſuo, ſed vicariâ poteſtate de hac re cognoviſſet.

D Præterea petentibus Donatiſtis ut de Galliâ (quæ idololatriæ crimine immunis eſſet) judices ſibi darentur, Conſtantinum eorum petitioni minimè ſatisfeciſſe, ſed rem ad ſummum Pontificem detuliſſe, & invitos coëgiſſe, ut coram eo cauſam ſuam agerent: quod non feciſſet, præcipuè cùm tota Italia traditionis nomine ſuſpecta eſſet Donatiſtis, niſi firmum & conſtans apud omnes tunc temporis fuiſſet, Pontificis eſſe de controverſiis quæ in Eccleſiâ E oriebantur judicare. Plura à Cardinale Perronio libro ad Britanniæ regem capite quadrageſimoſexto congeruntur, quæ brevitatis causâ omitto.

OBSERVATIO V.

De manûs impoſitione quæ eſt in ſententiâ Melchiadis.

F CUM igitur Cæcilianus, & Donatus, controverſias ſuas & contentiones in concilio Romano expoſuiſſent, eorumque cauſâ à Melchiade cæteriſque epiſcopis examinata eſſet, hoc judicio terminata eſt: *Quòd confeſſus ſit ſe rebaptizaſſe, & epiſcopis lapſis manum impoſuiſſe, quod alienum eſt ab Eccleſiaſticâ diſciplinâ*, cujus quidem ſententiæ priora verba nullam prorsùs pa- Pag. 20. tiunt difficultatem; nam multò ante hæc temG pora hæreticos rebaptizandos eſſe docuit, & rebaptizavit Divus Cyprianus: ſed poſteriora ſunt obſcura, multùmque de his inter Interpretes ambigitur: nam cùm variæ olim fuerint manûs impoſitiones, atque omnia pœnè epiſcoporum munia, & officia manûs impoſitione celebra-

rentur, & hoc ipſo nomine vocarentur, uti baptiſmus, confirmatio, exorciſmi, abſolutio, ordinatio, pœnitentia, pax, orationes, precationes, curationes, benedictiones, & cætera quæ ab epiſcopis adminiſtrarentur; meritò dubitatur & quæritur, de quâ manûs impoſitione loquutus ſit Melchiades.

Si ad interpretes res deferatur, & maximè ad Franciſcum Balduinum, & ejus judicio ſtare velimus, de reordinatione epiſcoporum qui deſertâ eccleſiâ ad Donati partes confugiebant, hanc manûs impoſitionem interpretabimur; in ſuis enim in hunc libellum notis docet perfugas & deſertores in epiſcopatûs reordinatos fuiſſe à Donatiſtis; quemadmodùm ab iiſdem laïci rebaptizarentur: quam explicationem pœnè omnes ſequuti ſunt qui in hæc verba inciderunt, & qui de iis mentionem fecerunt: ego verò ex hoc ipſo auctore, & plurimis, & graviſſimis argumentis ex veteri Eccleſiæ diſciplinâ deſumptis, probiturum me ſpero hanc manûs impoſitionem de pœnitentiâ accipiendam eſſe: quam Donatiſtæ epiſcopis qui ab Eccleſiâ deficiebant, ut à crimine traditionis, & idololatriæ purgarentur, imponebant.

Pag. 3. Primum argumentum quod ab Optato deſumemus his primi libri verbis continetur: *Nec malè imponendo omnibus capitibus manum everſionis velamenta oſtenderent, nec maledicerent Deo, nec rebaptizarent fideles*, quibus haud dubiè alludit ad hanc Melchiadis manûs impoſitionem; & conqueritur quòd Donatiſtæ omnium fidelium ſtatum everterent, epiſcoporum impoſitione ſcilicèt pœnitentiæ, laïcorum autem rebaptizatione: Quòd ſi hac manûs impoſitione de dignitate & de ſtatu ſuo conſtet epiſcopos remotos fuiſſe, ad pœnitentiam potiùs quàm ad reordinationem ea erit referenda, quia illa non evertit, imò potiùs erigit; nam laïcos ad altiores gradus vocat, eoſque inter clerum conſtituit, qui corporis Chriſti primas partes tenet: hæc verò ſumma injuria in ſupremo communionis faſtigio conſtitutos & poſitos dejicit; & quamvis eoſdem reſtituat & reordinet, tamen ſine dedecore ex ſede ſuâ detrudi, & inter laïcos reſcribi non poterant: deindè hæc verba: *nec maledicerent Deo*, ſunt diſcutienda & conſideranda, multùmque noſtræ interpretationi favere videntur. Nam ſi cum ſuperioribus connectantur, ſenſuſque ſit, Donatiſtas in illâ manûs impoſitione Deo maledixiſſe, de reordinatione nemo eſt qui eam manûs impoſitionem interpretetur, in quâ non magis Deo maledicere poterant Donatiſtæ quàm in primâ ordinatione, in quâ Deo non maledixerant, in pœnitentiâ verò quæ immerentibus imponebatur, Deo maledicebatur. Pœnitentes enim in tertio gradu exorciſmis, & manuum impoſitionibus à dæmonis poteſtate, & perſuaſionibus purgabantur, & vindicabantur: quod fieri non poterat ſine injuriâ Spiritûs ſancti, qui in iiſdem morabatur. Rursùs quemadmodùm Divus Auguſtinus pluribus in locis docet, atque increpat Donatiſtas quòd rebaptizatione Deum fugarent, injuriiſque, & maledictionibus in exorciſmis eum onerarent, ità eoſdem hîc increpat Optatus, quòd Deum in exorciſmis pœnitentiæ quam epiſcopis imponebant, injuriis & contumeliis exorciſmorum, qui in pœnitentiâ quemadmodùm in baptiſmo frequentarentur, afficerent.

Secundum, ex his ſecundi libri: *Ut dùm presbyter aut epiſcopus dejicitur, ſic plebs caperetur:* Pag. 41. nam eorum ſenſus eſt, Donatiſtas orthodoxorum epiſcopos aut presbyteros, ad pœnitentiam relegaſſe, ut populus præſidentes, & duces orthodoxorum inter ſuos pœnitentes verſari & lugere cùm videret, peſſimam de orthodoxis conciperet opinionem: qui ſenſus convenire nequit cum reordinatione quæ nullam poterat anſam præbere ut de orthodoxis malè ſentirent Donatiſtæ; cæterùm hoc verbum *dejicitur* non eſt prætereundum, quod eſt proprium pœnitentium, ut ex Tertulliano, & ex concilio quarto Toletano licet colligere, *animum mœroribus dejicere.*

Tertium ex his: *Honore nominis ſui ſpoliati ſunt ſacerdotes*, quibus exprobrat Donatiſtis, Ibid. quòd epiſcopos honore ſacerdotii, & conſeſſus privaſſent: honor enim apud Tertullianum, Cyprianum, & Divum Auguſtinum, pro ſacerdotio & epiſcopatu accipitur; at ſi à Donatiſtis reordinati fuiſſent orthodoxorum epiſcopi, honore privati minimè dicerentur, neque ab Optato ob hanc cauſam objurgarentur Donatiſtæ; reordinatio enim nominis honore non ſpoliat.

Quintum ex his: *O impietas inaudita quem jugulaveris inter pœnitentiam & tormenta ſervare!* Ibid. Quibus docet Donatiſtas ſervaſſe inter pœnitentiam & tormenta epiſcopos, quos honore nominis, dignitatis, & epiſcopatûs ſpoliaſſent, unde colligitur ab iiſdem epiſcopos ad pœnitentiam relegatos fuiſſe, pœnitentiâ enim ſervari non potuiſſent niſi eam ſubiiſſent: Quid ſit autem jugulatum ſervare inter pœnitentiæ tormenta, aut quomodò id accipiendum ſit, facile eſt dicere; nam epiſcopus qui ſpoliatus fuerat honore ſacerdotii & qui pœnitentiâ Deo ſatiſfaciebat rectè dicitur jugulatus & ſervatus, dignitatem enim ſuam depoſitione amiſerat, & partem illam quam in corpore Chriſti habebat, pœnitentiâ autem ſervabatur ad majora tormenta ferenda. Nam quæ major poterat eſſe miſeria, aut quæ major crudelitas quàm ex ſummâ dignitate hominem inter pœnitentes detrudere, & ſingulis diebus, per opprobria, miſerias, & tormenta pœnitentiæ manum illi exorciſmorum imponere? Tertullianus, *malo enim ad miſeriam pervenitur.*

Sextum ex his: *Vos vivum facitis homicidium.* Ibid. Qui enim pœnitentem facit epiſcopum, eum jugulat & conſervat; jugulat enim dignitatis & gradûs privatione, conſervat autem cùm miſeram et vitam trahere relinquit inter pœnitentes.

Septimum ex his: *Paupertate ſenſûs ſui circumventi ſunt, quos decipere potuiſtis; præfecti enim fuerant illi opere ſcilicèt Dei qui in ejus nomine fuerant ordinati.* Ibid. Nam cum ſuperioribus verbis ſunt connectenda, & de iiſdem epiſcopis quibus manus fuerat impoſita accipienda, huncque ſenſum habere videntur, epiſcopi quos pœnitentes feciſtis, & quibus vitam ordinis & honoris eripuiſtis, erant ordinati in nomine Domini, & hæc

ordinatio erat opus divinum quod vectibus malitiæ disjeciſtis : quare de vobis Donatiſtis rectè dicitur ; *quæ Deus perfecit ipſi deſtruxerunt* : quæ cùm ità ſint, conſtat Donatiſtas aliquid feciſſe in epiſcopos quod opus Dei everteret, hoc autem maximè fiebat pœnitentiâ quam imponebant epiſcopis quos decipere poterant, & qui ad eos tranſibant, non autem reordinatione : nam antiquitùs aliquid injuriæ Deo & ejus ſacramento & characteri fieri putabant ſi epiſcopus aut presbyter inter pœnitentes viſeretur ; Auguſtinus libro primo de baptiſmo, quòd ſi pœnitentiam impoſuerint lapſis epiſcopis Donatiſtæ, veriſimile eſt Melchiadis ſententiam de eâ manûs impoſitione accipiendam eſſe, non autem de reordinatione quâ opus Dei non poterat ſubverti.

Pag. 42. Octavum ex his : *docete ubi vobis mandatum eſt radere capita ſacerdotum*, nam eodem reſpiciunt quò ſuperiora, & de eâdem injuriâ, & contumeliâ quâ epiſcopos afficiebant, ſunt intelligenda : at non major fuiſſet injuria radere capita in ſecundâ ordinatione quàm in primâ ; ſed contumelioſum prorsùs erat, & à Deo prohibitum radere epiſcopum, & unctum Dei pœnitentiæ tradere.

Ibid. Nonum ex his : *Tu qui es qui auferas quod non dediſti?* hanc enim accipiunt interpretationem, Deus potuit auferre oleum ſuum & ſacramentum ex Saüle, ſed noluit, ut te doceret, injuriam non eſſe faciendam unctis ſuis ; ſed tu aufers quod non dediſti, & facis injuriam unctis Dei, quia eos radis, & ad pœnitentiam damnas ; quæ interpretatio non poteſt convenire cum reordinatione.

Pag. 43. Decimum ex his : *quid prodeſt quia vivunt homines, & occiſi ſunt honores à vobis?* quæ quidem non dixiſſet ſi Donatiſtæ reordinaſſent epiſcopos quos circumveniebant, quia reordinatione non magis ſpoliabantur aut occidebantur quàm ordinatione.

Ibid. Undecimum ex his ; *extendiſtis manum ſuper omne caput* : hæc manûs extenſio ad reordinationem non poteſt referri, ut liquet ex his quæ ſequuntur ; *hoc eſt imponentibus manum ſuper omnem ætatem ad evertendas animas. Inveniſtis pueros, de pœnitentiâ ſauciaſtis, ne aliqui ordinari potuiſſent* : ſed potiùs ad pœnitentiam quâ ſtatus clericorum, & maximè epiſcoporum evertebatur : præterea veriſimile eſt eum loqui de eâdem manûs impoſitione propter quam à Melchiade damnati fuerant Donatiſtæ : aut ſi id non conceditur, doceat quæſo, quænam eſſet illa manûs extenſio q̃ à Donatiſtæ omne caput radebant : quòd ſi de eâdem loquitur, fatendum eſt ſententiam Melchiadis de pœnitentiâ intelligendam eſſe.

Ibid. Duodecimum ex his ; *inveniſtis diaconos, presbyteros, epiſcopos, feciſtis laïcos* : nam ex his colligitur Donatiſtas inter laïcos rejeciſſe eos quos epiſcopos invenerant, in illis locis quæ occupaverant : quòd ſi ità eſt, quomodò interpretes poſſunt dicere Donatiſtas uſos fuiſſe reordinatione, & reordinaſſe epiſcopos quos capiebant.

Ibid. Decimum-tertium ex his ; *ſocius & comes veſter jamdudùm fueras cui nunc manus inferre conatus es* ; & ex ſequentibus, quibus conſtat Donatiſtas aliquam manûs impoſitionem voluiſſe inferre orthodoxis epiſcopis quâ eos tanquàm reos judicabant, & condemnabant, quod commodiùs tribuitur impoſitioni manuum pœnitentiæ quàm reordinationis.

Decimum-quartum ex his : *Deuterium, Partenium, Donatum, & Getulum Dei epiſcopos linguâ gladio jugulaſtis* ; nam pœnitentiâ eos jugulabant. Pag. 44.

Decimum-quintum ex his : *Multis notum eſt & probatum perſecutionis tempore, epiſcopos aliquos inertiâ à confeſſione nominis Dei delapſos thurificaſſe, & tamen nullus eorum qui evaſerunt aut manum lapſis impoſuit, aut ut genua figerent imperavit* ; nam de unâ eâdemque manûs impoſitione hic & in ſententiâ Melchiadis eſt ſermo : quemadmodùm enim ait Optatus, lapſis epiſcopis manum impoſuiſſe Donatiſtas, ità Melchiades eoſdem damnat, quòd lapſis epiſcopis manum impoſuiſſent : at illa manûs impoſitio pertinet ad pœnitentiam non autem ad reordinationem, ut ex his verbis, *aut ut genua figerent imperavit*, licet colligere : ad geniculationes enim pœnitentium erant argumenta humiliationis, & exomologeſeos actus qui ſine pudore & dedecore non poterant fieri ab epiſcopis, eæ verò quæ in ordinibus ſuſcipiendis fierent, nulli poterant eſſe dedecori : quid enim magis conſentaneum diſciplinæque magis conveniens quàm ordinandum genua flectere, & coram ordinatoribus adgeniculari ? quod ſi ità eſt, non eſt diſputandum de explicatione ſententiæ Melchiadis. Ibid.

Decimum-ſextum ex his : *Dum peccatum hominis percutitur* : manûs enim impoſitione de quâ Melchiades & Optatus conqueruntur peccatum illorum epiſcoporum quos pœnitentes Donatiſtæ fecerant, percuſſum fuerat : quod reordinationi convenire nequit, ſed pœnitentiæ, quâ peccata percutiuntur & delentur. Pag. 45.

Decimum-ſeptimum ex his : *Nam quæ major infelicitas quàm Dei ſacerdotes vivere, nec eſſe quod fuerant?* eumdem enim urget errorem eamdemque manûs impoſitionem perſtringit quæ ad reordinationem referri nequit, cùm dicat epiſcopos per eam non eſſe ampliùs quod fuerant. Ibid.

Decimum-octavum ex his libri quarti verbis : *nec apoſtolos imitari voluiſtis à quibus etiam negator dilectus eſt Petrus* : quibus docet Donatiſtas Apoſtolorum exemplo, qui Petrum lapſum & negatorem dilexerunt, epiſcopos lapſos diligere debuiſſe, unde magis fit veriſimile Donatiſtas epiſcopis pœnitentiam impoſuiſſe quàm ordines contuliſſe ; qui enim ordinantur aut reordinantur, inter reordinationis ritus oſculo donantur, & pro fratribus ab ordinatoribus adſciſcuntur ; qui verò pœnitentiam agunt pro extraneis, & à fraternitate divulſis repudiantur : hæc denique libri ſexti verba, *quos aut rebaptizatione aut pœnitentiâ ſauciaſtis*, conveniunt cum ſententiâ Melchiadis ; atque eam exponere videntur, & quod illic per manûs impoſitionem ſignificatur, hic explicari per pœnitentiæ impoſitionem. Pag. 71. Pag. 104.

OBSERVATIO VI.

In quâ ex antiquæ diſciplinæ rationibus eadem explicatio confirmatur.

CUm Melchiades Pontifex maximus in elogio & in ſuâ illâ ſententiâ affirmet, manuum illam impoſitionem quæ à Donatiſtis adversùs lapſos epiſcopos uſurpabatur, omninò Eccleſiaſticæ diſciplinæ eſſe contrariam, ipſique ſtatuere ac perſuadere velimus, iſtam manuum impoſitionem non ad reordinationem, ſed ad pœnitentiam referri oportere; certiſſimis & lucidis argumentis & rationibus opus eſt demonſtremus ex antiquis, & vetere diſciplinâ, non impoſitam fuiſſe pœnitentiam epiſcopis, quocumque demùm ſcelere ſeſe obſtrinxiſſent, neque ætatis illius pietatem tuliſſe, ut inter lugentes adſcriberentur. Primùm in ipſo pœnitentiæ veſtibulo pœnitentes lacrymis peccata ſua deteſtabantur; at indignum erat epiſcopum qui aliena potiùs quàm ſua delicta deflere debebat, inter flentes, ejulantes, & humi jacentes, extra Eccleſiæ limina conſpici, & tranſeuntis plebis veſtigia deoſculari. Secundò, in eodem illo pœnitentiæ gradu cum catechumenis erudiebantur pœnitentes, primaque fidei rudimenta & elementa docebantur; neque enim videbatur quomodò poſt baptiſmum peccare potuiſſent, niſi oblivione metûs divini, & præceptorum, & documentorum quæ in catechumenatu hauſerant. Itaque unquam catechumeni ad Chriſtianæ religionis inſtituta rursùs erudiebantur & inſtituebantur: quæ quidem inſtitutio repeti non poterat niſi aliquo epiſcopalis dignitatis incommodo, & à quâ non ſolùm catechumeni, ſed eorum magiſtri, & doctores inſtitui debebant. Tertiò, toto illo tempore quo in tertio gradu verſabantur, publicis & ſolemnibus exorciſmis pœnitentes purgabantur, perindè atque abs hodiéque infantes qui ſacro fonte abluuntur; epiſcopum ad eumdem modum ſpectante populo tyrannide ac dominatu quodam dæmonis oppreſſum vindicari ac liberari ferendum non erat, neque ad Chriſtianæ religionis dignitatem pertinebat; cùm epiſcopus ſit communionis cum Chriſto, & unionis cum Deo princeps & caput, cæteraque membra ejus pietate & ſanctimoniâ aditum habeant ad eamdem unionem. Quartò, epiſcopi populi patres dicuntur, ſacerdotes Dei, antiſtites Chriſti, mediatores inter Chriſtum & plebem, legati Chriſtianorum, oblatores vocantur, precum & oblationum interceſſores, deprecatores; quorum etiam operâ & ſtudio, dæmones è corporibus abjiciebantur, & rursùs peccatores pro poteſtate quam à Chriſto adepti ſunt traduntur ſatanæ: uno verbo cùm ii ſint in quos Chriſtus quidquid Eccleſiæ ſuæ conceſſerit & attribuerit, transfundat & deponat; quis non perhorreſcat epiſcopos ipſos omnibus illis, quæ modò commemoravimus, dotibus ac muneribus ſpoliatos ac nudatos videri: imò deteriori illos eſſe conditione, atque antè baptiſmum fuiſſent deditos atque addictos imperio ac poteſtati dæmonis; excommunicationis pœnâ

A quaſi affectos, cùm paſtoris loco aliàs haberentur, modò inſtar perditæ ac emortuæ ovis cenſeri: cùm dæmonem ſibi ſubjicerent, nunc ejuſdem viliſſima dici mancipia: cùm Chriſti prima membra & viva numerarentur, modò putridæ carnis ac cadaveris inſepulti partes ſuſtinere, cùm Dei omnipotentis amores ac deliciæ appellarentur, ejici atque arceri, ut anathematis cenſurâ percuſſos. Hoc tam deteſtabile probrum non ipſorum diſciplina ferre ac perpeti poterat,

B neque tam inauditam ac minimè ferendam commutationem audire. Quintò, quemadmodùm antiqua illa diſciplina neminem ex pœnitentibus inter clericos admittebat, ità neminem majorum clericorum ad pœnitentiam adſcribebat; nam non minùs turpe & indignum erat pœnitentem in clero, quàm clericum in pœnitentiâ conſpici, & epiſcopum demiſſo & depreſſo vultu turpis vitæ pudorem circumferre & oſtentare. Sextò, concilia antiqua Ancyranum, Neo-

C cæſarienſe, Arelatenſe, Eliberinum & Nicænum, pœnitentiæ genus præſcribunt unicuique laïcorum vel etiam minorum clericorum, qui tempore perſecutionis, aut in idololatriam prolapſi eſſent, aut à conſtantiâ dejecti, nonnihil à fidei profeſſione reſiluiſſent: illa, inquam, concilia nullum planè de epiſcoporum aut preſbyterorum pœnitentiâ verbum faciunt, quin apud antiquos patres, ne locus quidem ullus eâ de re reperitur: unde fit, ut facilè adducar ut

D credam, epiſcopos & preſbyteros nunquàm illâ publicâ pœnitentiâ fuiſſe mulctatos. Septimò, Optatus aſſerit, olei ſacri ſanctificationem & epiſcoporum characterem Dei ſolius, non autem epiſcoporum eſſe, & ob hanc cauſam eos etſi peccatores, honorandos eſſe: unde colligitur eadem tempora non permiſiſſe ut inter pœnitentes verſarentur, ne in contemptum veniſſent. Octavò, canones, cùm peccatorum pœnas quæ irrogari debeant, definiunt, excommu-

E nicationem laïcis & depoſitionem ſacerdotibus pro eodem crimine conſtituunt, exempli gratiâ, laïcum ob adulterium à cœtu fidelium removent, & ſacerdotem, ſi eodem crimine teneatur, ſuo gradu deturbant: ideóque quam vim excommunicatio aut publica pœnitentia in laïcos exercebat, eamdem erga epiſcopos exercebat, & habebat depoſitio: proindè primis illis temporibus non alia fuit culpæ reparatio cùm preſbyterorum tùm epiſcoporum, quàm mera depoſitio.

F Nonò, videamus quid divus Cyprianus de Trophimi peccato & pœnâ diſſerat, qui etſi à fide defeciſſet, publicam tamen non egit pœnitentiam, neque de ullâ ejus pœnitentiâ & ſatisfactione publicâ & ſolemni mentionem facit Cyprianus: ſed ordine ſuo depulſum ac privatum & inter laïcos rejectum; cùm tamen quo tempore vixit, admitti & aggregari cœpti ſint ad pœnitentiam idololatræ, qui aliis antè ſeculis in perpetuum ab Eccleſiâ ſeparabantur, aut certè

G ſuſceptâ pœnâ noxam eluere in omne tempus cogerentur: inde colligere eſt epiſcopos non ad pœnitentiam publicè ſuſcipiendam compulſos. Decima ratio, quinto ſextove ſeculo concilia decernunt, uti Eccleſiaſtici in abditis remotiſque locis ac privatis pœnitentiam agant, ut laïci

vel minimùm offenderentur, ſi à quibus regi, & gubernari ipſos oporteret, ii graviori crimini affines fuiſſe viderentur, *tamen in publicum non procedit, ne grex fidelium in eo ſcandalum patiatur, nec enim debet ſacerdos publicè pœnitere ſicut laicus.* His adjungi poſſunt rationes & argumenta quæ à patribus, cùm de epiſcopis loquuntur, afferri ſolent: cùm aiunt nemini licere pro iis preces fundere aut ſupplicare, ſi corruant à nullo poſſe eos erigi, ac ſublevari: populi ipſius cuſtodes cuſtodiri non ſolere: quibus verbis non obſcurè indicant, pœnitentiæ debitores eos non fuiſſe pro quâ non ſolùm epiſcopi, ſed & laïci preces fundebant, ſic enim Tertullianus libro de pœnitentiâ, *fratribus legationes deprecationis injungere.*

Sed & ab Origene hæc vulgò referuntur; quæ huic noſtræ ſententiæ plurimùm favent, *ſi pœnitentia imponeretur epiſcopis, non eſſet pœnitentia, ſed injuria.*

Ad extremum ſi hæ rationes non ſatis intelligerentur, canon octavus concilii Carthaginenſis, quod quintum vocatur, non pateretur eas in dubium revocari, cùm apertè prohibeat manus pœnitentiæ ergò preſbyteris vel diaconis imponi quantumvis in ſe grave facinus, & crimen admiſerint. *Item confirmatum eſt, ut ſi quando preſbyteri aut diaconi in aliquâ graviori pœnâ convicti fuerint quâ eos neceſſe fuerit à miniſterio removeri; non eis manus tanquàm pœnitentibus vel tanquàm fidelibus laïcis imponatur.* Quibus verbis liquet nunquàm epiſcopis pœnitentiam impoſitam neque preſbyteris, illamque quæ eſt apud Melchiadem manûs impoſitionem planè eamdem eſſe de quâ canon ille diſputat, nam veriſimile eſt eumdem canonem factum fuiſſe à patribus Africanis contra Donatiſtas, & ab eis eumdem illum errorem correctum, qui à Melchiade in illâ ſententiâ damnatur: quippe in Africâ habitum eſt ubi error ille vigebat: deinde his verbis *confirmatum eſt*, patres illius concilii videntur decreto ſuo confirmare, quod anteà, & ab aliis excogitatum & inventum erat contrà Donatiſtas: atque reſpicere ad judicium Melchiadis & illud quaſi repetere: ſciebant enim hoc Donati crimen Romæ damnatum fuiſſe, quod hoc canone rursùs damnant diſciplinæ causâ: quidquid hujus ſit, certum eſt omnes pleroſque conciliorum Africanorum canones in Donatiſtas conflatos eſſe. Quod cùm ità ſit, & aliundè ex Melchiade diſcamus eos epiſcopis manus impoſuiſſe, quis dubitat in Donatiſtas hoc canone animadverſum eſſe? Ad hæc omnia tanquàm cumulus accedat canon decimus-quartus epiſtolæ Siricii qui tempore Donatiſtarum pontificatum geſſit: *illud quoque providere, ut ſicut pœnitentiam agere cuiquam non conceditur clericorum, ità & poſt pœnitudinem ac renuntiationem nulli unquàm laïco liceat honorem clericatûs adipiſci.*

A

OBSERVATIO VII.

In quâ objectiones quædam ſolvuntur.

AD ea quæ attulimus primis illis ſeculis nunquàm majoribus Eccleſiaſticis publicam pœnitentiam fuiſſe denuntiatam, licèt inexpiabilem propè fraudem in ſe, & culpam concepiſſent: neque ut id fieret eorum diſciplinam,
B & inſtituta permiſiſſe; ad ea, inquam, canones Papæ Felicis opponi objicique poſſunt, quibus epiſcopi qui in rebaptizationem conſenſerant, pœnitentiam inire coguntur: quibus hoc ego obtrudo, tempora eſſe conſideranda, & diſciplinam tempore Felicis minùs acerbitatis & ſeveritatis prætuliſſe, quàm primis ſeculis: deindè in illis canonibus laïcos quidem juſſos, & coactos omnes pœnitentiæ gradus obire, in quibus infames impoſitiones manuum; & cre-
C bri exorciſmi fierent, epiſcopos autem, & preſbyteros alio veluti genere pœnitentiæ damnatos: quo facto Felix magnum inter utroſque diſcrimen, & intervallum aſſerit: ad hæc addi illud poteſt Felicem de loco & de gradibus pœnitentiæ epiſcoporum nihil addidiſſe, quod illo ſeculo mos eſſet, eos in monaſteriis lugere, & pœnitentiam agere, non autem in publico & in oculis populi.

Hæc etiam Divi Cypriani verba ad Antonia-
D num poſſunt objici, *& pœnitentia deprecationis errorem priſtinum confitente*, quaſi his velit, Trophimum epiſcopum pœnitentiam egiſſe, quòd à Chriſto defeciſſet, & ad Eccleſiam niſi eâ peractâ rediiſſe, quamquàm verba illa nihil aliud teſtificentur quàm Trophimum ſuæ defectionis pœnituiſſe; & indoluiſſe graviter Deum à ſe atrociterque offenſum; non aliter quàm Tertullianus aït in præſcriptionibus, *Marcionem pœnitentiam confeſſum*, quo verbo ſubintelligi
E non vult eum egiſſe pœnitentiam; ſed actionibus ſuis ipsâ exomologeſi atque deteſtatione quâdam declaraſſe ſui à ſe ſceleris commiſſi vehementer pœnitere: quid quod apud veteres pœnitentiam confiteri, eſt externâ actione præ ſe ferre dolorem maximum de ſcelere admiſſo.

Tertiò objici & illud poteſt, epiſcopos & preſbyteros excommunicari olim potuiſſe: propteteràque, & ad publicam pœnitentiam accipiendam cogi, cùm non major, neque turpior
F ignominiâ infamiáque inuri epiſcopis, aut Eccleſiæ probrum conciliari pœnitentiâ, quàm excommunicatione poſſet. Ad hæc reſpondeo, non ità multa excommunicationis epiſcoporum exempla in medium afferri poſſe: qui ſi olim excommunicati fuerunt, hoc haud dubiè accidit, quòd ipſi ſe ab Eccleſiâ ſejunxerunt & in apoſtaſiam delapſi ſunt; deniquè ſi rectè ratiocinari velimus in omnibus illis locis, in quibus de excommunicatione & anathemate epiſ-
G coporum agitur, reperias illud anathema & excommunicationem nihil aliud quàm ab Eccleſiaſticis ſeparationem ſignificare; tantúmque habitam & judicatam à communione Eccleſiaſticâ diſtractionem, non autem à corpore laïcorum, & ut ità dicam, ab integro corpore Ec-

cleſiæ; atque epiſcopum aut presbyterum excommunicatum dici, qui non à laïcâ, ſed ab Eccleſiaſticâ tantùm communione ſepararetur. A

Quartò dici poteſt, tria illa peccata, homicidii, adulterii, & idololatriæ, primis illis ſeculis, nonniſi publicâ & perpetuâ pœnitentiâ, aut perlongo annorum aliquot intervallo potuiſſe deleri; eoque nomine Eccleſiaſticos aut ab illis peccatis nunquàm abſolutos, aut publicæ pœnitentiæ pudore ſuffuſos. Ad hæc ego contrà oppono, decretum illud antiquæ diſciplinæ ad B laïcos duntaxat pertinuiſſe; epiſcopos verò aut presbyteros, ſi in his tribus peccatis aut in uno è tribus deprehenſi fuiſſent, ſuo ordine abdicatos, aut inter laïcos redactos, quæ redactio aut depoſitio publicæ pœnitentiæ vicem & locum tenebat.

Quintò probari poteſt, epiſcoporum peccatum longè gravius & deteſtabilius Deo & hominibus eſſe quàm laïcorum, cùm illi ſint tanquàm exemplum virtutis, ad imitandum propoſitum: quare ſi laïcorum noxæ primis illis ſe- C culis publicæ pœnitentiæ pœnas requirebant, quantò magis eâdem animadverſione clericorum culpæ vindicandæ fuerunt. Ad hoc reſpondit olim D. Auguſtinus & Optatus characterem epiſcoporum Dei dici, qui violari omninò non poſſit ſine peccato; qui ſi inſitus & impreſſus non eſſet in epiſcopis, eos atrociori quàm laïcos ſupplicio feriendos fuiſſe, verùm cùm nihil æquè ac Deum offendere, & ejus iram D commovere, vererentur, à pœnitentiâ epiſcopis imponendâ deſtitiſſe.

Sextò concilii Arauſicani primus canon opponi poteſt: *pœnitentiam deſiderantibus etiam clericis non negandam*: quo conſtitutum illud patet, Eccleſiaſticis ut pœnitentia non minùs quàm laïcis injungatur. At reſponderi primùm poteſt nomine clericorum hoc canone minorum ordinum clericos intelligendos eſſe, verbóque illo primis illis ſeculis nominatim, & magnâ ex E parte indicari minores miniſtros. Secundò, non illo canone fieri mentionem publicæ & ſolemnis pœnitentiæ quæ invitis etiam imponebatur, aut ſaltem ſine cujus auxilio nullus in Eccleſiam patebat regreſſus, ſed pœnitentiæ votivæ quam nonnulli pii & erga religionem probè affecti poſterioribus & conſequentibus ſeculis, hoc eſt, quinto & ſexto ſe ſuſcepturos voverent, ut qui ſequuntur canones fidem faciunt: decimus quin- F tus concilii Agathenſis: *juvenibus etiam pœnitentia non facilè committenda*: vigeſimus-tertius Epaunenſis: *ſi quis acceptâ profeſſâque pœnitentiâ*: item quartus: *pœnitentiam profeſſi*: nonus Gerundenſis: *depreſſius pœnitentia benedictionem quam viaticum deputamus*. Poſtremò, illo eodem canone uti poſſumus ut probemus, primis illis ſeculis neque epiſcopis, neque presbyteris publicam pœnitentiam irrogari ſolitam, cùm conſequentibus ſeculis in quibus non ità ſevera dicebatur diſciplina, neceſſe fuerit edicto & novo G canone jubere, ut votiva eis concederetur.

OBSERVATIO VIII.

An quoſdam reordinarint Donatiſtæ.

Etsi quantùm conjecturâ aſſequi poſſum, & ſentio, impoſitio de quâ in ſententiâ Melchiadis injecta eſt mentio, non de impoſitione manuum reordinationis, ſed de impoſitione pœnitentiæ accipi debeat, tamen non negarim neque abnuerim Donatiſtas aliquoties eos qui eorum ſectam ſequerentur Eccleſiaſticos iterùm ordinandos & conſecrandos judicaſſe: operæ pretium fuerit nihilominùs multa ponderare & examinare, ut quamobrem id præſtiterint cognoſcamus: neque enim quovis tempore illam reordinationem uſurparunt, neque promiſcuè in quoſlibet illam contulerunt.

Primùm advertendum, ſectam illam centum ampliùs annos viguiſſe, quia ab electione Majorini ad Carthaginis collationem ſex & centum anni vel circiter numerantur: primis autem annis, hoc eſt, decimo aut duodecimo anno ab illâ ordinatione, epiſcopos & presbyteros qui ad eorum caſtra convolabant, propter eas quas ſubjiciam rationes, credibile eſt non reordinari potuiſſe. Prima ratio: quòd non aliâ de causâ ab Eccleſiâ deſciverant Donatiſtæ, niſi quòd omnes Africæ epiſcopos tanquàm lapſos & idololatras fugerent & execrarentur; at ſi aliquem ex his quamvis transfugam ſuſcepiſſent & reordinaſſent, eodem ſe crimine & vitio quo exiſtimabant laborare Catholicos obligaſſent.

Secunda, cùm Donatiſtæ baptiſmum qui ante ſchiſma collatum pro legitimo & vero haberent & ſentirent, par eſt eos exiſtimaſſe eodem tempore ordinationes collatas & inſtitutas non irritas eſſe: quamobrem ſi quis epiſcopus ab Eccleſiâ ad eorum gregem ſe adjunxiſſet initio naſcentis illius ſchiſmatis, non erat reordinandus.

Tertia, non poterant quemquam reordinare Donatiſtæ quin priùs depoſitus & à crimine traditionis purgatus haberetur; nam ex eorum ſententiâ, nullus ex orthodoxis hoc ſcelere carebat, ſed non facilè reperies in primis illis ſeculis exemplum alicujus epiſcopi, qui cùm reus eſſet alicujus gravis culpæ, & ob hanc cauſam à ſuo gradu depulſus reordinatus fuerit, multò minùs inter Donatiſtas invenias, qui puriores & ſanctiores dici ſe volebant, & qui ſeverioris ſe diſciplinæ Eccleſiaſticæ vindices & propugnatores palàm profitebantur.

Quarta, neceſſe omninò erat, ut illi epiſcopi quos volunt interpretes à Donatiſtis reordinatos, idololatriæ crimine abſolverentur priùs quàm reordinarentur; neque enim ex eorum diſciplinâ & moribus, uti anteà docuimus, ulla poterat inter eos & crimine obſtrictos communio & ſocietas intercedere. Duo autem apud eos ad eluendam traditionis maculam remedia proponebantur; pœnitentia, & rebaptizatio. Quod ad rebaptizationem attinet, primis illis ſchiſmatis annis non erant rebaptizandi epiſcopi, quòd omnes eſſent baptizati ante ſchiſma, non enim ad epiſcopatum admittebantur Neophyti.

Idcircò

Idcircò in illis quaſi incunabulis ſchiſmatis non poterant rebaptizare epiſcopos Donatiſtæ, ut eos à crimine traditionis abluerent. Reſtabat igitur pœnitentia quâ reverâ uti poterant erga epiſcopos illos, quos ſuis technis & fraudibus circumveniebant: verùm nullum unquàm verus illa diſciplina ad epiſcopatum admiſit, qui inter pœnitentes viſus eſſet, multò minùs Donatiſtæ qui Cathari vocabantur. Quamobrem obvium cuique & apertum nullo pacto à Donatiſtis reordinari epiſcopos aut presbyteros potuiſſe primis ſchiſmatis temporibus; indeque ſequi, Melchiadis ſententiam, quæ initio ſchiſmatis lata, de reordinatione non intelligi.

Nunc autem de poſtremis hujus ſchiſmatis temporibus agendum, in quibus largior id non ægrè à Donatiſtis epiſcopos reordinatos; quod facile eſt probare ex iis locis quos poſteà citabimus; videndum verò & perpendendum, quomodò & quibus conditionibus ſeu cauſis id concederetur & liceret: cùm igitur quiſpiam epiſcopus aut presbyter ab orthodoxis ad Donatiſtas deficeret poſtremis illis temporibus quæ ſchiſmatis ortum conſequebantur, illum ad pœnitentiam non adigebant uti ſub Majorino; ſed iterùm baptizabant, & in ordinem laïcorum referebant, undè cùm dignus viſus eſſet, in clerum repetitâ ordinatione reponebatur, nemoque reordinatus fuit unquàm cui id non ipsâ rebaptizatione interpoſitâ contigerit. Primùm, illo crimine quo orthodoxos laborare dictitabant, ſolutos & liberos eſſe oportebat: deindè nihil opus erat pœnitentiâ ut purgarentur, cùm baptiſmus eam vim habeat, ut omnem peccatorum maculam deleat: Tertiò, rebaptizatio depoſitionis notam elidebat. His adde ex Divi Auguſtini libro tertio contra litteras Petiliani manifeſtum fieri Donatiſtas nullos ſibi rebaptizatos reordinaſſe, & ex multis collationis locis eos rebaptizatione illos priuſquàm reordinationis manus imponerent, *& rebaptizaverunt illum hominem nonagenarium epiſcopum*: item, *ipſe eſt epiſcopus qui rebaptizatus eſt & factus eſt audiens*: item, *ipſe rebaptizabat poſt partem Donati; rebaptizatus eſt anteà, & ſic eſt ordinatus*: item, *iſte Vitalis diaconus fuit Catholicus in civitate Sitifenſi, rebaptizatus factus eſt presbyter, projectus eſt causâ adulterii, & factus eſt poſtea epiſcopus.*

Concluſio igitur hujus capitis: Melchiadis ſententiam non poſſe traduci ad reordinationem, quandoquidem iſto capite docuimus, Donatiſtas non potuiſſe reordinare eos qui intra primos ſchiſmatis annos desertâ fide fierent Donatiſtæ.

OBSERVATIO IX.

Solvuntur quædam contra proximam obſervationem.

CONTRA quàm diximus Donatiſtas ſub Majorino, à primis ſchiſmatis annis reordinatione uti non potuiſſe, opponi poſſunt verba illa D. Auguſt. lib. 3. de baptiſmo contra Donatiſtas cap. 16. *Manûs autem impoſitio non*

A *ſicut baptiſmus repeti non poteſt*: quibus Auguſtini verbis quidam ſe aſſequutos putant ex opinione & judicio illius non plus reordinare, quàm rebaptizare licitum eſſe. Sed ad illud reſpondeo primò, illam eſſe manûs impoſitionem quâ Spiritûs ſancti dona olim transfundebantur, uti donum linguarum, prophetiæ, curationum, & ſimilia, ut ex illius capitis lectione perſpicitur, non autem impoſitionem manuum quâ ordinatio peragebatur: quapropter
B verba illa ad rem nihil attinere. Secundò: locum illum manifeſtè & perſpicuè pugnare contra illorum ſententiam. Nam ſi verborum ſenſus rectè attendatur, voluit dicere D. Auguſtinus manuum illam impoſitionem repeti poſſe, non autem baptiſmum; neque obſtat quòd ex correctione & emendatione poſtremæ editionis, & ex antiquâ impreſſione aliter legendum eſſe putent quidam, ac contendant ultimam illam particulam *non* delendam eſſe: nam emen-
C dationem illam verba hæc ejuſdem capitis reſpuunt: *quid eſt enim aliud niſi oratio ſuper hominem?* quibus D. Auguſtinus aſſerit & ità ſentire videtur, impoſitiones illas manuum quibus dona Spiritûs ſancti tranſmittebantur, de quibus paulò ſuprà diſſeruit, nonniſi orationes epiſcoporum appellandas, non autem ſacramenta; ideòque poſſe repeti; baptiſmum autem eſſe ſacramentum, proptereàque non iterari, ex cujus ſententiæ ſenſu & argumento liquidum fit par-
D ticulam illam *non* expungendam non eſſe, verbaque illa aliter accipi quàm nonnulli exiſtiment.

Objici etiam poteſt canon ille trigeſimus octavus concilii Carthaginenſis tempore Donatiſtarum habiti, quo, ut ex duobus ſuperioribus multa perperàm & inconſideratè inducta à Donatiſtis reſcinduntur; *non liceat fieri rebaptizationes, aut reordinationes, vel tranſlationes epiſcoporum.* Quibus verbis videtur concilium illud
E Donatiſtarum reordinationes repudiare ac rejicere, ut & illorum rebaptizationes reſpuunt. Idque adeò clarum & perſpicuum eſt, ut omnes interpretes Græci & Latini hanc explicationem comprobarint: at ego ad hæc canonem dico factum eſſe in exitu illius ſchiſmatis, ac proindè nullam vim ad ea quæ diximus labefactanda habere, quia non negamus, ſed credimus Donatiſtas quoſdam reordinaſſe; ſed ſub finem ſchiſmatis & eos quos rursùs ſacro fonte
F abluiſſent, non autem initio ſchiſmatis & non repetito baptiſmate.

Addo & illud, canonem non videri de reordinatione ejuſdem perſonæ loqui; ſed vetare, ne uno epiſcopo in unâ civitate ordinato, alter inſuper per factiones reordinaretur, quod alibi oſtendemus; ſed ſatis ſuperque primâ ſolutione ſatisfactum eſt canoni.

Ad extremum dici poteſt, D. Auguſtinum nullam mentionem feciſſe de pœnitentiâ, quam
G Donatiſtæ epiſcopis imponerent, neque contra illum errorem ſcripſiſſe, quamvis omnes Donatiſtarum errores perſecutus ſit; quapropter veriſimile videri Donatiſtas epiſcopos inter pœnitentes, aut non dejeciſſe, aut hoc non fuiſſe contra veterem Eccleſiæ diſciplinam, aut deniquè

manuum impoſitionem de quâ eſt ſermo in ſententiâ Melchiadis ad reordinationem pertinere. Reſpondeo D. Auguſtinum non loqui de aliis criminibus, quàm de iis quæ ipſius tempore à Donatiſtis committerentur, neque verò de aliis debuiſſe mentionem facere; propterea non potuiſſe agere contra pœnitentiam quam qui primi fuerant Donatiſtæ epiſcopis imponerent, quod ejus ætate id tanquam obſoletum non ampliùs admittebatur; quicumque enim D. Auguſtini tempore fierent Donatiſtæ, hi omnes ſive epiſcopi, ſive presbyteri, denuò aquis immergebantur, atque ità ſine pœnitentiâ à peccatis liberabantur; ſed ſi D. Auguſtinus vixiſſet Donati temporibus, aut Majorini, multa illius erroris veſtigia in illius ſcriptis reperirentur.

OBSERVATIO X.

De concilio Arelatenſi.

De concilio Arelatenſi non minor eſt diſputatio: nam ab adverſariis objicitur ſupremæ illius poteſtatis, quam hodiè uſurpant pontifices, in eo veſtigia nulla extare? Imò auſos eſſe Donatiſtas à Melchiade ad Imperatorem appellare; alios judices poſt pontificem quæſiſſe; & Conſtantinum, alios etiam epiſcopos dediſſe qui de eâdem causâ quæ à Melchiade judicata eſſet, cognoſcerent; denique eâ tempeſtate pontificum judicia ejus auctoritatis & firmitatis non fuiſſe, quæ ab aliis epiſcopis reſcindi non poſſent; quandò de ipſo Melchiade & de ejus ſententiâ epiſcopi Arelatenſes paſſi ſint judices ſe conſtitui: addunt Sylveſtrum de hâc injuriâ, aut quòd hoc facto ſanctæ Sedis dignitas læderetur, queſtum non eſſe, aut legatos interpoſuiſſe, ne in illo concilio judicia ſummi pontificis in dubium revocarentur, & de iis cognoſceretur. Hæc & ſimilia à Calvino & à Petro Molinæo congeruntur; quibus reſpondendum eſt.

Primùm quod aïunt, Donatiſtas à Melchiade ad Imperatorem provocaſſe & appellaſſe; res eſt parùm firma, & ex quâ nullum poteſt deduci argumentum quod ſit alicujus momenti: nam ſi quæ fuit appellatio veræ appellationis vim non habuit, neque habere potuit; cùm ipſemet Pontifex maximus per legatos, Marinus Arelatenſis, Maternus Agrippinenſis, Rethicius Auguſtodunenſis, Merocles Mediolanenſis, Proterius Capuenſis, à quorum ſententiâ & judicio appellatum volunt à Donatiſtis, interfuerint concilio Arelatenſi & inter alios epiſcopos ſederint, & de Donatiſtarum controverſiis & appellatione cognoverint: forma enim judiciorum paſſa non fuiſſet, ut iidem judices de appellatione & de judicio, quod Romæ primum conſtitutum, & de quo appellatum eſſet, judicarent. Reſpondeo prætereà appellatione illâ, etſi vera fuiſſet appellatio, nullâ ex parte lædi, aut impugnari ſanctæ Sedis auctoritatem: nam etiam nunc à pontifice ad pontificem provocamus; ſimili modo Donatiſtæ à Melchiade ad Sylveſtrum qui per legatos concilio præfuit Arelatenſi appellare, ejuſque judicio litem quam Romæ perdiderant rurſùs permittere & deferre potuerunt; denique concilium Arelatenſe à majoribus noſtris, ubi à D. Auguſtino vocatur plenarium concilium & generale, in quo cùm ſederit ſanctus Pontifex & per legatos præfuerit, nulli mirum videri debet ſi permiſerit de judicio ſuo cognoſci, & ſuam ſententiam ab epiſcopis & à ſemetipſo examinari.

Objiciunt prætereà, epiſcopos quos judices in illo concilio dederat Imperator, non ſolùm ad id datos, ut de judicio Romæ facto cognoſcerent, ſed etiam ut de ipſo Melchiade judicarent; quomodò autem id probent, aut ubi legant, de Melchiade Arelatenſe concilium judicaſſe non invenio: quamvis enim ægrè ferrent Donatiſtæ Cæcilianum Romæ abſolutum, & de illius abſolutione conquererentur, non legimus tamen in illo concilio quidquam in Melchiadem ab illis confictum aut objectum.

Tertiò, quod obtrudunt eamdem cauſam rurſùs Arelate judicatam & examinatam fuiſſe, & Arelatenſes epiſcopos de eâdem causâ quàm Donatiſtæ Romæ perdiderant judicaſſe, non ſatis conſtat: nam etſi à pleriſque id concedatur, tamen ſi rem propiùs inſpiciamus, & ſi ex ipſius concilii actis & canonibus conjecturam capere velimus, longè alia cauſa ad concilium Arelatenſe delata eſt quàm quæ judicata Romæ fuerat. Duo erant inter Cæcilianum & Donatiſtas in controverſiâ, & traditionis & ſchiſmatis: duobus criminibus accuſabatur & petebatur Cæcilianus: quorum ab hoc Romæ abſolutus, ab illo verò Arelate diſceſſit; neque enim cauſa ſchiſmatis Arelate examinata aut judicata ullo modo fuit, ſed traditionis dumtaxat; quod multis rationibus probari poteſt: nulla enim in illo concilio extat mentio aut canon de ſchiſmate & de ordinatione Majorini, ſed ex decimotertio canone manifeſtum fit, quæſitum in illo concilio, an crimen & vitium ordinantis tranſiret in ordinatum, & ſi manûs impoſitio à reo facta totam ordinationem irritam faceret? quamobrem enim ſanxiſſent patres illius concilii, *ordinationem non obeſſe ordinatis, dummodò de his qui ordinati eſſent ratio ſubſiſteret*, niſi de hoc facto quæſiiſſent Donatiſtæ, & cauſa in eo verſaretur, an ordinatio celebrata ab idololatriæ reo & ſuſpecto, pro infectâ habenda eſſet? aut quos denique canon ille decimus-quartus reſpicere potuiſſet, aut in quos videri conſtitutus, *quo ad exitum communione privantur qui falsò accuſarent fratres*, niſi in Donatiſtas, qui Felicem & Cæcilianum idololatriæ falsò inſimulabant? Ex quibus dubium non eſt, Donatiſtas, omiſsâ ſchiſmatis causâ quæ Romæ terminata fuerat, ad ſecundum traditionis crimen confugiſſe, & nullam aliam actionem in Cæcilianum Arelate intendiſſe, niſi quod ejus ordinatio ex ordinantis crimine reſcindenda eſſet? Nulla prætereà poteſt aſſignari ratio quamobrem patres Arelatenſes de ſchiſmate mentionem nullam fecerint, & in eos qui falsò accuſarent fratres judicia tam ſevera tulerint, niſi quòd nihil aliud in illo concilio & in illâ quæſtione verſaretur, niſi ſi Cæcilianus Felicis crimine eſſet removendus ab epiſcopi dignitate. Prætereà hæc cùm hujuſce ſchiſmatis &

Donatiſtarum hiſtoriâ mirificè congruunt, qui in D. Auguſtino conqueruntur quòd pauci judices nullo ordine ſervato ſententiam Romæ præcipitaſſent: priùs enim videbatur judicandum, an ordinantis crimine alicujus ordinatio corrumperetur & inficeretur, & an Felix traditor fuiſſet, quàm de ſchiſmate quærere? Hoc illius cauſæ ordo poſtulare videbatur: quid enim neceſſe erat inſpicere quænam ex Majorini & Cæciliani ordinationibus magis conſentanea eſſet diſciplinæ Eccleſiaſticæ, ſi penes Felicem idololatriæ reum nullum fuiſſet manûs imponendi jus & arbitrium. Quapropter dicebant Donatiſtæ de crimine Felicis priùs inquirendum fuiſſe, quàm de ſchiſmate ac de ordinatione epiſcopi Carthaginenſis judicaretur, ne illo ſcilicèt judicio de Cæciliani ordinatione præjudicium haberent. Denique inter hujuſce concilii ſubſcriptiones, Cæciliani nomen invenitur & legitur, quod pro argumento accipiendum eſt Felicis potiùs quàm Cæciliani crimen & cauſam actam fuiſſe in illo concilio; non enim inter cæteros epiſcopos adſediſſet & judicaſſet Cæcilianus, niſi omni criminis & ſchiſmatis ſuſpicione caruiſſet & vacuus fuiſſet. Cætera quæ ab adverſariis adferuntur, aut parùm valida ſunt, aut ex eis quæ diximus diſſolvi poſſunt.

OBSERVATIO XI.

De die & Conſulibus judicii proconſularis quo Felix Apunginatus purgatus fuit.

CONSTARE inter omnes video, qui de Donatiſtarum ſchiſmate ſcripſerunt, Felicis Apungitani epiſcopi, qui traditionis à Donatiſtis accuſabatur, cauſam ab Æliano proconſule non niſi poſt Melchiadis judicium in Donatum habitam & judicatam fuiſſe. Verùm longè obſcurius eſt, an ejuſdem Æliani proconſulis ſententia quâ Felix idololatriæ abſolutus eſt, tempore poſterior fuerit concilio Arelatenſi; nam quamvis iiſdem Conſulibus, hoc eſt, Voluſiano & Anniano, Felix in Africâ & Cæcilianus Arelate innocentes & indemnati receſſerint, tamen de die abſolutionis Felicis non ſatis conſtat; multúmque hiſtoriæ intereſſe videtur indagare, & ad amuſſim quo die data & lata fuerit Æliani ſententia, inſpicere.

D. Auguſtinus tractatu poſt collationem capite trigeſimo-tertio, docet eam factam eſſe decimo-quinto Kalendas Martias, cujus opinionem ſequuti ſunt Cardinales Baronius & Perronius; verùm in libello manuſcripto ejuſdem ſententiæ & in ipſis actis Æliani proconſulis, quibus in Felicis vitam inquiſivit, decimus-tertius Calend. Septembr. dies inſcribitur.

Inter has duas opiniones, quarum una auctoritate graviſſimorum ſcriptorum, altera fide vetuſtiſſimi codicis conſtare videtur, temerarium eſſet aliquid dijudicare: verùm hæc poſterior ad hanc hiſtoriam & ad concilium Arelatenſe magis accommodari & convenire videtur: nam poſt Melchiadis judicium quo ſchiſmatis cauſa terminata eſt, & Eunomii & Olympii legatio- A nem, & tranſitum in Africam, quo catholicæ Eccleſiæ communio oſtenſa & declarata eſt Carthaginenſibus; nihil ſupererat judicandum in concilio Arelatenſi, atque inter Donatum & Cæcilianum nihil erat controverſum, niſi ſi Felicis crimen, qui Cæcilianum ordinaverat, quique de traditione à Donatiſtis poſtulabatur, irritam feciſſet manûs ejus impoſitionem: hoc enim Arelate in diſceptationem & in quæſtionem vocabatur, an ſcilicèt deprehenſo ſcelere ordinan- B tis, tota ordinatio reſcindenda eſſet: & quamvis nonnullis videatur in illo concilio non ſolùm de ordinatione Felicis, ſed etiam de ſchiſmatis origine à Donatiſtis quæſtionem allatam: tamen potiſſimùm, uti præcedenti & proximâ obſervatione docuimus, quæſitum eſt, an ordinatio facta ab epiſcopo traditionis reo pro nullâ habenda eſſet.

Quod cùm ita ſit, veriſimile fit Felicem nondùm ab Æliano traditionis & idololatriæ abſo- C lutum cùm concilium habitum eſt: nam quâ fronte in concilio Arelatenſi, quod datum eſt menſe Septembri Donatiſtæ actionem reſcindendæ ordinationis in Cæcilianum intendiſſent, cujus fundamentum non aliud erat quàm Felicis crimen, ſi decimo-quinto Kalendas Martii de eodem ſcelere purgatus fuiſſet? Non neceſſe erat tantis ſumptibus concilium convocare, & ex omnibus Africæ, Galliæ, Hiſpaniæ, Siciliæ & Italiæ partibus epiſcopos cogere, ad D unam quæſtionem diſcutiendam, cujus tota ratio & pondus in ſcelere Felicis conſtituebatur, ſi Æliani judicio liberatus & innocens declaratus jam anteà fuiſſet Felix? non defuiſſent Africæ epiſcopi qui intererant concilio, qui fruſtrà quæri de jure dixiſſent, cùm factum quo jus nitebatur non conſtaret, imò cùm contrarium omninò ex actis purgationis ejuſdem Felicis appareret.

Quamobrem manuſcripti fidem ſequendam E eſſe arbitror, & exiſtimandum hæc duo eodem tempore facta; Cæciliani ordinationem confirmatam in concilio Arelatenſi, & Felicem à crimine eodem menſe aut circiter ab Æliano purgatum. Nec me movent D. Auguſtini verba, cujus auctoritati etſi in aliis omnibus cedendum eſſe velim, in hac tamen hiſtoriâ, ut rectè monuit Franciſcus Balduinus, non ſatisfacit, multaque in ejus ſcriptis prætereuntur quæ ad eam pertinent. Deindè facilè mihi perſuadeo, D. F Auguſtinum antiquiorem paulò diem Æliani ſententiæ æſtu diſputationis adſcripſiſſe: nam ut dilueret quod à Donatiſtis opponebatur, Conſtantinum judicium ſuum quo Mediolani poſt Arelatenſe concilium Cæcilianum, audito Ingentio ad ſe per Ælianum miſſo, purgaverat, poſteriore ſententiâ reſcidiſſe, ut hoc, inquam, dilueret demonſtrandum illi erat eadem ſententiâ quâ Felix abſolutus erat ab Æliano, eâdem, inquam, ad comitatum juſſum Ingentium tran- G ſire: atque Imperatorem non abſolviſſe, neque purgaſſe Cæcilianum, niſi poſtquàm de Felicis vitâ & abſolutione per Ingentium & per Æliani ſententiam certior factus fuerit: quamobrem illius ſententiæ diem paulò antiquiorem poſuit, ut oſtenderet Ingentium ab Imperatore & viſum

& auditum multò antequàm Mediolani pro Cæciliano pronunciaret. Hæc ſunt D. Auguſtini verba epiſtolæ centeſimæ quinquageſimæ ſecundæ, io quibus neque diem neque menſem proconſularis judicii notavit, quo in loco tamen notandus erat ſi eum oon ignoraſſet. *Nam & ordinem Conſulum & dierum qui geſtis expreſſus eſt, ſi quis nunc diligenter advertat, inveniet primo Cæcilianum epiſcopali judicio fuiſſe purgatum; deindè non multò poſt Felicis Aptungitani cauſa ab Æliano proconſule examinata eſt, ubi eum conſtitit innocentem. In quâ cauſâ comitatum mitti juſſus eſt Ingentius, & longè poſteà ipſe Imperator cauſam inter partes cognovit atque finivit. In quâ cognitione Cæ-* A *cilianum innocentem, illos autem calumnioſos judicavit, in quo ordine Conſulum & dierum ſatis oſtenditur fallaciter eos, & calumnioſè dixiſſe, quòd Imperator miſſo ad comitatum Ingentio judicium ſuum mutavit, & Cæcilianum quem priùs purgaverat poſteà condemnavit: non ſolùm autem nihil de hac re legere potuerunt & contra ſeipſos tanta legerunt, ſed etiam per ordinem Conſulum evidentiùs convincuntur eos cauſam Felicis proconſulari judicio terminatam, in quâ juſſum eſt, ut ad comitatum* B *Ingentius mitteretur, nec parvo intervallo, ſed longè poſteà memorati Imperatoris judicio inter partes habito Cæcilianum fuiſſe purgatum.*

ANNOTATIONES

VARIORUM

IN

S. OPTATI LIBROS

DE SCHISMATE DONATISTARUM.

ANNOTATIONES

VARIORUM

IN LIBRUM I. S. OPTATI.

Pag. 1. FRATRES. De Chriſtianorum fraternitate diximus in obſervationibus noſtris, atque ibi docuimus antiquos in eâ multùm myſterii & religionis poſuiſſe, quòd ſcilicet omne Chriſtianitatis commercium in eâ affinitate & cognatione verſaretur: novum enim hominem & novam naturam, quam in aquis baptiſmi tanquàm in utero Eccleſiæ induerant & adepti eſſent: quâ etiam cum Chriſto & cum omnibus fidelibus verâ & reali cognatione eſſent conjuncti, non poterant teſtari magis quàm in illâ appellatione. Docet igitur illâ nativitate, quæ communis eſſet orthodoxis & ſchiſmaticis, eos natos & factos eſſe orthodoxorum fratres, ſed malos fratres, quòd matri Eccleſiæ quæ eos genuerat, minùs eſſent audientes. Cæterùm, conſequens eſt ex eâ affinitate ſuſceptum apud ſchiſmaticos baptiſmum vim habere producendi Chriſtianos, quandoquidèm ex eo affinitas illa contrahatur, quod negabant Donatiſtæ. ALBASP.

Ibid. FIDES UNA COMMENDAT. An id vult Optatus concordi & unanimi ejuſdem fidei profeſſione, gratos & acceptos Deo nos eſſe? an fidem eſſe quæ nos *commendat Chriſtianos*? Chriſtiani nempè quotquot ſumus, & pro Chriſtianis à Deo agnoſcimur, id nos juris per fidem, quæ unica eſt, omnes aſſequi? *fidem unam* E ità videtur Optatus ipſe explicare lib. 5. *una fides*, inquit; *hoc loco ab hæreticorum erroribus & ab eorum variâ fide, fides unica ſeparatur.* Nec aliter videtur aut certè non valdè diſſimiliter accipiendum τὸ *commendare*, in multis veterum locis, cùm de Eccleſiâ catholicâ loquuntur. Coll. Carth. edit. Commel. pag. 6. *Hanc auctoritatem magiſterii cæleſtis ſecuti Apoſtoli Eccleſiam commendant in toto mundo fructificantem atque creſcentem, &c.* Ità & ejuſdem coll. pag. 68. F Auguſt. Brevic. coll. die 3. cap. 4. *Sic oſtendentes divina teſtimonia conſonare ut & illa, quibus commendaretur Eccleſia cum malorum commixtione, &c. Et illa teſtimonia quibus commendaretur non habere commixtos malos &c.* Ubi *commendatur* pro *agnoſcitur*, aut *deſcribitur.* Idem Auguſt. & eodem loco: *quoniam Donatiſtæ ſcripturarum teſtimonio unam Eccleſiam commendaverant*, id eſt, unicam eſſe probaverant, ſed in his tamen nullus dativus perſonæ, qui eſt in Optato. Quare ni- G hil affirmo. MERICUS CASAUBONUS.

JUDICEM SÆCULI ESSE VENTURUM. *Seculum* talibus ſcriptoribus *mundum* valet & quidquid in hac vitâ vivitur. Sic infra hoc libro Conſtantini Imperatoris verba ſunt; *petitis à me in ſeculo judicium, cùm ego Chriſti ju-* Ibid.

dicium

dicium expectem. Barthius.

Pag. 2. Sepultus. Duo in hoc verbo ſunt intelligenda; Chriſti ſepultura, & ejus ad inferos deſcenſio, cujus mentionem non fecit, quòd breviter myſteria illa perſtringat: verùm in auctoribus illius ævi & illius provinciæ, ut in divo Auguſtino, & in Capreolo frequens eſt illius deſcenſionis mentio. Albasp.

Ibid. Pacem. Hoc verbo ſæpiùs utitur, quare non erit abs re notare communionem Chriſtianam viſibilem & inviſibilem, Eccleſiæque unitatem & coagulationem cum Chriſto, & per Chriſtum cum Deo per pacem intelligi. Idem.

Ibid. Non solùm suam. Pax Dei deberet eſſe inter omnes qui fratres ſunt, quia à Chriſto data eſt & relicta, ut in omnibus qui cum eo conjungi volunt, obſervetur, & colatur. Idem.

Ibid. Nec ab auctoribus schismatis turbaretur. Non ſanè tum perturbabatur ab ipſis auctoribus ſchiſmatis, qui jampridem eſſe deſierant, nec ea mens Optati C eſt: *Turbaretur* igitur hîc accipe pro *turbata fuiſſet*, ut poſteà quoque *poſſet* pro *potuiſſet*, *haberetis* pro *habuiſſetis*, *&c.* Contrà autem, *potuiſſent*, pro *poſſent*, *remanſiſſet* pro *remaneret*, & id genus alia ſexcenta. Et ſic quidem non unus loquitur Optatus: ſed Arnobius, Zeno Veron. Lucifer Calaritanus, & alii. Ex melioris etiam ævi ſcriptoribus, interdùm Terentio, & Virgilius ipſeque adeò Cicero, ut obſervarunt Grammatici. Vix tamen quiſquam crebrius, quàm facit D hic noſter, quod deinceps ſemel à nobis monitus, lector ipſe obſervabit. Mer. Cas.

Ibid. Nec illi inconsolabiles Deo lacrymas facerent, quas Esaïas testatur. Ea reſpicit Eſaïæ verba, quæ cap. 22. v. 4. *Miſſum me facite, amarè plorabo. Nemo me poterit conſolari in contritione filiæ generis mei.* Ità olim legebatur. Totum locum deſcribit, ac fuſè proſequitur Optatus lib. 3. haud procul ab initio. Malè igitur hîc ſecuti Pariſienſes priores editiones quæ ad 32. caput Eſaïæ lectorem remittunt. Idem. E

Ibid. Falsorum vatum nomen et actus incurrerent. *Falſorum fratrum*, non *vatum*, legendum monet eruditus & felicis ingenii adoleſcens Gaſpar Barthius, ex verbis D. Pauli ad Corinth. II. cap. 11. verſ. XXVII. κινδύνοις ἐν θαλάσσῃ, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις, quæ alluſit Optatus ſcilicèt. Sed vide de falſis vatibus lib. 3. *Incurrendi* autem verbo cum F accuſativè utitur etiam pag. ſeq. *merito ſuo jugum ſervitutis incurrit*, & lib. 6. Incert.

Ibid. Nomen, et actus. Veſtri epiſcopi non eſſent falſi, neque fruſtrà eorum nomen in altari nominaretur: per *nomen*, honorem & dignitatem epiſcopalem; per *actus* verò, munia & functiones intelligendæ ſunt. Albasp.

Ibid. Dealbatum. Eccleſia comparatur ædificio, & epiſcopi ædificare dicuntur, quò alluditur, aut ad illorum ſepulcbra dealbata, qui G tempore Macarii occiſi pro martyribus à Donatiſtis celebrabantur. Idem.

Ibid. Nec ruinosum ac dealbatum destruerent parietem. Portenta ſunt & ſi quæ portentis magis portentoſa quæ

A Albaſpinæus hîc affert, ut locum per ſe planum, & clarum pervertat, & obſcuret. *Eccleſia* (inquit) *comparatur ædificio, & epiſcopi ædificare dicuntur; quo alludit, aut ad illorum ſepulcbra dealbata, qui tempore Macarii occiſi pro martyribus à Donatiſtis celebrabantur.* Sed jam multa ſunt hoc genus, quibus ejus notæ conſtant, in hoc mirari nemo debeat. Cæterùm de verbis ſi quis dubitat, alludit Optatus ad Ezech. 13. ubi contra *dealbatum parietem*, quemadmodùm olim B legebant, multa prædicuntur. Integrum locum profert, & fuſè tractat Optatus ipſe lib. 3. medio ferè libro. Mer. Cas.

Nec minùs astutas, sed tantùm simplices everterent mentes. In his verbis, ut idem Barthius putat, nec ſenſus eſt nec vita. Ego (inquit) correctione pulchrâ utrumque reſtituam, lege, *nec minùs aſtutas, ſpe tantùm ſimplices everterent mentes.* Quas artes cùm hodièque omnes agnoſcere habeant, neceſſe neminem puto veritati non adſenſurum. Hæc ille. Sed cùm τὸ *tantùm* in ſecundâ editione Franciſci Balduini non extet, videtur legendum: *nec minùs aſtutas & ſimplices everterent mentes.* Incert. Ibid.

Nec male imponendo omnibus captivis manum eversionis, &c. Etſi hoc leve eſt, monendum tamen legendum eſſe *omnibus capitibus*, non ob eam rationem, quam Albaſpinæus affert, quod lib. 2. ideo dixerit: *extendiſtis enim manum, & ſuper omne caput mortifera velamina prætendiſtis, &c.* Quæ ratio ſi valeret, cùm captivorum & captivitatis eâdem in re poſteà quoque meminerit, nihil hîc mutandum eſſet; ſed cùm certum ſit, eum ad ſequentia prophetæ verba alludere, in quibus *ſuper omne caput*: haud dubium, hîc quoque idem voluiſſe Optatum. Quæ verò *velamenta* intelligat, quæ hîc & alibi non uno loco, *everſionis velamenta* vocat, ipſe docet lib. 2. *Væ facientibus velamen, hoc eſt, imponendo manum ſuper omnem ætatem, &c.* Ne quis ad cilicium trahat, quo publicè pœnitentium capita operiri præcipiuntur, in concil. Agath. diſt. 50. can. 63. de quo & in ſuperiori canone: *pœnitentes tempore quo pœnitentiam petunt, impoſitionem manuum, & cilicium ſuper caput à ſacerdote (ſicut ubique conſtitutum eſt) conſequantur: &c.* Hieronymus etiam epiſt. 30. *Fabiolam ſacco indutam ſtetiſſe in ordine pœnitentium, &c.* teſtis, ut alios omittam. Quod ſequitur, *nec maledicerent Deo*, pluribus ipſe explicat lib. 4. quaſi medio, ſi fortè quis hîc hæret. M. Cas. Pag. 3. *Ita reſtitutum ex MSS.*

Omnibus capitibus manum. *Omnibus capitibus* legendum, ni fallor, ut ex his ſecundi libri conſtat: *extendiſtis manum ſuper omne caput*, quibus verbis docet Donatiſtas impoſuiſſe pœnitentiam epiſcopis, preſbyteris, cæteris clericis, fidelibus, & pueris, & omnibus quos poterant circumvenire & pervertere. Alb. Ibid.

Eversionis. Qui innocenti pœnitentiam olim ſolemnem imponebat, eum evertebat, quia de fideli reum faciebat; præterea privabat eum communione corporis Chriſti, quâ qui privabantur, mortui cenſebantur & verâ vitæ uſurâ carere. Idem. Ibid.

Ibid. VELAMENTA. Impoſitio manuum pœnitentiæ eſt quædam velut obumbratio : cùm enim epiſcopi manum in pœnitentes porrigerent, eos veluti obumbrabant : quapropter vocat iſtam manûs impoſitionem, *velamen*. IDEM.

Ibid. NEC MALEDICERENT DEO. Qui fidelem olim rebaptizabat, aut qui fideli & innocenti manus pœnitentiæ imponebat, Deo maledicebat, quia in utroque olim ſacramento fiebant exorciſmi, quibus objurgabatur ſatanas, & diſcedere, & locum vero Deo dare jubebatur : Donatiſtæ ergò in pœnitentiâ quam inſontibus imponebant, & in rebaptizatione, Deo maledicebant, quia exorcizabant fidelem in quo Deus habitabat, & eum maledictis tanquàm ſatanam onerabant : quapropter in Auguſtino omnibus penè libris objicitur Donatiſtis, quòd Deum, aut Chriſtum, aut Spiritum denique ſanctum exſufflarent, hoc eſt, exorciſmis, exſufflationibus deterrerent, & fugarent : flatu enim & ſputo dæmones olim à Chriſtianis exſufflabantur, Tertullianus ad uxorem ſecundo, *aut aliquid immundum flatu expuis*. IDEM.

Ibid. VÆ FACIENTIBUS VELAMEN, &c. Ità tùm legebant, Ezech. 13. 18. Hodiernam vulgatam ſi conſulas, multùm differre intelliges. Quod non mirum : raro enim conſentiunt. Major, non hoc quidem loco, ſed tamen in pleriſque major cum Græcâ ſeniorum (ut fere in ejuſdem aut majoris antiquitatis ſcriptis obſerves) convenientia. Exempli causâ mox profert Optatus ex Iſaïâ : *Vos qui timetis nomen Domini, audite nomen Domini. Hi qui vos odio habent, & execrantur, & nolunt ſe dici fratres noſtros, vos tamen eis dicite, fratres noſtri eſtis.* Malè ablegant editiones priores ad Iſaïæ 59. eſt enim Iſaïæ 66. 5. Ibi vulgata planè in aliam mentem : *audite verbum Domini qui tremitis ad verbum ejus. Dixerunt fratres veſtri odientes vos & objicientes propter nomen meum, glorificetur Dominus & videbimus in lætitiâ veſtrâ*, &c. Græci autem, ἀκούσατε ῥήματα κυρίου οἱ τρέμοντες τὸν λόγον αὐτοῦ, εἴπατε ἀδελφοὶ ἡμῶν, τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, καὶ βδελυσσομένοις, &c. vides per omnia conſentire. Nam iſta in Optato, *& nolunt ſe dici fratres noſtros*, ſunt ab Optato ipſo, qui prolatis ex ſcripturâ teſtimoniis ſolet aliqua quaſi ſupplens interſerere, ut dilucidiora ſint quæ profert : ſæpè ut apta propoſito videantur, quæ parum alioquin appoſita. Inde eſt & illud *tamen ; vos tamen &c.* Cætera verbatim ex Græcâ, niſi quod *audite nomen Domini*, pro *audite verbum Domini*, quod irrepſiſſe puto. Eodem hoc teſtimonio contra Donatiſtas utitur Auguſtinus poſt coll. cap. poſtremo. Profert & Tertull. contra Marcion. lib. 4. cap. 16. ex eâdem quâ Optatus verſione. Vide & coll. Carth. 3. pag. 64. unde quid Optatus de ſuo adjecerit liquidò conſtabit. Hoc exemplo poterit lector ſimilia alia loca, ſi operæ erit, expendere, eademque ad Hebraïcam quoque veritatem exigere, atque inde, (quod in multis ſuccedet) varietatis cauſas rimari. Hæc enim in hac tantâ ac tam beatâ luce illarum litterarum maluimus lectori relinquere, niſi ubi aliquid incidet, quod dignum vindice, quàm iis immorari, quæ plerique faſtidiant, quia cuivis obvia ; & quia multa, has noſtras notulas inſtituto longiùs extruderent ac diffunderent. M. CAS.

QUI NON POSSUNT NON ESSE FRATRES. Quia non poſſunt non eſſe baptizati, in cujus aquis tanquàm in utero ſunt concepti. IDEM. Pag. 4.

DIVERSE ACTUS. In Cypriano, actus pro epiſcopali functione & pro eâ diſciplinâ, quam obſervare facit in ſuâ diœceſi accipitur, uti cùm ait unumquemque epiſcopum de ſuo actu eſſe reſponſurum. ALBASP. Ibid.

CUM ILLO FURE CONCURRUNT QUI DEO, &c. Ut verba conſtent, quæ nunc malè cohærent, ità diſtinguenda ſunt : *ponunt*, *& cum illo fure concurrunt : qui Deo furtum faciunt :* (ſ. Deum deſerunt) *& cum mœchis, id eſt cum hæreticis, partem ſuam ponunt*, &c. pſalm. 49. 18. M. CAS. Ibid.

SED UNUM VIX INVENIMUS CUM QUO PER LITTERAS, &c. *Loquamur*, hoc eſt, *loqui poſſimus*. Phraſis familiaris Jur. conſult. l. 11. §. 4. l. 6. §. 11. D. de judic. ubi *domum revocant* pro *revocare poſſunt*, *fungitur* pro *fungi poteſt* : & talia quæ in LL. ſæpiſſimè occurrunt. Iidem J.Cti. *poſſum facere* pro *debeo* uſurpant, quod huic affine eſt, & notavit amicus olim noſter C. Rittershuſius ad 4. Pauli ſententiar. Plin. Valerian. lib. 4. cap. 6. de cucurbitâ : *Ejus aridæ cortices efficaciter poſſunt combuſta ſanare*. Idem cap. 36. *poteſt cum melle canceratim mederi, lateris dolores hauſtum ex vino mitigare*. cap. 40. Aliquandò magis abſoluta. Idem cap. 48. ejus libri : *ſiliqua recentes ſtomachum avertunt, alvum ſolvunt, eadem ſiccatæ in contrarium poſſunt*. BARTH. Ibid.

QUO PER LITTERAS. De eâdem re conqueritur D. Auguſtinus, & cum Auguſtino de noſtris poſſumus conqueri ; ſed hoc peculiare eſt hæreticis fugere orthodoxorum colloquium. ALBASP. Ibid.

ET QUIA COLLEGIUM EPISCOPALE NOLUNT, &c. Collegium epiſcopale non aliud, quàm epiſcoporum univerſus ordo ac ſocietas quàm latè patet. Omnes enim toto orbe epiſcopi *collegæ*, & ità olim viciſſim nuncupabant. Hinc aliquandò *collegium* abſolutè pro *epiſcopale collegium* : & *collega* pro *epiſcopis*. Ità apud Sidonium Apoll. *turba collegii*, pro *quantum eſt epiſcoporum*, epiſt. 1. lib. 6. & qui *collegæ provinciales*, epiſt. 5. lib. 7. eos *ſacerdotes provinciales* appellat, epiſt. 25. lib. 4. quicumque eſſent ejuſdem provinciæ epiſcopos, intelligens. M. CAS. Ibid.

COLLEGIUM EPISCOPALE. Societatem, communionem, conſortium, fraternitatem Eccleſiaſticam & epiſcopalem : diſtinguit inter fraternitatem & communionem, aitque Donatiſtas poſſe quidem jus communionis tollere & dirimere, ſed non fraternitatis, quia hæc à nativitate conſequitur, illa verò in conſuetudine verſatur. ALBASP. Ibid.

CUM VENENOSE AC NUBE, UT CÆTERI, LOQUERETUR. Ità primùm correxit Fr. Balduinus, cùm in Cochlei editione Germanicâ, omnium primâ, legeretur *cùm nequitiose*. Verùm iteratâ editione Optati idem vir Ibid.

diligentiſſimus Fr. Balduinus ex meliori exemplari MS. emendavit ac in contextum recepit, *Frater meus igitur Parmenianus, ut ventosè ac nuſe, ut cæteri, loquar.* INCERT.

Pag. 5. UT QUOD NON VIDISTI. Vel quis multò ante Parmenianum hæc evenerant, vel quia peregrinus erat, & ità ea non viderat. ALBASP.

Ibid. CÙM IN EPISTOLA PETRI LEGERIMUS. NOLITE, &c. Immò Jacobi, ni valdè fallor cap. 4. v. 11. Erroris, ut conjicio, fuit hæc cauſa; quòd in Jacobo, laudata ab Optato verba, quæ proximè præcedunt; eadem in Petri quoque epiſt. 2. c. 5. v. 6. M. CAS.

Ibid. UT INTER ALIQUA, &c. Non ſatis cohærent, niſi loco, *ut*, & vel *id* ſcribas. Ità tamen Optatum ſcripſiſſe non auſim aſſerere, cùm majora ſint in hoc genere, quæ peccat non uno loco. IDEM.

Ibid. MILITEM. Macarius manu armatâ & Imperatoris juſſu plebem Donatiſtarum ad Eccleſiam coëgerat, unitatemque fecerat, & quos ſchiſma diviſerat ſocietatem coïre compulerat, undè contra ſuam plebem militem, à Romanis poſtulatum conquerebantur Donatiſtæ. ALB.

Ibid. PRO VOBIS ET PRO NOBIS. Donatiſtarum baptiſmus ab orthodoxis probabatur; quare quæcumque in laudem baptiſmi dicebantur, pro utrâque parte dicta videbantur. IDEM.

Ibid. CARNEM CHRISTI. Quia peccatricem eam eſſe dixerat. IDEM.

Ibid. EXTRANEOS. Vel per ſacramenta cætera Religionis, excepto baptiſmo, intelligit myſteria, vel in Cypriani concilii erat ſententia, quo hæreticis baptizandi poteſtas tollitur. IDEM.

Ibid. QUIA PEREGRINUS ES. Peregrinus is vocatur apud antiquos, qui natus erat in aliâ diœceſi, qui quamvis multos annos in unâ moratus eſſet civitate, vel etiam quamvis ipſius civitatis factus eſſet epiſcopus, peregrinus adhuc cenſebatur, ut alibi probabimus. Cæterùm non licebat presbyterum aut epiſcopum peregrinum ordinare, quò reſpiciens Optatus tacitè carpit Parmenianum, quòd cùm alibi natus eſſet, contra Canonum mentem Carthaginis conſtitutus eſſet epiſcopus peregrinus. IDEM.

Pag. 6. IN COMPARATIONEM BAPTISMI. Nihil magis oſtendit baptiſmum non eſſe repetendum, quàm ejus cum diluvio comparatio. IDEM.

Ibid. QUI IN TRINITATE BAPTISMATIS. Quin in baptiſmo facto in nomine Patris, Filii, & Spiritûs ſancti dicimus generationis ſacramentum benè & utiliter collatum, quamvis apud hæreticos factum ſit. IDEM.

Ibid. IN TRINITATE BAPTISMATIS. Ordo verborum, quæ alioquin ſubobſcura videantur, hic eſt: *qui unionem baptiſmatis in Trinitate defendimus*: id eſt, baptiſmatis in nomine Trinitatis adminiſtrati. Non immeritò tamen ſuſpicetur aliquis, Optatum hîc per Trinitatem baptiſmatis trinas illas merſiones intelligere, quas Apoſtolorum ut vocant, can. 50. τὰς τρεῖς nuncupat, & ſecundum baptiſma, aut intelligi aut reſtitui debere in hunc modum,

A *qui in Trinitate baptiſmatis, ejus, ſive, baptiſmatis, unionem defendimus.* Priorem tamen interpretationem magis probo, quandò & alii ità quoque loquuntur, *in Trinitate* baptizare *ant* in nomine Trinitatis. Optatus ipſe lib. 5. *baptiſma Chriſtianorum Trinitate confectum, &c.* eodem lib. *Nemo adhuc tinctus fuerat in Trinitate, &c.* ac deinceps ſæpiùs. M. CAS.

IN CUJUS IMAGINE. Diluvium, & circumciſio erant imagines baptiſmi. ALBASP. Ibid.

B QUAMVIS ET VOS IPSI. Donatiſtæ non docebant baptiſmum iterandum eſſe, ſed rebaptiſabant orthodoxos, quòd eorum aquis vim ad ſordes abluendas ineſſe negarent. IDEM. Ibid.

CALLIDE VESTRAM PERSONAM. Senſus eſt: per ea quæ de baptiſmi laudibus prædicatis cum orthodoxis convenire videmini: verùm longè aliter eſt: nam cùm unum tantùm eſſe baptiſma, & illud ab illis dumtaxàt conferendum eſſe penes quos eſt Eccleſia, doceatis; C tacitè, & callidè jus baptizandi vobis ſolis adrogatis, & nobis qui ex veſtrâ ſententiâ, jus Eccleſiæ, traditionis crimine amiſimus, tollitis. IDEM. Ibid.

SI TRADITORIBUS. Cæcilianus, Cæcilianique ſucceſſores & fideles qui cum eis communicarent, hoc eſt, omnes Africæ fideles, traditionis crimine à Donatiſtis notabantur, atque ob hanc cauſam baptizandi poteſtate carere ab iiſdem exiſtimabantur. IDEM. Ibid.

D PRINCIPES. Majores & auctores, à quibus deſcendiſti. IDEM. Ibid.

ORIGO SCHISMATIS. Majorini ordinatio. IDEM. Ibid.

NON EMENDAMUS. Non rebaptizamus. ALBASP. Ibid.

SACRAMENTUM. Unum baptiſma. IDEM. Ibid.

NULLIS CERTIS PERSONIS. Nullis teſtibus aut actis: vel nullum ex orthodoxis E peculiari nomine aut actione inſtitutâ, traditionis accuſatis; ſed eos omnes hoc crimine damnatis. IDEM. Ibid.

OPERARII UNITATIS. Paulus & Macarius, qui ex mandato Conſtantis Imperatoris unitatem in Africâ fecerant, hoc eſt, qui Donatiſtas ad Eccleſiam Catholicam adducere voluerant. IDEM. Ibid.

DE OLEO ET SACRIFICIO. In his duobus penè omnis ſacerdotii vis & operatio F conſiſtit; per oleum enim pœnè omnia ſacramenta intelliguntur, in quibus oleum ſanctum adhibetur. IDEM. Ibid.

INDICANDAS ESSE CIVITATES. Indicandum in quâ civitate tradiderint ſacros codices, ut ex illius civitatis actis publicis manifeſtum poſſet fieri, & legi, quinam Diocletiani, aut Maxentii tempore hoc crimine tenerentur. IDEM. Ibid.

AD OPERARIIS UNITATIS. De G Paulo & Macario ſemper conqueſti ſunt Donatiſtæ, ut licet videre apud divum Auguſtinum; verùm Auguſtinus & Optatus negabant ad Eccleſiam pertinere, ſi quid alienum à Chriſtianâ charitate in illâ expeditione factum eſſet. IDEM. Pag. 7.

Ibid. OLEUM FUGIENDUM. Fugiendum & contemnendum eſt oleum hæreticorum aut peccatorum, quia ad illius noctionem gratiam ſuam Deus non infundit. IDEM.

Ibid. SEXTO DE INCONSIDERATIS. De his agitur libro ſexto. IDEM.

Ibid. CARNEM ILLAM PECCATRICEM. De propriâ Chriſti carne, non de corpore ejus myſtico hanc blaſphemiam dixerat Parmenianus. IDEM.

Ibid. SICUT OSXISTS CARO CHRISTI. *Ita reſtitutum ex MSS.* Pro *ſicut* lege *ſi ut*, duobus verbis; ità enim ſententia requirit, quæ alioquin nulla poteſt elici ex vulgatâ lectione. Si, inquit, ut tu quidem vis & interpretaris, caro Chriſti, id eſt, omnis caro peccatrix, &c. Quod autem hic, *nemo non eſt* pro *nemo eſt* niſi durum, non auſim tamen emendare, quia haud diſſimile alibi obſervavi. M. CAS.

Ibid. NON POTUIT IN REMISSAM PECCATORUM TINGI. *Remiſſam peccatorum* dicit pro *remiſſione* etiam alibi, quomodò & uſurpat Cyprianus, de bono patientiæ: *Dominus*, inquit, *baptizatur à ſervo, & remiſſam peccatorum daturus, ipſe non dedignatur lavacro regenerationis corpus abluere.* Idem lib. 3. epiſt. 14. *Qui autem blaſphemaverit in Spiritum ſanctum, non habet remiſſam, ſed reus eſt æterni peccati.* Similia aliis apud auctores occurrunt. Nec aliter *offensâ* vulgò pro *offenſione* dicitur. INCERT.

Ibid. QUÆ NULLUM VIDEBATUR ADMISISSE PECCATUM. Minùs cautè, ne dicam piè locutus cuipiam videri poſſit Optatus, qui vim locutionis, non ignotæ quidem, ſed antiquis minùs uſitatæ, non advertat. *Quæ nullum videbatur*, id eſt, quæ nullum admiſerat. Ità apud Lampridium in Alex. Sev. *Fures judicare juſſit in civitatibus ullis nunquàm videri.* Plura exempla ſi requiris, adi Caſaubonum, ad illa Capitolini, *ut octo pedes digito videretur egreſſus*: pag. 399. Quomodò & loquitus Apoſtolus, ut hìc obiter moneam 1. Cor. 11. 6. *Si quis autem videtur contentioſus eſſe.* Atque iterùm proximo capite: *quæ videntur membra, &c.* necnon & Chriſtus Lucæ 8. 18. *quod videtur habere, &c.* Ac denique ſcriptor ad Hebr. 4. 1. *μήποτε δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν &c.* Hujus autem locutionis apud hunc noſtrum exempla, cùm ſingulæ propè paginæ ſuppeditent, ſemel monuiſſe ſufficiat. At lib. 2. *Quid mendacem videre vultis Spiritum ſanctum &c.* & ſi ferri poſſit in Optato, puto tamen eum ſcripſiſſe *videri*. M. CAS.

Pag. 8. VICTORINO EPISCOPO Pictavienſi, qui ſub Diocletiano martyrio coronatus eſt, quique multa ſcripſit teſte divo Hieronymo, quorum ne quidem paginam habemus. ALBASP.

Ibid. VICTORINO PICTAVIENSI, ET ZEPHERINO URBICO. Novum loquendi genus jam multis obſervatum. Ità Victor Uticenſis de perſecutione Vandalicâ lib. 1. *Cujus exitum ità urbici captivi planxerunt, ut tunc ſe putarent magis tradi manibus barbarorum, quando ille perrexit ad cœlum.* De captivis eum Romanis agere diſcas è præcedentibus. Optatus infrà, *poſtquàm ordinatus in urbe purgatus*, id eſt, Romæ, idemque alicubi, *urbica commemoratio*, eâdem mente. MER. CASAUBONUS.

Ibid. ZEPHERINO URBICO. Romanæ urbis Pontifici, Urbicus enim in antiquis auctoribus pro Romanis accipitur, ut in concilio Arelatenſi primo. ALBASP.

Ibid. TERTULLIANO. Inter Catholicæ hiſtoriæ aſſertores & vindices Tertullianum adnumeravit, & non immeritò; nam nemo unquàm acriùs in hæreticos vindictam exercuit, eoſque perſequutus eſt, quàm auctor iſte. IDEM.

Ibid. UT QUID BELLUM CUM MORTUIS GERIS? *Ut quid*, valet *quare*: ſic ſtatim infrà ibid. *Ut quid à te memorati ſunt illi?* & lib. 2. *Ut quid tale infringitis promiſſum?* & lib. 3. *Ut quid hoc factum eſt vobis?* D. Hieronymus in vitâ Hilarionis: *Ut quid, reſpondit, intrarem in eum qui habebat collegam meum?* & utitur hoc modo Martialis auctor terſiſſimus, lib. 7. epigr. 33. *Ut quid tu Domini Deique noſtri præfers muneribus?* & alibi. INCERT.

Ibid. APUD QUOS NON SUNT SACRAMENTA. Ego ex hoc & ex multis aliis locis quantùm conjicio, Optatus non exiſtimabat hæreticos poſſe baptizare; quidquid ſit, magnum inter hæreticos & ſchiſmaticos ponit diſcrimen. ALBASP.

Ibid. APUD QUOS NON SUNT SACRAMENTA &c. Ea erat Catholicorum etiam multorum à Cypriani uſque temporibus in Africâ ſententia, de quâ non uno loco Balduinus, baptizatos ab hæreticis, eſſe rebaptizandos. Quare quod poſteà hoc ipſo libro, *ab Eccleſiâ alienum eſſe, quod Donatus confeſſus eſt, ſe rebaptizaſſe*, monet Balduinus, non id in Africâ, ſed Romæ, ubi contraria ſententia ſemper obtinuit, eſſe pronuntiatum. Quod quidèm verum eſt, cùm pars ſit ſententiæ à Melchiade Romano in Donatum latæ. Cur tamen idem in Africâ quoque à Catholicis Afris pronuntiari non potuerit, nihil obſtat. Neque enim de rebaptizatione hæreticorum, ſed ſchiſmaticorum illis verbis agitur, quam non minùs improbant Afri, quàm tranſmarini Catholici. Quod autem in rebaptizandis vel non rebaptizandis hæreticis diſcrimen à veteri Eccleſiâ obſervatum ſit, conſulendi ſunt antiqui canones & Auguſtinus de baptiſmo. M. CAS.

Ibid. SANITAS NON FLAGITAT. In Africâ nullum eſt illarum ſectarum veſtigium: quare ergò contra illas declamaſti? ALBASP.

Ibid. DOTES. Per dotes intelligit Eccleſiæ proprietates, veluti poteſtatem, cathedram, annulum, fontem, & ſimilia, quæ illi à Chriſto tanquàm dotalia aſſignata ſunt. IDEM.

Ibid. LEGALIBUS SACRAMENTIS. Cùm Eccleſia ſit Chriſti ſponſa, multa de eâ per jura & leges matrimonii ab antiquis explicantur; quare hoc loco aït Optatus hæreticos non poſſe jure & vi matrimonii uti ſacramentis, quemadmodùm orthodoxi utebantur, quia cum Chriſto non eſſent matrimonii dignitate conjuncti. IDEM.

Ibid. JURE HONESTI MATRIMONII. Jus matrimonii quo utitur Eccleſia, eſt quod omnia confert ſacramenta doteſque quas à Chriſto accepit; auctoritate legitimi matrimonii di-

ſtribuit,

ſtribuis, & impetitur quibus vult; quo jure uti nequeunt hæretici, quia hiſce dotibus carent: & quamvis per baptiſma cum Chriſto conjuncti ſint, tamen per hæreſim ſubſequentem jus legitimi matrimonii amiſerunt. IDEM.

Ibid. QUAS NON NECESSARIAS RECUSAT CHRISTUS. Id eſt, tanquàm extraneas & ignotas. Sic lib. 3. *Illis imputate qui populum Dei diviſerunt, & baſilicas fecerunt non neceſſarias.* Id eſt, novas & peregrinas cum genuinis ac legitimis nihil habentes commune: qui erexerunt altare contra altare &c. Qui neceſſarii dicantur in jure, conſule juriſconſultos, veriùs tamen, ut alludat ad locum Iſaïæ prophetæ, quem poſteà profert lib. 3. *Ideò quoniam aſcendiſtis in templa ſupervacanea &c.* Propriè de templis videntur uſurpaſſe. Ità Victor Uticenſis, poſtquàm narravit gentilium numinum ædes à Vandalis dirutas, ad Chriſtianorum vaſtationes ità tranſit, *& ut de neceſſariis loquar, baſilicam majorem, ubi corpora SS. Martyrum, &c.* M. CAS.

Ibid. NON NECESSARIAS. Una tantùm eſt conjuncta cum Chriſto, & eſt ejus ſponſa, quare cæteræ ſunt adulteræ, & non neceſſariæ. ALBASP.

Ibid. QUAS SOLUS PETRUS ACCEPIT. Pluribus in locis docet ſoli Petro claves datas eſſe, ut inde conſequens ſit eos omnes ſchiſmaticos habendos eſſe, qui cum Petro & cum ejus cathedrâ & ſucceſſore non communicarent. IDEM.

Ibid. ANNULUM. Quid per annulum intelligant auctores illius antiquitatis, non ſatis conſtat. Tertullianus de pudicitiâ non pro baptiſmo, ſed pro abſolutione uſurpare videtur, *annulum denuò ſignaculum lavacri:* nam de peccatore in Eccleſiam redeunte loquitur qui non eſſet rebaptizandus, niſi velit abſolutione gratiam baptiſmi & unionem cum Chriſto recuperari. Auctor etiam noſter cùm dicit annulo fontem ſignari, videtur aliquid aliud deſignare quàm baptiſmum, eâdem ſignificatione à Clemente libro ſecundo conſtitutionum capite quarto uſurpatur, *ei antiquo amictu, annulo, & calceis redditis.* IDEM.

Ibid. NEC ANNULUM QUO LEGITUR FONS &c. Hîc ſibi crucem figit Albaſpinæus quid veteres per annulum intellexerint, vehementer anxius. Et quamvis expedire ſe non poſſit, locos tamen aliquot Tertulliani, quibus annuli mentionem facit, quaſi Optato non parum lucis allaturos, tùm hîc profert, tùm ad lib. 2. ubi de annulo iterùm quærit pari anxietate, pari felicitate. Toto enim cœlo utrobique errat: *quid per annulum intelligant auctores illius antiquitatis*, inquit, *non ſatis conſtat. Tertull. de pudic. non pro baptiſmo &c.* Illud primum vellem explicaſſet, quem annulum veterum intelligat, de quo non ſatis conſtet, qui ſint illi veterum de uno eodemque annulo loci, qui difficultatem pariant. Tertullianus de annulo loquitur, & Optatus de annulo. Sed Optatus dùm de dotibus Eccleſiæ diſputat, & de annulo qui cantic. 4. 12. etſi non legitur, ab Optato tamen intelligitur, quia *fons ſignatus* ibi legitur? cum annulum inter dotes Eccleſiæ refert Optatus & enumerat. Quâ id ratione, aut quid per fontem ſignatum, de cujus annulo loquitur, intellexerit, ipſe non explicat. Cæterùm, cùm duplicis annuli fuerit, olim inter veteres baptiſmi ritus uſus (ut à doctis obſervatum eſt) alterius, quo fontes ſeu baptiſteria certis temporibus obſignare mos erat; alterius autem quo baptizandi, fidei ſuæ profeſſionem, quæ poſteà in publicas tabulas referretur, obſignabant; veriſimile eſt Optatum per *fontem ſignatum* ad veterem illum ſignandi baptiſterii morem alludere; & quam facit annuli mentionem, ad eumdem illum morem referendam. Haud quidquam tamen affirmare audeo. Quod autem lib. de pudic. meminit annuli Tertullianus, factum occaſione parabolæ prodigi, quæ 15. Lucæ narratur, quam cùm ità interpretarentur Catholici, ut ex illâ verè pœnitentibus veniæ apud Deum, priſtinæque locum gratiæ promitterent; ipſe qui contrariam ſententiam tuebatur, illorum interpretationem ſugillat & rejicit. Eodem loco & ſtolæ meminit & vituli ſaginati, quæ ad eamdem pertinent parabolam, eorumque receptas ab aliis interpretationes exagitat, aliaſque ipſe comminiſcitur & adducit. Non igitur de eodem annulo loquuntur Tertullianus & Optatus, ut mirum non ſit, ſi nec eadem dicant. Utraque tamen quam illius quoque annuli affert Tertullianus interpretatio, ad ſolemnes illos baptiſmi ritus pertinere videtur. In priori enim, quam rejicit Tertullianus interpretatione, *ſignaculum lavacri* annulus exponitur; in poſteriori autem, *quo pactionem fidei interrogati obſignabant*, à Tertulliano deſcribitur. Hîc Albaſp. legat cui tanti erit noſcere, quantâ ille peritiâ, quanto judicio, in veterum lectione verſatus fuerit. Quaſi de eodem Tertullianus & Optatus annulo loquerentur, eos inducit. Diverſas ejuſdem parabolæ interpretationes in Tertulliano confundit. In priori interpretatione quæ *ſtolæ* ſeu *veſtis prioris* affertur expoſitio, eam annulo tribuit. Quia neutram annuli, quæ in duplici illâ parabolæ interpretatione, rationem, non modò aſſecutus eſt, ſed ne ſuſpicari quidem potuit, ipſe alias comminiſcitur, falſas, ridiculas, ineptas; ut omnem fidem ſuperet. Interdùm abſolutionem interpretatur, interdùm Spiritum ſanctum; tandem & confirmationem. Quàm iniquè ità comparatum eſt, hi qui ſunt indoctiſſimi, ſemper ut ſint audaciſſimi! Nam quis alioqui crederet, virum gravem, tantæque in Eccleſiâ dignitatis, ſuæ exiſtimationi tam malè conſulturum fuiſſe? Balduino autem, viro doctiſſimo, libens aſſentior, totam hanc de dotibus, ſeu ornamentis Eccleſiæ doctrinam Optati & frigidam eſſe & obſcuram. Frigida utique, quæ fundamentis tam infirmis tota nitatur: ideò autem obſcura, tum quòd hîc imperfecta, tùm quòd à nullo quod ſciam veterum, ut ab ipſo tradita ſit, à quo lucem minùs perfectis & dilucidis Optati locis mutuari poſſimus. Eidem Balduino aſſentior, cum quaſdam quaſi notas, & inſignia quibus dignoſci poſſet Eccleſia, tradere voluiſſe. Eas autem notas quinque numero ſtatuit, quarum tres, *fons*, *annulus*, *angelus*, ad baptiſmum pertinent. Fontis & annuli fundamentum ponit in cantic. 4. 12. Angeli verò (de quo plura po-

ſteà dicturi ſumus) in Angelo piſcinæ Bethſaïdæ. A Nam & Angelum aquis ſacri lavacri intervenire credebant, & illam piſcinam baptiſmi figuram fuiſſe, ut poſteà pluribus docebimus. Idem tamen Optatus lib. 2. has dotes ab ipſis Eccleſiæ membris & viſceribus, quæ vocat, diſtinguit, quæ in ſacramentis & nominibus, ſive perſonis Trinitatis, verâ nempè Trinitatis agnitione, non in ornamentis, ſcilicet ipſe conſiſtere. Diſtinguit igitur has dotes à ſacramentis; quarum tamen ad baptiſmum pleræque pertinent. Porrò ſi notas B & indicia conſtituere voluit, quibus ornata dignoſceretur Eccleſia, quid attinuit Angeli meminiſſe, quàm ut peragentis ſalutaris aquæ myſteriis præſentem intereſſe concedamus, nemo tamen ità præſentem dixerit, ut videri poſſit? Hæc eò dico pluribus, ne quis in his ſubtilibus argutiis, quas tanto noſter hîc conatu, fruſtrà ſe torqueat, quaſi magna ex iis myſteria eruturus: excuſſa enim leviora quàm ſubtiliora comperientur. Ut vel eo nomine graviores alios C & doctiores, ab iis abſtinuiſſe putem. M. Cas.

Pag. 9. Nec aliquam illorum esse. Nec aliquis illorum ſit, poſtularet recta latinitas. Optatus fortaſsè reſcripſerat *eſſet* pro *ſit*, ſolitâ enallage; unde poſteà mutato caſu *τὸ aliquis* factus eſt infinitivus. Aut ſi *aliquem* retinemus, tùm ſcripſerit Optatus *eſſe neceſſe*, quorum alterum propter affinitatem ſcripturæ ſit omiſſum; prono ſane lapſu & in manuſcriptis paſſim obvio, ut poſteà quoque obſervabimus. D Quid, quod compendia ejuſmodi ſive ſyllabarum, ſive etiam vocum integrarum veteres ſcribæ quæſiverunt, ut *ne eſſet* pro *neceſſe eſſet*? Quod & typographos aliquandò retinuiſſe obſervare memini. Ego tamen in eâ potiùs ſum ſententiâ, ab ipſo Optato eſſe, hoc quidquid eſt: neque abhorret ab illo ævo. Illud maximè me movet, quod ſimiles ſolœciſmi (ſive ἀνακόλουθα mavis appellare) præcedente particula *ut* occurrunt, apud hunc noſtrum non uno loco. E M. Cas.

Ibid. Hortus. Eccleſiâ, ni fallor. Albasp.

Ibid. Dum Ecclesiæ dotes. Cùm hæreticis ſchiſmaticos adjungas, dotes Eccleſiæ vobis denegaſtis, quos conſtat eſſe ſchiſmaticos. Idem.

Ibid. A vita. Non videtur his aſſentiri Optatus. Idem.

Ibid. Cæcilianus. Succeſſit Menſurio, & ſub eo, & propter eum ortum eſt ſchiſma. Id. F

Ibid. Avo tuo. Hæc pugnare videntur contra ea quæ diximus in tertiâ obſervatione de Donato Caſenſi, cui nullus locus relinquitur in ſede Carthaginenſi, ſi pro avo Majorinum habuit Parmenianus: nam conſtat eum extincto magno Donato, Carthagine ordinatum fuiſſe: cæterùm epiſcoporum ſucceſſiones & ordinationes non aliter exponuntur ab antiquis, quàm mortalium generationes & affinitates; neque aliter de iis loquuntur, quàm ſi de aliquâ familiâ & domo G loquerentur. Epiſcopus enim qui ordinabatur in ſedem defuncti, filius, & proles illius in cujus locum ſufficiebatur, vocabatur: ſeries ordinationum, hiſce cognationis verbis numerabatur. Idem.

Ibid. Majorinus. Domeſticus Lucillæ Hiſpanæ, qui erat lector ſub Cæciliano, & qui fuit ordinatus contra Cæcilianum, & altare contra altare erexit in civitate Carthaginenſi. Idem.

Ibid. Exivit. Cæcilianus legitimâ & ordinariâ viâ fuit ordinatus poſt Menſurium, poſt cujus ordinationem factione illius mulieris fuit ordinatus Majorinus; quare Majorinus exivit, & receſſit à Cæciliano; non autem Cæcilianus à Majorino: is enim exire cenſetur qui ſchiſma facit, & qui alio ſedente, locum & ſedem occupare nititur. Idem.

Ibid. Nec Cæcilianus recessit a C.P. Scire te velim, Lector, multa hinc & ſimilibus aliis ex locis ad cauſam religionis trahere Albaſpinæum, paſſimque ex Baronio Perronioque Cardd. interſerere, quæ nos de induſtriâ miſſa facimus omnia. Fecimus autem, tùm quia prolixioris erant operæ, & a propoſito noſtro alienæ; tùm quia nihil ab eo novum videbamus afferri, quod non jam ad nauſeam uſque ultrò citròque tortum ac retortum fuerit, ſitque hodie, ſcriptis ejus argumenti plurimis tritiſſimum ac decantatiſſimum. M. Cas.

Ibid. A Cathedra Petri. Una eſt tantùm Cathedra in Eccleſiâ quam Petrus accepit à Chriſto, quámque ſingulis epiſcopis communicavit, & ſingulis etiam nunc diebus communicat per Pontifices qui cum eo cenſentur, & ſunt una eademque caro & perſona. Hæc eſt antiquorum doctrina: meritò igitur vocat Cathedram Carthaginenſem, Cathedram Petri, quia Petrus eam genuit, ut loquitur Tertullianus. Albasp.

Ibid. Vel Cypriani. Cypriani mentionem facit, quia nullus hanc Cathedram majori cum gloria, aut ſanctitatis fama occupaverat; vel etiam quia de ejus ſede & Cathedrâ non ambigebant Donatiſtæ. Idem.

Ibid. Cujus tu Cathedram. Carthaginis erat epiſcopus ſchiſmaticus. Idem.

Ibid. Cujus tu Cathedram sedes. *Sedere* pro *inſidere* huic auctori familiare eſt, ut ſuadere uſurpat Vincentius. Verùm hoc noſtri verbum eſt ſacerdotale: *Cypriani cujus tu cathedram ſedes*. Barth.

Ibid. Originem. Cathedra Parmeniani originem non habebat, quia ſuccedebat Majorino, qui Majorinus nemini ſucceſſerat; nam Cæcilianus Menſurii locum & ſedem habebat; & ità Majorini Cathedra nullam originem habebat: & erat adultera, falſa, nova ſine patre, & per ſchiſma genita & introducta. Albasp.

Ibid. Contra illa. Quædam deſiderari videntur in hac ſententiâ, ſed ſenſus eſt: ſi tibi placet ſchiſmaticos hæreticis adjungere, miror te aliquid contra hæreticos dixiſſe; quia de ſchiſmaticis idem dicendum eſt: & de Donatiſtis qui ſunt ſchiſmatici. Idem.

Reſtitutum eſt à nobis iſto loco ex MSS.

Ibid. Contra illa quæ a te paulò ante sunt dicta. *Contra* hîc idem eſt, ac ſi dixiſſet, *è diverſo*, *rurſus*, ſive, *tùm verò*: repetendo verbum *miror*, à principio. Cùm tamen poſteà ſequatur: *in te convertiſti ſententiæ gladium, dum æſtimas, quia alteros appetebas:*

non malè reſtituas *contra illa quæ antè paulò dicta ſunt, dixiſti.* Error ab eo fonte, quo multi paſſim: indè nempè quod alteram *dixiſti* proximè ſequitur. Quanquàm nec illo *dixiſti* opus erit, ſi *ſunt* vel *faciunt* intelligas. Sed hoc leve. Monendum tamen fuit, ne quis cum Albaſpinæo putet aliquid hîc deeſſe. M. Cas.

Pag. 10. Ad illos hæreticos. Non vult dicere hæreticos non poſſe baptizare, ſed eos duntaxat hæreticos, qui non tingebant in nomine Patris, Filii, & Spiritûs ſancti, quique de tribus perſonis malè ſentiebant. Albasp.

Ibid. A sacramentis Catholicis. A ſymbolo & rebus fidei. Idem.

Ibid. Sententiæ. Probaſti te non poſſe conferre baptiſmum, quia ſchiſmaticos cum hæreticis miſcuiſti, qui de Trinitate malè ſentiunt. Idem.

Ibid. Catholicam facit simplex et verus intellectus, intelligere. Ut aliquis ſit ſenſus, vel expungendum eſt illud *intelligere*, quod ſanè melius abſit, aut conjungendum cum præcedenti, *facit: facit intelligere*, id eſt, *declarat*, *indicat*. Sæpè enim redundat illud *intelligere*, ut *intelligeris ignorare*, pro, *ignoras*, poſt pauca, & lib. 2. ſemel iterùmque animadvertas ità uſurpari, ut ſententiæ nihil interſit, ſi tollatur. *Intellectus* autem & *intelligentia* pro *ſenſu* aut *interpretatione*, ut vulgò loquimur; apud Eccleſiaſticos ſcriptores tranſlatitium. Mox autem, quem offendet, indicativus *abſcedunt*, pro ſubjunctivo (quod erat legitimum) legat ille *& deſerta*, non ut hîc *ut des.* Aliter tamen ego ſentio. M. Cas.

Reſtitutus eſt iſte locus à nobis ex MSS.

Ibid. Sacramentum. Unum ſymbolum; unam fidei regulam. Albasp.

Ibid. Unitas animorum. Communio interna animarum: idem ſenſus, eadem voluntas. Idem.

Ibid. Schisma, sparso coagulo pacis, generatur. Elegantiſſimè *coagulum* pro *copula* poſuit Varro in ſatyrarum fragmentis, de vino:

Hoc continet coagulum convivia.

Et Publius Syrus in Mimis:

Amicitiæ coagulum unicum eſt fides. Incert.

Ibid. Sparso coagulo pacis. Elegantiſſimè *coagulum* pro *copula* dixit. Publius Mimus:

Amicitiæ coagulum unicum eſt fides.

Varo de vino:

Hoc continet coagulum convivia.

Vide plura infra horum comment. Copula perfidiæ apud Virgilium fine lib. 1. Barth.

Ibid. Apud suam didicerunt matrem. Apud veram Eccleſiam, à quâ cùm receſſerint, non poſſunt aliter de fide ſentire, neque aliter ſacramenta celebrare quàm mater Eccleſia. Albasp.

Ibid. Symboli desertores. Regulam fidei evertentes & deſerentes, ut aït Tertullianus de præſcriptionibus. Idem.

Ibid. Quod bene fuerant geniti. Fuerant geniti in Eccleſiâ. Idem.

Ibid. De se nasci voluerunt. Novum caput, ut aït Joannes Jeroſolymitanus ad Epiphanium erexerunt, & novam conſtituerunt

A Eccleſiam, & Cathedram à nullo prognatam & deſcendentem; hoc eſt de ſe naſci; ſive originem illam quam habebant reliquerunt, & novam Eccleſiam poſuerunt. Idem.

Ibid. Et qui jamdudùm in talibus pasti fuerant cibis. Repone, *jamdudum vitalibus paſti fuerant cibis*. Sanè cum Barthio non auſim in me recipere legendum *jamdudum inſalubribus*. Atque ità quemadmodùm ego reſtituendum monui, didici poſteà, inſpecto B Fr. Balduino, extare in meliori exemplari ſcripto. Incert.

Ità reſtitutum ex MSS.

Ibid. Et qui jamdudùm vitalibus, &c. Cùm cibos quales fuerint anteà non meminerit, auſim in me recipere legendum *jamdudum inſalubribus* pro *in talibus*, *perniciem* verò reponendum, vel puer viderit. Barth.

Ibid. In pernicie miserorum. Perperàm, & *perniciem* reponendum vel puer videat. Incert.

Ita etiam reſtitutum ex MSS.

Ibid. C In pernicie miserorum disputationibus impiis, &c. *Perperàm*, inquiunt notæ L. & *perniciem* reponendum vel puer videat. Ità ſanè poſtularet uſus; ſed aliter amant hi ſcriptores, & nihil omninò corrigendum. Ità Salvianus alicubi *in uſu miſericordiæ collocare*. Noſter lib. 5. *videte quod in ſalute humani generis ſit pollicitus Chriſtus*. Idem mox *Cùm multos tingeret in pœnitentiâ ac remiſſâ peccatorum &c.* Talia multa reperias. Pariter di- D ctum eſt à Victore Uticenſi: *Sævire in eccleſiis & baſilicis &c. Projicere in partibus maritimis &c. Conjicere in vinculis &c. Relegare in Eremi partibus &c. In longinquis & extremis regionibus detrudere &c.* Apud Luciferum Calarit. *mittere in camino ignis*. Sed in illo minùs mirum, qui totus ubique βαρβαρίζει. M. Cas.

Ibid. A domo veritatis satis extorres. *Satis* valet *nimis*. Arnobius lib. 5. *Quid nefarium videbatur ſatis patrem cum filiâ quominùs uxoriâ conjugatione miſceri.* Sic E ſæpiùs D. Auguſtinus, Hieronymus, Rufinus, & alii. Incert.

Ibid. Varia et falsa. Quia falſa de Trinitate ſentientes, ut aït ſuprà, ſymboli deſertores habebantur. Albasp.

Ibid. Claves ad Petrum. Hoc eſt unam eſſe Cathedram, & eam agnoſci per communionem cum ſummo Pontifice. Idem.

Ibid. Colendi potestatem. Fideles nutriendi in fide per ſacrificia & ſacramenta. F Idem.

Ibid. Bene subduxisti annulum iis. Pro *licet ad*, erit fortaſſis cui arridebit, *licebat*. Temerè noſter lib. 2. *Sigillum integrum non habentes, ad fontem verum aperire non poſſunt*, & ſciendum mirè uti hujuſmodi particulis Optatum. Quod tamen genus locutionis, quamvis ſic repertum noſtro, ego æmulari nolim; cùm magis Hebræis quàm Latinis noſtris vernaculum ſit. *Annulum* autem vide & pag. 10. v. 7. G intelligit, quo patres & matres-familias, quæ ſarta & tecta volebant, conſignabant. De quo ritu veterum Plautus, Cicero, Martialis & alii. Vide inter alios Lipſium ad Taciti annalem 11. Quibus adde locum, quem opportunè ſuggeſſit Barthius, ex medii ævi auctore Venantio

Fortunato, lib. 11. de vitâ B. Martini:
Totum auctor redimens theſauro corporis orbem,
Cùm gemma una fuit, qua cuncta in vaſa valeret.
INCERT.

Pag. 11. VOLEBAM UT SOLI DAMNARENTUR HÆRETICI. Ex integriori exemplari MS. reſtituit in alterâ editione Fr. Balduinus, *unâ ſententiâ ferire voluiſti.* Optimè. IOAN.

Ibid. UNUM IN TRADITIONE. Perſecutione Maxentii, multi in Africâ codices ſacros tradiderant, inter quos Menſurius, Felix, Cæcilianus à Donatiſtis falsò & immeritò accuſabantur. ALBASP.

Ibid. TEMPESTAS. Perſecutio quæ Martyres facit, & Confeſſores, ut aït Tertullianus. IDEM.

Ibid. PROSTRAVIT IN MORTE. Nonnulli tormentis ſuperati Chriſtum negarunt. IOAN.

Ibid. QUID MINISTROS PLURIMOS? QUID DIACONOS IN TERTIO? &c. Novum hoc atque inſolens eſt, ac noſtrâ inprimis obſervatione dignum, quod Optatus hîc etiam diaconos ſacro ſacerdotio comprehendit. Sanè ſacerdotis communem presbyteris & epiſcopis apud veteres appellationem, & ſacerdotes pro epiſcopis; ſacerdotium autem pro epiſcopatu, ab illis haud raró dici, non poteſt ignorare, qui veteres ſcriptores, vel à primo, quod aïunt, limine ſalutavit: unde Auguſtino concilium 70 ſacerdotum dictum alicubi: & apud Vict. Utic. de perſecut. Vand. *concilium tantorum ſacerdotum*, in edicto Hunnerici lib. 3. In quo ſanè vel uno Victore ſingulis propè paginis turpiter impingat, qui ſacerdotem pro epiſcopo, & ſacerdotium pro epiſcopatu ab illo dici non animadvertat. Contrà autem epiſcopus pro presbytero, ab antiquis aliquandò poſitum eſſe, quamquàm id rariùs à doctis obſervatum eſt. Hinc ad diſcrimen vetus illa loquendi formula manavit, ut primi ordinis ſacerdos, pro epiſcopo dicatur aliquandò; ſecundi autem ordinis ſive gradûs, ſacerdos idem ſit, qui vulgò presbyter. De quâ loquendi formulâ multa doctiſſimus Savaro ad Sidonium Apoll. non uno loco. Sed mirum, cùm vir ille eruditiſſimus, hoc, inter alia, Optati teſtimonio ſuam ſententiam, de duplici ſacerdotio confirmet, & ejus verba laudet, quod de tertio quoque ſacerdotii gradu, hîc ibidem Optatus, illum tacere ac quaſi conſultò præterire, ne ſententiæ quam volebat incommodaret. Sed contra antiquos canones, qui exertè diaconos ad miniſterium non ad ſacerdotium ordinari; nec plures quàm duos illos presbyteratus & epiſcopatus, ſacerdotii ordines eſſe ſanciunt, uſumque loquendi à veteribus receptum; non eſt quod unus aut alter locus, qualis hic Optati eſt, ubi ſacerdotii latior acceptio, moleſtiam nobis faceſſant. At in jure canonico non rarum, ut ſacerdotii appellatio, ad omnes in ſacris (ut vulgò diſtingunt) ordinibus conſtitutos extendatur, quâ ratione etiam ſubdiaconos includit.Ità diſt. 31. can. 14. *Aliter ſe Orientalium traditio habet eccleſiarum, aliter hujus S. R. Eccleſiæ. Nam earum ſacerdotes, diaconi & ſubdiaconi matrimonio copulantur, iſtius autem Eccleſiæ vel Occidentalium,*

A *nullus ſacerdotum à ſubdiacono uſque ad epiſcopum, licentiam habet conjugium ſortiendi.* Vide & can. *omnium ſacerdotum, &c.* &, *erubeſcant impii, &c.* Quin & omnes omninò clericos eâ interdùm appellatione comprehenſos, reperias. Ità Victor Utic. lib. 3. *Si collatio deſiderabatur, quare rapina rerum alienarum, non tantùm ſacerdotum, verùm etiam laïcorum?* ſacerdotes laïcis opponit, clericos intelligens. Sed longè aliter hîc Optatus qui cæteros omnium ordinum quos omnes mini-
B ſtros appellat, à ſacerdotio diſertis verbis excludit: nec minùs exertè diaconorum ordinem tanquàm tertium ſacerdotii gradum conſtituit. Dico igitur ad dignitatem diaconorum pertinere, & eò referri debere quòd veteres plerique, Cyprianus, Auguſtinus, & alii, cùm ordines Eccleſiaſticos recenſent, vel ſolos epiſcopos, presbyteros & diaconos meminiſſe, cæteros omninò præterire; vel ut hîc Optatus, cæteris, tanquàm minorum gentium ordinibus, generali
C *miniſtrorum*, *miniſteriorum*, vel ὑπηρεσιῶν voce comprehenſis, ſolos illos nominare. Idem fortaſsè cæterorum quoque meminerunt interdùm; non nego; omittunt tamen ſæpiùs, cùm epiſcopos, presbyteros & diaconos nominant. Immò verò ità hos nominant, ac recenſent, Dionyſ. de Hier. eccl. cap. 5. Hieron. in Eſ. c. 19. ut alios non tam præterire, quàm non agnoſcere videantur. Quibus ut reſpondeat magni vir nominis, in controv. torqueatur ipſe magis, an eos
D torqueat incertum. Ac Dionyſium quidem, non ordines Eccleſiaſticos, ſed hierarchias; Hieronymum autem nec ipſos clericorum, ſed Chriſtianorum ordines prædicto loco recenſere & propoſito ſuo, eâ enumeratione inſervire, comminiſcitur. Sed ut de re ipsâ nihil dicam, neque cum Thomâ Aquinate & Petro Lombardo, qui contrarium planè tuentur, eum committam; & Aquinas quidem, hoc ipſo Dionyſio fretus, ſupplem. quæſt. 37. ad 2. &c. præter Dionyſium
E & Hieronymum, ſic loquuntur & alii, quibus reſponſio illa viri docti aptari minimè poteſt. Inter alios etiam noſter lib. 2. circa finem: *cùm ſint*, inquit, *in Eccleſiâ quatuor genera capitum; epiſcoporum, presbyterorum, diaconorum & fidelium &c.* Interim tamen quod probat Bellarminus, commune cum epiſcopis & presbyteris, diaconis quoque regimen Eccleſiæ fuiſſe; eoſque ut præpoſitos in honore habitos, cùm reliqui clerici tantùm miniſtrarent; vel indè perſpicias,
F quantò majoris olim dignitatis & auctoritatis ordo fuerit, quàm poſteà fuit, neque abſque ratione factum eſſe, ut cùm cæterorum nulla omninò ratio haberetur; aut generali miniſtrorum appellatione, ut jam diximus, concluderentur: ſoli diaconi quaſi ejuſdem dignitatis participes, cum ſacerdotibus ſive epiſcopis & presbyteris conjungerentur. Ad ea quæ Bellarminus affert, addo inſignem Euſebii, aut potiùs Conſtantini locum in epiſt. ad Euſebium vitæ
G lib. 2. ubi συγκαθημένους ἐπισκόποις & πρεσβυτέροις diaconos, ut ejuſdem ſortis ac conditionis adjunctos & annumeratos videas. Etiam Auguſtinus ad Valerium epiſt. 148. de merito agens & præcellentiâ ſacerdotalis muneris, epiſcopis & presbyteris, etiam diaconos tanquàm ejuſdem,

aut

A aut non diſſimilis conditionis adjungit & Hieronymus ubi eos presbyteris ſacerdotio minores contendit, lucris tamen & dignitate, Romæ ſaltem majores, indignatur ille quidem, ſed agnoſcet tamen. Hinc etiam illud colligas, quod toties canonibus ac cenſuris contra illos opus fuerit, quæ ſuperbientes, ac ſupra presbyteros ſeſe efferentes, ipſis etiam epiſcopis interdùm contumelioſos & injurios, (ut de quodam Cyprianus) in ordinem cogerent, ac faſtum eorum reprimerent. Sed de his vereor ne nimis B multa. Quæ tamen etſi primâ fronte exigua videantur, obſervata, magni usûs eſſe in antiquorum lectione comperientur. Pudet dicere, quàm fœdè labantur interdùm viri maximi, harum vel minimarum rerum ignoratione: hunc ipſum Optati locum nuper in admirandæ doctrinæ ſcripto incomparabili ità verſum, ut nihil ipſo indignius, & ab Optati mente magis alienum excogitari poſſit. Mer. Cas.

Ibid. C Ministri. Minores Clerici. Alb.

Ibid. Diaconos in tertio. Communionis Eccleſiaſticæ primum locum occupant epiſcopi, ſecundum presbyteri, tertium denique diaconi. Idem.

Ibid. In secundo sacerdotio. Sacerdotii duo tantùm ſunt gradus; epiſcopatus, & presbyterium: diaconi enim ſacerdotii vim & conſecrationem non conſequuntur, ut aiunt patres concilii Carthaginenſis, neque illis manus ab omnibus clericis imponebatur in conſe- D cratione: *diaconus cùm ordinatur, ſolus epiſcopus qui eum benedicit, manum ſuper caput ejus ponit, quia non ad ſacerdotium, ſed ad miniſterium conſecratur*. Idem.

Pag. 18. Ex quibus erant Ddnatus Masculitanus. Hi omnes cum primate Secundo ſchiſma fecerunt & pecuniâ Lucillæ corrupti, Majorinum alio epiſcopo ſedente ordinarunt. Lege Auguſtinum contra Creſconium libro tertio, capite vigeſimo-ſeptimo. Idem. E

Ibid. Homicida Pdrpurius Limatensis. Balduini editio 2. *Limatenſis*. Rectè, nam *Limata* urbs Africæ D. Auguſtino, qui quoque epiſcopi Limatenſis meminit. Incert.

Ibid. Menalus. Oculorum dolorem finxit Menalus cùm à militibus à quibus interceptus fuerat rediret, ne in Eccleſiâ & in conſeſſu ſuorum pudore ſuffunderetur, & ſe thurificaſſe & principis edicto ſatisfeciſſe fateretur. Albasp. F

Ibid. Thurificare. Eſt thure Deaſtros venerari. Et ſic lib. 2. *perſecutionis tempore epiſcopos aliquos inertiâ à confeſſione nominis Dei delapſos, thurificaſſe*. Barthius.

Ibid. Ao consensum sdorum procedere trepidavit. Lege *confeſſum*: quemadmodùm diſertè Fr. Balduini editio ſecunda. Incert.

Ita erat à nobis reſtitutum.

Ibid. Persecutionem. Maxentii. Alb.

Ibid. G Apud Certam. Ut in illâ civitate epiſcopum ordinarent. Idem.

Ibid. Basilicæ. In baſilicis epiſcopi ordinabantur; ſed quia nondùm erant reſtitutæ, in privatam domum convenerant: Auguſtinus in breviculo poſt collationem cap. 17. Idem.

A Nundinarii. De hoc nundinario multa reperiuntur in geſtis purgationis Cæciliani & Felicis. Idem.

Pag. 23. Interrogante Secundo. Qui tunc temporis erat Numidiæ primas, Auguſtinus ibidem, *epiſcopum prima cathedra*, & libro primo contra Parmenianum, capite tertio, *qui venientes cum primate ſuo tunc Secundo Tigiſitano*. Cæterùm nota primatum in Africâ certis locis aut perſonis non fuiſſe addictum, ſed in unâ- B quaque provinciâ præterquàm in Carthaginenſi ſeniores hanc occupaſſe dignitatem, ut patet ex capite decimo-tertio breviculi. Idem.

Ibid. Apuo Stationarios. Apud milites in ſtatione poſitos. Idem.

Ibid. Jam omnes hæretici coeperunt murmurare. Quos hæreticos intelligit Optatus; quâ quidem ratione Donatiſtæ, vel ut Creſconio placebat, Donatiani dici & appellari potuerint hæretici, multis diſputat C Auguſtinus lib. 2. contra Creſcon. Idem in lib. de hæreſibus ſchiſma eos in hæreſim vertiſſe docet, & rarò aliter quàm hæreticos nuncupat. Olim quoque vulgum hæreticum pro ſchiſmatico promiſcuè uſurpaſſe perſuaſum habeo, hodiéque in epiſtolis Conſtantini, *hæretici* vel *ſchiſmatici*, quaſi perindè eſſet, de Donatiſtis leges. Jam ut & illud concedamus, eos qui ad hoc concilium convenerunt, nam hujus quidem occaſione concilii, ſed eoſdem tamen omnes aut pleroſque D ſaltem, in poſteriori quodam concilio congregatos ſchiſmatis auctores extitiſſe; quis tamen credat Optatum, dùm narrat illa quæ ſchiſma præceſſerant, de ipſis tanquàm jam notis ac convictis hæreticis locutum fuiſſe? Optatum, qui id modò diſputabat, & à Parmeniano factum vehementer improbabat, quòd ſchiſmaticos hæreticis inconſultè miſcuiſſet; quos ipſe nimirùm magno diſcrimine ſeparari invicèm ſtatuit, nec ſtatuit tantùm, ſed diſcrimen ipſe non E perfunctoriè docet vel iſta expendantur: *ſed miror quod tibi viſum eſt: etiam vos ipſos hæreticis adjungere, quos eſſe ſchiſmaticos conſtat &c.* mox iterùm. *Satis te miror, frater Parmeniane, cùm ſchiſmaticus ſis, ſchiſmaticos hæreticis adjungere voluiſſe &c.* ac rursùs. *Volebam ut ſoli damnarentur hæretici; quantùm in te eſt, & vos ipſos cum eis unâ ſententiâ ferire voluiſti &c.* Ego non dubito Optatum ſcripſiſſe, *jam omnes* hæret ei *cœperunt murmurare*. Ità mos eorum verba interſerere, ne F quis hìc factum miretur. Jam ut eis qui ità premuntur ſive verbis, ſive rebus ipſis, ut nequeant evadere, aut certè non facilè ſe queant expedire; ut eis, inquam, aqua dicatur hærere vel iis notum, qui nondùm ære lavantur. Dativum autem, ſi non exprimatur, ſubaudiendum tamen eſſe, eoſque falli qui exponunt *in aquâ hæret*, uno Ciceronis exemplo poteſt abundè confirmari; cujus ad Q. fratrem verba lib. 2. epiſt. 7. *Quod Idibus & poſtridiè dictum fuerat, de agro* G *Campano actum iri, non eſt actum. In hac causâ mihi aqua hæret*. Cùm autem breviter ſcripſiſſet Optatus, & fortaſsè tùm ſolerent & loqui, *hæret ei*, quod plenius ante dicebant, *aqua ei hæret*; ex duobus illis vocibus *hæret ei*, ab imperito ſcribâ, cui aqua hìc hærebat, quòd Op-

Donatiſtas nota poſt emendationem Aug.

tatum ipſis eorum verbis uti non intelligeret, & veteris verbi non veniebat in mentem, *hæretici* unâ voce factum eſt. Quod ſanè hic locum adeò non habet, ut unâ hac voculâ, ſuperior omnis diſputatio de hæreticis & ſchiſmaticis evertatur; quam qui expenderit, de neceſſitate hujus correctionis minimè dubitabit. M. CAS.

Pag. 13. *Inutilis nota poſt emendationem noſtram.* HÆRETICI. Vocat hos epiſcopos hæreticos, qui pauló-pòſt ſchiſma fecerunt; eodem nomine ab Auguſtino vocantur, & in actis illius concilii, *paratus ſchiſma facere, & quia dimittere te habent & dare in te ſententiam, & remanebis ſolus hæreticus.* Contra Creſconium libro tertio, ſchiſmatici pro hæreticis habentur, & apud judices laïcos hoc nomine compelluntur, *inſtructi ſunt advocati ad iſta judicia, & tanquàm in hæreticos excitata:* vel eos vocat hæreticos, quia ex Parmeniani ſententiâ ſchiſmatici erant hæretici. ALBASP.

Ibid. TALEM CAUSAM DEO SERVASSE. Cùm aliquam olim cauſam aut delictum nollent judicare, ad Deum rem deferebant & remittebant: Cyprianus pluribus in locis, ubi agit de lapſorum pœnitentiâ: & Auguſtinus contra Creſconium libro tertio, capite vigeſimo-octavo, *illa omnia divino judicio dimiſiſſe.* IDEM.

Ibid. QUI REMANSERUNT. Aderant in illo concilio duodecim epiſcopi, ut patet in breviculo, capite decimo-ſeptimo, quorum ſex accuſarentur. Cæteri conſulti ſunt, qui reſponderunt hanc cauſam pro bono pacis Deo reſervandam eſſe, eoſque qui accuſabantur Deum judicem habituros, eique rationem reddituros. ID.

Ibid. SEDETE OMNES. Ex geſtis purgationis Cæciliani, & ex breviculo, & contra Creſconium libro tertio, conſtat hos epiſcopos interrogante Secundo aſſurrexiſſe, & in aliam partem tranſiiſſe, moxque abſolutos, ad locum ſuum poſt hæc verba ſediſſe, quæ quidem verba aliquam abſolutionis vim & formam habere videntur cum his acceptis, & ſederunt & reſponderunt, *Deo gratias.* IDEM.

Ibid. SEDETE OMNES. Ad ea quæ Balduinus hîc notat, addo locum ex collatione Carthagin. collat. 1. Cùm enim *partes* ſeu *actores* ſedere vellet cognitor Marcellinus, ità inter alia reſpondent ac excuſant Donatiſtæ. *Id autem nobis expedit, id neceſſe eſt, ut cùm cauſa peroratur, cùm priùs incipitur, ut etiam perſona conſtent, ſtare ſingulos deceat, quibus ſubire contigit diſputationis examen.* M. CAS.

Ibid. ISDEM IPSI. Cum Sylvano qui fuerat ordinatus epiſcopus Cirtenſis in illo concilio. ALBASP.

Pag. 14. ACTUM CONCILIUM. Romanum ſub Melchiade. IDEM.

Ibid. CUJUS TU HÆREDITATEM. Epiſcopi non-ſolùm ſunt hæredes deceſſorum ſuorum, ſed etiam filii; quare talem habuit cathedram qualem deceſſores ejus habuerunt. IDEM.

Ibid. IN RADICE. Videndum eſt quis in Cathedrâ manſit, cum quâ cæteræ Cathedræ conſortium habeant, & quæ cum Romanâ quæ eſt radix communicat, per quam toto orbe pax, & unio Chriſtiana nutritus. ALBASP.

Ibid. CORREPTIONEM. Diaconi per Eccleſiam diſcurrebant, ut fideles in officio continerent & animadverterent, & corrigerent eos qui contra Eccleſiæ diſciplinam aliquid agerent. IDEM.

QUÆ ANTE SPIRITALEM CIBUM ET POTUM, SI TAMEN MARTYRIS, LIBARE DICEBATUR. Hæc religio erat tum temporis. Paula & Euſtochium ad Marcellam, inter epiſtolas Hieronymianas: *Et martyrum ubique ſepulchra veneramur, & ſanctam favillam oculis apponentes, ſi liceat, etiam ore contingimus.* Martyrem hoc loco vocat Optatus qui declaratus ſit communi piorum ſententiâ, in eam ſummam dignitatem. BART. Ibid.

QUÆ ANTE SPIRITALEM CIBUM ET POTUM &c. Præter Balſamonem à Balduino citatum, vide & Damaſcenum. In Balſamone jure quis miretur, hujus oſſis ità illum meminiſſe, quaſi hoc præcipuum hujus ſectæ eſſet, & hoc potiſſimùm ſuperſtitione conſtaret. Niſi tamen magis hoc mirum eſſet, Græcos pleroſque Donatiſtarum non omninò meminiſſe, quaſi ne fandu quidem notos habuiſſent. De vindicato martyre quod ſequitur, Baronio planè aſſentior, in martyrologio, *non recepto nec probato*, interpretanti, quod alii *ſanctitatis deſignatum*, neſcio quàm benè. Neque enim omnes martyres, ſive mortem & tormenta pro fide paſſi, *ſanctitatis deſignati*, quandò inter illos aliquandò etiam qui facinoroſi, ſchiſmatici, & hæretici, (ut pluribus ibi Baronius) quos opinor pro *beatis*, ſive *ſanctitatis deſignatis* Eccleſia non habuit. Cæterùm de martyre, quod hæret hic Optatus & dubitat, non ſine causâ factum, cùm jam olim reperti non pauci, quibus hoc ſtudium, & ars ea vivendi unica, ut martyrum etiam falſorum reliquias circumferrent, & ſimplicioribus venditarent. Teſtem appello Auguſtinum de opere monach. c. 28. *Alii membra martyrum, ſi tamen martyrum, venditant, alii fimbrias & phylacteria ſua magnificant, alii parentes vel conſanguineos ſuos, &c. & omnes petunt, omnes exigunt, aut ſumptus lucroſa egeſtatis, aut ſimulatæ pretium ſanctitatis.* M. CAS. Ibid.

LIBARE OSCULABATUR. Deoſculari dicebatur: paulò antequàm Euchariſtiam ſumerent Chriſtiani, mutuis ſeſe olim oſculis ad pacem faciendam ſalutabant, ſacerdoſque nomine totius Eccleſiæ martyrum reliquias, ſi quæ laterent in altari deoſculabatur: quem ritum imitata mulier illa, cum privatis quibuſdam reliquiis quas geſtabat, pacem & communionem antequàm ad Euchariſtiam accederet, faciebat; ſed quia martyr ille non eſſet vindicatus & approbatus ab Eccleſiâ, correpta fuit à Cæciliano. ALBASP. Ibid.

PRÆPONERET. Libaret & tangeret ante calicem. IDEM. Ibid.

NESCIO CUJUS HOMINIS MORTUI. De cujus martyrio non conſtabat. IDEM. Ibid.

NONDUM VINDICATI. Nondùm ab Eccleſiâ in numerum martyrum relati, nondùm in canon. & in dypticha tranſcripti. ID. Ibid.

VINDICATUM MARTYREM vocat Optatus, qui declaratus ſit communi piorum ſententiâ in eam ſummam dignitatem, relatus Ibid.

inter cœli indigetes. INCERT.

Ibid. NE DISCIPLINÆ SUCCUMBERET. Ne carperetur ab epiſcopo & caſtigaretur, quòd non ſolùm contra Eccleſiæ diſciplinam, communionem cum martyre incerto & ab Eccleſiâ nondùm approbato, faceret, ſed quòd cæteros etiam fideles eâdem inficeret communione; nam quemadmodùm in ſacris nullius admitterent conſortium niſi ſancti & fidelis; ità in iiſdem ſacris nolebant communicare cum reliquiis martyrum, quos Eccleſia non agnoſcebat, ne illâ communione fideles inficerentur. ALB.

Ibid. IISDEM TEMPORIBUS. Sub Maxentio. IDEM.

Pag. 15. DELITUISSE DICITUR. Ad epiſcoporum domos tanquàm ad aram confugiebant, quas violare ne quidem in perſecutionibus fas erat. IDEM.

Ibid. CONVENTUS NON LEVES PATIEBATUR ANGUSTIAS. Convenerant Menſurium milites, ut Felicem diaconum ad principem mitterent: conventus hoc loco pro adjectivo ponitur, ut apud Auguſtinum pluribus locis, & in canone duodecimo primi concilii Carthaginenſis, & canone vigeſimo octavo tertii concilii, *moleſtè conventus*, ut in concilio Agrippinenſi; non autem pro ſubſtantivo & pro *conventibus* Africæ, ut quidam interpretantur. ALBASP.

Ibid. QUASI FIDELIBUS SENIORIBUS COMMENDAVIT. Erant olim ſeniores laïci, puri puti ſeculares; erant & alii, laïci quidem & ipſi, ſed qui tamen quadamtenùs Eccleſiaſtici quoque dici potuerunt: haud ſecùs ac illi qui hodiè apud nos *templorum*, vel *eccleſiarum gardiani*, vulgò vocitantur. Illi locorum ſeu urbium ſeniores vulgò dicti; iſti, Eccleſiæ vel Eccleſiaſtici. Sed de iſtis multa congeſſit vir doctiſſimus, & de his litteris adeò meritus Chriſtoph. Juſtellus, ad can. eccleſiæ Africanæ, ut dignus ſit qui diligentiæ & eruditionis ſuæ fructum ferat ab omnibus. Illum igitur adeat qui plura de iſtis cupit. M. CAS.

Ibid. SENIORIBUS COMMENDAVIT. Præter Eccleſiaſticos & clericos quidam ex plebe ſeniores, & probatæ vitæ res Eccleſiæ curabant, de quibus hic locus accipiendus eſt. In geſtis, *adhibete conclericos & ſeniores plebis eccleſiaſticos viros.* Item, *clericis & ſenioribus Cirtenſium*: item, *vos ſeniores clamabatis.* ALBASP.

Ibid. COMMEMORATORIUM. Vocat *brevem*, ut poſteà loquitur, cui inſcriptæ res omnes, quæ in bonis erant Eccleſiæ, quo ſcilicèt teſtaretur depoſitor, ſe in fidem ſuſcipientis res depoſuiſſe, hſe autem ſe accepiſſe. BARTH.

Ibid. UT ABSENTIBUS NUMIDIS. Donatiſtæ objiciebant Cæciliano, quòd cùm eſſet primas, à primate viciniori non eſſet ordinatus; quibus reſpondit Auguſtinus in breviculo, Romanæ Eccleſiæ epiſcopum non ordinari à quodam metropolitano, ſed ab Oſtienſi epiſcopo. ALBASP.

Ibid. TOTIUS POPULI. Electiones fiebant à populo & à clero, eorumque omnium conſenſus requirebatur, quod poſteà ſublatum fuit. IDEM.

A SUBDUXERUNT COMMUNIONI PLEBEM. A Cæciliani communione plebem ſubtraxerunt. IDEM. Ibid.

SUBDUXERUNT COMMUNIONI PLEBEM. Meliùs quod jam olim fuerat editum, *ſubduxerunt communioni pedem.* Idem mox aliis verbis repetit. *Non minùs & ambitores &c. necnon & Lucilla communioni miſceri noluit.* M. CAS. Ibid. *Pro plebem reſtituimus pedem.*

B FERRE NON POTUIT. Ne acriùs ab eodem tùm epiſcopo corriperetur, timebat, quòd ab eo, cùm eſſet diaconus, correpta fuiſſet. ALBASP. Ibid.

CUM OMNIBUS SUIS. Ampla illi & magna domus erat, & familia, quam omnem cum amicis, clientibus, & ſervis à communione Cæciliani ſubduxit. IDEM. Ibid.

AD SECUNDUM TIGISITANUM. Quia erat primas Numidiæ, quæ provinciæ Carthaginenſi adjacet. IDEM. Pag. 16.

C SUPRA-MEMORATI TRADITORES. Duodecim illi in concilio Cirtenſi Sylvanum ordinarant. IDEM. Ibid.

SUSCEPTI HOSPITIO. Epiſcopi qui olim ad epiſcopum in locum defuncti ordinandum vocabantur, hoſpitio clericorum & ſeniorum laïcorum utebantur; ſed Secundus contra diſciplinam Eccleſiæ cum ſuis Numidis exceptus fuit hoſpitio, à Lucillâ iratâ, Botro, & Celeſio ambitioſis & ſenioribus avaris, qui depoſitum Eccleſiæ denegabant; quod notavit Optatus, ut Majorini electionem contra Eccleſiæ ordinem incœpiſſe oſtenderet. IDEM. Ibid. (D)

AD BASILICAM. Electiones olim epiſcoporum & ordinationes fiebant in eccleſiis, ut ex his quæ ſuprà dixi de electione Sylvani Cirtenſis epiſcopi licet colligere; ſed Majorini electio, quæ fiebat contra leges, non fuit facta in majori baſilicâ. IDEM. Ibid.

ORDINATORE SUO. Felice Aptungitano. IDEM. Ibid. (E)

MERUIT INFAMARI. Hoc eſt cùm in Cæcilianum nihil poſſent fingere, Felicem ordinatorem ejus traditionis & idololatriæ inſimularunt, ut hac ratione Cæciliani ordinationem reſcinderent tanquàm ab idololatrâ factam; ſed huic argumento à patribus concilii Arelatenſis primi ſatisfactum eſt, canone decimotertio, his verbis: *Nam ſi iidem aliquos ordinaſſe fuerint deprehenſi, & ſi in his quos ordinaverunt ratio ſubſiſtit, illis ſubſiſtat ordinatio.* IDEM. Ibid. (F)

NIHIL CONTULISSET. Per jocum & deriſum hæc dicta à Cæciliano docet divus Auguſtinus in breviculo; atque hanc hiſtoriam his verbis refert: *Si traditores ſunt qui me ordinaverunt, ordinate me.* IDEM. Ibid.

SOLITA MALITIA. Quia ſororis filios necaverat. IDEM. Ibid.

EXEAT HUC. Cæciliano mortem minatur Purpurius, violentaſque manus non in epiſcopatum, ſed ad mortem impoſiturum & allaturum. IDEM. Ibid. (G)

QUASI IMPONATUR ILLI MANUS IN EPISCOPATU, &c. Quoniam Cæcilianus iterùm ſe ordinandum obtulerat, ſive id seriò, ſive per ironiam, ut Auguſtinus intelligit; Ibid.

Purpurius ſolitâ militiâ fretus, & occoltos ani- A mo verſans dolor: *Age*, inquit, *accedat huc Cæcilianus, ut in epiſcopatu* (id eſt, ad epiſcopatum) *manus ipſi a nobis imponatur*: reverà autem, ut cùm Cæcilianus acceſſiſſet, ac ſe in eorum manus tradidiſſet, eum de pœnitentiâ quaſſarent, id eſt, lapſorum pœnitentiam, ſive [illegible] ſubire cogerent; quâ ſemel peractâ, qui clericus erat, ſtatim ſuo gradu, *ipſo facto*, ut loquuntur, & qui nondùm erat, ejus in poſterum obtinendi ſpe omni & facultate per antiquos canones B excidebat. Auguſtinus epiſt. 50. ad Bonif. *Ut conſtitueretur in Eccleſiâ ne quiſquam poſt alicujus criminis pœnitentiam clericatum accipiat, vel ad clericatum redeat, vel in clericatu maneat, non deſperatione indulgentiæ, ſed rigore factum eſt diſciplinæ*, &c. Sed ne longiùs eamus, noſter hic extrè lib. 2. *Inveniſtis pueros, de pœnitentiâ ſauciaſtis, ne aliqui ordinari potuiſſent.* De pœnitentiâ autem ſauciare, aut quod eodem recidit, caput alicui quaſſare, uſitatâ ſibi atque eleganti [illegible] dicit C Optatus, ut alibi, *ſanctitatem de ſuperbiâ vindicare* lib. 5. *& de paupertate ſpiritûs pars erant condimenti* lib. 7. & eodem lib. de diſſenſione infatuatus. Omitto ſimiles alios locos, qui plurimi. Ità Sidon. Apoll. lib. 9. epiſt. 9. *affectare de veſtium diſcretione ſuperbiam.* Amat inprimis Cyprianus, ut infinitis locis demonſtrari poſſit. Unico exemplo contenti erimus, de Idol. vanit. circa finem. *Itaque cùm Chriſtus ſecundùm à prophetis ante prædicta, verbo & vocis imperio, dæmo-* D *nia de hominibus excuteret, paralyticos reſtringeret, leproſos purgaret*, &c. *Judæi qui illum crediderunt hominem tantùm de humilitate carnis & corporis, exiſtimabant magum de licentiâ.* Peſſimè in editis nonnullis quibus uſus ſum, *diligentiâ* pro *de licentiâ*, *poteſtatis*. M. Cas.

Ibid. Quassatur illi caput de poenitentia. Traditionis reus habebatur Cæcilianus, & ob hanc cauſam debitor pœnitentiæ; quapropter ait Purpurius: caput illi pro pœni- E tentiâ quaſſandum. Albasp.

Ibid. De poenitentia. Pro peccatis pro quibus agenda eſſet illi pœnitentiâ. Idem.

Ibid. Tota Ecclesia. Tota civitas. Id.

Ibid. Latronibus. Homicidis: *omne latrocinium extra ſylvam homicidium eſt.* Tertullianus de pudicitiâ. Idem.

Ibid. Aut reus expelli. Antequàm alium ordinarent, Cæcilianum expellere debuerant: dum enim epiſcopi in eodem loco non erant or- F dinandi. Idem.

Ibid. Communicari. Nec reum eum, nec fratrem agnoverunt. Idem.

Ibid. Conferta erat Ecclesia. Omnis multitudo erat in baſilica cum Cæciliano. Idem.

Ibid. Cathedra. Eccleſia, cathedra, & altare, hæc tria legitimæ erant ordinationis argumenta; qui enim eccleſiam occupabat, in quâ plebs ſolebat colligi, & in cathedrâ ſedebat, G in quâ ejuſdem loci epiſcopi olim ſederant, qui denique in altari offerebat in quo majores obtulerant, ritè ordinatus cenſebatur; quare Optatus ut Majorinum non ritè ordinatum doceat, his eum omnibus caruiſſe refert. Albasp.

Altare suo loco. In loco qui Deo Ibid. & majoribus notus eſſet, hoc eſt, in loco majorum, nam ex eo Deus multas oblationes ſuſceperat, & in eo populus multas obtulerat. & ideò mutari non debuerat; dixit autem *ſuo*, quia Altare epiſcopi debet eſſe in eâ baſilicâ, in quâ eſt centrum communionis, & in quâ plebs cum epiſcopo & ab epiſcopo colligitur; nam locus olim ille erat locus altaris, locus quem Deus reſpiciebat, quem populus agnoſcebat, & in quo obla- B tiones & preces nomine totius Eccleſiæ fiebant, cætera altaria ſunt quaſi permiſſa in ſubſidium communionis; cæterùm cùm aliquis olim ordinatus eſſet epiſcopus, mox ad ſacra facienda & ad pacem dandam ſe conferebat, in cathedrâ epiſcopali ſedebat, populum alloquebatur, deindè in eodem altari in quo deceſſores ejus obtulerant, offerebat, & cum eis & cum populo in altari ſub quo jacebant communionem faciebat: ad quem ritum reſpiciens Optatus dicit Majori- C num præſente plebe & acclamante, in majori casâ ordinatum fuiſſe, neque in cathedrâ epiſcopali ſediſſe, nec denique communionem feciſſe cum divo Cypriano, Luciano, & cæteris epiſcopis, qui eccleſiæ Carthaginenſi præfuerant, & qui adhuc erant ex communione Carthaginenſi; quæ omnia ſi fuiſſet legitimè ordinatus, ab illo erant præſtanda. Idem.

Pacifici episcopi. De quorum pa- Ibid. ce & communione non dubitant Donatiſtæ. D Idem.

Sic exitum foras. Sic ſchiſma eſt Ibid. factum à Majorino. Idem.

Altare contra altare. Aliud Ibid. corpus Chriſti actum eſt, & alis communio conflata, quia non communicavit Majorinus cum Cypriano, cum quo totius plebis corpus & communio adhærebat. Idem.

Qui lector in diaconio Cæ- Pag. 17. ciliani fuerat. Id eſt, cùm Cæci- E lianus adhuc erat archidiaconus, durante ejus archidiaconatu. Nam alioquin diaconium, ſive διακονικὸν de ſacratiſſimo Eccleſiæ loco dici non ignoramus, qui can. conc. Laodic. ὅτι οὐ δεῖ ὑπηρέτας ἔχειν χώραν ἐν τῷ διακονικῷ & miniſtris interdicitur; ubi Balſamon ὑπηρέτας Hypodiaconos: concilium autem Agathenſe can. 66. in ſacratos miniſtros interpretantur. M. Cas.

In diaconio. Omnes minores clerici Ibid. ſub diaconis, diaconi ſub preſbyteris, presbyte- F ri ſub epiſcopis, tanquàm per claſſes diſponebantur: atque ut nullus presbyter ſine diacono, ità nullus diaconus ſine minoribus clericis inſtituebatur, quia eorum omnium munus, ſine alterius operâ & functione ritè fieri nequibat: cæterùm Majorinum è lectione ad epiſcopatum adlectum notat Optatus, ut ejus ordinationem minùs jure & ordine factam oſtendat; ordo enim poſtulabat, ut presbyteri aut diaconi ordinarentur ante lectores, ſi qui idonei reperirentur. G Albasp.

Ipsa suffragante. Quaſi ſuffra- Ibid. gium dante: quia pecuniâ ſuffragia corruperat. Idem.

Numidiæ. Cirtenſi. Idem. Ibid.

Indulgentiam. Secundus traditionis Ibid.

reus

ſeus alios idololatras abſolvit, & ab illis abſolutus eſt. IDEM.

Ibid. ORDINATORES. Qui ſalvo legitimo epiſcopo alium ordinat, Eccleſiam non minùs ſcindit, quàm qui ordinatur. IDEM.

Ibid. PROVIDENTES QUOD FAMA. Ne à Cæciliano traditionis accuſarentur, litteras ad omnes epiſcopos & vicinos ſcripſerunt, quibus Felicem ejuſdem criminis reum faciebant: hoc nempe conſilio ne traditores haberentur, una enim eademque res de duobus eodem tempore non facilè creditur: primis rumoris aura ſemper prævalet. IDEM.

Ibid. PROVIDENTES QUOD FAMA DUAS RES SIMILES UNO. Scribe, *quòd fama duas diverſas res ſimul & uno tempore loqui non poſſet*, pro *diverſas*, exſcriptor per compendium, *dras*, ſcripſerat, quod poſteà ob ſimilitudinem cum præcedente *duas*, emiſſum, aut ex *dras* fecit *duas*; quo ſententia carere rectè poteſt. Haud abſimile illud, ad verba quod attinet lib. 7. *Non poteſt idem operarius duas res repugnantes & contrarias*, quod hic (duas diverſas res) *ſimul facere*. M. CAS.

Ibid. LIVORE. *Livore* infrà pleno livore. ALBASP.

Ibid. INTER CÆTEROS ACTUS HABEMUS IN POSTERUM. Fortè meliùs *in poſteriori*, Suprà hoc libro pag. 16. *Harum namque plenitudinem rerum, in noviſſimâ parte iſtorum libellorum ad implendam fidem adjunximus.* Et infrà: *De iis rebus habemus volumina aliorum: quod ſi quis voluerit, in noviſſimis partibus legat*, INCERT.

Ibid. PRÆCESSERUNT SE EPISTOLIS SUIS. Elegantiſſimè dixit, quaſi adventui ſuo eas præmittere, quomodò prævenire lauream, rumorem belli, & rumorem prævenire Imperatorem dicit Claudianus. BARTH.

Ibid. ET NÚM DE UNO. De Cæciliano aut Felice. ALBASP.

Ibid. FREQUENTER. Hæc periodus pertingit uſque ad illa, *parvum erat*, & non clauditur niſi poſt hæc verba, *nefas admiſſum*. ID.

Ibid. PAUCOS CATHOLICOS. Præter paucos laïcos, qui huic ordinationi interfuerant. IDEM.

Ibid. PECCAVERANT. Traditores fuerant. IDEM.

Ibid. AUT QUOD IMAGO FUERAT. Aliquid aut deeſſe, aut redundare videtur: nam periodum neceſſe eſt hoc modo concipi: *nefas admiſſum inter multos imago erat innocentiæ:* quâ vult dicere imaginem fuiſſe innocentiæ, quòd nullus eorum epiſcoporum accuſaretur, aut accuſari poſſet, quia omnes peccaverant. IDEM.

Ibid. PARVUM ERAT. Alia periodus. ID.

Ibid. ETIAM INDE NE. Hæc à ſuperioribus non ſunt diſtinguenda, ſed ad eorum ſenſum pertinent. IDEM.

Ibid. INCURRISSE. Hoc eſt, cùm dicis majores noſtros traditores fuiſſe, probatur tibi de tuis hoc eſſe intelligendum. IDEM.

Ibid. IN TITULO SCHISMATIS. In crimine ſchiſmatis, libro ſeptimo, *tamen in hoc titulo,*

A in hac causâ: Auguſtinus, libro ſecùndo contra Creſconium cap. decimo: *diſcordia non poſſidet ſub titulo pacis.* Item, *quid cauſæ eſt ne titulus deponatur*, ut pax deponatur. ALBASP.

EXTERMINATIS UNITATEM. Macarius unitatem voluerat facere, & plebem Donatiſtarum armis & principis auctoritate ad Eccleſiam catholicam compellere, quam unionem impediebant Donatiſtæ. IDEM. Pag. 18.

OCULOS PATRUM VESTRORUM Ibid.
B FURIOSUS EXCÆCAVERAT LIVOR, ET ÆMULATIO VESTROS ORBAVIT. Orbatio de oculis ut de liberis dicitur, iſti enim creberrimè illis æquantur. Auſonius Parentalibus:

Amiſſum fleſti poſt trina decennia natum
Sanctus, atque uno lumine caſſus eras.

Ubi Quintiliani locum ex lib. 6. proem. Lipſius produxit epiſt. quæſt. Euripides Andromachâ: εἷς παῖς ὅδ' ἦν μοι λοιπὸς ὀφθαλμὸς βίου. Alcimus
C Hecdicius Avitus lib. 3. de filio perdito Lucæ 15.

Lætaque ſolemnis celebrat convivia cœtus,
Quòd redivivia ſuis, quodam quaſi funere proles
Surgat, & orbato reddant nova lumina patri.

Paulinus in obitum Celſi:

Celſe amor & deſiderium, lumenque tuorum.

Eâdem ratione & Ruricius in epiſtolis. BARTH.

IN CAPITIBUS MANDATORUM. Ibid.
Qui ſchiſma faciunt & Eccleſiam ſcindunt, plu-
D res Deos inducere videntur: & cùm à communione Eccleſiæ recedunt, à Deo eos recedere neceſſe eſt, cum quo Eccleſia unita eſt & per Chriſtum compacta. Auctor ibidem: *indixerant quodammodò Deo bellum, quaſi eſſet alter Deus qui alterum acciperet ſacrificium.* ALBASP.

ET IN CAPITIBUS MANDATORUM, NON FACIES SCHISMA. Non Ibid.
debebant hæc, *non facies ſchiſma*, aliis characteribus ſcribi, quaſi ipſa Scripturæ verba eſſent ab
E Optato citata. Neque enim nunc extant, neque unquàm in ullâ vel Græcâ vel Latinâ verſione extiterunt. Hoc ipſum ſubindicat Optatus, dùm dicit *in capitibus mandatorum*: ad illa nimirùm reſpiciens Apoſtoli Rom. 13. 9. τὸ γὰρ οὐ μοιχεύσεις &c. καὶ εἴ τις ἑτέρα ἐντολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Quod hodie *inſtauratur*, olim legebatur, à quibuſdam ſaltem *recapitulatur*, ut & Epheſ. 1. 10. quem locum citans Tertullianus adversùs Marc.
F lib. 5. cap. 17. *recapitulare* repræſentat, quamvis idem alibi reddat, *ad caput reciprocare*: atque iterùm alio loco, *ad initium colligere.* Jam ſchiſma ad peccata quæ in proximum committuntur propriè atque inter prima referri notum eſt. *Inter peccata quæ ſunt in proximum, peccatum ſchiſmatis videtur eſſe maximum, quia eſt contra ſpiritualè bonum multitudinis*, Aquinas ſecundâ ſecundæ quæſt. 39. art. 2. ad 3. &c. *In capitibus mandatorum* igitur, hîc applicamus in ſummâ
G ſive recapitulatione mandatorum. Non diſplicet tamen Albaſpinæi interpretatio, qui refert ad primum mandatum, cùm paulò poſt Optatus, *Deus cui diſplicet ſchiſma hoc libenter videre non potuit: indixerant quodammodò Deo bellum, quaſi eſſet alter Deus, &c.* Utraque interpretatio vera

fuerit, ſi dicamus Optatum ad verba Chriſti A reſpexiſſe Matth. 22. 37. 38. M. CAS.

Ibid. VIDEAMUS DE HIS TRIBUS. Docet Deum graviùs puniiſſe ſchiſma, quàm homicidium aut idololatriam. ALBASP.

Ibid. IN NINIVE CIVITATE HOMINUM, &c. Non hîc error Optati proprius. Politiſſimus Eccleſiaſticorum Sulpicius ſacræ hiſtor. lib. 1. *Id oppidum*, de Ninive loquitur, *olim ab Aſſur Sem filio conditum, caput regni Aſſyriorum fuit: Frequens tum incolarum multitudine, adeo ut virorum millia centum & viginti, atque ut in magno* B *populo abundans vitiis*. Atqui non aït ſcriptura tot omninò eſſe in urbe, ſed tot eſſe qui dexteram à ſiniſtrâ nequiverint diſcernere. Quod ſanè non poteſt, niſi de valdè pueris intelligi; niſi ad allegoricas interpretationes confugias. Vide Hieronym. & gloſſas: vide & Druſium. MER. CAS.

Ibid. VIDEAMUS SI ALIQUID TALE CONSECUTI SUNT. *Sic ait An.* Val. Flac- C cus lib. 8.

Oculos longè tenet, aurea ſi jam
Pellis, & oblatis clareſcant aurea villis.

INCERT.

Ibid. INFRA MOMENTI SPATIUM, ADTRANSO, &c. *Tranſglutire* dixit pro *deglutire*. Quomodò Cyprianus (an Tertullianus?) in Geneſi poemate, v. 31. & 57. *tranſvena* pro *advena* utitur. INCERT.

Ibid. INTRA MOMENTI SPATIUM &c. D Eleganter hîc ab Optato ad exprimendam rei celeritatem oratio, quæ vocatur ἀσύνδετος adhibetur, quaſi imitatus eſſet illud Cæſaris, *veni, vidi, vici*. Et ſanè haud vulgarem ejus elegantiam, nec minus ingenium, præcipuè cùm quippiam narrat aut deſcribit multa teſtantur. Utinam par fuiſſet eruditio. Nam diſputante illo plerumque: ſed de ſancto viro nolo quidquam acerbius; præcipuè cùm temporis quàm hominis infelicitas hæc fuerit. M. CAS. E

Ibid. AN QUIA CESSAT. Tertullianus de Patientiâ: *ut ſua ſibi patientia detrahat; plures enim Dominum idcircò non credunt, quia ſæculo iratum tamdiu neſciunt*. ALBASP.

Pag. 19. UT SIT QUOD IMPUTET ET IMITANTIBUS PRIMA PECCATA. τὸ &, non eſt hîc otioſum, ſed magni & elegantis uſus. Ut ſit, inquit, quod meritò iis imputet, quoque ἀναπολογήτους eos reddat, quicumque peccatores primos tam exemplariter à Deo punitos, F porrò ſuſtinent imitari. Quod autem ſequitur in eâdem ſententiâ; *ad exemplum præſens pœna compreſſit, ſecunda judicio reſervabit*, cùm nulla commoda ſententia ex his effici poſſit, facilè mihi quemvis acceſſurum puto, per quem levi ac nullâ propè literarum mutatione corrigendum eſſe, *ad exemplum præſens pœna cùm præceſſit, ſecundam judicio reſervabit*, vel, *ſecunda judicio reſervabitur*. Cùm inquit, *pœna præſens*, id eſt in hoc ſeculo exacta publicè & in omnium conſpectu, ad G exemplum; poſtquàm hæc pœna jam præceſſit, non mirum eſt, ſi Deus ſimiles pœnas ab omnibus ſchiſmaticis non exigat, cùm ſecundam & quæcumque poſteà debebantur eo nomine peccatoribus pœnæ, omnes eas univerſali judi-

Locus iſte jam planus ex reſtitutione noſtrâ.

cio reſervaverit. Poſſunt etiam hæc latiùs de quibuſvis peccatoribus intelligi. M. CAS.

CHARTAE HABERS. Mandata principum, acta conciliorum, epiſtolas Menſurii, & ſimilia de quibus in collatione facta eſt mentio. ALBASP. Ibid.

CUM VERITATE CONFABULENTUR. *Confabulari*, pro *conſentire*, uſurpat. BARTH. Ibid.

Reſtitutum eſt a nobis iſto loco.

QUÆ CUM VERITATE CONFABULENTUR. Non obſervatum mihi alibi verbum hâc notione. Ego adulterinum cenſeo, ac loco illius reponendum, *conſibulentur*. Tertullianus ſic uſurpat non ſemel, & quidem præcedente, ut hîc, *concordiæ* vel *concordandi* verbo, lib. de Trinit. (ſive ille Tertulliani fœtus eſt, ſive Novatiani) de Chriſto loquens: *Quoniam ſi ad hominem veniebat, ut mediator Dei & hominum eſſe deberet, oportuit illum cum eo eſſe, & verbum carnem fieri, ut in ſemetipſo concordiam conſibularet, terrenorum pariter & cæleſtium, dum utriuſque partis in ſe connectens pignora &c.* Mox iterùm, capite, quod proximè ſequitur, extremo, concordia & conſibulatio ſimul juncta. MER. CAS. Ibid.

CUM PALATIO. His vocibus non utebantur initio ſchiſmatis; nam ubi concilio Arelatenſi, atque ſummo Pontifici audientes non fuerunt, poſt illa omnia judicia à Palatio opem quæſierunt. ALBASP. Ibid.

SI NOTA EST. Si vitium. IDEM. Ibid.

NAM MAJORES VESTRI. Inter hos epiſcopos Majorinus non recenſetur, quare ſuſpicaret eum tunc temporis fato functum eſſe. IDEM. Ibid.

DE GENERE JUSTO. Ejus pater in Galliâ & in Angliâ Chriſtianos non erat perſequutus. IDEM. Ibid.

AB HOC FACINORE. A crudelitate quam cæteri Imperatores in Chriſtianos exercuerunt. IDEM. Ibid.

UT DE GALLIA. Et tamen ex decem & novem judicibus, tres tantùm ex Galliâ fuerunt; cæteri à ſummo Pontifice, cui cauſæ cognitionem jure reliquerat Imperator, aſſumpti fuerunt. IDEM. Ibid.

ET CÆTERIS PARTIS DONATI. Ergò ſchiſma nomen à Donato Caſenſi acceperat; undè colligitur Donatum Carthaginenſem huic ſectæ nomen non dediſſe, cùm ejus ordinatio in annum trecenteſimum trigeſimumprimum, ab illuſtriſſimo Cardinale Baronio rejiciatur. IDEM. Ibid.

QUIBUS LECTIS. Epiſcopi illi libellum non obtulerant, ſed Annullino Africæ proconſuli mittendum dederant. IDEM. Ibid.

PLENO LIVORE. Obſtupuerat, quòd ab epiſcopis judices à Laïcis peterentur. IDEM. Pag. 20.

PRECES PRODIDIT. Oſtendit ſuo reſponſo eos injuſta petiiſſe. IDEM. Ibid.

PETITIS A ME IN SECULO. Hoc reſponſum eſt notatu dignum, quo Imperator voluit oſtendere epiſcoporum controverſias ab ipſis potiùs, quòd Chriſti vicem gerant, dijudicandas eſſe, quàm à Laïcis. IDEM. Ibid.

A ME IN SECULO. A me qui non ſum Ibid.

ex communione & corpore epiſcoporum. Idem.

Ibid. JUDICIUM. Judices : nam non petierant ab imperatore, ut de ſuis controverſiis cognoſceret, ſed ut judices daret. Idem.

Ibid. CUM EGO IPSE. A vobis potiùs eſſem judicandus. Idem.

Ibid. ET TAMEN DATI SUNT JUDICES. Tres ſcilicèt ex Galliâ, Maternus, Marinus, & Rheticius, nam quindecim alii à Melchiade delecti ſunt & adſumpti : cæterùm extat Conſtantini ad eumdem Melchiadem de hac causâ epiſtola, in cujus titulo hæc leguntur, *Melchiadi epiſcopo Romano & Marco ſalutem*, in quibus explicandis interpretes ſatis habent negotii : non enim facile eſt divinare quorſùm Marcum illum cum ſummo pontifice poſuerit, aut quis & qualis fuerit Marcus ille. Nihil hac in re magis probabile occurrit, quàm conjectura illuſtriſſimi Cardinalis du Perron, qui ſuſpicatur legendum, ἢ Ἱεράρχῃ, hoc eſt, *Melchiadi Romano hierarchæ* : cætera quæ afferuntur, aut vana, aut futilia ſunt, quemadmodùm quod aiunt, Imperatorem Marco Diacono cum Melchiade ſcripſiſſe, ne ſuperiora ſine inferioribus eminerent, & ut graduum Eccleſiaſticæ communionis varietas appareret : ſcilicèt cum ad Xiſtum Syracuſanum & ad alios Galliarum, Hiſpaniæ & Africæ epiſcopos litteras de eâdem causâ & negotio dedit, diaconorum meminit, ne graduum varietas inſalutata præteriretur : aut dicendum Xiſtum cum ſuo diacono pœnas dediſſe, ne ſuperiores gradus, ſine inferioribus martyrio eminerent, Cæſareſque Chriſtiano nomini infenſos hanc graduum rationem in ſuppliciis & tormentis ſervaſſe. Neque magis ad rem pertinent D. Cypriani verba ad Cornelium Papam de Romano Clero, quia epiſtola illa ex quâ deſumuntur, erat epiſtola ſalutatoria & ex genere earum quæ pacificæ vocabantur & communicatoriæ (quemadmodùm ſunt divi Pauli epiſtolæ) quarum ſubſidio communio inter abſentes ac longè diſſitos fovebatur : quapropter nil mirum ſi omnium graduum in illis fiat mentio, & ſi divus Cyprianus aut divus Paulus diaconorum meminerunt, cùm ad eccleſias aut ad epiſcopos communicatorias ſcripſerunt. Idem.

Ibid. ET TAMEN DATI SUNT JUDICES. Importunè hic digrediendi ſuper inſcriptione epiſtolæ Conſtantini ad Melchiadem occaſionem captavit Albaſpinæus. Cùm enim novum ipſe nihil, veterem Baronii conjecturam, ἢ Μάρκῳ emendantis, ἱεράρχῃ, à doctis pridem exploſam, Cardinali du Perron falsò tribuit, quem adeò ejus puduit, (quod ex noviſſimo ejus ad regem Angliæ ſcripto liquet;) ut quidvis potiùs excogitandum putaret, quàm vel meminiſſe Baronianæ conjecturæ dignaretur. M. CAS.

Ibid. ET AB ALIIS QUINDECIM. Quos convocarat Melchiades. ALBASP.

Ibid. IN DOMUM FAUSTÆ IN LATERANO. In epiſtolâ Conſtantini ad Ablavium habetur eos in quodam loco ſe clauſiſſe. Idem.

Ibid. CONSTANTINO TERTIÙM ET LICINIO TERTIÙM CONSULIBUS. Ità legendum cenſent Baronius & Balduinus,

A ſed Auguſtinus notat Conſtantino tertiò, ac Licinio iterùm conſulibus. Idem.

Ibid. DIE SEXTA FERIA. Dies olim aut hebdomadæ, per dies Jovis, Veneris, Solis non dividebantur, ſed per ferias : quæ quidem ſexta feria erat dies Veneris, hoc eſt, dies Chriſtianis luctûs & ſtationis, quo à ſummo mane ad tertiam uſque ſtabant in eccleſiâ : quare neſcio quâ ratione potuerint hanc cauſam ſextâ feriâ judicare.

B Ibid. MEROCLES. Ennodius vocat Meroclетem : fuit epiſcopus Mediolanenſis ſucceſſor Anatholini. Idem.

Ibid. IN MEDIUM MISSA. Agitata & diſcuſſa. Idem.

Ibid. A SINGULIS. Illis epiſcopis qui convenerant in domum Fauſtæ; aut ab illis qui cum Cæciliano aut Donato venerant. Idem.

Ibid. IN DONATUM. Caſenſem. Idem.

Ibid. LATÆ SUNT DUÆ SENTENTIÆ. In
C conciliis omnium epiſcoporum ſententiæ non ſolùm numerabantur, ſed in acta ſingulæ, & ut erant dictæ referebantur, ut videre eſt in nonnullis conciliis, atque in concilio Carthaginenſi ſub divo Cypriano habito. Voluit igitur Optatus dicere ſingulis eorum epiſcoporum ſententiis damnatum fuiſſe Donatum, neminemque eorum fuiſſe qui hoc judicium & iiſdem verbis in eum non conſtituerit. ALBASP.

Ibid. QUOD CONSESSUS SIT. Determina-
D tione uſum fuiſſe Cæcilianum, Donatumque coram Melchiade accuſaſſe quòd rebaptizaret, veriſimile eſt. Idem.

Ibid. REBAPTIZASSE. Eos ſcilicèt qui baptizati eſſent ab orthodoxis poſt ſchiſma, nam qui loti eſſent ante ſchiſma, non rebaptizabantur à Donatiſtis. Idem.

Ibid. EPISCOPIS LAPSIS: Qui aut codices ſacros exurendos tradiderant, aut thurificarant : lapſi enim antiquitùs, non qui homicidium aut
E aliquod aliud peccatum quantumvis grave commiſiſſent, ſed qui dumtaxat idolis ſacrificaſſent, aut aliquo modo deſervissent, lapſi dicebantur. Idem.

Ibid. ET EPISCOPIS LAPSIS MANUM IMPOSUISSE &c. Melius eſt in obſervationibus Albaſpinæus & multos Optati locos, quaſi tot argumenta colligit, ut hanc *manuum impoſitionem*, de quâ hoc loco Optatus non de *reordinatione epiſcoporum*, qui ad Donatiſtas deficiebant,
F ut Balduinus & alii quidam docti explicabant, ſed de pœnitentium χειροθεσίαν accipiendam eſſe probet. Sanè pleriſque locis quibus Optatus *manûs* à Donatiſtis *impoſitæ* meminit, eum de pœnitentibus intelligere, neminem puto negaturum, & ipſa verba ſatis evincunt. Cùm tamen veriſimile ſit (utcumque neget Albaſpinæus) aliquos ab iis jam tùm reordinatos, nihil vetat, de ipſis hæc verba intelligi. Ut tamen de pœnitentium χειροθεσίαν potiùs accipiam, ſuadent ma-
G ximè Leonis Papæ verba diſt. 50. can. 67. *Alienum eſt à conſtitutione eccleſiaſticâ, ut qui in preſbyterali honore aut in diaconii gradu fuerint conſecrati, ii pro crimine aliquo ſuo per manuum impoſitionem remedium accipiant pœnitendi.* M. CAS.

Ibid. MANUM IMPOSUISSE. De pœniten-

Cæcilianus : ſed quamvis abſens eſſet, non minùs ei communicatum quàm ſi præſens fuiſſet ; quia qui communicat clero, cenſetur communicare epiſcopo, qui eſt caput cleri, fons & centrum communionis Eccleſiaſticæ in ſuâ diœceſi. Idem.

Ibid. Ultro prior. Non expectato illorum epiſcoporum reditu. Idem.

Ibid. Hoc modo iterum renovellata, &c. Significat contentionem recruduiſſe, novis partium ſtudiis rurſùs inflammatam. *Renovellare* pro *redintegrare*, à vitibus ductum ſic loquitur auctor lib. 7. ſub ipſum finem hujus collationis ſuæ cum fratre Parmeniano Donatiſtâ, *dum hominum eſſet renovellata nativitas* : *novellare*, novum agrum colere, ſeu novas vites pangere. Suetonius in Domitiano cap. 7. *Edixit ne quis in Italiâ novellaret*. Hinc *Novelletum* pro vineâ ex novellis vitibus conſita, Alfeno & Paulo juriſconſultis. Maximus poëtarum eclog. 3.

Vites incidere falce novellas.

Quare non benè hic *renovata* reſtitutum mallet Fr. Balduinus. Incert.

Ibid. In urbe. Mentionem non facit concilii Arelatenſis, quia ad purgationem Cæciliani facta erat, quòd Miltiadis judicio abſolutus eſſet. Albasp.

Ibid. Ordinator. Felix Aptungitanus, qui in actis ejus purgationis dicitur epiſcopus. Idem.

Pag. 83. Autumnis. Alibi, *in municipio Autumnitanorum* : item, *Autumnitanus epiſcopus, Felix.* Idem.

Ibid. Et magistratus, Alfius, Cæcilianus. Duoviratum geſſerat : ex geſtis, *Ælianus proconſul dixit cùm duoviratum egeris in patriâ tuâ, oportet fidem verbis tuis habere.* Hic ipſe epiſtolam illam quæ Felici tribuebatur, ſcripſerat. Idem.

Ibid. Ingentius. Qui erat decurio Tiquenſium, & qui fuerat ſcriba publicus ſub duoviratu Alfii Cæciliani. Idem.

Ibid. Pependit sub metu. Quæſtionem illi & tormenta minatus eſt proconſul in geſtis. *Ælianus proconſul dixit, ad officium apta illum* : item, *proconſul dixit, ſuſpendatur.* Idem.

Ibid. Vitam Felicis episcopi sordidare. Sordidare ἀντὶ ſordidum facere : ut ſæpè Apollinaris Sidonius. Limpidare eſt apud Cœlium Aurelianum & Plinium Valerianum, quod iſti contrarium. Barth.

Nunc aliter legitur.

Ibid. Felicem autem religiosum. Hæc ſententia in iiſdem geſtis reperitur. Albasp.

Ibid. Probare poterit. *Potuerit.* Incert.

Ibid. Quod religiosissimas scripturas prodiderit. Omnium enim, &c. Franciſci Balduini editio ſecunda, *quòd religioſiſſimas ſcripturas tradiderit vel exuſſerit. Omnium, &c.* Idem.

Ibid. Omnium enim interrogantium supra scriptorum manifesta est, nullas scripturas, &c. Hîc quoque variat Franciſcus Balduinus,

Reſtitutum eſt iſto loco à nobis ex MSS.

A *omnium enim interrogatio ſuprà manifeſta eſt, nullas ſcripturas.* Barthius corrigit : *omnium enim interrogationum manus teſtata eſt.* Eſt autem, inquit, ſententia Proconſularis. Non me-hercules infeliciter ille ; ſed poſſit etiam legendum videri, *omnium enim interrogatorum S. S. manifeſtum eſt.* Aut ſcripſit fortè Optatus : *omnium enim interrogatorum S. S. teſtimonio manifeſtum eſt.* Vocem unam aut alteram excidiſſe oſcitantiâ librariorum, ſæpè in lectione auctorum conquerimur. Idem.

B Omnium enim interrogatio, &c. Interrogatio hoc loco pro totâ actione quæ reſponſa ſcilicèt includit, accipienda eſt. Non enim propriè & ſtrictè interrogatio judicis, ſive cognitoris, ſed reſponſa teſtium, aut reorum, rem faciunt manifeſtam. Unde & hîc paulò antè hæc proconſulis ſententia interrogatorum reſponſa ſubſecuta dicitur. Huc pertinet quod Tertullianus de reſurr. carn. cap. 48. quod 1. Pet. 3. ἐπερώτημα interpretatus eſt, reſponſio-

C nem, his verbis : *anima enim non lavatione, ſed reſponſione ſancitur* : ut jam olim à docto interprete animadverſum eſt. M. Cas.

Pag. 14. Conscientiam accommodaverit. Epiſtolam illam neque ſcribi juſſit, neque conſenſum attulit, ut de arcis martyrum codices ſumerentur. Albasp.

Ibid. Sed etiam omnis scriptura memorata, &c. Quam non ſemper acquieſcendum ſit, aut ſcriptorum codicum, quibus

D fretus ſecundam hanc editionem adornavit Balduinus integritati, aut ipſius Balduini judicio, vel hinc conjecturam facies. Cùm in principibus Optati editionibus, *revelata eſt*, anteà legeretur, Balduinus primum ſe fuiſſe, qui *renovata* ex ſuo manuſcripto exemplari reſtitueret, ipſe ſibi gratulatur ; adeò de veritate correctionis dubitaturum neminem putabat. Atqui per hanc correctionem, quam manca & imperfecta pendeat antecedens periodos ; quam ægrè cuiquam ſani aut

E dilucidi ex hac ipsâ poſſit erui, facilè animadvertet lector intelligens. Contrà, ſi priorem lectionem retineas, & pro *etiam*, reſtituas, *ea jam* ; *ſed ea jam omnis ſcriptura memorata, &c.* (cujuſmodi erraris nihil in omni ſcripturâ proclivius) : omnia tunc optimè cohærebunt ; ut nihil planius aut liquidius eſſe poſſit. M. Cas.

Ibid. Epistolis commemoratis aut lectis revelata est. Fr. Balduinus ex MS. *renovata.* Incert.

F Ibid. Frustra esse inventum. *Inventum* pro *invectum* hîc eſſe, vix monendum putarem, niſi pariter in hoc eodem verbo errarent omnes quas vidi editiones. Ut ſequentia autem latina ſint & congrua, nova periodus inchoanda eſt ab illo, *mutans* ; & quæ ſequuntur commodè connectenda, ut hîc ſunt, non ut in aliis editionibus. Quamquàm ut *mutans* pro *mutantem*, hîc ponatur, ſi id affirmarem, non adeò miraretur, qui ſolœciſmos id genus apud unum

G Luciferum Calaritanum*, qui noſtro hoc antiquior (ut alios taceam) non uno loco obſervaverit. Quo conceſſo, quàm meliùs à *clauſiſti* ſententia ſequens inchoetur, nemo non videt. Victor etiam non multò meliùs lib. 2. *Strenuum atque doctiſſimum virum incendio concremavit, aſti-*

mant tali exemplo timorem incutiens, reliquos eliſurum, & lib. 3. juvenum, ſenum, puerorum, vel etiam puellarum agmine ſimul & funere, ubi potuerunt, quomodo potuerunt, quomodo poterant, paſſim diffundebantur, circumeuntes oppida, vicos, vel ſingulas urbes. M. CAS.

Ibid. NEC TRADITORIBUS PARERE VOLUISTI. Tu es hæres traditorum, undè magis miror quòd Catholicis, quos traditores dicis, nolis parere. ALBASP.

Ibid. *Parendus nota poſt reſtitutionem.* NEC TRADITORIBUS PARERE VOLUISTI. Cùm pauca retrò verba & mutatas perſonas & tranſlata à Parmeniano crimina queratur Optatus ad explendam ſententiam, pro duplici *nec*, duplex *nos*, puto legendum eſſe: *nos ſchiſmaticis, nos traditoribus, &c.* Dixit autem *parere*, pro, *partos fingere* vel *pronuntiare*, qualia apud magnum poëtam, in illis iterùm:

. . . . quis humum florentibus herbis,
Spargeret? &c.

Spargeret pro *aſperſam caneret*. Et in illis iterùm:

Tum Phaëtontiadas muſco circumdat amaræ
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos, &c.

Ubi *circumdat* & *erigit*, pro, *circumdatas & erectas* canit, ut à Servio obſervatum eſt. Ità Levit. 13. *immundabit & mundabit ſacerdos*: & Jerem. 1. 10. *Ecce conſtitui te hodiè ſuper gentes & ſuper regna, ut evellas ac deſtruas, &c.* Sed & Hebr. 7. 3. ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος. Syrus interpres: דלא אבוהי ולא אמהו אתכתבו בשרבתא *cujus neque pater, neque mater ſcripti ſunt in progenie* ſeu *genealogiâ*: quaſi illud ἀγενεαλόγητος ad præcedentium modò verborum explicationem additum eſſet. Ità apud Ariſtotelem ii dicuntur γεννῶν τὸν οὐρανὸν, qui ſcribebant cœlum eſſe genitum ſive creatum ut ad Perſii, *ſi quibus aut proceres, &c.* à b. m. parente obſervatum eſt. Addi & illud poteſt, quo veriſimilior fiat hæc conjectura, Parmenianum, ut ex ſuperioribus ſatis liquet, Optati parentes accuſandos, non ſuos excuſandos ſuſcepiſſe; ut cui nimirùm genuini patriûs, ne controverſia quidem hactenùs mota fuerat, adeóque parentes ſuos hac defenſione non egere putabat, ut quæcumque contra traditores in genere, *nullis certis perſonis aut nominibus* debaccharetur, ea omnia ad Optati majores, aut anteceſſores pertinere præſumeret, ut teſtatur hîc noſter. Sed vir doctus & acutus, qui me fortè pro noſtrâ neceſſitudine cùm hæc Londini excuderentur, Cantuariam inviſerat, pro *parere* legendum conjiciebat, *parcere*: ut nullâ aliâ correctione ſit opus. Cui ut planè aſſentiri nondùm poſſim, ità fateor ejus conjecturam mihi adeò placuiſſe, ut lectori nollem invidere. M. CAS.

ANNOTATIONES

VARIORUM

IN LIBRUM II. S. OPTATI.

Pag. 25. CUJUS SANCTITATES DE SACRAMENTIS. Docebant Donatiſtæ ſacramenta vim ſuam à ſanctitate perſonarum à quibus A conferebantur accipere; quod ſuperbum & arrogans videbatur Catholicis: eò alludit Optatus, cùm ait Eccleſiam ſanctam eſſe; non ex ſuperbiâ epiſcoporum, ſed per ſacramenta, quæ ex ſeſe & ex opere operato, ut aiunt, ſanctos efficiunt fideles. ALBASP.

EAM TU FRATER PARMENIANE APUD VOS SOLOS ESSE &c. Lego cum interrogatione *dixiſti?* id eſt, ſuſtinuiſti dicere? eò dementiæ deveniſti ut diceres? niſi fortè illud B ſit; &c. Quæ ſequuntur etiam ab illis, *ergò ut*, continuatâ per aliquot periodos interrogatione ſuaviora multò ſunt & ἐμφαντικώτερα. Vehementiorem enim faciunt orationem, quàm vehementem hîc eſſe ratio poſtulat. Leges igitur: *ergò ut in particulâ Africa, in angulo parvæ regionis apud vos eſſe poſſit, apud nos in aliâ parte Africæ non erit? in Hiſpaniis, in Galliâ, in Italiâ, ubi vos non eſtis, non erit?* &c. Si quis malit per Sarcaſmum ſine interrogatione, non repugno; etſi C illud magis probo. M. CAS. Ibid.

UBI ERGÒ PROPRIETAS CATHOLICI NOMINIS. Quomodò Eccleſia erit catholica ſi eam ab omnibus illis provinciis expellas, & intra fines tam exiguos concludas? ALBASP. Pag. 26.

CUM ENIM DICTA SIT CATHOLICA QUOD SIT RATIONABILIS, &c. Nihil magis contra mentem Optati, ut de re ipsâ nihil dicam, dici poterat, quàm quod D à Balduino hîc affertur, Eccleſiam ideò dici ab Optato *rationabilem*, quòd non tam oculis cernatur, quàm ratione, hoc eſt, mente & intellectu comprehendatur. Ubicumque tandem habeat, certè locum hîc habere non poteſt hæc interpretatio: ut illud taceam, quod aliud eſt, *rationabilis* & *rationalis* aliud quæ hac interpretatione temerè confunduntur. Prætereà quis non videt argumentum hîc ab Optato, ab ipsâ vi vocis & etymologiâ nominis Catholici duci? E At per omnes grammaticos & linguarum peritos quiſquam unquàm fuit, qui Catholicam inde dici putaret, *quòd rationabilis eſſet & ubique diffuſa?* *Rationabilis* illud quod attinet, non ignoro in veteri gloſſario καθολικοὶ verti *rationales*, & optimè verti, quod tamen nihil huc omninò facere fatebuntur, qui, qui *rationales* aut *Catholici* dicantur in jure, & apud veteres aliquot, uſumque appellationis utriuſque apud antiquos non ignorant. Utrùm tamen Optato hæc erran- F di cauſa fuerit, haud facilè dixerim. Illum certè ità planè credidiſſe: *Catholicam*, dici, quaſi *rationabilem*, & *ubique diffuſam*, confidenter aſſero. Tanta erat & tam catholica linguæ Græcæ imperitia, ut paſſim etiam, qui alioqui doctiſſimi, in ſimiles errores inciderent. Poſſemus nos certiſſimis hoc argumentis demonſtrare, ſi quemquam eſſe putaremus, qui quidem in antiquorum lectione verſatus ſit, qui de eo dubitaret. Ne longè igitur argumenta quæramus, quis non G æquè miretur iſtam Catholici nominis derivationem, *omnium obediens*, ſive *ubique unum?* quod tamen à Paciano diſertis verbis affirmari, qui mihi non credit, ipſum audiat ad Sempronianum epiſt. 1. *Etſi reddenda poſtremò Catholici vocabuli ratio eſt, & exprimenda de Græco, inter-*

pretatione Romanâ Catholicus, ubi unum, *vel ut doctiores putant*, obedientia omnium, *nuncupatur, mandatorum ſcilicèt Dei. Unde Apoſt.* Si in omnibus obedientes eſtis, &c. mox, *ſed & ſi catholicus*, ubique unum eſt, *ut ſuperiores putant, &c.* Et tamen Pacianus is eſt, qui neque antiquitate, (aliquot etiam annis prior,) neque doctrinâ cedit Optato. Age, in coll. Carthag. cùm omnes ferè conveniſſent epiſcopi Africani, & ex omnibus delecti eſſent doctiſſimi, qui cæterorum omnium nomine cauſam ſuſciperent; quid illi tandem de nomine *Catholico* definiunt? *Catholicum* eſſe à Catholon: Catholon autem dici quod *ſecundùm totum ſit.* Propiùs ad verba fateor, ſi per ſe ſingula ſpectentur; verum enim eſt, τὸ καθόλου à quo καθολικὸς, eſſe à κατὰ & ὅλον; ad vim autem & veram ſignificationem quam conjuncta habent, haud multò propiùs, quàm quod ab Optato affertur. Idem tamen, etiam Auguſtinus ingerit, ac tuetur contra literas Petiliani lib. 2. c. 38. Neque dubium illud *rationale* ex veſtigiis quibuſdam, τοῦ κατὰ & λόγος, quæ in voce, καθολικὸς promanaſſe: an etiam in ultimâ ſyllabâ aliquid à χέω, repetendum ſomniaverint, undè illud *diffuſa* viderint ipſi. Mihi fit magis veriſimile duas diverſas etymologias, aut diverſorum potiùs ſomnia & hallucinationes, ne dicam deliria, hîc Optatum conjungere & confundere. Non mirum autem ſi Optato hæc ſomnia placuerint, & ſe facilè probaverint. Cùm enim Eccleſiæ catholicæ contraria ſint hæreſis & ſchiſma, quorum illam error, hoc autem ſeparatio propriè facit, ut Hieronymus & Auguſtinus pridem diſtinxere (quò & illa pertinent ſuprà) *Catholicam facit ſimplex, & verus intellectus intelligere, &c. hæretici verò veritatis exules, impiis ſenſibus depravati, &c.* duplici hac *Catholici* nominis proprietate, ab hæreſi & à ſchiſmate pariter aſſeritur. Ab hæreſis errore, quòd ſit *rationabilis*, id eſt, *rationi & veritati conſonans*, quo ſenſu *rationabile* paſſim apud Eccleſiaſticos reperies. A ſchiſmatis autem *ſeparatione*, & ſuperbâ illâ Eccleſiæ ad unum aliquem angulum (quod modò Donatiſtis objiciebat Optatus:) reſtrictione; quòd *ubique ſit diffuſa.* Atque hæc nos eò pluribus, ne quis poſteà novis conjecturis ſit locus. Video enim viros doctos hunc Optati locum variè, quà correctionibus, quà interpretationibus ſollicitaſſe. Sanè & nobis aliquandò *nationalis* probabatur; ſed meritò id reſpuimus. Si quidquam mutandum, id multò potiùs eſſet, ut pro *rationabilis & ubiquè* ſcriberemus *rationabiliter ubique:* quo verbo non Optatus modò poſtremo libro, ſed & Cyprianus, aut qui ſcripſit *de ſingularitate Clericorum,* inter opera Cypriani, Auguſtinus, Salvianus, Victor Uticenſis, aliique ſunt uſi. Sed omninò nihil mutandum. M. Cas.

Ibid. Rationabilis. Quæ eamdem fidei regulam ubique teneat & profitetur: hæc hujuſce verbi *rationabilis* videtur eſſe ſignificatio. Albasp.

Ibid. Quod tantæ pietati obſtare contendiſtis. Ne quem in Deo Opt. Max. *pietatis* offendat vocabulum, ſecundum, pro *clementiâ* id multis auctoribus uſurpatum. Claudianus:

> *Sis pius imprimis; nam cùm vincamur in omni*
> *Munere, ſola Deos æquat clementia nobis.*

Diaconus:

> *Magna Dei pietas, ſemper qui temperat iram.*

Bart.

Pag. 17. Quid mendacem videre vultis Spiritum ſanctum. Legendum quis conjectet *videri*; ſed hoc ex nefandiſſimo Donatiſtarum voto non mutandum. Pari phraſi Martialis: *Ità reſtituimus ex MSS.*

> *Pendentem volo Zoilum videre.* Idem.

Ibid. Vocata eſt ergò. *Vocare* hîc accipe, ut Matth. 9. 13. *Non veni vocare juſtos, ſed peccatores.* Nam & *terra* & *caro*, ſunt hîc metaphoricæ. Etiam *creationis* verbum mòx uſurpatum, ad ſpiritualem regenerationem pertinet. Nam ut de primâ illâ hominis è limo terræ creatione, hîc agat quod verba primâ facie videntur innuere, præcedentibus verbis accommodari nullo modo poteſt. Aït igitur vocatos eſſe gentiles, &c. Sicut legitur, id eſt, quemadmodùm prædictum fuerat; vel ut ea hiſtoriâ propagati per gentes Evangelii, quam ſacri N. T. ſcriptores contexuerunt, latiùs patet. Mer. Cas.

Ibid. Pagani extralegales. Nobis ex lege. Incert.

Ibid. Extralegales. Extra legem Chriſti. Albasp.

Ibid. Eccleſia quæ in lege eſt. *Lege*, id eſt, *fœdere*, & extra legales, qui fœdere excluſi ſunt. Unde & in collat. Carthagin. 371. 373. *legalia* vocantur *documenta*, ſive teſtimonia, quæ tamen è N. T. proferuntur. Apud Cyprianum quoque *Evangelii legem* eſt alicubi. Hujus locutionis ignoratio doctiſſimum Balduinum in magnum errorem induxit. Nam quod Optatus lib. 1. *Hæc enim noſtra vox eſt, qui in Trinitate baptiſmatis unionem defendimus: non pro vobis, qui baptiſma in cujus imagine ſunt illa duo, audaciter, & quod contra leges eſt, iteratis.* Id Balduinus de legibus imperatorum accipiens, multùm ſe torquet, ut inveniat, quas imperatorum leges, Optatus intelligere potuerit. Atqui vel ſequentes lineæ, *quamvis & vos ipſi non negetis, quia non debet iterari, quod ſemel juſſum eſt fieri* παλινδρόμως, & decantatiſſima illa: *qui ſemel lotus eſt, non habet neceſſitatem iterùm lavandi*, quibus ſe potiſſimùm illorum temporum martyres armare conſueverant contra vim & importunitatem hæreticorum rebaptizare volentium, quæque ab ipſo Optato lib. 5. multis tractantur, revocare ipſi in memoriam debuerunt, ſed ut ad illa Optatum reſpexiſſe, ac iſto *ſemel* alluſiſſe intelligeret. *Quod contra leges eſt*, igitur, id eſt, quod contra ſcripturas & evangelica præcepta. *Semel* illud ità explicat & lib. 5. *de hoc lavacro dixit:* qui ſemel lotus eſt, non habet iterùm neceſſitatem lavandi. *Qui* ſemel *dixit, prohibuit iterùm fieri.* Sed & propriè ac peculiariter, *leges baptiſmatis* ab Optato nuncupatas, eodem lib. 5. reperias, quæ & *præcepta* ab illo repetuntur. Vide, lector, quantùm ſit in verbis vel minimis rectè expenſis & intellectis, tantùm certè ſani cujuſque judicio, ut qui hæc negligunt & faſtidiunt, ut hodie multi, qui ſoli ſibi ſapere videntur, vel optimos quoſque veteres ſcripto-

res faſtidiant neceſſe ſit; vel ſi legant, tantùm eâ illorum lectione proficiant, quantùm ſi nunquàm vidiſſent. M. CAS.

Ibid. QUINQUE DOTES. Cathedra, miſſio, annulus, ſacerdotium, & ſimilia. ALBASP.

Ibid. CATHEDRA EST PRIMA. Poteſtas clavium, & miſſio eſt prima. IDEM.

Ibid. CONJUNGI ALTERA DOS NON POTERIT, QUI EST ANNULUS. Meritò ſuſpicari hoc loci poſſumus *annuli* vocem in mendo decumbere: ità ut reponendum ſit *angelus*: nam ſuprà cùm de ſecundâ dote loquitur Optatus, ità ſcriptum exſtat, & quidem alluſione factâ ad ſeptem angelos, de quibus D. Joannes Theologus Apocalyp. cap. 1. Ex quibus ſuſpicari aliquis poſſit *angelus* legendum eſſe. Nos tamen nil temerè mutari volumus. BART.

Ità etiam multorum in MSS.

Ibid. QUI EST ANNULUS. Per annulum, ni fallor, intelligit poteſtatem dandi Spiritum ſanctum, vel ipſummet Spiritum ſanctum. Tertullianus de pudicitiâ: *recuperabit igitur & apoſtata veſtem priorem, indumentum Spiritûs ſancti & annulum denuò ſignaculum lavacri, & rurſus illi mactabitur Chriſtus.* Item: *annulum quoque accepit tùm primum, quo fidei pactionem interrogatus obſignat, atque ità exinde opimitate dominici corporis veſcitur, Euchariſtiâ ſcilicèt.* Annulus igitur inter utrumque baptiſmi & Euchariſtiæ ſacramentum concedebatur: undè patet de confirmatione poſſe explicari, quâ ante Euchariſtiam Neophyti perficiebantur. Porrò, non benè ſuſpicantur quidam pro *annulo* legendum eſſe *angelum*; nam annulus eſt dos, non angelus. ALBASP.

Poſt reſtitutionem unctionis nota.

Pag. 28. QUI ET UBI PRIOR CATHEDRA. Videndum eſt cui primò poteſtas, miſſio, & ſacerdotium conceſſum mandatumque ſit. IDEM.

Ibid. IN URBE ROMA. Romæ igitur ſedit qui primus cathedram obtinuit. IDEM.

Ibid. PETRO PRIMO. Docet Chriſtum D. Petro primam cathedram & primam miſſionem conceſſiſſe; hoc eſt, cum Eccleſiæ & omnibus ſacerdotiis præfeciſſe. IDEM.

Ibid. CATHEDRAM EPISCOPALEM. Primam miſſionem: omnem poteſtatem à quâ cæteræ deducerentur. IDEM.

Ibid. OMNIUM APOSTOLORUM CAPUT. Eſt caput Apoſtolorum, ex Optato, quia primam habuit cathedram ſuam ex quâ cæteri poteſtatem & cathedram acceperunt. IDEM.

Ibid. APOSTOLORUM CAPUT PETRUS: UNDE ET CEPHAS APPELLATUS EST. Suſpicatur Fr. Balduinus hæc verba, *undè & Cephas appellatus eſt*, eſſe ineptæ alicujus gloſſæ ad marginem temerè adſcriptæ, & deindè abs librariis contextui inſertæ. Certè Optatus lib. 7. ſimpliciter ait Petrum fuiſſe caput Apoſtolorum; neque præterea quidquam adjicit. INCERT.

Ibid. IN QUA UNA CATHEDRA. Habet pontifex Chriſti cathedram; & ea cathedra una, non multiplex; quapropter ut quis eam habeat, oportet ut eam à pontifice, cui prima ea eſt tradita, accipiat; hæc eſt Optati doctrina. ALBASP.

Ibid. UNITAS AB OMNIBUS. Hoc eſt, ut omnes adhærerent ſummo pontifici; ſervare enim unitatem in primâ illâ cathedrâ eſt ab illâ cathedrâ originem ducere & ſacerdotium accipere. Nota loquendi formulam, ſervare unitatem in cathedrâ ſummi pontificis, quibus ſatis liquet Optatum credidiſſe & docuiſſe, primam cathedram, poteſtatem, miſſionem, quæ verba apud eum ſunt ſynonyma, Romanam eſſe, eamque ſummum pontificem occupare; ab eâ cæteras vim ſuam & poteſtatem accipere debere, in eâ & cum eâ omnibus adhærendum eſſe, & qui cum eâ non communicarent ſchiſmaticos eſſe: nam Optatus ex his & ex conſequentibus miſſionis & poteſtatis ſuæ rationem reddit, eamque non alio argumento probat, niſi quòd cum ſummo pontifice conjunctus eſſet. IDEM.

SINGULAS. Ergò cæterorum Apoſtolorum cathedræ non erant primæ neque ſingulæ, ſed erant cathedræ à cathedrâ illâ unâ quam Romæ Chriſtus conſtituerat propagatæ & genitæ. IDEM. Ibid.

UT JAM SCHISMATICUS. Ut eſſet ſchiſmaticus qui ſuam cathedram ab illâ unâ & primâ non accepiſſet, atque peccator qui ſine pontificis miſſione cathedram ſibi arrogaret. IDEM. Ibid.

SINGULAREM CATHEDRAM. Nota, ſingularitatem cathedræ; quàm malè antiquis illis conveniret cum hæreticis noſtris, qui ſingularitatem non agnoſcunt. IDEM. Ibid.

ERGÒ CATHEDRA UNICA. Ex eo quòd cæteri Apoſtoli non haberent ſingulares cathedras concludit unicam eſſe cathedram, & eam Romæ eſſe. IDEM. Ibid.

SEDIT PRIOR PETRUS. Primus ex pontificibus ſedit. IDEM. Ibid.

CUI SUCCESSIT LINUS. Probavit primò unitatem ac ſingularitatem cathedræ Chriſti. Secundò, eam Romæ inſtitutam fuiſſe. Tertiò, D. Petrum primò eam occupaſſe. Quartò, Apoſtolorum cathedras ab eâ manaſſe. Quintò, illam cathedram quæ Petro tradita eſſet ad Siricium & Damaſum uſque, per ſeriem pontificum maximorum perveniſſe. IDEM. Ibid.

LIBERIO FELIX, FELICI DAMASUS. Scias, lector, abſentem me fuiſſe, cùm hæc excuderentur, atque non ſolùm imprudente & invito me, ſed & contra fidem exemplaris typographo à me traditi & omnium Optati editionum, *Felicis* nomen ab aliquo huc intruſum eſſe. Nam ut illud aliis diſputandum relinquam, an hîc *Felix* legitimus unquàm Papa fuerit; cùm Optatus non tam Romanorum Paparum nomina quàm ſucceſſiones hîc inſtituat. Quàm ridiculum Liberio ſucceſſorem dare Felicem, qui non modò Felici ſupervixit; ſed & pontificiâ ſede, illo mortuo, diu potitus eſt. Quare & Auguſtinus epiſt. 165. ubi ſimili occaſione Romanos pontifices commemorat, etſi non in omnibus cum Optato conveniat, hujus tamen Felicis nec ipſe meminit. Ne tale quid in ſequentibus admitteretur, à viro doctiſſimo qui hanc provinciam prorsùs in me amore rogatus haud illubenter ſuſcepit, diligenter cautum eſt. Quod ideò moneo, ne & alia quoque imprudentiâ meâ (?) ſuſpecta habeas. M. CAS. Ibid.

Deeſt in edit. nunc noſtrâ.

DAMASO.

Ibid. Damaso. (Romano epiſcopo) *Succeſſit Siricius, hodie qui noſter eſt ſocius : cum quo nobis totus orbis commercio formatarum in unâ communionis ſocietate concordat.* Hic locus ſatis affectus eſt difficulter ; legendum ſuſpicamur, *cum quo nobis totius orbis commercio formata, uti in unâ communionis ſocietate concordat.* Videat lector, an quid extundi ſententiæ verbiſque Afri noſtri aptiùs omninò poſſit. Barth.

Ibid. Damaso Siricius hodie. Fr. Balduinus ſcribit ſibi hæc videri non Optati eſſe, ſed alicujus paulò poſt eum ſcriptoris. Nam conſtat Optatum ſcripſiſſe hos libros circà annum 370. Siricium verò illum non fuiſſe creatum epiſcopum ante annum 383. &c. Vide ejus doctiſſimas annotationes b. ubi de formatis quædam edecumata invenies. Albasp.

Ibid. Qui noster est socius. Hoc nomen non eſt nomen dignitatis, ſed ſocietatis ; quemadmodùm enim reges & principes, qui cum mercatoribus ineunt ſocietatem, ac mercaturas faciunt, ratione illius ſocietatis dicuntur ſocii mercatorum ; ità ratione ſocietatis & communionis Eccleſiaſticæ quam epiſcopi habent cum ſummo pontifice, dicuntur ejus ſocii, quamvis dignitate & poteſtate longè ſint inferiores. Id.

Ibid. Totus orbis. Totius Eccleſiæ una debet eſſe communio : & quemadmodùm Eccleſia quæ per totum orbem eſt diffuſa, unum conſtituit corpus ; ità omnes illius corporis partes inter ſe ſemper communicare debent : hoc autem olim per epiſcoporum communionem cum ſummo pontifice fiebat ; nam omnes olim fideles cum ſuis paſtoribus in miſſæ ſacrificio communicabant ; paſtores autem cum ſuis epiſcopis, aut ratione miſſionis, aut per Eulogias quæ ad eos mittebantur, aut per archidiaconos, aut denique in ſynodis communionem celebrabant. Epiſcopi denique per litteras communicatorias cum ſummo pontifice habebant communionem. Et ità omnes fideles eâ lem communione fruebantur ; hoc docet Optatus hoc loco. Idem.

Ibid. Commercio formatarum. Abſentes per formatas communicabant : de quibus litteris ſcripſit Bernardinus Ferrarius. Igitur ut ſtaret communio, atque ut omnes corporis Chriſti partes inter ſe communicarent, omnes epiſcopi ſingulis annis, aut etiam ſæpiùs litteras communicatorias ad pontificem mittebant, ut plebis ſibi creditæ cum Chriſto communionem foverent : D. Auguſtinus contra Creſconium libro 3. capite 34. *Quod hinc maximè credibile eſt, quòd ad Carthaginis epiſcopum Romano prætermiſſo nunquàm Orientalis Catholica ſcriberet, ubi ſaltem veſter ſcribi debuit quem ſoletis Romam paucis veſtris mittere ex Africâ.* Illud litterarum commercium poterat frequentari inter cæteros epiſcopos ; nam Carthaginenſis epiſcopus poterat formatam dirigere & ſcribere ad Cæſareæ epiſcopum ; ſed prætermiſſo epiſcopo Romano non poterat, hoc eſt, ab epiſcopo Romano debuerat diſcere antequàm ſcriberet, quis eſſet legitimus Cæſareæ epiſcopus, & tùm demùm ad eum ſcribere : deindè non erat neceſſe, ut epiſcopi mutuas ſibi litteras ſcriberent ut communio inter eos celebraretur, nam cùm omnes cum ſummo pontifice communicarent, per illam communionem omnes etiam inter ſe communicabant. Id.

Commercio formatarum. De formatis poſt tot viros doctos, qui hoc argumentum fusè tractarunt, non eſt quod nos hic quidquam. Res nota eſt : neque nobis alios tranſcribere hic animus. M. Cas. Ibid.

Vestræ cathedræ. Suæ rationem & originem edidiſſe videtur Optatus, quandò Parmenianum ad id faciendum invitet & compellat : hoc autem fecit Optatus docendo ſe cum ſummo pontifice communionem habere & participare cum primâ illâ cathedrâ quæ una eſt. Itaque ex ſummi pontificis communione duo poſſunt deduci ; epiſcopum ſchiſmaticum non eſſe ; uniquè & legitimâ eum uti poteſtate & miſſione. Albasp. Ibid.

Sed et habere vos in urbe Roma. Quòd ſcirent Donatiſtæ ſine pontificis Romani communione Eccleſiam ſe habere, & in eâ eſſe non poſſe, atque ab ejus communione ut hæretici ſeparati eſſent ; ideò epiſcopum ex ſuis Romam mittebant, ut poſſent dicere ſe Romæ habere epiſcopum, & cum epiſcopo Romano ſe communionem habere. Hoc patet ex hoc loco & ex collatione Carthaginis in quâ volebant pſeudo-epiſcopum ſuum Romanum intereſſe, quæ res vehementer deberet hæreticos noſtros commovere, qui pontificis auctoritatem minuere conantur : cæterùm nota verbum illud *partem habere*, hoc eſt, communionem habere : cùm enim in miſſione ordinamus, dicimus *partem cum iis habituros*, pollicemur eos habituros communionem cum iis omnibus qui benè miniſtraverunt ab initio. Idem. Pag. 19.

Ramus est vestri erroris. Hoc eſt, ille pſeudo-epiſcopus quem Romæ conſtituiſtis, eſt ramus productus ex trunco erroris veſtri & ſchiſmatis, quod eſt in Africâ ; non eſt radix, ſed ramus. Atqui epiſcopi Romani non ſunt miſſi ab aliquo, non ſunt rami, ſed ſunt radix : cæteri ab eo manant, & originem ducunt, illi à nullo oriuntur. Idem. Ibid.

Macrobius. Ille qui tunc pro Donatiſtis Romæ agebat. Idem. Ibid.

Ubi illic sedeat. Quam auctoritatem habeat, & à quo accepit. Idem. Ibid.

In cathedra Petri. Cùm Siricius in Petri cathedrâ ſederet, neceſſe erat ut aliam occuparet Macrobius. Idem. Ibid.

Si vel oculis novit. Neque oculis novit altare, ubi Petrus obtulit ; neque Eccleſiam ubi fidelibus præfuit, & in quâ apoſtolatum exercuit. Idem. Ibid.

Ad cujus memoriam. Ad Petri memoriam : hoc loco accipit memoriam pro reliquiis D. Petri ad quas non audebat accedere Macrobius, & cum iis communicare, quia erat ſchiſmaticus. Omnes olim epiſcopi cum deceſſoribus ſuis communionem agebant ; quia cum eis una eademque perſona & corpus cenſebantur, & quia etiam corpus Chriſti non ſolùm conſtat ex membris quæ videntur, ſed ex iis etiam quæ in pace receſſerunt : quapropter ut perfecta eſſet communio, & ut concinnata à primo epiſcopo qui in eâ ſede ſederet, videretur ; Ibid.

A cum omnibus epiſcopis mortuis communionem faciebant: hoc autem fiebat multis modis, vel miſſas ſuper eorum reliquias celebrando, vel eas deoſculando, vel eorum nomina inter ſacra è diptychis efferendo. Ut ergò Optatus oſtendat Macrobium non eſſe legitimum Romanæ Eccleſiæ epiſcopum, atque adeò Petro non communicare, dicit eum ad ejus reliquias non acceſſiſſe. In.

Ibid. CONTRA APOSTOLUM FACIENS, QUI AIT, MEMORIIS SANCTORUM &c. Rom. 12. 13. quo loco μνείαις pro χρείαις B ab antiquis nonnullis eſt lectum. Balduinus ad hunc locum notavit, & plura Lucas Brugenſis, in notis ad N. T. Alb. ubicumque *memorias* reperit, *reliquias* interpretandum putat; cùm tamen ex antiquiſſimis qui lectionis illius meminerunt, quidam pro *recordatione* acceperint, ſed neque apud alios *memoria* idem quod *reliquia*. Erigebantur enim *memoriæ*, *reliquiæ* condebantur. Erigebantur autem vel templa, vel altaria, in quibus, ſi quas ſanctorum veras reli- C quias haberent, condere ſolebant & aſſervare. *Memoriæ* igitur ſunt templa ut plurimùm, aliquandò tantùm altaria, quæ ſeorſim & ſingularia ſæpè extruebantur. Cæterùm Albaſpinæus tanti facit hanc lectionem ità à ſe expoſitam & enarratam, ut etſi Vulgatæ verſionis ab omnibus receptam lectionem, *neceſſitatibus ſanctorum communicantes*, planè repudiare non audeat, alteram tamen veteri diſciplinæ ſi recipeſetur, magis conſentaneam non vereatur pronuntiare. D Adeò ſordebat homini ex merâ quantus erat, antiquitate compoſito, quidquid ad veteres, ſeu veros, ſeu fictos ab ipſo ritus trahere non poterat. Ego verò veteri diſciplinæ tam conſentaneam eſſe illam verſionem auſim præſtare, ut nulla magis eſſe queat. Undè factum eſt, ut olim, quoties nihil eſſet, undè neceſſitatibus pauperum ſubveniretur, ſanctiſſima quæque Deo conſecrata vaſa, vela, quævis alia, conflare, confringere, diſtrahere, nulla religio eſſet, quo E ſanctiſſimo huic præcepto quoquo modo ſatisfieret. Id ſæpè à veteribus Eccleſiæ præſulibus, viris veræ & antiquæ pietatis, etſi interdùm non ſine invidiâ, majori tamen ſemper cum laude factitatum eſſe teſtes illorum temporum hiſtoriæ. Sed ne notæ nimiùm creſcant, deinceps mihi, niſi fortaſſè in perquam paucis, planè omittendus Albaſpinæus. Illud etiam lectorem rogatum velim, ut ſi quid occurret obſcurius à me prætermiſſum, ne priùs mihi vitio vertat, quàm F Balduinum conſuluerit, apud quem ſpero repertum iri quidquid in his notis deſiderabitur. M.C.

Ibid. MEMORIIS SANCTORUM COMMUNICANTES. Hunc ad Romanos locum de reliquiis & de memoriis ſanctorum, non de neceſſitatibus explicat cum Hilario, Rufino & Ambroſio, quæ lectio magis conſentanea eſſet veteri diſciplinæ. ALBASP.

Ibid. PRÆSENTES SUNT IBI DUORUM MEMORIÆ APOSTOLORUM. Reli- G quiæ D. Petri & Pauli erant Romæ tempore Optati. INDM.

Ibid. INGREDI POTUIT. Ad locum & ad ſacellum ubi illæ reliquiæ quieſcebant & colebantur. IDEM.

Ibid. A ITA UT OBTULERIT. Ità ut ſacrificium miſſæ obtulerit ſuper ejuſmodi reliquias: quare cùm ſacrificium non potuerit offerre ſuper reliquias D. Petri, cum eo non communicat: & rurſùs quia non communicat cum D. Petro, non ſedet in cathedrâ Petri; & ſi non ſedet in cathedrâ, nullam vos cum Romano pontifice communionem habetis, & ità cathedræ veſtræ originem non poteſtis reddere. Cæterùm nota ex Optati doctrinâ, cæteros quidem B epiſcopos ſuæ cathedræ rationem reddere ex communione quam habent cum ſummo pontifice, pontifices autem maximos ſuæ rationem non petere ex communione cum cæteris epiſcopis, ſed ex communione quam habent aut habere debent cum reliquiis D. Petri & cum ipſomet D. Petro: hoc nota. IDEM.

Ibid. VICTOR GARBIENSIS. Primus qui Romam miſſus eſt à Donatiſtis, ut illic pſeudo-apoſtolatum exerceret. IDEM.

Ibid. C AD PAUCOS ERRATICOS. Ad paucos Donatiſtas qui Romæ erant ſine paſtore & ſine Eccleſiâ, qui cum aliis non colligebant, nec ſynaxim faciebant: qui enim non colligit cum epiſcopo, ſpargit & eſt erraticus. IDEM.

Ibid. QUID EST HOC QUOD PARS VESTRA IN URBE ROMA, &c. Scimus *totos* pro omni hìc & generis & melioris notæ ſcriptoribus vel Servio doctore poni. Tamen hoc verum non eſt totos Afros ſibi ſucceſſiſſe in ſchiſ- D maticâ Donatiſtarum cathedrâ apud urbem hiſtoriis alibi demonſtrabimus. Et minùs hæc vox ad Afros & peregrinos ſimul hoc loci facit. Quare neceſſariam adhuc ego arbitrer correctionem. *Tot jam Afri & peregrini*. BARTH.

Ibid. EPISCOPUM CIVEM. Epiſcopi olim debebant eſſe cives illius loci in quo ordinabantur, ut ejus mores & vita à civibus quibus præficiebantur & à quibus nominabantur cognoſceretur. At contra hancce diſciplinam omnes epiſ- E copi Donatiſtæ qui erant Romæ, Africæ peregrini erant: quo manifeſtum fiebat eos non electos, ſed factione obrepſiſſe. ALBASP.

Ibid. PEREGRINUS. Is olim cenſebatur peregrinus, qui non erat natus in illo loco in quo ordinabatur quamvis multos annos ibidem immoratus eſſet: hoc patet ex epiſtolâ Epiphanii ad Joannem Antiochenum. Cæterùm, ex antiquâ diſciplinâ peregrinus ſine neceſſitate non debebat ordinari. IDEM.

Ibid. F QUID EST QUOD TOTI AFRI ET PEREGRINI IN ILLA CIVITATE SIBI SUCCESSISSE NOSCUNTUR? Corrigit Barthius, *quod tot jam Afri*, *&c.* neceſſariâ, ut ait, correctione. Sed nihil temerè mutandum videtur. *Toti Afri*, locutio Afris uſitata, & inter cæteros, Apuleio. Vide noſtrum pag. 50. v. 35. & alibi. INCERT.

Ibid. INTEREA VICTOR GARBIENSIS UT HINC PRIOR MITTERE- G TUR. Tò *mitteretur* repetitum, turbat ordinem orationis & intricatam reddit, ſi continuâ ſerie legas ad ſecundum illud *mitteretur*. Poſſis tamen ità accipere: intereà quòd primus Victor Garbienſis hinc miſſus ſit, non dicam conſulto conſilio factum, ut tanquàm *lapis ib fun-*

tem, quia reverâ nihil tale conſecutum eſt; ſed nimirùm, *quia quibuſdam Afris, &c.* ſublatâ nempè τῷ *nempe* puncto que poſt τὸ *perturbare* geminato. Utcumque tamen legas, non abhorret ab Optati ſtylo; neque operæ erit nos in his & ſimilibus deinceps immorari. M. CAS.

Ibid. LAPIS IN FONTEM. Eccleſia eſt fons, ejus puritas ab hæreticis turbatur. ALBASP.

Ibid. URBICA. Romana: Urbis Romæ. IDEM.

Ibid. QUI ILLOS COLLIGERET. Epiſcopum qui ſacra faceret & qui eos per ſynaxim cum Chriſto colligeret & communicare faceret; colligere enim in antiquis ſignificat ſacrificare, & collecta ſacrificium. IDEM.

Ibid. FILIUS SINE PATRE. Sine ordinatione, ſine deceſſore, ex ſeipſo ibi natus, nemini ſuccedens, à nemine Romæ ordinatus. Cæterùm epiſcopi pater is cenſetur qui epiſcopo manus imponit. IDEM.

Ibid. TIRO SINE PRINCIPE. Qui ordinantur epiſcopi tirones & diſcipuli cenſentur eorum à quibus ordinantur; cùm autem Victor Romæ non ordinatus, ſed miſſus fuiſſet ex Africâ, erat tiro & diſcipulus ſine magiſtro. IDEM.

Ibid. SEQUENS SINE ANTECEDENTE. D. Cypr. l. 1. epiſtolâ 6. *Novatianus in Eccleſiâ non eſt, nec epiſcopus computari poteſt, quia evangelicâ & apoſtolicâ traditione contemptâ, nemini ſuccedens à ſe ipſo ordinatus eſt.* IDEM.

Ibid. HOSPES SINE HOSPITIO. Alludit ad illud, *jam non advenæ, ſed hoſpites:* docetque Victorem quamvis eſſet Chriſti hoſpes, hoſpitium tamen Romæ non habuiſſe. IDEM.

Pag. 30. QUADRAGINTA ET QUOD EXCURRIT. Plures erant Romæ baſilicæ in quibus populus colligebatur. IDEM.

Ibid. UBI COLLIGERENT. Ubi ſacrificarent & ſynaxim facerent. IDEM.

Ibid. SIC SPELUNCAM QUANDAM FORAS A CIVITATE, &c. Quod eſt vel quale ipſum hoc tempus? Sodes, judice me, lector, utere & repone *ubi pro tempore: poſſent* quidem αὐτὶ *potuiſſent*, uſus vulgaris latinitatis poſcebat; ſed Optatus, qui fortaſsè penitiùs notat, ſecutus eſt morem modumque loquendi uſitatum bonis ſcriptoribus, quem *mutationem temporum in verbis*, licet nobis indignare, à Diomede Grammatices lib. 2. inter ſpecies ſolœciſmi relatum. Sic idem Optatus *potuiſſet* pro *potuerit* uſurpat; *facerent* pro *feciſſent*; *intraveras* pro *intraviſſes*, &c. Hæc cui Afrum ſapere, aut eſſe fugienda inſtar ſcopuli, ità enim loquuntur ſolentes grammaticaſtri, illi parvuli, videntur, ille, me judice, recentium obſervatorum libros evolvat, habebit quò mutare velit ſententiam. Nominatim Laur. Vallam, lib. 3. elegantiar. cap. 48. Barthenium ſylvâ annotationum cap. 10. Bernartium ad Papinium majore conatu, quàm effectu illuſtratum. Val. Acidalium ad Curtium lib. 5. C. Rittershuſium ad Ligurinum Gunteri lib. 1. c. 4. Albericum Gentilem ad lib. 1. Maccab. & alios quorum nos nomina nominare nolumus. BARTH.

Ibid. GRADIBUS SEPSERUNT, &c. Gradibus ſepire quid ſit, non ſatis capio, niſi quod de gradibus non alienum, quibus fortaſſè deſ-

A cenſus in ſpeluncam. At *muris* aut *cratibus* (quod aliquandò reponendum hîc putavi) *ſepire* propriè dicitur. Apponam locum Servii, qui non alienus ab hoc loco. Servius igitur ad illa Virgilii lib. 4. Æneïdos: *Centum aras poſuit: Alii*, inquit, *templum dicunt, non ſolum quod poteſt claudi, verum etiam quod palis aut haſtis, aut aliquâ tali re & lineis aut loris, aut ſimili re ſeptum eſt, quod effatum eſt.* Ità poſtrema verba emendat illuſtris & æternæ memoriæ heros Joſephus

Ità etiam reſtitutum ex cod. Mſ.

B Scaliger ad Feſtum pag. 88. cùm anteà legeretur *& factum eſt*. Quod aït Optatus *ipſo tempore*, nihil opus erat Barthianâ emendatione, qui *pro tempore* legit *ipſo tempore*, valet eo vel *iſto*. Ità Optatus ipſe lib. 1. *Officialis publicus ipſius temporis*, id eſt, *ejuſdem*. Ita & Victor Utic. lib. 1. *quod ipſo geſtum eſt tempore.* Et poſt aliquot iterùm paginas, *qui paulatim deficientes nunc ſimul ipſi ſuperſtites ſunt tres.* Iſti, voluit dicere quos deinceps nominat. Dabit veniam æquus lector, ſi

C hæc minima interdùm proſequimur. Non enim quod tanti ſint ipſa, ſed quòd aliorum in his minimis error, tanti ut eſſent fecerit. M. CAS.

UBI IPSO TEMPORE CONVENTICULUM HABERE POTUISSENT. Quod eſt vel quale ipſum hoc tempus? percontatur Barthius, legitque *ubi pro tempore*. *Potuiſſent* αὐτὶ τοῦ *poſſent* poſitum, quod quidem uſus linguæ latinæ poſcebat, ſed Optatus ſequutus eſt modum loquendi, quem *mutationem tempo-* Ibid.

D *rum in verbis* licèt appellare; à Diomede grammatico inter ſpecies ſolœciſmi relatum, lib. 2. *Et ne regredi ad meliora potuiſſent, ipſi ſibi ſchiſmatis compedes poſuerunt.* Arnobius quoque lib. 1. *Ipſa denique hiſcere ſi animantia muta potuiſſent, ſi in linguarum noſtrarum facilitatem ſolvi, imo ſi arbores, gleba, ſaxa ſenſu animata vitali, vocis ſonitum quirent & verborum articulos integrare.* Qui locus à doctiſſimo critico ſolicitandus non fuit, mutando *potuiſſent* in *potiſſent*. Sic *potuiſſent* uſurpat

E Optatus, pro *potuerit*, pag. 73. *Facerent* pro *feciſſent*, alibi; *intraveras* pro *intraviſſes*; quæ omnia, ut & quod dicit pag. 53. *loquimur* pro *locuti ſumus*, ejuſdem modi haberi decet, nempè *mutato* nomine *temporis*. Vide & ſuprà notas ad lib. 1. INCERT.

UNDE MONTENSES. D. Auguſtinus de unitate Eccleſiæ, *in paucis Romæ Rupitanis vel Montenſibus.* ALBASP. Ibid.

CLAVES SALUTARES. Tertiâ ex Ec- Ibid.

F cleſiæ dotibus, de *annulo* ſecundâ dote nihil dixit. IDEM.

CONTRA CATHEDRAM PETRI. Contra cathedram Petri militabant Donatiſtæ, quia dicebant Eccleſiam nuſquàm eſſe niſi penes Donatiſtas. IDEM. Ibid.

SUPER SE REVERTERENTUR. Redirent ad Eccleſiam. IDEM. Pag. 31.

IN VIA ENIM AMBULATUR, NON STATUR. Optatus verba regii vatis ſic in- Ibid.

G terpretatur & μακαρίζει, *beatus, &c. & in viâ peccatorum non ſtetit.* Qui ſi quandò ab impiis ſeductus & abductus, eamdem cum illis viam inſtitit, non perſtitit tamen, ſed ab incœpto curſu gradum ociùs revocavit, & ad ſanam mentem citò rediit &c. Cur autem ità interpretetur

hanc reddit rationem, quia, inquit, alioquin impropriè locutus eſſet propheta, ſi illud *ſtetit*, de ipſo ſtandi ſive conſiſtendi actu, non de continuato curſu acciperemus. *In viâ enim ambulatur, non ſtatur:* mox pro *ne ad pacem ſcribe nec ad pacem.* M. CAS.

Ibid. NON OBLATAM LIBENTER ACCIPERE. Aliæ editiones meliùs hîc *nec oblatam*; fortaſsè tamen non hîc temerè *non* illud. Expende enim ſequentia, & agnoſces vix cohærere, niſi legas: *quam nec ultrò*, id eſt, *non ultrò*, ut *nec opinus* pro *non opinus*, *&c. voluiſtis quærere, nunc oblatam libenter accipite*: mox, *eſſe ſeparatos*, illud *eſſe* melius abeſſet; quod tamen Optati, an librariorum vitio hîc ſit, haud facilè dixerim. IDEM.

Ita reſtitutum à nobis ex MSS.

Pag. 32. QUAM PROBAVIMUS PER PETRUM NOSTRAM ESSE. Per communionem quam habemus cum ſummo pontifice, & per eum cum D. Petro probavimus Eccleſiam & cathedram penes nos eſſe. ALBASP.

Ibid. QUI DUCIT AD SE ANGELUM. Qui habet Spiritum ſanctum; qui habet poteſtatem Spiritum ſanctum conferendi & manus imponendi; qui trahit ad ſe Spiritum ſanctum ex vi cathedræ quæ ei tradita eſt. Per Angelum enim intelligit Spiritum ſanctum, ut patet ex his: *non enim Spiritum Dei ſoli vobis vindicare poteſtis aut includere.* IDEM.

Ibid. HABETIS IN LOCULIS INCLUSUM. Habetis Spiritum ſanctum qui eſt ſecunda dos Eccleſiæ, in loculis clauſum. IDEM.

Ibid. MITTITE ILLUM SI POTESTIS. Si habetis verum Spiritum ſanctum, mittite illum in Aſiam, ad illas ſeptem eccleſias quæ ex auctoritate apoſtoli cenſentur eum habere, ut excludat Spiritum qui illas eccleſias gubernat; & ità concedemus nos habere Spiritum ſanctum & dandi poteſtatem, quæ eſt ſecunda Eccleſiæ dos; ſed ſi ſpiritus veſter non poteſt excludere ſpiritum illarum eccleſiarum, non eſt verus ſpiritus ſed pſeudo ſpiritus. IDEM

Ibid. APUD SOCIOS NOSTROS. Quia cum illis communicavimus. IDEM.

Ibid. CUM QUIBUS ECCLESIIS. Quia non probabant ad eos ſe poſſe ſcribere. IDEM.

Ibid. UNDE VOBIS ANGELUM. Unde conſtat vos non habere Spiritum ſanctum, hoc eſt, vos non poſſe eum conferre. IDEM.

Ibid. POSSIT FONTEM MOVERE. Poſſit eccleſiam veſtram animare: alludit ad octavum caput Apocalypſis, ni fallor; vel ſi mavis cum Tertulliano, exiſtimabat Angelos movere aquas baptiſmi & vim aliquam illis inſpirare, de baptiſmo. *Igitur medicatis quodammodo aquis per angeli interventum, ſpiritus in aquis corporaliter diluitur.* Item, *angelum aquis intervenire*: item, *tunc ille ſanctiſſimus Spiritus ſuper emundata & benedicta corpora libens à Patre deſcendit, ſuper baptiſmi aquas*: docet baptizatis Spiritum ſanctum in iiſdem aquis infundi; idem hîc docet Optatus. IDEM.

Ibid. EXTRA SEPTEM ECCLESIAS. Qui non communicant ſeptem illis eccleſiis quæ probantur habere Spiritum ſanctum, foris ſunt, hoc eſt, qui non habent Spiritum ſanctum, foris ſunt. IDEM.

Ibid. AUT SI INDE HABETIS ALIQUEM. Aut ſi ab illis eccleſiis Spiritum ſanctum accepiſtis, Spiritus ille qui vos regit, facit ut communiceris cum aliis angelis à quibus eum accepiſtis, quia unus & idem Spiritus eſt: quòd ſi aliis angelis communicatis eum iiſdem eccleſiis & cum nobis ſocietatem habetis. IDEM.

Ibid. SI ITA EST, LITIGIUM, &c. Ad ſuperiora referendum, non quæ proximè præcedunt. Si ità res habet, inquit, ut dicimus, ut quæcumque unum habet angelum Eccleſia, cæteris quoque per illum communicet angelis & eccleſiis; cùm vos conſtet aliis minimè communicare eccleſiis, quid ſupereſt, quàm ut cauſa planè excideritis? *Ecce*, (nam & illud quoque conſequitur:) *jam apud vos &c.* M. CAS.

Ibid. LITIGIUM PERDIDISTIS. Cauſam perdidiſſent Donatiſtæ ſi cum orthodoxis, vel cum Aſiaticis communionem aliquam habuiſſent: dum perperàm rebaptizarent orthodoxos ſi eorum communionem approbaſſent. ALBASP.

Ibid. ECCE JAM APUD VOS. Tranſit ad dotes: & hæc verba à lineâ debent inſcribi, vultque dicere Donatiſtas non poſſe ſpiritum ſibi vindicare & ità includere, ut non ſit apud orthodoxos; quòd ſi eſt apud orthodoxos, apud eos non poteſt eſſe, quia nulla inter eos eſt communio. IDEM.

Ibid. SI HOC CONVITIUM FACIENDUM ERAT, &c. Totus hîc locus fœdè corruptus: ſententiis tamen non obſcura: ut de verbis minùs laborandum ſit. Fortaſsè ſcripſerat Optatus: *Si hoc convitium faciendum erat, quamvis ſine cauſâ fiat; utinam aliquis (ſ, alius quis) ex veſtro numero hoc dixiſſet, & tamen* (vel, *te tamen*) *eum fuiſſe ſatis admiror, qui falsò in alterum diceres, ex quo &c.* vel, *& tamen te hoc dixiſſe ſatis admiror. Id falsò in alterum diceres*, vel, *dicere te ex quo, ſi ordinationem tuam conſideres, poſſis & erubeſcere? Quod non licet* tanquam gloſſema τοῦ *quamvis ſine cauſâ fiat*, qualia vulgò ſolent è margine in ipſum contextum irrepere, penitùs expungo. *Tamen* pro *autem* interdùm poni jampridem ad Vopiſcum hiſtoricum obſervatum eſt. Quod ſi quiſquam ſubtilius iſta diſtinguere voluerit, *non licet & ſine cauſâ ſit*, per me licebit illi; ut mihi tamen integrum ſit illud quod probo magis ſequi. Ideò autem hoc dicit Optatus, quòd Parmenianus eſſet peregrinus. Quod etiamſi non hîc exertè, alibì tamen diſertis ipſi verbis objicit. Poſſis etiam, ſi retineamus illud *quamvis ſine cauſâ fiat* ità interpretari. Quandoquidem tamen ità vobis ſedet, convitium utcumque illicitum facere, utinam &c. M. CAS.

Reſtitutum eſt à nobis iſto loco.

Ibid. UTINAM ALIQUIS EX VESTRO. Utinam alius hoc dixiſſet quàm tu. ALBASP.

Ibid. SI ORDINATIONEM TUAM CONSIDERES. Rebaptizatus fuerat Parmenianus, & ſe rebaptizari permiſerat ut ad ſedem Carthaginis eveheretur à Donatiſtis, nam aliter illa verba *facitis eum filium gehennæ dupliciter*, non potuiſſent ei convenire, neque ex iis erubeſcere: niſi velis illi erubeſcendum facere ex illis verbis; *circuitis maria & terras ut faciatis unum proſelytum*, quia cùm peregrinus eſſet, Donatiſtæ

circuierant

circuierant terras, ut eum ex Hiſpaniâ in Africam tranſportarent, nam hæc verba: *numquid nos aliquem adduximus Hiſpanum & Gallum, aut nos ordinavimus ignorantibus peregrinum?* hanc explicationem confirmare videntur. IDEM.

Pag. 33. IGNORANTIBUS. Peregrinus & alibi natus non erat ordinandus epiſcopus, quia ejus mores non erant ignorandi à plebe cui præficiebatur. IDEM.

Ibid. NAM ET FONTEM. Deeſſe hoc loco videtur aliquid; nam cum cæteris hæc verba non cohærent. IDEM.

Ibid. NAM CÙM IN CANTICIS. Non cohærent cum præcedentibus. Tota hæc de dotibus tractatio, duabus potiſſimùm conſtabat partibus. Primâ parte quinque dotes à Parmeniano tractatas, Optatus agnoſcit quidem, ſed itâ, ut veræ Catholicæ aſſerat, & quæ ſuper iis à Parmeniano malè, arguat ipſe, ac retexat. Poſteà confutabat ejus errorem ſuper earum numero, quòd ſex ille numeraſſet, quas quinque dumtaxat eſſe Optatus contendebat. Adhuc in priore parte verſabatur, & de *fonte* præcedente ſententia diſputabat, & ecce nova jam res hic agitur, novum affertur argumentum, ſine ullâ concluſione præcedentium, aut aditu qui viam faciet ad novam diſputationem. Hîc igitur aſteriſci, hiatus indices, erant ponendi: non mox, (quod vult Balduinus) ante τὸ *reſtat*. Poſtquàm enim oſtendit ac vicit, *umbilicum* de ſextâ dote non debere accipi, quod Parmenianus affirmaverat, rectè rùm concludit (ſiquidem nulla erat alia de numero controverſia) *Reſtat jam ut dotes quinque eſſe videantur &c.* M. CAS.

Ibid. UMBILICUM ALTARE. Parmenianus umbilicum ſextam Eccleſiæ dotem faciebat. ALBASP.

Ibid. SYMBOLUM TRINITATIS. An *ſymbolum* vocat hîc myſterium, ut aliquandò ſymbolica & myſtica confunduntur? an potiùs ſynecdochicè, aut κατ' ἐξοχὴν, itâ vocat ſymbolum Apoſtolorum; quia Trinitatis myſterium, præcipuum ejus argumentum? Malo tamen ſimpliciter accipere, pro fide ac profeſſione; ut ſymbolum Trinitatis nihil aliud ſit, quàm quod Victor Uticenſis lib 2. *Fides integra Trinitatis.* Ratio cuivis obvia, quia nimirùm *ſymbolum*, fidei noſtræ ſumma. Undè & illa conjunguntur interdùm, ut ſynonyma. *De fide & ſymbolo* preſbyterum ſe diſputaſſe ſcribit Auguſtinus, retract. lib. 1. 17. & eo nomine liber eſt ab eo editus: quemadmodùm & alii loquuntur. M. CAS.

Ibid. ET PER CATHEDRAM PETRI. Per communionem quam habebat cum D. Petro & cum Siricio probat apud ſe cæteras eſſe dotes: hoc eſt, qui cum ſummo Pontifice non communicat, nullam ſecundùm Optatum poteſt habere Eccleſiæ dotem. ALBASP.

Ibid. SACERDOTIUM QUOD IN NOBIS ANNULLARE VISUS ES. Qui *annullare* verbum uſurparet, antiquiorem Optato non vidi. Quæ phraſis nullius pretii eſt, licèt Juriſconſulti Forenſes pro delicato & tanquàm feſtis diebus uti ament. INCERT.

Pag. 34. CONSTITUTA PERSONA. Hoc eſt in perſonâ S. Pontificis Eccleſia eſt conſtituta, A tanquàm in capite, atque illic eſt ubi & cum quibus communicat. ALBASP.

Ibid. ET IN NOMINIBUS TRINITATIS, &c. Nomina Trinitatis hîc ut apud Tertullianum de bapt. lib. 7. numerus nominum divinorum, id eſt, perſonarum. Noſter infra lib. 3. nomina pietatis pro perſonæ vinculo pietatis ſibi junctæ, & lib. 5. tria nomina, id eſt, tres perſonæ. De fide ac profeſſione credentium, quæ ſequuntur, ut aliis decantata, ſciens prætereo. Cæterùm angelum aquis intervenire, B multis probatum Tertulliano de bapt. cap. 5. 6. Sed non aquis tantùm, ſed & orationibus. De orat. cap. 12. & matrimonii ſacris, ad uxorem lib. 2. c. ult. De baptiſmo autem etiam Auguſt. de ſymbolo ad cathecum. ubi poſt quædam de profeſſione: *Videte*, inquit, *dilectiſſimi, quia hanc profeſſionem veſtram in curiam profertis angelorum, nomina profitentium in libro excipiuntur vitæ, non a quolibet homine, ſed à ſuperiore cœleſtis poteſtate, &c.* qui C locus eximiè hunc Optati illuſtrat. *Acta* autem hîc ut *ſecreta, ſtudia, ſpectacula*, apud alios & iſtiuſmodi innumera pro locis ipſis actorum, ſecretorum &c. Ità centies in collat. Carthag. *apud acta & actis*, id eſt, publicè, coram officio, ſive Notario publico &c. Mox *Trinitas*, id eſt, perſonæ Trinitatis Pater, Filius, & Spiritus ſanctus. Deo nempe cum ipsâ fide & profeſſione baptizandorum concordante & concurrente, &c. MER. CAS.

Ibid. QUÆ APUD ACTA CONFICITUR D ANGELORUM. Tertullianus, *obſignatum angeli renuntiant, Pater rato habet*, de matrimonio libro 2. ad uxorem. ALBASP.

Ibid. QUOD VOS FACITIS. Dicebant ex opere operantis baptiſmum & ejus gratiam conferri. ALBASP.

Ibid. AUT AQUA CONCLUSAS. Neſcio quorsùm hîc aquæ mentio, niſi fortè ad eluendum quod latet hîc mendum; idque tam fœdum, ut mirum ſit, tandiù fefelliſſe viros do- E ctos. Nam pro *aquâ* reſcribendum eſt cum Optato *arcâ*; quod olim ſcribebatur *arqua*, velut *arqus* pro *arcus*, teſte Priſciano. Quæ tamen à Nonio Marcello diſtingui non neſcimus. Sed plura ſunt apud Priſcianum alioſque, vetera iſtius ſcriptionis exempla, & in quibuſdam hodièque, ut, *quum, ſecutus* &c. retinemus. Hoc qui non intellexerunt, quòd baptiſmi paulò antè mentio facta eſſet, in *aquam* mutarunt. Atqui jam ſuprà: *niſi fortè eum vobis vindicantes, habe-* F *tis in loculis clauſum*: angelum intellige. Non ovum ovo ſimilius, quàm ſunt hæ duæ λέξεις, in loculis clauſum & arcâ concluſum aliquid habere. M. CAS.

Ità reſtitutum ex MSS.

Ibid. NON VISCERA. In baptiſterio tanquàm in utero, patres aiunt, homines naſci & renaſci; quapropter rectè vocat ſacramenta viſcera Eccleſiæ. ALBASP.

Pag. 35. IN PARADISUM DEUS PLANTAT. In paradiſum, hîc & alibi ut apud Ciceronem G *in poteſtatem*; apud Plautum, *in mentem*, apud alios *in controverſiam eſſe*, pro poteſtate, &c. Quod ideò moneo, non quòd valdè novum ſit aut inſolens, ſed ne quis tamen, qui minùs advertat, ſuſpectum habeat. M. CAS.

Ibid. QUÒ QUOTIDIE A VOBIS SACRI-

PICIA AUDIUNTUR. Mentiebantur cùm rogarent Deum inter ſacra ut Eccleſiam ſuam adunaret; quia eam ipſam ſuo ſchiſmate dividebant: deindè mentiebantur cùm eam unam in orationibus ſacrificii prædicabant, quia plures faciebant. ALBASP.

Ibid. ANTIOCHIA CIVITAS. Traditionis non accuſabant Arabes aut Syros, tamen non minùs eos rebaptizabant quàm Afros. IDEM.

Ibid. UNDE PROBAMUS. Probamus, *αὐτὶ τοῦ*, probare poſſumus, ut coll. Cath. ii, cùm B interroganti Notarii, *quandò poſſent in ſchedis geſta conſcribi & edenda compleri*, reſpondiſſent, *hodiè ſchidas complemus*, excipiens Tribunus, ità repetit, ut ſimul explicet, quoniam ſuggeſſit officium, hodie ſe ſchidas poſſe complere, &c. mox *meminis* pro *meminiſti* hactenùs mihi non obſervatum, & fortaſsè (quamquàm nihil non audent hi ſcriptores:) reſtituendum *meminiſti*, *meminens* autem multis uſurpatum. M. CAS.

Ibid. QUASI SOLA HABEAT AFRICA C CHRISTIANOS, IN QUA. Quoties Catholici ex Catholici nominis proprietate Donatiſtis invidiam faciebant, illi ſe Chriſtianos eſſe regerebant, nec tam ſe de prioris tituli, quàm de ſecundi poſſeſſione, quem ſibi proprium vendicabant, ſollicitos eſſe palàm profitebantur; quamquàm nec illum ſibi negari paterentur; ſed eatenùs tamen aſſererent, quatenùs *Chriſtiani*. Aït igitur Optatus, Parmenianum de duabus Eccleſiis ità diſſeruiſſe, ut dùm ſuæ parti Chri- D ſtianum nomen vendicat, etiam Chriſtianos Africâ concluderet, ut in quâ ſolâ, diviſâ nempè, per eos Eccleſiâ, vigerent, & aliquo loco, & numero eſſent Donatiſtæ. IDEM.

Ibid. CRUENTIS MORSIBUS. De expeditione Macarii hæc accipienda ſunt. ALB.

Ibid. SED QUIA UNITAS TIBI DISPLICET. Unitatem fecerat Macarius, & nonnullos precibus & hortatione; alios vi ad Eccleſiam compulerat: quare dicebant Donatiſtæ non ſine E ſanguine unitatem factam eſſe, & Eccleſiam quæ cum Macario communicaret, eru ielem eſſe. ID.

Ibid. REATUM PUTAS MEMORIES APOSTOLORUM. Non ità facile eſt dicere, quamobrem de reliquiis ſanctorum mentionem faciat hoc loco, cùm non agat de reliquiis, ſed de communione quæ eſt inter Eccleſias: etenim de reliquiis mentionem facit, quia communio non poteſt eſſe perfecta, quin fiat inter omnia ejus membra, hoc eſt inter vivos & mortuos. F IDEM.

Pag. 36. QUOD VOBIS A PRISTINI ERRORIS LIBERTATE. Planè hæc contra mentem Optati, contra rem ipſam factique veritatem, ut ſequentia palàm faciunt. Priores editiones, *quod vobis ad priſtini erroris libertatem factam eſſe conſtitit*, undè levi mutatione, *quòd* vel *quandò vobis ad priſtinos errores libertatem factam eſſe conſtitit*. Quòd ſi quis malit, *quòd vobis ad priſtini erroris libertatem rediiſſe contigerit*, G quod ad Balduinum propiùs, dùm eadem ſit ſententia pili non intereſt, utro modo legas. Si quis præterea, qui *errorem* pro *exilio* ab Optato poſitum hîc putet non valdè repugnarim, cùm de revocatis ab exilio Donatiſtis hîc agat.

Reſtitutus eſt iſte locus à nobis.

A MER. CASAUBONUS.

Ibid. SUB TOTO COELO FILIOS SUOS GAUDENS IN UNO VIDERET SANCTA MATER ECCLESIA. Perperàm mendi ſuſpectus hîc locus, ſic auctor non ſemel alibi. Tamen Barthius reponit, *gaudens in ſinu videret ſancta mater Eccleſia*, fundamentum ponens de verbis lib. 7. *Quandò vos Catholica pio ſinu ſuſcipere deberet Eccleſia*. Vide & lib. 1. INCERT.

Ibid. VIDERET SANCTA MATER EC- B CLESIA, &c. Margini appictum eſt, legi alibi, *in unum*. Ex quâ varietate ego ſuſpicor utrumque ſarcillandum hinc eſſe, & ſcribendum, *in ſinu videret*, Fundamentum ponens de verbis lib. 7. *Quandò vos Catholica pio ſinu ſuſcipere deberet Eccleſia*. BARTH.

Ibid. VOS IN REGIONIBUS ALIENIS. Quia Conſtantinus eos exilio mulctaverat. ALBASP.

Ibid. ALTER IMPERATOR. Julianus qui C baſilicas Donatiſtis conceſſerat. IDEM.

Ibid. COMMUNIA GAUDIA. Unum membrum de alio debet lætari aut contriſtari: itaque cum Diabolus gauderet, gaudebant Donatiſtæ. IDEM.

Pag. 37. CRUENTAS OPERATI SUNT CÆDES, &c. Quid hoc novi eſt, an ergò omnia facinora uſque adeò execrabilibus modis atrocia, quæ judicibus referri ſolita! Nec ſufficit demonſtrare miſſam relationem judicibus, ut in nobis D prurigo aliqua mutandi demonſtraretur, quod putavit vir doctiſſimus, qui pugillas notatum Optato non ità olim adjecit; hanc enim neque nos antè ignorabamus. Sed dicat mihi velim, ſiquidem iſta mera prurigo eſt, an ideò atrocia crimina cædibus junxerit Optatus, quia judicibus hæc relata? Sanè eſt aliqua prurigo in reprehendendis benè & circumſpectè doctis, quæ hæc ità credit, nec conſiderat aliud quid ſequi debere, cùm ſimplices alioquin cædes, aut mi- E nora etiam facinora referantur judicibus, nec opus ſit indè inuſitatam eorum atrocitatem concludere. Quare ego etiamnùm legendum arbitror, *relatio timeretur*. Judicibus nimirùm talibus, qui de epiſcopis Chriſtianum ſchema præferentibus, tam horrenda facinora ad palatium, (ut loquitur in eâdem re geſtâ Optatus noſter) nunciare metuebant, ne tota ſcilicèt religio, calumniam pateretur, plurimis in aulâ imperatoriâ præpotentibus paganiſmo devotiſſimis. F BARTH.

Ibid. CRUENTAS OPERATI SUNT CÆDES. Quid hoc novi eſt? an ergò omnia facinora uſque adeò execrabilibus modis atrocia, judicibus referri conſueta? Mendum fefellit in ultimâ voce, quod projectum in malam rem, clarere locum faciet univerſum. Legendum, *judicibus relatio timeretur*. Quod quin Optati genuinum ſit, nemo, arbitror, dubitare ſe putaverit. Hæc Barthius. Ego verò non ſine causâ dubito, G atque controverſiam ſtatûs huic loco minimè movendam, confirmante utique hunc altero ejuſdem auctoris loco, lib. 1. *Iiſdem temporibus Felix quidam diaconus, qui per famoſam neſcio quam de tyranno Imperatore tunc factam epiſtolam appellatum eſt, periculum timens, apud Menſurium*

epiſcopum delituiſſe dicitur. Quem cùm poſtulatum Menſurius publicè denegaret, relatio miſſa eſt: Reſcriptum venit, ut ſi Menſurius Felicem diaconum non reddidiſſet, ad palatium dirigeretur. Quare abſtine emendandi pruriginem, lector, atque iſtinc lucem obſcuro tibi loco fœnerare. INCERT.

Ibid. RELATIO MITTERETUR. Elogia, epiſtolæ & relationes ad Imperatorem de illâ cæde mitterentur: quidam reponunt *timeretur*, ſed nullo ſenſu. ALBASP.

Ibid. JANUARIUS FLAMEN PISTENSIS. Rectè, quidam Januarius epiſcopus Flamen Piſtenſis. IDEM.

Reſtitutus Flumenpiſcenſis.

Ibid. JANUARIUS FLAMEN PISTENSIS. Probabili conjecturâ nixus vir doctus in notis ad Optatum, pro *Flamen Piſtenſis* aut *Flumen Piſtenſis*, quod alii repræſentant, ipſe *Flumen piſcenſis* ex collat. Carthag. reſtituendum cenſet. Ego non renitor, & in tantâ locorum iſtorum (quæ in Carthag. collat. paginam utramque implent) caligine, aliquid certò definire arduum puto. Mox, *cùm contra importunitatem ſuam*, &c. Moneo minùs cautos, ne τὸ *importunitatem* vulgari notione accipiant, ſed quomodò Virgilius, Cicero, Terentius, optimi latinitatis auctores, accipiunt ſæpè: nempè pro immanitate ipſâ, & ultimâ flagitiorum lineâ. Neque tamen puto, noſtrum tam hos imitari, quàm ſcripturæ φράσιν, quâ ἄτοποι *abſurdi* propriè pro ſceleſtis & impiis. Vide Luc. 23. 41. & II. Theſſ. 3. 2. ab vulg. *importunis malis*, &c. *An & importuna peccata* lib. 7. ità quoque interpretabimur? Niſi tamen ibi *peccata* vocet *importuna*, quæ non proprio ſed alieno loco & tempore ſeminata ſint. Loquitur enim de zizaniis, quæ à Diabolo furtivâ ſuperſeminatione per tenebras bonis frugibus immiſcentur. M. CAS.

Ibid. JANUARIUS FLAMEN PISTENSIS. *Januarii luminis* mentio meritò hoc loco offendit Barthium, ſed quî mutari in melius poſſit, profitetur candidè ſe neſcire. Balduini editio ſecunda: *Januarius Flamen Piſtenſis*: undè legerim, *Flumenpiſcenſis*. *Flumenpiſcenſis* loci ſic dicti in Africâ meminit collatio Carthaginenſis cum Donatiſtis à Papirio juris publici primùm facta, editionis Commelinianæ p. 195. ubi nominatur. *Reſtitutus epiſcopus Flumenpiſcenſis.* Sic *Flumenzeritani* epiſcopalem locum Africa habet Victor Uticenſis de perſecutione Vandalicâ. INCERT.

Pag. 38. ALSON SUNT MILITES MISSI. Multùm differunt quæ feciſtis & quæ nobis objicitis; nam etſi Macarius unitatem fecerit, & à nobis poſtulatus ſit ut eam faceret; tamen, ſi quid minùs humani in illâ expeditione accidit, id neque juſſimus, neque fecimus: ſed epiſcopi veſtri tempore Juliani multas cædes propriâ manu perpetrarunt. ALBASP.

Ibid. QUIETORUM IN PACE POPULORUM ANIMOS PERTURBANTES. Vel eſt *perturbantes* pro *perturbarunt*, ut poſt aliquot paginas, *militantes & deſtruentes* pro *militaſtis & deſtruxiſtis*, vel eſt nominativus pro auferendi caſu; quales αὐτοπτικὰς, etiam pluſculas obſervabis in N. T. Vide eruditum interpretem ad A Marci 12. 40. & 2. Cor. 4. 13. qui exemplo elegantiſſimorum ſcriptorum fieri nonnunquàm docet. Aliquando retinuit & interpres vetus, ut Coloſſ. 3. 16. *Verbum Chriſti habitet in vobis abundanter, in omni ſapientiâ docentes, & commonentes voſmetipſos.* Concilii Carthag. an. 419. initio. *Aurelius epiſcopus dixit: Poſt diem præſtitutam concilii, ut recordamini, fratr. beatiſſ. multa flagitata ſunt expectantes fratres noſtros*, ὡς τῷ ἀναμένειν ἡμᾶς τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν, ut rectè Græcus interpres: moxque B iterùm, *à deceſſoribus noſtris eamdem ſynodum firmantes* ἀπὸ τῶν προηγησαμένων ἡμᾶς τὴν αὐτὴν σύνοδον βεβαιούντων. M. CAS.

Ibid. JURARUNT EUCHARISTIAM. Negabant Donatiſtæ Euchariſtiam ritè ab orthodoxis conſecrari. ALBASP.

Ibid. ET POSSENT ISTA NON FIERI. Obſervanda μείωσις pro *hæc autem minimè facta eſſent, fieri non potuiſſent*: ut in cod. Theod. & apud Caſſiodorum, *non jubemus*, pro *vetamus*. C Vide ad Lamprid. p. 356. Ità conſtit. Apoſt. lib. 3. c. 20. *Nec presbyterum neque diaconum jubemus ordinare*: οὔ τι vetamus quemquam vel presbyterum, vel &c. Græca non erant ad manum, cùm hæc ſcriberem; ſed interpretem opinor, hîc quoque verbum verbo reddidiſſe. Sciendum tamen eſt, verbum *poſſe* ſæpè redundare, ubi τῆς μειώσεως locus non eſt. Sic hoc ipſo libro circa finem, *mereri poſſunt* pro *merentur*: *mori potuerunt*, pro *mortui ſunt*: etiam *pati potuerunt*, pro *paſſi* D *ſunt*; item, *potuit geri*, pro *geſtum eſt*. Operæ & chartæ parco, ne plura congeram: ſed multò plura ſimilis locutionis exempla, poterit in hoc uno ſcriptore ſedulus lector obſervare. Quo fortaſsè pertinet & illud S. Marci 6. 5. καὶ οὐκ ἠδύνατο, *& non poterat ibi virtutem ullam facere, &c.* ut & illud Geneſ. 19. 22. דבר כי לא אוכל לעשות quod vulg. ad verbum, *quia non potero facere quidquam.* M. CAS.

Ibid. INVENERUNT MATRES QUASDAM E CASTIMONIALIUM. Matres poſſumus Abbatiſſas interpretari. Quemadmodum enim Patres vocati qui monachis, ut docet Auguſtinus de moribus Eccl. Cath. cap. 31. ità quæ Monialibus præerant, matres olim vocatæ. Hieronym. ad Sabinianum diaconum lapſum. *Moris eſt, Ægyptiis & Syriis monaſteriis, ut tam virgo quàm vidua, quæ domino ſe voverint, & ſæculo renuntiantes omnes delicias ſæculi conculcaverint, crinem monaſteriorum matribus offerant deſecandum,* F *non intecto poſteà, ſecundùm voluntatem Apoſtoli inceſſura capite, ſed ligato pariter ac velato.* Ità deſcripſi ex antiquo codice MS. quem nuper in hac urbe nactus ſum. Idem Hieronymus, & ex eodem codice adverſùs Vigilantium circa finem. *Matres vocamus, ſorores, & filias, & non erubeſcimus vitiis noſtris, nomina pietatis obtendere. Quid facit Monachus in cellulis fœminarum, &c.* Præterea ſolemne huic noſtro, verbum *invenire*, hac in re poſt aliquot paginas, *inveniſtis pue-* G *ros, &c. inveniſtis fideles antiquos, &c. Inveniſtis diacones, presbyteros, &c.* Cur tamen hîc potiùs, *Matrum*, quæ ſingulæ præerant, quàm monialium ſub earum imperio, ac diſciplina viventium meminiſſet? Præterea, tot ibi tùm fuiſſe credibile eſt, conſecratarum Deo virgi-

num, ſive *monaſteria*, ſive *diverſoria* (Auguſtinus 33. cap. de moribus Eccleſiæ) ut hinc ſequeretur, ſi plures matres? quare veriùs ego puto, ut *matrem* hîc communiter accipiamus: nempè pro puerperâ; & acutior ſanè tùm erit ſententia. *Fecerunt* autem, pro *fecerant*, niſi ipſum *fecerant*, reponendum. Quondam pro *matres* legebam *mitratas*: ſed non probo. Cæterùm de mitris & mitrellis, veliſque virginum ſanctarum, tùm purgandi ritu, per cineres & ſalſam aquam, & ſi quæ alia ad ritus antiquos, in hoc noſtro pertinentia, ut de pœnitentiâ, paſſim multa obſervanda; hæc omnia à viris doctis pridem occupata, nos conſultò prætérimus. Neque enim hoc agimus, ut chartas impleamus, aut aliorum plumis ſuperbi, qui multorum hodiè mos eſt, nos oſtentemus; ſed ſi quæ adhuc in Optato obſcura, & aliis hactenùs, quod quidem ſciamus, intacta, ea nos illuſtranda ſuſcepimus. M. Cas.

A

B

Ibid. MITRAM. Indumenti & tegminis genus C quo, quæ Deo dicata eſſent, utebantur. ALBASP.

Ibid. PATER VOCABATUR. Quia eam, cùm caſtimonialis fieret, quaſi Deo pepererat. IDEM.

Ibid. SIC DONATUM. Quemdam epiſcopum ex orthodoxis. IDEM.

Ibid. NOMINE. Nomen, officium, & honor: tria hæc in epiſcopo diſtinguebantur: nam quidam officio privabantur, quibus neque honor, D neque nomen epiſcopale detrahebantur: rurſùs quidam & honore & officio ſpoliabantur, quibus nomen epiſcopi relinquebatur: denique cùm ad laïcos reſcriberentur & deponerentur, horum trium privatione puniebantur. IDEM.

Ibid. PLACITO. Meliùs *de Palatio*. IDEM.

Imo placito.

Ibid. MANUS, QUAS PAULÒ ANTE PECCATA CRASSAVERANT. Idem Fr. Balduinus, *gravaverant*. Barthius, craſſare inculcatum verbum, inquit, eſt ævi ſequioris, E quo & Sidonius Apollinaris uſus, & Agrœtius orthographiæ commentarium ſuum fecit ornatiorem. Ubi ait: *Craſſari corporis eſt & ſagina. Graſſari autem animi & crudelitatis*. Vide & Zenonem Veronenſem Antiſtitem. INCERT.

Ita etiam legendum ex MSS.

Ibid. QUÆ JAM VEL AD POENITENTIAM. Hæc, lingua auſa eſt damnare Donatum epiſcopum annorum ſeptuaginta, quæ poſt tanta crimina digna non erat quæ ad pœnitentiam admitteretur, ſed in perpetuum ab Eccleſiâ debe- F bat excludi. ALBASP.

Ibid. PRO QUALIBUS. Ecce quorum operâ & ex opere operantis ſacramenta, & gratiam ſacramentorum vultis conferri. IDEM.

Pag. 40. ET IN DEO QUOD BENE. *Et in eo*, non autem *Deo* ſcribendum eſſe vel cæcus videat: nam enim, *Quia noſtrùm eſt velle, noſtrùm eſt currere: Dei autem perficere*. Ad ea nempe Apoſtoli reſpexit. *Igitur neque volentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei*. Quibus in verbis, G qui verborum Hebraïcorum רוץ vim & רחמן vim non advertunt, ſuaviſſimæ & elegantiſſimæ [illegible], quam in animo tum habebat Apoſtolus, quæque his verbis occaſionem dedit, jacturam faciunt. Sed & τὸ רחם prima ſyllaba, ut

Ita etiam reſtituendum ex MSS.

A pars τῆς [illegible] attendenda. Commodè autem ſunt hæc Optati, & ex mente Apoſtoli accipienda, ne eidem Apoſtolo contradicere videatur, ad Philipp. 2. 13. *Deus eſt enim*, &c. Sed hac de re totâ adi ſi lubet, virum præſtantiſſimum, & quod non in minimâ felicitatis parte ponimus, nobis amiciſſimum, in opere laudatiſſimo, lib. 4. parte ſecunda. M. Cas.

MANUS IMPONITIS. Publicè & in Ibid. miſſâ pœnitentes olim abſolvebantur: Tertull. B de pudicitiâ, *proſternens in medium*: item, *cæteras etiam metu comples*. ALBASP.

MOX AD ALTARE CONVERSI. Ibid. Abſolutis pœnitentibus ad altare revertebantur epiſcopi. IDEM.

DOMINICAM ORATIONEM. Ergò Ibid. abſolutio fiebat ante orationem Dominicam, & ante communionem. IDEM.

DUM EPISCOPUS OBJICITUR. Loco Pag. 41. removetur. Tertull. de exhort. *Memini digamos C loco dejectos*: epiſcopos è ſuis ſedibus deturbabant, laicos faciebant; pœnitentiæ manus eis imponebant, hæc omnia ut fidelium animos ab Eccleſiâ averterent. IDEM.

QUEM JUGULAVERIS INTER POENITENTIAM. Aliæ editiones hæc ità legunt, Ibid. *ô impietas inaudita, quæ jugulas inter pœnitentiæ tormenta ſecurè! in comparatione, &c.* Quod præcedentibus quidem non malè convenit, ſed quæ ſequuntur, illud potiùs exigere videntur quod D in hac editione. M. Cas.

INTER POENITENTIAM ET TORMENTA SERVARE. Ibid. Epiſcopos quos depoſuerant, & privatione epiſcopatus occiderant, eos demùm inter pœnitentes reſcribebant: hoc erat jugulatos ſervare inter tormenta pœnitentiæ. ALBASP.

VOS VIVUM FACITIS HOMICIDIUM. Ibid. Sinitis epiſcopos quos occidiſtis & quos dignitate ſpoliaſtis, inter pœnitentes miſe- E ram vitam trahere: hoc eſt, vivum homicidium facere. IDEM.

VOS AUTEM VIVUM HOMICIDIUM FACITIS. Ibid. Pro eo dixit quod eſt, vos deturbatos bonis & dignitatibus, ſummates viros vivere in pœnam, velut ipſis ſibi ſuperſtites facitis. Manil. libro 5.

Virginis & viva rapitur ſine funere funus.

Bona atque dignitates, altera hominibus vita, alter ſunt ſanguis, ut juriſconſultus barbaræ F vocis, minimè verò mentis, Accurſius dixit. Cujus generis, alia videre te volumus apud Johan. Meurſium, optimum, eruditiſſimum, nobiſque amiciſſimum virum, in animadverſionibus Miſcellis. Ejuſdem ſententiæ eſt Ulyſſis ad Penelopen verſus apud Ovidium.

Viſcera noſtra, tua dilacerantur opes.

BARTH.

ET UT IN ERROREM VOS VESTER Pag. 42. POPULUS MITTAT, LAUDANDO PE- G LICES APPELLANT, ET BENE NOMINANT, &c. *Benè nominant*, id eſt, loco omnis boni veſtra nomina proferunt. Tibullus l. II. eleg. I.

Sed benè Meſſallam ſua quiſque ad pocula dicat:
Nomen & abſentis ſingula verba ſonent. IDEM.

Et

Ibid. Et bene nominant. Id eſt, *loco ominis boni veſtra nomina proferunt:* vir doctus ad hunc locum, qui etiam profert locum Tibulli:

Sed benè Meſſalam ſua quiſque ad pocula dicat,
Nomen & abſentis, ſingula verba ſonent.

Illud fortaſsè verum, ſed hoc parum appoſitè, ni fallor. Aliud enim eſt amicorum, ſive præſentium, ſive abſentium inter bibendum meminiſſe, & illis benè precari Plautina illa formula: *Benè me, benè te, benè nos, benè vos, benè noſtram etiam Stephanium:* aliud, *nomen alicujus, ominis boni causâ proferre*; quod qui facit, ſibi potiùs benè precatur. Non me latet, Deos quoque Deaſque appellari ſolitos à bibentibus, quos probabiliùs boni ominis causâ nominatos putes; ſed illud neque ad hunc Optati, neque illum Tibulli locum pertinet. Poſſis etiam interpretari, *benè nominant*, quoties nominant, *benedictos* appellant: quomodò Tertullianus *benedictos & benedictas* propriè deſignatos martyres, paucis ad *martyres* capitibus ſæpiùs. Solitos autem Donatiſtas *de perſecutione Catholicorum*, paſſim quæri, & ſeſe ſuoſque *veritatis martyres* nuncupare, pluribus docet Auguſtinus. M. Cas.

Ibid. Per vos jurant. Hæc ad Donatum Carthaginenſem referenda ſunt, qui patiebatur ut per ſe homines jurarent. Albasp.

Ibid. Per vos jurant, et personas vestras pro Deo habere noscuntur. Vide & lib. 3. Horatius carminum lib. 4. od. 5. ad Auguſtum:

Hinc ad vina redit lætus & alteris
Te menſis adhibet Deum.

Item:

Jurandaſque tuum per nomen ponimus aras.

Incert.

Pag. 42. Et tamen vos contra eadem viris. Miror undè hæc in meliorem hanc editionem irrepſerint, cùm meliùs anteà legeretur: *& tamen vos contrà, iiſdem viribus conati, &c.* M. Cas.

Ibid. Radere capita sacerdotum. Pœnitentium capita radebantur & cinere aſpergebantur, itaque cùm ſacerdotibus pœnitentiam imponerent Donatiſtæ, eis capita radebant. Albasp.

Pag. 43. In mortes non corporum, sed honorum. Quia epiſcopos honore & officio ſpoliarent. Idem.

Ibid. Jugulastis nomina. Dignitatem detraxiſtis. Idem.

Ibid. Jugulastis non membra, sed nomina. *Nomina* pro *dignitatibus & honoribus* poſuit. Ibidem ſubjungit ecce, *erepta portant funera dignitatis*, & pag. 60. *gutturi veſtro honorum funera minimè ſufficiunt.* Item p. 60. *Dei epiſcopos lingua gladio jugulaſtis; fundentes ſanguinem non corporis, ſed honoris, &c.* Incert.

Ibid. Sed nomina. Nomina; pro dignitatibus poſita notabamus. *Jugulaſtis non membra ſed nomina.* Cùm ſtatim dicat, *erepta funera dignitatis.* Ovidius:

Vive tibi & longè nomina magna fuge.

Barth.

Ibid. Occisi sunt honores. Nihil turpius olim, neque indignum magis, quàm vi-

A dere epiſcopum inter pœnitentes: ideò ait occiſos fuiſſe epiſcopos quos pœnitentes fecerant. Albasp.

Extendistis enim manum. Imposuiſtis pœnitentiam omnibus, & omnes ordines, epiſcopos, presbyteros, diaconos, & laïcos verè feciſtis. Idem. Ibid.

Mortifera. Summum erat ſcelus iis qui nihil commeruerant pœnitentiam impertire: nam erat innocentem reum facere & peccatum Ibid.
B illi tribuere. Idem.

Quatuor genera capitum. Si credamus iis qui ſacrificandi poteſtatem ſacerdotibus & laïcis juxtà concedunt, unum tantùm erit capitum genus. Idem. Ibid.

Nec uni parcere voluistis, evertistis animas hominum. Tolle mendum nimis quàm manifeſtarium, legendo *animas omnium.* Incert. Ibid.

Evertistis. Qui fidelem ex lege Ibid.
C Chriſti & ex ejus corpore reſcendit, is ſtatum fidelium evertit. Albasp.

Evertistis animas hominum. Corrige cum viro docto *animas omnium*, quale eſt quod & ſeptimo legebatur: *Si unum eſt quod ab hominibus admittitur, &c.* ubi correximus; *omnibus.* M. Cas. Ibid.

Invenistis pueros. Extremum erat malitiæ genus pueros ac propterea innocentes, & omni lumine vacuos ad pœnitentiam co- Ibid.
D gere: nam poſt publicam illam pœnitentiam in clerum adlegi non poterant ampliùs: uti aït, *ne qui ordinari potuiſſent.* Albasp.

Fideles antiquos. Seniores laïcos, pœnitentiam quamvis nihil peccaſſent; ſubire coëgerant. Idem. Ibid.

Episcopos fecistis laïcos. Epiſcopos orthodoxos deponebant: hos poſtmodùm inter pœnitentes relegabant, & ſic à pœnitentiâ laïcos faciebant; quod meritò ex- Ibid.
E probrat Donatiſtis Optatus; nam epiſcopus olim poterat fieri laïcus, ut legimus de Trophimo, ſed hoc non fiebat niſi ob aliquod grave crimen: deinde pœnitentia illi nunquàm imponebatur. Idem.

Socius et comes. Hoc eſt illi epiſcopi quos pœnitentiâ ſauciaſtis, erant ſocii & fratres veſtri, qui ſi quid fecerant, erant deponendi, non pœnitentiis puniendi, non hoc dedecore afficiendi: oleum enim Dei non eſt vio- Ibid.
F landum. Idem.

Videtur non videns, &c. Lege disjunctâ voce *clauſi oris.* Os autem totam denotat faciem Germanicus de Aſtræâ: Ibid.

Seraque ab Eccleſiis deſcendens montibus, ore
Velato. Barth.

In caligine clausi oris. Manifeſtum itidem mendum legit voce disjunctâ Fr. Balduinus, *clauſideris*: ſed Barthius emendat *clauſi oris.* Os totam faciem denotat Germani- Ibid.
G cus Cæſar in ſigno Aſtrææ:

Seraque ab excelſis deſcendens montibus, ore
Velato. Incert.

In caligine clausi a sede, &c. Ideò ait, Saülem viſum à Davide videre tamen ipſum non potuiſſe, cùm uterque in eâdem Ibid.

eſſent ſpeluncâ, quòd Saüli à majore lumine oculi adhuc caligarent. Vulgò experimur, ut qui ex apertis in clauſâ, & tenebricosâ, ſubitâ migratione deveniunt, claramque lucem obſcuriore aliquo loco repentè mutant, illi aliquandiù nihil omninò videant, ut & illis contrà, qui ex denſis tenebris in apertam lucem ſubitò prodeuntes, totum ſimul admittunt ſolem, repentino fulgore oculos ad aliquod tempus præſtringi. Ad verba quod attinet, aut ſubaudiendum eſt *veniens*, à majori *veniens* lumine; aut *à majori lumine*, id eſt, propter majus lumen, præ majori lumine; quod ſcilicèt antè paulò oculos ejus implebat, &c. *Clauſi aeris*, ut hic eſt, ferri poteſt, pro quo tamen ſi quis *clauſi antri*, vel *clauſura*, vel tale quid malit, dummodò eòdem recidat ego non contenderim. Barthius, inquit vir doctus, emendat, *clauſi oris*. Hoc quoque ferri poteſt, non illud item, quod mox ſubjicit: *os aliquando totam faciem denotare*. Quorſùm enim illud hic? Sanè ſi *oris* admittamus, de *ore ſpeluncæ*: ut in vulg. occurrit interdùm, non hominis intelligendum eſſe, dubitaturum credo neminem. Sed nec principis editionis contemnenda ſcriptura eſt, *in caligine clauſus*, mox *poterat bellum per compendium mutare in cædem*: aliæ editiones pleniùs: *poterat bellum mutare in cædem*; paulò pòſt, *in corde livoris acuitis novaculas*: pro quo primâ facie, *in corde livoris*, non dubitabam reponendum, ſed jam mihi videtur illud & elegantius & acutius. Mox *in captivitatem traheſſe*, cùm jam clarum ſit, quàm ſi ſolis radio ſcriptum eſſet, quid dicemus illos, niſi nodum in ſcirpo quæſiviſſe, qui *in captivitatem cæcos*, id eſt, prorſùs excæcatos, & oculis orbatos ſeu captos, ex Apuleïo maluerunt interpretari. M. Cas.

Ibid. Ut in captivitatem cæcos aut imperitos populos. Vocat *in captivitatem cæcos*, prorſùs excæcatos & oculis orbatos ſeu captos. Sic Apuleïus, *deſletis ad captivitatem oculis*. Incert.

Pag. 44. Judicium Dei. Quid ſit vindicare maledictionibus quidquid judicium Dei fecerit, non ſatis intelligo. Niſi velit dicere quidquid Deus fieri permiſit contra eorum voluntatem. Albasp.

Ibid. Quinquid judicium Dei, &c. Quia, inquit, ità ſolet uſu venire, ut non omnes ſint felices, quidquid è noſtris alicui contingit adverſi, id vos protinùs veſtris maledictionibus vendicatis & aſſeritis, quaſi eorum vi ac virtute contigiſſet. Fecit Albaſpinæus ut interpretandum putarem, ne valdè reconditum quis putaret & obſcurum, quod ipſe profitetur, ſe non intelligere. M. Cas.

Ibid. Innocentem se et venenarius judicet, &c. *Venenarium* vocat hominem veneficum & pharmacopæum κακῶν τῶν φαρμάκων, quod nomen notandum. Uſitatum non huic ſoli, verùm etiam aliis non de plebe ſcriptoribus, Tertulliano, Julio Firmico, ipſi denique Suetonio. Incert.

Ibid. Venenarius. Hominem dicit veneficum κακῶν φαρμάκων conditorem. Venenatores eloquentiſſimus ævi ultimi ſcriptor Saxo Grammaticus dixit, ut à nobis infrà his libellis docebitur. Barth.

Ibid. Inertia. Inter tormenta Chriſtum negaſſe. Albasp.

Ibid. Inertia a confessione Dei delapsos, &c. Verbum hoc *inertia*, non pro atrocitate criminis, quo vix ullum majus, ſi ut vulgò, accipias. Sed *inertiam* hic vocat Optatus, metum mortis, & amorem mundi & temporalis tranquillitatis; quæ ſanè verè *inertis* & ignavi propria: undè & in N. T. δειλοὶ meticuloſi, timidi, & ἄπιστοι infideles conjunguntur, & ab hæreditate cœleſti cum ceterâ peccatorum colluvie excluduntur: Apocal. 21. 8. Magni enim & generoſi animi eſt, eſſe Chriſtianum. Quo fortaſſè & illud pertinet, quod Hebræi dicunt, אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד *Nullus nebulo* (tatuηs ſtolidus) *timet peccatum: nec idiota* (Hebr. populus terræ) *quiſquam pius*: ex ea quæ vulgò *capitula patrum*. Sed & Hebr. 6. 11. & 12. ſegnes & inertes eis opponuntur, qui in fide ad finem uſque perſeverant, neque dubitavit beatus Chryſoſtomus infandam Judæ proditionem ipſius inertiæ τῇ ῥᾳθυμίᾳ uni adſcribere, πάντα τῆς ῥᾳθυμίας χρῆμα, ut eleganter ibi concludit tom. 5. pag. 363. Idem beatus pater, ὅτι ἐκ ῥᾳθυμίας ἡ κακία, καὶ ἀπὸ σπουδῆς ἡ ἀρετή, ſuſè tuetur ac diſputat tom. 6. 844. &c. ſuprà lib. 1. eâdem de re, *ut damno æternæ vitæ iſtius incertæ lucis, moras breviſſimas compararent*, &c. Quod igitur priùs amori, ſtudioque præſentis hujus vitæ, hic inertiæ imputat, ut etiam Q. Curtius, *pigros*, &, *qui diuturnam vitam unicum bonum æſtimant*, conjunxit. *Quanquam ne pigri quidem ſibi fata diſponunt, ſed unicum bonum diuturnam vitam æſtimantes, ſæpè acerba mors occupat*. de geſt. Alex. lib. 9. mox *qui evaſerunt*, id eſt, qui tentationi ſeu perſecutioni non ſuccubuerunt, qui *ſteterunt*. Ità enim ſolet ſanctus Cyprianus, *ſtantes* lapſis opponere. M. Cas.

Ibid. Evaserunt. Ii qui Chriſtum non negarunt. Albasp.

Ibid. Aut manum lapsis. Pœnitentiam lapſis non impoſuiſſent: nuſquàm enim reperies neque in Ancyrano, neque in Eliberino pœnitentiam epiſcopis impoſitam, imò contrarium legitur de Trophimo & de Marcellino. Idem.

Ibid. Aut ut genua figerent. Aut ut publicè errorem ſuum deteſtarentur: pœnitentes enim coram omnibus genua figebant, & in porticus Eccleſiæ tranſeuntes genibus flexis orabant, ut Deum & Eccleſiam pro ſe exorarent. Tertullianus *caris Dei ad geniculari, preſbyteris advolvi*: quò reſpexit Optatus. Idem.

Pag. 45. Post unitatem. Poſt unitatem à Macario factam: poſtquàm crudelem in epiſcopos vindictam exercebant Donatiſtæ tanquàm in eos quorum impulſu ea facta eſſet. Aït igitur Donatiſtas graviùs puniſſe epiſcopos qui unitatem procurarunt, quàm olim Eccleſia in lapſos animadverterat & in eos qui fidem pejeraſſent. Idem.

Ibid. Oleum quod Dei est feriatur. Oleum feriebatur, quia dignitas ſacerdotalis ludibrio habebatur. Albasp.

Ibid. Nam quæ major infelicitas. Ità legendum, *neque major infelicitas*. Cùm vulgò

peſſimè coaluerint voces: etiam *nec eſſe*. Id quod videre, cuivis promtum. Barth.

Ibid. Contritas sexu vexastis artes. Aut cum aliis editionibus legendum: *numquid minor eſt infelicitas, contritas* (lege *cùm contritas*, ut ſuprà *compreſſit* pro *cùm preceſſit*:) *ſexu vexaſtis artes? verè, &c.* Aut ſi illud: *numquid minor eſt infelicitas*: ad ſuperiora pertinet, ſcribendum hîc: *contritas ſexu vexaſtis ætates? verè, &c.* Sed quid hoc, contritas ſexu ætates ad ſubaudiendum aut reſtituendum, *utriuſque*, B & lege, *contritas utriuſque ſexûs vexaſtis ætates.* *Ætates*, ſive ſeorſim capias, ſive cum *contritas* conjunges, eleganter ponitur pro ſenibus, ſeu perſonis ſenio confectis: ut, ædium ſenectutem, & ædium ætatem, promiſcuè uſurpata repetias. Atqui jam virginum & matronarum, in ſuperiori periodo meminerat, an igitur hîc iterùm: *ſexûs utriuſque*? an potiùs *ſenum*: *contritas ſenum vexaſtis* ut ante aliquot pag. *invenimus fideles antiquos, &c.* Conjiciebam aliquandò *contritas ſaxo vexaſtis*, C cùm pauca retrò, *genua figere* inter pœnas, à pœnitentibus exigi ſolitas, poſuerit. Præterea, quid huc pertinent ſequentia pſalmiſtæ verba, quæ profert Optatus, ſi hæc contritio, de quâ iſtic agitur, non ab eorum crudelitate, quos hic inceſſit noſter, ſed ipsâ ſenum ætate? niſi tamen contritas vexaſtis, pro conterendo vexaſtis, ſit ab eo dictum. Tuum erit arbitrium, lector, quod malueris eligere. Optatum autem ejuſmodi argutias nimis amaſſe, utinam non tam mul- D ta in mundo exempla, quæ fidem facerent. Atque ego quæ ità ſuper hoc loco, ſed idem vir doctus & acutus BB, cujus jam ſuprà memini, ità corrigebat: *gerere didicerunt numquid minor eſt infelicitas? contriſtis ſexus, vexaſtis ætates. Verè de vobis, &c.* ut ad illa alludat quæ ſuprà, *væ facientibus velamen ſuper omnem ætatem, &c.* quod mihi quoque valdè placet. M. Cas.

Ibid. Nec enim acta. Nemo eam rogavit. Albasp.

Ibid. Æqualibus spatiis. Etſi omnium ſecundùm vos, unum eſſet delictum, diſſimilis fuit pœnitentia, quòd eſt acceptare perſonas, quo apud antiquos nullum gravius poterat eſſe peccatum neque quidquam in epiſcopo majus reprehendi poterat, Tertullianus de pudicitiâ, & Clementis conſtitutiones. Idem.

Ibid. Si consentires unitati. Si peccatum procuraſſe ut Macarius unitatem faceret. Idem.

Ibid. Esse vocatum populum credentium, &c. Miror quid eos à quibus Optatus hauſit, inducere potuerit, ut Iſraël interpretarentur, *qui mente Deum videat*. Non quæro quàm id verum ſit, quod eſſe falſiſſimum, nemo poteſt ignorare; ſed aliquam tamen erroris anſam, quam in illis *Deum videns* vel *homo Deum videns* ab Auguſtino aliiſque notatis agnoſcimus, quæro. An [illegible] vel [illegible] quod 72. ſeniores interdùm [illegible] reddidere, nomen etiam quod mentem ſignificaret, indè duxerunt? Sed quidquid hujus ſit, cùm & hanc adducat, irridens ille quidem, ſed adducat tamen inter alias Hieronymus, & qui poſt Hieronymum voces Hebraïcas Scripturæ con-

Vide noſtram dimenſionem & expoſitionem hujus loci.

A geſtire; non eſt quod de antiquitate ejus interpretationis dubitemus. Illud tamen porrò cordato lectori conſiderandum propono, quomodò iſta *mente Deum videre*, & *flectere & inclinare cervices*, quæ tanquàm contraria committit hîc Optatus, opponantur. Ego planè perſuaſum habeo ſcripſiſſe Optatum *rectè* vel *erectè*; quod poſteà, quia minùs eſſet notum, etſi magis probum, & ab Hebraïcis minùs remotum; quia tamen fortaſsè minùs notum, in *mente* mutatum B ſit, ut quemadmodùm ſuprà in parabolâ Publicani & Phariſæi *erecta facies* & *inclinata cervix* opponuntur, ità & hîc *erectè videns*, & *inclinans cervicem*. Affine eſt & ab eâdem radice, quod Hieronymus ipſe commendat, qui vertit Iſraël, *directus Dei*, ſive [illegible]. Affert & Remigius in interpretationibus nominum Hebraicorum, quarum hodiéque in noſtrâ qualicumque Cantuarienſi bibliothecâ olim, heu olim! inſtructiſſima, ſed ab impiis Zelotis, rapinis ac C ſacrilegiis ſuis pietatem obtendere ſolitis, dudùm direptâ, atque inter ipſos, ut aiunt, ſpoliatores veluti prædâ diviſâ, codex manuſcriptus ſatis antiquus extat. Mox pro *maſſam pœnitentium facere* corrigendum aliquandò putavi, *ferre*, ſed jam non probo. Non enim tantùm de pondere dixerunt, ut *maſſa auri, argenti*, & id genus; ſed & de quovis acervo, ſeu ſerie rerum, quæ ejuſdem eſſent generis. Undè ſæpiſſimè apud Gregorium, alioſque, domus ruſticanas plures D inter ſe junctas, quas Græci [illegible] vocant, *maſſas* nuncupatas repetias; id eſt, *fundos* ſive *prædia*. Codice can. eccl. Afric. pag. 157. *maſſa diœceſeon* vocatur, quæ mox *faſcis diœceſium* vertitur interpretes gr. [illegible], & [illegible]. M. Cas.

Deum videat. Erectâ cervice Deum orabant fideles; pœnitentes verò dejectâ in terram facie; undè aït Donatiſtas coëgiſſe ut qui Deum reſpicere deberent, oculos humi figerent E & terram intuerentur. Albasp. Ibid.

ANNOTATIONES
VARIORUM
In librum III. S. Optati.

F Satis, ut arbitror, in secundo libro. In aliis editionibus ità incipit hic liber: *ex iis quibus putant aliqui unitati faciendum eſſe convicium, ſatis, ut arbitror, &c.* quæ cùm nullo modo cohæreant, quin ſputia ſint & irreptitia, & à Balduino meritò expuncta, nullus dubito. Quare non erat quòd hujuſmodi laciniis hinc indè corraſis Balduinianam contaminarent editionem nuperi editores: undè & impurum illud gloſſema in fine præcedentis libri, *cervicalia*, id eſt, *membra cervicis*, quod in- G vito Balduino in textum Optati quaſi poſtliminio reduxerunt. Sed quo res ſit extrà controverſiam & ut contentioſis os obſtruamus, etiam depravationis origo nobis indicanda eſt. In editione Germanicâ Cochleanâ, cuique libro (primo excepto) præfixa ſunt argumenta, quæ parùm Pag. 49.

abeſt quin Optati ipſius eſſe credam: antiqua A certè ſunt. Hujus autem tertii libri argumentum ità conceptum eſt; *Hic tertius liber continet quatuor cauſas, quibus effectum eſt, ut non ſine aſperitate unitas fieret. Primam, quòd baſilicas ſchiſmatici non neceſſarias fecerint. Secundam, quòd Donatus Carthaginenſis provocavit, ut unitas fieret. Tertiam, quod Donatus Bagaienſis Circumcelliones collegit, ut unitatis operarios impediret. Quartam ſine voluntate Dei nihil eſſe factum*, ſequi debebat, *ex iis quibus putant aliqui unitati faciendum eſſe* B *convitium.* Sed id ſequentis initio libri malè aſſutum eſt. Quod factum ne quis miretur, etiam quinto libro in eâdem editione ſimile contigit. Ut enim hîc pars argumenti cum ſequentis libri initio malè coaluit, ità & illic ex initio libri plures lineæ argumento acceſsêre, quæ ſuo loco deſiderantur; ab his enim liber incipit: *in quâ re qua nunc agitur quæſtio, &c.* Cætera quæcumque præcedunt, ab argumento libri repetenda ſunt. Sed & illud non prætermittam C Fulgentium Afrum, & Optati, quod ex ipſo liquet, valdè ſtudioſum, iiſdem planè quibus hinc orditur Optatus, ſecundum ad Monimum librum verbis auſpicatū: *Satis, ut arbitror, Monime chariſſime, &c.* M. Cas.

Ibid. Unitas. Ut plebs Donatiſtarum ad Eccleſiam adduceretur, concilium Carthag. 1. *Ut in ejus gremium erigeret univerſa membra diſperſa: qui imperavit relig. Conſtant. Imperatori ut votum gereret unitatis operarii unitatis:* Macarius Paulus D Taurinus, & Lentius in eodem concilio, *& mitteret miniſtros ſancti operis famulos Dei Paulum & Macarium.* Albasp.

Ibid. Ab operariis unitatis multa quidem aſpera facta ſunt. Nos hodiè *operariorum* vocabulo mechanicarum artium diſcipulos appellamus, qui in quâque experimenta ſua facere neceſſe habent & per annos certos exercere priuſquàm ad titulos artificum venire poſſunt. At Optatus *operarios* vocat E *adminiſtros unitatis*, cujus vocis exempla vide ſuprà & nos ex auctore ipſo auctorem interpretari. Albasp.

Ibid. Ab operariis unitatis. Operarios vocat adminiſtros unitatis, cujus vocis exempla in ſequentibus videbis, & nos ex auctore ipſo auctorem interpretari. *Operarii templi*, qui ædificando adſunt: apud Angelomum in 3. reg. c. 5. Operator. Hiſtoris Damaſceni. Oleta enim fuerunt cruda, quorum ſenex ipſe opera- F tor & cultor fuit. Operari eſt opus facere. Gariopontus lib. 11. c. 13. Iis verò contingit qui metallica operantur, aut ex pulvere, aut ex fœtido odore, &c. Operatrix apud Prudentium Trecenſem. Licet eo vocabulo, nobis hodiè appellare, mechanicarum artium diſcipulos, qui in quâque experimenta ſua facere coguntur, priuſquàm ad titulos vel nomen aliquod in iiſdem veniant, ad alios erudiendos. Bart.

Pag. 48. Baſilicas fecerunt non neceſſarias. Non neceſſe erat colligere G populum in aliis baſilicis: nam orthodoxorum baſilicæ ad id ſufficiebant. Albasp.

Ibid. Nulli dictum eſt. Macarii expeditionem & unitatem quam fecerat, perſecutionem; eoſque qui in illo tumultu interierant Macarianos vocabant Donatiſtæ, quod ut refellat, aït Optatus nulli Macarium dixiſſe ut thus adoleret, quod in perſecutionibus Chriſtianis imperabatur. Idem.

Ibid. Nullus erat praemiſſus terror. Non venerat Macarius ut terrorem incuteret, ſed ut dona ferret: plebem non armis, ſed hortamentis & precibus ad unitatem cogebat. Idem.

Ibid. Relegati. Donatiſtarum epiſcopi. Id.

Cum voto noſtro. De concilio noſtro ea acta non fuerunt. Idem.

Ibid. In ultionem aquæ. Deus volebat ulciſci per Macarium quæ contra ejus baptiſmum faciτis. Idem

Ibid. Quam contra interdictum iterùm moviſtis. Ad plura S. Scripturæ loca ſimul alludit his verbis Optatus. Ad S. Evangeliſtæ narrationem haud dubiè, & principaliter Joan. c. 5. Sed etiam ad illa prophetæ Eſaiæ, quæ poſt pauca profert, ubi de antiquâ piſcinâ, quod huc tranſtulit. Quod aït *contra interdictum*, idem valet atque illud quod anteà dixerat, *contra leges*, lib. 1. ad illa reſpiciens: *Qui ſemel lotus eſt, non habet neceſſitatem iterùm lavandi*, ut ibi docuimus. Niſi fortaſsè de piſcinâ eâdem hoc quoque, quaſi nefas ab Angelo pluſquàm ſemel eam moveri, aut ab eo ſemel motam, ſi non nefas, ſtultum tamen & inane à D quoquam iterùm moveri. Cæterùm illam piſcinam Bethſaïdæ figuram fuiſſe baptiſmatis, etiam aliorum fuit opinio. Vide Tertull. de baptiſmo c. 5. & 6. Quod hinc autem de piſce colligit Optatus, indè profectum videtur, quod *piſcinam* priſcâ ſignificatione acceperit, pro piſcium vivario, ut loquitur Plinius, non pro metâ *κολυμβήθρας*, quanquàm & illud quoque pro ἰχθυοτροφεῖῳ uſurpetur: ſeu aquarum ad uſum, ſeu alium quem, ſeu natationis inductarum inve- E ctarumque loco, quæ poſteà frequens & uſitata verbi notio fuit. M. Cas.

Ibid. Piſces. Cum Chriſto: hoc eſt, neſcio an quos baptizaris, renaſcantur Chriſtiani. Tertull. *Sed nos piſciculi ſecundum ἰχθῦν, noſtrum Jeſum Chriſtum in aquis naſcimur:* cæterum legendum, *invocationem* non *intinctionem*. Tertull. Albasp.

Pag. 49. Qui in lectione Patriarchæ legitur. Aliæ editiones pro *Patriarcha* exhibent *Patriarcharum*: hoc uno differunt. Quid F autem per lectionem *Patriarcha* aut *Patriarcharum* velit Optatus, haud facilè divinare. Tale aliquod ſcriptum, neque olim extitiſſe puto, neque hodiè, quod ſciam, uſſibi eſt. Commentitium & pſeudepigraphum quoddam ſub 12. patriarcharum nomine Teſtamentum, in bibliothecâ patrum vidiſſe aliquandò memini. Non enim dignum videbatur quod legeretur; etſi non ignorem tale quid jam olim extitiſſe. Sed cùm G totum hoc quod hîc narrat Optatus, ſit in Tobiâ, cur teſtes aliundè conquireret? Non alium igitur quàm ipſum Tobiam hîc laudari, planè perſuaſum habeo. Quàm recens ſit inventum, ſacræ Scripturæ in capita & verſiculos, ſive lectiunculas tributio, quâ nunc omnes utimur,

nemo

nemo, opinor, tam parùm verſatus in veterum ſcriptorum libris, qui non animadverterit. Cùm igitur illi, non per numeros, ut nos ſolemus, aut ſectiones ipſius ſcripturæ præterquàm in pſalmis, ſed alius aliter, multi autem per ipſas materias, aliquot ſubindè ea ipſo conſeatu ſacro verba proferentes, locum quem vellent, indicarent; puto etiam fuiſſe qui quaſi capitula quædam, ex præcipuis verbis & memoratu digniſſimis, quæ hinc illinc commodè excerpebant, conficerent, atque eo pacto libros in partes diſtinguerent. Quod igitur hujus Tobiæ patris, quam nos hodiéque capite ſecernimus, maximè ſingulare videretur illud, quod patriarcharum ſit in eâ mentio, etiam patriarchæ nomen, ſive patriarcharum, integræ ſectioni, ſive capiti adhæſit. Non igitur aliud hoc loco, ſive Optatus, ſive Optati lector, (qui in orâ fortaſsè libri ſui notaverat, quod poſteà in ipſum contextum receptum eſt) vult, opinor, quam illum Tobiæ titulum, ſeu ſectionem indicare, quâ narratio illa piſcis in Tigride flumine prehenſi continetur, quod nos hodiè diceremus, *Tobiæ ſexto capite*. Quod ſequitur: *Ejuſdem piſcis viſceribus*, &c. illud *ejuſdem*, non eſt cum ſuperioribus connectendum, quaſi novum quid de *eodem* piſce hoc poſteriore membro narraretur; cùm enim eadem prorsùs quæ anteà repetat; manifeſtam tautologiam commiſiſſet; ſed *ejuſdem* valet *unius ac ejuſdem*: repetit autem paulùm immutatis verbis, ut in rei admirandæ meditatione lectorem moretur aliquandiù ac detineat: quare placet, ut hinc quoque nova periodus, ſcripto poſt *videntis* pleno puncto, incipias. M. CAS.

Ibid. HIC PISCIS, QUI IN BAPTISMATE PER INVOCATIONEM, &c. Fr. Balduini editio 2. *per invocationem*: ſed Barthium cur non audiamus ? emendantem *per intinctionem* ex lib. 5. INCERT.

Ibid. ALTEROS MUROS. Chriſtiani ſunt templa Dei; vos facitis alia templa. ALBASP.

Ibid. DE RUINA CONSTRUITUR. Tertull. *Quoniam & ipſum opus eorum non de ſuo proprio ædificio venit, ſed de veritatis diſtinctione noſtrâ ſuffodiunt ut ſuos ædificent*. IDEM.

Ibid. GENUS DEI EST NON HABERE GENUS. Elegantiſſimi acuminis eſt, quod acutius dictum, quodque cum re ipsâ tam ſit conveniens toto Optato nullum reperiri arbitror. BARTH.

Ibid. SIMILIS EST ET AQUA QUAM LEGIMUS. Optato propoſitum hîc eſt, ut Eſaïæ prophetæ verba de Deo ſuper *contritione filiæ ſui generis* conquerente, (poſteà integrum locum proliſè citat 1) ad aquam pertinere, perſuadeat. Quod ut aſſequatur, ea ipſis prophetæ verbis, (cum Optato loquor, nam Hebræa quomodò habeant, aut hîc aut alibi, non monendus eſt nobis lector,) hoc ducit argumentum. Propheta inducit Deum ſuper *filia ſui generis* conquerentem. Dei autem genus eſt, non habere genus. Conſequens erat ut idem hoc & *aquæ* convenire probaret. Quod ſanè ab Optato non prætermiſſum eſt, neque omninò potuit. Quali tamen argumento uſus fuerit, vix ac ne vix quidem ex hac editione ſubolfacias. Balduinus enim (ſi tamen Balduinus:) malos chirurgos hîc imitatus, cùm locum peſſimè affectum ſanare non poſſet, cutem tamen ità induxit, ut leviter inſpectantibus, nulla de interno vulnere ſuſpicio oriretur. Priores autem editiones ità repræſentant: *ſimilis eſt & aqua quam non legimus in cujus aqua injuriâ, &c.* ex quibus facile eſt reſtituere, quod & requirit ſententia, & ab Optato ſcriptum fuiſſe, res ipſa clamat: *ſimilis aqua, cujus non legimus genus; in cujus aqua injuriâ, &c.* Affinitas ꝟ genus cum ultimis præcedentis vocis ſyllabis, cauſa, ut ſolet, ejus omittendi fuit; quo ſemel omiſſo, ut aliqua tamen ſententia, aut ſi non ſententia ſaltem latinitas exprimeretur, pro *cujus* factum, *quam*, poſteà cùm illud *non* ſententiæ obeſſe videretur, & qualiſcumque ſententia, quam nulla placeret, etiam & illud de ſede ſuâ deturbatum & expulſum eſt. Ad rem ipſam quod attinet, neſcio an ſit alicujus momenti dicere, aquam ἀρχὴν τῶν πάντων apud Diogenem Laert. à Thalete philoſopho conſtitui, aut Plutarchum de Iſide & Oſyride commemorare, etiam Homerum ità credidiſſe, & utrumque affirmare ex Ægyptiorum philoſophiâ hauſiſſe. De Thalete teſtatur etiam Ambroſius, ad ridiculum illud *aquam à quo omnia*, ut videtur alludens initio hexaëm. *Qui cùm ex aquâ nomen acceperit, non putavit tamen dicendum, quòd ex aquâ conſtarent omnia, ut Thales dixit.* Illud noſtra magis refert; & Optati, fuiſſe olim, qui tale quid quale videtur hîc Optatus innuere, ex creationis hiſtoriâ colligerent; aquas nempè, quòd earum creationis ſcripturæ diſertis, ut illi colligebant, verbis, non meminiſſent, *ante omnia*; imò æternas, *Deo coæternas fuiſſe.* De primo vetus auctor, qui Junilii nomine circumfertur, in Geneſim Pariſienſis edit. 1556. fol. 41. *Neque enim aquas ad omnia* (lege ante omnia) *factas credere fas eſt. Quod etſi hîc ſcriptura palàm non dicit*, creatas ſcilicèt aquas, eſſe, cùm & cætera creata ſunt; undè contrà ſentientibus os obturari poſſit: *palàm tamen ſignificat, cùm has à Deo illuſtratas atque ad juſſum ejus ordinatas inſinuat. Sicut & pſalmus dicit apertè*, &c. Idem videtur Optatus dicere lib. 6. *ò aqua quæ dulcis à Deo creata es, ſuper quam ante ipſius natalem mundi ſanctus Spiritus ferebatur, &c.* Sed fortaſsè non aliud eo loco voluit Optatus, quàm quod Tertullianus de baptiſmo lib. 3. ubi inter cætera, quæ in laudes aquarum commiſcitur, etiam indè celebrat, quod cū *chaos* illius undè mundi *digeſtus* poſteà, pars illæ fuerint, nec pars tantùm, ſed præſtantiſſima pars & ſola conſummata & perfecta; terram enim & cælum, & reliqua adhuc omnia informia & inculta fuiſſe; aquas autem nihil defuiſſe, quò magis ornarentur aut perficerentur; ſed in primo creationis ſtatu permanſiſſe. Ità intelligo Optatum, cùm ait aquas *ante ipſius natalem mundi* extitiſſe, ut *mundus* hic propriè *κόσμος* ſit, ſive mundus digeſtus & ornatus, quod Tertullianus *mundi ſuggeſtum* appellat. Ante hunc mundi ſuggeſtum, neque mundus, neque *κόσμος* propriè: ſed merum chaos, rudis, indigeſtaque moles, ut Poëta loquitur. Aquæ igitur ante mundum; nec tamen increatæ. Aliquantò

Reſtitutus eſt hic locus ex MS.

plus difficultatis in hoc altero Optati loco, quòd A cùm comparationem Dei & aquæ, ad genus quidem quod attinet, ſubtiliter inſtituit, *æternitatis Dei* dùm meminit, æternam quoque ſive *coæternam* aquam ab eo conſtitui, propoſitæ comparationis ratio requirere videatur. Nam & illud ex ipſâ Moſis hiſtoriâ quondam fuiſſe qui colligerent, ſatis innuit Auguſtinus; cujus verba quòd noſtram correctionem maximè confirment, ſubjiciam. Confeſſ. lib. 12. c. 22. *Unde ſi aliquid Geneſis tacuit Deum feciſſe, quod tamen* B *Deum feciſſe, nec ſana fides nec certus ambigit intellectus; nec ideò ulla ſobria doctrina dicere audebit, iſtas aquas coæternas Deo, quia in lib. Geneſeos commemoratas quidem audivimus, ubi autem facta ſint non invenimus: cur non informem quoque illam materiam, &c.* Hoc idem Eucherius Lugdunenſis epiſcopus (fidem ſequor antiquiſſimæ, ac omnium primæ editionis) difficill. quæſt. in Geneſim q. 3. ſed verbis tam expreſſis & appoſitis, ut clariorem aliundè lucem C huic Optati loco fœnerari minimè neceſſe ſit. Ità igitur ille, antiquiſſimæ illius editionis f. 85. *aquas ubi legimus*, τὸ *legimus*, ut & proximum *lectionis* diligenter obſervari velim, *à Deo factas? Etſi factas eas in exordio creaturarum non evidenter divinæ lectionis textus expreſſit, à Deo tamen facta ſunt, &c.* Quid ſi igitur & Optatus ſcripſerit (quod tamen eò planè redibit) *quam non legimus a Deo factam?* Haud dubium autem poſtrema Optati verba, quæcumque fuerint, quòd D horridior eorum ſententia videretur, ab aliquo raſa & expuncta eſſe. Quod ſæpè in veterum ſcriptis accidit. Sed cùm hanc rem non hîc ex propoſito tractet Optatus, condonandum ipſi eſt, ſi ἀκριβῶς ζητῶν, minùs cautè locutus ſit; quemadmodùm & multa alia, vel in optimis ſcriptoribus, haud ferenda tamen alioquin, interdùm toleramus & excuſamus. Nam rectè ipſum ſenſiſſe, cùm nemo eo nomine heterodoxias illi dicam impegerit, notatis tamen illis, E & in ſenſum hæreticorum ab Auguſtino de hæreſibus c. 75. & aliis relatis qui hoc idem aquas nempè *à Deo non eſſe creatas*, ſed *ipſi Deo coæternas eſſe*, aſſerebant, quis omninò poteſt dubitare? ſed neque omnia in his comparationibus nimis moroſè ſunt exigenda. Etſi enim cùm *Deus genus non habere* dicitur, æternus intelligitur; ſatis tamen ad inſtitutam comparationem, ſi aquas quocumque modo *genus non habere* probet Optatus, quod vel ità poteſt intelligi, ut F quemadmodùm Melchiſedech Chriſti typus fuiſſe à multis creditur, non quòd reverâ ἀπάτωρ & ἀμήτωρ fuerit, ut anteà dicebamus, ſed quòd ejus progenies non enarrata ſit; ità & aquæ ideò *genus non habere* dicantur, quòd earum creationis expreſſè & nominatim ſcriptura non meminerit: vel ità ut ideò *genus non habere* dicantur, quòd primæ illius materiæ ex nihilo creatæ, ex quâ cætera quæcumque formata ſunt, pars fuerint; ut modò ex Tertulliano & altero Optati G loco diſſerebamus; quæcumque autem ex nihilo creata ſunt, *genus non habere*, rectè dici poſſunt. Etiam illud monebo lectorem elegantiarum latini ſermonis non incurioſum, quod Optatus proximis verbis *aqua* repetat, cùm pronomen ſufficere potuerit (quæ Hieronymo alicubì, ſed immeritò Ruffinum inceſſendi materia fuit:) id Optatum more ſuo facere, & habere ſui moris auctorem, & aſſertorem locupletiſſimum, eloquentiæ, & omnis humanioris literaturæ, inter Latinos facilè principem M. T. Ciceronem. Ità paulò antè: *Solviſtis ſingulare baptiſma, ex quo baptiſmate, &c.* lib. 2. *Quem precibus rogaſtis ut reverti poſſetis: quas preces, &c.* & eodem lib. *Peſtilentia enim morbis extinctos homines ad inferos mittit. Qui inferi portas ſuas habere noſcuntur, contra quas portas, &c.* Quomodò ità ſæpè loquitur, ut potiùs affectaſſe, quàm imitatus eſſe videri poſſit. Atque hoc, ut hîc monerem eò libentiùs à me factum, quòd cùm hoc ipſo loco aliquid ſupplere neceſſarium fuerit; minimum tamen eſſe quod deerat, ex ipſâ verborum ſerie & proprietate locutionis, quam amat Optatus, lector intelligeret; atque ex illo quoque conjecturæ noſtræ aliquod ponduſ accederet. Sed nec illud diſſimulabo, in primâ omnium editione Cochlæanâ, hunc locum ità ſcribi, *ſimilis eſt & aqua, quam modò legimus, &c.* quod erunt fortaſsè qui malint retinere, ut nempè τὸ *legimus*, non ad creationis hiſtoriam, ſed ad prophetæ verba modò citata pertineat. Utcumque leges idem tamen erit ſenſus. Sed mihi durius hoc videtur, ut Optatus ἁπλῶς & abſolutè, Deo æterno & ingenito, aquas comparaverit. M. Cas.

Deniqu**e**, non ait in Sion. Ibid. *Legendum non in tota.*

Prolixum Eſaïæ prophetæ locum contra Donatiſtas prolaturus Optatus, ne nihil dicere videretur, probato primùm *per filium ſui generis*, aquam à Deo intelligi, pergit porrò & oſtendit illum Sion, qui ut ſubjectum proponitur huic prophetiæ, non de corporali (ut loquitur ipſe) monte, peculiari illâ Sion, quæ fuerat; ſed de ſpirituali, quæ tunc erat Sion, totâ nimirùm atque univerſali Eccleſiâ accipiendum eſſe. Verſio quâ uſus eſt Optatus, ex Græcis expreſſa erat, qui quod in Hebr. *onus vallis viſionis* reddiderunt, τὸ ὅραμα τῆς φάραγγος Σιών, *Viſio vallis Sionis*. Cæterùm *celebrata* ſubaudi *iſta vel judicia* ut mox, *ubi nulla lis audita eſt, nec ab aliquo celebratum judicium, &c.* atque iterùm lib. 7. *nullum judicium celebratum eſt, ſed ſententia operatus eſt effectus.* Niſi fortaſsè pro *ſunt* ſcripſerat Optatus *ſententia:* quod cùm primùm compendioſâ ſcripturâ contractum eſſet, poſteà mutatum eſt in *ſunt*. Nam etiam infrà hoc ipſo libro *actionem celebrare*, ne de ſolo *judicio* dici putes. Idem.

Per omnem orbem Romanum caput tulit. Pag. 50.

Per omnem orbem Romanum, quid hîc Optatus intelligit, tùm proxima *ſub toto cœlo*, & quæ poſt pauca ſequuntur, *qua eſt in toto terrarum orbe*, ſatis indicant. Orbem igitur Romanum dicit, quem nos univerſum ut apud Lampridium, in Alexandro Severo cùm conſulti vates reſpondiſſent:

Te manet imperium cœli, terraque mariſque,

Imperium Romanum indè ipſi portendi intellexerunt; & quem ibi Lampridius ipſe Romani imperii *principem*, mox vocat *principem humani generis*. Neque tamen inde quis colligat ad

omnes omninò nationes jam tùm Evangelium penetraſſe, aut id Optatum affirmare de ſuâ ætate, quod aliquandò poſterior Auguſtinus præcisè negat de ſuâ, epiſt. 80. quâ de ſupremo mundi die egregiè diſputat; non magis quàm ex illis Apoſtoli καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ ad Coloſſ. 1. 6. & 23. τοῦ κηρυχθέντος ἐν πάσῃ τῇ κτίσει τῇ ὑπὸ τὸν οὐρανόν, aliiſque ſimilibus locis, jam tùm Evangelium ſive per ipſos (quod nonnullos credidiſſe teſtis eſt Auguſtinus) apoſtolos, ſive per alios, per totum terrarum orbem, prædicatum fuiſſe. Nam neque Romanos, ſi præcisè loquendum, orbis ne tùm quidem noti, totius dominos fuiſſe, nemo neſcit. Vide vel Tertullianum adversùs Judæos, cap. 7. Alibi autem, *orbis Romanus* non eſt ut hic, univerſus orbis, ſed qui propriè Barbariæ opponitur, ut docet, ὁ μακαρίτης ad Lampridium pag. 386. Ità noſter poſt unam aut alteram paginam, *inventa de Libano, id eſt, de imperio Romano: ubi & ſacerdotia ſunt & pudicitia, & virginitas quæ barbaris gentibus non ſunt: & ſi eſſent, tuta eſſe non poſſent.* Planum eſt imperium Romanum & barbaras gentes, ſive Barbariam hic opponi, & his duobus membris totum orbem comprehendi. At illud non æquè planum, quo vel accipi vel excuſari ſenſu poſſit. Quod Optatus hic verbis Eccleſiam Catholicam, ſui parum memor, ſi ità capimus, orbe Romano, barbaris excluſis, includat. Nam ſanè fuiſſe, qui promiſſiones illas propagandi per gentes Evangelii, ad orbem Romanum reſtringerent, vel ex iſtis confutantis Auguſtini verbis ſatis conſtet; *interiores autem*, de barbaris Afris loquitur, *qui ſub nullâ ſunt poteſtate Romanâ, prorſus nec religione Chriſtianâ ... aliquibus detinentur. Neque ullo modo certè dici poteſt, iſtos ad promiſſionem Dei non pertinere. Non enim Romanas, ſed omnes gentes Dominus ſemini Abrahæ, mediâ quoque juratione promiſit. Ex quâ promiſſione, &c.* Quæ ſi fuit Optati quoque ſententia, quoties *totum terrarum orbem* nominat, Romanum duntaxat eum intelligere, non viciſſim, dicendum erit. Ità tamen eum ſenſiſſe haud facilè admiſerim, quidquid de uno aut altero ejus loco ſtatuatur. Deindè quod addit Optatus, *ſacerdotia apud barbaros eſſe nulla*, neque *pudicitiam*, aut *virginitatem*, quomodò illud accipiendum eſt? Nam de omnibus univerſim barbaris eſſe falſum, tam certum, quàm quod certiſſimum. Qui enim Brachmanes, Gymnoſophiſtæ, Druides, aliique antiquis memorati quàm barbarorum gentium qualeſcumque ſacerdotes? ut de pudicitiâ & virginitate nihil dicam, quod pari facilitate revinci poteſt. Poſteriores Optato ſcriptores Afri, cùm barbaros nominant, Vandalos plerique intelligunt, qui per illa tempora in Africam irruperunt, atque omnia crudeliſſimâ vaſtatione miſcuerunt. Queruntúrque adeò paſſim illius hiſtoriæ ſcriptores, nullam eos ſive rerum ſive perſonarum rationem habuiſſe: *virgines ſacras, & quoſque continentes ubique diſſipatos*, ab iis Poſſidon. in vitâ Auguſt. cap. 28. mulieres autem ac virgines *contra jura naturæ* proſtitutas ac nudatas Victor Uticenſis de perſecutione Vandalicâ. Sed neque illorum memi-

A niſſe potuit Optatus, tot annis prior, & illi utcumque in Africâ fortaſsè victorum licentiâ, contra Afros impotenter & flagitiosè abuſi ſunt, eos tamen alioquin, pudicitiæ non minùs, imò verò multò meliùs, quàm Romanos legibus ſuis conſuluiſſe, prolixè docet Salvianus de gubern. Dei lib. 7. qui toto illo libro inſignem eorum caſtitatem ac pudicitiam mirè prædicat, & *pudicos barbaras* appellat. Supereſt igitur, ut *gentes barbaras* non nomine duntaxat tales Ro-
B manis oppoſitas, ſed reverâ ac planè barbaras ac feras gentes, ad inſtar pecudum potiùs quàm hominum, nullo aut jure aut republicâ viventes, intelligamus, quales vulgò *Sauvagios* vocamus. Quas fortaſsè & Auguſtinus intelligit epiſtolâ jam ſuprà laudatâ, *ſunt enim apud nos*, hoc eſt, in Africâ, barbaræ innumerabiles gentes, *in quibus non dum eſſe prædicatum Evangelium, ex his qui ducuntur inde captivi, &c.* IOSM.

GRATULATUR IN PSALMO SE- Ibid.
C CUNDO, &c. In plurib*us* editionibus non *ſecundo* ſed *primo*, & valdè vereor ne illa pſalmorum tributio, quâ hodiè utimur, doctiſſimo Balduino fraudi fuerit, ut mutandum putaret: atqui olim pſalmus primus & ſecundus unus idemque pſalmus apud multos. Apud illos nimirùm, qui act. 13. 33. non ut hodie *pſalmo ſecundo*, ſed ut olim, teſtibus Hieronymo & Hilario & aliis antiquis extabat, *pſalmo primo*, vel ψαλμῷ ſimpliciter, legebant. Vide Eraſmum
D & acta, & Genebr. in pſalm. *Gratulari* autem, ut alicubi Ambroſ. *David ſe duci filium, ipſe Dominus gratulabatur*. Inde & *gratulatio* pro *gratia lib. 5. ut pro humanitate exhibita gratulatio eis referatur.* Cæterùm, haud dubium quin alii quoque numerorum errores in indicandis Scripturæ locis irrepſerint. Sed nos ſatis habuimus, ſi lectorem ubi aliquid difficultatis erat, moneremus, & Balduinianam editionem bonâ fide repræſentaremus. IOSM.

Ità reſtitu-tum.

E PER SINGULAS PROVINCIAS, &c. Ibid.
Singulas provincias totius orbis, per valles ſingulas intelligimus montis, voluit Optatus procul dubiò, & ſcripſerat fortaſsè, niſi pro, *per*, malit aliquis *præterea* reponere. Pergit enim in explicatione aut applicatione potiùs verborum prophetæ, quæ mox deſcripturus eſt & ad Donatiſtas pertinere contendit. IOSM.

DEJECTI MURI UT FIERENT MURI. Ibid.
Dejecti fideles & rebaptizati ut fideles fierent:
F ut fierent Chriſtiani, facti ſunt non Chriſtiani. ALBASP.

ELAMITÆ LINGUA LATINA, &c. Pag. 51.
Fruſtrà ſe quiſquam torqueat, *ut choros caſtrorum*, vel aliquid affine ex *elamitâ* extundat & eliciat. Minori operâ auſim dicere, aquam ex pumice. Quid autem illud fuerit, quòd eos deceperit, qui primi ità ſunt interpretati, ſi nobis ariolari fas eſt, ego, ſed tanquàm divinus ità cenſeo. Cantico cantic. c. 7. v. 1. ità legitur,
G *quid videbis in Sunamite niſi choros caſtrorum?* in margine notata eſt, diverſa lectio *Sulamite*, quæ Græcorum & verior ſcriptura eſt, ut quæ ex prototypo ſit expreſſa. Cùm igitur iſta verba *choros caſtrorum*, peregrinæ, quæ immediatè præcedebat, vocis interpretationem eſſe putaſſet

Optatus, (niſi quis Optato æquior, gloſſema malit eſſe) poſteà memoriâ propter affinitatem vocum lapſus, quod de voce *Sulamitæ* legerat, aut legiſſe ſe falsò putabat, *choros caſtrorum* nempè ſignificare, id ad *Elamitam* majori errore tranſtulit. Ità ego conjicio; paratus amplecti, ſi quis quod magis certum ſit, aliquid afferat. M. Cas.

Ibid. Cujus vanspicio. Cujus audaciâ & impudentiâ Macarius impulſor eſt ad unitatem faciendam. Albasp.

Ibid. Cujus veneficio vinetur unitatis negotium, &c. Fortè veneficium pro beneficio: obiter vir doctus in notis, quod quomodò hîc accommodari poſſit utinam adjeciſſet. An beneficium τῷ μέσῳ erit, quod tam in malam quàm bonam partem accipiatur, ut affinia *meritum* & *mereri* paſſim? an φαρμακείας aut ἐπῳδαῖς pro maleficio? An ideò quod ſequitur, *dum magnum ſe videri contendit*, quaſi dicat, dum ſibi placet, & ambitioni ſuæ ſervit, & veliſicatur Donatus? Si nihil horum placet, ſupereſt (quantùm ego quidem video) ut *veneficio* retineamus, & veneficium hîc poſitum ſit, pro maledicentiâ ac impotenti procacitate. Nam & nos vulgò *virus* linguæ dicimus, & in Scripturâ ſacrâ *venenum labiorum*, paſſivum eſt. Donati autem maledicentiæ imputandum eſſe hoc unitatis negotium, hinc incipit, ac multis deinceps proſequitur Optatus. Quamvis & *veneficium* ἁπλῶς pro *ſcelere*, ab Optato dici potuerit, quemadmodùm veneficus & φαρμακεὺς haud raro pro ſcelesto & ſacro. Meric. Casaubon.

Ibid. Quia peregrinus es. Quia non es natus Carthagini, cui præes. Albasp.

Ibid. Imperatorem Constantem. Concilium Carthaginenſe primum hoc non ſub Conſtante, ſed ſub Conſtantino factum narrat: *Qui imperavit religioſiſſimo Conſtantino imperatori votum gereret unitatis, & mitteret miniſtros ſancti operis famulos Dei Paulum & Macarium.* Albasp.

Ibid. Patrem tuum. Qui te in illâ cathedrâ generavit, cui ſucceſſiſti: omnes epiſcopi dicuntur filii eorum quibus ſuccedunt, aut à quibus ordinantur. Idem.

Ibid. Quid est Imperatori cum Ecclesia. A Donatiſtis primùm provocatum eſt ad Conſtantinum, quem cùm ſuis rebus minùs favere deprehendiſſent, his & ſimilibus utebantur. Idem.

Pag. 52. Non enim respublica est in Ecclesia. Hanc ſententiam mirificè extollunt homines illi qui rebus ſtudent novis: putantque hujus ſententiæ ſenſum eſſe Imperatores non Eccleſiæ, ſed Eccleſiam eis ſubditam eſſe, aut ſine Eccleſiâ Rempublicam eſſe; Eccleſiam verò ſine Republicâ eſſe non poſſe. Et tamen ſi quis animum ad hunc locum advertat longè aliter eum explicabit. Optatus enim voluit dicere imperatoribus Romanis non eſſe maledicendum, ſed pro eis orandum ſecundùm apoſtolum, quia quietam magis vitam Chriſtiani cum eis agerent quàm cum aliis nationibus, apud quas, quòd eſſent barbaræ, non licebat Chriſtianos tam quietè vivere: igitur *Reſpublica non eſt in Eccleſiâ*, eſt Eccleſiam non facere bella, non leges figere, non populos ſub legibus coërcere, non res civiles exercere, & ſimilia: *Eccleſiam* autem *eſſe in Republicâ*, Chriſtianos ſub legibus Imperatorum vivere, protegi, quietam vitam ſub eis & ex eorum protectione ducere, & ſimilia. Albasp.

Sacerdotia. Ambiguum an de Chriſtianorum aut Gentilium ſacerdotiis loquatur, ad illorum ego referendum cenſeo, nam in nonnullis codicibus ità legitur, *ſacerdotia ſancta*; ſenſus igitur eſt, ſub imperatoribus Romanis tutiùs quàm apud barbaras gentes ſacerdotia Chriſtianorum exerceri, apud quas virginitas & pudicitia Chriſtianarum virginum nunquàm eſt ſatis tuta, ſed apud Romanos eſt tuta quamvis non ſint Chriſtiani, quia eorum leges ad Innocentiam perducebant. Idem. Ibid.

Et si essent, tota esse non possent. Rectiùs fortaſſis, *tuta eſſe non poſſent*. Incert. Ibid. *Ita vetuſtum.*

O consulare miseris! ô provenire, &c. Si abeſſet illud *fuerat*, nihil mutarem. Sed ut nunc habent verba, potiùs quàm quidquam eliminetur, reſtituerim: *hoc conſulere miſeris! hoc pro*, &c. *Ho*, pro *ô* ſæpè ſcriptum ſcimus, etiam alicubi hîc excuſum, niſi fallor, undè facilè potuit accidere, ut *ho* pro *hoc* ſcriberetur, ac tandem omiſſâ aſpiratione fieret *o* pro *hoc*. Mox *apud Deum*, non de beatorum ſedibus dixit, quaſi & illæ ſchiſmaticos, quales Donatus ille, reciperent, ſed de altero mundo ſeuſeculo, q.d. uterque jam deceſſit, & vitâ functus eſt, paulò-pòſt, pu[illegible]bendum, *qualis futurus eſt, qui de levitate* [illegible] *laboravis tantis*, (id eſt *tot*, ut paſſim: ſed fort. *dantes* ·) *pauperibus impedire*. M. Cas. Ibid.

Nisi episcopo eum [illegible]mparare, &c. Corrigo, niſi princi[illegible] epiſcopum, (*vel* eum) comparare, &c. M. Cas. Pag. 53. *Si ita reſtitutum.*

Et sub se omnes socios haberet. Omnes epiſcopos ſibi ſubditos. Albasp. Ibid.

De quorum oblationibus. Oblationes eulogiarum celebrabant in domibus pietatis, ut communionem aliquam facerent: de hac igitur communione & oblatione nolebat cum aliis epiſcopis participare Donatus, ſed neſcio quid ſecretò faciebat. Idem. Ibid.

De quorum oblationibus, &c. Totum hunc locum & obſcurum nonnihil, & palàm corruptum, ſic lego ac diſtinguo, *de quorum oblationibus nunquàm eſt dignatus accipere, in quâ re media eſt fides & Deus Chriſtus: hinc* (vel Inde) *& querela multò*, &c. *In quâ re* pertinet ad ſuperiora, quod hic cum ſequentibus peſſimè connexum eſt, ità loquitur & lib. 5. *jam de baptiſmate hoc loco dicendum eſt, in quâ re*, &c. Ità & lib. 1. *Sic igitur pax Chriſtianis omnibus data eſt, quam rem Dei eſſe conſtat, &c.* Etiam lib. 6. *Manus veſtras, quibus ante nos eoſdem calices tractabatis. Eam rem tamen paſſim vendi juſſiſtis*, &c. *Oblationes* autem intelligo eulogias, ſive panes fermentatos (quos & oblationes nuncuparunt,) unitatis gratiâ, ut Paulinus ad Ibid.

Alypium,

Alypium, inter epiſt. Auguſt. vel ut idem Paulinus ad Auguſtinum ipſum, unanimitatis indicio, ab amicis invicem mitti ſolitos, de quo quidem more, quæ in ſuis annalibus anno 313. doctiſſimus Cardinalis fusè, ac multis capitibus inſeruit non tam ingrati aut illiberales ſumus, ut compilare ſuſtineamus. Conſulat eum lector, cui hoc adhuc novum, ut de illo fermento accipiam, non modò res ipſa ſuadet, ſed & modus loquendi obſervatus, ac quaſi ſolemnis. Ut hîc, *dignatus accipere*. Ità Paul. ad Sever. epiſt.
B 2. *dignare accipere*, & apud Auguſt. idem, *dignatio ſumendi*, & Auguſtinus ipſe, *dignatio accipientis*: quibus tanquàm propriis ac uſitatis verbis munus ſuum proſequuntur. Quod addit Optatus, *hac in re media eſſe fidem ac Deum Chriſtum*, ad exaggerandum Donati ſuperbum faſtidium pertinet, qui oblationem in nomine Chriſti conſecratam & *in nomine Dei accipi* ſolitam, quo nomine etiam Paulinus ad Severum, commendat; in quâ prætereà *Trinitatis ſoliditas conti-*
C *nebatur*, ut loquitur idem Paulinus; dùm ſuperbè reſpuebat eâdem operâ, & Chriſto & fidei renuntiare videbatur. Quod autem pro, *ejus*, reſcribo, *hinc*, vel, *indè*: non dubito quin *Jeſus*, ſiquidem (*Chriſtum Jeſum* non minùs quàm *Jeſum Chriſtum*, docuit nos ſacra Scriptura dicere:) aliquibus magis arrideret, quod id propiùs ad *ejus* accedat. Sed nos ſequentium rationem habuimus, quæ id requirunt. M. Cas.

Ibid. In qua re media est fides.
D Deus & lex Chriſtiana jubent aliter vivere, & pluris facere epiſcoporum oblationes. Albasp.

Ibid. Solus secreto. Communionem cum aliis non faciebat. Idem.

Ibid. Rarò est a[illegible]ellatus episcopus, ero Donatus, &c. Non id criminatur Optatus, quòd Carthaginenſis epiſcopus Donatus, *Donatus Carthaginenſis* ſit dictus, neque enim aliter Optatus ipſe loquitur, quoties epiſcopos nominat; ſed quòd epiſcopus;
E quaſi quiddam majus eſſet ipſe, non libenter audiret a mox, *ideò quamvis non ſit auſus*, &c. aliæ editiones pleniùs: *ideò quia quamvis*, &c. M. Cas.

Pag 54. Episcops Deo debebant famulari. Maxima olim erat epiſcopalis dignitas. Albasp.

Ibid. Et si quandò ad eum aliqui ex aliqua Africana provincia venieebant. Vindicaverit Ma-
F carius. si nihil offenderant, cui occisi esse dicuntur. Omninò, inquit Barthius, lege: *At ſi quandò ad eum aliqui ex Africanâ provinciâ veniebant. Vindicaverit Macarius: ſi nihil offenderant, cur occiſi eſſe dicuntur?* Planiſſimè ſi cui inſpecta auctoris ſententia. Hæc ille. Sed nihil dicit. Nam hæc nullo modo cohærent, ingenſque in hac editione hiatus eſt, putà duodecim hujuſmodi pagina-
G rum. Vide omninò editionem 2. Fr. Balduini, unde hæc lacuna ſupplenda eſt. Sed & hæc ipſa infrà quoque circa finem hujus libri alieniore loco leguntur, poſtliminio ſuo ordini reſtituenda, à pag. 75. v. 5. *Non quærebat illud*, &c. 70. uſque v. 25. *Vindicavit Phinees*. Omnia

A illa intermedia ſubjicienda ſunt iſtis pag. hæc 68. v. 23. *Et ſi quandò ad eum aliqui ex aliquâ Africanâ provinciâ veniebant, non quærebat illud, quod humana ſemper exigit conſuetudo, de pluviis, de pace, de proventu anni aliquid interrogare, ſed illius ad ſingulos quoſque venientes hæc erant verba: Quid apud vos agitur de parte meâ? &c. Nunquàm ſequitur vindicta, niſi ejus anteceſſerit cauſa. Vindicavit (ut diximus) Moyſes, vindicavit Helias, vindicavit Phinees, vindicavit Ma-*
B *carius; ſi nihil offenderant, cui occiſi eſſe dicuntur, ſit Macarius reus in eo quòd ſolus, &c.* Sic perturbatiſſimus & diſtortiſſimus locus neceſſariò interpolandus. Vide infrà notas. Incert.

Partis Donati. Cùm olim interrogarentur epiſcopi, & coram judicibus ſtarent ſe Chriſti & Eccleſiæ epiſcopos eſſe profitebantur: in vitâ D. Cypriani: *Tu es quem Chriſtiani Papam ſuum nominant? Sanctus Dei reſpondit, ego*: At Donatiſtæ Donati, non Chriſti epiſco-
C pos ſe eſſe reſpondebant: quod illis ab Optato crimini datur. Albasp. Ibid.

Nam cùm et ordinatores tui, &c. Tota hæc periodus, ad, *hic jam quid reſp. &c.* manifeſta ἀνακολουθίᾳ laborat; quæ tamen ab ipſo fortaſsè Optato. Res quidem ipſa & ſententia optimè ſic habet; at proindè nec verba temerè ſollicitanda. *Preces* apud hos ſcriptores, *libellum* valere, ſive *libellum ſupplicem*, ut vulgò vocamus, non eſt quod moneamus, *allegare* au- Ibid.
D tem *preces apud Judices*, quid ſit, Juriſconſulti, quos hîc libenter ſi præſtò eſſent, conſulerem, meliùs docebunt. Interim ſic exiſtimo: preces illas ſuas, non ipſi per ſe, vel ſuos, & ut vulgò loquimur, immediatè deferebant, ſed Judicibus provinciæ commendabant apud acta primùm ſubſcriptas ac ſignatas coram Actuario, per quem in publica acta referebantur. Hoc *allegatio* niſi me ratio fugit; hinc & *geſta allegationis*, ſuper hac ipſâ re, tùm Auguſtino contra
E Petilianum, tùm Honorio in edicto quodam contra Donatiſtas memorata. Quod in aliis editionibus reperimus, poſt *allegarent*, *addendum epiſcoporum actis, de quibus infrà ſcriptum eſt. Data, &c.* ab eorum errore manaſſe puto, qui Optatum in his verbis, *in quibus*, aut quemadmodùm ipſi legerunt, *de quibus infrà ſcriptum eſt*, lectorem ſuum ad *acta* his libris quondam annexa (quod ſæpè facit Optatus) rejicere putabant, ſed hoc ipſi viderint. Mox pro *alio modo*,
F ſcribo, *aliquo modo*. Aït eos dùm ſe libenter profeſſi ſunt de parte Donati, etſi non exertè, aliquo ſaltem modo, de Eccleſiâ Chriſti non eſſe, confeſſos. Non diſplicebit etiam, ſi quis ità accipiat, *quid reſpondebunt in illo imminenti judicio divino*, qui in hoc ſæcalo, alio modo confeſſi ſunt? &c. M. Cas.

Provincia Proconsulari. In provinciâ Carthaginenſi. Albasp. Pag. 56.

Venerant Paulus et Maca- Ibid.
G rius, qui pauperes ubique dispungerent. τὸ *diſpungerent* tantumdem eſt ac *conſolarentur*: quæ mira phraſis. Incert.

Qui pauperes ubique dispungerent. *Diſpungerent* tantumdem eſt ac *conſolarentur*, inquit hic vir doctus, & addit eſſe

miram phraſim, ſed mira eſt ejus interpretatio. Quia nimirùm *pungere*, non rarò pro *urere*, aut angere, ideò *diſpungere* ſit conſolari. Sed virum doctum ratio fugit, dùm non intellexit, aut non cogitavit ſaltem, à rationibus eſſe hoc verbum, quo frequenter eâdem aut ſimili, quâ hîc Optatus, ſignificatione Tertullianus utitur, ut cum *honore & officio*, vel *vitâ diſpunctum* dicit. Quid mirum autem ſi dicantur diſpuncti pauperes, quibus anteà dixit eleemoſynas à Conſtantino miſſas, quibus ſublevati poſſent reſpirare, veſtiri, paſci, gaudere? Neque enim neceſſe, ut de ipſorum ære alieno intelligamus, quanquàm & illud quoque fortaſſè verum: ſed elegantiùs, ut ipſa paupertas, quæ graviſſimum, vel ſola onus, diſpuncta dicatur. M. Cas.

Ibid. Dispungarant. De coronâ militis, ubi de Imperatorum donativo agitur: *expungebantur milites laureati:* recenſebantur, notabantur. Albasp.

Ibid. Civitatem proximarent. Afra itidem locutio. Incert.

Ibid. Per omnes nundinas misit Circumcelliones. Locus ità diſtinguendus eſt, *præcones per vicina loca, & per omnes nundinas miſit, Circumcelliones Agoniſticos nominans ad prædictum, &c.* ut in Cochleanâ. M. Cas.

Ibid. Circumcelliones. De iſtis frequens eſt mentio in hoc ſchiſmate. Albasp.

Ibid. Dementia. Quia immania multa & inaudita perpetrarunt iſti Circumcelliones, multique eorum ſe ſe præcipitaverunt ut martyrii gloriam aſſequerentur. M. Cas.

Ibid. Et qui pro præstitis sibi donari, &c. Vel pro *Et qui*, ſcribendum *ut qui*; vel mox *impellerentur* poſitum, pro *impellebantur*. Idem.

Ita reſtitutum ex MSS.

Pag. 57. Per dealbatas aras. Per dealbatos tumulos in aræ formam conſtructos: ſuper martyrum monumentis & memoriis ſacra olim fiebant, quæ ut commodè poſſent fieri, monumenta in altaris formam erigebantur: Donatiſtæ igitur illis circumcellionibus qui & in illâ Macarii expeditione interierant, aras poſuerant & monumenta ex quibus corpora occiſorum poterant numerari. Concil. Carthag. 1. Canone ſecundo; *aut inſaniâ præcipitatos, martyrum nomine appellet.* Concilium quintum: *item placuit ut altaria quæ paſſim per agros aut vias tanquàm memoriæ martyrum conſtituuntur.* Auguſtinus lib. 3. in fine contra Parmenianum, *temporalia ſupplicia ſchiſmatis ſui conferre audent paſſionibus martyrum, ut eis pœnarum ſuarum natalitia celebrentur magno conventu hominum furioſorum.* Albasp.

Ibid. Per dealbatas aras, aut mensas, &c. Seneca epiſt. 86. *In ipſâ Scipionis Africani villâ jacens, hæc tibi ſcribo, adoratis manibus ejus & arâ: quam ſepulcrum tanti eſſe viri ſuſpicor, &c. De menſâ,* Cicero de legibus lib. 2. circa finem, *ſepulcris autem novis finivit modum. Nam ſuper terræ tumulum noluit quid ſtatui, niſi columellam tribus digitis non altiorem, aut menſam, aut labellum, &c.* Huc etiam pertinet quòd locus ubi Cyprianus paſſus eſt, dictus eſt vulgò *menſa Cypriani.* Etſi enim alio loco paſſum eſſe, alio A autem ſepultum beatum illum martyrem, & utrobique cultam ejus memoriam à Victore Uticenſi de perſecut. lib. 1. diſcimus: priorem tamen illum locum ab arâ, ſeu menſâ, quæ aræ inſtar eſſet, ibi extructa, ità indigitatum eſſe docet Auguſt. de div. ſerm. 113. Quod *dealbatas* illas *aras* & *menſas* hîc Optatus, ſi verè ac propriè *dealbatas* ex religione colentium tanquàm martyres, profectum puto. Album enim colorem mortuis, item puris atque innocentibus de- B functorum animis optimè convenire etiam Plutarchus docet in ῥωμαϊκοῖς κεφ. διὰ τὶ λευκὰ φορῶσι. &c. tomo 10. pag. 482. 483. Quod ſi *dealbatas* pro albis aut candidis accipiamus, tùm fuerit illis color proprius ejus terræ, ſive loci, ubi ſepulti ſunt. Nam etiam trecentos illos martyres, quorum memoria 24. Auguſti colitur, à fornace calcariâ, in quâ paſſi & conſumpti ſunt, *maſſam candidam*, dictos eſſe, ſciunt omnes. Etiam illos innumerabiles martyres, qui ſub Daciano C Hiſpaniarum præſide paſſi ſunt, quorumque memoria 3. Novembris in Kalend. Rom. celebratur, non ab aliâ causâ, quàm loci terræve, ſive calcariæ, ſive aliâ quâvis propriâ albedine, & ipſos *maſſam candidam* eſſe nuncupatos crediderim, quamvis aliam ab aliis ejus appellationis rationem reddi non ignorem. M. Cas.

In basilicis. Loquitur de Circumcellionibus à Taurino occiſis, non à Macario; quos ut oſtendat furioſos fuiſſe & inſanos, ſic D Sabulenſis loci epiſcopum Donatiſtam ſepulturam eis in Eccleſiâ denegaſſe. Albasp. Ibid.

Insepultam faceret sepulturam. Ut ab Eccleſiâ ſepulturas illas ejiceret. Idem. Ibid.

Unde proditum. Undè proditum Donatiſtas vel ſuis ſepulturam in domo Dei denegaſſe. Idem. Ibid.

Unde proditum est mandatum fuisse, &c. Hanc, inquit, occaſionem Ca- E tholicos traducendi arripuerunt Donatiſtæ, quaſi cædis illius ac ſtragis Circumcellionum fuiſſent impulſores & auctores, quia cæſos in baſilicis, ſepeliri poſteà non permiſerunt, quaſi idem eſſet, ſepulturam in eccleſiâ negare & vitâ privare. Obſervare nos hîc jubet Balduinus, vetitam tum in templo, vel eccleſiâ ſepulturam. Sed ſi ea mens Optati eſt, quod his negatum eſt, id publicâ lege ac more negatum eſſe; non video qui hinc argumentum vel leviſſimum, F mandatæ à Catholicis ſtragis Donatiſtæ ducere potuerint, quod tamen innuere, cauſamque hanc ſuſpicionis & calumniæ, reddere videtur Optatus. Scio extare aliquot canones qui vetant, fortaſsè & aliquot imperatorum leges. Id tamen in Africanis eccleſiis, non ultrà obtinuiſſe ſuſpicor, quàm ut ſine permiſſione epiſcopi non liceret. Quod tùm hîc Optatus, tùm Auguſtinus *de curâ pro mortuis*, non obſcurè, meo quidem judicio, ſubindicant. Armogaſtes apud G Vict. Utic. lib. 1. cùm Felicem rogaret moriturus, ut ſe ſub ſiliquæ arbore ſepelire dignaretur, reſpondit Felix: *abſit à vobis Confeſſor venerabilis, ſed ſepeliam te in unâ baſilicarum, cum triumpho & gratiâ quam mereris.* In urbe autem intra muros, nefas fuiſſe, præter paucos, quos

nexu communis legis ſpeciale privilegium exemerat, quemquam ſepelire per Romanas leges, vel quæ extant hodie abundè fidem faciunt. Quod etſi ſtatim poſt Conſtantini tempora cœpit exoleſcere, tandemque penitùs legibus Imperialibus abrogatum eſt, diutiùs tamen multò aliis in locis, ut in Galliæ civitatibus, etiam & Angliæ ſervatum eſt. Sed hæc obiter. Quod autem Baronius an. Ch. 309. 4. ex lib. de Rom. Pontificib. elicit, Eccleſiæ Rom. à Maxentio, Maximiani Filio, jam tum conceſſum fuiſſe, ut corpora Chriſtianorum martyrum intra urbem ſepelire ipſis liceret, donec aliundè confirmetur, probabile mihi non videtur; tam recente adhuc Diocletiani & Maximiani lege, quæ tam aliis omnibus quàm Chriſtianis interdicebat. M. Cas.

Ibid. Eorum postea. Ex his inſanis quibus ſepulturam denegaſtis Donatus Bagaïenſis turbam & milites ſibi conduxit adversùs Macarium. Albasp.

Pag. 58. Metatores, Caſtrorum. Idem.

Ibid. Qui missi fuerant cum equis ante, &c. Aliæ editiones, *qui miſſi fuerant cum equis ſuis contuſi ſunt ab iis quorum, &c.* Præoccupatos aït, quod ſeorſim tractati ſunt eo modo pauci illi, qui præmiſſi fuerant, priuſquàm reliqui, qui non ità longo intervallo ſequebantur, pervenire poſſent, qui eos periculo eriperent. Quos hîc *contuſos*, mox *vexatos*, quod tantumdem. Non mediocris enim ſeu contumeliæ, ſeu injuriæ verbum hoc eſſe *vexare*, ſed gravi & atroci rei conveniens, à viris doctiſſimis A. Gellio & Macrobio pridem obſervatum eſt: quæ ipſorum obſervatio in legendis ſcriptoribus Eccleſiaſticis præcipui uſus eſt. Jam quod ſequitur, *quorum nomina flabello invidiæ, &c.* de quibus, aut quo ſenſu ſit accipiendum, docet Optatus ipſe alio loco. *Videamus quare Moyſes tria millia hominum juſſit occidi, &c. Quare Macarius duos quorum nomina quotidiè, ut ſuprà dixi, flabello invidia ventilatis.* Non igitur ad nominum ipſorum odium aut injuriam, ſed ad faciendam aliis ex iſtis nominibus invidiam, eorum nomina, qui Metatores præmiſſos, occupato cæterorum adventu, malè mulctaverunt, & ab iratis militibus poſteà occiſi ſunt, tanquàm innocentium ac martyrum uſque, jactabant, atque *invidia*, ut aït Optatus, *flabello ventilabant.* Atqui ut benè excipit, ac ſubjicit mox Optatus: *Ipſi magiſtri fuerant invidia ſua: & quid pati poſſent, ipſi prærogatis injuriis docuerunt. Injuriam prærogare*, inuſitatum eſt. Apud Zenon. Veron. aliquoties *prærogare*, pro *erogare* & *prærogatio* pro *dono*, ſeu *beneficio*, ſed planè eo ſenſu quo noſter Collat. Carthag. p. 394. *Quare nobis non rependitur, quod prærogavimus?* proxima autem ſententia *ad numeros ſuos* dixit, ordines, aut commilitones intelligens, ut Tertull. Apolog. cap. 37. *Si enim & hoſtes exertos, non tantum vindices occultos agere vellemus, deeſſet nobis vis numerorum & copiarum.* Ità & alii, ſed hoc tritum eſt. Mer. Cas.

Reſtituimus et à veins ipſo locus.

Pag. 59. Querelam. Hæc ita ſunt diſtinguenda, ſub Leontio & Urſatio injuriatos eſſe quamplurimos: ſub Paulo & Macario aliquos necatos: A à ſequentibus neſcio quos ad tempus proſcriptos. Albasp.

Ibid. Querelam per ordinem depositis sub Leontio. *Depoſitis* an *diſpoſitis* legamus, haud magni refert. Sed tamen verba ut aliter diſtinguantur, haud parum intereſt. Lege igitur, ut jam ab aliis eſt monitum. *Querelam per ordinem depoſitis; ſub Leontio, ſub Urſatio injuriatos eſſe quamplurimos: ſub P. & Macario aliquos necatos: à ſequentibus eorum neſ-* B *cio quos, &c.* M. Cas.

Ibid. Et tamen in sapore, in lumine, &c. Priores editiones: *& tamen liquor in lumine, etiam in ſancto, &c.* Cùm ſine ſenſûs diſpendio, utrumque poſſit ferri, conjungi verò & variari non uno modo verba poſſint, ſine ope ſcripti manu exemplaris, difficile puto de verâ lectione ſtatuere, nec minùs ineptum valdè laborare. Sed cùm de vino priùs, Optatus ſacrum dumtaxat ejus uſum, quem habet in ſpirituali C Euchariſtiæ ſacrificio commemorarit, non puto eum olei uſum extra ſacra, ullum attingere voluiſſe. Quis autem olei ſit ſacer, *ſapor*, ignoro. Nam ut ſapor ſit hîc μεταφορικῶς quaſi εἰς ὀσμὴν εὐωδίας, vel tale quid vellet, ne id quidem facilè conceſſerim. In *lumine* autem & *chriſmate*, qui olim & quàm multiplex uſus olei, ſatis notum eſt. Sed non eadem ſemper in omnibus eccleſiis conſuetudo fuit. In Africâ autem Victor Uticenſis lib. 1. *lampades & cereos*, ut ſolitum Eccle- D ſiarum ornatum inter alia meminit, ſi quis ſubtilior eſſe velit, per *lumen* baptiſmum quem φῶς rectè dici docet ſanctus P. Greg. Nazianz. εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα poſſit intelligere. Ejus varios ritus Dionyſ. Areop. Cyrillus Hieroſolym. præter alios explicant. Aliter tamen ego cenſeo. Sed neque τὸ chriſma quod hic propriè de unctione, quæ κατ' ἐξοχὴν χρῖσμα, de quâ Cyrillus in myſtagogicis ſingulari capite, ſeu μύρον, ſed in genere de quavis unctione ſacrâ, quæ olim à E vetere Eccleſiâ uſurpata eſt. Idem.

Ibid. In primo libro regnorum unus Deus, &c. Non poſſum ſatis admirari doctorum virorum patientiam, qui ineptiſſimam, ſi quid ego video, lectionem, & quovis amandari dignam tamdiù retinere ſuſtinuerunt. Quem enim ex his ſenſum eruamus? quem vel ſubodoremur, ut nunc habent? Quòd ſi ineptiſſimum illud gloſſema, *in primo libro regnorum* abjiciamus, nulla in verbis obſcuritas, nulla F ſuſpicio remanſerit. Quæ tamen fateor abjicere faciliùs, & injuſtâ ſede deturbare, quàm divinare, unde aut quâ primùm occaſione irrepſerint. Mihi ſaltem hoc occurrebat, quia Phinees mox ſit mentio, quod etiam nomen primo Regum non ſemel occurrit, oſcitantem lectorem Phineem Eliæ cum altero illo Eleazari filio confudiſſe, & cùm *Numeros* debuiſſet, *Regum*, ſive *regnorum* (ut olim loquebantur) primùm in margine poſuiſſe. Idem.

Hæc verba ſuſtulimus, non extant in MSS.

Ibid. G Et cum memoriis Apostolorum. Nota modum illum loquendi *cum toto orbe terrarum & cum memoriis Apoſtolorum.* Communio ab antiquis perfecta non habebatur, quamvis eam cum toto orbe haberes, niſi cum memoriis Apoſtolorum, hoc eſt cum beato Petro

communicares: perfectio communionis Chriſtianæ pendet ea communione quam habemus cum D. Petro & cum ejus ſucceſſoribus; alioquin Deo non poteſt eſſe grata. ALBASP.

Ibid. PER UNICAM RELIGIONEM. Quaſi aliis in rebus nulla eſſet religio, neque credendum eſſet, & jusjurandum interponendum, niſi per ejuſmodi martyres. IDEM.

Pag. 60. NOMINIBUS. Quia eorum nomina, tanquàm præcipuorum martyrum à Donatiſtis inter ſacra & ex diptychis recitabantur. IDEM.

Ibid. ASPERNANTES. Si qui à Macario ſunt occiſi, ut Marculus & Donatus, unitas eſt fugienda quæ martyres facit. IDEM.

Ibid. NEMO ERAT. Macarius neminem debebat lædere, ſed neque à veſtris unitas erat impedienda. IDEM.

Ibid. IN JUDICIUM PROVOCATE: SI TAMEN INVENERITIS, &c. Concinniùs editio 2. Fr. Balduini, *inveneritis*. Quamquàm hæc tempora à Theologis ejus ævi, maximè Afris, tam accuratè non obſervantur. Teſtes præcipuè Tertullianus & Arnobius. Noſter lib. 1. *Quia quamvis foris ſit, tamen ex nobis exiſtis.* INCERT.

Pag. 61. *Hic locus à nobis reſtitutus eſt.* SUPPRIMITE INTERIM VOCES QUIBUS IN MACARIUM, &c. Editiones aliæ, *quibus in Macarium dicta invidia recurrit, & primò ad alium prophetam, &c.* fortaſsè, *quibus in Macarium dicta invidia recurrit. Recurrite primò, &c* vel ſi mavis, *quas in Macarium dictat invidia. Recurrite, &c.* Cæterùm *primò* pro *priùs*, nam ter repetitus. *Recurrite* autem quia mox ad Macarium redituris, feſtinato opus erat. Priùs enim dixerat: *Macarium differte pauliſper, &c.* M. CAS.

Ibid. SED CHRISTUS VENERAT PATI. Reſpondebant Donatiſtæ diſtinguenda eſſe tempora, & poſt adventum Chriſti neminem lædendum eſſe; gladiumque Petri exemplo recondendum eſſe: quibus rursùs reſpondet Optatus, gladium quidem Petrum recondidiſſe, quia oportebat Chriſtum pati, non defendi; ſed illud exemplum ultra Chriſti paſſionem non eſſe producendum. ALBASP.

Ibid. *Hic locus à nobis reſtitutus eſt.* ET SI COGITATUM SUUM PETRUS, &c. Scribe: *& ſi cogitatum S. Petrus impleret, in paſſione Chriſti videretur ſervus vindicari, non populus liberari.* Si, inquit, Petrus executus eſſet, quod ſuus ei zelus dictabat, ut ſervum illum ſcilicèt occideret, potuit videri Chriſtus paſſus tanquàm reus cædis & homicidii à diſcipulo commiſſi potiùs, quàm innocens pro ſontibus. M. CAS.

Pag. 62. CHRISTIANORUM BELLUM. Imperatorum perſecutionem. ALBASP.

Ibid. ET QUIA. Et qui, meliùs. IDEM.

Ibid. ET QUIA AD SACRA SACRILEGA, &c. Scribo: *& qui ad ſacra ſacrilega venire non poterat, ubique thus ponere,* (id eſt, adolere, thus offerre, & inde *thurificati* in illius temporis hiſtoriâ decantatiſſimi:) cogebatur. Morbo vel ætate confectos & κλινήρεις intelligit; quos ſontica cauſâ domi retinebat. Undè eleganter infert Optatus: *omnis locus templum erat ad ſcelus.* Quare miror quemquam adeò invenuſtum fuiſſe, qui

A veterem lectionem, *templum erat aut ſcelus*, præferret. M. CAS.

Ibid. *Imo perperàm.* TEMPLUM ERAT AD SCELUS. Aut ſcelus: meliùs. ALBASP.

Ibid. TEMPLUM ERAT AD SCELUS. *Templum* Optato eſt *fanum gentis idololatræ*, ſuprà lib. 2. *Nam prioribus ut templa fabricarentur, & idola fierent.* Item lib. eod. & lib. 6. INCERT.

Ibid. NEGARETUR CHRISTUS, ET IDOLA ROGARENTUR. *Rogare* eſt *adorare*. Infrà hoc libro: *Teſtamentum divinum legimus pariter, unum Deum rogamus.* Item: *Paganum vocas eum, qui Deum per filium ejus ante aram rogaverit.* IDEM.

Ibid. SUB MACARIO PIGRI COMPELLEBANTUR, &c. Non hîc *pigros* intelligit, qui negligentiùs eccleſias & cœtus eccleſiaſticos frequentabant, ſed ſchiſmaticos, aliosque qui non negligentiâ peccabant, ſed conſulto conſilio aut certo potiùs furore, cœtus Catholicorum, C quaſi impuros & inquinatos, vitabant & averſabantur, in eoque religionis noſ minimam partem ponebant. Ità Donatiſtæ Catholicos *pigros* & ipſi vocabant. Noſter lib. 6. *& reſidentes in ſinu matris Eccleſiæ quaſi pigros & tardos accuſant, &c.* vide & ſuprà ad iſta lib. 2. *inertiâ à confeſſione Dei delapſos thurificaſſe, &c.* M. CAS.

Pag. 63. SOCIETAS ANGELORUM. Videtur explicare hæc Apoſtoli verba, *etiam angelorum*, de aliquâ cum eis ſocietate & communione: *&* D *loqui omnium gentium linguis*, eſſe epiſtolas communicatorias ab omnibus gentibus accipere, & cum eis communicare. ALBASP.

Ibid. UT QUID PARS PARTI SE ANTEPONIT. Orthodoxi volebant communicare cum Donatiſtis; Donatiſtæ autem reluctabantur, & eorum communicationem fugiebant, quapropter ſeſe anteponebant. IDEM.

Ibid. IN OVES. Meliùs quàm *nonne*. IDEM.

Ibid. *Ita reſtituimus.* NONNE PARS CREVIMUS. Puet E hæc legens animadvertat legendum *pares* non *pars*. Fr. Balduini editio 2. habet: *in ove pares crevimus.* INCERT.

Ibid. QUOD ENIM SCISSUM EST, EX PARTE DIVISUM EST, &c. Subtiliter diſtinguit inter iſta, *ſcindere* & *abſcindere*; quod tamen diſcrimen à quoquam obſervatum vix alibi reperies. Interim res ipſa digniſſima, quæ diligenter animadvertatur. M. CAS.

Pag. 64. CONVERSATIO. Una diſciplina. AL- F BASP.

Ibid. TESTAMENTUM DIVINUM LEGIMUS, &c. Notandum eſt huic ſcriptori, *rogare* eſſe, adorare; *negare* verò eſſe, renegare, quod verbum hodiè in Hiſpaniſmo Latinitatis retinentiſſimo integrum remanſit. BARTH.

Ibid. ORATIO DOMINICA. Per orationem intelligit miſtæ ſacrificium. ALBASP.

Ibid. QUI COMMINATUS EST TEMPESTATEM, &c. *Accuſationis* nomen, quod hîc ſæpè G reperit Optatus, tanquàm ex prophetâ, neque in iis quæ ex eo profert hîc, neque in toto illo, ut nunc legitur Ezech. capite, ullum veſtigium. Græci tamen, quod Hebr. [illegible] transtulerunt (ſaltem hodiè ità legitur) ἢ [illegible] μετ' ὀλίγον, unde fortaſsè

Optatus,

Optatus, aut interpres potiùs quem ſecutus eſt. A
Cætera etiam ex eodem capite, etſi magna varietas, fient tamen illuſtriora, ſi cum Græcis contendantur. Sed hoc jam aliquoties monuimus, neque ſemper inculcandum eſt. Jam etiam illud monuimus, Optatum interdùm verba aliqua ſua interſerere ſcripturæ verbis, ut mox, *non ſunt quæ dico, de luto aut pariete*, quod ipſe quaſi ſupplet. Quod autem ſequitur *hoc verbo*, ſeducuot, *videte cui parti competat*, ità intelligendum eſt: vel hoc uno verbo conjicite, cui B
reliquus totus locus competat, alioquin, *hoc verbum* dicendum fuiſſet. Etiam paulò antè, quod hic, *ſed fundamentis ſuis ſe iterum reparavit*, mallem eum aliis editionibus: *ſed de fundamentis ſuis, &c.* M. CAS.

Ibid. LAPIDES, PETROVOLOS. Id eſt, *petrobolos*. Sic alibì & in hac voce & aliis *v.* vice *b.* poſita eſt. *Savinus* pro *Sabinus*, *Theveſtina* civitas pro *Thebeſtina*, & fortè ſuprà *veneficium* pro *beneficio*. INCERT. C

Ibid. ECCLESIÆ MEMBRA AB INVICEM DESTRUCTA. Lege *diſtracta*, quomodò in editione ſecundâ Fr. Balduini. IDEM.

Ità reſtitutum.

Ibid. ECCLESIÆ MEMBRA AB INVICEM DESTRUCTA SUNT. Concinniùs legatur *ab invicem diſtracta ſunt*, quam phraſim infrà his libris illuſtrabimus. Acutum eſt ad quod de falſis ovilibus, poſteà, *quicunque intraverit foras eſt*, & adhuc, *domus incluſa cuſtodit, &c.* Domûs commoda hæc ſunt: cuſtodire incluſa, pluviam corporibus arcere, latrones, beſtias, fures, ne irrumpant munitis parietibus diſtinere. D
Qui poſtremi apud Ariſtophanem ac Plautum *parietum* perfoſſores velut ſolemni convicio appellantur. Quare vera prorsùs eſt conjectura noſtra, verbo *defendere* non *diffundere* hic opus habere ſententiam. Adfuit deindè eruditiſſimus vir, qui notas noſtras ad editionem ſecundam Balduini exactas in gratiam Typographi edidit cùm Optato, nos verò, mærentes ſcilicèt, E
aceto nonnunquàm perfudit caſtigatorio; qui cum apud Martialem legiſſet *tegularum* quoddam eſſe genus, quòd effundere pluviam diceretur, ex eo poëtæ loco, caſtigandam noſtram conjecturam credidit. Sanè extra rem. Nam Optatus de fine ipſo domûs tegendæ loquitur generali, Martialis de certâ quâdam ſpecie, ut dixi, tegulatum, quæ in id comparata erat, ut pluviam conceptam certo loco effunderet. Verba Martialis lib. 5. F

Cum pluvias madidumque Jovem perferre negaret,
Et rudis hibernis villa nataret aquis.
Plurima quæ poſſet ſubitos effundere nimbos;
Muneribus venit tegula miſſa tuis.

Defendere autem, *arcere* eſt. Vide Commentatorem Horatii lib. 1. carm. 17. Nonium cap. 4. & quæ nos non uno loco notamus ad Claudianum. BARTH.

Ibid. QUOD ERUDITISSIMUM EST. Cùm per domos diſcurrerent Donatiſtæ ut ſimplices corrumperent, uſurpatam & ſolitam ſalutandi formam, quæ apud Chriſtianos frequentabatur, G
non prætermittebant, dicebantque, *pax huic domui*, quare prophetæ locus ad eos pertinebat. ALBASP.

Ibid. QUICUMQUE INTRAVERIT, FORIS EST. Acutè & eleganter dictum de falſis ovilibus. INCERT.

Ibid. DOMUS INCLUSA CUSTODIT, PLUVIAM DIFFONDIT. Minùs neceſſaria eſt hìc correctio Barthiana, *pluviam defendit*: ut ſit *defendere* pro *arcere*. Sed ante Optatum ſic ſimiliter locutus Martialis:

Plurima quæ poſſet ſubitos effundere nimbos,
Muneribus venit tegula miſſa tuis.

Io.

Pag. 65. AGITATUS EST PARIES, SED NON CECIDIT, UT HABERET PLUVIA, UBI OPERARETUR. Ità lege cum editione 2. Fr. Balduini. IDEM.

Ibid. UT HABET PLUVIA UT OPERATUR. Legendum conjeceram, *ut haberet pluvia ubi operaretur*, cùm eamdem ſcripturam confirmavit editio 2. F. Balduini. BARTH.

Ita eſt in-tum.

Ibid. VIDETE CUI PARTI COMPETAT. Sic quidem legendum, nam perperàm *videre* excuſſum eſt. INCERT.

Ibid. CLERICIS ESTOTE CHRISTIANI. Orthodoxorum baptiſmum reſpuebant. ALB.

Pag. 66. QUIA EST NESCIO QUIS ANGELOS, &c. Malus utique, id eſt, diabolus, qui animas nondùm redemptas à Chriſto, poſſediſſe mox dicitur. An eò reſpexit, quod Chriſtus qui nos redemit, *Angelus fœderis*, Malach. 3, fuiſſe etiam hæreticos qui *Angelos creatores eſſe animarum* aſſererent, docet Auguſtinus, ubi de Seleucianis, ſeu Hermianis hæreticis, ſed illud huc pertinere non puto. M. CAS.

Ibid. NUNDINAS FACIT ANIMARUM. Eleganter venditionem dixit, ut πωλήσεις τῶν ψυχῶν legere memini apud Nazianzenum. BARTH.

Ibid. NOTA *admiraculum* unâ voce, quod nobis eſt *miraculum*. INCERT.

Ibid. ET CUM ADMIRACULO QUODAM UNICUIQUE DICERE, CAÏ, SEÏ. Franciſcus Balduinus edidit pleniùs, *Caï, Sei, aut Caia Seia, adhuc paganus es, aut pagana.* Ibidem: *Non quærebat illud, quod humana ſemper exigit conſuetudo de pluviis, de pace, &c.* quæ continuis duodecim ſequentibus paginis leguntur; deſinentia in hæc verba: *vindicavit Elias, vindicavit Phinees*: alieniore loco leguntur, & referenda ſunt ad paginam 68. v. 22. quemadmodùm ibi monuimus. His ità in ſuum locum tranſpoſitis, continuandus deindè ſermo ad hunc modum: *& cùm admiraculo quodam unicuique dicere, Caï Sei, aut Caia Seia, adhuc paganus es, aut pagana? cumque ad Deum ſe converſum eſſe profeſſus eſt, paganum vocas? &c.* IDEM.

Ibid. SUNT ENIM QUI A VOBIS. Vocabant paganos non ſolùm eos qui eſſent baptiſati ab orthodoxis, ſed etiam eos qui poſt baptiſmum à Donatiſtis acceptum ad communionem orthodoxorum tranſierant. ALBASP.

Ibid. QUI DEUM ANTE ARAM. Catechumeni ante aram non orabant, neque Deum Patrem vocabant: hoc fidelibus dumtaxat licitum erat. IDEM.

Ibid. PECCATOR DICI. Poſt baptiſmum quicumque peccat, poteſt dici peccator, non autem paganus. IDEM.

Ibid. MANUS TUÆ PORRECTIO. De abſolutione hæc accipienda eſſe videntur, eumque loqui de iis qui eſſent baptizati apud Donatiſtas: niſi dicas & hæc verba: *at ſi tibi conſenſeris*, ad eos referenda qui eſſent tincti apud Orthodoxos. IDEM.

Ibid. PAUCA VERBA. Oratio manûs impoſitionem ſequebatur. IDEM.

Ibid. DE CHRISTIANO. Antiqui non pluris faciebant peccantem antequàm pœnitentiâ donatus eſſet, quàm Ethnicum, eumque pro non Chriſtiano habebant. Tertull. de pudicitiâ: *ſecunda te pœnitentia excipiet, eris iterum de mœcho Chriſtianus*. Quapropter hæc verba poſſunt & ad pœnitentes & ad rebaptizatos referri. ID.

Pag. 67. DE SACRIFICIO ADVENTANTIS UNITATIS. De ſacrificio Euchariſtiæ quod celebraretur à preſbyteris Macarii. IDEM.

Ibid. DE SACRO. De cibis immolatis in ſacrificiis Deorum. IDEM.

Ibid. FACERE. Interfuiſſe Miſſæ, & de Euchariſtiâ ſumpſiſſe. IDEM.

Ibid. ALIA RATIO. Quam poſteà exponit, nempè de imagine. IDEM.

Ibid. SOLEMNITER APTARENTUR. Vide quemadmodùm altaria ſolemniter præpararentur quandò ſacrificium celebrandum erat. ID.

Ibid. PROFERRENT ILLIC IMAGINEM, &c. Hunc locum de *labaris* imperatorum interpretatur quoque Baronius in annal. nihil ille tamen aliud affert, quàm quod Balduinus in notis. Cæterùm, qui plura de iſtis, ſeu ritu, ſeu voce cupiet, eaque certè, ſi quæ alia ſcitu digniſſima, ſingulare hujus ætatis decus Claud. Salmaſium in Auguſtæ hiſt. ſcriptores adeat. De iiſdem extat & integrum caput in lib. Caroli M. contra imagines lib. 3. c. 15. cujus argumentum eſt: *contra eos qui dicunt, ſi enim imperiales imagines & effigies emiſſas in civitates & provincias obviabunt populi cum cereis & thymiamatibus non cerâ perfuſam tabulam honorantes, ſed Imperatorem*, &c. M. CAS.

Ibid. QUÆ PRIMO IN ALTARI PONERENT. Alii Dei imaginem. ALBASP.

Ibid. QUI INDE GUSTAT. Qui guſtaret de Euchariſtiâ oblatâ ſuper altare, in quo poſita eſſet illa imago. IDEM.

Ibid. RITU SOLITO. Ritu Chriſtianorum. ID.

Ibid. PAX A DEO COMMENDATA, &c. Alludit ad iſta Evangelii quæ jam ſuprà protulit, *pax hominibus in terrâ bonæ voluntatis*, Luc. 2. 14. *Homines bonæ voluntatis*, Optatus (quod eſt magis Latinum) *volentes* ſeu *volentibus* (neque enim Hebraiſmi illi veniebat in mentem) expreſſit. Malè igitur qui aliter explicant. Cæterùm hanc veterum & vulgatæ hodiéque lectionem non immeritò doctus interpres, non modò laudat, ſed & amplecti ſe paratum

Ibid. profitetur in commentatiis. IDEM.

VOLENTIBUS PLACUIT. Amantibus: deſiderantibus, volens in antiquis ponitur pro amico, pro deſideranti, pro benevolo. Vitgilius, *populodare jura volenti*, hoc eſt, obtemperanti: Salluſtius, *pariter volentes*, pariter amici. ID.

Pag. 68. QUIA ET ALIUD ET EXTRA EST, QUOD EST VISUM, &c. Non opinor aliud

A vult Optatus his verbis, quàm quod planiùs & communiùs dicere potuit, aliud longè viſum eſſe, eſt, quàm quod auditum fuerat. Quòd ſi quis tamen ultra magis acutum quidquam, ex illo *extra eſt* erniturus eſt, quia priùs *veritatem dulcedinem ſuam in ſe habere* dixit, minimè prohibeo. Illud multò majoris eſt momenti, quod cùm in his verbis finis libri tertii ab omnibus hactenùs conſtitutus ſit, ego multa porrò deeſſe comparatis editionibus, quod nec Albaſpinæus

B omiſit, comperi. Et deſunt quidem omninò in ſecundâ hac & meliori Balduini editione; quod an conſulto conſilio ab eo factum ſit, an caſu acciderit, ex ejus verbis haud ſatis intelligas. Aït ille quidem, quod ex lib. 3. temerè de causâ Macarii lib. 7. repetitum erat deleviſſe. Quod ſanè ab illo meritò factum eſſet, ſi modò tantùm debuiſſet, quantùm temerè repetitum fuerat, jamq; ſuo loco extabat, tranſtuliſſet autem, quod alieno loco redundabat, proprio autem deſidera-

C batur. Cur autem quidquam omninò deleret, ut jam nullibi, neque tertio, neque ſeptimo libro, pars eorum non pœnitenda, quæ è 3. in 7. malè traducta fuerant, conſpiceretur, cauſa nulla fuit, vixque puto (quocumque caſu acciderit) ab illo volente ac prudente factum eſſe. Nam ſi ut adulterina rejeciſſet, hoc ſaltem monitum fuiſſe lectorem oportuit, ac tam rigidi judicii cauſas addidas. Sed quas quiſquam cauſas afferret, cur adulterina ſuſpicaretur. Nullas omninò,

D quod ſciam. Cur totus liber ſeptimus aliquandò ſuſpectus eſſet, hæc cauſa fuit, quòd Hieronymus in catal. ſex dumtaxat Optati libros commemorat. Optatus ipſe præterea lib. 1. ubi ſingulorum librorum argumenta proponit, non ampliùs ſex meminit. Atqui idem Optatus, cur plura quàm initio ſtatuerat, ſcribere coactus ſit, docet ipſe principio lib. 7. ut nullius omninò momenti ſit argumentum. Quod Hieronymus autem ſex tantùm meminit, ego quoque plures

E non fuiſſe, perſuaſum habeo; & quem ſeptimum nunc vocamus, appendicem dumtaxat ſexti & ultimi fuiſſe libri. Nam *pauca* fore quæ additurus erat, prædicit ipſe ſtatim initio. Cùm tamen hæc appendix, ſeu additamentum, in eam molem excreviſſet, quæ ex prioribus libris nonnullos æquaret, imò ſuperaret, hinc puto factum, quòd & ipſum libri nomen obtinuerit. Sed ne hoc quidem magni momenti, ſive librum, ſive appendicem libri vocemus, modò conſtet

F eſſe Optati: de quo neminem qui Optatum ſedulò legerit, & utrumque diligenter contulerit, dubitaturum exiſtimo. Præcipuè cùm cauſas, cur quis fingeret, & falſo, non dico nomine (quod facilè potuit accidere) ſed ſtylo, & imitandâ tantâ curâ & ſolertiâ oratione mentiretur, ac falleret (quod non æquè fuit facile) nulla fuerit. Nam Donatiſtas, quos nos ſuſpicari non immeritò poſſemus, cùm quod hinc accipere, quoque ſuam cauſam juvare poſſent, ni-

G hil omninò ſit: cùm toto libro nihil tale, quod ab iis proficiſci potuerit; quis ſanus illos ſuſpicetur? Si autem non illos, multò minùs alios, quorum multò minùs intererat. Cùm igitur ſeptimum librum Optato etiam Balduinus aſſeruerit, hoc tertii libri [illegible] ſeptimo libro

temerè aſſutum, non fuit cur eo nomine repudiaret. Omninò igitur non debuit prætermitti. Quia tamen Balduini editionem exhibituros nos promiſimus, maluimus quod in illâ malè prætermiſſum eſt, notis noſtris inſerere. M. Cas.

ANNOTATIONES VARIORUM

In Librum IV. S. Optati.

Pag. 69. DE MILITE. In tertio libro egit de unitate factâ per Macarium. Albasp.

Ibid. Præsumptionem. Se ſanctos jactabant Donatiſtæ, atque ex ſuâ ſanctitate ſacramentorum effectum pendere. Idem.

Ibid. Deberet nobis reum, illos pares sententiam. Mendum Typographicum ejice, & lege cum editione Fr. C Balduini, *noſſe rerum*. Incert.

Ibid. Canina victima. Paulò pòſt quaſi victimet canem. Albasp.

Ibid. Ingerat metum. Peccatorum oleum metum incutit; Dei autem exultationem. Id.

Pag. 70. Facti sumus et dicimur. Schiſmatici facti ſunt, ſed non dicuntur fratres, quia à matris uberibus avulſi ſunt. Idem.

Ibid. Ut vel in oratione. Unitas remanet in oratione dominicâ, quia cùm dicimus D *Pater noſter*, mentionem facimus de omnibus his qui eumdem habent patrem, & cum iis communicamus, ideò unitas & fraternitas remanſit in illâ oratione. Deindè oramus pro vobis, quia quandò dicimus *dimitte nobis*, eos omnes intelligimus qui ab eodem patre originem duxerunt & Chriſtiani facti ſunt. Idem.

Ibid. Ut preces jungerent, quos discrepaturæ fuerant partes. *Diſcrepare* in activâ poteſtate uſurpavit. E Incert.

Ibid. Vel oleum timere. Quia dicit ſcriptura, *peccatoris oleum non intinguat caput meum*. Albasp.

Ibid. Quadragesimo-nono psalmo, &c. Quod in Hebr. סלה *Selah*, Græci plerumque διάψαλμα. Id autem alterius quaſi ſenſûs exordium multi credidêre, teſte Hieronymo. Quod & Auguſt. in pſalm. 4. aliique teſtantur. Indè aliquandò pro parte pſalmi, quamvis in toto F nullum *Selah* aut diapſalma. Hîc tamen hodieque in quibuſdam exemplaribus diapſalma reperiri teſtantur viri docti. Alterum autem cùm jam verſu 6. (non enim ſequendi qui tollunt, cùm ſit & in Hebr.) præceſſerit. Ideò fortaſsè dictum ab Optato, hic eſt, *ſub ſec. &c.* Mer. Cas.

Ibid. Si enim post electum est. Pro *electum* mavult Barthius *delectum*. Intereſt enim *militem deligi* atque *eligi* dicas. Cùm *delectus* et G rei ſit familiare verbum: illud alterum temerè de militibus non reperias. Fr. Balduinus edidit, *ſi enim poſtquàm lectum eſt*. Incert.

Ibid. Tam insignum erat naturæ. Lege exigente ſenſu & fide jubente eodem libro, *nau*- A *ra*. Si quidem *natura* hîc prodigiosè editum. Idem.

Communicante septem ecclesiis. Chriſtianis Aſiæ. Albasp. Pag. 71.

Et memoriis Apostolorum. Et reliquiis B. Petri & Pauli: quæ communio neceſſaria eſt ut quis ſit in unitate Chriſtianâ. Idem. Ibid.

Tu repudiasti pacem, &c. Auctiores hîc priores editiones integrâ periodo: Ibid. B *In Evangelio legitur, pax hominibus in terrâ bonæ voluntatis. Tu nec voluntatem bonam vis habere, nec pacem: non eſt contemnere diſciplinam? Item in pſalm. &c.* Haud dubium quin ſit Optati, neque difficile eſt conjicere, quæ cauſa fuerit omittendi. M. Cas.

In Evangelio legitur. Hæc ex editione Germanicâ addimus; & benè, ni fallor. Albasp. Ibid.

Honoribus expoliastis. Sine Ibid. C cauſâ & abſque crimine epiſcopos depoſuiſtis: quod non minus crimen erat, quàm innocentem ad pœnitentiam cogere; utrique enim tollitur gradus & pars quem habebat in corpore Chriſti. Adde ex D. Cypriano epiſcopatum divinum honorem eſſe. Epiſt. 5. lib. 4. *Divini honoris ſocietate conjunctos*. Idem.

Electi estis qui sedentes, Ibid. &c. Scribe *lecti eſtis*: quod valet, ſcriptum porrò eſt de vobis, aut aliquid ſimile: *lectum* enim D pro *ſcriptum* cùm de ſacris ſcriptoribus loca proferuntur, & lectio κατ᾽ ἐξοχὴν, pro quavis ſacræ ſcripturæ περιοχῇ, ſive [illegible] (*capitulum* vocant Tertull. & alii) tam frequens eſt in his & ſimilibus libris, ut nihil frequentius eſſe poſſit. Notum ac tritum eſt, quid Nehem. 8. 8. non pauci מקרא *mikra* exponant, vel quid eâ voce Hebræi doctores vulgò deſignent. Eâdem ratione & Alcoranum dici multi autumarunt. Sed Thomas Erpenius, in cujus excellentiſſimi viri immaturâ E morte tantam fecerunt jacturam literæ Orientales, quantam ullæ unquàm in unius hominis morte literæ, doctiſſimos quoſque Arabes diſſentire, & ab aliâ quamvis ejuſdem radicis ſignificatione derivare, notavit in notis ad hiſtor. Joſephi Patriarch. Hanc ſententiam doctiſſimus Salmaſius in admirando Plinianarum exercitationum opere, non laudat modò, ſed & Græcorum teſtimoniis ità confirmat, ut res jam minimè controverti debeat. Sed quia admirandi F illius operis mentionem me contigit hîc facere, ingratus ſim niſi hoc ipſo loco ejus auctori, viro humaniſſimo & de totâ republicâ literariâ meritiſſimo, gratiſſimas agam gratias, cujus munere tanti theſauri compos ſum factus. Sed ut ad Optatum redeamus, ut hîc *electi* pro *lecti*, etiam in hac optimâ, ità in prioribus editionibus, eodem errore *electum* pro *lectum* legebatur. Ubi enim antè unam aut alteram paginam: *Si enim poſtquàm lectum eſt*, priores ultimâ Balduinianâ G habebant, *ſi enim poſt electum eſt*. Et quia de militibus neſcio quid ſequitur, pro *electum*, *delectum* corrigi eo loco voluerunt nonnulli, & mira neſcio quæ de *delectu militum* comminiſcuntur: quorum ineptiis optimè caruere potuimus, ſi per N. L. & typographos Pariſienſes licetet. Quod

autem aït Optatus, *lecti eſtis qui ſedentes populum doceatis*, non ità intelligendum, quaſi hoc ipſum de iis ac totidem verbis eſſet ſcriptum. More enim ſuo quaſi ſupplet & interpolat verba ſcripturæ ut propoſito ſuo accommodet, q. d. Lecti eſtis, qui *ſedentes* (quandò nempè populum docetis, concionamini, quod ſedentes utique pro more tractantium facitis) detrahitis nobis, &c. M. Cas.

Pag.72. Ne nos salutent. Chriſtiani olim & domi, & per vicos, & in eccleſiâ oſculo ſeſe ſalutabant. Albasp.

Ibid. Ne nos salutant ne a nobis dignationem accipiant. *Dignatio* quid olim fuerit non opus eſt dicere; à poſterioris ævi & cum ævo declinantis latinitatis ſcriptoribus, pro *humanitate* ſeu *facilitate* ſolet accipi. Unde quod à veteris & germanæ eloquentiæ principe dictum eſt: *qui dignitate principibus excelſus, facilitate par infimis videtur*. A Sidonio Apoll. ità expreſſum eſt, *dignitate clarus*, *dignatione communis*. Lib. 1. epiſt. 9 & 3. lib. 7. ad Fontelum Papam ſive Epiſcopum: *cùm ſitis opinione magni, gradu maximi, non tamen eſtis vos amplius dignitate, quam dignatione laudandi*. Hinc & de quovis officio, quod teſtandæ humanitatis invicem præſtamus & exhibemus. Symm. l. 9. epiſt. 63. *Sed licèt me officii ordine & dignatione praverteris, in poſterum tamen, nequaquàm reſidem judicabis, &c.* S. Auguſt confeſſ. lib. 6. c. 2. de matre. *Sed illa cùm attuliſſet caniſtrum cum ſolemnibus epulis prægustandis atque largiendis, plus etiam quam unum pocillum pro ſuo palato ſatis ſobrio temperatum, undè dignationem ſumeret, non ponebat.* Alii ediderunt *indignationem ſumeret*, quod verius eſſe puto, ſi disjunctìm legatur, *in dignationem*. Noſter hoc loco, ni fallor, pro *oſculo*, ut ipſe videtur poſt aliquot lineas exponere, ubi hæc iterùm pluribus verbis. M. Cas.

Ibid. Dignationem accipiant. Dignatio apud antiquos pro gratiâ accipitur. Cyp. lib. 1. epiſt. 6. Cùm igitur aliquem oſcularentur, vocabant hoc gratiam & commonionem facere, quam cùm orthodoxi habere nollent cum Donatiſtis, oſculi officium repudiabant. Albasp.

Ibid. Tractatus. Epiſcoporum in eccleſiâ ſermones & Evangelii explicationes Cypr. epiſt. 46. lib. 4. *Nec tractantes epiſcopos audias*. Idem.

Ibid. Nullus vestrum est, qui non convicia nostra suis tractatibus misceat. *Convicia noſtra*, pro iis dixit quæ in nos jactata debebat proferre. Incert.

Ibid. Qui non aut aliud inserit, aut aliud explicat. *Initiare* eſt *incipere*. Sic infrà: *miniſteria initianda & ordinanda*. Idem.

Ibid. Initiet. Incipiat. Albasp.

Ibid. Lectiones dominicas Per Evangelii lectionem incipitis, ſed mox eâ omiſsâ ad convicia tranſitis. Idem.

Ibid. Profertis Evangelium. Senſus: Evangelium pacis profertis, & odia ſeminatis. Idem.

Ibid. Auditorum animis infigitis A odia, &c. Putavi aliquandò legendum: *inimicitias ſuadendo docetis*. Barthius excidiſſe vocem *docetis* cenſet, quæ neceſſariò ſit reponenda hoc modo, *inimicitias ſuadendo docetis, docendo ſuadetis*, Fr. Balduinus edidit: *auditorum animis infligitis odia, inimicitias docendo ſuadetis*. Incert.

Docendo. Prædicationes fiebant ut populus doceretur. Albasp. Ibid.

Non ad populum qui in Ecclesia, &c. Aliquandiù, fateor, torſit me hic locus. B Nam ſi quis hinc ἁπλῶς iret concluſum, populo olim, ſive laïcis in Eccleſiâ non licuiſſe ſedere, multa in mentem veniebant, quæ poſſent opponi. Tandem commodè occurrit Auguſtini locus, qui ut mihi, ità ſpero lectori abundè ſatisfaciet, & omnes ex Optato tenebras diſpellet. Auguſtinus igitur de cathec. rud. c. 13. ubi *oblatâ ſeſſione tædio audientis ſuccurrendum* ſuaſit, addit mox: *Quanquam ſine dubitatione meliùs fiat, ubi decenter fieri poteſt, ut à principio ſedens au-* C *diat. Longèque conſultiùs in quibuſdam Eccleſiis tranſmarinis, non ſolum antiſtites ſedentes loquuntur ad populum, ſed ipſi etiam populo ſedilia ſubjacent, &c.* Tam claræ luci non eſt quod addam. Illud modò ne quis hæreat, *tranſmarinas eccleſias* appellari ab Auguſtino Afro, quæcumque tùm erant Occidentis eccleſiæ. Optatus lib. 2. univerſi orbis populos, in Africanos, Orientales ac Tranſmarinos dividit. Plura de hujus vocis uſu congeſſit eruditiſſimus Juſtellus ad Can. Eccl. Afr. D M. Cas. Ibid.

Sedendi licentiam. Epiſcopi & Presbyteri jus ſedendi in Eccleſiâ habebant, non autem plebs quæ ſtando, aut genibus flexis orabat: undè apud antiquos ſacerdotium vocatur, *honor conſeſſus*. Albasp. Ibid.

Unam matrem nos habere jam toties comprobavi, &c. Scribe: *Unam matrem nos habere jam toties comprobavi*, niſi tamen meliùs, *Unam matrem nos* E *habere jam toties comprobavi, nec vos negare poteſtis, quin contra nos ſe, &c.* M. Cas. Ibid.

Non intellectas. Loca ſcripturæ quæ perperàm explicant. Albasp. Ibid.

In perfunctoria. In civili ſalutatione: non-ſolùm Chriſtianam ſalutem, ſed etiam civilem nobis denegatis. Idem. Ibid.

Ne avs. Oſculum & bona verba dabant. Idem. Ibid.

Duos Christos. Hunc locum teſti- F tuit Balduinus: quomodò autem duos Chriſtos & duos Deos ponerent Marcionitæ, lege I. C. Pettonium ad D. Auguſtini locum ad Adimantum. Idem. Ibid.

Talis sermo est, et Corpiani hæretici, &c. Qui fuerint hæretici qui martyria negabant, præter alios docet Tertullianus, qui adversùs Gnoſticos eo nomine infames librum conſcripſit de bono martyrii. Sed illi hæretici cur Optato *Corpiani*, non æquè in G promptu eſt. In codice manuſcripto *Scorpiani* non *Corpiani* ſe reperiſſe teſtatur Balduinus. Quòd ſi hæreticos ſimul plures ità vocaret Optatus, vel *Scorpiaci* eum ſcripſiſſe putarem, (*Scorpiacum* enim librum ſuum vocat Tertullianus, quem contra Gnoſticos ſcorpiis, ut in- Pag. 73.

terpretatur

terpretatur ipſe ſimiles ſcripſit) vel *Cepriani* à A *xóπos* aut *xoπεία* formaſſe, cùm qui Gnoſtici, eoſdem Borboritas, ob obſcœnitatem tam morum quàm doctrinæ nuncupatos conſtet, vel denique *Coddiani*, quod fuit & illorum nomen, ut antiqui tradidêre. Sed cùm *Corpiani* hæretici, ut unius ac certi cujuſdam, cujus hoc proprium nomen fuerit, Optatus meminerit, haud temerè quidquam aſſeverem; niſi ſit fortaſsè ſingularis pro plurali; aut ipſe Optatus in nomine minùs noto impegerit. Ait autem Auguſtinus, B Gnoſticos quoſdam à Nicolaïtis, quoſdam verò à Carpocrate hæretico derivare. Verùm hoc nihil ad *Corpianum* de quo quærimus, cuique proprium hoc dogma adſcribit Optatus noſter, quòd *martyria* negaret. Mox *de Ario qui conabatur docere filium Dei ex nullis ſubſtantiis factum eſſe*, id eſt, quaſi ἐκ τῶν οὐκ ὄντων. Undè & Exoucontii dicti. M. CAS.

Ibid. CEPIANI. Ex Tilianoo codice legendum Scæpiani: qui à Tertulliano vocantur Gnoſtici, C quòd martyrium ſubeundum eſſe negarent. ALBASP.

Ibid. VOS TENETIS. Quamdiù apud orthodoxós maneris. IDEM.

Ibid. • SINE SPIRITU MUNDI. Sine ſpiritus immundo. IDEM.

Ibid. AB HOMINE EXCLUDI. De exorciſmo loquitur. IDEM.

Ibid. HOC EXORCISMUS OPERATUR. D. Auguſt. ad Sixtum Preſb. epiſtolâ 105. *Quid* D *ad hoc reſpondeant, quòd exorcizantur & exſufflantur infantes? hoc enim procul dubiò fallaciter fit ſi diabolus eis non dominatur*. IDEM.

Pag.74. IN LOCA DESERTA. Alludit ad Tobiæ hiſtoriam. IDEM.

Ibid. FIT DOMUS VACUA. Baptiſmo domus purgabatur: confirmatione ornabatur. Chriſtus demùm in Euchariſtiâ in eam intrabat & habitabat: Origenes, *ſed non ſtatim domus hæc habitatorem habere Chriſtum meretur, niſi ſit vita ejus &* E *converſatio ità ſancta, ità pura*. IDEM.

Ibid. VAS INANE. Habebat Chriſtum quandò eum rebaptizaſtis: quem quidem per exorciſmos fugaſtis; ideò qui rebaptizatur egreditur vacuus ex aquis; non enim ampliùs habet Chriſtum, neque Spiritum ſanctum. IDEM.

Ibid. TOTUM SUUM. In antiquam ſuam poſſeſſionem reſtituitur. IDEM.

Ibid. HOC EST VIDEBAS FUREM, &c. Scribe, *hoc eſt, videbas furem & concurrebas cum* F *eo*: & aliquantulo ſpatio interpoſito, *& cum mœchis, &c.* Ità enim ſæpè ſolet Optatus teſtimoniorum ſive ut ipſe appellat, lectionum ſingula verba percurrere ac perſequi, ſolo ſpatio ad indicium tranſitus, ac novæ quaſi materiæ interjecto. Horum intervallorum omiſſio & neglecta obſervatio in Optati editionibus multum caliginis multis locis offudit. Dixiſſet alioquin Optatus, *ſequitur & cum mœchis, &c.* MER. CAS.

Ibid. QUID MIHI COLLIGITIS. Quid mihi facitis Eccleſiam. ALBASP.

Ibid. QUIA PROPHETA TIMUIT OLEUM PECCATORIS, &c. Diſtingue, *Hæc tu non intelligens dixiſti, quia propheta timuit oleum pecca-* *Reſtitutus eſt a nobis iſte locus.*

A *toris. A Samuële jamdudùm puer unctus fuerat, qui cantabat* (id eſt ὁ ψαλμῳδὸς) *Non fuit ratio ut iterùm ungeretur, ergò, &c.* M. CAS.

UT DEUS AB HOMINE. Unctio eſt Pag.75. ſpecies communionis, ut habetur apud Dionyſium cap. ult. Hier. Eccleſ. qui autem communionem alicui impertit, is ſuperior eſſe videtur; undè nemo olim epiſcopo ſacramentum impertiri poterat. Aït igitur, Optatus indignum fuiſſe ut Chriſtus per hominem perficeretur. AL- B BASP.

AQUA DEBUIT. Baptiſmus ante confirmationem conferebatur. IDEM. Ibid.

OLEUM STATIM. Confirmabantur ubi erant baptizati. IDEM. Ibid.

UNDE COEPIT CHRISTUS. Baptiſmus faciebat filios: Confirmatio Chriſtianos, Eccleſia fideles. IDEM. Ibid.

MANÛS IMPOSITIO. Et ne deeſſet oratio quâ confirmatio illa perficeretur; non- Ibid. C ſolùm manûs extentio vocabatur manûs impoſitio, ſed etiam orationes, quæ cùm manum admoverent, pronuntiabantur. IDEM.

RATIONEM VERITATIS FRATER PARMENIANE, &c. Aliæ editiones, *quoniam nunc tempus eſt invenire diſcendi*. Ego ſcribo, *quoniam non eſt tempus*, vel, *nunc non tempus eſt juvenile diſcendi*. Priùs enim, *vel ſerò*: quaſi diceret, præſtat ſerò, quàm nunquàm. M. CAS. Ibid. *Reſtitutus eſt iste locus à nobis.*

ET ILLUD QUOD IN SALOMONE Ibid. D PROPHETA LECTUM ESSE DIXISTI, FILIOS ADULTERORUM CONSUMMATOS. Inſignis locus & animadverſione ſi quis alius in Optato digniſſimus. Vox *conſummatos* planè contra mentem auctoris pugnat; & Sapient. cap. 3. hæc ſunt verba, Τέκνα δὲ μοιχῶν ἀτέλεστα ἔσται. καὶ ἐκ παρανόμου κοίτης σπέρμα ἀφανισθήσεται. Ex quorum poſtremo perpenſo non dubitant quidam corrigere, *filios adulterorum ſeu ſomno natos*. Quas tres voces inſcitiâ librarii turpiſſimè E in unam redegit ſcilicèt. Sed hæc correctio aliis fortaſsè ſeu ſomno nata videbitur. Diù eſt cùm legendum ſuſpicabar, *filios adulterorum inconſummatos*. Nam ſic vulgata Latina editio libri Sapientiæ ſonat. *Filii adulterorum in conſummatione* (aliàs *non initiati*, vel *imperfecti*) *erunt, & ab iniquo thoro ſemen exterminabitur*. INCERT.

VITULAMINA. Vocat ſtolones & ſuboles arborum. IDEM. Ibid.

FALSA CONNUBIA. Per omnia ſacra- Pag.76. F menta fit ſynaxis cum Chriſto Dion. de Hier. Eccleſiaſt. quare eleganter vocat ſacramenta hæreticorum falſa connubia, quia non uniunt hæreticos cum Chriſto. ALBASP.

EXTERMINIUM FIDEI. Dixit, ut infrà *ſeparationem ſine exterminio fieri non poſſe*. INCERT. Ibid.

SI ENIM PUTAS PER PROPHETAS, &c. Hoc quidem verè & graviter Optatus; quod utinam ſibi dictum putaſſet. MERIC. Ibid. G CASAUBON.

ET RECEDENT SIBI IDOLA, HOC EST, &c. Inſignis quidem locus, ſed obſcuriſſimis verbis vitio librariorum conceptus. Alludit Optatus ad locum Hieremiæ prophetæ cap. 2. ubi Deus Sabaoth conqueritur de populo Ju- Ibid.

dæorum, illum ſe, ut fontem verum, reliquiſſe, Idola gentium, ut lacus detritos, coluiſſe. Quæ re ſanè feliciter legendum conjicit Barthius: *in Deo perennes mare deteſtantes, exultant perennes* ipſum fontibus dixit, *mare* pro eorum lacubus obſcœnis. Iſta ſententia cum ſequentibus aptiſſimè convenit. Sed ſecunda Fr. Balduini editio: *ideò perennis majeſtas exundat.* INCERT.

Ibid. IOBÓ PERENNIS. Multa hoc loco ex editione Germanicâ correximus. ALBASP.

Ibid. IOBÓ PERENNIS MAJESTAS EXUNDAT, &c. Afferunt & hanc hujus editionis ſcripturam, laudant tamen N. L. Barthii conjecturam, qui emendat, *in Deo perennes mare deteſtantes exultant*: cùm legeretur anteà: *ideò perennis male deteſtans exultant.* Sed ego longè præferendum puto quod hic eſt, & è melioribus MSS. depromptum minimè dubito; modò tamen ut pro *ideò* corrigas *in Deo*, & ità diſtinguas: *in Deo perennis majeſtas exundat, ſicut in fonte, aqua largiter defluentibus venis exuberat.* *Majeſtatem* iterùm poſt pauca: & rectè meo judicio & ἐμφατικῶς verbum magnitudinis & amplitudinis (quale eſt illud *majeſtas*) idolorum vanitati & inanitati oppoſuit. M. CAS.

Hic locus à nobis reſtitutus eſt.

Ibid. IN IDOLIS VIRTUS NULLA, &c. Corruptiſſimus eſt hic locus; imò uſque ad finem libri hujus. Balduini optima editio, non eſt optima, ſed prioribus magis depravata ac manca. Deſcribemus igitur totum hunc locum ex prioribus editionibus, tùm, qui à nobis videatur exponemus. Ità igitur illæ. *In Idolis virtus naturalis nulla eſt, ſed hominum errore adjunguntur, & applicantur, æſtimentur Idola virtus. Vox quæ illic nata non eſt, lacus eſt arte detritus cujus fabrica vitiata eſt, aquam nec habeat, & acceptam continere non poſſit. Sic & Idolum, nec de ſe eſt aliquid, & dum colitur, nihil eſt. Hoc eſt quod dixit Deus, &c.* Optati ſcopus hic eſt, ut verba prophetæ de lacubus effoſſis & detritis, de Idolis interpretanda eſſe vincat. Hoc ut aſſequatur, ſingula prophetæ verba more ſuo percurrit & expendit. Oſtenſo igitur Deum eſſe *aquam vivam*, de quâ Hieremias hoc loco; pergit porrò & diſputat quâ ratione *Idola lacus* primò, deindè, *detriti ac defoſſi lacus* dici poſſint. Ad primum quod attinet, *Idola*, inquit ille, *ſi non fiant, non ſunt: & lacus niſi fodiatur, ſinuſca paces habere non poteſt. Lacus ſine arte & ferramentis cavari non poteſt; nec idolum ſine arte fieri poteſt. In idolis virtus naturalis nulla eſt, ſed hominum errore adjungitur & applicatur. Æſtimatur in illo virtus aqua, quæ illic nata non eſt.* Hactenùs comparatio Idoli & lacûs, abſolutè. Comparat jam Idolum cùm *lacu detrito ac defoſſo* (ſumptis ex prophetâ verbis) *qui non poſſit aquam continere. Lacus*, inquit, *eſt arte detritus*, (*detritus* hîc idem quod *effoſſus*:) mox conjungit, (*effoſſos ac detritos ſibi fecerunt lacus*) *cujus ſi fabrica vitiata eſt aquam nec habeat, & acceptam continere non poſſit. Sic & Idolum, nec de ſe eſt aliquid, & dum colitur nihil eſt.* Poſſis etiam ità legere, quòd cum ἀποδόσει multò meliùs congruit: *lacus eſt iſte detritus cujus fabrica vitiata eſt, ut aquam nec habeat*, (cui reſpondet, *Idolum nec de ſe eſt aliquid*) *& acceptam continere non poſſit*: de Idolo pariter, *& dum colitur nihil eſt.* Atque ità corruptum ac detritum de detrito lacu locum, non planè infeliciter, ſpero, reparavimus. M.C.

INTELLIGERIS ENIM STUOSO CRIMINANDI, &c. Locus mihi ſuſpectus. Niſi tamen ideò dici eum *palpaſſe legem*, quòd ſuis Parmenianus præſtigiis & argumentorum calliditate effecerit, ut lex iniquior Catholicis, & eorum cauſæ; ipſi autem plus æquo favere videretur: dùm nimirùm, ſola promit ex illâ, quæ ſaltem in ſpecie ipſi commodabant; quæ ipſum autem planè jugulabant, & adverſarios apertè juvabant, omnia malitioſè & ſubdolè reticet. IDEM. Pag. 77.

ET CORRICULO QUODAM MALITIÆ ARGUMENTORUM INTEXTO, AD TE OMNIA QUÆ SUNT BONA TRAXISTI. τὸ *curriculo* mendi ſuſpectum meritò Barthius corrigit, *& ceu reticulo*: quæ ei ipſa eſt veritas: ſed fallitur; & legendum omninò *& everriculo.* A piſcatione trahit ſimilitudinem, non herclè magis veram: Ibid.

Emendatus eſt à nobis iſte locus.

Pythia quæ tripode ex Phœbi lauruque profatur.

INCERT.

AQUA ENIM BAPTISMATIS RES DEI EST, NON DEUS. Etiam hîc integrâ periodo pleniores veteres editiones, quàm cur Optatus pro genuinâ non agnoſcat, aut cur nos agnitam & liberali aſſertam manu illi non reſtituamus, cauſam non video. Ità igitur ille: *Aqua enim baptiſmatis res Dei eſt, non Deus. Et ſi putatis deſertos eſſe, quandò* (lego *deſertos vos eſſe: quandò, &c.*) *apud vos fuerunt, qui apud nos baptizati ſunt, ut meritò veſtri deſertores, ad nos venire viderentur.* Atque hîc debuit deſinere liber quartus. Quæ ſequuntur periodi, altera ad finem libri tertii, ut rectè in nuperâ Pariſienſi reſtitutum eſt; altera ad ſequentis libri initium pertinet, ut mox à nobis probabitur. M. CAS. Ibid.

ANNOTATIONES
VARIORUM
IN LIBRUM V. S. OPTATI.

QUI FUERINT TRADITORES ET AUCTORES SCHISMATIS, &c. Aliæ editiones ſic incipiunt: *Jam & qui fuerint Traditores, &c.* Quod verum eſſe & ſine causâ expunctas illas voculas quovis pignore contenderim. Expungendi autem hæc cauſa fuit, quòd ridiculum videretur librum ab iis incipere. Sed non viderunt viri docti, verba illa lib. 4. *& intelligendi tibi aditus clauſit*; vel potiùs illa, *veſtri deſertores ad nos venire viderentur*, poſtrema libri verba eſſe, eumque claudere. Initium libri quinti fecerat Optatus in iſtis: *probatum eſt ergò te non contra nos, &c.* Nam alioquin manca eſſet quæ mox ſequitur ſuperiorum librorum recenſio & ἀνακεφαλαίωσις, quâ cùm *primi, ſecundi, tertiique* libri meminerit, nullam facit quarti mentionem, niſi his verbis, quæ quinto vindicamus. Sed & confer ſingulorum librorum initia, ut tertii, *Satis, ut arbitror, in ſecundo libello* Pag. 78.

de Eccleſiâ, &c. Itâ & reliquorum, in quibus, ut hoc quinto à proximè præcedentis argumento ſumit initium. Erroris, ſi quæris, hæc, ni fallor, cauſa fuit. Scripſerat Optatus. *Probatum eſt ergo, &c. de oleo & ſacrificio peccatoris libro quarto*, pro, *libro quarto*, malè deſcripſerat aliquis *libro quinto*, aut lib. v. pro IV. quod poſteà pro ſequentis libri titulo, qui, ut, ſæpè in MSS. omiſſus fortaſsè fuerat, acceptum eſt. Itâ igitur debet hoc initium reſtitui, *Liber quintus. Probatum eſt ergò, te non contra nos dixiſſe quod antè dictum eſt*, an potiùs, *à te*, ut ſuprà non ſemel: niſi hoc omnis putidum, *te dixiſſe quod à te dictum eſt, de oleo & ſacrificio peccatoris libro quarto. Jam & qui fuerint Traditores, & auctores ſchiſmatis, in libro primo, manifeſtis documentis, &c.* M. Cas.

Pag. 79. Principium sermonis tui insipienter, &c. Alii *inſipienter præſtringens ordinaſti*. Scio defendi poſſe quod hîc eſt. Puto tamen Optatum ſcripſiſſe *inſipienter præſtruens ordinaſti*. Cùm duas, inquit, aquas in proceſſu tractatûs tui inducturus eſſes, propoſito tuo infeliciter præſtruxiſti, dùm unicæ circumciſionis fundamentum jactas, &c. Idem.

Ibid. Defendisti Catholicam dùm impugnas. Dùm apud nos baptiſmum quamvis falſum, dicas eſſe: probas eum eſſe verum & legitimum, quia apud Judæos una tantùm erat circumciſio. Albasp.

Ibid. Etenim in progressu tractatûs tui, &c. Aliquot hîc lineas mendo laborare, res ipſa clamat. Ego itâ ſcribenda hæc, ac diſtinguenda puto; *Etenim in progreſſu tractatûs tui, alterum te inanire profeſſus es, ut alterum replere videreris, extra hæreticorum baptiſmata, dum dicis alteram, & alterum; licèt diverſa oſtendere conatus ſis, non poſſis negare, quia duo ſunt: ex quibus dum conaris auferre alterum, laboraſti ut de ſecundo, quaſi primum facere videreris. Circumciſio, &c.* M. Cas.

Hic locus à nobis reſtitutus eſt.

Ibid. Rem singularem. Figuram eſſa rei quæ eſt ſingularis & quæ repeti non poteſt. Albasp.

Ibid. Semel enim factum servat salutem. Salutare eſt? ſenſus requirit, ſed verba non ferunt. An ſalutarem vim retinet. Sed quid hoc? Puto legendum, *ſervis ad ſalutem*. M. Cas.

Ibid. Aquam veram, et falsam. Duos baptiſmos, unum falſum, alterum verum. Albasp.

Pag. 80. Non de persona. Non de ſanctitate perſonæ, ſed ex vi ſacramenti. Idem.

Ibid. Apud Praxeam. Falſam apud Praxeam poſſes invenire aquam, quia filio non credit. Idem.

Ibid. Pro utrisque illud est, quod et nobis commune est, &c. Poſſis legere, *quod & nobis commune eſt, ideò & vobis, quia ex nobis*. Ego tamen Optatum puto ſcripſiſſe: *Pro utriſque illud eſt, quod & nobis commune eſt & vobis. Ideò & vobis, quia ex nobis exiſtis*. Suprà lib. I. *Ut quid à te memorati ſunt iſti, apud quos non ſunt ſacramenta, quæ nobis & vobis videntur eſſe communia?* Nuſquàm autem ſæpiùs à ſcribis peccatum eſſe, quàm ubi eædem voces proximè repertæ ſunt, aut geminatæ, jam aliquoties monuimus. M. Cas.

Ideò et vobis. Quia à vobis ea accepiſtis. Albasp. Ibid.

Conversatio. Una Eccleſiaſtica diſciplina. Idem. Ibid.

Communes lectiones. Eodem modo ſcripturas explicamus. Idem. Ibid.

Ipsa fidei sacramenta. Regulam fidei. Idem. Ibid.

Eadem mysteria. D. Auguſtinus diſtinguit inter myſteria & ſacramenta: myſterium eſt id quod confertur aut ſignificatur: ſacramentum res viſibilis per quam res ſpiritualis datur. Idem. Ibid.

Virtutum vitam. Quia virtutes ſine gratiâ non poſſunt perfici. Idem. Ibid.

Operantis. Perſona operantis nihil confert. Idem. Ibid.

Trinitatem pro nihilo. Trinitatem nihil conferre in baptiſmo. Idem. Ibid.

Si nobis derogatis. Cur dicitis perſonas noſtras impedire quò minùs rectè quis baptizetur apud nos; cùm Deus in baptiſmo invocetur, qui omnia perficere poteſt? In. Ibid.

In laude aquæ de Genesiorum, &c. Victor Utic. lib. 2. *Superferebatur Spiritus Dei ſuper aquas, ut potè creator virtute potentiæ ſua continens creaturam, ut ex his viva omnia producturus ipſe rudibus elementis ignis propria fomenta præſtaret, & jam tunc myſterio emicante baptiſmatis virtutem ſanctificationis liquoris natura perciperet, primaque ad vitam corpora animata produceret.* M. Cas.

Aquas vivas. Tertullianus de baptiſmo: *Primus liquor quod viveret edidit: nec mirum ſit in baptiſmo, ſi aqua animare noverunt*. Albasp. Ibid.

Non video quantum. Non video perſonam humanam aliquid illic conferre: tres ſufficiunt. Idem. Ibid.

Non potest nosse Christiana secreta. Myſteria: Tertullianus: *ſequitur ut extranei: at unde, extraneis notitia?* Idem. Pag. 81.

Et qui in tumulo quiescit, &c. Priores editiones, *& qui tumulo quieſcit tacitus de tabulis loquitur, & vivus cujas, &c.* ſcribe, *& qui tumulo quieſcit tacitus, de tabulis loquitur vivus. Is cujas, &c.* Totum hunc locum quomodò S. Auguſtinus imitatus ſit, videbis in Balduini notis, qui locum profert. Quod hic autem Optatus, *Qui tumulo quieſcit tacitus*, Auguſtinus, ille ſine ſenſu jacet in monumento, &c. M. Cas. Ibid.

Qui in tumulo quiescit, tacitus de tabulis loquitur. Elegantiſſimè, de ſepulto cujus teſtamentum aut codicilli, obortâ è re natâ contentione, inſpiciuntur. Incert. Ibid.

Formam humilitatis. Si Petrus loquutus non fuiſſet & non recuſaſſet lavari, Chriſtus de baptiſmo nihil dixiſſet. Albasp. Ibid.

Christi enim vox est, qui semel lotus, &c. Non primus Optatus, dubium in re magis an verbis falſus, hoc loco Pag. 81.

ità abuſus eſt. Jampridem Tertullianus de bapt. cap. 12. planè ſimiliter uſu fuerat, niſi quod Tertullianus (quod tamen eodem redit) ità vertit: *qui ſemel lavit, non habet neceſſe rurſum.* In aliis editionibus integer locus affertur: *Qui ſemel lotus eſt, non habet iterum neceſſitatem lavandi, quia eſt mundus totus:* & Victor Uticenſis citat extremo libro niſi quod ille *lavari*, quod hîc *lavandi*. M. Cas.

Ibid. NON DE PERSONA. Dixit aquam lavare, non perſonam conferentem aquam. ALBASP.

Ibid. NAM SI ESSET DISTANTIA. Si eſſet differentia inter perſonas quæ baptizant. IDEM.

Ibid. TOTA SIMPLICITATE. Pro *omni* dixit, ut altàs, *totam importunitatem*, aliàs *totam ſanctitatem*, ac *totam ſecuritatem*. Quomodò & Hieronymus & Vopiſcus, notante Iſaaco Caſaubono excellentiſſimo critico. INCERT.

Ibid. IN SPIRITUM SANCTUM. Exorciſmis eum fugando. ALBASP.

Ibid. ITERUM CHRISTIANUS. Quomodò poteſt renaſci qui natus eſt: per primum baptiſmum novam aſſecutus eſt naturam, quomodò poteſt eam amittere per ſecundum baptiſmum & eamdem rursùs aſſequi? IDEM.

Ibid. UNA FIDES HOC LOCO AB HÆRETICORUM, &c. Scribe, *una fides. Hoc loco ab hæreticorum erroribus & ab eorum variâ fide, fides unica ſeparatur*, proximè citati loci ſingula percurrit. Jam de *uno Deo*, *uno Chriſto*; ſequitur, *una fides*. De hac quoque poſtquàm egit, addit: *Deindè ſequitur unum baptiſma, ut quia quod unum eſt, &c.* M. Cas.

Ibid. UNA FIDES HOC LOCO. Senſus eſt: cùm ſit una duntaxat fides, hæretici qui veram & rectam de Trinitate fidem non habent, non poſſunt baptizare, quia fides ab eorum vanâ fide ſeparatur. ALBASP.

Ibid. ET JAM VOBIS PRÆSCRIBITUR. Et hoc etiam contra vos pugnat, quia cùm ſit una fides, non poteſtis, neque debetis aliam dare in rebaptizatione. IDEM.

Ibid. TOTUM PONENDO IN DOTIBUS. Omnem vim ſacramentorum ponendo in ſanctitate conferentis. IDEM.

Ibid. NOMEN FIDEI. Qui baptizatur, debet credere: debet habere fidem; quod ſi habeat & habere debeat, non requiretur fides baptizantis; ſed baptizandi. IDEM.

Ibid. ALTERUM CREDO. Interrogabantur in baptiſmo, profitebanturque ſe in Chriſtum & in Deum credere, quare cùm ità eſſet, non debebebant aliud *credo* exigere, quia unum eſt tantùm *credo*, non duo. IDEM.

Ibid. NON SOLÙM HÆRETICORUM. Illa fidei unitas non ſolùm hæreticorum baptiſma, quod in illâ fide & in Trinitate datum non eſt, excludit, ſed etiam vetat ne ipſa duplicetur fides, & aliam à rebaptizatis extorqueatis, aut infeſtetis. IDEM.

Pag. 83. TRES ESSE SPECIES. Tria concurrunt. IDEM.

Ibid. PRIMA IN TRINITATE. Neceſſe eſt ut baptiſmus fiat in nomine Patris, Filii, & Spiritûs ſancti. IDEM.

VIDEATUR MUTABILIS. Perſona baptizantis non facit ut gratia ſacramenti remaneat, ſed fides baptizati. IDEM. Ibid.

EJUSDEM PERSONÆ ESSE DISTANTIAM. Vultis ut magna ſit differentia inter Donatiſtam & orthodoxum baptizantes. ID. Ibid.

SUPERBIAM VESTRAM ANTEPONERE TRINITATI. Quia vultis ſanctitatem & effectum baptiſmi naſci ex ſanctitate conferentis, non ex fide. IDEM. Ibid.

ET CÙM AB ACCIPIENTIBUS BAPTISMA, &c. Baptiſma eſt quod ab accipientibus deſiderari debere dicit, non Trinitas aut fides, ut quidam hîc ineptiſſimè; non advertentes illud *deſiderare* proprium ſacramentis noſtris, baptiſmo & Euchariſtiæ, verbum olim fuiſſe; de quo multa ὁ μακαρίτης pater in exercitat. ad Baron. exercit. 16. ſection. 45. M. Cas. Ibid.

BAPTISMA DESIDERARE DEBEAT. Baptizanti ſummâ ope debent eniti ut perfectè credant; vos autem vultis ut magis deſiderent baptizari à non peccatoribus, & plus ſperent à ſanctitate baptizantis, quàm à fide & à Trinitate. ALBASP. Ibid.

PROPRIUM CORPUS. Baptiſmus conſtat ſuâ formâ & materiâ, ut aiunt, inter quæ perſona baptizantis non numeratur: cur ergò vobis vindicatis totam ejus rationem & eſſentiam, & eam in veſtrâ perſonâ ponitis? IDEM. Ibid.

D CERTA SUNT MEMBRA. Certæ ſunt partes. IDEM. Ibid.

NEQUE ENIM UNUS HOMO EST, QUI SEMPER, &c. Lege, *neque enim unus homo eſt, qui ſemper & ubique baptizat. In hoc opere jamdudum alii fuerunt, modò alii, poſteà alii futuri ſunt, Operarii mutari poſſunt, ſacramenta, &c.* M. Cas. Ibid.

QUI NON HABET QUOD DET, QUOMODÒ DAT? Hoc argumentum in concilio D. Cypriani habetur. ALBASP. Pag. 84.

JAM CHRISTO PRÆSENTE, &c. Pro *vocabat* putet aliquis fortaſsè, *vacabat*, eſſe reponendum, quod & hîc non malè convenire videatur, & poſteà ſæpiùs ingerat, opponit etiam τῷ *operari*, quod hîc; *& ut oſtenderet Filius Dei ſe vacaſſe, fidem tantummodo operatam eſſe, &c.* Poteſt tamen retineri quod hîc eſt, cùm illud quoque ſententiæ, locoque benè congruat, idemque alio loco repetere videatur aliis verbis: *Cui creditur ipſe dat, quod creditur, non per quem creditur:* etiam operandi verbo uſurpato in ſequentibus: *Operantibus cunctis humana ſunt opera, ſed Dei ſunt munera.* M. Cas. Ibid.

IN REGNUM LEGIBUS. Ex formâ baptiſmi præſcriptâ, ALBASP. Pag. 85.

QUI NON POST PERSONAM OPERARII INTERROGABAT. Nota phraſim, *interrogare poſt aliquem*, & ſimiliter eâdem hac pag. *inſectari in aliquem*. Sic particulis abundantibus nonnunquam utitur Optatus, ut hoc libro 5. *de foris*, pro *foris*, & alibi, *pulſare ad cœlum*. Et huc pertinent quæ ſuprà annotavimus *aperire ad fontem*. INCERT. Ibid.

CREDIDERANT IN REMISSIONE. Non crediderant in Patre, Filio, & Spiritu ſancto. ALB. Pag. 86.

ET SI

Ibid. Et si Deus vacat, et apud vos A eſt omne quod dandum eſt, &c. Quæſo te, lector, ecquid ab Optato clarius dici potuit? non res ipſa clamat, ut propriè de converſione ad Deum locutus ſit? ſunt tamen qui ad neſcio quam baptizandorum *converſionem*, quam neque probant (nam quod fidem profeſſuri ad Orientem converterentur, non magis ad baptizandos pertinet, quàm ad alios quoſcumque) & ſi probarent, tamen huc pertinere minimè concederem. Breviter moneo te, B lector, triplicem ejus vocis uſum apud veteres ſcriptores frequenter occurrere. Cùm de converſione gentilium, ſeu hæreticorum *ad verum Dei cultum*, ſeu *veram religionem*; cùm de ſceleſtis & impiis Chriſtianis ad veram pietatem converſis loquuntur, ut hodièque vulgò: cùm denique de maritis continentibus, qui olim non minùs vulgaris ejus uſus fuit. Loca multa congeſſit eruditiſſimus Fileſacus in Selectis: ſed addi multa poſſunt. Inſignis hic Salviani de gubern. lib. 5. C *Sicut etiam illi de converſione ac Deo aliquid cogitaſſe, qui à conjugibus propriis abſtinentes, à rerum alienarum pervaſione non abſtinent, &c.* Novum prorsùs converſionis genus; *licita non faciunt, & illicita committunt. Temperant à concubitu, & non temperant à rapinâ, &c. præpoſterum eſt quod agitis, non eſt hoc converſio, ſed averſio, &c.* M. Cas.

Ibid. Ad vos sit conversio. Alludit ad illum baptiſmi ritum & ceremoniam: exſufflato & abjurato Satana versùs Occidentem, ad Orientem mox ſeſe convertebant baptizandi, & in Deum ſeſe credere ſolemniter profitebantur: undè dicit Optatus, dùm baptizatis ad vos ſe convertere debent baptizandi, non ad Deum; quia ex perſonâ baptizantis vultis baptiſmum operari, non autem ex fide quam quis profitetur. Albasp.

Ibid. Probate Joannem habuisse. Probate Joannem habuiſſe remiſſionem peccatorum. Idem.

Ibid. Illo operante dabat Deus, qui dando deficit. Impia planè hæc eſt ſententia niſi interpretatione ſubvenias. *Deficere* ergò *dando* eſt, *ceſſare dare*. Sic *ceſſare dando* dicit; non quòd defectum potentiæ, ſed voluntatis in auctore agnoſcat. Incert.

Ibid. In artibus suis. Colores non homines mutant lanas; ità aqua, non perſona baptizantis mutat baptizatum. Albasp.

Pag. 87. Cùm pretiosus inficitur color, &c. Pro *convectione* legendum eſſe *confectione* jampridem monuit Radulphus Fornerius, rerum quotidianar. lib. 2. c. 6. Quod etſi improprium ſit, *infici* enim lana propriè dicitur, non *confici*, quod aliud eſt: Optati tamen eſſe certiſſimum eſt, cùm poſteà quoque paucis interjectis repetatur. Totum autem hunc locum ità puto diſtinguendum: *Cùm pretioſus inficitur color, natura ſæpè convertitur, dum confectione vellus candidum purpuraſcit. Sic alba lana regalem tranſit in purpuram, quomodo catechumenus in fidelem. Utique dum incipit, &c.* M. Cas.

Ita veſtrorum ex MSS.

Ibid. Dùm conversione. Neſcio an legendum, commixtione. Albasp.

Ibid. A Dùm convectione vellus candidum purpurascit. Peſſimè illud αὐτὸ τὸ vellus circumfertur, quòd vel cæco appareat. Quare *continctione* legit Barthius. *Contingere* Lucretianum eſt: fortè *confectione*. Incert.

Ibid. Sic alba lana regalem transit in purpuram. Boëtius: *Reges purpura monſtrat.* Idem.

Ibid. Quomodò catechumenus. Ele- B gans comparatio. Albasp.

Ibid. Vocabulum. Ex Pagano fit Chriſtianus. Idem.

Ibid. Et mentem. Quia renaſcitur, & ejus mens & natura mutantur in aquis. Idem.

Ibid. Pigmenta ex Oceano. Piſcis ſanguinem qui in Oceano capitur. Idem.

Ibid. De Pagano Catechumenum fecit. Docui illum. Albasp.

Ibid. Aquam inducere potest, im- C perare ut, &c. Quid iſta verba ſibi velint, *imperare ut teneat*, aut quo ſenſu ad vineam, de quâ hìc agitur, pertineant, non ſatis intelligo. Optatus quid velit, ſatis liquet. In cultore vineæ non eſſe ut illa maturescat, ſeu *tenereſcat*, ut de arboribus in genere Tertull. fructumque edat; ſed totum hoc à Deo pendere. Ego ſic ſentio, verba illa *ut teneat*, gloſſema inepti alicujus eſſe, qui elegantiam ac proprietatem vocis *imperare* non aſſequebatur; & quòd D *aqua* proximè mentio facta eſſet, ità hunc locum ſupplendum putavit. Nam & Optatus anteà haud abſimilibus verbis uſus eſt, cùm *eum detrutum eſſe lacum*, dixit, *qui aquam nec habeat, & acceptam continere non poſſit*. Cæterùm, *imperare arvis*, dictum Virgilio Georgic. lib. 1. & Senecæ de tranquill. animi cap. ult. Sed Senecæ locum in tironum gratiam proferam, qui vim verbi non omnibus noti egregiè explicat, *ut fertilibus*, inquit ille, *agris non eſt imperandum: citò* E *enim exhauriet illos numquàm intermiſſa fœcunditas; ità animorum impetus aſſiduus labor frangit.* Ad vites & vineas propriè Plinius lib. 17. c. 22. *Temerarium eſt ante craſſitudinem pollicarem viti imperare.* Columella quoque de re ruſticâ lib. 4. c. 24. *Poſt largos fructus parcendum eſt vitibus, & ideò anguſtè putandum, poſt exiguos imperandum.* Poſſis etiam legere *imperare vinea non poteſt.* M. Cas.

Ibid. Operarii inter alios estis F intrante sole, &c. Scribo: *Operarii inter alios eſtis. Intrante ſole, hoc eſt, finito ſeculo, &c.* Matth. 20. cap. 8. ὀψίας δὲ γενομένης, &c. quò hæc pertinent, ex Hebr. idiotiſmo fluxiſſe videtur qui ſuum בוא venire, ingredi, de occidente ſole uſurpant, ut & יצא exire, de Oriente. Idem.

Pag. 88. Et curatus est puer in illa hora, certè dantis est, &c. Idem poſt pauca repetitur, atqui utrobique videbit Optati menti repugnare, qui attentius in- G ſpiciet: ut potiùs dicendum fuerit: *certè dantis non eſt, ſed accipientis.* Reſpondebit aliquis fortaſsè, Optatum non tam verborum ipſorum controverſiam moviſſe Donatiſtis, quàm impiæ ſententiæ, quâ ipſa proferebant. Nihil igitur

vetare, quin eorum verbis uti potuerit, ſed alia, quàm ipſi mente, antea enim cùm hæc illis verba objicit, ſtatim ſubjicere: *& utinam hoc de Deo diceretis, qui hujus rei dator eſt, ſed quod ſtultum eſt, vos dicitis eſſe datores.* Non igitur hîc Optatum id agere, ut *accipientis eſſe* contra Donatiſtas probet, ſed ut probet eſſe *dantis*, non ejus quem illi volebant, *miniſtri* ſcilicèt, ſive *operantis*, ſed ipſius Dei. Quod autem *fidei* tribuit, nihil obſtare, quin & Deo vendicet, cùm quidquid impetratur à Deo, per fidem in Deum, id rectè dici poſſit à Deo totum proficiſci, & illi uni acceptum referri. Hoc etſi verè dici poſſe non negamus, cùm tamen Optatus exertè, *Deum vetaſſe, fidem tantummodo operatam eſſe nihil de virtute ſua promiſiſſe, ſed poſt fidem alienam interrogaſſe;* eam eſſe Optati mentem non puto. An igitur hoc *certè*, quaſi ironicè concedentis eſt? *certè dantis eſt*, &c. an *certè?* q. d. aït tu? *dantis eſt, non accipientis?* Idem.

Pag. 89. De secreto. Secreta matrimonii, Tertullianus; res obſcœnas ità explicabant, *ſi invenires aliquem Catechumenum.* Hoc exemplum poteſt convenire in Catechumenum qui fidem detrectaret: ſed indè non efficies perſonam baptizantis plus conferre quàm ſacramentum. Alb.

Ibid. Scabrosissimos mores dicit. Incert.

Ibid. Innotationem. Regenerationem. Alb.

Ibid. In qua non legitur aliquis leprosum illum Syrum, &c. Aliæ editiones: *In quâ non legitur aliquis illum leproſum Syrum antè dictum vel juſſione Heliſæi, &c.* Scribo: *In quâ non legitur aliquis leproſum Syrum antè dictum, vel juſſionem Heliſæi, &c.* Videtur idem nos iterùm dicere. Poſſumus tamen à tautologiæ vitio defendere, ſi, ut ſuadent ejus verba diligentiùs expenſa, ità diſtinguamus: Non omninò legitur aliquis illum laviſſe, undè colligamus ideò iterùm illum lavatum, ut meliùs lavaretur. Sed neque hujus collectionis ea neceſſitas eſt, ut ſufficiat vobis, ſi prius illud legeretur, niſi & illud quoque expreſſum eſſet, ideò iterùm lotum eum eſſe, quòd prima lotio nihil profeciſſet. Quod tamen & ipſum ſi legeretur, ne ſic quidem cauſam obtineretis, cùm ſi contigiſſet, ideò contigiſſet, non ut perſonarum, ſed ut aquarum diſcrimen fieret, idque ad fidem futuræ aliquandò Jordanis fluvii, præ cæteris excellentiæ. M. Cas.

Pag. 90. Resurrectio repræsentet. Reſurrectio repræſentat regnum Dei & beatitudinem. Albasp.

Ibid. Cùm Filius Dei ipse Christus sit sponsus, &c. Cave tibi imponat illud, cùm quaſi cauſæ præïret, non enim cauſam reddit ſuperiorum Optatus, ſed idem proſequitur addita obiter, veſtis illius deſcriptione, & myſticâ deſignatione, quæ nimirùm Chriſtus ipſe, &c. Ità autem puto legendum: *Nihil erat quod iraſcatur veſtem nuptialem non habenti: cùm Filius Dei ipſe ſit ſponſus, & veſtis, & tunica, natos in aquâ* (id eſt, *baptizatos*, ut mox interpretatur: quos & *natos* alibi quoque non ſemel:) *qua multos veſtiat & inf. &c.* Ità præter alios loquitur, & Victor Uticenſ. de perſec. Vandalic. lib. 3. de Elpidoforo quodam apoſtatâ: *Hic enim dudùm* (inquit ille) *fuerat apud nos in eccleſiâ Fauſti baptizatus, quem venerabilis Macarius diaconus de alveo fontis ſuſceperat generatum.* Cujus eò libentiùs memini, quòd vellem ejus verba cum Optato conferri, cùm non gemina ſolùm, ac amplior parabolæ illius de veſte nuptiali, quæ mox in Optato ſequitur explicatio, apud illum extet; ſed & ſabanorum, ſive linteaminum, quibus recèns baptizatos cingere & tegere mos olim, mentionem faciat, quæ & ad ejuſdem parabolæ interpretationem pertinere videntur. M. Cas.

Innumerabilem. Eleganter unam Chriſti tunicam dicit. Incert. Ibid.

Rogatur. Nimis laſa. Albasp. Ibid.

In foeminis immutatur. Convenit & aptari poteſt mulieribus & viris. Idem. Ibid.

Amice, hoc est, dicere, cognoscote, &c. Nihil confuſius aliquot hiſce lineis ut hîc editæ ſunt, & vulgò eduntur. Sed & mendo non carent. Scribe igitur, me ſpondente, *amice: hoc eſt dicere, cognoſcote* (ideò & amicum compello, ſcilicèt:) *cùm aliquando renuntiaveras Diabolo, & ad me converſus fueras, & dederam tibi veſtem nuptialem, ut quid ſic veniſti non habens veſtem nuptialem? hoc eſt dicere, quare non habes quod tibi dedi? Nemo enim iraſci poteſt non habenti rem, quæ data non ſit. Veſtem nuptialem, &c.* M. Cas. Ibid. *Reſtituuntur à nobis loca.*

ANNOTATIONES
VARIORUM
In librum VI. S. Optati.

Vota populi. Ab epiſcopo vota populi, & ad altare offerebantur. Albasp. Pag. 91.

Memoria Christi. Præter corpus Chriſti quod in altari offertur, fideles etiam qui cum eodem corpore uniti & adunati ſunt, offeruntur. Idem. Ibid.

Pignus salutis æternæ. Ex divo Paulo: *Vivificabit & mortalia corpora veſtra propter inhabitantem Spiritum in vobis.* Idem. Ibid.

Spei Resurrectionis. Spiritus Dei conſervatur in nobis cujus vi corpora noſtra reſurgent. Ad Epheſios: *In quo credentes ſignati eſtis Spiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ.* Nota modum loquendi *unde à multis?* hoc eſt, preces factas in altari tanquàm in ſolemniori loco, & ubi Deus vult exorari, multi acceperunt Spiritum ſanctum. Idem. Ibid.

In quibus fraternitatis munera. De oblationibus fidelium quæ in altari conſecrarentur hic locus accipiendus; ex quo liquet omnes olim fideles oblationes obtuliſſe, & eas in altari conſecratas fuiſſe. Idem. Ibid.

Nisi sedes corporis. Quia ex illis oblationibus corpus Chriſti conficiebatur. Idem. Ibid.

Verecundia. Ne ſcilicèt viderentur cum Pag. 91.

orthodoxis communicare, & hoc duplici de cauſâ: prima, quia orthodoxorum conſecrationem approbaſſent ſi in altari ab illis conſecrato obtuliſſent; ſecunda, qui offert in altari in quo epiſcopi obtulerunt, cum eis communicare videntur, quia altare eſt ſedes oblationum & locus in quo fieri debet, & ad quem Deus magis reſpicit. IDEM.

Ibid. TANTÆ EST. Altaribus. IDEM.

Ibid. QUOD UT IMMUNDO ORE, &c. Scribe *immundo ore*, ex fide iteratæ ab Fr. Balduino editionis. INCERT.

Ibid. CALIDA DE FRAGMENTIS ALTARIUM FACTA EST. De uſu calidæ apud antiquos, tam miſtæ quàm puræ, jam multi multis. Quia tamen non deſunt viri doctiſſimi, qui *calidam* aliter interpretentur, & aquam aut non omninò, aut nonniſi in ægrorum aut infirmiorum gratiam, calefieri ſolitam ab antiquis aſſerant, dignus hic locus qui obſervetur à lectore; qui vel unus refellendæ iſti opinioni ſufficiat. M. CAS.

Ibid. PER CERTA MOMENTA. Ubi aliquandò corpus Chriſti ſervabatur. ALBASP.

Ibid. QUID NOS OFFENDISTIS. Baſilicas, quas à Juliano acceperant, poſteà reddiderunt Donatiſtæ: de earum altaribus loquitur. IDEM.

Ibid. MANUS NOSTRAS. Sacrificia noſtra & veſtra. IDEM.

Ibid. IN CRUCE. Crux eſt altare ſacrificii cruenti, altaria autem noſtra ſunt incruenti: quare rectè à cruce ad altaria argumentatur. IDEM.

Ibid. ANTIQUIS OBLATIONIBUS. Oblationes quæ in illis altaribus factæ eſſent tempore D. Cypriani, ad Donatiſtas non minùs pertinebant quàm ad orthodoxos: ad eas videtur reſpexiſſe, cùm ait, *antiquis*. IDEM.

Ibid. SUPERBUS. A ſuperbiâ Donati cæteri ſuperbi vocari poterant: ſed, ni fallor, eos vocat hoc loco ſuperbos, quòd ſe puros jactarent; & cùm omnes preſbyteri inter ſacra ſeſe peccatores, & tanti ſacrificii indignos ſacerdotes ſeſe dicerent, ii ſe Catharos profiterentur. IDEM.

Ibid. CUR VOTA. Nota inſignes altarium laudes & nomina: ſedes corporis Chriſti; ſcala orationum; via precum; aſcenſus ſupplicationum; habitatio corporis Chriſti; locus invocationis; ara Chriſti; crux Chriſti; munerum locus; portator membrorum Chriſti; deſcenſus & porta Spiritûs ſancti. IDEM.

Ibid. CUR VOTA ET DESIDERIA HOMINUM, &c. Fr. Balduini. INCERT.

Ibid. DESIDERIA. Vide an huc faciat vetus gloſſarium, *deſiderata* λατρεῖα, ταιτί. INCERT.

Ibid. CONJURATIO. Cùm in hac materiâ omnium eadem ſit ſententia, cur tam diverſè de altaribus ſtatuiſtis? ALBASP.

Ibid. SIC (*lege* SI) SUB PECCATO ERAT REMOVERE, NON LICUIT FRANGERE. SI OPORTUIT FRANGERE, TRANSISSE PECCATUM EST. *Raſiſſe peccatum eſt*, ex Fr. Balduini editione a. INCERT.

Ibid. RASISSE PECCATUM. Quia major remanet, & ſi ea radatis; in quo cùm offeratis nobiſcum, communicatis; & ità peccatis. ALBASP.

SI ENIM NON LICUIT, &c. Scribe: *Si enim non licuit; ſi ut inter vos placuit rectè videtur, &c.* Hîc quoque videtur ab Optato quædam ταυτολογία admiſſa, quam parvâ mutatione tollere perquàm facile. Sed quædam tolerare, interdùm ſatiùs, quàm in alienis ſcriptis nimis acutos eſſe. In proximâ periodo miror quomodò *majeſtatis* pro *vetuſtatis* quod anteà erat, irrepſerit in hanc editionem. Nam Balduinum piget ut credamus tam obeſæ naris fuiſſe, ut non perceperit ab hac unâ voce haud vulgaris acuminis ſententiam totam pendere. Etſi autem quod vulgò dicimus, *majores noſtri*, ab aliquibus, ut Varrone in ſatyrâ, quæ Ταφὴ Μενίππου inſcribitur, *antiqui noſtri*, dictum ſit; haud puto tamen unquàm fuiſſe, qui *majeſtatem* pro *antiquitate* aut *vetuſtate*, diceret; aut id illis in mentem veniſſe, per quos factum ut *majeſtas* hoc loco pro *vetuſtate* legeretur. M. CAS. Ibid.

IN VISCERIBUS MAJESTATIS. In editione Germanicâ; *vetuſtatis*: ſed *majeſtatis* verbum retineri poteſt, ſenſuſque eſt: altare res eſt divina, cujus cùm primam cutem raſiſtis, ea quæ renaſcitur eſt etiam divina, quia totum caput eſt divinum: ideò novitatem quæritis in viſceribus rei divinæ, ſed eam non invenietis, quia tota eſt, & viſcera etiam ſunt divina. ALBASP. Ibid. *Ita veſtram. tum in MSS.*

IN VISCERIBUS VETUSTATIS. Eadem editio Bald. *majeſtatis*. INCERT. Ibid.

DONEC AD SE PERTINET, ET IN SE TOTUM EST, QUOD UNUM EST. Hæc omnia non agnoſcit eadem editio. IDEM. Pag. 93. *Hæc linea à nobis reſtituta eſt.*

IN IPSO MINISTERIO. Eadem, *myſterio*. INCERT. Ibid.

LINTEAMINE. Linteis conſecratis & ſanctificatis altaria olim tegebantur & ornabantur. ALBASP. Ibid.

ALTAM FODITE SCROBEM. Sic etiam fœminino genere ſcrobem extulit Lucanus, lib. 8. Ibid.

Exigua trepidus poſuit ſcrobe nobile corpus.

Aliis ferè maſculini generis eſt. INCERT.

SPECIES. Partes. ALBASP. Ibid.

MERCEDEM NEFARIIS NUNDINIS PROVOCANTES. Fr. Balduini editio a. *mercem nefariis nundinis procurantes*. INCERT. Ibid.

ELIGERE. Debueratis eos vendere Chriſtianis, ne in ſordidos uſus à Paganis emerentur. ALBASP. Ibid.

PASSI ESTIS ETIAM COMBURI MANUS VESTRAS, QUIBUS, &c. Conjiciebam: *Paſſi eſſetis etiam*, eodem ſcilicet igne, quo ſancta vaſa ſunt conflata, veſtras quoque manus expiari, &c. Sed cùm jam anteà dixerit: *Dum impiè perſequimini manus noſtras illic ubi corpus Chriſti habitabat, feriſtis* (feritis? an feriſtis, per craſin pro feriiſtis?) *& veſtras*: Infrà quoque: *Altaria, & vaſa ſuprà memorata, & in manibus veſtris jamdudum fuerant & in noſtris. Si infamatis manus noſtras, quare illic damnatis & veſtras?* Etiam hîc fortaſſè idem voluit, ᵗⁱ *inconſideratè* quod paulò antè, idem quod Ibid.

paſſim, quod mos ſequitur; ſive ut idem Optatur, *non electo emptore*: nullo emptorum, piorum aut impiorum, Paganorum aut Chriſtianorum, diſcrimine habito. M. CAS.

Ibid. COMBURI MANUS VESTRAS. Liqueſieri calices in quibus obtuliſtis & confeciſtis ſanguinem Chriſti. ALBASP.

Pag. 94. POLLUI HOMINES POSSUNT FUMIS SACRILEGIS, &c. Priores *pollui homines poſſunt fumo nidoribus ſacrilego ſanguine*. Puto Optatum ſcripſiſſe, *pollui homines poſſunt fumi ſacrilegis*, vel, *ſacrilegis nidoribus, ſacrilego ſacrificii ſanguine*, &c. M. CAS.

Ibid. IN ORIGINE. De unitate factâ per Macarium loquitur quæ ad Donatum tanquam ad Arionem eſt referenda. ALBASP.

Ibid. SOCIATI ORIENTALIBUS. Suſpectos habebant Afros, Hiſpanos, Gallos, Italos, quia Donatum damnaverant & cum Cæciliano communicaverant; ſed in Orientales nihil quidquam fingere poterant; quare Optatus ſæpiſſimè eis objicit quòd non communicarent cum Orientalibus, in quos nihil habebant quod dicerent. IDEM.

Ibid. QUIA UNITATEM DEO PLACITAM HABEMUS. Eadem, *amavimus*. INCERT.

Ibid. ASSENSUM ACCOMMODAVIMUS. Quia communicavimus cum eis: nulla enim major communicatio quàm per aſſenſum, ut ait divus Auguſtinus contra Donatiſtas. ALBASP.

Ibid. FURTIVAS. Corruptas ſcripturæ lectiones: vel vocat furtivas, quia cùm non communicarent Eccleſiis quibus ſcriptæ eſſent divi Pauli epiſtolæ, eas quaſi furari viderentur. IDEM.

Ibid. ALIENAS. Si furtivas non legitis: probate vos non alienas legere lectiones, cùm de epiſtolis ſacris legitis: hoc autem non poteſtis probare, quia non communicatis cum Eccleſiis quibus illæ epiſtolæ ſcriptæ ſunt. IDEM.

Ibid. UT QUID AUDETIS. D. Auguſtinus eodem utitur argumento, epiſt. 165. *Quid autem perverſius & inſanius quam lectoribus eaſdem epiſtolas legentibus dicere, pax tecum, & ab earum Eccleſiarum pace ſeparari quibus ipſa epiſtola ſcripta ſunt?* Cujus vim non facile eſt reperire, nam poterant epiſtolas legere, etſi non communicarent iis quibus ſcriptæ eſſent: niſi dicas D. Paulum communicaſſe cum Galatis, & Donatiſtas communicare cum D. Paulo; & tamen non communicare cum Galatis: quod abſurdum videbatur. IDEM.

Ibid. IGITUR ALTARIA TUA SUPRA MEMORATA. Emenda ex integriore F. Balduini libro I. *altaria & vaſa ſuprà memorata*. Quæ continuò ſequuntur mutila ſunt, reſtitue ex eodem codice: *Igitur altaria & vaſa ſuprà memorata & in manibus veſtris jamdudum fuerant & in noſtris. Si infamatis manus noſtras, quare illic damnatis & veſtras?* INCERT.

Ibid. POLLUTA SI SOLUS TACTUS. Idem liber: *polluta, eſto, ſolus tactus ſit*. IDEM.

Ibid. SI PECCATOR. Si is qui ſacramenta celebrat, ſit peccator. ALBASP.

Ibid. TACTUS. Actio celebrantis. IDEM.

Ibid. TABULAM. Aras conſecrabant & veſtes. IDEM.

Pag. 95. UT VIRGINES. Loquitur de virginibus, quæ eſſent baptizatæ ante ſchiſma, aut de iis quæ poſt rebaptizationem ad Catholicos tranſierant, quibus pœnitentiam imponebant Donatiſtæ, quòd cum Catholicis communicaſſent. IDEM.

Ibid. IN DISCENTES, ejecit Fr. Balduini editio 2. INCERT.

Ibid. UT JAMDUDUM PROFESSÆ, SIGNA VOLUNTATIS CAPITIBUS, &c. Fallor an Optatus ſcripſit, *ut jamdudum profeſſæ, ſigna voluntatis capitibus impoſita vobis jubentibus immutarent*. Nam *profiteri* & *profeſſa* αὐλοῖς vulgare eſt, ſed *capite profiteri ſigna voluntatis*, mihi non obſervatum quemquam ità loqui. *Capiti* autem *imponere*, de his ipſis mitellis iterùm Optatus poſt unam aut alteram paginam. Sequitur in hac editione Balduinianâ, *ut mitellas alias projicerent, alias, &c.* quod anteà legebatur, *ut mitellas aureas projicerent, alias, &c.* quod & nuperis editoribus magis arriſit. Sanè purpureas fuiſſe mitellas illas, Optatus ipſe docet in ſequentibus. Sed *aureas* quoque fuiſſe vix ipſi Optato crediderim. Quòd hic autem *mitellas*, in aliis magis latinè *mitellas*; quamvis & *mitrulas* à Julio Solino formatum non ignoramus. MER. CAS.

Ibid. UT MITELLAS AUREAS PROJICERENT. Eadem, *ut mitellas alias projicerent*. Virgilius in catalectis: (Ita legitur post emendationem noſtram.)

Copa Syriſca caput gratâ redimita mitellâ.

Cicero pro Rabirio Poſthumio: *deliciarum causâ & voluptatis, non modò cives Romanos & nobiles adoleſcentes, & quoſdam etiam Senatores ſummo loco natos, non in hortis & ſuburbiis ſuis, ſed Neapoli in celeberrimo oppido cum mitella ſæpè videmus*. Ubi alia exemplaria habent, *mitrella*. Cornelio Celſo ſummæ elegantiæ medico, lib. 8. c. 10. *mitella* eſt linteum in quo brachium fractum læſumve ſuſpenditur ad collum. Optatus Nonnarum ſive ſacrarum virginum vittas ſive vela (undè Belgis noſtris *Wiele*, *Wiedoeck*, & *Wiile*) *Mitellas* vocat, quaſi parvas mitras dicas. *Mitra* verbum eſſe Syriacum (Græci dicunt ἀνάδημα Latini vittam) monuerunt jamdudùm viri docti, & propriè ſignificat vinculum aut redimiculum. Poëta:

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

Vide ibi Servium. INCERT.

Pag. 96. QUASI SUMPTUS. Quomodò virginitate, aut matrimonio uti debeamus. ALBASP.

Ibid. DUOS DENARIOS EROGASSE. Voluntatem Chriſti explicaſſe. IDEM.

Ibid. SED QUIA QUI SANCIUNT. Ait Paulum nihil aliud de conjugio ſtatuiſſe, neque à Deo accepiſſe, qui poſt impenſam Teſtamentorum doctrinam debebat aliquid ſuggerere, quàm benefacere eum qui virginem ſuam dederit; & meliùs qui non dederit. IDEM.

Ibid. NON INDE COMPESCUNTUR ÆSTUS ANIMI, QUOS INTERDÙM ÆSTAS ACCENDIT. Corrige, *ætas accendit*. INCERT.

Ibid. TALIS PANNUS DETORQUERI POTEST.

TEST. Fuſtè ſcripſit Optatus, *deturpari.* IDEM.

Ibid. IN NUPTIAS SPONSI. Vovebant Chriſto virginitatem. ALBASP.

Ibid. SPIRITALI SPONSO SOLVERANT CRINEM. *Crimen* eudi oportuit. Sed hoc mendum & ſexcenta talia adeò manifeſta ſunt, ut primo ſtatim aſpectu deprehendantur. Sic eadem p. peſſimè *divus* pro *devotus* editur. INCERT.

Ibid. SOLVERENT CRINEM. Sed & hodiè in virginibus conſecrandis hic ritus obſervatur. ALBASP.

Ibid. QUANDÒ MORTUUS EST. Quia renuntiabant omnibus iis quæ fecerant aut profeſſæ fuerant, cùm eſſent apud orthodoxos: vel ſi mavis: Chriſtus cui nupſerant, eſt-ne mortuus, quòd eas ad ſecundas nuptias convolare cogitis? IDEM.

Ibid. QUÆ CONTRA RAPTORES, &c. Codex can. eccl. Afric. de virginibus etiam minoribus velandis: *Item placuit, ut quicumque epiſcoporum, neceſſitate periclitantis pudicitia virginalis, cùm vel petitor potens, vel raptor aliquis formidatur.* M. CAS.

Pag. 97. UT CRINES ITERÙM. Annotandus ritus nuptialis præter illum de crinibus ſolvendis, hoc inſigni loco: *Hoc* (nudari ſibi nempè capita velata) *nec mulieres patiuntur quæ carnaliter nubunt: ex quibus ſi aliud maritum mutare contigerit, non repetitur illa temporalis feſtivitas; non in altum tollitur; non populi frequentia procuratur.* Hæc ille. Exemplum Latiæ gentis, ne quis potiùs ex more Africano doctum falsò in poſterùm exiſtimes, extat luculentum in Lucano, ubi de Martiâ Hortenſii viduâ dùm Catoni ſecundo nuberet, lib. 2.

Feſta coronato non pendent limine ferta;
Infulave in geminos diſcurrit candida poſtes;
Legitimave faces: gradibuſve acclinis eburnis
Stat torus, & picto veſtes diſcriminat auro:
Turritâve premens frontem matrona coronâ
Tralatâ vitat contingere limina plantâ.
Non timidum nuptæ leviter tectura pudorem
Lutea demiſſos velarunt flammea vultus.

INCERT.

Ibid. NON REPETITUR ILLA TEMPORALIS FESTIVITAS, &c. Proprios Africanorum ritus in nuptiarum ſive *feſtivitatibus*, ut hîc Optatus & Sidonius Apoll. lib. 1. epiſt. 5. ſive *feſtis*, ut Aurelius Victor, idem Sidon. Apoll. Symmachus, aliique ab Optato hîc tangi cum Balduino cenſen. Quamvis enim etiam in Romanorum ritibus aliquid ſimile, illud tamen huc referri minimè debere rectè, meâ ſententiâ, judicavit vir eruditiſſimus Petrus Pithœus adverſar. lib. 11. c. 6. Etſi autem eadem aut ſimilis *in altum levatio* Gothis quoque & Longobardis in uſu fuerit, ut docet idem vir doctiſſimus, nec indè tamen, quod ille velle videtur, rectè concludas Gothicum hunc & Longobardicum morem fuiſſe, de quo loquitur hîc Optatus. Nam & illud quod paulò antè, *virgines quaſi ſecundas coëgiſtis ad nuptias, ut crines iterùm ſolverent imperaſtis*, non alienum videtur ab eorum moribus, cùm in eorum legibus, *in capillo puellæ*, de virgine, ſeu quæ nupta non ſit, uſitata ſit locutio; ſed quid Afris tùm, cùm hæc Optatus cum Gothorum aut Longobardorum inſtitutis, quorum neſcio ſi vel notum tùm nomen in Africâ vel auditum. Cæterùm quæ ſeorſim Optatus hîc *feſtivitas & frequentia* conjungens, Arnob. lib. 4. dixit, *feſtas frequentias: & quid de ipſis conjunctionibus loquimur*, inquit, *quando & quoſdam nuptias celebraſſe & feſtas habuiſſe frequentias, &c.* M. CAS.

Ibid. TEMPORALIS FESTIVITAS. In ſecundis nuptiis nulla olim feſtivitas obſervabatur. ALBASP.

Ibid. IN ALTUM. Capitis ornamentis non utitur. IDEM.

Ibid. INDICTA. Mitrellas. IDEM.

Ibid. JAM CONSECRATAS DEO ASPERSISTIS, ETIAM SALSA AQUA PERFUDISTIS. Locus mutilus, inſtaurandus ex Fr. Balduini editione 2. *Jam conſecratas Deo aſperſiſtis immundis cineribus: crines etiam juſſiſtis ſalsâ aquâ perfundi.* INCERT.

Ibid. IMMUNDIS CINERIBUS. Cineribus pœnitentiæ, quos immundos appellat, quia virgines illæ pœnitentiam non debebant facere. ALBASP.

Ibid. RAPTORES AUT PETITORES. Non poterant in matrimonium rogari, quòd Deo conſecratæ eſſent. IDEM.

Ibid. PROSCRIPTIONEM. Mitrellam, quâ cùm eſſent ornatæ non poterant nubere. IDEM.

Ibid. UT SECUNDAM MITELLAM ACCIPERENT, &c. Legebatur anteà, *ut ſecundam mitellam acciperent, coëgiſtis cùm de primâ lectione recitari non poſſit. Et illud, &c.* Quæ valdè vereor ne Balduinus expunxerit, quòd quò pertinerent non intelligeret. Atqui jam illud Optatus anteà diſputarat, *de mitellâ nihil eſſe mandatum*, & *voluntatis rem eſſe non neceſſitatis.* Hoc idem fortaſsè repetebat his verbis, *cùm de primâ lectione*, ità enim corrigendum eſt, *recitari non poſſit. Lectio* pro *ſcriptura*, ſeu certo aliquo ſacræ ſcripturæ loco, jam anteà monuimus. M. CAS.

Pag. 98. PER JUDICIA SECULARIA. Hæc ad Juliani tempora referenda ſunt: qui & baſilicas & ſacros codices Donatiſtis juſſit reddi. ALBASP.

Ibid. EXECUTIONE OFFICIORUM A PLURIBUS, &c. Quid ad rem quid dixeſint, cùm re ipsâ, quod multò gravius, extorſeritis, ut docet Optatus? An *edixiſtis?* Non aptum hoc neque verbis, neque ſententiæ, ſcribo *eripienda duxiſtis*, id eſt, *eripuiſtis*, ſæpè enim redundat hoc verbum, ut & ſynonyma *puto* & *credo* in his ſcriptoribus. *Officia* autem pro *officialibus*; ut *miniſteria* pro *miniſtris*, & ſexcenta hujus generis. Quod mox ſequitur, *velamina & inſtrumenta dominica extorſiſtis*, puto cum Cochlæo pro *velamina* ſcribendum eſſe *volumina*, quanquàm *aulæis & velis*, ſive *velamentis* decorari & ornari ſolitas eccleſias non ignorem. Qui putant horum aulæorum uſum proprium baptiſmi ſolemnibus, & ideò *alba*, quòd is color baptizandorum puritati maximè conveniret, quæ doctiſſimi Vicecomitis videtur eſſe ſententia, vel

his Paulini Victoriſque teſtimoniis convinci poſſint. Paulinus enim diſertè in natali Martyris:

Aurea nunc niveis ornantur limina velis.

Victor autem, *ſolitum*, ut aït ipſe, *eccleſiæ ornatum* deſcribens (ubi tamen *ſolitum*, non quotidianum, ſed ſolemnioribus quibuſvis occaſionibus, & temporibus dumtaxat uſitatum, interpretor:) etſi non exertè cujus coloris velamina fuerint indicat, dùm tamen *candorem fulgoris*, tam velaminibus quàm cereis & lampadibus tribuit, ſatis colorem eorum mihi videtur innuere. *Pallas* quod mox ſequitur, ſuſpicor irrepſiſſe, pro *palliâ*, *pallas* enim eo ſenſu quod ego meminerim, vix repetias apud antiquorum aliquem, qui certæ ſit & indubitatæ antiquitatis: nam quæ à decretorum collectoribus laudantur Clementis epiſtolæ, in quibus *pallæ* non ſemel fit mentio, cujus ſint illæ apud doctos auctoritatis, nemo neſcit. *Pallia* autem pro quovis operimento ſacro, non rarum apud veteres. Inter alios Victor Uticenſis; *velaminum pallia*, lib. 2. & *pallia altaris* exertè lib. 1. de perſecut. Vandal. M. Cas.

Ibid. In communione possessa. Non novâ, ſed ea quæ ante ſchiſma erat in Eccleſiâ. Albasp.

Ibid. Gentilis excusatio. Caſtigat eadem editio, *executio*. Incert.

Ibid. Quid ob conicibus. An laverint codices quemadmodùm pallas. Albasp.

Ibid. Quod si aliter facias, concupisti. Lege, *corrupiſti*. Incert.

Ibid. Etiam parietes lavare voluistis, &c. Cùm jam priùs *aſperſos cineres* cum *ſalsâ aquâ* conjunxerit, etiam hîc fortaſsè *& cineribus* reſtituendum, aut diſtinguendum, *Etiam parietes lavare voluiſtis, & incluſa ſpatia ſalsâ aquâ & ſpargi*, ſpargique, *præcepiſtis*. Non diſplicebit etiam, ſi quod viris doctis in mentem venit, pro *& ſpargi* ſcribas *aſpergi*. *Incluſa* autem *ſpatia* vel quæ intrà *κιγκλίδας* altaris, vel in genere, quodcumque parietibus inclusum, nempè pavimentum ipſum, ſive ſolum; quod fortaſsè quod ſtratum omninò non eſſet, ut erant iſto tempore eccleſiæ pleræque non adeò ſplendidæ: ideò & lavari ſicut parietes non poterat. *Locum* poſteà vocat: *quid vobis fecerat locus, quid ipſi parietes, &c.* M. Cas.

Ibid. Et sine causa spatia salsa spargi præcepistis. Hæc aliter concipit 2. Balduini editio, *& incluſa ſpatia ſalsâ aquâ & ſpargi præcepiſtis*: legerim, *& incluſa ſpatia ſalsâ aquâ exſpargi præcepiſtis*. Incert.

Ibid. Inclusa spatia. De ſpatio circa altare hoc videtur intelligendum. Albasp.

Ibid. O aqua indulcata ligno! *Indulcare* ad Cn. Mattii *edulcare* compoſitum:

Prudenter edulcare convenit vitam,
Curaſque acerbas ſenſibus gubernare. Incert.

Pag. 99. Post promotionem. Poſt tanta quæ Deus per te fecit. Tertullianus de baptiſmo, *quantum inſtrumentum mundo ferat*. Albasp.

Ibid. Præsentia Moysi in te amaritudo moritur, &c. An hîc *præſentia Moyſi* pro *tempore Moyſis*, ſeu *vivente Moyſi*: durius mihi videtur, niſi alio aliundè exemplo

A mollitatur. Interim ſcribendum exiſtimo; *proceanteà Moyſi, &c.* τῷ *anteà* reſpondet mox, *hodie & à ſchiſmaticis, hodiè cum Catholicorum turba dulcedo tua vexatur*. De *Moyſis* autem *proce*, Exod. 15. v. 25. *At ille clamavit ad Dominum qui oſtendit ei lignum, &c. Moritur* verò pro *mortua eſt*, ut ſæpè, ne dicam ſemper. M. Cas.

Eadem nos et vos lavacra pariter, &c. De uſu balneorum etiam inter Chriſtianos F. M. parens ad Spartianum p. 75. Ibid.

B Idem.

Post nos purificanda putatis. Scribe: *Si poſt nos purificanda putatis?* Sic 2. editio Fr. Balduini. *Si* ἀντὶ τοῦ *an*, quale ſuprà monuiſſe me memini. Incert. Ibid.

Illa lavando promeriti estis Deum. τὸ *ſi* his neceſſariò præmittendum. Idem. Ibid.

Cùm igitur alibi quasi diligentes essetis inventi. Locus mutilus ſuppl. ex 2. editione Fr. Balduini, *cùm igitur alibì quaſi diligentes videri vultis, alibì negligentes eſtis inventi*. Idem. Ibid.

C

Columna. Ut quia lavatis parietes iterùm lavatis Chriſtianos. Albasp. Ibid.

Quia ad hoc basilicas invadere voluistis, &c. Scribo: *qui ad hoc baſilicas invadere voluiſtis, ut vobis ſolis cimiteria vendicetis, non permittentes ſepeliri corpora catholica, ut terreatis* (vel ut in aliis *terreretis*) Ibid.

D *vivos, malè, &c.* M. Cas.

Ad hoc basilicas. Multis in locis duæ erant baſilicæ: baſilica ſcilicèt Donatiſtarum, & baſilica Orthodoxorum, ſed favente Juliano hinc invaſerant Donatiſtæ ut Orthodoxos ſepulturâ privarent. Albasp. Ibid.

Vobis solis. Genus erat communionis ſepeliri in Chriſtianorum cimeteriis: quapropter ſibi ſolis ea vindicabant Donatiſtæ. Idem. Ibid.

E Cimiteria. In baſilicis aut in cimeteriis juxta baſilicas poſita ſepeliebantur. Io. Ibid.

Male tractatis. Hac communione privatis. Idem. Ibid.

In uno. Cum Chriſto unitas. Idem. Ibid.

Qui erroris hujus magisterium possidetis. Jam et ob vestræ silere qui posset? De illis scilicet, &c. Ità emendandus & interpungendus hic locus. Sed & ſequentia porrò ab interpunctione laborant. Incert. Ibid.

F

His enim verbis loqui non erubescunt, Caï Seï, Caïa Seïa, quandiù te tenes? Hoc est occere. Poſt hæc Fr. Balduini editio 2. interjicit iſta: *jam novum debes ſequi errorem, jam debes deſerere veritatem. Quandiù te tenes, hoc dicere; imitare, &c.* Idem. P. 100.

Vos estis aucupes. Aves mortuæ, de iis ſunt accipiendæ, quos rebaptizaverant: Ibid.

G incluſæ verò caveis, de illis quos ad pœnitentiam coëgerant: ſenſus igitur eſt, cùm per domos mittitis pœnitentes, genus eſt aucupii: nam ſunt aves incluſæ quibus alias vultis allicere; cùm verò rebaptizatos oſtenditis ut eorum exemplo noſtros ſeducatis, ſunt aves mortuæ quibus

utimini ad alias aves capiendas. Albasp.

Ibid. Quia non est unum aucupium genus: alii sunt qui arte simplici volatu naturalibus ramis insidunt. Eo loci, ubi asteriſcum poſui, auctior & locupletior eadem editio his verbis *altis fundatas radicibus in faciem nemoris diffuſas arbores petunt, ubi aves ſimplici volatu, &c.* Corrige itaque, quantùm poteſt, Baſthium corrigentem, *qui rete ſimplici volanti naturalibus ramis induunt.* Incert.

Ibid. Arborem portant. Quia veram Eccleſiam non habebant. Albasp.

Ibid. Alias aves clausas portat in cavea, &c. Scribe: *Alias aves clauſas portat in caveâ, & viſceratas alias ad imaginem, &c.* quæ principis editionis ſcriptura eſt, *viſceratas*, id eſt, *fartas & diſtentas*: cujus contrarium ſit, *eviſceratas*. Notum eſt ſulere ità aves & teriora quævis animalia extractis viſceribus, & omni corpore, ſolâ pelle relictâ, eâque demùm fœno aut furfure, ſcrutis ac titivillitiis C cujuſcunque generis repletâ ac extruſâ, conſervari. Poteſt & *eviſceratas* ferri. M. Cas.

Ibid. Portat in cavea. Pœnitentes, quia non communicabant. Albasp.

Ibid. Alias aves clausas portat in cavea, et visceratas. Fr. Balduini editio 2. *In caveâ viſceratâ.* Videtur ex veſtigiis lectionis vulgatæ faciendum: *Alias aves clauſas portat in caveâ, & his cacatas.* D Barthius emendat: *in caveâ & viſa cacatas.* Incert.

Ibid. Olim extinctae. Rebaptizatione. Albasp.

Ibid. Ut decipi vivarum volantium simplicitas possit. Ex meliori exemplari reſtituit Fr. Balduinus, *ut decipi avium volantium ſimplicitas poſſit.* Incert.

Ibid. Cantent alieno. Quia pœnitentes in Eccleſiâ, nec loqui, nec quidquam agere poterant. Albasp.

E Ibid. Tales sunt quos aut rebaptizatione, &c. Qui volet hoc retinere, per me licebit illi. Cùm tamen de *perditis* hic loquatur, & in perniciem ſuam ſeductis, cùmque lib. 2. *de pœnitentiâ ſanciare* ſuper hac ipſâ re dixerit, fallor aut hic etiam *ſanciaſtis* quàm *ſociaſtis* verius eſt. Sit tamen quiſque fruatur libertate judicii. Favet tamen nobis quod in F principe editione *ſaciaſtis* non *ſociaſtis*. Mer. Cas.

Ita reſtitutum ex MSS.

ANNOTATIONES
VARIORUM
In librum VII. S. Optati.

P. 101. Suspicatus ſum aliquandò hunc librum qui & in editione Germanicâ Cochlæi prætermiſſus fuit, non eſſe Optati, cùm Hieronymus nonniſi ſex libros ab eo ſcriptos eſſe ſcribat, & ipſe Optatus lib. 1. nonniſi ſex librorum argumentum proponat. Sed cùm hic liber ſepti- A mus reperiretur in tribus quibus uſus ſum manuſcriptis exemplaribus, & ſtylus reſque conveniat, agnoſceam eſſe Optati: verùm dicam eſſe ſcriptum poſt editos ſex ſuperiores. Hæc Fr. Balduinus. Incert.

Ibid. Praesumptiones. Quòd ſcilicèt ſanctitatem perſonarum baptizare, & peccata remittere dicerent, non autem ſacramenta. Albasp.

Ibid. Ad unam communionem. Com- B pellebantur ad unitatem Donatiſtæ, ac dicebant cur nos ad veſtram communionem vi adducitis, cùm ſimus traditores, & traditorum filii, uti dicitis? Idem.

P. 102. Unius corporis. Eccleſiæ quæ erat in Africâ. Idem.

Ibid. Domesticum judicium. Quia ſeſe ab Eccleſiâ ſeparaverant: vel quia in concilio Numidiæ faſſi ſunt ſe eſſe traditores. Idem.

Ibid. Nullum judicium. Nullum Conci- C lium celebratum fuit, ut illi qui Majorinum ordinarunt, ab Eccleſiâ expellerentur: ſed ab eâ ſponte receſſerunt. Idem.

Ibid. Judicandi severitas. Secundus qui præerat non auſus eſt judicare, ne ſolus remaneret, ut habetur in primo libro. Idem.

Ibid. Quasi superbi. Quaſi alios damnantes & quaſi innocentes, libro ſexto, *ibi modò ſuperbus inventus, &c.* Idem.

D Ibid. Illi namque. Senſus eſt; Qui confeſſi ſunt in concilio Numidiæ ſe codices tradidiſſe, non erant puniendi, neque excommunicandi ſi bono pacis id factum fuiſſet, & ne Eccleſia divideretur. Idem.

Ibid. Nam non pertinuit ad Seth filium Adae, &c. Auguſt. de hæreſ. c. 19. *Sethiani nomen acceperunt à filio Adæ, qui vocatus eſt Seth. Eum quippe honorant, ſed fabulosâ & hæretica vanitate, &c.* Addit Tertullianus eos E Chriſtum non alium crediaiſſe, quàm Seth. Omitto quæ alii de iiſdem. Ad Optati verba quod attinet, non ego is jam, qui gravius quidquam de viro ſancto pronuntiaverim. Id tantùm dicam, vereri me, ne imprudenti & incauto illi hæc exciderint, quæ ſævioris examinis acrimoniam ægrè ſuſtineant. Quare hanc aliis provinciam relinquo libens. M. Cas.

P. 103. Voluimus recipere. Eidem objectioni reſpondet: ſi ſumus traditorum filii, F cur vultis nobiſcum communicare? Albasp.

Ibid. Ader. Tota collatio Carthaginenſis hoc argumento concluſa eſt: aiunt igitur cum peccatoribus vivendum eſſe, quia Eccleſia eſt ager, qui triticum & zizania continet. Idem.

P. 104. Et semina sua crescere: et aliena post crementa, &c. Fuerunt qui ex his Optati verbis neſcio quàm elegans, novum certè mihi *poſtcrementi* verbum cuderint, & dixerint ità à noſtro appellari, *qua* G *poſtcreverunt.* Sed de verbi elegantiâ non quæro. Optati certè verbum non eſt, quem ſcripſiſſe mihi conſtat, *& ſemina ſua creſcere & aliena. Poſt crementa communia venturus, &c.* Crementi vox (ſi quis dubitat) ab idoneis patronis, Tertulliano, Cypriano, & aliis ſi opus, aſſeretur. M. Cas.

Ita reſtitutum ex MSS.

Ibid. POST EXCREMENTA. Dicit quæ pòſt excreverunt. INCERT.

Ibid. NAM SI SIBI TOTUM. Quid, quæſo, Chriſtus in die judicii ſeparabit & judicabit, ſi epiſcopus omnes peccatores velit ſeparare ab Eccleſiâ? ALBASP.

Ibid. FORMA UNITATIS RETINENDA. De hac eâdem unitatis formâ ante Optatum præclarè Cyprianus lib. de unitate Eccleſiæ: *Ut unitatem manifeſtaret, unam cathedram conſtituit, & unitatis ejuſdem originem ab uno incipientem ſuâ auctoritate diſpoſuit. Hoc erant utique & cæteri Apoſtoli, quod fuit Petrus, pari conſortio præditi honoris & poteſtatis; ſed exordium ab unitate proficiſcitur, ut Eccleſia Chriſti una monſtretur, & paſtores ſunt omnes, ſed grex unus oſtenditur, qui ab Apoſtolis omnibus unanimi conſenſione paſcatur, &c.* His etiam egregiè concinit Pacianus Optato Coætaneus epiſt. 3. *Ad Petrum locutus eſt Dominus, ad unum ideo, ut unitatem fundaret ex uno, mox idipſum in commune præcipiens.* INCERT.

Ibid. DUM NOLLET SE NEGARI PROMISIT, &c. *Promiſit* pro *minatus eſt*: ut apud Luciferum Calar. pro S. Athan. lib. 1. *Sicut promittis ſpernentibus ſe Dominus*, & iterùm paucis interjectis, *ſi hæc Heli ſunt promiſſa propter delictum filiorum, &c.* M. CAS.

P. 105. IN UNO TITULO. In uno peccato. ALBASP.

P. 106. TRACTATIBUS. *Tractare* eſt epiſcoporum, valetque *concionari*, ſic *tractatorem* infrà hac paginâ dixit, *inſinuandi alicujus rei causâ, non tamen tractandi quod eſt epiſcoporum.* Sic Origenem *tractatorem*, ni fallor, (nam liber ſcribenti non eſt ad manum) vocat omnium epiſcoporum Galliæ politiſſimus Sulpitius Severus. INCERT.

Ibid. OLEUM. Ità noſtri Hæretici per contemptum chriſma vocant oleum. ALBASP.

Ibid. SIC A NOBIS SERVATUR. Non rebaptizatur. IDEM.

Ibid. AUT POSSUMUS. Si damus oleo ſuavitatem, aliquid poſſumus, & ità poſſumus baptizare: ſi nihil damus, oleum apud nos non fit ſuave. IDEM.

P. 107. QUIA MORS EST PECCATUM, &c. Diſtinguo, *quæ pereuntes exterminant. Quia mors eſt peccatum, quod non habet indulgentiam, ſcriptum eſt, Quia qui peccaverit, &c.* τὸ *quia* è ſuperiore fortaſsè verſiculo repetitum, ubi ἁπλῶ λόγῳ ὑμῖν ὅτι, &c. Quo pleniùs probet Optat. verba illa de muſcis morientibus ſuavitatem olei exterminantibus in Donatiſtas competere, poſtquàm jam probavit, illos ſuavitatem olei corrumpere, dùm ritè baptizatos rebaptizabant, etiam in eo muſcas imitari addit, quòd & ipſi *morientes* id agant. Quare autem *morientes* & *mortui*? quia peccatum quod rebaptizantes admittunt, *non habet indulgentiam*, id eſt, irremiſſibile, peccatum autem quodcumque eſſe irremiſſibile, *mortem* eſſe nemo dubitat: ſed tamen hinc non magis liquet, quàm ſi nihil adduxiſſet, quo probaret. Deindè qui potuit Optatus dicere, rebaptizantium Donatiſtarum peccatum, condonari non poſſe? Quare niſi commodior aliqua interpretatio horum verborum poſſit excogitari, expungenda iſta omnia putaverim tanquàm ſpuria, *ſcriptum eſt quia qui peccaverit in Spiritum ſanctum non remittetur ei nec hic nec in futuro ſæculo.* Ut iſta ſit Optati verborum ſententia: rebaptizantes contra divina præcepta graviſſimè peccant: peccatum autem *quod non habet indulgentiam* (id eſt, quandiù ſeu quodcumque non eſt expiatum & remiſſum) *mors eſt*: ergò vos non ſine morte veſtrâ, &c. Non mirum autem, ſi lector, qui verba iſta *quod non habet indulgentiam* de peccato ἀσυγγνώστῳ καὶ ἀσυγχωρήτῳ acceperat, locum ſcripturæ qui eò pertinebat, in margine notaverit. In margine autem ſemel notatum, poſteà in ipſum textum receptum eſſe, multò minus eſt quod miremur. Et de iſtis ſacræ ſcripturæ verbis planè ità ſentio, locum hîc habere non poſſe. Iſtorum autem Optati verborum, alium eſſe ſenſum, aliamque Optati fuiſſe ſententiam, quàm quam mallemus, ac lectori libenter commendaremus, Optatus ipſe docebit lib. 5. *Abſit ut Spir. ſ. &c.* vide & incerti auctoris *brevic. fid.* contra Arr. à V. CL. nuper vulgatum, circa finem, *Nam quicumque, &c.* M. CAS.

Ibid. NUMQUID POTERIS APPROBARE MENDACIUM IN IPSA LECTIONE QUÆ COMMEMORASTI, &c. Ut hæc ſcripta, imò quomodocumque ſcribas, aut mutes, ne Oedipus quidem aut Apollo ipſe quidquam ſani ex iis eliciat, aut integritati reſtituat. Quare longè eſt arceſſenda huic loco medicina; ſed ea tamen certa ac minimâ, imò omninò nullâ, niſi punctorum diſtinctioni ſervientium, mutatione. Sciat igitur lector, multas retrò periodos etſi non eâdem obſcuritate, eodem tamen falſæ diſtinctionis vitio laborare, quo hæc, quæ reſtituere, niſi rectè illis conſtitutis, non poſſumus. Totus igitur locus ità concipiendus eſt. *Si ità eſt* (hinc enim depravationis per aliquot ſententias continuatæ origo:) *qua apud vos veritas inveniri poteſt, cui Catholica videtur obſiſtere, aut quod apud nos eſſe mendacium poteris approbare? in unâ communione eſſe cum toto orbe terrarum, numquid poteris approbare mendacium? ſymbolum verum & unicum retinere & defendere, numquid poteris approbare mendacium? Cathedram Petri & claves regni cælorum a Chriſtianis conceſſas, ubi eſt noſtra ſocietas, numquid poteris approbare mendacium? In ipsâ lectione qua* (ſ. *quam*) *commemoraſti, inter ipſas perſonas conſidera ordinem rerum, quis fuerit prior, attende. Utique, &c.* IDEM.

Ibid. CATHEDRAM PETRI. Ex eo quòd cum epiſcopo Romano communicat, infert, ſe non poſſe errare, neque falſum ſymbolum docere. ALBASP.

Ibid. SUNT ENIM ALIQUI EX VOBIS, &c. Ad illud, *Cùm adhuc*: aliquid hîc deeſſe primo ſtatìm intuitu facilè quivis agnoſcat. Haud multum tamen eſſe, quodcumque deeſt, ex attentâ totius loci ad finem uſque conſideratione, volenti ac diligenti liquebit. Sententiæ certè haud ulla eſſet, nexúſve jactura, etiamſi plura abeſſent; iſta nimirùm omnia, *ſunt enim aliqui ex vobis qui obliti aut ignari præteritorum temporum, eos jamdudùm*: atque indè periodus inciperet: *qui de Catholicâ*, vel, *illi jamdudùm qui de Catholicâ*,

Catholicâ, &c. Præcedentium enim verborum ſenſum & materiam poſteà reperis, neque hîc præmitti neceſſe fuit. Ego ſenſum ità expleo, (nam verba per me liberum ſit unicuique prout ipſe maluerit) *ſunt enim aliqui ex vobis, qui obliti, aut ignari præteritorum temporum in nos jam dicunt, quæ pertineant ad eos jamdudum, qui de Cath. lapſi Majorinum ordinaverunt. Illi ſcilicet auctores ſchiſmatis, & traditores cùm adhuc viverent* &c. Quid ſi legas, *ſunt enim aliqui ex vobis qui obliti* (ſunt ſcil.) *aut ignari præteritorum temporum, eos jamdudum qui de Cath. lapſi Majorinum ordinaverunt: ſcilicèt*, vel *fuiſſe: auctores ſchiſmatis & traditionis. Illi, ſcilicet auctores ſchiſmat. & traditionis. Cùm adhuc*, &c. Sanè qui Optati priores cum hac meliori ac ſecundâ Balduini editione contulerit, reperiet hanc potiſſimùm omnium, eorumque plurimorum hiatuum ac lacunarum hoc in libro ſegetem fuiſſe, quoties eædem ſyllabæ, vel verba, vel denique verſus integri proximè repetiti conſequebantur. Sed ſententiæ, ſi nihil deeſſe impetro, in verbis reſtituendis ingenium ſuum, qui volet, exerceat. M. Cas.

Ibid. ANTEQUAM INFLATI SCHISMATICI ESSENT. Tertullianus de Monogam. *cùm inflamur & extollimur adverſùs oleum.* Alb.

P. 109. NON TAMEN TRACTANDI QUOD EST EPISCOPORUM. Quid ergò presbyteri, non & illi concionari ſoliti? Ità video hodiè à multis credi, ſolos enim epiſcopos docendi jus habuiſſe; ſed magno, ni fallor, errore. In Africanis eccleſiis diù obtinuiſſe, ne presbyteri, *præſente*, ut Hieronymus ad Nepotianum, epiſcopo loquerentur, vel ut Poſſidius in vitâ Auguſtini, *coram epiſcopo prædicarent*, ſive *tractarent*, non negamus. Quod tamen colligunt inde viri docti, inter alios Baronius, non licuiſſe presbyteris prædicare in Africâ, non video cur neceſſariò ſequatur. Imò verba Poſſidii planè inſpecta contrarium videntur innuere, ut & Hieronymi; cùm neuter ἁπλῶς & planè dicat, non ſolitos, ſed præſente epiſcopo non ſolitos. Auguſtinus etiam ep. 77. ubi Aurelio abrogatæ hujus conſuetudinis nomine, gratias agit, ac lætatur, non ità loquitur, quaſi presbyteris tùm primùm *ſermonum* facultas eſſet conceſſa, ſed quod *ipſo præſente* jam liceret eis, quòd jam ipſe *Dominum per eos loquentem non dedignaretur audire*. Jam quæcumque fuerit hæc Africanarum eccleſiarum conſuetudo, quæ vivente adhuc Auguſtino abrogata eſt, univerſalem eam Eccleſiæ Catholicæ conſuetudinem minimè fuiſſe, vel ex Hieronymo conſtat, qui aït in *quibuſdam duntaxat eccleſiis* id fieri; & Poſſidius, qui aliam Orientalium eccleſiarum conſuetudinem fuiſſe, & illarum imitatione ſublatum ab Africanis eccleſiis illum morem teſtis eſt locupletiſſimus. Antiquos canones, qui tale quid exertè ſtatuant, nullos reperio. Nam illorum interpretes nihil moror, qui ſibi ſatis conſtare ſuper hac re non mihi videntur: Balſamon ſanè ad can. 2. ſynodi Conſtantinopolitanæ, τοὺς ἱερεῖς μὴ εἶναι διδασκάλους, & ad 19. ſynodi in Trullo, ὅτι τὸ διδάσκειν τὸν λαὸν μόνοις ἀνεῖται τοῖς ἐπισκόποις apertè definit. Idem autem in canones qui vocantur apoſtolorum, ad can. 58. ſynodi in Trullo (ubi tamen Græca deſunt) planè contrarium ſancit. Sed nonne & Ancyranæ ſynodi can. 1. τὸ ὁμιλεῖν, quod Balſamon διδάσκειν interpretatur, ut ſimiles alios omittam, inter propria presbyterorum munera? Quod ſi aliquibus in locis interdùm factum eſt, ut epiſcopi aut *ſimulante invidiâ*, (ut Hieron. alicubi) aut legitimâ aliquâ causâ impellente, pro ſuâ epiſcopali auctoritate & poteſtate, ſive uni alicui, ſive pluribus ſimul presbyteris ſilentium imponerent, non rectè tamen inde concludas, olim presbyteris non licuiſſe concionari. Quid enim presbytero licitum, non permittente aut prohibente epiſcopo? Pari jure concludas, neque ſolitos baptizare, aut Euchariſtiam adminiſtrare. Quandò enim non obtinuit illud Ignatii ad Smyrnenſes μηδεὶς χωρὶς ἐπισκόπου, &c. *In Eccl. cuiquam ſine venia epiſcopi nihil licere.* Qui etiam hoc addit οὐκ ἐξόν ἐστι χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν οὔτε προσφέρειν, οὔτε θυσίαν προσκομίζειν, οὔτε δοχὴν ἐπιτελεῖν, &c. Vide & Apoſt. qui dicuntur canones can. 39. Nam Balſamonis interpretationem, planè contra mentem canonis eſſe, vel Ignatio fretus auſim aſſerere. Tertullianus quoque jus baptizandi ſoli Epiſcopo propriè competere, & quibus ab epiſcopo permiſſum ſit, ſciſcit, de bapt. cap. 17. Quod autem etiam & diaconis tractandi ſeu prædicandi munus incubuiſſe, viri quidam docti credidêre, inter alios Bellarminus de Eccleſ. lib. 1. cap. 13. vereor ne non ſatis firmo fundamento nitatur illorum opinio. Nam ſi exemplis res agenda eſt, non deſunt in veteri hiſtoriâ & illorum exempla, qui longè infra diaconos, nullis omninò ſacris ordinibus initiati, populum in morem concionantium allocuti ſunt. At Gregorii verba quæ proferunt, an rectè ab illis intellecta ſint, non ſine causâ dubitemus. Aït Gregorius illo loco qui eſt epiſt. lib. 4. edit. Rom. ep. 44. *Iniquum eſſe ut in diaconatûs ordine conſtituti, modulationi vocis inſerviant, quos ad prædicationis officium eleemoſynarumque ſtudium vacare congruebat.* Ibi per *prædicationis officium*, putant à Gregorio tractandi ſeu concionandi munus indicari. Sanè Hieron. diſt. 93. cap. 23. Diaconos prædicare ſolitos, & ipſe confirmat, & iiſdem in priſcis canonibus τὸ κηρύσσειν interdùm tribuitur. Sed ibi docent interpretes aliam vim ejus vocis cùm diaconis, aliam cùm ſacerdotibus tribuitur, quibus & nos aſſentimur, & Hieronymi, ut & Gregorii de eâdem aut ſimili, non ſacerdotali prædicatione accipienda contendimus, ipſe Gregor. quod *prædicationis officium* dixerat, idem mox *evangelicæ lectionis officium* indigitat. Nam alioquin etiam & lectores *prædicaſſe* pari jure concludamus, cùm & illos Iſidorus diſt. 21. can. 1. *populis quid ſequantur, prædicare* perhibeat. Quâ ratione etiam *paſtores* eos nuncupari poſſe cenſet Ambroſius in ep. ad Eph. cap. 4. quod, ut aït ille, *lectionibus populum audientem ſaginent*. Quis enim neget niſi fanaticus & novitatis œſtro perculſus verbum Dei non minùs prædicari, cùm purum putum à quoquam legitur in eccleſiâ, quàm cùm ex ambone pro captu ſacerdotis enarratur? At Cyprianus (quod longè majoris apud me ponderis eſt) etſi non ille diaconos ullibi ſolitos eſſe prædicare, dùm tamen

eos aïi eo functos eſſe munere, *ut ad carceres commeantes martyrum deſideria conſiliis ſuis, & ſacrarum ſcripturarum præceptis regerent atque gubernarent, ac circa Evangelii legem pleniſſimè eos inſtruerent.* Tales mihi videtur deſcribere, qui non indigni, quorum prudentiæ ac ſapientiæ maximi res momenti crederentur. Verùm de his plus ſatis hoc loco. Quid igitur hîc Optatus epiſcoporum eſſe *tractare*; quòd à Cypriano & aliis *tractantes* nuncupantur *epiſcopi*, non aliud indè colligi poſſe puto, quàm epiſcopis, ut ſummis ſacerdotibus ac ſupremis eccleſiarum moderatoribus (de eccleſiaſticis hîc loquimur) nec minùs doctrina plerumque ac meritis, quàm dignitate ac poteſtate cæteris antè ſtantibus, id munus, ut omnium graviſſimum, & verè ut poëta alicubi de Athlantis onere ἄχθος ἀνάγκαιον præcipuè incubuiſſe, & aliquandò nefas fuiſſe presbyteris, epiſcopis verò inglorium ac probroſum, ut ipſis præſentibus inſerioris gradûs ſacerdotes populum adorarent, ac docerent: non ut presbyteros, etiam abſentibus iis, concionari præter fas aut mores fuerit, aut id muneris extra aut ſupra ipſorum limites officii, crediderint antiqui. MER. CAS.

Ibid. PROBATUR AB OMNIBUS, &c. Veſtitum cave hic pro veſtimento accipias. Non enim de veſtitu epiſcopali hic agit, ſed aït, omnes ſive quoſvis aſtantes tractatum epiſcopalem ſanctitatis veſtitum ex duplici ſalutatione agnoſcere & intelligere. Ideò autem uſus eſt hac metaphorâ, quod anteà de laïco dixerat, *unde locutus eſt*. Cæterùm ab hac ſolemni ſalutandi conſuetudine fluxiſſe videtur, quòd, ut ad Propertii 4. obſervavit illuſtriſſ. Scaliger, locus ipſe undè olim populum alloquebantur epiſcopis Latinis *ſalutatorium*, & Græcis ἀσπαστικόν dictus ſit. IDEM.

Ibid. SI SINT ET JUDICES PAGANI? &c. Scribe: *ſi ſunt judices Pagani miniſtri voluntatis Dei, &c.* Sed lectorem monemus, plura paucis hiſce paginis fuiſſe errata id genus, quæ in ipſo textu corrigenda curavimus. Mox, nam *& Macarius in ſuo*, mallet aliquis fortaſsè, *Macarius in facto ſuo*, vel, *Macarius in ſæculo*: Nam poſteà ſequitur, *judices in Eccleſiâ*, ſed ego nullâ mutatione opus eſſe cenſeo. IDEM.

Ibid. SUMUS ENIM QUALESCUMQUE JUDICES, &c. Quia ſuperioribus verbis de Macario tanquàm ſententiæ epiſcoporum obnoxio locutus erat, ne nimiùm epiſcopis in legatum imperatoris juris tribuere videretur, quod abſolutè dixerat, reſtringit jam ad ſententias & cenſuras eccleſiaſticas, quarum vis & vigor ad omnes Chriſtianos extenditur. Dixit autem *qualeſcumque judices*, quia *judicis*, vox ipſa, non minùs apud illos propria magiſtratibus ſæcularibus, quàm *epiſcopis* ſpiritualibus: utcumque vim vocis utriuſque utriſque in ſuo genere competere nemo negaverit. Cæterùm juriſdictio epiſcoporum in laïcos & cauſarum cognitio ab Eccleſiâ, quàm nota & uſitata res in Africâ fuerit, vide vel Auguſtinum de Op. Monach. c. 29. IDEM.

Ibid. QUOD NOS JUDICES ESSE VEROS DEBERE FUISSE CONTENDITIS. Turpe mendum eſt, tu feliciter ſana: *quòd nos judices ſeveriores debere fuiſſe contenditis.* INCERT.

P. 115. DENIQUE INTER IPSA PRINCIPIA SÆCULORUM, &c. Notæ Lugd. ſive Barthianæ ſunt delendæ, ad iſta primi libri: *Hoc modo iterùm renovellata ſunt, partes renovellare*, inquiunt, pro *redintegrare*, a vitibus ductum. Sic loquitur auctor lib. 7. *Dùm hominis eſſet renovellata nativitas.* Sed quo, quæſo, ſenſu, prima generis humani creatio, ejus *redintegratio* potuit ab Optato dici? fefellit virum doctum præpoſitio *re*, quam hîc vacare, ut & in multis aliis, quibus iſta ætas majorem in modum delectata eſt, non animadvertit. Indè *repromittere* pro ſimplici *promittere* & *terram repromiſſionis* vulgò appellabant, quam nos *promiſſionis*. Ità *remittere*, *reddere*, & innumera alia quorum etiam apud meliores ſcriptores non deſunt exempla. Ut cauſæ non fuerit, cûr S. Pater, ac vir longè doctiſſ. Hieronymus, tam acriter ac ſeverè in Ruffino æmulo ſuggillaret, quod ille *refeſtinare* pro ſimplici *feſtinare* poſuiſſet: *ſordidiſſima*, ut Hieron. judicat, *elocutionis* κακοζηλία. Eſt igitur *renovellare* non aliud quàm *novellare*, id eſt, φυτεύειν, ut in antiquo gloſſ. legimus, & *novelletum*, νεόφυτον, quod hîc, niſi valdè fallor, convenit multò meliùs, quàm τῷ *redintegrare* ſignificatio. M. CAS.

Ibid. ILLI NAMQUE SI ILLO TEMPORE BONO PACIS, &c. Facere debuerant, id eſt, feciſſent, facere voluiſſent. Ità coll. Aff. p. 85. *Ut priùs de mandatorum numero conſtet, & de partibus meis quanti mandaverint, vel quanti ſint mandaturi*. (aït Petilianus epiſcopus) *id primum peto de nobilitate tuâ, ut ſuperfluum non ſit, de numero utriuſque partis ferre debere judicium celſitudinem tuam.* Quibus ex verbis, quàm redundantibus ac ſuperfluis ſupra modum vocibus ætas illa delectata ſit, facilè diſcamus. Hoc enim volebat: *Peto de nobilitate tuâ, ut de numero utriuſque partis, judicet tua celſitudo.* Eadem coll. p. 2. *adeſſe debere*, pro *adeſſe*, & can. eccleſ. Afric. edit. Clar. Juſtelli p. 45. *mittere dignetur, qui debeant perferre* pro *qui perferant*. IDEM.

NECESSITATE. Quia tormentorum metu id fecerant. ALBASP. P. 111.

CUM CÆTERIS DELICTIS. Quæ ſponte fiunt. IDEM. Ibid.

INTERDICTA. Interdicta vocat, quæ ex ſe non ſunt peccata. IDEM. Ibid.

DATA MERCEDE. Quod ſcribi curaverant. IDEM. Ibid.

DENIQUE MOYSES POST TABULAS, &c. Scribo: *Denique Moyſes poſt tabulas ſparſas legis & comminutas cùm non damnari, &c.* mox quoque, *prodit*, leg. *prodidit*. M. CAS. Ibid.

LEX IN DEO SANA FUIT, &c. Ità correximus quæ anteà legebantur: *Lex in Deo ſana fuit, & poſtquàm ab homine cum tabulis lapideis facta eſt devotio qua ab homine debebatur, &c.* IDEM. Ibid.

AUT POENA. Alias codices poteratis ſcribere. ALBASP. Ibid.

QUOD IN PRÆCEPTIS EXEMPLO POTUIT, &c. Pro *præceptis* malit aliquis fortè *præſenti* vel *præcedenti exemplo*. Sed ego Ibid.

potiùs illis aſſentior, qui *præcepta* tabulas x. præcepta continentes, intelligunt. M. CAS.

Ibid. IN PRÆCEPTIS. In tabulis, quæ præcepta continebant. ALBASP.

P. 112. COMMUNIONE SUA. Quis voluiſſet eos deponere? IDEM.

Ibid. PROXIME REDDIDIT. Hæc & quæ ſequuntur innuere videntur, ſine ſcripturâ, quæ nobis tradita ſunt, ſufficere poſſe. IDEM.

Ibid. UNDE APPARET TE PARENTES TUOS, &c. Niſi Optatum interdùm parum cautè loqui & alia teſtarentur, vel eo potiſſimùm nomine abjudicandum ab illo putarim ſeptimum hunc librum. Parum enim ſolida eſt tota hæc diſputatio, niſi commodâ & benignâ interpretatione leniatur. M. CAS.

P. 113. QUAMQUAM. Senſus eſt: etſi majores veſtri propter has rationes à communione non fuiſſent revocandi; tamen quia peccarant, eam quærere & flagitare debebant; vos verò ultrò ad unitatem eſtis invitandi, quia nihil peccaſtis. ALBASP.

Ibid. QUAMQUAM ETSI ILLORUM UNITAS FIERET, &c. Scribo: *Quanquàm etſi illorum unitas fieret, & ad Eccleſiam Catholicam ſponte venirent, &c.* M. CAS.

Ibid. IMPEDIT IGITUR NECESSITAS VIRES SUAS. Scribe: *Impendit igitur, &c.* id eſt, quod & mox ſequitur, *neceſſitas operata eſt*. ſequitur, *quaſi non damnantur aliqui negligentes.* Scribe, *quare non damnantur aliqui negligentes?* *non eſt longè, &c.* Sed ejuſmodi non pauca ſequebantur, quæ ne putidiores eſſemus, in ipſo textu correximus. IDEM.

QUI ANTIOCHUS NE ALIQUID PRIMITIVUM, &c. An *primitivo populo* vocat τὸν ἀρχαῖον; an quem ſacra hiſtoria *primogenitum* aliquoties? Sed & *primitiva* pro *primogenitis* alibi quoque uſurpat vulgatus interpres. Cæterùm quàm multa in paucis citra omnem hiſtoriæ fidem miro incogitantiæ exemplo ab Optato noſtro hîc dicantur, nemo tam oſcitans aut ignarus ut non ſtatim animadvertat. Ea pluribus exagitare, neque noſtri officii, neque boni fortaſsè moris fuerit. Illud ſaltem lectorem, ut obſervet monere viſum eſt, quod 2. Maccab. 8. 23. in Latinâ Vulgatâ *Eſdras* legatur pro *Eleazar*, quod eſt in Græco & cum ſequentibus verbis; ſecùs quàm in Græcis & ipſa ratio ſuadet, conjungatur: Non id hodiè & heri cœpiſſe, aut recentiorum librariorum incuriâ accidiſſe, ut opinati ſunt viri docti; ſed jam olim ità lectum eſſe & antiquiſſimæ, ut ità dicam, antiquitatis errorem eum eſſe. Non enim dubium quin huic noſtro tot hallucinationum, in quas paucis lineis impingit, fons illinc & origo fuerit. ID. P. 114.

PRO *ineſt*, lege, *id eſt*. INCERT. Ibid.

PRIMO RECIPIENDOS. Primò non eſt excommunicandus. ALBASP. Ibid.

SUSTINENDUS. Ejus pœnitentia expectanda. IDEM. Ibid.

FINIS ANNOTATIONUM VARIORUM

IN S. OPTATI LIBROS.

MONUMENTA
VETERA
AD
DONATISTARUM HISTORIAM
PERTINENTIA,
IN QUIBUS EXHIBENTUR

ACTA CONCILIORUM ET COLLATIONUM EPISCOPALIUM,
Epiſtolæ Epiſcoporum, Edicta & Epiſtolæ Imperatorum,
Geſta Proconſularia,
NECNON ACTA MARTYRUM
QUÆ AD DONATISTAS SPECTANT:

Ordine Chronologico digeſta, & ad manuſcriptos Codices ac meliores Editiones exacta.

Anno 303. 24. Feb.

TENOR EDICTI
IN CHRISTIANOS
A DIOCLETIANO ET MAXIMIANO
LATI ET PROMULGATI.

Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Coſſ. anno æræ vulg. 303.
Ex Lactantio l. de mort. perſecut. c. 12. & 13. edit. Baluz.

XII.

INQUIRITUR peragendæ rei, (perſecutionis ſcilicet in Chriſtianos movendæ) dies aptus & felix, ac potiſſimùm Terminalia deliguntur, quæ ſunt ad ſeptimum Kalendas Martias, ut quaſi terminus imponeretur huic religioni. Ille dies primus leti primuſque malorum cauſa fuit (Virgil. 4. Æneid.) quæ & ipſis & orbi terrarum acciderunt. Qui dies cùm illuxiſſet, agentibus conſulatum ſenibus ambobus octavum & ſeptimum, repentè adhuc dubiâ luce ad eccleſiam profectus cum ducibus & tribunis & rationalibus venit, & revulſis foribus, ſimulacrum Dei quæritur. Scripturæ repertæ incenduntur, datur omnibus præda. Rapitur, trepidatur, diſcurritur. Ipſi verò in ſpeculis (in alto enim conſtituta eccleſia ex palatio videbatur) diù inter ſe concertabant utrùm ignem potiùs ſupponi oporteret. Vicit ſententiâ Diocletianus, cavens ne magno incendio facto pars aliqua civitatis arderet. Nam multæ ac magnæ domus ab omni parte cingebant. Veniebant igitur prætoriani acie ſtructâ cum ſecuribus & aliis ferramentis; & immiſſi undiquè, tamen illud editiſſimum paucis horis ſolo adæquârunt.

XIII.

POSTRIDIE propoſitum eſt edictum quo cavebatur ut religionis illius homines carerent omni honore ac dignitate; tormentis ſubjecti eſſent ex quocumque

ordine aut gradu venirent, adverſùs eos omnes actio caleret, ipſi non de injuriâ, non de adulterio, non de rebus ablatis agere poſſent, libertatem denique ac vocem non haberent. Quod edictum quidam, etſi non rectè, magno tamen animo diripuit & conſcidit, cùm irridens diceret victorias Gothorum & Sarmatarum præpoſitas. Statimque productus, non modò extortus, ſed etiam legitimè coctus, cum admirabili patientiâ poſtremò exuſtus eſt.

BALUZII NOTÆ AD LACTANTIUM.

XII.

Ad Sept. Kal. Mart. Rectè. Hoc enim die ſignantur Terminalia in vetari Kalendario Romano quod editum eſt tempore Conſtantini, & ab Herwarto & Bucherio factum publici juris. Sanctus Auguſtinus lib. VII. de civitate Dei cap. VII. *Terminalia menſe Februario celebrari dicunt, cùm ſit ſacrum purgatorium quod vocant februum.* Dies igitur primus iſtius perſecutionis, quod notandum eſt, fuit VII. Kalendas Martias, ipſo Terminalium die: quod probatur etiam ex capite XLVIII. ut illic obſervabitur.

Agentib. cons. senib. amb. Id eſt, Diocletiano & Maximiano Herculio, quos anno Chriſti CCCIII. Conſules VIII. & VII. fuiſſe conſtat. Hæc porrò verba certò indicant tempus iſtius perſecutionis, de quo tantâ contentione inter ſe digladiantur viri docti. Nam Onuphrius, Baronius, Petavius, ne ſingulos commemorem, contendunt eam cœpiſſe anno Chriſti trecenteſimo ſecundo, Scaliger, Valeſius, & alii multi, anno ſequenti: quorum opinionem eſſe veram probat hic locus Lactantii. Nam præterea apparet ex capite XVII. iſta contigiſſe paulò ante quàm Diocletianus Romam pergeret. Atqui certum eſt eum Romam profectum eſſe anno decimo nono imperii ſui exeunte, ibique triumphaſſe de Narſeo Rege Perſarum, ut rectè notat Joſephus Scaliger ad Chronicon Euſebii. Præterea Lactantius infrà cap. XLVIII. hiſtoriam iſtius perſecutionis colligens, cùm dixiſſet edictum Conſtantini & Licinii pro Chriſtianis, quo pax data eſt Eccleſiæ, propoſitum fuiſſe Nicomediæ die Iduum Juniarum Conſtantino & Licinio ter Conſulibus, aït ab everſâ eccleſiâ Nicomedienſi uſque ad reſtitutam fuiſſe annos decem, menſes plus minùs quatuor. Atqui ſi à die ſeptimo Kalendas Martias anni CCCIII. (quo diruta eſt eccleſia Nicomedienſis) uſque ad diem Iduum Juniarum anni CCCXIII. colligas, invenies ab everſâ eccleſiâ illâ uſque ad reſtitutam fluxiſſe annos decem, menſes tres, dies novemdecim. Denique perſecutionem cœpiſſe anno CCCIII. hinc etiam probari poteſt quòd Euſebius lib. VIII. cap. XVI. aït eam poſt octavum annum aliquantiſper remittere cœpiſſe. Nam ſi tempora numeres à feſtis paſchalibus anni CCCIII. uſque ad menſem Aprilem anni CCCXI. quo Galerius Maximianus in extremis agens perſecutionem quieſcere juſſit, facilè reperies annos octo integros effluxiſſe ab initio perſecutionis, & initium noni fuiſſe. Itaque remittere cœpit poſt annum octavum, ut obſervavit Euſebius. Quare argumenta quæ Petavius in libro XI. de doctrinâ temporum cap. XXXII. adducit ex Sulpitio Severo ut probet perſecutionem cœpiſſe anno CCCII. infirma eſſe conſtat, cùm eo fundamento nitantur quòd ea deſierit anno CCCXII. quam certum eſt nonniſi anno demùm ſequenti conquieviſſe.

Simulacrum Dei quæritur. Nimirùm ut inter paganos, qui non putabant templa eſſe poſſe ſine ſimulacris. Et tamen Plinius lib. II. cap. VII. dixerat: *effigiem Dei formamque quærere, imbecillitatis humanæ reor.* Simulacris itaque carebant eccleſiæ Chriſtianorum, ut pluribus obſervat Deſiderius Heraldus ad librum ſextum Arnobii. Vide etiam Caſaubonum in notis ad Alexandrum Severum Ælii Lampridii.

Scripturæ incenduntur. Narrat iſta Euſebius lib. VIII. hiſt. eccleſ. cap. II. ac plures alii quos ſupervacaneum eſſet commemorare; res enim eſt notiſſima. Hinc natum contumelioſum traditoris vocabulum adverſùs eos qui metu pœnarum libros divinos tradiderant judicibus imperialibus. Quâ de re conſulendi in primis Africani ſcriptores, præcipuè verò Donatiſta ille qui deſcripſit acta ſanctorum martyrum Saturnini, Dativi, & ſociorum. Neque interim omittenda geſta purgationis Cæciliani Epiſcopi Carthaginenſis & Felicis Epiſcopi Aptungitani.

XIII.

Postridie. Id eſt, ſexto Kalendas Martias. Hoc igitur die propoſitum eſt Nicomediæ edictum Diocletiani & Maximiani adverſùm noſtros, cœptâ jam perſecutione. Verùm Euſebius lib. VIII. cap. II. ſcribit propoſitum fuiſſe menſe Martio, appetente die feſto dominicæ paſſionis; & auctor Chronici Alexandrini propoſitum aït die XXV. Martii, ipſo die Paſchæ. Iſta verò ſic conciliari poſſe mihi videntur ut primò quidem edictum illud propoſitum fuerit Nicomediæ, velut in civitate regiâ, VI. Kalendas Martias, deindè miſſum ad ceteras imperii civitates, menſe quidem Martio propoſitum in eo loco ubi tum Euſebius habitabat, in Palæſtinâ menſe Aprili, Alexandriæ vel alibi ipſo die Paſchæ.

Careent omni honore. Iſta ſic expreſſit Ruffinus apud Euſebium lib. VIII. cap. II. *Si quis inter noſtros alicujus honoris prærogativâ muniretur, ſublatâ hac maneret infamis.*

Libertatem non haberent. Hæc apertiùs explicantur ab Euſebio lib. VIII. cap. XI. ſecundùm interpretationem Ruffini. Reliqui enim interpretes ſenſum legis non ſatis feliciter aſſecuti ſunt. Sic ergò habet Ruffinus: *Si quis ſervorum permanſiſſet Chriſtianus, libertatem conſequi non poſſet.* Primùm enim pœnæ

conſtitutæ ſunt adversùs honoratos, tum adversùs plebem, poſtremò adversùs ſervos, quibus adepta omnis ſpes libertatis, ſi permanſiſſent in profeſſione religionis Chriſtianæ. Ut conſtet falli virum alioqui eruditiſſimum Henricum Valeſium, qui in notis ad Euſebium pag. 364. aït hanc Ruffini interpretationem ferri non poſſe. Longiùs etiam aberravit Nicephorus Callixtus, qui lib. VII. cap. III. ità intellexit hunc locum edicti, ut putaverit ſervis libertatem datam eſſe qui Chriſtianiſmum abjurarent.

QUOD EDICTUM QUIDAM. Ex ſilentio Lactantii, qui tum Nicomediæ erat, ſatis datur intelligi ignotum fuiſſe nomen iſtius hominis, quia haud dubiè de plebe erat. Nam ſi fuiſſet vir illuſtris & ſecularium honorum prærogativâ conſpicuus, ut eum deſcribit Euſebius, qui ità vel ſando audiverat vel ex traditione majorum acceperat, ejus nomen neque ignoraſſet Lactantius, neque tacuiſſet, & ad Euſebium quoque perveniſſet. Intererat quippe reipublicæ Chriſtianæ ut nomen illius viri cunctis Eccleſiis innoteſceret qui magnum illud facinus fuerat auſus. Quare ſuſpecta mihi valdè ſunt quæ in vetuſtis quibuſdam martyrologiis leguntur ad diem ſeptimam menſis Septembris, ubi deſcriptis Ruffini verbis Euſebium interpretantis, hæc facta dicuntur à quodam beato Joanne. Nam cùm ex Lactantio & Euſebio certò colligatur virum hunc ſtatim productum, ſtatim morti traditum fuiſſe, adeòque expiraſſe exeunte Februario, quomodò fieri poteſt ut natalis ejus dies incidat in menſem Septembrem, tam procul ab initio perſecutionis? Ac ſanè licèt illorum martyrologiorum auctoritas apud me vacillet, aſſentiri tamen non poſſum clariſſimo viro Godefrido Henſchenio, qui tomo tertio Februarii pag. 107. contendit hanc hiſtoriam intelligi debere de ſancto Georgio martyre, quem paſſum aït Nicomediæ anno Chriſti CCCIII. die XXIII. menſis Aprilis, inſtante dominicæ & ſalutiferæ paſſionis ſolemnitate. Præterquàm quòd enim certum eſt perſecutionem cœpiſſe exeunte Februario, & eum qui edictum diripuit ac conſcidit, eodem menſe extinctum fuiſſe, duobus videlicèt menſibus ante diem vigeſimam tertiam menſis Aprilis, acta illa ſancti Georgii, quæ Henſchenius edidit, non id dicunt, & tot fabulis ac portentoſis narrationibus plena ſunt, ut planè conſtet nihil boni ſanique ex illis poſſe colligi. Una Alexandræ Imperatricis hiſtoria, quæ cùm Chriſtiana eſſet, capite damnata dicitur à Diocletiano, ipſo proferente ſententiam, hiſtoria eſt quæ omnia poëtarum figmenta ſuperat, cùm certum ſit, ut dicemus paulò pòſt, nullam aliam Diocletianum toto principatûs ſui tempore conjugem habuiſſe quàm Priſcam. Præterea cùm ipſe Henſchenius ſcribat Paſcha incidiſſe anno CCCIII. in diem XVIII. Aprilis, & dominicam paſſionem in diem decimam ſextam, planum eſt hanc hiſtoriam non poſſe intelligi de ſancto Georgio: qui ſi paſſus fuit anno quo Paſcha incidit in diem XVIII. Aprilis, ut vult Henſchenius, certè paſſus non eſt imminente ſolemnitate Paſchali, ſed poſt tranſactos dies feſtos. Atqui hoc erat validius Henſchenii argumentum ſumptum ex præfatione libri Euſebiani de martyribus Palæſtinæ, ubi ſcriptum eſt, edicta de deſtruendis eccleſiis & comburendis ſacris codicibus propoſita fuiſſe in Palæſtinâ menſe Aprili, cùm ſalutaris paſſionis dies immineret. Quod ut verum eſſe poteſt ratione Palæſtinæ, falſum eſt ratione Nicomediæ, ubi certum eſt edictum fuiſſe propoſitum VI. Kalendas Martias, poſtridiè Terminalium.

ETSI NON RECTE. Ruffinus apud Euſebium lib. VIII. cap. V. *calore nimio fidei ignitus*, tanquàm reprehenderet imprudentem & intempeſtivum illius ardorem pro fide Chriſti.

VICTORIAS GOTHOR. ET SARMAT. Quia Imperatores ſe in titulo edicti vocabant Gothicos & Sarmaticos, ut in veteri inſcriptione quam refert Cuſpianus in libro de Cæſaribus pag. 135. In titulo autem edicti poſita fuerunt non ſolùm nomina Diocletiani & Maximiani Imperatorum, ſed etiam Conſtantii & Galerii Maximiani Cæſarum; ut facilè colligi poteſt ex hiſtoriâ paſſionis ſanctorum martyrum Saturnini, Dativi, Felicis, & ſociorum, & ex martyrio ſanctarum Agapes, Chioniæ, & Irenes.

LEGITIME COCTUS. Modus coquendi Chriſtianos vivos explicatur infrà cap. XXI. Legitimè autem coctum dixit, quia coctus erat ſecundùm leges quas Auguſti tulerant; ſicut lib. V. Inſtitut. cap. XI. legitima ſacra vocat ea quæ ſecundùm veterem morem fiebant, quia mos vim legis obtinet. Eâdem ratione dixit lib. VI. cap. IX. injurias hoſtibus legitimè inferri, ſcilicèt poſtquàm, ſervato belli jure, bellum per legatos denuntiatum & indictum eſt. Fallitur enim hîc vehementer Joſephus Iſæus, qui vocem *legitimè* ironicè poſitam putat hoc loco eſſe, quia videlicèt non intellexit veram ejus ſignificationem.

CUM ADMIRABILI PATIENTIA. Verba ſunt Ruffini interpretantis & explicantis Euſebium; *Continuò omni in eum crudelitatis genere deſævientes, ne hoc quidem ſolum efficere quiverunt ut eum mæſtum aliquis videret in pœnis, ſed laro atque hilari vultu, cùm jam viſcera in ſuppliciis defeciſſent, ſpiritus tamen lætabatur in vultu. Ex quo tortores ſui graviùs cruciabantur, quòd omnia ſuppliciorum genera conſumebant in eum quem ne triſtem quidem ex his reddere poterant.*

Anno 303. 24. Feb.

TENOR EJUSDEM EDICTI

Ex Euſebio lib. 8. Hiſt. Eccleſ. c. 2.

Caput II.

De Eccleſiarum everſione.

HÆc omnia noſtris temporibus completa ſunt, tunc cùm ædes ſacras ſolo æquari ac funditùs ſubverti; ſacros divinarum ſcripturarum libros in medio foro concremari, oculis noſtris vidimus: Et eccleſiarum Paſtores, alios quidem turpiter modò hîc modò illic ſeſe occultantes: alios verò ignominioſè comprehenſos, & inimicorum ludibrio expoſitos conſpeximus. Tunc cùm prout alius ſermo propheticus prænotaverat, effuſus eſt contemptus ſuper principes eorum: & errare fecit eos in invio, non autem in viâ. (Pſal. 106.) Verùm nefas mihi eſſe duco, triſtes calamitates quæ ad extremum illis acciderunt, oratione explicare: quippe cùm nec diſſenſiones & injurias quibus ante perſecutionem mutuò inter ſe certarunt commemorare nobis decorum ſit. Quamobrem ea dumtaxat de illis tradere nobis propoſitum eſt, ex quibus æquitatem divini judicii perſpicere poſſimus. Proindè neque eorum qui in perſecutione concuſſi ſunt, nec eorum qui ſalutis ſuæ prorſus naufragium fecerunt, & ſuâ ſponte in profundum aquarum gurgitem demerſi ſunt, mentionem facere conſtitui: ſed ea ſola in hanc univerſalem hiſtoriam deinceps conjiciam, quæ primùm quidem mihi ipſi, deindè verò & poſteris uſui eſſe poſſint. Abhinc ergò eorum qui divinæ religionis teſtes extiterunt, ſacra certamina deſcribere ordiamur. Nonuſdecimus agebatur annus imperii Diocletiani, cùm menſe Dyſtro quem Romani Martium vocant, appetente die feſto Dominicæ paſſionis, propoſita ſunt ubique Imperialia edicta, quibus eccleſiæ quidem ad ſolum uſque dirui; ſacri verò codices flammis abſumi jubebantur: utque honorati quidem infamiâ notarentur: plebeii verò liber are ſpoliarentur, ſi in Chriſtianæ fidei propoſito permanſiſſent. Et primum quidem

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν καθαιρέσεως.

ΣΥντετέλεσται δῆτα καθ' ἡμᾶς ἅπαντα, ὁπηνίκα τῶν μὲν προσευκτηρίων τοὺς οἴκους ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος αὐτοῖς θεμελίοις καταρριπτουμένους, τὰς δὲ ἐνθέους καὶ ἱερὰς γραφὰς κατὰ μέσας ἀγορὰς πυρὶ παραδιδομένας αὐτοῖς ἐπείδομεν ὀφθαλμοῖς· τούς τε τῶν ἐκκλησιῶν ποιμένας αἰσχρῶς ὧδε κἀκεῖσε κρυπταζομένους· τοὺς δὲ ἀσχημόνως ἁλισκομένους, καὶ πρὸς τῶν ἐχθρῶν καταπαιζομένους· ὅτε καὶ κατ' ἄλλον προφητικὸν λόγον, ἐξεχύθη ἐξουδένωσις ἐπ' ἄρχοντας αὐτῶν· καὶ ἐπλάνησεν αὐτοὺς ἐν ἀβάτῳ καὶ οὐχ ὁδῷ. ἀλλὰ τούτων μὲν οὐχ ἡμέτερον διαγράφειν τὰς ἐπὶ τέλει σκυθρωπὰς συμφοράς· ἐπεὶ καὶ τὰς πρόσθεν τοῦ διωγμοῦ διαστάσεις τε αὐτῶν εἰς ἀλλήλους καὶ ἀτοπίας, οὐχ ἡμῖν οἰκεῖον μνήμῃ παραδιδόναι· διὸ καὶ πλέον οὐδὲν ἱστορῆσαι περὶ αὐτῶν ἔγνωμεν, ἢ δι' ὧν ἂν τὴν θείαν δικαιώσαιμεν κρίσιν· οὐκοῦν οὐδὲ τῶν πρὸς τοῦ διωγμοῦ πεπειρασμένων, ἢ τῶν εἰς ἅπαν τῆς σωτηρίας νεναυαγηκότων, αὐτῇ τε γνώμῃ τοῖς τοῦ κλύδωνος ἐναπορριφέντων βυθοῖς, μνήμην ποιήσασθαι προήχθημεν· μόνα δὲ ἐκεῖνα τῇ καθόλου προσθήσομεν ἱστορίᾳ, ἃ πρώτοις μὲν ἡμῖν αὐτοῖς· ἔπειτα δὲ καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς γένοιτ' ἂν πρὸς ὠφελείας· ἴωμεν οὖν ἐντεῦθεν ἤδη τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας τῶν τοῦ θείου λόγου μαρτύρων ἐν ἐπιτομῇ διαγράψοντες. ἔτος τοῦτο ἦν ἐννεακαιδέκατον τῆς Διοκλητιανοῦ βασιλείας· Δύστρος μήν· λέγοιτο δ' ἂν οὗτος Μάρτιος κατὰ Ῥωμαίους, ἐν ᾧ τῆς τοῦ σωτηρίου πάθους ἑορτῆς εἰσελαυνούσης, ἥπλωτο πανταχόσε βασιλικὰ γράμματα, τὰς μὲν ἐκκλησίας εἰς ἔδαφος φέρειν, τὰς δὲ γραφὰς ἀφανεῖς πυρὶ γενέσθαι προστάττοντα· καὶ τοὺς μὲν τιμῆς ἐπειλημμένους, ἀτίμους· τοὺς δὲ ἐν οἰκετίαις, εἰ ἐπιμένοιεν

ἐπιμένοιεν ἐν τῇ τοῦ χριστιανισμοῦ προθέσει, ἐλευθερίας στερεῖσθαι προαγορεύοντα, καὶ ἡ μὲν πρώτη καθ' ἡμῶν γραφὴ, τοιαύτη τις ἦν. μετ' οὐ πολὺ δὲ ἑτέρων ἐπιφοιτησάντων γραμμάτων, προσετέτακτο τοὺς τῶν ἐκκλησιῶν προέδρους πάντας τοὺς κατὰ πάντα τόπον, πρῶτα μὲν δεσμοῖς παραδίδοσθαι. εἶθ' ὕστερον πάσῃ μηχανῇ θύειν ἐξαναγκάζεσθαι.

contra nos edictum hujuſmodi fuit. Sed non multò pòſt aliæ rurſùs literæ ſupervenerunt, quibus mandabatur ut omnes ubicumque eccleſiarum Antiſtites, primùm quidem conjicerentur in vincula, deindè verò Diis ſacrificare, omnibus modis cogerentur.

Anno 304.

EXECUTIO HUJUS EDICTI IN AFRICA

Cujus meminit Optatus lib. 1. §. XIII. p. 11. & lib. 3. §. VIII p. 62.

EX ACTIS MARTYRUM AFRICANORUM.

ACTA SANCTI FELICIS EPISCOPI

prout edita ſunt à clariſſimo Viro Baluzio, t. Miſc. 2. p. 77.

MONITUM BALUZII AD ACTA S. FELICIS EPISCOPI TUBYZACENSIS:

PRIMUS hæc acta edidit Surius, ſed valdè mendoſa & mutila. Poſteà integriora nobis in tomo duodecimo ſui ſpicilegii dedit vir clariſſimus Lucas Dacherius, ex ſchedis, ut ipſe præfatur, viri item clariſſimi Petri Franciſci Chiffletii. Nos illa diligenter contulimus cum quatuor antiquis & optimis codicibus manuſcriptis bibliothecæ Colbertinæ, & vel ob eam rationem hic addidimus. Prætereà cùm hinc, ſicut ex hiſtoriâ paſſionis ſanctorum Saturnini & Dativi, & ex actis purgationis Felicis Epiſcopi Aptungitani & Cæciliani Carthaginenſis, intelligamus originem traditorum, quo nomine nihil aut vulgatius, aut contumelioſius fuit in eccleſiâ Africanâ, peti ex initio perſecutionis quam deſcribit Lactantius, officii noſtri eſſe arbitrati ſumus cum illo conjungere vetera illius ævi monumenta ſincera quæ reperiri poſſent, emendata ex fide veterum exemplarium.

INCIPIT PASSIO SANCTI Felicis Epiſcopi Tubyzacenſis, qui propter legem Domini decollatus eſt XVIII. *Kalendas Februarii.*

IN diebus illis, Diocletiano octies & Maximiano ſepties CSS. Auguſtis, exivit edictum eorumdem Cæſarum vel Imperatorum ſuper omnem faciem terræ, & propoſitum eſt per colonias & civitates principibus & magiſtratibus, ſuo cuique loco, ut libros deificos extorquerent de manibus epiſcoporum & preſbyterorum. Tunc programma poſitum eſt in civitate Tubyzacenſe die Nonarum Januariarum. Tunc Magnilianus Curator ipſius civitatis juſſit ad ſe perduci preſbyteros, quia Felix epiſcopus Carthaginem erat profectus, Januarium preſbyterum, Fortunatum & Septiminum lectores juſſit ad ſe perduci. Quibus Magnilianus Curator dixit: Epiſcopum habetis? Januarius preſbyter reſpondit: Habemus. Magnilianus Curator dixit: Ubi eſt? Januarius preſbyter reſpondit: Neſcio. Magnilianus dixit: Libros deificos habetis? Januarius reſpondit: Habemus. Magnilianus dixit: Date illos igni aduri. Januarius preſbyter, Fortunatius & Septiminus lectores dixerunt: Epiſcopus noſter apud ſe illos habet. Magnilianus Curator dixit: Eritis

ergò ſub offici donec Anulino Proconſuli rationem reddatis. Poſterâ autem die Felix epiſcopus à Carthagine venit Tubyza. Cúmque ejus adventum Magnilianus comperiſſet, ſtatim eum ſibi per officium præſentari conſtituit. Qui cùm dicto citiùs adveniſſet, Magnilianus Curator dixit ad eum: Tu es Felix epiſcopus hujus civitatis? Felix epiſcopus dixit: Ego. Magnilianus Curator dixit: Da libros vel membranas qualeſcumque penes te habes. Felix epiſcopus dixit: Habeo; ſed non trado legem Domini Dei mei quem ego colo. Magnilianus dixit: Ergò major eſt Deus tuus à Diis noſtris? Felix epiſcopus dixit: Grandis & metuendus eſt Deus noſter, qui fecit cælum & terram, mare, & omnia quæ in eis ſunt. Nam dii veſtri lapides ſunt, manu hominum facti, de quibus ſcriptum eſt: *Oculos habent & non videbunt, aures habent & non audient, os habent & non loquentur. Similes illis fiant qui faciunt ea & omnes qui confidunt in eis.* Magnilianus Curator dixit: Primum eſt quod Imperatores juſſerunt, quia nihil eſt quod loqueris. Quapropter trade libros omnes quos habes, ut poſſint, ſicut conſtitutum eſt, igni aduri. Felix epiſcopus dixit: Melius eſt ut corpus meum tradam igni quàm ſcripturæ dominicæ per me videantur aduri: quia bonum eſt Deo obedire perpetuo Regi & immortali quàm Imperatori hujus ſeculi iniqua jubenti. Magnilianus dixit: Jam dixi tibi quia primum eſt quod Imperatores juſſerunt quàm ea quæ loqueris. Felix epiſcopus dixit: Primum eſt præceptum Dei cuſtodire quàm hominibus obedire. Magnilianus Curator dixit: Interim in hoc triduum recogita tecum; quia ſi in hac propriâ civitate ea quæ præcepta ſunt implere neglexeris, ad Proconſulem ibis, & ea quæ nunc loqueris, apud ejus acta proſequeris. Poſt diem autem tertium Magnilianus Curator juſſit ſibi ſanctum Felicem epiſcopum præſentari. Ad quem cùm Felix epiſcopus fuiſſet adductus, idem Magnilianus dixit: Deliberaſti tecum quidnam melioris conſilii videaris aſſequi? Felix dixit: Sermo meus unus eſt: in quo cœpit, in hoc etiam Deo præſule finiet. Quæ enim primò loquutus ſum, hæc & nunc eadem loquor, & ante Proconſulem aliud penitùs non ſum dicturus. Magnilianus Curator dixit: Ibis ergò jam nunc ad Proconſulem, & ibi redditurus es in examine rationem. Tunc viros ſuos his allocutus eſt verbis: Quoniam Felix epiſcopus juxta Imperatorum decreta ea quæ nobis mandare dignati ſunt facere nullo modo maturavit, vobis comitantibus Carthaginem perducatur. Felix epiſcopus dixit: Deo gratias. Tunc deſignatus eſt illi ductor Vincentius nomine Decurio civitatis Tubyzacenſis. Profectus eſt autem Felix epiſcopus Carthaginem. Ubi cùm veniſſet, oblatus eſt Legato Proconſulis. Cui idem Legatus dixit: Quare ſcripturas non tradis ſupervacuas? Felix epiſcopus dixit: Habeo quidem, ſed non do. Scripturæ quæ à nobis habentur, ſupervacua non ſunt, nec tradi à nobis ullo modo poſſunt. Tunc juſſit eum Legatus in ima carceris mitti. Ubi cùm Felix epiſcopus fuiſſet ingreſſus, Dominum Deum ſuum deprecatus eſt dicens: Domine Deus, omnium creator & conditor, Domine Jeſu Chriſte, ne me derelinquas, quia propter te & propter teſtamentum tuum hæc patior. Miſerere mei, & recipe ſpiritum meum, & derelinque in hoc ſeculo corpus mortale, ut à te, Domine, ſicut promittere dignatus es, tecum merear ſuſcipere immortale. In te enim ſemper, Domine, vivens, nunquàm adversùs me habebit mors poteſtatem. Poſt dies autem ſedecim, horâ noctis quartâ, de carcere productus Felix epiſcopus Anulini Proconſulis ilico eſt præſentatus aſpectibus. Cui Anulinus Proconſul dixit: Quod tibi nomen eſt? Felix epiſcopus dixit: Chriſtianus ſum. Anulinus Proconſul dixit: Non te de vocabulo quæſivi profeſſionis, ſed percunctatus ſum quo nomine nuncuperis. Felix epiſcopus dixit: Sicut tibi jam dixi, hoc nunc & iterùm dico, quia Chriſtianus ſum & Epiſcopus. Tunc iratus Anulinus Proconſul quòd ei nomen ſuum dicere noluiſſet, aït illi: Habes ſcripturas ſupervacuas? Felix epiſcopus dixit: Habeo ſcripturas, ſed non ſunt, ut aſſeris, ſupervacuæ: quas cognoſce à me nequaquàm eſſe tradendas. Tunc Anulinus Proconſul tranſmiſit eum Romæ ad Præfectum prætorii. Cúmque Felix epiſcopus ibidem adveniſſet, & eidem Præfecto oblatus fuiſſet, juſſit eum in carcere recipi & majoribus vinculis alligari. Poſt dies autem duodecim juſſit eum Præfectus prætorii poſt Imperatores navigare. Tunc Felix epiſcopus navem conſcendit catenarum duris nexibus colligatus, &

fuit in ſubſanio navis quatuor diebus & quatuor noctibus jacens ſub pedibus equorum, panem non comedens, nec aquæ quippiam bibens. Jejunus autem venit Nolam. Tunc cognitor ejuſdem civitatis venientem Felicem epiſcopum ſibi præſentari conſtituit vinculis gravioribus innodatum. Cui idem Cognitor ſic aït: Felix, quomodò huc veniſti? Felix epiſcopus dixit: Quomodò Deus voluit. Cognitor dixit: Si in tuâ propriâ civitate vel apud Carthaginem ſcripturas deificas tradidiſſes, ad me huc uſque minimè advenisses. Felix epiſcopus dixit: Habeo quidem ſcripturas divinas, ſed, ſicut diverſis inquirentibus me reſpondiſſe non neſcis, hoc etiam tibi præſens modo certiſſimè manifeſto, quia eas nullo modò trado. Cognitor dixit: Si ſcripturas deificas tradere nolueris, capite plecteris. Felix epiſcopus dixit: Plus paratus ſum plecti capite quàm libros dominicos ſacrilegio tradere. Tunc memoratus Cognitor juſſit ut ſacra Imperatorum recitarentur. Cùmque à Vincentio ſcribâ quæ conſtituta fuerant legerentur, Cognitor dixit: Quoniam iſte homo tantùm in eâdem confeſſione duravit, ſecundùm præceptum hunc eumdem Felicem epiſcopum gladio animadverti conſtituo. Felix epiſcopus elevans oculos ad cœlum dixit: Deus, gratias tibi ago, qui per quinquaginta & ſex annos in iſto ſeculo virginitatem meam in me cuſtodire dignatus es. Domine Deus cæli & terræ, Domini noſtri Jeſu Chriſti pater, propter te & propter legem tuam & pro timore tuo hoc patior, & cervicem meam flecto ad victimam. Accipe ſpiritum meum de hoc mortali ſeculo. Solus enim es Deus vivens atq; invictus & permanens glorioſus in ſempiterna ſecula ſeculorum. Amen. Completâ hac oratione, ductus à militibus, ibidem, id eſt, in Nolâ, decollatus eſt die octavo decimo Kalendas Februarii, ibique in Nolâ corpus ejus poſitum eſt, & reliquiæ ejus ad almam Carthaginem per religioſos Dei ſervos & matris Eccleſiæ filios perlatæ ſunt & poſitæ in viâ quæ dicitur Scillitanorum. In eodem autem venerabili loco multa mirabilia fiunt, & languores univerſi curantur in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, cui eſt cum Deo patre honor & laus & gloria in Spiritu ſancto per omnia ſecula ſeculorum. Amen.

BALUZII NOTÆ AD ACTA S. FELICIS.

INCIPIT PASSIO. Ità codices 59. & 930. bibliothecæ Colbertinæ. At codex 401. ſic habet: *Incipit paſſio ſancti Felicis epiſcopi Bituzaenſis XVIII. Kal. Januarii.* Breviùs codex 316. *Paſſio ſancti Felicis epiſcopi.*

DIOCLETIANO OCTIES. Ità rectè omnia vetera exemplaria & editio Dacheriana. Malè apud Surium, ubi ſcriptum eſt: *Diocletiano novies & Maximiano octies Conſulibus.* Nam certum eſt edictum fuiſſe propoſitum eo anno quo Diocletianus VIII. & Maximianus VII. Conſules fuere.

TUNC. Id eſt, Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Conſulibus. Nam hæc referenda ſunt ad annum qui ſequitur poſt initium perſecutionis; cùm hæc acta Carthagine & in Africà ſint menſe Januario.

TUBYZACENSE. Ità codices 59. & 930. Sed codex 401. habet *Tubizocenſe*, 316. & editio Dacheriana *Tubzacenſe*. Nihil autem moror editionem Surianam, quam tot veterum exemplarium conſenſus oſtendit eſſe mendoſam in hoc loco. Infrà hæc civitas in codice 930. vocatur Tupuxa pro Tubyza, nullo diſcrimine. Nota enim eſt permutatio litterarum. Tubyzam ego puto fuiſſe civitatem Numidiæ, eam fortaſſis cujus epiſcopus Frumentius Tubuſicenſis, ut apud Victorem Vitenſem legit Abrahamus Ortelius, nominatus reperitur inter epiſcopos qui Carthaginem ex præcepto regali venerunt pro reddendâ ratione fidei anno ſexto Regis Vandalorum Hunerici. Sed in editionibus Sirmondi & Chiffletii legitur *Tuburſicenſis*. In collatione porrò primâ Carthaginenſi cap. CXXI. mentio eſt Servi Dei epiſcopi Tuburſicenſis Buræ, cap. CXLII. Maurentii epiſcopi eccleſiæ Tuburſicenſis, & cap. CCXI. Januarii epiſcopi de Tuburſicu ſeu Tuburſico Numidiarum. Certè tanta eſt difficultas in conſtituendis veris nominibus civitatum Africæ, propter eorum inter ſe ſimilitudinem & affinitatem, ut affirmare non auſim utrùm hîc apud Victorem legendum ſit *Tubuſicenſis*, quemadmodùm in codice ſuo vidit Ortelius, an *Tuburſicenſis*, ut alii. Nam, exempli gratiâ, in notitiâ illâ epiſcoporum Africæ Ruſticus epiſcopus Tipaſenſis nominatur inter epiſcopos Numidiæ, & Reparatus Tipaſitanus inter epiſcopos Mauritaniæ Cæſarienſis. Rursùm inter epiſcopos provinciæ Byzacenæ ponitur Felix Foronionianenſis, & paulò pòſt Bonifacius Frontonianenſis. Sufficiunt enim hæc exempla. Interim omittendum non eſt, in eâdem collatione Carthaginenſi cap. CLXXXVII. nominari Martinianum loci Tibuzabetenſis epiſcopum.

MAGNILIANUS. Ità conſtanter ſcriptum eſt in veteribus libris bibliothecæ Colbertinæ. Ado & Dacherii editio habent *Magnellianus*, Suriana & Martyrologium Romanum *Magdelianus*.

UBI EST. Hanc totam pericopen, quæ in codicibus 401. & 930. non invenitur, exhibent codices 59. & 316. & editio Dacheriana. Eamdem habet etiam Suriana.

DATE ILLOS IGNI ADURI. Hanc juſſionem Magniliani Curatoris & reſponſionem martyrum defuiſſe in veteri exemplari Chiffletii hinc colligi poteſt, quòd omiſſa eſt in editione Dacherianâ. Eam tamen exhibent omnia noſtra vetera exemplaria (uno 316. excepto) & editio Surii. Et ſanè conſtat ſenſum non eſſe integrum in illis exemplaribus quæ illam magiſtratûs interlocutionem & clericorum reſponſionem non habent.

UT POSSINT. Hæc verba deſunt in duobus antiquis exemplaribus. Poſſunt autem omitti abſque ullo incommodo. Suprà: *Date illos igni aduri*.

APUD EJUS ACTA. Hæc eſt vera & germana lectio. Malè in codicibus 59. 401. & 930. *apud eum actu*.

EXAMINE. Ità codices 401. & 930. Alii habent *examinatione*.

TUNC VIROS SUOS. Mirum eſt quomodò fieri potuerit, ut depravatiſſima lectio hîc obrepſerit in codicibus 59. 401. & 930. ubi legitur: *Uxor itaque ejus virum ſuum iis allocuta eſt verbis*.

NULLO MODO. In eiſdem tribus codicibus ſcriptum eſt *nullâ ratione*.

UT A TE DOMINE. Hæc eſt lectio eorumdem trium veterum exemplarium. Sed codex 316. & editio Dacheriana habent: *Attende Domine, ſicut nobis promittere dignatus es, ut tecum merear ſuſcipere immortalitatem*. Nos retinuimus lectionem quæ ſincerior eſſe videtur, & quæ plurium veterum exemplarium auctoritate nititur.

NUNQUAM ADVERSÙS ME. Secuti hîc quoque ſumus fidem veterum librorum. Nam editio Dacherii habet: *nunquàm inimicus adversùs me habebit poteſtatem*.

SEDECIM. Codex 401. Colbertinus habet *duodecim*.

NOMEN DE VOCABULO. In quatuor vetuſtis codicibus Colbertinis legitur: *Non tibi vocabulum quæſivi profeſſionis*.

AD PRÆFECTUM PRÆTORIO. Editio Suriana addit *Idibus Julii*, ineptè ſanè. Nam cùm iſta agerentur menſe Januario, ridiculum eſt dicere martyrem miſſum fuiſſe Idibus Juliis ad Præfectum prætorio. Neque verò illud incidiſſe potuit etiam in Idus Februarias. Quippe Felix epiſcopus apprehenſus eſt poſtridie Nonas Januarii, deindè triduo repoſitus in carcere ut ſecum deliberaret an ſcripturas deificas traditurus eſſet, quarto poſteà die miſſus eſt ad Proconſulem, poſt dies ſedecim quàm Carthaginem perveniſſet, Proconſuli oblatus eſt, & tunc miſſus Romam ad Præfectum prætorio. Fiunt dies unus & viginti. Adde aliquot dies pro itinere à Tubyzâ uſque ad Carthaginem. Miſſus eſt ergò Felix Romam ſub finem menſis Januarii.

DUODECIM. Ità quatuor exemplaria bibliothecæ Colbertinæ. Dacheriana editio habet *quatuordecim*, Suriana *novem*.

POST IMPERATORES. Id eſt, ad Maximianum Herculium, qui tenebat Italiam, quem verò tum in Campaniâ fuiſſe propterea certum eſt.

SUBSANIO. Ità tria vetera exemplaria. Quartum habet *ſubſannio*, editio Dacheriana *ſubſanno*. Surius: *& fuit in capiâ navis diebus quatuor*. Ex quo patet per ſubſanium vel ſubſannium intelligi debere imam partem navis.

GLADIO ANIMÆ CONSTITUO. Turbat me locus ille. Nam ſuprà Præfectus Felicem miſit ad Herculium, nimirùm ut cauſa Felicis finem acciperet in præſentiâ Imperatoris. Et tamen cognitor Nolanæ civitatis judicium ſibi præſumit, & Felicem capite plecti jubet. Verùm id ità intelligi debet ut cognitor dicatur cauſam iſtam ſuſcepiſſe judicandam *ſecundùm præceptum*, ut dicitur infrà, id eſt, ex delegatione Maximiani tum præſentis.

INVICTUS ET PERMANENS. Ità tres vetuſti codices Colbertini. Quartus habet, *vivificans permanes*. Editio Dacherii, *vivificans & permanens*.

IN NOLA. Editio Surii docet hæc acta eſſe Venuſii, quæ civitas eſt regionis Apuliæ.

OCTAVO DECIMO. Hæc eſt lectio trium veterum exemplarium. In quarto & in editione Dacherii legitur *nonodecimo*: apud Surium, *tertio Kalendas Septembris*. Sed in vetuſtis martyrologiis paſſio ſancti Felicis refertur ad diem IX. Kal. Novembris.

AD ALMAM. Hæc addita ſunt ex codicibus manuſcriptis. Epithetum eſt autem urbis Carthaginis, ut patet etiam ex actis Collationis Carthaginenſis inter Catholicos & Donatiſtas. Alibi vocatur ſplendidiſſima, ut in actis purgationis Felicis Aptungitani, & celſiſſima, ut in actis Collationis Carthaginenſis.

EADEM

EADEM ACTA

Ex veteri editione Surianâ collata ad editiones Mombritii, Baronii, Cotelerii, Baluzii & Acherii: atque ad MSS. Cod. Urſicampi 1. S. Cornelii Compendienſis 1. S. Victoris Pariſienſis 1. Cœleſtinorum Pariſienſium 1. S. Mariani Antiſiodorenſis 1.

Prout edita eſt ab eruditiſſimo Theoderico Ruinart, Presbytero & Monacho Benedictino Congregationis S. Mauri, inter acta ſincera & ſelecta primorum Martyrum, p. 374. & ſeq.

ADMONITIO THEODERICI RUINART IN ACTA SANCTI FELICIS EPISCOPI ET MARTYRIS.

1. *CUM animadverterent Chriſtianæ religionis hoſtes, plurimùm ad fidelium animos in ſuo propoſito confirmandos valere divinarum ſcripturarum lectiones; codicibus ſacris bellum indixère, mandantes ut ubique terrarum flammis abſumerentur. Hoc edictum per omnes imperii Romani provincias promulgatum, multos Eccleſiæ Martyres peperit, præcipuèque in Africà, ubi complures hac occaſione mortem pertulère: alii verò qui pœnarum metu perterriti prodiderunt ſacros codices, famoſo* Traditorum *nomini originem præbuerunt. Cùmque nomen iſtud Cæciliano epiſcopo Carthaginenſi, cæteriſque Catholicis Donatiſtæ attribuiſſent; multis tumultibus eccleſia Africana agitata fuit. Inter alios autem qui pro ſacrorum librorum defenſione martyrium in Africa pertulerunt, primus recenſetur* Felix *epiſcopus, cujus Acta quæ à variis referuntur, ex veteri Surianà editione mutuati ſumus, propterea quòd ibi ſinceriora & puriora haberi videantur: tametſi inficiari nolim, aliquot loca aliarum editionum ac codd. mſſ. ope reſtitui, aut ſaltem illuſtrari debere; quæ ſingillatim expendenda ſunt.*

2. *Primò inquirendum eſt, cuinam civitati Felix epiſcopus præfuerit. Ex quatuor codd. mſſ. bibliothecæ Colbertinæ, ad quos hujus Martyris Actorum editionem adornavit eruditus Baluzius tom. 2. Miſcellaneorum, duo Felicis ſedem appellant* Tubizacenſem: *quibus conſentiunt alii codd. mſſ. unus ſcilicèt bibliothecæ ſancti Victoris Pariſienſis, alter RR. PP. Cæleſtinorum ejuſdem urbis, ac tertius ſancti Melanii Redonenſis, ut diſcimus ex aliquot ſchedis ante iſtius bibliothecæ incendium deſcriptis, quæ penes nos ſunt. Alii verò 2. codd. Colbertini & unus ſancti Cornelii Compendienſis, cum Mombritio & editione Acherianà Spicilegii tom. 12.* Tubizocenſem *ſeu* Tubzocenſem, *aut* Tubzuzenſem *præferunt: quibus conſentiunt aliquot vetera martyrologia. At* Tibiurenſem *appellat vetus editio Suriana, pro quo nomine* Thibarenſem *repoſuit Cardinalis Baronius ad annum* 302. *num.* 118. *quod nomen in novæ editionis Surianæ Acta invectum eſt. Quæ verò ex his lectio præferenda ſit, incertum: cùm nulla urbs ſub iſtis nominibus in ullis Africæ notitiis habeatur. Civitas quidem* Thibarenſis *aut* Tibarenſis *nota eſt, ad cujus urbis plebem Cyprianus epiſtolam 58. novæ editionis, aliàs 56 ſcripſit; & inter Patres Concilii Carthaginenſis de baptiſmo,* Vincentius à Thibari *ſententiam dixit. At Thibaris nomen ex conjectura Baronius repoſuit: nullum enim laudat mſ. codicem ad id probandum: nec conſtat an fuerit provinciæ Proconſularis. Ad Zeugitanam quidem eſſe referendam cenſet Oxonienſis editor in notis ad laudatam epiſtolam, quamvis anteà dixerit in notis ad Concil. Carthag. de baptiſmo, hanc ſibi videri eſſe Taboram in Mauritanià Cæſarienſi. Unde non magis certum eſt Felicem Thibaritanum epiſcopum fuiſſe, quam Taburſicenſem, ut ſuſpicatur clariſſ. Baluzius, aut Tuburbitanum, ut ad marginem ſuæ editionis noſter Acherius annotavit. Id tamen eſt incommodi in priori illà opinione, quod* Tuburſicum *urbs*

Numidiæ fuerit: cùm Felix provinciæ Proconſularis fuiſſe videatur, utpotè qui à Curatore civitatis ad Proconſulem miſſus fuerit: quin & ejus ſedes non longè à Carthagine diſtitiſſe dicenda eſt, ſi Actis Surianis fides adhibeatur, in quibus unâ die Felix Carthaginem profectus dicitur, & poſterâ die ad ſedem ſuam reverſus fuiſſe.

3. *Alterum caput in quo Suriana Acta ab aliis diſcrepant, Felicis clericos reſpicit. Hos Surius* Aprum preſbyterum, Cyrum & Victorem Lectores *appellat: quos aliæ editiones cum mſſ.* Januarium preſbyterum, Fortunatum *ſeu* Fortunatianum & Septimioum Lectores *vocant. His conſentiunt vetera Martyrologia, quæ Felici* Audactum & Januarium preſbyteros, Fortunatianum & Septimium Lectores, *ſocios adjungunt. Sed eadem Martyrologia Surio favent in loci deſignatione. Unanimi quippe conſenſu referunt, Felicem Venuſiæ in Apuliâ martyrium conſummaſſe; quamvis editiones Baluziana & Acheriana cum omnibus mſſ. quos videre licuit, eumdem Nolæ paſſum commemorent.*

4. *Non minùs inter ſe diſſentiunt Acta edita in aſſignando tempore, quo idem ſanctus Felix martyrium pertulit. Id die* 18. *Kalendas Februarii contigiſſe cum mſſ. codd. referunt editiones Acheriana & Baluziana: quod ad* 3. *Kalendas Septembris revocat editio Suriana, quam poſtremam ſententiam alteri præferendam cenſemus. Cùm enim edictum de comburendis libris anno* 303. *Nicomediæ menſe Martio promulgatum fuerit; vix quiſquam ſibi perſuadeat, ipſum nonniſi anno ſequenti in Africam perveniſſe: quod tamen dicere debent qui primam ſententiam amplectuntur. Certum quippe eſt ex Actis, Felicem apprehenſum fuiſſe, ſtatim atque edictum iſtud in Africâ promulgatum fuit. Surianæ editioni favet etiam ipſe Actorum contextus,* Diocletiano octies... exivit edictum, &c. Tunc programma propoſitum eſt, &c. *In alterâ enim opinione hæc verba,* Tunc programma, *de anno qui his verbis* Diocletiano octies, &c. *deſignatur, intelligi non poteſt. Hæc verò omnia optimè congruunt cum Surianâ ſeu Baronianâ lectione. Nam Diocletiano octies & Maximiano ſepties Coſſ. id eſt anno* 303. *menſe Martio, primum edictum adversùs Chriſtianos de libris comburendis, &c. Nicomediæ latum eſt: quod quidem edictum ad diverſas imperii Romani provincias tranſmiſſum, menſe Junio in Africam pervenit: eoque in civitate, cui Felix epiſcopus præerat, promulgato, cum ipſe ſacros libros tradere conſtanter renueret, ad diverſa tribunalia, etiam trans mare perductus, tandem die* 30. *Auguſti apud Venuſium Apuliæ urbem gladio percuſſus martyrium complevit. Ejus tamen feſtivitatem menſe Octobri celebrant Martyrologia Uſuardi, Adonis, Romana Roſvveydi, Galeſinii & Baronii: at die præcedenti recolitur in Flori & Notkeri Martyrologiis. Sed his omnibus præferri debet ſinceri Martyrologii Bedæ auctoritas, cujus verba, quæ Surianam lectionem egregiè confirmant, hîc deſcribo.* III. Kal. (Sept.) In Venuſianâ civitate Apuliæ natale SS. Felicis epiſcopi Tubzocenſis, & Audacti, & Januarii preſbyteri, & Fortunatiani & Septimini Lectorum, qui temporibus Diocletiaoi in ſuâ civitate tenti à Magneliano Curatore, iode multis diù vinculis & carceribus macerati & in Africâ & in Siciliâ; tandem in occiſiooe gladii conſummati ſunt. Felix quinquaginta ſex annorum virgo obiit. Sunt autem inter Carthaginem & Tibzocam (*mſſ. in margine* Tibiucam *) milliа paſſuum triginta quinque. *Eadem uſque ad hæc verba,* ſuot autem, &c. *habentur in vetuſtiſſimo cod. mſ. Chriſtinæ reginæ Sueciæ apud Florentinum, & apud Lucam Holſtenium in animadverſis ad Martyrologium Romanum ad diem* 30. *Auguſti: niſi quòd Januarios inter Felicis ſocios non recenſetur: ſed exprimitur dies quo tenti ſunt,* XVIII. Kaleudas Julii. *Porrò noſtri Felicis memoria apud Græcos etiam celebris eſt, qui ejus feſtum die* 16. *Aprilis commemorant.*

* *al.* Tibiucam.

Anno 303.

ACTA

Sancti Felicis epiſcopi & martyris.

Ex codd. mſſ. & editis.

I. DIOCLETIANO octies & Maximiano ſepties [1], Conſulibus, Auguſtis, exivit edictum Imperatorum & Cæſarum, ſuper omnem faciem terræ; & propoſitum eſt per colonias & civitates principibus & magiſtratibus, ſuo cuique loco, ut libros deificos peterent de manu epiſcoporum & preſbyterorum. Tunc programma poſitum eſt in civitate Tibiorenſi, die Nonarum Juniarum. Tunc Magoilianus * juſſit ad ſe perduci ſeniores plebis. Eâdem die [2] FELIX epiſcopus Carthaginem fuerat profectus. Aprum verò preſbyterum ad ſe juſſit

* *al.* Magnellianus.

* Bar. Cyrum. perduci, & Gyrum * & Vitalem Lectores. Quibus Magnilianus Curator dixit: Libros deificos habetis? Aper dixit: Habemus. Magnilianus Curator dixit: Date illos igni aduri. Tunc Aper: Epiſcopus noſter apud ſe illos habet. Magnilianus Curator dixit: Ubi eſt? Aper dixit: Neſcio. Magnilianus Curator dixit: Eritis ergò ſub officio, donec Anulino Proconſuli rationem reddatis.

II. Poſterà autem die Felix epiſcopus venit Carthagine Tibiuram. Tunc Magnilianus Curator juſſit Felicem epiſcopum ad ſe perduci per officialem. Cui Magnilianus Curator dixit: Felix epiſcope, da libros, vel membranas quaſcumque habes. Felix epiſcopus dixit: Habeo, ſed non do. Magnilianus Curator dixit: Prius eſt quod Imperatores juſſerunt, quàm quod tu loqueris. Da libros, ut poſſint igni aduri. Felix epiſcopus dixit: Melius eſt me igne aduri, quàm ſcripturas deificas: quia bonum eſt obedire Deo magis quàm hominibus. Magnilianus Curator dixit: Prius eſt quod Imperatores juſſerunt, quàm id quod tu loqueris. Felix epiſcopus dixit: Prius eſt præceptum Domini, quàm hominum. Magnilianus dixit: Recogita tecum.

III. Poſt tertium autem diem juſſit Curator Felicem epiſcopum ad ſe perduci, & dixit ei: Recogitaſti tecum? Felix epiſcopus dixit: Quæ priùs locutus ſum, & modò loquor, & ante Proconſulem ea ſum dicturus. Magnilianus Curator dixit: Ibis ergò ad Proconſulem, & ibi rationem reddes. Tunc aſſignatus eſt illi Vincentius Celſinus Decurio civitatis Tibiurenſium.

IV. Tunc profectus eſt Felix à Tibiurâ, octavo Kalendas Julias Ligatus deductus eſt *; ligatum verò juſſit in carcerem trudi. Aliâ autem die productus eſt Felix epiſcopus ante lucem: cui dixit Proconſul [3]: Quare ſcripturas ſupervacuas non reddis? Felix epiſcopus dixit: Habeo, ſed non dabo. Tunc juſſit eum alligatum in ima carceris mitti. Poſt ſexdecim autem dies Felix epiſcopus productus eſt de carcere in vinculis, horâ noctis quartâ, ad Anulinum Proconſulem: cui dixit Anulinus: Quare ſcripturas ſupervacuas non reddis? Felix epiſcopus reſpondit: Non ſum eas daturus. Tunc juſſit [4] illum Anulinus Proconſul ad Præfectum Prætorio mitti, Idibus Julii. Tunc Præfectus juſſit eum ſuo carcere recipi, & majoribus vinculis ligari. Poſt dies autem novem juſſit eum Præfectus ad Imperatores navigare.

* Ed. al. & mſſ. add. Carthaginem.

V. Tunc Felix epiſcopus aſcendit navim cum vinculis magnis, & fuit in capſâ navis diebus quatuor. Volutatus ſub pedibus equorum panem & aquam non guſtavit: jejunus [5] in portum pervenit, & in civitate Agrigento [6] exceptus eſt à fratribus cum ſummo honore. Inde venerunt in civitatem nomine Catanam: ibi ſimiliter ſunt excepti. Inde Meſſanam venerunt. Inde Taurominium: ibi ſimiliter ſunt excepti. Poſteà fretum navigarunt in partes Lucaniæ civitatem, nomine Rulo [7]. Inde profecti ſunt Venuſium, quæ eſt civitas regionis Apuliæ. Tunc Præfectus juſſit Felicem de vinculis eripi, & dixit: Felix, quare ſcripturas dominicas non das? aut forſitan non habes? Cui reſpondit: Habeo quidem, ſed non do. Præfectus dixit: Felicem gladio interficite. Felix epiſcopus dixit voce clarâ: Gratias tibi Domine, qui me dignatus es liberare.

VI. Et ductus eſt ad paſſionis locum (cùm etiam ipſa luna in ſanguinem converſa eſt) die tertio Kalendas Septembris. Felix epiſcopus elevans oculos in cælum, clarâ voce dixit: Deus, gratias tibi. Quinquaginta & ſex annos habeo in hoc ſæculo. Virginitatem cuſtodivi, evangelia ſervavi, fidem & veritatem prædicavi. Domine Deus cæli & terræ, Jeſu Chriſte, tibi cervicem meam ad victimam flecto, qui permanes in æternum, cui eſt claritas & magnificentia in ſæcula ſæculorum, Amen.

NOTÆ THEODERICI RUINART AD ACTA S. FELICIS.

[1] Suriana editio mendosè, *Diocl. IX. & Max. VIII.* Mendoſiùs ſine ullo mſ. Baronius, *Conſtantio Chloro & Galerio Maximiano IV.*

[2] Hæc verba, *eâdem die*, deſunt in aliis ed. & mſſ.

[3] Hæc quæſtio in aliis edit. & mſſ. coram Proconſulis Legato habita dicitur; hinc fortè ſuprà legendum, *Legatus eum juſſit in carcerem trudi*; & hic, *Proconſulis Legatus: Quare, &c.*

[4] Aliæ ed. & mſſ. *Tranſmiſit eum Romæ.* At ex his quæ ſequuntur in utrâque editione hic Præfectus videtur tunc in Africâ fuiſſe.

[5] Aliæ ed. & mſſ. *pervenit Nolam*, ubi ab ejus civitatis Cognitore interrogatus, & capite dam-

natus eſt. Mirum eſt autem hunc martyrem ad Imperatores tranſmiſſum, à Cognitore aut alio quolibet condemnatum fuiſſe: niſi fortè ii ex Imperatoris ſpeciali mandato, qui tunc in eâ regione verſabatur, agerent. Porrò aliqui codd. aſſerunt, Felicis corpus Carthaginem delatum fuiſſe.

[6] Agrigentum, Catana, Meſſana, & Tauromininum, Siciliæ civitates notiſſimæ, olim epiſcopales ſub Panormitano Metropolitâ, cui nunc ſolum Agrigentum ſubjicitur: nam Meſſana in Metropolim erecta eſt, Catana Archiepiſcopum Montis-Regalis agnoſcit, Taurominii verò ſedes epiſcopalis exſtincta eſt.

[7] Hujus civitatis nomen in Italiæ notitiis non habetur, Lucania verò olim pars erat magnæ Græciæ, quæ baſilicatæ hodiernæ, regni Neapolitani provinciæ, magnam partem cum aliquot vicinis regionibus comprehendebat. Venuſium verò civitas eſt epiſcopalis ſub Acherontino Metropolitano, ad radices Apennini montis, Principatûs titulo ornata.

Anno 303.

ACTA MARTYRUM

SATURNINI PRESBYTERI, FELICIS, DATIVI, AMPELII, & aliorum.

Prout edita ſunt à clariſſimo Viro Baluzio Miſcell. t. 2. p. 56. ex mſ. cod. Bibl. Colbert.

MONITUM BALUZII
AD ACTA SANCTORUM SATURNINI, DATIVI, & ſociorum.

[a] *ADDIDIMUS hunc titulum ex codice 930. bibliothecæ Colbertinæ. Deerat enim in editionibus Surii & Henſchenii. Cùm autem ille ſit vetus, & in eo quædam, quæ ad hiſtoriam ſanctorum martyrum pertinent, contineantur quæ in actis ipſis non habentur, viſum eſt alicujus momenti eum dare qualem invenimus in veteri codice. Scripta ſanè ſunt iſta, quod negari non poteſt, ab aliquo Donatiſtâ, ſed docto & erudito; dignaque mihi viſa ſunt quæ cum Lactantio conjungerentur, cùm ob ſimilitudinem argumenti, tùm ob elegantiam ſermonis. Quanquàm enim ea non ſint ipſamet acta martyrum quæ in Collatione Carthaginenſi laudata ſunt, ut apparet ex ſancto Auguſtino, opus eſt tamen antiqui ſcriptoris, & qui non admodùm remotus fuit ab ævo Diocletiani. Falluntur ergò vehementer qui auctoritate Auguſtini abutuntur ut probent ea eſſe ipſa proconſularia geſta excepta à Notariis, cùm è contrà ex teſtimonio Auguſtini colligatur non extare hodiè ea geſta, ſed tantùm hiſtoriam quam Donatiſta ille ex iiſdem geſtis concinnavit. Nam Auguſtinus in Breviculo dici tertiæ cap. XVII. docet geſta martyrum notata fuiſſe Diocletiano IX. & Maximiano VIII. Conſulibus, pridie Idûs Februarii, cùm in hoc libro ſcriptum ſimpliciter ſit, abſque ulla temporis notâ, bellum ex quo orti ſunt traditores commotum fuiſſe temporibus Diocletiani & Maximiani. Præterea quæ in capite XVI. & ſequentibus dicuntur de Menſurio & Cæciliano, ea profectò non pertinent ad geſta proconſularia, & lecta in Collatione Carthaginenſi non fuiſſe rectè obſervatum eſt à Baronio.*

[a] *INCIPIUNT CONFESSIONES & actus martyrum Saturnini Presbyteri, Felicis, Dativi, Ampelii, ceterorumque infrà ſcriptorum, qui propter collectas & ſcripturas dominicas ſub Anulino tunc Proconſule Africæ die pridie Idus Februarii Carthagine Dominum confeſſi diverſis locis temporibuſque diſcretis beatiſſimum ſanguinem profuderunt.*

I.

QUI religionis ſanctiſſimæ fide exultat & gloriatur in Chriſto, quique dominicâ veritate gaudet, errore damnato, ut Eccleſiam catholicam teneat, ſanctamque communionem à prophanâ diſcernat, acta martyrum legat, quæ neceſſariò in archivo memoriæ conſcripta ſunt, ne ſeculis tranſeuntibus obſoleſceret gloria martyrum & damnatio traditorum. Aggredior itaque cæleſtes pugnas novaque certamina geſta per fortiſſimos milites Chriſti, bellatores invictos, martyres glorioſos, aggredior, inquam, ex actis publicis ſcribere, non tam ingenio præditus, quàm civili quo illis ſum amore conjunctus, conſultu quidem hoc faciens, duplici ſcilicèt modo,

ut &

ut & imitatoribus eorum ad martyrium animos præparemus, & quos vivere in perpetuum atque cum Domino Chriſto regnare confidimus, etiam confeſſionis ipſorum pugnas atque victorias, cùm in litteris digerimus, æternæ memoriæ conferamus. Sed non invenio, fratres dilectiſſimi, quibus utar exordiis, quove principio laudis aggrediar ſanctiſſimorum martyrum feliciſſimam confeſſionem. Magnis enim rebus magniſque virtutibus rapior; & quidquid eſt quod in ipſis aſpicio, hoc totum divinum atque cæleſte admiror, in devotione fidem, in vitâ ſanctitatem, in confeſſione conſtantiam, in paſſione victoriam. Quæ res quantò ſolæ in ſuis virtutibus fulgent, tantò ſunt omnes in ſingulis martyribus clariores. Placet igitur in principio cauſam ipſius belli tractare totiuſque mundi diſcrimen neceſſariò breviter omni celeritate diſcurrere; ut agnitâ veritate, & præmia martyrum & pœnas quis noverit traditorum.

II.

TEMPORIBUS namque Diocletiani & Maximiani bellum diabolus Chriſtianis indixit iſto modo ut ſacroſancta Domini teſtamenta ſcripturaſque divinas ad exurendum peteret, baſilicas dominicas ſubverteret, & ritus ſacros cœtuſque ſanctiſſimos celebrari Domino prohiberet. Sed non tulit exercitus Domini Dei immane præceptum, ſacrilegamque juſſionem perhorruit; & mox fidei arma corripuit, deſcendit in prælium, non tam contra homines quàm contra diabolum pugnaturus. Et quamvis tradendo gentilibus ſcripturas dominicas atque teſtamenta divina prophanis ignibus comburenda, à fidei cardine cecidère nonnulli, conſervando tamen eas, & pro ipſis libenter ſuum ſanguinem effundendo, fortiter fecêre quamplurimi, quique pleni Deo, devicto atque proſtrato diabolo, victricem palmam in paſſione geſtantes, ſententiam in traditores atque in eorum conſortes, quâ illos ab Eccleſiæ communione rejecerant, cuncti martyres proprio ſanguine conſignabant. Fas enim non fuerat ut in Eccleſiâ Dei ſimul eſſent martyres & traditores. Advolabant igitur undique verſum ad certaminis campum immenſa agmina confeſſorum; & ubi quiſque hoſtem repererat, caſtra illic dominica collocabat. Namque in civitate Alutinenſi in domo Oceani Felicis, cùm bellica caneret tuba, dominica ſigna glorioſi martyres erexerunt; ibique celebrantes ex more dominica ſacramenta, à coloniæ magiſtratibus atque ab ipſo ſtationario milite apprehenduntur, Saturninus presbyter cum filiis quatuor, id eſt, Saturnino juniore & Felice lectoribus, Mariâ ſanctimoniali, Hilarione infante, itemque Dativus, qui & ſenator, Felix, alius Felix, Emeritus, Ampelius, Rogatianus, Quintus, Maximianus, Thelica, Rogatianus, Rogatus, Januarius, Caſſianus, Victorianus, Vincentius, Cæcilianus, Reſtituta, Prima, Eva, Rogatianus, Guinalius, Rogatus, Pomponia, Secunda, Januaria, Saturnina, Martinus, Elaurus, Felix, Margareta major, Honorata, Regiola, Victorianus, Pelufius, Fauſtus, Dacianus, Matrona, Cæcilia, Victoria, Herectina, ſecunda Matrona, Januaria.

III.

QUI apprehenſi producebantur alacres ad forum. Adhuc in primum certaminis campum prior Dativus ibat, quem ſancti parentes candidum ſenatorem cæleſti curiæ genuerunt. Ibat etiam presbyter Saturninus numerosâ vallatus propagine liberorum; cujus partus partem ſibi ſociam martyrio deſtinavit, partem ſui nominis pignus Eccleſiæ relinquebat. Hos agmen dominicum ſequebatur, in quo fulgebat cæleſtium ſplendor armorum, ſcutum fidei, lorica juſtitiæ, ſalvationis galea, & gladius bifrons ſermo Dei: quorum præſidio fulti, ſpem victoriæ fratribus promittebant. Sed jam ad ſupradictæ civitatis pervenerunt forum. Ibi primùm congreſſi, confeſſionis palmam magiſtratûs elogio ſuſtulerunt. In iſto namque foro jam pro ſcripturis dominicis dimicaverat cælum, cùm Fundanus civitatis quondam epiſcopus ſcripturas dominicas traderet exurendas: quas cùm magiſtratus ſacrilegus igni apponeret, ſubitò imber ſereno cælo diffunditur, ignis ſcripturis ſanctis admotus extinguitur, grandines adhibentur, omniſque ipſa regio pro ſcripturis dominicis, elementis furentibus, devaſtabatur. De hac igitur civitate martyres Chriſti exoptata prima vincula ſuſceperunt; directique ad Carthaginem, alacres ac læti per totum iter hymnos Domino canticaque pſallebant. Qui cùm ad officium Anulini tunc Proconſulis pervenirent, ſtarentque in acie conſtanter ac

fortiter, ſævientis impetus diaboli dominicâ conſtantiâ retundebant. Sed cùm non contra omnes ſimul milites Chriſti diabòlica rabies prævaleret, ſingulos in certamina poſtulavit. Quorum certaminum pugnas non tam meis exequar quàm martyrum dictis; ut & ſævientis hoſtis audacia in tormentis atque in ipsâ ſacrilegâ invectione noſcatur, & Chriſti Domini præpotentis virtus in tolerantiâ martyrum atque in ipsâ confeſſione laudetur.

IV.

Cum igitur ab officio Proconſuli offerrentur, ſuggereturque quòd à magiſtratibus Alutinenſium tranſmiſſi eſſent Chriſtiani qui contra interdictum Imperatorum & Cæſarum collectam dominicam celebraſſent, primùm Proconſul Dativum interrogat cujus eſſet conditionis & utrùm collectam feciſſet: qui cùm ſe Chriſtianum & in collecta fuiſſe profiteretur, auctor ab ipſo collectionis ſanctiſſimæ poſtulatur; ſtatimque jubetur officium eumdem in equuleum ſublevare extenſumque ungulis præparare. Sed cùm carnifices juſſa crudelia atroci velocitate complerent, ſtarentque ſævientes in dictis., & denudatis ad vulnera martyris lateribus, erectis ungulis imminerent., ſubitò ſeſe per medium Thelica fortiſſimus martyr tormentis ſubjecit & clamavit, Quia Chriſtiani ſumus nos, Nos, inquit, cullegimus. Statimque Proconſulis furor exarſit, & ingemiſcens, ſpiritali gladio graviter vulneratus, martyrem Chriſti graviſſimis ictibus tutulit, in equuleum ſuſpenſum extendit, ungulis perſtridentibus laniavit. At contrà glorioſiſſimus Thelica martyr mediâ de ipſâ carnificum rabie hujuſmodi preces Domino cum gratiarum actione effundebat: Deo gratias. In nomine tuo, Chriſte Dei Filius, libera ſervos tuos. Talia precanti Proconſul, Quis eſt, inquit, auctor tecum congregationis veſtræ? Qui crudeliùs ſævienti carnifici clarâ voce reſpondit: Saturninus preſbyter & omnes. O martyrem primatum omnibus dantem. Non enim preſbyterum fratribus prætulit, ſed preſbytero fratres confeſſionis conſortio copulavit. Quærente igitur Proconſule Saturninum, oſtendit, non quòd illum prodiderit, quem ſecum adversùs diabolum pariter dimicare cernebat, ſed ut illi panderet integrè ſe celebraſſe collectam, quandò cum ipſis etiam preſbyter fuerat. Manabat igitur cum voce ſanguis Dominum deprecantis, & præceptorum evangelii memor, inimicis ſuis veniam martyr in ipsâ corporis ſui laniamenta poſcebat. Inter ipſos namque vulnerum graviſſimos cruciatus, tortores pariter & Proconſulem his vocibus exprobrabat. Injuſtè facitis, infelices, contra Deum facitis. Deus altiſſime, noli illis conſentire ad hæc peccata. Peccatis, infelices, adversùs Deum facitis. Cuſtodimus præcepta Dei altiſſimi. Injuſtè agitis, infelices, innocentes laniatis Non ſumus homicidæ, non fraudem fecimus. Deus, miſerere. Gratias tibi ago. Pro nomine tuo, Domine, da ſufferentiam. Libera ſervos tuos de captivitate hujus ſeculi. Gratias tibi ago, nec ſufficio tibi gratias agere. Et cùm ictibus ungularum concuſſa fortiùs latera ſulcarentur, profluenſque ſanguinis unda violentis tractibus emanaret, Proconſulem ſibi dicentem audivit: Incipies ſentire quæ vos pati oporteat. Et adjecit: Ad gloriam. Gratias ago Deo regnorum. Apparet regnum æternum, regnum incorruptum. Domine Jeſu Chriſte, Chriſtiani ſumus, tibi ſervimus; tu es ſpes noſtra, tu es ſpes Chriſtianorum. Deus ſanctiſſime, Deus altiſſime, Deus omnipotens, tibi laudes pro nomine tuo agimus. Cui talia oranti cùm à diabolo per judicem diceretur, cuſtodire te oportuit juſſionem Imperatorum & Cæſarum, defatigato jam corpore, forti atque conſtanti ſermone victor animo proclamavit: Non curo niſi legem Dei, quam didici. Ipſam cuſtodio, pro ipsâ moriar, in ipsâ conſumor, præter quam non eſt aliud. Talibus itaque dictis glorioſiſſimi martyris in ſuis tormentis magis ipſe Anulinus torquebatur: cujus tandem rabies ferocitate ſaginata, poſteà recluſum in carcere, paſſione condignum martyrem deſtinavit.

V.

Post hunc Dativus à Domino in certamine erigitur, qui Thelicæ ad fortiſſimum prælium de proximo conjunctus eſt: qui cùm pendendo in equuleo extenſus, ſe voce ſæpiùs repetitâ Chriſtianum eſſe & collectam feciſſe fortiter proclamaret, emerſit ſanctiſſimæ Victoriæ martyris frater, vir ſanè togatus, ſed à religionis Chriſtianæ ſanctiſſimo cultu ipſis temporibus alienus, qui ſuſpenſum in equuleo martyrem prophanis vocibus hactenùs arguebat: Hic eſt, aït, Domine, qui per abſentiam patris noſtri,

nobis hîc ſtudentibus, ſororem noſtram Victoriam ſeducens, hinc de ſplendidiſſimâ Carthaginis civitate unà cum Secundâ & Reſtitutâ ad Alutinenſem coloniam ſecum uſque perduxit, quique nunquàm domum noſtram ingreſſus eſt niſi tunc quandò quibuſdam perſuaſionibus puellares animos illiciebat. Sed non tulit Victoria clariſſima martyr Domini collegam & commartyrem ſuum falsò appeti ſenatorem, ſtatimque Chriſtianâ libertate prorumpens, Nullius, inquit, perſuaſione profecta ſum, nec cum ipſo ad Alutinenſem coloniam veni. Hoc poſſum per cives probare. Omnia meâ ſponte atque voluntate perfeci. Nam & in collectâ fui, & dominicum cum fratribus celebravi, quia Chriſtiana ſum. Tunc impudens advocatus maledicta exaggerabat in martyrem. Et contrà martyr glorioſus de equuleo cuncta verâ reſponſione ſolvebat.

VI.

Inter hæc Anulinus ardeſcens, premi ungulas in martyrem jubet. Statim carnifices nuda præparataque ictibus latera cruentis vulneribus invenerunt. Advolabant truces in manus juſſis velocibus, ſecretaque pectoris, diruptis cutibus viſceribuſque divulſis, nefandis aſpectibus prophanorum adnixâ crudelitate pandebant. Inter hæc martyris mens immobilis; & licèt membra rumpantur, divellantur viſcera, latera diſſipentur, animus tamen martyris integer inconcuſſuſque perdurat. Denique dignitatis ſuæ memor Dativus, qui & ſenator, tali voce preces Domino ſub carnifice rabiente fundebat: O Chriſte Domine, non coofundar. His dictis, beatiſſimus martyr quod à Domino popoſcerat, tam facilè meruit quàm breviter poſtulavit. Denique mox Proconſul mente concuſſâ, linguâ volente parcere proſilivit. Ceſſavêre carnifices. Fas enim non erat martyrem Chriſti in commartyriis ſuæ Victoriæ causâ torqueri. Namque cùm contra eum etiam Pompeïanus ſuſpicionis indignæ ſævus accuſator accederet, calumnioſamque conjungeret actionem, deſpectus à martyre eſt & percuſſus. Quid agis hoc in loco, diabole? Quid contra martyres Chriſti adhuc uſque conaris? A ſenatore Domini ac martyre & poteſtas ſimul & forenſis rabies ſuperata eſt. Sed clariſſimus martyr etiam pro Chriſto tortus, cùm interrogatus utrùm in collectâ fuiſſet, profiteretur conſtanter & diceret cùm collecta fuiſſet ſe ſuperveniſſe & dominicum cum fratribus congruâ religionis devotione celebraſſe auctoremque ejuſdem collectionis ſanctiſſimæ unum fuiſſe, in ſeſe rursùs Proconſulem acriùs excitavit; cujus recrudeſcente ſævitiâ, geminata martyris dignitas iteratò ungulis ſulcantibus exaratur. At martyr ad vulnerum cruciatus ſæviſſimos priſtinam ſuam repetens orationem, Rogo, aït, Chriſte, non confundar Quid feci? Saturninus eſt preſbyter noſter.

VII.

Hujus cùm latera, duri truciſque carnificis magiſtrâ crudelitate monſtrante, aduncis ungulis raderentur, Saturninus preſbyter ad prælium poſtulatur: qui cæleſtis regni contemplatione conſiderans parva admodùm ac lævia ſuos commartyres ſuſtinere, congredi etiam ipſe taliter cœpit. Nam dicente Proconſule, Tu contra juſſionem Imperatorum & Cæſarum feciſti, ut hos omnes colligeres, reſpondit preſbyter Saturninus, Domini Spiritu ſuggerente ſecurus: Dominicum celebravimus. Proconſul aït: Quare? Reſpondit: Quia non poteſt intermitti dominicum. Qui mox ut hæc dixit, contra Dativum ſtatim jubet aptari. Spectabat intereà Dativus laniamenta corporis ſui potiùs quàm dolebat; & cujus ad Dominum mens animuſque pendebat, nihil dolorem corporis æſtimabat; ſed tantùm Dominum precabatur dicens: Subveni rogo Chriſte, habe pietatem, ſerva animam meam, cuſtodi ſpiritum meum, non confundar. Rogo Chriſte, da ſufferentiam. Cui cùm à Proconſule diceretur, Ex hac ſplendidiſſimâ civitate magis debueras alios ad bonam mentem vocare, & non contra præcepta Imperatorum & Cæſarum facere, fortiùs atque conſtantiùs acclamabat: Chriſtianus ſum. Quâ voce diabolus ſuperatus, Parce, inquit. Simulque illum in carcerem tradens, paſſioni condignæ martyrem reſervavit.

VIII.

At verò preſbyter Saturninus recenti martyrum ſanguine delibutus, cùm penderet in equuleo, admonebatur in eorum fide perſiſtere in quorum cruore perſtabat. Hic cùm interrogaretur utrùm auctor ipſe eſſet & omnes ipſe adunaſſet, & diceret, Etiam, ego præſens in colle-

ctâ fui, Emeritus lector ad certamen exiliens, congrediente preſbytero, Ego ſum auctor, inquit, in cujus domo collecta facta fuit. At Proconſul qui jam totiens victus fuerat, impetus Emeriti perhorrebat; & tamen in presbyterum verſus, Quare contra præceptum, inquit, faciebas, Saturnine? Cui Saturninus, Intermitti dominicum non poteſt, aït. Lex ſic jubet. Tunc Proconſul: Non tamen debuiſti prohibita contemnere, ſed obſervare potiùs, & non rem facere contra præceptum Imperatorum. Et meditatâ jamdiù in martyribus voce, terrorem ſuæ iræ commovit, cui non pigro paretur obſequio. Nam carnifices in ſenile corpus presbyteri ruunt, & graſſante rabie, ruptâ nervorum connexione, diſcerpunt. Ingemiſcenda ſupplicia & novi generis in ſacerdotem Dei exquiſita tormenta videres, quaſi in pabulo vulnerum famis rabie ſævire carnifices, apertiſque viſceribus, ad horrorem videntium inter ruborem ſanguinis, oſſa nudata pallere, & nec inter moras torquentium, excluſam animam corpus ſupplicio pendente deſerere. At tali voce Dominum presbyter precabatur: Rogo te Chriſte, exaudi. Gratias tibi ago Deus: Jube me decollari. Rogo Chriſte, miſerere. Fili Dei ſubveni. Cui Proconſul: Quare contra præceptum facis? Et preſbyter, Lex ſic jubet, lex ſic docet, inquit. O admiranda ſatis ac prædicanda presbyteri doctoris divina reſponſio! Legem ſanctiſſimam etiam in tormentis preſbyter prædicat, pro quâ libenter ſupplicia ſuſtinebat. Legis denique voce deterritus Anulinus, Parcam, inquit; eumque in cuſtodiam carceris redigens, exoptato ſupplicio deſtinavit.

IX.

At verò Emerito applicito, in tuâ, inquit Proconſul, domo collectæ factæ ſunt contra præcepta Imperatorum? Cui Emeritus ſancto Spiritu inundatus, in domo meâ, inquit, egimus dominicum. At ille, Quare permittebas, aït, illos ingredi? Reſpondit: Quoniam fratres mei ſunt; & non poteram illos prohibere. Sed prohibere, inquit, illos debuiſti. At ille, Non potui, aït, quoniam ſine dominico non poſſumus. Statim etiam ipſe in equuleo jubetur extendi, extenſuſque vexari. Qui cùm validos ictus innovato carnifice pateretur, Rogo, aït, Chriſte ſubveni. Contra præceptum Dei facitis, ô infelices. Et interloquenti Proconſuli, Non oportuerat te eos ſuſcipere, reſpondit: Non potueram quin ſuſciperem fratres meos. At Proconſul ſacrilegus, Sed prior, inquit, erat juſſio Imperatorum & Cæſarum. Contrà religioſiſſimus martyr, Deus, inquit, major eſt quàm Imperatores. Rogo Chriſte, tibi laudes. Chriſte Domine, da ſufferentiam. Cui talia precanti hæc Proconſul injecit: Habes ergò cripturam aliquam in domo tuâ? Et reſpondit: Habeo, ſed in corde meo. Et Proconſul, In domo, inquit, tuâ habes, an non? Emeritus martyr aït: In corde meo illas habeo. Rogo Chriſte, tibi laudes. Libera me, Chriſte, in nomine tuo. Breviter patior, libenter patior. Chriſte, non confundar. O martyrem Apoſtoli memorem, qui legem Domini conſcriptam habuit, non atramento, ſed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. O martyrem legis ſacræ idoneum diligentemque cuſtodem, qui traditorum facinus perhorreſcens, ſcripturas dominicas, ne perderet, inter ſecreta ſui pectoris collocavit. Quo cognito, Proconſul, Parce, inquit. Ejuſque confeſſionem in memoriam unà cum ceterorum confeſſionibus redigens, Pro veſtris meritis omnes, inquit, ſecundùm confeſſionem veſtram pœnas meritas perſolvetis.

X.

Sed jam ferina rabies ore cruento tormentis martyrum ſaginata languebat. Sed cùm Felix nomine & paſſione proceſſiſſet in prælium, acieſque Domini omnis incorrupta invictaque perſtaret, tyrannus mente proſtratus, voce demiſſus, animâ & corpore diſſolutus, Spero vos, inquit, hanc partem potiùs eligere, quâ poſſitis vivere, ut juſſiones conſervetis. Contra quæ confeſſores Dominî, invicti martyres Chriſti, tanquàm ex uno ore dixerunt: Chriſtiani ſumus, non poſſumus niſi Domini legem ſanctam uſque ad effuſionem ſanguinis cuſtodire. Quâ voce percuſſus inimicus Felici dicebat: Non quæro utrùm Chriſtianus ſis, ſed an collectam feceris, vel ſcripturas aliquas habeas. O ſtulta judicis & ridenda interrogatio! Chriſtianus, inquit, utrùm ſis tace. Et addidit: Si in collectâ fuiſti? Reſpondit: Quaſi Chriſtianus ſine dominico poſſit, aut dominicum ſine Chriſtiano celebrari. An neſcis, Satanas, in

dominico

dominico Chriſtianum & in Chriſtiano dominicum conſtitutum, ut nec alterum ſine altero valeat eſſe? Cùm nomen audieris, frequentiam Domini diſce; & cùm collectam audieris, nomen agnoſce. Denique cognoſceris à martyre & rideris, tali reſponſione confunderis. Collectam, inquit, glorioſiſſimè celebravimus, ad ſcripturas dominicas legendas in dominicum convenimus ſemper. Quâ confeſſione confuſus graviter Anulinus, fuſtibus cæſum exanimem, cæleſti concilio martyrem properantem ad ſiderea tribunalia, expletâ paſſione, conſociat.

XI.

SED Felicem ſequitur alius Felix nomine pariter & confeſſione atque ipsâ paſſione conſimilis. Pari etenim virtute congreſſus, etiam ipſe fuſtium læſione quaſſatus, animam in tormenta carceris ponens, ſuperioris Felicis eſt martyrio copulatus. Poſt hos ſuſcepit certamen Ampelius cuſtos legis, ſcripturarum divinarum fideliſſimus conſervator. Hic quærente Proconſule an in collectâ fuiſſet, hilaris atque ſecurus alacri voce reſpondit: Cum fratribus, inquit, feci collectam, dominicum celebravi; & ſcripturas dominicas habeo mecum, ſed in corde meo conſcriptas. Chriſte, tibi laudes refero. Exaudi Chriſte. Qui cùm hæc dixiſſet, cervicibus contuſis, quaſi jam in tabernaculum dominicum lætus cum fratribus relegatur. Hunc ſequitur Rogatianus: qui confeſſus Domini nomen, ſupradictis fratribus jungebatur illæſus. Quintus verò Applicitus, egregiè nomen Domini magnificéque confeſſus, cæſus fuſtibus in carcerem traditur, condigno martyrio reſervatus. Hunc ſequebatur & Maximianus, in confeſſione par, in congreſſione conſimilis, in victoriæ triumphis æqualis. Poſt quem junior Felix ſpem ſalutemque Chriſtianorum dominicum eſſe proclamans, cùm ſimiliter etiam ipſe fuſtibus cæderetur, Ego, inquit, devotâ mente celebravi dominicum, collectam cum fratribus feci, quia Chriſtianus ſum. Quâ confeſſione ſupradictis fratribus meruit etiam ipſe ſociari.

XII.

AT junior Saturninus, martyris Saturnini presbyteri progenies, in certamen optatum feſtinus acceſſit, approperans patris virtutibus glorioſiſſimis adæquari. Cui cùm Proconſul furibundus diabolo ſuggerente dixiſſet, Et tu, Saturnine, interfuiſti? Reſpondit Saturninus, Chriſtianus ſum. Non à te quæro hoc, ait, ſed utrùm egeris dominicum. Cui Saturninus reſpondit: Egi dominicum, quia Salvator eſt Chriſtus. Quo nomine Salvatoris audito, Anulinus exarſit, & in filium patrium inſtaurat equuleum. Extenſoque Saturnino, Quid, inquit, Saturnine profiteris? Vides ubi poſitus ſis. Habes aliquas ſcripturas? Reſpondit, Chriſtianus ſum. Proconſul verò ait: Ego quæro an conveneris, & an ſcripturas habeas. Reſpondit, Chriſtianus ſum. Aliud non eſt nomen quod poſt Chriſtum oporteat nos ſanctum obſervare. Quâ confeſſione diabolus inflammatus, Quoniam permanes, inquit, in obſtinatione tuâ, etiam te oportet tormentis affici. Dic an aliquas ſcripturas habeas. Et ad officium dixit: Vexa illum. Ibant in adoleſcentis latera paternis vulneribus laſſati tortores, & adhuc humectantem in ungulis patrium ſanguinem cognato filii cruori miſcebant. Videres per hiantium vulnerum ſulcos de lateribus anteà genitoris ſanguinem fluere, & cruorem filii paterno permixtum ungulis rorantibus emanare. At juvenis gemini ſanguinis admixtione recreatus, medelam potiùs quàm tormenta ſentiebat, & receptâ in tormentis fortitudine, fortiſſimis vocibus exclamabat: Scripturas dominicas habeo, ſed in corde meo. Rogo, Chriſte, da ſufferentiam. Spes eſt vitæ. Anulinus inquit: Quare contra præceptum faciebas? Reſpondit: Quia Chriſtianus ſum. Quo audito, Parce, inquit. Et ſtatim ceſſante tormento, in patrium conſortium relegatur.

XIII.

INTEREA mergebat in noctem horis labentibus dies, & conſumptis cum ſole tormentis, defecit atra tortorum rabies, & cum ſui judicis crudelitate languebat. Sed legiones dominicæ, in quibus Chriſtus, perpetuum lumen, armorum cæleſtium coruſco ſplendore fulgebat, fortiùs atque conſtantiùs in certamina proſiliebant. Cùm verò adverſarius Domini tot martyrum prælis glorioſiſſimis victus, tantiſque ac talibus congreſſionibus ſuperatus, deſertus à die, comprehenſus à nocte, deficiente jam carnificum rabie, profligatus cum ſingulis congredi ulteriùs non valeret, totius exercitus Domini animos percontatur,

devotaſque ſanctorum mentes tali interrogatione propulſat: Vidiſtis, inquit, eos qui perſeveraverunt, quid ſuſtinuerunt, vel quid in ſuâ confeſſione perſtantes adhuc babeant ſuſtinere. Et idcò qui vult ex vobis ad indulgentiam pervenire, ut ſalvus eſſe poſſit, profiteatur. Ad hæc confeſſores Domini, glorioſi martyres Chriſti, læti ac triumphantes ſimul, non ex Proconſulis dictis, ſed ex victoriâ paſſionis Spiritu ſancto ferventes, fortiùs clariúſque tanquàm ex uno ore dixerunt: Chriſtiani ſumus. Quâ voce proſtratus eſt diabolus, & concuſſus Anulinus confuſúſque, omnes ſanctos in carcerem trudens, illos martytio deſtinavit.

XIV.

Et ne devotiſſimus feminarum ſexus florentiſſimuſque ſacrarum virginum chorus certaminis tanti gloriâ privaretur, omnes feminæ, Chriſto Domino auxiliante, in Victoriâ congreſſæ ſunt & coronatæ. Etenim Victoria ſanctiſſima feminarum, flos virginum, decus & dignitas confeſſorum, honeſta natalibus, religione ſanctiſſima, moribus temperata, in quâ naturæ bonum candidâ pudicitiâ relucebat, reſpondebatque pulchritudini corporis fides pulchrior mentis & integritas ſanctitatis, ad ſecundam palmam reſtitutam ſe in Domini martytio lætabatur. Huic namque ab infantiâ jam clara pudicitiæ ſigna fulgebant, & rudibus adhuc annis, apparebat rigor caſtiſſimus mentis & quædam dignitas futuræ paſſionis. Denique poſtquàm plena virginitas ultimum ætatis tempus explevit, cùm puella nolens & reluctans in nuptias à parentibus cogeretur, invitamque tradere ſponſo prædo ſuggereret, clam ſe per præceps puella dimittit, auriſque famulantibus ſupportata, incolumis gremio terræ ſuſcipitur. Neque fuerat poſtmodùm pro Chriſto Domino paſſura, ſi pro ſolâ tunc pudicitiâ moreretur. Liberata igitur nuptialibus tædis, illuſoque ſimul cum parentibus ſponſo, mediâ penè de ipsâ nuptiarum frequentiâ profiliens, ad ædem pudicitiæ portumque pudoris Eccleſiam intacta virgo confugit, ibique conſecrati Deo dicatique capitis in perpetuam virginitatem ſacratiſſimum crinem inconcuſſo pudore ſervavit. Hæc ergò ad martytium properans, florentem pudicitiæ palmam triumphali dexterâ præferebat. Namque interroganti Proconſuli quid profiteretur, clarâ voce reſpondit: Chriſtiana ſum. Et cùm à Fortunatiano fratre togato ejuſque defenſore vanis argumentationibus mente capta eſſe diceretur, Victoria reſpondit: Mens mea eſt, inquit, nunquàm mutata ſum. Ad hæc Proconſul, Vis, inquit, ire cum Fortunatiano fratre tuo? Reſpondit: Nolo, quia Chriſtiana ſum; & illi ſunt fratres mei qui Dei præcepta cuſtodiunt. O puellam divinæ legis auctoritate fundatam! O virginem glorioſam æterno Regi meritò conſecratam! O beatiſſimam martyrem evangelicâ profeſſione clariſſimam quæ dominicâ voce reſpondit: Hi ſunt fratres mei qui Dei præcepta cuſtodiunt. Quibus auditis, Anulinus depoſitâ judicis auctoritate, ad perſuaſionem puellæ deſcendit. Conſule tibi, inquit. Vides enim fratrem tuum providere cupientem ſaluti tuæ. Cui martyr Chriſti: Mens mea eſt, inquit, nunquàm mutata ſum. Nam & in collectâ fui, & dominicum cum fratribus celebravi, quia Chriſtiana ſum. Mox cùm hæc Anulinus audiſſet, furiis agitatus exarſit, & puellam ſacratiſſimam martyrem Chriſti in carcerem unâ cum ceteris relegans, paſſioni omnes reſervavit.

XV.

Sed Hilarianus adhuc ſupererat, unus de natis presbyteri martyris Saturnini, qui ætatem ſuam parvulam ingenti devotione vincebat. Hic patris fratrumque triumphis approperans jungi, diras tyranni minas non tam exhorruit quàm in nihilum duxit. Huic cùm diceretur, Patrem tuum aut fratres tuos ſecutus es? ſubitò brevi de corpore vox juvenilis auditur, & anguſtum pueri pectus ad confeſſionem Domini totum aperitur in voce reſpondentis: Chriſtianus ſum, & meâ ſponte atque voluntate cum patre meo & cum fratribus meis feci collectam. Audiebas patris Saturnini martyris vocem per dulcis filii meatus exire & confitentem Chriſtum Dominum linguam de fratris exemplo ſecuturam. Sed Proconſul ſtultus, non intelligens contra ſe non homines ſed Deum in martyribus dimicare, nec quia in puerilibus annis ingentes animos ſentiebat, putabat puerum tormentis infantiæ poſſe terreri. Denique amputabo, inquit, & comam tibi & naſum & auriculas, & ſic te dimitto. Ad hæc Hilarianus puer, patris fratrumque virtutibus glorioſus, qui jam

didicerat à majoribus ſuis tormenta contemnere, clarâ voce reſpondit: Quidquid facere volueris, fac, quia Chriſtianus ſum. Mox in carcerem recipi etiam ipſe jubetur; ingentique cum gaudio vox Hilariani auditur dicentis: Deo gratias. Hîc certaminis magni pugna perficitur, hîc diabolus ſuperatur & vincitur, hîc martyres Chriſti de paſſionis futuræ gloriâ æternâ congratulatione lætantur.

BALUZII NOTÆ AD ACTA SS. SATURNINI, & Sociorum.

I.

In archivo memoriæ. Infrà cap. IX. *Ejuſque confeſſionem in memoriam unà cum cæterorum confeſſionibus redigens.* Ubi Baronius adnotat memoriam dictum fuiſſe locum in quo geſta proconſularia aſſervabantur. Verùm cùm id nullo veterum teſtimonio comprobet, & res obſcura ſit, nondùm mihi perſuaſum eſt veram eſſe interpretationem illam. Notum eſt fuiſſe in palatio Imperatorum magiſtros memoriæ, qui dictabant ad memoriam, de quibus multa pro ſuo more dixit Salmaſius in Notis ad ſcriptores hiſtoriæ auguſtæ pag. 207. & 480. Verùm hæc memoria diverſa fuit ab eâ cujus hîc mentio. Puto autem hîc memoriam ſignificare codices publicos, in quibus cauſæ ſcribebantur quæ in foro agitabantur, ne earum memoria aboleretur. Sed in initio hujus hiſtoriæ, ubi legitur acta martyrum ideò in archivo memoriæ conſcripta eſſe ne ſeculis tranſeuntibus obſoleſceret gloria martyrum, exiſtimo eam vocem diverſo ſenſu poſitam eſſe, & hîc non referri ad codices publicos, quorum cuſtodia non erat penes clerum, ſed ad libros eccleſiaſticos, in quibus conſcripta erant geſta martyrum ad memoriam omnium ſempiternam.

II.

Testamenta. In codice Colbertino ſcriptum eſt, *ſacramenta*, id eſt, myſteria: quod eodèm recidit.

Alutinensi. Ità Surius & codex Colbertinus. Editio Henſchenii habet *Abitinenſi*, ex duobus antiquis codicibus, ut ipſe ait. Sanè in collatione Carthaginenſi legimus Maximum & Victorem epiſcopos Abitinenſes, & in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano adfuit Saturninus epiſcopus ab Abitinis. Ego tamen, qui ſcio periculoſam eſſe quamlibet mutationem in nominibus propriis, præcipuè verò in nominibus civitatum Africæ, veterem lectionem retinui.

Occani. In codice Colbertino legitur *octavi*. Sic etiam in Trevirenſi ſcriptum fuiſſe admonet Henſchenius.

Bellica tuba. Ne quis exiſtimare poſſit hæc dicta eſſe more rhetorum, non autem ſtylo ſimpliciter hiſtorico, proferendus eſt locus inſignis ex actis ſanctæ Euphemiæ martyris, quæ hac ipsâ perſecutione fervente ad Deum tranſlata eſt apud Chalcedonem. Illic ergò ſcriptum eſt fuiſſe in eâ civitate *templum Martis & inſigne illius ſimulacrum. Vocabant autem edicta cives ad feſtum & eos qui habitabant circa Chalcedonem. Minabantur verò mortem & ſupplicia iis ad quos erant ventura, ſi non perſuaderentur ut adorarent dæmones. Tubæque clarè ſonantes & terribiliter erant ſignum conveniendi ad templum.* Acta ſancti Alexandri martyris hac ipsâ perſecutione ſublati, apud Surium die XIII. Maii: *Itaque omnes auditâ præconum voce & tubæ clangore, parati erant cum Imperatore in Jovis templo præſto eſſe.*

IV.

In ipsa laniamenta. Ità omninò codex Colbertinus. Idem autem hoc loco valet vox *in* ac *inter*; ut infrà cap. XI. *animam in tormenta carceris ponens.*

VII.

Ad bonam mentem. Vide quæ dicta ſuprà ſunt ad caput XXXIV. Lactantii.

XIV.

Ad ædem pudicitiæ. Id eſt, ad templum Dei. Figurata & elegans loquendi ratio, ut quæ virginitatem ſuam dedicare ac conſecrare Chriſto volebat, intelligeretur. De æde pudicitiæ patriciæ, quæ Romæ in foro boario erat ad ædem rotundam Herculis, mentio eſt apud T. Livium lib. X. & Feſtum. Eam in regione octavâ fuiſſe ſcribit P. Victor.

Sacr. crinem servavit. Non totondit ergò Victoria crinem ſuum cùm ſe Chriſto conſecravit. Quippe olim fœminis Chriſtianis interdictum erat ne comam deponerent, etiam quibus placebat perpetuæ profeſſio continentiæ. Sed tamen paulò pòſt, ut in epiſtolâ XLVIII. ad Sabinianum ſcribit Hieronymus, in Ægypti ac Syriæ monaſteriis hic mos fuit ut tam virgo quam vidua, quæ ſe Deo voverent & ſeculum conculcarent, crinem monaſteriorum matribus offerrent deſecandum.

XV.

Comam. Editiones habent *collum*, omninò contra mentem Proconſulis. Nam his infantem minis terrere volebat, quo modo ſi verbera minaretur aut præcipitium ex edito loco, non tamen periculoſo. At colli amputatio ultrà progreditur, nec inter minas pueriles cenſeri poteſt. Meliùs igitur codex Colbertinus, qui *comam* habet. Sunt enim pueri amatores comarum ſuarum. Hinc Statii carmen de comâ Earini.

APPENDIX AD ILLA ACTA

Quibus continetur accuſatio Donatiſtarum in Menſurium & Cæcilianum.

De quâ Optatus lib. 1. §. XIX. & XX. p. 16. & 17. *Vide ibi notam 72.*

XVI.

VERUM quoniam nos, ut ſuprà diximus, ſchiſmatis tempus admonuit confeſſionibus tantis ac talibus martyrum decreta conjungere conſtitutioneſque ſanctiſſimas amicorum Dei geſtis ſuperioribus catenare, neceſſariò breviter cuncta quæ martyres in carcere ex auctoritate legis divinæ ſanxerunt, ſervandaque poſteris reliquerunt, diſcurram, nec lapſorum ſuperbiam atque audaciam traditorum in hac ipſâ meâ feſtinatione præteream. Coëgit enim me tranſcendere nihil geſtorum fides, amor legis, Eccleſiæ ſtatus, ſalus publica, vita communis. His enim de rebus Eccleſia catholica quæ ſit poterit recognoſci, ſi labes peſtifera traditorum nefandis actibus ſuis ſententiaque martyrum, omnibus ſeculis declaretur. Poſtquàm igitur ſupradictos martyres Chriſti exoptatus carcer recepit, confeſſores qui priores illic detruſi fuerant, victricibus palmis triumphales dexteras venientibus adjungebant. Veniebant præterea ad eumdem locum & ex diverſis provinciæ partibus alii quoque quamplurimi confeſſores; inter quos erant epiſcopi, preſbyteri, diaconi, ceterique clerici, qui legem Domini aſſerentes, collectam dominicumque conſtanter & fortiter celebrabant, quique ſcripturas dominicas divinaque teſtamenta de flammâ atque de incendio conſervantes, ſeipſos diris ignibus cruciatibuſque diverſis, Machabæico more, pro divinis legibus obtulerunt.

XVII.

EA igitur tempeſtate, cùm horridus carcer craſſæque tenebræ intra ſe clauſos retinerent teſtes fideliſſimos Dei, & ingentia catenarum pondera devota membra vincirent, cùm debilitaret fames, fatigaret ſitis, frigus quateret, turba comprimeret, latera ipſa recenti ungularum laceratione diſrupta fervèrent, inter catenas & ferrum inſtrumentaque tormentorum ex auctoritate legis divinæ, quod ſibimet poſteriſque martyribus conſervarent, celebrantes concilium, cæleſtia decreta condebant. Verè enim vivus ille Spiritus ſanctus confeſſorum mentes æternis aſpirando & divinis colloquiis exercebat. Sed poſt crudelem tempeſtatem ac perſecutionis horribiles minas, quibus Chriſtianam religionem tyrannica rabies infeſtaverat, quò iterùm purior ac ſerenior Chriſtiani nominis pax æterna luceſceret, nec defuit traditorum omnium calidiſſima fraus conſpiratioque peſtiferorum naufragorum diabolicâ arte compoſita, quæ ſub prætextu religionis religionem impugnaret, fidem everteret, legem divinaque jura turbaret; maximè cùm etiam Menſurius Carthaginenſis quondàm epiſcopus recenti ſcripturarum traditione pollutus, ſceleris ſui amentiam pejore cœpiſſet ferociâ publicare: quippe qui combuſtorum veniam librorum à martyribus poſcere atque implorare debuerat, ut delicta ſua majoribus flagitiis cumularet, eo animo ſæviebat in martyres quo divinas tradiderat leges. Etenim hic tyranno ſævior, carnifice crudelior, idoneum ſceleris ſui miniſtrum diaconum ſuum elegit Cæcilianum; idemque lora & flagra cum armatis ante fores carceris ponit, ut ab ingreſſu atque aditu cunctos qui victum potumque in carcerem martyribus afferebant, gravi affectos injuriâ propulſaret. Et cædebantur à Cæciliano paſſim qui ad alendos martyres veniebant, ſitientibus intus in vinculis confeſſoribus pocula frangebantur ante carceris limina, cibi paſſim lacerandi canibus ſpargebantur, jacebant ante carceris fores martyrum patres matreſque ſanctiſſimæ, & ab extremo conſpectu liberorum excuſſi, graves nocte

dieque

dieque vigilias ad oſtium carceris exercebant. Erat fletus horribilis & acerba omnium qui aderant lamentatio, prohibere pios martyrum complexus, & divelli à pietatis officio Chriſtianos, Cæciliano ſæviente tyranno & crudeli carnifice.

XVIII.

INTEREA martyres Chriſti non carceris ſqualor, non viſcerum dolor, non denique ulla rerum penuria commovebat; ſed meritis jam Domino & confeſſione vicini direxerunt in poſteros ſalutem, quæ communem Chriſtiani nominis progeniem ab omni recidivâ communione traditorum ſecerneret, tali ſub comminatione: *Si quis traditoribus communicaverit, nobiſcum partem in regnis cæleſtibus non habebit.* Et hanc ſententiam ſuam ſancti Spiritûs auctoritate conſcriptam tali comparatione firmabant. *Scriptum eſt*, inquiunt, *in Apocalypſi: Quicunque adjecerit ad librum iſtum apicem unum aut literam unam, adjiciat illi Deus innumerabiles plagas; & quicunque deleverit, deleat partem ejus Dominus de libro vitæ. Si ergò additus apex unus, aut litera una dempta de libro ſancto radicitus amputat, & ſacrilegum facit, & ſubvertit auctorem, neceſſe eſt omnes eos qui teſtamenta divina legeſque venerandas omnipotentis Dei & Domini noſtri Jeſu Chriſti prophanis ignibus tradiderunt exurendas, æternis gehennæ ardoribus atque inextinguibili igne torqueri. Et ideò, ut ſuprà diximus, ſi quis traditoribus communicaverit, nobiſcum partem in regnis cæleſtibus non habebit.* Hæc communicantes ſinguli ad paſſionis gloriam feſtinabant, ſupremâque teſtatione unuſquiſque martyrom cruore proprio conſignabat. Exindè Eccleſia ſancta ſequitur martyres, & deteſtatur execratæ perfidiæ traditores.

XIX.

IGITUR cùm hæc itâ ſint, quiſnam eſt divini juris peritiâ pollens, fide præditus, devotione præclarus, religione ſanctus, qui judicis Dei memor veritatem ab errore diſcernat, a fide perfidiam disjungat, ſimulationemque fictam à certá & integrâ ſanctitate recludat, ſeparet à ſtante lapſum, ab integro vulneratum, â juſto reum, ab innocente damnatum, à cuſtode legis proditorem, à confeſſore Chriſti nominis negatorem, à martyre Domini perſecutorem, & unum atque idem eſſe exiſtimet & Eccleſiam martyrum & conventicula traditorum? Nemo ſcilicèt, quoniam hæc inter ſe itâ repugnant contrariaque ſibi ſunt ut lux tenebris, vita morti, ſanctus angelus diabolo, Chriſtus Antichriſto, Paulo âpoſtolo dicente: *Quaſi filiis dico, dilatamini & vos, & nolite conjungi cum infidelibus. Quæ eſt enim participatio juſtitiæ ad iniquitatem, aut quæ communicatio luminis ad tenebras, quæ particula eſt fideli cum infideli, quæ eſt autem conventio templi Dei cum ſimulachris? Vos autem templum Dei vivi eſtis. Dicit enim: Quia inhabitabo in eis & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus. Propter quod diſcedite de medio eorum & ſeparámini, dicit Deus omnipotens, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus òmnipotens.* 2. Cor. 6.

Quamobrem fugienda bonis & vitanda eſt ſemper religioſis conſpiratio traditorum, hypocritarum domus, Phariſæorumque ſententia. Utinam adoptiones filiorum filiarumque Dei in ſanctâ Eccleſiâ ſpiritaliter nati dignè ſuccedant, & non alienis facinoribus immerſi, pro luce tenebras & pro vitâ mortem, interitum ſibi pro ſalute acquirant. Talis eſt enim Eccleſia Domini, quæ ùna ſemper ſingulariſque contra ſeſe & in partes duas dividi non poteſt, ſed poſt teterrimam perſecutionis noctem turbineſque peſtiferos tyrannorum, ad deceptionem innocentium prædámque populorum diabolus verſutiâ calidiſſimæ fraudis adinvenit; ut quos apertâ perſecutionis clade tranſvorare non valuit, nec in ſacrilego ſeculo idolorum ſervitio mancipandos delictorum nexibus in perpetuam perniciem potuit retinere, eos pollutis traditionibus jungens ſibi, ſub prætextu ſanctiſſimæ religionis extinguat. Denique illi falſi ſacrorum ritus fictaque myſteria non tam in ſalutem quàm in perniciem miſerorum celebrantur, cùm erigit altare ſacrilegus, celebrat ſacramenta prophanus, baptizat reus, curat vulneratus, veneratur martyres perſecutor, legit evangelia traditor, hereditatem cœli promittit divinorum teſtamentorum exuſtor: quos Dominus increpat & objurgat in evangelio dicens: *Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui circuitis mare & aridam facere unum proſelytum, & cùm factus fuerit, facitis eum filium gehennæ duplicìter plus quam eſtis vos.* Et Propheta Matth. 23.

polluta eorum ſacrificia reſpuens ait: Oſe 9. *Sacrificia eorum tanquàm pannus illotus. Omnis qui tetigerit illum, inquinabitur.* Agg. 2. Sed & per Aggæum clariſſimum Prophetarum, *Interroga*, inquit Dominus, *ſacerdotes legem. Si acceperit homo carnem ſanctam in ſummo veſtimenti ſui, & tetigerit ſummitas veſtimenti ejus aliquam partem panis, vini, aut olei, ſi ſanctificabitur? & dixerunt ſacerdotes: Non. Et dixit Aggæus: Si tetigerit inquinatus in animâ horum aliquid, ſi inquinabitur? Et dixerunt ſacerdotes: Inquinabitur. Et dixit Aggæus: Sic & populus hic: & gens hæc coram me, dicit Dominus, & omnis quicumque acceſſerit illic, inquinabitur.*

XX.

Fugienda eſt ergò & execranda pollutorum omnium congregatio vitioſa, & appetenda omnibus beatiſſimorum martyrum ſucceſſio glorioſa, quæ eſt Eccleſia ſancta, una & vera catholica, ex quâ martyres profecti ſunt, & à quibus divina teſtamenta ſervata ſunt. Hæc etenim ſola perſecutionis infeſtæ impetum fregit, hæc legem Domini uſque ad effuſionem ſanguinis conſervavit: in hac virtutes populi ſancti Spiritûs præſentiâ frequentantur, baptiſma à Salvatore perficitur, vita perpetua reparatur. Semper enim illis propitius Deus adeſt, Dominus Chriſtus collætatur, & gaudet Spiritus ſanctus, in confeſſoribus victor, in martyribus triumphator. Poſtremò cùm nec Menſurius, nec miniſter ejus Cæcilianus ab hac immani crudelitate ceſſare vellent, Anulino Proconſule aliiſque perſecutoribus interim circa alia negotia occupatis, beati martyres iſti, corporeis alimentis deſtituti, paulatim & per intervalla dierum naturali conditioni, famis atrocitate cogente, ceſſerunt, & ad ſiderea regna cum palmâ martyrii migraverunt, præſtante Domino noſtro Jeſu, qui cum Patre regnat in ſecula ſeculorum. Amen.

NOTÆ BALUZII.

XVI.

Quæ deinceps ſequuntur, quia manifeſtas calumnias continent in Menſurium epiſcopum Carthaginenſem & diaconum ejus Cæcilianum, qui & ipſe poſteà fuit epiſcopus Carthaginenſis, omiſſa ſunt in ſecundâ editione Surii & in Henſchenianâ.

XVII.

Pannus illotus. Ità codex Colbertinus. Editiones habent, *panis lectus*. Quo etiam modo habetur apud Oſeam in omnibus editionibus. Neſcio autem undè orta ſit hæc lectio in veteri codice. Sed eam confirmant ſequentia, ubi pro eo quod in vulgatis Oſeæ codicibus legitur, *omnes qui comedent eum contaminabuntur*, ſcriptum eſt in veteri codice, *omnis qui tetigerit illum inquinabitur*.

EADEM ACTA

ANNO 304.

EX EDITIONE THEODERICI RUINART

Ex MSS. Cod. S. Cornelii Compendienſis 1. Monaſterii B. Petri de Pratellis 1. S. Benedicti Floriacenſis 1. RR. PP. Cœleſtinorum Pariſienſium 1. RR. PP. Fulienſium 1. & editionibus Baluzianâ & Bollandianâ inter ſe collatis.

ADMONITIO THEODERICI RUINART

IN ACTA SS. SATURNINI, & Sociorum.

1. *QUAMVIS Saturnini aliorumque Martyrum, de quibus hic agimus, nomina apud ſanctum Auguſtinum expreſſa non habeantur; nemo tamen dubitat, quin ii ipſi ſint, quorum acta à Donatiſtis producta, & à Catholicis ut germana agnita & recepta fuerunt in collatione Carthaginenſi, quæ anno 411. inter epiſcopos Catholicos & Donatiſtas habita eſt. His actis uſi ſunt Catholici adversùs Donatiſtas, ut oſtenderent etiam tempore perſecutionis concilium duodecim epiſcoporum congregari potuiſſe, quando iidem tunc Chriſtiani collectas & ſacros conventus celebraverant. Id refert Auguſtinus in Breviculo collationis die 3. cap. 17.* Catholici, *inquit*, reſpondebant multò faciliùs duodecim homines in domum convenire potuiſſe eo tempore, quo etiam congregationes plebium fieri ſolebant, quamvis perſecutione ſæviente, ſicut ipſis geſtis Martyrum monſtrabatur, qui confitebantur in paſſionibus ſuis ſe collectam & dominicum egiſſe.

2. *Verum hæc acta, quæ tunc temporis pura & genuina habebantur, paulò pòſt à Donatiſtis, ut Conſulum nomina tollerent, aliquatenus depravata fuère, qui adjunctis initio præfatione brevi, ac in fine longiori appendice, multas calumnias adverſus Menſurium Carthaginenſem epiſcopum, aliosque Catholicos his inſeruerunt. Remanſère tamen integra ac intacta quæ de quæſtionibus publicis à Notariis excepta fuerunt, aut ſaltem quæ ibi collector refert, ex Actis publicis, quod ipſemet atteſtatur, deſumta ſunt: quæ cum, ut ait Baronius, inoffenſo percurri poſſint pede, detractis Donatiſtarum additamentis, ea proferre viſum eſt. Si quis verò plura cupit, eruditiſſimum Baluzium adeat, qui tomo 2. Miſcellaneorum integram Donatiſtæ auctoris collectionem exhibit. Porrò hanc noſtram editionem ad mſſ. codd. & editos ſimul inter ſe collatos adornavimus.*

3. *Tempus quo iſti martyres paſſi ſunt, ex Auguſtino diſcimus loco ſuperiùs laudato, ubi Conſulum nomina, quæ nobis Donatiſtæ inviderunt, his verbis refert.* Geſta Martyrum, quibus oſtendebatur tempus perſecutionis Conſulibus facta ſunt Diocletiano novies & Maximiano octies, pridie Idus Februarias, *id eſt, anno 304. die 12. Februarii, quo quidem die eorumdem martyrum memoriam celebrat Uſuardus, quam martyrologium Romanum die præcedenti, neſcio quâ de causâ, conſignavit. Sed ubi quæſtionis quidem, non verò conſummati martyrii tempus deſignatur, ut ex actis patet. De eorum enim morte nihil ſcimus præter ea quæ ab auctore Donatiſta his verbis referuntur:* Anulino Proconſule, aliiſque perſecutoribus interim circa alia negotia occupatis, beati martyres iſti corporeis alimentis deſtituti, paulatim & per intervalla dierum naturali conditioni, famis atrocitate cogente ceſſerunt, & ad ſiderea regna cum palmâ martyrii migraverunt, præſtante Domino noſtro Jeſu, qui cum Patre, &c. *His conformis eſt actorum titulus in codd. mſſ. Colbertino 1. Compendienſi & Pratellenſi, quem idcò actis præmiſimus. Et quidem in ipſis actis martyres in carcerem retruſi,* paſſioni condignæ reſervati, *ſeu* deſtinati *paſſim dicuntur. Favet etiam Donatiſtæ ſcriptori, quod hi ſimili*

martyres non uno, ſed diverſis diebus, immò & menſibus in Kalendario Carthaginenſi celebrentur. Nam Rogatus .... Kal. Julii annotatur; Felix, Eva & Regiola 3. Kal. Septembris; Ampelius pridie Kal. ejuſdem menſis. Januarius .... Kal. Octobris, & tandem Victoria .... Kal. Novembris. Dubitari tamen poteſt, an Januarius hic memoratus ſit ex horum martyrum, de quibus nunc agimus, numero. Videtur enim eſſe Januarius Beneventanus epiſcopus, qui cum Soſio, cujus feſtum in eodem Kalendario die ſequenti celebratur, Puteolis prope Neapolim paſſus eſt. Sic & Victoriæ plures in Africâ paſſæ ſunt, ex quibus unam Auguſtinus laudat inter viginti martyres qui Hippone celeberrimam baſilicam habebant, eamque cum Valerianâ & Fidentio epiſcopo enumerat ſerm. 325. qui de iiſdem 20. martyribus, inſcriptus eſt.

4. *Porrò plures etiam martyres in Numidiâ occaſione ſacrorum librorum occubuiſſe diſcimus ex reſcriptis Secundi Tigiſitani epiſcopi ad Menſurium Carthaginenſem, ubi, ut ſte ſancto Auguſtino in Breviculo collationis die 3. cap. 13. Secundus narrat* in Numidiâ perſecutores quæ egerint, & qui comprehenſi, & Scripturas ſanctas tradere nolentes, & multa mala paſſi, & graviſſimis ſuppliciis excruciati & occiſi ſunt. *Hæc ſub Floro contigère, quem* Numidiæ perſecutorem *appellat Optatus lib. 3. ad Parmenianum.*

ACTA

Sanctorum SATURNINI, DATIVI, & aliorum plurimorum Martyrum in Africâ.

Ex codd. mſſ. & editis inter ſe collatis.

INCIPIUNT CONFESSIONES & actus martyrum Saturnini Presbyteri, Felicis, Dativi, Ampelii, cæterorumque ſuprà ſcriptorum, qui propter collectas & ſcripturas dominicas ſub Anulino tunc Proconſule Africæ die pridie Idus Februarii Carthagine Dominum confeſſi diverſis locis temporibuſque diſcretis beatiſſimum ſanguinem profuderunt.

I. TEMPORIBUS Diocletiani & Maximiani bellum diabolus Chriſtianis indixit iſto modo ut ſacroſancta Domini teſtamenta * ſcripturaſque divinas ad exurendum peteret, baſilicas dominicas ſubverteret, & ritus ſacros cœtuſque ſanctiſſimos celebrari Domino prohiberet. Sed non tulit exercitus Domini Dei tam immane præceptum, ſacrilegamque juſſionem perhorruit; & mox fidei arma arripuit, deſcendit in prælium, non tam contra homines quàm contra diabolum pugnaturus. Et quamvis tradendo gentilibus ſcripturas dominicas atque teſtamenta divina prophanis ignibus comburenda, à fidei cardine cecidêre nonnulli, conſervando tamen eas, & pro ipſis libenter ſuum ſanguinem effundendo, fortiter finiêre * quamplurimi, quique pleni Deo, devicto atque proſtrato diabolo, victricem palmam in paſſione geſtantes, ſententiam in traditores atque in eorum conſortes, quâ illos ab Eccleſiæ communione rejecerant *, cuncti martyres proprio ſanguine conſignabant. Fas enim non fuerat ut in Eccleſiâ Dei ſimul eſſent martyres & traditores.

* *Colb. Sacramenta.*

* *Ed. ſecêre.*

* *Pratel. rejecerunt.*

II. Advolabant igitur undique verſum ad certaminis campum immenſa agmina confeſſorum; & ubi quiſque hoſtem reperiebat [1], caſtra illic dominica collocabat. Namque in civitate Abitinenſi [2] in domo Octavi [3] Felicis, cùm bellica caneret tuba, dominica ſigna glorioſi martyres erexerunt; ibique celebrantes ex more dominicum [4], à coloniæ magiſtratibus atq; ab ipſo ſtationario milite apprehenduntur, SATURNINUS presbyter cum filiis quatuor, id eſt, SATURNINO juniore & Felice Lectoribus, MARIA Sanctimoniali, Hilarione * infante, itemque DATIVUS, qui & Senator, FELIX, alius FELIX, EMERITUS, AMPELIUS, ROGATIANUS, QUINTUS, MAXIMIANUS, THELICA, ROGATIANUS, ROGATUS, JANUARIUS, CASSIANUS, VICTORIANUS, VINCENTIUS, CÆCILIANUS, RESTITUTA, PRIMA, EVA [5], ROGATIANUS, GIVALIUS *, ROGATUS, POMPONIA, SECUNDA, JANUARIA, SATURNINA, MARTINUS, DANTUS [6], FELIX, MARGARITA, MAJOR [7], HONORATA, REGIOLA *, VICTORINUS [8], PELUSIUS, FAUSTUS, DACIANUS, MATRONA, CÆCILIA, VICTORIA, HERECTINA [9], SECUNDA, item [10] MATRONA, JANUARIA: qui apprehenſi producebantur alacres ad forum.

* *Boll. Hilariano.*

* *al. Guinalius.*

* *Boll. Regula.*

III. Ad hoc in primum certaminis campum prior Dativus ibat, quem ſancti parentes candidum * ſenatorem cæleſti curiæ genuerunt. Ibat etiam Saturninus presbyter numeroſâ vallatus propagine

* *Baron. candidatum.*

pagine

pagine liberorum; cujus partus partem ſibi ſociam martyrio deſtinavit, partem ſui nominis pignus Eccleſiæ relinquebat. Hos agmen dominicum ſequebatur, in quo fulgebat cæleſtium ſplendor armorum, ſcutum fidei, lorica juſtitiæ, ſalvationis galea, & gladius bifrons * ſermo Dei: quorum præſidio fulti, ſpem victoriæ fratribus promittebant. Sed jam ad ſupradictæ civitatis pervenerunt forum. Ibi primùm congreſſi, confeſſionis palmam magiſtratûs elogio ſuſtulerunt. In iſto namque foro jam pro dominicis ſcripturis dimicaverat cælum, cùm Fundanus ipſius ** civitatis quondam epiſcopus ſcripturas dominicas traderet exurendas: quas cùm magiſtratus ſacrilegus igni apponeret, ſubitò imber ſereno cælo diffunditur, ignis ſcripturis ſanctis admotus extinguitur, grandines adhibentur, omniſque ipſa regio pro ſcripturis dominicis, elementis furentibus, devaſtatur.

* al. vibrans.

IV. De hac igitur civitate martyres Christi exoptata prima vincula ſuſceperunt; directique ad Carthaginem, alacres ac læti per totum iter hymnos Domino canticaque pſallebant. Qui cùm ad officium Anulini tunc Proconſulis pervenirent, ſtarentque in acie conſtanter ac fortiter, ſævientis impetus diaboli dominicâ conſtantiâ retundebant. Sed cùm non contra omnes ſimul milites Chriſti diabolica rabies prævaleret, ſingulos in certamina poſtulavit. Quorum certaminum pugnas non tam meis exequar quàm martyrum dictis; ut & ſævientis hoſtis audacia in tormentis atque in ipſâ ſacrilegâ invectione noſcatur, & Chriſti Domini præpotentis virtus in tolerantiâ martyrum atque in ipſâ confeſſione laudetur.

V. Cùm igitur ab officio Proconſuli offeruntur, ſuggeriturque quòd à magiſtratibus Abitinenſium tranſmiſſi eſſent Chriſtiani qui contra interdictum Imperatorum & Cæſarum collectam & dominicum ** celebraſſent, primùm Proconſul Dativum interrogat cujus eſſet conditionis & utrùm collectam feciſſet: qui cùm ſe Chriſtianum & in collectâ fuiſſe profiteretur, auctor ab ipſo collectionis ſanctiſſimæ poſtulatur; ſtatimque jubetur officium eumdem in equuleum ſublevare extenſumque ungulis præcidi **. Sed cùm carnifices juſſa crudelia atroci velocitate complerent, ſtarentque ſævientes in dictis *, & denudatis ad vulnera martyris lateribus, erectis ungulis imminerent, ſubitò ſeſe per medium Thelica ** fortiſſimus martyr tormentis objecit * & clamavit, Chriſtiani ſumus nos, Nos, inquit, collegimus. Statimque Proconſulis furor exarſit, & ingemiſcens, ſpiritali gladio graviter vulneratus, martyrem Chriſti graviſſimis ictibus tutudit, in equuleum ſuſpenſum extendit, ungulis perſtridentibus laniavit. At contrà glorioſiſſimus Thelica martyr mediâ de ipſâ carnificum rabie hujuſmodi preces Domino cum gratiarum actione effundebat: Deo gratias. In nomine tuo, Chriſte Dei Fili, libera ſervos tuos.

* Comp. in digitis.

* al. ſubjecit.

VI. Talia precanti Proconſul, Quis eſt, inquit, auctor tecum congregationis veſtræ? Qui crudeliùs ſæviente carnifice clarâ voce reſpondit: Saturninus preſbyter & omnes. O martyrem primatum omnibus dantem. Non enim preſbyterum fratribus prætulit, ſed preſbytero fratres cõfeſſionis conſortio copulavit. Quærente igitur Proconſule Saturninum, oſtendit, non quòd illum prodiderit, quem ſecum adverſùs diabolum pariter dimicare cernebat, ſed ut illi panderet integrè ſe celebraſſe collectam, quandò cum ipſis etiam preſbyter fuerat. Manabat igitur cum voce ſanguis Dominum deprecantis, & præceptorum evangelii memor, inimicis ſuis veniam martyr inter ipſa corporis ſui laniamenta poſcebat. Inter ipſos namque vulnerum graviſſimos cruciatus, tortores pariter & Proconſulem his vocibus exprobrabat. Injuſtè facitis, infelices, contra Deum facitis. Deus altiſſime, noli illis conſentire ad hæc peccata. Peccatis, infelices, adverſùs Deum facitis. Cuſtodite præcepta Dei altiſſimi. Injuſtè agitis, infelices; innocentes laniatis. Non ſumus homicidæ, non fraudem fecimus. Deus, miſerere. Gratias tibi ago. Pro nomine tuo, Domine, da ſufferentiam. Libera ſervos tuos de * captivitate hujus ſeculi. Gratias tibi ago, nec ſufficio tibi gratias agere. Et cùm ictibus ungularum concuſſa fortiùs latera ſulcarentur, profluenſque ſanguinis unda violentis tractibus emanaret, Proconſulem ſibi dicentem audivit: Incipies ſentire quæ vos pati oporteat. Et adjecit: Ad gloriam. Gratias ago Deo regnorum. Apparet regnum æternum, regnum incorruptum. Domine Jeſu Chriſte, Chriſtiani ſumus, tibi ſervimus; tu es ſpes noſtra,

* al. id.

tu es ſpes Chriſtianorum. Deus ſanctiſſime, Deus altiſſime, Deus omnipotens, tibi laudes pro nomine tuo reddimus, Domine Deus omnipotens. Cui talia oranti cùm à diabolo per judicem diceretur, cuſtodire te oportuit juſſionem Imperatorum & Cæſarum, defatigato jam corpore, forti atque conſtanti ſermone victor animo [13] proclamavit: Non curo niſi legem Dei, quam didici. Ipſam cuſtodio, pro ipſâ moriar, in ipſâ conſummor, præter quam non eſt alia. Talibus itaque dictis glorioſiſſimi martyris in ſuis tormentis magis ipſe Anulinus torquebatur: cujus tandem rabies ferocitate ſaginata, Parce, inquit, recluſumque in carcerem, paſſioni condignæ martyrem deſtinavit.

VII. Poſt hunc Dativus à Domino in certamine erigitur, qui Thelicæ fortiſſimum prælium de proximo comminus cùm penderet equuleo ſpectaverat extenſus: idemque cùm ſe voce ſæpiùs repetitâ Chriſtianum eſſe, & collectam feciſſe fortiter proclamaret, emerſit Fortunatianus [16] ſanctiſſimæ martyris Victoriæ frater, vir ſanè togatus, ſed à religionis Chriſtianæ ſanctiſſimo cultu ipſis temporibus alienus; qui ſuſpenſum in equuleo martyrem prophanis vocibus hactenùs arguebat: Hic eſt, aït, ô Domine, qui per abſentiam patris noſtri, nobis hic ſtudentibus, ſororem noſtram Victoriam ſeducens, hinc de ſplendidiſſimâ Carthaginis civitate unà cum Secundâ & Reſtitutâ ad Abitinenſem coloniam ſecum uſque perduxit, quique nunquàm domum noſtram ingreſſus eſt niſi tunc quandò quibuſdam perſuaſionibus puellares animos illiciebat. Sed non tulit Victoria clariſſima martyr Domini collegam & commartyrem ſuum falsò appeti ſenatorem, ſtatimque Chriſtianâ libertate prorumpens, Nullius, inquit, perſuaſione profecta ſum, nec cum ipſo ad Abitinas veni. Hoc poſſum per cives probare. Omnia meâ ſponte atque voluntate perfeci. Nam & in collectâ fui, & dominicum cum fratribus celebravi, quia Chriſtiana ſum Tunc impudens advocatus maledicta exaggerabat in martyrem. Et contrà martyr glorioſus de equuleo cuncta verâ reſponſione ſolvebat. Inter hæc Anulinus ardeſcens, premi ungulas in martyrem jubet. Statim carnifices nuda præparataque ictibus latera cruentis vulneribus invenerunt. Advolabant truces manus juſſis velocibus, leviores, ſecretaque pectoris, diſruptis cutibus viſceribuſque divulſis, nefandis aſpectibus prophanorum adnixâ crudelitate pandebant. Inter hæc martyris mens immobilis perſtat; & licèt membra rumpantur, divellantur viſcera, latera diſſipentur, animus tamen martyris integer inconcuſſuſque perdurat. Denique dignitatis ſuæ memor Dativus, qui & ſenator, tali voce preces Domino ſub carnifice rabiente fundebat: O Chriſte Domine, non confundar. His dictis, beatiſſimus martyr quod à Domino popoſcerat, tam facilè meruit quàm breviter poſtulavit.

VIII. Denique mox Proconſulis mente concuſſâ, linguâ, Parce [15], proſilivit*. Ceſſavêre carnifices. Fas enim non erat martyrem Chriſti in commartyris ſuæ Victoriæ causâ torqueri. Namque cùm contra eum etiam Pompeïanus ſuſpicionis indignæ ſævus accuſator accederet, calumnioſamque conjungeret actionem, deſpectus à martyre eſt & retuſus*. Quid agis hoc in loco, diabole? Quid contra martyres Chriſti adhuc uſque conaris? A ſenatore Domini ac martyre & poteſtas ſimul & forenſis rabies ſuperata eſt. Sed quoniam debuerat clariſſimus martyr etiam pro Chriſto torqueri, cùm interrogatus utrùm in collectâ fuiſſet, profiteretur conſtanter & diceret cùm collecta fuiſſet ſe superveniſſe & dominicum cum fratribus congruâ religionis devotione celebraſſe auctoremque ejuſdem collectionis ſanctiſſimæ non* unum fuiſſe, in ſeſe Proconſulem rursùs acriùs excitavit; cujus recrudeſcente ſævitiâ, geminata martyris dignitas iteratò ungulis ſulcantibus exaratur. At martyr inter vulnerum cruciatus ſæviſſimos priſtinam ſuam repetens orationem, Rogo, aït, Chriſte, non confundar. Quid feci? Saturninus eſt preſbyter noſter.

* id eſt, dixit.

* al. add. percuſſus.

* In al. deeſt non.

IX. Ejus cùm latera, duri truciſque carnificis magiſtrâ crudelitate monſtrante, aduncis ungulis raderent, Saturninus preſbyter ad prælium poſtulatur: quique cæleſtis regni contemplatione conſiderans parva admodùm ac lævia ſuos commartyres ſuſtinere, congredi etiam ipſe taliter cœpit. Nam dicente Proconſule, Tu contra juſſionem Imperatorum & Cæſarum feciſti, ut hos omnes colligeres, reſpondit preſbyter Saturninus, Domini Spiritu ſuggerente: ſecuri Domi-

nicum celebravimus. Proconſul aït: Quare? Reſpondit: Quia non poteſt intermitti dominicum. Qui mox ut hæc dixit, contra Dativum ſtatim jubetur aptari. Spectabat intereà Dativus lanienam corporis ſui potiùs quàm dolebat, & cujus ad Dominum mens animaſque pendebat, nihil dolorem corporis æſtimabat; ſed tantùm ad Dominum precabatur dicens: Subveni rogo Chriſte, habe pietatem, ſerva animam meam, cuſtodi ſpiritum meum, ut non confundar. Rogo Chriſte, da ſufferentiam. Cui cùm à Proconſule diceretur, Ex hac ſplendidiſſimâ civitate magis debueras alios ad bonam mentem vocare, & non contra præceptum Imperatorum & Cæſarum facere, fortiùs atque conſtantiùs acclamabat: Chriſtianus ſum. Quâ voce diabolus ſuperatus, Parce, inquit. Simulque illum in carcerem trudens, paſſioni condignæ martyrem reſervavit.

X. At verò presbyter Saturninus recenti martyrum ſanguine delibutus*, cùm penderet in equuleo, admonebatur in eorum fide perſiſtere in quorum cruore perſtabat. Hic cùm interrogaretur utrùm auctor ipſe eſſet & omnes ipſe adunaſſet, & diceret, Etiam, ego præſens in collectâ fui, Emeritus lector ad certamen exiliens, congrediente presbytero, Ego ſum auctor, inquit, in cujus domo collectæ factæ ſunt. At Proconſul qui jam toties victus fuerat, impetus Emeriti perhorrebat; & tamen in presbyterum verſus, Quare contra præceptum faciebas, inquit [18], Saturnine? Cui Saturninus, Intermitti dominicum non poteſt, aït. Lex ſic jubet. Tunc Proconſul: Non tamen debuiſti prohibita contemnere, ſed obſervare potiùs, & non rem facere contra præceptum Imperatorum. Et meditatâ jamdiù in martyribus voce, tortorem ſævire commonuit [19]; cui non pigro paretur obſequio. Nam carnifices in ſenile corpus presbyteri ruunt, & graſſante rabie, ruptâ nervorum connexione, diſcerpunt illud ingemiſcenda ſupplicia & novi generis in ſacerdotem Dei exquiſita tormenta. Videres quaſi in pabulum vulnerum fame rabitâ ſævire carnifices, apertiſque viſceribus, ad horrorem videntium inter ruborem ſanguinis, oſſa nudata pallere, & ne inter moras torquentium, excluſa anima corpus ſupplicio pendente desereret tali voce Dominum presbyter precabatur: Rogo, Chriſte, exaudi me. Gratias tibi ago Deus: Jube me decollari. Rogo Chriſte, miſerere. Dei Fili ſubveni. Cui Proconſul: Quare contra præceptum faciebas? Et presbyter, Lex ſic jubet, lex ſic docet, inquit. O admiranda ſatis ac prædicandi presbyteri doctoris divina reſponſio! Legem ſanctiſſimam etiam in tormentis presbyter prædicat, pro quâ libenter ſupplicia ſuſtinebat. Legis denique voce deterritus Anulinus, Parce, inquit; eumque in cuſtodiam carceris redigens, exoptato ſupplicio deſtinavit.

* al. delibuto.

XI. At verò Emerito applicito, in tuâ, inquit Proconſul, domo collectæ factæ ſunt contra præcepta Imperatorum? Cui Emeritus ſancto Spiritu inundatus, In domo meâ, inquit, egimus dominicum. At ille, Quare permittebas, aït, illos ingredi? Reſpondit: Quoniam fratres mei ſunt, & non poteram illos prohibere. Sed prohibere, inquit, illos debuiſti. At ille, Non poteram*, quoniam ſine dominico non poſſumus. Statim etiam ipſe in equuleo jubetur extendi, extenſuſque vexari. Qui cùm validos ictus innovato carnifice pateretur, Rogo, aït, Chriſte ſubveni mihi. Contra præceptum Dei facitis, ô infelices. Et interloquendo Proconſul, Non oportuerat te, inquit, eos ſuſcipere. Reſpondit: Non poteram niſi ſuſciperem fratres meos. At Proconſul ſacrilegus, Sed prior, inquit, erat juſſio Imperatorum & Cæſarum. Contrà religioſiſſimus martyr, Deus, inquit, major eſt non Imperatores. Rogo Chriſte, tibi laudes refero. Chriſte Domine, da ſufferentiam. Cui talia precanti hæc Proconſul injecit: Habes ergò ſcripturas aliquas in domo tuâ? Et reſpondit: Habeo, ſed in corde meo. Et Proconſul, In domo tuâ, inquit, habes, an non? Emeritus martyr aït: In corde meo illas habeo. Rogo Chriſte, tibi laudes. Libera me, Chriſte, patior in nomine tuo. Breviter patior, libenter patior. Chriſte Domine, non confundar. O martyrem Apoſtoli memorem, qui legem Domini conſcriptam habuit, non atramento, ſed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus. O martyrem legis ſacræ idoneum diligentiſſimumque cuſtodem, qui traditorum facinus perhorreſcens, ſcripturas dominicas, ne perderet, intra ſecreta ſui pectoris collocavit. Quo cognito, Proconſul: Parce, inquit. Ejuſq; profeſſionem in memoriam [20]

* al. potui.

unà cùm ceterorum confeſſionibus redi-gens, Pro meritis veſtris omnes, inquit, ſecundùm confeſſionem veſtram pœnas meritas perſolvetis.

XII. Sed jam ferina rabies ore cruento tormentis martyrum ſaginata languebat. Sed cùm Felix nomine & paſſione proceſſiſſet in prælium, acieſque Domini omnis incorrupta invictaque perſtaret, tyrannus mente proſtratus, voce demiſſus, animâ & corpore diſſolutus, Spero vos, inquit, hanc partem potiùs eligere, quâ poſſitis vivere, ut juſſiones conſervetis. Contra quæ confeſſores Domini, invicti martyres Chriſti, tanquàm ex uno ore dixerunt: Chriſtiani ſumus, non poſſumus niſi Domini legem ſanctam uſque ad effuſionem ſanguinis cuſtodire. Quâ voce percuſſus inimicus Felici dicebat: Non quæro utrùm Chriſtianus ſis, ſed an collectam feceris, vel ſcripturas aliquas habeas. O ſtulta judicis & ridenda interrogatio! Chriſtianus, inquit, utrùm ſis, tace. Et addidit: Si in collectâ fuiſti? Reſponde: Quaſi Chriſtianus ſine dominico eſſe poſſit, aut dominicum ſine Chriſtiano celebrari. An neſcis, Satanas, in dominico Chriſtianum & in Chriſtiano dominicum conſtitutum, ut nec alterum ſine altero valeat eſſe? Cùm nomen audieris, frequentiam Domini diſce; & cùm collectam audieris, nomen agnoſce. Denique cognoſceris à martyre & rideris, tali reſponſione confunderis. Collectam, inquit, glorioſiſſimè celebravimus, ad ſcripturas dominicas legendas in dominicum convenimus ſemper. Quâ confeſſione confuſus [11] graviter Anulinus, fuſtibus cæſum exanimem, cæleſti concilio martyrem properantem ad ſiderea [11] tribunalia, expletâ paſſione, conſociat. Sed Felicem alius ſequitur Felix nomine pariter & confeſſione atque ipſâ paſſione conſimilis. Pari etenim virtute congreſſus, etiam ipſe fuſtium illiſione quaſſatus, animam in tormenta carceris ponens, ſuperioris Felicis eſt martyrio copulatus.

XIII. Poſt hos ſuſcepit certamen Ampelius cuſtos legis, ſcripturarumque divinarum fideliſſimus conſervator. Hic quærenti Proconſuli an in collectâ fuiſſet, hilaris atque ſecutus alacri voce reſpondit: Cum fratribus feci collectam, dominicum celebravi; & ſcripturas dominicas habeo mecum, ſed in corde meo conſcriptas. Chriſte, tibi laudes refero. Exaudi Chriſte. Qui cùm hæc dixiſſet, cervicibus contuſus, in carcerem quaſi jam in dominicum tabernaculum lætus cum fratribus relegatur*. Hunc ſequitur Rogatianus: qui confeſſus Domini nomen, ſupradictis fratribus jungebatur illæſus. Quintus verò applicitus, nomen Domini egregiè magnificéque confeſſus, cæſus fuſtibus in carcerem truditur, condigno martyrio reſervatus. Hunc ſequebatur & Maximianus [11], in confeſſione par, in congreſſione conſimilis, in victoriæ triumphis æqualis. Poſt quem junior Felix ſpem ſalutemque Chriſtianorum dominicum eſſe proclamans, cùm ſimiliter etiam ipſe fuſtibus cæderetur, Ego, inquit, devotâ mente celebravi dominicum, collectam cum fratribus feci, quia Chriſtianus ſum. Quâ confeſſione ſupradictis fratribus meruit etiam ipſe ſociari.

* al. relegatur.

XIV. At junior Saturninus, martyris Saturnini preſbyteri ſancta progenies, in certamen optatum feſtinus acceſſit, approperans patris virtutibus glorioſiſſimis adæquari. Cui cùm Proconſul furibundus diabolo ſuggerente dixiſſet: Et tu, Saturnine, interfuiſti? Reſpondit Saturninus: Chriſtianus ſum. Non à te quæro hoc, aït, ſed utrùm egeris dominicum. Cui reſpondit Saturninus: Egi dominicum, quia Salvator eſt Chriſtus. Quo nomine Salvatoris audito, Anulinus exarſit, & in filium patrium inſtaurat equuleum. Extenſoque Saturnino, Quid, inquit, Saturnine profiteris? Vides ubi poſitus ſis. Habes ſcripturas aliquas? Reſpondit, Chriſtianus ſum. Proconſul verò aït: Ego quæro an conveneris, & an ſcripturas habeas? Reſpondit, Chriſtianus ſum. Aliud non eſt nomen quod poſt Chriſtum oporteat nos ſanctum obſervare. Quâ confeſſione diabolus inflammatus, Quoniam permanes, inquit, in obſtinatione tuâ, etiam tormentis oportet te affici. Dic an aliquas ſcripturas habeas? Et ad officium dixit: Vexa illum. Ibant in adoleſcentis latera paternis vulneribus laſſati tortores, & adhuc humectantem in ungulis patrium ſanguinem cognato filii cruori miſcebant. Videres per hiantium vulnerum ſulcos de lateribus nati, anteà genitoris ſanguinem fluere, & cruorem filii paterno permixtum ungulis rorantibus emanare. At juvenis genuini* ſanguinis admixtione recreatus, medelam potiùs quàm tormenta ſentiebat,

* Al. gemini.

&

& receptâ in tormentis fortitudine, fortiſſimis vocibus exclamabat: Scripturas dominicas habeo, ſed in corde meo. Rogo, Chriſte, da ſufferentiam. Spes eſt in te *. Anulinus inquit: Quare contra præceptum faciebas? Reſpondit: Quia Chriſtianus ſum. Quo audito, Parce, inquit. Et ſtatim ceſſante tormento, in patrium conſortium relegatur.

* Ed. vitæ.

XV. Intereà mergebat * in noctem horis labentibus dies, & conſumptis cum ſole tormentis, defecit atra * tortorum rabies, & cum ſui judicis crudelitate languebat. Sed legiones dominicæ, in quibus Chriſtus, perpetuum lumen, annorum cæleſtium coruſco ſplendore fulgebat, fortiùs atque conſtantiùs in certamina proſiliebant. Cùm verò adverſarius Domini tot martyrum prælijs glorioſiſſimis victus, tantiſque ac talibus congreſſionibus ſuperatus, deſertus à die, comprehenſus à nocte, deficiente jam carnificum rabie, profligatus cum ſingulis congredi ulteriùs non valeret; totius exercitus Domini animos percontatur, devotaſque Confeſſorum mentes tali interrogatione propulſat: Vidiſtis, inquit, eos qui perſeveraverunt, quid ſuſtinuerunt, vel quid in ſuâ confeſſione perſtantes adhuc habeant ſuſtinere. Et ideò qui vult veſtrûm ad indulgentiam pervenire, ut ſalvus eſſe poſſit, profiteatur. Ad hæc confeſſores Domini, glorioſi martyres Chriſti, læti ac triumphantes ſimul, non ex Proconſulis dictis, ſed ex victoriâ paſſionis Spiritu ſancto ferventes, fortiùs clariúſque tanquàm uno ex ore dixerunt: Chriſtiani ſumus. Quâ voce proſtratus eſt diabolus, & concuſſus * Anulinus confuſuſque, omnes in carcerem trudens, ſanctos illos martyrio deſtinavit.

* f. vergebat.
* Boll. defatigata.
* al. concidit.

XVI Et ne devotiſſimus feminarum ſexus florentiſſimuſque ſacrarum virginum chorus certaminis tanti gloriâ privaretur, omnes feminæ, Chriſto Domino auxiliante, in Victoriâ congreſſæ ſunt & coronatæ. Etenim Victoria ſanctiſſima feminarum, flos virginum, decus & dignitas confeſſorum, honeſta natalibus, religione ſanctiſſima, moribus temperata, in quâ naturæ bonum candidâ pudicitiâ relucebat, reſpondebatque pulchritudini corporis fides pulchrior mentis & integritas ſanctitatis, ad ſecundam palmam reſtitutam ſe in Domini martyrio lætabatur. Huic namque ab infantiâ jam clara pudicitiæ ſigna fulgebant, & in rudibus jam annis apparebat rigor caſtiſſimus mentis, & quædam dignitas futuræ paſſionis. Denique poſtquàm plena virginitas adultum ætatis tempus explevit, cùm puella nolens & reluctans in nuptias à parentibus cogeretur, invitæq; ſibi traderent ſponſum parentes, ut prædonem fugeret [14], clam ſeſe per præceps puella dimittit, auriſq; famulantibus ſupportata, incolumis gremio terræ ſuſcipitur. Neque fuerat poſtmodùm etiam pro Chriſto Dño paſſura, ſi pro ſolâ tunc pudicitiâ moreretur. Liberata igitur nuptialibus tædis, illuſoque ſimul cum parentibus ſponſo mediâ penè de ipsâ nuptiarum frequentiâ proſiliens, ad ædem pudicitiæ portumque pudoris Eccleſiam intacta virgo confugit, ibique conſecrati Deo dicatique capitis in perpetuâ virginitate ſacratiſſimum crinem [15] inconcuſſo pudore ſervavit. Hæc ergò ad martyrium properans, florem pudicitiæ palmam triumphali dexterâ præferebat. Namque interroganti Proconſuli quid profiteretur, clarâ voce reſpondit: Chriſtiana ſum. Et cùm à Fortunatiano fratre togato ejuſque defenſore * vanis argumentationibus mente capta eſſe diceretur, Victoria reſpondit: Mens mea eſt, nunquàm mutata ſum. Ad hæc Proconſul, Vis ire, inquit, cum Fortunatiano fratre tuo? Reſpondit: Nolo, quia Chriſtiana ſum; & illi ſunt fratres mei qui præcepta Dei cuſtodiunt. O puellam divinæ legis auctoritate fundatam! O virginem glorioſam æterno Regi meritò conſecratam! O beatiſſimam martyrem evangelicâ profeſſione clariſſimam, quæ dominicâ voce reſpondit: Hi ſunt fratres mei qui præcepta Dei cuſtodiunt. Quibus auditis, Anulinus depoſitâ judicis auctoritate, ad puellæ perſuaſionem deſcendit. Conſule tibi, inquit. Vides enim fratrem tuum providere cupientem ſaluti tuæ. Cui martyr Chriſti: Mens mea eſt, inquit, nunquàm mutata ſum. Nam & in collectâ fui, & dominicum cum fratribus celebravi, quia Chriſtiana ſum. Mox cùm hæc Anulinus audiſſet, furiis agitatus exarſit, & puellam ſacratiſſimam martyrem Chriſti in carcerem unà cum ceteris relegans, paſſioni omnes dominicæ reſervavit.

XVII. Sed Hilarianus adhuc ſupererat, unus de natis presbyteri martyris Saturnini, qui ætatem ſuam parvulam ingenti de-

votione vincebat. Hic patris fratrumque triumphis approperans jungi, diras tyranni minas non tam exhorruit quàm in nihilum duxit. Huic cùm diceretur, Patrem tuum aut fratres tuos ſecutus es? ſubitò brevi de corpore vox juvenilis auditur, & anguſtum pueri pectus ad confeſſionem Domini totum aperitur in voce reſpondentis: Chriſtianus ſum, & meâ ſponte atque voluntate cum patre meo & cum fratribus feci collectam. Audiebas patris Saturnini martyris vocem per dulcis filii meatus exire, & confitentem Chriſtum Dominum linguam de fratris exemplo ſecuram*. Sed Proconſul ſtultus, non intelligens contra ſe non homines ſed Deum in martyribus dimicare, nec quia in puerilibus annis ingentes animos ſentiebat, putabat puerum tormentis infantiæ poſſe terreri. Denique amputabo, inquit, & comam [26], tibi & naſum & auriculas, & ſic te dimitto. Ad hæc Hilarianus puer, patris fratrumque virtutibus glorioſus, qui jam didicerat à majoribus ſuis tormenta contemnere, clarâ voce reſpondebat: Quidquid facere volueris, fac, quia Chriſtianus ſum. Mox in carcerem recipi etiam ipſe jubetur; ingentique cum gaudio vox Hilariani auditur dicentis: Deo gratias. Hîc certaminis magni pugna perficitur, hîc diabolus ſuperatur & vincitur, hîc martyres Chriſti de paſſionibus futuræ gloriæ æternâ congratulatione lætantur [27].

* al. ed. & mſſ. ſecuturam.

NOTÆ THEODERICI RUINART AD ACTA SS. SATURNINI, & Sociorum.

[1] Ità cod. Comp. alii mſſ. cum editis, *repererat*.

[2] Sic cum 2. mſſ. Henſchenianis cod. Comp. At alii editi & mſſ. *Alutinenſi*: & ſic ubicumque in Actis hoc nomen repetitur. Porrò Alutina, ſi urbs unquàm fuit, ignota eſt: Abitina verò civitas eſt epiſcopalis in provinciâ Proconſulari, cujus epiſcopi Victor & Maximus memorantur in collatione Carthag. Vide Auguſtin. lib. 7. contra Donatiſt. & lib. 3. contra epiſt. Parmeniani. Quin & concilio Carthag. ſub S. Cypriano adfuit Saturninus epiſcopus *ab Avitinis*.

[3] Sic mſſ. Colbert. 1. Trevir. apud Henſchenium & Cæleſtin. At Comp. habet, *Octavii*. Ceteri mſſ. & editi, *Occani*.

[4] Sic Comp. cum Boll. alii, *dominica ſacramenta*.

[5] Boll. *Primava*. At legendum *Prima, Eva*, ut ex mſſ. patet, & ex Kalendario Carthaginenſi, ubi 3. Kal. Sept. ſic habetur, *Felicis, Evæ & Regiolæ*. Baron. & Surius pro *Eva*, habent *Fua*. Cod. Floriac. *Euva*.

[6] Bar. *Datus*. Baluz. *Elautus*. mſſ. Fulienſis & Pratell. *Clautus*.

[7] Videntur eſſe diverſæ Margarita & Major. Non enim eſt altera Margarita.

[8] Baluz. cum mſſ. Ful. & Pratell. *Victorianus*.

[9] Boll. hîc *Heredina*. In titulo, *Beredina*. mſſ. Pratel. *Hecretina*.

[10] Soli Boll. habent, *item*. Undè Baluz. *ſecunda Matrona*, quaſi altera Matrona.

[11] Soli Boll. habent, *ipſius*.

[12] Sic cod. Comp. & rectè ut patet non ſolùm ex num. 7. & 8. infrà; ſed ex ipſomet Auguſtino in Breviculo collationis die 3. cap. 17. *Sicut ipſis geſtis martyrum monſtrabatur, quòd confitebantur in paſſionibus ſuis ſe collectam & dominicum egiſſe*. Utrumque diſtinguere videtur Tertull. lib. de fugâ: *Sed quomodò colligemus? quomodò dominica ſolemnia celebrabimus?* Collecta cuilibet conventui competit; dominicum verò deſignat ſacra myſteria. Cyprian. epiſt. ad Cæcilium: *Numquid ergò dominicum poſt cœnam celebrare debemus, ut ſic myſticum calicem, &c.* Porrò Boll. habent, *collectam ſive dominicum*; aliæ edit. & mſſ. *collectam dominicam*.

[13] Sic Comp. alii mſſ. & edit. *Preparare*. Officii nomine deſignantur publici miniſtri, qui Proconſulibus, Præſidibus aut Magiſtratibus in publicis muniis inſerviebant; hinc Officiales.

[14] Comp. & Cæleſt. *Tazelita*. Pratell. *Talezita*; & ſic deinceps, licèt in generali enumeratione, ut ceteri habeant *Thelica*.

[15] Boll. *victrix anima*. Baron. autem & Surius *ſermone victor proclamavit*.

[16] Nomen non exprimitur apud Baron. Sur. & Baluz. nec in mſſ. Fulienſi & Pratell. Aliqui codd. habent *Fortunatius*.

[17] Aliæ edit. *Linguâ volente, parcere*. Codd. Fulienſ. & Comp. *Proconſul . . . . . lingua nolenti parcere*, Baluz. *volenti*.

[18] Boll. addunt, *ſecundùm quod profiteris*. Comp. pro *profiteris*, habet, *poteras*.

[19] Baluz. & Pratell. *terrorem ira ſua commovit*.

[20] Hîc memoriæ nomine videtur intelligi codex in quo deſcribebantur cauſæ forenſes, quæ coram Proconſule agebantur. Hinc memoriales dicti qui ejuſmodi inſtrumenta ſervabant. De memorialibus videſis Gloſſar. Cangii.

[21] Boll. *quâ profeſſione concuſſus*.

[22] Boll. *prope ante ipſa tribunalia*.

[23] Boll. & Comp. *Maximus*.

[24] Baluz. & aliquot mſſ. *invitamque tradere ſponſo prædo ſuggereret*.

[25] Hinc colligit Baluzius, virginitatem profeſſas tunc comam non depoſuiſſe. Idem probatur ex Optato lib. 6. & Ambroſio ad virginem lapſam cap. 8. Alia erat conſuetudo in Ægypto & Syriâ, ut refert Hieronymus epiſtolâ ad Sabinianum. De hac re vide Menardum noſtrum in notis ad Sacramentarium Gregorianum pag. 212. & Hiſt. monaſtic. Orientis lib. 1. cap. 12.

[26] Sic Baluz. ex cod. Colb. conſentiunt codd. Ful. & Pratell. At edit. habent, *collum*, ſed quî collo amputato poſſet dimitti. Cod. Com. *Amputabo ſibi naſum.*

[27] Multa ſequuntur, contra Menſurium & Cæcilianum ejus diaconum poſteà in ſede Carthaginenſi ſucceſſorem à Donatiſtis conficta, quæ ideò omittimus.

GESTA PURGATIONIS

FELICIS EPISCOPI APTUNGITANI,

ANNO 314. *Sed quæ ibi narrantur, pertinent ad ea quæ geſta ſunt tempore perſecutionis, anno 303. & 304.*

Qui ordinavit Cæcilianum epiſcopum Carthaginenſem, habita Carthagini apud Ælianum Proconſulem Africæ, Voluſiano & Anniano Coſſ.

Edita à Papirio Maſſono necnon ad finem Optati & à Baluzio Miſcell. t. 2. p. 81. ex veteri mſ. olim Bibl. Thuanæ, nunc Colbertinæ.

MONITUM BALUZII
AD ACTA PURGATIONIS FELICIS EPISCOPI, &c.

UNICUM exemplar vetus iſtorum actorum habuimus ex bibliothecâ Thuanâ, illud ipſum nimirùm ex quo collationem Carthaginenſem & hæc geſta ſuperiore ſeculo deſinente edidit Papirius Maſſonus. Et ille quidem ea poſtpoſuerat actis purgationis Cæciliani, ordinem fidemque ejuſdem veteris exemplaris ſecutus. Sed & tempus repugnat, & auctoritas ſancti Auguſtini, qui cùm in eumdem errorem incidiſſet, docuit poſteà lib. II. *retractat. cap.* XXVII. *abſolutionem Felicis præcedere debere.* Abſolutionem, *inquit*, Felicis Aptungenſis ordinatoris Cæciliani non hoc ordine poſuimus quo poſteà nobis claruit Conſulibus diligenter inſpectis, ſed tanquàm poſt Cæcilianum fuerit abſolutus, cùm antè ſit factum. *Quo loco reſpicere eum ad hæc geſta Felicis & Cæciliani ſatis conſtat. Item idem Auguſtinus in Breviculo diei tertiæ cap.* XXIV. Inveniet poſteriùs ab Imperatore Conſtantino abſolutum eſſe Cæcilianum quàm Felicis cauſam ab Æliano Proconſule diſcuſſam atque purgatam. *Sed id tamen intelligendum eſt de ſecundâ ac tertiâ Cæciliani abſolutione, non autem de primâ, quâ Cæcilianus abſolutus eſt in Concilio Romano, ut rectè notat Henricus Valeſius in Diſſertatione de ſchiſmate Donatiſtarum cap.* XI. *Nam ità docet nos ipſe Auguſtinus in epiſtola* CLII. *nomine concilii Cirtenſis ſcripta ad Donatiſtas:* Nam & ordinem Conſulum & dierum qui expreſſus eſt ſi quis nunc diligenter advertat, inveniet primò Cæcilianum epiſcopali judicio fuiſſe purgatum. Deindè non multò pòſt Felicis Aptungenſis cauſa ab Æliano Proconſule examinata eſt, ubi eum conſtitit innocentem, in quâ cauſâ ad comitatum mitti juſſus eſt Ingentius. Et longè poſteà ipſe Imperator cauſam inter partes cognovit atque finivit. *Vide eumdem in libro de unico baptiſmo contra Petilianum cap.* XVI. *& in libro ad Donatiſtas poſt collationem cap.* XXXIII. *Rectè præterea obſervat idem Valeſius maximam partem horum geſtorum proconſularium temporis injuriâ periiſſe, priorem videlicèt, in quâ acta municipalia & interrogationes ac profeſſiones Curatorum ac Stationarii continebantur. Hæc autem ab Imperatore Conſtantino ità fieri juſſa ſunt, ut omnis criminandi occaſio adimeretur Donatiſtis, qui de ſynodo Romanâ ſive de Melchiadis Papæ judicio frequentiſſimè apud Conſtantinum conqueſti, affirmabant non omnem cauſam ab Epiſcopis illic auditam fuiſſe. Nam Melchiades ſilentio tranſmiſerat Felicem epiſcopum Aptungitanum & reliquos ordinatores Cæciliani; quos Donatiſtæ dicebant reos eſſe traditionis. Itaque Imperator volens, ut dixi, omnem criminandi anſam ipſis adimere, mandavit Vero, ut vocatur apud ſanctum Auguſtinum, ſeu potiùs Lucrino Verino agenti vi-*

cariam præfecturam per Africam ut de crimine traditionis, quod Felici objiciebatur, diligenter inquireret. Cùm verò ille juſſionem Principis exequi cœpiſſet, incommodâ valetudine tentus, ut ad Probianum ſcribit Conſtantinus, neceſſariò poſteà abſtinuit à cognitione ejuſdem negotii. Quare Ælianus Proconſul Africæ partibus ejus functus, id negotium ad examen ſuum atque juſſionem credidit eſſe revocandum, *ut ait Conſtantinus. Ex quibus verbis colligitur Ælianum partes Vicarii non ſuſcepiſſe mandato Principis, ut putavit Valeſius, ſed propriâ ſponte, ob repentinum videlicèt Vicarii morbum. Quanquàm ſententia viri clariſſimi juvari poſſet ex libro primo Optati, ubi ſcriptum eſt Conſtantinum ad Ælianum Proconſulem ſcripſiſſe* ut remotis neceſſitatibus publicis de vitâ Felicis Autungitani publicè quæreretur, *& ex Auguſtini epiſtola* CLXII. *in qua ſcriptum eſt Felicem Aptungitanum* ad ejuſdem Principis juſſionem *proconſularibus geſtis fuiſſe purgatum. Verùm hæc verba ſic accipienda ſunt, ut quoniam Conſtantinus ad Verinum Vicarium ſcripſerat de inquiſitione criminum quæ Felici objiciebantur, & in morbo impeditus eſt ſacræ juſſioni parere, Ælianus Proconſul, qui partibus ejus functus, cognitionem & judicium iſtius cauſæ ſuſcepit*, ad ejuſdem Principis juſſionem *feciſſe dicatur, quia rem fecit quam Princeps juſſerat, tametſi ſpecialia ad eum reſcripta non emanaſſent. Nam quomodò fieri poteſt ut ſat citò poſt morbum Verini, quem eveniſſe poſtremis diebus menſis Januarii aut ſub initium Februarii colligi non abſurdè poteſt ex lege primâ codicis Theodoſ.* De curatoribus Kalendarii, *quomodò, inquam, fieri poteſt ut ſat citò de hoc morbo admoneri potuerit Conſtantinus ut novum ejus reſcriptum ex Galliâ ad Ælianum pervenire potuerit ante diem* XV. *Kalendas Martias? Itaque neceſſe eſt, ut dixi, verba Optati & Auguſtini benignè interpretari, ità nimirùm ut Ælianus de cauſa Felicis cognoverit auctoritate reſcripti dati ad Verinum Vicarium, cujus partibus pro neceſſitate temporis functus eſt. Ceterùm poſteà Donatiſtæ id reprehenderunt in cauſâ Felicis, quòd Epiſcopus cùm eſſet, proconſulari judicio, non verò eccleſiaſtico, purgatus fuit: quam criminationem graviter refellit Auguſtinus in eâdem epiſtolâ. Idem et vitio verterunt (ut docet Auguſtinus in Breviculo diei tertiæ cap.* XXIV.) *quòd abfuerit cum Ælianus de causâ ejus inquireret, & dixerunt eum præſentem debuiſſe purgari, ut legitur in collatione tertiâ Carthaginenſi cap.* DLXXI. *Contrà Catholici cap.* DLXXIV. *repoſuerunt* majoris eſſe innocentiæ documentum quòd abſens purgatus eſt Felix.

Deſunt plurima.

. . . .

. in municipio Autumnitanorum Gallienus Duumvir dixit: Quoniam præſens es, Cæciliane, audi litteras domini mei Ælii Paulini viri ſpectabilis agentis vicariam præfecturam, quid jubere ſit dignatus ſecundùm epiſtolam ad nos datam, quæ declarare te compellit & ſcribam quem habuiſti tunc temporis adminiſtrationis tuæ & tabularium. Sed quoniam tabularius ejus temporis vitâ functus eſt, & omnes actus adminiſtrationis tuæ ſecundùm fidem litterarum ejuſdem mei domini tecum perferre debebis, & ad coloniam Carthaginenſem cum ſcribâ tuo proficiſci neceſſe eſt. Præſens eſt Curator, ſub cujus præſentiam vos compellimus. Quid ad hoc reſpondes? Cæcilianus dixit: Mox ad me epiſtolam Ælii Paulini viri ſpectabilis agentis vicariam præfecturam pertuliſtis, ſtatim ad ſcribam Miccium miſi ut veniret & acta ipſius temporis confecta mihi obtuliſſet, & uſque adhuc inquirit, quoniam non modicum tempus eſt ex quo duumviratum adminiſtravi, anni ſunt undecim. Itaque cùm invenerit, parebo tanto præcepto. Gallienus Duumvir dixit: Tua intereſt juſſioni parere. Vides enim juſſionem eſſe ſacram. Cæcilianus dixit: Devotus ſum tanto præcepto. Item cùm paulò pòſt ſcriba Miccius ſuperveniſſet, Fuſcius Duumvir dixit: Audiſti & tu, Micci, quòd & tu unà cùm Cæciliano neceſſarius es ire ad officium viri ſpectabilis Vicarii, inſtructionem ejus temporis ut vobiſcum perferatis. Ad hæc quid dicis? Miccius reſpondit: Magiſtratus ſuppleto anno omnes actus ſuos domum ſuam tulit: ſi mei in cerâ poſſint inveniri inquiro. Et cùm quæreret, Quintus Siſenna Duumvir dixit: Quod cognovit officium reſpondit. Apronianus dixit: Si omnes actus ſuos tulerat magiſtratus, undè acta quæ tunc emiſſa erant, vel confecta tanto tempore? Et cùm diceret, Ælianus Proconſul dixit: Et mea interrogatio & ſingularum perſonarum reſponſio actis continetur. Ageſilaus dixit: Sunt præterea & aliæ epiſtolæ huic rei neceſſariæ.

neceſſariæ. Intereſt ut legantur. Ælianus Proconſul dixit: Lege Cæciliano audiente, ut agnoſcat an ipſe dictaverit. Ageſilaus recitavit. Volnſiano & Anniano Conſulibus, XIIII. Kalendas Septembris in jure apud Aurelium Didymum Sperecium ſacerdotem Jovis optimi maximi Duumvirum ſplendidæ coloniæ Carthaginenſium Maximus dixit: Loquor nomine ſeniorum Chriſtiani populi catholicæ legis. Apud maximos Imperatores cauſa agenda erit contra Cæcilianum & Felicem, qui principatum ejuſdem legis omnia conantur invadere. Contra ipſos documenta criminum ejus conquirunt. Nam cùm perſecutio eſſet indicta Chriſtianis, id eſt, ut ſacrificarent, aut quaſcumque ſcripturas haberent, incendio traderent, Felix, qui tunc Epiſcopus fuit Autumnos, conſenſum adtulerat ut de manu Galatii ſcripturæ traderentur, ut igni concremari poſſent; & erat tunc temporis magiſtratus Alfius Cæcilianus, quem præſentem videre dignaris. Et quoniam ejus temporis officium incumbebat ut ex juſſione proconſulari omnes ſacrificarent, & ſi quas ſcripturas haberent, offerrent ſecundùm ſacram legem. Quæſo, ſecundus ſenex eſt*, & ſenem vides, & non poteſt ad comitatum ſacrum pergere, apud acta deponat utrumne jam de pactione ſecundùm ab eodem habita litteras dederit, & utrùm ea quæ in litteris contulerit, vera ſint; ut horum actus & fides in judicio ſacro detegi poſſit. Adſtanti Cæciliano Sperecius Duumvir dixit: Audis quæ apud acta ſint depoſita? Alfius Cæcilianus dixit: Zama ieram propter lineas comparandas cum Saturnino. Et cùm venerimus illò, mittunt ad me in prætorio ipſi Chriſtiani, ut dicerent: Sacrum præceptum ad te pervenit? Ego dixi: Non, ſed vidi jam exempla. Et Zama & Furnis dirui baſilicas & uri ſcripturas vidi. Itaque proferte ſi quas ſcripturas habetis, ut juſſioni ſacræ pareatur. Tunc mittunt in domum Epiſcopi Felicis, ut tollerent indè ſcripturas, ut exuri poſſent ſecundùm ſacrum præceptum. Sic Galatius nobiſcum perrexit ad locum ubi orationes celebrare conſueti fuerant. Indè cathedram tulimus & epiſtolas ſalutatorias, & oſtia omnia combuſta ſunt ſecundùm ſacrum præceptum. Et cùm ad domum ejuſdem Felicis Epiſcopi mitteremus, renuntiaverunt officiales publici illum abſentem eſſe. Nam cùm poſteriori tempore adveniret Ingentius ſcriba Augentii, cum quo ædilitatem adminiſtravi, dictavi epiſtolam eidem collegæ quam feci ad eumdem Epiſcopum Felicem. Maximus dixit: Præſens eſt. Eadem epiſtola ei offeratur, ut eandem recognoſcat. Reſpondit: Ipſa eſt. Maximus dixit: Quoniam recognovit epiſtolam ſuam, hanc lego, & oro plena actis inſeratur. Et recitavit. *Cæcilianus parenti Felici ſalutem. Cùm Ingentius collegam meum Augentium amicum ſuum conveniret, & inquiſiſſet anno duoviratùs mei an aliquæ ſcripturæ legis veſtræ ſecundùm ſacram legem aduſtæ ſint.* quam *Galatius unus ex lege veſtrâ publicè epiſtolas ſalutatorias de baſilicâ protulerit. Opto te benè valere.* Hoc ſignum, quod deprecatorium ad me miſerant Chriſtiani, & ipſe cujus eſt prætorium, & dixiſti: Tolle clavem, & quos inveneris in cathedrâ libros & ſuper lapide codices, tolle illos. Sanè vide officiales ne tollant oleum & triticum. Et ego dixi tibi: Tu neſcis quia ubi ſcripturæ inveniuntur, ipſa domus diruitur? Et dixiſti: Quid ergò faciemus? Et dixi ego vobis: Tollat aliquis de veſtris in areâ ubi orationes facitis, & illic ponantur. Et ego venio cum officialibus, & tollo. Et nos illò venimus, & omnia tulimus ſecundùm ſacrum præceptum. Maximus dixit: Quoniam ejus epiſtolæ lectio apud acta recitata eſt, quam ipſe agnovit ſe miſiſſe, quæ dixit quæſumus actis hæreant. Sperecius Duumvir dixit: Quæ dixiſti ſcripta ſunt. Ageſilaus dixit: Ad præſente epiſtolam recognovit; reſiduam partem, quam nunc legit, falſam eſſe dicit. Cæcilianus dixit: Domine, uſque ad hoc dictavi uſquequò habet: *Opto te, parens cariſſime, benè valere.* Apronianus dixit: Semper ſic falſum per terrorem, per ſcenam, per irreligioſam mentem actum eſt ab his qui catholicæ Eccleſiæ conſentire noluerunt. Nam Paulino hîc adminiſtrante vices Præfectorum, ſubornatus eſt quidam privatus homo, qui modum curſoris haberet, qui ad catholicæ unitatem veniret, atque eos induceret & terreret. Detecta igitur factio eſt. Nam componebatur Felici religioſiſſimo Epiſcopo per mendacium ut videretur ſcripturas prodidiſſe & exuſſiſſe. Ingentius quidem, cùm hoc totum, quidquid agebat, obeſſet ſanctitati & religioni Cæciliani, ſubornatus eſt ut veniret cum litteris veluti Felicis Epiſcopi

* In mſ. ſecundùm ſcius eſt.

ad Cæcilianum Duumvirum, & ei con-
fingeret à Felicc ſe eſſe mandatum. Di-
cat ipſa verba quibus hoc eſt confictum.
Ælianus Proconſul dixit: Dic. Apronia-
» nus dixit: Dic, inquit, Cæciliano amico
» meo quòd codices accepi pretioſos dei-
» ficos XI. quiáque me nunc convenit ut
» illos reſtituam, dic quòd anno magiſtra-
» tûs tui eos exuſſetis, ne reddam illos.
Quâ de re igitur de Ingentio quæren-
dum eſt, quatenùs hæc machinata ſint
ac fabricata, & quatenùs voluerit cir-
cumſcribere magiſtrum* ad mendacium,
ut Felicem aſpergeret infamiâ, dicat à
quo miſſus ſit verumtamen machinatio-
nem iſtam in conſcientiam Felicis, quò
Cæciliani pudori & initio derogaret.
Eſt enim quidam qui per Mauritaniam
& Numidiam legatus miſſus ſit ex diver-
sâ parte. Et adſtante Ingentio, Ælianus
Proconſul dixit: Cujus præcepto ea ſuſ-
cepiſti agenda quæ tibi objiciuntur? In-
gentius dixit: Ubi? Ælianus Proconſul
dixit: Quoniam fingis te non intelligere
quod interrogaris, dicam apertiùs. Quis
te ad magiſtratum Cæcilianum miſit?
Ingentius dixit: Nemo me miſit. Ælia-
nus Proconſul dixit: Quomodò ergò
veniſti ad magiſtratum Cæcilianum? In-
gentius dixit: Cùm veniſſemus, & age-
retur cauſa Mauri ab Uticâ Epiſcopi, qui
epiſcopatum ſibi redemit, ad urbem aſ-
cendit Autumnitanus Epiſcopus Felix ut
tractaret, & dixit: Nemo communicet,
quia falſum admiſit. Et dixi illi ego è
contrà: Nec tibi, nec illi qui traditor
es. Dolui enim cauſam Mauri hoſpitis
mei, quia communicaveram cum illo in
peregrè, quia evaſi perſecutionem. Ex-
indè ibi in patriâ ipſius Felicis, duxi me-
cum tres ſeniores, ut viderent an verum
tradidiſſet, an non. Apronianus dixit:
Non ità venit ad Cæcilianum quærere
de Cæciliano. Ælianus Proconſul Cæci-
liano dixit: Quomodò ad te venit In-
gentius? Cæcilianus reſpondit: Domi ad
me venit: prandebam cum operariis:
venit illuc: ſtetit in januâ. Cæcilianus
ubi eſt, dixit? Reſpondi: Hìc. Ego dico
ei: Quid eſt? Omnia rectè? Omnia, di-
cit. Reſpondi illi: Si non faſtidis pran-
dere, veni, prande. Dicit mihi: Rever-
tor huc. Venit illuc ſolus. Dicere mihi
cœpit ecce ſic mihi curare & inquirere
an aduſta fuerit ſcriptura anno duovira-
tûs mei. Dico illi ego: Moleſtus es mihi,
tu homo immiſſus es: laxa hinc te à me.

* ſ. magiſtratum.

Et ſprevi illum à me. Et venit illò ite-
ratò cum collegâ meo, cum quo fui Ædi-
lis. Aït mihi collega meus: Felix noſter
Epiſcopus miſit hunc hominem ut facias
illi litteras quia accepit codices pretio-
ſos, & noluit revocare illos. Scribas illo*
quòd anno duoviratûs tui combuſti ſunt.
Et dixi ego: Hæc eſt fides Chriſtiano-
rum? Ingentius dixit: Domine, veniat
& Augentius. Et ego honorificus ſum,
& honor meus pereat, & hujus latera
habemus. Ælianus Proconſul Ingentio
dixit: Revinceris alio titulo. Ælianus
Proconſul dixit ad officium: Apta illum.
Cúmque aptaretur, Ælianus Proconſul
dixit: Suſpendatur. Cúmque ſuſpende-
retur, Ælianus Proconſul Cæciliano di-
xit: Quomodò ad te Ingentius venit?
Reſpondit: Miſit huc me Felix, dixit,
noſter, ut ſcribas illo, quia eſt unus
perditus, neſcio qui, habens penes me
codices pretioſiſſimos, & nolo illos re-
ſtituere. Itaque fac litteras quia aduſti
ſunt, ne revocem illos. Et ego dixi: Chri-
ſtiani fides hæc eſt? Et cœpi illum corri-
pere. Et aït collega meus: Scribe illo Fe-
lici noſtro. Et ſic ego epiſtolam dictavi,
quæ paret uſquequò dictavi. Ælianus
Proconſul dixit: Audi ſine metu recita-
tionem epiſtolæ tuæ. Recognoſce quo-
uſque dictaveris. Ageſilaus recitavit. *Optę-
te, parens cariſſime, multos annos benè va-
lere.* Ælianus Proconſul Cæciliano dixit:
Hucuſque dictaſti? Reſpondit: Hucuſ-
que: reliquum falſum eſt. Ageſilaus reci-
tavit. Hoc ſigno quod de prætorium ad «
me miſiſti niſi ego & tu & cujus eſt præto- «
rium, & dixit: Tolle clavem, & quos in- «
venies in cathedrâ libros & ſuper lapide «
codices, tolle illos. Sanè vide officiales «
ne tollant oleum & triticum. Et ego di- «
xi: Tu neſcis quia ubi ſcripturæ inve- «
niuntur, & ipſa domus diruitur? Et dixi- «
ſti: Quid ergò faciemus? Et dixi ego «
vobis: Tollat aliquis de vobis in areis, «
ubi orationes facitis, & illic ponantur. «
Et ego venio cum officialibus, & tollo. «
Et nos illò venimus, & omnia tulimus «
ſecundùm placitum, & aduſſimus ſecun- «
dùm ſacrum præceptum. Maximus dixit: «
Quoniam ejus epiſtolæ tenor etiam apud
acta recitatus eſt, quam ipſe agnoviſſe
ac miſiſſe dixit, quæſumus hoc actis tuis
hæreat. Speretius dixit: Quæ dixiſtis
ſcripta ſunt. Cæcilianus reſpondit: Cillo*
eſt falſum, quouſque eſt epiſtola mea,
quouſque dixi: *Benè vale, parens cariſſi-*

* ſ. illi.

* ſ. ex illo.

me. Ælianus Proconſul dixit: Quem dicis addidiſſe ad epiſtolam? Cæcilianus dixit: Ingentium. Ælianus Proconſul dixit: Profeſſio tua actis hæret. Ælianus Proconſul Ingentio dixit: Torqueris, ne mentiaris. Ingentius dixit: Erravi, huic epiſtolæ ego addidi, dolens cauſa Mauri hoſpitis. Ælianus Proconſul dixit: Conſtantinus Maximus ſemper Auguſtus & Licinius Cæſares ità pietatem Chriſtianis exhibere dignantur ut diſciplinam corrumpi nolint, ſed potiùs obſervari religionem iſtam & coli velint. Noli itaque tibi blandiri quòd mihi dicas Decurionem te eſſe, ac propterea non poſſis torqueri. Torqueris, ne mentiaris, quod alienum Chriſtianis eſſe videtur. Et ideò dic ſimpliciter, ne torquearis. Ingentius dixit: Jam confeſſus ſum ſine tormento. Apronianus dixit: Dignare de eo quærere quâ auctoritate, quo dolo, qua inſaniâ circuierit Mauritanias omnes, Numidias etiam, quâ ratione ſeditionem commoverit catholicæ Eccleſiæ. Ælianus Proconſul dixit: Ad Numidias fuiſti? Reſpondit: Non, Domine, ſit qui probet. Ælianus Proconſul dixit: Nec in Mauritaniâ? Reſpondit: Negotiari illò fui. Apronianus dixit: Et in hoc mentitur, Domine, (nam ad Mauritaniæ ſitum nonniſi per Numidias pergitur) quatenùs dicit ſe in Mauritaniâ fuiſſe, non fuiſſe in Numidiâ. Ælianus Proconſul Ingentio dixit: Cujus conditionis es? Ingentius reſpondit: Decurio ſum Ziquenſium. Ælianus Proconſul ad officium dixit: Submitte illum. Quo ſubmiſſo, Ælianus Proconſul Cæciliano dixit: Falſa dicis quæ dixiſti. Cæcilianus reſpondit: Non, Domine. Is qui ſcripſit epiſtolam, jube veniat. Amicus ipſius eſt. Ipſe dicet quouſque dictavi epiſtolam. Ælianus Proconſul dixit: Quis eſt ille quem venire deſideras? Cæcilianus dixit: Augentium, cum quo fui Ædilis. Non poſſum probare niſi per ipſum Augentium, qui ſcripſit epiſtolam, quo uſque dictavi illi. Ipſe dicere poteſt. Ælianus Proconſul dixit: Conſtat ergò falſam eſſe epiſtolam? Cæcilianus reſpondit: Conſtat, Domine, non mentior in ſanguine meo. Ælianus Proconſul dixit: Cùm duumviratum egeris in patriâ tuâ, oportet fidem verbis tuis habere. Apronianus dixit: Nec novum eſt illis hoc facere. Ceterùm & actis addiderunt quod voluerunt. Jam artificium eſt illis. Ælianus Proconſul dixit: Ex profeſſione Cæciliani, qui acta falſata eſſe dicit atque epiſtolæ plurima addita, manifeſtum eſt quâ voluntate hæc geſſerit Ingentius. Et ideò recipiatur in carcerem. Eſt enim arctiori interrogationi neceſſarius. Felicem autem religioſum Epiſcopum liberum eſſe ab exuſtione inſtrumentorum deificorum manifeſtum eſt, cùm nemo in eum aliquid probare potuerit quòd religioſiſſimas ſcripturas tradiderit vel exuſſerit. Omnium enim interrogatio ſuſupraſcripta manifeſtata eſt, nullas ſcripturas deificas vel inventas, vel corruptas, vel incenſas fuiſſe. Hoc actis continetur, quòd Felix Epiſcopus religioſus illis temporibus neque præſens fuerit, neque conſcientiam accommodaverit, neque tale aliquid fieri juſſerit. Ageſilaus dixit: De his qui ad poteſtatem veſtram inſtruendam venerunt quid jubet poteſtas tua? Ælianus Proconſul dixit: Revertantur ad ſedes ſuas.

Explicit geſta purgationis Felicis Epiſcopi Autumnitani ordinatoris Cæciliani Carthaginis.

NOTÆ BALUZII AD ACTA PURGATIONIS FELICIS, &c.

Autumnitanorum. Id eſt, Aptungitanorum, ſive Aptungênſium, ut apud ſanctum Auguſtinum frequenter. Sed in veteri codice & hìc & infrà Autumnitani vocantur qui alibi Aptungitani. Immò viri clariſſimi qui noviſſimam epiſtolarum ſancti Auguſtini editionem curarunt, adnotant ad epiſtolam XLIII. (quæ eſt CLXII. in antiquis editionibus) pro eo quod illic legitur *Felicis Aptungitani*, editiones Amerbachii & Eraſmi & decem manuſcriptos codices habere *Autumnitani*. Aptungis porrò fuit municipium provinciæ proconſularis, ut manifeſtum eſt ex loco Auguſtini in Breviculo diei tertiæ cap. XVI. ubi ait hanc eſſe catholicæ Eccleſiæ conſuetudinem ut non Numidiæ, ſed propinquiores Epiſcopi Epiſcopum Eccleſiæ Carthaginis ordinent.

Ælii Paulini. Nulla dubitatio eſt quin hic locus ſit egregiè mendoſus. Nam eo tempore quo hæc geſta ſunt, Ælius Paulinus non erat Vicarius Africæ, ut planum eſt, vel ex epiſtolâ Conſtantini ad Probianum. Sanè Paulinus eâ dignitate ornatus multò antè fuerat, oſtendimus anno Chriſti CCCIII. cùm perſecutio fervebat in Africâ, cùm Alfius Cæcilianus eſſet Duumvir Aptungitanorum, ut ſcribitur infrà pag. 85. in iiſdem geſtis. Verinum porrò fuiſſe Vicarium Africæ ineunte anno CCCXIV. Volu-

ſiano & Anniano Conſulibus, quâ tempeſtate hæc geſta ſunt, colligitur ex eâdem epiſtolâ Conſtantini. Nam ex libro ſancti Auguſtini contra Donatiſtas poſt collationem cap. xxxiii. diſcimus cognitionem de cauſâ Felicis cœptam eſſe xv. Kalendas Martias. Immò vicariam præfecturam obtinuiſſe in ipſis anni initiis probare videtur lex prima Codicis Theodoſiani *De Curatoribus Kalendarii*, quæ iii. Kal. Februarii ab eo propoſita eſt ſub conſulatu eorumdem Voluſiani & Anniani. Omninò enim ſentio cum viris doctiſſimis Franciſco Juretio & Jacobo Gothofredo Vicarium illum Africæ, de cujus morbo agit Conſtantinus in epiſtolâ ad Probianum Verinum fuiſſe; ut propterea emendandum ſit nomen ejus in eâdem epiſtolâ, ubi librariorum vitio vocatur Verus. Mirum enim videri non debet hìc mutatum eſſe in Verum, qui apud Auguſtinum in libro ad Donatiſtas poſt collationem cap. xxxiii. degeneravit in Valerium & Valerianum, ut dicemus infrà. Itaque pro nomine Ælii Paulini, quod in hæc geſta irrepſit, ſubſtituendum eſt nomen ejuſdem Verini, qui aliquot etiam pòſt annis vicariam præfecturam Africæ geſſiſſe repetitur apud ſanctum Auguſtinum in Breviculo diei tertiæ cap. xxii. *Addiderunt etiam illi ſuæ falſitati convincendæ magnum aliud firmamentum, recitantes ipſius Conſtantini litteras ſcribentis ad Verinum Vicarium ut libero eos dimittat arbitrio, ſe juſſiſſe inſinuans ut de exilio remearent.* Idem in epiſtolâ clii. nomine Cirtenſis concilii ſcriptâ ad Donatiſtas: *Tertiò protulerunt litteras ejuſdem Conſtantini ad Verinum Vicarium datas, ubi eos graviter deteſtatur, ac propterea dicit de exilio relaxandos & furori ſuo dimittendos, quia jam Deus cœperat in illos vindicare.* Sumpſit autem iſta ſanctus Auguſtinus ex actis collationis tertiæ Carthaginenſis cap. dxlviii. ubi ità habetur in editionibus Maſſoni, Pithœi, & Binii: *Ubi recitatur epiſtola Conſtantini ad Vicarium Vicarium deſtinata, quâ libertatem agendi tribuit Donatiſtis.* Vidit Juretius mendum hìc eſſe, & in Miſcellaneis ad Symmachum pag. 312. rectè conjecit legi debere *ad Verinum Vicarium*: quam emendationem amplexus eſt Henricus Valeſius in Diſſertatione de ſchiſmate Donatiſtarum cap. xvii. Sanè in antiquiſſimo exemplari ex quo geſta Collationis illius edidit Maſſonus, diſertè ſcriptum eſt *ad Vicarium Verinum*. Non viderant Auguſtinum, neque hæc Miſcellanea Jureti, neque demùm vetus exemplar ii qui editioni operum Optati Epiſcopi Milevitani præfuerunt anno mdcxxxi. poſt mortem illuſtriſſimi Epiſcopi Aurelianenſis Gabrielis Albaſpinæi. Nam ſi vidiſſent, haud dubiè abſtinuiſſent à periculosâ illâ nimiùmque temerariâ emendatione quam huic loco adhibuerunt. Cùm enim putarent vocem *Vicarium* bis hìc poſitam eſſe ſuperfluè vitio librariorum, ſemel tantùm poſuerunt contra fidem actorum & veteris libri, tùm etiam repugnante ſancto Auguſtino. Qui error retentus eſt à nupero editore operum Optati & in noviſſimâ conciliorum editione Pariſienſi. Magis miror de eâ quæ prodiit anno mdcxliv. ex typographiâ regiâ, quam cùm fama ſit procuratam à viris eruditiſſimis, & quidem in hac civitate Pariſienſi, ubi facilè conſuli poterat vetus codex in loco difficili & obſcuro, rejecta ab illis eſt lectio quæ in prioribus editionibus extabat, & retenta temeritas editoris operum Optati. His ità conſtitutis; cùm certum ſit epiſtolam Conſtantini, quæ refertur in indiculo collationis tertiæ, eam eſſe quam Auguſtinus in capite xxxiii. libri ad Donatiſtas aït à Conſtantino ſcriptam eſſe ad Vicarium Valerium (ſive Valerianum, ut habet codex vetus bibliothecæ Colbertinæ) Criſpo & Conſtantino iterùm Conſulibus, certum quoque eſt mendum hìc eſſe apud Auguſtinum, & pro Valerio reponendum eſſe Verinum. Rursùm cùm hinc conſtet Verinum fuiſſe Vicarium Africæ ſub conſulatu eorumdem Cæſarum, qui in annum Chriſti cccxxi. incidit, & ex variis conſtitutionibus codice Theodoſiano comprehenſis colligatur eum annis quoque cccxviii. & cccxix. eamdem vicariam præfecturam adminiſtraſſe, patet eum non-ſolùm convaluiſſe ex morbo quo detinebatur tempore abſolutionis Felicis, ſed etiam continuatam ei fuiſſe poteſtatem. Sed tamen negotium hîc mihi faceſſit idem Auguſtinus, qui in eodem capite xxxiii. libri ad Donatiſtas aït Conſtantinum ad Eumalium Vicarium ſcripſiſſe de purgatione Cæciliani Sabino & Ruffino Conſſ. iv. Idûs Novembris, id eſt, anno Chriſti cccxvi. exeunte; cujus epiſtolæ fragmentum idem Auguſtinus deſcribit in libro tertio contra Creſconium cap. lxxi. eamdemque in collatione tertiâ Carthaginenſi lectam fuiſſe docet in Breviculo diei tertiæ cap. xix. ubi ejus ſenſum refert. Et anteà quidem, id eſt, anno ſuperiore, Domitium Celſum Africæ Vicarium fuiſſe docet inſcriptio legis unicæ Cod. Theodoſ. *De his qui filios involant alienos*, data Kalendis Auguſtis Conſtantino Aug. IV. & Licinio IV. Conſulibus. Quare oportet remotum aliquantiſper fuiſſe Verinum, ut ſpatium detur Celſo & Eumalio, & dein Africæ redditum; ſicut poſt Ælianum reperimus in codice Theodoſiano Catullinum Africæ Proconſulem fuiſſe per annos Chriſti cccxv. cccxvii. cccxix. & hoc ultimo anno Proculum quoque eâ dignitate ornatum, ac poſteà Ælianum eam recepiſſe anno cccxx. annoque cccxxiv. Hilarianum proconſulare hoc imperium habuiſſe, & rursùm Ælianum proconſulari Africæ fulgentem anno Chriſti cccxxvi.

Cum scripta tuo. In veteri codice legitur, *cum ſcriptâ tuâ*. Maſſonus emendavit, omninò rectè. Quod ſequentia oſtendunt.

Ut veniret et acta. In vetuſto exemplari & in editione Maſſoni legitur, *venit ut acta*. Nos emendavimus. Certa autem eſt emendatio.

Inquirit, quoniam. In veteri libro & in editione Maſſoni, *inquirit, & quoniam*. Particulam *&*, quæ ſenſum dividebat ac turbabat, nos ſuſtulimus.

Anni sunt undecim. Ergò Cæcilianus duumviratum geſſerat in municipio Aptungitanorum anno Chriſti ccciii. eo nimirùm quo edictum de diruendis baſilicis & comburendis ſacris ſcripturis propoſitum eſt in Africâ,

ut

ut docent etiam ſequentia.

Suppleto anno. Id eſt, expleto, finito.

Si mei in cera. Hæc emendatio noſtra eſt, quam puto placituram viris doctis. Nam anteà nullo ſenſu legebatur in veteri codice: *ſed in ei in cerâ poſſit*. Maſſonus vocem *ſed* mutaverat in *ſi*. Senſus autem iſtius loci ità mihi videtur poſſe conſtitui. Magiſtratus codices publicos domum ſuam tulit poſt expletum annum ſuæ poteſtatis, atque adeò illi non ſunt apud me. Habeo tantùm ceratas tabulas in quibus primò perſcripta ſunt acta; & inquiro utrùm actus quos Proconſul petit, in eis inveniantur. Nam *plerumque*, ut Priſcianus ait in libro primo grammaticæ, *in ceratis tabulis antiqui ſcribere ſolebant, & poſteà delere*. Hoc erat officium notariorum & ſcribarum, qui ex tabulis ceratis excipiebant quæ dictabantur. Hieronymus epiſt. CXL. ad Principiam: *Stylus ſcribis in cerâ, calamus vel in chartâ vel in membranis, aut in quâcunque materiâ quæ apta eſt ad ſcribendum. Mea autem lingua in ſimilitudinem ſcribæ velocis, quem notarium poſſumus intelligere, quodam ſignorum compendio breviatum evangelii ſtrictumque ſermonem exaravit in tabulis cordis carnalibus*. Sexta ſynodus act. XII. *Miſit nos ſanctiſſimus Patriarcha noſter ad ſanctiſſimum Patriarcham Conſtantinopoleos, deferentes ad relegendum in notis*. Hinc apud Poſſidium in vitâ ſancti Auguſtini cap. VI. *Apertis notariorum tabulis diſputatio cœpta*. Porrò ceratis tabulis utebantur notarii propter facilitatem delendi, ut docet Priſcianus. Hieronymus epiſt. XLIV. ad Chryſogonum: *Ità noſtra es neceſſitudinis penitus oblitus ut illam epiſtolam, quam in corde Chriſtianorum ſcriptam Apoſtolus refert, non parvâ liturâ ſed imis, ut aiunt, ceris eraſeris*.

Ælianus proc. Cujus crebra mentio apud Auguſtinum & in collatione tertiâ Carthaginenſi, tum etiam in codice Theodoſiano, ut ſuprà vidimus. Itaque cùm eum conſtet eâdem prorsùs tempeſtate Proconſulis dignitatem habuiſſe in Africâ quo Volusianus & Annianus geſſerunt conſulatum, ſub quibus habitum eſt concilium Arelatenſe in causâ Donatiſtarum, facilè adducor ut credam veram eſſe eorum ſententiam qui ſuſpicantur ad eum ſcriptam eſſe epiſtolam Conſtantini de Epiſcopis Africanis Arelatem mittendis intra diem Kalendarum Auguſtarum, ac pro Ælafio, cui inſcribitur in veteri codice Thuano & in editionibus vulgatis, reponendum eſſe Ælianum. Cur autem ad Proconſulem potiùs quàm ad Vicarium ſcripta ſit, non alia eſſe ratio poteſt quàm quia eo tempore Vicarius incommodâ valetudine detinebatur, ut docet Conſtantinus Aug. in epiſtolâ ad Probianum Æliani ſucceſſorem. Undè patet corrigendum eſſe lemma iſtius epiſtolæ in tomis conciliorum, ubi dicitur ſcripta ad Vicarium Africæ. Non eſt mirum autem Æliani nomen mutatum eſſe in Ælafium in codice depravatiſſimo, id eſt, Thuano, ex quo unico prodiêre omnes uſque ad hunc diem iſtius epiſtolæ editiones.

Volusiano. Hîc locus vacuus relictus erat in veteri exemplari & in editione Maſſoni. Nos Voluſiani nomen addidimus ex faſtis & codice Theodoſiano, præcipuè verò ex Auguſtino, qui in libro ad Donatiſtas poſt collationem cap. XXXIII. de hac ipsâ re agens ait: *Ælianus Proconſul cauſam Felicis audivit Voluſiano & Anniano Conſſ. XV. Kalendas Martias*. Contigit ergò iſta Felicis purgatio anno Chriſti CCCXIV.

XIIII. Kal. Ità vetus exemplar, cùm Maſſonus ediderit XIII. Sed pro eo quòd iſtic legitur geſta hæc eſſe XIIII. Kal. Septembris, apud Auguſtinum, ut paulò antè vidimus, hæc inquiſitio refertur ad XV. Kal. Martias; atque hinc emendanda eſſe ait Baronius acta purgationis Felicis, quæ alioqui depravata atque mendoſa ſatis eſſe pronuntiat. Sed hîc Baronium reprehendit Valeſius in diſſertatione de ſchiſmate Donatiſtarum cap. XI. eo inter cetera argumento quòd intra unius diei ſpatium tot geſtorum documenta perlegi, tot perſonæ interrogari non potuerint: ac propterea neceſſe eſſe ait ut in plures dies protracta ſit tantæ cauſæ cognitio. Itaque contendit ab Æliano inchoatam XV. Kalendas Martias, ſed propter neceſſitates publicas & provinciæ [illegible] intermiſſam, & finitam demùm XIII. Kalendas Septembris, id eſt, ſexto menſe poſt initium geſtorum. Equidem ut facilè conceſſerim hanc quæſtionem pluribus diebus agitatam fuiſſe, ità gravatè admodùm crederem tanto tempore ſub judice pependiſſe cognitionem quam Auguſtinus in epiſtolâ CLXII. vocat diligentiſſimum examen & diligentem ac terribilem inquiſitionem; præſertim cùm Optatus in libro primo doceat Conſtantinum Imp. ſcripſiſſe in Africam *ut remotis neceſſitatibus publicis de vitâ Felicis Autumgitani publicè quæreretur*. Et cùm neceſſe ſit exiſtimare mendum eſſe in libro Auguſtini ad Donatiſtas aut in hoc loco geſtorum, & quæ ab Auguſtino referuntur extra mendum eſſe hinc conſtet quòd cognitionem de causâ Felicis ab Æliano ſuſceptam eſſe ait quarto fermè menſe poſt judicium Melchiadis, quod initio menſis Octobris proximè præteriti factum fuerat, non video quo modo repudiari poſſit Baronii ſententia, qui hunc locum geſtorum pronuntiavit emendandum eſſe ex libro Auguſtini ad Donatiſtas.

Duumvirum splendidæ. In veteri libro & in editione Maſſoni legitur: *Duumviru recitavit. Splendida*. Nos ſuſtulimus vocem *recitavit*, quæ omninò ſuperflua hîc erat, & ſenſum turbabat.

Apud Max. Imperatores. Conſtantinum & Licinium, qui tum temporis remp. adminiſtrabant.

Cùm persecutio esset indicta. Anno Chriſti CCCIII. ut toties diximus ſuprà. Hinc ortum vocabulum traditorum in Africâ.

Jussione Proconsulari. Id eſt, Anulini, quem fuiſſe tum Proconſulem Africæ produnt acta martyrum qui tum apud Africam exagitati ſunt pro nomine Chriſti.

Secundum senex est. Ità vetus exemplar. Maſſonus edidit, *Secundus ſenex eſt*, nullo ſenſu. Hîc enim non agitur de Secundo, ſed de Alfio Cæciliano Exduumviro Aptungitanorum.

Epistolas salutatorias. Infrà: *Epiſtolas ſalutatorias de baſilicâ protulerit.* Difficile eſt explanare quid hic intelligatur per epiſtolas ſalutatorias. Neque enim mihi hactenùs probatur quod quidam ex hoc loco colligunt epiſtolas ſalutatorias eas eſſe quibus quis alicui ſalutem impertit. Manifeſtum quippe eſt hîc agi de codice quodam venerando, quem Alfius Cæcilianus duumvir ex baſilicâ Aptungitanâ ſuſtulit, haud dubiè ut ureret. Nam poſt cathedram epiſcopalem & epiſtolas ſalutatorias ſublatas, etiam *oſtia omnia combuſta ſunt ſecundum ſacrum præceptum.*

Ingentius Scriba. Qui poſteà Decurio fuit civitatis Ziquenſium, & tunc convictus eſt falſaſſe & interpolaſſe epiſtolam quam Alfius Cæcilianus ſcripſerat ad Felicem Epiſcopum Aptungitanum. Auguſtinus epiſt. clii. nomine concilii Cirtenſis ſcripta ad Donatiſtas: *Ingentius confeſſus fuerat in cognitione Æliani Proconſulis falſum ſe feciſſe adverſus Felicem Cæciliani ordinatorem.* Idem in libro ad Donatiſtas poſt collationem cap. xxii. *Ingentius, qui eidem judicio contra Felicem falſum ſe feciſſe confeſſus eſt.* Vide epiſtolam Conſtantini ad Probianum, cujus mentio in his Auguſtini locis.

Collegam meum. Anteà legebatur *collega meus*, non ſolùm in editionibus, ſed etiam in antiquo exemplari manuſcripto. Verùm cùm hæc verba referri debeant ad Augentium, qui fuit collega Alfii Cæciliani, neceſſaria viſa eſt emendatio quam nos huic loco adhibuimus.

Hoc signum. Hic locus refertur etiam infrà pag. 87. ſed multùm diverſus.

Paulino adm. vices Præf. Anno Chriſti ccciii. cùm cœpta perſecutio eſt in Africâ, ut ſuprà diximus.

Modum cursoris. Codex vetus & editio Maſſoni habent *modicum*, manifeſto errore. Modum curſoris dixit, id eſt, formam, ſpeciem. Vox eſt Latina.

Scribas illo. Id eſt, illi. Sic plerique veteres, qui etiam *alio* frequenter ſcribebant pro *alii*. Sic apud Commodianum lib. i. cap. xix. *perituro credidis uno*, & cap. xxxiii. *Uno crede Deo.*

Hujus litteras. Reſtitui ſcripturam veteris exemplaris. Editio Maſſoni habet *ejus litteras*, quod fortaſſis rectius eſt.

Suspendatur. Conſtantinus in epiſtolâ ad Probianum: *Eumdem ipſum Ingentium ſuſpenſum aliis, quæ ſuberant, pervidimus.* Optatus libro primo: *Ingentius ſcriba publicus pependit ſub metu imminentium tormentorum.*

Constantinus. Locus hîc vacuus erat relictus in veteri codice & in editione Maſſoni. Dubium autem non eſt quin Conſtantini nomen ſcribi debuerit.

Decurionem. In veteri codice & in editione Maſſoni legitur, *Dei cultorem.* Et quamvis hæc lectio tolerari poſſit propter ea quæ antecedunt, maluimus tamen amplecti conjecturam Baronii, quia in epiſtolâ Conſtantini ad Probianum videbamus Conſtantinum ex actis iſtis collegiſſe Ingentium *ideò minimè tortum quòd ſe Decurionem Ziquenſium civitatis aſſeveraverit.* Nam Decurionum hoc erat privilegium quòd torqueri non poterant, ut diximus ad Lactantium.

Ex professione. Hæc & quæ ſequuntur uſque ad finem ſententiæ, extant etiam apud Auguſtinum lib. iii. adverſùs Creſconium cap. lxx.

Felicem autem. Hanc partem ſententiæ deſcripſit Optatus in libro primo, & addit: *Undè pulſa atque exterſa infamia, cum ingenti laude illo judicio receſſit.*

GESTA APUD ZENOPHILUM,

Confecta anno 320. Sed qua continent ea quæ geſta ſunt anno 303. & 304.

QUIBUS SILVANUM A QUO MAJORINUS EST ORDINATUS TRADITOREM FUISSE CONSTAT.

Edita ab iiſdem ex eodem mſ. De iis vide etiam Auguſt. l. 3. contra Creſc. c. 29. n. 33. p. 451. t. 9.

MONITUM BALUZII AD ACTA PURGATIONIS CÆCILIANI.

ACTORUM iſtorum vetus exemplar, ex quo edita ſunt à Maſſono, extat in bibliotheca Thuana, ſed depravatiſſimum & contaminatiſſimum, ut ante me obſervavit illuſtriſſimus Cardinalis Baronius. Meminit autem illorum Optatus Milevitanus in libro primo, ubi etiam admonet ſe ea ſubjunxiſſe operi ſuo: Harum namque plenitudinem rerum, *inquit*, in noviſſimâ parte iſtorum libellorum ad implendam fidem adjunximus. *Certè in veteri libro verba quæ ſequuntur ſcripta ſunt poſt collectionem iſtorum & aliorum quorumdam actorum.* Expliciunt ſancti Optati Epiſcopi libri numero VII. vel geſta purgationis Cæciliani Epiſcopi & Felicis ordinatoris ejuſdem. *Meminit eorumdem Auguſtinus epiſt.* CLXII. *ubi adnotat ea lecta non fuiſſe in collatione Carthaginenſi, quia tempus non fuit. Vide etiam epiſtolam* CLXV. *& lib.* III. *contra Creſconium cap.* XXIX. *ubi fragmenta quædam iſtorum actorum deſcribuntur.*

INCIPIUNT GESTA UBI conſtat traditorem Silvanum, qui cum cæteris ordinavit Majorinum, cui Donatus ſucceſſit.

CONSTANTINO Maximo Auguſto & Conſtantino juniore nobiliſſimo Cæſare Conſſ. Idibus Decembribus, Sexto Thamugadienſi inducto, & applicito Victore Grammatico, adſiſtente etiam Nundinario Diacono, Zenophilus vir clariſſimus Conſularis dixit: Quis vocaris? Reſpondit: Victor. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Cujus conditionis es? Victor dixit: Profeſſor ſum Romanarum litterarum, Grammaticus Latinus. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Cujus dignitatis es? Victor dixit: Patre Decurione Conſtantinienſium *, avo milite, in comitatu militaverat. Nam origo noſtra de ſanguine Mauro deſcendit. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Memor fidei & honeſtatis tuæ ſimpliciter deſigna quæ cauſa fuerit diſſenſionis inter Chriſtianos. Victor dixit: Ego diſſenſionis originem neſcio: unus ſum de populo Chriſtianorum. Siquidem cùm eſſem apud Carthaginem, Secundus Epiſcopus cùm Carthaginem tandem aliquandò veniſſet, dicuntur invéniſſe Cæcilianum Epiſcopum, neſcio quibus non rectè conſtitutum: illi contra alium inſtituerunt. Indè illic apud Carthaginem cœpta diſſenſio eſt; & indè originem ſcire diſſenſionis plenè non poſſum, quoniam ſemper civitas noſtra unam Eccleſiam habet, & ſi habuit diſſenſionem, neſcimus omninò. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Silvano communicas. Victor reſpondit: Ipſi. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Cur ergò intermiſſo eo cujus innocentia purgata eſt? Et adjecit: Adſeveratur præterea te aliud certiſſimè ſcire, quòd Sil-

* id eſt, Cirtenſium.

vanus traditor ſit: de eo confitere. Victur reſpondit: Hoc neſcio. Zenophilus V. C. Conſulatis Nundinario Diacono dixit: Negat ſe Victor ſcire quòd Silvanus traditor ſit. Nundinarius Diaconus dixit: Scit ipſe num tradidit codices. Victor reſpondit: Fugeram hanc tempeſtatem; &, ſi mentior, peream. Cùm incurſum pateremur repentinæ perſecutionis, fugivimus in montem Bellonæ. Ego ſedebam cum Marte Diacono; & Victor Preſbyter, cùm ab eodem Marte quærerentur omnes codices, negavit ſe habere. Tunc Victor dedit nomina omnium lectorum. Ventum eſt ad domum meam. Cùm abſens eſſem, aſcenſum eſt à magiſtratibus, & ſublati ſunt codices mei. Cùm ego veniſſem, inveni codices ſublatos. Nundinarins Diaconus dixit: Tu ergò reſpondiſti apud acta, quoniam dediſti codices. Quare negantur hæc quæ prodi poſſunt? Zenophilus V. C. Conſularis Victori dixit: Simpliciter confitere, ne ſtrictiùs interrogeris. Nundinarius Diaconus dixit: Legantur acta. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Legantur. Et dedit Nundinarius, & exceptor
» recitavit. Diocletiano VIII & Maximia-
» no VII. Conſulib. XIV. Kalendas Junias,
» ex actis Munatii Felicis flaminis perpe-
» tui Curatoris coloniæ Cirtenſium Cùm
» ventum eſſet ad domum in quâ Chriſtiá-
» ni conveniebant, Felix flamen perpe-
» tuus Curator Paulo Epiſcopo dixit: Pro-
» ferte ſcripturas legis, & ſi quid aliud hîc
» habetis, ut præcepto & juſſioni parere
» poſſitis. Paulus Epiſcopus dixit: Scriptu-
» ras lectores habent, ſed nos quod hîc
» habemus, damus. Felix flamen perpe-
» tuus Curator Paulo Epiſcopo dixit: Oſ-
» tende lectores, aut mitte ad illos. Paulus
» Epiſcopus dixit: Omnes cognoſcitis. Fe-
» lix flamen perpetuus Curator reipublicæ
» dixit: Non eos novimus. Paulus Epiſ-
» copus dixit: Novit eos officium publi-
» cum, id eſt, Edeſius & Junius excepto-
» res. Felix flamen perpetuus Curator rei-
» publicæ dixit: Manente ratione de lecto-
» ribus, quos demonſtrabit officium, vos
» quod hîc habetis date. Sedente Paulo
» Epiſcopo, Montano, & Victore, Deuſa-
» telio, & Memorio Preſbyteris, adſtante
» Marte cum Helio & Marte Diaconis,
» Marcuclio, Catullino, Silvano, & Ca-
» roſo Subdiaconis, Januario, Meraclo,
» Fructuoſo, Miggine, Saturnino, Victo-
» re Samſurico, & ceteris foſſoribus, con-

traſcribente Victore Aufidii, in brevi «
ſic: Calices duo aurei, item calices ſex «
argentei, urceola ſex argentea, cucu- «
mellum argenteum, lucernæ argenteæ ſep- «
tem, cereofala duo, candelæ breves æneæ «
cum lucernis ſuis ſeptem, item lucernæ «
æneæ undecim cum catenis ſuis, tunicæ «
muliebres LXXXII. mafortea XXXVIII. «
tunicæ viriles XVI. caligæ viriles paria XIII. «
caligæ muliebres paria XLVII. coplæ ru- «
ſticanæ XIX. Felix flamen perpetuus Cu- «
rator reipublicæ Marcuclio, Silvano, & «
Caroſo foſſoribus dixit: Proferte hoc «
quod habetis. Silvanus & Caroſus di- «
xerunt: Quod hîc fuit, totum hoc eje- «
cimus. Felix flamen perpetuus Curator «
reipublicæ Marcuclio, Silvano & Caro- «
ſo dixit: Reſponſio veſtra actis hæret. «
Poſteaquàm perventum eſt in bibliothe- «
cam, inventa ſunt ibi armaria inania. «
Ibi protulit Silvanus capitulatam argen- «
team & lucernam argenteam, quòd di- «
ceret ſe poſt orcam* eas inveniſſe. Victor «
Aufidii Silvano dixit: Mortuus fueras, «
ſi non illas inveniſſes. Felix flamen per- «
petuus Curator reipublicæ Silvano dixit: «
Quære diligentiùs, ne quid hîc remanſe- «
rit. Silvanus dixit: Nihil hîc remanſit, to- «
tum hoc ejecimus. Et cùm apertum eſſet «
triclinium, inventa ſunt ibi dolia IV. & «
orcæ ſex. Felix flamen perpetuus Cu- «
rator reipublicæ dixit: Proferte ſcriptu- «
ras quas habetis, ut præceptis Impera- «
torum & juſſioni parere poſſitis. Catuli- «
nus protulit codicem unum pernimiùm «
majorem. Felix flamen perpetuus Cura- «
tor reipublicæ Marcuclio & Silvano di- «
xit: Quare unum tantummodò codicem «
dediſtis? Proferte ſcripturas quas habe- »
tis. Catulinus & Marcuclius dixerunt: «
Plus non habemus, quia Subdiacones «
ſumus; ſed lectores habent codices. Fe- «
lix flamen perpetuus Curator reipublicæ «
Marcuclio & Catulino dixit: Demon- «
ſtrate nobis lectores. Marcuclius & Ca- «
tulinus dixerunt: Non ſcimus ubi ma- «
neant. Felix flamen perpetuus Curator «
reipublicæ Catulino & Marcuclio dixit: «
Si ubi manent non noſtis, nomina eorum «
dicite. Catulinus & Marcuclius dixerunt: «
Nos non ſumus proditores: Ecce ſumus, «
jube nos occidi. Felix flamen perpetuus «
Curator reipublicæ dixit: Recipiantur. Et «
cùm ventum eſſet ad domum Eugenii, «
Felix flamen perpetuus Curator reipu- «
blicæ dixit Eugenio: Profer ſcripturas «
quas habes, ut præcepto parere poſſis. «

* Apud August. arcam.

Et

» & protulit codices quatuor. Felix flamen
» perpetuus Curator reipublicæ Silvano &
» Caroſo dixit: Demonſtrate ceteros le-
» ctores. Silvanus & Caroſus dixerunt: Jam
» dixit Epiſcopus quia Eduſius & Junius
» exceptores omnes noverunt. Ipſi tibi de-
» monſtrent ad domos eorum. Eduſius &
» Junius exceptores dixerunt: Nos eos de-
» monſtramus, Domine. Et dùm ventum
» fuiſſet ad domum Felicis ſarſoris, protu-
» lit codices quinque. Et cùm ventum eſ-
» ſet ad domum Victorini, protulit codi-
» ces octo. Et cùm ventum fuiſſet ad do-
» mum Projecti, protulit codices V. ma-
» jores & minores duos. Et cùm ad Gram-
» matici domum ventum fuiſſet, Felix fla-
» men perpetuus Curator Victori Gram-
» matico dixit: Profer ſcripturas quas ha-
» bes, ut præcepto parere poſſis. Victor
» Grammaticus obtulit codices duos & qui-
» niones quatuor. Felix flamen perpetuus
» Curator Victori dixit: Profer ſcripturas,
» plus habes. Victor Grammaticus dixit:
» Si plus habuiſſem, dediſſem. Et cùm ven-
» tum fuiſſet ad domum Euticii Cæſaria-
» nenſis, Felix flamen perpetuus Curator
» Euticio dixit: Profer ſcripturas quas ha-
» bes, ut præcepto parere poſſis. Euticius
» dixit: Non habeo. Felix flamen perpe-
» tuus Curator Euticio dixit: Profeſſio tua
» actis hæret. Et cùm ventum fuiſſet ad
» domum Coddeonis, protulit uxor ejus
» codices ſex. Felix flamen perpetuus Cu-
» rator reipublicæ dixit: Quære, ne plus
» habeatis: profer. Mulier reſpondit: Non
» habeo. Felix flamen perpetuus Curator
» reipublicæ Bovi ſervo publico dixit: In-
» tra, & quære, ne plus habeat. Servus
» publicus dixit: Quæſivi, & non inveni.
» Felix flamen perpetuus Curator reipu-
» blicæ Victorino, Silvano, & Caroſo di-
» xit: Si quid minùs factum fuerit, vos
» contingit periculum. Quibus lectis, Ze-
nophilus V.C. Conſularis Victori dixit:
Confitêre ſimpliciter. Victor reſpondit:
Non fui præſens. Nundinarius diaconus
dixit: Legimus epiſtolas Epiſcoporum fa-
ctas à Forte, & legit exemplar libelli tra-
diti Epiſcopis à Nundinario diacono.
» Teſtis eſt Chriſtus & angeli ejus quoniam
» tradiderunt quibus communicaſtis, id eſt,
» Silvanus à Cirtâ traditor eſt & fur rerum
» pauperum. Quod omnes vos Epiſcopi,
» Preſbyteri, Diacones, Seniores ſcitis de
» quadringentis follibus Lucillæ clariſſimæ
» feminæ, pro quo vobis conjuraſtis ut fie-
» ret Majorinus Epiſcopus: & indè factum
eſt ſchiſma. Nam & Victor fullo veſtri «
præſentia & populi dedit folles viginti ut «
factus eſſet Preſbyter: quod ſit Chriſtus «
& angeli ejus. Et recitatum eſt exemplum «
epiſtolæ. » Purpurius Epiſcopus Silvano
coëpiſcopo in Domino ſalutem. Venit «
ad me Nundinarius Diaconus filius no- «
ſter, & petiit has litteras deprecatorias «
à me ad te, ſanctiſſime, dirigerem, ut ſi «
fieri poſſet, pax inter te & ipſum ſit. Hoc «
enim volo fieri, ut nemo ſciat quid inter «
nos agatur. Si volueris, ſcripto tuo [aga- «
tur] ut & ego ſolus ibi in re præſenti «
veniam, & diſſenſionem ipſam de inter «
vos amputem. Manu ſuâ enim mihi tra- «
didit libellum rei geſtæ, pro quâ causâ «
fuerit tuo præcepto lapidatus*. Non eſt « *id eſt, degradatus.
verum* ut pater caſtiget filium contra ve- « *f. æquum.
ritatem, & ſcio quia vera ſunt quæ in li- «
bello mihi tradito ſunt conſcripta. Quære «
remedium quomodò poterit ibi magni- «
tas iſta extingui antequàm flamma exſur- «
gat, quæ poſt demùm extingui non po- «
terit ſine ſanguine ſpiritali. Adhibete con- «
clericos & ſeniores plebis eccleſiaſticos «
viros, & inquirant diligenter quæ ſunt «
iſtæ diſſenſiones, ut ea quæ fiunt ſecun- «
dùm fidei præcepta fiant. Non declina- «
bis ad dextram vel ad ſiniſtram. Liben- «
ter autem aurem commodare noli malis «
inſtructoribus, qui nolunt pacem. Omnes «
nos occiditis. *& aliâ manu*, Vale. « Item
& exemplum epiſtolæ. Purpurius Epiſco- «
pus Clericis & Senioribus Cirtenſium in «
Domino æternam ſalutem. Clamat Moy- «
ſes ad omnem ſenatum filiorum Iſraël, «
dixitque illis, quæ Dominus jubeat fieri «
ſine conſilio ſeniorum nihil agebatur. «
Itaque & vos, cariſſimi, quos ſcio om- «
nem ſapientiam cœleſtem & ſpiritalem «
habere, omni veſtrâ virtute cognoſcite «
quæ ſit diſſenſio hæc, & perducite ad «
pacem. Dicit enim Nundinarius diaco- «
nus quòd nihil vos lateat, unde hæc diſ- «
ſenſio eſt inter cariſſimum noſtrum Sil- «
vanum & ipſum. Tradidit enim mihi li- «
bellum in quo omnia ſunt conſcripta. «
Dixit enim & vos non latere. Ego ſcio* « *f. ſileo.
quia auris non eſt. Bonum quærite reme- «
dium quomodò extinguatur hæc res ſine «
periculo animæ veſtræ; ne ſubitò cùm «
perſonam accipitis, in judicio veniatis*. « *f. reatu.
Juſtum judicium inter partes judicate ſe- «
cundùm gravitatem veſtram & juſtitiam. «
Cavete vobis ne declinetis in dexteram «
neque in ſiniſtram. Dei res agitur, qui «
ſcrutatur cogitationes ſingulorum. Ela- «

borate nemo ſciat quæ ſit conjuratio hæc. Veſtra * ſunt quæ libello continentur: non eſt bonum. Dicit enim Dominus: *Ex ore tuo condemnaberis, & ex ore tuo juſtificaberis.* » Item alia recitata. Silvano fratri cariſſimo Fortis in Domino æternam ſalutem. Venit ad me filius noſter Nundinarius diaconus, & retulit ea quæ inter te & illum contigerunt per malivoli interceſſum, qui vult animas juſtorum à viâ veritatis avertere. Cùm hæc audirem, mente defectus ſum, quòd talis diſſenſio inter vos venit. Dei enim ſacerdos ut ad hoc veniat quod non nobis expediat fiat. Nunc ergò petite eum ut, quod poteſt, cum ipſo pax Domini ſalvatoris Chriſti ſit. Non ad publicum veniamus & à gentibus damnemur. Scriptum eſt enim: *Videte ne dùm mordetis, & cauſamini in invicem, ab invicem conſumamini.* Ergò peto Dominum ut tollatur de medio noſtrûm hoc ſcandalum, ut poſſit res Dei cum gratiarum actione celebrari, Domino dicente: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Quæ pax poterit eſſe ubi diſſenſio, & æmulationes ſunt? Nam cùm ego à milite eſſem aſſ. • ſeparatus & in illo veniſſem, cum injuriâ tali, Deo commendavi animam meam, & remiſi tibi, quia Deus videt mentes hominum & eorum, ſive à te ad illos perductus ſum, ſed Deus nos liberavit, & tecum ſervimus. Ergò, ſicuti dimiſſum eſt nobis, & vos reconciliamini paci, ut in nomine Chriſti poſſimus cum gaudio pacem celebrare. Nemo ſciat. ..... * Fratribus & filiis, clero & ſenioribus, Fortis in Domino æternam ſalutem. Venit ad me filius meus Nundinarius diaconus veſter, & retulit de ea quæ contra vos ſunt geſta, necnon utique à vobis debuit componi, ne ventum eſſet ut talem inſaniam paſſi, à quibus lapidarentur pro veritate, quod & vos & nos ſcimus, ſicuti nobis retuliſtis & ſcriptum eſt: *Non eſt ſapiens quiſquam inter vos qui poſſit judicare inter fratres? ſed frater cum fratre judicatur, & hoc apud infideles:* ſicuti vos nunc in judicio contenditis. Sic ad hoc exilitum eſt ut gentibus demus tale exemplum, ut qui per nos Deo credebant, ipſi nobis maledicant, cùm ad publicum pervenimus? Ergò, ne ad hoc veniatur, vos, qui ſpiritales eſtis, facite ut nemo ſciat, ut cum pace Paſcha celebremus, & hortemini eos paci reconciliari, & diſſenſio non ſit, ne cùm ad publicum ventum fuerit, incipiatis & vos periclitari, ſi hoc factum fuerit, & poſteà vobis imputetis. Dabitis quamplurimè, tu poſſeſſor Donati Preſbyter, ſinguli Valeri & Victor, qui omnia ſcitis actutùm date operam ut pax ſit vobiſcum. « Item alia recitata. Fratri Silvano Sabinus in Domino æternam ſalutem. Pervenit ad nos Nundinarius filius tuus, non tantùm ad me, ſed & ad fratrem noſtrum Fortem, fortem & gravem querelam referens. Miror gravitati tuæ, ſic te egiſſe cùm filio tuo, quem tu nutriſti & ordinaſti. Si enim ædificium terræ ſtructum ſit, non additur quid cœleſte, quod per manum ſacerdotis ædificatur. Sed non eſt tibi mirandum, ſcripturâ dicente: *perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo.* Et iterùm dicit: *Potiùs dilexerunt homines tenebras magis quàm lucem,* ſicuti & tu facis. Sufficiat vobis omnia ſcire: ſuper quod & frater noſter Fortis tibi ſcripſit. Nunc petierim de caritate tuâ, frater benigniſſime, ut ſuppleas dictum Eſaïæ Prophetæ: *Expellite malignitatem de animis veſtris, & venite, diſputemus, dicit Dominus.* Et iterùm: *Projicite malum de medio veſtrûm.* Sic & tu fac. Subjuga & averte ſeditionem, quæ noluerunt eſſe pacem inter te & filium tuum. Sed filius tuus Nundinarius in pace tecum Paſcha celebret, ne res ad publicum veniat præterea jam omnibus nobis nota. Rogaverim te, frater benigniſſime, mediocritatis meæ compleas petitionem. Nemo ſciat. « Item alia recitata. Fratri Forti Sabinus in Domino æternam ſalutem. Quæ ſit caritas juxta omnes collegas, certus ſum peculiariter, tamen ſecundùm Dei voluntatem, qui dixit: *Quoſdam diligo ſuper animam meam.* Silvanum te coluiſſe certus ſum. Quare non dubitavi hæc ſcripta ad te dare, quia ſcripta tua ad eum facta dari feci propter nomen Nundinarii; & qui impigre agit, ſemper res Dei impetu procedit. Ne prætendas excuſationem. Occupatio namque nos diebus iſtis ſtringit, & incunctanter commovet circa hæc uſque ante diem ſolemniſſimum Paſchæ, ut per te fiat pinguiſſima pax, ut digni coheredes Chriſti inveniamur, qui dixit: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* Et iterùm. Peto ut facias. *Et aliâ manu.* Opto te in Domino benè valere & noſtri memorem eſſe. Vale. Sed rogo te, nemo ſciat.

* *f. vera.*
Matth. 12.
Gal. 5.
Joan. 14.
* *f. deeſt,* Item alia recitata.
1. Cor. 6.
1. Cor. 1.
Joan. 3.
Eſai. 1.
Joan. 14.

Quibus lectis Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Et actis & literis quæ recitatæ ſunt traditorem conſtat eſſe Silvanum; & Victori dixit: Simpliciter confitêre utrùm ſcias eum aliquid tradidiſſe. Victor dixit: Tradidit, ſed non me præſente. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quid adminiſtrabat tunc Silvanus in clero? Victor reſpondit: Sub Paulo Epiſcopo orta eſt perſecutio, & Silvanus ſubdiaconus fuit. Nundinarius diaconus reſpondit: Quandò ventum eſt illic, aït, ut factus eſſet Epiſcopus, reſpondit populus: Alius fiat, exaudi Deus. Zenophilus V. C. Conſularis Victori dixit: Dictum eſt à populo, Silvanus traditor? Victor dixit: Ego ipſe luctatus ſum Epiſcopus. Zenophilus V. C. Conſularis Victori dixit: Ergò ſciebas traditorem? De hoc confitêre. Victor reſpondit: Traditor fuit. Nundinarius diaconus dixit: Vos ſeniores clamabatis: Exaudi Deus, civem noſtrum volumus, ille traditor eſt. Zenophilus V. C. Conſularis Victori dixit: Clamaſti ergò cum populo quòd traditor eſſet Silvanus, & non deberet fieri Epiſcopus? Victor dixit: Clamavi & ego & populus. Nos enim civem noſtrum petebamus integrum virum. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quâ causâ putabatis eum non mereri? Victor dixit: Integrum petebamus, & civem noſtrum. Sciebam enim * cauſam Imperatorum ad hoc nos eſſe venturos, dùm enim talibus committitur. Item inductis & adplicitis Victore Samſurici & Saturnino foſſoribus, Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quis vocaris? Reſpondit: Saturninus. Zenophilus V. C. dixit: Cujus conditionis es? Saturninus reſpondit: Foſſor. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Silvanum ſcis eſſe traditorem? Saturninus dixit: Scio lucernam tradidiſſe argenteam. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Quid aliud? Saturninus reſpondit: Aliud neſcio, niſi quia de poſt orcam eam ejecit. Et remoto Saturnino, Zenophilus V. C. Conſularis dixit aſtanti: Et tu, quis vocaris? Reſpondit: Victor Samſurici. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Cujus conditionis es? Victor dixit: Artifex ſum. Zenophilus V. C. dixit: Tabulam argenteam quis tradidit? Victor reſpondit: Non vidi: quod ſcio, hoc dico. Zenophilus V. C. Conſularis dixit Victori: Licèt jam conſtiterit ex reſponſione eorum qui ſuprà ſunt interrogati, tamen tu confitêre utrùm Silvanus traditor ſit. Victor dixit: Secundo petato quomodò hoc dimiſit ut duceremur ad Carthaginem, ore ipſius Epiſcopi audivi. Data eſt mihi lucerna argentea, & capitulata argentea, & has tradidi. Zenophilus V. C. Victori Samſurici dixit: A quo audiſti? Victor dixit: A Silvano Epiſcopo. Zenophilus V. C. Conſularis Victori dixit: Ab ipſo audiſti quòd tradidiſſet? Victor dixit: Ab ipſo audivi quòd ſuis manibus tradidiſſet illas. Zenophilus V. C. dixit: Ubi audiſti? Victor dixit: In baſilicâ. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Apud Conſtantinam? Victor dixit: Ibi cœpit alloqui populum dicens: De quo dicunt me traditorem eſſe, de lucernâ & capitulatâ? Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: Quid aliud putas ex his eſſe quærendum? Nundinarius dixit: De cupis fiſci, quis illas tulit. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: Quas cupas? Nundinarius dixit: In templo Serapis fuerunt, & tulit illas Purpurius Epiſcopus: acetum * quod habuerunt, tulit illum Silvanus Epiſcopus, Dontius Preſbyter, & Lucianus. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: Sciunt id factum qui adſiſtunt? Nundinarius reſpondit: Sciunt. Diaconus Saturninus dixit: Dicebant majores noſtri quia ſublatæ ſunt. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: A quo ſublatæ dicuntur? Saturninus dixit: A Purpurio Epiſcopo, & acetum à Silvano & Donatio & Superio preſbyteris & Luciano diacono. Nundinarius dixit: Viginti folles dedit, & factus eſt preſbyter Victor? Saturninus dixit. * Et cùm diceret, Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Cui dedit? Saturninus dixit: Silvano Epiſcopo. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Ergò, ut fieret preſbyter, Silvano Epiſcopo viginti folles præmium dedit? Saturninus dixit: Dedit. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Ante Silvanum poſitum eſt? Saturninus dixit: Ante cathedram Epiſcoporum. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: A quo pecunia ſublata eſt? Nundinarius dixit: Ipſi Epiſcopi diviſerunt eam inter ſe. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: Donatum deſideras exhiberi? Nundinarius dixit: Utique veniat, de quo clamavit populus biduo poſt * pare: Exaudi Deus, civem noſtrum volumus. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario

* ſ. ante Imperatores.

* ſ. acetabulum.

dixit: Certè clamavit hoc populus? Reſpondit: Clamavit. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Traditorem clamavit Silvanum? Saturninus dixit: Utique. Nundinarius dixit: Quandò factus eſt Epiſcopus, non illi communicavimus, quia dicebatur traditor eſſe. Saturninus dixit: Quod dicit, verum eſt. Nundinarius dixit: Vidi quia Mutus barenarius tulit eum in collo. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Sic factum eſt? Saturninns dixit: Sic. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Vera ſunt omnia quæ dicit Nundinarius, quia ab harenariis factus eſt Epiſcopus Silvanus? Saturninus dixit: Vera Nundinarius dixit: proſtibulæ illic fuerunt. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino dixit: Harenarii illum geſtaverunt? Saturninus dixit: Ipſi eum tulerunt, & populus. Nam cives in areâ martyrum fuerunt incluſi. Nundinarius diaconus dixit: Nnmquid populus Dei ibi fuit? Saturninus dixit: In caſâ majore fuit incluſus. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Certè omnia quæ dicit Nundinarius, vera ſunt? Saturninus dixit: Vera. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Tu quid dicis? Victor dixit: Vera ſunt omnia, Domine. Nundinarius dixit: Purpurius Epiſcopus tulit centum folles. Zenophilus V. C Cônſularis Nundinario dixit: De quadringentis follibus quos putas interrogandos? Nundinarius dixit: Lucianus diaconus exhibeatur, quia ipſe totum ſcit. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario dixit: Iine ſciunt? Nundinarius dixit: Non ſciunt. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Exhibeatur Lucianus. Nundinarius dixit: Sciunt iſti acceptos eſſe quadringentos folles; ſed quia Epiſcopi eos diviſerunt, neſciunt. Zenophilus V. C. Conſularis Nundinario & Victori dixit: Scitis accepros eſſe folles à Lucillâ? Saturninus & Victor dixerunt: Scimus. Zenophilus V. C Conſularis dixit: Pauperes non acceperunt? Dixerunt: Nemo nihil accepit. Zenophilus V. C. Conſularis Saturnino & Victori dixit: Nihil de fano Serapis ſublatum eſt? Saturninus & Victor dixerunt: Purpurius tulit cupas, & Silvanus Epiſcopus & Dontius & Superius preſbyteri & Lucianus diaconus tulerunt acetum. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Reſponſione Victoris Grammatici & Victoris Samſurici & Saturnini claruit vera eſſe omnia quæ ſuggeſſit Nundinarius Submoveantur & exeant. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quos alios putas interrogandos? Nundinarius dixit: Caſtum diaconum, ut dicat ſi non eſt traditor. Ipſe illum ordinavit. Et inducto & applicito Caſto diacone, Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quis vocaris? Reſpondit: Caſtus. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Cujus conditionis es? Caſtus dixit: Nullam dignitatem habeo. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Licèt nunc * per Victorem Grammaticum quàm etiam per Victorem Samſurici & Saturninum venerunt in confeſſionem quæ Nundinarius obicit, tamen etiam tu confitêre utrùm traditor ſit Silvanus? Caſtus reſpondit: Dicebat quòd invenerit lucernam poſt orcam. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Etiam de cupis de fano Serapis ſublatis & aceto confitêre. Caſtus reſpondit: Purpurius Epiſcopus tulit cupas. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Acetum quis? Reſpondit Caſtus quòd tulerunt indè acetum Silvanus Epiſcopus, Dontius & Superius preſbyteri. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Confitêre quot folles dedit Victor ut preſbyter fieret? Caſtus dixit: Obtulit, Domine, ſacellum, & quid habuerit, neſciu. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Cui datum eſt ſacellum? Caſtus dixit: Illò tulit eum in caſâ majore. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Populo non eſt diviſa pecunia? Caſtus reſpondit: Non eſt data, nec vidi. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: De follibus quos Lucilla dedit, populns minutus nihil accepit? Caſtus dixit: Non vidi accipere neminem. Zenophilus V. C. Conſularis Caſto dixit: Quò ergò pervenerunt? Caſtus dixit: Neſcio. Nundinarius dixit: Utique vel audiſti vel vidiſti ſi dictum eſt pauperibus: Dat & vobis de re ſuâ Lucilla. Caſtus dixit: Non vidi aliquem accipere. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Manifeſta eſt Caſti confeſſio quòd folles quos Lucilla donavit, populo diviſos eſſe neſciret, & ideò amoveatur. Et applicito Creſcenriano ſubdiacono, Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quis vocaris? Reſpondir: Creſcentianus. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Simpliciter ſicut & ceteri confitêre utrùm ſcias traditorem Silvanum. Creſcentianus dixit: Priores qui fuerunt clerici, ipſi retulerunt ſingula. Zenophilus vir clariſſimus Conſularis Creſcentiano dixit

* ſ. tam.

dixit: Quid retulerunt? Creſcentianus dixit: Referebant quòd traditor eſſet. Zenophilus vir clar. Conſularis Creſcentiano dixit: Dixerunt illum traditorem? Et adjecit: Qui dicebant? Creſcentianus dixit: Qui cum illo converſabantur in plebe, dixerunt quòd aliquandò tradidiſſet Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: De Silvano dicebant? Creſcentianus dixit: Utique. Zenophilus V.C. Conſularis Creſcentiano dixit: Cùm factus fuiſſet Epiſcopus, præſtò fuiſti? Creſcentianus dixit: Præſens cum populo fui, incluſus in casâ majore. Nundinarius diaconus dixit: Campenſes & harenarii fecerunt illum Epiſcopum. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Mutus harenarius certè eum ſuſtulit? Dixit: Manifeſtè. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Cupas de fano Serapis ſcis eſſe ſublatas? Creſcentianus dixit: Plures dicebant quòd Purpurius Epiſcopus ipſe ſuſtulerit cupas & acetum, quod ad ſenem noſtrum Silvanum perveniſſet, & filii Ælionis dicebant. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Quid audiſti? Creſcentianus dixit: Acetum ſublatum à ſene Silvano & Dontio & Superio presbyteris & Luciano diacono. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Ex quadringentis follibus quos Lucilla donavit, populus aliquid accepit? Creſcentianus dixit: Nihil indè nemo accepit, neſcio, nec quis illos erogaverit. Nundinarius dixit: Aniculæ numquàm indè aliquid acceperunt? Creſcentianus dixit: Nihil. Zenuphilus V. C. Conſularis dixit: Certè quotiens aliquid tale donatur, omnes indè populares publicè accipiunt. Creſcentianus dixit: Non audivi vel vidi dediſſe illum aliquos. Zenophilus V. C. Conſularis Creſcentiano dixit: Nihil ergò datum eſt de quadringentis follibus populo? Creſcentianus dixit: Nihil. Utique perveniſſet aliqua partiuncula ad nos. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Quò ergò ſublati ſunt? Creſcentianus dixit: Neſcio. Nemo nihil accepit. Nundinarius dixit: Victor quot folles dedit ut fieret presbyter? Creſcentianus dixit: Vidi allatos cophinos cum pecuniâ. Zenophilus V. C. Conſularis dixit Creſcentiano: Cui dati ſunt cophini? Creſcentianus dixit: Epiſcopo Silvano. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Silvano dati ſunt? Creſcentianus dixit: Silvano. Zenophilus V. C. Conſularis dixit: Populo nihil datum eſt? Reſpondit: Nihil. Neceſſe eſt ut & nos aliquid acciperemus, ſi diſtribuerentur ſicut ſolet. Zenophilus V.C. Conſularis Nundinario dixit: Quid aliud de Creſcentiano putas eſſe requirendum? Nundinarius dixit: Ipſud eſt. Zenophilus V. clar. Conſularis dixit: Quoniam de omnibus Creſcentianus ſubdiaconus ſimpliciter confeſſus eſt, ſubmoveatur. Item inducto & applicito Januario ſubdiacono, Zenophilus V. clar. Conſularis dixit: Quis vocaris? Reſpondit . . . . . .

. . . .

Cetera deſunt.

NOTÆ BALUZII AD ACTA PURGATIONIS CÆCILIANI.

ORDINAVIT MAJORINUM. Cui Donatus, à quo Donatiſtæ, ſucceſſit in cathedrâ Carthaginenſi. Itaquè primò pars Majorini dicebatur quæ poſteà pars Donati dicta eſt, ut legitur in epiſtolâ LXVIII. ſancti Auguſtini. Collatio tertia Carthaginenſis cap. CCXX. *Libellus Eccleſiæ catholicæ criminum Cæciliani, traditus à parte Majorini.* Quæ verba deſcripſit etiam ſanctus Auguſtinus in eâdem epiſtolâ. Quare veriſſimam puto ſententiam Henrici Valeſii, qui in diſſertatione de ſchiſmate Donatiſtarum cap. IV. verba illa ex libro primo Optati: *Data à Luciano, Digno, Naſſutio, Capitone, Fidentio, & ceteris Epiſcopis partis Donati*, ſic emendanda eſſe pronuntiat, ut, ſublato nomine Donati, Majorini nomen hîc reponatur.

CONSTANTINO. Aſſentior eidem Valeſio, qui in eâdem diſſertatione cap. III. probat adversùs Baronium hæc geſta non eſſe anno Chriſti CCCVI. ſed CCCXX.

THAMUGADIENSI. In veteri libro & in editione Malloni legitur *Thamugudienſi*. Noſtram emendationem confirmant acta concilii Carthaginenſis ſub Cypriano, in quibus legitur nomen Novati à Thamugade. Et apud ſanctum Auguſtinum celebre eſt nomen Gaudentii Thamugadenſis Epiſcopi partis Donatiſtarum; adversùs quem idem ſanctus duos libros ſcripſit; quorum & ipſe meminit lib. II. cap. LIX. Retractationum. Item apud eumdem in epiſtolâ LXI. legitur: *Debeo autem Thamugadenſibus ejuſmodi miniſterium caritatis.* Lex porrò ſecunda codicis Theodoſiani *De honorariis codicillis*, quæ eſt Conſtantii, accepta dicitur Thamugadi; ubi Jacobus Gothofredus adnotat eam urbem fuiſſe in Mauritaniâ Tingitanâ, ejuſque nomen corruptum eſſe in Notitiâ imperii & in utroque Itinerario. In collatione primâ Carthaginenſi cap CXXVIII. nominatur Fauſtinianus Epiſcopus plebis Tamogadenſis, & in Notitiâ Epiſcoporum Africæ Secundus Tamogazienſis inter Numidas.

NUNDINARIO. Hic totius iſtius inquiſitionis auctor fuit, ut ſe ulciſceretur adversùs

Silvanum Cirtenſem Epiſcopum, à quo læſus erat. Auguſtinus epiſt. CLXII. *Extant geſta apud Zenophilum conſularem, ubi Nundinarius quidam Diaconus à Silvano Cirtenſi Epiſcopo, quantùm ipſis geſtis intelligitur, degradatus, cum ei* (ſic legendum, ut rectè habet prima editio Pariſienſis, non *eis*) *ſatisfacere per aliorum Epiſcoporum literas fruſtrà conatus eſſet, multa pateficit iratus & in judicium publicum protulit. inter quæ id quoque commemoratum legitur, quòd Lucilla pecunia corruptis Epiſcopis, in Carthaginenſi Eccleſiâ, in Africa capite, altare contra altare levatum eſt.* Idem epiſt. CLXV. *Recita illi geſta apud Zenophilum conſularem, ubi Nundinarius quidam Diaconus iratus Silvano, quòd ab eo fuerit excommunicatus, hæc omnia judiciis prodidit, quæ certis documentis & reſponſionibus teſtium & recitatione geſtorum & multarum epiſtolarum luce clariùs conſtiterunt.*

Vir clarissimus. Hæc duo vocabula ſic plerumque ſcribuntur in veteribus libris, V. C. Sed hoc loco ponuntur in veteri codice uti nos edidimus. Quas notas cùm librarius non intelligeret, deinceps poſuit *vicarius* pro *vir clariſſimus*, inepto errore, quem tamen Maſſoni editio retinuit in aliquot locis. Alii putarunt notas illas explicandas eſſe per hæc verba, *vir conſularis*: quos in Miſcellaneis ſuis ad Symmachum pag. 281. reprehendit, & meritò, vir eruditiſſimus Franciſcus Juretus. Certè ſi iſta interpretatio valeret, Zenophilus hîc conſequenter bis vocaretur conſularis. Quo nihil fingi poteſt abſurdius. Eâdem ratione explicandæ eſſent notæ illæ apud Gruterum pag. CXCIII. in illâ inſcriptione ubi Poſtumius Lampadius *V. C. Conſ. Camp.* nominatur: quas tamen per *vir clariſſimus* exponendas eſſe probat altera inſcriptio apud Gruterum pag. CCLXXXIII. in quâ legitur *Decimius Geminianus vir clariſſ. Conſularis provinciæ Betica.* Quin & Conſules ipſi ordinarii & Præfecti Urbi, quorum dignitas erat ſupra dignitatem conſularium, conſulares tamen dicti reperirentur, ſi vera eſſet interpretatio quam nos refellimus. Extant enim apud Gruterum pag. CXCIII. aliquot inſcriptiones in quibus *Ti. Fabius Titianus, V. C. Coſ. ordin. & Præf. urbi* nominatur. Quare neceſſe eſt mendoſum eſſe codicem Gemeticenſem epiſtolarum ſancti Auguſtini, in quo notæ illæ per *vir conſularis* explicantur in relatione Anulini Proconſulis Africæ ad Conſtantinum, quæ extat in epiſtolâ LXXXVIII. ſancti Auguſtini in novâ editione; cùm tamen in collatione tertiâ Carthaginenſi, ubi eadem relatio reperitur inſerta, exponantur per *vir clariſſimus*, omninò rectè. Nam cùm hoc non ſit nomen famæ & celebritatis, ut aït idem Juretus, ſed honoris & dignitatis, & conjungebatur cum titulis eorum ad quos ſcribebatur, & ipſi qui clariſſimi erant, ſe eo nomine decorabant; ſicut olim Reges noſtri primæ ſtirpis ſe in titulis ſuis vocabant viros illuſtres, ut cuivis notum eſt, & obſervatum etiam à Sirmondo in Notis ad Ennodium pag. 19.

Constantinensium. ſive Cirtenſium. Cirta enim dicebatur antè quæ tum Conſtantina vocabatur. Vide Valeſium in diſſertatione de ſchiſmate Donatiſtarum cap. III.

Secundus Episcopus. Tigiſitanus, *qui tunc agebat in Numidiâ primatum*, ut in epiſtolâ CLXII. aït Auguſtinus. Idem principatum concilii Cirtenſis tenuit, ut ibidem Auguſtinus ſcribit, ubi præſentes & confeſſos traditores reliquit Deo judicandos, & eos in epiſcopalibus ſedibus manere permiſit. Vide eumdem in libro primo contra epiſtolam Parmeniani cap. III. Breviculo diei tertiæ cap. XVII. & lib. I. contra Gaudentium cap. XXXVII.

Cæcilianum Episcopum. Carthaginenſem catholicum, Menſurii ſucceſſorem, tot tempeſtates perpeſſum à parte Donati ut propterea nomen ejus valdè inclaruerit. Notiſſima eſt hiſtoria calamitatum ejus.

Alium instituerunt. Majorinum, cui Donatus ſucceſſit, ut antè diximus.

Unam Ecclesiam habet. Ideſt. Nos Cirtenſes neſcimus diviſionem. Neque enim duos epiſcopos habemus, ut pleræque civitates Africæ, quæ unum habent partis Donati, alium partis Cæciliani. Nos unicum tantùm habemus, ſed qui Donato communicat, Cæciliano non communicat. Poſteà tamen Cirtenſes duos habuerunt Epiſcopos, Fortunatianum nimirùm & Petilianum, ut patet ex collatione primâ Carthaginenſi cap. LXV. CXXXVIII. & ſequenti.

Silvano. Epiſcopo Cirtenſi, qui cum Secundo Tigiſitano primate Numidiæ & ceteris ordinavit Majorinum adversùs Cæcilianum.

Intermisso eo. Vir doctiſſimus Henricus Valeſius in diſſertatione ſuprà laudatâ cap. III. hæc verba interpretatur de Cæciliano, cujus innocentia multis tum indiciis probata fuerat. Verùm hæc interpretatio non caret difficultate. Quippe hæc non dicebantur Carthagine, ſed in Numidiâ, cujus Conſularis erat Zenophilus. Præterea Victor nondùm dixit ſe non communicare cum Cæciliano. Itaque dubium eſt utrùm hæc accipi debeant de Cæciliano, an verò de Felice Aptungitano.

Purgata. Ità vetus codex. Maſſoni editio habet *probata*. Legitimam porrò eſſe noſtram emendationem probatur etiam ex collatione tertiâ Carthaginenſi cap. DLXXI. ubi ità legitur: *Donatiſtarum proſecutio, quâ dicunt præſentem Felicem debuiſſe purgari.* Et cap. DLXXIV. *Proſecutio catholicorum, majoris eſſe innocentiæ documentum quòd abſens purgatus eſt Felix.* Sanctus Auguſtinus epiſt. CLXXI. *Nec de Felicis Aptungitani causâ negligentiam conſecutam, ſed ad ejuſdem Principis juſſionem proconſularibus geſtis etiam ipſum fuiſſe purgatum.* Et infrà de eodem Felice: *Non debuit Epiſcopus proconſulari judicio purgari.* Idem lib. III. contra Creſconium Grammaticum cap. LXI. *Publica monimenta proclamant dictam eſſe cauſam & ad debitum finem eſſe perductam uſque ad purgationem Felicis Aptungenſis.*

Traditor. Traditores dicebantur qui tempore perſecutionis ſcripturas divinas & ſupellectilem eccleſiaſticam tradiderant miniſtris reipublicæ. Et magna in hoc querela erat Donatiſtarum, qui catholicos, eos nimirùm qui Cæciliano communicabant, paſſim vocabant traditores & progeniem traditorum. Contrà ca-

tholici proditionem imputabant Donatiſtis, quos appellabant heredes traditorum & ſchiſmaticorum, adeò ut Optatus Milevitanus manifeſtum eſſe dicat principes eorum fuiſſe traditores.

Num. In veteri codice legitur *non*. Maſſonus repoſuit *nam*. Utraque lectio falſa eſt. Ea verò vera quam nos retinuimus.

Montem Bellonæ. Prope Cirtam.

Ne strictiùs interrogeris. Id eſt, ne torquearis. Acta purgationis Felicis pag. 89. *Eſt enim arctiori interrogationi neceſſarius.*

Diocletiano VIII. Id eſt, anno Chriſti CCCIII. quo cœpit perſecutio.

XIV. Kal. Jun. Ità omninò vetus exemplar & editio Maſſoni. Quo etiam modo habetur apud Auguſtinum lib. III. contra Creſconium cap. XXIX. Sed idem tamen epiſt. CLXV. mentionem faciens iſtorum actorum, undecimo Kalendas Junias geſta eſſe commemorat, certo, ut mihi videtur, errore. Nam & in ipſis actis quæ nos hîc edidimus, & in exemplari quod extare monuimus in libro tertio contra Creſconium, diſertè & conſtanter notatus eſt dies XIV. Kal. Junias. Excidit autem hæc emendatio viris doctiſſimis qui recenſendis emendandiſque Auguſtini epiſtolis operam ſuam nuper contulerunt utiliter in publicum. Sed falſa profectò eſt clariſſimi viri Joannis Broei Biturigis conjectura, qui in diſſertatione de epochâ concilii Cirtenſis ſcribit menſem Junium in hoc Auguſtini loco mutandum eſſe in Januarium; ità ut quæ hîc referuntur de Munatio Felice, geſta fuerint menſe Januario qui poſt cœptam perſecutionem proximus fuit. Fruſtrà, inquam, cùm & omnes veteres libri & omnes editiones uno conſenſu menſem Junium præferant, & iſta res nihil habeat commune cum actis concilii Cirtenſis.

Munatii Felicis. In epiſtolâ CLXV. ſancti Auguſtini legitur *Numatium*, ſed emendata eſt ex libro tertio contra Creſconium in noviſſimâ editione. Sirmondus tamen in Notis ad Ennodium pag. 95. prætulit lectionem quæ Numatii nomen habet. Valeſius verò in annotationibus ad Euſebium pag. 161. Munatium maluit quàm Numatium. Rectè, ut opinor. Quippe frequens eſt in antiquis inſcriptionibus nomen Munatiorum, qui etiam plerumque Felices vocantur; ut videre eſt apud Gruterum pag. LXVI. & MCXXIV.

Flaminis perpetui. In veteri codice legitur *præpoſiti*, propter notas illas PP. quas cùm librarius non intelligeret, eas per vocem *præpoſiti* explicavit. Sed apud Auguſtinum lib. III. contra Creſconium cap. XXIX. & lib. IV. cap. LVI. reperta eſt vera lectio. Flaminum porrò qui per provincias conſtituti erant, alii erant temporarii, alii perpetui; ut obſervatum eſt à viris eruditiſſimis.

Paulo Episcopo. Cirtenſi, qui convictus eſt inſtrumenta dominica tradidiſſe, etiam quæ diligenter fuerant occultata; ut aït Auguſtinus in epiſtolâ CLXV.

Præcepto et jussioni. In veteri libro & in editione Maſſoni legitur: *ut præceptum eſt, ut juſſioni, &c.* Emendatum eſt ex his quæ ſequuntur.

Posteaq. in bibliothecis. Ità omninò vetus exemplar. Verùm Auguſtinus hunc locum referens lib. III. contra Creſconium cap. XXIX. ità ſcribit: *Poſteaquàm apertum eſt in bibliothecam.* At in libro quarto cap. LVI. idem habet: *Poſteaquàm perventum eſt ad bibliothecam.* Maſſonus ex hac duplici editione Auguſtinianâ ſuam compoſuit, & ità ſcripſit: *Poſteaquam perventum eſt in bibliothecam.* Ego lectionem veteris libri puto veram eſſe. Bibliothecæ vocantur in his actis armaria in quibus libri erant incluſi. Undè paulò pòſt Silvanus tum Subdiaconus aït: *Nihil remanſit, totum hoc ejecimus.* Valerius in vitâ ſancti Pontii martyris cap. II. *copiam voluminum librorumque, quos bibliothecâ portare non poterant, in ſuo parvo corpuſculo tranſfundens.* Poſſidius in vitâ ſancti Auguſtini cap. XXXI. *Monaſteria virorum & feminarum continentium cum ſuis Præpoſitis plena Eccleſiæ dimiſit, unà cum bibliothecis libros & tractatus vel ſuos vel aliorum ſanctorum habentibus.*

Capitulatam arg. Vetus exemplar habet: *capitulata argentea & Lucerna argentea.* Pro quibus Maſſonus iſta ſubſtituit: *capitula argentea & lucernas argenteas:* prorſùs malè. Quippè in variis horum geſtorum locis & apud Auguſtinum mentio eſt unius tantùm lucernæ. Nam Auguſtinus hunc ipſum locum pluries refert, & in duobus locis ſcribit, *capitulatam argenteam & lucernam argenteam*, uti nos repoſuimus. Quare emendandus eſt idem Auguſtinus lib. IV. contra Creſconium cap. LVI. ubi *capſulam* legitur pro *capitulatam*. Infrà pag. 100. pro *capitulatam* legitur *tabulam*. Itaque aut mendoſus eſt hic locus, aut per capitulatam intelligitur tabula.

Mortuus fueras. Hunc locum refert Auguſtinus epiſt. CLXVII. & lib. III. contra Creſconium cap. XXIX. & lib. IV. cap. LVI.

Orcam. Malè apud Auguſtinum legitur *arcam*. Orca eſt vas fictile, ut pluribus teſtimoniis oſtendit vir clariſſimus Carolus Dufreſnius in ſuo Gloſſario.

Felicis sarsoris. Id eſt, opificis marmorarii. Hinc opus ſarſorium apud Ennodium, cùm variæ diſcolorum marmorum cruſtæ committuntur, ut unum corpus & unam quaſi picturam efficiant; quemadmodùm illic adnotavit Sirmondus.

Bovi servo publico. Officiali, apparitori.

Epistolas Episcoporum. Quas pro Nundinario ſcripſerant ad Silvanum Epiſcopum Cirtenſem & ad clerum plebemque ejuſdem civitatis. Meminit harum epiſtolarum ſanctus Auguſtinus epiſt. CLXII. CLXV.

A Forte. Verum eſt Fortem quoque ſcripſiſſe pro Nundinario. Attamen oportet ejus nomen hîc loco non ſuo poſitum eſſe, aut poſteà deſunt aliquot verba quæ doceant epiſtolas Epiſcoporum factas à Forte & ceteris.

Exemplar lib. tra. Episcopis. Hæc verba deſunt in veteri exemplari, per incuriam videlicèt & oſcitantiam librarii. Suppleta

autem ſunt ex libro tertio ſancti Auguſtini contra Creſconium cap. XXIX.

FUR RERUM PAUPERUM. Ideò Silvanus dicitur fur rerum pauperum, quia viginti folles, quos Victor fullo dederat ut fieret Preſbyter, apud ſe retinuerat, nullaque eorum pars pervenerat ad populum, in quo pauperes, ut legitur infrà pag. 105. Præterea idem cum reliquis Epiſcopis, quos proptereà ſanctus Auguſtinus in libro primo contra Parmenianum cap. III. vocat fures eccleſiaſtici argenti, diviſerat quadringentos folles quos Lucilla clariſſima femina dedit ut Majorinus fieret Epiſcopus; quorum nullam partem ad pauperes perveniſſe ſcribitur pag 102. & 104.

DE QUADRINO. FOLL. Hic locus reſtitutus eſt ex Auguſtino. Malè enim in veteri exemplari ſcriptum eſt: *ſcuis & vos & Lucilla conſul felix pro quod vobis*, &c. Scriptum erat in antiquiori codice: *Lucilla C. F. pro quod.* Itaquè cùm librarius non intelligeret notas illas, perperàm interpretatus eſt.

FOLLIBUS. Monetæ genus. Vide Gloſſarium Dufreſnii & Jacobi Gothofredi Notas ad Codicem Theodoſianum. Vide etiam Sirmondum ad ſermonem XXXIX. ſancti Auguſtini, ubi conjicit follium & ſolidorum noſtratium eumdem valorem eſſe vel affinem.

LUCILLÆ. Femina fuit dives & factioſa: *quæ ante concuſſam perſecutionis turbinibus pacem*, ut aït Optatus, *dum adhuc in tranquillo eſſet Eccleſia, cùm correptionem Archidiaconi Cæciliani ferre non poſſet, quæ ante ſpiritalem cibum & potum os neſcio cujus martyris, ſi tamen martyris, libare dicebatur, & cùm præponeret calici ſalutari os neſcio cujus hominis mortui, etſi martyris, ſed necdum vindicati, correpta, cum confuſione iratâ diſceſſit. Iraſcenti & dolenti, ne diſciplina ſuccumberet, occurrit ſubitò perſecutionis enata tempeſtas.* Meminit autem hujus loci ſanctus Auguſtinus libro primo contra Parmenianum cap III. & in epiſtolâ CLXII.

INDE FACTUM EST SCHISMA. Optatus paulò poſt locum hic deſcriptum: *Schiſma igitur illo tempore confuſæ mulieris iracundia peperit, ambitus nutrivit, avaritia roboravit. Ab iis tribus perſonis contra Cæcilianum cauſæ conficta ſunt ut vitioſa ejus ordinatio diceretur.* A Botro nimirùm, Celeſio, & Lucillâ. Itaquè iracundia referri ſine dubio debet ad Lucillam, ambitus ad Botrum & Celeſium, qui apud Carthaginem ordinari cupiverant, avaritia ad Epiſcopos qui Majorinum ordinarunt, qui folles quadringentos, quos Lucilla dederat, inter ſe diviſerunt, & amore pecuniæ Epiſcopum levarunt adversùs Cæcilianum. Erat autem Majorinus domeſticus Lucillæ, ut idem Optatus docet.

PURPURIUS EPISCOPUS. Limatenſis, quem homicidam vocat Optatus, quòd interrogatus de filiis ſororis ſuæ, quòd eos in carcere Milei occaſſe diceretur, confeſſus ſit dicens: *Et occidi non eos ſolos, ſed & quicumque contra me fecerit.* Sumpſit iſta Optatus ex actis concilii Cirtenſis, quæ extant apud ſanctum Auguſtinum lib. III. contra Creſconium cap. XXVII. Limata ergò fuit civitas Numidiæ.

LAPIDATOS. Id eſt, degradatus, ut aït Auguſtinus, adeòque contumeliâ affectus. Infra pag. 97. *à quibus lapidarentur pro veritate.* Vide Gloſſarium Dufreſnii.

NON EST VERUM. Id eſt, æquum. Livius lib. XXXII. *Cæterùm & ſociorum audiri poſtulata verum eſſe.* Apud ſanctum Ambroſium epiſt. LXX. legitur: *Tributarios perditum iri nequaquàm juſtum & æquum.* Pro quo in vetuſtiſſimo codice mſ. Eccleſiæ Bellovacenſis vidi ſcrip[illegible] *verum.*

SINE SANGUINE SPIRITALI. Locus eſt elegantiæ non vulgaris. Sanguinem ſpiritalem fundi aït cùm diſcordiæ gladius ſævit in Eccleſiam, cùm Epiſcopi diſſident cum Clericis, cùm hæ diſſenſiones erumpunt in vulgus & dant locum ſermonibus.

PURPURIUS EPISCOPUS. Hæc non extant in veteri codice, neque in editione Maſſoni, ubi locus vacuus relictus eſt. Nos itaquè addidimus, quia ex contextu ſequentis epiſtolæ apparet & iſtius & ſuperioris eumdem eſſe auctorem.

VESTRA SUNT. Leg. *vera*, ut patet ex epiſtolâ Purpurii ad Silvanum.

SILVANO. Et hanc quoque vocem nos addidimus. Nam hìc relictus erat locus vacuus in veteri exemplari & in editione Maſſoni. Certum quippe eſt hanc epiſtolam ſcriptam eſſe ad Silvanum, cùm in eâ agitur de diſcordiâ quæ inter illum erat & Nundinarium Diaconum.

FORTIS. Epiſcopus, cujus jam ſuprà mentio. Cujuſnam verò ſedis Epiſcopus fuerit, mihi non eſt compertum. In collatione primâ Carthaginenſi cap. CLXIII. memoratur Fortis Epiſcopus Cedienſis.

PACEM CELEBRARA. Leg. *Paſcha*: quod ſequentia probant. Pag. 98. *ut cum pace Paſcha celebremus.* Et infrà: *Nundinarius in pace tecum Paſcha celebret.*

FRATRIBUS ET FILIIS. Id eſt, Clericis & Senioribus Eccleſiæ Cirtenſis, ut in ſuperioribus.

JUDICATUR, SED APUD. Ità vetus codex. Maſſonus edidit: *judicio contendis, & hos apud.*

FRATRI SILVANO SABINUS. Et hæc quoque nos addidimus; quæ neque in veteri libro habentur, neque in editione Maſſoni. Certa autem eſt hæc reſtitutio.

SABINUS. Epiſcopus Numida.

DIEBUS ISTIS. Paſchalibus.

QUID ADMINISTRABAT. Hic locus mendoſus eſt apud ſanctum Auguſtinum, ubi ſic legitur lib. III. contra Creſconium cap. XXIX. *Quis adminiſtrabat? Tunc Silvanus in clericatu reſpondit: ſub Paulo.* Et lib. IV. cap. LVI. *Qui adminiſtrabat? Tunc Silvanus in clericatu victor reſpondit: ſub Paulo.* Hinc ergò emendandus utrobique eſt Auguſtinus.

SILVANUS SUBDIAC. FUIT. Meminit hujus loci Auguſtinus in epiſtolâ CLXV. Is ergò ex Subdiacono Pauli Cirtenſis Epiſcopi, in cathedrâ ejus poſteà locatus eſt.

CIVEM NOSTRUM PETEBAMUS. Id eſt, Donatum, ut conſtat ex pag ſequenti extremâ.

TABULAM.

TABULAM. Jam ſuprà monuimus aut mendoſum eſſe hunc locum, aut per tabulam debere intelligi capitulatam, cujus & hîc & apud Auguſtinum mentio eſt.

ACATUM. Sive acetabulum. Vide Gloſſarium Dufreſnii.

SUPERIO. Vetus exemplar & editiónes omnes habent *Luciano*, certo errore. Nos Superii nomen ideò ſubſtituimus, quia infrà, dùm iſta reperiuntur, ſemper Superii nomen ponitur pro Luciano. Lucianus enim diaconus tantùm fuit, ut ſtatim dicitur.

ANTE CATHEDRAM EPISCOPOR. Ergò jam tùm certus ac fixus erat epiſcopalis cathedræ locus in Eccleſiâ.

IPSI EPISCOPI. Ergò plures Epiſcopi ordinaverunt presbyterum Victorem fullonem.

AB HARENARIIS. Non à clero, nec ab honoratis, ſed à plebeculâ, in quâ fuerunt harenarii, cujuſmodi tandèm generis fuerunt homines illi. Undè paulò-pòſt dicitur, *proſtibula illic fuerunt*, ut oſtenderetur electionem Epiſcopi per vim ac ſeditionem factam eſſe. Qui locus evincit juſtiſſimam eſſe conſtitutionem ſynodi Laodicenæ, quæ ſancivit ne turbis liceret electiones Epiſcoporum facere.

GESTAVERUNT. Id eſt, levaverunt; tulerunt in thronum Epiſcopi.

AREA MARTYRUM. Aream plerique interpretantur cœmeterium, auctoritate ſumptâ ex libro Tertulliani ad Scapulam, ubi aït ſub Hilariano præſide de areis ſepulturarum noſtrarum acclamatum ab adverſariis noſtris fuiſſe: *Areæ non ſint*. Verùm in iſto loco area martyrum non poteſt intelligi de cœmeterio, cùm conſtet ædificium fuiſſe, in quo furens plebecula populum Dei ſive cives honoratos incluſit, ut libertatem haberet conſtituendi quem vellet Epiſcopum. Undè infrà pag. 104. cùm Creſcentianus ſubdiaconus interrogatus eſſet à Zenophilo utrùm præſens fuiſſet cùm Silvanus factus eſt Epiſcopus, reſpondit: *Præſens cum populo fui, incluſus in caſâ majore.* Jam ergò habemus aream martyrum & caſam majorem civitat Cirteoſis eamdem rem fuiſſe.

NULLAM DIGN. HABEO. Interrogàtio ergò Zenophili non erat de dignitate eccleſiaſticâ, ſed de conditione civili.

CAMPENSES. In veteri codice legitur *Campeſes*, eâdem ratione quâ frequenter ſcribitur *Monteſes* pro *Montenſes*. Per Campenſes autem intelliguntur qui in campis & agris habitant; ut vox ipſa loquitur. Alii ſunt Campenſes apud Hieronymum in epiſtolâ LVII. qui & cum Arianis conjunguntur & cum Tarſenſibus hæreticis. Rursùm alii ſunt Campitæ, ut habet editio Mariani Victorii, ſive Campates, ut Joannes Andreæ Epiſcopus Aleriensis & Deſiderius Eraſmus ediderunt, apud Hieronymum in fine dialogi adversùs Luciferianos. Hi enim fuêre iidem cum Montenſibus, id eſt, Donatiſtis. Falluntur enim Eraſmus & Victorius, qui exiſtimant Montenſes dictos à Montani hæreſi. Falluntur, inquam, ut patet etiam ex epiſtolâ CXXXIII. ejuſdem Hieronymi.

CETERA DESUNT. Præter ultimam partem horum geſtorum, quæ deſideratur, lecta ſunt apud Zenophilum Conſularem geſta concilii Cirtenſis, ut docet Optatus Milevitanus in libro primo: *Hi & ceteri, quos principes tuos fuiſſe paulò pòſt docebimus, poſt perſecutionem apud Cirtam civitatem, quia baſilicæ necdum fuerant reſtitutæ, in domum Urbani Cariſi conſederunt die* III. *Iduum Maïarum, ſicut ſcripta Nundinarii tunc diaconi teſtantur.* Lapſus eſt autem, ut hoc obiter moneam, in hujus loci interpretatione vir illuſtriſſimus Gabriel Albaſpinæus Epiſcopus Aurelianenſis, perſecutionem quæ hîc commemoratur referens ad Maxentium, cùm ex geſtis concilii Cirtenſis appareat hîc agi de perſecutione Diocletiani. Quod etiam manifeſtè colligitur ex Auguſtino in Breviculo diei tertiæ cap. XVII. Porrò geſta concilii Cirtenſis habentur, ut mónuimus, apud Auguſtinum.

Anno 304.

TENOR EPISTOLARUM

Menſurii ad Secundum Tigiſitanum, & Secundi ad Menſurium, DE TRADITIONE MENSURII.

Ex Auguſtino in Breviculo Collat. diei 3. cap. XIII. n. 25. T. 9. p. 567.

Cap. XIII.

25. TUNC Donatiſtæ aliquantùm præloauti ſunt, quòd Menſurius qui fuerat ante Cæcilianum Eccleſiæ Carthaginenſis epiſcopus, tempore perſecutionis tradiderit perſecutoribus ſanctas ſcripturas. Et hoc ut probarent, legerunt ejus epiſtolam ad Secundum Tigiſitanum datam, qui tunc habebat primatum epiſcoporum Numidiæ. In quâ epiſtolâ videbatur Menſurius velut de ſuo crimine confiteri: qui tamen non ſcripſerat ſe ſanctos codices tradidiſſe, ſed potiùs ne à perſecutoribus invenirentur abſtuliſſe, atque ſervaſſe; dimiſiſſe autem in baſilicâ novorum quæcumque reproba ſcripta hæreticorum, quæ cùm inveniſſent perſecutores & abſtuliſſent, nihil ab illo amplius poſtulaſſe. Verumtamen quoſdam Carthaginenſis ordinis viros poſteà ſuggeſſiſſe proconſuli, quòd illuſi fuerant qui miſſi erant ad Chriſtianorum ſcripturas auferendas & incendendas, quia non invenerant niſi neſcio quæ ad eos non pertinentia; ipſas autem in domo epiſcopi cuſtodiri, unde deberent proferri & incendi: Proconſulem verò ad hoc eis conſentire noluiſſe. In eiſdem etiam litteris lectum eſt, eos qui ſe offerrent perſecutionibus non comprehenſi, & ultrò dicerent ſe habere ſcripturas, quas non traderent, à quibus hoc nemo quæſierat, diſplicuiſſe Menſurio, & ab eis honorandis eum prohibuiſſe Chriſtianos. Quidam etiam in eâdem epiſtolâ facinoroſi arguebantur & fiſci debitores, qui occaſione perſecutionis vel carere vellent oneroſâ multis debitis vitâ, vel purgare ſe putarent, & quaſi abluere facinora ſua, vel certè adquirere pecuniam, & in cuſtodiâ deliciis perfrui de obſequio Chriſtianorum. Crimen tamen Donatiſtæ non ingerebant Menſurio, niſi de codicibus traditis: mentitum eum quippe dicebant, quòd illi non fuerint codices ſancti, & peccatum ſuum tegere voluiſſe; quamvis & ipſam fictionem criminarentur. Recitarunt etiam reſcripta Secundi Tigiſitani ad eumdem Menſurium pacificè data, ubi & ipſe narravit, in Numidiâ perſecutores quæ egerint: & qui comprehenſi & ſcripturas ſanctas tradere nolentes, & multa mala paſſi & graviſſimis ſuppliciis excruciati & occiſi ſunt: eoſque honorandos pro martyrii ſui merito commendavit, laudans eos non tradidiſſe ſcripturas ſanctas, illius mulieris exemplo, quæ duos explo- Joſue 2. ratores in Jericho, in quibus figurarentur duo Teſtamenta, vetus & novum, tradere perſecutoribus noluit. Quod quidem exemplum ſi ſub hac figurâ eſt intelligendum, Menſurium potiùs adjuvabat. In ſuis enim litteris Menſurius reprehendebat eos, qui ſcripturas ſanctas, quamvis eas non traderent, ſe tamen habere faterentur; quod mulier illa non fecit. Neque enim eos exploratores qui quærebantur, apud ſe eſſe confeſſa eſt, ſed negavit. Scripſit etiam Secundus, & ad ſe ipſum miſſos à Curatore & Ordine Centurionem & Beneficiarium, qui peterent divinos codices exurendos, eiſque reſpondiſſe, *Chriſtianus ſum & Epiſcopus, non Traditor.* Et cùm ab eo vellent aliqua Ecbola', aut quodcumque accipere, neque hoc eis dediſſe, exemplo Eleazari Macchabæi, qui nec fingere voluit ſuil- 2. Macc. lam carnem ſe manducare, ne aliis præ- 6. 24. beret prævaricationis exemplum. Hæ litteræ Menſurii & Secundi donec legendo

terminarentur, Catholici patienter andierunt; quamvis teſtati fuerint eas eſſe familiares, nec ad cauſſam Eccleſiæ pertinere.

Et n. 27. Hoc autem quod ei objecit Purpurius, detentum eum fuiſſe à Curatore & Ordine ut ſcripturas daret, idem Secundus in litteris quas Menſurio reſcripſerat, penè confeſſus eſt, ubi aït miſſum ad ſe fuiſſe à Curatore & Ordine Centurionem & Beneficiarium, & à ſe ſcripturas petitas, vel quælibet ecbola; quæ quidem ſe non tradidiſſe dixit: ſed cùm ipſe illic commemoraverit tot martyres, qui cùm tradere noluiſſent, excruciati & occiſi ſunt; quomodò ipſe detentus & convictus & nolens aliquid tradere, nihil pati & dimitti potuerit; nec Menſurio ſcripſit, nec Purpurio reſpondit: Non enim Centurioni & Beneficiario dixit ſe ſcripturas non habere, ſed reſpondit ſe omninò non tradere. Quod illi auditum quomodò illo dimiſſo renuntiare potuerint ſine ſuo exitio, non apparet; præſertim quia idem Secundus non quoſlibet infimos, ſed etiam patresfamilias, cùm hoc idem perſecutoribus reſpondiſſent, crudeliſſimis mortibus dixit occiſos.

ANNOTATIO.

[a] Ecbola, hìc dicuntur ejectamenta, ſeu res quarum nullus eſt uſus. Huc pertinet illud Silvani in actis ſuprà relatis lib. 3. contra Creſconium cap. 29. *Nihil hìc remanſit, totum hoc ejecimus.*

IDEM EX EODEM,

Lib. 2. *contra Gaudentium, cap.* XXXVII. *n.* 47. *p.* 661.

HOc autem Secundus etiam in litteris ſuis ad Menſurium datis, quas vos ipſi protuliſtis atque recitaſtis, ſine ambiguitate confeſſus eſt, quòd non tradiderit, ſed quòd ad eum pervenerint à Curatore & Ordine miſſi perſecutores; quos ei Purpurius Limatenſis objecit, ut ſcripturas traderet: quas cùm ab illo peterent, ſe reſpondiſſe, *Chriſtianus ſum & Epiſcopus, non Traditor*, eiſque nihil omninò tradere voluiſſe. Quod ei vultis ut credamus, cùm & vos ipſi quàm ſit incredibile videatis, fervente illâ perſecutione detentum epiſcopum ſive conventum ut ſcripturas dominicas traderet, nullis traditis fuiſſe dimiſſum. Nempè contendebatis non potuiſſe epiſcopos ad ordinandum epiſcopum ad civitatem Cirtenſem perſecutionis tempore convenire. Quomodò ergò perſecutio illa ſervebat, ſi potuit epiſcopus propter ſcripturas tradendas teneri, nulliſque traditis impunè dimitti?

ACTA CONCILII CIRTENSIS

Quæ commemorantur ab Optato lib. 1. §. XIV. p. 12.

Ex Auguſtino lib. 3. *contra Creſconium cap.* XXVII. *n.* 30. *Tom.* 9. *pag.* 449.

Anno 305. III. Non. Martii.

DIOCLETIANO [a] octies, & Maximiano ſepties Conſulibus, quarto Nonas Martii, Cirtæ, cùm Secundus epiſcopus Tigiſitanus primæ Cathedræ conſediſſet in domo [b] Urbani Donati, idem dixit, Probemus nos primò, & ſic poterimus hìc ordinare epiſcopum. Secundus Donato Maſculitano dixit, Dicitur te tradidiſſe. Donatus reſpondit, Scis quantùm me quæſivit Florus ut thurificarem, & non tradidit me Deus in manibus ejus, frater: ſed quia Deus mihi

dimiſit, ergò & tu ſerva me Deo. Secundus dixit, Quid ergò facturi ſumus de martyribus? Quia non tradiderunt, ideò & coronati ſunt. Donatus dixit, Mitte me ad Deum, ibi reddam rationem. Secundus dixit, Accede unà parte. Secundus Marino ab Aquis Tibilitanis dixit, Dicitur & te tradidiſſe. Marinus reſpondit, Dedi Pollo chartulas, nam codices mei ſalvi ſunt. Secundus dixit, Tranſi unâ parte. Secundus Donato Calamenſi dixit, Dicitur te tradidiſſe. Donatus reſpondit, Dedi codices medicinales. Secundus dixit, Tranſi unâ parte. *Et alio loco:* Secundus Victori à Ruſiccade dixit, Dicitur te tradidiſſe quatuor Evangelia. Victor reſpondit, Valentianus Curator fuit, ipſe me coëgit ut mitterem illa in ignem. Sciebam illa[3] deletitia fuiſſe. Hoc delictum mihi indulge, & [4] indulget mihi & Deus. Secundus dixit, Tranſi unâ parte. *Et alio loco:* Secundus Purpurio [5] à Limatâ dixit, Dicitur te necaſſe filios ſororis tuæ duos Milei. Purpurius reſpondit: Putas me terreri à te, ſicut & alteri? Tu quid egiſti, qui tentus es à Curatore & Ordine ut ſcripturas dares? Quomodò te liberaſti ab ipſis, niſi quia dediſti aut juſſiſti dari quodcumque? Nam non te dimittebant paſsim. Nam ego occidi & occido eos qui contra me faciunt. Ideò noli me provocare ut plus dicam. Scis me de nemine tractare. Secundus minor patruo ſuo Secundo dixit, Audis quæ dicat in te? Paratus eſt recedere, & ſchiſma facere, non tantùm ipſe, ſed & omnes quos arguis: quos ſcio quia dimittere te habent, & dare in te ſententiam, & remanebis ſolus hæreticus. Ideò quid ad te pertinet, quis quid egit? Deo habet reddere rationem. Secundus Felici [6] à Rotariâ Centurioni & Victori à Garbe dixit, Quid vobis videtur? Reſponderunt, Habent Deum, cui reddant rationem. Secundus dixit, Vos ſcitis & Deus. Sedete. Et omnes reſponderunt, Deo gratias.

ANNOTATIONES.

[1] Geſta hæc Cirtenſis concilii in exemplari quod Carthaginenſis collationis tempore diligentiùs inſpectum fuit, conſignata erant anno *poſt Conſulatum Diocletiani novies & Maximiani octies, tertio nonas Martias*, id eſt, anno Chriſti 305. ut teſtatur Auguſtinus infrà in Breviculo collationis, die 3. cap. 17. Apud Optatum lib. 1. contra Parmenianum idem Cirtenſis conſeſſus notatur habitus *poſt perſecutionem, die* III. *Iduum Maiarum.* Ubi *perſecutionem*, non Maxentii, uti Albaſpinæus voluit, ſed *codicum tradendorum*, ex Auguſtino in fine capitis præcedentis intelliges. Ceſſavit hæc perſecutio conſulatu Diocletiani IX. & Maximiani VIII.

[2] Optatus lib. 1. *Quia baſilicæ*, aït, *necdum fuerant reſtitutæ, in domum Urbani Cariſi conſederunt.*

[3] In mſſ. *delititia fuiſſe.*

[4] Sic mſſ. At editi, *& indulgebit mihi Deus.*

[5] Optimæ notæ Corbeïenſis codex, *à Liniatâ.* In Aug. epiſtola 43. nonnulli codices *Liniatenſem* ferunt, pro *Limatenſem.*

[6] Idem Corbeïenſis codex, *à Rotariâ Centurionis.* Alii etiam mſſ. habent genitivo caſu, *Centurionis.* Multò aliter legebat Optatus, qui de eodem Cirtenſi conſeſſu agens lib. 1. aït, *Conſulti ſunt qui remanſerant, id eſt, Victor Garbienſis, Felix à Rotario, & Nabor à Centurion. &c.*

SUMMA ACTORUM CONCILII CARTHAGINENSIS

Anno Chr. 311.

EPISCOPORUM LXX. NUMIDARUM,

QUI CÆCILIANUM DAMNAVERUNT ET MAJORINUM ORDINARUNT.

De quo Optatus lib. 1. §. XIX. p. 16.

Ex Auguſtino in Breviculo Collat. diei 3. cap. XIV. *n.* 26. *T.* 9. *p.* 569.

ET recitatum eſt à Donatiſtis concilium fermè ſeptuaginta epiſcoporum contra Cæcilianum apud Carthaginem factom, ubi eum abſentem damnaverunt, quòd ad cos venire noluerit, tamquàm à traditoribus ordinatus, & qoia cùm eſſet diaconus, victum afferri martyribus in cuſtodiâ conſtitutis prohibuiſſe dicebatur. Nominati ſunt etiam quidam [1] collegæ Cæciliani, qui traditores aſſerebantur publicis geſtis, quæ tamen geſta non legebantur. Inter hos autem maximè Felix Abtugnenſis acerbiùs accuſatus eſt, ità ut *fons malorum omnium diceretur*. Deindè ſententiæ à ſingulis dictæ ſunt, primitùs à Secuodo Tigiſitano, qoi eorum princeps fuit; deindè à ceteris: quibus expreſſerunt ſe Cæciliano & collegis ejus non communicare.

ANNOTATIO.

[1] Inter Cæciliani collegas ibi traditionis nomine commemoratos, fuerunt Novellus Tyzicenſis & Fauſtinus Tuburbitanus, ex lib. poſt collationem ad Donatiſtas cap. 22.

SENTENTIA MARCIANI

UNIUS EX EPISCOPIS

Qui huic concilio Carthaginenſi aderant.

Ex Auctore Libri contra Fulgentium Donatiſtam Auguſtino perperàm aſcripti, cap. XXVI. *in Appendice T.* 9. *Aug. p.* 12.

M*Arcianus veſter inter ceteros talem ſententiam protulit dicens, quam utique ſeptuaginta qui aderant non improbabant.* In Evangelio ſuo, *inquit*, Dominus aït: Ego ſum vitis vera, & pater meus agricola; omnem palmitem io me non afferentem fructum, excidet & projiciet, & omnem manentem in me & fructum ferentem purgat illum. Sicut ergò palmites infructuoſi amputati projiciuntur; ità thurificati, traditores, & qui in ſchiſmate à traditoribus ordinantur, manere in Eccleſiâ Dei non poſſuot, niſi cognito ululatu ſuo per pœnitentiam reconcilientur. Undè Cæciliano io ſchiſmate à traditoribus ordinato non communicare oportet.

Anno 312. circa finem. EPISTOLA CONSTANTINI IMPERATORIS

AD ANULINUM AFRICÆ PROCONSULEM,

Ut reſtituantur Eccleſiæ Catholicæ quæ ad eam pertinebant.

Ex Euſebio, lib. X. Hiſt. Eccl. c. V. Edit. Valeſ. p. 390.

Exemplum alterius Conſtitutionis quâ Imperatorus, ſoli Eccleſiæ Catholicæ beneficium à ſe conceſſum eſſe indicarunt.

AVE Anuline cariſſime nobis. Eſt hic mos bonitatis noſtræ, ut ea quæ ad alienum jus pertinent, non modò nullâ inquietudine affici, ſed etiam reſtitui velimus, Anuline cariſſime. Quapropter jubemus, ut ſimul atque has litteras acceperis, ſi quæ ex illis quæ ad Catholicam Chriſtianorum Eccleſiam per ſingulas civitates, aut in aliis locis pertinebant, nunc à Decurionibus aut quibuſlibet aliis detinentur, ea confeſtim illorum eccleſiis reſtitui facias. Quandoquidèm volumus, ut quæ ſupradictæ Eccleſiæ anteà poſſederunt, ad earumdem jus omninò revertantur. Cùm ergò perſpiciat devotio tua, hujus noſtræ juſſionis manifeſtiſſimum eſſe præſcriptum, operam dabis, ut ſive horti, ſive ædes, ſeu quodcumque aliud ad jus earumdem eccleſiarum pertinuerit, cuncta illis quantociùs reſtituantur: quò ſcilicèt te huic noſtro præcepto accuratiſſimè obtemperaſſe intelligamus. Vale Anuline cariſſime & deſideratiſſime nobis.

Ἀντίγραφον ἑτέρας βασιλικῆς διατάξεως ἣν αὖθις πεποίηται, μόνῃ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ τὰς δωρεὰς δίδοσθαι ἐπισημαινόμενος.

Χαῖρε Ἀνυλῖνε τιμιώτατε ἡμῖν· ἔστιν ὁ τρόπος οὗτος τῆς φιλαγαθίας τῆς ἡμετέρας, ὥστε ἐκεῖνα ἅπερ δικαίῳ ἀλλοτρίῳ προσήκει, μὴ μόνον μὴ ἐνοχλεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀποκαθιστᾶν βούλεσθαι ἡμᾶς Ἀνυλῖνε τιμιώτατε· ὅθεν βουλόμεθα ἵν' ὁπόταν ταῦτα τὰ γράμματα κομίσῃ, εἴ τινα ἐκ τούτων τῶν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καθολικῇ τῶν Χριστιανῶν ἐν ἑκάσταις πόλεσιν ἢ καὶ ἄλλοις τόποις διέφερον, καὶ κατέχοιντο νῦν ἢ ὑπὸ πολιτῶν, ἢ ὑπὸ τινων ἄλλων, ταῦτα ἀποκατασταθῆναι παραχρῆμα τῇ αὐτῶν ἐκκλησίαις ποιήσῃς· ἐπειδήπερ προῃρήμεθα ταῦτα ἅπερ αἱ αὐταὶ ἐκκλησίαι πρότερον ἐσχήκεσαν, τῷ δικαίῳ αὐτῶν ἀποκατασταθῆναι· ὁπότε τοίνυν συνορᾷ ἡ καθοσίωσις ἡ σὴ ταύτης ἡμῶν τῆς κελεύσεως σαφέστατον εἶναι τὸ πρόσταγμα σπούδασον εἴτε κῆποι· εἴτε οἰκίαι εἴθ' ὁτιοῦν δήποτε τῷ δικαίῳ τῶν αὐτῶν ἐκκλησιῶν διέφερον, σύμπαντα αὐταῖς ἀποκατασταθῆναι ὡς τάχιστα· ὅπως τούτῳ ἡμῶν τῷ προστάγματι ἐπιμελεστάτην σε πειθαρχήσαν προτεθυμηκέναι καταμάθοιμεν· ἔρρωσο Ἀνυλῖνε τιμιώτατε καὶ ποθεινότατε ἡμῖν.

EPISTOLA CONSTANTINI IMPERATORIS AD CÆCILIANUM.

Anno Chriſt. 312. ad finem vergente aut 313. initio.

Quâ pecunias Eccleſiis donat & eos reprehendit qui in Africâ Catholicam Eccleſiam impugnabant.

Ex Euſebio, lib. X. *Hiſt. Eccleſ. cap.* VI. *Edit. Valeſ. p.* 393.

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς δι' ἧς χρήματα ταῖς ἐκκλησίαις δωρεῖται.

Κωνςαντῖνος αὔγουςος Καικιλιανῷ ἐπισκόπῳ Καρταγένης· ἐπειδήπερ ἤρεσε κατὰ πάσας ἐπαρχίας, τάς τε Ἀφρικὰς καὶ τὰς Νουμιδίας καὶ τὰς Μαυριτανίας, ῥητοῖς τισὶ τῶν ὑπηρετῶν τῆς ἐνθέσμου καὶ ἁγιωτάτης καθολικῆς θρησκείας, εἰς ἀναλώματα ἐπιχορηγηθῆναί τι, ἔδωκα γράμματα πρὸς Οὖρσον τὸν διασημότατον καθολικὸν τῆς Ἀφρικῆς, καὶ ἐδήλωσα αὐτῷ, ὅπως τρισχιλίους φόλλεις τῇ σῇ στερρότητι ἀπαριθμῆσαι φροντίσῃ· σὺ τοίνυν ἡνίκα τὴν προδηλουμένην ποσότητα τῶν χρημάτων ὑποδεχθῆναι ποιήσῃς, ἅπασι τοῖς προειρημένοις κατὰ τὸ βρεούιον τὸ πρὸς σὲ παρὰ Ὁσίου ἀποσταλὲν, ταῦτα τὰ χρήματα διαδοθῆναι κέλευσον· εἰ δ' ἄρα πρὸς τὸ συμπληρωθῆναί μου τὴν εἰς τοῦτο περὶ ἅπαντας αὐτοὺς προαίρεσιν, ἐνδεῖν τι καταμάθοις, παρὰ Ἡρακλείδα τοῦ ἐπιτρόπου τῶν ἡμετέρων κτημάτων, ἀναμφιλέκτως ὅπερ ἀναγκαῖον εἶναι καταμάθοις, αἰτῆσαι ὀφείλεις· καὶ γὰρ παρόντι αὐτῷ προσέταξα, ἵν' εἴ τι ἂν χρημάτων παρ' αὐτοῦ ἡ σὴ στερρότης αἰτήσῃ, ἄνευ δισταγμοῦ τινὸς ἀπαριθμῆσαι φροντίσῃ· καὶ ἐπειδὴ ἐπυθόμην τινὰς μὴ καθεστώσης διανοίας τυγχάνοντας ἀνθρώπους, τὸν λαὸν τῆς ἁγιωτάτης καὶ καθολικῆς ἐκκλησίας φαύλῃ τινὶ ὑπονοθεύσει βούλεσθαι διαστρέφειν, γίνωσκέ με Ἀνυλίνῳ ἀνθυπάτῳ, ἀλλὰ μὴν καὶ Πατρικίῳ τῷ οὐικαρίῳ τῶν ἐπάρχων παρόντι τοιαύτας ἐντολὰς δεδωκέναι, ἵν' ἐν τοῖς λοιποῖς ἅπασι καὶ τούτου μάλιστα τὴν φροντίδα ποιήσωνται τὴν προσήκουσαν καὶ μὴ ἀνάσχωνται περιορᾷν

Exemplum epiſtolæ Imperatoris Conſtantini, quâ pecunias Eccleſiis donat.

CONSTANTINUS Auguſtus Cæciliano Epiſcopo Carthaginenſi. Quandoquidem placuit nobis, ut per omnes provincias Africæ, Numidiæ, & utriuſque Mauritaniæ, certis quibuſdam legitimæ & ſanctiſſimæ Religionis Catholicæ miniſtris ad ſumptus neceſſarios aliquid præberetur; literas dedi ad Urſum virum perfectiſſimum rationalem Africæ, eique ſignificavi ut ter mille folles tuæ gravitati numerari curaret. Tu itaque ubi prædictam quantitatem acceperis, operam dabis, ut cunctis ſuprà memoratis juxta brevem ab Hoſio ad te directum ea pecunia dividatur. Quòd ſi fortè ad meum erga vos omnes in hac parte ſtudium explendum deeſſe aliquid intellexeris, incunctanter quidquid neceſſarium tibi videbitur, ab Heraclidâ Procuratore prædiorum noſtrorum petere debes. Nam & ipſi coràm mandavi, ut ſi quid pecuniæ gravitas tua ab ipſo poſtularet, abſque ullâ dubitatione dinumerandum tibi curaret. Et quoniam accepi quoſdam non ſatis compoſitæ mentis homines id agere, ut ſanctiſſimæ & Catholicæ Eccleſiæ populum improbâ atque adulterinâ falſitate corrumpant: Scias me Anulino Proconſuli, & Patricio Vicario Præfectorum coràm hæc dediſſe mandata, ut inter cetera hujus rei competentem curam gerant; nec ſi quid ejuſmodi agatur, negligere ac diſſimulare ſuſtineant. Itaquè ſi quos ejuſcemodi homines in hac amentiâ perſeverare conſpexeris, abſque ullâ hæſitatione ſupradictos judices adi-

bis; idque ipſis referes, ut in eos, quemadmodum ipſis coràm mandavi, animadvertant. Divinitas ſummi Dei multis annis te ſervet.

τοιοῦτο γενόμενον· διόπερ εἴ τινας τοιούτους ἀνθρώπους ἐν αὐτῇ τῇ μανίᾳ ἐπιμένοντας κατίδοις, ἄνευ τινὸς ἀμφιβολίας τοῖς προειρημένοις δικασταῖς πρόσελθε, καὶ αὐτὸ τοῦτο προσανένεγκε, ὅπως αὐτοὺς ἐκεῖνοι, καθάπερ αὐτοῖς παροῦσιν ἐκέλευσα, ἐπιστρέψωσιν. ἡ θειότης τοῦ μεγάλου Θεοῦ σε διαφυλάξοι ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσιν.

Anno Christi 312. ad finem vergente, aut initio anni 313.

EPISTOLA CONSTANTINI IMPERATORIS AD ANULINUM PROCONSULEM AFRICÆ,

De immunitate Clericorum Eccleſiæ Catholicæ, cui Cæcilianus præeſt.

Ex Euſebio, lib. X. *Hiſt. Eccl. cap.* VII. *Edit. Valeſ. p.* 394.

Exemplum Epiſtolæ Imperatoris Conſtantini, qua cunctos Eccleſiarum Præſides ab omnibus publicis functionibus immunes eſſe præcipit.

AVE Anuline cariſſime nobis. Cùm ex multis rebus conſtet, religionem illam in quâ ſumma divinæ Majeſtatis reverentia cuſtoditur, ſpretam quidem maxima reipublicæ importaſſe diſcrimina; eamdem verò ritè ſuſceptam ac cuſtoditam, & nomini Romano maximam proſperitatem, & cunctis mortalium rebus, divinâ id tribuente beneficentiâ, præcipuam felicitatem contuliſſe: placuit ut homines illi qui cum debitâ ſanctimoniâ & aſſiduâ hujus legis obſervantiâ, miniſterium ſuum divinæ religionis cultui exhibent, laborum ſuorum mercedem reportent, Anuline cariſſime nobis. Quocirca eos homines qui intra provinciam tibi creditam in Eccleſiâ Catholicâ cui Cæcilianus præeſt, huic ſanctiſſimæ religioni miniſtrant, quos Clericos vocare conſueverunt; ab omnibus omninò publicis functionibus immunes volumus conſervari: ne errore aliquo aut caſu ſacrilego à cultu ſummæ divinitati debito abſtrahantur; ſed ut potiùs abſque ullâ inquietudine propriæ legi deſerviant. Quippè his ſummam venerationem divino Numini exhi-

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς, δι' ἧς τοὺς προεστῶτας τῶν ἐκκλησιῶν πάντας ἀπολελύσθαι τῶν περὶ τὰ πολιτικὰ λειτουργιῶν προστάττει.

ΧΑῖρε Ἀνυλῖνε τιμιώτατε ἡμῖν. ἐπειδὴ ἐκ πλειόνων πραγμάτων φαίνεται παρεξουθενηθεῖσαν τὴν θρησκείαν ἐν ᾗ ἡ κορυφαία τῆς ἁγιωτάτης ἐπουρανίου αἰδὼς φυλάττεται, μεγάλους κινδύνους ἐνηνοχέναι τοῖς δημοσίοις πράγμασιν· αὐτήν τε ταύτην ἐνθέσμως ἀναληφθεῖσαν καὶ φυλαττομένην, μεγίστην εὐτυχίαν τῷ Ῥωμαϊκῷ ὀνόματι, καὶ σύμπασι τοῖς τῶν ἀνθρώπων πράγμασιν ἐξαίρετον εὐδαιμονίαν παρεσχηκέναι, τῶν θείων εὐεργεσιῶν τοῦτο παρεχουσῶν, ἔδοξεν ἐκείνους τοὺς ἄνδρας τοὺς τῇ ὀφειλομένῃ ἁγιότητι καὶ τῇ τοῦ νόμου τούτου προσεδρίᾳ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ἐξ ἑαυτῶν, τῇ τῆς θείας θρησκείας θεραπείᾳ παρέχοντας, τῶν καμάτων τῶν ἰδίων τὰ ἔπαθλα κομίσασθαι, Ἀνυλῖνε τιμιώτατε. Διόπερ ἐκείνους τοὺς εἴσω τῆς ἐπαρχίας τῆς σοι πεπιστευμένης ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ᾗ Καικιλιανὸς ἐφέστηκε, τὴν ἐξ ἑαυτῶν ὑπηρεσίαν τῇ ἁγίᾳ ταύτῃ θρησκείᾳ παρέχοντας, οὕσπερ κληρικοὺς ἐπονομάζειν εἰώθασιν, ἀπὸ πάντων ἁπαξαπλῶς τῶν λειτουργιῶν βούλομαι ἀλειτουργήτους διαφυλαχθῆναι· ὅπως μὴ διά τινος πλάνης ἢ ἐξολισθήσεως ἱεροσύλου, ἀπὸ τῆς θεραπείας τῆς τῇ θειότητι ὀφειλομένης

ἐθελοδήτης ἀφέλκωνται, ἀλλὰ μᾶλλον αὐτῷ ἀνεγκλήτως τῷ ἰδίῳ νόμῳ ἐξυπηρετῶνται· ὅπερ μεγίστην περὶ τὸ θεῖον λατρείαν ποιουμένων, πλεῖστον ὅσον τοῖς κοινοῖς πράγμασι συνοίσειν δοκεῖ· Ἔρρωσο Ἀνυλῖνε τιμιώτατε καὶ ποθεινότατε ἡμῖν.

bentibus, maximum indè emolumentum reipublicæ videtur accedere. Vale Anuline cariſſime ac deſideratiſſime nobis.

ANNOTATIO VALESII.

Ἀνυλῖνε τιμιώτατε. In cod. Med. Maz. Fuk. & Savil. legitur Ἀνυλῖνε τιμιώτατε καὶ ποθεινότατε ἡμῖν. Porrò relatio Anulini Proconſulis quâ his Conſtantini literis reſpondet, exſtat apud Auguſtinum in epiſt. 68. his verbis: *Anulinus vir cariſſimus Proconſul Africæ. Scripta cæleſtia Majeſtatis veſtræ, &c.* Per *ſcripta cæleſtia* intelligit Anulinus epiſtolam Conſtantini ad ipſum datam de immunitate Clericorum, quæ ab Euſebio in hoc capite relata eſt. Quod quidèm apertiſſimè declaratur his verbis, quæ proximè ſequuntur in relatione Anulini: *Cum omni omninò munere indulgentiâ Majeſtatis veſtræ liberati eſſe videantur Catholici.* Ceterùm has Conſtantini epiſtolas præpoſtero ordine retulit Euſebius. Nam epiſtola Conſtantini ad Cæcilianum epiſcopum, item ejuſdem epiſtola ad Anulinum cum relatione ejuſdem Anulini, quam ſuprà citavi, præcedere debent epiſtolam Conſtantini ad Miltiadem epiſcopum urbis Romæ. Omnes enim eæ epiſtolæ pertinent ad concilium Romanum, quod habitum eſt in causâ Cæciliani coram Miltiade PP. Conſtantino III. & Licinio III. Coſſ. anno Chriſti 313.

LIBELLUS

DATUS AB EPISCOPIS PARTIS MAJORINI.

Ex Optato, lib. 1. §. XXII. p. 19.

Anno 313. menſe Apr. ROGAMUS te Conſtantine, optime Imperator, quoniam de genere juſto es, cujus pater inter cæteros imperatores perſecutionem non exercuit, & ab hoc facinore immunis eſt Gallia. Nam in Africâ inter nos & cæteros epiſcopos contentiones ſunt; petimus, ut de Galliâ nobis judices dari præcipiat pietas tua. Datæ à Luciano, Digno, Naſutio, Capitone, Fidentio & cæteris epiſcopis partis Donati.

Huic libello annexus erat alius libellus in alutâ ſignatus, cujus hæc erat ſuperſcriptio.

Libellus Eccleſiæ Catholicæ criminum Cæciliani traditus à parte Majorini: *de quo fit mentio in ſequenti epiſtolâ.* Anno 313. menſe Apr.

RELATIO

ANULINI PROCONSULIS

AD IMPERATOREM.

Ex Auguſtino, Ep. 88. olim 68. T. 2. p. 213.

Anno 313. die 15. Apr. [1]A. GGG. NNN. ANULINUS [2]VC. Proconſul Africæ.

SCRIPTA [3] cæleſtia majeſtatis veſtræ accepta atque adorata, Cæciliano & his qui ſub eodem agunt, quique Clerici appellantur, devotio [4] mea apud acta parvitatis meæ inſinuare curavit, eoſdemque hortata eſt, ut unitate conſenſu omnium factâ, cùm omni omninò munere indulgentiâ majeſtatis veſtræ liberati eſſe videantur, [5] Catholicâ

cuſtoditâ, ſanctitati legis debitâ reverentiâ ac divinis rebus inſerviant. Verùm poſt paucos dies exſtiterunt quidam adunatâ ſecum populi multitudine, qui Cæciliano contradicendum putarent, quíque faſciculum in alutâ ſignatum & libellum ſine ſigno obtulerunt dicationi meæ, atque impendio poſtularunt, ut ad ſacrum & venerabilem comitatum [6] numinis veſtri dirigerem, quæ manente Cæciliano in ſtatu ſuo, ſubjectis eorumdem actis, quò cuncta majeſtas veſtra poſſit dignoſcere, parvitas mea dirigere curavit. [7] Tranſmiſi libellos duos, unum in alutâ ſuprâ ſcriptum ità: LIBELLUS ECCLESIÆ CATHOLICÆ CRIMINUM CÆCILIANI TRADITUS A PARTE MAJORINI. Item alium ſine ſigillo cohærentem eidem alutæ. Datum die decimo ſeptimo Kalen. Maïas, Carthagine, Domino noſtro Conſtantino Auguſto tertiùm Coſ.

ANNOTATIONES.

[1] Haſce notas præferunt mſſ. eaſque Gervaſianus codex ad marginem interpretatur, *Auguſto Conſtantino*. Cui interpretationi favet V.C. Henricus Valeſius hac eâdem relatione editâ cum hujuſmodi inſcriptione, *Conſtantino Maximo Auguſto Anulinus*, *&c.* At in Carthaginenſi collatione 3. n. 216. inſcribitur, *Auguſtis noſtris*; fortean exſcriptoris errore. Quippè Conſtantino III. conſule, id eſt, anno Chriſti 313. quo relatio illa ſcripta eſt; imperabant Auguſti duo, Conſtantinus & Licinius; non tres, ut iis notis ſubintelligendum videretur.

[2] Editi, *nunc Proconſul*. Sed meliùs mſſ. & Valeſius habent V C. id eſt juxta Gemeticenſis codicis interpretationem, *Vir Conſularis*; juxta exemplum in Carthagin. collat. *Vir clariſſimus*; quæ poſterior interpretatio exſcriptoris errori tribuenda. Enimverò Proconſul ſcribens Imperatori haudquaquàm ſe virum clariſſimum dixiſſet. *imò legendum*, Vir clariſſimus.

[3] Scripta hæc refert Euſebius in Eccleſiaſt. Hiſtor. lib. 10. c. 7. quibus videlicèt Imperator vult Clericos *ab omnibus omninò publicis functionibus immunes conſervari, ne errore aliquo, aut caſu ſacrilego, à cultu ſummæ divinitati debito abſtrahantur; ſed ut potiùs abſque ulla inquietudine propria legi deſerviant*. Verba ſunt Conſtantini; huic relationi illuſtrandæ neceſſariò adducta.

[4] Editi omittunt, *mea apud acta*, quæ verba huc revocavimus ex mſſ.

[5] Editi habent ſic: *indulgentia Majeſtatis veſtræ liberati eſſe videantur Catholici, cuſtoditâ ſanctitate legis, debitâ reverentiâ divinis*, *&c.* Prætulimus alteram lectionem in quindecim mſſ. repertam.

[6] Editi, *nominis veſtri*. Sed meliùs mſſ. quinque, necnon Valeſius & exemplum collat. Carth. *numinis veſtri*.

[7] Bad. Am. Er. & Lov. *Tranſmiſſi libelli duo, unus in alutâ ſubſcriptus*, *&c.* quem locum ad mſſ. fidem, partim etiam ad exemplum collat. Carthag. correximus. Portò alterum libellum, qui ſigillo caruiſſe dicitur, Valeſius aliique putant eſſe libellum ſupplicem, quem epiſcopi partis Majorini ad Conſtantinum miſerunt, petentes ut ex Galliâ ſibi judices daret, qui inter ipſos ac Cæcilianum ejuſque collegas judicarent: cujus libelli exemplum refert Optatus in lib. 1. ejúſque mentionem facit Auguſtinus in epiſt. 43. n. 13. & 76. n. 2.

EPISTOLA CONSTANTINI IMPERATORIS

Quâ Concilium Romæ fieri jubet ad judicandam cauſam Cæciliani.

Ex Euſebio, lib. X. Hiſt. Eccleſ. cap. V. Edit. Valeſ. p. 391.

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς, δι' ἧς σύνοδον ἐπισκόπων ἐπὶ Ῥώμης γενέσθαι προστάττει, ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἑνώσεώς τε καὶ ὁμονοίας.

Κωνσταντῖνος σεβαστὸς Μιλτιάδῃ ἐπισκόπῳ Ῥωμαίων καὶ Μάρκῳ. Ἐπειδὴ τοιοῦτοι χάρται παρὰ Ἀνυλίνου τοῦ λαμπροτάτου ἀνθυπάτου τῆς Ἀφρικῆς πρός με πλείους ἀπεστάλησαν, ἐν οἷς ἐμφέρεται Καικιλιανὸν τὸν ἐπίσκοπον τῆς Καρχηδονησίων πόλεως, παρά τινων κολλήγων αὐτοῦ τῶν κατὰ τὴν Ἀφρικὴν καθεστώτων, ἐν πολλοῖς πράγμασιν εὐθύνεσθαι· καὶ τοῦτό μοι βαρὺ σφόδρα δοκεῖ, τὸ ἐν ταύταις ταῖς ἐπαρχίαις ἃς τῇ ἐμῇ καθοσιώσει αὐθαιρέτως ἡ θεία πρόνοια ἐνεχείρισεν, κἀκεῖσε πολὺ πλῆθος λαοῦ, ὄχλον ἐπὶ τὸ φαυλότερον ἐπιμένοντα εὑρίσκεσθαι ὡσανεὶ διχοστατοῦντα, καὶ μεταξὺ ἐπισκόπους διαφορὰς ἔχειν, ἔδοξέ μοι ἵν' αὐτὸς ὁ Καικιλιανὸς μετὰ δέκα ἐπισκόπων τῶν αὐτὸν εὐθύνειν δοκούντων, καὶ δέκα ἑτέρων οὓς αὐτὸς τῇ ἑαυτοῦ δίκῃ ἀναγκαίους ὑπολάβοι, εἰς τὴν Ῥώμην πλῷ ἀπιέναι· ἵν' ἐκεῖσε ὑμῶν παρόντων, ἀλλὰ μὴν καὶ Ῥητικίου καὶ Ματέρνου καὶ Μαρίνου τῶν κολλήγων ὑμῶν, οὓς τούτου ἕνεκεν εἰς τὴν Ῥώμην προσέταξα ἐπισπεῦσαι, δυνηθῇ ἀκουσθῆναι, ὡς ἂν καταμάθοιτε τῷ σεβασμιωτάτῳ νόμῳ ἁρμόττειν· ἵνα μέντοι καὶ περὶ πάντων αὐτῶν τούτων πληρεστάτην δυνηθῆτε ἔχειν γνῶσιν, τὰ ἀντίτυπα τῶν ἐγγράφων τῶν πρός με παρὰ Ἀνυλίνου ἀποσταλέντων, γράμμασιν ἐμοῖς ὑποτάξας, πρὸς τοὺς προειρημένους κολλήγας ὑμῶν ἐξέπεμψα. οἷς ἐντυχοῦσα ἡ ὑμετέρα στερρότης, δοκιμάσει ὅν τινα χρὴ τρόπον τὴν προειρημένην δίκην ἐπιμελέστατα διευκρινῆσαι, καὶ κατὰ τὸ δίκαιον τερματίσαι· ὁπότε μὴ

Exemplum epiſtolæ Conſtantini Imperatoris, quâ Epiſcoporum concilium Romæ fieri jubet pro unitate & concordiâ Eccleſiarum.

CONSTANTINUS Auguſtus Miltiadi epiſcopo urbis Romæ & Marco. Quoniam hujuſmodi plures libelli à viro clariſſimo Anulino Africæ Proconſule ad me ſunt miſſi, in quibus continetur Cæcilianum Carthaginenſium urbis epiſcopum à quibuſdam collegis ſuis per Africam conſtitutis multis de cauſis inſimulari. Quod quidem permoleſtum mihi videtur, in iſtis provinciis quas divina providentia meæ devotioni ſpontaneâ deditione tradidit, & in quibus maxima eſt populi multitudo, plebem quaſi in duas partes diviſam ad deteriora deflectere, & epiſcopos inter ſe diſſentire. Placuit mihi ut idem Cæcilianus unà cum decem epiſcopis qui accuſare ipſum videntur, & cum decem aliis quos ipſe ad ſuam cauſam neceſſarios eſſe judicaverit, Romam naviget; ut ibi coram vobis & coram Reticio, Materno ac Marino collegis veſtris, quos eâ cauſâ Romam properare juſſi, poſſit audiri, quemadmodùm ſanctiſſimæ legi convenire optimè noſtis. Porrò ut totius negotii pleniſſimam valeatis haurire notitiam, exempla libellorum ab Anulino ad me miſſorum, literis meis ſubjecta ad collegas veſtros ſupradictos tranſmiſi. Quibus lectis perpendet gravitas veſtra, quònam modo ſuprà memorata controverſia accuratiſſimè dijudicanda ſit, & ex præſcripto juſtitiæ terminanda. Siquidem nec tuam ſedulitatem latet, tantam à me reverentiam ſanctiſſimæ Eccleſiæ Catholicæ exhiberi, ut generaliter nullum ſchiſma aut diſ-

ſidium ullibi à vobis relinqui velim. Divinitas ſummi Dei multis vos annis ſervet cariſſime.

ἢ τ ὑμετέραν ἐπιμέλειαν λανθάνειν, ὅτι τοσαύτην με αἰδῶ τῇ ἐνθέσμῳ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ ἀπονέμειν, ὡς μηδὲν καθόλου σχίσμα ἢ διχοστασίαν ἔν τινι τόπῳ βούλεσθαί με ὑμᾶς καταλιπεῖν. ἡ θειότης ὑμᾶς τ μεγάλου Θεοῦ διαφυλάξοι πολλοῖς ἔτεσι τιμιώτατε.

ANNOTATIONES VALESII.

Μιλτιάδῃ ἐπισκόπῳ Ῥωμαίων καὶ Μάρκῳ. Quiſnam ſit hic Marcus quem cum Miltiade Romanæ urbis Epiſcopo jongit Conſtantinus, inter doctos ambigitur. Et Baronius quidem ad annum Chriſti 313. cap. 13. mendoſum eſſe exiſtimat Euſebii textum, & pro verbis καὶ Μάρκῳ, ſcribendum eſſe ἱεράρχῳ. Verùm hæc emendatio, quod pace ſummi viri dictum ſit, ferri non poteſt. Cùm enim Miltiades vocatus ſit epiſcopus urbis Romæ, ſuperfluum eſt addere ἱεράρχῳ. Adde quod ea vox inſolens eſt & affectata, cùm tamen titulus ac dignitas cujuſque, uſitato vocabulo exprimatur. Rejecta igitur Baronii conjectura, quæ nonniſi à viris Græci ſermonis ignaris probari poteſt, exiſtimo Marcum hîc eſſe presbyterum Eccleſiæ Romanæ, quem unà cum Miltiade intereſſe huic ſynodo voluit Conſtantinus. Hic eſt, ut opinor, Marcus, qui poſt Silveſtrum Papam, epiſcopatum urbis Romæ geſſit. Porrò hæc epiſtola Conſtantini ad Miltiadem Romanum epiſcopum extabat in collatione 3. Carthaginenſi, cap. 319. Verùm poſtrema pars hujus tertiæ Collationis, quæ, meo judicio erat omnium utiliſſima, tota periit.

Τοιοῦτοι χάρται. Duo ſcilicèt libelli, crimina Cæciliani Carthaginenſis epiſcopi continentes, quos ſubſcriptos Anulino Proconſuli tradidit pars Majorini die 17. Calendis Maii Carthagine, Conſtantino Auguſto III. & Licinio III. Coſſ. ut refert Auguſtinus in epiſt. 68. Hos libellos χάρτας vocat Conſtantinus, eò quòd plures chartas continerent, & acta quamplurima ad probationem criminum Cæciliani. At Chriſtophorſonus χάρτας *epiſtolas* vertit malè, ut opinor. Nam una dumtaxat epiſtola ab Anulino eâ de re miſſa eſt ad Conſtantinum; quam epiſtolam refert Auguſtinus in dicto loco. Chartæ verò plures ab Anulino miſſæ ſunt, ut hîc diſertè teſtatur Conſtantinus. Eoſdem libellos infrà deſignat Conſtantinus his verbis, τὰ ἀντίτυπα τῶν ἐγγράφων τ πρός με ὑπὸ Ἀνυλίνου ἀποσταλέντων, &c. ubi Chriſtophorſonus iterùm *epiſtolas* vertit peſſimè. In capitulo 306. collationis tertiæ cum Donatiſtis, chartæ dicuntur. Sic enim ibi legitur: *Interlocutio præcipiens recitari exemplum relationis ad Conſtantinum Imperatorem ab Anulino Proconſule deſtinata, quâ Majorinus obſtitiſſe Cæciliano, & chartas criminum ejus Proconſuli ad principem dirigendas tradidiſſe ſignatur.* Chartas etiam vocat Auguſtinus in Breviculo collationis. Idem Auguſtinus in epiſtolâ 48. ad Vincentium libellum vocat, & ità ſuperſcriptum fuiſſe ait: *Libellus Eccleſiæ Catholicæ criminum Cæciliani, traditus à parte Majorini.*

Τιμιώτατε. Rectiùs apud Nicephorum ſcribitur τιμιώτατοι. Cùm enim epiſtola ſcripta ſit ad Miltiadem epiſcopum urbis Romæ, & ad Marcum, ſempérque in plurali numero eos alloquatur, ratio poſtulat, ut in fine epiſtolæ ſcribatur τιμιώτατοι. Porrò acta hujus ſynodi Romanæ extant apud Optatum in lib. 1. Auctor ſynodici, quem jam ſæpè citavimus, ait hanc ſynodum Romæ collectam fuiſſe à Miltiade ſanctiſſimo Papâ & Marco: Miltiadi Marcum adjungens perindè ac in epiſtolâ Conſtantini utrumque junctim nominari animadverterat.

De Actis hujus Concilii Romani nihil habemus quod adjiciamus iis quæ de illis ab Optato dicta ſunt, lib. 1. §. XXIII. p. 20. & 21. ſuprà.

EPISTOLA

EPISTOLA CONSTANTINI IMPERATORIS AD ABLAVIUM,

Anno 314. initio.

Quâ Cæcilianum & alios Epiſcopos Afros ad oppidum Arelatenſe mitti jubet.

Incipit exemplum epiſtolæ Conſtantini.

CONSTANTINUS AUGUSTUS * Ablavio.

* in mſ. Ælaſio.

JAMQUIDEM antehac cum perlatum fuiſſet ad ſcientiam meam, apud Africam noſtram plureſ nefario * furore vanis criminationibus contra ſe invicem ſuper obſervantiâ ſanctiſſimæ legis Catholicæ diſcedere* cœpiſſe, dirimendæ diſſenſionis hujuſmodi cauſâ, placuerat mihi ut ad urbem Romam tam Cæcilianus Carthaginenſis epiſcopus, contra quem vel maximè univerſi ſæpè me convenerant, quàm etiam aliqui ex his qui ei quædam objicienda crediderant, præſentiam ſui exhiberent. Nam etiam ad ſupradictam urbem Romam noſtram quoſdam epiſcopos ex Galliis ire præceperam, ut tam hi pro integritate vitæ ſuæ, atque laudabili inſtituto, ſed & ſeptem ejuſdem communionis, quàm etiam urbis Romæ epiſcopi, atque illi qui cum iiſdem cognoſcerent, poſſent rei quæ videbatur eſſe commota, finem debitum * adhibere. Qui * quidem ea quæcumquè in præſentiâ eorum fuerant geſta, cuncta ad ſcientiam meam, etiam actis habitis retulerunt, verbo inſuper adfirmantes quòd judicium ſuum pro rerum fuiſſet æquitate depromptum, eoſque potiùs cauſæ obnoxios eſſe dicentes, qui contra Cæcilianum quædam putaverunt commovere: adeò ut iſtum poſt judicium habitum, Africam ipſos remeaſſe prohiberent*. Indè propter hæc omnia probabili rerum æſtimatione ſperaveram, quòd omnibus omninò ſeditionibus & contentionibus quæ ab iis hominibus videbantur ſubitò commotæ, finis debitus fuiſſet impoſitus. Sed cùm dictationis tuæ ſcripta legiſſem, quæ ad Nicaſium & cæteros ſuper iiſdem ſimulationibus gravitas tua mittenda crediderat, evidenter agnovi, quòd neque reſpectum ſalutis ſuæ, neque, quod eſt majus, Dei omnipotentis venerationem ante oculos ſuos velint ponere: ſiquidem ea agere perſiſtant, quæ non modò ad ipſorum dedecus infamiamque pertineant, ſed etiam his hominibus detrahendi dent facultatem, qui longè ab hujuſcemodi ſanctiſſimâ obſervantiâ ſenſus ſuos noſcuntur avertere. Nam id quoque te ſcire convenit, quod ex iiſdem venerunt adſerentes, quòd minùs dignus idem Cæcilianus cultu ſinceriſſimæ * religionis habeatur: & contra id quod iiſdem reſponderam, fruſtrà eos id jactare, quippè cùm res fuiſſent apud urbem Romam ab idoneis ac probatiſſimis viris epiſcopis terminatæ, obnixè ac pertinaciter reſpondendum æſtimaverunt, quòd eorum omnis cauſa non fuiſſet audita, ſed potiùs idem epiſcopi quodam loco ſe clauſiſſent, & prout ipſis aptum fuerat, judicaſſent. Quare cùm hæc tot & tantà nimiùm obnixè diſſenſiones protrahere pervidere m, itâ ut nullo modo finis iiſdem dari poſſe videretur, niſi & Cæcilianus idem, & ex his qui contra eum diſſident, tres aliqui in judicium eorum, qui contra Cæcilianum ſentiunt, conſenſumque debent, ad Arelatenſe oppidum venire, injungendum ſolertiæ tuæ duxi, ut mox has litteras meas acciperes, tam Cæcilianum ſupradictum, cum aliquibus ex his quos ipſe delegerit, ſed & de Byzacenæ, Tripolitanæ, Numidiarum, & Mauritaniarum, & provinciis ſingulis * quique aliquantos ex ſuis perducere debebunt, quos ipſi putaverint eligendos, ſed etiam aliquos ex his qui contra eumdem Cæcilianum diſſentiunt, datâ evectione publicâ, per Africam & Mauritaniam indè ad Hiſpanias brevi tractu facias navigare: & indè nihilominùs hujuſmodi his in ſingulis epiſcopis ſingulas

* f. veſano.
* f. diſſilire.
* in mſ. ſidem debitam.
* deeſt qui.
* legendum prohiberem.
* in mſſ ſanctiſſimæ.
* legendum ſinguli.

tractorias tribuas, ut ipſi ad ſupradictum locum intra diem Kalendarum Auguſtarum poſſint pervenire, celeriter intimaturus iiſdem, ut antequàm proficiſcantur, debeant diſponere quatenùs abſentibus ipſis, & diſciplina competens habeatur, & nulla fortè ſeditio, vel aliquorum altercatio, quæ ad maximum dedecus ſpectet, oriatur. De cetero * plenâ cognitione ſuſcepta finis adhibeatur. Quia cùm præſentiam ſui exhibuerint univerſi, qui nunc in contentione eſſe noſcuntur, quique non immeritò finem debent accipere maturum, ut protinùs poſſint terminari atque componi. Nam cùm apud me certum ſit, te quoque Dei ſummi eſſe cultorem, confiteor gravitati tuæ, quòd nequaquàm fas eſſe ducam, ut ejuſmodi contentiones & altercationes diſſimulentur à nobis, ex quibus forſitàn commoveri poſſit ſumma divinitas, non ſolùm contra humanum genus, ſed etiam in me ipſum, cujus curæ, nutu ſuo cæleſti, terrena omnia moderanda commiſit, & ſecus aliquid hactenùs incitata decernet. Tunc enim reverà & pleniſſimè potero eſſe ſecurus, & ſemper de promptiſſimâ benevolentiâ potentiſſimi Dei proſperrima & optima quæque ſperare, cùm univerſos ſenſero debito cultu Catholicæ religionis ſanctiſſimum Deum concordi obſervantiæ fraternitate venerari *. EXPLICIT.

* in mſ. de ſecreto.

* in mſ. Amen.

Anno 314. initio.

EPISTOLA CONSTANTINI IMPERATORIS

Quâ Epiſcopos ad concilium in Arelatenſem civitatem convenire jubet.

Ex Euſebio, lib. X. Hiſt. Eccl. cap. V. Edit. Valeſ. p. 391.

Exemplum epiſtolæ Conſtantini Imperatoris, quâ alteram Epiſcoporum ſynodum fieri jubet, ut omnis Epiſcoporum diſſenſio tollatur.

CONSTANTINUS Auguſtus Chreſto Syracuſanorum epiſcopo. Jam quidem anteà cùm nonnulli pravo ac perverſo animo à ſanctâ religione cæleſtique virtute & ab Eccleſiæ Catholicæ ſententiâ diſſidere cœpiſſent, hujuſmodi eorum contentionem præcidere cupiens ità conſtitueram, ut miſſis è Galliâ quibuſdam Epiſcopis; accitis etiam ex Africâ iis qui duas in partes diviſi, pertinaciter inter ſe atque obſtinatè contendunt; præſente quoque Romanæ urbis epiſcopo, id quod commotum fuiſſe videbatur, ſub horum præſentiâ poſſet diligentiſſimâ examinatione componi. Sed quoniam nonnulli, ut ferè fit, & propriæ ſalutis & venerationis quæ ſanctiſſimæ fidei debetur obliti, privatas adhuc ſimultatès prorogare non ceſſant: prolatæ jam ſententiæ acquieſcere nolentes, aſſerentéſque paucos admodùm epiſcopos ſententiam tu-

Ἀντίγραφον βασιλικῆς ἐπιστολῆς, δι' ἧς δευτέραν σύνοδον γενέσθαι κελεύει ὑπὲρ τοῦ πᾶσαν τῶν ἐπισκόπων ἀφελεῖν διχονοίαν.

ΚΩνσταντῖνος σεβαστὸς, Χρήστῳ ἐπισκόπῳ Συρακουσίων· ἤδη μὲν πρότερον ὅτε φαύλως καὶ διεστραμμένως τινὲς περὶ τῆς θρησκείας τῆς ἁγίας καὶ ἐπουρανίου δυνάμεως καὶ τῆς αἱρέσεως τῆς καθολικῆς ἀποδιΐστασθαι ἤρξαντο, ἐπιτέμεσθαι βουληθεὶς τὰς τοιαύτας αὐτῶν φιλονεικίας, οὕτω διατετυπώκειν, ὥστε ἀποσταλέντων ἀπὸ τῆς Γαλλίας τινῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ μὴν καὶ τῶν κληθέντων ἀπὸ τῆς Ἀφρικῆς τῶν ἐξ ἐναντίας μοίρας κατ' ἀλλήλων ἐνστατικῶς καὶ ἐπιμόνως διαγωνιζομένων· παρόντος τε καὶ τοῦ τῆς Ῥώμης ἐπισκόπου, τοῦτο ὅπερ ἐδόκει κεκινῆσθαι, δυνηθῇ ὑπὸ τῆς παρουσίας αὐτῶν μετὰ πάσης ἐπιμελοῦς διακρίσεως, κατορθώσεως τυχεῖν· ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς συμβαίνει, ἐπιλαθόμενοί τινες καὶ τῆς σωτηρίας τῆς ἰδίας, καὶ τοῦ σεβάσματος τοῦ ὀφειλομένου τῇ ἁγιωτάτῃ αἱρέσει, ἔτι καὶ νῦν τὰς ἰδίας ἔχθρας παρατείνειν οὐ παύονται, μὴ βουλόμενοι τῇ ἤδη ἐξε-

προσῆκον κρίσει συντεθεῖσθαι· καὶ διαιρούμενοι ὅτι δὴ ἄρα ὀλίγοι τινὲς τὰς γνώμας καὶ τὰς ἀποφάσεις ἑαυτῶν ἐξηνέγκαν, ἢ καὶ μὴ πρότερον ἁπάντων τῶν ὀφειλόντων ζητηθῆναι ἀκριβῶς ἐξετασθέντων, πρὸς τὸ τὴν κρίσιν ἐξενεγκεῖν πάνυ ταχέως καὶ ὀξέως ἔσπευσαν, ἔκ τε τούτων ἁπάντων ἐκεῖνα συμβαίνει γίνεσθαι, τὸ καὶ τούτους αὐτοὺς ἀδελφικὴν καὶ ὁμόφρονα ὀφείλοντας ἔχειν ὁμοψυχίαν, αἰσχρῶς, μᾶλλον δὲ μυσαρῶς ἀλλήλων ἀποδιεστάναι· καὶ τοῖς ἀνθρώποις τοῖς ἀλλοτρίας ἔχουσι τὰς ψυχὰς ἀπὸ τῆς ἁγιωτάτης θρησκείας, ταύτην πρόφασιν χλεύης διδόναι· ὅθεν προνοητέον μοι ἐγένετο, ὅπως τοῦτο ὅπερ ἐχρῆν μετὰ τὴν ἐξενεχθεῖσαν ἤδη κρίσιν, αὐθαιρέτῳ συγκαταθέσει πεπαῦσθαι, κἂν νῦν ποτε δυνηθῇ πολλῶν παρόντων τέλους τυχεῖν· ἐπειδὴ τοίνυν πλείστους ἐκ διαφόρων καὶ ἀμυθήτων τόπων ἐπισκόπους εἰς τὴν Ἀρελατησίων πόλιν εἴσω καλανδῶν Αὐγούστων συνελθεῖν ἐκελεύσαμεν· καὶ σοὶ γράψαι ἐνομίσαμεν, ἵνα λαβὼν παρὰ τοῦ λαμπροτάτου Λατρωνιανοῦ τοῦ κουρήκτορος Σικελίας δημόσιον ὄχημα, συζεύξας σεαυτῷ καὶ δύο γέ τινας τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου θρόνου, οὓς ἂν σὺ αὐτὸς ἐπιλέξασθαι κρίνῃς, ἀλλὰ μὴν καὶ τρεῖς παῖδας τοὺς δυνησομένους ὑμῖν κατὰ τὴν ὁδὸν ὑπηρετήσασθαι παραλαβών, εἴσω τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐπὶ τῷ προειρημένῳ τόπῳ ἀπάντησον· ὡς ἂν διά τε τῆς σῆς στερρότητος, καὶ διὰ τῆς λοιπῆς τῶν συνιόντων ὁμοψύχου καὶ ὁμόφρονος συνέσεως. καὶ τοῦτο ὅπερ ἄχρι τοῦ δεῦρο φαύλως διὰ αἰσχράς τινας ζυγομαχίας παραμεμένηκεν, ἀκουσθέντων πάντων τῶν μελλόντων λεχθήσεσθαι παρὰ τῶν νῦν ἀπ' ἀλλήλων διεστώτων, οὕσπερ ὁμοίως παρεῖναι ἐκελεύσαμεν, δυνηθῇ εἰς τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν καὶ πίστιν, ἀδελφικήν τε ὁμόνοιαν, κἂν βραδέως, ἀνακληθῆναι. ὑγιαίνοντά σε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ διαφυλάξοι ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσιν.

liſſe, qui nec omnibus quæ priùs inquiri oportebat diligenter excuſſis, ad depromendum judicium properanter acceſſiſſent. Unde fit ut & ipſi quos concordi ac fraterno inter ſe animo eſſe decuerat, turpi, ſeu potiùs deteſtandâ ſeceſſione diſſideant; & iis hominibus qui à ſanctiſſimâ religione alieno ſunt animo, ſubſannandi occaſio præbeatur. Idcircò mihi ſedulò providendum fuit, ut hæc quæ poſt depromptum judicium voluntariâ aſſenſione jam finita eſſe debuerant, nunc tandem multorum interventu finem poſſint accipere. Quoniam igitur plurimos ex diverſis ac propè infinitis locis epiſcopos in urbem Arelatenſem intra Calendas Auguſti juſſimus convenire: tibi quoque ſcribendum eſſe cenſuimus; ut accepto publico vehiculo à viro clariſſimo Latroniano correctore Siciliæ, adjunctis tibi duobus ſecundi ordinis quos tu eligendos putaveris, tribus item ſervulis qui in itinere vobis miniſtrare poſſint, intra eumdem diem ad prædictum locum occurras; quò tum per tuam gravitatem, tum per ceterorum in unum coëuntium unanimem concordémque ſolertiam controverſia hæc quæ per fœdiſſimam altercationem ad hoc uſque temporis perduravit, auditis omnibus eorum qui nunc inter ſe diſſident, quos etiam adeſſe juſſimus, allegationibus, ad congruam religionis & fidei obſervantiam fraternamque concordiam tandem aliquandò poſſit revocari. Incolumem te Deus omnipotens diutiſſimè ſervet.

ANNOTATIONES VALESII.

Κουρίκτορος Σικελίας. In codice Mazarino, Fuk. & Medicæo ſcribitur Κουρήκτορος. Sed ſine dubio ſcribendum eſt Κορρήκτορος, id eſt: *à Latroniano Correctore Siciliæ.* Hujus Latroniani mentio fit in veteri inſcriptione Panormitanâ, teſte Gualthero in tabulis Siculis numero 164. D. N. FL. VALERIO LICINIO AVG. DOMITIVS LATRONIANVS V. C. CORR. P. S. DEVOTVS N. M. QVE EIVS. Sed & Gualtherus in annotationibus ad hanc tabulam, adducit & emendat hunc Euſebii noſtri locum.

Τῶν ἐκ τοῦ δευτέρου θρόνου. Preſbyteros intelligit, qui ſecundi ordinis ſacerdotes vulgò dicebantur,

ut ex Optato Milevitano, & Facundo Hermianenſi aliiſque ſcriptoribus jampridem notavit Jacobus Sirmondus in notis ad Sidonium pag. 78. & in notis ad librum duodecimum Facundi. Hieronymus in epitaphio beatæ Paulæ: *Adveniunt*, inquit, *Hieroſolymorum & aliarum urbium Epiſcopi, & ſacerdotum inferioris gradus ac Levitarum innumerabilis multitudo.* Gregorius Naz. in carmine Iambico de vitâ ſuâ pag. 6. narrans quomodò invitus à patre ſuo presbyter ordinatus ſit, ſic loquitur. *Κάμπτω βιαίως ὡς θρόνοις τῶν δευτέρων.* Ubi vides ſecundum thronum tribui presbyteris, perindè ac in epiſtolâ Conſtantini; nec immeritò. Nam epiſcopi in Eccleſiâ ſedebant in ſublimiori throno, aſſidentibus hinc indè presbyteris in humilioribus ſubſelliis, & aſtantibus diaconis in veſte candidâ, quemadmodùm ſcribit idem Gregorius in ſomnio de Eccleſiâ Anaſtaſiæ pag. 78. Euſebius in deſcriptione Eccleſiæ Tyri, thronos qui erant in Eccleſiâ juxta altare, epiſcopo & presbyteris attribuit, ſubſellia autem miniſtris. Ubi presbyteros etiam vocat *τοὺς μετὰ τὸν ἐπίσκοπον δευτερεύοντας.* Ità etiam Auguſtinus in epiſtolâ 148. ſecundum locum gubernaculorum appellat gradum presbyterii. *Nam quid exiſtimem neſcio, ut ſecundus locus gubernaculorum mihi traderetur, qui remum tenere non noveram.* Certè in ordinatione presbyteri, poſt conſecrationem hæc oratio olim ab epiſcopo dicebatur. *Da æterne Deus, honorum auctor, diſtributor omnium dignitatum, per quem proficiunt univerſa, amplificatur ſemper in melius natura rationalis incrementis per ordinem congruâ ratione diſpoſitum: Unde & ſacerdotales gradus atque officia Levitarum ſacramentis myſticis inſtituta creverunt, ut cùm Pontifices ſummos regendis populis præfeciſſes, ad eorum ſocietatis & operis adjumentum ſequentis ordinis viros & ſecundæ dignitatis eligeres. Sic in eremo per ſeptuaginta virorum prudentium mentes, Moyſi ſpiritum propagaſti, quibus ille adjutoribus uſus in populo innumeras multitudines facilè gubernavit. Sic in Eleazarum & Ithamar filios Aaron paternæ plenitudinis abundantiam transfudiſti, ut ad hoſtias ſalutares & frequentioris officii ſacramenta miniſterium ſufficeret ſacerdotum.* Et paulò-pòſt: *Acceptum à te Deus ſecundi meriti munus obtineant.* Hæc deſcripſimus ex vetuſtiſſimo libro Pontificali Senonenſis Eccleſiæ. Eadem habet etiam Ordo Romanus. Sunt autem elegantiſſima, ac ni fallor, à Leone Papâ compoſita. Porrò ex his quæ dixi, apparet quantoperè falſus ſit Chriſtophorſonus; qui *ſecundæ ſedis* epiſcopos hîc interpretatur, quem ferè ſecutus eſt Sirmondus in Tomo 1. conciliorum Galliæ.

Anno 314. menſe Auguſto.

EPISTOLA CONCILII ARELATENSIS AD SYLVESTRUM.

Incipit concilium Epiſcoporum Arelate celebratum & directum Sylveſtro Epiſcopo Romanorum.

DILECTISSIMO PAPÆ SYLVESTRO, Marinus, Acratius*, Natalis, Theodorus, Proterius, Vocius, Verus, Probatianus*, Cæcilianus, Fauſtinus, Surgentius, Gregorius, Reticius, Ambitauſus, Termatius, Merocles, Pardus, Adelfius, Hibernius, Fortunatus, Ariſtaſius, Lampadius, Vitalis, Maternus, Liberius, Gregorius, Creſcens, Avitianus, Dafnus, Orantalis, Quintaſius, Victor, Epictetus, in Domino æternam ſalutem.

* legendum Agrætius.

* al. Probatius.

COMMUNI copulâ caritatis & unitate matris Eccleſiæ Catholicæ vinculo inhærentes, ad Arelatenſium civitatem, piiſſimi Imperatoris voluntate adducti, indè te, religioſiſſime Papa, cum meritâ reverentiâ ſalutamus: ubi graves ac pernicioſos legi noſtræ atque traditioni effrenatæ mentis homines pertulimus, quos & Dei noſtri præſens auctoritas, & traditio ac regula veritatis ità reſpuit, ut nulla in illis aut dicendi ratio ſubſiſteret, aut accuſandi modus ullus, aut probatio conveniret. Ideò, judice Deo & matre Eccleſiâ quæ ſuos novit & comprobat, aut damnati ſunt, aut repulſi. Et utinam, Frater dilectiſſime, ad hoc tantum ſpectaculum intereſſe tanti feciſſes: profectò, credimus, quia in eos ſeverior fuiſſet ſententia prolata, & te pariter nobiſcum judicante, cœtus noſter majori lætitiâ exultaſſet. Sed quoniam recedere à partibus illis minimè potuiſti, in quibus & Apoſtoli quotidiè ſedent, & cruor ipſorum ſine intermiſſione Dei gloriam teſtatur, non tamen hæc ſola nobis viſa ſunt tractanda, Frater chariſſime, ad quæ fueramus invitati,

ſed

ſed & conſulendum nobiſmet ipſis cenſuimus: & quàm diverſæ ſunt provinciæ ex quibus advenimus, itâ & varia contingunt quæ nos cenſemus obſervare debere. Placuit ergò præſente Spiritu ſancto & Angelis ejus, ut & his qui ſingulos quos * monebat, judicare, proferremus de quiete præſenti. Placuit etiam, antequàm à te * qui majores diœceſes * tenes, per te potiſſimùm omnibus inſinuari. Quid autem ſit quod ſenſerimus, ſcripto noſtræ mediocritatis ſubjunximus. At id primo * loco de vitâ noſtrâ atque utilitate tractandum fuit, ut qui unus pro multis mortuus eſt, & reſurrexit, ab omnibus tempus ipſum itâ religioſâ mente obſervetur, ne diviſiones vel diſſenſiones in tanto obſequio devotionis poſſint exſurgere. Cenſemus ergò paſcha Domini per orbem totum unâ die obſervatum iri. De his quoque qui quibuſcumque locis ordinati fuerint miniſtri, ut in ipſis locis perſeverent. De his etiam * qui arma projiciunt in pace, placuit abſtineri eos à communione. De Circiſſariis agitatoribus qui fideles ſunt, placuit eos quandiù agitant à communione ſeparari. De his * qui in infirmitate ſunt conſtituti & recedere * volunt, placuit eis manum imponi. De præſidibus autem qui fideles ſunt, & ad præſidatum conſiliunt, itâ placuit, ut cùm promoti fuerint, litteras quidem accipiant eccleſiaſticas communicatorias, itâ tamen ut in quibuſcumque locis geſſerint, ab epiſcopis ejuſdem loci cura illis agatur: & ſi cœperint contra diſciplinam agere, tunc demùm à communione excludantur. Et de his quidem qui in Republicâ agere volunt ſimiliter. De Afris autem quòd propriâ lege ſuâ utantur, ut rebaptizent, placuit ut ad Eccleſiam ſi aliquis hæreticus venerit, interrogent eum ſymbolum: & ſi perviderint eum in Patre & Filio & Spiritu ſancto eſſe baptizatum, manus tantùm ei imponatur. Quòd ſi interrogatus ſymbolum, non reſponderit Trinitatem, tunc meritò baptizetur, & cætera. Tunc tædians juſſit omnes ad ſedes ſuas redire. AMEN.

* In mſ. deeſt beatus; ſed deſunt nonnulla.

* in mſ. ante.

* in mſ. diocheſeos.

* in mſ. in.

* in mſ. agitur enim.

* in mſ. agitur.

* f. credere.

EPISTOLA CONSTANTINI IMPERATORIS AD EPISCOPOS,

ANNO 314. circa finem.

Poſt ſynodum Arelatenſem ſcripta.

CONSTANTINUS AUGUSTUS Epiſcopis catholicis cariſſimis fratribus ſalutem.

ÆTERNA & religioſa, incomprehenſibilis pietas Dei noſtri, nequaquàm permittit humanam conditionem diutiùs in tenebris oberrare, neque patitur exoſas quorumdam voluntates uſque in tantum pervadere, ut non ſuis præclariſſimis luminibus denuò pandens iter ſalutare, eas det * ad regulam juſtitiæ converti. Habeo quippe cognitum multis exemplis: hæc eadem ex meipſo metior. Fuerunt enim in me primitùs, quæ juſtitiâ carere videbantur, nec ulla putabam videre ſupernam potentiam, quæ intra ſecreta pectoris mei gererem. Equidem hæc, ut dixi, æquam * fortunam debuêrunt ſortiri, ſcilicèt omnibus malis redundantem: ſed Deus omnipotens in cælis per ſecula reſidens, tribuit quod non merebar. Certè jam neque dici, neque enùmerari poſſunt ea, quæ cæleſti ſuâ in me famulum ſuum benevolentiâ conceſſit, ſanctiſſimi antiſtites Chriſti ſalvatoris fratres chariſſimi. Gaudeo igitur equidem ſpecialiter, gaudeo quòd tandem habitâ juſtiſſimâ dijudicatione, eos ad meliorem ſpem fortunamque revocaſtis, quos malignitas diaboli videbatur à præclariſſimâ luce legis Catholicæ miſerabili ſuâ perſuaſione avertiſſe. O verè victrix providentia Chriſti Salvatoris! ut etiam his conſuleret, qui jam deſciſcentes à veritate, quodammodò adversùs

* in mſ. ejuſdem.

* in mſ. quam.

ipſam arma indncentes gentibns ſe copulaverunt: quia ſi * vel nunc vera * fide voluerint obſequia ſanctiſſimæ legi deferre, intelligere poterunt quantum ſibi nutu Dei ſit proviſum. Et hoc quidem, ſanctiſſimi fratres, ſperabam etiam in eis, quibus ingenita eſt maxima durities animi, poſſe reprehendi; ſed non profuit apud eos recta dijudicatio; neque in eorum ſenſus ingreſſa eſt divinitas propitia. Reverà enim non immeritò ab his procul abſceſſerit Chriſti clementia, in quibus manifeſtâ luce claret*, hujuſmodi eſſe, ut eos etiam à cæleſti proviſione exoſos cernamus: quæ in ipſos tanta veſania perſeverat, cùm incredibili* arrogantiâ perſuadeant* ſibi, quæ nec dici, nec audiri fas eſt, deſciſcentes à recto judicio dato, quo cæleſti proviſione meum judicium eos comperi poſtulare: quæ vis malignitatis in eorundem pectoribus perſeverât. Quotiens à me jam ipſo* improbiſſimis aditionibus ſuis ſunt condignâ reſponſione oppreſſi? qui utique ſi hoc ante oculos habere voluiſſent, minimè hoc ipſum interpoſuiſſent. Meum judicium poſtulant, qui ipſe judicium Chriſti expecto. Dico enim, ut ſe veritas habet, ſacerdotum judicium ità debet haberi, ac ſi ipſe Dominus reſidens judicet. Nihil enim licet his aliud ſentire, vel aliud judicare, niſi quod Chriſti magiſterio ſunt edocti. Quid igitur ſentiunt maligni homines, officia, ut verè dixi, diaboli? Perquirunt ſecularia, relinquentes cæleſtia. O rabida furoris audacia! ſicut in cauſis gentilium fieri ſolet, appellationem interpoſuerunt. Equidem gentes minora interdùm judicia refugientes, nbi juſtitia citò deprehendi* poteſt, magis ad majora judicia auctoritate interpoſitâ ad appellationem ſe conferre ſunt ſolitæ. Quid hi detractores legis, qui renuentes cæleſte judicium, meum putaverunt poſtulandum, ſic ſentire de Chriſto ſalvatore? Ecce jam proditores, ecce ſine ullâ acriori diſquiſitione, ipſi per ſemet prodiderunt facinora ſua. Quæ ab ipſis ſentitur humanitas, qui in ipſo Deo immanes proſilierunt? Equidem, fratres chariſſimi, licèt hæc in ipſis videantur deprehenſa, nihilominùs vos, qui Domini ſalvatoris ſequimini viam, patientiam adhibete, datâ his adhuc optione quid putent deligendum: ac ſi eos in iiſdem videritis perſeverare, protinùs cum his quos Dominus dignos cultui ſuo judicavit, proficiſcimini, & redite ad proprias ſedes, meique mem nrote, ut mei Salvator noſter ſemper miſereatur. Cæterùm direxi meos homines, qui eoſdem infandos deceptores religionis protinùs ad comitatum meum perducant, nt ibi degant, ibi ſibi mortem pejus pervideant. Dedi quoque literas competentes ad eum, qui Vicariam præfecturam per Africam tuetur, ut quotquot hujus inſaniæ ſimiles invenerit, ſtatim eos ad comitatum meum dirigat, ne ulteriùs ſub tantâ claritate Dei noſtri ea ab ipſis fiant, quæ maximam iracundiam cæleſtis providentiæ poſſint incitare. Incolumes vos Deus omnipotens tribuat votis meis, & veſtris, per ſecula fratres cariſſimi.

* in mſ. ſic.
* in mſ. ſpeca.
* in mſ. clarent.
* in mſ. incredibilia.
* in mſ. perſuadendum.
* in mſ. ipſum.
* ſ. reprehendi.

EPISTOLA CONSTANTINI IMPERATORIS AD PROBIANUM PROCONSULEM AFRICÆ,

Anno 315.

Ex Auguſtino lib. 3. contra Creſconium cap. LXX. *pag.* 476. *& Epiſt.* 88. *num.* 4. *p.* 214.

Imperatores Cæſares Flavii, CONSTANTINUS MAXIMUS, & VALERIUS LICINIUS ad PROBIANUM Proconſulem Africæ.

ÆLIANUS prædeceſſor tuus, meritò, dùm vir perfectiſſimus Verus Vicarius Præfectorum tunc per Africam noſtram incommodâ valetudine teneretur, ejuſdem partib[a] functùs, inter cetera etiam id negotium vel invidiam, quæ de Cæciliano Epiſcopo Eccleſiæ catholicæ videtur eſſe commota, ad examen ſuum atque juſſionem credidit eſſe revocandam. Etenim cùm jam Superium Centurionem, & Cæcilianum magiſtratum Aptungitanorum, & [1] Saturninum Excuratorem, & Calibium juniorem ejuſdem civitatis Curatorem, atque Solonem ſervum publicum ſupraſcriptæ civitatis præſentes eſſe feciſſet, audientiam præbuit competentem, adeò ut cùm Cæciliano fuiſſet objectum quòd à Felice eidem epiſcopatus videretur eſſe delatus, cui divinarum ſcripturarum proditio atque exuſtio videretur objecta, innocentem de eo Felicem fuiſſe conſtiterit. Deniquè cùm Maximus Ingentium Decurionem Ziquenſium civitatis epiſtolam Cæciliani Exduumviri [2] falſaſſe contenderet, eumdem ipſum Ingentium ſuſpenſum, actis quæ ſuberant, pervidimus, & ideò minimè tortum quòd ſe Decurionem Ziquenſium civitatis aſſeveraverit. Undè volumus ut eumdem ipſum [3] Ingentium ſub idoneâ proſecutione ad comitatum meum Conſtantini Auguſti mittas, ut illis qui in præſentiarum agunt, atque diuturnis diebus interpellare non deſinunt, audientibus & coram aſſiſtentibus apparere & intimari poſſit fruſtrà eos Cæciliano Epiſcopo invidiam comparare atque adverſùs eum violenter inſurgere voluiſſe. Ità enim fiet ut omiſſis, ſicut oportet, ejuſmodi contentionibus, populus ſine diſſenſione aliquâ religioni propriæ cum debitâ veneratione deſerviat.

ANNOTATIONES.

[1] Hic ille eſt Calidius ſeu Claudius Saturianus, ut legitur apud Optatum in lib. 1. qui Curator civitatis Aptungenſis fuerat tempore perſecutionis tradendorum codicum, id eſt, Diocletiano VIII. & Maximiano VII. Coſſ. anno Chriſti 303. iſque idcircò in judicium inductus eſt, ut ex ejus fide & ex Geſtis municipalibus apud ipſum olim confectis inveſtigaretur utrùm Felix epiſcopus Cæciliani ordinator prodidiſſet ſacros codices. Eamdem ob cauſſam vocati ſunt Superius centurio, quis nimirùm militibus & centurione utebantur magiſtratus cùm ſcripturas à Chriſtianis vi extorquerent, & Alfius Cæcilianus, quòd ejuſdem perſecutionis tempore magiſtratum, ſeu duumviratum municipii Aptungenſis geſſiſſet, quòdque examinanda eſſet ipſius ad Felicem epiſtola. Calibius verò junior, qui apud Optatum Galidius Gratianus appellatur, quia curator erat ejus anni, ſcilicet 314. quo agebatur quæſtio de Felice, accitus eſt, fortè ut acta municipalia ſuperioris temporis magiſtratuum proferret.

[2] Editi, *ex divino jure.* mſſ. plerique, *ex duumviris.* Sed legendum haud dubiè uno verbo, *exduumviri.* Agitur nempè de Alfii Cæciliani epiſtolâ ab ipſo poſt duumviratum ſcriptâ, ut patet ex Geſtis purgationis Felicis.

[3] Cenſet Baronius hanc epiſtolam ad Probianum ſcriptam eſſe ante Arelatenſe concilium anni 314. & Ingentium concilio huic exhibitum dicit. Contrà Henricus Valeſius affirmat datam epiſtolam conſulatu Conſtantini & Licinii IV. id eſt, an. 315. quo anno Petronium Probianum proconſulem Africæ fuiſſe conſtat, cùm ex codice Theod. in tit. de Appellat. tùm ex eo quòd Ælianus, qui ejus prædeceſſor hîc dicitur, proconſulatum Africæ ſuſtinuerit conſulatu Volu-

ſiani & Anniani, id eſt an. 314. At quo menſe proconſulatum adierit Probianus, & utrùm non ante initium an. 315. minimè oſtendit Valeſius. Porrò extſtat Conſtantini conſtitutio *ad Probum*; data 1. April. an. 314. ubi Godefridus legendum conjicit, *ad Probianum*.

Anno 315. menſe Auguſto.

EPISTOLA CONSTANTINI IMPERATORIS

AD EPISCOPOS PARTIS DONATI,

De ſuper nomine Cæciliani, quà accerſendum eum declarat.

CONSTANTINUS AUGUSTUS Epiſcopis.

ANTE paucos quidem dies, juxta poſtulatum veſtrum, boc mihi placuerat, ut ad Africam reverteremini, ut illic omnis cauſa quæ vobis adversùs Cæcilianum competere videtur, ab amicis meis quos elegiſſem, cognoſceretur, atque finem debitum reciperet. Verùm diù mihi cogitanti, & in animo meo non immeritò volventi, id potiſſimum viſum eſt, ut quoniam ſcio quoſdam ex veſtris turbulentos ſatis & obſtinato animo rectum judicium & integræ veritatis rationem minimè reſpicere, ac per boc venire forſitan, ut ſi ibidem cognoſcatur, non ut condecet & veritatis ratio expoſtulat, res finem accipiat, atque aliquid tale eveniat, nimiâ veſtrâ obſtinatione, quod & divinitati cæleſti diſpliceat, & exiſtimationi meæ, quam ſemper inlibatam cupio perſeverare, plurimùm impediat, placuit mihi, ſicut dixi, ut Cæcilianus, juxta prius tractatum, huc potiùs veniat, quem credò juxta litteras meas mox adfuturum. Polliceor autem vobis, quòd ſi præſente ipſo de uno tantùm crimine vel facinore ejus per voſmetipſos aliquid probaveritis, id apud me ſit, ac ſi univerſa quæ ei intenditis, probata eſſe videantur. Deus omnipotens perpetuam tribuat ſecuritatem.

Huc pertinent hæc Auguſtini verba, epiſt. 43. *n.* 30. Juſſit enim ille (Conſtantinus) ut ei partes ad agendam cauſſam Romam occurrerent. Quò cùm Cæcilianus neſcio quâ cauſâ non occurriſſet, interpellatus ab eis, præcepit ut Mediolanum ſequerentur. Tunc ſe aliqui eorum ſubtrahere cœperunt, fortaſſè indignati, quia non eſt eos imitatus Conſtantinus, ut jam ſtatim atque velociter Cæcilianum damnaret abſentem. Quod ubi cognovit providus Imperator, reliquos ab officialibus cuſtoditos fecit Mediolanum pervenire.

Interim conſilium cœpit rei judicandæ in Africà, ut conſtat ex epiſtolà ejus ſequenti ad Celſum.

EPISTOLA

EPISTOLA CONSTANTINI IMPERATORIS AD CELSUM VICARIUM AFRICÆ,

Circa finem Anni 315.

In quâ promittit ad Africam ſe venturum ut inter Cæcilianum & Donatum de ſchiſmate in Africâ facto judicet.

CELSO VICARIO AFRICÆ *** *deeſt hic folium in mſ.*

PERSEVERARE * Menalium eum quem jamdudùm ſuſceperat inſania, cæteroſq; qui à veritate Dei digreſſi, errori ſe praviſſimo dederunt, proximè etiam tuæ gravitatis ſcripta teſtata ſunt, quibus inhærentem te juſſioni noſtræ de merito ſeditionis ipſorum, eoque tumultu quod apparabant, inhibitum eſſe memoraſti, frater chariſſime. Undè quoniam ex eo patuit ipſos nefarias res cogitaſſe. Quod enim cùm ſtatuiſſem inter ipſos, & Cæcilianum, pleniſſimè ſuper allegationibus diverſis requirere, præſentiâ meâ ſuſceptam fugam * ſubtrahere laborarunt, hoc ipſo turpiſſimo facto confeſſi, ad ea ſe redire properare, quæ & anteà fecerant, & nunc agere perſeverant. At cùm conſtet minimè unumquemque propria penitùs delicta lucrari, etiamſi paulisper eorum fuerit coercitio dilata, mandandum gravitati tuæ duxi, ut interim quidem eoſdem omittas, & diſſimulandum ſuper ipſos eſſe cognoſcas: Verùm lectâ hac epiſtolâ, tàm Cæciliano, quàm iiſdem palàm facias, quod cùm favente pietate divinâ Africam venero, pleniſſimè univerſis tàm Cæciliano, quàm his qui contra eum agere videntur, lecto dilucido judicio demonſtraturus ſum, quæ & qualis ſummæ divinitati ſit adhibenda veneratio, & cujuſmodi cùltûs delectare * videatur: adhibito etiam d[illegible]enti examine, ea quæ nunc aliqui exindè inlecebris * mentis ignorantiæque occultare ſe putant, pleniſſimè ſim reperturus, atque in luce factorum venire; eaſdem perſonas quæ res iſtiuſmodi concitant, faciuntque, ut non cum eâ quâ oportet veneratione ſummus Deus colatur, perdam atque diſcutiam. Cùmque ſatis clareat neminem poſſe beatitudines martyris eo genere conquirere quod alienum à veritate religionis & incongruum eſſe videatur, eos quos contra fas & religionem ipſam recognovero, reoſque violentiæ competentis venerationis deprehendero, ſine ullâ dubitatione, inſaniæ ſuæ obſtinationiſque temerariæ faciam merita exitia perſolvere. Scire itaquè pro certo quæ habere debeant, ad pleniſſimam fidem, ſalute etiam teſte invocatâ, quod tàm ſuper plebe, quàm ſuper clericis his qui primi ſunt, ſim diligentiſſimè quæſiturus, idque judicaturus quod veriſſimum & religioſiſſimum eſſe manifeſtum ſit: demonſtraturus etiam iiſdem, qui & qualis divinitati cultus adhibendus ſit. Nam nequaquàm me aliter maximum reatum effugere poſſe credo, quàm ut hoc quod improbè fit, minimè exiſtimem diſſimulandum: cùm id * potiùs agi à me pro inſtituto meo, ipſiuſque principis munere oporteat, quàm ut diſcuſſis erroribus omnibuſque temeritatibus amputatis, veram religionem univerſos, concordemque ſimplicitatem, atque meritam omnipotenti Deo culturam præſentare perficiam.

* *legendum præſentiæ meæ ſe ſuſceptâ fugâ.*

* *f. cultu delectari.*

* *f. in latebris.*

* *f. nihil.*

EX

Anno 316. **EPISTOLA CONSTANTINI**

AD EUMALIUM VICARIUM AFRICÆ,

Datâ IV. Idus Novembres Sabino & Ruffino Coſſ. (316.)

SENTENTIA DE ABSOLUTIONE CÆCILIANI

QUAM MEDIOLANI PRONUNTIAVERAT,

Relata ab Auguſtino contra Creſconium lib. 3. cap. LXXI. *n.* 82. *T.* 9. *Oper. Aug. p.* 476.

I*Nſero adhuc & verba Conſtantini ejus ad* [a] *Eumalium Vicarium, ubi ſe inter partes cognoviſſe, & innocentem Cæcilianum comperiſſe teſtatur. Cùm enim narraſſet in his quæ ſuprà locutus eſt, quemadmodùm ad judicium ejus poſt epiſcopalia judicia partes perductæ fuerint:* In quo pervidi, *inquit*, Cæcilianum virum omni innocentiá prædıtum, ac debita religionis ſuæ officia ſervantem, eiſque ità ut oportuit ſervientem: nec ullum in eo crimen reperiri potuiſſe, eidem apparuit, ſicut abſenti fuerat adverſariorum ſuorum ſimulatione compoſitum.

De eodem judicio Auguſtinus, Breviculo Collationis diei 3. *cap.* 19. Recitatum eſt judicium Conſtantini, quemadmodùm ſe inter partes cauſſam Cæciliani cognoviſſe ad Eumalium Vicarium Africæ ſcripſiſſet, quod remotis omnibus arbitris, Cæcilianum innocentem, illos calumnioſiſſimos cognoviſſe teſtatus eſt.

Idem in lib. poſt Collationem cap. 33. Conſtantinus ad Eumalium Vicarium de Purgatione Cæciliani ſcripſit Sabino & Ruffino Coſſ. IV. Idus Novembres, id eſt, poſt biennium & menſes ferè octo, *à purgatione Felicis ſub Æliano Proconſule, Volvſiano & Anniano Coſſ.* XV. *Kalendas Martias.*

In Indice collationis Carthaginenſis 3. *c.* 516. *legitur:* Recitatio judicii Conſtantini, quo apud ſe quoque Cæcilianum fuiſſe purgatum poſt Arelatenſe concilium ſignificat Imperator.

Ibid cap. 521. Interlocutio quòd inter partes ſententiam tulerit Imperator.

Ibid. cap. 523. Interlocutio hoc ipſum ſignificans ex reſcripto Principis ſuperiùs recitato.

ANNOTATIO.

[a] Am. & Er. *ad alium.* MSſ. *ad Eumalium.*

EXEMPLUM EPISTOLÆ

Anno 316.

PRÆFECTORUM PRÆTORIO

AD CELSUM VICARIUM.

Quæ remittuntur in Africam Donatiſtæ qui in Gallias venerant propter cauſam Cæciliani.

PETRONIUS ANNIANUS & JULIANUS Domitio Celſo Vicario Africæ.

QUONIAM Lucianum, Capitonem, Fidentium & Naſutium epiſcopos, & Mammarium presbyterum qui * ſecundùm cæleſte præceptum domini Conſtantioi Maximi invicti ſemper Auguſti ad Gallias cum aliis legis ejus hominibus venerant, dignitas ejus ad lares proprios venire præcepit, angarialem his cum annonariâ competentiâ uſque ad Arelatenſem portum ſecundùm imperatum æternitatis ejuſdem clementiſſimi principis dedimus, frater, quâ indè Africam navigent. Quod ſolertiam tuam literis noſtris ſcire conveniat. Optamus te, frater, feliciſſimum benè valere. Hilarius princeps obtulit IIII. Kalendas Maïas. Triberis.

* deeſt qui in mſ.

LEX

IMPERATORIS CONSTANTINI

IN DONATISTAS.

AUguſt. ep. 105. n. 9. Tunc Conſtantinus prior contra partem Donati ſeveriſſimam legem dedit.

Idem ep. 88. *n.* 3 Primus (Conſtantinus) contra veſtram partem legem conſtituit, ut loca congregationum veſtrarum fiſco vindicarentur.

Idem lib. 2. *contra litteras Petiliani cap.* 92. *n.* 205. Conſtantinus vobis baſilicas juſſit auferri.

Ejuſdem legis fit mentio l. 2. *cod. Theod. tit.* Ne ſanctum baptiſma iteretur.

Anno 317.

EPISTOLA CONSTANTINI IMPERATORIS AD EPISCOPOS ET PLEBEM AFRICÆ,

Ut Donatiſtas tolerent.

CONSTANTINUS AUGUSTUS univerſis Epiſcopis per Africam, & plebi Eccleſiæ Catholicæ.

QUOD fides debuit, quantum prudentia valuit, prout puritas potuit, tentaſſe me per omnia humanitatis & moderationis officia optimè ſcitis, ut, juxta magiſteria legis noſtræ, pax illa ſanctiſſimæ fraternitatis, cujus gratiam Deus ſummus famulorum ſuorum pectoribus * immiſcuit, ſtabilita per omnem concordiam teneretur. Sed quia vim illam ſceleris infuſi paucorum licèt, ſenſibus pervicaciter inhærentem, intentionis noſtræ ratio non potuit edomare, favente adhuc ſibi huic nequitiæ patrocinio, ut extorqueri ſibi omninò non ſinerent, in quo ſe delinquiſſe gauderent. Spectandum nobis eſt, dùm totum hoc per paucos ſedit, in populum omnipotentis Dei miſericordia mitigetur. Indè enim remedium ſperare debemus, cùm omnia bona vota, & facta referuntur. Verùm dùm cæleſtis medicina procedat, hactenùs ſunt conſilia noſtra moderanda, ut patientiâ percolamus, & quidquid inſolentiâ illorum pro conſuetudine intemperantiæ ſuæ tentant & faciunt, id totum tranquillitatis virtute toleremus. Nihil ex reciproco reponatur injuriæ: vindictam enim, quam Deo ſervare debemus, inſipientis eſt manibus uſurpare: maximè cùm debeat fides noſtra confidere, quidquid ab hujuſmodi hominum furore patietur, Martyrii gratiâ apud Deum eſſe valiturum. Quid eſt enim aliud in hoc ſæculo in nomine Dei vincere, quàm inconditos hominum impetus quietæ legis populum laceſſentes, conſtanti pectore ſuſtinere? Quod ſi obſervaverit veſtra ſinceritas, citò videbitis per gratiam, ſummæ divinitatis, ut langueſcentibus eorum inſtitutis vel moribus, qui ſe miſerrimæ contentionis vexillarios præbent, ſciant omnes non debere ſe paucorum perſuaſione pereuntes ſempiterno letho dare, quò poſſint pœnitentiæ gratiâ, ſemper vitæ æternæ, correctis erroribus ſuis, integrari. Valete voto communi per ſæcula jubente Deo, fratres chariſſimi.

* in ſuſ. ſpectatoribus.

Anno 321.

LIBELLUS DONATISTARUM AD CONSTANTINUM MISSUS,

Ut Silvanum & Collegas ab exilio revocet.

IN *Indice Collationis Carthag.* 3. *c.* 544. Proſecutio quâ Donatiſtarum, principi Conſtantino libellum aſſerunt proprios dediſſe majores, & eo principem motum, agendi eis dediſſe licentiam, & ibi Felicis Aptungitani epiſcopi qui Cæciliani fuerat ordinator, cauſa narratur.

Et apud Auguſt. in Breviculo Collationis diei 3. *c.* 21. *n.* 39. Petiverunt (Donatiſtæ) ſuum libellum eſſe recitandum, quem dicebant datum Conſtantino à majoribus ſuis. In quo libello ſatis apertéque monſtrarunt, quàm falſum dixerint de damnatione Cæciliani apud Brixiam: idem

idem quippè libellus oſtendit quemadmodùm contra eos ſenſerit Conſtantinus. Nam ibi dicunt, nullo modò ſe communicaturos *antiſtiti ipſius nebuloni*, paratoſque eſſe perpeti quidquid eis facere voluiſſet. Quem Conſtantini antiſtitem nebulonem utique Cæcilianum intelligi volebant.

RESCRIPTUM CONSTANTINI

Anno 321. 5. Mai.

AD VALERIUM ſeu VERINUM.

IN *indice Collationis* 3. *cap.* 549. Recitatur epiſtola Conſtantini ad Vicarium Verinum deſtinata, quâ libertatem agendi tribuit Donatiſtis.

Ibid. c. 550. Proſecutio Catholicorum, quæ dicit pro ſe magis epiſtolam facere Conſtantini, quia non de Cæciliano aliquid judicatum eſt, ſed furori ſuo ipſi permiſſi ſunt.

Auguſtinus in lib. poſt Collat. cap. 33 *teſtatur has* ad Valerium *ſeu* Verinum Vicarium de illorum exſilio ſoluto, & eorum furore Deo vindici dimittendo literas datas Criſpo & Conſtantino iterùm Conſulibus tertio Nonas Maïas, id eſt, poſt quartum annum & menſem ferè ſextum, *elapſum à tempore reſcripti Eumalio directi. Confer Breviculum Collat.* 3. *c.* 22. *& epiſt.* 141. *n.* 9. *Tom.* 2. *op. Aug.*

RESCRIPTUM CONSTANTINI

Anno 330. 5. menſ. Februarii.

AD EPISCOPOS NUMIDAS,

Ubi hæretici tulerunt baſilicas à Catholicis ut ad aliam baſilicam faciendam ſibi locum vel domum eis dent.

CONSTANTINUS VICTOR MAXIMUS ac Triumphator ſemper Auguſtus Zeuzio, Gallico, Victorino, Sperantio, Januario, Felici, Creſcentio, Pantio, Victori, Babbutio, Donato Epiſcopis.

CUM ſummi Dei, qui hujus mundi auctor & pater eſt, cujus beneficiò vitam carpimus, cælum ſuſpicimus, humanâ etiam ſocietate gaudemus, hanc voluntatem eſſe conſtet, ut omne humanum genus in commune conſentiat, & quodam ſocietatis affectu, quaſi mutuis amplexibus glutinetur: non dubium eſt hæreſes & ſchiſma à Diabolo; qui caput eſt malitiæ, proceſſiſſe. Et ideò quidquid ab hæreticis geritur, ejus inſtinctu fieri, qui eorum ſenſus, mentes, cogitationeſque poſſedit nulla dubitatio eſt. Nam cùm ejuſmodi homines in ſuâ poteſtate redegerit, iſdem uſquequaque dominatur. Quid autem boni efficere inſanus, perfidus, irreligioſus, profanus Deo contrarius, Eccleſiæ ſanctæ inimicus poteſt, qui à Deo ſancto, vero, juſto, ſummo, atque omnium Domino recedens qui nos conſtituit & in hac luce produxit, qui ſpiritum ad vitam, quam carpimus, dedit; & qui nos id quod ſuum eſſe voluit, & omnia ſuâ voluntate perfecit, ad Diaboli partem prono errore decurrit? Sed quia ſemel poſſeſſus animus à malo, neceſſe eſt doctoris ſui operibus inſtare, ea perficiat quæ æquitati & juſtitiæ contraria videantur, idcircò hi qui à Diabolo poſſeſſi ſunt, ejus falſitati & nequitiæ obſequuntur. Non autem mirandum* eſt, à bonis improbos diſcedere. Nam ſic rectè proverbio ſignatum eſt, Pares cum paribus congregari: qui malo impiæ mentis infecti ſunt, neceſſe eſt à noſtrâ ſocietate diſſideant. Homo ſiquidem malus, ut ſcriptura loquitur, de malo theſauro profert mala: bonus verò ex bono profert bonum. Sed quià, ut dictum eſt, hæretici & ſchiſmatici, qui bonum relinquentes & malum

* *in mſ.* miratum.

ſectantes, ea perficiunt quæ Deo diſpliceant, Diabolo, qui eorum pater eſt, approbantur adhærere, rectiſſimè & ſapienter gravitas veſtra fecit, & ſecundùm ſanctum fidei præceptum, ab eorum perverſis contentionibus temperando, & iiſdem remittendo quod idem ſibi indebitum atque alienum uſurpare contendunt: ne, ſicuti eſt eorum perverſitas maligna & perfida, ad ſeditiones uſque prorumperent, & inter turbas atque concentûs ſui ſimiles incitarent, atque ità aliquid exſiſteret, quod ſedari non oporteret. Sceleratum quippe eorum propoſitum ſemper requirit Diaboli opera perficere. Et ideò cùm à ſacerdotibus Dei per patientiam cum ipſo ſuo patre * ſuperantur * ſibi hi qui cultores Dei ſummi gloriam, illis verò damnationem comparent, & condigna ſupplicia. Ex hoc quippe majus Dei ſummi exſtat * juſtiuſque judicium, quod eos æquo animo tolerat, & patientia condemnat, his omnia quæ ab ipſis proceſſerunt, ſuſtinendo. Deus ſiquidem ſe omnium vindicem promiſit. Et ideò cùm vindicta Deo permittitur, acrius de inimicis ſupplicium ſumitur. Quod vos nunc famulos & ſacerdotes Dei libenter feciſſe cognovi, & ſatis gratulatus ſum, quod de impiis & ſceleratis, ſacrilegis & profanis, perfidis & irreligioſis, & Deo ingratis, & Eccleſiæ inimicis nullam vindictam poſcitis, & ut idem potiùs ad veniam pertineant poſtulatis. Hoc eſt verè ac penitùs Deum noſſe, hoc eſt præceptis inſiſtere, hoc eſt feliciter credere, hoc eſt verè ſentire, hoc eſt ſcire, quod major vindicta in contrarios Eccleſiæ provocetur, cùm iiſdem in ſæculo parcitur. Acceptâ igitur epiſtolâ ſapientiæ & gravitatis veſtræ, comperi hæreticos ſive ſchiſmaticos eam baſilicam Eccleſiæ Catholicæ, quam in Conſtantinâ civitate juſſeram fabricari, ſolitâ improbitate invadendam putaſſe, & frequenter tam à nobis quàm à judicibus noſtris ex noſtrâ juſſione commonitos, & reddere, quod ſuum non erat, noluiſſe, vos tamen imitatores patientiæ Dei ſummi, eorum malitiæ placidâ mente, ea quæ veſtra ſunt, relinquentes, & potiùs locum vobis invicem alium fiſcalem ſcilicèt poſcere.

* in mſ. ſuperant.

* in mſ. exiſtat.

Quam petitionem, more inſtituti mei, libenter amplexus ſum, & ſtatim ad Rationalem competentes litteras dedi, ut domum bonorum noſtrorum tranſgredi faciat, cum omni jure ſuo, ad dominium Eccleſiæ Catholicæ, quam promptâ liberalitate donavi, ac vobis tradi protinùs juſſi. In quo tamen loco ſumptu fiſcali baſilicam erigi præcepi. Ad Conſularem quoque ſcribi mandavi Numidiæ, ut ipſe in ejuſdem Eccleſiæ fabricatione in omnibus ſanctimoniam veſtram juvaret. Lectores etiam Eccleſiæ Catholicæ, & hypodiacones, reliquos quoque qui * inſtinctu memoratorum quibuſdam pro moribus ad munera, vel ad Decurionatum vocati ſunt, juxta ſtatutum legis meæ ad nullum munus ſtatui evocandos. Sed & eos, qui ducti ſunt hæreticorum inſtinctu, juſſimus protinùs moleſtiæ perfunctionibus abſolvi. De cætero etiam legem meam ſuper Eccleſiaſticos Catholicos datam cuſtodiri, mandavi: quæ omnia ut veſtræ patientiæ palàm fierent, harum literarum teſtificatione perſcripta ſunt. Et utinàm quidem hæretici vel ſchiſmatici aliquandò ſuæ ſaluti providerent, & deterſis eorum tenebris ad viſionem veræ lucis oculos aperirent, & à Diabolo ſecederent, & ad Deum qui unus & verus, qui omnium judex eſt, vel ſerò confugerent. Sed quia conſtat eos in ſuâ malitiâ manere, & in ſuis facinoribus mori velle, ſufficit iiſdem commonitio noſtra, & præcedens aſſidua cohortatio. Si enim juſſionibus noſtris obtemperare voluiſſent, ab omni malo liberarentur. Nos tamen, fratres, ſequamur quæ noſtra ſunt, mandatis inſtemus, cuſtodiamus divina præcepta, ex bonis actibus vitam noſtram ab erroribus vindicantes, favente Dei miſericordiâ, per rectum limitem dirigamus.

* qui non eſt in mſ.

Data Non. Febr. Serdica.

Expliciunt S. Optati Epiſcopi libri numero ſeptem, vel Geſta Purgationis Cæciliani Epiſcopi & Felicis ordinatoris ejuſdem: necnon Epiſtola Conſtantini Imperatoris. Amen.

Deo gratias*.

* deeſt in mſ.

DONATISTÆ CUJUSDAM Circa ann. 340.

SERMO

DE VEXATIONE DONATISTARUM

Temporibus Leontii & Urſatii.

Nunc primùm editus ex codice mſ. Bibliothecæ Illuſtriſſ. & Reverend. Epiſcopi Catalaunenſis, quingentorum circiter annorum, Opus vetuſti admodùm auctoris.

IN SEQUENTEM SERMONEM ADMONITIO.

ETSI ſubſequens inſtrumentum, quod nondùm editum fuerat, non paucas in Catholicos calumnias contineat, haud debuit tamen à nobis omitti; tùm magnam lucem tùm Optati dictis, tùm Donatiſtarum hiſtoriæ afferat. Sermo eſt habitus IV. *Idus Martii in ſolemni & anniverſariâ commemoratione quorumdam Donatiſtarum qui apud ſuos pro martyribus habebantur. Inſcribitur in manuſcripto:* De Paſſione ſanctorum Donati & Advocati. *At in ipſo ſermone neutrius nomen habetur: fit tantùm ibi mentio Honorati Epiſcopi Scilibenſis aut potiùs Sicilibenſis in provinciâ Proconſulari, qui ex Abvocatenſi oppido Carthaginem venerat. Undè non Donati, neque Advocati, ſed Honorati potiùs Paſſio dici deberet. Deſcribitur autem illic militaris executio adversùs aliquot Donatiſtas Carthagini geſta: in quâ erepta eſt eis baſilica. De tempore nihil conſtat; niſi quod dicitur ibi,* Cæciliano Eudinepiſo tunc inſtante res geſta, aſſentiente Leontio, Duce Urſatio, Marcellino tunc Tribuno. *Cæcilianus Eudinepiſus non alius eſt à Carthaginenſi Epiſcopo. Nam & poſteà perſecutio iſta vocatur Cæcilianenſis, erectique dicuntur in memoriam martyrum tituli*, ne alios quandoque poſtmodùm epiſcopatûs nomine geſtæ rei expertes deceperit parricida. *Quibus verbis Cæcilianum Carthaginenſem deſignari perſpicuum eſt. Cùm ergò is Sardicenſis concilii tempore, hoc eſt anno* 347. *è vivis ſublatus fuerit, & Gratus ejus ſucceſſor huic concilio interfuerit, neceſſe eſt ea quæ hìc narrantur, ante hunc annum contigiſſe. Leontii & Urſatii velut operariorum unitatis in Donatiſtas ſævientium non uno in loco fit mentio. Apud Optatum noſtrum libro* 3. §. 1. *p.* 47. *&* 48. Ab Operariis unitatis multa quidem aſperè geſta ſunt, ſed ea quid imputatis Leontio, Macario, vel Taurino? *& eodem in libro* §. X. *p.* 65. Diſplicent vobis tempora, neſcio cujus, Leontii, Urſatii, Macarii & ceterorum...... Fuit primò tempeſtas ſub Urſatio..... ſecuta eſt pluvia ſub Gregorio........ poſt pluviam ſecuti ſunt lapides ſub Operariis unitatis, *Creſconius apud Auguſtinum dicit Silvanum Cirtenſem communicare noluiſſe Urſatio & Zenophilo perſequentibus, & ideò actum eſſe in exilium. Petilianus quoque Donatiſta commemorans eos comites qui Donatiſtis infenſi fuerant, Urſatium inter eos commemorat:* Periit, *inquit*, Macarius: periit Urſatius, cunctique comites veſtri, Dei pariter vindictâ perierunt, Urſatium namque barbaricâ pugnâ proſtratum ſævis unguibus alites, canumque avidi dentes morſibus diſcerpſerunt. *In Actis Collationis Carthaginenſis diei* 3. *cap.* 258. *refertur epiſtola Januariani aliorùmque Epiſcoporum Donatiſtarum, in quâ perſecutores Donatiſtarum ità enumerant:* Nam ut omittamus quantus ſanguis Chriſtianus effuſus ſit, per Leontium, Urſatium, Macarium, Paulum, Taurinum, Romanum, ceteroſque executores, quos in ſanctorum necem

à principibus ſæculi meruerunt; quandò plurimi venerabiles ſacerdotes occiſi, alii in exilium relegati, Chriſtianitas latè vexata, ſacra ſtrupata virginitas, proſcripti divites; ſpoliari pauperes, ablatæ baſilicæ, atque acti in fugam profugi ſacerdotes; *quibus conſimiles ſunt eæ calumniæ quæ in præſenti recitantur inſtrumento. De Marcellino Tribuno in Africâ nihil habemus: nam is profectò diverſus eſt ab eo qui Collationi Carthaginenſi præfuit. Conſtat enim hæc contigiſſe Conſtantis Imperatoris tempore, etiam antequàm Paulus & Macarius in Africam mitterentur. Quippè in omnibus locis modò citatis Leontius & Urſatius Macario & Paulo ac Taurino præmittuntur: & apertè Optatus Urſatium aliis priorem fuiſſe oſtendit: Leontium verò qui ſemper Macario præponitur, ejuſdem ætatis cum Urſatio fuiſſe conſtat ex præſenti inſtrumento, in quo eodem tempore Leontius comes, & Urſatius dux fuiſſe perhibentur. Urſatium autem jam à temporibus Silvani Cirtenſis & Zenophili pro Catholicâ pugnaſſe conſtat. Qui Zenophilus anno 320. de causâ Silvani cognovit, ut conſtat ex actis ſuprà relatis. Videntur itaque, quæ hic referuntur contigiſſe circa annum 340. aut paulò-pòſt, certè antequàm Macarius mitteretur in Africam circa annum 348. Donatus autem ille, cujus fit mentio in titulo, videtur eſſe idem cum Donato Bagaienſi qui cum Marculo paſſus eſt; de quo Optatus lib. III. § VI. p. 60. cujus etiam mentio fit in martyrologio Uſuardi ad diem I. Martii, ubi dicitur paſſus ſub Urſatio duce & Marcellino tribuno, quod cum actis noſtris concinit. Sed Donatus ille ex Auguſtino Homiliâ XI. in Joannem, in puteum miſſus dicitur, quod nulli è martyribus cujus fit hic mentio, convenire poteſt: cùm omnes in baſilicâ à militibus cæſi fuerint. Ergò alienus eſt titulus ab ipſo ſermone, uti jam obſervatum eſt. Cæterùm opus iſtud eſt Afri cujuſdam ſcriptoris non infantis, & licèt in Eccleſiam Catholicam egregiè maledici, attamen haud indocti & imperiti: imò hominis eſt in ſacris litteris & in Chriſtianæ doctrinæ præceptis non mediocriter verſati, qui multa præclara profert, utinàm in meliori causâ. Antiquum eſſe ſcriptorem ſtylus apertè convincit, patètque, ſermonem habitum eo tempore quo Donatiſtarum ſecta vigebat in Africâ. Nomen ſcriptoris ignotum.*

IIII. Idus Martii Sermo de Paſſione SS. Donati & Advocati.

I. SI manifeſta perſecutionum geſta non otiosè conſcripta ſint, nec inconſultè in honorem martyrum, & ædificationem credentium anniverſariâ ſolemnitate leguntur: cur non magis ſubdolæ fraudes [1] & blandæ deceptionis inſidiæ cooſcribantur pariter & legantur, quæ ſub obtentu religionis animas fraudulentâ circumventione ſubvertunt. Magis enim neceſſaria inſtructio illic eſt, ubi profeſſa hoſtilitas non eſt, quia hoſtilis ſocietas ad decipiendum facilis & proxima eſt, *& inimici*, inquit, *hominis domeſtici ejus*. Ideò alienum ab officio religionis & pietatis erit nonſolùm martyrum glorias invidâ quodammodò taciturnitate comprimere, ſed eo patrocinante ſilentio deceptoriâ ſubtilitate celare quod ſalutare eſt. Quid enim tam periculosè tacetur à prudentibus, quàm inutiliter à ſimplicibus ignoratur. Quoniam quidem, ut facile eſt, incautos appellatione nominis Chriſti à fallacibus decipi, ità neceſſe eſt fugere hoc nomen miniſtros Antichriſti. Proditione ergò luporum latentium ſub veſtitu ovium aut liberabuntur inſtructi, qui imperitiâ fallebantur, aut contumaces vitio ſuo perient ſine culpâ & periculo prædicantium Chriſtianorum ergò cauſa repetendi quæ geſta ſunt, & utilitatis & juſtitiæ plena ſunt, quia fideles commemorando corroborantur, & rudes quoſque ad tolerantiam tentationum inſtigant, & inimicos detegendo condemnant. Prædicet ergò patientiſſimam filiorum ſuorum fidem pia mater Eccleſia. Recognoſcat & fructum operis ſui latronum crudeliſſimorum ſpelunca. Ergò jam veniamus ad cauſas.

Matt. 10. 36.

II. Res apud Carthagioem geſta eſt Cæciliano [2] Eudinepiſo [3] tunc inſtante, aſſentiente Leontio comite, duce Urſatio, Marcellino tunc Tribuno, Diabolo tamen omnium iſtorum conſiliatore exiſtente. Primò etenim ut inveterato draconi mos eſt inſitus, quaſi non ipſe jamdudùm perſecutione manifeſtâ Chriſtiani nominis impugnator extiterit, eos quos apertâ perſecutione [4] ſuperare non potuit, callidâ fraude circumvenire molitus eſt, ut eò faciliùs deceptio proderet, quo deceptionis auctor latuiſſet. Sed quibus præcepta divina ſemper ſunt arma victricia, tam blandientis intellexerunt inſidias quàm minis ſævientis tuoc territi non ſunt. At ubi ergò non blandiendo

cautos vigilanteſque fefellit, ſciens invidus artifex illos quos jamdudùm publicâ ſtrage dejecerat, ad eum quem negaverunt reverti per pœnitentiam poſſe, ipſumque Dominum ad ſuſcipiendam dolentium exomologeſim promptum utpotè non volentem mortem morientis, quantùm ut revertatur & vivat, mentes quas in prælio tormentorum metu ſubegit, blandimentis adversùs tempora pacis erexit, ablatâ humilitate, quâ ſolâ poſſet ira Dei indignantis mitigari, inſinuatâque ſuperbiâ quâ certiſſimè ſcivit Deum graviùs offendi, poſſe tenere lapſos illicitè rursùs Eccleſiaſticos honores [5] inſinuans, quos tunc tenuerant ſacramentorum cæleſtium deſertores. Tantumdem horum falsâ proditione nunc lætus, quàm imbecillitate fidei nuper gavius. Imò ſecurior modò cùm quaſi Epiſcopi vel Chriſtiani dicuntur, quàm tunc cum nominis negatione ruerunt: tantùm inimicos habens ibi nomine nuncupari ſuos, dummodò tali fraude tutiùs, ut jam diximus, teneat, quos falsâ appellatione ludificat: non ſolùm oblectans inani gloriâ miſeros, ſed & regali amicitiâ muneribúſque terrenis circumſcribens avaros.

III. Tamen inſatiabilis prædo moleſtè ferens quòd non omnes hac arte poſſederit, ſubtilius argumentum ad violandum fidei ſinceritatem invenit ſalutis inimicus. Chriſtus, inquit, amator unitatis eſt, unitas igitur fiat [6]: ante plebem nimis ſibi ſemper obſecutam, ideóque à Deo deſertam, Catholicam vocans [7] ut de præjudicio nominis, qui communicare noluerunt, hæretici dicerentur. Mittit pecuniis [8] quibus vel fidem caperet, vel profeſſione legis occaſionem faceret avaritiæ. Sed cùm his omnibus illecebrantibus tentamentis rigidus atque inflexibilis tenor juſtitiæ devotiùs obſiſteret, jubentur intervenire judices, coguntur ut cogant, ſeculi poteſtates, circumdantur vexillationibus domûs, proſcriptionum minæ protenduntur divitibus, profanantur ſacramenta, ſuperinducta gentilitatis caterva, conventicula ſacra fiunt luculenta convivia.

IV. Jam quæ dicta vel geſta ſunt, illic inter epulas laſcivientium juvenum & ubi preſtò fuerint aſpernamenta fœminarum ſcelus eſt edicere fideliſſimi fratres. Quanta repentè rerum mutatio! Baſilica in popinam, ne turpiùs dicam, converſa eſt. Qui dolor videre in domo Dei tantum piaculum, locum illum caſtis precibus & votis aſſuetum, inceſtis operibus, & ſpuriis vocibus profanari! Quis oro hominum cujuſlibet extremæ conditionis intra ſuos parietes id fieri pateretur? Nemo hoc vellet, niſi qui & facere poſſet. Quis talia vel filiis diaboli auctoribus geſta negat, vel facti auctores Chriſtianos appellat, niſi qui aut ipſum diabolum excuſatum velit, aut de Chriſto Domino aliter ſentit? Quanta ſerpentis induſtria! Quanta his malis expediendis incubuit, ut tam ſua familia divino nomine titulata ſe celaret ex nomine, quàm nomen ſuis operibus infamaret. O veneranda divinæ patientiæ virtus! quæ tantùm ſe extendente mali nequitiâ ſuſtinens patitur, ut facta ſubdoli hoſtis ſibi vel ſuo nomini reputet. Ne quiſquam æſtimet leve, quid accidere quotiens ſchiſmata & hæreſes oriuntur, quarum utique miniſterio profano & opere adulterino Deum & Chriſtum infamat Sathanæ transfiguratio.

V. Sed ne à propoſitis longiùs evagemur, ſactarum virginum ſtupra prætereamus, ab illis ſacerdotum Dei diſſimulo cædes, contumelias, prædas & ſpolia taceo, ut etiam ipſi intelligant pauca nos de multo conſulto decerpere, & ea breviter ac verecundè proferre, utpotè qui non vindictam de inimicis ſtudeamus exigere, ſed miſerorum animas de lupi rapacis faucibus & de ipſo jam penè draconis ore liberare. Poterat igitur diſciplinæ ſalutaris everſor caſtitatem fidei unitatis vocabulo violare, id eſt, unitatem ipſam ſibi non Deo cogere. Quod neque rectores hujus mundi, & harum tenebrarum fieri præcipiebant, ut id quod jubebatur quale fuiſſet perſona præcipientis indicaret. Quæ & quanta inter hæc edita Eccleſiæ Dei & Chriſti glorioſa exempla? quæ Chriſtianæ profeſſionis ſigna? exilia quæ? veræ fidei & integræ devotionis indicia publicata, quibus palàm factis nullum potuit veritas lateſſe, niſi qui contra ſuam conſcientiam ſecundùm Prophetæ ſententiam, ſpem ſuam in mendacio ponere deſtinaſſet.

VI. Ad ultima veniamus illa quæ deficientibus fallaciis & fatigaris inſidiarum machinamentis in apertas minas, manifeſtaſque furias eruperunt. Erat tunc videre militum manus traditorum furiis miniſtrantes, quæ ad perpetrandum tanti

facinoris opus memoratorum mercede conductæ ſunt: circumſtabant deniquè diligentiſſimâ curioſitate, inſpicientes ne quid illic mitiùs gerere crudelitati mercenariæ licuiſſet, quæ illam tam curioſi ſpectaculi intentionem non tam defenſio pravæ aſſertionis, quàm exactionem locati ſanguinis profitebatur. At verò populus Dei antè, licèt opinionem futuræ cædis & audierit & ex ipsâ diſpoſitione cognoverit, non ſolùm fugatus non eſt imminentis exitioſæ mortis metu, quin potiùs ad orationis domum voto paſſionis animoſiùs convolavit, ubi cùm fides ſacris lectionibus paſcitur & imperata jejunia continuis precibus ſaginantur, cúmque ipsâ prece in manu Dei commendantur animæ iniquorum manibus propinatæ, ex caſtris ecce ad inſtar dominicæ paſſionis cohors militum progreditur ad Chriſtianorum necem à Phariſæis neotericis procurata. Manus contra innocuas ad Dominum extenſas armantur fuſtibus dexteræ, quaſi minus martyrium dicerent, qui non gladiis ſed impiâ cæde fuſtibus trucidabantur.

VII. Quamquàm Honoratum [9] ſanctiſſimi Scilibenſis [10] Epiſcopi jugulum Tribuni gladius etſi non penetravit, tamen compunxit, atque ità & illic tam miniſtros diaboli furor detexit, quàm glorioſi antiſtitis patientia Chriſti Eccleſiam manifeſtavit: quia nec alius oſtendebatur Chriſti Domini ſervus, quàm ille qui hæc eadem patiebatur, quæ & ipſe
Joan. 15.20. paſſus eſt Dominus: *Non eſt*, inquit, *ſervus major domino ſuo, ſi me perſecuti ſunt, & vos perſequentur*. Quare cæſi hi ſervi Dei ſunt qui à ſeculo diliguntur, oſtendant ipſum Dominum à ſeculo fuiſſe dilectum. Si autem ſeculum nonniſi eos qui ſui ſunt diligit, neceſſe eſt eos odio habeat quos de ſeculo Dominus Jeſus ele-
Ibid. 15.19. git. *Si de ſeculo eſſetis*, inquit, *ſeculum quod ſuum eſſet, amaret; ſed quia de ſeculo non eſtis, ſed ego elegi vos de ſeculo, propterèa odit vos ſeculum.*

VIII. Denique hujus odii ſemper exitus effuſione ſanguinis ſignatus eſt ſicut & nunc pactum conventionemque ſceleris non aliter quàm conſignatione ſanguinis tranſegerunt, cùm omnis ætas & ſexus clauſis admodùm oculis cæſa in mediâ baſilicâ necaretur. Baſilicâ, inquam, intra cujus parietes & occiſa & ſepulta ſunt corpora numeroſa, & illic ex titulationibus [12] nominum perſecutionis etiam Cæcilianenſis uſque in finem memoria prorogatur: ne alios quandoque poſtmodum epiſcopatûs nomine geſtæ rei expertes deceperit parricida.

IX. Nam & anniverſalis dies religioſâ [11] devotione non immeritò celebratur: eſt enim honorandus dies iſte, in quo & omnis Eccleſia Dei confeſſa, & poſt ejus Chriſti Domini æterni judicis dextera coronata eſt. Viderit enim cur non omnes permiſerit ſumma pietas trucidari, tamen corda conſpiciens omnium martyrum premio muneravit, quos totâ devotione pati voluiſſe proſpexit qui non ſanguinem ſed fidem credentium quærit. Illum autem ſanguinis omnium neceſſe eſt teneri reum quem totam interficiendam locaſſe plebem non eſt incertum.

X. Adhuc autem quod dementiæ majoris fuit, etiam poſt tam nefarium factum eamdem baſilicam poſſidendam homicida putavit, quaſi amore loci ſuccumberet. Ceteri qui evaſerunt Chriſtiani à quibus videbat vitam ipſam ſeculi præſentis contemni, illis opinor ſe placiturum putavit poſt ſanguinis maculam, quorum ſanguinem appetivit, poſt traditionis ruinam, quos ideò perſequebatur, quia communionis ejus contagium declinabant, ipſos communicaturos ſibi poſt perpetratum homicidium promittebat. O imprudentia vanitati dementiæque permixta: quâ obcæcatus latro deterrimus, id conſilium ſtatuendum putaret quo ſuâ ipsâ diſpoſitione neſcius impediretur.

XI. Jam violentiam ipſius poteſtatis ante oculos proponendam quod tunc viſum eſt, nunc animo revolvendum. Cùm Dei ſacerdos ante aram ſacri nominis mactaretur, cùm catechumenus puer expers diſciplinæ ſacramentorum penè exanimis gratiam lavacri ſalutaris ſitientiſſimè poſtularet: Subvenite, aït, [13] catechumeno mihi: anima jam Deo ſcilicèt proxima, hoc ſibi magnum voluiſſe contingere ultimâ voce ſignabat, ſi ad inſtar dominicæ paſſionis aqua ſanguini jungeretur.

XII. At verò memoratus Epiſcopus [14] ex Abvocatenſi oppido Carthaginem hoſpes adveniens tantâ Catholicæ iſtius humanitate hoſpitalitatis exceptus eſt, ut non antè poſt itineris tanti laborem vel aquæ modicum ſumeret, quàm ſui ſanguinis poculo traditorum fauces avidiſſimas ſatiaſſet. Undè quærendum puto

qualis eſſe poſſit apoſtaſia, ſi dignè talis appellatur Catholica. Nam & hoc ad injuriam magnoperè procuravit nominis inimicus, ut eam vulgò dici feciſſet Catholicam, ubi impunè committitur quicquid publico jure damnatur [5].

XIII. Intereà cùm traditorum votis Tribunus obſequi paraviſſet, cúmque ardorem ſævitiæ ſanguinis copia ſatiaſſet, baſilicam rursùs aliqui fratres ingreſſi qualia pro tempore poterant obſequia martyribus exhibebant. Quæ tunc animorum perturbatio! qui profluvii lacrymarum! qui lamentationum gemitus! quæ inter cadavera trucidatorum diſcurrens pietas uniuſcujuſque jacentis faciem dignoſcere properavit! Ubi cùm filii parentum, filiorum parentes proſtrata corpora reperirent, videres alios ſuorum amplexibus inhærentes, alios repentino viſu percuſſos conſediſſe ſemianimes, nonnullos colligendis corporibus pias manus accommodantes; dùm diverſi ſexûs corpora aliter quàm decebat jacentia, contegunt, dùm membra ſævis ictibus comminuta, etiamſi non officiis, locis tamen ſuis reddunt. Veſpertinum jamjamque tempus diei illius lucem tentabat excludere, atque ità è diverſis locis corpora numeroſa ſtatim feſtinantérque geſta ſunt, ità tamen religiosè laborantes ditabat Spiritus, ut ubi paſtor percuſſus jacebat, illò & ovium grex de paſſione colligeretur, quod divinitùs factum ipſa res proteſtata eſt, ut qui Deo ſacrificium ſemet obtulerant aram Dei circùm per ambitum coronent, ut Epiſcopus cui obſequia exhibebantur à populo ſacerdutium adminiſtranti, etiam martyrio promotus comitatu & obſequio ſuorum commartyrum frueretur.

XIV. O verè divinum & longè diverſum à ſapientiâ humanâ, ſicut ipſe Dominus ait per Prophetam: *Non ſunt* inquit, *cogitationes meæ ſicut veſtræ, neque veſtræ ſicut meæ: ſicut enim diſtat cælum à terrâ, ità diſtant viæ meæ à viis veſtris, & cogitationes veſtræ à ſenſu meo.* In acie deniquè natio um adverſarium interfeciſſe victoria eſt: in noſtro certamine occidi ab inimico triumphus eſt. Valdè enim miserè vincit, qui homicida poſt victoriam vivit. Gaude & exulta pia mater Eccleſia, quæ diſciplinis erudita cæleſtibus, inaccuſabili atque illibatâ conflictatione luctaris. Si enim reſiſtendum eſt, mente non armis reſiſtis, ſi non manu ſed fide congrederis. Hæc te pugnarum diverſitas probat in ſeculo, coronat in cælo commendat Domino Chriſto. Sic vincit qui poſt victoriam vinci neſcit: ſic triumphat cujus non finitur triumphus. Tibi ſoli licet piè congredi, beneficium alieno maleficio conſequi, purâ & virgine conſcientiâ coronari per Chriſtum cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum Amen. Iſ. 55. 9.

ANNOTATIONES.

[1] SUBOLÆ FRAUDIS ET BLANDÆ DECEPTIONIS INSIDIÆ. Fatetur ergò hic ſcriptor perſecutionem in Donatiſtas non fuiſſe ſimilem perſecutioni Ethnicorum in Chriſtianos. Hujus acta manifeſta eſſe dicit: illius verò obſcura & minùs nota. De utriuſque diſcrimine lege Optatum lib. III. § VIII. p. 62.

[2] CÆCILIANO. Cæcilianus is eſt procuidubiò Carthaginenſis: nam poſteà Cæcilianenſis vocatur iſta perſecutio, & ejus auctor epiſcopus. Contigerunt ergò hæc tempore Cæciliani epiſcopi, qui baſilicam quam Donatiſtæ obtinebant, Urſatii operâ recuperare conatus eſt.

[3] EUDOXIO EPISO. Videtur iſtud fuiſſe Cæciliani cognomen.

[4] APERTA PERSECUTIONE. Ethnicorum ſcilicèt in Chriſtianos.

[5] TENERE LAPSOS ILLICITE RURSÙS ECCLESIASTICOS HONORES. Donatiſtæ diſceſſerant ab Eccleſiâ ſub hoc obtentu, quòd Catholici traditionis & idololatriæ reos ad epiſcopatum proveriſſent, aut in epiſcopatu reliquiſſent.

[6] UNITAS IGITUR FIAT. Hinc dicebantur operarii unitatis Leontius, Urſatius, Paulus & Macarius, quia Donatiſtas invitos ad unitatem Eccleſiæ compellebant.

[7] CATHOLICAM VOCANS. Diffiteri non poteſt ſcriptor ille, quin Catholica diceretur Eccleſia quæ Cæciliano communicabat.

[8] MITTIT PECUNIAS. Imperator Conſtans non miſerat primitùs Paulum & Macarium ad faciendam unitatem, ſed cum eleemoſynis, ut teſtatur Optatus lib. III. §. III. p. 51. Idem de Leontio & Urſatio docet hujus ſcripti auctor.

[9] HONORATUM. Nomen eſt proprium epiſcopi ſatis commune apud Afros. Malè ergò inſcribuntur hæc acta Donati & Advocati paſſio, cùm potiùs dici deberent Honorati Sicilibenſis epiſcopi.

[10] SCILIBENSIS. Legendum *Sicilibenſis*. In concilio Carthaginenſi ſub S. Cypriano ſententiam dixit *Satius à Sicilibâ*. Concilio Carthaginenſi anni 419. adeſt *Prætextatus Sicilibenſis* unus ex Epiſcopis provinciæ Proconſularis. Ex collat. Carth. interfuit Epiſcopus *Sicilibenſis*, Quadratianus nomine. Nota urbs ex Itinerario Antonini, ubi dicitur *Sicilibra*: apud Anonymum

Ravennatem *Sicilibæ*. Hæc ſita erat in provinciâ Proconſulari & utrumque Tubuſbum obliquè reſpiciebat à majori M. paſſuum 18. diſtans.

[21] Titulationibus. De hujuſmodi titulis ſepulchrorum martyrum conſule quæ diximus in notâ 28. ad lib. III. p. 57.

[22] Anniversalis dies religiosa. Feſtum agebant diem Donatiſtæ in commemorationem eorum qui interfecti aut malè mulctati fuerant in illâ occaſione.

[23] Subvenite aït, &c. Egregia ſententia, ſi pro bonâ causâ proferretur.

[24] Memoratus Episcopus. Honoratus ſcilicèt epiſcopus Sicilibenſis: quod autem dicitur adveniſſe Carthaginem ex Abvocatenſi oppido, intelligendum non de urbe cujus erat epiſcopus; nam nulla eſt urbs hujus nominis epiſcopalis in Africâ, ſed de aliquo oppido vicino undè Carthaginem profectus fuerat.

[25] Ubi impune committitur quicquid publico jure damnatur. Sarcaſmus eſt & luſus in voce *Catholici*, quæ rem univerſalem ſignificat. Eccleſia dicitur Catholica quia univerſalis: at Catholicæ Eccleſiæ illudens iſte ſcriptor, aliò vocem iſtam torquet, ut dicatur Catholica, quia impunè illic committitur, quod jure publico & communi damnatur. Alluſio ſanè frigida & ridicula.

25. Decemb. ann. 348.

PASSIO MARCULI

SACERDOTIS DONATISTÆ

Qui ſub Macario interfectus à Donatiſtis pro martyre habebatur.

Ex Analectorum Mabillonii Tom. 4. p. 105. Collata ad codicem mſ. Corbeienſem quingentorum circiter annorum.

ANNOTATIO MABILLONII IN PASSIONEM MARCULI.

UT ſuos Eccleſia Catholica martyres, ſic Donatiſtæ & ſuos ſe habere gloriabantur. Hos inter inſigniores fuerunt Donatus Bagaienſis epiſcopus, & Marculus presbyter, quem à Macarianis ſeu Traditoribus (ſic illi Catholicos appellabant) ex abrupti montis ſupercilio actum in præceps, necatumque jactabant. Res ità ſe habet. Conſtans Imperator ſuper deploratiſſimo Africanæ eccleſiæ ſtatu à Grato Carthaginenſi epiſcopo pulſatus, Paulum & Macarium primitùs non ad faciendam unitatem miſit, *teſte Optato Milevitano lib. 3,* ſed cum eleemoſynis, quibus ſublevata per eccleſias ſingulas poſſet reſpirare, veſtiri, paſci, gaudere paupertas. *Hi duo dùm munere ſuo egregiè fungerentur*, & pauperes ubiquè diſpungerent, & ad unitatem ſingulos hortarentur: *reſtitère inprimis Donati duo, alter Carthaginenſis, Bagaienſis alter, Donatiſtarum factionis antiſtites. Et ille quidem ipſi Imperatori contumelias ingeſſit: hic* Agoniſticos (*quos vocabat*) *ſeu Circumcelliones adversùs Paulum & Macarium armavit. Legati verò à Taurino comite militem armatum, qui eorum furorem comprimeret, impetrarunt.* Occiſi plurimi, detruncati multi, *quos pro martyribus Donatiſtæ habuerunt. Ex his unus eſt Marculus, de quo Dativus epiſcopus Nuvapetrenſis Donatiſta in collatione Carthaginenſi, cap.* 188. Adverſarium non habeo, *inquit*, quia illic eſt domnus Marculus, cujus ſanguinem Deus exiget in die judicii.

Catholici apud Auguſtinum ſub finem tractatûs 11. *in Johannem negant Marculum à ſe præcipitatum: ſed ſe ipſum præcipitem egiſſe dicunt.* Proferunt *Donatiſtæ* nobis neſcio quos in perſecutione ſuos martyres. Ecce Marculus de petrâ præcipitatus eſt; ecce Donatus Bagaïenſis in puteum miſſus eſt. Quandò poteſtates Romanæ talia ſupplicia decreverunt, ut præcipitarentur homines? Quid autem reſpondent noſtri? Quid geſtum ſit neſcio. Tamen quid tradunt noſtri? Quia ipſi ſe præcipitaverunt, & po-

teſtates

teſtates infamaverunt...... Sed illi qui ſe mortuos coli voluerunt, famoſiorem mortem non invenerunt. *Optatus in lib. 3. id ipſum ſignificare videtur his verbis.* Sic invenit Donatus Bagaïenſis undè contra Macarium furioſam conduceret turbam: ex ipſo genere fuerunt qui ſibi percuſſores ſub cupiditate falſi martyrii in ſuam perniciem conducebant. Indè etiam illi, qui ex altorum montium cacuminibus viles animas projicientes, ſe præcipites dabant: *quibus verbis Marculum indicare videtur Optatus. Attamen in conſequentibus idem auctor non inficiatur, Marculum & Donatum à militibus Macarianis occiſos.* Invitus cogor hoc loco etiam illorum, quorum nolo, hominum facere mentionem, quos vos inter martyres ponitis: per quos, tamquàm per unicam religionem, veſtræ communionis homines jurant: quos quidem vellem ſilentio præterire, ſed ratio veritatis ſe ſileri non patitur. Et ex ipſis nominibus contra unitatem inconſideratè latrat invidia, & aſpernantes aliqui accuſandam aut fugiendam æſtimant unitatem, quòd Marculus & Donatus dicantur occiſi & mortui. Quaſi omninò in vindictam Dei nullus mereatur occidi, &c. *Denique idem martyris titulum prædictis abrogat, quòd* Chriſtianorum nullum ſenſerint bellum: *quòd non amaverint pacem*, in quâ prima ſunt fundamenta martyrii: *quòd nullam habuerint caritatem, ſine quâ inane eſt martyrium.*

Nihilominùs cùm hæc acta in bibliothecâ ſancti Galli reperiſſemus, ea in lucem dare amicorum conſilio ſtatuimus ad illuſtrandam antiquitatem. Alium codicem, in quo eadem acta continentur, nobis pro ſuâ benevolentiâ utendum commodavit vir doctrinâ & eruditione clarus, idemque antiquitatis eccleſiaſticæ, maximè Africanæ, ſtudioſiſſimus Antonius Faurus, Doctor Sorbonicus: qui codex ab Adelelmo epiſcopo eccleſiæ Laudunenſi conceſſus eſt anno DCCCC XXI. *In eodem codice exſtat Macrobii epiſtolæ fragmentum de Iſaac & Maximiano martyribus Donatiſtis, his actis mox ſubjiciendum. Ceterùm Marculi acta legerat Rabanus, qui Martyrologio ſuo eum adſcribis ad diem* VII. Kal. Decembris *cum horum actorum brevi compendio. Variat dies in codicibus mſſ. Sancti-Gallenſis habet,* III. Kal. *Laudunenſis* VIII. Kal. *ejuſdem menſis. Annum* CCC XLVIII. *his Macarianis turbis Baronius aſſignat.*

In additionibus Molani ad Uſuardum ex notho Bedæ Martyrologio, fit mentio de quodam Marculo ad VI. Kal. *Decembris his verbis.* In Nicomediâ beati Marculi ſacerdotis & martyris, qui temporibus Conſtantis * tyranni perſecutiones maximas pertulit: ad extremum ab altâ rupe præcipitatus eſt. *Idem auctor in appendice Uſuardi ſecundò editi ſuſpicatur, hunc eſſe Marculum pſeudomartyrem Donatiſtam. Baronius id negat in notis ad martyrologium Romanum, in quo ad eumdem diem hæc leguntur.* Nicomediæ ſancti Marcelli presbyteri, qui Conſtantii tempore ab Arianis è rupe præcipitatus martyr occubuit. *Quidam vir doctus Molani conjecturæ favens opinatur, pro* Nicomediæ *legendum*, in Numidiâ, *deindè* Marculi *nomen retinendum: & pro* ab Arrianis, *ſcribendum*, à Macarianis, *quod veri ſimillimum eſt. Attamen in additionibus ad Bedæ Martyrologium apud Bollandi ſocios, fit mentio non ſemel de Marcello martyre in Nicomediâ ad* V. Kal. Decembris. *Primùm quidem ex duobus codicibus in hæc verba:* In Nicomediâ Marcelli, Petri, Serenæ, Victorini. *Deindè ex duobus aliis*, Nicomediâ natale ſanctorum Petri, Marcelli, & Sereni, quorum alter pro fide Chriſti crucifixus, alter fuit capite plexus: *ubi in uno è duobus mſſ. deeſt* Marcelli *nomen. At in duobus aliis tres omninò leguntur his verbis:* Nicomediâ Petri Marcellini & Sereni. *Veriſimile eſt, Marcellum quemdam Nicomediæ paſſum eſſe. Sed cùm Marculum Donatiſtam eodem ferè die necatum quidam legerent, eumdem cum Marcello eſſe putaverunt: adeòque Marculi genus mortis Marcello tribuerunt.*

INCIPIT PASSIO

BENEDICTI MARTYRIS MARCULI

VIII * *Kal. Decembris.*

* al. die III. Kal.

QUONIAM multorum martyrum paſſiones & gloriæ in ſublimem memoriam eximio olim ſermone digeſtæ ad magnam utilitatem proficiunt populorum, dùm ad incentivum virtutis & laudis Eccleſiæ ſemper auribus recitantur; idcircò me quoque & honor martyris tanti, & communis omnium devotionis profectus accendit, ut paſſionem MARCULI glorioſi, ſacerdotali etiam honore fulgentem *, traditorum nuper ſcelere conſummatam *, indignâ * licèt, ſed plenâ amoris oratione decurrerem. Ju-

* al. fulgentis.
* in Corb. conſummatum.
* in Corb. indigâ.

ſtum enim ac ſatis dignum eſt, ut antiquorum teſtium laudibus recentium * quoque martyrum virtus adjuncta glutinetur. Sicut enim * illos gentilis ſævitia diabolo parens deſtinavit ad regnum; ſic & hos traditorum rabies antichriſto ſerviens miſit ad cælum. Et quia prætermittendus non eſt ſuperioris vitæ memorabilis curſus; de virtutibus Marculi glorioſi *, etſi propter multitudinem nequeunt omnia, propter teſtimonium tamen vel pauca dicenda ſunt.

Ille namque olim prælectus & prædeſtinatus à Domino, mox ubi primùm beatæ fidei rudimenta ſuſcepit, ſtatim mundanas litteras reſpuens, forenſe exercitium & falſam ſæcularis ſcientiæ dignitatem ſuſpensâ ad cælum mente calcavit, & à calumnioſis tribunalium ſeptis ad ſanctiſſimam Eccleſiæ tranſiens ſcholam, dùm verum magiſtrum elegit Chriſtum, ſic inter principales Chriſti diſcipulos meruit honorari. Quæ verò in illo fuerit probitas conſcientiæ, quæ inluſtrium morum innata verecundia, quæ gratia ſpiritalis in vultu; non arbitror diù multúmque laborandum, cùm ſuperiorem ejus vitam illa res probet, quòd * meruit ſacerdotium. Sacerdotium verò qualiter geſſerit indè fit * clarum, cui pro præmio Dominus dignatus eſt præſtare martyrium.

Igitur dùm in his officiis cæleſtium præceptorum laudabiliter converſatur *, dùm ſummus Pontifex conſtitutus cum ceteris ſanctis bono & ſacerdotio ſuo fruitur; ecce ſubitò de CONSTANTIS Regis tyrannicâ domo & de palatii ejus arce pollutum Macarianæ perſecutionis murmur increpuit: & duabus beſtiis ad Africam miſſis, eodem * ſcilicèt MACARIO & PAULO, execrandum prorsùs ac dirum Eccleſiæ certamen indictum eſt; ut populus Chriſtianus ad unionem * cum traditoribus faciendam nudatis militum gladiis, & draconum præſentibus ſignis, & tubarum vocibus cogeretur. Sed Macarius qui ex his duabus beſtiis tetrior fuit, cùm hoc negotium ſanguinis in reliquis provinciis per ſubtilitatem diù attentaſſet *, in Numidiâ tamen, & erga Marculum glorioſum aperta crudelitatis barbaræ & inauditæ feritatis indicia publicavit. Nam cùm ad eum antiquiſſimorum patrum ſanctiſſimus chorus, & adunatum concilium ſacerdotum decem è numero ſuo probatos epiſcopos legatio-

* in Corb. præcedentium.
* deeſt in Corb. enim.
* al. glorioſis.
* in Corb. quæ.
* in Corb. ſit.
* in Corb. converſatus.
* deeſt in Corb. eodem.
* in Corb. unitatem.
* in Corb. jam tentaſſet.

nis causâ miſiſſet *, qui eum ſalutaribus monitis aut à tanto ſcelere revocarent, aut certè (quod contigit) priores ipſi ad devotiſſimi certaminis campum & ad fidei aciem proſilirent; ſic divinitùs gubernata eſt nobilium cura paſtorum, ut quæcumque * illa erat crudelitas quæ ovibus impendebat, ante ipſorum membra laniaret.

Inter hos igitur & ſanctiſſimus Marculus venit: qui cùm eum in quadam poſſeſſione reperiſſent, cui Vegeſelæ nomen eſt, ſtatim hac ejus qui ſacrilegæ unitati præerat humanitate ſuſcepti ſunt, ut ad columnas ſingulas vincti, nudatis publicè ſacerdotalibus membris, acerbis fuſtium * ictibus cæderentur. Hîc jam conſtantiam Marculi glorioſi quis enarrare ſufficiat? quis eloquentiæ viribus explicare prævaleat, aut inauditam perſecutoris inſaniam, aut Chriſti Domini circa martyrem ſuum præſentem ſtupendamque tutelam? Indè enim contra eum acriori ſævitiâ immitis feritas concitata eſt, quòd & diabolum futuri jam martyris invidia ſtimularet, & Spiritum-ſanctum præcurſoris antichriſti nequitia non lateret. Qui cùm animum divinâ conſtantiâ roboratum ſuſtinere non poſſet, fragilitati corporis certamen doloris indixit. Circumdant igitur Chriſti fortiſſimum bellatorem cruentæ latronum manus, & barbaræ militum claſſes in carnifices repentè mutatæ. Cúmque eum ad columnam duris nexibus conarentur aſtringere; promtè ille continuò occaſionem tantam oſtentandæ Dei virtutis adripuit: nam in columnam ipſam ità ultrò vinculis brachiorum & digitorum nodis inſtrinxit, ut cum indè nulla valeret pœna divellere, nulla poſſet crudelitas ſeparare. Quo facto intelligere potuit perſecutor, Dei ſervum pro ejus nomine exoptare potiùs quàm timere tormenta; nec dolorem corporis poſſe ſentire quorum Spiritus complectitur Chriſtum, & ſpes jam poſſidet regnum.

Sæviebat itaquè contra unum multiplex carnificum numerus, & ſacratos conficiens * artus durâ fuſtium pœnâ laniabat, ac reciprocante tormento, in quantum ſupplicii ictus infligebat à tergo, in tantum pectus columnæ duritia retundebat. Pulſabat corpus ex omni parte crudelitas, nec quicquam, niſi Dei laudem, inluſtris lingua proferebat. Anhelabat rabies: jam laſſitudine tortorum,

* in Corb. miſiſſent.
* in Corb. quocumq.
* al. funium.
* Hic emendatum ex eod. Corb. al. conficientis. male.

& perſeverantiâ patientis feritas victa languebat. Tale deniquè illic tunc miraculum Chriſtus Martyris ſui membris indutus oſtendit, ut ad eum non ſolum dolorem adire non ſineret; verùm etiam ab ejus corpore univerſas ſævitiæ notas atque omnia carnificinæ ſigna detergeret. Quo prælio victus ac ſubactus inimicus, nulla jam pœnarum crudelitate * contentus, atrociſſimæ, quantùm ſibi videbatur, ſententiæ & paſſioni eum manifeſtiſſimæ deſtinavit. Tunc eum ſecum per aliquas Numidiæ civitates quaſi quoddam * crudelitatis ſuæ ſpectaculum ducens, neſciens feritas & gentilibus * ſtuporem, & Chriſti hoſtibus confuſionem, & fidelibus Dei ſervis incentivum glorioſi certaminis exhibebat.

* al. carnifices.
* deeſt in Corb. quoddam.
* al. gentibus.

At verò poſtquàm exquiſitum atque truculentum genus mortis invenit, ſtatim eum ſecum ad caſtellum Novæ petræ, quod ardui montis præcipitio & nomine & vicinitate conjunctum eſt, ſub artiſſimâ militum proſecutione perduxit. Quo in loco tantam martyri ſuo Dominus lætitiam præſtitit, tantum gaudium de vicinâ paſſione conceſſit, ut quatriduum illud, quo illic à coronâ impendente dilatus eſt, jam non inter ærumnas ſæcularium preſſurarum, ſed inter triumphos regnorum cæleſtium debeat numerari. Quantùm enim exſultare poterat, qui poſt laborioſam peregrinationem carnis & mundi ad videndum Deum & Chriſtum completo itinere feſtinabat, qui proficiſcens ad Angelorum conſortium, ſanctorum quoque complexum pænè jam paradiſi limen intrabat?

Erat illi aſſidua ac jugis oratio, erat continua de devotione meditatio; habebat in ſermone Evangelium, in cogitatione * martyrium; & tam voce quàm ſenſu divinis virtutibus deditus, hoc proferebat ore quod incluſum geſtabat in pectore. Adhuc etiam ſpiritalem juſtitiam ſitiens, & promerendo Deo totus inſerviens, ultimum quatridui illius diem jejunio terminavit, ſcilicèt ut inluceſcente Dominico, in quo erat & ipſius paſſio conſummanda, ad offerendum geminum ſacrificium acceptior Deo fieret devota anima ſacerdotis: ut ſummus Pontifex non-ſolùm ab inlecebris ſæculi, verùm etiam à cibis ejus alienus, ad imponendas Chriſti altaribus hoſtias tàm purus accederet, ut fieri pro Chriſto hoſtia ipſe mereretur. Deniquè tantùm apud Dominum illo jejunio potuit, tantùm purificatione illâ Chriſti in ſe præſentiam provocavit *; ut ei revelatione cæleſti ante paſſionem ſuam præmium fuerit paſſionis oſtenſum. Nam ubi majora noctis ſpatia exacta ſunt, & vicinum luci tempus advenit, cujus oportunitas indè ſemper orationibus atque omnibus divinis rebus accepta eſt, quod * jam & naſcenti adſcribitur diei, tamen adhuc humana opera & negotia conquieſcunt. In hoc igitur tempore ad celebranda ſacramenta ſacerdos exſurgens, non tàm * à ſomno expergefactus, quàm * ad orandum Deum gaudio recentis viſionis incenſus, priùs tamen quàm ad ipſa myſteria veniretur, quid ei divinitùs eſſet oſtenſum, in gaudium præſentium fratrum fideli ſermone patefecit. Videbam, inquit, tria hæc mihi munera de æternis theſauris Domini largientis oblata, ex nitidiſſimo argento poculum factum, & coronam auro rutilo refulgentem: & ſublimiſſimam palmam, quæ plenâ lætitiâ antecedentium numerum triumphorum * expleret. Magnam, fratres, martyri ſuo Dominus imminentis gloriæ fiduciam præſtitit, magnam veritatem futuræ circa ipſum ſuæ dignationis expreſſit. Neque enim aliquid eſt quod obſcurum, aut ambiguum in hac revelatione videatur, in quâ accepit calicem, quem fuerat in paſſione bibiturus; in quâ ſumſit coronam, quæ ei peracto martyrio debebatur; in quâ meruit & palmam, per quam victoriam ſperans, eſſe jam de congreſſione ſecutus.

* al. contradictione.
* in Corb. purificationem Chriſti in ſe præſentia provocavit.
* in Corb. quo.
* deeſt in Corb. tàm.
* in Corb. eſt.
* in Corb. ſiquorum triumphos.

Poſt hæc peractis ex more ſolemniis, dùm adhuc aliqua noctis momenta * ſupereſſent, ſubitò cùm Macarii feralibus juſſis pervigil * nequitiæ nuntius ſupervenit, qui crudeliſſimæ mortis manifeſtam ſententiam geſtans, & innumeras martyris glorias, & execrandum perſecutorum facinus conſummaret. Cui cùm clauſas adhuc fores cuſtodum cura reſeraſſet, agnoviſſetque quid ejus tam immaturus pertuliſſet adventus, continuò in planctum eorum corda converſa ſunt. O quanta fuit illius viri gratia! quàm generalis circa ipſum amor omnium! quàm commune deſiderium, ut in paſſione ejus ad pias lacrymas etiam cuſtodum immanitas & militaris duritia flecteretur. In quo quidem fletu ac perturbatione cunctorum ſolus ipſe perſeverabat intrepidus, qui conſummationis ſuæ

* in Corb. ſomnia.
* Ità in Corb. al. pervigilis.

horam adpropinquaſſe gaudebat Neque enim vel conturbatus poterat eſſe vel triſtis, quem gaudentem fides, & pacatum fecerat divina revelatio.

Illic tunc unus ex ipſorum militum numero teterrimus carnifex, & qui timentibus ceteris ad perficiendam illuſtris viri mortem ſolus eſſet à diabolo præparatus, factum ſuum ſermone præcurrens, enarrare martyrium audientibus cunctis * cœpit, cujuſmodi ſomnium * etiam ipſe vidiſſet. Cùm nocturnâ, inquit, quiete detineret, videbam ſubitò apparuiſſe te mihi duriſſimis veluti nexibus vinctum, ac gravibus omninò * vinculis oneratum, atque eadem poſtmodùm vincula meâ manu eſſe reſoluta, propter quod ſpera veniam & indulgentiam ſecuturam. Non incongruâ igitur viſione abſurdum ſomnium quod carnifex vidit, nec ſine causâ utiquè quod viderat retulit, Caïphæ ſcilicèt ſacrilegi ſecutus exemplum; ut qui ipſe interfecturus fuerat Dominum, ipſe de ejus paſſione prophetaret. Nam alligatum rectè viderat martyrem eum, qui adhuc in habitatione corporeâ conſtitutus, & gemino carcere mundi & carnis incluſus, temporalis vitæ anguſtiis ſtringebatur. Ille enim corporis vinculum, ille mundi carcerem ſentit, qui ejus tentationibus agitatur. Reſolutum quoque à ſe eſſe non inrationabiliter ſomniaverat, cujus crudelibus manibus oportebat eum interventu mortis à corpore ſeparari; qui ei poſt graviſſimos nexus ſæcularium preſſurarum ad regnorum cæleſtium libertatem iter fuerat in paſſione facturus. Magnis enim nos vinculis relaxari, cùm liberati de hoc mundo ad Dominum properamus, Apoſtolus probat dicens: *Diſſolvi & cum Chriſto eſſe multò meliùs eſt.* Quod ſimili ratione etiam Simeon ille juſtiſſimus demonſtravit, qui ſecuritate vicinæ mortis accenſus, evaſurum ſe vitæ hujus moleſtias lætabatur: *Nunc dimittis*, inquit, *Domine ſervum tuum in pace, quoniam viderunt oculi mei ſalutare tuum.* Qui numquàm utique dimittendum ſe cum omni gaudio teſtaretur, niſi qui * conditione corporis, quaſi quibuſdam vinculis tenebatur.

* in Corb. omnibus.

* in Corb. quemadmodùm omnia.

* in Corb. admodùm.

* in Corb. quia.

Nulla deniquè mora, nullum ſpatium temporis interceſſit, quin ſtatim crudeliſſimus carnifex antelucano latrocinio adgrederetur implere quod viderat. Nam continuò infeſtus urgebat, ut productus de cuſtodiâ Dei teſtis, ad præruptam naturalis petræ celſitudinem atque aſperrimæ rupis præcipitium duceretur. Hoc enim immitiſſimum genus mortis elegerat & cruentus ac barbarus profanæ unitatis exactor, & deteſtanda omnibus ſæculis ſævitia traditorum. Egrediebatur itaquè de domo Marculus glorioſus, cuſtodum excubiis ac militum claſſe circumdatus, atque ab ipſis perſequentibus honoratus. Egrediebatur conſtantiâ Chriſtiani vigoris erectus, hoſpitia jam humana derelinquens, & ad manſiones properans Angelorum. Egrediebatur vultu lætus, feſtinus inceſſu, non tam præſentem pœnam, quàm futuram cogitans gloriam. Iter quoque ipſum quo ad ſupplicium ducebatur, tale illi fuerat procuratum, ut exſtructis undiquè verſum terræ molibus, ac paulatim in altum aggeribus elevatis, ad paſſionis ſuæ inſigne faſtigium perveniret, ipsâ montis famulante naturâ: ut primò humilia collis juga, dehinc arduos vertices calcans, velut per gradus quoſdam in ſublime conſcendens, etiam cum ipſo corpore cælo ac ſideribus propinquaret: ut adhuc in mundo poſitus eſſet celſior mundo; & quicquid pretioſum, quicquid elatum videtur in ſæculo, ſub plantis ſuis jacere gauderet. Mox ubi verò ad ipſum petræ culmen aſcenſum eſt, indè univerſi milites partìm metu, partim dolore ſecedentes, tam inaudito facinori etſi conſcientiâ intererant, vel opere intereſſe noluerunt.

Tunc immaniſſimus carnifex qui duplici crudelitate, & præcipitio armatus & ferro, geminam mortem geſtabat in manibus, crudeli dexterâ in præceps impulit martyrem, & eum in tetrum chaos demerſiſſe credidit, cui cælorum ſublimitas debebatur. Sed enim ſacroſanctum corpus terræ ſoliditate ſubductâ à celſitudine ad ima * deſcendens, per vacua liquidi aëris ſpatia ferebatur, neque quicquam offenſionis in illâ inanitate reperiens, velocitatem ſui curſûs ipſo impetu duplicabat. Quâ pernicitate itineris ſpatio vertigo nutrita eſt inter commoti aëris concitos ſtrepitus tanta divinitùs moderatio procurata eſt, ut immunia * cunctis aſperitatibus membra ſupra ipſam ſaxorum duritiam, velut ſuper molliſſimos thoros * ac ſinus placidiſſimos ponerentur. Tunc victrix anima naturali curſu velociùs cælum petit, quàm deſcenderat

* Ità emendatum ex cod. Corb. Malè alma.

* in Corb. immunita.

* in Cod. molliſſimè ſtratum.

corpus

corpus ad terram ; ut ſcilicèt paſſione perfectâ utraque ſubſtantia antiquiſſimis originis ſuæ principiis redderetur omnipotentis Dei manibus, circa totum martyrem ſuum clementer operantibus ; qui & ſpiritum ejus adjuvantibus Angelis ad æternas ſedes juſſit imponi, & corpus intactum auris blandientibus cinctum, à famulantibus ventis leniter ſubportatum, in mediâ petrarum crepidine collocari.

Confuſa ſunt igitur virtutibus Chriſti perſecutorum exquiſita ingenia, & traditorum iniqua conſilia, qui ad hoc tale ſupplicium cogitaverant, ne unquàm in teſtimonium eorum à populis Dei memoria martyris poſſet honorari. [* Putaverant enim in illo præcipitio corpus per fruſta diſcerpi, & acutis cautibus laniari, ut cui ademerant vitam, nec ſepultura ſupereſſet. *] Putaverant nihil pervenire uſque ad terram poſſe, quod collectum pia fraternitas ſepeliret. Cùm per illa montis ardui confragoſa ſingulæ rupes ſingula ſibi membra tenuiſſent, vel certè cùm ſemel integrum corpus inter fiſſuras petrarum aut rimoſas latebras ſcopulorum hiatu aliquo fuiſſet abſorptum: ecce conſecratis artubus dura ſaxa & rupes aſperæ pepercerunt ; & quem traditores occidere non timuerunt, montes lædere timuerunt. Exceptis enim ipſis, Creatorem ſuum omnis creatura veneratur ; nec in hac causâ ad promerendum Deum deeſſe poterat montibus ſenſus, quibus ad ejus laudem etiam vocem ſcriptura conceſſit.

* Hæc deſunt in cod. Corb.

Intereà Marculum glorioſum beatam certaminis ſui perfeciſſe victoriam intra ſolas militum conſcientias celabatur. Ità enim nocturno ſilentio furtivum conſummaverant ſcelus, ut nec vel * in caſtello, in quo fuerat adſervatus, tam de extraneis quàm de fratribus ſciri * potuiſſet, niſi rem geſtam divinæ virtutes * & cæleſt a ſigna prodidiſſent. Nam ubi primum diei albeſcentis ingreſſus pallorem globi noctis infudit, & diſcolorem cæli faciem tenebrarum ac lucis diſcordia variavit, continuò ſub ejuſdem montis gremio ſplendida nubes apparuit, quæ interdùm fulgore * promicante conſciam * ſe de martyris corpore blando lumine teſtabatur Neque enim illa matutinis roribus gravida fuſco tegmine vividos * obumbraverat colles ; ſed candido vellere tota præfulgens ſic membra felicia contegebat, ut ceſſantibus paulliſper humanis officiis amictum quodammodò ſepulturæ ipſa interim exhibere videretur ; quæ ad hoc * interdùm tremulo * fine diſciſſâ, per flexuoſos hiatus coruſco igne vibrabat, ut aut tantæ paſſionis ignaros ſtupendis magnalibus admoneret, aut quia adhuc erat aliqua de vicinitate noctis obſcuritas, inveniendi corporis viam devotè quærentibus demonſtraret.

* in Corb. id.
* in Corb. nemo ſcire.
* in Corb. divina virtus.
* Ità in Corb. In al. fulgure.
* in Corb. conteſtantem.
* al. ſubjectos.
* in Corb. huc.
* al. tumulo.

His igitur admirabilibus Dei admonitus fraternitatis fervor * exarſit, totuſque ille ſubitò locus exultanti clamore completus eſt, ac religioſo diſcurſu vota invicem communia nuntiaverunt Tunc derelictis domibus raptim omnis ſexus atque ætas egreſſa ad montem pariter ac nubem deſiderio martyris convolabat: nec ullam illic animam poterat aut ſenectutis debilitas, aut pueritiæ infirmitas, aut ſexûs fragilitas retardare. Omnes enim unius fidei ardor accenderat. Cùm verò ad illa loca quæ præcipitio ſubjacebant, feſtinans turba veniſſet ; quos conglobatos fecerat intentio una currendi ; mox per totum montem quærendi corporis cura diſperſit Erat illic cernere diviſa per ſingulos officia pietatis. Alii enim condenſos duris ſtirpibus ſentes manu celeri pertractabant, alii tortuoſis petrarum dehiſcentium foveis teſtes oculos inſerebant : alii, ne fortè feſtinatio eſſet inluſa, ſollicitis luminibus etiam quæ jam reſpexerant ſaxa luſtrabant Poſtremò, quia & hoc ſine Domino eſſe non poterât, deſideratum ab omnibus locum quæ ad hoc miſſa fuerant fulgura prodiderunt, & exoptatum fratribus corpus index nubis candor oſtendit. Qui tunc illic fuit omnium mixtus cum gaudiis fletus, qui circa inluſtria membra complexus? Vix deniquè à cunctis ſatietate perceptâ, ſuprema ingenti obſequia fratrum lætitiâ celebrata ſunt, & religioſus * ſepulturæ honor cum triumphis maximis reſtitutus eſt. Totum enim in gloriam nominis ſui repræſentaverat Dominus, quidquid fraudare tentaverat inimicus. O memorabile beati Marculi atque inſigne martyrium ! ô appetendum devotis omnibus inconcuſſæ virtutis exemplum ! ô neceſſarium univerſis eccleſiaſticis gradibus documentum, quo ejus laudabilis vitæ meritum pervenit ad palmam, in primordiis fidei renuntians mundo, in tirociniis dignam ſe exhibens ſacerdotio, in ſacerdotio munera honorata martyrii,

* al. ardor.
* al. glorioſus.

in martyrio divinarum virtutum teſtimonium. Cui eſt honor & gloria & imperium in ſæcula ſæculorum Amen. *Explicit.*

Anno 348. 26. Auguſt.

PASSIO
MAXIMIANI ET ISAAC
DONATISTARUM
AUCTORE MACROBIO:

Cujus pars edita fuerat à Reverendo admodùm Patre Joanne Mabillonio Analectorum Tom. 4. p. 119. nunc autem integra prodit & emendatior ex codice mſ. Corbeïenſi.

INCIPIT PASSIO·

SS. Martyrum ISAAC & MAXIMIANI,

quæ eſt VII. Kal. Septembris.

OPORTUNUS me, fratres, & lætus ſcribendi ad vos glorioſæ exhortationis ardor accendit, & illuſtris occaſio, quoniam teſtium Chriſti teſtis indignus has litteras feci, ut qui minùs idoneus ſum Domino perhibere martyrium, vel martyribus ejus admitterer dicere teſtimonium. Et hoc quoque prorsùs ad tales extremum ſcripto proferre de talibus non auderem, niſi per alium vobis talia nuntiarem, æmulatione inculpabili devoti pectoris inviderem. Scio enim quicquam plenius aliquem referre non poſſe, niſi qui potuit pati & ipſe vel facere. Is verò qui neutrum meruit, ſolam culpam non congruè referendo commiſit: ſed aliam & non ſæpiùs revelat cauſam, niſi quòd impunè gerunt quicquid ad laudes Chriſti audacter geſſerint gaudia. Congruit igitur, fratres, credo vobis procuratum repentinæ virtutis exemplum, ut geminos martyres Eccleſiæ Carthagine Iſaac & Maximianum, ſeu Maximinianum pariter & Iſaac Dominus rapuiſſet ad cælum, quorum triumphos exſequi quemquam per ordinem poſſe tam credo difficile, quàm quicquid fecerit Chriſtus, non modò terrena præconia, verùm etiam cæleſtia non valent numerare. Quippe cùm ſic raptum ſubitò totius agonis percurrerint geſta, ut neſciam quæ ſint prima vel ſecunda, ſeu tertia, & ſic immenſam ſemel omnes glorias præpropera celeritate confuderint, ut antè compleverint pænè quàm cœperint, aut, ut veriùs dixerim, ſemel utrumque in illis innati ſint. Undè igitur incipiam, undè limen tantæ laudis ingrediar, undè rursùm ejuſdem liminis exitum claudam. Aperire conturbor, & claudere fatigor. Si vitæ totius memorare mores incipiam, revertenti martyrio facere videbor injuriam; ſi ad prædicationem martyrii dirigam greſſus, tantæ vitæ contemptor tenebor adſtrictus. Premor cuncta percurrere, & ſcio me cuncta nequire. Undiquè mihi onus devoti laboris accedit, ſed contra unum levamen ſententia Evangelii recordata ſuccurrit, ut martyrii ſecurus jam monnmento conetur exponere quandò Dominum Jeſum-Chriſtum finem vitæ cernerit laudaſſe. Siluerat hîc apud Carthaginem perſecutionis immanitas [a], ut longioris temporis ceſſatione nutriret pejores inſidias, & ubiquè hoſte graſſante, hîc ſolùm tacebant formidines atque terrores, ut nibil jam moturas ipſas ſæculi diceres poteſtates. Nulli jam prima terribiles aures & pectora quatiebat, ſola de vobis martyribus infinitis Numidiæ opinionis conſolatio fratrum animos exigebat, frequentabatur apud omnes gloriarum veſtrarum velut propria gratulatio, ſicut & vos hodiè collætamini quaſi de veſtro martyrio, cùm repentè diabolus iterùm fremens ſopitas furoris flammas in pœnis

accendit, & inſana ſuæ graſſationis arma commovit. Quibus id eircò reor diutiùs illum ceſſaſſe, quia cunctos exercitus Chriſti putaverat ſibi mancipaſſe. At ubi cognovit Eccleſiam Domini fortioribus cunctis quotidianâ exercitatione valere, ſenſit protinùs ſpei ſuæ ſe fraudibus irridere, & atrocioribus ſtimulis concitatus requirebat cujus aptum ſibi diligeret judicis pectus, ſed nec ſegnior & proconſule deſideriis ejus parem ſe ipſe ſubjecit, & feralis edictis propoſito ſacrilegæ unitatis iterùm fœdus celebrari conſtitutis cruciatibus imperavit, legem ſcilicèt addens inſuper traditorum, ut perenni quos Chriſtus pro ſe mandat recipi ab omnibus pellerentur, nec quaſi contra unitatis fœdera molirentur, nec moras proindè triumphorum ſuorum ſuſtinens Chriſtus, ſegnes dividere hoſte provocante proprios non permiſit exercitus Sed elegit ſtatim robuſtum de viris ſortibus militem Maximianum, quem de tali certamine faceret glorioſum. Non quòd ceteri impares eſſent; ſed ut de uno totum bellum ſingulari dimicatione proſterneretur, quem jam benè ſciens de primâ confeſſione magnanimum, cumulatâ virtute produxit armatum, ut non eſſet illud vacuum vel inane, quod illi dignatus eſt Dominus ante diem paſſionis oſtendere. Nam fuerat ei pridie cum quibuſdam fratribus in domo laudabilis viri de ſobrietate Chriſtianâ convivium, qui cùm calicem potaturus acciperet, necnon ſubindè miſcuiſſet, ecce protinùs ſe corona deſcendens intra calicis oras infudit, & intus incluſa cohærens utrobique lateribus mixta & ipſum concluſit, ſic ſplendido ſanguineoque colore diffulgens, ut inſtar paſſionis in ſanguine & ſplendore pariter futuræ in cælo proderit dignitatis. Hoc illi miraculum gaudebundus cunctis præſentibus demonſtrabat, & omnes ut ſecum exindè computaſſent dilectionis animo conrogabat, & volebat eſſe commune quodcumque contigerat. At poſtquàm & ipſe cœpit ebibere nullo modo coronæ ambitus rumpebatur, ſed commixti modo ſemetipſa ſenſim ſubtrahendo debrevians, immò vel colligens, cùm potùs quantitate ſubductè bibi nitebatur, ut interiùs ad quem venerat animum faceret coronatum. Deniquè ille continuò de tali ſecuritate jam fretus in poſterum diem ebrietatem pridiani calicis eructabat, & intra medullas incluſâ magnanimitate fœcundi pectoris, videbatur ſperare victoriam. Sed quid pluribus callidæ mentis celeritate nec pedum protinùs fore certamen ultrò provocaturus aſcendit, & funeſtos apices tamquàm diaboli ibi membra diſcerperet, manu rapidâ diſſipavit. Indè confeſtim raptus ad tribunal, in fundum ſine ullâ dilatatione Proconſulis juſſu vallatus eſt & ferâ catervâ tortorum. Ex hinc igitur referre quis poſſit Chriſti virtutem, aut laniantium feritatem carnificum pœnas, aut Chriſti victorias; diuturnam furoris inſaniam, aut Chriſtianæ tolerantiæ pertinaciam. Surgebant in ictus expreſſos plumbatorum vim ſuis conatibus geminantes tortores horrendi, & iram judicis geſtantes in manibus decertabant ſæviendo, quis poſſit fortior inveniri? Sed contrà aderat Chriſtus, qui militis ſui membris indutus retundebat deintus quidquid impendebat foris carnifex furioſus. Agebant illi acriori penè tormenta indignantes fruſtrà ſe tantam irrogaſſe ſævitiam, necnon reparatam fortiùs augebat & Dominus ſuâ fortitudine ſuſtinentiam. Mutabant illi recentiores inſaniæ crudeliores ſe carnifices, & ad unum de innocente homicidium faciendum tot demutatæ parum fuerunt claſſes immites, nec ex aliâ parte Dominus deſinebat perſeverantiæ ſuæ in melius demutare conſtantiam. Non deficeret vis ponderoſi ſupplicii, niſi virgarum juberetur & poſtmodum laniatione diſrumpi, ut quod vehemens illa contuſio miſerat in tumorem, poſteriores plagæ diſciſſis artubus aperirent: quæ ſic totum corpus fecerant laniatum, ut unum vulnus feciſſent tota laniamenta membrorum. Nec his tamen ceſſit, qui velut alienus ſui corporis de omnibus triumphavit. Sic illic bellum geſtum eſt inter corpus & pœnas, inter ſacrilegos & devotum, inter animi vires & laniantes, inter militem Chriſti & milites diaboli, inter patientem & judicem, & unus ſufficit afflictus contra tantam dimicare ſuppliciorum hoſtiumque glorioſiùs multitudinem, ut in uno certamine non unam victoriam reportaſſet. Poſſet illic adipiſci ſupremi cruciatûs examen * qui cum triumpho mittit * ad mortem, ſed oportebat ut interim retardaſſet ad eum quem Chriſtus illi delegarat comitem Nam tunc illic inluſtris Iſaac de luctamine ſui ſocii non retinens gaudium, inter fraternos populos publi-

* in Corb. examine.

* in Corb. mitteretur.

câ exultatione ſancti Spiritûs ferebatur, qui plenus cæleſti conſtantiâ liberiùs proclamabat: Traditores *, venite, ſalvate veſtræ unitatis inſaniam *. Cujus ad vocem Proconſul furibundus auctorem clamoris inſtanter officium conturbabat inquirere.

* in Corb. traditoribus.
* in Corb. ſatiate veſtræ crudelitatis inſaniam.

Sed non deerant Traditores qui milites præceſſiſſent: ex quibus ſtatim miniſtri ipſi ſacrilegi de uno minimè ſatiati, & alterum tradiderunt propriis manibus ſimiliter victimari; ut patrum illorum menſura ſuper * illos manifeſtiùs poſſet * impleri. Continuò judex vehementer incenſus, remoto illo, quem paulò antè torquebat, in hunc contorſit acriùs quod furebat: quaſi qui unam necdùm digeſſerat, & alteram conciperet iracundiam. Repetebant iterùm furiariam defatigati tortores, quorum laſſa jam brachia faciebat ſola crodelitas fortiora. Liciebat idemtidem claſſis illa carnivorum violentiam plumbatorum, & totas vires imponderans egeſtis niſibus gementi rabie graſſabatur, quaſi ipſa quod inrogaverat pateretur. Qualis fuerat ſuſtinentia patientis, ubi gemebat graſſatio ſævientis! Sed nec in ſecundo permiſſus eſt diabolus ſuperare, quia victoriam Chriſti quæ fervebat fas non erat in aliquo poſſe ſuccumbere. Deniquè ſic rursùs poſtquàm plumbatis nihil valuere tormenta, ſimiliter virgas admovit immanitas furioſa, ut in nullo diſpari genere tolerantiæ diſcreparent cæleſtes armigeri, & in nullo videretur hoſtis leniori ſupplicio mitigari.

* in Corb. per.
* in Corb. poſſit.

Laniabatur Iſaac, nomen ſcilicèt victimæ, virgis rumpentibus, patientiam ſui nominis imitatus, & cæſoribus iterùm atque iterùm repetitis, inconcuſſa permanebat devotio confitentis. Patuerant omnes compagines ruptis conjunctionibus madidatæ; & quaſi per tot vulnera exitum reperiret, vox illa videbatur confeſſionis præconia reſonare. Nemo enim putet pro levi caſtigatione plagas tunc fuiſſe virgarum, quæ pro certo lanienam vicerant ungularum: adeò ab ipſo judice ungulæ faſtiditæ ſunt. Jam non erant vulnera. ſed ſecreta corporis denudata; nec ab ullo dici poterat cæſus, qui madentibus fruſtis fuerat enervatus. Jam virgarum ceſſerant faſces, obtunderentur penè ſi tantos comminuerent bipennes aut falces. Jam truces miniſtri ægris ictibus victæ feritatis hiatus languidos anhelabant, & adhuc eſurientia membra mandendis ac devorandis pœnis omnibus inhiabant. Tunc illic inſultavit cruciatibus corpus, mens læta ſævientibus tot torquentibus unus & tortus ac judici judicatus nulla protinùs mora ſententiam retardavit, ſed ambos judex pari ſorte conjungens ad exilium religavit: quibus in carcerem truſis, Iſaac ſtatim martyrii conſummavit effectum; &, quod plus eſt, ſemel omnes carceres & corpus dimiſit & mundum, ne in aliquo viſionis ejus revelatio falleretur. Sic enim cuncta per ordinem peccurrit *, ut & in ipsâ revelatione propemodùm quod paſſus ejus * fuerat antè jam paſſus ſit. Nam cùm quietis ſopore paululùm teneretur, videbatur ſibimet cum miniſtris imperatoris habere certamen, non aliundè ſcilicèt, quàm undè ſuſtinuit paſſionem. Et hoc planè non fuerat aliud niſi devotionis indicium, ut quod vigilans deſiderio retractabat etiam dormiens pateretur: ut quod propheta de ſe profeſſus eſt in eodem compleretur. *Ego*, inquit, *dormio*, *&* *cor meum vigilat*.

* in Corb. præcucurrit.
* in Corb. paſſurus.

Vigilabat ergò devotio illa jam conamina virtutis exercens, & miniſtros * nequitiæ cum juſſionibus Regis conſtantiùs repellebat audaciùs repugnantes. Quos cùm diuturno certamine ſuperaret, ipſum quoque Imperatorem reſpexit ſubitò venientem: qui cùm ad complendam juſſionem ab eodem cogeretur, fortior reſutabat ſacrilegæ juſſionis imperium, & minantis * ſæva ſupplicia. Ipſe quoque oculum ſe illi pariter eruturum frequenti comminatione terribilis promittebat. Cùm his diù certationibus inter ſemetipſos ferociùs dimicarent, non paſſus eſt tantum ſe differri victorem: ſed injectâ fortiter manu moram ſuæ comminationis inrupit, & oculum violenter eliciens, viduatâ facie * ſedem luminis evacuavit. De cujus victoriâ protinùs juvenis miræ claritudinis viſus eſt triumphare, & coronam ſubindè radiatam capiti ejus imponere: quibus radiis multæ fratrum atque ſororum facies ejus videbantur infixæ, quam cùm illi pro præmio traderet * gaudens, adverſarium quoque magnis exprobrationibus ludificabat inridens. Tunc hoſtis vehementi dolore compulſus juſſit eum pœnis ſævientibus laniari, ut quaſi pœnam ſuam poſſet ulciſci. Sed ille jam victor cernebat ſe geſtantium manibus ad ſuperiora ſubduci, & volantem celeriùs

* in Corb. conamine virtutes exercens, & miniſtros, &c.
* in Corb. minantis.
* in Corb. facies.
* in Corb. tradere.

ad

ad cælorum ſublimia ſublevari: quocum lætus aſcenderet, ſenis cujuſdam vociferantis audiebat vocem deſuper dicentem: Væ tibi ſæculum quia periſti. Hoc clamore ter iterato, viſionis pervenit ad metam, & iteravit poſtmodum faciendo quod viderat.

Quid igitur hac viſione manifeſtius? quid agi per diem poſſet expreſſius, quandò in actibus digeſtus eſt viſus? Nunc oppugnaſſe ſe contra miniſtros regis ſic in nocte ſibi ſoli conſpexit, ſicut per diem nobis poſtmodum demonſtravit: ſic lumen Imperatori eruiſſe, ſic eum habebat vincendo cæcaſſe, ſic præmia coronæ ſortitus eſt, ſic & publicè coronatus eſt; ſic coronæ radiis plurimos inhærere viderat vultus, ſicut paſſioni ejus univerſus populus fuerat excubaturus: ſic volavit ad cælum, ſicut properè meruit adipiſci martyrium. Hoc ſolum planè de dictis ejus adhuc uſquè reſtitiſſe cognoſcitur, quod mundo prophetavit interitum, quod eum, omnes ſiquidem ſcimus non fuiſſe mentitum, aliquis fortaſſè de fratribus expaveſcat, & Maximianum imparem dicat, quia prior confeſſus, ſuperſtes eſt modico tempore reſervatus. Abſit fratres ut dividantur, quia æquali prælio pugnaverunt: nam ſi per diverſas horas venientes ad vineam Dominus de pacto mercedis æquavit, quomodò diſpares judicat quos uno tempore laborantes invenit? Sed quod Iſaac prior videtur excedere, indè magis eos dico Dominum comparaſſe: ut ſicut ille huic confeſſionis incitamentum ſuggeſſerat, ſic eum & hic provocaret pariter ad coronam. Ambos voluit Dominus ſibimetipſos eſſe Doctores, ut de viciſſitudine documenti feciſſet æquales; ne unus in omnibus antecederet, & unus in omnibus videretur ſe ipſe ſequentem. Nunc verò ambo ſe invicem præceſſerunt, & ambo ſe invicem conſecuti ſunt.

Sed recluſis interim cuſtodiâ carceris, navis ſcilicet ad exilium præparatur: quod non humano conſilio credo fuiſſe diſpoſitum, quia claruit supernâ dignatione proviſum. Ad hoc enim ſi voluit eos Dominus ſibimet unius diei dilatione concludi, ut ſecundùm viſum martyris ſui faceret populorum excubationibus honorari, nam conſummato Iſaac perfecti martyrii notius cunctorum aures impleverat. Ad cujus corpus univerſa continuò fraternitas lætis curſibus properaverat, quibus cùm ſepultura corporis à carnificibus negaretur, excubias omnes, ne inhumatum corpus abjiceretur, cum magnâ exultatione tenuerunt, illic totâ die cum nocte populi triumphantes, pſalmis, hymnis, canticis in teſtimonium cunctis glorioſè decantabant; & omnis ætas ac ſexus intereſſe tantis gratulationibus ardenti cupiditate gaudebat. Quale fuit illud, fratres, quod Dominus ſuis martyribus ad honorem dignatus eſt procurare, ut XVIII. Kal. Sept. die ſabbato ad inſtar Paſchæ permitteretur populus vigilias celebrare. Sic ergò peractus eſt dies, & nox ità conſumpta eſt. Mox ubi dies alter exortus eſt, & exſpectabatur Proconſul qui de corporis humatione juſſiſſet, quid forſitàn concederet miſer, quod negaſſe nec homicidis nec adulteris ullus judicum ſolet, niſi è contrà traditorum ſæva pernicies ad crudelitatis capienda conſilia vigilaret: quorum ſuggeſtione Proconſul tunc coactus populos* à carcere juſſit expelli, & vivum pariter cum defuncto, marinis fluctibus mergi, ne quaſi permitteret eos dignitatem martyrum venerari.

* Ità emendatum ex cod. Corb. Malè in editis protinùs.

Quàm ſtulta crudelitas, quæ corpora voluit noſtris manibus abnegare, quaſi venerationem nobis de mente poſſet auferre: aut ſi illi non ſepelirentur in terrâ, non poſſent aliter regna intrare cæleſtia? Sed acceſſit illis ad felicitatis argumentum, ut & defuncti poſt terrena ſupplicia pro Chriſto marinis quoque vexationibus quaterentur, ne ullus locus remaneret in mundo, ubi non inriſerant inimicum. Hoc illis ad cumulos triumphorum providerat Dominus, ut & in majori odio ſæculi laboraſſent, & in defunctis corporibus poſſet ſicut & in vivis exhibere virtutem. Veniunt ergò ad carcerem milites & triarii fuſtibus onerati, & viâ cædis populos repellentes, cunctos pæne fecerant vulneratos. Tantùm enim debuit martyrum dignitati concedi, ut pro ſepulturâ eorum mererentur & alteri confiteri. Poſteà quàm vix valuerunt univerſos excludere defunctum pariter & ſuperſtitem, ex utroque latere non par militum numerus deducebat. Deluſit ſe neſciens immanitas vana, ut ipſa illis præbuiſſet obſequia, quibus negavit aliena. Jam litus acceſſerant maris, jam navis acceptos martyres vehebat ut mergeret. Aſt ubi profundi æquoris altitudinem perniciter introivit, non ſegniùs ſatelli-

tes ſatanæ celerabant juſſa complere, devinctos ſcilicèt funibus, & binas orcas arenâ confertas ſingulorum cervicibus pedibúſque nectentes, intervallo non modico ab invicem ſeparatos demergente pondere dimiſerunt *. Quos ſinu * pelagus projectos ut agnovit, continuò quaſi flammis totum cæleſtibus ureretur, ſacroſanctos artus tenere non potuit; ſed convolutis deorsùm deſuper fluctibus, ad ejicienda corpora detruſas arênas funditùs abradebat, & ab imo fundo ad ſuperiora terga ſubvertens undis reſilientibus removebat. Mergebantur ſcrutantes fluctus de ſummis cumulis ad inferiora rapienda vaſto impetu deſcendentes ad fundum, & tempeſtivum mare de inferioribus rèpulſum egeſto potiori iterùm citabatur parturiens membra ſanctorum, donec impulſibus rapidis undarum turbo depreſſos artus excuſſit, & immenſum pondus ejiciens, corporibus raptis victor tandem fluctus evaſit. Erigebantur proindè violentiùs cumuli ſolidatis aquarum montibus elevati, ut congeries conglobata ſecuriùs oneroſa membra ſubveheret, ne victa iterùm laboraſſent, & ſub adunatis undiquè molibus pelagi factâ teſtudine pugnabat unda cum pondere, ne oneri violento valida maris terram contigeret aperire *.

* in Corb. demerſerunt.
* in Corb. ſit in ſe.
* Ità emendatum ex cod. Corb.

Sed ad huc reſtabat alterius laboris opus ſcilicèt & conamen, ut intervallo infinito diſcretos, in unum celeri congregatione colligeret, ne alienum ſacrilegium ejus negligentiæ remaneret. Ducebant hinc aquæ, hinc geminis cornibus volumina ſinuantia, & pari ſibimet coïtione * ſubvecta corpora comminus inhiabat *. Jam venientis occurſus ex utraque cornuùm breviare cœperat medium, & utraque per partes propinquante, conventu de intervalli longitudo decreſcens venerat in anguſtum: cùm ſemel utrique plenis ſpatiis exemptis tota intercapedo conſumpta eſt, & redactis omnibus ſimul & undarum corporúmque celebrata concordia eſt. Obſidebantur hæc igitur à fratribus litora, quaſi jam certiùs adventantes martyres ulla præcederet fama, & diebus noctibúſque ſollicitè per momenta, defixis obtutibus ſperabatur quod credebant quandoque de Dei ſolitâ virtute venturum. Cùm ſubitò poſt bis ternos dies templa Chriſti venire gaudebant, & occurrentes cuncti, quomodò poterant, oculis exſultante alacritate pendebant *: quorum extenſis manibus optata membra cum tropæis ſuis unda feſtinans velut in gaudium reſonans tradidit, & compoti deſiderio devota fraternitas cum amplexibus lætis accepit.

* in Corb. cohibitione.
* in Corb. communis inibat.
* in Corb. pendebant.

Sic beati martyres ſepulturam debitam receperunt, & optatum reddiderunt fratribus obſequium, & fruſtrata Chriſtus exhibuit conſilia traditorum, ne aut inſepulta tantorum corpora remanere permitteret, aut devotionem populi ex parte ullâ fraudaſſet, aut nefandos vota crudelitatis implere * cùm blaſphemia ſui nominis immotus adſpiceret.

* in Corb. nefandorum crudelitatem impleri.

Lugeat nunc demenſa * ſævitia perfidorum, quæ dominicarum noluit recordari virtutum: non timuit eum poſſe de mari corpora liberare, quem novit ab inferis etiam animas poſſe * eruere; aut ſi nihil aliud vel nec cetus qui evomiſſet acciperet, perdidit miſera crudelitas quo credebat magnum ſe comperiſſe conſilium, cui nec mare voluit ferre conſenſum. Malè commendavit deſideria ſua, quæ contra creatorem ſuum pelagus negare non potuit. Quid agit humana * jam rabiës, ubi mare non perſequitur martyres? quid agit ſceleratorum feritas, ſæva ubi maria revocant ad ſepulturam? aut quales à perſecutoribus judicantur, quos & ipſa elementa violare timuerunt? ô beatæ paſſionis memorabilis gloria, in quâ dignatus eſt Chriſtus tot exhibere magnalia; ô felix exitus, qui talibus contigit, quem pro illorum meritis tantis virtutibus decoravit; in devotione conſtantia, in paſſione tolerantia, in morte victoria, miraculum * in ſepulturâ.

* deeſt in Corb.
* deeſt in Corb.
* in Corb. humiliandæ.
* in Corb. mirabilis in edito ſingalibus,

Ad vos nunc, fratres, cuncta jam redeunt, quæ vos ad regna cæleſtia deduxerunt. Vos exempla iſta compellunt, quæ illos primò per vos ad has glorias compulerunt. Magiſtros vos illis confeſſionum frequentia crebris opinionibus fecerat, & ipſi nunc vobis de martyrio ſuggerunt. Similiter documenta veſtra vos adhortantur quæ alios adhortata ſunt. Tendunt ad vos è cælo jam brachia, operientes tempus quo vobis occurrant. Properate gnaviter, concurrite pertinaciter, exſpectant vobiſcum ſimul capere dignitatem. Eia agite, fratres, accelerate quantociùs, ut & de vobis non aliter gaudeamus. Inveniat apud vos reditus noſter undè glorietur, ſicut & de

his ſeceſſio noſtra ſortita eſt gaudia gloriarum. Sed euntes ad tropæa veſtra veniamus: ut ſicut vobis horum victorias nuntiavimus, ſic poſtmodùm veſtras huc ad Karthaginem ſecuturis ceteris nuntiemus.

Explicit [* *epiſtola beatiſſimi martyris Macrobi ad plebem Karthaginis de paſſione martyrum Iſaac & Maximiani. Deo gratias, amen.*

* Cetera deſunt in mſ. Corb.

ANNOTATIONES.

[1] INCIPIT PASSIO. Hujus auctor Macrobius Donatiſta & ſuorum in urbe Româ occultus epiſcopus, de quo Gennadius in lib. de Scriptoribus eccl. c. 5. Creſconius objiciebat Catholicis tres alios præter Marculum à Macarianis occiſos. Illi ſunt procul dubiò duo iſti martyres Maximianus & Iſaac, cui tertius adjungendus eſt Donatus. Verba Auguſtini hæc ſunt l. 3. contra Creſc. c. 49. *De aliis autem tribus quorum mortes pariter objeciſti quid vel quomodò factum ab eis quos noſſe exiſtimo, fateor, non quæſivi.* Tres iſtos objecerat Creſconius, quoniam eorum paſſionis acta circumferebantur. Scripſerat autem Macrobius hanc epiſtolam ad plebem Carthaginis, ut ex fine hujus inſtrumenti conſtat.

[2] SILUERAT HIC APUD CARTHAGINEM PERSECUTIONIS IMMANITAS. Optatus etiam l. 3. §. IV. obſervat in provinciâ Proconſulari neminem armatum eſſe viſum.

EX

CONCILIO CARTHAGINENSI.

Anno 348. aut 349.

CUM Gratus Epiſcopus Carthaginenſis in concilio unà cum collegis ſuis conſediſſet, & qui ex diverſis provinciis Africanis convenerunt...... Idem Gratus Epiſcopus dixit: Gratias Deo omnipotenti & Chriſto Jeſu, qui dedit malis ſchiſmatibus finem, & reſpexit Eccleſiam ſuam, ut in ejus gremium erigeret univerſa membra diſperſa, qui imperavit religioſiſſimo Conſtanti * Imperatori, ut votum gereret unitatis, & mitteret miniſtros ſancti operis famulos Dei Paulum & Macarium.

* in editis Conſtantino.

Ad Donatiſtas pertinent duo hujus Concilii Canones ſequentes.

I.

ERGO, ſi vobis placet, conſideremus primum titulum rebaptizationis. Undè ſanctitatem veſtram poſtulo, ut mentis veſtræ placita producatis ad deſcendentem in aquam, & interrogatum in Trinitate ſecundùm Evangelii fidem & Apoſtolorùm doctrinam, & confeſſum bonam conſcientiam in Deum, de Reſurrectione Jeſu Chriſti, ſi liceat iterùm interrogari in eâdem fide, & in aquâ iterùm intingi. Univerſi Epiſcopi dixerunt: Abſit, abſit. Illicitas eſſe ſancimus rebaptizationes, & ſatis eſſe alienum à ſincerâ fide & Catholicâ diſciplina. Gratus Epiſcopus dixit: Magna beatitudo à Deo patre per Dominum Chriſtum conceſſa eſt tempore noſtro, ut liceat religioſis mentibus inſinuare Eccleſiaſticam diſciplinam, ut auditores percipientes regulam rectam, & Deo placentem, præmia meritorum bonorum percipiant, ut in ipſis Deus in omnibus & pro omnibus honoretur. Diſcuſſus eſt titulus neceſſarius rebaptizationis, in quo plus ſchiſmatis rabies deliteſcebat, & habitâ moderatione, legis vigor & auctoritas fidei cuſtodita eſt. Illud ſanè ſapientiſſimis veſtris ſenſibus inſinuare contendo, licèt veſtra prudentia ſit inſtructa & à Deo docta, & mereatur in pace & unitate conſequi deſuper munera larga, tamen & ego unus ex vobis, & qui parem vobiſcum ſolicitudinem gero, propter Eccleſiaſticum ordinem illud inſinuare curabo.

II.

Martyrum dignitatem nemo profanus infamet, neque ad * paſſiva corpora, quæ ſepulturæ tantùm propter miſericordiam Eccleſiaſticam, commendari mandatum eſt, redigat, ut aut inſaniâ præcipitatos, aut aliquo tali pacto, aut aliâ ratione peccati disjunctos, non ratione vel tempore competenti, quo martyria celebrentur, martyrum nomine appellet. At ſi quis ad injuriam martyrum, claritati eorum adjungat infamiam, placet eos, ſi laïci ſint, ad pœnitentiam redigi: ſi autem ſunt clerici, poſt commonitionem, & poſt cognitionem, honòre privari. Univerſi dixerunt: Rectè ſtatuit ſanctitas veſtra. Hoc & ſingulis conciliis ſtatutum eſt.

* ad deſſ. in ... mſ.

Anno 362.

RESCRIPTUM JULIANI IMPERATORIS IN GRATIAM DONATISTARUM.

Ex Auguſtino l. 2. contr. litt. Petil. cap. XCVII.

HOc quoque ſupplicantibus Rogatiano, Pontio, Caſſiano & cæteris Epiſcopis ſed & Clericis, accedit ad cumulum, ut abolitis quæ adversùs eos ſine reſcripto perperàm geſta ſunt in antiquum ſtatum cuncta revocentur.

In libello ſupplici cujus auctor Pontius aiebant Juliano, quòd apud eum ſola juſtitia locum haberet.

Anno 373. 20. Febr.

VALENTINIANI SENIORIS IN REBAPTIZANTES CONSTITUTIO.

Ex Cod. Theod. lib. 16. *Tit.* 6. Ne ſanctum baptiſma iteretur. *L.* 1.

Impp. Valentinianus & Valens AA. ad Julianum Proc. Africæ.

ANtistitem, qui ſanctitatem baptiſmi illicitâ uſurpatione geminaverit, & contra inſtituta omnium eam gratiam iterando contaminaverit, ſacerdotio indignum eſſe cenſemus. Dat. x. Kal. Mart. Trev. Valentiniano & Valente iv. AA. Coſſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

Valentinianus ſenior Treviris in Galliis conſtitutus, proculdubiò etiam Gallicanorum Epiſcoporum conſilio, vel ad relationem ad ſe ex Africâ factam *hâc leg.* ſacerdotem (ſeu epiſcopum) rebaptizantem, ſacerdotio ſuo, ſeu epiſcopatu, per Africam Proconſularem indignum eſſe pronuntiat, Anno D. 373. & proculdubiò eâ re privari eum oportere jubet: per Africam, inquam, Proconſularem, cujus Proconſuli hæc lex inſcribitur. Undè haud inanis conjectura ſpectare ad Donatiſtas, pariter ut ad eoſdem pertinent quatuor ſequentes: ut & duæ aliæ, putà *lex* 5. *&* 38. *ſupr. de hæreticis.* Et verò ſpectare ad Donatiſtas, qui recentiſſimè Firmo tyranno faverant in Africâ, teſtatur Auguſtinus *ep.* 164. Quæque proculdubiò toleravit Valentinianus, datâ ſuâ ... cuique licentiâ, de quâ dixi ad *l. ſupr. de maleficis* · anabaptiſmo tantùm in his damnato, ſub pœnâ ſacerdotii privationis, neque enim ultrà progreditur Valentinianus. De hac ipſâ porrò lege Optatum Afrum Milevitanum *circa initium lib.* 5. ſenſiſſe putat Balduinus:

Hæc

Hæc, inquit, *noſtra vox eſt, qui in Trinitate baptiſmatis unitatem defendimus, non pro vobis, qui baptiſma, in cujus imagine ſunt illa duo, audaciter, & quod contra* LEGES *eſt, iteratis: quamvis & vos ipſi non negetis, quia non debet iterari, quod ſemel juſtum eſt fieri.* In quo largiter fallitur: nam, quod & ipſe alibi rectè tradit, Optatum ante hunc annum 373. ſcripſiſſe certum eſt: & ſanè ſcripſit id, quod apertè Optatus ipſe profitetur, ſexageſimo & quod excurrit anno poſt perſecutionem Diocletianeam, id eſt, circa annum Domini 367. ut alibi fusè oſtendo. Illud equidem verum, hanc legem eſſe de numero earum, quæ à Valentiniano in rebaptizantes ſcriptæ fuerunt, quarum meminit Gratianus quoque *l.* 2. *prox.* & quidem in Donatiſtas *primùm*, ut Auguſtinus teſtatur *ep.* 166 *ad Donatiſtas: Huic* (Joviano) inquit, *ſucceſſit Valentinianus: legite quæ* CONTRA VOS *juſſerit*: de quo jam etiam aliquid dictum ad *l.* 3. *ſupr. de hæreticis*. Ergò Optati locus accipiendus eſt de aliis Valentiniani legibus (ſi quæ ante hanc in Donatiſtas latæ ſunt) Conſtantini item & Conſtantii (vel potiùs Conſtantis) quarum mentio *l.* 2. *infr.*

Notabilia duo in *hac leg.* hæc occurrunt. Primùm eſt, quod ait, *contra inſtituta omnium*, quæ latiùs explicata reperies ad *d. l.* 2. *prox.* Alterum eſt, quod baptiſmum vocat *gratiam & divinam gratiam*: quomodò & *gratia communionis* vocatur in *l.* 5. *infr de Apoſtatis*. Gratianus pariter 3. *epiſt.* 17. *Audientibus, ſi qui fuerint periculo præventi, etſi in exitu conſtituti, vigilantia veſtra non deſit, implorantibus* DIVINAM GRATIAM, *miſericordia Domini non denegetur.* Qui locus omninò componendus eſt cum *l.* 1. *ſupr. de Scenicis*. Græcis quoquè ut Euchariſtia, ità & baptiſmus χάρις dicta. De Euchariſtiâ apud Cyrillum ſæpiùs hæ locutiones, τῆς χάριτος μεταλαμβάνειν, & ἀξιοῦσθαι τῆς ἐπουρανίου χάριτος: & Optatus *lib.* 5. pariter de Euchariſtiâ: *venient gentes ad gratiam: exhibet ille qui invitare dignatus eſt: miniſterium exercet turba famulorum.* Omitto alia. Non minùs ſæpè de baptiſmo: qui cùm plura habeat nomina, quæ Clemens Alexandrinus *lib.* 1. Gregorius Nazianzenus *orat.* 40. & Chryſoſtomus non ſemel recenſent, unum illorum eſt χάρισμα vel χάρις. In 4. myſtagogicon Cyrilli προσελθεῖν τῇ χάριτι eſt, ad baptiſmum accedere. Græcus quoque interpres canonum eccleſiæ Africanæ *p.* 174. ubi Latina habent, *ut* (ægrotantibus) *Scenicis atque Hiſtrionibus cæteriſque hujuſmodi perſonis reconciliatio non negetur* (qui locus alioquin cum *d. l.* 1. *de Scenicis*, componendus eſt) *reconciliationis* loco χάριν ἢ καταλλαγμα vertit, & rectè, eo quippè loco *reconciliationis* verbo, id quod aliàs *viaticum* & extremum ſuffragium dicitur, id eſt, baptiſmus & Euchariſtia indicantur: de quo ad *d. l.* 1. *de Scenicis*.

Illud poſtremùm hîc ſemel monendum, quæ *hac leg.* omnibúſque aliis hujus tituli conſtitutionibus in rebaptizantes conſtituuntur, accipienda non indefinitè, ſed de hæreticorum tantùm anabaptiſmo, qui illicitâ uſurpatione, furore immani, & inſtitutione nefariâ collatum ſemel rectè baptiſmum in Eccleſiâ Catholicâ, Catholicæ Eccleſiæ odio, iterabant, quod clarè ſat colligitur ex ſequentibus legibus; vide inter alias *legem* 6. Alioquin enim & ipſi Catholici baptiſma quandoque reſcindebant, ſeu quoſdam hæreticorum rebaptizabant: quâ de re vide *canonem* 6. concilii Nicæni, (cujus meminit & Rufinus, *lib.* 1. *cap.* 6. Auguſtinus, *de hæreſibus*, *hæreſ.* 44.) Laodiceni, *canonem* 7. *&* 8. Conſtantinopolitani ſecundi Oecumenici *canon.* 7. vide & quæ Athanaſius *orat.* 3. *contra Arianos*, Baſilium *epiſtolâ canonicâ ad Amphilochium*, *cap.* 1.

IMPERATORIS GRATIANI CONSTITUTIO IN REBAPTIZANTES.

Anno 377. 17. Octob.

Ex Cod. Theod. Lib. 16. *Tit.* 6. Ne ſanctum baptiſma iteretur. *L.* 2.

Impp. Valens, Gratianus, & Valentinianus AAA. ad Flavianum Vicarium Africæ.

Eorum condemnamus errorem, qui Apoſtolorum præcepta calcantes, Chriſtiani nominis ſacramenta ſortitos alio rursùs baptiſmate non purificant, ſed inceſtant, lavacri nomine polluentes. Eos igitur auctoritas tua erroribus miſeris jubebit abſiſtere, eccleſiis quas contra fidem retinent, reſtitutis Catholicæ. Eorum quippè inſtitutiones ſequendæ ſunt, qui apoſtolicam fidem ſine intermutatione baptiſmatis probaverunt. Nihil enim aliud præcipi volumus, quàm quod Evangeliorum & Apoſtolorum fides & traditio incorrupta ſervavit: ſicut & lege divali parentum noſtrorum, Conſtantini, Conſtantii, Valentiniani, decreta ſunt. Sed plerique expulſi de eccleſiis, occulto tamen furore graſſantur, loca magnarum domorum ſeu fundorum illicitè frequentantes: quos fiſcalis publicatio comprehendet, ſi piaculari doctrinæ ſecreta præbuerint: nihil ut ab eo tenore ſanctio noſtra diminuat, qui dato dudùm ad Nitentium præcepto fuerat conſtitutus. Quòd ſi errorem ſuum diligunt, ſuis malis domeſticóque ſecreto, ſoli tamen, foveant viros impiæ diſciplinæ. Dat. xvi. Kal. Novemb. cp. Gratiano A. iv. & Merobaude Coſſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

Gratiani. Hæc lex eſt Imperatoris Gratiani, ut ex inſcriptione patet; data enim eſt ad Flavianum Vicarium Africæ; quæ utique Africa Gratiano parebat. Quare vitium erat in ſubſcriptione *Data* cp. id eſt, Conſtantinopoli: Nam & Gratianus hoc anno verſatus eſt in Galliâ, & Treveris quidem vel Moguntiaci. Ut proindè minùs dubitem hanc legem ſcriptam in Galliâ ex conſilio & dictatu Epiſcoporum Gallicorum: & certè, aſſurgere eam palàm eſt Gallicano cothurno.

Ergò Gratianus hac lege rebaptizantium per Africam errorem, cœtúſque damnat: variis tùm rationum momentis, tùm & ſanctionibus: Rationum, inquam, Theologicarum & Eccleſiaſticarum. Quarum primò eſt à baptiſmatis, quod unum eſſe debet, neque repeti oportet, naturâ, cùm aït: *Chriſtiani nominis ſacramenta ſortitos alio rursùs baptiſmate non purificari, ſed inceſtari lavacri nomine.* Quibus ſimilia alia ex aliis legibus, in unum cumulata habes *in Paratitlo.* Altera eſt, petita ab auctoritate Evangelii, Apoſtolorum, Traditionis incorruptæ, anteriorum tandem Principum præjudiciis & conſtitutionibus. Hinc ſcilicèt rebaptizantes aït: *Apoſtolorum præcepta calcare.* Hinc mox pro canone ſubjicit: *inſtitutiones ſequendas eorum qui Apoſtolicam fidem probaverunt.* Item, *Nihil aliud præcipi ſe velle, quàm quod Evangeliorum & Apoſtolorum fides & Traditio interrupta ſervavit: ſicut & lege Divali, &c.* Quod Evangelii & Apoſtolorum prærogativam attinet, de eo jam ſatis, ad *l. cunctos populos* 2. *ſupr. de fide Cathol.* & ad *l.* 28 *ſupr. de hæreticis. Traditionem incorruptam quoque* hîc advocari notandum eſt: quæ ſanè ſe tuitus jam olim hac in re ipsâ adversùs anabaptiſmum Stephanus Papa, anabaptiſmum omnem damnans, adversùs Cyprianum, Firmilianum, & Africæ concilia: ut teſtatur Cyprianus ipſe qui hæc Stephani verba recitat, *epiſt.* 74. *ad Pompeium Sabracenſem. Si quis ergò à quacumque hæreſi venerit ad nos, nihil innovetur, niſi quod* TRADITUM *eſt*, id eſt, *præter id quod traditum eſt.* Et Euſebius *lib.* 7. *Hiſt. Eccl. cap.* 2. [illegible]: *& cap.* 3. ὡς ὅ γε Στέφανος, μὴ δεῖν τι νεώτερον παρὰ τὴν κρατήσασαν ἀρχῆθεν παράδοσιν, ἐπικαινοτομεῖν οἰόμενος, ἐπὶ τούτῳ διηγανάκτει: id eſt, *Stephanus nihil novi aut alieni à* TRADITIONE

AB ANTIQUO OBTINENTE, moliendum arbitratus, animo ob hanc cauſam indignabatur. Auguſtinus quoquè, lib. 5. de baptiſmo contra Donatiſtas, cap. 23. *Apoſtoli quidem nihil exindè præceperunt: ſed conſuetudo illa, quæ opponebatur Cypriano, ab eorum* TRADITIONE *exordium ſumpſiſſe credendum eſt: ſicut ſunt multa quæ univerſa tenet Eccleſia, & ob hoc ab Apoſtolis præcepta benè creduntur, quamquàm ſcripta non reperiantur.* Vincentius tandem Lirinenſis in cōmmonitorio ſuo c. 9. cùm multa hanc in ſententiam ſcribat, tandem aït, *epiſtolam a Stephano miſſam ad Africam, ubi his verbis ſanxit, nihil innovandum, niſi quod* TRADITUM *eſt.* Quæ ipſa ſunt Stephani verba, quæ Cyprianus ſuprà memorabat. Et Cyprianus tamen illud in Stephano reprehendebat, quòd ſcripturis, quibus ſuam niti docerent Patres Africani, obduceret & opponeret traditionem, atque adeò traditionis nomine pravam venditaret conſuetudinem, quæ non eſſet ab Apoſtolis, ſed poſteà irrepſiſſet. Sed de iſtâ in ipsâ Africâ juniores à Cypriano abière, & in argumento Stephani PP. acquievère, qui contendebat ante Agrippinum nuſquàm in Eccleſiâ iterari baptiſmum ſolitum. Et acquievit etiam tantò pòſt Auguſtinus, lib. 2. cap. 7. de baptiſmo contra Donatiſtas. *Quam conſuetudinem credo ex Apoſtolicâ* TRADITIONE *venientem, ſicut multa non inveniuntur in libris eorum, neque in conciliis poſteriorum: & tamen quia per univerſam Eccleſiam creduntur, nonniſi ab ipſis tradita & commendata creduntur.* Et lib. 4. cap. 24. *Quod univerſa tenet Eccleſia, nec conciliis inſtitutum, ſed ſemper retentum eſt nonniſi auctoritate Apoſtolicâ inſtitutum rectiſſimè creditur.* Vide eumdem & lib. 1. contra Creſconium cap. 33. Sequuti & hanc ſententiam & traditionis prærogativam Imperatores ab epiſcopis edocti, Valentinianus ſcilicèt *leg. 1. ſupr.* ubi eodem ſenſu aït, *contra* INSTITUTUM *omnium baptiſmum iterari:* Gratianus *hac lege* ubi pariter aït, INSTITUTIONES *ſequendas*, & item, *quod* TRADITIO *incorrupta ſervavit.* Honorius *l. 4. infr.* ut traditum eſt. Eâdem verò traditione ſicut ſingularitas baptiſmi, ità & plerique ritus in baptiſmate, ne de aliis nunc dicam, defendebantur, ut prolixè & egregiè multis demonſtrat Tertullianus *de Corona milit. cap.* 34. 5. & Baſilius *de Spiritu ſancto*, *cap.* 27. veluti conſecratio aquæ, oleique unctionis; & ipſius qui baptiſmum accipit, renuntiatio Satanæ & Angelis ejus; lactis & mellis prægustatio, ipſa fidei profeſſio, & alia id genus: tandem & trina merſio. Hieronymus quoque adversùs Luciferianos: *An neſcis etiam Eccleſiarum hunc eſſe morem, ut baptizatis poſteà manus imponatur, & ità invocetur Spiritus ſanctus? Exigis, ubi ſcriptum ſit? in Actibus Apoſtolorum. Etiamſi Scripturæ authoritas non ſubeſſet, totius orbis in hac parte conſenſus inſtar præcepti obtineret: nam & multa, quæ per* TRADITIONEM *in Eccleſiâ obſervantur, authoritatem ſibi ſcriptæ legis uſurpaverunt, velut in lavacro ter mergitare.* Quare & ad ipſum Dominum & Apoſtolos hos ritus referre non verentur Chryſoſtomus, ſi Chryſoſtomi eſt *Homilia de fide in Patrem, Filium, & Spiritum ſanctum*, & Pelagius apud Gratianum, *de Conſecr. diſt.* 4. Et ità quoque hæc jam dicuntur & hîc habentur *Apoſtolorum præcepta*, hæc *Apoſtolica & Apoſtolorum fides*, quam ſcilicèt Traditio incorrupta ſervavit: Cui & *Evangeliorum* fides hîc ſociatur: Quomodò Auguſtinus quoquè etſi traditionem & conſuetudinem urgeat, idem tamen, ne videretur humanis tantùm argumentis agere, ex Evangelio documenta & teſtimonia protulit, quibus non ſolùm idem colligeretur, ſed planè oſtenderetur; *lib. 1. contra Donatiſtas: & lib. 2. cap. 14. lib. 4. cap. 7. lib. 5. cap. 4. & 23.*

Provocat & *hac lege* Gratianus ad ſuperiorum Principum conſtitutiones, Conſtantini M. Conſtantii (ego *Conſtantis* malim, cui Africaceſſerat, non Conſtantii, qui etiam hæreticâ labe adſperſus erat) itémque Valentiniani.

Provocat & ad ſanctionem ſeu præceptum quoddam anterius ad Nitentium datum: quod quale ſit nondùm comperio: illud crediderim anteriorem ipſiuſmet Gratiani conſtitutionem hîc indicari: & quidem emiſſam ad *Nitentium Tribunum & Notarium* (cujus mentio apud Ambroſium *epiſt.* 64.) extra ordinem in Africam miſſum cum mandatis ſeu *præcepto* (quomodò & hic vocatur) ad cohibendos hæreticorum cœtus: ut cæteroquin Tribuni & Notarii ab Imperatoribus cum mandatis & præceptis miſſi etiam in negotio religionis, de quo plenè ad *l. unic. ſupr. de mandatis Principum:* ubi Marcellini & Dalmatii exempla inter alia.

Nunc de *hujus legis ſententiâ*, quidque adversùs rebaptizantes conſtituat Gratianus: nempè tria hæc, hunc in finem ſtatuuntur.

Primùm abſiſtere miſeris erroribus ſuis, Vicarii Africæ auctoritate jubentur, id eſt, eorum cœtus inhibere his jubetur. Quod mirum: Flavianus enim hic Vicarius Africæ: (cujus alioquin meminit quoque Ammianus Marcellinus *extremo libro* 28. & Auguſtinus *epiſt.* 164. vide Symmachum *lib.* 2. *ep* 27. & 63.) partis Donatiſtarum erat, quod Auguſtini locus dicta *epiſt.* 164. oſtendit, ubi Donatiſtas ſic inducit loquentes, tùm & eis reſpondet. *Atenim* (ſunt verba Donatiſtarum) *& malos Chriſtianis non licet perſequi? Eſto* (reſpondet Auguſtinus) *non liceat; ſed numquid hoc Poteſtatibus, ad hoc ipſum ordinatis, fas eſt objicere? an Apoſtolum delebimus? Sed vos, inquies:* (altera hæc eſt Donatiſtarum objectio) *talibus* (poteſtatibus) *communicare non debetis? Quid ergo?* (reſpondet Auguſtinus) *vos Flaviano quondam Vicario partis veſtræ homini, quia legibus ſerviens nocentes quos invenerat, occidebat, non communicaſtis?* Et ſanè *l. 4. ſupr. de Hæreticis*, idem Gratianus (anno proximo 378. exiſtimo) cœtus hæreticos diſſimulatione Judicum [illegible]itari permiſſos teſtatur. Et verò ea lex (addatur & *lex 5. eod.*) huic firmandæ lata videtur: & utraque anterior aliqua lex antiquior advertùs cœtus hæreticorum confirmatur: *olim*, inquit, *dict. l. 4. juſſimus.* Hac verò lege, *Nihil ut abrupto tenore ſanctio noſtra diminuat, qui dato dudùm ad Nitentium præcepto fuerat conſtitutus.*

Secundò, *Eccleſias*, quas adhuc nonnullas retinebant Donatiſtæ Eccleſiæ Catholicæ reſtituere jubentur.

Tertiò. *loca* in quibus coïerint confiſcari jubentur. Ubi notandum ad id delegiſſe eos *magnas domos* ſeu *fundos*: de quâ confiſcatione Auguſtinus, *lib. 1. contra literas Petiliani c.* 24.

Tandem ſibi quiſque nocitura quod ſenſit ſentire monetur: ſibique ſolis fovere *virus* (nam ità repono) impiæ diſciplinæ. Quod omninò congruit, ſententiæ ſimul & verbis, *l. 5. ſupr. de Hæreticis*, quæ biennio fermè poſt hanc legem data eſt.

Et hæc quidem omnia Donatiſtas reſpiciunt. Neque enim audio Baronium exiſtimantem poſteriorem hujuſce legis partem ad Manichæos ſpectare: Nam imò tota legis ſeries contrarium oſtendit. Denique duo Donatiſtarum genera hîc conſtituuntur: Unum eorum, qui Eccleſias adhoc quaſdam contra fidem retinebant: Alterum eorum, qui de Eccleſiis licèt expulſi, occulto tamen furore graſſabantur, loca magnarum domorum ſeu fundorum illicitè frequentantes.

Anno 393.

DECRETUM
HIPPONENSIS CONCILII
DE DONATISTIS CLERICIS IN NUMERO LAICORUM RECIPIENDIS,
Recitatum in concilio Carthaginenſi anni 397.

PLACUIT etiam, ut quia in præcedentibus conciliis ſtatutum eſt [b], ne quis Donatiſtarum cum honore ſuo recipiatur à nobis, ſed in numero laïcorum: propter ſalutem quæ nulli deneganda eſt, (tantum autem inopiæ clericorum ordinandorum in Africâ patiuntur Eccleſiæ, ut quædam loca omninò deſerta ſint,) ſervetur quidem in iſtis, quod jam anteà creditum * eſt: ſed exceptis his, quos aut non rebaptizaſſe conſtiterit, aut qui cum ſuis plebibus ad communionem catholicam tranſire voluerint. Sic enim ſcriptum eſt, quòd duobus ſi convenerit Chriſtianis, quidquid petierint impetrabunt. (Matt. 18.) Non oportet dubitari, quòd remoto ſcandalo diſſenſionis univerſæ plebis, invitatæ pacis compenſatione & ſacrificio caritatis abolcantur, quæ majorum ſuorum auctoritatem ſequentes, repetitione baptiſmi commiſerunt. Sed hanc rem placuit non confirmari priùſquàm exindè tranſmarina eccleſia conſulatur.

* al. traditum.

ANNOTATIO.

[b] IN PRÆCEDENTIBUS CONCILIIS STATUTUM EST. Vetus Eccleſiæ Africanæ diſciplina hæc fuit, ut hæretici & ſchiſmatici in clero conſtituti ad Eccleſiam redeuntes, ſive priùs in Catholicâ ordinati, vel apud hæreticos aut ſchiſmaticos promoti eâ conditione ſuſciperentur, ut communicarent tantùm ut laïci, & ſatis haberent quod admitterentur ad pacem; nullam autem ordinationis & honoris prærogativam tenerent. Ità Cypr. ep. 72. Eamdem legem primùm in Romanâ Eccleſiâ viguiſſe conſtat ex Innocent. 1. ep. 22. ad Epiſcopos Macedoniæ. Idem ſtatutum legitur in concilio Eliberitano, can 51. Attamen mitiùs actum eſt aliquandò cum ſchiſmaticis, ut in concilio Nicæno cum Novatianis quos in clero manere ſynodus permiſit & cum Melitianis, quos etiam ulteriùs provehi non vetavit. Idem Donatiſtis initio ſchiſmatis indultum. Nam, ut obſervat S. Aug. ep. 43. Miltiades Donato ſolo expulſo paratus fuit communicatorias mittere cæteris qui à Majorino ordinati fuerant, eoſque pro epiſcopis habere: ità ut in iis locis ubi duo eſſent epiſcopi quos diſſenſio geminaſſet, eum confirmari vellet qui foret ordinatus prior. In concilio Arelatenſi nihil novi circà hoc ſtatutum, quanquàm hujus ſynodi patres optaſſent, ut ſeverior in Donatiſtas ſententia proferretur, quemadmodùm ex eorum epiſtolæ ad Miltiadem verbis intelligere eſt. At ſubſequentibus in conciliis Africanis vetitum fuiſſe, ne quis Donatiſtarum cum honore ſuo ſuſciperetur, diſertè hîc aſſeritur & in concilio Carthaginenſi anni 401. In hoc Hipponenſi anni 393. proponitur hujus ſeveritatis relaxatio, in gratiam eorum tantùm *quos aut non rebaptizaſſe conſtiterit, aut qui cum ſuis plebibus ad communionem catholicam tranſire voluerint.* Sed antequàm quidquam ſtatueretur, tranſmarinam Eccleſiam conſuli placuit. In concilio Carthaginenſi anni 397. mandatum eſt, ut conſulerentur præſules Romanus & Mediolanenſis, utrùm infantes baptizati à Donatiſtis ad clerum promoveri poſſent. Iterùm in concilio Carth. anni 401. miſſa legatio ad eoſdem antiſtites, ut liceret clericos Donatiſtarum in ordinibus ſuis ſuſcipere. Tandem in concilio univerſali Africæ ejuſdem anni, pro bono pacis & ob inopiam clericorum, poteſtas facta eſt omnibus Epiſcopis Catholicis Donatiſtarum clericos ſuſcipiendi cum ordinibus ſuis.

EPISTOLA

EPISTOLA

Anno 393.

CABARSUSSITANI CONCILII

A DONATISTIS MAXIMIANENSIBUS HABITI

Contra Primianum Donatiſtam Carthaginenſem.

Edita ex Auguſtino in Pſalm. 36.

SANCTISSIMIS FRATRIBUS atque Collegis, per univerſam Africam, hoc eſt, per provinciam Proconſularem, Numidiam, Mauritaniam, Byzacenam & Tripolin conſtitutis, ſed & preſbyteris, diaconis, & univerſis plebibus, in veritate Evangelii nobiſcum militantibus, Victorinus, Fortunatus, & Victorianus, Migginus, Saturninus, Conſtantius, Candidus, Innocentius, Creſconius, Florentius, Salvius, alius Salvius, Donatus, Geminius, Prætextatus*, Maximianus, Theodorus, Anaſtaſius, Donatianus, Donatus, alter Donatus, Pomponius, Pancratius, Januarius, Secundinus, Paſchaſius, Creſconius, Rogatianus, alius Maximianus, Benenatus, Gaïanus, Victorinus, Guntaſius, Quintaſius, Felicianus, Salvius, Migginus, Proculus, Latinus, & cæteri qui in concilio apud Cabarſuſſi fuimus, in Domino æternam ſalutem.

* Aſſurita. nus epiſcopus.

NEMO eſt qui neſciat, fratres dilectiſſimi, de ſacerdotibus Domini, non propriæ voluntatis, ſed divinæ legis impulſu, tam in reos ſententiam dicere, quàm innocentibus inflictam, jure ab eis ac meritò ſubmovere. Non levi enim periculo ſubjacebit, quiſquis aut reo pepercerit, aut innocentem conficere pertentarit: maximè cùm ſcriptum ſit: *innocentem & juſtum non occides:* &, *purgatione non purgabis reum.*

Hoc igitur edicto legis admoniti, neceſſe nos fuerat Primiani cauſſam, quem plebs ſancta Carthaginenſis eccleſiæ epiſcopum fuerat in ovile Dei ſortitâ, ſeniorum litteris ejuſdem eccleſiæ poſtulantibus, audire atque diſcutere ſub eo, ut explanatis omnibus aut innocentem, quod optabile fuerat purgaremus, aut nocentem certè oſtenderemus ſuis meritis eſſe damnatum. Optatiſſimum enim nobis fuit, ut plebs ſancta Carthaginenſis eccleſiæ, eo ſe lætetur epiſcopo ſublimatam, qui in omnia ſanctus, & in nullo reprehenſibilis haberetur. Propterea utique talem eſſe oportet Domini ſacerdotem, ut quod populus pro ſe apud Deum non valuerit, ipſe pro populo mereatur quod popoſcerit impetrare: quia ſcriptum eſt, *ſi peccaverit populus, orabit pro eo ſacerdos: ſi autem ſacerdos peccaverit, quis orabit pro eo?*

Scandala igitur Primiani, & ipſius nequitia ſingularis, ſic in ſe cæleſte judicium provocavit, ut eorum criminum auctorem neceſſe eſſet penitùs amputare: qui recens ordinatus, preſbyteros ſupradictæ plebis ad conjurationem impiæ conſpirationis impellens, hoc ab eis velut precario jure poſtulavit, ut ad damnandos quatuor diaconos, viros egregios, ac ſingularibus meritis approbatos, Maximianum ſcilicèt, Rogatianum, Donatum, itémque Salgamium, conſentirent, & incunctanter ei promitterent accommodare conſenſum.

Cujus illi malâ præſumptione ſtupefacti cùm rem ſilentio refellliſſent, per ſe cogitatum ſcelus non dubitavit implere, uſqueadeò ut in Maximianum diaconum, virum ſicut omnibus notum eſt innocentem, ſine cauſſâ, ſine accuſatore, ſine teſte, abſentem ac lecto cubantem, ſententiam putaret eſſe promendam: qui jampridem Clericos non diſſimili furore damnarat.

Nam cùm inceſtos, contra legem decretáque omnium ſacerdotum, commu-

nioni ſanctæ adjungeret: cùmque obſiſtente maximâ parte plebis, etiam ſeniorum nobiliſſimorum litteris conveniretur, ut per ſe corrigeret quod admiſerat; ſuâ temeritate poſſeſſus, emendare contemſit. His itaque permoti ſeniores eccleſiæ ſupradictæ, ad univerſum chorum litteras legatóſque miſerunt, quibus non ſine lacrymis deprecati ſunt, ut ad ſe ferventiùs veniremus: quo perpenſo libramine intentationibus exploratis, exiſtimatio eccleſiæ purgaretur.

Ad hanc proindè, cùm ſecundùm memoratorum litteras veniremus; notâ ſuâ ille ratione ferveſcens, adventum noſtrum penitùs declinavit. Qui uſquequaque rebelli animo recalcitrans in malo permanſit, ut, conductâ multitudine perditorum, atque impetratis officialibus, baſilicarum januas obſediſſent, qui ingrediendi nobis atque agendi ſollemnia interdicerent facultatem. Hæc ſi epiſcopum convenit facere, ſi Chriſtianis licet admittere, ſi hoc Evangelia proteſtantur; probet aut judicet, quiſquis amator aut aſſertor eſt veritatis. Hoc enim nobis inflixit frater aliquandò proprius, quod numquàm faceret alienus.

Decrevimus omnes ſacerdotes Dei, præſente Spiritu ſancto, hunc eumdem Primianum, primò quòd ſuper vivos epiſcopos, alios ſubrogarit: quòd inceſtos cum ſanctorum communione miſcuerit: quòd presbyteros ad conjurationem ineundam conſtringere pertentarit: quòd Fortunatum presbyterum in cloacam fecerit mitti, cùm ægrotantibus baptiſmo ſuccurriſſet: quòd communionem Demetrio presbytero denegarit, ut cogeret filium abdicare: quòd idem presbyter objurgatus ſit, quòd epiſcopos hoſpitio ſuſcepiſſet: quòd ſupradictus Primianus multitudinem miſerit, quæ Chriſtianorum domos everteret: quòd obſeſſi ſint epiſcopi ſimul & Clerici, & poſteà ab ejus ſatellitibus lapidati: quòd in baſilicâ cæſi ſint ſeniores, quòd indignè ferrent Claudianiſtas ad communionem admitti; quòd innocentes clericos putaverit eſſe condemnandos: quòd ſe nobis audiendum noluerit exhibere, cùm baſilicarum fores ne ingrederemur, multitudine & officio intercluſerit: quòd legatos à nobis ad ſe miſſus injurioſè rejecerit: quòd loca multa vi primò, dehinc auctoritate judiciariâ uſurpaverit: præter alia illicita ejus admiſſa, quæ pro honeſtate ſtili noſtri ſiluimus, à ſacerdotali choro perpetuò eſſe damnatum: ne eo palpato, Dei Eccleſia, aut contagione, aut aliquo crimine maculetur. Quod idipſum Paulus Apoſtolus exhortatur & admonet, *Præcepimus autem vobis, fratres, in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut diſcedatis ab omni fratre inordinatè ambulante*: atque adeò non immemores puritatis Eccleſiæ, conducibile exiſtimavimus, omnes ſanctos conſacerdotes & omnes clericos, & omnes populos qui ſe Chriſtianos meminerunt, hac noſtrâ tractoriâ commonere, ut omnes ejus communionem, utpote damnati, diligenti curâ horreant. Ipſe enim de ſuo interitu rationem reddet, qui hoc noſtrum decretum non audiendo tentaverit violare.

Placuit ſanè nobis & Spiritui ſancto, quòd tempus tardis ad convertendum reſervetur ſub eo, ut quicumque conſacerdotum vel clericorum ſuæ ſalutis immemores, à die damnationis ſupradicti Primiani, id eſt à die VIII. Kalendarum Juliarum, uſque ad diem VIII. Kalendarum Januariarum, minùs à Primiani damnati communione receſſerint, tali ſententiâ conſtringantur: Laïci quoque niſi ſe à ſupradicto die damnationis illius, intra diem Paſchæ futuræ, ab ejus conſortio ſeparaverint, non poſſe quemquam niſi per pœnitentiam, ſiquidèm meminerint, Eccleſiæ reformari.

Victorinus Munacianenſis epiſcopus ſubſcripſi. Fortunatus Dionyſianenſis epiſcopus ſubſcripſi. Victorianus Carcabianenſis epiſcopus ſubſcripſi. Florentius ab Adrumeto epiſcopus ſubſcripſi. Migginus ab Elephantariâ epiſcopus ſubſcripſi. Innocentius Thebaltenſis epiſcopus ſubſcripſi. Miggin pro collegâ meo Salvio Membreſſitano epiſcopo ſubſcripſi. Salvius Auſafenſis epiſcopus ſubſcripſi. Donatus Sabrarenſis epiſcopus ſubſcripſi. Gemelius à Tanabæis epiſcopus ſubſcripſi. Prætextatus Aſſuritanus epiſcopus ſubſcripſi. Maximianus Stabatenſis epiſcopus ſubſcripſi. Datianus Camicetenſis epiſcopus ſubſcripſi. Donatus Fiſcianenſis Epiſcopus ſubſcripſi. Theodorus Uſulenſis epiſcopus ſubſcripſi. Victorianus jubente collegâ Agnoſio epiſcopo ſubſcripſi. Donatus Cebreſutanus epiſcopus ſubſcripſi. Natalicus Thelenſis epiſcopus ſubſcripſi. Pomponius Macrianenſis epiſcopus ſubſcripſi. Pancratius Balianenſis

epiſcopus ſubſcripſi. Januarius Aquenenſis epiſcopus ſubſcripſi. Secundus Joeundianenſis epiſcopus ſubſcripſi. Paſcaſius à Vico Auguſti epiſcopus ſubſcripſi Creſconius Taeienenſis epiſcopus ſubſcripſi. Rogatianus epiſcopus ſubſcripſi. Maximianus Erumminenſis epiſcopus ſubſcripſi. Benenatus Tugutinenſis epiſcopus ſubſcripſi. Ritanus epiſcopus ſubſcripſi. Gaïanus Tigualenſis epiſcopus ſubſcripſi. Victorinus Leptimagnenſis epiſcopus ſubſcripſi. Guntaſius Beneſenſis epiſcopus ſubſcripſi. Quintaſius Capſenſis epiſcopus ſubſcripſi. Felicianus Muſtitanus epiſcopus ſubſcripſi. Victorianus ex delegatione Miggini epiſcopi ſubſcripſi. Latinus Mugienſis epiſcopus ſubſcripſi. Proculus Girbitanus epiſcopus ſubſcripſi. Donatus Sabratenſis epiſcopus pro fratre & collegâ meo Marratio ſubſcripſi. Proculus Girbitanus pro collegâ meo Galliono ſubſcripſi. Secundianus Priſianenſis epiſcopus ſubſcripſi. Helpidius Tuſdritanus epiſcopus ſubſcripſi. Donatus Samurdatenſis epiſcopus ſubſcripſi. Getulicus Victorianenſis epiſcopus ſubſcripſi. Annibonius Rabautenſis epiſcopus ſubſcripſi. Item Annibonius petitus à collegâ meo Augendo Arenſi epiſcopo ſubſcripſi. Tertullus Abitenſis epiſcopus ſubſcripſi. Primaſianus epiſcopus ſubſcripſi. Secundianus Auriſilianenſis epiſcopus ſubſcripſi Maximus Pitanenſis epiſcopus ſubſcripſi. Creſcentianus Murrenſis epiſcopus ſubſcripſi. Donatus Belinienſis epiſcopus ſubſcripſi. Perſeverantius Teveſtinus epiſcopus ſubſcripſi. Fauſtinus Binenſis epiſcopus ſubſcripſi. Victor Altiburitanus epiſcopus ſubſcripſi. Omnes numero quinquaginta tres.

SENTENTIA CONCILII BAGAIENSIS

Anno 394 24. Apr.

A DONATISTIS EPISCOPIS CCCX.

Pro Primiano habiti in Maximianum ejuſque ordinatores ac ſocios pronuntiata.

Ex variis Auguſtini locis collecta.

CUM omnipotentis Dei, & Chriſti ejus Salvatoris noſtri voluntate, ex univerſis provinciis Africæ venientes, in Eccleſiâ ſanctâ Bagaïenſi concilium gereremus, Gamalius, Primianus, Pontius, Secundianus, Januarius, Saturninus, Felix, Pegaſius, Rufinus, Fortunius, Criſpinus, Florentius, Optatus, Donatus, Donatianus, & ceteri numero trecenti & decem: Placuit Spiritui ſancto, qui in nobis eſt, pacem firmare perpetuam, & ſchiſmata reſecare ſacrilega. *Lib. 4. contr. Creſcon. cap.* 10.

Optata quidem pacis & concordiæ eſt juncta germanitas, ſicut ſcriptum eſt: *Juſtitia & pax oſculatæ ſunt invicem. Ibid. cap.* 16.

Licèt enim viperei ſeminis noxios partus, venenati uteri alveus diù texerit: & concepti ſceleris uda coagula, in aſpidum membra tardo ſe calore vaporaverint, tamen conceptum virus, evaneſcente umbraculo, occultari non potuit: nam etſi ſerò, publicum tamen facinus & parricidium ſuum, fœta ſcelerum vota pepererunt. Quod antè prædictum eſt: *Parturiit injuſtitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem.* Sed quoniam ſerenum jam fulget è nubilo nec eſt confuſa criminum ſilva, cùm ad pœnam deſignata ſunt nomina. Indulgentiæ enim antehac fuerat: dùm elementiæ dimittimus lineam, invenit cauſſa quos puniat. *Lib. de Geſt. cum Emer. & lib. 4. contr. Creſc. cap.* 31. *Lib.* 2. *contr. Parmen. c.* 3.

Sed veridicâ undâ in aſperos ſcopulos nonnullorum naufraga projecta ſunt membra, & Ægyptiorum ad modum e-

pereuntium funeribus plena ſunt littora: quibus in ipsâ morte major eſt pœna; quòd poſt extortam aquis ultricibus animam, nec ipſam inveniant ſepulturam. *Lib. 4. contr. Creſcon. cap. 16.*

Loquamur, chariſſimi fratres, ſciſmatis cauſſas: quia jam non poſſumus tacere perſonas. MAXIMIANUM fidei æmulum, veritatis adulterum, Eccleſiæ matris inimicum, Dathan, Chore & Abiron miniſtrum, de pacis gremio ſententiæ fulmen excuſſit: & quod adhuc eum dehiſcens terra non abſorbuit, ad majus ſupplicium ſuperis reſervavit. Raptus enim pœnam ſuam compendio lucraverat funeris, uſuras nunc graviores colligit fœnoris, cùm mortuis intereſt vivus. *L. de Geſt. cum Emer.*

Nec ſolùm hunc ſceleris ſui mors juſta condemnat. Trahit etiam ad conſortium criminis plurimos catena ſacrilegii, de quibus ſcriptum eſt: *Venenum aſpidum ſub labiis eorum, quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt, veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem: contritio & infelicitas in viis eorum, & viam pacis non cognoverunt: non eſt timor Dei ante oculos eorum.* Nollemus quidem quemquam è proprii corporis juncturâ præcidi; ſed quoniam tabeſcentis vulneris putredo peſtifera plus habet in abſciſſione ſolaminis, quàm in remiſſione medicaminis; inventa eſt cauſſa ſalubrior, ne per cuncta membra peſtilens irrepat virus, ut compendioſo dolore natum decidat vulnus. *Eod. lib.*

Famoſi ergò criminis reos, Victorianum Carcabianenſem, Martianum Sullectinum, Beïanum Baïanenſem, Salvium Auſaphenſem, Theodorum Uſulenſem, Donatum Sabratenſem, Miggenem Elephantarienſem, Prætextatum Aſſuritanum, Salvium Membreſſitanum, Valerium Melzitanum, Felicianum Muſtitanum, & Martialem Pertuſenſem, qui funeſto opere, perditionis vas ſordidum collectâ fæculentiâ glutinarunt: *l. 3. contr. Creſc. cap. 53.* ſed & clericos aliquandò Eccleſiæ Carthaginis, qui dùm facinori interſunt illicito, inceſtui præbuerunt lenocinium, Dei præſidentis arbitrio, univerſalis concilii ore veridico, damnatos eſſe cognoſcite. Eos autem quos ſacrilegii ſurculi non polluêre plantaria, hoc eſt, qui à Maximiani capite, proprias manus verecundo fidei pudore retraxerunt, ad matrem Eccleſiam redire permiſimus. *L. de Geſt. cum Emer.*

Placuit tamen decreto concilii, dilationem temporis dari, intra quod ſi quis corrigi voluiſſet, innocens haberetur. *L. 4. contr. Creſc. cap. 34.* Quantùm enim de reorum morte purgamur, tantùm de innocentium reditu gratulamur. *Eodem l. c. 35.*

Ac ne anguſtum redeuntibus tempus, ſpem ſalutis arctatæ diei preſſura ſubducat, agnoſcentibus quibuſlibet longè manentibus præcedentibus ſtatutis, univerſis uſque ad diem octavum Kalendarum Januarii proximè futurarum, agnitionis pandimus januam, ut integri honoris ac fidei, regreſſi habeant fundamenta: quam ſi quiſquam ingredi nequiverit pigrâ ſegnitie, ſciat ſibi ad omnes veniales aditus, ſuâ voluntate viam eſſe ſubductam. Manebit enim circa eos dicta ſententia, & poſt præſtitutum diem redeuntibus fixa pœnitentia. *L. 4. cont. Creſc. cap. 4.*

Data Bagaï in Numidiâ VIII. Kalendas Maïas poſt Conſulatum Theodoſii Auguſti III. Conſulatu Auguſtorum Arcadii III. & Honorii iterùm. *L. 3. contra Creſc. cap. 56. & L. 4. c. 59.*

Interfuerunt Epiſcopi CCCX.

SUPPLEX

SUPPLEX LIBELLUS

Anno 395. 6. Mart.

PEREGRINI PRESBYTERI

&

SENIORUM ECCLESIÆ MUSTITANÆ REGIONIS PRIMIANISTARUM

Adversùs Maximianiſtas.

Ex Auguſtino Lib. 4. contra Creſconium cap. 4.

POST conſulatum dominorum Arcadii III. & Honorii iterùm Auguſtorum, ſexto Nonas Martias, Carthagine in ſecretario Prætorii Titianus dixit: Peregrinus presbyter & Seniores eccleſiæ Muſtitanæ regionis tale deſiderium proſequuntur. Cùm Eccleſiæ Catholicæ ſanctitatem vir memoriæ venerabilis ab errore perfidiæ Donatus aſſereret; in ejus nomen & cultum, mundi penè totius obſervantia nutrita coaluit. Sed cùm ejus religionis laudandum mirandúmque propoſitum, Maximiani cujuſdam venena pollucrent; multorum cœtus antiſtitum in unum Deo conſpirante collectus, hominem vel potiùs peſtem, quæ ſupernæ diſplicuit majeſtati, etiam puræ mentis propriâ coërcitione damnavit.

Eos quoque, quos alienæ præſumptionis error attraxerat, portu primò propoſito pœnitendi, ſi reverti cuperent intra tempus ad religionis tramitem præſtitutum, pari vigoris admonitione compeſcuit. Sed ſuis inſtitutis iniquitas delectatur, & ſemetipſam non deſerit, cùm ſemel præcipitata corruerit. Idem námque Maximianus cœptam nutrit audaciam, & alios ſibimet conſociat ad furorem.

Inter quos etiam Felicianus quidam, qui primò recta ſectatus, depravationis hujus attaminatione fuſcatus, in Muſtitanâ poſitus civitate, Deo omnipotenti parietes conſecratos, & Eccleſiam venerandam quaſi quadam obſidione credidit retinendam.

Hunc etiam Prætextatus, in Aſſuritanis partibus imitatur. Sed cùm æquitatis tuæ innoteſceret poteſtati conſortium ſacerdotum; juſſiſti, ut geſta teſtantur, exploſo omni contradictionis effectu, ſacratiſſimis ſacerdotibus, à profanis mentibus Eccleſias vindicatas, oportere reſtitui. *L. 3. contr. Creſc.* 56.

DECRETUM

Anno 397. I. Septemb.

CARTHAGINENSIS CONCILII

anno 397. habiti

DE PARVULIS A DONATISTIS BAPTIZATIS.

CAN. XLVIII.

DE Donatiſtis placuit, ut conſulamus fratres & conſacerdotes noſtros Siricium * & Simplicianum *, de ſolis infantibus qui baptizantur penes eoſdem, ne quod ſuo non fecerunt judicio, cùm ad Eccleſiam Dei ſalubri propoſito fuerint converſi, parentum illos error impediat, ne promoveantur ſacri altaris miniſtri.

* Romanum epiſcopum.
* Mediolanenſem.

Anno 398. 25. Apr.

LEX HONORII

ADVERSUS

IRRUENTES IN ECCLESIAS.

Ex Cod. Theod. Lib. 16. Tit. 2. De Epiſcopis, Eccleſiis & Clericis. *L. 31.*

Impp. ARCAD. & HONORIUS AA. Theodoro P. F. P.

SI quis in hoc genus ſacrilegii proruperit, ut in Eccleſias Catholicas irruens, ſacerdotibus & miniſtris, vel ipſo cultui locoque aliquid importet injuriæ, quod geritur, litteris ordinum, magiſtratuum & curatorum, & notoriis apparitorum, quos Stationarios appellant, deferatur in notitiam poteſtatum, ita ut vocabula eorum qui agnoſci potuerint, declarentur: &, ſi per multitudinem commiſſum dicetur, ſi non omnes, poſſunt tamen aliquanti cognoſci, quorum confeſſione ſociorum nomina publicẽtur. Atque ita provinciæ moderator, ſacerdotum, & Catholicæ Eccleſiæ miniſtrorum, loci quoque ipſius, & divini cultûs injuriam, capitali in convictos, ſive confeſſos, reos ſententiâ noverit vindicandum: Nec expectet ut Epiſcopus injuriæ propriæ ultionem depoſcat, cui ſanctitas ignoſcendi ſoli gloriam dereliquit. Sítque cunctis noo ſolùm liberum, ſed & laudabile, factas atroces ſacerdotibus, aut miniſtris injurias, veluti publicum crimen, perſequi, ac de talibus reis ultionem mereri. Quòd ſi multitudo violenta civilis appaſitionis exſecutione, & adminiculo ordioum poſſeſſorúmve non potuerit præſentari, quòd ſe armis, aut locorum difficultate tueatur, judices Africani armatæ apparitionis præſidium, datis ad virum ſpectabilem Comitem Africæ literis, prælato legis iſtius tenore, depoſcant, ut rei talium criminum non evadant. Dat. VII Kal. Maii, Med. Honorio III. & Eutychiano Coſſ.

LEX HONORII

Anno 400. 25. Febr.

De Reſcripto

QUOD DONATISTÆ A JULIANO IMPETRARANT.

Ex Cod. Theod. Lib. 16. Tit. 5. De Hæreticis, L. 37.

Impp. Arcad. & Honorius AA. Hadriano PF. P.

Reſcriptum, quod Donatiſtæ à Juliano tunc Principe impetraſſe dicuntur, propoſito programmate celeberrimis in locis volumus anteferri, & geſta, quibus eſt hujuſcemodi allegatio inſerta, ſubnecti: quò omnibus innoteſcat, & Catholicæ confidentiæ ſtabilita conſtantia & Donatiſtarum deſperatio fucata perfidia. Dat. v. Kal. Mart. Rav. Stilichone & Aureliano Coſſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

Honorii Imperatoris conſtitutiones fermè nunc ſequuntur: Quamquàm & *lex* 35. *ſupr.* ejuſdem ſuit. Sequuntur, inquam, *num.* 37. purà hæc lex, & *lex* 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 51. 52. 53. 54 55. 56. Et quidem, quod obſervandum, potiſſimam partem adverſus *Donatiſtas*, emiſſæ: de quibus hæc quoque lex eſt: ſic ut undecim in univerſum de Donatiſtis Honorii conſtitutiones hoc titulo liquidò numerare liceat; ex quibus diſcimus quæ Honorii mens, quod odium in Donatiſtis fuerit. Nempè hæc illa Honorii tempora ſunt, per quæ Donatiſtæ potiſſimùm deſævière: & quidem, Circumcelliones in Africâ, quæ Donatiſtarum outricula erat. Atque ut omittam quæ ſub eodem Honorio moliti illi ſunt, jam indè ab imperii ipſius initio, atque adeò ante hoc legem, de hujus modò legis ſententiâ nunc videamus.

Donatiſtis igitur per omnium ora traducendis, deſperatæque & fucatæ eorum perfidiæ publicandæ: contrà, Catholicorum confidentiæ & ſtabilitæ conſtantiæ efferendæ, Honorius Imp. hac conſtitutione, quæ data eſt anno 400. Reſcriptum, quod à Juliano Apoſtatâ (ante 40. fermè annos) impetraverant, propoſito programmate, celeberrimis in civitatum locis *anteferri*, id eſt proponi ab Hadriano PP. ſimul & *Geſta*, quibus hujuſmodi allegatio, ſeu reſcriptum inſertum fuerat, ſubnecti jubet. Hæc aperta hujuſce l. eſt ſententia, quæ nullam juris conſtitutionem continet, ſed Donatiſtarum tantùm odium præfert. Quæ ut meliùs intelligatur, de tribus videndum eſt: quodnam illud ſit *Reſcriptum* Juliani, ſimul & *Geſta* illa, quæ tandem occaſio fuerit hujuſce legis ſanciendæ. Quod primum attinet: res ſic ſe habet.

Donatiſtæ ante Julianum Imp. à Conſtante Imp. repreſſi, pulſis eorum Ducibus, Principibus, & Baſilicis eis ereptis, Juliano Apoſtatâ ad Imperium evecto, legationem ſeu legatos, & in his Pontium, ad eum deſtinarant, reſtitui ſe ſibique Baſilicas à Conſtante ereptas reddi, precibus petituros: qui utique adulationis pleniſſimi Julianum adorti, dicentes: *Quod apud eum ſolum juſtitia locum haberet*, (quæ hic *fucata perfidia* dicitur.) Id quod à Juliano facilè impetravêre, eo reſcripto, cujus *hac lege* mentio fit. Cujus tum libelli, tum reſcripti meminêre Optatus Milevitanus *lib.* 2. Chryſoſtomus *lib.* 1. *contra Gentes*: Auguſtinus *contra epiſt. Parmeniani, lib.* 1. *ſub fin. p.* 12. *contra literas Petiliani lib.* 2. *cap.* 92. *&* 97. *epiſtolâ ad Vincentium* 48. *pag.* 172. *& epiſt. ad Donatiſtas* 166. Nempe eo conſilio, ut ita Chriſtianos inter ſe committeret, cui pax & unitas Chriſtiana nimiùm diſplicebat, quem Juliani animum, ut in genere Ammianus Marcellinus *lib.* 22. deſcribit, ita Chryſoſtomus *lib* 1. *contra Gentes*, & Optatus *lib.* 2. & Auguſtinus *d. lib.* 1. *contra Parmenianum & epiſt.* 166. hac in re nominatìm tradit. Porrò hujus reſcripti quædam inter cætera & ad locum refert Auguſtinus *lib.* 2. *contra litteras Petiliani c.* 97. *Quod Julianus*, inquit, *conſtituit, dicens: Hoc quoque ſupplicantibus Rogatiano, Pontio, Caſſiano & cæteris epiſcopis, ſed & clericis, accedit ad cumulum, ut abolitis quæ adverſus eos ſine reſcripto perperàm geſta ſunt in antiquum ſtatum cuncta revocentur.* Et hæc de reſcripto Juliani ad preces Donatiſtarum. Quod quidem ut id obiter moneam, à Juliano Sirmii datum non fuit, quod probat vir doctus, ut ità huc trahat reſcriptum quod Sirmii datum dicitur & antiquatur, *l.* 5. *ſupr.* Neque enim Julianus Princeps ſeu Imperator Sirmii unquàm fuit.

Quod *Geſta* hic ſint, quibus hujuſcemodi allegatio inſerta, videamus. Sanè bifariàm id accipi poſſe quis putet: Primùm per Geſta hic accipienda videntur acta a Legatis, ſeu allegationes Donatiſtarum apud Julianum, & ſic

ſupplicatio ſeu preces ipſæ, quibus in ſcripta redacta, reſcriptum deinceps inſertum. Quo ſenſu hoc codice non una lex ex parte Actorum apud Principem, ſeu in conſiſtorio ejus exhibetur, de quo vide *Prolegom.* Secundò putet quis his accipienda geſta judicum Africæ: ubi ſanè Donatiſtæ unà cum reſcripto à Juliano impetrato, preces Juliano oblatas, allegarunt, inſinuarunt. Optatus *lib.* 3. *Benè noſti quod vel à quo petiverint, & quam rogaverint, ut redirent & tecum venire potuiſſent & nos didicimus, cùm eaſdem preces, quas dederunt, apud Africanos judices allegarent; in quibus infrà ſcriptum eſt: data ab epiſcopis partis Donati*: Auguſtinus pariter *lib.* 1. *contra Parmenianum d. cap.* 7. *in fin. Juliano Donatiſta, ſicut judicum geſta teſtantur, quibus illi quod impetraverunt*, ALLEGARUNT, *talibus verbis ſupplicaverunt. Dixerunt enim, quòd apud eum ſolum juſtitia locum haberet.* Et contrà litteras *Petiliani*, *lib* 2. *Pontius fecit, Pontius ſupplicavit, Pontius apud Apoſtatam ſolum juſtitiam locum habere prædicavit. His verbis ſibi Pontium ſupplicaſſe in eodem reſcripto ſuo nominatim ſine ambage ipſe Julianus expreſſit: Extant* ALLEGATIONES VESTRÆ: *non hæc incertâ famâ, ſed publica monimenta teſtantur.* Et rurſùm c. 97. *Imperatori pagano & apoſtatæ dixiſtis: Quòd apud eum ſolum juſtitia locum haberet. Quibus precibus & reſcripto, ſicut ibi ſcriptum eſt* (*ſicut* ALLEGATIONIS GESTA *teſtantur*) *pars Donati univerſaliter uſa eſt.* Nempè reſcripta Principum qui impetraverant, ea judicibus & judicum geſtis allegabant (*les faiſoient enregiſtrer au Greffe des juges*) ut docent prætereà hoc codice *l.* 2. *ſupr. de integri reſtitut. l. unic. ſupr. de operibus public. l.* 26. *ſupr. de cohortalibus, l.* 12. & 13. 20. 30. *ſupr. de petition. l. unic. ſupr. ſi vagum mancip. l.* 2. *ſupr. de incorporat.* Et ita quidem reſcripta geſtis allegabantur, ut ſimul etiam preces, ad quas reſcriptum emanaverat, allegarentur, ſeu intimarentur: quod & hîc factum à Donatiſtis. Quâ causâ Honorius geſtorum publicationem imperat; nam nonniſi ex his fucata Donatiſtarum perfidia innoteſcere potuit: vice verſâ Catholicæ confidentiæ ſtabilita confidentia. Nempè quòd Donatiſtæ, at non & Catholici adulatione fucatâ & perfidâ Juliano obrepſerant, atque omne illud quod ab eo impetraverant, malis artibus impetraverant.

Nunc poſtremo loco inquirendum eſt, quænam occaſio hoc tempore Honorio Imper. præbita fuerit, ut Juliani apoſtatæ reſcriptum hoc pro Donatiſtis, unà cum eorum precibus poſt tot demùm annos ex actis proconſularibus publicè proponi voluerit, atque omnibus innoteſcere. Putat haud abſurdè Baronius Donatiſtarum (& quidem Petiliani Donatiſtæ nominatim) epiſtolam ſeu invectivam in Catholicos huic conſtitutioni occaſionem dediſſe: quà, ut docet Auguſtinus pluribus locis, & inter cæteras *epiſt.* 48 & *contra Petiliani epiſtolam lib.* 2. *cap.* 92. exprobravit Catholicis, quòd à Principibus adverſus ſe ſæpe expetiiſſent auxilium: atque inter cætera hæc in eam ſententiam dixerat: *Quid autem vobis eſt cum . . . . . ſæculi, quos nunquam Chriſtianitas niſi invidos ſenſit*, &c. Addatur & Auguſtini locus *contra epiſtolam Parmeniani lib.* 1. *cap.* 7. *circa fin.* ubi pariter hoc Donatiſtarum factum jam proſcribebat anno ſuperiore 399. (ut exiſtimo.) Has ſcilicet invectivas ad aures Honorii perveniſſe, per legatos Africanos anno 399. ſuperiore, vel ipſum Poſſidium Calamenſem Epiſcopum: Honorium his commotum, in eorum Donatiſtarum opprobrium, procaciam eorum efferri voluiſſe, quâ ipſimet à Juliano Imp. Apoſtatâ reſcriptum ſeu auxilium impetraſſe innoteſceret. Fortaſſis & illud putet quis Donatiſtas de legibus ab Honorio Imperatore adverſùm ſe latis querentes, Juliani factum jactaſſe exprobrandi animo, quaſi minùs æquitatis & juris Chriſtiani ipſi à Chriſtiano Principe ferrent, quàm à gentili Imp. olim tulerant, Chriſtiani alioquin nominis oſore. Quare viſum Honorio, reſcriptum Juliani cum precibus Donatiſtarum publicè omnibus proponi, ut ita ſciretur, quàm bonis imò fucatis artibus id Donatiſtæ impetraſſent, imò quàm deſperata & fucata perfidia eorum fuerit: quam interpretationem juvare videtur, quæ Auguſtinus ſcribit, tùm paſſim, tùm *lib.* 1. *adv. Parmenianum cap* 7. *epiſt.* 41. contra quam aliis longè artibus, putà Catholica confidentia Catholicorum conſtantia ſtabilita fuerit, quos ut à veritate, ita & ſinceritate nihil dimovere unquàm valuerit; quod ſanè ex Juliani temporum hiſtoriâ liquet.

Quidquid hujus ſit, ut omittam, quod Auguſtinus teſtatur de actis Collationis Carthaginenſis, quæ in Eccleſiis Africanis publicè Quadrageſimæ tempore recitari mos fuit, *lib. de geſtis cum Emerito*, ut omittam quod idem Honorius *l.* 55. *infr.* voluit eadem geſta in publica monumenta relata, etiam mortuo Cognitore Marcellino perpetem habere firmitatem. Simili certè poſteà exemplo anno D. 412. & Marcellinus acta de ſceleribus Donatiſtarum poſt Collationem Carthaginenſem publicè proponi voluit in Theopropriâ, quò frequens ut videtur multitudo confluebat, velut locum Carthagine celeberrimum, eademque Auguſtinus per Eccleſiam recitari deſideravit. *Geſta*, inquit, *epiſt.* 158. *ad Marcellinum, quæ promiſit præſtantia tua, vehementer expecto, & in Eccleſia Hipponenſium jam recitari cupio, ac ſi fieri potuerit per omnes Eccleſias etiam in noſtra diœceſi conſtitutas ut audiant homines plenique agnoſcant confeſſiones iniquitatis, non Dei timore extorquente pœnitentiam, ſed judiciariâ diligentiâ crudeliſſimorum pectorum aperiente duritiam: ſive illorum qui de homicidio & de excæcato ac debilitato presbyteri corpore confeſſi.* Et mox: *Quod autem ſcripſit Eximietas tua, dubitare te, utrum in Theopropria debeas eadem geſta jubere proponi: fiat, ſi poteſt illuc frequens confluere multitudo: alioquin alius locus celebrior proponendus eſt, non tamen ullo modo prætermittendum.* Notanda interim tria exempla illa, atque adeò mos publicandorum, recitandorum geſtorum quondam cum hæreticis, in eorum, ut loquuntur, *diffamiam* & convictionem.

CONCILII

CONCILII CARTHAGINENSIS LEGATIO

Anno 401. Junii die 18. aut 16.

Ad conſulendum Anaſtaſium & Venerium de parvulis apud Donatiſtas baptizatis,

UT IN CATHOLICA ECCLESIA CLERICI ORDINARI VALEANT.

POST conſulatum Flavii Stilichonis viri clariſſimi XIV. (vel XVI) Kal. Julias, Carthagine in ſecretario Baſilicæ Reſtitutæ, cùm Aurelius Epiſcopus unà cum Epiſcopis ſuis conſediſſet, adſtantibus diaconibus, Aurelius epiſcopus dixit: Eccleſiarum Dei per Africam conſtitutarum neceſſitates mecum optimè novit caritas veſtra, ſanctiſſimi fratres. Et quoniam præſtitit Dominus, ut ex aliquâ parte ſancti cœtus veſtri eſſet congregata ſententia, videtur mihi, ut has eaſdem neceſſitates, quas pro ſollicitudine noſtra indagare potuimus, in medium proferamus: quas cùm approbaverit veſtra ſinceritas, ſit conſequens, eligendum eſſe unum è noſtro numero conſacerdotem, qui auxiliante Domino, orationibus veſtris, & has ipſas neceſſitates ſuſcipere poſſit & gnaviter peragendas implere, perrecturus ad tranſmarinas Italiæ partes, ut tam ſanctis fratribus & conſacerdotibus noſtris, venerabili ſancto fratri Anaſtaſio ſedis Apoſtolicæ Epiſcopo, quàm etiam ſancto fratri Venerio ſacerdoti Mediolanenſis Eccleſiæ neceſſitatem ipſam ac dolorem atque inopiam noſtram valeat intimare; (ex his enim ſedibus hoc fuerat prohibitum) quò noverint communi periculo providendum: maximè quia tanta indigentia Clericorum eſt, multæque Eccleſiæ ita deſertæ ſunt, ut ne unum quidem Diaconum vel illiteratum habere reperiantur. Nam de cæteris ſuperioribus gradibus & officiis tacendum arbitror: quia, ut dixi, ſi miniſterium Diaconi facilè non invenitur, multò magis ſuperiorum honorum inveniri non poſſe certiſſimum eſt. Et quotidianos planctus diverſarum penè emortuarum plebium jam non ſuſtinemus: quibus niſi fuerit aliquandò ſubventum, gravis nobis & inexcuſabilis innumerabilium animarum pereuntium cauſſa apud Deum manſura eſt.

Undè quoniam ſuperiori Concilio ſtatutum eſſe mecum recognoſcit unanimitas veſtra, ut hi qui apud Donatiſtas parvuli baptizati ſunt, nondum ſcire valentes erroris eorum interitum, & poſteà quàm ad ætatem rationis capacem pervenerunt, agnitâ veritate falſitatem eorum abhorrentes ad Eccleſiam Dei Catholicam per univerſum mundum diffuſam, ordine antiquo per manûs impoſitionem recepti ſunt, debere talibus ſuſcipiendum munus clericatûs non impedire nomen erroris, cùm veram Eccleſiam illorum putaverint ad fidem accedendo, & ibi Chriſto crediderint, & Trinitatis ſacramenta perceperint; quæ omnia vera, & ſancta, atque divina eſſe certiſſimum eſt, & in his omnem animæ ſpem conſtitutam. Quanquàm & hæreticorum præſumpta audacia veritatis nomine palliata, hæc tradere audeat, quæ quoniam ſimplicia ſunt, ut præmonet beatus Apoſtolus dicendo, unus Deus, una fides, unum baptiſma, & iterari non liceat, quod ſemel dari oportet, anathematizato nomine erroris recipiantur per manûs impoſitionem in unam Eccleſiam, columbam, ut dictum eſt, & unam matrem omnium Chriſtianorum, ubi omnia illa ſacramenta ſalubriter, & æterna, & vitaliter accipiuntur: quæ perſeverantibus in hæreſi magnam damnationis pœnam conquirunt, ut quod eis in veritate ad æternam vitam conſequendam eſſet luminoſius, hoc in errore ſit tenebroſius atq; damnoſius. Quod fugientes nonnulli, & matris Eccleſiæ ubera cognoſcentes, qui illa omnia ſancta myſteria amore veritatis crediderunt, atque perce-

Conc. Afric. Can. 24. Cod. Can. Eccleſ. Afr. Can. 57.

perunt, quibus Sacramentorum rebus cùm vitæ bonæ probitas acceſſerit, ſiue dubio ad officium clericatûs tales eſſe applicandos, & maximè in tantâ rerum neceſſitate, nullus eſt, qui non concedat. Quanquàm nonnulli ejuſdem ſectæ clerici cum plebibus atque honoribus ſuis ad nos tranſire deſiderent, qui amore honoris aut perſuadent ad vitam, aut retinent ad ſalutem. Sed hoc majori fratrum ſupradictorum conſiderationi dimittendum cenſeo, ut prudentiori ſuo conſilio noſtræ ſuggeſtionis ſermonem cùm perpenderint, quid de hac re eis placeat, nos informare dignentur. Tantùm de his qui infantes baptizati ſunt, ſatagimus, ut noſtræ, ſi placet, in iiſdem ordinandis conſentiant voluntati. Omnia ergò, quæ ſuperiùs comprehendimus, apud ſanctos epiſcopos agenda eſſe mecum honorabilis fraternitas veſtra perpendat.

Anno 401. 13. Sept.

CARTHAGINENSE CONCILIUM

AFRICÆ UNIVERSALE

DE RECONCILIANDIS DONATISTIS.

VINCENTSO & Flavito viris clariſſimis Conſulibus, Idibus Septembris Carthagine in Secretario Baſilicæ Reſtitutæ, cùm in Concilio congregati in Eccleſiâ Carthaginenſi conſediſſemus ex Africanis omnibus Provinciis Epiſcopi, id eſt Aurelius ejuſdem ſedis Epiſcopus cum Collegis ſuis, quos eorum ſubſcriptio manifeſtat: recitatis epiſtolis beatiſſimi fratris & conſacerdotis noſtri Anaſtaſii Eccleſiæ Romanæ Epiſcopi, quibus nos paternæ & fraternæ caritatis ſollicitudine ac ſinceritate adhortatus eſt, ut de hæreticorum & ſchiſmaticorum Donatiſtarum inſidiis & improbitatibus, quibus Africanam Eccleſiam Catholicam graviter vexant, nullo modo diſſimulemus: gratias agimus Domino noſtro, quòd illi optimo ac ſancto Antiſtiti ſuo, tam piam curam pro membris Chriſti, quamvis in diverſitate terrarum, ſed in una compage corporis conſtitutis inſpirare dignatus eſt.

Conc. Afric. Can. 13. Cod. Can. Eccleſ. Afr. Can. 66. DEINDE pertractatis & conſideratis omnibus, quæ utilitati Eccleſiæ convenire videbantur, annuente atque admonente Spiritu Dei, eligimus cum memoratis hominibus, quamvis de Dominici corporis unitate inquietâ diſſenſione præciſis, leniter & pacificè agere: ut quantum in nobis eſt, omnibus qui eorum communione & ſocietate irretiti ſunt, per univerſas Provincias Africanas penitus innoteſcat, quàm miſerabili errore devincti ſunt: *ne fortè*, ſicut dicit Apoſtolus, *nobis in manſuetudine corripientibus diverſa ſentientes, det illis Deus pœnitentiam ad cognoſcendam veritatem, & reſipiſcant de diaboli laqueis, captivati ab ipſo ad ipſius voluntatem.* 2. Tim. 2.

ITAQUE placuit, ut ex Concilio noſtro litteræ darentur ad Judices Africanos, à quibus hoc peti congruum videretur, ut in hoc adjuvent communem matrem Eccleſiam Catholicam, in quo epiſcopalis autoritas communiri* in civitatibus poteſt; id eſt, ut judiciariâ poteſtate atque diligentiâ ex fide Chriſtianâ, quid geſtum ſit in omnibus locis, in quibus Maximianiſtæ baſilicas obtinuerunt, qui ab eis ſchiſma fecerunt, inquirant: & geſtis publicis propter firmam notitiam omnibus neceſſariam, faciant inhærere. Conc. Afr. Can. 34. Cod. Can. Eccleſ. Afr. Can. 67. *al. contemni.

DEINDE placuit ut litteræ mittantur ad fratres & coëpiſcopos noſtros, & maximè ad ſedem Apoſtolicam, in quâ præſidet memoratus venerabilis frater & collega noſter Anaſtaſius, quò noverit habere Africam magnam neceſſitatem, propter Eccleſiæ pacem & utilitatem, ut ex ipſis Donatiſtis quicumque Clerici correcto conſilio ad Catholicam unitatem tranſire voluerint, ſecundùm uniuſcujuſque epiſcopi Catholici voluntatem atque conſilium, qui in eodem loco gubernat Eccleſiam, ſi hoc paci Chriſtianæ prodeſſe viſum fuerit, in ſuis honoribus ſuſcipiantur, ſicut *prioribus ejuſdem divi- Conc. Afr. Can. 35. Cod. Can. Eccleſ. Afr. Can. 68. *V. Anaſt. Epiſt.

43. n. 16. & Epiſt. 185. n. 44. & 47. ſionis temporibus factum eſſe manifeſtum eſt: quòd multarum & penè omnium Africanarum Eccleſiarum, in quibus talis error exortus eſt, exempla teſtantur. Non ut concilium * quod in transmarinis partibus de hac re factum eſt diſſolvatur: ſed ut illud maneat circa eos qui ſic tranſire ad Catholicam volunt, ut nulla per eos unitatis compenſatio * procuretur. Per quos autem vel omnimodo perfici, vel adjuvari manifeſtis fraternarum animarum lucris Catholica unitas in locis in quibus degunt, viſa fuerit, non eis obſit quod contra honores eorum, (quamvis ſalus nulli intercluſa ſit) in tranſmarino concilio ſtatutum eſt, id eſt, ut ordinati in parte Donati, ſi ad Catholicam correcti tranſire voluerint, non ſuſcipiantur in honoribus ſuis ſecundùm tranſmarinum concilium, ſed exceptis his per quos Catholicæ unitati conſulitur.

* V. eamdem Epiſt. 185. n. 45.

* al. conciſio.

Conc. Afr. Can. 36. Cod. Can. Eccleſ. Afr. Can. 69. DEINDE placuit, ut his peractis, legati etiam prædicandæ pacis atque unitatis, ſine quâ ſalus Chriſtiana non poteſt obtineri, è numero noſtro ad ipſorum Donatiſtarum, ſive quos habent epiſcopos, ſive ad plebes mittantur, per quos omnibus in notitiam perferatur, quàm nihil habeant, quod adverſus Eccleſiam Catholicam juſtè poſſint dicere: maximè ut manifeſtum fiat omnibus per geſta etiam municipalia, propter documentorum firmitatem, quid ipſi de Maximianiſtis ſchiſmaticis ſuis egerint. Ubi eis divinitùs demonſtratur, ſi attendere velint, tam iniquè tunc illos ab Eccleſiæ unitate præciſos, quàm iniquè nunc clamant à ſe Maximianiſtas ſchiſma feciſſe: ex quorum tamen numero quos jam plenarii concilii * ſui autoritate damnaverant, in ſuis honoribus denuò receperunt, baptiſmumque quem damnati & excluſi dederant, acceptaverunt: ut videant, quàm ſtulto corde reſiſtant paci Eccleſiæ toto orbe diffuſæ, cùm iſta faciant pro parte Donati; neque ſe iſtorum, quos ità receperunt, communione propter intuitum pacis contaminari dicant, & nos contendant *, id eſt Eccleſiam Catholicam etiam in extremis terrarum partibus conſtitutam, per eorum communionem inquinatam, quos tunc accuſantes convincere nequiverunt.

* Bagaienſis.

* al. condemnent, vel contemnant.

CONCILII MILEVITANI

Anno 402. 26. Aug.

UNIVERSALIS AFRICÆ

ARCADIO ET HONORIO AA. V. COSS.

VI. Kalend. Septembris habiti,

DECRETUM

DE MAXIMIANO EPISCOPO BAGAÏENSI.

Cod. Can. Eccleſ. Afr. Can. 88. DE Maximiano autem Bagaïenſi, & ad eum, & ad ipſam plebem placuit de concilio literas dari, ut & ipſe ab epiſcopatu diſcedat, & illi ſibi alium requirant.

CHRISTOPHORI JUSTELLI OBSERVATIO.

UT ET IPSE AB EPISCOPATU DISCEDAT. Maximianus Bagaïenſis epiſcopus (cujus etiam meminit Auguſtinus lib. 3. contra Creſconium cap. 43.) ex Donatiſtarum ſchiſmate ad Eccleſiam Catholicam converſus, cùm pacificè à populo haud reciperetur, bono pacis conſulens, ipſe epiſcopatu cedendum exiſtimavit, deque eâ re literas ad ſynodum miſit quibus annuentes Milevitani Patres ſpontaneam illius abdicationem admiſerunt atque in ejus locum alium, Caſtorium fratrem ipſius ſubrogarunt, ad quem extat epiſtola Auguſtini & Alypii 238. quæ laudes continet abdicantis ſe Maximiani his verbis: *Longè eſt glorioſius epiſcopatus ſarcinam propter Eccleſiæ vitanda pericula depoſuiſſe, quàm propter regenda gubernacula ſuſcepiſſe. Ille quippè*

(11 2)

ſe honorem ſi pacis ratio pateretur, dignè accipere potuiſſe demonſtrat, qui acceptum non defendit indignè. Voluit ergò Deus etiam per fratrem tuum filium noſtrum Maximianum oſtendere inimicis Eccleſiæ, eſſe in viſceribus Chriſti ejus, qui non ſua quærant, ſed quæ Jeſu Chriſti. Neque enim illud miniſterium diſpenſationis myſteriorum Dei victus aliquâ ſeculari cupiditate deſeruit, ſed pacificâ permotus pietate depoſuit, ne propter ejus honorem fœda & periculoſa, aut fortaſſè etiam pernicioſa in membris Chriſti diſſenſio naſceretur. Et poſt pauca: *Te verò, fili cariſſime, qui nullâ tali neceſſitate à ſuſcipiendo epiſcopatu impediris, obſecramus, ut in epiſcopatu Vaginenſis* (legendum *Bagaienſis*) *eccleſia fratri ſuo non ignominioſè cadenti vel glorioſè cedenti ſuccedas.* Extat ſpontaneæ abdicationis non abſimile exemplum in Actis Epheſinæ ſynodi III. œcumenicæ, de Euſtathio Pamphyliæ provinciæ metropolitano, qui, curas moleſtiáſque, quas epiſcopale munus adferebat, non ferens, libello, quo abdicationis cauſæ continebantur, oblato ab epiſcopatu ultrò ſe abdicavit, & ut ait epiſtola ſynodica concilii Pamphyliæ, Τοῖς προβλήμασι δὲ περί τινων, καὶ ἀδιωτάτοις ἐμπεσὼν ἐμβολαῖς, εἶτα ἐκ πολλοῦ τοῦ ἄγαν ἀπραγμόνως ἀπροσκόπου τὴν ἀντίστασιν τῶν ἐπιλαμβανομένων αὐτῷ φροντίδων, καὶ διαπτύσσειν τὰς παρὰ τῶν ἐπιτιθεμένων αὐτῷ λοιδορίας δυνάμενος, οὐκ οἶδ' ὅπως παραιτήσεως ἐπιδέδωκε βιβλίον. *Ubi à quibuſdam turbatus eſt, & in ſolicitudines inexpectatas incidit; & cùm præ multo otio, pondus curarum ſibi impendentium ferre non eſſet aſſuetus, nec valeret convitia inſidiantium repellere, ceſſionis ſuæ obtulit libellum.* Quâ quidem abdicatione admiſſâ, epiſcopi provinciæ alium in ejus locum ordinarunt. Refert etiam Theodorus lector martyrium Antiochenum epiſcopum eccleſiæ ſuæ ultrò renuntiaſſe, ἐλθὼν δὲ, inquit, εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ βλέπων Ἀντιοχεῖς ταραχώδεις καὶ τὸν λαὸν χαίροντας ἀπετάξατο τῇ ἐπισκοπῇ ἐφ' ἐκκλησίας εἰπὼν, κλήρῳ ἀνυποτάκτῳ καὶ λαῷ ἀπειθεῖ, καὶ ἐκκλησίᾳ ἐρρυπωμένῃ ἀποτάσσομαι, φυλάξας ἐμαυτῷ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα. *Antiochiam verò reverſus, cum Antiochenos tumultuationibus & ſeditionibus delectari cerneret, epiſcopatui renuntiavit, dicens in Eccleſiâ: Clero immorigero, & populo rebelli, & eccleſia contaminata renuntio, ſervata interim mihi ſacerdotii dignitate.*

Anno 403. 24. Aug.

CARTHAGINENSIS CONCILII

EX TOTA AFRICA HABITI

THEODOSIO AUGUSTO ET RUMORIDO V.C. COSS.

VIII. Kal. Septembr.

DECRETUM

DE CONVENIENDIS DONATISTIS.

Aurelius epiſcopus dixit: quod in tractatum venit caritatis veſtræ, puto hoc eccleſiaſticis geſtis eſſe firmandum. Profeſſio enim veſtrûm omnium hoc depromſit, debere unumquemque noſtrûm in civitate ſuâ per ſe conveniere Donatiſtarum præpoſitos, aut adjungere ſibi vicinum collegam, ut pariter eos in ſingulis quibuſque civitatibus vel locis, per magiſtratus vel ſeniores locorum conveniant. Hoc ſi omnibus placet, edicatur. Ab univerſis epiſcopis dictum eſt: Omnibus placet, & omnes hoc ſubſcriptione noſtrâ firmavimus. Petimus etiam, ut epiſtolis ad judices de concilio mittendis pro omnibus ſubſcribat ſanctitas tua. Aurelius epiſcopus dixit: Si videtur caritati veſtræ, forma conventionis eorum recitetur, ut hunc tenorem proſecutionis omnes, ſi placuerit, teneamus. Ab univerſis epiſcopis dictum eſt: Recitetur. Lætus notarius recitavit.

Forma Conventionis Donatiſtarum.

Ille epiſcopus Eccleſiæ dixit. Quid de autoritate illius amplìſſimæ ſedis impetraverimus, petimus gravitatem veſtram recitari, & geſtis innecti; atque in effectum deduci jubeatis. Recitatâ autem

tem juſſiooe, atque actis innexa dicat ille epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ: Mandatum ad Donatiſtas per veſtram gravitatem perferendum audire; & actis inſerere, & ad eos perferre dignemini, eorúmque reſponſionem rurſùs apud acta veſtra nobis ioſinuare. CONVENIMUS vos ex conſilii noſtri catholici autoritate miſſi, de veſtrâ correctione gaudere cupientes, conſideraotes Domini caritatem, qui dixit, *Beati pacifici, quia ipſi filii Dei vocabuntur*: & admonuit per Prophetam, etiam his qui dicuot ſe fratres noſtros non eſſe, dicere nos debere: *Fratres noſtri eſtis*. Hanc ergò pacificam ex caritate venientem commonitionem noſtram contemnere non debetis, ut ſi quid veritatis habere vos arbitramini, non dubitetis aſſerere; id eſt ut congregato veſtro concilio deligatis ex vobis, quibus cauſſam aſſertionis veſtræ committatis; ut & nos poſſimus hoc facere, ut etiam de noſtro concilio deligantur, qui cum eis quos delegeritis, conſtituto loco & tempore, quidquid quæſtionis eſt, quod veſtram à nobis ſeparat communionem, cum pace diſcutiant; & tandem aliquandò adjuvaote Domino Deo noſtro fioem veternoſus error accipiat, ne propter animoſitatem hominum infirmæ animæ & ignari populi ſacrilegâ diſſenſione diſpereant. Si enim hoc fraternè acceperitis, veritas facilè diluceſcet: ſi autem hoc facere oolueritis, diffidentia veſtra facilè innoteſcet. Cúmque recitata eſſet; ab univerſis epiſcopis dictum eſt, ſatis placet, hoc fiat, & ſubſcripſerunt, AURELIUS epiſcopus eccleſiæ Carthaginenſis huic decreto conſenſi, & prælecto ſubſcripſi: ſimiliter & cæteri epiſcopi ſubſcripſerunt.

Matt. 5.

Iſai. 66. ſec. LXX.

ANNOTATIO.

[a] Hujus *ampliſſimæ ſedis* appellatione Baronius ad an. 403. intelligit *apoſtolicam ſedem urbis Romæ*, & cenſet *miſſas ab ipſâ litteras* hic recitandas peti, *quibus quæ ab eâ fuerunt impetrata, nota fiant*. Agitur profectò iſthîc de ipſâ, quæ ejuſdem concilii Carthaginenſis precibus petita mox fuit, & impetrata à Septimino proconſule, ſive à vicariæ præfecturæ ſede, conficiendorum geſtorum facultas. Undè dicitur, *Recitatâ autem juſſione*, illius videlicèt, *ampliſſimæ ſedis*, quâ juſſione magiſtratibus præcipiebatur, ut Catholicis epiſcopis fieret poteſtas conveniendi Donatiſtas per codices publicos. Hæc & *illuſtriſſima ſedes* & *ſedes inluſtrium poteſtatum* vocatur in collatione Carthaginenſi 3. c. 167. & 170.

L I B E L L U S

Anno 403. 13. Sept.

Ab eodem Carthaginenſi totius Africæ concilio datus

SEPTIMINO PROCONSULI.

ÆQUITATEM tuam petimus, SEPTIMINE Vir clariſſime, Proconſulum ſumme ſublimis. Multa contra divinas humanáſque leges ab hæreticis de parte Donati Eccleſia Catholica ſuſtinet, quæ ſi vel anterioribus vel recentioribus imperialibus juſſis prohibenda & tollenda poſtulanda vellemus, nequaquàm audere deberent de noſtris actionibus conqueri, ſcientes ſe, cùm nullâ tali lege adjuvarentur, ſchiſmaticos tamen ſuos Maximianiſtas per judicum juſſa locis ac ſedibus eorum pellendos exturbandóſque curaſſe. Verumtamen nos ſaluti eorum & noſtræ exſtimationi pacis è conſulentes, propter caritatem quâ Chriſtiani ſumus, leniter eos volumus admonere, ut errorem ſuum cogitando & agnoſcendo non negligant: aut ſi putant ſe habere aliquid veritatis, non eam furi ſis Circumcellionum violentiis contra publicam quietem, ſed tranquillâ rationis redditione defendant. Undè petimus ſublimitatem tuam, ut cùm eos de hac re per magiſtratus ſive in civitatibus, ſive in pertinentibus territoriis admo-

nere voluerimus, copiam nobis præberi geſtorum & eos ex allegatione noſtrâ honeſtè conveniri præcipias: quod conſecuti agamus excellentiæ tuæ apud Deum uberes gratias. Dat. ab univerſis epiſcopis catholicis ex concilio Carthaginenſi D. N. Theodoſio P P. Auguſto & Rumorido V. C. Coſſ. Idibus Septembris, Carthagine.

SEPTIMINUS vir clariſſimus Proconſul dixit. In quolibet loco antiſtitibus legis venerabilis ob quietis imperium geſtorum conficiendorum tribuitur facultas: hoc etiam tenore hujus præceptionis limitato, ut intelligant ſe deviæ plebis magiſtris* ſalubriter petentibus propriæ perſuaſionis ratiocinia perſolvere; ut rebus in medio prolatis amica legis moderatio ſervetur, ſuperſtitione ſupploſâ.

*ſ. magiſtri, id eſt, Donatiſtarum epiſcopi petentibus Catholicis, &c.

* ANNO 404.

CONCILII CARTHAGINENSIS

Adversùs Donatiſtas

AD HONORIUM IMPERATOREM

LEGATIO

ET COMMONITORIUM LEGATIS DATUM.

GLORIOSISSIMO IMPERATORE Honorio Auguſto VI. Conſule, XVI. Kal. Julias, Carthagine in baſilicâ regionis ſecundæ. In hoc concilio legationem ſuſceperunt Theaſius & Evodius contra Donatiſtas: in quo concilio inſertum eſt Commonitorium, quod ità ſe continet.

COMMONITORIUM fratribus Theaſio & Evodio, legatis ex Carthaginenſi concilio, ad glorioſiſſimos, religioſiſſimóque Principes miſſis. CÙM domini auxilio piiſſimos Imperatores adierint, ut eis inſinuent, quemadmodùm plena fiducia ſecundùm ſuperioris anni concilium, Donatiſtarum præpoſiti actis municipalibus ſunt conventi, ut ſi confiderint de aſſertionibus ſuis, electis ex ſuo numero aliquibus idoneis, nobiſcum pacificè conferrent, & manſuetudine chriſtianâ, ſi quid veritatis tenerent, non ambigerent demonſtrare; quò ita ſinceritas catholica, quæ jam pridem ſuperioribus temporibus claruit, nunc quoque per imperitiam, vel pertinaciam reſiſtentibus innoteſceret, ſed quia diffidentiâ premebantur, nihil penè auſi ſunt reſpondere. Undè quia impletum eſt erga eos epiſcopale ac pacificum officium, & illi qui veritati reſpondere nequiverunt, ad immanes violentias ſunt converſi: ità ut multos epiſcopos multóſque clericos (ut de laïcis taceamus) inſidiis oppreſſerint, eccleſias etiam aliquas invaſerint, aliquas invadere pertentaverint, ipſorum jam clementiæ eſt conſulere, ut Eccleſia catholica, quæ eos religioſo utero in Chriſto genuit, & fidei firmitate nutrivit, eorum etiam proſpectione muniatur, ne temerarii homines religioſis temporibus infirmos populos terrendo prævaleant: quoniam ſeducendo depravare non poſſunt. Nota eſt enim, & ſæpè legibus conclamata Circumcellionum, quâ furiunt, deteſtabilis manus, quæ etiam ipſorum religioſiſſimorum ſupra principum frequentibus ſanctionibus condemnata eſt, adverſus quorum furorem poſſemus non inſolita, nec à ſcripturis ſanctis aliena impetrare præſidia, quandò Apoſtolus Paulus, ſicut in Apoſtolorum actibus fidelibus notum eſt, factioſorum conſpirationem militari etiam ſubmovit auxilio. Sed nos illud poſcimus, ut catholicis Eccleſiarum ordinibus* per civitates ſingulas, & vicinorum quorumque poſſeſſorum per diverſa loca ſine ulla diſſimulatione tuitio præ-

Act. 23.

* al. Eccleſiis ordinum.

beatur. Simul etiam petendum, ut illam legem, quæ à religioſæ memoriæ eorum patre Theodoſio de auri libris decem in ordinatores, vel ordinatos hæreticos, ſeu etiam in poſſeſſores, ubi eorum congregatio deprehenditur, promulgata eſt, ita deinceps confirmari præcipiant: ut in eos valeat, contra quos propter eorum inſidias catholici provocati conteſtationem depoſuerint, ut hoc ſaltem terrore à ſchiſmaticâ vel hæreticâ pravitate deſciſcant, qui conſideratione æterni ſupplicii emendari corrigique diſſimulant. Petendum etiam, ut lex, quæ hæreticis vel ex donationibus, vel ex teſtamentis aliquid capiendi, vel relinquendi delegat facultatem, ab eorum quoque pietate hactenùs repetatur, ut eis relinquendi vel ſumendi jus adimat, qui pertinaciæ furore cæcati, in Donatiſtarum errore perſeverare voluerint. Cæterum illis qui conſideratione unitatis & pacis ſe corrigere voluerint, abſque interdicto hujus legis capiendæ hæreditatis aditus pateat, ſi adhuc in errore hæretico conſtitutis aliquid antè donationis, vel hæreditatis obvenit, his ſanè exceptis, qui lite pulſati putaverint ad catholicam tranſeundum, quia de talibus credibile eſt, non metu cæleſtis judicii potiùs, quàm terreni commodi aviditate unitatem catholicam præoptaſſe. Ad hæc autem omnia, præſidio opus eſt poteſtatum ſuarum quarumcunque provinciarum, ſanè pro utilitatibus eccleſiæ, quicquid intellexerint prodeſſe, agendi & imperandi liberam decernimus legationem. Illud præterea cunctis nobis placuit: ut litteræ de cœtu noſtro ad glorioſiſſimos Imperatores, & eminentiſſimas poteſtates dirigantur: quibus inſinuantur noſtro omnium conſenſu ad beatiſſimum comitatum legatos à nobis eſſe directos. Sed quia iiſdem litteris ab omnibus ſubſcribi tardiſſimum eſt, ne ſingulorum ſubſcriptionibus eædem epiſtolæ onerentur, petimus frater Aureli: ut iiſdem tua charitas noſtro omnium nomine ſubſcribere dignetur, & ſubſcripſerunt. AURELIUS epiſcopus eccleſiæ Carthaginenſis, huic decreto conſenſi, & ſubſcripſi: ſimiliter & cæteri epiſcopi ſubſcripſerunt. Litteræ etiam ad judices mittendæ ſunt, ut donec Dominus legatos ad nos redire permittat: tuitiones per ordines civitatum, & poſſeſſiones prædiorum eccleſiæ Catholicæ impertiant. Adjungendum etiam de Equitio; ut improbitas ejus, quâ ſibi jus ſacerdotum improbiſſimè vindicat, ab Hipponenſi Diarretorum diœceſi ſecundùm ſtatuta Imperatorum repellatur. Litteræ etiam ad epiſcopum Romanæ eccleſiæ commendatione legatorum mittendæ ſunt, vel ad alios, ubi fuerit Imperator, & ſubſcripſerunt. Item Aurelius epiſcopus eccleſiæ Carthaginenſis huic decreto conſenſi: & prælecto ſubſcripſi: ſimiliter & cæteri epiſcopi ſubſcripſerunt.

Anno 405. 12. Febr.

HONORII LEX
IN REBAPTIZANTES.

Ex Cod. Theod. Lib. 16. Tit. 5. De Hæreticis, *L. 38.*

Impp. ARCAD. HONOR. & THEOD. A A A.

NEMO Manichæum, nemo Donatiſtam, qui præcipuè (ut comperimus) furere non deſiſtunt, in memoriam revocet: una ſit catholica veneratio: una ſalus ſit: Trinitatis, par, ſibi congruens, ſanctitas expetatur. Quòd ſi quis audeat interdictis ſeſe inliciti'que miſcere, & præteritorum innumerabilium conſtitutionum, & legis, nuper à manſuetudine noſtrâ prolatæ, laqueos non evadat: & ſi turbæ fortè convenerint, ſeditionis concitatos, aculeos acrioris commotionis non dubitet exerendos. Dat Prid. Idus Febr. Raven. Stilichone II. & Anthemio Coſſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

MANICHÆORUM & DONATISTARUM ſpiritus, furor & error, cœtuſque ſeditio ſic ab Honorio Imp. hoc Edicto anno 405. retunduntur: firmatis anterioribus in eos conſtitutis, ſuâque lege nuper latâ: pœnis ſeveriſſimis propoſitis, atque ad unitatem omnibus invitans.

Nempè hoc UNITATIS edictum eſt Honorii Imp. per Africam miſſum: cujus ipſe mentionem facit *l. 2. infr. de Relig.* proximo ſequente menſe hujus anni: *Edictum*, inquit Honorius, *quod per Africanas regiones clementia noſtra direxit, per diverſa proponi volumus, ut innoteſcat Dei omnipotentis unam & veram fidem Catholicam, quam recta credulitas confitetur, eſſe retinendam.* De eodem accipienda & illa auctoris Conſularium, quæ Idacio ſubdita. *Stilichone*, inquit, II. & *Anthemio* (Coſſ.) *His* COSS. *inter Catholicos & Donatiſtas* UNITAS *facta.* Unitas facta, id eſt, unitatis edictum, ſeu Henoticum factum. Meminerunt & Patres Africani, triennio pòſt in concilio Carthaginenſi decimo, anno 407. *can. 99. Cod. Africani*: *Unitatis*, inquam, *Edictum*: quod & illa verba oſtendunt: *Una ſit Catholica veneratio: una ſalus ſit: Trinitatis pars ſibi congruens ſanctitas expetatur.* Cujuſmodi edicta Græci ἑνωτικὰ vocant: quale etiam Zenonem Imp. poſteà tuliſſe memorat Victor Tununenſis *in Chronico. Anaſtaſius Imp.* inquit, *hæreticorum ſynodum faciens Henoticum Zenonis confirmat*; & Theodorus Anagnoſtes *eclogâ* 2. ὑπόσχεσιν λαμβάνει τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἑνωτικὸν Ζήνωνος ὑπογράφειν. Idque totum extat apud Evagrium *lib.* III. *cap.* 14. Neque alius generis eſt Theodoſii edictum quod continetur *l. cunctos populos ſupr. de fide cathol.* Sanè hujuſce Honoriani Henotici pars eſt quoque *l. 3. infr. ne ſanctum baptiſma iteretur*, quæ proindè huic coaſſanda eſt. Quinimò & hujus edicti partem facio eam legem quam memorat Auguſtinus *epiſt.* 196. de qua ad *d. l.* 3. Quin huic edicto de unitate exequendo eâdem die ſimul ſpecialia ab Honorio mandata ad Hadrianum Præfectum Prætorio emiſſa fuêre, quæ continentur *l. 4. & 5. infr. Cod. tit. ne ſanctum bapt. iter.* Ac ſpecialiùs adhuc mox peculiari ad Proconſulem Africæ lege edictum iſtud ſuum per diverſa proponi juſſit *dict. l. 7. infr. de Religione.*

Cauſam huic edicto præbuêre tùm Patres Africani ſuperiore anno 404. congregati, tùm ea quæ exindè à parte Donatiſtarum ſecuta ſunt. Patres nempè Africani cum Donatiſtarum & Circumcellionum pertinaces ſpiritus & furorem, quos ad amicabilem anno 404. de Religione collationem invitaverant (quod liquet ex *Can.* 91. 92. *Codicis Africani* ſeu *can. ult. & penult.* Concilii Carthaginenſis 8. habiti ſuperiore anno 404.) viderent, legatione ad Honorium Imp. miſsâ & unitatis ſtudium commendarunt, & pœnas adverſùs Donatiſtas ſanciri expetiverunt, (quas utique ſancitas docet *d. l.* 4. & 5. & adverſus Donatiſtarum furorem præſidium depoſcere, ut pleniſſimè eo *can.* 93. continetur, ubi inter cætera aïunt: *Donatiſtas pacificâ collatione ſpretâ ad immanes violentias converſos fuiſſe, ita ut multos epiſcopos, multóſque Clericos (ut de laïcis taceamus) inſidiis oppreſſerint, Eccleſias etiam aliquas invaſerint, aliquas invadere pertentaverint.* Et mox *Nota eſt enim, & ſæpè legibus conclamata Circumcellionum, quâ furunt, deteſtabilis manus, quæ etiam ipſorum religioſiſſimorum ſuprà Principum frequentibus ſanctionibus condemnata eſt, adverſus quorum furorem poſſimus non inſolita, nec à ſcripturis ſanctis aliena impetrare præſidia.* His addendæ & querelæ etiam privatæ Epiſcoporum, & in his Maximiani epiſcopi Bagaïenſis, quæ ad Honorium Imperatorem eodem tem-

pore

pore perlatæ; de quibus Auguſtinus *epiſt.* 48. 50. *ad Bonifacium*, *p.* 220. 221. 68. *lib.* 3. *contra Creſconium*, *cap.* 43. *lib.* 3. *contra Julianum*, *cap.* 8. *in Breviculo collationis diei* 3. *cap.* 12. Hinc igitur Honorius his compertis (quod ipſemet hoc edicto profitetur: *Qui præcipuè*, inquit, (UT COMPERIMUS) *furere non deſiſtunt.*) Edictum hoc promulgatum ivit, furori & errori Donatiſtarum cohibendis & ſeditionibus inhibendis: Hinc pœnæ propoſitæ *d. l.* 4. *infr. Ne ſanctum baptiſm.* firmans in hac re anterioribus conſtitutionibus frequentibus (quas & ipſas Patres Africani ibidem memorant) ſuáque lege nuper promulgatâ.

Donatiſtis autem *hac lege* junguntur *Manichæi*: de quibus tamen nulla mentio fit in iis, ſive Patrum, ſive privatorum, quæ ad Honorium perlatæ ſunt querelis, quæque huic edicto, ut dixi, occaſionem præbuêre. Attamen non inani conjecturâ ducor, ab Auguſtino impetratum hoc, qui ſuperioribus pariter Conſulibus diſputationem habuit cum Felice Manichæo, quem & ad fidem catholicam convertit: de quo videndus *in vitâ Auguſtini cap.* 16. Ipſe Auguſtinus *contra Manichæum lib.* 2. *in fin.* & illa quæ ex Codice quodam Nicolaus Faber extulit, quæque Baronius memorat *anno* 404. *num.* 128. Sed enim cauſam ipſemet *initio legis* indicat: Nempè hæc duo hæreticorum præcipuè genera Africam tùm turbaſſe: quòd præter hanc legem docuit jàm *l.* 35. *ſupr.* docebit *l.* 40. 41. 43. *infr. hoc tit.* videnda & quæ ad *d. l.* 35. notavi.

Porrò minitatur *hac lege* Honorius legis laqueos ſeu pœnas lege nuper à ſe promulgatâ conſtitutas: Quibus verbis intelligo, mulctam pecuniariam decem librarum à Theodoſio promulgatam, quæ anteà ſtatuta fuerat: id enim inter alia per *legis laqueos* intelligendum eſſe jam oſtendi; imò & ſeveriorem pœnam comminatur ſi turbæ convenerint. Certè Patres Africani quoquè eo quo dixi concilio habito anno ſuperiore, id ab Honorio petendum per legatos decrevêre, ut legem illam Theodoſii *quæ de auri libris decem in ordinatores vel ordinatos hæreticos ſeu etiam in poſſeſſores, ubi eorum congregatio deprehenditur promulgata eſt, ita deinceps confirmari præcipiat, ut in eos valeat, contra quos propter eorum inſidias Catholici provocati conteſtationem depoſuerint.* De quo ipſo eſt Auguſtini locus qui id egregiè explicat, *epiſt. ad Bonifacium p.* 219. De quo plura ad *l. prox.*

EJUSDEM IMPERATORIS

Anno 405. 12. Febr.

LEX ALTERA

IN REBAPTIZANTES.

Ex Cod. Theod. Lib. 16. *Tit.* 6. Ne ſanctum baptiſma iteretur. *L.* 3.

Impp. ARCAD. HONOR. & THEOD. AAA.

REBAPTIZANTIUM non patimur devios errores, &c. Dat. Prid. Idus Febr. Raven. Stilichone II. & Anthemio Coſſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

HONORII tres in Rebaptizantes conſtitutiones ſequuntur: & omnes quidem conſtitutiones in Donatiſtas, cujus in Donatiſtas plures aliæ extant *Titulo de hæreticis*, & quidem undecim numero: de quo vide quæ notavi ad *l.* 38. *eo tit.* Neque eò ſeciùs, ad alios quoquè hæreticos rebaptizantes hæc ipſa lex generaliter pertinere videatur.

Et cùm brevis ejus & perſpicua ſit ſententia, & ſententiæ quàm legi propior, utpotè quæ neque definiat quid, neque ſanciat, atque ideò quoque à Cod. Juſtin. abeſt, unicum nobis in eâ ſupereſt ſpectandum & notandum, quòd ea non ad Magiſtratum aliquem directa ſit, verùm *Edictum* dicitur. Nempè lex hæc ſolemnis illius Honoriani edicti de unitate ſeu Henotici, per Africanas regiones anno D 405. ad Patrum Africanorum legationem (de quo ad *ll. proximas*) emiſſi, pars eſt: pariter ut *lex* 38. *ſupr. de hæreticis*, quæ proinde huic coaſſanda venit, ad quam plenè de hoc edicto Henotico ſeu unitatis dixi: cujus etiam mentio fit ab ipſomet Honorio *l.* 2. *infr. de Religione in can.* 99. *Codicis Africani*, & apud Idacium *iis ipſis* COSS. *qui huic legi ſubnotati*: Eo edicto omnibus ad unitatem commonitis; Donatiſtæ nominatim, ut & Manichæi damnati, eorúmque cœtus prohibiti fuêre: atque adeò & Rebaptizantium error, propoſi-

tis in eos ſeveriſſimis pœnis, ſi ad unitatem non redirent: Quod præter *hanc legem*, & ad *d. l.* 38. oſtendent adhuc proximè ſequentes duæ *leges* 4. & 5. quæ & ipſæ huic conjungendæ ſunt, velut eodem die datæ; etſi ad Hadrianum PP. directæ ſint: ut cæteroquin eâdem operâ leges ad magiſtatus emitti ſolitæ, exequendis edictis quæ populo proponerentur vulgarentúrque. Tandem hujus ipſius edicti de unitate ſeu Henotici, pars quoque fors fuit ſententia conſtitutionis illius, quam memorat Auguſtinus *epiſt.* 166. quam Balduinus Conſtantino perperàm tribuit *Not. in Optatum*, *p.* 82. cujus etiam verba nonnulla conſignat. *Attendite* (Donatiſtas compellat) *quàm manifeſtiſſimâ veritate per cor Regis quod in manu Dei eſt, ipſe Deus dixerit in iſtâ ipſa lege, quam contra vos prolatam dicitis: eſt autem ſi intelligatis prolata pro vobis. Attendite quid habeant verba Principis. Nam ſi in eis qui primò initiati ſunt, idcircò religio Baptiſmatis judicatur infirma, quòd ii à quibus accipiunt, peccatores putantur, toties renovari neceſſe erit traditum ſacramentum, quoties indignus fuerit inventus collati baptiſmi adminiſtrator & fides noſtra non ex noſtra voluntatis arbitrio, neque ex divini muneris gratiâ, ſed ex meritis ſacerdotum & clericorum qualitate pendebit. Faciunt mille concilia Epiſcopi veſtri: huic uni ſententiæ reſpondeant*, &c.

Anno 405. 12. Febr.

TERTIA HONORII LEX

IN REBAPTIZANTES.

Ex Cod. Theod. Lib. 16. *Tit.* 6. Ne ſanctum baptiſma iteretur. *L.* 4.

Impp. Arcad. Honor. & Theod. AAA. Hadriano PF. P.

ADversarios Catholicæ fidei exſtirpare hujus decreti auctoritate proſpeximus. Ideòque intercidendam ſpecialiter eam ſectam novâ conſtitutione cenſuimus, quæ ne hæreſis vocaretur, appellationem ſchiſmatis præferebat. In tantum enim ſceleris progreſſi dicuntur ii, quos Donatiſtas vocant, ut baptiſma ſacroſanctum, myſteriis recalcatis, temeritate noxiâ iterent, & homines ſemel, ut traditum eſt, munere divinitatis ablutos, contagione profanæ repetitionis infecerint. Itâ contigit, ut hæreſis ex ſchiſmate naſceretur. Indè malè credulas mentes ad ſpem ſecundæ indulgentiæ blandus error invitat. Facile eſt enim perſuadere peccantibus, veniam priùs præſtitam denuò poſſe præſtari; quæ ſi concedi iterùm eodem modo poteſt, non intelligimus cur tertiò denegetur. Hi verò & ſervos vel homines juri proprio ſubditos, iterati baptiſmatis polluunt ſacrilegio. Quare hac lege ſancimus, ut quiſquis poſthàc fuerit rebaptizaſſe detectus, Judici, qui provinciæ præſidet, offeratur, ut facultatum omnium publicatione multatus, inopiæ pœnam, quâ in perpetuum afficiatur, expendat. Itâ ut filii eorum, ſi à paternæ ſocietatis pravitate diſſentiunt, ea quæ fuerint paterna non pereant; ut ſi ipſos forſitàn ſævitas paternæ depravitatis implicavit, ac reverti jam ad Catholicam religionem malunt, adipiſcendorum his bonorum copia non negetur. Ea prætereà loca ſeu prædia, quæ feralibus ſacrilegiis deinceps conſtiterit præbuiſſe ſecretum, fiſci viribus applicentur: ſi tamen dominus aut domina, aut præſens fortè fuiſſe, aut conſenſum præſtitiſſe probetur quos quidem inuſta etiam per ſententiam notabit infamia. Si verò his neſciis per conductorem procuratorémve eorum in domo agitatum hujuſmodi facinus comprobatur, præjudicio à prædiorum publicatione ſuſpenſo, impliciti ſceleris auctores coërciti plumbo, exſilium, in quo omni vitæ ſuæ tempore afficiantur, accipient. Ac ne forſitàn ſit liberum conſcientiam piacularis perpetrati intra domeſticos parietes ſilentio celare ſecreto, his qui forſitàn ad rebaptizandum coguntur, refugiendi ad Eccleſiam Catholicam ſit facultas, ut ejus præſidio adversùs hujus criminis & ſocietatis auctores, adtributæ libertatis præſidio defendantur, liceatque his ſub hac conditione fidem tueri, quam extorquere ab invitis Domini tentaverint. Nec aſſertores dogmatis catholici, eâ quâ ceteros qui in poteſtate ſunt poſiti, oportet ad facinus lege con-

ſtringi; & maximè convenit omnes homines ſine ullo diſcrimine conditionis aut ſtatûs infuſæ cælitùs ſanctitatis eſſe cuſtodes. Sciant ii verò qui à ſupradictis iterare baptiſma non timuerint, aut qui conſentiendo hoc facinus propriâ hujus ſocietatis permixtione damnaverint, non ſolùm teſtandi ſibi, verùm adipiſcendi aliquid ſub ſpecie donationis, vel agitandorum contractuum in perpetuum copiam denegatam, niſi pravæ mentis errorem revertendo ad veram fidem conſilii emendatione correxerint. Illos quoque par nihilominùs pœna conſtringat, qui memoratorum interdictis cœtibus ſeu miniſteriis præbuerint conniventiam: ità ut Moderatores provinciarum, ſi in contemptum ſanctionis hujuſmodi conſenſum putaverint commodandum, ſciant ſe viginti librarum auri pœnâ eſſe multandos, Officia etiam ſua ſimili condemnatione ſubjuganda. Principales vel defenſores civitatum, niſi id quod præcipimus fuerint executi, vel his præſentibus Eccleſiæ Catholicæ vis fuerit illata, eadem multâ ſe noverint adimendos. Dat. prid. Idus Febr. Raven. Stilichone II. & Anthemio Coſſ.

QUARTA LEX HONORII Anno 405. 12. Febr.

IN REBAPTIZANTES.

Ex Cod. Theod. Lib. 16. *Tit.* 6. Ne ſanctum baptiſma iteretur. *L.* 5.

Impp. Arcad Honor & Theod. AAA. Hadriano PF. P.

NE divinam gratiam, ſub repetito baptiſmate pollutam, Donatiſtarum ſecreta violarent, & fallendi occaſionem, ſeveritate hujus præceptionis abolemus, ſtatuentes, ut cetera hujuſmodi homines pœna ſequatur, legiſque cenſuram experiantur ultricem qui in catholicam religionem perverſo dogmate commiſiſſent. Jubemus igitur, *Ut ſi qui poſthac fuerit rebaptizare detectus, Judici qui provinciæ præſidet offeratur, ut facultatum omnium publicatione mulctatus, inopiæ pœnam expendat, &c* Dat. Prid. Idus Feb. Ravennæ, Stilichone, & Anthemio Coſſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

Honorianæ conſtitutionis; ad Adrianum PP. emiſsæ, adversùs anabaptiſmum Donatiſtarum, eorumdémque hac parte vim & fallaciam, anno D. 405. latæ, hæ duæ partes ſunt: & quidem eodem die ſinéque emiſſæ, quo Henoticum edictum, cujus pars eſt lex 3. *ſupr.* & *l.* 38. *ſupr. de hereticis*, quibus proindè hæ duæ quoque coaſſandæ veniunt. Nempè, quod ad *d. l.* 3. quoque jam indicavi, eodem ſemper fine & Henoticum edictum ad populum per Africanas Provincias propoſitum, Donatiſtis ad unitatem adducendis, invitandis: & hæc conſtitutio noſtra, ad frangendam eorum contumaciam, audaciam, *fallendique occaſionem* (ut *l.* 5. dicitur) præcidendam. Hac ſcilicet duplici viâ Honorius Donatiſtas hoc tempore adgredi inſtituit, & edicti monitorio, & pœnarum ſeveritate, ut expreſsè dicitur *l.* 5. emiſsâ conſtitutione ad Adrianum PP. qui ſeveritatem *hujus leg.* exerceri curaret, per Moderatores provinciarum, officiales, provinciales, defenſores, de quo *fine leg.* Mirum tantùm ab hujus Codicis conditoribus in duas leges eam conſtitutionem hîc diſcerptam; & poſteriore quidem, eamdem ſanctionem totidem verbis repeti, quæ priore jam continebatur.

Antequàm ad ipſam conſtitutionis diſpoſitionem accedo, duo præſtanda, præmittendáque ſunt. Primò tenendum hanc conſtitutionem, ut & Henoticum illud edictum, emiſſa ab Honorio Imper. ad legationem concilii Carthaginenſis quod habitum fuit anno ſuperiore 404. Honorio A. VI. & Ariſtæneto Coss. 6. Kal. Julias. Quod ut ipſa temporum ratio ſuadet, ità fidem omninò faciunt capita legationis iſtius, eáque quæ ab Imp. Honorio legatis petendo commiſſa fuerunt comprehenſa eo Commonitorio quod exiat in Codice Canonum Eccleſiæ Africanæ *c.* 63. poſteà oſtendemus.

Secundo loco ſpectanda nobis ea veniunt, quibus confodere, & confundere nititur Honorius his legibus Donatiſtas & eorum anabaptiſmum; contra quibus fidem catholicam, legitimúmque & ſingularem baptiſmi uſum commendatum it; atque adeò rationes quibus eum adſtruit.

Singulares ante omnia, variáſque *baptiſmatis* appellationes, quæ hîc uſurpantur, colligere in unum juvat. Vocat ſcilicet id 1. *myſterium*, 2. *munus* divinitatis, 3. *indulgentiam*, 4. infuſam cœlitùs *ſanctitatem*, 5. divinam *gratiam*: (de quâ *gratia* appellatione dixi jam ad *l.* 1. *ſupr.*)

Procedebant dein ea quibus odium ſuum Honorius adversùs Donatiſtarum ſectam & anabaptiſmum paſſim profitetur, verborúmque adeò atrocitate ea confidit: vocat eos, Adverſarios catholicæ fidei: eos extirpare hujus decreti autoritate proſpexiſſe ſe: intercidendam (non *interdicendam*, ut quidam reponunt) ſpecialiter eam ſectam: ſcelus, temeritatem, noxiam pravitatem eis tribuit; contagione profanæ repetitionis ablutos inficere aït: iterati baptiſmatis ſacrilegio polluere: ſævitatem depravitatis imputat; feralia ſacrilegia, facinus, piaculare perpetratum crimen, pravæ mentis errorem, gratiam ſub repetito baptiſmate pollutam, perverſum dogma.

Jàm, ſummoperè notandum quod ad hiſtoriam Donatiſtarum pertinet, ſimul & ad hæreſeos & ſchiſmatis differentiam. Nempe aït Donatiſtas *ſectæ ſuæ prætuliſſe appellationem ſchiſmatis*, & reverà tamen *hæreſim ex ſchiſmate ortam*, dùm anabaptiſmum invehunt. Quod hæreſeos & ſchiſmatis differentiam attinet, eſt ea jàm ſatis nota, ex obviis veterum teſtimoniis, Cypriani in his, Auguſtini & Balſamonis. Verus ſaltèm Autor dialogi ſeu conſultationis aut altercationis autor inter Apollonium Philoſophum & Zachæum chriſtianum *lib.* 2. de Novatianis agens. *Fuerunt hi aliquandò nobiſcum, ſed Novato quodam autore diſrupti ſunt: non tamen hæreticis æquandi, quia non à confeſſione catholica, ſed à charitate diſſentiunt, atque in ſolam pietatem rebelles Dei miſericordiæ ſubtrahunt, quos ſemel inimici laqueis irretitos reſtitui non admittunt, mundos ſe, atque ut ipſorum verbo utar, Catharos vocant, & conventus extra Eccleſiam contrahunt.* Par ratio Donatiſtarum & ſchiſmatis eorum: de quo videndus vel Optatus Mileuitanus. Sed enim, ut *hac leg.* dicitur *hæreſis ex ſchiſmate nata eſt*, ut fermè aliàs adſolet. Nempè notum, Donatiſtas nullo primùm de religione ſeu capite diſſidio, ab Eccleſiâ tantùm Catholicâ, & ſic à corpore receſſiſſe: verùm poſteà ſchiſmati hæreſim & obſtinationem, anabaptiſmo invecto, odio Catholicorum ſuperinduxêre, & *in tantum ſcelerum progreſſi ſunt*, quod & Auguſtinus non uno etiam loco tradit: inter alia *epiſtolâ* 164. ubi aït: *eos ſchiſmatis crimen, etiam hæreſim malè perſeverando feciſſe.*

Notandæ etiam Honorii *rationes* è mediâ Theologiâ in anabaptiſmum, ab Epiſcopis quos procul dubio in conſilium adhibuit ſuggeſtæ: præter generales quæ etiam aliis legibus continentur, iſta planè Theologica: *Indè*, inquit, *malè credulas mentes ad ſpem ſecundæ indulgentiæ blandus error invitat: facile eſt enim perſuadere peccantibus, veniam prìus præſtitam denuò poſſe præſtare: quæ ſi concedi iterùm eo modo poteſt, non intelligimus, cur tertiò denegetur.* Hùc pertinet illud Tertulliani *lib. de baptiſmo*; *Semel baptiſmum inimus, ſemel delicta diluuntur, quia iterari ea non oportet.*

Anteqùam etiam de mediis agimus, atque ideò de juſtâ Honorii his legibus ſeveritate ad cohibendum anabaptiſmum, videndum quouſque Donatiſtarum ſcelus ſeu facinus vel fallacia hac in re proceſſerint. Nempè domos, loca ſeu prædia ſeligebant, quæ feralibus ipſorum ſacrilegiis præberent ſecretum: idque ſi non dominis, at conductoribus, procuratoribus eorum conſentientibus, quos in partes ſuas trahebant: & ſic conſcientiam piacularis perpetrati intra domeſticos parietes ſilentio celabant ſecreto: ſervos item ſuos ad id invitos cogebant: tandem & conniventes ſibi ſæpè in officio conſtitutos habebant. Hæ tres fallaciæ Rebaptizantium erant.

His igitur, horúmque temeritati, imò omni *fallendi occaſioni*, ut dicitur *l.* 5. *hoc tit.* juſtam ſeveritatem & propoſitionem opponit his legibus Honorius, ſeptémque adeò media & remedia: cui omninò ſimilis eſt ejuſdem Honorii lex biennio poſt 40. *ſupr. de hæreticis*, in Manichæos, Frygas, Priſcillianiſtas. Primò, publicam hinc accuſationem facit, dùm in utrâque *l.* 4. & 5. ſtatuit, eos qui rebaptizaſſe detecti fuerint, Judici qui Provinciæ præeſt offerendos: & mox addit, maximè convenire omnes homines ſine ullo diſcrimine conditionis aut ſtatus, infuſæ cœlitùs ſanctitatis eſſe cuſtodes: de quâ publicâ hæreſeos, ut & apoſtaſiæ accuſatione, *ſuis titulis*. Et ſic humanum quodammodo genus omne in hos animat. Secundò Rebaptizantes bonis ſuis multari jubet, quæ fiſco adquirantur, niſi filios jam orthodoxos habeant, vel qui fieri ſeriò velint.

Tertiò, *loca* in quibus rebaptizatio facta fuerit, domino ſciente, conſentiente confiſcari imperat: imò & dominum infamiâ notari. Quartò, conductores, procuratores conſcios plumbatis cæſos, in perpetuum exilium dandos. Quintò, ſervis & colonis, quos domini ad anabaptiſmum cogere velint, Eccleſiæ perfugium patere debere, & ad libertatem ideò pervenire, ſeu, ut loquitur, *attributæ libertatis præſidio defendi.* Quod quidem adjectum videri poſſit, propter Criſpinum Calamenſem Donatiſtarum epiſcopum, qui colonos quoſdam mercede attractos rebaptizaverat: de quo Auguſtinus *epiſtolâ* 173. *& contra litteras Petiliani cap.* 83. & hic interim caſus aliis adjiciatur, quibus ſervi & coloni pro præmio libertatem adipiſcuntur. Sextò, teſtandi, adipiſcendi aliquid ex donatione, vel contrahendi jus rebaptizantibus, quique eorum cœtibus ſeu miniſteriis præbuerint conniventiam, in errore permanentibus adimit. Quod ad Patrum Africanorum petitionem & legationem ſancitum: ſic enim illi in commonitorio legatis dato. *Petendum etiam, ut lex quæ hæretici, vel ex donationibus, vel ex teſtamentis aliquid capiendi vel relinquendi denegat facultatem, ab eorum quoque pietate hactenùs repetatur, ut eis relinquendi vel ſumendi jus adimat, qui pertinacia furore cæcati in Donatiſtarum errore perſeverare voluerint. Cæterùm illis, qui conſideratione unitatis & pacis ſe corrigere voluerint, abſque interdicto hujus legis capiendæ jus hæreditatis pateat, ſi adhuc in errore hæretico conſtitutis aliquid ante donationis vel hæreditatis obvenerit*: ubi vides eandem quoque exceptionem: *niſi*, inquit, *Honorius, pravæ mentis errorem revertendo rursùs ad fidem conſilii emendatio correxerit.* Ergò revertentibus ad fidem

Catholicam

catholicam & ipſis, & eorum filiis ſuprà venia data: & ſic poſt propoſitas pœnas ſeveriſſimas veniæ ſpe, Donatiſtarum pervicaciam frangi poſſe credidit Honorius: & limitatio tamen quædam addita à Patribus Africanis: *his ſanè exceptis, qui lite pulſati putaverint ad Catholicam tranſeundum: quia de talibus credibile eſt, non metu cæleſtis judicii potiùs, quàm terreni commodi aviditate unitatem catholicam præoptaſſe*. Quod tamen Honorio diſplicuit anno 407. in *l.* 41. *ſupr. de hæret.* quæ hanc in rem eſt elegantiſſima & humaniſſima.

Poſtremò rectoribus Provinciarum, officialibus eorum, provincialibus, item & defenſoribus hanc curam injungit, multáque adeò minatur Honorius, *huic* rei conniventibus, vel vim non arcentibus. Quod tralatitium, & quidèm eidem Honorio geminâ germana *leg.* ab eodem Honorio Imp. *l.* 40. *ſupr. de hæres.* ſimiliter in negocio Manichæorum Phrygum, ſive Priſcillianiſtarum uſurpatum, ut & *l.* 45. *eodem tit.* & *l.* 46. ſimiliter ut iiſdem injuriæ ut vim à Judæis & Gentilibus amolirentur, in quiete degentibus, *l.* 24. *infr. de Paganis*; ita & a Patribus Africanis poſtulatum: ſic enim in Commonitorio. *Sed nos illud poſcimus ut Catholicis Ordinum* (& ſic Principalium) *per civitates ſingulas, & vicinorum quorumque poſſeſſorum per diverſa loca ſine ullâ diſſimulatione tuitio præbeatur*. Et mox. *Ad hæc autem omnia præſidio opus eſt poteſtatum ſuarum quarumcumque Provinciarum*. Quatuor hæc ſcilicet hominum genera in Provinciis erant, qui oppreſſis tuitionem præbere debebant, quóſque vigilare oportuit, ne quid adversùs leges admitteretur: de defenſoribus, vid. quæ in Paratitlon *tit. de defenſorib.* congeſta ſunt, de principalibus vide Paratitlon *de decurionib.*

LEX HONORII DE EDICTO UNITATIS

Anno 405. 5. Mart.

Per Africam proponendo.

Ex Cod. Theod. Lib. 16. Tit. 11. De Religione, *L.* 2.

Impp. Arcad. Honor. & Theod. AAA. Diotimio Proc. Africæ.

Edictum, quod *de Unitate* per Africanas regiones clementia noſtra direxit, per diverſa proponi volumus, ut omnibus innoteſcat, Dei omnipotentis unam & veram fidem Catholicam, quam recta credulitas confitetur, eſſe retinendam. Dat. III. Non. Mart. Rav. Stilichone II. & Anthemio Coſſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

Edictum de unitate, ſeu ἑνωτικὸν miſſum ab Honorio Imp. in Africam adversùs Manichæos, & Donatiſtas fuerat hoc ipſo anno 405. menſe ſuperiore Februario. Quod Idacii quoque Conſularia teſtantur *Stilichone 2. & Anthemio. His Coſſ. inter Catholicos & Donatiſtas unitas facta*. Cujuſquidem edicti Henotici pars eſt *lex* 38. *ſupr. de Hæreticis*, & *lex* 4. *ſupr. Ne ſanctum baptiſma iteretur*. Ejuſdémque mentio fit triennio pòſt in concilio Carthaginenſi decimo anno 407. *Canone* 99. *codicis Africani*.

Huic igitur Edicto exequendo ut eodem die ſimul ſpecialia ab Honorio mandata ad Hadrianum P. P. Italiæ (ſub quo Africa erat) miſſa fuère, (quæ continentur *l.* 4. & 5. *Ne ſanctum baptiſma iteretur*.) Ità uno menſe pòſt, Martio, inquam, peculiari hac ad Proconſulem Africæ lege, Edictum iſtud per Africam Honorius proponi jubet: quò omnibus innoteſceret. De quo proponendorum Edictorum more & ratione alibi dictum plenè.

Cæterùm de Henotico hoc, aliiſque Henoticis, vide quæ dixi pleniùs ad *d. l.* 38. *ſupr. De Hæreticis*.

Anno 405. 23. Aug.

DECRETUM CONCILII

HABITI

STILICHONE ITERUM ET ANTHEMIO V. C. COSS.

X. Kalend. Septembr. Carthagine in Baſilicâ Regionis ſecundæ.

Conc. Afric. Can. 61. Cod. Can. Eccleſ. Afr. Can. 94.

UT quia apud Carthaginem tantùm unitas facta eſt, dentur etiam litteræ ad Judices, ut & in aliis provinciis & civitatibus operam impendi jubeant unitati. Ut gratiarum actiones de Carthaginenſi eccleſiâ pro universâ Africâ, de excluſione Donatiſtarum, cum epiſcoporum litteris ad comitatum mittantur. Recitatæ ſunt litteræ Papæ Innocentii: ut epiſcopi ad tranſmarina pergere facilè non debeant; quod hoc ipſum epiſcoporum ſententiis confirmatur. Ut propter gratiarum actionem & excluſionem Donatiſtarum duo clerici eccleſiæ Carthaginenſis ad comitatum mittantur.

Anno 405. 8. Decemb.

LEX HONORII

QUA MULCTA STATUITUR IN DONATISTAS.

Ex Cod. Theod. Lib. 16. Tit. 5. De Hæreticis, L. 39.

Impp. Arcad. Honor. & Theod. AAA. Diotimio ſuo Sal.

DONATISTÆ ſuperſtitionis hæreticos, quocumque loci, vel fatentes, vel convictos, legis tenore ſervato, pœnam debitam abſque dilatione perſolvere decernimus. Dat. VI Idus Decembr. Raven. Stilichone II. & Anthemio Coſſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

MULCTA autaria DECEM AURI LIBRARUM *clericis* hæreticorum Miniſtris à Theodoſio Magno impoſita, anno 392. *l.* 21. *ſupr.* hac Honorii filii ipſius conſtitutione ad Donatiſtas *hæreticos* (qui tamen ſe hæreticos negabant) ubicumque, fatentes vel convictos, expreſsè porrigitur: porrigitur, inquam: nam hoc eſt illud quod illis verbis indicatur; *legis tenore ſervato pœnam debitam abſque dilatione perſolvere decernimus.* Ut mirer Baronium conſignata *hac leg.* nihilominus ſcribentem, Honorianam de multâ autariâ decem librarum perſolvendâ conſtitutionem deſiderari. Nos illud videamus, quibus gradibus ad *hanc leg.* ferendam Honorius adductus fuerit. Primò, quidem anno ſuperiore 404. Patres Africani eo concilio ita decreverant, ut habetur *can.* 93. *Cod. Africani*, *ſimul etiam petendum, ut illam legem quæ à religioſæ memoriæ eorum patre Theodoſio de auri libris decem in ordinatores vel ordinatos hæreticos, ſeu etiam in poſſeſſores, ubi eorum congregatio deprehenditur, promulgata eſt, ita deinceps confirmari præcipiant, ut in eos valeat contra quos propter eorum inſidias Catholici provocati conteſtationem depoſuerint: ut hoc ſaltem terrore à ſchiſmaticâ vel hæreticâ pravitate deſciſcant, qui conſideratione æterni ſupplicii emendari corrigique diſſimulant.* Sequantur nunc Auguſtini loca, hanc in rem; primùm procedat locus *epiſtola* 50. *ad Bonifacium* comitem rei militaris, de moderatè coërcendis hæreticis *pag.* 219. *Antequàm iſtæ leges quibus ad convivium ſanctum coguntur intrare, in Africam mitterentur, nonnullis fratribus videbatur in quibus & ego eram, quamvis Donatiſtarum rabies uſquequaque ſæviret, non eſſe petendum ab Imperatoribus, ut ipſam hæreſim juberent omninò non eſſe, pœnam conſtituendo eis, qui in illâ eſſe voluiſſent. ſed hoc potiùs conſtituerent ut eorum furioſas violentias non paterentur, qui veritatem catholicam vel prædicarent loquendo vel lege-

rant conſtituendo. Quod eo modo fieri aliquatenùs poſſe arbitrabamur, ſi legem piiſſimæ memoriæ Theodoſii, quam generaliter in omnes hæreticos promulgavit: ut quiſquis eorum vel Epiſcopus vel Clericus ubilibet eſſet inventus, decem libris auri mulctaretur, expreſſiùs in Donatiſtas, qui ſe negabant hæreticos, ità confirmarent, ut non omnes eâ mulctâ ferirentur, ſed in quorum regionibus aliquas violentias à clericis vel à circumcellionibus vel populis eorum Eccleſia Catholica pateretur, ut ſcilicet poſt proteſtationem Catholicorum, qui fuiſſent iſta perpeſſi, jam curâ Ordinum ad perſolvendam mulctam Epiſcopi ſive miniſtri cæteri tenerentur. Ità enim exiſtimabamus, eis territis & nihil tale facere audentibus, poſſe liberè doceri & teneri Catholicam veritatem, ut ad eam cogeretur nemo, ſed eam qui ſine formidine vellet, ſequeretur, ut falſos & ſimulatores Catholicos haberemus. Et quamvis aliis fratribus aliud videretur, vel ætate gravioribus, vel multarum civitatum & locorum exempla currentibus, ubi firmam & veram catholicam videbamus, quæ tamen ibi talibus beneficiis Dei conſtituta eſſet & firmata, dùm per priorum Imperatorum leges ad communionem homines Catholicam venire cogerentur, obtinuimus tamen, ut illud potiùs quod dixi ab Imperatoribus peteretur, decretum eſt in Concilio noſtro, legati ad Comitatum miſſi ſunt. Sed Dei major miſericordia qui ſciret, tarum legum terror, & quædam medicinalis moleſtia, quàm pravis vel frigidis animis neceſſaria, & illi duritiæ quæ verbis emendari non poteſt, ſed tamen aliquantulâ ſeveritate diſciplinæ poteſt, id egit ut legati noſtri, quod ſuſceperant obtinere non poſſent. Iàm enim nos prævenerant ex aliis locis quædam Epiſcoporum querelæ graviſſimæ, qui mala fuerant ab ipſis multa perpeſſi, & à ſuis ſedibus exturbati: præcipuè horrenda & incredibilis cædes Maximiani epiſcopi Catholici Eccleſiæ Vaggienſis effecit, ut noſtra legatio jàm quid ageret non haberet. Jam enim lex fuerat promulgata, ut tantæ immanitatis hæreſis Donatiſtarum, cui crudelius parci videbatur, quàm ipſa ſæviebat, non tantùm violenta eſſe, ſed omninò eſſe, non ſineretur impunè. Non tamen ſupplicio capitali, propter ſervandam etiam circa indignos manſuetudinem chriſtianam, ſed pecuniariis damnis propoſitis, & in epiſcopos vel miniſtros eorum exilio conſtituto. Et mox. *Hinc ergo factum eſt ut Imp. religioſus & pius perlatis in notitiam ſuam talibus cauſis mallet piiſſimis legibus illius impietatis errorem omninò corrigere, & eos qui contra Chriſtum Chriſti ſigna portarent, ad unitatem catholicam terrendo & coërcendo redigere, quam ſæviendi tantummodò auferre licentiam & errandi ac pereundi relinquere. Jam verò cùm ipſæ leges in Africam*, &c. Idem epiſtolâ 68. *Criſpinus judicatus* hæreticus, *nec pœna decem librarum auri, quæ in hæreticos ab Imperatoribus fuerat conſtituta, per manſuetudinem catholicam feriri permiſſus eſt, & tamen ad Imp. appellandum putavit. Cujus appellationi quod ità reſponſum eſt, nonne veſtrorum præcedens improbitas & eadem ipſius appellatio extorſit, ut fieret, nec tamen etiam poſt ipſum reſcriptum, intercedentibus apud Imp. noſtris Epiſcopis eadem auri condemnatione mulctatus eſt. Ex concilio autem noſtri Epiſcopi legatos ad Comitatum miſerunt qui impetrarent, ut non omnes Epiſcopi & clerici partis veſtræ ad eandem condemnationem decem librarum, quæ in omnes hæreticos conſtituta eſt, tenerentur, ſed hi ſoli quorum in locis aliquas à veſtris violentias Eccleſia Catholica pateretur. Sed cùm legati Romam venerunt jàm cicatrices Epiſcopi Catholici Vagitani horrendæ ac recentiſſimæ Imperatorem commoverant, ut* LEGES TALES *mitterentur, quales & miſſæ ſunt.* Idem epiſt. 169. ad Donatiſtas. *Et tamen cùm Criſpinus propter hoc factum in proconſulari judicio convinceretur* hæreticus, *ejuſdem Epiſcopi Poſſidii interceſſu decem libras auri non eſt exactus. Cujus benevolentiæ & manſuetudini ingratus, ad Imperatores Catholicos auſus eſt appellare. Undè hanc in vos iram Dei de quâ murmuratis, multò importuniùs & vehementiùs provocavit.* Idem lib. 3. contra Creſconium, cap. 47. *Criſpinus epiſcopus veſter exhibitus eſt, quòd ſe eſſe proconſuli quærenti negaverat, faciliimè* CONVICTUS *hæreticus, decem tamen* LIBRAS AURI, *quam mulctam in omnes hæreticos Imperator major* THEODOSIUS *conſtituerat intercedente Poſſidio non eſt compulſus exſolvere. Quâ mitiſſimâ ſententiâ non contentus, neſcio quo conſilio, quod diſplicuiſſe cæteris omnibus dicebatur, ad ejuſdem Theodoſii filios provocandum putavit. Acceptum eſt reſcriptum quod pars Donati jam ſciret ſe ad illam* POENAM *aurariam cum cæteris hæreticis pertinere*: & quæ mox ſequuntur: ubi vocat *recentiſſimas leges.* Idem contra litteras Petiliani lib. 7. cap 83. *Ipſa Catholica Eccleſia ſolidata Principibus Catholicis Imperatoribus terra marique armatis turbis ab Optato atrociter & hoſtiliter oppugnata eſt. Quæ res coëgit tunc primò adverſùs vos allegari apud Vicarium Seranum legem illam de decem libris auri, quas veſtrûm nullus adhuc penait, & nos crudelitatis arguitis.* Idem epiſtolâ ad Criſpinum ipſum 173. *Nam poſſemus agere, ut decem libras auri ſecundùm Imperatoria juſta perſolveres. An forte propterea non habes undè reddas quod dare juſſi ſunt rebaptizatores, dum multam erogas, ut emas quos rebaptizes.* Poſſidonius quoque in V. Auguſtini, cap. 12. *Criſpinus*, inquit, *Proconſulari*, &c. *libellari ſententiâ eſt* PRONUNCIATUS hæreticus. *Pròque illo apud cognitorem Catholicus Epiſcopus interceſſit ne auraria mulcta exigeretur, et & beneficium impetratum. Undè cum ingratus ad piiſſimum Imp. provocaſſet, ab Imperatore relationi, debitum eſt reſponſum ſolutum, & conſecutum* PRÆCEPTUM NULLO *prorſus* LOCO *Donatiſtas* HÆRETICOS *eſſe, & ad jura* LEGUM *omnium contra hæreticos latarum* UBIQUE *teneri debere. Ex quo & Judex propter officium, & idem Criſpinus quod minimè fuerat* EXACTUS *præcepti ſunt denas libras auri fiſci juribus* INFERRE. Qui poſtremus Poſſidonii locus hujus legis ſententiam & verba propè ipſa exprimit. Ait. *Donatiſtas hæreticos eſſe.* Lex ipſa habet, *Donatiſtæ ſuperſtitionis hæreticos*, & inf. l. 44. *Donatiſtarum hæreticorum*, de quo mox plura. Ait, *nullo prorſus loco*: Item UTIQUE ipſa lex, *quocunque loci.* Ait, *ad jura legum omnium contra*

hæreticos latarum ubique teneri debere: lex ipſa *ait legis tenore ſervato.* Denique ait, *præceptos quod minime fuerant exacti denas libras auri fiſci juribus inferre* in ipſâ lege ait Honorius, *pœnam debitam abſque dilatione perſolvere decernimus.* Itaque jam dubium nullum, hanc illam eſſe Honorii legem, de multâ decem librarum auri Donatiſtis hæreticis impoſitâ: *Hæreticis*, inquam Donatiſtis. Quâ unicâ voce Honorius indicat rationem *hujus leg.* & cur multam à Theodoſio M. Patre in hæreticos generaliter latam, in Donatiſtas quoque proroget: quia & ipſi *hæretici* ſint: quod etiam ipſum indicat Auguſtinus *epiſt.* 50. *ad Bonifacium*, & Poſſidius *in vitâ Auguſtini cap.* 12. locis quos ſuperius conſignavi. Quare & *Donatiſtarum hæreticorum* idem Honorius dixit *l.* 44. *infr.* ubi vide adhuc quæ dicam & *l.* 41. hæreticorum ſive Donatiſtæ ſive Manichæi ſint, & *l.* 46. ne Donatiſtæ vel cæterorum vanitas hæreticorum. Quanquàm propriè adhuc hac *hæreticorum* voce miniſtri, Clerici & Epiſcopi Donatiſtarum intelligi videntur. Neque enim omnibus Donatiſtis hæc pœna hac lege impoſitâ: neque Donatiſtæ omnes mulctati (quod factum poſt demum *l.* 52. & 54. *infr.*) idque alia & alia pœna. Denique hiſtoria hujus rei ſic habet. Patres Africani ſuperiore anno decreverant, petendum ab Honorio, *ut mulcta illa auraria violentis tantum Donatiſtis & Circumcellionibus imponeretur.* Verùm & Criſpini provocatio & cicatrices Epiſcopi Vagienſis id apud Honorium effecère, ut omnibus Donatiſtarum clericis & miniſtris fatentibus vel convictis pœnam auratam imponeret. Quanquàm hoc ipſo anno ante hanc legem, ſeptem menſibus poſt legationem Patrum Africanorum, ſeveriorem longè ab Honorio pœnam Donatiſtis rebaptizantibus impoſitam, putà bonorum proſcriptionis, docet *d. l.* 4. 5. *in fine. Ne ſanctum bapt. iter.*

Anno 407. 13 Junii.

DECRETUM CONCILII

HABITI

HONORIO VII. ET THEODOSIO II. AUG. COSS.

Idibus Junii Carthagine in Baſilicâ Regionis ſecundæ.

DE PLEBIBUS VEL DIOECESIBUS EX DONATISTIS CONVERSIS.

Conc. Afr. Can. 66 Cod. Can. Eccleſ. Afr. Can. 99.

UT illæ plebes, quæ converſæ ſunt à Donatiſtis, & habuerunt epiſcopos, ſine dubio, inconſulto concilio habere mereantur: quæ autem plebes habuerunt epiſcopum, & eo defuncto voluerint non epiſcopum proprium habere, ſed ad alicujus epiſcopi diœceſim pertinere, non eis eſſe denegandum Nec non & illud ſuggeſtum eſt, quod plebes, ante legem Imperatorum de unitate latam, quicunque converterunt epiſcopi ad Catholicam, ipſi eas obtinere debeant: verùm à lege unitatis, & deinceps oporteat univerſas eccleſias vindicare ſibi Epiſcopos catholicos eorum locorum, ad quos loca ſub hæreticis pertinebant vel converſorum ad Catholicam, vel non converſorum hæreticorum, & diœceſes, & ſi qua fortè ſunt inſtrumenta Eccleſiæ, vel ad ejus jus pertinentia. Qui verò aliqua uſurpaverunt, poſt legem uſurpata conventi reſtituant.

LEGES

LEGES HONORII

Anno 407. 15. Nov.

Quibus pœnas adversùs Donatiſtas alióſque Hæreticos latas renovat.

Ex Cod. Theod. Lib. 16. Tit. 5. De Hæreticis, *L.* 41.

Impp. Arcad. Honor. & Theod. AAA. Porfyrio Proc. Africæ.

Licet crimina ſoleat *pœna* purgare, nos tamen pravas hominum voluntates admonitione *pœnitentiæ* volumus emendare. Quicunque igitur hæreticorum, (ſive Donatiſtæ ſint, ſive Manichæi, vel cujuſcunque alterius pravæ opinionis, ac ſectæ,) profanis ritibus adgregati, Catholicam fidem & meritum, (quæ omnes homines cupimus obſervare,) ſimplici confeſſione ſuſceperint, licèt adeò inveteratum malum longâ ac diuturnâ meditatione nutriverint, ut etiam legibus antè latis videantur obnoxii; tamen hos, ſtatim ut fuerint Deum ſimplici religione confeſſi, ab omni noxâ abſolvendos eſſe cenſemus: ut ad omnem reatum, ſeu antè contractus eſt, ſeu poſteà (quod nolumus) contrahitur, etiamſi maximè reos pœna videatur urgere, ſufficiat ad abolitionem, errorem proprio damnaviſſe judicio, & Dei omnipotentis nomen, inter ipſa quoque pericula requiſitum, fuiſſe complexum: *Quia nuſquam debet in miſeriis invocatum religionis deeſſe ſubſidium.* Ut igitur priores, quos ſtatuimus leges, in excidium ſacrilegarum mentium, omni executionis urgeri jubemus effectu, ità hos, qui ſimplicis fide religionis, licèt ſerâ, confeſſionem maluerint, cenſemus datis legibus non teneri. Quæ ideò ſanximus, quò univerſi cognoſcant, *nec profanis hominum ſtudiis deeſſe vindictam, & ad rectum redundare cultum, legum quoque adeſſe ſuffragium.* Dat. xvii. Kal. Dec. Rom. Honorio VII. & Theod. II. AA. Coſſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

Poenitentibus ſeu Converſis hæreticis per Africam, Donatiſtis & Manichæis & ſimilibus, hac Honorii conſtitutione humana plorsùs & benigna venia datur, pariter ut hoc ipſo jam anno *l.* 40. *prox. ſupr. verſ. alioquin*, circa filios tantùm Manichæorum: non circa ipſos: pariter ut pœnitentibus & converſis Donatiſtarum filiis *l.* 4. *infr. ne ſanctum Baptiſma*. Et hac quidem *lege* adeò pœnitentibus ſeu converſis venia datur, ut ſimplici confeſſione, quocunque tandem tempore, etiam executionis mox faciendæ, licèt vel ſerâ confeſſione converſis detur, licèt inveteratum malum longâ & diuturnâ meditatione nutriverint, inter ipſa quoque pericula atque in miſeriis ipſis invocato Religionis ſubſidio. Neque quicquam intereſſe vult Honorius, de quo tamen vel maximè dubitatum videtur, ſive ante leges à ſe in hæreticos latas, ſive poſt eas latas ad hæreſim prolapſi, converſi dein fuerint. Sera nempè nunquàm eſt hæreticorum converſio ad evitandas pœnas hæreticis propoſitas. Ità, inquam Honorius generaliter & quoad evitandas pœnas, & ad abolitionem, ut loquitur. Quod omne velut ſingulare notandum eſt. Alioquin quoad lucrum emergens captandum Concilio Carthaginenſi 8. quod habitum anno 404. antè triennium Patribus Africanis aliquod temporis diſcrimen placuiſſe video: ut paret ex *canone* 93. *Cod. Afric. Cæterum*, inquiunt, *illis qui conſideratione unitatis & pacis ſe corrigere voluerint, abſque interdicto hujus legis, capiendæ hæreditatis aditus pateat, ſi adhuc in errore hæretico conſtitutis aliquid ante donationis vel hæreditatis obvenit; His ſane exceptis qui lite pulſati putaverint ad Catholicam tranſeundum, quia de talibus credibile eſt, non metu cœleſtis judicii potius, quàm terreni commodi aviditate unitatem Catholicam præoptaſſe.* Certè etſi Apoſtatis pœnitentibus venia propoſita, attamen nonniſi Catechumenis Apoſtatis ea data, at non etiam iis qui ex fidelibus ſeu competentibus, id eſt, poſt ſuſceptum ſanctum baptiſma in apoſtaſiam prolapſi, quorum flagitium pœnitentia non oblitteratur, quæ ſententia eſt *l.* 4. *infr. de Apoſtatis*, quam Cujacius *Paratitl. Cod.* nunquàm intellexit.

Suffragio igitur juſtæ pœnitentiæ quamlibet ſeræ hæreticos abſolvi voluit Honorius. Neque dubium mihi id ab Honorio conſtitutum, occa-

ſione Concili Carthaginenſis 10. quod hoc ipſo anno D. 407. habitum fuit ante ſex fermè menſes, pariter ut ad ejuſdem poſtulationem *legem* 34. *ſupr. de Epiſcopis* dedit, quæ lex huic jungenda eſt: ut ad eam probatum eſt. Quod primum hujus rei præjudicium habeo. Alterum accedit ex canone ejus quod dixi Concilii, ubi hæc inter alia habentur *canone* 99. *Cod. Africani. Sanè ut illa plebes, quæ converſæ ſunt à Donatiſtis, & habuerunt Epiſcopos, ſine dubio, inconſulto concilio habere mereantur; quæ autem plebes habuerunt Epiſcopum, & eo defuncto voluerint non Epiſcopum proprium habere, ſed ad alicujus Epiſcopi diœceſin pertinere, non eis eſſe denegandum. Nec non & illud ſuggeſtum eſt, quod plebes ante legem Imperatorum de unitate latam, quicumque converterunt Epiſcopi ad Catholicam, ipſi eas obtinere debeant: verùm à lege* [id eſt poſt legem] *unitatis, & deinceps oporteat univerſas Eccleſias vindicare ſibi Epiſcopos Catholicos eorum locorum, ad quos loca ſub hæreticis pertinebant, vel converſorum ad Catholicam vel non converſorum hæreticorum, & diœceſes, & ſi qua fortè ſunt inſtrumenta Eccleſiæ, vel ad ejus jus pertinentia. Qui verò aliqua uſurpaverunt poſt legem uſurpata conventi reſtituant.* Vides de converſis pariter agi, vides tempora, quæ hîc miſcentur, diſtingui, putà converſionem ante legem de unitate latam, & poſt eam latam.

Anno 408. 15. Nov.

IBID. L. 43.

Idem AA. Curtio PF. P.

OMNIA quæ in Donatiſtas (qui & *Montenſes* vocantur) Manichæos, ſive Priſcillianiſtas, vel in Gentiles, à nobis generalium legum auctoritate decreta ſunt, non ſolùm manere decernimus, verùm in executionem pleniſſimam effectúſque deduci: ità ut ædificia quoque, vel horum, vel cælicolarum etiam, (quæ neſcio cujus dogmatis novi conventus habent) Eccleſiis vindicentur. Pœna verò lege propoſitâ veluti convictos tenere debebit eos, qui Donatiſtas ſe confeſſi fuerint, vel Catholicorum communionem refugerint ſævæ religionis obtentu, quamvis Chriſtianos eſſe ſe ſimulent, &c. Dat. XVII Kalend Decemb. Romæ Baſſo & Philippo Coſſ.

Anno 408. 24. Nov.

IBID. L. 44.

Idem AA. Habe Donate K. NB.

DONATISTARUM hæreticorum, Judæorum nova atque inuſitata detexit audacia, quòd Catholicæ fidei velint ſacramenta turbare. Quæ peſtis atque contagio nè latiùs emanet ac profluat. In eos igitur qui aliquid quod ſit Catholicæ ſectæ contrarium adverſumque temptaverint, ſupplicium juſtæ animadverſionis expromi præcipimus. Dat. VIII. Kalend. Decemb. Rav. Baſſo, & Philippo Coſſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

CONFIRMANTUR his legibus, ut & *l.* 19. *infr. de Paganis.* (quæ his jungenda eſt.) ab Honorio anno D. 406. poſt cæſum Stilichonem, ſuperiores à ſe latæ conſtitutiones, in Donatiſtas, Manichæos, Priſcillianiſtas, Gentiles; quin & ad Cælicolas eædem propagantur; de quibus dicam ſuo titulo *de Judæis Cælicolis.* Confirmantur, inquam, per Præfecturam Prætorianam Italiæ, ac nominatìm Romæ (quod *Montenſium* mentio oſtendit, qui utique nonniſi Romæ fuere.) Donatiſtæ quippe *Montenſes* Romæ dicti, ideò quòd Romæ primùm Eccleſiam ſuam in monte habuêre. Optatus Milevitanus *lib.* 2. *ſpeluncam quandam foris à civitate cratibus ſepſerunt, ubi ipſo tempore conventiculum habere potuiſſent, unde Montenſes appellati ſunt.* Auguſtinus *libro de hæreſ. ad Quodvultdeum. Iſti hæretici in urbe Roma Montenſes vocantur, quibus hinc ex Africâ ſolent Epiſcopum mittere.* Meminit idem & *epiſt.* 165. Hieronymus Chronico anno 356. *Quidam ſectatores Donati etiam Montenſes vocant, eo quòd Eccleſiam Romæ primùm in monte habere cœperunt.* Et in Lucifer. *Marcionitas, Valentinianos, Montenſes ſive Campates.* Et in Epiſt. ad Marcellum: *Quòm Reticis Auguſtodunenſis Epiſcopi qui quondam a Conſtantino* (malè legitur Conſtantinopolitano) *Imperatore ſub Sylveſtro Epiſcopo ob cauſam Montenſium miſſus eſt Romam.* Auguſtinus *epiſt.* 165. de quodam epiſcopo Donatiſtâ loquens. *Sed ex tranſverſo, inquit, ex Africâ ordinatum miſerunt qui paucis præſidens Afris in urbe Româ Montenſium vel Cutzupitarum vocabulum pro-*

pagavit. Ubi Balduinus pro Cutzupitarum ſuſpicatur legendum *Rupitarum*. Nam & idem Auguſtinus *de unitate Eccleſiæ cap.* 3. *Si enim*, inquit, *ſancta Scriptura in Africâ ſolâ deſignaverunt Eccleſiam & in paucis Romæ Rupitanis vel Montenſibus, & in domo vel patrimonio unius & Hiſpanæ mulieris, quidquid de chartis aliis aliud proferatur, non tenent Eccleſiam niſi Donatiſtæ*. Nempè *Rupitani* dicti, ſimili alluſione & ludibrio quo Montenſes & Campates: Donatiſtæ igitur Montenſes dicti Romæ. Quare hallucinatur Epiphanius qui Novatianos Romæ ait vocatos Μοντῆσιυς. Sed multò magis errant qui Montenſes à Montano dictos autumant. Nunc ad rem. Quin & ſubſcriptio *legis* 43. *ſupr. hoc tit.* & *l.* 9. *infr. de Paganis*, id evincit, hanc legem ad urbem Romam pertinere: *Data Roma*, id eſt, reddita, propoſita. Nam hoc tempore Honorius Ravennâ conſiſtebat (ut præter Chronologiam Cod. Theod. docet & Zoſimus.) Ruſsùm nominatìm per Africam: Donatus enim cui *lex* 44. inſcribitur, Proconſul Africæ hoc tempore erat, ut docet *l.* 19. *ſupr. de pœnis*. Et Auguſtinus *epiſt.* 127. & 128.

Et verò ferendarum harum legum hæc occaſio fuit. Nempè Stilichone hoc ipſo anno cæſo, ante trimeſtre fermè, illicò hæretici & pagani jactare cœperunt, leges adversùs ſe latas de idolis confringendis & hæreticis coërcendis, vi Stilichone miſſas, ac nominatìm in Africam, non ex voluntate Honorii conſtitutas, verùm eo neſciente vel nolente, quod Auguſtinus diſertis verbis ſcribit *epiſt.* 129. ad Olympium Comitem magiſtrum officiorum, cui ſuperior lex inſcribitur. Undè eas irritas eſſe putabant & intendebant, pariterque cum cæteris Stilichonis actibus reſcindendas: quinimò & hac occaſione in Catholicos inſurrexêre, vi uſque eis intentavêre. Ideò & privatìm & publicè eas leges renovari ac confirmari Catholici illic petiere. Nempè Patres Africani hoc anno 3. Id. Octobr. legationem ad Honorium deſtinavêre contra paganos & hæreticos, Epiſcopi privatìm ad Comitatum profecti: Auguſtinus quoque privatìm eo fine ad Olympium, eam quam dixi epiſtolam dedit, quæ hìc tota reddenda foret, niſi modum horum commentariorum excederem. Ex eo nempè liquet, de illis quas dixi gentilium & hæreticorum poſt cæſum Stilichonem molitionibus, de privatorum querelis, & ad Comitatum profectione, de legatis ex Africâ mittendis ad Honorium admittendis, de celeritate adhibendâ. Tam gravibus igitur querelis excitus, & ut credere par eſt Olympii ſtudio, Honorius has leges promulgavit, confirmandis anterioribus ſuis legibus. *Omnia*, inquit, *Honorius*, *quæ à nobis generalium legum auctoritate decreta ſunt*, *nundùm* MANERE *decernimus*, *verùm in executionem pleniſſimam effectumque deduci*. Quanquam mihi mens ea, haſce leges non ad Patrum Africanorum poſtulationem latas (utpotè quorum legatos ſeriùs ad Honorium perveniſſe, Auguſtinus *d. epiſt.* 179. ad Olympium teſtatur) verùm latas ad privatas Auguſtini ipſius & aliorum querelas, quæ *mediâ hyeme*, ut ipſe Auguſtinus teſtatur, ad Honorium pervenerunt & legatos prævenerunt. Atque ipſe Auguſtinus apud Olympium hoc inſtanter egit, ut negotium hoc diligentiſſimâ acceleraretur inſtantiâ, quacunque primitùs exortâ occaſione maturaretur: neque illud ullo modo differendum, etiam antequàm Epiſcopos qui ideò profecti erant, videret, quàm primùm vigilantia potuerit accelerandum. Quare *lex* 46. demùm ſequentis anni initio ad Patrum Africanorum poſtulationem emiſſa fuerit.

Supplicio igitur hæreticos Donatiſtas affici, ac nominatìm *l.* 44. Honorius jubet, qui ipſi Catholicis vim & mortem per hæc tempora intentavêre, nonnullis etiam Epiſcoporum per Africam necatis: cujus Proconſul Donatus, cui lex illa inſcribitur. Et Auguſtinus tamen epiſtolâ peculiari ad hunc ipſum Donatum Proconſulem Africæ, *putà* 127. Donatiſtas coërceri, non occidi, enixè ab eo poſtulavit; ubi inter alia hæc obſerventur. *Undè ex occaſione terribilium Judicum, ac* LEGUM *ne æterni judicii pœnas incidant, corrigi eos cupimus non necari, nec diſciplinam circa eos negligi volumus, nec ſuppliciis quibus digni ſunt exerceri. Sic ergò eorum peccata compeſce, ut ſint quos pœniteat peccaviſſe. Quæſumus igitur, ut cum Eccleſiæ cauſas audis, quamlibet nefariis injuriis appetitam vel afflictam eſſe cognoveris, poteſtatem occidendi te habere, obliviſcaris; petitionem noſtram non obliviſcaris.* Et mox. *Cùm interim per edictum excellentia tua noverint hæretici Donatiſtæ* MANERE LEGES *contra errorem ſuum latas, quas jàm nihil valere arbitrantur & jactant, ne vel ſic nobis parcere aliquatenus poſſint. Plurimum autem labores & pericula noſtra quo fructuoſa ſint adjuvabis, ſi eorum vaniſſimam & impia ſuperbia pleniſſimam ſectam non ita cures,* IMPERIALIBUS LEGIBUS *comprimi, ut ſibi vel ſuis videantur qualeſcumque moleſtias pro veritate atque juſtitiâ ſuſtinere, ſed eos cum hoc abs te petitur, rerum certarum manifeſtiſſimis documentis, apud Acta vel præſtantiæ tuæ, vel minorum Judicum convinci atque inſtrui patiaris*, &c. Quæ gentiles ſpectant, ea ſpecialiùs exequetur *d. l.* 19. *infr. de Paganis*.

Inter cætera autem jubentur ædificia, in quibus hæreticorum, &c. conventus habentur, Eccleſiis vindicari: quod & ipſum ſtatuitur *l.* 59. *infr. de* ...... *l.* 54. 57. 65. *infr. hoc tit.* Atenim ut ædificia templorum ad uſum publicum vindicari *dict. l.* 19. (huic conjungenda) juſſit Honorius, ità & mox *lege prox.* hæreticorum.

Notandum porrò has ſanctiones, imò pœnam capitalem indici nominatìm *l.* 44. Donatiſtis hæreticis, de quibus jàm ſuprà & cælicolis *l.* 44. De quibus opportunior erit dicendi locus ad *legem* 19. ejuſdem Honorii *infr. de Judæis*, quæ ſequente anno 409. data eſt.

Cæterùm *Donatiſtarum hæreticorum hac leg.* junctìm legendum eſt: nempè Honorius Theodoſii patris ſui legem generalem in hæreticos latam, extendens, rationem hac voce reddere voluit, cur in Donatiſtas quoque eam extendat, quia & ipſi hæretici ſint: quare & ſimiles formulæ in aliis Honorii conſtitutionibus occurrunt *l.* 39. & 41. *ſupr.* & *l.* 46. *infr.* quibus omninò reſpondent, quæ Auguſtinus ſcribit *epiſt.* 50. *ad Bonifacium*, & Poſſidonius *in vita Auguſtini*,

cap. 12. quorum verba retuli ad *legem* 59. Rurſùm *epiſtolâ* 127. cujus verba paulò antè retuli. Quare error eſt viri docti Petiti, qui *hæreticorum* vocem cum voce *Judæorum* hîc conjungendam putavit, quaſi hî: indiceretur Cælicolas Judæorum hæreticos fuiſſe: de quo plura ad *d. l.* 19. *infr. tit. de Judæis & Cælicolis.*

Anno 408. 27. Nov.

IBID. L. 45.

Idem AA. Theodoro PF. P. II.

DEFENSORUM Curialium, omniúmque Officiorum ſpecula cuſtodiat, ne quis intra aliquam civitatem, vel ullâ territorii parte ſecretâ, qui ab Eccleſiæ Catholicæ ſacerdote diſſidet, illicitæ cohibitionis habeat facultatem. Ipſa etiam loca juri publico ſociari, ſeclusâ omni excuſatione, cenſemus: Et proſcriptos eos in exilium detrudi, qui audent diſputare ea, & adſerere, quæ inſtitutio divina condemnat. Dat v. Kalend. Decemb. Raven. Baſſo & Philippo Coſſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

COETUS hæreticorum rurſùs ab Honorio prohibentur anno D. 408. defenſoribus Curialibus, officiiſque Judicum, hoc munere injuncto, prohibendorum (inquam) cœtuum iſtorum pariter ut aliis ſuis legibus *l.* 40. *ſupr.* & *l.* 4. *infr. ne ſanctum baptiſma*, ubi vide quæ dixi & *l.* 46 *prox.* locis in quibus cœtus habiti fuerint, confiſcari juſſis. Hæreticos inſuper fidei catholicæ contraria adſerentes, id eſt Doctores hæreticorum deportari, bonis proſcriptis.

Obſervanda interim illa, *qui ab Eccleſia Catholica Sacerdote diſſidet*, id eſt qui ſeparatos ab Eccleſiæ Catholicæ epiſcopo cœtus agunt, ſpreto unitatis ſtudio, quæ Eccleſiæ Catholicæ nota & ad quam invitati ante triennium hæretici *l.* 35. *ſupr.* Neque dubium ad eoſdem Donatiſtas hanc legem pertinere, quibus bellum agitantibus tot legibus occurrere Honorius neceſſe habuit. Ergò hæretici cenſentur qui ab Eccleſiæ Catholicæ Sacerdotibus diſſentiunt, & illicitè coëunt: atque adeò hæretici ad Sacerdotum Eccleſiæ Catholicæ communionem reducuntur: quò pertinent quoque *lex* 2. *&* 3. *ſupr. de fide Catholicâ l.* 62. *infr. hoc tit. lex ult. infr. de his quæ religionis cauſ.* Et rectè, cùm, ut hîc dicitur, Eccleſiæ reverà Catholicæ Sacerdotes ſint: & norma hîc ſecundaria reſpondet normæ principali.

Item obſervetur tria hominum genera, defenſores, curiales, & officia omnia quibus hæc cura impoſita ut hæreticis contraîrent: de quo fidem quoque facit ſupr. *l.* 40. faciet & *l. prox.* 46.

Tandèm neque inani conjecturâ ducor, huic legi conjungendam videri *legem* 39. *ſupr. de Epiſcopis*, & *legem.* 8. *Cod. de Epiſcopali audient.* Quod ſi ita eſt, ſùm ex his tribus legibus inter ſe conjunctis id efficiatur, Honorium in commune id modis variis egiſſe, ut ſua conſtaret Epiſcoporum Catholicorum judicio reverentia: 1. ſive ipſam ſpectes *doctrinam*, 2. ſive *conventus* eorum, 3. ſive *cognitionem* & audientiam.

Anno 409. 16. Jan.

IBID. L. 46.

Idem AA. Theodoro PF. P. II. Poſt alia.

NE Donatiſtæ, vel ceterorum vanitas hæreticorum, aliorúmque error, quibus Catholicæ communionis cultus non poteſt perſuaderi, Judæi, atque Gentiles, (quos vulgò *Paganos* appellant) arbitrentur, legum antè adversùm ſe datarum conſtituta tepuiſſe, noverint Judices univerſi præceptis eorum fideli devotione parendum: & inter præcipua, quidquid adversùs eos decrevimus, non ambigant exſequendum. Quòd ſi quiſquam Judicum loco conhibentiæ executionem præſentis legis omiſerit, noverit amiſsâ dignitate graviorem motum ſe noſtræ clementiæ ſubiturum. Officium quoque ſuum, quod ſaluti propriæ contemptâ ſuggeſtione defuerit, punitis tribus Primatibus, condemnatione viginti librarum auri plectendum. Ordines quoque & Duumviri, ſi in propriis civitatibus, vel territoriis commiſſum tale aliquid ſiluerint in gratiam noxiorum, deportationis pœnam & propriarum amiſſionem facultatum ſe noverint ſubituros. Dat. XVII. Kalend. Feb. Rav. Honor. VII. & Theod. III. AA. Coſſ.

JACOBI

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

CONFIRMANTUR leges & pœnæ in Donatiſtas, hæreticos alios, Judæos item & Gentiles hac rurſùm Honorii conſtitutione initio anni 409. Pœna Judicibus amiſſione dignitatis, quin & graviore indictâ pro motu Principis, officialibus & curialibus ea ipſa quam jam anteà conſtituerat.

Atque hæc illa ipſa mihi Honorii conſtitutio videtur potiùs quàm 43. & 44. quæ ad Patrum Africanorum poſtulationem & querelam data fuit. Cujus conjecturæ ratio quam etiam ad eam legem reddidi. Nempè quòd Auguſtinus *epiſt.* 129. ad Olympium Com. & Mag. officiorum teſtatur, privatorum querelas mediâ hyeme, id eſt fine anni præcedentis 408. ad Comitatum ſeu Honorium perlatas (quo utique tempore datæ *l.* 44. 45. *ſupr.*) etenim ſecutas demùm Patrum Africanorum querelas, hanc demum. Atenim eodem ſemper fine; nempè quo liqueret, leges anteà adversùs hæreticos & ſimiles latas, non Stilichoni acceptas ferendas, & ſic eo exceſſo antiquatas (quod hæretici Gentiles jactabant) verùm in vigore ſuo manere oportere, atque eò ſpectant illa *l.* 43. Omnia quæ à nobis generalium legum auctoritate decreta ſunt non ſolùm manere decernimus, verùm in executionem plenissimam effectúmque deduci. Pariter eodem pertinent illa hujuſce legis. Ne Donatiſtæ, &c. arbitrentur legum ante adversùs ſe datarum conſtituta tepuiſſe, noverint judices univerſi præceptis eorum fideli devotione parendum: & inter præcipua quicquid adversùs eos decrevimus, non ambigant exequendum.

IBID. L. 51.

Anno 416. 25. Aug.

Quâ abrogas Edictum quo Hæreticis conceſſa fuerat libertas.

Idem AA. Heracliano Com. Afric.

ORACULO penitùs remoto, quo ad ritus ſuos hæreticæ ſuperſtitiones obrepſerant, ſciant omnes ſanctæ legis inimici, plectendos ſe pœnâ & proſcriptionis & ſanguinis, ſi ulterà convenire per publicum, execrandâ ſceleris ſui temeritate temptaverint. Dat. VIII. Kal. Sept. Varane V.C. Conſ.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

INFIRMAT hac conſtitutione Honorius Imp. anno D. 410. fine menſis Auguſti, Varane Cos. per Africam *Oraculum*, id eſt, Edictum, legem, reſcriptum, quo hæreticis rituum ſuorum exercendorum, conveniendíque ſeu coëundi publicè poteſtatem fecerat, pœnâ proſcriptionis & ſanguinis propoſitâ.

Nempè hoc eſt illud ipſum edictum hac lege infirmatum, cujus meminêre Patres Africani, hoc ipſo anno 410 ante bimeſtre & quod excurrit: cujus hæc verba ſunt, ut habetur Codice Eccleſiæ Africanæ. *Poſt Conſulatum glorioſiſſimorum Imperatorum Honorii VIII & Theodoſii III AA.* XVIII. *Kal. Julias Carthagine, in Baſilicâ regionis ſecunda. In hoc Concilio legationem ſuſceperunt contra Donatiſtas Florentius, Poſſidius, Præſidius & Benenatus Epiſcopi eo tempore quo lex data eſt, ut liberâ voluntate quis cultum Chriſtianitatis exciperet.* Quæ verba Balſamo perperàm intellexit, eodémque traxit, quo duodecimum Canonem Neocæſarienſem. Atenim Patrum hæc mens eſt paulò ante latam ab Honorio legem, quâ hæreticis ac Donatiſtis rituum ſuorum exercendorum copia facta fuerat. Et hoc illud eſt *Oraculum*, quod hac lege memoratur ſimul & abrogatur. Et ſanè ipſemet Honorius duobus fermè poſt menſibus, in *Mandatis* ſuis Marcellino Tribuno & Notario ad Carthagienſem Collationem deſtinato (quorum pars eſt *lex* 3. *infr. de Religione*), utriuſque legis meminit & hujus, & illius ſimul, & hanc confirmat. *Nec ſanè latet*, inquit, *conſcientiam noſtram ſermo cæleſtis* ORACULI *quem* [ſermonem] ERRORI *ſuo poſſe proficere ſæva Donatiſtarum interpretatio profitetur, qui quamvis depravatos animos ad correctionem mitiùs invitaret*, ABOLERI *cùm tamen etiam* ANTE (nempè *hac lege*) *juſſimus, ne qua ſuperſtitionibus præberetur occaſio. Nunc quoque excludendam* SURREPTIONEM, *ſimili auctoritate cenſemus, illúdque meritò profitemur, libenter ea quæ* STATUTA FUERANT *ſubmovere, ne in divinum cultum nobis ſe quiſquam auctoribus æſtimet poſſe peccare*: ut habetur in actis Collat. Carthaginenſis *pag.* 5. & 256. 260. Quare & in *l.* 3. *infr. de Religione*, quæ & ipſa pars eſt mandatorum illorum quæ dixi, *novella ſubreptio* (nam ità legendum ibi oſtendam:) cujus ibi mentio fit, eſt illud ipſum Oraculum, quod ut *hac leg.* ità & prædictis infirmatur.

Cæterùm *hac lex*, ut indicio ſunt ſuperiora è Codice Africano, atque ipſa inſuper temporum ratio, ad Patrum Africanorum poſtulationem lata videtur. Honorius ſcilicèt & extremis ſuperioris anni 409. & primis hujus anni menſibus, in hæreticos remiſſior fuerat, ac nominatim Donatiſtas, quorum depravatos animos ad correctionem

mitiùs invitandos crediderat, ut ipſemet ſuperiore loco aït. Quinimò & in paganos: nam & Zoſimus *lib.* 5. *pag.* 821. Legem quâ Catholicæ ſectæ inimici (id eſt, ut hæretici ità & pagani) intra palatium militare prohibiti fuerant, (& ſic *l.* 42. *ſupr.*) eo quo dixi tempore abrogatam, teſtatur.

Conjicit etiam Baronius cauſas utriuſque legis per Africam. Nempè priorem illam quæ hîc abrogatur, ab Honorio ipſa rerum neceſſitate extortam, ne alioquin Donatiſtæ tot legibus exaſperati, à partibus Attali Tyranni ſtarent, qui Africam tentaturus videbatur: cùm autem periculum illud ceſſaſſet, Attalo videlicet exauctorato, ac Patrum Africanorum petitionem eam *hac lege* abrogatam. Quod valdè probabile facit præter ipſam temporum rationem *Heracliani Comitis Africa* nomen, cui hæc lex inſcribitur: Nempè hic ille Heraclianus eſt, adversùs quem Honorii partes ſectantem atque Africam ſub Imperio Honorii retinentem, Attalus tyrannus Conſtantinum cum exercitu in Africam ſuperioris jam anni fine miſit, Africæ potiundæ ſpe, tanto terrore & timore Honorio Imperatori injecto (quem etiam ipſe quodammodo prodit *l.* 1. *ſupr. de terris limit.*) ut ſi Africana hæc expeditio Attalo feliciter cederet, Imperio cedere, atque in Orientem fugere in animum induceret. Verùm hic ab exercitu Heracliani mox cum ſuis interfectus. Eò acriùs Heraclianus Africam tueri cœpit, littorum & portuum Africæ cuſtodibus admotis, atque annonam Romam ſubvehi vetuit. Undè Romæ fames exorta: mox Attalo Imperium ab Alarico abrogatum, ut memorant Zoſimus *lib.* 6. *p.* 827. 828. 829. & 830. & Sozomenus *lib.* 9. *c.* 8. verùm de hoc Attalo plura ad *legem penultim.* & *ultim. ſupr. de indulgent. crimin.* & ad *legem* 1. *ſupr. de terris limitaneis* &, *l.* 2. *ſupr. de littorum & itiner. cuſtod.* & *l.* 6. *ſupr. de indulgent. debitorum.*

Repetita porrò *hac lex* anno Domini 416. totidem verbis, nonnullis tamen auctior *l.* 56. ubi dicam.

In utraque lege notanda eſt pœna *ſanguinis*, quam Honorius comminatur illicitos cœtus agitantibus hæreticis: nempe id ità in animum induxit ſuum, poſt frequentes hæreticorum conatus, obreptiones, factionéſque. Alioquin in hæreticos pœna ſanguinis haud adeò ſancita, niſi in deteſtabiles & execrabiles nonnullos in ſp. *l.* 9. & 51. 56. *ſupr.* verùm de hoc plura in Paratitlis & ad *l.* 28. *hoc tit.* Errat certè vir doctus qui *hac leg.* pœnam proſcriptionis & ſanguinis impoſitam ſucceſſivè aït, putà ut primùm hæretici proſcriptione plectantur; quam pœnam ſi contempſerint, deindè pœna ſanguinis plectantur; nam utraque pœna ſimul hîc imponitur verbis conſtitutionis.

Intendit porrò *hac lege* Honorius pœnam in Donatiſtas, quòd mitioribus edictis invitati, vel pœnis etiam affecti, furorem ſuum quotidiè augerent & exererent; undè valido metu opus viſum.

GESTA
COLLATIONIS
CARTHAGINI HABITÆ
HONORII CÆSARIS JUSSU
inter
CATHOLICOS ET DONATISTAS
coram MARCELLINO V.C. Trib. & Not.
P.C. VARANIS V.C.

Anno 411. menſ. Jun.

PRÆFATIO OPERIS
P. MASSONO AUTHORE.

ACTA collationis Carthaginenſis, Innocentio primo Pontifice Romano, Honorii clementiſſimi Cæſaris juſſu habita ſunt, anno poſt Conſulatum Varanis, cùm nullus in Occidente Conſul eſſet, propter nimiam rerum perturbationem, Româ ab Alarico Gothorum Rege recens captâ. Mandato igitur quo hac diſputatio fieri jubetur, locus quidem & dies appoſitus eſt; at Conſulem, qui nullus erat, curioſi fruſtrà requirent. Catholicæ Eccleſiæ Epiſcopi collationem fieri petierant adversùs Donati partem: id enim agnoſcunt, ſeptem ex eis delecti, Aurelius, Alypius, Auguſtinus, Vincentius, Fortunatus, Fortunatianus, & Poſſidius: totidem Donatiſtæ, Primianus, Petilianus, Emeritus, Montanus, Gaudentius, Adeodatus, & Protaſius: atque hi inter abſentes epiſcopos partis ſuæ, ut fucum facerent, Felicem quaſi urbis Romæ epiſcopum nominant, licet Catholici Innocentium tunc ſedere teſtentur, ut verum erat, utque probatiſſimæ fidei annales tradunt, ad annum à partu Virginis quadringenteſimum undecimum. Diſputatio dividitur in primam cognitionem, ſecundam, & tertiam. Tertia ſexto Idus Junias habita eſt: quo die profertur Marcellini cognitoris ſententia, confutatos à Catholicis Donatiſtas omnium documentorum manifeſtatione aſſerentis, ut divi Auguſtini verbis utar. Hanc ſententiam ut empiam à cognitore Catholico & noctu prolatam, calumnioſè poſteà Emeritus & quidam pertinaces Donatiſtæ arguebant: quos Auguſtinus acutiſſimè refellit, cui ſanè laudi eſſe debet, quòd epitomen collationis breviſſimam ſcripſit, ideò utiliorem futuram quia tertiæ cognitionis magna pars, quæ hîc deficit, neceſſariò inde petenda eſt. Ubi de Cæciliano & Menſurio, deque traditoribus ſacrorum codicum & ſupellectilis eccleſiaſticæ agitur, Diocletiano & Maximiano Eccleſiam acerrimè per-

ſequentibus: etſi ante Auguſtinum in libro de hæreſibus id quoque ab Optato Milevitano copioſè narratum eſt. Ac diſputavit quidem Auguſtinus adversùs Donatiſtas ante collationem, & libros de baptiſmo parvulorum edidit: ſimul diſſeruit adversùs Petiliani literas ex forenſi advocato epiſcopi, & Creſconium Grammaticum dicendo penè obtrivit. Poſt collationem verò Honorio XII. *& Theodoſio* VIII. *Coſſ. ut ipſemet præfatur, quid egerit cum Emerito ſatis oſtendit libro ſingulari ſic inſcripto:* De Geſtis cum Emerito. *Atque hunc quidem fuiſſe unum eorum ſeptem, quos pro ſuæ cauſæ defenſione Donatiani delegerant, & qui in eâdem cauſâ maximè laboraverat, librò ſecundo Retractationum Auguſtinus tradit; eoque mortuo Poſſidius in ejus vitâ etiam refert. Deniquè adversùs Gaudentium Thamugadenſem epiſcopum, quem ex illo numero fuiſſe eodem quoque libro demonſtrat, libros duos conſcripſit. At ſumma utilitas ejus judicii fuit: nam licèt Donatiani Cæſarem appellarunt, ab Honorio confirmatum eſt: noſque edictum ex codice Theodoſiano huic diſputationi annexuimus: cui obediens plebs Donatiſtarum, deſertis epiſcopis ſuis ad Eccleſiam Catholicam ſtatìm rediit, & ex Optati antiquiſſimo manuſcripto codice interrogationes quaſdam collationi intelligendæ neceſſarias adjici curavimus. Cognitorem quidem Oroſius libro ſeptimo prudentem, induſtrium & ſtudiorum bonorum appetentiſſimum fuiſſe teſtatur: ad eumque non multò poſt Romam captam, ſcripti ſunt ab Auguſtino libri viginti de civitate Dei, ut præfatio ad eos indicat. De morte autem Marcellini Hieronymus loquitur lib. 3. contra Pelag. violentam eam fuiſſe neceſſe eſt. Percuſſorem enim ejus & ſicarium idem Oroſius nominat. Laudandus quoque eſt Marcellus qui hoc volumen Actorum collationis, quod copioſiſſimum atque diffuſiſſimum erat, modulata, ut ipſe ait, brevitate diſtinxit atque collegit, ut ex epiſtolâ ejus ad Severianum & Julianum videri poteſt. Nec plura hoc loco dicenda exiſtimamus, quia Balduinus præceptor meus in Jure civili, qui acta commodato tantùm in veteribus adhuc membranis ab antiſtite Meldorum Tilio habuerat, elegantem in eâ commentarium edidit.*

PRÆFATIO

CLARISSIMI VIRI BALUZII

in eamdem Collationem.

G*ESTA collationis Carthaginenſis inter epiſcopos Catholicos & Donatiſtas quæ nunc extant, integra non ſunt, ſed abbreviata ex illis quæ conſcripta fuerant coràm Marcellino Notario. Nam cùm illa valdè prolixa eſſent, ut Auguſtinus ait in epiſtolâ quinquageſimâ, timendúmque propterea eſſet ne in contemptum venirent, Severianus & Julianus à Marcello Memoriali, qui collationi interfuerat & cum Marcellino communicaverat laborem librandæ diſceptationis, exegerunt uti faſtidia lectionis remedio brevitatis excluderet. Quippè Donatiſtæ, cùm obtinere à cognitore non potuiſſent ne collatio fieret & ut prorsùs cauſa ipſa non ageretur*, hoc effecerunt, *inquit Auguſtinus,*

Auguſtinus, multùm loquendo ut quod actum eſt, difficilè legeretur. *Quapropter Marcellus Memorialis obſecundans poſtulatis amicorum ſuorum, ſuperflua reſecavit, & geſta eo modo concinnavit quo nunc à nobis leguntur. Ea ſanè olim ſtudiosè excepta, conſcripta, collatáque fuerant, inquit Balduinus, ſed temporis injuriâ poſteritatiſque negligentiâ interciderant, donec tandem anno* M D LXVI. *in manus ejuſdem Balduini venere beneficio viri clariſſimi Joannis Tilii epiſcopi Meldenſis. Quòd autem non omninò perierunt, debemus, opinor, quicquid alii contrà ſentiant, nobiliſſimæ Eccleſiæ Lugdunenſi, quæ illuſtre hoc antiquitatis monumentum diu in bibliothecâ ſuâ ſervavit. Cui rei indicio eſt etiam inſcriptio vetus poſita in initio veteris exemplaris, et ſimilis quæ extat in capite codicis Tertullianei, quem eidem Eccleſiæ obtulit Agobardus Archiepiſcopus. Sic ergò legitur in fronte iſtorum geſtorum.*

LIBER OBLATUS AD ALTARE SANCTI STEPHANI VOTO FULCHERII CANONICI.

Tùm verò Balduinus, qui exiſtimabat, & verè, magnum ſibi quendam theſaurum eſſe oblatum, ea geſta accuratè legit & expendit, & intereà dum ederentur, hiſtoriam iſtius collationis vulgavit. Poterat ille leviore compendio geſta edere, ſi voluiſſet. Sed haud dubiè intelligebat multa menda extare in veteri codice, quæ auferre deſtinabat, multa etiam quæ explicatione indigerent, ut ex eis colligi poſſet aliquis fructus. Feciſſet ſanè rem gratiſſimam Theologo Lovanienſi qui curam ſuſcepit emendandi Breviculi Auguſtiniani. Ille enim teſtatur ſe, cùm hæc acta magno redempta optaviſſet, atque apud Balduini tùm defuncti amicos & hæredes inquiri juſſiſſet, intellexiſſe dilapſa neſcio quò fuiſſe. Tranſierant illa in jus & poteſtatem celeberrimi viri Angeli Vergetii, hominis quidem Græci, ſed Latinè doctiſſimi; à quo ea deindè habuit Claudius Mondinus Advocatus Pariſienſis, cujus beneficio ſervata eſſe ſcribit Papirius Maſſonus. Prima hinc eorum editio prodiit Pariſiis anno M D LXXXIX. *operâ ejuſdem Maſſoni, ſed, quod dolendum eſt, ita mendoſa, ut præter errata veteris librarii, multa adhuc nova commiſſa ab illo ſint. Tandem anno* MDXCIV. *menſe Februario venerandus hic codex & auro contrà æſtimandus ad magnum illum Petrum Pithœum pervenit, ei datus à Mundino causâ permutationis cum Codice Henrici III. Francorum Regis. Et Pithœus quidem, collatione factâ cum veteri exemplari, meliorem fecit editionem Maſſoni, ſed non ità tamen quin adhuc multò plura ſuperfuerint emendanda poſt laborioſas & doctas ſummi viri vigilias. Nos itaque, quùm intelligeremus quanti momenti eſſet hæc geſta habere ſana, quantúmque hinc utilitatis accederet Eccleſiæ ſi emendatiora prodirent, hunc laborem lubenter ſuſcepimus, ſatis amplam qualiſcunque operæ noſtræ mercedem recepturi ſi noſter hic conatus Eccleſiæ placuerit & ordini literatorum. Primùm itaque clariſſimorum virorum editiones contulimus cum eo ipſo veteri exemplari quo illi uſi ſunt, quod nunc cenſetur in locupletiſſimâ bibliothecâ Colbertinâ, tanti plurimi æſtimandum quod aliud uſpiam extare hactenus eſt incompertum. Deinde errata quoque veteris librarii, quæ admodum multa ſunt, ſuſtulimus pro modulo virium noſtrarum, ſicuti in hoc vel doctiſſimorum virorum judicium, qui varia iſtorum geſtorum loca ſanare per tranſennam ſtu-*

duxerunt, vel conjecturas noſtras, quùm certæ nobis viſæ ſunt. Nam quod Jacobus Cujacius lib. IV.*Obſervat. cap.* XXXI. *adnotat multos errores in libros juris civilis attuliſſe veterem per notas ſcribendi rationem, de geſtis iſtis affirmari poteſt abſque ullo periculo reprehenſionis. Præterea adhibuimus auctoritatem veterum ſcriptorum, præcipuè verò ſancti Auguſtini epiſcopi Hipponenſis, cui uni plus quàm cæteris in hac causâ debet Eccleſia. Mutationum porrò omnium à nobis in textum inductarum rationem reddere & faſtidioſum fuiſſet lectoribus & non admodùm utile, nobis verò valdè oneroſum. Itaque de his quæ manifeſtæ erant plerumque ſiluimus; earum verò rationem reddidimus quæ aliquid difficultatis habere videbantur, aut quæ illuſtratione indigebant. Sanè affirmare verè poſſumus editionem hanc noſtram multò meliorem eſſe omnibus iis quæ uſque ad hanc diem prodierunt, idque facilè intellecturos eos qui illam contulerint cum Maſſonianâ & Pithœanâ, ex quibus reliquæ ortæ ſunt. Nam ſi cui tantùm otii erit, is profectò facilè animadvertet quàm multa exciderint Maſſono & Pithœo, quæ nos repoſuimus ex veteri codice, quàm multa errata ab illis non animadverſa, quæ nos ſatis feliciter, ut quidem opinamur, emendavimus. Illud dolendum, quòd hiatus omnes ſupplere nequivimus, præſertìm ubi agebatur de reſtituendis nominibus epiſcoporum viginti Eccleſiæ Catholicæ quæ exciderunt in recitatione ſubſcriptionum. Quoniam verò magna pars tertiæ cognitionis deſideratur, quæ neceſſariò petenda eſt ex Breviculo ſancti Auguſtini, ut pridem monuit Papirius Maſſonus, geſtis adjunximus fragmentum ex illo Breviculo, ab eo videlicèt loco ubi geſta deficiunt. Quantùm autem interſit reipublicæ Chriſtianæ ea habere ſana & integra vel hinc liquet quòd per annos ſingulos lectitata in Eccleſiis Africanis fuiſſe teſtatur idem Auguſtinus in epiſtolâ* L V I I I. *& in libro de geſtis cum Emerito. Dedimus & illud quorumdam ſuaſionibus ut huic fragmento ſubjungeremus nomina Epiſcoporum utriuſque partis quæ recitata ſunt in cognitione primæ diei, tùm etiam ſeorsìm nomina eorum qui ab utrâque parte electi ſunt ad ſuſcipiendam collationem. Ob quam etiam cauſam iſthic edidimus eos ſermones quos idem ſanctus Epiſcopus habuit inſtante collatione & poſt collationem, quorum mentionem facit Poſſidius indiculo operum ejuſdem. Addidimus præterea conſtitutiones poſt hanc conlationem ab Imperatore Honorio editas; quas & nos putamus reſpicere ad ea quæ geſta in collatione ſunt, & ità viris aliquot doctis perſuaſum fuiſſe animadvertimus. Reliquum eſt ut nonnulla dicamus de anno quo iſta acta ſunt. Quæ diſquiſitio eſſet profectò inutilis, cùm habitam collationem conſtet anno qui ſecutus eſt poſt conſulatum Varanis, niſi vir ſummè doctus nobiſque nunquàm ſine laude nominandus Jacobus Sirmondus eam rejeciſſet in annum alterum poſt conſulatum Varanis, id eſt in annum quadringenteſimum duodecimum, eo in primis argumento quòd inchoatam conſtet Kalendis Juniis, ex ſermone autem quem ſanctus Auguſtinus habuit inſtante collatione colligatur paulò ante collationem peractum fuiſſe jejunium Pentecoſtes, quod illo anno deſiit* IV. *Kalendas Junias.* Deprecamini nobiſcum, *inquit Auguſtinus*, Dominum ſolennibus jejuniis, quæ jàm reddimus Deo, reddamus & pro causâ. Jàm enim jejunamus poſt Pentecoſten ſolenniter; & utique jejunaremus, etiamſi iſta cauſa non eſſet. *Sanè verum eſt dominicum diem Pentecoſtes*

incidiſſe anno CCCCXII. *in diem* IV. *Kalendas Junias. Sed eo die finitum eſſe jejunium Pentecoſtes, quod nullum unquam fuit ante Pentecoſten, dici verè non poteſt. Verus ergò ac genuinus, ut ego quidem arbitror; verborum Auguſtini ſenſus hic eſt. Agebantur jejunia quæ quatuor temporum Pentecoſtes vocamus, quæ poſt Pentecoſten ſolenniter celebrari vetuſta lex Eccleſiæ jubet; & tùm Auguſtinus eum ſermonem habuit, inſtante collatione: quod eſt valdè notandum. Nam hinc manifeſtè colligitur neceſſe fuiſſe ut eo anno quo Epiſcopi Carthaginem convenêre ad faciendam collationem, jejunium quatuor temporum Pentecoſtes evenerit ante Kalendas Junias, cùm eo die cœpta ſit collatio. At verò id fieri non potuiſſe anno* CCCCXII. *ex eo deprehenditur quòd tùm dominicus dies Pentecoſtes inciderit in diem* IV. *Kalendas Junias, ut ſuprà monuimus. Rectiùs illa concurrunt in annum* CCCCXI. *quo Paſcha fuit* VII. *Kalendas Apriles, Pentecoſtes verò pridie Idus Maias, & jejunium quatuor temporum Pentecoſtes incepit* XVII. *Kalendas, deſiit verò* XIV. *Kalendas Junias, id eſt, ante dies decem quàm Epiſcopi diſceptationem aggrederentur. Nam eo die Catholicos Epiſcopos fuiſſe apud Carthaginem patet ex collatione primâ cap.* XXVII. XXIX. *& ex collatione ſecundâ cap.* L.

Interim autem dum expectabatur dies Kalendarum Juniarum, Epiſcopi catholici, quod antea ſæpè fecerant, inter ſe conferebant de modis revocandæ ac retinendæ unionis in Eccleſiâ Africanâ. Tùm verò res ſanè memorabilis & boni exempli accidit, quæ meritò referenda eſt in hoc loco, ut ſit veluti via dux ad ſequendum divinum ſpiritum qui apparet per omnes paginas iſtius collationis. Refert illam ſanctus Auguſtinus, teſtis videlicèt omni exceptione major, in libro de geſtis cum Emerito, his verbis.

Dicam caritati veſtræ & commemorem rem dulciſſimam & ſuaviſſimam, quam Domino adjuvante ſumus experti. Cùm ante ipſam collationem inter nos aliqui fratres de hac re colloqueremur, quia pro pace Chriſti Epiſcopi debent eſſe aut debent non eſſe, quod vobis fatendum eſt circumſpicientes omnes fratres & coëpiſcopos noſtros, non facilè nobis occurrebant qui hoc vellent ſuſcipere & de hac humilitate Deo ſacrificare. Dicebamus ut fieri ſolet, ille poteſt, ille non poteſt, ille conſentit hoc, ille non tolerat, loquentes magis pro ſuſpicionibus noſtris, qui corda illorum videre minimè poteramus. Quandò autem ventum eſt ut hoc palàm fieret in Concilio univerſorum tam frequenti penè trecentorum Epiſcoporum, ſic exarſerunt omnes ut parati eſſent epiſcopatum pro Chriſti unitate deponere, & non perdere, ſed Deo tutiùs commendare. Duo ibi vix inventi ſunt quibus diſpliceret; unus annoſus ſenex, qui hoc etiam dicere liberiùs auſus eſt; alter voluntatem ſuam tacito vultu ſignificavit. Sed poſteà quàm illum ſenem liberiùs hoc dicentem obruit omnium fraterna correptio, ille mutante ſententiam, vultum etiam ille mutavit.

NOMINA ET SEDES
EPISCOPORUM XVIII. UTRIUSQUE PARTIS
Qui electi ſunt ad Collationem habendam.

ACTORES VII.

EX PARTE CATHOLICORUM.	*EX PARTE DONATI.*
1. AURELIUS Carthaginenſis.	1. PRIMIANUS Carthaginenſis.
2. ALYPIUS Thagaſtenſis.	2. PETILIANUS Conſtantinienſis.
3. AUGUSTINUS Hipporegienſis.	3. EMERITUS Cæſareenſis.
4. VINCENTIUS Coluſitanus *ſeu* Culuſitanus.	4. PROTASIUS Tubinienſis.
5. FORTUNATUS Conſtantinienſis.	5. MONTANUS Zamenſis.
6. FORTUNATIANUS Siccenſis.	6. GAUDENTIUS Thamugadenſis.
7. POSSIDIUS Calamenſis.	7. ADEODATUS Milevitanus.

CONSILIARII totidem.

1. NOVATUS Sitifenſis.	1. PEREGRINUS Suffetanus.
2. FLORENTIUS Hipponenſis Diarrithorum.	2. APTUS Turuſitanus.
3. MAURENTIUS Tuburzicenſis.	3. CLARENTIUS Tabracenſis.
4. PRISCUS Quidienſis.	4. HABETDEUM Aurufulianenſis.
5. SERENIANUS Meditenſis.	5. . . . .
6. BONIFACIUS Cataquenſis.	6. . . . .
7. SCILLACIUS Scillitanus.	7. . . . .

CUSTODES CHARTARUM IV.

1. DEUTERIUS Cæſareenſis.	1. VICTOR Hipponenſis Diarrithorum.
2. LEO Moptenſis.	2. MARINIANUS OEenſis.
3. ASTERIUS Vicenſis.	3. VERATIANUS Carpitanus.
4. RESTITUTUS Tagorenſis.	4. VICTOR . . . .

NOTARII IV.

1. JANUARIUS.	1. VICTOR.
2. VITALIS.	2. CRESCONIUS.

NOTITIA

NOTITIA

EPISCOPORUM SUPRAMEMORATORUM

Qui Collationem Carthaginenſem ſuſceperunt.

Non omnes Epiſcopi qui Carthaginem venerant, tùm Catholici, tùm Donatiſtæ collationem Carthaginenſem ſuſceperunt; ſed octodecim duntaxat ex utrâque parte; ſeptem ſcilicet Actores, totidem Conſiliarii, & geſtorum Cuſtodes quatuor. De Catholicis haud ambigitur: ſingulorum enim nomina deſcripta ſunt in mandato Concilii Carthaginenſis, quod refertur in geſtis cognitionis primæ cap. 55. & ſigillatìm enumerantur in geſtis cognitionis tertiæ cap. 2. Quo in poſteriori loco referuntur quoque nomina ſeptem Epiſcoporum, quibus partes Donati tueri incumbebat: iis adjunguntur quatuor tantùm Conſiliarii: aliorum verò nec hîc nec alibì fit mentio. Duo autem Cuſtodes chartarum ex parte Donatiſtarum nominat Primianus Carthaginenſis in geſtis cognitionis primæ cap. 132. Victorem Hipponenſem Diathirrorum & Marinianum OEenſem: & duos alios Veratianum nempè & Victorem ibid. cap. 223. Veratianum Carpitanæ eccleſiæ epiſcopum fuiſſe conſtat ex cap. 126. Cujus autem ſedis Victor Epiſcopus fuerit, cùm plures ſint hujus nominis Epiſcopi Donatiſtæ in collatione Carthaginenſi, dicere difficile eſt. Nunc breviter quid de ſingulis memoriæ proditum ſit, exponendum. Ordiemur à Catholicis.

Primus inter Actores Catholicos, eſt Aurelius Carthaginenſis Antiſtes, vir notiſſimus, quem Auguſtinus lib. 2. Retractationum cap. 21. venerabilem ſenem appellat. Quamplurimis ille Conciliis Carthaginenſibus & Africanis præfuit: meritóque dicitur à Proſpero in carmine de ingratis, Concilii Africani Dux, *cujus Auguſtinus* ingenium. *Nec minùs celebris eſt memoria Alypii Thagaſtenſis, Auguſtini à primis annis amiciſſimi. Is Thagaſtæ oriundus erat primoribus municipalibus. Romam venerat paulò ante Auguſtinum, & ſimul cum eo Mediolanum profectus eſt: hujus etiam propoſitum imitatus ſeceſſit unà cum eo Caſſiciacum Catechumenus cum Catechumeno. Mediolani baptizatus, in Africam revertitur, & poſteà ad Thagaſtenſem Epiſcopatum promotus, ſcientiâ & pietate fuit illuſtris; ac Hieronymo, Sixto, cæteriſque Italis conjunctiſſimus. Pluribus Conciliis Africanis interfuit, & magnæ fuit apud Afros Epiſcopos auctoritatis. De Auguſtino, tertio Actore nil neceſſe eſt dicere. Vincentius Coluſitanus, ſeu potiùs Culuſitanus in Provinciâ Proconſulari epiſcopus, interfuit Conciliis Carthaginenſibus annorum 416. & 419. Idem putatur eſſe qui laudatur à Paulino in vitâ Ambroſii cap. ultimo. Fortunati Conſtantinienſis nomen occurrit etiam in ſuperſcriptione Concilii Milevitani anni 416. ubi quoque Fortunatiani nomen comparet, qui in eo Concilio electus eſt unus è Judicibus Provinciæ Proconſularis, & cujus honorifica fit mentio apud Auguſtinum lib. 1 contra litteras Petiliani cap. 1. & lib. 3. cap. 38. necnon in libro de unico baptiſmo contra eundem cap. 16. ubi dicitur Profuturi ante pauciſſimos annos defuncti, in ſede Conſtantinienſi ſucceſſor. Poſſidius Calamenſis epiſ-*

copus Auguſtini fuit diſcipulus, ab eo Dei verbo nutritus, Donatiſtarum hoſtis acerrimus, à quibus penè interfectus eſt, ut narrat Auguſtinus epiſt 166. Scripſit Auguſtini vitam, in quâ teſtis eſt ſe quadraginta annis Dei dono abſque amarâ ullâ diſſenſione familiariter ac dulciter vixiſſe. Hæc de Actoribus Catholicis. Cæteri vix aliter noti quàm ex præſentibus geſtis, ex quibus ſedes eorum epiſcopales collegimus, quod unum de ipſis ſupereſt.

E Donatiſtarum Actoribus quatuor aut quinque celebres ſunt: Primianus Parmeniani Donatiſtæ ſucceſſor in ſede Carthaginenſi circa annum Chriſti 390. qui ſtatim à Feliciano aliiſque ſuæ partis epiſcopis damnatus eſt, & depoſitus in Concilio Cabarſuſſitano anni 393. ſubrogato in ejus locum Maximiano: at paulò pòſt in Concilio Bagaienſi abſolutus & reſtitutus dejecto Maximiano. Quâ de re centies apud Auguſtinum fit mentio. Petilianus ante epiſcopatum forenſis advocatus è Catechumeno in Catholicâ, per vim à Donatiſtis ordinatus epiſcopus Conſtantinæ, cujus extant litteræ, adversùm quas Auguſtinus ſcripſit. Emeritum poſt collationem communem convenit Auguſtinus in urbe ſuâ Cæſareenſi, & cum eo egit præſentibus epiſcopis ejuſdem Provinciæ, ac plebe Cæſareenſis Eccleſiæ, & geſta collationis hujus in quâ ſuperior fuit, ipſe deſcripſit. Fuerat is Emeritus auctor ſententiæ Concilii Bagaitani in Maximianum latæ. Fama percrebuerat ipſum circa finem vitæ factum eſſe Catholicum: at falſus fuit iſte rumor, & quamvis ab Auguſtino fuiſſet convictus, nunquàm tamen ad communionem Catholicam acceſſit, & in ſchiſmate pertinax obiit. Gaudentius quoque Thamugadenſis Auguſtini ſcriptis, quibus duas epiſtolas ejus refellit, nobilitatus eſt. De cæteris Donatiſtarum epiſcopis nihil præter ſedis nomen, quod ex collationis geſtis liquet, habemus.

PRÆFATIO MARCELLI MEMORIALIS
AD SEVERIANUM ET JULIANUM.

DILECTISSIMIS Fratribus & in Chriſti nomine venerandis, Severiano & Juliano Marcellus Memorialis.

Amplector alacriter juſſionem quâ mihi amanter atque in Domino fiducialiter imperaſtis, ut totius membra negotii, & articulos actionis, quod per iſtud volumen actorum, proſecutiones partium per longos explicuêre conflictus; modulata per me brevitas diſtinguat & colligat: atque huic operi ſolâ charitate me ſentio fateórque ſufficere. Ad omnem quippè delegati muneris obſequelam, efficaciores vires habet qui præceptis amore jubentium, quàm qui fiduciâ ſui paret. Ac jam quidem in hanc operationem quâ in Eccleſiæ negotio pro ſingulorum viribus laboratum eſt, quantùm mea mediocritas potuit, officii mei ſymbolam dedi: quod à viro ſpectabili, & in quo plurimum inſigne probitatis eſt, Tribuno & Notario Marcellino curarum aſcitus in partem, non tam merito meo, quàm dignatione cenſentis, communicavi cum judice librandæ diſceptationis laborem. Sed hoc quoque quod me facere voluiſtis, peculiariter adhibere non piguit. Quandoquidem mihi non minor in eâdem re voluptas & gloria eſt, ſolviſſe nunc fratribus votum, quàm cognitori tunc præbuiſſe conſilium. Quicquid igitur laxiùs à partibus peroratum eſt, & quicquid interfatibus judicantis utrobique ſignatum eſt, ſedulâ breviatione ſuccinxi, conſequenter affigens etiam per ordinem, notas calculantibus familiares, ut inquirentis intentio indicem ſecuta breviatem, ad id quod deprehendere velit in paginis actionis, non abſque commoditate compendii, numeris ducibus directa perveniat. Abuſi videamur fortaſſis otio, dum ad laborem ſuperflua revocamus. Quod nos verè ſuperfluè feciſſe fateremur, ſi in totâ voluminum ſerie perlegendâ, habiles eſſe vellent homines ad laborem. Sed periniquum eſt eos de iſtius diligentiæ velut quadam inanitate cauſari, à quibus ſi in perlegendis jugiter paginis diſputationis hujuſce non inanis diligentia flagitetur, eam non eſſe diligentiam, ſed moleſtiam confitentur. Undè, quantùm ego arbitror, non opus irritum luſimus qui faſtidia lectionis remedio brevitatis excluſimus. Certè, ſi ex ipſius operationis atque utilitatis effectu, abſolutum eſſe non poterit, quòd vanus labor iſte non fuerit: Idcircò tamen non ineptum eſt quicquid hîc egi, quia in hoc vobis jubentibus parui. Nunc oraverim, ut in viciſſitudinem meriti pro me orare dignemini. Ità enim fiet, ut quod ſponte facitis, mihi tamen cedat in remunerationem. Omnipotentia Trinitatis, id eſt, omnipotentia Dei noſtri, charitatem veſtram jugiter noſtri memorem perpetuâ pietate cuſtodiat, Domini meritò dilectiſſimi, & in Chriſti nomine venerabiles Fratres.

Explicit Epiſtola Capitulorum.

INCIPIUNT CAPITULA

Geſtorum.

I. DE aſtante officio.

II. De ingreſſis Epiſcopis.

III. Interlocutio de qualitate negotii, ubi jubet ſibi cognitor imperiale præceptum recitari.

IV. Recitatio imperialis præcepti de habendá collatione.

V. Recitatio edicti per quod congregari Epiſcopos jubet.

VI. Interlocutio de alio judice eligendo.

VII. Reſponſio Donatiſtarum, de judice non poſtulato.

VIII. Interlocutio quòd collatio fuerit poſtulata, non judex.

IX. Reſponſio Donatiſtarum, ut hi proponerent qui collationem petiiſſent.

X. Recitatio edicti, ubi dicit qui modus & locus collationi ſit aptus, & quoteni deberent eſſe ab utriſque partibus, qui cauſam peragerent.

XI. Ubi jubet cognitor recitari quæ ante collationem pars utraque peregerit.

XII. Proſecutio Donatiſtarum ſimilis præcedenti.

XIII. Interlocutio quòd ſuo ordine omnia peragi debent, & jubet recitari quæ dixerat.

XIV. Recitatio notariæ Donatiſtarum, in quá ſibi edictum aſſerunt diſplicere.

XV. Interlocutio ut Catholicorum epiſtola legeretur.

XVI. Recitatio epiſtolæ Catholicorum, in quâ edicto conſentiunt & conditiones Donatiſti proponunt.

XVII. Recitatio edicti in quo [Cognitor] ſe omnia publicaturum populo pollicetur.

XVIII. Ubi recitatur reſcriptum Catholicorum reſpondentium notariæ Donatiſtarum.

XIX. Interlocutio de Catholicorum conſenſione, ubi & illi interrogantur, utrùm conſentiant?

XX. Proſecutio Donatiſtarum de tempore & de perſonis.

XXI. Interlocutio ut certus numerus conſtituatur actorum ſecundùm lectum edictum.

Donatiſtarum proſecutio de tempore exempto, ut jam nihil ageretur inſtantium. XXII.

Interlocutio quâ excluduntur de tempore conſtituto & certo numero conſtituendo Donatiſtæ. XXIII.

Ubi Donatiſtæ de tempore vel de die collationis inquirunt. XXIV.

Interlocutio excludens ſupradictam proſecutionem. XXV.

Proſecutio iterùm Donatiſtarum de die collationis exempto. XXVI.

Interlocutio ut ad quæſita reſpondeat officium, & reſponſio quandò quartus menſis impletus ſit. XXVII.

Interlocutio de adventu partis utriuſque Carthaginem. XXVIII.

Proſecutio Donatiſtarum de adventu ſuo Carthaginem, & quòd jam die tranſacto fieri non debeat ipſa collatio, ſed in contumaces pronuntiari debere. XXIX.

Interlocutio refellens ſuperiorem proſecutionem. XXX.

Proſecutio Donatiſtarum ut divinis tantùm teſtimoniis cauſa tractetur. XXXI.

Interlocutio ut numerus conſtituatur, & ſic cauſa dicatur. XXXII.

Reſponſio Donatiſtarum, ut omnes Epiſcopi ipſorum adſint in judicio. XXXIII.

Interlocutio multitudinem non habere perſonam. XXXIV.

Reſponſio Donatiſtarum ut non juris lege agatur. XXXV.

Interlocutio, non jus, ſed contentionem ceſſare debere. XXXVI.

Ubi Donatiſtæ laudant judicis integritatem. XXXVII.

Ubi offerunt Catholicorum mandatum. XXXVIII.

Ut, ubi proſequantur, petunt. XXXIX.

Interlocutio, ut profiteantur Catholici utrùm divinis tantùm [teſtimoniis] agere velint. XL.

Reſponſio Catholicorum, ex mandato cognoſci voluntatem ſuam. XLI.

Interlocutio cognitoris quid haberet mandatum. XLII.

Reſponſio

xliii. Reſponſio Catholicorum, ex ejus recitatione poſſe cognoſci.

xliv. Ubi dicunt Donatiſtæ: *Legem Dei repudiat qui dubitat quid debeat profiteri.*

xlv. Interlocutio ad ſupradicta.

xlvi. Reſponſio Catholicorum ad ſupradicta.

xlvii. Ubi dicunt Donatiſtæ, non debere eſſe mandatum; ſed jus publicum aut legem Dei eligere debere.

xlviii. Proſecutio Catholicorum per dicta divina Eccleſiam ſe demonſtrare, per ſcripta publica hominum crimina purgari.

xlix. Interlocutio approbans dicta Catholicorum.

l. Proſecutio Catholicorum, per mandatum omnia intimari.

li. Interlocutio approbans ſupradicta.

lii. Ubi Catholicis volentibus legere mandatum, dicit cognitor, ut officium recitet.

liii. Proſecutio Donatiſtarum permittens recitari mandatum, accuſans genus accuſationis.

liv. Interlocutio, ſe aliter audire non poſſe quod imperialibus legibus conſtitutum eſt.

lv. Ubi recitatur mandatum Catholicorum, in quo omnem cauſam complexi ſunt.

lvi. Interlocutio approbans mandatum Catholicorum divinis conſtare teſtimoniis.

lvii. Recitatio ſubſcriptionum Primatuum catholicorum.

lviii. Interlocutio requirens numerum ſubſcribentium, & renuntiat officium.

lix. Ubi requirunt Donatiſtæ Catholicos qui ſubſcripſerunt.

lx. Ubi reſpondent Catholici, ut mitterent qui illos agnoſcerent.

lxi. Ubi de numero Epiſcoporum catholicorum movent quæſtionem Donatiſtæ, quòd ſupponi potuerint qui Epiſcopi non fuiſſent.

lxii. Interlocutio contra iſtam proſecutionem.

lxiii. Ubi petunt Donatiſtæ, ut ſigillatim omnes catholicos Epiſcopos permittantur agnoſcere.

lxiv. Ubi requirit judex ſi bini ubiquè poſſunt eſſe Epiſcopi.

lxv. Ubi Donatiſtæ laudant judicem de ipsâ inquiſitione, & [de] Catholicorum numeroſitate incongruâ conqueruntur.

lxvi. Ubi Catholici multiloquium reprehendunt.

lxvii. Ubi dicunt Donatiſtæ: *Plus ſcripſiſti quàm dixi.*

lxviii. Proſecutio Catholicorum ut perſonæ conſtituantur actorum.

Interlocutio [Cognitoris] quòd [de] incompetenter ordinatis mandatum ſibi non ſit. lxix.

Ubi iterùm Donatiſtæ proſequuntur judicari debere de numero partis utriuſque. lxx.

Interlocutio, quòd multitudo opus non ſit. lxxi.

Reſponſio Catholicorum ubi excuſant abſentiam ſuorum. lxxii.

Interlocutio ut venirent omnes. lxxiii.

Ubi rursùs Catholici turbas non opus eſſe reſpondent. lxxiv.

Interlocutio cognitoris, utrùm loco uno eſſent Epiſcopi catholici qui dicebantur abſentes. lxxv.

Reſponſio Catholicorum, neſcire ubi ſint, nec debere venire ad collationis locum, niſi eos de quibus dubitatur. lxxvi.

Ubi dicunt Donatiſtæ, quòd impugnet ſe actio Catholicorum: & inſtant ut omnes Catholici veniant qui ſubſcripſerunt. lxxvii.

Ubi Catholici tumultum vel ſtrepitum cavent. lxxviii.

Interlocutio confirmans ſuperiùs dicta. lxxix.

Ubi dicunt Donatiſtæ, fruſtrà conqueri Catholicos de tumultu. lxxx.

Reſponſio Catholicorum, quòd cauſa citò peragetur ſi Donatiſtæ voluerint reſpondere. lxxxi.

Ubi dicunt Donatiſtæ confiteri illos cum tumultu venturos. lxxxii.

Ubi reſpondetur à Catholicis, quare tumultum formident. lxxxiii.

Ubi dicunt Donatiſtæ, *ſi in paucos tumultus fieri non poteſt, in multos quemadmodùm fieri poteſt?* & reſpondent Catholici, *Judica.* lxxxiv.

Interlocutio, quòd multitudo ſacerdotum poſſit præſtare ſilentium. lxxxv.

Ubi iterùm Donatiſtæ dicunt, omnes debere venire. lxxxvi.

Interlocutio, ut de quo dubitatur, veniat. lxxxvii.

Ubi dicitur à Donatiſtis cauſa tumultùs, ubi, vel quomodò Epiſcopi recitati exeant. lxxxviii.

Ubi conſentiunt Catholici quod petebatur, ut omnes veniant. lxxxix.

Ubi ſibi volunt Donatiſtæ mandatum oſtendi Catholicorum. xc.

Interlocutio, ut fiat quod petierunt. xci.

Ubi dicunt Donatiſtæ, Omnes adſint, aut cauſa differatur. xcii.

Ubi reſpondetur à Catholicis, quia non differtur; & petunt, ut actis offera- xciii.

tur mandatum.

xciv. Ubi ad hoc reſpondent Donatiſtæ.

xcv. Interlocutio ad eam rem.

xcvi. Ubi dicunt Donatiſtæ præſentiam eorum non mandatum ſe velle:

xcvii. Ubi dicunt [Catholici] ut ii qui inventi ſunt, intormittantur; & jubetur fieri.

xcviii. Interlocutio, ſatisfactum eſſe petitionibus Donatiſtarum.

xcix. Ubi recitari incipiunt ſinguli Epiſcopi Catholicorum, & jubetur ut exeat qui non ſuſcepit negotium.

c. Ubi dicitur à Catholicis ut & illorum Epiſcopi procedant.

ci. Ubi interrogat cognitor, utrùm & Donatiſtæ conſentiant.

cii. Ubi ſuggeritur à catholicis, ut & Donatiſtæ mandent.

ciii. Ubi inquirit cognitor, utrum cùm mandaverint, exeant & dent locum actu-ris.

civ. Ubi ad hoc conſentiunt Donatiſtæ.

cv. Interlocutio de ſubſcriptionibus etiam Donatiſtarum judiciis intimandis.

cvi. Ubi reſpondent Donatiſtæ, apud acta ſe velle mandare.

cvii. Ubi cognitor quærit, apud quæ acta.

cviii. Ubi reſpondent Donatiſtæ, apud eum ſe velle mandare, ſed ei permittere quid jubeat.

cix. Ubi quæritur à Donatiſtis quid eligant de mandato Catholicorum.

cx. Ubi reſpondent Donatiſtæ, ut mandatores potiùs cognoſcantur.

cxi. Ubi jubetur ut fiat.

cxii. Recitatio & interlocutio de ipſis.

cxiii. Proſecutio de ipſis.

cxiv. Interlocutio & reſponſio de Epiſcopo Zummenſi.

cxv. Ubi dicitur à Catholicis, ut videantur præſentes & abſentes: & juſſio cognitoris ut fiat.

cxvi. Interlocutio de præſentibus, & recitatio de invicem agnoſcentibus.

cxvii. Reſponſio Donatiſtarum de diœceſibus.

cxviii. Et Catholicorum ad eamdem rem.

cxix. Iterùm Donatiſtarum indè.

cxx. Interlocutio, quòd non pertineat ad actionem præſentem.

cxxi. De Epiſcopo ad Catholicam converſo: & ſequentium nominum recitatio.

cxxii. Ubi Catholici inquirunt de Feliciano Muſtitano.

cxxiii. Reſponſio Donatiſtarum indè.

cxxiv. Iterùm Catholici indè.

cxxv. Iterùm Donatiſtæ indè.

cxxvi. Interlocutio ut cœptus ordo teneatur: & recitatur.

Reſponſio Catholicorum de Habetdeo diacono Primiani. cxxvii.

Interlocutio de ipſo. cxxviii.

Reſponſio Donatiſtarum de Epiſcopo Cufrutenſi cùm deeſſet. cxxix.

De alio Epiſcopo Donatiſtarum, de adulterio damnato. cxxx.

Interlocutio, ſi fuit ibi catholica: & reſpondent Donatiſtæ, *Non*. cxxxi.

De mutatis exceptoribus & cuſtodibus datis. cxxxii.

Interlocutio judicis, ut tabulæ à cuſtodibus ſignarentur: & recitatio Epiſcoporum. cxxxiii.

De Epiſcopo & Eccleſiâ Ceramuſſenſe. cxxxiv.

Recitatio ſequentium nominum. cxxxv.

Reſponſio Catholicorum de unitate Tagaſtenſis Eccleſiæ. cxxxvi.

Et reſponſio Donatiſtarum ad ea. cxxxvii.

Recitatiò ſuſcriptionum actorum. cxxxviii

Objectiones Donatiſtarum & reſponſiones Catholicorum, cùm actores Catholici recitarentur. cxxxix.

Objectio Donatiſtarum, quòd iidem ſint actores qui mandatores cxl.

Interlocutio ad eam rem, & recitatio ſubſcriptionum contra objectionem Donatiſtarum. cxli.

Interlocutio ad eam rem. cxlii.

Interlocutio contra objecta Victoris Epiſcopi Hipponenſium Diarrhytorum. cxliii.

Ubi conſeſſum Epiſcopis offeret judex. cxliv.

Ubi recuſantes Donatiſtæ ſeſſionem, judicem laudant. cxlv.

Interlocutio ut ſoli remanerent actores. cxlvi.

Ubi mandatum offerunt Donatiſtæ. cxlvii.

Interlocutio, ut recitetur. Et recitat officium. cxlviii.

Interlocutio, ut ſubſcriptiones recitet officium. cx[illegible]

Ubi Catholici petunt præſentiam Donatiſtarum. cl.

Interlocutio de mandato & ſubſcriptionibus Donatiſtarum. cli.

Petitio Catholicorum, ut ſinguli accederent etiam Donatiſtæ. clii.

Interlocutio ad petitionem Catholicorum. cliii.

Proſecutio Catholicorum, ut profeſſio pareret Donatiſtarum. cliv.

Interlocutio de eâ re. clv.

Et Catholici ad eam rem. clvi.

Recitatio nominum Donatiſtarum clvii.

Reſponſio Catholicorum de Felice Epiſcopo urbico Donatiſtarum. clviii.

Et Donatiſtæ de eodem nomine. clix.

clx. Iterum Catholici indè.

clxi. Interlocutio de tranſmarinis non ſibi eſſe præceptum.

clxii. Item Catholici indè.

clxiii. Reſponſio Donatiſtarum de tranſmarinis, & ſequentium nominum rec tatio.

clxiv. Interlocutio, ut decem ſufficerent ad ſubſcribentium fidem.

clxv. Proſecutio Donatiſtarum ut ſinguli tranſirent etiam ipſorum, propter ſuam multitudinem commendandam.

clxvi. Interlocutio quòd non ſit de nnmero mandatum.

clxvii. Reſponſio Donatiſtarum undè ſuprà.

clxviii. Ubi Catholici agunt de numeroſitate coëpiſcoporum ſuorum, vanum dicentes præjudicium Donatiſtarum.

clxix. Ubi dicunt Donatiſtæ: *Injuriam facis vanè.*

clxx. Ubi Catholici proſecutionem quam Donatiſtæ interruperant peragunt, aſſerentes quòd nunquàm cauſæ agendæ defuerint.

clxxi. Interlocutio, ut cauſa tractetur.

clxxii. Proſecutio Catholicorum, ut multitudo exiret Epiſcoporum

clxxiii. Interlocutio, ut ſinguli tranſirent recitati

clxxiv. Ubi Catholici quærunt profeſſionem Donatiſtarum.

clxxv. Reſponſio Donatiſtarum de ſubſcribentibus.

clxxvi. Inter ocutio, ut ſinguli etiam Donatiſtæ recitentur.

clxxvii. De Epiſcopo Vagenſe de quo dubitabatur.

clxxviii. Interrogatio cognitoris de ipſo.

clxxix. Reſponſio Donatiſtarum de ipſo,

clxxx. Interlocutio approbans quæſita; & ſequitur recitatio nominum,

clxxxi. Suggeſtio Catholicorum, quòd ii qui recitati fuerant, fundorum erant Epiſcopi non civitatum.

clxxxii. Et reſponſio Donatiſtarum indè.

clxxxiii. Ubi agitur de epiſcopo pro quo ſubſcripſit presbyter cùm ipſe Carthaginem non veniſſet, quia cæcus erat.

clxxxiv. Catholicorum reſpooſio indè & Donatiſtarum.

clxxxv. Reſponſio Donatiſtarum ad ea,

clxxxvi. Interlocutio indè.

clxxxvii. Et Catholicorum indè reſponſio: & ſequitur nominum recitatio.

clxxxviii. De Epiſcopo Catholico & rebaptizato, & nomioum recitatione.

clxxxix. Ubi multa mala in Catholicos commemorantur, & ad hæc reſponſio Donatiſtarum.

Interlocutio, hoc ſibi non eſſe mandatum. cxc.

Reſponſio Catholicorum contra negationem Donatiſtarum. cxci.

Ubi dicunt Donatiſtæ injuriam ſibi fieri. cxcii.

Interlocutio contra ſupradicta. cxciii.

Inquiſitio Catholicorum de abſente pro quo alius ſubſcripſit. cxciv.

Reſponſio Donatiſtarum de eo. cxcv.

Interlocutio indè. cxcvi.

Reſponſio Catholicorum undè ſuprà: & ſequitur recitatio nominum. cxcvii.

Reſponſio Donatiſtarum de Epiſcopo rebaptizato. Sequitur nominum recitatio. cxcviii.

Reſponſio Donatiſtarum de Epiſcopo rebaptizato & rebaptizante. cxcix.

Ubi quærit cognitor de abſente Felice Summenſe propter falſitatem ſuſcriptionis. cc.

Reſponſio Donatiſtarum de rebaptizato & in adulterio depreheoſo, & recitatio nominum. cci.

De presbytero Catholico interventore ubi epiſcopum haberent Dooatiſtæ, & nominum recitatio. ccii.

De Diacono Catholico rebaptizato & facto Epiſcopo à Donatiſtis. cciii.

Ubi Catholici dicunt non eſſe Donatiſtarum Epiſcopum io eo loco undè eſſe dicebatur: qui recitatus reſpondit; & ad hoc reſponſio Donatiſtarum; & interlocutio cognitoris. cciv.

Ubi Donatiſtæ mandatum ſuum volunt conſtare ccv.

Interlocutio ad ſupradicta, & recitatio nominum. ccvi.

Proſecutiones utrarumque partium & interlocutiones de mortuo quem dixerunt Donatiſtæ in itinere defeciſſe. ccvii.

Ioterlocutio de eo quem dixerunt Catholici in viâ ordinatum. ccviii.

De ſuſcriptionibus abſentium, ubi hoc eis cognitor concedit, quamvis in mandato ſuo præſentes præſentibus mandaverint. ccix.

Teſtatio Catholicorum quòd non æquatur [Catholicis] numerus Donatiſtarum, quamvis multas proferrent ſubcriptiones abſentium. ccx.

Inquiſitio cognitoris de numnro utrinque Epiſcoporum. ccxi.

De ſupervenientibus Epiſcopis Catholicis. ccxii.

Inquiſitio de numero Donatiſtarum, & reſponſio officii. ccxiii.

ccxiv. Inquiſitio de numero Epiſcoporum Catholicorum.

ccxv. Mandatio ſupervenientium Catholicorum qui non ſuſcripſerunt.

ccxvi. Interlocutio ut actores ſtarent, & cæteri exirent.

ccxvii. De his qui non venerant, vel de plebibus viduatis, quod ab utriſque ſuggeſtum eſt.

ccxviii. Interrogatio cognitoris, utrùm hi remanſerunt qui cauſam agent.

ccxix. Iuterrogatio cognitoris de horâ diei, & reſponſio officii.

ccxx. Interlocutio cognitoris de die penè jam conſumpto, & utrùm ex communi conſenſu negotium differatur. Ab utriſque, placere, reſponſum eſt.

ccxxi. Ubi ab utriſque reſponſum eſt interjecto die cauſam deber fi .iri.

ccxxii. Interlocutio ut cuſtodes dentur exceptoribus atque codicibus.

ccxxiii. Ubi offerunt Catholici cuſtodes, ſimiliter & Donatiſtæ.

ccxxiv. Interlocutio judicis de concluſione geſtorum.

Explicunt Capitula geſtorum 1. Cognitionis.

INCIPIUNT CAPITULA SECUNDÆ Cognitionis.

i. De adſtante officio

ii. De ingreſſu partium.

iii. De conſeſſu oblato.

iv. Ubi recuſatur à parte Donati conſeſſus.

v. Interlocutio, quòd ſtans cognoſceret.

vi. Reſponſio Donatiſtarum indè.

vii. Interlocutio indè.

viii. Suggeſtio officii de notariâ Donatiſtarum, ubi petunt ſibi edi Catholicorum mandatum.

ix. Juſſio ut recitetur.

x. Proſecutio Donatiſtarum contra id quod ab officio dicti ſunt partis eſſe Donati.

xi. Reſponſio Catholicorum ad ea.

xii. Interlocutio ut notaria recitetur: & recitat officium.

xiii. Interlocutio de ſuſcriptionibus geſtorum.

xiv. Reſponſio Catholicorum de conſenſu ipſo.

xv. Interlocutio cognitoris de ipſo placito.

xvi. Reſponſio Donatiſtarum recuſantium ſupra ſcripta.

xvii. Ubi dicunt Catholici illos non conſentire edicto.

xviii. Et reſpondent Donatiſtæ de baſilicis non redditis.

xix. Interrogatio cognitoris, ſi contenti eſſent fi.le geſtorum.

Ubi petunt Donatiſtæ ſibi e.li geſta, & propter hoc cauſam differri. xx.

Reſponſio Catholicorum ad hoc. xxi.

Interlocutio ad hoc. xxii.

Iterata petitio Donatiſtarum de hoc. xxiii.

Interlocutio ut officium recitet eorum conſenſum xxiv.

Item, ubi geſta à ſe legenda poſtulant Donatiſtæ xxv.

Reſponſio Catholicorum ad eam rem. xxvi.

Interlocutio ut conſenſus partium legatur. xxvii.

Ubi Donatiſtæ dilationem petunt. xxviii.

Reſponſio Catholicorum in quâ multiloquium accuſant. xxix.

Ubi Donatiſtæ multiloquium excuſant. xxx.

Ad hoc reſponſio Catholicorum. xxxi.

Recitatio geſtorum de conſenſu partium. xxxii.

Iterum ubi petunt Donatiſtæ dilationem. xxxiii.

Interlocutio reſiſtens petitioni dilationis. xxxiv.

Iterùm Donatiſtæ indè, quod ſibi geſta edita non ſint. xxxv.

Interlocutio contra hæc. xxxvi.

Ubi excuſant per exceptores Donatiſtæ. xxxvii.

Interlocutio quâ interrogantur exceptores de conſcriptione geſtorum, eorúmque reſponſio. xxxviii.

Cauſatio Donatiſtarum, quòd pars geſtorum in codicibus habeatur. xxxix.

Proſecutio Catholicorum ne cauſa differatur. xl.

Interlocutio, ut iterum conſenſus partium legatur. Recuſatio Donatiſtarum. xli.

Interlocutio iterum indè. xlii.

Reſponſio indè Donatiſtarum. xliii.

Recitatio iterùm de conſenſu partium. xliv.

Interlocutio non licere contra proprios venire conſenſus, & ut notarii Eccleſiæ recitent ſi de fide dubitant exceptorum. xlv.

Proſecutio Donatiſtarum, ubi ſibi geſta primitùs edi volunt. xlvi.

Interlocutio, ut ab Eccleſiaſticis notariis, ſicut ab exceptoribus, conſenſus partium recitetur. xlvii.

Proſecutio Donatiſtarum de dilatione accipiendâ. xlviii.

Interlocutio, quòd priore judicio id quod nunc flagitant petere debuerunt. xlix.

Proſecutio Catholicorum quâ demonſtratur, quo die ad collationem pars quæque convenerit. l.

Interlocutio confirmans ſuperius judicatum. li.

Proſecutio Donatiſtarum, ubi nuper actum de die refragantur. lii.

Profeſſio

liii. Profeſſio partium pro ſuſceptis tabulis, propria ſigna cognoſcunt.
liv. Ubi dicunt Donatiſtæ, ſic ſolere teſtamenta aperiri.
lv. Interlocutio cohibens proprias profeſſiones reprehendi.
lvi. Proſecutio Catholicorum, ubi permittunt judici, petentibus Donatiſtis, inducias prorogare.
lvii. Interlocutio quærens ab exceptoribus ad quem articulum ſit dilata cognitio, licet ad dilationem utriuſque partis conſenſus acceſſerit.
lviii. Reſponſio Donatiſtarum, ubi dicunt cognitionem non ſuo vitio prorogari.
lix. Interlocutio cognitoris, ubi præcipit recitari quod nuper exactum eſt: & recitatur.
lx. Poſt recitationem interlocutio, quâ clareſcit in præſentem diem conſenſu partium dilatum fuiſſe judicium.
lxi. Proſecutio Donatiſtarum, ubi agere velle dicunt, ſi exceptores habent geſta parata præ manibus.
lxii. Ubi Donatiſtæ promittunt ſe geſtis ſuſcripturos.
lxiii. De dilatione exceptoribus datâ.
lxiv. Reſponſio exceptorum de geſtis edendis.
lxv. Interlocutio de die in diem ſignando.
lxvi. Reſponſio de hac re.
lxvii. Proſecutio Donatiſtarum, quâ * poſtulatur certos ad judicium ſe eſſe venturos.
lxviii. Indicatio cognitoris quâ futuri examinis dies perceptâ geſtorum editione definitur.
lxix. Proſecutio Catholicorum quâ conditio iſta proponitur, ut editis geſtis de eorum ſuſceptione & de tempore caveatur à partibus.
lxx. Proſecutio Donatiſtarum, ubi id ſe facturos eſſe promittunt.
lxxi. Interlocutio judicis, ubi etiam præſentia geſta unà cum ſuperioribus edere jubetur officium.
lxxii. Proſecutio Catholicorum ubi edictum à judice flagitant proponendum, ut Donatiſtæ dilationem petiſſe noſcantur.
lxxiii. Deciſio cognitoris, ubi prædictam geſtorum propoſitionem ſe facturum eſſe promittit.

* *l.* Pollicentur certò.

Expliciunt Capitula geſtorum ſecundi conflictus.

INCIPIUNT CAPITULA TERTIÆ Cognitionis.

De adſtante officio. i.
De ingreſſis Epiſcopis. ii.
Interlocutio de die examinis conſtituto, qui dies etiam officii reſponſione ſignatur. iii.
Recitatio cautionis, ubi Catholici geſta receperunt. iv.
Recitatio ſimilis cautionis partis alterius. v.
Interlocutio, quâ ſtatuitur ut principalis cauſa dicatur. vi.
Proſecutio Catholicorum, ubi principale negotium olim ſe agere velle teſtantur. vii.
Ubi Donatiſtæ à Catholicis exigunt ut proponant. viii.
Ubi reſpondetur, propoſitionem ex mandato ſuo poſſe cognoſci. ix.
Proſecutio Catholicorum, quâ prædicunt ne morarum impedimenta nectantur. x.
Proſecutio, ut quod intenditur, proponatur. xi.
Reſponſio Catholicorum, quâ dicunt propoſitionem Donatiſtarum ex ipſorum colligi poſſe mandato. xii.
Interlocutio, quâ poſcitur ut principalis cauſa dicatur. xiii.
Proſecutio Catholicorum, quâ provocant ut Eccleſiæ principale negotium peragatur. xiv.
Proſecutio Donatiſtarum, diſcutiendas eſſe perſonas. xv.
Reſponſio Catholicorum, jam confirmatas eſſe perſonas. xvi.
Interlocutio, quòd proſecutionem Donatiſtarum Catholici non diligenter adverterint. xvii.
Reſponſio Catholicorum, quâ dicunt utrumque recitandum eſſe mandatum. xviii.
Interlocutio quâ Donatiſtarum proſecutio Catholicis aſſeritur. xix.
Proſecutio Catholicorum, quid ab Imperatore petierint, à ſe directâ legatione, ex quâ flagitant ut jam cauſa dicatur. xx.
Interlocutio ut recitetur Imperiale præceptum. xxi.
Proſecutio Donatiſtarum de catholici nominis quæſtione & inde contentio. xxii.
Interlocutio de eadem re. xxiii.
Recitatio Imperialis arbitrii. xxiv.
Interruptio Donatiſtarum, quâ interpretur Imperiale præceptum xxv.
Catholicorum ad iſta reſponſio. xxvi.
Ubi Donatiſtæ à Catholicis ſe dicunt eſ- xxvii.

ſe laudatos.
xxviii. Catholicorum ad iſta reſponſio.
xxix. Recitatio principalis juſſionis ſuperiùs inchoatæ.
xxx. Proſecutio Donatiſtarum de proprii ac paterni nominis ratione.
xxxi. Catholicorum ad iſta reſponſio.
xxxii. Profeſſio Donatiſtarum, ſibi principem fuiſſe Donatum.
xxxiii. Ubi à Catholicis ad condemnandum Donati vocabulum provocantur.
xxxiv. Ubi id ipſum de Menſurii nomine à Donatiſtis in Catholicos retorquetur.
xxxv. Catholicorum ad iſta reſponſio.
xxxvi. Interlocutio de lege recitatâ, & diſcutiendâ totius erroris origine.
xxxvii. Ubi preces Catholicorum legi ſibi poſtulant Donatiſtæ.
xxxviii. Interlocutio de reſcripto pragmatico.
xxxix. Proſecutio Dooatiſtarum de legatorum diſcutiendâ perſonâ.
xl. Ubi Catholici conteſtantur multa agendo nihil velle agere Donatiſtas.
xli. Item Catholicorum proſecutio de his quæ ſuper legatorum perſonâ Donatiſtæ fuerant proſecuti.
xlii. Interlocutio de ſuperfluis amovendis & negotio proponendo.
xliii. Proſecutio Donatiſtarum de imperiali reſcripto Catholicorúmque mandato inter ſe pariter conferendo.
xliv. Ubi aſſerunt Catholici, proſecutioni ſuæ Donatiſtas minimè reſpondiſſe.
xlv. Interlocutio de lege quâ datus eſt cognitor, in quâ parte ſit ſuperſtitio conſtituta.
xlvi. Ubi aſſerunt Donatiſtæ, moras potiùs per Catholicos fieri.
xlvii. Catholicorum ad iſta contentio.
xlviii. Interlocutio, quidnam petatur à partibus.
xlix. Proſecutio Donatiſtarum debere Catholicos aut mandati ſui aut imperialis præcepti ſubire jacturam.
l. Reſponſio Catholicorum, quòd mandatum ſuum univerſa contineat.
li. Interlocutio quâ exponitur à Donatiſtis forma pragmatici, & Catholicorum profeſſio probabilis judicatur.
lii. Ubi dicunt Donatiſtæ Catholicos Imperatori eſſe mentitos.
liii. Ubi ad hæc Catholici ex ipſâ lege reſpondent.
liv. Ubi Donatiſtæ dicunt actionem non ſe differre.
lv. Proſecutio Catholicorum de ipſo imperiali reſcripto, & de collatione ſuâ, & de teſtimoniis ſcripturarum quibus confirmatur Eccleſia.
Proſecutio Donatiſtarum undè ſuperiùs, id eſt, de legatorum ſuſcipiendâ perſonâ. lvi.
Reſponſio Catholicorum, quòd ideò aliud quæritur ut cauſa fugiatur; & indè contentio. lvii.
Interlocutio diſcutiendas legatorum perſonas non neceſſariò poſtulari. lviii.
Proſecutio Catholicorum, quid ab Imperatore petitum ſit, quidve conceſſum. lix.
Proſecutio Donatiſtarum de perſonâ iterùm legatorum. lx.
Catholicorum ad iſta reſponſio. lxi.
Iterùm Donatiſtarum contentio de legatorum diſcutiendâ perſonâ. lxii.
Conteſtatio Donatiſtarum, quòd moras Catholici innectant qui perſonas nolunt prodere legatorum. lxiii.
Interlocutio, quòd de his perſonis nihil quæri voluit imperator. lxiv.
Iterùm Donatiſtarum contentio de legatis. lxv.
Interlocutio, ut dicant Donatiſtæ, ſi ex præſentibus Catholicis poſſunt eos agnoſcere quos dicunt eſſe legatos: aut ſi abſunt, præſentari oportere. lxvi.
Proſecutio Donatiſtarum, ubi dicunt præſentandos eſſe legatos. lxvii.
Reſponſio Catholicorum, ubi dicunt jam ſemel perſonam ſuam ab illis eſſe firmatam. lxviii.
Iterùm Donatiſtæ de legatorum diſcuſſione contendunt. lxix.
Interlocutio, ut de perſonâ legatorum contentione ſupploſâ, ad interna negotii veniatur. lxx.
Iterùm Donatiſtæ de legatorum perſonâ contendunt. lxxi.
Ubi exigunt Catholici Donatiſtas cauſam oportere propriæ ſeparationis oſtendere. lxxii.
Iterùm Donatiſtarum contentio de legatis. lxxiii.
Ubi Catholici reſpondent, nihil ab imperatore præceptum de legatorum diſcutiendâ perſonâ, ſed de erroris initio diſquirendo. lxxiv.
Proſecutio Donatiſtarum apud ſe eſſe potiùs catholicam: & iterùm de legatorum diſcuſſione contentio. lxxv.
Proſecutio Catholicorum, quâ ſibi teſtimoniis flagitant comprobari, quòd apud ſe Donatiſtæ dixerunt eſſe Catholicam. lxxvi.

lxxvii. Interlocutio legatorum nomina ſuperfluo flagitari, quibus omiſſis, jam ad propoſitionem negotii veniendum.

lxxviii. Iterùm Donatiſtarum contentio de legatis.

lxxix. Interlocutio ſimilis præcedenti.

lxxx. Proſecutio Catholicorum, quâ ad collationem ſe, ſicut voluit Imperator, veniſſe teſtantur.

lxxxi. Interlocutio, legatorum diſcutiendas fuiſſe perſonas, ubi officium ſuum exſecuta legatio eſt.

lxxxii. Ubi poſtulant Catholici ut à Donatiſtis cauſa ſeparationis propriæ publicetur.

lxxxiii. Iterùm Donatiſtæ flagitant edi ſibi debere legatos.

lxxxiv. Interlocutio ubi cognitor dicit, à formâ legis ſe deviare non poſſe & omnes à legatorum inquiſitione ceſſare debere, ſed cauſam eſſe dicendam.

lxxxv. Proſecutio Donatiſtarum de edendo eo, quod Catholici ab imperatore petierint, & per quos petierunt.

lxxxvi. Interlocutio, quòd præceptum non ſit inquirere, quidnam Catholici ab imperatore petierint, ſed confirmatis utriſque perſonis, negotium debere proponi.

lxxxvii. Iterùm Donatiſtarum indè contentio.

lxxxviii. Catholicorum ad iſta reſponſio, quâ etiam conteſtantur prolixa velle geſta facere Donatiſtas.

lxxxix. Proſecutio Donatiſtarum, ubi moras dicunt per Catholicos fieri, & ubi edi ſibi poſtulant quid ab Imperatore petierint: & ubi quærunt, utrùm jure publico an divinis legibus velint actitare Catholici.

xc. Interlocutio collationem tantummodò ab imperatore petiiſſe Catholicos.

xci. Interpellatio Donatiſtarum, quâ ſe potiùs Catholicos dici oportere teſtantur.

xcii. Interlocutio eos Catholicos eſſe vocitandos quos ſic vocari voluit imperator.

xciii. Proſecutio Donatiſtarum, Catholicum nomen eis eſſe ſervandum quem victoria declaraverit Chriſtianum.

xciv. Interlocutio ad iſta conſentiens, & formam præcedentis præcepti obſervans.

xcv. Ubi Donatiſtæ ſine præjudicio ſuo, hoc ipſum interfatum eſſe judicem volunt.

xcvi. Interlocutio, ut jam cauſæ proponatur initium, ſi volunt oſtendere Donatiſtæ adverſariis nomen non convenire Catholicum.

Proſecutio Donatiſtarum ut Catholici, quia nolunt ſatisfacere judicatis, hoc ſaltem reſpondeant, utrùm nomen petitoris adſumant. xcvii.

Catholicorum ad iſta reſponſio, & de Eccleſiâ ubique diffusâ. xcviii.

Proſecutio Donatiſtarum, nihil ſe habere cum Eccleſiis peregrinis: ſed Catholicum nomen victori eſſe ſervandum: & profiteri Catholicos oportere, utrùm perſonam petitoris adſumant. xcix.

Proſecutio Catholicorum, quomodò Afri Chriſtiani communionem habeant cum orbe terrarum. c.

Item proſecutio Catholicorum, ibi Eccleſiam inquirendam ubi ſponſus Eccleſiæ, id eſt, Chriſtus agnoſcitur, & Catholici nominis evidens expreſſio. ci.

Proſecutio Donatiſtarum, ubi Catholicum nomen interpretari aliter moliuntur, & conantur iterùm ad tranſacta recurrere de nominibus legatorum. cii.

Interlocutio judicis, ut omiſſis quæ tranſacta ſunt, Catholici nominis promiſſa ratio demonſtretur. ciii.

Donatiſtarum contentio, ut proponere Catholici compellantur. civ.

Item petitio Donatiſtarum, quòd debeat judex pronuctiare de ſingulis. cv.

Item ubi poſtulant Donatiſtæ, ut Catholici edicant, utrùm petitorum, an reſpondentium ſibi velint vindicare perſonam. cvi.

Interlocutio iſta confirmans. cvii.

Ubi Catholici profitentur, ad hoc ſe ingreſſos eſſe judicium, ut objectis eorum criminationibuſque reſpondeant. cviii.

Proſecutio Donatiſtarum, quâ requirunt, à quibus fuerint ad judicium provocati. cix.

Proſecutio Catholicorum, quâ ideò ſe ad collationem conveniſſe aſſerunt Donatiſtarum, ut eorum objecta refellerent, & quâ eoſdem Donatiſtas auditionem in comitatu petiiſſe teſtantur. cx.

Interlocutio ut Donatiſtæ quæ ſolent crimina Catholicis objicere, jam proponant. cxi.

Proſecutio Donatiſtarum, ut pronunciet judex utrùm recta ſint quæ iterum poſtulant Donatiſtæ. cxii.

Interlocutio quâ & illos rectè petiiſſe, cxiii.

& à Catholicis rectè reſponſum eſſe pronuntiat.

cxiv. Proſecutio Donatiſtarum in quâ conantur Catholicos facere petitores.

cxv. Interlocutio judicis, ſi Catholici aliquid objiciunt Donatiſtis.

cxvi. Proſecutio Catholicorum, quâ dicunt nihil ſe objicere, ſed objecta velle diluere: illos autem ſæpiùs objeciſſe & proprii tenore mandati & verbis Epiſcopi Primiani poſſe monſtrari.

cxvii. Interlocutio ut Donatiſtæ traditionis crimen, quod in mandatum ſuum contulerant adversùs Catholicos, probationibus fulciant.

cxviii. Poſtulatio Donatiſtarum, ut antè judex pronuntiet de perſonâ, & ſic eatur in cauſam.

cxix. Catholicorum ad iſta contentio.

cxx. Interlocutio, eum eſſe petitorem qui crimen intendit.

cxxi. Donatiſtarum petitio, ut Catholici doceant collationem ab utriſque partibus poſtulatam.

cxxii. Catholicorum ad iſta reſponſio.

cxxiii. Interruptio Donatiſtarum, per quam ſibi catholicum nomen aſſumunt: & de nominibus parentum utrinque contentio.

cxxiv. Ubi offerunt geſta Catholici in judicio habita Præfecturæ, quibus comprobant quod promiſſum eſt.

cxxv. Ubi ad tranſacta ſe referunt Donatiſtæ, ne geſta recitentur, & de perſonâ pronuntiari deſiderant.

cxxvi. Interlocutio, collationem ſolam petiiſſe Catholicos de hac tantummodò judicandum.

cxxvii. Ubi Donatiſtæ contendunt, ut judex de ſuâ primùm petitione pronuntiet.

cxxviii. Proſecutio Catholicorum, ut proferant Donatiſtæ ſi habent unde ſua falſitas convincatur: & ubi geſta ingerunt Præfecturæ.

cxxix. Ubi ad tranſacta ſe conferunt Donatiſtæ, ne geſta apud Præfecturam habita recitentur.

cxxx. Interlocutio, quâ ſupploſis omnibus, recitari oportere eadem geſta pronuntiat.

cxxxi. Proſecutio Donatiſtarum de perſonâ petitorum, & judicis pronuntiatione promendâ.

cxxxii. Interlocutio, ubi omnibus quæ offerunt, recitandi ordinem pollicetur.

cxxxiii. Interruptio Donatiſtarum, ne geſta recitentur.

cxxxiv. Interlocutio, perſonam petitoris hinc poſſe clareſcere ſi geſta fuerint recitata.

Contentio Donatiſtarum, ut pronuntiet cognitor de petitis. cxxxv.

Petitio Catholicorum, ut geſta recitentur. cxxxvi.

Interlocutio, non debere ad pronuntiationem adigi cognitorem, cùm ex alterâ parte probationis volumen offeretur. cxxxvii.

Proſecutio Donatiſtarum, ubi ne geſta recitentur, aliud proſequuntur: & pronuntiari de parte à cognitore deſiderant. cxxxviii.

Interlocutio, ut geſta eadem recitentur. cxxxix.

Ubi multis proſecutionibus recitari geſta non ſinunt Donatiſtæ, & contra multas pronuntiationes judicis confligendo, perſonam fugiunt petitoris. cxl.

Ubi eadem geſta incipiunt recitari, & volentes interrumpere Donatiſtæ, proconſularia vel vicariana offerunt geſta, per quæ ſibi monſtrant plurima objeciſſe Catholicos. cxli.

Conteſtatio Catholicorum de tumultuantibus Donatiſtis. cxlii.

Petitio Donatiſtarum, ut ſecundùm ordinem temporis, ſingularum partium volumina recitentur. cxliii.

Catholicorum ad iſta reſponſio. cxliv.

Interlocutio, utrùm priora ſint geſta quæ legi deſiderant Donatiſtæ. cxlv.

Donatiſtarum ad interrogata reſponſio. cxlvi.

Interlocutio, ea quæ antiquiora ſunt geſta primitùs recitanda. cxlvii.

Ubi Catholici offerunt ea geſta quæ priora ſunt omnibus. cxlviii.

Proſecutio Donatiſtarum, quâ ne aliqua geſta recitarentur, Catholicos dicunt ad forenſia remeaſſe, cùm divinis legibus elegerint univerſa diſcingi. clxix.

Interlocutio ut ea geſta recitentur quæ antiquiora ſunt. cl.

Ubi Donatiſtæ ſe in cauſam mirantur induci. cli.

Ubi Catholici reſpondent geſta ſe per ordinem recitanda, ſicut ipſi poſtulaverant, obtuliſſe. clii.

Proſecutio Donatiſtarum, ubi aliud quàm quod à Catholicis offertur, ſe petiiſſe reſpondent: & eos provocant, ut aut divinis tantùm teſtimoniis, aut publico jure diſceptent. cliii.

Interlocutio, ut geſtorum dies inter ſe ab officio conferantur. cliv.

Proſecutio

clv. Proſecutio Catbolicorum, quando debeat divinis legibus, quando publicis cauſa tractari.

clvi. Inrerlocutio quâ Catholicorum proſecutio probabilis judicatur.

clvii. Proſecutio Donatiſtarum in quâ redeunt ad priora, ut mandatum ſibi & legatio publicetur.

clviii. Interlocutio adversùs Donatiſtarum proſecutionem.

clix. Proſecutio Donatiſtarum de mandato præſentibus defenſoribus adtributo, & de alio mandato prioribus legatis impoſito.

clx. Catholicorum ad iſta reſponſio, quâ dicitur illo mandato quod legatis impoſitum eſt, aliena quoque negotia quæ ab iſtis inquiri non debeant, contineri.

clxi. Proſecutio Donatiſtarum, quâ boc ipſum criminantur quod Catholici dixerunt, illud legatorum mandatum non eſſe prodendum.

clxii. Catholicorum ad iſta reſponſio, quæ ſenſum præcedentis proſecutionis exponit.

clxiii. Proſecutio Donatiſtarum ſimilis præcedenti.

clxiv. Interlocutio, mandatum Catbolicorum non debere diſquiri: ſed Donatiſtas potiùs oportere profiteri, utrùm crimina velint rraditionis oſtendi, an fidei cauſam Eccleſiæque rractari.

clxv. Donatiſtarum proſecutio, quòd eis perſona petitoris inludenrer imponitur.

clxvi. Interlocutio quòd petitor geſtorum poterit recitatione monſtrari: & Donatiſtæ reſpondent, ordinem in eorum recitatione ſervandum.

clxvii. Interlocutio ubi tempora geſtorum Proconſularium ſive Præfecturæ inter ſe conferre jubetur officium.

clxviii. Ubi geſta illis antiquiora à Catholicis offeruntur.

clxix. Ubi cognitor jubet volentibus legere Donatiſtis ab officio potiùs quæ legenda ſunt recitari.

clxx. Ubi Catholici ea quæ ipſi offerunt geſta antiquiora eſſe reſpondent.

clxxi. Ubi cognitor percontatur officium quæ priora ſint geſta.

clxxii. Ubi reſpondet officium antiquiora eſſe geſta quæ obtulerunt de codice Donatiſtæ.

clxxiii. Ubi reſpondent Catholici ſe antiquiora proferre.

clxxiv. Ubi cognitor jubet Donatiſtarum geſta quaſi antiquiora recitari: & ab officio recitatur datus à Catholicis libellus Proconſuli Septimino.

Ubi Donatiſtæ petitores volunt eſſe Catholicos. clxxv.

Proſecutio Catholicorum, ubi petunt antiquiora potiùs recitari, quæ apud Anulinum Proconſulem geſta ſunt, agentibus Donatiſtis. clxxvi.

Interlocutio quæ jubet probare Catholicos ſchiſmatis crimen quod objiciunt Donatiſtis. clxxvii.

Catholicorum ad iſta reſponſio. clxxviii.

Interlocutio quæ jubet univerſa per ordinem recirari. clxxix.

Contendentibus de nomine petitoris, interloquitur judex petitorem meliùs poſſe clareſcere cùm omnia fuerint recitata. clxxx.

Proſecutio Donatiſtarum, ut eligant Catholici, utrùm publicis agere velint legibus, an divinis. clxxxi.

Ad bæc interlocutio cognitoris, ut geſta per ordinem recitentur; quo poſſit petitor agnoſci. clxxxii.

Ubi Donatiſtæ ne geſta apud Anulinum Proconſulem habita recitentur, præſcriptionem de lapſu temporis moliuntur inducere. clxxxiii.

Ubi iſta contendentibus Donatiſtis, interloquitur judex præſcriptionem de lapſu temporis ſubmovendam, cùm ad hunc diem partes examen communi voluntate diſtulerint. clxxxiv.

Ubi Donatiſtæ dicunt, ideò ſe præſcriptionem temporis intuliſſe, quoniam Catbolici forenſi more carthis oblatis agere voluerunt. clxxxv.

Interlocutio, ut reſpondeant Catholici objectis. clxxxvi.

Catbolicorum ad iſta reſponſio, quâ profitentur ſecundùm ſcripturas ſe acturos eſſe divinas, ſi à criminibus perſonarum & à legeodis cartulis recedatur. clxxxvii.

Proſecutio Donatiſtarum quâ dicunt nihil certum de duobus elegiſſe Catbolicos: nec ſe eſſe petitores, qui ad judicium venerint provocati, ſed ipſos potiùs debere proponere. clxxxviii.

Ubi dicunt Catbolici eum non adſiſtere loco petitoris cui crimen objicitur. clxxxix.

Interlocutio approbans ſupradicta. cxc.

Ubi dicunt Donatiſtæ, de oblatâ conditione forenſis diviníque tractatûs nihil à Catholicis eſſe reſponſum. cxci.

Catholicorum ad iſta reſponſio. cxcii.

Ubi dicunt Donatiſtæ, quòd ſenſim in- cxciii.

ducantur in cauſam: & hoc ſibi à patribus eſſe mandatum ut nomine reſpondentis adſiſtant.

cxciv. Interlocutio ubi dicitur ad unam propoſitionem Donatiſtarum ipſum judicem, ad aliam verò reſpondiſſe Catholicos.

cxcv. Ubi dicunt Donatiſtæ judicem abſentium, non præſentium partes debere defendere.

cxcvi. Interlocutio quâ ſe hoc quod voluerant Donatiſtæ pronuntiaſſe reſpondent.

cxcvii. Proſecutio Catholicorum quâ ſe etiam elegiſſe reſpondent quo jure diſceptent, & nihil pro ſe egiſſe judicem, ſed pro partibus ſuis.

cxcviii. Proſecutio Donatiſtarum, non fuiſſe in ſuâ poteſtate quòd ad judicium convenerunt.

cxcix. Ubi Catholici interrogant Donatiſtas, utrùm à perſonarum criminatione diſcedant.

cc. Proſecutio Donatiſtarum, quâ dicunt, huic interrogationi Catholicorum ſe reſpondere non poſſe; ſed eos loco debere adſiſtere petitoris.

cci. Proſecutio Catholicorum per quam ſe propoſitis Donatiſtarum conditionibus reſpondiſſe teſtantur.

ccii. Interlocutio approbans reſpondiſſe Catholicos, dicens antiquiora geſta recitari, ut petitor poſſit oſtendi.

cciii. Proſecutio, quâ Donatiſtæ negantes unum certum elegiſſe Catholicos, ad præſcriptionem de lapſu temporis revertuntur.

cciv. Catholicorum reſponſio, non occurriſſe ad ultimum Donatiſtas qui poſteà mandaverunt.

ccv. Donatiſtarum indè contentio.

ccvi. Proſecutio Catholicorum de profeſſione Epiſcopi Primiani, & ubi legendum offerunt per quod comprobant Donatiſtas tranſacta repetere.

ccvii. Reſponſio Donatiſtarum cur redeant ad peracta.

ccviii. Proſecutio Catholicorum moratoriè agere Donatiſtas, & geſta eſſe recitanda quæ detegant petitorem.

ccix. Ubi ne legantur geſta, volunt præſcribere Donatiſtæ.

ccx. Interlocutio, Donatiſtas contra ſuos velle venire conſenſus, & geſta eſſe recitanda.

ccxi. Defenſio Donatiſtarum cur nolint Catholicis proprium ſervare conſenſum.

Interlocutio, ut geſta recitentur, ea ſervans incolumia Donatiſtis, quæ poſſunt ratione competere. ccxii.

Ubi dicunt Donatiſtæ conſenſus proprios ſervare debere Catholicos, qui ſe divinis legibus acturos eſſe promiſerint. ccxiii.

Catholicorum ad iſta reſponſio, non Cæciliani, ſed Eccleſiæ cauſam promiſiſſe ſe divinis legibus peracturos. ccxiv.

Interlocutio, ut geſta recitentur quibus petitor poſſit oſtendi. ccxv.

Ubi, lecto titulo relationis, quærunt Donatiſtæ, cur titulus lectus eſt: & cognitor jubet, ut actis neuter titulus inſeratur. ccxvi.

Ubi exceptore recitante, Donatiſtæ quærunt undè prolata ſint. ccxvii.

Ubi Catholici dicunt, recitatis geſtis debere à ſe exigi lectionis ipſius firmitatem. ccxviii.

Interlocutio ante lectionem præcipiens reſponderi undè geſta prolata ſint. ccxix.

Ubi Catholici reſpondent, ex Archivo Proconſulis hæc eſſe prolata: & recitantur ex ordine. ccxx.

Ubi interruptâ recitatione geſtorum, interrogant Donatiſtæ, utrùm Cæciliani ſit filius is qui nunc agat. ccxxi.

Catholicorum ad iſta reſponſio, ſcriptum eſſe, ne Chriſtianus partem ſibi dicat in terrâ; nec in Cæciliano ſpem ſe ponere ſi innocens fuit, nec ſi nocens ille fuit, Eccleſiam deſerendam. ccxxii.

Ubi interloquente cognitore omnia debere recitari, Donatiſtæ poſtulant ut proſequi jubeantur. ccxxiii.

Ubi Catholici dicunt, ex recitatione geſtorum petitoris inveniri poſſe perſonam. ccxxiv.

Proſecutio Donatiſtarum, ubi dicunt non eſſe diſcutiendam Cæciliani perſonam, ſi & reus manifeſtiſſimus deprehenſus, non poteſt obeſſe Catholicis. ccxxv.

Catholicorum reſponſio, ideò ſe Cæciliani in medium miſiſſe perſonam, quoniam ipſa catholicæ Eccleſiæ ſemper objecta eſt, de quâ ſi nunc taceant Donatiſtæ, nihil eſſe jam cauſæ cur ſeparatio teneatur. ccxxvi.

Ubi interrogant Donatiſtæ utrùm qui agunt Cæciliani ſint filii. ccxxvii.

Catholicorum ad iſta reſponſio. ccxxviii.

Iterùm interrogatio Donatiſtarum ſuper eadem re. ccxxix.

Catholicorum reſponſio, non patrem aut matrem Cæcilianum ſibi fuiſſe, ſed fratrem; ibi etiam profitentur fidei ſuæ ccxxx.

Chriſtum eſſe principium.

ccxxxi. Iterùm Donatiſtæ, utrùm pater fuerit Cæcilianus, interrogant

ccxxxii. Catholicorum ad iſta reſponſio, & indè contentio.

ccxxxiii Interlocutio quæ deſignat ad interrogata reſpondiſſe Catholicos.

ccxxxiv. Ubi jurantes objiciunt judici Donatiſtæ quòd ſatis defendat ipſe Catholicos.

ccxxxv. Proſecutio Catholicorum continens de patris ac fratris nomine repetita: ubi etiam dicitur Cæciliani cauſam ad Eccleſiam minimè pertinere, ſed tanquàm frater innocens defendendus ſit.

ccxxxvi. Proſecutio Donatiſtarum, Cæcilianum Catholicis radicem fuiſſe vel caput, & neceſſe eſſe, ut ſi Cæcilianus nocens fuerit, etiam propaginem ejuſdem qui in capite fuit reatus inficiat.

ccxxxvii. Ubi Catholici reſpondent caput ſibi eſſe Chriſtum.

ccxxxviii Ubi Petilianus interrumpit, & quærit, quis ordinaverit Auguſtinum.

ccxxxix. Item quæſtio à Donatiſtis immiſſa, de Apoſtolo in quo dictum eſt, *Ego vos generavi per Evangelium.*

ccxl. Catholicorum conteſtatio de tumultu partis adverſæ.

ccxli. Interlocutio quæ jubet reſpondere Catholicos ad propoſitam de Apoſtolo quæſtionem.

ccxlii. Catholicorum ad quæſita reſponſio, cum teſtimoniis ſcripturarum, unum patrem eſſe ad ſalutem Deum, dici autem alios honoris gratiâ, non ſalutis.

ccxliii. Ubi interrogant Donatiſtæ, quis vocatur qui ordinaverit Auguſtinum.

ccxliv. Proſecutio Catholicorum, ad cauſam minimè pertinere, ut ordinator ipſius inquiratur.

ccxlv. Ubi exprimentibus Donatiſtis de Auguſtini ordinatore, ſe quærere à Catholicis reſpondetur, non ſe defendendam Auguſtini cauſam, qualiſcumque ſit ſuſcepiſſe.

ccxlvi. Interlocutio quâ jubetur ut Auguſtinus de ordinatore ſuo ad quæſita reſpondeat.

ccxlvii. Ubi Auguſtinus causâ Eccleſiæ in tuto primitùs conſtitutâ, de ſuo evidenter ordinatore reſpondet, & ad objicienda quæcunque putarint, provocat Donatiſtas.

ccxlviii. Interlocutio quæ Donatiſtas præcipit reſpondere quid competat quod interrogant; licet non differat cauſam quæſtio perſonarum.

Proſecutio Donatiſtarum quâ dicunt vitiis ſacerdotum Eccleſiam maculari; & volumen offerunt cum divinis teſtimoniis recitandum: [contra ea quæ in] recitato à Catholicis in primâ cognitione mandato poſita compererunt. ccxlix.

Interlocutio ubi dicit tunc demùm quod à Donatiſtis offertur poſſe recitari, ſi velint à publicarum diſcuſſione chartarum diſcedere cognitorem. ccl.

Ubi petunt Donatiſtæ quod offerunt interim recitari & ab officio recitatur. ccli.

Interlocutio quæ dicit ſcripturam illam non debuiſſe ab his penitùs concipi, à quibus mandato ſemel effecto negotium omne tranſierat. cclii.

Ubi aſſerunt Donatiſtæ legalibus teſtimoniis velle ſe à Catholicis prolata in mandato ſuo legalia teſtimonia refutare, & rogant ut ſua audiatur Epiſtola. ccliii.

Interlocutio quæ concedit ut recitetur quod ſecundùm jus publicum non rectè conceptum eſt: & hoc ipſum quod indulget, enumerat, ne jus à judice videatur omiſſum. ccliv.

Exceptore recitante, dicunt Donatiſtæ ſenſus epiſtolæ non benè diſtingui. cclv.

Ubi Catholici concedunt ipſos legere Donatiſtas, cùm ipſi Catholicis, ut legerent, in ſuperioribus denegarent. cclvi.

Interlocutio quæ dicit nihil intereſſe quis legat. cclvii.

Ubi à Donatiſtarum Epiſcopo recitatur Epiſtola quam miſerunt ad judicem Donatiſtæ, quæ teſtimoniis referta legalibus illa omnia teſtimonia quaſi contrariis nitatur excludere, quæ in mandato ſuo Catholici poſuerunt cclviii.

Interlocutio quæ omni Epiſtolâ recitatâ, præbitam à Catholicis pronuntiat eſſe patientiam: & adverſùs textum ejus jubet reſpondere Catholicos. cclix.

Proſecutio Donatiſtarum quâ petunt, ut teſtimonia ſua teſtimoniis revincantur. cclx.

Ubi à Catholicis adversùs Donatiſtarum epiſtolam reſpondetur. cclxi.

Ubi volunt interrumpere Donatiſtæ negantes aream in ſcripturis eſſe nominatam. cclxii.

Item ubi aſſerunt Donatiſtæ, de occultis non evidentibus reis Evangelium præcepiſſe, ut eorum permixtio toleretur. cclxiii.

Ubi Catholici poſtulant ut ſibi patien- cclxiv.

tia non negetur, quam ipſi recitatæ Donatiſtarum epiſtolæ præbuerunt.

cclxv. Proſecutio Catholicorum, ubi inter cætera de ſuperioribus repetita, & illud infertur, mundi nomine Eccleſiam contineri.

cclxvi. Donatiſtarum contra iſta contentio, mundi nomine Eccleſiam nón teneri.

cclxvii. Ubi Catholici poſtulant ut admoneantur Donatiſtæ præſtare patientiam, quorum epiſtolæ illicò reſpondetur, nullo dilationis ſpatio poſtulato quomodò ipſi petierunt cùm Catholicorum vellent reſpondere mandato.

cclxviii. Ubi Donatiſtæ reſpondent, ipſum ſibi obſtrepere qui longa proſequitur.

cclxix. Ubi Catholici poſtulant, ut ſi volunt de ſingulis habere conflictum, removeatur epiſtola, aut patientiam præbeant, aut reſpondeatur epiſtolæ.

cclxx. Ubi dicunt Donatiſtæ, ideò ſe non poſſe præſtare patientiam, quòd aliter volunt legem interpretari Catholici.

cclxxi. Interlocutio quæ patientiam dicit eſſe præbendam, quoniam totius epiſtolæ tenor à Catholicis patienter auditus eſt.

Proſecutio Catholicorum quâ ideo ſcribi univerſa teſtantur, ut ſi quid in oblivionem venerit, de tabulis repetatur: & ubi dicunt, & in malo & in bono, mundum ſcripturarum teſtimoniis nominatum. cclxxii.

Interlocutio quæ ſcriptum eſſe præcipit, perſtrepere Donatiſtas. cclxxiii.

Ubi aſſerunt Donatiſtæ, interpretari Eccleſiam non poſſe per mundum, cùm mundum agrum eſſe, non Eccleſiam ipſe Chriſtus expreſſerit. cclxxiv.

Interlocutio interrogans Donatiſtas, quis ille ſit mundus, qui ſalvandus eſt dictus. cclxxv.

Donatiſtarum ad iſta reſponſio, mundum illum hominem dici. cclxxvi.

Interlocutio, quæ requirit, utrùm ex iiſdem hominibus conſtet Eccleſia. cclxxvii.

Donatiſtarum ad iſta contentio. cclxxviii.

Ubi exceptores & notarii ſuggerunt, impletis codicibus ſe debere diſcedere, & alios ſubrogari. cclxxix.

Interlocutio id fieri oportere præcipiens. cclxxx.

Proſecutio Catholicorum quâ prolatæ à Donatiſtis epiſtolæ plenâ aſſertione reſpondent. cclxxxi.

HUC USQUE GESTA.
RELIQUA DESUNT.

cclxxxii Proſecutio Donatiſtarum adverſùs proſecutionem Catholicorum quam contra Epiſtolam retulerunt.

cclxxxiii. Proſecutio Catholicorum, quâ oſtendunt malos in Eccleſiâ ſeminatos, quod Donatiſtæ fieri poſſe negaverunt, quâ defendunt quod ſe dixiſſe de duabus Eccleſiis dixerunt Donatiſtæ.

cclxxxiv. Interlocutio quæ præcipit ut ex codice recitetur, utrùm duas Eccleſias dixiſſent Catholici proſequentes.

cclxxxv. Ubi interpretari volunt Donatiſtæ, de duabus Eccleſiis ſenſiſſe Catholicos, quoniam duas eos Eccleſias dixiſſe non conſtitit.

cclxxxvi. Proſecutio Catholicorum quâ defendunt, quid dixerint de Eccleſiâ præſentis temporis & futuri.

cclxxxvii Proſecutio Donatiſtarum ubi dicunt etiam mortalem Eccleſiam dixiſſe Catholicos, cùm Eccleſiæ immortalitas ſit promiſſa.

cclxxxviii Proſecutio Catholicorum ubi aſſerunt ſupradictis aſſertionibus ſuis, eam Eccleſiam immortalem eſſe promiſſam, quæ nunc ex juſtis mortalibus conſtat in terrâ.

Interlocutio quæ dicit de peractâ quæſtione in ſententiâ ſe dicturum eſſe quod ſentiat, & jubet, ut cauſa pandatur erroris. cclxxxix.

Proſecutio Donatiſtarum quæ petit ut de ſingulis articulis cognitio decurſa pronuntiet: & ubi dicunt teſtimoniis legalibus ſuis non eſſe reſponſum. ccxc.

Catholicorum ad hæc ſecundùm ſuperiora reſponſio. ccxci.

Interlocutio judicis quâ dicitur, legibus prohiberi, ne ſententia pro parte negotii proferatur. ccxcii.

Donatiſtarum ad iſta contentio, quæ etiam Catholicis facit injuriam, dum illos falſos jactitat ſacerdotes. ccxciii.

Conteſtatio Catholicorum, ubi ſe ab injuriâ diſſimulare reſpondent. ccxciv.

Proſecutio Donatiſtarum, quæ dicit judici, ſi Chriſtus non es, cur de ſacerdotibus judicas? & quæ aſſerit hoc judicium Chriſto eſſe ſervandum: & à Catholicis quærit, utrùm eis præceperit Chriſtus hominem judicem poſtulare. ccxcv.

ccxcvi. Catholicorum ad iſta reſponſio, quod primi Donatiſtæ in Epiſcopali causâ humana judicia flagitarunt, & quòd perſecutionem non patiantur ipſi, ſed faciant.

ccxcvii. Ubi dicunt Donatiſtæ quòd circumcelliones faciunt, ad ſacerdotes minimè pertinere.

ccxcviii. Proſecutio Catholicorum, quòd Donatiſtæ oculos eruendo, diabolum ſuperaverunt.

ccxcix. Ubi dicunt Donatiſtæ, diabolum à Catholicis eſſe defenſum.

ccc. Proſecutio Catholicorum, Maximianiſtas Donatiſtis eſſe meliores, à quibus perſecutionem paſſi ſunt, ſi tolerata perſecutio efficit meliores.

ccci. Proſecutio Donatiſtarum, ubi dicitur diabolus rem feciſſe pejorem, quod Job oculos ſpectatores vulnerum non ademit.

cccii. Proſecutio Catholicorum, ubi conſolarium feciſſe Donatiſtas, & dominicos codices combuſſiſſe dicuntur.

ccciii. Proſecutio Donatiſtarum, Eccleſias ſuas cruentis adhuc plenas eſſe corporibus.

ccciv. Interlocutio quærens, an ipſa fuerit cauſa diſſidii.

cccv. Donatiſtarum ad iſta reſponſio.

cccvi. Ubi à Catholicis dicitur hoc poſſe Maximianiſtas objicere Donatiſtis.

cccvii. Interlocutio ſimilis præcedenti.

cccviii. Ubi Catholici provocant Donatiſtas ut cauſam veteris diſſidii fateantur.

cccix. Ubi dicunt Donatiſtæ traditores, id eſt, malam arborem ex factis ſuis, id eſt, ex fructibus poſſe cognoſci.

cccx. Catholicorum ad iſta reſponſio.

cccxi. Interlocutio quærens, quando mala arbor extiterit.

cccxii. Proſecutio Donatiſtarum, non ſibi ad omnia eſſe reſponſum & ad ſingula.

cccxiii. Judicem debere ferre ſententiam & à primi hominis culpâ hæreditarium in omnes tranſiiſſe delictum.

cccxiv. Interlocutio, de omnibus ſimul ferendam eſſe ſententiam, ne motus judicis ante finem negotii publicetur.

cccxv. Proſecutio Catholicorũ poſtulans, ut carthæ quæ recitari cœperãt, perlegantur.

cccxvi. Interlocutio eas præcipiens recitari, & [recitatio] relationis ad Conſtantinum Imperatorem ab Anulino Proconſule deſtinatæ, quâ Majorinus obſtitiſſe Cæciliano carthas criminum ejus proconſulis ad principem dirigendas tradidiſſe, ſignatur.

Ubi poſt recitationem ſervari ſibi quod contra competit, poſtulant Donatiſtæ. cccxvii.

Item recitatio relationis alterius ab eodem Proconſule ad eundem principem deſtinatæ, quâ ſignificat idem Proconſul Cæcilianum cum decem clericis ſuis & totidem adverſarios ejus ad urbem pergere ſe feciſſe, ſicut præceperat Imperator. cccxviii

Item recitatio epiſtolæ Conſtantini ad Miltiadem Romanum Epiſcopum miſſæ, quâ ei & cæteris ſacerdotibus inter Cæcilianum & adverſarios ejus [cognitio] delegatur. cccxix.

Proſecutio Catholicorum intimans quæ lecta ſunt cognitori, & poſtulans ut Miltiadis in Cæciliani causâ judicium recitetur. cccxx.

Recitatio judicii Miltiadis. cccxxi.

Ubi Donatiſtæ volunt aliud contra Miltiadis judicium recitari. cccxxii.

Ubi à Catholicis dicitur, non omne Miltiadis judicium eſſe perlectum, quoniam triduò tunc actum eſt, & trina ſunt geſta. cccxxiii

Interlocutio ubi contra recitata volentibus proſequi Donatiſtis dicitur, ut patiantur primitùs omnia per ordinem recitari. cccxxiv.

Ubi contendunt contra recitata proſequi Donatiſtæ. cccxxv.

Ubi à Catholicis dicitur adhuc ſupereſſe quod debeat recitari, ſiquidem non ſit lecta ſententia Miltiadis cccxxvi.

Proſecutio Donatiſtarũ quâ ſe dicunt ideò de exiliis ad judiciũ remeaſſe, quia eis cognitor juraverat per edictum. cccxxvii.

Reſponſio Catholicorum non fuiſſe in exilium Donatiſtas. cccxxviii

Proſecutio Donatiſtarum de petitoris perſonâ, quæ peracta ſunt repetens, & dicens Cæciliani purgationem non debuiſſe recitari, qui adhuc ab ipſis non fuerat accuſatus. cccxxix.

Interlocutio, debere carthas quas Donatiſtæ offerunt recitari, ut omnibus recitatis petitoris perſona valeat deprehendi. cccxxx.

Ubi contendunt Catholici recitationem cartharum ſuarum interrumpi penitùs non debere, ſed omnia per ordinem eſſe recitanda. cccxxxi.

Ubi Donatiſtæ reſpondent, recitationem de Cæciliano catholico non potuiſſe competere. cccxxxii.

Interlocutio ubi contendentibus de continuandâ recitatione Catholicis, jubet cccxxxiii.

Cognitor illa potiùs recitari quæ offerunt Donatiſtæ.

cccxxxiv. Proſecutio Donatiſtarum initium referens cauſæ, quid Menſurius Carthaginenſis Eccleſiæ Epiſcopus unitatis tempore perſecutio effecerit, undè extitit cauſa diſſidii.

cccxxxv Interlocutio probatiooem exigens ſi Menſurio crimen traditionis impingitur.

cccxxxvi. Proſecutio Catholicorum, quâ ſalvâ Eccleſiæ cauſâ, traditiooem in Menſurio probari deſiderant.

cccxxxvii. Ubi à Donatiſtis familiaris epiſtola recitatur à Menſurio ad Secundum Epiſcopum deſtinata, quâ quid circa ſe actum ſit tempore perſecutionis inſinuat.

cccxxxviii Proſecutio Catholicorum, quâ volunt eſſe teſtatum, familiares epiſtolas recitari quarum fides habeatur incerta.

cccxxxix. Item alia familiaris epiſtola recitatur Secundi ad Menſurium reſcribentis.

cccxl. Ubi Catholici poſtulant exprimi, qui fnerit hic Secundus.

cccxli. Ubi qui Secundus fuerit exprimunt Donatiſtæ.

cccxlii. Recitatio ſupradicti reſcripti, quâ viciſſim quid circa ſe in Numidiâ geſtum ſit eo tempore Menſurio Secundus inſinuat.

cccxliii. Interlocutio præcipiens ut recitatis epiſtolis ſuis, patienter audiant Donatiſtæ quæ legi à Catholicis cœperant.

cccxliv. Proſecutio Donatiſtarum quæ ſupereſſe ſibi dicit quod de Cæciliano legeodnm eſt.

cccxlv. Interlocutio etiam de Cæciliano, quod ſupereſt præcipiens recitari.

cccxlvi. Proſecutio Catholicorum qnæ patienter ſe habere aſſerit ut legatur.

cccxlvii Ubi offerunt Donatiſtæ conditum à patribus ſuis de Cæciliani damnatione decretum, & hoc jubente judice recitatur.

cccxlviii Recitatione concluſâ interloquitur judex, ut ſi qnid eſt adhuc quod de Cæciliano recitari debeat intimetur.

cccxlix. Proſecutio Donatiſtarum, de cæteris quoque perſoois ſe habere documenta promittens.

cccl. Interlocutio ut quæ à Catholicis oblata fuerant perlegantur.

cccli. Proſecutio Catholicorum teſtatum faciens & adversùm Menſurium nihil publicis actum eſſe judiciis, & Cæcilianum abſentem ab his eſſe damnatum in conſilio ſioe conſule & die, qui ſibi invicem confeſſâ traditionis crimina io alio ioveniuntur ignoviſſe concilio.

Interlocutio hoc ipſum exigens recitari. ccclii.

Ubi principio concilii recitato, interrumpunt Donatiſtæ, negantes conſulem & diem Eccleſiaſticis adjici ſolere decretis. cccliii.

Catholicorum ad iſta reſpooſio. cccliv.

Interlocutio ſimilis præcedenti. ccclv.

Ubi exigunt Catholici oportere diſquiri, utrùm Donatus, cujus modò vocabulum recitatum eſt, inter Cæciliani fuerit damnatores. ccclvi.

Interlocutio quærens iſta diſquiri, & ita nomina ſingulorum. ccclvii.

Ubi Donatiſtæ teſtantur ſe præbuiſſe patientiam, vicem peteotes, cùm cœperint reſpondere. ccclviii.

Ioterlocutio ſecundùm volontatem Donatiſtarum exigens de Catholicis patientiæ profeſſionem. ccclix.

Ubi de præbendâ patieotiâ Catholici profitentur. ccclx.

Ubi lectâ codicis parte totum legi flagitant Donatiſtæ. ccclxi.

Catholicorum ad iſta reſponſio. ccclxii.

Proſecutio Catholicorum ideò aſſerens ſe legiſſe quæ lecta ſunt, ut Cæciliani poſſit valere purgatio. ccclxiii.

Interlocutio adversùs illa quæ à Catholicis recitata ſunt, Donatiſtas admonens reſpoodere, ut cætera quæ interrupta ſunt recitentur. ccclxiv.

Proſecutio Donatiſtarum aſſerens quòd decretum ſine Conſulis adſcriptione protulerint ex conſuetudine ſe feciſſe majorum. ccclxv.

Interlocutio qnæ dicit, ex hoc ne Catholicos feciſſe aliquam quæſtionem. ccclxvi.

Proſecutio Catholicorum ideò hæc agere Donatiſtas ut tempora contrahantur. ccclxvii.

Ubi Donatiſtæ dicunt, *ſi de ſententiis dictis nemo dubitat, Cæcilianus jure damnatus eſt.* ccclxviii.

Proſecutio Catholicorum aſſerens poſſe monſtrari quid de Cæciliano ſit geſtum, ſi quæ interrupta fuerint, recitentur. ccclxix.

Ubi exigunt à Catholicis Donatiſtæ, utrùm illud verum eſſe concilium, quo Cæcilianus damnatus eſt, fateantur. ccclxx.

Catholicorum reſponſio, & ſi verum ſit illud concilium, Cæciliano abſenti præjndicare non poſſe: quomodò Maximianiſtarum concilium damnantium

Primianum præjudicium non attulit Primiano.

ccclxxii. Donatiſtarum proſecutio, nec cauſam cauſæ, nec perſonam præjudicare perſonæ.

ccclxxiii Interlocutio de Cæciliano qui à ſeptuaginta damnatus eſt, reſpondere Catholicos oportere.

ccclxxiv Proſecutio Catholicorum, indè ſe mentionem de Primiani damnatione feciſſe, quia evangelica regula eſt, adverſarios de ſuis operibus arguendos.

ccclxxv. Proſecutio Donatiſtarum à primordio repetens, quid Cæcilianus admiſerit, & promittens ex Optati epiſcopi Catholici ſcriptis poſſe monſtrari Cæcilianum fuiſſe confeſſum quia à traditoribus fuerit ordinatus.

ccclxxvi Proſecutio Catholicorum ut quæ interrupta fuerant recitentur, & ubi dicunt, ipſos illius temporis Donatiſtas de ſuo judicaſſe concilio, qui Cæcilianum quem damnaverant accuſare apud Conſtantinum principem voluerunt.

ccclxxvii. Interlocutio quâ requiritur, utrùm poſt hoc concilium accuſationis Cæciliani ad principem Donatiſtæ tranſmiſerint.

ccclxxviii Ubi quærunt Donatiſtæ utrùm Cæcilianus ab illo Epiſcoporum judicio appellaverit.

ccclxxix Catholicorum proſecutio quâ deſtruitur Donatiſtarum utroque modo concilium, ſive antè factum eſt quàm ad Imperatorem Cæciliani crimina mitterentur, ſive poſteà congregatum eſt.

ccclxxx. Interlocutio quæ à Donatiſtis exigit reſponderi, utrùm antè accuſationem Cæciliani, an poſteà illud fuerit celebratum.

ccclxxxi Donatiſtarum ad iſta reſponſio.

ccclxxxii. Catholicorum proſecutio, quâ poſtulant ea quæ acta ſunt poſteà recitari, ut Cæcilianus abſolutus, & accuſatores ejus doceantur fuiſſe damnati.

ccclxxxiii Proſecutio Donatiſtarum, quâ volunt lectione monſtrare conſuetudinis eſſe majorum quòd eccleſiaſtico judicio Conſul non ſit adſcriptus.

ccclxxxiv Ubi Catholici dicunt ad cauſam non pertinere quod volunt legere Donatiſtæ.

ccclxxxv. Interlocutio quæ Catholicos percontatur, utrùm illud decretum, quod ſine conſule eſt, falſum eſſe non exiſtiment.

ccclxxxvi Catholicorum ad iſta reſponſio.

ccclxxxvii Interlocutio jubens ut quæ interrupta primitùs fuerant, recitentur.

ccclxxxviii Ubi Donatiſtæ illud concilium quo Cæciliani damnatores invicem ſua crimina donaverunt, ideò arguunt falſitatis, quia huic contra Eccleſiaſticum & Apoſtolicum morem, Conſul adjectus eſt.

Proſecutio Catholicorum poſtulans ut ccclxxxix ſuperfluis amputatis, ea geſta recitentur quibus abſolutus Cæcilianus poſſit oſtendi.

Ubi contendunt Donatiſtæ Eccleſiaſticis cccxc. conciliis adſcribi conſulem non ſolere, & hoc flagitant ex ſcriptis dominicis approbare.

Ubi poſtulant Catholici purgationis Cæ- cccxci; ciliani geſta debere recitari.

Proſecutio Donatiſtarum Catholicos co- cccxcii. gens decreti illius ſubire jacturam, quod adversùs damnatores Cæciliani recitaverunt.

Interlocutio ubi dicit, ex duobus decre- cccxciii tis illud potiùs poſſe mutare, cui nomen Conſulis deeſt: & præcipiens, ut quæ interrupta fuerant, perlegantur.

Proſecutio Catholicorum aſſerens necil- cccxciv; lius ſe decreti cauſationem aliquam facere, nec tamen alterius decreti ſe pati debere jacturam.

Donatiſtarum ad iſta reſponſio. cccxcv.

Interlocutio, ex majore diligentiâ Con- cccxcvi, ſulis adjecti, fidem non perire decreto.

Donatiſtarum ad iſta contentio. cccxcvii

Proſecutio Catholicorum, Cæciliani pur- cccxcviii. gationem debere in judicio recitari.

Ubi Donatiſtæ dicunt, non valere Catho- cccxcix. licos ſolvere quod objectum eſt.

Catholicorum ad iſta reſponſio, cur in cccc; Apoſtolicis conciliis non ſit dies adjectus & Conſul: & quod in propheticis libris inveniantur ſingula tempora ſuis ſignificationibus fuiſſe teſtata.

Interlocutio præcipiens geſta quæ inter- ccccı; rupta fuerant recitari.

Interlocutio quâ petentibus Donatiſtis ut ccccıı. judicet, dicit judicari de negotii parte non poſſe.

Recitatio judicii Miltiadis & aliorum ſi- ccccııı; militer ſacerdotum, quâ Cæcilianus oſtenditur abſolutus.

Proſecutio Donatiſtarum ubi ſecundùm ſuperiora contendunt, ut Catholicos cogat decreti, quod adversùs Cæci- ccccıv, liani damnatores protulerunt, ſubire jacturam.

Interlocutio quæ à Donatiſtis exigit, u- ccccv; trùm habeant aliquid proferendum contra recitatum judicium Miltiadis.

Item interlocutio quæ Donatiſtas aliud ccccvı,

agentes admonet, ut ad quæſita reſpondeant.

ccccvii. Catholicorum reſponſio contra illud quòd à Donatiſtis decreti à ſe prolati jacturam facere compellantur.

ccccviii Ubi Donatiſtæ contendunt, illud decretum adversùs damnatores Cæciliani à Catholicis recitatum ideò nullâ veritate fulciri, quia perſecutionis tempore non poſſit concilium congregari.

ccccix. Catholicorum ſimilis ad iſta reſponſio, perſecutionis tempore fieri potuiſſe concilium: & hoc legalibus teſtimoniis edocetur.

ccccx. Proſecutio Donatiſtarum ſimilis præcedenti.

ccccxi. Catholicorum ad iſta reſponſio, potuiſſe concilium perſecutionis tempore celebrari, ſi illo tempore, quamvis furtim, tamen etiam populus potuit congregari.

ccccxii. Proſecutio Donatiſtarum, nunquàm perſecutionem paſſos eſſe Catholicos, qui quanta vis ſit perſecutionis ignorant.

ccccxiii Catholicorum ad iſta reſponſio, quæ interrogat Donatiſtas utrùm negent collectas Chriſtianorum perſecutionis fieri ſolere temporibus.

ccccxiv. Interlocutio quæ definit à Catholicis hoc probandum, utrùm noverint perſecutionis tempore concilium celebratum.

ccccxv. Catholicorum reſponſio, Apoſtolos inter perſecutiones Judæorum primum feciſſe concilium.

ccccxvi. Donatiſtarum ad iſta contentio.

ccccxvii Interlocutio à Catholicis exigens hoc doceri.

ccccxviii Ubi Catholici de actibus Apoſtolorum recitant lectionem quâ probare velint quod ab ipſis concilium requiſitum eſt.

ccccxix. Interlocutio quæ deſignat recitatam à Catholicis lectionem quod quæſitum eſt non probaſſe.

ccccxx. Proſecutio Catholicorum aſſerens perſecutionis tempore ab Epiſcopis colligi potuiſſe concilium, ſiquidem tunc etiam plebes congregatæ reperiuntur, unde martyres facti ſunt.

ccccxxi. Interlocutio id exigens comprobari, & ubi exceptores alii ſubrogantur.

ccccxxii Proſecutio Catholicorum quæ interrogari deſiderat Donatiſtas, utrùm nulla habeant Martyrum geſta perſecutionis tempore in collectis ſe fuiſſe fatentium.

Interlocutio ad interrogata reſpondere commonens Donatiſtas. ccccxxiii

Donatiſtarum ad quæſita reſponſio, quâ dicunt, nullam domum Epiſcoporum capere potuiſſe concilium. ccccxxiv.

Ubi reſpondent Catholici, duodecim Epiſcopis qui in concilio tunc fuerunt, domum ſufficere potuiſſe. ccccxxv.

Interlocutio quæ requirit quantus in illo concilio numerus Epiſcoporum fuerit. ccccxxvi.

Catholicorum proſecutio ſimilis præcedenti. ccccxxvii

Interlocutio Catholicorum dicta confirmans. ccccxxviii

Ubi Catholici interrogant Donatiſtas, utrùm tempore perſecutionis negent fieri ſolere collectas. ccccxxix.

Donatiſtarum proſecutio quæ dicit hoc decretum quod à duodecim Epiſcopis actum Catholici protulerunt, vel hinc falſum eſſe, quòd illis non eſt temporibus factum, vel quòd Imperatore in propinquis regionibus poſito nemo illic auderet congregare concilium. ccccxxx.

Ubi Catholici dicunt, parvum Epiſcoporum numerum facilè tunc colligi potuiſſe. ccccxxxi.

Donatiſtarum ad iſta reſponſio. ccccxxxii

Ubi Catholici conteſtantur non permitti ſuos exire quos ad geſta miſerant perferenda de Martyribus in collecta ſe fuiſſe fatentibus. ccccxxxiii

Ubi ultrò geſta Martyrum Donatiſtæ offerunt recitanda. ccccxxxiv

Interlocutio præcipiens eadem recitari. ccccxxxv.

Ubi recitatio de geſtis Conſule & die flagitant Donatiſtæ, ut etiam decreti Conſul & dies cum eorumdem geſtorum Conſule vel die conferantur. ccccxxxvi

Interlocutio quæ inter decreti geſtorúmque tempora quantum interſit, inquirit. ccccxxxvii

Ubi aliter de intervallo temporis pronuntiantibus Catholicis, quantùm interfuerit ſcriba reſpondet. * ccccxxxviii

Ubi id de quo temporis intervallo aliter à Catholicis renuntiatum fuerat, tolli de tabulis prohibent Donatiſtæ. ccccxxxix

Ubi hoc ipſum Catholici excuſant, & remanere patiuntur in tabulis. ccccxl.

* *In Mſ.* pronuntiantium Catholicis quantùm interfuerit ſcripta reſpondeat : *nullo ſenſu, rectè emendatum à Baluzio ex Aug. in Brevic. Coll. diei* 3. *l.* 17.

Concilium

cccclxl. Ubi de hoc falſi notant Catholicos Donatiſtæ.

cccclxlii Catholicorum reſponſio, quâ aſſerunt falſum illud dici non poſſe decretum, niſi probaverint Donatiſtæ perſecutionis tempore collectas fieri non ſolere.

cccclxliii Proſecutio Donatiſtarum, non potuiſſe concilium eo tempore congregari, quo Martyres in eculeo dependebant.

cccclxliv Interlocutio Catholicorum repetens ad iſta reſponſum.

cccclxlv. Ubi Catholici reſpondent etiam tempore perſecutionis tantam fuiſſe Chriſtianorum diligentiam, ut in carceribus baptizati Martyres fecerint collectas plebis, factas ex geſtorum poſſe recitatione clareſcere.

cccclxlvi Interlocutio, geſta præcipiens recitari.

cccclxlvii. Ubi Donatiſtæ dicunt, hæc ipſa ſe geſta nuper obtuliſſe recitanda quæ nunc à Catholicis proferuntur.

cccclxlviii Item recitatio geſtorum quibus paſſiones Martyrum continentur.

cccclxlix. Item offerunt alia Martyrum geſta Catholici, undè collectæ plebis tunc factæ doceantur, & recitantur.

ccccl. Interlocutio quæ definit ex recitatione geſtorum collectas plebis perſecutionis tempore celebratas.

ccccli. Proſecutio Donatiſtarum, quâ contendunt Catholicos decreti iſtius facere debere jacturam, quia non potuit tunc epiſcopale concilium congregari.

cccclii. Interlocutio quæ definit, duodecim Epiſcopos in unam domum tunc colligi potuiſſe, quandò collectæ plebis publicè fieri potuerunt.

ccccliii. Proſecutio Donatiſtarum, quâ adhuc de decreti falſitate contendunt, & ipſius decreti ſententias & verba diſcutiunt, & Cæcilianum contra damnatores ſuos illo ſe decreto dicunt defendere potuiſſe, ſi conſtaret tunc factum hoc fuiſſe decretum.

ccccliv. Interlocutio contra Donatiſtarum proſecutionem, quæ dicit duodecim Epiſcopos & congregari tunc & latere facilè potuiſſe, Cæcilianum autem non illo duodecim Epiſcoporum decreto, ſed Miltiadis potiùs abſolutum eſſe judicio.

cccclv. Ubi iterùm Donatiſtæ Catholicos cogunt jacturam ipſius ſubire decreti.

cccclvi. Ubi alia documenta imperatorii judicati ſuper abſolutione Cæciliani volunt offerre Catholici.

Interlocutio id ipſum præcipiens recitari. cccclvii.

Ubi exigunt à judice Donatiſtæ, ut de decreti illius falſitate pronuntiet. cccclviii

Interlocutio, claruiſſe de geſtis fieri tunc potuiſſe concilium. cccclix.

Proſecutio Catholicorum, quâ tacentibus Donatiſtis judicatum Conſtantini ſuper abſolutione Cæciliani offerunt recitandum. cccclx.

Proſecutio Donatiſtarum, quâ contendunt fieri tunc non potuiſſe concilium, & debere Catholicos ejuſdem decreti diſpendium ſuſtinere. cccclx[i]

Interlocutio tunc de iſto decreto enixiùs inquirendum fuiſſe, ſi in hoc Cæciliani abſolutio teneretur, nunc Donatiſtas contra judicium Miltiadis, aliud oportere vel dicere, vel proferre, quo Cæciliani abſolutio deſtruatur. cccclxii.

Proſecutio Donatiſtarum, quâ promittunt reſponſuros ſe eſſe contra judicium Miltiadis: fidem tamen illius inquirendum eſſe decreti. cccclxiii

Interlocutio exigens intimari aliqoid contra judicium Miltiadis, & judicans in perſecutione fieri potuiſſe concilium. cccclxiv

Catholicorum proſecutio neceſſariam fuiſſe cauſam cur tunc congregarentur Epiſcopi. cccclxv.

Interlocutio exigens contra Cæciliani abſolutionem à Donatiſtis aliquid reſponderi. cccclxvi

Proſecutio Donatiſtarum, quamvis collectæ tunc factæ ſint plebis, tamen Epiſcoporum contrahi tunc non potuiſſe concilium. cccclxvii,

Interlocutio exigens Donatiſtas legere aliquid contra judicium Miltiadis. cccclxviii

Proſecutio Donatiſtarum, non potuiſſe Epiſcopos ſuos in eo crimine alterum condemnare, ſi eo ipſi tenerentur obnoxii. cccclxix.

Catholicorum de ſcripturis dominicis ad iſta reſponſio. cccclxx.

Interlocutio exigens ut contra abſolutionem Cæciliani quid proferatur. cccclxxi.

Proſecutio Donatiſtarum, Cæcilianum in Africâ ubi damnatus fuerat, debuiſſe purgari: Miltiadis autem pro eo ſententiam non valere, quia ſimili etiam crimine tenebatur. cccclxxii.

Proſecutio Catholicorum exigens hoc probari quod de crimine Miltiadis dixerant Donatiſtæ. cccclxxiii

Interlocutio approbari præcipiens quod intenditur Miltiadi. cccclxxiv.

cccclxxv. Proſecutio Donatiſtarum, quâ de Miltiadis nomine quid ſit actum, probaturos ſe geſtorum recitatione promittunt.

cccclxxvi Ubi Catholici petunt de nomine Miltiadis res judicatas debere proferri.

cccclxxvii. Ubi Donatiſtæ dicunt ſe ſcriptis Optati Catholici Epiſcopi monſtraturos Cæcilianum Brixiæ fuiſſe damnatum.

cccclxxviii Interlocutio, Optati teſtimonio nunc amoto, illud potiùs quod ſuper nomine Miltiadis Donatiſtæ promiſerant proferendum.

cccclxxix. Ubi Donatiſtæ Optati volunt teſtimonium recitari.

cccclxxx. Interlocutio quæ promittit Optati teſtimonium recitandum, ſi primum quod contra Miltiadem promiſſum fuerat recitetur.

cccclxxxi. Proſecutio Catholicorum, contra eminentes Epiſcoporum ſententias unius Optati teſtimonium ſuſcipi non debere.

cccclxxxii Donatiſtarum proſecutio, nimiùm verum eſſe quod contra Catholicos Optatus Catholicus dixit.

cccclxxxiii Catholicorum proſecutio, Optati ſcripta pro ſcripturis canonicis non haberi.

cccclxxxiv. Proſecutio, quâ exigunt Donatiſtæ ut aut damnent Catholici Optatum, aut patiantur ejus teſtimonium recitari quo Cæcilianum Brixiæ dici fuiſſe damnatum: & quâ admonent judicem, ut promiſſam teneat æquitatem.

cccclxxxv. Interlocutio ſimilis præcedenti.

cccclxxxvi. Catholicorum proſecutio, contra Miltiadem debere Donatiſtas proferre aliquod judicatum.

cccclxxxvii Interlocutio ſimilis præcedenti.

cccclxxxviii. Ubi dicunt Donatiſtæ non eſſe prolixum quod de Optato deſiderant recitari.

cccclxxxix. Interlocutio, ordinem ſervandum eſſe definiens, ut primò contra Miltiadem aliquid, poſteà de Optato quantùm voluerint, recitetur.

ccccxc. Ubi geſta in urbe habita offerunt Donatiſtæ.

ccccxci. Ubi geſta eadem recitantur quibus in urbe Româ à nonnullis aliis & à quodam Stratone rerum Eccleſiaſticarum traditio perpetrata eſt.

ccccxcii. Interlocutio in tam prolixis geſtis nihil dictum de nomine Miltiadis.

ccccxciii. Ubi dicunt Donatiſtæ adhuc ſe non finiſſe totum quod promiſerant recitare.

ccccxciv. Catholicorum proſecutio quâ prolixis geſtis ſe patientiam præbuiſſe teſtantur, & nihil ex iiſdem adversùm Miltiadem eſſe prolatum undè ſe debere de abſolutione Cæciliani ; etiam Conſtantini principis legere judicatum.

Proſecutio Donatiſtarum, quâ teſtantur traditionem ſe geſtis prioribus recitaſſe, & adhuc ſe habere quod legant. ccccxcv.

Interlocutio, alia circa Miltiadis perſonam recitari geſta permittens, & Catholicis ſervans, ut recitent poſteà ſi quid velint. ccccxcvi.

Hic Catholici volunt eſſe teſtatum, quòd non expreſſerint Donatiſtæ, ubi ſuperiora geſta confecta ſint. ccccxcvii

Interlocutio confirmans quod à Catholicis dictum eſt. ccccxcviii

Item à Donatiſtis geſta alia recitantur, quibus poſt redditam agendi licentiam Chriſtianis, res Eccleſiæ quæ traditæ fuerant, recuperantur à Stratone & cæteris quos ad id negotium Miltiades Epiſcopus deſtinarat. ccccxcix.

Interlocutio, quòd etiam ſecunda geſta nihil de reatu contineant Miltiadis. D.

Ubi aſſerunt Donatiſtæ eum Stratonem quaſi diaconum à Miltiade directum ad res Eccleſiæ repetendas, qui invenitur antè tradidiſſe. DI.

Interlocutio poſtulans id doceri. DII.

Ubi recitatur ex primis geſtis Stratonis nomen. DIII.

Interlocutio poſtulans evidenter oſtendi, utrùm Straton in primis geſtis diaconus fuerit nominatus. DIV.

Ubi Donatiſtæ ex hoc illud interpretari volunt ibi diaconum ſignificatum quòd iiſdem geſtis hortator ſuperſtitionis fuerit nominatus. DV.

Ubi Catholici ex Donatiſtarum proſecutione colligunt, fieri potuiſſe ut alter fuerit Straton ſuperſtitionis hortator. DVI.

Donatiſtarum contra iſta contentio DVII.

Interlocutio quâ dicitur utraque geſta iiſdem temporibus facta, & debuiſſe Stratonem eodem hortatoris nomine utrobique ſignari. DVIII.

Item interlocutio quæ requirit apertum crimen & manifeſtam damnationem Miltiadis eſſe promendam. DIX.

Proſecutio Donatiſtarum, eundem Stratonem eſſe qui primò tradidit, poſteà res ſuſcepit Eccleſiæ; nec obeſſe veritati, quòd ibi hortator ſuperſtitionis eſt dictus, quia gentiles diabolum dicere noluerunt: tunc de Miltiade oportere judicari Stratonis conſortio maculato. DX.

Interlocutio, probari oportere quòd idem Straton etiam tunc à Miltiade directus ſit, quando dicitur tradidiſſe. DXI.

DXII. Donatiſtarum proſecutio, ideò ibi non teneri vocabulum Miltiadis quòd adhuc Epiſcopus non fuiſſet: hunc autem Miltiadem fuiſſe pollutum, quòd traditorem Stratonem in numero habuit diaconorum.

DXIII. Interlocutio pronuntians, partes agere debere quæ competunt.

DXIV. Proſecutio Catholicorum, duo Stratones tunc eſſe potuiſſe, nec abhorrere à conſuetudine, ut duo uno nomine cenſeantur, Miltiadem verò reum eſſe non poſſe, niſi traditionem Stratonis ſciſſe doceatur.

DXV. Interlocutio, inter Epiſcopos nihil ſuſpicionibus actitandum, & debere Conſtantini judicium recitari.

DXVI. Recitatio judicii Conſtantini, quo apud ſe quoque Cæcilianum fuiſſe purgatum poſt Arelatenſe concilium, ſignificat Imperator.

DXVII. Interlocutio quæ admonet Donatiſtas, utrùm contra hæc habeant aliquid recitandum.

DXVIII. Ubi dicunt iterùm Donatiſtæ Miltiadem Stratonis ſocietate pollutum.

DXIX. Interlocutio ſimilis præcedenti.

DXX. Ubi dicunt Donatiſtæ, falſum eſſe judicium Conſtantini auribus intimatum.

DXXI. Interlocutio, quòd inter partes ſententiam tulerit Imperator.

DXXII. Ubi hoc legi deſiderant Donatiſtæ.

DXXIII. Interlocutio, hoc ipſum ſignificans, & ex reſcripto principis ſuperiùs recitato.

DXXIV. Ubi Donatiſtæ volunt eſſe teſtatum in reſcripto principis nec diem eſſe nec Conſulem.

DXXV. Ubi reſpondent Catholici, & lectum eſſe ex reſcripto diem, & iterùm offerunt ut legatur.

DXXVI. Proſecutio Donatiſtarum, lecto die non eſſe Conſulem lectum.

DXXVII. Catholicorum ad iſta reſponſio, & ut ſi de reſcripto dubitatur, archivorum inſpiciatur authoritas.

DXXVIII. Interlocutio, imperiale reſcriptum cui deſit Conſul & dies, in dubium revocari non poſſe.

DXXIX. Ubi Donatiſtæ queruntur Epiſcopale decretum ſuperiùs à Catholicis cum Conſule eſſe prolatum, & nunc Imperatoris epiſtolam ſine Conſule recitari.

DXXX. Ubi Catholici provocant Donatiſtas, ut dicant falſam eſſe Imperatoris epiſtolam.

DXXXI. Ubi poſtulant Donatiſtæ, ut quod ſibi ſervatum fuerat, de Optato proferant lectionem.

Interlocutio, debere reſpondere primitùs Donatiſtis, utrùm falſa ſit Imperatoris epiſtola, & ità demùm recitari de Optato quod velint. DXXXII.

Ubi aſſerunt Donatiſtæ Cæciliano nihil prodeſſe reſcriptum, quia invenitur poſteà condemnatus: & hoc volunt recitatâ Optati lectione conſtare. DXXXIII.

Ubi Catholici conteſtantur, quòd ſibi non obſit error Optati; legi tamen patiuntur Optatum. DXXXIV.

Ubi poſteà Conſul invenitur imperiali epiſtolæ. DXXXV.

Ubi de Optato lectio recitatur. DXXXVI.

Non inventâ in Optato damnatione Cæciliani, ſed retentione apud Brixiam temperantiùs ab Optato eſſe dictum aſſerunt Donatiſtæ. DXXXVII.

Interlocutio, debere Donatiſtas qui hoc Optatum temperantiùs poſuiſſe dixerunt, evidentiùs approbare Cæcilianum ab Imperatore fuiſſe damnatum. DXXXVIII.

Proſecutio Donatiſtarum, quâ dicunt alium Caſæ non fuiſſe donatum. DXXXIX.

Catholicorum ad iſta reſponſio, quòd in actis Miltiadis Donatus Caſenſis evidenter expreſſus ſit. DXL.

Ubi Petilianus Epiſcopus partis Donati impedimento raucedinis agere ſe non poſſe teſtatur. DXLI.

Ubi Catholici teſtantur, ideò ſe Petilianum excuſationi ſubtrahere voluiſſe, quòd ei Donatus Caſenſis ex geſtis evidenter oſtenſus eſt. DXLII.

Interlocutio, cùm ſepteni adſtent, de nnius defectu querelam eſſe poſſe. DXLIII.

Proſecutio Donatiſtarum, quâ principi Conſtantino libellum aſſerunt proprios dediſſe majores, & eo principem moti agendi eis dediſſe licentiam, & ibi Felicis Aptugnitani Epiſcopi qui Cæciliani fuerat ordinator, cauſa narratur. DXLIV.

Interlocutio exigens ut quod competit Donatiſtis, documentorum prolatione monſtretur. DXLV.

Libelli recitatio quem Conſtantino imperatori dederunt illo tempore Donatiſtæ. DXLVI.

Proſecutio Catholicorum, quâ aſſerunt pro ſe facere libellum quem recitaverunt Donatiſtæ. DXLVII.

Interlocutio Catholicorum dicta confirmans, & reſcriptum Conſtantini præcipiens recitari. DXLVIII.

Ubi recitatur epiſtola Conſtantini ad Vicarium Verinum deſtinata, quâ libertatem agendi tribuit Donatiſtis. DXLIX.

dl. Proſecutio Catholicorum quæ dicit pro ſe magis epiſtolam facere Conſtantini, quia non de Cæciliano aliquid judicatum eſt, ſed furori ſuo ipſi permiſſi ſunt.

dli. Interlocutio Catholicorum dicta confirmans.

dlii. Ubi Donatiſtæ petunt nt judex de permiſſâ ſibi à Conſtantino arbitrii libertate pronuntiet.

dliii. Interlocutio pronuntians quod petitum eſt, & adſerens principem Honorium de abſolutione Cæciliani hodie præcepiſſe diſquiri.

dliv. Proſecutio Donatiſtarum quá interpretantur ideò non videri Cæcilianum fuiſſe purgatum, quia retractata cauſa Felicis ordinatoris ejuſdem, Ingentius quidam ad comitatum præceptus eſt deſtinari, & nihil actum ab Ingentio reperitur quo Felix abſolutus eſſe noſcatur.

dlv. Proſecutio Catholicorum quâ promittunt ſe Æliani Proconſulis recitatâ relatione monſtrare, quid ſuper Felicis abſolutione fuerit actitatum.

dlvi. Ubi Donatiſtæ contendunt Conſtantini potiùs litteras recitandas, quibus juſſus eſt Ingentius ad palatium deſtinari.

dlvii. Interlocutio quæ hoc potiùs præcipit recitari.

dlviii. Ubi hæ ipſæ litteræ recitantur.

dlix. Proſecutio Catholicorum, ubi dicunt relationem Æliani Proconſulis recitandam, quâ Felix oſtenditur abſolutus.

dlx. Recitatio relationis ejuſdem.

dlxi. Interlocutio quæ depoſcit, ut ad pleniorem fidem etiam geſta ipſa quibus Felix purgatus eſt, recitentur.

dlxii. Ubi Donatiſtæ contendunt illud potiùs recitandum, ſi aut directus eſt, aut aliquid apud Imperatorem egit Ingentius.

dlxiii. Proſecutio Catholicorum, acta potiùs recitari oportere, ut quemadmodùm Cæcilianum conſtitit abſolutum, ità & Felix purgatus fuiſſe monſtretur.

dlxiv. Interlocutio geſta præcipiens recitari.

dlxv. Geſtorum recitatio pro Felice qui Cæciliani fuerat ordinator.

dlxvi. Interlocutio exigens ut quod partibus competit, intimetur.

dlxvii. Proſecutio Donatiſtarum contra geſta pro Felice prolata.

dlxviii. Interlocutio, geſta, quæ roboravit antiquitas, nonniſi aliorum prolatione geſtorum poſſe reſcindi.

Proſecutio Catholicorum, ſufficere cauſæ quod ab ipſis eſt recitatum, & ſi Cæciliani purgationem Ingentii perſona reſcindit, Donatiſtas hoc potiùs debere monſtrare. dlxix.

Interlocutio quæ iſtud exigit recitari. dlxx.

Donatiſtarum proſecutio quâ dicunt, præſentem Felicem debuiſſe purgari, & quâ requirunt, utrùm aliquid apud Imperatorem Ingentius pro Felice reſponderit. dlxxi.

Proſecutio Catholicorum quà dicunt, quoniam omnia per ordinem recitata ſunt, debere cognitorem, ſummotis tergiverſationibus, ferre ſententiam. dlxxii.

Interlocutio exigens ut contra geſta, quibus abſolutus eſt Felix, aliquid recitetur. dlxxiii.

Proſecutio Catholicorum, majoris eſſe innocentiæ documentum quòd abſens purgatus eſt Felix. dlxxiv.

Proſecutio Donatiſtarum, quá omnes totius negotii recapitulantur articulis ſuperiorum proſecutionum diverſi tractati. dlxxv.

Interlocutio abſoluta & conſumpta repeti non debere, quâ rursùs exigitur ut contra Felicis abſolutionem aliquid recitetur. dlxxvi.

Proſecutio Catholicorum poſtulans, nt quoniam diſcuſſis omnibus, ſuperflua repe runtur, jam ſententia proferatur. dlxxvii.

Interlocutio contra Felicis abſolutionem aliquid recitandum. dlxxviii.

Proſecutio Donatiſtarum debere judicem de his quæ prolata ſunt judicare. dlxxix.

Proſecutio Catholicorum [quâ poſtulant] ut etiam cætera recitentur. dlxxx.

Interlocutio, omnia debere recitari, nt de omnibus judicetur. dlxxxi.

Proſecutio Donatiſtarum ſimilis præcedenti. dlxxxii.

Interlocutio ſimilis præcedenti. dlxxxiii.

Proſecutio Donatiſtarum, pro arbitrio partis adverſæ falſatum eſſe & deſtructum quidquid à ſuâ parte prolatum eſt. dlxxxiv.

Interlocutio, ſi nihil ſupereſt quod legatur, debere partes exire, nt ſcribi poſſit plena ſententia. dlxxxv.

Interlocutio convocans partes ut ſententia recitetur. dlxxxvi.

Sententia recitata quæ totum complexa negotium, quid obſervari oporteat, pro Catholicâ unitate decernit. dlxxxvii.

Expliciunt Capitula tertiæ Cognitionis.

INCIPIUNT

INCIPIUNT GESTA

Anno 411

Primæ Cognitionis.

GESTA Collat. diei I.

I. POST *Conſulatum Varanis V.C. Kal. Jun. Carthagine in Secretario*[1] *Thermarum Gargilianarum*[2], *præſentibus Sebaſtiano, Maximiano & Petro viris devotiſſimis Protectoribus domeſticis, adſtantibus Urſo, Petronio & Liboſo Ducenariis, Bonifacio & Evaſio apparitoribus illuſtrium atque eminentium poteſtatum, Fileto apparitore illuſtris comitivæ ſedis*[3], *Exitioſo adjutore corniculari, Poſſidio, Quodvultdeo & Colonico adjutoribus commentariorum Officii* D.N. V.C. *& ſpectabilis Proconſulis Navigio adjutore numerorum Officii* D.N.V.C. *& ſpectabilis Vicarii, Nampio ſcribà Officii* V.C. *Legati almæ Carthaginis, Rufiniano ſcribà* V.C. *curatoris celſæ Carthaginis, excipientibus etiam Hilaro & Prætextato exceptoribus* D.N.V.C. *& ſpectabilis Proconſulis, Fabio exceptore* D.N.V.C. *& ſpectabilis vicarii & Romulo exceptore* V.C. *Legati almæ Carthaginis, excipientibus quoque Januario & Vitale Notariis Eccleſiæ Catholicæ; Victore & Creſconio Notariis Eccleſiæ Donatiſtarum, Urſus Ducenarius illuſtrium atque eminentium poteſtatum, dixit:* DUDÙM veſtra ſublimitas[4] ſecundùm Imperiale præceptum & nos & cæteros qui tàm de ſacratiſſimo comitatu quàm etiàm de Africanis officiis ſublimitatis tuæ ſunt actibus deputati, ad ſingulas provincias deſtinavit, & edicta etiam per univerſam Africam direxit, ut tàm Catholici quàm Donatiſtæ Epiſcopi intra quartum menſem collationi cuncti adeſſe deberent: quæ tempora hodiernâ die videntur impleri: & quia præſto ſunt univerſi, de omnibus ſcilicet provinciis Africanis, id eſt, de Provinciâ Proconſulari, de Provinciâ Byzacenâ[5], de Numidiâ, de Mauritaniis, Sitifenſi & Cæſarienſi, ſed etiam & de Tripolitanâ Provinciâ, ſi præcipit nobilitas tua, adſint idem venerabiles viri, ut omnia ſuo ordine peragantur.

Flavius Marcellinus V.C. Tribunus & Notarius dixit: Adſint venerabiles viri quos præſentes eſſe ſuggeritis. *Et ingreſſis univerſis Epiſcopis partis Donati, ingreſſis etiam Aurelio, Alypio, Auguſtino, Vincentio, Fortunato, Fortunatiano & Poſſidio Epiſcopis Eccleſiæ Catholicæ, cum Novato, Florentio, Maurentio, Bonifacio, Priſco, Sereniano & Scyllacio Coëpiſcopis ſuis, Deuterio, Leone, Aſterio, & Reſtituto, æquè Epiſcopis & cuſtodibus geſtorum.* II.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Optarem quidem tantæ hujus multitudinis ſanctitatem quæ ſub uno Chriſti Dei religione cenſetur, nullâ à ſe diſſenſione ſejungi: ſed quia id quod dudùm error antiqui hoſtis immiſit, Deum certum eſt velle nunc corrigi, ne diutiùs germana religio concertatione ſuâ ſpectaculum gentibus faciat, licèt ſupra meritum meum, hoc cognoſcam eſſe judicium, ut inter eos videar judicare à quibus me potiùs decuerat judicari: III.

[1] IN SECRETARIO, id eſt, in auditorio, in prætorio ubi jus publicè dicebatur. Cyprianus Epiſcopus Carthaginenſis productus eſt *Carthagine in Secretario* coràm Paterno Proconſule, ut legitur in ejus actis. Secretarium Prætorii legitur apud Auguſtinum l. 3. contra Creſc. c. 56. Et Secretarium Proconſulis apud Evodium Uzalenſem l. 2. de miraculis S. Stephani c. 5. Locus autem ille erat ſitus in mediâ urbe Carthaginenſi, ut docet Auguſt. in l. ad Donatiſtas ſcripto poſt collationem c. 25. fuiſſe ſpatioſum, lucidum & refrigerantem ſcribitur ibid. c. 35. BALUZIUS.

[2] THERMARUM GARGILIANARUM. Harum extat deſcriptio in l. 2. vet. Epigr. Pithœi. Ex prioribus verò & ultimis litteris Epigrammatis in quo Thermæ illæ deſcribuntur, rectè collegit Sirmondus eas à Thraſamundo Vandalorum Rege fuiſſe renovatas. IDEM.

[3] SEDIS, Proconſularis.

[4] VESTRA SUBLIMITAS. Marcellinum Tribunum alloquitur.

[5] BYZACENA. In veteri exemplari legitur *Byce.* Undè Maſſonus & Pithœus fecerunt *Bucenſi*, ſed perperàm: legendum *Byzacenâ*, ut à Baluzio animadverſum eſt.

GESTA Collat. diei I.

tamen quia certum eſt, banc cauſam ſpectante Deo & Angelis teſtibus agitandam, quæ ſub fidei cæleſtis examine vel probata præmium afferat, vel læſa judicium, ut tandem præſentium diſceptationibus Epiſcoporum manifeſtiùs veritas clucéſcat, Imperialis primitùs ſanctio recitetur, ut in quem modum atque formam ſit ſuſcipienda cognitio, ab omnibus poſſit adverti, licèt eam cunctis innotuiſſe ſat clarum ſit. *Martialis Exceptor recitavit.*

XV. Imperatores Cæſares Flavius Honorius & Theodoſius pii, felices, victores, ac triumphatores ſemper Auguſti, Flavio Marcellino ſuo ſalutem. Inter imperii noſtri maximas curas, Catholicæ legis reverentia, aut prima ſemper, aut ſola eſt: neque enim aliud aut belli laboribus agimus, aut pacis conſiliis ordinamus, niſi ut verum Dei cultum orbis noſtri plebs devota cuſtodiat, ut etiam Donatiſtas vel terrore vel monitu olim implere convenerat, qui Africam, hoc eſt, regni noſtri maximam partem, & ſecularibus officiis fideliter ſervientem, vano errore & diſſenſione ſuperfluâ decolorant. Nos tamen eadem frequentiùs non piget replicare, quæ omnium retrò Principum devota in Deum definivit auctoritas, ne temporibus noſtris ſi quid fortè in injuriam legis Catholicæ fuerit generatum, juſto judicio hoc nobis poſſit imputare poſteritas. Nec ſanè latet conſcientiam noſtram ſermo cæleſtis oraculi, quem errori ſuo poſſe proficere ſæva Donatiſtarum interpretatio profitetur; qui quamvis depravatos animos ad correctionem mitiùs invitaret, aboleri eum tamen etiam antè juſſimus, ne qua ſuperſtitionibus præſtaretur occaſio. Nunc quoque excludendam ſubreptionem ſimili auctoritate cenſemus, illúdque meritò profitemur, libenter nos ea quæ ſtatuta fuerant ſubmovere, ne in divinum cultum nobis ſe quiſquam auctoribus æſtimet poſſe peccare. Et quamvis una ſit omnium & manifeſta ſententia Catholicæ legis plenam veritatem recto hominum cultu & cæleſti ſententiâ comprobatam, ſtudio pacis & gratiæ, venerabilium virorum epiſcoporum legationem libenter admiſimus; quæ congregari Donatiſtas Epiſcopos ad cœtum celeberrimæ deſiderat civitatis, ut electis etiam ſacerdotibus quos pars utraque delegerit, habitis diſputationibus ſuperſtitionem ratio manifeſta confutet. Quam rem intra quatuor menſes præcipimus explicari, ut converſos animos populorum etiam noſtra clementia, ſicut deſiderat, celeriùs poſſit cognoſcere. Quòd ſi intra præſtitutum tempus ſtudioſè Donatiſtarum Epiſcopi declinaverint convenire trim edicti vocatione contumacium tempora concludantur: quibus emenſis atque tranſactis, ſi provocati adeſſe contempſerint, cedat cum Eccleſiis populus qui doctores ſuos ſilentio cognoverit ſuperatos, & victum ſe aliquando gratuletur, ſciátque ſi non præceptis noſtris, vel Catholicæ legis veris imperiis ſerviendum. Cui quidem diſputationi principe loco te judicem volumus reſidere (quicquid etiam antè in mandatis acceperis, pleniſſimè meminiſti) omnémque vel in congregandis epiſcopis, vel evocandis, ſi adeſſe contempſerint, curam te volumus ſuſtinere, ut & ea quæ antè mandata ſunt & quæ nunc ſtatuta cognoſcis, probata poſſis implere ſolertia; id ante omnia ſervaturus, ut ea quæ circa Catholicam legem vel olim ordinavit antiquitas, vel parentum noſtrorum auctoritas religioſa conſtituit, vel noſtra ſerenitas roboravit, novellâ ſubreptione * ſubmotâ integra & inviolata cuſtodias *. Ut ſanè adminicula competentia actibus tuis deeſſe non poſſint, viros ſpectabiles Proconſulem atque Vicarium ſerenitas noſtra commonuit, ut ſi propriarum dignitatum ſtatum cupiunt retinere, ſi apparitionem ſuam extrema declinare ſupplicia, tàm ex propriis officiis, quàm ex omnium judicum apparitione, abundè neceſſarios faciant deputari. Erit jam ſollicitudinis tuæ, ſi quid ullâ cognoveris arte differri, miſſis relationibus indicare, ut negligentes puniat digna correctio. Omnia ſanè quæ vel in unum Epiſcopis congregatis diſputatio completa firmaverit, vel deſiſtentibus fortè ſtatuerit circa contumaces lata ſententia, te referre conveniet, ut quid ad confirmandam Catholicam fidem præceptio noſtra profecerit, celeriùs poſſimus agnoſcere. *Et divinâ manu.* Vale Marcelline chariſſime nobis. Data pridie Idus Octobris Ravennæ Varane V. C. Conſule *.

Aug. Brevic. Collat. diei I. c. 6.

* In cod. Theod. ſuperſtitione.

* In cod. Theod. cuſtodiri præcipimus.

* Conſulatus ex cod. Theod. adpoſitus.

V. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Recitata venerabilis lex geſtis præſentibus inſeratur, cujus definitio evidenter apparuit, undè nunc edictorum meorum per ordinem forma

Aug. Brevic. Collat. I. diei c. 2.

recitetur.

Martialis Exceptor recitavit. Quid clementiſſimus Princeps Dominus noſter Honorius pro Catholicæ fidei confirmatione decreverit, antelatorum apicum tenore monſtratur: legationem ſiquidem venerabilium Epiſcoporum libenter accipiens Africam ſuo devotam ſemper imperio vario religionum genere diutiùs inquietari decolorarique non paſſus eſt: ſtudio namque pacis & fidei tantorum diſſidia populorum ex antiquâ perſuaſione venientia veritatis voluit manifeſtatione ſedari, ut quos ſedare principalibus à ſe ſanctionibus prorogatis ac trahi ad unam fidei ſententiam non poſſe pervidit, habitâ utrarumque partium diſceptatione revocaret. Cunctos etenim tàm Catholicæ quàm Donatianæ partis Epiſcopos in unum voluit congregari, ut lectis ab utrâque parte peritioribus viris, certæ fidei veritate diſcuſsâ, ſuperſtitionem ratio manifeſta convincat: quatenùs quicquid illud eſt quod pro ſuis partibus æſtimat unuſquiſque poſſe competere, proferatur in medium, & ſic germanæ, vel ſerò, fidei lux clareſcat. Conſona ſiquidem utriuſque partis petitio ad hanc principem ſententiam provocavit. Nam ſicut à Catholicis nuper collatio poſtulata eſt; ſic ante breviſſimum tempus Donatiſtarum Epiſcopos in judicio illuſtrium poteſtatum collationem poſtulaſſe non dubium eſt. Et quoniam libenter aſſenſum tribuit clementia principalis, & Concilium fieri intra Africam univerſale decrevit utriuſque partis * juxtà pollicentibus, huic me diſputationi principe loco judicem voluit reſidere. Undè cunctos per Africam tàm Catholicæ quàm Donatianæ partis Epiſcopos hujus edicti tenore commoneo, ut intra tempus lege præſcriptum, id eſt intra quatuor menſes, qui dies intra diem Kalendarum Juniarum ſine dubio concludetur, ad civitatem ſplendidam Carthaginenſem Concilii faciendi gratiâ convenire non differant, ne eam partem de merito propriæ fidei appareat judicaſſe*, quàm defuiſſe conſtiterit. Univerſos etiam cunctarum Provinciarum curatores, magiſtratus & ordinis viros, necnon & actores, procuratores, vel ſeniores ſingulorum locorum, pari admonitione convenio, ſub propriæ exiſtimationis dignitatis reatu ſalutiſque periculo, quatenùs in civitatibus lociſque in quibus conſiſtunt utriuſque partis Epiſcopos convenire, vel ſub geſtorum confectione, vel ſub cujuſlibet ſcripturæ documento exſtante, feſtinent: ita ut ſi ipſo in tempore in civitatibus non potuerint inveniri, per rura etiam perquiſitis tàm Imperialis præcepti forma, quàm tenor hujus innoteſcat edicti, quatenùs intra hos quatuor menſes ordinum relatione cognoſcam, ſingularum partium voluntatem. Illud etiam ſcire Donatianæ partis Epiſcopos volo, ſi quis eorum affuturum ſe eſſe reſponderit, Eccleſiam ſibi primitùs cum omni jure ſuo quæ fortè à Catholicis juxtà præceptum imperiale retinetur, ſine aliquâ dilatione per viros ordinis mox tradendam [e]. Si verò omnes vel ſinguli in locis ſuis poſiti ſe adfuturos eſſe reſponderint, & Eccleſias & ea loca quæ eorum fuiſſe vel eos tenuiſſe conſtiterit, per ſupradictorum ordinum inſtantiam eorum juri dominióque reddenda, ut reformato iiſdem primitùs ſtatu, diſputationis inchoëtur initium. Et quoniam tanti mihi negotii ſummam committere voluit Auguſtiſſimus Princeps, illud me quoque fateor libenter accipere, ut ſi de meâ perſonâ aliquid cunctationis affertur, alium mecum judicem quem ipſi delegerint Donatianæ partis & fidei, vel ſuperioris vel ſimilis dignitatis reſidere non abnuam. Sive autem cum alio ſive ſolus in hoc negotio judicaturus intero, nihil aliud me, niſi quod allegationes partium examinatæ potuerint demonſtrare & quod veri invenerit fides, per admirabile myſterium Trinitatis, per Incarnationis dominicæ Sacramentum, & per ſalutem ſupramemoratorum Principum judicaturum me eſſe promitto. Nec illam ſanè partem potui reticere, quatenùs noverint ſive pro Donatiſtis, ſive pro Catholicis fuerit lata ſententia, in nullo ſe Donatiſtarum Epiſcopos aliquam moleſtiam

GESTA Collat. diei I.

* Addendum videtur Epiſcopis.

* ſ. dubitaſſe.

[e] Eccleſiam ſibi primitùs, &c. Id conceſſum Donatiſtis à Marcellino ſine juſſu Imperatoris ſcribit Auguſt. in Brev. Coll. diei 1. c. 2. *In eo edicto Baſilicas ſine juſſione Imperatoris reddidit Donatiſtis qui ſe pollicerentur eſſe venturos, ut eo modo eos ad conferendum etiam beneficiis invitaret.* Teſtimonio Aug. aſtipulatur etiam ipſe Marcellinus in edicto dato adverſus Donatiſtas poſt collationem. *Eccleſias quas eis humanitate meâ abſque imperiali præcepto uſque ad diem ſententiæ conſtat indultas, Catholicis tradere ſine ullâ dilatione feſtinent.* Baluzius.

GESTA Collat. diei 3. eſſe paſſuros, ſed liberos, & ab omni injuriæ genere alienos ad propria redituros: quod me & per tremendum judicii diem, & per Sacramenta ſuperiùs memorata, ita facturum eſſe polliceor. Omnes autem qui ad ſingulas provincias fuerant deſtinati, noverint in nullo ſe quemquam deinceps Donatiſtarum aliquatenùs convenire debere: vel aliquam iiſdem ſuperioris executionis moleſtiam generare, ni malunt pro contemptu recentioris præcepti ſubjacere vindictæ. Erit autem omnibus Donatianæ partis hominibus, de eorum qui miſſi ſunt concuſſionibus & deprædationibus, ſi quas fortè admiſſas eſſe noverunt, liberum conqueri, ut in eos probatâ criminum qualitate, ultio digna procedat. *Et aliâ manu.* Proponatur.

VI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Lectum edictum geſtis præſentibus adhærebit, quo conſtat me evidentiùs obtuliſſe, ut ſi placeret electus à veſtrâ parte mecum alius cognitor reſideret: qui ſi præſto eſt, introïre dignetur.

VII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Non decet nos cognitorem eligere alterum, qui non petivimus primum. *Et aliâ manu.* Recognovi.

VIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Evidentiſſimè præceptionis auguſtæ tenore declaratum eſt collationem non cognitorem fuiſſe poſtulatum, & arbitrio ſuo meæ mediocritatis judicium delegiſſe: cui neceſſe eſt me omnibus modis inſervire, cùm & ſanctitatem veſtram ideò conveniſſe manifeſtum ſit, ut ſatisfieret imperialibus conſtitutis.

IX. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Salvis omnibus quæ competunt nobis, & de perſonâ & in causâ, proponant ſi qui iſta elicere meruerunt. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Salvis atque incolumibus univerſis quæ legibus deferuntur, edictorum per ordinem, ſicut & prius ſtatui formæ recitentur.

X. *Martialis exceptor recitavit.* Magnitudo hujuſce negotii, quod de veritatis ac religionis agnitione ſuſcipitur, etiamſi parum momenti ſui libraretur examine, convenerat tamen ipsâ diſceptantium gravitate atque auctoritate penſari. Nulli enim habetur ambiguum, quanti ſit ponderis cauſa, quæ inter Epiſcoporum eſt diſcutienda perſonas. Sed cùm mihi cognitionem diſceptationis hujuſce crediderit auguſta dignatio, eiſque judicem dederit, quibus inferiorem me eſſe, pro tanti nominis veneratione cognoſco, fidei ſollicitudinis meæ hac conſideratione proſpexi, ut de meo vellem judicio judicari. Hujus igitur auctoritate propoſiti omnes utriuſque partis Epiſcopos cenſui commonendos, ut antè cognoſcant, non ampliùs quàm ſeptenos amoarum Epiſcopos partium mutuæ inter ſe diſceptationis habituros eſſe colloquium, quos in officium diſputandi ſuarum partium ſubrogarit electio: ſiquidem certum deligi ex partibus numerum præceperit imperialis auctoritas. Aderunt alii quoque ſepteni, delecti judicio ſuæ cujuſque partis Epiſcopi: qui ſervatâ primitùs per omne colloquium moderatione ſilentii, ad hoc ſe tantùm intelligant intereſſe, ut ſi qui ex diſputantibus utrinque ſeptenis conferre conſilium cum ſuorum quoque voluerit, cum eodem illic ſecedat in partem, atque ibi communicatâ patienter ratione tractandi, proprium revertatur ad locum, fidem ſervaturus officii, ut alter, cui id neceſſe eſt, tacendo audienda commendet; alter cui id munus eſt, loquendo ſuſcepta confirmet. Erit autem collationi aptiſſimus locus Thermarum Gargilianarum, in quem die Kalendarum Juniarum eoſdem Epiſcopos ſolos qui deſignati ſunt oporteat convenire. Ex quo illud profectò perſpicuum eſt, eò nullum penitùs populi fieri debere conventum, quò nec ipſos univerſos confluere ſinatur Epiſcopos. Nam cùm patientia diſputandi quæ ſoli amica ſilentio eſt, omnem catervatim agminis ſtrepitum perhorreſcat, nihil intereſt, utrùm eam congeſtio populorum, an Epiſcoporum turba præpediat. Igitur Epiſcopi memorati ſoli in prædictum locum tempúſque conveniant: ita tamen ut reliqui omnes utriuſque partis Epiſcopi ante diem qui prædeſtinatus examini eſt, ratum ſe habituros quicquid à ſeptenis utrique Coëpiſcopis ſuis fuerit actitatum, epiſtolis ad meam dicationem currentibus utrinque deſignent. Quibus epiſtolis tamen etiam teſtimonium omnes apud me propriæ ſubſcriptionis adjungant. Æquiſſimum namque eſt, ut eorum univerſa collatio rata futura promittatur ab omnibus, qui eliguntur ab omnibus. Nullus ergò vel laïcus, vel Epiſcopus ultra numerum præſtitutum in illum tranquilliſſimum

GESTA Collat. diei 1.

liſſimum Concilii locum contra prohibitum moliatur accedere, quin potiùs etiam plebes ſuas pia quietis ac modeſtiæ commonitione conveniant, hoc per Eccleſias proprias antè tractantes, quatenùs à die diſputationis ac loco omnis ſe multitudo contineat, ut religioſo patientiæ magiſterio delinitum Chriſtianæ paci populum parent. Non ſolùm enim Epiſcopi, verùm etiam rationabilis in hanc ſententiam populus conſentit, diſputantibus ſupradictis: & ubi major occupatiu mentium defixa conſiſtit, de veritate quærentibus, nihil turbidum, nihil tumultuoſum, nihil denique intempeſtivum debere prorsùs obſtrepere. Nam ut quod omnium ſaluti proficiat, fiat poſteà publicum, debet diſcutientibus veritatem præſtare antè ſecretum: à me verò ita per omnia promulganda ſententia eſt, ut in publicam dimiſſa notitiam toto ſplendidæ Carthaginis populo judice ponderetur. Ita quippe oculis non ſolùm urbis hujuſce, verùm etiam univerſæ Provinciæ totus emenſæ diſputationis ordo pandetur, ut tam proſecutiones diſputantium Epiſcoporum quàm proſecutionum mearum ſeries ſubſecuta, digeſtis in publico voluminibus explicetur. Hæc enim in judice ſecuritas fidei eſt, ut de ſe non timeat judicari. Ut igitur in eliciendæ veritatis examen non inſerpat aliquatenùs calumnioſa ſuſpicio, lucemque perſpicuam quam mentibus publicis probationum evidentium fides abſoluta purgabit, nullis penitùs nebulis cauſatio cujuſlibet partis obducat; id etiam contra ſuſpicionum fucos & commenta fallendi neceſſariò proviſum. Noverint omnes non ſolùm oportere, verùm etiam expedire ſervari, ſcilicet ut interſantibus meis me primitùs per omnia ſubſcribente, etiam omnes diſputantes Epiſcopi ſuis in ſchedâ proſecutionibus univerſi abſque ullâ prorsùs excuſatione ſubſcribant. Exigit enim meritum fidei, ut adversùs eum qui aſſertionibus ſuis perfidum fortè ſubducere tentarit aſſenſum & inficiari quæ dixerit, etiam teſtimonii ſui conſiſtat auctoritas; ubi ſoli proficit victoria veritati. Ii autem qui excipiendi funguntur officio præter eos qui dicationi meæ de publicis præſtolantur officiis, etiam quaterni de ſingulis partibus Eccleſiaſticí alternis debebunt adſtare notarii: quorum fides ne quâ vacillet ambage, quaterni Epiſcopi partium ſingularum delecti ſuorum judicio præponantur, ut eoſdem exceptores ac Notarios pervigili ac ſollicitâ obſervatione cuſtodiant, quatenùs cum eiſdem exceptoribus ac Notariis egreſſi per vices, ſubindè faciant perſpicuâ digeri deſcriptione quæ dicta ſunt, ut nihilominùs adhuc Epiſcopis ſupradictis in diſceptatione verſantibus, tranſeat in apices evidentes profligatæ pars aliqua quæſtionis, ut confeſtim ea cum à ſeptenis Epiſcopis ſubnexâ ſubſcriptione, celerem expectationi publicæ tribuant notionem. Poſt primum autem collationis diem, deſcriptioni ſubſcriptionique geſtorum, locum diei ſubſequentis efficiet procraſtinata cognitio, ita ut ſi quid fortè præcedenti collationi ſupererit, in diem tertium recurrat examen. Omne igitur ſpatium conferendi viciſſim diei unius intercapedo diſtinguet, quo poſſint in medio geſta ſubindè ſubſcribenda deſcribi, memoratorum præſtolante cuſtodiâ, qui hoc fine ſuum metiantur officium, non ut aliquid dicant, ſed ut dicta cuſtodiant. Donec autem emenſo exitu quæſtionum, omnes expedita veritas enodet ambages, ſchedas ſubindè ſcriptas pariter atque ſubſcriptas, tam mei ſigilli quàm illorum octo cuſtodum ſignabit impreſſio. Maximianiſtis etiam edicti hujus innoteſcet auctoritas, quia ſibi ab illo Concilio intelligant temperandum, quod inter Catholicos Donatiſtaſque diſtingui * omnem dijudicarique conflictum elementium principum præceptio religioſa conſtituit, nec eis opitulari aliquatenùs poſſe, quòd ſibi Donatiſtarum nomine blandiuntur, cùm à Donatiſtis dicantur eſſe damnati. Si quis ex iſtis quæ adversùs omnes multifariæ ſuſpicionis inſidias proviſa ſollicitè, conſtituta fideliter, ordinata diligenter, tenor hujus propoſitionis amplectitur, [modo] quolibet obſervare noluerit, non ſolùm quid de cauſâ ſuâ ſentiat confitetur, verùm etiam quid moliatur oſtendit. Sufficit interim cognitori talis prærogativa juſtitiæ hujus commonitionis circa univerſos Epiſcopos feciſſe populum ſibi plebis Carthaginenſis teſtem, quem mox eſt habiturus judicem. Supereſt ut ante Concilii diem univerſum hujuſce ordinationis tenorem, utrinſque partis Epiſcopi amputatâ penitùs morâ miſſis ad dicationem meam litteris ſuis impleturos ſe eſſe promittant; hoc præcipuè maturato, ut eædem quibus ad omnia hujuſce edicti ſe conſenſiſſe profitebuntur epiſtolæ, pri-

* f. diſtingui, ut tertia cognit. c. 149.

GESTA Collat. diei 4.

matium tantummodò Epiſcoporum ſubſcriptione ſignentur. Sufficit enim illis epiſtolis univerſalem (ut ita dixerim) ſubſcriptionem Epiſcoporum omnium cohærere, quibus totum diſputationis ordinem conferentium ſeptenorum, ratum ſe habituros eſſe promiſerint.

XI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Hoc quoque edictum ſuſcipiet corpus actorum. Ne quid autem fidei plenorum videatur deeſſe geſtorum, univerſa quæ à partibus medio tempore vel ſcripta ſunt, vel intimata judiciis percurrat officium.

XII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Egiſti partes tuas vir nobilis, ut & partibus te juſtum futurum eſſe promiſeris, & auribus publicis popularem. Sed quia hæc omnia ante cauſam ſunt, non de causâ, id primum tuam petimus poteſtatem, ut is qui me acciri edictis, qui me de meis ſedibus evocari, qui me laborem itineris pati inquietavit, petita ut voluit proponat, cur meam deſiderant adeſſe præſentiam, ut noverim utrùm vel quid debeam reſpondere. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

XIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Hæc ſuo loco & ordine rectius peragentur. Interim quod ſtatui percurrat officium.

XIV. *Romulus exceptor recitavit.* Exemplum notariæ Donatiſtarum. Poſt Conſulatum Varanis viri clariſſimi octavo Kalendas Junias Flavio Marcellino viro clariſſimo & ſpectabili Tribuno & Notario, Januarius, Primianus & cæteri ſinceræ chriſtianitatis Epiſcopi & catholicæ veritatis. Notum facimus ſinceritati tuæ, nos edicto tuo conventos, ex diverſis partibus Africæ convolantes, ingreſſos fuiſſe Carthaginem xv. die Kal. Jun. cujus noſtri adventûs & omnes quos Carthago continet teſtes ſunt, & tua ſinceritas non ignorat. Tanta enim vis jurisjurandi tui edicto tuo expreſſa eſt, ut exceptis his quos adverſæ valetudines corporum in ſedibus retinent, aut ægritudo in viâ comprehendit, nec graviſſimos ſenes annoſitas, nec prolixi itineris labor potuerit prohibere. Quod cùm ſolum edictum ante cauſam ſufficeret, alterum quoque dignatus es edere, in quo cùm multa nos moveant, tùm præcipuè magnam ſollicitudinem facit, quia nos ipſos edicto tuo epiſtolis noſtris adſtipulari oportere cenſuiſti, cùm hoc nec mos publicus habeat, nec judicum conſuetudo. Quâ de re ſinceritatem tuam plurimùm exhortamur, ut prioris edicti fide ſervatâ, cunctos nos ad te venire præcipias, ut quamprimùm de numero noſtro conſtet, quos adverſarii paucos eſſe ſæpe mentiti ſunt, ut ritè omnibus ordinatis quæ noſtris partibus competunt, diſceptatio ſubſequatur; ne aut edicta ſe tuæ ſinceritatis impugnent, aut nobis quicquam præjudicet, ut cùm omnes venire præceperis, paucos nunc adeſſe velle videaris. Hoc enim decet & expedit ut cunctis præſentibus commune negotium pauci loquantur. Hujus Notariæ parem apud nos retinuimus. *Et aliâ manu.* Januarianus Epiſcopus ſubſcripſi. *Et alia manu.* Primianus Epiſcopus ſubſcripſi.

XV. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Alterius quoque partis recitetur epiſtola.

XVI. *Romulus exceptor recitavit.* Honorabili ac dilectiſſimo filio viro clariſſimo & ſpectabili Tribuno & Notario Marcellino, Aurelius, Sylvanus, & univerſi Epiſcopi Catholici. Edicto ſpectabilitatis tuæ, quo noſtræ collationis tranquillitati quietíque ſervandæ, & veritati manifeſtandæ muniendæque conſultum eſt, in omnibus nos conſentire, ſicut admonere dignatus es, per has litteras intimamus: hoc eſt, de loco & tempore ipſius collationis, & de numero eorum quos præſentes eſſe oportebit. Conſentimus etiam, ut ii quibus conferendi delegamus officium, ſubſcribant proſecutionibus ſuis. Inque illo ſcripto quo eis hoc munus imponimus, ratúmque nos habituros quod egerint, pollicemur, ſubſcriptiones omnium noſtrûm non ſolùm habeas factas, verùm etiam cùm fiunt ipſe perſpicias: admonituri quoque Domino adjuvante, populum Chriſtianum, ut à collationis loco, quietis & tranquillitatis gratiâ, ſuum abſtineat omninò conventum, & ea quæ aguntur non cùm aguntur audire feſtinet, ſed conſcripta ut cognoſcat expectet, ſicut ea te prolaturum omnibus promiſiſti. Illo etiam, veritate confiſi, nos vinculo conditionis obſtringimus, ut ſi nobis ii cum quibus agimus, demonſtrare potuerint, cùm ſecundùm Dei promiſſa populi Chriſtiani uſquequaq; creſcendo jam magnam partem orbis implerent, & in cætera dilatarentur implendam, ſubitò Eccleſiam Chriſti neſcio quorum quos iſti accuſant peccatorum periſſe contagio, & in ſolâ remanſiſſe parte Donati: ſi hoc

Extat apud Auguſt. in lib. de geſtis cum Emerito.

ut dictum eſt demonſtrare potuerint, nullos apud eos honores epiſcopalis muneris requiremus, ſed eorum ſequemur pro ſolâ æternâ ſalute conſilium quibus tanti gratiam beneficii pro cognitâ veritate debebimus. Si autem nos potiùs valuerimus oſtendere Eccleſiam Chriſti omnium non ſolùm Africanarum, verùm etiam tranſmarinarum Provinciarum multarúmque gentium ſpatia feracíſſima populorum copiâ jam tenentem, & ſicut ſcriptum eſt, toto mundo fructificantem atque creſcentem, nullorum hominum ſibi commixtorum peccatis perire potuiſſe, ſi denique ipſorum quos tunc accuſare voluerunt potiùs quàm convincere valuerunt, quæſtionem demonſtraverimus eſſe finitam, quamvis non in eis Eccleſiæ cauſa conſiſtat, & Cæcilianum innocentem, illos autem violentos & calumnioſos eſſe judicatos ab eo imperatore ad cujus examen criminationes ſuas ultrò accuſando miſerunt, poſtremò ſi quicquid de peccatis quorumlibet hominum dixerint, vel humanis documentis, vel divinis probaverimus aut eorum innocentiam falſis criminationibus adpetitam, aut Chriſti Eccleſiam, cujus communioni cohæremus, nullis eorum delictis eſſe deſtructam, ſic ejus nobiſcum teneant unitatem, ut non ſolùm viam ſalutis inveniant, ſed nec honorem Epiſcopatûs amittant. Neque enim in eis divinæ ſacramenta veritatis, ſed commenta humani deteſtamur erroris: quibus ſublatis fraternum pectus amplectimur Chriſtianâ nobis charitate conjunctum, quod nunc dolemus diſſenſione diabolicâ ſeparatum. Poterit quippe unuſquiſque noſtrûm honoris ſibi ſocio copulato, viciſſim ſedere eminentiùs, ſicut peregrino Epiſcopo juxta conſidente collegâ. Hoc cùm alternis baſilicis utrinque conceditur, uterque ab alterutro honore mutuo prævenitur; quia ubi præceptio charitatis dilataverit corda, poſſeſſio pacis non fit anguſta; ut uno eorum defuncto, deinceps jam ſingulis ſinguli priſtino more ſuccedant. Nec novum aliquid fiet: nam hoc ab ipſius ſeparationis exordio, in eis qui damnato nefariæ diſciſſionis errore unitatis dulcedinem vel ſerò ſapuerunt, Catholica dilectio cuſtodivit. Aut ſi fortè Chriſtiani populi ſingulis delectantur Epiſcopis, & duorum conſortium inuſitatâ rerum facie tolerare non poſſunt, utrique de

Vide Aug. in Brevic. Collat. diei 1. c. 5. in lib. de geſt. cum Emerito & in ſerm. ante Collat.

medio ſecedamus, & Eccleſiis ſingulis damnatâ ſchiſmatis causâ in unitate pacificâ conſtitutis, ab his qui ſinguli in Eccleſiis ſingulis invenientur, unitate factâ, per loca neceſſaria ſinguli conſtituantur Epiſcopi. Quid enim dubitemus redemptori noſtro ſacrificium iſtius humilitatis offerre? An verò ille de cælis in membra humana deſcendit, ut membra ejus eſſemus, & nos, ne ipſa ejus membra crudeli diviſione lanientur, de cathedris deſcendere formidamus? Propter nos nihil ſufficientiùs, quàm Chriſtiani fideles & obedientes ſimus: hoc ergò ſemper ſimus. Epiſcopi autem propter Chriſtianos populos ordinamur; quod ergò Chriſtianis populis ad Chriſtianam pacem prodeſt, hoc de noſtro Epiſcopatu faciamus. Si ſervi utiles ſumus, cur Domini æternis lucris pro noſtris temporalibus ſublimitatibus invidemus? Epiſcopalis dignitas fructuoſior nobis erit, ſi gregem Chriſti magis depoſita collegerit, quàm retenta diſperſerit. Nam quâ fronte in futuro ſeculo promiſſum à Chriſto ſperabimus honorem, ſi Chriſtianam in hoc ſæculo noſter honor impedit unitatem? Hæc propterea præſtantiæ tuæ ſcribenda curavimus, & ut per te innoteſcant omnibus poſtulamus; ut in adjutorio Domini Dei noſtri, quo admonente iſta promittimus, & quo adjuvante nos implere poſſe confidimus, etiam ante collationem, ſi fieri poteſt, corda hominum vel infirma vel dura pia charitas, aut ſanet, aut edomet: ac ſic jam pacificis mentibus non reſiſtamus maniſeſtiſſimæ veritati, & diſputationem noſtram vel præcedamus concordiâ, vel ſequamur. Neque enim deſperare debemus, ſi recolunt beatos eſſe pacificos, quoniam ipſi filii Dei vocabuntur, multò digniùs & faciliùs eos velle ut pars Donati univerſo orbi Chriſtiano reconcilietur, quàm univerſus orbis Chriſtianus à parte Donati rebaptizetur: cùm præſertim de Maximiani ſacrilego & damnato ſchiſmate venientes, quos etiam terrenarum poteſtatum juſſionibus inſectando emendare curarunt, tantâ diligentiâ * quæſierint, ut nec baptiſmum ab eis datum reſcindere auderent, & quoſdam eorum damnatos ſine ullâ honoris eorum diminutione ſuſciperent, quoſdam verò in illius diſciſſionis ſocietate impollutos fuiſſe cenſerent: quorum inter ſe concordiæ non invidemus; ſed

GESTA Collat. diei I.

* al. dilectione.

GESTA Collat. diei I. eos certè oportet advertere, quàm piè tanto ſtudio ramum à ſe fractum radix Catholica inquirit, ſi ramus ipſe ſimiliter parvum fragmen inciſum ſic colligere laboravit. *Et aliâ manu.* Optamus te fili in Domino benè valere. Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginenſis, huic epiſtolæ ſubſcripſi. *Item aliâ manu.* Silvanus ſenex Eccleſiæ Summenſis ſubſcripſi. *Item recitavit.*

XVII. Marcellinus vir clariſſimus & ſpectabilis Tribunus & Notarius. Quoniam juſtitiâ dictante vel fide ſemel me ſpopondiſſe commemini, quidquid cum utriuſque partis Epiſcopis geſſero in publicam tranſmiſſurum me eſſe notitiam, cauſa mihi repetendorum naſcitur edictorum. Nam cùm ſuperioris forma programmatis ea digeſta contineat, quibus ordinata cognitio inoffenſum ſequatur tramitem judicandi; neceſſarium eſſe cenſueram, quid ſuper eodem pars utraque ſentiret, edicto ab univerſis Epiſcopis flagitare: qui dicationi meæ partim per notoriam, partim per epiſtolam reſcribentes, quid ſuper conditionibus nuper propoſitis ſentiant intimarunt. Cujus vel epiſtolæ, vel notariæ quemadmodùm ſe forma contineat, offerendum publicis obtutibus judicavi, ut quid vel præcedentis edicti textus exegerit, vel ſingularum partium reſponſione relatum ſit, ubi totius populi conſiderarit agnitio, qualiter ſe habeat examinantis intentio perſpicuè poſſit advertere. *Quo indito, idem recitavit.*

XVIII. Honorabili ac dilectiſſimo filio viro clariſſimo & ſpectabili Tribuno & Notario Marcellino, Aurelius, Silvanus & univerſi Epiſcopi Catholici. Multùm nos ſollicitos reddidit notoria vel litteræ fratrum noſtrorum, quos cupimus ad Catholicam pacem à pernicioſâ diſſenſione converti; quod edicto nobilitatis tuæ, quo ipſius diſputationis noſtræ tranquillitati quietíque providiſti, conſentire noluerunt: ne fortè etiam ſi non omnes, aliqui tamen eorum per multitudinis tumultum ſeu ſtrepitum, collationem, quæ pacifica & pacata eſſe debet, impediant. Atque utinam ipſos non pertentet iſta cogitatio, & nos potiùs fallat iſta ſuſpicio: & ideò ſi velint omnes eſſe præſentes, ut cùm eis viſum fuerit, congregatis illuc etiam nobis, ſimul indè egrediamur concordes atque pacati, & ſchiſmaticâ diviſione correctâ, fraterno unitatis Chriſti vinculo obſtricti, mirantibus & gaudentibus omnibus bonis, dolente autem ſolo diabolo & ſimilibus ejus, pariter in Eccleſiam ad gratiarum actionem laudéſque Deo reddendas ardentiſſimâ & lucidiſſimâ charitate pergamus. Quid enim magnum eſt ſi oculus pacatus attendas, & cogitatio Chriſtiana non deſerat conſiderare & videre, remotis humanis criminationibus ſeu veris ſeu falſis, in eis litteris Eccleſiam eſſe quærendam ubi Chriſtus redemptor ejus innotuit? Nam ſicut non audimus contra Chriſtum eos qui dicunt corpus ejus de ſepulchro furatum à diſcipulis, ſic non debemus audire contra ejus Eccleſiam, eos qui dicunt, non eam eſſe niſi in ſolis Afris & Afrorum pauciſſimis ſociis. Apoſtolus quippè dicit, *quoniam veraces Chriſtiani membra ſunt Chriſti.* Sicut ergò non credimus furto cujuſquam periiſſe carnem Chriſti mortuam de ſepulchro, ſic credere non debemus peccato cujuſquam viva ejus membra periiſſe de mundo. Non eſt itaque difficile, quoniam caput eſt Chriſtus, & corpus Eccleſia, ſimul in Evangelio commendatum videre, & caput contra calumnias Judæorum, & corpus contra criminationes hæreticorum. Nam quod legitur, *Oportebat Chriſtum pati & reſurgere à mortuis tertio die*, contra Luc. 24. 46. eos eſt qui dicunt mortuum de ſepulchro eſſe ſublatum; quod autem ſequitur, *& Ibid. 47. prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remiſſionem peccatorum per omnes gentes incipientibus ab Jeruſalem*, contra eos eſt qui dicunt non eſſe Eccleſiam in orbe terrarum: ut uno brevi capitulo pauciſque verbis, & inimicus capitis, & inimicus corporis repellatur, &, ſi fideliter attenderit, corrigatur. Nam tenere iſtas inimicitias fratres noſtros tantò magis dolemus, quantò magis eos conſtat eaſdem ſcripturas nobiſcum tenere, quibus hæc apertiſſima teſtimonia continentur. Judæi quippe qui negant reſurrexiſſe Chriſtum, ſaltem non accipiunt Evangelium: iſti autem fratres noſtri, utriuſque teſtamenti auctoritate devincti ſunt: & tamen criminari nos volunt de Evangelio tradito, & nolunt ei credere recitato. Sed nunc fortaſsè hujus collationis curâ ſusceptâ diligentiùs perſcrutati ſunt ſcripturas ſanctas, & quia in eis innumerabilia teſtimonia repererunt, quibus promiſſa eſt Eccleſia futura in omnibus gentibus & toto orbe terrarum, ſicut eam

reddi

reddi & præſentari cœpiſſe in Evangelio & epiſtolis Apoſtolicis & in actibus Apoſtolorum videmus, ubi & ipſa loca, & civitates, & provinciæ leguntur per quas crevit, incipiens ab Jeruſalem, ut indè ſe etiam in Africam non migrando, ſed creſcendo diffunderet. Non autem invenerunt aliquod teſtimonium divinorum eloquiorum, ubi dictum eſt eam perituram de cæteris partibus mundi, & in ſolâ Africâ [in] Donati partem anſuram: & viderunt quàm ſit abſurdum, pro illâ quæ fuerat peritura, tot teſtimonia divina recitari: pro eâ verò quæ, ſicut putant, fuerat Domino placitura, nullum ejus teſtimonium reperiri. Hæc fortè cogitantes, ad finiendas vanas & pernicioſas & ſaluti æternæ contrarias inimicitias, ad locum collationis noſtræ omnes convenire voluerunt, non ut tumultus novus oriatur, ſed ut vetus diſcordia finiatur. Nam & illud quo in nos ſolent graviter irritari, quòd reges terræ, quos tanto antè prædictum eſt Chriſto Domino ſervituros, leges contra hæreticos & ſchiſmaticos pro Catholicâ pace conſtituunt, credimus quòd aliquandò cogitaverint, non eſſe culpandum, quia & antiqui reges non ſolùm gentis Hebraïcæ, ſed etiam alienigenæ, ne quiſquam contra Deum Iſraël, hoc eſt, verum Deum non tantùm faceret, ſed vel diceret aliquid, omnes regni ſui populos præceptis minaciſſimis terruerunt, & majores iſtorum ipſam Cæciliani cauſam, undè nata eſt iſta diſſenſio, ad Conſtantinum Imperatorem per Anulinum Proconſulem accuſando miſerunt: quod utique non ob aliud videntur feciſſe, niſi ut Imperator Conſtantinus contra eos qui ſuperati eſſent, eis qui ſuperaſſent aliquid regali auctoritate decerneret, totamque ipſam cauſam potuerunt & fortè fecerunt ipſius collationis neceſſitate, archivis publicis perſcrutatis invenire olim eſſe finitam, poſt Eccleſiaſtica judicia, quibus abſolutus eſt Cæcilianus, illo etiam Imperatore judicante, ad cujus examen rem totam & primò miſerunt & poſteà perduxerunt. Ibi potuerunt etiam cauſam Felicis Aptungenſis ordinatoris Cæciliani, quem malorum omnium fontem in concilio ſuo dixerant, cognoſcente Æliano Proconſule ex præcepto ejuſdem Imperatoris invenire purgatam. Quamquàm & hoc ſi attenderunt, &, quod facile fuerat, adverterunt, in ſcripturis ſanctis Eccleſiam Chriſti permixtis zizaniis & paleâ & piſcibus malis futuram eſſe promiſſam uſque ad tempus meſſis, ventilationis, & litoris, utique cogitare potuerunt, etiamſi malam cauſam Cæcilianus & Coëpiſcopi ejus habuiſſent, nihil eos præjudicare potuiſſe orbi Chriſtiano quem Deus paucis credentibus tantò antè promiſit, & nunc multis videntibus reddidit. Niſi fortè plus contra Eccleſiam valuit homo peccans, quàm pro Eccleſiâ Deus jurans, & iniquitas quod admiſit, quàm veritas quod promiſit. Hæc ſentire quàm ſit ſtultum & impium jam fortaſsè viderunt: cogitaverunt quoque damnatos à ſe Maximianiſtas Primiani damnatores per poteſtates terrenas etiam de baſilicis curaſſe pellendos, & ibi certiùs exemplo ſuo recentiore didicerunt non eſſe peccatum, ſi tale aliquid Eccleſia contra rebelles ſuos ab hujuſmodi poteſtatibus poſtulat, & quòd aliquos ex damnatis poſteà receperunt, quos cùm damnarent, aliis etiam plurimis in eâdem ſocietate ſchiſmatis conſtitutis dilationem dederunt, quos in Maximiani ſacrilegi ſurculi communione impollutos manſiſſe dixerunt, & baptiſmum vel à damnatis, vel à ſociis eorum, quamvis foris in ſchiſmate datum reſcindere atque iterare non auſi ſunt, ſatis utique judicarunt ea quæ contra nos dicebant, exemplo ſuo eſſe damnata, & credendum eſt quod jam intelligant quàm ſit indignum, quàm intolerabile, ut cùm ſedeant in cathedris epiſcopalibus cum iſtis & cum ipſo ſimul Primiano damnatores ejus & damnati in cauſâ ejus, ut ſit pax in parte Donati, de Cæciliano infametur orbis Chriſtianus ne in pace vivat unitas Chriſti. Hæc omnia fortaſsè cogitantes & Dei timore permoti omnes collationis loco adeſſe voluerunt, non tumultûs diſpoſitione, ſed pacis. Quòd enim prætereà ſe univerſos adeſſe dixerunt, ut eorum numerus appareat, quoniam eos paucos eſſe adverſarii ſui ſæpè mentiti ſunt, hoc ſi aliquando à noſtris dictum eſt, de his locis dici veriſſimè potuit, ubi noſtrorum coëpiſcoporum & clericorum atque laïcorum longè major eſt numerus, & maximè in Proconſulari provinciâ; quamquàm, exceptâ Numidiâ Conſulari, etiam in cæteris provinciis Africanis noſtrorum numero faciliimè ſuperentur, aut certè, in comparatione omnium gentium per quas Catho-

GESTA Collat. diei 1.

lica communio dilatatur, eos eſſe pauciſſimos rectiſſimè dicimus. Sed nunc ſi numerum ſuum innoteſcere voluiſſent, nonne ordinatiùs atque tranquilliùs innoteſceret per eorum ſubſcriptiones, quas ut mandato ſuo te cernente ſubjungant, edicto admonuiſti? Quid ſibi ergo vult quòd collationis loco omnes adeſſe deſiderant? Si enim pacem non cogitant, quid non perturbabunt locuturi? aut quid illic facient tacituri? Nam etiamſi clamor non ſit, ſolus ſuſurrus ipſe multorum, ſatis magnum ſtrepitum faciet, quo impediatur illa collatio. Quid eſt autem quod in notariâ ſuâ ponendum putarunt, ideò ſe juſtè flagitaſſe ut omnes adeſſent, quia omnes conventi ſunt ut venirent: quaſi poſſent eligi pauci qui adeſſe deberent, niſi ab omnibus qui veniſſent, ut eorum electioni te præſente ſubſcriberent, ac ſic in paucis omnes eſſent cùm ab omnibus pauci electi eſſent, aut ergo tumultus ab eis cogitatur, aut pax: quorum illud optamus, illud cavemus, & ideóne fortè, quod abſit, hoc præparetur potiùs quod cavemus quàm quod optamus, ſic conſentimus adeſſe omnes illos, ut tamen à nobis tantus adſit numerus, quantus tuæ ſpectabilitati ſufficere viſus eſt: ut tumultuoſum perturbas ſi quid emerſerit, nonniſi eis rectè imputetur, in quorum parte præſens fuerit ad rem quæ à paucis agenda eſt, omninò ſuperflua multitudo. Si autem quod votis omnibus cupimus, quod ardenter appetimus, quod ſuppliciter à Domino deprecamur, cauſa unitatis faciendæ illa erit neceſſaria multitudo, cùm voluerint, omnes aderimus, & ad tantum bonum, illo adjuvante qui hoc donat, alacriter convolabimus, dicentes, Fratres noſtri eſtis, non jam eis qui nos deteſtantur, ſed qui odio finito amplectuntur, ut nomen Domini honorificetur, & appareat illis in jocunditate jam nobiſcum experientibus quàm bonum ſit & jucundum fratres habitantes in unum. *Et aliâ manu.* Optamus te, fili, in Deo benè valere. *Item aliâ manu.* Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginenſis ſubſcripſi. *Item.* Silvanus primæ ſedis provinciæ Numidiæ ſubſcripſi.

XIX. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Evidenter apparuit edicto dicationis meæ numero præſtito quem ex omnium voluntate ſuſciperent, curam negotii peragendam, quoniam id etiam ſacratiſſimam legem voluiſſe ejus recitatio patefecit. Et quia Catholicos Epiſcopos ad edicti tenorem conſenſiſſe monſtratum eſt, utrùm etiam Epiſcopi partis alterius de hac re ſatisfecerint, vel utrùm nunc ſatisfacere velint, intimare dignentur.

Emeritus Epiſcopus dixit. Acta eſt, ut arbitror, cauſa & adhuc confligentium non eſt ſtatuta perſona. Tibi enim, judicum veriſſime, nihil aliud incumbit quàm tenere veritatem. Si enim omnium negotiorum avertamus inſtantiam, primò de tempore, de mandato, de perſonâ, de cauſâ, tunc demùm ad merita negotii veniendum eſt. Quòd ſi prætermiſſis iſtis, ſecundùm forenſes faſces jactantiamque illius controverſiæ quam tribunalia ſibi vindicant, ſemper legalis nobis ritus ac ſermo ſervandus eſt, judica, vir ſublimis, in negotio Chriſtiano: quia huic cauſæ judicat Deus, qui & noſtra merita & veri judicis ſententiam æquâ ponderans librâ, ne invergat, attendit. Edictis enim propoſitis præſentiæ tuæ quantùm ad judicis voluntatem pertinet, nihil temerè, nihil incongruè, nihil adversùs aliquem videmus eſſe prolatum quantùm ad reſponſiones noſtras, quoniam ante cauſam ſuperfluè & ante merita principalis negotii ſupervacua eſſe noſcuntur, neque mihi noſtra propoſitio: neque illorum reſponſio officere poteſt, cùm, ſalvis omnibus ante cauſam nunc limen ingreſſi judicii, quæ ſint merita negotii definire valeamus. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi. XX.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Conſtat de cauſâ nihil penitùs mutilatum, cùm ea tantùm quæ antè ſcripta vel geſta ſunt, præceperim recitari. Undè quoniam certus à partibus numerus conſtitui debere præceptus eſt, utrùm edicto paritum ſit, ſicut ſuperiùs interfatus ſum, venerabilitas veſtra intimare dignetur. XXI.

Emeritus Epiſcopus dixit. Admoniti quidem integritatis tuæ edictis, omnia integra & illibata cauſæ ſervabimus. Hanc cauſam, ſi tempus, ſi dies patitur, intimamus. Scimus enim & edicto ſpectabilitatis tuæ, & ſacri tenore reſcripti, intra quatuor menſes cauſam debere finiri. Si iſte eſt dies, veniamus ad cauſam. Non poſſumus etenim quicquam de meritis diſceptare, niſi primò de die fuerit judicatum. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſ- XXII.

copus recognovi.

XXIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ex edicto ſecundo diem cognoſcere potuiſti, qui dies Kal. Juniarum videtur eſſe conſtitutus, quoniam hunc eſſe hodiernum etiam ſuggeſtio patefecit officii, & recitatio monſtravit edicti. Supereſt, utrùm de ordinando negotio à veſtris partibus eligendíſque perſonis ſatisfactum ſit, intimetur. Siquidem in confuſâ multitudine, certa non poſſit eſſe perſona, cùm hoc conſtet etiam legibus definitum.

XXIV. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Diem negotii utrùm terminus edictalis incluſerit, an forma imperialis præcepti, nobilitatis tuæ debet judicio definiri. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

XXV. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ex edicto dies eſt conſtitutus, ſecundùm formam judicii principalis; & quoniam non eſt in his diutiùs immorandum, supereſt ut in electione ſatisfaciatis cæleſtibus conſtitutis.

XXVI. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Forma præcepti talis eſt, ut intra quatuor menſes cauſa dicatur. Si ſecundùm hanc formam ſublimitatis tuæ edictum eſt conſtitutum, ſupereſt ut ſuggerente officio, in medium cauſa mittatur. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

XXVII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Officium ad quæſita reſpondeat. *Nampius Scriba dixit.* Secundùm diem edicti nobilitatis tuæ quartus menſis concluſus eſt, die XIIII. Kal. Juniarum.

XXVIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Cùm partes Carthaginem utræque veniſſent, in hunc eas diem conſenſiſſe non dubium eſt. Siquidem nulla ſuper hac parte videatur aut dilatio poſtulata, aut judicium flagitatum.

XXIX. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Nos ad hanc urbem XV. Kal. die Juniarum veniſſe, & notoria noſtra ſignavimus, & omnem non dico Carthaginem, ſed Africam fecimus teſtem: qui ſi non adeſſemus, jam pars adverſa ſine dubio flagitaret in contumaces dicendam eſſe ſententiam, tempúſque jam fuiſſe definitum, quo nec pòſt venientibus agere quicquam aut reſpondere licuiſſet. Si igitur vir nobilis mediam ſemper libram judicii tui ſuſpenſam ita tenes ac regis, ut nullam in partem vergat aliquid gratiam illam quâ tibi conditionem atque præceptum imperiali auctoritate cognoſcis eſſe permiſſum, ut ferre poſſis in contumaces ſententiam: nunc te judiciali illo motu illa quæ pura ceſſura animadvertere oportebit, contra hanc partem te ferre judicium, quæ deſtitit, quæ non adfuit, quæ delectata eſt laboribus meis, quæ in hoc quoque mihi inſultavit, ut diu chorus iſte ſanctiſſimus Senatus cæleſtis ſpectaret judicii tui auctoritatem, excubaret pene quotidiè, ipſáque Dei, quæ ſacra ſunt, ſine ſollicitudine non geſſiſſet. Feras igitur quæſo judicium, promáſque ſententiam, non dico acriorem quam adverſùm me ferre potueras, ſed quam tibi leges & imperiale præceptum intimant, quámque præcipiunt. Non enim fas eſt, ut qui contra nos poſſes ferre judicium, nunc contra adverſarios meos ſententiam valeas denegare. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

GESTA Collat. diei I.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Sanctitatem atque peritiam tuam latere non credo id imperiali præceptione fuiſſe conſtitutum, ut ea pars quæ trini edicti conventione adeſſe noluiſſet, ſententiam contumacis incurreret. Perpensâ enim clementiſſimus Imperator moderatione conſtituit ut ſi longinquitate itineris quarto menſe partes ad conſtitutum locum venire minimè potuiſſent, duorum menſium induciæ præſtarentur. Quam quidem rem ne alicujus partis querela videretur exiſtere, videor cuſtodiſſe. Unde de tempore, quoniam magis forenſis eſt quàm epiſcopalis objectio, quæ quidem nec in publico judicio ſecundùm formam imperialis præcepti prævalere potuiſſet, cùm partes utraque obſervaſſe ſat clareat, ſicut ſuperiùs interfatus ſum, utrùm electi ſint qui peragere poſſent ex omnium voluntate negotium, intimare dignamini. XXX.

Emeritus Epiſcopus dixit. Cauſæ præſcriptio eſt judicis ſermo, ſervari forenſem uſum conſuetudinémque jurgandi inter Epiſcopos non oportere nutare illam verſutiam legum juríſque controverſiam, ubi de fidei ſtatu & de totius ſanctitatis diſceptatione tractatur. Quod quidem caſtis & bene credulis auribus accipimus, vir ſpectabilis: ſed ne fortè in perniciem noſtram iſta replicentur, júſque tranſeat ad adverſarios iterum confligendi, adſeratúrque nobis hoc juris præcepto ſervato: in hanc formam legis conſentire debes, hoc ipſum judiciariâ auctoritate defige; XXXI.

GESTA Collat. diei I.

Epiſcopalis nos moris regula ſanctitati
adeſſe debere, ut non præſtigiis juris, ne-
que ligaminibus cujuſque ſacundiæ, ſed
teſtamento novo ac veteri, quod inſti-
tuit Deus, quod ſacravit Dominus Chri-
ſtus, cauſa poſſit audiri. *Et aliâ manu.* Eme-
ritus Epiſcopus recognovi.

XXXII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
Notarius dixit.* Ne quid inordinatè fieri
videatur, quoniam hoc & ipſum verita-
tis regulâ continetur, & legum dictat auc-
toritas, prius eſt ut perſonarum nume-
tus deſignetur: tunc demùm ea quæ par-
tibus competunt, per eos qui firmati fue-
rint rectiùs peragentur. Ne hæc inter in-
certas perſonas videantur infirma.

XXXIII. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Cùm omnes
qui mandaturi ſunt adſtare videantur,
magiſque perſona præſentium quàm ſer-
mo teneatur abſentium, quid eſt quod
poteſt movere judicia, cum ſtatutis omni-
bus quæ primò ex lege deſcendunt, quæ-
que initium cauſæ facere conſuevetunt,
tunc demùm ad electionem defenſorum
ſecundùm edictum ſublimitatis tuæ arbi-
trium veniamus? *Et aliâ manu.* Emeritus
Epiſcopus recognovi.

XXXIV. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
Notarius dixit.* Nunquàm habere potuit
certam multitudo perſonam, cùm hoc
etiam in publicis actionibus atque cor-
poribus ſoleat cuſtodiri, ut per ordina-
tas atque firmatas [perſonas] omnia pera-
XXXV. gantur.

Emeritus Epiſcopus dixit. Teneo fidem
tuam, vir ſublimis, nihil mihi de juris le-
ge præſcribi, ubi agitur de fide. *Et aliâ
XXXVI. manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

*Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
Notarius dixit.* Interlocutio mea non
jus ceſſare debere, ſed forenſem conten-
tionem apertiſſimè definivit. Neque enim
poſſunt aliqua quæ competunt partibus
denegari: ſed ſi hoc utrarumque par-
tium conſenſus habet, ut nihil de jure pu-
blico, ſed omnia Eccleſiaſticis regulis, id
eſt novi & veteris teſtamenti teſtimoniis
XXXVII. peragantur, pars utraque deſignet.

Petilianus Epiſcopus dixit. Optimus mo-
derator. *Et aliâ manu.* Petilianus [Epiſco-
XXXVIII. pus] recognovi.

*Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ di-
xit.* Quoniam ſecundùm N. T. edic-
tum non omnes noſtri collegæ adſunt, illi
obtemperantes edicto, & voluntas cunc-
torum mandato continetur, jube hoc
idem mandatum ab officio ſuſcipi & re-
citari. *Et alia manu.* Recognovi. XXXIX.

Emeritus Epiſcopus dixit. Si jubes, com-
petit cauſæ per integritatem tuam. *Et
alia manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & XL.
Notarius dixit. Aliud conſtat eſſe quæſi-
tum ut utrùm à jure publico recedi veli-
tis & totum divinis legibus agitari, veſ-
tris profeſſionibus demonſtretis.

Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ XLI.
Carthaginenſis dixit. Inveniet hoc ipſum
ſublimitas tua cùm hoc mandatum fuerit
recitatum. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & XLII.
Notarius dixit. Et hoc mandato eviden-
tiſſimè continetur, ut omiſſâ juris publi-
ci controverſiâ, omnia divinis legibus
peragantur.

Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ XLIII.
Carthaginenſis dixit. Recitatio mandati
ſenſus tuos poterit informare. *Et aliâ ma-
nu.* Recognovi.

Petilianus Epiſcopus dixit. Legem Dei XLIV.
repudiat, qui dubitat quid debeat pro-
fiteri. *Et alia manu.* Petilianus Epiſcopus
recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & XLV.
Notarius dixit. Ego hæc partium volui
reſponſione firmari: cæterùm certum eſt
me, quoniam imperiali præcepto omnia
nunc aguntur, per quod jura conſtituta
ſunt, omninò non poſſe.

Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Car- XLVI.
thaginenſis dixit. Legem Dei non repudia-
mus cùm hoc mandatum ingerimus le-
gendum, in quo poteſt omnis noſtra aſ-
ſertio perdoceri. Nec enim egredi poſ-
ſumus limitem iſtius mandati, quod no-
bis patres vel fratres noſtri univerſalis
Concilii Eccleſiæ Catholicæ, hîc apud
Carthaginem conſtituti mandarunt. *Et
aliâ manu.* Recognovi.

Emeritus Epiſcopus dixit. Fidei cauſa eſt, XLVII.
quæ & ſine mandato ipſo jure agi poteſt.
Neque enim alibi oculos habet Deus,
aut deſeruit cælum ne intendat cauſam
ſuam. Quid eſt quòd de mandato, vel de
obligatione mandati, de ſubſcriptione,
de modo, de formulis, quæritur? Quid
eſt quòd in hac cauſâ quaſi aut refragan-
tis, aut non mandati judicialis ſponſio ar-
bitrium flagitat: cùm ſinguli quique pro-
priam cauſam, & ſalutis ſuæ negotium
gerant, ſuperfluúmque ſit cæterorum
mandatum, cùm in uno conſtet Eccleſiæ
tota perſona? Advertat, vir nobilis, inte-
gritas tua, quàm in iſtâ ſede jam quodam
lumine

lumine coruſcare cognoſcimus, verita-
tem ita præſidere debere, ut ſi forenſis
altercatio juriſque conflictus in medio m·t-
titur, proponatur: ſin autem ſimplex illa
veritas quâ datur vita, quâ renaſcitur ſe-
culum, quâ liberatus eſt mundus, in hoc
jodicio ſpiritali altercatione conquiritur,
quæſo, vir ſublimis, utrumque propo-
nant & de utroque unum eligant. Aut
enim merita juris omittere non poſſunt,
præſcriptionémque cauſarum; aut ſi de
illis ſacratiſſimis legibus, quibus commu-
* *f. pendemus.* nis reverentia eſt adhibenda, * patientiâ
ipſas magis amplectar & teneam, & qua-
ſi cæleſtis aræ pontificatum adorem ſem-
per ac venerer, ut & tibi integro cogni-
tori ſecundùm inſtitutum mentis tuæ mo-
ríſqoe ordinem certa ſit cauſa judicandi,
nec fluctuet judicium tuum, de quo eſt
Deus & populus judicaturus. *Et aliâ ma-
nu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

xlviii. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholi-
cæ dixit.* Catholica Eccleſia quæ toto ſi-
cut promiſſa eſt terrarum orbe, diffun-
ditur, cùm adverſæ parti ſemper de fide
obtuliſſet & de actiooe quam nobis cri-
minosè objiciunt, collationem, & ſcrip-
tis publicis, & teſtimoniis multorum, &
conventione magiſtratuum faciliùs edo-
cebitur. Sed ut omni ex parte tuta ſit ip-
ſius collationis cauſa, confuſa non facit
multitudo. Deligant igitur præſeotes fra-
tres noſtri quia volunt ex adverſo ſiſtentes
aliquos ſui ordinis primarios viros, qui-
bus totam actionis ſummam committant,
atque ad ſtipulationem faciant præſen-
tium geſtorum; ot ſi fortè in aſſertione
ejuſdem canſæ defeceriot, in eorum per-
ſ nâ qui hujuſmodi oegotium ſuſceperint,
abſque cunctatione victos eos eſſe & re-
citatio demonſtret actorum. Et ideò quia
noo opus eſt multifariâ dilatione cauſam
peragere, deligant perſonas ſecundùm
propoſiti edicti tenorem quæ collationis
cauſam ſuſcipiant, ut omnibus ſemper
probata veritas luce clariùs demonſtre-
tur. Nam mandatum nihil juris & cavil-
lationis forenſis habere, ejus lectione, ſi
pars adverſa patiatur, faciliùs edocebi-
tur. *Et aliâ manu.* Recognovi.

xlix. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
Notarius dixit.* Proſecutionem tuam cum
Imperiali certum eſt concordare præcep-
to, quo conſtitutum eſt ut certus á ſin-
gulis partibus numerus deligatur. Nam
ſive juris, ſive fidei cauſa tractatur, cer-
tæ debent aſtare perſonæ, ut quicquid ac-
tum fuerit, integrum robur obtineat.

Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catho- l.
licæ dixit. Dignetur igitur ſpectabilitas nia
mandatum ſuſceptum officio tradere &
recitari [jubere] ut ex eo tenore pars ad-
verſa quia dignator ab hoc inſtructa valeat
objectis omnibus reſpondere, undè poſſit e-
tiam clareſcere nihil nos jure publico velle
tergiverſari. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & li.
Notarius dixit. Profeſſionem quam expe-
ctabat ſanctitas veſtra evidenter accepit:
patiatur ergo ouoc recitari mandatum,
ſalvo eo ut utraque pars me agnoſcat im-
perialis præcepti furmam cuſtodire debe-
re. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholi-
cæ dixit.* Si jubet ſpectabilitas tua recitetur.

*Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
Notarius dixit.* Univerſa quæ à partibus lii.
offeruntur, ut omnis amputetur ambago,
ab officio recitentur.

Petilianus Epiſcopus dixit. Sine præju-
dicio noſtro legat, ſalvo eo, quia hæc liii.
cauſatio forenſis eſt, non legalis. Nam
uti mandato, his formulis præſumere,
non eſt Eccleſiaſticæ conſuetudinis, ſed
forenſis ludi atque certaminis, & illius
exercitii quod magis argumentis quàm fi-
de aliquâ ſæpè ſubſiſtit. Proindè nobili-
tatis tuæ ſpectabilitatíſque cenſura, etiam
atque etiam in hoc loco morari dignen-
tur, ut edicant utrùm lege divinâ cau-
ſam agi velint, & ipſam diſceptationem
inter partes ventilari; an omninò legi-
bus publicis uti velint: quoniam in utro-
que mihi plurima competunt; ut ſi à le-
ge diſceſſerit, Epiſcopum ſe non eſſe de-
monſtret; ſi verò legem teouerit, tune
ei ut illi qoi Chriſtianus eſſe deſiderat de-
beam reſpondere. *Et alia manu.* Petilia-
nus Epiſcopus recognovi.

*Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
Notarius dixit.* Si nullo poteſtatis ſecula- liv.
ris judice reſidente inter Epiſcopos tan-
tùm hæc cootentio tractaretur, tunc de-
mùm eorum erat arbitrii, & forſitao juſti,
ut nihil publico velint jure tractari: me
autem, cùm legumlatores ii ſint qui me
judicem delegerunt, à legibus certum eſt
deviare non poſſe: quamvis profeſſionem
partis è diverſo venientis apertiſſimè ſuſ-
ceperit ſanctitas veſtra, in quâ id expreſ-
ſiſſe cognoſcitur, quòd veſtra proſecutio
poſtulavit. Undè mandatum per offi-
cium recitetur.

Petilianus Epiſcopus dixit. Legat. *Et alia* lv.
manu. Petilianus Epiſcopus recognovi.

GESTA Collat. diei I. *Romulus exceptor recitavit.* Poſt Conſulatum Varanis viri clariſſimi III. Kalend. Jun. Mandatum factum in Eccleſiâ. *Et cùm recitaret, Adeodatus Epiſcopus dixit.* Sine præjudicio noſtro recitet. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Sæpiùs interfatus ſum, omnia integris reſponſionibus recitari. *Romulus exceptor recitavit.* Mandatum factum in Eccleſiâ Carthaginenſi ab univerſo Concilio Epiſcoporum Catholicorum: præſidente Aurelio Epiſcopo Eccleſiæ Carthagin. & Silvano primate Numidiæ. Quamvis cauſa Eccleſiæ Catholicæ adversùs omnes falſas criminationes, quibus eam uſquequaque diffuſam ſchiſmatici & hæretici per ſuas quaſque regiones vel provincias vel diviſi atque ſeparati vaniloquis & ſacrilegis inſectantur erroribus, ſatis ſupérque divinis teſtimoniis defendatur, in Africâ verò adversùs Donatiſtas etiam Eccleſiaſtico atque imperiali judicio, ſicut oportebat vel neceſſe fuerat terminata ſit; tamen quia idipſum hominibus qui iſta neſciunt, quo eos ad æternam ſalutem Chriſtianâ charitate acquiramus, inſtantiùs manifeſtandum atque declarandum eſt. Placuit nobis ex Dei Domini voluntate in hanc Carthaginenſis civitatis convenire Eccleſiam, & eligere idoneos fratres collegáſque noſtros ad adſerendam hujus cauſæ defenſionem, qui crimina falſiſſima Eccleſiæ Catholicæ quæ toto, ſicut de illâ divina teſtantur eloquia, terrarum orbe diffunditur, à parte Donati objecta redarguant: Eccleſia quippe Chriſti, ſanctis Patribus noſtris Abrahæ, Iſaac & Jacob & populis omnibus per imitationem fidei poſteris & filiis eorum, ita divina & veridica voce promiſſa eſt, ut nullâ humanâ & maledicâ poſſit voce convinci. Ad Abraham namque ita locutus eſt Deus.

Gen. 22. *Per me juravi, dicit Dominus, propter quod feciſti verbum hoc, & non pepercisti filio tuo amantiſſimo propter me, niſi benedicens benedicam te, & implendo implebo ſemen tuum tanquam ſtellas cæli, & tanquam arenam quæ ſecus oram maris eſt; & hæreditatem poſſidebit ſemen tuum, civitates adverſariorum; & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, quia obaudiſti vocem meam.* Ad Iſaac quoque iſta de hac re

Ibid. 26. verba ſunt Domini. *Statuam jusjurandum meum quod juravi Abraham patri tuo, & ampliabo ſemen tuum tanquam ſtellas cæli, & dabo tibi & ſemini tuo omnem terram hanc, & benedicentur in nomine tuo omnes gentes terræ, pro hoc quia obaudivit Abraham pater tuus meam vocem, & ſervavit præcepta mea & juſtitias meas & legitima mea.* Ad Jacob etiam loquens hoc idem adteſtatione præclariſſimâ pollicetur. *Et erit ſe-* Ibid. 28.
men tuum ſicut arena terræ, & multiplicabitur ſupra mare & in Africum & in Aquilonem & ad Orientem, & benedicentur in te omnes tribus terræ & in ſemine tuo. Undè Propheta Eſaïas his vocibus conſonans, iſtam Eccleſiam in Spiritu ſancto futuram prævidens, ſic alloquitur. *Lætare*
ſterilis quæ non paris, erumpe & exclama Iſ. 54.
quæ non parturis; quoniam multi filii deſertæ, magis quàm ejus quæ habet virum: dixit enim Dominus: Dilata locum tabernaculi tui, & aulæarum tuarum fige palos, noli parcere, longos fac funiculos tuos, & palos tuos confirma: adhuc in dexteram & ſiniſtram extenderis, & ſemen tuum gentes poſſidebit, & civitates deſertas inhabitabit. Ne timeas, quoniam prævalebis neque verearis quòd deteſtabilis fueris; confuſionem enim in æternum obliviſceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor; quoniam ego Dominus qui facio te, Dominus nomen illi, & qui liberavit te Deus Iſraël, univerſæ terræ vocabitur. Item alio loco: *Et patefaciet Do-* Ibid. 52.
minus brachium ſuum ſanctum in conſpectu univerſarum gentium, & videbunt omnes gentes uſque ad intima terræ ſalutem quæ à Deo eſt. Item dicit: *Poſui te in teſtamen-* Ibid. 49.
tum generis, in lucem gentibus, ut ſit ſalus uſque in fines terræ. Malachias etiam Propheta prævidens ſacrificium primi populi ceſſaturum, id eſt à ſolis ortu uſque ad occaſum æternum ſacrificium glorificato in gentibus nomine Domini celebrandum, ita loquitur ad Judæos: *Non eſt mihi* Malach. 1.
voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens; & ſacrificium non accipiam de manibus veſtris; quoniam ab ortu ſolis uſque ad occaſum clarificatum eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco incenſum offertur nomini meo, & ſacrificium mundum; quoniam magnum eſt nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens. Hieremias quoque gentes ab extremo terræ venturas ad Deum, damnatis ſimulacbrorum ſuperſtitionibus, ſic
prædicit. *Domine virtus mea & adjutorium* Hierem. 16.
meum & refugium meum, in diem malorum. Ad te gentes venient ab extremo terræ, & dicent: Quàm falſa poſſederunt patres noſtri idola, & non eſt in eis utilitas! Quia verò non in unum aliquem terræ locum ex aliis locis ad Deum gentes venturas eſſe prædictum eſt, ſed in locis ſuis eum adoratu-

ras, in quem damnatis ſimulachris fuerant credituræ, ſic Sophonias Propheta
Sophon. 2. teſtatur: *Prævalebit Dominus adverſus eos, & diſperdet omnes deos gentium terræ, & adorabunt eum unuſquiſque de loco ſuo omnes inſulæ gentium.* His atque aliis multò pluribus teſtimoniis Legis & Prophetarum adtexentibus Eccleſiam toto orbe diffundi, Pſalmi etiam divini ita concinunt.
Pſ. 2. *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* Item in alio Pſalmo de Domino Chriſto in figurâ Salomonis.
Pſ. 71. *Dominabitur à mari uſque ad mare, & a flumine uſque ad terminos finis terræ: coram illo decident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent. Reges Tharſis & inſulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent, & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes ſervient illi.* Item in
Pſ. 49. alio pſalmo: *Deus Deorum Dominus locutus eſt, & vocavit terram à ſolis ortu uſque ad occaſum; ex Sion ſpecies decoris ejus.* Propterea ipſe quoque Dominus Jeſus qui locutus fuerat antè per ora Prophetarum, poſteaquam reſurrexit à mortuis, jam per os proprium ſic promiſit Eccleſiam.
Luc. 24. *Oportebat, inquit, impleri omnia quæ ſcripta ſunt in lege & Prophetis & pſalmis de me. Tunc aperuit illis ſenſum, ut intelligerent ſcripturas; & dixit eis, Quia ſic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertiâ die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remiſſionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jeruſalem:* tamquam illud teſtimonium pſalmi quod recentiſſimum poſuimus, verbis ſuis exponeret. Nam quod ibi poſitum eſt, *vocavit terram à ſolis ortu uſque ad occaſum*, hoc Dominus ait, *per omnes gentes*: & quod ibi poſitum eſt, ex Sion ſpecies decoris ejus, hoc Dominus ait, *incipientibus ab Jeruſalem.* Quis enim neſciat Sion & Jeruſalem unicam eſſe civitatem, undè cœpit paſſio & reſurrectio Domini Jeſu Chriſti per orbem terrarum populis mundandis atque ſalvandis illuſtriſſimo præconio prædicari? Proindè & aſcenſurus in cælum, providens undè fuiſſent carnales homines pro ſuis diviſionibus & ſeparationibus litigaturi, cùm quæſiſſent diſcipuli audire ab eo aliquid de fine ſæculi.
Act. 1. *Non eſt*, inquit, *veſtrùm ſcire tempora quæ pater poſuit in ſua poteſtate; ſed accipietis virtutem Spiritûs ſancti, & eritis mihi teſtes in Jeruſalem & in totam Judæam & Samariam, & uſque in totam terram.* Hanc auctoritatem magiſterii cæleſtis ſecuti Apoſtoli, Eccleſiam commendant in toto mundo fructificantem atque creſcentem; & ne ſe in partes membra Chriſti per hominum nomina dividant, ita carnales, qui jam hoc facere cœperant, Apoſtolus alloquitur. *Obſecro vos fratres, per nomen* 1. Cor. 1.
Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata; ſitis autem perfecti in eodem ſenſu, & in eadem ſententia. Nuntiatum enim eſt mihi, fratres, ab his qui ſunt Chloës, quia contentiones ſunt in vobis, & unuſquiſque veſtrùm dicit, ego quidem ſum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego autem Chriſti. Diviſus eſt Chriſtus? Numquid Paulus pro vobis crucifixus eſt, aut in nomine Pauli eſtis baptizati? Undè & iſtos, quorum contra errorem & pro quorum ſalute nomine Chriſti elegimus, qui eorum criminationibus falſis vanique reſpondeant, in ſacramentis Chriſti fratres noſtros agnoſcimus, nec eorum deteſtamur perverſitatem, ſed ipſa Chriſti ſacramenta, in eis approbamus, & reſcindere non audemus: meminimus enim per Prophetam eſſe præceptum. *Audite qui pavetis ver-* Iſ. 66.
bum Domini, dicite, fratres noſtri eſtis, his qui vos oderunt, & qui vos deteſtantur, ut nomen Domini honorificetur, & appareat illis in jucunditate. Jam quod ſequitur, ipſi ſibi ſalubriter dicant, vel à Prophetâ potiùs quàm à nobis hoc audiant: nos leviora dicimus, ut pacem potiùs cum correctis, quàm litem cum perverſis habeamus, fratres noſtros eſſe dicimus, ut nomen Domini honorificetur; quia ipſi nos oderunt & deteſtantur, eſſe ſe fratres noſtros negant; quia nomen hominum ab eis magis quàm Domini honorificatur. Ac per hoc fratres & coëpiſcopi noſtri quos ad eorum criminationes redarguendas elegimus, in hac collatione quæ cum eis habenda eſt, Eccleſiam ſanctam adversùs eorum objecta defendant. Dicunt enim quòd hæc Eccleſia (quam in Lege & Prophetis & Pſalmis accepimus prænuntiatam, operâ Salvatoris expreſſam & ſanguine redemptam, Apoſtolorum laboribus diſſeminatam atque plantatam incipientibus ab Jeruſalem, ubi in centum viginti animas ſimul congregatas ſanctus Spiritus venit, eóſque in quos venit, linguis omnibus gentium loqui faciens, evidentiſſimo ſigno docuit Eccleſiam per omnes gentes futuram, & lin-

GESTA Collat. diei I.

guis omnium gentium locuturam), hanc ergo Eccleſiam quæ iſto modo ut prædictum & impletum eſt, ab Jeruſalem ſumpſit exordium, atque inde ſe in Judæam, & Samariam, aliaſque orbis terræ partes Apoſtolorum prædicatione diffudit, in quorum litteris atque actibus civitates & provincias invenimus longè latéque diſtentas, in quas eam ſuis ſpecioſis pedibus invexerunt, undè & in Africam creſceret: hanc ut diximus Eccleſiam dicunt iſti contra quorum errorem collegis noſtris collationem defenſionemque mandamus, Cæciliani Epiſcopi quondam Carthaginenſis Eccleſiæ, & ſociorum ejus neſcio quibus peccatis periiſſe pollutam, atque in parte Donati ejus reliquias remanſiſſe. Hanc vanam & ſacrilegam criminationem ii quibus mandamus ità redarguant, & refellant, ut primitùs Eccleſiæ cauſam à cauſâ quorumdam hominum diſtinguant atque diſcernant: quoniam Eccleſia præmixtos malos habitura prædicta eſt, quo uſque meſſis tempore à tritico zizania ſegregentur, vel à frumentis palea ventilata diſcedat, vel oves ad dexteram, hædi ad ſiniſtram qui nunc eiſdem paſcuis permixti ſunt, ſegregentur: vel mali piſces à bonis, qui nunc intra eadem retia ſimul trahuntur ad littus in eodem littore, hoc eſt in fine ſæculi, dirimantur. Homines autem quilibet in Eccleſiâ, ſi boni ſunt, triticum vel frumenta ejus ſunt, oves ejus ſunt, piſces boni ejus ſunt: ſin autem mali ſunt, zizania, palea, hædi, piſces mali ejus ſunt. Non ergo propter eos tota meſſis, tota area, grex totus, piſcatio tota damnata eſt, ne, cùm ante tempus audemus quaſi de malis temerè judicare, & aliis aliorum objectare peccata, bonos propter malos ſacrilegâ ſeparatione deſeramus; cùm potiùs malos propter bonos piâ unitate tolerare debeamus. Urgendi ergo ſunt iſti harum Evangelicarum ſimilitudinum, & tam perſpicuæ veritatis inimici, ut doceant quod intendunt, ac priùs oſtendant, ſi valuerint, quomodò Eccleſia, quam incipientem ab Jeruſalem in ſcripturis ſanctis per propinqua & longinqua fructificantem atque creſcentem accepimus & tenemus, quorumlibet, quos accuſant, contagione perierit, & in Donati parte remanſerit. Si enim hoc fieri potuiſſe monſtraverint, tunc utique ad cauſam Eccleſiæ pertinebit, aliam fortaſsè ſuſcipere atque diſcutere quæſtionem, utrùm Cæcilianus ejuſque collegæ vel tales fuerint quales ab iſtis fuiſſe dicuntur, vel ſic innoteſcere potuerint Chriſtianæ, quæ jam tunc erat, unitati uſquequaque diffuſæ, ut eam uſque ad ultimas terras ipſius notionis contagione macularent & perderent. Fatentur quippè etiam ipſi neminem peccatis alienis maculari poſſe quæ ignorat. Undè ſi demonſtrare voluerint tam latam per tantas terras communionem gentium Chriſtianarum peccatis Cæciliani & ſociorum ejus contaminari ac perire potuiſſe, non ſufficit ut oſtendant tales eos fuiſſe, quales accuſando criminantur, niſi etiam oſtendant vera crimina eorum omnibus innotuiſſe, quos ipsâ contagione periiſſe contendunt. Si autem non potuerint demonſtrare Catholicam Eccleſiam per omnes gentes in quibus eam divina commendant eloquia ullis alienis peccatis deſtrui potuiſſe, ſequeſtrata paululùm cauſa Cæciliani & eorum quos cum illo accuſandos eſſe putaverunt, quæ ad Eccleſiæ cauſam omninò non pertinet, quoniam & ſi mala fuiſſet, eam contaminare non poſſet, nos quod dicimus ad earum crimina repellenda, ab eis quibus officium defenſionis hujus imponimus, evidentiſſimè & exemolis cumulatiùs oſtendatur: id eſt, Eccleſiam Chriſti nullorum malorum, uſque in finem ſibimet permixtorum, non ſolùm ignotorum, verùm etiam cognitorum, quaſi corruptione peſtiferâ poſſe inquinari atque deleri, primùm exemplis propheticis, qui populum peccatorem, & Deum multis execrabilibus abominationibus offendentem tam ſeveris vocibus arguebant & flagellis correptionis duros atque indomitos animos uſque ad inimicitias adversùm ſe horribiles excitabant: nec tamen ſe ab eo populo, in quo utique etiam boni inter malos erant, corporali diſcrimine dividebant, meliùs indicantes per patientiam ferre malos, quàm per calumniam relinquere bonos. Ipſe Dominus Jeſus Chriſtus exemplum ſingulare patientiæ, traditorem ſuum utique peſſimum, non ſolùm cognitum in diſcipulorum numero pertulit, verùm etiam præcognitum in diſcipulorum numerum aſſumpſit: dixit etiam Diſcipulis ſuis: *Et vos mundi eſtis, ſed non omnes:* ut eo modo ſcirent munditiam ſuam alienâ immunditiâ non poſſe ſordeſcere. Apoſtolorum temporibus te- *Joan. 13.*

ſtis

ſtis eſt Apoſtolus Paulus inter falſos fratres gemens, & quoſdam per invidiam, quod utique diabolicum vitium eſt, Chriſtum adnuntiantes in epiſtolâ ſuâ notans, quemadmodùm boni malos, propter unitatem Chriſti pietate ſollicitâ conſervandam, ſine ullâ ſuâ perditione in ſacramentorum communione tolerabant, à quorum malitiâ longè abborrebant. Poſt Apoſtolos etiam Epiſcopi boni, quemadmodùm propter unitatem Chriſti, nonſolùm quoſlibet laïcos verùm etiam Coëpiſcopos toleraverunt malos, teſtes ſunt litteræ martyris Cypriani, ubi gemit avaritiam quorumdam collegarum uſque ad crudelitatem fœnoris, rapinaſque fundorum; nec tamen malorum contagione factus eſt talis, ſed bonorum dilectione pertulit tales, non tantùm id exemplo admonens, verùm etiam præcepto inſtruens. Nam in quadam epiſto-
Cypr. ep. 51. lâ ſuâ dicit. *Etſi videntur in Eccleſiâ eſſe zizania, non tamen impedire debet aut fides, aut charitas noſtra, ut quoniam eſſe zizania in Eccleſiâ cernimus, ipſi de Eccleſiâ recedamus.* Ipſorum etiam qui huic veritati adverſantur, judicio probandum eſt quàm ſit hoc verum, qui cùm Maximianum damnaſſent meritò ſacrilegi ſchiſmatis, ſociis ejus qui cum illo ab iſtis foras exierant, ſeque ab eorum communione ſeparaverant, dilationem ad redeundum dederunt, dicentes eos illius ſacrilegi ſurculi [a] plantariis non eſſe pollutos, quod quidem cùm omnes unius ſchiſmatis ſocietas connexos teneret, quemadmodùm rectè dici potuerit, non invenimus; ſed tamen vel ſerò hinc intelligere cogantur, multò potiùs in unitate Catholicâ malos bonis tamquàm paleam frumentis obeſſe non poſſe, ſi in conciſione ſchiſmaticâ ubi palea ſola eſt, putatus eſt Maximianus ejuſdem conciſionis ſuæ ſocios, tantùm, quia ordinationi ejus præſentes non fuerunt, non potuiſſe maculare; & videant quàm inconſideratè dicant Cæcilianum, qualiſcumque ille fuerit, & ejus quoſcumque collegas, in tot longinquis gentibus unitatem Chriſtianam perdere potuiſſe, cùm Maximianum arbitrentur nec Afros participes ſui ſchiſmatis perdidiſſe. Sic apparebit, ad Eccleſiæ cauſam, cujus injungimus defenſionem, non pertinere Cæciliani cauſam, qualemlibet habeat quæſtionem. Quòd autem accuſant baptiſmum noſtrum, vel potiùs baptiſmum Chriſti quem habemus & miniſtramus, eúmque in eis quos deceperint ingemiſcendo errore reſcindunt, ſic ferendum eſt, quemadmodùm ipſa Eccleſia cujus donum eſt. Non enim audebunt ampliùs baptiſmum accuſare quem damus, ſi ab eorum criminibus Eccleſia purgabitur quam tenemus. Sed ſi illud, ut aſſolent, objiciendum putaverint, quòd baptiſmum Chriſti etiam foris à noſtrâ communione traditum agnoſcimus potiùs quàm improbamus, nec reſcindere audemus; reſpondeatur eis, quantiſcumque rationibus & teſtimoniis reſponderi potuerit, divina Eccleſiæ dona & apud fures vel uſurpatores vel etiam raptores inventa, agnoſcenda eſſe potiùs quàm neganda. Nam, ſicut Apoſtolus de quibuſdam dicit, quia veritatem in iniquitate detinent, ità omnes qui extra Eccleſiam Chriſti habent vel miniſtrant baptiſmum Chriſti, veritatem ſacramenti divini in iniquitate detinent erroris humani; undè humanâ iniquitate correctâ, non eſt veritas divina violanda. Qui autem putant negandum eſſe baptiſmum Chriſti quia eum & hæretici tradunt, poſſint putare negandum eſſe etiam ipſum Chriſtum, quia eum & dæmones confitentur. Et ideò ad Eccleſiam venire debent, qui extra ejus communionem baptiſmum ejus habent, non ut quod deerat adſit, ſed ut quod inerat proſit. Neque putandum eſt illos hinc clam diuturnum habituros eſſe conflictum, quandoquidem etiam de hac re ſuo judicio & exemplo poterunt admoneri: baptiſmum quippe Chriſti extra ſuam communionem in Maximiani ſchiſmate datum, in eis quos indè cum illis quos damnaverant ſuſceperunt, agnoſcere quàm reſcindere maluerunt. Proindè & illud quod non rectè intelligentes ſolent dicere, *Ne communices peccatis alienis*, (neque enim hoc corporum ſegregatione, ſed morum diſſimilitudine faciendum eſt,) in eis coguntur attendere, quemadmodùm intelligendum ſit, quos cum Maximiano damnato ſacramenta communicantes impollutos fuiſſe dixerunt, & quod de baptiſ-

GESTA Collat. diei I.

1. Tim. 5.

[a] ILLIUS SACRILEGI SURCULI. Reſpiciunt hoc loco Catholici ad decretum concilii Bagaïenſis, in quo poſt damnatum Maximianum iſta de ſociis ejus qui dicuntur, *eos autem quos ſacrilegi ſurculi non polluêre plantaria, hoc eſt, qui à Maximiani capite manus verecundo fidei pudore retraxerant, ad matrem Eccleſiam redire promiſimus.* BALUZIUS.

GESTA Collat. diei I. Eccli. 34. 30.

mo ſolent accipere quod dictum eſt, *Qui baptizatur à mortuo*, & cætera hujuſmodi, in eis ipſis noſſe coguntur quomodò accipienda ſint, quando ab illis quos cùm damnarent mortuos eſſe dixerunt, baptiſmum in ſchiſmate datum improbare atque iterare non auſi ſunt. Et quod nobis objicere conſueverunt, quòd ad eos corrigendos pro unitate Chriſti apud terrenas poteſtates aliquid agere cogimur, in ipſis identidem Maximianiſtis compellendi ſunt approbare quos cùm apud judices terrenos tamquàm ſchiſmaticos ſuos vel hæreticos accuſarent, ut de baſilicis* pellerent, etiam Bagaïenſe concilium quo eos damnaverunt, aliquoties allegarunt. Quæ omnia ideò dicenda ſunt, ut & ſuo judicio commoneantur diſſenſionem tandem deponere, & conſumptâ vel abjectâ falſarum & vanarum animoſitate criminationum, diligere Catholicam pacem, amplecti individuam charitatem; ſine quâ nullus hominum bonus eſſe poterit, quicquid boni aliud habere potuerit. Quibus peractis nec ipſam Cæciliani cauſam volumus deſerant, ſed eam non tamquàm Eccleſiæ matris, ſed tamquàm Epiſcopi fratris ſuſcipiant: ne ſicut iterùm diſcutiatur finienda, ſed ut demonſtretur jam olim eſſe finita Eccleſiaſticis & publicis documentis: quorum nonnulla ſufficient ſi eis cum à nobis proferuntur, fidem habere voluerint. [Et ſi noluerint,] poterunt archivis etiam conteſtantibus declarari: quibus appareat, & cauſam Cæciliani eos per Anulinum Proconſulem ad Imperatorem Conſtantinum accuſando miſiſſe, & eumdem Imperatorem poſt Eccleſiaſtica judicia quibus Cæcilianus fuerat abſolutus, cauſam totam partibus præſentibus cognoviſſe, atque innocentem Cæcilianum, illos autem calumnioſiſſimos judicaſſe. Felicis quoque Aptugnenſis ordinatoris Cæciliani innocentiam, Æliano Proconſule ex præcepto ejuſdem Imperatoris cognoſcente claruiſſe, quem malorum fontem in concilio ſuo ipſi dixerunt. Quæcumque autem crimina quibuſlibet collegis noſtris, non jam more conferentium vel diſputantium, ſed maledicentium & litigantium objicienda putaverint, reſpondendum eſt eis, nec eorum cauſis ad Eccleſiæ cauſam quam nunc defendendam injungimus, pertinere: nec ipſas tamen ei diſcutiendas auferri, ſed pro temporis, quod nunc inſtat, neceſſitate differri: ut cum Eccleſiæ cauſam, quam nunc clementiſſimus Imperator cognoſcendam & demonſtrandam recenti præceptione curavit, fuerit terminata, quæcunque quibuſcunque noſtris objicienda arbitrantur, apud quos voluerint judices & noſtros & ſuos, cùm jam Catholicæ unitati fuerint ſociati, vel purgata monſtrentur, vel convicta puniantur. Hæc eo modo quo conſcripta ſunt, & ſi quid uberius & firmius eis Dominus dederit, exequenda mandamus fratribus & coëpiſcopis noſtris Aurelio, Alypio, Auguſtino, Vincentio, Fortunato, Fortunatiano & Poſſidio. Quod mandatum ſe ſuſcepiſſe teſtantur ſubſcriptionibus ſuis, ſicut nos mandaſſe teſtamur ſubſcriptionibus noſtris, ratum habituri quicquid, adjuvante Domino, in hac defenſione peregerint. His autem adjungimus cum quibus ubi opus fuerit conſilium habeant, Novatum, Florentium, Maurentium, Priſcum, Serenianum, Bonifacium, & Scillatium: ad cuſtodiendam verò conſcriptionem geſtorum, Deuterium, Leonem, Aſterium, & Reſtitutum. *Quo recitato*,

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Quoniam ex recitatione lvi.
mandati quod geſtis præſentibus adhærebit, claruit divina magis teſtimonia quàm forenſia vincula eſſe prolata, & edicti pariter mei tenorem fuiſſe ſervatum, in numero ſcilicèt deligendo, & imperialis conſtitutionis formam nihilominùs cuſtoditam: ideóque, quoniam juſtitiæ ordo hoc poſtulat, etiam ſubſcriptiones omnium recitentur.

Romulus exceptor recitavit. Aurelius Epiſ- lvii.
copus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginenſis Carthagini conſtitutus præſente V. C. buno & Notario Marcellino hoc mandatum ſuſcepi & ſubſcripſi. *Item alià manu.* Silvanus primæ ſedis provinciæ Numidiæ præſente V. C. Marcellino Tribuno & Notario Carthagini conſtitutus mandato à nobis facto conſenſi & ſubſcripſi. *Item alià manu.* Valentinus Epiſcopus Eccleſiæ Vaianenſis* Carthagini conſtitutus, præ-

* VAÏANENSIS, ſeu *Baïanenſis*, uti ſcriptum eſt in veteri libro. Infra cap. 99. 115. 135. ſcribitur ſemper *Vaſenſis*, ſed nos ubique repoſuimus *Vaïanenſis*; quia conſtat emendationem eſſe certam. Nam *Felix Epiſcopus Baïanenſis* interfuit concilio Carthaginenſi ſub Grato, & *Beianus Baïanenſis* damnatus fuit anno 394. in concilio Bagaïenſi. Animus erat hanc ſedem referre ad

ſente V. C. Marcellino Tribuno & Notario mandavi & ſubſcripſi. *Et reliquæ ſubſcriptiones quorum nomina mandato continentur.*

lviii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Has quoque ſubſcriptiones cum mandato geſta ſuſcipient. *Et adjecit.* Numerus etiam ſubſcribentium deſignetur. *Martialis exceptor dixit.* Duceni ſexaginta ſex ſunt.

lix. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Ubi ſunt qui mandaverint? *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

lx. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Opus eſt hoc, eligant de ſuis ſeptem, & eant ubi conſtituti ſunt in Eccleſiâ, & videant illos. *Et aliâ manu.* Recognovi.

lxi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Subtilis argumenti res eſt, ut judicem facerent teſtem. Potuerunt etenim etiam quoſcunq; clericos minoris loci apponere nominibus ſuis, & fingere illum honorem eſſe quem apud ſe ſummum exiſtimant, cùm hinc potiſſimùm dubitetur. Proindè veniant in judicium Notarii à nobis ſinguli cognoſcantur. Veremur etenim argumenta ſæpè diutiùs requiſita, quæ in perniciem ſimplicitatis noſtræ quotidiè machinantur. Hæc igitur prima res eſt, de quâ per notariam noſtram ſublimitati tuæ intimare curavimus neque ceſſavimus, ut de numero primò noſtro conſtaret, quem eſſe parvulum ſemper imperialibus auribus mentiuntur; quicquid enim contra nos ſemper elicitur, quaſi contra pauciſſimos impetratur. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

lxii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Falſi crimen nec objicere condecet ſacerdotem, nec committere potuiſſe credendum eſt. Illud autem eſt quod per veſtram venerabilitatem ſcire deſidero, utrùm omnes Epiſcopos contra quos veſtra pergit intentio, quorum etiam ſubſcriptio recitata eſt, poſſitis agnoſcere.

ACTA Collat. diei I.

lxiii. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Singuli quique ſedium noſtrarum adverſarios facilè poſſumus agnoſcere. Sanè non falſum objecimus, ſed diligentiæ maximæ eſt quod volumus & probare. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

lxiv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Hoc magis de veſtrâ judico ſanctitate, diligentiæ potiùs eſſe quàm ullius objecti criminis, quod in proſecutione dicendum eſſe credidit ſanctitas tua. Sed illud quæro, utrùm in omnibus locis & civitatibus utriuſque partis bini eſſe poſſint Epiſcopi; ſic enim poſſunt ſe alterutrum plenè cognoſcere.

lxv. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Sapientiſſimè ac præſciè omnia prævidiſti, vir nobilis; nam in plebe meâ, id eſt, civitate Conſtantinenſi, adverſarium habeo Fortunatum. In medio autem diœceſis meæ, nunc inſtitutum habeo, imò ipſi habent, nomine Delphinum [10], pervidet jam hinc præſtantia tua, duos in unius plebe fuiſſe imaginariè [11] conſtitutos, ut & numerum augeant, & tamen plebium numerus non idem ſit, qui ſit illarum ſcilicèt perſonarum. Et hoc argumenti eſt m ximi, ut videantur nos hoc genere ſuperare, ſi duo contra unum ſint conſtituti vel tres. Nam etiam [illegible] plebe præſentis ſanctiſſimi collegæ ac fratris mei Adeodati, id eſt, in civitate Milevitanâ, ità commiſſa res eſt, ut unum ibidem habeat adverſarium [12],

Mauritaniam Cæſarienſem, quia inter Epiſcopos illius provinciæ ejectos ab Hunerico Rege Vandalorum reperio Cæcilium Belianenſem. Verùm huic cogitationi obſtant ſubſcriptiones concilii Cabarſuſſitani, ubi legitur nomen Pancratii Balianenſis. Cùm enim ſynodus illa habita ſit uno anno ante Bagaïenſem in quâ damnatus eſt Bæïanus Baïanenſis Donatiſta, iſtud evincere videtur Eccleſiam Balianenſem fuiſſe diverſam à Baïanenſi; duos quippè Epiſcopos Donatiſtas in unâ Eccleſiâ fuiſſe conſtitutos non eſt veriſimile. BALUZIUS. *Addit.* In eodem concilio Cabarſuſſitano præter Pancratium Balianenſem eſt Donatus Epiſcopus Belianenſis, undè Balianenſem & Belianenſem duas ſedes eſſe certum eſt.

[10] DELPHINUM. Miſſus is fuerat in Numidiam à coëpiſcopis ſuis propter neceſſitates Eccleſiæ, ut habet Aug. ep. ad Marcell. olim 158. nunc 139. Hujus etiam fit mentio infrà c. 215. Erat Epiſcopus conſtitutus de novo ob Eccleſiæ neceſſitates in aliquâ urbe Conſtantinæ vicinâ.

[11] IMAGINARIE. Sub titulo ficto & ſuppoſito: ſic Colluthus apud Athan. dicitur non verus ſed imaginarius Epiſcopus.

[12] ADVERSARIUM. Severum nempè qui paulò antè infirmitate correptus diſceſſerat, ut habetur c. 215. Extat ejus epiſtola ad Auguſtinum inter Auguſtinianas 109. & duæ Auguſtini ad ipſum 110. & 62. poſtremæ editionis, Ibid. ep. 34. Auguſtini condiſcipulus dicitur.

GESTA Collat. diei I.

alterum in Tuccenſi [13] civitate, quæ ad hujus ſcilicèt plebem antiquitùs pertinet, & ante biennium eſſe videtur conſtitutus; tertius verò ſit in loco qui dicitur Ceramuſſa. Ergo cùm unus ſit civitatis Milevitanæ Epiſcopus à partibus noſtris, tres videntur ab his conſtituti fuiſſe, ut illorum numerus augeretur, aut fortaſſis excederet numerum veritatis. Requirendum eſt igitur quando auctus ſit illorum numerus, quam originem habuerit, utrùm hoc novitas fecerit, an dederit antiquitas, utrùm, ut ità dixerim, contra vetuſtatem canam, vitium hoc fuerit novitatis. *Et alià manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

lxvi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Multiloquio Eccleſiæ cauſam agi non debere perſpicit mecum tuæ dignationis ſenſus, optimè cognitorum. *Et cùm diceret. Et alià manu.* Recognovi.

lxvii. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Plus ſcripſiſti quàm dixi. *Et alià manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

lxviii. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Verùm vir graviſſimus Petilianus cùm antè paululùm Eccleſiæ cauſam divinis ſcripturis firmandam eſſe profeſſus fuerit; atque eam divinis teſtimoniis quæri debere conſtituerit, nunc eum per diverſa vagari in perſonis ordinatorum, proſecutione ejus oſtenditur. Atque ideo, ne illi ſimiles videamur, decreti tenorem accepit ſublimitas tua; & quid Patrum ſtatuta voluerint, ejus lectione monſtratum eſt. Convenit præſentes, moratoriis omnibus actionibus repulſis atque proſtratis, eligere nunc ex parte ſuâ idoneos qui poſſint inſtitutæ cauſæ præſtare rationem, omniúmque conſenſum his actis depromere, ut, dilucéſcente veritate, nulli poſſit eſſe ambiguum. Siquidem confirmatis perſonis nulla pars audebit dicere, ſententiam non poſſe [nec] debere conſiſtere, quandoquidem eorum conſenſus actis fuerit depromptus; & ideo aut ſubſcriptionibus quæ gerimus ſe doceant confirmare, aut conſenſum ſuum ſinguli patefaciant, ut actio Eccleſiæ poſſit ſuo ordine inchoari. *Et alià manu.* Recognovi.

lxix. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* De incompetenter ordinatis quos Petilianus vir ſanctiſſimus comprehendit, me certum eſt qui ad aliam partem principali auctoritate judex videor conſtitutus, non poſſe cognoſcere. Supereſt ut, ſi numerum Epiſcoporum qui ab officio intra hanc ſplendidam Carthaginem conſtitutus eſt verum eſſe credit venerabilitas tua, jam nunc intimare dignetur.

Petilianus Epiſcopus dixit. Non intellexit è diverſo conſiſtens, quid fuerim proſecutus, nam cùm de numero mandantium nunc agatur, diligentiæ meæ maximè fuit requirere, ubi ſunt illi qui præſentibus mandaverunt: deinde conſtare non ab re eſt, quod ſum in tuo judicio, vir nobilis, proſecutus. Quoniam igitur & jacturam fecerunt earum rerum quas forenſibus cancellis ac legibus uti potuerant, & recitaverunt mandatum quod non magis forenſe ſit, ſed legale, hinc agnoſco debere me illis lege divinâ competenter reſpondere. Sed, ut priùs de mandatorum numero conſtet, & de partibus meis quanti mandaverint vel quanti ſint mandaturi, id primùm peto de nobilitate tuâ, ut ſuperfluum non ſit, de numero utriuſque partis ferre debere judicium celſitudinem tuam. *Et alia manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. lxx.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Evitandæ quidem multitudinis cauſa ad hunc locum de quorum numero dubitatur, minimè conveniſſe dicuntur, præſertim cùm ſuffecerit eos præſentibus omne delegaſſe negotium; ſed ſi quid ſuper hac parte dubitationis affertur, judiciis intimetur. lxxi.

Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginenſis dixit. Nos evitamus tumultum; idcircò non venerunt; ſed mandatum firmiſſimum eſt, quod lectum eſt nobilitati tuæ Si de numero dubitatur, eant provinciales ad Mauros, eant provinciales ad Numidas, eant provinciales Byzacenos, eant quoque ad Tripolitanos, eant ad Provinciæ Proconſularis, qui præſentes ſunt ex numero ipſorum, & cognoſcant noſtros qui huic mandato ſubſcripſerunt. *Et alià manu.* Recognovi. lxxii.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Non patiar rem ſuperfluam longâ partium obluctatione differri, undè veniant univerſi. lxxiii.

[13] ALTERUM IN TUCCENSI CIVITATE. Sabinum de quo c. 130. Epiſcopum civitatis hujus in Numidiâ. Haud ità pridem epiſcopalis facta fuerat.

Aurelius

lxxiv. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quid opus eſt turbis? Et nos in civitate diu verſati ſumus, & noſtri collegæ. Ii quoque in civitate, ut dicunt, non hodie, ſed aliquantis diebus demorati ſunt. Legantur ſubſcriptiones, & de cujus nomine dubitant, ipſe veniat. *Et aliâ manu.* Recognovi.

lxxv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* In uno loco ſunt omnes, aut id non poteſt liquidò deſignari?

lxxvi. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Neſcimus poſteà quàm mandaverunt quid opus erat ut concluderentur. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* De quorum nomine dubitatur, ipſi veniant. *Et aliâ manu.* Recognovi.

lxxvii. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Impugnat ſe actio, & ex unâ parte diverſa contentio; unus proſequitur venire debere, alter neſcire ſe utrùm poſſint adeſſe. Concordent inter ſe ſententiis ſuis, & arbitratu proprio atque ſecreto quid magis eligant, dicant. Operimur enim pro meritis tuis quicquid iſti dixerint, quod magis putaverint eligendum. Non enim nos falſitatis crimen objecimus, ſed hoc ipſum factum volumus judiciis approbari. Melior eſt enim adſtipulatio, quæ præſentibus actis inditur, & varitatis fides inſtrumentorum veritate firmatur. Agitur enim res de quâ quis negare poterit: *Non mandavi, non interfui, neſcio.* Non enim ex me iſta procedunt, ſed ex ipſis potiùs qui iſta confingunt. Habeant inter ſe conſilium ſuum, arbitrioque ſuo definiant univerſa; ut ſi volunt in præſenti mandare, ſicuti nos perſonas mandantium actis ſublimitatis tuæ nunc in præſenti inſinuamus, habeant in compendio, tulerint de medio falſitatem, donamus illis univerſa quæ potuerint de præceptione depromi, ut ſublimitatis tuæ judicio poſſit ex illorum & ex noſtris partibus apparere, quod poſſit eſſe mandatum. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

lxxviii. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Tumultus ne fieret cavendum fuit, & hoc ſalubriter prudenterque providiſti. Et quoniam metuendum eſt, ne, cùm fuerit exorta aliqua perturbatio, nobis potiùs tribuatur, incertumque ſit hominibus, à quorum parte potiùs extiterit, nihil melius & tranquillius putamus decernere nobilitatem tuam, niſi ut recitatis omnibus nominibus, de quo dubitant, veniat. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Accepiſtis profeſſionem partis adverſæ. Quæ competunt, peragantur. lxxix.

Emeritus Epiſcopus dixit. Patientia nobilitatis tuæ intimumque ſecretum, quod omnibus monſtras, cunctorum oculis patuit, teneo judicii tui fidem, teneo teſtimonium. Penè jam peracto ſolis curriculo totus eſt tranſactus dies, & nullus adhuc exortus tumultus, cùm tanta ſacerdotum Dei multitudo conſiſtat. Quis enim præter eos quos judicii veritas adeſſe præcepit, vel muttiendo inter ſe vel balbo ſermone reſpondit? Tacito linguæ ſilentio expectant veridici cognitoris integram ſeveramque ſententiam, & acclinibus, ut dixit, penè cervicibus, in teipſum toto ore pendentes, quid de Dei causâ judices ſollicitè rimantur. Nullus ſtrepitus, ſermo nullus, imò ad Deum continua oratio, & ad cælum privata vox. Undè hic tumultus publicus de privatis ſcurrilibuſque ſermonibus, quibus aut facilè ſtrepere, aut ex ipſo uſu rixa quotidiana meius judiciorum non timens, poſſit exurgere? Ad hoc Dei ſacerdotes tot antiſtites, animæ ſuæ cauſam & fidei ſuæ rationem audire cupientes, tumultu ſuperfluo & quadam rixa turbantes, ad judicii veritatem nolentes deſcendere, quærunt immiſſam actionem turpiſſimè perturbare. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi. lxxx.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Ad multa fratris mei videat nobilitas tua quàm pauca reſpondeam. Quòd ſi nobis voluerint reſpondere, cauſa tota citò forſitan peragetur; metuendum eſt ne ideò non fiat tumultus ab hac turba quæ præſens eſt, quia non hîc eſt alia multitudo, in quam poſſit referri cauſatio. *Et aliâ manu.* Recognovi. lxxxi.

*Petilianus * Epiſcopus dixit.* Confiteris illos cum tumultu eſſe venturos. Nam hic tumultus nec fuit nec erit à partibus noſtris. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi. lxxxii. * *f.* Emeritus.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Non confiteor cum tumultu eſſe venturos; ſed timeo ne ideò adhuc quieſcat multitudo præſens, quia non eſt in quem referat ſi quid fortè turbulenter extiterit, dùm utraque præſens fuerit multitudo. Petimus ut quod dictum eſt, lxxxiii.

GESTA Collat. diei I. fiat; de quocumque dubitatur, præſentetur. *Et aliâ manu.* Recognovi.

lxxxiv. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Si in paucos tumultus fieri non poteſt, in plurimos fieri quemadmodùm poteſt? *Et aliâ manu.* Recognovi. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Judica. *Et aliâ manu.* Recognovi.

lxxxv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Poteſt quidem ſacerdotalis multitudo divinam conſiderans utrobique ſententiam, etiam in quavis populoſitate præſtare ſilentium, ſed illud certum eſt, & ambigi nullatenùs poteſt, paucitatem magis ſilentio poſſe præbere conſenſum. Undè ne ſuperfluis immoremur, ſi de ſubſcriptionibus aliqua eſt dubitatio, eos quos nec præſentes eſſe, nec ſubſcribere potuiſſe credit ſanctitas veſtra, faciam ad judicium mox venire, ut tandem aliquando confirmatis ſecundùm imperiale præceptum ex utraque parte perſonis, ad negotii merita veniatur.

lxxxvi. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Ex unâ parte diverſæ ſententiæ concordare debent. Aut enim hîc eſſe ſuos dicunt, & adeſſe debebunt; aut ſi abſentes eſſe profitentur, videat nobilitas tua quid de abſentibus debeat judicare. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

lxxxvii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quod præſentes præſentibus mandaverunt, proſecutione ſpectabilitatis veſtræ tenetur expreſſum, eò quòd omnes qui ſubſcripſerunt, à vobis & à veſtris omnibus facilè poſſint agnoſci. Undè cùm ſubſcriptiones per ordinem fuerint recitatæ, de quo dubitatur, poterit mox venire.

lxxxviii. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Affero compendium diverſæ parti, ne tumultus poſſe fieri utriſque partibus præſentibus putent. In uno loco coëpiſcopi noſtri conſiſtant, ad alterum item locum ſuos faciant venire. Et cùm recitata fuerint quæcumque loca, bini mittantur, quò poſſit omnis cauſatio, omnis tumultus amputari. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi.

lxxxix. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Nova res nunc à diverſâ parte flagitatur. Nam nos obedientes edictalibus præceptis, tot venimus quot fuerant edicto definiti. Sed quia & hoc non eſt negandum ſollicitudini præſentium, quamquàm de numero quærere non ſit noſtræ præſentis actionis, tamen qui modò præſentes fratres noſtri reperiri potuerunt, jube ut ingrediantur; ſi qui fortè abſentes fuerint, craſtino eorum præſentiæ tuis etiam obtutibus monſtrabuntur, dum tamen ne ulla dilatio cauſæ naſcatur, ſicut nos certi numero adſumus electi ab univerſali Catholicó Concilio, etiam ipſi ad aſſerendum confirmati jam ſuſcipiant omnem ſarcinam cauſæ, ut nulla dilatio quæſtioni poſſit opponi. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Adeodatus Epiſcopus dixit. Præcipe nobis mandatum eorumdem oſtendi ubi ſubſcripſerunt, quod nunc lectum eſt ab officio. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi. xc.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Mandatum quod nunc ab officio recitatum eſt, in quo omnium ſubſcriptiones continentur, poſtulantibus oſtendatur. xci.

Petilianus Epiſcopus dixit. Magnam nobis ſollicitudinem facit iſta varietas: aut hodie repræſentent numerum eorum quos ſibi dicunt mandaſſe quod agant, aut ipſi cauſam in craſtinum diſtulerunt. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. xcii.

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Non eſt dilata cauſa; hodie agenda eſt. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Auguſtinus Epiſcopus dixit.* [Mandatum] actis offeratur, ab officio offeratur. xciii.

Adeodatus Epiſcopus dixit. Hoc expectavimus, hoc deſideravimus, ut eadem geſta quibus ſubſcripſerint in præſentiarum ſint donec mandatores veniant. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi. xciv.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Hoc neceſſe eſt ut fiat ita, ut ſi ſollicitudinis aliquid geritis, à vobis obſignata ſerventur. xcv.

Petilianus Epiſcopus dixit. Illorum præſentia nobis neceſſaria eſt, non mandatum. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. xcvi.

Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Jam poſtulavimus fratres & conſacerdotes noſtros intromitti debere, qui præſentes inveniri potuerunt. Præcipiat nobilitas tua, ſuperfluum nodum amputari quæſtionis, ut intromiſſi ſaltem vel obtutibus eorum fidem debitam ferant. *Et aliâ manu.* Recognovi. xcvii.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Hi venerabiles ſacerdotes xcviii.

qui præſentes eſſe dicuntur, venire dignentur. *Et ingreſſis Epiſcopis Catholicis,*

xcviii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* In omni petitioni veſtræ ſatisfactum eſſe cognoſco. *Et adjecit.* Præſentes ſunt Epiſcopi quos ingredi voluiſtis; qui ſecundùm imperialis præcepti formam & edicti tenorem, certum numerum ad peragendam cauſam elegiſſe noſcuntur. Undè, ne qna nlteriùs poſſit eſſe dubitatio, vel fortè confuſio, ſinguliſ ſubſcriptiones propriæ relegantur, ut agnitis iiſdem exire dignentur.

xcix. *Martialis exceptor ex mandato recitavit.* Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginenſis Carthagini conſtitutus, præſente viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino, hoc mandatum ſuſcepi & ſubſcripſi. *Hoc modo omnes reliqui ſubſcripſerunt. Item recitavit.* Silvanus Epiſcopus Summenſis Eccleſiæ Catholicæ. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Silvanus qui non ſuſcepit collationem exeat. *Quo egreſſo, idem recitavit.* Valentinus Epiſcopus Eccleſiæ Vaianenſis [14]. *Idem dixit.* Præſto ſum.

c. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Reddiderunt nos ſollicitos, diligentiam nobis primitùs ipſi incuſſerunt: quomodo nominantur noſtri, ſic etiam de ipſorum numero dubitamus. *Et aliâ manu.* Recognovi.

ci. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ita fiet, conſentit tamen pars diverſa, ut ſimul agniti exeant.

cii. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Sed primò mandare habent & ipſi, ut appareat quia hîc ſunt. *Et aliâ manu.* Recognovi.

ciii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ergo placet ſanctitati veſtræ, ut poſt impletum mandatum, exeant, etiam partis veſtræ venerabiles viri Epiſcopi, & inter paucos cauſa peragatur, & ad quod quæſitum eſt reſpondere dignemini.

civ. *Primianus Epiſcopus Eccleſiæ Carthaginenſis dixit.* Cùm & nos apud acta mandaverimus præſentes, eximus, damus locum actoribus: hîc tamen in proximo erimus. *Et aliâ manu.* Primianus Epiſcopus recognovi.

cv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ergo veſtræ quoque ſubſcriptiones judiciis intimentur, ut illorum quoque profeſſiones præſentium requiruntur.

cvi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Apud acta volunt mandare. *Et aliâ manu.* Petilianus recognovi.

cvii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Apud quæ acta ſanctitas veſtra ſe aſſerit mandaturam?

cviii. *Emeritus Epiſcopus dixit.* In judicio præſtantiæ tuæ voluntas eſt noſtra, ſi jubes ut geſtis municipalibus hoc judicio nobilitatis tuæ finiatur. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

cix. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Illud nunc eſt, quod à veſtrâ ſanctitate ad amputandas omnes ambages neceſſariò poſtulatur, ut apertiſſimè deſignetis utrùm vobis epiſtola mandati cum ſubſcriptionibus recitata ſufficiat, an etiam ipſos quæritis apud acta mandare

cx. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Non ut profiteantur volumus, ſed ut recognoſcantur à nobis, qui mandaſſe dicuntur. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà.

cxi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ergo ſubſcribentium nomina per ordinem recitentur.

cxii. *Honoratus exceptor recitavit.* Numidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Maxulitanæ. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Felix Epiſcopus [loci ſupraſcripti] dixit.* Agnoſco illum. *Marcellinus V.C. Tribunus & Notarius dixit.* Conſtat utrumque eſſe præſentem.

cxiii. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Illorum etiam duorum qui jam exierunt compares prodeant. Ipſi hoc exegerunt. Videantur ergo qui præſentes ſunt, & qui abſentes. Hoc volumus conſtet. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Et accedente Epiſcopo.*

cxiv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Cnjus civitatis eſt vir venerabilis Epiſcopus? *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Felix Epiſcopus Zummenſis [15], noſtræ communionis, qui contra Silvanum agit, malè habet.

cxv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Probabilis excuſatio eſt. *Et adjecit.* Alius recitetur. *Et recitavit.* Marinus Epiſcopus Eccleſiæ Taborenſis. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Victor Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum.

14 VALENTINUS VAIANENSIS. Primas fuit Numidiæ anno 419. quo Concilio Carthaginenſi interfuit.

15 ZUMMENSIS. In Numidiâ. Hujus Epiſcopus Silvanus Primas fuit Numidiæ.

CXVI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Utrorumque præſentiam geſta retinebunt. *Item recitavit.* Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ civitatis Magomazienſis [16]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Alius ejuſdem civitatis Epiſcopus veniat à parte diverſâ. *Saluſtius Epiſcopus partis Donati civitatis ſuprascriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Etiam hos conſtat eſſe præſentes. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Libertinenſis [17]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Januarius Epiſcopus loci ſuprascripti dixit.* Agnoſco illum, Dioceſis mea eſt. *Victor Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Neminem illic habet. *Januarius Epiſcopus partis Donati dixit.* Dioceſis mea eſt. *Victor Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Cùm neminem illic habeat, neque Eccleſiam, neque aliquem communicantem, fruſtrà mentitur quòd ſit ejus dioceſis. *Januarius Epiſcopus dixit.* Communicarunt tibi * ante vim tuam.

* f. mihi.

CXVII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* In unâ plebe Januarii collegæ noſtri præſentis, in unâ dioceſi quatuor ſunt conſtituti contra ipſum; ut numerus ſcilicet augeretur.

CXVIII. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quæratur quot annorum Epiſcopus ſit.

CXIX. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Quatuor eſtis contra unum.

CXX. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Hæc ad præſentem omninò non pertinent actionem. Quæ cœpta ſunt perlegantur. *Item recitavit.* Optatus Epiſcopus plebis Veſceritanæ [18]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Fortunatus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Januarius Epiſcopus plebis Tunuſudenſis [19]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Victorianus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Evangelus [20] Epiſcopus Eccleſiæ Aſſuritanæ [21]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Noſter ibi defunctus eſt [22] ipſe dicat. *Item recitavit.* Latonius Epiſcopus Eccleſiæ plebis Tenitanæ [23]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Secterus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Aptus Epiſcopus plebis Tigienſis [24]. *Idem dixit.* Præſto ſum. Nec habui, nec habemus Epiſcopum Donatiſtam. *Primianus Epiſcopus Carthaginenſis dixit.* Non illic habemus. *Item recitavit.* Aſſellicus Epiſcopus Eccleſiæ Tuſuritanæ [25]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Ap-*

[16] MAGOMAZIENSIS ſeu *Macomadienſis* Epiſcopus Numidiæ, ut patet ex cap. 182. ubi Aurelius aït ſe presbyterum habere in urbe Idaſſenſi, quæ oppidum eſt Numidiæ. Idem conſtat ex Antonino & notitiâ Epiſcoporum Africæ, ubi *Macomadiæ* oppidum reperitur in Numidiâ diverſum ab urbe ejuſdem nominis in Byzacenâ.

[17] LIBERTINENSIS. In provinciâ proconſulari. Januarius Epiſcopus *Libertinenſis* ſubſcribit epiſtolæ Epiſcoporum illius provinciæ ad Paulum Patriarcham Conſtantinopolitanum, quæ refertur in Concilio Lateranenſi ſub Martino.

[18] VESCERITANÆ. Videtur iſtud oppidum eſſe Numidiæ quod in notitia Epiſcoporum Africæ dicitur *Berceritanus*. Conjicit Baluzius hunc Optatum eum eſſe ad quem ſcripta eſt Auguſtini epiſtola 190.

[19] TUNUSUDENSIS In veteri codice legitur *Tunudenſis*, at in cap 201. Victorianus hujus urbis Epiſcopus ex parte Donatiſtarum, nominatur Epiſcopus *Tunuſudenſis* Apud Plinium lib. 5. cap. 4. inter Africana Romanorum oppida recenſetur *Thunudiſenſe*, Ptolomæo *Thunuſda*. Apud Victorem Vitenſem lib. 1. num. 13. mentio fit *Tinuſuda*, ſeu ut in quibuſdam Codicibus habetur *Tuneſuda*. Eſt etiam in Tabulis Peutingerianis urbs *Thunu*. Quidam eam à *Tinidenſi provincia proconſularis oppido* non diſtinguunt, ſed perperam.

[20] EVANGELUS. Interfuit Conciliis habitis apud Carthaginem ann. 397. & 401. In Codice Canonum Eccleſiæ Africanæ Can. 53. & 77.

[21] ECCLESIÆ ASSURITANÆ. In provinciâ Proconſulari. In Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano adfuit *Victor ab Aſſuris*. Extat etiam epiſtola ejuſdem Cypriani *Epicteto fratri & plebi apud Aſſuras conſiſtenti*.

[22] NOSTER IBI DEFUNCTUS EST. Prætextatus qui ſubſcripſit Concilio Cabarſuſſitano ann. 393. & in Bagaïenſi anno ſequenti à ſede ſuâ dejectus eſt. Hunc mortuum eſſe paulò antè quàm Auguſtinus ſcriberet libros ſuos contra epiſtolam Parmeniani, patet ex libro 3. extremo. Succeſſorem habuit Rogatum cujus meminit Auguſtinus lib. 3. contra Creſconium cap. 56. cui poſteà ad unitatem Catholicam converſo Circumcelliones manus & linguam præciderunt, ut idem narrat in libro de geſtis cum Emerito num. 9.

[23] TENITANÆ. In Provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia Epiſcoporum Africæ. In Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano inter alios ſubſcripſit *Euchratius à Thenis*. *Thenas ſeu Thænas* vocant Plinius, Antoninus & Anonymus Ravennas, Ptolomæus *Theanas*.

[24] TIGIENSIS ſive *Tiſienſis* in Byzacenâ, ut docet notitia Epiſcoporum Africæ.

[25] TUSURITANÆ. ex Arzugitanâ provinciâ, ut colligitur ex capite 208. quæ Tripolitanæ provinciæ pars erat, aut ſaltem ipſi contermina, ut patet ex cap. 49. Codicis Canonum Eccleſiæ Africanæ.

tus

tus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit. Agnoſco illum. *Item recitavit.* Innocentius Epiſcopus Eccleſiæ Germanienſis [26]. *Idem dixit.* Præſto ſum, ſed adverſarium non habeo. *Item recitavit.* Honoratus Epiſcopus Matharenſis [27] Eccleſiæ. *Idem dixit.* Præſto ſum, ſed non contra me habeo Epiſcopum. *Item recitavit.* Hilarus Epiſcopus Eccleſiæ Boſetanæ [28]. *Idem dixit.* Præſto ſum, ſed non habeo mecum Epiſcopum.

cxxi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Noſter fuit. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Et nos hoc cupimus, ut illum imitemini. *Item recitavit.* Secundus Epiſcopus Eccleſiæ Ruſpitenſis [29] *Idem dixit* Præſto ſum, ſed non habeo contra me Epiſcopum. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Eccleſiæ Ambureoſis [30]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Servatus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Eccleſiæ Tubinienſis [31]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Protaſius Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Reſtitutus Epiſcopus plebis Novaſinenſis [32]. *Idem dixit.* Præſto ſum *Felix Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Eccleſiæ Cuiculitanæ [33]. *Idem dixit.* Præſto ſum. Habui contra me Epiſcopum; exivit de corpore. *Item recitavit.* Lucianus Epiſcopus Eccleſiæ Guirenſis [34]. *Idem dixit.* Præſto ſum, ſed alium contra me non habeo. *Item recitavit.* Tutus Epiſcopus plebis Melzitanæ [35]. *Idem dixit.* Præſto ſum, ſed alium contra me non habeo. *Item recitavit.* Donatianus Epiſcopus Eccleſiæ Teleptenſis [36]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Bellicius Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Potentius Epiſcopus plebis Bladienſis [37]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Quem ibi nos habemus, oculos dolet, venire non poteſt. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Utrùm hic ſit Carthagini? *Item recitavit.* Maximianus Epiſcopus plebis Turenſis [38]. *Idem dixit.* Præſto ſum, ſed non contra me habeo Epiſcopum. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Noſter fuit. *Item recitavit.* Datianus Epiſcopus plebis Legenſis [39]. *Idem dixit.* Præſto ſum, ſed alium contra me non habeo. *Item recitavit.* Urbicus Epiſcopus plebis Tebeſtinæ [40]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Perſeverantius Epiſcopus [civitatis ſupraſcriptæ] dixit.* Ag- GESTA Collat. diei I.

[26] GERMANIENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia Africæ, diverſa à *Germanitianâ* quæ in Byzacenâ.

[27] MATHARENSIS. In Numidiâ, ut ſcriptum eſt in eâdem notitiâ.

[28] BOFETANÆ. Melius *Boſetana*, in Numidiâ, cujus mentio fit in actis ſancti Mammarii & ſociorum inter urbes Numidiæ propè Tigiſim.

[29] RUSPITENSIS. Eſt Epiſcopus *Ruſpenſis* ſeu *Ruſpenſis* in notitiâ Byzacenæ; ſed *Ruſpinam* à *Ruſpe* diſtinguit Ptolemæus, & utramque habent Tabulæ Peutingerianæ atque anonymus Ravennas: utraque in Byzacenâ.

[30] AMAURENSIS. In notitiâ Numidiæ, *Ampore ſis*, & ſic legendum, nam infrà Servatus qui hic ejuſdem ſedis Epiſcopus dicitur, vocatur *Amphorenſis*, in veteri exemplari.

[31] TUBINIENSIS ſeu *Tubunienſis* in Numidiâ, ut docet notitia, diverſus à *Tubienſi* in Mauritaniâ. Inter Epiſcopos Concilii Carthaginenſis ſub Cypriano eſt Nemeſianus à *Tubunis*. Apud *Tubunas* colloquium habuerat Auguſtinus cum Bonifacio Comite, qui tunc cupiebat dimiſſis rebus omnibus vitam monaſticam amplecti. De quo Auguſtinus epiſt. 220.

[32] NOVASINENSIS, ſeu *Nobaſinenſis* in Numidiâ, ut docet notitia.

[33] CUICULITANÆ. Ibid. ex eâdem notitiâ. In Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano, adeſt Pudentianus à *Cuiculi*.

[34] GUIRENSIS. *Guira* urbs Africæ in Tabulis Peutingerianis. Fortè legendum *Girenſis*, cujus Epiſcopus Martialis legitur in notitiâ Numidiæ.

[35] MELZITANÆ. *Meldita* oppidi in Africâ meminêre Plinius & Ptolemæus; & locatur inter civitates Mediterraneas provinciæ proconſularis.

[36] TELEPTENSIS. *Telepte* notiſſima civitas in Byzacenâ, nec ignobilis Donatianus hujus Epiſcopus, qui Primas fuit provinciæ, pluribúſque Conciliis Africanis interfuit.

[37] BLADIENSIS. Baluzius legendum eſſe cenſet *Badienſis*, & adverſarium illius Potentii fuiſſe Pancratium *Badienſem*, qui nominatur infrà cap. 180. Darivus *à Badis* interfuit Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano. *Badam* in Mauritaniâ Gaditanâ locat Anonymus Ravennas; quapropter *Badienſis* ſedes poteſt eſſe diverſa à *Vadenſi* Numidiæ, cujus mentio fit in notitiâ.

[38] TURENSIS ſeu *Turrenſis* in Byzacenâ, ut videre eſt in notitiâ Africæ.

[39] LEGENSIS. Duplex eſt in notitiâ Numidiæ urbs hujus nominis, ſcilicet n. 78. *Legienſis*, & 85. *Legenſis*. Pariter hîc duo Epiſcopi harum urbium, hoc ſcilicet in capite *Datianus Epiſcopus Legenſis*, qui nullum habet adverſarium; & cap. 187. *Creſconius Epiſcopus Legenſis Donatiſta*.

[40] TEBESTINÆ *Tebeſte* nota urbs in Numidiâ, de quâ vide quæ diximus in not. 29. ad l. 2. Opt. p. 37.

GESTA Collat. diei I.

noſco illum. *Item recitavit.* Aſpidius Epiſcopus plebis Tacaratenſis [41]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Veriſſimus Epiſcopus* [*civitatis ſupraſcriptæ*] *dixit.* Agnoſco illum. Quatuor ſunt in plebe meâ, Datianus, Aſpidius, Fortunatus & Octavianus. *Item recitavit.* Terentius Epiſcopus Selcucianenſis [42]. *Item dixit.* Præſto ſum. *Meſcianus Epiſcopus* [*civitatis ſupraſcriptæ*] *dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Servus Dei Epiſcopus plebis Tuburſicuburenſis [43]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Donatus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Dialogus Epiſcopus Zamenſis [44]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Montanus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Urbicoſus Epiſcopus plebis Eguilguilitanæ. [45] *Idem dixit.* Præſto ſum, ſed Catholica eſt omnis ex vetuſtate. *Item recitavit.* Silvanus Epiſcopus plebis Perdicenſis [46]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Rogatus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit* Navigius Epiſcopus Dydritanus [47]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Honoratus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Romanus Epiſcopus plebis Leptiminenſis [48]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Victorinus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Rufinus Epiſcopus plebis Druſilianenſis [49]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Reſtitutus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Tiſilitanus [50]. *Idem dixit.* Præſto ſum, ſed non habeo contra me alium Epiſcopum. *Petilianus Epiſcopus Donatiſta dixit.* Exivit de corpore. *Item recitavit.* Gallus Epiſcopus Ticenſis [51]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Non venit, litteras miſit. *Item recitavit.* Donatianus Epiſcopus Montenus [52]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Ægrotat. *Item recitavit.* Victorianus Epiſcopus plebis Muſtitanæ [53]. *Idem dixit.* Præſto ſum.

[41] TACARATENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia. E quatuor Epiſcopis quos Veriſſimus in hac diœceſi conſtitutos à Catholicis fuiſſe conqueritur, Octavianus poſteà dicitur Reſſianenſis & Fortunatus Caſenſis.

[42] SELEUCIANENSIS. Item in Numidiâ. Ibid.

[43] TUBURSICUBURENSIS. Aug. l. 3. contr. Creſc. *Epiſcopus Catholicus à Tuburſicubure Servus nomine.* Hanc verò Eccleſiam Proconſularis provinciæ fuiſſe probatur ex Concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio, cui inter cæteros hujus provinciæ Epiſcopos adfuit *Reparatus Epiſcopus Tuburſicuburenſis.*

[44] ZAMENSIS. *Zama* urbs regia in Numidiâ, ut ex Ptolomæo & Tabulis Peutingerianis conſtat.

[45] EGUILGUILITANÆ. Legendum *Igilgitana*: nam *Igilgilis* oppidi in Mauritaniâ Sitifenſi mentio fit apud Ptolemæum, in Antonini Itinerario, in Tabulis Peutingerianis, necnon apud anonymum Ravennatem. Ammianus Marcellinus lib. 29. cap. 5. meminit littoris Mauritaniæ Sitifenſis, quod appellant Incolæ *Igilgitanum.* Eſt & *Igilgitanus* Epiſcopus in notitiâ Mauritaniæ Sitifenſis.

[46] PERDICENSIS. Antoninus in Itinerario *Perdicem* memorat inter *Zarat* & *Sitiſim* xxv. milliaribus paſſuum ab iſtâ diſſitam. In Concilio Carthaginenſi anni 403. adeſt Silvanus Legatus provinciæ Mauritaniæ Sitifenſis, qui non videtur ab iſto diverſus.

[47] DYDRITANUS. Legendum rectè conjicit Baluzius *Thuſdritanus*: nam nullibi *Dydritana* civitatis in Africâ fit mentio, & poſteà cap. 206. Honoratus Epiſcopus, qui hîc dicitur adverſarius Navigii Epiſcopi *Dydritani*, vocatur *Thuſdritanus.* Oppidi *Thuſdritani* meminit Ptolemæus, & in Itinerario Antonini inter oppida Provinciæ Byzacenæ collocatur.

[48] LEPTIMINENSIS. Oppidi provinciæ Byzacenæ, quod ità quoque nominatur in notitiâ. Ptolemæo & Antonino *Leptis-minor.* Anonymo Ravennenſi poſt Tabulas Peutingerianas *Lepte-minus.* In Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam tulit *Demetrius à Leptiminus.* Duplicem quoque *Leptim* in Africâ memorant Veteres, minorem & magnam. Hæc *Lepsimagnenſis* dicitur in notitiâ, eſtque provinciæ Tripolitanæ.

[49] DRUSILIANENSIS. *Druſiliana* nominatur poſt *Tatlam* provinciæ proconſularis urbem in Tabulis Peutingerianis & in anonymo Ravennate.

[50] TISILITANUS. Hîc diverſus à *Tibilitano.* Nam Donatus hujus Epiſcopus hîc aït ſe non habere adverſarium. Et tamen cap. 197. nominatur *Simplicius Tibilitanus Epiſcopus Donatiſta.* In Concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. adfuiſſe legitur *Florentius Epiſcopus Tiſilienſis.* Hunc Epiſcopatum ad provinciam proconſularem pertinere crediderim.

[51] TICENSIS. *Tices* in Getuliâ memorat anonymus Ravennas. *Ticenam* urbem appellat Ptolemæus. In notitiâ Africæ Byzacenæ mentio fit urbis *Ticibus.* In ſynodicâ Patrum Byzacenorum in Concilio Lateranenſi ſub Martino act. 2. ſubſcriptiones leguntur *Romuli Epiſcopi civitatis Ticibus & Candidi patria Dicenſis Epiſcopus.* Si pro *Dicenſis* legendum ſit *Ticenſis*, ut conjicit Baluzius, *Tice* erit diverſa à *Ticibus*: quod tamen mihi non ſit veriſimile.

[52] MONTENUS, ſeu *Montenſis* in Numidiâ Epiſcopus ut docet notitia.

[53] MUSTITANÆ. *Muſtitanus* Epiſcopus legitur in notitiâ Numidiæ, ſed erat alia

Habeo Felicianum Muſtitanum & Donatum Turenſem[14] contra me.

CXXII. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* De nomine Feliciani, utrùm in communione ſit Primiani. *Et aliâ manu.* Recognovi.

CXXIII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Quis tibi hoc mandavit, aut ex cujus perſonâ hoc exigis? An vis tibi imponere perſonam eorum qui foris ſunt? *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

CXXIV. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Dictum ſit, ad poſtulata reſpondeat. *Et aliâ manu.* Recognovi.

CXXV. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Hoc jam internæ actionis eſt. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà.

CXXVI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Nunc cœptus ordo teneatur. De his, ſi viſum fuerit rationabile, poſteà requiretur. *Item recitavit.* Victorianus Epiſcopus plebis [Muſtitanæ] pro Paſcaſio Epiſcopo plebis Anguienſium[15]. *Idem Paſcaſius dixit.* Præſto ſum, unitatem habeo *Item recitavit*, Ferox Epiſcopus plebis Macrianenſis Majoris[16]. *Idem dixit.* Præſto ſum, unitatem habeo. *Pomponius*[17] *Epiſcopus loci ſupraſcripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Aſmunius Epiſcopus Tigualenſis[18]. *Idem dixit.* Præſto ſum. In dioceſe meâ duo ſunt, Gaïanus & Privatus. *Gaïanus Epiſcopus loci ſuprascripti dixit.* Agnoſco illum. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Animadvertit nobilitas tua etiam in noſtrorum diœceſi eos ordinaſſe Epiſcopos. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Talia ab utriſque partibus conſtat objecta, [ut] ſi hæc vultis diligenter inquiri, ad hanc cauſam ſuperfluò veniſſe noſcemur. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus plebis Segermitenſis[59]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Reſtitutus Epiſcopus loci ſuprascripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Secundus Epiſcopus plebis Magarmelitanæ[60]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Felix Epiſcopus loci ſuprascripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Vincentianus Epiſcopus plebis Feraditanæ Majoris[61]. *Idem dixit.* Præſto ſum, unitatem habeo. *Item recitavit.* Placentinus Epiſcopus plebis Madaurenſis[62]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Donatus Epiſcopus loci ſuprascripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Ruſticianus Epiſcopus plebis Tabracenſis[63]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Clarentius Epiſcopus loci ſuprascripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Octavianus Epiſcopus plebis Reſſianenſis[64]. *Idem dixit.* Præſto ſum, unitatem habeo. *Item recitavit.* Benenatus Epiſcopus plebis Simmittenſis[65]. *Idem dixit.* GESTA Collat. diei I.

Muſtis, ſita in provinciâ Proconſulari, ut ex Antonini Itinerario colligere eſt. Hujus eſt Epiſcopus hic Januarius, qui duos adverſarios Donatiſtas habebat Felicianum *Muſtitanum* & Donatum Turenſem. Alterius verò in Numidiâ Donatianus Epiſcopus erat, non Felicianus, ſed Creſconius, ut legitur cap. 206. *Muſtitanorum* ſimul & Aſſuritanorum mentio frequenter occurrit apud Auguſtinum in libris contra Donatiſtas. Aſſuritani autem ad provinciam Proconſularem pertinebant.

[14] TURENSEM. Videtur is locus diverſus à *Turenſi* civitate Byzacenæ provinciæ. Nam vicinus erat Muſtitanæ civitati, quæ erat provinciæ Proconſularis. Hujus ſedis Epiſcopus videtur eſſe *Samſucius*, de quo Auguſtinus agit epiſt. 34. & 83.

[15] ANGUIENSIUM. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[16] MACRIANENSIS MAJORIS. In Byzacenâ, ut conſtat ex notitiâ.

[17] POMPONIUS *Macrianenſis*, qui concilio Cabarſuſſitano interfuit.

[18] TIGUALENSIS, ſeu *Ticualtenſis*. In provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia, n. 95.

[59] SEGERMITENSIS, ſeu *Segermitanus* in provinciâ Byzacenâ ex notitiâ. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit Nicomedes à *Segermis*.

[60] MAGARMELITANÆ. In notitiâ Numidiæ vocatur *Vagarmelitanus*. Secundus fortè is eſt qui Leporii libello ſubſcripſit his verbis: *Secundus Epiſcopus Eccleſia Aquenſis ſive Megarmitana.*

[61] FERADITANÆ MAJORIS. *Feradimaienſis* vocatur in notitiâ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ.

[62] MADAURENSIS. *Madaura* urbs Numidiæ natali Apulei & ſtudiis Auguſtini illuſtris. Martyres *Madaurenſes* vindicat ſanctus Auguſtinus epiſt. 17. Antigonus Epiſcopus *Madaurenſis* adfuit concilio Carthaginenſi ſub Grato, & inter Epiſcopos exules provinciæ Numidiæ Pudentii *Madaurenſis* nomen extat in notitiâ.

[63] TABRACENSIS. *Tabraca* urbs nota apud antiquos auctores inter Proconſularem & Numidiam, cujus Epiſcopus Victoricus *à Tabracâ* ſententiam dixit in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano. Ad provinciam Proconſularem pertinebat.

[64] RESSIANENSIS. In Numidiâ. Octavianus is unus eſt è quatuor Epiſcopis, quos anteà conqueſtus eſt Veriſſimus Tacaratenſis in ſuâ diœceſi a Catholicis conſtitutos.

[65] SIMITTENSIS. In provinciâ Proconſulari, ut patet ex Ptolemæo & Itinerario Antonini. In notitiâ provinciæ Proconſularis duæ

GESTA Collat. diei I.

Præſto ſum, nec habeo alium, nec hæreticos. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Exivit de corpore. *Item recitavit.* Timianus Epiſcopus plebis Utmenſis [66]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Habet Felicem, ſed abſens eſt. *Item recitavit.* Filolocius Epiſcopus plebis Adrumetinæ [67]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Victorinus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Adeodatus Epiſcopus plebis Belalitenſis [68]. *Idem dixit.* Præſto ſum, non habeo nec Epiſcopum, nec hæreticos; unitatem habeo. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus plebis Viſicenſis [69]. *Idem dixit.* Præſto ſum, Epiſcopum contra me non habeo. *Victor Epiſcopus civitatis Taborenſis* [70] *dixit.* Proximè receſſit. Ego ibi intervenio. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Juſitenſis [71]. *Idem dixit.* Præſto ſum, unitatem habemus. *Item recitavit.* Fuſcinullus Epiſcopus plebis Elienſis [72]. *Idem dixit.* Præſto ſum, non contra me habeo Epiſcopum. *Item recitavit.* Honorius Epiſcopus plebis Cellenſis [73]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Caſtus Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Maximianus Epiſcopus Aquenſium Regiorum [74]. *Idem dixit.* Præſto ſum, in patriâ meâ non habeo alium Epiſcopum. *Item recitavit.* Antonius Epiſcopus plebis Carpitanæ [75]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Veratianus Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Fortunatianus Epiſcopus plebis Neapolitanæ [76]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Ampelius Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Pannonius Epiſcopus plebis Puppitanæ [77]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Victorianus Epiſcopus civitatis ſupradictæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.*

ſunt ſedes, quarum nomina huic vicina ſunt, ſcilicèt, num. 37. *Simminenſis*, & num. 42. *Seminenſis*. Benenatus Epiſcopus, de quo hîc fit mentio, unus videtur fuiſſe è quatuor, qui in concilio Carthaginenſi ann. 410. legationem ſuſceperunt.

[66] UTMENSIS. *Utimmirenſis* oppidi in provinciâ Proconſulari nomen extat in notitiâ; quod fortè diverſum non eſt ab *Utmenſi*.

[67] FILOLOCIUS EPISC. PLEBIS ADRUMETINÆ. In concilio Carthaginenſi ann. 403. dicitur *Filologius* unus ex Epiſcopis provinciæ Byzacenæ.

[68] BELALITENSIS. In notitiâ Epiſcoporum Numidiæ eſt ſedes *Beleſaſenſis*, quam eamdem eſſe cum iſtâ ſuſpicatur Baluzius.

[69] VISICENSIS. In epiſtolâ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis ad Paulum Patriarcham ſubſcribit *Valentinianus Epiſcopus Eccleſiæ Viſicenſis*.

[70] VICTOR EPISC. CIVITATIS TABORENSIS. Vicinæ civitatis Epiſcopus Donatiſta cùm ſtatim dicat ſe poſt diſceſſum Epiſcopi Viſitenſis, ſe hujus plebis curam gerere. Hoc enim ſignificant ſequentia: *Proximè receſſit*, id eſt, *obiit*. *Ego ibi intervenio*, id eſt, *plebem curo*, ut infrà cap. 176. *Preſbyterum habemus qui intervenit.* Cùm ergò Viſiteoſe oppidum ſit provinciæ Proconſularis, ejuſdem debet eſſe ſedes *Taborenſis* ac proindè à *Taborentenſi* quæ in notitiâ Mauritaniæ Cæſarenſis reperitur diverſa.

[71] JUSITENSIS. Eſt in notitiâ Mauritaniæ Sitifenſis Victor *Jeraſitanus*, fortè hîc legendum *Jeraſitenſis*.

[72] ELIENSIS. In Byzacenâ, ut docet notitia. In Itinerario Antonini & apud Anonymum Ravennatem eſt civitas *Elie*. Synodicæ Epiſcoporum Byzacenorum ad Conſtantinum in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Conſtantinus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Helienſis*.

[73] CELLENSIS. Duæ fuêre hujus nominis Eccleſiæ in Africâ, una in provinciâ Proconſulari; altera in Sitifenſi. De utrâ intelligi debeat hic locus incertum.

[74] AQUENSIUM REGIORUM. *Aqua Regia* oppidum provinciæ Byzacenæ ex Tabulis Peutingerianis, Antonino & notitiâ. Maximianus is legatus provinciæ Byzacenæ nomine interfuit concilio Carthaginenſi VII. ann. 419. ſub Aurelio, ut videre eſt in codice Canonum Eccleſ. Afric. can. 127. ubi dicitur *Aquenſis Epiſcopus*, & in quibuſdam codicibus *Aquæ regienſis*, aut *Aquenſis-regiorum*.

[75] CARPITANÆ. Sedis in provinciâ Proconſulari, de quâ vide quæ diximus ad librum I. Optati not. 30.

[76] NEAPOLITANÆ. Item in provinciâ Proconſulari, ut docet notitia. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano adfuit *Fortunatianus Neapolitanus Epiſcopus*. Hujus urbis meminêre Hircius in libro de Bello Africano, Pomponius Mela, aliique auctores, quam Itinerarium Antonini & Peutingerianæ Tabulæ mediam locant inter *Putput* & *Clypeam*. Ceterùm Ptolemæus *Neapolim* coloniam appellat, liberum oppidum Plinius.

[77] PUPPITANÆ. Urbs provinciæ Proconſularis, quæ *Putput* in Itinerario Antonini, *Pudput* in Tabulis Peutingerianis, *Pulpu* in Anonymo Ravennate, & *Pulpud* apud Cyprianum & à Tito Livio appellatur. Hujus Pannonii nomen legere eſt in epiſtolâ concilii Carthaginenſis ad Innocentium Papam, inter epiſtolas ultimæ editionis 175. ubi ex mſſ. nomen Pannonii reſtitutum eſt, cùm anteà perperàm legeretur Panronii. In concilio Carthaginenſi ann. 525. ſub Bonifacio interfuit Fortunatus Epiſcopus plebis *Puppitana*, & primus omnium epiſtolæ ſynodicæ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi recitatæ ſubſcribit *Gulofus Epiſcopus Puppitanus*.

citavit.

GESTA Collat. diei I.

citavit. Januarianus Epiſcopus plebis Tubulbacenſis [78]. *Idem dixit.* Præſto ſum, unitas eſt Catholica, non contra me habeo Epiſcopum in civitate meâ. *Item recitavit.* Gratianus Epiſcopus plebis Metenſis [79]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Fortunatianus Epiſcopus partis Donati civitatis ſuprascriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Bahanenſis [80]. *Idem dixit.* Præſto ſum, unitatem habeo. *Item recitavit.* Quodvult-Deus Epiſcopus plebis Centurienſis [81]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Creſconius Epiſcopus partis Donati civitatis ſuprascriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Fortunatus Epiſcopus plebis Capſenſis [82]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Celer Epiſcopus partis Donati civitatis ſuprascriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus plebis Temonianenſis [83]. *Idem dixit.* Præſto ſum: ibi in eodem loco ubi ago non contra me habeo Epiſcopum. [*Item recitavit.*] Montanus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Auguritanæ [84]. *Idem dixit* Præſto ſum, unitatem habeo. *Item recitavit.* Jocundus Epiſcopus plebis Sufetulenſis [85]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Titianus Epiſcopus partis Donati civitatis ſuprascriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Bartanenſis [86]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Honorius Epiſcopus partis Donati civitatis ſuprascriptæ dixit.* In mala quæ fecit mihi modò illum didici. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Cullitanus [87]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Fidentius Epiſcopus civitatis ſuprascriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Palatinus Epiſcopus Boſetenſis [88]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Felix Epiſcopus civitatis ſuprascriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Quodvultdeus Epiſcopus Girbitanus [89]. *Idem dixit.* Præ-

[78] TUBULBACENSIS. In Byzacenâ, ut docet notitiâ.

[79] METENSIS. In provinciâ Numidiæ, ut videre eſt in eadem notitia.

[80] BAHANNENSIS. Eſt in notitiâ provinciæ Byzacenæ *Boanenſis* ſedes, & epiſtolæ Epiſcoporum hujus provinciæ ad Conſtantinum in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Januarius Epiſcopus Banenſis.*

[81] CENTURIENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia, & Procopius lib. 2. de Bello Vandalico mentionem facit Caſtelli cujuſdam cui *Centuriæ* nomen erat in Numidiâ. De hoc ipſo *Quodvultdeo Epiſcopo Centurienſi* actum eſt in concilio Milevitano anni 402. Cod. Afric. Can. 87. quo ſtatuitur ut nullus cum eo communicet, donec cauſa ejus fuerit terminata, quia noluerat cum adverſario ſuo contendere in Epiſcoporum judicio.

[82] CAPSENSIS. *Capſa* urbs provinciæ Byzacenæ. Hujus plerique veteres meminêre. *Donatulus à Capſe* ſubſcribit concilio Carthaginenſi ſub Cypriano qui mentionem etiam facit *Capſenſis* civitatis epiſt. 56. In notitiâ provinciæ Byzacenæ num. 60. occurrit *ſedes Capſenſis.* Ptolemæus *Capſam* inter urbes ſub Adrumeto conſtitutas recenſet. In eâ Jugurthæ Regis Theſauri aſſervabantur, teſte Strabone lib. 17. De hac urbe Saluſtius lib. de bello Jugurthino: *Erat inter ingentes ſolitudines oppidum magnum atque valens nomine Capſa.* Ipſius excidium poſteà deſcribit, ſicut & Florus lib. 3. cap. 1. Plinius verò lib. 5. cap. 4. *Capſitanos* memorat inter eos qui *non civitates tantum, ſed pleraque etiam nationes jure dici poſſunt. Capſam* coloniam habent Tabulæ Peutingerianæ.

[83] TEMONIANENSIS. Sedes provinciæ Byzacenæ, ut docet notitia; in quâ tamen legitur *Themoniarenſis.* In Synodicâ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ ad Conſtantinum inter Epiſcopos repetitur *Victorinus Themonianenſis.* Creſconius de quo hîc fit mentio, eligitur Legatus provinciæ Byzacenæ Can. 127. Cod. Afric.

[84] AUGURITANÆ. In Numidiâ, ut patet ex notitiâ. Anteà malè legebatur *Cathauguritenſis.*

[85] JOCUNDUS EPISCOPUS PLEBIS SUFETULENSIS. In provinciâ Byzacenâ, qui concilio Carthaginenſi ann. 419. interfuit. Privatianus *à Sufetulâ* ſedit in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano. Præſidius *Sufetulenſis* nominatur in notitiâ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ, & celebratur à Victore Vitenſi Hiſtoriæ Vandalicæ lib. 2.

[86] BARTANENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[87] CULLITANUS. Fortè *Cululitanus*, qui inter Epiſcopos provinciæ Byzacenæ refertur in notitiâ num. 56. *Cululim* recenſet Procopius lib. 6. de ædificiis Juſtiniani inter urbes Mediterraneas Byzacenæ, quas hîc Imperator adversùs Mauros muniebat.

[88] BOSETANSIS. Erat hujus nominis Epiſcopatus in provinciâ Proconſulari non ſecùs ac in Numidiâ. Nam in epiſtolâ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino legitur ſubſcriptio Creſcitur... Epiſcopi Eccleſiæ *Buſitanæ*, ſeu ut habet cod. mſ. Bellovacenſis *Boſitanæ.* Felix hujus adverſarius appellatur infrà cap. 202. *Voſetanus.*

[89] GIRBITANUS. Ità emendavit Baluzius, nam in mſ. codice legitur *Givit.* In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit Monnulus *à Girbâ.* In concilio Cabarſuſſitano Proculus *Girbitanus* Epiſcopus. Evaſius qui hîc dicitur adverſarius Quodvultdei cap. 199. appellatur *Epiſcopus Girbitanus.* In concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. adfuit Vincentius Epiſcopus plebis *Girbitanæ* ſeu *Girbitanæ*

GESTA Collat. diei I.

ſto ſum. *Evaſius Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Silvanus Epiſcopus Carianenſis [90]. *Idem dixit.* Præſto ſum, unitas eſt illic. *Item recitavit.* Æmilianus Epiſcopus Aggeritanus [91]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Candorius Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Privatus Epiſcopus plebis Uſilenſis [92]. *Idem dixit.* Præſto ſum, non contra me habeo Epiſcopum. [*Petilianus Epiſcopus dixit.*] Preſbyterum illic habet. *Item recitavit.* Maïus Epiſcopus plebis Amudarſenſis [93]. *Idem dixit.* Præſto ſum, in patriâ meâ Catholica eſt. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Uvazenſis [94]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Secundinus Epiſcopus plebis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus plebis Tituli [95]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Victor Epiſcopus loci ſupraſcripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Milicus Epiſcopus plebis Tagamutenſis [96]. *Idem dixit.* Præſto ſum; omnes Catholici ſunt. *Item recitavit.* Speratus Epiſcopus plebis Ammederenſis [97]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Creſcentianus Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Aurelius Epiſcopus plebis Numnulitanæ [98]. *Idem dixit.* Præſto ſum, non habeo contra me Epiſcopum. *Habetdeus diaconus Epiſcopi Primiani Carthaginenſis dixit.* Exivit de corpore. *Item recitavit.* Venuſtus Epiſcopus plebis Turudenſis [99]. *Idem dixit.* Præſto ſum *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Non ibi habemus. *Item recitavit.* Honoratus Epiſcopus Abiddenſis [100]. *Idem dixit.* Præſto ſum, Epiſcopum contra me non habeo ibi. *Item recitavit.* Gududus Epiſcopus Ancuſenſis [101]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Donatus Epiſcopus ejuſdem loci dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Sabratius Epiſcopus plebis Turretamallumenſis [102]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Jurata Epiſcopus civitatis*

provinciæ Tripolitanæ legatus. In notitiâ hujus provinciæ Epiſcopus eſt *Girbitanus*; necnon in notitiâ imperii ſect. 48. memoratur Procurator Baphii *Girbitani* provinciæ Tripolitanæ.

[90] CARIANENSIS. Seu *Caſularum Carianenſium.* Oppidi provinciæ Byzacenæ.

[91] AGGARITANUS. In notitiâ provinciæ Byzacenæ duplex ſedes *Aggaritana*, ſcilicèt num. 29. & num. 108. alterutrius erat Æmilianus Epiſcopus.

[92] USILENSIS. In notitiâ provinciæ Byzacenæ *Uſulenſis*. In concilio Carthaginenſi ſub Grato adeſt Caſſianus *Uſulenſis*: & Theodorus *Uſulenſis* notus Donatiſta concilio Cabarſuſſitano ſubſcripſit: quamquàm in codice mſ. Bibliothecæ Colbertinæ legitur *Vculenſis*, quæ urbs eſt provinciæ Proconſularis ab *Uſulenſi* diverſa, & cujus Epiſcopus erat Cericius, de quo infrà cap. 128. In Epiſtolâ ſynodicâ Epiſcoporum Byzacenorum ſubſcribit *Laurentius Epiſcopus civitatis Uſilabis*; Et in Epiſtolâ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis *Creſconius Epiſcopus Eccleſiæ Vculenſis*. Οὔσιλλα à Ptolemæo memoratur. Antoninus inter Tuſdrum & Thenas *Uſulam* civitatem locat. *Uſila* dicitur ab Anonymo Ravennenſi, & in Tabulis Peutingerianis *Uſilla*.

[93] AMUDARSENSIS. *Amudarſa*, ſeu *Amurdaſa* urbs provinciæ Byzacenæ apud Ptolemæum & in Itinerario Antonini. In notitiâ ejuſdem provinciæ extat Liberatus *Amudarſenſis*.

[94] UVAZENSIS. In provinciâ Proconſulari. Nam Ptolemæus lib. 4. cap. 3. inter civitatem Thabraca & Bagradam fluvium memorat *Vaznam* civitatem, quæ videtur propterea ſita fuiſſe in limite Proconſularis versùs Numidiam. Ità BALUZIUS.

[95] TITULI. In provinciâ Proconſulari eſt Epiſcopus *Titulitanus*.

[96] TAGAMUTENSIS. In provinciâ Byzacenâ, ut conſtat ex notitiâ num. 19.

[97] AMMEDARENSIS. *Ammadaram* vocat Ptolemæus, eámque locat poſt Siccam Veneriam, Aſſuram, Naraggaram, & Madauram, hoc eſt in limite provinciæ Proconſularis & Numidiæ. Itinerarium Antonini *Ammederam* locat inter urbes Numidiæ.

[98] NUMNULITANÆ. In Proconſulari, ut patet ex Epiſtolâ Epiſcoporum illius provinciæ in concilio Lateranenſi in quâ ſubſcribit *Donatianus Epiſcopus Eccleſia Numnulitana*.

[99] TURUDENSIS. Fortè *Turuſenſis* in Proconſulari provinciâ.

[100] ABIDDENSIS. In Proconſulari ubi erat oppidum *Abitta*, teſtibus Ptolemæo, & Antonini Itinerario. In concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Tertullus Epiſcopus Abittenſis*. Erat & in Mauritaniâ Cæſareenſi *Bidenſis*, ſeu *Biddenſis* Epiſcopus; atque etiam *Itenſis*. Fortè ad alterutrum revocari poſſet.

[101] ANCUSENSIS. In provinciâ Byzacenâ. In veteri codice perperàm hîc *Anuſienſis* legitur; nam Donatus Gududi adverſarius cap. 207. *Ancuſenſis* Epiſcopus dicitur; ut rectè obſervavit Baluzius.

[102] TURRETAMALLUMENSIS. Duæ erant in Africâ urbes dictæ *Tamalluma*, ut ex notitiâ conſtat; una in provinciâ Byzacenâ, altera in Mauritaniâ Sitifenſi. Illa *Turretamallumenſis* dicitur. *Tamallumenſis Eccleſiæ plebes invaſerat Vincentius Girbitanus* ex concilio Juncenſi. Ex quo colligitur hanc urbem in extremis Byzacenæ partibus fuiſſe ſitam versùs Tripolitanam, ad quam *Girba* pertinebat. In Itinerario Antonini collocatur *Turriſtamalleni* in limite Tripolitanæ. In concilio Lateranenſi ſub Martino act. 2. epiſtolæ Byzacenorum ſubſcribit *Pentaſius Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Turriumtamulus*, ſeu *Turrium-Tamal* ex codice Bellovacenſi.

ſupraſcriptæ dixit. Agnoſco illum. *Item recitavit.* Fortunatus Epiſcopus Eccleſiæ Undeſitanæ [103]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Creſconius Epiſcopus* [*loci ſupraſcripti*] *dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Severus Epiſcopus plebis Utimari [104]. *Idem dixit.* Præſto ſum , unitas eſt illic. *Item recitavit.* Paſcaſius Epiſcopus plebis Tijucenſis [105]. *Idem dixit.* Præſto ſum, ſed unitas eſt illic. *Item recitavit.* Valerius Epiſcopus plebis Utiniſenſis [106]. *Idem dixit.* Præſto ſum, Epiſcopum non habeo. *Habetdeus diaconus dixit.* Fuit illic, exivit de corpore. *Item recitavit.* Urbanus Epiſcopus plebis Theodalenſis [107]. *Idem dixit.* Præſto ſum , Catholica unitas eſt. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Migirpenſis [108]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Glorioſus Epiſcopus loci ſupradicti dixit.* Agnoſco illum.

CXXVII. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Cùm Epiſcoporum ſit petita collatio, miramur neſcio quâ impudentiâ præſentem diaconum [109] Epiſcopi perſonam velle ſuſcipere, & collationem quam Deo favente cœpimus inchoare , ſtudio contentionis perturbare. Undè cohibeat ſe à tali actione : quia non decet rebus ſeriis non neceſſaria commiſcere. *Et aliâ manu.* Recognovi. GESTA Collat. diei I.

CXXVIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Superflua proſequitur ſanctitas tua, cùm conſtet præſentem ad id fuiſſe delectum, ut cognoſceret ſingulos, non ut ſtudium diſputationis arriperet. *Item recitavit.* Lucianus Epiſcopus plebis Tuncïenſis [110]. [*Idem dixit.*] Præſto ſum, unitas eſt illic. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus plebis Saïenſis [111]. *Idem dixit.* Præſto ſum , unitas eſt illic. *Item recitavit.* Rufinianus Epiſcopus plebis Muzuenſis [112]. *Idem dixit.* Præſto ſum ; omnis Catholica eſt. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Triſipenſis [113]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Felicianus Epiſcopus* [*loci ſupraſcripti*] *dixit.* Agnoſco illum.

[103] UNDESITANÆ. Legendum *Vadeſitanæ*, ut monet Baluzius. Nam poſteà Creſconius Fortunati adverſarius vocatur *Bateſitanus* cap. 201. & ſanè in notitiâ Epiſcoporum Africæ nullus *Undeſitanus* , ſed *Vadeſitanus* inter Numidas occurrit.

[104] UTIMARI. Eſt in provinciæ Proconſularis notitiâ Epiſcopus *Utimmirenſis* , ſed hujus ſedis Epiſcopum fuiſſe ſtatuimus *Timianum Utmenſem* , de quo ſuprà.

[105] TIJUCENSIS. Hujus ſedis nomen in notitiâ non comparet. Nam quod Baluzius *Tiſienſem* Byzacenæ putat eſſe , non advertit ſuprà ſe Aptum Epiſcopum plebis *Tigienſis* huic ſedi adſcripſiſſe. Ego exiſtimarem *Tyſicenſe* oppidum , quod Auguſtinus in Proconſulari ſitum eſſe docet, & cui Novellum Epiſcopum præfuiſſe tempore Cæciliani aït, diverſum fuiſſe à *Tiſienſi*, idemque cum *Tijucenſi* , de quo agimus.

[106] UTINISSENSIS. Forrè *Tinniſenſis* in provinciâ Proconſulari.

[107] THEODALENSIS. In provinciâ Proconſulari *Theudalen* urbem fuiſſe conſtat ex Ptolemæo lib. 4. cap. 3. & Plinio lib. 5. cap. 4 Victor Vitenſis lib. 1. num. 7. laudat Habetdeum Epiſcopum *Theudalenſem* à Genſerico relegatum. *Theudalenſem* pro *Eudalenſi* in notitiâ provinciæ Proconſularis legendum cenſent Baluzius & Harduinus.

[108] MIGIRPENSIS. In provinciâ Proconſulari. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſubſcribit *Felix primus à Migirpâ* ; & in notitiâ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis *Migirpenſis* occurrit. In concilio Carthaginenſi anni 397. interfuit *Tutus Epiſcopus Migirpenſis.*

[109] PRÆSENTEM DIACONUM. Habetdeum Primiani Carthaginenſis diaconum, cujus extant plurimæ interlocutiones in his geſtis.

[110] TUNAÏENSIS. *Tunes* celebris eſt apud Polybium ; hujus ſitum ſic deſcribit : *Tunes Carthagine abeſt ſtadia fermè* 120. *ex omni fermè parte Carthaginis poteſt conſpici.* Nunc *Tunis.* In concilio V. generali Sextilianus *Tuneïenſis*, ſeu *Tunienſis* Epiſcopus vices agit Primoſi Epiſcopi Carthaginis.

[111] SAÏENSIS. Holſtenius pro *Saïenſi* legendum putat *Salditanum* qui ad Mauritaniam Sitifenſem pertineret : Baluzius *Suenſem* , cujus ſedis Epiſcopum ſubſcripſiſſe legimus in epiſtolâ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis ad Paulum Patriarcham in concilio Lateranenſi ſub Martino.

[112] RUFINIANUS &c. MUZUENSIS. Is interfuit concilio Carthaginenſi ſub Aurelio ann. 419. ubi variè ſedis ejus nomen refertur. Nam in Labbæanâ editione Tom. 2. Concil. col. 1603. & 1605. dicitur *Rufinianus Muzuenſis* , ſeu *Muſtenſis*, & col. 1670. *Rufinus Epiſcopus Muzuenſis.* In Cod. Can. Eccleſ. Afric. Can. 127. dicitur *Muzucenſis* , & inter Legatos provinciæ Proconſularis ponitur. At *Muzuca* ad Byzacenam pertinebat. Quare rectiùs in Græco tùm hîc, tùm in ſubſcriptionibus Μυζυεζιανὸς appellatur : quod concinit cum collatione & notitiâ.

[113] TRISIPENSIS. Hujus ſedis non alibì fit mentio quàm in epiſtolâ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis ad Paulum Patriarcham Conſtantinopolitanum in concilio Lateranenſi , ibi legimus ſubſcripſiſſe *Felix Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Triſipellis* , aut ut in mſ. codice Bellovacenſi *Triſipelis.*

GESTA Collat. diei 1.

Item r:citavit. Adeodatus Epiſcopus plebis Bencennenſis [114]. *Idem dixit.* Præſto ſum, Catholica eſt ab origine. *Item recitavit.* Fauſtinus Epiſcopus plebis Sillitanæ [115]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Poſſidonius Epiſcopus loci ſupraſcripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus plebis Aptugnitanæ [116]. *Idem dixit.* Præſto ſum, Catholica eſt omnis. *Item recitavit.* Geta Epiſcopus plebis Jubaltianenſis [117]. *Idem dixit.* Præſto ſum. Non habeo contra [me] alium. *Item recitavit.* Januarius Epiſcopus plebis Cenculianenſis [118]. *Idem dixit.* Præſto ſum; non eſt illic Epiſcopus alius, Catholica eſt. *Item recitavit.* Julianus Epiſeopus plebis Tasfaltenſis [119]. *Idem dixit.* Præſto ſum; unitas eſt, Catholica eſt omnis illic. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Annus eſt ex quo mortuus eſt. *Item recitavit.* Creſcentianus Epiſcopus plebis Arenenſis [120]. *Idem dixit.* Præſto ſum, unitas eſt apud me. *Item recitavit.* Licentius Epiſeopus plebis Zattarenſis [121]. *Idem dixit.* Præſto ſum, Catholica eſt ibi. *Item recitavit.* Malcus Epiſcopus plebis Maſculitanæ [122]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Vitalis Epiſcopus loci ſupraſcripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Marianus Epiſcopus plebis Rufinianenſis [123]. *Idem dixit.* Præſto ſum; unitatem Catholicæ habet. *Item recitavit.* Tertiolus Epiſcopus plebis Cillitanæ [124]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Donatus Epiſcopus loci ſupraſcripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Sopater Epiſcopus plebis Tambaïenſis [125]. *Idem dixit.* Præſto ſum *Fauſtinus Epiſcopus loci ſupraſcripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Paulus Epiſcopus plebis Uzittarenſis [126]. *Idem dixit.* Præſto ſum, non habeo ex illâ parte. *Habetdeus Diaconus dixit.* Exivit de corpore. *Item recitavit.* Januarius Epiſcopus plebis Ap-

[114] BENCENNENSIS. Fotiè legendum *Beneventenſis* ſeu *Benentenſis*, quæ ſedes eſt in provinciâ Proconſulari. In Concilii Arelatenſis anni 314. ſubſcriptionibus legitur inter Epiſcopos Afros, *Anaſtaſius Epiſcopus de civitate Beneventinâ.*

[115] SELLITANÆ. In provinciâ Numidiæ, ut docet notitia num. 54.

[116] APTUGNITANÆ. Ita legitur ubique apud Auguſtinum. Apud Optatum & in actis purgationis *Autumnitana*, vulgò *Aptungitana.*

[117] JUBALTIANENSIS. In provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia. Qui nominatur hîc ejus Epiſcopus *Geta*, adfuit Concilio Carthaginenſi anno 403. ut refertur in Codice Can. Eccleſiæ Africanæ Can. 90. Ejuſdem ſedis fuiſſe videtur Epiſcopus Reſtitutus, qui in epiſtolâ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ dicitur *Jubedulenſis*, ſeu ut habet exemplar Bellovacenſe *Jubaltenſis Epiſcopus.*

[118] CENCULIANENSIS ſeu potiùs *Cunculianenſis* in notitiâ provinciæ Byzacenæ.

[119] TASFALTENSIS. In notitiâ ejuſdem Provinciæ, *Taſbaltenſis.* In Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit *Adelfius à Thaſbalte*, ſeu ut in nonnullis habetur Codicibus, *a Thaſvalte.* Antoninus in Itinerario *Tabaltam* memorat inter urbes Byzacenæ. Concilio Cabarſuſſitano ann. 393. inter Epiſcopos Donatiſtas ſubſcribit *Innocentius Thebaltenſis.* Hic fortè eſt de quo dicitur hoc loco: *Annus eſt ex quo mortuus eſt.*

[120] ARENENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[121] ZATTARENSIS. *Zattara* urbs Numidiæ notiſſima. Ex Epiſcopis quatuor qui fidei profeſſionis libellum Hunerico Regi obtulêre, unus fuit *Januarius Zattarenſis*, ut teſtatur Victor Vitenſis lib. 3. *Felix Zattarenſis* Epiſcopus Legatus Numidiæ interfuit Concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. & alteri ſub Reparato ann. 534. Habemus etiam *Creſconium Epiſcopum Zattarenſem* provinciæ Numidiæ, qui adfuit Concilio V. generali. In notitiâ Epiſcoporum qui Carthaginem venerunt anno ſexto Regis Hunerici inter Numidas recenſetur *Januarius Jaſterenſis*; ſed utrùm is à *Zattarenſi Januario* de quo ſuprà, diverſus fuerit, incertum.

[122]. MASCULITANÆ Numidiæ urbis, de quâ vide notam 41. ad l. 1. Optati.

[123] RUFINIANENSIS. In provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia.

[124] CILLITANÆ. In eâdem provinciâ ex eâdem notitiâ.

[125] TAMBAÏENSIS civitatis provinciæ Byzacenæ, de quâ mentionem facit Victor Vitenſis lib. 5. de perſecutione Vandalic. In Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano adfuit *Secundianus à Tambais*; & inter Epiſcopos Donatiſtas cap. 44. ſubſcribit *Gemelius Epiſcopus à Tambeïs.* Inter Epiſcopos Provinciæ Byzacenæ in notitiâ memoratur *Tambeitanus.* Anteà legebatur *Tambalenſis*, ſed emendatum eſt à Baluzio *Tambaenſis*; quia cùm infrà nominatur Fauſtinus Sopatris hujus adverſarius, *Tambaenſis* dicitur.

[126] UZITTARENSIS. Eſt in notitiâ provinciæ proconſularis Epiſcopus *Uſitenſis*; quam ſedem eamdem putat eſſe Baluzius cum iſtâ. *Uſita* in Africâ meminit Hirtius in libro de bello Africano, ſed hæc ſita erat in provinciâ Byzacenâ, ut poſt Noriſium, obſervat Theodericus Ruinart: nam dicitur illa ab Hirtio à portu Leptis parvæ millia ſex paſſuum abfuiſſe. Leptis autem erat in Byzacenâ ſupra Adrumetum verſùs Tripolim millia paſſuum decem & octo, ut teſtatur Antoninus in itinerario, proindéque longiùs à provinciâ proconſulari diſſita, quàm ut ei attribui poſſet. Huic etiam ſententiæ favet Ptolemæus, qui libro 4. cap. 3. inter urbes quæ ſub Adrumeto erant *Uſitam* commemorat.

tucenſis

tucenſis [127]. *Dominicus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Hìc eſt, commotus eſt corporis infirmitate. *Item recitavit* Victor Epiſcopus Eccleſiæ Uticenſis [128] *Idem dixit.* Præſto ſum. *Gedulus Epiſcopus civitatis ſuprascriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Qui ſuprà pro Cericio [129] Epiſcopo plebis Uculenſis [130]. *Quo accedente, idem dixit.* Præſto ſum, omnis Catholica eſt. *Item recitavit.* Baſilius Epiſcopus plebis Altiburitanæ [131]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Auguſtalis Epiſcopus [loci ſuprascripti] dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Vinenſis [132]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Habetdeus diaconus dixit.* Non habemus, exivit de corpore ante annos quinque. *Item recitavit.* Fructuoſus Epiſcopus plebis Abziritenſis [133]. *Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Hìc eſt Carthagini, ſenſit ſibi [134]. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Diœceſis eſt Feliciani Utinenſis [135], Presbyterum ibi habet. *Item recitavit.* Publianus Epiſcopus plebis Bazarididacenſis [136]. *Idem dixit.* Præſto ſum, unitas eſt. *Item recitavit.* Caſſianus Epiſcopus plebis Bamaccorenſis [137]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Donatus Epiſcopus civitatis ſuprascriptæ dixit.* Agnoſco illum; Præſbyter meus fuit. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus plebis Zaraïtenſis [138]. *Idem dixit.* Præſto ſum *Rogatus Epiſcopus loci ſuprascripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit* Felix Epiſcopus Villaregenſis [139]. *Idem dixit.* Præſto ſum, non habeo contra me Epiſcopum. Modò exivit de corpore. *Victor Epiſcopus [loci ſuprascripti] dixit* Conſtat me modò fuiſſe ordinatum. *Item recitavit.* Primulus Epiſcopus plebis Tamagriſtenſis [140]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Saturninus Epiſcopus civitatis ſuprascriptæ dixit* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Adeodatus Epiſcopus plebis Sataſenſis [141]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Urbanus Epiſcopus loci ſuprascripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* GESTA Collat. diei I.

[127] APTUCENSIS. Cave ne *Aptucam* confundas cum *Aptungâ* provinciæ proconſularis urbe. Ubi ſita fuerit *Aptuca*, incertum.

[128] UTICENSIS. Urbs notiſſima provinciæ proconſulatis, & Catonis morte nobilitata, ut obſervant Pomponius Mela, & Plinius.

[129] QUI SUPRA PRO CERICIO. Anteà legebatur: *Item recitavit qui ſuprà. Procericio Epiſcopus plebis Uculenſis.* Sed hunc locum emendavit Baluzius & rectè. Scoſus eſt, Epiſcopus Catholicus qui modò ſubſcripſerat, nempè Victor Uticenſis, pro Cericio Epiſcopo plebis Uculenſis tunc abſente, etiam ſubſcripſerat: ſed tunc præſens Cericius ſubſcriptionem approbat & reſpondet.

[130] UCULENSIS; diverſus ab *Uzalenſi*, de quo ſuprà cap. 126. Provinciæ proconſularis fuiſſe colligitur ex epiſtolâ Epiſcoporum hujus provinciæ in Concilio Lateranenſi ſub Martino, cui *Creſconius Epiſcopus Eccleſiæ Uculenſis* ſubſcripſiſſe legitur.

[131] ALTIBURITANÆ ſeu *Altiburitana* in provinciâ proconſulari, ut docet notitia. *Victor Epiſcopus Altiburitanus* concilio Cabarſuſſitano interfuit, & *Conſtantinus Epiſcopus Eccleſiæ Altoburitanæ* ſynodicæ Patrum proconſularium ſubſcripſit in Concilio Lateranenſi ſub Martino.

[132] VINENSIS. In eâdem provinciâ proconſolari, ut patet ex eâdem epiſtolâ ſynodicâ, cui ſubſcripſit *Fructuoſus Vinenſis Epiſcopus.* Inter Epiſcopos Concilii Cabarſuſſitani reperitur *Fauſtinus Epiſcopus Binenſis* Donatiſta, quem eum eſſe exiſtimat Baluzius, de quo hìc dicit Habetdeus diaconus: *Non habemus, exivit de corpore ante annos quinque.*

[133] ABZIRITENSIS ſeu *Abziritanus*, vel *Abderitanus*. Nam Victor Epiſcopus qui interfuit Concilio Carthaginenſi ann. 397. in vulgatis *Abderitanus* Epiſcopus, in vetuſtiſſimo codice mſ. bibliothecæ Colbertinæ, dicitur *Abziritanus*. Fortè hujus ſedis Epiſcopus eſt *Victorianus Auziritanus*, qui ſubſcripſit epiſtolæ ſynodicæ Patrum provinciæ proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino. Cave tamen ne eam ſedem cum *Abaritanâ*, quæ ſecunda eſt in notitiâ provinciæ proconſularis confundas.

[134] SENSIT SIBI. Mendoſus locus, ex quo tamen colligi poteſt, Fructuoſum malè ſe habuiſſe.

[135] UTINENSIS. In provinciâ proconſulari. Hujus *Feliciani* fit etiam mentio cap. 133. & 187.

[136] BAZARIDIDACENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[137] BAMACCORENSIS. In notitiâ Numidiæ corruptè legitur *Damacorenſis*. Hìc in veteri libro *Vamaccorenſis*: at cap. 187. *Bamaccorenſis*, Plinius lib. 5. cap. 4. memorat in Africâ civitatem *Vamacures*. In Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano occurrit *Felix ab Amaccurâ* aut *Amacborrâ*, pro quo legendum conjiciunt eruditi à *Bamaccurâ*.

[138] ZARAÏTENSIS, ſeu *Zaratenſis* in Numidiâ, ut docet notitia.

[139] VILLAREGENSIS. Malè in notitiâ Numidiæ *Villadegenſis*. Cap. 48. & 77. Cod. Can. Eccl. Afr. *Creſconius Vularegenſis* in Numidiâ Epiſcopus reprehenditur, quòd propriâ ſede relictâ Tubienſem Eccleſiam invaſiſſet. *Candidum Villaregienſem Epiſcopum*, cui ex Donatiſtâ facto Catholico honor Epiſcopalis ſervatus eſt, laudat Auguſtinus lib. 2. contra Creſconium c. 10.

[140] TAMAGRISTENSIS. In Mauritaniâ Sitifenſi, ut docet notitia.

[141] SATAFENSIS Ibidem eſt *Sataſenſis* in Sitifenſi num. 6. & in Cæſarienſi num 116. Alterutrius ſedis fuerant Epiſcopi, quorum hìc fit mentio.

GESTA Collat. diei 3.

Fauſtinianus Epiſcopus plebis Tamogadenſis [142]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Gaudentius Epiſcopus loci ſupraſcripti dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Avitus Epiſcopus plebis Lamaſuenſis [143]. *Idem dixit.* Præſto ſum *Januarius Epiſcopus civitatis ſupraſcriptæ dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Sextilus Epiſcopus plebis Aſſabenſis [144]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Marcianus Epiſcopus* [*loci ſupraſcripti*] *dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Marcianus Epiſcopus Idicrenſis [145]. *Idem dixit* Præſto ſum. *Martialis Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Criſpulus Epiſcopus Eccleſiæ Volitanæ [146]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Quodvultdeus Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Germanus Epiſcopus Gypſarienſis. [147]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Fidentinus Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. [*Item recitavit*]. Rogatus Epiſcopus Gaguaritanus [148]. *Idem dixit.* Præſto ſum, unitatem habet. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Noſter fuit, à nobis illò tranſiit. *Item recitavit.* Quadratus Epiſcopus plebis Gegitanæ [149]. *Idem dixit.* Præſto ſum, nunquam ibi fuit Epiſcopus. *Item recitavit.* Gregorius Epiſcopus Tamallenſis [150]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Lucius Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Lucius Epiſcopus civitatis Tagaratenſis [151]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Quintus Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Felicianus Epiſcopus plebis Cufrutenſis [152]. *Idem dixit.* Præſto ſum, Epiſcopum alium non habeo.

CXXIX. *Primianus Epiſcopus dixit.* Ille qui fuit, damnatus eſt à nobis & ab illis; cùm ſcirent illum reum, & ipſi confirmaverunt; adhuc alter non eſt ordinatus. *Et alià manu.* Primianus Epiſcopus recognovi. *Item recitavit.* Bonifacius Epiſcopus Cenenſis [153]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Vindemius Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. *Item recitavit.* Adeodatus Epiſcopus plebis Bazaritanæ [154]. *Idem dixit.* Præſto ſum. Eſt quidem in corpore conſtitutus Calipotius; ſed cùm videret univerſum populum ad Eccleſiam Catholicam fuiſſe converſum, diſceſſit. *Item recitavit.* Niventius Epiſcopus Tunugabenſis [155]. *Idem dixit.* Præſto ſum. Non ibi habeo contra me Epiſcopum.

CXXX. *Primianus Epiſcopus dixit.* Damnatus eſt in cauſâ adulterii; tamen illic fuit uſque ad annum præſentem. *Item recitavit.* Sabinus Epiſcopus Tuccenſis [156]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* In dioceſi meâ eſt ordinatus, ex preſbyterio meo eſt. *Sabinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Cùm ſæpè à civibus meis peterer ut eos in communionem Eccleſiæ Catholicæ ſuſcepiſſem, rogaverunt eam ut eis Epiſcopus daretur. Petierunt me, & ordinatus ſum. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Quem habuit deceſſorem? Edicat in cujus locum ſucceſſit.

[142] TAMOGADENSIS ſeu *Tamogadenſis* in Numidiâ. De quâ vide notam Baluzii ad acta purgationis Cæciliani ſuprà p. 267.

[143] LAMASUENSIS Item in Numidiâ, ut docet eadem notitia. Dicitur poſteà Januarius adverſarius Aviti cap. 187. *Lamaſbenſis*, & in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit *Puſillus à Lamaſbâ*. Ità etiam appellatur hocce oppidum in Antonini Itinerario; in Tabulis Peutingerianis, *Lamaſbua*.

[144] ASSABENSIS. ſeu potiùs *Aſſafenſis* in Sitifenſi ut docet notitia.

[145] IDICRENSIS. In Numidiâ. Vide notam 33. in librum 2. Optati.

[146] VOLITANÆ. Ptolemæus inter alias urbes quas lib. 4. cap. 3. ſub Carthagine fuiſſe commemorat, *Vol* ſecundam recenſet. In notitiâ provinciæ proconſularis, *Bolitanus* dicitur ejus Epiſcopus, & Paulinus in vitâ Ambroſii *Murianum Epiſcopum Bolitanum* laudat. Extat ſermo Auguſtini 13. de verbis Apoſtoli habitus in die natali *Bolitanorum Martyrum*; & *ſanctorum Volitanorum* memoria celebratur in Carthaginenſi Calendario die XVI Kalendas Novembris.

[147] GYPSARIENSIS. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut colligi poteſt ex Ptolemæo lib. 4. cap. 14. At in Tabulis Peutingerianis, & in Anonymo Ravennate *Cypſaria* collocatur inter oppida provinciæ Byzacenæ.

[148] GAGUARITANUS. In notitiâ provinciæ Byzacenæ dicitur *Gauvaritanus*.

[149] GEGITANÆ. *Gegitanus* Epiſcopus legitur in notitiâ Mauritaniæ Sitifenſis. Hîc potiùs deſignatur, quàm *Ziggenſis* quæ in proconſulari.

[150] TAMALLENSIS. Hæc eſt *Tamalluma* Mauritaniæ Sitifenſis.

[151] TAGARATENSIS. In provinciâ proconſulari, ut docet notitia.

[152] CUFRUTENSIS. In provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia. Iſte *Felicianus* adfuit concilio Carthaginenſi ann. 403. & ibi quoque dicitur *Cufrutenſis Epiſcopus*.

[153] CENENSIS. Cujus provinciæ ſit incertum.

[154] BAZARITANÆ. In Numidiâ, ut docet notitia. Calipotius hujus adverſarius infrà cap. 188. dicitur *Calipodius Epiſcopus Vazaritanus*.

[155] TUNUGABENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[156] TUCCENSIS. Non *Tucca* in Sitifenſi, neque *Tucca* in Byzacenâ, ſed oppidi cujuſdam hujus nominis antea diœceſeos Milevitanæ, ut patet ex ſequentibus.

CXXXI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Conſtat non ibi fuiſſe Catholicam? *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Non. *Item recitavit.* Marianus Epiſcopus Urzipparitanorum [157]. *Idem dixit.* Præſto ſum, nunquam ibi habui alium. *Item recitavit.* Victorius Epiſcopus plebis Larenſis [158]. *Idem dixit.* Præſto ſum. *Honoratus Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum.

CXXXII. *Hilarus exceptor dixit.* Quoniam codices implevimus, & alii nobis ſubrogandi ſunt exceptores, jubeat nobilitas tua è corpore noſtro alios ſubrogari, nobis cuſtodibus datis. *Vitalius Notarius Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Hoc & ego ſuggero, quod & exceptor nobilitati tuæ. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Dentur nunc Notariis qui codices ſe impleſſe confirmant, & exceptoribus ab utraque parte cuſtodes. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginenſis dixit.* Jam nos delegiſſe cuſtodes, mandato ipſo narravimus. Ex ipſis etiam duos offerimus cuſtodes. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Eorum nomina qui nunc offeruntur edicito. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Deuterium [159] & Reſtitutum [160]. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Congruum eſt, ut ſicuti & alii ſubrogati ſunt exceptores, ſic dentur & ab aliâ parte cuſtodes. *Primianus Epiſcopus Carthaginenſis dixit.* Damus cuſtodes, Victorem Hipponienſem [161] & Marinianum Oeënſem [162] collegas noſtros. GESTA Collat. diei I.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Quoniam ex utraque parte Epiſcopi cuſtodes videntur adpoſiti, ſingulorum (ſicut cœperat) officium nomina ſubſcriptioneſque recitare debebit, & ad ſuſceptas tabulas ad majorem diligentiam alterutrum ſignet ſollicitudo cuſtodum, ut hiſdem præſentibus reſeratæ, deſcribi poſſint, atque ea quæ geſta ſunt ſchedarum ſerie contineri. *Cùmque ab utriſque partibus tabulæ ſuſciperentur atque ſignarentur, recitatum eſt.* Innocentius Epiſcopus Lamiggigenſis [163] coram viro clariſſimo Tribuno & Notario Mar- CXXXIII.

[157] URZIPPARITANORUM. In provinciâ proconſulari, ut docet notitia; quæ *Uzipparitanum* habet Epiſcopum. Is *Marianus* concilio Carthaginenſi ann. 419. poſteà interfuit.

[158] LARENSIS. In provinciâ proconſulari. Hujus meminit Victor Vitenſis lib. 2. hiſt Vandal. num. 6. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit, *Hortenſianus a Laribus.* Adfuit concilio Carthaginenſi ann. 525 ſub Bonifacio, *Vitulus Epiſcopus plebis Larenſis.* Erat in Mauritaniâ Cæſarcenſi *Lar* caſtellum, ut docent Itinerarium Antonini & Anonymus Ravennat, ſed diverſum à *Larenſi oppido*, de quo fit mentio apud Victorem Vitenſem. Nam iſtud *Siccæ Veneriæ* vicinum erat, & huc Epiſcopi ducti fuerant, ut indè in eremum deportarentur. *Hilarenſis oppidi* & *Siccenſis* quaſi vicinorum meminit Auguſtinus epiſt. 229. ad Darium Comitem, nec videtur *Hilarenſe* diverſum à *Larenſi.*

[159] DEUTERIUM. Epiſcopum *Cæſarcenſem* in Mauritaniâ, ut patet ex Auguſtino lib. 2. Retract. cap. 51. BALUZIUS.

[160] RESTITUTUM. Epiſcopum *Tagorenſem* in Numidiâ.

[161] HIPPONIENSEM, *Diarrhytorum* in provinciâ Proconſulari, non *Hippo-regiorum* in provinciâ Numidiæ. Nam *Macrobius* non *Victor* erat adverſarius ſancti Auguſtini *Hippo-regiorum* Epiſcopi: & cap. 139. is *Victor* dicitur adverſarius Florentini Epiſcopi Eccleſiæ Catholicæ *Hipponenſium-Zaritorum*, ac demùm diſertè cap. 179. dicitur *Hipponenſis-Diarrhytorum.* Apud Ptolemæum lib. 4. cap. 3. *Ἵππων Διάῤῥυτος* appellatur, quam urbem ſic à Græcis nominari aſſervat Plinius lib. 5. cap. 4. propter aquarum irrigua. Eodem nomine deſignatur apud Pomponium Melam lib. 1. de ſitu orbis cap. 7. *Hippozarrhutus* dicitur in Itinerario Antonini. In Tabulis Peutingerianis *Ipponte Diarito.* Apud Anonymum Ravennenſem lib. 3. num. 6. *Hippone-Zareſton*; & lib. 5. num. 5. *Yppone Zareſtum.* Utriuſque *Hipponis* meminit Strabo lib. 17. ſed errat cum utrique *Regii* nomen tribuit. Rectiùs Solinus in Polyhiſtore cap. 30. utramque urbem ſic diſtinguit: *Hipponem, Regium poſteà dictum; item Hipponem alterum, de interfluente freto Diarrhiton nuncupatum, nobiliſſima oppida Equites Græci condiderunt.* In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam tulit *Martyr Petrus ab Hippone Diarrhito.* Auguſtinus lib. 16. de Civitate Dei cap. 8. *Hipponem Diarrhutum* appellat. Denique epiſtolæ Proconſularium Antiſtitum in concilio Lateranenſi ſubſcribit, *Donatus Gratiâ Dei Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Ipponizaritenſis.*

[162] OEENSEM. In Tripolitanâ, ut docet Notitia. *Oeeam* habet Antoninus in Itinerario: *Heoam* Ptolemæus lib. 4. cap. 3. Dicitur à Plinio *Urbs Oeënſis.* Agrum *Oeenſem* in Tripolitanâ provinciâ memorat Ammianus Marcellinus lib. 29. cap. 6. Statuam *apud Coenſes* habuiſſe dicitur Apuleius apud Auguſtinum epiſt. 138. ſed in undecim manuſcriptis habetur *Ocenſes*, & in quinque *Oeënſes*; atque ità legendum patet ex eo quod ſtatim additur, *ex quâ civitate uxorem habebat*: Pudentilla autem Apuleii uxor, ipſo Apuleïo teſte in Apologiâ, *Oeenſis* erat. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano *Natalis ab Oeâ*, tam pro ſe quàm pro ſuis Comprovincialibus *Pompeio Sabratenſi* & *Diogа Leptimagnenſi* ſententiam dicit.

[163] LAMIGGIGENSIS. Duæ ſunt hujus nominis urbes in Africâ, & ambæ in Numidiâ;

GESTA Collat. diei I.

cellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Præſto ſum. *Junianus Epiſcopus dixit.* Nec ego illum novi, nec ipſe me. *Et recitavit.* Rufinianus Epiſcopus Bonuſtenſis[164] coram viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi, & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Nunquàm illic fuerunt Donatiſtæ. *Primianus Epiſcopus Carthaginenſis dixit.* Ipſe fuit noſter, ſed populos habemus quibus ordinare[165]. *Rufinianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Bonuſtenſis dixit.* Nunquàm habuit. *Et recitavit.* Laodicius Epiſcopus plebis Clypienſis[166] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E parte adverſâ eſt Geminius. *Et recitavit.* Donatus Epiſcopus plebis Buritanæ[167] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quare cùm recitaviſſet, idem dixit.* Non illic habent Donatiſtæ neminem. *Et recitavit.* Candorius Epiſcopus plebis Mullitanæ[168] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Marcellinus Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum *Et recitavit.* Iſaac Epiſcopus plebis Utinenſis[169] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Felicianus Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Qui ſuprà pro Victore Epiſcopo Tuburbitanorum Minorum[170] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſubſcripſi eum ſupraſcripta mandaſſe præſentem Carthagine. *Maximinus Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Felix Epiſcopus Tubienſis[171] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi. *Idem dixit.* Catholica eſt ſola. *Et recitavit.* Felix Epiſcopus Abbiritanorum Majorum[172] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi &

In Notitiâ, una num. 101. altera num. 522. Duplex quoque Epiſcopus Donatiſta *Lamiggigenſis* reperitur in hac Collatione, nempè *Junianus* hîc & cap. 198. & *Recargentius* cap. 187.

[164] BONUSTENSIS. In provinciâ Proconſulari, ut docet notitia.

[165] QUIBUS ORDINARE. Deeſt hîc aliquid.

[166] CLYPIENSIS. In Proconſulari, ut docet notitia. *Creſcens Clypienſis Epiſcopus* interfuit concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. & *Stephanus Epiſcopus Eccleſiæ Clypienſis* ſubſcripſit Synodicæ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino. *Clypea* urbs celebrata à Ptolemæo, Hirtio, Plinio, Pomponio Melâ, Solino, Silio Italico, Floro aliiſque. Prima omnium Africanarum in Romanorum poteſtatem venit ſub Regulo, ut obſervant Polybius & Florus.

[167] BURITANÆ. Fortè eadem ſedes, cujus Victor Vitenſis lib. 1. de Perſecut. Vandal. num. 11. ait Epiſcopum fuiſſe *Fauſtum* quem *Buronitanum Epiſcopum* appellat. Videtur oppidum fuiſſe provinciæ Proconſularis.

[168] MULLITANÆ. In provinciâ Proconſulari, ut docet notitia. In concilio Carthaginenſi anni 525. ſubſcripſit *Segetius Epiſcopus plebis Mullitana.*

[169] UTINENSIS. In provinciâ Proconſulari, ut ſuprà obſervatum eſt.

[170] TUBURBITANORUM MINORUM. Duplex in Africâ *Tuburbium*; *majus* & *minus*. *Minoris* mentio fit hîc & cap. 203. *Majoris* cap. 135. & 201 Ambo hæc oppida erant provinciæ Proconſularis. Unum tantùm eſt in notitiâ.

[171] TUBIENSIS. In Mauritaniâ Sitifenſi. Nam in concilio Carthaginenſi ann. 397. Cod. Afr. Can. 48. conqueruntur Legati provinciæ Mauritaniæ Sitifenſis de Creſconio Villaregenſi Epiſcopo provinciæ Numidiæ, quòd *Tubienſem* invaſerit Eccleſiam. Erat ergò oppidum Sitifenſis provinciæ Numidiæ vicinum.

[172] ABBIRITANORUM MAJORUM. Duplex fuit oppidum nomine *Abbir* in Africâ: unum majus de quo hic, & alterum de quo cap. 215. Apud Victorem Vitenſem lib. 2. Perſecut. Vandal. num. 8. mentio fit *Felicis Abbiritani Epiſcopi* in exilium acti, qui fortè idem eſt *Felix* qui *Abaritanus* appellatur in Notitiâ provinciæ Proconſularis. *Abaritana provincia* mentionem facit idem Victor lib. 1. num. 4. tamquàm diverſæ à *Proconſulari*; ibi enim dicitur Genſericus reſervaſſe ſibi provincias *Byzacenam*, *Abaritanam*, *Getuliam & partem Numidiæ*; Exercitui verò *Zeugitanam* vel *Proconſularem* diviſiſſe. In concilio Carthaginenſi ann. 419. adeſt *Epiſcopus Candidus Abbiritanus* unus è Legatis provinciæ Proconſularis: & in ſubſcriptionibus dicitur *Candidus Germania*, quippè hæc urbs dicebatur *Abbir Germanitiana*: undè in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano interfuit *Succeſſus ab Abbir-Germaniciana*. *Germanitiana* erat pars Numidiæ, ut colligitur ex Auguſtino, qui epiſtolâ 251. *Germanitienſes* ad curam ſuam pertinuiſſe teſtatur. In Anonymo Ravennate, & Tabulis Peutingerianis urbs *Germani* ſtatuitur in Numidiâ propè Thebeſtem & in Notitiâ provinciæ Numidiæ num. 28. eſt *Florentius Nova-Germanienſis*, & num. 97. *Creſcentianus Germanienſis.* Itaque *Abbir Germanitia* diverſum crederetur ab *Abbir* provinciæ Proconſularis, niſi *Candidus Epiſcopus Abbiritanus* Legatus provinciæ Proconſularis in concilio Carthaginenſi ann. 419. diceretur *Germania* ſive *Germanitiorum Epiſcopus.* Antoninus in Itinerario *Germanitiam* ad Byzacenam revocare videtur. Ut hæc concilientur dicendum *Germanitia* regionem, partim ad Pro-

ſubſcripſi

ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt ſola. *Et recitavit.* Augendus Epiſcopus plebis Villæ-magnenſis [173] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt tantùm. *Primianus Epiſcopus Carthaginenſis dixit.* Ipſe eſt qui jamdudùm ad illam partem tranſiit. *Et recitavit.* Lucidus Epiſcopus plebis Marcellianenſis [174] & Bazitenſis coram V.C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt*, & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo eſt Reſtitutus [175]. *Reſtitutus Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Aufidius Epiſcopus plebis Tignicenſis [176] coram viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo habeo Julianum. *Julianus Epiſcopus dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Fortunatus Epiſcopus plebis Abenſenſis [177] coram viro clariſſimo Marcellino Tribuno & Notario ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* Unitatem habeo. *Optatus Epiſcopus dixit.* Non habemus Epiſcopum, Preſbyterum habemus. *Et recitavit.* Trifolius Epiſcopus plebis Aborenſis [178] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Nomen ſi illic auditum fuerit Donatiſtarum, lapidatur. *Et recitavit.* Qui ſuprà pro Paulino Zurenſi [179] præſente litteras neſciente coram V. C. Marcellino Tribuno & Notario ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, & accedente Epiſcopo Paulino Catholico, idem dixit.* Catholica eſt. *Habetdeus Diaconus Primiani Epiſcopi dixit.* Preſbyter eſt illic noſter. Dioceſis eſt noſtra. *Et recitavit.* Lucrus Epiſcopus plebis Nigrenſium majorum [180] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Unitas eſt. *Habetdeus Diaconus dixit.* Preſbyterum habet. *Et recitavit.* Fidentius Epiſcopus plebis Cefalenſis [181] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Unitatem habeo. *Valentinianus Diaconus Primiani Epiſcopi dixit.* Modò exivit de corpore. Fidentius dicebatur. *Et recitavit.* Creſconius Epiſcopus plebis Ruſucenſis [182] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato [idem] dixit.* Unitatem habeo. *Habetdeus Diaconus di-*

* *Deſunt hic nonnulla.*

GESTA Collat. diei I.

conſulatem, partìm ad Byzacenam, partìm ad Numidiam pertinuiſſe, ſeu in limitibus trium iſtarum provinciarum ſitam. Alterutrius ſedis *Abbir* fuit Epiſcopus iſte *Felix* qui adverſarium non habebat; alterutrius verò *Annibonius*, de quo cap. 215.

[173] VILLÆ-MAGNENSIS. *Cyprianus Epiſcopus Villæ-magnenſis* ſubſcripſit Epiſtolæ ſynodicæ Epiſcoporum Proconſularium in concilio Lateranenſi ſub Martino.

[174] MARCELLIANENSIS. In Numidiâ, in cujus notitiâ legitur *Epiſcopus de Giru Marcelli.* Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano adfuit *Julianus à Marcellianâ* aut *Marcellinâ.* Diverſa eſt iſta ſedes à *Maſclianienſi*, provinciæ Byzacenæ: nam hic Lucidus obſervat hanc Eccleſiam Catholicam eſſe, hoc eſt ibi nullum eſſe Epiſcopum Donatiſtam: at cap. 208. fit mentio *Pluriani Epiſcopi Maſclianienſis* è parte Donatiſtarum.

[175] RESTITUTUS. Quinque iſtius nominis Epiſcopi Donatiſtæ fuêre in collatione Carthaginenſi, *Druſilianenſis, Segermitenſis, Flumenpiſcenſis, Membreſſitanus, Lariſcenſis.* Druſilianenſis habuit adverſarium Rufinum Epiſcopum Catholicum, Membreſſitanus, Gennadium, Segermitenſis, Felicem. De utro reliquorum intelligi debeat locus iſte incertum eſt.

[176] TIGNICENSIS. *Tignicam* propè *Teclatam* Numidiæ civitatem locant Tabulæ Peutingerianæ.

[177] ABENSENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[178] ABORENSIS. In provinciâ Proconſulari, ut docet Epiſtola ſynodica Epiſcoporum hujus provinciæ in concilio Lateranenſi, cui ſubſcribit *Felix Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Aborenſis.*

[179] ZURENSI. In eâdem provinciâ Proconſulari, quam ſubſcribit Aborenſis pro eo tamquàm pro vicino Epiſcopo litteras neſciente. Apud Victorem Vitenſem lib. 2. de perſecut. Vandal. cap. 9. quædam mulier dicit ſe filiam *Zuritanæ cujuſdam civitatis Epiſcopi.*

[180] NIGRENSIUM MAJORUM. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[181] CEFALENSIS. In provinciâ Proconſulari, ut patet ex Epiſtolâ Epiſcoporum illius provinciæ ad Paulum Conſtantinopolitanum in concilio Lateranenſi ſub Martino.

[182] RUSUCENSIS. Eſt in Mauritaniâ Cæſareenſi *Ruſubus*, cujus Epiſcopus *Ruſuburitanus* dicitur in Notitiâ. Fortè idem eſt ac *Ruſucenſis* de quo hic; aut *Ruſucibar*, quod oppidum memorat Ptolemæus lib. 4. cap. 3.

GESTA Collat. diei I.

xit. Non habemus. *Et recitavit.* Ambibius Epiſcopus plebis Piſitenſis [183] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſuprascripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Habeo Felicem è diverſo. *Valentinianus Diaconus dixit.* Felix dicitur, literas miſit excuſationis, ſenectutis causâ. *Et recitavit.* Rogatianus Epiſcopus plebis Tigimmenſis [184] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo mihi eſt Victorianus. *Et accedente Victoriano Epiſcopo* [*idem*] *dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Stephanus Epiſcopus plebis Sinnuaritenſis [185] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Unitas eſt illic, Eccleſia eſt illic. *Habetdeus Diaconus dixit.* Diocesis ea eſt Cypriani à Siccenni [186]. Cyprianus dicitur Epiſcopus, qui illic intendit ad Sinuar. *Et recitavit.* Serotinus Epiſcopus plebis Turuzitanæ [187] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupra cripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* Nunquam habuit, nec habet. *Habetdeus diaconus dixit.* Presbyter eſt illic Cattus. *Serotinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Illic eſt, ſed ſuperfluò. *Et recitavit.* Majorinus Epiſcopus plebis Zemtenſis [188] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt; nec habuit, nec habet. *Et recitavit.* Thomas Epiſcopus plebis Cubdenſis [189] coram viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E contra neminem habemus. *Et recitavit.* Reſtitutus Epiſcopus plebis Muzucenſis [190] coram viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato idem dixit.* Econtrà Idaxius nobis eſt. *Et accedente Idaxio Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Antonius Epiſcopus plebis Mutugennenſis [191] coram V.C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato idem dixit.* E diverſo Splendonius eſt. *Et accedente Splendonio Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Privatianus Epiſcopus plebis Vegeſelitanæ [192] coram V. C. Tribuno & Notario

[183] PISITENSIS. Hanc urbem in confinio provinciarum Byzacenæ & Tripolitanæ locat Baluzius. Quia in Tabulis Peutingerianis *Piſida* locatur inter *Puteam* Byzacenæ urbem & *Sabratam* Tripolitanæ. At Noriſius *Piſitanam* civitatem Proconſulari provinciæ attribuit, ejúſque mentionem fieri aït lib. 1. de Miraculis ſancti Stephani, qui Evodio Uzalenſi tribuitur cap. 13. Certè Felix adverſarius Ambibii qui hîc nominatur, diverſus eſt à *Putienſi*, de quo cap. 204 Nam is de quo agitur in præſenti capite non aderat Carthagini; alter verò præſens erat.

[184] TIGIMMENSIS. In provinciâ Proconſulari, ut docet Epiſtola Epiſcoporum hujus provinciæ ad Paulum Conſtantinopolitanum relata in concilio Lateranenſi ſub Martino.

[185] SINNUARITENSIS. In provinciâ Proconſulari, ubi *Sinnuarenſem* aut *Sinnarenſem* ſedem fuiſſe docet Notitia. In concilio V. generali ſubſcribit *Victor Epiſcopus Municipii Sinna* provinciæ Proconſularis.

[186] A SICCENNI. Oppido provinciæ Proconſularis, nam *Sinnarienſes* vicini indigitantur. Fortè idem locus cujus Epiſcopus memoratur *Maximinus Siniten ſis* ſeu *Sinicenſis* apud Auguſtinum lib. 22. de civit. Dei cap. 8.

[187] TURUZITANÆ. Diverſa eſt iſthæc *Turuzus* à *Tuzuro*, cujus Aptus Epiſcopus memoratur cap. 187. Videtur autem fuiſſe provinciæ Proconſularis.

[188] ZEMTENSIS. In provinciâ Proconſulari, ut docet Epiſtola Epiſcoporum hujus provinciæ toties citata.

[189] CUBDENSIS. Ibidem ex eodem monumento.

[190] MUZUCENSIS. Epiſcopus provinciæ Byzacenæ, ut docet notitia.

[191] MUTUGENNENSIS. Erat in Diœceſi Hipporegienſi villa dicta *Mutugenna*, ubi Presbyter erat Auguſtini tempore Donatiſta nomine Donatus, ut conſtat ex Auguſtino epiſt. 23. & 173. ſed hæc villa Epiſcopum non habebat.

[192] VEGESELITANÆ. Duæ fuerunt *Vegeſela* in Africâ; nam alius eſt *Epiſcopus Vegeſelitanus* cap. 135. Una erat in Numidiâ, cujus Epiſcopus *Januarius* ſubſcribit in concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio, tàm pro ſe, quàm pro *Januario Maſculitano*. Ea proculdubio eſt *Megeſela*, quæ propè *Maſculam* locatur in Itinerario Antonini. *Privatus Vegeſelitanus Epiſcopus* adfuit concilio Carthaginenſi ſub Grato, & *Vegeſelitanam plebem* laudat Auguſtinus ep. 64. *Vegeſela* in Numidiâ paſſus dicitur Marculus Donatiſta, cujus acta ſuperiùs retulimus. Alteram verò *Vegeſelam* ad Byzacenam pertinere ſtatuit Baluzius, quia in itinerario Antonini *Vegeſela* ſeu *Vergeſalla* locatur inter urbes Byzacenæ. Verùm in notitiâ Numidiæ duæ ſunt ſedes hujus ferè nominis, ſcilicet num 59. *Veſelitanus*, & num. 80. *Veleſitanus*: ſed veriſimilius eſt hanc *Vegeſelam*, cujus hîc *Fortunatianus* dicitur Epiſcopus, fuiſſe Byzacenæ vicum vel caſtellum: nam ſtatim *Donatus Cillitanus* Epiſcopus ex parte Donati contendit *Vegeſi-*

Marcellinoſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagioi. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo eſt mihi Donatus Cillitanus. *Et accedente Donato Cillitano Epiſcopo, idem dixit.* Diaconos illic habeo, vicina plebs agit, diœceſis mea eſt. *Privatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Ubi conveniunt? *Donatus Epiſcopus dixit.* Et loca & memorias Martyrum tamen prohibuiſti. Candidum oon habui presbyterum indè? *Privatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Et ubi agebatur? *Et recitavit.* Æmilianus Epiſcopus Eccleſiæ Bennefenſis [193] coram viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Habeo neminem è diverſo. *Valentinianus Diaconus dixit.* Maximianus dictus eſt, hodie de corpore exiit. *Æmilianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Triennium habeo ex illo quo ordinatus ſum, nullum illic ſcio. *Valentinianus Diaconus dixit.* Mittatur, & videant illum. *Et recitavit.* Litorius Epiſcopus plebis Suavenſis [194] coram viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Unitas eſt illic, omnis Catholica eſt. *Habetdeus Diaconus partis Donati dixit.* Noo habemus. *Et recitavit.* Benenatus Epiſcopus plebis Hoſpitenſis [195] coram v. cl. Trib. & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Io loco meo alius noo eſt Epiſcopus. *Lucullus Epiſcopus dixit.* Perſecutio ſemper me fugavit. *Et recitavit.* Leontius Epiſcopus plebis Muſertitanæ [196] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellioo ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato,* [*idem dixit.* Habeo neminem è diverſo.] *Habetdeus Diaconus partis Donati dixit.* Creſconius nunc ordinatus eſt contrà. *Et recitavit.* Silvanus Epiſcopus plebis Macriaoenſis [197] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagioi. *Quo recitato, idem dixit.* Noo habet neminem, Catholica eſt. *Et recitavit.* Eunomius Epiſcopus plebis Marazaoeoſis [198] coram viro clariſſimo Tribuoo & Notario Marcellioo ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo eſt mihi Haberdeus. *Habetdeus Epiſcopus dixit.* Præceſſor meus ad Marazaoenſem locum ordinatus eſt. Is poſtquàm Cathedram ſedit, expulſus eſt. *Eunomius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Nuoquam ſedit. *Habetdeus Epiſcopus dixit.* Ego etiam non admiſſus, in tertio miliario in civitate conquievi. *Eunomius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Nunquam fuerunt Donatiſtæ, nec ſunt, nec aliquando ſederunt cathedram. *Habetdeus Epiſcopus dixit.* Modò oppreſſi ſunt. *Et recitavit.* Barbarus Epiſcopus plebis Hierpinianeoſis [199] co-

GESTA Collat. diei I.

lam ſuæ eſſe diœceſeos. *Cillitanum* autem *Epiſcopum* provinciæ Byzacenæ fuiſſe conſtat ex notitiâ, Itinerario Antonini, & Epiſtolâ Epiſcoporum Byzacenorum in Conc. Lat. Qui *Donatus* ſtatuitur etiam adverſarius *Tertuli Cillitani* Epiſcopi Catholici ſupra cap. 128. Erat igitur ſimul Epiſcoporum *Cillitani* & *Vegeſilitani* adverſarius, quia *Vegeſela* hæc ad *Cillitanam civitatem* pertinebat; ac proindè in Byzacena ſita erat.

[193] BENNEFENSIS. In provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia. Auctor vitæ ſancti Fulgentii cap. 14. dicit Monaſterium in quod Fulgentius ſeſe recepit *Benefenſi* littori maximâ ex parte contiguum. In concilio Cabarſuſſitano ſubſcribit *Cuntaſius Benefenſis.*

[194] SUAVENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia num. 96.

[195] HOSPITENSIS. Itidem in Numidiâ, ex notitiâ num. 110.

[196] MUSERTITANÆ. Legendum videtur *Mutecitana*, quæ ſedes extat in provinciâ Mauritaniæ Cæſareenſis, ut docet notitia. Hinc Creſconius hujus adverſarius infrà cap. 206. dicitur *Muſtitanus* Epiſcopus, alio errore. Nam ex capite 122. conſtat *Muſtitanæ* ſedis Epiſcopum Catholicum *Victorianum* adverſarium habuiſſe non *Creſconium* ſed *Felicianum.* Verùm facilè *Mutecitani* nomen mutatum eſt in *Muſtitani.*

[197] MACRIANENSIS. Duæ ſunt tantùm *Macrianenſes* ſedes in notitiâ Epiſcoporum Africæ: una in Byzacenâ num. 80. altera in Mauritaniâ Sitifenſi num. 23. In hac verò collatione, tres; nempè cap. 126. *Ferox Epiſcopus Macrianenſis majoris*; Hic *Silvanus Macrianenſis*, & cap. 215. *Felix Epiſcopus Macrianenſis.* Sed fieri potuit ut duo eſſent in una ſede Epiſcopi Catholici, quod fiebat cùm Epiſcopus Donatiſta ad Eccleſiæ unitatem accedebat, huic enim & nomen & locus Epiſcopi relinquebatur, ut patet ex Ampelio & Primulo Epiſcopis Vagenſibus in cap. 176. Collationis Carthaginenſis. Porro *Silvanus* ille *Macrianenſis* Concilio Carthaginenſi ann. 403. interfuit. Concilium *Macrianenſe* laudat Ferrandus diaconus in Breviar. Canonum.

[198] MARAZANENSIS. In provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia. In Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano recenſetur *Felix à Marrazanâ.* *Marazaniam* appellat Antoninus in Itinerario.

[199] HIERPINIANENSIS, ſive *Irpinianenſis* in Byzacenâ, ut docet eadem notitia num. 53.

GESTA Collat. diei I.

ram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino [ſupraſcripta mandavi &] ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Non habeo neminem contrarium. *Valentinianus Diaconus dixit.* Mœcopius dicebatur Epiſcopus, exivit de corpore. *Et recitavit.* Secundianus Epiſcopus plebis Hermianenſis [200] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Contra mihi eſt Maximianus Epiſcopus. *Et accedente Maximiano Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Poſtumianus Epiſcopus plebis Tagorenſis [201] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Catholicæ eſt unitatis. *Et recitavit.* Barbarianus Epiſcopus plebis Creperulenſis [202] coram viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt tantùm. *Valentinianus Diaconus dixit.* Non habemus. *Et recitavit.* Felix Epiſcopus Caniopitanorum [203] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, Valentinianus Diaconus dixit.* Preſbyterum habemus nomine Reſtitutum. *Et recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Tibaritanæ [204] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo [mihi] eſt Victorianus Epiſcopus. *Et accedente Victoriano Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco eum. *Et recitavit.* Gennadius Epiſcopus plebis Membreſſitanæ [205] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi. Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo mihi eſt [Reſtitutus. *Et accedente Reſtituto Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.*] Reſtitutus Epiſcopus plebis Simingitenſis [206] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato,* [*idem dixit.* Catholica eſt omnis. *Habetdeus Diaconus dixit.* Non habemus.] *Et recitavit.* Octavius Epiſcopus plebis Utim-

[200] HERMIANENSIS. Ibidem ex eodem monumento. Celebris eſt *Facundus Hermianenſis* hujus ſedis Epiſcopus. *Benadus Epiſcopus Hermianenſis* ſubſcribit epiſtolæ Epiſcoporum Byzacenorum in Concilio Lateranenſi ſub Martino. Procopius lib. 1. de Bello Vandalico *Hermionem* Byzacii locum commemorat.

[201] TAGORENSIS. Duplex *Tagorenſis* ſedes memoratur in Collatione. Is *Poſtumianus* hoc capite, & cap. 143. *Reſtitutus* item *Tagorenſis*, qui erat cuſtos tabularum. Unam ex his in Numidiâ fuiſſe ex notitiâ colligitur, ubi *Tagorenſis* occurrit, & ex Antonini Itinerario. Apud Auguſtinum epiſt. 59. mentio fit *Xantippi Tagoſenſis*, qui de primatu Numidiæ cum Victorino contendebat. Hunc *Tagorenſem* Epiſcopum fuiſſe plerique ſuſpicantur, ſed in omnibus manuſcriptis habetur conſtanter *Tagoſenſis*, & in uno *Tagonenſis*. Altera *Tagora* ſeu *Tacora* videtur ſita fuiſſe in Proconſulari ex Tabulis Peutingerianis.

[202] CREPERULENSIS. ſive *Crepedulenſis* in provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia, & epiſtola ſynodica Patrum Byzacenorum, ubi occurrit Epiſcopus *Secrepedulenſis*. Scriptum erat *S. E.* hoc eſt *Sancta Eccleſia Crepedulenſis*.

[203] CANIOPITANORUM. Fortè *Canapii* in provinciâ proconſulari, cujus ſedis nomen legitur in epiſtolâ Epiſcoporum hujus provinciæ toties laudatâ, cui ſubſcribit *Redemptus Epiſcopus ſancta Eccleſia Municipii Canapii* ſeu *Canapu*, ut habet Codex Bellovacenſis.

[204] TIBARITANÆ. In Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſubſcribit *Vincentius à Tibari*.

[205] MEMBRESSITANÆ. Duplex hîc occurrit Epiſcopus *Membreſſitanus* Catholicus; & hoc ipſo in capite; nempè hîc *Gennadius*, cui *Reſtitutus* adverſarius opponitur, qui cap. 198. dicitur *Membreſſitanus* Epiſcopus: Et poſteà *Theaſius plebis Membloſitana Epiſcopus*, qui adverſarium non habet. In notitiâ unus eſt *Membroſitanus*, ſeu ut habet Codex Halleri *Membreſitanus* in Africâ proconſulari Epiſcopus. Utramque verò urbem videtur memorare Anonymus Ravennas cum libro 3. num. 5. *Membriſſa* meminit inter provinciæ proconſularis urbes, & num. ſequenti *Membronem*. In Tabulis Peutingerianis pariter legere eſt *Membriſſam* & *Membronem*. *Membriſſa* oppidum certè eſt provinciæ proconſularis, quod Procopius lib. 2. de Bello Vandal. aït 350. ſtadiis à Carthagine diſtare. Inter eas urbes etiam locatur quæ pertinent ad proconſularem. Et in epiſtolâ Epiſcoporum provinciæ proconſularis legitur *Victor Epiſcopus Eccleſia Membreſſitana*. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit *Lucius a Membreſâ*, & *Paſchaſius Membreſſitanus* interfuit Synodo Carthaginenſi ſub Bonifacio. Ad eamdem etiam provinciam pertinet *Membroſa*, ut habet notitia vel *Membioſa*, ut infrà, vel *Memlo* aut *Membro*, ut habet Itinerarium Antonini; quamquam *Membronem* inter oppida Numidiæ numeret Anonymus Ravennas. Portò Reſtitutus Gennadii adverſarius is eſt qui fervente inter Donatiſtas ſchiſmate, in locum Salvii *Membreſſitani* fuerat ordinatus, ut narrat Auguſtinus epiſt. 108. & lib. 4. contra Creſconium cap. 48.

[206] SIMINGITENSIS. In concilio Carthaginenſi anni 525. ſubſcribit *Creſconius Epiſcopus plebis Simingitana*. Sed in quâ parte ſita fuerit iſthæc ſedes, non dicitur.

menſis

menſis [207] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E contrario mihi eſt Bonifacius. *Et accedente Bonifacio Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Victorinus Epiſcopus plebis Tabudenſis [208] coram viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino, ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo eſt Argutus. *Et accedente Arguto Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit* Maximinus Epiſcopus plebis Enerenſis [209] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt, unitatem habeo. *Quodvultdeus Epiſcopus dixit.* Habet Epiſcopum; ſed malè habet. *Et recitavit.* Reginus Epiſcopus plebis Tigillavenſis [210] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato,* [*idem dixit.* E diverſo mihi eſt Donatus.] *Flavianus Epiſcopus* [211] *dixit.* De itinere revertit Donatus, causâ ægritudinis. *Et recitavit.* Qui ſuprà pro Creſconio Epiſcopo Centenarienſi [212] præſente viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini, eò quòd infirmitatis causâ præpediatur, mandante ipſo ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato,* [*idem dixit* E diverſo eſt ....] *Quodvultdeus Epiſcopus dixit.* Etiam ipſe malè habet. *Et recitavit* Felix Epiſcopus plebis Izirianenſis [213] coram viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo eſt mihi Saturus [214]. *Et accedente Saturo Epiſcopo, idem dixit.* Preſbyter meus erat. *Et recitavit.* Felicianus Epiſcopus plebis Feraditanæ minoris [215] præſente viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt. *Valentinianus Diaconus dixit.* Non habemus. *Et recitavit.* Romanus Epiſcopus plebis Meglapolitanæ [216] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo non habeo. *Felix Epiſcopus dixit.* Preſbyterum habemus Maximianum, præſto eſt. *Et recitavit.* Reſtitus Epiſcopus plebis Cincaritenſis [217] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo mihi eſt Campanus Epiſcopus. *Et accedente Campano Epiſcopo,*

GESTA Collat. diei I.

[207] UTIMMENSIS. Jam duos aut tres hujus ferè nominis Epiſcopos habemus, nempè cap. 126. *Timiani Utmenſis*, & eodem in capite, *Severi Epiſcopi plebis Utimari*, & in cap. 128. ac 133. *Iſaac* Epiſcopi catholici *Utimenſis* & *Feliciani* ejus adverſarii ejuſdem ſedis Epiſcopi. Nunc quartus adeſt *Utimmenſis* Epiſcopus *Octavius*; & tamen in notitiâ Africæ unus eſt *Utimmurenſis* Epiſcopus in provinciâ proconſulari num. 10. Sed hîc veteres editiones Collationis habent *plebis Utimmenſis*; & cap. 198. Bonifacius Octavii adverſarius *Utimmenſis* Epiſcopus dicitur.

[208] TABUDENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia num. 42.

[209] ENERENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[210] TIGILLAVENSIS ſeu *Tigillabenſis* in Numidiâ, ut docet notitia num 33.

[211] FLAVIANUS EPISCOPUS, *Panzerenſis*, infrà cap. 187.

[212] CENTENARIENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia num. 39. *Centenarias* recenſet Anonymus Ravennas. *Ad Centenarium* habent Tabulæ Peutingerianæ.

[213] IZIRIANENSIS. *Hizirzadenſis*, legendum putat Baluzius ex notitiâ Numidiæ num. 55. Certè eamdem utrobique eſſe ſedem haud ambiguum.

[214] SATURUS. Is dicitur infrà cap. 198. *Epiſcopus Byzacienſis*: quapropter omiſſum putat hîc Baluzius nomen Donatiſtæ, qui erat adverſarius *Felicis Izirianenſis* & nomen Epiſcopi Catholici *Bizacienſis*. Sed fortè mendum eſt in cap. 198. & pro *Bizacienſi* legendum *Izirianenſi*.

[215] FERADITANÆ MINORIS. *Feraditana major* eſt in notitiâ provinciæ Byzacenæ. In eâdem quoque *Feraditanam minorem* fuiſſe veriſimile. Nam ſolebant oppida ejuſdem nominis, quorum unum majus, alterum minus dicebatur, ſibi eſſe vicina. Videtur hæc eſſe eadem cum *Peradamienſi* quæ reperitur etiam in Notitiâ Provinciæ Byzacenæ num 32.

[216] MEGLAPOLITANÆ. In provinciâ proconſulari, ut docet ejus notitia num 39. & epiſtola ſynodica Epiſcoporum hujus provinciæ in Concilio Lateranenſi, in quâ reperitur nomen *Reparati Epiſcopi ſanctæ Eccleſiæ Meglapolitanæ*.

[217] CINCARITENSIS, ſeu *Cincaritanus*, ut habetur infrà cap 188. Fortè *Circinitanus* in provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia. *Cercina Inſula* meminere Polybius & Ptolemæus. In Itinerario Antonini ſita dicitur *inter Africam & Siciliam à Tacapis* diſtans *ſtadia* 622. In hanc Fulgentius paulò ante mortem ſeceſſit, ut narratur in ejus vitâ cap. 29. In epiſtolâ Epiſcoporum provinciæ proconſularis, relatâ in concilio Lateranenſi eſt urbs *Cicitita* quam à *Cincaritanâ* diverſam non eſſe ſuſpicatur Norisius.

GESTA Collat. diei I.

idem dixit. Agnoſco illum. *Et recitavit*. Nados Epiſcopus plebis Sabratenſis [218] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit*. E diverſo habui, modò non habeo. *Et recitavit*. Cultaſius Epiſcopus plebis Mataritanæ [219], coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit*. Unitas eſt. *Habetdeus Diaconus dixit*. Habuimus Ruſticianum; modò exivit de corpore. *Et recitavit*. Octavianus Epiſcopus plebis Ucimajoris [220] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit*. Unitatem habeo. *Salvianus Epiſcopus* [221] *dixit*. Senis Victoriani diocefis eſt, Preſbyterum habet Januarium. *Et recitavit*. Safargius Epiſcopus plebis Lampuenſis [222] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Valentinianus Diaconus Primiani Epiſcopi dixit*. Senis Cartheri eſt plebs; ſed abſens eſt, pedibus laborat: propterea venire non potuit. *Et recitavit*. Victorinus Epiſcopus plebis Tabudenſis pro Gorgonio conſacerdote meo, qui infirmitate detinetur, plebis Liberalienſis [223] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino mandante ipſo ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato; idem Gorgonius dixit*. Baſilicam mihi depoſuerunt hæretici; ſolus ſum. *Protaſius Epiſcopus dixit*. Habemus illic Victorem Epiſcopum. *Et recitavit*. Fortunatus Epiſcopus loci Caſenſis Calanenſis [224] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit*. Solus ſum. *Veriſſimus [Epiſcopus] dixit*. Preſbyter eſt ibi Victorinus. *Et recitavit*. Theaſius Epiſcopus plebis Memblofitanæ [225] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit*. Sola unitas eſt illic Eccleſiæ Catbolicæ. *Salvianus Epiſcopus dixit*. Tempore perſecutionis ſuccubuit illic Epiſcopus qui illic fuit. *Et recitavit*. Probantius Epiſcopus plebis Trofimianenſis [226] coram V. C. Tribuno & Notario ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit*. Solus ſum. *Valentinianus Diaconus dixit*. Preſbyterum habet. *Et recitavit*. Dulcitius Epiſcopus plebis Tacapitanæ [227] præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit*. [Habeo alium contra me.] *Valentinianus Diaconus dixit*. Felix dicitur. Hîc eſt,

[218] SABRATENSIS. In Tripolitanâ provinciâ, ut docet notitia num. 2. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano fit mentio *Pompeii Sabratenſis* Epiſcopi. Victor Vitenſis laudat *Vincentium Sabratenum* lib. 1. num. 7. In Cabarſuſſitano concilio interfuerat *Donatus Sabratenſis*, ann. 393. & anno ſequenti in Bagaïenſi fuerat exauctoratus. Hic autem erat defunctus eo tempore. *Sabratam* laudant Ptolemæus lib. 4. cap. 3. Antoninus in Itinerario, Tabulæ Peutingerianæ, Plinius lib. 5. cap. 4. & alii. *Sabatram* appellat Procopius lib. 6. de ædificiis.

[219] MATARITANÆ. Duplex in notitiâ provinciæ Byzacenæ eſt ſedes hujus ferè nominis. *Mactaritana* num. 45. & *Mattaritana* num. 50. Duplex etiam in hac Collatione Epiſcopus harum ſedium; hîc *Caltaſius Epiſcopus plebis Mataritanæ*, Catbolicus qui adverſarium non habet; & cap. 202. *Comparator Epiſcopus Mactoritanus* Donatiſta. Inter Epiſcopos qui ſederunt in concilio Cypriani de rebaptizandis hæreticis recenſetur *Marcus à Mactari* poſterioris hujus ſedis Epiſcopus, ſi ita legatur ut legitur apud Cyprianum: at prioris, ſi legatur *Mattari*, ut legitur apud Auguſtinum. Oppidi *Matterenſis* meminit Plinius lib. 5. cap. 4. Apud Caſſiodorum lib. de divinis inſtitutionibus cap. 29. Caſſiani Collationes expurgaſſe dicitur *Victor Martaritanus* Epiſcopus Afer, qui fortè idem eſt cum *Mattaritano*.

[220] UCIMAJORIS. Plinius lib. 5. cap. 4. Inter oppida Africæ nominat *Ucuana* duo, majus & minus. Sunt etiam in notitiâ provinciæ proconſularis duæ ſedes quæ his adaptari poſſunt; ſcilicet num. 20. *Urcitanus* & num. 45. *Uzitenſis*. Apud Victorem Vitenſem lib. 1. de perſecutione Vandal. num. 3. mentio fit *Manſueti Uricitani martyris*. In hac Collatione jam recenſitus eſt cap. 128. *Paulus Uzitarenſis*, & nunc iſte *Octavianus Ucimajoris*.

[221] SALVIANUS EPISCOPUS, *Leptitanus*, in provinciâ Tripolitanâ.

[222] LAMPUENSIS. In notitiâ Numidiæ num. 87. *Lamfuenſis*. In concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. ſubſcripſit *Pontius Epiſcopus plebis Lamfuenſis*.

[223] LIBERALIENSIS, *Tabudenſi* in Numidiâ vicinus.

[224] CASENSIS-CALANENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia num. 43. *Caſa Calaneo* civitas memoratur in notitiâ Leonis à Goare edita.

[225] MEMBLOSITANÆ. De hac vide quæ diximus ſuprà, not. 205. p. 418.

[226] TROFIMIANENSIS, ſeu *Trofimianenſis*, ut habetur in notitiâ provinciæ Byzacenæ num 35.

[227] TACAPITANÆ. In provinciâ Tri-

ſed malè habet. *Item recitavit.* Catulinus Epiſcopus plebis Gittenſis [228] coram V.C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* Unitas eſt. *Valentinianus Diaconus Epiſcopi Primiani dixit.* Non habemus. *Et recitavit.* Villaticus Epiſcopus plebis Sinnipſenſis [229] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato. idem dixit.* Unitas eſt. *Et recitavit.* Hilarianus Epiſcopus plebis Hilrenſis [230] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato,* [*idem dixit.* E diverſo habeo neminem.] *Et accedente Victore Epiſcopo, idem dixit.* Modò ſum illic ordinatus, non me novit. *Hilarianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Non habet. *Et recitavit.* Januarius Epiſcopos Eccleſiæ Giſipenſis [231] majoris coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* Non habemus. *Et recitavit.* Severianus Epiſcopus Ceramunenſis [232] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt omnis. *Habetdeus Diaconus Epiſcopi Primiani dixit.* Habemus ſenem Adeodatum. *Severianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Oſtendat illum. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* In plebe meâ eſt Milevitana Ceramuſſa.

GESTA Collat. diei I.

Severianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Omnis ab origine Catholicâ eſt ibi, nunquàm ibi fuerunt Donatiſtæ. CXXXIV. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* In plebe meâ eſt. Per violentiam indè excluſit omnes [clericos] & Preſbyteros. *Severianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Mentitur teſte Deo. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Illud ſanctitas tua ſimpliciter dignetur edicere, utrùm in eâ plebe Epiſcopus nunc ſit. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* In plebe meâ eſt, circùm circa meum eſt totum. Etiam mei terrore ſuccubuerunt omnes, qui in eodem loco conſtituti erant. *Severianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Mentitur. *Et recitavit.*

CXXXV. Dominicus Epiſcopus plebis Bullenſium Regiorum [233], præſente v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo mihi eſt Felix, ſed unus eſt, qui illi communicat. *Et accedente Felice Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Valentinus Epiſcopus Vaïanenſis pro conſacerdote meo Regino Eccleſiæ Vegeſelitanæ [234], qui hîc apud Carthaginem infirmitatis causâ detinetur, præſente v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſubſcripſi. *Quo recitato Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Malè habet. *Habeïdeus Diaconus dixit.* Gavinus [235] præſto eſt. *Et recitavit.* Reparatus Epiſcopus plebis Suſaſa-

politanâ, ut docet notitia num. 5. Hujus oppidi *Tacapes* mentio fit apud Ptolemæum lib. 4. cap. 3. Plinium lib. 5. cap. 4 Procopium lib. 6. de ædificiis, & in Tabulis Peutingerianis Porto *Dulcitius* iſte Epiſcopus provinciæ Tripolitanæ nominatur in actis concilii Carthaginenſis anni 403. *Gaïus* ejuſdem urbis Epiſcopus & provinciæ ſuæ legatus ſubſcribit concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. qui tamen in concilii actis *Gallus* appellatur.

[228] GITTENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[229] SINNIPSENSIS. Cujus Provinciæ ſit, incertum.

[230] HILTENSIS. In provincia proconſulari, ut docet epiſtola ſynodica Epiſcoporum hujus provinciæ in concilio Lateranenſi ſub Martino

[231] GISIPENSIS MAJORIS. In provinciâ Proconſulari, ut docet notitia num. 24. Concilio Carthaginenſi ann. 525. ſub Bonifacio interfuit *Redemptus Giſipenſis*, & ejuſdem ſedis Epiſcopus *Melloſus* ſubſcribit epiſtolæ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino.

[232] CERAMUNENSIS. Suprà in indice Capitulorum, & paulò-pòſt *Ceramuſſenſis.* Conſtat ex contentione quæ hîc refertur inter Adeodatum & Severianum, locum hunc vicinum fuiſſe Milevitanæ urbi ac proindè in Numidiâ.

[233] BULLENSIUM REGIORUM. Duplex in provinciâ Proconſulari *Bullenſis* ſedes; una quæ ſimpliciter *Bullenſis* dicitur in notitiâ num. 34. altera *Bullenſium regiorum* ibidem num. 30. hujus celebrioris mentio fit in Itinerario Antonini, apud Ptolemæum & in Tabulis Peutingerianis. In concilio Carthaginenſi ſub Genethlio memoratur *Epigonius Bullenſium regiorum Epiſcopus.* In ſynodicâ Epiſcoporum Proconſularis provinciæ in concilio Lateranenſi ſub Martino *Melloſus Epiſcopus Bullerienſis* ſubſcribit, nec non *Victor Bulnenſis*, fortè *Bullenſis.*

[234] VEGESELITANÆ. In Numidiâ, nam Vaïanenſis Epiſcopus erat etiam Numida. Vide notas ad cap. 99. & 133.

[235] GAVINUS. *Gabini* Epiſcopi Donatiſtæ qui ad Catholicam unitatem tranſierat meminit Auguſtinus lib. 1. contra Gaudentium cap. 12. & 13. qui fortè non eſt diverſus ab iſto.

GESTA Collat. diei I.

ritanæ [236] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* Non habet, fuit ibi. *Habetdeus Diaconus dixit.* Modò receſſit. *Et recitavit.* Proculus Epiſcopus plebis loci Serrenſis [237] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* Unitatem habeo. *Valentinianus Diaconus dixit.* Non habemus. *Et recitavit.* Publicius Epiſcopus Gratianopolitanæ plebis [238] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo Deuterius eſt, ſolus ſine plebe. *Deuterius Epiſcopus dixit.* Quia & domos dejeciſti, & perſecutionem mihi feciſti. *Et recitavit.* Maximianus Epiſcopus plebis Sugabbaritanæ [239] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo habeo Germanum. *Et accedente Germano Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Pompeïanus Epiſcopus Sucardenſis [240] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Hîc eſt, ſed ægrotat. *Et recitavit.* Fortunatus Epiſcopus plebis Ruſuccurritanæ [241] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo mihi eſt Optatus. *Et accedente Optato Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Bartimiſienſis [242] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt. *Habetdeus Diaconus dixit.* Non habemus. *Et recitavit.* Reſtitutianus Epiſcopus plebis Sululittanæ [243] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* Omnis Catholica eſt, omnes Catholicos habemus. *Valentinianus Diaconus dixit.* Non habemus. *Et recitavit.* Helpidius Epiſcopus plebis Aquenſis [244] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo mihi eſt Reparatus Epiſcopus. *Et accedente Reparato Epiſcopo, idem dixit.* Ipſe eſt, agnoſco illum. *Et recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Malianenſis [245] co-

236 SUFASARITANÆ. In notitiâ Mauritaniæ Cæſareenſis occurrunt duo Epiſcopi *Suſaritani*, unus num. 3. & alter num. 87. quorum tamen primus in codice Halleri dicitur *Suſaritanus*. In Itinerario Antonini inter Mauritaniæ urbes memoratur *Suſaſar* quæ civitas ab Anonymo Ravennenſi *Suſaſa* dicitur. In notitiâ Leonis *Suſara*.

237 SERRENSIS. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut ex notitiâ conſtat num. 117. ubi dicitur *Serrenſis*. Quamquàm præter hunc duo occurrunt in hac collatione *Zertenſes* Epiſcopi Donatiſtæ, unus *Gaudentius* cap. 187. & alter cap. 201. nomine *Saluſtius*. Cùm tamen is de quo hîc fit mentio adverſarium non habeat. Erat *Zerta* in Numidiâ, ubi *Zertenſe* concilium poſt collationem habitum eſt, cujus epiſtola ad Donatiſtas eſt inter Auguſtini epiſt. 141. alter *Zertenſis*, fortè is eſt *Sertenſis* Mauritaniæ Cæſareenſis vel *Zemtenſis*, quod ſi dicatur, hujus *Serrenſis* ſedes incerta erit, ſin minùs alter *Zertenſis* idem poterit eſſe cum *Zemtenſi* provinciæ Proconſularis, cujus ſedis nomen legitur in epiſtolâ Epiſcoporum hujus provinciæ in concilio Lateranenſi ſub Martino.

238 GRATIANOPOLITANÆ PLEBIS. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut docet notitia num. 81.

239 SOGABBARITANÆ. In eadem provinciâ ex notitiâ num. 20. Ammianus Marcellinus lib. 29. *Municipium*, inquit, *Sugabaritanum monti Tranſcellenſi adclive.* Ptolemæus lib. 4. cap. 2. habet ex codice Palatino *Zuchabari*.

240 SUCARDENSIS. In eadem provinciâ ex notitiâ num. 83.

241 RUSUCCURRITANÆ. In eadem provinciâ notitiâ num. 54. In concilio Carthaginenſi ann. 419. occurrit *Nicellus Ruſurrenſis* aut *Ruſurrianenſis* Mauritaniæ Cæſareenſis Legatus, qui in Labbæanâ editione dicitur *Ruſcuricnſis*, & in margine *Ruſuccurrenſis*, vel *Ruſocorenſis*. Ceterùm Plinius lib. 5. cap. 2. ait *Ruſucurium* civitate honoratum eſſe à Claudio. Coloniam appellant Antoninus in Itinerario & Tabulæ Peutingerianæ. Apud Ptolemæum lib. 4. c. 2. *Ruſuccore* dicitur.

242 BARTIMISIENSIS. In eadem provinciâ Mauritaniæ Cæſareenſis, in cujus notitiâ num. 45. occurrit *Vardimiſſenſis*.

243 SULULITTANÆ. Iterùm cap. 201. fit mentio Epiſcopi *Hilari Sullitani*. Neuter locus in notitiâ Africæ reperitur, niſi fortè *Sululittanus* idem ſit cum *Culuſitano*, qui tamen probabilius eſt *Cullitanus* de quo ſuprà.

244 AQUENSIS. In Mauritaniâ Cæſareenſi ex notitiâ num. 24. Ejuſdem ſedis videtur fuiſſe *Creſcens* Metropolitanus *Aquitaniæ* civitatis, cujus meminit Victor Vitenſis lib. 1. num. 7. Alii memorantur in hac collatione *Aquenſes* Epiſcopi, de quibus ſuo loco.

245 MALIANENSIS. In notitiâ Mauritaniæ Cæſareenſis num. 8. occurrit *Malianenſis*,

ram

ram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo mihi eſt Neſtorius. *Et accedente Neſtorio Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Ego Reſtitutus Epiſcopus petitum meà Victore Epiſcopo Mammillenſi [246] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſubſcripſi eum ſupraſcripta mihi mandaſſe. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo eſt Serenianus. *Et accedente Sereniano Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Tabaïcarienſis [247] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo eſt Marcianus. *Et accedente Marciano Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Victor Epiſcopus plebis Timicitanæ [248] coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* Habeo Optatum è diverſo. *Et accedente Optato, idem dixit.* Ipſe eſt. *Et recitavit.* Bonifacius Epiſcopus plebis Vallitanæ [249] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* Non habeo. *Valentinianus Diaconus dixit.* Defunctus eſt ante annos ſeptem. Reſtitutus dictus eſt. *Et recitavit.* Qui ſuprà pro Lumeniano Epiſcopo plebis Tapruſenſis [250] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſubſcripſi cum præſentem Carthagine mandaſſe. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt. *Habetdeus Diaconus dixit.* Contra non habemus. *Et recitavit.* Proculus Epiſcopus plebis Giutſitenſis ſalariæ [251] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Quo recitato, Idem dixit.* Catholica eſt. *Habetdeus Diaconus dixit.* Habet Preſbyterum Lillybium. *Et recitavit.* Auxilius Epiſcopus plebis Nurconenſis [252] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* Unitatem poſſidemus, quod omnes ſciunt Cæſarienſes. Hîc eſt Severinus [253], dicat. *Severinus Epiſcopus dixit.* Nunquàm habuit. *Et recitavit.* Menſurius Epiſcopus plebis Medefeſſitanæ [254] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, [idem dixit.* Neminem habeo contra me.] *Valentinianus Diaconus dixit.* Mudò exivit de corpore. *Et recitavit.* Honorius Epiſcopus pro Januario fratre & coëpiſcopo meo plebis Caſarum Medianenſium [255] Carthagini conſtitutus præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & pro eo ſubſcripſi. *Quo recitato, & accedente Januario Epiſcopo Catholico, idem dixit.* E diverſo eſt mihi Æmilianus. *Et recitavit.* Adeodatus Epiſcopus plebis Simidiccenſis [256] coram V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſub-

GESTA Collat. diei I.

legendum *Mallianenſis*. Nam *Mallianam* habet Antoninus in Itinerario inter *Sufaſar* & *Tigavacaſtra*, Mauritaniæ Cæſareenſis urbes. In Auguſtini epiſtolâ 236. ad Deuterium fit mentio *Victorini* cujuſdam *Mallianenſis* ſubdiaconi ex Manichæorum ſectâ, necnon *Malliana* urbis.

[246] MAMMILLENSI. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut docet ejus notitia num. 78.

[247] TABAÏCARIENSIS. In eâdem provinciâ ex eodem monumento num. 103. ubi *Tabadcarenſis* legitur.

[248] TIMICITANÆ. In eadem provinciâ ibidem num. 6. Plinius lib. 5. cap. 2. *Timici* inter civitates memorat. Ptolemæus lib. 4. cap. 2. *Timice* cum aliis Mauritaniæ urbibus recenſet.

[249] VALLITANÆ. Apud Optatum lib. 2. fit mentio *Bonifacii Ballitani* Epiſcopi Donatiſtarum Romæ. *Vallis* in Proconſulari locant Itinerarium Antonini & Tabulæ Peutingerianæ. In concilio Carthaginenſi ann. 523. ſub Bonifacio ſubſcribit *Reſtitutus Epiſcopus plebis Vallitanæ*.

[250] TAPRURENSIS. Hic locus *Taparura* vocatur in Tabulis Peutingerianis, *Taphrura* apud Ptolemæum, & *Taphra* à Plinio. Hîc in mſ. codice *Taprurenſis*: at cap. 187. dicitur *Taprura*. Situs eſt in provinciâ Byzacenâ & in limite Numidico, ut colligitur ex Ptolemæo & Tabulis Peutingerianis.

[251] GIUTSITANSIS SALARIÆ. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[252] NURCONENSIS. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut docet notitia num. 102. ubi dicitur *Murconenſis*. Patet ex verbis ſequentibus hunc locum eſſe Mauritaniæ Cæſareenſis.

[253] SEVERINUS, Epiſcopus *Caſtellanus* in Mauritaniâ Cæſareenſi.

[254] MEDEFESSITANÆ. In provinciâ Byzacenâ, ut patet ex notitiâ num. 17. ubi *Menefeſſitanus* Epiſcopus commemoratur. *Menefeſſos* in Byzacio meminit Procopius de bello Vandal. lib. 2. cap. 23.

[255] CASARUM MEDIANENSIUM. *Caſæ Medianenſes* in Numidiâ, ut docet notitia num. 29.

[256] SIMIDICCENSIS. In provinciâ Proconſulari. In concilio Carthaginenſi ann. 419. iſte Adeodatus dicitur ſum in codice Ca-

ſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt. *Habetdeus Diaconus dixit.* Non habemus. *Et recitavit.* Ego Reſtitutus Epiſcopus pro Solemnio collegâ meo plebis Tigiſitanæ [157] præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo eſt Paſchaſius. *Et accedente Paſchaſio, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Lampadius Epiſcopus plebis Tiſeditenſis [158] coram V: C. Tribuoo & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo [eſt mihi Donatus. *Et accedente Donato, idem dixit.*] Agnoſco illum. *Et recitavit.* Cyprianus Epiſcopus plebis Tuburbitanorum majorum [159] præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo eſt Rufinus. *Et accedente Rufino, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Donatianus Epiſcopus plebis Zelleoſis [160] præſeote V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagine. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo habeo Natalicum. *Et accedente Natalico Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. [*Et recitavit.*]

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ CXXXVI.
Tagaſtenſis [161] Carthagini conſtitutus præſente viro clariſſimo Tribono & Notario Marcellino hoc mandatum ſuſcepi, & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* Utinam quemadmodùm Tagaſtis antiquâ unitate gaudet, ità etiam de cæteris locis gaudeamus.

Petilianus Epiſcopus dixit. Mala eſt uni- CXXXVII.
tas inocentiæ & crimiois. Noo poſſunt utraque juxta miſceri. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Et recitavit.*

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Hip- CXXXVIII.
ponenſium regiorum [162] Carthagini conſtitutus præſente viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino hoc mandatum ſuſcepi & ſubſcripſi. *Quo recitato, & accedente Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Culuſitanæ [163] Carthagini conſtitutus, præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellino hoc mandatum ſuſcepi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt. *Habetdeus Diaconus dixit.* Habuit, ſed modò communoicavit ipſis. *Et recitavit.* Fortunatus Epiſcopus Eccleſiæ Conſtantinienſis [164] Carthagioi conſtitu-

non. Eccleſ. Afric. tùm in codice Canon. Eccleſiaſt. ex Dionyſio Exiguo *Simidicus Epiſcopus*, in Græco Σιμιδικης; malè autem in edition. Labbæanâ *Simiuenſis* ſeu *Sumitenſis*. Unus eſt è Legatis provinciæ proconſularis.

[157] TIGISITANÆ. Illius ſcilicet quæ in Numidiâ, non illius quæ in Mauritaniâ Cæſareenſi; nam ſubſcribit pro Solemnio *Reſtitutus Novaſiunenſis Epiſcopus in Numidiâ*. De *Tigiſitanis* ſedibus conſule notam 49. in lib. 1. Optati.

[158] TISEDITENSIS. Baluzio idem eſt ac *Tididitanus*, qui in notitiâ Numidiæ num. 24. Holſtenio idem ac *Tiſilitenſis*, qui in notitiâ Mauritaniæ Cæſareenſis num. 15.

[159] TUBURBITANORUM MAJORUM. In provinciâ Proconſulari, nam ut obſervavimus, oppida ejuſdem nominis, quorum unum dicitur majus, alterum minus, ſolent eſſe vicina.

[160] ZELLENSIS ſeu potiùs *Telenſis* in provinciâ Proconſulari, ut docet notitia num. 14. nam *Natalicus* hujus adverſarius *Telenſis Epiſcopus* dicitur in concilio Cabarſuſſitano. Litteræ *Z* & *T* ſæpè commutantur. Attamen alius eſt Epiſcopus *Telenſis* ex parte Donati nomine *Felix* cap. 207. undè colligit Baluzius *Zellam* à *Telâ* differre. Sed fieri potuit, ut duo eſſent Epiſcopi Donatiſtæ ejuſdem urbis, aut mendum ſit in nomine poſterioris. Nam Natalicum qui hic *Zellenſis* dicitur & Donatiani adverſarius, conſtat *Telenſem* fuiſſe Epiſcopum ex concilio Cabarſuſſitano. In ſynodicâ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi legitur nomen *Bonifacii Epiſcopi Telenſis*. *Zellæ* aliàs nulla fit mentio.

[161] TAGASTENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia num. 118. Nota civitas ex Auguſtini & Alypii nominibus. In Antonini Itinerario media locatur inter *Hipponem-regium* & *Naragarram*.

[162] HIPPONIENSIUM REGIORUM. Notiſſimum veteribus Emporium in orâ Numidiæ, cujus meminère Strabo, Ptolemæus, Antoninus in Itinerario, Silius Italicus, aliique veteres, inter *Tabracam* & *Cirtam*. Hæc urbs Auguſtini Epiſcopatu quantùm nobilitata fuerit vix dici poteſt.

[163] CULUSITANÆ. In provinciâ Proconſulari, ut docet notitia num. 33. *Vincentius* hujus Epiſcopus fuit unus ex actoribus, de quibus jam diximus in præfatione Geſtorum. *Marcianus Epiſcopus plebis Culuſitanæ* interfuit concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. Et ſynodicæ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Petrus Epiſcopus Eccleſiæ Culcitanenſis*.

[164] CONSTANTINIENSIS ſeu *Cirtenſis* in Numidiâ. Urbs Numidiæ celebris; olim regia Maſſiniſſæ Metropolis civilis totius Numidiæ: Melæ, Straboni, Cæſari, Livio, Plinio, cæteriſque omnibus Geographis nota. In Antonini Itinerario pro *Cirtâ* legitur *Circa*. Et in notitiâ Epiſcoporum Numidiæ *Circenſis* quoque legitur. *Conſtantina* nomen habet à *Conſtantino Magno*, & nunc etiamnùm hoc nomine donatur,

tus, præſente V. C. Tribuno & Norario Marcellino hoc mandatum ſuſcepi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo habeo Petilianum.

cxxxix. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Ipſe eſt Eccleſiæ perſecutor in eadem civitate ubi ego Epiſcopus ſum. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginenſis dixit.* Et paulò aotè jaculatus es injuriam, & oon recepiſti. *Fortunatus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Io eadem civitate ab hæreticis omoia altaria confracta ſunt. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Perſecutorem te eſſe acta contineant. Loco ſoō audies quæ mereris. *Et recitavit.* Fortunatiaous Epiſcopus Eccleſiæ Sicceoſis [265] Carthagini conſtitutus, præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellino hoc mandatum ſuſcepi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* Unitatem Eccleſiæ Siccenſis novi, Epiſcopum quidem tanrùm nomine audivi. *Et recitavit.* Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Calamenſis [266] Carthagini conſtitutus præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellioo hoc mandatum ſuſcepi & ſubſcripſi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Criſpinus proximo rempore exivit de corpore. *Et recitavit.* Florentinus Epiſcopus Eccleſiæ Carholicæ Hipponenſium Zaritorum Carthagine conſtitutus coram v. cl. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo eſt Victor. *Habetdeus Diaconus dixit.* Cuſtos datus eſt codicum.

cxl. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Jamdudum inter defenſores quibus mandatum eſt advertì oomen Fortunatiani & Fortunati fetineri. Nunc quoque ipſos mandarores eſſe recitari percipio. Quæ eſt iſta diverſitas? Nemo unquam ſibi mandavit.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Utrùm eorum qui cauſam cxli.
perageodam ſuſceperunt, par atque ſimilis ſit ſubſcriprio reciretur. *Et recitavit.* Fortunatus Epiſcopus Eccleſiæ Conſtaotinenſis Carthagini conſtitutus præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellino hoc mandatum ſuſcepi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Siccenſis Carthagini conſtitutus præſente viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino hoc mandarum ſuſcepi & ſubſcripſi. *Quo recitato,*

*Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & cxlii.
Notarius dixit.* Pervidet ſaoctitas veſtra ſubſcriptionibus ſuis eos de ſuſcepto mandato fuiſſe profeſſos. Unde cætera per ordinem relegantur. *Et recitavit.* Serenianus Epiſcopus Miditenſis [267] Carthagini cooſtiturus præſenre viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* Catholica eſt. *Peregrinus Sufetanus* [268] *Epiſcopus dixit.* Preſbyterum illic babeo Victorem. Dioceſis mea eſt. *Victor Epiſcopus dixit.* Adſum. Scriptum ſit, ſi ipſe Florentius benè agnoſcit, qui me perſecurus eſt innocentem, quem apprehendit, & in cuſtodiam officii dedit necandum, ubi triennium temporis feci.

*Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & cxliii.
Notarius dixit.* Iſta ſuo ordine, cùm putaveris, peragentur. *Et recitavit.* Novatus Epiſcopus Eccleſiæ Sitifenſis [269] Carthagini conſtiturus præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellioo ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo habeo Marcianum. *Et accedente Marciano Epiſcopo; idem dixit.* Agnoſco perſecutorem meum. *Et recitavit.* Maureorius Epiſcopus Eccleſiæ Tuburſicen-

[265] SICCENSIS. In provinciâ Proconſulari, ubi urba *Sicca Veneria* cujus meminit Antoninus in Itinerario. Cujus etiam meminit Procopius lib. 2. de bello Vandal. Victor Vitenſis, Auguſtinus, & Tabulæ Peutingerianæ. Hujus Epiſcopus ſubſcripſit epiſtolæ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino, & *Caſtus à Siccâ* unus eſt Epiſcoporum qui in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixerunt.

[266] CALAMENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia num. 3. de quâ vide quæ diximus in notâ 44. ad lib. 1. Optati. De Poſſidio quoque ejus Epiſcopo dictum in Præfatione ad hæc Geſta.

[267] MIDITENSIS. In provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia num. 6.

[268] SUFETANUS EPISCOPUS. In eâdem provinciâ ex eâdem notitiâ num. 21. In concilio Carthaginenſi, ſub Cypriano ſententiam dixit *Privatus à Sufibus.* *Sufis* memoratur in Itinerario Antonini: ejuſdem fit mentio apud Victorem Vitenſem, & in vitâ Fulgentii. *Suffectanos martyres ſexaginta* laudat Auguſtinus epiſt. 50. quorum memoriam celebrat Martyrologium Romanum die 13. Auguſti.

[269] SITIFENSIS. Nota civitas, vel ex eo quod toti provinciæ nomen dederit, cujus & caput erat: ejus meminere Antooinus in Itinerario, Ptolemæus aliique veteres. Hic *Novatus* ſuæ provinciæ legatus adfuit concilio Carthaginenſi ann. 419. & laudatur ab Auguſtino in epiſtolâ 229. circa finem vitæ ejus ſcripta.

GESTA Collat. diei I.

ſis [270] Carthagini conſtitutus præſente viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi. *Qua recitata, idem dixit.* E diverſo Januarianum habeo. *Et accedente Januariano, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Bonifacius Epiſcopus Eccleſiæ Cataquenſis [271] Carthagini conſtitutus præſente viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi Carthagini. *Qua recitata, idem dixit.* E diverſo Speratus eſt mihi. *Et accedente Separato, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Squillacius Epiſcopus Eccleſiæ Scillitanæ [272] Carthagini conſtitutus præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* E diverſo Donatum habeo. *Et accedente Donato Epiſcopo, idem dixit.* Agnoſco illum. *Et recitavit.* Priſcus Epiſcopus Eccleſiæ Quidienſis [273] Carthagine conſtitutus præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* Non habeo Donatiſtas. Qui illic fuit cum paucis parentibus ſuis, cum ipſis converſus eſt. *Honoratus Epiſcopus dixit.* Epiſcopus noſter Quizicenſis ſuccubuit in perſecutione Presbyteri noſtri ſunt illic. *Et recitavit.* Deuterius Epiſcopus Cæſarienſis [274] Carthagine conſtitutus præſente viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi [& ſubſcripſi.] *Quo recitato, Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Cuſtos eſt tabularum. *Valentinianus Diaconus Epiſcopi Primiani dixit.* Emeritus eſt illic. *Et accedente Emerito, idem dixit.* Agnoſco eum. *Et recitavit.* Reſtitutus Epiſcopus Tagorenſis [275] Carthagini conſtitutus præſente viro clariſſimo Tribuno & Notario Marcellino, ſupraſcripta mandavi [& ſubſcripſi] *Quo recitato, Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Etiam ipſe cuſtos eſt tabularum. *Valentinianus Diaconus Epiſcopi Primiani dixit.* Non habemus. *Et recitavit* Leo Epiſcopus municipii Moptenſis [276] Carthagine conſtitutus præſente V. C. Tribuno & Notario Marcellino ſupraſcripta mandavi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* Habeo Felicem. *Et accedente Felice, idem dixit.* Agnoſco illum *Et recitavit.* Aſterius Epiſcopus plebis Vicenſis [277] Carthagine conſtitutus coram V. Cl. Tribuno & Notario Marcellino [ſupraſcripta] mandavi & ſubſcripſi. *Quo recitato, idem dixit.* In ipſo ſolo mecum alius Epiſcopus non eſt. *Et accedente Urbano Epiſcopo, idem dixit.* Deus videt, quia non illum novi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Jamdudùm me obtuliſſe cxliv.

[270] TUBURSICENSIS. In Numidiâ ut docet notitia num. 22. Hujus oppidi meminit Antoninus in Itinerario. Vicinum erat Tagaſtæ, ut patet ex epiſtolâ Aug. 163.

[271] CATAQUENSIS. Pro quo legitur in notitiâ Numidiæ, num. 68. *Cethaquenſiſca*, haud dubiè mendoſè, quia cùm ſcriptum eſſet *Cethaquenſis*, ſtudioſus quidam appoſuit in margine *ca* pro *ce*, legendum docens *Cataquenſis*, quod imperitus exſcriptor non intelligens, *ca* in fine appoſuit. *Bonifacius* de quo hîc, Pauli in Epiſcopatu ſucceſſor fuerat, ut videre eſt apud Auguſtinum epiſt. 96.

[272] SCILLITANÆ. Eſt ſedes *Sillitana* in Numidiâ, de quâ ſuprà ad cap. 128. ſed iſta videtur ad provinciam proconſularem pertinere. Sanè in epiſtolâ Epiſcoporum hujus provinciæ in concilio Lateranenſi ſubſcribit *Parjator Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Scillitanæ. Scillitanos martyres* ab hoc potiùs quàm ab illo oppido dictos fuiſſe ſuſpicor.

[273] QUIDIENSIS. In Mauritaniâ Cæſarienſi, ut docet notitia num. 2. *Quiſa Xenitana* peregrinorum oppidum dicitur apud Plinium lib. 5. cap. 2. A Pomponio Melâ lib. 1. cap. 6. Caſtellum dicitur, municipium ab Antonino in Itinerario & Colonia à Ptolemæo lib. 4. cap. 2.

[274] CÆSARIENSIS. *Cæſarea* Mauritaniæ Metropolis, *Jol* olim dicta *Regis Jubæ Regia, à divo Claudio Colonia jure donata, ejuſdem juſſu deductis Veteranis*, ut habet Plinius lib. 5. cap 2. à Ptolemæo lib. 2. cap. 4. *Jol Cæſarea*, ab Antonino in Itinerario *Cæſarea Colonia*, à Pomponio Melà lib. 1. cap. 6. *Jol ad mare aliquando ignobilis, nunc quia Jubæ Regia fuit, & quod Cæſarea vocitatur illuſtris.* Solinus Regis Bocchi regiam poſtmodum Jubæ, indulgentiâ populi Romani dono datam obſervat. Nunc putatur eſſe Algerii civitas. Emeritus ejus Epiſcopus Donatiſta unus fuit è ſeptem actoribus partis Donati, & Deuterius Catholicus unus è cuſtodibus Tabularum ex parte Catholicorum.

[275] TAGORENSIS. Hujus *Tagora* quæ in Proconſulari, non illius quæ in Numidiâ. Vide ſuprà not. 201. *Reſtitutus* is fuit unus è cuſtodibus chartarum ex parte Catholicorum.

[276] MOPTENSIS. In Mauritaniâ Sitifenſi. Cujus Provinciæ legatus hic *Leo* adfuit concilio Carthaginenſi ann. 419. Quidam codices habent *Moctenſis. Mopti* municipium habetur in Tabulis Peuting. Idem videtur eſſe cum *Mozotenſi*, de quo in notitiâ Sitifenſis provinciæ n. 33.

[277] VICENSIS. Fortè *Vico-pacenſis* in Numidiâ, quæ ultima eſt ſedes in ejus notitiâ. Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano interfuit *Januarius a Vico Cæſaris*, & in concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio anno 525. *Florentianus Vicopacatenſis.*

ſanctitati

ſanctitati veſtræ ſat certum eſt, ut competenti reverentiâ, ſedentes omnia tractaretis: ſiquidem mihi oneroſum eſſe non neſcio, tot venerabilibus viris ſtantibus reſidere. Undè vel nunc multitudine ſequeſtrata, ſedere dignemini.

cxlv. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Agimus gratias honorificentiæ tuæ, vir nobilis, quòd talis ac tanta eſt tua pietas, ut benemeritis viris antiquiſſimiſque ſacerdotibus & tot perſecutionum palmis florentibus, hanc benignitatem præſtare digneris ut graviſſima ſenectus, quæ ornata eſt annis & meritis ſuis, ſedendo ſeſe reficiat, ne ſtando diutiùs laborare videatur, ne hic quoque labor oneret modicas vires ſenectutis. Sed quoniam vires Dominus ſubminiſtrat, ipſamque reverendam ſenectutem facit eſſe fortiorem, non erubeſcimus, non veremur, non evitamus te reſidente, vir nobilis, libenter adſiſtere. Siquidem hoc nec Chriſtus Dominus noſter vitaverit cum ante Præſidem ſtetiſſe dignatus eſt, quanto magis nos non recuſamus, cùm tu honorificus, tu juſtus, tu reverens, tu benignus, hanc offeras gratiam quæ tibi à Domino remuneratore digniſſimis præmiis frequentiſſimè referatur? Id autem nobis expedit, id neceſſe eſt, ut cùm cauſa peroratur, cùm priùs incipitur, ut etiam perſonæ conſtent, ſtare ſingulos deceat, quibus ſubire contingit diſceptationis examen. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

cxlvi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quoniam oblata recuſat ſanctitas veſtra, pars illa tractanda eſt, ut quia ſicut voluit veſtra religio, univerſorum qui ſubſcripſerunt demonſtrata præſentia eſt, ſecundùm formam cæleſtis oraculi, ſponſionis quoque veſtræ memores, deligatis idoneos veſtræ ſcilicèt aſſertionis actores, quibus diſputantibus, atque multitudinis ſicut antè placuit confuſione ſeclusâ, plenè poſſint univerſa cognoſci.

Emeritus Epiſcopus dixit. Res in vado eſt, mandantium perſona præſens eſt, mandatum quoque ferimus; ſed ut actorum fides etiam cum noſtrâ ſubſcriptione adſtipuletur, & profeſſio recitabitur, & quæ in placito ſubſcripta ſunt, actis hærebunt. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi. cxlvii.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Suſceptum mandatum ab officio recitetur. *Et cùm tradidiſſent, Rufinianus ſubſcriba recitavit.* Poſt Conſulatum Varanis viri clariſſimi octavo Kalendarum Juniarum Carthagini Januarianus, Primianus, Felix, Donatus, Candorius, Optatus, Donatianus, Antonianus, Victorianus, Fortis & cæteri, Primiano, Petiliano, Emerito, Protaſio, Montano, Gaudentio, Adeodato coëpiſcopis noſtris præſentes præſentibus ſalutem. Mandamus vobis Eccleſiæ Dei cauſam, defenſoreſque vos facimus adversùs traditores perſecutoreſque noſtros, qui nos in judicio viri clariſſimi ſpectabilis Tribuni & Notarii Marcellini; per ſupplicationem ſuam propoſito edicto inquietare voluerunt, ut eorum intentionibus reſpondeatis. Quicquid egeritis pro ſtatu ſanctæ Eccleſiæ, ratum nos habituros, noſtrâ ſubſcriptione profitemur. *Et aliâ manu.* Optamus vos in Domino benè valere & noſtri memores eſſe. *Quo recitato.* cxlviii.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Subſcriptiones hujus quoque mandati relegantur. *Rufinianus ſcriba recitavit.* Januarianus Epiſcopus Caſenſium Nigrenſium [278] huic mandato noſtro ſubſcripſi. *Item aliâ manu.* Primianus Epiſcopus Carthaginenſis huic mandato ſubſcripſi. *Item aliâ manu.* Felix urbis Romæ Epiſcopus [279] huic mandato ſubſcripſi. *Item aliâ manu.* Donatus Epiſcopus Botrianenſis [280] huic mandato ſubſcripſi. *Item aliâ manu.* Florianus Epiſcopus Putizienſis [281] ſubſcripſi. *Item aliâ manu.* Candorius Epiſcopus Aggeritanus cxlix.

[278] CASENSIUM-NIGRENSIUM. In Numidiâ famoſus eſt *Donatus à Caſis-nigris* auctor ſchiſmatis. Januarianus Primas erat Epiſcoporum Numidarum partis Donati, ut docet indiculus Poſſidii in codice Colbertino, & lemma ep. 68. S. Aug.

[279] FELIX URBIS ROMÆ. Pſeudo-epiſcopus ſcilicet Montenſium qui Romæ degebant.

[280] BOTRIANENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[281] PUTIZIENSIS. Duplex ſedes *Putienſis* occurrit in notitiâ; una in provinciâ Numidiæ num. 17. altera in Byzacenâ num. 18. Hic fortè Byzacenæ Epiſcopus eſt. Alter Epiſcopus *Putienſis* Donatiſta nomine Felix reperitur.

ſubſcripſi *Item aliâ manu.* Antonianus Epiſcopus Lamſortenſis[182] ſubſcripſi. *Quo recitato,*

cl. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Noverimus etiam ipſorum præſentiam. [*Et aliâ manu.*] Recognovi.

clI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Tam mandatum quàm ſubſcriptiones eidem cohærentes geſtis præſentibus inſerentur. Ad pleniorem autem fidem pars utraque deſignet, utrùm nihil de mutuis mandatis vocetur in dubium.

clII. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginis dixit.* Secundùm ſubſcriptiones mandati ſinguli acceſſerunt noſtrorum, & profeſſi ſunt mandaſſe ſe nobis. Etiam ipſi hoc faciant, ut ſubſcriptionibus recitatis, ſinguli profiteantur mandaviſſe ſe huicque mandato ſubſcripſiſſe. *Et aliâ manu.* Recognovi.

clIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ideò tranſire juſſi ſunt ſinguli, ut de præſentia, non de profeſſione conſtaret. Subſcriptiones enim tantùm poſſe ſufficere nulli vocatur in dubium. Undè nunc illud quæritur, utrùm utrarumque partium mandata utriſque partibus placere videantur.

clIV. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginis dixit.* Sed volumus ut ſuis ſubſcriptionibus reſpondeant per incolumitatem tuam, cognoſcant mandaviſſe ſe, quia non interfuit ſublimitas tua cùm iſti ſubſcriberent. Quod clanculò fecerunt, publicè profiteantur. *Et aliâ manu.* Recognovi.

clv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Juſta poſcuntur, licèt ſubſcriptiones certum ſit poſſe ſufficere.

clvI. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginis dixit.* Ipſi nos ſollicitiores reddiderunt.

clvII. *Rufinianus ſcriba recitavit.* Januarianus Epiſcopus Caſenſium [Nigrenſium]. *Et cùm recitaſſet, Januarianus [Epiſcopus dixit.]* Ego & mandavi & ſubſcripſi. Scriptum ſit itaque me non habere adverſarium aliquem de parte ipſorum in plebe meâ. *Rufinianus ſcriba recitavit.* Primianus Epiſcopus Carthaginenſis. *Et cùm recitaſſet, Primianus Epiſcopus Carthaginis dixit.* Mandaveram; ſed ego hoc mandatum ſuſcepi. *Rufinianus ſcriba recitavit.* Felix Epiſcopus urbis Romæ. *Et cùm recitaſſet, Felix Epiſcopus urbis Romæ dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Ubi eſt Felix? *Et aliâ manu.* Recognovi.

Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Eſto, quia urbis Romæ Epiſcopum ſe dicit. Quare præjudicatur abſenti[183]? *Et aliâ manu.* Recognovi. clvIII.

Petilianus Epiſcopus dixit. Quæ ratio[184] huc eum detulerit nullus ignorat. Nobilitatem omnem hîc eſſe Romanam nec ipſi neſcitis. Idem igitur turbo, eademque neceſſitas eum huc detulit. Ut non diſſentire videretur à nobis, & ipſe mandavit. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. clix.

Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginis dixit. Potuimus & nos tranſmarinos conducere, quorum nomina adderemus mandato. *Et aliâ manu.* Recognovi. clx.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Licèt & ſanctitas veſtra pleniùs recognoſcat, & imperiali ſit auctoritate definitum inter Africanarum provinciarum Epiſcopos me tantùm debere cognoſcere, tamen hoc quoque ſine præjudicio Epiſcopi urbis Romæ, licèt ex ſuperfluo, libenter indulgeo. clxI.

Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginis dixit. Abundat nos abſenti [non] præjudicaſſe. *Et aliâ manu.* Recognovi. clxII.

Petilianus Epiſcopus dixit. In omnibus hoc ſequantur & teneant, ſe pro abſentibus & tranſmarinis nihil eſſe loquuturos. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginis dixit.* Abundat nos Innocentium dixiſſe urbis Romæ eſſe Epiſcopum. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Rufinianus ſcriba recitavit.* Donatus Epiſcopus Botrianenſis. *Idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi. Scriptum ſit me non habere contrarium. *Rufinianus ſcriba recitavit.* Florianus Epiſcopus Putizienſis. *Et cùm recitaſſet, Primianus Epiſcopus Carthaginis dixit.* Hic apud Carthaginem infirmatus eſt: timens exitum ſuum perrexit, clxIII.

[182] LAMSORTENSIS. In Numidiâ, ut docet Notitia num. 23. Concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. ſubſcribit *Florentius Epiſcopus Lamſortenſis.*

[183] ABSENTI. Id eſt, vero Epiſcopo Romano, qui tunc erat Innocentius. BALUZIUS.

[184] QUÆ RATIO. Nimirùm clades Romanæ urbis quam Alaricus Gothorum Rex ceperat IX. Kal. Septembris anni ſuperioris. BALUZIUS.

GESTA Collat. diei I.

jam ſubſcripſerat. *Et recitavit.* Candorius Epiſcopus Aggeritanus. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. Habeo contrarium. *Et recitavit.* Antonius Epiſcopus Lamfortenſis. *Idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. Non illic habeo adverſarium. *Et recitavit.* Datianus Epiſcopus Tamicenſis [285]. *Idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi; adverſarium ibi non habeo. *Et recitavit.* Victorianus Epiſcopus Abiſſenſis [286]. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium habeo in dioceſi meâ. *Et recitavit.* Natalicus Epiſcopus Zellenſis. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Maximinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Dioceſis eſt Mizonii [287] Epiſcopi. Preſbyteros habet & abundantem populum quàm ipſe. *Et recitavit.* Fortis Epiſcopus Cedienſis. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi, adverſarium non habeo.

clxiv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quoniam longum eſt ire per ſingulos, hi decem qui ſe mandaſſe profeſſi ſunt, actis edicant utrùm coram ipſis omnium ſit facta ſubſcriptio, & præbeant in ea quæ ſunt geſta conſenſum.

clxv. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Magno quidem compendio utitur magnificentia tua, vir nobilis, ut decem patres collegæque noſtri, qui jam ſe mandaſſe ſubſcripſiſſéque profeſſi ſunt, etiam cæteros patres ſubſcripſiſſe teſtentur. Equidem hoc ad eam rem, vel maximè proficit, ne tempus hujuſce diei ulteriùs producatur. Sed tamen hoc expedit cauſæ, ut ſinguli quiq; ſe & mandaſſe & ſubſcripſiſſe profiteantur, propterea ut etiam illud non taceant, ſe æmulos non habere. Lucrum enim videtur his cedere, qui multos ſe adversùm noſtros habere per hanc provinciam oſtenderunt, ſi in provinciâ Numidiâ non oſtendimus eos penitùs non habere, aut habere certè, ſed raris locis. Omnis enim intentio noſtra, vir nobilis, ſicut meminiſſe dignaris, de numero ſæpiſſimè cauſata eſt, atque in eodem vehementiſſimè hæret. Et quamquam nobis multitudinem pax nutriat & conſervet, illis multitudinem bella conquirant, dùm abſentibus nobis, aut in locis, aut in civitatibus, aut in dioceſibus paſſim multas imagines [288] erigunt, ut numeroſi eſſe videantur; tamen etſi par ſit utriuſque adverſitatis numerus, major meus debet videri, qui & me abſente perſtitit, & cùm ipſe ſit cardinalis atque authenticus, nec æmulatione multiplici ſuperatur. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Deſiderio veſtro ſatisfacere volui in omnibus inquirendis. Cæterùm conſtat nullam mihi de numero cognitionem fuiſſe mandatam. clxvi.

Petilianus Epiſcopus dixit. Nobis hoc ſalvum ſit, quod non debuimus reticere. clxvii.

Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Potuimus quidem numeroſiores Catholicæ Eccleſiæ toto orbe diffuſæ, quantùm ad cauſam pertinet, in Africâ demonſtrare, ſi in hoc totum actionis pondus conſiſteret. Verùm quia neſcio quibus moratoriis actionibus vir graviſſimus utitur Petilianos, amputatis ſuperfluis, ad cauſæ jam initium veniatur, ſignificantes inſinuanteſque nobilitati tuæ, vanum in nos præjudicium ſuâ proſecutione voluiſſe depromere. *Et cùm diceret.* (*Et alia manu.* Recognovi.) clxviii.

Petilianus Epiſcopus dixit. Injuriam facis vanè, reponetur tibi, & quamquam reponere non liceat, tecum habeto. *Et aliâ manu.* Recognovi. clxix.

Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Quo diceret, excuſationis tendiculas prætendens, ante diem cognitionis ſe quaſi cælorum ſenatum partis Donati Epiſcopos obſervaſſe diuturno labore fuiſſe confectos, cùm à noſtrâ parte omninò ſemper audientia flagitata ſit, ſed idcircò diem tempúſque obſervavimus, ut & in hoc obedientia Catholicæ clxx.

[285] TAMICENSIS, non *Timicenſis.* Nam hujus Epiſcopus Donatiſta vocabatur *Optatus*, ut conſtat ex ſuperioribus; ſed fortè *Tamazuenſis* vel *Tamazenſis* in notitiâ Mauritaniæ Cæſareenſis num. 120. Eſt & *Tamazenus* Epiſcopus inter Byzacenos, in epiſtolâ relatâ in concilio Lateranenſi ſub Martino, cujus nulla eſt in notitiâ mentio.

[286] ABISSENSIS. Cujus provinciæ ſit, ignotum.

[287] MIZONII EPISCOPI Anteà ſub finem cap. 135. non *Mizonius*, ſed *Donatianus* dicitur Catholicus Epiſcopus, cui *Natalicus Zellenſis* oppoſitus erat. Quare ſuſpicatur Baluzius hinc excidiſſe nomen cujuſdam *Donatiani* Epiſcopi, cujus adverſarius erat iſte *Mizonius*; niſi dicas duos fuiſſe Epiſcopos in Diœceſi Zellenſi *Donatianum & Mizonium.*

[288] IMAGINES, id eſt, perſonatos Epiſcopos.

Eccleſiæ monſtretur. *Et cùm diceret* (*& alià manu.* Recognovi.)

clxxi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Secundùm edicti tenorem utræque partes his tantùm in judicio remanentibus quibus conſtitit cognitionem ab omnibus fuiſſe mandatam, juxta profeſſiones ſuas cauſam tractare debebunt.

clxxii. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Ut cauſa cognoſci poſſit, decernat ſublimitas tua ſuperfluam & circumſtantem nobis exire multitudinem. *Et alià manu.* Recognovi.

clxxiii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Hoc fieri neceſſe eſt. Illud autem prius eſt, ut decem ab utraque parte fateantur ſe in ſubſcribentium conſenſiſſe perſonas; & licet ad veſtram petitionem eorum fuerit præſentia procurata, tamen, ne quid vobis denegatum eſſe videatur, univerſorum ſubſcriptiones ex ordine relegantur.

clxxiv. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Reſpondeant, utrùm omnium ſubſcriptiones quæ mandato continentur, hîc apud Carthaginem ſint conſcriptæ. *Et alià manu.* Recognovi.

clxxv. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Quantùm ex proſecutione cognovi, opus erat ut è noſtris partibus profeſſio promeretur. Patientia judiciorum tuorum, quæ manum dat omnibus, libenter annuit, ut & ii qui ſubſcripſerunt, profeſſionem ſuam præſeoti adſtipulatione inſerant geſtis. Petimus præſtantiam tuam ut cùm ſubcriptio cœperit recitari, eoſdem digneris audire. *Et alià manu.* Emeritus recognovi.

clxxvi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Subſcriptiones omnium, ſicut juſſeram, recitentur. *Rufinianus ſcriba recitavit.* Optatus Epiſcopus Ruſuccuritanus. *Et cùm recitaſſet, Optatus Epiſcopus dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Et recitavit.* Pomponius Epiſcopus Macrianenſis. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Et recitavit.* Donatianus Epiſcopus Bagaïenſis. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Et recitavit.* Privatus Epiſcopus Auzagenſis [189]. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium in plebe meâ non habeo. *Ampelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Perfectam unitatem ex converſione ſuâ cognoſcens, rectiſſimam fidem mecùm frater meus Primulus loquitur Epiſcopus. Epiſcopus enim tunc fuit partis Donati. Nunc converſus demonſtrat cum plebe integram fidem ex ſuâ converſione. Unitas illic perfecta eſt, non ſolùm in ipſâ civitate, verùm etiam in omnibus dioceſibus.

Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginis dixit. Rogamus recitari nomina quæ jamdudùm de ſubſcriptione recitavit, Donatianum dico Bagaïenſem & Privatum Vagenſem. *Et alià manu.* Recognovi. clxxvii.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Denuò hæc nomina, de quibus dubitatio naſcitur, recitentur. *Et recitavit.* Donatianus Epiſcopus Bagaïenſis, Privatus Epiſcopus Vagenſis. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Abſit fallacia. *Rogatus Epiſcopus dixit.* Januarianus dicitur, non Privatus.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Vultum tamen ipſum eſſe cognoſcis. clxxviii.

Rogatus Epiſcopus dixit. Januarianum ſcio, Privatum neſcio. *Primianus Epiſcopus Carthaginenſis dixit.* Jamdudùm de duobus fuit cauſa. Idcirco & illi non ſunt mentiti, nec noſtri. Nam eſt Auzagga ubi fuit Januarianus, qui nunc defunctus eſt: alia Auzagga, ubi eſt Privatus, qui nunc vivit *Et alià manu.* Primianus Epiſcopus recognovi. clxxix.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Satis Epiſcopali veritate rem de quâ error fuerat natus, judiciis intimare dignatus es. Undè nunc cætera perlegantur. *Et recitavit.* Donatus Epiſcopus plebis Celerinenſis [190]. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Ego mandavi & ſubſcripſi: adverſarium omninò nec habui nec habeo in plebe meâ. *Et recitavit.* Victor Epiſcopus Hipponienſium Diarrhy- clxxx.

[189] AUZAGENSIS. *Auzagga* duplex, ut conſtat ex cap. 179. infrà. Huic ſeſe opponit *Primulus Vagenſis* Epiſcopus partis Donati, & adverſarius quondam *Ampelii*, ſed qui ad Eccleſiam redierat, ut mox dicitur. Cur autem id acciderit, ortum eſt ex eo quod nomen hujus urbis pronuntiabatur ab Afris, *Auſvagenſis*, ut in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano, ubi occurrit *Aimnius ab Auſvagâ*. Quare hinc factum ut non auditâ primâ ſyllabâ, *Vagenſem* eſſe crediderint, & idcirco *Vagenſes* Epiſcopi huic ſeſe oppoſuerint. Sicut autem *Vaga* erat in Numidiâ, ita & *Auſvaga*.

[190] CELERINENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

GESTA Collat. diei I.

torum. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi. *Et recitavit* Sarmentius Epiſcopus Ternamuſenſis [291]. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi. Teneant geſta quia in plebibus meis adverſarium non habeo. *Et recitavit.* Perſeverantius Epiſcopus Teveſtinus [292]. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi. *Et recitavit.* Pancratius Epiſcopus Badienſis. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi. *Et recitavit.* Maximianus Serteïtanus [293] Epiſcopus. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi. *Et recitavit.* Severinus Epiſcopus Caſtellanus [294]. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi. *Et recitavit* Colonicus Epiſcopus Tiniſtenſis [295]. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi, & traditores apud me non habeo. *Et recitavit.* Felix Epiſcopus Moptenſis. *Et cum recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi. *Et recitavit.* Secundinus Epiſcopus Jucundianenſis [296]. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi: adverſarios in Eccleſiâ non habeo. *Et recitavit.* Donatus Epiſcopus Vageatenſis [297]. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi.

clxxxi. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Scriptum ſit iſtos omnes in villis vel in fundis eſſe Epiſcopos ordinatos, non in aliquibus civitatibus. [*Et aliâ manu.*] Recognovi.

clxxxii. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Sic etiam tu multos habes per omnes agros diſperſos. Immò crebros ubi habes, ſanè & ſine populis habes. *Et alia manu* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Scripta ſint quæ ab utriſque partibus inſinuata videntur eſſe judiciis. *Et recitavit.* Rogatianus Epiſcopus Idaſſenſis [298]. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi. : non habeo adverſarium. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Habeo Presbyterum in Eccleſiâ Florentinum. Epiſcopi fuerunt tres Catholici jam deceſſerunt: non potuimus adhuc ordinare. Presbyterum illic habemus Florentinum. *Et recitavit.* Germanus Epiſcopus Zugabbaritanus. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi. *Et recitavit.* Rogatianus Epiſcopus Villamagnenſis. *Et cum recitaſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo [299]. *Et recitavit.* Presbyter Manilius Bazienus [300] pro Epiſcopo meo. *Et cùm recitaſſet.*

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Pro quo Epiſcopo? *Petilianus Epiſcopus dixit.* Lumine captus eſt. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Reſpondeatur utrùm præſens ſit, pro quo ſubſcriptum eſt. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Primianus Epiſcopus dixit* Loquamur veritatem. Oculis captus eſt, venire non potuit, Presbyterum ſuum direxit. *Et aliâ manu.* Primianus Epiſcopus recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Sed nomen ipſius debuit ſubſcriptione teneri. clxxxiii

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Teſtatum ſit [eos] etiam abſentium nomina velle inſerere, ut etiam nobis liceat omnes Catholicos Epiſcopos, qui per infirmitatem vel per aliquam occa- clxxxiv.

[291] TERNAMUSENSIS. In veteri codice *Cernamunſenſis*, ſed emendavit Baluzius *Ternamuſenſis* ex Itinerario Antonini, ubi inter oppida Mauritaniæ Cæſareenſis refertur *Taranamuſa-caſtra.* Certè ſedes iſta diverſa eſt à *Ceramuſenſi* Numidiæ, quæ nullum habebat Epiſcopum Donatiſtam, ut ſuprà dicitur cap. 131. In notitiâ Mauritaniæ Cæſareenſis eſt ſedes *Ternamunenſis*, legendum *Ternamuſenſis.*

[292] TEVESTINUS. Vide quæ diximus ad Notam 29. in lib. 1. Optati.

[293] SERTEITANUS. In Mauritaniâ Sitifenſi, ut docet notitia, num. 28.

[294] CASTELLANUS. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut docet notitia num. 75. Inter Mauritaniæ Cæſareenſis urbes *Caſtellum* memorat Anonymus Ravennenſis lib. 3. num. 8.

[295] TINISTENSIS ſeu *Tiniſenſis.* Fortè in Numidiâ. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit *Venantius à Tinisâ. Tiniſſam* laudat Ptolemæus lib. 4. cap. 3.

[296] SECUNDINUS EPISCOPUS JUCUNDIANENSIS. Is in concilio Cabarſuſſitano appellatur *Secundus Jocundianenſis*, cujuſdam villæ Numidiæ.

[297] VAGEATENSIS. Item cujuſdam villæ aut fundi in Numidiâ Epiſcopus, ut ſtatim arguit Alypius.

[298] IDASSENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia num. 27. à *Macomadiâ*, non longè abfuiſſe ex hoc loco colligitur, cùm Macomadienſis Epiſcopus dicat ſe ibi Presbyterum habere.

[299] ADVERSARIUM NON HABEO. Idem anteà cap. 133. dixit, *Augendus Villa-magnenſis:* quare vel ſe mutuò non noverant, vel diverſarum ejuſdem nominis ſedium erant Epiſcopi.

[300] BAZIENUS ſeu *Bazienſis* in Numidiâ. Nam ut conſtat ex cap. 133. *Lucidus* erat *Epiſcopus plebis Marcellianenſis & Bazienſis,*

GESTA Collat. diei I.

ſionem adeſſe non potuerunt, geſtis interere. *Et alia manu.* Recognovi. *Et recitavit.* Donatus Epiſcopus Apiſſanenſis [101]. *Et cùm recitaſſet, idem dixit.* Et mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo.

clxxxv. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Quoniam proſecutio partis adverſæ conteſtata monſtravit aliquos ſe abſentes habere, nos quoque non tacemus aliquantos noſtros multis neceſſitatibus aut adverſis valetudinibus præpeditos non veniſſe, aliquantas etiam cathedras nunc eſſe viduatas, quibus adhuc Epiſcopi ordinati non eſſe monſtrantur. Etiam hoc acta contineant. *Et alia manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

clxxxvi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quantùm ad confirmationem mandati pertinet, ſufficit in utraque parte eorum numerus ſacerdotum, qui eidem mandato ſubſcripſiſſe monſtrantur. Undè reliqua perlegantur, ſuperfluis abſentum cauſationibus ſequeſtratis. *Et recitavit.* Quintaſius Epiſcopus Vaïanenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi.

clxxxvii *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Obliteretur ergò ſubſcriptio abſentum. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Et recitavit.* Januarius Epiſcopus Lamaſbenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus Novaſinnenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Martialis Epiſcopus Idicrenſis *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Gedudus Epiſcopus Uticenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Urbanus Epiſcopus Satafenſis *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Cillitanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Liberalis Epiſc. loci Naſaïtenſis [102]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: nec habui adverſarium, nec habeo, nec habebo permittente Deo. *Item recitavit.* Maximianus Epiſcopus Hermianenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Fortunatus Epiſcopus Veſceritanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Peregrinus Epiſcopus Sufetanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Merſerebitanus [103]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Gavinus Epiſcopus Vegeſelitanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Veratianus Epiſcopus Carpitanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi, qui ſum ſucceſſor Fauſtiniani, qui in unitate veritatis fuerat ordinatus à Donato, poſtmodùm verò temporibus Macarii, illic emerſerunt traditores. *Item recitavit.* Gaïanus Epiſcopus Tigualenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Rogatus Epiſcopus Perdicenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victorianus Epiſcopus plebis Leptiminenſis. *Cùmq; acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Martianus Epiſc. loci Tibuzabetenſis [104]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Quintianus Epiſcopus à Lacu-dulce [105]. *Valentinianus Diaconus Epiſcopi Primiani dixit.* Malè habet. *Item recitavit.* Pelagius Epiſcopus Vanarionenſis [106]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Item recitavit.* Victorianus Epiſcopus Tibaritanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Primulianus Epiſcopus Mandaſumitanus [107]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Conſenſi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Fortunatianus Epiſcopus Metenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felicianus Epiſcopus Utinenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Florentinus Epiſcopus à Tubuſubtu [108]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi.

[101] APISSANENSIS. Legendum videtur à *Piſſanis* ſeu *Peſanis*. *Peſana* inter civitates Byzacenas numeratur in veteri notitiâ quam Beveregius edidit.

[102] NASAÏTENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[103] MERSEREBITANUS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[104] TIBUZABETENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[105] A LACU-DULCE. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[106] VANARIONENSIS. Fortè *Panatorienſis*. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut docet notitia num. 11.

[107] MANDASUMITANUS. In provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia num. 110. ubi appellatur *Madaſumitanus*.

[108] A TUBUSUBTU. In notitiâ Mauritaniæ Sitifenſis num. 8. occurrit Epiſcopus *Tu-*

GESTA Collat. diei I.

Item recitavit. Marcus Epiſcopus Midicenſis 309. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Undè es? quæ eſt autem civitas tua? *Marcus Epiſcopus dixit:* Secùs Tapruram Midica. Novit me Dimenianus à Taprurâ. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Creſimenſis [310]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Item recitavit.* Victorianus Epiſcopus Puppitanus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi; *Item recitavit.* Dativus Epiſcopus Novapetrenſis [311]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi; & adverſarium non habeo, quia illic eſt domnus Marculus, cujus ſanguinem Deus exiget in die judicii. *Item recitavit.* Maximinus Epiſcopus dixit [312]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Legenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium ibi nec habui, nec habeo. *Item recitavit.* Valentinianus Epiſcopus Juncenſis [313]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Gaudentius Epiſcopus Zertenſis [314]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomazienſis dixit.* Eſt ibi Preſbyter Catholicorum. *Gaudentius Epiſcopus dixit.* Non habeo adverſarium in plebe meâ. *Item recitavit.* Bonifacius Epiſcopus Urugitanus [315]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Bamaccorenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi., & nullum habeo adverſarium in plebe, niſi ſolum Abſalonem [316]. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Hic eſt Epiſc. præſens Caſſianus. *Item recitavit.* Reſtitutus Epiſcopus Druſilianenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Flavianus Epiſcopus Pauzerenſis [317]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Clarentius Epiſcopus Tabracenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Recargentius Epiſcopus Lamiggigenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Aurelius Epiſcopus Macomadienſis dixit.* Illic eſt Creſcentianus Preſbyter. *Item recitavit.* Paſcaſius Epiſcopus Tuggenſis [318]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Caſtus Epiſcopus Cellenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Aptus Epiſcopus Tuzuritanus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Rotarienſis [319]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Epiſcopum illic habuimus. Occidiſtis illum & invaſiſtis.

clxxxviii. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Dicit Epiſcopum occiſum. Accuſet, doceat, intendat. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Et rebapti-

guſubditanus, pro quo legendum *Tubuſubditanus.* In notitiâ imperii, habetur ſect. 20. Præpoſitus limitis *Tubuſubditani. Tubuſuptum* ſcribebant veteres, & ità legitur apud Ptolemæum lib. 4. cap. 2. Plinium lib. 5. cap. 2. Antoninum in Itinerario, & Ammianum Marcellinum lib. 29. cap. 5. In Antonini Itinerario propè *Saldas* locatum numeratur, & apud Ammianum loco laudato *Tubuſuptum* dicitur fuiſſe contiguum *Montiferrato*, qui ut ex Tabulis Peutingerianis patet, à *Ruſuccurro* coloniâ *Saldas* uſque pertingebat.

[309] Midicensis. Vicina ſedes Tapruræ in provinciâ Byzacenâ.

[310] Cresimensis. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[311] Novapetrensis. Caſtellum in Numidiâ

[312] Dixit. Loco hujus verbi, *dixit*, reponendum eſſet nomen civitatis cujus *Maximinus* erat Epiſcopus.

[313] Juncensis. In Byzacenâ, ut docet notitia num. 105. Celebris fuit ſynodus *Juncenſis* anno 524. habita, cujus Canonem refert Ferrandus in Breviatione Canonum Can. 26. *Juncenſis* luſoris fit mentio in vitâ Fulgentii. Erat & in Mauritaniâ Cæſarienſi *Juncenſis Epiſcopus*, qui primus apparet in notitiâ hujus provinciæ. In epiſtolâ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ ſubſcribit *Numidius Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Soſiana-Juncis.*

[314] Zertensis. Vide quæ diximus ad caput 135.

[315] Uruoitanus. Fortè *Uracitanus* ſeu *Urcitanus*, in provinciâ proconſulari.

[316] Absalonem. *Caſſianum* ſcilicet qui ejus Preſbyter fuerat, ut habetur ſuprà cap. 128. Atque ideo *Abſalonem* hîc eum vocat.

[317] Pauzerensis. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[318] Tuggensis. Fortè in provinciâ proconſulari. Nam *Victor Epiſcopus municipii Togia* ſubſcribit epiſtolæ Epiſcoporum provinciæ proconſularis in Concilio Lateranenſi.

[319] Rotariensis. Apud Optatum lib.

zaverunt illum hominem nonagenarium Epiſcopum [120]. *Victor Epiſcopus Azurenſis* [121] *Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Dicit ſe non habere. Ego Eccleſiam illic habeo, quod te non fugit. *Item recitavit.* Calipodius Epiſcopus Vazaritanus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Benenatus Epiſcopus Caſenſium Baſtalenſium [122]. [*Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.*] Mandavi & ſubſcripſi, & non habeo adverſarium. *Item recitavit.* Honoratus Epiſcopus Adqueſirenſis [123]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus Maxulitanus [124]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Marcianus Epiſcopus Sitifenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Januarius Epiſcopus Numidienſis [125]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi, & traditores non habeo. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Siccenſis dixit.* Undè es? *Januarius Epiſcopus dixit.* Numidia eſt. Mauritania eſt Cæſarienſis. *Reparatus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Sufaſaritanæ dixit.* Diœceſis mea eſt. Illic Preſbyterum habeo, illic tecum vigilavit. *Item recitavit.* Campanus Epiſcopus Cincaritanus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Cæſarianenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: æmulum non habeo.

clxxxix. *Novatus Epiſcopus Sitifenſis Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Habet contra ſe Catholicum Preſbyterum, clericos abundantes, & populos ex cœtu Donatiſtarum. Hic eſt Preſbyter & Diaconus, hic in hac civitate Carthaginenſi, quem prædavit, quem torſit, quem ſuſpendit. Eccleſiam autem Catholicam prædavit, pecuniam ſuſtulit, frumenta deportavit, carpenta duxit, ut novit iſte, quia eſt illic Eccleſia Catholica. Hoc ſum proſecutus. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Hæc omnia documentis agenda ſunt. Faciat periculum qui mendacium in judicio promit. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi. *Novatus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Jube Preſbyterum loci intromitti.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Ad præſentem cognitionem iſta non pertinent. Quæ mihi mandata eſt reliquorum ſubſcriptio relegatur. *Salvianus Epiſcopus* [126] *dixit.* Nobis præſcriptum eſt dudum quo dicerent. De Epiſcopis agitur, non de Preſbyteris. cxc.

Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. A noſtris partibus propterea reſpondetur, quia ibi Catholica denegatur. Undè impudentiæ veſtræ ſatisfactum fuiſſe præſentia geſta loquentur. *Et aliâ manu.* Recognovi. cxci.

Adeodatus Epiſcopus dixit. Agimus tibi gratias, quòd ſemper facis injuriam. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi. cxcii.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Iſta in tempus aliud referventur, nunc quod delegatum eſt ſacro judicio peragatur. *Item recitavit.* Feliciſſimus Epiſcopus Obbenſis [127]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. cxciii.

2. num 14. p. 13. *Felix à Rotario* recenſetur inter Epiſcopos Numidiæ qui concilio Cirtenſi adfuerunt.

[120] NONAGENARIUM EPISCOPUM. *Simplicium* ſcilicet *Tibilitanum*, ut dicitur in fine capitis 197.

[121] AZURENSIS Hic Victor Cognit. 2. cap. 15. dicitur *Ajurenſis*. E Numidiâ fuiſſe veriſimile eſt, cùm in urbe Rotarienſi quæ Numidiæ eſt, dicat Eccleſiam ſe habere.

[122] CASENSIUM BASTALENSIUM. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[123] ADQUESSIRENSIS. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut docet notitia num. 66.

[124] MAXULITANUS. In provinciâ proconſulari, ut docet notitia num. 30. *Maxula* meminere Ptolemæus, Plinius, Itinerarium Antonini, & Tabulæ Peutingerianæ. Concilio Carthaginenſi ſub Aurelio anno 419. inter fuit *Numidius Maxulitanus* hujus *Felicis* adverſarius, ut patet ex cap. 512. Item in concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio ann. 525. alius ejuſdem nominis *Epiſcopus Maxulitanus*. *Sanctorum Maxulitanorum* feſtivitas in veteri Calendario Carthaginenſi celebratur die 11. Kalend. Auguſti; & de iiſdem duos habemus Divi Auguſtini ſermones, qui *de ſanctis Martyribus Maſſylitanis* inſcribuntur.

[125] NUMIDIENSIS, ſeu *Numidenſis* in Mauritaniâ Cæſareenſi, ut ſtatim habetur, utque docet notitia hujus provinciæ num. 118. Avulſus erat iſte Epiſcopatus à Sufaſaritano, ut conqueritur deinceps Reparatus.

[126] SALVIANUS EPISCOPUS *Leptitanus* qui nominatur infrà cap. 207.

[127] OBBENSIS, ſeu *Obbitanus*, in Mauritaniâ Cæſareenſi, ut patet ex notitiâ hujus provinciæ num. 56. Inter Epiſcopos qui adfuere concilio Carthaginenſi ſub Cypriano, legitur *Paulus Confeſſor ab Obbâ*, in quibuſdam codicibus & apud Auguſtinum, *à Bobbâ*. *Bobbam* Coloniam in Mauritaniâ collocat Plinius. Concilio V. generali adfuit *Valerianus Epiſcopus Obba* Eccleſiæ Africanæ.

Item

Item recitavit. Rufinus Preſbyter pro Epiſcopo meo Juliano Midlenſi [109] ſubſcripſi.

CXCIV. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Reſpondeatur utrùm pro præſente ſubſcripſerit. *Et aliâ manu.* Recognovi.

CXCV. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Julianus ægritudine præpeditur: ſed ne videretur aliquo pacto defuiſſe, Preſbyterum miſit, per quem ſuam abſentiam excuſaret; & ipſe pro illo ſubſcripſit. *Et aliâ manu.* Recognovi.

CXCVI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Probabilis & rationabilis excuſatio eſt.

CXCVII. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Etiam hoc teſtatum eſſe volumus, quia pro abſente ſubſcripſit. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Item recitavit.* Optatus Epiſcopus Timicitenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victorianus Tigimmenſis Epiſcopus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Honorius Epiſcopus Vartanenſis [110]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Martinus Epiſcopus Siccesitanus [111]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Vindemius Epiſcopus à Cenis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Tanudaïenſis [112]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Poſſidius Epiſcopus Sillitanus. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Reparatus Epiſcopus Aquenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Honoratus Epiſcopus Larenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Profiœntius Epiſcopus Macomazienſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Licèt non habeam adverſarium, mandavi & ſubſcripſi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit:* Ex quâ Macomadia [113]? *Proficentius Epiſcopus dixit.* Ruſticianâ. *Item recitavit.* Paſchaſius Epiſcopus Duſitanus [114]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Antonianus Epiſcopus Diuenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Januarius Epiſcopus Aquæ Albenſis [115]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſcens Epiſcopus Icoſitanus [116]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi *Item recitavit.* Paſchaſius Epiſcopus Turenſis [117]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Orienſis [118]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Marcianus Epiſcopus Tabazagenſis [119]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Siguitenſis [120]. *Cumque acceſ-*

GESTA Collat. diei I.

[109] MIDLENSIS, ſeu *Midilenſi.* In Numidiâ, ut docet notitia num. 41. Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano adfuit Confeſſor & Martyr *Jader à Midilâ.*

[110] VARTANENSIS. In Tabulis Peutingerianis habetur *Vatari* inter *Flaviam Marc* & *Veleſim.* Utrùm hæc eadem ſit cum iſtâ incertum.

[111] SICCESITANUS. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut docet notitia num. 80.

[112] TANUDAÏENSIS. Fortè *Tamadenſis* in Mauritaniâ Cæſareenſi ex eadem notitiâ num. 100.

[113] EX QUÂ MACOMADIA. Duplex, uti obſervavimus cap. 116. erat *Macomadia*, una in Numidiâ, altera in Byzacenâ. *Proficentius* is de quo agitur, erat Epiſcopus *Macomadiæ* in Byzacenâ, quæ *Ruſticiana* cognominabatur.

[114] DUSITANUS. Sequitur alter ferè ejuſdem nominis *Druenſis*, & capite ſequenti *Badianus Epiſcopus Duſenſis.* In notitiâ nullum alium ſimilis nominis habemus, præter *Duvenſem* in Byzacenâ.

[115] AQUÆ ALBENSIS. *Aquæ Albenſis* ſedes duplex in notitiâ, una in Byzacenâ num. 52. altera in Mauritaniâ Sitifenſi num. 5. Utrius Epiſcopus fuerit Januarius, incertum.

[116] ICOSITANUS. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut docet notitia num. 59. *Icoſium* celebris urbs à Veſpaſiano Latio donata, ut ſcribit Plinius. Hujus meminêre Ptolemæus, Pomponius Mela, Antoninus, Ammianus Marcellinus; & Anonymus Ravennas. Ejuſdem urbis Epiſcopus fuit *Laurentius Icoſitanus* Legatus Mauritaniæ Cæſareenſis ad concilium Carthagin. ann. 419.

[117] TURENSIS. Duorum jam *Turenſium* Epiſcopatuum diverſorum mentio facta eſt: nunc tertius accedit, cujus provinciæ incertum. Eſt in concilio Carthaginenſi ano. 525. ſub Bonifacio *Felix Epiſcopus Vico-Turrenſis*, qui cujuſnam ex his ſedibus Epiſcopus fuerit, incertum.

[118] ORIENSIS, ſeu *Horrenſis.* Præter *Horream Amnicenſem* eſt in Mauritaniâ Sitifenſi alia *Horrea* inter *Sitifim* & *Tubuzubtum* in Tabulâ Peutingerianâ, cujus fortè loci eſt is Epiſcopus.

[119] TABAZAGENSIS. Hic Epiſcopus ſuprà dicitur *Tabaicenſis* in notitiâ Mauritaniæ Cæſareenſis *Tabadcarenſis* num. 103.

[120] SIGUITENSIS ſeu *Siguitanus.* In Numidiâ ubi *Signs* in Tabulis Peutingerianis locatur prope Tigiſim & Cirtham. In Itinerario

GESTA Collat. diei I. *ſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. Sicut adverſarium non habeo, ſic nunquàm habeam. *Item recitavit.* Dativus Epiſcopus Viſenſis [341]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Quodvultdeus Epiſcopus Nebbitanus [342]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Conſtantius Epiſcopus Ruſubiccarienſis [343]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Auguſtalis Epiſcopus Altiburitanus. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Maodavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Saturniou Epiſcopus Tamagriſtenſis. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Simplicius Epiſcopus Tibilitanus [344]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Ipſe eſt Epiſcopus qui rebaptizatus eſt, & factus eſt audiens.

CCXCVIII. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Hoc cognitioni ſervandum eſt. Agnovit veritatem. *Item recitavit.* Verianus Epiſcopus à Turre albâ [345]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Veriſſimus Epiſcopus Tacaratenſis. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Servatus Epiſcopus Amporenſis. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Maodavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Martialis Epiſcopus Vatarbenſis [346]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Tamaſcaninenſis [347]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Quadratianus Epiſcopus plebis Sicilibbenſis [348]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Saturnus Epiſcopus Sitenſis [349]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Junior Epiſcopus Ruſiccadienſis [350]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Miggin Epiſcopus Ediſtianenſis [351]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Fidentius Epiſcopus Dianenſis [352]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Gemioius Epiſcopus Clypienſis. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Marcianus Epiſcopus Aſſabenſis. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Rogatianus Epiſcopus à Vico-Ateri [353]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Bucconienſis [354]. *Cumque accesſiſſet, idem dixit.* Mandavi &

Antonini dicitur *Sugus* Cirthâ diſtans xxv. millia paſſuum. Erat etiam in Mauritaniâ Cæſareenſi *Siga colonia* apud Ptolemæum l. 5. c. 2. Sed Creſconius erat Epiſcopus Numidiæ; ſubſcribit enim pro Gaudentio Epiſcopo Tigiſitano.

[341] VISENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[342] NEBBITANUS. Fortè *Neptitanus* in Byzacenâ, ut docet notitia num. 14.

RUSUBICANENSIS. In notitiâ Mauritaniæ Cæſareenſis num. 22. occurrit *Ruſuburitanus*, & num. 77. *Rubicarienſis*, pro quo legendum eſſe ſuſpicantur viri docti *Ruſubicarenſis*. *Ruſubricari* legitur in Antonini Itinerario & in Tabulis Peutingerianis. *Ruſubeſer* habet Ptolemæus l. 4. c. 2. & *Ruſicibar* cap. ſequenti.

[344] TIBILITANUS. In Numidiâ, ut docet notitia num. 66. Vide quæ diximus not. 43. ad lib. 1. Optati. Nam etiamſi *Aqua Tibilitana* diverſæ forent à *Tibili*, ut videtur veriſimile ex Tabulis Peutingerianis, attamen uterque locus ejuſdem diœceſeos.

[345] A TURRE ALBA. Fortè *Aqua Albenſis* in Mauritaniâ Sitifenſi.

[346] VATARBENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[347] TAMASCANINENSIS, ſeu *Tamaſcanienſis*. In Mauritaniâ Sitifenſi, ut docet notitia num. 34. *Tamaſcani municipium* habetur in Tabulis Peutingerianis.

[348] SICILIBBENSIS. In provinciâ Proconſulari. Nam in concilio Carthaginenſi anni 419. adfuit *Prætextatus Sicilibbenſis Epiſcopus* unus ex Epiſcopis provinciæ Proconſularis. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit *Satius à Sicilibbâ*. Antonino *Sicilibrâ*, apud Anonymum Ravennatem *Sicilba*.

[349] SITENSIS. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut docet notitia num. 182.

[350] RUSICCADIENSIS. In Numidiâ. Vide notam 42. in lib. 1. Optati.

[351] EDISTIANENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[352] DIANENSIS. In Numidiâ ex Itinerario Antonini, ubi duplex *Diana*.

[353] A VICO-ATERI. In Byzacenâ, ut docet notitia num. 92. In concilio Carthaginenſi ann. 525. Petrus Abbas pro tuendâ Monaſterii ſui immunitate affert exemplum Monaſterii Præciſu, quod licet in medio Leptiminenſis Eccleſiæ poſitum eſſet, prætermiſſo Epiſcopo vicino, *Vico-Aterienſis* Eccleſiæ Epiſcopi in longinquo poſiti conſolationem habebat. In ſynodicâ Byzacenorum Patrum in concilio Lateranenſi ſub Martino, ſubſcripſit *Ebaſius Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Vico-Aterienſis*.

[354] BUCCONIENSIS, ſeu *Boccenienſis* in Numidiâ, ut docet notitia num. 53.

ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Tegulatenſis [355]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Zicenſis [356]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus Magarmelitanus *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Marcellinus Epiſcopus Mullitanus. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Benenatus Epiſcopus à Caſis Silvanæ [357]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Rufinus Epiſcopus Labdenſis [358]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Dionyſianenſis [359]. *Primianus Epiſcopus Carthaginis dixit.* Ægrotat. *Item recitavit.* Benenatus Epiſcopus Meſarfeltenſis [360]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: & adverſarium non habeo. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Habes. Perſecutio tua plurimos cives evertit. Lucianus ibi fuit Epiſcopus. Adhuc ordinari habet *Item recitavit.* Glorioſus Epiſcopus Migirpenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Junianus Epiſcopus Lamigigenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Paulus Epiſcopus Siccenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felicianus Epiſcopus Aquæ ioveoſis [361]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Æmilianus Epiſcopus Verronenſis [362]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Secundinus Epiſcopus Uvazienſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Bellicius Epiſcopus Teleptenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Lucius Epiſcopus Zabenſis [363]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Bebianus Epiſcopus Duſenſis [364]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Bonifacius Epiſcopus Utimmenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Reſtitutus Epiſcopus Membreſſitanus. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Aquenſis [365]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: & traditorem in plebe meâ non habeo. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Habemus ibi Preſbyterum. Nam & Epiſcopus ibi fuit, modò defunctus eſt, & in loco ejus necdùm eſt ordinatus. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Curubitanus [366]. *Cum-*

GESTA Collat. diei I.

[355] TEGULATENSIS, ſeu *Teglatenſis*. In Numidiâ, ut docet notitia num. 69.

[356] ZICENSIS. Fortè *Ziggenſis*, qui in notitiâ provinciæ Proconſularis num. 41. habetur.

[357] A CASIS SILVANÆ Cujus provinciæ ſit, incertum.

[358] LABDENSIS In provinciâ Proconſulari, ut docet notitia num. 18. *Victor Labdenſis* interfuit ſynodo Carthaginenſi anni 525. ſub Bonifacio.

[359] DIONYSIANENSIS. In provinciâ Byzacenâ, ut docet eadem notitia num. 113. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit *Pomponius à Dionyſianâ*. In concilio Cabarſuſſitano ſubſcripſit *Fortunatus Dionyſianenſis*.

[360] MESARFELTENSIS. In Byzacenâ Nam *Meſarfilia*, ſeu *Meſarfilta* in Tabulâ Peutingerianâ locatur inter *Zymas Maſcli* & *Gemellas* oppida provinciæ Byzacenæ.

[361] AQUÆNOVENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia num. 73.

[362] VERRONENSIS. Cujus provinciæ ſit incertum.

[363] ZABENSIS. Duplex *Zabe* in notitiâ una in Numidiâ num. 70. altera in Mauritaniâ Sitifenſi num. 40. Vide quæ diximus Notâ 25. in lib. 1. Optati.

[364] DUSENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[365] CRESCONIUS EPISCOPUS AQUENSIS. Plures erant *Aquenſes* Epiſcopi in Africâ, & plures memorantur in hac collatione. Jam mentio facta eſt cap. 135. *Elpidii* Catholici Epiſcopi *Aquenſis* in Mauritaniâ Cæſarienſi & *Reparati* ejus adverſarii. Hîc mentio fit *Creſconii* Epiſcopi Donatiſtæ *Aquenſis* ſed Numidæ: Nam ſtatim *Aurelius Epiſcopus Macomadienſis* interloquitur, tamquàm de Eccleſiâ ſibi notâ & vicinâ Tertius habetur infrà cap. 207 *Victorinianus Epiſcopus Aquenſis*, quem ex Arzugibus profectum eſſe ait ſtatim Aſellicus. Arzugitana autem provincia vicina erat Tripolitanæ.

[366] CURUBITANUS. In notitiâ provinciæ Proconſularis num. 16 minùs benè *Curbitanus* dicitur. Concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio anni 525. adfuit *Peregrinus Epiſcopus Eccleſiæ Curubitanæ*. Sanctus Auguſtinus lib. 22. de Civit. Dei cap 8. *Curubis* meminit. Plinius, Antoninus in Itinerario & Anonymus Ravennas *Curubim* inter civitates Africæ memorant *Curobim* ſeu *Curabim* appellat Ptolemæus lib. 4, cap. 3.

quæ acceſſiſſet, idem dixit. Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Saturus Epiſcopus B.zacienſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Florentinus Epiſcopus Furnitanus [167]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Æmilianus Epiſcopus Caſenſium Me ianenſium. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Gatianenſis [168]. *Cùmque acceſſiſſe, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Luculus Epiſcopus ab Hoſpitiis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. Duos adversùm me habeo, & ordinaverunt modò unum. *Item recitavit.* Romanus Epiſcopus Leſvitanus [169]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Reſtitutus Epiſcopus Segermitanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus ab Horreâ Aninicenſi [170]. *Cùmque acceſſiſſet, Idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Fauſtinus Epiſcopus Tambaïenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit* Primilianus Epiſcopus Lucimagnenſis [171]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Item recitavit.* Maximianus Epiſcopus Bennefenſis. *Primianus Epiſcopus Carthaginis dixit.* Hodie exivit de corpore. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Tiſeditanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Urbanus Epiſcopus T.lenſis [172]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Innocentius Epiſcopus Guzabetenſis [173]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus Zummenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Leontius Epiſcopus Ruſticianenſis [174]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Terentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Iſte rebaptizabat poſt partem Donati. Rebaptizatus eſt poſteà, & ſic eſt ordinatus.

Adeodatus Epiſcopus dixit. Serva partibus CXCIX.
quæ competunt. *Item recitavit.* Evaſius Epiſcopus Girbitanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit,* Mandavi & ſubſcripſi.

Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholi- CC.
cæ Siccenſis dixit. Felix Zummenſis quomodo abſens ſubſcribere potuit doceatur. *Et alia manu.* Recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & CCI.
Notarius dixit. Videtis quid à partibus veſtris flagitetur. Quæritur enim quis nómine iſtius qui in præſentiarum videtur minimè coſtitutus ſubſcripſerit mandato. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Expecta, hoc quæritur. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi. *Optatus Epiſcopus dixit.* Felix Lambienſis [175] infirmatur. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Cujus loci Felix Epiſcopus ſubſcripſerit, officium apertè demonſtret *Et recitavit.* Felix Zummenſis. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Subſcriptionis falſitatem deprehenſam fuiſſe teſtatum ſit, *Et aliâ manu.* Recognovi. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Hîc error eſt, non falſitas. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Magnus

[167] FURNITANUS. In Provinciâ proconſulari. Apud Victorem Viteoſem lib. 1. num. 3. *Manſuetus Uricitanus Epiſcopus* incenſus dicitur in portâ *Furnitanâ*, hoc eſt ad portam Carthaginis, quâ via erat ad urbem *Furnitanam. Simeon Epiſcopus plebis Furnitanæ* ſubſcripſit concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio, qui Bonifacius apud *Furnos* Eccleſiam conſecraſſe dicitur in vitâ S. Fulgentii cap. 29. *Geminius à Furnis* interfuit Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano.

[168] GATIANENSIS. Apud Victorem Vitenſem ſub finem lib. 3. mentio fit *Bonifacii Gatianenſis* diverſi à *Secundino Gatrianenſi* qui nominatur in notitiâ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ num. 22. Eidem ſedi præfuit *Januarius Eccleſiæ Gattianenſis Epiſcopus*, qui ſynodicæ Byzacenorum Patrum ſubſcripſit, relatæ in Concilio Lateranenſi ſub Martino.

[169] LESVITANUS In Mauritaniâ Sitifenſi notitiæ num. 10. Medio ferè itinere inter *Saldas & Sitifim Leſbi* habetur in Antonini Itinerario millia paſſuum 25. à *Tubuſupto* diſtans.

[170] AB HORREA ANINICENSI. In Byzacenâ eadem quæ in ejus notitiâ num. 7. *Horrenſis*, *Horream Sitifenſem* memorat Antoninus in Itinerario inter *Tiſiſim & Tubuſuptum*, quæ millia paſſuum 18. à priore diſtat.

[171] LUCIMAGNENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[172] TALENSIS. Neſcio quis ille ſit, niſi fortè *Tablenſis* in Mauritaniâ Cæſarienſi notit. num. 60. *Tablatenſis limitis* mentio fit in notitiâ Imperii

[173] GUZABETENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[174] RUSTICIANENSIS. In Numidiâ, notitiæ num. 61. *Ruſticis* habent Tabulæ Peutingerianæ.

[175] LAMBIENSIS. In Numidiâ erat *Lambeſe* civitas ab antiquis memorata, cujus loci Epiſcopum hunc potiùs fuiſſe crediderim.

error

error. Neſcivit unde eſſet. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quis ſub ejus nomine ſubſcripſerit, ſaltem hoc Notarius eorum edicat. Ut ſuprà. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Sufficit non nos prætermiſiſſe iſta. Ut ſuprà. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Felix quidam Lambienſis, collega noſter, hîc ægrotat, ſed & alii duo, id eſt Flavianus[176] & Donatus[177], ibidem non mediocri ægritudine retinentur. Credo quòd alicui mandaverit pro ſe ſubſcribi ille Felix, & in nomine ſedis vel loci factus eſt error; quem aut ſimpliciter accipiant, aut facimus hujus nominis jacturam. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Accepiſtis proſecutionem, quam vobis æſtimo poſſe ſufficere. Unde patimini ut reliqua perlegantur. *Et recitavit.* Januarius Epiſcopus de Tuburſico Numidiarum. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Securus Epiſcopus Tenitanæ urbis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Hîc ſum, & mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Arenſis[178]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi, & traditores in plebe meâ non habeo. *Item recitavit.* Marinianus Epiſcopus ab Ocâ. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Montanus Epiſcopus à Cemeriniano[179]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium non habeo. *Fortunatus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Conſtantinienſis dixit.* Habemus illic Eccleſiam, & Preſbyterum Terentium. *Item recitavit.* Donatianus Epiſcopus Carcabianenſis[180]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Juſtus Epiſcopus Nicibenſis[181]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus Tagaraienſis[182]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Equizetenſis[183]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Januarius Epiſcopus Horreæ Cælienſis[184]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Pudentianenſis[185]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. Traditores verò in plebe meâ & omni dioceſe mea non habeo. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Epiſcopum ibi habebamus Memmianum reverentiſſimum virum. Poſteà alterum Memmianum illic ordinavimus. Defuncti ſunt. Ordinamus alium. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Cui? *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Remotis vobis ordinamus. Ipſi depoſuerunt baſilicas, ipſi tulerunt ornamenta Eccleſiæ. Ille qui loquitur, quatuor baſilicas depoſuit uno loco. *Item recitavit.* Januarius Epiſcopus Aptucenſis[186]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Victor Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Libertinenſis dixit.* Unitas eſt illic, publicam non latet conſcientiam. *Item recitavit.* Fidentius Epiſcopus

quàm *Lanviritani* qui in notitiâ Numidiæ num. 89.

[176] FLAVIANUS, *Panzerenſis* Epiſcopus ſuprà cap. 187.

[177] DONATUS, *Sucardenſis* Epiſcopus, infrà cap. 210.

[178] ARENSIS. Duos hujus loci Epiſcopos recenſent Donatiſtæ in hac Collatione, ſcilicet *Donatus* hoc loco, & inferiùs cap. 208. *Secundus*, videntur eſſe Numidæ.

[179] A CEMERINIANO. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[180] CARCABIANENSIS. In provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia num. 84. Famoſus eſt *Victorianus Carcabianenſis Epiſcopus* qui concilio Cabarſuſſitano interfuit, & in Bagaienſi è ſede ſuâ dejectus fuit.

[181] NICIBENSIS. Fortè *Nibenſis* in Numidiâ, notitiæ num. 8.

[182] TAGARAÏENSIS. Præter *Tagaratam* proconſularis provinciæ civitatem erat in Byzacenâ *Tagariatana* ſedes, ut docet notitia num. 37. Fortè is eſt qui in epiſtolâ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ in concilio Lateranenſi ſub Martino dicitur *Tagazenſis*.

[183] EQUIZETENSIS, ſeu *Equizetenſis* in Mauritaniâ Sitifenſi notitiæ num. 12. Tabulæ Peutingerianæ *Equeheto*.

[184] HORREÆ CÆLIENSIS. In Byzacenâ, ut docet notitia num. 115. Concilio Carthaginenſi ſub S. Cypriano interfuit *Tenax ab Horreis Celiæ*. In Itinerario Antonini *Horrea Cælia* vicus Byzacenæ. *Hilarinus Epiſcopus Horreocelenſis* interfuit ſynodo Carthaginenſi ſub Aurelio ann. 419. Legatus provinciæ Byzacenæ.

[185] PUDENTIANENSIS. In notitiâ Numidiæ num. 44. *Punentianenſis*. Gregorius Magnus epiſt. 33. lib. 2. indict. 10. meminit *Maximiani Eccleſiæ Pudentianæ in Numidiâ conſtituti Epiſcopi*.

[186] JANUARIUS EPISCOPUS APTUCENSIS. Suprà cap. 128. *Januarius Aptucenſis Epiſcopus* inter Catholicos recenſetur, qui tunc detinebatur corporis infirmitate. Prodit nunc alter *Januarius* ejuſdem ſedis Epiſcopus è Donatiſtarum factione: ſed Victor Libertinenſis Epiſcopus Catholicus negat hunc Epiſcopum eſſe

GESTA Collat. diei I.

Cullitanus. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Saturninus Epiſcopus Gazabianenſis [187]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Vitalis Epiſcopus Maſculitanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit* Mandavi & ſubſcripſi. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Iſte Vitalis Diaconus fuit Catholicus in civitate Sinfenſi Rebaptizatus, factus eſt Preſbyter. Projectus eſt causâ adulterii, & factus eſt poſteà Epiſcopus. *Peuliaus Epiſcopus dixit.* Accuſatoris loco ſtare voluiſti. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Non accuſatoris loco, ſed purgationis. *Item recitavit.* Rufinianus Epiſcopus Tuburbitanus. *Cùmque acceſſiſſet, [idem dixit.]* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Baïeſitanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit* Saturninus Epiſcopus Victorianenſis [188]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Lucianus Epiſcopus Burugiatenſis [189]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Maximus Epiſcopus Abitinenſis [190]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Gibbenſis [191]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victorianus Epiſcopus Tunuſudenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius [Epiſcopus] Auſugrabenſis [192]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Fortunatianus Epiſcopus à Senemſalis [193]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Saluſtius Epiſcopus Zertenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Hilarus Epiſcopus Sullitanus. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. [*Item recitavit.* Victor Epiſcopus Taborenſis.] *Et cùm recitaſſet, Victor Epiſcopus Taborenſis dixit.* Suſceperam quidèm mandatum, ſed quia beatiſſimus pater & princeps noſter Primianus nunc ſuſcepit, me neceſſe eſt mandare his actis. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Voluntatem tuam geſta retinebunt. *Item recitavit.* Argutus Epiſcopus Tabudenſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus Manazenenſium Regiorum [194]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Macrobius Epiſcopus Hipponienſis. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Maximinus Epiſcopus Uzabirenſis [195]. *Cùmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius E-

ſe, & unitatem illic eſſe affirmat.

[187] GAZABIANENSIS. Fortè idem qui in notitiâ Numidiæ num. 93. dicitur *Gaudiabenſis.*

[188] VICTORIANENSIS. In Byzacenâ, ut docet notitia num. 88. *Saturninus à Victorianâ* concilio Carthaginenſi ſub Cypr. interfuit. *Reſtitutum Victorianenſem Epiſcopum* laudat Auguſtinus epiſtolâ 105. *Getulicus Victorianenſis Epiſcopus* ſubſcripſit concilio Cabarſuſſitano inter Donatiſtas.

[189] BURUGIATENSIS. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit *Quietus à Buruch*, quæ ſedes fortè eadem eſt cum iſtâ. *Burcenſem* eſſe in Numidiâ, de quâ notitiæ num. 5. cenſent viri docti.

[190] ABITINENSIS. *Abitina* urbs erat Proconſularis provinciæ, cujus *Epiſcopus Auguſtalis* ſubſcripſit epiſtolæ ſynodicæ Epiſcoporum hujus provinciæ ſub Martino. Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſubſcripſit *Saturninus ab Avitinis*. Eamdem urbem memorat Auguſtinus lib. 3. contra epiſtolam Parmeniani, & lib. 4. contra Creſconium cap. 49. *Bitbinam* habet inter urbes Africæ Anonymus Ravennas. Celebres ſunt *Abitinenſes Martyres*, quorum habemus acta.

[191] GIBBENSIS ſeu *Gilbenſis.* In Numidiâ duplex eſt *Gilbenſis* ſedes, una notit. num. 40. altera num. 90. Alterutrius erat iſte Epiſcopus. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano ſententiam dixit *Lucius à Caſtro Galba*; quod Caſtrum *Gilba* dicitur etiam ab Auguſtino, à Victore Vitenſi, in concilio Milevitano & in concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio.

[192] AUSUGRABENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[193] A SENEMSALIS. In provinciâ Proconſulari. In concilio Carthaginenſi. ann. 525. ſub Bonifacio inter Proconſulares recenſetur *Patronianus Senemſalenſis*, & in epiſtolâ ſynodicâ Epiſcoporum ejuſdem provinciæ ſub Martino ſubſcribit *Julianus Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ duarum Senepſalitinarum* ſeu *Senemſalitinarum.* Indè, ut obſervavit Baluzius in emendandis veteribus codicibus ſagaciſſimus, in notitiâ Proconſularis provinciæ num. 16. pro *Duaſedemſai*, legendum *Duarum-Senemſalium.*

[194] MANAZENENSIUM REGIORUM. In Mauritaniâ Cæſareenſi. Nam in ejus notitiâ num. 82. habetur *Manaccenſeritanus.*

[195] UZABIRENSIS. In provinciâ Byzacenâ. Quippè in ejus notitiâ num. 41. *Uzabirenſis* occurrit, & in ſynodicâ Patrum Byzacenorum in concilio Lateranenſi ſubſcribit *Dona-*

piſcopus Silemſilenſis [396]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. Traditores non habeo in plebe meâ. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadenſis dixit.* Preſbyterû habemus qui intervenit.

CCII. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Intervenit dixiſti. Si ubique veſtros ſpargere velitis, jam videmini habere nobiſcum partem in his locis ubi Chriſtiani ſunt. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Item recitavit.* Gaudentius Epiſcopus Nigizubitanus [397]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Sinitenſis [398]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Turraſius Epiſcopus Fiſſanenſis [399]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Speratus Epiſcopus Cataquenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Fortunatianus Epiſcopus Venſanenſis [400]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Januarius Epiſcopus Centurionenſis [401]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Comparator Epiſcopus Mactaritanus. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Banzarenſis [402]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: traditorem non habeo in plebe meâ. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Hiltenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Titulitanus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus Voſetanus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi.

CCIII. *Palatinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Diaconus fuit & rebaptizatus eſt. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Serva partibus quæ competunt. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi. *Item recitavit.* Rogatus Epiſcopus Zaraïtenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Creſconius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Diaconus Catholicus erat, & rebaptizatus eſt. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Serva partibus quæ competunt. *Item recitavit.* Maximinus Epiſcopus Tuburbitanus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus à Medianis Zabuniorumnis [403]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi.

CCIV. *Victor Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Probet ſe acceſſiſſe ad unam domum quam dicit. *Novatus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Sitifi dixit.* Scriptum ſit Medianis Zabuniorum habere Preſbyterum. Ipſe hodie tenet plebem & baſilicam. Unitatem habet. Nullus illic eſt Donatiſtarum. Supra corpus Epiſcopi Catholici Preſbyterum ordinavi, & Deo volente ordinabitur illic Epiſcopus. Epiſcopus autem Donatiſtarum in eodem loco non eſt. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Contra hæc ſerva quæ competunt. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quæ partibus competunt, ſalva erunt. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus Uzalenſis [404]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Servandus Epiſcopus à Caſis Faven-

tus miſericordiâ Dei Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Uniziverenſis.

[396] SILEMSILENSIS. In concilio Carthaginenſi anni 397. ſub Genethlio adfuit *Epiſcopus Solemſelitanus*, qui locus videtur eſſe provinciæ Proconſularis.

[397] NIGIZUBITANUS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[398] SINITENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia num. 67. Erat propè *Hipponem regium Caſtellum Siniſenſe* ex Auguſtino lib. 22. de Civit. Dei cap. 8. Idem epiſt. 105. num. 4. mentionem facit *Marcellini* Epiſcopi Catholici hujus loci.

[399] FISSANENSIS. Ubi fuerit hic locus, incertum. *Donatus Epiſcopus Fiſcianenſis* interfuit concilio Cabarſuſſitano.

[400] VENSANENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[401] CENTURIONENSIS. In Numidiâ. Concilio Cirtenſi adfuit *Nabor à Centurionis.* Diverſus eſt iſte locus à *Centurienſi*, cujus Epiſcopus Donatiſta erat Creſconius, ut patet ex cap. 126. ſuprà.

[402] BANZARENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[403] A MEDIANIS ZABUNIORUM. In notitiâ Epiſcoporum provinciæ Byzacenæ num. 27. *Medianenſis* occurrit, & in notitiâ Mauritaniæ Cæſarienſis num. 86. *Caſtellum Mediani.* Sed *Mediana* de quâ hîc agitur ad Mauritaniam Sitifenſem pertinet, ut colligitur ex interlocutione Novati Sitifenſis, quæ ſequitur, qui dicit ordinaſſe ſe ibi Preſbyterum.

[404] UZALENSIS. In provinciâ Proconſulari notit. num. 7. cujus Epiſcopus Catholicus erat *Evodius. Muſtulus Epiſcopus Uzalenſis* ſubſcripſit concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio. Auguſtinus lib. 22. de Civit. Dei cap. 8. hanc urbem *Uticæ* coloniæ proximam fuiſſe teſtatur. *Uzalitanum* oppidum Latinum appellat Plinius lib. 5. cap. 4.

GESTA Collat. diei I. ſibus [405]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. Traditorem non habeo. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus Putienſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi.

CCV. *Petilianus Epiſcopus dixit.* De mandato conſtet, non de cauſâ, quæ poſteà eſt ventilanda. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

CCVI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Iſta frequentiùs interloquutus ſum, ſuperfluè in his creditis immorandum. *Item recitavit.* Meſſianus Epiſcopus Seleucianenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Liberantius Epiſcopus Tiſanianenſis [406]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Advocatenſis [407]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Scillitanus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Urbanus Epiſcopus Vicenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victorinus Epiſcopus Adrumetinus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Maximus Epiſcopus Canianenſis [408]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Ampelius Epiſcopus Neapolitanus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Maximus Epiſcopus Macrenſis [409]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Idaxius Epiſcopus Muzucenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Reſtitutus Epiſcopus Flumenpiſcenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Tertullus Epiſcopus Cilibienſis [410]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. [*Item recitavit.*] Januarius Epiſcopus Narenſis [411]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Honoratus Epiſcopus Thuſdritanus. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſcentilianus Epiſcopus Lambiritenſis [412]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: & profiteor me traditores non habere. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Superfluè profiteris. Epiſcopus ibi fuit, proximè defunctus eſt. Ordinandus illic erit alius. *Item recitavit.* Habetdeus Epiſcopus Auruſulianenſis [413] *Cúmq; acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Burcaton Epiſcopus Gemellenſis [414]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. Traditorem non habeo nec habui unquam. *Item recitavit.* Januarius Epiſcopus Betagbaritanus [415]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatianus Epiſcopus Lamzellenſis [416]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. Traditorem autem nec habeo, nec habui, nec habiturus ſum. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Macomadienſis dixit.* Rufus Epiſcopus ibi fuit noſter. Lamzelli in baſili-

[405] A CASIS FAVENSIBUS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[406] TISANIANENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[407] ADVOCATENSIS. Hujus oppidi mentio fit in actis Honorati à nobis nunc primùm editis ſuprà pag. 300. ubi is ex *Advocatenſi* oppido Carthaginem veniſſe dicitur. Provinciæ Proconſularis fuiſſe crediderim.

[408] CANIANENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[409] MACRENSIS. In Mauritaniâ Sitifenſi, ut docet notitia num. 17. *Macri* propè *Cellas* collocatur in Itinerario Antonini. *Magri* habent Tabulæ Peutingerianæ.

[410] CILIBIENSIS. In provinciâ Proconſulari, ut patet ex epiſtolâ Epiſcoporum hujus provinciæ in concilio Lateranenſi ſub Martino, cui ſubſcribit *Joannes Eliblenſis*. In concilio Carthaginenſi ann. 525. ſub Bonifacio ſubſcribit *Reſtitutus Epiſcopus plebis Cilibienſis*.

[411] NARENSIS. In provinciâ Byzacenâ notit. num. 11. *Naram* memorat Antoninus in Itinerario.

[412] LAMBIRITENSIS, ſeu *Lambiritanus* in Numidiâ notit. num. 19. Anonymus Ravennas inter Numidiæ civitates recenſet *Lambridim*, quæ etiam habetur in Tabulis Peutingerianis.

[413] AURUSULIANENSIS. In concilio Cabarſuſſitano legitur adfuiſſe *Secundianus Epiſcopus Auriſilianenſis*. Qui haud dubiè *Habetdei* deceſſor fuit. *Auruſulianam* in Numidiâ fuiſſe crediderim.

[414] GEMELLENSIS. *Littaus à Gemellis* fuit unus ex Epiſcopis qui adfuerunt in concilio Carthaginenſi ſub Cypriano. *Gemellas* in Sitifenſis Mauritaniæ & Numidiæ finibus ſitas fuiſſe colligitur ex Itinerario Antonini, ubi mediæ ponuntur inter novam Sparſam Numidiæ & ipſam Sitifim, ab iſta millia paſſuum 25. diſtantes.

[415] BETAGBARITANUS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[416] LAMZELLENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

cà noſtrâ poſitus eſt Gildo [417]. Scriptum ſit, dum expectatur electio. Cæterû n In nomine Chriſti ordinabitur illic Epiſcopus *Item recitavit.* Celer Epiſcopus Capſenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus Muſertitanus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi [& ſubſcripſi]. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Turbſicenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Quodvultdeus Epiſcopus Ceſſitanus [418].

ccvii. *Petilianus Epiſcopus dixit.* In itinere defecit. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Qui in itinere dicitur defeciſſe, quemadmodùm invenitur ſubſcripſiſſe doceatur. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Non de ipſo dictum eſt, calumnioſè agis, de altero ſuggeſtum eſt. *Et aliâ manu.* Perilianus Epiſcopus recognovi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* De quo? *Petilianus Epiſcopus dixit* Qui deceſſit in viâ. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Recitentur nomina, ut eadem agnoſcat. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Si in viâ defecit, quomodo ſubſcripſit? *Et aliâ manu.* Recognovi. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginis dixit.* Clericus pro mortuo ſubſcripſit? *Et aliâ manu.* Recognovi. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Eligat ſibi ut oſtendam quomodo mentiatur. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Doceatur quomodo is qui in itinere dicitur defeciſſe, ſubſcripſerit. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Recitetur utrùm Clericus ex nomine ſuo ſubſcripſerit, an ex nomine defuncti. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Recitetur, cujus nomine ſubſcripſerit qui in itinere dicitur defeciſſe. *Et recitavit.* Quodvultdeus Epiſcopus Ceſſitanus æger ſubſcripſi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Advertit nobilitas tua, nullius clerici nomen pro defuncti nomine ſubſcripſiſſe, ſed tanquam vivi, mortui nobis, qui in viâ juxta eorum profeſſionem dicitur defeciſſe, ſubſcriptionem obtuliſſe. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Quid ſi & iſte moriatur, qui æger ſubſcripſit? quaſi hodie non unus defecit [419]. *Et aliâ manu.* Perilianus Epiſcopus recognovi. *Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Carthaginenſis dixit.* Sed in itinere defeciſſe dixiſti. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Sufficiunt iſta deprehenſa. Cætera ſubſequantur. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Nihil deprehendiſti, argumentaris contra veritatem. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Tu dixiſti. *Et aliâ manu.* Recognovi.

GESTA Collat. diei I.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & ccviii.
Notarius dixit. Si verum eſt ut aſſeriris, quòd in itinere defecit, conſtat ejus ſubſcriptionem falſiſſimè recitatam: ſin verò ipſe ſubſcripſit, non potuit in itinere deperire. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Non eſt humanum mori? Non etiam morientes teſtamentis ſuis ſubſcribunt? *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Humanitatis eſt mori, ſed inhumanitatis eſt fallere. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Non eſt hoc fallere, quia potuit revertens in itinere mori. Mandatum adhuc modò accipio. Dico quid moveat. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Mandatorum dies prolatus à partibus recitetur, ut appareat de nomine defuncti, quæ pars in mendacium proſilierit. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Mandari diem pandat officium. *Rufinianus ſcriba dixit.* Recitabo ſicut præcepit ſublimitas tua diem mandati. *Et recitavit.* Poſt conſulatum Varanis viri clariſſimi octavo} Kalendas Junias Carthagine. *Et cùm recitaret, Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Cætera perlegantur. *Rufinianus ſcriba recitavit.* Januarianus, Primianus, Felix, Donatus, Can-

417 GILDO. De Gildone tyranno dictum putat Baluzius, ſed veriſimilius eſt de quodam Epiſcopo hujus nominis *Lamzellenſi* defuncto *Aurelium* loqui.

418 CESSITANUS. Eſt in notitiâ Epiſcoporum Africæ duplex *Ciſſitanus* Epiſcopus, unus in provinciâ proconſulari num. 27. alter in Mauritaniâ Cæſareenſi num. 107. & hîc quoque duo ſunt Epiſcopi hujus nominis Donatiſtæ, nempè hic *Felix*, & poſteà cap. 209. *Flavoſus* Epiſcopus *Ciſſitanus*.

419 QUASI HODIE NON UNUS DEFECIT, nimirum *Maximinianus Bennefenſis* ſuprà cap. 133. & 198.

GESTA Collat. diei 1. dorius, Optatus, Donatianus, Antonianus, Victorianus, Fortis, & cæteri; Primiano, Petiliano, Emerito, Protaſio, Montano, Gaudentio, Adeodato, coëpiſcopis noſtris præſentes præſentibus ſalutem. *Et cùm recitaret, Aurelius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Jamdudùm ipſe ſubſcripſit. Modò dixit Clericus ſubſcripſit, modò Epiſcopus. *Et cùm diceret,* (*& alià manu.* Recognovi.) *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Advertitis, præſentes præſentibus per agendi negotii dediſſe mandatum. Quomodò igitur hic qui præſens in hac urbe ſe inter cæteros ſine dubio mandaſſe profeſſus eſt & in itinere dicitur defeciſſe, & in hac urbe ſubſcripſiſſe mandato? *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Octo dies emenſi ſunt, ut mandatum confectum eſt. Is qui mandavit, de cujus nomine nunc agitur, cùm ægrotare cœpiſſet, ad propria remeans in itinere defecit. *Et alià manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi. *Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Dicat quo in loco defecit. *Et alià manu.* Recognovi. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Non novi locum. *Et alià manu.* Ut ſuprà. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quoniam probabilis eſt veſtræ ſanctitatis proſecutio, quâ eum hîc fuiſſe & ægrum ad propria remeantem defeciſſe teſtaris, ſaltem hoc docere te convenit, ut utrùm in hac urbe fuerit ſub Dei teſtificatione deſignes. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Si præcipit ſublimitas tua, Petiliani viri clariſſimi proſecutio recitetur, ut ex lectione cognoſcant univerſi, quàm non verè nunc dicatur eum repedantem de Carthagine, in itinere defeciſſe, quia aliter eum ejus proſecutio demonſtravit. *Et alià manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Legatur proſecutio poſtulata. *Cumque ex codice legeretur, Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Nihil mihi videtur amplius de hac parte quærendum, niſi ut ſub teſtificatione divinâ utrùm hîc præſens fuerit de quo agitur, ſimplici profeſſione pandatur. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Quid ſi ſe alius pro eodem appoſuit? *Et alià manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. De hoc Dei erit etiam ſine ſacramenti interpoſitione circa fallentes, omni ex parte judicium. Unde reliqua ſubſcribentium nomina relegantur. *Et recitavit.* Quodvultdeus Epiſcopus Volitanus. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſc. à Turre Rotundâ [420]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victorius Epiſc. Selendetenſis [421]. *Creſcentianus Epiſcopus dixit.* Hîc eſt, ægrotat. *Item recitavit.* Creſcentianus Epiſcopus Ammedereoſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felix Epiſc. Bullenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Creſconius Epiſcopus à Cibalianâ [422]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Jurata Epiſcopus à Turre-Tamallumenſi. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi, *Item recitavit.* Liberalis Epiſcopus Milidienſis [423]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Auzagerenſis [424]. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victor Epiſcopus Villaregenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Buzenſis. *Cúmque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Lucius Epiſcopus Tamallenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Quintus Epiſcopus Tagaratenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Datianus Epiſcopus Teleptenſis [425]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Avegaſius Epiſcopus Tucaborenſis [426].

[420] TURRE ROTUNDA. Ptolem. lib. 4. c. 2. *Robundam* locat inter oppida Numidiæ, quam cum *Turre rotundâ* convenire poſſe ſuſpicatur Baluzius.

[421] SELENDETENSIS. Inter Epiſcopos qui concilio Carthaginenſi anni 525. interfuerunt nominatur *Feliciſſimus Epiſcopus Sedelenſis.*

[422] A CIBALIANA. Concilio Carthaginenſi ſub Cypriano interfuit *Donatus à Cibalianâ.* Cujus provinciæ fuerit, incertum. Fortè idem cum *Carbalianenſi* Byzacenæ, de quâ notitia & concilium Carthaginenſe ſub Bonifacio.

[423] MILIDIENSIS. Cujus provinciæ ſit, incertum.

[424] AUZAGERENSIS. In provinciâ Byzacenâ notit. num. 96.

[425] TELEPTENSIS. Alter Epiſcopus Donatiſta *Teleptenſis*, nomine *Bellicius* habetur cap. 121. & 198. Duplex tamen non eſt *Telepte*, ſed duos obtrudunt ejuſdem ſedis Epiſcopos.

[426] TUCABORENSIS. In provinciâ

Cumque acceſſiſſet, idem dixit. Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Honoratus Epiſcopus Jommitenſis [407]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Vitalis Epiſcopus Ucrenſis [408]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Plutianus Epiſcopus Maſclianenſis [409]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Fauſtinus Epiſcopus Naraggaritanus [410]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felicianus Epiſcopus Viltenſis [411]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus Boncarenſis [412]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Felix Epiſcopus Telenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Secundus Epiſcopus Arenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi: adverſarium in plebe meâ non habeo. *Item recitavit.* Julianus Epiſcopus Tigniceníis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Splendonius Epiſcopus Mutugennenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Serenianus Epiſcopus Mammillenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Salvianus Epiſcopus Leptitanus. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Reparatus Epiſcopus Vindenſis [413]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Leontius Epiſcopus Præſidienſis [414]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Titianus Epiſcopus Sufetulenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Neſtorius Epiſcopus Malianenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatus Epiſcopus Ancuſenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Flavoſus Epiſcopus Ciſſitanus. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Maximinus Epiſcopus Turreblandenſis [415]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Miggin Epiſcopus Vagalitanus [416]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Donatianus Epiſcopus Capſenſis [417]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit* Marcianus Epiſcopus Cebarſuſſenſis [418]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Licet

GESTA Collat. diei I.

Proconſulari. Nam ſynodicæ Epiſcoporum hujus provinciæ in concilio Lateranenſi ſubſcribit *Stephanus Epiſcopus Tuccaborienſis.* *Fortunatus à Tucabori* interfuit concilio Carthagin. ſub Cypr.

407 JOMMITENSIS, ſeu potiùs *Jomnitenſis.* In Mauritaniâ Cæſareenſi. *Jomnium* municipium habent Itinerarium Antonini & Ptolemæus.

408 UCRENSIS. Legendum videtur *Verenſis*, qui locus eſt provinciæ Proconſularis in notit. num. 26. *Veris* nominatur in Tabulis Peutingerianis & in Anonymo Ravennate. *Vi alis Epiſcopus* de civitate *Verenſium* interfuit concilio Carthaginenſi ſub Cypriano, & *Quodvultdeus Epiſcopus Verenſis* ſubſcripſit concilio Carthaginenſi anni 419. ſub Aurelio.

409 MASCLIANENSIS. In Byzacenâ, ut docet notitia num. 9. In concilio Carthaginenſi ſub Genethlio memoratur *Numidicus Epiſcopus Miſcliamitanus.*

410 NARAGGARITANUS. In provinciâ Proconſulari ex notit. num. 48. ubi perperàm legitur *Maraggaritanus.* *Naraggara* civitas eſt Ptolemæo nota. In Itinerario Antonini & in Tabulis Peutingerianis poſt *Tagaſtem* commemoratur. In concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio anno 525. ſubſcripſiſſe legitur *Victorinus Epiſcopus plebis Nagargaritanæ.* Et in ſynodicâ Epiſcoporum provinciæ Proconſularis in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Benenatus Epiſcopus Eccleſiæ Naraggaritanæ.*

411 VILTENSIS. In provinciâ Proconſulari, ut colligitur ex epiſtolâ ſynodicâ modò citatâ, cui ſubſcribit *Theodorus Biltenſis.* Concilio Carthaginenſi ann. 525. ſub Bonifacio ſubſcribit *Reſtitutus Epiſcopus plebis Viltenſis.*

412 BONCARENSIS. In Mauritaniâ Cæſareenſi in cujus notitiâ num. 62. habetur *Voncarienſis.*

413 VINDENSIS. Ubi fuerit hic locus, incertum.

414 PRÆSIDIENSIS. In Byzacenâ notit. num. 76. *Præſidium* non ſemel occurrit in Tabulis Peutingerian. ſed per modum adjuncti.

415 TURREBLANDENSIS ſeu *Turreblandinus.* In Byzacenâ, ut docet notitia num. 98. & epiſtola ſynodica Epiſcoporum hujus provinciæ in concilio Lateranenſi ſub Martino, cui ſubſcribit *Datianus Epiſcop. Eccleſiæ Turreblandis.*

416 VAGALITANUS. In Mauritaniâ Cæſareenſi, ut docet notit. num. 26. *Vagal* inter Mauritaniæ oppida memorat Antoninus in Itinerario.

417 DONATIANUS EPISCOPUS CAPSENSIS. Præter hunc *Donatianum* alius Epiſcopus *Capſenſis* Donatiſta nomine *Celer* recenſetur. Duæ erant ſedes hujus nominis in Africâ; una in Byzacenâ ſub Adrumeto; altera prop. Thabiam interiorem inter ingentes ſolitudines. Utramque vide in Tabulâ.

418 CEBARSUSSENSIS. Legendum *Cabarſuſſenſis*, ut docent acta concilii Donatiſ-

GESTA Collat. diei I. adverſarium non habeam, tamen mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Reſtitutus Epiſcopus Latitenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Victorinianus Epiſcopus Aquenſis. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Mandavi & ſubſcripſi. *Aſellicus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ municipii Tuſuritani dixit.* Sub teſtificatione omnipotentis Dei & Jeſu Chriſti Salvatoris noſtri, dico nos ſic eſſe de Arzugibus profectos, die tertio Kalendarum Maïarum. Preſbyter fuit, non Epiſcopus in viâ ordinatus eſt. Sed hac factione quâ valet eſt illic Epiſcopus, in adulterio detectus. Adhuc pendet cognitio. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Epiſcopum ſufficit ordinatum, hac parte tranſitâ, reliqua percurrat Officium. *Et recitavit.* Fauſtinus Epiſcopus Nationenſis [439]. *Cumque acceſſiſſet, idem dixit.* Adverſarium non habeo, mandavi & ſubſcripſi. *Item recitavit.* Marcianus Epiſcopus Eminentius...... [440] *Epiſcopus*....... in itinere remanſit. Felix Novaſinnenſis ſubſcripſi pro eo. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quomodò præſentes præſentibus mandaverunt? *Felix Novaſinnenſis Epiſcopus dixit.* Ipſe me rogavit in itinere, & ego pro ipſo ſubſcripſi.

CCIX. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Licèt hoc lectum atque dictum ſit, quòd præſentes præſentibus mandaverunt; tamen ne mora ſuperflua conteratur, reliqua percurrat officium. *Et recitavit.* Marinalis Epiſcopus Idicrenſis pro Felice Garbenſi [441] & Juſto Formenſi [442], qui in itinere causâ infirmitatis detenti ſunt, pro eis ſubſcripſi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Etiam hoc ſuperiori conſtat eſſe conſimile. *Et adjecit.* Aliud recitetur. *Marcianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Felix Epiſcopus Garbenſis de domo ſuâ non exivit. *Et recitavit.* [Gaudentius Epiſcopus Tigiſitanus [443].] *Creſconius Epiſcopus Siguitanus [444] dixit.* Gaudentius collega noſter, Epiſcopus loci Tigiſitani, infirmitatis causâ in itinere remanſit; pro eo ſubſcripſi.

Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Teſtatum ſit actis ſublimitatis tuæ, ideò hæc fieri ut major videatur eorum numerus Epiſcoporum; quamvis nec ſic Catholicis poſſit æquari. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Item recitavit* Donatus Epiſcopus Sucardenſis. *Marinianus Epiſcopus dixit.* Hîc eſt in civitate; ſed ægrotat. CCX.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Ut ſtatui, lecta in ſeriem referentur actorum. Quoteni autem ſint utriuſque partis Epiſcopi quorum ſubſcriptio recitata eſt, calculatim pandat officium. CCXI.

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Adhuc ſunt præſentes collegæ noſtri, qui ſubſcriptiones ſuas mandato non indiderunt. Occupati enim fuerant vel infirmitate, vel neceſſitate, vel etiam poſteà ſupervenerunt. Ii etiam jube ut cogniti accedant. *Et aliâ manu.* Recognovi. CCXII.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Interim eorum numerus qui ſubſcripſerunt, ab officio demonſtretur. *Rufinianus ſcriba dixit.* Exceptâ eâ paginâ quæ errorem habet in ſubſcriptione Donatiſtarum, invenimus nomina contineri. *Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit.* Ipſa autem pagina quot nominibus continetur? *Alypius Epiſc. Eccl. Catholicæ dixit.* Sex annumeratis etiam abſentibus. *Et cùm diceret,* (*Et aliâ manu.* Recogn.) *Rufinianus ſcriba dixit.* Sex, ac ſic efficiuntur omnes ducenti ſeptuaginta novem. CCXIII.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Alterius quoque partis quot Epiſcopi recitati ſunt, intimetur. *Rufinianus ſcriba dixit.* Catholicæ partis Epiſcopi ſecundùm ſubſcriptionem huic brevi inſertam efficiuntur ducenti ſexaginta CCXIV.

ſtarum hoc in lòco habiti. Eſt in Byzacenâ *Suſa* oppidum. *Cabar* Phœniciâ linguâ *magnam* ſignificat. Hinc forſè *Cabarſuſa.*

439 NATIONANSIS. In provinciâ Byzacenâ, ut docet notitia num. 75.

440 EMINENTIUS. Fortè *Eminentianenſis.* In Mauritaniâ Sitifenſi notit. num. 14. & ſupplendum poſteà *Felix Novaſinnenſis Epiſcopus dixit.* In itinere remanſit, ſubſcripſi pro eo. Hunc locum ità reſtituendum eſſe putat Baluzius.

441 GARBENSI. In Numidiâ, ut docet notitia num. 102. *Victoris Garbenſis* mentio fit in actis concilii Cirtenſis & apud Optatum lib. 1. num. 14.

442 FORMANSI. Iiidem in Numidiâ notit. num. 104. *Urbani Formenſis* meminit Optatus lib. 2. §. 18.

443 TIGISITANUS, Mauritaniæ Cæſareenſis. Nam ſuprà ſubſcripſerat alter *Tigiſitanus Epiſcopus* in Numidiâ, ut à nobis obſervatum eſt cap. 135.

444 SIGUITANUS. Erat in Mauritaniâ Cæſareenſi *Siga* colonia apud Ptolemæum lib. 5. cap. 2. & in Itinerario Antonini.

ginta ſex, exceptis his quos dicunt necdum ſubſcripſiſſe.

CCXV. *Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit.* Nunc quot ſunt ii quos ſubſcripſiſſe teſtantur, edicere non morentur. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Tranſeant, & cognoſcantur. Viginti ſunt. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ergo, ſi adſunt, ſuam debent ſinguli demonſtrare præſentiam. *Cùmque Apronianus Epiſcopus acceſſiſſet, Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Cujus es civitatis Epiſcopus? *Apronianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Mazacenſis [445]. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Mandato, cui per abſentiam non ſubſcripſiſti, conſentis? *Apronianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Mazacenſis dixit.* Conſentio. *Item & accedente Maximino Suffetano Epiſcopo, Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Conſentis tu quoque mandato? *Idem dixit*, Conſentio & mando. *Item accedente Victore Epiſcopo Ajurenſi, idem dixit.* Mando & conſentio. *Item accedente Felice Epiſcopo Ficenſe* [446], *idem dixit.* Mando & conſentio. *Item accedente Felice Epiſcopo Macrianenſi, idem dixit.* Mando & conſentio. *Item accedente Lucia Epiſcopo Olivenſi* [447], *idem dixit.* Mando & conſentio. *Item accedente Tertulliano Epiſcopo Hirenenſi* [448], *idem dixit.* Mando & conſentio. *Item accedente Joanne Gummitano* [449] *Epiſcopo, idem dixit.* Mando & conſentio. *Item accedente Ampelio Vagenſi* [450] *idem dixit.* Mando & conſentio. *Item accedente Primulo Epiſcopo Vagenſe, idem dixit.* Mando & conſentio. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Diu obſervavit Severus [451], ſed nunc infirmitate diſceſſit. *Item accedente Regino Epiſcopo Tigillabenſi, idem dixit.* Mando & conſentio. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Delphinus [452] Epiſcopus hîc eſt, ſed infirmitate detinetur. Nam & Fauſtinianus Epiſcopus Ruſiccadenſis hîc eſt, in hac civitate, ſed malè habet, & Felix Serteitanus pedem dolet. *Item accedente Victore Epiſcopo Abſinenſi, idem dixit.* Mando & conſentio. *Item accedente Æneâ Epiſcopo à Turbunice* [453], *idem dixit.* Mando & conſentio. *Item accedente Antonio Epiſcopo Abbiritano* [454], *idem dixit.* Mando & conſentio. *Item accedente Felice Epiſcopo Novenſi* [455], *idem dixit.* Mando & conſentio. *Item accedente Argyrio Sitipenſi* [456], *idem dixit.* Mando & conſentio.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Quot ſunt iſti quorum profeſſio nunc proceſſit, edicat officium. *Nampius ſcriba dixit.* Viginti ſunt. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Nota-* CCXVI

[445] MAZACENSIS. In Numidiâ, ut docet notitia num. 81.

[446] FICENSE. In Mauritaniâ Sitifenſi, ut docet notitia num. 22. In Tabulis Peutingerianis memoratur *ad Ficum*, qui locus in Antonini Itinerario locatur inter *Satafim & Igilgilim.*

[447] OLIVENSI. In Mauritaniâ Sitifenſi. Nam *Oliva* locatur inter *Aſſavam & Mopium* in Tabulâ Peutingerianâ.

[448] HIRENENSI. Habetur in notitiâ provinciæ Byzacenæ num. 94. *Irenſis Epiſcopus*, & Synodicæ Byzacenorum in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Theodorus Epiſcopus Hirinenſis.*

[449] GUMMITANO. Ejuſdem provinciæ, ut docet notitia num. 89. Concilio Carthaginenſi anno 525. ſubſcribit *Sabinianus Epiſcopus plebis Gummenatarum.* Synodicæ Patrum Byzacenorum in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcripſit *Stephanus Epiſc. civitatis Gummitenſis.* Sæculo undecimo tempore Leonis IX. cùm Eccleſiæ Africanæ Epiſcopi ob Barbarorum illuviem quinque tantùm ſupereſſent, unus ex iis erat *Gummitanus*, qui Primatis nomen & honorem ambiebat, ut patet ex Leonis IX. epiſtolis 3. & 4.

[450] VAGENSI. In concilio Carthaginenſi ſub Cypriano adfuit *Liboſus à Vagâ*, concilio Carthaginenſi ſub Grato interfuit *Creſcens Vagenſis.* Ptolemæus & Plinius duplicem *Vagam* agnoſcunt, unam in Mauritaniâ Cæſareenſi, alteram in Numidiâ. Ampelium hujus Epiſcopum fuiſſe crediderim. Et duo erant Epiſcopi hujus urbis, cùm Ampelius primùm Donatiſta ad Eccleſiam acceſſiſſet.

[451] SEVERUS Epiſcopus Milevitanus Catholicus, ad quem Auguſtini epiſtola 73. & cujus epiſtola ad Auguſtinum eſt 69.

[452] DELPHINUS, Epiſcopus Numidiæ, ut patet ex capite 65. & ex epiſtolâ 158. S. Auguſtini.

[453] A TURBUNICE. Provinciæ proconſularis. Nam Synodicæ Patrum hujus provinciæ in concilio Lateranenſi ſub Martino ſubſcribit *Creſcens gratiâ Dei Epiſcopus ſanctæ Eccleſiæ Tiburnicenſis.*

[454] ABBIRITANO. *Abbiritanorum* ſcilicet *minorum* in finibus provinciæ proconſularis.

[455] NOVENSI, ſeu *Nobenſi.* Duplex *Nobenſis* in Mauritaniâ Cæſareenſi, ut docet notit. unus num. 19. alter num. 93.

[456] SITIPENSI. Cujus provinciæ ſit, incertum.

Vuuuu

GESTA Collat. diei I.

rius dixit. Omnium Epiſcoporum partis utriuſque claruit & certa eſſe mandata, & firmis adſtare perſonas. Et ideo debent egredientes reliqui eis jam præſtare ſecretum, quibus omne negotium crediderunt.

CCXVII. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Scriptum ſit ceorum viginti eſſe abſentes, quos aut infirmitas, aut ætas, aut certè neceſſitas detinuit. *Et alià manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Scriptum erit. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Scriptum ſit multò plures [ooſtros]abſentes eſſe, etiam Cathedras viduatas, quibus Epiſcopi ordinandi ſunt. *Et alià manu.* Ut ſuprà. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Hoc qooque geſta retinebunt. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ Siccenſis dixit.* Quia de viduatis Cathedris dixit ſanctiſſimus Petilianus, nos quoque ſexaginta quatuor vacuas habere his geſtis intimamus. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Etiam hoc hæret publicis monumentis. [*Et adjecit.* Remaneant utriuſque partis Epiſcopi qui electi ſunt] & alii exeant. Quibus egreſſis.

CCXVIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Utrùm u tantùm adſint qui à partibus ſecundùm imperiale præceptum electi eſſe noſcuntur, edicat officium. *Rufinianus ſcriba dixit.* Partis Eccleſiæ Catholicæ ſecundùm formam edicti tot ſtant, id eſt, decem & octo, id eſt, ſeptem actores, ſeptem conſiliarii, & quatuor ad chartas. Etiam ex parte Dooati adſtant decem & octo, ſeptem actores, ſeptem conſiliarii, & quatuor ad chartas.

CCXIX. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Edicat officium, quantum diei jam videatur emenſum. *Rufinianus ſcriba dixit.* Exemptæ ſunt horæ undecim diei.

CCXX. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quoniam diei penè omnem partem conſtat emenſam, idcircò utrùm ex communi conſenſu negotium differri placeat, intimetur. *Ab utriſque partibus dictum eſt.* Placet: quoniam jam iſte dies videtur emenſus

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & CCXXI.
Notarius dixit. In qnem diem hæc ipſa comperendinatio differatur, pars utraqne deſignet.

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Sicut edicto nobilitas tua præſcripſit, craſtioo intermiſſo, propter deſcriptionem ſchedarum, perendie ſi præcipis obſervabimus. *Et alià manu.* Recognovi. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Etiam nos conſentimus, ut perendino die negotium peragatur. *Et alià manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & CCXXII.
Notarius dixit. Sicut partibus placuit, interjecta die negotium repetatur. Illud autem utræqne partes obſervare debebunt, ut deſignatos cuſtodes exceptoribus atque codicibus in deſcribendis ſchedis invigilare faciant, quatenus fideliter omnia conſcribantur: alios quoque hinos, ut quaterni ſint, ſicut diſpoſitum eſt, his qni nuper exceperunt, adhibere cuſtodes.

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ di- CCXXIII.
xit. Alii duo præſentes ſunt, ſicut jam & officium ſuggeſſit, id eſt, fratres noſtri Leo & Aſterius. *Et alià manu.* Recognovi. *Primianus Epiſcopus dixit.* Damus etiam nos cuſtodes tabularum quatuor. Duos jam dedimus, duos nunc ſubrogamus, id eſt, Veratianum & Victorem, præſentes collegas noſtros. *Et alià manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Etiam iſtis adverſantibus, id quod poſtea exceptum eſt, ſignatis nunc tabulis craſtino deſcribetur. *Et alià manu.* Edantur. *Item alià manu.* Hilarus & Martialis Exceptores edidimus.

Expliciunt Geſta primæ cognitionis.

GESTA Collat. diei II.

INCIPIUNT GESTA SECUNDÆ COGNITIONIS.

FLavius Marcellinus vir clariſſimus & ſpectabilis Tribunus & Notarius dixit. Omnium conſcientia retinetur, id me dudum edicto propoſito fuiſſe pollicitum, ut quicquid inter utriuſque partis Epiſcopos ageretur, ſubinde in publicam notitiam perveniret. Unde ea quæ interim geſta ſunt, ſanctitati veſtræ demonſtrare curavi, quatenus habiti partem conflictus etiam oculis judicetis. *Et alia manu.* Proponatur.

I. *Poſt conſulatum Varanis viri clariſſimi tertio nonas Junias in Secretario Thermarum Gargilianarum Carthaginis, adſtantibus Sebaſtiano, Maximiano & Petro, viris devotiſſimis Protectoribus domeſticis, Urſo, Petronio & Liboſo Ducenariis, ſed & Bonifacio & Evaſio apparitoribus illuſtrium atque eminentium Poteſtatum, Fileto apparitore illuſtris Comitivæ ſedis, Exitioſo adjutore Cornicularii, Poſſidio, Quodvultdeo & Colonico, adjutoribus commentariorum officii Domini noſtri viri clariſſimi & ſpectabilis Proconſulis, Navigio adjutore numerorum Domini noſtri viri clariſſimi & ſpectabilis Vicarii, Nampio Scriba officii viri clariſſimi Legati almæ Carthaginis, Rufiniano ſcriba viri clariſſimi Curatoris celſæ Carthaginis, excipientibus etiam Hilaro & Prætextato exceptoribus Domini noſtri viri clariſſimi & ſpectabilis Proconſulis, Fabio exceptore Domini noſtri viri clariſſimi & ſpectabilis Vicarii, & Romulo exceptore viri clariſſimi Legati almæ Carthaginis, excipientibus quoque Januario & Vitale Notariis Eccleſiæ Catholicæ, Victore & Creſconio Notariis Eccleſiæ Donatiſtarum, Liboſus Ducenarius Illuſtrium Poteſtatum dixit,* Quoniam in hodiernum diem comperendinata Cognitio eſt, & præſentes ſunt utriuſque partis Epiſcopi, ſi jubet ſublimitas tua, intromittentur.

II. *Flavius Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Veniant. *Et ingreſſis Aurelio, Alypio, Auguſtino, Vincentio, Fortunato, Fortunatiano, Poſſidio, Novato, Florentio, Maurentio, Priſco, Sereniano, Bonifacio, Scillacio, Deuterio, Leone, Aſterio, & Reſtituto, Epiſcopis Eccleſiæ Catholicæ; ingreſſis etiam ex alio latere, Primiano, Petiliano, Emerito, Protaſio, Montano, Gaudentio, Adeodato, Epiſcopis partis Do- III.
nati, Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Et ſuperiore judicio ſæpe me obtuliſſe certiſſimum eſt, & nunc deprecor ut ſedere dignemini. *Cumque Catholici Epiſcopi conſediſſent, Petilianus Epiſcopus dixit.* Quod priore judicio factum non eſt, facere non audemus. *Et alia manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Licèt & ſuperiore judicio me obtuliſſe meminerim, tamen illâ arbitror tunc minimè factum eſſe ratione, quia multis Sacerdotibus convenientibus, locus conſidendi eſſe non poterat. Unde quia nunc definitas video conveniſſe perſonas, deprecor ut vel nunc ſedere dignemini.

Petilianus Epiſcopus dixit. Patribus noſtris abſentibus non ſedemus, maximè cùm lege divina conſeſſus prohibeatur; ne cum hujuſmodi adverſariis noſtris conſidere velimus. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. IV.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Si petitionem meam ſanctitas veſtra audire neglexit, ut conſidere dignaretur, hoc mihi extorqueri non poterit, quominùs ſtando cognoſcam. *Cùmque Epiſcopi Catholici ſurrexiſſent, atque ſeſſus judicis auferretur, ejuſdem judicis juſſione, & D. N. vir clariſſimus & ſpectabilis Marcellinus Tribunus & Notarius ſtetiſſet,* V.

VI. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Scriptum ſit, hoc tuæ voluntatis eſſe, non noſtræ. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Decet me vobis ſtantibus habere hujuſmodi voluntatem, quæ ad reverentiam tantorum pertinet ſacerdotum. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Honorificè feceris. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. VII.

Martialis exceptor dixit. Cujuſmodi notariam Epiſcopi heſterno nobilitati tuæ obtulerint, hanc in manibus habemus: ſi præcipit nobilitas tua, recitamus. VIII.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Ne quid celatum parti alteri videatur, recitetur. IX.

Petilianus Epiſcopus dixit. Epiſcopos X.

GESTA Collat. diei III. nos veritatis Chriſti Domini noſtri, & dicimus, & ſæpe actis publicis dictum eſt. Donatum autem ſanctæ memoriæ, martyrialis gloriæ virum præceſſorem ſcilicèt noſtrum, ornamentum Eccleſiæ iſtius civitatis, loco ſuo meritoque veneramur. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

XI. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Epiſcopos veritatis probare opus eſt, non jactare. *Et aliâ manu.* Recognovi

XII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Utrarumque partium proſecutiones geſta retinebunt. *Et adjecit.* Quod præceptum eſt, recitetur. *Martialis exceptor recitavit.* Poſt Conſulatum Varanis viri clariſſimi quarto nonas Junii, Flavio Marcellino viro clariſſimo & ſpectabili Tribuno & Notario, Primianus, Petilianus, Emeritus, Protaſius, Montanus, Gaudentius, Adeotatus Epiſcopi & defenſores Eccleſiæ veritatis, per notariam hæc dicunt: Heſterna die Kal. Junii inter nos & adverſarios noſtros ſpectabilitas tua audire dignata eſt. Et quoniam evoluto penè die partibus patientiam præbens, aliquanta, quæ principia negotii fuerant, audire dignatus es, opuſque eſt ad cauſam, ut mandatum quod adverſarii noſtri obtulerunt, nobis in notitiam perferatur, quoniam ſeries actorum propter ſui prolixitatem non poteſt explicari, ne imparati ad judicium venire videamur, id mandatum quod adverſarii noſtri legendum dederunt, in exemplaribus nobis hodie, quod eſt quarto die Nonarum Juniarum, dari præcipias, ut inſtructi negotio nobis injuncto adeſſe valeamus. *Et aliâ manu.* Primianus Epiſcopus huic notariæ ſubſcripſi quarto Nonas Junias Carthagini. *Flavius Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quoniam ea quæ inſtructionis gratiâ poſtulantur concedi debere perſpicuum eſt, ut nulla cognitionem futuram morarum impedimenta ſuſpendant, mandatum à Catholicis Epiſcopis datum, ſub ea quæ comminùs conſtituta eſt cuſtodum adſervatione deſcriptum, vobis tradere maturabit officium. *Cùmque recitaſſet,*

XIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Lecta geſtis indentur. *Et adjecit.* Quoniam inter multas conditiones, de quibus ſuperiore judicio definitum eſt, unà illa conſtat fuiſſe dilatam, ut ſicut ego interloquutionibus meis, ita proſecutionibus ſuis unuſquiſque ſubſcriberet, quid de hoc videatur ſanctitati veſtræ debetis edicere.

XIV. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Nos in hoc conſenſiſſe literis noſtris expreſſimus. *Et aliâ manu.* Recognovi.

XV. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quid etiam voluntas partis alterius habeat, intimetur.

XVI. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Multùm nos ſollicitos facit, quod de nobis id quæritur, idque præcipimur facere, quod uſus nunquam habere conſuevit. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

XVII. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Teſtatum ſit partem adverſam noluiſſe, quod edicto nobilitatis tuæ publicatum eſt. *Et aliâ manu.* Recognovi.

XVIII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Teſtatum ſit vos adhuc Eccleſias pleraſque non reddidiſſe, nec feciſſe ſatis priori ejus edicto. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà.

XIX. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ergo ad integram geſtorum fidem contenta eſt ſanctitas veſtra cuſtodibus ab utraque parte delectis, qui Notariis & Exceptoribus videntur appoſiti?

XX. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Edantur nobis primitùs geſta, tunc reſpondebimus. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

XXI. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Dubitatur ergo vel de fide officii, vel de fide cuſtodum. *Et aliâ manu.* Recognovi.

XXII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ad hoc etiam conſenſiſſe ſanctitatem veſtram, ſuperiorum geſtorum fides evidenter oſtendit.

XXIII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Legamus & recenſeamus. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà.

XXIV. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Et de cuſtodibus ab utraque parte delectis, & ad quam partem fuerit dilata cognitio, ab officio recitetur.

XXV *Emeritus Epiſcopus dixit.* Si jubes, edantur nobis primitùs geſta, relegantur à nobis, recenſeantur verba noſtra, & adverſariorum inſtructio. Sic legibus ſemper conceſſum eſt. Hæc eſt humanitas rerum *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

XXVI. *Fortunatus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quamvis recens actio nullum potuerit præterire, tamen ex hoc ſenſus nobilitatis tuæ volumus eſſe edoctos, ut

intelligantur

intelligantur jam dilatione quadam ad cauſæ negotium nolle venite. *Et aliâ manu.* Recognovi.

XXVII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Legatur quod præcepi, ut noverim ad quem articulum ſit delata cognitio.

XXVIII. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Si jubes, ad hoc competit mihi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Age. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Sunt quidem humana ingenia ita velocitate ſui prompta, ut vel viſu vel auditu facilè cuncta capiant, quæ in eorum notitiam perferuntur. Sed hoc doctis fortè aut eruditis viris pro rei ipſius qualitate permiſſum ſit; me autem ad hanc rem minùs idoneum eſſe profiteor. Quis enim levem vocem & facilem ſermonem ipſo penè apice tranſeunte, aut ſenſu retinere aut concipere poteſt, vir nobilis? cùm ad tractatum omnem diſceptationemque & verba & ſenſus & interiora ſint negotii pertractanda. Ergo cùm de ſcheda legitur, & leves voces aura quodammodo ventilantur, ſenſus noſtri capere & retinere non poſſunt. Ubi hoc aut cui conceſſum eſt? Si hac felicitate ingenii gaudent, non ſe jactent de arrogantia memoriæ ſuæ. Mihi autem non competit niſi ſæpius repetere & diuturna lectione edoceri, ut fidem veri [inveniam] & quæ dixerim relegam, & quæ adverſarius objecit advertam. Intelligis ita rem eſſe geſtorum, ideo memoriæ ſcripturarum per literas digeruntur, ne ſola memoria quæ capax eſſe non poteſt, oblivione decepta quid geſſerit neſciat. Neque enim aliter ſapientia providente ſcripturarum notitia monumentiſque publicis proviſa eſt, niſi ut ex lectione, quæ per ſilentium fortè, aut per longum tempus, aut per ipſorum actuum continuationem minùs capi atque minùs intelligi poteſt, & ex lectione & ex ipſo aſſiduo tractatu poſſit agnoſci, quid ſit judicio ventilatum. Vides ergo, Vir nobilis, juſta nos depoſcere, nec per tranſitum cauſam debere ventilari, ſed editis geſtis in notitiam noſtram datis, univerſis pertractatis, cauſam debere cognoſcere. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà.

XXIX. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Scriptum eſt: *Ex multiloquio non effugies peccatum.* Hoc quoniam nos ante oculos habemus, Deo inſpirante verboſi videri nolumus. Itaque, ſi placet, ad cauſam veniatur, quæ proximè agi poterit, & definiri; moratorias autem proſecutiones. *Et cum diceret.* (*Et aliâ manu.* Recognovi.) *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Legatur quod præcepi.

XXX. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Sicut de ſcriptura propoſuit, ſcriptum eſt nobis: *Sapientia abſcondita theſaurus inviſus. Quæ utilitas in utroque?* *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

XXXI. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* In multiloquio nunquam fuit ſapientia. *Et aliâ manu.* Recognovi.

XXXII. *Martialis exceptor ex codice recitavit.* Nobilitas tua dixit. Quoniam diei penè omnem partem conſtat emenſam, idcirco utrùm ex communi conſenſu differri negotium placeat, intimetur. *Ab utriſque partibus dictum eſt.* Placet, quoniam jam iſte dies videtur emenſus. *Nobilitas tua dixit.* In quem diem hæc ipſa comperendinatio differatur, pars utraque deſignet. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Sicut edicto nobilitas tua præſcripſit, craſtino intermiſſo propter deſcriptionem ſchedarum, perendie, ſi præcipis, obſervemus. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Etiam nos conſentimus ut perendino die negotium peragatur. *Nobilitas tua dixit.* Sicut partibus placuit, perendino die negotium repetetur. *Et cùm recitaſſet, Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Videt ſanctitas veſtra contra proprios vos venire non poſſe conſenſus. Unde cauſa dicatur.

XXXIII. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Non adeo immemores ſumus ut contra noſtra veniamus; nec ego hîc incuriam officii aut exceptorum negligentiam damno, ubi intelligo prolixitate geſtorum [ad] diem minimè occurrere potuiſſe. Quod ſi factum eſt, & explicitis omnibus geſta res eſt, cur non in notitiam noſtram quæ acta ſunt perferuntur? Cùm enim ea quæ nobilitas tua recenſeri juſſit ab officio fuerint ventilata, neceſſe ut acceptis univerſis tractem diſcutiamque quibus cauſis quibuſve modis debeam reſpondere. Tantam etenim ex mandato illorum confuſionem cauſæ eſſe cognovi, ut & de præteritis inſtrui debeam, & agnoſcam de præſentibus cui debeam reſpondere. *Et alia manu.* Emeritus recognovi.

XXXIV. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Licèt profeſſio ſanctitatis

GESTA Collat. diei II.

veſtræ ſola ſufficiat, tamen quicquid vobis ad inſtructionem pleniſſimam credidiſtis poſſe ſufficere, heſternâ die & poſtulaſſe vos & accepiſſe non dubium eſt. Unde nunc ad cauſæ meritum veniatur.

xxxv. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Advertit ſublimitas tua exceptorem ex codicibus legiſſe quid ouduiſtertianâ die vel promiſſum fuerit vel pronunnatum Ex quâ re magis agnoſco acta adhuc expoſita non fuiſſe. Quòd ſi expoſita ſunt & parara, idem exceptor reſpondeat. Prof. rat geſta. Subſcribe; tractamus, poſt. â reſpondemus. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

xxxvi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Studium dilationis agnoſco, & mutatæ voluntatis indicium. Poterat enim ſanctitas veſtra ex magnitudine geſtorum, ut hodie negotium differretur ſuperiori judicio poſtulare. Huc additur, quòd ea quæ vobis ad pleniſſimam inſtructionem ſufficere credidiſtis, heſterno die edi vobis, datâ notariâ poſtulatis.

xxxvii. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Dicant exceptores, utrùm exponere unâ die potuerint, quod unâ die videtur eſſe confectum. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà.

xxxviii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Exceptores, utrùm heſterno die omnia potuerint in ſchedis geſta deſcribi, apud acta deſignent. *Martialis exceptor dixit.* Adhuc partem in codicibus habemus Siquidem etiam ii Epiſcopi qui nobis cuſtodes dati ſunt, non neſciunt.

xxxix. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Accepit ſublimitas tua ex reſponſione officii, acta adhuc digeſta non eſſe in paginas, nec eſſe quod pars utraque legat atque recenſeat, nec dari aut revocari memoriæ paululùm poſſe. Proinde ſublimitas tua, quoniam res honeſta poſtulatur, largiri dignetur quod petimus, ut geſta ex more edantur. Legamus ut reſpondere poſſimus. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

xl. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Longitudo geſtorum magis in numero & reſponſione utriuſque partis Epiſcoporum eſt, quàm in aliquâ commendatione negotii. Nihil ergo eſt undè cauſetur pars diverſa, aut hodie cognitio differatur; præcipuè quia etiam ipſi profeſſi ſunt ad hodiernum diem differendum eſſe negotium. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Ut iterùm partibus evidenter appareat, venerabilium virorum denuò profeſſio recitetur. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Undè recitabitur? *Et aliâ manu* Ut ſuprà. *Montanus Epiſcopus dixit.* De ſchedâ nobis recitetur. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà. xli.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit Ergo quæ codicibus tenentur inſerta, cùm tanti ſacerdotes cuſtodes appoſiti fuerint, in dubitationem aliquam exiſtimant devocanda? xlii.

Petilianus Epiſcopus dixit. Notas non novimus; neque ea natura rerum eſt, atque ipſarum, ut ita dixerim litterarum, ut quiſquam notas legat alienas. In codicibus legere non poſſumus. Niſi edita fuerint geſta in paginis, non habeo quod tractem, non habeo quod legam. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ut dictum eſt, iterùm venerabilium virorum profeſſio recitetur. xliii.

Martialis exceptor ex codice iterùm notarum [recitavit. Nobilitas tua] dixit. Quoniam diei penè omnem partem conſtat emenſam, idcircò utrùm ex communi conſenſu differri negotium placeat intimetur. *Ab utriſque partibus dictum eſt.* Placet, quoniam jam iſte dies videtur emenſus. *Nobilitas tua dixit.* In quem diem hæc ipſa compereodinatio differatur, pars utraque deſignet. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Sicut edicto nobilitas tua præſcripſit, craſtino intermiſſo propter deſcriptionem ſchedarum, perendie, ſi præcipis, obſervemus. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Etiam nos conſentimus, ut perendie negotium peragatur. *Sublimitas tua dixit.* Sicut partibus placuit, perendino die negotium repetetur. *Et cùm recitaſſet, Petilianus Epiſcopus dixit.* Undè legit? xliv.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Quid ſuper hac parte legum ſit auctoritate definitum, ſanctitatem veſtram arbitror non latere, cùm contra proprios non liceat venire conſenſus. Undè, ne qua fortè de exceptoribus officii fraude ſuſpecti ſint, ex tabulis Notariorum Eccleſiaſticorum hæc eadem conditio relegatur. xlv.

Emeritus Epiſcopus dixit. Ingredientibus nobis nobilitas tua interfari dignata eſt, ſi edictis propoſitis adhiberemus aſſenſum, & utrùm ſubſcriptiones noſtras accommodaremus propriis proſecutionibus. xlvi.

Cui rei ſatisfaciam, non adverto. Tenet me enim propoſitum nobilitatis tuæ, quò me ſubſcriptionem indere geſtis, & univerſa quæ publicè acta ſunt, publicè proponi promiſiſti. Nunc autem cogor agere, & ante agnitionem geſtorum in negotium præcipitari. Quæ iſta ſunt? Quid primùm eligam neſcio, quod votum tuorum judiciorum teneam non agnoſco. Si ſubſcribendum eſt paginæ, edatur pagina ut ſubſcribi poſſit. Si hujus rei eſt facienda jactura, edictum tuum omne vacillabit; quicquid propoſuiſti in publicam conſcieotiam deſtruetur. Dixiſti enim ex ſubſcriptiooe noſtrâ & ex ſublimitatis tuæ adnotatione cuncta quæ geſta ſunt in notitiam publicam debere deferri. Prius eſt ergo ut ea quæ geſta ſunt recitentur, & publicentur, & agnoſcantur, ut ex judicio tuæ ſublimitatis ad cætera quæ ſunt negotii veniatur. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

xlvii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Sicut interlocutus ſum, ab Eccleſiaſticis Notariis ea quæ ab exceptoribus officii recitata ſunt, percurrantur.

xlviii. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Tene modum tuum, Vir nobilis; tene promiſſam ſæpe juſtitiam. Nam cùm à parte noſtrâ nudiuſtertianâ die fuiſſet objectum, quòd dies legitimus cauſæ jam videretur fuiſſe tranſactus, & à causâ cecidiſſe [illegible]s qui nos io judicium vocaverunt, coacti ſumus id velle, ut recedentes ab eâdem cooditione in tempus præſens conſentire videremur. Nemo mihi ſit hac in parte ingratus, Vir nobilis. Nam ſi ego conceſſi tantumdem temporis, ſalvis his tamen, ſi illi adſtipulationibus ſuis non fuerint refragari, cur mihi breve non conceditur tempus ut ſcribantur geſta, ut ſubſcribatur à ſublimitate tuâ, videámque ac perlegam cui rei ſubſcribere debeam, percipiamque ac recipiam meos ſcilicet ſenſus, adverſariorum quoque calliditatem ſubtilémque argutiam; ut ſcilicet pleoiſſimè inſtructus, intentionibus eorum valeam reſpondere? Humanum eſſe arbitror atque juſtum. Ne dederis, vir nobilis huic rei atque huic juſtiſſimæ petitioni aliquid quod in ſollicitudinem abeam. Siquidem te juſtiſſimum promiſeris, & nos id credere ſit neceſſe, ſi tamen juſta nobis nullatenus denegentur. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

xlix. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Hæc rectiùs & juſtiùs præterito judicio debuerant poſtulari, in quo ex conſenſu utriuſque partis in hunc diem dilata cognitio eſt. Undè ab Eccleſiaſticis Notariis ad quam partem fuerit dilata cognitio recitetur. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Ergo circumventi ſumus. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Non eſt noſtrâ causâ factum, quod nobis volunt imputare fratres noſtri è diverſo ſiſtentes. *Et cùm diceret,* (*Et aliâ manu.* Recognovi.) *Petilianus Epiſcopus dixit.* Injuriam nobis facis. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà.

l. *Auguſtinus Epiſc. Eccl. Cathol. dixit.* Edictum nobilitatis tuæ ſic ſe habet, quartum menſem concludi ad diem Kalendarum Juoii. Antè autem nos venimus, & ipſi qui videotur nobis hinc facere invidiam, octavo Kalendas Junias mandaverunt: cùm utique, ſi ante diem venerant, ante ipſum diem mandate debuerint. Legatur etiam ipſius Primiani profeſſio, ad quem diem ſe pollicitus eſt occurſurum; & ſolvatur iſta quæſtio, de quâ nobis jam apud populum magna invidia concitata eſt. *Et aliâ manu.* Recognovi.

li. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Hæc ſuperiore judicio determinata jam conſtat, præſertim cùm perſonæ ab utrâque parte videantur eſſe firmatæ. Et tamen ſi cùm cauſa cœperit retractari, putaverit hæc ſanctitas tua relegenda, tunc rectiùs relegentur; quamvis ſuperfluum ſit, ut poſt confirmationem perſonarum hæc denuò retractentur. Unde, ut interfatus ſum, ab Eccleſiaſticis Notariis quod præceptum eſt recitetur.

lii. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Scriptum ſit tunc nos in diem cooſenſiſſe eùm iſti ſuam retinuerint voluntatem. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà.

liii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Suſceptæ tabulæ ab Eccleſiaſticis Notariis recitentur. *Cúmque intra Sabanum* * *volumen ſchedæ membranacium pro parte deſcriptum & codices tabularum pariter obſignati, Judiciariis offerentur aſpectibus, Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Cuſtodes edicant utrùm ſigna cognoverint. *Leo Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Agnoſco ſigillum meum. *Marinianus Epiſcopus dixit.* Agnoſco ſigillum meum. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quo-

* id eſt linteum.

niam ab utraque parte impreſſionem ſignorum agnitam conſtat, ea quæ præcepi à Notariis relegantur

liv. *Petilianus Epiſcopus dixit*. Sic ſolent teſtameora, non geſta referari. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà.

lv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quod propter ſollicitudinem partis utriuſque factum eſt, & ex communi conſenſu non decet reprehendi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Noo reprehendo cautelam, ſed peto [ſecundùm] conſuetudinem rerum ut geſta legitimè exponantur, ut legi ac pertractari poſſint. Quæ res urget? Quid feſtinatur? *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

lvi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Hoc ſolom conſtet ipſos rem velle differre. Ut concedat ublimitas tua, petimus te. Humanum eſt, conſiderare volunt, diſcutere volunt, paratiores volunt venire, ne nolentes differre prolixiora geſta faciamus, & ipſa geſtorum prolixitas majores nobis moras incutiat. *Et aliâ manu.* Recognovi.

lvii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Et ut in hunc diem cognitio differretur utriuſque partis, conſtat fuiſſe conſenſum, quod video hodie prodeſſe non poſſe. Interim, ut præcepi, ab Eccleſiaſticis Notariis ad quam partem fuerit dilata cognitio recitetur.

lviii. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Scriptum ſit hoc non noſtro vitio fieri, ſed tantùm quòd Notarii occurrere non potuerunt, vel exceptores. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

lix. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Recita. *Januarius Notarius Eccleſiæ Sitifinſis partis Donati ex codice recitavit. Nobilitas tua dixit.* Edicat officium quantùm jam diei videatur emenſum. *Rufinianus ſcriba viri clariſſimi Curatoris dixit.* Exemptæ ſunt horæ undecim diei *Nobilitas tua dixit.* Quoniam diei penè omnem partem conſtat emenſam, idcircò utrùm ex communi conſenſu differri negotium placeat intimetur. *Ab utrâque parte dictum eſt.* Placet, quoniam iſte dies videtur emenſus. *Nobilitas tua dixit.* In quem diem hæc ipſa comperendinatio differatur, pars utraque deſignet. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Sicut edicto nobilitas tua præſcripſit, craſtino intermiſſo propter ſchedarum deſcriptionem perindie, ſi præcipis, obſervamus. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Etiam nos conſentimus ut perendino die negotium peragatur. *Sublimitas tua dixit.* Sicut partibus placuit, perendino die negotium repetetur. *Et cùm recitaſſet,*

Vide cap. 91. hujus cognit.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Utrarumque partium profeſſione monſtratum eſt in hunc diem cognitionem fuiſſe dilatam, ita ut hodie negotium tractaretur. lx.

Petilianus Epiſcopus dixit. Si perfecerunt geſta exceptores, agatur. *Et aliâ manu.* Ut ſuprà. lxi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Licèt apertiſſimis fuerit profeſſionibus deſignatum io quem diem dilatum eſſet judicium, tamen, ne quid ei parti quæ dilationem poſtulat negatum eſſe videatur, cognitio differetur, ita ot edicat in quem diem debeat judicium protelatari.

Petilianus Epiſcopus dixit. Dicant exceptores quando edituri ſunt geſta. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Exceptores quando poſſunt in ſchedis geſta conſcribi & edenda compleri, edicere non morentur. *Hilarus exceptor dixit.* Sicut conſenſus acceſſit utrarumque partium, dum in ſchedâ, proſecutiones ſuas ſubſcripſerint, tunc demum diem edeodorum geſtorum poſſumus edicere.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Poſſunt bodie ſchedæ vel ab officio compleri, vel ab utrâque parte ſubſcribi? *Hilarus exceptor dixit.* Hodie ſchedas complemus.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Quoniam ſuggeſſit officium bodie ſe ſchedas poſſe complere, edicat ſanctitas veſtra utrùm hodie vel craſtino die ſit parata ſubſcribere.

Adeodatus Epiſcopus dixit. Cùm nobis ſcheda oblata fuerit, ſubſcribemus. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi. lxii.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Edicat nunc officium poſt ſubſcriptionem ſchedarum, etiam in editione geſtorum quot dierum ſufficere poſſit ſine ullâ excuſatione dilatio. lxiii.

Hilarus exceptor dixit. Si craſtino die ſubſcripſerint vel hodie, poſſumus die noctúque invigilantes poſt tertium diem geſta edere, ità ut Notarii eorum nobis de ſchedâ ſubſcriptâ dictent. *Marcellinus* lxiv.

vir

vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Quis iſte dies ſit ab officio deſignetur. *Ruſtitianus ſcriba viri clariſſimi Curatoris dixit.* Hodiernus dies eſt III. Nonas Junias. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Diem quæro quo edi geſta promiſſum eſt. *Hilarus exceptor dixit.* Poſſumus geſta edere ſeptimo Iduum Juniarum die.

lxv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Licèt jam de profeſſionibus dubietas mihi magna naſcatur, tamen denuò utrùm ſexto Iduum Juniarum die, omnibus ambagibus amputatis, negotium ſit principale tractandum, pars utraque deſignet.

lxvi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Nos & hodie volumus, & ſi fieri poſſet, vellemus. Tamen quia humanum fuit hoc concedere fratribus noſtris quod nobis non injuſtè videntur poſtulaſſe, ad diem ſextum Iduum Juniarum adjuvante Domino Deo noſtro adfuturos nos ad peragendum principale negotium Eccleſiæ pollicemur. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Etiam pars alia quid voluntatis habeat dignetur edicere.

lxvii. *Emeritus Epiſcopus dixit.* De profeſſionibus noſtris nulla eſt ambiguitas. Quantùm autem ad inſtructionem, quam fieri debere in judicio flagitavimus, advertit nobilitas tua nos juſta & legitima poſtulaſſe. Diem autem ſtatutum, hoc eſt, ſextum Iduum Juniarum, ſi Deus juſſerit, obſervabimus; ita tamen ut acceptis geſtis nobis largiatur aliquid æquiſſimus judex, quo poſſit eſſe tractatus. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Septimo Iduum Juniarum die matutinis horis vobis geſta tradentur. Edicite utrùm aliâ die, id eſt, ſexto Iduum Juniarum, adeſſe dignemini ut principale negotium peragatur. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Aderimus ad judicium, ſi quæ ſtatuit nobilitas tua, habuerint effectum. *Et aliâ manu.* Emeritus
Epiſcopus recognovi. lxviii.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Memores periculi & profeſſionis propriæ exceptores conſtituto die, matutinis horis, id eſt, ſeptimo Iduum Juniarum, geſta edere feſtinabunt, ita ut Notarii partis utriuſque in dictando non deſint. Sciat autem utraque pars officio ſe cavere debere de perceptione geſtorum horâ pariter deſignatâ. Sacerdotale verò eſt, ut amputatis ambagibus nulla morarum impedimenta
nectantur. lxix.

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Secundùm præceptum nobilitatis tuæ, cùm geſta ſuſceperimus, de ſubſcriptione & de tempore conſequenter
cavebimus. *Et alia manu.* Recognovi. lxx.

Emeritus Epiſcopus dixit. Cùm oblata nobis fuerint geſta, ſatisfaciemus judicatis. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcupus re-
cognovi. lxxi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Etiam iſtius diei geſta, ne qua poſſit eſſe denuò cauſatio, eâdem die edere vobis feſtinabit officium.

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. lxxii.
Multa nudiuſtertianâ die falſa jactata ſont. Ne hujuſmodi illuſionibus populus perturbetur, petimus ut ipſos petiſſe dilationem nobilitatis tuæ edicto noſcatur. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. lxxiii.
Ea quæ populus loquitur ſanctitatem veſtram permovere non condecet. Tamen, ſicut edicto meo definitum eſt, geſta proponentur. *Et infrà.*

Hilarus & Martialis exceptores edidimus, & hæc ſimiliter ut ſuprà emendavimus.

EXPLICIUNT GESTA SECUNDÆ COGNITIONIS; ubi Donatiſtæ dilationem popoſcerunt.

INCIPIUNT GESTA TERTIÆ COGNITIONIS.

I. POST *Conſulatum Varanis viri clariſſimi ſexto Idus Junias Carthagini in Secretario Thermarum Gargilianarum, adſtantibus Sebaſtiano, Maximiano & Petro, viris devotiſſimis, Protectoribus domeſticis, adſtantibus etiam Vincentio & Taurillo viris devotiſſimis agentibus in rebus, Urſo, Petronio & Liboſo Ducenariis illuſtrium poteſtatum, Bonifacio & Evaſio apparitoribus illuſtrium atque eminentium poteſtatum, Fileto & Octaviano apparitoribus illuſtris Comitivæ ſedis, Reſtituto & Exitioſo adjutoribus cornicularii, Poſſidio, Quodvultdeo & Colonico adjutoribus commentariorum officii D. N. viri clariſſimi & ſpectabilis Proconſulis, Navigio adjutore numerorum, & Peregrino adjutore ſubadjuvarum officii D. N. viri clariſſimi & ſpectabilis Vicarii, Nampio ſcribâ officii viri clariſſimi Legati almæ Carthaginis, Rufiniano ſcribâ viri clariſſimi Curatoris celſæ Carthaginis; excipientibus etiam Hilaro & Prætextato exceptoribus D. N. viri clariſſimi & ſpectabilis Proconſulis, Fabio exceptore D. N. viri clariſſimi & ſpectabilis Vicarii, Romulo exceptore V. C. Legati almæ Carthaginis, excipientibus quoque Januario & Vitale Notariis Eccleſiæ Catholicæ, Victore & Creſconio Notariis Eccleſiæ Donatiſtarum, Urſus Ducenarius illuſtrium poteſtatum dixit.* Præterito judicio Donatianæ partis Epiſcopi in hodiernam diem, ut exinde inſtructi in judicio ſublimitatis tuæ reſponderent, causâ ſibi edendorum geſtorum inducias poſtularunt. Nunc utræque partes pro foribus ſunt, ſi præcipis, intromittentur.

II. *Flavius Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Veniant. *Et ingreſſis Epiſcopis Catholicis Aurelio, Alypio, Auguſtino, Vincentio, Fortunato, Fortunatiano, & Poſſidio, cum Novato, Florentio, Maurentio, Bonifacio, Priſco, Sereniano & Scillacio coëpiſcopis ſuis, Deuterio, Leone, Aſterio, & Reſtituto æquè coëpiſcopis & cuſtodibus geſtorum: Item è diverſo ingreſſis Epiſcopis Donatiſtarum, Primiano, Petiliano, Emerito, Montano, Gaudentio, Adeodato, cum Peregrino, Apto, Clarentio, & Habetdeo coëpiſcopis eorum.*

III. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Certum eſt ob hoc dilatum fuiſſe negotium, ut hodierno die geſtis editis principalis actio tractaretur. Quod utrùm factum ſit, edicat officium. *Martialis exceptor D. N. viri clariſſimi & ſpectabilis Proconſulis dixit.* Conſtat juxta præceptum nobilitatis tuæ geſta ante eum diem edita quâ parvitas noſtra fuerat profeſſa. Quod, ſi jubet nobilitas tua, ad plenam fidem ex cautionibus partis utriuſque monſtrabimus.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Recitentur. *Martialis exceptor recitavit.* Poſt conſulatum Varanis viri clariſſimi octavo idus Junias, Fortunatianus Epiſcopus Catholicus civitatis Siccenſium ſcripſi me geſta geminæ cognitionis pariter ſuſcepiſſe, habita primùm die Kalendarum Juniarum; item habita die tertiâ Nonarum; & ſuſcepi tradente Martiale exceptore ſedis Proconſularis, qui ſit deputatus Flavio Marcellino viro clariſſimo Tribuno & Notario die octavâ Iduum Juniarum horâ diei quintâ in Eccleſiâ Catholicâ reſtitutâ. Et quamvis exceptores ſeptimo Iduum Juniarum geſta promiſerint edituros, meliùs tamen eorum feſtinavit induſtria, ut nobis ante diem promiſſum acta cognitionum duarum pariter traderentur. Quibus perceptis, loco & tempore ſupraſcripto inſtructos nos ad peragendum negotium die qui actis expreſſus eſt, pollicemur eſſe venturos. *Cúmque recitaſſet, idem dixit.* Lego aliam, ſi præcipit nobilitas tua. IV.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Lege. *Martialis exceptor recitavit.* Poſt Conſulatum Varanis viri clariſſimi octavo Idus Junias, Montanus Epiſcopus civitatis Zamenſium regiorum. Scripſi vobis, Hilare & Prætextate exceptores; me accépiſſe à vobis geſta geminæ cognitionis; in quibus unà cum traditoribus & perſecutoribus noſtris confliximus, habita primûm die Kalendarum Juniarum, & alia habita die tertiâ Nonarum earumdem, quæ vos exceptores ſupraſcriptæ ſedis Proconſularis, tradidiſtis nobis coram patribus & coëpiſcopis noſtris die octavâ Iduum Juniarum, horâ diei tertiâ, in Eccleſiâ Theoprepiâ; quibus perceptis loco & tempore ſupraſcripto, profitemur nos ad agendum negotium die actis expreſſâ ordine integro eſſe venturos. V.

VI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Lectæ cautiones geſtis præſentibus adhærebunt. *Et adjecit.* Quoniam conſtat ante diem editionem factam eſſe geſtorum, ſupereſt ut principale negotium proponatur.

VII. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Principale negotium jamdiu eſt ut cupimus terminari. Proinde, ſi vel ſerò conceditur, probent, quoniam ex parte adverſâ eſſe deſiderant, totiens objecta Eccleſiæ ſanctæ Catholicæ toto orbe diffuſæ crimina & nunquam probata. *Et cùm diceret*, (*Et alia manu.* Recognovi.)

VIII. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Proponant. Sciamus quid agunt. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi.

IX. *Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Propoſitionem ex mandato non didiciſti. *Et aliâ manu.* Recognovi.

X. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Motarum tendiculas nullus interponat, ſi de cauſæ noſtræ defenſione aliquam habemus fiduciam. *Et cùm diceret*, (*Et aliâ manu.* Recognovi.)

XI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Si quid intenditur, proponatur.

XII. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Mandatum ipſorum legatur, & intentionem ipſorum indè agnoſcet nobilitas tua. *Et aliâ manu.* Recognovi.

XIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Amotis omnibus moris, quoniam conſtat omnia quæ ad principia negotii pertinebant ſuperiore judicio terminata, cauſa dicatur.

XIV. *Fortunatus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Duo in mandato ſuo objeciſſe monſtratur pars adverſa, traditionem & perſecutionem. Si igitur cauſam Eccleſiæ volunt ut peragamus, jamjamque te judicante finiatur. Nefas eſt enim ut exſpectatione populus in errorem mittatur. Si agnoſcenda eſt Eccleſia toto terrarum, ſicut promiſſa eſt, orbe diffuſa, teſtimoniis ſcripturarum doceatur. Sin verò ſolitis præſtigiis ſolitiſque ambagibus id intendit pars adverſa ne ad veritatem veniamus, dicatur, ut hoc omnibus innoteſcat. *Et alia manu.* Recognovi.

XV. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quid his refertur?

Emeritus Epiſcopus dixit. Nunquàm memini in judicio condemnatam eſſe patientiam. Quin immò ſemper id laudi eſt, ut ſecretum retinens lingua, objectis, ſi poteſt, dilucidè reſpondeat. Ergò quoniam omnium actionum debent eſſe principia, totiuſque negotii initia ex ſe ſumere conſueverunt, quid præteritorum dierum actus involvimus, & quaſi non fuerint peracta, iterùm refricamus, cùm præſentis diei propoſitio ſuam debeat ſumere accipereque perſonam? Undè ſi propoſitio eorum & reſponſio noſtra in judicium mittitur, perſonarum primùm eſt diſcutienda qualitas, quis in judicium adduxit, quis convenire fecit, quis principes ſeculi convenit, quis legatos miſit, quis ſupplicavit, quis legem meruit, quis judicium poſtulavit; ut cùm eorum intentionibus docti fuerimus, reſpondere valeamus. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi. GESTA Collat. diei II.

XVI. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Diffidentia eſt cauſæ perſonas velle diſcutere, quas priore conflictu viſus eſt confirmaſſe. Et ideò cauſam Eccleſiæ peragamus, quæ, ſicut promiſſa eſt, toto terrarum orbe diffunditur. *Et aliâ manu.* Recognovi.

XVII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Sanctitas tua propoſitionem, quantùm arbitror, non diligenter advertit. Alia enim conſtat eſſe quæſita.

XVIII. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Ad id ergò quod quæſierunt, jube recitari partis utriuſque mandata, & inſtruentur ad id quod deſiderarunt. *Et aliâ manu.* Recognovi.

XIX. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quæſitum eſt per quos hæc ſit poſtulata collatio, quive Epiſcopos qui è diverſo conſiſtunt ad judicium poſtularit. Undè ad hæc ſanctitas veſtra reſpondere debebit.

XX. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Si ad rem judicas pertinere, præſtantiæ tuæ eſt conſiderare. Catholicis Epiſcopis vel Legatis Catholicorum Epiſcoporum conceſſum eſſe habendam collationem, tenor reſcripti imperialis oſtendit. Venimus utrique, hîc ſumus; & Deus nos diſputatores & collatores magis quàm litigatores eſſe præcepit, & nihil aliud voluit Deum timens & Deo ſerviens clementiſſimus Imperator. Adſtitiſſe legitimas perſonas, & confirmata eſſe mandata primo die conflictûs noſtri judicavit ſublimitas tua. Non interponantur quæ ad rem neceſſaria non ſunt. Eccleſia eſt quam aſſerimus teſtimoniis ſcripturarum

GESTA Collat. diei 3. divinarum, omnibus nota, in monte, ſicut ſcriptum eſt, altiſſimo conſtituta, ad quam veniunt omnes gentes. Si eſt aliquid cootra iſtam Eccleſiam quod dicatur, jam dicatur, & nullæ moræ interponantur. Si nihil eſt quod dicatur, eedat veritati, qui ſuam criminationem affirmare & oſtendere & probare hominibus non poteſt. Quamdiù iſta tanta populi expectatio ſuſpenſa eſt? De animâ ſuâ omnes cogitant, & nos moratorias præſcriptiones ad hoc ioterponimus, ut ad fioem cognoſcendæ veritatis nunquàm veniatur. *Et aliâ manu.* Recognovi.

XXI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ut adverti poſſit in quem modum ſit delegata cogoitio, imperialis præcepti forma relegatur.

XXII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Catholicos ſe ſine præjudicio noſtro dixiſſe, his actis ſignatum eſt. Hujuſce rei ſerva conflictum. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quod præceperas recitetor. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Apud nos eſt enim vera Catholica, quæ perſecutionem patitur, non quæ facit. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi, ſalvo appellationis effectu. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Hoc probare opus eſt, non jactare. *Et aliâ manu.* Recognovi.

XXIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Hoc utrarumque partium cooflictus ioveniet. *Et adjecit.* Imperialis ſanctio ioterim relegatur.

XXIV. *Martialis exceptor recitavit.* Imperatores Cæſares Flavii Honorius & Theodoſius pii, felices, victores ac triumphatores, ſemper Auguſti, Flavio Marcellino ſuo ſalutem. *Et cùm recitaret,*

XXV. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Terreri me Imperator voluit, noo occidi, non perſecutionem pati, non pertrahi, non ſpoliari. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvâ appellatione noſtrâ recognovi.

XXVI. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quod ampliùs eſt, nec territus es. *Et alia manu.* Reeognovi.

XXVII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Laudaſti conſtantiam bonæ fidei, & veræ Catholicæ diſciplinæ. *Et aliâ manu.* [Petilianus Epiſcopus] ſalvâ appellatione recognovi.

XXVIII. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Nec territus es, ut dictum eſt, nec timuiſti. *Et alia manu.* Recognovi.

Martialis exceptor dixit. Inter imperii noſtri maximas curas, Catholicæ legis reverentia aut prima ſemper aut ſola eſt. Neque enim aliud aut belli laboribus agimus, aut pacis conſiliis ordinamus, niſi ut verum Dei cultum orbis noſtri plebs devota cuſtodiat; ut etiam Donatiſtas vel terrore vel monitu olim jam implere conveneraţ; qui Africam, hoc eſt regni noſtri maximam partem, & ſecularibus officiis fideliter ſervientem, vano errore & diſſenſione ſuperfluâ decolorant. Nos tamen eadem frequentiùs non piget explicare quæ omnium retrò principum devota in Deum definivit auctoritas, ne temporibus noſtris, ſi quid fortè in injuriam legis Catholicæ fuerit generatum, juſto judicio hoc nobis poſſit imputare poſteritas. Nec ſanè latet conſcientiam noſtram ſermo cæleſtis oraculi, quem errori ſuo poſſe proficere ſcæva Donatiſtarum interpretatio profitetur: qui quamvis depravatos animos ad correctiooem mitiùs invitaret, aboleri eum tamen antè juſſimus, ne qua ſuperſtitionibus præſtaretur occaſio. Nunc quoque excludendam ſubreptionem ſimili auctoritate cenſemus; illúdq; meritò profitemur libenter nos ea quæ ſtatuta fuerant ſubmovere, ne in divinum cultum oobis ſe quiſquam auctorib⁹ æſtimet poſſe peccare. Et quamvis una ſit omnium & manifeſta ſententia, Catholicæ legis plenam veritatem recto hominum cultu & cæleſti ſententiâ comprobatam, ſtudio tamen pacis & gratiæ, venerabilium virorum Epiſcoporum legationem libenter admiſimus, quæ congregari Donatiſtas Epiſcopos ad cœtum celeberrimæ deſiderat civitatis, ut lectis etiam ſacerdotibus quos pars utraque delegerit, habitis diſputationibus, ſuperſtitionem ratio manifeſta confutet. Quam rem intra quatuor menſes præcipimus explicari, ut converſos animos populorum, etiam noſtra clementia, ſicut deſiderat, celeriùs poſſit agnoſcere. Quòd ſi intra præſtitutum tempus ſtudioſè Donatiſtarum Epiſcopi declinaverint convenire, trini edicti evocationem volumus cuſtodiri; ità ut vicenis diebus in evocatione contumacium tempora concludantur: quibus emenſis atque tranſactis, ſi provocati adeſſe contempſerint, cedat cum Eccleſiis populus, qui doctores ſuos ſilentio cognoverit, ſuperatos, & victum XXIX.

ſe

ſe aliquando gratuletur, ſciátque ſi non præceptis noſtris, vel Catholicæ legis veris imperiis ſerviendum. Cui quidem diſputationi principe loco te judicem voluimus reſidere: (quicquid etiam antè in mandatis acceperis, pleniſſimè meminiſti) omnéinque vel in congregandis Epiſcopis, vel evocandis ſi adeſſe contempſerint, curam te volumus ſuſtinere, ut & ea quæ antè mandata ſunt, & quæ nunc ſtatuta cognoſcis, probatâ poſſis implere ſolertiâ; id ante omnia ſervaturus, ut ea quæ circa Catholicam legem vel olim ordinavit antiquitas, vel parentum noſtrorum auctoritas religioſa cooſtituit, vel noſtra ſerenitas roboravit, novellâ ſubreptione ſubmotâ, integra & inviolata cuſtodias. Ut ſanè adminicula competentia actibus tuis deeſſe non poſſint, viros ſpectabiles Proconſulem atque Vicarium ſerenitas noſtra commoouit, ut ſi propriarum dignitatum ſtatum cupiunt retinere, ſi apparitionem ſuam extrema declinare ſupplicia, tam ex propriis officiis quàm ex omnium judicum apparitione abundè neceſſarios faciant deputari. Erit jam ſollicitudinis tuæ, ſi quid ullâ cognoveris arte differri, miſſis relationibus indicare, ut negligentes puniat digna correptio. Omnia ſanè quæ vel in unum Epiſcopis congregatis diſputatio completa firmaverit, vel deſiſtentibus fortè ſtatuerit circa cootumaces lata ſententia, te referre conveniet, ut quod ad confirmandam Catholicam fidem præceptio noſtra profecerit, celeriùs poſſimus agnoſcere. *Et divina manu.* Vale Marcelline cariſſime nobis. Datum pridie Idus Octobris Ravennæ.

XXX. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Donatiſtas non appellandos eſſe credunt, cùm ſi nominum paternorum ratio vertitur, & ego eos dicere poſſum, immo palam apertéque deſigno Menſuriſtas & Cæcilianiſtas eſſe, eoſdem traditores & perſecutores noſtros. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi ſine præjudicio appellationis noſtræ.

XXXI *Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Et hoc recuſas quod in Præfectorum judicio pro voto complexus es? *Et aliâ manu.* Recognovi.

XXXII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Nec nunc abnuo eſſe mihi principem ac fuiſſe beatiſſimæ ſanctæque memoriæ Donatum hujus civitatis Epiſcopum, ejuſque tanta merita floruiſſe, ut & illius temporis gloriam vetuſtas ipſa. *Et cum diceret;* GESTA Collat. diei III. (*Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi, ſalvo appellationis effectu.)

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Damnent nomen Donati, & deinceps non appellabimus illos Donatiſtas. XXXIII. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Petilianus Epiſcopus dixit. Damna nomen Menſurii & Cæciliani, & non diceris [Menſuriſta neque] Cæcilianiſta. *Et* XXXIV. *aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi ſine præjudicio appellationis noſtræ.

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Feci enim mentionem Menſurii? *Et aliâ manu.* Recognovi. XXXV.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Hæc omnia utriſque partibus ſalva erunt. *Et adjecit.* Evidenter XXXVI. apparuit Epiſcopis poſtulantibus diſputationem à venerando principe me diſceptante fuiſſe mandatam, ut cauſa primi diſcutiatur erroris, quæ jam in medium proferatur.

Emeritus Epiſcopus dixit. Lectum eſt reſcriptum. Legantur & preces, ut cauſa poſſit audiri. *Et aliâ manu.* Emeritus XXXVII. Epiſcopus recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Peritiam ſanctitatis veſtræ arbitror oon latere, pragmaticis XXXVIII. reſcriptis preces inſeri non ſolere, quas quidem ab Epiſcopis qui collationem poſtulaverant, ſicut ejuſdem ſanctionis textus oſtendit, proceſſiſſe non conſtat. Undè tandem aliquando negotium proponatur.

Emeritus Epiſcopus dixit: Si pragmatico reſcripto preces inſeri non ſolere præſtantiæ tuæ interloquutione ſignatum eſt, XXXIX. eos quos legatos eſſe dixerunt, utrùm ex omnium voluntate, utrùm ex communi mandato perrexerint, doceant; ut ſi non in precbius, certè vel in legatis poſſit ſtare perſona. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi, ſine præjudicio appellationis meæ.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Advertat nobilitas tua quanta aguntur ut nihil agatur. *Et aliâ manu.* Re- XL. cognovi. *Montanus Epiſcopus dixit.* Ordine integro cauſa peragenda eſt. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus recognovi, ſalva provocatione.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Præſentes ſunt, utrique convenimus: locus iſte Epiſcopis penè refertus XLI. eſt, mandata recitata atque firmata ſunt,

GESTA Collat. diei III.

non negatur à partibus noſtris poſtulatam eſſe collationem, ut in ea collatione tandem aliquando vel probent vel probare non potuiſſe monſtrentur, quæ ſolent non nobis, non unicuique noſtrûm, ſed univerſo orbi Chriſtiano objicere crimina: qui Chriſtianus orbis non opinione humana, ſed divinis teſtimoniis & promiſſus eſt, & impletur. Quid? Adhuc neſcio quâ tergiverſatione moratoriâ ab eis interponuntur qui ſe Epiſcopos Chriſti dici volunt? Expectatio, non dico hujus civitatis, ſed univerſi penè generis humani ſuſpenſa eſt, aliquid de Eccleſia cupit audire; & nos adhuc forenſes formulas diſcutimus, & miſerrimè litigamus. Jam advertat nobilitas tua quid agatur. Jam aliquando nos de hoc negotio amputatis omnibus morulis, adjuvante Deo liberare dignare. *Et aliâ manu.* Recognovi.

XLII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ad omnem confirmationem ſufficere poſſe non ambigo univerſorum ſubſcriptiones, ſuperiore judicio mandato inſertas atque digeſtas. Unde quoniam omnium conſenſus expreſſus eſt, amotis ſuperfluis aliquando negotium proponatur.

XLIII. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Duo ſunt in judicium miſſa, à quibus deviari nullo modo poteſt: unum, quòd ſecundùm imperiale præceptum: aliud, quòd ſecundùm mandati tenorem agere ſe judicio demonſtrarunt. Igitur ſi utraque connexa ſunt, debet edoceri: ſi autem ſeparata atque ſejuncta ſunt, unius neceſſe eſt faciant jacturam, qui utrumque nolunt ad probationem in judicium mittere. Convenire enim debet cum reſcripto mandatum, & ad formulam ſtatuti imperialis mandatorum debet ſenſus aſtringi. Quòd ſi neutrum eſſe intelligitur præſtantia tua, neque moratoriis nos velle agere, neque nos à cauſæ actione ſuſpendere, ſed conſtitutis primitus fundamentis Eccleſiaſticum negotium velle definire, quid eſt quod nobis de mora præſcribitur, & tanquam cavillatoribus, & à cognitione refugientibus, quaſi moras quaſdam per nos innecti cauſantur; cùm utique, ſi advertant, magis his qui proponunt incumbere aut neceſſarium eſſe dicimus, ut omnibus moris amputatis ad negotii inſtrumenta arcemque veniatur, ut oſtendatur ex adverſa parte quis petient, quemadmodùm petierit, vel quid petierit; ut cùm de mandato vel de reſcripto utraque concordantia complexus fuero, & ea quæ in reſcripto ſunt confirmata, & ea quæ ex ipſorum petitione ſuggeſta ſunt, poſſint judiciis approbari. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Tuæ ſunt partes, vir nobilis. Si reſpondit ad ea quæ diximus, opus eſt ut reſpondeamus. Si autem pervidet præſtantia tua nihil eum reſpondiſſe ad id quod juſtè flagitamus, ſed moris ſuperfluis alias moras ſuperfluas addidiſſe, judica ut videtur. *Et aliâ manu.* Recognovi. XLIV.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Certum cognitionis tenorem principali conſtat auctoritate definitum. Hoc enim relectæ ſanctionis ſeries demonſtravit, ut convocatis Epiſcopis atque partibus delectis, ſuperſtitionem, ut ipſius legis verbis loquar, ratio manifeſta confutet. Unde dignabitur ſanctitas veſtra clariùs demonſtrare in qua ſit parte ſuperſtitio conſtituta. XLV.

Petilianus Epiſcopus dixit. Advertit ſublimitas tua magnam diffidentiam eos habere, magnumque mendacium, ſi ea quæ petimus prodere noluerint. Etenim antè de ſua conſcientia judicat, qui petitionem ſuam timuerit publicare. Non igitur moram aliquam facimus; ſed per ipſos moras fieri ſublimitati tuæ. *Et cùm diceret,* (*Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvo appellationis noſtræ merito recognovi.) XLVI.

Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Non ſufficit quod tibi reſpondit judex? *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Aut legant quod petimus, aut negent. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi, ſalva appellatione noſtra. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quid ad rem pertinet quod pars adverſa eſt proſecuta, & non propter moras quaſdam? *Et cùm diceret,* (*Et aliâ manu.* Recognovi.) *Petilianus Epiſcopus partis Donati* [*dixit.*] Judica. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi, ſalvo noſtræ appellationi effectu. XLVII.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Evidentiùs ſanctitas veſtra quid poſtulet deſignare debebit. XLVIII.

Emeritus Epiſcopus dixit. Longo volumine præterito judicio quaſi mandati tenorem pars adverſa prodidit. Cui rei ſi vera XLIX.

adſtipulatur aſſertio, id in judicio publicare ac prodere debent, tantummodò ſe ſequi hoc ipſum: jacturam autem facere imperialis reſcripti, ad cujus promulgationem neque tenorem precum, neque mandatum legatorum monſtrare voluerunt. Igitur quia nihil ab re eſt quod in judicio poſtulamus, petimus ut primitus aut reſcripti jacturam, aut mandati ſui faciant ceſſionem, ut ad cauſam venire valeamus. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi ſine præjudicio appellationis [noſtræ.]

l. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Legatur mandatum noſtrum, & intelligent quàm cuncta contineat. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus partis Donati dixit.* Patere, præſta judici patientiam quam nobis præſtat. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi ſine præjudicio appellationis noſtræ.

li. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Nihil aliud præcipuè principali ſanctione adverti eſſe conſtitutum, niſi ut convenientibus Epiſcopis diſputatione habita, cauſa primi inveniatur erroris. Cui diſputationi me judicem voluit reſidere. Accepit autem ſanctitas veſtra proſecutionem partis è diverſo ſiſtentis; in qua evidenter oſtenſum eſt atque promiſſum, ut Eccleſia toto orbe diffuſa divinis teſtimoniis demonſtretur, cùm videatis ex mandati ſerie & ex præſenti profeſſione id fuiſſe declaratum, ut legis exemplis atque documentis omnia comprobentur. Nec enim clementiſſimus princeps formam collationi dediſſe monſtratus eſt, ſed tantum collationem debere fieri judicavit. Unde quoniam ſecundùm deſiderium veſtrum divinis teſtimoniis ſe agere eorum profeſſio declaravit, quid ampliùs deſideretis ignoro.

lii. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Apertiſſimè intelligitur eos diffidentia vel ſero pudore id agere, ne petitionem ſuam omnibus publicent, quoniam eos conſtat clementiſſimo Imperatori mentitos. *Et aliâ manu* Petilianus Epiſcopus ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi.

liii. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Collatio petita eſt à legatis noſtris. Lex ipſa hoc continet, quæ ad tuam nobilitatem data eſt. *Et alia manu.* Recognovi.

liv. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Non differimus agere. *Et aliâ manu.* [Petilianus Epiſcopus] ſalva appellatione noſtra recognovi.

GESTA Collat. diei III.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Data eſt. Omnes fatemur nos petiſſe collationem, quoniam eam recuſabatis; ut tandem ſic ſaltem ad hunc locum vel ad hoc tempus, collationis & diſputationis & demonſtrandæ veritatis gratiâ veniremus. Factum eſt. Venimus, & nihil vultis prodeſſe quòd venimus. Confitemur nos collationem petiſſe. Nihil aliud Imperator quàm nos collationem petiſſe ſuis verbis expreſſit. Jam fiat ipſa collatio. Videamus quid dicatur contra Eccleſiam toto orbe diffuſam, quam demonſtramus divinis teſtimoniis & promiſſam eſſe, & nunc ita exhiberi, ut cœcorum oculos feriat, ſurdorum aures irrumpat. Ad hanc demonſtrandam nolunt pervenire fratres noſtri, ut demonſtretur, quod latere non poteſt. Edicant crimina. Videamus quibus criminibus periit quod promiſſum eſt Abrahæ: *In ſemine tuo benedicentur omnes gentes.* Quæ crimina iſtam promiſſionem jurantis Dei delere potuerunt audiamus, diſcamus, noverimus, ſequamur. Si autem nihil eſt quod contrà dici poſſit, aut pronuntia, aut tolle omnes moras, & aliquando negotium finiatur. *Et aliâ manu.* Recognovi. lv.

Emeritus Epiſc. dixit. Magno argumento veritas occultatur; ut cùm ad inquiſitionem noſtram modicum quid ex parte adverſâ prolatum ſit, cætera ſileantur. Dixit enim ſuos iſſe legatos, quorum neque nomina, neque ordinem, neque mandatum vult judicio publicare Igitur aut hujus rei jacturam faciat; quia non poteſt approbare; aut ſi valet hoc legibus edocere, vel qui legati fuerint, vel quando miſſi ſint, vel quid pertulerint, legati mandatum in judiciorum notitiam aſſerere debebunt. Videt præſtantia tua, nihil nos abs re petere: quippè cùm ipſorum ſit cauſa, cur non ad interna negotii veniamus. Propoſuerunt enim ex mandati ſui tenore neſcio quibus ſe allegationibus adversùm nos ſtare debere. Has ipſas allegationes & nos poſſumus legalibus teſtimoniis ſuperare Prius eſt ergo ut initio actionis expoſito, perſonam ſuam, ſive ſuſcipientis, ſive mandantis in judicio approbare valeat: tunc demùm ad negotii merita deſcendatur. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi. lvi.

Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ lvii.

ACTA Collat. diei III.

dixit. Quid eſt aliud cauſam dimittere, & perſonas quærere, niſi effugere velle? Quare veniſti? *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* A perſonis incipit omnis cauſa. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi, ſalvo noſtræ appellationis effectu. *Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Non tibi forum tuum deſignavit, quæ omiſſa ſunt, repeti non poſſe. *Et aliâ manu.* Recognovi.

lviii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Collationem fuiſſe poſtulatam, & collationem fuiſſe conceſſam, cæleſtis ſanctionis forma declaravit. Cur nunc legatorum perſonæ in medium veniant, necdùm diligenter adverti.

lix. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Si negaremus nos petiſſe collationem, Imperatoris teſtimonio convinceremur. Habemus Imperatorem teſtem, petiſſe nos confitemur. Venimus ut fiat quod & nos petivimus, & ille conceſſit, & adhuc neſcio quæ dubitationes vel moræ interponuntur. *Et aliâ manu.* Recognovi.

lx. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Ecce jam profeſſus es partem Dic quando petiſti, dic per quos petiſti. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvâ appellatione noſtrâ recognovi.

lxi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Ad demonſtrandam veritatem, perſonarum non eſt neceſſaria inquiſitio. *Et aliâ manu.* Recognovi.

lxii. *Montanus Epiſcopus dixit.* Quoniam pars adverſa ad clementiſſimum Imperatorem confugit, oportet eandem & mandatum edere & legationem; ut cùm hæc potuerimus advertere, in judicio nobilitatis tuæ noverimus quid poſſimus reſpondere. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi. *Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Satis longum eſt à causâ, & præter hanc cauſam illa velle repetere quæ hujus judicati tenor in ſtatum inquiſitionis ſuæ omninò non quæſivit. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Montanus Epiſcopus dixit.* Tuæ actionis eſt quod flagito. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus recognovi, ſalvo provocationis effectu. *Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Definitivâ eſt judicis qui præſidet ſententia, ad quid nos ad hodiernum diem diſtulit, ſatis pudoriſeſſe debere, hoc ſi tranſimus quòd de causâ judicamus nos ipſi. *Et cùm diceret,* (*Et aliâ manu.* Recognovi.) *Montanus Epiſcopus dixit.* Tuæ actionis eſt quod flagito, tu fundamentum cauſæ conſtituiſti, tu ad Imperatorem confugiſti. Oportet ergò me & mandatum repetere & legationem, quibus uſus ſis verbis; ut cùm hæc omnia in judicio nobilitatis tuæ à nobis fuerint pertractata, tùm demùm quid utilitati noſtræ conveniat, valeam reſpondere. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus ſalvo provocationis effectu recognovi. *Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Profeſſionem tuam tu ſuperare non potes. Undè receſſiſti cognoſce. Omiſſa repetere non potes *Et aliâ manu.* Recognovi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quid flagitas quando petierim, cùm videas quando venerim? Quid quæris utrum petierim, cùm univerſum Catholicum præſens in hac urbe conſilium mandatum dederit, mandato ſubſcripſerit, ſubſcriptiones præſens te inſtante cognoverit? Nihil hic aliud quàm moræ inquiruntur, quia contra Eccleſiam univerſam Dei teſtimoniis commendatam, nihil eſt quod dicatur. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Montanus Epiſcopus dixit. Scriptum ſit, partem adverſam moratoria innectere, cùm quod à noſtris partibus flagitatur non produnt. Ac per hoc ſi volunt eandem moram de medio tolli, prodant quod flagitamus, prodant mandatum, prodant & legationem; tùm deinde ad merita negotii veniemus. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus ſalvo provocationis effectu recognovi. lxiii.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Non hoc quæri voluit clementiſſimus Imperator. Cauſam diſſidii & erroris juſſit inquiri. lxiv.

Montanus Epiſcopus dixit. Sed clementiſſimus Imperator reſcripto ſuo eoſdem publicavit, legationem inſeruiſſe. Undè quia etiam ipſe hanc facultatem nobis tribuere voluit pro clementiâ ſuâ ut hoc in judicio requiramus, oportet eoſdem & mandatum proferre & legationem, ut ſciamus quid idem in eodem textu fortaſsè fuerint ementiti, ut tùm demùm his omnibus pertractatis, noverimus perſonarum meritum; an valeant honoribus ſuis integro ordine reſpondiſſe. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus ſalvo provocationis effectu recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Legationi eos conſenſiſſe univerſi concilii & ſubſcriptionis tenor evidenter oſtendit lxv.

dit

GESTA Collat. diei III.

dit. Denique ad integram confirmationem, cùm omnium ſubſcribentium nomina legerentur, ſanctitas veſtra dixit ſibi hoc plenè non poſſe ſufficere, niſi etiam omnes adveniſſent, ut in præſentiarum poſiti, utrùm ipſi ſubſcripſiſſent atque mandaſſent, propriis profeſſionibus indicarent. *Montanus Epiſcopus dixit.* Perſonas eorum flagito qui mandatum dederunt ad clementiſſimum Imperatorem, non eorum qui hodie ad hoc judicium pervenerunt. Undè, vir ſublimis, oportet iſtos quam refugiunt actionem in judicio nobilitatis tuæ prodere. Jam ergo prodant mandatum, prodant & legationem, ut cùm his recenſitis adverterimus qui hiſdem commendarint, valeamus eorum objectionibus reſpondere. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus recognovi, ſalvo provocationis effectu.

lxvi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Eos quos legationem peregiſſe dicis, ſi præſentes eſſe vel in præſentiarum mandato ſubſcripſiſſe cognoſcis, evidenter oſtende. Sin verò abſentes, neceſſe eſt ut veniant, quatenus om-
lxvii. ne poſſit negotium pertractari.

Montanus Epiſcopus dixit. Ergo vir ſublimis, eorum præſentia facienda eſt, qui ad clementiſſimum Imperatorem per maria volaverunt. Ipſorum ergo & perſona adſtans doceat ſibi aliquid ab iſtis eſſe mandatum; ut de ipſo mandatò intelligam quid in ſuâ causâ voluerint innectere, quid deinde forſitan in eadem legatione contra nos ementiri. Eſt enim ſtudium ſemper adverſariorum, incerta de adverſariis auribus ſacratiſſimis innectere. Ergo unde probabo Epiſcopalem quam ſibi jactant eſſe, perſonam ſub verecundiâ & textu aliquid Imperatori ſuggerere potuiſſe, niſi eandem legationem vel mandatum ſibi creditum potuero perlegere & de eodem judicare. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus ſalvo appellationis effectu recognovi.

lxviii. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Eadem ſuperfluò repeti etiam nobilitas tua nobiſcum conſiderat. Sufficit perſona adſertorum præſentis mandati auctoritate firmata. Jam nunc remotis ſuperfluis ad negotium veniamus; cujus firmamentum nullam poterit habere dubitationem, quando perſona noſtra, quibus univerſale Concilium mandavit, diſputationem ab Imperatore præceptam ita firmavit, ut ne ipſi quidem dubitare poſſint, in quorum aſpectibus proceſſerunt omnes qui mandaverunt. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Petiſſe nos collationem quis negare potuit aut poteſt? *Et aliâ manu.* Recognovi.

Emeritus Epiſcopus dixit. Quid petiſti? Quem miſiſti? Dic nomen, quæ mandaſti? *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvo appellationis effectu recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* De causâ loquere, mandatum audiſti. Recitetur identidem, & reſponde, ſi habes quod dicas. Superfluis immoraris. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Quem miſiſti, quid mandaſti, quid egiſti advertere debeo. Non enim clanculò tibi licet ſuggerere, quod poſteà non debeat publicari. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi. lxix.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Quâ ratione legatorum nomina poſtulentur ignoro, cùm collationem tantùm poſtulatam eſſe & collationem fuiſſe conceſſam, ſicut ſuperiùs interfatus ſum; principalis ſanctio diligenter oſtenderit. Undè ſanctitas veſtra jam ad negotii interna venire dignetur, quatenus veritas elucèſcat. lxx.

Montanus Epiſcopus dixit. Sed clementiſſimus Imperator me magis inſtruere voluit quid de adverſariis noſtris requiramus, dùm utique eorum legationem publicat. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus recognovi ſalvo provocationis effectu. lxxi.

Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Separationis & diſſenſionis tuæ ab Eccleſiâ univerſali, quæ toto orbe diffunditur, cauſas expone. *Et aliâ manu.* Recognovi. lxxii.

Montanus Epiſcopus dixit. Legatur ad locum, ſi legationem eorum non publicavit clementiſſimus Imperator. De hac re, de hac causâ me voluit diſputare, eorum legationem in judicio voluit publicari. Ab ſtatuti clementiſſimi Imperatoris non eſt deviandum, faciendum eſt ſatis in hoc loco clementiſſimo Imperatori; ſiquidem de eorum legatione in judicio publicata nos voluit pertractare. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus, manente appellationis noſtræ effectu, recognovi. lxxiii.

Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Hoc clementiſſimus non cen- lxxiv.

GESTA Collat. diei III.

fuit Imperator, ſed id partibus dignatus eſt ſtatuere, ut ab utriſque partibus electis Epiſcopis, veternoſum errorem tandem aliquando propter ſalutem populorum & animarum in medium prolata veritas monſtret. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Lege utrùm hoc petiveris. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvâ appellatione noſtrâ, recognovi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Cæterùm ſuperfluis immoramini, Catholicam monſtramus Eccleſiam de Lege, de Prophetis, de Evangeliis, de Pſalmis, de omnibus divinis teſtimoniis. Contra hoc à vobis profertur mandatum. Publica. Tecum ad Eccleſiam demonſtrandam Evangelium profeſſamus. *Et aliâ manu.* Recognovi.

lxxv. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Eccleſiam Catholicam penes me eſſe, & pura obſervatio noſtra facit, & vitia veſtra atque flagitia veſtra. Omnis Eccleſia Dei pura, ſancta, ſine maculâ & rugâ eſſe debebit. Quare igitur, ut ad hujus diſputationem rei poſſimus deſcendere, & congruo tempore teſtimoniis Dominicis, ut prius eſt, quod de te flagito, ſi non diffidis, maximè cùm id agat cauſæ juſtiſſimus cognitor, ut quicquid agendum ſit populo publicetur. Mentitum te igitur clementiſſimo Imperatori ſat conſtat, cùm dubitas proferre quid dixeris, quid egeris, quid mandaveris, quid ſuſceperit ille legatus, quod mandatum acceperit, quid peregerit. Noverit hæc conſcientia populi, ſciat univerſa provincia, hoc acta iſta quæ controverſâ plenè contineant, ſciant vos apertiſſimè de mendacio veſtro diffidere, moráſque innectere actioni, ne ad veritatem aliquando veſtris præſtigiis nebuliſque obſtantibus veniatur. *Et aliâ manu* Petilianus Epiſc. ſalvâ appellatione noſtrâ recognovi. *Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quod neſcis an petiverim, quomodo reprehendis? *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Petiſſe ſe confeſſus eſt. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus, ſalvâ appellatione noſtrâ, recognovi.

lxxvi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Eccleſiam Catholicam apud ſe eſſe teſtatus eſt. Hanc voluimus reſidente nobilitate tuâ teſtimoniis edoceri. Publicet quod promittit, ut aut in ejus apertam veritatem noſter conſenſus accedat, aut patiatur monſtrari luce clariùs veritatem, & tandem aliquando ab errore deſciſcens cedat veritati congruè pro ſalute, qui cogitat in errore vincere contra ſalutem. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Ut poſſimus facere hæc, priùs fac quod de te flagitamus. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Si ordo geſtorum flagitat, publicamus. *Et aliâ manu.* Recognovi.

*Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & lxxvii.
Notarius dixit.* Cùm legationis formam demonſtrarit auguſta præceptio, cur legatorum nomina poſtulentur ignoro. An invictiſſimum principem aliquid contra rationem dixiſſe veſtra ſanctitas putat? Cùm ad cauſam peragendam perſonæ videantur expreſſæ atque firmatæ, cur nunc legationis mentio fiat, necdùm potui diligenter advertere, vel cur legatorum nomina poſtulentur ignoro. Unde tandem aliquando amotis ſuperfluis, negotium proponatur.

Emeritus Epiſcopus dixit. Mandatum lxxviii.
quod recenti negotio recitatum eſt, actis videtur inſertum. Quid autem per legatos ſuos mandaverint inſinuare noluerunt. *Et aliâ manu* Emeritus Epiſcopus ſalvo effectu appellationis noſtræ recognovi.

Marcellinus V.C Tribunus & Notarius lxxix.
dixit. Collationem poſtulatam evidenter recitata principalis ſanctio declaravit, hancque fuiſſe conceſſam conſtat. Et quoniam in unum ſanctitas veſtra de delectis ab utrâque parte qui negotium poſſent actitare convenit, quæſo vos ut tandem proponere negotium, & peragere atque explanare dignemini. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Hoc ipſum dicat quod pæſtantia tua ſuâ interlocutione ſignavit. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvâ appellatione noſtrâ recognovi.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ lxxx.
dixit. Hoc olim clamamus ut fiat. Collatio poſtulata eſt, collatio conceſſa eſt, causâ collationis utrique venimus. Jam tandem fiat, quod & petitum fatemur & conceſſum eſſe ipſa conceſſio declaravit. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Poſtulatam eſſe dixit. Per quem petiit? *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvâ appellatione noſtrâ recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Finem ſuperfluis imponere nolunt. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Montanus Epiſcopus dixit.* Tu ad actionem moras innectis. *Et aliâ manu.* Montanus E-

piſcopus recognovi, ſalvo provocationis effectu.

lxxxi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Legatorum perſonæ ibi fuerant exigendæ, ubi peracta legatio eſt. Cùm autem de nominibus legatorum clementiſſimus tacere voluerit Imperator, cur hîc deſiderentur ignoro. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Ipſi non taceant, ſi tacuit Imperator. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus, ſalvâ appellatione noſtrâ, recognovi.

lxxxii. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Cauſam dicant, ut jam diximus, ſeparationis & diviſionis ab Eccleſiâ toto terrarum orbe promiſſa, lege firmata, teſtimoniis Prophetarum luce clariùs demonſtrata, Evangelio uſque hodie magnâ firmitate perducta; & diſcedant moratoriæ tergiverſationes, & ſeparationis crimen vel ſerò cognoſcant. *Et aliâ manu.* Recognovi.

lxxxiii. *Montanus Epiſcopus dixit.* Cùm edideris ea quæ poſtulamus, adſertionibus noſtris non deêrimus. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus proſecutiones meas ſalvo appellationis effectu recognovi.

lxxxiv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Legationem à Catholicis ſuſceptam Imperialis ſanctionis tenor oſtendit, in quâ collationem conſtat fuiſſe poſtulatam, cui me judicem idem clementiſſimus Princeps voluit reſidere. Unde quoniam de perſonis legatorum nihil inquirere præceptus ſum, nec excedere me poſſe præcepti formam veſtra ſanctitas mecum meliùs recognoſcit, dignamini tandem aliquando negotium proponere, ut & ipſi veritati & principali juſſioni ſatisfactum eſſe in omnibus videatur.

lxxxv. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Quid ſecretò agatur intelligis, vir ſpectabilis, dum rem in medio poſitam & penè ipsâ luce clariorem volunt nebulis obligare. Collationem Imperiale præceptum inter partes fieri, pro ſuâ cenſuit voluntate; Nos quoque, ſecundùm eorum petitionem, ut dicunt; quam nunc in judicio negant, quam approbare nolunt. *Et* [*cùm diceret,* (*Et*] *aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus, ſalvâ appellatione noſtrâ, recognovi.) *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Non negamus. *Et aliâ manu,* Recognovi. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Quam publicare detrectant, provinciis noſtris acciti, conflictum quem ſe proponere pollicentur, refugere nos non debere omninò profitemur. Igitur quoniam nihil de re, nihil de causâ, nihil de perſonâ actum eſt, cùm primitùs illud debeat ventilari utrùm petierint, per quos petierint, vel quid petierint, quare id ſileant, quare non publicent, advertit ſublimitas tua. Si concordant petitiones, debent in judicio ventilari. Si neutrum volunt, unius debent facere ceſſionem. Si ad prioris mandati volunt nos tenere conſenſum; non negamus ſecundùm Imperiale præceptum adeſſe nos conflictationi debere Si autem ſecundùm præſens mandatum volunt agere, debent cognitionem ejuſdem quoque rei, profiteantur adſtipulationem. Si dubitant proponere, ut nos eorumdem propoſitionibus reſpondere valeamus, videat præſtantia tua non è noſtris partibus naſci quòminùs negotium ventiletur. Quippe cùm hac agogâ [1] & hac quodammodo januâ ad negotii merita deſcendendum ſit, intelligit præſtantia tua vel negare ſaltem eos, vel reticere, vel contemnere reſpondere propoſitionibus noſtris; ut cùm hæc adverteris, judicare digneris. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus, ſalvo effectu appellationis noſtræ, recognovi.

lxxxvi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quid petierint, vel quid pertulerint, inquirere me debere non juſſit clementiſſimus Imperator. Quare autem petita collatio ſit, apertiſſimè demonſtratum eſt, id eſt, ut ſuperſtitionem ratio manifeſta confutet. Hoc hodie fieri poſſe non dubium eſt; ſiquidem delectas ab utrâque parte perſonas conveniſſe cognoſco. Undè jam, ſicut ſæpiùs interfatus ſum; negotium proponatur.

lxxxvii. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Petierunt, aut non petierunt. Dicant per quos vel quid petierunt. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus; ſalvâ appellatione noſtrâ, recognovi.

lxxxviii. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Sufficit jam reſcripti recitatio. Agnoverunt quid voluerit inter nos diſcuti clementiſſimus Imperator. Removeantur ſuperflua, ad cauſſam veniamus. Conſiderandum eſt enim quid agat pars diverſa; videlicèt, quemadmodum priore judicio longitudine præteritorum geſtorum præ-

[1] AGOGA. Plinius lib. 33. c. 4. de modis auri quærendi agens, *Agogas* vocari ait foſſas quæ in plano cavantur, in quas aurum profluat. BALUZIUS.

tendit dilationem, ita etiam hodie deſiderat ſuperfluis codices onerare, ut item cauſentur de morâ deſcribendorum vel edendorum geſtorum. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Montanus Epiſc. dixit.* Tu moras innectis, cùm non profers quod nos à te flagitamus. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus proſecutionem meam recognovi, ſalvo provocationis effectu.

lxxxix. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Proximè præteritâ cognitione atque controverſiâ, quamvis ante cauſæ principium ventilatum, non noſtro vitio neque noſtrâ petitione dilationem proveniſſe manifeſtum eſt, ſed humanitate judiciorum tuorum, quam non poteras denegare: quippè cùm exceptores onerati longitudine controverſiæ ac prolixitate, id etiam profeſſione ſuâ reſponderint. Undè quoniam iſta peracta ſunt, ſed fecit inde hodie mentionem, ideò hæc volui replicare. At nunc eoſdem nunc moras innectere, eoſdem in præſenti actione obtendere nebulas, ne ad eorum mendacia veniamus; ipſa eorum taciturnitas monſtrat. Loquuntur enim cùm tacent, ſe vereri id proferre quod clementiſſimo Imperatori mentiti ſunt. Si igitur freti ſunt bonæ petitionis voluntate atque ordine, quid eam dubitant ventilare? Et quoniam poteſtas tua meminiſſe dignatur id priore controverſiâ agitatum, ut aut jure publico agerent, aut legis dominicæ auctoritate deſcenderent diſputare, idque ſuo mihi promiſere conſenſu, nobilitas autem tua id ſibi exceperit, à legibus tolli ſe minimè oportere, tuarum partium eſt, vir nobilis, id tenere quod legum eſt; illorum autem eſt promiſſa neceſſitas, ut lege divinâ debeant experiri. Si igitur apud te legibus publicis agitur, quoniam tu hiſdem præſidere te profeſſus es, exige quod leges habent. Si autem diſputatio legalis in medium mittitur, interrogo te hîc qui deſideras diſputare, quid petieris, quid egeris, quid contra me dixeris: quem ſi invenero vera dixiſſe, neceſſe habeo ejus legis diſputationem committere. Si autem cognovero à perfidiâ atque mendacio te cœpiſſe, neceſſe eſt ut tuam perſonam longè prorsùs evitem. Quid enim mihi prodeſt docere mendacem? Quid mihi prodeſt refragatori ac refragaturo reddere rationem? *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi.

xc. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Collationem à Catholicis tantùm poſtulatam fuiſſe relecta imperialis ſanctio declaravit.

Petilianus Epiſcopus dixit. Catholicos xci.
nos eſſe acta contineant. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & xcii.
Notarius dixit. Neceſſe eſt me eos [eo] nomine appellare, quo eos appellari voluit clementiſſimus Imperator.

Petilianus Epiſcopus dixit. Ante cauſam xciii.
inane nomen eſt illis. Etiam de ipſo nomine erit diſputatio nobis atque contentio. Tùm demùm obtinebit hoc nomen qui fuerit inventus eſſe Chriſtianus. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſc. recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & xciv.
Notarius dixit. Certum eſt poſt habitum conflictum eos Catholicos nuncupandos, apud quos veritas fuerit deprehenſa. Ego autem etiam in hac parte formam neceſſe habeo ſequi præceptionis auguſtæ, in quâ Catholicos eos appellare dignata eſt.

Petilianus Epiſcopus dixit. Sine præju- xcv.
dicio noſtro hoc interfari dignata fuerit præſtantia tua. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi, ſalvo noſtræ appellationis effectu.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & xcvi.
Notarius dixit. Sanctitas veſtra, ſi eos falsò hoc nomine aſſerit nuncupatos, negotium proponere tandem aliquando dignetur; quatenùs de præſumpto nomine, ſi potuerit comprobari, pars è diverſò conſiſtens in omnibus confutetur.

Emeritus Epiſcopus dixit. Magnis actum xcvii.
eſt voluminibus, & reſpondere noluerunt, tenentes apud ſe quodam præjudicio voluntatem, ne ſatisfacerent judicatis. *Et cùm diceret.* (*Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus, ſalvâ appellatione recognovi.) *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quibus judicatis? *Et aliâ manu.* Recognovi. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Vel illud reverentiæ ac patientiæ judiciorum præſtare dignentur [ut reſpondeant] utrùm petitoris loco adſiſtant, utrùm ipſi proponant, utrùm ipſi nos in judicium vocent; ut cùm ex eorumdem reſponſione vel hoc cognitum fuerit, ad eorum propoſitiones reſpondere valeamus. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus, ſalvâ appellatione, recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Reſpondeatur objectis.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ xcviii.
dixit.

dixit. Eccleſia, quod audire non vultis, & neceſſe eſt audiatis, quoniam tot teſtimoniis & divinis eloquiis proclamatur toto terrarum orbe diffuſa, cujus communionem videmur tenere, falſis criminationibus à vobis appetita eſt. Undè extitit veſtra ſeparatio, quam dolemus. Iſtæ criminationes quibus inſectari ſoletis Eccleſiam toto, ſicut promiſſa eſt, orbe diffuſam, hodiè audire volumus utrùm veræ ſint. Si enim veræ ſunt iſtæ criminationes quas Eccleſiæ memoratæ objicere conſueſtis, ſi eam pollutam, maculatam, everſam, deſtructam, & extinctam neſcio quibus noſtris criminibus demonſtrare potueritis, ſupererit ut quæramus utrùm apud vos remanſerit, quam ubique periſſe clamatis. Si autem illa perire non potuit, ſupereſt ut eam vos agnoſcatis, & litem tandem aliquando finiatis. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Accepiſtis proſecutionem partis adverſæ, cui reſpondere dignamini.

XCIX. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Puto importunum eſſe alienam cauſam velle defendere, & id in medium negotium mittere, quod præter ruborem non poteſt unuſquiſque ſine mandato in judicio ventilare. Poſſem enim nunc aſſerere & clamare adversùs iſtos univerſum orbem reluctari, reniti. Non vobis mandavi, ab hujus cognitionis eventu longè mea poſita eſt conſcientia. Ego agnoſco victorem. Quicumque juſtis legitimiſque ex cauſis Chriſtianus fuerit approbatus, ille meus eſt Catholicus, illi hoc nomen imponitur, ille debet ſibi hanc regulam vindicare; quamvis ipſa Catholica, quæ nunc pro præſcriptione partis adverſæ quaſi in fronte quadam ritè adversùm nos temperari cognoſcitur, medium eſſe debet, & in judicio ità conſtitui, ut hoc nomen victor accipiat. Intelligit præſtantia tua nihil nobis de peregrinis, nihil nobis de longè poſitis præjudicare poſſe, cùm inter Afros hoc negotium ventiletur; ſed magis hoc expectari, ut quicumque ex veridicâ cognitione fuerit ſuperatus, is ab orbe videatur eſſe rejectus. Intelligant è diverſo venientes propoſitionibus noſtris ſe reſpondere debere, ut adſtantes aut non adſtantes, quid perſonæ gerant dicere non morentur, ut eorum intentionibus reſpondere valeamus. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus, ſalvo effectu appellationis noſtræ, recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quid refertur? *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Perſonas primo die judicii eſſe firmatas & ſequenti etiam die interlocutionis tuæ. *Et cùm diceret (Et aliâ manu.* Recognovi.) *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Aliud quæſitum eſt.

GESTA Collat. diei III.

C. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Interlocutionis tuæ forma declaravit. Sed quia dicit cum peregrinis Chriſtianis non ſe habere aliquam rationem, ſed hoc totum quod agitur, inter Afros agi, Afrorum Chriſtianorum Catholicorum hæc vox eſt: Nos univerſo orbi Chriſtiano communione cohæremus. Hanc Eccleſiam elegimus retinendam, quam in eis ſcripturis invenimus. [*Et cùm diceret*] *Et (aliâ manu.* Recognovi. *Emeritus) Epiſcopus dixit.* Sic ſemper eligere & mutare conſueſti. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus, ſalvâ appellatione, recognovi.

CI. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Nos eam Eccleſiam retinemus, quam in illis ſcripturis invenimus, in quibus etiam cognovimus Chriſtum. Scripturæ quippe noſtræ, quarum auctoritati utrique ſubdimur, Chriſtum & Eccleſiam tanquam ſanctum commendant conjugium, Chriſtum ſponſum, illam ſponſam. Ubi illum cognoſcimus, ibi & illam invenire debemus. Si itaque nunc exorti eſſemus, & cogitaremus in Africâ cui communioni Chriſtianorum ſociari deberemus, procul dubio eam tenere deberemus, quam in ſcripturis inveniremus, & criminatrices opiniones hominum repudiare, ad ſola eloquia divina, quæ mentiri neſciunt, nos tenere. Hoc fecerunt Chriſtiani Afri, & appellantur & meritò ſunt Catholici, ipſâ ſuâ communione nomen teſtantes. Catholon enim *ſecundùm totum* dicitur. Qui autem à toto ſeparatus eſt, partémque defendit ab univerſo præciſam, non ſibi uſurpet hoc nomen, ſed nobiſcum teneat veritatem. *Et aliâ manu* Recognovi.

CII. *Gaudentius Epiſcopus dixit.* Catholicum nomen putant ad provincias vel ad gentes referendum, cùm hoc ſit Catholicum nomen quod ſacramentis plenum eſt, quod perfectum, quod immaculatum, non ad gentes. Nam doceat ſibi omnes gentes communicare, & plenus eſt Catholicus. Sed prius eſt tamen ut doceant quid petierint, quid meruerint. *Et aliâ manu.* Gaudentius Epiſcopus, ſalvâ

appellatione noſtrâ, recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Utrùm debeant edere quæ popoſcimus necne ſtatuere dignare, ut ſcilicet. *Et cùm diceret*, (*Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſine appellationis noſtræ præjudicio recognovi.) *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Aut interloquere, aut jube nos ſatisfacere poſtulatis. *Et aliâ manu.* Recognovi.

CIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ad tranſacta recurritur. *Et adjecit.* Catholici nominis doceatur aſſertio, & illud quod pars è diverſo ſiſtens credidit proſequendum, utrùm in omnibus gentibus eadem Catholica eſſe oſtendi poſſit Eccleſia.

CIV. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Si proponit, doceat. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Dignare pronuntiare de ſuprà comprehenſis. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus, ſalvâ appellatione noſtrâ, recognovi. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Si proponit, doceat. Nam ſi proponere noluerit, quemadmodum docebit? *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus, ſalvo effectu appellationis interpoſitæ, recognovi.

CV. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Pronuntia de ſingulis. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quod poſtulaverunt doce me. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Hoc nobis debet tua perſona. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſc. ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi.

CVI. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Petimus ut nulla ſit mora, ut aut proponentis aut reſpondentis poſſit eſſe perſona. Igitur quoniam approbandum eſt, & de cauſâ jam in judicio ventilandum, edicant utrùm petant aut reſpondent; ut cùm eorum intentionem in judicio videro, valeam reſpondere. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſc. ſalvâ appellatione noſtrâ recognovi.

CVII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Juſta poſcuntur, ſanctitas veſtra dignetur edicere utrùm petitoris loco in judicio adſtare videatur.

CVIII. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Tuæ ſublimitatis eſt judicare, nos ad eorum criminationes refellendas ingreſſi ſumus. Solent Eccleſiam quam tenemus crimine traditionis arguere. *Et aliâ manu.* Recognovi.

CIX. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Quis me in judicium vocavit? Ad cujus ſuggeſtionem conflictum voluit fieri Imperator? *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus, ſalvo effectu appellationis, recognovi.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Solent Eccleſiæ quam tenemus crimina traditionis objicere, & neſcio quorum peccatis eam contendere eſſe deſtructam & extinctam. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Non hoc à te petii. Fac ſatis judicatis. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvo effectu appellationis recognovi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Atque his criminationibus fallere corda ſimplicium, de quorum ſalute ſatagimus. His nos permoti, convenimus eos ut nobiſcum conferrent, & quod intendunt utrùm probare poſſent in Eccleſiam cui intendunt oſtenderent. Quam conventionem noſtram quoniam recuſaverant, cùm nuper in comitatum veniſſent quidam illorum, apud acta etiam præfectoria dixerunt audiri ſe velle & diſcuti velle, amplectentes nos, aliquando eorum de collatione conſenſum petendum ab Imperatore credidimus, ut collatio ad hoc fieret ut ea crimina quæ ſolent dicere in univerſam Eccleſiam aut probarent, ut veritas appareret, aut non probarent, ut nihilominùs veritas appareret. Hæc crimina ſi volunt aut poſſunt oſtendere proferantur & demonſtrentur. Si autem non poſſunt aut nolunt, jam tuæ ſublimitatis eſt de re totâ ſicut ratio ipſa indicat, judicare. *Et aliâ manu.* Recognovi. CX.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Accepiſtis proſecutionem partis adverſæ. Si quid objicitis, jam jamque proponite. CXI.

Petilianus Epiſcopus dixit. Pronuntiet priùs nobilitas tua utrùm rectè petamus quæ petimus, necne; tum demùm eis ad ſingula reſpondebimus. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi. CXII.

Marcellinus V.C. Tribunus & Notarius dixit. Rectè vos petere proſecutionis veſtræ textus oſtendit, & rectè reſpondiſſe partem è diverſo ſiſtentem eorum ſimiliter proſecutionibus declaratum eſt. Adſertum eſt enim quòd criminibus neſcio quibus Eccleſiam quam tenent, à vobis hodiéque adſerant infeſtari; quæ, ſi qua ſunt, debetis edicere. Si verò non ſunt, eſt neceſſe ut ad hæc reſpondere dignemini. CXIII.

Emeritus Epiſcopus dixit. Sic agitur cauſa, hæc judicii forma eſt, ſic veritas in- CXIV.

quiritur ut de perſonâ taceatur. Dicit me neſcio quo auctore crimina in Ecleſiam ventilare, & quaſi per famam quandam honorem ſuum meritúmque deſtruere. Quicquid velit, quo nomine velit, quo poteſt argumenro huic ipſi cauſæ nomen imponat neceſſe eſt, ut quia iterum provocat, petitor adſiſtit. Utrùm ego dixerim necne, utrùm verè dixerim, anne confinxerim, cum ipſius propoſitione cognovero; cùm ea quæ mihi objicit vera eſſe, & ex me prolata conſtiterit, tunc demùm neceſſe eſt eorumdem me intentionibus reſpondere. Videt ergo præſtantia tua ſine provocante reſpondentis ſuperfluam eſſe perſonam, nec poſſe quenquam dici reſpondentem niſi primò fuerit provocator. Ergo ſi provocatoris loco, hoc eſt, quod dicitur petitoris, adſiſtit, inſtituat actionem, cui reſpondere debeam. Sæpiſſimè enim dicunt nos ſuperfluis moratoriis uti, ne ad negotium veniatur. Ergo cùm iſte cardo ſit cauſæ, ut is qui alterum in judicium vocat, inſtituere actionem debeat, & provocare ad reſponſionem, advertat præſtantia tua eos proſequi debere, utrùm nobis vel quam inſtituant actionem, ut reſpondere poſſimus *Et aliâ manu*. Emeritus Epiſcopus, ſalvo effectu appellationis noſtræ, recognovi.

cxv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit*. Edicat pars Catholica utrùm è diverſo ſiſtentibus aliquid objiciendum credit.

cxvi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit*. Nos collationem popoſcimus ubi objecta diluamus, non ubi objiciamus diluenda; quandoquidem cùm illi objecta probare non potuerint, quid ſint, quid remaneant, nobis non dicentibus manifeſtum erit omnibus, & à tuâ ſublimitate judicabitur. Nunc ingreſſi ſumus diluere criminationes eorum, quas ſolent Eccleſiæ quam tenemus objicere: mandatum quoque ipſorum hoc continet, *Adversùs traditores & perſecutores noſtros*. Quondam autem Primianus, ſi dignatur, frater noſter conventus pro ipsâ collatione reſpondit. *Indignum eſt ut in unum conveniant filii martyrum & progenies traditorum*. Hæc crimina diluenda ſuſcepimus, ut hæc crimina diluantur iſtam collationem popoſcimus. Conceſſa eſt. Aut probentur, aut purgentur. *Et aliâ manu*. Recognovi.

cxvii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit*. Mandati ſeries traditorum partem è diverſo ſiſtentem eſſe profitetur. Collationem verò, ſi tamen proſecutio Catholicæ partis veritate ſubnixa eſt, ab utriſque partibus conſtat eſſe poſtulatam. Unde nunc id quod mandato videtur expreſſum, ſanctitas veſtra probationibus fulcire dignetur. Accepiſtis enim ex eorum proſecutionibus magis à vobis aliqua objici, & ea objecta ſe velle diluere.

GESTA Collat. diei III.

cxviii. *Petilianus Epiſcopus dixit*. Pronuntiare dignare de perſona. Tunc itur in cauſam. *Et aliâ manu*. Petilianus Epiſcopus ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi.

cxix. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit*. Jam non eſt noſtrarum partium de hoc aliquid ſuperfluò reſpondere. *Et aliâ manu*. Recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit*. Interlocutiones ſuperiores ſublimitatis tuæ recitentur, & agnoſcant quid poſtulant. *Et aliâ manu*. Recognovi.

cxx. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit*. Si collationem ab utriſque partibus conſtat eſſe poſtulatam, conſtat eum eſſe petitorem qui crimen intendit.

cxxi. *Emeritus Epiſcopus dixit*. Doceat ab utriſque partibus collationem eſſe in judicio flagitatam. *Et aliâ manu*. Emeritus Epiſcopus recognovi.

cxxii. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit*. Docemus. *Et aliâ manu*. Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit*. Hoc pars Catholica docere debebit.

cxxiii. *Adeodatus Epiſcopus dixit*. Catholicos nos eſſe ſcriptum ſit. *I:t aliâ manu*. Adeodatus Epiſcopus proſecutionem meam ſalvo appellationis effectu recognovi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit*. Donatiſtas vos eſſe ex Primiani mandato docemus. *Et aliâ manu*. Recognovi. *Adeodatus Epiſcopus dixit*. Cæcilianiſtas vos eſſe ſcriptum ſit. *Et aliâ manu*. Adeodatus Epiſcopus proſecutionem meam, ſalvâ appellatione, recognovi.

cxxiv. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit*. Si præcipis, geſta recitamus in judicio habita Præfecturæ; ubi ſe pars adverſa audiri tantopere flagitavit. Et ideo, ſi præcipis, *Et aliâ manu*. Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit*. Geſta h..hita in judicio

 illuſtrium poteſtatum ſuſcepta ab officio recitentur.

CXXV. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Contra hæc ſerva quæ competunt. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Salva erunt. *Petilianus Epiſcopus dixit.* De perſona pronuntia. Quid petierint, quid ſuggeſſerint clementiſſimo Imperatori, quidve mentiti ſint, hoc prodatur. Hic pronuntia utrùm id ſuperfluè flagitem, necne. Tum demum itur in cauſam. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus, ſalvo merito appellationis noſtræ, recognovi.

CXXVI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Collationem fuiſſe poſtulatam miſſis legatis ſermo cæleſtis oſtendit, hanc fieri evidenter ſanctione præcepit; cui me judicem reſidere pariter conſtitutum eſt. Excedere me hujus præceptionis formam etiam ſanctitas veſtra omninò non poſſe mecum meliùs recognoſcit.

CXXVII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Pronuntiare te conſtanter convenit, Vir nobilis, utrùm proferri debeant illa quæ clanculò habentur, quæ rubore compreſſa ſunt mentientium: aut certè ſi ſuperfluè petimus, hoc pronuntia. *Et aliâ manu.* [Petilianus Epiſcopus] ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi.

CXXVIII. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Si quid eſt quod contra nos, ubi mentitos eſſe pars adverſa deſignat, proferre poterit, jam proferat; ne ſuperfluis nos accuſationibus agens, populus adhuc uſque, cui conſulere volumus, decipiatur. Et ideo, ſi nobilitas tua præcipit, apud Præfecturam geſta habita recitentur. *Et aliâ manu.* Recognovi.

CXXIX. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Ordine ſuo cuncta legantur. Legantur primò quæ petimus. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Hoc eſt quod volebamus in judicio prodi, utrùm Imperialibus auribus intimarint nos in judicio Præfecturæ vel voluntarios adſtitiſſe, vel quæſiſſe conflictum. Si enim iſta dixiſſes, poſſem te digeſtorum fide in judicio confutare. Si autem non dixiſſes, intelligaris qui cognitor datus eſt de omnibus ſe Imperatoriæ notioni referre oportere. Igitur quoniam evidentiſſimè comprobamus iſtos docere minimè valuiſſe, vel ea quæ Imperatoris auribus intimaſſe ſe dicunt, vel utrùm ierint, vel quando ierint, vel cum quo mandato ierint, hoc ipſum poteſtas tua judicare dignetur; ut ſi putant perſonam noſtram tanquam petitorum de actorum confectione quæ apud illuſtriſſimas poteſtates ſunt habita, in judicio comprobare, cùm ex recitatione geſtorum fuerit approbatum, judicare digneris. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus, ſalvâ appellatione noſtra recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Ad ea ex quibus conſtat eſſe tranſitum, regreſſum fieri minimè oportere ſat clarum eſt. Unde ut evidenter petitoris perſona monſtretur, illuſtrium poteſtatum geſta relegantur. CXXX.

Petilianus Epiſcopus dixit. Nebula eſt iſta quæ obtenditur. Nam ab initio ipſos eſſe petitores certo loco monſtrabimus, cùm dignaberis de his quæ jamdudum petivimus atque petimus pronuntiare. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi. CXXXI.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Etiam ſanctitas veſtra quæ offert per ordinem relegentur. *Et adjecit.* Patimini nunc interim quæ poſtulata ſunt ab officio recitari. CXXXII.

Petilianus Epiſcopus dixit. Pronuntia, & patior recitari. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvo merito appellationis noſtræ recognovi. CXXXIII.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Petitoris perſona tunc aperte poterit demonſtrari, cùm hoc geſtis evidentiſſimis fuerit approbatum. CXXXIV.

Petilianus Epiſcopus dixit. Pronuntia me rectè an non rectè petiſſe quod diutiùs flagitavi. Res enim nobis cum populo eſt. Tu quoque cum populo voluiſti habere rationem, qui de judicio tuo voluiſti judicari. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſine præjudicio appellationis noſtræ recognovi. CXXXV.

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Legantur geſta. *Et aliâ manu.* Recognovi. CXXXVI.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Pronuntiare me poſtulat ſanctitas tua, cùm ab aliâ parte geſta neceſſaria probationibus publicentur. Unde hoc fieri patiatur ſanctitas tua. Tum demum, utrùm de parte negotii pronuntiari debeat, exiſtimabo. CXXXVII

Petilianus

CXXXVIII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Aliud oſtendit, cùm aliud poſtulem. Conſcientia ipſa publica tenet, nec tacebo ulteriùs, nec differam, vir nobilis, te ipſum populo fuiſſe edictis frequentibus pollicitum, quicquid auditurus eſſes, inter diſceptantes ſcilicet partes, te rurſum edictis ſubſequentibus prolaturum. Tu hoc videris, tuæ exiſtimationis eſt cauſa, utrùm tam facilè me cogere debeas de cauſæ meritis diſputare, cùm id mihi adverſarius meus negaverit quod ego magnoperè poſtulo eſſe prodendum. Ipſe videris, ipſe hoc quo modò volueris æſtimes. Ego tamen tuam deſidero providere præſtantiam quid hoc loco ſentias. Mihi hoc expedit, nolo à populo denotari, quòd prætermiſerim id, & eundem locum prætermiſerim, ubi occultè video tegi mendacium quod debeat publicari. Proinde tu, vir nobilis, qui mediam tenes hoc loco perſonam, aſſume illam puram innocentémque conſtantiam, nec dubites pronuntiare quod licet. Neque enim fas eſt ut, cùm mihi ſatisfactum non fuerit, ego cogar ad intima cauſæ deſcendere. Undè quidem magnoperè præſumo; ſed ea quæ expeto non debeo præterire. *Et alia manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvo merito appellationis noſtræ recognovi.

CXXXIX. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ut diligentiùs adverti poſſit quid debeat judicari, patiamini geſta recitari.

CXL. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Non is eſt ordo geſtorum, ut hæc primitùs recitentur. *Et alià manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvâ noſtra appellatione recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Nihil debet partibus denegari. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Si nihil partibus denegandum eſt, tandem nobis concedendum eſt quod flagitavimus. Oſtendant legationem. Neque enim nudis verbis hæc potuit concipi legatio. Scripta ſunt; demonſtrentur, prodantur in publicum. Videamus utrùm hæc contra nos vera an falſa ſint ficta. *Et alià manu.* Adeodatus Epiſcopus meam proſecutionem ſalva appellatione recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Jam pronuntiavi atque judicavi formam me excedere non poſſe Imperialis oraculi. Nec enim in judicio meo legatorum certum eſt diſcuti debere perſonas. Undè geſta relegantur, ut quis petitoris loco adſiſtat, clariùs demonſtretur. GESTA Collat. diei III. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Hoc Imperator non præcepit, ut geſta illuſtrium Poteſtatum in judicio prodantur; & tamen datur adverſæ parti licentia prodendi. Produnt ipſi quæ volunt, nobis non ſinitur accipere quod poſcimus. *Et alià manu.* Adeodatus Epiſcopus proſecutionem meam ſalvâ appellatione recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Et ſanctitas tua quæcunque geſta obtulerit, vel prolaturam ſe eſſe promittit, neceſſe eſt ut eadem relegantur. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Quæcumque cauſæ neceſſaria ſunt, negari non debent. *Et alià manu.* Adeodatus Epiſcopus proſecutionem meam ſalvâ appellatione recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Patere igitur ut hoc quod cauſæ propriæ neceſſarium dicit pars è diverſo ſiſtens, ab officio recitetur. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Concedere non poſſum ut ea quæ volunt in judicio ventilent, niſi ea quæ de ipſis flagitavi in judicio deprompſerint. *Et alià manu.* Adeodatus Epiſcopus proſecutionem meam ſalvâ appellatione recognovi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Nos iſta de archivis accepimus. Si quid eſt quod & tu accipere potuiſti, ſi recitandum popoſceris, & à nobis fuerit contradictum, iniquos deputa, & vicem redde. *Et alià manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Suſpicionem judiciis facis, quòd ea non pateris, cùm & tibi fas ſit univerſa quæ ingeſſeris publicare. Unde tandem aliquando ea quæ oblata ſunt recitentur. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Noluiſſe pronuntiare poteſtatem tuam quod petimus, acta contineant. Ulteriùs non poſſumus aliquid dicere, maximè cùm videam poteſtatem tuam aliud velle, cùm ego aliud flagitem. Pronuntia ſuperfluè me poſtulare quod peto, ſit quod teneam, ſit quod populus noverit. Tum demum ad neceſſaria cauſæ deſcendam. *Et alià manu.* Petilianus [Epiſcopus] proſecutionem meam appellatione incolumi recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Non poſſum de eo judicare quod necdum eſt approbatum. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Utrùm rectè petam prodi oportere id quod clanculò Imperatori ſuggeſſerint, hoc pronuntia. *Et alià manu.* Petilianus Epiſcopus hanc

proſecutionem meam appellatione incolumi recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Clanculò Imperatori nihil ſuggeſtum eſſe, ad univerſos judices datæ ſanctionis [forma,] & ad meam quoque mediocritatem ipſius recitationi monſtratum eſt. Undè cùm ex lectione geſtorum cognovero quid debeam judicare, ſine dubio judicabo.

cxli. *Martialis exceptor recitavit.* Exemplum actorum babitorum ſub die tertio Kalendas Februarias Ravennæ, D. N. Arcadio PP. Auguſto & Probo IV.[1] Conſulibus. *Et cùm recitaret, Petilianus Epiſcopus dixit.* Si jubes, contra boc advertit ſublimitas tua non adhuc ſatisfactum petitionibus noſtris, ut exceptione eorum conſtaret ipſos eſſe petitores, ipſóſque intendere oportere quæ objicienda eſſe putaverunt. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus proſecutionem meam appellatione incolumi recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Jam nunc ex lectione geſtorum qui petitor adſiſtat evidenter apertéque monſtrabitur. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Sunt longè primitùs geſta confecta, quibus ſpectabilis viri Proconſulis. *Et cùm diceret, (Et aliâ manu.)* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Proſecutiones ſuas formidat, ideò geſta recitari non permittit. *Et cùm diceret (Et aliâ manu.* Recognovi.) *Petilianus Epiſcopus dixit.* Sunt geſta habita in judicio Proconſulari, habita etiam in judicio Vicariæ præfecturæ, quibus nobis plurima intendiſſe monſtrantur. Sunt etiam alia quæ de clementiſſimo Imperatore, eidem ſcilicèt mentientes, longè antè [2] petiverunt [per] adſiſtentes ac ſupplicantes, ſcilicet Theaſium & Euvodium [3], illos ſcilicet quos præcurſores & navigatores ſemper habent, furiæque ſuæ legatos, qui expetant ſanguinem, expetant proſcriptiones, incutiant metus, pericula ingerant, bomines per provincias diverſas occidant. Hæc omnia igitur principio præcipe recitari. Tum demùm eos invenies petitores. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus proſecutionem meam ſalvâ appellatione recognovi.

cxlii. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quâ impatientiâ & tumultu agant ſit teſtatum bis geſtis, interlocutione nobilitatis tuæ. Cauſam enim ſatis timent, ad cujus meritum omninò deſcendere nolunt. Non ſint vacua omnia quæ à partibus noſtris in proſecutionibus tanta dicta ſunt de Eccleſiæ Dei promiſſionibus & exhibitionibus. Quid tergiverſantur, quid neſcio quæ forenſia rimantur? Jam dignetur nobilitas tua pronuntiare faciem defenſionis eorum. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Petilianus Epiſcopus dixit. Ordine ſuo à principio cuncta recitentur. Tum demùm invenies petitorem. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus proſecutionem meam appellatione incolumi recognovi. cxliii.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Si à principio [cuncta recitanda ſunt] ex quo cauſam ad Imperatorem Conſtantinum miſerunt criminum Cæciliani jube recitari. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quia voluiſtis de prioribus geſtis mentionem facere. *Et cùm diceret, (Et aliâ manu.* Recognovi.) cxliv.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Hæc geſta quæ recitari poſtulat ſanctitas veſtra, poſteriora ſunt his geſtis quæ obtulit pars Catholica, an priora? cxlv.

Petilianus Epiſc. dixit. Non eſt equidem pars Catholica, niſi quæ hujus conflictationis ſumpſerit palmam. Igitur cupimus recitari quæ in judicio Proconſulari & Vicariæ Præfecturæ ab ipſis ſunt antè longiùs prompta atque petita. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus proſecutionem meam appellatione incolumi recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Si de cauſâ præſumeres, ad cauſæ meritum venires. *Et aliâ manu.* Recognovi. cxlvi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Sine præjudicio Catholicos dico, ſequens nuncupationem clementiſſimi Principis. Undè ea geſta quæ antiquiora ſunt, ſi placet, ab officio recitentur. cxlvii.

Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Offerimus antiquiſſima quæ petimus ſuſcipi ab officio. Præcipiat nobilitas tua ea recitari. cxlviii.

[2] LONGE ANTE. Anno 403. cùm in concilio Carthaginenſi decreta eſt legatio adversùs Donatiſtas.

[3] THEASIUM ET EUVODIUM. Quibus in dicto Concilio commonitorium datum eſt, quod extat in Cod. Can. Eccl. Africanæ c. 93.

cxlix. *Petilianus Epiſc. dixit.* Si hoc poteſtati
tuæ mandatum eſt, ſi non receſſerunt ab
his quæ jamdudum promiſerant ſe legali-
ter agere oportere, redde nobis illam pri-
mam objectionem, cujus viſi quodammo-
do ſumus ſub hujus exceptionis ratione fe-
ciſſe jacturam. Si igitur ad legem ſe retinet,
pervidet præſtantiâ tua nullatenus eos
harum chartularum quas proferunt, fa-
cere poſſe mentionem. Et nunc etiam at-
que etiam flagito ut promant quid eli-
gant, utrùm forenſi actione mecum a-
gant, an legali concertatione diſceptent.
Et aliâ manu Petilianus Epiſcopus proſe-
cutionem meam incolumi appellatione
recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
cl. *Notarius dixit.* Suſcipiat officium quæ ab
utriſque partibus offeruntur, & conferat
tempus, ut quæ priora eſſe conſtiterit,
eadem recitentur.

Petilianus Epiſcopus dixit. Senſim in
cli. cauſam inducimur. *Et aliâ manu.* Petilia-
nus Epiſcopus proſecutionem meam ap-
pellatione incolumi recognovi.

Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ di-
clii. *xit.* Quod petiſtis, offerimus. Non vos
pœniteat petiſſe. Antiqua geſta voluiſtis
recitari. Hæc in manibus habemus, ju-
beat nobilitas tua quod offerimus reci-
tari. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Petilianus Epiſcopus dixit. Me id petiſ-
cliii. ſe adhuc recalent geſta, ut ea quæ Impe-
ratori mentiti ſunt proferant, legant quæ
objecerunt, contra hæc hujuſmodi nebu-
las, ut vellent acta relegere quæ ſunt ha-
bita in judicio præfecturæ, his quæ ego
longè praetuli, antiquiora. Igitur, vir no-
bilis, ſi tenor ſe ita habet cauſæ ſicut ab
initio videtur eſſe formatus, aut jacturam
chartularum iſtarum publicarum faciant,
& ad legalem diſceptationem veniant;
aut ſi his rebus uti deſiderant, faciant le-
gis divinæ jacturam. *Et aliâ manu.* Peti-
lianus Epiſcopus proſecutionem meam
appellatione incolumi recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
cliv. *Notarius dixit.* Proconſularia geſta &
habita in judicio illuſtrium poteſtatum,
officium diligenter inſpiciat, ut ea quæ
priora ſunt, primitùs recitentur.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ
clv. *dixit.* Ad ea quæ proſecuta eſt modò pars
diverſa, paucis advertat ſublimitas tua.
Nos Eccleſiam Catholicam retinere, ip-
ſa noſtræ communionis teſtificatione
monſtramus, quam Eccleſiam probare
deſcendimus, ſi permittant, non rumo- GESTA Collat. diei III.
ribus humanis, neque erraoribus opinio-
nibus, ſed divinis eloquiis declaratam.
Ut autem leges, vel geſta vel quæcun-
que de archivis prolata offeramus in hac
collatione recitandâ, ipſi cogunt qui ta-
libus agunt. Nam ſi remotis hujuſcemo-
di omnibus chartis nollent Eccleſiam ni-
ſi in ſcripturis adverti, nihil vellemus,
nihil aliud optaremus. Crimina dicunt
traditionis. Ea crimina traditionis aut non
probant archivis, & nihil dicunt; aut pro-
bant, & archivis nos viciſſim agere com-
pellunt. Itaque pervidet præſtantia tua
diſtinguendas eſſe cauſas, quando coga-
mur publicis legibus agere; quando au-
tem velimus & optemus negotium Ec-
cleſiæ non niſi divinis eloquiis terminari.
Et aliâ manu. Recognovi. *Petilianus Epiſ-*
copus dixit. Quid elegerit dicat. Am-
bo enim tenere non poterunt. *Et aliâ*
manu. Petilianus Epiſcopus proſecu-
tionem meam incolumi appellatione re-
cognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & clvi.
Notarius dixit. Apertiſſimam proſecutio-
nem partis adverſæ fuiſſe ſatis clarum eſt:
in quâ id videtur oſtenſum, ut ſi tradi-
tionis crimen objicitur, quod ſine dubio
legibus divinis non poteſt approbari, ſed
geſtorum fide diligentiùs inveniri, tum
demùm geſtis publicis omnia peragantur.
Sin verò cauſa fidei cœperit agi, tunc
ad ea quæ veteris & novi teſtamenti exem-
plis docenda ſunt venietur. Unde ſancti-
tas veſtra, ſi petitionem ſuam proſecu
tionémque adverſæ partis vult profeſſio-
nibus roborari, evidenter oſtendat, u
trùm traditionis crimen, quod probari
nullatenùs poteſt, niſi quibuſdam eviden-
tiſſimis documentis, agi in judicio deſi-
deret, an tantùm fidei cauſam cupit in
judicio mediocritatis meæ diſquiri atque
terminari.

Emeritus Epiſcopus dixit. Quæ ad cau- clvii.
ſam pertinent, ſæpiùs me replicare non
pudet. Adeò enim & in primâ fro te ne-
gotii poſtulavimus, ut mandatum lega-
torum ſuorum luce clariùs demonſtra-
rent, ne cùm hæc in judicium mitteren-
tur, fortè renuerent. Poſſunt enim dice-
re: alia mandavimus, non eadem cen-
ſuimus, nec petenda ab Imperiali præ-
cepto conſenſimus. Sicut enim nunc. *Et*
cùm diceret. (*Et aliâ manu.* Emeritus Epiſ-
copus ſalvâ appellatione recognovi.)

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & clviii.

Notarius dixit. Hæc univerſorum ſubſcriptionibus conſtat eſſe mandata.

clix. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Quoniam duo ſunt negotia, duo debent eſſe mandata. Mandatum, quod in negotio præſenti recitatum, actis inſertum eſt; mandatum verò quod legatis videtur traditum, nullo modo recitatum eſt. Debemus ergo advertere utrùm & hoc antè, ut Imperialibus auribus deferretur, ab iiſdem videtur eſſe conſcriptum; ut cùm utraque mandata in judicio fuerint recitata, utrùm unam habuerint voluntatem, judicare digneris. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvo effectu appellationis recognovi.

clx. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Jam toties conclamavimus. Mandatum quod injunctum eſt legatis Epiſcoporum, ab Epiſcopis flagitant ſibi recitari. Hoc eſt aliena requirere ad cauſam non pertinentia. Mandatum quod nobis propter collationem cum his faciendam injunctum eſt, hoc recitatum eſt, hoc eis ſufficiat. Quid ſi enim aliqua legatis mandata ſunt, ad cauſam quidem iſtam non pertinentia, ſed quæ ipſos ſcire nolumus? Sufficit quòd Imperator collationem nos petiſſe ſuo teſtimonio declaravit. Hæc conceſſa eſt, ad hanc venimus, hæc aliquando agatur, veritati aures hominum patent. *Et aliâ manu.* Recognovi.

clxi. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Confeſſus es quæ olim tacuiſti. Oſtendiſti te multa adverſus nos mandaſſe, quæ ſcire non facilè debeamus. Undè advertit ſublimitas tua, quid ex ejus proſecutione debeamus advertere, quid illud mandatum continet, quod contra nos mandatum ſcire non facilè debeamus. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus proſecutionem meam ſalvâ appellatione recognovi.

clxii. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Non hoc dixi, non advertiſti, aut diſſimulas te audiſſe quod dixi. Audi, planiùs hoc dicimus, ne fortè culpâ meâ non intellexeris, dùm id obſcuriùs aliquantùm dixi ſtudio brevitatis, quod percipere nequiveris. Notum eſt omnibus multas cauſas habere Eccleſiam, & ſuam, & privatarum perſonarum ſibimet commiſſarum· & poteſt fieri ut ad Epiſcoporum interceſſionem multa pertineant. Secreta nobis committuntur negotiorum & cauſarum alienarum, in quibus noſtra interventio ſæpè poſtulatur, propter quæ auxilium ab Eccleſiâ poſcitur. Hæc prodenda non ſunt, ne proditores inveniamur. Sufficit tibi quod collationem me petiſſe in cauſâ tuâ ipſe teſtis eſt clementiſſimus Imperator. Nihil ultrà quæras, ſi negotia aliena non quæris. Negotio tuo ſufficit quod de ipsâ Imperatoris lege recitatum eſt, quod noſtro mandato ſubſcriptionibúſque firmatum eſt. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Adeodatus Epiſc. dixit. Non poſſunt in uno mandato diverſa mandari negotia. Sed ſi forſitan eadem quæ adverſùs nos mandaſtis, etiam adverſùs alias provincias mandaſſe te conſtat, benè facis non prodere. Non te ergo in medium proferas. Quoniam me primum inſequi deſideras, ſervas hoc aliis provinciis. Oſtendiſti quid ſciſti, oſtendiſti quid celes. Teneo tuum mendacium, teneo falſitatem. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi. clxiii.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Proſecutione ſuâ, vir venerabilis, ſi dignatur ſanctitas tua diligenter advertere, non adverſùm te aliquid ſe mandaſſe, ſed ea quæ ad te non pertineant propriâ proſecutione ſignavit. Illud tantùm evidenter confeſſus eſt, collationem ſe omnibus modis poſtulaſſe, & hanc fuiſſe conceſſam. Undè illius mandati, ne excedere videamur Imperialis præcepti formam, mentionem fieri video non debere. Quapropter ad ea quæ quæſivit, ſanctitas veſtra reſpondere dignetur, utrùm traditionis crimen, quod archivis publicis poterit monſtrari, agi in judicio velitis, an Eccleſiæ & fidei tantùm cauſam cupiatis inquiri. clxiv.

Petilianus Epiſcopus dixit. Urbanè nobis illuditur, ut cùm ipſi ſint petitores, ſempérque noſtram pacem inquietaverint atque turbaverint, nos loco petitorum conſtituamur, cùm pacis & Eccleſiæ Dei poſſeſſores ſemper fuerimus ac ſimus. Peto igitur nobilitatem tuam ut hunc ordinem ſerves. Oſtendant quid egerint, ibi invenies petitores. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi. clxv.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Si ſanctitas tua permitteret, vel permiſiſſet geſta recitari, jam olim qui petitoris loco adſiſteret, potuiſſet oſtendi. Uudè vel nunc antiquiora, ut interfatus ſum, geſta recitentur. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Ordinem ſerva geſto- clxvi.

rum

rum. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus proſecutionem meam appellatione incolumi recognovi.

clxvii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Eorum geſtorum quæ à partibus offeruntur, id eſt Proconſularium & illuſtriſſimæ ſedis, tempora recitentur.

clxviii. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Offerimus chartas antiquiores noſtris definitionibus profuturas. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Montanus Epiſcopus dixit.* Si jubes, de codice lego. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus proſecutionem meam appellatione incolumi recognovi.

clxtx. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Sicut ſtatui, ab officio recitetur. *Navigius adjutor numerorum recitavit.* Poſt Conſulatum D. N. Tbeodoſii Auguſti*, Idibus Septembris Cartbagini. *Et cùm recitaret,*

* Legendum D. N. Theodoſio PP. Auguſto & Rumorido V. C. Coſſ. ut infr. Annus eſt 401.

Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Antiquiora proferimus *Et aliâ manu.*

clxx. Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Interim iſta quæ antiquiora ſunt geſta in ſede illuſtrium habita poteſtatum, patimini relegantur. *Navigius adjutor numerorum recitavit.* D. N. Arcadio Auguſto VI. & Probo viro clariſſimo Conſulibus*. *Et cùm recitaret,*

* Ann. 406.

clxxi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quæ priora ſunt, ab officio ſuggerantur.

clxxii. *Rufinianus ſcriba viri clariſſimi Curatoris dixit.* Ea ſunt priora quæ in codice oblato * continentur.

* à Donatiſtis.

clxxiii. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Ecce antiquiora proferimus. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Rufinianus ſcriba viri clariſſimi Curatoris dixit.* Siquidem, ſicut ſuggeſſimus, conſulatum contineant Theodoſii Auguſti & Rumoridi viri clariſſimi, alia verò conſulatum contineant D. N. Arcadii VI. & Probi viri clariſſimi.

clxxiv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ea quæ antiquiora ſunt recitentur. *Navigius adjutor numerorum officii viri clariſſimi & ſpectabilis Vicarii recitavit.* Æquitatem tuam petimus, Septimine vir clariſſime Proconſulum ſumme ſublimis. Multa contra divinas, humanáque leges ab hæreticis de parte Donati Eccleſia Catholica ſuſtinet, quæ ſi vel anterioribus vel recentioribus Imperialibus juſſis prohibenda & tollenda poſtulanda vellemus, nequaquàm audere deberent de noſtris actionibus conqueri, ſcientes ſe, cùm nullâ tali lege adjuvarentur, ſchiſmaticos tamen ſuos Maximianiſtas per judicum juſſa locis ac ſedibus eorum pellendos exturbandóſque curaſſe. Verumtamen nos ſaluti eorum & noſtræ exiſtimationi pacificè conſulentes, propter charitatem quâ Chriſtiani ſumus, leniter eos volumus admonere, ut errorem ſuum cogitando & agnoſcendo non negligant; aut ſi putant ſe habere aliquid veritatis, non eam furioſis Circumcellionum violentiis contra publicam quietem, ſed tranquilla rationis redditione defendant. Undè petimus ſublimitatem tuam ut cùm eos de hac re per magiſtratus ſive in civitatibus, ſive in pertinentibus territoriis admonere voluerimus, copiam nobis præberi geſtorum, & eos ex allegatione noſtrâ honeſtè convenire præcipias: quod conſecuti, agamus excellentiæ tuæ apud Deum uberes gratias. Data ab univerſis Epiſcopis Catholicis ex concilio Carthaginenſi * D. N. Theodoſio Auguſto & Rumorido viro clariſſimo Conſulibus, Idibus Septembris Carthagine. *Septiminus vir clariſſimus Proconſul dixit.* In quolibet loco Antiſtitibus legis venerabilis ob quietis imperium geſtorum conficiendorum tribuitur facultas, hoc etiam tenore hujus præceptionis limitato, ut intelligant ſe deviæ plebis magiſtris ſalubriter petentibus propriæ perſuaſionis ratiocinia perſolvere, ut rebus in medio prolatis, amica legis moderatio ſervetur, ſuperſtitione ſupploſa *Qua recitata,*

* Ann. 401.

Petilianus Epiſcopus dixit. Petitor eſt qui petit, an quid vocabitur? *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus proſecutionem meam appellatione incolumi recognovi. clxxv.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Hæc poſtulavimus, ſed præcedentibus veſtris criminationibus & accuſationibus. Nam proferimus antiquiſſima geſta, quibus veſtri majores tunc in tempore ad Anulinum venerunt Proconſulem, & illi chartas in quibus dicerent majorum noſtrorum crimina eſſe conſcripta obtulerunt, & rogaverunt ut eaſdem ad Conſtantinum Imperatorem miſiſſet. Has offerimus, & petimus nobilitatem tuam ut eas ſuſcipi ab officio & ex ordine recitari præcipias. *Et aliâ manu.* Recognovi. clxxvi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & clxxvii.

GESTA Collat. diei III.

Notarius dixit. Libellus datus à vobis evidenter oſtendit ſchiſmatis & hæreſeos crimen objectum; quod probare vos convenit.

clxxviii. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Omnia probabuntur, ſi ea quæ obtulimus, & ſuſcipi & ab officio recitari præcipere fueris dignatus. *Et aliâ manu.* Recognovi.

clxxix. *Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit.* Univerſa per ordinem recitentur.

clxxx. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Ergo loco eſt petitoris. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Cum chartæ fuerint recitatæ, petitor faciliùs invenietur. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Licèt ex his geſtis petitorum loco adſtare videantur, tamen meliùs & evidentiùs approbabitur cùm omnia fuerint recitata.

clxxxi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Si in forenſem conflictum revertimur, conſtat nos legis divinæ feciſſe jacturam. Reſpondeant igitur etiam atque etiam quod exegi, utrùm legibus publicis agant, an legis divinæ conflictu. Eligant alterum de duobus. Utrumque enim tenere non poſſunt. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi.

clxxxii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Hæc quæ ſanctitas veſtra obtulit relegenda non ambigitur, quia in judicio viri ſpectabilis Proconſulis acta ſunt, ad forenſem diſceptationem abſque dubio pertinere. Undè, ſicut interfatus ſum, ut diligentiùs oſtendatur qui loco petitoris adſiſtat, etiam illa patimini recitari.

clxxxiii. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Contra iſta præſcribo. Si forenſis eſt actio, hujus temporis cauſam audire præceptus es, vir nobilis. Si ſimpliciter & Eccleſiaſtico more res geritur, acquieſcam in eâ quæ lege divinâ proferuntur, vel à me, vel à parte diverſa. Si autem annoſas, antiquáſque chartulas cupiunt recitare, habeo pro me validas præſcriptiones, recito illud tempus cujus conteſtatione prætermiſſionem interim feci. Lapſum cauſa incurrit, non poteſt rursùs audiri. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Crimina traditionis objiciunt. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Hoc cauſæ eſt. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvâ apellatione recognovi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Redde vicem, auditus es, cùm proſequereris, nobis patientibus. Crimina traditionis Eccleſiæ quam tenemus objicere conſueverunt. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Legaliter agit, an more forenſi? *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Prior chartas obtuliſti. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Redde mihi tempus. Calculetur officium de temporibus, utrùm hodiernâ die cauſa dicenda ſit, ſi ad forenſes deſcendimus actiones. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Etiam veſtra ſanctitas in hac parte judicare deberet. Conſtat enim ex conſenſu utriuſque partis judicium fuiſſe dilatum. Cur nunc ſuperfluò temporis præſcriptionem objiciendam eſſe creditis, cùm eam conſtet ex conſenſu partium fuiſſe ſecluſam? Undè nunc ea quæ ad cauſam pertinent, peragi debere manifeſtum eſt. clxxxiv.

Petilianus Epiſcopus dixit. Quia ipſi ſe ad forenſia contulerunt, ideò forenſia poſtulavi. Reſpondeatur mihi ad ea quæ poſtulo. Forenſi more agit, an Eccleſiaſtico? *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi. clxxxv.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Reſpondeatur objectis. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Si patiantur. Eccleſiæ quam tenemus (ſicut omnes noverunt, quorum ſolent animos ſuis ſollicitare criminationibus, & etiam ſui mandati tenore declararunt) Eccleſiæ inquam quam tenemus, crimina ſolent traditionis objicere. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus partis Donati dixit.* Profiteantur ad quæſita. Profeſſionem petivimus, non conflictum. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi. clxxxvi.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Si horum criminum jacturam faciunt, de chartis publicis nihil proferimus. Si autem in eadem criminatione perſiſtunt, chartis publicis docemus hanc cauſam olim eſſe finitam, nec tamen eos ab hujuſmodi objiciendis criminibus ceſſaviſſe. Undè nunc collationem iſtam popoſcimus, non ut illam cauſam traditio- clxxxvii.

nis quam Cæciliano & ejus collegis objiciebant, ſuſcipiamus denuò finiendam, ſed demonſtremus olim eſſe finitam, ut hoc cognoſcentes populi qui neſciunt, & iſtorum adhuc criminationibus commoventur, tandem aliquando cognoſcant in qua Eccleſia Chriſtianæ ſalutis viam requirant. Si ergo de Eccleſia quæritur quæ ſit, quanta ſit, qualis ſit, ſola divina teſtimonia ad eam demonſtrandam ſufficient. Si homines appellant, ſi hominibus crimina intendunt, quanquam Eccleſiæ cauſa ab hominum cauſa diſtinguenda eſt, nec in hominibus ſpes ponenda eſt Eccleſiæ, ſi boni ſunt, neque ſi mali ſunt, judicanda eſt Eccleſia Dei periſſe: ſed tamen etiam ipſorum cauſam tanquam fratrum noſtrorum ſuſcipimus, & ſi nobis oſtendi potuerint criminoſi, hodiè illos anathemamus; non tamen propter illos Eccleſiam à Deo promiſſam & exhibitam deſerimus aut relinquimus. Ipſi ergò eligant quod volunt. Non objiciant crimina hominibus, & chartæ ceſſabunt. Sola divina loquetur auctoritas; ſola Dei ſcriptura, cui utrique ſubdimur; in medium proferetur. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quid refertur his?

clxxxviii. *Emeritus Epiſcopus Partis Donati dixit.* Prolixæ orationi reſpondere non poſſum. Tamen ſummatim, ut valeo, quæ ſuperfluè in judicium miſſa ſunt ventilabo, cùm optationes à noſtris partibus propoſitas ne vel relectione confundant, ut neque velint eſſe petitores, neque ſe dicant reſponſores adſtare, intulerintque noſtris partibus proſecutionem, ut ſi forenſis regulæ ordinem tenent, conditionalis diei non omittam internis ſenſibus notionem; ſi autem legalibus magis cupiunt in judicio conluctari, divinis ſcripturis nos eis neceſſe eſt reſpondere. Primùm eſt autem quod in judicio flagitamus, ut quoniam de mandatorum ſuorum allegatione in judicio vacillant, quippe cùm unum legentes, aliud negent, dicantque tamen ſe legatos ad Imperiales aures deſtinaſſe anteà, ſecutúmque eſt identidem, ut ex reſponſione geſtorum dilucidè claruiſſet, utrùm nos inquietatores eſſemus, an inquietati ad judicium veniremus; his tot propoſitionibus reſpondere nolentes, ad alia ſe neſcio qua argumentatione dejiciunt, quæſo, vir nobilis, conſtituant gradum, dicant ſe quo ordine quave actione in judicio conſiſtant. Nos enim, qui adducti ſumus ad diſceptationem, petitoris loco adſtare non poſſumus. Ipſos neceſſe eſt proponere, ut eorum propoſitionibus pars noſtra valeat reſpondere. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi.

GESTA Collat. diei III.

clxxxix. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Si petitoris loco adſiſtunt qui crimina objecta defendunt, tuæ nobilitatis eſt pronuntiare. *Et aliâ manu.* Recognovi.

cxc. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Etiam proſecutione viri venerabilis Petiliani id conſtat fuiſſe ſignatum, ut utrùm pars Catholica, quod nomen ſine præjudicio dicere me multis interlocutionibus patefeci, jure publico agi vellet, an certè divinis teſtimoniis, evidenter oſtenderet. Sed denuò ad quæſita reſponſum eſt, ita ut evidentiſſimè monſtraretur, ſi crimina non objicerentur, à documentis publicis diſcedendum, quæ probari non poſſe aliter niſi publicorum certum eſt atteſtatione geſtorum: ſin verò cauſa Eccleſiæ tractaretur, legalia tantùm teſtimonia proferrentur. De quibus quid placeat, evidentiùs deſignetur.

cxci. *Petilianus Epiſcopus dixit* Duo ſunt quæ præter cætera à diei hujus principio cœpimus ventilare. Unum, ut ipſi legiſſent quid Imperatori clementiſſimo ſuggeſſerint; aliud, utrùm diceptationem legis divinæ tenere cupiant; an publicas leges. De utroque nihil mihi apertè reſponſum eſt. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi.

cxcii. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Ad omnia eſſe reſponſum ſuperiora teſtantur geſta. *Et alia manu.* Recognovi.

cxciii. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Pervidet igitur ſublimitas tua ſenſim nos ad cauſæ interna deduci: pervidet illa tua præſtantia atque vivacitas ſenſus, magis mihi interlocutionibus nobilitatis tuæ quàm reſponſionibus adverſariorum fuiſſe reſponſum. Igitur evidentiùs aliquid decernatur, evidentiùs conſtet, noverim quid debeam reſpondere. Mihi enim, ſicut tua meminit nobilitas, idem à patribus meis mandatum eſt, ut objectis reſpondeam, non ut objiciam aliquid. Non enim loco petitoris adſiſto, ſed reſponſuri. Qui ſæpiùs apud Imperatoris aures

GESTA Collat. diei III. & coram nmni populo ſanè apud ſe conſtituto, in crimen nns invidiamque deducunt, ut hæreticos nominent, ut ſchiſmaticos quoque appellent, hoc doceant, hoc diluo, huic rei reſponſurus ſum, ſi mndò ſe ad legalia convertant, ipſiúſque legis quærant reſponſa atque judicia. Sin verò utraque miſcent, evidentiùs deſignetur. Noverim genus actinnis, nemn me reprebendat in publico, nemo bonæ cauſæ infirmum eſſe judicet defenſôrem, nemn judicet obliquum, nemn adverſarium doloſum ac licentioſum, cui omnia permittuntur; ut cùm de his juſta atque evidentia requirantur, libeat illis delicatè quomodò vnluerint nebulas ac tenebras obtendere, ut veniri nnn pnſſit ad cardinem veritatis. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi.

CXCIV. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Duo ſunt quæ ſanctitas tua credidit poſtulanda; unum, ut mandatum in quo legati delecti ſunt à parte è diverſo ſiſtente relegeretur; aliud, utrùm à divinis legibus recederent, evidentiſſimè demonſtrarent. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Reſpondeant breviter ad utrumque. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recngnovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Uni rei, quoniam mea intererat, ipſe reſpondi. Nec enim de his legatis pnteram dubitare, de qunrum legatione pronuntiaverat clementiſſimus Imperator, ne in ejus injuriam refricari aliquid videretur. Aliud verò entum conſtat proſecutinnibus definitum, quibus id evidenter nſtenſum eſt, velle ſe à publicn jure ſub ea conditione diſcedere, ſi de perſonarum criminibus taceretis. Unde qunniam hinc conflictus tantùm remanſiſſe cognoſcitur, ut qui petitnris loco aſſiſtat evidentiſſimè demonſtretur, qnoniam geſta à veſtra parte oblata recitata ſunt, patimini denuò etiam ea quæ à diverſa parte offeruntur, ab nfficio recitari.

CXCV. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Cujus geſta ſunt quæ à partibus meis recitata ſunt? Si abſentes eſſent è diverſo ſiſtentes, licuit tibi, vir nobilis, abſentum partes judiciario animo defenſare. Nunc præſentes ſunt. Ipſi mihi reſpondeant, ipſi edicant, ipſi ad utraque quæ propoſui, reſpondere non differant. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſenpus recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Nec reſpondere nos permittis. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Tuum eſt pronuntiare quid audias; illorum eſt agere cauſam qui adversùs me loco petitoris. *Et cùm diceret*, (*Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcnpus recognovi.)

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Hoc pronuntiavit, ut ex geſtnrum lectinne hæc omnia poſſint diligenter agnnſci. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Ipſi dicant, ipſi profiteantur. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus incolumi appellatione recngnovi. CXCVI.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Jam diximus unde agamus potiùs, id eſt, utrùm publicis documentis an divinis teſtimnniis. In veſtra eſt poſitum poteſtate. Si enim à criminibus hominum ceſſatis, & nns ceſſabimus à publicis documentis, & ſnlam Eccleſiæ cauſam divinis teſtimoniis aſſeremus. Si autem ab hominum criminibus non deſiſtitis, neceſſe eſt nos & à vnbis publica documenta flagitare, & contra vos publica documenta proferre. Hoc autem cùm cngnitori inſinuaremus, quia illi de corde non eſt excuſſum multiplicibus & ſuperfluis proſecutionibus veſtris, ideò vobis jam à nobis hæc acta eſſe ipſe reſpoudebat, non partes nnſtras agens, ſed ſuas, cui jam inſinuavimus, ejuſque cordi penitùs infiximus quid dicamus. *Et alia manu.* Recognovi. CXCII.

Adeodatus Epiſcopus dixit. Qun ordine agere debeamus, in noſtra non eſt poſitum poteſtate, cùm ipſum veuire in noſtra poteſtate non fuerit. *Et alia manu.* Adeodatus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi. CXCVIII.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Ergò ad interrogata reſpondete. Receditis à criminibus traditionis? Reſpondeant ad breve interrogatum nnſtrum. Facitis jacturam criminum quæ ſoletis objicere Cæciliano & collegis ejus, an in eadem criminatione perſiſtitis? *Et alia manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ad quæſita reſpnndete. CXCIX.

Emeritus Epiſcopus dixit. Breve ſuum dicit eſſe poſtulatum, breve noſtrum debet eſſe reſponſum. Omnis actio duas ſolet ſuſcipere perſnnas, petitnris & è diverſn reſpondentis. Cùm hæc cauſa ſuum nrdinem teneat, conflictúmque deſideret, quid eſt quod ante principia negotii, quaſi quædam mihi electio ex adverſa parte proponitur, ut dicam, CC.

utrùm

utrùm criminibus intentatis Cæciliani refrager, atque ab iiſdem quæ objeceram ſileam, an objecta in judicio valeam confirmare? Memento Judicum ſumme, ſicut adſoles, qui ſit ordo dicendi. Nemo enim adversùm ſe adſtanti dicit: Elige tibi utrùm me accuſas nec ne. Nemo dicit: Intentaturus es crimen, an nihil mihi in judicio oblaturus es, & intentionibus tuis mutum quoddam ſilentium imponens, inanis ac ſine ratione de tam longinquis regionibus veniſſe dicaris, cùm ad hoc ego adſiſtam, ut ſi me ipſe dixerit illa dixiſſe quæ graviter ferre aut imperialibus auribus, aut in ſuo mandato ſubſcripſit, tum demùm eligam atque reſpondeam, utrùm velim intentionibus ejuſdem ſecundùm proſecutionis ſuæ tenorem legum confirmatione robuſtus accedere, an me ab hac actione removere. Videt præſtantia tua me reſpondere non poſſe, cùm incertum dixerit, cùm nihil tale propoſuerit cui debeam revocare reſponſum. Dico enim eum utrùm petitor an reſponſor ſtet. Ille mihi dicit: Si Cæciliani cauſam intermiſeris, tunc petitor ſum; ſi autem non prætermiſeris, neceſſe eſt me reſpondere ad ea quæ videntur objecta. Si times Cæciliani cauſam, metuiſque tibi aliquid objectum, tu proponere, tu inſtituere actionem in judicio debebis. Adtrahe me & in publicum colloca. Dic me aliquod tibi crimen quod ad aures Imperatorias detuliſti, per publicam conſcientiam commendaſſe. Cùm ego autem de te magis expetam quid audieris, quid me dixiſſe, quid me inſinuaſſe judiciis intimes, cur metuis, cur vereris actionem iſtam in judicio firmare? Nimirùm illud attendis, ne petitoris ſuſcipiens perſonam, eaque in judicium mittis, aut accepta, aut dicta, aut ab aliquo promulgata docere in judicio compellaris. Attende, vir nobilis, in quo ſtatu ſit iſta cauſa, cùm ego, qui pulſor, petitionem illorum promi in judicium petam, eóſque quâ poſſum poſtulatione deprecor ſemper ne moratoriis ad negotii cardinem venire minimè permittamur. Non ergò ex noſtra parte eſt quod adhuc uſque nihil de negotio geſtum eſt, cùm ſi perſonam ſuam judiciis adſtruere voluiſſent, neceſſe nos erat objectis illicò reſpondere. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus, ſalvâ appellatione recognovi.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. O breve reſponſum! Quàm mul- CCI.
tùm dicitur, ubi inveniri non poteſt quid dicatur! Breviter reſpondi ego poſtulationibus tuis. Voluiſti ex me ſcire, utrùm legalibus teſtimoniis divinis agam, an publicis geſtis. Reſpondi: Si recedis à criminibus quæ non poſſunt niſi geſtis publicis declarari, recedo à publicis geſtis, & ſolis divinis teſtimoniis aſſeram cauſam Eccleſiæ quam defendo. Si autem tu ab illis criminationibus non vis recedere, nec ego recedam ab eis documentis quibus te oſtendam falſa crimina vel nobis vel ipſi Eccleſiæ quam retinemus objicere. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & CCII.
Notarius dixit. Ad hæc plenè conſtat eſſe reſponſum. Quæ autem pars loco petitoris adſiſtat ſciri omninò non poterit, niſi ex recitatione geſtorum; quæ, ut ſtatui, quoniam à parte veſtra quæ oblata ſunt, conſtat eſſe recitata, tandem aliquando perlegantur.

Petilianus Epiſcopus dixit. Nemo duo CCIII.
eligit de duobus. Cùm ergo propoſuerim ut alterum elegiſſet, ille ſibi ambo evidentiùs vindicavit. Non timeo, non recuſo, ſi hoc poteſt eſſe retinendum. Serva mihi primitùs tempora legum, ſtatuatur dies. Reſpondeat officium de die cauſæ cognoſcatur lapſus fuiſſe. Hinc judica, hinc debes ferre ſententiam. Siquidem contra me ſententiam ferres, ſi fortè defuiſſem. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ CCIV.
dixit. Si die decimo quinto venerunt, ut ad quartumdecimum occurrerent, quare octavo Kalendas conſtiterunt? *Et aliâ manu.* Recognovi.

Petilianus Epiſcopus dixit. Non inquie- CCV.
taſti, ſcivi te lapſum, ſuperfluè ingreſſus ſum judicium, qui intrare non debui poſt diem lapſi negotii. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus, appellatione incolumi recognovi.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ CCVI.
dixit. Quare ad Kalendas ſe promiſit adfuturum eſſe Primianus? *Et aliâ manu.* Recognovi. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Hoc jube recitari. Quamvis iſta tranſacta ſint, quamvis ad illuſionem populorum has nebulas injiciat pars diverſa, tamen etiam hoc petimus, præ-

GESTA Collat. diei III. cipias recitari, ut ſic ſaltem cognoſcant,
quàm impudenter hæc iterùm repetant
quæ jam antè tranſmiſſa ſunt. *Et alià
manu.* Recognovi.
Petilianus Epiſcopus dixit. Dum non vis
deſignare alterum de duobus, ambo te-
nens, facis me eadem repetere. *Et alià
manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione
incolumi recognovi.

CCVIII. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catho-
licæ dixit.* Sciunt ſe in cauſa Eccleſiæ ni-
hil habere. Ideò moratoriis agunt. Qua-
propter quoniam illa jam tranſacta ſunt,
ut cognoſcatur qui ſit petitor, jube an-
tiqua geſta recitari. *Et alià manu.* Re-
cognovi.

CCIX. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Si legibus
publicis uti vis, præſcribo ne legas. *Et
alià manu.* Petilianus Epiſcopus appella-
tione incolumi recognovi.

CCX. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
Notarius dixit.* Contra conſenſus pro-
prios quod legibus inhibetur, venire de-
ſideras. Ex conſenſu enim partium con-
ſtat primum dilatum fuiſſe judicium, ut
alio die, vel tertio, vel certè poſt edi-
tionem geſtorum, negotium tractaretur.
Unde, ut quis loco petitoris adſiſtat di-
ligentiùs declaretur, geſta recitentur.

CCXI. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Servarem
conſenſum, ſi & ipſi ſervarent. *Et alià
manu.* Petilianus Epiſcopus appellatio-
ne incolumi recognovi.

CCXII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
Notarius dixit.* Recitentur geſta. *Adeo-
datus Epiſcopus dixit.* Contra hæc ſerva
quæ competunt. *Et alià manu.* Adeoda-
tus Epiſcopus appellatione incolumi re-
cognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tri-
bunus & Notarius dixit.* Ea quæ rationi &
æquitati competere potuerint, ſalva e-
runt.

CCXIII. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Si enim con-
ſenſus ſervandus eſt, & retinendi ſumus
ad conſenſum noſtrum, debent etiam
nobis ipſi fidem ſui conſenſus, qui ſe le-
gibus divinis acturos eſſe promiſerunt. *Et
alià manu.* Adeodatus Epiſcopus appel-
latione incolumi recognovi.

CCXIV. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ
dixit.* Sed cauſam Eccleſiæ, non cauſam
Cæciliani & collegarum ejus, quibus cri-
mina intenditis. Ecce pollicemur, & to-
tiens pollicemur quotiens exactum fuerit
à nobis, & cùm non exigitur, offerimus,
Eccleſiæ cauſam non niſi divinis teſtimo-
niis firmamus, docemus, oſtendimus;
Cæciliani autem & quorumlibet homi-
num non niſi his documentis quibus ſo-
lent iſta vel demonſtrari, vel purgari.
Et alià manu. Recognovi.

*Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & CCXV.
Notarius dixit.* Iſta frequentiùs dicta ſunt.
Unde quoniam conſtat primitùs petitoris
perſonam debere diſquiri, geſta reciten-
tur. *Martialis exceptor recitavit.* Incipit
relatio Anolini Proconſulis, ubi oſtendit
Donatiſtas Cæciliani cauſam ad Impera-
torem Conſtantinum detuliſſe. *Et cùm
recitaret,*

Montanus Epiſcopus dixit. Ut quid iſte CCXVI.
titulus legitur? *Et alià manu.* Montanus
Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi.
*Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
Notarius dixit.* Neuter titulus actis inſe-
retur. *Martialis exceptor recitavit.* Augu-
ſtis noſtris Anolinus vir clariſſimus Pro-
conſul Africæ. Scripta cæleſtia Majeſta-
tis veſtræ accepta atque adorata Cæci-
liano & his qui ſub eodem agunt, qui-
que clerici appellantur, devotio mea
apud acta parvitatis meæ inſinuare cura-
vit. *Et cùm recitaret,*

Petilianus Epiſcopus dixit. Unde hoc CCXVII.
profert, ex publico ſcrinio, an de ſuo?
Et alià manu. Petilianus Epiſcopus reco-
gnovi.

*Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ CCXVIII.
dixit.* Legat, & tunc de nobis exigat hu-
jus lectionis firmitatem. *Et alià manu.* Re-
cognovi.

*Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & CCXIX.
Notarius dixit.* Ante lectionem unde pro-
feras evidenter oſtende.

*Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ CCXX.
dixit.* Si inde dubitant, archiva Procon-
ſulis requirantur. *Et alià manu.* Recog-
novi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus
& Notarius dixit.* Quoniam in archivis
publicis ea quæ recitantur ineſſe dixiſti,
ſicut cœperat officium, omnia relegere
debebit. *Martialis exceptor ex ſuperiori-
bus geſtis recitavit.* Eoſdemque hortata
eſt, ut unitate conſenſu omnium factâ
[cum omni omnino] munere [indul-
gentia] Majeſtatis veſtræ liberati eſſe vi-
deantur, Catholica cuſtodita, ſanctitati
legis debita reverentia, ac divinis rebus
inſerviant. Verùm poſt paucos dies ex-
titerunt quidam, adunatâ ſecum populi
multitudine, qui Cæciliano contradicen-
dum putarent, quique faſciculum in alu-
ta ſignatum, & libellum ſine ſigno ob-
tulerunt dicationi meæ, atque impendio

poſtularum ut ad ſacrum ac venerabi-
lem comitatum numinis veſtri dirigerem,
quæ manente Cæciliano in ſtatu ſuo,
ſubjectis eorumdem actis, quo cuncta
Majeſtas veſtra poſſit dignoſcere, parvi-
tas mea dirigere curavit. Tranſmiſi libel-
los duos, unum in alutâ ſignatum ità:
*Libellus Eccleſiæ Catholicæ criminum Cæci-
liani traditus à parte Majorini.* Item alium
ſine ſigillo cohærentem eidem alutæ. Da-
tum die decimo ſeptimo Kalendarum
Maïarum Carthagini D. N. Conſtantino
Auguſto III. Conſule. *Quo recitato,*

CCXXI. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Quis eſt iſte
qui agit? Cæciliani filius eſt, an non? *Et
aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus, ſalvâ ap-
pellatione recognovi.

CCXXII. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ
dixit.* Ne vobis dicatis patrem in terrâ,
ſimul audivimus, ſimul legimus, ſimul
populis prædicamus. Quid de me quæ-
ris utrùm ſim filius Cæciliani? Cæcilia-
nus, ſi innocens fuit, gaudeat de ſuâ in-
nocentiâ, me congaudente, non in ejus
innocentiâ me ſpem meam ponente. Si
autem nocens fuit, quod fortaſsè diſcuſ-
ſa cauſa vel ſic, vel aliter declarabit, ſuſ-
tinuit eum Eccleſia quam teneo, ut à ſi-
militudinibus dominicis non recedam, ſi-
cut paleam in areâ, ſicut in eiſdem paſcuis
hædos, ſicut in eiſdem retibus piſces ma-
los; non tamen propter malos nos aut
aream dominicam deſerere debemus, aut
retia dominica nefariâ animoſitate diſſen-
ſionis abrumpere, & in mare ante tem-
pus littoris proſilire. *Et aliâ manu.* Recog-
novi.

CCXXIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &
Notarius dixit.* Sic ut ſtatutum eſt omnia
relegantur. *Emeritus Epiſc. dixit.* Jube nos
proſequi. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus
recognovi. *Marcellinus V. C. Tribunus &
Notarius dixit.* Agite. *Emeritus Epiſcopus di-
xit.* Recitata ſcriptura quam pars adverſa
protulit. *Et cùm diceret,* (*Et aliâ manu.*
Emeritus Epiſcopus recognovi.)

CCXXIV. *Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholi-
cæ dixit.* Quis poſſit eſſe petitor, his geſ-
tis poterit inveniri. *Et aliâ manu.* Recog-
novi.

CCXXV. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Recitata ſcrip-
tura quàm pars adverſa protulit, conſors
meus juſtâ proſecutione ſignavit nomen
ſibi imponere debere eum qui cauſam
defendit in judicio Cæciliani. Sed arcta-
tus his nodis veniens è diverſo, quaſi quo-
dam lubrico fugere atque elabi conatur,
duas in judiciis inſerens perſonas & gemi-
nas actiones. Dicit enim. Si Cæciliani per-
ſona pro objectis criminibus poterit deſ-
trui, Eccleſiæ, inquit, nihil oberit, cùm
unius hominis perſona deſtructa adſtare
videatur in fide. Quid ergo opus eſt, vir
ſublimis, Cæciliani cauſam in medium
mittere, ſi nihil obeſt his, ſi nihil adver-
ſus eos facit; aut cur in judicio defendi-
tur vel accuſatur? Cùm enim dicat neque
ſibi obeſſe ejuſdem reatum, neque poſſe ali-
quam nebulam vel maculam Eccleſiæ in-
nectere, vides ergo ſuperfluè Cæciliani no-
men in judicium miſſum, cùm hac quaſi
peremptoriâ præſcriptione excuſatus eſſe
videatur, ut ſi reus ſit, ab Eccleſiâ videa-
tur extraneus; ſi innocens, quaſi objec-
tis criminibus purgatus atque liberatus,
benè in Eccleſiâ ſuâ ſtetiſſe videatur. Ju-
dica, vir ſublimis, unum eos tenere de-
bere; ſi Cæciliani cauſam defendunt, ſu-
perbire ſe & proſequi ea quæ in judicio
adversùs Cæcilianum de veritate pro-
muntur. Si autem dicunt obeſſe ſibi om-
ninò non poſſe quid fecerit Cæcilianus,
quid opus eſt Cæciliani cauſam in me-
dium mittere, cùm eis obeſſe non poſſit
ſi fuerit in judicio reus manifeſtiſſimus
deprehenſus. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſ-
copus ſalvâ appellatione recognovi. *Mar-
cellinus vir clariſſimus Tribunus & Nota-
rius dixit.* Doceatur à parte diversâ quod
quæritur.

GESTA Collat. diei III.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ CCXXVI.
dixit. Cæciliani cauſam vel collegarum
ejus ſolent ipſi Eccleſiæ Catholicæ obji-
cere, vel ut ſine controverſiâ loquar, ip-
ſi Eccleſiæ quam tenemus. Proindè, ut
video, magnum volunt adferre compen-
dium. Si hanc cauſam non objiciunt Ec-
cleſiæ quam tenemus, dicant quid ei ob-
jiciant. Si enim nihil, quare ſeparamur?
Si aliquid præter cauſam Cæciliani, id
ipſum offerant, id oſtendant. *Et aliâ ma-
nu.* Recognovi.

Petilianus Epiſcopus dixit. Tu quis es? CCXXVII.
Filius es Cæciliani, an non? Tenet te cri-
men Cæciliani, an non, ſi fuerit? *Et
cùm diceret,* (*Et aliâ manu* Petilianus E-
piſcopus appellatione incolumi recogno-
vi.)

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ CCXXVIII.
dixit. Ego in Eccleſiâ ſum in quâ Cæcilia-
nus fuit. *Et aliâ manu.* Recognovi.

Petilianus Epiſcopus dixit. Undè cœpiſ- CCXXIX.
ti? Quem habes patrem? Alioquin ſi pa-
trem tuum damnaveris, hæreticum te eſ-

ACTA Collat. diei III. ſe profiteris, qui nec originem vis habere, nec patrem. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi.

ccxxx. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* In Eccleſiâ ſumus, in quâ Cæcilianus Epiſcopatum geſſit & diem obiit. Ejus nomen ad altare recitamus, ejus memoriæ communicamus, tamquam memoriæ fratris, non tamquam patris aut matris. Quæris autem à me undè communio mea ſumat exordium. Dominus ipſe Chriſtus aſſerit exordium communionis meæ dicens: *Oportebat Chriſtum pati & reſurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remiſſionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Hieruſalem.* Cœpit iſta prædicatio ab Hieruſalem, inde ſe ab illuſtriſſimo exordio diffudit, diffundens Eccleſiam quam tenemus; primò per vicina, deinde per longinqua, etiam in Africam venit. In hanc oculos aperimus, hanc in divinis eloquiis & teſtimoniis ſicut ipſum Dominum Chriſtum & redemptorem noſtrum comperimus. Ab illo Deo patre, ab hac Eccleſia matre, nullius me hominis crimina, nullius calumniæ ſeparabunt. *Et aliâ manu.* Recognovi

ccxxxi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Cæcilianus tibi pater aut mater eſt, ut dixiſti? *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi.

ccxxxii. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Jam audiſti quia frater erat. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Frater non eſt qui generat filios. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi.

ccxxxiii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Nec patrem nec matrem ſibi eſſe Cæcilianum apertiſſima proſecutione ſignavit. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Cæcilianus non eſt pater meus. Si bonus eſt, frater meus eſt bonus; ſi malus eſt, frater eſt malus. Tamen propter ſacramenta frater eſt, ſive bonus, ſive malus. *Et aliâ manu* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ut nec patrem ſuum nec matrem Cæcilianum fuiſſe diligentiùs demonſtretur, ejuſdem proſecutio ſuperior relegatur.

ccxxxiv. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Satis illos defendis per Deum. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Ecce dico, quoties voluerint dico, Cæcilianus non eſt pater meus, quia audio Dominum meum dicentem: *Ne vobis patrem dicatis in terra: unus eſt pater veſter Deus.* Dico Cæcilianum fratrem, bonum fratrem, ſi bonus; malum fratrem, ſi malus eſt, quoniam propter communia ſacramenta frater meus eſt. Si autem judicium de illo meum vis audire, etiam innocentem credo, appetitum falſis criminationibus exiſtimo, ſed tamquam homo de homine exiſtimans, non tamquam certum aliquid credens. Tu ſi objicis Eccleſiæ crimina Cæciliani, adſiſto, defendo tamquam fratris, oſtendens non pertinere ad Eccleſiam, nec ad ejus cauſam, nec ei præjudicare; & ſic demonſtro nihil te objicere Eccleſiæ Catholicæ, etiamſi vera fortaſſe, quod nullo modo poteris demonſtrare, ſint crimina Cæciliani Si autem nec ipſa vera potueris demonſtrare, etiam te judice vides ubi remanſeris, & quid rejecta tandem animoſitate erroris eligere debeas, ut nobiſcum teneas veritatem, nobiſcum amplectaris damnato errore charitatem. *Et aliâ manu.* Recognovi. ccxxxv.

Petilianus Epiſcopus dixit. Ipſa ſunt illa ambigua quibus ab hodierni diei percurrit principio, nec tamen ſe alterum tenere aliquando profeſſus eſt, cùm utraque magno amplexu retineat, utrumque metuens dimittere vel tenere. Tandem aliquando expreſſiùs dicat, utrùm patris loco habeant Cæcilianum, ex quo deducta eſt iſta progenies. Non enim poteſt aliqua res ſine generatore ſuo naſci, aut ſine capite incipere, aut ſine radice ſua creſcere. Videt igitur nobilitas tua ſe originem non habere ſæpiùs proteſtatum. Si igitur originem non habet, ipſe eſt magis hæreticus, qui non habet patrem, qui habitum patrem judicio ſuo damnavit. Aſtipuletur igitur, ut ſi criminoſum patrem ejus conſtiterit, eum crimina teneant; ſi autem innocentem, neceſſe habeat eſſe filius innocentis; ita quoque è diverſo neceſſe habeat ut ſit filius criminoſi, ſi conſtiterit criminoſum. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi. ccxxxvi.

Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Habeo caput, ſed Chriſtus eſt. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus &* ccxxxvii.

Notarius

No[illegible]ius dixit. Diligentiùs demonſtretur utrùm patrem veſtrum Cæcilianum, aut matrem, ſicut quæſitum eſt, eſſe dicatis. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Habeo caput, ſed Chriſtus eſt, cujus Apoſtolum audio. *Et cùm diceret*, (*Et aliâ manu.* Recognovi.)

CCXXXVIII. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Quis te ordinavit ut Epiſcopus eſſes? *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi ſalvo appellationis effectu.

CCXXXIX. *Montanus Epiſcopus dixit.* Et quid eſt quod dicit Apoſtolus Paulus: *Et ſi decem millia pædagogorum habueritis in Chriſto, ſed non multos patres. Per Chriſtum enim ego vos generavi per Evangelium.*

CCXL. *Cùmque ſtreperent, Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* De tumultu teſtatum ſit. *Et aliâ manu.* Recognovi.

CCXLI. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ad quæſita reſponde.

CCXLII. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Habeo caput, ſed Chriſtus eſt, cujus Apoſtolum audio dicentem: *Omnia veſtra, vos autem Chriſti, Chriſtus verò Dei.* Nam & ubi ſe patrem dixit Apoſtolus, ne ipſius paternitatis velut baſem humanam infirmitatem crederemus, addidit. *Per Evangelium ego vos genui.* Semen ergo & vena ſeminis mei de Evangelio ducitur. Honorificentiæ causâ patres appellamus eos qui nos vel tempore, vel meritis præceſſerunt. Aliud eſt cùm quærimus ad fidem quem habeamus patrem, ad ſalutem æternam quem habeamus patrem, ad retinendam Eccleſiam, & percipienda Dei promiſſa quem habeamus patrem. Nam illud honoris eſt, ut quotidie ſenibus dicamus, *Pater.* Quotidie etiam quibuſdam non nobiſcum in una Eccleſia, nec in iiſdem ſacramentis conſtitutis, dicimus, *Frater.* Sodomitis etiam dixit Loth, *Fratres*, utique ad leniendum eorum animoſitatem, non ad cognitam fraternitatem, & quaſi unius hæreditate conſortium. Tollantur ergo iſta, diſtinguamus vocabula quæ hominibus propter honorem debentur, & vocabulum quod propter ſalutem requirimus. Pro ſalute æterna, pace Apoſtoli dixerim, imò jubente Apoſtolo dixerim, non pater meus Apoſtolus eſt ad ſalutem æternam, qui mihi dicit. *Ego plantavi, Apollo rigavit, ſed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus.* De hoc Dominus dixit. *Nolite vobis dicere patrem in terra.* Utique ſcivit dicturum Apoſtolum. *Per Evangelium ego vos genui.* Non enim Domino dicente, *Ne vobis dicatis patrem in terra*, contrarius futurus erat Apoſtolus dicens: *Etſi multos habeatis patres, per Evangelium ego vos genui.* Sed quia diſtinxit ad quam rem patrem nobis conſtituerit Dominus, & pro qua honorificentia eum Apoſtolum poſſemus patrem accipere, ideò ſic locutus eſt, ut ejus oratio non eſſet contraria Dominicæ veritati. Patres igitur quoſcunque agnoſco in terra, honorificentiæ causâ agnoſco. Patrem ſalutis meæ non teneo niſi Deum, de quo mihi Dominus dixit, *Ne vobis patrem dicatis in terra*, & qui quotidie dicimus, *Pater noſter qui es in cælis. Et aliâ manu.* Recognovi.

Petilianus Epiſcopus dixit. Quis dicitur qui eum ordinavit? Dicat quis eum ordinavit. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ordinator ejus inquiritur. Unde quis eum ordinaverit evidentiùs deſignetur. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quem? CCXLIII.

Fortunatianus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit. Quid ad cauſam pertineat veritatis uniuſcujuſque Epiſcopi ordinator, non ſatis agnoſcimus. Teſtimoniis divinis pater Deus eſt edoctus. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Qui vocatur qui eum ordinavit edicat. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus appellatione incolumi recognovi. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Ordinavit quem? Multi adſtamus, multi aſſertionem cauſæ ſecundùm tenorem mandati ſuſcepimus. Cujus ordinatorem quærit, aut quem quærit, exponat pars diverſa, ut videamus utrùm dignum ſit ad hæc reſpondere. *Et aliâ manu.* Recognovi. CCXLIV.

Adeodatus Epiſcopus dixit. Auguſtinus hæc dixit. Dicat quis eum ordinavit. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus ſalva appellatione recognovi. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Non modo Auguſtini cauſam ſuſcepimus defendendam, qualemcumque ipſe habet *Et cùm diceret*, (*Et aliâ manu.* Recognovi.) *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Hoc eſt indicium cauſæ deſperatæ, ut cùm nos flagitemus alia, alia reſpondeantur, ut quoniam objectis reſpondere non poſ- CCXLV.

GESTA Collat. diei III.

Ffffff

ſunt, quærant alia quibus nebulas innectant. Dicat igitur Auguſtinus quis eum ordinaverit. *Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Superflua quæri video. *Et cùm diceret, Et aliâ manu.* Recognovi.

ccxlvi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ad interrogata reſpondere dignare.

ccxlvii. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Superflua quæri video à fratribus noſtris è diverſo ſiſtentibus; & ad ipſa ſuperflua non deoeg reſponſionem, dum tamen Eccleſiæ cauſa, cui reſpooderi nihil poteſt, in fundamento tutiſſimo conlocetur. Ego, cujus ordinatorem requiris homo ſum Chriſtianus, fidelis, quod Deo teſte loquor, Catholicus. Undè adhuc ambigimus quis dignus hoc nomine vocitetur. Ego illam Eccleſiam defendo, hanc aſſero qualicumque voce, in quâ quicquid fuero, illa Eccleſia eſt. Video quò tendas, humanas calumnias conſectaris; & quæ ſoleatis jactare & dicere, non alienum eſt ab auribus vel à cordibus noſtris. Megalius me ordinavit Primas Eccleſiæ Numidiæ Catholicæ, eo tempore quo ille me potuit ordinare. Ecce reſpondi. Proſequere, profer quæ præparas. Ibi etiam calumnioſus appareas. Ecce dixi ordinatorem meum. Profer jam calumnias tuas. *Et aliâ manu.* Recognovi.

ccxlviii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Accepiſti proſecutionem. Undè quid competat reſpondere dignare, licèt hæc quæ de perſonis aguntur, cognitionem differre non debeant.

ccxlix. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Si nulla eſt actio perſonarum, cur Cæciliani in judicio faciunt mentionem? Aut enim juſtè timent, quòd eum deſiderant excuſare; aut ſi ſuperflua actio adversùs Cæcilianum intenta liberat mores, vitam purgat, hoc ipſum debent legalibus teſtimoniis approbare. Dicimus etenim multis legalibus documentis, ſacerdotum vitia, ac probroſos mores, & nefariam converſationem, maculam aut rugam Eccleſiæ ſemper inferre. Undè enim eſt quod Apoſtolus ait: *Non habentem maculam neque rugam.* Et iterùm: *Oportet Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe?* Multis etiam documentis lex divina diffunditur, quibus immaculata vita paſtoris debeat cæleſtibus teſtimoniis approbari. Sed ne per longitudinem proſecutionis audientiæ faſtidium faciam, aut fortè prætercam quæ competunt cauſæ, quoniam habemus in manibus divinorum ſacramentorum collectam undique uniformitatem, idipſum poteſtas tua adversùm eorum mandatum, quod legaliter ſe ſcripſiſſe dixerunt, jubeat recitari, ut poſt adſertionem noſtræ proſecutionis lectionémque libelli, ſive litterarum quas in judicio petimus recenſendas, univerſa quæ noſtris partibus competunt, ſpecialiter peragamus. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Conſtare quidem primitùs volueram, ut quis loco petitoris adſtaret, ex recitatione geſtorum evidentiſſimè monſtraretur. Sed ſi vultis ab hac me parte diſcedere, evidenter oſtendite ut ea quæ offertis, debeant recitari. ccl.

Montanus Epiſcopus dixit. Interim jube recitari, & reſpondebimus. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus ſalvâ appellatione proſecutionem meam recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Recitentur. *Romulus exceptor recitavit.* Flavio Marcellino viro clariſſimo ſpectabili Tribuno & Notario Januarianus & cæteri Epiſcopi veritatis Catholicæ, quæ perſecutionem patitur, non quæ facit. Quia apud acta nobilitatis tuæ fratribus collegiſque noſtris defenſionem mandavimus. *Et cùm recitaret,* ccli.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit. Quantùm ex iſtius epiſtolæ quæ profertur principiis demonſtratur, denuò aliud video proceſſiſſe mandatum, cùm poſt confirmationem perſunarum, ea omnia quæ partibus competunt veſtro nomine debuerint judiciis intimari, quoniam ab illis poſt mandatum ſemel factum, conſtat tranſiſſe negotium. cclii.

Emeritus Epiſcopus dixit. In mandato ſuo legalia quæque ſe poſuiſſe dixerunt. Hæc eadem legalia nos ſcripturis legalibus convincimus. Nihil abſque mandato eſt. Imò ut audientiam præſtantia tua præbeat, hoc rogamus. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Non hæc proferri prohibui; ſed rectius erat ut veſtro nomine qui adſiſtitis, proferrentur. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Cùm actio nobis competat, ſcriptura mandati nihil in- ccliii.

tereſt, utrùm ex noſtrâ perſonâ an ex eorum qui mandaverunt [proferatur] dummodò hoc ipſum jubeas recitari. *Et aliâ manu* Emeritus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi.

ccliv. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Recitentur. Ego enim, ne quod juris eſſet omitterem, id videor interfatus. *Romulus exceptor recitavit.* Magnum juſti cognitoris indicium eſt, quod uni parti conceſſerit. *Et cùm recitaret,*

cclv. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Non legit, non diſtinguit ſenſus. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

cclvi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Ipſi legant. Concedamus eis quod ipſi nobis coocedere noluerunt. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Eccleſiaſtici Notarii ea relegant, ut apertiùs deſignetur, quæ à venerabilibus viris conſtat oblata. *Poſſidius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Scriptum ſit ipſos petiſſe, ut à ſuis Notariis geſta quæ proferunt recitentur. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Nihil intereſt à quo relegantur. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Non de fide dubitatur officii, ſed de pronuntiatione. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

cclvii. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Superflua eſt iſta cauſatio. Undè, ut diligentiùs omnia cognoſcantur, ab Eccleſiaſticis Notariis quod oblatum eſt recitetur. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Legatur concedentibus nobis, quod ipſi nobis concedere noluerunt. *Habetdeus Epiſcopus dixit.* Ego lego. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Lege.

cclviii. *Habetdeus Epiſcopus dixit.* Flavio Marcellino viro clariſſimo & ſpectabili Tribuno & Notario, Januarianus & cæteri Epiſcopi veritatis Catholicæ, quæ perſecutionem patitur, non quæ facit. Quia apud acta nobilitatis tuæ fratribus collegiſque noſtris defenſionem mandavimus, magnum juſti cognitoris indicium eſt, quod uni parti conceſſerit, alteri negare, ne uni parti favere, alteram premere videatur. Quod te pro tuâ prudentiâ & longè proſpicere, & longiùs condecet præcavere, maximè cùm populos edictis invites de audientiæ tuæ libramine judicare Adverſarii igitur traditores perſecutoréſque noſtri cùm elucubratum volumen ſui mandati, diúque conceptum & expoſitum actis ingererent, ſine præjudicio equidem noſtro libenter audiſti. GESTA Collat. diei III. Quod ut huic epiſtolæ noſtræ concedas, impendio poſtulamus. Non quò illorum prava perverſáque doctrina nos terreat, ſed ne labor ſit defenſoribus noſtris, contra librum illornm prolixum, & contra proſecutiones eorum confligere, cùm nec dies totus cauſæ ſufficiat, nec vox aut latera defenſioni, ut liber cum libro, & defenſio cum defenſione concertet. Quare igitur hanc epiſtolam noſtram petimus accipi atque inſeri jubeas, tunc deindè cauſam audire digneris. Adverſarii enim noſtri decurſis teſtimoniis quibus Eccleſia cum laude ſui ubique diffunditur, id priùs mandant ſuis defenſoribus peragendum, ut contra nos, qui Eccleſiæ defendimus puritatem, iſto modo agant, ut eamdem Eccleſiam habituram in ſe permixtos ſimul bonos & malos uſque in finem ſæculi, dicant eſſe prædictam. Cujus rei cauſam nos magis oſtendimus Eccleſiam Domini in ſcripturis divinis ſanctam & immaculatam fore ubique nuntiatam. Per Eſaïam. *Exurge Sion, indue fortitudinem tuam Hieruſalem civitas ſancta,* Iſa. 52 *non adjiciet tranſire per te incircumciſus & immundus.* Et iterùm. *Dic filia Sion. Ecce tibi ſalvator advenıet, habens mercedem & opus ante faciem ſuam, & vocabit illum populum ſanctum redemptum à Domino. Tu autem vocaberis deſiderata civitas, & non derelicta.* Iſa. 62 Et iterùm. *Confortamini manus diſſolutæ, & genua debilia confortamini. Qui eſtis puſillanimes, nolite timere. Dominus noſter judicium retribuet, & ipſe veniet, & ſalvos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum audient, plana erit lingua mutorum, & claudus ſaliet ſicut cervus: quoniam rupta eſt in deſerto aqua, & fons in terrâ ſitienti.* Iſa. 35 Et adjecit. *Illic via munda & ſancta vocabitur: & non tranſibit illic immundus, neque erit illic via immunda. Etiam illic non erit leo, neque ex beſtiis malis aſcendet in illa, neque invenientur in illâ, ſed ambulabunt illic redempti & electi. De quâ in Canticis Canticorum ex perſona Domini ſcriptum eſt: Tota ſpecioſa es, ſoror mea, & reprehenſio non eſt in te.* Cant. 4 Quod Paulus Apoſtolus apertiſſimè demonſtravit dicens: *Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſemetipſum tradidit propter eam, ut eam ſanctificaret, purgans eam lavacro aquæ in verbo, & adjungens ſibi glorioſam Eccleſiam non habentem maculam neque rugam, aut aliquid ejuſmodi, ſed ſanctam & immaculatam.* Epheſ. 5 Et iterùm,

ſchiſmatis Samariæ nunquam communicaverint, neque conſenſerint, qui magis in ſolitudine morabantur. Oſee quoque Propheta oſtenditur non interfuiſſe myſteriis eorum quorum ſacrificia deteſtatur & damnat, dicens: (Oſée 9.) *Sacrificia eorum tanquam panis luctus. Omnis qui tetigerit ex eis, inquinabitur.* Amos denique quando potuit Samariæ myſteriis miſceri, de quo Pſeudopropheta ita regi invidiam facit, dicens: (Amos 7.) *Conglobationes facit adverſum te Amos in medio domus Iſraël. Non poteſt terra ſupportare ſermones ejus, & ob hoc inſuper expelletur.* Jam verò in ipſa Hieruſalem quomodo poterant Prophetæ ſacrificiis peccantium hominum communicare, quæ ipſi divino ſpiritu pleni damnabant Eſaia dicente: (Iſai. 1.) *Quò mihi multitudinem ſacrificiorum veſtrorum, dicit Dominus? Plenus ſum. Holocauſtomata arietum, & adipem agnorum, & ſanguinem taurorum & hircorum nolo, nec ſic veniatis in conſpectu meo. Quis enim exquiſivit iſta de manibus veſtris? Calcare aulam meam non adjicietis: ſi attuleritis ſimilaginem, vanum. Incenſum abominatio eſt mihi. Neomenias veſtras, & ſabbata & diem magnum non ſuſtineo. Jejunium & ferias, & dies feſtos veſtros odit anima mea. Facti enim eſtis mihi in abundantia multa. Jam non parcam peccatis veſtris. Cum extenderitis manus, avertam oculos meos à vobis: & ſi multiplicaveritis preces, non exaudiam vos. Manus enim veſtræ ſan-* (Iſa. 66.) *guine plenæ ſunt.* Et iterùm. *Facinoroſus autem qui ſacrificat mihi vitulum, quaſi qui canem occidat; & qui ſimilam offert, quaſi ſanguinem porcinum; & qui thus in memoriam, quaſi blaſphemus.* Aggæus etiam non modò ſacrificia, ſed ipſam gentem peccatricem penitùs execratur, dicens: (Agge. 2.) *Sic & populus iſte, & ſic gens iſta: & ſi quis illuc acceſſerit, inquinabitur.* Et (Malach. 1.) Malachiel. *Vos ò ſacerdotes qui profanatis nomen meum, & dixiſtis, In quo profanavimus nomen tuum? & ponentes in altari meo panes pollutos, & dixiſtis, In quo polluimus illos? in eo ut diceretis, Menſa Domini benedicta eſt, & quæ ſuperponebantur annullaſtis.* Et ita in omnibus Prophetis invenies, quoniam ſi communicaſſent eis quos tantis vocibus condemnabant, prævaricationis crimen incurrerent. Quod ergo inter eos erant commorationis fuit, non communionis. In defenſionem deinde ſceleris ſui auctoritatem ſibi exemplo Judæ traditoris aſſumunt, quo eum dicunt à Domino & præcognitum aſſumptum & cognitum toleratum, (GESTA Collat. diei III.) cùm utique ſine præjudicio præſcientiæ ſuæ Dominus Chriſtus Judam in Apoſtolorum numerum aſſumpſerit, cognitum autem ſibi, non hominibus, hac ratione pertulerit, qua & hodie perferre videtur occultos. Scriptum eſt enim. (Deuter. 29.) *Quæ occulta ſunt mihi, quæ manifeſta vobis & filiis veſtris.* In Pſalmis. (Pſal. 43.) *Nonne Deus inquiret iſta? Ipſe enim ſcit latentia cordis.* In Regnorum. (1. Reg. 16.) *Homo videt in facie, Deus autem videt in corde.* Et in Apocalypſi. (Apoc. 17.) *Et ſcient omnes Eccleſiæ quoniam ego ſum ſcrutator renum & cordis.* Denique Domino cum diſcipulis recumbente & dicente, (Matth. 26. Marc. 14.) *Unus ex vobis me tradet*, atque reſpondente eodem Juda, *Numquid ego ſum Domine*, & ab eodem Domino audiret, *Tu dixiſti*, detectum ſe protinùs videns, confuſus abſceſſit, ſed cum ipſa poſtmodum turba ad tradendum Dominum venit. Vadant ergo cum ſuo Juda patrono inimici dominicæ veritatis, qui ſuo more defendere reos manifeſtiſſimos elaborant. Item ad defenſionem pollutæ permixtionis ſuæ verba Apoſtoli objiciunt, quibus ait: (Philip. 1.) *Sive per occaſionem, ſive per veritatem miſerebor, quoniam filii fornicationis ſunt, quia fornicata eſt mater ipſorum, dedecoravit eos quæ peperit eos.* Et in Iſaia: (Iſa. 14.) *Quomodo veſtimentum conſperſum in ſanguine non erit mundum, ita nec tu eris mundus, quia terram meam perdidiſti, & plebem meam occidiſti: non manebis in æternum tempus, ſemen nequam. Para filios tuos interfici peccatis patris ſui, ut non exurgant.* Et in Regnorum libro tertio: (3. Reg. 2.) *Et depoſuit Salomon Abiathar de ſacerdotio Domini, ut impleatur verbum Domini, quod loquutus eſt de domo Heli in Selom.* Jam verò quòd dicunt baptiſmum Chriſti ita defendi ſicut ipſa Catholica defenditur ubique, & apud omnes eſſe, decretis patrum noſtrorum martyrum beatiſſimorum compendio brevitatis excluditur. Illud autem quàm incautè, immemores ſui, inimici veritatis oppugnant, apud fures & raptores quoſlibet extraneos datum baptiſma ſuſcipi debere, adhibito incompetenti ad hanc rem teſtimonio Pauli Apoſtoli quod ſcriptum eſt, (Rom. 1.) *Qui veritatem Dei in injuſtitia detinent*, hoc in loco furtum furtivo voluerunt defendere teſtimonio. Apoſtolus enim de gentilibus agens, & incredulos increpans, ita loquutus eſt dicens. (Rom. 1.) *Revelabitur enim ira Dei de cælo ſu-*

per omnem impietatem & injuſtitiam hominum eorum qui veritatem Dei in injuſtitia detinent; quoniam quod cognoſcibile eſt Dei, manifeſtum eſt illis. Deus enim illis manifeſtavit. Etenim quæ inviſibilia ſunt ejus à conſtitutione mundi, per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur. Sempiterna quoque virtus ejus & divinitas, ita ut ſint inexcuſabiles: quia cùm cognovissent Deum, non ut Deum honorificaverunt, aut gratias egerunt, ſed evanuerunt in cogitationibus ſuis, & intenebratum eſt inſipiens cor illorum. Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, infatuati ſunt, & immutaverunt claritatem incorrupti Dei in ſimilitudine imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & ſerpentum. Propter quod tradidit illos Deus in concupiſcentia cordis illorum in immunditiam. Unde ſecundùm hunc ſenſum etiam gentilium inquinata myſteria ſe ſuſcipere profitentur. Securi autem ſunt errorem ſuum evidentiſſimis accumulare blaſphemiis, quò dicanr eos qui hæreticorum bapſtima reprobant, poſſe Chriſtum reprobare, quòd eum dæmonio confeſſa ſunt. Hoc loco non ſolùm ſanctorum martyrum decretis inſultant, ſed magis parati ſunt dæmoniorum, quia Chriſtum confeſſi ſunt, communioni miſceri. Quod autem ſubtili brevitate iſta dixerunt, eum, qui foris baptizatus fuerit ſuſcipi debere, non ut quod deeſt adſit, ſed ut quod ineſt proſit, in utroque ſe ipſos circumveniſſe monſtrantur. Omnia enim hæc, ut ſuprà dictum eſt, ſanctorum martyrum ſententiis evacuantur. Unde enim fieri poteſt, ſi una eſt Eccleſia & indiviſus eſt Chriſtus, ut foris poſitus baptiſmum conſequatur? Quod verò ſibi à nobis objici

1. Tim. 5. dicunt, *Manus citò nemini impoſueris, neque communicaveris peccatis alienis*, & quaſi reſpondentes occurrunt moribus potiùs debere homines quàm corpore ſeparari, ad hoc non modò moribus, ſed etiam corpore à malis debere disjungi multis admodum teſtimoniis legalibus appro-

Num. 16. bamus. In Numeris: *Diſcedite à tabernaculis hominum iſtorum duriſſimorum, & ne tetigeritis ab omnibus quæ ſunt eis, ne ſimul pereatis & vos in omnibus peccatis eo-*

Iſa. 52. *rum:* Item Eſaias: *Diſcedite, exite inde, & immundum nolite tangere: diſcedite de medio eorum qui fertis vaſa Domini.* Item Apo-

2. Cor. 6. ſtolus. *Vos enim eſtis templum Dei vivi. Dicit enim ipſe: Quoniam habitabo in eis, & in eis ambulabo, & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus. Propter quod diſcedite de medio eorum & ſeparamini, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.* Illud verò quale eſt, ut cùm nos eis objiciamus perſecutiones & immanes crudelitates qnibus ipſi & majores eorum nos patreſque noſtros per annos centum vel ampliùs ſine ceſſatione afflixerint atque vexaverint, illi iſto non erubeſcant uti ſuffragio, quòd dicanr ab aliquibus noſtrorum Maximianiſtis fuiſſe perſecutiones inlatas, cùm utique longè aliud ſit uſurpata Eccleſiaſtica & compauperum civiliter repetere voluiſſe, nec ullum ad communionem noſtram nolentem invitumque coëgiſſe, & aliud ſit aperto furore per univerſum populum Chriſtianum omnia mala crudeliter exercere. Quis enim neſciat iſtos Traditores perſecutoreſque noſtros ab ipſo exordio condemnatæ Traditionis commentitiis precibus cunctis in noſtram necem hujus ſæculi principibus ſupplicaſſe, atque ad ſuam communionem contra Dei præcepta minis & proſcriptionibus coarctaſſe? Nam ut omittamus quantus ſanguis Chriſtianus effuſus ſit per Leontium, Urſatium, Macarium, Paulum, Taurinum, Romanum, cæteroſque executores quos in ſanctorum necem à principibus ſæculi meruerunt, quando plurimi venerabiles ſacerdotes occiſi, alii in exilium relegari, Chriſtianitas latè vexata, ſacrata ſtuprata virginitas, proſcripti divites, ſpoliati pauperes, ablatæ baſilicæ, atque acti in fugam profugi ſacerdotes, noſtro nunc tempore quanta commiſerint nullus ignorat. Epiſcopis ingeſſerunt exilia, Chriſtianis fugientibus præcipitia, oppreſſerunt populos, prædati ſunt clericos, invaſerunt baſilicas, intulerunt conſentire nolentibus plagas; poſtremò in uno tantùm oppido Bagaienſi eorum cauſâ multorum Chriſtianorum ſanguis effuſus eſt; & nec ſicſariati in hodiernum ceſſare contenti ſunt. Unde quia ad hoc tantæ immanitatis eorum acerbiſſimos titulos de ſcripturis divinis, quibus iſta flagitia prohibentur, ſuperfluum ſit documenta ſubnectere, cùm talia nec mundanis legibus permittantur, ſatis ſit eorum nos errori reſpondiſſe, & quæ ſuperfluò reſponderunt, divinis teſtimoniis eluiſſe. *Et aliâ manu.* Dominus te incolumem conſervet, quod optamus. Recitavi.

Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & ccl[x]x.

Notarius dixit. Id quod lectum eſt geſtis præſentibus adhærebit. *Et adjecit.* Et quoniam in hoc præbitam patientiam conſtat, ea quæ dudum ſunt oblata recitentur; & ad hæc omnia pars è diverſo ſiſtens reſpondere cogatur.

CCLX. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Priùs teſtimoniis teſtimonia revincant. Tunc ad ea quæ ſublimitas tua judicaverit veniendum eſt. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi.

CCLXI. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Permitte nos, Vir ſublimis, pro cauſa Eccleſiæ non diutiùs ſuperfluis immorari. Atque utinam fratres noſtri è diverſo ſiſtentes hanc Epiſtolam ante illos omnes moratorios ſermones ſuos protuliſſent, ut jam de Eccleſia, unde cauſa vertitur, aliquid ageremus. Animadvertit ergo nobilitas tua in hac Epiſtola duo quædam genera vel objectionum vel rerum inſerta quibus reſpondere debeamus, unum de divinis ſcripturis & ſanctæ legis eloquiis, alterum de criminationibus humanis, quæ objicienda neſcio qui invidioſiùs potiùs quàm veriùs putaverint. Ad hæc duo paucis, ſi Dominus adjuverit, reſpondebimus, ne prolixum ſermonem tantæ prolixitati reddamus. Quæſtio eſt de Eccleſia ut ùm permixtos malos uſque in finem habitura prædicta eſt, an omninò omnes bonos, omnes ſanctos atque immaculatos in hoc ſeculo, iſto etiam tempore uſque in finem ultimum ſeculi. Utraque teſtimonia divina ſunt; & utique repugnantia eſſe non debent, nec omninò poſſunt, ſi intellectorem inveniant. Aream eſſe Eccleſiam non ego dixi. Non quiſquam noſtrûm, ſed Evangelium loquitur, ubi ſcriptum eſt venturum qui ventilabrum ferat in manu ſua & mundaturum aream ſuam, frumenta recondet in horreo. *Et cùm diceret* (*Et aliâ manu.* Recognovi.)

CCLXII. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Non legit aream. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Joannes dixit: *Mundabit aream ſuam, frumenta recondet in horreo.* *Et cùm diceret,* (*Et aliâ manu.* Recognovi.) *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Hoc quod poſtulat relegatur.

Matth. 3. v. 12. Et Luc. 3. verſ. 17.

CCLXIII. *Petilianus * Epiſcopus dixit.* De occultis reis hoc dixit Evangeliſta non de evidentibus, quod tu vis tecum eſſe permixtos. *Et aliâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

* Aut potius. Emeritus.

GESTA Collat. diei III. LXIV. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Proſecutio noſtra pro ipſorum epiſtola habeatur. Legi cœpit, nullus à nobis relatus eſt ſtrepitus, nulla interturbatio, nulla interruptio. Permittat ut finiam quod cœpi eloqui, & ſic reſpondeat. Quare non nobis rependitur quod prærogavimus. Animadvertit nobilitas tua patientiam noſtram cùm tam longa recitaretur epiſtola. *Et cùm diceret.* [*Et aliâ manu.* Recognovi. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Nos gravat cùm ſe dicit eſſe patientem; & non debet de ſe ferre ſententiam de quo alius judicat. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

CCLXV. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* O ſi eſſes & tu patiens donec finiam quod proſequor! Ergo, ut dicere cœperam, divina ſunt teſtimonia de zizaniis & tritico ea quæ intelligere conati. Verumtamen de retibus aliquando confeſſi ſunt quod malos & bonos habitura eſt Eccleſia; ſed eos dixerunt eſſe ſacerdotibus incognitos, & ideò non præjudicare bonis quoniam ignorarentur. Ego autem poſſem qualibuſcumque facultatulæ meæ aſſertionibus oſtendere illum eſſe veriorem intellectum, quòd Eccleſia habeat & bonos & malos, zizania ſcilicet & triticum, mundumque ipſum appellatum eſſe pro Eccleſiæ nomine, quandoquidem Dominus ipſe dicit: *Non ut judicet mundum, ſed ut ſalvetur mundus per ipſum*, cùm ſciamus Dominum non ſalvare niſi Eccleſiam. *Et aliâ manu.* Recognovi. Joan. 3.

CCLXVI. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Mundus te non cognovit. Ergo Deum Eccleſia non agnovit, ſi mundus Eccleſia eſt. Et iterùm dixit: *Ut reus fiat totus mundus Deo.* 1. Joan. 1.
Et iterùm dixit: *Si de mundo eſſetis, mundus quod ſuum eſſet amaſſet; ſed nunc quoniam de mundo non eſtis, propterea odit & perſequitur vos mundus.* Et iterùm: *Ipſi de mundo ſunt, & mundus obaudit eis.* Et iterùm: *Si quis dilexerit mundum, non eſt charitas Patris in illo.* *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus ſalvâ appellatione recognovi.

Joan. 15. 1. Joan. 4. Ibid. 2.

CCLXVII *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Omnia iſta poſſemus & nos dicere & velut contraria primò propoſita ſolvere. Itaque ſine cauſa interrumpunt iſto ſtrepitu, quia epiſtolæ ipſorum potuiſſemus alia facere, ne recitaretur. Patienter audiant. Admoneantur à ſublimita-

te tuâ facere quod ſponte facere debnerunt. Patienter audiant. Non eſt res levis quæ tractatur à oobis. Suſcepimus hodie reſpondere, ſi Deus adjuverit, prolixæ epiſtolæ eorum. Nec rogamus ut edatur nobis & conſideremus & poſteà reſpondeamus, ſicut ipſi de mandato noſtro fecerunt. Præbeant nobis aliquam patientiam per incolumitatem tuam. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Juſta poſtulantur. Patientiam ejuſdem proſecutioni certum eſt debere commodari.

CCLXVIII. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Ipſe ſibi obſtrepit, dum longa proſequitur. *Et aliâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi.

CCLXIX. *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Si reſpondere volunt, removeatur epiſtola, & ſinguli reſpondeamus. Sin autem, permittant reſponſionem.

CCLXX. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Poſſumus præbere patientiam: *Et cùm diceret*, [*Et aliâ manu.* Adeodatus Epiſcopus recognovi. [*Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Quando legebatur epiſtolâ, ſic habebamus tanquam ipſi proſequerentur. Proſecutioni ipſorum præbuimus ſilentium. Nolo enim dicere patientiam, quia id calumniantur. Præbeant nobis & ipſi ſilentium. *Et aliâ manu.* Recognovi. *Adeodatus Epiſcopus dixit.* Poſſumus præbere patientiam; quam quidem præbemus, ſi ea quæ pars diverſa aſſerit, habeant firmiſſimam rationem. Nam cùm aliter lex interpretetur quàm eſt, quis ferat, quis patiatur ſilentio adferri præjudicium? *Et aliâ manu* Adeodatus Epiſcopus recognovi. *Vincentius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Serva tibi quòd reprehendas ſi àliquid contradicitur. *Et aliâ manu.* Recognovi.

CCLXXI. *Marcellinus V. C. Tribunus & Notarius dixit.* Promiſſa patientia præbeatur. *Montanus Epiſcopus dixit.* Quando omnia in animo retinentur, ſi non ad ſingula reſpondeamus. *Et aliâ manu.* Montanus Epiſcopus recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Tenorem univerſæ epiſtolæ patienter conſtat auditum. Conſequens eſt ut reſponſiones ad ſingula patienter audire dignemini.

CCLXXII. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Ideò & illa conſcripta ſunt, & hæc excipiuntur. Si quid memoriam fallit, & ego poſſum petere ut mihi de epiſtola recitetur; & ipſi poſſunt, ut illis ex codicibus recitetur, præbere ſilentium. Agamus aliquid. Ut ergo dicere cœperam, ipſis admonentibus, invenimus in ſcripturis mundi nomen in malo, mundi nomen io bono. Nam mundi nomen in malo, ſicut ipſi dixerunt: *Et mundus eum non cognovit.* Joan. 1. Et: *Si quis dilexerit mundum, non eſt charitas Patris in illo.* 1. Joan. 2. & cætera. Mundi autem nomen in bono. *Ut credat mundus quoniam tu me miſiſti.* Joan. 17. Non enim credere malorum eſt. Mundi nomen in bono. *Non venit ut judicet mundum, ſed ut ſalvetur mundus per ipſum.* Ibid. 3. Non ſalvabitur niſi Eccleſia in mundo. Cùm ergo & in bono mundus, & io malo mundus, unde iſta ſcripturarum rixa? Si intellectore careat, adhibe lumen intelligentiæ. Vide mundum in malo omnes dilectores temporalium per univerſas gentes: vide mundum in bono omnes fideles & ſpem gerentes æternæ vitæ per univerſas gentes. *Deus erat in Chriſto*, inquit, *mundum reconcilians ſibi.* 2. Cor. 5. Si reconciliari poteſt Deo deteſtatus ille mundus de quo dictum eſt quia non eſt charitas Chriſti in eo qui dilexerit mundum, judicent qui loquuntur. Audiat ergo patienter nobilitas tua. Videt ſcripturam ſanctam [per] commixtos bonos & malos, ſicut ipſi de retibus jam confeſſi ſunt, præſignaſſe Eccleſiam. *Et cùm diceret, cùmque ſtreperetur, Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Scriptum ſit, quia perſtrepunt.

CCLXXIII. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* [Ipſos perſtrepere acta contineant.] *Alypius Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Ubi eſt promiſſa patientia, quæve viciſſitudo rependitur? Nonne indicant quemadmodum diffidant? *Et aliâ manu.* Recognovi.

CCLXXIV. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Quid ſit mundus, quid ſit Eccleſia, apertiſſimè definitum eſt ab ipſo auctore mundi atque factore, per quem omnia facta ſunt, & ſine quo nihil eſt factum. Ipſe enim Dominus dixit: *Mundus hic ager.* Matth. 13. Potuiſſet dicere: Mundus Eccleſia eſt. Quis igitur hominum audet definire quid mundus ſit, cùm ipſe Dominus hujus factor atque opifex jam dignatus fuerit definire? *Et aliâ manu* Petilianus Epiſcopus recognovi.

CCLXXV. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Quid mundus ſit, qui ſalvandus dicitur, evidenter oſtendite.

CCLXXVI. *Petilianus Epiſcopus dixit.* Homo dictus eſt mundus, ubi dixit, mundum reconcilians ſibi, non enim ſibi Deus belluas,

uas, ſed homines voluit reconciliari. *Et altâ manu.* Petilianus Epiſcopus recognovi.

cclxxvi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Ex his omnibus qui mundi nomine nuncupantur, dicis Eccleſiam poſſe conſtare, poſtea declaratam; an certè renuis?

cclxxviii. *Emeritus Epiſcopus dixit.* Tollis nos à manifeſta præſcriptione. Ait Dominus Chriſtus in Evangelio, *Ager mundus eſt.* *Et cùm diceret*, *Et altâ manu.* Emeritus Epiſcopus recognovi. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Patimini ergo, ut ad omnia quæ epiſtolæ textus continet, reſpondeant, & tunc pleniſſimè de omnibus judicabo.

cclxxix. *Hilarus exceptor dixit.* Quoniam à diluculo partes egerunt, & codices binos implevimus, ſi jubet præſtantia tua, alii nobis exceptores ſubrogentur; ut ad conferendum exeamus, datis nobis cuſtodibus. *Vitalis Notarius Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Hoc & ego ſuggero quod & exceptor nobilitati tuæ adſtans ſuggeſſit.

cclxxx. *Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Sicut etiam ſuperiore judicio factum eſt, hi qui ſe tabulas impleſſe commemorant, cum cuſtodibus exeant, in eorum loco aliis ſubrogatis. *Cùmque id fieret*,

cclxxxi. *Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit.* Mundus ergo, non enim aliter & nobis videri potuit, in hominibus intelligitur: non utique ita ſtulti ſimus ut belluas etiam & quæcumque irrationabilia animantia ad ſalutem, quam Chriſtus promiſit, pertinere dicamus. Prorsùs hoc dicimus: *Mundus in maligno poſitus eſt:* homines ſunt. *Ut credat mundus quia tu me miſiſti:* homines ſunt. *Mundum reconcilians ſibi:* homines ſunt, & cætera quæ in malo dicta ſunt, homines illi, homines illi. Per totum enim mundum utrique, mali mixti bonis. Sic & Eccleſia, quam confeſſi ſunt retium nomine declaratam habere malos, ſed dixerunt latere peccatores, conſtat jam quòd habeat bonos & malos. De latendo & de non latendo quæſtio eſt utrùm pertinuerit ad pietatem bonorum etiam malos cognitos tolerare, ne deſererent bonos, an propter malos totum deſerere voluerint quibus mali quid in Eccleſiâ apparuerit. Ipſa quæſtio eſt. Hoc probamus. Dicimus enim nos non negligendam quidem eccleſiaſticam diſciplinam, & ubicunque fuerint proditi mali, coërcendos eos eſſe ut corrigantur, non ſolùm ſermone correctionis, verùm etiam excommunicationibus & degradationibus, ut humilem locum ſalutis in Eccleſiâ quærant; ad medicinam ipſorum fieri, non odio, ſed ſtudio ſalutis fraternæ; ſicut quodam loco etiam ipſe Apoſtolus evidentiſſimè declarat dicens: *Si quis non obaudivit verbo noſtro; per epiſtolam hunc notate, & nolite commiſceri cum eo.*

Quæ ſequuntur, quia exciderunt in collectione geſtorum, ſumpta ſunt ex libro tertio breviculi collationis Donatiſtarum quod ſcripſit ſanctus Auguſtinus.

FLagitantibus itaque patientiam eorum catholicis & per multas cognitoris interlocutiones vix impetrantibus, reſponderunt litteris eorum, oſtendentes multis ſanctarum ſcripturarum teſtimoniis & exemplis malos in Eccleſiâ ſic nunc eſſe permixtos, ut quamvis debeat invigilare eccleſiaſtica diſciplina, ad eos non ſolùm verbis ſed etiam excommunicationibus & degradationibus corripiendos, tamen non ſolùm in eâ latentes neſciantur, ſed plerumque propter pacem unitatis etiam cogniti tolerentur: ſic oſtendentes divina teſtimonia conſonare ut & illa quibus commendaretur Eccleſia cum malorum commixtione, hoc tempus ejus ſignificarent qualis eſt in præſenti ſæculo, & illa teſtimonia quibus commendatur non habere commixtos malos, illud ejus tempus ſignificarent qualis venturo ſæculo in æternum futura eſt; ſicut nunc mortalis eſt, id eſt, ex mortalibus hominibus conſtat; tunc autem immortalis erit quando in eâ nemo morietur, ſicut ipſe Chriſtus iſto tempore fuit pro illâ mortalis, poſt reſurrectionem autem jam non moritur, & mors illi ultrà non dominabitur: quod etiam Eccleſiæ ſuæ in fine ſæculi præſtiturus eſt. Hæc duo tempora Eccleſiæ, quæ nunc eſt, & qualis tunc erit, ſignificata eſſe etiam duabus piſcationibus, una ante reſurrectionem Chriſti, quando mitti juſſit retia, nec ſiniſtram nec dexteram nomi-

Brevicul. Collat. diei III.

nans partem, ut nec ſolos malos, nec ſolos bonos, ſed commixtos bonis malos intra retia ſuorum ſacramentorum futuros doceret; poſt reſurrectionem autem, quando juſſit retia mitti in dexteram partem, ut poſt reſurrectionem noſtram bonos ſo'os in Eccleſiâ futuros intelligeremus, ubi ulteriùs hæreſes & ſchiſmata non erunt, quibus modò retia dirumpuntur. Nam & evangelium non tacuit in primâ piſcatione commemorare retia eſſe dirupta; & in noviſſimâ dictum: *Et cùm tam magni eſſent piſces, retia non ſunt dirupta*, de tali Eccleſiâ dictum eſſe, quòd per illam non erat tranſiturus incircumciſus & immundus; ad immundos enim pertinere ſchiſmaticas ſeparationes, quia tunc non erunt, quia retia non ſunt dirupta. Hoc etiam ſignificaſſe, quòd corvus avis immunda exierit de arcâ, & non redierit. Quæ tamen arca exeunte corvo non utique omnibus immundis animalibus caruit, ſed in eâ fuerunt & munda & immunda uſque ad diluvium, ſicut in Eccleſiâ boni & mali uſque ad ſæculi finem. Sed ſicut non de immundis ſed de mundis animalibus Noë obtulit ſacrificium, ita non ii qui mali ſunt in Eccleſiâ, ſed ii qui boni ſunt, perveniunt ad eum. De Prophetis etiam, quia dixerant Donatiſtæ in litteris ſuis non eos communicare illis in quos mala tanta dixerunt, reſponderunt Catholici quòd unum templum fuerit, quo univerſi utebantur, nec quemquam Prophetarum, qui tanta dixerunt in malos, conſtituiſſe ſibi aliud templum, ſacrificia, ſacerdotes. Et quia Donatiſtæ in litteris ſuis poſuerant teſtimonia ſcripturarum, quibus oſtenderent ad peccata parentum etiam filios pertinere, (cùm hoc utique nunquam rectè intellectum ſit niſi de iis filiis qui parentum iniquitates imitarentur) reſponderunt Catholici, cùm tanta in illum populum & acerba dicta ſint divinis eloquiis, quæ etiam ipſi in ſuis litteris commemoraverunt, ut quaſi nullus illic remanſiſſe videretur bonus, non ſolùm ibi fuerunt iidem ipſi Prophetæ ſancti, verùm etiam ex ipſo populo exorti erant, quos ipſe Dominus in ſuæ carnis adventu laudabiles reperit, ſicut fuerunt Zacharias & Elizabeth, & ſicut Joannes filius eorum, ſicut Simeon ſenex, & Anna vidua. Undè apparet quàm impiè, quàm calumnioſè objicerentur Catholicis toto orbe diffuſis crimina Cæciliani, cùm Simeoni & Annæ & cæteris talibus objici non poſſent crimina illius populi in quo nati fuerant ſacramentis ejuſdem populi conſecrari, quæ crimina eidem populo non humana opinio, ſed ſermo divinus objecerat. Commemoratum eſt etiam teſtimonium propheticum ubi ſignati ſunt, ne cum malis perirent, qui gemebant facinora quæ fiebant in medio eorum, nec tamen corporaliter ſeparati ſunt. Deinde ubi commemoratum qualis ſeparatio bonis hoc tempore ab impiis & malis fieri debeat ne communicetur peccatis alienis, corde videlicèt & vitæ morúmque diſſimilitudine, nec aliter intelligi debere quod ſcriptum eſt: *Exite de medio eorum, recedite indè, & immundum ne tetigeritis*, id eſt, diſcernamini aliter vivendo, & immunditiæ non conſenſeritis; ubi etiam opportuniſſimo loco reſponſum eſt Donatiſtis ad illud quod dixerant, cùm eos peteret cognitor ut ſederent, ſcriptum ſibi eſſe ut cum talibus non ſederent. Dictum eſt enim à Catholicis, cùm eorum litteris reſponderent, non ſic intelligendam eſſe ſeparationem à malis hoc tempore quemadmodum illi intellexerant, qui ſecum tanquam cum impiis non ſederunt; quia ſcriptum eſt: *Non ſedi in concilio impiorum*, cùm utique ſi impios putarent, nec illud quod in eodem pſalmo conſequenter prohibetur facere debuerunt. Nam ibi ſequitur, *& cum iniqua gerentibus non introibo*. Cùm ergo illi intraſſent cum eis quos impios putarent, quare non etiam ſederunt, ut in utroque non corporalem ſed ſpiritualem conſeſſum & ingreſſum devitaſſe viderentur. Ibi commemorata etiam cauſa Maximianiſtarum totiens jam illis objecta, ubi & ſe & illos quibus dilationem dederunt in Maximiani ſchiſmate poſitos, in damnatione ejuſdem Primiani ſocios, tamen illius contagio dixerunt non eſſe pollutos, qui Cæciliani criminibus orbem Chriſtianum uſque ad terminos terræ periſſe contenderent.

Vide Concil. Bagai. ſupra pag. 97.

Cap. 2.

Ad hæc Donatiſtæ, cùm validiſſimis ſcripturarum documentis & exemplo ſuo de Maximianiſtis reſpondere non poſſent, ad illud quod jam peractum fuerat redierunt, dicentes mundum non benè intelligi Eccleſiam, in quâ ſimul & triticum & zizania juſſa ſunt creſcere; cùm Catholici & tot teſtimonia divina jam commemoraſſent quibus oſtenderetur mundus etiam in bonâ ſignificatione po-

ſitus, & in eâ nonniſi Eccleſia poſſet intelligi, & quomodolibet acciperetur mundus, quando utrumque ſemen per mundum creſceret, non debere propter zizania totius mundi triticum deſeri. Cùm ergo hæc jam dicta fuiſſent, & quæſtio ipſa jam terminata videretur, ad eam rurſùs ſumma inopia redierunt, eadem per eadem replicantes, quærentes quomodo potuerit diabolus in Eccleſiâ ſeminare zizania. Deinde calumniantes quòd duas Eccleſias Catholici dixerint, unam quæ nunc habet permixtos malos, aliam quæ poſt reſurrectionem eos non eſſet habitura, veluti non iidem futuri eſſent ſancti cum Chriſto regnaturi qui nunc pro ejus nomine, cùm juſtè vivunt, tolerant malos. Ad hæc Catholici reſponderunt etiam ipſos jam fuiſſe confeſſos eſſe in Eccleſiâ vel occultos malos; & viciſſim quæſierunt quomodo eos in Eccleſia diabolus ſeminaverit, quod illi, quaſi fieri non poſſet, de zizaniis requirebant. Repetierunt etiam Catholici teſtimonium Cypriani, qui eamdem evangelicam ſimilitudinem non aliter intellexit quàm ut in Eccleſiâ diceret zizania, nec latere, ſed cerni. Contra quod teſtimonium illi omninò nihil auſi fuerunt reſpondere, cùm auctoritatem Cypriani tanti habeant ut per illam conentur defendere quod malè de iterando baptiſmo ſentiunt & faciunt. De duabus etiam Eccleſiis calumniam eorum Catholici refutarunt, identidem expreſſiùs oſtendentes quid dixerint, id eſt, non eam Eccleſiam quæ nunc habet permixtos malos alienam ſe dixiſſe à regno Dei, ubi non erunt mali commixti, ſed eamdem ipſam unam & ſanctam Eccleſiam nunc eſſe aliter, tunc autem aliter futuram; nunc habere malos mixtos, tunc non habituram, ſicut nunc mortalem, quòd ex mortalibus conſtaret hominibus, tunc autem immortalem, quòd in eâ nullus eſſet vel corpore moriturus; ſicut non ideò duo Chriſti quia prior mortuus, poſteà non moriturus. Dictum eſt etiam de homine exteriore & interiore: quæ cùm ſint diverſa, non tamen dici duos homines, quantò minùs dici duas Eccleſias, cùm iidem ipſi qui nunc boni tolerant permixtos malos & reſurrecturi moriuntur, tunc nec mixtos malos habituri ſint, nec omninò morituri. De ipſo quoque numero, quoniam Donatiſtæ ſcripturarum teſtimonio unam Eccleſiam commendaverunt, velut contra duas quas Catholicos affirmaſſe jactabant, reſponſum eſt à Catholicis etiam multas Eccleſias in ſcripturis inveniri dictas, & ſeptem ad quas Joannes ſcribit, quæ tamen multæ illius unicæ membra eſſe intelligerentur; ut hinc appareret multò minùs ſibi deberè objici duas, cùm eamdem ipſam unam dixerint non talem nunc eſſe qualis in reſurrectione futura eſſet, quandoquidem apoſtolicis litteris non objiciantur multæ, ex quibus una ipſa conſtaret. Ad hæc Donatiſtæ rurſùs eadem replicare non deſtiterunt inſuper adjicientes & invidioſè jactantes quò Eccleſiam mortalem Catholici dixerint, & ideò negantes eam mortalem eſſe quia Trinitas immortalis eſt, cujus gratiâ conſecratur Eccleſia, & quia Chriſtus ideò pro eâ mortuus ſit, ut eam faceret immortalem: quaſi Catholici dixerint non eam fieri immortalem gratiâ Dei & effuſo pro eâ ſanguine Salvatoris: ſed tempora eſſe diſcernenda dixerunt, præſens videlicèt, quo moriuntur omnes ſancti, ſicut mortuus eſt ipſe Chriſtus, & futurum, quo reſurgent, & nullo morituro vivent cum illo qui jam reſurrexit.

S. Cyprian. epiſt. 51.

Brevicul. Collat. diei III.

Hæc inter eos cùm agerentur, & quamvis manifeſta atque dilucida Donatiſtis certantibus ſuperflua replicarentur, promiſit cognitor de his ſe quæ ſatis audiſſet extrema ſententia judicaturum; & juſſit illud agi potiùs unde extiterit prima cauſa diſſidii. Tunc Donatiſtæ urgere cœperunt ut de his quæ audiſſet primitùs judicaret. Quod cùm etiam Catholici exigerent, & ille in eo quod dixerat permaneret, juberétque illud agi potiùs ut cauſa primi diſſidii monſtraretur, petierunt Catholici ut quæ offerebant recitarentur. Quod cùm fieri præcepiſſet, obnixiùs Donatiſtæ reſiſtere cœperunt & cogere ut jam de cognitis judicaret, eadem quæ tranſacta fuerant repetentes, & addentes quòd omninò judicare de illâ cauſâ non deberet quam volebat agi recitatione eorum quæ à Catholicis oblata fuerant recitanda, dicentes hujus cauſæ Chriſtum judicem eſſe debere, & invidiam facientes Catholicis quòd hominem petiverant judicem, dicentes etiam ſolita de perſecutionibus quas perpeti viderentur. Ad hoc Catholici reſponderunt, nec de homine judice poſtulato eos debere facere invidiam, qui & de cauſâ Maximianiſtarum judicaverunt, nec eam Chriſto judici ſervave- Cap. 11.

Brevicul. Collat. diei III.

runt, & ipſam Cæciliani cauſam primitùs ad hominem, hoc eſt, ad Imperatorem Conſtantinum accuſantes miſerunt, nec de perſecutionibus, quòd aliquid ab Imperatoribus pro Eccleſia Catholici peterent, cùm eorum circumcelliones ducibus clericis tam horrenda mala committerent. Ubi fruſtrà responderunt nihil hoc ad ſacerdotes pertinere, cùm Clericis ducibus illi talia feciſſe aſſerebant. Ibi etiam cùm dictum eſſet quod calce & aceto humanos oculos perſecuti ſint, in quo ſcelere diabolum crudelitate pervicerunt, qui hoc in ſancti viri carne non fecit, quam in poteſtatem acceperat affligendam, hîc Donatiſtæ quæſierunt utrùm qui faciunt, filii eſſent diaboli, an qui patiuntur: quaſi catholici aliud quàm paſſiones ſuas dixerint immaniſſimas à Clericis & circumcellionibus eorum. Verumtamen etiam hîc non prætermiſerunt catholici, occaſione oblatâ, eis Maximianiſtas objicere, & dixerunt ſecundùm eorum ſententiam meliores eſſe Maximianiſtas, quos apud tres vel eo ampliùs Proconſules perſecuti ſunt. Illi enim ſi paſſi ſunt, victi fecerunt. Et urgebant catholici ut reſponderent utrùm ex ipſis quos damnaverunt & perſecuti ſunt, non ſuſceperint Felicianum, & utrùm non eum habeant in collegio ſuo. Ad quod illi objectum ſicut ſemper omninò obmuteſcentes in aliud ierunt, objiciendo catholicis quòd diabolum defendiſſent, quia dixerant eum ſancti Job oculis peperciſſe, unde illum iſti crudelitate viciſſent, & ſuſceperunt accuſare diabolum velut defenſum à catholicis, dicentes eum magis crudeliter in carne Job oculis peperciſſe, ut manerent ad ſpectaculum vulneris quod univerſo corpori inflixerat. Quod multùm mirum eſt quare hoc pro magno dicere voluerint, niſi fortè ut intelligerentur piè feciſſe qui oculos in hominibus perſecuti ſunt, ne cruciarentur videndo vulnera ſua, quæ ab eis per totum corpus acceperant. Sed cùm iterum Donatiſtæ perſecutiones quas patiuntur exaggerantes, ſuorum quaſdam mortes commemorarent in oppido Bagaienſi, reſponſum eſt à catholicis eos hoc paſſos eſſe dum eorum violentiæ reſiſteretur, quam & judici inferre conati ſunt. In illo oppido commemoraverunt catholici ab eis horrenda eſſe commiſſa, ita ut etiam baſilica eſſet incenſa, & in ignem miſſi codices ſancti,

Vide Auguſt. Epiſt. 50.

mortes autem illorum magis eſſe ex conſuetudine quam habent ut ſe ipſi præcipitent. Cúmque his Donatiſtæ reſpondentes exaggerarent identidem velut perſecutiones quas paterentur, tamquam ex his fructibus ſuos adverſarios malam eſſe arborem jactitantes, & petentes identidem ut de agro & zizaniis & de una & immortali Eccleſia judicaretur, contrà autem catholici fructus eorum commemorarent ſchiſmata & rebaptizationes, & quòd ipſi primitùs majores ſuos apud Imperatorem accuſaſſent, atque in hujuſmodi mutuis objectis diù conflictatio verſaretur, maluit cognitor hæc omnia cohibere, promittens de his judicium poſteriore ſententia. Et recitari juſſit quod à catholicis oblatum jam legi cœperat & fuerat interruptum. Sic peracta eſt cauſa Eccleſiæ, quam magnopere catholici curaverant à Cæciliani cauſa diſtinguere, quoniam ei non poſſet cujuſlibet præjudicari criminibus quæ contra omnes humanas criminationes tot teſtimonia divina meruiſſet. Ex hoc jam cœpit agi etiam cauſa Cæciliani.

Quinto ergo logo hæc acta ſunt. Recitatæ ſunt duæ relationes Anulini Proconſulis ad Conſtantinum Imperatorem. Una quæ jam * ſuperiùs erat recitata, quæ oſtendit majores Donatiſtarum, id eſt, de parte Majorini, dediſſe ſibi chartas criminum Cæciliani & poſtulaſſe Conſtantino mittendas, ſéque illas memorato Imperatori miſiſſe. Altera autem quâ oſtendit ex ejuſdem Imperatoris juſſione denos ex utraque parte ad agendam cauſam ut mitterent eos ſe conveniſſe, atque illos promiſiſſe facturos. Tum deinde lectæ ſunt etiam * litteræ ſupradicti Imperatoris ad Epiſcopos datæ, ubi eis cauſam Cæciliani injunxit audiendam. Atque inde ex ordine legi cœpit etiam epiſcopale judicium Melchiadis Romani Epiſcopi & aliorum cum illo Gallorum & Italorum Epiſcoporum in eadem urbe Romæ factum. Cujus judicii prima parte, id eſt, geſtis primi diei recitatis, ubi accuſatores Cæciliani, qui miſſi fuerant, negaverunt ſe habere quod in eum dicerent, ubi etiam Donatus à Caſis nigris in præſenti convictus eſt adhuc Diacono Cæciliano ſchiſma feciſſe Carthagine; de Carthaginis enim ſchiſmate exorta eſt adversùs Eccleſiam catholicam pars Donati ubi etiam promiſerunt iidem adverſarii Cæciliani alio die ſe repræſentaturos

* Collat. 3. cap. 216.

* Apud Euſeb. lib. 10. cap. 5.

taturos quos cauſæ neceſſarios ſubtraxiſſe arguebantur, & hoc mentiti, ulteriùs ad judicium accedere noluerunt. Hac ergo judicii parte recitatâ, cùm cœpiſſet recitari quid alio die geſtum ſit, interruperunt Donatiſtæ, & petere inſtantiſſimè cœperunt ut priùs ea quæ offerebant recitarentur, aſſerentes non eſſe ordinis ut priùs abſolutio Cæciliani, quem nondum accuſaverant, legeretur; & de hoc aliquanto diutiùs conflixerunt: cùm Catholici dicerent non debere interrumpi quod legi jam cœperat, donec ejuſdem judicii omnia geſta terminarentur, illi autem è diverſo aſſererent ea quæ interrumpebantur, nec incipi debuiſſe ut legerentur, quoniam non competeret priùs defendi hominem quàm accuſari. Ad hoc Catholici reſpondebant, cùm cauſa ſchiſmatis à cognitore quæreretur, petiſſe ut illa legerentur quæ oblata fuerant ad legendum cùm ageretur de perſona petitoris. Duas itaque ob res illa voluiſſe recitari; ut appareret eos primitùs in hac cauſa hominem judicem poſtulaſſe, qui faciebant Catholicis invidiam quòd in hac collatione homo cognitor reſidebat, & ut petitoris perſona conſtaret, & quoniam legi cœpta fuerant, non debere interrumpi, ſed uſque ad finem recitando perduci. Inter hæc cognitor cùm hoc primò voluiſſet quod à Catholicis petebatur, ut ea quæ recitari cœperant finirentur, poſtea tamen ei Donatiſtæ extorſerunt ut ea quæ ipſi offerebant, dilatis illis, legi permitterentur.

Cap. XIII. Tunc Donatiſtæ aliquantum prælocuti ſunt quòd Menſurius, qui fuerat ante Cæcilianum Eccleſiæ Carthaginenſis Epiſcopus, tempore perſecutionis tradiderit perſecutoribus ſanctas ſcripturas. Et hoc ut probarent, legerunt ejus epiſtolam ad Secundum Tigiſitanum datam, qni tunc habebat primatum Epiſcoporum Numidiæ; in qua epiſtola videbatur Menſurius velut de ſuo crimine confiteri, qui tamen non ſcripſerat ſe ſanctos codices tradidiſſe, ſed potiùs, ne à perſecutoribus invenirentur, abſtuliſſe atque ſervaſſe, dimiſiſſe autem in baſilica novorum quæcunque reproba ſcripta hæreticorum; quæ cùm inveniſſent perſecutores & abſtuliſſent, nihil ab illo ampliùs poſtulaſſe. Verumtamen quoſdam Carthaginenſis ordinis viros poſtea ſuggeſſiſſe Proconſuli quòd illuſi fuerant qui miſſi erant ad Chriſtianorum ſcripturas auferendas & incendendas; quia non invenerant n ſi neſcio quæ ad eos non pertinentia, ipſas autem in domo Epiſcopi cuſtodiri, unde deberent proferri & incendi; Proconſulem verò ad hoc eis conſentire noluiſſe. In eiſdem etiam litteris lectum eſt eos qui ſe offerrent perſecutionibus non comprehenſi, & ultrò dicerent ſe habere ſcripturas quas non traderent, à quibus hoc nemo quæſierat, diſplicuiſſe Menſurio, & ab eis honorandis eum prohibuiſſe Chriſtianos. (Brevicul. Collat. diei III.) Quidam etiam in eadem epiſtola facinoroſi arguebantur & fiſci debitores, qui occaſione perſecutionis vel carere vellent oneroſa multis debitis vita, vel purgare ſe putarent & quaſi abluere facinora ſua, vel certè acquirere pecuniam, & in cuſtodia deliciis perfrui de obſequio Chriſtianorum. Crimen tamen Donatiſtæ non ingerebant Menſurio niſi de codicibus traditis. Mentitum eum quippe dicebant, quòd illi non fuerint codices ſancti, & peccatum ſuum tegere voluiſſe; quamvis & ipſam fictionem criminarentur. Recitarunt etiam reſcripta Secundi Tigiſitani ad eumdem Menſurium pacificè data, nbi & ipſe narravit in Numidia perſecutores quæ egerint, & qui comprehenſi, & ſcripturas ſanctas tradere nolentes, & multa mala paſſi, & graviſſimis ſuppliciis excruciati & occiſi ſunt; eoſque honorandos pro martyrii ſui merito commendavit, laudans eos non tradidiſſe ſcripturas ſanctas, illius mulieris exemplo quæ duos exploratores in Hiericho, in quibus figurarentur duo teſtamenta vetus & novum, tradere perſecutoribus noluit. Quod quidem exemplum ſi ſub hac figura eſt intelligendum, Menſurium potiùs adjuvabat. In ſuis enim litteris Menſurius reprehendebat eos qui ſcripturas ſanctas, quamvis eas non traderent, ſe tamen habere faterentur, quod mulier illa non fecit. Neque enim eos exploratores qui quærebantur apud ſe eſſe confeſſa eſt, ſed negavit. Scripſit etiam Secundus & ad ſe ipſum miſſos à curatore & ordine centurionem & beneficiarium qui peterent divinos codices exurendos, eiſque reſpondiſſe: *Chriſtianus ſum & Epiſcopus, non traditor.* Et cùm ab eo vellent aliqua ecbola aut quodcumque accipere, neque hoc eis dediſſe, exemplo Eleazari Macchabæi, qui nec fingere voluit ſuillam carnem ſe manducare, ne aliis præberet prævaricationis exemplum. Hæ litteræ Menſurii &

Breviculus Collat. diei III. Secundi donec legendo terminarentur, Catholici patienter audierunt; quamvis teſtati fuerint eas eſſe familiares, nec ad cauſam Eccleſiæ pertinere.

Cap. XIV. Cognitor ergo commonens Donatiſtas ut patientiæ vicem redderent, juſſit perlegi quæ oblata à Catholicis jam ex parte fuerant recitatâ. Hîc Donatiſtæ poposcerunt ut priùs etiam legeretur quod de cauſâ Cæciliani offerebant. Hoc quoque ſine ulla difficultate Catholicis permittentibus, & commendantibus quàm patienter hoc permitterent, ut hoc eis & illi rependerent, juſſit quod offerebatur cognitor recitari. Et recitatum eſt à Donatiſtis Concilium fermè ſeptuaginta Epiſcoporum contra Cæcilianum apud Carthaginem factum, ubi eum abſentem damnaverunt quòd ad eos venire noluerit, tanquam à traditoribus ordinatus, & quia cùm eſſet Diaconus, victum afferri martyribus in cuſtodia conſtitutis prohibuiſſe dicebatur. Nominati ſunt etiam quidam collegæ Cæciliani, qui traditores aſſerebantur publicis geſtis; quæ tamen geſta non legebantur. Inter hos autem maximè Felix Aptungenſis acerbiùs accuſatus eſt, ita ut fons malorum omnium diceretur. Deinde ſententiæ à ſingulis dictæ ſunt, primitùs à Secundo Tigiſitano, qui eorum princeps fuit, deinde à ceteris, quibus expreſſerunt ſe Cæciliano & collegis ejus non communicare. Hoc itaque Concilio recitato, catholici reſponderunt illas litteras Menſurii & Secundi ad invicem datas ſatis demonſtraſſe pacatos, nihil poſtea criminis de facto Menſurii vel accuſatum vel judicatum, Concilium verò quod contra Cæcilianum factum legerant, non quidem habere conſulem & diem, ſed hinc ſe nullum crimen objicere, quod magis negligentiæ quàm fraudis eſſe potuerit.

Cap. XV. Sed obtulerunt iidem Catholici aliud Concilium ſub eodem Tigiſitano habitum in civitate Cirtenſi; cujus Conſul & dies cùm legeretur, Donatiſtæ dixerunt nec conſulem nec diem talia ſolere habere decreta. Hîc Catholici reſponderunt illorum eſſe iſtum forſitan morem, qui Concilia ſua nollent in aliqua falſitate convinci, Catholicorum autem Concilia conſules & dies ſemper habuiſſe. Deinde cœpit identidem Concilium quod Catholici attulerant recitari; ubi Secundus quoſdà, de quorum traditione audierat, & ſigillatim interrogabat, & eos confeſſos à confeſſu removebat. Quod eo modo recitabatur ut cùm ex Cirtenſi Concilio lecta eſſet confeſſio traditorum, legeretur etiam de Concilio Carthaginenſi nomen ejus velut traditoris in Cæciliani cauſa damnati. Deinde ventum eſt ad ipſius Secundi Tigiſitani à Purpurio Limatenſi crimen objectum; cui Purpurio idem Secundus occiſos ab eo in carcere Milei filios ſororis ejus objecerat; ubi ille viciſſim ei crimen traditionis objecit, dicens detentum eum fuiſſe à curatore & ordine ut ſcripturas daret, nec eum potuiſſe dimitti niſi aliquid tradidiſſet. Hoc autem quod ei objecit Purpurius, detentum eum fuiſſe à curatore & ordine, ut ſcripturas daret, idem Secundus in litteris quas Menſurio reſcripſerat penè confeſſus eſt, ubi ait miſſum ad ſe fuiſſe à curatore & ordine centurionem & beneficiarium, & à ſe ſcripturas petitas, vel quælibet ecbola: quæ quidem ſe non tradidiſſe dixit. Sed cùm ipſe illic commemoraverit tot martyres qui cùm tradere noluiſſent, excruciati & occiſi ſunt, quomodo ipſe detentus & convictus, & nolens aliquid tradere, nihil pati & dimitti potuerit, nec Menſurio ſcripſit, nec Purpurio reſpondit. Non enim Centurioni & beneficiario dixit ſe ſcripturas non habere, ſed reſpondit ſe omninò non tradere. Quod illi auditum quomodo illo dimiſſo renuntiare potuerint ſine ſuo exitio, non apparet; præſertim quia idem Secundus non quoſlibet infimos, ſed etiam patresfamilias, cùm hoc idem perſecutoribus reſpondiſſent, crudeliſſimis mortibus dixit occiſos. Sed de hac re Catholici nullum Secundo crimen objecerunt, ſed tantummodò quod ei Purpurius objecit, & propter quod pacem, ne ſchiſma fieret, omnia illa Deo dimittens, cum traditoribus fecit, recitari voluerunt, ut quales homines in abſentem Cæcilianum ſententias dixerint appareret.

Acta extant apud Auguſtin lib. 3. contra Creſcon. c. 27.

Cap. XVI. Hoc autem recitato, petierunt catholici ut etiam illa quæ dilata fuerant legerentur de Concilio Carthaginenſi, in quo lectum fuerat abſentem Cæcilianum à multis Epiſcopis fuiſſe damnatum. Hoc illud Concilium; quia catholici recitaverant relationes Anulini Proconſulis, quibus appareret chartas criminum Cæciliani Conſtantino Imperatori eſſe tranſmiſſas: quod utique agentes, confirmaverunt à majoribus ſuis Cæcilianum apud Imperatorem accuſatum. Reſponſum eſt

autem à Catholicis illud Carthaginenſe Concilium ſic non præjudicare abſenti Cæciliano, quemadmodum non præjudicavit abſenti Primano Concilium eorum à quibus in Maximiani cauſâ damnatus eſt, quoniam magis tenuit pars Donati quod actum eſt poſteà pro Primiano quàm illius Concilii auctoritatem quo fuerat antè damnatus; ſic ergo & in Cæciliani cauſâ debere attendi quod poſteà geſtum eſt. Hìc Donatiſtæ de Maximiani cauſâ coarctati dixerunt nec cauſam cauſæ nec perſonam præjudicare perſonæ. Quam ſententiam in ore habere ſolent omnes Catholici, cùm Donatiſtæ aliorum crimina aliis objicientes ſuam ſeparationem defenderent & orbem Chriſtianum neſcio quibus Afrorum criminibus accuſarent. Nam & iſtâ collatione totum quod egerant Catholici ut Eccleſiæ cauſam à cauſâ Cæciliani diſtinguerent, aſſerentes in Eccleſiâ permixtos malos non obeſſe bonis, nec eos ſuis maculare peccatis, hoc utique egerant ut nec cauſa cauſæ præjudicaret, nec perſona perſonæ Quod ab adverſariis, dum aliud ageretur, voce apertiſſimâ confirmatum eſt. Sed cognitor cùm quæſiſſet quid de Carthaginenſi Concilio Catholici reſponderent, iterùm reſponderunt non eſſe contemnendam ſimilitudinem cauſæ Primiani, quia & Dominus Chriſtus Judæos de factis eorum convincens perducebat ad verum. Deindè Donatiſtæ longâ proſecutione agebant ut ex illius auctoritate Carthaginenſis Concilii confirmaretur Cæciliani damnatio, quòd ad tot Sacerdotes venire noluerit, (quaſi non & Primianus ad eos à quibus damnatus eſt, cùm eorum factionem cognoſceret, ſimili voluntate non venerit) & quòd non expectaverit Cæcilianus ut princeps à principe ordinaretur, cùm aliud habeat Eccleſiæ Catholicæ conſuetudo, ut non Numidiæ ſed propinquiores Epiſcopi Epiſcopum Eccleſiæ Carthaginis ordinent: ſicut nec Romanæ Eccleſiæ ordinat aliquis Epiſcopus metropolitanus, ſed de proximo Oſtienſis Epiſcopus. Hoc autem dicentes de ſuâ conſuetudine, quam neſcio quando inſtituerunt, Eccleſiæ Catholicæ præjudicare conabantur. Quæ conſuetudo ſi antiqua eſſet, hoc ipſum objeciſſent Cæciliano, quando eum abſentem damnaverunt. Dixerunt etiam ſcripſiſſe Optatum quòd Cæcilianus dixerit: *Si traditores ſunt qui me ordinaverunt, ipſi veniant & ordinent me.* Quod quidem ſi dictum eſt, ideò dici potuit ad illos irridendos quibus hoc mandaſſe perhibetur; quoniam certus erat ordinatores ſuos non eſſe traditores Non enim aït: *Quia traditores ſunt*, ſed, *ſi traditores ſunt*; ut innocentia eorum probanda reſtaret, ubi probari rectè potuiſſet. Ad hæc, & ſi quæ alia prolixa proſecutione dixerunt, breviter reſponderunt Catholici non ſufficere ad cauſam Cæciliani Carthaginenſe Concilium ipſos etiam judicaſſe, qui eam ad Imperatorem accuſando miſerunt, & ſic demonſtrarunt hoc potiùs eſſe expectandum quò res pervenerit uſque ad Imperatoris ſententiam, cui eamdem cauſam mittendam duxerunt. Hoc enim Catholici inſtabant, ut omnibus morarum umbraculis amputatis, illa potiùs legerentur quibus lectis olim cauſa finita, & Cæciliani innocentia manifeſtata luce clariùs appareret. Quæ Donatiſtæ ut legerentur omninò nolentes, quidlibet aliud interponendo impediebant. Nam cùm cognitor quæſiſſet utrùm priùs eſſet factum Carthaginenſe Concilium, & poſt à miſſa fuerit ad Imperatorem cauſa Cæciliani, dixerunt Catholici, quoniam Conſulem & diem illud Concilium non haberet, ad utrumque ſe reſpondere, quia ſi priùs cauſa ad Imperatorem miſſa eſt, quo exitu terminata ſit expectari oportere; ſi autem poſteà, nihilominus non iſtorum ſed illius judicium eſſe quærendum quo eam poſt judicium ſuum mittendam putarunt. Sed cùm multa Donatiſtæ inſererent de conſule & die, cur in ſuorum majorum Concilio non legeretur, ne hinc falſitatis arguerentur, & aſſererent hanc eſſe eccleſiaſticam conſuetudinem ne dies & conſules decretis Epiſcoporum conſcriberentur, legi volentes etiam Concilium Cypriani ut hoc probarent, quia nihil aliud niſi moræ quærebantur: (Neque enim Catholici in eo cauſam ſuam conſtituerant quando ad utrumque reſponderant, ſive prius, ſive poſterius eſſet illud Concilium quod contra Cæcilianum apud Carthaginem fecerant) juſſit cognitor Catholicis inſtantibus, ut iſta potiùs quæ dilata fuerant legerentur.

Tunc Donatiſtæ aliam quæſtionem interpoſuerunt morarum plenissimam, ſed reverà in quâ pro ſe laborare voluerunt, ſi poſſent oſtendere quod volebant, illud ſcilicet Cirtenſe Concilium falſum eſ

Optat. lib. 1.

Brevicul. Collat. diei III.

Cap. xviii.

Brevicul. Collat. diei III.

ſe ubi lectæ fuerant confeſſiones rraditorum invicem ſibi ignoſcentium ne ſchiſma fieret, quia ipſi legebantut inter cæteros contra Cæcilianum abſentom ſententias protuliſſe. Hoc ergo falſum demonſtrare conantes multa dixerunt, ſed alia levia eſſe ipſi judicantes, duo quædam in eá quæſtione multùm commendaverunt, & in eis multùm immorati ſunt; unum, quia contra eccleſiaſticam conſuetudinem ipſum Cirtenſe Concilium diem & conſulem baberet; alterum autem, quòd perſecutionis tempore non poſſet Coucilium congregari. Exigebant ergo Donatiſtæ à Catholicis ut vel alia Concilia proferrent antiqua Epiſcoporum, ubi oſtenderent conſules & dies etiam conſcriptos, vel de ipſis ſanctis ſcripturis tale aliquid recitarent. Ubi Catholici cùm viderent de re inaniſſimâ moras mirabiles & inexplicabiles iuterponi, (quis enim eos hinc falſitatem crederet objecturos ubi ad majorem diligentiam temporum atteſtatio prænotata legeretur, ne fortè per hanc eſſet aliquando neceſſaria indagatio veritatis? quis ergo eos crederet hoc objecturos, ut præpararet antiqua Concilia, quibus hanc conſuetudinem demonſtraret? aut quis tunc iret & vetuſta eccleſiaſtica archiva revolveret?) cùm boc viderent Catholici, & in Melchiadis Concilio diem & conſulem demonſtrabant, & de ipſis ſanctis ſcripturis commemoraverunt Propbetas indicia antiquiſſimorum temporum ſuis litteris prænotaſſe, quoto anno, cujuſque menſe anni, qooto die menſis factum eſſet ſuper eos verbum Domini. Cognitor autem illud de die & conſule objectum contemnendum & removendum exiſtimans, juſſit geſta apud Melchiadem habita cætera recitari; & recitata ſunt. Quibus apparuit omnium qui tunc conſederant Epiſcoporum ſententiis & ipſius Melchiadis Cæcilianum abſolutum atque purgatum, Donatum verò damnatum, qui præſens in primâ fuerat actione convictus, ille ſcilicet Donatus à Caſis-nigris, quem præſentem fuiſſe tunc conſtitit. Sed hoc recitato, cùm quæreretur à Donatiſtis quid reſponderent ad illud Cirtenſe Concilium, eò redierunt, conantes falſum eſſe monſtrare. Tum dixerunt tempore perſecutionis congregari non potuiſſe Concilium. Quod cognitor non contempſit, & validum exiſtimans, à Catholicis reſponſionem popoſcit; atque inter hæc quæſivit unde probaretur tempus fuiſſe perſecutionis. Tunc Donatiſtæ protulerunt martyrum geſta, ubi auditi & pro confeſſione paſſi ſunt. Juſſit etiam cognitor computare Officium & renuntiare, conſideratis utriuſque conſulibus & diebus, & qui de geſtis martyrum legebantur, quia dictum fuerat à Catholicis poſt illorum martyrum paſſionem, unde perſecutionis tempus probabatur, propè annum conſecutum fuiſſe uſque ad conſulem & diem Concilii Cirtenſis. Reſpònſio autem computantis Officii menſem interfuiſſe ſuggeſſerat. Voluerunt ergo Catbolici de tabulis tolli quod dixerant, ut boc ſolum geſta retinerent quod Officium reſponderat: boc enim verius eſſe crediderant. Sed Donatiſtæ quod à Catbolicis dictum erat noluerunt de tabulis tolli: undè Catholici non contenderunt, ut eorum in hoc calumnioſus animus appareret. Porrò autem illud erat verius quod Catholici dixerant. Officium autem in computando errans, falſum renuntiaverat: quod poſteà conſcripta & diligentiùs conſiderara geſta docuerunt, ſicut poteſt probare quem libuerit legere & non piguerit computare. Nam geſta martyrum, quibus oſtendebatur tempus perſecutionis, conſulibus facta ſunt Diocletiano novies & Maximiano octies, pridie Idus Februarias; geſta autem epiſcopalia decreti Cirtenſis poſt eorumdem conſulatum, tertio Nonas Martias; ac per hoc tredecim menſes intereſſe inveniuntur, plures utique quàm undecim, quos priùs Catbolici minùs diligenter computando reſponderant. Sed Officium ut falleretur & menſem intereſſe reſponderet, eumdem conſulatum putavit, poſt conſulatum autem non advertit, ubi annus jam alius agebatur. Proindè Catbolici tanquam ex verâ Officii reſponſione cogebantur oſtendere tempore perſecutionis illos undecim vel duodecim Epiſcopos in domum privatam convenire potuiſſe, Donatiſtis inſtantis ut hoc ex aliis Conciliis oſtenderent, ſi aliquo tempore perſecutionis facta Epiſcoporum Concilia reperire potuiſſent. Quod Catholici quoniam tunc inquirere, & ad aurem veteres chartas in arcbivis eccleſiaſticis diſcutere non poterant, reſpondebant multò faciliùs duodecim bomines in domum [privatim] convenire potuiſſe eo tempore quo etiam congregationes plebium fieri ſolebant,

quamvis

quamvis perſecutione fervente, ſicut ipſis geſtis martyrum monſtrabatur, qui confitebantur in paſſionibus ſuis ſe collectam & dominicum egiſſe. Hoc autem Catholici dixerant, & antequam ſupputaret & reſponderet Officium, dictum eſt etiam à Catholicis epiſcopalia geſta illa Cirtenſia, quæ diligentiâ majorum uſque ad hæc tempora ſervari & inveniri potuerint, ſic habenda quemadmodum illæ epiſtolæ Menſurii & Secundi, quas Donatiſtæ recitaverunt. Concilium quippe Carthaginenſe, ubi abſentem Cæcilianum ſeptuaginta damnaverunt, commemoratum eſt etiam à Melchiade habitum, ubi Cæcilianus eſt abſolutus. Litteræ verò illæ Menſurii & Secundi nuſquam alibi commemoratæ dicebantur, (unde nullo alio teſtimonio veritas earum aſſerebatur) nec tamen ideò dicebant Catholici falſas eſſe. Dictum eſt etiam hoc à Catholicis, ut probarent Donatiſtæ, ſi poſſent, tempore perſecutionis ſic ad ſe invicem ſcripſiſſe Epiſcopos quemadmodum Menſurium & Secundum ſcripſiſſe proferebant. Quod non ideò dicebant Catholici ut hinc illas Menſurii & Secundi litteras falſas eſſe monſtrarent, quæ ſeu veræ ſeu falſæ eſſent, cauſæ nihil officerent, ſed ut hinc intelligerent Donatiſtæ quàm vanâ tergiverſatione Catholicos cogerent alia proferre Concilia perſecutionis tempore congregata: quia ſi eis ſimili obſtinatione diceretur, proferte & vos alias epiſtolas perſecutionis tempore ſic ſcriptas & miſſas, quæ ſi aliquo modo deprehenderentur, & codices occultati exigi poſſent, & ordo & curator & centurio & beneficiarius ad diſcrimen capitis pervenire, qui Secundum tradere nolentem impunitum dimiſiſſe prodebantur, nullo modo ad horam reperirent alias epiſtolas tempore perſecutionis ab Epiſcopis ad Epiſcopos in tam longinqua terrarum ſimiliter datas. Cùm ergo hinc diuturna conflictatio fieret, ſæpè repetentibus Donatiſtis non potuiſſe tempore perſecutionis Concilium congregari ad Epiſcopum ordinandum, quia in apoſtaſia erat mundus, nec erant quibus ordinaretur, & cætera talia, Catholicis autem reſpondentibus quòd & Epiſcopi facilè congregarentur tam pauci ut nec Concilium dici debeat quando plebes congregabantur, ſicut geſta martyrum teſtarentur, & erant ſine dubio quibus ordinarentur Epiſcopi, ipſæ utique plebes, quas tunc ſolitas congregari geſta martyrum loquebantur. Hæc cùm aſſiduè multis & variis modis dicerentur & reſponderentur: (nam & domum privatam Chriſtianis congregandis præſtitam conſtitit tempore perſecutionis, ſicut in quibuſdam geſtis martyrum legebatur) quia Donatiſtæ dixerunt fieri non potuiſſe ut illo tempore domum ſuam quiſquam præberet, & commemoratum eſt uſque adeò non eſſe incredibile quòd in privatam domum pauci illi Epiſcopi perſecutionis tempore convenerint, ut fervente perſecutione etiam in carcere doceantur baptizati martyres; & illic à Chriſtianis celebrata ſacramenta ubi Chriſtiani propter eadem ſacramenta tenebantur incluſi.

Brevicul. Collat. diei III.

Cap. XVIII.

Inter hæc ergo tandem aliquando, ſæpè etiam cognitor interlocutus fieri potuiſſe illum conventum ab Epiſcopis quando & plebes congregatæ probabantur, compulit Donatiſtas ut contra Concilium judiciúmque Melchiadis, quo Cæcilianus purgatus atque abſolutus legebatur, ſi haberent aliquid dicerent, quoniam illic potiùs quàm in illo Cirtenſi Concilio cauſa conſiſteret. Tunc Donatiſtæ ipſum Melchiadem cœperunt crimine traditionis arguere & dicere majores ſuos propterea illius judicium refugiſſe quòd traditor fuiſſet; quaſi non jam judicio ejus aſſiſterent, & reſponderent ſe in Cæcilianum non habere quod dicerent. Sed tamen facto judice intento utrùm de traditionis crimine Melchiadis aliquod judicium, vel publicum, vel eccleſiaſticum proferretur, ipſiſque Catholicis id ut probaretur expectantibus & exigentibus, legerunt Donatiſtæ geſta quædam prolixiſſima apud Præfectum, ubi nec Præfectus ipſe cujuſmodi eſſet apparebat, nec locus legebatur ubi hæc agebantur, ſed geſta ipſa multos multa Eccleſiaſtica tradentes longiſſimâ recitatione ſonuerunt, ubi nomen Melchiadis omninò non ſonuit. Quibus peractis; cùm cognitor miraretur aliud promiſſum & aliud recitatum, illi adhuc ejus patientiam depoſcentes, geſta alia recitarunt; in quibus legebatur Malchiades miſiſſe Diaconos cum litteris Maxentii Imperatoris & litteris Præfecti Prætorio ad Præfectum urbis ut ea reciperent quæ tempore perſecutionis ablata memoratus Imperator Chriſtianis juſſerat reddi. Et cùm his quoque geſtis nullum Melchiadis crimen

Breviculi Collat. diei III.

Vide Aug. lib. ad Donatiſt. poſt collat. cap. 35.

& cognitori & Catholicis defenſoribus appareret, dixerunt Donatiſtæ Stratonem Diaconum, quem cum aliis Melchiades ad recipienda loca eccleſiaſtica miſerat, ſuperioribus geſtis recitatum eſſe traditorem, & ideò volebant etiam Melchiadem crimine traditionis aſpergere quòd Diacono illo non degradato uteretur. In proſecutione autem ſuâ dixerunt Melchiadem tertium Epiſcopum fuiſſe ab illo qui tunc erat cùm traditio illa facta eſſet. Hìc cognitor requiſivit utrùm ſaltem in illis traditionis geſtis eſſet expreſſum quod Straton Diaconus fuerit. Et recitatum eſt eum hortatorem vaniſſimæ ſuperſtitionis appellatum: quòd non ſolùm ipſe, ſed etiam cæteri qui tradebant appellabantur. Sed Donatiſtæ reſponderunt, à gentilibus perſecutoribus in contumeliam religionis & Diaconos & Preſbyteros ita vocitatos. Ergo Catholici reſponderunt, cùm mirum non eſſet, eſſetque in rebus humanis uſitatiſſimum, ut non duo tantùm, verùm etiam plures homines uno nomine vocarentur, fieri quidem potuiſſe ut ille traditor Straton Preſbyter fuerit, iſte autem alius Straton Diaconus, quoniam Donatiſtæ dixerant & Diaconos & Preſbyteros hortatores vaniſſimæ ſuperſtitionis à gentilibus appellari; (quamquam omnes Clericos iſto contumelioſo nomine gentiles appellare potuerint, & multò eſſet incertius cujus gradûs Clericus ille traditor fuerit) verumtamen etiamſi eum Diaconum fuiſſe poſſet oſtendi, neque hoc eſſe incredibile aut mirum, cùm ante parvum tempus in ipſâ urbe Româ duo Petri Diaconi fuerint. Illud quoque additum eſt à Catholicis, quia etſi demonſtraretur, quod omninò non demonſtrabatur, eumdem Stratonem Diaconum tradidiſſe quem poſteà Melchiades ad recipienda loca eccleſiaſtica cum aliis Diaconis miſit, non continuò Melchiadem iſto crimine aſpergi, quem potuit perſecutio longè facere abſentem, ut hoc omninò neſciret, eúmque innocentem putaret quem nemo reum accuſando monſtraret. Contra hìc fruſtrà Donatiſtæ eadem per eadem diutiſſimè clamaverunt. Poſt collationem ſanè etiam de Caſſiano Melchiadi calumniati ſunt, quia etiam hoc nomen & in Diaconis invenitur quos ad Præfectum miſit Melchiades, & in illis geſtis ubi facta traditio recitata eſt. Quod ſi in collatione dicerent, facilè potuit à Catholicis reſponderi, in tantâ turbâ Romanorum Clericorum nihil mirum fuiſſe ſi duo vel plures non ſolùm Stratones, ſed etiam Caſſiani reperirentur, cùm in duodecim Apoſtolis non ſolùm duo Judæ, ſed etiam duo Jacobi legerentur; niſi fortè ipſis licuiſſet [Donatum] Caſenſem à Donato Carthaginenſi diſtinguere, cùm timerent ne major auctor ipſorum Donatus Carthaginenſis damnatus in Melchiadis judicio putaretur, & Catholicis non liceret in tantâ multitudine Clericorum Romanorum habere plures ſimilibus nominibus appellatos. Falſum enim erat quod Donatiſtæ dixerant, convenire perſonas, convenire loca, convenire regiones, quando nec loca, nec regiones, nec ipſæ expreſſæ perſonarum dignitates de utriſque geſtis, ſed ſola nominum convenientia legebatur, quam in diverſis perſonis generis humani conſuetudo frequentare non ceſſat.

Cap. XII. Spernens itaque cognitor incertiſſimas ſuſpiciones, juſſit aliquid manifeſtum contra illa geſta proferri, aut certè Conſtantini judicium, cujus mentio jam facta fuerat, recitari. Et recitatum eſt judicium Conſtantini, quemadmodum ſe inter partes cauſam Cæciliani cognoviſſe ad Eumalium Vicarium Africæ ſcripſiſſet, quod remotis omnibus arbitris Cæcilianum innocentem, illos calumnioſiſſimos cognoviſſe teſtatus eſt, commemorans etiam in Arelatenſi oppido pro Cæciliano factum epiſcopale judicium, cui judicio jam plurimi ex diſſenſione conſenſerant, reliquis adhuc reſilientibus & diſcordantibus: undè ipſe de re totâ inter partes coactus eſt judicare. Poſt harum imperialium litterarum recitationem, quæſivit cognitor à Donatiſtis quid contradicerent. Ibi Donatiſtæ rursùs ad Melchiadis calumnioſam criminationem redire conati ſunt; undè cùm eſſent cognitoris interlocutione depulſi, & ab eis eſſet flagitatum ut contra judicium Melchiadis vel imperialem ſententiam, ſi haberent aliquid, recitarent, reſponderunt etiam imperatorias aures pravis ſuggeſtionibus inflatas. Ibi eis cognitor reſpondit, quod attentiſſimè adverterat, inter partes fuiſſe judicatum. At illi exigere cœperunt ut hoc legeretur, utrùm inter partes judicaverit Imperator. Quod cùm fuiſſet cognitore jubente recitatum, nihil invenientes quod dicerent, cœperunt de conſule memoratis impe-

rialibus litteris calumniari quòd ſine conſule fuerant recitatæ. Hinc exorto conflictu, cùm Donatiſtæ invidioſè dicerent epiſcopale concilium cum conſule fuiſſe recitatum, & Imperatoris litteras conſulem non habere, & Catholici reſponderent non ibi cauſam conſiſtere, cognitor etiam interlocutus eſt evidentiſſimis legibus definitum imperialia conſtituta, etiamſi conſules non legerentur, in dubium non vocari. Deindè Catholici urgebant ut apertè dicerent falſum eſſe quod lectum eſt, poſſe enim archiva conquiri.

Vide capita collat. 3. cap. 528.

Cap. xx.

Sed hinc repulſi, velut aliquid validiſſimum prolaturi, petierunt Optatum legi, (quod & antè petiverant:) undè ſe probaturos dicebant Cæcilianum ab Imperatore damnatum; & promiſſum eis fuerat, ſed dilatum. Priùs ergo volebat cognitor ut exprimerent utrùm litteras Imperatorias arguere falſitatis auderent. Quod quidem illi minimè audebant; tamen nihilominùs conſulem deeſſe invidioſiſſimè cauſabantur. Optatum verò legi multò inſtantiùs flagitabant. Hæc cùm diutiùs agerentur, in aliâ chartâ illarum Imperialium litterarum inventus eſt conſul. Quod cùm eſſet ſuggeſtum, Donatiſtæ dixerunt: *Certè conſulem habere non debuit*; quaſi hoc aliquando dictum eſſet quòd habere non debuerit, ac non etiamſi conſul defuiſſet, non impediri imperialis conſtituti veritatem. Quod cùm eis cognitor identidem reſpondiſſet, recitatus eſt & Optatus, recitantibus Donatiſtis, ubi ait: *Eo tempore idem Donatus petiit ut ei reverti liceret & ad Carthaginem accederet. Tunc à Philomeno ſuggeſtore ejus Imperatori ſuggeſtum eſt ut bono pacis Cæcilianus Brixiæ teneretur; & factum eſt.* In quibus verbis Optati cùm omninò nulla Cæciliani damnatio, ſicut illi demonſtraturos ſe eſſe promiſerant, reperiri potuiſſet, juſſit cognitor totam paginam recitari, ut de ſuperioribus & inferioribus verbis voluntas ejus qui ſcripſerat noſceretur. Et ex Officio recitatum eſt: *Cæcilianus omnium ſuprà memoratorum ſententiis innocens eſt pronuntiatus.* Quod cùm recitaretur, Donatiſtæ dixerunt hoc ſe non petiſſe recitari, ſtomachantes adversùs eos qui riſum tenere non potuerant cùm audiſſent quàm apertam contra ſeipſos paginam protuliſſent. Deinde cùm illis verbis quæ ipſi recitaverant extenuaſſe dicerent Optatum damnationem Cæciliani & exprimere noluiſſe, flagitatum eſt ab eis ut aliunde manifeſtum legerent quod ab illo dicerent extenuatum. Quod cùm minimè potuiſſent, etiam inde poſt aliquantas horarum inanium perplexitates, cùm & de Donati nomine contendiſſent quòd non Carthaginenſis, ſed Caſenſis Donatus in judicio Melchiadis adversùs Cæcilianum aſtitiſſet, (quod & Catholici concedebant) aliquando tranſitum eſt.

Opeat. lib. 1.

Brevicul. Collat. diei III.

Cap. xxi.

Deinde quia Conſtantini litteris, quibus eum inter partes cognoviſſe & pro Cæciliano contra illos judicaſſe conſtabat, cognitor eos, ſi quid haberent, reſpondere cogebat, petiverunt ſuum libellum eſſe recitandum, quem dicebant datum Conſtantino à majoribus ſuis. In quo libello ſatis apertéque monſtraverunt quàm falſum dixerint de damnatione Cæciliani apud Brixiam. Idem quippe libellus oſtendit quemadmodum contra eos ſenſerit Conſtantinus. Nam ibi dicunt nullo modo ſe communicaturos antiſtiti ipſius nebuloni, paratóque eſſe perpeti quicquid eis facere voluiſſet. Quem Conſtantini antiſtitem nebulonem utique Cæcilianum intelligi volebant. Quomodo ergo eum Conſtantini antiſtitem dicebant cui ſe contra Conſtantinum loquentes non communicare confirmabant, ſi eum apud Conſtantinum ſuperaverant ita ut ab illo Brixiæ ſcirent eſſe damnatum?

Cap. xxii.

Cùm ergo Catholici dixiſſent hoc eos contra ſeipſos recitaſſe, hoc idem ipſe etiam cognitor eſſet interlocutus. addiderunt etiam illi ſuæ falſitati convincendæ magnum aliud firmamentum, recitantes ipſius Conſtantini litteras ſcribentis ad Verinum Vicarium ut libero eos dimittat arbitrio, ſe juſſiſſe inſinuans ut de exilio remearent; in quibus litteris Conſtantinus ſic eos deteſtatur ut nihil illâ indulgentiâ poſſit deformius inveniri. Quos unque non ita culpaſſet, ſed magis laudaſſet, ſi ab eis Cæcilianus apud illum victus ab eóque damnatus Brixiæ relegaretur. Ac per hoc iſta contra ſeipſos proferentes atque recitantes, & à Cæciliano ſe ſuperatos & eo mi Imperatoris judicio manifeſtiſſimè monſtraverunt, & ſuam falſitatem quâ eum dicebant eſſe damnatum, apertiſſimè convicerunt. Et quia Catholicos perſecutionem facere, ſe autem pati gloriabantur, Cæcilianum tamen per ſuas accuſationes ab Imperatore damnatum etiam falsò gloriari volue-

runt. His itaque recitatis, cùm Catholici dicerent & cognitorem breviter admonerent, quod etiam ipſe cernebat, pro ſe illa, hoc eſt, pro innocentia Cæciliani, contra illos fuiſſe recitata, & hoc idem etiam ipſe fuiſſet interlocutus, Donatiſtæ responderunt dicentes: *De libero arbitrio nihil dicit poteſtas tua.* Hoc enim putantes ſecundùm Conſtantini literas ſibi poſſe à præſente cognitore concedi, eas etiam contra ſe pro Cæciliani cauſa recitandas exiſtimaverunt. Hîc cùm eis cognitor reſpondiſſet aliud ſibi eſſe à præſentis temporis Imperatore præceptum, ierunt in aliud quod contra ſe identidem multò mirabiliùs protulerunt.

Cap. xxiii. Recitaverunt etiam alias litteras ejuſdem Conſtantini Imperatoris ad Probianum Proconſulem datas, quæ quidem conſules non habebant; ſed nihil quaſi de objectione mutua Catholici agere voluerunt: quamvis & hinc ſe ipſos Donatiſtæ convincerent quàm calumnioſè Catholicis id objecerint, cùm prior chartula, ex qua recitatum eſt judicium Conſtantini quo abſolutus eſt Cæcilianus, conſules non haberet, qui tamen mox in alia chartula inventi ſunt. Iſtæ itaque litteræ ad Probianum Proconſulem datæ continent Imperatoris juſſionem, quâ præcepit ut ad ſe Ingentius mitteretur, cujus confeſſione in Proconſulis Æliani judicio Felix Aptungenſis ordinator Cæciliani à crimine traditionis fuerat abſolutus. Hoc autem imperiale præceptum ideò Donatiſtæ ſe recitare dicebant ut quaſi oſtenderent Cæciliani cauſam adhuc fuiſſe ſuſpenſam, etiam poſt illud judicium quo ſe Conſtantinus inter partes omnia terminaſſe jam ſcripſerat; cùm & in ipſis litteris quas ad Probianum Proconſulem datas recitaverunt, quibus quaſi oſtenderent adhuc pendere judicium, quoniam ad ſe mitti juſſerat Imperator Ingentium, tanta contra ſe legerint ut omninò mirum ſit quibus illa oculis aſpicere vel quo ore pronuntiare potuerint. Ibi enim Conſtantinus dixit, ab Æliano Proconſule audientiam præſtitam competentem, Felicémque innocentem ab exuſtione codicum divinorum conſtitiſſe, illos autem eſſe in præſentia confutandos qui diuturnis diebus eum interpellare non quieſcerent, ut eis liquidò appareret fruſtrà eos Cæciliano invidiam comparare & adversùs eum violenter inſurgere voluiſſe. Hîc ergo per illas litteras non ſolùm Cæcilianum ſed etiam Felicem purgatum, ſeque innocentium perſecutores apud Imperatorem extitiſſe docuerunt. Brevicul. Collat. diei III.

Hac autem acceptâ opportunitate Catholici recitandam protulerunt & ipſius Æliani tunc Proconſulis relationem de hac re ad Conſtantinum datam, ubi ſe cauſam Felicis audiſſe & finiſſe commemorat; & ipſa geſta proconſularia, quibus abſolutus eſt Felix, & omnium neceſſariarum perſonarum teſtimonio à traditionis crimine innocens comprobatus. Quibus recitatis, quid contradici poſſet cognitor inquiſivit. Tunc Donatiſtæ, quod & antè dicere cœperant, identidem repetierunt, quærentes utrùm ex præcepto Imperatoris directus ad comitatum fuiſſet Ingentius, & quid poſtea geſtum eſſet, ut oſtenderetur à Catholicis exigentes, & geſta proconſularia quibus poſſent verbis refellere conantes quibus abſolutus eſt Felix, objicientes gratiam judicis, vel ſuppoſitas fuiſſe perſonas, & cetera quæ ſolent homines contra geſta quibus vincuntur ſuſpicioſâ querimoniâ jactitare. Dicebant etiam non rectè Felicem abſentem fuiſſe abſolutum. Ad iſta reſponſum eſt à Catholicis, omnia quæ lecta ſunt, ad abſolutionem Cæciliani & Felicis apertiſſimè pertinere; ſi quid autem Donatiſtæ arbitrarentur miſſo ad comitatum Ingentio pro ſe fuiſſe judicatum & mutatum eſſe judicium quo Conſtantinus inter partes cognoſcens purgato Cæciliano illos calumnioſiſſimos judicaverat, ipſos debere proferre. Quando autem hoc Catholici dicebant, in illa temporis brevitate non poterant conſiderari conſules; quorum ordinem in ipſis geſtis qui voluerit conſiderare, inveniet poſteriùs ab Imperatore Conſtantino abſolutum eſſe Cæcilianum quàm Felicis cauſam ab Æliano Proconſule diſcuſſam atque purgatam, poſt aliquot etiam annos Conſtantinum ſcripſiſſe ad Verinum Vicarium, quas litteras ipſi recitaverunt ubi ſibi aſſerebant liberum arbitrium ab illo Imperatore conceſſum, in quibus litteris eos tamquam peſſimos & Chriſtianæ pacis inimicos oſtendit. Quod utique non feciſſet, ſi aliquid pro illis contra Cæcilianum judicaſſet cùm ad comitatum miſſus eſſet Ingentius. Cognitor ergo interlocutus eſt non poſſe geſta quæ tanta roboravit antiquitas removeri niſi aliis poſterioribus geſtis è contrario recitatis. Cap. xxiv.

Dictum

Dictum eſt etiam à Catholicis magis ad declarandam Felicis innocentiam profuiſſe quòd abſens fuerat abſolutus: quia gratiæ ſuſpicio, ſi præſens eſſet, potiùs oriretur.

Cap. xxv. Urgere deinde cognitor cœpit ut ſi qua poſteriora geſta Donatiſtæ haberent contra abſolutionem Cæciliani vel Felicis, jam jamque proferrent. Hîc illi ad ea quæ jam totiens dixerant, & Catholicis totiens ad omnia reſpondentibus tranſacta jam fuerant, rursùs quaſi à capite redire & ea replicare conati ſunt. Ubi cùm interlocutus eſſet cognitor, admonens ut eos jam pigeret eadem repetere quæ peracta & tranſacta jam fuerant, & identidem proferre compelleret ſi quid recitandum haberent adversùs Cæciliani & Felicis ſic evidentiſſimas abſolutiones, & illi nihil omninò adversùs illa proferentes, eadem repetere non ceſſarent, ut de illis quæ dixerant judicaretur, & contrà cognitor illud potiùs flagitaret ut legerent ſi haberent quod legi poſſet adversùs imperiale & proconſulare judicium, ut poſſet de omnibus pronuntiari quoniam legibus prohibetur ſemiplenam proferre ſententiam, inſtarent etiam Catholici ut rebus omnibus cognitori manifeſtatis, & Donatiſtis quid reſpondeant non invenientibus [&] eadem repetentibus, tandem aliquando cauſa finiretur, in ultimo cognitor dixit: *Si contra nihil eſt quod legatis, exire dignamini, ut poſſit plena de omnibus ſcribi ſententia.* Et utriſque exeuntibus, ſententiam ſcripſit, quam rursùs intromiſſis partibus recitavit, qua complexus eſt omnia quæ de prolixa trium dierum actione potuit recordari; in quibus quædam non eo ordine quo geſta ſunt commemoravit, omnia tamen veraciter poſuit, confutatos à Catholicis Donatiſtas omnium documentorum manifeſtatione pronuntians. Brevicul. Collat. diei III.

SENTENTIA COGNITORIS.

F*Lavius Marcellinus vir clariſſimus Tribunus & Notarius dixit.* Vellem quidem, quod & omni de votorum intentione nunc cupio, ut quanta ex demonſtratione veritatis & tandem proditi erroris orta lætitia eſt, tanta ex converſione ſuperſtitionis antiquæ & in melius mutatæ ſententiæ gratulatio naſceretur. Magna enim gaudia eſſe quis dubitet cùm inveteratæ ægritudini provenit inſperata curatio; cauſámque exultationis in talibus majorem facit ſanitas reſtituta quàm ſemper retenta. Sed quia obſtinatio mentium perditarum, quas pravæ ſimul perſuaſionis vincula nexuerant, ad viam ſalutis oſtenſæ aut redire diſſimulat aut, quod eſt deterius, impudentia reformidat, exſerenda jam legum eſt & exercenda ſententia, ut quos ad bonam valetudinem leniora poſt apertam cominus veritatem medicamina non revocant, acrior reſtituat curationis intentio. Cui enim ratio proxima, ſicut geſtorum ſeries ſubjecta demonſtrat, ſicut divinorum quoque voluminum indita exempla teſtantur, non liquidò declaret alieni, etiamſi probari potuiſſet, ſceleris noxa alium fieri reum omnino non poſſe, & univerſalis Eccleſiæ ſtatum Cæciliani inſimulatione, de quo nihil reprehenſibile potuit approbari, non debere ſubverti, nec etiam eorum qui ſe à corpore Eccleſiæ ſepararunt lata adversùs eum præjudicare valuiſſe ſententia, ſicut nec à Maximianiſtis recenti tempore in abſentem Primianum prolata damnatio eidem nocere prævaluit? Cui etiam illud ad correptionis cauſam non omni ex parte ſufficiat tot judiciis patefacta Donato auctore ſchiſmatis comprobatio, Cæciliani perſolutio atque purgatio, ultimáque ſententia triumphabilis memoriæ Conſtantini, qua evidentiùs docetur expreſſa & Cæciliani innocentia & Donati ſociorúmque ejus calumnioſa criminatio; Felicis quoque Aptugnenſis ordinatoris ejus proconſularis ſententiæ documentis oſtenſa purgatio? Unde ſi hæc tam perſpicua atque manifeſta inveterato mederi nequeunt morbo, putris eſt vulneris ſanies reprimenda; ut libertate præcluſa, ſibi tantùm nocere, quia hoc potiùs elegit, incipiat. Per hæc enim fiet ut velit aliquando ſanari. Declaratæ igitur veritati detecta falſitas colla ſummittat. Unde univerſos ordinis viros, dominos etiam fundorum, actores, conductores tam domûs divinæ quàm etiam privatarum poſſeſſionum, ſenioréſque omnium locorum, hujus edicti auctoritate commoneo quatenùs memores legum, dignitatum, æſtimationis ſalutiſque propriæ, Donatiſtarum conventicula in omnibus civitatibus & locis prohibere contendant, ita ut

Eccleſias quas eis humanitate mea abſque imperiali præcepto uſque ad diem ſententiæ conſtat indultas Catholicis tradere ſine ulla dilatione ſuſtinent, ni maluot tot ſanctionum laqueis inretiri: qoas qnidem, ſi unitati Catholicæ conſentire voluerint, eorum eſſe ſat certum eſt. Majore autem cauſa atque ſollertia poſt detectam modis omnibus onitatem ſuperſtitionémque convictam à proprii debeot facinoris intentione depelli. Hi autem qui poſt vetita legum eorum ſe cœtibus miſcuerint, indubitanter intelligant pœnam ſe imperiali arbitrio præſtitutam ulteriùs vitare non poſſe, quos principe loco poſt agnitæ Catholicæ reverentiam legis ad prophanos eorum cœtus communionémque rediiſſe ſat clarum eſt. Quod ut antè non fieret, patientiæ tantùm conſideratione & ſpe correctionis aliqua parte ex parte diſtuleram. Hactenùs igitur inimicos fidei Chriſtianæ legibus ininſultaſſe ſufficiat, maximè cùm eorum notas certum ſit eſſe perſonas. Quid neceſſe eſt tot ſanctionum, quoniam nulla emendatio ſubſecuta eſt, nexibus ſubdi? Ipſam verò Catholicorum Epiſcoporum, etiam poſt victoriam veritatis, noverint Donatiſtæ manere ſententiam, ut completis collationibus quas eis & antè oblatas publica conſcientia retinetur, & nunc offerri ſine dubitatione ſat certum eſt, ſeſe ſuſcipi poſſe cognoſcant. Superioris autem edicti fidem in omnibus certum eſt reſervari. Unde unuſquiſque Donati communionis Epiſcopus ad loca propria ſine ulla debet ioquietudine ac moleſtia remeare; quatenus in propriis conſtitutus, aut ad unam verámque Eccleſiam revertatur, aut ſatis legibus facere ſioc diſſimulatiooe oon differat. Hi autem quio prædiis ſuis circùmcellionum turbas ſe habere cognoſcunt, ſciant, niſi eorum inſolentiam omnimodis comprimere & refrænare geſtierint, maximè ea loca à fiſco mox occupanda. Siquidem tam Catholicæ legi quàm quieti publicæ, ut eorum conquieſcat inſania, in hac parte conſulitur. Geſtorum autem relectio qua profertur ſuperiùs memoratum à Donatiſtis errorem ſchiſmatis extitiſſe, atque Cæcilianum & ceteros, quos improbè crediderant accuſandos, fuiſſe purgatos, ſanctitatem veſtram pleniſſimè poterit edocere. [*Et aliâ manu.*] PROPONATUR. [Datum Carthagini] poſt conſulatum Varanis v. c. VI. Kal. Julii.

ANNO 412. 30. Jan.

LEX HONORII

IMPERATORIS

Quâ mulctæ pecuniariæ imponuntur Donatiſtis.

Ex Cod. Theod. Tit. De Hæreticis, *L.* 52.

Impp. HONORIUS & THEODOSIUS AA. Seleuco P. F. P.

CASSATIS, quæ pragmatici, vel adnotatiooe manûs noſtræ, potuerint impetrari, & manentibus his, quæ etiam dudum ſuper hoc definita ſunt, & veterum principum ſanctione ſervatâ, niſi ex die prolatæ legis omnes Donatiſtæ, tam Sacerdotes quàm Clerici, Laïcique Catholicæ ſe, à quâ ſacrilegè deſcivère, reddiderint, tunc illuſtres ſingillatim pœnæ nomine fiſco noſtro, auri pondo quinquaginta cogantur inferre: Spectabiles, auri poodo quadraginta: Senatores, auri pondo triginta: Clariſſimi, auri pondo viginti: Sacerdotales, auri pondo triginta: Principales, auri pondo viginti: Decuriones, auri pondo quinque: Negotiatores, auri pondo quioque: Plebei, auri pondo quinque: Circumcelliones, argenti pondo decem. Qui niſi à Conductoribus, ſub quibus commanent, vel Procuratoribus, Executori, exigendi, fuerint præſentati, ipſi teneantur ad pœnam. ita ut nec domûs noſtræ homines ab hujuſcemodi cenſurâ habeantur immunes. Uxores quoque eorum, mari-

talis, ſegregatim multa conſtringat. Eos enim, quos nequaquam illata damna correxerint, facultatum omnium publicatio ſubſequetur. Servos etiam, dominorum admonitio: vel Colonos, verberum crebrior ictus à pravâ religione revocabit: ni malunt ipſi ad prædicta diſpendia (etiamſi ſunt Catholici) retineri. Clerici verò miniſtrique eorum, ac pernicioſiſſimi Sacerdotales ablati de Africano ſolo, quod ritu ſacrilego polluerunt, in exilium viritim ad ſingulas quaſque regiones ſub idoneâ proſecutione mittantur. Eccleſiis eorum, vel conventiculis, prædiíſque, ſi qui in eorum Eccleſias hæreticorum largitas prava contulit, proprietati poteſtatíque Catholicæ (ſicut jamdudum ſtatuimus) vindicatis Datum III. Kalend. Febr. Rav. Honor. IX. & Theod. V. AA. Coss.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

Donatistis ad Catholicam fidem revocandis, atque reſecandis enixè incumbit Honorius Imperator hac conſtitutione, quæ data ſtatim poſt Collationem Carthaginenſem anno D. 412. Primo capite Donatiſtis pœnæ ſeu mulctæ imponuntur, niſi ad Catholicam Eccleſiam redierint, non obſtante quacumque tandem principis pragmaticâ vel adnotatione. Eo, inquam, pertinet *hujus legis* initium, quod ita reſtituo, *Niſi*, &c. *Catholica ſe à quâ ſacrilegè deſcivere, reddiderint*. De eo quippe quod dixi agi oſtendit manifeſtè vox Descivere, quæ omninò pertinet ad perſonas, non ad res ablatas. Et totus deinceps legis contextus id evincit, agi de Donatiſtis à pravâ religione revocandis, quod & diſertè eodem loco dicitur. De Eccleſiis enim demùm agitur in fine legis: idque ipſum argumento dictæ *legis* 54. *infr.* firmari poteſt. Pœnæ autem, quod ſecundum, per ſingula hominum genera proponuntur, ſive in dignitate poſitorum, ſive popularium, ſive Circumcellionum (de quibus poſteà pleniùs.) Tertiò proponit pœnam *occultantibus* eos, etiam Conductoribus, Procuratoribus & hominibus domûs Principis, uxoribúſque eorum. Quartò, poſt mulctam inflictam contumacibus bonorum proſcriptionem minatur. Quintò, & dominis etiam Catholicis eamdem mulctam imponit, niſi ſervos & colonos à pravâ religione revocaverint. Sextò, Honorius *Clericos*, *Miniſtros Sacerdotales* Donatiſtarum in exilium ſingulos per ſingulas regiones mitti ſub fi tâ proſecutione jubet. Poſtremo capite, *Eccleſia*, *Conventicula*, prædiáque, hæreticorum largitate in eorum Eccleſias collata, Catholicis Eccleſiis juxta priores conſtitutiones, (id eſt juxta *l.* 43. *ſupr.*) vindicare jubentur.

Et hæ quidem ſeptem rationes ſunt quibus Donatiſtas ad fidem Catholicam traducere, eorúmque pertinax inſtitutum frangere, reſecare hoc tempore ſtuduit Honorius, quibus validiores fingi rationes non poſſint. 1. Metus damni pecuniarii. 2. Conductores & Procuratores in eos excitati ad eos detegendos. 3. Imò & uxores. 4. Bonorum proſcriptionis metus poſt contumaciam. 5. Domini in ſervos & colonos concitati. 6. Clerici in exilium miſſi. 7. Eccleſiæ & donaria Catholicæ Eccleſiæ vindicari juſſa. Quibus ſimilia jam compluta *l.* 54. *infr.* ubi & nonnulla addita.

Ut hæc hujuſce legis in univerſum eſt ſententia, ita Auguſtinus ejus vim ſic breviter expreſſit *epiſt.* 50. *ad Bonifacium*. *Jam enim* Lex *fuerat promulgata, ut tanta immanitatis hæreſis Donatiſtarum, cui crudelius parci videbatur, quam ipſa ſæviebat, non tantùm violenta eſſe, ſed* omninò esse non sinaretur *impunè*: (hæc primùm eſt *hujus leg.* ſententia.) *Non tamen ſupplicio capitali, propter ſervandam etiam circa indignos miſericordiam, ſed* Pecuniariis damnis *propoſitis* (ſecundùm hoc caput *hujus legis*, ubi pariter vox *damna*, ut ex *l.* 54. occurrit.) *Et in* Episcopos, Ministros *eorum exilio conſtituto.* (Tertium hoc caput eſt.) Quanquam & ſi ordinem verborum Auguſtini ſpectes, videatur de aliâ lege anteriore multò ſentire, ſed tamen in eamdem ſententiam. Idem Auguſtinus certè eâdem *epiſtolâ* 50. *ad Bonifacium* poſtremum *hujus legis* caput memorat *p.* 214. *Quicquid ergo nomine Eccleſiarum partis Donati poſſidebatur, Chriſtiani Imperatores legibus religioſis cum ipſis Eccleſiis ad Catholicam tranſire juſſerunt*, &c. ubi æquitatem etiam ejus rei pluribus ſubjicit. Idem Auguſtinus *in Joann. tractatu* 6. *in fine*. *Leguntur*, inquit, *manifeſta leges, ubi præceperunt Imperatores, ut qui præter Eccleſiæ Catholicæ communionem uſurpant ſibi nomen Chriſtianum, nec volunt in pace colere pacis auctorem, nihil nomine Eccleſiæ audeant poſſidere*: & in fine *veniant ad Catholicam, & nobiſcum habebunt non ſolùm terram, ſed etiam illum qui fecit cœlum & terram*. Et vi hujus legis, itémque *legis* 54. *infr.* & *l.* 4. *infr. ne ſanctum bapt.* relicta teſtamento Donatiſtis, Catholicis vindicata idem teſtatur, Donatiſtas loquentes inducens: *Modò deficientes ubique quid nobis proponunt, non invenientes quid dicant? Villas noſtras tulerunt, fundos noſtros tulerunt, proferunt teſtamenta hominum. Ecce ubi Caius eis donavit fundum Eccleſiæ, cui præerat Fauſtinus. Cui Epiſcopus præerat Fauſtinus? Eccleſiæ? Quid eſt Eccleſiæ? Eccleſiæ dixi cui præerat Fauſtinus? Sed non Eccleſiæ præerat Fauſtinus, ſed parti præerat. Columba autem Eccleſia eſt.* Et hæ quidem ſententiæ Auguſtini ſpectant poſtremum hujuſce legis caput. Sequitur ſententia Auguſtini de irrogato exilio Clericis, quod tertium caput hujuſce legis eſt quod & *l.* 54. repetitum extat. *Mitiora*, inquit, *in vos conſtituit Imperator propter manſuetudinem Chriſtianam, exilium vobis voluit inferre non mortem, ſed vos homines docti conſiderantes quid debeatur merito, & quid minus ſit in ſupplicio, non de judicio illius, ſed de veſtro additis mortem.*

Cæterùm *hujus legis* ferendæ cauſa repetenda eſt, ab exitu ſeu eventu Collationis Carthaginenſis, quæ ſuperiore anno habita fuit, ante ſeptem & quod excurrit menſes (quò alioquin ſpectant *l.* 55. *infr. hoc tit.* ubi dicam plenè, & *l. ult. infr. de Religione.*) Nempè cùm pendente eâ Collatione Marcellinus Tribunus & Notarius in eâ Collatione cognitor, Donatiſtis, qui ad eam ſeſe pollicebantur venturos, ex humanitate ſuâ abſque Imperiali præcepto Eccleſias ſeu Baſilicas ad diem ſententiæ uſque indulſiſſet: atque adeò eis Eccleſias cum omni jure ſuo, quæ à Catholicis juxta præceptum Imperiale retinebantur, reddi ſeu reformari juſſiſſet: quod ex ejus edicto liquet, in actis Collationis Carthaginenſis *pag.* 10. 11 & ex ſententiâ *pag.* 405. & ex Auguſtino *in Breviculo Collationis in princ.* Tandem ultimâ definitione ab eo damnati Donatiſtæ, eas rurſùm Catholicis tradere ſine ullâ dilatione juſſi fuêre. Quinimò & Circumcellionum inſaniâ & inſolentiâ reprimi juſſa. Quin & Decurionibus, Dominis fundorum, Actoribus, Conductoribus, non privatarum poſſeſſionum modò, ſed & domûs divinæ, mandatum, ut conventicula Donatiſtarum in omnibus civitatibus & locis prohiberent. Imò & ſine ſententiæ ſeu edicti oblationes, collationes, largitates in Eccleſias Donatiſtarum factas Epiſcopis Catholicis tradi juſſit. Quæ omnia *huic legi* apprimè conveniunt. Et verò illam ſententiam *hæc lex* Imperatoris ſecuta eſt. Verùm huic ſententiæ non adeò ubique & hac parte, ut hæc *lex & 54.* teſtantur paritum De cætero, quis Collationis iſtius Carthaginenſis eventus fuerit, docet Auguſtinus *epiſt.* 127. 158. 159. 160. 169. & aliis locis. Quare ad hanc ſeveriorem legem Honorius proceſſit: ubi ſingularia multa ſublegenda ſunt. Primò notanda ſunt hîc varia admodùm decem numero perſonarum & quidem laïcarum, *dignitatúmque* genera *gradúſque*, quibus Provinciales conſtabant, quas ordine hîc decurrit Honorius, diſtinctiſque adeò multis & pœnis gradatim perſequitur, quod omne ex *hac lege* mutuatum Hunnericus ſuo Edicto adversùs Catholicos inſeruit, quod refertur ab Victore Uticenſi *lib.* 3. *de perſecutione Vandal.* 1. *Illuſtres*, inquam, 2. *Spectabiles*, 3. *Senatores*, 4. *Clariſſimi*, 5. *Sacerdotales*, 6 *Principales*, 7. *Decuriones*, 8. *Negotiatores*, 9. *Plebei*, 10. *Circumcelliones*: Illuſtribus impoſita mulcta, auri pondo 50. Spectabilibus, 40. Senatoribus, 30. Clariſſimis, 20. Sacerdotalibus, 30. Principalibus, 20. Decurionibus, 5. Negotiatoribus, 5. Plebeiis, 5. Circumcellionibus, argenti pondo decem. Quibus adjice qui ſubjiciuntur Conductores, & Procuratores, Servos & Colonos: Cui haud abſimilis perſonarum Notitia continetur *l.* 54. *infr. hoc tit.* quæ alioquin & in aliis quampluimis huic ſimilis eſt.

Secundò obſervandum, in illo perſonarum recenſu de *Senatoribus*: eos non tantùm ab Illuſtribus & Spectabilibus ſeparari & poſt eos nominari, verùm etiam à Clariſſimis diſtingui: Sic quoque *d. l.* 54. *infr.* quæ huic in quamplurimis par eſt, Senatores poſt eos qui ſuccincti Proconſulari, aut Vicariano vel Comitivæ primi ordinis honore; id eſt, poſt Spectabiles, primi inter Honoratos nominantur: & ita deſcribuntur, *qui nullo muniti extrinſecùs privilegio dignitatis ſunt*: & poſt eos Sacerdotales ſtatim ponuntur, nullâ Clariſſimorum mentione, ubi vides multa equidem congruentia cum *hac lege* contineri. Quinam igitur Senatores iſti à Clariſſimis diverſi eſſe poſſunt? Certè Codice Juſtinianeo quoque titulus extat, *ubi Senatores vel Clariſſimi civiliter vel criminaliter conveniantur.* Putabat Cujacius hac quoque lege Senatores dici expertes omnis dignitatis: Clariſſimos verò qui in dignitate erant; eóque etiam ſenſu diſtingui eos eo titulo Codicis Juſtinianei. Verùm ut illo quoque ipſo titulo Senatores iidem cum Clariſſimis ſunt, & verò *συγκλητικοῖ*, ibi conjunguntur: & *l.* 1. *ejus tituli* Clariſſimi non alii ſunt quàm Senatores, ut manifeſtiùs adhuc diſcere eſt ex *l.* 2. *hoc Codice infr. de accuſat.* Unde lex illa deſumpta eſt: ita *hac leg.* Senatores Clariſſimis præmittuntur; atque adeò velut majoris jam dignitatis, & majori quoque pœnæ ſubjiciuntur: uti vice verſâ, non illuſtres tantùm, ſed & Spectabiles majori, quàm Senatores afficiuntur.

Tertiò obſervandi *Sacerdotales*, qui *hac lege* & *d. l.* 54. nominantur, poſt Senatores, ante Principales ſeu Decemprimos Curiales. Nempè *Sacerdotales* hi erant primi inter Decuriones, qui Sacerdotales ludos procurabant: de quibus plenè ſuprà *titulo de Decurionibus*: & *tit. de Paganis infra.* Hinc illud intereà diſcimus Chriſtianos eos quoque fuiſſe ſaltem Donatiſtas.

Quartò, *Circumcellionum* nomen hîc notandum, quorum frequens mentio in hiſtoriâ Donatiſtarum apud Optatum Milevitanum, Auguſtinum in Collatione Carthaginenſi *d.* 3. *cap.* 73. & in ſententiâ Marcellini, in Codice Canonum Eccleſiæ Africanæ, Iſidorum 8. *Etymol.* 5. Poſſidonium *in vitâ Auguſtini.* Hi verò erant inter Donatiſtas velut Satellites, qui per nundinas, villas, vicóſque & *Circum cellas* (unde iis nomen) vagantes, armis inſtructi, intentatum nihil relinquebant, nihil non audebant, omnia furore implentes: deoique in Catholicos inſaniebant, ſæviebant, graſſabantur: Quorum etiam hoc ipſo tempore, & ante Collationem Carthaginenſem meminit Auguſtinus *epiſt.* 122. & poſt Collationem idem *epiſt.* 159. 169. Eoſdem verò à Donato *Agoniſticos*, eorúmque Præfectos *Sanctorum duces* nominatos tradit Optatus *lib.* 3.

Quintò, obſervandum latebram Donatiſtis, & Circumcellionibus præbuiſſe *Conductores & Procuratores*, etiam domûs Principis, quod & ipſum dictâ ſententiâ Marcellini Tribuni & Notarii & *l.* 54. *infr.* indicatur: ubi de triplici iſtorum Conductorum genere dicetur. Certè & ex Auguſtino variis locis id quoque diſcere eſt. Ut & cæteroquin aliorum criminum reis latebram præbebant; ut paſſim ex hujus Codicis conſtitutionibus videre eſt.

Sextò fit *hac lege* mentio *Executoris*, qui Donatiſtas & Circumcelliones inquirebat, exigebat, cuique illi præſentandi erant. Quod quidem fide certo quodam executore accipiendum eſt, tum

fuerit

fuerit hic omninò Dulcitius Tribunus & Notarius ut fermè Tribuni & Notarii ad hujuſmodi executiones miſſi: de quo *l. un. ſupr. de Mandatis principum*, quem Imperialium juſſionum in Africâ contra Donatiſtas datarum Executorem ait Auguſtinus *lib. 1. Retractationum, cap 59. Per idem tempus Dulcitius Tribunus & Notarius hic erat in Africâ* EXECUTOR *Imperialium juſſionum contra Donatiſtas datarum*, &c. Ad eumdem extſtat ejuſdem *epiſt. 61. pag. 308.* quâ inter alia aït: *Non enim tu in eos jus gladii ullis legibus accepiſti, aut Imperialibus conſtitutis, quorum tibi injuncta eſt* EXECUTIO, *hoc præceptum eſt ut necentur.* Ibidem teſtatur, Dulcitium iſtum (Honorii ſcilicet) *Imperatoris poteſtate, ſive terrendo, ſive plectendo corrigendis præfectum erroribus*, duobus Edictis Donatiſtas admonuiſſe. Quod ſi ita eſt, tum perperàm Baronius hæc de Dulcitio Executore ad annum 414. retulerit *n. 8. 9.*

Septimò, notetur quod de *uxoribus* additur *uxores quoque eorum maritalis ſegregatim mulcta conſtringat.* Quod de uxoribus Conductorum & Procuratorum, qui latebram Donatiſtis & Circumcellionibus præberent, accipi poſſe videatur: vel potiùs in genere, de omnibus uxoribus Donatiſtarum & Circumcellionum: Nam & perditi hi utriuſque ſexûs erant, teſte Auguſt. *epiſt* 158. ubi de Macrobio Epiſcopo Donatiſtarum agit *pag. 718. in fin.* Igitur neque uxoribus parci voluit Honorius *hac leg.* ita ut peculiaris eis mulcta conſtringeret, à maritorum mulctâ ſeparata *maritali ſegregatim*: nam ita lego, id eſt, à maritali ſeparatim.

Octavò notetur, *ſervos* à dominis, admonitione; *colonos* (de quorum conditione dixi plenè paratitlo *tituli de Fugitivis colonis*,) verberum crebriore ictu à Donatiſtarum religione revocari juberi: alioquin ipſos dominos licèt Catholicos mulctandos. Quod utique ſingulare & ipſum continetur *l. 54 infr.* Ubi interim obſervandum, primò *admonitionis* voce, caſtigationem ſignificare, de quo in *loſſ. Theod.* Secundò, & in colonos idem caſtigandi jus dominis tribui quod in ſervos (quod & ipſum tribuitur *l. ultim. Cod. de Agricolis l. in Cod. ad Sc. Claud. Nov. 22. cap. 17.*) hunc & pro pœnâ ferro à dominis ligari *l. 1 de fugit colon.* ſic tamen ut illi admonitione, ut dixi, hi verberum ictu caſtigarentur: unde apparet, admonitionem in ſervos, & verberum ictum hîc diſtare. Certè *coercitionis* verbo utrumque ſignificatur *d. l. 54.* quæ mox colonos ſpeciatim verberibus coactos pariter aït.

Nonò obſervetur, & *hac leg.* & *d. l. 54.* exilii genus in Donatiſtarum Clericos, Miniſtros & Sacerdotales: nempè, *ut in exilium viritim* ad ſingulas quaſque regiones ſub idoneâ proſecutione mittantur, ut *hac leg.* dicitur: vel ut *dict. l. 54.* ad ſingulas quaſque inſulas, atque provincias exulandi gratiâ dirigantur. Quod ſolitarii exilii genus & aliàs imperatum, divellendis illis, quòd manu factâ furorem ſuum exercerent, ſeditionibúſque omnia complerent. Cujus etiam ſolitarii exempli in ſimili re eodem fine alibi exempla occurrunt.

ANNO 414. 21. Junii.

ALIA LEX

EJUSDEM IMPERATORIS IN DONATISTAS:

Ex eodem Cod. ibid. L. 54.

Idem AA. Juliano Proc. Africæ.

DONATISTAS atque hæreticos, quos patientia clementiæ noſtræ nunc uſque ſervavit, competenti conſtituimus auctoritate percelli: 1. quatenus evidenti præceptione ſe agnoſcant, & *inteſtabiles*, & nullam poteſtatem alicujus ineundi habere, ſed perpetuâ inuſtos infamiâ à cœtibus honeſtis & à conventu publico ſegregandos. 2. Ea verò *loca*, in quibus dira ſuperſtitio nunc uſque ſervata eſt, Catholicæ venerabili Eccleſiæ ſocientur: 3. Ita ut *Epiſcopi*, Preſbyteri, omnéſque antiſtites eorum, & miniſtri ſpoliati omnibus facultatibus ad ſingulas quaſque inſulas atque provincias exulandi gratiâ dirigantur. 4. Quiſquis autem hos fugientes propoſitam ultionem, *occultandi* causâ ſuſceperit, ſciat & patrimonium ſuum fiſci noſtri compendiis adgregandum, & ſe pœnam quæ bis propoſita eſt, ſubiturum. 5. Damna quoque patrimonii, pœnáſque pecuniarias evidenter imponimus *viris*, *mulieribus*, perſonis ſingulis, & dignitatibus, pro qualitate ſui, quæ debeant irrogari. Igitur proconſulari, aut vicariano, vel comitivæ primi ordinis quiſque fuerit honore ſuccinctus, niſi ad obſervantiam Catholicam mentem propoſitúmque converterit, ducentas argenti libras cogetur exſolvere fiſci noſtri utilitatibus adgregandas. Ac ne id ſolum putetur ad reſecandam intentionem poſſe ſufficere, quotieſcumque ad communionem talem acceſſiſſe fuerit confutatus, totiens mulctam exi-

Mmmmmm

gatur: & ſi quinquies eumdem conſtiterit nec damnis ab errore revocari, tunc ad noſtram clementiam referatur, ut de ſolidâ ejus ſubſtantiâ ac de ſtatu acerbiùs judicemus. Hujuſmodi autem conditionibus etiam Honoratos reliquos obligamus: ſcilicet, ut ſenator, qui nullo munitus extrinſecùs privilegio dignitatis, inventus in grege Donatiſtarum, centum libras ſolvat argenti: ſacerdotales eamdem ſummam cogantur exſolvere: decem primi curiales quinquaginta libras argenti addicantur, reliqui decuriones decem ſolvant libras argenti quicumque in hæreſi maluerint permanere. 6. *Conductores* autem domûs noſtræ, ſi hæc in prædiis venerabilis ſubſtantiæ uti *permiſerint*, tantam penſionem pœnæ nomine cogantur inferre, quantum in conductione penſitare conſuerunt. Eædem quoque emphyteuticarios auctoritas ſacræ definitionis adſtringet. 7. Conductores verò privatorum, ſi permiſerint in hiſdem prædiis conventicula haberi, vel eorum patientia ſacrum myſterium fuerit inquinatum, referetur per judices ad ſcientiam dominorum, quorum intererit, ſi pœnam volunt ſacræ juſſionis evadere, aut certantes corrigere, aut perſeverantes commutare: ac tales prædiis ſuis præbere rectores, qui divina præcepta cuſtodiant. Quod ſi procurare neglexerint, hi quoque in penſiones, quas accipere conſuerunt, prolatæ præceptionis auctoritate mulctentur, ut quod ad compendia eorum pervenire poterat ſacro jungatur ærario. 8. *Officiales* autem diverſorum judicum ſi in hoc errore fuerint deprehenſi, ad triginta librarum argenti inlationem pœnæ nomine teneantur: ita ut ſi quinquies condemnati abſtinere noluerint, coërciti verberibus exilio mancipentur. 9. *Servos* verò & *Colonos* coërcitio ab hujuſmodi auſibus ſeveriſſima vindicabit. Ac ſi coloni verberibus coacti in propoſito perduraverint, tunc tertiâ peculii ſui parte mulctentur. 10. Atque omnia, quæ hujuſmodi generibus hominum locisque colligi poterunt, ad largitiones ſacras illicò dirigantur. Dat. x. Kal. Jul. Rav. Conſtantio & Conſtante. Coss.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

In Donatistas per Africam Proconſularem, hæc ſecunda jam eſt, Honorii Imperatoris poſt Collationem Carthagienſem, quæ habita fuit ante triennium ann. 411. conſtitutio: prima enim fuit *lex* 52. *ſupr.* data paulò poſt eam finitam, ſeptem videlicet fermè pôſt menſibus. Utrâque verò Honorius poſt longam patientiam propoſito vario pœnarum genere, Donatiſtas ab errore ſuo ad Catholicam Eccleſiam revocare enixi ſtuduit, eorum intentionem reſecare, ut *hac leg.* dicitur, id eſt, pertinax propoſitum frangere. Iſta primùm *l.* 52. anno D. 412. iiſdem fermè pœnis propoſitis: Atenim hæc jam poſteriore anno 414. diſtinctiùs & diſtrictiore ſeveritate, cùm videlicet illâ parum profectum fuiſſet: imò *cùm patientia ejus eos uſque ſervaſſet*, ut ipſemet *initio legis* teſtatur. Quare jam *competenti auctoritate* & auſteritate percellendos eos credidit, & verò *hac leg. percelli conſtituit*, quæ ipſius prioris expreſſa verba ſunt: & ut rurſùm *verſ.* 6. dicit, *auctoritate ſacræ definitionis adſtringi: & prolatæ præceptionis auctoritate mulctari.* Quorum etiam hæreſim atrocitate verborum confodit paſſim, ut eùm *diram ſuperſtitionem* eorum vocat: *verſ.* 2. errorem *verſ.* 5. & 8. gregem Donatiſtarum appellat *d. verſ* 5. hæreſim & hæreticos *initio l. & fine verſ.* 5. ſacrum myſterium (id eſt, baptiſma) ab his inquinari: ait *verſ.* 6. Quibus etiam inpoſterum non ampliùs parcendum, ut anteà factum fuerat, apertè indicat, cùm præterea quæ jam dixi, ait: *quatenus* EVIDENTI *præceptione ſe agnoſcant inteſtabiles* &c. & verſ. 5. *Damna quoque patrimonii pœnáſque pecuniarias* EVIDENTER *imponimus.* Id enim vox *evidentis* & *evidenter* in conſtitutionibus importat. Denique quos à Juliano Proconſule Africæ pœnis *hac leg.* ſtatutis ſubjici paſſim jubet: imò eſt & ubi de his ad ſe referri. Et hæc quidem ideò, quod Donatiſtarum veſania tantùm abfuit poſt Collationem Carthaginenſem expreſſa fuerit, ut contra in immenſum excreverit, de quo teſtis paſſim Auguſtinus. Nos pœnas iſtas nunc ſummatim apponamus: quæ decem omninò ſunt, in quot etiam verſus hanc conſtitutionem ordine diviſimus: è quibus ſingularia poſteà quædam educemus: Summa hæc eſt; 1. Donatiſtas in commune inteſtabiles eſſe, commercio iis interdici, infamiâ eos notari, de quâ infamiæ pœnâ hæreticis impoſitâ dixi ſemel *d. l.* 7. *ſupr.* 2. Conventicula eorum Catholicæ Eccleſiæ ſociari oportere. 3. *Sacerdotes* & miniſtros eorum bonis proſcriptis deportandos. 4. Ut & occultatores eorum. 5. Mulctam Donatiſtis in commune viris, mulieribus, qui ad communionem Donatiſtarum acceſſerint, qui in grege Donatiſtarum inventi fuerint, qui in hæreſi permanere maluerint, & in propoſito perdurare, irrogandam pro cujuſque conditione & dignitate: Proconſularibus, Vicariis, Comitibus primi ordinis, ducentarum argenti librarum: Senatoribus, centum: Decem primis Curialibus, quinquaginta. reliquis Decurionibus, decem. 6. Eos qui locum præberent in alienis prædiis ad myſteria celebranda, Conductores, inquam, rei privatæ, ut & emphyteuticarios, tantùm fiſco pœnæ nomine ſolvere oportere, quantùm penſionis ſeu conductionis nomine ſolvere ſolent: 7. Ut & privatos dominos prædiorum, ſi Conductores

ſuos errantes non correxerint, vel perſeverantes non commutarint. 8. Officiales quoque Judicum in hoc errore deprehenſos, triginta libris argenti mulctandos. 9. Colonos ſervóſque verberibus coërcendos, & perſeverantes tertiâ peculii parte mulctandos. 10. Poſtremò omnia quæ ex locis vel mulctis collecta fuerint, ad Principis ærarium illicò dirigenda. Hæc, inquam, legis iſtius ſumma eſt: in quâ præter ea quæ ad *l.* 52. *ſupr.* huic ſimilem notabamus; multa ſingularia notanda veniunt.

Primò quidem, quòd *Teſtamenti* factione Donatiſtæ priventur, quod & ipſum ſtatuitur *infr. ne ſanctum bapt. l.* 4. imò & commercii jure, tandem & infamiâ notentur: & ſic Romano communi jure priventur, de quo jam ad alias *leges*: & ſic neque morientibus id ſolatii relinqui, ut de bonis ſuis teſtari poſſint, neque ſuperſtites alicujus (contractus ſcilicet: nam id hîc ſupplendum) ineundi poteſtatem habeant, & velut infames in perpetuum ab honeſtorum cœtu & conventu publico ſubmovendos. De hæreticis inteſtabilibus jam aliis legibus actum. Ut Donatiſtæ verò inteſtabiles eſſent, id jam ab Honorio expetiverant Patres Africani ante decennium anno 404. ut docet *can.* 93. *Cod. Afric.* id quòd ad eorum poſtulationem ab Honorio conſtitutum, initio anni proximè ſequentis 405 *l.* 4. *ne ſanctum bapt.* quæ lex huic noſtræ quàm ſimillima eſt. Meminit Auguſtinus *lib.* 1. *contra epiſtolam Parmeniani* hujus omnis rei, atque adeò hujus legis: *Sunt & aliæ juſſiones generales, quibus eis vel faciendi teſtamenta, vel per donationes alicui conferendi facultas adimitur, vel ex donationibus aut teſtamentis aliquid capiendi. Nam in quadam causâ cùm homo nobilis Imperatoribus ſupplicaſſet, quod ſoror ſua quæ de parte Donati fuerat cùm defungeretur, neſcio in quos communionis ſuæ vel maximè in quemdam Auguſtinum Epiſcopum eorum plurima contuliſſet, ex illâ generali lege præceptum eſt, ut omnia fratri reſtituerentur: ubi etiam Circumcellionum mentio facta eſt, ſi more ſuo violenter obſiſterent quo genere auxiliorum & adminiculis repellerentur.* Idem *epiſt.* 48. *ad Vincentium* ubi hæc inter alia ironicè. *Ità ſanè huic proviſioni contradicere debui, ne res quas dicitis veſtras perderetis, & ſecuri Chriſtum proſcriberetis. Ut jure Romano teſtamenta conderetis, & jure divino Patribus conditum teſtamentum (ubi ſcriptum eſt, in ſemine tuo benedicentur omnes gentes) calumnioſis criminationibus rumperetis. Ut in emptionibus & venditionibus liberos contractus haberetis, & vobis dividere, quod Chriſtus emit venditus, auderetis. Ut quod quiſquam veſtrûm cuiquam donaſſet, valeret, & quod donavit Deus Deorum à ſolis ortu uſque ad occaſum vocatis filiis non valeret. Ut de terrâ corporis veſtri in exilium non mitteremini, & de regno ſanguinis ſui, à mari uſque ad mare, & à flumine uſque ad terminos orbis terræ Chriſtum exulem facere conaremini? Imò verò ſerviant Reges terræ Chriſto etiam* LEGES *ferendo pro Chriſto.* Idem de ovibus cap 13. *Vigilate hæretici, audite à Paſtore teſtamentum pacis, venite ad pacem; iraſcimini Chriſtianis Imperatoribus, quia teſtamenta veſtra valere noluerunt in domibus veſtris: videte quàm digna ſit pœna, & quid eſt quod teſtamentum non valet in domo veſtrâ? quid eſt? quantum eſt? Dolor ille admonitio eſt, nondum damnatio.*

Secundò notandum *Occultatoribus* Sacerdotum & miniſtrorum Donatiſtarum eamdem pœnam bonorum proſcriptionis & deportationis imminere. Sanè & aliàs execrandorum maximè hæreticorum occultatoribus pœnæ indictæ, veluti Manichæorum per Africam *l.* 35. *ſupr.* Donatiſtarum *hac leg.* & *l.* 52. *ſupr.*

Tertiò notetur, dignitatum & honorum notitia, próque eorum diverſitate mulctæ quoque ſeu pœnæ diverſitas. *Proconſulares* ſcilicèt, *Vicariano* honore ſuccincti, *Comites primi ordinis*: de quibus *lib.* 6. *ſupr.* Hos ſequuntur *Honorati* alii, non illi qui ementito honore per Provincias pollebant, de quibus ad *l.* 1. *ſupr. de Offic. Judic. civil.* verùm ſequentes *Senatores* nudi, nullo munitii extrinſecùs dignitatis privilegio, omnes alterius dignitatis expertes: de quibus dixi etiam ad *l.* 52. *ſupr. Sacerdotales*, qui ſcilicet inter Decuriones primo loco erant, de quibus *ſupr.* quoque *l.* 52. & *tit. de Decur.* & *infra tit. de Paganis.* Hos ſequuntur *Decemprimi* Decuriones: de quibus itidem plenè *tit. de Decurionib.* tandem reliqui *Decuriones.* Pœnarum verò gradus hic: 200. argenti libra rum mulcta primis imponitur: Senatoribus nudis, 100. ut & Sacerdotalibus (unde apparet de horum Sacerdotalium dignitate æquâ Senatoribus, etſi proximâ) Decemprimis, 50. Decurionibus cæteris, 10.

Quartò obſervetur, quod duobus hujus conſtitutionis locis additum *verſ.* 5. & 8. de *quintâ condemnatione*: nempè quinquies lapſos, mulctatos, coërcitos, lapſos rurſùm non jam ordinariâ pœnâ ſeu mulctâ, verùm extraordinariâ plectendos: Quinque equidem lapſus eâdem mulctâ coërceri, ſextum verò & deinceps vel ad Principem referendum, ſi videlicèt de his qui in dignitatibus vel honoribus poſiti agatur, quò acerbiùs in eos vindicetur, vel illicò à Judicibus graviùs coërcendos veluti Officiales. Hæc contumaciæ hac in re poſt quintam emendationem pœna.

Quintò obſervetur enumeratio aliarum perſonarum, poſt hos qui in dignitatibus & honoribus conſtituti erant: & quidem per Africam Donatiſtarum quoque hæreſi implicitorum, iiſque faventium. Primò, Conductorum tria genera: *Conductores* domorum & prædiorum rei privatæ Principis: *Emphyteuticarii*, id eſt, Conductores prædiorum ad Reſpublicas & civitates pertinentium: de quibus actum *lib* 10. tandem Conductores privatorum, ſeu Rectores prædiorum. Quæ etiam tria aliàs hominum genera tetris latebras præbere ſolebant: de quo fidem faciunt innumeræ conſtitutiones: Exindè *Officiales* Judicum. Tandem *Servi & Coloni.*

Sextò, notetur mulctæ genus *verſ.* 6. & 7. nempè tantùm fiſco inferendi quantùm penſionis annuæ ex fundo quis præſtare vel percipere ſolet; Et quidem ob præbitum fundum myſteriis hæreticorum celebrandis: vel ob Conductores fundorum ſuorum id facientes, non emen-

datos vel commutatos.

Cætera, & in his quidem, de exilio, & quidem ſolitario, Epiſcoporum & Miniſtrorum Donatiſtarum, vide ad *l.* 52. *ſupr.*

Cæterùm hujuſce legis *pœnis*, an verò *legis* 52. *ſupr.* an utriuſque executorem poſt Marcellini mortem, de quo *l. prox.* Dulcitium Tribunum & Notarium Honorius in Africam miſerit (quò alioquin pertinent quæ Auguſtinus ſcribit *lib* 2. *Retract. cap.* 59.) dubium videri poſſit: Baronius id de *hac leg.* accepit: Ego non minùs accipiam de ſuperiore *l.* 52. ubi & Dulcitius ipſe indicari videtur his verbis: *Qui niſi Executori exigendi, id eſt, fuerint præſentati*, &c. Auguſtinus ſæpè meminit hujus *Edicti*, & per ſacram ſcripturam oſtendit id juſtiſſimum eſſe: ac nominatim in tractatibus expreſſis ſuper hoc, inculcat *epiſt.* 59. ad Comitem Bonifacium (cui titulus: *de corrigendis moderatè Romanis*:) *epiſt.* 61. ad Dulcitium: in libris contra Gaudentium: *epiſt.* 48 *ad Vincentium, de corrigendis hæreticis per vim*, ut jure Romano teſtamenta condentes & jure divino ...... teſtamentum rumperent, vid. lib. 1. contra Gaudentium c. 19. t. 7. p. 259. *Mitiora in eos conſtituit Imp. exilium vobis voluit inferre, non mortem*, &c. Magnam verò hæc lex & *d. l.* 52. utilitatem attulêre: vide Auguſtinum *d. epiſt.* 50. & *epiſt.* 48. & contra Gaudentium *lib.* 1. *c.* 29. *p.* 61.

Anno 415. 30. Aug.

A L I A L E X

EJUSDEM IMPERATORIS,

Quâ contra Donatiſtas geſta anno 411. ſub Marcellino Cognitore eo quamlibet mortuo & invidiosè cæſo plenam fidem & firmitatem obtinere declarantur.

Ibid. L. 55.

Idem AA. Juliano Proc. Afric.

NOTIONE & ſollicitudine Marcellini, ſpectabilis memoriæ viri contra *Donatiſtas* geſta ſunt ea, quæ tranſlata in publica monumenta, habere volumus perpetim firmitatem: *Neque enim morte cognitoris perire debet publica fides.* Dat. III. Kal. Sept. Rom. * Conſtantio & Conſtante Coss. * Rav.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

CONTRA DONATISTAS ante triennium GESTA, ſub Notione Marcellini Cognitoris, hoc tempore jam mortui, perpetuam nihilominùs firmitatem habere jubet hac conſtitutione Honorius Imp. anno D. 414. ſubjecta generali regulâ (quæ notanda eſt:) *Morte Cognitoris perire non debere publicam fidem.* Nempè publicâ fide geſta, atque in publica monumenta ſeu acta ſemel relata perpetuam fidem faciunt, & ut hanc legem efferunt *lib.* 6. *tit.* 1. Baſilica, *τὰ ἐν δημοσίῳ ἀνενεχθέντα ἐν ὑπομνήμασιν ἰσχυρὰ διαμένουσι, καὶ πληρεστάτης εἰσὶ δημοσίου.* & Chryſoſtomus *λόγῳ α. εἰς τὸν ἅγιον μοναχὸν tom.* 8. *pag.* 609. *ἐν δημοσίῳ ἄν τι ἐπὶ ὑπομνημάτων ὁ δικαζόμενος φθέγξηται πάντως ἐγγραφῆναι δεῖ, καὶ ἀκίνητα μένειν διηνεκῶς.* Tantùm abeſt mors Cognitoris eis quidquam derogare valeat. Non ut alia mors ſolvit, ita & mors Cognitoris geſta quoque publica ſolvit.

Hæc quidem hujuſce legis eſt ſententia; verùm de tribus videndum eſt quænam videlicèt *geſta* illa ſint, quis *Marcellinus* ille, de quibus *hac l.* agitur. Tandem quæ *hujus legis* promulgandæ occaſio fuerit.

Quod primum attinet. Nempè hîc indicatur ACTA ſeu GESTA COLLATIONIS CARTHAGINENSIS, inter Catholicos & Donatiſtas, cui Marcellinus Tribunus & Notarius ex Honorii præcepto Cognitor præſuit menſe Junio anni D. 411. *poſt* Cos. *Varanis*, ſeu ante triennium, & quod excutit: quam in rem videndæ ſunt Auguſtini *epiſt.* 158. 159. 160. & Poſſidius *in V. S. Auguſtini cap* 3. ubi confutati à Catholicis Donatiſtæ omnium documentorum manifeſtatione. Cujus collationis Acta ſeu Geſta, à Marcello *modulatâ brevitate*, ut ipſe aït, diſtincta atque collecta, à Papyrio Maſſonio primùm in lucem edita: mox cum MS. collata & emendata à P. Pithæo extant: magna tamen, quod dolendum, parte cognitionis tertii diei mutilata. Sed & Auguſtinus ipſe, qui Collationi interfuerat, imò à quo

potiſſimùm

potiſſimùm ea procurata, teſte Poſſidio, breviſſimum ejus epitomen ſeu Breviculum conſcripſit. Sed & Fr. Balduinus, antequàm Acta ipſa ederentur, hiſtoriam ejus Collationis Carthaginenſis ſive diſputationis edidit luculentam. Hæc igitur illa Geſta ſunt: hic ille Marcellinus, de quo multa Auguſtinus, Oroſius, Hieronymus: ad quem etiam extat *lex ultima infr. de religione*, quæ lex, ut Acta Collationis edocent, pars eſt mandatorum ipſorum, ſeu Imperialis Honorii ſanctionis, quâ ei cognitio anno D. 410. tributa fuerat: ut ad eam pleniùs oſtendetur. Quanquam & geſta de ſceleribus Donatiſtarum poſt Collationem Carthaginenſem hîc quoque intelligi poſſunt: de quibus ſub finem Commentarii.

Quod ſecundum attinet: vel ex *hac leg.* liquet, ei ferendæ occaſionem præbuiſſe *mortem* ipſius Marcellini. Nempè Donatiſtæ eo mortuo contendebant, geſtorum quoque ſub ejus notione fidem perire debere: ac maximè, quod ipſum tanquam *Heracliani* Tyranni (de quo *l.* 21. *ſupr. de pœnis*: & *l.* 13. *ſupr. de infirm. his quæ ſub tyr.* & cui *l.* 51. *ſupr.* & *l. prox. ſequ.* 56. adſcripta eſt, ubi dicam) partium è medio ſublatum contenderent: atque adeò ut ipſius Heracliani Tyranni geſta irritata fuerant eâ *l.* 13. anno ſuperiore, ita & Marcelliana illa pariter infirmanda viderentur. Nempè Hieronymus ſcribit *lib.* 3. *contra Pelagianos*, Marcellinum ſub invidiâ tyrannidis Heraclianæ ab hæreticis innocentem cæſum fuiſſe. Scilicet, Donatiſtæ, ut poſt Collationem ſtatim calumniæ tela in eum ſparſere, quaſi perperàm, noctu, auroque à Catholicis corruptus ſententiam in Donatiſtas dixiſſet: ita poſteà iiſdem agentibus, (hi enim proculdubio *hæretici* ſunt, quos Hieronymus intellexit) calumniam paſſus, quaſi Heracliani partium, cæſus fuit. Neque dubito, occaſione *legis* 21. *ſupr. de pœnis*: quâ exciti publicè ab Honorio delatores Satellitum & conſciorum Heracliani. Tandem, quò ſpectabant maximè, geſta ab eo mortuo eo, & quidem quaſi perduelle, irrita eſſe jactabant. Verùm, ut auctor mortis ejus *Marinus Comes* qui Africam Romano Imperio reſtituerat, & Rempublicam ab Heracliano Tyranno liberaverat, ab Honorio ex Africâ revocatus, dimiſſus eſt, quod ſcribit Oroſius *l.* 7. *cap.* 42. *in fin.* ita idem Honorius hac Conſtitutione & famam Marcellini vindicatum ivit, quod ex eo apparet, quòd *Spectabilis memoriæ virum* vocat, & geſta ſimul ſub ejus notione contra Donatiſtas confirmavit. Quâ non abſimili ratione *legem prox.* promulgatam mox oſtendam.

Hinc interim quoque diſcimus; quod & aliàs conſtat, in negotio religionis captatam aliquando occaſionem mortis Judicis alicujus ab hæreticis ad irritanda ea quæ ſub Judice aliquo actitata fuerant, atque in publica acta tranſlata. Verùm ut *hac leg.* definitur, eorum auctoritatem eſſe æternam voluere Principes, voluit *hac leg.* Honorius. Quæ quidem definitio ſeu conſtitutio locum obtinet, ubi omnia legitimè geſta ſunt, conſtitutis comminùs partibus, ut in Collatione Carthaginenſi inter Catholicos & Donatiſtas. Aliud enim ſi *μονομερῶς* quædam geſta *ἀπόντων τινῶν*. De quo eſt Anaſtaſii locus *Apol. ad Imp. Conſtantinum*, quæ ſcripta anno D. 356. in initio: *πεπλήρωκα δὲ περὶ φανερῶς ἀποδεῖξαι, εἰ ἐξετάσειας μαθεῖς, ὅτι παρόντων μὲ ἡμῶν οὐδὲ ἀπέδειξαν οἱ κατηγοροῦντες κατὰ Μακαρίου τὸ συκοφάντημα· ἀπόντων δὲ ἡμῶν* ΚΑΤΑ ΜΟΝΑΣ *ἐπεσκέψαντο ἀφ' ἑαυτῶν: τὰ δὲ τοιαῦτα ἐστερημένα μὲ ὁ δίκαιος νόμος, ἔσωθεν καὶ ὁ ὑμέτερος οὐδεμίαν ἔχειν δύναμιν ἀπεφήνατο*: & *Apol. p.* 578. ubi quæritur adverſus Marcellum, *ἐν δὲ τῷ μαρτυρίῳ καὶ περιέχει ἔνθα τὰ* ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΑ *κατ' αὐτοῦ γενόμενα λέγει, ὅτι δὲ ἀγαπητοί, ὅτι τὰ κατὰ* ΜΟΝΟΜΕΡΕΙΑΝ *ἰσχὺν οὐκ ἔχει, ἀλλ' ὕποπτα τυγχάνει*. Quæ omnia ad eam juris æquitatem pertinent, *abſentem neminem damnandum accuſatorem & reum ſimul in judicio adeſſe oportere*: quam in rem ſunt & alia Athanaſii loca. Aliud verò in hoc caſu, ubi omnia legitimè geſta; quæ proculdubio ideò Donatiſtæ abolita volebant, quòd ex his eorum fraudes & ſophiſmata noteſcerent, quæ ad ſui infamiam tendere videbant, & ideò è medio ſublata cupiebant; ut etiam ea quæ infamandi alterius causâ in monumenta publica relata, è medio tolli jubentur, *l.* 37. *de injur.* Sed firma hæc eſſe voluit Honorius & extare ad eorum infamiam, pariter ut idem reſcriptum quod iidem Donatiſtæ à Juliano impetraverant, propoſito programmate celeberrimis in locis anteferri voluit, & geſta quibus erat ejuſmodi allegatio inſerta: ſubnectens, *quòd clariùs innoteſceret & Catholica confidentia ſtabilita conſtantia & Donatiſtarum deſperatio fractàque audacia*. Hæc, inquam, Honorii mens fuit: eodémque fine eadem geſta Collationis Carthaginenſis in Eccleſiis Africanis Quadrageſimę tempore recitari ſolita teſtatur, *lib. de geſtis cum Emerito*. Sed & Marcellinus acta de ſceleribus Donatiſtarum poſt Collationem Carthaginenſem proponi voluit in Theoprepriâ, quò frequens, ut videtur, multitudo confluebat, velut in locum Carthagine celeberrimum, eadémque per Eccleſias recitari deſideravit *epiſt.* 138 *ad Marcellinum*. De quibus geſtis hæc quoque lex accipi poſſit, ut jam antè indicavi.

Anno 415. 25. Aug.

ALIA LEX

EJUSDEM IMPERATORIS IN DONATISTAS.

Ibid. L. 56.

Idem AA. Heracliano Com. Afric.

SCIANT cuncti, qui ad ritus ſuos hæreſis ſuperſtitionibus obrepſerant ſacroſanctæ legis inimici, plectandos ſe pœnâ & proſcriptionis & ſanguinis, ſi ultrà convenire per publicum exercendi ſceleris ſui temeritate temptaverint: ne quâ verâ divinâque reverentiâ contagione temeretur. Dat. VIII. Kalend. Sept. Honorio x. & Theod. VI. AA. Coss.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

COETUS RITÚSQUE hæreticorum hac conſtitutione Honorius Imperator per Africam ſub pœnâ proſcriptionis & ſanguinis, ruiſùm prohibet. Quæ conſtitutio & *Heracliano Com. Africa* inſcribitur, & ſubſcriptos habet conſules, qui anno Domini 415. congruunt. Denique totidem penè verbis ex *l.* 51. *ſupr.* tranſcripta eſt. Quod utique mirum: Sic ut de vitio ſuſpecta videri poſſit: quandoquidem Heraclianus cui ea inſcribitur, Tyrannus jam factus & exinde profligatus jam cæſúſque ante biennium anno 413. fuerat: quod docuit *lex* 13. *ſuprà de infirmandis his quæ ſub Tyrannis*: & *l.* 21. *ſupr. de pœnis.* Quare Baronius hanc legem ad annum 412. referendam exiſtimavit, id eſt, *ad Honorium* IX. *& Theodoſium* V. AA. Coss. Atque adeò Conſulum præpoſteratio videri poſſit. Verùm tamen, cùm rem propiùs intueor, nihil mutandum cenſeo. Nempè ita exiſtimo ſimili occaſione hanc legem in Africâ propoſitam, imò repoſitam, quâ ſuperiore anno ſuperiorem *legem* 45. *ſupr.* promulgatam oſtendi. Nempè Heracliano Tyranno cæſo, ejúſque geſtis infirmatis *d. l.* 13. memoriâ privatim publicè aboleri juſsâ, Donatiſtæ & eam ſimul legem, quæ ad Heraclianum olim ante quinquennium anno 410. adversùs ſe lata fuerat, id eſt, *legem* 51. *ſuprà*, pariter infirmandam & infirmatam jactaſſe videntur: haud aliter atque geſta ſub Marcellino poſt ejus mortem irrita jactabant. Quare Honorius revocari hanc legem voluerit & in Africâ proponi, cum eâdem inſcriptione *ad Heraclianum Com. Africa*, ut ità Donatiſtis liqueret, quamlibet infirmatis alia ſub Heracliano geſtis, ejúſque memoriâ privatim publicè abolita *dict. l.* 13. non ideò tamen eam *legem* 51. infirmatam: multúmque intereſſe inter ea quæ ipſe geſſiſſet, vel etiam à privatis ſub eo geſta, à publicis atque Imperatoriis geſtis, atque adeò conſtitutionibus ad eum directis: pariter ut ſuperiore lege geſta nomine & ſollicitudine Marcellini Cognitoris in Collatione Carthaginenſi in publica monumenta tranſlata perpetuam firmitatem habere voluit. Atque hac interpretatione ab emendatione hæc lex defendi poteſt. Ubi etiam obſervandum, nihil jam hac lege agi (quod tamen agitur in *dict. l.* 51.) de oraculo infirmando, quo Donatiſtæ ad ritus ſuos obrepſerant. Cujuſmodi ſanè hac tempeſtate nullum emerſerat. Atque hoc inter hanc & illam diſcrimen.

Atque hactenùs Honorii Imp. conſtitutiones: ſequuntur Theodoſii Jun. & Valentiniani III.

Anno 418. 30. Maii.

LEX IMP. THEODOSII JUNIORIS.

In quâ inter hæreticos quibus nuſquàm in Romano ſolo conveniendi orandíque locus relinquitur, enumerantur Donatiſtæ.

Ibid. L. 65.

HÆRETICORUM ita eſt reprimenda inſania, ut ante omnia quas ab Orthodoxis abreptas tenent ubicumque *Eccleſias*, ſtatim Catholicæ Eccleſiæ tradendas eſſe non ambigant: quia ferri non poteſt, ut qui nec proprias habere debuerant, ab Orthodoxis poſſeſſas, aut conditas, ſuáque temeritate invaſas, ultrà detineant. 2. Deïn, ut ſi alios ſibi adjungant *Clericos*, vel ut ipſi æſtimant, *Sacerdotes*, decem librarum auri mulcta, per ſingulos, ab eo qui fecerit, & qui fieri paſſus ſit: vel ſi paupertatem prætendant, de communi Clericorum ejuſdem ſuperſtitionis corpore, vel etiam donariis ipſis, extorta noſtro inſeratur ærario. 3. Poſt hæc, quoniam *non omnes eàdem auſteritate plectendi ſunt*, Arianis quidem, Macedonianis & Apollinarianis, quorum hoc eſt facinus, quòd nocenti meditatione decepti, credunt de Veritatis fonte mendacia, intra nullam civitatem Eccleſiam habere liceat. Novatianis autem & Sabbatianis omnis innovationis adimatur licentia, ſi quam fortè temptaverint. Eunomiani verò, Valentiniani, Montaniſtæ, ſeu Priſcillianiſtæ, Fryges, Marcianiſtæ, Borboriani, Meſſaliani, Euchytæ, ſive Enthyſiaſtæ, Donatiſtæ, Audiani, Hydroparaſtitæ, Aſcodrogitæ, Forinani, Pauliani, Marcelliani, & qui ad imam uſque ſcelerum nequitiam pervenerunt, Manichæi nuſquam in Romano ſolo conveniendi, orandíque habeant facultatem, Manichæis etiam de civitatibus expellendis: quoniam nihil his omnibus relinquendi loci eſt, in quo ipſis etiam elementis fiat injuria. Nulla his penitùs præter Cohortalinam in provinciis, & Caſtrenſem, indulgenda militia. Nullo donationis faciendæ invicem, nullo teſtamenti aut voluntatis ultimæ penitùs jure conceſſo. Cunctíſque legibus, quæ contra hos, cæteróſque, qui noſtræ fidei refragantur, olim latæ ſunt, diverſíſque promulgatæ temporibus, ſemper viridi obſervantiâ valituris, ſive de donationibus in hæreticorum factis Eccleſias, ſive ex ultimâ voluntate rebus qualitercumque relictis: ſive de privatis ædificiis, in quæ Domino permittente, vel cohibente convenerint, venerandæ nobis Catholicæ vindicandis Eccleſiæ: ſive de Procuratore, qui hoc neſciente domino fecerit, decem librarum auri mulctam, vel exilium, ſi ſit ingenuus ſubituro: metallum verò poſt verbera, ſi ſervilis conditionis ſit: ita ut nec in publico convenire loco, nec ædificare ſibi Eccleſias, nec ad circumſcriptionem legum quicquam meditari valeant: omni civili & militari, Curiarum etiam, & defenſorum, & Judicum, ſub viginti librarum auri interminatione, prohibendi auxilio. Illis etiam in ſuâ omnibus manentibus firmitate, quæ de militiâ & donandi jure, ac teſtamenti factione, vel negandi penitùs, vel in certas vix conceſſa perſonas, pœníſque variis de diverſis ſunt hæreticis promulgatæ: ita ut nec ſpeciale quidem beneficium adverſùs leges valeat impetratum. Nulli hæreticorum danda licentia, vel ingenuos, vel ſervos proprios, qui Orthodoxorum ſunt initiati myſteriis, ad ſuum rursùs baptiſma deducendi: nec verò illos quos emerint, vel qualitercumque habuerint, necdum ſuæ ſuperſtitioni conjunctos, prohibendi Catholicæ ſequi religionem Eccleſiæ. Quod qui fecerit, vel cùm ſit ingenuus, in ſe fieri paſſus ſit, vel factum non detulerit, exilio ac decem librarum auri mulcta damnabitur, teſtamenti & donationis faciendæ utrique deneganda licentia. Quæ omnia ita cuſtodiri decernimus, ut nulli judicum liceat delatum ad ſe crimen minori, aut nulli coërcitioni mandare, niſi ipſe id pati velit, quod aliis diſſimulando conceſſerit. Dat III. Kal. Jun. Conſtantinup. Felice & Tauro Coſs.

JACOBI GOTHOFREDI COMMENTARIUS.

IN HÆRETICOS & hæreſes, quarum *viginti tres* hîc nominat, eſt hæc ampliſſima Theodoſii Junioris conſtitutio; data fine menſis Maii anno D. 428, qua cùm pleraque anterioribus conſtitutionibus cauta repetantur, ac nominatim confirmentur: nil attinet ea ſigillatim expendere: præſertim cùm ejus capita & ſententias jam in notis diſtinxerimus. Quare ſingularia tantùm quædam in eâ nunc ſectabor. Primùm eò notabilis eſt hæc lex, quod Theodoſius Jun. *hæreticos non omnes eâdem auſteritate plectendos*, aït. Quod in argumento de hæreticis ſedulò obſervandum, & verò ex hujus tituli conſtitutione paſſim id ipſum diſcimus. Theodoſius certè *hac leg.* ideò quatuor ut hæreticorum claſſes, ita & pœnarum gradus conſtituit. Prima claſſis eſt eorum, quibus intra civitates tantùm, non in agris Eccleſiarum jus adimit. Quo in cenſu ponit tres hos: Arianos, *Macedonianos* & *Apollinarianos*; ſuæ proinde quædam his Eccleſiæ à Theodoſio *hac leg.* relictæ extra civitates. Quod etiam diſcimus de *Macedonianis*, ex iis quæ anno proximo 429. contigere: Eo ſcilicet Macedonianis ablatæ Eccleſiæ extra muros urbium quarumdam, & in his Conſtantinopolitanæ, eâ occaſione quam memorat Socrates *lib.* 7. *cap.* 31. & Marcellinus Chronico: Ἀφῃρέθησαν, inquit Socrates, ἥ τε ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸ τῶν παλαιῶν τειχῶν τῆς πόλεως, καὶ ἡ ἐν Κυζίκῳ καὶ ἄλλαι πολλαὶ ὅσας εἶχον ἐν τοῖς ἐν Ἑλλησπόντῳ ἀγροῖς. *Orthodoxi noſtri*, inquit Marcellinus, *Macedonianorum Eccleſiam extra urbis muros poſitam abſtulerunt*, quoniam &c. Secunda claſſis hæreticorum eſt, eorum quos ſuis Eccleſiis contentos eſſe jubet, neque alias de novo ædificare (putà *Novatianos*, *Sabbatianos*.) Tertia claſſis eſt eorum quibus nuſquam in Romano ſolo conveniendi orandique, neque in agris facultatem patere jubet. Poſtremâ in claſſe ſunt Manichæi, quos etiam civitatibus expelli jubet. Undè liquet etiam, leviſſimam Novatianorum & Sabbatianorum conditionem: graviſſimam Manichæorum conſtitui. Nempè Novatiani & Sabbatiani meliore ſemper loco inter hæreticos habiti fuêre: de quo dixi plenè ad *l.* 2. & 59. *ſupr.* etiam ex Socrate & Sozomeno. Atenim Manichæi deterrimo, quos & ideò hîc ad imam uſque ſcelerum nequitiam perveniſſe aït Theodoſius Junior in Novellâ ſuâ de Judæis 3. verſ. ſupereſt *Deo ſemper offenſos*, de quo dixi ad *l.* 3. *ſupr.* & *l.* 3. 4. *infr. de Apoſtatis.* Secundò obſervetur, Caſtrenſi ſeu armatâ militiâ hæreticos & in his Eunomianos non interdici: & Syneſium tamen conqueri videmus *epiſt.* 5. de Eunomianorum militiâ. Sanè horum temporum militia armata, ad miſcellanea omnis generis hominum venit, barbarorum, hæreticorum. Tertiò obſervetur, hæreticis donandi, teſtandi in certas perſonas jus conceſſum fuiſſe. Quænam verò perſonæ illæ ſint, alibi non expreſſum. Quartò notetur, hæreticis Catholicos ut ſervos habere quocumque titulo permittitur, ità myſteriis ſuis imbuendi, vel prohibendi eos Catholicam religionem ſequi, pœnam exilii & 10. librarum auri imponi. Atenim Judæo neque Chriſtianum mancipium quoquo titulo habere licuit, & id ſuperſtitione ſuâ imbuenti capitale fuit: ut docebit *titulo infr. ne Chriſtianum mancip. Jud.* Poſtremùm notetur, Judici pœnas legum neque diſſimulare, neque mollire ſine fraude licere: cui congruit & *lex* 8. *ſupr. de appellationibus*, *l. ultim. ſupr. ad L. Jul. de vi publ. ſeu l.* 8. *Cod. eod.* Symmachus *libro extremo epiſt. extrema. Alia eſt conditio Magiſtratuum, quorum corrupta videntur eſſe ſententia, ſi ſint legibus mitiores: alia Dominorum Principum poteſtas, quos decet acrimoniam ſeveri juris inflectere*: vid. & Novellam *Juſtin.* 82. Quintil. *declam.* 317. 345. *l.* 15. *ff. ad municipal.* Quid eſt igitur quod Auguſtinus *in epiſt. ad Marcellinum* 158. ſcribit: *Soleo enim audire in poteſtate eſſe Judicis mollire ſententiam & mitius vindicare quàm leges?* Nempè de illis legibus id accipio, quæ ad terrorem ſcriptæ, cujuſmodi fuêre fermè in hæreticos ſcriptæ. Quod tamen ipſum *hac leg.* exertè Judicibus interdicit.

Tandem certam puto Baronii conjecturam, *hanc leg.* à Theodoſio Jun. promulgatam, Neſtorii, (qui his C o s s. ſuperiore menſe 4. Idus Aprilis Epiſcopus Conſtantinopolitanus creatus fuit, quod teſtatur Socrates *lib.* 7. *c.* 29.) perſuaſione. Nam non Vincentius Lirinenſis tantùm, (qui octennio poſt *hanc leg.* ſcribebat) teſtatur *eum cunctarum hæreſeon blaſphemias inſectatum*: verùm & Socrates *diſertè d. cap.* 29. ſcribit, eum ſimul ac Epiſcopus creatus fuit, oratione ad Imp. Theodoſium Jun. habita, hæc, quæ poſteà in multorum ore fuerunt, inter cætera dixiſſe: *Mihi, ô Imperator, terram hæreticis purgatam tribue, & ego tibi cælum tribuam. Tu mihi in profligandis hæreticis ſubveni, & ego tibi in profligandis Perſis ſubveniam*: Δός μοι, ὦ βασιλεῦ, καθαρὰν τὴν γῆν τῶν αἱρετικῶν, κἀγώ σοι τὸν οὐρανὸν ἀντιδώσω· συγκάθελέ μοι τοὺς αἱρετικούς, κἀγὼ συγκαθελῶ σοι τοὺς Πέρσας. Quæ verba, ut etiam ab iis, quibus odio erant hæretici, accepta fuerint, ſubjicit etiam *eodem cap.* 29. quid in Arianos, Novatianos, Quartodecimanos molitus ſit ad tumultum & incendium uſque: impetum tamen ejus in Novatianos ab Imperatore repreſſum (cujus Theodoſii moderationis in Novatianos & hæc lex fidem facit.) Addit idem Socrates *eodem lib. cap.* 31. & Macedonianos afflixiſſe, tandémque Imperatori perſuaſiſſe ut Eccleſiæ illis adimerentur: & verò ademptam eis Eccleſiam extra vetera urbis Conſtantinopol. mœnia ſitam, alteram Cyzici, & alibi prætereà complures, quas in agris Helleſponti tenebant. Juxta hanc legem ſcilicet quâ iis in civitatibus tantùm Eccleſiæ eis interdictæ. Ergo quæ memorat Socrates, poſteriora ſunt hac lege.

EX

Anno 440.

EX EPISTOLA PRIMA LEONIS PAPÆ I.

AD EPISCOPOS MAURITANIÆ CÆSAREENSIS.

MAXIMINUM quoque ex laïco reprehenſibiliter ordinatum, tamen ii Donatiſta jam non eſt, & à ſpiritu ſchiſmaticæ pravitatis alienus, ab epiſcopali, quam quoquo modo adeptus eſt, non repellimus dignitate: ita ut & ipſe libello ad nos edito, Catholicum ſe eſſe manifeſtet.

FASTIDIOSUS ARIANUS

Apud Fulgentium Ep. 9.

DONATISTIS etiam prædicantibus cõmunione malorum bonos pollui. *Et poſteà*. Donatiana quippe vanitas non attendit ad hoc collatum hominibus baptiſmi beneficium, ut qui origiualiter alienis gravantur erroribus, gratiæ medentis auxilio relevati, propria deinceps tantummodò bajularent, nec communio ſacramenti, ſed conſenſus damnaret unumquemque peccati.

EX SANCTI PETRI CHRYSOLOGI

ARCHIEPISCOPI RAVENNATIS

Serm. 13.

CONSILIIS ſuis ſe diabolus prodit. *Mitte te deorſum.* Lapſus quærit, præcipitia imperat, & tali conſilio per Africam martyres facit, ſine clamore dicendo: ſi vis martyr eſſe, mitte te deorſum, ut eos impellat de alto ad mortem, non de bumili tollat & elevet ad coronam.

EX CASSIODORO

in Pſal. 60.

AUDIANT Donatiſtæ à finibus terræ Eccleſiam clamare, & ipſi eam localem dicere protinùs conquieſcant. Contra vocem mundi quis poſſit audiri? Impudentiſſimum eſt adversùm trium teſtimonium loqui, & contra generalem ſententiam non erubeſcunt impudenter armari. Cur novis inventionibus animas fatigant? Accipiant certè quod credant, non quod ſuâ iniquitate pervertant. Orat fidelis populus *à finibus terræ quia factus eſt Dominus ſpes ejus*, poſteáque ſe audi-

tum hymnidicâ exultatione gratulatur: quoniam in conſpectu Domini jugiter apparebit: quid jam ſatisfaciat, ſi hoc non ſatiat? Videmus quotidie fieri quod promiſit: Videmus mundum ad fidei Chriſtianæ regulas convenire: Et, proh dolor! Falſitas nititur abſcondere quod decrevit veritas indicare.

Anno 591. # GREGORIUS MAGNUS

Lib. 1. *Epiſt. Indict.* IX, *Ep.* 72.

GREGORIUS Gennadio Patricio & & Exarcho Africæ.

SICUT excellentiam veſtram, hoſtilibus bellis, in hac vita Dominus victoriarum fecit luce fulgere; ita oportet etiam inimicis Eccleſiæ ejus omni vivacitate mentis & corporis obviare: quatenùs ejus & utroque triumpho magis ac magis eniteſcat opinio: cùm & forenſibus bellis adverſarius Catholicæ Eccleſiæ vehementer obſiſtere & Eccleſiaſtica prælia ſicut bellatores Domini fortiter dimicatis. Notum eſt enim hæreticæ religionis viros, ſi eis, quod abſit, ſuppetit movendi licentia, contra Catholicam fidem vehementer inſurgere, quatenùs hæreſeos ſuæ venena ad tabefaciendа ſe valuerint Chriſtiani corporis membra transfundant. Cognovimus enim eos contra Eccleſiam Catholicam Domino eis adverſante colla ſubrigere, & fidem velle Chriſtiani nominis inclinare. Sed eminentia veſtra conatus eorum comprimat, & ſoperbas eorum cervices jugo rectitudinis premat.

IDEM eodem in Lib. Ep. 75.

GREGORIUS univerſis Epiſcopis Numidiæ.

PETIISTIS etenim per Hilarium Chartularium noſtrum à B. memoriæ prædeceſſore noſtro ut omnes vobis retrotemporum conſuetudines ſervarentur, quas à Beati Petri Apoſtolorum principis ordinationum initiis hactenùs vetuſtas longa ſervavit. Et nos quidem juxta ſeriem relationis veſtræ conſuetudinem, quæ tamen contra fidem Catholicam nihil uſurpare dignoſcitur immotam permanere concedimus, ſive de Primatibus conſtituendis cæteriſque capitulis, exceptis his qui ex Donatiſtis ad Epiſcopatum perveniunt, quos provehi ad Primatûs dignitatem, etiam cùm ordo Clericorum eos ad locum eundem deferat, modis omnibus prohibemus. Sufficiat autem illis commiſſæ ſibi plebis tantummodò curam gerere, non autem etiam illos antiſtites quos Catholica fides Eccleſiæ ſinu & edocuit & genuit ad obtinendum culmen Primatûs anteïre.

Anno 592 ## *IDEM Lib.* 2. *Ep.* 33.

GREGORIUS Columbo Epiſcopo Numidiæ.

NOTUM eſt, cariſſime in Chriſto Frater, quòd antiquus hoſtis qui primum hominem de Paradiſi deliciis in hanc ærumnoſam vitam callidâ perſuaſione depoſuit, & in eo jam tunc humano generi pœnam mortalitatis inflixit; eâdem nunc calliditate ovium dominicarum paſtores, quò faciliùs gregem capiat, transfuſis conetur venenis inficere, & jure jam poteſtati propriæ vindicare. Sed nos qui licèt immeriti Sedem Apoſtolicam vice Petri Apoſtolorum principis ſuſcepimus gubernandam, ipſo Pontificatûs officio cogimur generali hoſti quibus valemus niſibus obviare. Porrectâ igitur petitione inſinuaverunt nobis præſentium latores Conſtantius & Muſtellus, & aſſerunt Eccleſiæ Pudentianæ Diacones in Numidiâ Provinciâ conſtitutæ Maximianum ejuſdem Eccleſiæ Antiſtitem, in loco quo degit, corruptum præmio Donatiſtarum Epiſco-

pum novâ licentiâ fieri permiſiſſe; cùm etſi hoc anterior uſus permitteret, manere atque perſiſtere fides Catholica prohiberet. Ob hoc ergo fraternitatem tuam ſcriptis præſentibus neceſſariò duximus adhortandam ut veniente ad te Hilario Chartulario noſtro, adunato Epiſcoporum univerſali concilio, habito præ oculis terrore venturi judicis cauſa eadem ſubtili ac ſolerti debeat indagatione perquiri. Et ſi capitulum hoc à præſentium latoribus prædicto Epiſcopo documentis idoneis fuerit approbatum, à dignitate officióque quo fungitur, omnibus modis degradetur: ut & ille ad pœnitentiæ lucra per agnitionem delicti redeat, & cæteri tentare talia non præſumant. Æquum eſt enim ut qui Jeſum Chriſtum Dominum noſtrum hæretico acceptâ pecuniâ venundedit, ut fertur, ab ejus videlicet ſacroſancti Corporis & Sanguinis tractandis myſteriis ſubmoveatur. Si qua autem inter eos extra crimen hoc damnorum quorumdam vel privatorum negotiorum, ſicuti petitio Diaconorum ipſorum continet, verſatur intentio, hanc tua fraternitas cum prædicto Chartulario noſtro privatâ cognitione perquirat, & inter utramque partem juſtitiâ procedente definiat.

Porrò autem præſentium latorum inſinuatione didicimus Donatiſtarum hæreſim pro peccatis noſtris quotidiè dilatari, & valde plures, datâ per venalitatem licentiâ, poſt Catholicum baptiſma à Donatiſtis denuò baptizari. Quod quàm grave ſit, Frater, oportet nos totâ mentis intentione perpendere. Ecce lupus Dominicum gregem non jam in nocte latenter, ſed in apertâ luce dilaniat, & nos eum graſſari in ovium nece cernimus, & nullâ ei ſollicitudine, nullis verborum jaculis obviamus. Quos ergo fructus Domino multiplicati gregis oſtendemus, ſi & ipſum quem paſcendum ſuſcepimus otioſâ mente cernimus à beſtiâ devorari.... Vigilemus ergo ne quid pereat, & ſi fortè quid captum fuerit, vocibus divinorum eloquiorum ad gregem Dominicum reducamus, ut ille qui Paſtor Paſtorum eſt vigilaſſe nos circa gregem ſuum ſuo miſericors dignetur judicio comprobare. Hoc quoque vos neceſſe eſt ſolerter intendere, ut ſi qua contra latores præſentium ejuſdem Epiſcopi recta fuerit petitio ſubtili debeat indagatione perquiri: & ſi fortaſſe ipſi pro ſuâ culpâ jure feriendi ſunt, nequaquàm cenſemus eſſe parcendum.

Anno 594

IDEM Lib. 3. Ep. 32.

GREGORIUS Pantaleoni Præfecto Africæ.

HÆRETICORUM nefandiſſimam pravitatem, qualiter lex perſequatur inſtantiùs excellentiæ veſtræ non habetur incognitum. Hi igitur quos & fidei noſtræ integritas & legum damnat diſtrictio mundanarum, non leve peccatum eſt, ſi veſtris inveniant temporibus licentiam reſerpendi. In illis igitur partibus quantùm didicimus, ita Donatiſtarum crevit audacia, ut non ſolùm de ſuis eccleſiis auctoritate peſtiferâ ejiciant fidei Catholicæ ſacerdotes: ſed hos quos verâ confeſſione aqua regenerationis abluerat, rebaptizare non metuant, valdéque miramur, ſi tamen ita eſt, ut vobis illic poſitis liceat hujuſcemodi hominibus pravis excedere. Primum ſiquidem quale de vobis judicium hominibus relinquitis attendite: ſi hi qui aliorum temporibus juſtâ ratione compreſſi ſunt vobis adminiſtrantibus viam ſui exceſsûs inveniant. Deinde perditorum animas Deum noſtrum de manu veſtrâ ſcitote requirere ſi tantum nefas in quantum poſſibilitas exigit emendare negligitis.

IDEM ibid. Ep. 35.

GREGORIUS Victori & Columbo Epiſcopis Africæ.

COMPERIMUS Donatiſtarum ſtimulos ſic in illis partibus gregem turbaſſe Dominicum, ac ſi nullius Paſtoris moderamine regeretur, nuntiatúmque nobis eſt quod dicere ſine gravi dolore non poſſumus; quòd à plurimis eorum venenatis jam ſint dentibus laniati. Denique ſacerdotes canonicos praviſſimâ de ſuis eccleſiis temeritate repellere, & multos inſuper qui

bus ſalutem regenerationis aqua præbuerat rebaptizantes, pravitate nefandiſſimâ necaviſſe dicuntur. Quæ res animos noſtros valdè mœſtificant quod vobis illic poſitis damnatæ præſumptioni tantum ſcelus perpetrare licuerit, quâ de re fraternitatem veſtram ſcriptis decurrentibus adhortamur, ut habito tractatu initóque concilio, ita naſcenti huic adhuc morbo inhianter ac totâ virtute debeatis obſiſtere, dummodò nec vires ex neglectu percipiat, nec in commiſſo vobis grege peſtilentiæ damna concutiat.

IDEM Lib. 5. Ep. 36.

Anno 596. AD COLUMBUM EPISCOPUM NUMIDIÆ.

PRÆTEREA res ad nos omninò dura & rectæ fidei inimica pervenit, quia quod dici nefas eſt Catholici homines & religioſi, quod eſt deterius, filios mancipiáque ſua vel alios quos in poteſtate habent, in Donatiſtarum hæreſi baptizari conſentiunt. Et ideò ſi verum eſt fraternitas veſtra hoc ſummoperè ſtudeat emendare: quatenùs ſinceritas fidei veſtræ ſollicitudine intemeratâ conſiſtat, & innocentes animæ quæ Catholico baptiſmate ſalvari poterant, hæreticorum infectione non pereant. Quiſquis ergo de his perſonis quas ſuperiùs memoravimus, quemquam ſuorum apud Donatiſtas paſſus eſt baptizari, ad Catholicam eos fidem omni virtute omníque inſtantiâ ſtudeat revocare. Si quis verò talium de cætero hoc fieri de ſuis qualibet excuſatione pertulerit, à Clero ſit omnibus modis alienus.

IDEM ibid. Ep. 63.

GREGORIUS Mauricio Auguſto.

INTER armorum curas & innumeras ſollicitudines quas indefeſſo ſtudio pro Chriſtianæ reipublicæ regimine ſuſtinetis, magna mihi cum univerſo mundo lætitiæ cauſa eſt, quòd pietas veſtra cuſtodiæ fidei, qua dominorum fulget imperium, præcipuâ ſollicitudine ſemper invigilat. Undè omninò confido, quia ſicut vos Dei causam religioſæ mentis amore tuemini, ita Deus veſtras majeſtatis ſuæ gratiâ tuetur & adjuvat. Qualiter autem pietatis veſtræ ſerenitas contra Donatiſtarum flagitioſiſſimam pravitatem conſideratione juſtitiæ & ſinceriſſimæ religionis zelo commota ſit directarum lucidiſſimè tenor inſinuat juſſionum. Sed venientes viri reverendiſſimi ex Africanâ provinciâ Epiſcopi aſſerunt ita eſſe incautâ diſſimulatione poſtpoſitas, ut nec Dei illic judicium haberetur in metu, nec principales hactenùs juſſiones ſortirentur effectum: hoc etiam ſubjungentes quòd in præfatâ provinciâ Donatiſtarum præmiis prævalentibus fides Catholica publicè venundetur. At contrà glorioſus vir Gennadius de uno eorum mihi ſimilia queſtus eſt qui talia querebatur, cui etiam duo alii certi in eâdem re teſtimonium ferebant. Sed quia cauſa ipſa judicis ſæcularis intererat, eoſdem Epiſcopos ad pietatis veſtræ exiſtimavi eſſe veſtigia dirigendos, ut per ſemetipſos ſereniſſimis auribus ſuggerant quæ ſe fatentur pro fide Catholicâ pertuliſſe. Ea propter obſecro ut Dominorum Chriſtianitas pro ſalute animæ & vitâ piiſſimæ ſobolis ſuæ, eos quos tales eſſe cognoſcit, diſtrictâ ulciſci juſſione præcipiat, & ruinam pereuntium ereptionis manu ſuſpendat, atque inſanis mentibus correptionis medicinam adhibeat, & errorum ab eis morbos expellat: quatenùs dùm piæ proviſionis veſtræ remedio peſtiferæ pravitatis fuerit caligo depulſa, & vera illic fides radios ſuæ ſerenitatis aſperſerit, cæleſtis vos ante Redemptoris noſtri oculos triumphus expectet: quia quos exteriùs ab hoſte defenditis, etiam interiùs à diabolicæ fraudis veneno, quod eſt glorioſius, liberatis.

HISTORIA

HISTORIA CARTHAGINENSIS COLLATIONIS

ſive

DISPUTATIONIS DE ECCLESIA
Olim habitæ inter Catholicos & Donatiſtas.

AVCTORE FRANC. BALDVINO. I. C.

R. D. JOANNI TILIO EPISCOPO MELDENSI FRANC. BALDUINUS S. D.

CVM hiſce diebus Optatum noſtrum, quem ope tui codicis iterùm emendatum rurſus edere inſtituo, fortè relegerem, diù multúmque cogitavi, quid ſibi vellet quod ait, Rempublicam non eſſe in Eccleſiâ, ſed Eccleſiam eſſe in Republicâ. Ut autem graviſſimæ hujus ſententiæ rationem & cauſam videor mihi tandèm aſſecutus, ſic reſpiciens temporum noſtrorum conditionem, vel potiùs confuſionem, judicavi rectè dici quoque poſſe, Rempublicam magis eſſe in Eccleſiâ, quàm ſit Eccleſia in Republicâ. Eſt enim Reipublicæ tanquàm corporis, ipſa Eccleſia veluti anima; ut ſi hæc ſapiat, illi benè eſſe; ſi inſaniat, malè eſſe ſtatuamus. Et verò ſine Eccleſiâ benè conſtitutâ, neque ullus Reipublicæ ſtatus ſtabilis eſſe poteſt, neque ut quiſquam eſſe poſſit, valdè optandum eſt, ſi modò quis eſſe debeat finis rerum humanarum, meminerimus. Fuiſſe autem ſemper majores Eccleſiæ quàm Reipublicæ benè conſtituendæ difficultates non negamus, neque in iſtâ corrupti orbis terrarum colluvione miramur tam magnas ſemper fuiſſe, cùm etiamnùm acerrimè diſceptetur, quid & ubi Eccleſia ſit, & quænam aut ea ſit, aut ejus forma eſſe debeat. Hæc verò quæſtio tantò major eſt, quò majoris ponderis & momenti rem eſſe conſtat: & Eccleſiæ ſalute, Reipublicæ ſalutem contineri, (ut & illius perturbationem hujus quoque perturbatio ſequitur) neceſſe eſt ut agnoſcamus: quò magis & utramque ſalvam eſſe velimus; & utriuſque ſervandæ rationem teneamus; quicumque proſpicimus, qualis alioqui utrique impendeat calamitas. Neque verò, qualis quantaque nunc utriuſque non ſolùm perturbatio, ſed etiam confuſio ſit, quæritur: Scimus enim pluſquàm etiam vellemus, eſſe triſtiſſimam & miſerrimam. Verùm quæritur, ecquæ tantorum malorum depulſio, non ſolùm optari, ſed etiam ſperari poſſit. Audio enim attonitos gubernatores, ſi

qui ſapiant, id ſollicitè quærere, quos alioqui non ſolùm terret, ſed etiam deſperatione quadam fractos & debilitatos percellit hæc tempeſtas ejuſque intemperies. Sed cùm meminerim non minores olim fuiſſe fluctus, ex quibus tamen emerſerit & Reſpublica & Eccleſia, conſilio & virtute ſuorum deffenſorum liberata: non exiſtimo deeſſe conſilium, ſi ſibi & ſuo muneri non deſint ipſi rectores quibus mandatum eſt, operam ut dent, ne quid vel hæc vel illa detrimenti capiat. Exemplum enim & velutì formulam atque adeò legem efficii, & conſpirantis cum religione ſapientiæ, quæ turbas omnes & olim compoſuerit, & nunc componere poſſit, ipſa veteris Eccleſiæ atque Reipublicæ hiſtoria ſuppeditat. Ergò ſemper judicavi, imprimis conſulendam eſſe ſapientem & religioſam Antiquitatem: neque præterea tantùm mihi arrogo, ut de re tantâ ſententiam dicere meam velim: neque ſi tantùm mihi ſumam, ſim ferendus. Illud modò dicam: ſi quales olim Marcellinos Auguſtinoſque habuit Africa, nunc haberet Gallia, magnam ſperari poſſe levationem eorum malorum, quibus nunc Reſpublica premitur. Quid autem magni illi viri & velutì Heroes fecerint, tumultuantibus in Africâ Donatiſtis, & quam ſecuti ſint rationem eorum revincendorum, ut magis intelligerem, tu ipſe feciſti, qui mihi collationis Carthaginenſis acta quædam nondùm evulgata communicaſti. Eorum verò lectio me impulit, ut eam hiſtoriam altiùs repeterem & diligentiùs perſequerer, & familiariùs exponerem, cùm hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, cujus ſtudioſum eſſe me non inficior, non ignobilem partem eſſe ſentirem, & ejus memoriam hiſce temporibus valdè utilem eſſe poſſe exiſtimarem. Ad quem autem eam referrem, diutiùs deliberandum non eſſe exiſtimavi, cùm tu occurreres, qui auctor & adjutor fuiſti, ut aliquam huic commentario operam darem: & idoneus imprimis ſis judex harum rerum & antiquitatum Eccleſiaſticarum neque non ad Auguſtini quamdam imitationem te compares: deniquè venit in mentem, non ſolùm Rempublicam & Eccleſiam plurimùm tibi debere, ſed & privatim me tibi multis nominibus devinctum eſſe: neque tibi modò, ſed & Archigrammateo fratri tuo, & dominis à S. Andreâ, fratribus, tuis affinibus, viris clariſſimis atque doctiſſimis. Neque ſanè teſtificandæ meæ erga te & tuos obſervantiæ rationem meliorem eſſe judicavi, quàm hujuſce conſilii relationem: neque ſi de privato noſtro jure civili otioſam & humilem & tritam aliquam ex ſubtili pulvere vel fori vel auditorii alicujus diſputationem repeterem, exiſtimavi gratiorem tibi fore ejus muneris editionem: veritus ſum potiùs, ne tunc audirem vetus illud,

Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit.

Vale, Lutetiæ Pariſiorum Kalend. April. 1566.

LECTORI.

DE Æneâ ſpectante Carthaginenſem picturam belli Trojani ſcripſit olim bonus Poëta:

Animum pictura paſcit inani

Multa gemens...... Ego verò ut Æneidem illam aliquandò relegens, quam mihi puero in ludo prælectam fuiſſe memini, & meorum caſuum conditionem comparans variè afficior, multùm ipſe & terris jactatus & alto: ſic in iſtâ Eccleſiæ propè deploratæ calamitate & communibus Reipublicæ miſeriis, quibus non minùs quàm privatis ærumnis commoveor, mœſtum animum utcumque paſco veterum hiſtoriarum recordatione, in quibus multa etiam occurrunt, quæ me gemitúſque meos conſolentur. Cùm autem id agens fortè incidiſſem in quædam monumenta Eccleſiæ Carthaginenſis, in quibus, non ut ille in Templo Didonis, pictam belli Trojani hiſtoriam, ſed Eccleſiaſticæ cujuſdam de Eccleſiâ cum Donatiſtis diſputationis nobiliſſimam deſcriptionem legebam, ſic ejus me lectio recreavit, ut ſimul cogitans de noſtrorum temporum certaminibus ſæpè ingemuerim. Memini, cùm Ratiſbonæ in Germaniâ Carolus V. Imp. comitia, in quibus de Religione quæſitum atque diſputatum eſt, haberet, laudatum fuiſſe vetus exemplum illius Carthaginenſis (ut vocata eſt) Collationis: & aliquot pòſt annis, cùm in Galliam reverſus etiam incidiſſem in conventum illum Poſiacum, in quo non diſſimilis collatio rursùs inſtituta eſſe dicebatur, non diſſimulavi extare in Africanæ Eccleſiæ hiſtoriâ veteri exemplum memorabile, in quod hæc ætas intueri deberet. Sed quid? Neque Marcellini præſides, neque Auguſtini antiſtites nunc rursùs occurrunt, ut Creſconii Grammatici & Petiliani cauſidici. Tantò verò magis eſt neceſſe, ut recurratur ad conſilium præſidiúmque bonæ antiquitatis, cujus ea eſt auctoritas, ut audaciſſimos etiam adverſarios ſæpè terreat. Feci itaque perlubenter, ut illius Carthaginenſis (cujus modò memini) collationis acta, quæ nondùm edita mihi communicavit Joannes Tilius Meldenſis Epiſcopus doctiſſimus evolverem, & cum Auguſtini Breviculo conferrem. Nam & in iis aſperſa ſunt multa juris noſtri veluti emblemata, & actionem diſceptationémque continent de Eccleſiâ propè civilem: & ut cognitor atque judex eſt Marcellinus, magnum Juriſprudentiæ decus, ſic actores ſunt non imperiti judiciorum forenſium. Imò Petilianus, qui malarum partium patronus eſt in hac causâ, verſutior fuit cauſidicus, & forenſium cautionum atque cavillationum peritior, quàm cauſa poſtularet. Non enim cùm ad gubernationem Eccleſiæ Donatiſtarum tranſiiſſet, oblíviſci potuit veteris ſuæ conſuetudinis & artis. Solebat jactare potentiam quondàm ſuam in advocatione forenſi, ut Auguſtinus ait. Sed benè habet, talem rabulam non modò incidiſſe in Marcellinum, ſed incurriſſe in ipſum Auguſtinum, qui importunum latrarum canis impuri & impudentis, juſtâ gravique reſponſione comprimeret: quique

Aug. lib. 3. contra Petil. cap. 17.

etiamnùm eodem exemplo compeſcere poſſet alios ejus generis ordiniſque togatos non leguleïos, ſed nebulones. Nam & tales etiamnùm ardeliones ſimili intemperie incitantur, ut allatrent, quorum linguæ, quia meritoriæ ſunt, meretricias quoque nunc eſſe videmus. Non auſim cum Petiliano conferre bonum illum Theodorum, quem quidam væſanum vocant, alii narrant in Poſiacâ (ut ipſe vocavit) velitatione, viſum eſſe valdè verſutum, ſi non veteranum, at certè veteratorem. Illud modò dico: cùm in Carthaginenſi veluti arenâ multa eſſent, quæ Petilianum debilitarent, multa verò in Poſiacâ, quæ adjuvarent Theodorum, factum tamen eſſe, ut hic non minùs quàm ille in luto hæſerit, cùm ventum eſſet ad quæſtionem de Eccleſiâ, in quâ rursùs occurrebat Auguſtinus, tanquàm ſcopulus. Imò cùm Theodorus ille ante primam veluti coïtionem, confeſſionem ſuæ ſcilicèt fidei, tàm ſuo, quàm multorum Gallorum, qui tamen eam nunquàm legerant, nomine offerret, principio profeſſus eſt ſe damnare & deteſtari ſectas omnes & hæreſes, quæ olim in Eccleſiâ damnatæ eſſent abs ſanctis doctoribus, abs Hilarii & Athanaſii temporibus uſque ad Ambroſium & Cyrillum. Riſerunt quidam in illo conventu, tam ineptam, quæ tamen tam diù & valdè elaborata adferebatur, proferri orationem, quæ conjungeret Ambroſium cum Cyrillo, & ſignificaret magnum quoddam temporis intervallum fuiſſe inter Athanaſium, Hilariumve & Ambroſium, cùm tamen ipſe Theodorus, mirificus Chronologus, nuper ad Polonos ſcribens, ſcripſerit Hilarium fuiſſe συγχρόνον Auguſtini. Sed tales ſolœciſmos, quos ſcholaſtica ferula caſtigaret, barbato magiſtro tam facilè condonarunt boni auditores, quàm mirati ſunt, ſic eum loqui & ſcribere, ut non modò non videretur damnare hæreſes., quæ ante tempora Hilarii damnatæ ſunt, ſed etiam ſignificaret approbare ſe omnia veteris Eccleſiæ judicia à temporibus Hilarii uſque ad Cyrillum. Sed qui ſedato animo tam confuſam & inconditam confeſſionem audiebant, judicarunt quamdam eſſe trepidationem hominum ad religioſæ antiquitatis tribunal velut evocatorum: & optarunt, ut cùm ad ſe rediiſſent, tam ſibi conſtarent, ut ſimpliciter agnoſcerent, Eccleſiæ jam indè ab Apoſtolicis temporibus perpetuam conſenſionem, ubi ubi occurrit, magnæ eſſe auctoritatis: & verò cùm ad eam revocatus eſſet bonus Theodorus, ſine fraude poterat lis tranſigi, ſi bonâ ille fide egiſſet. Nam & ut minùs dubitaret, proferebatur quod ab ejus magiſtro in Inſtitutione ſcriptum erat, Auguſtinum meritò objeciſſe Donatiſtis ſucceſſionem Eccleſiæ continuatæ: non enim dubium eſſe, nihil intereà, ne quidem Romæ, mutatum in doctrinâ ipſa fuiſſe. Sed cùm proſpiceret cautus Theodorus, quò recideret, ſi id confiteretur: neque tamen tam adhuc audax eſſet, ut id apertè inficiari auderet, eluſit, obſcurè & confusè neſcio quid ſubmurmurans, in quo neque confeſſio neque inficiatio intelligeretur. Sic enim & Petilianus, cùm urgeretur ut cùm Eccleſiam jampridem degenerando defeciſſe cauſabatur, notaret tempus & definiret conditionem ejus Apoſtaſiæ, neque quid tunc liquidò diceret, haberet, cauſatus eſt ſeſe jam longâ diſputatione raucum factum eſſe, & eâ excuſatione ſilentii uſus aufugit. Theodorus

dorus magis glorioſus miles eſt, quàm ut fugere dignaretur. Sed cùm triumphantem ſequerentur clientes, nonnulli qui minùs erant veſani, rogabant nihilne eſſet quod Petilianus reſpondere potuerit Auguſtino objicienti vaticinia Prophetarum de Eccleſiâ toto orbe diffundendâ & propagandâ, eáque ad ſuum etiamnùm tempus referenti. Theodorus ingenioſior vates naſuto cachinno excepit: *Parturient montes, naſcetur ridiculus mus.* Familiares monuêre nimis apertum eſſe hoc Lucianicum ludibrium. Ergò bonus Poëta, ut aliquid ſimularet, tanquàm nova Sybilla ſubjecit: ſaltem Donatiſtas quibus Auguſtinus opponebat prophetias de futurâ Eccleſiâ, potuiſſe illum Auguſtino objicere Virgilianum verſiculum, *Oſtendent terris hanc tantùm fata, nec ultrà eſſe ſinent.* Cùm infinitum id rursùs eſſe diceretur & ineptum, ubi quæritur quandò & quomodò Eccleſia aſpectabilis eſſe deſierit: ſenſit acutus Theodorus rursùs ſe premi. Ubi autem diu ſe torſiſſet, putavit callidè ſe elabi poſſe, eùm in poſtremâ ſuâ præfatione nuper ſcripſit, jampridem defeciſſe Eccleſiæ ſucceſſionem tantoperè olim laudatam: nam & jampridem improbos bonis ſucceſſiſſe. Dicebam nullam eſſe hanc reſponſionem & alteram eſſe ineptiam, ubi perindè loquitur, ac ſi de perſonarum, & non potiùs de rerum ſucceſſione quæreretur, cùm tamen in Poſiacâ diſputatione profeſſus eſſet nihil ſe morari ſucceſſionem perſonarum, ſed doctrinæ & rerum ſucceſſionem quærere. Verùm quale rursùs ludibrium eſt, quòd toties rogatus de tempore defectionis, nihil aliud ingeminat quàm ſuum illud *Jampridem?* Imò verò cùm diutiùs reprimere non poſſet indignationem erumpentem, audio eum in eadem illâ ſuâ præfatione militari, quam, ut me terreret, Evangelio præfixit, iratum exclamare, cùm multa alia indigna, ut Eccleſiam illam, quam cum Auguſtino defendimus, jugularet, tum verò iſta veteribus Epiſcopis nunquàm in mentem veniſſe, neque judaïzandum, neque (ut loquitur) gentiliſſandum eſſe: & Chriſtianam propterea religionem citò & turpiter degeneraſſe in ceremonias vanas, in ludicras liturgias, in manifeſtam ſuperſtitionem, & denique in ἀθεότητα. Equidem obſtupui, talia ſcribere ὕλου Theodorum, & quod de ſuâ factione dicere potuit, contorquere adversùs veterem Eccleſiam, ut quam jampridem defeciſſe dixit, diceret non minùs citò quàm turpiter degeneraſſe. Sed quid nunc non audet impietas Lucianica? Petilianus cum ſuis Donatiſtis clamitabat Eccleſiam, quam Auguſtinus prædicabat, eſſe apoſtaticam: & ab iis Catholicos non pro Chriſtianis, ſed pro Paganis habitos eſſe; teſtes ſunt Optatus & Auguſtinus: atqui Petilianus antiſtitum modò mores accuſabat, non etiam Eccleſiæ illius doctrinam & ritus. Theodorus indignè ferens hunc accuſatorem ſive ineptum ſive nimis pudentem, vel etiam prævaricatorem eſſe ſuſpicatus, putavit (ut eſt homo ingenuus) nihil eſſe diſſimulandum, & tandem agendum eſſe aſperiùs: neque quia in Poſiacâ ſuâ velitatione moderatior fortè fuiſſet, ſemper eſſe indulgendum. Quidni verò? Sic ipſe Gaudentius, alter Donatiſtarum patronus, qui in Carthaginenſi collatione contenderat, ſuam factionem eſſe Eccleſiam Catholicam: poſteaquàm ſenſit id ſe evincere

non poſſe, quod Auguſtinus ſuæ Eccleſiæ aſſerebat, auſus eſt palàm dicere, humanum eſſe figmentum, quicquid de Catholicâ Eccleſiâ dicitur. En quò evadunt reciduntve homines veſani.

Equidem minimè omnium vellem, cùm Eccleſiæ corpus defenditur, defendi etiam excuſaríve nævos & maculas & labes. Imò verò hæc hominum peccata graviſſimè accuſanda ſunt. Sed vellem, quem ipſi Prophetæ in ſuâ actione modum ſervarunt, ipſi obſervaremus, cùm illos legimus divinos præcones Eccleſiæ, ſimul & cenſores & vitiorum acerrimos accuſatores: ſicuti etiam dicemus in expoſitione collationis Carthaginenſis. Intereà fateor, neque poſſe quemquam negare ſcio, qualis quantúſque miſeræ ſitúque obſitæ Eccleſiæ nunc ſquallor ſit, qualis deformitas contaminatæ, quanta peſſumeuntis inclinatio: qualis deniquè quantáque deſperatio veluti depoſitæ. Ergò fateor eò rem recidiſſe, nihil ut nobis ſuperſit, quàm ut illam Hieremiæ triſtiſſimam everſæ deſertæque Hieroſolymæ vaſtitatem lugentis ingeminemus querimoniam: *Expandit Sion manus ſuas; ſed nullus eſt qui conſoletur eam.* Verùm in mediis ejus ruinis nondùm obliviſci potuimus quod pſalmus aït, ſervos Domini etiam diligere rudera & pulverem Sionis, cujus eos miſeret. Tantùm verò abeſt, ut iis blandiamur, quos tam domi quàm foris illi inſultare videmus, ut etiam ſæpè in mentem veniat quod alter Propheta Ezechiel paulò ante illam calamitatem ſcripſit ſeſe à Deo juſſum eſſe, perfoſſo potiùs pariete & veluti apertâ feneſtrâ ſpectare quid in Templo agerent homines impii atque nefarii, ut eorum abominationes execretur. Sed unâ ſimul me res conſolatur. Eodem enim loco Deus cùm horribilem vindictam ſeſe ſumpturum eſſe denuntiat, ſimul ſignificat ſeſe intereà eorum miſereri velle, qui cum Prophetâ lugebant, averſi ab illâ prophanâ vel ſacrilegâ colluvione. Jubet ergò, ut ultor angelus frontem eorum, qui gemunt, inſigniat, quò magis dignoſcantur atque diſcernantur ii, quibus parcendum erit, cùm terribilem aliorum ſtragem edet.

Redeo ad actionem Donatiſtarum. Nam & multa mihi nunc in mentem veniunt, cùm apud Optatum lego, eos abs Conſtantino aliquandò petiiſſe judices in Galliâ: quibus neſcio cur magis confiderent: cúmque ex Auguſtino intelligo eam Arelatenſis in Galliâ ſynodi, cujus judicio mandavit Conſtantinus alteram ejus cauſæ & provocantium Donatiſtarum cognitionem, fuiſſe & fidem & integritatem, ut ii ſtatim ſenſerint fruſtrà & ſtultè ſeſe ibi ſperaſſe aliquid ſive favoris ſive patrocinii. Nam iterùm damnati ſententiam retulerunt qualem merebatur eorum protervia: neque tunc in Galliâ minùs quàm centum pòſt annis in Carthaginenſi foro offenderunt. Quid verò cùm talia legimus, nunc cogitare poſſimus, aliis cogitandum relinquo. Nam & quid nunc agatur, & quò res reciderint, nimis notum eſt: & talibus malis (inquit Auguſtinus) magis debentur prolixi gemitus quàm prolixi libri. Sed cùm olim legimus Donatiſtas vi & audaciâ armatos, fuiſſe etiam eruditos mentiendi artifices, miramur eam eorum fuiſſe impudentiam, ut non modò ſemper jactarint ſeſe viciſſe, ubi victi erant; ſed etiam in collatione Carthaginenſi,

Auguſt. ep. 22.

Optati librum, qui narrabat eorum damnationem, protulerint tanquàm teſtem ſuæ victoriæ & abſolutionis, cùm eum ſic mutilaſſent atque corrupiſſent, ut omnia invertiſſe viderentur. Quid verò dicemus, majorem etiamnùm eſſe impudentiam multorum fabulatorum veſanæ factionis, qui quidvis in rem ſuam & aliorum fraudem fingunt, cùm mendacia & fictiones ſuas venditant pro hiſtoriis & veris narrationibus? Certè fieri non poteſt, quin qui proſpiciunt, quantùm hæc impoſtura & erroris & caliginis offundet miſeræ poſteritati, doleant hoc agi, ut (utar verbis legis) veritas rerum, erroribus geſtorum vitietur. Olim Auguſtinus dicebat mirari ſe Donatiſtas habere in corpore ſanguinem, qui nunquàm erubeſcerent toties in manifeſto mendacio deprehenſi. Quid dixiſſet de pallidâ impudentiâ hominum & falſariorum & ſanguinariorum? Cùm Creſconium Donatiſtam Grammaticum refelleret, dubitabat, num exclamare poſſet illud, frontem periiſſe de rebus. Sed qui de Pelagianis agens ſcripſerat, hæreticorum frontem non eſſe frontem, an dubitaret, ſi videret verecundiam veſanæ hæreſeos? An non etiam illud Ezechielis ingeminaret: *Frons meretricis facta eſt tibi: noluiſti erubeſcere?* Quid porrò, quid ſi videret patulas aures imperitæ multitudinis impoſtores audientis? Dixit olim ſectatores ipſius Petiliani, qui mentienti magiſtro applaudebant, non habere aures in corde, ſed cor in auribus? Quid verò, quid cordis ſupereſſe iis putaret, qui nonniſi putidis & contumelioſis fabulis paſcuntur? Ecce, nondùm ſatiati famoſis libellis famoſiſſimæ ſuæ Bezæ, etiam acta colloquii Poſiaci contaminarunt, ut in iis multa fingerent, quæ res ipſa clamat eſſe falſiſſima, meque etiam, qui vix interfui, immiſcerent, & (quod eſt ridiculum) narrarent in eo propè fuiſſe meas partes, quales alicujus ſcilicèt *μιμοῦ* eſſe poſſent, ne dicam quales ipſius Marcellini fuerunt in Carthaginenſi. Quid? Æneas ſpectans picturam cujus antè memini: *Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis.* Sed quibus oculis legerem, me principibus & gubernatoribus diſputationis Poſiacæ propè præfuiſſe? Credo equidem facetos nugatores, ut rideant & ludant, talia fingere. Sed nimis otioſi ſunt, quibus vacat tam valdè ineptire & nugari in re ſeriâ. Imò quia audierant, Donatiſtas olim cavillatos eſſe, Marcellinum pretio corruptum in collatione fuiſſe, etiam finxerunt neſcio quâ liberalitate & munificentiâ Navarricâ cumulatum me fuiſſe. Hîc verò cur non ſeriò dolerem eos ludere & mentiri?

Credo equidem, ſi optimus princeps diutiùs vixiſſet, ſpem non fefelliſſet, quam dederat, fore ut majores melioreſque meos labores remuneraretur. Nunc cur eo mortuo nobis inſultent adverſarii, non nihil fortaſsè cauſæ eſt, præſertim cùm jam tandem perfecerint, quod jampridem multis inſidiis tentarunt, ut quam ſpem meæ familiolæ eſſe putabam, ſummam calamitatem eſſe experirer, cumulatam novâ hiſce diebus & propè incredibili injuriâ, direptiſque etiam meorum ſtudiorum ſubſidiis. Sed de tali remuneratione gratiáve viperinâ aliàs querar. Illud modò dico, tali beneficio hanc commentationem, cui, cùm id factum eſt, operam dabam, abruptam fuiſſe non minùs quàm alteram, cujus alioqui acceſſione hanc inſtituebam augere, cùm quidem eodem etiam tempore

fortè rogatus, ut quæ in Conſtitutionum codice primæ occurrunt leges de religione & Eccleſiâ, eas leges publicè interpretarer, pluribus diebus in juris auditorio Pariſienſi id egiſſem, præſertim cùm is eſſet auditorum concurſus & frequentia (nam aliquot millia doctiſſimorum hominum convenêre) eâque attentio & aſſiduitas, ut meipſum excitarit, ut ſapientiſſimi & fortiſſimi, & (quod imprimis dicendum erat) religioſiſſimi Principis, hoc eſt, Theodoſii conſilia Conſtantinopolitano quoque concilio confirmata, optimâſque conſtitutiones de Eccleſiâ conciliandâ atque in integrum reſtituendâ pluribus verbis exponerem. Ergò nunc optabam, ſi per Davos, qui interturbant omnia, licuiſſet, illud exemplum Theodoſii patris & conſilium, quod Orientis Eccleſiam ſervavit, conferre cum eâ ratione, quam Honorius filius triginta pòſt annis ad Africanam Eccleſiam liberandam inivit. Eſt enim utrumque imprimis memorabile exemplum, quod nunc quoque in ſimili Reipublicæ attonitæ periculo ſequantur, qui Rempublicam cum Eccleſiâ ſalvam eſſe volunt. Scio talia nunc irrideri, atque etiam eſſe odioſa. Sed non quia multi nunc etiam virtutem irrident tanquàm fabulam aut inane nomen, propterea virtutis omnem & effigiem proculcabimus & memoriam abjiciemus. Imò verò quia homines nequam virtutem nunquàm ne pictam quidem viderunt, invitis etiam obtrudenda eſt, & tantò ea magis ingerenda, quam antiquitas olim coluit: *Virtutem ut videant, intabeſcántque relictâ*. Saltem mihi venia detur, ſi legibus & exemplis bonis ex Eccleſiaſticâ quoque hiſtoriâ repetitis, & ſanctioris juris prudentiæ monumentis delectari me non diſſimulo, præ quibus propè jam mihi ſordent alia ſubtiliora ſcilicèt myſteria, quæ juris civilis eſſe dicuntur, & eo titulo ambitioſè jactantur. Per me ſanè licet ut juris periti, qui volent, ſe abjiciant vel ad captandas in ſcholis gloriolas inanium λεπτολογιῶν, vel ad opes in foro colligendas, vel etiam ad magiſtratus ſi non miſerè ambiendos, at certè damnosè emendos: liceat modò mihi, bonâ eorum gratiâ, iis in ſolidum relinquere atque concedere, quod tanti faciunt, ut, quod negligunt, potiùs amplectar.

HISTORIA

HISTORIA CARTHAGINENSIS COLLATIONIS.

AUCTORE FRANC. BALDUINO. I. C.

DICTURUS de nobiliſſima Catholicorum cum Donatiſtis Collatione Carthaginenſi, paulò altiùs rem repetam ex veteri memoria Eccleſiæ Africanæ. Nam & in Carthaginenſibus Conciliis indicandis variè abs doctiſſimis etiam viris peccatur, hanc Eccleſiaſticæ hiſtoriæ partem paulò negligentiùs exponentibus.

Balſamon Græcus interpres Nomocanonis, annotat, primum poſt Apoſtolorum tempora Concilium fuiſſe illud Carthaginenſe, cui Cyprianus præfuit, cùm quæreretur de Baptiſmo hæreticorum. Sed id non minùs ineptè dicitur, quàm quod conſarcinatores Latinæ farraginis Conciliorum, & Magdeburgenſes exſcriptores Centuriarum hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, aiunt primum Concilium Carthaginenſe fuiſſe illam Donatiſtarum Synodum, in qua Cæcilianus Carthaginenſis abſens damnatus eſt. Si quæratur primum poſt Apoſtolorum tempora Concilium, dicerem potiùs fuiſſe illam Cæſarienſem in Palæſtina Synodum, quæ de Paſchatis die diſputavit tempore Commodi Imperatoris ſicuti & paulò pòſt Romæ, & in Gallia, & in Achaïa, & in Arabia Synodos propterea conveniſſe teſtis eſt Euſebius lib. 5. cap. 23. & lib. 6. cap. 36. & 37. Deinde ante Cyprianum alia fuit Synodus Carthaginenſis de Baptiſmo hæreticorum. Cyprianus ad Jubaïanum, *Multi* (inquit) *jam anni ſunt & longa ætas, ex quo ſub Agrippino bonæ memoriæ viro, convenientes in unum Epiſcopi plurimi hoc ſtatuerunt*, &c. Auguſtinus tamen lib. 4. de Baptiſ. c. 6. non multis, ſed paucis annis ante Cyprianum hoc accidiſſe ait: ut intelligamus non adeò multis antè annis id factum eſſe. Sed neque unum ea de re Cypriani tempore Concilium Carthaginenſe fuit: imò verò tria fuiſſe, indicat Cyprianus ad Jubaïanum. Quod autem ex iis celeberrimum eſt, quo & Donatiſtæ potiſſimùm abutebantur, olim etiam quidam dixerunt falſum & fictum eſſe: neque ab eorum opinione omninò alienum ſeſe eſſe Auguſtinus aliquando ſignificavit lib. 1. contra Creſcon. cap. 32. Sed tamen in epiſt. 48. ingenuè agnoſcit, & ex ipſo ſtylo liquere fatetur, confictum non eſſe. Cæterùm ſi in Cypriani temporibus prædicanda eſt aliqua Synodus Africana ſive Carthaginenſis, illa potiùs laudanda eſſet, quam Cyprianus lib. 4. epiſt. 8. narrat conveniſſe adversùs eos, qui Circumciſionis exemplo abutentes, nolebant infantes baptizari ante octavum diem. Sed & illi Africani Epiſcopi, qui cum Cypriano conjuncti ſcripſêre ad Cornelium Papam Romanum de pace lapſis pœnitentibus danda, laudabilis Synodi Carthaginenſis adversùs Novatum eo tempore ſpeciem edidere, ſicuti & eodem tempore quamdam Romanam Synodum, cui Afri quoque interfuerint, idem definiiſſe, teſtis eſt Euſebius libro ſexto capite 43. Operæpretium autem eſt, priuſquam ad Donatiſtas deſcendamus, aliquid etiam dicere de Novatianis. Nam & his illi veluti ſucceſſere, & inter eos ſimilia multa fuerunt, & multi etiam olim doctiſſimi homines hîc multa confuderunt, quæ diſcernenda ſunt. Adeò Africanæ hiſtoriæ Eccleſiaſticæ, quæ meliori memoriâ digniſſima eſt, perturbatio magna eſt. Sic Epiphanius & Theodoretus aiunt Donatiſtas fuiſſe Novatianæ hæreſeos: imò quod de Donatiſtis propriè dicendum erat imperitè ad Novatianos refert Epiphanius, cùm hos ait Romæ appellatos eſſe Montenſes. Certè licet in anabaptiſmo convenirent, tamen in cæremoniis Baptiſmi non conveniebant. Utebantur etiam chriſmate Donatiſtæ, non utebantur Novatiani: neque pœnitentiæ ad-

verſarii erant Donatiſtæ, ut Novatiani, neque ſecundas, ut hi, nuptias damnabant. Saltem ipſe Creſconius Donatiſta cùm negaret ſeſe hæreticum eſſe, & hæreticos enumeraret, cum quibus nihil haberet commune, Novatianos etiam commemorat: neque Auguſtinus, cùm ei reſpondit, aliquam Novatianæ hæreſeos notam ei inurit, lib. 2. contra Creſconium cap. 3. Habuit tamen Novatianum ſchiſma ſimilia multa cum ſchiſmate Donatiſtarum: ſed Novatiani non ita crudeliter graſſati ſunt, & in Italia atque Oriente regnarunt potiùs quàm in Africa.

Ut autem quidam olim temerè confundebant Donatum Numidam cum Donato Carthaginenſi, ſic etiam multi Novatum cum Novatiano. Certè Theodoretus de Falſ. hæretic. ſcribit de Novato, quæ de Novatiano potiùs ſcribenda erant, & Epiphanius ait Novatum fuiſſe Romæ tempore perſecutionis, cùm id potiùs dicendum videatur de Novatiano. Denique & Zonaras Novatum hæreſiarcham dicit fuiſſe Romanæ Eccleſiæ presbyterum, eodem errore. Sed qui Cyprianum, vel etiam Hieronymum in Catal. vel Paciani epiſtolas nuper editas legerunt, facilè animadvertunt quid Novato, quid Novatiano propriè aſcribendum ſit: & tantò propterea magis miror auctores Centuriatum hiſtoriæ Eccleſiaſticæ ſcripſiſſe Novatianum á Novato creatum fuiſſe Diaconum Carthaginenſem invito Cypriano. Feliciſſimum potiùs dicere debuerant. Sanè Novatus Cypriani Epiſcopi Carthaginenſis presbyter fuit: qui cùm in Italiam veniſſet, Novatianum Romanum presbyterum veluti antipapam Romæ creari curavit, cùm electionem Cornelii, quam impedire non potuerat, legitimam non eſſe cavillaretur: ſicuti Donatus Numida, cùm Cæciliani Epiſcopi Carthaginenſis ordinationem accuſaret, Majorinum, cui Donatus alter ſucceſſit ordinari curavit, ut teſtis eſt Auguſt. in lib. de hæreſ. qui etiam propterea adjicit eum in urbe Carthaginenſi primum erexiſſe altare contre altare: ſicuti Cyprianus ſimili formula uſus anteà dixerat Novatianos idem feciſſe, ſed Romæ. Atque hoc illud eſt ſchiſmatis ſummum malum, quod ut in Donatiſtis, ſic & anteà in Novatianis accuſatum eſt, magis quàm hæreſeos crimen. Certè Dionyſius Alexandrinus ſcribens ad Novatianum, eumque ſui officii admonens, ait, eum qui vis facere debuiſſe, potius quàm Eccleſiam ſchiſmate ſcindere: neque tam idololatriam, quàm ſchiſma fugere debuiſſe, quia cùm hanc fugit, ſibi tantùm cavet: cùm verò illud, univerſæ Eccleſiæ conſulit. Teſtis eſt Hieronymus in Catal. Et verò Novatiani, ſi ſchiſmatis rei non fuiſſent, ſuæ de lapſis deque hæreticorum Baptiſmo opinionis novum & inſolens exemplum non eſſe dicere fortaſſe potuiſſent. Quid enim? Ipſe Cyprianus in epiſtola ad Antonianum ſcribit, apud ſuos (ut ait) anteceſſores in ſua provincia quoſdam Epiſcopos non putaviſſe dandam pacem mœchis, & in totum clauſiſſe contra adulteria locum pœnitentiæ. Quid verò ut eos utcumque excuſet, adjicit? *Sed tamen* (inquit) *à coëpiſcoporum ſuorum collegio non receſſerunt, neque catholicæ Eccleſiæ unitatem vel duritiæ vel cenſuræ ſuæ obſtinatione ruperunt.* Atque id quidem etiam Auguſtinus Cypriano ſubſcribens diligenter obſervavit epiſt. 48. Omitto quod ipſe Tertullianus jam olim videatur in lib. de pudicit. acerrimè defendiſſe, quod hîc Cyprianus ait quoſdam ante ſe Epiſcopos putaviſſe. Sed Tertullianus Eccleſiæ unitatem rupit, vel duritiæ, vel cenſuræ ſuæ obſtinatione.

Porro quod Novatiani Baptizatos in Eccleſia, quam ut pollutam accuſabant, & à qua tanquam prophana deſciverant, non babebant pro baptizatis, proptereáque rabaptizabant: faciebant quod hæreticos antea auſos non eſſe, indicat Cyprian. in epiſt. ad Jub. & ad Pomp. & Aug. l. 3. de Bapt. cap. 10. Sed tamen principio quodam nitebantur, quod plerique in Africa Catholici ſequebantur, & Africanis (ut dixi) quibuſdam Conciliis confirmatum eſſe videbatur. Ergo ut Novatus baptiſmum abs Cypriano adminiſtratum non habebat ratum: ſic neque Cyprianus eum, cujus miniſter fuiſſet Novatus aut Novatianus. Cæterùm hoc interfuit, quod Cyprianus ab iis, qui Baptiſmum non eſſe iterandum credebant, ſic diſſenſit, ut tamen propterea non refugerit eorum communionem, neque unitatis vinculum ruperit, neque alicujus ſchiſmatis auctor fuerit. Ergo Auguſtinus Cypriani quidem errorem de baptiſmo reprehendit, ſed laudat illam unitatis charitatem, qua peccatum cooperiri ait, & rebaptizantes tempore

Cypriani, nec tamen ab unitatis [ut loquitur] compagine recedentes profitetur eadem dilectione pacis ad veniam pertinere, qua Cyprianus ipſe tolerabat admiſſos in Eccleſiam ſine alio quàm hæreticorum baptiſmo: ut quemadmodum propter unitatis cuſtodiam (ſic enim loquitur) Cyprianus ignoſcebat iis, quos alioqui in baptiſmo non iterando errare putabat: ſic Cypriano reverà erranti in baptiſmo iterando, ignoſceretur propter eamdem unitatis, in qua nihilominus manſit, charitatem. Novatianis verò ſchiſmaticis, qui hoc errore imbuti ab Eccleſia defecerant, non ignoſceretur, & & multò minùs Donatiſtis. Nam & horum quàm illorum opinio, quamvis ſimilis eſſet, minus excuſationis habebat: quia Donatiſtæ non ignorabant, in concilio œcumenico errorem illius Africani concilii, quod Novatiani obtendere potuiſſent, fuiſſe damnatum. Inter tempora Novati & Donati Sabellius Afer & veluti medius majus aliquid audet, & Eccleſiæ caput ipſum, hoc eſt Chriſtum ipſum petit, quem non niſi hominem eſſe clamitabat: atque ut Trinitatis myſterium tolleret, non modò unicam divinitatis *οὐσίαν*, ſed etiam hypoſtaſin unicam eſſe contendit: & hæc, *Pater*, *Filius*, *Spiritus ſanctus*, non perſonas, ſed voces & verba eſſe docuit. Denique repetiit quod eodem tempore Paulus Samoſatenus antiſtes Antiochenus inculcabat. Capitalis fuit hæc hæreſis, ſed Africanam Eccleſiam minùs perturbavit quàm factio Donati: & quia Paulus Samoſatenus in Antiochena ſynodo ſtatim damnatus fuit, Afri Catholici non putarunt eſſe neceſſe, ut ad Sabellium damnandum cogerent novum concilium: & verò Sabellianiſmus latè in Africa graſſatus eſſe non videtur. Saltem Sabellii non minùs quàm Praxeæ aut Marcionis, non ſolùm vitia, ſed & nomina Africanis provinciis propè ignota ſuo tempore fuiſſe Optatus lib. 1. ſcribit. Prætereo quod Calvinus in ſua Inſtitut. ſcribit Sabellium poſt Arium fuiſſe. Conſtat enim Sabellium mortuum eſſe priuſquam natus eſſet Arius. Sed novum non eſt doctiſſimos etiam viros in Africanæ Eccleſiæ hiſtoria inſcitè peregrinari.

Sabellium Pentapolis emiſerat: & ecce paulò pòſt in vicina Ægypto Arius, ex Numidia verò (altero Africæ extremo) Donatus majores dant turbas, ille in Alexandrina, hic in Carthag. Eccleſia. Et quidem ut Optat. l. 3. de Donato agens ait, in Africa de ſcintilla conflatum eſſe incendium: ſic & Euſeb. l. 2. de vita Conſtant. quemadmodum ex modica ſcintilla ingens ignis accenditur, Arianum incendium pervaſiſſe ipſam quoque Libyam. Sed de Donatiana tragœdia nunc tantùm quærimus, quæ & prior fuit, & minùs ſubtilis. Originem & veluti protaſim diligenter expoſuit Optat. l. 1. ex quo etiam Auguſt. hanc hiſtoriam repetere nos jubet l. 1. contra Parm. c. 3. ut & quædam in Optati libris deſiderantur, quæ ex Auguſtino repetenda ſunt.

Ac quidem inprimis obſervo, quod Auguſtinus ſcribit lib. 7. de bapt. cap. 7. poſt Cypriani paſſionem annis quadraginta factam eſſe illam Codicum in Africa traditionem, cujus quæſtio Donatiani ſchiſmatis prima veluti ſi non cauſa, at certè occaſio fuiſſe dicitur. Idem Auguſt. lib. 3. contra Creſcon. cap. 27. indicat Imp. Diocletianum VIII. & Maximianum VII. Conſules fuiſſe, cùm edixerunt, ut Chriſtianorum libri flammis abolerentur. Deſcribit Euſebius lib. 8. tragœdiam poſtremæ illius perſecutionis. Sed de Africa tantùm ait innumerabilem in ea fuiſſe martyrum multitudinem: Thermas Maximiani in urbe Carthaginenſi illo tempore extructas fuiſſe ait, ut & Diocletiano Romæ aliæ extruebantur, quibus attollendis ſerviebant multa millia Chriſtianorum, veluti ad metalla damnatorum. Sed nunc quæritur de Chriſtianis in Africa lapſis, & codicum ſacroſanctorum traditionis reis, déque Eccleſiæ Carthaginenſis ſtatu & conditione. Ac quidem Optatus narrat quoddam tunc fuiſſe concilium Cirtenſe, quod reos illos utcunque abſolvit, cùm etiam iidem eſſent propè judices, qui & rei. Factum id eſt in Numidia, cujus erat Cirta urbs nobiliſſima & potentiſſima, quondam (ut ait Mela) domus Regum Jubæ & Syphacis, & poſteà colonia Romanorum, quam Plinius ait vocatam eſse Siteranorum: olim etiam caput Regni Maſæſulorum, ut ſcribit Livius lib. 30. Porrò illius de quo nunc loquor concilii Cirtenſis annum eumdem fuiſſe indicat Auguſtinus, cùm eoſdem, quos dixi, conſules nominat. Præerat Secundus Tigiſitanus Numidiæ Primas. Iidem verò qui Cirtæ convenerant, poſteà cum aliquot aliis ejuſdem generis in urbe Carthagi-

nenſi conveniunt : & quàm in Cirtenſi conventu fuerant molles & indulgentes, tam in hoc Carthaginenſi ſeveri videri voluerunt : Cæcilianúmque Carthaginenſem Epiſcopum, quem vel Traditionis reum faciebant, vel à Traditore ordinatum eſſe clamitabant, inauditum & abſentem damnant, atque abdicare jubent : creant verò quemdam Majorinum, quem illi opponant. Auguſtinus in Brevic. hoc concilium Carthaginenſe contra Cæcilianum fuiſſe Epiſcoporum ſeptuaginta narrat; ſed injuſtum & iniquum : cujus etiam contra Cæcilianum ſententia poſteà reſciſſa fuit. Itaque dixi indignum fuiſſe, quòd Magdeburgenſes in ſuis Centuriis referrent inter concilia Eccleſiaſtica, & fingerent primum fuiſſe Carthaginenſe. Hoc autem illud fuit, quod (ut narrat Auguſtinus in Brevic.) poſteà Donatiſtæ in Collatione Carthaginenſi, de qua dicturi ſumus, potiſſimùm laudabant, ſed ſine die & conſule, ut primum eſſe videretur, in quo de Traditione judicaſſent : quia opponebatur Cirtenſe, in quo fuerant indulgentiores. Sed quod ſive prius, ſive poſterius ſibi jus dixerant, idem profectò jus aliis in eadem cauſa dicere debebant : neque erant ferendi : qui quod in aliis crimen ne convictum quidem, tam acerbè vindicabant, in ſeipſis etiam confeſſis impunè eſſe volebant. Cæterùm Carthaginenſe illud fuiſſe Cirtenſi poſterius indicat Optatus lib 1. cum ait, Non poſt longum tempus Carthaginem veniſſe, qui Cirtæ anteà convenerant, & ſimili phraſi utitur Auguſtinus contra Donat. poſt Collat. cap 33 Cæterùm eodem tempore oportet aliud fuiſſe multò majus Carthaginenſe concilium Donatiſtarum Epiſcoporum, cùm Auguſtinus Epiſt. 48. teſtetur ducentos & ſeptuaginta (adeò ſtatim crevit Donati factio) Carthaginem conveniſſe annis quadraginta ante Macariana tempora Hæc autem tempora fuiſſe tempora Conſtantis Imperat. colligo ex libro tertio Optati. Si ergo retrò numeremus annos quadraginta, intelligimus id factum eſſe antequam Conſtantinus rerum potiretur ſaltem in Italia aut Africa. Cum autem audio jam tum numerari ab Auguſtino Donatiſtas Epiſcopos cclxx in illo eorum concilio Carthaginenſi, neque multò plures conveniſſe centum pòſt annis ad Collationem contra Catholicos meminerim, ut poſteà dicam, ſuſpicatus ſum mendoſum eſſe numerum in Auguſtino, præſertim cùm vix credibile videatur tam multos tam citò fuiſſe antiſtites Donatiſtarum. Itaque ſuſpicabar poſſe detrahi ducentos, ut ſeptuaginta tantùm relinquantur, quot diximus eo tempore conveniſſe contra Cæcilianum : & fortaſſe crediderit aliquis idem fuiſſe concilium. Sed nihil hic temerè audeo vel affirmare, vel mutare. Illud valdè memorabile eſt, quod Auguſtinus adjicit in illo Carthaginenſi tot Donatiſtarum concilio, poſt longam deliberationem dierum 75. decretum fuiſſe, ut Traditoribus etiam non rebaptizatis communicaretur. Quod quidem magis convenit cum iis, quæ in Cirtenſi ſua ſynodo decreverant, quàm cum iis, quæ in Carthaginenſi contra Cæcilianum. Porrò quid conſecutum ſit, cùm Cæciliani cauſam ad Conſtantinum Imperat. ſeptem pòſt annis Donaſtitæ retuliſſent, & Conſtantinus modò judices Epiſcopos Romæ dediſſet, modò deinde alios Arelati, & denique ipſe, cùm eſſet Mediolani, de ea judicaſſet, repetere oportet partim ex Optat. partim ex Aug. Nam in Optato deſiderantur, quæ de judicio Arelat. & Conſtant. ſententiâ Mediolanenſi, qua Cæcilianus poſtremò abſolutus eſt, ſuggerit Auguſtinus in epiſt. 162. & libr. 3. contra Creſcon. cap. 71. ne quis alioqui ex Optato temerè colligat, ſic Conſtantinum rejeciſſe appellationem Donatiſtarum de Melchiadis ſententia conquerentium, ut nullos præterea dare judices voluerit : aut ſimpliciter tunc pronuntiarit à re bene judicatâ temerè appellari, ſicuti quidam tradidit. Imò verò ſciamus Conſtantinum dediſſe judices hujus appellationis, non quidem ipſum Arelatenſem Epiſcopum (quod temerè putavit Calvinus, cùm non obſervaſſet eum jam Romæ cum Melchiade judicem fuiſſe) ſed alios Epiſcopos, qui Arelati convenerant. Porrò ſi quis roget de tempore, quo Donatiſtæ non contenti ſuo Carthaginenſi concilio appellarunt Conſtantinum : in Optati libro primo ſcriptum eſt, Conſtantino IIII. & Licinio III. Coſſ. Romæ de hac cauſa judicatum eſſe ab iis, quos Conſtantinus primùm judices dedit. Auguſtinus verò habet, factum id eſſe Conſtantino tertiùm, & Luciano iterùm conſulibus. Non dubium eſt, *Luciano* mendoſè ſcriptum eſſe pro *Licinio* : ſed in Optato rurſus mendoſè ſcriptum eſſe exiſtimo IIII. pro III. & III.

pro

pro 11. ſicuti in numeris facilis eſt lapſus librariorum. Ut autem magis probem, quod dixi, facit quod Auguſt. in lib. contra Donatiſtas poſt Collat. cap. 33. ait ſequenti anno Conſules fuiſſe Voluſianum & Anianum. Vivebat ergo etiamnum Diocletianus, ſed jampridem abdicatus, cum primùm ab Donatiſtis appellatus eſt Conſtantinus. Nam Diocletianus mortuus eſt Voluſiano & Aniano Coſſ. decimo anno poſt ſuum edictum de abolendis Chriſtianorum libris. Ut autem toto illo decennio Donatus ſui ſchiſmatis fundamenta jecit, ſic novem poſt annis hæc cauſa Conſtantinum etiam fatigavit: quem Auguſt. poſtremò narrat, cùm ipſe Conſul eſſet cum Criſpo litteras dediſſe, quibus Donatiſtarum exilium ſolvebat, & eorum furorem Deo relinquebat. Adeò Donatiſtarum factio coërceri reprimive non poſſe videbatur.

Porrò tribus aut quatuor annis poſt datas illas nimium Donatiſtis indulgentes litteras, Conſtantinus adversùs Arium, de quo reprimendo magis ſollicitus erat, coëgit Nicænum concilium, cui etiam interfuiſſe ipſum Cæcilianum, Acta indicant: Ac quidem cùm ex Libya & Thebaïde plures eò veniſſent: tamen ex Africa tota hunc ſolum adfuiſſe, affirmavit etiam in quinta Synodo Benignus Epiſcopus Heracleæ, ut ejus Synodi Acta teſtantur. Cæterùm Nicæni patres cum toti eſſent in Arianis refellendis, neſcio quomodo Donatiſtas miſſos fecere. Neque tamen non aliquid de iis actum eſſe Nicææ ſuſpicor. Cur autem id ſuſpicer, cùm eorum neque Nicæni canones, qui circumferuntur, neque acta, quæ vulgò habentur, meminerint, multi fortaſſe mirabuntur. Sed in Auguſt. libris obſervavi, quod vulgò non obſervatur. Ut de Eccleſia, ſic de Baptiſmo magna adversùs Donatiſtas quæſtio fuit. Hi enim Carthaginenſe concilium Cypriani opponebant, cùm Baptiſmum adverſariorum, quos judicabant alienos eſſe ab Eccleſia, ratum non habebant, & propterea in ſuo cœtu eum iterabant: quod & Arianos feciſſe teſtis eſt Ambroſius de Baſil. tradere. Quid Nicænum concilium? In eo reprobatum fuiſſe quod placuerat Carthaginenſi concilio Cypriani Auguſtinus ſæpe ſignificat, cùm Carthaginenſi huic concilio provinciali opponit concilium (ut vocat) plenarium totius orbis & univerſæ Eccleſiæ & omnium Gentium: quod quidem poſt Cypriani paſſionem, antequam ipſe Auguſtinus natus eſſet, conveniſſe ſcribit lib. 2. de Bapt. ſ cap. 9. ſed de Nicæno aliàs plura. Sed cùm in Nicæno concilio actum ſit de Novatianis; & de Lapſis, & illis faciliùs quàm his pœnitentibus venia data ſit, tacitè de Donatiſtis & eorum dogmate, rursùs actum ſatis eſſe videtur. Nunc Donati hiſtoriam & veluti tragœdiam perſequamur.

Primus, ut dixi, Donatiſtarum Epiſcopus Carthaginenſis, qui Cæciliano ſeſe oppoſuit, & altare contra altare erexit, fuit Majorinus. Huic ſucceſſit Donatus alter, qui hoc ſchiſma valde confirmavit. Nam & multa eum ſcripſiſſe ad ſuam hæreſim pertinentia, teſtatur Hieronymus in Catal. Sed & eodem tempore Vitellium Afrum hujus factionis acerrimum defenſorem fuiſſe, Gennadius in ſuo catalogo illuſtrium ſcriptorum teſtis eſt. Interea verò Catholicum aliquem ſcriptorem Donatiſtas refutaſſe non legi. Credo noſtros (ut dixi) in Arianis refellendis totos fuiſſe. Ergo in Africa magis atque magis invaleſcebant Donatiſtæ: & verò Donatus ille Carthaginenſis eò evaſit, ut non modò tanquam aliquis Hannibal Imperatores Romanos ſuperbè contemneret, ſed & tanquam deus aliquis à ſuis coleretur, & per ejus nomen, tanquam numen, juraretur: denique illi Deus de cœlo reſpondiſſe crederetur. Teſtes ſunt Auguſt. & Optatus. Sanè tamen Hieronymus, in ſuo Chronico, hunc Donatum Carthagine tandem pulſum eſſe ſignificat: licèt mendoſus videatur index temporis, ubi annis triginta floruiſſe ſignificat: tyrannum fuiſſe Optatus notat. Itaque tali duce incitati Donatiſtæ nil non audebant. Ac quidem Ariani alicujus ſui Imp. Conſtantii aut Valentis præſidio armati, audebant in Catholicos ſævire: Donatiſtæ verò non modò non adjuvantibus, ſed etiam reclamantibus Principibus ſtatim imitati ſunt Arianorum ſævitiam; cùm tamen non niſi ſuorum Circumcellionum audaciâ & furore ſepti eſſent. Ipſe Imperator Conſtans ad eos coërcendos in Africam aliquando miſit Macarium ſuum præfectum qui ſeverè animadvertit in Donatiſtas. Sed talis animadverſio non potuit tollere inſaniam, quæ animos multorum occupaverat: & Catholici maluiſſent ſine armis agi, & ratione atque diſputa-

tione diſcuti errorem ; qui præcipites Donatiſtas agebat , ut Optatus ſatis ſignificat. Cæterùm Donatiſtarum audaciam tandem animavit Julianus Apoſtata, & iis Baſilicas reſtituit , quas Conſtantinus antea abſtulerat. Teſtis eſt Auguſtinus l. 2. contra Petilianum. cap. 92. qui & ſæpè reſtatur , illum Apoſtatam propterea laudatum eſſe à Donatiſtis. Memorabile autem eſt , quod Honorius Imp. edixit , reſcriptum , quod abs Juliano impetrarunt propoſito programmate publicandum eſſe, ut Donatiſtarum deſperatio fucata perfidia omnibus innoteſcat. lib. 37. C. Th. de hæret. Vellem extaret etiamnum illud reſcriptum. Sed qualecunque fuerit , Apoſtata fovebat quoſcumque audiebat eſſe aut apoſtatas aut Eccleſiæ hoſtes.

Ergo magis atque magis Donatiſtæ inſoleſcere cœperunt. Donato autem Carthaginenſi ſucceſſit Parmenianus, qui ſuam rurſus ſectam novis libellis propagavit atque confirmavit. Tum verò in Numidia excitatus tandem aliquis noſtrorum eſt , qui illi reſponderet. Is fuit Optatus Milevitanus Epiſcopus , qui teſtatur ſe illi reſcribere & reſpondere , ut ſit inter abſentes quædam veluti collatio. Ac multos quidem deſideraſſe , ut ad eruendam veritatem , partium conflictus haberetur Sed Donatiſtas & acceſsum prohibuiſſe , & aditus intercluſiſſe , & conſeſſum vitaſſe , & colloquium denegaſſe. Itaque non niſi per litteras cum iis agi potuiſſe. (Parmeniani tractatum vocat Optatus quem refellit. Scripſit autem præterea hic Parmenianus ad Tichonium epiſtolam , quam Auguſtinus tribus libris refutavit.)

Poſt Parmenianum Carthaginenſis Donatiſtarum Antiſtes fuit Primianus ille, qui abs ſuo Maximiano Diacono, quem damnarat , accuſatus effecit , ut Donatiſtæ inter ſeſe veluti committerentur , & novo ſchiſmate ſuum ſchiſma diſtraherent , alteráque pars alteram veluti diſcerperet : ut & Arianos in plures ſectas tandem diſſectos fuiſſe accepimus. Ergo adversùs Primianum in urbe Carthaginenſi quadraginta tres Donatiſtæ Antiſtites convenerunt , qui ſuo eum præjudicio, ut ait Auguſtinus, prædamnarunt. Deinde alterum fuit Cuburſuſſitanum pluſquam centum ejus generis Epiſcoporum Concilium , qui Primianum magis damnarunt. Teſtis eſt Auguſtinus lib. 5. contra Creſcon. cap. 6. Integram autem & ſolemnem ejus Concilii ſententiam recitat in Pſalm. 36. Et quidem ipſum Maximianum in urbe Carthaginenſi contra Primianum ab ejuſdem erroris centum Epiſcopis ordinatum eſſe Auguſt. ait in lib. de Hæreſ. Quo anno & conſule factum id ſit , minùs liquet. Sed utcumque tamen conjicere licet , cùm quidem paulò pòſt ſecutum ſit contrarium concilium Bagaïtanum , idque conveniſſe uno anno ante mortem Theodoſii, Aug. ſignificet l. 3. contra Creſcon. c. 56. Fuit autem hoc Bagaïtanum in Numidia concilium trecentorum & decem antiſtitum Donatiſtarum, qui reſciderunt ſententiam contra Primianum pro Maximiano latam , & illos centum qui non Donatiſtæ , ſed jam Maximianiſtæ vocabantur , malè judicaſſe pronunciarunt , & Primianum in integrum reſtituerunt. Formulam ſententiæ Bagaïenſis recitat Auguſtinus lib. 3. contra Creſcon. cap. 53. Eſt autem valdè neceſſe , rem illam totam diligenter cognoſcere. Nam & illud demum eſt quo probat Auguſtinus Donatiſtas ſuo veluti gladio jugulatos eſſe : & in Collatione Carthaginenſi propterea id illis imprimis objecit , & poſteà congreſsus in Mauritania cum Emerito, recitanſque geſta Collationis auditores valde eſt obteſtatus, ut attentè cognoſcerent illam de Maximianiſtis hiſtoriam , quam & eo loco diligenter rursùs exponit. Sanè cùm in Collatione Carthaginenſi Donatiſtarum veluti Dux & ſignifer fuiſſe dicatur Primianus Carthaginenſis eorum antiſtes : credo , eum ipſum eſſe quem defendit ſynodus Bagaïtana. Nam & inter hanc atque illam Collationem non niſi anni ſedecim interſunt. Poſtremò obſervandum eſt Donatiſtas, ut ſui Bagaïenſis concilii ſententiam exequerentur , Theodoſianam de hæreticis legem protuliſſe , cujus auctoritate , Maximianiſtas , tanquam hæreticos expellerent aut coërcerent. Atqui ea lex adverſus omnes Donatiſtas , ut & reliquos hæreticos lata erat. Verùm cùm ei non parerent Donatiſtæ , Maximianiſtas tamen obnoxios eſſe volebant, ut etiam occuparent eorum Baſilicas. Ea lex erat , ut qui Eccleſiæ Catholicæ non communicarent , nihil Eccleſiæ nomine poſſiderent , ſed potiùs Unitati id reſtituerent , ut ait Auguſtinus tractatu ſexto in Joannem , & libro 2 contra Petilian. Mitto alias Theod. leges in hæreticos ;

quarum Aug. ſæpè meminit, & inter quas duæ nobiliſſimæ fuerunt duobus aut tribus annis ante Bagaïtanum illud concilium latæ: Prior, quæ ſeveriſſima eſt, lata Titiano & Symmacho Coſſ. extat in Cod. Juſtin. lib. 3. C. de Apoſt. Altera lata ſequenti anno, hoc eſt, Arcadio II. & Rufino Coſſ. de multa decem librarum auri, extat in Cod. Theodoſ. Cæterùm & ſi vix ulla harum legum executio eſſet, Donatiſtæ tamen invidioſè odio. ſeque clamabant, ſeſe injuſtè vexari, & ſuam cauſam non jure agi, ſed vi opprimi. Ac quidem cùm paulò poſt mortem Theodoſii Gildo Comes Africæ dux perduellum omnia miſceret in Africa, ut ſuam tyrannidem ſtabiliret, præcipuus ejus ſatelles Optatus quidam latrociniis infamis, ſic ſeſe dedit partibus Donatiſtarum, ut Circumcellionum etiam furorem ſuperare videretur, ſicuti Auguſtinus hujus Optati Gildoniani ſæpè meminit. Sed ita agendo ſuam ſectam magis atque magis infamabat, & (ut verbo Auguſtini utar) maculabat. Ergo Donatiſtæ eo tempore potiùs uſi ſunt Petiliano, qui ex cauſidico factus eorum antiſtes Cirtenſis, & deinde Cæſarienſis, acerrimus fuit ſuæ factionis patronus. Sed bene habet: incidit in Auguſtinum, qui, quo anno mortuus eſt Theodoſius, factus Epiſcopus Hipponenſis, fortis & aſſiduus Eccleſiæ Catholicæ vindex fuit, & reſtitantes adverſarios tandem pertraxit ad Collationem: quæ optima eſſe viſa eſt eorum convincendorum ratio.

[Sed priuſquam de ea dicamus, aliquid rursùs repetendum eſt de aliis Carthaginenſibus conciliis. Nam & video multa de iis tradi & falsò & præpoſterè & confusè. Ac imprimis quidem falſum & fictum planè eſſe videtur, quod ſcriptores Centuriarum hiſtoriæ Eccleſiaſticæ narrant concilium quoddam Carthaginenſe, quod vocant ſecundum, conveniſſe Valentino & Theodoſio Coſſ. Nam neque hi Conſules ſimul fuerunt: neque quiſquam veterum meminit alicujus concilii Carthaginenſis temporibus Theodoſii magni, niſi illius, quod dixi fuiſſe Donatiſtarum. Quod verò adjiciunt, Cæſario & Attico Coſſ. concilium Carthaginenſe aliquod fuiſſe, minùs repudio, quia Balſamon id indicat, ſed cur tertium illud vocent, viderint. Certè falluntur, cùm illi concilio aſcribunt Canones, qui potiùs alteri multò celebriori concilio Carthaginenſi, quod aliquot pòſt annis habitum eſt, aſcribendi ſunt, ut ex Photii Nomocanone intelligi poteſt. Repudiandum etiam eſt, quod fingunt de alio concilio Carthaginenſi, quod quartum vocant, & duobus annis poſt ſuperiùs, quod vocant tertium, hoc eſt, Honorio IIII. & Eutychiano Coſſ. conveniſſe narrant. Nam etſi Balſamon fateatur iis Conſulibus aliquid in Eccleſia Carthaginenſi decretum fuiſſe de mittendis legatis ad Imperatorem, tamen neſcio unde repetuntur tam multi Canones, qui huic concilio aſcribuntur. Ut autem moleſtè fero multa fingi de hujus generis conciliis Carthaginenſibus, ſic miror præteriri Carthaginenſem cum Donatiſtis Collationem, quæ in eorum hiſtoria imprimis commemoranda erat. Sed & paulò pòſt coiit nobiliſſimum contra Pelagianos concilium Carthaginenſe, quod Auguſtinus Africanum vocat. De eo poſteà viderimus. Nunc ordo poſtulat, ut agamus de Collatione.]

Jam annis propè centum Donatiſtæ ſic omnia permiſcuerant, ut in Africa diſcerni vix poſſet quænam eſſet Eccleſia, cùm quidem altare contra altare paſſim erectum eſſet, & utraque pars de Eccleſiæ titulo & poſſeſſione contenderet. Ergo jampridem multi optabant ut aliqua legitima diſceptatione hæc quæſtio definiretur, & populus id non minùs quàm res ipſa poſtulabat, *Scimus* (inquit Auguſtinus in libr. poſt. coll.) *quam multi veſtrùm & fortè omnes, aut penè omnes, dicere ſoletis, O ſi in locum unum convenirent! O ſi aliquando conferrent, & illis diſputantibus veritas appareret!* Sed quàm propterea Catholici optabant cum Donatiſtis congredi, tam congreſſum refugiebant Donatiſtæ. Auguſtinus in Epiſt. 166. ad Donatiſtas: *Veſtri* (inquit) *Epiſcopi conveniri à nobis nunquam nobiſcum pacificè conferre voluerunt, quaſi fugientes cum peccatoribus loqui.* Sanè cùm aliquando diceretur quidam Epiſcopus Donatiſta, dixiſſe velle ſe bonis viris ſedentibus conferre cum Aug. Auguſtinus nihil non fecit, ut ei ultrò occurreret, atque etiam currentem incitaret, Epiſt. 47 Denique cùm non impetraret, quod tantopere optabat, curat ut clerici ſui Hipponenſes Januarium Carthaginenſem Donatiſtarum Archiepiſcopum ſollicitent. Extat eorum epiſtola, quæ inter Auguſtini epiſtolas eſt 68. Ea autem imprimis ur-

get, ut quoniam jam olim in hac cauſa appellatus eſt Imperator, hujus auctoritate inſtituatur publica Collatio: quia & ille demum ſit, qui cùm legibus jam latis non teneatur, liberiùs poterit & collationem indicere, & de re tota ſtatuere: cùm Præfectis, qui legibus jam latis ſerviunt, tantum non liceat. Et quia Donatiſtæ eo, quem dixi, prætextu recuſarunt cum noſtris congredi: Hipponenſes Clerici eò ſe demittunt, ut etiam allegent Chriſtum ipſum cum diabolo de lege locutum eſſe: & cum Paulo non ſolùm Judæos, ſed & Epicureos contuliſſe. Donatiſtæ rursùs excipiebant, Dialecticas diſputationes non convenire Chriſtianæ religioni, & Auguſtinum nihil aliud eſſe quàm contentioſum diſputatorem, qui fugiendus potiùs & cavendus, quàm refellendus revincendúſque eſſet. Quid huic cavillationi reſponderit Auguſtinus, legi poteſt primo ejus libro contra Creſconium. Idem libro quarto, *Studium*, inquit, *pro veritate certandi, quia ſæpè voluimus cum veſtris conferre, ut errore ſublato, fraterna charitas pacis vinculo necteretur, contentionis & animoſitatis vitioſo nomine reprehendis.* Sed notat hoc Donatiſtas obtendiſſe, quia (ut ait) mallent cauſam malam cooperire excuſatione, quàm diſputatione finire. Et in eodem libro, *Puto*, inquit, *quod facillimè intelligas, non devitandæ contentionis cauſa, quæ nulla eſt, cùm veritas quæritur, vel non pro vana gloria litigatur, ſed cauſæ malæ diffidentia, vos nobiſcum nolle conferre.*

[Hîc verò operæ pretium eſt obiter obſervare, diſputationes in cauſa religionis modò bonas & utiles, modò pernicioſas eſſe. Certè quidnam ſit, de quo quæratur, videndum eſt, & modus ſemper eſt tenendus. Tertullianus de Præſcript. negat cum hæreticis diſputandum eſſe. Sed Nicæni patres nihilominùs cum Arianis ſemel diſputare non recuſarunt. Cùm autem in Conſtantinopolitano quodam conventu rursùs Arianorum cauſa agenda eſſet, Theodoſius laudavit eorum conſilium, qui, ne toties actum ageretur, non tam diſputationibus novis, quàm veterum præjudiciis & auctoritate urgendos adverſarios eſſe dicebant. Poſtremò Auguſtinus, cum quibus & quatenus, & quando, & quomodo diſputandum eſſet, rectè vidit. Qua de re quid ſtatuerit, intelligere licet, ex his quæ ſcribit l. 2. de Civitate Dei, cap. 1. & lib. 1. de peccat. mer. & remiſ. c. ult. & in Enchirid. cap. 69. & in epiſt. 111 & 121. Tandem ex ſententia concilii Chalcedonenſis ſapientiſſima & religioſiſſima lege lata, vetuit Martianus Imper. ne quis de fide Chriſtiana publicè turbis [ut ait] coadunatis & audientibus tractet: neque res judicatas & rectè diſpoſitas diſputando atque contendendo revolvat, ne ex hujuſmodi certamine profanet veneranda myſteria, lib. 3. C. de ſumma Trinit. Sed hoc demum edictum fuit de myſteriis fidei, & poſt quatuor concilia œcumenica, & cùm jam in tertio, hoc eſt, in Epheſino decretum eſſet, ut Symbolo fidei nihil adjiceretur: denique cùm infinitis ea de re diſputationibus, earumque petulantiæ & procacitati frænum injiciendum eſſet. Cæterùm ut nihil hoc ad cauſam Donatiſtarum, ſic neque ad ætatem aut perſonam Auguſtini. Et verò hic unus demum oſtendit, quænam eſſet hæc ratio tuendæ veritatis: & quomodo ea utendum eſſet, expertus quoque ſæpè fuerat: ſed nunquam magis, quàm in illa, de qua nunc loqui inſtitui, cum Donatiſtis Collatione]

Prima Auguſtini, necdum Epiſcopi, ſed tantùm presbyteri publica hujus generis conflictatio fuit duobus diebus cum Fortunato Manichæo in urbe Hipponenſi. Aderant notarii, qui ſingula exciperent atque conſignarent. Populus auditor erat diſputationis. Sed alioqui nullus judex aderat. Etſi autem planè converſus non fuerit infelix ille Fortunatus: at ſaltem perculſus in eo certamine fuit.

Altera in eadem urbe fuit tribus diebus Auguſtini diſputatio non diſſimilis cum Felice Manichæo: ſed exitu feliciore. Acrior fuit & celebrior eodem in loco cum Maximino Epiſcopo Ariano, ſed minimè eodem ſucceſſu. Extant harum Collationum acta in libris Auguſtini. Fuit & alia cum Paſcentio Comite Ariano in urbe Carthaginenſi: ſed prima ejus coïtio moleſtior fuit, quia adverſarius notarios conſignatores adeſſe principio nolebat, pactiſque conventis minimè ſtabat. Tandem tamen legem Collationis accepit, neque ſolùm notarios adhiberi paſſus eſt, ſed & Laurentium quondam judicem tulit, & ab eo ſententiam ferri non recuſavit. Teſtis eſt Auguſtinus epiſt. 174. & 178. Sed nulla vel utilior vel nobilior tametſi fuerit de quæſtione minùs ſubtili & magis populari, quàm

cum

cum Donatiſtis Collatio fuit. Ac jam antea privatim & obiter Auguſtinus cum Fortunio quodam Donatiſta Epiſcopo congreſſus fuerat in populari quadam turba. Cùmque hæc ſuo ſtrepitu ipſos quoque notarios exceptores interturbaret, & diſputatio propterea abrupta fuiſſet, rogarat Auguſt. ep. 163. ut in aliquo receſſu tuto & tranquillo hæc peragerentur. Sed multò magis quod optabat, impetravit, cùm inſtituta fuit Collatio Carthaginenſis. Poſſidius, qui interfuit, ſcribit eam potiſſimùm ab Auguſtino procuratam fuiſſe magno cum Eccleſiæ bono, adjuvante [ut ait] glorioſiſſimo & religioſiſſimo Imperatore Honorio, qui ad id perficiendum etiam à ſuo latere Tribunum & Notarium Marcellinum, in Africam, judicem miſit. Nempe ex conſilio Auguſtini miſerant Catholici Afri legatos in Italiam ad Honorium, qui hoc poſtularent. Videbant enim ſine principis auctoritate atque præſidio, neque conventum talem indici, neque adverſarios ad eum cogi, neque ut diſputationem non eluderent, contineri poſſe. Sanè ut Conſtantinus civilibus conciliis civitatum & provinciarum Africæ, liberam tribuerat poteſtatem, ut ſua deſideria ad principem deinde referrent, l. 3. C. Th. de legat. & decr. legat. Sic Theodoſius & Honorius deſcripſerunt formam talium conciliorum provincialium & extraordinariorum. l. 12. & 13. C. Th. eod. tit. Sed jam agebatur de deſiderio Eccleſiæ Africanæ, & de auctoritate conventus aut concilii Eccleſiaſtici.

Ne quis autem miretur cauſam hanc Eccleſiaſticam ad Principes relatam, & ab his ejus cognitionem magiſtratui civili demandatam eſſe, meminerit extraordinarium quoddam & ſingulare exemplum fuiſſe propter neceſſitatem, quæ legem non habere dicitur: proptereàque ad conſequentiam trahi non debere. Id ipſe Auguſtinus indicat lib. 3. contra Julianum. Pelagiani poſt Epiſcoporum concilia provincialia, provocabant ad neſcio quam (ut vocant) œcumenicam ſynodum, & ab Imperatore litteras eo nomine impetrarant. Catholici id recuſant, cùm intelligerent id peti non minùs inſidiosè quàm ambitiosè. Pelagiani objiciebant exemplum, de quo agimus. Auguſtinus iis reſpondens, *Nec verò*, inquit, *vos & alios decipiatis, velut talem vocem habentes adversùs nos, qualem nos adversùs Donatiſtas, quos ad Collationem nobiſcum venire per imperialia juſſa compulimus. Illorum enim furor occupaverat Africam totam, nec prædicari à Catholicis veritatem contra ſuum patiebantur errorem, violentis aggreſſionibus, latrociniis, rapinis, ignibus, cædibus, multa vaſtantes, cuncta terrentes. Cum quibus apud Epiſcopos, quos communes non habebamus, nihil agere poteramus. Quod verò ante centum fermè annos Majores noſtri cum iis egerant, jam populorum memoriam non tenebat. Hæc igitur neceſſitas compulit, ut ſaltem geſtis noſtræ Collatione confectis, eorum contunderemus inverecundiam, & reprimeremus audaciam.* Hæc ille. Etſi autem hoc genus Collationis quodammodo extraordinarium fuerit, & in Africa magis quàm alibi, fuerit uſitatum, tamen memini Epiphanium ſcripſiſſe non diſſimilem diſputandi præſentibus notariis, qui geſta exciperent, poteſtatem conceſſam ab Imperat. Conſtantino fuiſſe Photino hæretico jam alioqui in Sardicenſi ſynodo damnato: & quidem inter auditores ejus diſputationis & arbitros abs Conſtantino datos, Epiphanius numerat quemdam Marcellinum. Fuit autem illa inter Photinum & Baſilium Ancyranum Collatio de quæſtione multò ſubtiliori quàm quæ cum Donatiſtis habita eſt. Nam caput; hoc eſt, Chriſtum ipſum oppugnabat Photinus: Donatiſtæ verò non niſi corpus, hoc eſt, Eccleſiam. Adde, contra Donatiſtas fuiſſe quamdam velut mixtam cauſam, cui etiam inerat quædam civilis quæſtio facti de Cæciliano & ejus ordinatore Felice: quam & ipſi Donatiſtæ olim priores retulerant ad Conſtantinum, quamque hic Imperator partim ſuis in Africa Præfectis, partim Eccleſiaſticis in Gallia & Italia Antiſtitibus mandarat. Poſtea crevit Donatiſtarum intemperies, qui pro offenſione jactabant victoriam, neque tamen in jus ſive ad Collationem trahi poterant niſi imperio magiſtratùs: quique in Collatione, ut ad rem venirent, cogi non poterant, niſi ejuſdem poteſtatis præſidio & auctoritate: Denique quorum furor militaris & Circumcellionum gladiis armatus coërceri non poterat, niſi terrore Principali. Erant mirabiles pragmatici, magiſque verſipelles & verſuti calumniatores, quàm ulli unquam fuerint in ſuo foro cauſidici. Erant etiam gladiatores magis ſan-

guinarii, quàm ulli in caſtris educati milites, qui non ex jure manu conſertum, ſed mage ferro [ut ait Ennius] rem repetunt. Et verò ni Marcellinus aliquis cum ſua Apparitione adfuiſſet, periculum erat ne Collationem efficerent, qualis paulò poſt mortem Auguſtini fuit Epheſina illa furioſa ſynodus, quæ λῃστρικὴ appellata fuit. Certè non dubitaſſent Auguſtinum tractare, ut in ea ſynodo Flavianum tractarunt Neſtoriani. Quid enim? Poſſidius, bonus inprimis auctor, narrat Donatiſtas, cùm ad moderatam diſputationem provocarentur, furioſè exclamaſſe Auguſtinum tanquam lupum eſſe opprimendum, & eos, qui eum trucidaſſent, abs Deo veniam facilè impetraturos eſſe. Credo, propter has cauſas Honorium voluiſſe ſuum Marcellinum cum armata Apparitione adeſſe huic Collationi. Alioqui ſanè voluiſſet Auguſtinus tale præſidium abeſſe. Nam & in epiſt. 203. cùm Donatiſtas provocat, *Ceſſabit* (inquit) *a noſtris partibus timor temporalium poteſtatum: ceſſet etiam a veſtris partibus terror congregatorum Circumcellionum.* Et in epiſt. 173 provocans Criſpinum Donatiſtam ad Collationem, *Mappalienſes* [inquit] *ambos nos audiant, ita ut ſcribantur quæ dicimus, & a nobis ſcripta eis Punicè interpretentur, & remoto timore dominationis eligant quod voluerint.*

Denique proſpiciebat quod Catholici meritò exprobrarunt improbo illi Epheſino & armato concilio, quod reprobabant. Nam fuit hæc eorum, qui Flaviani cauſam poſtea egerunt in Chalcedonenſi Synodo, exceptio, *Ubi gladii & fuſtes, qualis Synodus eſt?* Interea patres qui ad Chalcedonenſem Synodum convenire, cùm metuerent Eutychianorum tumultus & arma, rogarunt per legatos Leonis Papæ Imperatorem Martianum, ut adeſſet ad vim inhibendam, alioqui ſine tali præſidio nolle ſe convenire dixerunt & proteſtati ſunt, ut teſtis eſt Liberatus Carthaginenſis cap. decimo tertio.

Poſtremò & illud obſervandum eſt, ut Donatiſtæ actum agebant, ſic Marcellinum juris minimè aut novi aut dubii arbitrum fuiſſe: & facti potiùs quàm juris fuiſſe quæſitorem, & quidem cognitionem illi potius quàm juriſdictionem mandari: denique judicem cum formula dari: ut olim rerum privatarum judices privati à Prætore dabantur. Sed neque hîc ſedere voluit Marcellinus, niſi ſi aſſiderent collocutores: cùm tamen in judicio civili ſolus ſedeat judex, ſtare autem jubeantur litigatores. Denique proteſtatur, quod Conſtantinus in Nicæno concilio proteſtatus erat ſedens in imo ſubſellio. Et tamen ut Collatio diverſa fuit ab forenſi aliquo judicio ſic & ab Eccleſiaſtico concilio, in quo potiùs judices ſunt Antiſtites. Quàm autem demiſſè, temperanter, modeſtè, hîc ſe geſſerit Marcellinus. Acta ipſa meliùs oſtendent. Nullam autem hîc fieri mentionem Epiſcopi Romani, non mirabitur, qui, quæ jam dixi, expendet. Eum certe reverebantur & obſervabant Afri, tametſi in concilio Milevitano & Carthaginenſi, cùm utrum in utroque ſententiam de Pelagianis ad eum retuliſſent, videantur tranſmarinas alioqui appellationes inhibuiſſe. Sed neque prætereundum eſt quod obſervarunt, quo tempore hæc Collatio poſt illa ſit, eo tempore Innocentium Epiſcopum Romæ Urbe abs Gothis capta longè aliud domi habuiſſe quod ageret. Et quid ſi dicam eum Honoriano reſcripto antatæ Collationis veluti ſubſcripſiſſe? Certè Oroſius narrat eum Ravennæ tunc ſe quo tempore Romam invaſerant Gothi. Si tunc Ravennæ fuit, fuit cum Imp. Honorio. Adjiciam quod magis mirari aliquis poſſet, Felicem quemdam, qui ſe urbis Romæ Epiſcopum eſſe jactabat, in hac collatione cum Donatiſtis fuiſſe, Acta ſignificant, ubi & Romana neſcio quæ Nobilitas ſimul adeſſe dicitur. Sed ſuſpicor aliquem Donatiſtam pſeudoepiſcopum, qui Romæ ſuis Donatiſtis Montenſibus (ut ibi appellabantur) præfuerat, urbe captâ, Gothos fugientem cum ſuis in Africam trajeciſſe, & ſeſe Collationi Carthaginenſi, in quam fortè inciderit, cupidè & ambitioſè immiſcuiſſe. Nam & Donatiſtis tempeſtivè ſummiſſum videbatur tale auxilium.

Porrò cùm audimus Marcellinum Tribunum & Notarium præfuiſſe huic collationi, intelligimus virum ſapientem & religioſum, & poteſtate magnâ præditum, magiſtratum dico ſpectabilem & clariſſimum (nam his certè titulis ornabantur Tribuni Notarii, & Auguſtinus ipſe in epiſt. 159. & 160. iis ornat hunc Marcellinum) operam dediſſe huic cognitioni. Tribunus etiam & Notarius fuiſſe dicitur Dulcitius ille, cui poſtea in Africa demandatam quoque fuiſſe curam legum

& juſſionum Imperialium contra Donatiſtas ſcribit Auguſt. Et Ambroſ. in epiſt. 32. ait miſſum ad ſe eſſe ab Imper. Valentiniano Dalmatium Tribunum & Notarium, qui ad conſiſtorium evocaret Ambroſium in cauſa Religionis. Omitto, Claudianum Poëtam ejus temporis, Tribuni & Notarii titulo ornari in Epitaphio, quod Romæ in foro Trajano proſtabat. Extat lib. xii. Cod. Titulus vii. de Primicerio & Notariis, ubi & de Tribunis Notariis agitur. In Theodoſii lege ſcriptum eſt: *Præcipua eſt noſtræ pietatis intentio circa Notariorum nomen.* Deinde in lege Leonis Imp. *Præclaram nobilemque militiam ſpectabilium Tribunorum Notariorum, diverſis beneficiorum titulis muniendam credimus & augendam.* Videntur hi Notarii fuiſſe, qui nunc dicuntur Secretarii Regum, in Gallia. Theodoſius in l. 12. C. de excuſ. mun. Notarii (inquit) noſtri à ſordidis muneribus excuſentur.

Qualis autem quantuſque vir fuerit hic Marcellinus, quàm æquus arbiter, quàm moderatus judex, ipſa hujus collationis acta meliùs indicant. Dicerem quod Oroſius dicit, virum inprimis prudentem fuiſſe & induſtrium, omniumque bonorum ſtudiorum appetentiſſimum. Sed unius Auguſtini teſtimonio contentus ſum, ut intelligam virum magnum, & Juriſconſultum minimè prophanum fuiſſe. Scripſit Auguſtinus ad eum non ſolùm libros de peccatorum meritis & remiſſione contra Pelagianos, & de ſpiritu & litera: ſed & eruditiſſimos illos de Civitate Dei, inchoatos paulò poſt urbem captam, hoc eſt, circa tempus Collationis Carthaginenſis: ſed & epiſtolas duas v. & vii. ex quibus apparet, in media Reip. gubernatione Marcellinum de religione inprimis ſollicitum fuiſſe, & ſubtiliſſimas etiam in eo genere quæſtiones intellexiſſe: imò quendam veluti ἐργοδιώκτην fuiſſe, qui Auguſtinum incitaret. Adde ejuſdem Auguſtini ad eum epiſtolas duas, clviii. & clix. ubi quoque ſcriptum eſt, cauſas Eccleſiaſticas ejus excellentiæ potiſſimùm injunctas fuiſſe. Non erat, ut ille apud Ciceronem ridiculus L. Gellius, qui cùm in Aſiam iturus, Athenas veniſſet, putavit ſeſe ſtatim omnes omnium Philoſophorum, quos ad ſe vocavit, controverſias obiter definire poſſe, cùm tamen ne eas quidem intelligeret. Noſter Marcellinus non divini minùs quàm humani Juris peritus erat. Et verò tales Juriſconſulti, tales (inquam) politici viri, tam digni ſunt, quibus hæc cura mandetur, quàm hujus temporis prophanos neſcio quos Ulpianos, religionis irriſores & proculcatores, potiùs quàm procuratores, Eccleſia Chriſti meritò execratur. Auguſtinus epiſt. 50. ad Bonifacium Comitem, *Lætor*, inquit, *& gratulor, & admiror, fili dilectiſſime Bonifaci, quòd inter curas bellorum & armorum vehementer deſideras ea noſſe, quæ Dei ſunt.* Sed quantò magis id dicere potuit de Marcellino togato? Extat & Hieronymi epiſtola ad hunc Marcellinum, quæ teſtis eſt hunc virum ſubtiliſſimas Eccleſiæ quæſtiones, veluti de origine animæ ſollicitè propoſuiſſe, & ad diſcendum magis paratum fuiſſe quàm erat Hieronymus ipſe ad reſpondendum: ac ne hoc quidem ſtudium remiſiſſe in media Reip. perturbatione, cùm Hieronymus ei reſcribens, fateatur ſeſe urbis Romæ vaſtatione confuſum non poſſe litteris operam dare.

Nolo hoc loco præterire, quod ipſe Auguſtinus in lib. poſt Collat. cap. 24. ait Donatiſtas à Primate ſuo per Tractoriam fuiſſe evocatos. Tractoria verbum eſt juris noſtri, ſicuti & in eadem propè ſignificatione, *Evectio*, quo etiam verbo utitur Auguſtinus lib. 5. Confeſſ. Significat autem libellum vel diploma ut miſſis aut evocatis detur viaticum de publico, & ut uti poſſint curſu publico. Extat. lib. xii. Cod. Titul. de Tract. ubi interpres præterea refert quoddam fragmentum cujuſdam edicti Conſtantini facientis mentionem Tractoriarum & Evectionis publicæ datæ Donatiſtis propter cauſam Cæciliani. Superest ut quæramus, quo anno habita ſit Collatio Carthaginenſis. Quod quidem quò magis neceſſe ſit inprimis reſcire, tantò magis miror nuſquam ab Auguſtino expreſſum aut notatum eſſe. Nec ipſa ulla erat aliundè id poſſe intelligere. Sed tantò magis mihi gratulatus ſum, cùm in Actis manu ſcriptis, atque adeò ſtatim in prima pagina legi habitam eſſe *P. C. Varanis K. I.* Sic tandem intellexi habitam eſſe Kalendis Junii poſt Conſulatum Varanis, hoc eſt, anno CHRISTI quadringenteſimo undecimo, poſt captam urbem Romam proximo. Siquidem anno CHRISTI quadringenteſimo decimo, Kalendis Januarii, non fuiſſe dicuntur creati Conſules ordinarii, & proptereà in quibuſ-

dam Faſtis reperio eum annum hoc modo notari P. C. Imp. Theodoſii Junioris A. III. & Imp. Honorii A. VIII. Sed tamen conſtat eo anno, Kalendis Februarii in Oriente creatum eſſe Varanem Conſulem, Romæ verò circa Kal. Julias Tertullum. Et propterea in Chronico Proſperi & Caſſiodori ſcriptum eſt, Varane & Tertullo Coſſ. captam à Gothis Urbem Romam fuiſſe. Sed Tertulli rarior & obſcurior fuit memoria. Itaque in Chro. Marcellini ſcriptum eſt, Varane ſolo Coſ. captam illam fuiſſe. Scio hujus nominis variam eſſe ſcripturam. Nam modò hunc Varonem, modò Vararim, modò Varanum nominari audio. Puto tamen rectiùs Varanem.

Sequenti anno fateor Theodoſium Aug. IIII. Coſ. indicari in Chronico Proſperi, Caſſiodori, & Marcellini. Sed Proſper addit Varanem non ſolùm Urbe à Gothis captâ ſolum fuiſſe Orientalium partium Conſulem, ſed & in ſequenti anno obſervatum id eſſe. Ergo in Actis quæ dixi, ſcriptum eſt P. C. Varanis, hoc eſt Poſt Conſulatum Varanis, ad indicandum eum annum qui ſecutus eſt illius Conſulatum.

Captam à Gothis fuiſſe Urbem Romam IX. Kal. Septemb. verius eſt. Eodem autem anno paulò poſt ab Imp. Honorio indictam & imperatam fuiſſe Collationem Carthaginenſem obſervavi, quia ejus hac de re reſcriptum extat in illis, quæ dixi actis, quod datum dicitur Ravennæ pridie Idus Octobres. Conſul non aſcribitur, negligentia librarii. Sed aſcribi poteſt debetque *Varanes*. Sic quod in hac Hiſtoria inprimis quærebatur, & aliundè cognoſci non poterat, liquet de tempore Collationis: quod quidem tantò diligentiùs inveſtigavi, quia & maximum operæpretium ſit inprimis obſervare tempus, quo Honorius ab Africis Catholicis tam valde interpellatus eſt contra Donatiſtarum intemperiem. Deſidebat Ravennæ in ſumma rerum ſuarum non ſolùm perturbatione, ſed etiam deſperatione, præſertim jam mortuo Stilicone. Gothi Romam ceperant, totamque Italiam evaſtabant, omnibuſque Imperii Romani provinciis imminebant. Neque tamen propterea infelix attonituſque Honorius non audit Eccleſiæ Africanæ preces. Multas & ipſe paterno exemplo jam legeſtulerat adversùs Donatiſtas. Sed tam ſuas quàm paternas leges veluti ſuſpendi patitur, cùm audit aliter cum Donatiſtis nunc agendum eſſe. Aliquot antè annis edixerat quod ad earum executionem pertinebat, ne eas Donatiſtæ putarent refrixiſſe aut ſaltem tepuiſſe, ut loquitur in l. 46. C. Th. de Hæret. Sed & eo quoque tempore juſſerat, ut publicè proponeretur quod in Africam miſerat Edictum de unitate l. 2. C. Th. de relig. Verùm Donatiſtarum ſchiſma ſolis Edictis tolli non poſſe audiebat: & Africanæ Eccleſiæ tamen unitatem omnibus modis reſtitui optabat.

Denique Eccleſiæ illius curam majorem geſſiſſe videtur, quàm ſuæ Romæ atque Italiæ. Qua in re facilè admirabilem Dei providentiam agnoſcet, qui quanta hujus principis alioqui ſive ſocordia ſive ignavia, ſive (ut Ciceronis verbo utar) non curantia quantaque eorum temporum confuſio fuerit, recordabitur. Nempe fecit Deus, ut Honorius hic audierit viros bonos, & ab iis ſibi dictari paſſus ſit reſcripta, quæ conſignaret. Ergo in mandato hujus Collationis diceres Theodoſium potius quàm Honorium loqui. Ambroſius ait, Theodoſium, magis de Eccleſiæ, quàm animæ ſuæ ſalute ſollicitum fuiſſe. Non dicam Honorium filium fuiſſe omnino ejuſdem animi. Sed in hac ſaltem Donatiſtarum cauſa fecit, quod pater feciſſet: & edicta emiſit plena paternæ pietatis. Vivo Stilicone ſolebant multi calumniari leges, quæ in Africam mittebantur, tametſi Honorii nomen præ ſe ferrent, tamen magis abs Stilicone, quàm abs Theodoſii filio mitti, ut Auguſtinus narrat epiſt. 129. Nunc mortuo Stilicone dici tale aliquid non potuit. Idem Auguſtinus ep. 166. ſcribit Donatiſtas conqueſtos eſſe de legibus filiorum Theodoſii. Sed ipſe reſpondet nihil eas aliud quàm repetere atque confirmare judicium Conſtantini, Valentiniani, Gratiani, Theodoſii: ſimulque deteſtatur Julianum Apoſtatam, qui (ut ait) permiſerit libertatem perditioni partis Donati, cùm eo modo putaret Chriſtianum nomen poſſe perire de terris ſi ſacrilegas diſſenſiones liberas eſſe permitteret. Donatiſtæ contrà hoc nomine prædicabant Julianum illum, & apud eum ſolum ſolam juſtitiam locum habere propterea jactabant. Auguſtinus nihil injuſtius, nihil indignius, nihil pernicioſius eſſe ait. *Et quæ* (inquit) *pejor mors animæ, quàm libertas erroris?* Interea tamen ne Dona-

tiſtæ

tiſtæ queri poſſent, aut ſibi injuriam fieri, aut ſeſe inauditos damnari: placuit, rurſùs in Collatione tandiu audiri quandiu vellent: & intereà liberos eſſe. Sed alioquì ſemper in Africa permittere altare contra altare, majorem Eccleſiæ deformitatem eſſe judicavit Imp. Honorius, quàm eo tempore Romæ erat in urbis everſione atque vaſtitate.

Nunc veniendum eſt ad Acta, ſive (ut appellabantur) geſta Collationis: quæ quidem olim ſtudioſè excepta, conſcripta, collataque fuerant, ſed temporis injuriâ, poſteritatiſque negligentiâ interciderant. Ergo cùm nuper majorem melioremque eorum partem, beneficio Jo. Tilii nactus eſſem, exiſtimavi magnum mihi quemdam theſaurum oblatum eſſe. Nam etſi ex Auguſtino ſumma capita facilè repetere liceat: tamen multa, quæ ille præterit, deſiderabam, & memineram quàm valde olim Eccleſia voluiſſet integra hæc Acta legi, eorumque memoriam conſervari. Nam & ipſe Auguſtinus in lib. de geſtis cum Emerito narrat, apud omnes (ut ait) diligentes Eccleſias Africanas quotannis ea à capite ad finem uſque ordine recitata fuiſſe, quo tempore populo maximè integrum erat audire. Fateor non modò leptologica, ſed & propè battologica poſſe videri: quia recitentur omnes Donatiſtarum cavillationes, ac ne verbum quidem ullum prætermittatur. Sed Eccleſiæ & Reipub. interfuit, ſingula eo modo conſcribi atque exponi. Et tamen ne eorum fortè longitudo lectores deterreret, Auguſtinus epitomen etiam conſcripſit, quam vocavit Breviculum: & rursùs eadem de re ſcripſit in lib. poſt Collat. & denique ex ſynodo Cirtenſi eamdem narrationem repetit, epiſt. 152. quam quidem epiſtolam indicat, cùm ad Marcellinum ſcribens de hiſce ſuis laboribus in epiſt. 158. *Mihi* (inquit) *fuit Breviatio geſtorum Collationis noſtræ ſatis operoſa, cùm viderem neminem velle tantò aggeri litterarum legendo ſe committere: ſicut mihi fuit etiam epiſtola ad ipſos Laicos Donatiſtas de hac eadem Collatione noſtra.* Scribit autem ad Marcellinum, ut publicentur geſta in cauſa quorumdam crudelium Donatiſtarum in judicio convictorum. Nam & talia recitari per omnes Eccleſias optat non minus quàm geſta ipſius Collationis. Adeò hiſtoria Donatiſtarum viſa eſt digna, quæ inculcaretur. Obiter autem admoneo, falli Eraſmum, qui in argumento ejus ad Marcellinum epiſtolæ annotat, Auguſtinum ab Marcell. petere, ut quæ adversùs Donatiſtas in concilio Epiſcoporum decreta ſunt, publicentur. Certè in concilio Epiſcoporum non decernebatur quod pro tribunali Marcellini. Porrò ut gaudebat Auguſtinus Marcellinum Collationi cognitorem fuiſſe, ſic & Bonifacium Comitem optabat ejus hiſtoriam cognoſcere. Itaque ad eum ſcribens epiſt. 50. *Quoniam* [inquit] *valde prolixa ſunt geſta, & tibi aliis rebus Romanæ paci neceſſariis occupato, multum eſt ut legantur, breviarium eorum tibi legi poterit.* Quid multis? Exiſtimavit in iis ſitam eſſe Eccleſiæ victoriam. Itaque in epiſt. 204. ad quemdam Donatiſtam. *Præſtitit* (inquit) *miſericordia Dei, ut & nos & Epiſcopi veſtri tam frequenti numeroſoque conventu Carthaginem veniremus, atque inter nos de ipſa diſſenſione ordinatiſſimè conferremus. Geſta conſcripta ſunt, noſtræ etiam ſubſcriptiones tenentur. Lege vel patere ut tibi legantur: & tunc elige quod volueris.*

Sanè cùm nuper incidiſſem in Acta concilii Conſtantinopolitani ſecundi, quod Juſtiniani noſtri tempore fuit, & quintum œcumenicum eſſe dicitur, & iis fortè occurriſſet quoddam caput tanquam fragmentum Geſtorum Collationis Carthaginenſis, quod tum in illo Orientali concilio prolatum fuit annis pluſquam centum & quadraginta poſteaquam fuerat ſcriptum in Africa: exiſtimavi me nactum eſſe aliquid, quod minimè in hoc commentario negligendum eſſet. Eſt autem ejuſmodi. *Ex Geſtis, quæ apud Marcellinum V. C. Tribunum & Notarium acta ſunt, cap. clxxxvii. Auguſtinus Epiſcopus Eccleſiæ Catholicæ dixit: Non in hominibus ſpes ponenda eſt Eccleſiæ, ſi boni ſunt, neque ſi mali ſunt, judicanda eſt Dei Eccleſia periiſſe. Sed tamen ipſorum cauſam tanquam fratrum noſtrorum ſuſcipimus: &, ſi nobis oſtendi potuerint criminoſi, [illegible]dte illos anathematiſamus: non tamen propter illos Eccleſiam à Deo promiſſam & exhibitam deſerimus & relinquimus.*

Hoc fragmentum & cap. clxxxvii. Geſtorum Collationis deerat etiam in Tiliano exemplari, quod multis aliis modis mancum & mutilum eſt. Sed intereà dum expectabimus, ut aliquando integra illa Geſta reperiantur & edantur, præcipuam partem hujuſce Collationis exponamus.

Ac imprimis quidem obſervo magnum

& celebrem fuiſſe Conventum cùm Catholici Epiſcopi ducenti & octoginta ſex, Donatiſtæ verò ducenti ſeptuaginta novem conveniſſent. Et tamen paulò antè multò plures Donatiſtæ convenerant in Bagaïenſi concilio adversùs ſuos Maximianiſtas, alteram Donatiſtarum ſectam. Adeò in Africa invaluerat Donati ſoboles : neque non de ſua multitudine illi gloriabantur non minùs quàm aliàs de ſua paucitate. Auguſtinus vanitatis eos redarguere vult, quia jactarent ſeſe eſſe pluſquam quadringentos in Africa antiſtites. Sed ſi ſuos Maximianiſtas ſibi adjungi patiebantur, reverà erant pluſquam quadringenti. Maximianiſtas autem, qui non minùs optabant huic Collationi intereſſe, quàm reliqui Donatiſtæ eam refugiebant, non modò Donatiſtæ rejecerunt, ſed & Catholici excluſerunt. Cur id factum ſit, indicat Auguſtinus in libro tertio contra Julianum. *Cupientes* (inquit) *exiguitatem ſuam nomine ſaltem certaminis conſolari, & ideò videes aliquid apud eos : quibus contemptibiles erant, quia inter nobiſcum finerentur examen interpellantes eos & libellum dantes provocanteſque contempſimus. Magis enim de certamine nominari deſiderabant, quàm formidabant in certamine ſuperari : nec ſperabant victoriæ gloriam, ſed famam requirebant Collationis, quia multitudinis non habebant.*

Hæc ille : qui inde probat non eſſe conſequens, ut qui conferre in aliquo judicio volunt nec ſinuntur, putari debeant de veritate confidere : idque objicit Pelagianis qui cùm jam damnati in concilio Epiſcoporum fuiſſent, jactabant quaſdam literas Imperatorias, ex quibus ad novam Collationem Catholicos provocabant, eamque Catholicis recuſantibus, victos ſe eſſe ſtolidè gloriabantur.

Porrò quàm ultrò ſeſe offerebant Maximianiſtæ, qui repulſi ſunt, tam reliqui Donatiſtæ, qui reſtitabant, invitabantur : Sicut in his evocandis cogendiſque multum negocii fuit : ſic etiam, cùm jam veniſſent, in pertrahendis ad Collationem, ejus licèt æquiſſimæ conditiones proponerentur. Lepidum autem eſt, quod cùm Marcellinus in ſuo Secretario ſive auditorio, honoris causâ, rogaret Donatiſtas, ut ſederent, ſicuti Catholici ſedebant, illi recuſando reſponderunt ſcriptum in Pſalmo 36. eſſe, *Cum impiis non ſedebo* : appoſitè verò noſtri replicarunt, jam eos tamen feciſſe, quod in eodem Pſalmo David ſubjicit : *& cum iniquis non ingrediar.* Sed addendum erat, quod in eodem Pſalmo David adjicit, ſeſe ita odiſſe impiorum ſocietatem, ut tamen propter eos non ſit deſerturus templum aut altare Domini. Et certè mirum eſt, Donatiſtas nimis ineptè moroſos ſtare quàm ſedere maluiſſe, cùm illud reorum, hoc judicum ſit. Imò cùm reus ſedere jubebatur, abſolutus eſſe intelligebatur. neque alia abſolutionis formula uſi erant eorum Majores in primo illo ſuo Cirtenſi concilio, cujus anteà mentionem feci. Fuit profectò incredibilis quidam faſtus horum hypocritarum. Sed factum eſt juſto Dei judicio, ut honorem nimis liberaliter iis oblatum, quo indigni erant, recuſarent. Optatus lib. 1. narrat indignè etiam tuliſſe, quòd Fratres à Catholicis appellarentur : & multis pòſt annis, atque adeò in ipſa Collatione hanc noſtrorum humanitatem ſuperbè reſpuerunt. Auguſtinus lib. 3. contra Gaudent. *An* (inquit) *iraſceris, quia te fratrem voco? Hoc enim nomen à nobis etiam in noſtra Collatione reſpuiſti, &c.*

Cùm multa ſint in geſtis hujus Collationis ſingulariter obſervanda, tum verò illud memorabile eſt, quòd Catholici, ut Donatiſtis uterentur æqualioribus, non recuſant inquam ultrò ſubire conditionem, adverſariis verò deferre utilem. Offerunt enim, ſi in hac Collatione vincantur, ſeſe abdicaturos, ut verbo Romano utar : ſin vincant, nihilominus ut victis adverſariis integrum ſit non abdicare : ſed victores iis reſipiſcentibus communicent honorem & dignitatem muneris Epiſcopalis, ut in eadem Eccleſia duo tolerentur Epiſcopi, tanquam Collegæ, & ut olim Romæ Conſules : ſed ita, ut ſit inter eos quædam [ut Græcorum Juriſconſultorum verbo utar] ἀλληλοκληρονομία & quoddam veluti jus accreſcendi : ut qui prior decedet, ſocium relinquat Epiſcopum tanquam hæredem in ſolidum. Sanè Canon Nicæni Concilii prohibebat duos in una urbe eſſe Epiſcopos. Nam proſpiciebat incommoda talis ſocietatis, & ut Romæ non niſi unus erat princeps Senatus, quamvis eſſent Conſules duo : ſic viſum fuit, Collegio presbyterorum non niſi unum eſſe præficiendum. Sed, ut id placuit, pacis fovendæ causâ : ſic etiam ubi Conciliationis ratio viſa eſt poſtulare, ut duo tolerarentur, cùm alter expelli vix poſſet, Canonis

finem & ſententiam potiùs quàm verba intueri oportuit. Sanè tamen cùm Auguſtinus paſſus eſſet ſeſe Valerii Epiſcopi Hipponenſis Collegam creari, ut eſſet veluti Coëpiſcopus; ignotum ſibi Canonem Nicænum fuiſſe dixit. Et propterea Poſſidius narrat, eum, cùm Epiſcopus eſſet, publicè recitari ſæpiùs Canones Nicænos voluiſſe. Sed hæc ex Eccleſiæ uſu atque utilitate æſtimanda atque metienda eſſe nemo negaverit, ut ubi juſta cauſa poſtularet, ille Canon cedat. Qualis cauſa eſſe viſa eſt, ut Donatiſtis antiſtitibus, quos ambitio retinebat, objiceretur ſpes aliqua honoris, ſi reſipiſcerent: detraheretúrque timor infamiæ & ignominioſæ abdicationis, ſi ad Eccleſiam Catholicam redirent. Nam & ipſi quoque Nicæni Patres cùm agerent de Novatianis, id tribui poſſe confeſſi ſunt. Sed & Arianis, qui jam aliquot annis Eccleſiæ gubernationem in Oriente occupaverant, & de eâ poſſeſſione ſi ſanari nollent, decedere abs Theodoſio jubebantur, non diſſimilis conditio fuit oblata: quo etiam tempore Meletius Epiſcopus Antiochenus, pacis retinendæ causâ, Paulino, qui ſeparatos alioqui habebat ſuos cœtus, non diſſimili prætextu quo Donatiſtæ, obtulit, ut conciliatio fieret, ſocietatem ſui epiſcopatûs, eâ lege, ut altero mortuo, alter qui ſuperſtes eſſet, inſolidum Epiſcopus maneret. Quid moror? Auguſtinus in epiſt. 163. narrat, cùm Melchiades Romanus Epiſcopus ex ſententiâ ſuorum Collegarum damnaret Donatum, Donatiſtis, qui reſipiſcere vellent, ita pepercisse, ut ſanitatis recuperandæ (inquit Auguſtinus) optionem liberam iis fecerit, paratus communicatorias litteras mittere etiam iis, quos à Majorino ordinatos eſſe conſtaret: ita ut quibuſcumque locis duo eſſent Epiſcopi, quos diſſenſio geminaſſet, eum confirmari vellet, qui fuiſſet ordinatus prior: alteri autem eorum plebs alia regenda provideretur. De hac Melchiadis ſententia loquens Auguſtinus exclamat: *Quàm innocens! quàm integra! quàm provida atque pacifica! O virum optimum! ò filium Chriſtianæ pacis, & patrem Chriſtianæ plebis!* Idem Auguſtinus epiſt. 50. eamdem hiſtoriam recitat, & ſimul ſignificat Catholicos hoc deinde exemplum ſecutos eſſe in recipiendis Arianis, qui, cùm reſipiſcerent, Clerici & Epiſcopi, ut anteà fuerant, in eodem ordine manerent. Narrat etiam id tam diſplicuiſſe Lucifero, ut propterea deſciverit ab Eccleſiâ: quod & narrat Hieronymus contra Luciferianos. Sed injuſta ſchiſmatis cauſa hæc eſſe noſtris viſa eſt. Illud nunc inculcare volo, Melchiadis illius judicium ſecutos paulò pòſt eſſe Nicænos quoque Patres, cùm de Novatianis agerent. Nam licèt eos, quos lapſos vocabant, ad ſe Eccleſiæ quidem communionem poſt exomologeſim admittendos, non etiam ad ullum ordinem cleri vel miniſterii Eccleſiaſtici, decreviſſent: Novatianis tamen reſipiſcentibus non modò remiſerunt duriorem longioris exomologeſeos conditionem; ſed & miniſterii Eccleſiaſtici functiones permiſerunt. Cur erga Donatiſtas Afri Antiſtites duriores eſſent, nulla cauſa erat: magna verò, ut etiam eſſent indulgentiores, ſi fortè hac conditione redimere unitatis & Eccleſiæ pacem poſſent. Omitto quo jam olim de ſuâ erga lapſos humanitate Cyprianus ad Cornelium Papam ſcripſit, Antiſtes alioqui & ipſe Afer & ſeverus & rigidus. Illud dico in reſipiſcentium hæreticorum causâ qui errore peccaſſent, magis quàm in lapſorum, qui metu, auditam fuiſſe veterem illam legem XII. Tab. *Sanatibus idem jus eſto quod fortibus.* Porrò non modò obtulerunt Catholici Donatiſtis conditionem, quam jam dixi; ſed etiam liberaliter addiderunt alteram, quam didici ex Auguſtini libro de Geſtis cum Emerito, ubi & narrat aliquid memorabile accidiſſe, cùm de eâ proponendâ Catholici inter ſe deliberarent. Recitabatur in quodam Conventu Mauritaniæ Cæſarienſis Notaria abs Catholicis in Collatione Carthaginenſi propoſita. Cùm ventum eſt ad hunc locum: *Si fortè populi Chriſtiani ſingulis delectentur Epiſcopis, & duorum conſortium inuſitatâ rerum facie tolerare non poſſunt, utrique de medio diſcedamus, & Eccleſiis ſingulis damnata ſchiſmatis cauſa, in unitate pacifica conſtitutis, ab his ſingulis in Eccleſiis ſingulis annuentibus, unitati factæ, per loca neceſſaria ſinguli conſtituantur Epiſcopi.* Auguſtinus Epiſcopus dixit: Dicam charitati veſtræ «
& commemorem rem dulciſſimam & ſua- «
viſſimam, quam Domino adjuvante ſu- «
mus experti. Cùm ante ipſam Collatio- «
nem inter nos aliqui fratres, de hac re «
colloqueremur: quia pro pace Chriſti E- «
piſcopi debent eſſe aut debent non eſſe: «
quod vobis fatendum eſt, circumſpicien- «
tes omnes fratres & Coëpiſcopos noſtros,

» non facilè nobis occurrebant, qui hoc vel-
» lent ſuſpicere, & de hac humilitate Do-
» mino ſacrificare: dicebamus ut fieri ſolet:
» *ille poteſt, ille non poteſt: ille conſentit hoc,*
» *ille non tolerat*: loquentes magis pro ſuſ-
» picionibus noſtris, qui corda illorum mi-
» nimè videre poteramus. Quando autem
» ventum eſt, ut hoc palam fieret, in Con-
» cilio univerſorum tam frequenti penè tre-
» centorum Epiſcoporum, ſic placuit om-
» nibus, ſic exarſerant omnes, ut parati
» eſſent Epiſcopatum pro Chriſti unitate de-
» ponere: & non perdere, ſed Deo tutiùs
» commendare. Duo ibi vix inventi ſunt, qui-
» bus diſpliceret. Unus annoſus ſenex, qui
» hoc etiam dicere liberiùs auſus eſt; alter
» voluntatem ſuam tacito vultu ſignificavit.
» Sed poſteaquam illum liberiùs hoc dicen-
» tem obruit omnium fraterna correptio,
» illo mutante ſententiam, vultum etiam
» ille mutavit. Hæc Auguſtinus. Quæ qui-
dem tantò magis recitata, quòd in actis Collationis ſint permiſſa, & tamen memorabile exemplum ſit, & inprimis ſit utile: quoties de pontificatu certatur, & ambitio contendentium, perturbandæ Eccleſiæ cauſa eſt.

Redeo ad geſta Collationis. Ut citiùs ad rem veniretur, & de gravioris cauſæ ſtatu ageretur, Catholici voluerunt diſjungere atque ſeparare cauſam Cæciliani, & eam quæſtionem miſſam facere, quæ facti magis erat quàm juris. Nam & privata & perſonalis erat ea cauſa, quæ cum altera (ut ita dicam) reali & generali, nempè de Eccleſiâ, nihil habebat commune. Itaque non recuſabant ultrò hoc largiri, quod tamen falsò prætexebant Donatiſtæ, Cæcilianum fuiſſe traditorem. Nam ne tum quidem ab Eccleſiâ Catholicâ, quæ ei communicaſſet, Donatiſtas deſciſcere debuiſſe, noſtri aïebant. Nihil certè erat faciliùs quàm probare Cæcilianum talem non fuiſſe, & rectè fuiſſe abſolutum: & Donatiſtarum propterea calumnias retegere, impudentiámque propè incredibilem. Sed tamen Donatiſtæ in eâ cavillatione perſtabant, potiùs quàm ad juris quæſtionem de Eccleſiâ pertrahi ſe paterentur. Sic enim multa confusè miſcendo tenebras offundere, ut elaberentur, volebant. Cúmque aliàs in ore habere ſolerent forenſem illam præſcriptionem: *Nec cauſa cauſæ, nec perſona perſonæ præjudicat.* Tamen indignè ferebant eam exceptionem ſibi objici, ubi Cæcilianı cauſam cum Eccleſiæ causâ ita conjungebant, ut hanc ex illâ pendere vellent. Certè Auguſtinus epiſt. 204. aït, nihil in actis Collationis fuiſſe quod Donatiſtæ magis deleri voluiſſent. Fuit ſanè vetus illud hæreticorum artificium, ut, fruſtrationis ergò, cùm ſuum dogma tueri non poſſent, ſuos mores quos laudabant allegarent: aut cùm adverſariorum doctrinam refellere non poſſent, mores eorum accuſarent. Sed hæc diverticula ſunt eorum, qui eludere volunt. Sanè ante Collationem Petilianus Auguſtinum, cum quo certabat, multis conviciis propterea impetebat, ut jam de Auguſtini perſona potiùs quàm de Eccleſiâ, de quâ inſtituta erat diſputatio, quereretur. *Me*, inquit Auguſtinus, *facis cauſam, cùm defeciſſet in causâ.* Item, *Relicto negotio publico, privatâ quidem ſimultate, hominis unius vitam maledicis opprobriis inſectatus eſt, quaſi homo ille eſſet cauſa, quæ inquiritur.* Sed ut Auguſtinus indicat quorsùm id faceret aſtutus adverſarius, ſic obſtat, ne ille tali aſtu eludat: & injuriam privatam pati mavult, quàm aliò excurrendo, deſerere cauſam publicam. Ergo & Creſconio Donatiſtæ reſpondens, *Deſine*, inquit, *talibus. Unus homo ſum: Eccleſiæ inter nos agitur cauſa non mea.* Sicque etiam conſtrinxit Pelagianos, qui in diſputatione captabant, quod Donatiſtæ: *Quod* (inquit lib. 3. contra Julianum) *ad mores noſtros pertinet, quemadmodum vivamus, in promptu eſt eis, cum quibus vivimus. Nunc de Catholico agitur dogmate.* Manichæi, quamvis minùs eſſent Rhetoricis illis artibus eruditi; tamen non diſſimilia rursùs diverticula quæſierunt: neque ſolùm mores alienos accuſarunt, ſed etiam cùm eſſent impuriſſimi, ſuos prædicarunt. Sic Fortunatus Manichæus de fide rogatus, de ſuà ſuorúmque vitâ reſpondet. Quid Auguſtinus? in lib. contra Fortun. *Alia*, inquit, *eſt quæſtio de fide, alia de moribus.* Ac quidem aliàs Donatiſtarum Manichæorúmque mores accuſavit, & ſuorum conſtantiſſimè defendit. Sed non patitur cauſam religionis cum tali actione permiſceri. Sed & Hieronymus contra Rufinum inprimis hoc agit & urget, ut non conjungantur captiosè, quæ disjungenda ſunt. *Non eſt*, inquit, *neceſſe, ut in Eccleſiaſticis tractatibus rem tribunalem ventilemus.* Item, *quis noſtrorum, omiſſâ cauſâ, in ſuperfluâ criminum objectatione verſatus eſt? Quæ nun chartæ Eccleſiaſticæ, ſed libelli judicum debent continere? Aut quid refert*

ſi

ſi cauſâ cadas, & crimine ſuperes? Iſtæ machinæ hæreticorum ſunt, ut convictis de perfidiâ, ad maledicta ſe conferant. Hæc ille. Eſt autem operæ pretium talia diligenter obſervare, quia hoc quoque tempore videmus eos qui de religione contendunt, intempeſtivè, ut omnia miſceant, tranſilire ad criminationem perſonarum. Sanè quò magis geſta Collationis Carthaginenſis conſidero, tantò magis ſentio, tam ad rem principalem Catholicos venire ſtatim voluiſſe, quàm Donatiſtas id refugiſſe: qui (quemadmodùm ſæpè Auguſtinus dixit) hoc unum agebant, ut nihil ageretur. Nam & Carthaginem tantùm veniſſe videntur ut redirent. Dixit etiam aliquandò Auguſtinus in libris contra Julianum Pelagianum, frontem hæreticorum non eſſe frontem. Id verò de incredibili Donatiſtarum impudentiâ multò magis dici potuit debuítque. Sanè cùm refelleret Creſconium Donatiſtam Grammaticum, ſignificat propè eſſe ut exclamet illud Perſii, *frontem periiſſe de rebus*. Et alio loco dixit ſe mirari Donatiſtas habere in corpore ſanguinem, & tamen nunquam erubeſcere. Dicerem, quàm crudeles fuerunt ſicarii tam vafros fuiſſe pragmaticos. Sed acta, de quibus loquor, teſtabuntur, ſtrophas eorum non tam erudito aliquo artificio tectas, quàm meretriciâ quâdam proterviâ communitas fuiſſe. Sunt in libris juris explicata hæc verba legis, *ſi calvitur*. Sed vix unquam magis quid illud ſit, apparuit, quàm in Donatiſtarum tergiverſatione atque fruſtratione. Ergo Marcellinus interlocutiones propè ſexcentas, ut eorum ludificationi occurreret, interponere coactus fuit, priùs quàm ad rem eos reſtitantes revocare, & ad cauſam principalem judicandam venire potuerit. Et verò oportuit non minùs civilis, quàm divini juris peritum fuiſſe, ut hîc præſtaret quod erat neceſſe. Nam Donatiſtæ cùm ſimularent ſeſe cauſam agere velle tantùm ex ſacris litteris, ſicuti Theologos decebat: tamen præſcriptiones infinitas ex forenſi technologiâ repetebant, quæ ſine juris civilis cognitione refelli non poterant. Miraretur aliquis, eos, cùm undique conquirerent omnes (ut vocant) declinatorias exceptiones, tamen non excepiſſe, quod Ambroſius anteà exceperat ad Valentiniani junioris conſiſtorium, aulicâ fraude Juſtinæ evocatus, ut in eo cum Arianis diſputaret. Sed diſſimilitudinem obſervare facilè licet: & Donatiſtæ ſibi gratulari debebant, ſeſe ad aulam Honorii vel tranſmarinum aliquod tribunal, ſicuti anteà evocari curarant Cæcilianum, nunc non evocari. In Actis ſcriptum eſt hanc Collationem habitam eſſe in Secretario Thermarum Gargilianarum, quod in urbe Carthaginenſi videtur fuiſſe auditorium aliquod nobile. Cyprianus reus dicitur ad paternum Proconſulem Carthaginenſem adductus fuiſſe in quoddam Secretarium. Et in codice Conſtitutionum ſæpè vocatur Secretarium judicum, ut Conſiſtorium principis. Secretarium Prætorii vocat Auguſtinus libro 3 contra Creſcon. cap. 56. In Hipponenſi Balneo Soſn. ſub præſentiâ populi ſeſe contuliſſe cum Fortunato Manichæo ſcribit in libro contra Fortun. In Trullo palatii conveniſſe Synodum Conſtantinop. non eſt ignotum. Quod dico, ne quis hîc offendatur Thermis Gargilianis. Nunc ad rem.

Cùm primùm ſeſe ſteterunt Donatiſtæ, cavillati neſcio quid fuerunt, de tempore, quod præſtitutum fuerat jam elapſo. Sed interlocutus eſt Marcellinus de prorogatione: & tenebat illud Ulpiani: *Qui pro tribunali cognoſcit, nonnunquam tempus judicati prorogat, &c. l.* 2. De re judic. Credo equidem lubenter etiam Donatiſtæ ſubmurmuraſſent illud è medio jure civili, moram purgari non poſſe, ubi lapſu temporis commiſſa eſt. Sed hiſce cavillis non erat nunc locus. Cæterùm cùm ordo Collationis inprimis poſtularet, ut utrinque certi deligerentur actores, idque Marcellinus ediceret, & Catholici probarent, Donatiſtæ rurſùs reclamabant, qui cùm propè trecenti conveniſſent, volebant omnes diſputare: quòd profectò ſine tumultu & confuſione fieri non poterat. Ergo Marcellinus interloquitur, obſervandum hîc eſſe, quod in publicis actionibus & corporibus cuſtoditur, ut per certas, ſicuti aït, & ordinatas & firmatas perſonas omnia peragantur, ſicuti noſter Ulpianus ſcribit. Quibus permiſſum eſt corpus habere collegii ſive ſocietatis nomine, eorum proprium eſſe, ad exemplum Reipublicæ habere actorem ſive Syndicum, per quem, quod communiter agi fieríque oporteat, agatur & fiat l. 1. Quod cujuſque univerſ. nom. Ergo tandem placuit & convenit, ut ſeptem ex numero Catholicorum, & totidem ex parte Do-

nati deligerentur, qui ſuæ univerſitatis nomine & mandato cauſam agerent, & diſputationem prætexerent in hac Collatione. Eorum autem ſeptem princeps veloti fuit hinc Auguſtinus, illinc Petilianus: ut & anteà hi ſcriptis adverſariis conflictati inter ſeſe fuerant, & erat in ſuo quiſque ordine præſtantiſſimus Et Petilianus qui aliquandu cauſidicus fuerat, jactare ſolebat ſuam quondam potentiam in advocatione forenſi, ut aït Aug. lib. 3. contra Petil. cap. 17. Sed res ipſa oſtendit nihil aliud quàm ineptum rabulam fuiſſe, qui, quam in Collatione cauſam de Eccleſiâ impotenter ageret, ne intelligeret quidem: ut impudentes & garruli cauſidici in foro educati temerè & imperitè & confusè balbutire ſolent de religione.

Porrò quia Catholici ab Imperatore petierant Collationem, Donatiſtæ volebant initio ſibi edi & nomina legatorum & preces. Quærebant enim, quod in eo quoque genere arroderent. Marcellinus nihil hoc ad rem pertinere pronuntiat: & reſpondet, reſcripto pragmatico preces inſeri non ſolere. Petitam ab Imperatore eſſe Collationem non omninò audebant Donatiſtæ reprehendere: quia & ipſi priores aliquandò id petiiſſent, & cauſam Cæciliani olim ad Conſtantinum retuliſſent. Sed clam tamen neſcio quid ſubmurmurabant. *Nobis* (inquit Auguſtinus in libro poſt Collat.) *invidiam concitant, quòd apud Imperatorem cauſam agamus Eccleſiæ. Hinc illa Primiani Donatiſtæ vox: Illi portant multorum Imperatorum ſacras: nos ſola portamus Evangelia.* Dixit eâ de re quippiam in annotat ad Optatum, ubi & alteram ex Auguſtino recitavi exprobrationem Petiliani, *Quid nobis cum Regibus ſæculi, quos nunquam Chriſtianitas niſi invidos ſenſit?* Si & doctior & acutior fuiſſet Petilianus, furtaſſe potuiſſet id ità urgere, ut Auguſtino difficilior fuiſſet reſponſio. Et quid ſi ex Tertulliani Afri Apologet. objeciſſet illud, Cæſares credidiſſent Chriſto, ſi & Chriſtiani potuiſſent eſſe Cæſares? Sed Donatiſtæ obtuſiores fuiſſe videntur, quàm ut potuerint valdè pungere premereque adverſarium. Saltem fuiſſent minùs aulici, ut adverſarios, ſi qui nimis aulici erant, juſtiori exprobratione caſtigaſſent. Fateri enim cogimur, optandum eſſe ut aulicis ſtrophis religio nun involvatur ac polluatur, quales nimiùm ipſis Donatiſtis familiares fuere. Quid dicam Africanam Eccleſiam, quæ anteà domi ſuæ nullos aut Imperatores aut reges viderat, paulò pòſt ſenſiſſe quid ſit tales habere in ſuo ſinu, quales habuit Vandalos. Tunc igitur tunc ad eorum tribunal citata, in quo Ariani Antiſtites regnabant, ſubſcripſiſſet Donatiſtis exclamantibus apud Optatum, *quid Epiſcopis cum Palatio?* Nunc redirem ad Donatiſtarum Collationem fugitantium circuitiones atque tergiverſationes. Sed quis omnes enumeret? Interea ſedati judicis fuit, quicquid tandem illi dicerent, tametſi ſæpiùs otioſè & fruſtrà inculcarent, patienter id audire: quod quidem Marcellinum feciſſe Acta teſtantur. Sanè mira fuit illa eorum cavillatio: quod ubi proferebatur Eccleſiaſticum Concilium cum ſuo die & Conſule: propter adjectam hanc temporis notationem, cauſabantur fictum eſſe Concilium Rursùs cùm aliquod Conſtantini reſcriptum iis objiciebatur, cui fortè adjectus non erat Conſ. index ipſius anni: propterea cavillabantur falſum & fictum quoque eſſe. Quid Marcellinus? de Conciliis nihil dicit. Nimis enim notum certúmque erat, diem & Conſulem iis aſcribi, ut ficta non eſſe intelligantur. Sed pronuntiat, non nocere tamen veritati legum & reſcriptorum, ſi omiſſa ſit hæc temporis notatio. *Cognitor* (inquit Auguſtinus) *interlocutus eſt, evidentiſſimis legibus definitum eſſe, imperialia conſtituta, etiamſi Conſules non legerentur, in dubium non vocari.* Scio Conſtantinum reſcripſiſſe, auctoritate carere perſonalia beneficia, quæ ſine die & Conſule proferuntur, l. 4 C. de diverſ. reſcript. Sed talium beneficiorum alia ratio eſt: & ipſe Juſtinianus, licèt hoc reſcriptum in ſuum Codicem retulerit, tamen præfatus eſt id dici non poſſe de Conſtitutionibus. Nam nullam dubitationem indè emergere vult, quòd quædam ſine die & Conſule compoſitæ legantur. Sanè cùm quæreretur de quâdam epiſtolà ſive cautione, reſpondit noſter Cervidius Scevola, non ideò nullius eſſe momenti quòd ſine die & Conſule ſit l. 34. De pignor. Et quod in Pandectis non extat, invenitur quoddam fragmentum ex libris regularum noſtri Modeſtini, nihil nocere teſtamento, ſi dies & Conſul adjecti non ſint. Adjici tamen ſæpiùs ſolebant: licèt ubi teſtamentum aperiebatur, diem & Conſulem (inquit noſter Ulpianus) non patiebatur Prætor deſcribi vel inſpici, ne quid

falſi fiat. lib. 2. Quemadmodum teſtamentum aper. Sed quis mirabitur Donatiſtas in Collatione omnia fruſtrationis diverticula captaſſe, quæ ne forenſis quidem cauſidicus in mala cauſa inveniſſet? Etiam poſt rem judicatam exceptiones obtendebant, & quidem ex jure civili repetitas eſſe fingebant: de quibus aliquid poſteà dicam. Denique in iis quæ ad rem principalem alioqui non pertinebant, plus & temporis & verborum conſumptum fruſtra hîc fuit, quàm in ea quæſtione de qua ſola Collatores agere debebant.

Age, nunc de cauſa principali iterum cognoſcatur, & quis ejus ſtatus fuerit, videamus. Ut duobus verbis dicam, quæſtio fuit de Eccleſia: an hæc eſſet penes Catholicos, an verò penes Donatiſtas. Sed tantò difficilior dijudicatio fuit, quòd utrobique propè eadem alioqui ſonaret doctrina, & forma ſimilis conſpiceretur: imò & eædem formulæ audirentur, ſicuti & Optatus lib. 1 ſignificat. Neque temerè eſt, quod Auguſtinus in lib. de vera relig. cap. 5. non modò in ſchiſmaticis id obſervat, ſed etiam in quibuſdam hæreticis, ut Arianis & Photinianis. Manichæos verò & nonnullos alios ait etiam ritu ſacramentorum diſpares eſſe voluiſſe, ut minùs mirandum ſit, quòd hos, minùs quàm illos, Eccleſia Catholica ferre potuerit. Cùm ergo Donatiſtæ pares eſſe viderentur doctrinâ & ritibus, difficilior cum iis fuit de Eccleſiæ agnitione quæſtio: & aliis indiciis fuit opus quàm doctrinæ & ſacramentorum. Et verò ſi Donatiſtæ cum Eccleſia Catholica communicarent tam in doctrina fidei, quàm in ritibus & cæremoniis, tametſi cum perſonis non communicarent, quas tanquam pollutas refugiebant, non niſi cujuſdam moroſitatis ſchiſma fuiſſe videtur. Sed in ſua actione ſic variarunt, ut ſibi ipſis non conſentirent, & in Collatione miſcerent inconſtanter quædam repugnantia. Alioqui dicerem eò recidiſſe certamen, ut quod in ſymbolo omnes profitebantur, Eccleſiam unam eſſe ſanctam & Catholicam, in Collatione Carthaginenſi variè agitatum ſit: cùm noſtri urgerent vaticinia prophetarum, quæ Catholicam promittunt: Donatiſtæ verò opponerent vaticinia, quæ ſanctam deſcribunt Eccleſiam. Fateor cauſam hanc adversùs Petilianum, & nervoſiùs & planiùs egiſſe Auguſtinum lib. de Unit. quàm in ipſa Collatione: quia ſcriptionem non interrumpebat adverſarius, ut orationem: Sed eadem ſemper cauſa fuit. Obſervemus autem, Catholicos aliam non admiſcuiſſe, quæ inſtitutam diſputationem perturbaſſet.

Poteraot fortaſſe Donatiſtis odioſè objicere aliquid Arianiſmi. Sed nolunt aliò excurrere, & malunt amicè confiteri, ſibi cum iis rem eſſe, non de capite, id eſt, Chriſto, ſed de corpore, id eſt, Eccleſia. Quinimò quæſtionem de anabaptiſmo, cujus erant rei Donatiſtæ, hîc etiam omittunt: & cum iis agunt perinde atque cum Luciferianis, qui eodem tempore in ipſa etiam Africa ſeparatos ab Eccleſia Catholica ſuos cœtus habebant, neque tamen hæretici, ſed potiùs ſchiſmatici erant: multò tamen quàm Donatiſtæ modeſtiores Quamdam cum his Collationem quodam Carthaginenſis cum Donatiſtis Collationis exemplo, Hieronymus deſcribit. Auguſtinus utroſque conjunctim damnat. Nam in lib. de agone Chriſtiano cap. 30. poſtquam de Donatiſtis egit: *Nec eos*, inquit, *audiamus, qui quamvis neminem rebaptizent, præcidere ſe tamen ab unitate, & Luciferiani dici quàm Catholici maluerunt. Quòd non rebaptizant, non reprobamus: ſed quòd etiam ipſi præcidi à radice voluerunt, quis non deteſtandum eſſe cognoſcat? Hi ſunt, de quibus Apoſtolus dicit: Habentes ſpeciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes. Hanc illi non habent, quia præciſi ab unitate ſunt, &c.* Sed & Proſper Auguſtini diſcipulus, lib. 2 de promiſſ. & prædict. cum Donatiſtis Luciferianos comparat, & utroſque ait, Chriſti corpus, id eſt, Eccleſiam, humanis calumniis inſectatos eſſe: ut alii hæretici, Eccleſiæ caput, id eſt, Chriſtum ipſum, inſectabantur. Denique Hieronymus diſputans contra Luciferianos ſimul damnat Donatiſtas, quos vocat Montenſes, ſicut eo tempore Romæ vocabantur, & pronuntiat apud eos non Eccleſiam Chriſti, ſed Antichriſti eſſe ſynagogam. Donatiſtæ clamitabant, Eccleſiam Catholicam (ut loquebantur) apoſtataſſe, & cum aſylo Romuli eam compararunt, ut ait Auguſtinus lib. 2. contra Creſc. cap. 13. Luciferiani dicebant de Eccleſia factum eſſe lupanar, ut Hieron. contra Lucif. narrat. Utrorumque ſimilis erat ratio: quia lapſi, vel hæretici, qui reſipiſcerent, recipiebantur. Sed ſchiſmatis juſtam excuſationem hanc non eſſe, Catholici reſponderunt. Luci-

fer Caralitanus in Sardinia Epiſcopus, acerrimus erat Nicænæ fidei defenſor, & ab Athanaſio, Hilario, Hieronymo, propterea laudatus eſt [Et nunc legimus ejuſdem Luciferi ad Conſtantium Imp. libros editos, qui teſtantur, quàm acer hæreticorum hoſtis eſſet Lucifer.] Sed injuſti tamen ſchiſmatis non minùs quàm Donatus, reus fuit, cùm dolens Arianis facilè ignoſci, & exiſtimans eorum communione Eccleſiam pollui, ſeceſſit, & Catholicam communionem deſeruit, inque ſua demum Sardinia, ut Donatus in Africa, hoc eſt, in ſuo cœtu, Eccleſiam ſupereſſe dixit. Sic Luciferiani ad Donatiſtas acceſſere, & ut propiùs accederent, in Africam trajecerunt. Sed mihi venit in mentem quod Ambroſius narrat in oratione de obitu fratris ſui Satiri. Laudat fratrem illum ſuum, qui cùm in Africam fortè trajeciſſet, ubi erat Eccleſia quædam Luciferiana, noluit cum ea communicare, quæ cum Catholica non communicabat. *Quamvis enim*, inquit Ambroſius, *Lucifer pro fide exulaſſet, & fidei ſuæ reliquiſſet hæredes, tamen non eſt fidei in ſchiſmate: & licèt fidem erga Deum teneret, tamen erga Dei Eccleſiam non tenebat, cujus patiebatur velut artus dividi, & membra lacerari. Etenim cùm propter Eccleſiam Chriſtus paſſus ſit, & Chriſti corpus Eccleſia ſit, non videtur ab his exhiberi Chriſto fides à quibus evacuatur ejus paſſio, corpuſque diſtrahitur.* Hæc Ambroſius.

Feci non invitus, ut obiter de Luciferianis aliquid interſererem, quod & Donatiſtarum conditionem illuſtret. Nam & ubi illos damnari audimus, multò magis hos damnandos eſſe intelligimus. Sanè Auguſtinus epiſt. 48. graviter reprehendit eorum errorem, qui exiſtimabant nihil intereſſe, in qua quiſque parte Chriſtianus ſit, ſed ubi fidem teneat. Objicit autem, hoc uni Deo congruere, ut in unitate colatur. Narrat etiam lib. 1. contra Parmen. Ticbonium illum, qui inter Donatiſtas moderatiſſimus ſimul & doctiſſimus erat, ingenuè quidem agnoviſſe, Eccleſiam Catholicam toto orbe diffuſam eſſe: ſed negaſſe (quod tamen erat conſequens) Dooatiſtas peccare, qui illi non communicabant. Rectè quidem ſolet laudari illud Chriſti tanquam proverbium: *Ubicunque fuerit corpus ſive cadaver, illic congregabuntur & aquilæ*: ut intelligamus, cùm de religione quæritur, in Chriſtum nos intueri, ad eumque accurrere debere, ſicuti corvi aut vultures ad cadaver convolant.

(Audio Calvinum eo loco annotaſſe quicumque Chriſto cohærent eſſe extra ſchiſmatis periculum. Sed ut capiti cohæreamus, corpori inſitos nos eſſe oportet. Neque ſanè caput ſine corpore eſt ut neque corpus ſine capite eſt.) Et verò Chriſtus eodem loco, corporis quoque ſui, hoc eſt, Eccleſiæ Catholicæ, cujus veluti ductu ad eum accurramus, gloriam & lucem, quam ſpectemus, nobis commendat, cùm de ſuo novo regno, & ejus repentina admirabilique propagatione loquens ait, *Sicut fulgur exit ab Oriente & apparet ad Occidentem, &c.* Ergo & Auguſtinus lib. 1. Evangel. quæſt. cap. 38. *Orientis* (inquit) *& Occidentis nomine totum orbem voluit ſignificare, per quem futura erat Eccleſia.* Tunc addit: *Conſtituta ergo auctoritate Eccleſiæ per orbem terrarum clara atque manifeſta, conſequenter diſcipulos Chriſtus admonet atque omnes fideles, ne ſchiſmaticis credant, qui occultè congregant tanquam in penetralibus & paucos in deſerto, &c.*

Ut redeam ad geſta Collationis: nihil jam eſt quod magis obſervare inprimis oporteat, quàm quod Auguſtinus in lib. de Unit. contra Petilianum ſcribit. *Quia* (inquit) *cum Donatiſtis quæſtio nobis eſt, non de capite, ſed de corpore: id eſt, non de ipſo Salvatore Jeſu Chriſto, ſed de ejus Eccleſia: ipſum caput, de quo conſentimus, oſtendit nobis corpus ſuum, de quo diſſentimus.* Rectè. Sed ſi illi, ut nos, caput illud oſtentent: ubi potiùs corpus eſſe exiſtimabitur? Auguſtinus monet, Capitis verbis, hoc eſt ſacris litteris id ſatis indicari. Quibus? Quæ Eccleſiam oſtendunt eſſe Catholicam. Ubi cum iis hæreticis, cum quibus de capite, ideſt, de Chriſto, ejuſve ſive eſſentia & natura, ſive officio aut beneficio, inprimis quæſtio erat, & deinde de corpore, id eſt, de Eccleſia, ut cum Arianis: Catholici ſimpliciter contendebant, ad dignoſcendum corpus, inſpiciendum eſſe caput, & de capite potiſſimùm agebant. At ubi cum Donatiſtis res erat, qui de illo capite conſentiebant: alio, ut neceſſe fuit, argumento corpus, de quo ſolo controverſia erat, penes ſe eſſe contenderunt. Difficilis in tanta alioqui ſimilitudine fuit hæc dijudicatio. Sed ſufficere viſa eſt illa, quam dixi, indicatio. Ergo etſi Donatiſtæ cum Capite fortaſſe oſtentarent alicujus corporis,

poris,

poris, hoc eſt, ſuæ ſocietatis & conſpirationis ſpecioſiorem ſive faciem ſive colorem, hoc eſt, ritus & mores minùs vitioſos: tamen prævaluit altera Catholicorum probatio, qua penes ſe, Chriſti corpus, id eſt, Eccleſiam, eſſe vicerunt: & ſimul apud Donatiſtas non eſſe oſtenderant. Nam & eſſe unicam conſtat. Fruſtrà autem de capite gloriantur, qui de corpore non ſunt. Nam ubi alterum non eſt, neutrum eſt, cùm & totus Chriſtus, caput & corpus ſit, ut ait Auguſtinus. Hinc protritum illud ejuſdem contra Donatiſtas: *Extra Eccleſiam non eſt ſalus.* Sanè Paulus Eccleſiam appellat Chriſtum. Cumque Jehova ſit proprium nomen Dei, tamen etiam attribuitur non modò altari Hieroſolymitano, ſed & novæ Hieruſalem, id eſt, Eccleſiæ. Hæc autem obiter dico, ut magis intelligamus, quanta de re quæratur, cùm de Eccleſia quæritur & cum Donatiſtis agi de re magna omniumque adeo maxima, meminerimus.

Poſteaquam autem jam intelligimus *τὸ κρινόμενον*, quæramus *τὸ κριτήριον*: tametſi & hoc jam judicaverimus, illud nolo præterire quod Chryſoſtomus in homil. 49. in 24. cap. Matth. fatetur ſuo tempore fuiſſe difficillimum cognoſcere & diſcere & diſcernere Eccleſiam in tanta confuſione ſimilitudinis, cùm hæretici oſtentarent quæ Catholici oſtendebant. Unicum verò reliquum fuiſſe indicium ex ſcripturis. Sed quomodo? Auguſtinus id explicat.

Donatiſtæ in Collatione rogabant, quibus teſtimoniis, divinis an humanis ageretur, & quo judicio lis definiretur? Noſtri ſacram ſcripturam, & teſtem & judicem ſibi fore reſpondent. Sed quomodo eâ utantur, & quid inde repetant, ut evincant quod volunt, obſervandum etiam eſt. Cùm Auguſtinus de Baptiſmo ab hæreticis, id eſt, extra Eccleſiam adminiſtrato, adversùs Donatiſtas diſputat, non tantùm allegat ſcripturam, ſed Apoſtolicam traditionem & Eccleſiæ uſum, conſuetudinem, teſtimonium, auctoritatem, ut lib. 2. de Baptiſmo, cap. 7. & lib. 4. cap. 6 & lib. 5. cap. 23. & lib. 1. contra Creſcon. cap. 31. 32. 33. Sciebat Optatum quæſtionem de unico Baptiſmo contra Donatiſtas voluiſſe definire ex nudis ſacris litteris. Sed infeliciter id eum tentaſſe agnoſcebat: neque ingenuum eſſe judicavit, locos ſcripturæ detorquere. Ergo quod Optatus de Baptiſmo dicturus contra Donatiſtas provocaverat ſacras litteras, & quod ex teſtamenti tabulis de voluntate teſtatoris judicandum eſſe Juriſconſulti aiunt, huc retulerat: id Auguſtinus in Pſalm 21. ita imitatus eſt, ut tamen in quæſtione de Eccleſia potiùs hoc diceret. Nam in graviori hac cauſa ſentiebat ſcripturam liquidiùs probare quod aiebat. Atque ita etiam in libro de unitate Eccleſ. contra Petilianum, *Non audiamus* (inquit) hæc dico, hæc dicis: *ſed audiamus*, hæc dicit Dominus. *Sunt certè libri Dominici, quorum auctoritati utrique conſentimus, utrique credimus, utrique ſervimus. Ibi quæramus Eccleſiam, ibi diſcutiamus cauſam noſtram.*

Non recuſarunt hanc legem Donatiſtæ: ſed in hypotheſi diſſenſio erat, & cùm utrique ſuas veluti theſes ex ſacris litteris repeterent, minimè conveniebant in fine, uſu, interpretatione. Catholici enim cùm ſuam Eccleſiam eſſe Catholicam, hoc eſt, toto orbe diffuſam, liquere non dubitarent, ſatis ſuperque eſſe ſtatuunt, ſi probent ſacris litteris Catholicam commendari. Ordiuntur autem à veteris Teſtamenti libris. Non enim hos repudiabant Donatiſtæ, ut Manichæi. Et ut à principio res reputatur, promiſſio facta Abrahæ inprimis proponitur. (nam & ex illo fœdere dependet quicquid deinde in univerſa Eccleſia admiramur) Deinde vaticinia Prophetarum de vocatione gentium, quæ Chriſto exhibito futura eſt, accumulant. Nam & ea conveniunt cum promiſſione facta Abrahæ.

Eſt autem diligenter obſervandum, quod Auguſtinus graviter obſervavit & religioſè monet concione ſecunda in Pſalm. 30. nempe, Prophetas apertiùs de Eccleſia quàm de Chriſto locutos eſſe: idque propterea, quòd viderent in ſpiritu (ut ait) homines contra Eccleſiam facturos eſſe particulas, & de Chriſto non tantùm litem habituros, ſed de Eccleſia magnas contentiones excitaturos. Ergo illud, de quo majores lites futuræ erant, planiùs & apertiùs prædictum eſſe. Proponit hujus rei exemplum ex Geneſeos cap. 22. ubi poſt Iſaacum è morte ereptum promittitur Abrahæ ſemen infinitum, atque eo modo Eccleſia apertè prædicatur, cùm Chriſtus non niſi figuratè. Tandem concludit, penè ubique Chriſtum in aliquo involuto ſacramento prædicatum eſſe à Prophetis: Eccleſiam verò apertè, ut

eam viderent & qui futuri erant contra illam.

Quid Donatiſtæ? Auguſtinus in lib. de Unit. cap. 9. ait eos non auſos quidem eſſe plane dicere falſa eſſe, quæ ex Prophetis recitabantur vaticinia de futura amplitudine Eccleſiæ Chriſtianæ toto orbe diffuſæ, hoc eſt, Catholicæ: ſed excepiſſe tamen, non eſſe ea impleta, quia homines noluerint. Hîc verò multò magis inſurgit & clamat Auguſtinus, nihil hoc aliud eſſe, quàm dicere, Prophetiam eſſe falſam, & Prophetas fuiſſe Pſeudoprophetas. Fateor perverſitate ingratorum hominum factum eſſe, ut multæ Dei promiſſiones, non dico irritæ fuerint, ſed fuerint quodammodo impeditæ, quatenùs erant conditionales appendices fœderis. Sed quod attinet ad principalem, quæ pura fuit, promiſſionem, veluti de Meſſia exhibendo, & ejus regno inſtaurando atque propagando: Apoſtolus profitetur eam non potuiſſe impediri hominum indignitate. Fateor etiam multa de Eccleſiæ excellentia & majeſtate Prophetas prædixiſſe, quæ in cælis impleantur. Sed in terris ſaltem inchoari nemo negaverit. Apud Iſaïam Deus loquens de Eccleſiæ amplificatione, cum jurejurando ait, *Mihi flectetur omne genu*. Id autem Paulus refert ad finem mundi, & poſtremum (ut vocatur) judicium. Sed interea, non negat quin ſuo etiam quodam modo id fiat in Eccleſia Chriſtiana.

Cùm Donatiſtæ negare non poſſent aliquam Catholicam Eccleſiam extare, ſuæ Eccleſiæ hunc titulum arrogarunt: & cùm adverſarios negabant eſſe, quod dicebantur, Catholicos: tum verò in Collatione ſeſe nuncuparunt Epiſcopos & defenſores Catholicæ Eccleſiæ & veritatis. Hîc verò cœpit eſſe quæſtio facti, potiùs quàm juris: & tantò rursùs difficilior, quòd Donatiſtæ doctrinam fidei Catholicam retinere etiam videbantur, neque apoſtaſiæ in eo genere accuſabantur. Adversùs alios hæreticos veluti contra Manichæos & Arianos facilior fuit hujus quæſtionis dijudicatio. Sanè Lactantius lib 4. cap. 30. ſcribit, ſingulos cœtus hæreticorum exiſtimaſſe ſuam eſſe Eccleſiam Catholicam. Saltem id jactarunt, cùm viderent primam hanc eſſe Eccleſiæ Chriſtianæ conditionem. Sed cùm ad probationem ventum erat, erant ridiculi. Imò etiam eveniebat, ut noſtris tandem concederent, quod temerè imprudentes, iis eripere voluerant. Aug. contra ep. Manich. cap. 4. *in Catholicæ* (inquit) *Eccleſiæ gremio me tenet ipſum nomen Catholicæ: quod non ſine cauſa inter tam multas hæreſes ſic iſta Eccleſia ſola obtinuit, ut cùm omnes hæretici ſe Catholicos dici velint: quærenti tamen peregrino alicui, ubi ad Catholicam conveniatur, nullus hæreticorum, vel Baſilicam ſuam, vel domum audeat oſtendere.* Idem Auguſtinus in lib. de Vera relig. cap. 7. *Tenenda eſt*, inquit, *ejus Eccleſiæ communicatio quæ Catholica eſt, & Catholica nominatur, non ſolùm à ſuis, verùm etiam ab omnibus inimicis. Velint enim nolint, ipſi quoque hæretici & ſchiſmatum alumni, quando non cum ſuis, ſed cum extraneis loquuntur, Catholicam nihil aliud quàm Catholicam vocant. Non enim poſſunt intelligi, niſi hoc eam nomine diſcernant, quod ab univerſo orbe nuncupatur.* Sed & rursùs in lib. de Util. creden. cap 7. ſcribit quidem omnes hæreticos velle videri & dici Catholicos: ſed unam tamen eſſe (ut omnes concedunt) Catholicam Eccleſiam, multitudine refertiorem, ſi totum orbem conſideres, & veritate ſinceriorem cæteris omnibus. Ex quo (ut ait) liqueat judicantibus arbitris, quos nulla impedit gratia, cui ſit Catholicum nomen tribuendum, quod omnes ambiunt. Sed & poſteà audiemus ex Victore Uticenſi Arianos in quadam Carthaginenſi Collatione inprimis de hoc titulo litem moviſſe.

Sanè Novatianos aliquando id irriſiſſe, quia (ut aiebant) ſub Apoſtolis nemo Catholicus vocabatur, obſervavi in quadam epiſtola Paciani Barcinonenſis ad Sympronianum Novatianum. Quid autem ut hoc nomen tueretur, reſponderit Pacianus, magnus olim in Eccleſia antiſtes, eadem epiſtola ſuggerit: quam & Donatiſtæ legiſſe potuerunt. Prætereo quid pauló ante Auguſtinum ipſe Imp. Theodoſius lege latâ edixerit ea de re lib. 1. cap. de ſumma Trinit. Nunc videamus quid Donatiſtæ obtenderent, ut hunc titulum ſibi arrogarent, noſtris autem detraherent. Creſconius Donatiſta clamitabat, Eccleſiam, cui Auguſtinus communicabat, non eſſe Catholicam, quia totus ei orbis non communicaret, cùm quidem multæ adhuc gentes barbaræ, quæ in Chriſtum nondum crediderant, & multæ hæreſes ſub nomine Chriſti, alienæ à ſocietate communionis Auguſtini eſſent? Auguſtinus libro tertio contra

Creſcon. cap. 63. arripit, quod ipſe Creſconius confeſſus erat, totum quotidie mundum verti in nomen Chriſtianum: & reſpondet, Eccleſiam ad reſidua occupanda quotidie diffundi.

Fortunius Donatiſta audiens illam demum Eccleſiam eſſe Catholicam, quæ toto ſe terrarum orbe diffunderet, auſus eſt dicere, ſuam ubique terrarum eſſe communionem. Auguſtinus epiſt. 163. ut ei reſpondeat, rogat, num poſſit, epiſtolas Formatas, quo velit, dare. Sic enim facillimè terminari poſſe hanc quæſtionem. Erant hæ Epiſtolæ communicatoriæ, certâ formulâ conceptæ, quas ultrò citróque mittebant Epiſcopi, ut teſtes & veluti teſſeras ſuæ conſenſionis. Sic Optatus lib. 2. contra Donatiſtas, ait ſuos cum Damaſo communicare, cum quo totus orbis commercio Formatarum concordat. Donatiſtæ jactabant ſaltem magnam eſſe multitudinem ſuæ ſectæ, & ut eam oſtentarent, tam multi certatim confertimque concurrerant Carthaginem ad Collationem: conqueſtique etiam ſunt, injuriam ſibi fieri ab iis, qui eos non eſſe multos dixerant. Sed tamen cùm præ Catholicis pauci eſſe viderentur, paucitatem nihilominus ſuam voluerunt eſſe indicium Eccleſiæ, quia [ut eorum patronus Creſconius dicebat] in paucis frequenter ſit veritas: errare autem multorum ſit. Auguſtinus lib. 3. contra Creſcon. cap. 66. reſpondet bonos veroſque Chriſtianos, qui per ſeipſos multi ſunt, in comparatione malorum falſorumque itidem paucos eſſe. Idem lib 2. contra adverſ. leg. cap. 12. cùm audiſſet quemdam Manichæum commendare ſuorum paucitatem, quia (ut dicebat) paucorum ſit ſapientia: reſpondet hoc omnibus hæreticis adverſariis Eccleſiæ Catholicæ, quæ per omnes terras copioſa fertilitate diffunditur, in ſua cujuſque propria vanitate commune eſſe. Omnes de ſua paucitate gloriari, & ſeducere multitudinem ſi poſſint, velle. Sanè Socrates hiſt. Eccleſ. lib. 5. cap. 10. narrat Arianos primùm gloriatos eſſe de ſua multitudine. Ubi verò abs Theodoſio repreſſi & civitatibus ejecti eſſent, jactaſſe in deſertis ſuis ſynagogis illud, *Multi vocati, pauci electi.*

Cùm ſentirent Donatiſtæ ſeſe numero & multitudine non poſſe evincere nomen Catholicorum, confugiunt ad aliam cavillationem. Nam Acta Collationis narrant, Gaudentium dixiſſe, hoc eſſe Catholicum quod ſacramentis plenum eſt, quod perfectum, quod immaculatum. Sic & Auguſtinus in Brevic. ſcribit, Donatiſtas reſpondiſſe, Catholicum nomen non ex univerſitate Gentium, ſed ex plenitudine ſacramentorum eſſe inſtitutum. Verùm inepta & inanis erat hæc argutiola. *Acutum aliquid ſibi dicere videbantur* (inquit Auguſt. epiſt. 49.) *cùm Catholicæ nomen non ex totius orbis communione interpretantur, ſed ex obſervatione præceptorum omnium & ſacramentorum.* Auguſtinus reſpondet, aliam eſſe hujus vocis ſignificationem: & tamen ſe non in ea hærere, ſed divinis oraculis inniti promittentibus Eccleſiam toto orbe diffuſam Et verò ille idem Gaudentius tandem eò recidit, ut cùm urgeri ſe ſentiret, indignabundus exclamarit, Catholicam Eccleſiam humanum eſſe figmentum. Teſtis eſt Auguſtinus lib. 2. contra Gaudent. Majori colore dixiſſent, Catholicum nomen eſſe prophanum & civile, quo leges utuntur, cùm ſignificant Procuratorem Cæſaris l. pen. C. de bon. proſcr. Sanè ante Auguſtinum, Optatus lib. 2 contra Donatiſtas diſputans non ſolùm urget, Eccleſiam eſſe Catholicam, & ita appellari, quæ ſit toto orbe terrarum diffuſa: ſed & alias (ut vocat) Eccleſiæ dotes, quibus illa & ornatur & dignoſcitur; indicat: tametſi id faciat frigidè & obſcurè. Prætereo, quæ paulò poſt Auguſtinum Vincentius Lirinenſis ea de re acutiùs ſcripſit. Sed illud dico, cùm Apoſtolica Eccleſia defenditur, non defendi apoſtolicam colluvionem quorumdam nebulonum, qui κακαλυκοὶ potiùs dicendi ſunt. Ergo Donatiſtæ poſtremò Catholicis Apoſtaſiam objecerunt, cujus tamen ipſi potiùs rei erant. Auguſtinus in lib. de agone Chriſt. cap. 29. *Cùm*, inquit, *Donatiſtis objicis locos ſcripturæ de Eccleſia toto orbe diffundenda, dicunt, jam iſta omnia fuiſſe completa, antequam eſſet pars Donati: ſed poſteà totam Eccleſiam periiſſe, & in ſola Donati parte reliquias ejus manſiſſe contendunt.* Quid ad hæc Auguſtinus? *O lingnam*, inquit, *ſuperbam & nefariam!* Idem in libro de Unit. contra Petilianum narrat, Donatiſtas quidem confeſſos tandem eſſe, quæ Prophetæ prædixerunt de Eccleſiæ amplitudine: ſed excepiſſe, poſtea orbem terrarum, ut loquebantur, apoſtataſſe: defeciſſeque ex omnibus Gentibus Chriſtianam religionem, excepta parte Donati: ſicut in Enoch, in No-

ha, in Abrahamo, Iſaac, & Jacob, & in duabus tribubus Juda, olim remanſit Eccleſia. Specioſa erat hæc Donatiſtarum replicatio, qui & apoſtaſiam quaſi Catholicam dici poſse objiciebant, ſi longè & latè diffuſa occupet orbem terrarum. Sed in Apoſtaſia probanda imperitè hærebant, qui eam non ex doctrina fidei; ſed ex hominum moribus & degeneri nequitia æſtimari volebant, homines profectò præpoſteri & moroſi & importuni, potiuſquam acres aut acuti.

Non potuit hæc controverſia meliùs dijudicari, quàm ex ſucceſſione. Ergo Catholici reſponderunt legitimam jam inde ab Apoſtolis ſucceſſionem ſibi ſuffragari: Donatiſtis verò nullam eſſe. Dico ſucceſſionem non modò perſonarum ſed etiam rerum: neque tantùm doctrinæ, ſed & ordinationis: neque ſolùm ordinationis, ſed etiam religionis. Certè ubi talis ſucceſſio eſt, defectio non eſt, imò verò eſt continuatio: ut neque ii, quibus ita ſucceditur, deceſſiſse omninò videantur. Uſi anteà erant hac defenſione Irenæus & Origenes adversùs ſui temporis hæreticos, & ipſe quoque Tertullianus Afer de Præſcrip. hæretic. Optatus eamdem opponit Donatiſtis lib. 2. & ejus exemplo Auguſtinus, qui & Manichæis eumdem veluti arietem objicit quinquies, aut ſexies in libris contra Fauſtum, & in lib. contra epiſt. Manich. & in lib. de Util. cred. & in lib. 1. contra adverſ. leg. cap. 20. Sed cùm adversùs Donatiſtas agitur, difficilior hæc ratio eſt: quia & Donatiſtæ ſe cum veteri optima Eccleſia Romana conſentire contendebant, & non niſi à degeneri defeciſse. Sic jam cauſæ quædam tranſlatio erat, ut non tam de Africana quàm de Romana Eccleſia deinceps quæreretur, & rursùs multiplex quæſtio facti oboriebatur. Non negabant Donatiſtæ Africanas Eccleſias tanquam colonias reſpicere debere Romanam tanquam metropolim, ut & Tertullianus Afer de præſcript. *Videamus*, inquit, *quid Eccleſia Romana didicerit, quid docuerit, cum Africanis quoque Eccleſiis conteſſerarit.* Ergo Donatiſtæ, aſturè curarant, ut aliquam Romæ Eccleſiam haberent. Sed non potuerunt efficere, ut jam inde ab Apoſtolorum temporibus viderentur ibi habuiſse Epiſcopum ſuæ ſectæ. Ergo revocati ad originem evaneſcebant. Originem autem, cùm de ſucceſſione ageretur, inſpiciendam eſse, ipſe quoque Tertullianus præmonuerat in lib. de Præſcrip. Sanè Acta Collationis teſtantur, Petilianum anticipatione quadam uſum, etiam Auguſtino & ejus collegis ultrò litem moviſse de origine & ſucceſſione. Rogaſse enim, quis eos ordinaſset? quem patrem & auctorem haberent? unde cœpiſsent? Auguſtinum autem reſpondiſse, ab ipſo Chriſto indicari exordium ſuæ communionis & originem ſuæ Eccleſiæ, quæ ab Hieruſalem diffuſa eſt per omnes gentes continuo quodam progreſsu. Sic ſe Chriſtum habere caput, Deum, Patrem: matrem; Eccleſiam talem. Rogant Donatiſtæ, quis Auguſtinum ordinaſset. Auguſtinus fatetur fuiſse Megalium Primatem Numidiæ. Donatiſtæ aliquid vitii in ea ordinatione notare & reprehendere volebant. Sed futilis eorum cavillatio fuit, quæ non extorquebat Afris Catholicis defenſionem ſuæ cum Eccleſia Rom. communionis, in qua hi exultabant.

Optatus lib. 2. diſputans contra Parmenianum Donatiſtam, enumerat jam inde à Petro continuam ſucceſſionem Epiſcoporum Rom. cum quibus Afri Catholici communicabant. Tum verò inſultans Donatiſtis, *Vos*, inquit, *veſtræ cathedræ originem edite.* Reſpondebant, ut erant inſulſi, Donatiſtæ, ſe quoque in Urbe Roma habere Antiſtitem. Optatus replicat primum, quem ibi habuerunt, vel potiùs quem eò miſerunt, fuiſse quemdam Victorem, eumque Afrum, qui ante Donatum non fuerit. Ergo & Auguſtinus in quodam Pſalm. contra Donatiſtas, *Numerate*, inquit, *Sacerdotes ab ipſa Petri ſede: & in ordine eorum patrum, quis cui ſucceſſit, videte.* Sed & in lib. Quæſt. Veteris & Novi Teſta. cap. 110. (qui liber Auguſtino aſcribitur) *Ordinem*, inquit, *ab Apoſtolo Petro cœptum, & uſque ad hoc tempus per traducem ſuccedentium Epiſcoporum ſervatum perturbant, ordinem ſibi ſine origine vindicantes, corpus ſine capite.*

Donatiſtæ, ut Romanorum Epiſcoporum illam ſucceſſionem, quam Afri Catholici cum iis communicantes jactabant, interruptam & vitioſam eſse oſtenderent; neque tamen confusè ea de re declamitare viderentur, aliquando dixere, primos aliquos illos quidem inculpatè (ſic enim loquebantur) Rom. Epiſcopatum geſſiſse: ſed alios deinde diſſimiles fuiſſe: quos & incredibilibus calumniis inſectati ſunt, ut ait Auguſtinus in libro de unico Baptiſmo. Denique clamitarunt

Marcellinum

Marcellinum, Miltiadem, Silveſtrum, non minùs Traditores fuiſſe quàm Cæcilianum. Mirum verò, potiùs non objeciſſe Liberii quamdam deſertionem, & Damaſi qui ei ſucceſſit, ſeditioſam ordinationem, quam & Pelagiani propterea exagitarunt. Nam id Auguſtinus ſignificat, cùm libro ſexto contra Julian. inquit. *De conſtituendo Epiſcopo diſſenſionem populi Rom. inſultabundus objectas.* Notum autem eſt ex Ammiano, qualis & quàm cruenta fuerit ea diſſenſio, cùm Damaſus crearetur Epiſcopus. Sed & Julianus Pelagianus, cum ſedis Romanæ auctoritate premeretur, etiam illum (ut ait eodem loco Auguſtinus) beatæ memoriæ Zozimum, Apoſtolicæ ſedis Epiſcopum, prævaricationis accuſavit. Verùm ubi talia objiciebantur, Catholici reſpondebant eſſe calumnias: & licèt vera crimina eſſent, tamen privata vitia perſonarum religioni & Eccleſiæ, quæ & talia peccata damnat non obeſſe. Plus habuiſſet coloris, ſi Donatiſtæ objeciſſent, quod ipſe olim Tertullianus Afer in libro contra Praxeam notaverat, ejus temporis antiſtitem Romanum propè Montaniſtam fuiſſe, & reliqua cumulaſſent, quæ ipſe Tertullianus ſuo ſchiſmati obtendit in libro de Pudic. & contra Pſych. Sed uſi ſunt patrono Petiliano, qui tam fuit ineptus, quàm fuerat olim acer & vehemens Tertullianus. Si Tertullianum alterum habuiſſent ſuarum partium in Collatione, magis ſudaſſet Auguſtinus. Nunc languidos & molles vincere facile fuit. Nam & ſi quid ob iciunt, quid aliud quàm (ut ait Poëta) telum imbelle ſine ictu contorquent, vel (quod dicitur) plumbeum & obtuſum pugionem intentant? Ecce ne vagari in aëre viderentur, & agere, ſine ullo teſtimonio, aliquando (inquit Auguſtinus epiſt. 48) veluti inſidiantes teſtimoniis divinis, tanquam jam periiſſet Eccleſia de orbe terrarum, objiciebant Hilarii quamdam querimoniam de provinciis Aſiaticis, quæ Arium ſequebantur. Poterant, ſi doctiores acrioreſque fuiſſent, talem apoſtaſiæ exprobrationem exaggerare. Nam ipſe Hieronymus contra error. Joan. Hieroſ. *Totum* (inquit) *Orientem, excepto Athanaſio & Paulino, Arianorum hæreſis poſſidebat*, Imo verò & Occidentem pervaſerat & ipſum Epiſcopum Romanum infregerat. Quid multa? Baſilius epiſt. 60. fatetur ſeſe cogitaſſe principia eſſe illius apoſtaſiæ cujus meminit Paulus ad Theſſ. Neque non in Collatione Donatiſtæ objicere poterant, Urbem Romam à Barbaris captam eſſe, & Imperium Romanum jam peſſumire: ſicuti eo tempore Hieronymus ipſe alludens ad illum Pauli locum ad Theſſalon. & ruinam Romani Imperii, quæ Apoſtaſiæ regnum præceſſura credebatur, deplorans in epiſtola ad Gerontiam de Monog. inquit: *Qui tenebat, de medio fit: & non intelligimus Antichriſtum appropinquare?* Sed Donatiſtæ agunt paulò remiſſiùs. Neque ſanè ſui ſchiſmatis excuſationem probabilem inde poterant repetere, cùm quidem jam tempore Conſtantini, quo & Imperium Rom. & Eccleſia Chriſtiana maximè florebat, ipſi defeciſſent ab Eccleſia. Neque Auguſtinus nunc laborat, ut illum Pauli ad Theſſalonicenſes de Antichriſto locum exponat: quod poſtea fecit ad Marcellinum noſtrum libro 20. capite 19. de Civitate Dei. Tantùm nunc diluit, quod ex Hilario Donatiſtæ objecerant. Hilarii verba in lib. de Synod. hæc ſunt: *Audivi & vidi vitia præſentium non laicorum, ſed Epiſcoporum. Nam abſque Epiſcopo Eleuſio, & paucis cum eo, ex majori parte Aſianæ decem provinciæ Deum neſciunt. Atque utinam cum neſcirent. Cùm procliviori enim venia ignorarent quàm obtrectarent.* Si Donatiſtæ hinc probare volebant Eccleſiam jam tum in orbe periiſſe, ineptè Aſiam pro toto orbe accipiebant. Quinimo in eodem libro Hilarius confitetur ſaltem Galliæ & Britanniæ Eccleſias in fide ſyncera perſtitiſſe. Neque verò minùs Africanæ Eccleſiæ Arianiſmum rejecerant. Sed Auguſtinus alia defenſione utitur. Quanam? Ait, Hilarium decem provinciarum Aſianarum zizania arguiſſe, non ipſum triticum: aut etiam ipſum triticum, quod defectu quodam periclitatur, quantò vehementiùs, tantò utiliùs arguendum eſſe putaſſe. Ait Donatiſtas calumniari docto viro, qui graviter increpabat, quo iterum parturiebat: & eodem modo potuiſſe dicere, nec tot Eccleſias Galatiæ tunc fuiſſe, quando dicebat Apoſtolus, *O ſtulti Galatæ, &c.* Ait, Eccleſiam aliquando obſcurari, & tanquam obnubilari multitudine ſcandalorum: ſed etiam tunc in ſuis firmiſſimis eminere: & aliquando multitudine in tranquillitate temporis quieta & libera apparere: aliquando tentationum & tribulationum fluctibus operiri atque perturbari. Tale autem

tempus fuiſſe, de quo ſcripſit Hilarius. Addo, paulò pòſt, tempore Theodoſii, Eccleſiam illam utcumque liberatam fuiſſe, ut rursùs eſſet, qualis fuerat tempore Conſtantini. Addo, non diſſimilem viciſſitudinem olim viſam eſſe & in regno Davidis. Sed interruptio, quæ videtur continuitatem abrumpere, non tollit perpetuitatem. Cæterùm ut ad Donatiſtas redeam: Si ex Hilario aliquid proferre volebant, quod Auguſtino objicerent in hac cauſa, cur non potiùs protulerunt quod Hilarius ſcripſit contra Auxentium de Eccleſia? Cur non urgent quod ſcripſit Rufinus, Eccleſiæ faciem jam eo tempore fœdam admodum fuiſſe? Imò verò cur non objiciunt graviorem querimoniam Baſilii & horribilem, quam edit picturam Eccleſiæ [ut ita dicam confuſè] confuſæ? Cur non clamant Hieronymum confiteri, Eccleſiæ fæcem pro Eccleſia ſuperfuiſſe tempore hujus Collationis? Cur non ipſius Auguſtini ad ipſum Marcellinum verba ex epiſtola v repetunt, *Iniſti* [inquit] *Colluvie morum peſſimorum & veteris diſciplinæ deperditæ &c.* Verùm ſimplicem Hiſtoriam actionis Donatianæ perſequamur.

Cùm Donatiſtæ clamitarent Eccleſiam Catholicam apoſtataſſe (ut loquebantur) atque periiſſe, & hoc clamore eludere vellent Prophetarum vaticinia de Eccleſiæ gloriâ, amplitudine, perpetuitate: rogarunt Catholici in Collatione, Ubinam ſcriptum eſſet tam citò eſſe perituram: ut & Auguſtinus in lib. de Unit. quærit à Petiliano, quandò, quis, quomodò delevent Eccleſias Apoſtolico labore fundatas? ſicuti & in epiſt. 161. ad Honoratum, rogat, quomodò Chriſtus perdiderit hæreditatem Gentium ſibi promiſſam? Hæc enim interrogatio fuit, quæ Donatiſtis minimè ut oportebat ad hoc certamen inſtructis, veluti os obſtruxit. Miror non objeciſſe, quod in Ezechiele vel in Daniele, vel in Apocalypſi ſcriptum eſſe dicitur de Antichriſto, vel etiam in epiſt. ad Theſſalonic. An ſuo tempore nondum veniſſe tempus illius Antichriſti ſentiebant? Supererat alius locus Pauli ad Timotheum de Apoſtatis, qui noviſſimis temporibus emergent. Sed ipſe Auguſtinus in lib. de Unitate contra Petilianum, veluti præoccupat, & id pertinere aït ad purgamenta Eccleſiæ, & ad eos qui ab Eccleſiâ defecere: ſicuti & in Manichæos locum illum retorquet l. 5. contra Fauſtum capite 10. & lib. 30. & lib. 1. contra Felicem Manichæum cap. 7. & in libro contra Secundinum cap. 2.

Venio ad id quod Donatiſtæ in Collatione potiſſimùm urgebant: ut cùm Catholica Eccleſia prædicaretur, ipſi ſanctam quoque eſſe debere viciſſim contenderent, qualem adverſariorum, hoc eſt Catholicorum Eccleſiam, non eſſe clamitabant. Catholici agnoſcebant quid ſibi deeſſet, & qualis illa eſſe deberet Sed in hac vitâ perfectam non fore fatebantur: futuram verò in cælis: & hoc quotidie agi, ut maculæ deleantur, & rugæ eſſe deſinant Sed integram reformationem in hac hominum colluvione non extare. Ergo Auguſtino, ut Fulgentio Donatiſtæ ſic reſpondit, glorioſè garrienti de ſuæ Eccleſiæ perfectione ſicut in epiſt. 50. ad Bonifacium, *Abſit*, inquit, *ut quiſquam noſtrûm ita ſe juſtum dicat, ut ſine peccato ſe eſſe jactet, aut dicat in hac vita, ſicut Donatiſtæ in noſtra Collatione dixerunt, in eâ ſe eſſe Eccleſia quæ non habet maculam aut rugam, aut tale ejuſmodi.* Fuit tamen non diſſimilis jactatio Pelagianorum ut indicat Auguſtinus lib. 4. ad Bonifacium cap. 7. & lib 2. de bono perſ. c. 5 & l. 2. contra Julianum. Sed quàm ventoſa ſit vanitas hæreticorum, non eſt ignotum.

Porrò cùm Catholici in Collatione diſtinxiſſent Eccleſiam quæ eſt in cælis ab eâ quæ eſt in terris: Donatiſtæ calumniati ſunt, eos fingere duas eſſe Eccleſias, nec meminiſſe, unam modò eſſe. Catholici talem calumniam facilè refutarunt, cùm replicarunt & oſtenderunt, eamdem ipſam unam & ſanctam Eccleſiam, nunc eſſe aliter, tunc autem aliter eſſe futuram, ut aït Auguſtinus Collat. 3. cap 4. Ego non dubitarim tres gradatim agnoſcere formas & ſpecies Eccleſiæ; primam Moſaïcam ſive Judaïcam, ſecundam Catholicam, tertiam cæleſtem, & quidem ſecundam priori multò excellentiorem, & tertiam ſecundâ rursùs multò meliorem promitti à Prophetis: & tamen talis profectus non interrumpit continuationem unius Eccleſiæ: neque obſtat, quin & prima illa Eccleſia, quæ & ſecundæ præmonſtratio quædam erat, valdè laudata ſit. Undè & Pſalmus 87. de Sione & Hieroſolymis: Glorioſa, inquit, de te dicuntur, ô urbs divina.

Redeo ad Donatiſtas, qui repetito ab illius memoria exemplo, ſpecioſè jactabant, ſeſe eſſe tanquam duas illas Tribus,

quæ non defecère, cùm aliæ decem Tribus Iſraëlis abs Judæ regno deſciverant, ſecutæ Jeroboamum. Sed Catholici meritò invertebant hanc comparationem: & quamvis faterentur multas eſſe maculas & labes ſuæ Eccleſiæ, tamen quandiu illa Chriſtum habebat caput, ſchiſma Donatiſtarum eſſe impium contendebant. Sed & Auguſt. in lib. contra Fulgent. cùm audiret Catholicos à Donatiſtis vocari Samaritanos, probat ipſos potiùs Donatiſtas eſſe tanquam Samaritanos. Hinc autem pendebat judicium de exemplo communionis ex veteri Judæorum Eccleſiâ repetito, de quo in Collatione maximè certatum eſt: tametſi non diſſimulem utramque partem in eâ contentione parum caviſſe videri, cùm neutra in exemplo Prophetarum, quod allegat, ſatis obſervat diſcrimen, quod Prophetæ tamen omnes inculcant. Adeò fervor contentionis interdùm confusè miſcet, quæ diſcernenda erant. Itaque tantò magis excutiendum nunc eſt hoc caput Collationis, ut cùm ventum ſit ad præcipuum cauſæ ſtatum, utriuſque partis rationes propiùs expendamus. Acta Collationis teſtantur Catholicos ſuam (ut vocant) Notariam, & Donatiſtas ſuam propoſuiſſe atque oppoſuiſſe, cùm ſcriptis potiùs quàm verbis agerent & contenderent. Notariam eo ſæculo ſive etiam Notoriam vocabant ſcripturam, quæ aliquid notum faciebat vel indicabat: neque alioqui ſic appellatur à nobis vel notariis. Ut autem hoc verbo Auguſtinus quoque in hiſtoriâ hujus Collationis utitur eo modo, quem dixi, ſic & alibi magis civiliter in hiſtoriâ Donatiſtarum, Notoriam ſive Notariam vocat ſcriptum ab Irenarchis elogium de reis Donatiſtis, ut in epiſt. 159. & 160. Atque ita etiam uſurpatur in Jure civili, ut in l. Divus. De Cuſtod. reor. l. ab accuſatione. §. accuſatores Ad Senat. Turpil. l. ea quidem, C. de accuſat. l. 31. C. Th de Epiſcop. & cleric. Apud Vopiſcum duobus locis Notoria generaliter dicitur epiſtola. Sed redeo ad Notariam vel Notoriam Catholicorum in hac Collatione propoſitam, in quâ Acta teſtantur ſcriptam & propoſitam inprimis fuiſſe hanc theſim.

Prophetæ populum peccatorem, & Dominum multis execrabilibus abominationibus offendentem tam ſeveris vocibus arguebant, & flagellis correptionis duros atque indomitos animos, uſque ad inimicitias adversùm ſe horribiles excitabant: nec tamen ſe ab eo populo, in quo utique etiam boni inter malos erant, corporali diſcrimine dividebant; meliùs judicantes per patientiam ferre malos, quàm per calumniam relinquere bonos.

Donatiſtarum reſponſio in illis Actis longior eſt: ſed concluſio eſt hæc de Prophetis, quorum mentio facta erat: *Quod inter eos quos damnabant, fuerunt, commorationis fuit, non communionis.*

Quid deinde replicarint Catholici, breviter exponit Auguſtinus in Breviculo Collationis tertiæ diei, his verbis. *De Prophetis, quia dixerant Donatiſtæ in litteris ſuis, non eos communicare illis in quos mala tanta dixerunt, reſponderunt Catholici, quod unum templum fuerit, quo universi utebantur: nec quemquam Prophetarum, qui tanta dixerunt in malos conſtituiſſe ſibi aliud templum, ſacrificia, ſacerdotes.* Idem Auguſtinus in lib. contra Donatiſt. poſt Collat. cap. 20. *Adhuc*, inquit, *audent commemorare Prophetica & Apoſtolica teſtimonia, quibus nos univerſaliter in illâ Collatione reſpondimus, oſtendentes ipſos Prophetas ſanctos cum iniquis in uno templo, ſub iiſdem ſacerdotibus inter eadem ſacramenta verſatos, nec tamen à malis fuiſſe pollutos, quia noverant, inter ſanctum & immundum, non ſicuti iſti ſentiunt corporaliter populum dividendo, ſed benè judicando & benè vivendo, diſcernere.* Idem paulò pòſt propiùs accedens ad Donatiſtarum objectionem, aït: *quod juſſus eſt quidem Propheta nec panem manducare, nec vinum bibere in Samariâ, quò miſſus fuerat, ut corriperet eos qui vaccas conſtituerant adorandas more idolorum Ægyptiorum, hoc omninò facere debuit quod præceperat Dominus, cui tunc eo modo illos corripere placuit ut nihil ibi tangeret Propheta quem miſerat. Numquid enim in Eccleſia non fit quotidie, quando eos, quos acriùs corripimus, etiamſi in eorum poſſeſſione ſumus, nihil ibi apud eos contingimus, ut ſentiant quantùm eorum peccata doleamus? Numquid tamen ideò plebis diſceſſio facienda eſt, ut ſicut mollis herba, indiſcretè eradicentur infirmi, qui de pectoribus hominum, & ignotis factis, etiamſi nobis ſint cognita, judicare non poſſunt? Nam in ipsâ Samariâ & Helias & Heliſæus erant, & ſi ipſi in ſolitudine, non tamen devitandorum ſacramentorum causâ, ſed quia perſecutionem ab impiis regibus patiebantur. Nam illic erant non utique in ſolitudine, ſeparata, quæ ipſe ignorabat Helias, ſeptem millia virorum, qui non curvarunt genu ante Baal.* Hæc il-

le. Hîc verò neceſſe eſt, ut ingenuè dicam, quod ſentio. Cùm diligentiùs conſidero quæ jam recitata ſunt, videntur mihi tam Catholici quàm Donatiſtæ inconſideratè confundere diſcrimen quod olim fuit inter Judam & Iſraëlem, intérque Hieruſalem & Samariam. Nam ut Donatiſtæ confusè contendunt Prophetas propter hominum vitia non communicaſſe ſacrificiis ſive Hieroſolymitanis ſive Samaritanis: ſic Catholici non minùs confusè contrà contendere videntur, tam his quàm illis ſacrificiis illos communicaſſe, & tametſi moribus ſeſe ſepararent, tamen altaribus fuiſſe conjunctos. Atqui, ut ipſe Auguſtinus lib. 17. de Civit. Dei, cap. 22. rectè dixerat, in Iſraële omnes reges fuiſſe reprobos, non etiam in Juda: ſic dicere debuit de Sacrificiis: & quidem ſacrificiis Hieroſolymitanis communicaſſe Prophetas & communicare debuiſſe, quandiu illorum legitima erat forma: tametſi ſacerdotum & populi magna eſſet alioqui corruptio, & damnanda hypocriſis. Sed ſacrificiis Iſraëlis ſive Samariæ, neque Prophetas communicaſſe, neque communicare debuiſſe: cùm quidem non eſſet legitimum altare extra templum: tametſi ſacerdotum & populi vita fuiſſet minimè vitioſa. Et verò Prophetæ aliter reprehendunt ſacrificia Judæ, aliter Iſraëlis. In illis enim reprehendunt hypocriſim & impietatem perſonarum: in his verò formam quoque & ſubſtantiam ipſorum ſacrificiorum, Auguſtinus in libro poſt Collat. ait, Quæſtionem hanc in Collatione fuiſſe evidenter ſolutam. Ego verò (ut nihil diſſimulem) cogor dicere fuiſſe evidentem utriuſque partis quemdam errorem, & quidem juris & facti errorem quandiu non adhibetur diſtinctio, quam dixi. Itaque miror cùm in Collatione Carthaginenſi adeſſent tam multi præclari Antiſtites, neminem obſervaſſe diſcrimen illud, quod toties & tam evidenter Prophetæ inculcant.

Rectè Donatiſtæ aiunt Eliam & Eliſæum nunquam communicaſſe altaribus Samariæ, & propterea in ſolitudine moratos eſſe. Itaque miror Auguſtinum reſpondere, Eliam & Eliſæum non fuiſſe in ſolitudine devitandorum Samariæ ſacramentorum causâ. Habitarunt etiam in Bethel. Sed nunquam aut ibi ſacrificarunt, aut ejus loci ſacrificiis communicarunt. Denique & ſingulare & extraordinarium fuit, quòd in monte Carmelo Elias ſemel ſacrificaverit. Saltem cùm Auguſtinus ait Eliam aut Eliſæum non devitaſſe ſacramenta Samariæ, diſtinguendum eſſet inter ſacramenta Circumciſionis & ſacramenta Sacrificiorum. Sacrificia certè in Samaria omninò vitanda & fugienda erant: quia non niſi in Templo Heiroſolymitano fas erat ſacrificare. Sed Circumciſio ſimiliter templo alligata non erat.

Rectè rursùs Donatiſtæ de Prophetis Oſea & Amos dixere, quod de Elia & Eliſæo, quia ſimiliter illi Prophetæ agebant cum Iſraëlitis, & tamen clamabant, *Ne eatis in Gilgal, ne aſcendatis in Bethavem*: hoc eſt, ne communicetis ſacrificiis Iſraëlis ſive Samariæ. At non ſimiliter dixiſſent, *Ne aſcendatis in Hieruſalem*. Ergo malè Donatiſtæ ſubjiciunt: *Jam verò in urbe Hieroſolyma quomodò poterant Prophetæ ſacrificiis peccantium hominum communicare, quæ divino ſpiritu pleni damnabant.* Atque in his Prophetæ damnabant non tam ſacrificii formam, quàm ſacrificantis hypocritæ perſonam.

Sed & ubi Donatiſtæ concludebant, *Commorationis fuiſſe non communionis, quòd Prophetæ fuerint inter eos, quos damnabant:* Rursùs diſtinguendum fuit inter Judam & Iſraëlem. Prophetæ quidem etiam oriundi ex Juda, migrarunt in Iſraëlem, ut ibi commorantes, non quidem altaribus Samariæ communicarent; ſed ut ea damnarent: ſicuti fecere Amos & Oſeas. Levitæ autem, qui in Iſraëlis Tribubus habitabant, inde omnes fugerunt in Urbem Hieroſolymam, ubi tantùm ſacrificare fas erat.

Donatiſtæ, ut refellerent quod Catholici in Collatione dixerant, moribus non corporibus bonos à malis ſeparari debere, allegarunt illud Iſaiæ: *Diſcedite, diſcedite, exite de medio eorum. Mundamini, &c.* quia & Paulus id repetit in epiſt. ad Corinth. Sed quod ad Iſaiam attinet, conſtat prima illa ejus verba tantùm hoc velle & agere, ut Judæi ſint parati ad diſcedendum ex Babylone ſtatim atque dies Liberationis venerit. Intereà autem etiam monet ut ſint mundi: ne ſcilicet communicent idolis Chaldæorum: quod Apoſtolus ad ſuos Corinthios repetit, ne & ii communicent idolothytis, &c. Sed alioqui non jubet, ut patriam ſuam relinquant, & ex idololatrarum urbibus fugiant. Alioqui ex mundo exire eos

oporteret

porteret, ut alibi ait. Quod autem Judæi ex Babylone diſcedere jubebantur, peculiarem rationem habet, quæ ad alios trahenda non eſt. Auguſtinus in lib. de Unitate capite 12. narrat, Petilianum clamitaſſe, decem Tribus diviſas eſſe & traditas ſervo Salomonis, nempe Jeroboamo: duas verò remanſiſſe filio Salomonis, deinde comparationem fingendo dictitaſſe: *Sic & nunc totus mundus apoſtatavit: nos autem tanquam duæ illæ Tribus permanſimus in templo Dei*, id eſt, *in Eccleſia*. Quid ad hæc Auguſtinus? *Oſtendant* [inquit] *ſcriptum eſſe, ſe eſſe tales, ſicut ſcriptum eſt, illas duas Tribus tales fuiſſe: & tunc nihil reſiſtimus.* Sed ſucceſſio, de qua dixi, oſtendebat potiùs Catholicos eſſe tales. Schiſma verò indicabat Donatiſtas potiùs eſſe ſimiles decem Tribubus. Olim quidem decem illæ Tribus Iſraëlis penes ſe eſſe Eccleſiam, potiùs quàm in Hieruſalem, contendebant. Sed nunquam id evicerunt, neque ullus unquam Propheta id iis conceſſit. Cùm abductæ in ſervitutem eæ eſſent & iis ſucceſſiſſent Samaritæ duravit eadem contentio: adeo ut æmulum templum in monte Gariſim ædificatum ſit, quale Hieroſolymis fuerat à Judæis reducibus non multò antè inſtauratum. Ac quidem quæſtio tunc quoque agitata eſt, utrùm eſſet templum legitimum: tandemque eſt relata ad judicium Ptolomæi Ægyptii Regis: & quidem terribili conditione, ut qui advocatus causâ caderet, morte mulctaretur. Sed audita Moſis lege, & probata Pontificum Judæorum continua ſucceſſione, rectè judicatum eſt pro templo Hieroſolymitano. Teſtis eſt Joſephus lib. 13. c.6. Eſtque profectò Hiſtoria illa memorabilis, & idoneum exemplum, quod hîc laudetur. Sed ſimul miremur, Samaritanos tamen ſibi nihilominus arrogaſſe quod ſolebant: quod etiam fecere cùm eorum templum Garizitanum fuiſſet dirutum: adeò ut Chriſti tempore eam litem etiamnum perduraſſe audiamus. Nihil dicam de altero Templo apoſtatico, quod in Ægypto ad exemplum Hieroſolymitani conditum ab ipſis Judæis eſt, connivente Rege Ptolomæo. Nunc enim me contineo in exemplo veteris diſſenſionis inter Samariam & Hieruſalem. Neque poteſt in hoc argumento exemplum illuſtrius & hiſtoria veteris Eccleſiæ repeti: in quod quidem cum intuemur, tam horribilis etiam ſchiſmatis, quod tandiu duravit, memoria nos percellat, neceſſe eſt. Neque dubium eſt, quid Auguſtinus multa proſpiciens inde colligeret, quod in ſchiſmate Donatiſtarum gemens deploraret, ut triſtiſſimam Eccleſiæ calamitatem defleret. [Legerat quod Nazianzenus de ſuis temporibus & Arianorum intemperie loquens & ſuſpirans conquerebatur, non modò Eccleſiam diſtractam eſſe, ut olim Juda & Iſraël, ſed per domos ſingulas populum Chriſtianum eſſe diſſectum. Legerat quod ille ad Deum converſus precari ſolebat, *O Domine, ſit aliquis finis hujus belli Eccleſiaſtici. Ne ſit amplius Juda & Iſrael: Hieruſalem & Samaria: Roboam & Jeroboam.* Non dubito, quin Auguſtini ſimiles preces fuerint & ſimilia vota ſuſpiriaque. Ut autem Oſeas & Hieremias prædixerant fore, ut Juda & Iſraël rursùs aliquando coaleſcerent ſub uno capite (quod quidem ubi Eccleſia Chriſtiana primùm coaluit, factum eſſe dubium non eſt) vix audebat ſperare rursùs facilè id futurum eſſe, cùm novum in Eccleſia ſchiſma invaluiſſe videbat. Certè idem Nazianzenus, qui vidit, quam Theodoſius Eccleſiarum ἕνωσιν procurabat, gaudio exultans aliquando exclamavit, *Non amplius invicem φερόμενοι ϗ ἀγόμενοι Judas & Iſraël unum ſibi ponunt principatum: omnes facti ſumus Chriſtiani*: Sed Auguſtinus tam felix non fuit, ut id omninò viderit: tametſi Collatio Carthaginenſis ad eam unitatem reſtituendam multum momenti attulerit.]

Redeo ad eum locum, in quo Auguſtinus negat, Donatiſtas eſſe, quod dici volunt, hoc eſt, tanquam Tribum Judæ. Adjicit enim per conceſſionem, etſi id eſſent, tamen legere debere Prophetas, qui dicunt Iſraëlem averſatricem juſtificatam eſſe peccatis Juda prævaricatricis. Hoc certè Jeremias cap 3. & Ezechiel cap. 19. dixere, ut & ſuos Judæos caſtigarent, Eccleſiæ titulo nimis indignè abutentes: neque dubito quin & ipſe Auguſt. peccatis ſuorum minimè indulgens, ſæpiùs ſuo populo id exprobrarit. Illud miror quòd in eodem ſuo lib. de Unit. contra Petilianum, cùm hanc quæſtionem tractat, adjicit, partem illam veteris populi, hoc eſt, Iſraëlem, deputandam non eſſe, tanquam hæreſis fuiſſet. Deum enim decem illas Tribus juſſiſſe ſeparari, non ut religio, ſed ut regnum divideretur. Cùm hæc lego, fateor (ne

quid iterum diſſimulem) me hærere & ſubſiſtere. Deus quidem juſtè meritòque decreverat, Jeroboam fore regem, ut puniret peccatum Salomonis. Sed nihilominus Iſraël peccavit, cùm perfidiosè talem ſibi regem aſcivit, ut à regno Davidis & à templo deficeret. Sed & ipſe Auguſtinus libro 1. contra Creſconium cap. 31. ait Samaritanos fuiſſe veluti hæreticos Judæorum. Audio, quod contra Petilianum ait, Deum juſſiſſe, ut regnum Juda divideretur, non etiam religio. Non enim juſſiſſe fieri ſchiſma: *Sicuti*, inquit, *ſæpe in orbe terrarum regna dividuntur, & tamen Christiana unitas non dividitur, quia in utraque parte inveniatur Eccleſia Catholica*. Verùm (ſi mihi fas eſt ingenuè dicere quod ſentio, ut quod verum eſſe puto, verecundè quidem, ſed tamen liberè exponam, nullo Auguſtini præjudicio impeditus) exiſtimo obſervandum eſſe, aliam fuiſſe rationem Regni Judaïci ſive Davidici, aliam eſſe aliorum regnorum. Nam in Regno Davidis ſic incluſa fuit Eccleſia, ſicque cum eo conjuncta, ut non potuerit dividi, quin religio divideretur, hoc eſt, quin qui ab eo deſciſceret, ſchiſmatis reus eſſet. Nam qui ab eo deficiebat, ab Eccleſia quoque ipſa deficiebat. Certè orabatur pro hoc regno, ut pro Eccleſia, Pſalm. 77. & 108. & David proptereà dicebatur primogenitus inter Reges, Pſalm. 89. At (inquies) Deus tamen dicitur diviſiſſe regnum Davidis. Fateor, ſed longè alio fine, quàm ipſe Jeroboam ſchiſmaticus aut quæ eum ſecutæ ſunt decem Tribus, quarum longè aliud fuit, quàm Dei conſilium. Hæc obiter dicta ſunto. Concluſio Auguſtini contra Petilianum eſt, fuiſſe etiam in Iſraële Prophetas. Audio. Sed tunc fateor Donatiſtas rectè dixiſſe, commorationis illud fuiſſe non communionis. In Juda verò non modò commoratos eſſe, ſed etiam communicaſſe, dicendum etiam eſt, ut antè admonui.

Hìc ego veniam audaciæ peterem, ſi paulò liberiùs videor notare in Auguſtino & ejus collegis, non ſatis ab iis obſervatum eſſe diſcrimen Judæ & Iſraëlis. Sed pudoris potiùs quàm petulantiæ ullius veſtigium in meo facto agnoſcet æquus & veritatis ſtudioſus judex. Certè ut mihi integrum non fuit diſſimulare quod ſentiebam, ſic agnoſco factum eſſe quodam impetu diſputationis, ad Donatiſtarum moroſiſſimam importunitatem reprimendam, ut Catholici in Collatione minùs diſtinxerint Judam ab Iſraële, cùm Prophetas quantumvis ſeveros vitiorum reprehenſores minimè omnium fuiſſe ſchiſmaticos oſtendere vellent, & Donatiſtas valde reprehenderent, qui ſui ſchiſmatis exemplum repetebant à Prophetis, quos fugiſſe ſuæ gentis ſacrificia confusè clamitabant, contrario quodam modo Judæ & Iſraëlis diſcrimen confundentes. Cæterùm minimè alioqui Auguſtinum ignoraſſe quod dixi, imò verò tale diſcrimen diligenter aliàs indicaſſe, teſtis eſt ejus liber 17. de Civit. Dei.

Ut autem novis hodie Momis, qui totam Collationem Carthaginenſem propter μικροπρεπὲς ἁμάρτημα irridere, & bonis Patribus inſultare vellent, frænum aliquod injiciam, venit in mentem quod ipſe Calvinus novorum cenſorum princeps, cùm ſexcentis alioqui in locis annotaſſet, illud à Prophetis toties indicatum diſcrimen, tamen neſcio quomodo ejus oblíviſci videtur, ubi in diſputatione incaluit. Certè cùm primùm iratus in me ſcriberet, etiam illud invertiſſe videtur. Ait: *Quin Hieroſolymis vera fuerit Eccleſia, quo tempore ſacerdotes à legitimo Dei cultu deflexerant, minimè ambigitur. An verò ejus Eccleſiæ auctoritas vigere & valere debuerit apud pios, ex Prophetis patet, qui ubique clamant longiſſimè ab impia eorum factione recedendum.* Idem paulò pòſt ait, negari non poſſe, apud Iſraëlitas, qui Jeroboamum ſecuti ſunt, fuiſſe aliquam Eccleſiam. Addo locum alterum, qui nunc mihi in mentem venit. Nota eſt querimonia Eliæ Prophetæ conquerentis ſeſe relictum eſſe ſolum. Eam propriè pertinuiſſe ad ſtatum Iſraëlis potiùs quàm Judæ Auguſtinus rectè obſervavit & admonuit lib. 17. de Civitate Dei cap. 22. Calvinus tamen in præfatione ſuæ Inſtitutionis, ex illa querimonia liquere generaliter contendit, nullam temporibus Eliæ fuiſſe Eccleſiam aſpectabilem. Atque ipſa hiſtoria ſacra teſtatur Eliam tantùm loqui de regno Iſraëlis ubi habitabat: in regno autem Judæ eo tempore fuiſſe illuſtrem Eccleſiam regnante Joſaphat, quem & tanquam alterum Davidem fuiſſe ſignificat. Imò verò idem Calvinus in ipſa ſua Inſtitutione videtur confusè dicere, quod Donatiſtæ in Collatione dicebant hac in

parte. Allegat, Prophetas de Judæis & Iſraëlitis ſui ſeculi paſſim clamaſſe, prophana eſſe conventicula, quibus non magis conſentire liceat, quàm Deum abnegare: vel ſi illæ Eccleſiæ fuerunt, ab Eccleſia Dei alienos fuiſſe, in Iſraële quidem, Eliam, Micheam, & ſimiles: in Juda autem Iſaiam, Jeremiam, Oſeam. Concludit autem neceſſe fuiſſe, ab eorum cœtuum conſenſione deſciſcere, quæ nihil aliud erat quàm impia adversùs Deum conſpiratio. Quis non videt hæc confusè dici, ubi diſtinguendum erat inter Judam & Iſraëlem? Et verò in eadem paulò antè pagina ſibi veluti contradicens, dixit quod & volumus, & ad
» Donatiſtas refellendos dicimus. Fateor,
» *inquit*, Prophetas omnes, qui Hieroſo-
» lymis fuerunt, cùm res illic eſſent ad-
» modum corruptæ, nec ſeorſum ſacrifi-
» caſſe, nec ſeparatos ab aliis cœtus habuiſ-
» ſe ad orandum. Habebant enim Dei
» mandatum, quo in templum Salomonis
» convenire jubebantur. Sacerdotes Levi-
» ticos, quos, quia ſacrorum Antiſtites
» ordinati erant à Domino, necdum abdi-
» cati, utcunque indigni eo honore eſſent,
» locum illum adhuc tenere noverant. Sed
» neque ad ullum ſuperſtitioſum cultum
» adigebantur. Idem rursùs in eadem paù-
» lò antè ſua Inſtit. Horrendæ, *inquit*, ſunt
» illæ deſcriptiones, quibus, Iſaias, Jere-
» mias, Joel, Habacuc & alii, Eccleſiæ
» Hieroſolymitanæ morbos deplorant. In
» plebe, in magiſtratu, in ſacerdotibus,
» omnia uſque adeo corrupta erant, ut
» clamet Iſaias, à vertice capitis uſque ad
» calcem pedis, nihil eſſe illic ſanum. Re-
» ligio partim contempta, partim conta-
» minata. In moribus paſſim referuntur
» furta rapinæ, perfidiæ, cædes, & ſimilia
» ſcelera. Neque tamen propterea aut no-
» vas ſibi Eccleſias erigebant, aut nova
» altaria extruebant Prophetæ, in quibus
» ſeparata ſacrificia haberent: ſed qualeſ-
» cumque eſsent homines, quia tamen re-
» putabant, Dominum apud eos verbum
» ſuum depoſuiſse, & ceremonias inſtituiſ-
» ſe, quibus illic colebatur, in medio im-
» piorum cœtu puras manus ad illum ex-
» tendebant. Certè ſi putaſsent aliquid in-
» de contagionis ſe contrahere, centies po-
» tiùs mortui fuiſsent, quàm paſſi fuiſsent
» illuc ſe pertrahi. Nihil ergo eos retine-
» bat, quominùs diſceſſionem facerent,
» quàm ſervandæ unitatis ſtudium. Quòd
» ſi religio ſanctis Prophetis fuit, ob plu-
rima & maxima ſcelera non unius aut «
alterius hominis, ſed propemodum «
totius populi, ſe ab Eccleſia alienare: «
nimium nobis arrogamus, ſi protinùs au- «
demus ab Eccleſiæ communione defice- «
re, ubi non omnium mores vel noſtro ju- «
dicio vel Chriſtianæ etiam profeſſioni «
ſatisfaciunt. «
Jam Chriſti & Apoſtolorum ſæculum «
quale fuit? Neque tamen impedire po- «
tuit deſperata illa Phariſæorum impietas, «
& quæ tunc paſſim regnabat, diſſoluta «
vivendi licentia, quin iiſdem ſacris cum «
populo uterentur, & in unum cum reli- «
quis templum ad publica religionis exer- «
citia convenirent. Unde id? niſi quia ſcie- «
bant malorum ſocietate minimè pollui «
qui, purâ conſcientiâ, iiſdem ſacris com- «
municarent? Si quem parum movent «
Prophetæ & Apoſtoli; ille ſaltem Chri- «
ſti authoritati acquieſcat. Bene ergo Cy- «
prianus: Etſi videntur, inquit, in Eccle- «
ſia zizania, aut vaſa impura, non eſt ta- «
men cur ipſi de Eccleſia recedamus: «
nobis danda opera, & quantum licet in- «
nitendum, ut vas aureum & argenteum «
ſimus. Cæterùm fictilia vaſa confringere «
ſolius Domini eſt, cui & virga ferrea da- «
ta eſt: nec quiſquam ſibi quod proprium «
eſt ſoli filio, vendicet, ut ad aream ven- «
tilandam & purgandam paleam ſufficiat, «
zizaniaque omnia humano judicio ſe- «
greganda. Superba eſt iſta obſtinatio, & «
ſacrilega præſumptio, quam ſibi furor «
pravus aſſumit, &c. Fixum igitur utrum- «
que iſtorum maneat, nihil excuſationis «
eum habere, qui externam Eccleſiæ «
communionem ſponte deſerit, ubi Dei «
verbum prædicatur, & ſacramenta ad- «
miniſtrantur: deinde nihil obſtare vel «
paucorum vel multorum vitia quominùs «
illic ritè ceremoniis à Deo inſtitutis, fi- «
dem noſtram profiteamur: quia nec alte- «
rius ſive paſtoris, ſive privati, indignita- «
te læditur pia conſcientia, nec minùs pu- «
ra ſunt & ſalutaria Domini myſteria ho- «
mini ſancto & recto, quia ſimul ab im- «
puris attrectentur. Hæc ille: quæ nunc non invitus deſcribo, ut adverſarii quoque confeſſione, cauſam, quam ago, peragam: & tali ſubſcriptione confirmem concluſionem Carthaginenſis Collationis contra Donatiſtas. Itaque non gravabor ex eadem inſtitutione repetere ea quæ paulò antè ſunt ſubſcripta. Nam ex Auguſtino repetita videntur, & Donatiſtas veluti jugulant. Fuerunt, *inquit*, ſem- «

» per, qui falſa abſolutæ ſanctimoniæ per-
» ſuaſione imbuti, tanquam aërei quidam
» Dæmones jam facti eſſent, omnium homi-
» num conſortium aſpernarentur, in quibus
» humanum adhuc aliquid ſubeſſe cerne-
» rent. Tales olim erant Cathari & qui ad
» eorum veſaniam accedebant, Donatiſtæ.
» Tales hodie ſunt ex Anabaptiſtis nonnul-
» li qui ſupra alios volunt videri profeciſſe.
» Alii ſunt qui inconſiderato magis juſti-
» tiæ zelo, quàm inſanâ illâ ſuperbiâ pec-
» cant. Dum enim apud eos, quibus Evan-
» gelium annuntiatur, ejus doctrinæ non
» reſpondere fructum vident, nullam illic
» eſſe Eccleſiam, ſtatim judicant. Juſtiſſi-
» ma quidem eſt offenſio, & cui plus ſatis
» occaſionis hoc miſerrimo ſæculo præbe-
» mus. Nec excuſare licet maledictam noſ-
» tram ignaviam, quam Dominus impuni-
» tam eſſe non ſinet: ut jam gravibus fla-
» gellis caſtigare incipit. Væ ergo nobis qui
» tam diſſolutâ flagitiorum licentiâ com-
» mittimus, ut propter nos vulnerentur im-
» becilles conſcientiæ. Sed in hoc viciſſim
» peccant illi quos diximus, quòd offen-
» ſioni ſuæ modum ſtatuere neſciunt. Nam
» ubi Dominus clementiam exigit, omiſſâ
» illâ, totos ſe immoderatæ ſeveritati tra-
» dunt. Quia enim non putant eſſe Eccle-
» ſiam, ubi non eſt ſolida vitæ puritas & in-
» tegritas, ſcelerum odio à legitimâ Eccle-
» ſiâ diſcedunt, dum à factione improbo-
» rum declinare ſe putant. Allegant Eccle-
» ſiam Chriſti ſanctam eſſe. Verùm ut ſimul
» intelligant eſſe ex bonis & malis permix-
» tam, illam ex ore Chriſti parabolam au-
» diant, in quâ reti comparatur, quo piſ-
» ces omne genus colliguntur, neque ſeli-
» guntur, donec in littore ſint expoſiti. Au-
» diant agri eſſe ſimilem, qui bonâ fruge
» conſitus, zizaniis inimici fraude inficitur
» quibus non expurgatur donec in aream
» advecta fuerit meſſis. Audiant denique
» aream eſſe, in quâ ſic collectum eſt tri-
» ticum, ut ſub paleâ delitescat, donec
» vanno & cribro repurgatum in horreum
» tandem reconditur. Quod ſi hoc malo
» ad diem uſque judicii laboraturam Ec-
» cleſiam pronuntiavit Dominus, ut im-
» proborum permixtione oneretur, fruſtrà
» nullo nævo inſperſam quærunt. Hæc ille.
» Quæ ſi nondum ſufficiunt ad contun-
dendam noſtrorum cenſorum ſive contu-
maciam ſive moroſitatem, adjiciam quod
idem eorum magiſter ſcripſit adversùs
Anabaptiſtas.

» Vidimus, *inquit*, quæ vitia in Eccleſiâ
Judaïcâ Prophetæ reprehendunt: aut «
potiùs contra quas abominationes voci- «
ferentur; Neque verò reprehenſiones il- «
læ competunt in unum genus hominum: «
ſed palam denuntiant, à primoribus ad «
plebem uſque, à ſummis ad infimos om- «
nia ſic corrupta & depravata fuiſſe, ut vix «
unicum membrum ſanum reperiri poſſit. «
Hæc enim ſunt ipſorum verba. An verò «
propterea deſierunt cum populo iniquo «
& perverſo convenire, ut adorarent «
Deum, ut offerrent ſacrificia, ut audi- «
rent doctrinam legis? An ſeorsùm, tem- «
plum aut altare extruxerunt, ut pura Ec- «
cleſia potirentur? Si polluitur fidelis, quod «
in precibus cum iniquis communicet, in «
audiendâ doctrinâ, in ſacramentis reci- «
piendis: Prophetæ omnes polluti fue- «
runt, ac veluti duces qui cæteros exem- «
plo ſuo in exitium ducerent. Nunc ad «
Chriſtum Dominum noſtrum & ipſius «
Apoſtolos veniamus. Primùm ſcimus qua- «
lis eo tempore fuerit Eccleſiæ Hieroſo- «
lymitanæ ſtatus. Tamen cum cæteris Do- «
minus Jeſus circumcidi voluit. Deinde «
purgationis die ad templum afferri, ut ex «
ſolito more Deo offerretur. Si allegent, «
ſancti viri manibus ſuſceptum fuiſſe: reſ- «
pondeo, id totius Eccleſiæ nomine fac- «
tum: quæ tamen ſpurcitiâ multâ & abo- «
minandis vitiis ſcatebat. Si rursùm obji- «
ciant, infantem fuiſſe, nec ab eo propriè «
facta: reſpondeo ita infantem fuiſſe in «
humanâ naturâ, quam à nobis accepe- «
rat, ut interim providentiâ ſuâ divinâ «
regeretur, quâ nunquam ſciviſſet ſe ullâ «
actione contaminari, quæ filiorum Dei «
puritati repugnaret. Quinetiam vir fac- «
tus, ac quod amplius eſt, cùm prædica- «
ret verbum Dei, ac officio ſuo fungere- «
tur, eam viam perſecutus eſt uſque ad «
extremum diem vitæ. Si offenditur Deus «
ab eo, qui precandi & teſtificandæ fidei «
ſuæ granâ in cœtum aliquem ingreditur, «
à quo ſcelerati non arcentur: quid ſibi «
voluit Dominus noſter, quale exemplum «
præbuit, cùm templum Hieroſolymita- «
num ingrederetur, ut unà cum Scribis & «
Phariſæis, & populo tunc perditiſſimo «
ſacra faceret? Protinùs, ſat ſcio, exci- «
pient, Chriſtum in templum non aſcen- «
diſſe, niſi ut vitia & ſcelera reprehende- «
ret, quæ tum admittebantur: non ut «
cum eorum ſacrificiis & cæteris teſtifica- «
tionibus fidei participaret. Verùm falſam «
eſſe hanc ſolutionem facile eſt commonſ- «
trare. Non abs re dicit Paulus eum ſub- «

ditum «

ditum legi factum (de Chriſto ſemper intelligo) ut ab ejus ſervitute omnes qui ei ſubjiciebantur, redimeret. De cœremoniali lege nominatim verba facit. Cùm igitur ad templum, ac præcipuè diebus feſtis & ſolemnibus accedebat, quamvis eò veniret, ut meliorem promovendi Evangelii, & corrigendis impiorum vitiis, occaſionem nanciſci poſſet: tamen non deſinebat ſeſe legis obſervatorem oſtendere, quæ lege jubentur, faciens, veniens in templum adorandi & ſacrificandi causâ. Quod ipſe ore ſuo confirmavit, cùm Samaritanam conveniret. Loquens enim ex omnium Judæorum perſonâ, ait: Scimus id quod adoramus: at vos, quod adoratis neſcitis: quia ſalus ex Judæis eſt. Haud certè ab illis ſe ſegregat, cùm loquitur de adoratione, quâ etiam ſacrificia continentur: verùm ſeſe redigit in communem ordinem cæterorum. Id quod ratio ab eo adjuncta, magis etiam confirmat: nempè, quia ſalus ex Judæis eſt. His enim verbis nihil aliud intelligit, quàm cultum qui Hieroſolymis exhibebatur Deo, ipſi gratum fuiſſe, tantùm ob fœdus quod cum populo illo inierat. Ex quibus perſpicimus eum qui ſacramentis à Deo inſtitutis cum iniquis communicat, ipſorum congreſſu non pollui, modò ipſe crimine vacet, purâque conſcientiâ ſit præditus. Idem Apoſtoli magiſtri exemplum ſecuti fecerunt. Verùm ne prolixiores ſimus, quàm par ſit; Paulo uno contenti ſimus. Omitto quòd quemcumque in locum veniret, ſine ullâ difficultate in Synagogam Judæorum ingreſſus eſt, ut oraret Deum & de ſcripturâ tractaret. Omitto etiam, quòd ei religio non fuit ſeſe in templo exhibere, ut ibi Deum adoraret, & cœremoniis legitimis unà cum reliquis uteretur: quamvis ſumma eſſet ſacerdotum & ſcribarum, qui tum illic erant, improbitas & nequitia. Non quòd illa ad rem non faciant: ſed quia clariore probationum genere, quæ calumniis minùs eludi poſſunt, non caremus. Nempè quòd conqueritur eos qui ipſum adjuvare debuerant, Chriſti honore, & Eccleſiæ prorogatione poſthabitis, privatis commodis ſuis ſtuduiſſe. Neque tamen legimus ipſum, ne pollueretur, ſe ab eorum cœtu ſegregaſſe.

Item, cùm vitia illa horrenda, quibus Corinthii & Galatæ laborabant, reprehendit: non vetat eos qui puri ſunt & immunes, ullam cum cæteris communionem habere quoad benè purgata fuerint omnia: ſed tantùm adhortatur ut vitia quæ ſuo quæque loco reprehendit, corrigant nullâ mentione factâ de ejuſmodi ſegregatione, qualem iſti fanatici introducere volunt.

Quid verò neceſſe eſt adeò diſputare? cùm Apoſtolus ipſe alio in loco tractans, quo quiſque modo præparari debeat ad recipiendam, ut decet, cœnam Domini, non jubet unumquemque proximi ſui vitia examinare: ſed ita loquitur, Probet ſeipſum homo, ac ſic de pane illo edat, & de calice bibat. Nam qui edit & bibit indignè, judicium ſibi ipſi edit & bibit. In quibus verbis duo ſunt obſervanda. Primum, indignè panem Domini edere, non eſſe cum iis qui indigni ſunt communicare: ſed non ritè præparare ſeipſum, nec expendere fidem propriam & pœnitentiam. Alterum, cùm cœna recipienda eſt, ne initium faciamus ab aliis, quo examinemus ipſos, ſed noſmetipſos probemus. & certè ſi accuratè conſiderentur omnia: qui ita otio abundant ut inquirant in alios, ſæpiùs in re ſuâ ſunt negligentes & oblivioſi. Hactenus ille.

Viſum fuit ſuperiores aliquot paginas ex ejus viri commentariis deſcribere, cujus ore & confeſſione Donatiſtas quoque damnari, & ſimiles hypocritas atque ardeliones accuſari, lubenter audio, ut tantò magis os obſtruatur malè feriatis quibuſdam ejus diſcipulis, quorum ſeveram ſcilicet cenſuram, hoc eſt, veſanam intemperiem, notari atque coërceri neceſſe eſt. Nunc ut ad Collationem revertar: ejus acta ſignificant, Donatiſtas etiam objeciſſe quidpiam ex Aggæi Prophetæ cap. 2. de fugienda contagione malorum, tametſi Auguſtinus ſcribit non niſi poſt Collationem id eos allegaſſe. Quæſtio autem fuit de hiſce verbis, *Quicumque acceſſerit ad illam, inquinabitur, &c* quæ leguntur in interpretatione LXX. Sed ſi Catholici obſervaſſent, ab interpretibus illis adjecta videri: ſaltem non extare in contextu Hebraïco, magnâ moleſtia reſpondendi facilè ſe liberaſſent.

Donatiſtæ non tam fuerunt vel ingenioſi, vel acres, vel facundi, vel vehementes, quàm alii quidam in accuſandâ Eccleſiâ, à quâ defecerant. Imò multa, quæ ſuo ſchiſmati ſpecioſè obtendere poterant, neſcio quomodo præteriiſſe videntur. Saltem hodie novi Cenſores &

iliorum alioqui propè patroni, Eccleſiæque accuſatores, aiunt eos prævaricatos poſſe videri, & bonam cauſam malè egiſſe. juſque ſuum ignoraſſe: ignoraſſe conditionem Eccleſiæ, à quâ defecerant, ignoraſſe ejus maculas & vitia. Aïunt Aerium, Jovinianum, Vigilantium, Fauſtum Manichæum, & ſimiles diligentiùs notaſſe quæ reprehenderent: & quia hos reprehenſores Eccleſia damnarit, iterùm ream eſſe debere. Sed nunc nihil attinet ſuggerere Donatiſtis novam criminationem: tametſi facile quoque ſit eam refellere. Poſſem etiam exaggerare populi Carthaginenſis extremam corruptionem & horrenda infinitáque ſcelera, quæ Salvianus Epiſcopus Maſſilienſis deſcripſit lib. 8. de provid. nt. Sed ne ea quidem ſufficiebant ad excuſandum ſchiſma Donatiſtarum. Sanè cùm multa vulgò malè fieri fatebatur & deplorabat Auguſtinus, in iis fugiendis conſertientem habuere Donatiſtæ. Sed quæ Eccleſia rectè probabat, graviter defendit diluens adverſariorum calumnias: & ut multa illi exprobrarentur, tamen Eccleſiam Chriſti eſſe conſtantiſſimè contendit, præſertim cùm auctores illa bonos haberet, & promiſſa laudatáque eſſet à Prophetis, qualis poſt Chriſtum exhibita eſt, totóque orbe diffuſa: neque aliam oſtendere Donatiſtæ poſſent, ad quam vaticinia illa Prophetarum referri poſſent. Itaque deficere ab eâ Eccleſiâ Catholicâ non debuiſſe Donatiſtas, concludit: & (quod mirum eſt) eadem eſt nunc eorum concluſio, qui alioqui illius quoque temporis Eccleſiam acerrimè accuſant, & ſibi licere propterea volunt, quod tamen Donatiſtis negant. Quæ porrò Donatiſtæ dicebant, ut ſuam factionem probarent eſſe veram Eccleſiam Chriſti, putidiora ſunt quàm ut pluribus refelli debeant: audiamus tamen.

Jactabant in Collatione, ſeſe Antiſtites & defenſores eſſe ſinceræ Eccleſiæ, quæ (ut aïebant) perſecutionem patitur, & non facit. Crucem enim & patientiam eſſe quædam inſignia Eccleſiæ profitebantur. Sed Auguſtinus contendit eos facere potiùs quàm pati: vel ſi quid interdùm patiuntur, juſtè eos pati quod injustè faciunt. Imò in ſuâ epiſtolâ 50. probat non eſſe conſequens, ut Eccleſia vera ſit, quæ perſecutionem patitur, non quæ facit: & refutat Donatiſtas, qui non quærunt cauſas, quare quiſque faciat perſecutionem, vel quare patiatur: ſed hoc putant eſſe ſignum veri Chriſtiani, ſi perſecutionem patiatur, non autem faciat.

Sanè quia aliquando ab Imperatore miſſus erat Macarius Præfectus ad coërcendam Donatiſtarum inſolentiam, Parmenianus Donatiſta Catholicis exprobrans (ut vocabat) Macarianam vim invidioſè clamitaverat? *Non poteſt dici Eccleſia, quæ cruentis morſibus paſcitur, & ſanctorum ſanguine opimatur.* Sed Optatus lib. 2 juſtâ recriminatione id in adverſarium retorſerat, *Et oſtendam*, inquit, *partem veſtram cruentis morſibus paſtam, & ſanguine Chriſtianorum opimatam &c.* Poſteà tamen Petilianus Donatiſta multò & odioſiùs & verboſiùs repetitam Parmeniani ſui ſive querimoniam ſive exprobrationem ingeminavit. Sed Auguſtinus futiles calumnias & inania maledicta eſſe oſtendit: imò verò probat, Donatiſtas impudenter aliis objicere, quod ipſi committebant.

Jactabant Donatiſtæ ſuos martyres: & Parmenianus invidioſè noſtris eos anteà objecerat. Sed Auguſtinus graviter talem jactationem refutaverat lib. 1. contra Parmenianum cap. 7. Nihilominus tamen Petilianus eamdem cantilenam canit. Ergo Auguſtinus eamdem reſponſionem repetit, oſtendítque, non pœnam, ſed cauſam efficere martyres. Et tamen Donatiſtas occidi negat. Imò verò ipſos ſeſe furiosè præcipitare, ſibíque mortem ultrò conſciſcere probat. Legatur ejus epiſtola quinquageſima ad Bonifacium: & adjungatur Cyprianus Chriſti martyr, qui multò ante tempora Donatiſtarum, etiam dixerat, extra Eccleſiam non poſſe eſſe martyrem, neque in morte coronari poſſe, ſicuti & multis poſt Auguſtinum ſæculis ipſe Bernardus oſtendit etiam diabolum habere ſuos martyres: & eleganter aït, mirum non eſſe, ſi qui poteſt homines impellere, ut ſibi ipſis mortem inferant, poſſit iis perſuadere, ut patiantur ſeſe ab aliis occidi. Sanè & Euſebius lib. 5. cap. 6. ſcribit jam olim Montaniſtas jactaſſe ſuos quoque martyres, & ad hanc gloriam, tanquam ad ſacram anchoram, confugiſſe, ut ſuam ſectam commendarent atque celebrarent. Sed res ipſa loquitur fuiſſe fatuam κακοδοξίας.

Porrò quia Donatiſtæ audiebant, Eccleſiam Catholicam, non modò ſanctis martyriis, ſed & illuſtribus miraculis fuiſſe ornatam: jactarunt etiam ſuæ partis

neſcio quæ miracula, quaſi certa indicia teſtimoniáque Eccleſiæ. Sed acutè Auguſtinus ea retorquet, ut potiùs pro ſignis Antichriſti, vel pſeudoprophetarum habeantur.

Quid non auſi ſunt Donatiſtæ, quid non tentarunt ut Eccleſiam penes ſe eſſe probarent? Jactarunt etiam Angelum cæleſtem apparuiſſe, qui eorum cauſam confirmaret. Sed Auguſtinus in epiſt. 165. altiùs aſſurgit, & illi etiam, ſi quis fuiſſet, audet denuntiare anathema, fretus vaticiniis Prophetarum Catholicam Eccleſiam promittentium. *Et has*, inquit, *promiſſiones tenenti, ſi tibi Angelus de cælo diceret, dimitte chriſtianitatem orbis & tene partes Donati, anathema eſſe deberet.* Donatiſtæ tandem eò evaſerunt, ut etiam dicerent Deum ipſum de cælo reſpondiſſe Donato: propè ut de ſuo auctore dicerent, auditam eſſe Dei vocem illam, *Ipſum audite.* Verùm quod, ubi miracula jactarunt, reſponſum audierunt, idem nunc eis Auguſtinus objicit. *Aut falluntur*, inquit, *aut fallunt. Et contra iſtos, ut ita loquar, mirabiliarios: cautum me fecit Deus meus, dicens: In noviſſimis temporibus exurgent Pſeudoprophetæ, facientes ſigna & portenta, ut in errorem inducant, ſi fieri poteſt, etiam electos. Ecce prædixi vobis. Ergo cautos nos fecit ſponſus, quia & miraculis decipi non debemus.*

Redeo ad acta Collationis, ut audiam ecquid tandem de Donatiſtis pronuntiarit Marcellinus. Nihil enim alioqui actum eſſet. Auguſtinus in Breviculo aït eum pronuntiaſſe confutatos eſſe à Catholicis Donatiſtas, omnium documentorum manifeſtatione. Integram ſententiam, quæ longior eſt, & edicti formam habet, continent acta de quibus loquor. Eſt autem in eâ inprimis memorabile, quod jubet fidem publicam evocatis Donatiſtis datam (vulgò ſalvum-conductum vocant) ſervari, ut iis liberum & integrum ſit tutò domum redire. Sed intereà non poſſe ſe diutiùs differre legum contra eos latarum executionem profitetur, propterеáque jubet ut eorum cœtus diſſolvantur, & Baſilicæ quas occuparant, Catholicis reſtituantur.

Poſſidius, qui etiam interfuit, aït Donatiſtas ſententiâ Cognitoris notatos eſſe, & poſt eorum apellationem, piiſſimi Regis reſponſo juſtè inter hæreticos eſſe condemnatos. Nempè ſententiam Marcellini conſecuta eſt lex Imperatoria. Nam & quæ in Codice Theodoſiano lib. 44 de hæret. extat Honorii conſtitutio contra Donatiſtas, data Ravennæ Conſtantio & Conſtante Coſſ. nonniſi duobus poſt Collationem Carthaginenſem annis edita eſt. Atque ita quidem olim ſolebant Chriſtiani Imperatores ſancire Decreta Conciliorum. Præfatur autem Honorius Imp. ſeſe hactenus pepercіſſe Donatiſtis, quos, inquit, patientia clementiæ noſtræ ſervavit. Id verò non ſatis intelligeretur, niſi meminerimus quàm patienter & benignè paulò antè auditi in Collatione fuiſſent. Neque tamen planè novum eſt, quod Honorius jubet eos eſſe inteſtabiles, nullámque poteſtatem ullius, ut loquitur, ineundi, habere aït. Certè Theodoſiana quoque lex fuit, quâ iis vel faciendi teſtamenta, vel per donationes alicui quid conferendi facultas adimitur, vel ex donationibus teſtamentíve aliquid capiendi, ut ipſe Auguſtinus recitat ad finem lib. 1. contra Parmenian. Sed & ad jus civile pertinet, propterеáque minùs præterire poſſum quod eodem loco narrat Auguſtinus, cùm homo quidam nobilis Imperatoribus ſupplicaſſet, quia ſoror ejus quæ de parte Donati fuerat, cùm defungeretur, in aliquos communionis ſuæ plurima contuliſſet, præceptum eſſe, ut omnia fratri reſtituerentur. Hîc ergo locum non habuit lex Papia de caducis, ex quâ fiſcus capiebat, quod relictum erat ei, qui capere non poterat. Sed etſi frater ille fuiſſet præteritus vel exhæredatus, jure communi potuiſſet reſcindere ſororis teſtamentum, in quo turpes & infames perſonæ (quales erant Donatiſtæ) fuiſſent inſtitutæ Sed quia nunc de jure civili diſputandi locus non eſt, prætereo quod pluribus verbis eâ de re dici poſſet. Moneo tamen lectorem, ut conferat quam hujus legis depravationem poſteà in Africâ edidit Hunericus Vandalus, ut Victor Uticenſis lib. 3. narrat. Illud prætereà ex lib. 16. Cod. Theodoſ. tit. 5. c. 5. didicimus, quod huc omnioò referendum eſt, non multò poſt Collationem mortuum fuiſſe Marcellinum, propterеáque quæſitum fuiſſe, an ejus morte acta Collationis labefactarentur. Imperatorem verò Honorium duobus circiter menſibus poſt ſuperiorem legem ſuo ea edicto iterùm confirmaſſe. Sic enim Juliano Proconſuli Africæ reſcribit. *Notione & ſollicitudine Marcellini ſpectabilis memoriæ viri contra Donatiſtas geſta ſunt ea*

quæ tranſlata in publica monimenta habere volumus perpetuam firmitatem. Neque enim morte cognitoris perire debet publica fides. Dat. III. Kalend. Septemb. Rom. Conſtantio & Conſtante Coſſ. Sed ad hujus legis ſive reſcripti ſententiam intelligendam, neceſſaria fuit Collationis hiſtoria, quam expoſui. Et ut fragmenta colligam quæ diſperſa diſſectáque non intelliguntur: nunc adjiciam quod Honorius ſcribit, & ad hunc locum pertinet, inquit lib. 7. cap. 42. *His diebus præcipiente Honorio, pax & unitas per univerſam Africam Eccleſiæ Catholicæ reddita eſt, & corpus Chriſti (quod nos ſumus) redintegratâ diſciſione ſanatum eſt, impoſitâ executione ſancti præcepti Marcellino Tribuno viro inprimis prudenti & induſtrio omniúmque ſtudiorum bonorum appetentiſſimo, quem Marinus Comes apud Carthaginem incertum, zelo ſtimulatus, an auro corruptus, occidit: qui continuò revocatus ex Africâ, faſtúſque privatus, vel ad pœnam, vel ad pœnitentiam, conſcientiæ ſuæ dimiſſus eſt.* Hæc Oroſius. Quæ quidem indicant quis fuerit ſive fructus, ſive exitus Collationis cum Donatiſtis, & quid eam conſecutum ſit, ut & iis ſatisfiat qui quærunt ecquid illa profuerit? Ac quidem primùm reſpondeo de Donatiſtis, quod Hieronymus de Luciferianis eorum propè ſociis, nempè vinci poſſe, perſuaderi non poſſe. Et tamen multos qui ſanabiles erant, reſipuiſſe ipſe Auguſtinus teſtatur in lib. de Geſtis cum Emerito ubi de hac Collatione loquens, *Donatiſtas*, inquit, *in nomine Chriſti in gremium Catholicum magnâ ex parte ſuſcepimus, ità ut penè omnes communioni Catholicæ ſociatos eſſe gaudeamus.* Idem Auguſtinus in epiſt. 50. ad Bonifacium ait, *Maximè poſt Collationem quæ inter nos & Epiſcopos eorum apud Carthaginem fuit ex magnâ parte correcti ſunt.* Ergo effecit hæc Collatio quod vix unquam efficere potuerunt maxima & optima alioqui Concilia. Sed vellem etiam quod Auguſtinus optabat, effeciſſet ut Catholici mali, quorum depravatio irritabat Donatiſtas, horum tumultibus correcti & emendati fuiſſent. At quàm potiùs facti ſint deteriores, bonus eſt teſtis Salvianus Maſſilienſis in lib. de provid. & judic. ubi Carthaginenſium incredibilem inſaniam & projectam nequitiam deſcribit. Ergo non multò poſt Collationem accidit ut hoſtes Donatiſtis longè immaniores in Africam inundarint, qui terribile divinæ ultionis adversùs deploratam improbitatem exemplum ediderunt, exciſis pluſquam quadragintis Eccleſiis, & ipſa denique Carthagine everſâ: moriénſque Auguſtinus talem calamitatem ita deflevit, ut tamen in eâ gemens juſtum Dei judicium agnoſceret, ſicuti Poſſidius narrat. Interea gratulandum eſt Donatiſtis, ſi qui ſanabiles erant, nullum ſcandalum obſtitiſſe quominùs ad eam redirent, quam in Collatione Eccleſiam agnoverant. Sanè Poſſidius, qui Collationi ut dixi, interfuit, teſtatur, potiſſimùm per hanc Collationem factum eſſe, ut Auguſtino palmam Deus dederit, & in dies ageretur pacis unitas & Eccleſiæ confraternitas, & multi Donatiſtarum Epiſcopi ad pacem Catholicam redierint, & quid vis eo nomine ab Donatiſtis paſſi ſint. Intereà tamen idem Poſſidius adjicit non defuiſſe qui calumnioſè dicerent non fuiſſe permiſſos Donatiſtas apud poteſtatem quæ cauſam audivit, dicere omnia pro ſuis partibus, quoniam Catholicæ communionis Cognitor ſuæ favebat Eccleſiæ. Sed inanem fuiſſe hanc cavillationem Poſſidius oſtendit. Alii fingebant pretio corruptum Marcellinum fuiſſe. Sed hoc eâdem impudentiâ dicebant quâ olim cùm appellaſſent Conſtantinum, & is Cæcilianum abſolviſſet damnaſſétque Donatum, cavillati ſunt corruptum fuiſſe Imperatorem. Atque ut intelligamus nihil non eos captaſſe, quod calumniarentur, etiam conqueſti ſunt noctu Marcellinum judicaſſe. Ipſi cavillando in Collatione jam diem conſumpſerant, ut in tenebris effugerent. Judex volens ſuâ patientiâ iis præcidere omnem in poſterum occaſionem juſtæ querimoniæ, adjiciebat clepſydram, & patiebatur eos quidvis dicere, potiùs quàm actionem interrumperet. Sed tamen tandem ſententiam tulit, cùm illi dixiſſent, & dixiſſe ſe confeſſi eſſent: neque, quia ſeriùs judicaverat, propterea rem judicatam eludi paſſus eſt. Gellius libro decimo quarto ſcribit Senatuſconſultum nec ante exortum, nec poſt occaſum ſolem factum, ratum fuiſſe. Imò & cùm de judiciis ageretur, in XII. Tab. ſcriptum fuit, *Sol occaſus ſuprema tempeſtas eſto.* Sed non eadem fuit omnium decretorum ratio: neque ſemper ea lex ſervata eſt. Nam & ſæpè Romani imitati ſunt Areopagitas, qui nunniſi noctu judicabant, & ipſe noſter Juſtinianus in Novellâ 82. jubet pedaneos ſuos judices ſedere pro tribunali à ſummo diluculo uſ-

que

que ad veſpertinum crepuſculum, ſive ut loquitur, εἰς δείλην ὀψίαν, neque quicquam obſtat, quin ſi cauſa poſtulet, judex poſſit diutiùs etiam ſedere. Denique & teſtamenta & contractus noctu poſſe fieri, dubitandum non eſſe lex aït. Libro 22. §. penultim. de Teſtament. L. non minorem, C. de Tranſact. Noſter quidem certè Auguſtinus reſpondens Donatiſtis exclamat: *Quis ferat victos homines conqueri, quòd nocte contra eos eſt prolata ſententia; quaſi non ſæpe judices audiendi neceſſitas teneat, ut uſque ad multam partem noctis ſedere cogantur? An ideò non eſt verum quod dicitur, quia per noctem dicitur? &c.*

Interfuerat Collationi Emeritus Donatiſta: Sed ingenuè non fatebatur ſeſe in eâ victum eſſe, & neſcio quos calumniarum fumos ſpargebat in ſuâ Cæſarienſi Mauritaniâ. Eò itaque cùm profectus eſſet Auguſtinus, non recuſavit veluti actum agere, & geſta Collationis rurſùs exponere atque tueri. Ait id ſe feciſſe Honorio XII. & Theodoſio VIII. Coſſ. Itaque apparet ſeptem annis poſt Collationem id accidiſſe, atque adeò eo ipſo anno, quo in Carthaginenſi Concilio cauſa Pelagianorum agebatur, & ut in Milevitano judicata fuerat anno priori. Auguſtinus lib. 2. retract. ſimpliciter aït aliquantò poſt Collationem, cùm quædam orta eſſet neceſſitas pergendi in Mauritaniam Cæſarienſem ſeſe egiſſe cum illo Emerito: neque alioqui cauſam illius ſuæ profectionis exprimit. Sic & in epiſt. 207. *Eò* (inquit) *nos injuncta nobis à Zozimo Apoſtolicæ ſedis Epiſcopo Eccleſiaſtica neceſſitas deduxerat.* Et Poſſidius qui interfuit Cæſarienſi illi actioni, non minùs quàm Collationi Carthaginenſi, tantùm aït, ſedis Apoſtolicæ litteras compuliſſe Auguſtinum cum aliis Epiſcopis venire in Mauritaniam ob terminandas alias Eccleſiæ neceſſitates: cúmque incidiſset in Emeritum ejus loci Donatiſtarum Epiſcopum, cum eo iterùm congreſsum eſse, ut is liberè diceret pro ſuâ parte, quæcumque vellet, quia quidam dictitabant eum in Collatione prohibitum eſse omnia dicere. Quid ibi geſtum ſit, ipſe Auguſtinus conſcripſit, ut geſta Cæſarienſis illius collocutionis cum Actis Carthaginenſis Collationis conjungerentur. Ridiculum eſt, quod Exſcriptores Centuriarum hiſtoriæ Eccleſiaſticæ nuper annotarunt, illi Cæſarienſi repetitioni interfuiſse Imperatores Honorium & Theodoſium, quia hanc iis Conſulibus habitam Auguſtinus dicat.

Supereſt, ut obſervemus eodem tempore convenifſe adversùs Pelagianos nobiliſſimum illud Concilium Carthaginenſe: cui tamen pauciores Epiſcopi Catholici interfuerunt, quàm interfuerant Collationi. Nam in hac CCLXXXVI. in illo verò CCVII. numerantur.

Proſper in ſuo Chronico aït Pelagium anno Chriſti CCCCXV. publicaſſe ſuum dogma, hoc eſt, ſtatim poſt Donatiſtas in Collatione repreſſos. Anno autem CCCCXX habito apud Carthaginem concilio CCXVII. Epiſcoporum, miſſa eſſe ad Pontificem Zoſimum Synodalia decreta, quibus probatis per totum mundum hæreſis Pelagiana damnata ſit. Sed rem totam ſatis non explicat Proſper Ex Auguſtini verò ſcriptis repetere licet, quod inprimis hîc obſervandum eſt.

Propter Pelagium, tempore Innocentii Pontif. cui Zoſimus ſucceſſit, eodem tempore conveniſſe videntur duo magna Concilia, Carthaginenſe & Milevitanum: illud Carthaginis & Africæ, hoc Numidiæ paſſim vocat Auguſtinus epiſt. 47. 92. 94. 106. 110. & 157. Fateor, cùm Pelagiani cauſam ſuam judicari vellent in univerſali Concilio Orientis & Occidentis, Auguſtinum id iis negaſſe, reſpondiſſeque rariſſimas fuiſſe hæreſes, propter quas damnandas fuerit neceſſaria congregatio Synodi. Sed tamen cùm id ſcribebat Auguſtinus lib. 4. contra duas epiſt. Pelag cap. ult. jam viderat duas ſaltem provinciales Synodos congregatas ad damnandam hæreſim Pelagianam. Nam id ſcribit ad Bonifacium Pont. Rom. & multò poſt illas Synodos ſcripſiſſe ſe non diſſimulat: & verò earum præjudicio fiebat, ut tantò magis Pelagianis negaretur quod prætereà calumnioſè poſtulabant. Credo equidem eos cavillatos eſſe quod Palladium quemdam Arianum in Aquileienſi Synodo eludendi causâ cauſatum eſſe legimus, cùm eam Synodum refugere ſe diceret, quia univerſalis non eſſet. Sed quod Ambroſius, qui ei Concilio præerat, reſpondit Palladio, Auguſtinus Pelagianis reſpondere potuit: tametſi Ambroſius hoc plus haberet, quod in Niceno Concilio damnata eſſet hæreſis Ariana. Porro memorabile eſt quod Auguſtinus prætereà ſignificat, Pelagianos Collationem poſtu-

laſse, qualis cum Donatiſtis fuerat. Sed meritò Catholicos eam refugiſse, oe actum agerent.

Cæterùm etſi Auguſtinum concilio Milevitano potiùs quàm Carthaginenſi interfuiſse dicamus, tamen cùm Milevitanum citiùs finitum fuerit, & Carthagineoſe diutiùs durarit, oon negamus, & huic intereſse tandem illum potuiſse. Ioeptum tamen eſt, quod Scriptores Centuriarum annotant, Auguſtinum ei præfuiſse, ex eoque ad Innocentium ſcripſiſse Aurelium potiùs dicere oportuit: ſicuti & is primo loco nominatur in epiſtola ejus coocilii ad Inoocentium, in qua Auguſtinus non nominatur: tametſi epiſtola relata ſit inter Auguſtini epiſtolas oum. xc. ſicuti & reſpunſum Innocentii ſubjectum eſt, numero xci. Cæterùm tam ex Milevitano concilio, quàm deinde ex urbe Carthaginenſi Auguſtinus cum ſuis Collegis reſcripſit eadem de re ad eumdem Innocentium epiſt. 92. & 95. & extat ad utramque reſpooſum Innocentii epiſt. 93. & 96. Auguſtinus lib. 1. contra Julianum cap. 2. ſimpliciter ait, Innocentium Africaois reſpondiſſe conciliis, quod antiquitùs Apoſtolica ſedes & Romana Eccleſia cum cæteris tenet.

Porro cùm Patres concilö Carthagioenſis in ſua ad Innocentium epiſtola narrent, fermè ante quinquennium fuiſſe io Eccleſia Carthaginenſi agitatam cauſam Cæleſtii, apparet non modò Pelagianam hæreſim publicatam fuiſſe citiùs quàm Proſper annotet, ſed & damnatam ibi eſſe, quo tempore Donatiſtarum cauſa eodem in loco agitabatur, tametſi Auguſtinus in Donatiſtis refellendis tunc occupatus, Pelagianos nondum aggreſſus eſſet. Sanè lib. 2. Retract. cap. 33. ſignificans Cæleſtium Pelagii diſcipulum fuiſſe ibi damnatum ante ſuum magiſtrum, *Cæleſtius* (ioquit) *diſcipulus ejus jam propter tales diſſenſiones apud Carthaginem in Epiſcopali judicio, ubi ego non interfui, excommunicationem meruerat.*

Patres Milevitani concilii (inter quos Sylvanus primo loco, Auguſtinus octavo numeratur) in ſua ad Inoocentium epiſtola aiunt ſeſe ad eum de concilio Numidiæ ſcribere de Actis contra Pelagium, imitaotes Carthaginenſis Eccleſiæ provinciæque coepiſcopos. Ergo jam editum erat decretum concilii illius Carthagineoſis contra Pelagianam hæreſim. Reſpooſum autem Innocentii Pontif. ad Patres Milevitanos datum eſt: dicitur vi. Kalend. Februar. Honorio & Conſtantio Coſſ. Ego puto legendum, *Conſtant. & Conſtantio Coſſ.* ſicuti & in Codice hi Conſules coojunguntur. Fuit quidem hic Cooſtantius 2. Coſ. cum Honorio Imp. Sed tunc Innocentius erat mortuus, ut ex Chronico Proſperi apparet. Cæterùm Conſtantem & Conſtantium Coſs. fuiſse anno ccccxvi. indicat idem Proſper: ut ſi eo anno reſponderit Inoocentius Milevitanis Patribus, oeceſse ſit concilium Carthagineoſe contra Pelagianos inchoatum eſse ſtatim poſt Collationem contra Donatiſtas. Porro Auguſtinus in epiſt. 47. loquens de damnatione hæreſeos Pelagiaoæ, ait oon modò de concilio Carthaginis provinciæ & Numidiæ ſcriptum ad Innocentium Papam fuiſse, ſed & aliquantò diligentiùs á quinque Epiſcopis. Hi fuerunt Aurelius, Alypius, Auguſtinus, Evodius, & Poſſidius, qui etiam (excepto Evodio) ut cum Donatiſtis in Collatiooe committerentur, ſelecti fuerant. Eſt autem memorabile, quod Auguſtious in epiſt. 110. oarrat, duobus conciliis Numidiæ & Carthaginis, curam ſcripturarum ſibi ab Epiſcopis impoſitam eſse. Unde conjicere licet, quanti tum fieret hic Antiſtes: & tamen ſuperavit expectationem. Verùm illud modò dico, Aurelium Carthaginenſis concilii, cui præfuerar, & Auguſtinum Milevitani, cui interfuerat, ſententiam contuliſse, & tribus aliis adjunctis eamdem rursùs cauſam egiſse, ex urbeque Carthaginenſi ad Innocentium diligentiùs ſcripſiſse. Eſt epiſt. 95. cujus principium eſt: *De Conciliis duobus provinciæ Carthaginenſis & Numidiæ ad tuam Sanctitatem à non parvo Epiſcoporum numero ſubſcriptas litteras miſimus.* Nempe eas miſerat Aurelius ex Carthaginenſi, Auguſtinus verò ex Milevitana Synodo.

Poſteà mortuo jam Innocentio videntur plures, quàm antea, Carthaginem rursùs conveniſse Epiſcopi, qui eamdem cauſam diſcuterent Auguſtinus, ut priùs coocilium Carthaginenſe vocat concilium provinciæ Carthaginis, ſic iſtud alterum, quod ad Zoſimum Innocentii ſucceſſorem ſcripſiſſe narrat, vocat concilium Africanum, in epiſt. 47. Sed ejuſdem concilii quamdam fuiſſe, ut vocat, continuationem, pluribus ex Africa concurrentibus, & iis, qui anteà Milevita-

no interfuerant, cum iis qui Carthaginenſi, convenientibus, meritò aliquis dixerit. Sicuti & rursùs quoddam poſterius plenarium concilium totius Africæ eamdem ob cauſam conveniſſe Auguſtinus ſignificat in epiſtola 47. Neque diſſimilis quædam fuit Conſtantinopolitani concilii, quod fuiſſe ſecundum univerſale aiunt, conditio, cùm Patres modò dimitterentur, modò revocarentur. Cæterùm cùm hiſtorici iſta confusè narrant, neque quicquam diſtinguunt, multa imperitè miſcent, quæ diſcernenda ſunt, & credulum lectorem ſæpè fallunt.

Proſper annotat concilium Carthaginenſe ad Zoſimum ſcripſiſſe Honorio xii. & Theodoſio viii. Coſs. anno Chriſti ccccxx. Acta indicant, iis Coſs. in eo concilio pronuntiatum fuiſſe contra Pelagianam hæreſim, & Auguſtinum interfuiſſe ſignificant. Cæterùm ipſe Auguſtinus narrat ſeſe iiſdem Coſs. xii. Calend. Octobris Cæſareæ in Mauritania congreſſum eſſe cum Emerito Donatiſta, & Carthaginenſis cum Donatiſtis Collationis judicium defendiſſe. Adeò nihil non & faciebat & præſtabat optimus Antiſtes, de Eccleſiæ ſalute ſollicitus.

Porro ad Zoſimum ex Africano Concilio ſcriptum, & à Zoſimo reſcriptum ad univerſos totius orbis Epiſcopos fuiſſe ait Auguſt. epiſt. 47. Sed ejus ſcripti reſcriptive nihil extat. Addit Auguſtinus, *Et quod poſteriori Concilio plenario totius Africæ contra errorem Pelagii breviter conſtituimus.* Sed nihil prætereà de eo plenario Concilio, cui ſe magis interfuiſſe ſignificat, quod dicam habeo, niſi quod ea quæ circumferuntur Acta Concilii Carthaginenſis, ut Pelagii non meminerunt, ſic indicant poſtremò agitatam fuiſſe aliam, cujus apud Auguſtinum nulla eſt mentio, cauſam Apiarii Preſbyteri, & in ea quæſtionem de jure provocationis adversùs Legatos Zoſimi, ſcriptumque ea de re fuiſſe ad Boniſacium Zoſimi ſucceſſorem, & denique ad Cæleſtium Boniſacii ſucceſſorem: ut ſi ita ſit, neceſſe ſit, hoc Concilium multis annis duraſſe. Sed vereor, ne multa & confusè & falsò jactentur ea de re. Non inficior quæſtionem ejus generis aliquam agitatam eſſe; ſed fideliter & ſimpliciter recitanda eſſet, non autem contumelioſis additionibus contaminanda. Bonus Beza jubet nos de ea judicare ex Græco, potiùs quàm ex Latino textu. Sed an exiſtimat, Acta Africana Græcè potius quàm Latinè ſcripta primùm fuiſſe? Rectè ſanè Africani Patres de Nicænis Canonibus judicandum eſſe putarunt ex archetypis & authenticis libris Græcè ſcriptis. Sed eadem ratione dicam de Africanis Canonibus judicandum eſſe ex archetypis Latinè ſcriptis. Non minùs ineptum eſt, quod idem Beza in eadem ſua confeſſione, hoc concilium Carthaginenſe, in quo illam quæſtionem falſi judicatam eſſe ſtomachosè narrat, vocat tertium: & paulò pòſt ſui immemor vocat ſextum, & poſteaquam Boniſacium pro Zoſimo impotenter accuſavit, exclamat decretum in hoc concilio Carthaginenſi fuiſſe: ut qui Romam provocaret, abdicaret, ſive (ut ait) deponeretur. Sed unde hauſit hoc decretum? Nam ne ea quidem, quæ laudat, Acta ejus meminerunt: Nempe abs ſuo magiſtro, qui eâdem in hoc genere temeritate fingit Zoſimum, & ejus ſucceſſores voluiſſe, ut quod in Milevitano concilio decretum fuiſſe ait, abrogaretur in Carthaginenſi. Atqui Veteres non narrant in Milevitano aliquid decretum eſſe contra voluntatem Romani Antiſtitis. Imò Innocentius, ejus concilii Acta contra Pelagianos, quæ ad eum miſſa ſunt, vehementer laudat. Et paulò poſt Auguſtinus epiſt. 95. cùm ad eum ſcriberet ex ſententia ſuorum collegarum de Pelagiana hæreſi jam damnata in conciliis duobus Carthaginenſi & Milevitano, petit nihilominùs, ut in urbem Romam Pelagius citatus trahatur. *A tua*, inquit, *veneratione accendus eſt Romam, & diligenter interrogandus.*

Sed quid dubitaret Beza affirmare, cùm etiam in eodem ſuo libello docuerit concilium Milevitanum, ante mille ducentos annos habitum eſſe: hoc eſt, ante tempora Auguſtini? & ex ſui præceptoris dictatis repetat concilium Aquileienſe, cui præfuit Ambroſius, fuiſſe univerſale? Quid dici poſſet impudentius? Illud poſtremò dicam de concilio Carthaginenſi ſive Africano: in ejus Canonibus aliquid inveniri quod ad Donatiſtas pertineat. Quicquid tamen illud ſit, mancum, & mutilum & confuſum eſſe, dependere ex præjudicio Collationis Carthaginenſis.

Jam verò velim, ut cum Carthaginenſi Collatione Catholicorum quæ habita eſt cum Donatiſtis, conferatur altera, quæ fuit Arianorum cum Catholicis, annis

circiter 70. poſt ſuperiorem, indicta ab Hunerico Vandalo, non minùs crudeli tyranno, quàm furioſo Ariano, ut eam deſcribit Victor Uticenſis lib. 2. & 3. Sic enim etiam intelligitur diſcrimen, quod hîc obſervari utile eſt. Ac principio quidem, Edictum illius Hunerici evocantis Catholicos, quos vocat Homuſianos ſpeciosè compoſitum eſt non minùs quàm fuerat ipſius Honorii Imp. vel Marcellini Donatiſtas evocantis. Eugenius Epiſcopus Carthaginenſis audiens mandata Hunerici, reſpondet tam ſuo quàm ſuorum in Africa Catholicorum nomine, ſeſe minimè recuſare refugeréve Collationem, quam imperabat Hunericus: ſed petere, ut etiam vocentur tranſmarini Catholici: quia ſine iis non poſſit agere communem cauſam, præſertim talem tantamque. Id autem obtendebat, ut cùm tranſmarini adeſſent, in quos ſævire non auderet Hunericus, ne Imperatorem eorum offenderet, tantò liberior eſſet diſputatio. Alioqui nefas non fuiſſe provinciales coire conventus ad diſputandum, Victor ipſe fatetur. Et verò Eugenius cum ſuis ad diem venit, ut cum Arianis conſerret, ſicuti Hunericus mandarat. Cæterùm cùm tyrannus in ſuo edicto polſicitus Catholicis eſſet omnia tuta, fidem ſtatim infregit, & iis, qui venerant, manum injicit: ſævit in doctiſſimos, eoſque etiam necat. En quale fuerit principium illius Collationis. Qui tamen ſuperſtites erant, non diffugiunt, imò ut diſputatio ſine tumultu tranſigeretur, eligunt ex ſuo ordine quoſdam, qui pro omnibus loquantur: ſicuti in altera Carthaginenſi Collatione factum fuerat. Cæterùm cùm Ariani æquo jure ſe ad diſputationem comparare deberent, volunt, ut eorum neſcio quis Patriarcha Cyrillus, ſit judex: & eum magno ſatellitio armatum collocant in alto ſuggeſtu. Catholici conqueruntur de tali forma iniquiſſimi judicii: ſed fruſtrà. Imò accuſantur, quid ſe vocent Catholicos, & magnis adverſariorum clamoribus propè obruuntur. Tum verò noſtri, iis ultrò largiuntur, ut Catholicorum nomen veluti ſuſpendatur, donec quæſtio definita ſit: & ut ad rem veniant, edunt ſcriptam ſuæ fidei confeſſionem, quam tueri inſtituunt. Quid Ariani? Cùm viciſſim ſuam edere deberent, tantùm clamant noſtros eſſe ſeditioſos, & inflammant ſuum Hunericum. Hic ſtatim contra noſtros edicit, quod Chriſtiani Imperatores in Donatiſtas edixerant. En qualis cataſtrophe illius Collationis fuerit. Sed legatur hiſtoria tota apud Victorem Uticenſem, & ex eo cognoſcatur, qualis tunc eſſet ſtatus Eccleſiæ Carthaginenſis. Nulla tunc mentio Donatiſtarum. Nam hi in Africa Arianis ceſſiſſe videntur. Neque tamen alioqui deſierant. Nam & Gregorii Pont. temporibus multos paſſim fuiſse, ex ejus epiſtolis apparet. Liberata tandem fuit Eccleſia Africana, & pulſis Vandalis reſtituta ſuæ libertati Imperioque Rom. & licèt tempora valde barbara atque tenebricoſa eſſent, tamen non deſiit cogere pias Synodos, religionis tuendæ causâ, ut apparet ex Carthaginenſibus conciliis contra Monothelitas.

FINIS HISTORIÆ COLLATIONIS CARTHAGINENSIS.

NOMINA

NOMINA

EPISCOPORUM CATHOLICORUM

QUÆ RECITATA SUNT IN COLLATIONE.

A

ADeodatus Bazaritanus. *pag.* 412
Adeodatus Belalitenſis. 406
Adeodatus Bencennenſis. 410
Adeodatus Satafenſis. 411
Adeodatus Simidicenſis. 423
Æmilianus Aggeritanus. 408
Æmilianus Bennefenſis. 417
Æneas Turbunicenſis. 447
Alypius Tagaſtenſis. 354. 355. 424
Ambibius Piſitenſis. 416
Ampelius Vagenſis. 447
Annibonius Abbiritanus. 447
Antonius Carpitanus 406
Antonius Mutugennenſis. 416
Apronianus Mazacenſis. 447
Aptus Tigienſis. 402
Argyrius Sitipenſis. 447
Aſmunius Tigualenſis. 405
Aſpidius Tacararenſis. 404
Aſſellicus Tuſuritanus. 402. 446
Aſterius Vicenſis. 426. 448
Aufidius Tignicenſis. 415
Augendus Villemagnenſis. 415
Auguſtinus Hipponenſium - regiorum. 354. 355. 424.
Avitus Lamaſuenſis. 412
Aurelius Carthaginenſis. 354. 355. 401
Aurelius Magomazienſis. 402
Aurelius Numnulitanus. 408
Auxilius Nurconenſis. 423

B

BArbarianns Creperulenſis. 418
Barbarus Hierpinianenſis. 417
Baſilius Altiburitanus. 411
Benenatus Hoſpitenſis. 417
Benenatus Simittenſis. 405
Bonifacius Cataquenſis. 354. 426
Bonifacius Cenenſis. 412
Bonifacius Vallitanus. 423

C

CAndorius Mullitanus. *pag.* 414
Caſſianus Bamaccorenſis. 411. 433
Catulinus Gittenſis. 421
Cericius Uculenſis. 411
Creſcentianus Arenenſis. 410
Creſconius Centenarienſis. 419
Creſconius Cuiculitanus. 403
Creſconius Ruſucenſis. 415
Creſconius Temonianenſis. 407
Creſconius Titulitanus. 408
Creſconius Tubinienſis. 403
Creſconius Zaraïtenſis. 411
Criſpulus Volitenſis. 412
Cultaſius Mataritanus. 420
Cyprianus Tuburbitanorum - majorum. 424.

D

DAtianus Legenſis. 403
Delphinus 447
Deuterius Cæſarienſis. 354. 426
Dialogus Zamenſis. 404
Dominicus Bullenſium-regiorum. 421
Donatianus Montenus. 404
Donatianus Teleptenſis. 403
Donatianus Zellenſis. 424
Donatus Amburenſis 403
Donatus Buritanus. 414
Donatus Saïenſis. 409
Donatus Tiſilitanus. 404
Dulcitius Tacapitanus. 420

E

EVangelus Aſſuritanus. 402
Eunomius Marazanenſis. 417

F

FAuſtinianns Ruſiccadenſis. 447
Fauſtinianus Tamogadenſis 411
Fauſtinus Sillitanus. 410

Felicianus Cuſrutenſis. 412
Felicianus Feraditan. minor. 419
Felix Abbirit. major. 414
Felix Aptugnitanus. 410
Felix Caniopitanorum. 418
Felix Ficenſis. 447
Felix Izirianenſis. 419
Felix Macrianenſis. 417
Felix Novenſis. 447
Felix Segermitenſis. 405
Felix Serteïtanus 447
Felix Tubienſis. 414
Felix Villaregenſis. 411
Felix Viſicenſis. 406
Ferox Macrianenſis major. 405
Fidentius Cefalenſis. 415
Florentius Hipponenſium Diarrhytorum. 354. 425
Fortunatianus Neapolitanus. 406
Fortunatianus Siccenſis. 354. 355. 425
Fortunatus Abenſenſis. 415
Fortunatus Capſenſis. 407
Fortunatus Caſenſis Calanenſis. 420
Fortunatus Conſtantinienſis. 354. 355. 424. 425.
Fortunatus Ruſuccuritanus. 422
Fortunatus Undeſitanus. 409
Fructuoſus Abziritanus. 411
Fulcinullus Elienſis. 406

G

Gallus Ticenſis. 404
Gennadius Membreſſitanus. 418
Germanus Gyſarienſis. 412
Geta Jubaltianenſis. 410
Gorgonius Liberalienſis. 420
Gratianus Metenſis. 407
Gregorius Tamallenſis. 412
Gududus Ancuſenſis. 408

H

Helpidius Aquenſis. 422
Hilarianus Hiltenſis. 421
Hilarus Boſetanus. 403
Honoratus Macharenſis. 403
Honoratus Abiddenſis. 408
Honorius Cellenſis. 406

I

Januarius Aptucenſis. 410
Januarius à Caſis Medianenſibus. 423
Januarius Cenculianenſis. 410
Januarius Giſipenſium majorum. 421
Januarius Tubu'bacenſis. 407
Januarius Tunuſudenſis. 402
Innocentius Germanienſis. 403
Innocentius Laniggigenſis. 413
Joannes Gummitanus. 447
Jucundus Suſetulenſis. 407
Iſaac Utinenſis 416
Julianus Taffaltenſis. 410

L

Lampadius Tiſeditanus. 424
Laodicius Clypienſis. 414
Latonius Tenitanus. 402
Leo Moptenſis 354. 426. 448
Leontius Muſeritanus. 417
Licentius Zattarenſis. 410
Limenianus Taprurenſis. 423
Litorius Suavenſis. 417
Lucianus Guirenſis. 403
Lucianus Tunetenſis. 409
Lucidus Marcellianenſis & Bazitenſis. 415.
Lucius Olivenſis 447
Lucius Tagaratenſis. 412
Lucius Nigrenſium majorum. 415

M

Majorinus Zemtenſis. 416
Maius Amudarſenſis. 408
Malcus Maſculitanus. 410
Marcianus Ilicrenſis. 412
Marianus Rufinianenſis. 410
Marianus Uzipparenſis. 413
Marinus Taborenſis. 401
Maurentius Tubuiſicenſis. 354. 425
Maximianus Aquenſium regiorum. 406.
Maximianus Turenſis. 403
Maximianus Zugalbaritanus. 422
Maximinus Enerenſis. 419
Maximinus Suffetanus. 447
Menſurius Medeſſitanus. 423
Milicus Tagamutenſis. 408
Montanus Auguritanus. 407

N

Nados Sabratenſis. 420
Navigius Thuſuritanus. 404
Niventius Tunugabenſis. 412
Novatus Sitifenſis. 354. 425
Numidius Maxulitanus. 401

O

Octavianus Reſſianenſis. 405
Octavianus Uci majoris. 410
Octavius Utimmenſis. 418
Optatus Veſceritanus. 402

P

Palatinus Boſetenſis. 407
Pannonius Puppitanus. 406
Paſcaſius Anguienſis. 405
Paſcaſius Tijucenſis. 409
Paulinus Zurenſis. 415
Paulus Uzittarenſis. 420
Philolocius Adrumetinus. 406
Placentius Madaurenſis. 405
Pompeïanus Sucardenſis. 422
Poſſidius Calamenſis. 354. 355. 356. 425
Poſtumianus Tagorenſis. 418
Potentius Bladienſis. 403
Primulus Tamagriſtenſis. 411
Primulus Vagenſis. 430. 447
Priſcus Quidienſis. 354. 426
Privatianus Vegeſelitanus. 416
Privatus Uſilenſis. 408
Probantius Trofinianenſis. 420
Proculus Giutſitanus. 423
Proculus Serrenſis. 422
Publianus Bazarididacenſis. 411
Publicius Gratianopolitanus. 421

Q

Quadratus Gegittenſis. 412
Quodvultdeus Centurienſis. 407
Quodvultdeus Girbitanus. 407

R

Reginus Tigillabenſis. 419. 447
Reginus Vegeſelitanus. 421
Reparatus Sufaſaritanus. 421. 434
Reſtitutianus Sululitanus. 425
Reſtitutus Cencaritenſis. 419
Reſtitutus Muzucenſis 416
Reſtitutus Novaſinnenſis. 405
Reſtitutus Simingitenſis. 418
Reſtitutus Tagorenſis 354. 426
Rogatianus Tigimmenſis. 416
Rogatus Gaguaritanus. 412
Romanus Leptiminenſis. 404
Romanus Meglapolitanus. 419
Rufinianus Bonuſtenſis. 414
Rufinianus Muzuenſis. 409
Rufinus Druſilianenſis. 404
Ruſticianus Tabracenſis. 405

S

Sabinus Tuccenſis. 412
Sabratius Turretamallumenſis. 408
Safargius Lampuenſis. 410
Scillacius Scilitanus. 354. 426
Secundianus Hermianenſis 418
Secundus Mag rmelitanus. 405
Secundus Ruſpitenſis. 403
Serenianus Miditenſis. 354. 425
Serotinus Turuzitanus. 416
Servus-Dei Tuburſicuburenſis. 407
Severianus Ceramunenſis. 411
Severus Utimari. 409
Severus Milevitanus. 447
Sextilius Aſſabenſis. 412
Silvanus Carianenſis. 408
Silvanus Macrianenſis. 417
Silvanus Perdicenſis. 404
Silvanus Summenſis, ſive Zummenſis. 401.
Solemnius Tigiſitanus. 424
Sopater Tambaïenſis. 410
Speratus Ammederenſis. 408
Squillacius, *vide* Scillacius
Stephanus Sinnuaritanus. 416

T

Terentius Seleucianenſis. 404. 438
Tertiulus Cilitanus. 410
Tertullianus Hirenenſis. 447
Theaſius Membloſitanus. 420
Thomas Cubdenſis. 416
Timianus Utmenſis. 406
Trifolius Aborenſis. 415
Tutus Melzitanus. 405

V

Valentinus Vaïanenſis. 401
Valerius Utinicenſis. 409
Venuſtus Turudenſis. 408
Victor Abitinenſis. 447
Victor Azurenſis. 434. 447
Victor Bahannenſis. 407
Victor Bartanenſis. 407
Victor Bartimiſienſis. 422
Victor Cullitanus. 407
Victor Juſitenſis 406
Victor Libertinenſis. 408
Victor Malianenſis. 422
Victor Mamillenſis. 428

Victnr Migirpenſis. 409
Victor Tabaïcarienſis. 423
Victor Tibaritanus. 418
Victor Trimicitenſis. 423
Victor Triſipenſis. 409
Victor Tuburbitanorum minorum. 414
Victor Vinenſis. 411
Victnr Uticenſis. 411
Victor Uvazenſis. 408
Victorianus Muſtitanus. 404
Victorinus Tabudenſis 419
Victorius Larenſis. 413
Villaticus Sinnipſenſis. 421
Vincentius Culuſitanus. 354. 355. 424
Vincentianus Feraditenſ. majnr. 4n5
Urbanus Theodalenſis. 4n9
Urbicoſus Eguilguilitanus. 4n4
Urbicus Teveſtinus. 403

Omnes ſunt 265.

Verùm ex Collatione diei 1. cap. 214. & 215. & ex Auguſtino in Breviculo intelliguntur adfuiſſe Epiſcopi Catholici 286. Ex eadem ergò nomina Epiſcoporum 21. Ex iis tres deprehendiſſe ſibi viſus eſt Baluzius, Maximianum Bagaienſem, Maximianum Siniteuſem & Evodium Uzalenſem.

NOMINA

EPISCOPORUM DONATISTARUM

QUÆ RECITATA SUNT IN COLLATIONE.

A

Adeodatus Milevitanus. 354
Æmilianus à Caſis Medianenſibus. 423. 438
Æmilianus Verronenſis. 437
Ampelius Neapolitanus. 406. 442
Antonianus Druenſis. 435
Antonianus Lamſortenſis. 428. 429
Aptus Tuſuritanus. 354. 403. 433
Argutus Tabudenſis. 419. 440
Auguſtalis Altiberitanus. 411. 436

B

Bebianus Duſenſis. 437
Bellicius Teleptenſis. 403. 437
Benenatus Caſen. Baſtalen. 434
Benenatus à Caſis Silvanæ. 437
Benenatus Meſarfeltenſis. 437
Bonifacius Urugitanus. 433
Bonifacius Utimmenſis. 419. 437
Burcatnn Gemellenſis. 441

C

Calipodius Bazaritanus. *Non interfuit.* 412. 434.
Campanus Cincaritenſis. 419. 434
Candorius Aggeritanus. 408. 427. 439
Cartherus Lampuenſis. *Non interfuit* 420
Caſtus Cellenſis. 433
Celer Capſenſis. 407. 443.
Clarentius Tabracenſis. 354. 405. 433.
Colonicus Tuniſtenſis. 431
Comparator Mactaritanus. 441
Conſtantius Ruſubiccarienſis. 436
Creſcens Ienſitanus. 435
Creſcentianus Ammederenſis. 4n8. 444
Creſcentilionus Lambiritenſis. 442
Creſconius Advocatenſis. 442
Creſconius Aquenſis. 437
Creſconius Auſugabrenſis. 440
Creſconius Baieſitanus. 440
Creſconius Banzarenſis. 441
Creſcnnius Cæſarianenſis. 434
Creſcnnius Centurienſis. 407
Creſconius à Cibaliana. 444
Creſconius ab Hnrrea Aninicenſi. 438
Creſconius Legenſis. 433
Creſconius Mulertitanus. 417. 443
Creſconius Pudentianenſis. 439
Creſconius Siguitenſis. 435. 446
Creſconius Silemſilenſis. 440
Creſconius Sinitenſis. 441
Creſcnnius Undeſitanus. 409
Criſpinus Calamenſis. *Non interfuit* 425.
Cyprianus à Siccenni. *Non interfuit.* 416

Datianus

D

DAtianus Tamicenſis. 429
Datianus Teleptenſis. 444
Dativus Novapetrenſis. 433
Dativus Viſenſis. 436
Deuterius Gratianopolitanus. 422
Donatianus Bagaïenſis. 430
Donatianus Capſenſis. 445
Donatianus Carcabianenſis. 439
Donatianus Lamzellenſis. 442
Donatus Ancuſenſis. 408. 445
Donatus Apiſſanenſis, 432
Donatus Arenſis. 439
Donatus Auzagerenſis. 444
Donatus Bamaccorenſis. 411. 435
Donatus Botrianenſis. 427. 428
Donatus Bucconienſis. 436
Donatus Buzenſis. 444
Donatus Celerinenſis. 430
Donatus Creſimenſis. 433
Donatus Cillitanus. 410. 417. 432
Donatus Madaurenſis. 405
Donatus à Medianis Zabuniorum. 441
Donatus Merſerebitanus. 432
Donatus Scillitanns. 426. 442
Donatus Sucardenſis. *Non interfuit* 439. 446
Donatus Tamaſcaninenſis. 436
Donatus Tanudaïenſis. 435
Donatus Tegulatenſis. 437
Donatus Tigillavenſis. *Non interfuit.* 419
Donatus Tiſeditanus. 424. 438
Donatus Tuburſicenſis. 443
Donatus Tuburſicuburenſis. 404
Donatus Turenſis. *Non interfuit.* 405
Donatus à Turre Rotunda. 437
Donatus Vageatenſis. 431
Donatus Zicenſis. 437

E

EMeritus Cæſarienſis. 354. 356. 426
Evaſius Girbitanus. 408. 438

F

FFauſtinus Naraggaritanus. 445
Fauſtinus Nationenſis. 446
Fauſtinus Tambaïenſis. 410. 438
Felicianus Aquenovenſis. 437
Felicianus Muſtitanus. *Non interfuit.* 405
Felicianus Triſipenſis. 409
Felicianus Viltenſis 445
Felicianus Utinenſis. 414. 432
Feliciſſimus Obbenſis. 434
Felix Boncarenſis. 445
Felix Boſetenſis. 407
Felix Bullenſium regiorum. 421. 444
Felix Garbenſis. *Non interfuit.* 446
Felix Lambienſis. *Non interfuit.* 438. 439.
Felix Magarmelitanus. 405. 437
Felix Manazenenſis. 440
Felix Maxulitanus. 401. 434
Felix Moptenſis. 426. 431
Felix Novaſinnenſis. 403. 432. 446
Felix Piſitenſis. *Non interfuit.* 416
Felix Putienſis. 442
Felix Romanus. 427. 428
Felix Tacapitanas. *Non interfuit.* 420
Felix Tagaraïenſis. 439
Felix Telenſis. 445
Felix Utmenſis. *Non interfuit.* 406
Felix Uzalenſis. 441
Felix Zummenſis. *Non interfuit.* 401. 438
Fidentinus Gypſarienſis. 412
Fidentius Ceſalenſis. *Non interfuit.* 415
Fidentius Cullitanus. 407. 439
Fidentius Dianenſis 436
Flavianus Pauzerenſis. 435. 439.
Flavoſus Ciſſitanus. 445
Florentinus à Tubuſubtu. 432
Florentinus Furnitanus. 438
Florianus Putizienſis. 427. 428
Fortis Cedienſis. 429
Fortunatianus Metenſis. 407. 432
Fortunatiannus Senemſalenſis. 440
Fortunatianus Venſanenſis. 441
Fortunatus Veſceritanus. 402. 432

G

GAianus Tigualenſis, 405. 432
Gaudentius Nigizubitanus. 441
Gaudentius Tamogadenſis. 354. 356. 412
Gaudentius Tigiſitanus. *Non interfuit.* 446.
Gaudentius Zertenſis. 433
Gavinus Vegeſelitanus. 421. 432
Gedudus Uticenſis. 411. 432
Gemininus Clypienſis. 414. 436
Germanus Zugabbaritanus. 422. 431
Glorioſus Migirpenſis. 409. 437

H

Habetdeus Aurusulianenſis. 354. 442
Habetdeus Marazanenſis. 417
Hilarus Sullitanus. 440
Honoratus Adqueſirenſis. 434
Honoratus Jommitenſis. 445
Honoratus Larenſis. 413. 435
Honoratus Thuſdritanus. 404. 4.2
Honorius Vartanenſis 407. 435

I

Januarianus Caſenſium-Nigrenſium. 417. 428.
Januarianus Vagenſis. 430
Januarius Aptucenſis. 439
Januarius Aquæalbenſis. 435
Januarius Betagbaritanus. 442
Januarius Centurionenſis. 441
Januarius Horreæ-Cælienſis. 439
Januarius Lamaſbenſis. 412. 432
Januarius Libertinenſis. 402
Januarius Narenſis. 442
Januarius Numidienſis 434
Januarius Tuburſicenſis. 426. 439
Januarius de Tuburſico Numidiarum. 419.
Idaxius Muzucenſis. 416. 442
Innocentius Guzabetenſis. 438
Julianus Midlenſis. *Non interfuit.* 435
Julianus Tignicenſis. 415. 445
Julianus La?iggigenſis 414. 437
Junior Ruſiccadienſis. 436
Jurata Turretamallumenſis. 408. 444
Juſtus Formenſis. *Non interfuit.* 446
Juſtus Nicibenſis. 439

L

Leontius Præſidienſis. 445
Leontius Ruſticianenſis. 438
Liberalis Mılidienſis. 444
Liberalis Naſaïtenſis. 432
Liberantius Tiſanianenſis. 442
Lucianus Burugiatenſis. 440
Lucius Tamallenſis. 412. 444
Lucius Zabenſis. 437
Luculus Hoſpitenſis. 417. 438

M

Manilius Bazienus pro Epiſcopo ſuo. 431
Macrobius Hipponenſium-regiorum. 424. 440.
Marcellinus Mullitanus. 437
Marcianus Eminentianenſis. *Non interfuit.* 416
Marcianus Aſſabenſis. 412. 436
Marcianus Cebarſuſſenſis. 445
Marcianus Sitifenſis. 425. 434
Marcianus Tabaïcarienſis. 433
Marcianus Tabazagenſis. 435
Marcus Mi?cenſis. 433
Marinianus Oeenſis. 354. 439
Martialis I?icrenſis. 412. 432. 446
Martialis Vatarbenſis. 436
Martinianus Tibuzabetenſis. 432
Martinus Siccesitanus. 435
Maximianus Bennefenſis. *Non interfuit.* 438.
Maximianus Hermianenſis. 418. 432
Maximianus Serteïtenſis. 431
Maximinus. 433
Maximinus Tuburbitanorum minorum. 414. 441.
Maximinus Turreblandenſis. 445
Maximinus Uzabirenſis. 440
Maximus Abitinenſis. 440
Maximus Canianenſis. 442
Maximus Macrenſis 442
Megazius Tu?aborenſis. 441
Meſcianus Seleucianenſis 404. 442
Miggin Ediſtianenſis. 436
Miggin Vagalitanus. 445
Mœcopius Hierpinianenſis. *Mortem obierat.* 418
Montanus à Cemeriniano. 439
Montanus Zamenſis. 404

N

Natalicus Zellenſis. 424. 429
Neſtorius Malianenſis. 423. 445

O

Optatus Ruſuccuritanus. 422. 430
Optatus Timicitenſis. 423. 435

P

Pancratius Badienſis. 431
Paſchaſius Duſitenſis. 435
Paſchaſius Tigiſitanus. 424
Paſchaſius Tuggenſis. 433
Paſchaſius Turenſis. 435
Paulus Siccenſis. 437
Pelagius Vanarionenſis. 432
Peregrinus Sufetanus. 354. 432

Perſeverantius Tebeſtinus. 403. 431
Petilianus Conſtantinienſis. 354. 356. 425.
Plutianus Maſclianenſis. 445
Pomponius Macrianenſis majoris 405. 430.
Poſſidonius Sillitanus. 410. 435
Primianus Carthaginenſis. 354. 356. 427. 428.
Primulianus Lucimagnenſis. 438
Primulianus Maodaſumitanus. 432
Privatus Auzagenſis. 430
Privatus Tigualeoſis. *Non interfuit.* 405
Proficentius Macomazenſis. 435
Protaſius Tubinienſis. 354. 356. 405

Q

Quadratianus Sicilibbenſis. 436
Quintaſius Vaïanenſis. 432
Quintianus à Lacu-dulce. *Non interfuit.* 432.
Quintus Tagaratenſis. 412. 444
Quodvultdeus Ceſſitanus. *Non interfuit.* 443.
Quodvultdeus Nebbitanus. 436
Quodvultdeus Volitanus. 444

R

Reargentius Lamiggigenſis. 433
Reparatus Aquenſis. 422. 435
Reparatus Vindenſis. 445
Reſtitutus Druſilianenſis. 404. 435
Reſtitutus Flumenpiſcenſis. *Fortè idem qui p. 415.* 442
Reſtitutus Laritenſis. *Fortè idem qui p. 415.* 446
Reſtitutus Membreſſitanus. 418. 437
Reſtitutus Segermitenſis. 405. 438
Reſtitutus Vallitanus. *Non interfuit.* 423
Rogatianus Idaſſenſis. 431
Rogatianus Vico-Aterienſis. 436
Rogatianus Villemagnenſis. 431
Rogatus Perdicenſis. 404. 432
Rogatus Zaraïtenſis. 411. 441
Romanus Leſvitenſis. 438
Rufinus Labdenſis. 437
Rufinus Tuburbitanorum majorum. 424. 440.
Ruſticianus Mataritanus. *Diem obierat.* 420.

S

Salvianus Leptitanus. 445
Saluſtius Magomazienſis. 402
Saluſtius Zertenſis. 440
Sarmentius Ternamuſenſis. 431
Saturninus Gazabianenſis. 440
Saturninus Tamagriſtenſis. 411. 436
Saturninus Victorianenſis. 440
Saturnus Sitenſis. 436
Saturus Bizacienſis. 438
Saturus Iziriauenſis. 419
Secundinus Jucundianenſis. 431
Secundinus Uvazenſis. 408. 437
Secundus Arenſis. 445
Securus Tenitenſis. 401. 439
Serenianus Mammillenſis. 423. 445
Servandus à Caſis Favenſibus. 441. 442
Servatus Amburenſis. 405. 436
Severinus Caſtellanus. 423. 431
Simplicius Tibilitanus. 436
Speratus Cataquenſis. 426. 441
Splendonius Mutugennenſis. 416. 445

T

Tertullus Cilibienſis. 442
Titianus Suſetulenſis. 407. 445
Turraſius Fiſſanenſis. 441

V

Valentinianus Juncenſis. 433
Veratianus Carpitanus. 354. 406. 432. 448.
Veriaous Turrealbenſis. 436
Veriſſimus Tacaratenſis. 404. 436
Victor Curubitanus. 437
Victor Dionyſianenſis. *Non interfuit.* 437
Victor Equizetenſis. 439
Victor Gatianenſis. 438
Victor Gibbenſis. 440
Victor Hiltenſis. 411. 441
Victor Hippon. Diarrhytorum. 354. 425. 430.
Victor Liberalienſis. *Non interfuit.* 420
Victor Orienſis. 435
Victor Rotarienſis. 433
Victor Taborenſis. 401. 406. 440
Victor Titulitanus. 408. 441
Victor Villaregenſis. 411. 444
Victor Voſetanus. 441
Victorianus Abiſſenſis. 419
Victorianus Puppitanus. 406. 433
Victorianus Tibaritanus. 418. 435

Victorianus Tigimmenſis. 416. 435
Victorianus Tunuſudenſis. 402. 440
Victorianus Uci-majoris. *Non interfuit.* 420.
Victorinianus Aquenſis 446
Victorinus Adrumetinus. 406 442
Victorinus Leptiminenſis. 404. 432
Victorinus Selendetenſis. *Non interfuit.* 444.
Vindemius Cenenſis. 412. 435
Vitalis Maſculitanus 410 440
Vitalis Verenſis. 445
Urbanus Sarafenſis. 411. 432
Urbanus Talenſis. 438
Urbanus Vicenſis. 426. 442
Omnes ſunt. 316.

At ex cap. 213. Collat. diei 1. & ex Auguſtino in Breviculo conſtat adfuiſſe tantum 279. Itaque qui ſuper numerum ſunt non interfuère Collationi, ſed datâ occaſione nominati ſunt, & ex iis quidem nonnulli jam mortem obierant.

INDEX

INDEX LOCORUM
SACRÆ SCRIPTURÆ
LAUDATORUM AB OPTATO
ET IN VETERIBUS ECCLESIÆ MONUMENTIS

Quæ hoc Volumine continentur.

GENESIS.

CAP. I. v. 20. *Educant aquæ natantia, volatilia, &c.* pag. 80
IV. 9. *Et vocavit Deus Caïn & interrogavit eum ubi eſſet frater ejus.* 110
10. *Ecce ſanguis fratris tui clamat ad me de terrâ.* ibid.
XXII. 16. 17. & 18. *Per me juravi, dicit Dominus, propter quod feciſti verbum hoc, & non pepercisti filio tuo amantiſſimo propter me, niſi benedicens benedicam te, & implendo implebo ſemen tuum tanquàm ſtellas cœli, & tanquàm arenam quæ ſecus oram maris eſt; & hæreditatem poſſidebit ſemen tuum, civitates adverſariorum, & benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ, quia obaudiſti vocem meam.* Coll. Carth. p. 392.
XXVI 3. 4. & 5. *Statuam jusjurandum meum quod juravi Abraham patri tuo, & ampliabo ſemen tuum tanquam ſtellas cœli, & dabo tibi & ſemini tuo omnem terram hanc, & benedicentur in nomine tuo omnes gentes terræ, pro hoc quia obaudivit Abraham pater tuus meam vocem, & ſervavit præcepta mea & juſtitias meas & legitima mea.* ibid.
XXVIII. 14 *Et erit ſemen tuum ſicut arena terræ, & multiplicabitur ſupra mare & in Africam & in Aquilonem & ad Orientem, & benedicentur in te omnes Tribus terræ, & in ſemine tuo.* ibid.

EXODI.

CAP. XX. v. 13. *Non occides.* p. 59

LEVITICI.

CAP. X. 9. & 10. *Legitimum æternum in progenies veſtras, dividere inter ſanctos & profanos, inter mundos & immundos.* Coll. Carth. p. 486
XI. 45. *Sancti eritis quia ego ſanctus ſum.* 40

NUMERORUM.

CAP. XVI. 26. *Diſcedite à tabernaculis hominum iſtorum duriſſimorum, & ne tetigeritis ab omnibus quæ ſunt eis, ne ſimul pereatis & vos in omnibus peccatis eorum.* Coll. Carth. p. 490
37. & 38. *Tolle Aaron hæc vaſa & fac inde laminas, & pone in angulis arcæ teſtamenti Domini, quoniam licèt illi peccaverint qui ea ferebant, tamen vaſa illa ſancta ſunt quia nomen meum illic invocatum eſt, dicit Deus.* 95
XXV. 11. *Phinees mitigavit iram meam.* 59

DEUTERONOMII.

CAP. XXII. 22. *Si inventus fuerit homo dormiens cum muliere habente maritum, occidetis utroſque.* 59
XXIX. 29. *Quæ occulta ſunt mihi, quæ manifeſta vobis & filiis veſtris.* Coll. Carth. p. 489

I. REGUM.

CAP. XV. 11. *Pœnitet me unxiſſe Saul in Regem.* p. 42
XVI. 7. *Homo videt in facie, Deus autem videt in corde.* Coll. Carth. p. 489
XXIV. 7. *Numquid mittam manus meas in Unctum Domini.* p. 43. & 44

III. REGUM.

CAP. II. v. 27. *Et depoſuit Salomon Abiathar de ſacerdotio Domini, ut impleatur verbum Domini quod locutus eſt de domo Heli in Selom.* Collat. Carth. p. 489
XIX. 10. *Domine altaria tua confregerunt.* p. 92

PSALMORUM.

PSAL. I. 1. *Beatus vir qui non abiit in conſilio impiorum & in via peccatorum non ſtetit & in cathedrâ peſtilentiæ non ſedit,* p. 30. & 31. *ſed in lege Domini voluntas ejus.* 31
II. 6. *Quoniam regem conſtituit me ſuper Sion montem ſanctum ejus.* 50
7. & 8. *Dominus dixit ad me, filius meus es tu, ego hodie genui te. Poſtula à me, &*

dabo tibi gentes hereditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ. Collat. Carth. p. 393
8. *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* 26
V. 11. *Sepulchrum patens eſt guttur eorum.* 44
IX. 14. *Quoniam laudatur peccator in deſideriis animæ ſuæ, & qui iniqua egerit benedicetur.* 42
X. 3. *Quoniam ecce peccatores intenderunt arcum: paraverunt ſagittas in pharetrâ ſuâ, ad ſagittandos obſcurâ lunâ rectos corde.* 40
4. *Quoniam quæ tu perfeciſti ipſi deſtruxerunt.* 41
XIII. 3. *Os eorum maledictione & amaritudine plenum eſt.* 44
3. *Veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem.* 36
3. *Contritio & infelicitas in viis eorum & viam pacis non cognoverunt: non eſt timor Dei ante oculos eorum.* 45
XXV. 4. *Non ſedi in concilio impiorum: & cum iniqua gerentibus non introibo.* Brevic. Coll. Carth. p. 494
XXXII. 6. *Trepidaverunt timore ubi non erat timor.* 48
XXXIII. 15. *Diverte à malo & fac bonum, inquire pacem & perſequere eam.* 31
15. *Quære pacem & conſequeris eam.* 31. 60. & 71.
XLIII. 22. *Nonne Deus inquiret iſta? Ipſe enim ſcit latentia cordis.* Collat. Carth. 489
XLIV. 8. *Unget te Dominus Deus tuus oleo exultationis, aliter à conſortibus tuis.* 75
XLIX. 1. & 2. *Deus Deorum Dominus locutus eſt. & vocavit terram à ſolis ortu uſque ad occaſum: ex Sion ſpecies decoris ejus.* p. 27. & Collat. Carth. p 393
16. *Peccatori autem dixit Deus, ad quid exponis juſticias meas & aſſumis teſtamentum meum per os tuum? Tu autem contempſiſti diſciplinam, & abjeciſti ſermones meos retrò. Sedens adverſum fratrem tuum detrahebas, & adverſus filium matris tuæ ponebas ſcandalum. Videbas furem & currebas cum eo, & cum adulteris portionem tuam ponebas.* 70. & 71
L. 4. *Deus lava me ab injuſtitiâ meâ, & à delicto meo munda me.* 83
9. *Lavabis me, & ſuper nivem dealbabor.* 83
LVI. 5. *Filii hominum dentes eorum arma & ſagittæ, & lingua eorum gladius acutus.* 43
LXXI 3. *Suſcipiant montes pacem populo & colles juſtitiam.* 31
8. *Dominabitur à mari uſque ad mare, & à fluminibus uſque ad terminos orbis terræ.* 26
8. & ſeq. *Dominabitur à mari uſque ad mare, & à flumine uſque ad terminos finis terræ: coram illo decident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent. Reges Tharſis & inſulæ munera offerent, reges Arabum & Saba dona adducent, & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes ſervient illi.* Collat. Carth. 393
LXXV. 3. *Venit filius Dei, & factus eſt in pace locus ejus.* 31
LXXXI. 6. *Dii eſtis, & filii Altiſſimi omnes.* p. 70.
LXXXIV. 9 *Videamus quid loquatur Dominus, quoniam loquetur pacem in plebem ſuam.* 31
LXXXVI. 1. *Fundamenta ejus in montibus ſanctis, diligit Dominus portas Sion.* 51
XCV. 1. *Cantate Domino canticum novum: cantate Domino omnis terra.* 17
31. *Pronuntiate in gentibus gloriam ipſius, in omnibus populis mirabilia ejus.* 27
CIV. 15. *Ne tetigeritis unctos meos, neque in Prophetas meos manum miſeritis.* 42
15. *Ne tetigeritis Chriſtos meos, neque in Prophetas meos manum miſeritis.* 71
15. *Et in Prophetas meos manum ne miſeritis.* 44. 45.
CXII. 3. *Laudandum nomen Domini ab ortu ſolis uſque ad occaſum.* 27
CXIII. 5. & ſeq. *Oculos habent & non videbunt, aures habent & non audient, os habent & non loquentur. Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis.* Act. Felicis Tubyzcenſis. p. 118
CXXXII. 1. *Ecce quàm bonum & quàm jucundum habitare fratres in unum.* 36. 60 & 71.
2. *Sicut unguentum in capite quod deſcendit in barbam barbam Aaron.* 42
CXL. 5. *Oleum peccatoris non impinguet caput meum* 74
CXLVII. 1. 2. *Lauda Deum tuum Sion, qui confortavit ſeras portarum ſuarum, benedixit filiis tuis in te.* 50

ECCLESIASTIS.

Cap. X. 1. *Muſcæ moritura exterminant oleì ſuavitatem.* 106

CANTICI CANTICORUM.

Cap. IV. 7. *Tota ſpecioſa es, ſoror mea, & reprobenſio non eſt in te.* Collat. Carth. p. 485
8. *Veni ſponſa mea inventa de Libano.* 52
VI. 8. *Una eſt dilecta mea, una eſt ſponſa mea, una eſt columba mea.* 74
VII. 2. *Umbilicus tuus ut crater tornatilis.* 33

SAPIENTIÆ.

Cap. I. 13. *Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum.* 44
III. 16. *Filii adulterorum inconſummati.* 75
IV. 3. *Spuria vitulamina radices altas dare non poſſunt.* 75

ECCLESIASTICI.

Cap. III. 33. *Quemadmodum aqua extinguit ignem, ſic eleemoſyna extinguit peccatum.* 52
XIII. 21. *Si communicabit lupus agno aliquando, ſi peccator juſto.* Collat. Carth. p. 486
XXIX. 15. *Abſconde panem in corde pauperis, & ipſe pro te rogabit.* 51
XXXIV. 30. *Qui baptizatur à mortuo* Collat. Carth. p. 396

ISAIÆ

CAP. I. 8. *Si fuerint peccata veſtra velut coccum ut nivem dealbabo.* p. 84

2. *Audi cælum, & percipe auribus terra: filios generavi, & exaltavi, ipſi autem me dereliquerunt.* 76

11 & ſeq. *Quò mihi multitudinem ſacrificiorum veſtrorum, dicit Dominus? Plenus ſum. Holocauſtomata arietum, & adipem agnorum, & ſanguinem taurorum & hircorum nolo, nec ſic veniatis in conſpectu meo. Quis enim exquiſivit iſta de manibus veſtris? Calcare aulam meam non adjicietis: ſi attuleritis ſimilaginem, vanum. Incenſum abominatio eſt mihi. Neomenias veſtras, & ſabbata & diem magnum non ſuſtineo. Jejunium & ferias, & dies feſtos veſtros odit anima mea. Facti enim eſtis mihi in abundantiâ multâ. Jam non parcam peccatis veſtris. Cum extenderitis manus, avertam oculos meos à vobis: etſi multiplicaveritis preces, non exaudiam vos. Manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt.* Collat. Carth. p. 489.

II. 3. *Ex Sion prodiet Lex, & verbum Domini de Jeruſalem.* 50

IV. 4. *Quoniam ablues Dominus ſordes filiorum & filiarum Sion.* 83

XIV. 20 & 21. *Quomodo veſtimentum conſperſum in ſanguine non erit mundum, ita nec tu eris mundus, quia terram meam perdidiſti, & plebem meam occidiſti; non manebis in æternum tempus, ſemen nequam. Para filios tuos interfici peccatis patris ſui, ut non exurgant.* Collat. Carth. p. 489

XXII. 1. & ſeq. *Ut quid hoc factum eſt vobis? Ideò quoniam aſcendiſtis in templa ſupervacanea. Unaquæque civitas repleta eſt vociferantium: vulnerati tui non vulnerati gladio; & mortui in te non mortui in bello: in errore ſunt à minimo uſque ad maximum. Errantes in montibus omnes principes tui in fugam converſi ſunt: & qui capti ſunt graviter alligati, & fortiores tui fugati ſunt. Miſſum me facite amarè plorabo: nemo me poterit conſolari in contritione filiæ generis mei; & aſcendent Elamitæ cum pharetris. Pectoralia veſtra deferentur ad publicum, & ſecreta domûs Iſraël nudabuntur.*

Quoniam convertiſtis aquam antiquæ piſcinæ ad civitatem veſtram, & dejeciſtis muros Hieruſalem ut faceretis alteram munitionem, & conſtituiſtis aquam inter duas munitiones & ad piſcinam antiquam attendere noluiſtis, nec ad eum, qui ab initio creavit illam. p. 50. & 51.

2. *Vulnerati in te non vulnerati gladio, & mortui in te non mortui in bello.* 61

4. *Miſſum me facite amarè plorabo, nemo poterit conſolari me in contritione filiæ generis mei.* 49

XXIII. 5. *Viſio ſuper Tyrum.* p. 52

Ululate naves Carthaginis. 53

XXXV. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. *Confortamini manus diſſolutæ, & genua debilia confortamini. Qui eſtis puſillanimes, nolite timere. Dominus noſter judicium retribuet, & ipſe veniet, & ſalvos faciet nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum audient, plana erit lingua mutorum, & claudus ſaliet ſicut cervus: quoniam rupta eſt in deſerto aqua, & fons in terrâ ſitienti. . . . Illic via munda & ſancta vocabitur: & tranſibit illic immundus, neque erit illic via immunda. Etiam illic non erit leo, neque ex beſtiis malis aſcendet in illâ, neque invenietur in illâ, ſed ambulabunt illic redempti & electi.* Collat. Carth. p. 485

XLIX. 6. *Poſui te in teſtamentum generis, in lucem gentibus, ut ſis ſalus uſque in fines terræ.* Collat. Carth. p. 392

LII. 1. *Exurge Sion, indue fortitudinem tuam Hieruſalem civitas ſancta, non adjicies tranſire per te incircumciſus & immundus.* Collat. Carth. p. 485.

10. *Et patefaciet Dominus brachium ſuum ſanctum in conſpectu univerſarum gentium, & videbunt omnes gentes uſque ad intima terræ ſalutem quæ à Deo eſt.* Collat. Carth. p. 392

11. *Diſcedite, exite inde, & immundum nolite tangere: diſcedite de medio eorum qui fertis vaſa Domini.* Collat. Carth. p. 490. & Brevic. Collat. p. 494

LIV. 1. & ſeq. *Lætare ſterilis quæ non paris, erumpe & exclama quæ non parturis, quoniam multi filii deſertæ, magis quàm ejus quæ habet virum: Dixit enim Dominus: Dilata locum tabernaculi tui, & aulærum tuarum fige palos, noli parcere, longos fac funiculos tuos, & palos tuos confirma: adhuc in dextram & ſiniſtram extenderis, & ſemen tuum gentes poſſidebit, & civitates deſertas inhabitabis. Ne timeas, quoniam prævalebis, neque verearis quòd deteſtabilis fueris; confuſionem enim in æternum obliviſceris, ignominiæ viduitatis tuæ non eris memor, quoniam ego Dominus qui facio te, Dominus nomen illi, & qui liberavit te Deus Iſraël univerſa terra vocabitur.* Collat. Carth. p. 392

LV. 9. *Non ſunt cogitationes meæ ſicut veſtræ, neque veſtræ ſicut meæ: ſicut enim diſtat cælum à terrâ, ita diſtant viæ meæ à viis veſtris, & cogitationes veſtræ à ſenſu meo.* In ſermone Donatiſtæ. p. 305

LX. 17. *Ponam fundamenta pacis in Sion.* 3

LXII. 11. & 12. *Dic filiæ Sion: Ecce tibi Salvator adveniet, habens mercedem & opus ante faciem ſuam, & vocabit illum populum ſanctum redemptum à Domino. Tu autem vocaberis deſiderata civitas, & non derelicta.* Collat. Carth. p. 485.

LXVI. 3. & 4. *Facinoroſus autem qui ſacrificat mihi vitulum, quaſi qui canem occidat, & qui ſimilam offert, quaſi ſanguinem porcinum; & qui thus in memoriam, quaſi blaſphemus.* Collat. Carth. p. 489.

3. *Sacrificium peccatoris quaſi qui victimet canem.* 74

3. *Vos qui timetis nomen Domini, audite nomen Domini: hi qui vos odio habent & execrantur, & nolunt ſe dici fratres veſtros, vos tamen dicite eis, fratres noſtri eſtis.* 3. & 4

5. *Fratres noſtri eſtis.* In formâ convent. Donatiſt. mon. p. 331

5. *Audite qui pavetis verbum Domini, dicite, frates noſtri eſtis his qui vos oderunt, & qui vos deteſtantur, ut nomen Domini honorificetur, & appareat illis in jucunditate.* Collat. Carth. p. 393

HIEREMIÆ.

Cap. II. 13. *Duo maligna fecit populus Dei, dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt ſibi lacus detritos qui non poſſunt aquam continere.* 76

Quid paleis ad frumentum? Collat. Carth. p. 486.

XVI. 19. *Domine virtus mea & adjutorium meum & refugium meum, in diem malorum. Ad te gentes venient ab extremo terræ, & dicent: Quàm falſa poſſederunt Patres noſtri idola, & non eſt in iis utilitas.* Collat. Carth. p. 392

XXXI. 29. *Ut vobis ſtupeſcerent dentes ipſi acerbas uvas comederunt.* 48

31. *Quoniam hoc eſt teſtamentum meum quod diſponam domui Iſraël, & domui Juda. & poſt dies illos dicit Dominus, dans leges meas in corde eorum, & in mentibus eorum ſcribam eas.* Pſeudo-Opt. p. 112

XXXVI. 27. *Et factus eſt ſermo Domini ad Jeremiam. poſtquam combuſſit rex capitulum libri & ſermones quos ſcripſit Baruch ex ore Jeremiæ, dixit Deus ad Jeremiam: accipe tibi chartham alteram & ſcribe ſermones tuos. Tunc erant ſcripti in libro quem combuſſit Joachin Juda.* Pſeudo-Op.at. p. 112

EZECHIELIS.

Cap. XI. 19. *Et maledicebant mihi in populo meo, propter plenam manum hordei & buccellam, ut occiderent animas quas non oportuit mori dum annuntiant populo meo vanas ſeductiones.* 74

XIII. 8. *Væ facientibus velamen ſuper omne caput, & ſuper omnem ætatem, ad evertendas animas. Animæ everſæ ſunt populi mei: & maledicebant mihi in populo meo, ut occiderent animas quas non oportuit mori: dum annuntiant populo meo vanas ſeductiones.* 3

10. *Erunt falſi vates qui ædificent ruinoſum parietem, dicentes pax pax: & ubi pax? & dealbant eum. Contra parietem exurgam in irâ meâ, & immittam tempeſtatem nimiam & pluviam & diluvia & lapides petrobolos, & percutiam parietem ruinoſum, & diſſolventur compagines ejus. . . . Non ſunt quæ dico de luto aut de latere, aut de pariete, ſed de falſis Prophetis qui ſeducunt populum meum.* 64. & 65.

18. *Væ filiabus Iſraël quæ farciunt cervicalia.* 45.

18. *Væ facientibus velamen ſuper omnem ætatem ad evertendas animas.* 43

19. *Ut occiderent animas quas non oportuit mori.* 90

XVIII. 4. *Anima patris mea eſt, & anima filii mea eſt: anima quæ peccat ſola punietur.* 102.

19. & 20. *Extolle vocem tuam ſuper filium peccatoris ne veſtigia patris ſui ſequatur, quoniam anima patris mea eſt, & anima filii mea eſt: anima quæ peccat ſola punietur.* 31

XXII. 18. & ſeq. *Pro eo quòd facta eſt mihi omnis domus Iſraël permixtio, omnes æramentum, argentum, ferrum, ſtannum & plumbum, in medio camini ardentis permixtum, propterea dicit, hæc dicit Dominus: Propter quod facti eſtis omnes in permixtione unâ, ideò recipio vos in medio Hieruſalem. Sicut recipitur æramentum, argentum & ferrum & ſtannum & plumbum in medio camini, ad inſufflandum in igni, ut confletur, ita recipiam vos in irâ meâ & concremabo, & inſufflabo in vos inſufflationem ignis iræ meæ, & conflabimini in medio ejus, & ſcietis quia ego ſum Dominus, qui effudi iram meam ſuper vos.* Collat. Carth. 486.

26. *Sacerdotes ejus repulerunt legem meam, profanabant ſancta mea, inter mundum & immundum non dividebant, & inter ſanctum & pollutum non ſeperabant.* Collat. Carth. 486.

XXVIII. 2. *Fili hominis, dic adverſùs principem Tyri, hæc dicit Dominus Deus, quia exaltatum eſt cor tuum & dixiſti; ego ſum Deus.* 52. & 53

3. *Numquid ſapientior tu quàm Daniel.* 55

DANIELIS

Cap. IV. 24. *Et tu audi rex conſilium meum, & placeat tibi: peccata tua eleemoſynis redime.* 56

V. 17. *Dona tua tecum ſint rex.* 55

OSEE.

Cap. IX. 4. *Sacrificia eorum tanquam pannus illotus, omnis qui tetigerit illum inquinabitur.* in App. ad acta S. Saturnini. p. 244.

Sacrificia eorum tanquam panis luctûs. Omnis qui tetigerit ex eis inquinabitur. Collat. Carth. p. 489

AMOS.

Cap. VII. 10. *Conglobationes facit adverſùm te Amos in medio domûs Iſrael. Non poteſt terræ ſupportare ſermones ejus, & ob hoc inſuper expellitur.* Collat. Carth. p. 489

SOPHONIÆ.

Cap. II. 11. *Prævalebit Dominus adverſùs eos, & diſperdet omnes Deos gentium terræ, & adorabunt eum unuſquiſque de loco ſuo, omnes inſulæ gentium.* Collat. Carth. p. 393

AGGÆI.

Cap. II. 13. & ſeq. *Interroga ſacerdotes, legem: ſi acceperit homo carnem ſanctam in ſummo veſtimenti ſui, & tetigerit ſummitas veſtimenti*

ejus

ejus aliquam partem panis, vini aut olei, ſi ſanctificabitur? & dixerunt ſacerdotes: Non. Et dixit Aggeus, ſi tetigerit inquinatus in animâ eorum aliquid, ſi inquinabitur? & dixerunt Sacerdotes: inquinabitur. Et dixit Aggeus, ſic & populus hic & gens hæc coram me dicit Dominus, & omnis quicumque acceſſerit illic, inquinabitur. In append. ad acta S. Saturnini. p. 244

14. *Quæ tetigerit pollutus polluta ſunt* 94

15. *Sic & populus iſte, & ſic gens iſta: & ſi quis illuc acceſſerit, inquinabitur.* Collat. Carth. p. 489.

MALACHIÆ.

CAP. I. 10. & 11. *Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus omnipotens; & ſacrificium non accipiam de manibus veſtris; quoniam ab ortu ſolis uſque ad occaſum clarificatum eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco incenſum offertur nomini meo, & ſacrificium mundum, quoniam magnum eſt nomen meum in gentibus, dicit Dominus omnipotens.* Collat. Carth. p. 391.

6. & 7. *Vos ô Sacerdotes qui profanatis nomen meum, & dixiſtis, In quo profanavimus nomen tuum? & pecentes in altari meo panes pollutos, & dixiſtis, In quo polluimus illos? in eo ut diceretis, Menſa Domini benedicta eſt, & quæ ſuperponebantur annullaſtis.* ibid. 489

II. 10. *Nonne vos unus Deus creavit, unus pater genuit?* 70

MATTHÆI.

CAP. III. 12, & LUC III. 17. *Mundabit aream ſuam, frumenta recondet in horreo.* Coll. Carth. 491

17. *Hic eſt Filius meus de quo benè ſenſi, hunc audite.* 75

V. 9. *Felices pacifici, quia ipſi filii Dei vocabuntur.* 60 & 70

9. *Beati pacifici quia ipſi filii Dei vocabuntur.* In formâ conventionis Donatiſtarum, mon. p. 331

24. *Depone munus tuum ante altare & redi priùs, & concorda cum fratre tuo ut poſſis pro te ſacerdos offerre.* 91

VI. 17. *Dimitte nobis peccata ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.* 103

VII. 1. *Nolite judicare, ne judicetur de vobis.* 103

6. *Ne dederitis ſanctum canibus, neque miſeritis margaritas veſtras ante porcos, ne conculcent eas pedibus ſuis & converſi eliđant vos:* 39

VIII. 12. *Et curatus eſt puer in illâ horâ.* 88

IX. 21. *Mittam, inquit, manum meam & tangam fimbriam veſtimenti ejus & ſana fiam.* 89

XI. 12. *A diebus Joannis uſque in hodiernum regnum Dei vim patitur, & qui vim faciunt, diripiunt illud.* 85

XII. 32. *Qui peccaverit in Spiritum ſanctum non remittetur ei nec hîc nec in futuro ſeculo.* 107

43. *Cùm autem Deus deſeruerit hominem remanet vas inane: ſpiritus autem immundus errans per loca deſerta jejunus dicit, domus mea vacua eſt; revertar illuc & habitabo; & adducit ſecum alios ſeptem ſaviores & habitabit illic, & erunt hominis illius pejora noviſſima quàm quod fuerant prima.* 74

XIII. 37. 38. & 39. *Qui ſeminat bonum ſemen, filius eſt hominis. Ager autem eſt hic mundus, bonum autem ſemen ii ſunt filii regni, Zizania autem filii ſunt maligni, inimicus autem qui ſeminat ea diabolus eſt, meſſis autem conſummatio ſæculi, meſſores autem angeli ſunt.* Coll. Carth. 486

38. *Mundus hic ager.* ibid. 491

XV. 14 *Cæcus ſi cæcum duxerit, utrique in foveam cadunt.* 18

XVI. 15. & 16. *Vos quem me dicitis eſſe . . . . tu es Filius Dei vivi.* 115

16. *Tibi dabo claves Regni cælorum, & portæ inferorum non vincent eas.* 30

XXII. 11. 12. & 13. *Intrans rex videre recumbentes, vidit illic hominem non habentem veſtimentum nuptiale, & ait illi: Amice, quomodo huc veniſti? Ille autem obmutuit, & dixit rex miniſtris ſuis: Auferte illum pedibus & manibus, & mittite illum in tenebras exteriores: illic erit ploratio & ſtridor dentium.* Coll. Carth. 486

XXIII. 9. *Ne vobis patrem dicatis in terrâ: unus eſt pater veſter Deus.* Coll. Carth. 482. & 483

9. *Ne vocetis vobis quemquam patrem in terris, quia unus eſt pater veſter in cælis.* 70

15. *Væ vobis, Scribæ & Phariſæi hypocritæ, qui circuitis mare & aridam, facere unum proſelytum, & cùm factus fuerit facitis eum filium gehennæ dupliciter plus quàm eſtis vos.* In Append. ad acta S. Saturnini, 243.

15. *Væ vobis hypocritæ, qui circuitis maria & terras, ut faciatis unum proſelytum, & cùm inveneritis, facitis eum filium gehennæ dupliciter quàm vos eſtis.* 32

XXV. 34. *Venite benedicti Patris mei.* 88

XXVI. 21. & 25. & Marc. XIV 18. *Unus ex vobis me tradet. Numquid ego ſum Domine? Tu dixiſti.* Coll. Carth. 489

31. *Ecce teneor, & fugietis omnes,* 105

34. *Petre antequàm gallus cantet ter me negabis,* 105

XXVII. 25. *Sanguis hujus ſuper nos & ſuper filios noſtros.* 102

XXVIII. 19. *Ite docete omnes gentes baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti.* 85

19. *Ite baptizate omnes gentes, in nomine Patris, & Filii, & Spiritus ſancti.* 82

MARCI.

CAP. XIII. 17. *Quod uni ex vobis dico, omnibus dico:* 2

LUCÆ.

CAP. II. 14. *Pax hominibus in terrâ bonæ voluntatis.* 31. & 71

III. 62. *Nemo tenens manicam aratri poſt ſe attendens, intrabit in regnum cælorum,* 63

VIII. 43. *Quis me tetigit?* 89
43. *Turba te comprimunt & tu dicis, Quis me tetigit? Quis me, inquam, tetigit? Senſi à me exiiſſe virtutem.* 89
48. *Vade mulier in pace, fides tua te ſalvavit.* 88
IX. 37. *Magiſter vidimus quemdam in nomine tuo expellentem dæmonia & prohibuimus eum, quia non ſequitur nobiſcum. Nolite prohibere: qui enim non eſt contra vos, pro vobis eſt.* 87
XVIII. 9. *Dicebat Jeſus hanc ſimilitudinem propter eos qui ſe ſanctos putant & contemnunt cæteros.* 40
10. *Duo aſcenderunt in templum adorare, unus Phariſæus, & unus Publicanus.* 40
11. *Gratias tibi Deus, quia nihil peccavi.* ibid.
18. *Propitius eſto mihi peccatori.* 40
XXIV. 44. & ſeq. *Oportebat, inquit, impleri omnia quæ ſcripta ſunt in lege & Prophetis & pſalmis de me. Tunc aperuit illis ſenſum, ut intelligerent ſcripturas; & dixit eis: Quia ſic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertiâ die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remiſſionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jeruſalem.* Coll. Carth. p. 393. & 482
46. & 47. *Oportebat Chriſtum pati & reſurgere à mortuis tertio die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam & remiſſionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jeruſalem.* ibid. 386

JOANNIS.

Cap. I. 10. *Et mundus eum non cognovit.* Coll. Carth. p. 492
11. *Venit Filius Dei: quotquot eum receperunt, dedit eis poteſtatem, ut filii Dei fierent qui credunt in nomine ejus.* 70
30. *Ecce Agnus Dei, hic eſt qui tollit peccata mundi.* 75
33. *Ecce venit qui vos baptizet.* 84
III. 8. *Spiritus Deus eſt qui ubi vult ſpirat, & vocem ejus audis, & neſcis unde veniat & quò eat.* 32
17. *Non venit ut judicet mundum, ſed ut ſalvetur mundus per ipſum.* Coll. Carth. 491. & 492
26. *Ecce quem baptizaſti.* 84
IV. 5. *Nam ipſe neminem baptizavit, ſed Diſcipuli ejus.* 84
13. *Aquam quam ego do qui biberit, non ſitiet in æternum.* ibid.
XI. 8. *Qui me confeſſus fuerit coram hominibus, confitebor eum coram Patre meo.* 55
XIII. 8. *Quod ego facio tu neſcis, ſcies autem poſteà.* 81
10. *Qui ſemel lotus eſt, non habet neceſſitatem iterùm lavandi, quia eſt mundus totus.* 82
10. *Qui ſemel lotus eſt, non habet neceſſitatem iterùm lavandi.* 71
10. *Et vos mundi eſtis, ſed non omnes.* Collat. Carth. p. 394
34. *Inde ſcio quia Diſcipuli mei eſtis, ſi vos invicem diligatis.* 72
XIV. 27. *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis.* 2. & 31
XV. 19. *Si de ſæculo eſſetis, ſæculum quod ſuum eſſet, amaret; ſed quia de ſæculo non eſtis, ſed ego elegi vos de ſæculo, propterea odit vos ſæculum.* In ſermone Donatiſtæ, 300
19. *Si de mundo eſſetis, mundus quod ſuum eſſet, amaſſet; ſed nunc quoniam de mundo non eſtis, propterea odit & perſequitur vos mundus.* Coll. Carth 491
20. *Non eſt ſervus major domino ſuo, ſi me perſecuti fuerint & vos perſequentur.* In ſerm. Donatiſtæ, 300
XVII. 21. *Ut credat mundus quoniam tu me miſiſti.* Coll. Carth. 492. & 493

ACTUUM.

Cap. I. 7. & 8. *Non eſt veſtrûm ſcire tempora quæ Pater poſuit in ſuâ poteſtate; ſed accipietis virtutem Spiritûs ſancti, & eritis mihi teſtes in Jeruſalem & in totam Judæam & Samariam, & uſque in totam terram.* Coll. Carth. 393
XIX. 3. *In quo baptiſmate baptizati eſtis.* 85

AD ROMANOS.

Cap. I. 18. & ſeq. *Revelabitur enim ira Dei de cælo ſuper omnem impietatem & injuſtitiam hominum eorum qui veritatem Dei in injuſtitiâ detinent, quoniam quod cognoſcibile eſt Dei, manifeſtum eſt illis. Deus enim illis manifeſtavit. Etenim quæ inviſibilia ſunt ejus à conſtitutione mundi, per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur. Sempiterna quoque virtus ejus & divinitas, ità ut ſint inexcuſabiles: quia cum cognoviſſent Deum, non ut Deum honorificaverunt, aut gratias egerunt: ſed evanuerunt in cogitationibus ſuis, & intenebratum eſt inſipiens cor illorum. Dicentes enim ſe eſſe ſapientes, infatuati ſunt, & immutaverunt claritatem incorrupti Dei in ſimilitudine imaginis corruptibilis hominis & volucrum & quadrupedum & ſerpentum. Propter quod tradidit illos Deus in concupiſcentiâ cordis illorum in immunditiam.* Coll. Carth. 489. & 490
II. 14. & 15. *Quia lex non facit juſtos, ſed ipſi amat juſtitiam.* Pſeudo-Op. 113
IV. 3. *Credidit Abraham Deo & reputatum eſt ei ad juſtitiam.* Ibid. 113
IX. 16. *Neque volentis, neque currentis, ſed ad Dei gratiam pertinentis.* 40
XI. 13. *Memoriis ſanctorum communicantes.* 29. Vide notam 9. ibid.
XII. 14. *Benedicite & nolite maledicere.* 44
XIII. 7. *Cui honorem, honorem: cui vectigal, vectigal: cui tributum, tributum: nemini quidquam debueritis.* 58
44. *Non ſine causâ Judex gladium portat.* 109
XIV. 4. *Qui ſtat Domino, ſtat ſuo: & qui jacet, Domino ſuo jacet.* 43

I. AD CORINTHIOS.

CAP. I. 1. *Numquid diviſus eſt Chriſtus?* 31
3. *Numquid in nomine meo baptizati eſtis?* 86
10. & ſeq. *Obſecro vos fratres, per nomen Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut idipſum dicatis omnes, & non ſint in vobis ſchiſmata: ſitis autem perfecti in eodem ſenſu & in eadem ſententiâ. Nuntiatum enim eſt mihi, fratres, ab his qui ſunt Chloës, quia contentiones ſunt in vobis, & unuſquiſque veſtrûm dicit, ego quidem ſum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cephæ, ego autem Chriſti. Diviſus eſt Chriſtus? Numquid Paulus pro vobis crucifixus eſt, aut in nomine Pauli eſtis baptizati?* Coll. Carth. 393
III. 4. *Quid eſt enim Paulus, vel quid Apollo? Utique Miniſtri ejus in quem credidiſtis.* 88
6. *Ego quidem plantavi, Apollo rigavit.* 87
7. *Neque qui plantat neque qui rigat eſt aliquid: ſed ſolus Deus qui ad incrementu perducit.* 88
6. & 7. *Ego plantavi, Apollo rigavit: ſed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat eſt aliquid, neque qui rigat, ſed qui incrementum dat Deus.* Coll. Carth. 483
16. *Vos eſtis templum Dei, & in vobis Deus habitat.* 74
22. & 23. *Omnia veſtra, vos autem Chriſti, Chriſtus vero Dei.* Coll. Carth. 483
IV. 6. *Ne alter in alterum intumeſcat.* 87
15. *Et ſi decem millia pædagogorum habueritis in Chriſto, ſed non multos patres. Per Chriſtum enim ego vos generavi per Evangelium.* Coll. Carth. 483
V. 11. *Cum his nec cibum capere.* 72
VII. 38. *Qui dederit virginem ſuam benè facit: & qui non dederit melius facit.* 96
XIII. 1. *Si habeam in me poteſtatem imperandi montibus, ut transferant ſe de locis in locu, & loquar omnium gentium linguis etiam angelorum, & corpus meum flammis tradam & charitatem in me non habeam, nihil ſum, ſed ero æramentum tinniens in deſerto, ut pereat vocis opus ubi nullus occurrit auditus,* 63
4. & 5. *Charitas magnanimis eſt, charitas benigna eſt, charitas non zelatur, charitas non inflatur, non quærit quæ ſua ſunt.* 104

II. AD CORINTHIOS.

III. 3. *Scripta non atramento, ſed Spiritu Dei vivi, non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus.* Pſeudo-Opt. 112
V. 19. *Deus erat in Chriſto, mundum reconcilians ſibi.* Coll. Carth. 492. & 493
VI. 13. & ſeq. *Quaſi filiis dico, dilatamini & vos, & nolite conjungi cum infidelibus: quæ eſt enim participatio juſtitiæ ad iniquitatem, aut quæ communicatio luminis ad tenebras, quæ particula eſt fideli cum infideli, quæ eſt autem conventio templi Dei cum ſimulacbris. Vos autem templum Dei vivi eſtis. Dicit enim quia inhabitabo in eis & inambulabo & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus. Propter quod diſcedite de medio eorum, & ſeparamini, dicit Deus omnipotens, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.* In append. ad acta S. Saturnini. 243
14. *Quæ particula eſt fidei cum infideli, aut quæ communio lucì ad tenebras?* Coll. Carth. 486
17. & 18. *Vos enim eſtis templum Dei vivi. Dicit enim ipſe: Quoniam habitabo in eis, & in eis ambulabo, & ero illorum Deus, & ipſi erunt mihi populus. Propter quod diſcedite de medio eorum & ſeparamini, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos, & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.* Coll. Carth. 490
XI. 2. *Deſponſavi enim vos uni viro virginem ſanctam aſſignare Chriſto,* Coll. Carth. 486
9. *Qui pacem ſerit, pacem & metet.* 31

AD GALATAS.

CAP. III. 27. *Quotquot in nomine Chriſti baptizati eſtis, Chriſtum induiſtis.* 90
VI. 2. *Onera veſtra invicem ſuſtinete.* 104

AD EPHESIOS.

CAP. II. 13. *Fecit ambos unum, tollens medium ſepem parietis.* 70
IV. 5. *Unus Deus, unus Chriſtus, una fides, una tinctio.* 82
V. 25. 26. & 27. *Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſemetipſum tradidit propter eam, ut eam ſanctificaret, purgans eam lavacro aquæ in verbo & adjungens ſibi glorioſam Eccleſiam non habentem maculam neque rugam, aut aliquid ejuſmodi, ſed ſanctam & immaculatam.* Coll. Carth. 485
27. *Non habentem maculam neque rugam.* ibid. 484

AD PHILIPPENSES.

CAP. I. 18. *Sive per occaſionem, ſive per veritatem miſerebor, quoniam filii fornicationis ſunt, quia fornicata eſt mater ipſorum, dedecoravit eos quæ peperit.* Coll. Carth. 489

II. AD THESSALONICENSES.

CAP. III. 14. *Si quis non obaudivit verbo noſtro per epiſtolam, hunc notate, & nolite commiſceri cum eo.* Coll. Carth. 493

I. AD THIMOTHEUM.

CAP. I. 6. *Quidam autem converſi ſunt in vaniloquium, volentes ſe eſſe legis doctores, non intelligentes quæ dicant, neque de quibus affirmant.* 24
9. *Quòd juſtis lex data non ſit, quia unuſquiſque juſtus ipſe ſibi lex eſt.* Pſeudo-Opt. 113
II. 2. *Rogate pro regibus & poteſtatibus ut quietam & tranquillam vitam agamus.* 52
III. 2. *Oportet Epiſcopum irreprehenſibilem eſſe.* Coll. Carth. 484

V. 22. *Manus citò nemini impoſueris, neque communicaveris peccatis alienis.* Coll. Carth. 400
22. *Ne communices peccatis alienis.* ibid. 395

II. AD TIMOTHEUM.

Cap. II. 17. *Serpit enim eorum ſermo velut cancer.* 72
III. 2. *Erunt homines ſeipſos amantes, cupidi, glorianres ſibi, ſuperbi, blaſphemi, parentibus non obedientes, ingrati, ſceleſti, pacem non cuſtodientes, ſine affectu, detractores, immites, ſine benignitate, &c.* 107

JACOBI.

Cap. III. 11. *Nolite per opinionem judicare fratres veſtros.* Citatum ſub nomine Petri ab Optato lib. 1. p. 5. Vide notam 15.

I. JOANNIS.

Cap. I. 8. *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus nos ipſos decipimus & veritas in nobis non eſt.* 40. & 103
II. 15. *Si quis dilexerit mundum, non eſt charitas Patris in illo.* Coll. Carth. 491. & 492.
19. *Non erant noſtri, nam ſi noſtri eſſent, manſiſſent nobiſcum.* 14
IV. 5. *Ipſi de mundo ſunt, & mundus eos audit.* Coll. Carth. 491
V. 19. *Mundus in maligno poſitus eſt.* ibid. 493
19. *Ut reus fiat totus mundus Deo.* ibid. 491

II. JOANNIS.

Verſ. 10. *Ave illi ne dixeritis.* 72

APOCALYPSIS.

Cap. II. 23. *Et ſcient omnes Eccleſiæ, quoniam ego ſum ſcrutator renum & cordis.* Coll. Carth. 489

INDEX

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM
QUÆ IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR.

Omisimus hoc in Indice nomina Epiſcoporum & locorum de quibus in Collatione Carthaginenſi, quia ſuos habent peculiares Indices. Cætera accuratè collegimus. Hoc ſignum *Præf.* Præfationem totius operis indicat. *Hiſt.* Hiſtoriam Donatiſtarum à nobis adornatam. *Mon.* vetera Monumenta ad Donatiſtarum hiſtoriam pertinentia. *Geogr.* Geographiam noſtram. *Annot.* Variorum annotationes, obſervationes, & notas ad finem Optati. *Hiſt. coll.* Hiſtoriam collationis Carthaginenſis auctore Balduino. Ubi verò nulla nota præfigitur, ſed tantùm pagina indicatur, ipſum Optati textum laudari ſcias.

A

Abitinenses Martyres. Poſt glorioſam confeſſionem in carcerem conjecti. *Hiſt. pag.* 3. & 4

Adelphius de Colonia Lingonensium. Adeſt Conc. Arelat. I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 186

Ælianus *Proconſul Africæ.* Cognoſcit de causâ Felicis Aptungitani, 23. *ibid. not.* 97. *Hiſt.* 22. *Mon.* 254. & *ſeq.* De tempore actorum coram ipſo in causâ Felicis Aptungitani, *Annot.* 159. Idem eſt ad quem ſcribit Conſtantinus de evectione Epiſcoporum ad concilium Arelatenſe, *Hiſt.* 13. *ubi vide notam* 5

Africa. Africæ deſcriptio, *Geogr.* 49. Diviſio, *ibid.* 50. 51. *Annot.* 128. Africæ ubertas, *Geogr.* 49. 50. & 51. Multitudo incolarum, locorum & epiſcopatuum, *ibid.* Quandò & à quibus lumen religionis Chriſtianæ acceperit, *Hiſt.* 1. *Vide ibid. not.* 1. & 2. Quàm brevi creverit, *ibid.*

Agrippinus *Carthaginenſis Epiſcopus.* Quo tempore floruerit, *Geogr.* 64. & 65

Agroetius *Trevirenſis.* Concil. Arelat. adfuit, *Hiſt* 14. *Mon.* 186

Albaspinæus *Aurelianenſis Epiſcopus.* De editione operum Optati quæ nomen ejus præfert, *Præf.* 18

Alfius Cæcilianus. *V.* Cæcilianus.

Altare. Quid hoc nomine ſignificetur, *Annot.* 127. Signum veræ Eccleſiæ, *ibid.* 172. In Altaribus vota populi & membra Chriſti portata ſunt, 91. Poſtulatus ibi deſcendit Spiritus ſanctus, 91. Unde à multis pignus ſalutis æternæ, tutela fidei & ſpes reſurrectionis accepta, 91. Altare ſedes Corporis & Sanguinis Chriſti, 91. Ibi Corpus & Sanguis Chriſti per certa momenta habitat, 92. Altaria ſacrificii incruenti, *Annot.* 212. Eorum inſignia nomina, *Annot.* 213. Altaria lignea, 91. & 92. Altaria linteaminibus in peragendis myſteriis cooperiuntur, 93. Veneratio Altaribus debita, *Annot.* 145. Sacrilegium eſt Altaria frangere aut removere, 92 & 91. Quantum periculum Altare contra Altare erigere, *ibid.* 126. 133

Ambitausus *Remenſis,* adeſt conc. Arelat. I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 186

Anastasius *Beneventinus,* adeſt concilio Arelat. I. *Ibid.*

Anastasius *Romanus Pontifex,* conſulitur ab Africanis, *Mon.* 327

Angelus. Dos Eccleſiæ, 32. Quid, *ibid. not.* 15. *Annot.* 186. Angeli ſeptem Eccleſiarum ad quos ſcribit Joannes, 32. Angelus aquis luſtralibus adeſt, & apud ipſum fit profeſſio fidei, 34. *Ibid. not.* 22

Animæ, Sanguine Chriſti redemptæ vendi non poſſunt, 66

Annulus. Annulus quo ſignatus eſt Eccleſiæ fons, 8. & 9. Quid ſit, *Vide ibid. not.* 24. *Annot.* 165. & 181

Anulinus, in Chriſtianos ſævit in provinciâ Proconſulari tempore Diocletiani, *Hiſt.* 1. Ad eum Conſtantini epiſtolæ, *Mon.* 276. & 278. Ejus epiſtola ad Imperatorem, *ibid.* 279

Appellationes *in cauſis Eccleſiaſticis.* Vide quid de iis ſentiat Balduinus. *Annot.* 159

APOSTOLI, diviſas non habent à Petro cathedras, 28. *Ibid. not.* 7
APRONIANUS, teſtis in cauſa Felicis. *Mon.* 257
AQUA, rerum omnium principium, *Annot.* 19. Quo ſenſo non facta, *Ibid.* 196. Aquam non legimus factam, 49. *Ibid. not.* 8. Plura de Aquâ baptiſmi, 48. & 49. *Annot.* 509
ARÆ. Aræ extructæ ſuper tumulos martyrum, 57. *Ibid. not.* 28. Aræ martyrum dealbatæ, *Annot.* 200
ARIUS, docebat filium ex nullis ſubſtantiis factum eſſe, 73. Hujus doctrina in concilio Nicæno à 318. Epiſcopis damnata, *ibid.*
ASMODÆUS, Dæmon à Satâ puellâ fugatus à Tobiâ, 49. *Ibid. not.* 6
A'πνέμι Quid ſignificet iſta vox. Sap. 3. v. 16. *p.* 75. *not.* 3.
AUCUPES. Egregia deſcriptio Aucupum qui glutine aves capiont, & eorum comparatio cum hæreticis, 100. *Annot.* 146. 216. & 217
AVE, dici non debet hæreticis, 72
S. AUGUSTINUS. Ejus collationes cum Donatiſtis, *Hiſt. Coll.* 536. Opera & acta in Donatiſtas, *ibid.* 37. & *ſeq.*
AVITIANOS *Rotomagenſis*, adeſt concilio Arelat. I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286
AURELIUS *Carthaginenſis*. Tempus quo ſedit Carthagini, *Geogr.* 66
AUTUMNITANUS, ſeu *Aptunghitanus Epiſcopus*. Cujus provinciæ fuerit, 15. *ibid. not.* 63
AXIDO. Dux Circumcellionum, 56

B

BAGAÏS, ſeu *Vaga*, Urbs Numidiæ Epiſcopalis, 48. & 56. *not.* 4
BALDUINUS *(Franciſcus)* accuſatur à Bezâ, *Hiſt. Coll.* 527. Ejus paupertas, *ibid.* Ejus ſtudia & profeſſio, *ibid.* 528. Ejus de edendo Optato conſilium, *Annot.* 115. 130. Editiones operum Optati ab eo publici juris factæ, *Præf.* 8
BALLIS, ſeu *Vallis*, Oppidum in Numidiâ, 29. *Ibid. not.* 11
BALUZIUS. Acta Martyrum & Collatio Carthaginenſis ab eo edita, *Præf.* 11. & 15. Hujus eruditio, *ibid.*
BAPTISMA. Quandò inſtitutum à Chriſto, 85. Aqua Baptiſmi res Dei eſt, non Deus, 77. Unum eſt Baptiſma, 78. & 79. Laudes Baptiſmi, 80. Hujus effectus, *ibid.* & *Annot.* 202. Hos non operarius, ſed credentis fides & Trinitas præſtat, 80. Baptiſmi vis ſita in nominibus Trinitatis, 34. Cui concurrit fides credentium, *ibid.* Vim ſuam non habet à Miniſtro ſed à Deo, *ibid.* Ubi Trinitas cum fide concordat, qui natus fuerat ſæculo renaſcitur ſpiritualiter Deo, *ibid.* Ejus neceſſitas, *Præf.* 6. Per Baptiſmum hominibus muri facti ſunt ad tutelam, 49. Baptiſmi cæremoniæ jam tum tempore Optati, *Annot.* 126. Exorciſmus Baptiſmo prævius, 6. Unctio quæ fit in baptiſmate, *ibid.* In Baptiſmate tria Trinitas, Credens & Operans, 83. Diluvium Baptiſmi figura, 6. 79. & Circumciſio, 6. Baptiſmatis unio in Trinitate, *ibid.* In Trinitate collatus, *Annot.* 163. Chriſtus piſcis eſt qui in Baptiſmate fontalibus undis interitur, 49. Singularis Baptiſmus, *ibid.* An fidem ſuſcipientis requirat, ut ratus ſit ſecundùm Optatum, 6. Validus etiamſi à malis & ab hæreticis collatus, 6. *Annot.* 141. 163. *Mon.* 395. De Baptiſmo hæreticorum, *Annot.* 123. 131. Hæreticorum Baptiſmata vana & falſa, 10. 79. 80. 82. De Baptiſmo hæreticorum quid ſtatutum à ſynodo Arelatenſi, *Hiſt.* 16. Rebaptizati à Donatiſtis reſurgent ſine tunicâ nuptiali, 90. De reiteratione Baptiſmi, *Annot.* 164. In nomine Trinitatis collatus iterari non debet, 6. & 79. Iteratio Baptiſmi vetita, 34. 48. & 49. Iteratio Baptiſmi ex ſacris litteris illicita probatur, 48. 49. 82. 82. *Annot.* 145. Iteratio Baptiſmi contra leges, 6. *Annot.* 181. 194. Iteratio Baptiſmi rejicitur Canone Carth. 313. Conſtitutiones Valentiniani & Gratiani in Rebaptizantes, *Mon.* 314. 316.
BAPTISMA *Joannis*, diverſum à Baptiſmo Chriſti, 84. & 85. Baptiſma Joannis non erat plenum, 85. Qui baptizati fuerunt à Joanne ante inſtitutum Baptiſma Chriſti, ſalvi facti ſunt, 85. Qui poſt inſtitutum Chriſti Baptiſma baptizabantur, Baptiſmo Joannis rebaptizati Baptiſmo Chriſti, *ibid.* Utrùm baptizati à Joanne Chriſti Baptiſmo iterùm tincti fuerint, 6
BASILICÆ. In Baſilicis ſepultura non conceditur paſſim, 57. Hæreticorum Baſilicæ non neceſſariæ, 48. *Ibid. not.* 3. A perſecutoribus dicebatur Baſilicas dirui, 48. Baſilicæ Catholicorum in Africâ à Donatiſtis occupatæ, 37. Nondùm reſtitutæ ſtatim poſt remiſſam in Africâ perſecutionem, 11. Multæ Romæ primis temporibus, *Præf.* 7. Quadraginta Romæ & ampliùs baſilicæ initio ſchiſmatis Donatiſtarum, 30. *Ibid. not.* 53
BEÏANUS *Baïanenſis* adeſt concilio Cabarſuſſitano, *Mon.* 319. 320. Damnatur in Bagaïtano, *ibid.* 322
BEZA *(Theodorus)*. Hujus lapſus, *Hiſt. Coll.* 524. Comparatur cum Petiliano, *ibid.* Ejus in colloquio Poſſiaco errores, *ibid.* 525
BONIFACIUS *Ballitanus*, Pſeudo-Epiſcopus Romæ de parte Donati, 29 Romam miſſus interventor à Donatiſtis, *Hiſt.* 25
BONIFACIUS *Carthaginenſis*. Tempus quo ſedit, *Geogr.* 66. & 67
BOTRUS. Epiſcopatum Carthaginis ambit, 15. Spe fruſtratus, *ibid.* Idem, *Hiſt.* 6. De Botro & Celeſtio Balduinus, *Annot.* 133
BYZACENA. Provincia Africæ, *Geogr.* 90. Hujus deſcriptio & limites, *ibid.* 56

C

CÆCILIANUS Archidiaconus Menſurii in Carthaginenſi Eccleſiâ, *Hiſt.* p. 4. Inconſultam turbam accedentium ad viſitandos Abitinenſes Martyres arcet, *Hiſt.* 4. Inde calumnia Donatiſtarum in illum quòd eos

qui ad alendos Martyres veniebant cædi juſſerit, *ibid.* 4. *Mon.* 241. Suffragio populi eligitur Epiſcopus Carthaginenſis & ordinatur, manus imponente Felice Aptungitano, 15. Eadem; *Hiſt.* 6. & 8. Tempus quo ſedem Carthaginis obtinuit, *Geogr.* 65. Hujus ordinatio vitii accuſatur, 16. Secundus Tigiſitanus aliique Epiſcopi traditores conveniunt Carthaginem in eum, *ibid.* Quo ſenſu ſe ordinandum iterum offert, *Annot.* 134. 171. & 172. A ſeptuaginta Epiſcopis Numidis depoñitur abſens, *ibidem Hiſt.* 8. & *Mon.* 275. Majorinus adversùs eum ab ipſis ordinatur, 16. & 17. Retinet Cæcilianus Cathedram ſuam, 16. Accuſatur criminum per litteras Numidarum. 17. Eadem, *Hiſt.* 6. & 7. Non exivit à Majorino, ſed Majorinus à Cæciliano, *Annot.* 166. In damnatum à Numidis litteræ miſſæ. *Hiſt.* 8. Permanet in ſede, 9. *Mon.* 276. 277. 278. Accuſatur apud Imperatorem ab adverſariis, *ibid. Mon.* 279. A Conſtantino Judices dati in Concilio Romano Cæcilianum abſolvunt, 21. *Hiſt.* 10. 11. & *Annot.* 137. 138. 176. Sententia Miltiadis in ejus gratiam, 21. Retinetur Brixiæ pro bono pacis 22. Carthaginem redit, *ibid.* & *p.* 25. Abſolvitur iterùm in concilio Arelatenſi, *ibid.* 15. *Annot.* 137. 138. & 176. Rursùs accuſatur apud Imperatorem à Donatiſtis, *ibid.* 17. Romam advocatus, ad diem non comparet, *ibid.* 18. Imperator ipſum innocentem pronuntiat, *ibid.* 18. & 19. In eum rursùm libellum offerunt Donatiſtæ, nebulonem eum appellantes, *ibid.* 22. Cæciliani mors. *ibid.* 26. *Mon.* 297. Cæcilianus Udinepiſus vocitabatur, *Mon.* 297. Ejus innocentia probatur à Catholicis, *Mon.* 481. 482. 496. 497. 498. 502. 503. 504. De hujus hiſtoriâ & judiciis in eum vel pro eo geſtis, quæ ſcripſit Balduinus habes, *Annot.* 134. 135. & *ſeq.* De eo Albaſpinæus, *Annot.* 147. & 148

Cæcilianus *Decurio Aptungitanæ Coloniæ.* Quid egerit tempore perſecutionis ad extorquendos libros ab Epiſcopo & clericis hujus loci, *Hiſt.* 4. Teſtis in cauſâ Felicis, 13. *Hiſt.* 12. *Mon.* 255.

Calama. Oppidum Numidiæ, de quo vide *not.* 44. 10

Calices. Chriſti Sanguinis portatores, 93 Eos vendere ſacrilegum, *ibid.*

Callidius Gratianus. Teſtis in cauſâ Felicis, 23. *Hiſt.* 18

Calvinus. Locanius dictus à Balduino, *Annot.* 117. Hujus ἀφάλματα notata à Balduino, *ibid.* 119. 120. 125. Alii ejus errores de doctrinâ, *ibid.* 120. 121. 123. 124. Circa diſciplinam, *ibid.* 122. Ejus teſtimonia de Synagogâ & Eccleſiâ, *Hiſt. Collat.* 559. 560

Calviniſtæ. Eorum cum Donatiſtis egregia comparatio, *Annot.* 126. & 127

Campitæ. Ita dicti Donatiſtæ, *Hiſt.* 25

Canis. Vile animal Hebræis ad ſacrificia ineptum, 74. *not.* 4

Caritas. Neceſſitas caritatis ad martyrium, 63

Capito. Epiſcopus partis Majorini, 19. *Mon.* 279. Accuſator Cæciliani, *Hiſt.* 18

Capreolus *Carthaginenſis* Ordinatus circa annum 425. *Geogr.* 66

Carpi. Urbs Africæ. 38. *ibid. not.* 30

Carpophorus. An recenſendus inter Epiſcopos Carthaginenſes, *Geogr.* 65

Carthago *urbs.* Carthaginis urbis hiſtoria & varia fortuna, *Geogr.* 60. 61. & 62. Ejus ſitus ex antiquis, *Ibid.* 62. 63. & 64

Carthaginenſis Sedes. Ampliſſima dicitur, *Mon.* 331. *ubi vide notam.*

Carthaginenſis Epiſcopus. Totius Africæ Primas *Geogr.* 55. Hujus ſedis privilegia, *ibid.* & *p.* 56. Series Carthaginenſium Antiſtitum, *ibid.* 64. & *ſeq.* Series Carthaginenſium quorumdam Epiſcoporum ſecundùm Albaſpinæum, *Annot.* 151

Casaubonus (*Mericus*) De editione operum Optati ab eo factâ. *Præf.* 9

Cassiodorus. Ejus de Donatiſtis teſtimonium, *Mon.* 507

Castus. Teſtis in cauſâ Silvani. *Mon.* 166

Cataclysmus. Figura Baptiſmi, 79. & 80.

Cataphrygæ. Hæretici, 7

Cathedra. Quid ſit. 9. & 28. *ibid.* & *not.* 27. Cathedra una per Petrum, *Annot.* 182. 185. 186. 187. 218. Prima Eccleſiæ dos, 27. 32. & *Annot.* 166. per Petrum noſtra, 32. per eam habet & cæteras dotes, 33. Quis prior ipſam ſederit, 28. Cathedra Petri & Cypriani, 9. & *ibid. not.* 27. Recedere à Cathedrâ, & novam inſtituere, ſchiſmatis argumentum, 9. Cathedra Petri, in eâ unitas ſervatur, 58. Qui eam tenuerint Pontifices, *ibid.* In eâ minimè ſedebant Epiſcopi Donatiſtæ Romam miſſi. 29

Catholicum. Quæ ſit hujus vocis etymologia & ſignificatio 26. *ibid. not.* 2

Causæ. Deo quædam ſervantur. 23

Cælestius. Epiſcopatum Carthaginis ambit. 15. Spe fruſtratur, *ibid.* Idem, *Hiſt.* 6. De Celeſtio & Botro Balduinus. *Annot.* 133

Chrisma. Sanctum Chriſma ex oleo. 59. Antequàm fiat oleum, natura ſimplex fit ſuave, cùm de nomine Chriſti conditur. 106. Venientes à Donatiſtis non iterato chriſmantur à Catholicis. 106. 107. Effectus Chriſmatis, 106. Ejus uſus antiquus probatur. *Annot.* 116. Hujus tanquam rei ſanctæ meminit Optatus *Præf.* 6. Ampulla Chriſmatis projecta illæſa inter ſaxa conſedit. 39

Christus. Filius Dei, 1. Deus, *ibid.* Judex ſæculi venturus, *ibid.* Secundùm hominem poſtùs natus, paſſus, mortuus & ſepultus, 2. Qui reſurrexit, *ibid.* & antequàm in cælos aſcenderet, pacem ſuis reliquit. *ibid.* Chriſtianorum caput, 1. *Mon.* 483. Solus Chriſtus Dei filius perfectus, 40. Rex & ſponſus Eccleſiæ, 50. Sponſus & veſtis nuptialis. 90. Piſcis, & quo ſenſu, 48. & 49. A peccato immunis, *Annot.* 164. Caro Chriſti peccatrix dici non debuit, 7. nec in remiſſionem peccatorum tincta, 7. Hæretici carnem Chriſto ſubducentes, 10. Per carnem Chriſti reconciliatus eſt mundus, *ibid.* De eo dictum à Prophetâ: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum*, &

quo ſenſu, 74. & 75. De hujus unctione & baptiſmo, 75
CHRISTIANUS. Paganus appellari non poteſt, 66
CHRYSOLOGUS (*Petrus.*) Ejus de Donatiſtis teſtimonium, *Mon.* 517
CIRCUMCELLIONES. Quo tempore orti ſunt, 21. Qui fuerint, & unde dicti, *ibid.* & 56. *not.* 12. A Donato Bagaïenſi impulſi, 56. Eorum furor, 28. 56. & 57. Plurimi eorum occiſi, 58. Mulctatis militibus, occaſionem ſit dedere ſæviendi in ſe, 58
CIRCUMCISIO. Figura baptiſmi, 79
CIRTA. Civitas Africæ, 12. Hujus urbis deſcriptio, *Hiſt. Coll.* 531
CLARENTIUS *Epiſcopus Donatiſta.* Cum eo concertatio Auguſtini, *Hiſt.* 39
CLAUDIANUS Pſeudo-Epiſcopus Romæ ex parte Donati, *Præf.* 2. *Hiſt.* 25. Quid de eo Itali ad Valentinianum, & Valentinianus ad Italos Epiſcopos, *ibid.* 25. & 26
CLAUDIANISTÆ. Donatiſtarum ſecta, *Hiſt.* 31
CLAUDIUS SATURIANUS *Curator Reipublicæ.* Teſtis in cauſâ Felicis Aptungitani, 23. *Ibid. not.* 99. *Hiſt.* 12. *Mon.* 254 & 255
CLAVES. Claves Eccleſiæ Petro datæ, 30. Petrus has accepit communicandas cæteris, 104. Hæretici claves non habent quas ſolus Petrus accepit, 8. 10. Adversùs eas portæ inferi non prævalebunt, 30
CLERICORUM immunitas à Conſtantino Afris indulta, *Hiſt.* 9. *Mon.* 276. Eadem altâ lege confirmata, *Ibid.* 22. & 23
COCHLÆUS, primus editor Operum Optati, *Præf.* 8
CODICES SACRI. Edictum Diocletiani de iis comburendis quo obtentu datum, *Annot.* 132
COLLATIONES *in causâ Religionis.* Earum utilitas, *Hiſt. Coll.* 536. An à Principibus peti poſſint, *Ibid.* 537
COLLATIO CARTHAGINENSIS *anni* 411. *cum Donatiſtis.* Collatio petitur à Catholicis, *Hiſt.* 41. & *Hiſt. Coll.* 537. Conveniuntur Donatiſtæ ut Collationem accipiant, *Hiſt.* 41. Legatio ad Imperatorem miſſa, *ibid.* Petitur à Donatiſtis, *ibid.* 42. & *Hiſt. Collat.* 337. Collationis Carthaginenſis indictio, *Hiſt.* 43. Hujus utilitas, *Hiſt. Coll.* 337. & 338. Marcellinus judex, *ibid.* De tempore Collationis, *ibid.* 352. & 539. Actorum nomina, *ibid.* 354. Eorum notitia, *ibid.* 355. Capitula Collationis, *ibid.* 358. & *ſeq.* Edictum Imperatoris & Marcellini circa Collationem, *ibid.* 380. & *ſeq.* Actores ex utraque parte, *ibid.* 354. & 355. Geſta ipſa, *ibid.* à *pag.* 379. *ad pag.* 493. Breviculum geſtorum quæ deſiderantur ex Auguſtino, *ibid.* à *pag.* 493. *ad pag.* 505. Sententia Cognitoris, *ibid.* 505. 506. & 563. Leges conſecutæ, 563. Catholici offerunt Donatiſtis ut etiamſi bi victi fuerint, tamen Epiſcopatus retineant, *Hiſt. Coll.* 542. Geſta Collationis à quibus edita, *Mon.* 349. 350. 351. Fortuna codicis mſ. quo continentur, *ibid.* 351. Quomodò emendata à Baluzio, *ibid.* 351. 352. Hujus actorum Hiſtoria à Balduino compoſita, 340. & *ſeq.* Iterùm actorum hiſtoria à Balduino, à *pag.* 544. *ad finem.* Hiſtoria brevis hujus Collationis, *Hiſt.* 43. 44. Alia Collatio poſt Carthaginenſem, *Hiſt. Coll.* 563. & 564
COLLATIO CARTHAGINENSIS *cum Arianis.* De eâ, *Hiſt. Coll.* 567. 568
COLLIGERE. Quid ſit colligere plebem, 29. *Ibid. not.* 12
COMMUNIO, cum toto orbe terrarum, 35. cum eccleſiis & memoriis Apoſtolorum, *ibid.* 36. & 94. Una totius Eccleſiæ communio per Romanum pontificem, *Annot.* 183. Communio omnium Epiſcoporum cum Romano Epiſcopo & per eum ſecum invicem, 28. *Ibid. not.* 8. Aliud eſt communicare Epiſcopum cum Epiſcopo & aliud Laïcum cum Epiſcopo, 108. & 109. Non poteſt niſi accuſatus & convictus reus à Communione removeri, 109
CONCILIUM AFRICANUM. De primis conciliis apud Africam celebratis, *Hiſt. Coll.* 529
CONCILIUM ARELATENSE *anni* 314. Indictum à Conſtantino, *Hiſt.* 13. *Mon.* 283. Quot ei adfuerint Epiſcopi, *Hiſt.* 14. Qui fuerint illi, *ibid.* Quis Concilii præſes, *ibid.* 15. Hujus judicium de causâ Cæciliani, *ibid.* Quot Canones ab eo conditi, *ibid.* Hujus Canones duo explicati, *ibid.* & 16. Ep. ſynodica, *ibid.* 16. & 17. *Mon.* 286. Epiſtolæ Conſtantini ad Epiſcopos hujus Synodi, *ibid.* De eo Balduinus, *Annot.* 118. 132. 137. & 138. & Albaſpinæus, *ibid.* 158
CONCILIUM BAGAÏTANUM *Primianiſtarum in Maximianiſtas.* Quid in eo geſtum, *Hiſt.* 33. & 34. Hujus acta, *Mon.* 321. & 322. De eo Balduinus, *Hiſt. Coll.* 534
CONCILIUM CABARSUSSITANUM Maximianiſtarum in Primianiſtas, *Hiſt.* 32. Hujus Concilii epiſtola, *Mon.* 319
CONCILIUM CARTHAGINENSE. Ex Numidis 70. Epiſcopis adversùs Cæcilianum. 16. & 17. *Hiſt.* 8. *Mon.* 498. *Hiſt. Coll.* 532. A quibus vocati & ſuſcepti hi Epiſcopi. *Hiſt.* 8. Vocatus ab iis Cæcilianus adeſſe renuit, *ibid.* Damnatur quaſi ordinatus à traditore, *ibid.* Majorinum ordinant, 17. & *Hiſt.* 8. Adversùs Cæcilianum ſcribunt, *ibid.* Eadem, *Mon.* 274. & 275. Actorum ejus veritas diſquiritur, *Mon.* 500. 501
CONCILIUM CARTHAGINENSE 270. Epiſcoporum Donatiſt. *Hiſt. Coll.* 532
CONCILIUM CARTHAGINENSE *anni* 349. De unitate procuratâ gratias agit Deo. *Hiſt.* 29
CONCILIUM CARTHAGINENSE Maximianiſtarum adversùs Primianiſtas. *Hiſt.* 32.
CONCILIUM CARTHAGINENSE *anni* 397. Hujus decretum de parvulis à Donatiſtis baptizatis ad ordines promovendis. *Mon.* 323
CONCILIUM CARTHAGINENSE *anni* 401. Ejus legatio ad Anaſtaſium & Venerium, *Mon.* 327. Hujus decretum, *ibid.* 328. & 329.

CONCILIUM

Concilium Carthaginense *anni* 403. Ejus de conveniendis Donatiſtis decretum. *Mon.* 330

Concilium Carthaginense *anni* 404. Ejus legatio ad Imperatorem cum mandatis. *Mon.* 334. & 335

Concilium Carthaginense *anni* 405. Ejus decretum de gratiis agendis Imperatori ob excluſos Donatiſtas. *Mon.* 340

Concilium Carthaginense *in Pelagianos.* De eo, *Hiſt. Coll. Carth.* 565. 566. 567

Concilium Carthaginense *anni* 534. *ſub Reparato.* Ejus acta, *Geogr.* 67

Concilia Carthaginensia. De Conciliis Carthaginenſibus errores notati, *Hiſt. Coll.* 535

Concilium Cirtense. Quandò habitum, 12. *Vide ibid. not.* 41. Ubi, *ibid.* Ex quibus Epiſcopis compoſitum, 12. & 13. *Vide etiam notam* 53. *ibid* Hujus acta, 13. & *Hiſt.* 5. & 6 *Mon.* 273. De eo, 102. *Annot.* 132. 169. & 170. *Mon.* 498. *Hiſt. Coll.* 541

Concilium Milevitanum *adverſus Pelagium.* De eo, *Hiſt. Coll.* 566. 567

Concilium Nicænum Epiſcoporum 318. damnat Arium, 73. An aliquid ſtatuerit adversùs Donatiſtas, *Hiſt. Coll.* 555. De eo plura obſervata à Balduino contra Calvinum, *Annot.* 119. Hujus ſymbolum defenſum, *ibid.* 120

Concilium Romanum *in causâ Cæciliani.* Indictio hujus Concilii per litteras Constantini, *Mon.* 281. Quandò habitum & ubi, 20. *Ibid. not.* 79. & 80. *Hiſt. Coll.* 532. & 535. Quot, quinam adfuerint Epiſcopi, & eorum nomina, 20. Sententia in Donatum lata, *ibid.* Cæcilianus abſolutus, 21. De eodem, *Hiſt.* 10. & 11. *Annot.* 118. 135. 136. 175. & 176. Quid ab eo pronuntiatum de Epiſcopis qui Cæcilianum damnaverunt & de Ordinatis à Majorino, *Hiſt.* 11. Epiſtola hujus Concilii ad Imperatorem, *ibid.*

Conciones sacræ. In nomine Dei incipiuntur, *Hiſt.* 19. De iis, *Annot.* 206. A ſtantibus audiebantur, *ibid* Epiſcoporum eſt concionari, *ibid.* 218. & 219. An Diaconis & aliis permiſſæ, *ibid.*

Constans *Imperator.* Ejus ad unitatem procurandam labores, *Hiſt.* 26. *Mon.* 315. *Hiſt. Coll.* 553. 534

Constantinus *Imperator.* Felicitas & tranquillitas Eccleſiæ ſub Conſtantino Imperatore, 36. Jubet reſtitui Eccleſias Catholicis, *Mon.* 276. Cæciliano pecunias diſtribuendas in Africâ committit, *Hiſt.* 9. *Mon.* 277. Clericis Africanis immunitatem concedit, *Hiſt.* 9. *Mon.* 278. Quomodò delata ad eum Cæciliani cauſa, *Annot.* 117. 118. Quid egerit, 118. Judices à Conſtantino petunt Donatiſtæ, 19. De genere juſto cujus pater inter cæteros Imperatores perſecutionem non exercuit, *ibid.* idem *Hiſt.* 9. Quid reſponderit Donatiſtis à ſe judices petentibus, 20. Indicit concilium Arelatenſe, *Hiſt.* 13. *Mon.* 284. Ad eum epiſtola concilii Arelatenſis, *Hiſt.* 16. Ejus epiſtola ad Epiſcopos hujus ſynodi, *ibid.* 17. *Mon.* 287. Cæcilianum vocat, *Hiſt.* 17. & 18. *Mon.* 290. & 291. Minatur Donatiſtas, *ibid.* Cauſam Cæciliani judicat, *ibid.* 19. *Mon.* 292. Æliano Proconſuli mandat judicium de cauſâ Felicis Aptungitani, 22. & 23. *Hiſt.* 12. Legem ſeveriſſimam fert in Donatiſtas, *Hiſt.* 20. *Mon.* 293. Eam revocat, *Hiſt.* 20. & 21. *Mon.* 294. Revocat eos ab exilio, *ibid.* Committit Deo judicium Donatiſtarum, *Hiſt.* 22. *Mon.* 295. Baſilicam novam Catholicis Conſtantinienſibus erigi jubet in locum ejus quam Donatiſtæ invaſerant, *Hiſt.* 22. *Mon.* 295. 296. Ejus geſta in negotio Cæciliani ex Balduino, *Annot.* 134. 135. 157. 138. 139

Constantius *Epiſcopus Faventiæ.* Sedet in concilio Romano ſub Miltiade, 20

Core, Dathan, & Abiron, Schiſmaticorum Anteſignani, 18. Horum ſupplicium, *ibid.*

Corpiani hæretici. Quid hoc nomine deſignarit Optatus, *Annot.* 206

Crescens, fortè idem cum *Creſto Syracuſano.* Adeſt concilio Arelat. I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286

Cresconius *Grammaticus Donatiſta.* Ab Auguſtino refutatus, *Hiſt.* 40

Crestus *Syracuſanus.* Vocatus ad ſynodum Arelatenſem litteris Conſtantini, *Hiſt.* 15. Fortè idem ac Creſcens, *ibid.* 14. *Mon.* 286

Crispinus *Calamenſis Donatiſta.* Ejus acta in Catholicos, *Hiſt.* 42

Cutzupitæ. Ità dicti Donatiſtæ, 30. *not.* 14

Cyprianus *Epiſcopus Carthaginenſis,* 26. Tempus quo Carthaginenſem ſedem tenuit, *Geogr.* 65. Agnovit in Eccleſiâ eſſe zizania, *Mon.* 495

Cyriacus *Carthaginenſis Antiſtes* tempore Gregorii VII. *Geogr.* 67

Cyrus, non eſt recenſendus inter Epiſcopos Carthaginenſes, *Geogr.* 65

D

Daphnus *Vaſionenſis.* Adeſt conc. Arelat. I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286

David. Non vult in Unctum Dei manum mittere, 43

Dei Filius, à Patre diſtinctus, 10

Deogratias *Carthaginenſis Epiſcopus.* Ejus ordinatio & ſors. *Geogr.* 66

Deo gratias. Uſitata pacis formula, 13. Ab Epiſcopis dictum in concilio Cirtenſi, *Hiſt.* 6

Deus. Deus unus, 10. Genus Dei eſt non habere genus, 49. In Deo perennis majeſtas exundat, 76. Quidquid eſt ſupra homines jam quaſi Deus eſt, 55. Juratur per Deum ſolum, 55. De invocatione nominis Dei, 94. 95. 109. Duos Deos inducentes hæretici, 10

Deuterius *Epiſcopus Catholicus,* dejectus à Donatiſtis, 44

Diabolus. Ejus inſidiæ. *Mon.* 298. & 299

Diaconi. In tertio ſacerdotio conſtituti, 12. *Præf.* 76. Minoribus Clericis præerant;

Annot. 172. Diaconus in preſbyterum ordinatus abſque manûs impoſitione, *Præf.* 7
DIOBATIO. Quid, 71. *not.* 2. *Annot.* 106
DIGNUS. Epiſcopus partis Majorini, 19. *Mon.* 279
DISPUNGERE. Quid ſit, *Annot.* 199. & 200
DOMINICUS *Carthaginenſis Antiſtes, tempore Gregorii Magni,* *Geogr.* 67
DONATIANUS *Epiſcopus à Foro Claudii,* ſedet in concilio Romano ſub Miltiade. 20
DONATISTÆ. Pars Donati, quid, 53. Primùm in Eccleſiâ erant ex eâ egreſſi, 108. Schiſmatis Donatiſtarum origo & cauſæ ex Optato, 15. & 16. *Hiſt.* 6. Quo tempore ſchiſmatis hujus initium ſtatuendum, *Hiſt.* 7. & 8. *Annot.* 141 *Hiſt. Coll.* 531. Donatiſtarum auctores fuiſſe Traditionis reos, 12. & 53. Iidem auctores ſchiſmatis & quomodò, 14. Traditionis & ſchiſmatis convicti, 24. Reges parvi pendunt, 19. Tamen Conſtantinum adeunt & ab eo judices petêre, *ibid.* Judicia in eos lata, *Hiſt. Coll.* 526. Eorum impudentia & protervia, *ibid.* 527. Appellatio Donatiſtarum à ſynodo Romanâ, 28. Increpantur à Conſtantino, *ibid.* Appellant ad Imperatorem à judicio ſynodi Arelatenſis, *Mon.* 288. *Hiſt.* 16. *Vide ibid. not.* 6. Eorum molitiones in Cæcilianum, *ibid.* 17. E comitatu ſeſe ſubducunt, *ibid.* 18. Turbas excitant in Africâ, *ibid.* Baſilicam urbis Conſtantinæ invadunt, *Hiſt.* 21. Lex Conſtantini adverſùs Donatiſtas, *Hiſt.* 20. Eâ ferociores redduntur, *ibid.* Vexant Catholicos indulgentiâ Conſtantini abutentes, *Ibid.* 21. Libellum offerunt Imperatori Conſtantino, *ibid.* 22. Donatiſtarum concilium contra iterationem baptiſmi, *ibid.* 24. Ab eo tamen diſſentiunt Donatiſtæ, *ibid.* Preces offerunt Juliano Apoſtatæ & ab eo libertatem obtinent, 30. 36. & 37. 36. *not.* 24. Sæviunt in Catholicos, 30. 37. & 38. Eorum ſacrilegia, 39. Epiſcopos Romam mittunt, 29 *Hiſt.* 24. & 25. Pauci Romæ Donatiſtæ, *ibid.* Cathedram ibi non habent nec Eccleſiam, 29. & 30. De Pſeudo Epiſcoporum Romanorum apud eos ſucceſſione, *Annot.* 183. 184. 185. Toti Afri & peregrini, *ibid.* Foras extra civitatem ex ſpeluncâ ſuos congregantes, *ibid.* 185. Unde dicti Montenſes, 30. *Ibid. not.* 14. *Hiſt.* 24. 25. *Annot.* 185. Campitæ dicti, 30. 54. Item Cutzupitæ, *ibid.* Forè Rupitæ, *ibid.* Nulla in eos mota perſecutio à Catholicis, 48. Fugerunt nuntiatâ unitate, *ibid.* Suis imputare debent quod aſperè in eos factum, *ibid.* Novas turbas excitant in Africâ poſt annum 408. *Hiſt.* 42. Concilium congregant, *ibid.* 46. De judiciis in eos latis, *Hiſt. Coll.* 532. Leges in eos, *ibid.* 534. 535. 540. Leges Honorii in Donatiſtas, *Hiſt.* 36 42. 44. 45. & 46. Theodoſii junioris, *ibid.* 47. Eorum ſtatus ſub Vandalis, *ibid.* Eorum reliquiæ uſque ad Gregorium Magnum, *ibid.* Decretum Catholicorum de conveniendis Donatiſtis cum formâ conventionis, *Mon.* 330. Catholici eos exhortantur ad unitatem, *Mon.* 328. & 329. Collationem repudiant, *Hiſt.* 41. Sæviunt in Catholicos, *ibid.* Ad unitatem coacti lege Honorii, *ibid.* 42. A Marcellino damnati, *Hiſt. Coll.* 563. Leges in eos poſt collationem, *ibid.* 563. & 564. Quæ cavillati ſint in ſententiam, *ibid.* 564. Sententiâ Marcellini Cognitoris causâ cadunt, *Mon.* 505. Eorum pertinacia poſt collationem, *Hiſt.* 46. Tempore Gregorii colla erigunt, *Mon.* 518. Vetat eos Gregorius ad Primatum provehi, *ibid.* Vexant eo tempore Catholicos, *ibid.* 519. Rebaptizant & expellunt Catholicos Epiſcopos ſuis ſedibus, *ibid.* & 520. De eorum ſchiſmate, erroribus & criminibus fusè Albaſpinæus, *Annot.* 147. & *ſeq.* In quibus convenirent aut diſſentirent à Novatianis, *Annot.* 149. & 150. *Hiſt. Coll.* 529. & 530. An & quomodò hæretici, *Annot.* 125. 169. & 170. Quid de Eccleſiâ ſentiant, *Mon.* 485. & *ſeq.* Fatentur reos occultos in Eccleſiâ eſſe, *Ibid.* An de Trinitate malè ſenſerint, *Hiſt.* 20. Eorum doctrina, *ibid.* 23. Non rebaptizant poſt ſocios in peccato detectos, *Annot.* 141. Eorum dogmata & facinora, *ibid.* & 143. An Donatiſtæ reordinarint, *Annot.* 156. 157. 158. Malè imponunt manus, maledicunt Deo & rebaptizant, 3. & 7. Repudiabant fratrum nomen, 3. & 4. *Ibid. not.* 10. Conceſſum & colloquium Catholicorum vitant, 5. *Hiſt. Coll.* 535. Fugiunt pacem, 71. Nomen Donatiſtarum repudiant, *Mon.* 459. Eorum furor, 36. Et artes, *Annot.* 143. Proſelytos quærunt in variis regionibus, *Hiſt.* 26. At eorum ſecta hæſit in Africâ, *ibid.* Et in paucis Romæ Montenſibus ac in patrimonio Hiſpanæ mulieris, *ibid.* Eorum actus, 2. & 3. Altaria Catholicorum radunt, frangunt, aut removent, 91. 92. Eorum in hac parte ſacrilegium, *ibid.* Calices item vendunt, 93. Per ſuus jurant, 42. Radunt capita ſacerdotum in contemptum unctionis ſacerdotalis, 42. Nulli parcunt, ſed omnium animas evertunt, 43. Exorcizant fideles, lavant parietes, Epiſcopos, Preſbyteros & Diaconos honoribus ſpoliant, 41. 43. 44. Imponunt pœnitentiam innocentibus, 45. Virgines Deo conſecratas à Catholicis, ad priſtinum ſtatum remittebant, 95. 96. 97. coactæ ab iis ut alteram mitellam acciperent, 97. Eripiunt Catholicis inſtrumenta divina, 98. Item velamina, pallas, aliaque inſtrumenta dominica, *ibid.* Lavant pallas & parietes Eccleſiarum falsâ aquâ, 98. Donatiſtarum inſipientia & ſuperſtitio in lavandis parietibus & palliis Catholicorum ridetur, 98. & 99. Sæviunt in mortuos Catholicos non permittentes eorum corpora ſepeliri, 99. Comparantur aucupibus, 99. & 100. Superbi ſe falsò ſanctos jactitant 40. & 41. Maledicunt Catholicis in concionibus, 71. & 72. Donatiſtarum ſermo ut cancer ſerpit, 73. Fures Chriſtianorum, *ibid.* Donatiſtæ ſchiſmatici falſi vates, 1. 63. 64. Ædificant ruinoſum parietem juxta prophetiam Ezechielis, 64. & 65. Qui ſint eorum ſermones ad Neophytos ſuos, 65. 66. 73. Seductores oſtenduntur 65. & 66. Peccatores quorum timendum eſt o-

leum & repudiandum ſacrificium, 70. & 71. Muſcæ morituræ quæ corrumpunt ſuavitatem unguenti, 106. & 107. Scriptum cujuſdam Donatiſtæ in Catholicos, *Mon.* 197. Baſilica Donatiſtis erepta, *ibid.* Eorum Pſeudo-martyres, 57. & 60

Donatus *Catholicus Epiſcopus.* Annorum ſeptuaginta dejectus & ad pœnitentiam detruſus à Felice Idicrenſi. 39. & 44

Donatus, *Filius Nini*, Diaconus occiſus à Donatiſtis in Caſtello Lemellenſi, 37

Donatus *Bagaienſis Donatiſta.* Dux & Antesignanus inſanæ multitudinis, 48. Circumcelliones excitat, 56. Conducit turbam in Macarium, 57. De eo, *Mon.* 198. De hujus morte, *ibid.* 302. & 303

Donatus *Calamenſis.* Traditionem confitetur, 12. 13. *Mon.* 274

Donatus *Carthaginis*, diverſus à Caſenſi, *Hiſt.* 19. *Ibid. not.* 9. *Annot.* 116. Utrùm diverſus à Caſenſi de eo ſententia Albaſpinæi, *Annot.* 150. & *ſeq.* Qualis fuerit, *Hiſt.* 19. & *ibid. not.* 9. Circa annum 316. ſucceſſit Majorino, *Geogr.* 65. Prædeceſſor immediatus Parmeniani, *ibid.* Auctor ſchiſmatis 20. Ab eo dicti Donatiſtæ, 34. *Annot.* 150. Hujus ſectatores dicebantur pars Donati, *ibid.* Comparatur principi Tyri 53. Hujus ſuperbia & typhus 53. & 54. In ſæculo mortuus Donatus & in amore mundanarum litterarum, 55. Inſurgit adversùs poteſtates, 51. & 52. Eleemoſynas repudiat, 52. & 56. Cauſa Donati judicata in concilio Romano, 20. Sententia ibi in eum prolata, 20. & 21. *Hiſt.* 10. & 11. Appellat à ſententia concilii Romani, 21. Cujus generis fuerit iſta appellatio, *ibid. not.* 94. Petit ut ſibi liceat reverti in Africam, idque obtinet eâ conditione ut Carthaginem non accedat, 22. Carthaginem deindè ſedit, *ibid.* Provocavit ut unitas fieret, 48. 51. Erat adhuc ſuperſtes anno 347. *Hiſt.* 27. Ad eum ſcribit Pſeudo Sardicenſis ſynodus, *ibid.* In exilium relegatus, *ibid.* 28. Mors ejus, *ibid.* 36. Supereſt in vivis uſque ad annum circiter 355. *Geogr.* 66. Hujus convitia in Gregorium, *ibid.* 26. Hujus ſcripta, *ibid.* Errores circa Trinitatem, *ibid.* 20. Hujus epiſtolam refellit S. Auguſtinus, *ibid.* 38. Pſeudo-martyr Donatiſtarum, 60. *ibid. not.* 36. De eo Balduinus, *Annot.* 143

Donatus *à Caſis nigris.* Eccleſiam Carthaginenſem Cæciliano eiuſdem Diacono turbat, *Hiſt.* 8. Cur damnatus in concilio Romano, *Annot.* 136. 175. Petit ut ſibi liceat reverti, *ibid.* 176. De eo Balduinus, *Annot.* 113.

Donatus *Maſculitanus.* Adeſt Concilio Cirtenſi, & veniam criminis traditionis petit, *Hiſt.* 5. De eo, 12. *Annot.* 169. *Mon.* 274

Donatus *Sabratenſis.* Adeſt Concilio Cabarſuſſitano, *Mon.* 319. 320. Damnatur in Bagaiano, *ibid.* 322

Dulcitius *Comes.* Executor legum Honorii in Donatiſtas, *Hiſt.* 45. & 47

E

Ebion. De eo obſervatio Balduini. *Annot.* 144.

Eborius *Eboracenſis.* Adeſt Concilio Arelatenſi I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286

Eccleſia Catholica. Cur ſic dicta. *Annot.* 180. 181. Quid ſignificet nomen Eccleſiæ Catholicæ. *Annot.* 142. Conſtans ex Epiſcopis, Presbyteris, Diaconis & Fidelium turbâ. 35. 43. *Præf.* 6. Monſtratur ex Lege, Prophetis, Evangeliis & Pſalmis, *Mon.* 464. Præter unam Catholicam altera non eſt, 6. 8. 25. Catholicam facit fides & unitas animorum, 50. *Annot.* 167. Eccleſia Catholica prior hæreſibus, 107. Eſſe non poteſt apud hæreticos & ſchiſmaticos, 25. Argumenta ad eam probandam, *Hiſt. Coll.* 548. 549. 550. Eam eſſe ubique diſperſam, *ibid.* 551. ex ſucceſſione probari, *ibid.* 552. An perire poſſit, *ibid.* 553. 554. An duplex Eccleſia, *ibid.* 554. Ubique diffuſa, 26. *Præf.* 6. *Mon.* 392. 393. 467. Per totum orbem, 16. 27. 35. 50. Permixtos habet bonos & malos in terrâ, *Mon.* 394. 395. 492. 493. *Hiſt. Coll.* 555. 556. 557. Non perit malorum communione, *Mon.* 394. De Imperio Romano per totum orbem caput tulit, *Annot.* 196. & 197 Eſt in Republicâ, non Reſpublica in Eccleſiâ, 52. *Ibid. not.* 12. *Annot.* 198. Quo ſenſu ſit in Republicâ, *Annot.* 142. 198. *Hiſt. Collat.* 511. 522. Succeſſio Epiſcoporum Eccleſiæ Catholicæ argumentum, *Annot.* 113. 124. 125. Ejus dotes, 8. 27. *ibid. not.* 4. Eccleſiæ dotes ita ſibi connexæ ut ſeparari non poſſint, 32. In Eccleſiâ ſpiritus, qui ubi vult ſpirat, 32. Communio & unio Eccleſiarum, 94. Pacem retinet & unitatem, 31. Cujus ſanctitas de Sacramentis colligitur, 25. Qui ſunt de parte alicujus non poſſunt eſſe de Eccleſiâ Catholicâ, 54. Eccleſiam non eſſe apud recentiores hæreticos, iiſdem argumentis probari ac contra Donatiſtas. *Annot.* 123. Eccleſia ædificium eſt 64. & 65. Comparata ædificio, ſchiſma ruinoſo parieti, *Annot.* 161. Eccleſia mons Sion, 50. Unum per mundum intelligatur Eccleſia, *Mon.* 395. Eccleſia Paradyſus meritò dicitur, & quare, 34. & 35. Hortus concluſus, fons ſignatus, 35. Sponſa, *ibid.* Non ſolùm commemorandæ ſunt ejus dotes, ſed & de ſanctis ejus membris agendum, quæ ſita ſunt in ſacramentis & nominibus Trinitatis, 34. *ibid. not.* 21. & fides credentium ac profeſſio, 34. Quomodo defendi debeat, *Hiſt. Coll.* 526. Donatiſtæ hanc periiſſe, & in ſuâ parte tantùm remanſiſſe jactabant, *Hiſt.* 23. Petilianus Eccleſiam vitiis privatorum periiſſe affirmat *Mon.* 464. Catholica vindicatur à calumniâ Donatiſtarum quòd crudeliter egiſſet in Donatiſtas, 35. Oblatio pro Eccleſiâ toto orbe diffuſâ, 35.

Eccleſiæ Hæreticorum. Has ut non neceſſarias rejicit Chriſtus, *Annot.* 165.

Eccleſia *Templum.* Qui ſedendi in Eccleſiâ poteſtatem habeant, 78. *Ibid. not.* 2.

Eccleſiæ *ornamenta & vaſa pretioſa*. De iis fusè Balduinus, *Annot.* 131
Elamitæ. Dicuntur Chori-Caſtrorum, 51. *Ibid. not.* 10. *Annot.* 198.
Electio. Suffragium populi in electione Epiſcopi. 15
Eleemosyna. Eleemoſynæ Imperatorum haud repudiandæ. 52
Emeritus *Epiſcopus Cæſarienſis Donatiſta*. Auctor ſententiæ in Maximianum, *Hiſt.* 33. Geſta Auguſtini cum ipſo, *Hiſt. Coll.* 565. Poſt Collationem iterùm victus ab Auguſtino, *Hiſt.* 46.
Encolpius. Pſeudo-Epiſcopus Romam miſſus à Donatiſtis, 29. *Hiſt.* 25
Epictetus *Centumcellenſis*. Adeſt Concilio Arelatenſi I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286
Episcopus. Epiſcopi nomen, honor, officium, *Annot.* 190. Suffragio totius populi eligitur, 5. Ordinatur ab Epiſcopis vicinis, *ibid.* An neceſſariò Primas à Primate, *ibid. not.* 62. *Annot.* 171. Epiſcopi in primo ſacerdotio conſtituti, eorúmque ſupra Præſbyteros *ὑπεροχή* *Præf.* 6. Epiſcopalem ordinationem manuum impoſitione perfici, *Præf.* 7. Epiſcopi apices & principes omnium, 11. *Vide not.* 40. Epiſcopi ſunt judices in Eccleſiâ, 109. *Annot.* 220. Deo debent famulari, 54. Prædicatio verbi Dei, munus Epiſcoporum proprium, 109. *Præf.* 7. Eorum erat tantùm concionari, baptizare, &c. *Hiſt.* 29. *Annot.* 219. Actus Epiſcopalis manuum impoſitio, 119. Epiſcopum civem urbis, non peregrinum eſſe convenit, 29. Epiſcopi dejecti ſine cauſâ, 41. Inter pœnitentiæ tormenta ſervati. *ibid.* Pœnitentiâ ad Laicorum conditionem Epiſcopi rediguntur, *Annot.* 190. Alia eſt Epiſcoporum inter ſeſe communio, alia Laïcorum cum Epiſcopo & inter ſe, 109. Collegium Epiſcopale, quid. *Annot.* 161. Collegium Epiſcopale Catholicis & Schiſmaticis commune non eſt, 4. Epiſcopi Catholici offerunt Donatiſtis ut Epiſcopatus retineant, etiamſi victi fuerint, *Hiſt. Coll.* 542. Superbia Epiſcoporum taxatur, 34. Aulicos Epiſcopos reprehendit Balduinus, *Annot.* 154
Episcopatus. Multitudo Epiſcopalium Sedium in Africâ. *Geogr.* 57. 58. 59. 60
Epistolæ Formatæ. Quid, *Annot.* 183. Quibus Epiſcopi ſibi invicem communicant. 28. De iis quid dicat Balduinus, *Annot.* 146.
Evandrus *Epiſcopus Urſini*. Sedet in Concilio Romano ſub Miltiade, 20
Evangelium. Teſtamentum voluntatis divinæ, 81. Judex controverſiarum, 81
Eucharistia. Pignus ſalutis æternæ, tutela fidei, & ſpes reſurrectionis, 91. Altare ſedes Corporis & ſanguinis Chriſti, 91. Ibi Corpus & Sanguis Domini per certa momenta habitat, 92. Calices Chriſti ſanguinis portatores, 93. In celebratione myſteriorum offerri dicitur pro unâ Eccleſiâ ubique diffuſa, 35 Vinum Deo in ſacrificium offertur, 59. Euchariſtiam projicere quàm impium, 42. Quàm grave crimen eam fundere, 39. Canes quibus projecta dominos reos dente vindice laniaverunt, 39. Corporis Chriſti realem in Euchariſtiâ præſentiam agnoſcit Optatus, *Præf.* 6
Eugenius *Carthaginenſis*. Ejus vita & laus, *Geogr.* 66.
Eunomius Epiſcopus cum Olympio miſſus Carthaginem, ut pronuntiaret ubi eſſet Catholica, 22. Confirmat Synodi Romanæ judicium, 21. *Hiſt.* 18
Evodius *Epiſcopus*. Legatus ad Imperatorem, *Mon.* 471
Excommunicatio. Non poteſt fieri niſi in reum accuſatum & convictum, 109. 110.
Exorcismus. Quid operetur, *Annot.* 207 Ante baptiſmum fugat ſpiritum immundum cum quo naſcuntur omnes, 73. Impietas exorcizandi fideles, 41. 42. 74. & 82. Qui fidelem exorciſat & baptizatum, maledicere Deo rectè dicitur, *Annot.* 162. De Exorciſmo Balduinus, *Annot.* 144

F

Fasir. Dux Circumcellionum, 56
Fastidiosus *Arianus*. Ejus contra Donatiſtas teſtimonium, *Mon.* 317
Fausta. Domus Fauſtæ in Laterano, ubi habetur Concilium Romanum 20. *Hiſt.* 10
Faustus *Tuburbitanus*. Adeſt Concilio Arelatenſi I. *Hiſt.* 14
Felicianus *Muſtitanus*. Ordinator Maximiani, *Hiſt.* 34. Damnatus à Proconſule, *ibid.* Eccleſiam nihilominùs retinuit, *ibid.* Receptus à Primianiſtis, 35. & 36. Adeſt Concilio Cabarſuſſitano, *Mon.* 321. Damnatur in Bagaïtano, *ibid.* 322. Libellus Peregrini in illum, *Mon.* 323
Felix *Diaconus Carthaginenſis*. Ob famoſam adversùs Imperatorem epiſtolam reus, 14. *Vide ibid. not.* 59. Eadem *Hiſt.* 6. De eo *Annot.* 132. & 178.
Felix *Epiſcopus Aptungitanus vel Autumnitanus*. Ordinator Cæciliani, 15. Accuſatur traditionis à Donatiſtis, 16. Cognitio cauſæ ejus coràm Æliano Proconſule, 23. Traditionis reus non fuiſſe probatur, *Hiſt.* 4. Geſta purgationis ejus, *Mon.* 253. & *ſeq.* Sententia Proconſulis in gratiam Felicis, *ibid.* & p. 24 *Hiſt.* 12. *Mon.* 257. Judicium ab Æliano latum in ejus gratiam à Catholicis recitatum, *Mon.* 304. De ejus innocentiâ teſtimonium, *Mon.* 255. De purgatione Felicis coràm Æliano, quæ refert Balduinus, *Annot.* 139. De die & anno quo abſolutus eſt ex Albaſpinæo, *Annot.* 137. De ejus abſolutione, *Annot.* 179.
Felix *Epiſcopus à Florentiâ*. Sedet in Concilio Romano ſub Miltiade, 20
Felix *Idicrenſis Epiſcopus Donatiſta*. Sævit in Catholicos, 78. De Caſtimonialibus facit matres, 39. Inceſtat virginem, 39. Detrudit Donatum Catholicum Epiſcopum ad pœnitentiam, 39
Felix *à Rotario Epiſcopus*. Adeſt Concilio

Cirtenſi

Cirtenſi. 13
FELIX *à tribus Tabernis*. Sedet in concilio Romano ſub Miltiade, 20
FELIX *Epiſcopus Tubyzacenſis & martyr*. Hujus acta, *Mon.* 227. *& ſeq.*
FELIX *Zabenſis Epiſcopus Donatiſta*. Sævit in Catholicos, 37
FELIX *Pſeudo-Epiſcopus Romæ ex parte Donati*. Adeſt Collationi Carthaginenſi, *Hiſt.* 26. *Hiſt. Collat.* 338.
FIDENTIUS Epiſcopus partis Majorini, 19 *Mon.* 279. Accuſator Cæciliani, *Hiſt.* 58.
FIDES. Inter Chriſtianos omnes una, *Annot.* 160. Deo commendat, 1. Præcipua fidei capita, *ibid.* & 2. Neceſſaria in ſuſcipiente ad Baptiſmum, *Annot.* 210. Fides ſuſcipientis baptiſmum concurrit cum Trinitate ad regenerationem, 34. De fidei virtute, 88. 89
FILUMINUS. Suffragator Donati, 22. *Hiſt.* 50.
FIRMUS MAURUS. Mauritaniæ tyrannidem invadit, *Hiſt.* 31. Rogatiſtas vexat, *ibid.* Hujus mors, *ibid.*
FLORIANUS à *Simnâ* ſeu *Coſenâ*. Sedet in Concilio Romano ſub Miltiade, 20. De eo Balduinus, *Annot.* 136
FLORUS. In Numidiâ ſævit in Chriſtianos tempore Diocletiani, *Hiſt.* 1
FLUMEN-PISCENSIS. De eo Epiſcopatu vide *Annot.* 189
FONS. Eccleſiæ dos, & quo ſenſu, 33. Hæretici fontem non habent, quia non habent ſymbolum Catholicum, 23
FORTIS *Epiſcopus è parte Donati*. Hujus litteræ ad Silvanum & Cirtenſes in gratiam Nundinarii, *Hiſt.* 14. *Mon.* 263
FORTUNATUS *Epiſcopus Cæſarienſis*. Adeſt Concilio Arelatenſi I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286
FORTUNIUS Carthaginenſis Antiſtes tempore Theodori Papæ, *Geogr.* 67
FORTUNIUS *Donatiſta*. Ejus Collatio cum ſancto Auguſtino, *Hiſt.* 39
FORUM-CLAUDII. Urbs Epiſcopalis, 20. *not.* 83.
FRATER. De hoc nomine inter Chriſtianos, *Annot.* 131. Nomen fratris ſchiſmaticis convenit, & quare, 69. & 70. Fratres ſunt quos iiſdem viſceribus genuit una mater Eccleſia, 70. Fratres omnes ſunt quibus ſpiritalis una nativitas, etſi diverſi ſint actus 54. *ibid. not.* 21. Quo ſenſu Chriſtiani omnes Fratres, etiam Schiſmatici, *Annot.* 160
FULGENTIUS *Ruſpenſis*. Locus Optati à Fulgentio citatus, *Annot.* 146

G

GALLIA. Immunis à perſecutione ſub Conſtantio, 19. Judices de Galliâ petiti ab Africanis, *ibid.*
GAUDENTIUS *Epiſcopus Piſarum*. Sedet in Concilio Romano ſub Miltiade, 20
GAUDENTIUS *Thamugadenſis Donatiſta*. Hujus furor, *Hiſt.* 47
GENETHLIUS *Carthaginenſis*. Reſtituto ſuccedit. *Hiſt.* 30 Ad annum uſque 390. pervenit, *Geogr.* 66
GEOGRAPHIA De noſtrâ Africæ Geographiâ. *Præf.* 12
GETULICUS, Epiſcopus Catholicus dejectus à Donatiſtis, 44
GILDO *Tyrannus*. Tyrannidem occupat in Africâ, *Hiſt.* 35. Ejus mors, *ibid.* 36
GRATIA. Perficere eſt à Deo, 40. Quid de Gratiâ ſenſit Optatus, *Præf.* 6
GRATIANUS *Imperator*. Lex ejus in Rebaptizantes, *Hiſt.* 31. *Mon.* 316
GRATUS *Carthaginenſis*. Succeſſor Cæciliani ante annum 347. *Hiſt.* 26. *Geogr.* 65. Gratias agit Deo de unitate procuratâ in Africâ, *Hiſt.* 29. *Mon.* 287.
GREGORIUS *Comes*. Donatiſtas reprimit, 65. *Hiſt.* 26. Donati in eum convitia, *Hiſt.* 26. *Mon.* 297.
GREGORIUS *incerti loci Epiſcopus*. Adeſt Concilio Arelatenſi I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286
GREGORIUS MAGNUS. Ejus de Donatiſtis epiſtolæ, *Mon.* 318. 319. & 320
GREGORIUS *Portuenſis*. Adeſt Concilio Arelatenſi, *Hiſt.* 44. *Mon.* 286

H

HÆRETICI. Eorum deſcriptio, *Annot.* 164. 163. Mœchi rectè dicuntur, 74. 76. Deſertores ſymboli & fidei ſecundùm Optatum, 10. *Præf.* 6. Symbolum falſaverunt, 10. Soli habent varia & falſa baptiſmata, 10. Apud hæreticos non ſunt Sacramenta cum Catholicis communia, 8. Nec apud ipſos Eccleſiæ dotes, *ibid.* Hæretici à Schiſmaticis differunt, & in quo, 9. Sacramenta adminiſtrare nequeunt, 10. Fugiendi, 72. Horum ſermo ut cancer ſerpit, 72. 73
HONOR. Honore privare, genus homicidii, 41. 43. 44.
HONORATUS *Sicilibenſis Epiſcopus ex parte Donati*. Hujus paſſio à Donatiſtâ quodam conſcripta, *Mon.* 297. Ejus mors, *ibid.* 300.
HONORIUS *Imperator*. Lex ejus adversùs irruentes in Eccleſias, *Hiſt.* 36. *Mon.* 324. Item de Reſcripto quod Donatiſtæ à Juliano impetrarant publicando, *Mon.* 325. Leges quatuor in Rebaptizantes, *Hiſt.* 42. 43. *Mon.* 334. 335. 336. 337. Edictum unitatis, *Mon.* 339. Lex de mulctâ in Donatiſtas, *ibid.* 340. Leges renovatæ in Donatiſtas, *Hiſt.* 42. 43. *Mon.* 343. 344. 346. 347. Ejus leges in Donatiſtas poſt Collationem; *Hiſt.* 44. 45. 46. *Mon.* 506. *& ſeq. uſque ad pag.* 512. *Hiſt. Coll.* 563.
HUMILITAS, In agnoſcendis peccatis, 40 41.

I

JANUARIUS *Flumen-Piſcenſis Donatiſta*. Sævit in Catholicos. 37
IDOLA. Lacus detriti, 76. In iis nulla virtus, 76. *Annot.* 208.
ΙΧΘΥΣ. In hoc nomine notæ continentur pluris

morum omnium, 49. *Ibid. not.* 7. *Annot.* 142.

Jerosolyma. De hujus excidio, *Annot.* 141.

Ignatius *Antiochenus.* De hujus epiſtolis, *Annot.* 122.

Imago. De Imagine Imperatoris, *Annot.* 204. Imaginem Imperatoris in Altari ponere ſacrilegum, 67 *ibid. not.* 38. De imagine Imperatoris, quam calumniabantur Donatiſtæ ponendam in Altari à Macario, *Annot.* 143. 144.

Imperator. Imperatori quantus honor debitus, 52. Super Imperatorem nullus niſi Deus, 52

Impositio manuum. Duplex olim *Annot.* 136. Epiſcopalis & in pœnitentiam 16. In Baptiſmo Chriſti, quæ 75. Manûs impoſitio confirmatoria, *Annot.* 207. Manuum impoſitio in pœnitentiam Epiſcopis, Clericis imponi non debet, 20. *Vid. ibid. not.* 89. Qui perperàm manus imponunt, everſionis velamen obtendunt, 9. *Ibid. not.* 6. Manûs impoſitio everſionis velamentum in hæreticis, & quo ſenſu, *Annot.* 161. De quâ manûs impoſitione intelligendum ſit decretum Concilii Romani, ſecundùm Balduinum, *Annot.* 136. Et ſecundùm Albaſpinæum, *ibid.* 151. 152. 153. 154. 155.

Ingentius *Scriba, Decurio Ziquenſium.* Teſtis in causâ Felicis Aptungitani 23. *ibid. not.* 201. *Hiſt.* 12. *Mon.* 255. *& ſeq.* Ejus dolus ut Felicem traditionis crimine infamaret, *Hiſt.* 4. Epiſtolam Cæciliani adulterat, *ibid.* 4. & 5. Eam adulteraſſe convincitur & fatetur, *ibid.* 12. *Mon.* 255. 256. Propterea in carcerem conjectus, *Hiſt.* 12. *Mon.* 257. 289 Accuſatur tanquam auctor turbarum, *Mon.* 289 Ad Comitatum miſſus, *Hiſt.* 12. 18

Innocentius *Romanus Pontifex* De ejus litteris ad Africanos, *Mon.* 540

Invocatio *Nominis Dei.* Sanctificat & emundat 94. & 95. Tractatus Eccleſiaſtici ab eâ incipiunt, & per eam finiunt. 109

Isaac *Pſeudo-martyr Donatiſta.* Ejus Paſſio, *Mon.* 508. *& ſeq.*

Israel. An in regno Iſraël vera fuerint ſacrificia, *Hiſt. Coll.* 555. 556. & 557. Schiſmaticos fuiſſe Iſraëlitas, *ibid.* 558

Juda. Sacrificiorum Judæ & Iſraël ac Samaritanorum diſcrimen, *Hiſt. Coll.* 556. 557. 558.

Judæi. De iis dicitur ab Ezech. *Dereliquerunt fontem aquæ, & foderunt ſibi lacus detritos*, 76. Quomodo id intelligendum, 76

Judicia *Transmarina.* Quòd Epiſcopi ad Judicia tranſmarina pergere facilè non debeant, *Mon.* 340

Julianus Apostata *Imperator* Apoſtatam ſe edictis ſuis fieri teſtatus eſt, 36. Favit Donatiſtis & Idololatris, 36. 37. *Annot.* 141. Donatiſtis libertatem concedit, *Hiſt.* 30. Hujus reſcriptum in gratiam Donatiſtarum, *Mon.* 314. Mors ejus, 37

Juramentum. In nomine ſolius Dei jurandum, 42

L

Laïci. Qui nullâ ſunt in Eccleſiâ dignitate ſuffulti, 82

Lampadius *Utinenſis.* Adeſt concilio Arelat. I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286

Lectores, habebant olim penes ſe codices ſacros, *Hiſt.* 3. *Mon.* 262

Lemellense Castellum. Oppidum Sitifenſis Mauritaniæ, 37. & *ibid. not.* 27

Leontius *Comes.* Unitatis aſſertor in Africâ, 47. 48. 65. *Hiſt.* 26. *Mon.* 297. & 298

Libellus ſupplex à Donatiſtis oblatus Conſtantino, 19. *Ibid. not.* 75. & 77. *Hiſt.* 9 & 10. *Mon.* 279

Liberius *Emeritenſis.* Adeſt concilio Arelat. I. *Hiſt.* 14 *Mon.* 286

Libertas. Hominis eſt bonum velle, & in eo quod benè voluerit currere, 40

Limatensis *civitas. Vide not.* 45. *p.* 12

Lotio pedum. Figura bapiiſmi, 81

Lucianus *Epiſcopus Carthaginenſis,* 16 Prædeceſſor Menſurii, *Geogr.* 65

Lucianus *Epiſcopus partis Majorini,* 19. *Mon.* 279. Accuſator Cæciliani, *Hiſt.* 18

Lucianus *Pſeudo-Epiſcopus Romanus ex parte Donati,* *Præf.* 2. *Hiſt.* 25

Luciferiani. De Luciferianis, *Hiſt. Coll.* 547. 548

Lucilla. Fœmina factioſa, 14. Correpta ab Archidiacono Cæciliano quòd os martyris nondùm vindicati libaret ante ſpiritalem cibum, 14. A communione ſe ſejungit, 15. & 16. Suffragatur ordinationi Majorini qui domeſticus ejus fuerat, 17. Eadem, *Hiſt* 6. & 7. Pecuniam dediſſe ad ordinationem Majorini probatur, *Mon* 266. De eâ Balduinus, *Annot.* 131. Et Albaſpinæus, *ibid.* 147

M

Macarius. Miſſus in Africam ad eleemoſynas elargiendas unitatem procurat, 47. 48. 51. 56. *Hiſt.* 27. Falsò accuſatus quòd imaginem afferret quam in altari poneret, 67. & 68. Imputari ei non debent quæ aſperè geſta ſunt pro unitate, 38. 47. 48. Vindicatur ejus factum multis exemplis à Donatiſtarum calumniis, 60. & 61. Perſecutio dici non poteſt id quod fecit, 62. Populum allocutus eſt & communicavit non ut Epiſcopus ſed ut Laïcus, 108. *Hiſt.* 29. Non debuit à communione Laïcorum removeri, quia miniſter erat Dei, 109. 110. Etiamſi reus fuiſſet accuſatore ſilente non potuit excommunicari, *ibid.* De ejus causâ Balduinus, *Annot.* 141. De eo & Paulo, *ibid.* 163

Macrobius *Pſeudo-Epiſcopus Romanus ex parte Donati & ſcriptor,* 27. *Hiſt.* 25. Quandò ſederit, *Præf.* 2

Majorinus *Carthaginenſis Epiſcopus partis Donati,* 9. Avus Parmeniani, hoc eſt, Prædeceſſor Parmeniani intermedio Donato, *ibid.* & *not.* 26. *Annot.* 166. Exivit à Cæciliano &

receſſu à Cathedrâ Petri & Cypriani, *ibid. & not.* 25. Schiſmatis reus, *Annot.* 166. Lector cùm Cæcilianus eſſet Diaconus, 17. Domeſticus Lucillæ, *ibid.* Data pecunia à Lucillâ ut ordinaretur, *Mon.* 266. Adversùs Cæcilianum ordinatus à Traditoribus Pſeudo-Epiſcopus Carthaginenſis, 14. 17. *Hiſt.* 6. 7. *Geogr.* 65. De tempore ordinationis hujus, *Hiſt.* 8. De hujus ordinatione Albaſpinæus, *Annot.* 147

MALEDICTIO. Maledicere Deo quid. 3

MAMMARIUS *Presbyter Donatiſta.* Accuſatus Cæciliani, *Hiſt.* 18.

MAMERTINUS *Eloſatium Epiſcopus.* Adeſt conc. Arelat. I. *Hiſt.* 14

MARCELLINUS *Comes.* Quis & qualis, *Hiſt. Collat.* 558. Præſes & judex in collatione Carthaginenſi, *Hiſt.* 43. & 44. Ejus ſententia, *ibid.* 44. *Hiſt. Collat.* 563. In eum Donatiſtarum calumniæ, *Hiſt.* 45. Mors ejus, *ibid.* 46

MARCELLUS MEMORIALIS. Auctor breviarii actorum collationis Carth. *Mon.* 357. Ejus præfatio, *ibid.*

MARCIANUS *unus ex Epiſcopis qui concilio Carthaginenſi contra Cæcilianum interfuerunt.* Ejus ſententia, *Mon.* 175

MARCION *Hæreticus.* Ex Epiſcopo Apoſtata factus inducebat duos Deos & duos Chriſtos, 10. & 72. & *not.* 30. Hujus hæreſis & nomen in Africâ nota non erant Optati tempore, 7. De eo obſervatio Balduini, *Annot.* 144

MARCULUS *Donatiſta.* Pſeudo martyr Donatiſtarum, 60. *ibid. not.* 56. De hujus interitu, *Mon.* 298. Hujus paſſio, *Mon.* 303. & *ſeq.*

MARINUS, Epiſcopus aquarum Tibilitanarum, 52. Negat ſe tradidiſſe in concilio Cirtenſi, *Hiſt.* 5. Traditionem confitetur, 13. *Mon.* 174

MARINUS *Arelatenſis Epiſcopus.* Sedet judex in cauſâ Cæciliani Romæ, 20. *Hiſt.* 10. Concilio Arelatenſi adfuit, *Hiſt.* 14. Concilii Præſes, *ibid.* 15. *Mon.* 286. De eo Balduinus, *Annot.* 135

MARTIALIS *Pertuſenſis.* Adeſt concilio Cabarſuſſitano, *Mon.* 321. Damnatus in Bagaïtano, *ibid.* 322

MARTIANUS *Sulleclinus.* Adeſt concilio Cabarſuſſitano, *Mon.* 319. & 320. Damnatus in Bagaïtano, *ibid.* 322

MARTYRES. Vindicatus Martyr quid, *Annot.* 170. Os Martyris libare, *ibid.* Qui non comprehenſi ſeſe offerunt, eo Martyribus haberi non debent, *Hiſt.* 3. Pſeudo-martyres qui ſeipſos occidebant aut præcipitabant, 57. Pſeudo-martyres qui non ſunt in bello occiſi, 62. Sine confeſſione nominis Chriſti, ſed in vindictam præceptorum Dei, 62. Qui non amant pacem, 63. De Pſeudo martyribus Donatiſtarum, *Hiſt. Coll.* 563. Canon adversùs Pſeudo-martyres, *Mon.* 314

MASCULA. Numidiæ urbs, *Vide not.* 41. *p.* 12

MATERNUS *Agrippinenſis Epiſcopus.* Romæ ſedet judex in cauſâ Cæciliani, 20. *Hiſt.* 10

MATERNUS *Colonienſis.* Adeſt conc. Arelat. I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 186

MAURICIUS *Imperator.* Ejus reſcripta contra Donatiſtas, *Hiſt.* 47

MAURITANIÆ Tingitana & Cæſarienſis, *Geogr.* 56. Sitifenſis quandò provinciam peculiarem conſtituit, *ibid.* 51. 52. Harum deſcriptio & limites, *ibid.* 56. & 57

MAURUS *Uticenſis.* Ob Epiſcopatum emptum excommunicatus, *Hiſt.* 4. *Mon.* 156

MAXENTIUS. Indulgentiam mittit Chriſtianis, 15. *ibid. not.* 61. Ab eo libertas Chriſtianis in Africâ reſtituta, & quandò, *Hiſt.* 7. & 8. De eo & ejus indulgentiâ in Africam miſsâ Balduinus, *Annot.* 155. In eum famoſus libellus, 14. & 15

MAXIMIANISTÆ. Maximianiſtarum origo, *Hiſt.* 32. Concilia Carthaginenſe & Cabarſuſſitanum in eorum gratiam, *ibid.* 32. & 33. *Mon.* 319. Damnati in Bagaïtano, *ibid.* 34. Multi ad Primianiſtas redeunt, *ibid.* Acta Primianiſtarum in Maximianiſtas inquirunt Catholici, *Hiſt.* 37. *Mon.* 331. Maximianiſtarum cauſa in Donatiſtas allegata, *Mon.* 329. 395. 495. 496. De Maximianiſtis errorem cujuſdam reprehendit Balduinus, *Annot.* 141. De eis, *Hiſt. Coll.* 5. 4

MAXIMIANUS. Diaconus excommunicatus à Primiano, *Hiſt.* 32. *Mon.* 319. Ordinatus poſt concilium Cabarſuſſitanum Epiſcopus Carthaginenſis, *Hiſt.* 33. Damnatus in Bagaïtano concilio, *ibid. Mon.* 322. Et de ſede expulſus, *ibid.* 33

MAXIMIANUS *Bagaïenſis Epiſcopus.* Ex Donatiſtarum ſchiſmate ad Eccleſiam converſus Epiſcopatu cedit, *Mon.* 329. *ubi vide notam.*

MAXIMIANUS *Epiſcopus Pudentianus.* Donatiſtam Epiſcopum pretio corruptus ordinat, *Mon.* 518. & 519.

MAXIMIANUS *Pſeudo-martyr Donatiſta.* Ejus paſſio, *Mon.* 308. & *ſeq.*

MAXIMINUS. Donatiſta licèt converſus quia ex Laïco repentè poſtliminier ordinatus à Leone jubetur dignitate pelli, *Mon.* 517

MAXIMINUS *Siniſenſis Epiſcopus Donatiſta.* Ab Auguſtino refutatus, *Hiſt.* 38. Petit collationem, *ibid.* 41. Amplexus eſt ſponte Catholicam Eccleſiam, *ibid.* 38

MAXIMUS *Epiſcopus Oſtienſis.* Sedet in concilio Romano ſub Miltiade, 20

MEMORIÆ SANCTORUM. Quid, 29. & *ibid. not.* 10. Memoriæ Apoſtolorum Romæ, *ibid.* De communione cum memoriis Apoſtolorum, *Annot.* 184. 188. 201. Locus Pauli de Memoriis Sanctorum intellectus, *ibid.* 140

MENALIUS. Turbas excitat in Africâ, *Hiſt.* 18. Thurificatus oculorum dolorem fingit ne accuſetur, 12. De eo, *Annot.* 369

MENSURIUS *Carthaginenſis Antiſtes.* Tempus quo Carthaginenſem ſedem obtinuit, *Geogr.* 65. Ejus ſententia de codicibus non tradendis & de iis qui ſe ultrò offerrent ad martyrium, *Hiſt.* 2. & 3. Libros ſacros non

tradidit, ſed prudentiâ ſuâ ſervavit, *ibid.* 3. Hujus circa viſitandos in carcere Confeſſores cautio, *ibid.* 4. Calumnia cujuſdam Donatiſtæ in eum, quòd victum martyribus in carcere detentis afferri prohibuiſſet, *Mon.* 242. Citatus ad palatium, 15. Res Eccleſiæ commendat ſenioribus, *ibid.* Juſſus reverti moritur in itinere, *ibid.* Eadem, *Hiſt.* 6. Hujus innocentia probatur à Catholicis, *Mon.* 497. Ejus epiſtola ad Secundum, *Mon.* 272. Hujus mens de Traditoribus, *ibid.*

MEROCLES *Mediolanenſis Epiſcopus.* Sedet in concilio Romano ſub Miltiade, 20. Adeſt conc. Arelat. I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286. De eo Balduinus, *Annot.* 136

METATORES. Qui, 58. *ibid. not.* 32. *Annot.* 145. 201

METROPOLES ECCLESIASTICÆ. Urbibus Metropolibus in Africâ affixæ non erant, *Geogr.* 53. Excipe Carthaginem, *ibid.* 53

MIGGIN *Elephantarienſis.* Adeſt concilio Cabarſuſſitano, *Mon.* 319. 320. Damnatus in Bagaïtano, *ibid.* 322

MILEVIS, olim *Mileum* urbs Numidiæ, 1. *not.* 1. A Meluâ diſtinguenda, *Annot.* 128. 129. De Epiſcopis Milevitanis, *ibid.*

MILTIADES *Epiſcopus Romanus.* Sedet judex in cauſâ Cæciliani, 20. *Hiſt.* 10. An datus à Conſtantino judex, *Annot.* 151. Hujus ſententia in gratiam Cæciliani quâ judicium Romanum clauſum eſt, 21. Calumnia in eum à Donatiſtis conficta, *Mon.* 501. 502. Invitatus ad ſynodum Arelatenſem venire non potuit, *Hiſt.* 15. Miſit Legatos, *ibid.* Ad eum miſſi Canones, *ibid.* Epiſtolam ſynodicam illi ſcripſit concilium, *ibid.* 16. *Mon.* 286. De Miltiade Balduinus, *Annot.* 135

MINISTRI ECCLESIÆ. Malus Miniſter validè baptizat, 34. Miniſtri inferiores, 11

MITELLA, ſeu MITRA. Quid, 39. *Annot.* 190. Mitellæ Virginum profeſſarum & matronarum, 39. 95. *ibid. not.* 5. Ad ſignum ſunt non remedium caſtitatis, 96. 97. Non eſt præcepta, 97. De Mitellis Balduinus, *Annot.* 146. 214.

MITRA, *vide* MITELLA.

MONTENSES, ſeu *Campitæ.* Ità dicti Donatiſtæ Romæ, & cur, 30. & *ibid. not.* 14. *Hiſt.* 25. *Annot.* 140.

MONUMENTA. De Monumentis veteribus ad Donatiſtarum hiſtoriam pertinentibus ad finem librorum Optati adjectis judicium, *Præf.* 11. & 12

MUNDI FINIS. Illum putabant Antiqui venturum ſimul cum fine Imperii Romani, *Annot.* 142

N

NAAMAN. Naaman Syri lepra peccati figura, 89. Ejus lotio & mundatio baptiſmi pariter figura, *ibid.*

NABOR à *Centurionis Epiſcopus.* Adeſt concilio Cirtenſi, 103

NASUTIUS *Epiſcopus Donatiſta.* Accuſator Cæciliani, 19. *Hiſt.* 18. *Mon.* 279

NATALIS *Presbyter Eccleſiæ Urgelitanæ.* Adeſt concilio Arelatenſi I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286

NOMEN DEI. Invocatio nominis Dei ſanctificat & emundat, 94. & 95. Tractatus Eccleſiaſtici ab eo incipiunt & per id finiunt, 109

NOTARIUS. Quæ dignitas, *Hiſt. Coll.* 539

NOTORIA, ſeu *Notaria.* Quid ſit, *Hiſt. Coll.* 555

NOVATIANI. In quo convenirent cum Donatiſtis, *Hiſt. Coll.* 529. De Novatianis, *ibid.* 530. 531. 550. De iis Albaſpinæus, *Annot.* 149. & 150

NUMIDIA. Africæ provincia, *Geogr.* 50. Numidiæ duæ quæ unam tantùm provinciam conſtituebant, *ibid.* 50. & 51. Hujus deſcriptio & limites, *ibid.* 56

NUNDINARIUS *Diaconus.* A Silvano Cirtenſi Epiſcopo ſuo diſſentit, *Hiſt.* 6. Silvanum coram Zenophilo Traditorem probat, *Hiſt.* 21. *Mon.* 261. & *ſeq.* Hujus ſcripta de concilio Cirtenſi, 12

NUPTIÆ. Nuptiarum ritus, *Annot.* 215

O

OBLATIONES panis in altari, *Annot.* 212. Oblatio offertur Deo pro unâ Eccleſiâ toto orbe diffuſâ, 55. Oblationes pro Eulogiis, *ibid.* 198. & 199

OCTAVUM. Oppidum in Numidiâ, 57. *ibid. not.* 27

OFFICIA, pro Officialibus, *Annot.* 205

OLEUM. De Oleo ſancto, *Annot.* 163. De Oleo peccatorum fugiendo, *ibid.* 164. Quo ſenſu accipiendum illud, *Oleum peccatoris non unget caput meum*, *Annot.* 144. Olei utilitates, *Annot.* 201

OLYMPIUS. Epiſcopus miſſus cum Eunomio in Africam, ut pronuntiaret ubi eſſet Catholica, 12. Confirmat ſynodi Romanæ judicium, 22. *Hiſt.* 11

OPTATUS GILDONIANUS. Hujus mores & facta, *Hiſt.* 35. & 36. De eo Balduinus, *Annot.* 129. *Hiſt. Coll.* 534

OPTATUS MILEVITANUS. Plures hujus nominis in Africâ, *Annot.* 116. Ab iis diverſus Optatus Milevitanus, *ibid.* 116. 119. Milevitanus in Africâ non Militenſis Epiſcopus, *ibid.* 116. 128. Afer, 1. *Præf.* 1. Quo tempore vixerit & ſcripſerit, *ibid.* & *p.* 2. *Annot.* 129. 132. & 140. Cur Parmeniani librum refellendum ſuſceperit, 4. & 5. Ejus elogia, *Præf.* 1. 2. 3. *Annot.* 116. An Sanctis aſcriptus in Martyrol. & quo fato, *ibid.* 2. 3. Occaſio operis ejus, *ibid.* & *Annot.* 129. & 130. Hujus diviſio & ſingulorum argumenta librorum, 6. *Præf.* 3. 4. De ſeptimo ejus libro num ſubditius ſit, *ibid.* 4. & 5. *Annot.* 146. 217. Utilitas librorum Optati, *Præf.* 4. *Annot.* 117. Hujus doctrina, *Præf.* 5. Stylus, *ibid.* 7. Scripturæ explicandæ methodus, *ibid.* 8. *Annot.* 126. Ejus ſententia de baptiſmo hæreticorum, *Annot.* 137. Errat circa appellationem Donatiſtarum, 21. *not.* 95. De ejus opere judicium,

Annot.

Annot. 186. De eo Balduinus, *Hiſt. Coll.* 534. In ejus opere lacuna, *Annot.* 137. De variis ejus editionibus & de hac poſtremâ, *ibid. fusè ſub proprio titulo.* Manuſcripti codices librorum Optati, *Præf.* 8. & 9. Monumenta hujus libris olim & nunc adjecta, *ibid.* 10. & 11. De Optato Veterum teſtimonia, *poſt Præfationem.* Scripta Nundinarii ad finem librorum Optati deſcripta, 13

ORATIO DOMINICA. Recitabatur ad altare, 40

ORDINATIO. Ordinatio Epiſcopalis manûs impoſitione perficitur ex Optato, *Præf.* 7. Diaconus in Epiſcopum ordinatus, *Ibid.* Ordinatio à Traditoribus facta rata eſſe declaratur à ſynodo Arelatenſi, *Hiſt.* 16. An baptizati in ſchiſmate vel hæreſi ad ordines promoveri poſſint, & eâ de re decreta conciliorum Africæ, *Hiſt.* 36. & 37. *Mon.* 313. 327. 359. An Donatiſtæ ad Eccleſiam redeuntes cum Ordinibus ſuis ſuſcipiendi, & quid eâ de re ſtatutum, *Mon.* 118. *Ibi vide notam.* Schiſmatici quandò cum honoribus ſuſcepti, *ibid. Hiſt.* 36. 37. Ordinatio Epiſcopi Carthaginenſis à ſolis vicinis Epiſcopis abſentibus Numidis, 55. An Donatiſtæ reordinarint, *Annot.* 156. 157. 158

ORESIUS *Maſſilienſis.* Adeſt conc. Arelat. I. *Hiſt.* 14

ORIENS. Ad Orientem converſio baptizandorum poſt exorciſmum, *Annot.* 211

ORIENTALIS *Epiſcopus Burdegalenſis.* Adeſt conc. Arelat. I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286

ORNAMENTA *Eccleſiæ.* Ex auro & argento, 15

OSCULA. Communionis ſigna, 75

OSTIENSIS *Epiſcopus.* Ordinat Romanum. *Mon.* 499

P

PALLÆ. Quid Veteribus, 98. & *ibid. not.* 14

PARDUS *Arpitanus.* Adeſt conc. Arelat. I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286

PARMENIANUS *Carthaginenſis Epiſc. Donatiſta.* Quis, & quæ ſcripſerit, *Annot.* 116. Donato ſucceſſit in ſede Carthaginenſi circa annum 350. *Præf.* 3. Peregrinus à Donatiſtis Afris in eorum ſectam inductus & ordinatus Epiſcopus Carthaginis, 32. & 33. *Ibid. not.* 17. & 18. *p.* 51. *Præf.* 3. *Annot.* 163. Qui ejus Ordinatores & quales, 54. Mortuus circa annum 390. *Geogr.* 66. De eo, *Annot.* 186. *Hiſt. Coll.* 534. Scripſit in Catholicos, 4. Cujus generis ſint ea quæ in libro Parmeniani, 5. Multa dixit pro Catholicis, *ibid.* Alia quæ ad Catholicos non pertinent, *ibid.* Quædam pro Catholicis & Donatiſtis, *ibid.* Argumenta librorum Parmeniani, 6. De ejus operibus, *Præf.* 4

PARTENIUS *Epiſcopus Catholicus*, dejectus à Donatiſtis, 44

PAULUS *Apoſtolus*, Stabularius & quo ſenſu, 95. & 96. *Ibid. not.* 7

PAULUS & MACARIUS. Unitatis Operarii, *Mon.* 304. & 313

PAULUS *Cirtenſis.* Traditionis arguitur. *Hiſt.* 3. Hujus mors, *Ibid.* 5

PAULUS *Comes.* Miſſus cum Macario in Africam ad eleemoſynas largiendas unitatem procurat, *Hiſt.* 27

PAX. Pax à Chriſto hominibus antequàm in cælum aſcenderet data, 5. Pax Dei ſimul & hominum, *ibid.* Pax ſi non turbaretur non eſſet ſchiſma, *ibid.* Pax Eccleſiæ propria, *Annot.* 161. Quantum ſit bonum pacis, 30. & 31. Quàm deſideranda & ſervanda, 31. Qui non amat pacem non poteſt eſſe martyr, 63. A ſchiſmaticis turbatur, *Annot.* 165

PECCATOR. Peccatores in Eccleſiâ tolerari debent, 103. 104. 105. Peccator cujus oleum timendum & ſacrificium repudiandum, 70. & 71

PECCATUM. Nullus ſine peccato niſi ſolus Deus, 40. 75. 103. Bono unitatis ſepelienda peccata, 104

PELAGIUS. Quo tempore hæreſim promulgarit, *Hiſt. Coll.* 565. & 566. Concilia in eum habita, *ibid.* 567

PERSECUTIO. Deſcriptio perſecutionis Ethnicorum in Chriſtianos, 62. Ad quæ in Perſecutione compulſi fuerint fideles à gentilibus, 48. Nulla perſecutio à Catholicis in Donatiſtis excitata, 48. Non ſunt vexati Donatiſtæ niſi ob furorem Circumcellionum, 56. 57. & 58. Priores injurias ſuis milites provocarunt, 58. Quod à Comitibus Operariis factum Eccleſiæ imputari non debet, 59. Excuſantur exemplo Moſis, Phinees, Eliæ, qui vi unitatem procurarunt. 59. 60. 61. Alia tamen ſunt tempora ante Evangelium, alia poſt, 61

PERSECUTIO *Diocletiani.* Ejus deſcriptio, *Annot.* 131. Quandò cœpta, 11. *Ibid. not.* 34. *Præf.* 1. *Mon.* 213. 214. Quid in eâ contigerit, 11. De hujus edicto in Chriſtianos, *Præf.* 11. *Mon.* 213. 214. 215. 216. 217. Quàm ſæva in Chriſtianos Perſecutio Diocletiani, *Hiſt.* 1. Præſertim in Africa, *ibid.* 2. Hujus proprium malum quòd codices ſacros & inſtrumenta ſacra Chriſtiani tradere cogerentur ut igni comburerentur, *Ibid.* Quandò hæc perſecutio deferbuerit, 25. & *ibid. not.* 48. Quandò ſedata & finita, 25. *Ibid. not.* 60

PETILIANUS *Conſtantinienſis Epiſcopus ex parte Donati.* De ejus epiſtolis quas refellit Auguſtinus, *Hiſt. Coll.* 39. Ejus liber de unico baptiſmo, *ibid.* 45

PETRUS. Caput Apoſtolorum, 28. *Præf.* 6. *Annot.* 181. Unde Cephas appellatus, 28 *ibid. not.* 5. *Annot.* 126. & 140. Hujus cathedra, 28. *Annot.* 166. & 182. Et ſucceſſores, 28. An claves ſolus acceperit, *Annot.* 165. Prælatus Apoſtolis meruit & claves regni cælorum communicandas cæteris ſolus accepit, 104. Peccatum Petri docet pro bono unitatis tolerandos malos, 104. & 105. Quàm grande peccatum Petri, 105. An Romam iverit, *Annot.* 125. 126. Petri & Pauli memoriæ Romæ, 59. *ibid. not* 10. *Annot.* 184

PHOTINUS *Hæreticus temporis Optati.* Filium

Dei tantummodò hominem dixit non Deum, 73. Quandò mortuus, *Præf.* 1

POENITENTIA. In pœnitentiâ imponitur manus & pœnitentibus genua figere imperatur, 44. Non debet imponi pœnitentibus, 45. Pro æqualibus criminibus æquale pœnitentiæ tempus imponendum, 45. Non debet imponi Epiſcopis & Clericis, 41. Hoc facere eſt homicidii genus, *ibid.* Tempore perſecutionis Epiſcopis lapſis non eſt impoſita pœnitentiâ, 44. Epiſcopos & Clericos non ſine injuria ad pœnitentiam adigi olim potuiſſe, *Præf.* 7. *Annot.* 151. *& ſeq ibid.* 171. De Pœnitentiâ quid ſenſerit Optatus, *Præf.* 7

POLLUTUS. Quo ſenſu intelligendum quæ tetigerit pollutus polluta ſunt, 94. Quomodò polluantur homines, *ibid.*

POSSIACUM COLLOQUIUM. De eo Balduinus, *Hiſt. Collat.* 524. 525

PRÆTEXTATUS *Aſſuritanus.* Ordinator Maximiani, *Hiſt.* 34. Damnatus a Primianiſtis & à Proconſule, *ibid.* Eccleſiam retinuit, *ibid.* Receptus à Primianiſtis, *ibid.* 35. *&* 36. Adeſt concilio Cabarſuſſitano, *Mon.* 319. 320. Damnatus in concilio Bagaïano, *Mon.* 322. Libellus in eum, *ibid.* 323

PRAXEAS. Hæreticus, 7. Argumentabatur Patrem paſſum, 78. *&* 80. Hujus baptiſma vanum, 80. De eo obſervatio Balduini, *Annot.* 114

PRESBYTERI. In ſecundo ſacerdotio conſtituti, *Præf.* 6

PRIMATES. Primates in Africâ iidem qui Metropolitani, *Geogr.* 53. Senior cujuſque provinciæ Epiſcopus hujus Primas erat, *ibid.* 53 *&* 54. Utrùm meliùs antiquitati quàm ſedi primatus annexus, *ibid.* 55. *&* 56

PRIMATUS. Donatiſtis ad Eccleſiam redeuntibus denegatus, *Hiſt.* 47

PRIMIANUS *Carthaginenſis.* Antiſtes ex parte Donati, *Hiſt.* 32. Succedit Parmeniano, *Geogr.* 66. Damnatus à concilio Carthaginenſi, *Hiſt.* 32. Deinde in Cabarſuſſitano, *ibid. & Mon* 319. *&* 320. Abſolutus in Bagaïano, *Hiſt.* 321. In eo defecit ſeries Carthaginenſium Præſulum ex parte Donati, *Geogr.* 66. De eo, *Hiſt. Coll* 554

PRIMIANISTÆ. Acta Primianiſtarum in Donatiſtas inquiruntur à Catholicis, *Hiſt.* 37. *Mon.* 331.

PRIMOSUS *Carthaginenſis Epiſcopus Catholicus.* Reparati ſucceſſor. *Geogr.* 67. Queſtus de occiſis Catholicis, 37

PRIMUS *Filius Januarii.* Diaconus occiſus à Donatiſtis in Caſtello Lemellenſi, 37

PRINCIPES. An Principes ad judicandas cauſas Eccleſiaſticas jus habeant, *Annot.* 117. 118. 119

PRIORIUS *(Philippus).* De ejus editione operum Optati, *Præf.* 9. Hujus notæ in Optatum cujus pretii, *ibid.* 10

PROCULEÏANUS *Epiſcopus Donatiſta Hipponenſis.* Ejus cum Auguſtino concertatio, *Hiſt.* 38. Ab eo ſuſcepti indigni, *ibid.* 39

PROPHETÆ. Non omnia dixerunt ad noſtra tempora pertinentia, 76

PROTERIUS *Epiſcopus Capuæ.* Sedet in concilio Romano ſub Miltiade, 20

PURPURIUS *Limatenſis Epiſcopus.* Homicida, 11. Cædere minatur, *ibid.* Quomodò Secundum repreſſerit, *Hiſt.* 3. Homicidii accuſatus in concilio Cirtenſi, *ibid.* 5. Accuſat Secundum Traditionis, 13. *Hiſt.* 5. Ei minatur exitium, 13. *Hiſt.* 6. Eadem, *Mon.* 174. Hujus conſilium nequitiæ plenum adversùs Cæcilianum, 16. Idem, *Hiſt.* 8. Hujus litteræ ad Silvanum & Cirtenſes in gratiam Nundinarii, *Hiſt.* 21. *Mon.* 163. Cupas & acetum è templo Serapis aufert, *Hiſt.* 21. *Mon.* 266. *&* 267. De eo, *Annot.* 169

Q

QUINTASIUS *Calaritanus.* Adeſt concilio Arelat. I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286

QUINTIANUM Urbs Rhætiæ, 20. *not.* 82

QUODVULTDEUS *Carthaginenſis.* Ejus ordinatio & ſors, *Geogr.* 66

R

REBAPTIZATIO. Fidelium Rebaptizatio illicita, 3. 74. Propter Rebaptizationem Donatus damnatus in ſynodo Romanâ, 20. Leges in Rebaptizantes. *Hiſt.* 42. *Mon.* 334. 336. 337

REGES. Honor Regibus debitus, 51. 52.

RELIQUIÆ. Quid de Reliquiarum cultu ſit traditum ab Optato, *Præf.* 7

REORDINATIO. An Donatiſtæ reordinarint, *Annot.* 156. 157. 158

REPARATUS *Carthaginenſis.* Tempus Ordinationis ejus, *Geogr.* 67. Concilium ab eo habitum, *ibid.* Depoſitus ob defenſionem capitulorum, *ibid.* In exilium miſſus ibi moritur, *ibid.*

RESPUBLICA. Reſpublica eſt in Eccleſiâ, 51. *ibid. not.* 21

RESTITUTUS *Carthaginenſis.* Grato ſuccedit in ſede Carthaginenſi. *Hiſt.* 30. Adeſt concilio Ariminenſi, anni 359. *Geogr.* 66

RESTITUTUS *Epiſcopus.* Ordinatus a Primianiſtis adversùs Salvium Membreſitanom, *Hiſt.* 34

RESTITUTOR *Londinenſis.* Adeſt conc. Arelat. I. *Hiſt.* 14

ROGATISTÆ. Donatiſtarum ſecta à Rogato Mauro, *Hiſt.* 31. Eorum dogmata, *Ibid.*

ROMANA ECCLESIA. Cæterarum mater, *Præf.* 6. Multas habuit baſilicas primis temporibus, *ibid.* 7

ROMANUS PONTIFEX. Ex conſuetudine ordinatur ab Oſtienſi, *Mon.* 499. Hujus prærogativæ, *Annot.* 117. 118. 135. Romanorum Pontificum ſucceſſio à Petro ad Siricium, 28. Horum ſucceſſio argumentum veræ Eccleſiæ, *Annot.* 113. 114. 181. 183. *Hiſt. Coll.* 552. 553. Errores Calvini circa hoc caput. *ibid.* 124. 125. 140

ROMANI EPISCOPI. Pſeudo-Epiſcopi Donatiſtarum Romæ, *Hiſt.* 24. *&* 25

ROMANUM IMPERIUM. Eccleſia eſt in

Imperio Romano, 52. In Imperio Romano ſacerdotia ſancta & pudicitia & virginitas quæ in barbaris non ſunt, 52, *ibid. not.* 13

Reticius *Auguſtodunenſis Epiſcopus.* Sedet judex Romæ in cauſa Cæciliani, 20. *Hiſt.* 10. Adfuit conc. Arelatenſi I. *Hiſt.* 24. *Mon.* 286. De eo Balduinus, *Annot.* 135. 136

Rigaltius. Hujus laus & de edendo Optato conſilium. *Præf.* 9

Ruinart (*Theodericus*). Hujus notæ in Notitiam Eccleſiaſticam Africæ quanti faciendæ, *Præf.* 12

Russiccade. Urbs ubi ſita, *not.* 42. *p.* 22.

S

Sabellius. Hæreticus, 7. Vult Filium in perſonâ Patris cognoſci, 10. De eo, *Hiſt. Coll.* 331

Sabinus *Epiſcopus Terracina.* Sedet in concilio Romano ſub Miltiade, 20

Sacerdotium Triplex ſacerdotii gradus exponitur, *Annot.* 168. & 169. Diaconi in tertio, Presbyteri in ſecundo ſacerdotio conſtituti, 12. Epiſcopi apicem ſacerdotii tenentes *ibid.* In Eccleſiâ Catholicâ eſt, 33

Sacramenta Ecclesiæ. Cum hæreticis inanimè communia, 8. Ab hæreticis adminiſtrari non poſſunt, 10. A Catholicis adminiſtrata iterata eſſe cenſebant Donatiſtæ, *Hiſt.* 23. An ſint apud hæreticos, *Annot.* 164

Sacramentorum Minister. Operarius eſt non Dominus, non per eum ſed per ſe Sacramenta ſancta ſunt, 83. Non ipſi ſed Trinitati & fidei aſſignandus effectus baptiſmi, 80. Quicumque fuerit Miniſter ratum eſt baptiſma, 82. Licèt pollutus & peccator non polluit, 94. Deus eſt qui baptizat, 83. Non Miniſter, 83. & *ſeq.*

Sacrificium. Celebratio Sacrificii Miſſæ ex Optato, *Præf.* 6. Deo ſacrificium ex vino offertur, 59. Sacrificium unitatis purum & ſanctum, 67. De Sacrificio, *Annot.* 163. Sacrificia regni Judæ legalia, non item regni Iſraël & Samariæ, *Hiſt. Coll.* 556

Salvius *Auſaphenſis.* Adeſt concilio Cabarſuſſitano, *Mon.* 319. & 320. Damnatur in Bagaïtano, *ibid.* 322

Salvius *Membreſitanus.* Ordinatos Maximiani, *Hiſt.* 34. Accuſatus pluries coram Proconſule à Primianiſtis, *ibid.* & 35. Damnatus in concilio Bagaïtano, *Mon.* 322. Ab Eccleſiâ expulſus & ludibrio habitus, *ibid.* 35

Samaritani. Horum lis de Religione & Templo cum Judæis, *Hiſt. Coll.* 556. & 557. Cauſa cadunt judice Ptolemæo, *ibid.* 557

Sanctitas. Nulla eſt in hominibus perfecta ſanctitas, 40

Saturninus. Teſtis in Silvanum, *Mon.* 265

Saturninus *Martyr.* Hujus & ſociorum acta, *Mon.* 254. & *ſeq.*

Schisma. Quid ſit, *Annot.* 163. Separatio à radice matris Eccleſiæ, 10. Hujus origo, *ibid.* Schiſmatis mala, 2. & 3. Schiſmatis auctores qui, 2. *not.* 2. Quàm grave malum Schiſma & diviſio, 18. 30. 31. *Annot* 172. 173. De Schiſmatis crimine, *ibid.* 120. Quomodò revincendum, *ibid.* 120. & 121. Hæreticorum & Schiſmaticorum diſcrimen. *Annot.* 163. Pœnarum in Schiſmaticos exempla, 18. & 19. Egregia Schiſmatis Africani deſcriptio, 63.

Schismatici. Schiſmatici qui, 9. & 10. Recedentes ab Epiſcopo & novam conſtituentes cathedram Schiſmatici ſunt, *ibid.* In quo differunt ab hæreticis, 9. 10. 80. *Annot.* 163. Inconſolabiles Deo lachrymas faciunt, 2. Falſi vates ruïnoſum extruentes parietem, *ibid.* 64. 65. Auctores Schiſmatis qui, 2. *ibid. not.* 2. 3. 4. 5. Mala à Schiſmaticis invecta, 3. Fratres dici poſſunt etſi nolint, 3. Comparantur ramis & palmitibus abſciſſis, 33. Comparantur ramis ab arbore diviſis & panno diſciſſo, 63. & 64. Eadem habent ſacramenta, eamdem fidem, eamdem orationem Dominicam cum Catholicis, 11. & 64. Pacem annuntiant & non eſt pax, 64. Cur ad unitatem quærantur à Catholicis, 101. 103. & 104. De recipiendis Schiſmaticis in honoribus ſuis, *Hiſt. Coll.* 543

Scorpianus *Hæreticus*, 73. Quid per hunc intelligat Optatus, *ibid. not.* 3

Scorpiani. De iis quid, Ignoratio Balduini, *Annot.* 144

Scriptores Africani. Quàm laudati, *Annot.* 115 & 116

Scriptura. Hujus auctoritas in definiendis controverſiis, *Annot.* 145

Seculum. Pro mundo, *Annot.* 160

Secundus *Epiſcopus Præneſtinus.* Sedet in concilio Romano ſub Miltiade, 20

Secundus *Tigiſitanus Numidiæ Primas.* Quàm vanus, *Hiſt.* 3. Ejus epiſtola ad Menſurium, *ibid. Mon.* 272. Quomodò jactantiam ejus retuderit Purpurius Limatenſis, *Hiſt.* 3. Quomodò ſibi timens collegas ſuos Traditionis reos ab omni pœnâ immunes eſſe paſſus ſit, *ibid.* Præeſt concilio Cirtenſi, 13. *Hiſt.* 5. Interrogat collegas, *ibid.* Accuſatus Traditionis à Purpurio, *ibid.* Cauſam Traditorum Deo dimittit, *ibid.* & *Hiſt.* 6. Viſitatores mittit Carthaginem, *Hiſt.* 8. Carthaginem cum Numidis venit ad ordinationem Epiſcopi, *ibid.* 8. Damnat Cæcilianum, *ibid.* Ordinat Majorinum, *ibid.* Eadem habes, *Mon.* 273. & 274.

Sedes. Quinam ſedendi habeant in Eccleſiâ poteſtatem, 51. *Ibid. not.* 1. Judices Epiſcopi ſedent in conciliis: accuſati ſtant erecti, 13. *Vide ibi not.* 54. Abſolutionis indicium, *Annot.* 170

Seniores. Quibus commendata fuerant Eccleſiæ ornamenta, 15. *Annot.* 171

Septiminius *Proconſul Africa.* Ejus decretum adverſùs Donatiſtas, *Mon.* 332. Alterum hujus decretum de actis conficiendis, *Mon.* 475

Sepultura. In domo Dei Sepultura paſſim concedi non debet, 57. Sepultura in Ec-

cleſia negata, *Annot.* 200
SILVANUS *Cirtenſis.* Lucernam & capſulatam argenteam etiamnum Diaconus ultrò tradit, *Hiſt.* 3. Quomodo ordinatus Epiſcopus reclamante Clero & populo Cirtenſi, 6. & 21. De ejus ordinatione, *Mon.* 166. & 267. Pecuniam ad ordinandum presbyterum recipit, *Hiſt.* 6. 21. *Mon.* 265. Ejus cum Nundinario Diacono rixæ, *Hiſt.* 6. 21. Geſta quibus eum traditorem fuiſſe conſtat, *ibid. Mon.* 161. & *ſeq.* Cupas aufert è Templo Serapis, *ibid.* In exilium pellitur *ibid.*
SILVESTER *Comes.* Rogatus ut vim à Donato prohiberet, 58
SIMPLICIANUS *Mediolanenſis.* Conſulitur ab Africanis, *Mon.* 313
SION Sion Eccleſia, 50
SIRICIUS *Summus Pontifex.* Quando ad Sedem Romanam evectus, *Præf.* 2. Conſulitur ab Africanis, *Mon.* 323
SOLON *Officialis.* Teſtis in causâ Felicis Aptungitani, 25. *Ibid. not.* 102. *Hiſt.* 12
SPIRITUS. Dos una Eccleſiæ, 32. *Ibid. not.* 16.
SPIRITUS *immundus.* Omnis qui naſcitur, quamvis de parentibus Chriſtianis naſcatur ſine ſpiritu immundo eſſe non poteſt, 73. Per exorciſmum fugatur, 74
STENNIUS *Epiſcopus ab Arimino.* Sedet in Concilio Romano ſub Miltiade, 20
SUCCESSIO *Epiſcoporum.* Qui ſucceſſione iſtâ carent, ſunt ſchiſmatici, 9. Succeſſio Epiſcoporum, argumentum veritatis Eccleſiæ, *Hiſt. Coll.* 552
SUPERBIA. Superbia eſt ſe ſanctum exiſtimare, 40
SUPERIUS *Stationarius.* Teſtis in cauſâ Felicis, 23. *Ibid. not.* 100. *Hiſt.* 10
SURGENTIUS. *Epiſcopus Procoſeltenſis*, fortè *Vici Biltenſis.* Adeſt Concilio Arelatenſi, I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 180.
SYMBOLUM. Chriſtianorum omnium idem Symbolum, *Præf.* 6. Catholicum hæretici non habent. 33
SYMBOLUM. *Trinitatis.*, Quid, *Annot.* 118.

T

TRES TABERNÆ. Hodie Ciſterne, 20. *not.* 83.
TAURINUS *Comes.* Operarius unitatis, 47. & 48. Juſſit militem armatum ire in Circumcelliones ad compeſcendum eorum furorem, 57
TERMATIUS *Preſbyter Baſſigenſium.* Adeſt Concilio Arelatenſi I. *Hiſt.* 14 *Mon.* 286
TERTULLIANUS Hujus dictum de ſanguine Martyrum, *Hiſt.* 1. De Tertulliano, *Annot.* 164.
TESTAMENTUM. Evangelium eſt Teſtamentum Chriſti, quod in dubiis conſuli debet, *Annot.* 145
THEASIUS *Epiſcopus.* Legatus Catholicorum ad Imperatorem, *Mon.* 472
THEODORUS *Aquilenſis.* Concilio Arelatenſi I. adfuit, *Hiſt.* 14. *Mon.* 286
THEODORUS *Uſulenſis.* Adeſt Concilio Cabarſuſſitano, *Mon.* 319. 320. Damnatur in Bagaitano, *ibid.* 322
THEODOSIUS JUNIOR. Ejus Lex in Donatiſtas, *Hiſt.* 47
THEOPHILUS *Epiſcopus Beneventanus.* Sedet in Concilio Romano ſub Miltiade. 20
AQUÆ TIBILITANÆ *ſeu* TIBILIS. Urbs de quâ *vide not.* 43. p. 12
TICHONIUS. Hujus de Concilio Donatiſtarum contra iterationem Baptiſmi teſtimonium, *Hiſt.* 24
TIGISIS Urbs Numidiæ, *Vide not.* 49 p. 13
TILIUS (*Joannes*) Ejus laus, *Hiſt. Coll.* 521. 522. 523.
TIPAXA. Urbs Mauritaniæ Cæſarienſis 38. *not.* 31.
TRACTATUS. Quid, *Annot.* 206. 208 In Eccleſiâ hâbiti ab Epiſcopo, 109. Incipiunt à nomine Dei, & ejuſdem nomine terminantur, 109
TRACTORIA. Quid. *Hiſt. Coll.* 339
TRADITIO. De auctoritate Traditionum. *Annot.* 121.
TRADITIO *Sacrorum Codicum.* Traditionis Codicum ſacrorum crimen, 11. A quibus & quando commiſſum, *ibid.* Proprium perſecutionis Diocletianeæ malum, *Hiſt.* 2. In Africâ potiſſimum graſſatur, *ibid.*
TRADITORES. Traditionis crimen elevatur à Pſeudo-Optato, 110 111. & *ſeq.* Qui fuerint Traditores, *Hiſt.* 2. Concilii Arelatenſis Canon adverſùs Traditores, *Hiſt.* 15. In eo cautum ne quis traditionis accuſetur niſi ex actis publicis, *ibid.* Et ne ordinatio ab ipſis facta irrita habeatur, *ibid.* Traditores ab Eccleſiâ pellendi, 100. & 101. Non item filii Traditorum, 102 & 103. Traditionis rei & convicti ad Deum dimittuntur, 13
TRINITAS. Trinitatis nomina, quid, *Annot.* 187. Baptiſma in Trinitate conficitur, 79. & 80. Trinitas omnia operatur & complet, 80. Præſtat effectus baptiſmi, 80 Trinitas operata eſt in creatione, 80 & 81. Tres perſonæ initio Geneſis deſignatæ. 80. & 81
TRIPOLITANA. Provincia Africæ *Geogr.* 50. A cæteris diſtincta, *ibid.* 50. & 51. Quando Hiſpaniæ attributa, *ibid.* 53. Hujus deſcriptio & limites, *ibid.* 56
TUNICA *nuptialis.* De eâ, *Annot.* 212
TYRUS. Carthago dicitur apud Iſaïam, 52. 53. *ibid. not.* 14.

V

VALENTINIANUS *Senior Imperator.* Quando electus, *Præf.* 1. Quando & ubi mortuus, *Præf.* 1. Hujus lex in Donatiſtas, *Hiſt.* 31, *Mon.* 314
VALENTINUS, hæreticus. 7. Carnem ſubducens Filio Dei, 10. 72. & 76. De eo obſervatio B. Ælduini, *Annot.* 144
VALERIUS *Melzitanus.* Damnatus in Concilio Bagaïtano, *Mon.* 312
VASA *ſacra*, *Annot.* 171

VELAMEN

Velamen. Quid ſecundùm Optatum, 5. Everſionis velamen apud Ezechielem, 3. Velamina Altarium, 98
Venerius *Mediolanenſis*. Conſulitur ab Africanis Epiſcopis, *Mon.* 327
Victor *Carthaginenſis Antiſtes*. Tempore Martini, *Geogr.* 67
Victor *Garbenſis Epiſcopus*. Adeſt Concilio Carthaginenſi, 15. Romam miſſus interventor ex parte Donati, 29. *Hiſt.* 25. Primus illuc miſſus à Donatiſtis, 29
Victor *Legenſis*. Adeſt Concilio Arelatenſi I. *Hiſt.* 14
Victor *Ruſſicadenſis Epiſcopus*, 22. Tradidiſſe ſe confitetur, 13. *Hiſt.* 5. *Mon.* 274
Victor *Samſurici*. Teſtis in Silvanum, *Mon.* 265.
Victor *Uticenſis*. Adeſt Concilio Arelatenſi I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286
Victor *Preſbyter* Pecunia ordinatus à Silvano, *Mon.* 265. Teſtis adversùs Silvanum. *Mon.* 261. 262.
Victorinus *Carcabianenſis*. Adeſt Concilio Cabarſuſſitano, *Mon.* 319. & 320. Damnatur in Bagaitano, *Mon.* 321.
Victorinus *Petabionenſis Epiſcopus*, 8. *Vide ibid. variantes lectiones* a. Contra hæreticos ſcripſit, 8. De eo, *Annot.* 164
Vincentius *Rogatiſta, Epiſcopus Cartennenſis*. Rogati ſucceſſor in ſede & ſchiſmate, *Hiſt.* 31.
Virginitas Quid de Virginitate ſenſerit Optatus *Præf.* 7. Profeſſio Virginitatis ſpiritale nubendi genus eſt, 96. Virginitas voluntatis res eſt, non neceſſitatis, 95. & 96. Virginitatem profeſſæ, 95. *Annot.* 189. & 214. Mitellas geſtant, *ibid.* Quæ ſemel Virginitatem profeſſæ ſunt, non debent iterùm cogi ut eam profiteantur de novo, 95. 96. 97. Nec virgines ad pœnitentiam detrudi, *ibid.* De Virginibus Sanctimonialibus, Balduinus, *Annot.* 145.
Vitalis *Verenſis*. Adeſt Concilio Arelatenſi I. *Hiſt.* 14. *Mon.* 286.
Vitellius *Afer Donatiſta*. De ejus libro, *Hiſt.* 29. & 30.
Vitulamina, Quid, *Annot.* 207. Unde iſta vox, Sap. 4 v. 3. 75 *not.* 4
Umbilicus. Dos dicitur Eccleſiæ à Parmeniano & altare, 33. Rejicitur ab Optato, *ibid.* Symbolum Trinitatis in Eccleſiâ Catholicâ, *ibid.*
Unctio. Species communionis, *Annot.* 207. Unctionis Sacerdotalis ſanctitas, 42. Auferri non poteſt, 41. 43. De Unctione Chriſti, 74. & 75
Unitas Eccleſiæ, 63. Quantum bonum Unitatis, & quâ ope retinendum, 31. Unitatem habere præſtat cum conſortio malorum, quàm propter eos hanc abrumpere, 104
Urbanenses Donatiſtarum factio, *Hiſt.* 38.
Urbanus Carisius. In hujus domo habitum Concilium Cirtenſe, 12
Urbanus *Formenſis Epiſcopus Donatiſta*. Sævit in Catholicos, 38. De Sanctimonialibus facit matres, 39
Ursacius *Comes*. Sub Conſtantino in Africâ Donatiſtas repreſſit, 65. *Hiſt.* 21. 21. 26. *Mon.* 197. & 298.

Z

Zabi, Urbs Mauritaniæ Sitifenſis, 37 *ibid. not.* 25.
Zenophilus *Proconſularis*. Acta coram eo de Silvani traditione, *Hiſt.* 21. *Mon.* 261 & *ſeq.*
Zephirinus. *Urbicus Epiſcopus*, 8. In hæreticos ſcripſit. *ibid.* De eo. *Annot.* 164
Zeugitana. Africa propriè dicta, 50
Zoticus *Epiſcopus à Quintiano*. Sedet in Concilio Romano ſub Miltiade. 20

FINIS.

VA4 1521603

ERRATA.

Præf. p. 5. lin. 11. V. Julii, *lege* IV. Junii. *Hiſt. Donatiſtarum pag.* vj *l.* 31. Silvanus, *lege* Nundinarius. *Ibid. p.* xxvi. *lin.* 18 Romæ, *lege* Romam *Ibid p.* xxxv. *lin.* 24. inæquiſſimos, *lege* iniquiſſimos. *Ibid p.* xlvii. *lin.* 11, 12. & 13. Dulcitius ambas ut eas Gaudentii epiſtolas exiſtimavit ad eum eſſe mittendas refelleret, *lege* Dulcitius ambas Gaudentii epiſtolas exiſtimavit ad eum eſſe mittendas, ut eas refelleret. *Ibid. pag.* xlviii. *lin* 1. ſub Conſtante Imperatore compreſſum, ad tempus ſub Juliano recrudoit, *lege* ſub Conſtante Imperatore compreſſum ad tempus, ſub Juliano recruduit. *Geogr. p.* lv. *lin.* 16. non imminuta, *lege* non eſt imminuta. *Ibid. p.* lxvii. *lin.* 29. quam interruptam, *lege* quam non interruptam. *Ibid p.* xci. *lin.* 16. EMINENTIUS ſeu *Eminentianenſis* *lege* EMINENTIANENSIS, non autem *Eminentius*. *Ibid. lin.* 29 FLAMENPISTENSIS ſeu *Flumenpiſcenſis*, *lege* FLUMENPISCENSIS, & non *Flamenpiſtenſis*. *Pag.* 31. *lin. antepenult.* povincias, *lege* provincias. *Pag.* 155. *col.* 1. *lin.* 19 Quæ'n Secundus ſenex eſt, *legendum videtur* Cæcilianus ſenex eſt. *P.* 183 *col.* 1. *lin.* 3. Remeaſſe prohiberent, *fortè legendum* remeaſſe perhiberent. *P.* 280 *col.* 1. *in inſcriptione Concilii Arelatenſis lin.* 20. Orantalis, *lege* Orientalis. *P.* 300 *col.* 2. *lin.* 25. imperata jejunia, *lege* connexta jejunia. P. 310. *col.* 1. *lin.* 40 Tanabæus, *lege* Tambeus. *Ibid. lin* 54 Cebretutanus, *lege* Cebrifetanus. *P.* 333. *col.* 2. *lin* 10 Diaretorum, *lege* Diarrhytorum. *P.* 355 *lin.* 11 *Diathirrorum*, *lege Diarrhytorum*. *P* 357. PRÆFATIO MARCELLINI &c. *Hic obſerva hanc Præfationem eſſe tantum Capitulorum Collationis Carthaginenſis. quod opus eſt Marcellini Memorialis: Nam quod ſpectat ad acta, ea non ſunt breviarium ab hoc auctore confectum, ut viris alioquin doctiſſimis viſum eſt. ſed ipſamet acta Notariorum publicorum, ut legenti patet.* P 394 *col* 1 *lin.* 24 premixtos, *lege* permixtos. *P* 417. *col.* 2. *lin.* 12 coram, *lege* coràm. *P.* 436. *not.* 343. RUSUBICANENSIS, *lege* RUSUBBICARIENSIS. P. 438. *not.* 370 in Byzacenâ *lege* in Mauritaniâ Sitifenſi *P* 443 *not.* 418 cap. 209 *lege* cap. 208. *P* 444. *col.* 2 *lin. ult.* Avegſius, *lege* Megaſius *Ibid not* 422. Fortè idem cum *Cerbalienſi*, *lege* Fortè idem cum *Seberianenſi*, *& poſt hæc verba*, de quâ notitiâ, *loco eorum quæ ſequuntur lege*, num. 211. Adfuit Concilio Carthaginenſi ſub Bonifacio, *Conſtantius Epiſcopus Eccleſiæ Cerbalitanæ*, an non ejuſdem ſedis cum iſtis? *P.* 501. *col.* 1 *lin.* 9. *ante finem* Malchiades *lege* Melchiades. *P* 517. *titulo*: CÆSERENSIS, *lege* CÆSARIENSIS, *Et ubicumque de Provinciâ Mauritaniæ idem nomen occurrit ſi ſcriptum ſit* Cæſareenſis, *lege* Cæſarienſis.

163
K
14